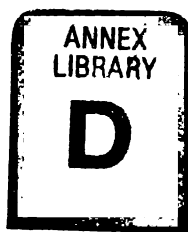

ANNEX
LIBRARY
D

Koloniaal verslag van 1873.

GELEIDENDE BRIEF.

N°. 1.

'S GRAVENHAGE, *den* 16*den Augustus* 1873.

Ik heb de eer U Hoogedel Gestr. aan te bieden het bij artikel 60 der Grondwet voorgeschreven jaarlijksch Verslag van het beheer der overzeesche kolonien en bezittingen en van den staat waarin zij zich bevinden.

In dit Verslag wordt, ook wat het statistisch gedeelte betreft, het jaar 1872 in zijn geheel behandeld en het loopende jaar, voor zooveel aangaat gebeurtenissen en bestuursdaden, welke hier te lande zijn bekend geworden tot 1°. Julij jl.

Door de afsluiting en indiening enkele weken vroeger dan laatstelijk het geval was, is het mogelijk geworden te gemoet te komen aan het meermalen gebleken verlangen, dat de leden der Kamer in de gelegenheid mogten gesteld worden eenigzins vroeger dan tot dusver van het bedoelde Verslag kennis te nemen, terwijl er geenszins door is belet geworden, dat van belangrijke feiten, beslissingen of maatregelen, tot in het eerste gedeelte der thans loopende maand, bij noot is melding gemaakt.

De Minister van Kolonien,

FRANSEN VAN DE PUTTE.

Aan
den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

N°. 2.

A. Grondgebied en bevolking.

§ 1. *Grondgebied.*

Het grondgebied van Nederlandsch Indie heeft sedert de jongste mededeelingen geen verandering ondergaan. De opnemingen tot vermeerdering der kennis van de gedaante en de oppervlakte van het grondgebied, werden voortgezet.

Omtrent de topographische en statistische opnemingen wordt verwezen naar de hoofdstukken **D**, § 3, en **J**, afd. V, in welke laatste afdeeling ook over agrarische onderzoekingen wordt gehandeld.

De geographische en hydrographische werkzaamheden worden vermeld in hoofdstuk **E**, § 4, terwijl hoofdstuk **O** (zie afd. II) de berigten inhoudt omtrent de onderzoekingen der mijn-ingenieurs.

De zending naar Nieuw Guinea, waarop in 't vorig verslag gedoeld werd, wordt besproken in hoofdstuk **C**, § 3, onder » Ternate".

§ 2. *Bevolking.*

Eene statistiek, betreffende het zielental enz. van de bevolking van Nederlandsch Indie voor 1872, wordt aangetroffen in bijlagen **A**, n°. 1—15.

Zoo als vroeger herhaaldelijk is gezegd, kan echter aan de meeste dier opgaven slechts eene betrekkelijke waarde worden toegekend. Omtrent de reden daarvan zal het voldoende zijn naar vorige verslagen te verwijzen.

B. Opperbeheer.

Voor de tweede maal sedert de inwerkingtreding van het Regeringsreglement (zie het verslag van 1871, blz. 1), deed zich het geval voor, dat de Gouverneur-Generaal meende te moeten gebruik maken van de bevoegdheid, hem verleend bij art. 30 van genoemd reglement, om namelijk, zonder de uitspraak des Konings af te wachten, op eigen gezag en verantwoordelijkheid een maatregel te nemen, waaromtrent de vereischte overeenstemming met den Raad van Nederlandsch Indie niet was kunnen verkregen worden.

Dit maal gold het de verwijdering bij politieken maatregel (art. 47 Regeringsreglement) van een vijftal inlanders uit het Soemedangsche (Preanger regentschappen), die zich in 1871 (verg. het vorig verslag blz. 3), schuldig hadden gemaakt aan pogingen tot verstoring der gevestigde orde van zaken in genoemd gewest. Terwijl de Raad van Indie het voldoende achtte den hoofdaanlegger te verwijderen, kwam de Gouverneur-Generaal, in overeenstemming met het gevoelen van het meerendeel der overige praeadviseurs, tot de slotsom, dat nog een viertal medepligtigen in den maatregel behoorden te worden begrepen. En daar het vooraf inroepen van 's Konings uitspraak, naar het oordeel van den Landvoogd, tot een voor de rust en veiligheid van een gedeelte van Nederlandsch Indie schadelijk verwijl zou kunnen aanleiding geven, en het bij art. 30 Regeringsreglement voorgeschreven nader overleg met den Raad, vice-president en de leden niet van het uitgebragt advies deed terugkomen, besliste de Gouverneur-Generaal op eigen gezag en verantwoordelijkheid, overeenkomstig zijn afwijkend gevoelen, bij een besluit van 28 Augustus 1872, n°. 11, waarop sedert door den Koning goedkeuring verleend is.

Waar de persoonlijke bemoeijenis van den Gouverneur-Generaal zonder bezwaar kon worden ingekrompen door overdragt van bevoegdheden op andere autoriteiten, werd op den reeds in de laatste jaren ingeslagen weg van decentralisatie voortgegaan. Zoo werd overeenkomstig het in het vorig verslag (blz. 57) aangekondigd voornemen, bij een besluit van Augustus 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 147), het beschikken op verzoeken van ambtenaren enz. met de middelen van vervoer hun van gouvernementswege verstrekt, ook aan andere personen transport te mogen verleenen, overgedragen aan den chef van het departement van algemeen bestuur, waaronder het postwezen ressorteert. Bij eene beschikking van October 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 177 *a*), werd op den legerkommandant en chef van het departement van oorlog de bevoegdheid verstrekt om zelf de militaire ambtenaren in hunne betrekking te plaatsen, waarvoor zij, volgens hun rang en daaraan verbonden inkomsten, kunnen in aanmerking komen.

Voorts werden in December 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 211), krachtens magtiging des Konings, de bemoeijenissen bij het reglement betreffende de landverhuur in de Vorstenlanden op Java (*Indisch Staatsblad* 1857, n°. 116), den Landvoogd voorbehouden — en als gevolg daarvan ook die, omschreven in de ambtelijke voorschriften tot verzekering van de werking van bedoeld reglement — overgedragen op den directeur van binnenlandsch bestuur, behoudens diens verpligting om van zijne betrekkelijke beschikkingen terstond aan den Gouverneur-Generaal kennis te geven.

Eindelijk is, krachtens art. 3 der overgangsbepalingen van het strafwetboek voor inlanders (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 85), sedert 1 Januarij 1873, de aanwijzing der strafplaats aan veroordeelden, ook in die gevallen waarin zij tot dus verre door den Gouverneur-Generaal geschiedde, overgegaan op den directeur van justitie.

Als eene overbodige formaliteit werd in Junij 1872 gebroken met de gewoonte om de grossen en notariele afschriften van contracten, aangegaan krachtens magtiging der Regering, nadat deze de ontworpen voorwaarden heeft goedgekeurd, nog bij afzonderlijk besluit van 's Gouvernements goedkeuring te voorzien.

Maar vooral wordt eene niet onbelangrijke vermindering van regeringsbeschikkingen verwacht van het Indisch besluit van 20 April 1873, n°. 14 (*Indisch Staatsblad* n°. 73), waarbij, met intrekking van het niet in het *Staatsblad* opgenomen gedeelte van het Indisch besluit van 13 November 1871, n°. 6 (zie het vorig verslag blz. 55, zoo mede het *Bijblad op het Indisch Staatsblad*, n°. 2509), door den Gouverneur-Generaal eens voor al is verklaard, in welke gevallen het in 's lands belang is de uitvoering van werken, leverantien of transporten, met afwijking van den regel gesteld in art. 38, 1ste lid der comptabiliteitswet, te doen plaats hebben buiten aanbesteding. Het nut van dit besluit is namelijk hierin gelegen, dat nu de hoofden van algemeen bestuur en de overige autoriteiten bevoegd tot het aangaan van schulden voor den lande, wanneer zij binnen de grenzen hunner bevoegdheid tot het doen van uitgaven, tot het gelasten der onderhandsche uitvoering van eenig werk enz. wenschen over te gaan, niet steeds voor elke zoodanige beschikking eene afzonderlijke sanctie van den Gouverneur-Generaal behoeven, maar die in de door

den Landvoogd eens voor al omschreven gevallen kunnen ontleenen aan bedoeld algemeen besluit van 20 April 1873, n°. 14, naar welks toepasselijk gedeelte zij dan ook, in voldoening aan het 3de lid van aangehaald art. 38, in hunne betrekkelijke beschikkingen zullen hebben te verwijzen.

Met betrekking tot de afkondiging van wetten in Nederlandsch Indie heeft zich eene niet onbelangrijke quaestie voorgedaan. De omstandigheid namelijk dat de begrootingen voor Nederlandsch Indie gewoonlijk eerst zoo laat tot wet worden verheven, dat er slechts weinig tijd overblijft om de noodige maatregelen te nemen ten einde haar met 1 Januarij te doen in werking treden, heeft de vraag doen rijzen, of de afkondiging der begrootingswetten in Indie, krachtens een telegram van den Minister van Kolonien, houdende berigt van hare aanneming in Nederland, niet zou kunnen plaats vinden vóór dat die wetten zelve in Indie ontvangen zullen zijn. De Gouverneur-Generaal daaromtrent geraadpleegd, vond geen bezwaar tot de afkondiging van wetten op de voorgestelde wijze over te gaan, mits hij bij de ontvangst van den last daartoe, in het bezit zij van een behoorlijk gewaarmerkt exemplaar van het ontwerp, zoo als het door de Tweede Kamer der Staten-Generaal is aangenomen, en het telegram tevens de noodige gegevens behelze omtrent de onderteekening, de dagteekening en het nommer der wet.

In overeenstemming met deze zienswijze is gehandeld ten aanzien van de betrekkelijke begrootingswetten voor 1873, dd. 15 November 1872, welke dien ten gevolge door den Gouverneur-Generaal bereids onder dagteekening van 12 December 1872 zijn kunnen worden afgekondigd.

Ten gevolge van den oorlog met Atchin (zie de proclamatie in de *Javasche Courant* van 4 April 1873, *Staatscourant* van 20 Mei daaraanvolgende) werd door den Gouverneur-Generaal in een paar gevallen (verg. onder andere lager in hoofdstuk **F**, §§ 1 en 4 onder de rubrieken „*Regtswezen in de Buitenbezittingen*" en „*In- en uitvoer van oorlogsbehoeften*"), gebruik gemaakt van de buitengewone magt hem verleend bij art. 43 van het Regeringsreglement.

In het personeel van den Raad van Indie, bij het eind van 1871 voltallig, vonden sedert meerdere veranderingen plaats. In het vorig verslag (blz. 1), werd reeds melding gemaakt van het uittreden wegens ziekte in April 1872, van het oudste raadslid, den heer O. van Rees, wien kort daarop hier te lande, op verzoek, eervol ontslag uit 's lands dienst werd verleend, met toekenning van pensioen, en van de herbenoeming, in verband hiermede, met herstel in vorige anciënneteit, van den heer mr. F. M. C. Pels Rijcken (Junij 1872), die in het najaar van 1872 van verlof naar Indie zou terugkeeren.

Laatstgenoemde heeft echter zijn werkkring in Indie niet hervat, in verband met het door hem, kort vóór zijn ophanden vertrek, gevraagd en bij 's Konings besluit van 30 October 1872, n°. 20, verleend eervol ontslag uit de Indische dienst, met behoud van aanspraak op pensioen.

Ter aanvulling van den Raad werd daarop bij Koninklijk besluit van 4 November 1872, n°. 19, de heer mr. T. H. der Kinderen, president van het Hooggeregtshof en van het Hoog Militair Geregtshof in Indie, tot raadslid benoemd, in welk ambt de benoemde den 23sten December jl. werd beëedigd en geïnstalleerd.

Inmiddels ontstond eene nieuwe vacature in den Raad door het overlijden (8 December) van het raadslid, den gewezen kolonel met rang van generaal-majoor E. C. F. Happé. Het ledental werd nu aangevuld door de benoeming tot raadslid bij 's Konings besluit van 12 Februarij 1873, n°. 1, van den heer mr. G. G. van Harencarspel, algemeen secretaris van het Gouvernement van Nederlandsch Indie. Van deze benoeming werd op het per telegraaph ontvangen berigt nopens de voorgenomen opdragt eener bijzondere commissie aan 's Raads vice-president (waarover straks), langs denzelfden weg aan den Gouverneur-Generaal mededeeling gedaan in zoodanigen vorm, dat de Landvoogd gelegenheid had den benoemde dadelijk te doen zitting nemen, hetgeen dan ook den 20sten Maart jl. geschiedde.

In Mei jl. legde het oudste lid in benoeming mr. W. Rappard zijn ambt neder, als zijnde wegens ziekte door den Gouverneur-Generaal, onder nadere en sedert verleende goedkeuring des Konings, eervol van zijne betrekking ontheven, onder toekenning van wachtgeld (Indisch besluit 10 April 1873, n°. 33). (1)

De Raad was dus na het vertrek van mr. Rappard zamengesteld als volgt: vice-president de heer F. N. Nieuwenhuizen; leden: de heeren H. M. Andrée Wiltens, mr. T. H. der Kinderen (2), mr. G. G. van Harencarspel en . . . . . 's Raads vice-president, in commissie gesteld geweest als gouvernements-commissaris voor de zaken van Atchin, was als zoodanig van 7 Maart tot 23 Mei jl. buiten Java afwezig.

Terugkomende op eene afwijkende beslissing van 1859 (zie het verslag over dat jaar bladz. 2) werd door het Opperbestuur, op voorstel van den Gouverneur-Generaal, die den vice-president met de bovenbedoelde missie wilde belasten, uitgemaakt en daarvan bij telegram aan de Indische Regering mededeeling gedaan, dat in art. 36 van het Regeringsreglement — wanneer men de bedoeling van dat artikel toetst aan andere bepalingen van dat reglement, onder anderen de artt. 13 en 16 — geen beletsel kan gevonden worden om ook aan den vice-president, mits *drie* raadsleden blijven, bijzondere commissien of zendingen op te dragen.

Ten gevolge van de wijzigingen, welke de instructie van den Gouverneur-Generaal in de laatste jaren onderging (zie het verslag van 1869 bladz. 2 en 3) was het reglement van orde voor den Raad van Indie daarmede niet meer geheel in overeenstemming. Dit heeft aanleiding gegeven om eene herziening van dat reglement ter hand te nemen, die is tot stand gebragt bij het Koninklijk besluit van 3 April 1873, n°. 15. Bij deze gelegenheid is er naar gestreefd den vaardigen gang der werkzaamheden bij den Raad te verzekeren en een ruimer gebruik te bevorderen van de bevoegdheid om andere autoriteiten in 's Raads vergaderingen op te roepen tot het geven van mondelinge inlichtingen (artt. 7 en 34 Regeringsreglement).

Wegens de uitgebreidheid van 's Raads werkkring werd in 't algemeen de wenschelijkheid in het oog gehouden om het collegie, waar mogelijk, niet in zaken van minder gewigt te betrekken. In verband daarmede verdient aanteekening, dat het aantal gedurende 1872 den Raad toegezonden commissorialen bijna één derde minder beliep dan in 1871.

C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard.

§ 1. *Betrekkingen met het buitenland.* (3)

Nadat aan den Gouverneur der Straits-Settlements officieel kennis gegeven was van onze oorlogsverklaring aan den Sultan van Atchin, dd. 26 Maart 1873 (zie lager in § 3 van dit hoofdstuk onder „*Onafhankelijk noordelijk gedeelte van Sumatra*") werd door hem eene proclamatie uitgevaardigd (31 Maart), houdende verbod tegen den uitvoer uit de Straits-Settlements naar alle tot Atchin behoorende gedeelten van Sumatra van wapenen, amunitie, buskruid, militaire en scheepsbehoeften (zie de proclamatie overgenomen in de *Javasche Courant* van 8 April, *Nederlandsche Staatscourant* van 20 Mei jl.).

De Engelsche gunboat *Hornet* werd kort daarop door het

(1) In de hierdoor ontstane vacature is voorzien bij 's Konings besluit van 19 Julij 1873, n°. 62, door de benoeming tot lid in den Raad van Nederlandsch Indie van den heer S. van Deventer Jszn., resident van Soerabaja. Ten aanzien van de kennisgeving dezer benoeming is, in 't belang eener spoedige voltalligmaking van den Raad, gehandeld op gelijke wijze als met die van 12 Februarij 1873 hier boven bedoeld.

(2) Over de ook na zijne benoeming tot raadslid voortgezette bemoeijingen van mr. der Kinderen met het ontwerpen van nieuwe regelingen voor het regtswezen in de Buitenbezittingen zie men de betrekkelijke rubriek in hoofdstuk **F**, § 1 hierachter.

In Mei jl. is mr. der Kinderen nog met een anderen bijzonderen arbeid belast, door de opdragt aan dat raadslid van het voorzitterschap der door den Gouverneur-Generaal benoemde commissie van enquête omtrent het beloop der expeditie naar Atchin.

(3) Over onze aanrakingen met het bestuur van Serawak, zie men § 3 onder „*Noordelijk gedeelte van Borneo*".

bestuur der » Straits" naar de Atchinsche wateren gezonden tot bescherming der Britsche belangen en om toe te zien op de behoorlijke naleving der hiervoren bedoelde Engelsche proclamatie. Van het aan den kommandant van dat oorlogsschip door den Nederlandschen gouvernements-commissaris voor Atchin gedaan aanbod om de vaartuigen die aldaar onder Britsche vlag mogten aankomen zelf te onderzoeken, verklaarde die kommandant, onder dankbetuiging, liever geen gebruik te willen maken; alleen verzocht hij dat de bedoelde vaartuigen welke door ons op contrabande mogten worden betrapt, aan hem zouden worden uitgeleverd. Dit verzoek werd ingewilligd.

Bij het openen der vijandelijkheden bood zich de officier van gezondheid van de *Hornet* aan om in het verplegen onzer zieken en gewonden behulpzaam te zijn. Van die diensten is met erkentelijkheid aan boord van het ziekenschip gebruik gemaakt

Met de tijdelijke staking der expeditie werden de Britsche autoriteiten te Singapore bekend gemaakt bij een brief van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie, dd. 21 April jl., tevens het verzoek behelzende tot handhaving van de hiervoren bedoelde proclamatie.

In verband met de versterking die onze maritime middelen in de wateren van Atchin van lieverlede reeds hadden en verder zouden ondergaan, werd den 4den Junij (*Javasche Courant* van dien dag, *Nederlandsche Staats-courant* van 15 Julij 1873) door den Gouverneur-Generaal eene proclamatie uitgevaardigd en afzonderlijk ter kennis gebragt van de besturen van Britsch Indie, Ceylon en der Straits (1), waarbij het Rijk van Atchin en onderhoorigheden verklaard werd te zijn in staat van blokkade met al de gevolgen daaraan verbonden. Omtrent de wijze van tenuitvoerlegging dier blokkade waren dien Landvoogd door de Regering hier te lande eenige opmerkingen en beschouwingen medegedeeld, met aanbeveling om te doen zorgen voor de naleving der algemeene regelen van volkenregt, zoo als die door de Nederlandsche Regering worden gehuldigd Ten einde den eerlijken handel zoo min mogelijk te belemmeren is onder anderen als middel van verzachting aan de hand gedaan het toepassen, behoudens gestrenge contrôle, van een stelsel van licentien of bijzondere vergunningen aan schepen onder neutrale of bevriende vlag tot zekere handelsoperatien in bepaald aangeduide havens. In 't algemeen zullen aan den handel van bevriende Staten al die waarborgen worden verschaft, welke met den staat van blokkade vereenigbaar zijn.

Op grond van geruchten nopens te verwachten vijandelijkheden van de zijde van de Battaks, in het onder Nederlandsch gezag staande landschap Deli (Oostkust van Sumatra), verscheen den 19den Mei 1873 aldaar ter reede het Engelsche oorlogsschip *Midge*, om zoo noodig aan de Engelsche ondernemers aldaar eene wijkplaats aan te bieden. Daar echter van gouvernementswege reeds de noodige maatregelen genomen waren tot beveiliging der ondernemingen door militaire magt, behoefde van het aanbod van den Britschen scheepsbevelhebber geen gebruik te worden gemaakt. Kort daarop werd het gouvernementsstoomschip *Bronbeek* voor Deli gestationeerd (2).

Van het bestuur der Straits-Settlements werd in den aanvang van 1872 door de Indische Regering de toezegging verkregen, dat in geval van overlijden van Nederlandsche onderdanen te Singapore, de plaatselijke overheid de passen der overledenen zal ter hand stellen aan den Nederlandschen consul-generaal, aan wien ook later de boedels zullen worden afgegeven, na bekomen verklaring van wege het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, dat de regthebbenden zijn gevonden.

Op verzoek van hetzelfde bestuur werd door den resident van Riouw een onderzoek ingesteld naar het afloopen ter hoogte van Tanah Poetih (Oostkust van Sumatra) door aan boord zijnde Maleijers, van een naar Assahan bestemd handelsvaartuig van Malakka. Bij de onbestemde aanwijzingen is het echter niet mogen gelukken de schuldigen, die verondersteld werden zich in ons gebied op te houden, op het spoor te komen.

In Augustus 1872 werd de reede van Batavia bezocht door een eskader der Russische marine, waarop zich Z. K. H. de Grootvorst Alexis van Rusland bevond, die gedurende een tweetal dagen aan wal vertoefde.

Door de Russische Regering werd de wensch geuit, dat van wege het Nederlandsche Gouvernement eenige berigten mogten worden ingewonnen of nasporingen gedaan omtrent het wedervaren van een Russischen geleerde, de heer Miklouсho Maclay, die — aan boord van een Russisch oorlogsschip naar den Australischen Archipel vertrokken tot het doen van wetenschappelijke onderzoekingen — in 1871 voet aan wal had gezet in de Astrolabe-baai op de noordoostkust van Nieuw Guinea, en die sedert niets meer van zich had doen hooren. De Gouverneur-Generaal werd aangeschreven (September 1872) het noodige te verrigten om aan dat verlangen zoo mogelijk op bevredigende wijze te voldoen, en daartoe inzonderheid te benuttigen eene der eerste reizen die periodiek van uit Ternate naar de noordwestkust van Nieuw Guinea worden ondernomen, of anders de zending die door een reeds in commissie gesteld Nederlandsch-Indisch hoofdambtenaar (zie lager in § 3 van dit hoofdstuk onder » *Ternate*") o. a. ook naar het noordoostelijk gedeelte van genoemd eiland zou worden ondernomen.

Aan een naar Nieuw Guinea bestemd Russisch oorlogsschip, de *Izoumrod*, dat in November 1872 de reede van Ternate aandeed, werd al dadelijk van wege het bestuur aldaar, alle mogelijke hulp en inlichtingen verstrekt. Onder anderen werd door den resident ter beschikking van den kommandant der *Izoumrod* gesteld de kapitein der troepen van den Sultan van Tidore, een man die meermalen Nieuw Guinea bezocht, en die, voorzien van een brief des Sultans met een afdruk van diens zegel, goede diensten zou kunnen bewijzen om het verkeer met de bevolking te vergemakkelijken.

Werkelijk heeft de *Izoumrod* bij hare komst in de Astrolabe-baai bedoelden reiziger aangetroffen. Deze was aldaar met de bevolking van lieverlede op vriendschappelijken voet geraakt, doch had, met zijne twee bedienden, waarvan één overleden was, veel ontbering en ziekte doorgestaan en daardoor weinig voor de wetenschap kunnen doen, daar het hem, ook bij gemis aan hulp, onmogelijk was geweest het binnenland in te gaan.

Omstreeks half Januarij 1873 kwam de *Izoumrod* met hem te Ternate aan. Daar de bemanning op de terugreis van Nieuw Guinea voor het grootste gedeelte door eene malaria-epidemie was aangetast geworden, werd het door den kommandant wenschelijk geacht de zieken in een lazaret aan wal te verplegen, waartoe de resident van Ternate zooveel mogelijk hulp verleende. Omstreeks het begin van Maart was de gezondheidstoestand der equipage genoegzaam verbeterd om de reis voort te zetten, weshalve de *Izoumrod* de reede van Ternate verliet De Russische natuuronderzoeker had zich mede daarop ingescheept. Ingevolge het daartoe door hem geuit verlangen zal deze geleerde in de gelegenheid worden gesteld om te zijner tijd den aanstaanden Nederlandschen onderzoekingstogt naar Nieuw Guinea mede te maken. (1)

Naar aanleiding van een bij den Gouverneur-Generaal ontvangen aanzoek van den Italiaanschen gezant in Japan, waren in October 1872 de betrokken Nederlandsch-Indische autoriteiten aangeschreven geworden om ook allen mogelijken bijstand te verleenen aan den kommandant van een Italiaansch oorlogsschip (de *Vettor Pisani*), belast met het inwinnen van berigten nopens het wedervaren van twee Italiaansche natuuronderzoekers, die zich mede naar de binnenlanden van Nieuw Guinea hadden begeven en omtrent wier lot sedert eenigen tijd niets meer vernomen

(1) Zoodanige kennisgeving is, namens den Gouverneur-Generaal, ook gerigt aan de consuls-generaal en consuls van vreemde Mogendheden te Batavia.

(2) Zoowel te Malta en te Gibraltar als vooral te Aden werd in de jongste maanden bij gelegenheid van het verpligt oponthoud aldaar, ten gevolge van avarij of zeeramp, van detachementen suppletie-troepen, van de zijde der Britsche autoriteiten de meeste welwillendheid en hulp ondervonden, onder anderen ook in het kamperen der troepen aan wal.

(1) In de laatste dagen van Mei bevond zich de *Izoumrod* ter reede Batavia.

was. Een paar maanden later kwam de *Vettor Pisani* in de wateren van Nieuw Guinea. Op het eiland Salawatte had de kommandant vernomen, dat zijne beide landgenooten, die zich sedert Augustus te voren op Nieuw Guinea, voornamelijk te Anday in de Geelvinksbaai hadden opgehouden, juist de terugreis naar Amboina hadden aanvaard. De twee reizigers kwamen dan ook, weinige dagen nadat bedoelde oorlogskorvet te Amboina het anker had laten vallen, te dier plaatse aan, en daarmede was het doel dat de Italiaansche kommandant beoogde, bereikt.

Eenige voorwerpen, welke door inboorlingen van Nieuw Guinea op Italiaansche reizigers, die vroeger die streken bezocht hadden, waren buit gemaakt, en van welke voorwerpen door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement de teruggave was verkregen, werden in den aanvang van 1873 hier te lande aangebragt, ten einde langs diplomatieken weg aan de eigenaars te worden teruggegeven.

In September 1872 werd een Nederlandsch-Indisch hoofdambtenaar naar Siam afgevaardigd ten einde aan de beide vorsten en eenige dignitarissen van dat rijk de hun geschonken Nederlandsche ordeteekenen uit te reiken. Op een van 's Rijks oorlogsschepen (*de Vice-Admiraal Koopman*) naar Siam overgebragt, werd hij aldaar op allezins hoffelijke wijze ontvangen. De Eerste Koning deed later nog schriftelijk, in een antwoord op een van den Gouverneur-Generaal ontvangen brief, blijken van de bijzondere waardering der hem verleende onderscheiding.

Van de in der tijd ontvangen verklaringen van toetreding eeniger in het vorig verslag (blz. 2) genoemde Duitsche Staten en vrije steden tot het handels- en scheepvaartverdrag van Nederland met Pruissen en het Tolverbond, dd. 31 December 1851 (*Ned. Staatsblad* 1852, n°. 104, *Ind. Staatsblad* n°. 75), werd in Indie alsnog de vereischte afkondiging gedaan, door opname in het *Indisch Staatsblad* van 1872, n°. 172—174, van de Koninklijke besluiten van 1854, 1868 en 1871, gelastende de afkondiging dier verklaringen in het *Ned. Staatsblad*.

Aan het Indisch bestuur is de afkondiging opgedragen van 's Konings besluit van 15 Februarij 1873, bepalende de opname in het *Ned. Staatsblad* (zie n°. 29 van 1873) van het op 18 November 1871 tusschen Nederland en Spanje gesloten tractaat van handel en scheepvaart, voor zoo veel noodig goedgekeurd bij de wet van 14 November 1872 (*Ned. Staatsblad* n°. 118). (1)

Een nieuw consulaat werd in Nederlandsch Indie gevestigd door de optreding te Makassar van een consul van het Duitsche Keizerrijk, terwijl te Padang een consulair agentschap van Groot-Britannie werd ingesteld door de benoeming in Augustus 1872 (regtstreeks door de Britsche Regering) van een vice-consul aldaar. Op beider benoeming werd respectivelijk in het laatst van 1871 en in het laatst van 1872 het Koninklijk exequatur verleend. Gedurende het onvervuld zijn van het consulaat van Italie te Padang zullen, op verlangen der betrokken Regering (November 1872), de archiven en zegels van bedoeld consulaat door de Nederlandsche autoriteit ter plaatse in bewaring worden genomen. Het consulaat van Oostenrijk-Hongarije te Batavia werd in 1872 tot een consulaat-generaal verheven. Eene opgaaf van verschillende in Nederlandsch Indie gevestigde consulaire agenten wordt aangetroffen in den Regeringsalmanak voor Nederlandsch Indie (zie den jaargang 1873, blz. 439).

Ter verzameling van voor hun nieuwen werkkring nuttige inlichtingen omtrent de belangen van Nederlandsch Indie, vooral ook uit een algemeen oogpunt, werd in 't laatst van 1872 en in het begin van 1873 zoowel de nieuw benoemde Nederlandsche consul-generaal en zaakgelastigde in China als de nieuw benoemde Nederlandsche minister-resident in Japan in de gelegenheid gesteld om op hunne reize derwaarts ook Java aan te doen, ten einde zich tot het aangegeven einde met den Gouverneur-Generaal en de door dezen aan te wijzen autoriteiten in aanraking te stellen.

(1) De afkondiging heeft sedert plaats gehad (zie *Indisch Staatsblad* 1873, n°. 95).

§ 2. *Java en Madura.* (1)

Aan de verslagen der residenten betreffende den algemeenen toestand hunner gewesten gedurende 1872, worden de navolgende bijzonderheden ontleend. Waar berigten van 1873 zijn opgenomen, is het jaartal uitdrukkelijk genoemd.

In algemeenen zin kan met betrekking tot het loopende jaar reeds worden aangeteekend, dat de oogst der voedingsmiddelen zich goed liet aanzien en de volksgezondheid redelijk was te noemen. De zoogenaamde knokkelkoorts (dengue fever) nam gaandeweg af.

In enkele streken waar gebrek aan voedingsmiddelen bestond of dreigde te ontstaan, kwam de Regering, even als in 't laatst van 1872, ook verder in 1873 tusschen beide; die hulp wordt gezegd algemeen een goeden indruk op de bevolking te hebben gemaakt.

Omtrent de vooruitzigten van den koffijoogst van 1873 luiden de berigten bevredigend, zij het ook dat in de meeste gewesten eene opbrengst beneden die van 1872 wordt verwacht. De teelt van tabak en suikerriet breidde zich in sommige gewesten meer en meer uit.

Bantam. De welvaart neemt langzaam maar gestadig toe, voornamelijk in de afdeeling Lebak, waar de bevolking meer en meer uit haren achterlijken staat wordt opgeheven en waar de ontginning van woeste gronden door particuliere ondernemers haar goede verdiensten oplevert.

In eene afdeeling slechts viel de padi-oogst tamelijk goed, in de overige minder gunstig uit; evenwel voldoende voor de behoefte, want er kon nog veel rijst naar Batavia en elders worden uitgevoerd.

In twee districten van de afdeeling Tjeringin blijft de rijstcultuur, inzonderheid die op bevloeibare velden, zeer achterlijk.

Gevallen van pokken of andere epidemische ziekten kwamen niet voor.

Op het land Tjikandi-Ilir is, onder een nieuwen beheerder, de geest der opgezetenen beter geworden, blijkbaar uit het veel zeldzamer voorkomen van klagten, die vroeger zeer talrijk waren.

Aan eenige dessahoofden in deze residentie werd de bronzen medaille toegekend als een blijk van erkenning hunner trouwe en langdurige diensten.

In plaats van den op verzoek en met toekenning van den titel van „adipati" eervol ontslagen regent van Tjeringin werd als zoodanig benoemd (Maart 1873) de pateh van het regentschap Pandeglang in dezelfde residentie.

Batavia. De toestand der bevolking bleef dezelfde; in zedelijkheid op een lagen trap staande, is zij ook in stoffelijke welvaart achterlijk, ten gevolge van het particulier landbezit.

De rijstprijzen waren gedurende de eerste helft van 1872 vrij laag, doch stegen in het tweede halfjaar aanzienlijk ten gevolge van den ongunstigen oogst der sawahs.

Niettegenstaande de algemeene vrees dat Batavia na de overstroomingen in Januarij 1872 (zie het vorig verslag blz. 2) door epidemische ziekten zou worden geteisterd, bleef de gezondheidstoestand het geheele jaar uitmuntend. Ten behoeve der noodlijdenden bij die overstroomingen is door den resident van Batavia in 't geheel uitgegeven f 20 819, waarvan f 7000 uit het watersnoodfonds was beschikbaar gesteld en het overige uit 's lands kas was betaald. Over de onderhanden zijnde waterkeeringswerken ter hoofdplaats, zie men lager hoofdstuk **L**, afd. II.

Het door Z. M. den Eersten Koning van Siam, naar aanleiding van diens bezoek van Java in Maart 1871, aan de stad Batavia ten geschenke aangeboden koperen gedenkstuk, een olifant voorstellende, zal, krachtens eene gouvernements-beschikking van Mei 1872, op een voetstuk met toepasselijke inscriptie, worden geplaatst vóór op het erf van het gebouw van het Bataviasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Krawang. Dit gewest blijft in een achterlijken toestand

(1) Voor mededeelingen nopens de inrigting enz. van het bestuurspersoneel, zie men hoofdstuk **J**, afd. 1, § 1.

verkeeren, zoodat een werkelijk welvarend inlander hier eene zeldzaamheid is. De overstroomingen in het begin van 1872 hebben den padioogst van 18 dessa's grootendeels doen mislukken. De betrokken bevolking werd van Regeringswege te gemoet gekomen met verstrekkingen bij wege van voorschot.

De gezondheidstoestand was over het algemeen zeer bevredigend. In één district echter openbaarde zich in het laatst van 1872 de zoogenaamde knokkelkoorts, waardoor verscheidene personen werden aangetast.

Preanger regentschappen. De resident van dit gewest verklaart dat de grens der bevolking zoo goed is als hij nimmer was, waartoe de nieuwe orde van zaken veel heeft medegewerkt.

Het vertrouwen in het Europeesch bestuur is toegenomen en hierdoor vooral konden veel misbruiken van vroeger worden uitgeroeid. De bevolking maakte zich de vrije beschikking over haren tijd ten nutte, door zich met ijver op haren landbouw toe te leggen. De verhooging van den leveringsprijs der koffij, betere regeling der cultuur in dier voege dat zij den planter bij minder arbeid meer zekerheid geeft de vruchten van zijn werk te plukken, dit alles deed de bevolking deze verpligte teelt uit een ander oogpunt beschouwen.

Hoewel de geestelijkheid bij de reorganisatie niet gewonnen heeft, deed zich slechts één geval voor dat een dorpspriester de bevolking wilde opstoken om tegen de belasting op het rijstgewas in verzet te komen. Ten einde daardoor kans te verkrijgen op eene ruimere inning van dzakat, wist deze priester een aantal zijner mede-dessabewoners over te halen om gezamenlijk met hem, op minder voegzame wijs, bij den controleur van Tjipoetri (Tjiandjoer) klagten in te brengen omtrent een voorgewenden te hoogen aanslag hunner velden. Wanordelijkheden of feitelijk verzet werden achter bij dezen gezamenlijken stap niet beoogd; met eene politionele bestraffing der hoofdpersonen liep de zaak zonder verdere gevolgen af. Dat het bij dit enkele feit is gebleven mag ook gedeeltelijk worden toegeschreven aan de bezadigdheid waarmede bij de invoering en heffing van de padjeg wordt te werk gegaan. Het bij de sedert ingevoerde landrenteregeling gehuldigd beginsel van vijfjarigen aanslag is, volgens onlangs ontvangen berigten (van 1873), met ingenomenheid begroet.

De handel is zeer levendig geweest, de passers werden druk bezocht en belangrijke omzettingen hadden daar plaats, waartoe ook de vrij ruime koffijoogst en de stijgende rijstprijzen veel bijbragten.

Klagten over de districtshoofden werden niet vernomen; één tjamat slechts pleegde feiten, die, hoewel geen grond opleverende voor eene strafregterlijke vervolging, nogtans aanleiding gaven tot zijne verwijdering uit 's lands dienst. Tien dessahoofden daarentegen moesten wegens gepleegde knoeijerijen bij de inning der belastingen strafregterlijk vervolgd worden.

De in het vorig verslag vermelde poging tot verstoring der openbare rust in het Soemedangsche heeft aanleiding gegeven tot verwijdering bij politieken maatregel van de hoofdschuldigen (verg. bladz. 1 hiervoren) en tot ontslag van enkele dorpspriesters aldaar. Aan den regent van Soekapoera werd de titel van „adipati" verleend (Mei 1872) als eene belooning voor zijne getrouwe pligtsbetrachtingen en ijverige medewerking, vooral sedert de invoering der nieuwe bestuursinrigting in dit gewest.

Cheribon. De bevolking geniet tamelijk veel welvaart, waartoe een zeer goede suikeroogst en een vrij levendige handel veel bijbragten. Overal op de markten zijn dan ook, behalve voortbrengselen van inlandschen oorsprong, producten der Europesche nijverheid te koop.

Uitgezonderd ter hoofdplaats, waar de koortsen bleven heerschen, ofschoon niet zoo sterk als vroeger, was de gezondheidstoestand over het algemeen zeer gunstig. In het laatst van 1872 vertoonde zich ook de „dengue fever" of zoogenaamde knokkelkoorts. Het districtshoofd van Rantja (regentschap Paloe) werd in zijne functien voorloopig geschorst wegens medepligtigheid aan het verheelen van een moord.

Tagal. Op nieuw kan worden berigt dat de welvaart onder den inlander steeds vermeerdert, ten gevolge van de toenemende voordeelige uitkomsten van de verschillende cultures. In de laatste maanden van 1872 stegen de rijstprijzen tot eene voor dit gewest ongewone hoogte, namelijk f 8 den pikol, maar dit duurde niet lang, daar een ruime oogst van djagoeng en ketella alras gelegenheid gaf om tegen matige prijzen levensmiddelen in te koopen.

Van epidemische ziekten had de bevolking niet te lijden.

Pekalongan. De geest onder de bevolking liet niets te wenschen over. Van de in 1871 plaats gehad hebbende woelingen in het district Bander Sedaijoe is geen spoor overgebleven. Meer en meer wint de overtuiging veld, dat die beweging een op zich zelf staand feit is geweest en daarbij niet moet worden gedacht aan een aanslag tegen de openbare rust en orde, waarin inlanders van aanzien zijn betrokken geweest.

Samarang. De toestand in dit gewest, met name in de afdeeling Demak, kon gedurende de laatste maanden van 1872, en vooral in de eerste maanden van 1873 geenszins bevredigend genoemd worden. Ten gevolge der mislukking van het padigewas en van een groot gedeelte van de polowidjo-aanplantingen in 1872, waren de levensmiddelen schaars en buitengewoon hoog in prijs. In welke mate de bevolking gebrek leed, bleek behalve uit de verhuizingen, die hier en daar plaats vonden, ook uit het feit dat eenige lijken van inlanders op den publieken weg gevonden werden. De Gouverneur-Generaal, eerst te laat met den waren staat van zaken in wetenschap gesteld (Februarij 1873), heeft onverwijld krachtige maatregelen genomen om de bevolking in haren benarden toestand te gemoet te komen. Zeer beduidende geldsommen werden al dadelijk beschikbaar gesteld tot het doen uitvoeren van openbare werken tegen ruime betaling aan de bevolking. Tevens werd een speciaal onderzoek naar den toestand der zoo zeer geteisterde afdeeling bevolen, waarvan de resultaten zijn medegedeeld in de *Javasche Courant* van 25 Maart 1873, n°. 24.

Vermits, ook blijkens bedoeld verslag, de oorzaak der zich al te vaak herhalende misgewassen in de afdeeling Demak aan het bestaande gebrek van irrigatie- en afwateringswerken moet worden toegeschreven, is een hoofdambtenaar der openbare werken in commissie gesteld om te onderzoeken, welke maatregelen door irrigatie als anderzins kunnen genomen worden om in den toestand der afdeeling Demak spoedige en afdoende verbetering te brengen.

Naar aanleiding van het bedoelde rapport is overigens voortgegaan (Maart 1873) met het beschikbaar stellen van fondsen voor herstelling van dijken en wegen, alsmede voor andere werken, ten einde de bevolking gelegenheid te geven een aan hare krachten geëvenredigd dagloon te verdienen, terwijl ook gezorgd is voor de tijdelijke versterking van het Europeesch ambtenaars-personeel, met oogmerk om zooveel mogelijk allerwege in het regentschap een wakend oog op den toestand der bevolking te kunnen houden. Voorts zijn schikkingen aanbevolen, ten einde de heerendiensten (buiten die aan werken welke thans in vrijen arbeid worden uitgevoerd) in dier voege te regelen, dat zij het minste bezwaar opleverden.

Groote aanvoeren van rijst hebben kort daarop den prijs van dit hoofdvoedsel belangrijk doen dalen. In verband met een en ander begon de bevolking hare armoede van lieverlede te boven te komen, doch had nu veel te lijden van koortsen, waarvoor van bestuurswege geneesmiddelen werden verstrekt. Van de ruim 100 000 bouws rijstvelden in genoemde afdeeling (voor ruim $^3/_4$ gedeelte niet-bewaterbaar) waren omstreeks medio April 1873 reeds bijna 91 000 bouws (met padi) beplant.

Latere tijdingen (van het einde van April) meldden, dat uit alle afdeelingen der residentie de berigten omtrent den padi-oogst gunstig waren, doch dat in het Demaksche een gedeelte van het gewas minder voordeelige resultaten gaf, hetgeen werd toegeschreven aan den spoed, waarmede de velden waren bewerkt en beplant. In bedoelde afdeeling en ook in de afdeeling Samarang bleef daarom de bevolking nog steeds, hoewel op minder ruime schaal, in de gelegenheid gesteld om door arbeid aan wegen en dijken geld te verdienen.

Nevens de maatregelen door de Regering genomen tot ondersteuning der noodlijdende bevolking, mag niet onvermeld blijven hetgeen daartoe ook door de particuliere liefdadigheid is bijgedragen. Bijzondere vermelding verdienen de aanzienlijke giften in rijst van een drietal Chinezen, deels om kosteloos, deels om tegen inkooopsprijs aan de bevolking te worden afgestaan.

Volgens de bevindingen van den hooger bedoelden waterstaats-ambtenaar is in de afdeeling Demak een goed geregeld stelsel van irrigatie en waterafvoer allezins uitvoerbaar. In Mei jl. zijn dien ten gevolge door den Gouverneur-Generaal al dadelijk maatregelen genomen om door waterpassingen en opnemingen de bouwstoffen te verkrijgen voor het ontwerpen der noodige plannen, projecten en begrootingen. Eene brigade van zes ingenieurs benevens een teekenaar enz., zouden daarvoor, onder de leiding van den gecommitteerden hoofd-ambtenaar, in het Demaksche worden te werk gesteld, zoodra dit personeel door voorloopige indienststelling van drie uit Nederland verwacht wordende adspirant-ingenieurs en door tijdelijke overplaatsing van eenige elders te missen waterstaats-ambtenaren zou kunnen worden bijeengebragt,

De gezondheidstoestand in deze residentie is tot het laatst van 1872 bevredigend geweest, ofschoon de koortsziekte, die ter hoofdplaats Samarang en in het Demaksche heerschte, nog niet geheel was geweken, maar omstreeks het einde van het jaar vertoonde zich in deze residentie voor het eerst de zoogenaamde knokkelkoorts; ook deze koorts was echter, even als elders, niet kwaadaardig, zoodat de lijders bij zorgvuldige behandeling veelal binnen acht dagen of spoediger herstelden.

Het inlandsch bestuur werd met een paar nieuwe elementen aangevuld door de benoeming van den gewezen pateh en den gewezen ondercollecteur van het opgeheven regentschap Ambal (Bagelen) tot pateh van Kendal en onder-collecteur van Salatiga. Den regent van Grobogan werd, als belooning voor langdurige en trouwe diensten, de titel van »adipati" toegekend.

Veel gerucht maakte eene ketjoepartij, die in het begin van Mei 1873 te Salatiga plaats had, en waaraan 15 personen gezegd werden te hebben deel genomen. Het vermoeden bestaat, dat enkele inlandsche hoofden daarbij betrokken zijn. Aan de nalatigheid van sommigen valt althans niet te twijfelen.

Japara. De padi-oogst kon, ten gevolge der overstroomingen, niet gunstig genoemd worden; die der tweede gewassen liet echter niet te wenschen over. Toen van bestuurswege een onderzoek werd bevolen naar den voorraad levensmiddelen in dit gewest, bragt dit groote onrust onder de bevolking te weeg; het gevolg hiervan was, dat velen, die anders nog rijst aan de markt bragten, dat artikel aanhielden, terwijl de eigenlijke handelaren op hoop van nog sterker rijzing der rijstprijzen met hunne verkoopen wachtten. De prijzen waren dan ook zeer hoog, afwisselende tusschen f 8 en f 10 den pikol.

Op meerdere plaatsen waar zulks bepaald noodig bleek, werd de bevolking te gemoet gekomen door haar in de gelegenheid te stellen bij 's lands werken tegen betaling te arbeiden, van welke gelegenheid gretig gebruik werd gemaakt. Onder dagteekening van 11 April ll. berigtte de resident, dat ten gevolge van de genomen maatregelen, de toestand der bevolking bevredigend mogt worden genoemd.

Met het oog op de wisselvalligheid waaraan de rijstbouw in een gedeelte van deze residentie op den duur blootstaat, zullen ook voor die streken, even als in het Demaksche, voorzieningen van blijvenden aard worden beraamd. Aan den naar Samarang gecommitteerden hoofdambtenaar van den waterstaat is daarvoor opgedragen geworden (Maart 1873) om, na afloop zijner werkzaamheden in de afdeeling Demak, ook de aangrenzende districten der residentie Japara, in het bijzonder het district Oendaän in oogenschouw te nemen, ten einde eveneens voorstellen te doen tot verbetering der middelen van irrigatie in die landstreek.

De hoop dat door de exploitatie van twee boschperceelen (zie het verslag van 1871, bladz. 4) het djatihout goedkooper worden en de vroeger zoo bloeijende, thans verloopen nijverheidstak van huis- en scheepsbouw en meubelmakerij daardoor herleven zou, is niet verwezenlijkt, aangezien voor het hout thans zelfs 100 pct. boven tariefsprijs wordt gevraagd.

De gezondheidstoestand was naar wensch, behalve ter hoofdplaats van de afdeeling Japara, waar, hoezeer in geringe mate, nog altoos koortsgevallen voorkwamen. Ook vertoonde zich hier en daar de knokkelkoorts, Aan twee zendelingleeraren werd eene geldelijke belooning toegekend voor de gedurende twee jaren door hen, bij ontstentenis van den civilen geneesheer, aan de lijdende bevolking in genoemde afdeeling bewezen diensten.

In het Chinesche kamp, in de afdeeling Joana, werd in Maart 1873 eene rooverbende van 11 man, die met geweld de woning van een Chinees binnengedrongen was, in de uitvoering harer plannen door de politie verhinderd; de roovers wisten echter te ontkomen; bij hunne vlugt werd één hunner doodgeschoten en twee anderen gewond. Zie overigens onder » Rembang".

Rembang. Het hoofd van gewestelijk bestuur meent dat de welvaart onder de inlandsche bevolking is toegenomen; waartoe de vooruitgang van de tabaksteelt het zijne bijdraagt

De padi-oogst was redelijk.

In deze residentie en het aangrenzend gedeelte van Japara vertoonde zich in 't laatst van 1872, gedurende een paar weken, eene bende van 37 uit die gewesten afkomstige roovers, die, na onderscheidene diefstallen te hebben gepleegd, achtereenvolgens, op 5 voortvlugtigen na, der politie in handen zijn gekomen.

Soerabaja. De welvaart der bevolking neemt toe door een zeer ontwikkelden landbouw en door fabrieksnijverheid.

Aan de regent van Sidajoe werd vergunning verleend tot het voeren van den gelen songsong, terwijl de regenten van Soerabaja en Grissee tot den rang van »adipati" werden verheven.

De gezondheidstoestand was vrij voldoende; epidemien kwamen niet voor, behalve in het laatst van December 1872, toen ter hoofdplaats de knokkelkoorts begon te heerschen, die zich ook over de andere deelen der residentie uitbreidde.

Pasoeroean. Allerwege wordt onder de bevolking van dit gewest welvaart waargenomen. De buitengewone koffijproductie draagt veel daartoe bij.

Ook de Europesche ondernemers behaalden door goed geslaagde tabaks- en suikeroogsten aanzienlijke voordeelen.

In October 1872 overleed de regent van Bangil, een der meest verdienstelijke inlandsche bestuurders. Bij ontstentenis van geschikte nabestaanden, die hem konden opvolgen, werd tot bedoelde waardigheid verheven de pateh van het regentschap Pasoeroean.

Probolinggo. De bevolking kan over het algemeen welvarend genoemd worden en vooral in het laatste jaar wordt die welvaart gezegd aanmerkelijk te zijn toegenomen. Naast de elf bloeijende suikerfabrieken heeft men eene hoogst belangrijke teelt van tabak, uitsluitend voor de Westersche markt, waarvan het product vooral in de laatste jaren buitengewoon hooge prijzen behaalde.

De koffijoogst slaagde gunstig, die der padi viel minder goed uit, hetgeen echter vergoed werd door de zeer bevredigende uitkomsten van de teelt der tweede gewassen.

De gezondheidstoestand was, buiten de gewoonlijk gedurende zekeren tijd van het jaar in dit gewest heerschende koortsen, niet ongunstig te noemen.

Eene met geld en goederen beladen handelsprauw van Probolinggo naar Banjoewangi bestemd, werd in Maart 1873, ter hoogte van Bezoeki, door eene met 18 koppen bemande vijfkoijangsprauw overvallen en uitgeplunderd. Aan de ijverige nasporingen van den hoofddjaksa van Probolinggo gelukte het, ten gevolge van op Madura verkregen aanwijzingen, deels op dat eiland, deels in de residentie Soerabaja de schuldigen, op 2 voortvlugtigen na, te vatten; de 16 roovers, die zich te dezer zake reeds in handen der justitie bevonden, zouden spoedig naar het omgaand geregt worden verwezen.

Bezoeki. Er heerscht algemeen welvaart in dit gewest, waartoe niet weinig bijdraagt de voortdurende immigratie

van Madurezen, die zich voornamelijk in Bondowosso nederzetten, waar zij groote uitgestrektheden vruchtbaren doch onbebouwden grond vinden.

De suikeroogst slaagde voortreffelijk.

De gezondheidstoestand was over 't geheel vrij bevredigend. De ziektegevallen bepaalden zich tot niet kwaadaardige koortsen.

Banjoewangi. Even als in vroegere jaren, heerschte ook in 1872 eene ongestoorde rust onder de inheemsche bevolking van dit gewest.

De gezondheidstoestand was gunstig.

Ingaande met 1873 is dit gewest, waar de bevolking geen landrente betaalde, maar daarentegen een minderen prijs ontving voor de door haar te leveren koffij, te dezen aanzien op gelijken voet als de overige gewesten gebragt.

In Mei jl. heeft echter een deel der bevolking over de invoering der landrente misnoegen aan den dag gelegd, o. a. door het houden van zamenscholingen ter hoofdplaats, welke meer en meer een dreigend karakter bekwamen. De zaak is echter in hare geboorte gestuit, nog vóór de aankomst eener van Soerabaja derwaarts overgebragte troepenmagt, wier aanhouding dan ook al spoedig onnoodig bleek; zelfs werd de terugkeer der troepen wenschelijk geacht tot geruststelling van het gros der bevolking. Van den hoofdinspecteur der rijstcultuur enz., die terstond naar Banjoewangi was vertrokken om zich van de oorzaken en drijfveeren der beweging te vergewissen, werd vernomen, dat in de binnenlanden niets gaande en derhalve voor verder verzet niet te vreezen was. Inmiddels werden de vier hoofdaanvoerders der beweging door het inlandsch bestuur gearresteerd, zonder dat iemand der bevolking zich daartegen verzette. De troepen keerden na een verblijf van weinige dagen weder naar Soerabaja terug. (1)

Banjoemas. In den toestand van rust en orde kwam geen verandering. Bij afwezigheid van teekenen die het tegendeel aantoonen, mag men aannemen, dat over het algemeen onder het gros der bevolking tevredenheid heerscht.

Op 1 Januarij 1873 overleed de verdienstelijke regent van Tjilatjap. (2)

Epidemien kwamen niet voor.

Bagelen. De grenzen van dit gewest ondergingen eene geringe wijziging door de inlijving bij het district Loano, regentschap Poerworedjo, van het gebied der tot Kadoe behoord hebbende dessa Kedoeng Agoeng.

De bevolking dezer residentie neemt door het grooter aantal geboorten dan sterfgevallen, een gevolg van het zeer gezonde klimaat, jaarlijks aanzienlijk toe

Evenwel blijft de welvaart in eene zoo uiterst digt bevolkte streek, waar groote nijverheid, handel en scheepvaart slechts in geringe mate bestaan, altijd zeer betrekkelijk, in dien zin, dat geen armoede maar ook geen groote rijkdom gevonden wordt. Alleen door voortdurende zorg voor de bevloeijingswerken en de gemeenschapsmiddelen is het mogelijk bij een zoo aanzienlijk zielental op een weinig uitgestrekt gebied, gebrek aan voedsel te voorkomen, te meer omdat de uitvoer van rijst jaarlijks toeneemt.

Aan bruggen en waterleidingen wordt nu ook veel ten koste gelegd. Zoo werden drie min of meer kapitale steenen bruggen gebouwd in den grooten binnen- en transportweg in Zuid-Bagelen; de verbetering van twee waterleidingen werd beëindigd en eene nieuwe geheel voltooid, beide met de noodige kunstwerken. Eene andere belangrijke leiding met hare werken en steenen bruggen wordt hersteld, en er zal begonnen worden aan het droogleggen van een groot moeras en aan het graven van een nieuw besproeijingskanaal.

Minder beleidvolle handelingen van het inlandsch bestuur in 't district Sapoeran (afdeeling Ledok) ten aanzien van een paar inlanders, die, uit dweepzieke neigingen, in gebreke bleven de gewone heeren- en cultuurdiensten te verrigten, gaven in Februarij 1873 aanleiding tot feitelijk verzet eerst tegen een zendeling van den regent en later tegen het waarnemend districtshoofd, die met eenig gevolg naar het betrokken gehucht was getogen. De beide onwilligen en een tweetal personen hunner familie, het ergste vreezende, vielen den djogokarso en de lieden van den waarnemend wedono aan, met het gevolg dat twee personen gedood werden. De vier schuldigen zijn daarop in hechtenis genomen.

Kadoe. Hoezeer de prijzen der eerste levensbehoeften in 1872 nog al hoog waren, kan in algemeenen zin gezegd worden dat er welvaart onder de bevolking heerscht.

De oogst van tabak, welk gewas hier zeer veel verbouwd wordt, was vrij gunstig.

Over onveiligheid viel in deze residentie weinig te klagen; slechts ééne poging tot roof deed zich voor.

Djokjokarta. De oogst, zoowel van voedingsmiddelen als van producten voor de Europesche markt, slaagde goed. Wel stegen de rijstprijzen op het einde van 1872 aanmerkelijk, maar andere voedingsmiddelen waren in voldoende mate voorhanden, terwijl door den voortdurenden wisselbouw van padi en stapelproducten het planten en oogsten van rijst steeds voortgingen. In Januarij 1873 begonnen de rijstprijzen weder te dalen.

In eene streek aan den voet van den Merapi hadden in November en December jl. geweldige overstroomingen plaats, die zand, modder en steenen medevoerden, waardoor in vele dessa's huizen omver gerukt, vruchtboomen vernield en sawahs onbruikbaar gemaakt werden, doch geen menschenlevens te betreuren vielen. 36 dessa's en 142 bouwsawahs hebben van deze ramp te lijden gehad; terwijl omstreeks 500 woningen omver geworpen of bedolven zijn geraakt. Door de landhuurders en de Javaansche eigenaren was aan hunne onderhoorigen onmiddellijk hulp verstrekt.

De staat van rust in deze residentie en de goede stemming van het inlandsche hof worden gezegd na de uitwijzing van het vraagstuk der troonsopvolging (zie het vorig verslag bladz. 5) meer dan ooit verzekerd te zijn. Aan den benoemden troonopvolger werd de meer met zijne positie overeenkomende rang van kolonel verleend. Ook andere zonen van den Sultan erlangden, in verband hiermede, een hoogeren militairen rang.

Door herhaalde aansporing van bestuurswege leverde de politie eenigzins bevredigende resultaten op. Negen moorden werden bij het bestuur aangegeven.

De gezondheidstoestand der bevolking was vrij gunstig.

Volgens berigten van Mei 1873 hebben de opgezetenen van eenige huurlanden zich in grooten getale bij het hoofd van gewestelijk bestuur beklaagd over minder goede bejegening door de landhuurders. Het ingestelde onderzoek heeft al dadelijk voor de bevolking tot bevredigende resultaten geleid.

Soerakarta. Hetzelfde ongunstige tafereel, dat in het vorig verslag (bladz. 5) van den toestand van orde en veiligheid in dit rijk geschetst werd, moet ook thans worden opgehangen. Ketjoe- en kojokpartijen (rooverijen door grootere en kleinere benden) kwamen ten getale van 24 voor; branden hebben dikwijls gewoed, moorden waren niet zeldzaam en van veediefstallen had de bevolking veel te lijden. Behalve aan de duurte der levensmiddelen ten gevolge van de verwoestingen door den Merapi aangebragt, en het schrikbarende amfioen gebruik, waarop reeds in het vorig verslag werd gewezen, moet deze toestand van onveiligheid geweten worden aan de gebrekkige middelen waarover de politie te beschikken had.

De handhaving der politie op de landen van den prins Mangkoe Negoro laat meer te wenschen over dan in het overig gedeelte der residentie. Behalve dat de beambten op 's prinsen gebied nog veel geringer bezoldiging ontvangen dan op des soesoehoenans landen, draagt tot dien minder gunstigen stand van zaken ook bij de omstandigheid, dat

(1) Volgens de jongste berigten is het ter zake ingestelde onderzoek nog niet afgeloopen, zoodat omtrent het gebeurde nog geen juist oordeel te vellen is.

(2) In 't laatst van Mei 1873 is tot opvolger benoemd de oudste zoon van den overleden regent, ambtenaar op wachtgeld, laatstelijk mantri-politie in het district Poerwokerto.

op des Keizers gronden een rijksbestuurder den resident als hulp is toegevoegd en zoodanige van het Gouvernement afhankelijke hulp op de Mangkoe-Negorosche landen geheel gemist wordt.

Het reeds vroeger geopperd vermoeden dat onder de mindere inlandsche hoofden en ambtenaren in Soerakarta er worden aangetroffen die het heulen met slecht volk en het deelen in de winsten, welke bij ketjoe-partijen en andere rooverijen verkregen worden, een niet verwerpelijk middel achten om hunne (aan toenemende behoeften niet meer geëvenredigde) inkomsten te vermeerderen, heeft door sedert aan den dag gekomen feiten nadere bevestiging erlangd. In den regel, zegt de resident, voelt de zoogenaamde kleine man zich nog te veel onder de leiding en den invloed zijner hoofden en is jegens het gezag te zeer met eerbied vervuld, dan dat hij er (gevallen van wraakoefening uitgezonderd) zonder aansporing van een of ander hoofd, aan zal denken om aan eene roofpartij deel te nemen, nog minder die op touw te zetten; vooral omdat hieraan meestentijds vele en langdurige zamensprekingen voorafgaan met de bezworen belofte elkander nimmer te zullen verraden, alle handelingen waartoe de kleine man op zijn standpunt van ontwikkeling niet uit eigen beweging overgaat.

Verbetering in het inlandsche politie- en justitie-wezen in deze residentie mag verwacht worden van den sedert Januarij 1873 tot uitvoering gekomen maatregel om te Klatten, Boijolali, Sragen en Karang-pandan adsistent-residenten te plaatsen (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 5), ten einde in de binnenlanden van het rijk het toezigt en de leiding van den resident te vertegenwoordigen. De verstandhouding tusschen het Europeesch gezag en het inlandsch bestuur kon zeer goed genoemd worden.

Op het gebied van handel en nijverheid was vooruitgang merkbaar, vooral sinds de opening van den spoorweg tot Djokjokarta en de oprigting van een zoutverkooppakhuis. (Zie bladz. 197 van het vorig verslag.)

Aangaande den gezondheidstoestand viel te melden, dat natuurlijke pokken en koortsen geheerscht hadden, doch meest met gunstigen afloop. De knokkelkoorts breidde zich meer en meer over de geheele residentie uit.

Nadat in April 1872 de uitbarsting van den Merapi veel schade aangerigt had, werd de bevolking in December daaraanvolgende door eene tweede natuurramp getroffen. Groote uitgestrektheden bouwgrond en dessa's werden namelijk onder steenen en zand bedolven, waarmede de ravijnen na die uitbarsting gevuld waren geraakt en die door de rivieren, welke ten gevolge der zware regens buiten hare oevers getreden waren, medegevoerd en over de velden verspreid werden. Tot leniging van den nood stelden het Gouvernement en de watersnood-commissie bij vernieuwing gelden beschikbaar, terwijl ook de bijzondere liefdadigheid andermaal te hulp schoot.

In den aanvang van Februarij 1873 baarde de geheerscht hebbende droogte eenige bekommernis voor den te veld staanden oogst van voedingsgewassen, vooral in het regentschap Sragen, waar de meeste sawahs afhankelijk zijn van regen, zoodat de Regering den resident magtigde om, waar noodig, voorzieningen te nemen. Volgens latere berigten van de tweede helft van April was de toestand langzamerhand beterende en de vrees voor gebrek aan voedingsmiddelen althans voor het tegenwoordige geweken. Intusschen blijven sommige streken in een toestand verkeeren, die voor de toekomst weinig waarborgen geeft voor welvaart. Meer in het bijzonder moeten hieronder gerangschikt worden, schrijft de resident, de Mangkoe-Negorosche en een groot deel der zoogenaamde Soekowatische landen. Op laatstbedoelde landen moet de moeijelijkheid om er levend water te brengen als eene der hoofdoorzaken worden aangemerkt. Bovendien ook draagt tot de mindere welvaart in die streken bij de ruime beschikking welke de landhuurders zich over de bevolking veroorloven. Zooveel mogelijk zal van bestuurswege getracht worden aan deze bezwaren te gemoet te komen.

Ook op de landen van den prins Mangkoe Negoro schijnt, in verband met de uitbreiding door dezen vorst aan de koffijcultuur gegeven, aan de bevolking geen voldoende tijd te worden gelaten om te haren eigen voordeele werkzaam te zijn.

Het regentschap Klatten had in April 1873 weder te lijden van eene overstrooming die zand en steenen medevoerde, waardoor meer dan 200 bouws vruchtbare bouwgronden geheel onbruikbaar, en in verschillende dessa's de woningen vernield waren geworden. In ééne dessa verloren bij deze ramp vijf personen het leven.

Madioen. Zoowel de koffij als de rijstoogst waren in 1872 buitengemeen gunstig. Van volksziekten of andere rampen bleef de bevolking verschoond.

Twee roofpartijen op groote schaal vonden in dit gewest plaats, één in de afdeeling Ngawi, de ander in de afdeeling Magettan. De politie slaagde er in de meeste schuldigen te vatten. Bij gelegenheid van zoodanige arrestatie werd een districts-mantri zwaar gewond.

Kediri. De bevolking had veel redenen tot tevredenheid doordien verschillende bronnen van welvaart ruim vloeiden. De rijstoogst, ofschoon op enkele plaatsen minder goed geslaagd, was over het algemeen zeer bevredigend. Aan andere voedingsmiddelen was geen gebrek; de koffijteelt leverde zeer goede uitkomsten op, en de suiker- en tabakscultuur bragten groote sommen gelds onder de bevolking, de laatste zelfs, naar schatting, niet minder dan vier millioen gulden.

Evenwel is er eene omstandigheid, welke in dit gewest de welvaart belet eene nog hoogere vlugt te nemen, namelijk de groote onveiligheid van bezittingen en de daaruit voortvloeijende demoralisatie der bevolking. Diefstallen vooral van vee zijn hier aan de orde van den dag. De groote vraag naar handenarbeid lokt eene aanzienlijke vlottende bevolking herwaarts, die, op de plaats harer herkomst toch al niet tot het beste deel behoorende, de groote verdiensten terstond verteert en, ten einde niet even berooid terug te keeren, van de gebrekkige politie en de conniventie van vele dessahoofden gebruik maakt om op haren weg het een en ander buit te maken. Ook onder de inheemsche bevolking wordt menig slecht sujet aangetroffen. Daarbij komt dat het opiumschuiven in Kediri zoo algemeen is, dat zelfs vrouwen en kinderen er zich soms in vrij sterke mate aan overgeven

Ondanks dit alles schijnen de in deze residentie zoo herhaaldelijk voorkomende branden, vooral in de tabaksschuren of loodsen, aan andere oorzaken te moeten toegeschreven worden. Voor zoover zij niet het gevolg zijn van verregaande roekeloosheid, zijn het dikwijls persoonlijke wraaknemingen van inlandsche planters, die het slagtoffer zijn geworden van de kwade trouw en de vexatoire handelingen der opzieners en mandoors van de tabaksondernemingen. En alle grond bestaat er om aan te nemen dat ook deze laatsten dikwerf tot dit misdadige middel hun toevlugt nemen om de gevolgen eener oneerlijke en slechte administratie te niet te doen. Naast de maatregelen van politie, moet derhalve de bestrijding van dit kwaad uitgaan van de ondernemers zelven. (1)

In November 1872 overleed de regent van Kediri, en werd, bij volstrekt gemis in Kediri zelf van een daartoe volkomen berekend persoon, in zijne plaats benoemd de wedono van Modjoagoeng (Soerabaja), broeder der regenten van Grissee en Sidaijoe. Een districtshoofd in het regentschap Kediri werd ter zake van voortdurende nalatigheid in zijne ambtspligten uit zijne betrekking ontslagen. Daarentegen werden een paar verdienstelijke dessahoofden vereerd met de in October 1871 ingestelde bronzen medaille.

Madura. Het vertrouwen der bevolking op het Europeesch bestuur neemt toe; gaarne wendt zij zich met hare klagten tot de ambtenaren; grootere veiligheid voor personen en goederen, en het wegruimen van hinderpalen, welke de ontwikkeling van den landbouw in den weg staan, brengen in de afdeeling, die onder onmiddellijk gouvernementsbeheer is, veel bij tot de verhoogde welvaart.

Van gebrek aan levensmiddelen en ziekten onder de bevolking werd niets vernomen. Daar waar de oogst minder

---

(1) Volgens de jongste berigten was vooral sedert de onlangs plaats gehad hebbende versterking van politie-middelen in dit gewest, de onveiligheid merkbaar afgenomen. Diefstallen waren veel minder talrijk, terwijl ketjoe-partijen of brandstichtingen niet meer waren voorgekomen.

gunstig uitviel, gelijk bij de djagoengteelt algemeen het geval was. viel bij de in uitvoering zijnde bouwwerken geld te verdienen, even als bij den aanmaak en den afscheep van het zout, hetwelk in groote hoeveelheid voortgebragt werd. De handel in vee was overal zeer levendig, terwijl bij den omzet bijzondere hooge prijzen werden besteed. Meer en meer gaan de inlanders er dan ook toe over om steenen woningen te bouwen.

§ 3. *Buitenbezittingen.* (1)

Omtrent den algemeenen toestand der verschillende bezittingen buiten Java en Madura en onze aanrakingen met naburige inlandsche Staten, zijn over 1872 en de eerste maanden van 1873 de navolgende berigten ontvangen. Waar in de onderstaande mededeelingen geen jaartal is genoemd, heeft het aangeteekende betrekking tot 1872.

Onafhankelijk noordelijk gedeelte van Sumatra. In de aan de Staten-Generaal overgelegde *Nota over de betrekkingen tusschen Nederland en Atchin sedert* 1824 (gedrukte stukken van de Tweede Kamer, 1872—1873, n°. **141**) is een uitvoerig overzigt gegeven van de gebeurtenissen, welke zijn voorafgegaan aan de oorlogsverklaring den 26sten Maart 1873 aan Atchin gerigt. De mededeelingen in dit verslag kunnen zich gevoegelijk aansluiten aan de mededeelingen, in die nota aan de Staten-Generaal gedaan, met aanvulling echter van de berigten omtrent hetgeen in de laatste dagen vóór de oorlogsverklaring plaats vond, omdat dienaangaande tijdens de indiening der nota slechts telegraphische tijdingen uit Indie waren ontvangen.

De vice-president van den Raad van Indie, als gouvernements-commissaris belast met de taak om aan het bestuur van Atchin opheldering te vragen voor zijn verraderlijk gedrag en eene behoorlijke regeling onzer verhouding tot Atchin tot stand te brengen, of wel, indien aan onze regtmatige vorderingen niet voldaan werd, aan Atchin den oorlog te verklaren, — vertrok den 7den Maart van Batavia, en kwam, na zich te Riouw, Singapore en Penang te hebben opgehouden, den 22sten Maart met vier oorlogsschepen voor Atchin aan.

Terstond werd de tolk Si Tahil (dzelfde die bij vroegere bezoeken van oorlogsschepen als tolk gefungeerd had) naar den wal gezonden, met een brief van den gouvernements-commissaris aan den Sultan. Voor het overbrengen van den tolk was eene praauw, die men den vorigen dag op zee ontmoet had, in dienst genomen, omdat de jongste berigten omtrent de stemming in Atchin het niet raadzaam deden achten onze manschappen naar den wal te zenden. De vijandige gezindheid der Atchinezen bleek dan ook dadelijk hieruit, dat de bedrijvigheid der visschers op het strand, die bij aankomst der schepen werd waargenomen, zeer spoedig ophield, terwijl in hunne plaats eene groote, steeds aangroeijende menigte gewapende lieden zich aan het strand vertoonde, die den ingang der rivier en een paar nabijgelegen bentings bezette en in allerijl eenige aarden borstweringen opwierp.

In den brief van den gouvernements-commissaris werden de grieven van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement tegen Atchin uiteengezet, en omtrent de bekende dubbelzinnige handelingen van Atchin, speciaal omtrent de verrigtingen der Atchinesche gezanten te Singapore, ophelderingen gevraagd, terwijl de gouvernements-commissaris zich voorbehield om, wanneer die ophelderingen zouden gegeven zijn, met de bestuurders van Atchin in overleg te treden omtrent de wijze, waarop eene gewenschte verhouding tusschen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en Atchin zou zijn tot stand te brengen.

Binnen den voor het antwoord gestelden termijn van 24 uren, in den avond van 23 Maart, bragt de tolk een schrijven van den Sultan terug. Daarin was van ophelderingen geen spoor, en werden de handelingen der Atchinesche gezanten zelfs niet ter sprake gebragt. De Sultan schreef alleen dat hij het antwoord afwachtte op zijn brief aan Turkije. » Ware het ook niet zoo naar den wensch van het Gouvernement", — zoo drukte de Sultan zich uit — » het is tweemaal mijn wensch."

Den 24sten Maart zond de gouvernements-commissaris een tweeden brief aan den Sultan, waarin hij nader op de verlangde ophelderingen aandrong, onder opmerking dat, met het oog op de krijgstoerustingen die in Atchin gemaakt werden, geen genoegen kon worden genomen met eenig verwijl, en dat tot beslissende stappen zou moeten worden overgegaan, indien niet binnen 24 uren antwoord kwam.

In den avond van den 25sten werd van den Sultan een antwoord ontvangen, waarbij hij zich wederom van elke opheldering onthield en er zich alleen over beklaagde dat men tot hem kwam vóór dat de 6 maanden, voor welke hij uitstel van het vroeger aangekondigde bezoek van den resident van Riouw had gevraagd, verloopen waren.

Te gelijker tijd met de brieven van den gouvernements-commissaris aan den Sultan, waren door twee aanzienlijke inlanders, die den gouvernements-commissaris hadden vergezeld, brieven gezonden aan een der voornaamste Atchinesche rijksgrooten, om hem aan te raden den afgevaardigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement aan boord een bezoek te brengen, en de bestuurders van Atchin over te halen aan diens vertoogen gehoor te geven. De bedoelde rijksgroote verontschuldigde zich wegens ziekte.

Daar de Sultan van Atchin alzoo weigerachtig bleef de verlangde ophelderingen te geven en blijkbaar slechts trachtte tijd te winnen om zich beter ten strijde te kunnen uitrusten en zich bondgenooten tegen ons te verwerven, werd hem den 26sten Maart door den gouvernements-commissaris de oorlog verklaard, bij het manifest, opgenomen in de *Javasche Courant* van 3 April, *Staatscourant* van 13 Mei, en waarvan door den gouvernements-commissaris ook mededeeling werd gedaan aan den Gouverneur der Straits-Settlements en den luitenant-gouverneur van Prince-of-Waleseiland, zoomede, door tusschenkomst van onzen consul-generaal te Singapore en vice-consul te Penang, aan de aldaar gevestigde consuls van vreemde Mogendheden. (1)

Zoowel tijdens zijn oponthoud te Singapore als later, werden aan de Britsche bestuurders daar en te Penang door den gouvernements-commissaris geruststellende verzekeringen gegeven nopens het onzerzijds zooveel mogelijk helpen bevredigen, in verband met de tegen Atchin te nemen of genomen maatregelen, van de regtmatige aanspraken van den handel.

Terwijl de voor Atchin aanwezige flotille in den vroegen morgen van 27 Maart, toen dus de oorlogsverklaring in handen des Sultans was, zich gereed maakte om het vuur op de langs het zeestrand opgeworpen bentings te openen, werd een nadere brief van dien vorst ontvangen, waarbij deze een uitstel van twee dagen verzocht om op de eischen van den gouvernements-commissaris een definitief antwoord te geven.

Ten einde eene vredelievende oplossing van het Atchinesche vraagstuk zooveel mogelijk in de hand te werken, willigde de gouvernements-commissaris dat verzoek in, mits van stonde af aan de krijgstoerustingen aan den wal zouden worden gestaakt.

Toen aan dat beding niet werd voldaan, werd in den loop van denzelfden dag door een onzer oorlogsschepen, bij wijze van waarschuwing, een schot op een der bentings gelost, dat aan het doel beantwoordde.

Doch toen de vijand, van den schrik bekomen, den volgenden morgen met grooten overmoed de werkzaamheden aan en nabij de forten voortzette, volgde er van onzen kant een gematigd maar geregeld bombardement op die sterkten, 't welk den 29sten in mindere mate werd herhaald.

Na het verstrijken van den gestelden termijn geen antwoord van den Sultan ontvangen zijnde, werden eenige granaten in de rigting der op ± 3600 meters verwijderde kotta van den Sultan geworpen, welke, volgens later bekomen berigten, o. a. en bij die plaats waren neêrgevallen.

(1) Over wijzigingen in de inrigting van het besturend personeel enz., zie men hoofdstuk **J**, afd. I, § 1.

(1) Over het door den gouverneur der Straits-Settlements daarop uitgevaardigd verbod van uitvoer naar Atchin en onderhoorigheden van wapenen, ammunitie enz. zie men blz. 2, hoofdstuk **C**, § 1, hiervoren. Voor gelijksoortige verbodsbepalingen in onze eigen bezittingen zie men lager hoofdstuk **F**, § 4.

Eerst op den middag van den 31sten geward den gouvernements-commissaris des Sultans antwoord, dat echter zeer onbestemd was, en toen ook een nader uitgelokt schrijven van dien vorst, den 1sten Mei ontvangen, tot geene voldoende verklaringen leidde, besloot de gouvernements-commissaris de onderhandelingen, welke de vijand blijkbaar slepende hield met geen ander doel dan om tijd te winnen, af te breken, van welke beslissing mededeeling werd gedaan aan den Sultan, die sedert niets meer van zich liet hooren.

Volgens de inlichtingen door onzen tolk reeds bij zijne eerste aankomst aan den wal verkregen, bereidde men zich in Atchin op krachtigen wederstand voor. Eén district (of vereeniging van moekims), namelijk de XXII Moekims (op en tegen de bergen gelegen) was zeer vijandig jegens ons gestemd en tot den oorlog genegen. Men scheen over het algemeen zeer verbitterd op den sjabandar, dien men als den bewerker van den tegenwoordigen toestand beschouwde en wiens leven door verschillende Atchinesche grooten ernstig werd bedreigd, zoodat hij zich niet meer buiten het verblijf van den Sultan durfde wagen.

In de nabij gelegen XXVI Moekims was men het omtrent de wenschelijkheid van een oorlog niet eens, terwijl een derde district, de XXV Moekims, ons zeer wel gezind was. Het hoofd van laatstbedoeld district, genaamd toekoe Nik Radja Moeda Setia, drong er in een brief aan den gouvernements-commissaris op aan, dat men zijn schoonvader, den radja moeda van Troemon, zou laten overkomen. »Wat betreft mijn land' — schreef hij — »dat onder mijn bestuur is, ik heb het reeds aan Sidi Tahil gezegd, dat ik er erg naar verlang om mij bij de Compagnie te voegen."

In afwachting van de aankomst der expeditionaire troepenmagt, bepaalde zich het voor Atchin aanwezig eskader tot een gestreng bewaken van de omliggende kuststreken en tot het beschieten, waar noodig, van de vijandelijke bentings.

Den 5den April kwamen de troepen ter reede aan. Den 6den werd eene voorloopige verkenning aan den wal gedaan. Den 8sten en 9den debarkeerden de troepen, waarop de operatien dadelijk een aanvang namen. (Over de bijzonderheden der expeditie, zie men hoofdstuk **D**, § 4. Hier worden slechts de hoofdpunten vermeld, voor zoover dit noodig is om den draad der politieke gebeurtenissen niet te verliezen).

Veel geduchter dan men, zelfs na de ingekomen weinig geruststellende berigten, verwacht had, bleken de toebereidselen te wezen welke van Atchinesche zijde tot verdediging waren gemaakt. Buitendien toonde de vijand over eene zeer groote numerieke meerderheid te kunnen beschikken en legde een hardnekkig verzet aan den dag. Hoewel aanvankelijk niet zonder succes gestreden en ook aan de zeezijde door de marine uitmuntend geageerd werd, namen de zaken spoedig een minder gunstigen keer, daar de militaire autoriteiten, na de op den 16den April mislukte pogingen om tot den kraton door te dringen, in een op dien zelfden dag gehouden krijgsraad eenstemmig het gevoelen uitspraken, dat, in verband met de door den vijand aan den dag gelegde krachtsontwikkeling en ingenomen positie, en in verband met onze beschikbare strijdkrachten en middelen, van een hernieuwden aanval tegen of in de rigting van den kraton geen succes te verwachten was. De tijdelijk opgetreden opperbevelhebber (de vorige was den 14den te voren gesneuveld) besloot daarom niet tot een hernieuwden aanval over te gaan, maar de ingenomen positie te ontruimen en den terugtogt naar het strand aan te nemen.

Ook in het strandbivouac zou echter, zelfs al wierden de strijdkrachten aangevuld (1), de toestand, naar men meende, niet langer houdbaar zijn, uit aanmerking vooral van den zich inzettenden zuidwest-moesson, waardoor de gemeenschap met den wal weken lang kon verbroken zijn. Magtiging werd daarom van de Regering gevraagd en in den avond van 23 April aangebragt, om de operatien te land tot gunstiger saizoen te staken en de troepen te doen terugkeeren. Eenige dagen later had de weder-inscheping plaats, zoodat de geheele transportvloot den 29sten April onder stoom ging.

Omtrent de in Atchin heerschende stemming, werden na den terugkeer onzer troepen in het strandbivouac nog eenige inlichtingen verkregen van een vertrouweling van het ons welgezinde hoofd der XXV Moekims, toekoe Setia, dat reeds dadelijk na de landing der troepen, ten blijke zijner goede goede gezindheid, eenige zendelingen naar den opperbevelhebber der expeditie had afgevaardigd, en ten laatste, na eene briefwisseling met den generaal, beloofd had (11 April) zelf in 't hoofdkwartier te komen, eene belofte die echter, welligt door den spoedig daarop veranderden loop der gebeurtenissen, onvervuld is gebleven.

Volgens bedoelden vertrouweling dan bevond de Sultan zich nog in den kraton (aanvankelijk was vernomen, dat de vorst met zijne vrouwen naar het gebergte was getrokken), waar hij omringd was door verscheidene hoeloebalangs (krijgsoversten), terwijl verder minstens 3000, volgens anderen 6000 weerbare mannen daar bijeen zouden zijn. Het meest verbitterde deel der Atchinezen, de zich in den kraton bevindende mannen van de XXII Moekims, zouden, zoodra onze troepen het strandbivouac betrokken hadden, op last van den Sultan, door het in de asch leggen van een deel der kampong Marasa, eene bestraffing hebben toegediend aan toekoe Setia, wegens zijne vriendschappelijke houding jegens de onzen. Die daad had echter bij een der aanverwanten van dezen laatste, namelijk bij den hoeloebalang van de XXVI Moekims, ontevredenheid verwekt, zoodat deze met zijne onderhebbenden den kraton had verlaten en naar zijn eigen gebied was teruggekeerd om daar, zoo noodig, zich zelven te verdedigen. Daarentegen zou de hoeloebalang der binnen 's lands gelegen kampong Mardoe (Merdoe?), die met het landschap Edi in vijandschap leeft, den kraton met 500 weerbare mannen zijn binnengetrokken, waar zich bovendien nog zouden bevinden de mannen van de IV Moekims en van de aan het westerstrand gelegen kampongs Loeng en Lepoeng. Van de landschappen Pedir, Ghighen en Simpang-Olim aan de noord- en noordoostkust werd de bevolking gezegd nog niet naar den kraton te zijn gekomen, maar zou deze waarschijnlijk in hare kampongs en versterkingen eene afwachtende houding aannemen. Het berigt omtrent het niet oprukken naar Groot-Atchin van de bevolking van Pedir stemt vrij wel overeen met hetgeen later — omstreeks medio Mei — in Edi was vernomen van twee toen juist uit Pedir aangekomen personen. Deze deelden namelijk mede dat wel is waar tongkoe Pakir van Pedir, een familie-lid van den Sultan, op het vernemen van den oorlog, 4000 man met geweren gewapende hulptroepen, benevens 200 paarden met rijst en amunitie naar Atchin had afgezonden, maar dat die troepen allen waren tegengehouden door een magthebbende van Pedir Ghighen, die altijd in oorlog was geweest met tongkoe Padir, en dezen nu tegen zich ten strijde uitdaagde, liever dan hem tegen het Gouvernement te doen optrekken.

In den kraton begon zich, volgens hetgeen den bedoelden berigtgever was ter oore gekomen, langzamerhand gebrek aan levensmiddelen te doen gevoelen, ter voorziening waarin verscheidene lieden naar het binnenland waren gezonden, waar veel rijst in voorraad zou zijn van den een paar maanden geleden afgeloopen overvloedigen oogst.

Omtrent de eilanden Waij en Bras deelde bedoelde persoon nog mede, dat Waij, waar vele pepertuinen worden aangetroffen, onder beheer staat van den hoeloebalang van de XXVI Moekims, terwijl het eiland Bras met zijne sawahs en klappertuinen gedeeltelijk onder de XXV Moekims ressorteert.

Een schrijven den 25sten April door den gouvernements-commissaris van tongkoe Setia zelf ontvangen, behelsde de mededeeling, dat volgens bij hem ingekomen berigten, zeer vele lieden van Pedir zich in zijne kampong Marasa zouden komen nederzetten; dat men aan de monding der rivier van Atchin eene versperring had gemaakt, en dat de mannen van de XXVI Moekims van den kraton waren teruggekeerd om hunne eigene kampongs te bewaken. In eene door tongkoe Setia bij die gelegenheid ter doorzen-

(1) Naar aanleiding van een telegram van den gouvernements-commissaris van 14 April waren op Java reeds maatregelen getroffen om nog twee bataillons en artillerie af te zenden, benevens Zr. Ms. stoomschepen *Banka* en *Timor*, welke magt den 20sten April zou vertrekken. Ten gevolge van het dien dag genomen besluit om de operatien te lande tijdelijk te staken, is daarop (den 22sten April) alleen de *Timor* naar de Atchinesche wateren vertrokken.

ding aangeboden brief, gerigt aan zijnen schoonvader den radja moeda van Troemon, kwam de opmerking voor, dat de kracht der Atchinezen thans gebroken was, doch dit beweren strookte weinig met hetgeen de gouvernements-commissaris van elders vernam, dat de vijand er mede voortging steeds meer volk op de been te brengen. Dat zich enkele Europeanen of andere Westerlingen (renegaten?) bij den vijand ophielden, welke zich met de bediening van het geschut zouden hebben bezig gehouden, scheen, op grond van verschillende berigten, niet twijfelachtig.

Den 10den Mei verliet de gouvernements-commissaris de reede van Atchin om naar Batavia terug te keeren. Volgens zijne laatste berigten hadden zich nu en dan eenige Atchinezen langs het strand vertoond, doch was overigens in de houding des vijands geene verandering gekomen.

Zoo goed mogelijk werden door de achtergebleven flotille, tot welker spoedige versterking intusschen afdoende maatregelen waren genomen, de kusten bekruist ten einde den invoer van oorlogscontrabande tegen te gaan, hetgeen den 23sten Mei ter reede Atchin bij het verhinderen van de lossing eener vijandelijke praauw tot een vrij hevig geweer- en geschutvuur, zoowel van het strand als van uit de daargelegen forten, aanleiding gaf. Intusschen scheen het meerendeel der Atchinesche krijgslieden zich weder aan den veldarbeid te hebben begeven, hetgeen werd afgeleid uit het van de reede waargenomen menigvuldig afbranden van sawahs. Volgens den kommandant der flotille ter oore gekomen geruchten zou zich in Atchin reeds gebrek aan rijst en vooral aan zout doen gevoelen.

In den aanvang van Junij 1873, toen de scheepsmagt in de wateren van Atchin voorloopig op eene bekwame sterkte reeds was of binnen weinige dagen zou worden gebragt (zie lager hoofdstuk **D**, § 4) is het vijandelijke rijk en zijne onderhoorigheden door den Gouverneur-Generaal in staat van blokkade verklaard (verg. hoofdstuk **C** § 1, blz. 3 hiervoren).

Met het doel om de aan Atchin onderhoorige staatjes gedurende den verderen loop van den oorlog tot onthouding te nopen, werd door de Indische Regering omstreeks denzelfden tijd besloten, de verschillende onderhoorigheden zoowel op de noord- en noordoostkust als op de westkust door een daartoe bijzonder geëigend en toegerust oorlogsschip te doen bezoeken tot het verspreiden eener in de Maleische taal gestelde proclamatie (zie de *Javasche Courant* van 10 Junij jl.), waarbij de betrokken hoofden en bevolkingen tot eene vredelievende houding jegens het Nederlandsch-Indisch Gouvernement worden aangemaand, met verzekering aan de zoodanigen van 's Gouvernements welwillendheid en vriendschap, doch onder bedreiging van geweld tegen al dezulken, die, in welken vorm ook, den Sultan in zijn verzet zouden steunen. Wegens ziekte van den controleur jhr E. R. Kraijenhoff (ambtenaar voor de betrekkingen met de inlandsche vorsten op noordelijk Sumatra), zou de controleur R. C. Kroesen (dezelfde die reeds enkele malen in 1872 en nog laatstelijk — zie lager — in 1873 naar Edi was geweest) aan den kommandant van het voor deze zending aan te wijzen oorlogsschip worden toegevoegd, ten einde dien scheepsbevelhebber in de te voeren besprekingen en onderhandelingen ter zijde te staan en tevens omtrent den toestand van land en volk berigten in te winnen. Voor de verspreiding der proclamatie in de binnenlanden van Atchin zou de tusschenkomst worden ingeroepen onder anderen van de vorsten van Deli, Langkat en Edi. Sedert is voor de hier bedoelde zending aangewezen Zr. Ms. stoomschip *Watergeus*, hetwelk daartoe den 14den Junij de reede van Batavia zou verlaten.

Van enkele onderhoorigheden zijn intusschen reeds blijken van vredelievende gezindheid ontvangen. De radja van Tampat Toean, aan de westkust noordelijk van Troemon en als 't ware in den rug van het onder Nederlandsch gezag geplaatste Langkat gelegen, die steeds met Atchin in min goede verstandhouding heeft geleefd, verklaarde in een brief aan den resident van Tapanoli (16 Mei), dat de overige staatjes langs de westkust besloten hadden Groot-Atchin bij te staan, maar dat van zijn kant geen steun aan den Sultan zou verleend worden, indien hij wist dat het Gouvernement hem radja niet als vijand zou beschouwen en behandelen. In verband daarmede verzocht hij dat vaartuigen van Tampat Toean afkomstig, die trouwens niet onder Atchinesche, maar onder eigen vlag varen, in onze wateren ten handel mogten worden toegelaten niettegenstaande dit voor de vaartuigen der verschillende staatjes op Atchin's gebied algemeen verboden was. De resident heeft daarop den radja doen weten, dat het Gouvernement Tampat Toean als een bevriend landschap zou behandelen, bijaldien de gezindheid jegens het Gouvernement van den radja en zijne onderhoorigen daartoe reden gaf en zij zich van elken steun aan den Sultan onthielden. Het verzoek betreffende de toelating in onze wateren van vaartuigen van Tampat Toean werd, op bekomen magtiging van de Indische Regering, eenigen tijd later toegestaan.

Op de noordoostkust was het voornamelijk in Edi waar eene gunstige stemming jegens het Gouvernement aan den dag werd gelegd, gelijk bleek bij de komst aldaar in de eerste helft van Mei 1873 van Zr. Ms. stoomschip *Timor*. De radja van Edi-besar, tongkoe Tjihik, die aan boord kwam en bij de steeds begeerde aansluiting aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement bleef volharden, verklaarde thans dat zijne vriendschappelijke verhouding jegens ons door al de rijksgrooten werd goedgekeurd, die niets liever wenschten dan in vrede te kunnen handeldrijven. Aan boord van de *Timor* bevond zich ook de controleur Kroesen en de laksamana van Langkat. Na zich zoowel door den laksamana als door eenige van diens volgelingen vooraf hebben te doen vergewissen nopens de bevredigende voorstelling door tongkoe Tjihik gegeven met opzigt tot de in zijn gebied heerschende stemming, gingen de kommandant en de controleur in eene ongewapende sloep naar wal. Hunne ontvangst, te midden van veel volks, was allezins naar behooren. De vertegenwoordigers van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement werden in de kotta van den radja ontvangen, waar ook tegenwoordig waren de radja van Tapin-Batoe (even als Edi-ketjil een broederstaatje van Edi-besar), de sjabandar van Edi-besar en het aan tongkoe Tjihik aanverwante hoofd der in Edi woonachtige Pedirezen. De radja kwam ook nu weder terug op het bij vroegere gelegenheden gedaan verzoek om de Nederlandsche vlag te mogen voeren. Hij gaf daarbij te kennen dat dit geschiedde in overeenstemming met al zijne mindere hoofden, dat, wat de bevolking aanging, hij niet durfde in te staan voor de tijdelijk in Edi gevestigde menschen van Pedir, Merdoe en andere plaatsen (ongeveer 800 à 1000), maar dat hij de verzekering kon geven van de goede gezindheid van de vaste inwoners van Edi (omstreeks 5000 man), en dat hij zeer verlangend was uit zijne moeijelijke stelling te geraken, aangezien hij in de oogen van Atchin reeds onder het Nederlandsch-Indisch Gouvernement stond, en toch tegenover zijn eigen volk geen enkel openlijk blijk daarvan kon geven.

Alvorens op het verzoek een bepaald antwoord te geven, werd de radja afgevraagd, of hij zich wel sterk genoeg gevoelde om de verzochte vlag steeds voor schennis te behoeden, en bij voorbeeld een aanval van Simpang-Olim te weêrstaan. Zonder eenig voorbehoud gaf tongkoe Tjihik te kennen, dat hij noch voor een binnenlandschen vijand, noch voor een aanval van Simpang-Olim, des noods van Perlak te gelijk, bevreesd was, en zich, tenzij geheel Atchin en onderhoorigheden hem langen tijd mogt bestoken, aan land sterk genoeg gevoelde, maar dat hij alleen ter zee steun behoefde, aangezien door eene blokkade van de rivier het land ten eenen male verstoken zou zijn van de levensmiddelen, die er van Penang en andere plaatsen moeten worden aangevoerd.

Volgens den controleur getuigde het voor de intrinsieke kracht van tongkoe Tjihik dat de radja van Tapin-Batoe, juist weinige dagen geleden, van Padawa-besar (een landschap behoorende ten deele tot Perlak en ten deele tot het aan Edi-besar onderhoorige Padawaketjil), was teruggekeerd, waarheen hij met 2000 man was opgetrokken, omdat een der magthebbenden aldaar overhelde naar de aan Edi vijandige partij van Perlak. Die strijd, welke aan weêrszijden een tiental dooden had gekost, was in acht dagen tijds ten voordeele van Edi beslist.

De kommandant van de *Timor* en de controleur hadden, ook uit aanmerking der van den laksamana van Langkat, die reeds den vorigen dag naar wal was gezonden, verkregen inlichtingen, in verband met hunne instructiën, geen bezwaar meer om de vlag openlijk uit te reiken en te hijschen, hetgeen nog dienzelfden dag met de noodige

plegtigheid plaats had in bijzijn van de reeds genoemde en van nog andere daartoe ontboden hoofden, onder welke laatsten ook twee bestuurders van Padawa-ketjil; de radja van Edi-tjoet (ketjil), ofschoon mede opgeroepen, kon ten gevolge van den verren afstand eerst den volgenden dag verwacht worden.

In den avond van denzelfden dag (7 Mei) ligtte de *Timor* het anker om zich bij de flotille voor Atchin te voegen. Ook in verband met den door den radja van Edi-besar gevraagden steun aan de zeezijde, werd kort daarop door het in de wateren van Banka gestationeerde stoomschip *den Briel* naar Sumatra's Oostkust koers gezet, welke bodem in last kreeg voor Edi post te vatten en overigens de kust tot bij Diamantpunt te bekruisen.

Door den controleur waren bij deze gelegenheid in Edi, buiten het hooger medegedeelde omtrent Pedir, nog de volgende bijzonderheden aangaande den oorlog vernomen. Het cijfer der te Groot-Atchin gesneuvelde Atchinezen werd opgegeven circa 1700 te bedragen. Het berigt dat Simpang-Olim Atchin met 8000 man te hulp zou zijn gekomen, werd in Edi tegengesproken. De vloot van Simpang-Olim werd gezegd te bestaan uit veertien gewapende schoeners.

Een invloedrijk persoon in Edi, de in 1868 met een 2000tal zijner onderhoorigen derwaarts uitgeweken radja van Pasei en Merbau (hij had destijds zijn land verlaten na tegenover zekeren tokoe PAIJA (1), een uit Groot-Atchin naar Merbau overgekomen Atchinees, de nederlaag te hebben geleden), was, zoo als men den controleur mededeelde, sedert eenige maanden te Kurtaij, waar hij er in geslaagd zou zijn den radja van zijne vijanden Simpang-Olim en Tellok Samawoi te bevrijden.

Omtrent Edi zelf is nog het volgende aangaande den toestand van land en volk aangeteekend gevonden.

De weerbare bevolking van Edi-besar zou bestaan uit omstreeks 5000 man Ediërs, waaronder uitgewekenen van Pasei en Merbau, benevens ongeveer 1900 man van Pasangan, Merdoe en Pedir. Bepaalde kampongs zijn er niet. Geheel Edi, schrijft de controleur, is tot meer dan een dag reizens landwaarts in, als het ware één pepertuin, waarin de woningen verspreid liggen. De radja houdt zijn verblijf in de nabijheid van de passer, waar de peper verhandeld en afgescheept wordt; zijn huis is een klein onaanzienlijk houten gebouw, omringd van een steenen muur die alleen aan de voorzijde voltooid is. Het geheel staat bekend onder den naam van »de kotta". De rivier van Edi is vrij smal, maar diep genoeg om vaartuigen van 40 koijangs laadruimte zonder moeite tot aan de passer te kunnen brengen, nagenoeg één uur roeijens van de monding gelegen. Verder op is zij echter slechts voor kleine praauwen bevaarbaar. Al de mannen zonder onderscheid (vrouwen en kinderen werden schier niet gezien) zijn steeds gewapend, ten gevolge waarvan de minste twist dadelijk bloedige gevolgen heeft. Chinezen schenen zich in Edi nog niet te hebben durven vestigen.

De nijverheid der inwoners bepaalt zich tot het smeden van klewangs, het bouwen van kleine vaartuigen en het weven van zijden sarongs en broeken, alles voor eigen gebruik.

De uitvoer bestaat bijna uitsluitend uit peper, waarvan de hoeveelheid gezegd wordt veilig op 40 000 pikols per jaar te kunnen worden gesteld. Het product wordt deels door de Ediërs zelven naar Penang vervoerd, deels door handelaars van die plaats van Edi gehaald. Tijdens 's controleurs jongste aanwezen te Edi, lagen er tal van schoeners en tongkans om peper te laden. Op den uitvoer wordt eene belasting geheven van $1^1/_4$ dollar per pikol; één dollar daarvan is voor den radja, terwijl de rest wordt verdeeld onder de » ketoeahs" (bestuurshoofden). Andere artikelen van uitvoer zijn boschproducten (voornamelijk getah) en huiden. De invoer bestaat in rijst van Pedir, Pasei en Penang, lijnwaden en amfioen van Penang en klappers van Pasangan. De invoer van rijst en klappers is vrij. Op lijnwaden wordt een regt geheven van $3^1/_2$ pct. van de waarde en op amfioen van 20 dollars per kist van 40 bollen. De sjabandar krijgt alleen een aandeel in de inkomende regten. Behalve met Pasangan, Pasei en Pedir heeft Edi geen handelsbetrekkingen met de op de oostkust aan Atchin onderhoorige rijkjes.

Het noordelijk van Singkel (gouvernement van Sumatra's Westkust) gelegen grensstaatje Troemon ontving in de eerste helft van Mei 1873 een bezoek van het te dier kust gestationeerde stoomschip *Maas en Waal*, aan boord waarvan zich de resident van Tapanoli bevond. Bij die gelegenheid werden van den radja moeda van dat rijkje, die niet alleen, zoo als hooger gezegd, met het hoofd der XXV Moekims, maar ook met andere rijksgrooten in Atchin verwant of bevriend is, zeer duidelijke blijken ontvangen van eene voor Nederland gunstige gezindheid. Hij beloofde den naastbij gevestigden Nederlandschen ambtenaar (den controleur te Singkel) met de bewegingen der Atchinezen geregeld in wetenschap te zullen stellen. Reeds in vroegere jaren heeft Troemon, dat het oppergezag van Atchin niet of noode erkent, zich geneigd betoond tot aansluiting aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement. Aan den radja is in der tijd door de Indische Regering zelfs een jaargeld toegekend. Op de vraag of hij in de tegenwoordige omstandigheden ook bescherming behoefde, antwoordde de radja, dat hij niets van Atchin duchtte, maar, mogt hij onverhoopt aangevallen worden en hulp noodig hebben, hij dan om een gouvernements-kruisboot zou vragen. Ook des radja's onderdanen bleken zeer op onze hand te zijn. Volgens ingewonnen berigten moet het aantal weerbare mannen van Troemon, met inbegrip van het onderhoorige Boeloe-Sama, niet meer dan omstreeks 400 bedragen. In de eerste helft van Junij, bij gelegenheid dat de gouverneur van Sumatra's Westkust zich in de noordelijke gedeelten van dat gouvernement ophield in het belang der spoedige doortrekking van de telegraaphlijn tot Singkel, werd de reede van Troemon ook door dien hoofdambtenaar aangedaan en vernam deze toen dat de radja aan den Sultan en aan leden van den rijksraad te Atchin brieven geschreven had om hen tot onderhandelingen over te halen, waarop echter nog geen antwoord was ontvangen.

Voor de verspreiding in het binnenland van Atchin van 's Landvoogds hiervoren bedoelde proclamatie aan de verschillende onderhoorigheden van dat rijk, is, behalve de tusschenkomst van de vorsten van Deli, Langkat en Edi (zie hooger), later ook die van de radja's van Troemon en Tampat-Toean ingeroepen. (1)

Sumatra's Westkust. De algemeene toestand van het gouvernement Sumatra's Westkust mogt gunstig genoemd worden.

Onder de inlandsche bevolking heerschte in 1872 allerwege vrede en rust. Voor den goeden geest der bevolking getuigden zeer de ijver en goede wil, waarmede de zoogenaamde kloof, door welke de weg van Padang naar de Bovenlanden heen ligt, in korten tijd uit een ontredderden in een volkomen bevredigenden toestand gebragt werd. Het moreel en intellectueel gehalte der inlandsche hoofden laat over het algemeen te wenschen over. Verbetering van den toestand van het inlandsch onderwijs, waartoe de voorbereidende maatregelen genomen zijn, beloven ook te dezen aanzien verbetering in de toekomst.

Ook de vreemde Oosterlingen houden zich over het algemeen rustig. Onder de Chinezen te Padang Padjang komen echter menigvuldige twisten voor tusschen leden van verschillende genootschappen, meestal veroorzaakt door dat genaamd »Gi-hin". Ten gevolge van de ongeregeldheden welke in vroegere jaren ter hoofdplaats Padang voorvielen bij gelegenheid van het Mohammedaansche Hassan-Hoesinfeest, werd in 1872 van bestuurswege verboden dat feest te vieren.

---

(1) Later heeft deze tokoe PAIJA zich met Simpang Olim tegen Edi verbonden; volgens berigten van Mei jl. moet bedoelde Atchinees, die den radja van Simpang Olim geheel beheerscht, sedert eenigen tijd te Penang worden aangehouden wegens schulden aan daar gevestigde Chinezen en Arabieren.

(1) Zoo als reeds elders is aangeteekend (zie den brief gedrukt onder n°. 1 hiervoren) wordt in dit verslag het jaar 1873 behandeld voor zooveel aangaat gebeurtenissen en bestuursdaden, welke hier te lande zijn bekend geworden tot 1°. Julij van dat jaar; terwijl van later gebleken belangrijke feiten, beslissingen of maatregelen *bij noot* is melding gemaakt. Op die wijze van behandeling is met opzigt tot de mededeelingen omtrent Atchin en onderhoorigheden eene uitzondering gemaakt, zoodat deze de berigten welke hier te lande gedurende Julij en de eerste dagen van Augustus ontvangen zijn, doorloopend bevatten.

De rijstoogst was voordeelig, de gezondheidstoestand bevredigend. Slechts in enkele streken vertoonden zich pokken en koortsen in meerdere mate dan gewoonlijk, zonder nogtans ergens het karakter van epidemien aan te nemen.

De veestapel herstelde zich gaandeweg van de slagen in 1869 ondervonden. Een nieuwe bron van welvaart voor dit gewest zal worden geopend door de exploitatie van de Ombilien-steenkolenvelden en het aanleggen van een spoorweg van daar naar Padang of eene andere afvoerhaven; verschillende topographische en hydrographische opnemingen worden in verband daarmede verrigt (zie hierover in hoofdstuk L, afd. III van dit verslag).

In de laras (district) Tjilatan nabij Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden) trachtte een algemeen als slecht sujet bekende hadji onrust te verwekken (September (1872). Zijne voornemens en die zijner twee medepligtigen werden echter tijdig ontdekt: allen werden aan den bevoegden regter overgeleverd. De bevolking was volkomen rustig en het passerbezoek even druk gebleven als naar gewoonte. Blijkbaar hadden de zamenzweerders zeer weinig aanhang kunnen werven.

Volgens berigten van jonge dagteekening (Mei 1873) openbaarde zich in de Padangsche Bovenlanden onder hoofden en bevolking eenige ontevredenheid over de benoeming van larashoofden in strijd met de volkskeuze (1).

Door den controleur van Singkel werd in 1872 eene reis naar de Simpang-Canan en de Simpang-Kiri gedaan (zie het vorig verslag bladz. 7). Het land werd bevonden arm te zijn aan voedingsmiddelen, maar rijk aan boschproducten. De geringe bevolking woont verspreid en is zeer armoedig.

In verband met de gebeurtenissen in Atchin (April 1873) wordt jegens de radja's der beide Simpangs, die wel is waar de souvereiniteit van Nederland erkennen, doch steeds groote sympathie voor de Atchinezen koesterden, bijzondere waakzaamheid aan den dag gelegd.

De min voorspoedige afloop der krijgsverrigtingen in Atchin wordt gezegd nergens in de gouvernementslanden van dit gewest op hoofden of bevolking een buitengewonen indruk te hebben gemaakt. Overal was de meest gewenschte rust blijven heerschen. Zelfs op Singkel, dat door zijne ligging het meest aan een aanval van Atchin zou blootstaan, openbaarde zich niet de minste onrust. Het eenige waarvoor men daar beangst scheen, was voor brandstichting door den een of anderen kwaadwillige. Daarom had de bevolking uit eigen beweging den controleur aangeboden het aantal nachtwakers te verdubbelen. Ook de hoofden langs de Singkelrivier gaven blijken van hunne goede gezindheid, door aan te bieden in heerendienst het struikgewas in den omtrek der versterking aldaar op te ruimen. Als maatregel van voorzorg zijn echter zoowel te Singkel als op eenige andere plaatsen in de noordelijke afdeeling de garnizoenen versterkt. Ook op Nias is de militaire bezetting tijdelijk niet onbeduidend vermeerderd.

De tot het gouvernementsgrondgebied van Sumatra's Westkust behoorende Battaksche landschappen Silindong, Sigoempoelan, Pangaloan of Pangaloeam, Sigottom, Pangariboean en Silamtom, gelegen tusschen de residentie Tapanoli en het rijk van Siak Sri Indrapoera en zijne onderhoorigheden werden in Mei 1872 door den resident van Tapanoli bezocht. Zoo als in 't vorig verslag is gezegd (bladz 7) had die ambtenaar in last om, vergezeld van inlandsche hoofden en volgelingen, zich plaatselijk omtrent den toestand van land en volk te vergewissen, hangende twisten te beslechten en onderzoek te doen naar de behoefte al dan niet aan eene duurzame plaatselijke uitoefening van gouvernementsgezag aldaar.

Aanhoudend toch zijn die vruchtbare en vrij sterk bevolkte landen ter prooi aan onderlinge oorlogen, die, hoewel niet bloedig, toch land en volk in onrust houden en alle ontwikkeling en vooruitgang belemmeren. Wel gelukte het tot hiertoe in den regel, na meer of minder moeite door 's Gouvernements bemoeijenis de geschillen te beslechten, hetzij dat een ambtenaar zich derwaarts op reis begaf, hetzij dat de hoofden, zoo als in Augustus 1871 (zie het vorig verslag bladz. 8) naar Siboga opkwamen, maar duurzame verzekering der rust kon op die wijze niet verkregen worden, omdat de gelegenheid ontbrak voor de naleving der gegeven bevelen met vreedzame middelen te waken en, bij het ongestraft blijven van hen, die in strijd met hunne beloften oorlog voerden, het ook den welgezinden niet mogelijk was hunne beloften na te komen. Vooral voor 's Gouvernements invloed konden de gevolgen hiervan niet anders dan nadeelig zijn.

Ook nu had de resident er zich nagenoeg uitsluitend mede moeten bezighouden geschillen te beslechten. Hij slaagde daarin overal met ééne uitzondering. Een geschil tusschen Sipoholon en Hoetabarat (twee ondermarga's van Silindong) kon niet worden behandeld, omdat een der voornaamste hoofden van Hoetabarat wegens ziekte niet ter vergadering verscheen. In Sigoempoelan kwam de resident nog juist tijdig genoeg om de uitbarsting van een dreigenden oorlog met Pangaloan, uit eene nietige aanleiding ontsproten, te verhoeden. Zoowel hier als in Silindong verzochten de hoofden dringend om de plaatsing van een controleur, welk verlangen de resident hun beloofde ter kennis van de Regering te zullen brengen, terwijl hij hun den raad gaf de beslissing hunner geschillen onderwijl op te dragen aan eene vergadering der verschillende margahoofden, een raad, die al dadelijk bijval scheen te vinden.

De naar aanleiding hiervan door de Sumatrasche autoriteiten gedane voorstellen om de bedoelde landschappen op betrekkelijk weinig kostbaren voet onder geregeld bestuur te brengen, zijn nog in Indie in behandeling.

Volgens vrij naauwkeurige schatting tellen de hooger genoemde landschappen (daaronder ook begrepen eene mede tot het gouvernementsgrondgebied behoorende schaars bevolkte streek, zonder algemeenen naam, tusschen Silindong en Sigoempoelan en tusschen Siboga en Silindong) eene bevolking van ruim 30 000 zielen, verdeeld over 269 kampongs, waarvan het landschap Silindong er alleen 200 telt met 20 000 inwoners. Silantom is onbewoond. De bevolking van de éénige kampong waaruit dit landschap in vroegere jaren bestond, was verhuisd.

Silindong, Sigoempoelan, Pangaloan en Sigotton zijn schoone valleijen, geheel met sawahs bedekt. De vallei van Silindong is de grootste (een uur gaans breed en drie uren gaans lang). In de drie overige landschappen vindt men aan de hellingen van het gebergte zeer goede koffijgronden. Het landschap Pangariboean is van mindere beteekenis.

De gemeenschap is zeer gebrekkig en vindt plaats langs moeijelijk begaanbare paden, die echter gezegd worden zonder groote moeite en kosten te kunnen veranderd worden in wegen die te paard zijn af te leggen. Karrenwegen zullen moeijelijk te maken zijn daar Siboga door verschillende hooge bergruggen van de Battaklanden gescheiden wordt.

De bevolking, hoe twistziek ook en ofschoon van menschen-eten nog niet geheel afkeerig, is niet strijdhaftig; zij is onderworpen van aard, zelfs vreesachtig en niet moeijelijk te besturen; zij houdt zich met den landbouw bezig, bewerkt hare sawahs met veel zorg en legt zich toe op de veeteelt. Het aantal runderen is, vooral in Silindong en Sigoenpoelan, aanzienlijk; ook worden daar eenige paarden gefokt. Het ontbreekt den Battakkers niet aan arbeidszin en zij zijn zelfs bedreven in het vervaardigen van kleedjes en het bewerken van koper.

Dank zij een tienjarigen zendingsarbeid breidt het Christendom zich langzamerhand onder hen uit. Thans reeds bedraagt het aantal Christenen ruim 600, die zich over 't algemeen wat zedelijkheid betreft, zeer gunstig onderscheiden van de Mohammedanen en heidenen. De beschavende invloed der zendelingen valt, naar het getuigenis van den resident, ook uit meerdere zachtheid van zeden, niet meer te loochenen. Hunne scholen worden door vele kinderen, ook door heidenen bezocht.

In Julij 1872 werden de kusten van Nias bekruist door Zr. Ms. stoomschip *Maas en Waal*. Bij die gelegenheid werden Goenoeng Sitoli, de baai van La Pau, de Nakkoeilanden en de Lagoendi-baai bezocht. Aan den controleur, die Orahili bezocht, viel eene bij vroegere zeer gunstig afstekende en zelfs vriendschappelijke ontvangst te beurt.

De radja's van het onafhankelijk Battaksche landschap Pasarriboe Tobing deden in 1872 aanspraken gelden op het aangrenzende, sedert jaren tot 's Gouvernements ge-

(1) Sedert is gemeld dat deze zaak in ernstig onderzoek is.

bied behoorende landschap Sorkam, eene Maleische nederzetting, op een dagmarsch afstands van Sibogha gelegen. Bij het begin van de poeasa hadden zij zich derwaarts begeven en onder anderen de dan gebruikelijke huldegift aan den radja voor zich geëischt, hetgeen hun echter door het waarnemend hoofd geweigerd was geworden, waarna zij zich weder, zonder gewelddadigheden te plegen, verwijderd hadden. Het vermoeden bestond dat de Pasarriboërs tot een en ander waren aangezet door de broeders van den overleden radja van Sorkam, die, in afwachting van de meerderjarigheid van diens nagelaten zoon, voorloopig was opgevolgd door een waarnemend hoofd, met wiens keuze bedoelde broeders niet ingenomen waren.

Ofschoon de betrokken Battaksche radja's door den resident van Tapanoli waren aangeschreven geworden zich van alle inmenging in de aangelegenheden van Sorkam, als zijnde dit landschap gouvernementsgebied en zelfs nimmer feitelijk aan Passariboe cijnsbaar geweest, te onthouden, is het echter, ter voorkoming van verdere quaestien, wenschelijk geoordeeld de thans bestaande conventionele grens tusschen beide landschappen, die tot dusver steeds aan weêrszijde geëerbiedigd was geworden, door eene vast afgebakende te vervangen. Hiertoe zou, volgens berigten van Maart 1873, worden overgegaan.

Algemeen wordt de bevolking der in het binnenland van Sumatra gelegen onafhankelijke landschappen gezegd het Nederlandsch bestuur wel genegen te zijn.

Met de bewoners dier streken had in 1872 eenige aanraking plaats, om hun de komst van de commissie aan te kondigen, belast met het onderzoek naar eene verbinding van centraal Sumatra met de Oostkust, en hun te verzoeken aan die commissie hunne medewerking te verleenen. De daartoe uit naam van den gouverneur van Sumatra's Westkust onder anderen naar Koeantan of Kwantan (eene landstreek oostelijk van de Padangsche Bovenlanden en westelijk van Indragiri gelegen) afgevaardigde inlandsche hoofden, werden op de meeste plaatsen zeer gunstig ontvangen. De meeste hoofden van Koeantan verklaarden zich schriftelijk genegen de Europesche opnemingscommissie te ontvangen. Twee hunner, de jangdi pertoeans van Besarah en Sengingi, rigtten zelfs zeer beleefde brieven aan den gouverneur, waarin zij hunne gehechtheid aan het Gouvernement betuigden; deze brieven werden later met een geschenk beantwoord. Alleen te Taloeh en te Loeboe Djambi (hoofdplaats van Koeantan) werden bedenkingen tegen de ontvangst der commissie gemaakt, tenzij de zaak vooraf in eene vergadering van al de Koeantan-hoofden wierd behandeld. Over het vertrek en de aanvankelijke verhindering der commissie om haren togt voort te zetten zie men lager hoofdstuk **L**, afd. III.

Ten gevolge dezer zelfde aangelegenheid stelde men zich in verbinding met de landstreek V Kotta's, welker hoofden steeds afgeschilderd waren als wars van aanraking met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, maar die op de brieven van den gouverneur een bevredigend en in goeden vorm gesteld antwoord gaven.

Van het door de hoofden van een drietal landschappen onder Padang Lawas (in Februarij 1872) bij het bestuur der oostelijk van hun gebied gelegen gouvernements-afdeeling Mandheling en Ankola gedaan verzoek om onder Nederlandsch gezag te worden geplaatst, is reeds in 't vorig verslag, blz. 8, melding gemaakt. Aan die aanzoeken is tot dusver geen gevolg gegeven. Vooraf is een plaatselijk onderzoek noodig geacht nopens de gesteldheid van land en volk en nopens de in de bewuste landstreken bestaande mate van behoefte aan bescherming door het Gouvernement. In Julij 1872 hechtte de Indische Regering hare goedkeuring aan het denkbeeld om voor het bewuste onderzoek door den gouverneur van Sumatra's Westkust een geschikt ambtenaar te doen aanwijzen. Het onderzoek zal echter eerst worden ondernomen nadat omtrent de hiervoren bedoelde vestiging van gouvernementsbestuur in Silindong c. a. eene definitive beslissing zal genomen zijn. Uit vorige verslagen (zie onder anderen die van 1856 en 1857, blz. 23 en 25) kan blijken dat aan de hoofden van sommige districten van Padang Lawas in der tijd reeds acten van erkenning door ons bestuur zijn uitgereikt, waartegenover door hen schriftelijke verklaringen waren afgelegd die hunne verhouding tot het Gouvernement en tot 's Gouvernements onderdanen regelen.

Benkoelen. De landbouw staat hier nog op een lagen trap. Rijst wordt niet in voldoende mate gekweekt om in de behoefte te voorzien, zoodat de invoerhandel te hulp moet komen, die dan ook in de laatste jaren zeer is toegenomen en in 1872 omstreeks 14 000 pikols aanbragt.

In de eerste helft van dat jaar ontstond er, hoofdzakelijk in Seblat (afdeeling Mokko-Mokko), gebrek, zoodat de tusschenkomst des bestuurs noodig werd geacht.

In de heerendiensten werd verligting gebragt. Volksziekten hebben niet geheerscht.

In het voorjaar van 1873 hebben zich in dit gewest sporen van woelingen voorgedaan, waaromtrent de vereischte waakzaamheid wordt in acht genomen. De zaak is aan het licht gekomen door eene in April jl. op het hoofd van gewestelijk bestuur beraamden, doch verijdelden moordaanslag, door een zestal kwaadwilligen uit de afdeeling Ommelanden, waarvan drie bij hun gewelddadig verzet gedood of gewond werden en twee kort daarop zijn gevat. Bij de voorloopige instructie der zaak is gebleken, dat sommige personen, waaronder enkele hoofden, van het plan hebben kennis gedragen zonder daarvan het bestuur te hebben onderrigt. De in 1873 voor 't eerst in dit gewest ingevoerde hoofdelijke belasting schijnt hier en daar, ofschoon bij den aanslag nergens tegenwerking was ondervonden, stille ontevredenheid te hebben opgewekt, waarvan door de kwaadwilligen partij moet zijn getrokken om aanhang te winnen. De ontevredenheid heeft zich echter alleen geopenbaard in het district Soengei Hitam (Ommelanden van Benkoelen), welke streek altijd heeft bekend gestaan als veel slecht volk te bevatten.

Lampongsche districten. Eene sedert vele jaren aanhangige grensquaestie tusschen de afdeeling Telok Betong, IV Marga's Semangka en Kroë, die vaak tot moeijelijkheden aanleiding gaf, werd ten genoegen van wederzijdsche partijen uitgemaakt.

De nijverheid, en daarmede de welvaart nemen toe. Terwijl in 1870 in dat geweest nog geene andere karren dan die van den waterstaat aanwezig waren, en slechts *één* vierwielig voertuig van inheemsch maaksel gevonden werd, is thans het aantal karren en rijtuigen zoo groot, dat in het belang der wegen een reglement op het rijden met deze voertuigen gemaakt werd. Ook de rijstbouw gaat vooruit.

Door den resident werd eene bij het bestuur schier onbekende nederzetting bezocht, namelijk het plateau, gelegen tusschen het Semangka-gebergte en de Pagong, genaamd de Mintjang rilauw, waar eene vestiging bestaat van ongeveer 2000 zielen uit Semangka afkomstig, die daar zes kampongs gesticht, verscheidene sawahs, koffij en pepertuinen aangelegd hebben, en de voortbrengselen hiervan, benevens boschproducten, als: damar en gom-elastiek, te Telok Betong ter markt brengen. Wegens de buitengewone vruchtbaarheid van bedoeld plateau en de schaarsheid van goede bouwgronden in de beneden-landen, belooft deze streek met der tijd een der belangrijkste districten van de Lampongs te worden.

De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig.

De rijstoogst, hoewel gunstiger dan in 1871, was niet overal naar wensch. Voornamelijk was die onvoordeelig in de streken, waar dit gewas uitsluitend op drooge velden wordt verbouwd. Aanhoudende zware regens gedurende de maanden dat de voor de rijstbouw leeggekapte bosschen moesten worden schoongebrand, waren daarvan de voornaamste oorzaak.

Ter erkenning van de door hen gedurende een reeks van jaren aan den lande bewezen belangrijke diensten, werden aan een 17tal onbezoldigde volkshoofden van 's lands wege geschenken vereerd. (1)

Palembang. De rust in dit gewest, waar handel en nijverheid krachtig ontluiken, werd niet verstoord. Aan een in 1868 naar de hoofdplaats verbannen margahoofd kon

(1) Volgens berigten van Mei 1873 werd de afdeeling Toealang Bawang in den laatsten tijd onveilig gemaakt door rivierroovers, die zich aan de Masoedji-rivier ophielden. De demang en eenige andere inlandsche hoofden waren derwaarts gezonden om plaatselijk maatregelen te nemen, terwijl de gouvernementsstoomer *Tjinrana* aan de monding der rivier zou post vatten.

dien ten gevolge vergunning verleend worden om naar zijn geboorteland terug te keeren. Hiervan, evenmin als van de opheffing der in de marga Semendo-darat nog bestaande slavernij of pandelingschap (zie lager hoofdstuk **F**, § 8) werd eenig nadeelig gevolg ondervonden.

Door den gunstigen gezondheidstoestand, de veiligheid en het toenemend handelsverkeer neemt het bevolkingscijfer sterk toe.

Sedert het begin van Julij 1872 wordt tusschen de hoofdplaats Palembang en Singapore door een stoomschip onder Engelsche vlag eene geregelde vaart onderhouden voor den overvoer van passagiers en goederen. Voor de verlevendiging van den handel is het te wenschen dat deze vaart in stand zal blijven, waarop wel vooruitzigt scheen te bestaan.

De in de Ommelanden van Benkoelen gesmeuld hebbende woelingen, hebben geenerlei invloed gehad op de rust in de Palembangsche grensdistricten Wel kwamen in de onderafdeeling Redjang en Lebong, juist omstreeks dien tijd, inlanders klagten inbrengen over voorgevallen zaken, ook wel van den kant hunner pasirahs: maar dit wordt gezegd in de benedenafdeelingen dezer residentie een gewoon verschijnsel te zijn. Het voorbrengen van klagten bij het Europeesch bestuur, was misschien daarom eenigzins menigvuldiger dan vroeger, omdat in den laatsten tijd van het onderzoek der op die wijze vernomen bezwaren, door de ambtenaren meer bijzonder werk was gemaakt.

In den aanvang van 1873 werd zekere hadji, die met verdachte bedoelingen in een gedeelte der afdeeling Tebing Tinggi rondreisde, naar zijne woonplaats in de afdeeling Moesi Ilir teruggezonden, waar de controleur werd aangeschreven op dezen persoon een waakzaam oog te houden.

Door de tusschenkomst van den pasirah der marga Goemaijlembak kwamen het bestuur onlangs nog in handen de drie laatste medepligtigen aan den in 1868 op den controleur der Pasoemahlanden gepleegden moord.

De verstandhouding tusschen het bestuur en den Sultan van Djambi en zijne rijksgrooten was uitmuntend. Met de meeste bereidwilligheid trad de Sultan toe tot eene hem voorgestelde aanvulling van het contract van 1858, met bepalingen, strekkende tot bescherming van schepen en vaartuigen, die aan de kusten of langs de rivieren van zijn rijk in nood geraken. Die toetreding, waaromtrent nog geen suppletoir contract hier te lande ontvangen is, zal de loslating moeten te weeg brengen van een in Djambi nog gehandhaafd gebruik, volgens welke in zekere gevallen de eigendunkelijke inbezitneming van gestrande en opgevischte vaartuigen en goederen vrijelijk was toegelaten.

In Maart 1873 werd door een amokmaker uit de Tombesi afkomstig, een moord gepleegd op een der Europesche onderofficieren van het garnizoen te Djambi. Die gebeurtenis scheen het gevolg te zijn van Mohammedaansche dweeperij. De omstandigheid, dat de nabij wonende bevolking onmiddellijk te hulp was gesneld en dat eenige leden van het Djambisch bestuur zich terstond met den politieken agent in betrekking stelden om de zaak tot klaarheid te brengen, kon als voldoende bewijs gelden, dat aan het feit geene politieke beteekenis was te hechten. De amokmaker werd door eene militaire patrouille onmiddellijk afgemaakt.

Volgens berigten van April jl., was in Djambi alles rustig; alleen had de Sultan volk opgeroepen om een weerspannig doesonhoofd in Tembesi, die geweigerd had weggeloopen bannelingen uit te leveren, met geweld tot zijn pligt te brengen.

Sumatra's Oostkust. In verband met de lager in hoofdstuk **J**, afd. I, te vermelden verheffing (Mei 1873), van de onderhoorigheden der residentie Riouw ter Oostkust van Sumatra tot een zelfstandig gewest, worden de mededeelingen nopens de afdeeling Siak en daartoe behoorende of aangrenzende rijkjes hier al dadelijk behandeld, afgescheiden van die nopens het rijk Lingga Riouw.

Over eigenlijk Siak vallen weinig bijzonderheden van staatkundigen aard mede te deelen. De verbetering in de verstandhouding tusschen den Sultan en zijn broeder den rijksbestuurder, hield geen stand; integendeel had er eene reeks van min of meer belangrijke oneenigheden tusschen hen plaats, die nadeelig terugwerkte op de bevolking.

De bijzondere nijverheid begint meer en meer het oog op Siak te vestigen. Ook de Sultan is er op bedacht de hulpbronnen van zijn rijk te doen opsporen en er partij van te trekken. Zoo heeft hij lieden gezonden naar de boven Siak-rivier (Tapong-Kiri), ten einde te onderzoeken of het daar aanwezige tin met voordeel geëxploiteerd kan worden, waarheen zich ook begaf een door eene Bataviasche firma gezonden Chinees, die in last had den Sultan een contract voor te stellen tot ontginning der mijnen. De Chinesche gemagtigde keerde terug met het berigt slechts weinig tin te hebben gevonden, maar was toch bereid met den Sultan over den afstand van eenige soengeis in onderhandeling te treden, waartoe ook de vorst zich genegen betoonde, zoodat de Chinees om nadere orders zijner lastgevers naar Batavia vertrok. De inlanders hadden de exploitatie inmiddels gestaakt.

In de afdeeling Bengkalis vielen eenige ongeregeldheden voor tusschen Chinezen te Tebing-Tinggi, waaraan evenwel onmiddellijk een eind werd gemaakt.

De achterhaalde amunitie en andere voorwerpen van radja Mohadi, den verdreven vorst van Salongor (Kust van Malakka), die zich in een der havens van Siak tot een heroveringstogt naar zijn land uitrustte (zie het vorig verslag, bladz. 11), werden naar Riouw opgebragt en aan den gouverneur der Straits-Settlements overgegeven.

Met den Sultan van Siak zijn onderhandelingen aangeknoopt omtrent den afstand van het eiland Bengkalis (1).

De zich te Batavia in handen van het bestuur bevindende pertoean Nan Lobeh, het hoofd der onafhankelijke Battaksche kampong Goenoeng-Tinggi, dat zich aan de in 't vorig verslag (bladz. 11) bedoelde gewelddadigheden in het onder Nederlandsche souvereiniteit staande gebied van Kotta-Pinang (onder Laboean-Batoe) had schuldig gemaakt, werd, daar hij niet in de termen kon vallen van art. 47 van het Regeringsreglement, in het najaar van 1872 overgeleverd aan het inlandsch bestuur van Kotta-Pinang, ten einde voor den karapattan aldaar te regt te staan. Aan zijn broeder Baginda Nan Lobeh werd de terugkeer naar zijn land vergund, op grond dat zijne medepligtigheid niet was bewezen; voorloopig bleef hij echter als gijzelaar te Batavia aangehouden tot dat berigt zou zijn ontvangen, dat alle te Kotta-Pinang geroofde menschen uitgeleverd en zoo veel mogelijk ook de geroofde goederen of hunne geldswaarde door de Goenoeng-Tinggiers teruggegeven zouden zijn. In November 1872 nog te Batavia zijnde, overleed Baginda Nan Lobeh. Voor het geval over pertoean Nan Lobeh eene wreede, verminkende of wel de doodstraf mogt worden uitgesproken, had de resident van Riouw in last, dit Battaksche hoofd in de gelegenheid te stellen zich met een verzoek om gratie tot den Gouverneur-Generaal te wenden. De aanleggers van het gebeurde, de twee in 't vorig verslag genoemde hoofden van Kotta Pinang, waren door den karapattan veroordeeld geworden tot 15 jaren dwangarbeid in den ketting.

De toestand in Kotta-Pinang, die onder den vorigen vermoorden vorst, ten gevolge van diens bemoeizieke en heerschzuchtige geaardheid, veel te wenschen overliet, wordt gunstiger.

Bij de expeditie tegen Goenoeng-Tinggi werd tevens een einde gemaakt aan sedert lang bestaan hebbende moeijelijkheden in Bila.

De toestand van Assahan is gunstig te noemen.

Aan den gewezen laksamana van Batoe-Bara en diens zoon, beiden in 1866 in het belang der openbare rust en orde binnen het rijk van Siak en onderhoorigheden, bij politieken maatregel naar Java verwijderd, werd in Januarij 1872 vergunning verleend om naar hun land terug te keeren.

In het rijk van Deli, waar gedurende een groot gedeelte van 1872 het feitelijk verzet der in opstand gekomen zoogenaamde datoe's Ketjil van Soenggal en Djalil van Timbang-Langkat was blijven voortduren en deze eerst in 't laatst van October 1872 gevolg gaven aan hunne reeds in Mei te voren aan den Sultan gedane belofte van onder-

(1) Volgens in Julij jl. ontvangen berigten heeft het Siaksch bestuur zich sedert bereid verklaard tot definitive overdragt van dit eiland aan het Gouvernement, tegen uitkeering eener schadeloosstelling van f 8000 's jaars. Het noodige wordt verrigt voor de sluiting eener suppletoire overeenkomst ter zake.

werping, kon sedert hunne verwijdering buiten het rijk, de rust hersteld worden geacht.

Ter betere beoordeeling van de gebeurtenissen, moge hier eene beschrijving voorafgaan van het gebied van den Sultan van Deli en van de verhouding waarin de verschillende hoofden tot hem staan.

Behalve eenige onderhoorigheden langs de kust, die door afzonderlijke hoofden bestuurd worden, bestaat het gebied van den Sultan, het eigenlijke landschap Deli, uit vijf districten, en wel:

1°. de benedenlanden van de Deli-rivier, die door kamponghoofden onder het directe gezag van den Sultan worden bestuurd;

2°. de bovenlanden van de Deli-rivier, kampong Baroe, met het Battaksche district Soeka Piring;

3°. de benedenlanden van de Belawan-rivier, Hamperan Perak, met het Battaksche district Sepoeloch doea kotta;

4°. de bovenlanden der Belawan-rivier, Soenggal, met het Battaksche district Serbanaman, en

5°. het aan de bovenlanden van de Pertjoet-rivier gelegen district Senembah.

De vier laatste districten worden bestuurd door Maleische hoofden met den titel van datoe en uitmakende de kaämpat soekoe; de waardigheid dezer hoofden is erfelijk in hunne familie, doch ontvangen zij hun titel en ambtszegel van den Sultan.

De verhouding van den Sultan tot deze vier hoofden is eenigzins te vergelijken met die van een leenheer tot zijn leenmannen; de datoe's voeren het bestuur en de regtspleging binnen hunne districten en genieten de inkomsten, zoowel de belastingen als de volgens hunne regtspleging opgelegde boeten.

De Battaksche districten tot het gebied dezer datoes behoorende, die zich uitstrekken tot den voet van het gebergte (dáár vangt het gebied der onafhankelijke Battaksche vorsten aan), zijn geheel afgescheiden van het Maleische gedeelte van hun gebied; er zijn zelfs tusschen het grondgebied der Maleische en Battaksche bevolking bepaalde grenzen, die door geen van beiden overschreden worden.

De inmenging der datoes in het bestuur der Battaksche kampomgs is zeer gering; de hoofden dier kampongs besturen volgens de Battaksche instellingen hunne onderhoorigen, en alleen bij algemeene zaken wordt de bemiddeling van den datoe ingeroepen. Elk der datoes heeft in het hem onderhoorige Battaksche district het opium- en zout-monopolie. Aangelegenheden, de Battaksche bevolking betreffende, komen nimmer in behandeling bij den Sultan; daarin wordt door den betrokken datoe in het hoogste ressort beslist.

Zoo als in alle Maleische landen waar het bestuur geheel in handen van de vorsten is, was ook in Deli de verhouding der datoes tot den Sultan, hoewel door de landsinstellingen zuiver bepaald, niet altijd even goed bewaard gebleven, en hadden vooral de datoes van Hamperan Perak en Soenggal zich dikwijls op een vrij onafhankelijk standpunt weten te plaatsen.

Sedert de erkenning der souvereiniteit van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement door den Sultan en de daarop gevolgde betere regeling en meerdere veerkracht van het bestuur, zijn die datoes weder in hunne wettige verhouding tot den Sultan teruggebragt, hetgeen bij datoe Stia Radja van Hamperan Perak geheel ter goeder trouw heeft plaats gehad, doch waarin de familie van het hoofd van Soenggal zich minder goed schijnt te hebben kunnen schikken.

Tot die familie behoorden dan ook de hoofdpersonen van het verzet, namelijk de zich noemende datoes Ketjil en Djalil, beiden broeders van het in 1857 overleden hoofd van Soenggal, benevens Soelong Barat, oudste zoon van datoe Djalil.

Eerstgenoemde, gedurende eenige jaren tijdens de minderjarigheid van het tegenwoordig hoofd van Soenggal, datoe Sri di Radja, als waarnemend hoofd met het bestuur aldaar belast geweest, en, hoewel noode, bij het meerderjarig worden van den aangewezen opvolger, zijn pupil, als zoodanig afgetreden (1866), stond in den laatsten tijd als ambteloos persoon in geene aanraking meer met den Sultan, met wien hij ook tijdens de waarneming van het bestuur over Soenggal geen quaestien van aanbelang schijnt te hebben gehad. Na het optreden van Sri di Radja was hij een tijd lang met dezen in onmin geweest over aangelegenheden van geldelijken aard, doch later was het tusschen beiden tot eene verzoening gekomen.

Datoe Djalil die, ofschoon van Delische afkomst, in de laatste jaren zich steeds in de bovenlanden van Langkat had opgehouden en van den vorst van dat rijkje in der tijd den titel verkregen had van datoe bandahara, benevens de hooger genoemde Soelong Barat, waren gevestigd onder Timbang-Langkat, waar deze laatste, onder den titel van radja Sri Indra, sedert 1869 het bestuur voerde krachtens eene aanstelling van den Sultan van Deli, ofschoon in strijd met de vermeende regten van den pangeran van Langkat, die beweerde dat Timbang Langkat tot zijn gebied behoorde. Reeds sedert jaren was het bezit van genoemd landschap een twistappel tusschen Deli en Langkat.

Van die omstandigheid wisten Djalil en diens zoon maar al te wel partij te trekken bij hunne pogingen, om zich een onafhankelijk standpunt te verwerven, en reeds in 1871 was het duidelijk, dat zij zich sterk genoeg begonnen te gevoelen om zich aan alle oppergezag, hetzij van den Sultan van Deli, hetzij van den pangaran van Langkat te onttrekken.

Ondanks herhaaldelijk van wege den Sultan tot hen gerigte vermaningen, ook door het achtereenvolgens afvaardigen van Timbang-Langkat van de datoes van Soenggal en Hamperan Perak, bleven Djalil en zijn zoon in deze houding volharden. Ten laatste verklaarde Djalil op de gedane oproeping om voor den Sultan te verschijnen, geen bepaald antwoord te kunnen geven, zonder eerst met zijn broeder datoe Ketjil, die zich toen nog te Soenggal ophield, te hebben beraadslaagd. Het gevolg dezer beraadslaging was, dat hij na den door hem zelf gevraagden termijn niet alleen niet opkwam, maar zelfs niets van zich liet hooren. Dat datoe Ketjil, die op Djalil een overwegenden invloed had, zich bij dezen aansloot, ontsproot niet slechts uit zucht om zijn broeder te helpen, maar moet gedeeltelijk aangemerkt worden als een uitvloeisel zijner ontevredenheid over de nieuwe bestuursrigting van den Sultan, sedert de toelating van Europesche ondernemers in Deli.

Reeds spoedig nadat ook in Soenggal gronden ten behoeve eener onderneming waren aangewezen (in 1870), bleek het, dat er in dat district een aan de zaak vijandig element bestond. Van deze partij was datoe Ketjil het hoofd, en zijn moreel overwigt op datoe Sri di Radja was nog van dien aard gebleven, dat ook deze aanvankelijk eene minder vriendschappelijke gezindheid tegen de ondernemers begon aan den dag te leggen. Vruchteloos had echter datoe Ketjil getracht den datoe van Hamperan Perak (Stia Radja) tot zijne partij over te halen, doch was deze laatste in gebreke gebleven den Sultan in de kuiperijen van Ketjil in te wijden. De poging van datoe Ketjil, om het hoofd van kampong Baroe voor zijne zaak te winnen, bleef door het overlijden van dezen, kort vóór het uitbreken der onlusten, buiten gevolg. In Soenggal zelf, waar meergenoemde datoe een overwegenden invloed bezat, was een gedeelte der Maleische bevolking, vooral van de kampong Soenggal, geheel op zijne hand, maar Sri di Radja, voor de gevolgen beducht, wist deze lieden in toom te houden, zoodat eindelijk datoe Ketjil, toen hij besloot zijn broeder feitelijk bij te staan, slechts over een onbeduidend getal volgelingen te beschikken had, terwijl de Soenggalsche bevolking, hoezeer niet zonder eenige angst en verwarring, goedgezind in hare kampongs bleef.

Ten einde te kunnen beoordeelen in hoeverre de beweging van datoe Ketjil tegen het uitgeven van woeste gronden aan Europeanen op werkelijke grieven steunt, schijnt het niet overbodig hier een woord te zeggen over de geschiedenis dier uitgifte en over de wijze waarop zij plaats had.

Reeds zeer spoedig na de erkenning der souvereiniteit van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement door den Sultan van Deli, deden zich particulieren op, die van den Sultan concessie vroegen voor de ontginning van woeste gronden. De Sultan was hiertoe wel genegen en zag daarin een middel om zijn land tot ontwikkeling te brengen, dat

tot dusver met uitzondering van eenige smalle strooken langs de rivieren bijna geheel onbebouwd was gebleven.

De eerste contracten werden uitgegeven in de benedenlanden der Deli-rivier, tot dat in 1869 datoe Stia Radja van Hamperan Perak zijn wensch te kennen gaf, dat in zijn district zich mede Europesche ondernemingen zouden vestigen. Van een reeds uitgegeven contract werden toen 1700 bouws aangewezen in Hamperan Perak, terwijl spoedig nog eenige ondernemingen zich in dat district vestigden.

In 1870 werd de eerste aanvraag gedaan om eene concessie van gronden in het district Soenggal en werd de aanvrager bij een schrijven van den Sultan overgewezen naar den datoe Sri di Radja, ten einde dezen in de gelegenheid te stellen daaromtrent zijn gevoelen te doen kennen. Het hoofd van Soenggal antwoordde, dat er tegen de uitgifte bij hem geene bedenkingen bestonden, en wees zelf de gronden aan, die daarvoor konden in aanmerking komen. Deze onderneming is tot nog toe de eenige, die in het district Soenggal in exploitatie is.

In art. 7 der verklaring van den Sultan van Deli, waarbij hij de souvereiniteit van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement erkent, wordt bepaald, dat hij geene gronden aan Europeanen in de binnenlanden zal afstaan zonder voorkennis van het Gouvernement. De contracten werden dien ten gevolge ter goedkeuring toegezonden, eerst aan den controleur in Deli en later aan den resident van Riouw.

Bij de uitgifte van gronden wordt steeds in elk contract de voorwaarde aangetroffen, dat het zullen zijn alleen woeste gronden, en dat, zoo er binnen de grenzen der concessie ontginningen van de bevolking zijn, deze niet in de concessie zijn begrepen. Ook de bij de kampongs in gebruik zijnde gronden worden bepaald uitgesloten. De belangen der bevolking worden dus bij de uitgifte van gronden aan Europeanen voldoende gewaarborgd.

Bij de uitgifte van zes der laatst uitgegeven contracten werd de betaling van grondhuur bedongen, waarvan de voldoening echter eerst in 1876 begint verpligtend te worden. De ondernemers betalen overigens geene directe belastingen aan den Sultan; zij dragen alleen op indirecte wijze bij tot vermeerdering der rijksinkomsten, door de toename der inkomende en uitgaande regten en van de opiumpacht.

Te Laboean, de hoofdplaats van Deli, waar natuurlijk die vermeerdering het meest merkbaar is, zijn die takken van inkomst het aanzienlijkst gestegen, zoowel door de groote toename der Chinezen aldaar als door het veel verlevendigde handelsverkeer langs de Deli-rivier, en zijn deze takken van inkomst ten allen tijde het eigendom van den Sultan geweest; te Hamperan Perak, waar dit zelfde, hoewel op kleinere schaal plaats heeft, zijn die inkomsten het eigendom van datoe Stia Radja, behoudens de uitkeering van een zeker aandeel aan den Sultan. De hoofden van Soenggal en Kampong-Baroe heffen doorvoerregten van de goederen van en naar de Battaklanden vervoerd wordende, en hebben het zout-monopolie en de opiumpacht. Deze regten zijn nog steeds in hun bezit; doch zijn natuurlijk niet zoo gestegen als die te Laboean en Hamperan Perak. Dat echter de Europesche ondernemingen ook in die districten invloed hebben op de inkomsten der hoofden, bewijst het voorbeeld te Soenggal, waar het regt tot verkoop van opium in het klein, dat vroeger 40 à 50 dollars 's jaars opbragt, in 1871 verpacht werd voor 600 dollars. Er dient ook wel op gelet te worden, dat de Sultan van zijne inkomsten al de vermeerderde kosten van het bestuur bestrijdt; het onderhoud van 30 man soldaten en van 12 à 15 politie-oppassers, zoomede de kosten van een gevangeniswezen, — uitgaven, welke onder de vroegere orde van zaken niet bestonden en op ongeveer 500 dollars 's maands te stellen zijn, komen geheel te zijnen laste.

In de Battaksche districten tot het gebied der soekoehoofden behoorende, zijn geene gronden uitgegeven en zijn ook in andere opzigten geene grieven kenbaar gemaakt of ontdekt kunnen worden.

Dat niettemin de Battaksche soekoe Serbanaman later in den strijd ten behoeve der beide datoe's is gewikkeld, moet alleen worden toegeschreven aan den persoonlijken invloed van datoe Ketjil en aan den dwang op die soekoe uitgeoefend door eenige benden Battaks uit het gebergte, die na de verjaging der datoe's uit Timbang-Langkat door hen in soldij waren genomen en onder aanvoering stonden van Soelong Barat.

Nergens is dan ook gebleken dat het Europeesch element in eenigerlei opzigt aanstoot gaf aan de Battaksche hoofden (penghoeloe's). Zoowel te Soenggal aan den adsistent-resident van Siak (November 1872), als te Laboean aan den controleur van Deli verklaarden zij tegen eene vestiging van Europeanen in hun gebied geene bedenking te hebben, wanneer hun soekoehoofd daarmede instemde, mits zij in het bezit bleven van hunne ladangs en voorts hunne eigendommen, als vruchtboomen enz. werden geeerbiedigd; dat wanneer zij pepertuinen of ladangs wilden aanleggen voor hen de keuze van gronden vrij bleef en zij door de Europeanen daarin niet zouden worden bemoeijelijkt. Vele hunner onderhoorigen, gaven zij zelven te kennen, werkten reeds op de ondernemingen in de verschillende soekoe's tegen ruime betaling.

Aan de bestaande inmenging der Europesche ondernemers in zaken van politie, eene inmenging die zich echter uitsluitend bepaalt tot het werkvolk op hunne eigene ondernemingen, zal een einde komen, zoodra de Chinezen en andere vreemde Oosterlingen onder de regtsmagt van het Gouvernement zijn gesteld, waarin de Sultan reeds heeft toegestemd. Dat met de uitvoering van dien maatregel tot nu toe verwijld is, geschiedde met het doel om eene verbetering der bestuursmiddelen in Deli te doen voorafgaan. Nu die reorganisatie heeft plaats gehad (zie lager hoofdstuk J, afd. I, § 1), zal de verbetering van het regtswezen in Deli, wanneer althans voor het oogenblik uit anderen hoofde geene bezwaren rijzen, zich niet lang meer behoeven te laten wachten. Reeds kort na de eerste vestigingen van Europeanen, had de zaak der justitie en politie een onderwerp van bespreking tusschen de hoofden en den Sultan uitgemaakt, naar aanleiding van de door de eersten gedane vraag, of zij regtspraak hadden over de Chinezen die op de landen der Europesche planters gevestigd waren. De zaak welke die vraag eigenlijk had uitgelokt, bestond hierin, dat de Maleijers bij geschil of kleine twisten met Chinezen soms naar de meesters dezer laatsten gingen, die dan, na een onderzoek gehouden te hebben, de partijen dikwijls bevredigden, hetgeen de hoofden ter wille van hun aanzien ongaarne zagen. De regtsmagt der hoofden over de Chinezen binnen hun gebied is toen erkend geworden, doch hun werd voorgehouden die met beleid uit te oefenen en bij het oproepen van koelies en, waar het verder pas gaf, de Europesche planters hierin te kennen. Daar de regtsmagt der ampat soekoes zich slechts uitstrekt tot zaken van minder belang en de soekoehoofden doorgaans met zoo weinig zelfvertrouwen en klem optraden, dat zij zelf meestal de hulp van den Sultan inriepen, heeft de geheele zaak, naar in der tijd berigt is geworden, weinig gevolg gehad.

Ten opzigte der beregting van zwaardere misdrijven onder het niet-inheemsche deel der bevolking, was na den moord door Chinesche koelies op een tweetal Europesche ondernemers gepleegd (zie het vorig verslag blz. 12) aan den Sultan te kennen gegeven, dat het, in afwachting van nadere voorzieningen ter zake, aan hem werd overgelaten, om aan misdadigers, die met inachtneming der gebruikelijke en volgens de landsinstellingen wettige regtspleging zijn gevonnisd, de aan de misdaad geëvenredigde straffen — martelende en verminkende daarvan uitgezonderd — te doen ten uitvoer leggen.

Wat den invloed betreft dien de vestiging van Europesche nijverheid tot dusver op de welvaart der Maleische bevolking heeft uitgeoefend, volgens de eigen verklaring der in December 1872 te Laboean bijeen geweest zijnde soekoehoofden is de volkswelvaart bepaaldelijk toegenomen. Alles wat het bosch oplevert, had sedert de toelating der ondernemers waarde, terwijl vroeger die voortbrengselen onbenut bleven. Bovendien werden de bosschen in de nabijheid omgekapt, die vroeger dienden tot schuilplaats van wild gedierte en werden goede begaanbare wegen aangelegd. Meermalen had de bevolking eigener beweging hare ingenomenheid met deze gevolgen aan den dag gelegd. Ook de kedjoeroean van het landschap Pertjoet, eene onderhoorigheid van Deli (grenzende ten westen aan Deli, ten oosten aan Serdang, ten noorden aan straat Malakka en ten zuiden aan het landschap Senembah), mede ter bijwoning

der bijeenkomst bij den controleur naar Laboean opgeroepen, verklaarde zoo voor zich als voor zijne onderhoorigen met de vestiging van Europeanen in zijn gebied ingenomen te zijn. Reeds waren aldaar, met zijne voorkennis, door den Sultan gronden aan Europeanen uitgegeven en bevonden er zich thans 2 ondernemingen.

De vergadering met eenige Battaksche hoofden door den adsistent-resident van Siak in November 1872 te Soenggal gehouden (zie hooger), werd behalve door den Sultan, ook bijgewoond door de datoe's van Soenggal, Hamperan Perak, Kampong Baroe en het waarnemend hoofd van Senembah, zoodat de kaämpat pat soekoe volledig vertegenwoordigd was. De adsistent-resident hield den vier soekoe-hoofden voor, dat zij, als eerste hoofden der bevolking na den Sultan, verpligt waren te zorgen voor de rust en orde in hun gebied, maar dat zij ook het regt hadden om, wanneer zij meenden door den Sultan in hunne regten of belangen te zijn gekrenkt, langs wettigen weg herstel te verzoeken en dat zij het Gouvernement steeds bereid zouden vinden daartoe mede te werken. Zij verklaarden geenerlei grieven tegen den Sultan te hebben en bereid te zijn dezen eerlijk en trouw in het bestuur ter zijde te zullen staan. Ook het hoofd van Soenggal legde die verklaring af en stelde zich persoonlijk verantwoordelijk voor de verdere handhaving der rust in zijn gebied.

Van de Battaksche penghoeloe's der in de onlusten betrokken geweest zijnde soekoe Serbanaman, waren vier van de acht hoofdpengoeloe's aanwezig, doordien de overige, tijdens de oproeping, nog niet teruggekeerd waren uit het gebergte, waarheen zij bij het voortrukken der troepen de wijk hadden genomen. De aanwezigen legden de verklaring af, waarbij zij zich tevens voor de niet opgekomen penghoeloe's verbonden, dat de soekoe Serbanaman niets liever verlangde dan in rust te leven en dat zij hoopten dat hun voor het gebeurde vergiffenis zou worden geschonken. Zoowel door den Sultan als door den adsistent-resident (bij wien ook van de verschillende posten de meest bevredigende berigten omtrent de stemming der bevolking waren ingekomen) werd aan de Battaksche hoofden medegedeeld, dat over de gedurende den oorlog gebeurde zaken niet nader zou gesproken worden, maar dat van hen verlangd werd, vooreerst dat zij met hunne bevolking weder rustig naar hunne kampongs zouden terugkeeren en het gedurende den oorlog verwoeste herstellen, en ten andere dat door hen aan den datoe van Soenggal zouden uitgeleverd worden alle Javanen en Chinezen, die zich in hun land welligt schuil hielden. Wederkeerig zouden hun door bedoelden datoe uitgeleverd worden de gedurende de onlusten gevangen genomen Battaks. Vervolgens werd door den Sultan verklaard, dat, de oorlog nu ten einde zijnde, alle beperkende bepalingen tegen het vrije verkeer der Battaks met de benedenlanden (zoo als het in Julij door den Sultan uitgevaardigd verbod tegen den opvoer van oorlogsbehoeften en opium, en aanvankelijk ook van zout, lijnwaden enz. voor welke laatste artikelen echter in 't laatst van Augustus ten behoeve der onzijdige soekoe's eenige uitzonderingen waren toegestaan) van stonde aan waren opgeheven, waarna de penghoeloe's, zoo het scheen zeer tevreden, naar hunne woonplaatsen terugkeerden.

Na het vertrek uit Deli van den adsistent-resident van Siak zijn de verschillende soekoehoofden en penghoeloe's nog nader door den controleur gehoord (December 1872), en ook bij die gelegenheid zijn, ondanks de gedane aansporing om niets te verzwijgen, geene grieven voorgebragt. Slechts verklaarden de soekoehoofden gaarne afschriften te ontvangen van de in elks gebied uitgegeven landbouwcontracten, ten einde in voorkomende gevallen te kunnen beoordeelen, of de bepalingen door de ondernemers behoorlijk werden opgevolgd. Aan dit verzoek, door den controleur bij den Sultan overgebragt, is door dezen dadelijk voldaan.

Bij die gelegenheid is door genoemden ambtenaar bij den Sultan ook de wenschelijkheid ter sprake gebragt, om de voordeelen der soekoehoofden meer in evenredigheid te brengen met die door hem zelven uit de toelating der Europesche landbouw-nijverheid getrokken, door hen ook te doen deelen in de te heffen grondhuur van de in hun gebied uitgegeven gronden, en is de vorst gewezen op de schadelijkheid voor den bloei van het land dat ook in- en uitvoerregten worden geheven op de grens van het soekoe- met het doessoengebied, terwijl toch ook ter hoofdplaats Laboean regten moeten worden betaald. Zonder eenig voorbehoud verklaarde zich de Sultan bereid ter zake de noodige voorzieningen te beramen, en legde daarbij de beste gezindheid aan den dag voor de belangen der hoofden. Met meer regtstreeksche inmenging van bestuurswege in de te treffen regelingen wordt voorloopig verwijld tot na den afloop van een in Maart 1873 aan den inmiddels nieuw opgetreden controleur van Deli, door den resident van Riouw opgedragen plaatselijk onderzoek in de bovenlanden van Deli en Langkat naar den actuelen toestand aldaar.

De lager voorkomende mededeelingen (zie hoofdstuk **D**, § 4) omtrent den eigenlijken loop van het verzet, reiken tot de komst der beide datoe's enz. te Riouw en hunne voorloopige internering aldaar. Ofschoon de hun daar afgenomen nadere verhooren tot geene bekentenissen leidden, is echter de schuld van beiden als aanleggers en leiders van den opstand, en ook van Soelong Barat die, denkelijk alleen op last van zijn vader en oom zal hebben gehandeld, voldoende bewezen geacht. De Regering aarzelde dan ook niet om in te stemmen met de meening van den Sultan, dat zoowel tot straf voor hun verzet als in 't belang der rust in Deli, tot hunne verwijdering buiten het rijk zou moeten worden overgegaan. Dienovereenkomstig heeft de Gouverneur-Generaal den Sultan doen weten (Maart 1873), dat zoodra door hem, Sultan, de verbanning der drie bedoelde personen zal zijn uitgesproken, hunne verblijfplaats door de Regering zal worden aangewezen.

Voor zoover de oorzaken der Delische onlusten door de Regering tot klaarheid zijn kunnen gebragt worden, moet de meest aannemelijke verklaring van het verzet gezocht worden in het streven der datoe's Ketjil en Djalil naar eene zekere mate van onafhankelijkheid van het gezag des Sultans, welligt minder met het doel om Europesche landbouwondernemingen te weren, dan wel om te dien aanzien eischen te stellen, die aan de hoofden een ruimer deel zouden verzekeren in de voordeelen thans door den Sultan daarvan getrokken, te meer wanneer in aanmerking wordt genomen, dat de datoe's, naar mate het Europeesch element zich onder bescherming van den Sultan uitbreidde, minder gelegenheid hadden om hunne hebzucht ongemerkt den vrijen teugel te vieren.

Ook na het vertrek der expeditionaire troepen, waarvan het laatste gedeelte eerst in den aanvang van April 1873 uit Deli terugkeerde, is de rust aldaar ongestoord gebleven. In diezelfde maand was het hoofd van Soenggal naar Soengei-Behilong vertrokken om eene zamenkomst te houden met de Battaksche hoofden uit het gebergte, bij wie nog altijd een zekere angst bleef bestaan over de gevolgen hunner handelingen tijdens de onlusten van het vorig jaar.

Door het bestuur werden, in overleg met den pangeran van Langkat, maatregelen genomen tegen mogelijke invallen van de zijde van Atchin. Met hetzelfde doel en in verband met kort daarop bij den Sultan van Deli ontvangen tijdingen, dat eenige naburige Atchinesche stammen met de Bergbattaks beraadslaagden om gezamenlijk een inval te doen in Deli, is achtereenvolgens in 't laatst van April en in den loop van Mei weder eene aanzienlijke troepenmagt in laatstgenoemd rijk gestationeerd, zoomede een gouvernements-stoomschip. De hoofden der Gaijo's en Alaks zijn echter evenmin als de Bergbattaks tot vijandelijkheden overgeslagen. In 't algemeen heeft de tijdelijke bezetting van Deli in de aangrenzende rijkjes het ontzag voor het Gouvernement weder versterkt, hetgeen inzonderheid in Serdang gewenscht is, omdat de vorst aldaar gezegd wordt ons bestuur geenszins genegen te zijn.

Ten aanzien der Europesche landbouw-ondernemingen ter Sumatra's Oostkust, blijkt uit het jaarverslag van den resident van Riouw over 1872, dat deze in Deli in bloei en aantal vooruitgaan. Ook in Langkat en Serdang waren er in 1872 gevestigd geworden, terwijl weder nieuwe contracten waren uitgegeven, die vermoedelijk in 1873 in werking zouden treden (verg. overigens hoofdstuk **O**, afd. I, § 2 van dit verslag). Van den kant der Chinesche koelies werden geene buitengewone moeijelijkheden ondervonden. Integendeel hebben zij in de onrustige dagen van 1872 hunne meesters trouw ter zijde gestaan en ook vele diensten bij de troepen bewezen. Dit mag wel als bewijs gelden, schrijft de resident, dat die lieden goed behandeld worden. Volgens dien hoofdambtenaar moeten dan ook de in de Britsche bezittingen in de Straits opgegane klagten,

die zelfs aanleiding gaven tot een opzettelijk politiereglement, haren grond gehad hebben in de handelingen van te Singapore en Penang zelf gevestigde zoogenaamde koeliemakelaars. De consul-generaal der Nederlanden te Singapore is door de Indische Regering aangeschreven geworden om, waar het pas heeft, te waken tegen onnoodige belemmering in den aanvoer uit de Straits van koelies voor de landelijke ondernemingen in Deli. Ten einde dien hoofdambtenaar te beter kunne werkzaam zijn om in bedoelde bezittingen de billijkheid tegenover de Delische planters te doen betrachten, is de resident van Riouw aangeschreven geworden, den consul-generaal steeds op de hoogte te houden van al zoodanige inlichtingen als kunnen strekken tot bevestiging der overtuiging, dat de werkelijk vrijwillig dienstnemende koelies in Deli eene goede bejegening ondervinden.

Over het in 't leven roepen, zoowel tot bevordering van het handelsverkeer als in het belang van den goeden gang des bestuurs, eener gesubsidieerde maandelijksche stoomvaartdienst, heen en terug, van Riouw over Bengkalis, Panei, Assahan, Batoe-Bara, Deli en Langkat naar Tamiang, zie men hoofdstuk **J**, afd. VII van dit verslag.

Bij de zuidwaarts van Assahan in de binnenlanden van Sumatra wonende onafhankelijke radja's, openbaarde zich in 1872, meer dan vroeger, eene zekere toenadering tot het Nederlandsch-Indisch Gouvernement. (Verg. het hooger aangeteekende op bladz. 12, onder »*Sumatra's Westkust*".)

Het rijk Indragiri werd ook in 1872 van Gouvernementswege bezocht en wel door den inlandschen zendeling in dienst van het bestuur te Riouw. Hij vond denzelfden treurigen toestand als in 't vorig verslag, bladz. 10, beschreven is, nu nog verergerd door den dood van den troonsopvolger radja ALI, in wiens plaats de Sultan zijn zoon radja ISMAEL voorstelde, een zeer ongunstig bekend persoon, die gezegd wordt een groot aandeel in de ongeregtigheden te hebben, welke in dit rijk gepleegd worden. Het voornemen bestond om, alvorens die keuze ter bevestiging voor te dragen, door den adsitent-resident van Lingga een naauwkeurig onderzoek naar den stand van zaken te doen instellen.

Het landschap Mandah werd mede door bovenbedoelde zendeling bezocht. Hoewel niet in de gelegenheid geweest naauwkeurige inlichtingen op te doen nopens de afpersingen en knevelarijen op de bevolking gepleegd, kwam zijn oordeel nogtans hierop neder, dat de toestand van land en volk allertreurigst is en weinig hoop op beterschap geeft. Waren ook de handelingen van den laatsten, door den onderkoning van Riouw afgezetten, bestuurder SJARIF MAHMOED niet onberispelijk geweest, de voorname drijfveer van den onderkoning om hem te vervangen was gelegen in de hoop, dat de nieuwe bewindvoerder (de eventuele opvolger des onderkonings), meerdere voordeelen uit het landschap zou weten te trekken. De onder SJARIF MAHMOED gevlugte personen keerden dan ook niet terug, maar hun getal werd door nieuwe vlugtelingen aanzienlijk vergroot.

In den toestand van Reteh, gelijk die in 't vorig verslag, bladz. 11, met een enkel woord is geschetst, was sedert geene verbetering gekomen.

Riouw en onderhoorigheden. Ter hoofdplaats Tandjong-Pinang bragt een levendige handel in gambier en peper niet weinig tot de welvaart toe. Voor beide artikelen werden prijzen gemaakt hooger dan ooit te voren.

Over het algemeen was de gezondheidstoestand der bevolking zeer bevredigend. Alleen in het laatst van 1872 vertoonden zich gevallen van natuurlijke pokken.

In het rijk van Lingga-Riouw werd nergens de rust verstoord. Strooptogten van Chinesche zeeschuimers van Singapore in de afdeelingen Karimon en Battam deden zich in veel mindere mate voor dan vorige jaren. Door rondzwervende Maleijers werden echter, voornamelijk in Battam, vele rooverijen en moorden op Chinezen gepleegd. Het voortdurend doen kruisen van praauwen met gewapende politie-oppassers tusschen de eilanden had eene goede uitwerking.

In de verhouding tusschen den Sultan van Lingga en den onderkoning van Riouw viel nog weinig verandering ten goede te bespeuren. Eerstgenoemde is wel gezind tot het aanbrengen van verbeteringen in zijn rijk. Ten einde aan zijne onderdanen de natte rijstteelt te leeren uitoefenen, had hij 38 landbouwers van Java doen overkomen, welke zullen beginnen met eene waterleiding te graven. Ook voor het onderwijs heeft de vorst zich moeite gegeven, maar hij slaagde niet in zijne poging om een onderwijzer van Sumatra's Westkust aan zijne dienst te verbinden.

De handelingen daarentegen van den onderkoning en diens vermoedelijken opvolger gaven redenen van ontevredenheid. Vooral zijn maatregel ten aanzien van het landschap Mandah (zie hooger onder »*Sumatra's Oostkust*"), waarvan hij den bestuurder ontsloeg en het bewind in handen gaf van zijn eigen opvolger, die de belastingen opdreef en een monopolie maakte van den uitvoerhandel in sago, had de maat der grieven, die de verschillende anak's radja tegen den onderkoning en zijne onmiddellijke omgeving voedden, doen overloopen. Bij de Regering zijn dan ook bezwaarschriften tegen hem ontvangen, waarop hij uitgenoodigd is zich te verantwoorden.

Met twee kooplieden uit Singapore, aan wie verlof was verleend om met vergunning van den Sultan zich in het rijk van Lingga-Riouw en onderhoorigheden te vestigen, was eene overeenkomst aangegaan voor den opkoop van sago, afkomstig uit het landschap Mandah. Daar onder dit contract waarschijnlijk evenbedoeld monopolie schuilde, heeft de resident den onderkoning, den bestuurder van Mandah en een dier kooplieden ieder afzonderlijk ernstig onderhouden en hen uitdrukkelijk gewezen op den geest en de letter van dat artikel in het door het Gouvernement met den Sultan gesloten contract, waarbij deze en de rijksgrooten zich verbonden hebben het welzijn des volks te bevorderen, met regtvaardigheid te regeren, landbouw, nijverheid, scheepvaart en handel in het rijk te beschermen en te bevorderen »en tot geen maatregelen te besluiten waardoor die kunnen belemmerd worden".

Te Dai (hoofdplaats van Lingga) hadden in het Chinesche kamp ernstige ongeregeldheden plaats (Januarij 1873), ten gevolge van de minder beleidvolle handelwijs van den kapitein-Chinees, ontstaan door eene vechtpartij tusschen eenige lieden zijner natie en opvarenden van den residentiekotter. Door den adsistent-resident werd van Riouw militaire magt ontboden, die echter bij hare komst te Dai de rust reeds hersteld vond

Banka. De algemeene toestand was gunstig. Het getal Chinesche nieuwelingen, die bij de mijnen ingedeeld werden, bedroeg 1214.

In den landbouw heerschte meer belangstelling.

De gezondheidstoestand was zeer veel beter dan in 1871.

Volgens berigten van Mei 1873 waren zoowel op Banka als op Billiton een drietal van buiten Nederlandsch Indie afkomstige Oostersche vreemdelingen verschenen, laatst komende van Pontianak (Wester-afdeeling van Borneo), die als geestdrijvers en wonderdoctors reeds eenigen aanhang verkregen. Daar zij geen middel van bestaan konden aanwijzen, werd hun het verblijf in beide gewesten ontzegd.

Billiton. (1) De rijstoogst der ladangvelden, die in het begin van 1872 binnen kwam, kon vrij bevredigend genoemd worden. De te veld staande aanplant beloofde eene uitmuntende opbrengst. Ook de teelt van aardvruchten slaagde zeer goed. In één district, waar de bevolking na een ongunstigen rijstoogst niet voor ruimen aanplant van aardvruchten gezorgd had, moest door aanvoer van bestuurswege in de behoefte voorzien worden, hetgeen tevens elders eene daling to weeg bragt in de buitengewoon gestegen rijstprijzen. Ter aanmoediging is aan een inlander, wegens de door hem betoonde buitengewone geschiktheid in het landbouwbedrijf, een geschenk uitgereikt.

De gezondheidstoestand was niet ongunstig; de epidemische buikziekte waarvan in het vorig verslag melding gemaakt is, werd met goed gevolg en vrij spoedig bedwongen.

Door de Billiton-maatschappij werden, ofschoon voorloopig zonder gewenscht gevolg, pogingen in het werk gesteld om ook de Chinesche mijnwerkers te doen vaccineren.

Zr. Ms. stoomschip *Coehoorn* deed een kruistogt om het

(1) Zie ook het voorafgegane onder „*Banka*" aan 't slot.

eiland, tegen de zeeroovers (Junij en Julij 1872), die zich echter gedurende 1872 niet in deze wateren vertoonden. Eenige maanden te voren (Februarij 1872) had zich echter een geval van strandroof voorgedaan onder Lepar, waar een Fransch koopvaardijschip op de klippen had gestooten en door de bemanning verlaten was geworden. Het bestuur vond de lading in het wrak gedeeltelijk geplunderd. Door ijverige onderzoekingen gelukte het om de daders, een 23tal sekah's (zeevolk), waaronder 2 hoofden, te vatten en het geroofde terug te vinden. Die ontdekking en de bestraffing der schuldigen hadden op de sekah's een heilzamen indruk gemaakt.

De handel had in 1872 een groote vlugt genomen. De invoer van koopmanschappen bedroeg ruim f 930 000.

In het algemeen genomen geniet dit gewest eene groote mate van welvaart.

Wester-afdeeling van Borneo. Het jaar 1872 was op staatkundig gebied niet onbelangrijk, waartoe vooral bijdroeg dat de verstandhouding met Serawak op een beteren voet kwam dan zij vroeger ooit geweest was, terwijl de meest gegronde verwachting bestaat dat de vroegere geschilpunten, waarover men het nu reeds eens is geworden, nog in den loop van 1873 geheel opgelost zullen worden. De radja, de heer Brooke, deed eene reis naar Pontianak en Java en legde een bezoek af bij den Opperlandvoogd.

Volksrampen kwamen wel niet voor, maar toch kan ook het afgeloopen jaar niet onder de voorspoedige gerekend worden. De rijstoogst mislukte grootendeels.

Intusschen werd al het mogelijke gedaan om de bevolking tot eene betere bewerking der sawahs te brengen, zoodat dan ook de oogst voor 1873 zich gunstiger liet aanzien, en op sommige plaatsen, waar hij spoedig inviel, reeds voordeeliger uitkomsten gaf. Een bijzonder hooge waterstand in Februarij 1873, een gansch ongewoon tijdstip, heeft echter aan de te veld staande padi veel nadeel gedaan. Ook de prijzen der getah en rottan waren niet bijzonder voordeelig. Die van de diamanten daalden belangrijk, terwijl de goudgraverijen niet veel afwierpen. Het onderzoek naar andere mineralen, die bij eene ontginning door Europesche ondernemers winsten beloven, werd steeds, maar zonder gunstige uitkomst, voortgezet. Voorloopig schijnen daartoe alleen de steenkolen in aanmerking te komen.

De Sultan van Pontianak, Sjarif Hamid, overleed in Augustus 1872 en werd opgevolgd door zijn oudsten zoon Sjarif Joesoef. De verhouding tusschen het Europeesch bestuur en het vorstelijk stamhuis was zeer bevredigend; ook die tusschen den vorst en den rijksbestierder werd bij de troonsbestijging van den jongen Sultan beter. In Maart 1873, weinige dagen na de installatie van den vorst, kwam de pangeran bandahara (rijksbestuurder) van Pontianak te overlijden. Daar de zonen van den overleden rijksbestuurder van te jeugdigen leeftijd waren om hun vader op te volgen en de candidaat van den Sultan, diens jongere broeder, noodzakelijk vooraf eenige meerdere opleiding diende te krijgen, zou in de waarneming van het ambt vermoedelijk voorloopig door een regentschap moeten worden voorzien.

De mindere hoofden, die onder verschillende namen de kampongs besturen, bleven vaak in hunne verpligtingen ten opzigte der politie te kort schieten.

Het aantal Chinesche nieuwelingen nam in 1872 weder toe; doch welvaart heerscht onder de ingezetenen van dezen landaard niet. Meer is dit het geval met de hier gevestigde Javanen en Boeginezen, vooral met de laatsten.

In Mampawa toonden verscheidene gebeurtenissen, dat de panembahan zich, even als vroeger, weinig door zijn contract gebonden achtte. Groote spanning hier tusschen de Daijaks en de Chinezen aan den eenen en de Maleijers aan den anderen kant. Nadat het tot eene uitbarsting gekomen was, die echter zonder ernstige gevolgen afliep, hebben partijen zich op de oproeping van den resident te Pontianak vereenigd, waar het dien hoofdambtenaar gelukt is (April 1873) in bijzijn van den panembahan de geschillen op vreedzame wijze te beslechten en te gelijker tijd maatregelen te treffen om de binnenlandsche aangelegenheden van Mampawa op beteren voet te brengen. Intusschen had de Indische Regering uit de te harer kennis gebragte rapporten reeds aanleiding genomen om den panembahan, wiens aanhoudende knevelarijen de Daijaks tot verzet hadden gebragt, door tusschenkomst van den resident van 's Gouvernements ernstig ongenoegen op gepaste wijze te doen blijken.

In Landak verbeterde de algemeene toestand en vooral de openbare veiligheid merkbaar.

Bij een bezoek van den resident in het rijkje Simpang vond hij daar een opvallenden toestand van armoede en verwaarloozing. In Mei 1873 werd bij volkskeuze met algemeene stemmen tot opvolger van den overleden vorst (zie het vorig verslag, bladz. 13) diens zoon gekozen.

In Sambas kwam een vrij groot aantal Chinesche nieuwelingen aan. Onder de langer daar gevestigde leden dezer natie werden velen gevonden, die zich in het belang van hun handel in de binnenlanden onder de Daijaks gingen vestigen. De in het noord-oosten wonende bevolking had overlast van de Daijaks uit Serawak, die op het gebied van Sambas hunne ladangs aanlegden. De Sultan geeft zich veel moeite om door het doen aanleggen van sawahs de rijstcultuur te verbeteren.

Montrado is merkelijk vooruitgegaan, waartoe niet weinig bijdroeg dat den adsistent-resident ruime bestuursmiddelen ten dienste stonden, terwijl de uitgestrektheid van dit landschap niet zoo groot is, dat het beheer de krachten van een persoon te boven gaat. In plaats van het goudgraven, dat evenwel nog altijd goede uitkomsten geeft, wordt de hoofdbron van bestaan meer en meer de landbouw en voornamelijk de rijstcultuur, die voortdurend nieuwe gronden in beslag neemt. Ook zijn van bestuurswege proeven genomen met de aanplanting van kapok, gras en suikerriet, van elders aangevoerd, die uitmuntend slaagden.

In de landschappen, het gebied der afdeeling Sintang uitmakende, kwam geen verbetering in den toestand, gelijk die ten vorigen jare geschetst werd. Alleen schijnt het bestuur van den nieuwen vorst van Silat, in December 1872 als zoodanig geïnstalleerd, beter te zijn dan dat zijns voorgangers.

De gemagtigde van het Gouvernement bij de Embalan-Daijaks, pangeran Soemah, verzocht en verkreeg zijn ontslag. De tot zijn opvolger aangewezen persoon, intje Abdoel Rachman, zwager van den vorst van Sintang, werd door de Daijaks niet erkend, die zelfs gezegd werden voornemens te zijn hem om het leven te brengen indien hij in hun gebied kwam.

Het koppensnellen nam eer toe dan af. De Daijaks van den Batang-Loepar-stam geven zoo in dit opzigt als in hunne houding tegenover het bestuur de meeste moeijelijkheden. Van bestuurswege werd al het mogelijke verrigt om te trachten bloedige ontmoetingen tusschen de verschillende Daijaksche stammen te voorkomen.

Op grond van berigten in den aanvang van 1873 nopens het zich gereed maken door Lanjak- en Tekalong-Daijaks, in vereeniging met grens-Daijaks van Serawak, tot een sneltogt tegen een vijandigen Serawakschen stam, werden zoowel van de zijde van Serawak als door ons bestuur maatregelen getroffen tot beveiliging der wederzijdsche grenzen. Onzerzijds werd met dat doel door den adsistent-resident van Sintang met een detachement militairen naar Poeloe-Madjang opgerukt. Men kwam echter te laat om het overschrijden der grens geheel te beletten, daar reeds een 40tal Serawak-Daijaks op ons gebied gevestigd waren en door hunne stamgenooten beschermend ontvangen waren. Hun werd vergund voorloopig ter plaatse te blijven, terwijl eenige Batang-Loeparhoofden zekerheid stelden voor hun ordelijk gedrag. Van een en ander werd aan Serawak kennis gegeven. Toen de twistenden ver van onze grenzen waren getrokken en een verder bewaken der grenzen niet langer noodig werd geoordeeld, keerde het observatie-detachement naar Sintang terug, waar het in de eerste helft van April wederkwam. (1)

Naar aanleiding van een van Serawaksche zijde geopperd denkbeeld om op het langs de noordwestkust van Borneo gelegen eiland Merindan een vuurtoren op te rigten, wordt door de Indische Regering wegens onze verhouding

(1) In Mei jl. zijn nieuwe maatregelen noodig geworden om eene schending van grondgebied te beletten, waartoe op onze beurt de medewerking van den radja van Serawak en van zijnen Europeschen gemagtigde te Semanggang is ingeroepen.

tot den Sultan van Lingga, tot wiens gebied bedoeld eilandje behoort. onderzocht, in hoever in die rigting de belangen der scheepvaart in het algemeen van genoegzaam gewigt zijn om zoodanige voorziening in gezette overweging te nemen.

Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo. De rust werd in het afgeloopen jaar niet verstoord. Hoewel er onder de voormalige aan- en afhangelingen van het vroeger sultansrijk nog vele tegenstanders van het Nederlandsche gezag schuilen, worden onder die partij ook mannen aangetroffen die, hetzij door beter inzigt, hetzij om andere redenen, ons bestuur zoo al niet genegen dan toch niet bepaald vijandig waren. Ten einde deze aan ons zoo mogelijk te verbinden werden eenige hunner tot gouvernementsbetrekkingen, zoo als die van lid van den landraad, geroepen en is zelfs een van hen, een jongman van goede verwachtingen, tot districtshoofd benoemd.

Men hoopt dat deze maatregel eenige toenadering zal te weeg brengen, al wordt daarmede volstrekt niet de geheele partij gewonnen.

Van SOERAPATTI en de bij hem teruggetrokken zonen van ANTASARI werd weinig of niets vernomen. Wel werd in het begin van 1872 het berigt ontvangen, dat eerstgenoemde, die thans tusschen de 70 en 80 jaren oud moet zijn, overleden zou zijn, maar zulks werd sedert niet bevestigd.

Een zekere SINJAM, die als aanhanger van wijlen toemenggoeng TEWEH omstreeks het midden van 1871 in de Zuider-afdeeling onrust verwekte, kwam in October 1872 te Sampit, om den gezaghebber in persoon zijne hulde te bewijzen en de door hem in het voorafgegane jaar aangeboden onderwerping te bevestigen.

Daar hij zich aan geen feiten tegen het Nederlandsch gezag had schuldig gemaakt, werd hem, na eenige dagen verblijf te Sampit, toegestaan naar zijne woonplaats in het district Toemalan terug te keeren.

Te Amoenthaij werd een adjudant-onderofficier van het garnizoen door een amokmaker doodelijk gewond (Augustus 1872). Laatstbedoelde, een inlander uit het Aleijsche (afdeeling Barabei), die tot het ontvangen van godsdienstig onderwijs voor eenigen tijd naar Amoenthaij was afgekomen en door zijnen priester was opgeruid, werd door eenige toegeschotenen op de plaats zelve afgemaakt. Uit alle omstandigheden was duidelijk dat het geval moest worden aangemerkt als een op zich zelf staand feit, louter uit fanatisme ontsproten. De bedoelde priester is later ter dood veroordeeld. De voltrekking van het vonnis had plaats zonder eenig verzet van de zijde der bevolking (April 1873).

Aan de bevolking van het landschap Sihong (afdeeling Doesoen en Bekoempaij) werd als belooning voor hare trouwe en belangrijke diensten tijdens de in den aanvang van 1871 onderdrukte woelingen van wijlen den opstandeling WANGKANG, eene som van f 10 000 toegekend (Junij 1872), om naar billijkheid onder de weerbare mannen van dat district te worden verdeeld.

In de afdeeling Tanah-laut werd het gezag, dat vroeger berustte bij den te Tabanio gevestigden militairen kommandant, na de intrekking van de bezetting aldaar, in handen gesteld van een burgerlijk ambtenaar.

De Sultan van Koetei legde de belofte af van de belangen zijner onderdanen voortaan beter te zullen behartigen, die tot nu toe veel te lijden hadden van allerlei heffingen en monopolien, welke hij instelde om zijne reeds zoo belangrijke inkomsten te vermeerderen.

De zaken van den te Samarinda (hoofdplaats van Koetei) vertoevenden Italiaan (zie het vorig verslag bladz. 213) moeten in 1872 zijn opgelost in een bijkantoor eener Hongkongsche maatschappij voor het drijven van handel op Singapore, China en Koetei, waarin ook de Sultan geldelijk zou betrokken zijn.

Sedert de in April 1872 plaats gehad hebbende maritime vertooning in de wateren van de Oostkust (zie lager hoofdstuk E, § 5) hadden zich niet alleen geen zeeroovers aldaar meer vertoond, maar had de Sultan van Goenoeng-Taboer uit eigen beweging zelfs op zich genomen om eene vestiging van roovers op een der eilanden van zijn rijk geheel uit te roeijen.

Gedurende den verderen loop van het jaar werden de oost- en noordoostkust van Borneo afwisselend bekruist door oorlogsbodems uit de stations Bandjermasin en Makassar. In Junij was bij de Boeloengan- en Berouw-rivieren zeeroof gepleegd. De Sultan van Goenoeng-Taboer had daarop met eenige praauwen naar zee koers gezet, de rooverspraauwen bij Menimbora ontmoet en de opvarenden bij zich aan boord gelokt en gevangen genomen. 16 schuldigen waren met den dood gestraft. Van dit openlijk en op afschrikkende wijze partij kiezen tegen de zeeschuimers werd eene gunstige uitwerking verwacht.

Tusschen de Sultans van Goenoeng-Taboer en Sambalioeng braken in Februarij 1873 oneenigheden uit, die echter door de tijdige tusschenkomst van den adsistent-resident van de Oostkust ten genoege van partijen werden bijgelegd.

Naar mate de rust zich in deze residentie bestendigt, neemt ook de welvaart der bevolking toe, ofschoon die toch in geen verhouding staat tot de hulpbronnen des lands.

Hoewel de handelsbeweging minder was dan in 1871, kan men niet van eigenlijken achteruitgang spreken, wijl laatstgenoemd jaar in dit opzigt gunstiger was dan in eenig vroeger jaar.

Een paar gevallen van rivierroof kwamen voor, maar alleen ver in het binnenland, waar het politie-toezigt weinig of niets vermag. Evenmin hadden in die streken, waar ons gezag en invloed zich kunnen doen gelden, sneltogten der Daijaks plaats.

Alleen in de ver afgelegen gedeelten der Daijaklanden, zoo als de Boven Katingan, kwamen dergelijke moordtogten somwijlen voor, echter niet in die mate dat daaraan eenige politieke beteekenis kan gehecht worden.

Aan de regenten van Martapoera en Amoenthaij en het districtshoofd van Margasari werd een gouden medaille of draagpenning geschonken, terwijl SOETO ONO, het verdienstelijke districtshoofd van Sihong en Patei (oostelijk Doesoeng), benoemd werd tot ridder der Militaire Willemsorde 4de klasse.

Celebes en onderhoorigheden. In de gouvernementslanden onder dadelijk beheer was de stand van zaken in 1872 in alle afdeelingen gunstig, behalve in de Noorderdistricten, waar zich in October de in vorige verslagen meermalen genoemde kraeng BONTO BONTO weder vertoonde. Nadat hij door den adsistent-resident met eene krijgsmagt, uit de inlandsche bevolking zamengesteld, verdreven was uit zijne schuilplaats Barabatoewe, een door de natuur zeer sterk gemaakt oord, nestelde hij zich weinige dagen later bij vernieuwing aldaar, en wist die plaats, waarschijnlijk door zijne bloedverwanten in Lebakkang en het volk van dat regentschap geholpen, zoo te versterken, dat toen den 25sten November onze troepen en de regent van Tanralili hem weder aldaar aantastten, zij met een zwaar verlies aan dooden en gekwetsten moesten terugtrekken. Later vernam men dat BONTO BONTO bijna te gelijk met het vertrek der onzen deze vesting ontruimd had. Eerst in het onzekere werwaarts hij zich begeven had, vernam men later dat hij in het Lebakkangsche en in het noordelijk gedeelte van het regentschap Balotji rondzwierf. Sedert de in Maart 1873 plaats gehad hebbende versterking der militaire magt in de afdeeling Noorderdistricten (zie lager hoofdstuk D, § 4) moet echter, naar algemeen gemeld werd, deze hoofdopstandeling, bij wien zich steeds andere kwaadgezinden aansluiten, het gouvernementsgebied hebben verlaten en de wijk genomen hebben naar de bondgenootschappelijke landen, met name naar Pare Pare in Sidenring.

De verwikkelingen met dezen opstandeling staan in verband met de pogingen van zekeren Soppengschen prins datoe BAKKA, gescheiden echtgenoot van de leenvorstin van Tanette, om zich in dat rijk, waaruit hij vroeger is verdreven, weder te vestigen, onder voorwendsel zich met zijne vroegere gemalin, die daartoe ongezind is, te willen verzoenen.

Het voornemen bestaat om, zoodra de omstandigheden het toelaten, de militaire operatien tegen kraeng BONTO BONTO, datoe BAKKA en andere voorname woelgeesten met kracht te hervatten en voor goed te beëindigen.

Inmiddels wordt getracht bij de besturen der omliggende rijken 's Gouvernements invloed te doen gelden, om hunnerzijds niet te dulden, dat een dezer onruststokers in hun gebied eene wijkplaats vinde. In Tanette evenwel bezit de vorstin te weinig invloed op hare onderhoorigen om tot het gewenscht einde krachtige middelen in 't werk te stel-

len, gelijk nog zeer onlangs gebleken is (April 1873), toen die vorstin, even als in November te voren, uit vrees voor datoe **Bakka** haar land verliet om zich op 's Gouvernements regtstreeksch gebied in veiligheid te stellen. Voorloopig is daarom in dit leenvorstendom eenige troepenmagt uit de Noorderdistricten achtergebleven (verg. hoofdstuk **D**, § 4, hierachter), ten einde datoe **Bakka**, die bij de komst der troepen het rijk weder verlaten had, althans in den eersten tijd den moed te benemen om, met schending zijner in der tijd ook jegens het Gouvernement gedane belofte, de grens van Tanette weder te overschrijden. De leenvorstin is daarop weder naar hare woonplaats Padaëlo teruggekeerd.

De toestand der afdeeling Zuiderdistricten was in 1872 naar wensch; toenemende welvaart was onder de bevolking zigtbaar.

In de afdeeling Oosterdistricten werd de rust niet meer verstoord. Aan den regent van Manimpahooi, den waarnemend regent van Boelo-Boelo en twee aanzienlijken uit die landschappen, werden voor hun lofwaardig gedrag bij den aanval op Bikeroe (zie 't vorig verslag blz. 15) onderscheidingsteekenen uitgereikt.

In de gouvernementslanden liet de gezondheidstoestand gedurende 1872 weinig te wenschen over.

Onder het vee heerschte op onderscheidene plaatsen, onder andere te Makassar, het miltvuur.

In weerwil van het bijna volslagen gemis aan alle middelen tot verstandelijke en zedelijke ontwikkeling van den inlander (1), waren stoffelijke vooruitgang, zucht tot arbeid en sporen van beschaving ook hier niet te miskennen.

De handel was zeer levendig. Vooral die in Europesche lijnwaden neemt aanzienlijk toe.

Met opzigt tot de gouvernementslanden niet onder dadelijk beheer (de leenroerige landen) zijn alleen omtrent Boni en Tanette eenige bijzonderheden gemeld.

In Boni had den 15den Junij 1872 de bevestiging plaats van de nieuwe leenvorstin met de daarbij gebruikelijke formaliteiten (verg. het vorig verslag blz. 15). Bij uitzondering geschiedde deze plegtigheid in het rijk zelf, ten gevolge van eigenaardige bezwaren tegen de overkomst der vorstin naar Makassar, zoo als ingevolge het vigerend contract had behooren te geschieden. De ontvangst die den gouverneur ten deel viel, liet niets te wenschen over. De welvaart van het land, vergeleken bij 's gouverneurs laatste bezoek, kwam dien hoofdambtenaar zoo al niet vermeerderd, stellig niet verminderd voor; daartoe draagt naar zijne meening niet weinig bij, dat de vorstin het voorbeeld niet volgt van den vorigen vorst, die voortdurend zijn zetel verlegde en het volk zoo doende telkens nieuwe huizen voor zich en zijn talrijken hofstoet deed bouwen.

Over den stand van zaken in het leenvorstendom Tanette, waar in den laatsten tijd eenige spanning werd gaande gehouden door de woelingen van een sedert jaren van daar verwijderden Soppengschen prins, is reeds hierboven gehandeld.

In de overige leenrijken gaven de meeste vorsten geen reden tot ontevredenheid over het nakomen van de verpligtingen welke de tractaten hun opleggen.

Omtrent de bondgenootschappelijke landen valt het volgende aan te teekenen:

De verhouding tot den vorst van Goa liet niets te wenschen over. Deze vorst gaf bij voortduring de ondubbelzinnigste blijken van opregte verknochtheid en toewijding aan het Nederlandsch gezag. Van zijn aanbod tot bestrijding van datoe **Bakka** werd gebruik gemaakt (April 1873) tot het doen bezetten der uit Tanette naar Mario leidende wegen, tot welk einde de vorst zich met zijne zonen en eenige honderden gewapende Goarezen naar Barroe had begeven. In Junij jl. is hem de onderscheiding te beurt gevallen eener benoeming tot ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw.

Op de gezindheid van den reeds bejaarden vorst van Sidenring is minder te roemen. Sidenring streeft, vooral sedert den Bonischen oorlog, meer en meer naar een overheerschenden invloed in de overige rijken van Zuid-Celebes, gelijk die vroeger door Boni werd uitgeoefend; een streven, reeds ten opzigte van menig naburig rijk (Sawitto, Soppeng, Wadjo enz.), ook door 's vorsten vermaagschapping met de gezaghebbenden aldaar, met goeden uitslag bekroond. Ook Binoeang, een der Mandhar-staatjes, heeft Sidenring aan zich weten ondergeschikt te maken, zoodanig dat het gezegd kan worden te hebben opgehouden als zelfstandig vorstendom te bestaan, daar de verschillende deelen, die tot Binoeang behooren, het gezag van hun eigen maradia niet meer, maar alleen dat van den vorst van Sidenring erkennen, aan wien ook de maradia zelf zich onderworpen heeft. Dat rijkje, dat uit hoofde van de vele reven, die het vaarwater aan de kust voor onze schepen onveilig maken, slechts zelden door onze stoomschepen kan bezocht worden, maakt den vorst van Sidenring de uitbreiding van zijn gezag in dat gedeelte van Mandhar gemakkelijk.

Tusschen Boni en Sidenring bestaat echter groote verbittering, welke haren oorsprong voornamelijk hierin vindt, dat de vorst van Sidenring in Boni verdacht wordt den in 1871 overleden vorst van laatstgenoemd rijk te hebben doen vergiftigen.

In eene quaestie van grensregeling met de vorstin van Soeppa en Alietta werd door den vorst van Sidenring de tusschenkomst van het bestuur ingeroepen, doch eerst nadat hij getracht had het geschil door kracht van wapenen te beslissen. Daar door geen der partijen het bewijs hunner wettige aanspraken op den quaestieusen grond kon geleverd worden, maar door Sidenring een natuurlijker grens was aangewezen dan die door Soeppa en Alietta voorgestaan, werd de gouverneur van Celebes, na zich vooraf van de instemming van beide partijen met zoodanige schikking verzekerd te hebben, in Augustus 1872 door de Indische Regering gemagtigd het geschil in dier voege te beslechten, dat het geheele terrein aan den vorst van Sidenring werd toegewezen, onder voorwaarde echter, dat eene belangrijke uitgestrektheid padivelden aan de tegenwoordige vorstin van Alietta in levenslang vruchtgebruik zou worden afgestaan als vergoeding voor de door haar geleden schade ten gevolge van het verbranden van een harer kampongs door de Sidenringers, voor welke daad van geweld de vorst van Sidenring reeds vroeger door den gouverneur was teregt gewezen en verschooning had gevraagd.

Eene belangrijke en bijzonder gunstig gelegene handelsplaats in Sidenring is Pare Pare, welks gebied den vorst in leen is afgestaan; de opbrengst der inkomende en uitgaande regten aldaar, die ten bate van den vorst komt, wordt geschat op omstreeks f 20 000 's jaars.

In Balangnipa maakten de aanmatigingen van den ook in de overige Mandhar-staatjes gevreesden maradia **Kapé**, van wien reeds in de beide vorige verslagen werd melding gemaakt, eene gewapende tusschenkomst van het Gouvernement noodzakelijk (verg. hoofdstuk **D**, § 4, hierachter), waarvan het gevolg was, dat genoemde maradia vlugtte en de hadat, die tot hiertoe geen gehoor had willen of durven geven aan den minnelijken aandrang van bestuurswege om langs regelmatigen weg tot de verkiezing van een nieuwen vorst over te gaan ter vervanging van den aanvankelijk verkozen, doch door toedoen van maradia **Kapé** verjaagden vorst **Manawari**, al spoedig kwam verzoeken om met laatstbedoelden aan het hoofd het bestuur te mogen blijven voeren overeenkomstig de bestaande of nader te sluiten verdragen.

De Regering besliste toen dat wanneer thans de hadat van Balangnipa, **Manawari** weer als vorst verkoos, en deze zich die keuze liet welgevallen, zij haren bijval daaraan zou schenken, indien de hadat zich voor de Regering behoorlijk verootmoedigde en wilde instaan voor de handhaving van **Manawari** als vorst van Balangnipa.

Nadat de hadat aan deze voorwaarde had voldaan werd **Manawari** den 28sten Januarij 1873 ten gouvernementshuize te Makassar plegtig als vorst geïnstalleerd, bij welke gelegenheid de door het Gouvernement met Balangnipa gesloten overeenkomst door eene nieuwe vervangen werd.

Maradia **Kapé**, die inmiddels den 24sten December 1872

(1) Zie over voorbereidende stappen om in deze tot verbetering te geraken het lager medegedeelde (hoofdstuk **K**, afd. I, § 2) nopens eene te Makassar op te rigten kweekschool voor inlandsche onderwijzers en ambtenaren.

te Balangnipa onvoorwaardelijk zijne onderwerping was komen aanbieden, bevond zich in handen van het bestuur te Makassar.

De openbare installatie van MANAWARI in Balangnipa zelf, had daarop plaats in de eerste dagen van Februarij in bijzijn van den gouverneur, voor wien ook de besturen van vier der andere Mandhar-staatjes verschenen, die bij die gelegenheid werden aangemaand om de met hen gesloten contracten stipter op te volgen dan zij tot dusver gedaan hadden en om niet toe te laten dat een der Mandhar-vorsten zich met het bestuur van een ander dan zijn eigen rijk inliet, daar in het pas met Balangnipa gesloten contract (de maradia van welk rijk vroeger als hoofdvorst plagt erkend te worden), de bepaling voorkwam, dat dit rijk voortaan geen meerderheid over een der andere zou mogen uitoefenen. Hetzelfde werd voorgehouden aan de in Maart jl. naar Makassar afgekomen gezantschappen der beide andere Mandhar-staatjes, die te Balangnipa eerst waren aangekomen, toen de gouverneur reeds van daar vertrokken was.

De indrukken door den gouverneur bij gelegenheid van zijn aanwezen, ook in de laatste maanden van 1872, in Balangnipa verkregen, omtrent den toestand van land en volk in Mandhar, waren niet van dien aard om zijne verwachtingen hooger te stemmen.

Ofschoon niet onvruchtbaar te noemen, bezit toch het land niet die geschiktheid voor den landbouw als vroegere beoordeelingen hadden doen vermoeden.

Het kust- of vlakland, op eene breedte van ongeveer 8 palen te schatten, is vrij wel bebouwd en rijk aan klappers, terwijl het blijken draagt, dat het in vroegere jaren meer rijst dan nu heeft opgeleverd, een verschijnsel, zoo schrijft de gouverneur, dat in de meeste, om niet te zeggen in alle vorstenlanden van dit gewest wordt aangetroffen, en tot bewijs strekt, dat de bevolking al meer en meer afneemt en de landbouw dien ten gevolge achteruitgaat.

Het overig gedeelte van het land, ongeveer $^{2}/_{3}$ zijner uitgestrektheid, is hoog, golvend of bergachtig terrein, dat wat het eerste gedeelte betreft, met diepe ravijnen doorsneden, overal steenachtig, schaars bevolkt en dien ten gevolge zeer slecht bebouwd is; terwijl de bergstreken wier bewoners meer Alfoeren dan Mohammedanen zijn, sterker bevolkt en meer bebouwd zijn; hoogst zelden komen echter die bergbewoners met de bevolking uit de vlakte in aanraking.

De wegen die het land doorkruisen, bestaan uit slechte en smalle voetpaden, die voor het meerendeel door diepe ravijnen en niet om, maar over de bergtoppen leiden, zoodat zij zelfs voor de inheemsche bevolking met geene mogelijkheid te paard zijn af te leggen.

Wat de bevolking betreft, deze is, even als in de meeste vorstenrijken van Celebes, over het algemeen onbeschaafd, doch minder ruw, althans die uit de vlakte, dan in vroegere berigten was voorgesteld. Daartegenover echter is zij zeer lui en voor het grootste gedeelte, zoowel mannen als vrouwen, zoodanig aan het gebruik van opium verslaafd, dat zij zich liever goed voedsel en kleeding dan opium ontzeggen. Hieraan is dan ook grootendeels de onder haar heerschende armoede toe te schrijven. Volgens opgaaf van den sjabandar wordt jaarlijks voor omstreeks f 40 000 aan opium te Balanginpa ingevoerd, en dit voor eene bevolking van hoogstens 10 000 zielen, daaronder niet begrepen de bergbewoners, die gezegd worden geen gebruik van dit heulsap te maken.

Menado. De algemeene staat van zaken in de Minahassa mogt bevredigend genoemd worden; de oogst der voedingsmiddelen viel goed uit, en de gezondheidstoestand was gunstig.

Aan het districtshoofd van Klabat di atas werd als eene belooning voor zijne veeljarige aan den lande bewezen goede diensten de titel van »majoor" verleend (Maart 1873).

De reorganisatie van de afdeeling Gorontalo, waarvoor op de begrooting voor 1873 de vereischte fondsen zijn uitgetrokken en waarover meer uitvoerig gehandeld wordt in hoofdstuk J, afd. I, § 1, was ter plaatse nog niet ingevoerd. De toestand liet dan ook gedurende 1872 veel te wenschen over, ofschoon vertier en handel toenamen, vooral in dammar en rottan, waarvan geheele ladingen werden uitgevoerd. De geheele omzet gedurende 1872 beliep bijna 1 millioen. Ten gevolge van geruchten dat in Gorontalo de bevolking door de hoofden meer of min gedwongen werd tot inzameling der boschproducten, waaronder de geregelde landbouw gezegd werd te lijden, werd van bestuurswege een onderzoek ingesteld, dat die geruchten tot op zekere hoogte bevestigde en tot maatregelen geleid heeft om aan deze inmenging een einde te maken.

Aan twee van de vijf hoofdaanleggers der in 1872 in het Gorontalosche landschap Limbotto plaats gehad hebbende ongeregeldheden, die te dier zake, in het belang der openbare rust en orde, bij politieken maatregel naar Java waren verbannen, gelukte het om op de reis naar het oord hunner ballingschap te ontvlugten en hun geboorteland weder te bereiken. Al spoedig vormden zich deze personen, genaamd ANTOELA en BABIHOE, door bedreiging en overreding een aanhang onder de bevolking, waarmede zij zich in de bosschen schuil hielden. Op hunne weigering om zich te onderwerpen, werd in het begin van September 1872, door het plaatselijk bestuur, uit de hoofden en bevolking eene strijdmagt georganiseerd, aan welker hoofd de adsistent-resident de rustverstoorders te gemoet trok, en met hen slaags raakte, met dat gevolg dat BABIHOE en meerdere zijner volgelingen gedood en de overigen verspreid werden. Van de andere zijde sneuvelden ook verscheidene personen, waaronder de verdienstelijke kapitein-laut van Gorontalo. Na den dood van BABIHOE werd ANTOELA door de meesten zijner aanhangers verlaten, zoodat zijn aanhang van lieverlede verminderde en hij, na met 13 der zijnen eenigen tijd in de bosschen te hebben omgedoold, door den nood gedwongen, zich eigener beweging kwam overgeven. Sedert was in het Gorontalosche de rust niet verder gestoord. Behalve ANTOELA werden verscheidene zijner aanhangers in arrest genomen

De rijkjes langs de Noordkust van Celebes en die op de Sangir- en Talaut-eilanden gaan nog altijd gebukt onder het slechte bestuur en de willekeur der radja's en rijksgrooten.

Op Sirang, een der Talaut-eilanden, heeft zich een Bataviaasch koopman gevestigd met het voornemen om daar tabak te planten. Noch van de inlandsche hoofden, noch van eenige andere zijde was verder te Menado iets van deze nederzetting vernomen.

Reeds sedert eenigen tijd bezit de resident die magtiging om met de vorsten der bedoelde rijkjes, volgens de aangegeven grondslagen te onderhandelen over de sluiting van nieuwe contracten, ter vervanging van de bestaande, die in meerdere opzigten gebleken waren herziening te behoeven. Onder de beoogde wijzigingen behoort ook de weglating der reeds vroeger afgekeurde bepaling (verg. het verslag van 1868, bladz. 24), waarbij aan de onderdanen der bedoelde vorsten de vrijheid is ontzegd om naar willekeur het land hunner inwoning te verlaten en tot naburige rijkjes over te gaan. Bij de reeds plaats gehad hebbende briefwisseling met de bedoelde vorsten omtrent eene dadelijke buiten werking stelling dier bepaling, was hunnerzijds de beduchtheid te kennen gegeven, dat wanneer aan hunne onderhoorige bevolking volkomen vrijheid gegeven werd om zich te vestigen waar zij wil, zij zich in de wildernissen of langs de stranden der naburige eilanden verspreiden zou, om zich aan de betaling van belastingen en aan het toezigt harer wettige hoofden te onttrekken. Ofschoon de gegrondheid van dit bezwaar door de Indische Regering niet kon worden toegestemd, gaf zij, in 't belang der nadere onderhandelingen, aan den resident te kennen, dat — bijaldien het mogt blijken dat de vrijheid der bevolking om zich te kunnen begeven werwaarts zij wenscht, ook aan eene geregelde heffing der ten behoeve van het Gouvernement gestipuleerde geldelijke belastingen in den weg mogt staan — het de voorkeur verdiende om van het genot dier (trouwens onbeduidende) belastingen, geheel of gedeeltelijk af te zien.

De vraag is overigens nog aanhangig, of niet welligt ook het tijdstip reeds gekomen is voor eene beperking van de regtsbevoegdheid der bedoelde vorsten, in dier voege, dat met voorbehoud aan hen alleén van de politie-straffen, de kennisneming der misdrijven en (niet te geringe) overtredingen aan den Minahassaraad of een rijksraad te Menado worde opgedragen. Voor het geval tegen zoodanige regeling na onderhandeling met de vorsten geen overwegende bezwaren mogten blijken te bestaan, is de Gou-

erneur-Generaal gemagtigd daartoe over te gaan met wijziging in dien zin van de §§ 4, 5 en 7 van het besluit van den Commissaris-Generaal over Nederlandsch Indie van 22 September 1828, n°. 20 (*Indisch Staatsblad* n°. 67).

Amboina. Behalve eene onbeteekenende beweging in eene negorij ter zuidkust van Ceram (September 1872), werd de staatkundige rust in dit gewest niet verstoord. Op de noordkust van datzelfde eiland kwamen echter vele gevallen voor van koppensnellen, een gevolg van talrijke oneenigheden tusschen de verschillende Alfoersche stammen.

In de laatste helft van 1872 openbaarden zich ter hoofdplaats de pokken, die zich langzamerhand verspreidden en een epidemisch karakter dreigden aan te nemen, maar door de allerwege genomen maatregelen weinig slagtoffers eischten. Aan de kruidnagelcultuur begon de bevolking der Ambonsche ellanden meer behartiging te wijden.

Op de Zuid-Westereilanden, welke in April 1872 door den resident bezocht werden (vergel. het vorig verslag, bladz. 17), was de algemeene toestand minder bevredigend. Behalve dat de bewoners veel te lijden hadden gehad van de pokken, werden talrijke moorden gepleegd; zoo werden er in eene enkele negorij op het eiland Letti, ten gevolge van het daar heerschende bijgeloof, tien menschen, die voor swangi's (toovenaars) werden gehouden, afgemaakt, terwijl ook uit andere oorden berigten omtrent het plegen van dergelijke misdrijven werden ontvangen. Een der daders slechts kreeg men in handen, maar aan den last tot uitlevering van de hoofdschuldigen weigerden de Lettinezen gevolg te geven, waartoe zij door de gewapende magt zullen moeten gedwongen worden. De dader, dien men in handen en die zijne misdaad beleden had, werd gestraft met verwijdering buiten het eiland (art. 47 Regeringsreglement), uit hoofde van eene geregtelijke vervolging (voor eene inlandsche regtbank) de resultaten te onzeker zouden zijn.

De toestand op de Aroë-eilanden en Oost-Ceram, mede door den resident bezocht (Mei 1872), gaf stof tot tevredenheid. Vooral op eerstgenoemde eilanden, en meer bijzonder te Dobo op Wammer, heerschte veel bedrijvigheid en was de handel zeer levendig, ofschoon ten gevolge der weêrsgesteldheid minder omvangrijk dan in 1871.

De twee Europeanen, die zich, blijkens het vermelde in 't vorig verslag, op Boeroe nedergezet hadden, om eene proef met de tabaksteelt te nemen, ondervonden zoovele teleurstellingen en bleken bovendien zoo weinig met de hoofden en bevolking te kunnen omgaan, dat zij hoogst waarschijnlijk hun plan zullen moeten opgeven.

Op Banda waren de werkzaamheden der commissie, die den voorbereidenden arbeid verrigt voor het heffen der nieuw uitgeschreven belasting op de perken (waarover zie lager in hoofdstuk M, afd. I, § 4 *b*), in den aanvang van 1873 nog niet afgeloopen.

Handel en vertier gaan in de afdeeling Banda merkbaar vooruit; de prijzen voor de specerijen gemaakt, waren iets lager dan in 1871. Door de vestiging van eene markt op de Banda-eilanden zelve, zullen de planters minder de wisselingen der prijzen ondervinden.

Door een Chineeschen werkman op een der ondernemingen werd onlangs (April 1873) een moordaanslag gepleegd op den Europeschen administrateur aldaar en een paar andere personen, welke beiden aan de bekomen wonden bezweken. Wrok over eene aanklagt bij de politie werd als oorzaak van het misdrijf opgegeven.

Ternate De rust bleef over het algemeen ongestoord, en van volksziekten bleef men verschoond.

Behalve van een paar kleine aanrandingen van visschers of strandbewoners, zoo als in September 1872 op de Kust van Ternate en in Februarij 1873 op de Kust van Batjan, werd van het aanwezen van zeerovers niets vernomen. De lieden die bedoelde aanrandingen pleegden, waren vermoedelijk Tabellorezen (van Ternataansch Halmaheira), tot wier opsporing de Sultan van Ternate pogingen in het werk stelde, die echter niet veel resultaat schijnen te hebben opgeleverd.

De inlandsche vorsten en hunne onderdanen betoonden ontzag aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en het bestuur ondervond van de zijde der eersten de grootste welwillendheid en medewerking. De Sultan van Ternate was voortdurend ziekelijk.

Te Galela (Ternataansch Halmaheira) veroorzaakte de overdreven ijver van een (sedert tot zendeling geworden) zendelingwerkman der Utrechtsche zendingsvereeniging eenige spanning, die vooral daarin haar oorsprong had dat bedoelde persoon, ondanks de ook hem bekende begeerte des Sultans van Ternate, dat het zendingswerk uitsluitend onder de heidensche bevolking zou worden uitgeoefend, dit ook uitstrekte tot des Sultans Mohammedaansche onderdanen. Toen nu een viertal dezer laatste personen (geboren Mohammedanen), die bij den zendelingwerkman christelijk onderwijs genoten, weigerden met andere dienstpligtigen op te komen om herstellingen aan den mesdjid te verrigten, bewerende geen Mohammedanen meer te zijn, werden zij, onder beschuldiging van verzet jegens hunne (Mohammedaansche) hoofden, met goedvinden van den Sultan in Junij 1872 gevankelijk naar Ternate weggevoerd, waar hun echter geen andere straf werd opgelegd dan om voor eenigen tijd naar eene andere plaats, hetzij Kao of Gané te worden gezonden, dewijl zij voorloopig moeijelijk onder de hoofden konden blijven, tegen wie zij in verzet waren gekomen.

Het onderzoek der Regering in deze zaak, welke ook den betrokken zendelingwerkman had doen klagen over beweerde geloofsvervolging van de zijde van het inlandsch bestuur, leidde in Januarij 1873 tot eene aanschrijving aan den resident (die reeds eigener beweging zich met den Sultan in betrekking had gesteld tot verkrijging eener toegevende behandeling der bedoelde lieden), waarbij dien hoofdambtenaar werd opgedragen om — tenzij tegen de bedoelde personen een naar 's lands instellingen gewezen regtelijk vonnis mogt bestaan — alsnog zijn invloed te doen gelden opdat de betrokken personen niet aan vervolging of onregt zouden worden blootgesteld, alsmede om, in geval van een vonnis tot verbanning, te waken voor de naleving van art. 18 der tusschen het Gouvernement en den Sultan bestaande overeenkomst, hetwelk de tenuitvoerlegging van zoodanige straf verbiedt zonder voorafgegane bekrachtiging van het vonnis door het Gouvernement. (1)

Aan den resident is voorts opgedragen op de handelingen van den zendeling te blijven letten en dezen, namens den Gouverneur-Generaal, tot bezadigdheid in de uitoefening van zijn zendingswerk aan te manen.

De arbeid der Christenzendelingen, schrijft de resident in zijn jaarverslag over 1872, ondervindt van wege den Sultan geene belemmeringen, mits hun dienstwerk zich bepale tot de Alfoersche heidenen. Pogingen tot bekeering der Mohammedanen wenscht de Sultan echter niet te zien aangewend.

Door de inlandsche hoofden van Maba (Tidoreesch Halmaheira) werden gedurende drie maanden verpleegd twee Manillaresche schipbreukelingen, afkomstig van een Spaansch schip van Liverpool naar Manilla bestemd, die in eene sloep op Halmaheira waren aangeland. Beiden zijn later naar Ternate overgebragt.

Het rijk van Batjan werd in 1872 door den resident bezocht. De Chinezen, die in het voorjaar van 1872 den moord op den in 't vorig verslag genoemden mijn-ondernemer pleegden, konden eerst in het laatst van dat jaar te regt staan, wegens gemis aan tolken. Men schijnt het plan tot exploitatie van de goudgronden nog niet op te geven. Aan een ander Europeaan werd door den Sultan het Sebela-gebergte (zuidelijk Batjan) ter bebouwing afgestaan; men begon reeds boomen om te kappen en onderzoek te doen naar de hoedanigheid van den grond en de daar in grooten getale in het wild groeijende muskaatnoten, welk onderzoek aanvankelijk bevredigende resultaten opleverde. Een derde Europeaan, die mede een contract met den Sultan gesloten heeft, was nog niet met zijne onderneming begonnen en had ook nog niet de vereischte sanctie op zijn contract ontvangen.

---

(1) Later is gebleken dat de bedoelde personen niet bij vonnis verbannen waren, doch hun slechts tijdelijk een verblijf elders was aangewezen om, zoo als hooger gezegd, verdere conflicten met de hoofden te voorkomen en zij sedert reeds weder te Galela zijn teruggekeerd, nadat zij verklaard hadden zich niet meer tegen hunne hoofden te zullen verzetten.

Het uitgestrekte en nog weinig bekende eiland Nieuw Guinea (dat, voor zoover het deel uitmaakt van het gebied des Sultans van Tidore, tot Nederlandsch Indie behoort), trekt in den laatsten tijd meer en meer de aandacht, vooral van de wetenschappelijke wereld (zie lager). Door bijzondere zendingen, afgescheiden van de gewone dienstreizen van uit Ternate, tracht ook de Nederlandsch-Indische Regering hare kennis nopens dit eiland te vermeerderen. Nadat in 1869 en 1870 een wetenschappelijk ambtenaar op last van het Gouvernement in noordwestelijk Nieuw Guinea was werkzaam geweest, werd in 1871 een hoofdambtenaar in commissie gesteld, om niet alleen de betrekkelijk de meest bekende noordwestkust, maar ook de overige gedeelten van dat eiland te bezoeken, 's lands toestand en hulpbronnen op te nemen en onderzoek te doen naar — en zoo noodig te bevestigen de feitelijke betrekkingen die tusschen de hoofden der Papoeas en den Sultan van Tidore bestaan.

Toen ziekte onder de bemanning van het daartoe aangewezen gouvernementsstoomschip noodig maakte deze zending, na slechts voor een klein gedeelte te zijn volbragt, in 't laatst van 1871 af te breken, besloot de Regering (Julij 1872) de taak dadelijk weder te doen opvatten. De zending, die nu aan een ander hoofdambtenaar werd opgedragen, aan wien werd toegevoegd een gewezen ambtenaar, die onder andere veel in het naburig Australie had gereisd, zou aanvankelijk met het te Amboina gestationeerde gouvernementsstoomschip *Dassoon* worden ondernomen, en wel naar die gedeelten der noordwestkust, welke in 1871 niet waren bezocht geworden, om in 1873, met een nader beschikbaar te stellen oorlogsschip te worden vervolgd naar het zuidwestelijk, zuidelijk en noordoostelijk gedeelte van Nieuw Guinea.

De togt met de *Dassoon* werd nog vóór het einde van 1872 (9 October — 21 December) volbragt maar in vele opzigten weder belemmerd, doordien de berri-berri zich, even als in 1871, in hevige mate onder de bemanning vertoonde en zelfs eenigen tot offers eischte

De reis, waarop de beide in commissie gestelde ambtenaren onder andere vergezeld waren van een zoon des Sultans van Tidore en van een der rijksgrooten, den kapitein-laut van Tidore, ging van Kaap van den Bosch tot de Amberno-rivier. Ook werden bezocht de eilanden Fouer, Karas, Toeboeroeasa, Mijsool, Salawatti en Schouten. Onderscheidene plaatsen werden aangedaan, waar zich te voren nooit een gouvernements-ambtenaar had vertoond. De gouvernements-commissaris hield zich op in de negorijen aldaar, erkende en bevestigde de hoofden der bevolking in hunne waardigheid, en reikte hun daarvan acten uit, zoomede Nederlandsche vlaggen.

Intusschen zijn, naar aanleiding van de bevindingen en opmerkingen van den in 1871 naar Nieuw Guinea in commissie geweest zijnden hoofdambtenaar, door den resident besprekingen met den Sultan van Tidore gevoerd over de beste maatregelen, om eene meer daadwerkelijke uitoefening van diens gezag op Nieuw Guinea te verzekeren, de behoorlijke inning van de hem toekomende schatting beter te waarborgen, roof en moord der verschillende stammen onderling zooveel mogelijk tegen te gaan, de gemeenschap tusschen Ternate en Nieuw Guinea meer te onderhouden en eindelijk om die stammen, voornamelijk de Wandammers en Wandessiërs, die zich het meest aan roof en moord zelfs van gestrande Europesche schepelingen en andere dergelijke euveldaden schuldig maken, op afdoende wijze te straffen als een waarschuwend voorbeeld voor andere stammen en om daardoor te pogen rust en veiligheid voor langen tijd te verzekeren.

In 't algemeen gaf de Sultan bij de gevoerde besprekingen veel blijken van goeden wil. Het denkbeeld eener bestraffing der genoemde stammen werd door den vorst toegejuicht; gaarne zou hij daartoe krachtige maatregelen nemen, wanneer het Gouvernement hem daarin steunde.

Met opzigt tot de uitoefening zijnerzijds van een meer blijvend toezigt, deed de Sultan de toezegging, naar geschikte personen te zullen omzien om, met toevoeging van eenig ondergeschikt personeel, te Doreh en te Salawatti (het oostelijk en westelijk gedeelte der noordkust) als zijne oetoessans (gemagtigden) op te treden, hoedanige vertegenwoordigers thans alleen aangesteld zijn op het eiland Mijsool (westelijk van Nieuw Guinea) zoomede in de negorijen Weda en Maba op de oostkust van het zuidelijk schiereiland van Halmaheira. Ook zou een oetoesan geplaatst worden te Petani op hetzelfde schiereiland, te meer omdat het voornamelijk de hoofden van die negorij waren, die zich, met misbruiking van den naam des Sultans, op Nieuw Guinea aan afpersingen schuldig maakten. Verder verklaarde de Sultan te zullen verwezenlijken het aangeprezen denkbeeld om voor de dienst in de Geelvinksbaai en verder westwaarts tot aan Salawatti, eene gewapende korra-korra uit te rusten, ten einde de oetoessans in de gelegenheid te stellen zich naar die plaatsen te begeven die onder hun gezag gesteld worden, tot inning der belasting om die door de belastingschuldigen zelven naar Tidore te laten brengen of met de korra-korra te doen overvoeren wanneer die afgelost wordt. Voorts zal dat vaartuig gebezigd worden om ontstane geschillen bij te leggen, hulp te verleenen waar die vereischt wordt, schuldigen te vervolgen en op te vatten, bedreigde negorijen en handelaren te beschermen, in één woord, al dat nut te geven waartoe het bij magte is. Dewijl de korra-korra telken zes maanden vervangen dient te worden, zou hierdoor van zelf eene meer geregelde communicatie onderhouden worden tusschen Tidore en Nieuw Guinea.

Van de voorgenomen maatregelen, die wel is waar voor alsnog alleen de noordkust van Nieuw Guinea (van Salawatti tot en met Dorch aan de Geelvink-baai) zullen betreffen, verwacht de resident heilzame gevolgen, al is het ook niet aan te nemen, dat daardoor aan alle misbruiken en ongeregeldheden een einde zal gemaakt zijn. In hoever dergelijke voorzieningen later ook tot de overige (onder Tidore behoorende) deelen van Nieuw Guinea, zouden kunnen en behooren te worden uitgestrekt, zal nader zijn te overwegen. Ook omtrent een eventueel magtsvertoon tot bestraffing van eenige der overmoedigste negorijen, en de wijze van uitvoering daarvan, was men in Indie nog niet tot een besluit gekomen. Daaromtrent zal onder andere advies moeten worden uitgebragt door den hoofdambtenaar die laatstelijk naar Nieuw Guinea in zending was

De bovenbedoelde voorgenomen togt van een oorlogsschip naar het zuidelijk en noordoostelijk deel van Nieuw Guinea, die volgens het plan der Indische Regering omstreeks den aanvang van 1873 zoude plaats hebben, doch wegens bekomen avarij van het voor die bestemming aangewezen schroefstoomschip 2de klasse *Vice-Admiraal Koopman* toen geen voortgang heeft kunnen hebben, zal nu nog eenigen tijd verschoven moeten worden uit hoofde der elders van de zeemagt te vorderen diensten.

Dat Nieuw Guinea ook van andere zijden belangstelling trekt, bleek uit de komst van een Russisch geleerde, den heer Miklouche Maklay, die met een Russisch oorlogsschip derwaarts overgevoerd, in 1871 zich in het zuidelijk gedeelte van de Astrolabe-baai (aan de noordkust van Nieuw Guinea) aan wal had laten zetten om dwars door het eiland naar de zuidkust te trekken, een plan dat hij echter wegens ontberingen en ziekte had moeten opgeven. Na een verblijf van 15 maanden in deze onherbergzame kuststreken was de heer Maklay in Januarij 1873 in de Astrolabe-baai weder afgehaald door een te zijner opsporing uitgezonden Russisch oorlogsschip, waarmede hij later naar Java werd overgevoerd.

Naar het oordeel van dezen natuuronderzoeker waren de door hem bezochte kuststreken van Nieuw Guinea zeer belangrijk voor een naturalist, doch ongezond en ongeschikt voor kolonisatie. Hij had het voornemen om na herstel van zijne gezondheid nogmaals Nieuw Guinea te bezoeken, waartoe hij den aanstaanden Nederlandschen onderzoekingstogt wenschte mede te maken, een verlangen door de Indische Regering bereidwillig toegestaan. (Verg. bladz. 3 hiervoren.)

Zoo als daar ter plaatse reeds is aangeteekend, waren, behalve Maklay, nog twee Italiaansche geleerden (de heeren d'Albertis en Beccari), op Nieuw Guinea werkzaam geweest en wel in de omstreken van de Geelvinksbaai.

Tot het doen eener natuurwetenschappelijke reis naar het als Nederlandsch bekend staande gedeelte van Nieuw Guinea, was in Februarij 1873 ook een Duitsch geleerde, dr. A. B. Meyer, die vroeger reeds Celebes en de Philippijnen bezocht had, te Ternate aangekomen.

Een gedeelte der oostelijk van het Nederlandsch gebied gelegen kuststreken was laatstelijk door eene Sydneysche

handels-expeditie bezocht geworden, naar het schijnt met zulke goede uitkomsten, dat de teruggekeerde Australische bark, naar vernomen was, in Maart 1873 op nieuw derwaarts zou gaan om dan, vergezeld van een stoomjacht, eene ondekte zoetwaterrivier verder op te varen en alzoo het land dieper in te dringen.

Door inboorlingen van Kanabra (eene negorij op de noordwestkust van Nieuw Guinea, oostelijk van Tandjong Sélé), werd in 't laatst van 1872 een moord gepleegd op een gedeelte der bemanning van een in straat Calewo, nabij het eiland Sorong ter paarlvisscherij ten anker liggend Australisch vaartuig. Aan den radja van Salawatti, die zich op de tijding van het gebeurde tot het inwinnen van nadere berigten naar Tandjong Sélé had begeven, gelukte het door tusschenkomst eeniger van daar uitgezonden personen, sommige geroofde voorwerpen (voornamelijk geweren) van de boosdoeners terug te krijgen, welke voorwerpen later te Salawatti aan den gezagvoerder werden ter hand gesteld. De radja zou zich daarop, volgens de van Salawatti aangebragte tijdingen, onledig hebben gehouden met het gereed maken van eenige praauwen en het verzamelen van volk (Alfoeren), om de moordenaars eene tuchtiging te doen ondergaan. Of en in hoever aan dit voornemen gevolg was gegeven, is nog niet gebleken. Omtrent de aanleiding tot den moord liepen de berigten zeer uiteen. Volgens sommigen zouden de inboorlingen alleen schuldig zijn; volgens anderen zouden de vermoorde schepelingen de eerste aanleiding tot het gebeurde gegeven hebben Verschillende omstandigheden hadden den resident van Ternate tot nog toe verhinderd persoonlijk een plaatselijk onderzoek naar het voorgevallene te gaan instellen.

Op Mijsool waren in de eerste maanden van 1872 door den Sultan van Tidore ter vervanging van twee overleden radja's nieuwe hoofden aangesteld geworden, die in Mei 1872 bevestigd en geïnstalleerd werden.

Timor en onderhoorigheden. (1) Zoo ver ons regtstreeksch bestuur zich uitstrekt, dat is te Koepang en omgeving, werd de rust niet verstoord. Elders, waar de bevolking onder haar eigen bestuur leeft, komen nu en dan geschillen voor, gewoonlijk over de grensscheiding of over veediefstal op eens anders grondgebied gepleegd.

In het eerste semester van 1872 deed de resident met Zr. Ms. stoomschip *Cycloop* eene inspectie-reis, waarbij Rotti, Savoe, Soemba, Ende, Larantoeka, Solor, Allor en Atapoepoe bezocht werden. Allerwege waar quaestien van den bedoelden aard hangende waren, trachtte de resident die ten genoege van partijen te vereffenen of de betrokken radja's er toe te bewegen de zaken te Koepang nader te komen bespreken. Ten aanzien van twee geschilvoerende partijen op Rotti hadden die pogingen echter niet het gewenscht gevolg. Op Savoe, Soemba, te Larantoeka (Floris) en op Solor heerschte rust en was de toestand naar omstandigheden bevredigend. Op de beide eerstgenoemde eilanden leverde de paardenfok goede resultaten. Op Allor heerschte nog steeds oneenigheid tusschen het bergvolk en de strandbewoners. De lust onder sommige Allorrezen om zich als duikers voor de Australische paarlvisscherij te verhuren, was aanmerkelijk verflaauwd door het bekomen berigt dat onder de aangeworvenen ziekte en vrij belangrijke sterfte had geheerscht.

Een voor het grootste deel met inlandsche schepelingen en verder met 7 Engelschen bemand vaartuig was volgens een van de Australische autoriteiten ontvangen berigt op zijne reis van Koepong naar Nieuw Holland het tooneel geweest van een moordaanslag van eerstgenoemden op de laatsten (November 1872). Dezen ontkwamen niet dan na zwaar gewond te zijn en met achterlating van het schip, dat naar Roeburne bestemd was voor de paarlvisscherij en een aantal in den Timor-archipel aangeworven Makassaren, Boetonnezen en Allorrezen als duikers aan boord had. De eerstgenoemden pleegden de wandaad; vier hunner werden later te Bima opgevat, terwijl het schip vermoedelijk op de kust van Saleijer verlaten is. De reeds gevatte schuldigen stonden in den aanvang van 1873 te Makassar te regt.

Tusschen twee Savoenesche radja's werden de reeds vóór jaren belegde veeten hernieuwd ter oorzake van het door één hunner weder doen ontvoeren van paarden en vee uit het gebied van zijnen buurman (September 1872). Het gevolg was dat van beide zijden naar de wapenen gegrepen werd, bij welke vijandelijkheden 30 man omkwamen. Later kwamen de betrokken radja's naar Koepang op en verzoenden zich, belovende bij verdere oneenigheden de tusschenkomst des bestuurs te zullen inroepen.

Bij gelegenheid der stranding nabij Soemba van een Engelsch schip van China naar Londen bestemd (Julij 1872) werd door de Soembanezen aan de bemanning bereidwillig hulp en bijstand verleend, ten gevolge waarvan allen gered en later naar Soerabaja overgevoerd werden. Intusschen waren van bestuurswege maatregelen getroffen tot bewaking van het wrak en zijne lading. Als een verblijdend verschijnsel was aan te merken dat van den vroeger gebruikelijken strandroof thans geen sprake meer was. Aan twee radja's, die zich bij deze schipbreuk bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt, werd door de Regering, ten blijke harer goedkeuring deswege een geschenk toegekend.

Daarentegen kwam in November 1872 een geval van zeeroof voor in straat Lombleu. Door strandbewoners van het onder Adonare behoorend gedeelte van Lombleu werd namelijk eene met 8 koppen bemande Boetonnesche praauw onder Nederlandsche vlag afgeloopen en de bemanning gedeeltelijk vermoord of gevangen genomen. De sengadji (vorst) van Adonare, door drie dezer gevangenen, welke ontvlugt waren, van het voorgevallene onderrigt, zond een persoon naar de betrokken kampong om onderzoek te doen en de overige gevangenen op te eischen. Deze zendeling werd echter op smadelijke wijze ontvangen. Daar de sengadja niet bij magte was de schuldigen te straffen, riep hij daartoe de hulp van het Gouvernement in. De Regering besloot daarop (Maart 1873) den vorst van Adonare tot het verkrijgen van schadevergoeding voor het geroofde en van uitlevering der schuldigen, ook van hen, die zich tegen den zendeling verzet hadden, met eenige maritime magt en eenige hulptroepen van Timor of de Solor-eilanden te ondersteunen zoodra voor dit doel een stoomschip zou kunnen worden aangewezen. De leiding van den togt zou de resident in persoon hebben op zich te nemen.

Bali en Lombok. Op deze eilanden heeft het Gouvernement vertegenwoordigers in de Balische landschappen Djembrana en Boeleleng. Ofschoon de toestanden in beide landschappen gunstig afsteken bij die in de overige rijken, was dit toch slechts voornamelijk het geval in Djembrana.

In Boeleleng had de bevolking meer en meer te lijden van het wanbestuur van den regent, die doof bleef voor elke vermaning om zijne gedragslijn te veranderen. In de eerste helft van 1872 steeg de ontevredenheid onder de bevolking zoozeer dat bij de woning des adsistent-residents lontar-bladen werden nedergelegd, beschreven met klagten over de willekeurige handelingen en knevelarijen van den regent, en de bedreiging behelzende om hem de gehoorzaamheid op te zeggen. Daarna hadden, in een paar districten, herhaaldelijk brandstichtingen plaats en ging de bevolking van zeven dessa's reeds tot feitelijk verzet over. Een onderzoek bewees maar al te zeer de gegrondheid der klagten. De regent gaf sawahs, die hij onregtmatig in beslag had genomen, slechts gedeeltelijk terug, werd hoe langer hoe stouter en vergreep zich ten laatste aan een regtstreeksch onderdaan van het Gouvernement. In afwachting van de bevelen der Regering werd hij daarop, in Julij 1872, in zijn ambt geschorst en, met een paar slecht gezinde personen uit zijne omgeving, voorloopig naar Soerabaja overgebragt.

Door den resident van Banjoewangi, gecommitteerde voor de zaken van Bali en Lombok, werd al dadelijk een einde gemaakt aan twee in 1870 door den regent ten eigen voordeele willekeurig ingevoerde heffingen. Tot voorloopige voorziening in het inlandsch bestuur over Boeleleng werd,

(1) Tot nadere toelichting eener in vroegere mededeelingen nopens dit gewest gebezigde uitdrukking (zie het verslag van 1871 en het deswege uitgebragt commissoriaal rapport, dit laatste gedrukt onder n°. 28 van de stukken der zitting 1872—1873), dat namelijk „de (lees: die) *kolonisten* (op Timor) zich sterk aan het Nederlandsch gezag hechten", zij aangeteekend dat men daarbij de immigranten op het oog had, waarvan in de onmiddellijk voorafgaande zinsnede sprake was. Op sommige eilanden van den Timor-archipel toch bestaat eene vrij sterke zucht tot emigratie en het is een feit dat bijv. op onderscheidene punten van zuidwestelijk Timor zoogenaamde landbouwkolonien door Rottinezen zijn gesticht.

in eene door den gecommitteerde belegde vergadering van hoofden, een raad van bestuur gekozen, bij welke gelegenheid eenparig de wensch geuit werd, dat het den regent niet zou worden toegestaan naar Boeleleng terug te keeren.

Het voortgezet onderzoek tegen laatstbedoelde leverde de overtuigendste bewijzen van zijne verschillende knevelarijen. Op grond daarvan werd hij in Februarij 1873 door den Gouverneur-Generaal uit 's lands dienst ontslagen, en hem, met toepassing van art. 47 Regeringsreglement, Padang tot verblijfplaats aangewezen. Aan de twee te gelijk met den regent naar Soerabaja overgebragte personen konden geene strafbare feiten worden ten laste gelegd. Hun werd mitsdien vrijgelaten naar Boeleleng terug te keeren.

De hoofden, in de gelegenheid gesteld een nieuwen regent voor te dragen, hebben sedert in eene algemeene vergadering (Maart 1873), den poenggawa van een der districten tot regent gekozen, eene keuze welke aan de Regering ter goedkeuring zou worden voorgedragen.

Onder het voorloopig bestuur hadden zich inmiddels de rust en tevredenheid hersteld en waren gevallen van roof op in Boeleleng komende handelaren, zoo als onder het bestuur van den afgezetten regent, onder anderen met personen uit Karang Assem hadden plaats gevonden, of andere gewelденarijen, als waaraan zich de overige Balische vorsten schuldig maken, in Boeleleng niet meer voorgekomen.

In vergelijking met de bevolking van het overig Bali wordt die van Boeleleng zeer welvarend genoemd, hetgeen voor een deel aan het individueel landbezit wordt toegeschreven. Voor hare producten, zoo als rijst, koffij, klappers, huiden en tabak, vindt zij bij de op de drie havenplaatsen van dit landschap gevestigde vreemde Oosterlingen gereeden aftrek. Buiten den landbouw is de voornaamste tak van nijverheid het weefgetouw, waarmede zich echter alleen de vrouwen bezig houden. Sedert een achttal jaren bevindt zich te Boeleleng een Europeaan, Deen van geboorte, die zoowel daar als in andere rijken van Bali handel drijft. Die handel wordt gezegd niet meer dan een middel van bestaan voor hem op te leveren. In het voorjaar van 1873 was de gemagtigde eener Nederlandsche handelsvereeniging, welke reeds op Java zaken drijft, naar Boeleleng overgekomen, ten einde zich op de hoogte te stellen van de handelsbeweging in die afdeeling. Reeds zou hij eenige overeenkomsten hebben aangegaan voor de levering van koffij. Dat die cultuur zich uitbreidt, kan hieruit blijken, dat gedurende de vier eerste maanden van 1873 in het district Tedja Koelo ongeveer 150 000 koffijboomen werden geplant. De marktprijs van het product was op ultimo April 1873 f 37 den pikol.

De toestand van wegen en bruggen was nog verre van bevredigend.

Het zendelingswerk te Boeleleng gaat niet vooruit, en de verkregen resultaten werden (in 't laatst van 1871) gezegd nog hoogst onbeduidend te zijn. De twee zendelingen van het Utrechtsche genootschap hielden zich intusschen onledig met de zamenstelling van eene Balische spraakkunst- en andere leerboeken.

In de afdeeling Djembrana, waar in der tijd mede de regent is afgezet en het bestuur nog altijd door den destijds ingestelden raad van bestuur wordt gevoerd (verg. het verslag van 1868, bladz. 28), gaven hoofden en bevolking voortdurend blijken van hunne goede gezindheid jegens het bestuur. Schoon langzaam breidt zich hier de Islam meer dan in Boeleleng uit. De handel was vooral in den aanvang van 1873 bijzonder levendig, voornamelijk de doorvoer naar Java van vee uit Tabanan.

De rijstoogst, in de opbrengst waarvan de bevolking de middelen vindt om zich opium aan te schaffen, was in 1872 minder gunstig uitgevallen. De koffijcultuur is nog zeer onbeduidend.

Opmerkelijk is de bijzonderheid, dat de bevolking van Djembrana door werklieden van Klongkong, tegen betaling, een tunnel door een berg heeft doen graven om het water uit een der rivieren naar de vlakte aan gene zijde van den berg te brengen en die vlakte tot sawahvelden te ontginnen. Het werk was zoo goed geslaagd, dat door de bevolking van een ander gedeelte van Djembrana met werkvolk van Klongkong was overeengekomen wegens het graven, met gelijk doel, van een tweeden tunnel.

Wegen en bruggen in de afdeeling Djembrana verkeerden over 't algemeen in goeden staat.

De staatkundige verhouding van Boeleleng en Djembrana tot de overige rijken van Bali, bleef dezelve. Ter bevordering van het binnenlandsch verkeer en in het belang van den veehandel, werden door den raad van bestuur in Boeleleng de grensregten op runderen, paarden en karbouwen, die eene kwelling te weeg bragten voor den verkooper, afgeschaft. Die maatregel is nu gevolgd door den vorst van Karang-Assem, althans voor zooveel betreft de Boelelengsche handelaren. Het handelsverkeer neemt steeds toe.

De gezondheidstoestand in Boeleleng en Djembrana was bevredigend, behalve in het district Tegal-Tjangkring (Djembrana), dat sedert het laatst van 1872 zeer door koortsen werd geteisterd, waaraan ongeveer $^1/_{10}$ gedeelte der inwoners bezweken moet zijn. De door den controleur verstrekte geneesmiddelen mogten weinig baten om de ziekte te keer te gaan. Van de in 1871 op Bali geheerscht hebbende pokken-epidemie waren Boeleleng en Djembrana, dank zij de heilzame uitwerking der daar ingevoerde koepok-inenting, zoo goed als verschoond gebleven. Elders op Bali wordt die ziekte gezegd meer dan 15 000 slagtoffers te hebben gemaakt. Over de zending in 1872 van den inspecteur der vaccine naar de verschillende Balische rijken en de dien ten gevolge van bestuurswege genomen maatregelen, zie men hoofdstuk **K**, afd. V van dit verslag, onder » *Vaccine* ".

Zoo als bekend, zijn Bali en Lombok met hunne bevolking van ruim anderhalf millioen zielen de groote rijstschuren, waaruit Madura, Java, Celebes, Timor, enz., worden voorzien en de landen van waar ook een belangrijke uitvoer, vooral van vee, huiden en klapperolie plaats heeft.

De toestand der bevolking in de verschillende rijken is echter verre van gunstig. In de berigten betreffende de in 't laatst van 1871 door den gecommitteerde gedane inspectie-reis over Bali, wordt daarvan een treurig tafereel opgehangen.

Van al de Balische rijken wordt in Tabanan de meeste opium verbruikt; het jaarlijksch debiet daarvan wordt er geschat op 40 kisten. In dit landschap wordt evenwel ook de meeste koffij geteeld; de opbrengst over het niet gunstige jaar 1871 werd geschat op 7000 pikols.

Het aangrenzende rijk Mengoei, waar feitelijk het bestuur geheel in handen is van den rijksbestuurder, 's vorsten halven broeder, maakt op den weinig bevredigenden toestand der overige rijken in vele opzigten eene gunstige uitzondering. Het geheele landschap droeg, tijdens het bezoek van den gecommitteerde in 1871, het aanzien van orde en welvaart. De velden waren alle met tweede gewassen, voornamelijk tabak en djagong, beplant en de aanplant scheen goed onderhouden. Wegen en bruggen bevonden zich in zeer goeden staat en de hoofdplaats, zoowel als de overige dessa's hadden een zindelijk, goed onderhouden aanzien. Overal bevonden zich nette, van steen gebouwde en met beeldhouwwerk versierde publieke badplaatsen.

In Badoeng daarentegen, even als in Tabanan, verkeerden de dessa's in een verwaarloosden toestand en getuigden over het algemeen van weinig welvaart. Ook de landbouw scheen hier met weinig zorg gedreven te worden. De vorst, een man van bekrompen ontwikkeling, bemoeit zich persoonlijk weinig met de landszaken en laat schier alles over aan een der radja's, zijn oom en vertrouweling.

In Klongkong verkeerde de vorst, bij het bezoek van den gecommitteerde (in 1871) zeer in spanning over de mogelijkheid van een oorlog met Karang Assem, ten gevolge van een in de Klongkongsche haven Kasoemba gedane aanhaling van opium, afkomstig van Lombok en waarvan de vorst van Lombok en Karang Assem de teruggave geëischt had, een eisch, dien de vorst van Klonkong ter wille van zijne eer en waardigheid als eerste potentaat van Bali, ongezind was in te willigen. De gecommitteerde, die reeds van de zijde van Lombok met het geschil was bekend gemaakt en daarin tot scheidsregter was geroepen, kwam na plaatselijk onderzoek tot de bevinding dat het regt aan de zijde van Klongkong was; de zaak was echter (in 1871) nog niet tot afdoening gekomen, omdat de vorst van Lombok tegen de hem medegedeelde feiten bedenkingen had gemaakt, welke een

nader onderzoek vorderden. Zoo als lager blijkt, is de zaak in 1872 tot genoegen van beide partijen in der minne vereffend.

Van Klongkong begaf de gecommitteerde zich naar Bangli en wel, in stede van over Gianjar, welke weg gezegd werd niet begaanbaar te zijn, langs den langeren weg door een gedeelte van Karang Assem, waar hij zich echter niet ophield, omdat het beter geoordeeld werd Karang Assem, als behoorende tot het rijksgebied van Lombok, waar ook de vorst verblijf houdt, eerst te bereizen na Lombok bezocht te hebben. De laatstbedoelde weg verkeerde echter, wat het aandeel van Bangli betreft, evenens in zeer slechten staat, waardoor de toegang tot dit in het binnenland gelegen rijk zeer bemoeijelijkt wordt. De staat van afzondering, waarin dien ten gevolge Bangli verkeert, was zelfs der bevolking aan te zien, vooral bij hen, die den bergketen van den Batoer bewonen.

In den aanvang van 1873 werd aan de grens tusschen Gianjar en Badoeng een moord gepleegd op een ter laatstgenoemde plaats gevestigden Europeschen handelaar. Nadat een door den gecommitteerde ingesteld plaatselijk onderzoek de overtuiging had doen verkrijgen, dat aan het misdrijf geenerlei politieke beteekenis was te hechten, werden de drie schuldigen (een Chinees, een Boeginees en een Balinees), die door den vorst van Gianjar reeds te Boeleleng aan den adsistent-resident waren uitgeleverd, naar Gianjar teruggezonden, ten einde voor den raad van kerta's aldaar te regt te staan. De executie der drie moordenaars, door bedoelden raad ter dood veroordeeld, had kort daarop plaats, in tegenwoordigheid van den adsistent-resident en den hem toegevoegden ambtenaar ter beschikking.

Lombok werd in 1872 twee malen door den gecommitteerde bezocht, eerst (in Junij) tot het bewerken eener vreedzame oplossing van het hooger bedoelde geschil met Klongkong, waardoor eene spanning werd gaande gehouden, die reeds van weêrszijden toebereidselen tot vijandelijkheden had uitgelokt, en later (October) tot het gevolg geven aan de ontvangen opdragt der Regering om den vorst van Lombok en Karang Assem alsnog namens den Gouverneur-Generaal te erkennen en te bevestigen.

De gecommitteerde, in wiens uitspraak ten voordeele van Klongkong, door Lombok werd berust, mogt er in slagen beide vorsten van hunne vijandige houding terug te brengen, hetgeen al dadelijk ten gevolge had eene wederopening van het handelsverkeer tusschen Kasoemba en de Karang-Assemsche havenplaats Padang (ook wel Padang Cove genaamd), welk verkeer reeds sedert eenige weken, ten gevolge van de door Karang Assem aangenomen vijandelijke houding, was gestremd.

Klongkong heeft geene enkele veilige haven en, in vijandschap zijnde met het aangrenzende rijk Gianjar, kan het geen gebruik maken van diens haven Lebe en zet daarom al zijne uitvoerartikelen te Padang Cove van de hand, terwijl het uit diezelfde haven, waar de jaarlijksche omzet geschat wordt op f 6- à f 7 millioen, voorzien wordt van opium en lijnwaden.

Uit de verschillende havens van Lombok wordt een levendige handel gedreven in rijst, katoen, koffij, klapperolie, runderen en huiden met de verschillende plaatsen van den Indischen archipel. Ook de invoer van lijnwaden uit entrepôt van Java of van de vrijhaven Makassar, is aldaar belangrijk, de invoer van opium daarentegen gering, omdat het gebruik van dit heulsap aan de inheemsche bevolking van Lombok, op straffe van verbanning, verboden is.

Wat overigens den algemeenen staat van zaken op Lombok betreft, de berigten deswege luiden niet gunstiger dan die nopens Bali. Ook hier hebben allerlei daden van willekeur plaats, niet het minst ten aanzien van de regtsbedeeling, hetzij dat de vorst zich zelf daaraan schuldig maakt, hetzij dat hij zijne rijksgrooten of gunstelingen toelaat ze te bedrijven. Vooral wordt het Mohammedaansche deel der inheemsche bevolking onderdrukt door die Balinezen, welke het Hindoeïsme belijden.

D. Landmagt.

§ 1. *Kommandement.*

Den 5den April 1873 werden door (nu wijlen) den luitenant-generaal W. E. Kroesen, aan wien bij 's Konings besluit van 1 Januarij 1873, n°. 1, op verzoek, met ingang van eerstgenoemden datum, op de meest eervolle wijze ontslag uit de militaire dienst was verleend, het legerbevel en het beheer van het departement van oorlog overgegeven aan den gelijktijdig tot luitenant-generaal bevorderden generaal-majoor N. H. W. S. Whitton, chef der IIde afdeeling van genoemd departement, als zijnen opvolger, met ingang van genoemden dag in de maand April 1873, aangewezen bij Koninklijk besluit van 1 Januarij 1873, n°. 2.

Volledigheidshalve verdient ook hier aanteekening het herstel in activiteit als luitenant-generaal bij het leger in Indië, bij 's Konings besluit van 11 Junij 1873, lit. H², van den hier te lande aanwezigen oud-kommandant van genoemd leger, den gepensioneerden luitenant-generaal J. van Swieten, bij datzelfde besluit ter beschikking gesteld van den Gouverneur-Generaal, ten einde met de leiding der tegen Atchin te hervatten militaire operatien te worden belast, in hoedanigheid van civiel regeringscommissaris en militair opperbevelhebber.

Aan de in April 1872 bewilligde werkzaamstelling in de bureaux van het departement van oorlog van een der in de legerformatie begrepen vier majoors der infanterie ter beschikking, en wel van dien te Makassar dienst doende (zie het vorig verslag, bladz. 19), werd in 1872 geen gevolg gegeven, omdat bedoelde hoofdofficier sedert te Makassar niet gemist is kunnen worden. Bij 's Konings besluit van 9 Januarij 1873, n°. 2, is daarom het aantal majoors ter beschikking organiek met één vermeerderd, hetgeen echter feitelijk geene uitbreiding van het aantal dier hoofdofficieren zal te weeg brengen, omdat door eene bij dezelfde gelegenheid (althans in beginsel) vastgestelde nieuwe organisatie van het garnizoens-bataillon ter Sumatra's Westkust een majoor der infanterie beschikbaar zal komen.

In de maanden Junij en Julij 1872 was door den legerkommandant eene inspectie gehouden over eenige garnizoenen, militaire inrigtingen en werken ter Sumatra's Westkust.

Als maatregel van decentralisatie werd in het laatst van 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 177*a*), in voege als reeds vroeger ten aanzien van de hoofd- en subalterne officieren plaats vond (zie blz. 13 van het verslag van 1870), op het legerbestuur de bevoegdheid overgedragen, tot plaatsing en verplaatsing van de militaire ambtenaren, behoorende tot de staven en diensten van het leger, in de verschillende betrekkingen, waarvoor zij volgens rang en bezoldiging in aanmerking kunnen worden gebragt.

§ 2. *Zamenstelling, aanvulling, ziekte- en sterftecijfers.*

Zamenstelling. Zoo als in het vorig verslag is vermeld, bestond op ultimo December 1871 een incompleet van 64 officieren en een overcompleet van 363 mindere militairen, dit laatste veroorzaakt door een overcompleet van 511 Europeanen en een incompleet van 41 Afrikanen en 107 inlanders.

Op ultimo December 1872 was het totaal incompleet van officieren gestegen tot 123, en het overcompleet van mindere militairen veranderd in een incompleet van 196; dit laatste veroorzaakt door een overcompleet van 71 Europeanen en 3 Afrikanen en een incompleet van 270 inlanders.

De zamenstelling van het leger onder ultimo 1872 was namelijk aldus:

	Officieren.		Onderofficieren en manschappen.				
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Te zamen.
Sterkte . . .	1 206	7	11 696	548	848	13 354	26 446
Formatie . . .	1 336	»	11 625	545	763	13 709	26 642
Overcompleet .	»	7	71	3	85	»	»
Incompleet . .	130	»	»	»	»	355	196

Door verschillende wijzigingen aangeduid in den sterktestaat der verschillende wapens en diensten, hierachter bijgevoegd als bijlage lit. B, bedroeg de opgegeven formatie 6 officieren en 112 onderofficieren en manschappen minder dan onder ultimo 1871.

De organieke formatie, (waarin onder andere ook tellen de niet opgerigte corpsen pradjoerits) wees onder ultimo 1872 een totaal aan van 1426 officieren en 28 466 onderofficieren en manschappen, waaronder respectivelijk 100 en 16 657 inlanders.

Tot welke nationaliteiten het Europeesch zoowel als het inlandsch gedeelte van het leger behoorden, kan blijken uit onderstaande tabel:

Europeanen en met dezen gelijk gestelden.			Afrikanen en inlanders.		
Landaarden.	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	Landaarden.	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.
Nederlanders buiten Nederlandsch Indie geboren	1 040	8 170	Afrikanen	»	548
Belgen	1	257	Amboinezen	»	410
Duitschers	53	915	Menadorezen	»	438
Zwitsers	1	1 144	Javanen	7	11 951
Andere Europeanen en met dezen gelijk gestelden	3	172	Soendanezen	»	112
Blanken in Nederlandsch Indie geboren (Kreolen)	80	230	Maleijers	»	144
Kleurlingen	28	808	Boeginezen	»	596
			Madurezen	»	551
	1 206	11 696		7	14 750

In den aanvang van 1873 is besloten de leger-organisatie op een voornaam punt te verbeteren door daarin ook een generalen staf op te nemen, een bestanddeel dat tot dus ver bij het Indische leger werd gemist, ook zelfs vóór de intrekking in 1869 (zie het verslag van dat jaar bladz. 16) van den toenmaligen zoogenaamden generalen staf, welke inderdaad niets anders was dan een administratief bureau bij het Departement van Oorlog. Tot uitvoering van het denkbeeld, reeds bekrachtigd door de wet van 17 Junij 1873 (*Nederlandsch Staatsblad* nº. 89) wordt bij de ontwerp-begrooting voor 1874 gerekend op eene uitgaaf van f 81 860 's jaars, waaronder echter tot een bedrag van f 40 860 begrepen zijn de inkomsten van officieren, wier tegenwoordige betrekkingen een onderdeel van den nieuwen generalen staf zullen uitmaken. De op te rigten staf, welke met inbegrip nog van eene som van f 6900 wegens huishuur-indemniteiten, alzoo eene meerdere uitgaaf van f 47 900 zal te weeg brengen, zal bestaan uit: *a.* het hoofdbureau te Batavia (1 luitenant-kolonel of majoor en 2 kapiteins); *b.* het topographisch bureau en de militaire verkenningen (1 majoor en 5 kapiteins); *c.* de stafschool (4 kapiteins-instructeur); en *d.* den adjudant van den legerkommandant. Gedurende de eerste jaren, zoolang geen officieren-instructeurs gevonden worden voor Indische taal-, land- en volkenkunde enz., zal in die vakken onderwijs gegeven worden door burger leeraars.

Ten gevolge eener in 1872 vastgestelde nieuwe tijdelijke formatie van het garnizoensbataillon in de residentie Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo werden aldaar ingetrokken de bezettingen te Pelaraug en te Tabanio. Overigens had in genoemd jaar geene reorganisatie van garnizoenen plaats welke van invloed was op de legerformatie. Op Billiton werd het garnizoen te Sidjoek ingetrokken en op Celebes de tijdelijke bezetting van Bikeroe, terwijl het garnizoen te Ternate verminderd werd door intrekking van het detachement artillerie, dat naar Java overging. Daarentegen werden in 't gouvernement van Celebes op twee plaatsen tijdelijke bezettingen gelegd, namelijk te Pankadjene en te Balangnipa (zie lager § 4 van dit hoofdstuk).

In 't laatst van 1872 maakte het een punt van overweging uit, in hoever de mogelijkheid zou bestaan om zoowel op Java als op de Buitenbezittingen het aantal militaire posten op nieuw te verminderen, ten einde door het bijeenbrengen der op die wijze beschikbaar komende troepenmagt, op zeer weinig kostbare wijze de oprigting van een nieuw veldbataillon mogelijk te maken. Op enkele posten ware dan in het te ontstane gemis aan militaire magt door vestiging of uitbreiding van detachementen pradjoerits te voorzien. Dienovereenkomstig zijn in het eerste semester van 1873 voorstellen ontvangen tot oprigting van een 18de veldbataillon infanterie op Java, bestaande uit twee Europesche en vier inlandsche compagnien ter sterkte als de overige veldbataillons, tegen vermindering van het personeel van den gewestelijken staf en van het garnizoens-bataillon in de Wester-afdeeling van Borneo (door inkrimping van garnizoenen aldaar en geheele opheffing van dat te Montrado) en tegen intrekking: *a.* op Java van de militaire bezettingen te Pandeglang, Tjiringin en Rangkas-Betong in Bantam, te Palimanang in Cheribon, te Tomo in de Preanger regentschappen, te Wonosobo in Bagelen, te Magelang in Kadoe, zoomede te Bezoeki, Probolinggo en Kediri in de residentien van die namen; *b.* op Madura van de militaire bezetting te Sumanap, en *c.* in het militair kommando der Moluksche eilanden van de kleine militaire posten Waijer en Rozengain. Te Probolinggo en Kediri zouden, als gevolg der intrekking van het garnizoen, detachementen pradjoerits moeten worden opgerigt, terwijl het detachement pradjoerits te Soemedang, in de nabijheid van Tomo, zou moeten worden uitgebreid. (1)

(1) De voorgestelde maatregelen zijn sedert door het Opperbestuur goedgekeurd. De Gouverneur-Generaal wordt alzoo gemagtigd daaraan uitvoering te geven, wanneer de gewijzigde sommen bij de begrooting voor 1874 zullen zijn toegestaan. Voor zooveel het leger betreft, zal de maatregel leiden tot eene vermindering van uitgaven van f 13 618 's jaars, waar tegenover voor de oprigting en uitbreiding van de bedoelde corpsen pradjoerits eene vermeerdering (aan vaste uitgaven) gevorderd wordt van f 8472 's jaars.

Bij 's Konings besluit van 9 Januarij 1873, n°. 2, is eene reorganisatie vastgesteld van het garnizoens-bataillon ter Sumatra's Westkust, welker uitvoering echter van plaatselijke omstandigheden afhankelijk werd gesteld. Zij beoogt de intrekking der garnizoenen te Natal, Priaman en Baros en de wijziging van die te Siboga en te Padang Sidempoean, dit laatste in verband met de voorgenomen overbrenging van Siboga naar laatstgenoemde plaats van den zetel van het civiel bestuur in de residentie Tapanoli. De moeijelijkheden met Atchin zullen echter de tenuitvoerlegging dezer reorganisatie vertragen, zijnde integendeel in verband met de plaats gehad hebbende gebeurtenissen in het noorden van Sumatra, de troepenmagt ter Sumatra's Westkust — en ook ter Oostkust — in de jongste maanden tijdelijk boven de formatie vermeerderd.

Over de voor de aanstaande militaire operatien tegen Atchin gevorderde buitengewone legeraanvulling, zie men lager onder » *Aanvulling, enz.*"

Ten einde de leiding der proeven met het getrokken geschut aan een daartoe in het bijzonder aan te wijzen officier zonder troepen te kunnen opdragen, zoo als vereischt wordt, is in April 1873 door het Opperbestuur magtiging verleend om, in afwachting eener voorgenomen reorganisatie der artillerie-formatie, het personeel van dat wapen tijdelijk te vermeerderen met een kapitein, bestemd om werkzaam te zijn als president der commissie van proefnemingen.

Voorstellen tot reorganisatie van het wapen der cavalerie hebben geleid om bij de ontwerp-begrooting voor 1874 te rekenen op eene nieuwe inrigting van dit corps, hoofdzakelijk met het doel zijne bruikbaarheid in tijd van oorlog te verhoogen, eensdeels door daarbij nu reeds en voor goed in te smelten de lijfwachten, dragonders en de djaijang-sekars (waaronder zie lager in § 5 van het tegenwoordig hoofdstuk), welke thans onder burgerlijk beheer staande corpsen daardoor reeds in vredestijd vertrouwd kunnen worden met de diensten die in tijd van oorlog van hen te vorderen zijn, anderdeels door het Europeesch element der tegenwoordige leger-cavalerie voor een belangrijk deel door inlanders te doen vervangen, zoowel om de bezwaren te verminderen aan het voltallig houden der Europesche cavaleristen verbonden, als omdat het berijden van de kleine inlandsche paarden voor den Europeaan eigenaardige moeijelijkheden oplevert.

Het wapen zal volgens de nieuwe organisatie bestaan uit den staf, 6 veld-escadrons, 1 depôt-escadron en 1 detachement. Van de 6 veld-escadrons zullen 2 uit Europeanen en 4 uit inlanders zijn zamengesteld. Aan den maatregel zal eene meerdere uitgaaf van nog geen f 2000 's jaars verbonden zijn.

Tot eene noodzakelijke uitbreiding, met ingang van 1874, van het kader van het militair huis van arrest, onder anderen door de toevoeging aan den kapitein-directeur (tot dusver de eenige officier bij deze uitgebreide inrigting) van een 1sten en 2den luitenant, is in Junij jl. magtiging verleend.

Omtrent de aflegging van het voor den rang van militair apotheker 1ste klasse thans enkel gevorderd praktisch examen (Koninklijk besluit van 18 April 1872, n°. 22, *Indisch Staatsblad* n°. 126), werd door den Gouverneur-Generaal voorloopig, in afwachting van een nieuw volledig reglement op de examina voor officieren van gezondheid en militaire apothekers in Indie, het noodige geregeld bij een besluit van 1 October 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 162).

Op voorstel der Indische Regering is in Maart 1873 door het Opperbestuur magtiging verleend om, bij wijze van proef, met tijdelijke afwijking, doch zonder uitbreiding der formatie, bij de Amboinesche, Afrikaansche en inlandsche compagnien, fourriers van die landaarden te doen aanstellen, en om ook op nader te regelen voorwaarden het schrijverspersoneel voor een gedeelte uit Amboinezen, inlanders en in Indie geboren afstammelingen van Afrikanen te doen bestaan, wordende er onder bedoelde militairen aangetroffen die zeer goed schrijven, en zoowel voor den graad van fourrier als voor schrijver genoegzaam ontwikkeld worden geacht. Bij deze gelegenheid werd tevens gerapporteerd dat de Amboinesche, Afrikaansche en inlandsche sergeanten in 't algemeen hun gezag behoorlijk weten te handhaven, ook ten aanzien der Europesche korporaals.

Krachtens de bestaande bepalingen werden voor de hospitaaldienst onder anderen bestemd alle voor de dienst te velde afgekeurde militairen. Daar dit voorschrift wegens zijne algemeenheid een beletsel was tegen eene goede keuze van hospitaalpersoneel, is in April 1873 de opvolging daarvan afhankelijk gesteld van de voorwaarde, dat de betrokken militair tot zoodanige overplaatsing genegen, en wat karakter en gedrag betreft, daartoe geschikt zij.

Aanvulling en verliezen. Gedurende 1872 werden hier te lande benoemd en bij het Indisch leger in de sterkte gebragt, 19 officieren, allen, behalve een zestal bestemd voor de geneeskundige dienst, afkomstig van de Koninklijke Militaire Akademie, terwijl in Indie 43 onderofficieren (waaronder 38 van de onderofficiersschool te Meester-Cornelis en 1 van de artillerieschool te Weltevreden) tot officier werden aangesteld. (1)

Van het Nederlandsche leger werden in den loop van dat jaar 4 officieren bij het Indische overgeplaatst en waren op ultimo December 11 officieren bij dat laatste gedetacheerd (10 van het wapen der infanterie, 1 van de geneeskundige dienst).

In het laatst van 1872 werden vijf subalterne oficieren (één kapitein en drie 1ste luitenants der infanterie, zoomede één 1ste luitenant der artillerie) aangewezen om op den voet van het Koninklijk besluit van 18 Augustus 1871, n°. 10 (*Indisch Staatsblad* n°. 176), van het leger in Indie bij dat in Nederland, en omgekeerd hetzelfde aantal (van gelijken rang en wapen) om van het Nederlandsche bij het Indische te worden gedetacheerd. De Nederlandsche officieren zijn in de eerste maanden van 1873 allen van hier vertrokken. Van de uit Indie gedetacheerden waren onder ultimo Junij 1873 twee hier te lande reeds aangekomen en bij het leger ingedeeld. (2)

Wegens de groote behoefte aan officieren der militaire administratie werden in 1872 in Indie 4 officieren der infanterie bij die dienst overgeplaatst.

Het hooger opgegeven incompleet aan officieren onder ultimo 1872 was over de verschillende wapens en diensten verdeeld als volgt: staven 1, geneeskundige dienst 38, militaire administratie 19, infanterie 35, genie 25, artillerie 5.

Ter voorloopige voorzieningen in het incompleet van officieren bij het wapen der genie, zijn 17 luitenants der infanterie tijdelijk bij dat wapen gedetacheerd, waarvan 4 bij het corps mineurs en sappeurs. (Deze 17 worden gerekend tot de sterkte der infanterie en zijn dus niet in het voor dit wapen opgegeven incompleet van 35 begrepen). Ten einde in den eersten tijd officieren van andere wapens definitief bij de genie te kunnen doen overgaan, bestaat het plan voor dezen een examen uit te schrijven, bestaande uit het technisch gedeelte der vakken van den genie-officier. Ook zijn hier te lande bijzondere voorzieningen in overweging om te trachten binnen betrekkelijk korten tijd de stof aan genie-officieren te vermeerderen en wel door den rang van 2den luitenant bij dat wapen voor zoolang noodig ook toegankelijk te stellen voor jeugdige civile ingenieurs (Nederlanders), hetzij hier te lande, hetzij in Indie aanwezig, die hun diploma aan de Polytechnische school te Delft hebben verworven, en voldoen aan een nader vast te stellen examen in de vakken der militaire bouwkunde enz. Eene toelage (f 75 's maands) zou dan worden toegekend gedurende twee jaren om zich voor zoodanig examen te bekwamen, terwijl aan de hier te lande aanwezige adspiranten de gelegenheid zou worden aangeboden om de lessen die in bedoelde vakken aan de Koninklijke Militaire Akademie te Breda worden gegeven, kosteloos bij te wonen. (3)

Met het oog op het incompleet aan infanterie-officieren zijn gedurende het eerste semester van 1873 achtereenvolgens ruim een 30tal Nederlandsche officieren van dat wapen (ongeveer voor $^1/_3$ 1ste en voor $^2/_3$ 2de luitenants) bij het

---

(1) Over de verzwaring der examens voor den officiersrang (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 135) zie men in § 3 van dit hoofdstuk het aangeteekende onder: „*Militaire school te Meester-Cornelis*".

(2) Sedert is dit nog met twee anderen het geval geweest.

(3) De ontworpen voorzieningen, waaromtrent reeds de Raad van State is gehoord, zullen dezer dagen haar beslag krijgen.

Indische leger overgeplaatst, wat de 2de luitenants betreft in rang en ancienneteit, en wat de 1ste luitenants aangaat (welker overplaatsing nu echter is gestaakt) met ancienneteit van af de dagteekening hunner overplaatsing. De overgang der 1ste luitenants werd bovendien afhankelijk gesteld van de voorwaarde, dat de Indische 2de luitenants die vóór of gelijktijdig met de over te plaatsen 1ste luitenants tot den officiersrang waren benoemd, mede reeds tot den hoogeren rang waren bevorderd. In een 14tal 2de luitenantsplaatsen is voorzien kunnen worden (Mei 1873) door benoeming van onderofficieren die met goed gevolg het gewoon examen voor den rang van 2den luitenant der infanterie hier te lande hadden afgelegd.

Op gelijke wijze wordt getracht te voorzien in de behoefte aan 2de luitenants-kwartiermeester in Indie, hetgeen echter op 1 Julij 1873 nog slechts voor 3 plaatsen gelukt was, zijnde van het Nederlandsche leger één 2de luitenant-kwartiermeester naar Indie overgeplaatst en twee onderofficieren die het hier te lande gevorderd examen hadden afgelegd tot dien rang bij het Indisch leger benoemd. Bovendien zijn hier te lande in de eerste maanden van 1873 tot luitenants-kwartiermeester bij het Indische leger (waarvan één in den rang van [jongsten] 1sten luitenant) ook benoemd een 4tal officieren van administratie bij de zeemagt, benevens 1 scheepsklerk die aan het examen voor officier van administratie had voldaan.

Aan de formatie der officieren van de geneeskundige dienst ontbraken op ultimo 1872, 30 officieren van gezondheid. Ook de aanvulling van dit incompleet vordert bijzondere voorzieningen, in afwachting dat de school te Amsterdam meer dan voor het oogenblik nog het geval is in de behoefte voorzie. Er wordt thans beproefd geschikte militaire geneeskundigen te verkrijgen door oproeping (Junij 1873) van burger geneesheeren hier te lande, het radicaal van arts bezittende, en van vreemdelingen, die in hun vaderland aan het Staatsexamen hebben voldaan. Aan de benoeming der bedoelde personen zal eene verhoogde gratificatie worden verbonden, namelijk van f 4500 voor de eersten en van f 4000 voor de anderen.

Het aantal te Amsterdam in opleiding zijnde studenten voor de militaire geneeskundige dienst in Oost-Indie beloopt thans (ult. Junij 1873) 64, van welke, gerekend van af het studiejaar 1867 en vroeger, in 1873 vermoedelijk 7 tot officier van gezondheid zullen kunnen benoemd worden. Ten einde een ruimeren toeloop van kweekelingen voor de koloniale militaire geneeskundige dienst te bevorderen, is bij Koninklijk besluit van 2 Februarij 1873 n°. 18 (*Indisch Staatsblad* n°. 76) de aan die opleiding verbonden toelage, te rekenen van af den eerstvolgenden cursus (1 October 1873), voor allen van f 600 op f 700 's jaars gebragt.

Als tot verbetering zullende strekken van de geldelijke positie der officieren van gezondheid, verdient hier ook aanteekening dat volgens de ontworpen reorganisatie der burgerlijke geneeskundige dienst in Indie (zie lager hoofdstuk **K**, afd. V, § 1), het plan bestaat aan de officieren van gezondheid, waar deze met de dienst van plaatselijk civiel geneesheer belast worden, gelijk in vele garnizoenen het geval is, voor deze burgerlijke diensten voortaan belooning toe te leggen en wel tot een bedrag van f 50 's maands.

In verband met de gevraagde buitengewone leger-aanvulling voor de aanstaande militaire operatien tegen Atchin, werd bij 's Konings besluit van 4 Mei 1873, n°. 1, voor officieren van het Nederlandsche leger de gelegenheid opengesteld om op bijzondere voorwaarden, voor den tijd van twee jaren, gerekend van af den dag hunner ontscheping in Indie, bij het leger daar te lande te worden gedetacheerd. Op dien voet zijn in Mei en Junij 1873 gedetacheerd 61 officieren, als: van de infanterie 11 kapiteins en 41 eerste en tweede luitenants (daaronder 1 eerste luitenant behoorende tot 's Konings militair Huis), van de artillerie 1 kapitein en 4 eerste en tweede luitenants en van de genie 4 eerste en tweede luitenants. Onder de gekozenen zijn er eenigen die reeds vroeger in Oost- of West-Indie waren gedetacheerd geweest. Voor het grootste gedeelte waren de hierbedoelde officieren reeds onder ult. Junij jl. per stoomgelegenheid vertrokken.

Omtrent de aanvulling van onderofficieren en manschappen wordt de volgende statistiek medegedeeld:

JAREN.	Suppletie uit Nederland of van de Kust van Guinea.				Werving in Indie. (*b*)							Terug van adjudant-onderofficier dienstdoend 2de luitenant. (Europeanen).	Terug van detentie, van voor memorie, overgegaan van de lijfwachten- dragonders enz.				TOTAAL.
	Europeanen.		Afrikanen.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Javanen.	Madurezen.	Boeginezen.	Te zamen.		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	
	Nederlanders.	Vreemdelingen.															
1868 . . .	(*a*) 1651	(*a*) 505	»	2156	132	11	24 (2)	1774 (120)	55 (8)	92 (2)	2088	4	21	»	76	97	4345
1869 . . .	1347	627	50	2024	131	3	55 (5)	1712 (58)	65 (4)	111	2077	1	31	»	79	110	4212
1870 . . .	792	514	89	1395	146	»	42 (1)	807 (41)	21 (2)	90 (2)	1106	»	38	»	83	121	2622
1871 . . .	1017	85	»	1102	180	»	93	1087 (27)	21 (3)	111 (1)	1492	1	36	»	117	153	2748
1872 . . .	904	17	83	1004	130 (27)	(*c*) 1	68 (2)	1006 (39)	44 (5)	95 (1)	1354 (75)	1	49	»	128	177	2536

(*a*) Percentsgewijze berekend, telde men onder de uit Europa aangebragte suppletie-troepen achtereenvolgens 23,4, 31,7, 39,3, 7,7 en 1,8 per cent vreemdelingen.

(*b*) De in deze rubrieken tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het getal aan van hen, die reeds vroeger gediend hadden; dit aantal is onder het daarboven staand cijfer begrepen.

(*c*) Op Java en Madura alleen leverde de inlandsche werving in 1872 1025 man op, van welke werden aangenomen in Samarang 379, in Soerakarta 157, in Bagelen 136, in Kediri 109, in Djokjokarta 67, in Kadoe 65 en in Batavia 41, en in de overige gewesten te zamen 71 man.

Het getal reëngagementen kan blijken uit den volgenden staat:

JAREN.	EUROPEANEN.			AFRIKANEN.			INLANDERS.			TOTALEN.			*Aanmerkingen.*
	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	
1868 . . .	217	61	530	»	2	2	357	160	1129	808	4	1646	(*a*) Waarvan 1 zonder handgeld.
1869 . . .	217	66	482	»	»	1	314	141	1120	765	1	1575	(*b*) Waarvan 32 zonder handgeld.
1870 . . .	216	63	651	»	»	18	266	120	951	930	18	1337	(*c*) Waarvan 2 zonder handgeld.
1871 . . .	224	101	548	1	»	2	296	152	636	873	3	1084	
1872 . . .	258	75 (*a*)	478 (*b*)	17	7	62	273 (*c*)	143	734	548	225	1274	

Het verlies aan troepen was als volgt:

JAREN.	GESNEUVELD.			OVERLEDEN.			GEPASPORTEERD.			GEGAGEERD.			Tot officier benoemd.		GEVONNISD.			Voor memorie gebragt.		Gedeserteerd of op eenige andere wijze afgevoerd.			TOTAAL.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
1868.	(*a*) 16	»	1	810	15	453	432	4	331	231	3	337	25	»	40	»	70	20	»	34	1	445	1698	23	1637
	17			1278			767			661			25		110			20		480			3358		
1869.	»	»	»	556	21	488	304	6	292	302	2	279	55	»	27	»	59	23	»	27	»	486	1294	29	1604
	»			1065			602			583			55		86			23		513			2927		
1870.	4	»	»	358	5	321	468	2	329	254	4	294	51	»	29	2	65	23	2	55	»	409	1242	13	1420
	4			684			799			552			51		96			25		464			2675		
1871.	»	»	»	343	11	396	622	2	299	296	2	374	58	»	60	1	54	35	4	88	1	460	1502	17	1587
	»			750			923			672			58		115			39		549			3106		
1872.	(*b*) 4	»	2	(*c*) 319	7	271	644	16	307	316	6	476	43	»	48	2	44	27	6	131	9	519	1532	40	1625
	6			597			967			798			43		94			33		659			3197		

(*a*) Ongerekend 2 gesneuvelde officieren.

(*b*) Ongerekend één gesneuveld officier.

(*c*) Hiervan acht ten gevolge van voor den vijand ontvangen wonden.

Zoo als uit de voorgaande staten blijkt, was in 1872 het verlies van troepen *grooter* en de aanvulling van troepen *kleiner* dan het jaar te voren; daarentegen bedroeg het aantal reëngagementen aanzienlijk meer.

De werving in Indie leverde zeer ongunstige resultaten op, terwijl ook hier te lande de dienstneming voor Indie, zoo van militairen als van andere personen, niet ruim genoeg was om het voor 1872 bepaalde contingent van 1159 man suppletietroepen in zijn geheel bijeen te brengen. Bij het eind van 1872 waren daarvan slechts 914 man uitgezonden. In October te voren was daarom de sedert September 1870 gesloten werving voor vreemdelingen weder opengesteld geworden. Het contingent voor 1873 is geraamd op 1073, dat voor 1874 op 1412 man.

De sedert gevraagde buitengewone legeraanvulling, later nog verhoogd tot 3250 man (2900 van de infanterie, 250 van de artillerie en 100 mineurs en sappeurs), heeft eene nieuwe regeling der bepalingen omtrent het aangaan van vrijwillige verbindtenissen voor de Indische militaire dienst noodzakelijk gemaakt (Koninklijk besluit van 4 Mei 1873, n°. 1). Met intrekking van 's Konings besluit van 3 Julij 1870, n°. 25, waarbij de vroeger toegestane verhooging van handgelden enz. was buiten werking gesteld, werd bij dat van 4 Mei jl., te rekenen van af 26 April 1873, bepaald dat ook engagementen konden worden aangegaan voor minstens twee jaren, rekenende van en met den dag der ontscheping in Indie, en werd het maximum van het handgeld voor iederen rekruut die zich voor de Indische militaire dienst verbindt, zoomede de gratificatie op den overgang van onder-officieren en manschappen van het Nederlandsche bij het Indische leger vastgesteld op f 200, met eene aanbrengpremie van f 10 per rekruut. Nadere voorzieningen, gevorderd om op deze voorwaarden (dus voor verbindtenissen van *minder* dan *zes* jaren) ook vrijwilligers aan te nemen uit de ingelijfden der militie te land (lotelingen en plaatsvervangers), zonder daarbij te kort te doen aan de bepalingen der militiewet, zijn hier te lande in overweging. (1)

Inmiddels zijn ook de voorschriften omtrent de wederaanneming van gewezen militairen van het Indisch leger in voor hen gunstigen zin herzien.

Aan de gegageerden wordt vergund het gagement te genieten te gelijk met hunne militaire soldij.

Omtrent de benuttiging van een gedeelte der artillerie in West-Indie tot versterking van dat wapen in Oost-Indie, waaromtrent overwegingen aanhangig zijn, is nog geene beslissing genomen.

De maatregelen in Indie genomen (*Javasche Courant* van 30 Mei 1873) tot bevordering der werving daar te lande, bestaan in de toelating van Europeanen en met dezen gelijkgestelden tot verbindtenissen voor minder dan 6 jaren, namelijk voor 4 of 2 jaren, en van in dienst zijnde militairen, ook van inlandsche, tot reëngagement voor den tijd van één jaar.

(1) Bij 's Konings besluit van 29 Julij 1873, n°. 39 (*Nederl. Staatsblad* n°. 119), is bepaald, dat bedoelde personen, met behoud hunner positie als milicien, en onder de voorwaarden van het Koninklijk besluit dd. 4 Mei te voren n°. 1, voor den tijd van minstens twee jaren bij de landmagt in Nederlandsch Oost-Indie kunnen worden *gedetacheerd*.

Met het oog op de verwachte uitwerking dezer bepalingen en op de buitengewone troepen-uitzendingen van uit Nederland, is door den Gouverneur-Generaal magtiging verleend om de organieke sterkte der corpsen, zoo als die voor vredesvoet is vastgesteld, tijdelijk te doen overschrijden.

Van 1 Januarij tot ultimo Junij 1873 zijn van hier uitgezonden 1190 man suppletie-troepen, zijnde reeds 123 meer dan het geraamde contingent voor 1873; die 123 man zijn dus te beschouwen als eerste suppletie voor de buitengewone aanvulling. (1) Aan het contingent voor 1872 ontbreken echter nog altijd 245 man.

Over de wijze van uitvoering van het bij de wet van 17 Junij 1873 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 89) reeds in beginsel goedgekeurde plan der oprigting hier te lande van een corps militairen geschikt en gereed om elk oogenblik geheel of gedeeltelijk naar de kolonien en overzeesche bezittingen te worden gezonden (eene zoogenaamde Indische brigade), zijn nog overleggingen aanhangig.

Ziekte- en sterftecijfers. Hoewel het aantal behandelde militairen grooter was dan in 1871, mag evenwel, lettende op de sterfteverhouding, ook voor 1872 de gezondheidstoestand van het leger gunstig worden genoemd.

Op Java en Madura was in dat jaar de totale sterfte 2,24 pct. van de sterkte, zijnde 0,36 pct. minder dan in 1871 en 0,28 pct. minder dan in 1870. De beri-beri bleef onder de inlandsche militairen weder talrijke offers eischen, ruim 27 pct. der overleden inlanders bezweken aan deze ziekte, omtrent welker ontstaan en verspreiding nog steeds onderzoekingen worden gedaan.

Bij het Europesche gedeelte van de troepen op Java en Madura daalde de sterfteverhouding van 2,85 en 2,80 pct. in 1870 en 1871 tot 2,35 pct. in 1872.

Het sterftecijfer op de kustplaatsen van Java, zoowel bij Europeanen als bij Afrikanen en inlanders, is nog steeds aanzienlijk hooger dan dat in de binnenlanden. Zoo als lager blijkt (zie staat IV), was het eerste in 1872 ruim tweemaal zoo hoog als het laatste.

Tijdens de expeditie in het rijk van Deli (Sumatra's Oostkust), werden de expeditionaire troepen door koortsen en buikziekten geteisterd. Hierdoor en ten gevolge van eene koortsepidemie te Samarang in de maanden November en December, steeg het aantal behandelden in 1872 aanzienlijk.

Eene opgaaf van het aantal en den landaard (Europeanen, Afrikanen en inlanders) der behandelden en overledenen naar gelang van den aard der ziekten, wordt voor Java en Madura en voor de Buitenbezittingen aangetroffen in bijlage C en D hierachter. Die staten wijzen tevens de verhouding aan van de overledenen èn tot de behandelden, èn tot de legersterkte.

Eene vergelijking van de totalen der laatstbedoelde sterfteverhouding gedurende 1871 en 1872 volgt hieronder.

(1) Sedert zijn (tot medio Augustus jl.) 700 man verscheept en zullen spoedig nog 900 man vertrekken.

Wanneer de werving nog eenigen tijd gelijke resultaten oplevert als in de laatste weken dan zal aan de Indische aanvraag nog tijdig kunnen worden voldaan.

	1871.						1872. (a)					
	Overleden.	Gemiddelde legersterkte.	STERFTE. Euro-peanen.	Afri-kanen.	Inlan-ders.	Totaal.	Overleden.	Gemiddelde legersterkte.	STERFTE. Euro-peanen.	Afri-kanen.	Inlan-ders.	Totaal.
	Europ. 258	Europ. 9 012					Europ. 207	Europ. 8 784				
	Afrik. 8	Afrik. 499					Afrik. 5	Afrik. 509				
	Inl. 209	Inl. 8 471					Inl. 155	Inl. 7 077				
JAVA EN MADURA	470	18 012	2,8 °/o	1,6°/o	2,46°/o	2,60°/o	367	16 370	2,35°/o	0,98°/o	2,19°/o	2,24°/o
	Europ. 82	Europ. 4 015					Europ. 92	Europ. 3 443				
	Afrik. »	Afrik. 1					Afrik. »	Afrik. »				
	Inl. 145	Inl. 6 463					Inl. 92	Inl. 6 104				
BUITENBEZITTINGEN.	227	10 509	2,02°/o	»	2,24°/o	2,16°/o	184	9 517	2,67°/o	»	1,50°/o	1,92°/o
	Europ. 335	Europ. 13 087					Europ. 299	Europ. 12 227				
	Afrik. 8	Afrik. 500					Afrik. 5	Afrik. 509				
	Inl. 354	Inl. 14 934					Inl. 247	Inl. 13 181				
TOTAAL . . .	697	28 521	2,55°/o	1,6°/o	2,37°/o	2,44°/o	551	25 917	2,41°/o	0,98°/o	1,87°/o	2,12°/o

(a) Zonder Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.

In navolging van vroeger worden hier voorts nog de onderstaande vijfjarige tabellen opgenomen.

I. Algemeen overzigt der behandelden, herstelden en overledenen.

JAREN.	BEHANDELDEN.	HERSTELDEN.	OVERLEDENEN.	VERHOUDING DER OVERLEDENEN	
				tot de behandelden.	tot de legersterkte.
			Java en Madura.		
1868	30 394	27 735	911	1 : 33,36 of 3 %	1 : 15,98 of 6,25 %
1869	36 150	34 018	718	1 : 50,34 „ 1,98 „	1 : 23,18 „ 4,31 „
1870	36 182	34 200	419	1 : 86,35 „ 1,15 „	1 : 39,58 „ 2,52 „
1871	36 858	34 794	470	1 : 78,42 „ 1,27 „	1 : 38,32 „ 2,6 „
1872	42 452	40 421	367	1 : 115,67 „ 0,86 „	1 : 41,6 „ 2,24 „
			Buitenbezittingen.		
1868	23 756	22 687	293	1 : 81,07 of 1,23 %	1 : 33,86 of 2,95 %
1869	25 530	24 505	312	1 : 81,82 „ 1,22 „	1 : 34,67 „ 2,88 „
1870	22 691	21 743	225	1 : 100,84 „ 0,99 „	1 : 48,62 „ 2,05 „
1871 (1)	21 625	20 804	227	1 : 95,26 „ 1.05 „	1 : 46,29 „ 2,16 „
1872 (2)	17 275	16 421	181	1 : 93,88 „ 1,06 „	1 : 51,88 „ 1,92 „

(1) Zonder Marabahan en Goenoeng Sitoli, zijnde van deze plaatsen geen rapport ontvangen.

(2) Zonder Zuider- en Ooster-afdeeling Borneo, zijnde van deze residentie geen rapporten ontvangen.

II. Percentsgewijze verhouding van eenige hoofdvormen van ziekten tot het totaal behandelden.

ZIEKTEN.	1868. Europeanen.	1868. Afrikanen.	1868. Inlanders.	1869. Europeanen.	1869. Afrikanen.	1869. Inlanders.	1870. Europeanen.	1870. Afrikanen.	1870. Inlanders.	1871. Europeanen.	1871. Afrikanen.	1871. Inlanders.	1872. (a) Europeanen.	1872. (a) Afrikanen.	1872. (a) Inlanders.
Java en Madura.															
Koortsen	25,2	25,6	38,4	31,07	24,5	42,4	27,15	24,45	41,34	29,80	24.54	34,37	38,5	27,9	42,9
Dysenterie	2,83	1,79	0,45	2,4	0,8	0.6	2,09	0,48	0,50	2,53	0,76	0,49	5,15	0,4	0,42
Cholera	3	3,18	1,09	0,7	0,3	0,2	0,10	»	0,02	0,12	»	0,04	0,07	»	0,01
Leverontsteking	2,4	1	0,13	1,8	0,2	0,1	1,10	0,36	0,13	1,53	0,25	0,13	1,19	0,2	0,1
Longtering	0,56	0,2	0,60	0,6	0,1	0,3	0,58	0,36	0,49	0,48	1,14	0,36	0,23	0,5	0,18
Hartgebreken	1,29	0,59	0,12	1,1	»	0,08	0,86	»	0,05	1,01	0,38	0,07	0,58	»	0.05
Syphilis	13,26	11,75	7,98	12,09	1,1	6,4	16,92	15,08	6,90	17,77	21,62	9,06	14	21,92	6,44
Overige ziektevormen	51,34	55,77	51,16	49,9	62,4	49,7	50,70	59,24	51,29	46,74	52,29	55,47	43,53	49,14	49,38
Buitenbezittingen.															
Koortsen	36,47	16.12	45,93	40,62	»	46,75	41,3	»	43,77	39,56	»	40,39	33,32	»	36,48
Dysenterie	1,96	2,41	0,28	1,45	»	0,37	1,41	»	0,35	1,36	»	0,15	2	»	0,12
Cholera	0,45	4,03	0,35	0,13	»	0,02	0,03	»	0,007	0,03	»	0,007	0,04	»	0,009
Leverontsteking	1,24	0,8	0,13	1,24	»	0,14	1,76	»	0,11	1,85	»	0,10	1,86	»	0,04
Longtering	0,41	»	0,19	0,29	»	0,04	0,22	»	0,18	0,32	»	0,19	0,51	»	0,31
Hartgebreken	0,66	»	»	0,56	»	0,08	0,57	»	0,08	0,79	»	0,11	0,71	»	0,03
Syphilis	7,48	7,25	4,12	6,92	»	3,62	7,58	»	3,83	9,57	»	4,61	9,28	»	4,83
Overige ziektevormen	51,29	69,35	48,97	48,75	»	48,96	7.11	»	51,65	46,47	»	54,41	52,29	»	57,79

(a) Zonder Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.

III. Sterfte onder het Europeesch gedeelte des legers.

JAREN.	JAVA EN MADURA. Overleden.	JAVA EN MADURA. Sterkte.	JAVA EN MADURA. Sterfte.	BUITENBEZITTINGEN. Overleden.	BUITENBEZITTINGEN. Sterkte.	BUITENBEZITTINGEN. Sterfte.
1868	625	7722	1 : 12 3 of 8,09 percent.	148	3676	1 : 24,8 of 2,04 percent.
1869	424	8541	1 : 20.14 » 4,96 »	112	4051	1 : 36,16 » 2,76 »
1870	258	9041	1 : 35.04 » 2,85 »	96	4225	1 : 44,01 » 2,27 »
1871	253	9042	1 : 35.78 » 2,8 »	82	4045	1 : 49.33 » 2,02 »
1872	207	8784	1 : 42.43 » 2,35 »	92 (a)	3143 (a)	1 : 37,42 » 2.67 »

(a) Zonder Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.

IV. Ethnographisch overzigt van de sterfte-verhouding op Java en Madura, naar gelang van de ligging der garnizoenen aan de kust of binnen 's lands.

JAREN.	EUROPEANEN.						AFRIKANEN.						INLANDERS.					
	Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.			Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.			Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
1868.	407	3940	1 : 9,68	218	3782	1 : 17,3	5	24	1 : 4,8	10	314	1 : 31,4	208	4127	1 : 19,8	63	2376	1 : 37,7
1869.	282	4079	1 : 14,46	142	4462	1 : 31,42	6	13	1 : 2,16	14	432	1 : 30,85	226	4353	1 : 19,26	48	3309	1 : 68,93
1870.	151	5216	1 : 34,54	107	3825	1 : 35,74	»	18	»	4	456	1 : 114	127	4951	1 : 38,98	30	2118	1 : 70,6
1871.	134	4153	1 : 30,99	119	4889	1 : 41,08	1	15	1 : 15	7	484	1 : 69,14	159	5370	1 : 33,77	50	3101	1 : 62,02
1872.	124	3711	1 : 29,9 of 3,34 %	83	5073	1 : 61,1 of 1,63 %	5	20	1 : 4 of 25 %	4	489	1 : 122 of 1,818 %	122	4165	1 : 34,1 of 2,929 %	30	2912	1 : 97 of 1,03 %

V. Sterfte in de buitenbezittingen.

	1868.			1869.			1870.			1871.			1872.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overlijden.	Sterkte.	Sterfte.
Gouvernement van Sumatra's Westkust	68	3 006	1 : 44,2	106	3 410	1 ; 32,1	86	3 489	1 : 40,57	(b) 66	(b) 3 340	1 : 50,6	59	3 401	1 : 57,63
Benkoelen	»	118	»	»	166	»	1	155	1 : 155	»	94	»	1	150	1 : 150
Lampongsche districten	5	367	1 : 73,4	18	177	1 : 9,8	5	186	1 : 37,2	5	171	1 : 34,2	6	195	1 : 32,5
Palembang	66	1 669	1 : 25,2	31	1 537	1 : 49,5	18	1 603	1 : 89,05	22	1 630	1 : 74,09	22	1 552	1 : 70,55
Banka	34	334	1 : 9,8	29	498	1 : 17,1	15	606	1 : 50,4	24	619	1 : 25,79	11	621	1 : 56,45
Riouw en onderhoorigheden { Riouw	2	108	1 : 54	4	216	1 : 54	2	217	1 : 108,5	2	206	1 : 103	6	382	1 : 63,6
Riouw en onderhoorigheden { Siak	2	105	1 : 52,5	2	110	1 : 55	3	120	1 : 40	1	121	1 : 121			
Wester-afdeeling van Borneo	20	1 035	1 : 51,75	15	1 266	1 : 84,4	12	1 163	1 : 96,91	15	1 069	1 : 71,26	16	1 116	1 : 69,75
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	58	950	1 : 16,3	31	1 178	1 : 38	47	1 214	1 : 25,83	3	(c) 1 157	1 : 26,9	»	(d)	»
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	16	861	1 : 53,8	19	1 044	1 : 54,94	11	958	1 : 87,09	22	915	1 : 41,59	22	1 028	1 : 46,72
Menado { Menado	1	54	1 : 54	1	59	1 : 59	1	57	1 : 57	2	60	1 : 30	»	64	»
Menado { Gorontalo	»	43	»	»	42	»	»	41	»	»	»	»	»	»	»
Amboina { Amboina	7	566	1 : 80,8	27	678	1 : 25,1	13	670	1 : 51,53	8	648	1 : 81	8	645	1:80,625
Amboina { Banda	7	289	1 : 41,2	24	266	1 : 11,04	9	264	1 : 29,3	13	226	1 : 17,38	7	207	1 : 29,57
Ternate	4	192	1 : 48	5	172	1 : 34,4	2	195	1 : 97,5	4	200	1 : 50	2	186	1 : 93
Timor en onderhoorigheden (a) { Koepang	3	54	1 : 18	»	»	»	»	«	»	»	»	»	»	»	»
Timor en onderhoorigheden (a) { Atapoepoe	»	41	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Timor en onderhoorigheden (a) { Larantoeka	»	31	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
TOTAAL	293	9 923	1 : 33,86	312	10 819	1 : 34,67	225	10 941	1 : 48,62	227	10 456	1 : 46,06	(e)160	9 547	....

(a) In 1869 zijn deze garnizoenen ingetrokken.
(b) Zonder Goening Sitoli } geen rapporten ontvangen.
(c) » Marabahan }
(d) » Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, geen rapporten ontvangen.
(e) Het verschil van dit cijfer, met het elders opgegeven getal van 184 overledenen, is niet toegelicht geworden.

De in 't vorig verslag (blz. 27) vermelde maatregel tot bestrijding van het kwaad der prostitutie had in 1872 reeds goede resultaten. De verhouding van de aan syphilis behandelde militairen in de 1ste militaire afdeeling op Java tot de aldaar aanwezige troepen-sterkte daalde van 41,20 pct. in 1871 tot 33,58 pct. in 1872 (verg. overigens tabel II hierboven).

De voortdurend gunstige resultaten die de verpleging van convalescente militairen in het particulier gezondheids-etablissement te Kampong Makassar (op den weg naar Buitenzorg en op slechts korten afstand van Batavia) opleverde, hebben ten gevolge gehad dat het ter zake gesloten contract andermaal met één jaar en alzoo tot ult. 1873 is verlengd.

§ 3. *Inrigtingen, bijzonderheden.*

Even als in het vorig verslag wordt onder dit hoofd, met uitzondering van enkele verordeningen van personelen aard, vermeld in hoofdstuk **N**, al datgene medegedeeld, wat in andere paragraphen van dit hoofdstuk minder op zijne plaats zou zijn, of wat meer eigenaardig hier, dan in bedoeld hoofdstuk **N**, vermeld scheen te moeten worden.

Voor de rangschikking der onderwerpen is zooveel mogelijk tot leiddraad genomen de indeeling van het legerbestuur, overeenkomstig de inrigting van het departement van oorlog.

Bibliotheek. De voor de aanvulling en het onderhoud van de bibliotheek der 1ste en 2de afdeeling van het departement van oorlog toegestane som van f 500 's jaars, bleek voor dat doel ontoereikend, weshalve de som in overeenstemming met de behoefte op het dubbel is gebragt.

Eereteekenen, eerbewijzen. Krachtens eene Koninklijke beschikking van 16 Sept. 1872, is de uitreiking van het in Februarij 1869 door den Koning ingestelde herinneringsteeken ter zake van het deel nemen — ook door civile personen (zie lager hoofdstuk **N**) — aan belangrijke krijgsbedrijven, uitgestrekt tot hen die aan de expeditie in Deli op de oostkust van Sumatra (13 Mei — 6 November 1872) hebben deel genomen.

Bij het beloonen van uitstekende militaire daden die aanspraak geven op de Militaire Willemsorde wordt in den laatsten tijd het beginsel gehuldigd, de toekenning dier orde niet afhankelijk te doen zijn van den landaard van den persoon die de uitstekende daad heeft verrigt. Uit dien hoofde is een inlandsch sergeant, die zich bij genoemde expeditie bijzonder onderscheiden had, begiftigd geworden met de Militaire Willemsorde, in stede van met de Medaille voor moed en trouw.

In de reglementen op de saluutschoten en op de militaire eerbewijzen werden eenige wijzigingen gebragt, waaromtrent het voldoende zijn zal te verwijzen naar *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 232.

Dronkenschap. Ofschoon de goede werking der in 't vorig verslag, blz. 27, besproken maatregelen tot tegengang van het misbruik van sterken drank onder militairen (algemeene order van 10 Mei 1871, n°. 32), niet te miskennen valt, blijken die maatregelen echter nog niet geheel voldoende te zijn tot bereiking van het beoogde doel. Met het oog daarop zijn in het najaar van 1872 door de Indische Regering voorstellen gedaan om, ter betere beteugeling van dit kwaad, en c. q. ook van opiumschuiven en andere dergelijke meer onder inlanders voorkomende gebreken (misbruik van sterken drank wordt onder de laatsten weinig of niet waargenomen), met uitbreiding van art. 30 van het reglement van krijgstucht, onder de disciplinaire straffen ook de straf van geldboete op te nemen; hoedanig boetenstelsel sedert weinige jaren met goed gevolg ook bij het Britsche leger is ingevoerd. Deze boete, een zeker aantal malen de dagelijksche inkomsten van den man bedragende en alleen op de ongegradueerde militairen toe te passen, zou worden verhaald door dagelijksche inhouding van 1/3 gedeelte dier inkomsten (soldij, werkgeld enz.). De opbrengst der boeten zou echter niet in 's lands kas worden gestort, maar tot nuttige doeleinden ten bate der mindere militairen worden aangewend.

Ook hier te lande is geoordeeld dat het denkbeeld om te trachten door geldelijke inhoudingen herhaalde dronkenschap of aanhoudend misbruik van sterken drank te weren, allezins aanbeveling verdient. In stede echter van de voorgestelde korting van inkomsten onder de reeks der disciplinaire straffen op te nemen, een maatregel die, als definitive aanvulling van het reglement op de krijgstucht, niet meer als proef zou kunnen worden aangemerkt, is door het Opperbestuur aan eene regeling der zaak bij administrativen maatregel de voorkeur gegeven.

Te dien einde is de Gouverneur-Generaal in den geest van het bovenaangehaald denkbeeld gemagtigd (Mei 1873) om, na nadere overweging dezer aangelegenheid, in verband met de resultaten van de legerorder van Mei 1871 en na de corpskommandanten te hebben doen hooren, de tijdelijke inhouding der soldij te doen strekken tot beteugeling van herhaaldelijk voorkomende dronkenschap, met dien verstande, dat de Indische Regering zorg drage, op de wijze die zij zal goedvinden, de ingehouden soldij te gebruiken ten bate van den minderen militair.

Rietslagen. Het vraagstuk der afschaffing van de straf van rietslagen bij het leger (behalve ten aanzien van de naar een strafetablissement afgevoerde militairen), aanvankelijk reeds in 1865 uitgemaakt door eene magtiging van het Opperbestuur om tot zoodanige afschaffing over te gaan, was ten gevolge van sedert daartegen gerezen bezwaren (zie het verslag van 1871, n°. 23) nog altijd niet tot definitive oplossing gekomen. In verband met recente voorstellen van den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal is de zaak thans echter zoo ver gevorderd, dat eene nadere beslissing in den zin der aanvankelijk verleende magtiging hier te lande wordt voorbereid.

Uitkeering van indemniteit voor klein-equimentstukken. Het misbruik dat door vele niet-oppassende militairen van de hier bedoelde uitkeering plagt gemaakt te worden, heeft ook na de beperkende bepaling in 't vorig verslag (blz. 27) vermeld, nog niet geheel opgehouden. Tot beteren tegengang en te gelijk in het belang van den lande, werd daarom bepaald (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 218), dat voor de klein-equipementstukken, waaraan de man geene behoefte heeft, en waarvoor hij indemniteit in stede van kleeding in natura wenscht te ontvangen, slechts de helft der tariefswaarde zal worden uitgekeerd, en voorts dat met die indemniteit in de eerste plaats moeten worden aangezuiverd de schulden, die hij aan den lande mogt hebben.

Schrijverspersoneel. Als uitvloeisel van het in 't vorig verslag besproken Koninklijk besluit van 16 Januarij 1872, n°. 15 (*Indisch Staatsblad* n°. 74) betreffende de formatie van het schrijverspersoneel voor de verschillende bureaux bij het leger, en verder bevattende algemeene bepalingen omtrent de als zoodanig aan te nemen personen, is door den Gouverneur-Generaal in Maart 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 63), een programma vastgesteld van het door de militaire of burgerlijke candidaten voor de verschillende graden en klassen, waaruit het schrijverspersoneel bestaat, af te leggen examen.

Ook is daarbij de wijze aangegeven, waarop het examen wordt afgenomen. Verder zijn, in voldoening aan art. 7 van het aangehaald besluit, bepalingen vastgesteld (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 64) op de indienstneming, aanvulling, indeeling, bevordering, het ontslag, de bestraffing enz., van hen, die tot eene verbindtenis als militair schrijver zijn toegelaten. Tot zoodanige verbindtenis, die voor niet korter dan zes jaren kan worden aangegaan, worden, mits aan de gestelde eischen voldaan hebbende, toegelaten Europeanen of afstammelingen van dezen tusschen de 16 en 40 jaar oud, des verkiezende onder genot van handgeld, terwijl zonen van militairen op hun 14de jaar een voorloopig engagement als militair schrijver kunnen aangaan voor hoogstens twee jaren zonder genot van handgeld.

Voor de onlangs door het Opperbestuur verleende magtiging om, op nader te bepalen voorwaarden, ook inlanders als schrijvers toe te laten, zie men blz. 30 hiervoren.

Militaire school te Meester-Cornelis. In 1872 werd door 33 élèves het examen voor den rang van 2den luitenant der infanterie en door 5, dat voor 2den luitenant-kwar-

tiermeester met goed gevolg afgelegd. Allen werden nog in den loop van het jaar tot officier aangesteld.

Op ultimo December 1872 bedroeg het getal élèves 69, dus 47 minder dan het toegestane maximum.

Ten gevolge van de in 't vorig verslag aangekondigde verzwaring der examens voor den 2den luitenantsrang bij de verschillende wapens en diensten (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 135), werd in September 1872 een nieuw reglement voor de militaire school vastgesteld, waarbij onder andere de bestemming der inrigting is uitgebreid tot het opleiden van onderofficieren tot officier der cavalerie. In verband daarmede werd het aantal luitenant-instructeurs der infanterie met 1 verminderd, in wiens plaats een luitenant der cavalerie optrad. Tevens werden de élèves in drie studiejaren verdeeld en de overgangs-examens op het einde van het studiejaar bepaald.

Eindelijk werd een nieuw voorschrift vastgesteld, omtrent de plaatsing als élève bij de school, het voor die plaatsing gevorderd examen verzwaard, en werden de voorwaarden van toelating tot dit examen, in overeenstemming met de nieuwe programma's voor de officiers-examens, gewijzigd.

Corps pupillen. In den loop van 1872 werden bij het corps aangenomen 48 pupillen, allen, op 1 na, niet-betalende; 38 pupillen werden bij het leger ingedeeld, 7 op verzoek en 1 wegens het niet nakomen der geldelijke verpligtingen ontslagen.

De sterkte van het corps (buiten het kader) beliep nu, onder ultimo 1872, 359 man, waaronder 249 zoons van militairen. Onder de overige pupillen waren 81 kinderen van burgers, 13 uit de weeshuizen, 5 wier vader en 11 wier geheele afkomst onbekend was.

Ter verbetering van het onderwijs der voor de topographische dienst opgeleid wordende pupillen, werd in het laatst van 1872 in de plaats van den in 't vorig verslag bedoelden opzigter, een officier als instructeur voor deze dienst aangewezen.

Tot eene in 1874 in te voeren verbetering der positie van de onderofficieren-instructeurs, waarmede gelijktijdig zal komen te vervallen de graad van korporaal-onderwijzer, werd onlangs magtiging verleend.

Corpsscholen en inlandsch onderwijs. Ten gevolge van de geringe hulpmiddelen en de vele belemmerende omstandigheden, waarop reeds in vorige verslagen werd gewezen, kunnen de resultaten van het hierbedoeld onderwijs nog altijd niet bijzonder groot worden genoemd.

De in 't jongste verslag (bladz. 28) vermelde maatregelen, betreffende het openstellen van de corpsscholen voor de zonen van onderofficieren en minderen van alle landaarden en het aannemen als pupillen bij de corpsen van het leger van kinderen en weezen van niet-Europesche militairen, waren nog te kort in werking, om reeds nu over hunne uitkomsten een genoegzaam gegrond oordeel te kunnen vellen.

Kaderschool. In Augustus 1872 verlieten 43 élèves na een goed afgelegd examen de kaderschool voor de infanterie en werden in hunne nieuwe graden bij de corpsen infanterie en het corps mineurs en sappeurs overgeplaatst. Mogt deze eerste uitkomst, gelet op de eigenaardige bezwaren aan de oprigting van zoodanige school verbonden, reeds zeer bevredigend worden genoemd, eene uitbreiding, voor zoo veel het Europeesch gedeelte betreft, bleek noodig om in de vacatures bij de corpsen naar behooren te kunnen voorzien. Overeenkomstig de voorstellen van het legerbestuur is bij een gouvernementsbesluit van 23 Januarij 1873 bepaald, dat deze kaderschool met tijdelijke wijziging der formatie van het 10de bataillon infanterie (zonder overschrijding der organiek vastgestelde sterkte van Europeanen en inlanders bij dat wapen), zoude bestaan uit twee Europesche compagnien en eene inlandsche compagnie.

De kaderschool der veld-artillerie te Willem I levert steeds bruikbare onderofficieren en korporaals voor de veld- en bergbatterijen.

Volontairs van alle wapens. Omstreeks het midden van 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 136) zijn nieuwe voorschriften vastgesteld tot regeling van de toelating van volontairs, dingende naar den rang van officier bij de wapens der infanterie, cavalerie, artillerie en genie en tot plaatsing bij den staf hunner corpsen in hunnen graad boven de formatie van het vaste kader, van militairen die in de termen vallen om later voor den rang van 2den luitenant bij de infanterie, cavalerie, genie en militaire administratie in aanmerking te komen (dus ook de volontairs). Laatstbedoeld voorregt was vroeger uitsluitend bij het wapen der infanterie toegestaan.

Door deze milde bepalingen en de getroffen maatregelen om eensdeels de onderofficiersschool te Meester-Cornelis ook dienstbaar te maken aan de opleiding van onderofficieren tot 2den luitenant der cavalerie, anderdeels het wetenschappelijk onderwijs bij den staf van het corps mineurs en sappeurs tot zoodanige hoogte te brengen, dat zij, die in staat zijn dat onderwijs te volgen, ook met goed gevolg het examen voor 2den luitenant der genie zullen kunnen afleggen, wordt voor hen, die zich voor den officiersrang wenschen te bekwamen, eene betere gelegenheid geopend dan tot dus verre bestond, en zal, naar men hoopt, bij meer ontwikkelde personen de lust, om bij het leger dienst te nemen, zeer worden aangemoedigd.

Exercitiereglementen en handleidingen. In den aanvang van 1872 werd voor het leger ingevoerd het in Nederland op last des Konings uitgevaardigd reglement op de exercitiën der infanterie met de daarin voor het Indische leger noodige wijzigingen.

Reeds herhaaldelijk was in vorige jaren de noodzakelijkheid erkend van eene Maleische vertaling der verschillende exercitie- en dienstreglementen en voor de zamenstelling daarvan de medewerking van verschillende autoriteiten ingeroepen, maar nog altijd waren deze pogingen òf vruchteloos gebleven òf beantwoordde de geleverde arbeid niet aan de gestelde eischen.

In het afgeloopen jaar zijn echter door een officier der infanterie bruikbare vertalingen vervaardigd van de recruten- en compagnie-school, zoodat hem ook het vertalen van andere reglementen is opgedragen. De verschillende reglementen zullen nu met Nederlandschen en Maleischen tekst uitgegeven en aan het Europeesch en inlandsch kader verstrekt worden.

Door de zorg van het legerbestuur zag het licht een » Bouwkundig handboek" ten dienste van officieren, niet behoorende tot het wapen der genie, belast met de geniedienst.

Door den officier van gezondheid 2de klasse N. P. VAN DER STOK werd vervaardigd eene » Handleiding voor niet-geneeskundigen tot het verleenen van eerste hulp in dringende ziekte-gevallen, verwondingen en vergiftigingen."

Deze handleiding zal, op voorstel van de geneeskundige dienst, met de daarin aangegeven medicijnen, aan die militaire posten worden rondgedeeld, waar geen geneesheer is gevestigd en zulks ter vervanging van de tot heden verstrekte medicijn-kistjes met gebruiksaanwijzing.

Bijwonen van proeven en praktische oefeningen der artillerie, door infanterie- en cavalerie-officieren. Reeds in vorige jaren werden in enkele garnizoenen eenige subalterne officieren der infanterie en cavalerie in de gelegenheid gesteld tot het bijwonen van de, voor hun wapen belangrijke proeven en oefeningen der artillerie. Het doeltreffende van dezen maatregel gaf het legerbestuur aanleiding te bepalen, dat voortaan in die garnizoenen, wáár of in welker nabijheid proeven en oefeningen der artillerie plaats hebben, welke geen uitsluitend technisch karakter bezitten, subalterne officieren der infanterie en cavalerie en, wanneer hunne dienstverrigtingen dit niet beletten, ook officieren der genie tot het bijwonen van die werkzaamheden zullen worden aangewezen.

Aankoop van paarden. De voor het leger benoodigde paarden werden in 1872 voor het meerendeel te Makassar aangekocht. Het voornemen bestaat om, ten dienste der bergartillerie, eene proef te nemen met muildieren uit Klein-Azie en Syrie, over wier bruikbaarheid zeer gunstige berigten werden vernomen. Van den consul-generaal der Nederlanden in Egypte zijn deswege inlichtingen gevraagd en ontvangen, naar aanleiding waarvan in den

aanvang van 1873 voorstellen ter zake bij de Indische Regering in overweging waren.

Draagbare wapenen. De in het vorig verslag (bladz. 27) besproken transformatie van 700 Indische tirailleur-geweren tot achterlaadgeweren, stelsel KUHN, werd omstreeks het midden van 1872 ten einde gebragt. Met deze soort achterladers (groot kaliber) is nu één bataillon (het 11de) bewapend.

De werkzaamheden der commissie, in Indie belast geweest met het bepalen der opzethoogten voor het achterlaadgeweer, klein kaliber (stelsel DE BEAUMONT), zijn eerst in December 1872 geheel kunnen afloopen. Met het merken der vizieren van de reeds aangebragte partijen dezer geweren, waarvan het getal gaandeweg was geklommen tot ruim 8000 stuks, is toen onmiddellijk een begin gemaakt.

Tegen het einde van Februarij 1873 werd dien ten gevolge de laatste hand gelegd aan de bewapening met het nieuwe geweer van een geheel bataillon (het 12de), terwijl het door buitengewone maatregelen gelukte eene gelijke hoeveelheid nog tijdig genoeg in gereedheid te brengen om ook een tweede bataillon (het 9de) voor deszelfs vertrek naar Atchin van deze achterladers te voorzien. En sedert is men ijverig in de weer om zoo spoedig mogelijk den geheelen voorraad dezer wapens ter dadelijke indienststelling af te leveren.

Na de ontvangst der verdeelingsmaten is ook hier te lande zonder verwijl een aanvang gemaakt met het merken der vizieren van de daartoe aangehouden restantpartijen (3840 stuks).

Behalve dit aantal zullen in 1873 in mindering van nieuwe bestellingen (tot eene gezamenlijke hoeveelheid van 10 000 stuks), nog 3600 stuks worden verzonden, waardoor het geheele aantal van hier verscheept onder ultimo 1873 zal zijn geklommen tot 15 600.

Het getal tot ultimo Junij 1873 verzonden, bedraagt in 't geheel 9264.

Voor het confectioneren der in 't vorig verslag bedoelde 2 millioen patroonhulzen, waarvan de eerste partij in October 1872 werd aangebragt en de laatste 400 000 stuks van hier zijn verzonden in Maart 1873, zijn bij de pyrotechnische werkplaats te Soerabaja hulpwerktuigen opgerigt.

In het eerste semester 1873 zijn ook de noodige machines en materialen uitgezonden voor het plaatselijk aanmaken van hulzen en van wat verder tot de volledige patroonfabricatie behoort. Ook is gezorgd voor de beschikbaarheid van deskundig personeel voor het inrigten en in werking brengen der patroonfabriek; de daarstelling bij de pyrotechnische werkplaats te Soerabaja van een voorloopig gebouw werd in April 1873 uitbesteed.

Onderwijl zijn sedert de laatste maanden van 1872 met verschillende stoomschepen, behalve patroonhulzen, ook belangrijke hoeveelheden scherpe patronen van hier uitgezonden en wordt daarmede nog voortgegaan. (1)

Maatregelen om tot een beter pistoolstelsel voor de cavalerie te geraken, zullen worden genomen. zoodra beslist zal zijn welk revolverpistool voor de cavalerie hier te lande zal zijn aangenomen.

Geschut. In 't laatst van 1872 zijn van de Indische Regering beschouwingen en voorstellingen ontvangen nopens het materieel der veld- en bergbatterijen. Buiten het gladzielsgeschut bestaat het Indisch veld-materieel uit het getrokken kanon van 8 c. m., dat echter door een ligteren en tevens in uitwerking beteren vuurmond zal moeten worden vervangen. De aanschaffing van eenige ter vergelijkende beproeving aangevraagde vuurmonden wordt voorloopig aangehouden, in verband met hier te lande onderhanden beproevingen.

Meer en meer wordt ook de noodzakelijkheid gevoeld, om bij de bergartillerie den (Franschen) berghouwitser van 12 c. m. door een getrokken kanon te vervangen. Ter voorkoming van projectilen-verwarring is de keuze van dit kanon echter afhankelijk van het veldgeschut; zoolang daarvoor getrokken kanons van 8 c. m. behouden blijven, wordt getrokken berggeschut vereischt, dat daarmede in inwendige constructie overeenkomt. Vermits daarvoor het getrokken kanon van 8 c. m., Indisch model, wegende 100 kil. (van welken vuurmond reeds een paar stuks in Indie aanwezig zijn), de meeste aanbeveling verdient, zijn in Maart 1873, overeenkomstig de aanvraag, 18 stuks besteld ter indienststelling. (1)

Met de uitzending, ingevolge de in 1870 gedane bestelling (vergelijk het verslag van 1871, bladz. 25/26), van getrokken vestinggeschut, bestaande in kanons van 12 c. m. lang en 16 c. m. zwaar, werd in 1872 voortgegaan. In 't laatst van dat jaar werden weder van die vuurmonden 12 en 3 stuks verscheept, welke in Junij jl. nog door een 4tal van eerstbedoeld kaliber achtervolgd zijn. Na de aflevering van het onderhandene zal echter van die geschutsoorten voorloopig geen verdere uitzending plaats hebben, in afwachting van de met de indienststelling, ook van andere, zoowel voorlaad- als achterlaadkanons te verkrijgen resultaten.

Ten gebruike, voor zooveel noodig, bij de nadere expeditie naar Atchin is namelijk op advies eener commissie van Indische en Nederlandsche generaal- en hoofdofficieren der artillerie, hier te lande besloten tot de uitzending van drie belegeringsbatterijen elk van 6 getrokken kanons van 12 c. m. kort, benevens van eene batterij van 6 achterlaadkanons van dat kaliber, volledig uitgerust en verder van nog 2 achterladers van 12 c. m. afzonderlijk. In de behandeling en bediening van dit geschut, waarop sedert, blijkens eene telegraphische aanvraag van Junij jl., ook in Indie de aandacht is gevallen, wordt inmiddels aan het daarmede vertrekkend officiers- en minder artilleriepersoneel onderrigt gegeven. (2)

Hetzelfde is geschied met de behandeling der mitrailleurs, waarvan een viertal (stelsel MONTIGNY, kaliber BEAUMONT-geweer) zijn aangeschaft. De eerste daarvan werd reeds in April 1873 te Batavia aangebragt. (3)

Artillerieschool te Weltevreden. Het aantal élèves op deze school bedroeg op ultimo December 1872, even als het jaar te voren 9. Tegen 3 élèves, die de school verlieten, waarvan één door bevordering tot den officiersrang, werd een gelijk getal nieuwe toegelaten.

Bezigіng van militairen aan landswerken. Reeds sedert eenigen tijd was bij het legerbestuur het denkbeeld in overweging, om voor de uitvoering van militaire werken, waar dit zonder bezwaar geschieden kon, ook militairen te bezigen. Oordeelkundig toegepast, zou dit, meende men, zoo voor den gezondheidstoestand van de troepen in vredestijd, als voor hunne bruikbaarheid te velde, niet anders dan gunstige gevolgen kunnen hebben. Daarbij leidt het tot besparing op de kosten van uitvoering en ontstaat tevens gelegenheid om de inkomsten van den soldaat door werkgeld eenigzins te verhoogen.

De gunstige resultaten, die eene tewerkstelling van militairen, bij wijze van proef, bij werken te Soerabaja had opgeleverd, hebben daarom tot eene verwezenlijking van het denkbeeld doen besluiten. Door het legerbestuur is dienvolgens bepaald dat voortaan bij werken, die, na het mislukken der daarvoor gelaste uitbesteding. in dagloon moeten worden uitgevoerd, soldaten van alle wapens en elken landaard kunnen worden aangewezen tot het ver-

(1) Met inbegrip van hetgeen nog in de eerste helft van Augustus zal verscheept worden, zijn in 1873 reeds uitgezonden 2 300 000 scherpe patronen en 335 000 hulzen; van de laatste zullen in het loopende jaar nog 2 190 000 stuks geleverd worden.

(1) De geheele bestelling op 1 na is afgeladen in het vóór medio Augustus 1873 vertrekkend stoomschip *Prins van Oranje.* De ontbrekende vuurmond zal in den verderen loop dier maand worden verscheept.

In het algemeen kan hier worden aangeteekend, dat de uitzending van al het door de Indische Regering aangevraagde materieel hier te lande zal zijn afgeloopen vóór 1 September aanstaande.

(2) De twee eerste batterijen der bedoelde voorlaadkanons zijn reeds in Julij jl. per stoomschip verzonden; de derde batterij is, te gelijk met de 2 afzonderlijke achterlaadkanons hierboven bedoeld, afgeladen in het vóór medio Augustus vertrekkend stoomschip *Prins van Oranje.* De complete batterij van 6 stuks volgt nog vóór het eind van Augustus.

(3) In Julij zijn ook de beide andere verzonden; de vierde volgt nog vóór het einde der loopende maand.

rigten van werkzaamheden, die geene speciale ambachtskennis vereischen en waartegen door de geneeskundige dienst, met het oog op de hygiène, geene bezwaren worden ingebragt, zoo als onder andere het aanleggen, onderhouden of sloopen van vesting- of verdedigingswerken, het maken of herstellen van wegen, kanalen, enz., het ophoogen of in orde brengen van bouw- of oefeningsterreinen en dergelijke.

Het aantal werken en werkdagen wordt alsdan in dier voege geregeld, dat de overige militaire diensten en oefeningen niet worden benadeeld, terwijl het vereischte kader dan de opzigthebbende officieren of opzigters der genie en de geniewerklieden in de leiding van en het toezigt over de manschappen ter zijde staat.

Geniewerken, huisvesting der troepen enz. Omtrent de verdedigingswerken valt over 1872 en de eerste maanden van 1873 het onderstaande mede te deelen, tevens als vervolg op het aangeteekende in het vorig verslag (blz. 29).

Te Batavia werd een aanvang gemaakt met den bouw der vleugelbatterijen van de strandlinie, en werden daarvan de regtervleugelbatterijen voltooid.

Met de slooping van de vesting Soerabaja, voor zoo ver deze aan het civiel bestuur was overgegeven, werd geleidelijk voortgegaan. Het voornemen om den verboden kring van de citadel Prins Hendrik in vredestijd vrij te maken, is om de hooge kosten opgegeven. Het plan tot verdediging van de oorlogshaven Soerabaja was bij het departement van oorlog in overweging.

Door het optreden van een nieuwen commandant en van een nieuwen eerstaanwezenden genie-officier in de 2de militaire afdeeling op Java werden de definitive plannen voor de strandverdediging van Samarang nog niet voltooid.

Aan de batterij op de landtong te Tjilatjap werd, voor zoo veel de beschikbare middelen toelieten, doorgewerkt. In Februarij 1873 is door de Indische Regering de uitvoering gelast van eenige bomvrije werken, enz. aan het noorderfront der batterij, waarvoor over dat jaar beschikbaar is gesteld f 110 000, zijnde circa 1/3 der geraamde kosten.

Op een gelijk bedrag, maar met eene gewijzigde bestemming, wordt ook gerekend bij de ontwerp-begrooting voor 1874. De overwegingen hier te lande omtrent de verdedigingswerken van Tjilatjap hebben namelijk zeer onlangs doen besluiten tot het maken van een afgerond geheel aan de bestaande versterkingen, doch op minder kapitalen voet dan waarop men begonnen is. Men zal zich bepalen tot het op de meest eenvoudige wijze sluiten der keel van de ten deele voltooide kustbatterij op de landtong en het bomvrije logies tot het hoogst noodige beperken. Daarvoor wordt gerekend op eene uitgaaf van vijf ton. Rekent men voor de aan de overzijde (op Noesa Kambangan) vereischte werken op gelijk bedrag, dan zal met de geheele voltooijing van hetgeen noodig wordt geacht om Tjilatjap tot eene versterkte vlugthaven voor oorlogs- en koopvaardijschepen te maken, in 't geheel nog eene uitgaaf van f 1 millioen zijn gemoeid.

De strandbatterijen te Padang werden gesloopt.

Van de verdedigingswerken tegen een inlandschen vijand kwam sedert de opgaaf in het vorig verslag, in 1872 nog te vervallen het fort te Joana, in de residentie Japara (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 177). In de eerste maanden van 1873 werd zulks ook bepaald met opzigt tot de redoute op Saleijer (gouvernement van Celebes), het defensief wachthuis te Sidjoek op Billiton en de redoutes te Kahaijan en te Pelarang in de residentie Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 27, 28 en 47).

De hygiénische verbeteringen aan gebouwen werden, volgens de in 1871 aangenomen regelen, waar noodig, voortgezet.

Ten behoeve van de gewone legervoorziening werd aan eenige nieuwe werken voortgearbeid of werden andere onderhanden genomen. De beschikbare fondsen lieten echter niet toe, de ontworpen plannen alle ten uitvoer te brengen.

Aan het in 't vorig verslag (bladz. 27) besproken beginsel, om de troepen zooveel mogelijk te legeren in gezonde plaatsen binnen 's lands, kon om die reden mede nog geen begin van uitvoering worden gegeven.

Herhaalde en hevige schokken van aardbeving werden in de maand October 1872 te Ambarawa en in de vesting Willem I waargenomen. Hetzelfde verschijnsel deed zich, hoewel in veel mindere mate, te Banjoebiroe voor, terwijl ook te Salatiga enkele schokken werden gevoeld. Uit voorzorg werden de troepen, die binnen de vesting Willem I garnizoen houden, tijdelijk in daartoe opgeslagen bamboezen loodsen gehuisvest, terwijl ook het garnizoen van Banjoebiroe één nacht bivouakkeerde, doch weder de kazernes betrok, toen het bleek, dat de aardbeving aldaar geen noemenswaardige schade had aangerigt. De troepen van Willem I bleven een geruimen tijd in de bamboezen loodsen gehuisvest en betrokken later, gedeeltelijk de localen van den beganen grond. De verdiepingslocalen, hoewel weinig beschadigd, zullen eerst weder worden betrokken, wanneer zulks met genoegzame veiligheid kan geschieden.

Het opstellen der van hier uitgezonden ijzeren kazernes te Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden), waarvan vroeger is melding gemaakt (verg. het verslag van 1871, bladz. 27), schijnt vertraging te ondervinden ter oorzake van niet-nakoming zijner verpligtingen door den aannemer, die reeds om verschillende redenen was moeten worden in gebreke gesteld. (1).

In verband met de ongunstige resultaten, in de laatste jaren bij eene consequente toepassing van het stelsel van uitbesteding verkregen, werd in 1872 eenige meerdere vrijgevigheid betoond in het verleenen van magtiging tot dadelijke uitvoering van werken in daghuur. Ten behoeve van het gewoon onderhoud werden in genoemd jaar slechts 3 aanbestedingen gehouden, waarvan er 1 gelukte, terwijl van 86 uitbestedingen voor de levering van materialen voor het gewoon onderhoud, slechts 7 eene toewijzing van de levering ten gevolge hadden. Van de 101 in genoemd jaar gehouden aanbestedingen voor herstellingen gelukten er slechts 9; de 16, uitgeschreven voor nieuwe werken, mislukten allen: slechts voor 2 dier werken werd de levering van materialen aangenomen. De beste uitkomsten werden nog verkregen bij de uitbesteding van materialen tot aanvulling der geniemagazijnen, voor bureau-meubilair, enz Van de 53 hiervoor gehouden uitbestedingen gelukten er namelijk 17.

Slechts enkele plaatsen kunnen worden genoemd, zoo als Djokjokarta, Palembang, Muntok en Riouw, waar in de laatste jaren de uitbestedingen meer en meer gegadigden vinden.

Heerendienstpligtigen zullen in 1873 vermoedelijk niet meer bij militaire werken behooven te worden ingedeeld (verg. overigens het lager aangeteekende in hoofdstuk **J**, afd. II, § 2, betreffende de heerendiensten in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Putboringen. Van Nortonsche pijpwelboringen wordt door het departement van oorlog, ter voorziening der verschillende garnizoenen van drinkwater, zooveel mogelijk partij getrokken.

De door het mijnwezen uitgevoerde artesische putboring in het militair kampement te Weltevreden, slaagde uitmuntend en zal veel kunnen bijbrengen tot het wegnemen van de hygiénische gebreken, die genoemd kampement nog aankleven.

Veldtelegraphen. Door het Indisch Bestuur is in 't laatst van 1872 het noodige aangevraagd voor een completen veldtelegraaph. Omstreeks medio 1873 waren de verschillende daartoe gevorderde behoeften voor uitzending bijna gereed. Een reglement op de bediening van den veldtelegraaph enz. werd intusschen reeds uitgezonden. (2)

Voor toepassing in Indie is ook dienstbaar gesteld een door den majoor-ingenieur Kromhout uitgedacht eenvoudig stelsel voor optische telegraphie, waarmede in de laatste maanden hier te lande proeven zijn genomen, die door een tweetal officieren der Indische genie zijn bijgewoond, zoo-

---

(1) Uit berigten van de eerste dagen van Junij jl. is gebleken dat bedoelde kazernes toen opgeleverd waren en dat in overleg met den kommandant der zeemagt het noodige werd verrigt om ze gereed te maken tot logies voor de verwachte 300 mariniers en hunne officieren, waarover zie hoofdstuk **E**, § 2. De opgestelde kazernes werden gezegd zich daartoe uitstekend te eigenen.

(2) In het vóór medio Augustus vertrekkend stoomschip *Prins van Oranje* is ook het materieel afgeladen.

mede door een paar onderofficieren, die reeds spoedig genoegzame vaardigheid in het seinen hebben opgedaan. Een seinregister met handleiding was onder ultimo Junij jl. ter perse. (1)

Vervoer- en ander materieel. Ter bevordering der transporten op het oorlogsterrein in Atchin, is onlangs het noodige verrigt voor de aanschaffing in Engeland van 50 paar assen met wielen; de kleinste helft daarvan moet hier te lande geleverd worden vóór ultimo Julij (2) en het overige in Augustus 1873.

Als een doeltreffend hulpmiddel bij de bewaking van legerstellingen is hier te lande ook de aandacht gevestigd op het aanbrengen van omheiningen van telegraaphdraad. Op de tijdige uitzending eener genoegzame hoeveelheid van zoodanig ijzerdraad, ten gebruike in het legerkamp voor Atchin, is onlangs orde gesteld.

Topographische dienst. Deze dienst, die een onderdeel uitmaakt van het departement van oorlog, en wel van de 4de afdeeling »Wapen der genie", is zamengesteld uit: 1°. een bureau, waarbij het geheele teekenpersoneel (34 personen) is te werk gesteld; 2°. zes opnemings-brigades, elk bestaande uit 2 officieren, waarvan één als brigade-chef en één voor de tertiaire triangulatie, wegmetingen enz., benevens 12 mindere militairen als opnemers; 3°. een lithographisch etablissement; 4°. een photographisch atelier en 5°. een instrumentmakerswinkel, de drie laatste inrigtingen alle regtstreeks behoorende bij het bureau te Batavia.

Behalve met de technische en administratieve contrôle over het werk der brigades, is het topographisch bureau belast met het vervaardigen van net-kopijen der door die brigades afgeleverde brouillon-kaarten, waarvoor in den laatsten tijd als regel de schaal van 1 : 10 000 is verkleind tot 1 : 20 000 (3), en het uit die gegevens zamenstellen der algemeene, met arceringen en kleuren bewerkte, overzigts-, zoogenaamde residentie-kaarten op de schaal van 1 : 100 000. Voorts heeft het genoemde bureau te bewerken de gegevens die door de geographische dienst ten behoeve der topographische opneming worden verstrekt, bestaande in opgaven: *a.* van de geographische lengte en breedte (eerstgenoemde ten opzigte van den meridiaan, gaande over de tijdklep van Batavia) der geographisch bepaalde primaire en secundaire punten; *b.* van de azimuths en afstanden der punten, zijnde een onderlinge afstand van 40 000 meters tusschen bedoelde punten als uiterste grens aangenomen, en *c.* van de hoogte dier punten boven het oppervlak der zee.

De brigade-chefs zijn, behalve met de eigenlijke opneming en kaartering, nog belast met het zamenstellen van eene topographische beschrijving en van een afstandswijzer met schetskaart van elke residentie waar hunne brigade werkzaam is.

Ten einde, in afwachting van de hier te lande plaats hebbende chromo-lithographische reproductie der overzigtskaarten, de militaire en civile autoriteiten reeds terstond in 't bezit te stellen van de nieuwste topographische kaarten hunner gewesten, wordt sedert eenigen tijd bij het topographisch bureau te Batavia, zoodra al de detailbladen der opneming van een gewest zijn ingekomen, behalve het ter lithographische reproductie bestemde gearceerde en gekleurde exemplaar, ook een geheel in Oost-Indischen inkt bewerkt en gewasschen exemplaar der overzigtskaart zamengesteld, bestemd om door middel der photographie te worden gereproduceerd. Dusdanige gephotographeerde residentiekaarten, blijkens *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 35, ook voor het publiek verkrijgbaar, zijn reeds vervaardigd van Krawang, Tagal, Japara, Pekalongan, Soerakarta en Samarang, terwijl die van Madioen welligt nog vóór het eind van 1873 zal gereed komen. Chromo-lithographische residentiekaarten zijn gereed, behalve van de in de laatste plaats genoemde gewesten Pekalongan, Soerakarta en Samarang, ook van Bagelen, Banjoemas, Kadoe en Djokjokarta, terwijl de kaarten die nog hier te lande in bewerking zijn, betreffen Cheribon en de drie in de eerste plaats genoemde residentien, namelijk Krawang, Tagal en Japara. De voltooijing daarvan is ten deele afhankelijk van het inkomen der verklaringen nopens het al dan niet ontdekken van misstellingen door de statistieke opneming, die zich in Cheribon en Japara nog met heropmetingen bezig houdt en in Krawang zelfs nog een aanvang moet noemen. Van deze laatste residentie zal hier te lande niet enkel de reproductie maar ook de zamenstelling zelve der overzigtskaart plaats hebben, eene proef die gebleken is geen bezwaar op te leveren en uit het oogpunt eener wenschelijk gebleken verdeeling van werkzaamheden bij den hier bedoelden topographischen arbeid alle aanbeveling verdient.

Van de 22 residentien op Java blijven, na de voren-genoemde 12, die allen reeds topographisch zijn opgenomen, door het militair personeel nog op te nemen: Batavia, Preanger regentschappen, Rembang, Soerabaja en Kediri, benevens Bantam, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki en Banjoewangi. In de vijf eerstgenoemde dezer gewesten zijn reeds opnemingsbrigades te werk gesteld, namelijk in Rembang sedert 't laatst van 1868, in Batavia sedert medio 1869, in Kediri sedert 't laatst van 1869, in Soerabaja sedert medio 1871 en in de Preanger regentschappen waar zich twee brigades bevinden, sedert 't laatst van 1871 en het begin van 1872.

Het door de zes opnemingsbrigades in 1872 opgemeten en in kaart gebragte terrein, bedroeg gezamenlijk 2317 □ Java-palen, verdeeld als volgt: Rembang 899, Batavia 286, Kediri 749 (vroeger opgenomen respectivelijk 855, 952 en 1198), Soerabaja 136, Preanger regentschappen 247 (in beide laatste residentien moesten de werkzaamheden zich nog grootendeels tot tertiaire triangulatie en wegmetingen bepalen).

Van het personeel der brigades, onder ult°. 1872 op 29 opnemers na voltallig, werden gedurende de maanden Januarij tot en met April en Julij tot en met November twee opnemers toegevoegd aan de expeditie naar de oostkust van Sumatra (Goenong-Tinggi en Deli), om de doorloopende terreinen, zoowel tijdens als na den afloop der krijgsverrigtingen, op te nemen en in kaart te brengen. Pogingen worden in het werk gesteld om het incompleet aan opnemers gaandeweg aan te vullen, tot welk einde een speciale cursus voor de topographische dienst bij het corps pupillen te Gombong is opgerigt (zie bladz. 40 hiervoren).

Omtrent de bij het topographisch bureau als teekenaars gebezigde inlanders (allen, ten getale van 18, jongelieden van goeden huize) wordt gunstig gerapporteerd. Het door hen geleverde teekenwerk (althans dat met tranches en met kleuren) wordt zeer goed genoemd. Voor het beschrijven der kaarten zijn zij echter minder geschikt.

Aangaande het opnemingswerk van de Buitenbezittingen werd bepaald (October 1872), dat de topographische kaarten der Padangsche bovenlanden op het terrein zooveel mogelijk zullen worden volledig gemaakt en verbeterd en dat tevens eene herziening zal worden onderhanden genomen der afstandswijzers van Sumatra's westkust. Die werkzaamheden zullen worden opgedragen aan een officier der topographische dienst, tijdelijk boven de formatie te voeren, bijgestaan door een zestal inlandsche militairen.

Bij het topographisch bureau werd gedurende 1872 voortgegaan met in zwarten inkt (1) in het net teekenen der brouillon-detailbláden (schaal 1 : 20 000) van de residentien Batavia, Rembang en Kediri; die van de residentie Madioen werden geheel voltooid, om door middel der photo-autographie te worden gereproduceerd. De gewasschen overzigtskaart, schaal 1 : 100 000, der residentie Samarang, in 1871 aangevangen, werd afgewerkt en door middel der photographie gereproduceerd; die der residentie Madioen op nieuw onderhanden genomen. Aan de gearceerde overzigtskaart van deze residentie, schaal 1 : 100 000, werd voortgewerkt en zal deze hoogst waarschijnlijk tegen het begin van 1874 gereed zijn.

(1) Het bedoelde personeel is reeds in Julij jl. naar Indie vertrokken; het register enz. benevens de seintoestellen en lantaarns zullen spoedig volgen.

(2) Wordt afgeladen in het stoomschip *Prins van Oranje* (zie de voorgaande noot).

(3) Tot laatstbedoelde schaal werden toch reeds vroeger de brouillons gereduceerd, hetzij bij de photo- of photo-autographische reproductie der net-kopijen, hetzij reeds dadelijk bij de vervaardiging dier kopijen zelven.

(1) De kaartering der brigades geschiedt uitsluitend met kleuren.

Nog werden kaarten, schaal 1 : 10 000, vervaardigd van de garnizoensplaatsen Samarang, Willem I, Salatiga, Magelang, Soerakarta, Djokjokarta, Ngawi en Makassar met omstreken, om op de schaal van 1 : 20 000 photo-autographisch te worden gereproduceerd, ten dienste van de praktische oefeningen der aldaar in garnizoen liggende troepen; die voor de garnizoenen Samarang Djokjokarta werden reeds voltooid en afgedrukt.

De staten aangevende de verbeterde spel- en schrijfwijze der op de gephotographeerde kaart der residentien Krawang (schaal 1 : 20 000) en Bagelen (schaal 1 : 100 000) voorkomende namen, werden in 1872 der Regering aangeboden, de laatsten om daarvan hier te lande partij te trekken bij eene tweede oplage der chromo-lithographische kaart van deze residentie.

In het eerste semester 1872 zijn achtereenvolgens voor de residentien Krawang, Samarang, Bagelen, Djokjokarta en Japara de bij het topographisch bureau, in verband tot de uitkomsten der topographische opneming, zamengestelde nieuwe afstandswijzers ingevoerd, welke met de daarop afgedrukte schetskaartjes dier gewesten (schaal 1 : 500 000) zijn opgenomen in *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 209.

Sedert zijn ook voor Kadoe en Soerakarta nieuwe afstandswijzers vastgesteld, welke in het *Staatsblad* zullen worden geplaatst zoodra de schetskaartjes gereed zijn.

Met betrekking tot de Buitenbezittingen bepaalden zich de werkzaamheden van het topographisch personeel tot de voltooijing van de gearceerde overzigtskaart betreffende de sedert ultimo Maart 1870 tijdelijk gestaakte opneming in de bovenlanden van Palembang (de Pasoemah); de kopiering van de door de civile opneming op Celebes (zie lager hoofdstuk **J**, afd. V, § 3) vervaardigde kaart van het leenvorstendom Boni (schaal van 1 : 50 000); de zamenstelling van eene kaart (schaal 1 : 20 000) en eene verzamelkaart (schaal 1 : 500 000) der Paneij- en Bilah-rivieren; de verbetering van de verschillende reeds aanwezige kaarten van de Buitenbezittingen; terwijl eindelijk werd doorgewerkt aan de zamenstelling van eene overzigtskaart van Celebes, schaal 1 : 100 000.

De blijkens 't vorig verslag in 1871 bij het topographisch bureau onderhanden kaarten op de schaal 1 : 500 000 van de rijken Atchin en Siak Sri Indrapoera en onderhoorigheden zijn in den loop van 1872 gereed gekomen. Voor de zamenstelling der eerstbedoelde kaart en eener bijbehoorende topo- en ethnographische beschrijving was onder andere gebruik gemaakt van de door den militairen kommandant van Sumatra's Westkust verzamelde bijdragen en van de rapporten omtrent het bezoek van dat rijk door Zr. Ms. stoomschip *Djambi* in het najaar van 1871.

Wat de (voorloopige) kaart van Siak en onderhoorigheden betreft, is de resident van Riouw uitgenoodigd (Julij 1872), die kaart plaatselijk te doen verbeteren, onder bijvoeging van zoodanige mededeelingen als strekken kunnen tot zamenstelling van eene zoo volledig mogelijke geographische-topographische beschrijving van het Siaksche rijk.

Door het photographisch atelier werden gedurende het jaar 1872 de voor de dienst in Indie benoodigde exemplaren afgeleverd van de gewasschen overzigtskaart der residentie Samarang, schaal 1 : 100 000, en van de kaart der Paneij- en Bilah-rivieren (Oostkust van Sumatra), schaal 1 : 500 000.

Behalve deze en meer andere werkzaamheden, werden nog photographische en photo-autographische kaarten tegen betaling voor particulieren vervaardigd, tot een bedrag van f 806,75.

Wegens het groote nut der photo-autographie boven de photographie, namelijk meerdere duurzaamheid bij snellere en goedkoopere reproductie, heeft men getracht, de photo-autographie ook dienstbaar te maken aan de reproductie der gewasschen overzigts- of residentiekaarten. Hierin is men tot dusver niet geslaagd. De verwachting dat de lichtdrukmethode (de zoogenaamde Albertypie), het middel zou zijn tot bedoelde reproductie, is mede nog niet vervuld. De proefnemingen worden echter voortgezet.

De uitgaven der topographische dienst over 1872 bedroegen, voor zooveel bekend: militaire verkenningen f 250 227, topographisch bureau (met inbegrip van het lithographische etablissement en den instrumentmakers-winkel), f 41 937, en photographisch atelier f 3027; te zamen f 295 191.

De kosten van het lithographisch etablissement (over 1872 f 10 467), werden in dat jaar ruim vergoed door de waarde van het afgeleverde, bedragende voor particulieren f 385, voor de gouvernements-bureaux f 10 895. De verrekening van de kosten dezer gouvernements-bestellingen geschiedt sedert 1 Augustus 1872 volgens het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 133.

De formatie van het personeel bij de photographische werkplaats en den intrumentmakers-winkel is in den aanvang van 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 32 en 2) definitief vastgesteld.

Administratie. Door de in het vorig verslag (blz. 31) reeds besproken, vereenvoudigde inrigting der administratie bij de compagnien en detachementen der verschillende corpsen werden de troepen-officieren zooveel mogelijk ontheven van administrative werkzaamheden en deze overgebragt op de eigenlijke administrateurs (kwartiermeesters). De aangebragte vereenvoudigingen zijn in het belang van de mobiliteit van het leger en zullen, volgens verzekering van het legerbestuur, de administrative verwikkelingen, die zoo dikwerf een gevolg waren van langdurige expeditien, voorkomen. De bedoelde nieuwe bepalingen maken een gedeelte uit van het nieuwe reglement van administratie voor de landmagt, met de zamenstelling waarvan zich eene commissie onledig houdt.

Tractementen enz. der officieren en militaire ambtenaren. De sedert 1859, naar aanleiding der toenmalige tractementsverhooging voor sommige rangen (zie het verslag over dat jaar, bladz. 100) voorgenomen volledige verbetering der inkomsten van alle officieren en van de militaire ambtenaren (tot nog toe door verschillende inzigten zoowel over onderdeelen der regeling als over den omvang der finantiele gevolgen telkens vertraagd), is naar aanleiding van laatstelijk ontvangen Indische voorstellen van de tweede helft van 1872, in 1873 bij het Opperbestuur op nieuw in behandeling genomen.

De ontworpen regeling, omtrent wier noodzakelijkheid in beginsel zoowel uit een oogpunt van billijkheid jegens de betrokken militaire landsdienaren als in het belang van een gewenscht gehalte van den Indischen officiersstand, bij de zich inmiddels opgevolgd hebbende besturen geen verschil van gevoelen bestond, strekt, met inachtneming der wijzigingen, die daarin hier te lande op enkele punten worden noodig geacht, tot:

a. verhooging van de tractementen van alle officieren tot en met den rang van kolonel ingesloten, hetgeen eene meerdere uitgaaf vereischt van f 407 040 's jaars;

b. verhooging van de tractementen der militaire ambtenaren, in 't geheel eene verhooging gevende van f 6420 's jaars;

c. betere regeling van de indemniteit voor fourrage van paarden, in dier voege dat die vergoeding slechts worde uitgekeerd voor zoo veel paarden als de officier in het belang der dienst werkelijk behoeft, maar dan ook tot een aan de kosten van onderhoud beantwoordend bedrag; welke herziening zal leiden tot eene mindere uitgaaf van f 8880 's jaars;

d. meer volledige en, aan de verschillende militaire betrekkingen meer geëvenredigde, regeling der repraesentatiekosten, minder juist „tafelgelden" genoemd, en der vaste toelagen; zich oplossende in eene meerdere uitgaaf van f 23 736 's jaars; en eindelijk tot:

e. herziening van het tarief der vivresgelden, tot dus ver toegekend aan officieren op afgelegen buitenposten geplaatst, waar de aanschaffing der levensbehoeften bijzondere onkosten vereischte, hoedanige bijslag echter op vele dier buitenposten door veranderde omstandigheden geacht werd te kunnen vervallen en op andere gevoegelijk te kunnen worden verminderd, in dier voege dat op de bedoelde vivresgelden eene som van f 48 362 's jaars zou kunnen worden bespaard. (1)

(1) Volgens de aangegeven grondslagen is in Julij 1873 de ontworpen regeling door de Koning goedgekeurd. De Gouverneur-Generaal is mitsdien gemagtigd tot de gelijktijdige toepassing der voorgedragen vermeerderingen en verminderingen over te gaan, nadat de vereischte meerdere uitgaven, tot een totaal bedrag van f 379 954, zullen zijn toegestaan bij de Indische begrooting voor 1874.

Soldijen en verhoogde soldijen enz. In den aanvang van 1873 zijn door de Indische Regering voorstellen gedaan tot verhooging van de soldijen der onderofficieren en korporaals, tusschen wier inkomsten zoo onderling als tegenover die der ongegradueerden geene behoorlijke evenredigheid bestond. Voor de mindere militairen was, vooral sedert de invoering in 1870 van een aanmerkelijk verbeterd voedingstarief (zie het verslag van 1871, blz. 29), eene *algemeene* soldijverhooging minder urgent. Te hunnen aanzien beoogen de voorstellen eene soldijvermeerdering enkel voor de oudgediende soldaten (gereëngageerden), en zulks tegen vermindering der hooggestelde premien bij reëngagement in Indie. Overigens is ook eene verbeterde regeling van de inkomsten van het hospitaal-personeel voorgesteld, voor welke dienst het op de tegenwoordige voorwaarden veelal aan geschikte vrijwilligers ontbreekt, mitsgaders eene soldijverhooging, zoowel voor de stukrijders bij de artillerie als voor de hoornblazers bij de vestingartillerie en bij de mineurs en sappeurs. Wijders is de wenschelijkheid aangetoond eener verhooging van de gratificatie voor eerste uitrusting bij bevordering tot adjudant-onderofficier. Onder ultimo Julij 1873 waren deze verschillende voorstellen, die, na aftrek der aangeprezen vermindering van reëngagementsgelden, nog eene meerdere uitgaaf van f 214 800 's jaars zouden vorderen, bij de Regering hier te lande in overweging. (1)

Officiers-kleedingmagazijn. Ten vervolge van het voorkomende op blz. 29 van het verslag van 1871 valt mede te deelen, dat sedert door den Koning magtiging is verleend om de schade, welke uit eene liquidatie van het algemeen officiers-kleedingmagazijn zal voortvloeijen, in haar geheel te nemen voor rekening van den lande. Den legerkommandant is aangeschreven om te zijner tijd de noodige voorstellen tot regeling dezer aangelegenheid te doen. Voorts is deze gemagtigd om aan de officieren te doen terugbetalen hetgeen door ieder hunner is bijgedragen aan het officierskleeding-reservefonds, na aftrek van elks saldo-schuld aan het magazijn op 1 Julij 1871, en om de aanzuivering van laatstbedoelde saldo-schuld, voor zooverre deze het bijgedragene aan het fonds mogt overtreffen, ook na 1 Julij 1871 (datum der opheffing van het magazijn) op den tot hiertoe gevolgden voet te doen plaats hebben door middel van korting op hunne tractementen.

Spaarkassen Volgens het laatst geverifieerde verslag van het militair spaarfonds, werd op het einde van 1870 daarvan gebruik gemaakt door 237 personen, met een gezamenlijk te goed van f 21 833. Gedurende dat jaar werd ingelegd f 11 832, en teruggevorderd f 8960, zijnde respectivelijk f 1809 en f 1148 meer dan in 1869.

Voeding. De vroeger aangekondigde proef op kleine schaal met gepreserveerde erwtenvleeschworsten (500 stuks) heeft, bij de daarvan in 1872 aan de te Tjikarang gekampeerde troepen en aan de in Julij naar Deli vertrokken expeditionaire kolonne gedane verstrekking, niet aan de verwachting voldaan, daar sommige partijen waarschijnlijk door de voor het tropisch klimaat onvoldoende verpakking, bij gereedmaking voor het gebruik, meer of min aan bederf onderhevig waren bevonden. Wegens de voedzaamheid en gemakkelijkheid van bereiding (twee eigenschappen welke voor troepen te velde bijzondere waarde hebben), is in Julij jl. besloten de proef met 2000 stuks te herhalen, te leveren medio September aanstaande. (2) Bij de uitzending zal eene door het legerbestuur aangegeven betere verpakkings-methode worden gevolgd.

Aan de voorgenomen bestelling van Australisch geconserveerd vleesch (zie het vorig verslag blz. 31), werd geen gevolg gegeven toen het bleek, dat het gebruik van dit artikel op den duur geene aanbeveling verdiende. Door tusschenkomst van den Nederlandschen consul-generaal te Melbourne werd in 1872 echter aldaar eene aanzienlijke bestelling gedaan voor eene proefneming op groote schaal met het zoogenaamde Corned-beef, nadat eene hoeveelheid van deze vleeschsoort, te Batavia plaatselijk aangekocht ten behoeve van de expeditionaire troepen, uitnemend had voldaan, en niet duurder bleek te zijn dan het geconserveerde vleesch (preserved meat.)

Hoewel in 1872 het LIEBIG's vleesch-extract, blijkens het vorig verslag, onder de voedingsmiddelen van het leger werd opgenomen, besloot het legerbestuur, ten gevolge van sedert ontvangen ongunstige rapporten, na verbruik van den aanwezigen voorraad met de verstrekking van dit extract op te houden. Door herhaalde scheikundige onderzoekingen en verdere proefnemingen was toch het bewijs geleverd, dat het LIEBIG's vleesch-extract als voedingsmiddel nagenoeg geene waarde bezit en niet uitsluitend als surrogaat voor dierlijk voedsel kan worden gebezigd; hoogtens kan het geschikt worden geacht als opwekkend en smaakverbeterend middel.

Verlichting der hospitalen, kampementen en wachten. Bij *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 92, werd bepaald, dat de verlichting der hospitalen, kampementen en wachten ook met petroleum zal kunnen geschieden.

Met de Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij te Batavia werd eene overeenkomst aangegaan, om van en met 1 Januarij 1873 tot en met ultimo September 1882 de militaire kampementen en wachten te Weltevreden, Rijswijk en Meester-Cornelis met gas te verlichten. De kosten van eerste aanschaffing der gasleidingen en der verschillende toestellen bedroegen f 13 898.

Benoodigdheden voor het leger. Bij meerdere expeditien was de wenschelijkheid gebleken, om den soldaat te velde te voorzien van een broodzak, bestemd tot het medenemen van vivres voor eenige dagen, ten einde daardoor den belemmerenden nasleep van koelies bij patrouilles, verkenningen, enz. te verminderen. In October 1872 werd dien ten gevolge bepaald, dat voortaan aan elk te velde trekkend minder militair een broodzak in gebruik zal worden gegeven.

In April 1872 werd magtiging gegeven om het voor het leger benoodigde leder uit Australie te ontbieden. Sedert zijn twee partijen van dat leder ontvangen, hetwelk bij het militair huis van arrest te Samarang tot schoenen is verwerkt die in beproeving zijn gegeven.

Op grond van de goede uitkomsten, ook wat de besparing van werkloon betreft, die de ingebruikstelling van naaimachines voor kleeder- en schoenmakerswerk bij deze inrigting oplevert, zal het aantal dier werktuigen, door de uitzending in de eerste maanden van 1873 van 11 en 5 stuks, niet onbelangrijk vermeerderd worden.

Eene vrij beduidende besparing is ook verkregen door de in 1872 plaats gehad hebbende herziening van het betalings-tarief bij de kleêr- en schoenmakerij van het militair huis van arrest, zoowel voor de werkbazen als voor de gedetineerden, bestaande in de vervanging der stuksgewijze belooning door daggelden.

Ambulance-voorwerpen. Vermits voor het militair ziekenvervoer door middel van de in Indie gebruikelijke draagbaren (zoogenaamde brancards met tent) meer manschappen gevorderd worden dan bij het transport in raderbaren, zijn in den loop van 1872 een twaalftal dezer laatste, ingerigt volgens een met bemoeijenis der geneeskundige dienst verbeterd model, bij eenige groote garnizoenen tot proef in gebruik gegeven.

Voor hetzelfde doel werden ook eenige ligte brancards van verschillend model bij de expeditien ter Sumatra's Oostkust medegevoerd.

Als een doeltreffend en weinig manschappen vorderend middel van vervoer voor zwaar gekwetsten, vooral op

(1) De voorgedragen maatregelen zijn sedert aan 's Konings goedkeuring onderworpen, behoudens eene beperking wat betreft de voorgestelde soldij-verhooging voor de gegradueerden, in dien zin namelijk dat de verhoogde soldij eerst worde toegelegd aan de onderofficieren en korporaals, die twee jaren in hun graad hebben gediend, en met geheele uitsluiting van de onderofficieren, élèves voor den officiersrang.

Door deze beperking, die aan het doel der verhooging (het vormen en *in dienst houden* van een deugdelijk kader) niet zal schaden, wordt tevens de hooger genoemde meerdere uitgaaf tot op omstreeks f 140 000 teruggebragt. Wegens het verband tot de Indische begrooting zullen de maatregelen casu quo eerst in 1874 in werking treden.

(2) De uitzending zal nog vóór het einde van Augustus kunnen plaats hebben.

oneffen terrein, is hier te lande aangeprezen de raderbaar (lechophore) ontworpen door een Nederlandsch officier van gezondheid (den heer C. de Mooy). Ten gebruike op het oorlogsterrein in Atchin zijn in Junij 1873 een 10tal enkele en 2 dubbele dezer lechophoren besteld, benevens 10 draagbare hangmat-brancards, insgelijks volgens het stelsel de Mooy. (1)

De in 1869 (zie het verslag van dat jaar bladz. 25) bij wijze van proef naar Indie uitgezonden verbandransel met instrumenten (Nederlandsch model) is gebleken bij gebruik zoo te velde als op militaire marschen geene voordeelen aan te bieden boven de voor Indie aangenomen veldverbandtasch.

Roode Kruis. Het te Batavia gevestigde centraal comité voor Nederlandsch Indie van de vereeniging het Roode Kruis (zie het vorig verslag bladz. 31), gaf bij vernieuwing zoowel bij de expeditien naar Deli (Sumatra) en Balangnipa (Celebes) als bij die naar Atchin, herhaaldelijk overtuigende bewijzen van warme belangstelling in het lot van den Nederlandsch-Indischen krijgsman te velde; eene belangstelling, die door het geheele leger dankbaar wordt gewaardeerd.

(1) Een gedeelte wordt afgeladen in het vóór medio Augustus vertrekkend stoomschip *Prins van Oranje* om spoedig door het overige te worden achtervolgd.

Ten gevolge van de rapporten over de praktische waarde van de artikelen, door de vereeniging toegezonden, ontving het centraal comité van het legerbestuur een opgave der artikelen die voor den soldaat te velde het meest doelmatig en aangenaam zijn. Naar deze opgave heeft het comité zich bij latere verzendingen met de meeste welwillendheid geregeld.

Tot ruime hulp der zieken en gewonden bij laatstgenoemde expeditie zag het Indische centraal-comité zich onder andere in staat gesteld door de beschikbaarstelling langs telegraphischen weg (April 1873) van belangrijke sommen door de Nederlandsche vereeniging, onder andere van f 25 000 door het hoofdcomité en van f 10 000 door de afdeeling Rotterdam. Bovendien werden onderscheidene collis goederen tot hulp en verkwikking onzer strijders en tot verzachting van hun lot door het hoofd comité en de afdeeling Amsterdam per stoomschip naar Batavia en Padang uitgezonden.

§ 4. *Krijgsverrigtingen, enz..*

Sumatra.

Atchin. De expeditionaire magt, die den 22sten Maart 1873 onder het opperbevel van den generaal-majoor J. H. R. Köhler van Java naar Atchin vertrok, was, wat de landmagt betrof, zamengesteld als volgt:

	Officieren.		Minderen.		Totaal-generaal.			
							Paarden.	
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Officieren.	Minderen.	Officieren.	Minderen.
Opperbevelhebber en staf	6	„	6	„	6	6	7	„
Infanterie: 3de bataillon (van Samarang en Willem I), 9de en 12de bataillon (van Weltevreden), één bataillon barissan van Madura (half bataillon Bangkallang en half bataillon Sumanap-Pamakassan). Het 9de en 12de bataillon gewapend met achterlaadgeweren; de overige infanterie met getrokken infanteriegeweren	89	28	761	1934	117	2695	6	„
Cavalerie: detachement van het escadron te Rijswijk	3	„	60	„	3	60	3	50
Artillerie: een halve veldbatterij (4 getrokken kanons van 8 c. M.), eene bergbattterij (4 houwitsers van 12 c. M. en 8 mortieren van 12 c. M.) benevens eenige vesting-artillerie (2 mortieren van 20 c. M.)	9	„	139	99	9	238	8	85
Genie: een compagnie mineurs en sappeurs van Banjoe Biroe, eenige geniewerklieden, opnemers en teekenaars	8	„	72	47	8	119	3	„
Militaire administratie	11	„	30	„	11	30	1	„
Geneeskundige dienst	15	„	62	39	15	101	2	„
Totaal	141	28	1130	2119	169	3249	30	135
					3418		165	

Onder beheer der militaire administratie werden aan de expeditie als koelies toegevoegd 1000 bannelingen en 50 mandoors.

De transportvloot bestond uit de zes volgende stoomschepen van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij: *William Mackinnon*. *Gouverneur-Generaal Mijer*, *Baron Sloet van de Beele*, *Baron Bentinck*, *Koning Willem III* en *Cores de Vries* en verder uit 5 koopvaardijschepen, waarvan 2 aangewezen als vivres- en kleedingschip en 1 ingerigt tot ziekenschip.

De maritime magt, onder bevel van den kapitein ter zee J. F. Koopman, was zamengesteld uit de volgende schepen en vaartuigen, ten deele reeds in de Atchinsche wateren aanwezig.

	Officieren, adelborsten, enz.	Minderen.		TOTAAL GENERAAL.	
		Europeanen.	Inlanders.	Officieren, adelborsten, enz.	Minderen.
Militaire marine.					
Schroefstoomschip 1ste klasse *Djambi*, voerende 16 stukken; bovendien aan sloep- en landingsgeschut 8 kanons en mortieren, waarvan 2 op landingsaffuit	15	200	41	15	241
Schroefstoomschip 2de klasse *Citadel van Antwerpen*, voerende 13 stukken; bovendien aan sloep- en landingsgeschut 7 kanons en mortieren, waarvan 2 op landingsaffuit	15	185	41	15	226
Schroefstoomschip 2de klasse *Marnix*, voerende 6 stukken; bovendien aan sloep- en landingsgeschut 6 kanons en mortieren, waarvan 1 op landingsaffuit	11	110	36	11	146
Stoomschip 4de klasse *Coehoorn*, voerende 6 stukken; bovendien aan sloep- en landingsgeschut 4 kanons en mortieren	5	65	23	5	88
Raderstoomschip *Soerabaija*, voerende 2 stukken; bovendien aan sloep- en landingsgeschut 7 kanons en mortieren .	8	130	57	8	187
Raderstoomschip *Sumatra*, voerende 4 stukken; bovendien aan sloep- en landingsgeschut 6 kanons en mortieren, waarvan 1 op landingsaffuit.	6	75	30	6	105
Vijf stoombarkassen, bemand en bewapend uit de schepen.					
	60	765	228	60	993
Gouvernementsmarine.	Gezaghebbers, stuurlieden en machinisten.				
Raderstoomschip *Siak*, voerende 5 kanons.	8	»	45	8	45
Raderstoomschip *Bronbeek*, voerende 6 kanons	8	»	35	8	35
Acht gewapende booten, te zamen voerende 8 ijzeren 3℔ en 16 bronzen 1℔.	»	»	128	»	128
Een adviesboot, voerende 2 bronzen 1℔	»	»	11	»	»
	16	»	219	16	219

benevens eene landingsdivisie van 450 mariniers en matrozen, waarvan 300 als infanterie met geweren gewapend, 50 tot bediening van 5 stukken landingsgeschut en 100 voor ambulance en transport.

In den voormiddag van den 5den April liet de transportvloot, welke zich te Penang vereenigd had, het anker voor Atchin vallen, alwaar inmiddels reeds sedert 22 Maart vereenigd waren Zr. Ms. stoomschip *Citadel van Antwerpen*, aan boord waarvan zich de gouvernements-commissaris bevond, zoomede Zr. Ms. stoomschepen *Marnix* en *Coehoorn* en de gouvernements-stoomer *Siak*, uitmakende het dien commissaris begeleidend eskader, mitsgaders Zr. Ms. stoomschip *Djambi*, den 29sten voor Atchin aangekomen. In den namiddag van den 5den April verscheen ook ter reede Zr. Ms. stoomschip *Soerabaja* met den kommandant der maritime middelen, den kapitein ter zee J. F. Koopman, den 7den en 8sten April gevolgd door Zr. Ms. stoomschip *Sumatra* en den gouvernements-stoomer *Bronbeek*.

Om het verband niet te verbreken, worden hier de verrigtingen van land- en zeemagt gelijktijdig behandeld, en zal men, wat die der marine betreft, tevens teruggaan tot op de aankomst van den gouvernements-commissaris.

Het eskader dat den vertegenwoordiger der Nederlandsch-Indische Regering begeleidde, ankerde den 22sten Maart

1873 ter reede Groot-Atchin, juist tegenover de aan het strand gelegen forten, op $2^1/_2$ à 3 kabellengten (450—675 meter) uit den wal.

De kraton was niet te zien, doch door hoekmetingen op een in de nabijheid van den kraton staanden boom werd de afstand bepaald op 3600 meter.

Te Atchin werden geduchte toebereidselen tot tegenweer gemaakt. Aan de oostkust der rivier was een kamp opgerigt, waarvan de bezetting door den kommandant der *Citadel van Antwerpen* werd begroot op 500 man. Volgens de berigten van den tolk was aan de monding der rivier eene magt van 3000 man verzameld, welke tot 25 000 man zou worden opgevoerd.

Toen, na vruchtelooze onderhandelingen, door den gouvernements-commissaris den 26sten Maart aan den Sultan de oorlog verklaard was, achtte de kapitein-luitenant ter zee J. W. Binkes, kommandant van Zr. Ms. stoomschip *Citadel van Antwerpen*, het niet raadzaam, met de hem ten dienste staande magt, al dadelijk eene landing te beproeven, en bepaalde men zich in afwachting van de komst der troepen tot het beschieten der versterkingen.

De *Citadel van Antwerpen* stoomde den 31sten Maart naar Pedro-Punt. Bij het opstoomen werden door de aldaar gelegen zeer volkrijke kampong Moekim XXIII, vele witte vlaggen vertoond, hetgeen echter niet belette, dat tegen de gewapende stoombarkas, afgezonden om te beproeven onderhandelingen aan te knoopen, door de aan het strand verzamelde menigte, eene dreigende houding werd aangenomen; zoodat men onverrigter zake naar boord moest terugkeeren. Op de onder de kampong ten anker liggende praauwen werden eenige schoten gedaan, waarna de *Citadel van Antwerpen* naar Groot-Atchin terugkeerde en de *Djambi* bij Pedro-Punt werd geposteerd om den invoer van wapens en amunitie tegen te gaan.

Den 5den April, toen de transportvloot voor Atchin ten anker was gekomen, ging de kapitein ter zee J. F. Koopman over aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Djambi*, dat zich weder bij het voor Atchin liggend eskader gevoegd had, en nam het bevel op zich over de vereenigde maritime middelen.

Des anderen daags, onder een heftig vuur van den vijand, debarkeerde de opperbevelhebber der expeditie met vier compagnien infanterie tot het doen eener verkenning. De daarvoor gebezigde sloepenmagt, onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee Binkes, bestond uit 16 gewapende sloepen en 2 stoombarkassen. Door de sloepen werd, al roeijende naar het strand, een goed onderhouden vuur op den vijand gerigt, terwijl de *Coehoorn* en *Siak* met 4 kruisbooten op sleeptouw, onder den wal stoomden, om het landingsterrein met kartetsvuur schoon te vegen. De *Djambi* en *Citadel van Antwerpen* verontrustten den vijand met granaatvuur. Beschermd door de *Coehoorn* en *Siak* met 4 kruisbooten, die den vijand hevig beschoten, en waarbij vooral de *Coehoorn* onder het vuur van 's vijands geschut zeer doelmatig manoevreerde, bewogen de gedebarkeerde troepen zich oostelijk langs het strand. De verkenning liep bevredigend af.

Bij het weder embarkeren der troepen, dat tegen den middag in de beste orde plaats had, werd op deze en op de schepen een sterk geschut- en geweervuur geopend uit het oostelijk steenen fort, dat onmiddellijk door de *Djambi* en de *Citadel* krachtig en met goede resultaten werd beantwoord. Laatstgenoemde bodem, die door eenige kogels in den romp getroffen werd, schoot den vlaggestok van het fort neêr, die echter dadelijk weêr werd opgerigt. De stoomer *Sloet van de Beele* werd door een kanonkogel getroffen. Den vijand werden belangrijke verliezen toegebragt; de onzen (alleen de landmagt) bekwamen vier gewonden.

De transportschepen werden zooveel noodig digter bij den wal gesleept om het debarkeren van troepen enz. te vergemakkelijken, terwijl de *Marnix*, die vóór de rivier van Atchin had post gevat, om het opbouwen eener versterking aldaar te beletten, den 7den 's morgens digt bij de *Citadel van Antwerpen* ankerde.

Dien dag werd het oostelijke fort door de *Marnix* en de *Coehoorn* beschoten, ten einde het opstellen van geschut tegen te gaan.

Den 8sten, 's morgens ten 5 uur, verzamelden zich 16 gewapende sloepen en 4 stoombarkassen onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee Binkes. Van de stoombarkassen werd 1 ter beschikking gesteld van den opperbevelhebber en werden 2 onder bevel van een luitenant ter zee 2de klasse aangewezen om sloepen met troepen, vlotten met artillerie enz. naar den wal te slepen. Nog vóór 6 uur roeiden de gewapende sloepen in linie in den breede strandwaarts. De linkervleugel der sloepenmagt werd gesteund door het vuur der oorlogsschepen, en de regtervleugel door dat der kruisbooten.

Met een goed onderhouden vuur, dat echter flink werd beantwoord, werden de sloepen ontvangen. De *Sumatra*, *Coehoorn* en *Siak* waren onder stoom gegaan, ten einde, daar waar noodig, te adsisteren. De sloepen der ingehuurde transportschepen, zeer voldoende in getal, werden door de *Coehoorn* en de *Siak* zoo digt mogelijk bij den wal gesleept.

Omstreeks ten 8 ure waren de eerste troepen onder het vuur der forten gedebarkeerd, waarop de Atchinezen van alle zijden aanstroomden. Zij werden echter door het goed gerigt granaat- en kartetsvuur der schepen afgeweerd.

De geheele marine-landingsdivisie, zoo als boven is opgegeven sterk 450 man (daaronder ook het personeel voor ambulance- en transportdienst), onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee Binkes, werd aan de troepenmagt toegevoegd. Van dezen werden bij het debarkeren drie man gekwetst, namelijk een adelborst 1ste klasse, die den volgenden dag aan de bekomen wonden overleed, en twee Europesche matrozen.

De manschappen ter bewaking der gewapende sloepen, daarin achtergebleven, bemanden een paar sloepen en steunden daarmede den regtervleugel der troepenmagt; de *Sumatra* dekte westelijk van de landingsplaats de positie der troepen, en bragt het lilla-vuur, dat op de onzen was geopend, spoedig tot zwijgen.

Ten 10 uur werden de debarkerende troepen hevig beschoten uit het oostelijke fort, welke versterking echter door de wèlgerigte schoten van de *Citadel van Antwerpen* en de *Marnix* eveneens spoedig tot zwijgen werd gebragt.

De opperbevelhebber, het plan hebbende het fort om te trekken, had den kommandant der maritime middelen daarmede in wetenschap gesteld, zoodat de aanval op de versterking, die ten ongeveer 11 uur plaats had, niet door het vuur der schepen werd ondersteund, uit vrees onze troepen te treffen.

Ten 3 uur had een tweede aanval op het fort plaats, ondersteund door het vuur der stoomschepen *Sumatra* en *Coehoorn*, die onder den wal te gelijk met de troepen avanceerden. Het vuur van den vijand was hevig en de troepen waren genoodzaakt ten 5 uur andermaal terug te trekken. De vijand liet 80 dooden achter; onzerzijds sneuvelden 9 minderen en werden 41 gewond. Van de officieren werden er 5 geblesseerd.

Nadat het vijandelijk vuur had opgehouden, kwamen de onder stoom zijnde schepen beoosten de landingsplaats ten anker, behalve de *Siak* en *Bronbeek*, die westelijk geposteerd werden, en welk laatste vaartuig dien dag ten 11 uur was aangekomen.

Het debarkeren der troepen, artillerie, enz was den geheelen dag onafgebroken voortgezet, waarbij de stoombarkassen, zoomede de *Bronbeek* zeer goede diensten verrigtten. Een gedeelte artillerie en de geheele cavalerie kon, ten gevolge van zwarigheden, niet ontschepen

Het geschut werd door den vijand goed bediend, ten bewijze waarvan kan strekken, dat de *Citadel van Antwerpen* door 12 kanonschoten werd getroffen.

In den vroegen morgen van den 9den werd door de schepen een hevig vuur geopend op de westelijke facen van het vijandelijk fort, waartoe de schepen eene zeer gunstige positie, zoo digt mogelijk bij den wal, hadden ingenomen. Nadat door dat vuur bres geschoten was, rukten de troepen ten $10^1/_2$ uur tegen het fort op.

Dit werd bevonden door den vijand verlaten te zijn.

In den loop van den dag werd met 500 man eene offensive verkenning in de rigting van en tot nabij den kraton gedaan, waarbij geen weerstand werd ontmoet.

Door de marine werd intusschen het transporteren der vivres en andere benoodigdheden naar den wal met kracht voortgezet, hetgeen echter door de branding op de kust veel moeijelijkheden opleverde; 's nachts werden twee kruisbooten onder den wal geposteerd om den regtervleugel

der troepen te dekken, en door het doen van een kanonschot voor de eventuele nadering des vijands te waarschuwen.

Op verzoek van den kommandant der maritime middelen werden dien dag van de landingsdivisie 55 matrozen met een getrokken kanon van 7 c. m. aan boord der schepen teruggezonden, omdat zulks voor de diensten aan boord dringend noodig was.

Op 10 April rukte de opperbevelhebber naar en in de rigting van den kraton op, met het 3de en 9de bataillon, het regter half bataillon barissan, de marine-landingsdivisie (zonder geschut), de bergbatterij (de houwitsers en vier mortieren) en de halve compagnie mineurs. Onder bevel van den kolonel E. C. VAN DAALEN bleven aan het strand, ter bezetting van de oostelijke versterking, achter het 12de bataillon, het linker half bataillon barissan, de cavalerie (in den loop van den ochtend eerst geheel ontscheept), de halve veldbatterij en vier mortieren van de bergbatterij, en de halve compagnie mineurs, aan welke laatste was opgedragen de versterking verder geheel te vernielen, waarna de troepen haar zouden verlaten.

De marsch der oprukkende troepen werd aanvankelijk zeer vertraagd bij het overgaan eener rivier, in de nabijheid van het bivouac, waarover nog slechts ééne, voor den overtogt van artillerie geheel onvoldoende brug had kunnen geslagen worden.

Op het eerste gedeelte van den opmarsch werd, in spijt van het zeer ongunstige terrein, geenerlei weêrstand ondervonden, en waren de uitgestrekte kampongs geheel verlaten; die weêrstand ving echter aan bij de versterkte missigit, eenigzins voorwaarts van den kraton. Daar geraakte de voorhoede in een gevecht, waaraan achtereenvolgens de artillerie en de beide bataillons moesten deel nemen; de tegenstand was hardnekkig en de geheel steenen ringmuur maakte bestorming ondoenlijk; aan de artillerie gelukte het echter met behulp van lichtkogels de missigit in brand te schieten, waarna de troepen den muur beklommen en de vijand de versterking verliet. Nog tot circa 5 uur des namiddags bleef het vuurgevecht aanhouden, daar de troepen in de missigit van uit den kraton en van de overzijde der rivier werden beschoten.

De opperbevelhebber oordeelde het toen noodig, wegens de groote vermoeidheid der troepen, den strijd voorloopig te staken. Ook besloot die generaal, wegens het onraadzame om onze magt gedurende den nacht te verdeelen, de missigit niet bezet te houden.

In de onmiddellijke nabijheid (op omstreeks 800 pas benoorden de missigit), werd dus door de gezamenlijke troepen, die intusschen met een van het zeestrand ontboden peloton cavalerie waren vermeerderd, het bivouac betrokken, met de reeds in den loop van den dag gevestigde ambulance tot middenpunt.

Gedurende den strijd waren 10 man gesneuveld en 30 gekwetst.

Den 11den April moest de opperbevelhebber de afgematte troepen rust gunnen, welke dag benuttigd werd om de gesneuvelden met militaire eer te begraven, de gekwetsten naar het strand te brengen en de vivres op te voeren.

De in de genomen bentings langs het zeestrand gekampeerde troepen waren sedert de inbezitneming niet door den vijand verontrust geworden. Het bivouac aldaar was in den loop van den 10den wat oostelijker geplaatst.

Door de marine werd intusschen beide dagen onafgebroken voortgegaan met het ontschepen van vivres en andere benoodigdheden, hetgeen wegens de branding nu en dan met vele moeijelijkheden gepaard ging. Een stoombarkas, twee dagen te voren op strand geraakt, werd den 10den weder vlot gebragt. Van de transportstoomers vertrok de *Cores de Vries* naar Penang tot het overbrengen van depêches en het zoo mogelijk innemen van drinkwater.

In den avond van den 10den, toen zich veel vijanden op het fort nabij den ingang der Atchin-rivier verzamelden, werden eenige transportschepen tot meerdere veiligheid wat westelijker opgesleept; terwijl door het klaar houden der gewapende stoombarkassen en sloepen gedurende den nacht gewaakt werd tegen eene mogelijke verrassing door den vijand.

Daar de opperbevelhebber zich wenschte te overtuigen of het niet doenlijk zou zijn den kraton te bereiken zonder de missigit te nemen, werd den 12den April onderzocht of het mogelijk zou zijn de missigit om te trekken.

Daartoe werd eene verkennings-kolonne uitgezonden sterk drie compagnien, die, vergezeld van den chef der verkenningen en eenige opnemers, zou trachten, door in zuidelijke en daarna in oostelijke rigting in het tegenover het bivouac gelegen terrein door te dringen, eenen anderen en beteren weg naar den kraton te vinden.

Gelijktijdig werden ook in andere rigtingen kleine verkennings-detachementen uitgezonden, ten einde meerdere kennis van het terrein op te doen, terwijl tevens een transport koelies naar het strand werd gezonden om vivres te halen, met last aan den kommanderenden officier in het strandbivouac, om tevens twee compagnien van het 12de bataillon van daar op te zenden.

De ten 8 ure opgerukte verkenningskolonne keerde ten ruim 12 ure in het bivouac terug, na van 9½ ure af door den van alle zijden oprukkenden vijand bestookt te zijn. Zij bragt het berigt dat, had men al inderdaad op het einde van den marsch, tusschen geboomte en struiken door, in de verte muurwerk en wallen ontwaard, waarschijnlijk tot den kraton behoorende, het geheele doorloopen terrein zoodanig met dubbele heggen en terreinhindernissen was doorsneden, dat een geregeld oprukken langs die zijde met groote bezwaren zou gepaard gaan.

Omstreeks 2 ure opende de vijand aan alle zijden het vuur, doch voornamelijk tegen den kampongrand aan de noordzijde, waar de marine en een gedeelte van het 3de bataillon, en tegenover de westzijde, waar de barissans waren opgesteld.

De troepen werden aan beide zijden vooruitgeschoven, om den vijand terug te dringen, hetgeen dan ook achtervolgelijk gelukte, doch vooral aan de westzijde tot een scherp gevecht aanleiding gaf, waarbij onder anderen de (inlandsche) luitenant-adjudant der barissans sneuvelde. Aan de andere zijde bepaalde zich de strijd meer tot een verwijderd vuurgevecht, hetwelk langzamerhand ophield, toen de vijand bij het bovenbedoeld gevecht was teruggedreven.

Het transport vivres met de 2 compagnien van het 12de bataillon kwam omstreeks dien tijd in het bivouac aan.

De 13de April ving aan met eene allerhevigste regenbui, die ruim een uur duurde en op het bijna geheel ongedekte in kleigrond gelegen bivouac zeer ongunstig werkte, en het verbinden en wegzenden der geblesseerden zeer vertraagde. Ten 8 ure kon echter het transport afmarcheren. Bij dit transport bevond zich de landingsdivisie, die verder aan het strand zou verblijven, terwijl zij bij den hoofdtroep vervangen zou worden door nog twee compagnien van het 12de bataillon. Hiertoe, alsmede tot opzending van munitie, werden de noodige bevelen medegegeven.

Daarna had de plegtige begrafenis der gesneuvelden plaats, en werd, na afloop daarvan, na eenige bespreking met de corpskommandanten door den opperbevelhebber bepaald, dat den volgenden dag vroegtijdig naar de missigit zou worden opgerukt, waartoe dan ook 's namiddags de verder vereischte bevelen werden gegeven.

Behoudens nog eene hevige regenbui, die het bivouac in een modderpoel herschiep, en eene kleine verkenning naar een huis in de noordwestwaarts gelegen kampong, waar, gelijk gezegd werd, munitie enz. verborgen was, doch welke togt weinig resultaat opleverde, ging de dag zonder bijzondere gebeurtenissen voorbij.

De 's ochtends uitgezonden compagnie benevens de twee compagnien van het 12de met den bataillons-kommandant, medebrengende vivres en munitie, kwamen 's namiddags in het bivouac aan.

Op den 14den April rukte nu ten 5½ ure des ochtends het 3de bataillon ten aanval vooruit, geformeerd in drie kolonnes van twee compagnien, op elk der vleugels gedekt door eene compagnie van het 9de bataillon (achterladers), terwijl de artillerie (eene sectie houtwitsers met de vier mortieren) met hare dekking, eene compagnie van het 9de, eenigzins achterwaarts was opgesteld, gereed om op eerste aanvraag op te komen.

Bij de tot stormen bestemde kolonne waren de mineurs met stormladders ingedeeld; buskruid en ontstekingsmiddelen werden eveneens gereed gehouden.

Nadat door de stormkolonne de muur van de missigit was beklommen, en bij 's vijands hardnekkigen wederstand eerst nog twee compagnien achterladers en daarna nog een derde in het gevecht waren aangebragt, was tegen 7 ure

door deze vereenigde magt de missigit genomen en bezet (bij deze gelegenheid sneuvelde een officier), waarna de positie door den chef van den staf in oogenschouw genomen en, hoewel ver van veilig, nogtans geschikt bevonden werd, om ook de overige troepen, de ambulance en den verderen trein op te nemen.

Hiervan werd de opperbevelhebber onderrigt, met voorstel aan die verdere oprukking gevolg te geven.

De opperbevelhebber zich hiermede vereenigende, en dienovereenkomstig bevelen achterlatende, kwam nu omstreeks $8^1/_2$ ure zelf in de missigit, ging met den chef van den staf de positie rond, doch ontving reeds kort daarna aan de grootendeels ongedekte, naar 's vijands verdere werken gekeerde voorzijde een schot in de borst, dat binnen weinige minuten een einde aan zijn leven maakte.

De chef van den staf nam tijdelijk het bevel op zich en zond dadelijk door eenen stafofficier, die tevens persoonlijk de noodige inlichtingen omtrent den toestand kon geven, berigt aan den kolonel VAN DAALEN, die als oudste officier het opperbevel moest op zich nemen.

Zoodra mogelijk werd nu, terwijl intusschen aan de nog in het oude bivouac verblijvende troepen last was gezonden dadelijk op te rukken, het lijk van den generaal, vergezeld van een zijner adjudanten, te gelijk met een transport geblesseerden naar het strand gezonden, en daarna alles in het werk gesteld om, door aanbrenging eener kleine borstwering (van het bijeenverzamelde hout) aan de open voorzijde, opruiming van aan de zijden belendend struikgewas en van een paar huizen enz., de positie zooveel mogelijk te verbeteren, eene verbetering, die onder het voortdurend vuur des vijands, door de ijverige bemoeijenis zoo van de mineurs als gedeeltelijk van de troepen zelve, weldra zooveel mogelijk werd tot stand gebragt.

Op een zich aan de achterzijde (in de rigting van het verlaten bivouac) verzamelenden troep vijanden werd de cavalerie afgezonden, welke beweging in zoover doel trof, dat de vijand ijlings de open vlakte verliet en naar den kampongrand terugweek.

Bij hare nadering werd de cavalerie door een deel der in het bosch verscholen vijanden beschoten. waardoor ze 7 gewonden bekwam.

In den namiddag kwam de kolonel VAN DAALEN, vergezeld van zijnen adjudant, en met het transport, dat vivres en munitie aanbragt, in de missigit aan, nam het bevel der troepen op zich, stelde zich onder voorlichting van den chef van den staf op de hoogte der positie en gaf de bevelen voor den volgenden dag.

Ten einde het oprigten van vijandelijke versterkingen te bemoeijelijken, was de *Sumatra* den 13den April gestoomd naar eene kreek bewesten het strandbivouac, en hadden den 14den, met hetzelfde doel, de *Citadel van Antwerpen* en de *Djambi* post gevat nabij en bewesten de rivier. Het vuur dezer schepen, die beide tegen de daar gelegen werken manoeuvreerden, bleef niet onbeantwoord. Tot vier malen werd de *Djambi* door de vijandelijke kogels getroffen. Na het sneuvelen van den opperbevelhebber, wiens lijk den 15den aan boord van de *Siak* werd gebragt ten einde daarmede naar Penang te worden overgevoerd, keerde de *Djambi* weder tot voor het kampement terug, terwijl de *Citadel van Antwerpen* vóór de rivier bleef post houden.

Bij de gevechten enz. van 12, 13 en 14 April had de landmagt in 't geheel bekomen 12 gesneuvelden en 178 gewonden, waarvan alleen den laatsten dag respectivelijk 6 en 116. Onder de gesneuvelden waren 3, onder de gewonden 9 officieren. De marine-landingsdivisie, die, zoo als hooger gezegd, den 10den met de hoofdmagt was opgerukt, doch in den ochtend van den 13den naar het strandbivouac was teruggekeerd, teldo 2 dooden en 18 gekwetsten, van welke laatsten later nog 1 overleed, terwijl 1 zeeofficier van vermoeijenis en ziekte bezweek.

Op den 15den April werd eene verkennings-kolonne uitgezonden, bestaande uit de vier thans aanwezige compagnien van het 12de bataillon met een officier der verkenningen, en eenige mineurs onder kommando van den kommandant van genoemd bataillon, die in last had te onderzoeken, of het terrein toeliet de versterkingen tusschen de missigit en de plaats, waar zich de kraton moest bevinden, om te trekken en dus die versterkingen te ontgaan.

Ook deze verkenning leverde het negative resultaat op, dat het te doorloopen terrein voor den opmarsch ten aanval ongeschikt was. Bij haren marsch werd die kolonne op hevige wijze bestookt, waarbij onder anderen een 1ste luitenant sneuvelde en eenige officieren en minderen gewond werden.

De tijdelijk opgetreden opperbevelhebber besloot alsnu de aangevangen operatien den volgenden dag door een aanval op die versterkingen voort te zetten.

Dienovereenkomstig rukte op den 16den April des morgens ten $5^1/_4$ ure (zijnde dit vroege uur bepaald om den vijand zoo mogelijk te verrassen), het 3de bataillon onder zijnen kommandant met de mineurs, vergezeld van de stormladders, tot den aanval op, terwijl het 9de bataillon als reserve werd gereed gehouden, en cavalerie en artillerie zoodanig waren opgesteld, dat zij dadelijk konden oprukken.

De vier compagnien van het 12de bataillon met het halve bataillon barissans bleven bestemd tot bezetting der missigit, dekking der daarop gestelde ambulance, vivres, koelies, enz.

Bij nadering der vijandelijke positie, werden de troepen alras door het vuur des vijands ontvangen, dat door de onzen werd beantwoord, terwijl intusschen gepoogd werd om in de sterkten te dringen. De ladders waren door de vlugtende koelies weggeworpen.

Het vuur, dat de onzen te doorstaan hadden, werd hoe langer hoe moorddadiger; zoowel van voren als ter zijde werden de troepen hevig beschoten, zoodat de kommandant van het 3de bataillon weldra versterking liet vragen; drie compagnien van het 9de bataillon werden hem toegezonden, die zich naast en tusschen het 3de opstelden en mede aan het vuurgevecht deel namen.

Dit werd echter zoo hevig, en het verlies aan onze zijde zoo groot, dat de kommandant zich verpligt zag magtiging te vragen om, daar hij geen kans zag verder door te dringen, den terugtogt aan te nemen — eene magtiging, die hem door den kolonel-opperbevelhebber werd verleend en waaraan hij eenigen tijd later gevolg gaf.

Even vóór dat de terugtogt was bevolen, gelukte het de 2de compagnie van het 3de bataillon van een der vijandelijke werken de poort open te slaan en binnen te dringen. Die magt was evenwel te zwak om den vijand, die achter eene tweede versterking, en uit de naburige huizen en van achter de boomen haar aan alle zijden bestookte, verder terug te dringen, zoodat de kommanderende officier het succes, dat door de reeds aangevangen retraite niet opgemerkt werd, moest opgeven, en de rest onzer magt ziende aftrekken, daartoe ook moest besluiten.

In goede orde keerden de troepen tegen $6^1/_2$ uur in het bivouac terug, na in dat korte tijdsverloop ruim honderd gesneuvelden en gekwetsten te hebben bekomen. Onder de gekwetsten waren twee officieren, die later aan hunne wonden bezweken.

Een paar uur na de terugkomst in het bivouac werd rapport ontvangen, dat de vijand bezig was, op onzen verbindingsweg met het strand bij eene terreinafscheiding (eene sloot met klapperboomen omzoomd) tusschen twee rijstvelden eene versterking op te werpen.

Onmiddellijk werden een paar compagnien met de cavalerie, benevens eenige mineurs met gereedschap derwaarts gezonden om den vijand te verjagen, het begonnen werk te vernielen, en daarna ter plaatse stand te houden, welk een en ander dan ook zonder veel weêrstand geschiedde.

Daarna en in verband ook met deze hoewel dan nog zwakke poging om ons in onze terugtogtslijn te bedreigen, riep de opperbevelhebber de chefs der corpson en den chef van den staf bijeen, om hun oordeel over den toestand te vernemen, en het was in overeenstemming met de toen genite zienswijze, dat hij besloot niet tot een tweeden aanval over te gaan, maar den volgenden dag naar het strand terug te trekken, een besluit in hoofdzaak gebaseerd op de bij allen gevestigde overtuiging, dat de middelen, waarover men te beschikken had, tegenover de strijdkrachten en middelen en den steeds toenemenden weêrstand des vijands, niet genoegzaam waren om het doel te bereiken.

Nadat de geblesseerden naar het strand waren getransporteerd en van daar nog zooveel mogelijk koelies waren aangebragt, om al het nog in de missigit aanwezige naar behooren te vervoeren, werd nu op den 17den de terugtogt aangenomen.

Behalve dat het 9de bataillon, dat de achterhoede vormde,

met den vijand eenige schoten wisselde, werd de terugtogt verder niet bemoeijelijkt, zoodat de geheele kolonne reeds vroegtijdig het strandbivouac binnenrukte. De marine-landingsdivisie werd, in verband hiermede, dienzelfden dag weder ingescheept.

De *Citadel van Antwerpen*, die den vorigen dag voor het kampement weder ten anker was gekomen, had bij een togt naar de oostelijke kreek een sterk lilla-vuur te doorstaan gehad, dat echter binnen weinig tijd tot zwijgen was gebragt. Aan den ingang der westelijke kreek was de *Sumatra* den 16den afgelost geworden door de *Coehoorn*, die inmiddels zijn steenkolenvoorraad had aangevuld. Dienzelfden dag was de gouvernementsstoomer *Telegraaf* met 3 kruisprauwen van Deli ter reede van Atchin aangekomen, welke bodem den 18den naar Penang werd gezonden tot het overbrengen van telegrammen voor de Regering. Het particuliere stoomschip *Cores de Vries* was den 17den van die plaats weder voor Atchin teruggekeerd.

In het strandkampement teruggekeerd, begaf de kolonel-opperbevelhebber, vergezeld van den chef van den staf, zich onmiddellijk ter reede naar den kommandant der maritime middelen, en met dezen naar den gouvernements-commissaris, aan boord van de *Soerabaija*, ten einde dezen den stand van zaken bloot te leggen.

Het verhandelde in deze conferentie, waarvan de slotsom was dat de positie onhoudbaar werd verklaard wegens de geleden verliezen en vooral wegens den invallenden moesson, had ten gevolge dat bij telegram magtiging van de Indische Regering werd gevraagd tot tijdelijke staking der expeditie, om die in het gunstiger jaargetijde te hervatten.

Op de ontvangst van dit telegram werd eene door den Gouverneur-Generaal gepresideerde vergadering van den Raad van Indie belegd (20 April), welke werd bijgewoond door de kommandanten der zee- en landmagt en door den inmiddels benoemden opperbevelhebber den generaal-majoor G. M. Verspijck, en waarin, overeenkomstig de gevraagde magtiging, besloten werd de krijgsbedrijven te lande tijdelijk te staken, om die in het najaar, bij de intrede van het gunstige jaargetij, met kracht te hervatten. Het besluit werd genomen, vooral met het oog op den moesson, waardoor de gemeenschap tusschen de schepen en den wal weken lang kon verbroken zijn en dus de gelegenheid ontbreken kon om de troepen naar behooren van voedsel en drinkwater te voorzien.

Naar aanleiding van een vroeger telegram van den gouvernements-commissaris, dd. 14 April, waren door den Gouverneur-Generaal bevelen gegeven betreffende de afzending, te gelijk met het vertrek van den nieuw benoemden opperbevelhebber, eener versterking van militaire en marinemagt, waartoe waren aangewezen om den 20sten onder stoom te gaan Zr. Ms. stoomschepen *Timor* en *Banka* en twee bataillons infanterie, benevens eenige artillerie. Die bevelen kwamen nu te vervallen. Daar intusschen bij het besluit tot staking der expeditie bepaald was dat de vijandelijke kust, in afwachting eener effective blokkade, zou blijven bekruist worden tot wering van den invoer van oorlogscontrabande, werd de last tot afzending van den eerstgenoemden oorlogsbodem gehandhaafd.

De magtiging der Indische Regering om de troepen te doen terugkeeren, werd in den avond van den 23sten April door den gouvernements-commissaris ontvangen.

In het bivouac was men intusschen niet verontrust geworden; men had zich bevlijtigd hetzelve voor de grootere troepenmagt zoo veel doenlijk geschikt te maken, en tevens het noodige verdedigingsvermogen te geven.

Dagelijks werd door de artillerie en cavalerie onder bedekking der infanterie gefourrageerd, doch met weinig succes. Geen vijand echter liet zich zien en de langs het strand, ook tot uitbreiding onzer terreinkennis nog ondernomen verkenningen (waaronder op den 20sten eene met vrij belangrijke magt) gaven mede geen aanleiding tot eenige vijandelijke ontmoeting.

Uit het verschijnsel dat de vijand, die de onzen bij hun terugtogt naar het strand met eene betrekkelijk geringe magt groote afbreuk had kunnen doen, zich daarvan ten eenen male onthield en ook het strandbivouac tot dus ver geheel ongemoeid liet, scheen op te maken dat hij voortaan meer verdedigender- dan aanvallenderwijs zoude te werk gaan.

De weêrsgesteldheid bleef nog over 't algemeen gunstig. Den 20sten viel eene kortstondige bui, waardoor de beschuttingsmiddelen leden. De gezondheidstoestand was bevredigend; den 29sten telde men ongeveer 150 zieken. Een 130tal zieken en gewonden waren reeds daags na den terugkeer in het strandbivouac per *Baron Bentinck* naar Padang geëvacueerd, werwaarts een eerste convooi van 47 zieken en gekwetsten reeds den 12den per *Willem III* was gezonden. Den 21sten keerde deze mailboot voor Atchin terug.

De 19de April werd door de verschillende schepen besteed tot het innemen van steenkolen, water en andere benoodigdheden. Den volgenden dag werden drie kruisbooten bij de *Coehoorn* geposteerd voor de westelijke kreek.

Op den 22sten kwam de *Singapore* ter reede, medebrengende eenige vroeger achtergelaten reservepaarden der artillerie, benevens eenige aanvulling aan manschappen en munitie voor de marine. Dat stoomschip werd, na ontvangst der magtiging tot terugkeer, bestemd tot den vervoer van een 80tal zieken en gekwetsten, waarmede het den 26sten vertrok.

De gezondheidstoestand aan boord der schepen liet sedert de laatste dagen eenigzins te wenschen over, daar vele gevallen van koorts en diarrhae voorkwamen.

Zr. Ms. stoomschip *Sumatra*, dat den 24sten te voren om de oost was gestevend om de kust op te nemen en te bekruisen, werd uit een der vijandelijke versterkingen op de waterlijn door een schot getroffen, dat een aanmerkelijk lek veroorzaakte. Na hierin zoo goed mogelijk voorzien te hebben, keerde genoemde bodem in den avond van denzelfden dag tot voor het kampement terug.

Vermits de opperbevelhebber den terugkeer der troepen in den zich sedert de conferentie van 17 April verder ontwikkeld hebbenden toestand urgent bleef achten (1), werd den 25sten begonnen met het weder-inschepen van paarden en geschut, waarbij de gouvernementsstoomer *Telegraaf* de sloepen en kruisbooten surveilleerde en de geladen vaartuigen naar de schepen sleepte. Dit embarkement liep den volgenden dag af.

De voorraad amunitie der te Atchin achterblijvende oorlogsschepen was inmiddels aangevuld uit de stoomschepen *Marnix* en *Djambi*, terwijl ook met het overnemen van steenkolen door de oorlogsschepen werd voortgegaan.

De *Sumatra* werd den 26sten naar de westelijke kreek gezonden om de *Coehoorn* aldaar te vervangen, ten einde laatstgenoemden bodem gelegenheid te geven de kolenhokken te vullen. De *Singapore* verliet met pakketten en telegraphische depèches de reede van Atchin, met bestemming naar Batavia via Singapore.

Den 27sten werden vivres en bagage benevens de dwangarbeiders ingescheept. Denzelfden dag kwam de *Baron Bentinck* van Padang weder ter reede van Atchin, medebrengende drinkwater, dat zooveel noodig over de verschillende schepen werd verdeeld.

Den volgenden morgen ten 5½ ure begon het embarkement der troepen, dat ten 9 ure was afgeloopen. Begunstigd door schoon weder en stil water, had de terugkeer der troepen naar de schepen in de beste orde plaats, zonder van den kant van den vijand bemoeijelijkt te worden.

De transportvloot verliet den 29sten 's morgens de reede van Atchin, vergezeld door den gouvernementsstoomer *Siak*, met 3 kruisbooten op sleeptouw. Den 2den Mei bereikte de vloot Singapore en nam daar water en kolen in, waarna zij des avonds van den 9den en in den loop van den 10den te Batavia aankwam, terwijl de troepen op den 11den debarkeerden.

De uit de 2de en 3de militaire afdeeling op Java afkomstige troepen werden na een kort oponthoud ter reede Batavia derwaarts overgebragt, en betrokken weder hunne garnizoenen. De barissan van Madura werd op voet van vrede teruggebragt.

De voeding der troepen op het terrein des oorlogs is

---

(1) Vermits sedert verkregen inlichtingen twijfel hebben doen rijzen omtrent de noodzakelijkheid van den terugkeer, is bij besluit van 18 Mei 1873, nº. 1, door den Gouverneur-Generaal eene commissie van enquête ingesteld (verg. de noot op blz. 2 hiervoren,) om onderzoek te doen naar het geheele beloop der expeditie van hare uitrusting af tot de wederinscheping toe.

Omtrent het herstel in activiteit van den gepensioneerden luitenant-generaal van het Indisch leger J. van Swieten, voor de leiding, ook wat het politiek gedeelte betreft, der aanstaande tweede expeditie, zie men blz. 28 hiervoren.

goed geweest. De gekwetsten en zieken zijn met de meest mogelijke zorg verpleegd geworden. Met erkentelijkheid is gebruik gemaakt van hetgeen het centraal comité in Nederlandsch Indie van het Roode Kruis op zoo milde wijze ten behoeve van de expeditionaire magt had beschikbaar gesteld.

Van de landmagt zijn gedurende de expeditie (6—16 April) in 't geheel gesneuveld: 4 officieren en 46 minderen, waaronder respectivelijk 3 en 28 Europeanen; gewond 30 officieren en 396 minderen, onder welke laatsten 182 Europeanen. Van de gekwetsten zijn sedert (volgens de tot 7 Junij te Batavia ingekomen opgaven) aan hunne wonden overleden 2 officieren en 23 minderen (12 Europeanen en 11 inlanders), terwijl tijdens de expeditie aan andere oorzaken dan wonden (vermoeijenis of ziekte) overleden zijn 1 officier en 6 minderen (1 Europeaan en 5 inlanders). Totaal verlies aan gesneuvelden en overledenen 7 officieren en 75 minderen, waarvan 6 en 41 Europeanen.

Van de zeemagt zijn gesneuveld 1 adelborst en 2 minderen (mariniers) en gewond 2 zeeofficieren en 20 minderen (10 Europesche matrozen, 7 mariniers en 3 inlandsche schepelingen); van de 7 mariniers was 1 later aan zijne wonden overleden, terwijl 1 zeeofficier tijdens de expeditie aan vermoeijenis en ziekte bezweek.

Daags nadat de transportvloot onder stoom was gegaan, verliet de *Marnix* de reede van Atchin om naar Batavia terug te keeren, welke bodem den 4den Mei gevolgd werd door de *Djambi*, terwijl de gouvernementsstoomers *Bronbeek* en *Telegraaf*, benevens de kruisbooten, op laatstgenoemden datum naar Riouw en Deli werden gedirigeerd.

De ter bewaking der kust achterblijvende scheepsmagt bestond alzoo uit Zr. Ms. stoomschepen *Citadel van Antwerpen*, *Soerabaija*, *Sumatra* en *Coehoorn*, welke nog met Zr. Ms. stoomschip *Timor* werd vermeerderd, en na het vertrek met de *Djambi* van den kapitein ter zee Koopman, onder de bevelen stond van den kapitein-luitenant ter zee Binkes, kommandant van de *Citadel van Antwerpen*. De *Timor* was den 5den Mei van Edi aangekomen, aan boord hebbende den controleur van Deli, belast geweest met eene zending naar Edi.

Den 4den Mei werd door de *Sumatra* post gevat tusschen Poeloe-Baroe en Pedro-punt, om de Malakka-passage te bewaken. Den 9den Mei kwam die oorlogsbodem voor Atchin terug, medebrengende den schoener *Conqueror*, onder Engelsche vlag, die tusschen de lading twee stukken geschut verborgen had, welke niet op de scheepspapieren vermeld waren. Deze schoener werd later naar den Nederlandschen consul te Penang opgezonden.

De gouvernements-commissaris vertrok den 10den met de *Soerabaija* naar Penang en Batavia, terwijl de *Sumatra* den 12den de reede van Atchin verliet met bestemming naar Batavia, om aldaar eenige hoogst noodige reparatien te ondergaan.

Den 15den Mei vertrok de *Coehoorn* van Atchin om de noordwestkust van dat rijk te bekruisen. De Siddo- en Kloewang-baaijen werden bezocht en eenige vaartuigen onder Engelsche vlag gevisiteerd, waarvan de papieren in orde werden bevonden en welke geen oorlogscontrabande aan boord hadden. Van Kloewang werd de terugreis benoorden langs de eilanden Waij en Bras naar Atchin aangenomen, alwaar den 18den weder werd geankerd.

De *Citadel van Antwerpen* verliet ook den 15den Mei de reede van Atchin om de noordkust te bekruisen. De verschillende inhammen en baaijen werden tot aan Tandjong-Pasangan door genoemden oorlogsbodem bezocht en eenige vaartuigen gevisiteerd die in orde werden bevonden.

Den 23sten Mei werd ter reede van Atchin, alwaar de *Citadel van Antwerpen* intusschen was teruggekeerd, onder den wal op $^3/_4$ mijl afstand eene praauw gezien die bezig was met lossen. De *Timor* kreeg bevel onverwijld derwaarts te stoomen, doch kon wegens de geringe diepte niet genoeg naderen om, met het oog op het kleine doel, veel werking van het geschut te verwachten, terwijl die bodem door de forten, waaronder de praauw ten anker lag, zeer hevig beschoten en daarom teruggeseind werd. 's Avonds werd eene gewapende sloep met een gewapende stoombarkas van de *Citadel van Antwerpen* afgezonden om de praauw te nemen. Als reserve volgde de stoombarkas der *Timor*. In de nabijheid der praauw gekomen, werd een vrij hevig geschut- en geweervuur met den vijand op de praauw, in de forten en langs het strand gewisseld, hetgeen echter niet belette, dat het vaartuig, hetwelk onder het gevecht bleek verlaten te zijn, door de sloep geënterd en met behulp der stoombarkassen naar de *Citadel van Antwerpen* gebragt werd. Bij deze nachtelijke expeditie werd geen der onzen eenig letsel toegebragt. Het vaartuig was nagenoeg nieuw, met rijst en gambier geladen. Van scheepspapieren of vlag was geen spoor te ontdekken.

Daar de gezondheidstoestand aan boord der *Citadel van Antwerpen* veel te wenschen overliet, en de beri-beri al meer en meer toenam, besloot de kommandant der maritime middelen dien bodem eenige dagen te Penang te doen ververschen, werwaarts genoemde stoomer dan ook den 26sten vertrok. De reis werd via Edi gedaan, alwaar Zr. Ms. stoomschip *den Briel* werd aangetroffen. Deze bodem was van Muntok naar de wateren van Atchin gezonden en had order bekomen om Edi van de zeezijde tegen Simpang-Olim te beschermen en verder de kust tot Diamantpunt te bekruisen. Den 30sten Mei kwam de *Citadel van Antwerpen* ter reede van Penang.

Over de proclamatie van den Gouverneur-Generaal van 4 Junij 1873, waarbij Atchin en onderhoorigheden in staat van blokkade is verklaard, is reeds gehandeld op bladz. 3 hiervoren. Voor eene spoedige, krachtige versterking van het met de blokkade belaste eskader waren inmiddels de noodige maatregelen genomen. In verband vooral met de verwachte aankomst der achtereenvolgens in Februarij, April en Mei jl. van hier uitgezonden 8 oorlogsstoomschepen, waarvan de 7 laatste via Suez zijn vertrokken en sommige dezer van Ceylon regtstreeks naar Atchin zouden worden gedirigeerd, zou bedoeld eskader reeds in de maand Junij bestaan, behalve uit 3 gouvernementsstoomschepen (*Hertog Bernhard*, *Siak* en *Telegraaf*) en drie gewapende booten, uit 10 stoomschepen der militaire marine, namelijk het stoomfregat *Zeeland*, de schroefstoomschepen *Metalen Kruis* (1ste klasse), *Citadel van Antwerpen* en *Watergeus* (2de klasse), *Coehoorn* en *den Briel* (4de klasse), benevens de raderstoomschepen *Soerabaija*, *Timor*, *Sumatra* en *Admiraal van Kinsbergen*, en zou in Julij en de eerste helft van Augustus het eskader voor Atchin gaandeweg nog met de 7 volgende stoomschepen der militaire marine versterkt worden, als: de schroefstoomschepen *Vice-Admiraal Koopman* (2de klasse), *Schouwen*, *Riouw*, *Banda*, *Amboina* en *Bommelerwaard*, benevens het raderstoomschip *Borneo*. Ter westkust van Sumatra was bovendien gestationeerd (Mei 1873) het schroefstoomschip 4de klasse *Maas en Waal*; te Deli het gouvernements-stoomschip *Bronbeek*.

Volgens later ontvangen mededeelingen zal ook de *Bronbeek*, zoodra te Deli een kleiner stoomvaartuig zal kunnen worden gestationeerd, aan het blokkade-eskader worden toegevoegd. Daartoe zal op de *Bronbeek*, even als reeds in Mei jl. bepaald is ten aanzien der overige gouvernementsstoomschepen die aan de blokkade zullen deel nemen, een officier der militaire marine als militair commandant worden geplaatst, benevens een adelborst 1ste klasse en een detachement gewapende mariniers en matrozen van dezelfde marine. Voor communicatiediensten enz. bij het blokkade-eskader enz. zouden overigens enkele particuliere stoomvaartuigen worden ingehuurd of aangekocht.

Uit telegraphische berigten is gebleken dat tot 6 Augustus bereids 6 der uit Nederland gezonden oorlogsbodems in Indie waren aangekomen, en dat deze allen op één na, op genoemden datum reeds sedert korteren of langeren tijd in de wateren van Atchin dienst deden. (1)

Deli. De onlusten in het begin van Mei 1872, in de landschappen Soenggal en Timbang-Langkat (bovenlanden van Deli), ter Sumatra's Oostkust uitgebroken, hadden — zooals in het vorig verslag met een enkel woord is medegedeeld — de zending ten gevolge van eene expeditionaire kolonne uit het garnizoen te Tandjong-Pinang (Riouw), onder bevel van den kapitein der infanterie R. D. W. Koops, in 't geheel, met inbegrip van een deta-

(1) Omtrent den datum van afsluiting der voorafgegane mededeelingen, zie men de noot op blz. 12 bij het politiek gedeelte omtrent Atchin hiervoren.

chement artillerie voor de bediening van 2 berg-Coehoorn-mortieren van 12 c. m., sterk 5 officieren en 135 onderofficieren en manschappen.

Ter hoofdplaats Laboean Deli aangekomen, werden de Riouwsche troepen versterkt met de landingsdivisien van Zr. Ms. stoomschepen *den Briel*, welke bodem de troepen had overgebragt, en *Banda*, reeds te Deli aanwezig.

In het belang der operatien werd het van overwegend gewigt geacht om zoo spoedig mogelijk in de nabijheid der vijandelijke kampong te komen. Er werd te dien einde, met achterlating van een paar detachementen tot bescherming der bedreigde landbouw-ondernemingen, opgerukt tot een punt tusschen Arendsburg (Kloempang) en Timbang Langkat, met voornemen om van daaruit te trachten op vredelievende wijze met de twee in verzet zijnde datoe's in aanraking te komen. Aan dit plan kon geene uitvoering gegeven worden, dewijl de troepen bij aankomst ter plaatse waar gebivouakkeerd zou moeten worden, met geweervuur ontvangen werden. De militaire kommandant achtte alle verdere onderhandelingen nutteloos en tastte den volgenden dag (17 Mei) het versterkte Timbang-Langkat aan.

Na een gevecht van $2^{1}/_{2}$ uur werd die plaats stormenderhand ingenomen. Volgens afspraak zouden de hulptroepen van Langkat de wegen naar Neder- en Opper-Langkat bezetten, en zouden die van Deli, onder bevel van den djaksa, zich geposteerd bevinden aan de Boven-Mentjirim, de eenige uitweg die den vlugtenden vijand was overgebleven. De troepen van Langkat waren op hunne plaats; niet echter de Delische troepen, en het gevolg was dat de datoe's langs de rivier naar Namoenerasi ontkwamen en dus het plan om hen in te sluiten, door de weifelende houding van den djaksa, was in duigen gevallen.

Een paar dagen later werd eene sterke patrouille met artillerie uitgezonden naar de versterkte kampong Rantau Betoel, drie uren stroomafwaarts van Timbang Langkat gelegen, ten einde die sterkte te verkennen en zoo mogelijk te nemen. Zij werd echter verlaten gevonden, geslecht en in de asch gelegd.

Den 22sten Mei werd het vernielde Timbang Langkat (na aan de Langkatsche hulptroepen ter bezetting te zijn overgegeven) verlaten en over de door de Delische hulptroepen bemagtigde, versterkte kampong Sapoe Idjoe, naar Soenggal gemarcheerd, welke plaats in den avond van den volgenden dag werd bereikt. Gedurende dien marsch hadden geene ontmoetingen met den vijand plaats. In de nabijheid van Timbang Langkat trof men enkele geblindeerde huizen aan, die verlaten waren en door de onzen in de asch werden gelegd, maar daarentegen werd stipt gelet dat aan niet versterkte huizen en aan tuinen, vruchtboomen enz. geene schade werd veroorzaakt. Bij de komst der troepen te Soenggal was een deel der bevolking daar reeds teruggekeerd en op verscheidene plaatsen had men, ten teeken van vredelievende gezindheid, witte vlaggen geheschen gezien.

De troepen werden gehuisvest op de plantage Enterprise-estate nabij kampong Lalang (Serbanaman).

Daar zoowel bij den pangeran van Langkat als bij den Sultan van Deli van de zijde der beide datoe's reeds voorwaardelijke aanbiedingen van onderwerping waren ontvangen, werd in overleg met den Sultan, die mede naar Soenggal gekomen was, besloten de militaire bewegingen voorloopig te staken en de oproerige datoe's naar het hoofdkwartier op te roepen. Hun antwoord luidde dat een hoofd der onafhankelijke Battaks uit het gebergte borg voor hen wilde spreken en dat zij zouden afkomen op voorwaarde van niet verbannen te worden. In die voorwaarde werd echter niet getreden, maar op hunne uitlevering eene premie gesteld en overigens de medewerking ingeroepen der tot Deli behoorende Battaksche kampongs van de soekoe Serbanaman (tusschen Soenggal en den voet van het gebergte).

Ofschoon de hoofden van eenige dier kampongs zich sterk maakten de oproerige datoe's binnen negen dagen te Soenggal te zullen brengen, bleek het later dat deze laatsten, door geldelijke middelen, onder de onafhankelijke berg-Battaks eenige benden hadden weten te verzamelen, met behulp van welke het hun in den verderen loop van het verzet gelukte, deels door bedreigingen, deels door beloften, ook de Battaks van Serbanaman op hunne hand te krijgen.

Toen dan ook de opgegeven termijn verstreken was en eenige penghoeloe's van Serbanaman op niet zeer welwillende wijze kwamen mededeelen, dat de datoe's aan den Sultan deden weten, dat zij zich niet wilden komen onderwerpen, werden de hulptroepen van den Sultan aangewezen om de bergpassen van Sapoeroek en Tanda Benoea te bezetten, ten einde zoo doende de datoe's, die gezegd werden zich te Radja Ketenamboenan op te houden, den uitgang naar het gebergte te beletten. Op het berigt dat de vlugtelingen reeds naar Tanda Benoea waren vertrokken, werd ook een detachement militairen naar Sapoeroek gezonden om zoo mogelijk de datoe's en Tanda Benoea in te sluiten. Hier vernam men dat ze reeds naar het gebergte waren vertrokken en werd daarom besloten de Delische magt, thans door radja Seleman, broeder des Sultans, aangevoerd, in haar geheel te Tanda Benoea te doen post vatten, terwijl het detachement Sapoeroek zou bezet houden. Gedurende de eerste dagen van hun verblijf te Tanda Benoea (21—23 Junij), vonden de hulptroepen alles rustig, doch in den morgen van den 24sten werden zij door eene aanzienlijke magt berg-Battaks, onder aanvoering van Soelong Barat (de derde hoofdpersoon in het verzet) overvallen en hadden, toen zij ook door de bewoners van Tanda Benoea zelf beschoten werden, hun heil in de vlugt moeten zoeken, met achterlating van dooden, gewonden, geld en goederen. Een 10tal militairen onder geleide van een officier, naar Tanda Benoea op marsch om zich bij de hulptroepen te voegen, en deze onderweg in dien staat van verwarring ontmoetende, dekte hun aftogt en ging naar Soepoeroek terug, waar de onzen zich versterkten.

De kommandant der expeditionaire kolonne, met een en ander in kennis gesteld, rukte met het valide gedeelte der hoofdmagt (met 42 man infanterie en 12 artilleristen) onmiddellijk naar Sapoeroek om zoo mogelijk Tanda Benoea te hernemen. De landingsdivisie van de *Banka*, die den 16den Junij even als die van de *den Briel* naar boord was teruggezonden, werd den 24sten Junij weder opgeroepen en dadelijk gedebarkeerd.

Den 27sten, daags na de aankomst van den expeditie-kommandant te Sapoeroek, deed de vijand een aanval op de benting der hulptroepen aldaar, waarom besloten werd den volgenden morgen op te rukken naar Tanda Benoea. Het mogt de troepen echter niet gelukken die plaats te bereiken. Onderweg werden zij fel beschoten uit een versterkt huis, dat wel is waar stormenderhand werd genomen, maar ten koste van één doode en negen gewonden. Men was verpligt op Sapoeroek terug te trekken.

Den volgenden morgen nam de geheele kolonne den terugtogt naar kampong Lalang aan, en bereikte die plaats den 30sten Junij, na 25 uren achtereen in beweging te zijn geweest. Onderweg waren de troepen bij Oedjong Barat en Soengei Behilong door den vijand aangevallen, waardoor eene paniek ontstaan was onder de hulptroepen en de Chinesche koelies. Door de flinke houding der troepen werden die aanvallen afgeslagen, en konden zij ongehinderd doormarcheren, met achterlating evenwel van vivres en overtollige goederen, die ten gevolge van de vlugt der koelies niet konden worden medegenomen.

Uit de laatste gebeurtenissen was het duidelijk geworden, dat op de uitlevering der datoe's niet meer behoefde gerekend te worden. Integendeel was het te voorzien, dat de nog weifelende Battaksche kampongs van Serbanaman de partij van den vijand zouden kiezen, en de welgezinden, die thans in eene zeer moeijelijke positie waren gebragt, weldra zouden gedwongen worden dat voorbeeld te volgen.

In die omstandigheden werd besloten te Kampong Lalang in een versterkt bivouac stand te houden, eene benting op te rigten te Soenggal, en per telegram via Penang versterking van troepen te vragen, daar nu ook de Europesche ondernemingen ernstig gevaar begonnen te loopen.

De troepen te Enterprise-estate werden niet verontrust. Andere ondernemingen echter wèl. In den morgen van den 6den Julij werd een der etablissementen in de soekoe XII Kotta's aangevallen, geplunderd en verbrand. Onmiddellijk werd een detachement van 30 man derwaarts gezonden, dat wel te laat kwam om die verwoesting te beletten, maar tijdig genoeg om met veel succes een aanval af te slaan, die in den vroegen morgen van den 8sten Julij op eene andere daar gelegen onderneming gedaan werd. Dienzelfden dag werd ook het etablissement »Perseverance" (XII Kotta's en Serbanaman) aangevallen; de benden werden echter zonder hulp der troepen afgeslagen.

Een en ander veroorzaakte in het Delische eene vrij ernstige spanning, en het was dan ook eene groote geruststelling, toen Zr. Ms. stoomschip *Marnix* den 8sten Julij op de reede kwam, en dadelijk 74 man debarkeerde, om de ondernemingen aan de Deli-rivier te beschermen.

Reeds den 10den Julij werden de gevraagde meerdere troepen per mailstoomer in Deli aangebragt. Die versterking, talrijker dan de gevraagde, bestond uit het regter halve 11de bataillon van Meester-Cornelis, onder bevel van den luitenant-kolonel P. F. L. VON HOMBRACHT (in 't geheel sterk 14 officieren en 359 onderofficieren en manschappen), benevens een detachement artillerie van 2 officieren en 40 man met 4 berghouwitsers en 2 mortioren alle van 12 c. m.; voorts 2 officieren van gezondheid, hospitaalpersoneel enz. enz., mitsgaders 120 koelies.

Den 12den te Kampong Lalang aangekomen, aanvaardde de overste VON HOMBRACHT het bevel over de geheele troepenmagt in Deli. In eene conferentie aldaar werd besloten allereerst den omtrek der ondernemingen van de rondzwervende benden te zuiveren, en dat dit noodig was, bleek hieruit dat reeds den volgenden morgen, ondanks de nabijheid der nieuw aangekomen troepen, een der etablissementen op nieuw aan een aanval blootstond, die echter met behulp van het zich daar bevindend detachement werd afgeslagen.

Inmiddels trachtte het Europeesch bestuur meer stellige berigten in te winnen omtrent de hoofdmagt des vijands. Het gevolg was dat den 17den Julij eene compagnie, die te Arendsburg (Kloempang) kwartier had genomen, met één mortier, vergezeld van een daartoe aangewezen controleur, uitgezonden werd naar Sapoe Idjoeng, Roemah Tandjong en Namoenerasie. De eerste plaats was niet bezet, Roemah Tandjong werd na korten tegenstand genomen en Namoenerasie in brand geschoten. Na een marsch van vier dagen keerde de kolonne weder te Arendsburg terug en sedert werden de ondernemingen aan de Soenggal-rivier niet meer verontrust.

Op 17 Julij was ook eene verkenning gedaan naar de kampong Sembahé, welker bewoners zich hadden schuldig gemaakt aan het afloopen en vernielen op den 6den te voren van een der hiervoren bedoelde ondernemingen. De kampong, welke verlaten was geworden, werd aan de vlammen prijs gegeven. Eene andere patrouille naar Lamargo, 4 uren gaans van Soenggal, werd nabij Tandjong Balei beschoten. Ook deze laatste kampong werd dien ten gevolge evenzeer in de asch gelegd. De kampongs Lamargo en Kotta Djoeroeng, die wel verlaten maar niet versterkt waren, werden gespaard.

Den 24sten Julij scheen de tijd gekomen om weder offensief te ageren. De kommandant der expeditie, vergezeld van den adsistent-resident van Siak, rukte dan ook op met 200 man, met het doel om tot Tanda Benoea door te dringen. Reeds na 1½ uur marcherens, bij Tandjong Balei, stuitten zij op den vijand, die een hevig geweervuur op de onzen opende; maar na een verlies van wel 40 man aan dooden en gekwetsten moest retireren.

Achtereenvolgens werden Kotta Djoeroeng en Lamargo genomen en bezet. Den volgenden dag trok de kolonne verder naar Soengei Behilong, waar de vijand wel positie had genomen, maar slechts flaauwen tegenstand bood, en naar Oedjong Barat, welke kampong vernield werd.

Verschillende redenen deden nu besluiten om niet verder te trekken maar terug te keeren naar Soenggal, waar inmiddels de benting was gereed gekomen en een temporair kampement was ingerigt. Het bijna niet verdedigen van de sterke positie te Soengei-Behilong, als 't ware de toegang tot het hoofdverblijf der datoe's, en het verlaten der kampong Oedjong Barat, deden de meening koesteren dat de Battaks door den uitslag van het den vorigen dag geleverd gevecht zoodanig ontmoedigd waren geworden, dat zij nergens meer stand zouden houden, en dat het dus een geschikt oogenblik was om langs minnelijken weg te trachten de berg-Battaks, die tevens gezegd werden in oneenigheid met de datoe's te zijn geraakt over hunne soldij, te bewegen zich van de partij der datoe's los te maken, als wanneer de Battaks van Serbanaman, die den strijd alleen volhielden uit vrees voor de benden uit het gebergte, van zelven zouden volgen. Door den terugtogt naar Soenggal zouden ook van zelf ontzenuwd worden de door de oproerige datoe's onder de Battaks verspreide geruchten, als zoude de komst der troepen ten doel hebben om de Battaklanden in bezit te nemen. Daarbij kwam dat de expeditie-kommandant eene randjoewond had bekomen, die hem het voortrukken moeijelijk maakte, en eindelijk de noodzakelijkheid om de gekwetsten en zieken in veiligheid te brengen.

Twee, ieder afzonderlijk, naar het gebergte afgevaardigde zendelingen, om de hoofden aldaar tot inkeer te brengen, keerden achtereenvolgens in de eerste helft van Augustus, echter zonder afdoend resultaat, terug. Een hunner bragt het berigt, dat de datoe's met hun aanhang weder te Radja Ketinamboenan waren, doch dat de twee invloedrijkste berg-penghoeloe's geneigd zouden zijn zich aan onze zijde te scharen, zoodra de troepen zouden oprukken. Intusschen was daags te voren langs anderen weg vernomen, dat in de kampong Rimboen veel volk werd verzameld, waaronder ook berg-Battaks en dat men bezig was zich op nieuw te versterken.

In verband met een en ander besloot de expeditie-kommandant met 160 man en eenige artillerie naar Rimboen, Radja Ketinamboenan en Tanda Benoea op te rukken. Den 20sten Augustus verliet die kolonne Soenggal, waar sedert 31 Julij het hoofdkwartier was gevestigd, en kwam tegen den middag te Laoe Potah, nabij de kampoeng Rimboen, voor 7 vijandelijke veldwerken, die zóó oordeelkundig waren aangelegd, dat de artillerie weinig of geen resultaten kon verkrijgen. De versterkingen werden, na een allerhevigst vuur van weêrszijden, stormenderhand genomen. Van onze zijde sneuvelden bij die gelegenheid één officier en drie van de vier gidsen, terwijl verscheidene manschappen gewond werden.

De kolonne betrok het bivouac in en om de genomen versterkingen, en keerde den volgenden morgen naar Soenggal terug, daar de kommandant het wegens het groot aantal zieken, bijzonder onder de officieren en koelies, niet geraden achtte verder voort te rukken.

De defensive houding daarop aanvankelijk aangenomen, ook met het oog op den invallenden regenmoesson, den slechten staat der wegen en het vrij aanmerkelijk getal zieken, zou echter niet lang gehandhaafd kunnen blijven. Verschillende door den Sultan ingewonnen nadere berigten moesten maar al te zeer doen gelooven dat op de voorgewende goede voornemens van een paar der invloedrijkste hoofden uit het gebergte volstrekt geen staat was te maken, dat integendeel vele penghoeloe's van Serbanaman op verschillende plaatsen versterkingen aanlegden en dat zelfs de Soenggalsche bevolking niet zeer te vertrouwen was. Een en ander deed de noodzakelijkheid inzien om, zoo als ook door den Sultan aanbevolen werd, verschillende punten in het binnenland tot beveiliging van den omtrek te bezetten en den vijand in zijne hoofdstellingen op te zoeken. Wilde men daaraan uitvoering geven, dan werd echter eene grootere troepenmagt vereischt, waarom door den expeditie-kommandant per telegram (15 September) 2 compagnien versterking van Batavia werden gevraagd. Eene bezetting van 75 bajonetten uit Soenggal werd intusschen al dadelijk te Tandjong Balei geplaatst, waar de vijand gezegd werd voornemens te zijn zijne geheele magt te verzamelen, doch geen weerstand werd ontmoet. Wegens de uiterst gunstige ligging dezer plaats om den vijand de gemeenschap met Soenggal af te snijden, werd besloten te Tandjong Balei eene versterking op te rigten en die te doen bezetten door de aan den Deli-kant gelegerde troepen. Ter bezetting van de ondernemingen aldaar werden de naar boord teruggekeerde landingsdivisien van de *Marnix* en van de *den Briel*, in afwachting van de aankomst der van Batavia ontboden versterking, weder ontscheept. Den 20sten kwamen de aangewezen troepen te Tandjong Balei aan, waar inmiddels de versterking was gereed gekomen.

In den morgen van 19 September, daags na de ontvangst bij het legerbestuur van bovenbedoeld telegram van den expeditie-kommandant, die daarbij (uit hoofde van een bekomen ligchaamsgebrek dat hem hem het marcheren niet meer toeliet) te gelijk ook om een vervanger gevraagd had, vertrok reeds per mailstoomer eene troepenmagt van Batavia, bestaande uit 3 compagnien van het 9de bataillon infanterie en een detachement artillerie met eenig personeel van de geneeskundige dienst, in het geheel sterk 14 officieren, 339 onderofficieren en manschappen, met 105 dwangarbeiders en mandoors. Te Muntok kwam de nieuw benoemde expeditie-kommandant, de majoor der infanterie H. W. C. VAN STUWE, aan boord.

Den 24sten September werd Laboean-Deli bereikt en daar gedebarkeerd.

Ten einde op meer zekere wijze den vijand te bedwingen, besloot de nieuw opgetreden kommandant, die den 25sten te Soenggal het kommando overnam, om naarmate de troepen vooruitrukten, de genomen positien zooveel mogelijk tijdelijk te bezetten.

Tevens konden de troepen op die wijze telkens behoorlijk onder dak gebragt worden, hetgeen te meer noodig was, omdat met het oog op den toestand van het terrein door de telkens vallende zware regenbuijen het bivouakkeren in de open lucht allernadeeligst zou werken op de gezondheid der troepen.

Den 26sten werd eene verkenning gedaan naar Sembahé, dat niet bezet werd bevonden, en den volgenden dag nam eene kolonne, van uit Tandjong Balei uitgerukt, waar inmiddels de bezetting was vermeerderd, de versterkingen te Lamargo stormenderhand in, na een vrij hevig gevecht, waarbij aan onze zijde één officier en verscheidene soldaten gewond werden. Den 28sten werd het hoofdkwartier voorloopig te Tandjong Balei gevestigd. Den 29sten vertrok de resident van Riouw, die met de laatste versterkingstroepen zelf was medegekomen, naar het Soenggalsche, en vestigde zijn verblijf te Arendsburg, waar weinige dagen later ook de Sultan aankwam, vergezeld door het hoofd van Soenggal, die meer en meer eene twijfelachtige houding had aangenomen, maar onder den indruk van de nadere maatregelen tot krachtige bedwinging van het verzet, zich aan de invloeden der oproerige datoe's meer openlijk durfde te gaan onttrekken.

De berigten werden, ook na de inneming van Lamargo, niet gunstiger. Tanda Benoea, vernam men, was niet versterkt, maar behalve te Ketinamboenan, Oedjong Barat en Soengei Behilong, waren ook bentings opgerigt te Namoenerasi en te Laoe Potah, welke laatste nog niet voltooid was (30 September). De militaire operatien werden nu flink doorgezet. Den 2den October werd Laoe Potah genomen, en den volgenden dag volgde Soengei Behiling.

Het plan was om op laatstgemelde, zoo uitstekend gelegen plaats eene benting op te rigten, ten einde als centraal punt te dienen, waarop de troepen konden gedirigeerd worden, en van waaruit verder kon worden voortgerukt. Voor de uitvoering van dit plan waren echter de beschikbare werkkrachten op verre na niet voldoende. Op voorstel van den kommandant, riep de resident de hulp in der Europesche ondernemers, met dat gevolg, dat ruim 600 Chinesche koelies voor 14 dagen beschikbaar werden gesteld.

De zaken begonnen van nu af eene gunstige wending te nemen. Vertrouwde hoofden bragten het berigt, dat de berg-penghoeloe's besloten hadden datoe KETJIL niet meer in hunne kampongs toe te laten en dat ook een deel der aan den voet van het gebergte wonende Battaksche bevolking besloten had dezelfde gedragslijn te volgen. Hierdoor werd het uitzigt geopend, dat aan de datoe's, bij het verder voortrukken der militaire magt, geen andere uitweg meer zou overblijven dan zich te onderwerpen, of wel te trachten langs de zijde van Langkat te ontkomen. Tegen dit laatste werd de vorst van dit rijk gewaarschuwd.

Den 7den October had te Soenggal eene bijeenkomst plaats van de civile en militaire autoriteiten, waarbij ook de marine vertegenwoordigd was. Er werd bepaald dat de militaire operatien zouden worden voortgezet tot Tanda Benoea, de uiterste grens van het Delische gebied, en dat inmiddels van civile zijde pogingen zouden worden aangewend, om, zoo doenlijk, de zaken langs den weg van minnelijke schikking tot een goed einde te brengen.

De expeditiechef vertrok den 9den October naar het oorlogsterrein en zond eene kolonne naar Oedjoeng Barat en Sapoeroek, op beide plaatsen vond men de versterking verlaten.

Het plan was om van uit Sapoeroek naar Tanda Benoea op te rukken en daarna Radja Ketinamboenan aan te vallen, maar vooraf wenschte de kommandant Namoenerasi of wel Timbang Langkat te bezetten, ten einde den vijand den terugtogt naar Langkat af te snijden.

Den 8sten October werd den adsistent-resident uit naam van het hoofd van Soenggal de mededeeling gebragt, dat volgens bij dezen ontvangen berigt de datoe's zich wenschten te onderwerpen. Ingevolge het op de conferentie van den 7den besprokene, liet de adsistent-resident hun antwoorden, dat zij vrij konden komen, hetzij bij den resident te Arendsburg, hetzij in het hoofdkwartier (den 12den October van Tandjong Balei naar Soengei Behilang verplaatst) dan wel bij hem adsistent-resident te Soenggal. Voorts beloofde deze ambtenaar hun lijfsbehoud en eene goede behandeling, onder bijvoeging dat zij zich voor 't overige zouden hebben te onderwerpen aan de beslissing door den Sultan in overleg met het Gouvernement te hunnen aanzien te nemen.

Volgens de ingewonnen berigten hadden de Battaks zich, na het bezetten van Soengei Behilong, in hunne respective kampongs teruggetrokken, en had datoe KETJIL vruchteloos getracht hen weder te verzamelen. Den 17den October keerde de zendeling, die den datoe's het antwoord van den adsistent-resident had gebragt, terug met het berigt, dat de datoe's den 19den bij den majoor zouden komen. Zij hadden den wensch te kennen gegeven, dat er niet meer zou worden gevochten. Naar aanleiding hiervan werd de aanval op Radja Ketinamboenan twee dagen uitgesteld. Toen de datoe's op den aangewezen datum wel een schriftelijk berigt zonden, maar niet in persoon kwamen, liet de kommandant hun weten, dat de onderhandelingen zouden beschouwd worden als afgebroken, indien zij niet den volgenden dag voor hem verschenen. Werkelijk kwamen den 20sten October de datoe's, vergezeld van SOELANG BARAT en eenige volgelingen, bij den chef der expeditie. Zij vroegen vier dagen uitstel om naar de benedenlanden te vertrekken, waar zij vooraf de Battaksche penghoeloe's wilden mededeelen, dat de oorlog was geëindigd. Dit werd toegestaan; met mededeeling echter dat hierdoor het plan om Tanda Benoea en Radja Ketinamboenan door de troepen te doen bezoeken, noch veranderd, noch uitgesteld zou worden.

Radja Ketinamboenam werd den 22sten, Tanda Benoea den 23sten October bezocht. De versterkingen waren gedeeltelijk geslecht en de bevolking bood geen tegenstand.

Den 23sten te Soengei Behilang teruggekeerd, werden de datoe's DJALIL en KETJIL, de twee hoofdpersonen van den hardnekkig volgehouden strijd, den volgenden dag, vergezeld van een dertiental aanverwanten (waaronder ook SOELONG BARAT) en uitgeleid door omstreeks 80 gewapende Battaks, onder militair geleide naar Arendsburg overgebragt, waar zij den 25sten October voor den resident verschenen. De hen vergezellende Battaks werden dadelijk naar Soenggal teruggezonden.

De ontmoeting van den resident met de datoe's leidde niet tot ophelderingen omtrent de redenen van het verzet. Zij beweerden den oorlog niet begonnen te hebben, met den eigenlijken strijd zich persoonlijk weinig of niet te hebben ingelaten en geene grieven te hebben noch tegen den Sultan, noch tegen het Europeesch bestuur. Alleen datoe KETJIL liet zich op vrij heftigen toon uit, dat hij met de nieuwe bestuursrigting in Deli niet ingenomen was en zich meermalen in dien zin had uitgelaten aan het hoofd van Soenggal.

De resident gaf aan de beide datoe's te kennen, dat zij, welke ook de redenen van hun verzet mogten zijn, zich in ieder geval, door hunnen hardnekkigen tegenstand, zeer zwaar vergrepen hadden tegenover het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en dat zij de beslissing omtrent hun lot te Riouw zouden moeten afwachten, waarheen zij met Zr. Ms. stoomschip *den Briel* zouden worden overgebragt. Bij aankomst aldaar, werd hun het fort als voorloopig verblijf aangewezen.

Met de verwijdering der hoofden van den opstand keerde de rust in Deli schier onmiddellijk terug.

Reeds den 6den November vertrok dan ook het grootste gedeelte der expeditionaire troepen per mailboot via Muntok naar Batavia, in Deli achterlatende het expeditionaire halve 9de bataillon, het personeel der administratie en eenig personeel van de geneeskundige dienst. De troepen behoorende tot het garnizoens-bataillon van Riouw en onderhoorigheden waren reeds den 1sten November met genoemden oorlogsbodem van Deli overgevoerd en kwamen den 4den daaraanvolgende in hun garnizoen Tandjong Penang aan. Te gelijk met de Riouwsche kolonne was ook de resident uit Deli vertrokken.

Gedurende deze geheele expeditie (van 14 Mei tot 6 November 1872) sneuvelden of stierven ten gevolge van bekomen wonden, 1 officier, 5 Europesche en 1 inlandsche

militairen, terwijl het aantal gekwetsten, 3 officieren, 24 Europesche en 44 inlandsche militairen bedroeg, en door ziekte, vermoeijenis enz. in Deli 2 inlanders en 19 Europeanen, en na den terugkeer in de garnizoenen nog 1 officier en eenige minderen bezweken. Van de zeemagt werden gekwetst 1 officier en 1 matroos, die beiden van hunne verwondingen herstelden.

Door het vertrek van een groot gedeelte der troepen werden eenige posten aan de Deli- en Soenggal-rivieren ingetrokken, en bleven alleen nog bezet: in de bovenlanden, Lamargo, Soengei Behilon en Namoenerasi, te zamen met 6 officieren en 139 man; aan de Soenggal-rivier: Laboean, Arendsburg en Perseverance, te zamen met 1 officier en 34 man: aan de Deli-rivier: Padang Boelan, Soengei-Sepoet en Gedong Djohor, te zamen met 1 officier en 49 man, terwijl te Soenggal in bezetting bleven 6 officieren en 90 man, in 't geheel alzoo 14 officieren en 312 minderen van verschillende wapens en diensten.

Allerwege bleven de berigten gunstig luiden; ook de Battaksche bevolking in de bovenlanden begon hare velden weder te bebouwen en vestigde zich weder in de verlaten kampongs. Achtereenvolgens werden zoowel daar als elders de versterkingen door de onzen gesloopt en de bezettingen ingetrokken, waarna den 25sten December de nog overgebleven troepen opbraken en per mailboot naar Batavia terugkeerden, evenwel met achterlating nog voorloopig van een detachement, sterk 2 officieren en 50 onderofficieren en manschappen, benevens 1 officier van gezondheid, welke magt, om redenen van gezondheid, te Soenggal gestationeerd werd. Dit laatste gedeelte der expeditionaire magt keerde nog in de eerste helft van April 1873, via Singapore en Riouw, te Batavia in garnizoen terug.

Kort daarop zijn echter andermaal troepen in het Delische aangekomen en wel als gevolg van den veranderden loop der gebeurtenissen te Atchin, hetgeen eene versterking der militaire magt op Sumatra, zoowel op de West- als op de Oostkust, heeft doen raadzaam achten. Voor de tijdelijke bezetting van Deli is namelijk in 't laatst van April 1873 de militaire magt in het kommandement van Riouw en onderhoorigheden met eene compagnie boven de formatie vermeerderd. Op de ontvangst van verontrustende (doch niet bevestigde) tijdingen nopens verwacht wordende vijandelijkheden van de zijde van naburige Atchinesche stammen in vereeniging met de berg-Battaks, is de troepenmagt in het Delische in Mei jl. achtereenvolgens nog versterkt geworden eerst met 2 compagnien van het 7de bataillon (van Samarang) en daarna met den staf en 5 compagnien van het 11de bataillon (van Meester-Cornelis), zoo mede met eenige artillerie van Batavia en Riouw (1)

Celebes.

Op Celebes werden gedurende de maanden October en November 1872 krijgsoperatien gevorderd, eerst in een der bondgenootschappelijke staatjes en later op 's Gouvernements eigen grondgebied.

De eerstbedoelde expeditie is die tegen Balangnipa (het voornaamste der zeven Mandhar-rijkjes), waar zekere maradia Kapé den troon had weten te bemagtigen, met verjaging van den wettig erkenden vorst, en zoo wel de zich opgeworpen hebbende vorst als de hadat ongezind was tot nakoming van het tusschen het Gouvernement en en Balangnipa bestaande contract. Toen op het door den gouverneur van Celebes gesteld ultimatum geen bevredigend antwoord was ontvangen, werd besloten de onwilligen door kracht van wapenen tot hun pligt te brengen.

Eene expeditionaire kolonne, zamengesteld uit 2 compagnien van het 6de bataillon infanterie (eenige weken vroeger daarvoor van Soerabaja gezonden), 2 compagnien van het garnizoens-bataillon van Celebes en onderhoorigheden, 2 mortieren, met bedienings-personeel, benevens eenig personeel voor ambulance en administratie, vertrok daartoe onder de bevelen van den gewestelijken militairen kommandant, den majoor der infanterie H. F. Meijer, den 18den October van Makassar, aan boord van Zr. Ms. oorlogsschepen *Cycloop*, *Soerabaija* en *Aart van Nes* en 3 gewapende booten.

Aan deze kolonne, sterk 24 officieren, 272 Europesche en 260 inlandsche onderofficieren en manschappen, 1 Europeesch mandoor met 64 vrije koelies en 132 dwangarbeiders, sloot zich aan de gouverneur van Celebes en onderhoorigheden met eenig burgerlijk personeel, waaronder 2 opnemers.

Den volgenden morgen werd de reede van Balangnipa bereikt en onmiddellijk gedebarkeerd.

De strandbewoners hadden allen hunne kampongs verlaten en waren landwaarts in gevlugt.

Eene kolonne infanterie met 2 mortieren, nog denzelfden morgen naar de kampong Lekopadisi, de vermoedelijke verblijfplaats van maradia Kapé, gezonden, werd aldaar met geweervuur ontvangen, doch maakte zich na een hevig, hoewel kortstondig gevecht van de kampong en de versterkte woning van den maradia meester. Hij zelf was, hoewel door den snellen aanval onzer troepen verrast, na onze eerste salvo's ontvlugt De vijand liet 9 dooden op het terrein achter; van onze zijde had men noch dooden noch gewonden.

Onbekendheid met het zeer geaccidenteerd terrein en volslagen gemis aan vertrouwbare gidsen maakten eene vervolging van den vijand onraadzaam. Dagen achtereen werd nu het land door kleine kolonnes en patrouilles doorkruist en werden eenige der voornaamste kampongs bezocht. Aanvankelijk werd maradia Kapé nergens aangetroffen en beweerde men overal, dat hij zich een paar dagen te voren ter plaatse vertoond had of dat hij er in het geheel niet gezien was, zonder dat men echter konde of wilde zeggen, waarheen hij zich begeven had. Overigens was in de meeste der bezochte kampongs de bevolking in hare woningen teruggekeerd, die zij, daar waar het noodig was, bereidwillig voor de troepen tot nachtverblijf inruimde.

In verband met verontrustende tijdingen aangaande het leenvorstendom Tanette en het aangrenzend gedeelte der gouvernements-afdeeling Noorderdistricten, besloot de gouverneur van Celebes, per Zr. Ms. stoomschip *Aart van Nes*, over Tanette naar Makassar terug te keeren, met medeneming, daar dit zonder bezwaar geschieden kon, van een detachement van 50 man der expeditionaire troepen, waarmede hij den 23sten October ter hoofdplaats ontscheepte.

In de eerste dagen van November werd door den expeditie-kommandant van vertrouwbare zijde vernomen, dat de oproerige Kapé Taramanoe tot zijne schuilplaats gekozen had. Dat berigt gaf aanleiding tot de beide belangrijkste togten, die in deze expeditie door de troepen, beide keeren onder aanvoering van den majoor-kommandant, gemaakt zijn: die naar Taramanoe (6 — 10 November) en die naar Tapparang (11 — 19 November).

Beide togten kenmerkten zich door zeer vermoeijende marschen doorgaans in zeer bergachtig terrein, waar meermalen over vrij belangrijke afstanden rivierbeddingen moesten worden doorwaad.

De eerste togt werd door twee kolonnes ondernomen; de hoofdkolonne, sterk 7 officieren (waaronder één officier van gezondheid) en 80 minderen, waarbij de controleur ter beschikking van den gouverneur, zou van Tondo over Aloë oprukken; de tweede kolonne, sterk 2 officieren en 40 minderen, waarbij een Europesche tolk, moest van Balangaipa over Timbo, Mosso en Oenoemassing marcheren.

Daags na haren afmarsch trof de hoofdkolonne op den top van den berg Podapoda nabij Limboro eene zeer goed aangelegde versterking aan, die blijkbaar sedert lang bestaan had, maar in den laatsten tijd weder tot verdediging scheen in gereedheid te zijn gebragt; zij was echter, even als genoemde kampong, verlaten. Ten einde den marsch, die den 8sten November werd voortgezet, naar Taramanoe (ruim $^1/_2$ dagmarsch van Limboro) te bespoedigen, werden te Limboro achtergelaten 1 officier en 30 man met de vivres en de meeste koelies; van een gepresten gids werd vernomen dat maradia Kapé juist den vorigen dag van Limboro naar Taramanoe was doorgereisd. Nabij Roboan gekomen (circa 3 à 4 uur afstands van Taramanoe), voerde de weg over eene steile berghelling, ongeveer 20 meters hoog, en was hij versperd. In de nabijheid hoorde men stemmen van den vijand en houthakken. De volgelingen van den controleur snelden onder een Soppengschen prins,

(1) In Junij jl. is echter de tijdelijk boven de formatie opgerigte compagnie benevens een deel der artillerie uit Deli naar Riouw opgeroepen, ten einde daar ter plaatse het garnizoen aan te vullen en te versterken.

aan wien vergund was de kolonne te vergezellen, de hoogte op, al spoedig gevolgd door den controleur en de voorwacht der kolonne. Boven gekomen stond men tegenover een 30tal gewapenden, die bezig waren eene versterking aan te leggen. Naauwelijks was het tot een gevecht gekomen, waarbij aan onze zijde 1 inlander sneuvelde en 3 gewond werden, daaronder 1 Europeesch militair, of de vijand sloeg in overhaasting op de vlugt, eenige dooden en gewonden in het ravijn medeslepende.

Vermits aan het vervolgen of achterhalen der vlugtenden met het oog op het terrein niet te denken viel en bij den minsten regen het gevaar bestond om door bandjirs van elke gemeenschap met Limboro afgesneden te worden, werd besloten naar genoemde plaats terug te keeren, waar men nog denzelfden namiddag het bivouac bereikte. Den volgenden dag werd de terugmarsch aangenomen en na te Aloë nachtverblijf te hebben gehouden, werden den 10den November, deels te Fondo, deels te Balangnipa de kwartieren weder betrokken.

De tweede kolonne keerde een dag later te Balangnipa terug. Zij had haren togt niet tot Taramanoe kunnen voortzetten, omdat men te Oewoe-massing of in den omtrek geen weg naar Taramanoe wist aan te wijzen en die plaats zelf niet kende.

Van Oewo-massing was de terugmarsch niet over Mosso, maar over Tjampalagiang genomen, welke laatste route als minder moeijelijk was opgegeven. Toch waren ook op den terugweg de vermoeijenissen door den aard van het terrein en de af en toe vallende regenbuijen zeer groot geweest. Vijandelijke bedoelingen had de kolonne nergens bespeurd.

Zoowel omdat Taramanoe nog altijd werd gehouden voor de schuilplaats van den voortvlugtigen maradia Kapé, als omdat in dit landschap feitelijk verzet was ondervonden, werd besloten om nogmaals te trachten tot die plaats door te dringen en wel over Tjampalagiang, van waar, zoo als men inmiddels vernomen had, Taramanoe in drie dagmarschen zou zijn te bereiken.

De voor dien tweeden togt aangewezen troepenmagt bestond uit 6 officieren en 80 minderen der infanterie, 1 officier der artillerie met eene bediening voor één mortier en 1 officier van gezondheid, welke kolonne onder bevel van den expeditie-kommandant, weder zou worden vergezeld door den controleur ter beschikking, terwijl aan den voorbedoelden Soppengschen prins, die de kolonne met 60 geweer- en 160 lansdragende manschappen wenschte te volgen, werd opgedragen den door de troepen op 6—8 November gevolgden weg over Aloë en Limboro nog eens te maken en te trachten van daar Taramanoe te bereiken.

In den namiddag van 11 November met Zr. Ms. stoomschip *Soerabaija* van Balangnipa naar Tjampalagiang overgebragt, hielden de troepen in de kampong aldaar nachtverblijf en begaven zich den volgenden ochtend, van een goeden gids voorzien, op marsch. Na drie dagmarschen, aanvankelijk langs vrij goede wegen, doch den derden dag langs schier onbegaanbare paden, die over heuveltoppen leidden, kwam men te Amboparang, ongeveer 2 palen van Roboan, de plaats waar den 8sten gevecht was geleverd. Zoowel te Amboparang als te Toriso, eene vroeger doorgetrokken kampong, vernam men van de bevolking, die rustig in hare woningen gebleven was, dat maradia Kapé en het hoofd van Taramanoe versterking hadden opgeworpen, en met behulp van de berg-Alfoeren gereed zouden zijn om aan onze magt het hoofd te bieden.

Den 15den werd de togt voortgezet, ten einde nog dien dag Taramanoe te bereiken. Van eenige opgevatte vlugtelingen vernomen zijnde, dat de maradia zich niet aldaar, maar te Tapparang ophield, werd besloten naar laatstgemelde plaats op te rukken.

Na het uitklimmen van een diep ravijn bereikte de kolonne tegen den middag een bergrug, welks scherpe bovenkant 2 à $2\frac{1}{2}$ meter breedte had en aan weêrszijden zeer sterke hellingen. Ongeveer één uur werd op dien rug langs een smal voetpad langzaam geavanceerd, toen de troepen een bosch bereikten, aan welks ingang eene verhakking was aangebragt. Met zeer veel moeite werd door de verhakking heengeworsteld en daarna doorgemarcheerd, toen een paar honderd passen verder de spits eene versterking in het oog kreeg, welke, voor zoover dit bij de verdere nadering door de voorwacht was te zien, uit eene houten palissadering bestond van ruim $1\frac{1}{2}$ meter hoogte, stevig aaneengehecht, zich uitstrekkende over de geheele breedte van den bergrug en een gedeelte der hellingen, en voorzien van schietgaten. Vóór de palissadering was eene verhakking aangebragt van bamboe en wild hout, ter breedte van ongeveer 40 meters. De voorwacht werd bij hare nadering met steenworpen en geweervuur begroet. Onderwijl de mortier werd opgesteld, werd een Europeesch kanonnier doodelijk getroffen, en nadat een granaat in de benting was geworpen, werd de versterking stormenderhand genomen. De vijand, die bij de bestorming dadelijk op de vlugt sloeg, werd tot Tapparang en verder tot Polewame, omstreeks 2 palen verder, vervolgd.

Laatsgenoemde kampong werd in brand gestoken. Zoowel bij deze vervolging als bij eene verkenning, later in den namiddag ondernomen, werd den vijand nog menig verlies toegebragt. Een gevangen genomen volgeling van maradia Kapé verklaarde, dat de maradia zelf niet bij de bestorming was tegenwoordig geweest, maar reeds dadelijk na het vallen der eerste schoten de wijk had genomen naar het gebied der Alfoeren, en dat zijn aanhang, ook ten gevolge van het in de laatste dagen schaarscher worden van levensmiddelen en opium, nagenoeg geheeel was verloopen. Dat die aanhang gedurende den loop der expeditie niet was toegenomen, meende de expeditie-kommandant te mogen toeschrijven aan de streng gehandhaafde order, om niet dan in de uiterste noodzakelijkheid tot het verbranden en plunderen van have en goed over te gaan. Zelfs kampongs, die bij de togten der troepen geheel verlaten werden gevonden, bleven gespaard, wanneer niet overtuigend was gebleken, dat de bewoners zich feitelijk tegen ons hadden verzet. Vele dier kampongs werden dan ook op den terugmarsch weder grootendeels bewoond gevonden.

Te Tapparang werd het bivouac betrokken, waar de nacht ongestoord voorbijging. De kapitein der kolonne was kort na de bestorming aan vermoeijenis en een zonnesteek bezweken.

Door het nemen der versterking te Tapparang en de kampong van dien naam was dus maradia Kapé uit den laatsten schuilhoek in zijn gebied verdreven. Verder het binnenland in te rukken en den oorlog over te brengen op het gebied der Alfoeren, kwam onnoodig en onraadzaam voor, weshalve de expeditie-kommandant besloot met de kolonne naar Balangnipa terug te keeren.

Den 16den November werd aan dat voornemen gevolg gegeven, en na in den morgen van dien dag de kampong Tapparang met alle daar aanwezige levensmiddelen te hebben verbrand, werd de terugmarsch aanvaard. Onderweg meldde zich de vorenbedoelde Soppengsche prins aan, die juist den vorigen avond met zijne hulptroepen voor Tapparang was aangekomen, zonder op zijn togt verontrust te zijn geworden. Hem werd opgedragen thans nog Taramanoe te bezoeken en die kampong in de asch te leggen. Denzelfden dag zich van die taak gekweten hebbende, waarbij hij nog, schoon zonder verlies, twee bentings had moeten nemen, was hij over Aloë en Tondo naar Balangnipa teruggekeerd en aldaar den 20sten aangekomen.

De kolonne nam haren terugmarsch over Amboparang, Palapporang en Tanggelang naar Tjampalagiang, waar zij in den morgen van den 19den aankwam en aan boord van de *Soerabaija* overging, om van daar nog denzelfden dag naar Balangnipa te worden overgebragt.

Den 24sten December kwam maradia Kapé, die zich bij zijne vlugt van Kapparang naar het rijkje Tjenrana had begeven, te Balangnipa zich op genade of ongenade overgeven, en weinige dagen later werd hij van daar naar Makassar overgevoerd.

Nog vóór dat de troepen van hun laatsten togt naar Taramanoe of Tapparang waren teruggekeerd, werd door den gouverneur, die zich sedert den aanvang der maand November ten tweede male in Mandhar bevond, aldaar de tijding ontvangen (17 November), dat nu door datoe Bakka, den gescheiden gemaal der vorstin van Tanette, werkelijk een inval in dat rijk was gedaan en dat de beruchte onruststoker kraeng Bonto Bonto, die in de laatste dagen van October door de bevolking zelve uit 's Gouvernements regtstreeks gebied verdreven was, zich weder aldaar had genesteld en bezig was zich andermaal te versterken.

De staat van zaken te Balangnipa zoodanig geregeld zijnde, dat het grootste gedeelte der troepenmagt daar konde gemist worden, werd, in verband met de bedoelde tijdingen, besloten de geheele expeditionaire magt, met uitzondering van ééne compagnie, naar de afdeeling Noorderdistricten te dirigeren, en wel naar Pankadjene, de hoofdplaats der onderafdeeling van dien naam. De niet vertrekkende compagnie werd (tot 10 Februarij 1873) met 1 officier van gezondheid, als voorloopige bezetting in Balangnipa achtergelaten.

Den 22sten November scheepten zich de aangewezen troepen met den kommandant en den gouverneur te dien einde in aan boord van Zr. Ms. stoomschepen *Cycloop* en *Soerabaija*, welke den volgenden dag ter reede Pankadjene voor anker kwamen. Aldaar bevond zich ook eene troepen-afdeeling van Makassar, welke bezetting kortelings te voren was versterkt geworden door een detachement van 95 officieren en minderen van Zr. Ms. stoomschepen *Ardjoeno* en *Aart van Nes.*

Twee der van Mandhar aangebragte compagnien debarkeerden dadelijk, de derde den volgenden dag, waarna de gezamenlijke magt, een gedeelte der marine-landingsdivisie uitgezonderd, naar het 7 palen verder gelegene Warangparang trok, ten einde van uit die kampong, gelegen op ongeveer 2 paal afstands van Barabatoewa, den aanval tegen die door Bonto Bonto op nieuw bezette schuilplaats te ondernemen.

Versterkt door de hulpbenden van den regent van Tanralili en 2 mortieren met bediening van de marine-landingsdivisie, trok de geheele expeditionaire magt den 25sten November naar Barabatoewa, waar kraeng Bonto Bonto te midden der rotsen eene sterke, zoo als bleek stormvrije, stelling had ingenomen.

Hoewel onze troepen met buitengewone onverschrokkenheid de eerste versperringen bemagtigden, berokkende het hevig en juist geweervuur van den goed beschermden vijand den onzen zulke groote verliezen, dat de expeditiekommandant, die zelf zwaar gewond was geworden, van het voortzetten van den aanval moest afzien. Doch ook denzelfden dag ontruimde Bonto Bonto zijne stelling.

6 Europesche en 1 der inlandsche militairen waren gesneuveld, of overleden denzelfden dag aan bekomen wonden, terwijl 6 officieren, 29 Europesche en 10 inlandsche minderen ernstig waren gekwetst en ook de hulptroepen zware verliezen hadden geleden.

Vruchteloos trachtte het civiel bestuur op te sporen waarheen kraeng Bonto Bonto zich begeven had.

Dit, gevoegd bij den ingevallen regenmoesson, maakte verdere operatien schier ondoenlijk, vooral in eene streek, welke met hare vele padivelden, in dat jaargetijde als in een moeras herschapen wordt.

Eene kolonne, sterk ongeveer 200 man, trok den 29sten November van Pankadjene naar Tanette, tot bescherming van de aldaar teruggekeerde vorstin, die, de gezindheid harer onderdanen wantrouwende, bij het begin der onlusten de wijk had genomen naar Makassar. Deze kolonne vertrok den 3den December weder van Tanette naar de hoofdplaats, alwaar den 9den daaraanvolgende ook de overige troepen terugkeerden.

Te Pankadjene werd een detachement achtergelaten, sterk 2 officieren en 75 minderen, benevens 1 officier van de geneeskundige dienst der marine. De van Soerabaja aan de expeditionaire kolonne toegevoegde 2 compagnien van het 6de bataillon bleven voorloopig te Makassar.

Omstreeks den aanvang van 1873 stond de bevolking der regentschappen Pankadjene en Lebakkang weder herhaaldelijk aan strooptogten bloot. In verschillende kampongs vertoonden zich benden, die, onder bedreiging van brandstichting, aan de bewoners geldschattingen oplegden, in welke afpersingen de kwaadwilligen, door de vrees, die zij aan de bevolking wisten in te boezemen, maar al te wel slaagden. Het scheen dus dat Bonto Bonto en zijne partijgangers zich bij vernieuwing in 's Gouvernements regtstreeksch gebied ophielden.

Nadat met het oog hierop het detachement te Pankadjene met eenige manschappen uit Makassar vermeerderd en tot bewapening der redoute ook eenig geschut (2 kanons van 7 centimeter) aangebragt was, bleek het spoedig dat met deze maatregelen niet kon worden volstaan, maar dat, voor zoo veel de toestand van het terrein zou toelaten, noodzakelijk meer offensief moest gehandeld worden. Er werd daarom besloten 2 compagnien van het 6de bataillon, zoomede de overige manschappen van eene reeds vroeger gedeeltelijk naar Pankadjene gezonden compagnie van het garnizoens-bataillon van Celebes aan de militaire magt in de Noorderdistricten toe te voegen, het kommando daarover op te dragen aan den te Makassar aanwezigen majoor der infanterie ter beschikking W. A. J. J. Kraal (de gewestelijke militaire kommandant was ten gevolge van de bekomen verwonding nog ongeschikt om te velde te trekken) en, behalve Pankadjene, dat, met eene kleine bezetting, als depôtplaats zou dienen, door de overige troepen, omstreeks 400 man, de meer binnen 's lands gelegene kampongs Warang-parang, Passer Boelekomba en Lebakkang te doen bezetten, om van daar uit het land in verschillende rigtingen te doorkruisen, ten einde zoo doende de bevolking te beschermen en zoo mogelijk Bonto Bonto en zijn aanhangers op het spoor te komen.

Naauwelijks was in de eerste dagen van Maart 1873 aan een en ander gevolg gegeven en met het uitzenden van sterke patrouilles in verschillende rigtingen een begin gemaakt, of de strooptogten en afpersingen namen een einde en van onderscheidene kanten kwam het berigt in, dat kraeng Bonto Bonto het gouvernementsgebied had verlaten en over zee de wijk genomen had naar Pare-Pare in Sidenring. Op 1 April 1873 werd het hoofdkwartier der expeditionaire troepen naar Warang-parang verlegd, waar men volgens de jongste berigten (Mei 1873) bezig was met het opwerpen eener aarden versterking. De gezondheid der troepen mogt steeds gunstig genoemd worden.

In April 1873 was een gedeelte der troepen naar Tanette opgerukt, ten einde den vorengenoemden datoe Bakka, een der medestanders van Bonto Bonto, die in dat leenvorstendom een gewapenden inval had gedaan, in handen te krijgen. Van de komst der troepen onderrigt had datoe Bakka echter tijdig het rijk verlaten, zoodat geene bijzondere ontmoetingen plaats hadden en de troepen binnen weinige dagen teruggekeerd waren. In overleg met den gouverneur van Celebes, die zich mede naar Tanette begeven had, was evenwel te Padaëlo (de hoofdplaats van dit leenrijk) voorloopig eene bezetting van 30 bajonetten achtergelaten.

Java.

Op Java is in Mei jl. eene militaire vertooning noodig geweest ter hoofdplaats Banjoewangi, waar ter gelegenheid van de invoering der landrente zamenscholingen onder de bevolking plaats hadden, die een eenigzins dreigend karakter schenen aan te nemen. Op aanzoek van den resident om militaire hulp, werd bevel gegeven tot inscheping van twee compagnien van het 6de bataillon van Soerabaja, die den 14den Mei naar Banjoewangi vertrokken, en den 15den door eene derde compagnie werden gevolgd.

Bij aankomst der troepen was de toestand reeds minder gespannen. Daar ook uit de binnenlanden van het gewest gunstige tijdingen werden ontvangen en vier van de hoofdaanleggers der beweging door het inlandsch bestuur zonder verzet van de zijde der bevolking waren in hechtenis genomen, konden de troepen na verloop van weinige dagen weder naar Soerabaja terugkeeren.

§ 5. *Gewapende corpsen niet regtstreeks tot het leger behoorende.*

De formatie en sterkte van de tot deze paragraaph behoorende corpsen gedurende 1872, zijn in den volgenden staat aangegeven.

		Schutterij. (a)		Pradjoerits. (b)		Djaijangsekars (inlandsche cavalerie). (c)		Legioenen. (d)		Lijfwachten dragonders. (e)		Barissans. (f)	
		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
Formatie	Ultimo 1871	Onbep.	Onbep.	(g) 60	2101	11	281	»	1309	80	»	19	2970
	» 1872	id.	id.	58	2054	11	281	»	1309	80	»	14	2975
Sterkte	» 1871	(h) 4249	1212	59	2021	14	272	»	1254	(k) 79	»	15	2416
	» 1872	(i) 4060	790	59	2007	14	264	»	1308	(k) 80	»	14	2258

(a) De schutterijen op Java, op de 7 hoofdplaatsen waar ze bestaan, hadden bij het eind van 1872 eene sterkte van 2319 man (1679 Europeanen en 640 inlanders), waarvan alleen te Batavia, Samarang en Soerabaja omstreeks 1875. Behalve te Padang, Makassar en de hoofdplaatsen der residentien Menado, Ternate, Amboina en Timor vindt men in de residentie Amboina nog schutterijen te Banda, Saparoea, Haroekoe, Hila en Larike, Boeroe en te Manipa en Lakki (de schutters te Manipa en Lakki zijn echter ongewapend). Te Batavia en te Banda bestaat bovendien een corps piekeniers en te Koepang (Timor) een corps Chinezen, waarover zie het verslag van 1870, bladz. 26.

(b) Detachementen bestaan in 15 residentien van Java in 1872, te zamen op 58 plaatsen.

(c) Als voren op de hoofdplaatsen van 9 residentien.

(d) De formatie van het legioen van prins MANGKOE NEGORO van Soerakarta telt 857 officieren en minderen (infanterie 629, cavalerie 155 en artillerie 73 man); de formatie van het legioen van prins PAKOE ALAM van Djokjokarta 452 officieren en minderen (infanterie 426, cavalerie 26 man).

(e) Ter beschikking van de vorsten van Soerakarta en Djokjokarta.

(f) De formatie dezer barissans, allen op Madura, bedroeg onder ultimo Mei 1872 aan officieren en minderen: voor die te Bangkallang 1368, te Sumanap 1289 en te Pamakassan 332 man, waarvan aan infanterie, respectivelijk 1045, 881 en 268 man. De overige gedeelten bestaan uit artillerie, cavalerie, pioniers en piekeniers. De formatie telt 14 Europeanen, waaronder 3 officieren.

(g) In het vorig verslag foutief opgegeven als 49.

(h) Waaronder 60 man cavalerie (te Batavia).

(i) Als voren 44 man.

(k) Waaronder 8 Amboinezen.

Ten aanzien van de bewapening der schutterijen op Java werd bepaald (November 1872) dat deze, naar mate bij het leger het nieuwe achterlaadgeweer wordt ingevoerd, achtereenvolgens met de beschikbaar komende getrokken geweren zullen worden gewapend. Tot het leiden der oefeningen van de schutterij te Pasoeroean werden aldaar tijdelijk gedetacheerd een kapitein der infanterie en een inlandsch sergeant uit het garnizoen van Soerabaja

Voor de schutterij te Padang werd in October 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 178) eene nieuwe organisatie vastgesteld, welke echter bij het eind van 't jaar feitelijk nog niet in werking was getreden. Tot hiertoe bestond de Padangsche schutterij uit drie op zich zelven staande corpsen: eene compagnie Europeanen of afstammelingen van dezen; een corps Javanen en Sipaijers (125 à 150 man) en een corps Niassers en Batoe-eilanders (400 à 450 man). De Europeanen zijn gewapend als de schutterijen op Java, welker reglement ook voor hen van toepassing is (*Indisch Staatsblad* 1857, n°. 88). Met de beide andere corpsen, wier wapening bijvoorbeeld hoofdzakelijk uit lansen bestond, was dit feitelijk niet het geval. Daar van het corps Niassers en Batoe-eilanders (lieden, die bij de inheemsche bevolking, wegens hunne meerendeels onvrije afkomst, weinig in tel zijn) om verschillende redenen nimmer een bruikbaar element zou zijn te maken, is bij de reorganisatie dit gedeelte der schutterij opgeheven. Met betrekking tot het corps Javanen, waaronder veel gewezen militairen, werd echter besloten dit op gelijken voet als eene Europesche compagnie bij de Padangsche schutterij in te deelen, met uitsluiting echter van andere inboorlingen, het zij al dan niet van Sumatra's Westkust afkomstig, en met bepaling dat de officieren dezer inlandsche compagnie zullen moeten zijn Europeanen of met dezen gelijk gestelden.

Van het reglement op de schutterijen op Java (*Indisch Staatsblad* 1838, n°. 22) werd eene bepaling, betreffende de contrôle op vertrekkende personen in 't belang van de aanzuivering der schutterlijke contributie, als verouderd en voor het verkeer belemmerend, in Junij 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 120) ingetrokken. Aan een paar ambten te Samarang werd vrijstelling van persoonlijke schutterlijke dienst verbonden (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 163).

Behalve de reeds in het vorig verslag vermelde intrekking van een der corpsen pradjoerits in de Preanger regentschappen, werd in den loop van 1872 ook nog het corps pradjoerits te Ambal (Bagelen) opgeheven (*Indisch Staatsblad* n°. 46). Over de voorgenomen oprigting (in 1874) van de detachementen pradjoerits te Probolinggo en

te Kediri en uitbreiding van dat te Soemedang (Preanger regentschappen) zie men bladz. 29 hiervoren. (1)

Ter voorziening in het incompleet aan djaijang ekars te Serang (Bantam) werden in Julij 1872, 8 inlandsche fuseliers bij het detachement aldaar geplaatst en bij het leger voor memorie gevoerd.

Over de voorgenomen insmelting van de djaijang sekars en lijfwachten-dragonders bij de cavalerie van het leger is reeds gehandeld op bladz. 30 hiervoren.

In de formatie van het legioen van prins MANGKOE NEGORO van Soerakarta wordt verandering wenschelijk geacht; de beoogde wijziging brengt onder anderen mede het verminderen der cavalerie, en wat de artillerie betreft, het vervangen van de 3ponder bergbatterij door eene halve ligte veldbatterij.

Ook is eene reorganisatie van de barissans van Madura in bewerking, ten doel hebbende om aan die corpsen, nevens eene gewenschte uitbreiding, een meer zuiver militair karakter te geven en zoo doende het evenwigt te herstellen in de minder gunstige zamenstelling van het inlandsch gedeelte van het leger, waarin, door de ongunstige resultaten der werving op Madura, reeds van lieverlede het Maduresche (het meest krijgshaftige inlandsch) element door het Javaansche werd verdrongen. Te Bangkallan Sumanap zal dan een klein detachement cavalerie (barissan) blijven als staatsie voor de vorsten. Overigens zullen de barissans alleen uit infanterie bestaan. Sedert medio 1872 is het onderhoud van de bewapening en het ledergoed der barissans van Bangkallan en Sumanap, hetwelk reeds doorgaans door het Gouvernement bekostigd werd, voor goed voor rekening van den lande genomen. De barissan van Pamakassan komt geheel ten laste van het Gouvernement.

Zoo als hiervoren blijkt (bladz. 46) maakten een zestal compagnien dezer barissans deel uit van de expeditionaire troepen tegen Atchin. (2)

Hetgeen in het vorig verslag omtrent den toestand en de geoefendheid der schutterijen, pradjoerits, djaijang sekars, lijfwachten-dragonders en barissans werd aangeteekend, kan ook nu worden herhaald. De toestand van de cavalerie en artillerie van het legioen van prins MANGKOE NEGORO, liet echter veel te wenschen over, waarop van invloed was de verwacht wordende reorganisatie van dit gedeelte van het legioen. Ook omtrent den toestand van het legioen van prins PAKOE ALAM van Djokjokarta luiden de rapporten minder gunstig. Een voor dit legioen bestemd vaandel werd bij gelegenheid der viering van 's Konings jongsten geboortedag plegtig aan het corps uitgereikt.

De wenschelijkheid om in tijd van nood ook op de hoofdplaatsen Samarang en Soerabaja over een inlandsch wacht- of hulpkorps te kunnen beschikken tot ondersteuning van het leger en inzonderheid tot gedeeltelijke waarneming alsdan van de garnizoensdienst in den trant van de te Batavia bestaande barissan-piekeniers (deze piekeniers zijn onbezoldigd doch genieten eene geringe verligting van diensten), heeft in Julij 1872 geleid tot de opdragt aan de residenten van Samarang en Soerabaja om de oprigting van corpsen barissans in hunne gewesten, respectivelijk ter sterkte van 500 en 800 man, reeds nu voor te bereiden door het ontwerpen en bijhouden eener organisatie op het papier, opdat, zoodra de Gouverneur-Generaal krachtens art. 113 van het Regerings-reglement, de oprigting dier corpsen beveelt, binnen korten tijd daartoe zou kunnen worden overgegaan. Te dien einde zou jaarlijks aan de Regering moeten worden aangeboden een telkens herziene formatie-staat, aanwijzende de gemeenten, waaruit de barissan getrokken zal worden, het contingent door elke gemeente te leveren, de zamenstelling der verschillende contingenten tot compagnien en de personen of titularissen bestemd om eventueel als officieren, onderofficieren en korporaals op te treden.

Voor Padang, waar het hoofd van gewestelijk bestuur eene gelijksoortige opdragt ontvangen had bij gelegenheid van de vaststelling der hiervoren bedoelde schutterij-organisatie (October 1872), is sedert, met goedvinden van de Regering, van het organiseren van een barissan tot nader order afgezien, omdat de voorbereiding daartoe, als zamentreffende met de voorgenomen nadere militaire operatien tegen Atchin, alligt voedsel zou kunnen geven aan verkeerde voorstellingen onder de inheemsche bevolking te dier plaatse.

§ 6. *Koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek.*

De toestand van dit gesticht bleef ook in 1872 gunstig. De gemiddelde verpleegsterkte gedurende dat jaar was 197 man; onder ult°. December was een aantal van 208 aanwezig (68 gegradueerden en 140 ongegradueerden), zijnde 3 minder dan het bepaalde maximum.

In den loop van genoemd jaar werden 50 verpleegden uit de sterkte afgevoerd, als 35 wegens ontslag op eigen verzoek, 13 wegens overlijden en 2 wegens wangedrag. Daarentegen werden 67 oud-militairen opgenomen.

Op 1 Julij 1873 waren 174 invaliden (52 gegradueerden en 122 minderen) aanwezig, welke vermindering tegenover het cijfer van ult°. 1872 voornamelijk was toe te schrijven aan de weder-toelating tot de active Indische dienst van 18 zich daartoe aangemeld hebbende, geschikt bevondene oud-militairen, bewoners van Bronbeek.

De gezondheidstoestand in het gesticht was bevredigend. Op 1 Julij telde men 12 zieken.

De arbeid der invaliden op het land en de veehouderij gaven ook in 1872 gunstige uitkomsten; de op die wijze door middel van eigen beheer verkregen voortbrengselen, voor zoover ze in dat jaar verbruikt werden, vertegenwoordigden, volgens de berekening van den kommandant, eene waarde van f 3825 (tegen f 5059 in 1871 en f 4860 in 1870); hetgeen, even als in de vorige jaren, nog een voordeelig verschil (f 866) aanwees, tegenover de uitgaven ten behoeve der zoogenaamde boerderij, respectivelijk ten bedrage van f 2959, f 4853 en f 3223. Bovendien was de veestapel van het gesticht bij het einde van het jaar nog vermeerderd met 2 runderen en 5 varkens, zoodat van de eerste 6 en van de laatste 28 stuks aanwezig waren.

De (onzuivere) kosten van het gesticht zijn, met inbegrip van de zoo even genoemde uitgaven, in de laatste drie jaren, 1870, 1871 en 1872, achtereenvolgens geweest f 64 386, f 64 244 en f 64 409.

Daarentegen zijn ten bate der inrigting gekomen de gagementen der verpleegden, achtereenvolgens ten bedrage van f 21 052, f 20 920 en f 21 625, zoodat de werkelijke uitgaven voor den lande niet hooger zijn geweest dan f 43 334, f 43 324 en f 42 784, of per hoofd (berekend naar eene gemiddelde sterkte van respectivelijk 196, 195 en 197 man) f 221, f 222 en f 217.

E. Zeemagt.

§ 1. *Kommandement, enz.*

Het bevel over de zeemagt in Nederlandsch Indie en het beheer van het departement van marine bleven opgedragen aan den vice-admiraal O. A. UHLENBECK.

De chef der 2de afdeeling (gouvernementsmarine) van

(1) In het commissoriaal rapport betreffende het Regeringsverslag over 1871, reeds aangehaald in de noot op blz. 26 hiervoren, is twijfel geopperd omtrent de doelmatigheid van het bepaalde in Januarij van genoemd jaar (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 12), dat het bevel over elk der detachementen pradjoerits, dus ook over die voor welke de formatie een inlandsch officier als kommandant aanwees, zou worden gevoerd door een Europeesch onderofficier. Tot beter begrip van dien maatregel zij aangeteekend, dat voor het meerendeel der detachementen pradjoerits organiek geen luitenant, maar een inlandsch onderofficier als kommandant was uitgetrokken, en dat tijdens de invoering der bepaling nergens meer inlandsche luitenants der pradjoerits werden aangetroffen, doordien reeds sedert 1864, toen er in 't geheel slechts 12 pradjoerits-officieren in de sterkte telden, het beginsel was gevolgd om de luitenantsrangen bij deze inlandsche corpsen bij overlijden of aftreden der titularissen niet meer te vervullen.

Dat de maatregel, die ten doel had het militair gehalte dezer hulptroepen te verbeteren en het administratief beheer er van beter te verzekeren, in andere opzigten nadeelig of ondoeltreffend zou zijn, is in al dien tijd nergens gebleken.

Den ondergeteekende zijn dan ook geene redenen bekend, die op de bedoelde regeling zouden moeten doen terugkomen.

(2) Volgens berigten van Junij jl. werden buitengewone maatregelen genomen om deze barissans, wat de infanterie betreft, voor de tweede expeditie tegen Atchin volkomen strijdvaardig te maken.

het departement der marine, maakte in 1872 (April—Augustus) eene inspectiereis door den Archipel, tot het instellen van een onderzoek naar den toestand waarin zich het personeel en materieel der gouvernementsmarine en van al de landsvaartuigen behoorende tot de departementen van burgerlijk bestuur bevonden.

In Junij 1873 is in beginsel besloten tot eene uitbreiding van het scheepsbouwkundig personeel in Indie, door opneming in de bestaande formatie van het ingenieurs-personeel voor dien tak van dienst (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 50, en 1866, n°. 9) ook van een tweetal adspirant-ingenieurs. Als zoodanig zullen in aanmerking komen bezitters van het diploma van scheepsbouwkundig ingenieur, bedoeld bij art. 63 der wet van 2 Mei 1863 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 50) op het middelbaar onderwijs hier te lande. Alvorens naar Indie te worden uitgezonden, zullen de benoemden, te hunner verdere praktische bekwaming, gedurende één of hoogstens twee jaren aan eene van 's Rijks werven of aan particuliere inrigtingen hier te lande worden gedetacheerd.

Voor de eventuele keuze van candidaten zal in Augustus 1873 een vergelijkend examen worden gehouden. (1)

Van de drie tot het Indisch sedentair zeewezen behoorende officieren werd de kapitein ter zee bij dat corps, directeur van het marine-etablissement te Soerabaja, in Maart 1872 gesteld op non-activiteit. In de opengevallen betrekking werd voorzien door bevordering en benoeming als zoodanig van een der beide andere hoofdofficieren van bedoeld corps, laatstelijk directeur van het marine-etablissement te Onrust, inmiddels van verlof teruggekeerd (Julij 1872). De hoofdofficier der Nederlandsche marine, tijdelijk met de waarneming der functien van directeur te Soerabaja belast geweest, werd dien ten gevolge eervol van die waarneming ontheven.

De betrekking van directeur te Onrust, in het laatst van 1871 onvervuld geraakt door het vertrek met verlof van den toenmaligen titularis (de derde der drie bovenbedoelde hoofdofficieren van het Indisch sedentair zeewezen), werd mede gedurende eenigen tijd (Augustus 1872—April 1873) waargenomen door een bij dat etablissement tijdelijk gedetacheerden hoofdofficier der Nederlandsche marine, doch in April jl. weder opgedragen aan den laatst afgetreden definitiven titularis, toen van verlof teruggekeerd.

§ 2. *Oorlogsmarine.*

Sterkte enz. Een algemeen overzigt van de in Indie op 1 Januarij 1872 aanwezige oorlogsmarine en van de daarin tot 1 Januarij 1873 voorgevallen veranderingen, wordt aangetroffen in bijlage lit. E.

Uit die bijlage blijkt, dat op 1 Januarij 1872 bedoelde scheepsmagt bestond uit 25 bodems, waarvan 4 (namelijk de schroefstoomschepen 1ste klasse *Curaçao* en *Djambi* en dito 2de klasse *Vice-Admiraal Koopman* en *Marnix*) behoorende tot het auxiliair eskader, en 21 (2) de Indische militaire marine (het blijvend Indisch eskader) uitmakende, waaronder 4 voor speciale diensten (1 opnemingsvaartuig en 3 dienstdoende wachtschepen). Van de 17 overige was 1 (het schroefstoomschip 4de klasse *Bali*) (3) tijdelijk buiten dienst, zoodat op 1 Januarij 1872 voor stations- en andere (niet speciale) diensten overig bleven 16 bodems, naar hun charter verdeeld als volgt: *vier* schroefstoomschepen 4de klasse, *twee* raderstoomschepen 1ste klasse, *één* dito 2de klasse, *één* stoomtransportschip 2de klasse, *vier* raderstoomschepen 3de klasse en *vier* dito 4de klasse.

In den loop van 1872 werd van het auxiliair eskader *één* bodem onttrokken, door terugkeer naar Nederland van de *Curaçao* (1 Mei), in de plaats waarvan bij het eind van het jaar naar Indie onderweg was het schroefstoomschip 2de klasse *Citadel van Antwerpen.* De Indische militaire marine verminderde gedurende 1872 door de buitendienststelling (20 Maart) en de daarop gevolgde afkeuring van het raderstoomschip 1ste klasse *Amsterdam.* In November 1872 werd het raderstoomschip 4de klasse *Onrust* tot het ondergaan van herstellingen *tijdelijk* buiten dienst gesteld; daarentegen was de *Bali* sedert 6 Maart te voren weder gereed gekomen.

Van de 3 wachtschepen waren die van Batavia en Makassar (het fregat *Prins Alexander der Nederlanden* en de korvet *van Speyk*) onder ultimo 1872 bij de marine-etablissementen, het eene om geïnspecteerd, het andere om hersteld te worden. In hunne plaats werd (sedert November 1872) voorloopig voorzien: te Batavia door het raderstoomschip 3de klasse *Banka* en te Makassar door het raderstoomschip 1ste klasse *Ardjoeno.* (1)

De twee stoombarkassen, blijkens 't vorig verslag bladz. 34 van hier uitgezonden, werden in Indie voor de dienst verder gereed gemaakt en opgeleverd.

Tot het verwisselen van bemanningen was in 1872 (van 23 April tot 1 Augustus) tijdelijk op Java aanwezig geweest het stoomtransportschip *Java.*

De gemiddelde sterkte van de bemanning der oorlogsmarine over 1872 bestond uit 3096 koppen, waarvan 2326 Europeanen (226 officieren, 1671 scheepsonderofficieren en mindere schepelingen, benevens 429 mariniers) en 770 inlanders.

Op ultimo December 1872 was de totale scheepsbemanning 2892 koppen, waarvan 2127 Europeanen en 765 inlanders.

De verwisseling en voltalligheouding der Europesche bemanning gedurende 1872 hadden op de gewone wijze plaats. Met het stoomtransportschip *Java* en eenige particuliere schepen werden in dat jaar 95 officieren en 376 schepelingen in Indie aangebragt, terwijl met de *Curaçao* en de *Java* zoomede met particuliere schepen 106 officieren en 625 schepelingen naar Nederland werden teruggevoerd.

Bovendien werd in Indie ontslag verleend aan 2 officieren en 21 schepelingen, terwijl 13 inlanders werden aangenomen als kok of hofmeester op den voet van Europesche schepelingen.

In navolging van hetgeen reeds voor het inlandsch gedeelte der landmagt was geschied (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 1) werd bij Koninklijk besluit van 6 Augustus 1872, n°. 59 (*Indisch Staatsblad* n°. 191), ook voor de inlandsche schepelingen zoowel van de oorlogs- als van de gouvernementsmarine, als uitvloeisel der wet van 22 April 1864 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 33) betreffende het jaargeld aan eene opname in de Militaire Willemsorde verbonden (zie het verslag van 1871, bladz. 25), eene nieuwe regeling vastgesteld der toelage verbonden aan de toekenning der Medaille voor moed en trouw. In verband daarmede werd bij hetzelfde besluit aangewezen, met welke militaire graden voor de bepaling van het bedrag dier toelage de verschillende betrekkingen der bedoelde schepelingen zijn gelijk gesteld. (2)

Het reglement op de victualiedienst aan boord van Zijner Majesteits schepen en vaartuigen van oorlog, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 20 Junij 1870, n°. 6, onderging bij 's Konings besluit van 12 October 1872, n°. 18, eenige wijzigingen en aanvullingen, die met 1 Januarij 1873 in werking zijn getreden en de strekking hebben het reglement in overeenstemming te brengen met de voorschriften omtrent het materieel behoer in Indie en andere daarmede in verband staande verordeningen.

Tot aanvulling van het drijvend materieel der Indische militaire marine, waren onder ultimo 1872 in aanbouw:

hier te lande de vier in 't vorig verslag bedoelde schroef-

---

(1) Daar zich geene gegadigden hebben aangemeld zal te overwegen zijn welke andere middelen kunnen worden in 't werk gesteld om het plan uitvoering te doen erlangen.

(2) Ongerekend de te Samarang als wachtschip dienstdoende kanonneerboot.

(3) De *Bali* komt het type 3de klasse meer nabij dan de bestaande 4de klasse schroefstoomers.

(1) In Junij 1873 is besloten tot intrekking van het wachtschip te Makassar. In verband daarmede is de korvet *van Speyk*, na eenige voorzieningen te hebben ondergaan, bestemd geworden voor wachtschip te Batavia. Sedert de afkeuring van de *Prins Alexander der Nederlanden* (Maart 1873) was de *van Speyk* reeds voorloopig voor bedoelde dienst te Batavia gestationeerd geworden.

(2) De in 1871 (zie het verslag van dat jaar blz. 34) vastgestelde verbetering in de kleeding van de inlandsche schepelingen der oorlogsmarine, waarvan de invoering sedert verschoven was (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 110 en 193), is nu, krachtens een besluit van 27 Mei 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 90), met 1 Julij jl. in werking getreden.

stoomschepen verbeterde 4de klasse, composite bouw (type *Riouw*), sedert gedoopt *Riouw*, *Banda*, *Amboina* en *Deli*, waarvan de drie eerste onder ult°. Junij jl. reeds naar Indie onderweg waren;

en in Indie het in vorige verslagen reeds genoemde houten raderstoomschip 1ste klasse (type *Amsterdam*), welk vaartuig echter, als zijnde het type voor de Indische militaire marine, sedert minder aanbevelenswaardig geoordeeld, ingevolge eene beslissing van Mei jl., voor wachtschip zal worden afgebouwd.

Voorts was bij het eind van 1872 hier te lande gecontracteerd voor den aanbouw van een schroefstoomschip van 80 pdk. voor de hydrographische dienst (composite bouw), hetwelk op 1 October 1873 moet afgeleverd worden, en van twee ijzeren raderstoomschepen 4de klasse, type *Celebes* en *Onrust*, het eene af te leveren in October, het andere in December 1873. (1)

Behalve op den bouw der vorengenoemde schepen, was bij de begrooting voor 1873 oorspronkelijk ook gerekend op het onderhanden nemen van een ijzeren raderstoomschip 3de klasse, verbeterd type *Sumatra* (*Phoenix*), en van een schroefstoomschip 3de klasse, composite bouw (type *Reteh*). Van de aanschaffing van een nieuw schip als de *Reteh*, is sedert echter afgezien en in plaats daarvan de voorkeur gegeven aan een tweede ijzeren raderstoomschip als de *Sumatra*, tot welks aanbouw, even als van nog een viertal schroefstoomschepen 4de klasse (verbeterd type *Riouw*), in verband met de wet van 17 Junij 1873 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 89), de noodige maatregelen zijn getroffen. Bij den bouw van bedoeld viertal, welke vóór 1°. Mei 1874 zullen moeten gereed zijn, zal partij worden getrokken van hetgeen de ondervinding nopens de hoedanigheden enz. der reeds afgeleverde en vertrokken 4de klasse stoomers geleerd heeft, waaromtrent van de kommandanten spoedig rapporten worden te gemoet gezien. Voor de reeds afgebouwde bodems van dit charter is gebruik gemaakt van nog aanwezige en goed in orde gebragte machines ven vroegere 4de klasse vaartuigen. Voor de thans aan te bouwen 4 stuks zullen echter machines van 100 in plaats van 80 pdk. worden aangenomen, terwijl een meer voordeelige soort van werktuigen en ketels zal worden gekozen. Ook op verbetering in de bewapening der vaartuigen (type *Riouw*) is men bedacht.

Voor de in aanbouw genomen raderstoomschepen, verbeterd type *Sumatra*, zijn mede werktuigen van een verbeterd stelsel ontworpen, welke bij minder kolenverbruik grootere snelheid beloven, doch eene meerdere lengte van den romp noodig maken, zonder hierdoor evenwel in het gebruik meerdere kosten te veroorzaken. De beide schepen zullen insgelijks nog vóór het einde van 1874 in Indie kunnen aanwezig zijn.

Overigens wordt bij de ontwerp-begrooting voor 1874 gerekend op den aanbouw van nog een tweetal kleinere raderstoomschepen, en wel beide van het type *Celebes*, omdat daaraan de voorkeur wordt gegeven boven het type *Onrust*; deze zullen c q. beschikbaar kunnen zijn tegen den tijd dat de schepen *Madura* en *Admiraal van Kinsbergen* aan de dienst ontvallen.

Bij de opgevatte taak tot verbetering der Indische militaire marine, is het dan ook in 't algemeen het streven, niet om in gewone tijden meer schepen dan vroeger in dienst te houden, maar steeds één of meer schepen van elk der drie types, voor het geval van ontstentenis van andere, in conservatie en gereed voor de dienst te hebben. (2)

Voor de raderstoomschepen 3de klasse *Banka* en *Borneo* zijn hier te lande nieuwe ketels in aanmaak, welke vóór 1 Februarij 1874 moeten worden afgeleverd.

Omtrent de veranderingen die de in Indie aanwezige oorlogsmarine gedurende de eerste maanden van 1873 (tot medio Mei) onderging, valt aan te teekenen, dat het auxiliair eskader, in verband met den hooger gemelden terugkeer naar Nederland van de *Curaçao*, op 7 Februarij 1873 werd aangevuld door aankomst uit Nederland van het schroefstoomschip 2de klasse *Citadel van Antwerpen*, en dat in laatstgenoemde maand van hier ook vertrok het schroefstoomschip 2de klasse *Watergeus*, hetwelk volgens ontvangen telegraphisch berigt den 4den Junij jl. ter reede Batavia is aangekomen.

Daarentegen ontvielen aan de Indische militaire marine gedurende de eerste maanden van 1873 *drie* bodems, daar achtereenvolgens werden buiten dienst gesteld en later afgekeurd: het opnemingsvaartuig *Stavoren* (1 Maart), het wachtschip te Batavia *Prins Alexander der Nederlanden* (3 April) en het raderstoomschip 2de klasse *Cycloop* (13 April).

Op 15 Mei 1873 was dien ten gevolge de sterkte der oorlogsmarine, ongerekend de kanonneerboot (wachtschip te Samarang) en het tijdelijk buiten dienst zijnde raderstoomschip 4de klasse *Onrust*, aldus:

auxiliair eskader: 4 bodems, waarvan echter 1 in reparatie en 2 aangewezen om na aankomst der tot buitengewone versterking uitgezonden of uit te zenden oorlogsschepen naar Nederland terug te keeren. Ten einde hiertoe te worden gereed gemaakt, was één van dat tweetal reeds naar Java opgekomen en de ander derwaarts op reis;

blijvend Indisch eskader: 16 bodems, waaronder 3 wachtschepen. (1) Van de overige 13 waren 2 in reparatie te Soerabaja en 1 aldaar om gekeurd te worden.

De sterkte van het personeel beliep op genoemden datum 2922 koppen (2165 Europeanen en 757 inlanders).

Van de voor laatstbedoeld gedeelte der oorlogsmarine bestemde *vier* nieuwe schroefstoomschepen 4de klasse *Riouw*, *Banda*, *Amboina* en *Dili* zijn de drie eerste in 't laatst van Mei en de eerste helft van Junij 1873 door het Suezkanaal naar hunne bestemming vertrokken, de *Banda* en de *Amboina* regtstreeks naar Atchin. In de bemanning is grootendeels voorzien geworden uit manschappen van de Nederlandsche marine. Slechts 35 matrozen en 24 vuurstokers zijn tijdelijk aangenomen.

De *Deli* zal vermoedelijk binnen kort voor indienststelling en uitzending naar Indie in aanmerking kunnen worden gebragt.

Tot buitengewone versterking der zeemagt zijn in de tweede helft van April en in Mei 1873, mede langs den verkorten zeeweg, regtstreeks naar Atchin vertrokken de *vier* volgende oorlogsschepen der Nederlandsche marine: het schroefstoomschip 1ste klasse *Metalen Kruis*, het stoomfregat *Zeeland*, benevens de schroefstoomschepen 4de klasse *Schouwen* en *Bommelerwaard*. (2) Daarentegen is besloten het schroefstoomschip 1ste klasse *Djambi* en dito 2de klasse *Marnix*, beide behoorende tot het auxiliair eskader (op welker repatriering reeds hiervoren gedoeld werd), met eene verminderde bemanning, rond de Kaap de Goede Hoop als zeilschip te doen terugkeeren. De overige bemanning, voor zooveel zij in Indie zal kunnen worden gemist, zal via Suez repatrieren.

Omstreeks half Mei 1873 is met particuliere stoomgelegenheid naar Indie (regtstreeks naar Padang) vertrokken een detachement mariniers, sterk 6 officieren, 8 onderofficieren en 286 manschappen, ten einde bij aankomst ter beschikking van den kommandant der zeemagt in Indie te worden gesteld, die gemagtigd kan worden hen tot zoodanige diensten hetzij aan boord, dan wel aan den wal te bezigen, als de omstandigheden zullen vereischen. (3)

Van de bij 's Rijks werf te Amsterdam voor de Indische dienst bestelde 10 gewapende stoombarkassen met toebehooren, waarvoor de werktuigen in Engeland worden vervaardigd, waren onder ultimo Junij jl. reeds 4 in particuliere stoomschepen afgeladen (4) terwijl de overige 6 achtereen-

(1) De nieuwe *Celebes* is bereids bij gedeelten naar Indie verscheept; van de *Onrust* zullen eerstdaags reeds de romp en de ketels worden afgeladen.

(2) Sedert is in zoover tot uitbreiding besloten, dat het wachtschip te Makassar is ingetrokken met de bedoeling daarvoor een actief dienend oorlogsschip in de plaats te doen treden. Over het in verband met deze aangelegenheid geopperd denkbeeld eener telegraphische verbinding onder anderen tusschen Java en Celebes, zie men hoofdstuk L, afd. VI.

(1) Sedert met één verminderd (zie de voorgaande noot).

(2) Omtrent de (langs telegraphischen weg) reeds bekend geworden datums van aankomst van deze en de drie hooger bedoelde schepen, zie men het medegedeelde nopens de blokkade van Atchin op blz. 52 hiervoren.

(3) Zie omtrent hunne kazernering te Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden) de eerste noot op blz. 42 hiervoren.

(4) De twee stuks aan boord van de *Tromp* zijn, na de stranding van dit stoomschip, kort daarop door het stoomschip *Wyberton* overgenomen.

volgens in Julij en de eerste helft van Augustus zullen worden verscheept. Ook de werktuigen zullen vóór of op 31 Julij 1873 gereed moeten zijn. (1)

Behalve de reeds gedeeltelijk verzonden en voor het overige in Julij en de eerste helft van Augustus te expedieren belangrijke partijen projectilen (2) en verdere ammunitie zijn in de eerste helft van 1873 voor de marine nog verscheept (alles per stoomgelegenheid) 1400 achterlaadgeweren klein kaliber met 625 000 patronen.

Stationering. De verschillende maritime stations waren bij het einde van 1872 bezet als volgt:

Sumatra's Westkust: schroefstoomschip 4de klasse *Maas en Waal*;

Sumatra's Oostkust: schroefstoomschip 4de klasse *den Briel*;

Wateren van Riouw en Lingga: schroefstoomschip 2de klasse *Marnix*, dito 4de klasse *Coehoorn*;

Westkust van Borneo: raderstoomschip 4de klasse *Madura*;

Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo: raderstoomschepen 4de klasse *Suriname* en *Admiraal van Kinsbergen*;

Wateren van Celebes: raderstoomschip 1ste klasse *Ardjoeno*, als dienstdoend wachtschip te Makassar (3), daar het wachtschip *van Speyk* ter reparatie naar Java was opgezonden, raderstoomschip 2de klasse *Cycloop*, dito 3de klasse *Sumatra*;

Wateren van Menado: schroefstoomschip 4de klasse *Bali*;

Moluksche wateren: raderstoomschip 3de klasse *Borneo*.

Bovendien waren ter reede Batavia, Soerabaja en Samarang 3 dienstdoende wachtschepen gestationeerd, waaronder (voor Samarang) eene kanonneerboot, bemand uit de rol van het wachtschip te Soerabaja, en bevond zich in de wateren tusschen Sumatra en Banka een vaartuig voor hydrographische opnemingen.

Het overige gedeelte van het eskader (te zamen met inbegrip van het tijdelijk buiten dienst gestelde raderstoomschip *Onrust* uit 8 bodems bestaande) was deels op Java voor de dienst beschikbaar, deels bij de marine-etablissementen aldaar in reparatie.

Omstreeks 15 Mei 1873 waren de schepen der Indische militaire marine aldus gestationeerd:

Atchin: schroefstoomschip 2de klasse *Citadel van Antwerpen*, raderstoomschip 2de klasse *Soerabaija*, dito 3de klasse *Sumatra*, idem *Timor*, schroefstoomschip 4de klasse *Coehoorn*;

Sumatra's Westkust: schroefstoomschip 4de klasse *Maas en Waal*;

Sumatra's Oostkust: schroefstoomschip 4de klasse *den Briel*;

Wateren van Riouw en Lingga: geene;

Westkust van Borneo: raderstoomschip 4de klasse *Madura*;

Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo: raderstoomschip 4de klasse *Admiraal van Kinsbergen*;

Wateren van Celebes: raderstoomschip 1ste klasse *Ardjoeno*;

Wateren van Menado: schroefstoomschip 4de klasse *Bali*;

Moluksche wateren: geene.

Bovendien waren op Java — behalve de 3 wachtschepen (korvet *van Speyk*, korvet *Prinses Amelia* en roeikanonneerboot n°. 14) — de volgende bodems: het raderstoomschip 3de klasse *Banka*, ter reede Batavia doch met onbruikbare ketels; het schroefstoomschip 2de klasse *Vice-Admiraal Koopman*, het raderstoomschip 3de klasse *Borneo*, het schroefstoomschip 4de klasse *Aart van Nes*, en het raderstoomschip 4de klasse *Suriname*, alle vier te Soerabaja, de drie eerste in reparatie, het laatste om gekeurd te worden; terwijl van de twee voor terugzending naar Nederland aangewezen schroefstoomschepen *Djambi* (1ste klasse) en *Marnix* (2de klasse) het laatste daarvoor te Batavia in gereedheid werd gebragt en het andere derwaarts op reis was. (1)

Gezondheidstoestand. De gezondheidstoestand van de bemanning der oorlogsbodems gedurende 1872 wordt als »voldoende" opgegeven.

Op eene gemiddelde sterkte van 2326 Europeanen en 770 inlanders, bedroeg het totaal zieken 4922 Europeanen en 1218 inlanders.

De ondervolgende tabel geeft een overzigt van het aantal behandelden en overledenen gedurende de jaren 1868 tot en met 1872.

JAREN.	Sterkte.		Behandelden.		Overledenen.		Verhouding der overledenen			
							tot de behandelden.		tot de sterkte.	
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
1868.	2789	834	*a.* 6151	*a.* 2012	103	38	1 : 59,71 of 1,67 %	1 : 52,94 of 1,88 %	1 : 27,07 of 3,69 %	1 : 21,94 of 4,55 %
1869.	3031	964	*a.* 8045	*a.* 2369	60	62	1 : 134,08 » 0.74 »	1 : 38,21 » 2,62 »	1 : 50,51 » 1,98 »	1 : 15,54 » 6,43 »
1870.	2959	967	6825	1902	*b.* 36	*c.* 30	1 : 189,58 » 0.52 »	1 : 63,40 » 1,57 »	1 : 82,19 » 1,21 »	1 : 32,23 » 3,10 »
1871.	2483	831	5959	1805	*d.* 35	*e.* 29	1 : 170,25 » 0.58 »	1 : 62,24 » 1,60 »	1 : 70,94 » 1,40 »	1 : 28,65 » 3,48 »
1872.	2326	770	4922	1218	*f.* 33	*g.* 36	1 : 149,15 » 0.67 »	1 : 33,83 » 2.95 »	1 : 70,49 » 1,41 »	1 : 21,39 » 4,67 »

a. Hieronder zijn begrepen koopvaardijschepelingen of bij evacuatie onder behandeling gekomen personen.
b. Hiervan 28 in de hospitalen overleden. } Van vorige jaren is zoodanige opgaaf niet vermeld geworden.
c. Als voren 19.
d. Hiervan 23 in de hospitalen overleden.
e. Als voren 17.
f. Hiervan 21 in de hospitalen overleden.
g. Als voren 15.

(1) De laatste 2 stoombarkassen met toebehooren zijn, te gelijk met de 10 stel werktuigen, afgeladen in het vóór medio Augustus vertrekkend stoomschip *Prins van Oranje*. Tot bespoediging van de gereedmaking der barkassen voor dadelijke indienststelling en vooral met het oog op de vereischte opstelling der machines, is hier te lande gezorgd voor de tijdelijke beschikbaarheid in Indie van twee reeds in Europa bij de vervaardiging van dit materieel betrokken geweest zijnde deskundigen (een machinist der Nederlandsche marine en een Engelsch werktuigkundige).

(2) De voorgenomen verzendingen hebben inmiddels plaats gehad.

(3) Deze bestemming heeft in Junij 1873 opgehouden (zie de noot op blz. 61 hiervoren).

(1) Volgens ontvangen telegraphisch berigt zijn de beide laatste schepen in de eerste dagen van Augustus naar Nederland onder zeil gegaan. Van de overige hier genoemde oorlogsbodems zouden er in Junij— medio Augustus *vier* tot versterking van de scheepsmagt in de wateren van Atchin worden gebezigd en wel: *Vice-admiraal Koopman*, *den Briel*, *Borneo* en *Admiraal van Kinsbergen* (verg blz. 52 hiervoren.)

Ter zake van tusschenpoozende en van nalatende koortsen kwamen in behandeling 1059 Europeanen en 364 inlanders. Gevallen van beri-beri deden zich, hoezeer de ziekte niet epidemisch was, nog al veelvuldig voor, voornamelijk aan boord van de stoomschepen *Suriname* en *Soerabaija*, gedurende een togt op de Noordkust van Borneo. In het geheel leden aan die ziekte 19 Europeanen en 198 inlanders, van welke 1 en 19 stierven.

In het laatst van 1872 ontstond aan boord van het stoomschip *Bali* eene darmaandoening, welke een epidemisch karakter aannam, doch door gepaste maatregelen, onder andere door afzondering der zieken aan den wal (te Kema), spoedig gestuit werd. Aan boord van het stoomschip *Borneo* kwamen omstreeks dien tijd gevallen van pokken voor op eene reis van Amboina (waar die ziekte heerschte) naar Makassar.

Op het eiland Onrust was de algemeene gezondheidstoestand in 1872 weder zeer gunstig, hetgeen voor een goed deel wordt toegeschreven aan de voortgezette maatregelen tot verbetering van den hygienischen toestand op dit eiland, als: de algeheele wegruiming der secreetputten, het algemeen in aanwending brengen van fosses mobiles en de genoegzame voltooijing van het gotenstelsel voor den afvoer naar zee zooveel mogelijk van alle infecterende stoffen. Ook het hospitaalgebouw op Onrust onderging verbeteringen.

§ 3. *Gouvernementsmarine.*

Bij het eind van 1872 waren de beide grootste stoomers der gouvernementsmarine, die gemeenlijk op Java's noordkust voor algemeene diensten worden beschikbaar gehouden, de *Hertog Bernhard* en de *Java*, buiten dienst, de eerste als zijnde reeds sedert 't laatst van 1871 ter reparatie te Soerabaja, de ander eerst in November 1872 derwaarts opgekomen, ten einde gekeurd en zoo dit in verband met de kosten raadzaam blijkt, weder voor de dienst geschikt gemaakt te worden. Ter vervanging van de *Java* (sedert in herstelling genomen) werd in dienst gesteld de bij het marine-etablissement te Soerabaja nieuw gebouwde stoomer *Siak* (mede van 80 paardenkracht), welke bij het eind van 't jaar voor de dienst verder werd gereed gemaakt. Bovendien was omstreeks dien tijd, na bij de Delische expeditie verschillende goede diensten te hebben bewezen, naar genoemd etablissement ook opgekomen de stoomer *Kapoeas I* uit het station Riouw, insgelijks om geïnspecteerd en, indien doenlijk, hersteld te worden. Verder waren nog in reparatie (sedert November 1871) de stoomer *Draak* en in conservatie en reparatie (sedert April 1870) de stoomer *Boni*.

Voor active dienst bleven dien ten gevolge onder ultimo 1872 de *acht* volgende stoomers over: *Telegraaf*, laatstelijk ter beschikking te Soerabaja en van daar tijdelijk gedirigeerd naar Banjoewangi ter beschikking van den resident, gecommitteerde voor Bali en Lombok; *Dassoon*, gestationeerd in de residentie Amboina; *Bonbreek*, na het vertrek van de *Kapoeas I* gestationeerd in de residentie Riouw, vóór dien tijd in de residentie Banka; *Tjinrana*, na sedert 't laatst van 1871 te Soerabaja in reparatie geweest te zijn, in het vierde kwartaal van 1872 gereed gekomen en ter beschikking gesteld van den resident der Lampongsche districten; *Kapoeas II* en *Bennett*, gestationeerd in de Wester-afdeeling van Borneo; en eindelijk *Barito* en *Sailoos* ter beschikking van den resident der Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.

Vermelding verdient hier ook de gewijzigde bestemming aangewezen aan den voor den steenkolen-afvoer van de mijn Oranje-Nassau naar Bandjermasin gebezigden doch voor die dienst niet meer benoodigden stoomsleper *Kapitein van Os*. In afwachting dat over dat vaartuig op andere wijze zou worden beschikt, werd het in December 1872 tijdelijk gesteld ter beschikking van den kommandant der zeemagt, ten einde als gouvernements-stoomschip dienst te doen in de wateren van Madura.

Bij het marine-etablissement te Soerabaja was men bij het eind van het jaar bezig met, of maakte men aanstalten tot den bouw van drie nieuwe stoomers van 80 paardenkracht (type's *Siak* en gewijzigde *Bronbeek*), aan welke de namen *Anjer*, *Tagal* en *Ternate* zullen worden gegeven, doch die vermoedelijk eerst in 1875 allen voor de dienst gereed zullen zijn.

Onder ultimo December 1873 waren de herstellingen aan de *Hertog Bernhard* voleindigd en was een goedgeslaagde proeftogt gedaan, zoodat bij tijdige bijeenbrenging der bemanning over het vaartuig zou kunnen worden beschikt. Gedurende het eerste kwartaal 1873 kwam de *Siak* ter reede Batavia aan, ter beschikking, en werd gedirigeerd naar de wateren van Atchin, werwaarts ook de *Telegraaf* vertrok, terwijl de *Bronbeek* insgelijks voor die bestemming werd aangewezen. De *Kapoeas I* werd in genoemd tijdsverloop bij het marine-etablissement te Soerabaja buiten dienst gesteld, en vervangen door den in conservatie en reparatie zijnden stoomer *Boni*, waarvan de herstellingen en vernieuwingen weldra zouden afgeloopen zijn. De herstellingen aan den stoomer *Draak* waren nog niet geheel voleindigd; intusschen was de bemanning daarvoor reeds aangewezen.

De *Hertog Bernhard* heeft sedert eenige dienstreizen gedaan in het gouvernement van Celebes, terwijl de *Siak*, *Bronbeek* en *Telegraaf* na den terugkeer der troepen uit Atchin, tijdelijk de Atchinesche wateren verlaten hadden en onder anderen naar Riouw en Deli gedirigeerd waren. (1)

Omtrent de in Augustus 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 139) administratief bij de gouvernementsmarine ingedeelde drie vaartuigen bestemd voor speciale doeleinden, namelijk het voor de dienst der bebakening en kustverlichting gebouwde stoomvaartuig *Argus*, het bebakeningsvaartuig (zeilvaartuig) voor de vaarwaters naar en ter reede van Batavia, zoomede de residentiestoomer *Bogor* voor het onderhouden der gemeenschap tusschen den wal, de reede van Batavia en het eiland Onrust, valt aan te teekenen, dat de *Bogor* (een raderstoomschip van 35 paardenkracht) onder ultimo Maart 1873 nog in aanbouw was bij het marine-etablissement te Soerabaja (in de communicatie werd inmiddels door een gehuurd vaartuig voorzien) en dat de *Argus*, na in 't laatste kwartaal van 1872 bij het etablissement te Onrust te zijn opgenomen ten einde eenige voorzieningen en veranderingen te ondergaan, in het eerste kwartaal 1873 in zóóver weder was gereed gekomen, dat het eene dienstreis naar de Lucipara-passage konde maken.

De flotille gewapende en adviesbooten telde onder ultimo 1872 46 vaartuigen van de eerste en 12 van de laatste soort, elk bemand met respectivelijk 16 en 11 inlanders. Aan de organieke sterkte ontbraken op dien datum 7 gewapende en 2 adviesbooten. In den loop van het jaar geraakten 8 en 5 stuks wegens ouderdom buiten dienst, welke, op 3 en 2 stuks na, door nieuwe werden vervangen; terwijl de te Bezoeki gestationeerde adviesboot werd ingetrokken, in verband met de uitbreiding van de stoompakketvaart. Eveneens werd eene gewapende boot aan het station Benkoelen onttrokken, omdat de diensten van dat vaartuig aldaar niet meer vereischt werden.

In het begin van 1873 kwamen 5 gewapende booten en 1 adviesboot, bij het marine-etablissement te Soerabaja gebouwd, voor de dienst gereed. Nog 15 dergelijke vaartuigen zijn bij die inrigting in aanbouw, zoodat voorloopig voldoende kan worden voorzien in eventueel ontstane behoefte.

De staat lit. F geeft een overzigt van de onder ultimo 1872 in dienst, in reparatie en in aanbouw zijnde stoom- en andere vaartuigen der gouvernementsmarine. Daarin worden tevens vermeld de verschillende stations, het aantal koppen, de bewapening der vaartuigen enz.

Over hetgeen tot verbetering ook van deze kategorie der Indische zeemagt behoort te worden gedaan, zullen nader overwegingen plaats hebben, in verband onder andere met de uitkomsten der in 1872 plaats gehad hebbende algemeene inspectie over de gouvernementsmarine en de onder burgerlijk beheer staande landsvaartuigen in verschillende gewesten (zie § 1 van dit hoofdstuk).

Het personeel der gouvernementsmarine werd uitgebreid door toevoeging der bemanning van de drie administratief bij de marine ingedeelde speciale vaartuigen hierboven bedoeld. Daarentegen werden de equipages van *drie* vaar-

(1) Zoo als blijkt op blz. 52 hiervoren zijn zoowel de *Hertog Bernhard* als de drie verder genoemde gouvernementsstoomers later aangewezen om deel uit te maken van het blokkerend eskader voor Atchin. Te dien einde zouden op die stoomers 72 officieren en minderen der militaire marine gedetacheerd worden. De *Bronbeek* zou evenwel deze dienst eerst opvatten na te Deli door een ander stoomvaartuig te zijn vervangen.

tuigen (de stoomers *Hertog Bernhard*, *Java* en *Kapoeas I*) elk met één stuurman verminderd (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 139). De bemanning van het nieuwe stoomvaartuig *Siak* werd vastgesteld op 8 Europeanen (1 gezaghebber, 3 stuurlieden, 3 machinisten en 1 machinistleerling) benevens 45 inlanders. Het voornemen bestaat om in 1874 op de adviesbooten, tegen vermindering van het aantal roergangers van 3 tot 2, één mandoor aan te stellen, ten einde bij ontstentenis van den gezaghebber, dezen te kunnen vervangen. In de aanvulling van het machinisten- en stuurmanspersoneel voor de gouvernementsstoomschepen kan niet altijd naar eisch worden voorzien. Op eene verbetering van de vooruitzigten der machinisten wordt bij de ontwerp-begrooting voor 1874 gerekend. In de ontbrekende plaatsen wordt getracht zooveel mogelijk te voorzien door uitzending van candidaten die aan het voorgeschreven examen hebben voldaan.

Bepalingen omtrent de tucht aan boord van de schepen der gouvernementsmarine, met uitzondering der gewapende en adviesbooten, aan hoedanige voorziening blijkens 't vorig verslag behoefte bestond, zijn sedert vastgesteld bij ordonnantie van 31 Januarij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 31). De opvarenden worden daarbij beschouwd als burgerlijke ambtenaren en blijven dus onderworpen aan het algemeen in Indie vigerend burgerlijk strafregt, behoudens in die gevallen, waarin de ordonnantie tegen zekere dienstvergrijpen bepaalde straffen bedreigt.

Van de Koninklijke besluiten dd. 6 Augustus 1872 n°. 58 en 59 (*Indisch Staatsblad* n°. 190 en 191), houdende aanwijzing van de militaire graden, waaraan bij de gouvernementsmarine de verschillende klassen van Europesche schepelingen beneden den rang van gezaghebber en van inlandsche opvarenden, zijn gelijk te stellen voor het genot der geldelijke voordeelen, verbonden aan de toekenning der Militaire Willemsorde of der Medaille voor moed en trouw, is reeds in 't vorig verslag (blz. 35) en gedeeltelijk ook hiervoren (blz. 61) melding gemaakt.

Onder de bemanningen der stoomschepen (behalve de *Dassoon* en *Sailoos*, waarvan geen opgaven deswege zijn ontvangen) te zamen met eene gemiddelde sterkte van 81 Europeanen en 458 inlanders, kwamen in 1872 24 sterfgevallen voor, op 1 na, alle onder het inlandsch gedeelte. Van de opvarenden der gewapende en adviesbooten (766 à 868 koppen) stierven 20 man.

§ 4. *Inrigtingen; bijzonderheden.*

Marine-etablissement te Soerabaja. Als werf van aanbouw voldoet dit etablissement zooveel mogelijk aan de eischen der gouvernementsmarine en van het loodswezen. Meerdere uitbreiding van Europeesch personeel van minderen rang, vergrooting van localen voor smederijen en aanschaffing eener machinale houtzaaginrigting, omtrent welk een en ander reeds voorstellen waren gedaan of voorbereid werden, zullen, volgens het verslag van den vlootvoogd, de inrigting in staat stellen aan de aangewezen behoeften krachtiger het hoofd te bieden. De bedoelde stoomhoutzaagmachine is in Maart 1873 van hier reeds verzonden.

Over de voorgenomen uitbreiding van het scheepsbouwkundig ingenieurspersoneel zie men § 1 hiervoren.

Van de vier gouvernementsstoomers van 80 paardenkracht, die in 1872 onderhanden waren of tot welker aanbouw aanstalten werden gemaakt, kwam één (de *Siak*) in zoover gereed dat in het laatst van 't jaar de indienststelling kon plaats hebben. Voor de Indische militaire marine stonden geene andere schepen op stapel dan het in § 2 hiervoren bedoelde raderstoomschip 1ste klasse, hetwelk sedert Mei 1873, ten gevolge van de daaraan toegedachte gewijzigde bestemming, verder als wachtschip wordt afgebouwd. De overigens in 1872 onderhanden zijnde nieuwe vaartuigen waren: een raderstoomschip van 35 paardenkracht (*Bogor*) en een zeilvaartuig, beide voor de reede Batavia; voorts 16 gewapende en adviesbooten der gouvernementsmarine, waarvan er 8 afgeleverd werden, 2 loodsbooten en 43 sloepen.

In reparatie waren gedurende 1872: 10 oorlogsschepen 5 stoomschepen en 4 gewapende booten der gouvernementsmarine; terwijl het raderstoomschip 1ste klasse *Amsterdam*, 5 gewapende booten, 2 loodsbooten en het lichtschip voor de reede Makassar bij het etablissement werden afgekeurd en daarna verkocht.

In November 1872 werden het raderstoomschip 4de klasse *Onrust* en de gouvernementsstoomer *Java* buiten dienst gesteld en, nadat de ketels uitgenomen waren, verder gereed gemaakt om op de sleephellingen te worden gerapareerd.

In dienst werden gesteld het schroefstoomschip 4de klasse *Bali* en de gouvernementsstoomers *Siak* en *Draak* en zes nieuw gebouwde gewapende booten.

In het drijvend droogdok werden opgenomen: 12 oorlogschepen, 3 gouvernementsstoomers, 2 gewapende booten, 1 baggermolen, de ketelpont, de kleine kielligter, een aantal werfvaartuigen en eene stoomboot der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij.

De reparatien aan het oude houten dok werden krachtig voortgezet en zouden in 1873 afloopen.

De marinemagazijnen, geene genoegzame ruimte hebbende tot het behoorlijk sorteren en nazaan der gooderen, zullen worden uitgebreid. Een klein magazijn voor levensmiddelen ten behoeve van de vloot kwam gereed.

In September 1872 werd de nieuwe houtstapelplaats in gebruik genomen. Sedert wordt de houtvoorraad van Boenga gaandeweg naar het etablissement overgebragt en het hout van Parengan afkomstig, regtstreeks naar Soerabaja overgevoerd.

Tot logies voor de bemanningen der in timmering vertoevende gewapende booten werden twee localen gebouwd.

Het etablissement werd tot beveiliging van eene houten omrastering omgeven.

Met het opmaken van projecten voor de overbrenging naar het etablissement van de elders ter plaatse gevestigde fabriek voor de marine en het stoomwezen werd een begin gemaakt. Aan de zuidzijde van het etablissement werd een emplacement aangewezen voor den bouw van woningen voor het personeel der te vereenigen inrigtingen. Het dempen en ophoogen van het moerassig terrein aldaar werd in April 1873 uitbesteed en aangenomen voor eene som van f 349 876.

De opkomst van het inlandsch werkvolk leverde, behalve wat de koelies betrof, geene moeijelijkheden op; ten opzigte dezer laatsten werd echter getracht de opkomst te bevorderen door hen op taak te laten werken. Daar de bekwaamheid en ijver der werklieden te wenschen overlieten, werd het stelsel van taakwerk ook tot het ambachtsvolk uitgebreid, hetgeen reeds aanvankelijk betere uitkomsten gaf.

De gezondheidstoestand van het vaste personeel bij het etablissement was tot in October tamelijk voldoende. Gedurende de beide laatste maanden namen echter de koortsen, vooral de zoogenaamde knokkelkoorts (dengue fever), buitengewoon toe.

De gebruikelijke staat van gebezigde werklieden, uitbetaalde arbeidsloonen en verwerkte materialen volgt hieronder.

JAREN.	Aantal verrigte dagdiensten.		Uitbetaalde arbeidsloonen. *b.*	Geldswaarde van verwerkte materialen.	AANMERKINGEN.
	Arbeidslieden. *a.*	Koelies. *a.*			
1868 . . .	358 065	9 075	f 220 371	f p. m. 375 000	
1869 . . .	344 623	19 943	220 358	» 390 000	
1870 . . .	263 444	8 934	164 170	» 370 800	
1871 . . .	232 258	14 517	154 035	» 377 466	
1872 . . .	273.815	45 069	216 942	» 431 150	

a. De arbeidslieden en ook de koelies zijn allen vrijwilligers.

b. Van het uitgetrokken bedrag voor arbeidsloonen is uitbetaald:

Voor werkzaamheden op taak:		Voor overwerk:	
1868	f 26 331	1868	f 303
1869	28 135	1869	400
1870	18 943	1870	570
1871	22 594	1871	1297
1872	48 638	1872	2147

Marine-etablissement te Onrust. Als hulpwerf en hulp-atelier blijft deze inrigting voor de Indische zeemagt van goede dienst. Aan 10 oorlogsschepen, 4 gouvernementsstoomers, het bebakeningsvaartuig voor de reede Batavia, 9 gewapende en adviesbooten en 2 stoombarkassen werden min of meer belangrijke herstellingen gedaan.

Het fregat *Prins Alexander der Nederlanden*, benevens 4 gewapende booten werden geïnspecteerd en afgekeurd. De beide in 1871 in aanbouw genomen adviesbooten kwamen gereed en werden in dienst gesteld. Onderhanden waren in 1872 28 sloepen van verschillende grootte, waarvan 22 werden afgebouwd.

In eene uit Nederland aangebragte stoombarkas werden de werktuigen en ketel geplaatst. Na verder voor de dienst te zijn gereed gemaakt voldeed dit vaartuig aan de verwachting.

In het ijzeren drijvend droogdok werden opgenomen 24 schepen met een gezamenlijken inhoud van p. m. 12 400 ton, waaronder eene stoomboot der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij en, krachtens speciale magtiging der Regering, een stoomschip der maatschappij „Nederland", een Indisch particulier stoomschip en een stoomschip der British Australian Telegraph company.

Bij een naauwkeurig onderzoek van het ijzeren droogdok (December 1872) is de wenschelijkheid gebleken om het, in het begin van 1874, ter gedeeltelijke herstelling, schoonmaking en schildering naar Soerabaja te doen overbrengen.

De zeeweringen op Onrust en Kuiper vereischen deugdelijke herstellingen en plaatselijke vernieuwing. Voorzieningen met eigen middelen geven weinig resultaat.

Met het maken eener sleephelling voor de reparatie van gewapende en adviesbooten werd begonnen. Het werk ondervond echter vertraging, doordien de aannemer in gebreke bleef aan zijne verpligtingen te voldoen.

De bevolking van Onrust bedroeg op 1 Januarij 1873, buiten de bemanning der in timmering liggende schepen, 1480 hoofden, waaronder 539 veroordeelden.

De gezondheidstoestand onder de dwangarbeiders was in 1872, vergeleken bij vorige jaren, bijzonder gunstig geweest. In dat jaar kwamen onder hen voor 15 sterfgevallen, tegen 80 in 1871, 95 in 1870 en 107 in 1869. Van de reeds genomen en nog voortgezette maatregelen tot wering van voor de gezondheid schadelijke invloeden op Onrust is reeds hiervoren het een en ander gezogd (zie blz. 64).

Eene vijfjarige aantooning van de gebezigde werklieden, uitbetaalde arbeidsloonen en verwerkte materialen volgt hieronder:

Jaren.	AANTAL VERRIGTE DAGDIENSTEN.						UITBETAALDE ARBEIDSLOONEN.			Geldswaarde van verwerkte materialen.
	a. Vrije werklieden.		Dwangarbeiders.		Totaal.		Vrije werklieden.	Geldswaarde der arbeidsloonen aan dwangarbeiders.	Totaal.	
	Ambachtslieden.	Koelies.	Ambachtslieden.	Koelies.	Ambachtslieden.	Koelies.				
1868	29 255	»	35 965	3 620	65 220	3 620	f 64 265	f 21 384	f 85 649	f 91 210
1869	24 301	»	13 747	15 850	38 048	15 850	56 453	29 494	85 947	55,080
1870	42 245	»	25 402	*b.* 4 373	67 647	*b.* 4 373	97 151	30 743	*c.* 127 894	74 866
1871	49 815	»	33 747	*b.* 7 596	83 562	*b.* 7 596	104 776	50 668	*d.* 155 444	123 453
1872	32 585	410	40 516	11 543	73 101	11 953	93 470	63 168	*e.* 156 638	118 069

a. De vrije werklieden zijn meest Chinezen. Deze worden door den aannemer verschaft.

b. Door het opgegeven getal dwangarbeiders, die als koelies hebben dienst gedaan, wordt alleen verstaan dat gedeelte hetwelk bij de timmerwerf voor betaalde werken is gebezigd geworden, alzoo niet diegenen, die in de kolen hebben gewerkt en voor het equipage-departement zijn werkzaam geweest.

c. De overwerkgelden gedurende 1870 bedroegen f 353.

d. » » » 1871 » 667.

e. » » » 1872 » 704.

Fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaja. Bij de toenemende behoefte der vloot, met opzigt tot herstellingen en vernieuwingen aan stoomketels, werktuigen en aan de ijzeren romp van meerdere stoomvaartuigen, waarbij nog verschillende werken voor andere departementen moeten worden gevoegd, wordt deze inrigting gezegd niet steeds aan alle aanvragen te kunnen voldoen.

Voor het marine-, militair en civiel departement werden in 1872 145 werkorders bevolen, waarvan 106 voltooid werden.

Drie voorname betrekkingen bij het technisch personeel, namelijk die van opziener over de ambachten, van baas belast met het ineenzetten van ijzeren schepen en van machine-opsteller, waren bij het eind van 1872 onvervuld. Voor de beide eerste betrekkingen is in Maart 1873 personeel van hier uitgezonden.

Vier stuks stoomketels werden voor elk der raderstoomschepen 3de klasse *Sumatra* en *Timor* afgewerkt en daarin geplaatst. De machines van eerstgenoemd schip werden uit elkander genomen en de verschillende deelen opgezuiverd en voor zooveel noodig hersteld en vernieuwd.

De werktuigen voor het schroefstoomschip 4de klasse *Bali* werden gerepareerd en de werkzaamheden verbonden aan het verwisselen der stoomketels beëindigd. Later werden nog eenige voorzieningen aan de machines verrigt, tijdens het vaartuig in het drooge dok was opgenomen.

De reparatien en vernieuwingen aan den ijzeren romp van het raderstoomschip 4de klasse *Admiraal van Kinsbergen* en van den gouvernementsstoomer *Hertog Bernhard* kwamen gereed, alsmede de verwisseling der oude stoomketels tegen nieuwe met de daaraan verbonden werkzaamheden en het herstellen der werktuigen.

Verder ondergingen nog 3 oorlogsstoomschepen en 3 gouvernementsstoomers min of meer belangrijke reparatien aan werktuigen en ketels, terwijl nieuwe machines en ketels in den gouvernementsstoomer *Siak* werden opgesteld, waarmede men tegen het einde des jaars gereed kwam.

De ijzeren romp van het gouvernementsstoomschip *Boni* werd nagenoeg geheel vernieuwd en met het gedeeltelijk vernieuwen der ijzeren rompen van het gouvernementsstoomschip *Java* en het oorlogsstoomschip *Onrust* een aanvang gemaakt. Voor dit laatste werd de vervaardiging van een nieuwen stoomketel onderhanden genomen.

Verder werd nog eene stoombarkas met oppervlak-condensors voor de dienst gereed gemaakt.

De Lebaksteenkolen werden met den proefketel van de fabriek onderzocht en voor het gebruik afgekeurd.

Aan de gebouwen en werkplaatsen werd, met het oog op de voorgenomen verplaatsing der fabriek naar het marine-etablissement, niet meer dan het noodzakelijke verrigt. Voor het vervangen der verouderde en slechte werktuigen zullen achtereenvolgens nieuwe worden aangevraagd. Verschillende werktuigen ten behoeve dezer fabriek besteld, onder anderen twee hout- en twee ijzerdraaibanken, zijn in het begin van 1873 uit Europa verzonden.

De gezondheidstoestand van het personeel gaf in 1872 reden tot tevredenheid, behoudens dat op het einde des jaars ook hier vele gevallen van knokkelkoorts voorkwamen.

De opkomst van bekwame inlandsche ketelmakers verminderde, hetgeen eenige moeijelijkheden veroorzaakte, waarom door de Indische Regering het maximum-dagloon voor vrije inlandsche werklieden werd gebragt van 200 duiten op f 2. Men hoopt het bezwaar hiermede te hebben overwonnen.

De gebruikelijke staat betreffende de werklieden, arbeidsloonen en verwerkte materialen volgt hieronder.

JAREN.	Aantal verrigte dagdiensten.		Uitbetaalde	Geldswaarde van de verwerkte materialen.	AANMERKINGEN.
	Ambachtslieden. *a.*	Koelies. *a.*	arbeidsloonen.	*b.*	
1868	323 426	13 213	f 200 120	f 167 631	*a.* De werklieden en koelies zijn allen vrijwilligers.
1869	246 737	13 389	165 120	183 747	*b.* Aan bewerkt en onbewerkt ijzer werd verbruikt in: / aan steenkolen:
1870	280 384	7 527	149 707	202 915	1869 323 000 kilogr. / 1869 1 031 000 kilogr.
1871	228 586	12 220	153 431	225 780	1870 422 900 » / 1870 494 000 »
1872	264 240	13 108	173 848	212 092	1871 435 360 » / 1871 1 475 250 »; 1872 299 500 » / 1872 1 459 000 »

Bebakening, kustverlichting en loodswezen. De bestaande *bebakeningen* werden onderhouden, die der vaarwaters naar de reede van Tjeroetjoep (Billiton) met twee Herbertsbakentonnen en een steenen verkenningsteeken op het eiland Kalmoa aangevuld. Op de Pamanoekan-klip (Krawang) werd het klokbakenschip herplaatst (Mei 1872).

Met het gouvernementsstoomschip *Tjinrana* werden, in het laatst van 1872, verschillende afdeelingen der Lampongsche districten bezocht; daar, waar nog geen voor de kustvaart noodige bakens waren geplaatst, werden zij op deze reis gesteld.

Het bebakeningsvaartuig voor de reede Batavia en het stoomschip voor de dienst der bebakening en kustverlichting *Argus* werden, met behoud hunner speciale bestemming, bij de gouvernementsmarine ingelijfd (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 139). De *Argus* onderging sedert de laatste maanden van 1872 te Onrust eenige voorzieningen en veranderingen, doch kwam in het eerste kwartaal 1873 in zoover gereed, dat het vaartuig een togt konde maken naar de Luciparadroogte, derwaarts het bebakeningsvaartuig van de reede van Batavia slepende, ter tijdelijke vervanging van het lichtschip voor genoemde droogte, hetwelk herstelling behoefde. Het in aanbouw zijnde nieuwe bebakeningsvaartuig voor de residentie Batavia zou vermoedelijk tegen het einde van 1873 gereed zijn.

De dienst der *kustverlichting* ondervond in 1872 geenerlei stoornis.

De aannemer voor den bouw van een kustlicht-etablissement der 1ste orde op Boompjes-eiland (Java-zee) heeft zijne taak niet ernstig opgevat, ten gevolge waarvan in November tegen den onvoldoenden voortgang van het werk protest is aangeteekend. De lichttoren zou dien ten gevolge vermoedelijk eerst in 't laatst van 1873 gereed komen. De lichttoestellen zijn reeds in Indie aanwezig.

Voor de oprigting van een licht-etablissement der 1ste orde op Java's eerste punt werd een voorstel ingediend, waarvan de afdoening evenwel afhankelijk is gemaakt van een nader onderzoek naar de in de residentie Bantam aanwezige middelen van personeel en materieel, waarvan bij den bouw partij is te trekken; dat onderzoek zou in het begin van 1873 plaats vinden.

Na afloop van hetzelve zou vermoedelijk het eerst aan de beurt komen de oprigting van een licht der 2de orde op Oedjong Djali (Japara).

Over een van Serawaksche zijde geopperd denkbeeld betreffende de oprigting van een vuurtoren op het eiland Merindan (noord-westkust van Borneo) zie men blz. 20-21 hiervoren.

De dienst van het *loodswezen* had geregeld plaats. De opbrengst der loodsgelden over 1872 is nog niet volledig

opgegeven. Volgens eene verbeterde opgaaf over 1871 was de ontvangst over dat jaar f 102 981.

Het voorstel door den kommandant der zeemagt aanhangig gemaakt (zie het vorig verslag blz. 37) betreffende het verbinden eener stoomsleepdienst met de dienst van het loodswezen te Tjilatjap, waartoe een stoomsleper zou moeten worden aangeschaft, is nog bij de Indische Regering in behandeling. In den aanvang van 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 6) is besloten tot eene verbetering van het materieel van het loodswezen te Soerabaja.

Haveninrigtingen. Het in aanbouw zijnde stoomvaartuig voor de gemeenschap tusschen Batavia, de reede en het eiland Onrust, in welke dienst thans door een ingehuurd stoomscheepje wordt voorzien, zou omstreeks medio 1873 gereed komen.

Bij gelegenheid van het voorgenomen onderzoek in de residentie Bantam (zie hiervoren onder »*Bebakening*" enz.) zal tevens naar een geschikt punt worden omgezien, voor de oprigting van een seinpost. tevens tijdbal te Anjer.

Ter bewaking van het havenkanaal te Cheribon werd een politiehoofd aangesteld.

Te Banjoewangi wordt eene wijziging in de organisatie en te Soerabaja eene verhooging der bezoldiging van het inlandsch personeel bij de havendepartementen noodig geacht, op welk een en ander bij de ontwerp-begrooting voor 1874 wordt gerekend.

Te Anjer en te Banjoewangi kunnen zich de schepen tegen eene geringe vergoeding van goed drinkwater voorzien uit daarvoor van bestuurswege aangelegde waterleidingen. Te Samarang is voor de waterbehoefte aan boord van particuliere schepen een afgesloten reservoir aangewezen, voor welks gebruik, volgens eene regeling van 1866, aan den havenmeester betaald wordt 100 duiten per legger water (560 liters). Nu door de aanwezigheid te dier plaatse van meerdere nieuwe artesische putten door de scheepsgezagvoerders kosteloos drinkwater kan worden verkregen, is onlangs magtiging verleend om, ingaande met 1874, den bedoelden waterverkoop te Samarang te doen ophouden.

Omtrent de ontvangst gedurende 1872 van haven- en ankeragegelden zijn nog geen volledige opgaven hier te lande ingekomen.

Ten einde de monding der Donanrivier, welke te Tjilatjap de beste losplaatsen aanbiedt, ter voorkoming van moeijelijkheden voor de reeders van daar lossende schepen, ingeval van assurantie van schip of lading tot op de reede van Tjilatjap, binnen de begrenzing dier reede te brengen, werd de bestaande grensbepaling dienovereenkomstig gewijzigd (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 132).

In Februarij jl. is door het Opperbestuur magtiging verleend tot eenige wijziging van het door Commissarissen-Generaal vastgestelde havenreglement op het in- en uitgaan, ankeren, liggen en vertrekken der schepen op de reeden, en de verpligtingen der havenmeesters en gezaghebbers (*Indisch Staatsblad* 1818, n°. 61). Daardoor zal voor de gezagvoerders komen te vervallen de verpligting om van hun voorgenomen vertrek ten minste drie etmalen te voren aan de havenmeesters kennis te geven, eene bepaling in der tijd voor het brievenvervoer van nut doch bij de tegenwoordige toestanden zonder eenige waarde, terwijl ten opzigte van stoomschepen in geregelde diensten, en die voor slechts weinige uren eene reede aandoen eenige andere belemmerende en niet opvolgbare formaliteiten zullen worden afgeschaft, op welker toepassing trouwens door de havenmeesters reeds niet meer werd aangedrongen. (1)

Hydrographische dienst. Verbeteringen in dezen voor de scheepvaart zoo gewigtigen tak van dienst worden hier te lande voorbereid niet alleen door den in 1872 onderhanden genomen aanbouw van een voor die bestemming in te rigten en van de noodige hulpmiddelen te voorzien schroefstoomschip van 80 paardenkracht, maar vooral ook door de plaatsing in den loop van genoemd jaar van een luitenant ter zee 1ste klasse bij den chef van de hydrographie der Nederlandsche zeegaten, ten einde na zich voor die speciale taak te hebben bekwaamd, met het bevel over bedoeld stoomschip en als zoodanig met de leiding der hydrographische opnemingen in Indie te worden belast. Bovendien zal er naar gestreefd worden den arbeid der hydrographie zoodanig te doen voortzetten dat daarvan voor de praktijk de meeste vruchten kunnen worden verwacht.

De werkzaamheden van het in 1872 in dienst geweest zijnde opnemingsvaartuig *Stavoren* betroffen de voortzetting van de opneming der Macclesfieldstraat (oostelijk van Banka), en zouden in den loop van 1873 beëindigd zijn geworden, ware niet genoemde bodem in de eerste dagen van Januarij jl. wegens verdere onbruikbaarheid naar Java moeten opkomen, waar hij sedert voor verdere dienst is afgekeurd.

De oorlogs- en gouvernements-marine gingen voort met het leveren van een groot aantal gegevens tot vermeerdering van de hydrographische kennis van den Archipel. Gedurende 1872 kwamen 41 schetsen en opnemingen, benevens verscheidene belangrijke aanwijzingen en rapporten bij het bureau te Batavia in. Omtrent het benuttigen van de reizen der oorlogsschepen in het belang der hydrographie werden door den kommandant der zeemagt nadere bepalingen vastgesteld en bij eene aanschrijving ter kennis gebragt van de verschillende stations-kommandanten.

In de maand Augustus werd de voorgeschreven zesjaarlijksche opneming van het Westervaarwater van straat Madura aangevangen en nog vóór het einde des jaars beëindigd. Uit de voorloopige examinatie der stukken is gebleken, dat het tegenwoordige vaarwater weinig of geen vermindering in diepte heeft ondergaan, en dat zich een tweede diepere, ofschoon smalle geul over de zeebank gevormd heeft. Bij een besluit van 24 April jl. werd bepaald dat voor den vervolge het bedoelde westervaarwater zal voeren — en worden aangeduid door — den naam van »Noordelijke trechter van straat Soerabaja."

Ook werden opnemingen gedaan ter noord- en westkust van Sumatra, tot het ontwerpen eensdeels van eene verlichting voor den noordelijken ingang van straat Malakka, anderdeels van eene nieuwe haven voor Padang.

In December 1872 werd een aanvang gemaakt met de opneming der mondingen van de Indragiri-rivier, en zulks ter gedeeltelijke oplossing van het vraagstuk der mogelijkheid tot verbinding van Sumatra's ooster- en westerstranden langs genoemden waterweg, in verband met de exploitatie van het Ombilien-steenkolenveld en de ontwikkeling van geheel centraal Sumatra. Genoemde opneming was bij het einde des jaars nog niet geheel geëindigd. De toen reeds verkregen uitkomsten werden zeer gunstig genoemd. In Maart 1873 werd de opneming gestaakt, doordien het betrokken stoomschip *Coehoorn* werd aangewezen om deel uit te maken van de scheepsmagt, die den gouvernements-commissaris voor Atchin derwaarts zou vergezellen. Sedert is die bodem in de wateren voor Atchin gestationeerd gebleven.

In het laatste kwartaal 1872 maakte het in de Molukken gestationeerde stoomschip *Borneo* eene reis naar Wara Sima, Kajeli en de noordkust van Boeroe tot het doen van eenige hydrographische opnemingen.

Eindelijk werd tegen het einde des jaars een onderzoek ingesteld naar de bevaarbaarheid der naar de hoofdplaats Palembang leidende takken van de Banjoeassin-rivier, voor zoover die nog niet onderzocht waren, en zulks naar aanleiding van een deswege door het departement van oorlog gedaan verzoek.

Bij het hydrographisch bureau te Batavia werd de kaart »Vaarwaters tusschen Floris en Timor", voltooid en in Junij 1872 in het licht gegeven, terwijl op de steenen, betreffende die kaarten van welke eene nieuwe oplage werd vereischt, zoodanige veranderingen werden aangebragt als noodzakelijk en mogelijk bleken.

Van de veranderingen in bebakening, kustverlichting enz., alsmede van nieuw ontdekte gevaren werd op de kaarten naauwkeurig aanteekening gehouden en het publiek daarmede zooveel mogelijk bekend gemaakt.

Aan de Russische oorlogsschepen *Svetlana* en *Boyatir* werden vele kaarten van den Indischen Archipel, waaronder ook van Nieuw Guinea, benevens alle verlangde inlichtingen en aanwijzingen verstrekt.

Een groot aantal manuscriptkaarten werd gekopiëerd en vele autographien vervaardigd, zoowel tot gebruik aan boord

(1) Aan de hierbedoelde magtiging is door den Gouverneur-Generaal sedert gevolg gegeven blijkens de ordonnantie van 6 Junij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 96).

van oorlogs- en koopvaardijschepen, als in verband met de overbrenging van het archief van het hydrographisch bureau naar Nederland. Een gedeelte van dit archief lag, bij het eind van 1872, weder gereed om met het eerst vertrekkende oorlogsschip naar Nederland te worden verzonden, zullende de geheele overbrenging in het loopende jaar zijn ten uitvoer gebragt.

Van sommige kaarten, waarvan de steenen niet meer voorhanden waren, werd een verbeterd exemplaar herwaarts gezonden, ten einde daarvan hier te lande eene nieuwe oplaag te doen bezorgen. Wat betreft de kaarten, waarvan de steenen nog bestaan, lag het in Indie in de bedoeling daarvan zoodanigen voorraad op te leggen dat aan de behoefte voor den tijd van 5 jaren kan worden voldaan.

Tot dusver (ultimo Junij 1873) zijn in Nederland vervaardigd en naar Indie verzonden de kaarten: »Straat Mangkasar, blad I", »Mahakkam- of Koetei-rivier" en »Gasparstraten". Voor het in gravure brengen der kaarten: Straat Sunda, Javazee, Ankerplaatsen beoosten Java en Reede Atchin, werden onlangs voorbereidende maatregelen getroffen.

Ten gevolge van de aanstaande geheele overbrenging van het hydrographisch archief zullen vermoedelijk reeds in het loopende jaar de lithograaph en diens handlanger bij het bureau te Batavia kunnen worden gemist. Het bureau zelf zal dan tot een hoofddepôt voor Indische zeekaarten kunnen worden teruggebragt. Ten aanzien van het personeel, daarbij op den duur noodig, is nog geene beslissing genomen.

De onderdepôts, ten getale van 18, worden, zoo als bekend, beheerd door havenmeesters of als zoodanig fungerende ambtenaren.

Geographische dienst. (1) Door den hoofdingenieur dr J. A. C. Oudemans werden in 1872 geene nieuwe reizen voor sterrekundige plaatsbepalingen gedaan. Behalve dat het noodig geoordeeld werd dat hij zich geheel wijdde aan het onderzoek van den in November 1871 voor de triangulatie ontvangen basis-meettoestel (comparateur Repsold), lieten de tijdsomstandigheden niet toe een oorlogsschip voor sterrekundige bepalingen in de straat van Malakka, die thans aan de beurt zou liggen, af te zonderen. (2)

Genoemd onderzoek, waaronder ook eene »onafhankelijke bepaling" van de uitzetting der meetstaven door de warmte, was medio Februarij ll. nagenoeg voltooid, doch alle herleidingen der verrigte metingen waren toen nog niet geëindigd.

De werkzaamheden aan de triangulatie van Java maakten, niettegenstaande den dikwijls slechten toestand der lucht en de terreinhindernissen van velerlei aard, goede vorderingen.

In de nabijheid van Buitenzorg werd een geschikt terrein voor eene basis gevonden, en werd deze door tusschenpunten met het primaire driehoeksnet verbonden; de daarvoor noodzakelijke hoekmetingen waren medio Februarij ll. nagenoeg afgeloopen. De meting der basis zou in den oostmoesson van 1873 kunnen plaats hebben.

In midden-Java werden op vijf punten metingen gedaan, die strekken moesten voor de verbinding van de netten van West- en Oost-Java. De hermeting van hoeken welke reeds vroeger gemeten waren, doch minder naauwkeurig schenen, werd opgegeven, daar het bleek, dat de hieraan verbonden kosten te hoog zouden loopen in verhouding tot het te verkrijgen nut.

In Oost-Java waren de metingen tot aan de residentie Banjoewangi gevorderd en werden daar voortgezet. Op vier hoofdpunten werden de metingen aldaar volbragt.

Ook aan de sterrekundige bepalingen, die, zoowel voor de juiste orientering van het net, als voor de dienstbaarmaking der triangulatie aan eene graadmeting, moeten worden uitgevoerd, werd zoowel in Oost- als Midden-Java, toen het weder voor de horizontale hoekmetingen te ongunstig werd geacht, voortgewerkt, doch in verhouding tot hetgeen in dit opzigt nog te doen valt, wordt het tot hiertoe verrigte nog slechts een begin genoemd.

Tegen eene mogelijke deelname van den hoofdingenieur dr. Oudemans aan eene Nederlandsche zending tot het waarnemen in Japan van den doorgang van Venus voorbij de zon op 8/9 December 1874, heeft de Indische Regering verklaard harerzijds geene bedenkingen te hebben (Februarij 1873). Aan de commissie uit de Koninklijke Akademie van Wetenschappen hier te lande, benoemd om te adviseren over het aandeel dat Nederland in bedoelde waarneming zou kunnen hebben, is van deze toestemming der Indische autoriteiten kennis gegeven.

§ 5. *Verrigtingen der zeemagt.*

Even als in vorige jaren werd ook in 1872 de Oost-Indische Archipel door onze oorlogsbodems stelselmatig bekruist tot wering van zee- en strandroof.

Van de zoo gevreesde Soloksche zeeschuimers werd ook in het afgeloopen jaar niets vernomen, tenzij men daartoe wil rekenen de zich nu en dan op de noordoostkust van Borneo ophoudende tripangvisschers die, vermoedelijk van het eiland Kobang afkomstig, zich nog enkele keeren aan zeeroof schuldig maakten.

Dit eiland, op de Engelsche kaarten bekend onder den naam van Boom-Boom, is gelegen even benoorden den zuidoosthoek van het noordelijk gedeelte van Borneo, dat gerekend wordt tot het rijk van Solok te behooren. De Indische Regering zag er evenwel geen bezwaar in, wanneer de vaarwaters om en bij dit eiland nu en dan door onze stoomers van uit Bandjermasin of Makassar werden bezocht en bekruist, onder voorwaarde echter dat onze schepen zich van een doordringen tot den Solok-archipel zouden onthouden, zonder nadere uitdrukkelijke magtiging. Aan zoodanige magtiging zou bovendien steeds overleg met het bestuur der Philippijnsche eilanden voorafgaan.

Door den kommandant van het in Julij 1872 te Ternate aangekomen Engelsch oorlogsstoomschip *Nassau* werd medegedeeld, dat hij in Mei te voren de zeerooverskampong Karang-Karang op de noordkust van het Soeloe-(Solok-) eiland had getuchtigd en vernield, eene handeling noodzakelijk geweest wegens het verraderlijk overvallen van eenige aan wal gegane Britsche officieren, die met moeite waren ontkomen. Een honderdtal zeeroovers zouden bij die gelegenheid zijn gedood en 15 hunner praauwen vernield.

Een berigt omstreeks dienzelfden tijd te Gorontalo van een Amerikaanschen walvischvaarder vernomen, dat meer dan 200 praauwen van Balangingi (mede eene bekende rooversvestiging in den Solok-archipel) aanstalten maakten voor een togt naar de Sangir- en Talaut-eilanden, werd niet bevestigd, althans werd van de verschijning dier vloot in onze wateren niets vernomen.

De op andere plaatsen van den Archipel plaats gehad hebbende gevallen van zee- of strandroof, zoo als bij voorbeeld in Straat Madura en op de kusten van Ternate en Batjan (zie blz. 6 en 24 hiervoren), waren van weinig beteekenis en werden bedreven door visschers of opvarende handelspraauwen in onzen Archipel te huis behoorende.

Ten ernstigste werd den kommanderenden officieren in het afgeloopen jaar weder aanbevolen om met de meeste activiteit en zooveel de hun ten dienste staande middelen zulks zouden toelaten, tegen zeeroof te waken door gestadig de tot hun station behoorende vaarwaters te bekruisen en op alle reizen steeds naar verdachte vaartuigen uit te reizen.

Ook van de gouvernements-stoomschepen werd tot dit doel nu en dan partij getrokken. Zoo werd in den aanvang van 1872 de reis van den gouvernementsstoomer *Java*, van Riouw naar Batavia, werwaarts dat vaartuig na beëindiging der expeditie tegen Goenoeng Tinggi (Sumatra's Oostkust) terugkeerde, dienstbaar gemaakt aan eene bekruising van bedoelde Oostkust, van af Lucipara tot den Varkenshoek, ter nasporing van zeeroovers, terwijl die stoomer, na te Onrust gedokt te zijn, gedurende eenigen tijd (tot medio Mei 1872) ter beschikking gesteld werd van den resident der Lampongsche districten, om tevens Straat Sunda te bekruisen. In de laatste maanden van het jaar werd de gouvernementsstoomer *Tjinrana* in de Lampongs gestationeerd.

Tot eene maritime vertooning tegenover den Sultan van Goenoeng Taboer (Berouw) op de Oostkust van Borneo, in wiens gebied de zich in die streken vertoonende zee-

(1) Zie over magnetische en meteorologische waarnemingen hoofdstuk K, afd. II, § 3 van dit verslag.

(2) Eene opgaaf der tot ult. 1872 gedane geographische plaatsbepalingen op en buiten Java is te vinden in bijlage R van den Regerings-almanak van Nederlandsch Indie, jaargang 1873.

roovers steun schenen te vinden (verg. het vorig verslag blz. 39), werden aangewezen het te Bandjermasin aanwezige raderstoomschip 2de klasse *Soerabaija*, met den resident der Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo aan boord, zoomede het in dat gewest gestationeerde raderstoomschip 4de klasse *Suriname*. Voor de Berouw-rivier aangekomen (April 1872) trof men aldaar aan het schroefstoomschip 4de klasse *Aart van Nes*, uit de wateren van Celebes. Laatstgenoemde bodem, benevens de *Suriname*, gevolgd door een stoombarkas met 2 gewapende sloepen van de *Soerabaja*, stoomden de rivier op en kwamen voor Goenoeng Taboer ten anker. Nadat de resident de noodige conferentien had gehouden met den Sultan, werd gemelde plaats weder verlaten en de noordoostkust van Borneo tot aan de Sesajeb-rivier, benevens de omliggende eilanden door de *Soerabaija* en *Suriname* bekruist tot wering van zee- en strandroof, terwijl de *Aart van Nes* naar Makassar terugkeerde. Den 8sten Mei kwamen de twee meergenoemde stoomschepen weder te Bandjermasin aan. Kort daarop gaf de Sultan blijk van eene krachtige optreding tegen het gespuis (verg. blz. 21 hiervoren).

Aan de krijgsverrigtingen in Deli werd door de zeemagt een werkzaam deel genomen. Verscheidene reizen tusschen Deli, Riouw en Penang werden door de stoomschepen *Marnix*, *Banka* en *den Briel* volbragt, tot het overbrengen van vivres, depêches, enz.; terwijl de landingsdivisien van de *Banka* en *den Briel* in de gevechten van den 16den en 17den Mei en bij de vermeestering der versterkingen te Timbang Langkat, de landmagt krachtdadig ondersteunden. Ook werden verschillende particuliere landbouwondernemingen in het Delische herhaaldelijk door landingsdivisien van bovengenoemde bodems bewaakt (verg. hooger blz. 52 en volg.).

Ook in 't belang der militaire verrigtingen op Celebes, meer uitvoerig besproken op blz. 54-58 hiervoren, bewees de zeemagt gewenschte diensten. Nadat het stoomschip *Aart van Nes*, daartoe den 29sten September 1872 van Makassar vertrokken, het ultimatum aan den vorst van Balangnipa (Celebes) had overgebragt, en dat oorlogsschip, zonder dat een bevredigend antwoord was ontvangen, te Makassar was teruggekeerd, werden die bodem, zoomede de raderstoomschepen 2de klasse *Cycloop* en *Soerabaija* (het laatste weinige weken te voren met 2 compagnien infanterie van Java aangekomen) bestemd om de expeditionaire troepen tegen Balangnipa van Makassar derwaarts over te voeren.

Tijdens den duur der expeditie werd Pankadjene (afdeeling Noorder-districten van Celebes), alwaar men bevreesd was voor een anderen opstandeling, den beruchten kraeng Bonto-Bonto, bezet door eene landingsdivisie van de oorlogsschepen *Ardjoeno* en *Aart van Nes*.

In November werd door de *Soerabaija* en de *Cycloop* het meerendeel der troepen van Balangnipa naar Bankadjene overgevoerd, waarna de bedoelde landingsdivisie weder aan boord terugkeerde. Twee mortieren met een officier en bediening, benevens een officier van gezondheid van de zeemagt bleven echter aan den wal achter, rukten met de landmagt tegen kraeng Bonto-Bonto op en woonden het gevecht bij Barabatoewe bij.

Het ter Sumatra's Westkust gestationeerde schroefstoomschip 1ste klasse *Djambi* maakte van 14 Mei—24 Junij 1872 een kruistogt in de wateren van Atchin tot het vertoonen der vlag en het voortzetten van het onderzoek naar eenige geschikte punten om vuurtorens te plaatsen, bij welke gelegenheid ook de hoofdplaats van dat rijk werd aangedaan. Een ander tot genoemd station behoorend oorlogsschip, het schroefstoomschip 4de klasse *Maas en Waal*, maakte in 't laatst van het jaar (19 October—18 November) eene reis naar Groot Atchin tot het overbrengen van een brief aan den Sultan.

Uit het station Riouw vertrok den 25sten Januarij 1873 derwaarts het schroefstoomschip 2de klasse *Marnix*, ten einde eenige naar Riouw overgekomen Atchinesche zendelingen via Singapore en eenige op de oostkust van Atchin gelegen plaatsen, naar Groot Atchin terug te brengen. Genoemde bodem kwam den 10den Februarij aldaar ter reede en vertrok den 27sten naar Penang, waar men voorloopig verbleef om orders af te wachten. Over het kort daarop gevolgd vertrek naar Groot Atchin van een gouvernements-commissaris met vier oorlogsbodems en de sedert, in verband met den staat van oorlog tusschen het Nederlandsch Indisch Gouvernement en Atchin, plaats gehad hebbende belangrijke maritime verrigtingen tegen dat rijk zie men de mededeelingen op blz. 9 en 46 hiervoren.

Eenige onderhoorigheden op Atchin's oostkust waren in 1872 (Mei en September) achtereenvolgens bezocht geworden door het destijds in de wateren van Riouw en Lingga gestationeerde raderstoomschip 4de klasse *Banka* en schroefstoomschip 2de klasse *Marnix*.

Naar aanleiding van ongeregeldheden die bij de installatie van een nieuwen regent te Paulohij (Ceram) waren voorgevallen, deed het raderstoomschip 3de klasse *Borneo* twee reizen van Ambon derwaarts (Augustus en September 1872) om het civiel bestuur in de gelegenheid te stellen de zaak plaatselijk te onderzoeken. De *Borneo* moest echter aanvankelijk onverrigter zake terugkeeren, daar de negorij verlaten en de bevolking naar het gebergte gevlugt was. Bij het tweede bezoek, toen de bevolking was teruggekeerd, slaagde men er in de gemoederen tot rust te brengen, ofschoon het niet gelukte de hoofdaanleggers in handen te krijgen.

Het eiland Nias werd in 1872 meermalen bezocht door het ter Westkust van Sumatra gestationeerde schroefstoomschip 4de klasse *Maas en Waal*.

Over den togt van het gouvernementsstoomschip *Dasoon* naar Nieuw Guinea (October-December 1872) zie men blz. 25 hiervoren.

Van de reis van het schroefstoomschip 2de klasse *Vice-Admiraal Koopman* naar Siam (12 September—17 December 1872) is reeds hooger melding gemaakt in hoofdstuk **C**, § 1 van dit verslag.

Over de hydrographische verrigtingen der marine wordt gehandeld in de betrekkelijke rubriek der voorgaande paragraaph.

Aan gestrande schepen en schipbreukelingen werd steeds de noodige hulp verleend. Ook werden, naar aanleiding van ontvangen berigten nopens zeerampen, een paar malen togten gedaan tot opsporing van schip of bemanning, welke pogingen echter tot geene ontdekkingen leidden.

F. Regtswezen en departement van justitie.

§ 1. *Wetgeving in het algemeen.*

Afscheiding der regterlijke magt van het administratief gezag (*Koninklijk besluit van* 5 *Maart* 1869, *n*°. 3, Indisch Staatsblad *n*°. 47). Op den ingeslagen weg tot uitvoering van het beginsel der afscheiding van de administrative en regterlijke magt, kon sedert de ordonnantie van 24 Junij 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 115), waarbij vier nieuwe regtsgeleerde voorzitters van landraden werden aangesteld (zie het vorig verslag blz. 40), niet verder worden voortgegaan door gemis aan beschikbaar regtskundig personeel.

Ook de indienststelling van enkele jeugdige regterlijke ambtenaren bij de griffien van landraden heeft, even als in 1871, slechts voor korten tijd kunnen plaats hebben, omdat de voorziening in ontstane behoefte bij de regterlijke magt al spoedig noopte tot hunne definitive benoeming bij eene Europesche regtbank (zie overigens lager in § 5 onder *Landraden*).

Met het oog op de alzoo gebleken behoefte aan regtskundig personeel zijn bij 's Konings besluit van 13 Januarij 1873, n°. 35 (*Staatscourant* van den 15den dier maand, *Indisch Staatsblad* n°. 62*a*) de voorwaarden waarop regterlijke ambtenaren na afgelegd examen ter beschikking van den Gouverneur-Generaal worden gesteld, verbeterd door toekenning eener gratificatie van f 2500, ter vervanging van de tot dusver verleende tegemoetkoming in de kosten van uitrusting van f 400.

In de verwachting dat deze gunstige bepaling den stroom van regtsgeleerden naar Indie breeder zal doen vloeijen, en de verdere uitvoering van het beginsel vervat in het Koninklijk besluit van 5 Maart 1869, n°. 3, daardoor mogelijk zal worden, is tevens reeds eene beslissing genomen omtrent de door de Indische Regering, in verband met die uitvoering, ontworpen voorstellen tot herziening der Indische wetboeken (zie 't vorig verslag blz. 40). Bij 's Konings besluit van 4 Februarij 1873, n°. 14 is namelijk de Gouverneur-Generaal bevoegd verklaard om zoodra,

overeenkomstig art. 1 van het aangehaalde Koninklijk besluit van 5 Maart 1869 overal, waar het behoud van het bestaande niet wegens het zeer gering aantal regtszaken of andere bijzondere plaatselijke bedenkingen verkieslijk is, regtskundige voorzitters der landraden op Java en Madura zijn aangesteld, met wijziging van het reglement op de regterlijke organisatie in Nederlandsch Indie, van de reglementen op de burgerlijke regtsvordering en op de strafvordering voor de raden van justitie op Java en het Hooggeregtshof en van het reglement op de uitoefening der politie, de burgerlijke regtspleging en strafvordering onder de inlanders en met dezen gelijkgestelden op Java en Madura, over te gaan tot de verdere ontheffing der residenten van hunne regterlijke functien, behalve in politiezaken, tot uitbreiding van de regtsbevoegdheid der residentiegeregten en der landraden, met gelijktijdige afschaffing der regtbanken van omgang, en tot verbetering der wijze van regtspleging, alsmede der wijze van opsporing van misdrijven, alles met inachtneming van de door den Koning ter zake gegeven voorschriften en bevelen.

Bij de inwerkingtreding der nieuwe reglementen op het regtswezen ter Sumatra's Westkust en op Banka (zie de volgende rubriek) zal het beginsel van afscheiding der regterlijke van de administrative magt ook in die bezittingen toepassing vinden door de aanstelling van regtsgeleerde voorzitters bij de landraden te Padang, Priaman en Muntok.

Regtswezen in de Buitenbezittingen. Op het door de Indische Regering in September 1871 voorgedragen ontwerp-reglement betreffende het regtswezen in het gouvernement van Sumatra's Westkust, tot welks vaststelling de Gouverneur-Generaal bij 's Konings besluit van 29 April 1872, nº. 23, werd gemagtigd (verg. het vorig verslag blz. 40) werden door de Indische Regering, weinige maanden later, eenige wijzigingen voorgedragen, waaromtrent in Januarij 1873 door het Opperbestuur is beschikt.

Daar wegens het verband tot de Indische begrooting voor 1873 toch niet tot dadelijke afkondiging van genoemd Koninklijk besluit en van het daarmede zamenhangende reglement was kunnen worden overgegaan, is door de Indische Regering daarmede verwijld geworden tot dat gelijktijdig ook de evenbedoelde wijzigingen in het reglement zouden kunnen worden opgenomen.

Tevens bestond het voornemen voor Sumatra's Westkust ook toepasselijk te verklaren de ordonnantie in *Indisch Staatsblad* 1855, nº. 79, betreffende de onderwerping der vreemde Oosterlingen op Java en Madura aan het burgerlijk en handelsregt voor Europeanen, en wel krachtens magtiging des Konings (Maart 1873), nog met deze uitbreiding, dat bedoelde ingezetenen ook wegens misdrijven in zaken van faillissement zullen justiciabel zijn voor den Europeschen regter, zoo als sedert kort (*Indisch Staatsblad* 1872, nº. 21) voor Java en Madura is verordend.

Volgens berigten van April jl. waren de voorbereidende maatregelen in Indie toen genoegzaam gevorderd om de invoering der geheele reorganisatie binnen het voorgeschreven uiterste tijdstip van zes maanden na de afkondiging der Indische begrooting voor 1873 te kunnen te gemoet zien

De sedert voorgevallen gebeurtenissen op Sumatra zullen hierin echter verandering brengen. Zeer onlangs is namelijk gebleken van het voornemen van den Gouverneur-Generaal om, op grond van de wenschelijkheid om met de invoering der beoogde hervorming tot meer kalme tijden te wachten, met gebruikmaking van de bevoegdheid hem verleend bij de artt. 22 en 43 Regeringsreglement, het tijdstip van invoering der nieuwe regterlijke inrigtingen ter Sumatra's Westkust, zoo mede de afkondiging van het betrekkelijk Koninklijk besluit van 29 April 1872, nº. 23, te verdagen tot een nader, in verband met de tijdsomstandigheden, door hem te bepalen tijdstip.

De in 't vorig verslag bedoelde voorstellen betreffende het regtswezen op Banka hebben geleid tot 's Konings besluit van 1 Januarij 1873, nº. 14, waarbij, in navolging van de met opzigt tot Sumatra's Westkust gevolgde handelwijze, de Gouverneur-Generaal is bevoegd verklaard (tot vaststelling van een door hem in Mei 1872 aangeboden ontwerp-reglement op het regtswezen in de residentie Banka, met inachtneming der deswege door den Koning, den Raad van State gehoord, gegeven voorschriften en bevelen. De bedoelde reorganisatie, ongeveer van gelijke strekking als die voor Sumatra's Westkust geautoriseerd, zal echter niet zoo groote verandering in het regtswezen te weeg brengen als in laatstgemeld gewest. Immers op Banka was de bevolking niet, zoo als dáár, gelaten in het genot harer eigene regtspleging; de residentie Banka ressorteert onder den raad van justitie te Batavia en de tot dusver voor dat eiland geldende bepalingen waren reeds in vele opzigten in overeenstemming met die op Java.

De door den hoofdambtenaar mr. T. H. DER KINDEREN in den loop van 1872 ingediende ontwerpen tot regeling van het regtswezen in het gouvernement van Celebes en in de residentie Timor (de eerste reeds in 't vorig verslag vermeld), zijn bij de Indische Regering in behandeling. Overeenkomstig zijne bereidverklaring is bedoelde hoofdambtenaar, ook na zijne optreding als lid in den Raad van Nederlandsch Indie (December 1872) met het verder ontwerpen der voorgenomen hervorming van het regtswezen in de Buitenbezittingen belast gebleven.

In verband met de voorgenomen invoering van 's Gouvernements regtstreeksch gezag in een gedeelte der afdeeling Gorontalo (zie lager hoofdstuk **J**, afdeeling I, § 1) is in 't laatst van 1872 door het Opperbestuur magtiging op den Gouverneur-Generaal verleend om te Gorontalo een landraad op te rigten, bestaande, onder voorzitterschap van den adsistent-resident der afdeeling, uit twee Europesche leden, drie inlandsche districtshoofden, een djaksa en een door den resident aan te wijzen beambte als griffier, op welken landraad van toepassing zullen zijn de regelen thans voor den land- of Minahassa-raad te Menado geldende. Aan den adsistent-resident, de controleurs en de districtshoofden in de onder regtstreeksch beheer te nemen landschappen zal voorts gelijke politie-magt worden opgedragen als aan de controleurs en districtshoofden in de Minahassa is toegekend.

Tevens zal deze regeling benuttigd worden om, onder voorwaarde dat de bij de contracten betrokken vorsten en hoofden daarin toestemmen, de rijksraden tot beregting der zwaardere misdrijven in de mede tot Gorontalo behoorende zelfstandige staatjes Bwool, Kaidipan, Bolang-itang, Bintaoena en Bolang-oeki voortaan, in stede van te Menado, te Gorontalo te doen zitting houden. Daardoor wordt de afstand, die de radja's en rijksgrooten en de beschuldigden voor iedere zitting hebben af te leggen, aanmerkelijk bekort.

Wetgeving voor de vreemde Oosterlingen. Het ontwerp van een Koninklijk besluit tot aanvulling van art. 124, nº. 2, van het reglement op de regterlijke organisatie, bepalende, dat de bevoegdheid in bovengenoemd artikel den raden van justitie op Java en Madura toegekend, zich mede uitstrekt tot de onderwerpen, die in de nieuwe bepalingen van wetgeving voor de Chinezen nader zullen geregeld worden, zoo mede voorstellen tot vermeerdering van het regterlijk personeel bij genoemde regtscollegien, noodzakelijk ten gevolge der belangrijke toeneming van werkzaamheden, welke de invoering der nieuwe bepalingen voor de reeds met arbeid overladen raden van justitie en de daarbij aangestelde ambtenaren van het openbaar ministerie zal medebrengen, en tot uitbreiding van het kader der ambtenaren van den burgerlijken stand, aan welke dan ook het aanhouden van registers van den burgerlijken stand der Chinezen zal worden opgedragen, zijn bij de Indische Regering in behandeling.

Zij wenscht echter, alvorens deze voorstellen aan het oordeel van het Opperbestuur te onderwerpen, nog het gevoelen aangaande de uitbreiding van het kader der ambtenaren van den burgerlijken stand op Java en Madura te kennen van eenige hoofden van gewestelijk bestuur, gevestigd op hoofdplaatsen, waar een groot aantal Chinezen wonen, en heeft te dier zake een nader onderzoek gelast, waarvan de resultaten nog niet bekend zijn.

Wetgeving voor inlanders. Het denkbeeld tot toepasselijkverklaring van de daarvoor vatbaar geachte bepalingen van het Europeesch burgerlijk en handelsregt op de inlandsche bevolking in Nederlandsch Indie is bij de Indische Regering in overweging. Zij heeft den directeur van justitie opgedragen eenige hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura en die op de Buitenbezittingen over de moge-

lijkheid en wenschelijkheid eener verwezenlijking van dit denkbeeld te raadplegen en casu quo de noodige bepalingen te ontwerpen en door tusschenkomst van het Hooggeregtshof in te zenden.

Regtstoestand van personen (1). Door een Christen-inlander uit de Minahassa, die tijdens zijn zesjarig verblijf hier te lande met goed gevolg het examen voor den rang van hulponderwijzer had afgelegd, en sedert in Indie bij het gouvernements-onderwijs was in dienst gesteld (laatstelijk als derde onderwijzer bij de kweekschool te Tondano in de Minahassa), werd het verzoek gedaan dat hem, even als in 1871 aan den inlandschen hoofdonderwijzer bij de kweekschool te Tana-Batoe (Sumatra), de regten van Europeaan mogten worden toegekend. Met toepassing van het laatste lid van art. 109 Regeringsreglement, werd door den Gouverneur-Generaal bij ordonnantie van 12 October 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 176) gunstig op het verzoek beschikt, en bedoelde persoon mitsdien, met afwijking van den regel (ten aanzien van inlandsche Christenen), vervat in het vóórlaatste lid van aangehaald art. 109, wat regten, lasten en verpligtingen betreft, geheel en al gelijk gesteld met Europeanen.

Regtspersoonlijkheid van vereenigingen. Sedert de opgaaf in 't vorig verslag, bladz. 41, zijn ingevolge het Koninklijk besluit van 28 Maart 1870, n°. 2 (*Indisch Staatsblad* n°. 64), bij algemeene verordening als regtspersoon erkend: eene maçonnieke societeit te Rembang, de Vereeniging genaamd: begrafenisfonds ten behoeve der Chinesche bevolking in de afdeeling Tangerang (Batavia), de vereeniging: het Lionfonds te Batavia en de Buitenzorgsche Wedloop-societeit (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 142 en 164, 1873, n°. 36 en 74 *a*).

Aan een viertal vereenigingen werd, als voor *minder* dan dertig jaren aangegaan, in 1872 regtspersoonlijkheid verleend niet bij algemeene verordening, maar bij besluit van den Gouverneur-Generaal, den Raad van Nederlandsch Indie gehoord, en wel aan vier societeiten of soortgelijke vereenigingen, respectivelijk te Cheribon, Kediri, Patti en Rembang (*Javasche Courant* 1872, n°. 53 en 99, en 1873, n°. 6), zoomede aan eene vereeniging, genaamd: » Het fonds ten behoeve van weduwen en weezen van dienaren en van hulpbehoevende dienaren van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij" (*Javasche Courant* 1872, n°. 73).

Aangaande den vorm waarin de erkenning behoorde plaats te hebben van vereenigingen voor een tijdvak van *juist dertig* jaren aangegaan, waaromtrent het hooger genoemd Koninklijk besluit eenige onzekerheid laat, werd door de Indische Regering tot beginsel aangenomen om die erkenning te doen plaats hebben bij algemeene verordening.

Zeebrieven en jaarpassen. Het door de Indische Regering ter vaststelling voorgedragen ontwerp-reglement op de zeebrieven en jaarpassen, dat hoofdzakelijk de strekking heeft de Indische bepalingen op dat stuk (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 134) in overeenstemming te brengen met de Nederlandsche wet van 28 Mei 1869 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 96), is nog bij het Opperbestuur in behandeling.

(1) De bekende uitspraak van het Hooggeregtshof in Nederlandsch Indie, waarbij eene van het gevoelen der Indische Regering en van het Opperbestuur afwijkende leer is gehuldigd met opzigt tot den regtstoestand van *Chinesche Christenen* in Indie, heeft reeds in 1869 het denkbeeld eener verduidelijking van art. 109 Regeringsreglement doen in overweging nemen. Men oordeelde het echter wenschelijk om eerst af te wachten of de leer van het Hof zich ook wijzigde, hetgeen bij het afwisselend personeel niet onmogelijk werd geacht. Ook thans nog en dit strekke in antwoord op de betrekkelijke vraag in het commissoriaal rapport betreffende het regeringsverslag van 1871 (*zitting* 1872-1873, 28, n°. 2) schijnt het raadzaam eene tweede beslissing van het opperregterlijk collegie af te wachten, waarop welligt invloed zal uitoefenen de in 't aangehaald regeringsverslag, blz. 43, vermelde uitspraak van den raad van justitie te Batavia dd. 25 Mei 1870, waarbij geheel overeenkomstig het regeringsgevoelen en dus in afwijking van 's Hofs vroegere zienswijze, de gelijkstelling van Chinesche Christenen met *inlandsche* Christenen is aangenomen. Inmiddels blijft de aandacht der Regering, zoowel in Indie als hier te lande, op de zaak gevestigd.

Consulaire regtsmagt. Bij de afkondiging in Indie (November 1872, *Indisch Staatsblad* n°. 207) van de wet van 25 Julij 1871 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 91), houdende regeling zoo van de bevoegdheid der consulaire ambtenaren tot het opmaken van burgerlijke acten als van de consulaire regtsmagt, zijn overeenkomstig de in 't vorig verslag (bladz. 41) bedoelde opdragt, van den directeur van justitie voorstellen gevraagd tot wijziging of intrekking van zoodanige tot de bedoelde onderwerpen betrekkelijke voorschriften der Indische wetgeving, die niet meer bestaanbaar konden worden geacht, hetzij als betrekking hebbende op vroegere toestanden, hetzij als met de afgekondigde wet niet overeenstemmende.

Dien ten gevolge is door de Indische Regering in Maart 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 45) ingetrokken het » reglement voor het Nederlandsch commercieel agentschap in China" (Indisch besluit dd. 4 Mei 1838, n°. 9), zoomede art. 32 van het reglement op het houden der registers van den burgerlijken stand in Nederlandsch Indie, dat betrekking had op het » opperhoofd van den Japanschen handel" en den » consul in China" (*Indisch Staatsblad* 1849, n°. 25).

Voorstellen tot wijziging van de artt. 165 en 118 van het reglement op de regterlijke organisatie enz. in Nederlandsch Indie, voor zoo ver zij betrekking hebben op de personen behoorende tot de (voormalige) factorij in Japan en de Nederlandsche consulaten in China, waren op 1 Julij 1873 in behandeling. (1)

Tucht aan boord van schepen. In het gemis van bepalingen omtrent de tucht aan boord van schepen der *gouvernementsmarine* werd voor zooveel betreft de stoomschepen en de overige bij die marine ingedeelde vaartuigen, niet zijnde gewapende en adviesbooten, voorzien bij ordonnantie van 31 Januarij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 31). Met behoud voor de opvarenden van het in Nederlandsch Indie vigerend algemeen strafregt, omschrijft die ordonnantie de straffen, tot welker oplegging de gezagvoerders bevoegd zijn, en de voorwaarden, waaronder die bevoegdheid mag worden uitgeoefend.

Door eenige particuliere scheepsgezagvoerders werd er de aandacht op gevestigd, dat volgens de bestaande bepalingen (*Indisch Staatsblad* 1855, n°. 51, en 1859, n°. 62) geen opvatloon kon worden in rekening gebragt voor de opvatting van koopvaardijschepelingen, die zich zonder verlof van boord begeven of zich langer dan hun is toegestaan aan den wal ophouden. In deze leemte werd voorzien bij ordonnantie van 6 April 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 67) houdende vaststelling der som, die door de politie kan worden gevorderd voor het opsporen en opvatten van schepelingen van koopvaardijvaartuigen in de gevallen bedoeld bij art. 402 van het Wetboek van Koophandel en art. 5, alin. 2, der wet van 7 Mei 1856, betreffende de huishouding en tucht op koopvaardijschepen (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 100).

Wederkeerige uitvoerbaarheid en ten uitvoerlegging van in Nederland en in de kolonien gewezen vonnissen en verleden authentieke acten. De indiening van een wetsvoorstel, regelende de uitvoering van dit beginsel, hetwelk voor Nederlandsch Indie is nedergelegd in art. 104 van het Regeringsreglement, zal voorloopig moeten achterstaan voor anderen, meer dringenden wetgevenden arbeid bij het Departement van Justitie in Nederland. Intusschen schijnt er geen beletsel te bestaan om, ook zonder het reeds aanwezig zijn van de gewenschte nadere bepalingen (zie het vorig verslag blz. 41), het beginsel, indien dit noodig blijkt, praktisch gevolg te doen hebben.

Andere onderwerpen. Op het gebied van algemeene wetgeving verdienen nog vermeld te worden:

de ordonnantie van 24 April 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 76), waarbij, naar aanleiding van het bij de behandeling der agrarische aangelegenheden gebleken gemis eener *algemeene* verbodsbepaling tegen de papaver-cultuur, die toelt, welker toelating niet bestaanbaar is met het

(1) De wijziging is tot stand gekomen bij Koninklijk besluit van 12 Julij 1873, n°. 30.

opium-monopolie, alsnog algemeen in Nederlandsch Indie is verboden;

de ordonnantie van 24 Augustus 1872 (*Indisch Staatsblad* n°, 146), waarbij, ter meerdere verzekering van de nakoming der verpligting tot levering aan den lande der „belastingschuldige" koffij op Java (*Indisch Staatsblad* 1833, n°. 7), straf wordt bedreigd op de onttrekking dier koffij aan de verpligte levering, hetzij door de planters, hetzij door anderen;

de ordonnantie van 20 October 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 180), houdende bevestiging en wettelijke regeling van het in de Minàhassa-districten der residentie Menado werkende koffijstelsel;

de ordonnantie van 13 November/19 December 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 199 en 231), houdende nieuwe voorschriften betreffende het onderzoek der scheepspapieren en de meting van schepen en vaartuigen in Nederlandsch Indie te huis behoorende.

§ 2. *Burgerlijk regt, handelsregt en burgerlijke regtsvordering.*

Levering en openbaarmaking van den titel van eigendom van onroerende zaken, enz. De ontwerpen door den directeur van justitie aangeboden tot volledige regeling dezer aangelegenheid, en zulks ter vervanging van de ordonnantie in *Indisch Staatsblad* 1834, n°. 27, omtrent welke ontwerpen sedert de mededeeling in 't vorig verslag, door het Hooggeregtshof en door den directeur van finantien advies is uitgebragt, zijn nog in Indie in behandeling.

Nadat ook de Raad van Indie zijne beschouwingen nopens deze gewigtige ontwerp-ordonnantien had doen kennen, is het ontwerp betreffende de uitvoering van het stelsel van openbaarmaking, ten einde op sommige punten herzien te worden, in Mei 1873 weder in handen gesteld van den directeur van justitie, ook in verband met het door den directeur van finantien aangegeven en door de Regering reeds aanvankelijk niet verwerpelijk gekeurde — denkbeeld om de belasting op den eigendomsovergang, waartoe het andere ontwerp van den directeur van justitie betrekking had en dat daardoor zou komen te vervallen, — te doen intrekken tegen verhooging der verpondingsbelasting.

Eene afzonderlijke regeling van het in- en overschrijven van den eigendom van grond door inlanders krachtens de agrarische wet verkregen, en van het inschrijven van hypotheek daarop, heeft intusschen plaats gehad bij ordonnantie van 21 Februarij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 38). Voor zoover de noodzakelijke afwijkingen dit toelieten, zijn bij bedoelde regeling zooveel mogelijk nog gevolgd de bepalingen der aangehaalde ordonnantie van 1834.

In de vroeger zelfstandige adsistent-residentie Sambas (residentie Wester-afdeeling van Borneo) waren de zich opgevolgd hebbende plaatselijke gezaghebbers, zonder uitdrukkelijke bevoegdverklaring, nog altijd voortgegaan met het verlijden der acten van in- en overschrijving van vaste goederen en van hypothecair verband. Daar intusschen het belang der gemeente de bestendiging van dit gebruik vorderde, omdat het verlijden der bedoelde acten door den resident (te Pontianak), zoo als art. 3 van *Indisch Staatsblad* 1845, n°. 26, medebragt, voor de ingezetenen van Sambas bezwarend moest worden geacht, werd bij ordonnantie van 15 Augustus 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 141) de adsistent-resident der genoemde afdeeling alsnog uitdrukkelijk tot de vorenbedoelde verrigtingen bevoegd verklaard, en aan de acten tot dusver door hem verleden authentieke kracht toegekend.

Burgerlijke stand. Ter voorziening in het verlies der registers van den burgerlijken stand door het verbranden van het gebouw van den raad van justitie te Samarang in 1850, en te Padang in 1869 (zie het verslag van 1871, blz. 44), heeft de Indische Regering de ambtenaren van den burgerlijken stand in het ressort van genoemde regtscollegien doen uitnoodigen, binnen één jaar, authentieke afschriften te doen maken van de onder hen berustende registers van den burgerlijken stand, loopende respectivelijk tot ultimo 1849 en tot ultimo 1868, en deze over te brengen bij de genoemde raden van justitie.

Niet altijd werden de voorschriften van de artt. 17 en 18 van het reglement op het houden der registers van den burgerlijken stand (*Indisch Staatsblad* 1849, n°. 25), betreffende de overbrenging der registers van den burgerlijken stand ter griffie van den raad van justitie behoorlijk nageleefd. Acten, die reeds jaren ter griffie van den raad moesten zijn overbragt, waren hier en daar nog berustende ten burele van de ambtenaren van den burgerlijken stand. De directeur van justitie heeft te dier zake een naauwkeurig onderzoek en de onmiddellijke overbrenging gelast, en tevens ter verzekering eener betere contrôle, bevolen, dat bij aftreden van een ambtenaar van den burgerlijken stand, de overgave der registers bij procesverbaal moet plaats hebben.

Gemengde huwelijken. Het aantal gemengde huwelijken in 1872 in geheel Nederlandsch Indie gesloten, kan niet worden opgegeven, aangezien voor het ressort van de raden van justitie van Batavia en van Amboina de opgaaf ontbreekt.

Binnen het regtsgebied der overige raden van justitie werden in 1872 voltrokken 29 gemengde huwelijken, waarvan 8 tusschen Europeanen en inlandsche Christenen en 21 tusschen Europeanen en inlandsche niet-Christenen.

De 8 eerstbedoelde werden voltrokken binnen de ressorten Samarang, Soerabaja en Banda (respectivelijk 3, 2 en 3); de 21 andere binnen de ressorten Soerabaja, Padang, Makassar en Banda (respectivelijk 4, 7, 4, 1 en 5).

Militaire nalatenschappen. Overeenkomstig de daartoe verkregen magtiging en met inachtneming der daarbij door het Opperbestuur gevoegde opmerkingen (verg. het vorig verslag blz. 42), werd door den Gouverneur-Generaal bij ordonnantie van 27 November 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 208) vastgesteld een reglement op het voorloopig beheer der nalatenschappen van in Indie overleden tot het leger aldaar behoord hebbende Europesche, en met dezen gelijkgestelde militairen, en zulks ter vervanging van het desbetreffende reglement in *Indisch Staatsblad* 1817, n°. 36, en de sedert daarin gebragte wijzigingen.

Dagvaarding als getuige van inlandsche vorsten en hoofden. Luidens de artt. 414, alinea 1, van het reglement op de strafvordering voor de raden van justitie op Java en het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie, en 419 van het reglement op de uitoefening der politie, de burgerlijke regtspleging en de strafvordering onder inlanders enz., op Java en Madura, kunnen „vorsten, regenten of andere inlandsche grooten" niet als getuigen voor den regter worden geroepen, zonder voorafgaande magtiging van den Gouverneur-Generaal.

Ter wegneming van twijfel nopens de vraag, welke personen moeten gerekend worden te behooren tot deze „andere inlandsche grooten", werd bij Koninklijk besluit van 2 Junij 1873, n°. 10, door wijziging der aangehaalde artikelen, uitgemaakt dat daaronder moeten begrepen worden diegenen tegen welke krachtens art. 84 Regeringsreglement, in verband met art. 1 van het Koninklijk besluit van 3 November 1866, n°. 73 (*Indisch Staatsblad* 1867, n°. 10), geene burgerlijke regtsvordering noch vervolging tot straf kan worden ingesteld zonder vergunning (op Java Madura) van den Gouverneur-Generaal, namelijk de inlandsche vorsten, rijksbestierders, regenten en onderregenten, zoolang zij niet als zoodanig afgetreden of uit hun ambt ontslagen zijn.

Verder werden beide artikelen nog in dien zin uitgebreid, dat het bedoelde verlof ook wordt vereischt om als getuigen voor den regter te roepen de wettige vrouwen en vrouwelijke bloed- en aanverwanten tot en met den tweeden graad, van de genoemde vorsten en grooten, en werd tevens eene leemte aangevuld in art. 419 van het zoogenaamd inlandsch reglement, door opneming daarin van eene bepaling die wel voorkwam in het reglement op de strafvordering, tot regeling namelijk van de wijze hoe er gehandeld moet worden, wanneer de Gouvernenr-Generaal het gevraagd verlof om een getuige te hooren, niet verleent.

Bij de vaststelling der reglementen op het regtswezen voor de Buitenbezittingen zal er aan gedacht worden om de hier bedoelde bepalingen, welke alleen betrekking hebben tot de regtbanken op Java en Madura, ook voor die bezittingen in 't leven te roepen.

§ 3. *Strafregt, strafvordering* (1) *en gevangeniswezen.*

Wetboek van strafregt voor Europeanen, strafverordeningen buiten dat wetboek. Op het in 't vorig verslag (bladz. 43) vermelde voorstel om de zoogenaamde ligte mishandelingen met eene mindere straf te bedreigen dan thans daarop is gesteld bij art. 226 van het Wetboek van Strafregt voor de Europeanen, werd in 't laatst van 1872 door de Indische Regering terug gekomen. Daar echter de bezwaren niet zoozeer gelden de zwaarte der bedreigde straf (meestentijds werd toch door toepassing van art. 34 van genoemd wetboek slechts eene geringe boete opgelegd), maar voornamelijk gerigt waren tegen het tijdverlies en de kosten die het gevolg waren eener beregting voor de raden van justitie, en deze omslagtige en kostbare procedure zou blijven bestaan indien de voorgestelde wijziging van het strafwetboek plaats had zonder te wachten op het tot stand komen der reeds in beginsel aangenomen uitbreiding van de bevoegdheid des residentieregters (Koninklijk besluit van 4 Februarij 1873, n°. 14), is den Gouverneur-Generaal als 's Ministers gevoelen medegedeeld, dat de zaak eerst met vrucht nader in behandeling zal zijn te nemen, wanneer het beginsel van genoemd Koninklijk besluit (waarover zie op bladz. 70 hiervoren) is in werking getreden, en dus de kennisneming der zoogenaamde ligte mishandelingen casu quo zal zijn opgedragen aan *regtskundige* residentieregters.

Een paar andere voorstellen van den Gouverneur-Generaal betreffende wijziging en aanvulling van het Europesche strafwetboek, ten opzigte der straf op het doen ontvlugten van inlandsche gevangenen (art. 169 en volgende) en — in navolging der Nederlandsche wet van 12 April 1872 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 23) — der straffen tegen het doen zinken en vernielen van schepen (artt. 355 en 356) zijn bij het Opperbestuur nog in behandeling, te gelijk met eene door de Indische Regering voorgedragen meer volledige regeling ten aanzien der misdrijven en overtredingen die met betrekking tot de houtbosschen kunnen worden gepleegd, en zulks ter vervanging van de ordonnantie van 21 April 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 64 *a*), houdende strafbepalingen tot tegengang van boschdiefstallen. (2.)

Een ontwerp houdende strafbepalingen tegen het misdrijf van zeerooverij, is bij de Indische Regering in overweging.

Wetboek van strafregt en politie-strafreglement voor inlanders. Bij de uitvaardiging in Mei 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 85) van het met 1 Januarij 1873 in werking getreden Wetboek van Strafregt voor inlanders, werd het noodige verrigt voor het doen bezorgen, ter algemeene verkrijgbaarstelling van overzettingen in de Maleische, Javaansche, Soendasche, Maduresche, Makassaarsche en Boeginesche talen.

Hetzelfde werd verordend ten aanzien van het mede met 1 Januarij 1873 ingevoerde algemeen politie-strafreglement voor inlanders (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 111). (3)

Ter uitvoering van art. 24, 2de lid, van genoemd wetboek, werd bij een besluit van 7 November 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 193), de wijze geregeld, waarop de gewijsden in strafzaken, houdende eene veroordeeling ter zake van misdrijf, door tusschenkomst van het bestuur worden bekend gemaakt in de laatste woonplaats van den veroordeelde.

Bij de inwerkingtreding van het inlandsch strafwetboek is komen te vervallen de onder nadere goedkeuring des Konings uitgevaardigde ordonnantie van 26 September 1867 (*Indisch Staatsblad* n°. 124), houdende strafbepalingen tegen knevelarij van inlandsche hoofden en ambtenaren, waaromtrent thans gelijke bepalingen zijn opgenomen in art. 122 van bedoeld Wetboek. De noodzakelijkheid eener speciale bekrachtiging alsnog der genoemde ordonnantie, welker goedkeuring in der tijd afhankelijk was gesteld van het oordeel nopens hare werking, is daardoor komen te vervallen. Volgens de ter zake in den loop van 1872 ontvangen rapporten is die werking over het algemeen gunstig te noemen en had de inlander daardoor een juister inzigt bekomen in de hem tegen over hoofden en ambtenaren toekomende regten.

Bij eene aanschrijving aan den Gouverneur-Generaal, van September 1872, werd in eene beoordeeling getreden der bepaling van het algemeen politie-strafreglement voor inlanders (art. 2, n°. 27), waarbij tegen verbreking van overeenkomsten door dienstboden of werklieden straf is bedreigd. Ofschoon eene intrekking dier bepaling voor alsnog niet scheen vereischt te worden, werd echter de Landvoogd uitgenoodigd, ter voorkoming van mogelijke misbruiken in de toepassing, op hare werking naauwkeurig het oog te doen houden. Dien ten gevolge is de directeur van justitie aangeschreven geworden tegen 1°. Januarij 1874 ter zake te rapporteren.

Doodstraf. Een onderzoek is in 't laatst van 1872 in Indie aanhangig gemaakt nopens het denkbeeld om, ingeval de doodstraf aldaar nog behouden moet blijven, die zoowel aan Europeanen als aan inlanders niet anders te doen voltrekken dan »intra muros", onder behoorlijke voorzorgen en waarborgen.

Revisie. Van het in 't vorig verslag reeds besproken Koninklijk besluit van 20 April 1872, n°. 24, houdende dat de vonnissen in zaken van misdrijf door de raden van justitie, de regtbanken van omgang en de landraden op Java en Madura gewezen, alleen dan aan de revisie van het Hooggeregtshof onderworpen zijn, wanneer de beklaagde of het openbaar ministerie, of beiden zulks verlangen, werd in Indie afkondiging gedaan bij besluit van 22 Julij 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 130). Bij ordonnantie van dien dag (*Indisch Staatsblad* n°. 131) maakte de Gouverneur-Generaal tevens gebruik van de verkregen magtiging (art. 2 van genoemd Koninklijk besluit), om namelijk de wijzigingen en aanvullingen vast te stellen, die ten gevolge van het aangenomen beginsel van facultative revisie in het reglement op de regterlijke organisatie, het reglement op de strafvordering voor de raden van justitie enz. en het zoogenaamd inlandsch reglement noodzakelijk waren geworden.

De procureur-generaal ontving tevens de opdragt om de inlandsche ambtenaren van het openbaar ministerie van zoodanige wenken en voorlichtingen te voorzien, als hen in staat konden stellen van hunne nieuwe bevoegdheid een oordeelkundig gebruik te maken. Hieraan is voldaan blijkens de circulaires opgenomen in het *Indisch Weekblad van het Regt* n°. 500.

Bij besluit van 11 October 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 175) werd in Indie afgekondigd 's Konings besluit van 30 Julij 1872, n°. 35, mede reeds in 't vorig verslag vermeld, houdende afschaffing van de tusschenkomst des residents bij de inzending aan het Hooggeregtshof der aan revisie onderworpen landraadsvonnissen en bij de toezending van de arresten in revisie aan de landraden.

Vertaling van strafvonnissen in de landtaal. Terwijl de vonnissen der landraden in burgerlijke zaken niet door de inlandsche leden worden onderteekend, en ook niet in de landtaal worden opgesteld, is een en ander wel voorgeschreven ten opzigte van de vonnissen dier regtbanken in strafzaken. Vermits het motiveren dier vonnissen steeds door den president geschiedt, veelal buiten medewerking der inlandsche leden die voor die taak niet berekend zijn, en deze laatsten de vertaling van het vonnis, dat eerst na de uitspraak in geschrift wordt gebragt, dan ook in den regel ongelezen onderteekenen, was het nut eener volledige vertolking (waartoe doorgaans, krachtens de bevoegdheid in *Indisch Staatsblad* 1851, n°. 58, de bijstand van een translateur wordt benuttigd) niet evenredig aan het tijdverlies en de aanzienlijke kosten daaraan verbonden (over de jaren 1868, 1869 en 1870 gemiddeld f 50 000 's jaars).

Om hieraan te gemoet te komen is bij 's Konings besluit van 1 April 1874, n°. 17, het voorschrift van art. 313, 1ste alinea, van het zoogenaamd inlandsch reglement voor Java en Madura, dat het vonnis geschreven wordt in de Nederlandsche en in de landtaal, in dier voege gewijzigd,

(1) Zie ook de voorafgegane rubriek „*Dagvaarding*", enz.

(2) Bedoelde voorstellen zijn, nadat daaromtrent de Raad van State is gehoord, niet voor dadelijke eindafdoening vatbaar bevonden. Eene nadere gedachtenwisseling met den Gouverneur-Generaal zal nog moeten voorafgaan.

(3) Ook van het algemeen politie-strafreglement voor Europeanen zullen vertalingen in de genoemde talen worden verkrijgbaar gesteld.

dat alleén het dispositief in beide talen moet geschreven zijn, doch is daarbij de uitzondering gemaakt dat, wanneer de beklaagde dit verlangt, hem kosteloos zoowel van het vonnis als van het in revisie geweest arrest, eene volledige vertaling wordt uitgereikt: in zijne landtaal, zoo hij behoort tot de inheemsche bevolking, en hij geen Maleisch verstaat, anders in de Maleische taal.

De Gouverneur-Generaal werd tevens door den Koning gemagtigd om gelijksoortige wijzigingen als de thans verordende, ook te brengen in de reeds aangeboden reglementen voor het regtswezen op Sumatra's Westkust en op Banka. (Verg. § 1 hiervoren)

Getuigen in strafzaken. In eene noodzakelijke aanvulling der tariven omtrent de schadeloosstelling van getuigen in strafzaken (*Indisch Staatsblad* 1853, n°. 1 en 1854, n°. 42, zoomede 1866, n°. 120), voor zooveel betreft de toekenning eener tegemoetkoming voor de dagen waarop hunne verschijning voor den regter gevorderd wordt, aan op marschorders reizende Europesche militairen en militaire beambten, werd voorzien bij ordonnantie van 20 Maart 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 60).

Gevangeniswezen. Met verbetering der gevangenislocalen wordt geleidelijk voortgegaan. Op meerdere plaatsen is ook reeds gelegenheid verschaft tot uitvoering van de straf van eenzame opsluiting. Omtrent den bouw en de verbeterde inrigting van een tal van gevangenverblijven zijn echter nog plannen aanhangig. Op de noodzakelijkheid dat de afdoening van de ter zake betrekkelijke voorstellen geene vertraging ondervinde bij het departement der burgerlijke openbare werken, is nog in 't laatst van 1872, voor zoo veel noodig, de aandacht der Indische Regering gevestigd.

De beperking der revisie in strafzaken (zie het verslag van 1871, bladz. 46, zoo mede het hooger aangeteekende onder »revisie") zal er toe bijdragen, dat in vele gevangenissen het cijfer der daarin opgenomenen zal dalen en dus over meerdere ruimte zal kunnen worden beschikt. Voor een groot deel toch was de hier en daar op Java bestaande overbevolking der gevangenissen toe te schrijven aan de omstandigheid, dat niet alleen veroordeelden, maar (bij de regtbanken van omgang) ook vrijgesprokenen in arrest bleven, hangende de zaak in revisie bij het Hooggeregtshof, welk collegie door overmaat van werk niet altijd in staat was de zaken met den vereischten spoed af te doen.

Maar vooral ook zal op het cijfer der gevangenen van invloed zijn de voortgaande toepassing der afscheiding van administratieve en regterlijke magt, in zoo ver daardoor zal worden te weeg gebragt, dat niet meer zoo vele ligtvaardige inhechtenisnemingen en verwijzingen plaats hebben, en dus het aantal praeventive gevangenen belangrijk verminderd wordt.

De hier en daar, onder anderen op Madura, met goed gevolg door enkele residenten genomen proef om de praeventive gevangenhouding zeldzamer toe te passen, door de beklaagden ter zake van ligte misdrijven en overtredingen voorloopig op vrije voeten te laten, heeft in Kediri niet aan de verwachting beantwoord, daar bij elke vervolging de verdachten zich door de vlugt aan eene mogelijke kortstondige straf onttrokken. Als reden wordt opgegeven, dat de bevolking in Kediri zeer gemengd en voor een goed deel van elders afkomstig is, zoodat zij weinig gehecht is aan huis en veld, zelfs aan vrouw en kind.

Het geheele aantal gevangenen in Nederlandsch Indie, daaronder ook de veroordeelde militairen, doch ongerekend de voorloopig in hechtenis gestelden en de civiel gegijzelden, beliep onder ultimo 1872 17 848 (11 659 op Java en Madura en 6189 in de Buitenbezittingen), waaronder aan veroordeelden tot dwangarbeid in en buiten den ketting 12 977 (8010 op Java en Madura en 4967 in de Buitenbezittingen). Onder ultimo 1871 was het totaal veroordeelde gevangenen 16 583 (10 589 op Java en Madura en 5994 in de Buitenbezittingen), waaronder 12 082 dwangarbeiders (7204 op Java en Madura en 4878 in de Buitenbezittingen).

Het cijfer der praeventive gevangenen bedroeg bij het einde van 1871 en 1872 achtereenvolgens 3569 en 4063 (op Java en Madura alleen 2951 en 3403), dat der gegijzelden gedurende geheel 1871 728, gedurende geheel 1872 588.

Eene nadere aanduiding van de zamenstelling der voorafgegane cijfers wordt aangetroffen in de bijlagen G, n°. 1—3 hierachter, welke staten tevens doen kennen het aantal veroordeelingen tot straf gedurende den loop van het geheel jaar 1872, zoomede de verminderingen die de bevolking der gevangenissen gedurende dien tijdkring onderging door overlijden, expiratie van straftijd en andere oorzaken, een en ander afzonderlijk voor Java en Madura en voor de Buitenbezittingen.

Omtrent de dwangarbeiders wordt bovendien eene gewestelijke opgaaf aangetroffen in bijlage H. Eene opgaaf van hun aantal bij het einde van elk der jaren 1868—1872 volgt hieronder:

Op ultimo December.	In den ketting.	Buiten den ketting.	Totaal.
1868	3507	6304	9 811
1869	3713	6738	10 451
1870	3913	8141	12 054
1871	3795	8287	12 082
1872	3955	9022	12 977

De aangehaalde bijlagen doen zien dat gedurende 1872 veroordeeld werden:

225 personen tot tuchthuis- en kruiwagenstraf tegen 140 in 1871;

630 tot gevangenisstraf of detentie tegen 632 in 1871;

1837 tot dwangarbeid in den ketting tegen 1566 in 1871; en

10 146 tot dwangarbeid buiten den ketting tegen 8326 in 1871;

terwijl op de politierol tot gevangenis, blokarrest en tenarbeidstelling aan de openbare werken veroordeeld werden 76 684 inlanders en met dezen gelijkgestelde personen. Hoedanig dit laatste cijfer zich vertoont tegenover dat der vier voorafgegane jaren, wordt aangewezen door het volgend staatje:

Totaal.	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	In geheel Nederlandsch Indie.
1868	50 399	17 841	68 240
1869	50 666	19 566	70 232
1870	49 881	19 617	69 498
1871	52 462	19 080	71 542
1872	57 274	19 410	76 684

Behalve op enkele plaatsen was de gezondheidstoestand in de gevangenissen gedurende 1872 over 't algemeen goed; te Batavia echter ongunstig. Ongeveer 280 veroordeelden werden maandelijks in het stadsverband aldaar verpleegd. Van deze zieken zijn in den loop van het jaar 378 overleden. Te Toeban (Rembang) was de sterfte mede vrij groot door gemis aan geneeskundige hulp. Te Soerabaja was de verhouding vrij gunstig, gemiddeld ongeveer 10 pct. zieken, waarvan 4 pct. met huidziekten; ongeveer 2 pct. der zieken overleden. Te Modjokerto heerschte veel beri-beri onder de gevangenen. Ter hoofdplaats Probolinggo liet de gezondheidstoestand der gevangenen ten gevolge der gebrekkige inrigting van de gevangenis veel te wenschen over. Te Banjoewangi was de verhouding der gezonden en zieken

gunstiger dan vroeger. Met inbegrip van de veroordeelden werkzaam aan den weg door het bosch van Soemberwaroe, overleden in Banjoewangi van 1166 dwangarbeiders 176. Niettegenstaande de sterke overbevolking in de gevangenis ter hoofdplaats Kediri, was de gezondheidstoestand bevredigend, omdat het gebouw uitstekend ingerigt en goed geventileerd is en voortdurend frisch water door de vertrekken stroomt. Enkele gevangenen overleden aan dysenterie, welke werd toegeschreven aan de onthouding van opium, waaraan de meeste inlanders aldaar verslaafd zijn.

Te Telok-Betong (Lampongsche districten), waren gemiddeld 15 °/₀ der dwangarbeiders ziek, en overleden °/₀. De maatregel om voor het reinigen hunner kleederen eene kleine hoeveelheid zeep te verstrekken aan de veroordeelden had een gunstig gevolg. Onder de dwangarbeiders werkzaam te Pontianak (Wester-afdeeling van Borneo), was de gezondheidstoestand gunstig; gemiddeld waren 10 °/₀ ziek en bedroeg de sterfte ongeveer 2 °/₀. De meeste ziekten en sterfgevallen komen voor onder de pas van elders aangevoerde personen, die aldaar hunne straf ondergaan.

Een niet onbelangrijke maatregel die er toe zal kunnen bijbrengen om de zindelijkheid en daardoor den gezondheidstoestand in de gevangenissen te bevorderen, is gelegen in eene in 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 12), ingevoerde algemeene regeling omtrent de aan alle inlandsche en met dezen gelijk gestelde gevangenen, ook aan de praeventief in hechtenis gestelden, te verstrekken slaapfournituren, waarin tot hiertoe niet op voldoende wijze en ook niet algemeen voorzien werd.

In het belang der gezondheid van de op het eiland Onrust te werk gestelde dwangarbeiders, is bepaald (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 18), dat aan ieder hunner wekelijks eene kleine hoeveelheid groene zeep, en jaarlijks een moltonnen deken zal worden verstrekt.

Met betrekking tot de opzending naar Nederland van veroordeelde en ontslagen veroordeelde militairen, benevens van hen die met een briefje van ontslag de dienst moeten verlaten, zal in 1874 in eene erkende behoefte worden voorzien door de beschikbaarstelling van een bedrag van f 5 per hoofd, ten einde de gezagvoerders hun daarvoor eenige op de reis onmisbare kleine benoodigdheden ter hand kunnen stellen, waarvan zij anders, tenzij daartoe door de particuliere liefdadigheid in staat gesteld, geheel verstoken moesten blijven.

Over de werking van het in 1871 (*Indisch Staatsblad* n°. 78), uitgevaardigd reglement van orde en tucht onder de gevangenen in Nederlandsch Indie en tot voorloopige regeling van hunnen arbeid, kan, volgens den directeur van justitie, een gegrond oordeel nog niet worden uitgesproken.

De verbetering en uitbreiding van een groot aantal gevangenverblijven, de indienststelling en betere regeling van het gevangenispersoneel, de verstrekking van allerlei benoodigdheden noodzakelijk voor de toepassing der voorschriften van het reglement, hebben slechts langzaam plaats. Voor zoo ver echter de toepassing mogelijk is, luiden de mededeeling der hoofden van gewestelijk bestuur niet ongunstig. Verklaren al sommigen, dat sedert de inwerkingtreding van genoemd reglement de behoefte aan ruimere en verbeterde localiteit, aan meerder en vooral geschikter personeel meer en meer gevoeld wordt, zoo erkennen zij tevens dat de handhaving der orde en tucht in de gevangenverblijven sedert dien tijd gemakkelijker is, dat inzonderheid de toepassing der straffen bedreigd tegen onwil om te arbeiden, of tegen verzet jegens de beambten, eene zeer heilzame uitwerking heeft gehad op de tot dwangarbeid veroordeelden, tegen wier luiheid, nalatigheid en verzet vroeger geene middelen van bedwang bestonden.

Bepaald ongunstig zijn echter de berigten omtrent de zoogenaamde centraalgevangenis voor Europeanen te Samarang, welke inrigting, zoo wat localiteit als personeel betreft, uitbreiding en verbetering behoeft; vele voorschriften van het nieuwe reglement kunnen er thans in het geheel niet, andere nog slechts zeer gebrekkig worden opgevolgd en toegepast. Voorstellen om in een en ander te voorzien zijn bij de betrokken autoriteiten in bewerking. Ten gevolge van de aangeduide omstandigheden zijn ook de uitkomsten van den arbeid der aldaar te werk gestelden (veroordeelden tot tuchthuis- en kruiwagenstraf) verre van gunstig.

Ook bij andere gevangenissen op Java en Madura doet zich behoefte gevoelen aan versterking van het bewakend personeel, vooral sedert bij de jongste heerendienstregeling dd. 7 Junij 1870 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2332) voor andere dan districtgevangenissen bewaking door heerendienstpligtigen verboden is.

De directeur van justitie doet thans een onderzoek instellen nopens de plaatsen waar, uit gemis aan bezoldigd personeel, dit verbod nog niet is kunnen worden ten uitvoer gelegd. Eene stelselmatige algemeene voorziening zal dan kunnen worden voorgedragen Op de inmiddels hier te lande reeds ontvangen voorstellen tot partiele voorziening wordt voor zooveel noodig gerekend bij de Indische begrooting voor 1874.

In verhouding tot het aanwezig personeel was, volgens verklaring van de meeste hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura, de handhaving van orde en tucht onder de gevangenen voldoende te noemen.

In de gevangenissen in de Buitenbezittingen liet die handhaving meer te wenschen over, deels door gemis aan geschikte localen, deels door gebrek aan personeel. Geschikte personen, genegen om betrekkingen bij de gevangenissen te vervullen, zijn daar schaars te vinden; doorgaans worden deze beambten verkregen uit gepasporteerde inlandsche militairen of ontslagen veroordeelden tot dwangarbeid.

Overeenkomstig de bij art. 41 van bovengenoemd reglement aan de hoofden van gewestelijk bestuur toegekende bevoegdheid werd in Februarij 1873, door den gouverneur van Sumatra's Westkust, na raadpleging van den directeur van justitie, eene instructie vastgesteld voor de cipiers bij de landsgevangenissen in dat gouvernement (zie de *Javasche courant* van 7 Maart 1873).

Gevallen van ontvlugting kwamen weder hier en daar voor; de betrokken gevangenen werden echter voor het meerendeel weder opgevat. Het aantal van de werken gedroste dwangarbeiders was op enkele plaatsen minder dan vroeger, hetgeen wordt toegeschreven aan de goede werking der in zoodanige gevallen toegepaste straffen.

Te Banjoewangi evenwel klom het cijfer dier ontvlugten gedurende 1872 tot 674, van welke 541 weder in handen der politie zijn gekomen.

In de Buitenbezittingen zijn ontvlugtingen zeldzaam; door gebrek gedwongen, keeren de weggeloopen dwangarbeiders daar in den regel van zelf terug.

Omtrent de wijze waarop gedurende 1872 werd toegepast het voorschrift van het meerbedoelde reglement van orde en tucht enz., dat alle tot straf veroordeelden tot arbeid verpligt, zijn de volgende bijzonderheden gemeld. In 't algemeen wordt echter berigt, dat eene naauwkeurige uitvoering van dit voorschrift op vele plaatsen niet mogelijk was, omdat noch de localiteit, noch het personeel zoodanig is ingerigt, dat men veroordeelden binnen de gevangenis kan laten arbeiden.

Eene proef daarmede genomen ter hoofdplaats Poerwakarta (Trawang) is mislukt. Door de veroordeelden tot gevangenisstraf werden te Cheribon binnen de gevangenis de manden en krandjangs vervaardigd, welke voor den arbeid der veroordeelden buiten de gevangenis noodig zijn.

In die te Patti (Japara) werden deze veroordeelden bezig gehouden met het vlechten van legmatten van pandanbladeren, waarvan de grondstof bijna kosteloos te verkrijgen is en waartoe weinig gereedschappen noodig zijn; in de gevangenissen te Bondowosso en Sitoebondo (Bezoeki) met het vlechten van manden.

Praeventief in hechtenis gestelde personen zijn echter, als daartoe niet verpligt, bijna overal ongenegen eenigen arbeid te verrigten. Te Patti (Japara) hebben eenigen hunner, tegen eene kleine belooning, hulp verleend bij den aanbouw van cellen binnen den ringmuur der gevangenis.

Te Benkoelen hebben zij rottanmatten, vischnetten, vogelkooijen en dergelijke vervaardigd, waarvan de opbrengst bij het verlaten der gevangenis aan hen is uitgekeerd.

De voorstellen, die tot eene betere regeling van den arbeid der veroordeelden buiten de gevangenissen zullen kunnen leiden, door de invoering van een nieuw stelsel ten aanzien van de toepassing der straf van dwangarbeid in en buiten den ketting, welke voorstellen door den vorigen directeur van justitie zijn ingediend, zijn in den aanvang van 1873 aan de goedkeuring van het Opperbe-

bestuur onderworpen. Daaromtrent wordt thans het advies van den Raad van State ingewacht. (1)

Aan het voorgedragen stelsel ligt ten grondslag het denkbeeld dat de straf moet strekken tot verbetering door boetedoening, welke bestaan moet in zwaren geregelden arbeid onder aanvankelijk strenge, doch van lieverlede, bij goed gedrag der veroordeelden, afnemende tucht, in dier voege dat het van den veroordeelde zelven afhangt in zijn lot verbetering te brengen. Daartoe zou strekken de verdeeling der veroordeelden in verschillende klassen, met vaste regelen voor de bevordering of degradatie. De valide dwangarbeiders zouden alleen gebezigd worden aan werken van openbaar nut, onder opzigt van een voldoend, goed bezoldigd personeel, terwijl de hoofdadministratie zou gevoerd worden door een aan den directeur van justitie onmiddellijk ondergeschikten hoofdambtenaar, aan wien daartoe het noodige personeel zou worden toegevoegd. Bij sommige werken zouden de dwangarbeiders gehuisvest worden in permanente of tijdelijke gebouwen en overigens ingedeeld bij een der drie districten, waarin voor 's hands Nederlandsch Indie te dezen einde zou worden ingedeeld, en waarvan de depôts zouden geplaatst zijn te Batavia, Samarang en Soerabaja.

Voor het aanwijzen hunner bestemmingsplaats, de verdeeling der dwangarbeiders in section, de wijze waarop zij bij militaire expeditien kunnen benuttigd worden, alsmede voor de straffen, op te leggen bij vergrijpen tegen de orde en tucht, zijn vaste regelen aangegeven. Eene afzonderlijke inrigting moet dienen voor de meer verdorven of gevaarlijke karakters, op den voet der convict-jail te Singapore, terwijl mede een afzonderlijk kwartier voor vrouwelijke veroordeelden noodig is.

Ofschoon de voor eene volledige toepassing van het stelsel vereischte uitgaven zoowel voor personeel van toezigt als voor gebouwen, zeer aanzienlijk zullen zijn, bestaat echter het gegronde vermoeden dat de kosten zoo niet geheel dan toch voor verre weg het grootste gedeelte zullen worden opgewogen door de besparing die eene ruime, doelmatige beschikking over de werkkrachten eener zoo talrijke klasse van veroordeelden voor den lande moet opleveren. (2) Niet minder moet ook het voordeel wezen dat de straf van dwangarbeid op zoodanige wijze geregeld, eerst wezenlijk gezegd zal kunnen worden aan het doel te beantwoorden.

Het plan bestaat om in 1874 over te gaan tot indienststelling van een hoofdambtenaar als boven bedoeld bij het departement van justitie en van eenig aan hem toe te voegen personeel, ten einde deze de organisatie kunne voorbereiden. Op de daarvoor vereischte uitgaaf wordt bij de Indische begrooting voor genoemd jaar gerekend. Daar intusschen vóór de afzonderlijke inrigting der convict-jail zal zijn tot stand gekomen, door benuttiging der hier en daar reeds aanwezige of van tijdelijk op te rigten gebouwen met het stelsel welligt reeds in 1874 een aanvang zal kunnen worden gemaakt, bestaat het voornemen hiertoe en tot het aanstellen van het daarvoor vereischt personeel gelegenheid te geven door een op de begrooting uit te trekken memoriepost.

Omtrent de wijze waarop in de verschillende gewesten gedurende 1872 van de tot dwangarbeid verwezenen is partij getrokken, valt het volgende aan te teekenen.

Ter hoofdplaats Batavia zijn in 1872 gemiddeld dagelijks 150 dwangarbeiders gebruikt voor het begieten der wegen, 130 voor het ophalen van asch en vuilnis, 100 voor het uitdiepen en schoonhouden van riolen, goten en slooten, 40 voor de werkzaamheden ten behoeve der gevangenissen en tot Junij 1872 200 voor het uitdiepen en maken van eene binnenhaven te Batavia. Ruim een 100tal veroordeelden tot dwangarbeid van Batavia werden in October 1872 bij de militaire expeditie naar Deli als koelies gebruikt. Behalve de van Batavia bij den geweermakerswinkel te Meester-Cornelis geplaatste dwangarbeiders, waren er in die afdeeling ruim 150 werkzaam tot het onderhouden van wegen 2de klasse, waartoe zij het noodige grint uit de rivier halen, terwijl bovendien een 50tal bij de verschillende gouvernements-inrigtingen aldaar zijn te werk gesteld. De dwangarbeiders in de afdeelingen Buitenzorg en Tangerang zijn ongeveer op dezelfde wijze verdeeld en werkzaam.

Op ultimo December 1872 waren in Bantam 138 veroordeelden tot dwangarbeid van elders werkzaam, meestal bij verschillende gouvernements-inrigtingen.

Te Poerwakarta (Krawang) waren op dat tijdstip 160 mannen en 47 vrouwen veroordeeld tot dwangarbeid aanwezig, waarvan de mannen werkten aan den aanleg van een weg naar de brug over de Tjikao-rivier, aan het gelijk maken van terreinen op de hoofdplaats en het in orde brengen en metselen van een muur om het Europeesch kerkhof.

In de residentie Cheribon waren op ultimo des jaars ongeveer 100 veroordeelden werkzaam, onder anderen te Tjianis, om het terrein van den passer op te hoogen.

Het getal dwangarbeiders van elders te Pekalongan werkzaam gesteld, is zeer toegenomen. Van 15 was het gestegen tot 105. Zij waren bezig met het maken van een nieuwen weg bij de brug te Kepatian, ongeveer ½ paal van de hoofdplaats.

In de residentie Samarang waren op ultimo December 1872 ongeveer 230 dwangarbeiders werkzaam bij militaire werken te Willem I, 47 te Salatiga en 580 ter hoofdplaats.

De slechting der vestingwerken te Soerabaja door dwangarbeiders is voortgezet en op nieuw zijn gelden beschikbaar gesteld tot aankoop van werktuigen en in-dienst-stelling van opzigthoudend personeel; gemiddeld zijn dagelijks ongeveer 400 veroordeelden met dien arbeid bezig geweest. Bij het doen van zware herstellingen aan de passerloodsen aldaar, is de koelie-arbeid door veroordeelden verrigt. Voorts zijn zij werkzaam geweest bij den aanleg van een weg, dienende ter verbinding van een paar andere wegen in de stad en bij het graven van een kanaaltje van Genteng tot Bibis in de nabijheid der hoofdplaats.

De veroordeelde vrouwen zijn nu en dan bezig gehouden met naaiwerk voor den aannemer der levering van militaire kleedingstukken en met het fijn stampen van steenen. Het hoofd van gewestelijk bestuur schat de hoeveelheid van den door elken veroordeelden gepraesteerden arbeid op de helft van dien, welke door een vrij man geleverd wordt, en meent dat dit weinig bevredigend resultaat niet te wijten is aan slecht opzigt, doch alleenlijk aan de den inlander eigene traagheid en onwil om ingespannen arbeid te verrigten. Te Grissee waren 53 veroordeelden werkzaam aan het ophoogen en onderhouden der zeedijken en het dempen van moerassen aan het zeestrand.

De aanleg door dwangarbeiders is bevolen aan een karrenweg van Batoe naar Ngantang over den 3777 voet hoogen bergrug Radjek-Wesi in de afdeeling Malang (Pasoeroean).

In de residentie Bezoeki zijn de veroordeelden, voor zoover zij niet werkzaam waren aan den aanleg van den weg door het bosch van Soemberwaroe, gebruikt tot het leggen van een nooddam in de Sampean-rivier te Sitoebondo, en te Bondowosso bij het bouwen van bruggen tot verligting van den arbeid der heerendienstpligtige bevolking.

Te Banjoewangi waren bij het eind van 1872 1167 dwangarbeiders aanwezig. Daarvan waren op het landbouwetablissement te Soekaradja 1032 gehuisvest, met inbegrip van ruim 300 werkzaam aan den bovengenoemden weg van Soemberwaroe naar Badjoelmati, waaraan dagelijks gemiddeld 310 veroordeelden hebben gearbeid. Aan de herstelling en het onderhoud van zeewerken waren ongeveer 144 man per dag bezig; bij het bouwen van een brug over de rivier Tombong van af Julij 1872 58 man; aan militaire verdedigingswerken 25 man; de overigen arbeidden op het landbouw-etablissement, waar door de veroordeelden zelven een gebouwtje met 3 cellen voor eenzame opsluiting is voltooid en een ander met 6 cellen onderhanden is.

Om het groot aantal overcomplete dwangarbeiders te Tjilatjap (Banjoemas), niet werkzaam bij den aanleg der geniewerken aldaar, nuttig te kunnen doen bezig zijn, werd magtiging verleend tot het dempen van een gedeelte van het zoogenaamd geniekanaal aldaar, dat thans niet meer gebruikt wordt. Eene betere regeling der verhouding van het burgerlijk bestuur, dat de dwangarbeiders levert, tot het militaire departement, dat van hunne werkkrachten partij trekt, wordt voorbereid. Op ultimo

(1) 's Raads advies is sedert ontvangen en beantwoord; de Koninklijke beslissing kan nu spoedig worden te gemoet gezien.

(2) Zie bij voorbeeld het lager medegedeelde in hoofdstuk L, afd. II, nopens de raming van kosten voor eenige waterkeeringswerken te Batavia.

December 1872 waren te Tjilatap 919 veroordeelden aanwezig.

In de residentie Bagelen waren op dien datum 240 dwangarbeiders aanwezig, meerendeels werkzaam bij den bouw van eene groote brug en daarmede verbonden wegverlegging te Keboemen.

Te Djokjokarta waren op hetzelfde tijdstip 106 dwangarbeiders van elders aanwezig, een veel grooter aantal dan vroeger.

Een voorstel is aanhangig om den koelie-arbeid bij den bouw van eene nieuwe brug over de Madioen-rivier en de dien ten gevolge noodzakelijke wegverlegging in de nabijheid der hoofdplaats van Madioen door een 200tal veroordeelden te doen verrigten. Ook in dat gewest is het aantal dwangarbeiders aanmerkelijk vermeerderd. Op ultimo December jl. waren er 182 van elders, grootendeels gebezigd om de wegen te onderhouden, gouvernementsgoederen te vervoeren en overigens aan het uitdiepen van de rivier te Patjitan en bij den bouw van geniewerken te Ngawi.

In de residentie Kediri is het getal dwangarbeiders van elders vermeerderd tot ruim 200. De vroeger talrijke ontvlugtingen zijn door eene zeer strenge contrôle over de mandoors, die hen bij den arbeid bewaken, zeer verminderd. Het kiezen van een deel dezer mandoors uit de veroordeelden, voorgeschreven door het nieuwe reglement van orde en tucht, voldeed aldaar slecht, omdat het voortdurend aanleiding gaf tot kwade praktijken.

Het dempen van het moeras in de nabijheid der hoofdplaats Siboga der residentie Tapanoli (Sumatra's Westkust) door dwangarbeiders, zal thans met meer kracht worden voortgezet. Magtiging is verleend tot aankoop van zandwagens, die langs ijzeren sporen zullen worden voortbewogen, terwijl 150 dwangarbeiders speciaal voor dien arbeid zijn beschikbaar gesteld, benevens de noodige gelden tot aanstelling van een Europeesch opzigter, van meerdere inlandsche mandoors en tot toekenning van eene kleine belooning aan de veroordeelden, die zich bij dien arbeid door voortdurende vlijt en inspanning onderscheiden.

Van de 774 veroordeelden tot dwangarbeid bij het eind van het jaar ter Sumatra's Westkust aanwezig geweest, waren er 88 werkzaam bij militaire inrigtingen en hospitalen, 9 bij de mijnonderzoekingen te Fort de Kock (Padangsche bovenlanden), 226 ter hoofdplaats Padang, 228 in de ommelanden van Padang tot het onderhouden van den grooten transportweg naar de Padangsche bovenlanden, 136 aan den nieuwen weg van Padang naar Solok; de overigen waren te Siboga en te Goenoeng Sitoli (Nias) te werk gesteld.

De aanleg van het hoofd op Rotteneiland, nabij Benkoelen, is met kracht voortgezet. Behalve met dezen arbeid waren een 50tal dwangarbeiders gedurende drie maanden bezig met het herstellen van den hoofdweg van Benkoelen naar Palembang, waartoe te Taba Penandjong een hulploods was opgeslagen. Op ultimo December 1872 waren 110 veroordeelden van elders in het gewest aanwezig. Het hoofd van gewestelijk bestuur acht de toezending van een grooter aantal wenschelijk.

Te Telok Betong (Lampongsche districten) is het met behulp van dwangarbeiders in de baai gebouwde aanleghoofd van klipsteen nagenoeg voltooid. Op ultimo December 1872 waren in genoemd gewest 173 veroordeelden werkzaam, waarvan 80 aan geniewerken en aan het nieuwe kampement op den Talangheuvel.

In de residentie Riouw en onderhoorigheden zijn ruim 300 veroordeelden van elders. Ruim 100 worden benuttigd voor het onderhouden enz. van wegen, goten en riolen om en bij de hoofdplaats, 40 waren werkzaam op Zuid-Bintang tot aanleg van een weg van Goenoeng Kidjang naar Tandjong Pinang, 30 in de afdeeling Siak met het in orde brengen van het terrein bestemd voor de op te rigten civile etablissementen. Van de aldaar aanwezige dwangarbeiders hebben 120 de militaire expeditie naar Goenoeng Tinggi en 85 die naar Deli als koelies medegemaakt, waarbij zij goede diensten hebben bewezen.

In de Wester-afdeeling van Borneo waren gedurende 1872 480 dwangarbeiders werkzaam, grootendeels ter hoofdplaats Pontianak bij den aanleg van den weg van daar naar de Boeginesche nederzetting aan het zeestrand, genaamd Soengei Kakap. Groote moeijelijkheden van het terrein zijn oorzaak dat dit werk slechts langzaam vordert, en maken het niet mogelijk het tijdstip der voltooijing reeds met zekerheid te bepalen. Het gegraven kanaal is thans geheel doorgetrokken en zóó ver gevorderd dat het in den regentijd zonder hindernissen voor sampans bevaarbaar is. Daardoor is ook de toestand van den weg veel verbeterd, welke nu voortdurend droog ligt. Men is thans bezig met het uitgraven en wegruimen van de reusachtige boomwortels die in het tracé van den weg liggen. Het ontwortelen van een enkelen boomstam kost soms meer dan 100 werkdagen, terwijl de daarbij gebezigde werktuigen grootendeels door de dwangarbeiders zelven vervaardigd worden.

Van 784 veroordeelden tot dwangarbeid op ultimo December 1872 in de residentie Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo aanwezig, waren 274 werkzaam bij de steenkolenmijn Oranje-Nassau te Pengaron, en 209 bij de nieuwe steenkolenmijn te Assahan. Bij de mijn te Pelarang (Koetei) is, wegens staking der werkzaamheden, het kettingkwartier bijna verlaten. Op ultimo December jl. waren er slechts 9 dwangarbeiders aanwezig Op de hoofdplaats Bandjermasin waren er 211 te werk gesteld, de overigen verdeeld tusschen de verschillende afdeelingshoofdplaatsen. De resident verklaart, dat in dit gewest de dwangarbeiders onmisbaar zijn, omdat voor den door hen verrigten arbeid, zelfs tegen zeer hooge betaling, geene personen uit de inheemsche bevolking te vinden zijn. Tot aanmoediging van hunne arbeidzaamheid is bepaald, dat de reeds vroeger aan in de mijnen werkzame dwangarbeiders toegelegde kleine belooning van $12^1/_2$ cent daags, ook kan worden uitgekeerd aan dwangarbeiders buiten de mijnen, die belangrijke werkzaamheden verrigten en zich onderscheiden.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden waren op ultimo 1872 581 veroordeelden in en buiten den ketting aanwezig, 139 zijn gebezigd voor de koeliediensten bij de expeditionaire troepen tegen Mandhar en Pankadjene, waarvan de helft bij het eind van 't jaar nog op die plaatsen aanwezig was. Een ter hoofdplaats Makassar genomen proef om een zestal veroordeelden tot metselaars te doen opleiden, is mislukt.

Op Banda waren op ultimo 1872 118 dwangarbeiders werkzaam, waarvan 230 bij de specerijcultuur, die echter na October 1873 niet langer zullen verstrekt worden.

Gedurende 1872 is een 20tal dwangarbeiders geplaatst op het eiland Soemba te Kadoembo (residentie Timor) als belast met de verzorging en bewaking van de paarden der gouvernements-stoeterij aldaar.

§ 4. *Gewestelijke en plaatselijke verordeningen.* (1)

In- en uitvoer van oorlogsbehoeften. Uit hoofde van den oorlog met Atchin werd door den Gouverneur-Generaal, krachtens de bevoegdheid den Landvoogd verleend bij art. 43 Regeringsreglement, onder dagteekening van 11 April 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 71) in het gouvernement Sumatra's Westkust tijdelijk verboden de in- en uitvoer, zoo mede het binnenlandsch vervoer anders dan ten behoeve van den lande, van vuurwapenen, buskruid en ander oorlogsmaterieel. Gelijk verbod werd bij ordonnantie van 27 April 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 75) uitgevaardigd voor de gewesten Riouw en onderhoorigheden, Palembang, Lampongsche districten en Benkoelen. (2)

Brandgevaar. De voorschriften omtrent het bezit en de bewaring van petroleum (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 166, en 1872, n°. 97) handelen slechts over de berging in de magazijnen aan den wal en over het vervoer te lande van deze en andere ligt ontvlambare oliën. Bij ordonnantie van 28 September 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 159) werd alsnog het noodige verordend omtrent het innemen van afzonderlijke ligplaatsen door de schepen die dergelijke oliën aan boord hebben.

---

(1) Zie ook lager in hoofdstuk J en aldaar afd. I, § 2.

(2) Bij ordonnantie van 7 Junij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 98) zijn de hier bedoelde ordonnantien in dier voege gewijzigd, dat van het verbod ook zal kunnen worden afgeweken ten gevolge van eene bijzondere vergunning van het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur.

Even als reeds vroeger door de steden Soerabaja en Samarang werden in 1872 ook voor drie plaatsen in de residentie Pasoeroean (Pasoeroean, Malang en Bangil), zoo mede voor de hoofdplaatsen Makassar (Celebes) en Koepang (Timor) bepalingen in 't leven geroepen om, tot vermindering van brandgevaar, het bedekken van woningen of gebouwen met atap of andere ligt brandbare materialen, zoo mede (voor sommige gedeelten van Makassar) het oprigten van huizen met houten of bamboezen wanden, tegen te gaan. Tevens zijn redelijke termijnen vastgesteld voor het dienovereenkomstig veranderen der aanwezige dakbedekkingen en gebouwen van den bedoelden aard (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 153*a*, 138 en 215, in verband met n°. 206 van datzelfde *Staatsblad*).

In Samarang, waar nog niet allerwege de in 1864 verboden dakbedekkingen door andere vervangen waren, werd aan de betrokken ingezetenen in December 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 213) alsnog een uitstel van drie jaren toegestaan.

In het gemis aan bepalingen nopens de lossing en berging op Billiton van buskruid en amunitie, aldaar ten behoeve van particulieren ingevoerd, werd in den geest van de in 1870 voor Timor uitgevaardigde bepalingen, voorzien bij ordonnantie van 24 Februarij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 42).

§ 5. *Regterlijke magt en regtsbedeeling.*

Afzetbaarheid van leden der regterlijke magt in Indie. In het in 't vorig verslag (blz. 43) ontwikkeld gevoelen, dat het reglement op de regterlijke organisatie (artt. 16 en 17), in verband tot het Regeringsreglement (art. 95), geene andere uitlegging gedoogt, dan dat de Gouverneur-Generaal bevoegd is regterlijke ambtenaren eervol te ontslaan, ook buiten de gevallen van art. 17 van eerstgenoemd reglement, behoudens de speciale regeling voor het Hooggeregtshof, vastgesteld bij art. 95 Regeringsreglement, werd, blijkens het in Augustus 1872 aan een inlandsch officier van justitie, wegens ongeschiktheid, verleend eervol ontslag uit zijne betrekking, door den Landvoogd gedeeld.

Afgescheiden van de overweging, dat het beginsel van afzetbaarheid reeds opgesloten ligt in art. 16, 1ste lid, van het reglement op de regterlijke organisatie, houdende, dat in Nederlandsch Indie geene benoeming van regterlijke ambtenaren voor hun leven plaats heeft, grondde de Gouverneur-Generaal zijne beslissing, genomen in afwijking van het gevoelen van den Raad van Indie, nog hierop, dat de regel van art. 17 regterlijke organisatie, houdende aanwijzing der gevallen waarin tot (niet-eervolle) schorsing of ontzetting van regterlijke ambtenaren door den Gouverneur-Generaal kan worden overgegaan, moet geacht worden vervallen te zijn door de bepalingen van het later vastgestelde Regeringsreglement, dat de speciale gevallen vermeldt, waarin de leden van het hof mogen worden ontslagen, en dus geacht moet worden niet nog meer beperkingen voor het ontslaan van mindere regterlijke ambtenaren te hebben willen in stand houden.

Hooggeregtshof. Ten gevolge van het in 't vorig verslag, blz. 45, bedoelde Koninklijk besluit van 22 Mei 1872, n°. 12 (*Indisch Staatsblad* n°. 129), waarbij bepaald is, dat de president, de vice-presidenten en de leden van het Hooggeregtshof in Nederlandsch Indie, ingeval van verlof naar Nederland, hunne betrekking niet verliezen, was eene regeling noodig geworden omtrent de bezoldigingen, te genieten door hen, die tijdelijk het voorzitterschap of ondervoorzitterschap waarnemen.

Bij 's Konings besluit van 1 December 1872, n°. 2, is voor zoodanige tijdelijke waarneming de aan het praesidium en vice-praesidium organiek verbonden bezoldiging vastgesteld.

Over de mate van verligting van 's hofs werkzaamheden ten gevolge van het Koninklijk besluit van 20 April 1872, n°. 24 (zie § 3 hiervoren onder » *Revisie*"), kon bij den aanvang van 1873, wegens het korte tijdverloop, nog geen afdoend oordeel worden geveld.

Met het oog op de bedoelde beperking der revisie, is in 't laatst van 1872 bij de Indische Regering nader aanhangig gemaakt de vraag, reeds vroeger geopperd bij gelegenheid der instelling van het departement van justitie, of niet de verligting dien ten gevolge gebragt in de taak van den procureur-generaal zou toelaten om het aantal advocaten-generaal met één te verminderen. Onlangs heeft de Indische Regering echter als hare meening te kennen gegeven, het niet wenschelijk te achten om, nu het strafwetboek voor inlanders, de algemeene politie-strafreglementen en de facultative revisie nog eerst kort geleden zijn ingevoerd, het hoofdparket nu reeds de aanbevolen inkrimping te doen ondergaan, te minder omdat daartoe toch zal kunnen besloten worden, wanneer de behandeling der civile gedingen door of tegen de Regering gevoerd, aan landsadvocaten mogt worden opgedragen, waartoe zeer onlangs een voorstel in behandeling is gekomen (zie lager § 9 van dit hoofdstuk).

Raden van justitie. Voorstellen tot uitbreiding van het regterlijk personeel bij de raden van justitie op Java en Madura, in verband met de aanhangige herziening der ordonnantie, houdende toepasselijk-verklaring der Europesche wetgeving op vreemde Oosterlingen (*Indisch Staatsblad* 1855, n°. 79), zijn bij Indische Regering in overweging (zie bladz. 71 hiervoren).

Ten gevolge van de reeds in beginsel goedgekeurde reorganisatie van het regtswezen in het gouvernement van Sumatra's Westkust, (waarover insgelijks zie op bladz. 71 hiervoren) zal de raad van justitie te Padang, welke thans, buiten den regtsgeleerden president, uit ongegradueerde leden bestaat, voortaan uitsluitend door regtsgeleerden worden bezet.

De raad van justitie te Banda zal voorloopig, in afwachting der in overweging zijnde hervorming van het regtswezen aldaar, eenige wijziging in hare zamenstelling ondergaan, door de in April jl. verleende magtiging om, uit hoofde van de moeijelijkheden aan het voltallig houden dier regtbank verbonden, het aantal leden, thans buiten den adsistent-resident als voorzitter, zes bedragende, tot op drie te verminderen. In verband daarmede zal voor den Bandaschen raad van justitie ook van toepassing worden verklaard het voorschrift (artt. 121 en 122 van het reglement op de regterlijke organisatie enz.), dat geene teregtzitting kan worden gehouden noch eenige beslissing genomen, dan met drie leden, den griffier zoo noodig daaronder begrepen.

Aan het griffierschap bij meerbedoelden raad van justitie, welk ambt tot dusver als bijbetrekking door den plaatselijken pakhuismeester werd waargenomen, werd in October 1872 eene bezoldiging van f 100 's maands verbonden, wegens de vermindering van inkomsten die de titularis in zijn hoofdambt had ondergaan als gevolg der algeheele opheffing van het specerij-monopolie op de Banda-eilanden.

Regtbanken van omgang. In het belang eener geregelde regtsbedeeling in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, is aan de leden der regtbanken van omgang in dat gewest, voor zoover zij tot het bijwonen der teregtzittingen een afstand van meer dan twaalf » palen" heen en terug moeten afleggen, eene tegemoetkoming in de noodzakelijke reis- en verblijfkosten toegekend.

Landraden. In den loop van 1872 werd bepaald, dat de griffier bij den landraad te Serang (Bantam) als zoodanig ook dienst zal doen bij den landraad te Anjer, en die bij den landraad te Ponorogo (Madioen) ook bij den landraad te Soemoroto (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 82 en 123). Voorts werd in den aanvang van 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 5) een afzonderlijke griffier aangesteld voor de vereenigde dienst bij de landraden te Meester-Cornelis en te Bekassi (Batavia), en is in 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 3 en 8) overgegaan tot de aanstelling van zoodanig afzonderlijk ambtenaar bij elk der landraden te Ngawi (Madioen) en te Tagal. Voor een zevental landraden, waar de toename van werkzaamheden een gelijken maatregel noodzakelijk maakt, namelijk te Blitar (Kediri), te Magettan (Madioen), te Kraksaän (Probolinggo), te Grobogan (Samarang), zoomede te Rembang, Toeban, Bodjonegoro en Blora (alle in Rembang) bestaat het voornemen daartoe in 1874 over te gaan.

Volgens *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 79, kunnen de

hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur over de griffiers der landraden, mits dit hun ambt hoofdzaak blijve, ook voor andere werkzaamheden op hunne bureaux beschikken. Vermits die regel echter tot moeijelijkheden zou kunnen leiden daar waar afzonderlijke (regtsgeleerde) voorzitters zijn aangesteld, is in Maart 1873 door het Opperbestuur magtiging verleend om bedoelde bevoegdheid alleen te behouden voor die plaatsen, waar de landraden nog door administrative ambtenaren worden voorgezeten. (Zie *Indisch Staatsblad* 1873, n°. 87.)

Wegens vermeerdering van werkzaamheden en dien ten gevolge ontstanen achterstand werd weder bij een aantal landraden voor het griffierswerk buitengewone hulp toegestaan.

Hiervoor werd zooveel mogelijk van nieuw aankomende regterlijke ambtenaren partij getrokken, door hunne toevoeging aan residenten, ten einde door de landraden als buitengewone substituut-griffiers te worden aangesteld. Bij de landraden te Ngawi en Tagal (zie hooger) zijn thans regterlijke ambtenaren als griffiers geplaatst, voor alsnog op de gewone voor dat ambt toegestane bezoldiging.

Nu in de residentie Soerakarta buiten de hoofdplaats adsistent-residenten zijn in dienst gesteld (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 5), is het hoofd van dat gewest aangeschreven om ten spoedigste met het inlandsch vorstenbestuur, onder nadere bekrachtiging der Regering, de noodige overeenkomsten te sluiten tot wijziging in den geest van het in 't vorig verslag (blz. 45/46) vermelde, van de bestaande bepalingen omtrent de uitoefening der justitie en politie aldaar.

Over de voorgenomen plaatsing van regtsgeleerde voorzitters bij de landraden te Padang en te Priaman (Sumatra's Westkust) en te Muntok (Banka) is reeds gehandeld op blz. 71 hiervoren.

Inlandsche officieren van justitie. Het inlandsch openbaar ministerie te Pontianak (Wester-afdeeling van Borneo) en in de afdeeling Berbek (Kediri) werd, respectivelijk in den aanvang van 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 17) en van 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 20), versterkt met een adjunct-djaksa.

Het voornemen bestaat in 1874 zoodanig hulp-officier van justitie ook toe te voegen aan den djaksa in het regentschap Brebes (Tagal).

De djaksa in evengenoemde afdeeling Berbek bekwam in 1872 tevens een inlandschen schrijver, even als die in de regentschappen Lamongan en Sidaijoe der residentie Soerabaja. In 1874 zal ook het aantal inlandsche schrijvers bij het inlandsch openbaar ministerie ter hoofdplaats Soerabaja worden vermeerderd, en zoodanig beambte eveneens aan den djaksa in het regentschap Somorotto (Madioen) worden toegevoegd

Over het denkbeeld der oprigting van een instituut voor de opleiding onder andere van inlandsche officieren van justitie, zie men hoofdstuk **K**, afd. I, § 1 van dit verslag.

Costuum. Bij een besluit van 12 Maart 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 50) werden bepalingen vastgesteld omtrent het costuum der regterlijke ambtenaren bij den raad van justitie te Padang en der bij dien raad toegelaten advocaten en procureurs, zoomede voor de afzonderlijke (regtsgeleerde) presidenten der landraden in Nederlandsch Indie en hunne in regten gegradueerde griffiers.

Geregtelijke statistiek. De laatst opgemaakte statistiek der regtsbedeeling in Nederlandsch Indie, loopende over het jaar 1870, wordt, vergezeld van een resumerend verslag van den directeur van justitie, dat tevens de uitkomsten der jaren 1868 en 1869 omvat, sub lit. J onder de bijlagen van dit hoofdstuk aangetroffen. (1) Voor de statistiek over laatstgenoemde jaren, in vergelijking met de cijfers van 1866 en 1867, zij verwezen naar bijlage H van het verslag van 1871.

§ 6. *Militair strafregt en militaire regtspraak.*

Het regt aan militairen gegeven om zich over vermeende onregtvaardige disciplinaire straffen bij eene hoogere autoriteit of zelfs bij den regter te beklagen, geregeld bij de artt. 15, 16, 17 en 18 der regtspleging bij de landmagt (*Nederlandsch Staatsblad* 1814, n°. 85), levert in Indie in de toepassing bezwaren op, uit hoofde van het groot verschil in opvatting, waartoe de redactie dier artikelen zoowel bij de opvolgende legerkommandanten als bij het Hoog Militair Geregtshof aanleiding gaf en waarvan eene aanzienlijke vermeerdering van het aantal reclame-zaken het gevolg was.

Om hieraan, ook in het belang eener goede krijgstucht, te gemoet te komen, is een Koninklijk besluit ontworpen, strekkende tot vaststelling voor Nederlandsch Indie van meer volledige bepalingen omtrent dit onderwerp.

De ontworpen bepalingen, waaromtrent thans de Raad van State wordt gehoord, strekken voornamelijk om, met beperking van het regt van reclame, het gebruik daarvan beter te regelen en de daaromtrent in sommige opzigten bestaande onzekerheid te doen ophouden.

Ter wegneming van de opvatting, ook door het Hoog Militair Geregtshof bij meerdere uitspraken gehuldigd, dat plaatsing in de tweede klasse van militaire discipline of in eenigen militairen strafcursus als eene disciplinaire straf moest worden aangemerkt, is bij het ontwerp tevens voorgesteld eene wijziging van art. 31 van het reglement van krijgstucht voor het krijgsvolk te lande, ten einde uit te maken dat bedoelde plaatsing is een administrative maatregel, waartegen geen klagt kan worden ingebragt.

Over het denkbeeld, dat laatstelijk een punt van overweging heeft uitgemaakt, om namelijk onder de disciplinaire straffen, bedoeld bij het reglement van krijgstucht, voor de mindere militairen ook het stelsel van geldboete op te nemen, ter betere beteugeling onder andere van het misbruik van sterken drank, zie men het aangeteekende op bladz. 39 hiervoren.

Te dier plaatse wordt tevens gehandeld over de voorbereid wordende beperking der disciplinaire straf van rietslagen, door haar namelijk te doen vervallen voor de in de tweede klasse van militaire discipline geplaatsten (dat is bij de corpsen) en slechts te behouden voor de manschappen die geplaatst zijn bij een strafdetachement.

Het in 't vorig verslag bedoelde Koninklijk besluit van 16 Junij 1872, n°. 5, houdende nadere bepalingen omtrent de wijze van tenuitvoerlegging van in appèl door het Hoog Militair Geregtshof gewezen sententien, werd in Augustus 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 140) in Indie afgekondigd.

Ten einde de toenemende werkzaamheden der officieren van het garnizoen te Weltevreden en Rijswijk als leden van den krijgsraad te Batavia te verligten, door in dien raad op hunne beurt ook zitting te doen nemen door de officieren van het afzonderlijk garnizoen Meester-Cornelis, werd bij 's Konings besluit van 8 October 1872, n°. 17, (*Indisch Staatsblad* n°. 212), bepaald, dat met betrekking tot art 139 van het reglement op de regtspleging bij de landmagt, de officieren in garnizoen te Meester-Cornelis worden beschouwd als te behooren tot het garnizoen der hoofdplaats van de 1ste militaire afdeeling op Java.

§ 7. *Tusschenkomst van den Gouverneur-Generaal in zaken van justitie.*

Regt van gratie. Verzoeken om gratie, geheel of gedeeltelijk van straf (daaronder begrepen die om wijziging der uitgesproken straf en verandering der aangewezen strafplaats) zijn er in 1872 meer gedaan dan in het voorafgegane jaar. Toen waren er 816, thans 945. Ingewilligd zijn 512 tegen 480 in het vorig jaar, afgewezen 433, tegen 336 in 1871.

Van welken landaard de verzoekers waren, van welke straffen of beschikkingen gratie, remissie of wijziging werd gevraagd en hoedanig daarop beschikt werd, blijkt uit de volgende opgave:

(1) Alleen het verslag is hierachter afgedrukt. De statistiek zelve is ter griffie nedergelegd ter inzage voor de leden der Kamer.

STRAFFEN.	LANDAARD.	BESCHIKKINGEN. Toegewezen.	BESCHIKKINGEN. Afgewezen.	TOTAAL.
Doodstraf	Europeanen	33	1	
	Afrikanen	2	»	148
	Inlanders	74	36	
	Chinezen	2	»	
Tuchthuis	Europeanen	9	11	20
Kruiwagen	Europeanen	6	6	
	Inlanders	2	»	15
	Amboinezen	1	»	
Gevangenis	Europeanen	23	38	
	Inlanders	»	4	
	Amboinezen	1	»	87
	Chinezen	»	19	
	Arabieren	1	1	
Detentie	Europeanen	38	8	
	Afrikanen	1	»	
	Inlanders	15	»	63
	Amboinezen	1	»	
Dwangarbeid in of buiten den ketting .	Inlanders	256	167	
	Chinezen	13	24	463
	Arabieren	2	1	
Verbanning buiten of wegzending naar een oord van ballingschap binnen Nederlandsch Indie	Inlanders	4	3	7
Tentoonstelling. . .	Inlanders	2	45	49
	Chinezen	»	2	
Boete	Europeanen	11	25	
	Inlanders	4	8	88
	Chinezen	8	31	
	Arabieren	1	»	
Provoost	Europeanen	1	»	1
Verbeurdverklaring .	Europeanen	»	2	3
	Chinezen	»	1	
Laarzen	Inlanders	1	»	1
	TOTAAL . .	512	433	945

Onder de personen die gratie kregen, waren er 493 tegenover 445 in 1871, aan wie zij geschonken werd bij gelegenheid van 's Konings jaardag. Daaronder waren 56 Europeanen en 437 inlanders en met dezen gelijkgestelden. (Voor de militairen alleen waren deze cijfers 42 en 19.) Onder de Europeanen waren er 17 en onder de inlanders 105 (militairen alleen 15 en 7), die geheele kwijtschelding der verdere straf ontvingen, de overigen ontvingen eene remissie van 1 jaar, 6 of 3 maanden.

Het aantal tot de doodstraf veroordeelde Europeanen die gratie verzochten, in 1871 40 (allen militairen), bedroeg in 1872 34, waaronder 33 militairen en 1 burgerpersoon. Aan dezen laatsten, veroordeeld wegens moord en diefstal bij nacht, werd de straf ten uitvoer gelegd. Van de 33 militairen waren ter dood veroordeeld: 22 wegens feitelijke insubordinatie, welk straf bij wege van gratie werd veranderd meestal in 5 à 6 jaar detentiestraf; 8 wegens feitelijke insubordinatie, na reeds vroeger ter zake van misdrijf veroordeeld te zijn geweest, wier straf werd gewijzigd, deels in 8- à 10jarige kruiwagenstraf, deels in 6- à 10jarige detentie; 2 wegens diefstal in de chambrée en feitelijke insubordinatie, wier straf veranderd werd in 5 jaren kruiwagen-, en 1 wegens moord, wiens straf gewijzigd werd in 20 jaren tuchthuisstraf.

Aan 2 Afrikanen, ter zake van feitelijke insubordinatie ter dood veroordeeld, werd mede genade verleend en de straf veranderd in 6 jaren detentie.

Zeer toegenomen is het aantal gratie-verzoeken van tot de doodstraf veroordeelde inlanders. In 1871 waren er 63, in 1872 daarentegen 110, waaronder 12 en 6 betreffende militairen. Van deze militairen werd aan 4 gratie verleend en werden 2 geëxecuteerd, tot die straf verwezen: de een wegens moord, de ander wegens diefstal bij nacht, opgevolgd door moord. Zij die gratie ontvingen, waren veroordeeld: 3 wegens feitelijke insubordinatie en 1 wegens moord; hunne straf werd veranderd voor de 3 eerstgenoemden in detentie, voor den laatsten in dwangarbeid in den ketting.

Van 104 tot de doodstraf veroordeelde inlanders (niet-militairen), ontvingen 70, waaronder eene vrouw, gratie, terwijl aan 34 die straf werd voltrokken. Deze waren veroordeeld: 2 wegens vadermoord, 2 ter zake van vergiftiging, 3 wegens zeeroof en moord, 6 wegens diefstal bij nacht met geweld, in vereenigde gewapende bende, en moord, 4 ter zake van moord en diefstal en 17 wegens moord. De 70 inlanders (niet-militairen), welke gratie van de doodstraf ontvingen, waren veroordeeld: 45 wegens moord, 17 ter zake van diefstal bij nacht met geweld, in vereenigde gewapende bende, en moord, 5 wegens moord en diefstal, 2 wegens zeeroof en moord en 1 wegens moedwilligen manslag en diefstal. De inlandsche vrouw, welke gratie ontving, was ter dood verwezen ter zake van vergiftiging van haren man.

Twee vreemde Oosterlingen, wegens moord ter dood veroordeeld, ontvingen mede gratie van die straf.

Het aantal verzoeken om vrijstelling van de straf van tentoonstelling was, in vergelijking met 1871, zeer toegenomen en bedroeg 49 tegen 1 in 1871.

Vermelding verdient nog de in Januarij 1873 verleende geheele kwijtschelding van straf aan een tot dwangarbeid veroordeelden inlander, ter belooning van bij de expeditie naar Deli door hem bewezen diensten.

Van straffen opgelegd bij vonnissen, in Indie door Nederlandsche zeekrijgsraden geslagen, werd in 1872 slechts in één geval door den Gouverneur-Generaal gratie verleend. De bevoegdheid daartoe van den Indischen Landvoogd wordt aangenomen op de overweging dat de Nederlandsche oorlogsschepen in Indie, als behoorende tot de in Nederlandsch Indie aanwezige zeemagt, krachtens art. 41 Regeringsreglement, zijn onderworpen aan het oppergezag van den Gouverneur-Generaal, en dus, tijdens hun aanwezen in de Indische wateren, een deel uitmaken van het koloniaal gebied, zoodat de bedoelde vonnissen zijn te beschouwen als gewezen niet op Nederlandsch, maar op Indisch territoir.

§ 8. *Bijzondere regten.* (1)

Regt van verblijf. Opgaven nopens het aantal enz. der gedurende 1872 ter inwoning in Nederlandsch Indie toegelaten Nederlanders en Westersche en Oostersche vreemdelingen worden aangetroffen in bijlage A, n°. 14. (2)

(1) Voor de rubriek „*pand en beleenhuizen*", vroeger onder deze § opgenomen, zie men thans hoofdstuk **M**, afd. 1, § 4 *b* en aldaar onder „*Regt van zegel*".

(2) Omtrent het aanwijzen van wijken aan vreemde Oosterlingen zie men lager hoofdstuk **J**, afd. I, § 1.

Tot toepassing van het bij art. 45 van het Regeringsreglement den Landvoogd verleende regt van uitzetting uit Nederlandsch Indie van aldaar niet geboren personen, die gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust en orde, werd door den Gouverneur-Generaal overgegaan ten aanzien van mr. C. P. K. WINCKEL bij een besluit van 2 Mei 1873 n°. 1, welk met redenen omkleed besluit, in opvolging van het voorschrift van art. 45 van het Regeringsreglement, aan de Staten-Generaal wordt medegedeeld.

Naar aanleiding van het feit dat een gepasporteerd soldaat tegen zijn wil uit Nederlandsch Indie was opgezonden naar het moederland, heeft het Opperbestuur de aandacht der Indische Regering gevestigd op art. 7 van het Koninklijk besluit van 15 September 1871, n°. 1 (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 38), krachtens welke bepaling alle van Rijkswege naar Nederlandsch Indie gezonden personen het regt hebben om zich zonder schriftelijke vergunning aldaar te vestigen. Dien ten gevolge zijn de hoofden van gewestelijk bestuur door den directeur van justitie er op gewezen, dat gepasporteerde militairen mede vallen onder de bepaling van genoemd artikel.

Op de vraag of eene nadere regeling der toelating en vestiging in Indie van Oostersche vreemdelingen na de vaststelling der ordonnantie van 12 Maart 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 40) nog noodig moet worden geacht (verg. het vorig verslag bladz. 47), is onlangs door de Indische Regering ontkennend geantwoord.

In een voorstel om de residentie Wester-afdeeling van Borneo van de werking dier ordonnantie uit te sluiten, is door de Indische Regering niet getreden, uit overweging, dat door eene ernstige en beleidvolle toepassing der verordening van de zijde der plaatselijke ambtenaren, de gerezen bezwaren waren uit den weg te ruimen.

Krachtens art. 47 van het Regeringsreglement werden in 1872, in het belang der openbare rust en orde, vijf inlanders uit de Preanger regentschappen en één van het eiland Letti (Amboina), naar andere gedeelten van Nederlandsch Indie verwijderd.

Sedert is, met toepassing van genoemd artikel, ook aan den ontslagen regent van Boeleleng (Bali) het verder verblijf aldaar ontzegd, met aanwijzing van Padang als zijne verblijfplaats.

In een paar gevallen, waarin het gold de verwijdering bij politieken maatregel van inlanders uit staten, aan welke het regt van zelfbestuur is gelaten, besliste de Indische Regering (December 1872) dat de uitoefening van dit regt aan de betrokken vorsten behoorde te worden overgelaten, en dat van den Gouverneur-Generaal slechts behoorde uit te gaan de aanwijzing van de verblijfplaats.

Ten aanzien van een in 1865 mede bij politieken maatregel uit de Wester-afdeeling van Borneo verwijderden inlander, aan wien in 1871 de hoofdplaats Sintang in genoemd gewest tot verpligt verblijf was aangewezen, werd in Julij 1872 die bestraffende maatregel opgeheven en hem dus vergund naar zijne vroegere woonplaats terug te keeren. Eene gelijke vergunning werd ook verleend (Januarij 1872) aan den gewezen laksamana van Batoe Bara (Sumatra's Oostkust) en diens zoon, beiden in 1866 in het belang der openbare rust en orde binnen het rijk van Siak en onderhoorigheden, bij politieken maatregel naar Java verwijderd.

Aan een Chinees, die niet kon aantoonen »genoegzame middelen van bestaan te bezitten of door werkzaamheid te kunnen verkrijgen", werd in Januarij 1873, op grond van art. 3 van *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 40, de gevraagde vergunning tot inwoning in Nederlandsch Indie geweigerd.

Drukpers. Gedurende 1872 waren in Indie hangende 15 vervolgingen wegens drukpersvergrijpen, waarvan 8 reeds in 1871 aanhangig gemaakt en 7 nieuw aangebragt. Van de in 1871 onafgedaan gebleven vervolgingen, waren 3 in behandeling bij den raad van justitie te Samarang, 4 bij dien te Soerabaja en 1 bij dien te Padang. Van die in den loop van 1872 ingesteld, werden er aangebragt: bij den raad van justitie te Samarang 5, bij dien te Soerabaja 1 en bij dien te Padang mede 1.

Op aanklagt van de beleedigde partij geschiedden 12 vervolgingen; ambtshalve door het openbaar ministerie 3. Bij het einde van 1872 waren nog hangende 11 en afgedaan 3 overtredingen, terwijl 1 niet verder werd vervolgd; 2 der afgedane eindigden met eene veroordeeling en 1 met vrijspraak.

In strijd met zijne vroegere beslissing (zie het vorig verslag bladz. 48) heeft het Hooggeregtshof in eene strafvervolging ter zake van laster, gepleegd door middel van een verkocht en verspreid drukwerk, ingesteld tegen den schrijver van een paar artikelen, onder het opschrift »Brieven van Sumatra", verschenen in de *Soerabaijasche Courant* van November en December 1870, n°. 264 en 293, aangenomen, dat het ongeoorloofd is door andere dan authentieke bescheiden het bewijs te leveren van de waarheid der feiten, welke in een dagblad aan openbare ambtenaren worden ten laste gelegd. (Arrest dd. 3 Julij 1872, *Indisch Weekblad van het Regt*, n°. 479.)

Slavernij. In de residentie Palembang, waar de slavernij reeds in 1823 door den toenmaligen commissaris van Palembang was verboden, werden in de vóór eenige jaren bij het gouvernementsgebied ingelijfde vrije grensdistricten, en wel in de marga Semindo darat (afdeeling Kommering-Oeloe, Ogan-Oeloe en Enim) laatstelijk nog ongeveer een 400tal personen aangetroffen, die als slaven werden beschouwd.

Nadat den resident op eene gehouden inspectiereis gebleken was, dat de bevolking aldaar het houden van slaven voor ongeoorloofd hield, gelukte het dien hoofdambtenaar in 't laatst van 1872 van het hoofd en de onderhoofden dier marga de verklaring te verkrijgen, dat zij alle tot dusver als slaven beschouwde personen als vrije lieden zouden erkennen en van elke overtreding van het verbod van slavernij den controleur zouden kennis geven.

Het overleg betreffende de maatregelen te nemen tot uitroeijing der slavernij in de bezittingen buiten Java en Madura waar die nog bestaat (zie het vorig verslag, bladz. 49) heeft nog niet tot eene beslissing geleid

Pandelingschap. Als gevolg van de in het vorig verslag, bladz. 49, bedoelde overwegingen, werd het voor Java en Madura bij art. 118 van het Regeringsreglement bestendigd verbod om pandelingen te nemen tot zekerheid van schuld, — sedert (in 1859 en 1865) achtereenvolgens ook voor de meeste bezittingen daar buiten van kracht verklaard — bij ordonnantie van 22 Junij 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 114) uitgestrekt tot geheel Nederlandsch Indie, met handhaving nogtans van het beginsel, dat in rijken, aan welker vorsten het regt van zelfbestuur en aan wier bevolking het genot harer politieke en huishoudelijke regten is gelaten, de ambtenaren slechts indirect, door invloed en overreding, zullen hebben werkzaam te zijn in het belang eener regeling en eindelijke afschaffing van het pandelingschap.

Met opzigt tot de reeds wettig ingeschreven pandelingen bleven de voor hen bestaande bepalingen uitdrukkelijk gehandhaafd.

Volgens berigten van 1872 kan het pandelingschap in de residentie Palembang, dat aldaar laatstelijk (zie het verslag van 1871, bladz. 54) nog in de vroegere vrije grensdistricten Semendo darat en Makakau was overgebleven, thans beschouwd worden ook daar tot het verledene te behooren.

§ 9. *Personen en inrigtingen met het regtswezen in verband.*

Advocaten en procureurs. Het aantal der regtspraktizijns in Nederlandsch Indie is in 1872 met 2 toegenomen en bedroeg op ultimo December van dat jaar 30. Van deze waren aangesteld: bij het Hooggeregtshof 12, bij den raad van justitie te Samarang 9, bij dien te Soerabaja 8, waaronder 1, die wegens gemis van een doctoralen graad slechts als procureur mag fungeren, en bij den raad van justitie te Padang 1.

Het denkbeeld om de ambtenaren van het openbaar ministerie van de behandeling der civile zaken, waarin de Regering betrokken is, te ontheffen, heeft aanleiding gegeven tot een voorstel, om met intrekking van art. 317 burgerlijke regtsvordering en van art. 58 regterlijke organisatie, voor zooveel Java en Madura betreft, den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid toe te kennen, de behandeling van alle zoodanige zaken op te dragen aan te Batavia, Samarang en Soerabaja gevestigde praktizijns,

die den titel zouden voeren van landsadvocaten. Deze aangelegenheid is nog in behandeling. (Zie overigens blz. 79 hiervoren onder » *Hooggeregtshof*.")

Notarissen. Overeenkomstig de in 't vorig verslag bedoelde magtiging werd door de Indische Regering in September 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 156) besloten tot plaatsing van een afzonderlijk notaris, tevens vendumeester, te Bandjermasin (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo), zoodra die betrekkingen, thans aan het ambt van secretaris der residentie verbonden, door aftreden of overlijden van dien titularis zouden openvallen.

Van de in 1863 en 1865 op Java ingestelde afzonderlijke notariaten blijven om soortgelijke reden nog te vervullen de standplaatsen Serang (Bantam) en Salatiga (Samarang), waar respectivelijk de gewestelijke secretaris en de adsistent-resident thans nog met de functien van notaris zijn belast.

Door de verheffing in Mei jl. der Siaksche contrôle-afdeeling Deli (Oostkust van Sumatra) tot adsistent-residentie (verg. hoofdstuk **J**, afd. I hierachter) zullen ook daar de functien van notaris worden uitgeoefend.

Een nieuw tarief bepalende het honorarium der notarissen en de voorschotten, die zij in rekening mogen brengen, geschoeid op den voet der Nederlandsche wet van 31 Maart 1847 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 12) is ontworpen en bij de Indische Regering in overweging.

Deurwaarders. Ten einde te gemoet te komen aan de bezwaren bij dienstverrigtingen buiten hunne woonplaats, ondervonden door de onbezoldigde buitengewone deurwaarders bij de verschillende regtbanken, is bepaald (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 153), dat ook aan deurwaarders voorschotten kunnen worden verleend op de door hen te goed te maken reis- en verblijfkosten.

Tolken. Bij gouvernementsbesluit van 5 Augustus 1872, n°. 9, werd een der in Indie aanwezige tolken voor de Chinesche taal, die te Padang, tot het in 't vorig verslag bedoelde einde voor den tijd van één jaar gedetacheerd bij het Nederlandsche consulaat-generaal in China. Het denkbeeld om bedoelden ambtenaar bepaaldelijk op te dragen het aanleeren gedurende den tijd zijner detachering van een hem nog vreemd dialect, is bij nadere overweging minder wenschelijk geoordeeld, zoodat daarvan is afgezien.

Daarentegen is het doelmatig voorgekomen om den in Indie in opleiding zijnden élève-tolk, in afwijking van het bij *Indisch Staatsblad* 1870, n°. 151, aangenomen leerplan, reeds terstond ter voltooijing zijner studien naar China te doen vertrekken, ten einde, aanvankelijk althans, aldaar onder de leiding van den secretaris-tolk te kunnen werkzaam zijn. Beide personen zijn in October 1872 met den benoemden Nederlandschen consul-generaal naar China vertrokken. Een tweede élève, in Januarij 1873 aangenomen, is thans in opleiding te Batavia. Voor het aan die plaatsing voorafgegaan examen hadden zich, blijkens het in de *Javasche Courant* van 7 Januarij 1873 deswege opgenomen verslag, drie candidaten aangemeld, waarvan zich echter één had teruggetrokken en één niet aan de eischen had voldaan.

Met het oog op het bestaande gebrek aan tolken voor de Chinesche taal is het noodig geoordeeld, bij wijze van tijdelijke voorziening ook hier te lande de gelegenheid tot opleiding open te stellen, waartoe van de diensten van een met verlof (te Leiden) aanwezigen tolk zal worden gebruik gemaakt. Daar de in 1870 vastgestelde bepalingen nopens de voordeelen en verpligtingen der élèves (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 151) alleen opleiding in Indie kenden, zijn bij ministeriele beschikking van 31 Mei 1873 (*Staats-courant* van 4 Junij jl.) de » voorwaarden te verbinden aan de bijdragen van Staatswege voor de opleiding van tolken voor de Chinesche taal in Nederlandsch Indie" voor zooveel noodig herzien. In de voorwaarden voor de opleiding in Indie, welke als regel zullen worden gehandhaafd, is geene verandering gebragt. Vooreerst zal ook, even als tot dus ver, het beginsel gehandhaafd blijven, dat in Indie te gelijker tijd aan niet meer dan twee personen bijdragen worden verleend.

Voor den met 1 September 1873 aanvangenden cursus hier te lande, zijn drie plaatsen opengesteld. Als adspiranten komen bij voorkeur in aanmerking zij die in het bezit zijn van het diploma van afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus. (1)

Ten einde als tolken te fungeren bij den raad van justitie te Ternate in de strafzaak van 24 Chinezen, betrokken in een op het eiland Batjan op een Europeaan gepleegden moord (zie het vorig verslag, bladz. 18), zijn twee Chinezen van Banka naar Ternate gezonden moeten worden, omdat niemand aldaar in staat was de door de beklaagden gesproken wordende dialecten te verstaan.

Wees- en boedelkamers. De in 't vorig verslag aangekondigde vaststelling van eene nieuwe instructie voor de weeskamers op en buiten Java en van een daarbij behoorend nieuw tarief van leges heeft plaats gehad bij ordonnantien van 5 October 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 166 en 167), een en ander om in werking te treden 1 Julij 1873. In eene overgangsbepaling dier instructie worden het getal, het ressort en de zamenstelling der weeskamers en alle daarmede in verband staande onderwerpen op den bestaanden voet gehandhaafd tot dat daarin nader zal zijn voorzien bij afzonderlijke verordeningen, waaromtrent van den directeur van justitie voorstellen zijn gevraagd.

Omtrent eene voor de agenten der kamers bestemde handleiding voor hunne werkzaamheden worden van de bedoelde collegien ontwerpen te gemoet gezien, waartoe hun een door den directeur van politie ingediend concept ter speculatie is toegezonden.

Met de verdere behandeling van het door boedelmeesteren te Batavia ontworpen nieuwe reglement voor hun collegie, ter vervanging van dat in *Indisch Staatsblad* 1828, n°. 46, zal, volgens een besluit der Indische Regering van April jl., worden verwijld tot dat beslist zal zijn omtrent de aanhangige voorstellen tot wijziging van *Indisch Staatsblad* 1855, n°. 79, over de toepasselijkverklaring der Europesche wetgeving op vreemde Oosterlingen (zie bladz. 71, hiervoren). Van den omvang dier wijzigingen toch zal grootendeels afhangen welke veranderingen in den werkkring van het collegie van boedelmeesteren moeten gebragt worden. Misschien zelfs zou dan gelegenheid ontstaan om het collegie met de weeskamer te doen ineensmelten, zoo als die beide instellingen ook elders vereenigd zijn.

De blijkens 't vorig verslag ten behoeve van de weeskamer te Batavia toegestane tijdelijke vermeerdering van personeel enz. werd, in afwachting der definitive regeling, voorloopig weder voor één jaar bestendigd.

Ook aan de weeskamer te Samarang werd, tot bijwerking van achterstand en tot het in orde brengen van het archief, voor den tijd van één jaar buitengewone hulp verleend, bestaande in de tijdelijke toevoeging van een 2den commies en een inlandsch beambte, benevens in verhooging der klerkengelden.

De gebruikelijke cijfers omtrent de voornaamste uitkomsten van het beheer der hierbedoelde instellingen zoo op als buiten Java, over het afgeloopen jaar, kunnen voor zoover de opgaven ontvangen zijn, blijken uit de ondervolgende aantooning. Over een paar vragen van comptabelen aard in betrekking tot het weeskamerbeheer, zie men het slot van hoofdstuk **G** hieronder.

---

(1) In 't geheel hebben zich binnen den gestelden termijn 14 candidaten aangemeld.

COLLEGIEN. (*)	Bedrag dat gedurende het jaar 1872 onder beheer is gekomen.	Onder beheer zijnde kapitalen op ultimo December 1872.		Bedrag dat op ultimo December 1872 was uitgezet.	Inkomsten gedurend	
					Gewonnen renten.	
		Voor geadministreerden.	Reservefonds.		Ten behoeve van geadministreerden.	Ten behoeve van den lande.
Weeskamer te Batavia . . .	f 384 287,63½	f 1 982 880,79 ^{5}	f 552 275,48½	f 2 064 138,97½	f 78 278,13	f 102 011,36
waaronder voor het sequestraat	18 570,88½	149 602,92½	»	»	»	42,43 als discontopercenten.
Boedelkamer te Batavia . .	246 911,44	1 366 522,32	692 781,80	(d) 2 632 534,95	120 099,15	58 287,84
Wees- en boedelkamer te Samarang	234 112,58	1 392 493,60	42 184,34	1 270 434,08	54 241,32	44 989,42
waaronder voor het Chineesch hospitaal en het bedelaarsgesticht.	»	95 254,09	»	78 700,00	»	5 656,04
Wees- en boedelkamer te Soerabaja	268 164,65	1 808 467,75	(f) 35 835,20	1 722 057,09	90 718,17½	44 946,39
Wees- en boedelkamer te Padang	14 469,85	323 937,62	»	276 474,91	12 675,40	8 455,42½
Wees- en boedelkamer te Makassar	25 264,74	135 087,24½	»	120 800,00	4 904,87	4 878,95½

(*) Omtrent de wees- en boedelkamers te Menado, Amboina, Banda en Ternate zijn hier te lande nog geene opgaven ontvangen.

het jaar 1872.		Kapitalen gedurende 1872 uitgekeerd			Uitgaven gedurende 1872.					
			aan den lande.							
Provisie-penningen.*	Salarissen en leges.	aan geadmi-nistreerden.	Krachtens door den regter uitgesproken vervallen-verklaring.	Ter zake van overbrenging reserve-fonds.	Renten uitgekeerd aan geadmi-nistreerden.	Admi-nistratie-kosten.	Bezoldiging van personeel, schrijfloonen, bureaubenoodigdheden enz. (a.)	Huur en onderhoud van gebouwen. (a.)	Uitgaven van verschillenden aard. (b)	Getal pupillen.
f 30 017,88½	f 117 504.00	f 231 352,40½	92 368,67½	f 370 000,00	f 78 663,58½	f 994,50	f 80 520,00	f 439,92	f 247 662,73 [5]	1915
16 039,49½	67,50	»	»	»	»	(c) 801,98	»	»	130 795,91	»
6 134,92	2 260,18	329 718,23	»	300 000,00	133 656,88	»	64 691,00	»	318,42	1668
9 262,45	6 625,00½	217 095,96½	»	94 000,00	15 933,25	»	(e)	(e)	15 127,90	771
»	5 506,37½	»	»	»	»	»	(e)	(e)	14 928,95	»
12 637,14	1 180,76	422 910,09	»	66 096,63	56 525,54½	»	45 151,26	3 060,00	25 728,39	1599
1 969,94½	492,50	45 489,77	»	»	15 557,55½	»	16 860,00	»	»	525
1 765,44½	190,60	24 710,96	»	»	4 662,56	»	9 700,00	»	»	65

AANMERKINGEN.

(a) Uit 's lands kas betaald.

(b) Diverse uitgaven van boedels bij liquidatie als anderzins.

(c) 5 percent op f 16 039,49[5] aan president, leden en secretaris competerende (*Indisch Staatsblad* 1850, n°. 43).

(d) Waaronder begrepen de gelden van het Chineesch hospitaal ad f 820 949,72.

(e) Niet opgegeven.

(f) De som van f 35 835,20 is, na de storting der contanten van het reservefonds, de waarde der door de kamer ingekochte huizen der beleeningschuldigen.

G. Algemeene Rekenkamer en Comptabiliteit.

§ 1. *Algemeene Rekenkamer.*

Vermits op de begrooting voor 1873 geen fondsen meer zijn toegestaan tot bezoldiging van personeel voor de examinatie en liquidatie der verantwoordingsstukken betreffende de dienstjaren van vóór 1867 (dat is vóór de invoering der comptabiliteitswet), is het daarvoor nog in dienst zijnde personeel met ingang van 1 Januarij 1873 van zijnen tijdelijken arbeid ontheven.

Ter beëindiging van de werkzaamheden alsnog aan dien arbeid verbonden, is evenwel bij Indisch besluit van 20 Februarij 1873, n°. 9, voorloopig voor den tijd van zes maanden eene som van f 500 's maands ter beschikking gesteld van de algemeene rekenkamer, ter bezoldiging (met eene toelage boven hun wachtgeld) van ambtenaren en klerken, laatstelijk bij bedoelde examinatie en liquidatie werkzaam geweest.

Tot dien maatregel werd eerst overgegaan, nadat de Rekenkamer nader had aangetoond dat de finale afdoening der examinatie en liquidatie over 1866 en vroeger niet op het overig personeel kon overgaan, zonder den achterstand in de afdoening der zaken betreffende de diensten van 1867 en volgende jaren te vermeerderen.

Gedurende 1872 waren nagenoeg alle loopende bemerkingen over de dienstjaren van vóór 1867, voor zoover ze door de betrokkenen beantwoord waren, in behandeling geweest, doch vele daarvan, die niet voldoende waren opgehelderd of zich niet in belasting of vordering konden oplossen, hadden niet tot finale afdoening kunnen worden gebragt. Behalve de reclames ter zake van belastingen bij de commissie van revisie ingebragt en nog in te brengen, waren op ultimo December 1872 bij het toen buiten dienst gestelde tijdelijk personeel in 't geheel 1300 aanmerkingen in behandeling gebleven.

§ 2. *Comptabiliteit.*

Het door den raad van directeuren bij missive van 30 Maart 1872 ingediend ontwerp eener gewijzigde comptabiliteitswet (vergelijk het vorig verslag blz. 54) is door de Indische Regering weinige dagen later in handen gesteld van de algemeene rekenkamer in Nederlandsch Indie en van den inspecteur-generaal van finantien P. H. B. Motké. Terwijl genoemd collegie omstreeks het einde van September daaraanvolgende rapport heeft uitgebragt, is de aan den heer Motké gedane opdragt, ten gevolge van diens overlijden, buiten gevolg gebleven.

Volgens berigten van Mei 1873 is de bewerking van nieuwe bepalingen op het comptabiliteitsbeheer sedert opgedragen aan een der aan de zending van wijlen den heer Motké toegevoegde Nederlandsche ambtenaren, en wel aan dien met rang van inspecteur van finantien.

De op blz. 54 van het vorig verslag bedoelde voorschriften nopens het effen stellen bij de begrooting van voorschotten op tractementen, werden bij Indisch besluit van 28 November 1872, n°. 50, door andere regelen vervangen. Tegen het beginsel, waarvan bij de vaststelling dier regelen is uitgegaan, zijn echter hier te lande bedenkingen gerezen, naar aanleiding waarvan het Indisch Bestuur is aangeschreven, om de laatstelijk vastgestelde voorschriften alsnog te herzien.

Het voorschrift van art. 38 der comptabiliteitswet, volgens hetwelk, wat Indie betreft, uitsluitend aan den Gouverneur-Generaal het oordeel toekomt over de geldigheid der redenen tot afwijking van den regel van aanbesteding, en die redenen in het besluit waarbij de werken, leverantien of transporten worden bevolen, moeten worden vermeld, levert, gelijk bekend is, in de toepassing daar te lande bezwaren op wegens den omslag en het tijdverlies daaruit voortvloeijende.

Eene nuttige voorziening in dit opzigt is gelegen in het Indisch besluit van 20 April 1873, n°. 14, reeds besproken op blz. 1 hiervoren, hetwelk aan de hoofden van algemeen bestuur en de overige autoriteiten bevoegd tot het aangaan van schulden voor den lande, de gelegenheid aanbiedt om *in de daarbij omschreven gevallen* de uitvoering van werken enz. buiten uitbesteding te doen plaats hebben, zonder daartoe telkens eene afzonderlijke sanctie van den Gouverneur-Generaal te behoeven. Ten aanzien van de hunnerzijds aan te gane onderhandsche overeenkomsten is te gelijker tijd tot regel gesteld, dat de duur daarvan één jaar niet te boven gaat, behoudens de in het besluit aangewezen uitzonderingen, zullende echter in geen geval dergelijke overeenkomsten voor langer dan drie jaren mogen worden gesloten.

In verband met art. 27 der comptabiliteitswet, bepalende dat uitgaven buiten of boven de begrooting niet plaats hebben, verdient vermelding, dat aan het denkbeeld tot opheffing der daarvoor in aanmerking komende stedelijke kassen of plaatselijke fondsen (zie het vorig verslag, blz. 56), voor zooveel te dien aanzien de voor eene dadelijke beslissing vereischte gegevens voorhanden waren, is uitvoering gegeven bij Indisch besluit van 2 Junij 1872, n°. 3, bepalende de intrekking van het zoogenaamde paggerfonds te Batavia, van de stedelijke kassen te Samarang, Soerabaja, Palembang en Makassar, en van het paggerfonds te Soerakarta. De drie eerstgenoemde fondsen of kassen werden gevoed uit boeten en verbeurdverklaringen door de residentie- en andere geregten opgelegd; het fonds te Palembang uit eene heffing van de inlandsche en met hen gelijk gestelde ingezetenen eener geldelijke bijdrage per hoofd als afkoopsom voor het verpligt onderhoud van bruggen en wegen; dat te Makassar, behalve uit de bij politierol opgelegde boeten, uit de helft van de gelden geheven van uit Makassar vertrekkende Chinezen, en het paggerfonds te Soerakarta uit de heffing van $^1/_8$ ten honderd 's maands van de eigendomswaarden, terwijl ook vrijwillige contributien in dit laatste fonds werden gestort. (1)

De uitgaven uit bedoelde fondsen gedaan, strekten in het belang van orde, netheid en zindelijkheid, te Palembang ook tot andere doeleinden (verg. o. a. het verslag van 1871, bladzz. 66 en 86).

Ingevolge het aangehaald besluit zijn nu de saldo's dezer kassen in 's lands kas overgebragt, en worden hare ontvangsten, voor zooveel ze voortsproten uit boeten en confiscatien, zoomede het hoofdgeld te Palembang, als landsinkomsten behandeld, terwijl daarentegen de uitgaven uit die fondsen gedaan, met uitzondering alleen van Palembang — waaromtrent nog nader zou beslist worden — voor rekening van den lande genomen zijn om op de gewone wijze, even als alle andere landsuitgaven, te worden bestreden en verantwoord. Op eene verhooging van het tot dusver te Soerabaja uit het opgeheven fonds voor de stedelijke straatverlichting betaalde (van f 196 tot f 294 's maands) wordt gerekend bij de Indische ontwerp-begrooting voor 1874.

Een te Bandjermasin (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo) bestaand fonds voor overvaarten, gevoed uit de opbrengsten van twee ponten, en bekostigende de straatverlichting, den aankoop van materialen en het bouwen van wachthuisjes aan de rivier enz., is met ultimo December 1872 opgeheven en het saldo in 's lands kas gestort, terwijl de bediening der overvaarten, wier bestaan in verband daarmede tot een uitsluitend regt werd gemaakt, onder de pachtmiddelen voor 1873 werd opgenomen en de aanwezige materialen bij publieken verkoop zijn opgeruimd.

Hoewel aanvankelijk het voornemen bestond ook het plaatselijk fonds te Padang in te trekken, — een fonds, voortvloeijende uit den afkoop van heerendiensten door de inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking aldaar (verg. het vorig verslag bladz. 65), — heeft het Indisch Bestuur later hiervan afgezien, omdat dit fonds behoort te blijven een eigendom der heerendienstpligtigen, onder beheer van gouvernements-ambtenaren.

De opheffing der schutterij-kassen (waarover zie ook bladz. 92 hierachter) en het brengen op de begrooting van de tot dusver daaruit bestreden uitgaven, maakt, even als het denkbeeld om de kosten der straatverlichting op de voornaamste plaatsen in Nederlandsch Indie te vinden

(1) Van eene opheffing van dit laatste fonds is de Indische Regering onlangs (Maart 1873) teruggekomen, vermits sedert gebleken is dat de bovenbedoelde heffing waaruit het fonds is gevormd en wordt in stand gehouden, niet is eene belasting, maar eene met onderling goedvinden vastgestelde opbrengst, waaruit wordt voorzien in de kosten der diensten waartoe de ingezetenen van Soerakarta anders persoonlijk zouden gehouden zijn.

uit bijdragen van de betrokken ingezetenen, nog een punt van overweging in Indie uit.

Omtrent het op de begrooting uittrekken van de heffingen ten behoeve van het Chinesche hospitaal te Batavia en het aanwijzen daarbij van de speciale bestemming dier heffingen, worden nadere voorstellen van de Indische Regering te gemoet gezien (verg. het vorig verslag, bladz. 50). Intusschen is aanbevolen om van regeringswege toe te zien op de wijze waarop de ten bate van bijzondere instellingen of stichtingen strekkende belastingen worden geheven, en na te gaan welke veranderingen de bepalingen omtrent de heffingen voor dit en andere Chinesche hospitalen welligt zullen behooren te ondergaan.

Voor de inwilliging van een nader voorstel der Indische Regering om ten aanzien van het pakhuisbeheer alsnog algeheele verrekening der bevonden meerder- en minderheden toe te laten (verg. het vorig verslag, bladz. 55) zijn hier te lande, ook uit aanmerking dat spillage in het algemeen zeer ruim is toegekend, geene voldoende termen gevonden. In het belang van een rigtig pakhuisbeheer is bij die gelegenheid (Februarij 1873) vooral aangeprezen naauwgezette zorg en ernstig onderzoek bij de keuze der personen, aan wie dat beheer wordt toevertrouwd.

In den loop van 1872 heeft de Gouverneur-Generaal zijnerzijds de hoofden van algemeen bestuur uitgenoodigd bij gemeenschappelijk rapport te dienen van berigt en voorstel omtrent de vraag, welke voorschriften tot eene betere regeling van het beheer van 's lands magazijnen gevorderd worden en door welke maatregelen de getrouwe naleving daarvan kan worden verzekerd.

Ten einde te geraken tot eene wenschelijke algemeene herziening der prijslijst voor de berekening der geldswaarde van goederen, materialen, gereedschappen enz. bij verstrekking uit 's lands voorraad in Indie, is aan de directeuren (die van justitie uitgezonderd) opgedragen (Maart 1872) om binnen den tijd van één jaar, ieder voor zooveel zijn departement betreft, te doen zamenstellen een tarief van al de artikelen, welke bij hun departement in gebruik en bewaring zijn of zich onder hun beheer bevinden, en die tariven, nadat de prijzen van die artikelen, welke bij meer dan één departement in gebruik of beheer zijn, in overeenstemming zullen zijn gebragt, door tusschenkomst van de algemeene rekenkamer aan de Regering in te dienen.

Als een maatregel van bezuiniging zij hier ook aangestipt, dat het constateren der uit Nederland aangebragt wordende partijen koffijzakken voortaan niet meer door speciale commissien (aan wie daggeld moest worden toegekend), maar door de pakhuismeesters zelven zal geschieden (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 189).

De vraag is gerezen of de rente-bepaling van de zich onder het beheer der weeskamers bevindende kapitalen behoort tot de bevoegdheid van den directeur van justitie dan wel tot die van den directeur van financien, als belast met de comptabiliteit van eerstbedoeld departement. Vermits de vaststelling der renten, door de weeskamers aan de geadministreerden te goed te doen, van beduidenden invloed moet zijn op het bedrag dat den Staat zal aankomen uit de opbrengsten der weeskamers, die bij de wet onder de middelen van Nederlandsch Indie zijn opgenomen, doch van den anderen kant het belang der minderjarigen, wier gelden door bedoelde collegien worden beheerd, bij die vaststelling evenzeer betrokken is, werd door de Indische Regering beslist dat, zoolang in de organisatie van het departement van justitie geene verandering wordt gebragt, de bedoelde renten-bepaling door beide directeuren in onderling overleg moet geschieden.

Eene gelijke quaestie deed zich voor ten aanzien van de door de wees- en boedelkamers in te dienen staten van gelden, voortvloeijende uit nalatenschappen, waarvan de erfgenamen zich niet hebben opgedaan of onbekend zijn gebleven, of die door de bekende erfgenamen zijn verworpen en door den lande kunnen worden opgevorderd. Daar het hier uitsluitend eene zaak van comptabiliteit gold, was de Indische Regering van oordeel, dat de behandeling dezer aangelegenheid tot den werkkring van den directeur van financien behoorde.

M. Algemeen burgerlijk beheer.

De toename van het aantal ambtenaren op non-activiteit, wachtgeld of onderstand heeft op nieuw, ook in 's lands finantieel belang, op maatregelen van beperking doen bedacht zijn.

Een stap in die rigting werd bereids gedaan door de bepaling bij *Indisch Staatsblad* 1872, n°, 52, (zie lager hoofdstuk **N**), dat aan beambten, niet benoemd door den Gouverneur-Generaal, voor niet langer dan een jaar wachtgeld of non-activiteits tractement wordt toegelegd.

Sedert is deze maatregel achtervolgd door een besluit van 14 September 1872, waarbij in beginsel is aangenomen:

1°. om alle ambtenaren op wachtgeld of onderstand, die twintig jaren dienst en aanspraak op pensioen hebben en op wier behoud voor 's lands dienst geen prijs meer wordt gesteld, onverwijld uit de dienst te ontslaan; en

2°. om in voorkomende vacatures zooveel mogelijk te voorzien door plaatsing of herplaatsing van ambtenaren op non-activiteit, wachtgeld of onderstand, zoo noodig ook in mindere betrekkingen dan de vroeger door hen bekleede, en dat wel definitief van hen, die getoond hebben voor het vroeger vervuld ambt minder geschikt te zijn, en tijdelijk van hen, die zelfs voor hoogere rangen bekwaam worden geacht. In verband hiermede zijn tevens de chefs der departementen van algemeen bestuur en de algemeene rekenkamer door den Gouverneur-Generaal bij kabinetsmissive uitgenoodigd, om voortaan geen voorstel tot het verleenen van buitenlandsch verlof of ontslag uit eene betrekking in te dienen, dan onder aflegging van eene stellige verklaring dat de betrokken ambtenaar door zijnen chef voor wederplaatsing geschikt wordt geacht.

Sedert de aanbevelingen tot afdoening van stukken van oude dagteekening (zie blz. 57 van het vorig verslag) mag volgens de ontvangen berigten, de toestand op de verschillende bureaux »over het algemeen tamelijk bevredigend" worden genoemd.

De Landvoogd achtte het intusschen niet overbodig in 't laatst van 1872 aan de verschillende autoriteiten en collegien voor zoo veel noodig de opwekking te rigten, om in de verdere bijwerking van den hier en daar nog aanwezigen achterstand niet te vertragen. Ten einde op dit punt de aandacht gevestigd te houden zou na verloop van zes maanden aan de Regering nader moeten worden gerapporteerd omtrent den stand der bureaux, in het bijzonder ten aanzien van al de stukken die dan zullen blijken langer dan drie maanden onafgedaan te zijn.

Ten behoeve van eenige bureaux, waar zulks inderdaad dringend noodig bleek, werd ook in 1872 weder tijdelijk beschikt over de diensten van ambtenaren op wachtgeld of non-activiteit.

In verband met de gedurig inkomende aanvragen om uitbreiding van personeel zijn in 't laatst van 1872 aan het Indisch bestuur wenken gegeven betreffende de noodzakelijkheid om aan nieuwe of verzwaarde eischen der dienst zooveel immer mogelijk het hoofd te bieden door eene goede organisatie en een behoorlijk partij trekken van het aanwezige personeel. Tevens werd de opmerking bij gevoegd, dat, waar de indienststelling van nieuwe ambtenaren of beambten inderdaad onvermijdelijk wordt geacht, elk voorstel deswege aan het Opperbestuur, behoort voorafgegaan te worden door een naauwkeurig onderzoek, of de uitbreiding van den werkkring aan den eenen tak van beheer verbonden, niet zamenhangt met eene inkrimping der werkzaamheden elders, zoodat in de nieuw ontstane behoefte aan personeel althans ten deele zou kunnen worden voorzien door overbrenging of verwisseling.

Over de voorgenomen plaatsing bij het departement van justitie van een hoofdambtenaar speciaal voor het gevangeniswezen en eenig hun toe te voegen personeel, is reeds gehandeld op bladz. 77 hiervoren.

Maatregelen worden voorbereid om tot eene wenschelijke vereenvoudiging te geraken in het periodiek tabelwerk waardoor zoowel de gewestelijke en plaatselijke bureaux als de controleurs en districtshoofden zullen worden gebaat.

Het stelsel van decentralisatie vond in 1872 weder verdere toepassing. Bijzonderheden deswege zijn aangeteekend in hoofdstuk **B** hiervoren.

De inspecteur-generaal van financien P. H. B. MOTKÉ

belast geweest met eene tweejarige zending naar Nederlandsch Indie, om een onderzoek in stellen naar het beheer der finantien, het belastingwezen en de administratie der belastingen aldaar en om deswege voorstellen aan den Gouverneur-Generaal te doen (vergelijk het vorig verslag bladz. 57) is, nadat zijne commissie slechts ongeveer tien maanden geduurd had en zijne plaatselijke onderzoekingen op Java bijkans waren voleindigd, in December 1872 overleden. Uitgewerkte definitive voorstellen waren toen nog niet door hem ingediend, behoudens enkele uitzonderingen betreffende namelijk het kadaster (waarover zie lager hoofdstuk **J**, afd. V § 4) en gedeeltelijk ook de opiumbelasting. Twee van de drie aan zijne zending toegevoegde Nederlandsche ambtenaren (die met rang respectivelijk van inspecteur van finantien en van hoofdcommies, zijn, met bewilliging van het Opperbestuur, voor 's hands ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gebleven. Eerstgenoemde, aan wien ook de behandeling van andere gewigtige onderwerpen is opgedragen, bewerkt thans eene nieuwe regeling van het comptabiliteits-beheer. Aan den hoofdcommies is echter in Mei jl. vergund naar Nederland terug te keeren, nadat alvorens van zijne diensten was gebruik gemaakt bij de voorbereiding der regeling van een tweetal onderwerpen, die meer speciaal tot zijn dienstvak behooren, namelijk de verordeningen op de in- en uitvoerregten en de aangelegenheden der voorgenomen accijnsheffing op gedistilleerd.

Wegens de behoefte aan deskundige voorlichting bij de aanstaande invoering en toepassing zoowel van den accijns als van het nieuwe tarief, is het denkbeeld in overweging, bedoelden ambtenaar voor goed aan de Indische dienst te verbinden. De in Indie in behandeling zijnde organisatie van het personeel der in- en uitvoerregten en accijnsen, waarbij onder anderen sprake is van het in 't leven roepen eener inspectie voor bedoelde administratie, zal voor de verwezenlijking van dit denkbeeld waarschijnlijk de gewenschte gelegenheid aanbieden.

Van het weder doen opvatten der meer algemeene taak van wijlen den inspecteur-generaal Motké is om verschillende redenen afgezien.

Betreffende de in de archiven te Batavia en elders in Nederlandsch Indie aanwezige bescheiden, afkomstig uit de jaren 1600 tot en met 1816, zijn achtereenvolgens hier te lande inventarissen ontvangen en aan den rijksarchivaris ter kennisneming aangeboden. Zoodra eene beslissing zal kunnen worden genomen omtrent het voor eene behoorlijke plaatsing te bestemmen gebouw, zal met de geheele of gedeeltelijke overzending herwaarts dier oude archiven, volgens de aanwijzingen van bedoelden archivaris een begin worden gemaakt.

Omtrent de waarde van eenige oude archiven, gevonden in de tweede algemeene pakhuizen te Batavia, werd ingevolge eene opdragt van het Indisch Bestuur, door eene commissie van twee deskundigen aldaar een onderzoek ingesteld, waarvan het resultaat is openbaar gemaakt in de *Javasche Courant* van 7 Februarij 1873.

Het verslag dier commissie en bijbehoorende inventaris is mede aan den rijksarchivaris ter kennisneming toegezonden.

Aangaande den toestand der archiven van de verschillende departementen van algemeen bestuur, die van finantien en der burgerlijke openbare werken uitgezonderd, zijn bevredigende berigten ingekomen. Tot het doen in orde brengen van het archief van laatstgenoemd departement, is in Junij 1872 aan den directeur tijdelijk eenige hulp verleend. Van den directeur van finantien werd nog berigt te gemoet gezien.

J. Departement van binnenlandsch bestuur.

I. Gewestelijk algemeen bestuur en politie.

§ 1. *Gewestelijk algemeen bestuur.*

Java en Madura.

Europeesch bestuur. In verband met de ontworpen (sedert in werking getreden) nadere regelingen betreffende de inkomsten enz. der Europesche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in de Buitenbezittingen (zie lager onder „Buitenbezittingen") werden door de Indische Regering (Augustus 1872) ook enkele wijzigingen voorgesteld in de betrekkelijke regelingen voor Java en Madura, waaromtrent nadere overleggingen noodig zijn geoordeeld. Op 1 Julij 1873 was de zaak echter hier te lande nader in behandeling (1).

Intusschen is ingevolge eene reeds in 1870 hier te lande gedane opmerking, besloten (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 225) de controleurs op Java en Madura niet langer te doen dragen den minder juisten titel van controleur bij de landelijke inkomsten en cultures (daar hun werkkring zich niet tot beide zaken alleen bepaalt), maar dien van controleur bij het binnenlandsch bestuur, zoo als voor hunne ambtgenooten in de Buitenbezittingen is aangenomen.

Omtrent een later Indisch voorstel, strekkende om den werkkring der bedoelde ambtenaren uit te breiden in dien zin, dat zij den residenten en adsistent-residenten zouden ten dienste staan ook op politioneel gebied, door hen namelijk ook te rangschikken onder de ambtenaren belast met de uitoefening der politie en de opsporing van misdrijven en overtredingen, is nog eene briefwisseling met de Indische Regering aanhangig.

Eene nieuwe indeeling van de contrôle-afdeelingen op Java en Madura wordt in Indie voorbereid.

Naar aanleiding eener beslissing van het Hooggeregtshof van October 1872 (*Indisch Weekblad van het Regt* n°. 496), „dat de adsistent-residenten geene hulpofficieren van justitie noch hoofden van gewestelijk of plaatselijk bestuur zijn, dan alleen wanneer de resident door ziekte of op andere wettige wijze verhinderd is en zij dezen vervangen," is de Gouverneur-Generaal dezerzijds voor zoo veel noodig indachtig gemaakt op de noodzakelijkheid om, bijaldien 's hofs uitspraak tot eene bepaalde jurisprudentie mogt worden verheven, maatregelen voor te bereiden die voor het vervolg de aangetaste bevoegdheid der adsistent-residenten buiten twijfel stellen.

Het personeel op de residentie- en plaatselijke bureaux blijkt meer en meer onvoldoende te zijn om de jaarlijks toenemende werkzaamheden bij te houden. Tot dus verre heeft men in het ontbrekende door toevoeging van tijdelijk personeel voorzien.

Van de plaats gehad hebbende toevoeging (Januarij 1873) aan den resident van Soerakarta van een viertal adsistent-residenten, ten einde diens toezigt en leiding in de binnenlanden van dat rijk te vertegenwoordigen, is reeds melding gemaakt op bladz. 80 hiervoren.

Inlandsch bestuur en politiewezen. Naar aanleiding van de gebleken wenschelijkheid eener nadere toelichting van de betrekkelijke bepalingen der instructie voor de regenten op Java en Madura (*Indisch Staatsblad* 1867, n°. 114, art. 17), ontving de directeur van binnenlandsch bestuur de opdragt (Mei 1872), de residenten de bedoeling te doen kennen, dat zij *op gepasten tijd* de regenten zouden hebben te herinneren aan dezer aansprakelijkheid voor alle godsdienstige woelingen in hun regentschap, zonder dat echter die inlandsche bestuurders zich daarom als hoofden der godsdienst hebben te beschouwen.

In afwachting eener nieuwe regeling van het binnenlandsch bestuur in de residentie Batavia werd, in navolging van

---

(1) Sedert is aan den Koning eene voordragt gedaan, waaromtrent bereids de Raad van State is gehoord, strekkende om ook voor Java en Madura de verdeeling in twee klassen der adsistent-residenten, hoofden van afdeelingen, af te schaffen en de adsistent-residenten der 1ste klasse, naar mate zij uit hunne tegenwoordige afdeelingen verplaatst worden, te vervangen door adsistent-residenten op f 600 's maands, dat is het tractement van die der 2de klasse; voorts om de toelage voor reiskosten der adsistent-residenten, thans voor beide klassen bedragende f 75 's maands, terug te brengen tot f 50 's maands, insgelijks met behoud van het hooger bedrag door de tegenwoordige titularissen tot op hunne verplaatsing, en eindelijk om aan de hierbedoelde bestuurders van afdeelingen op Java en Madura, zoomede aan de controleurs bij het binnenlandsch bestuur aldaar vaste indemniteiten voor huishuur toe te kennen bij gemis aan eene landswoning, ten bedrage per maand: van f 100 voor de adsistent-residenten, f 75 voor de controleurs die de hoofdplaatsen van gewesten of afdeelingen tot standplaats hebben en f 50 voor de overige controleurs, en zulks met dien verstande dat de thans aan genoemde ambtenaren reeds toegekende indemniteiten voor huishuur niet verminderd worden, zoolang die ambtenaren hetzelfde ambt op dezelfde plaats blijven vervullen.

hetgeen in 1870 (zie verslag van dat jaar bladz. 44) te Mauk in de afdeeling Tangerang had plaats gehad, in October 1872 ook te Bakassi in de afdeeling Meester Cornelis, in plaats van een Europeschen schout, een inlandsche ambtenaar onder den titel van demang aan het hoofd van het districtsbestuur geplaatst.

Krachtig werd gestreefd naar verbetering van het *politiewezen*, doch dit streven moest zich grootendeels bepalen tot aansporing en tot verdubbelden ijver van de betrokken ambtenaren. De toestand blijft steeds veel te wenschen overlaten. Wel verzekeren vele hoofden van gewestelijk bestuur dat de politie vrij bevredigend werkt, maar allen maken daarbij het voorbehoud, »indien men op de beschikbare middelen let".

Algemeen is de klagt over het onvoldoende toezigt dat met de bestaande middelen op de dessa-politie kan worden uitgeoefend. Dat in dit opzigt verbetering noodig is, blijkt uit het feit dat in sommige gewesten vele dorpshoofden met de gaauwdieven heulen. Bovendien moet men zich (om de redenen in 't vorig vorig verslag genoemd) dikwijls met ongeschikte sujetten als dorpshoofden behelpen.

Ten aanzien der voorgestelde voorzieningen, zijn, in zoover deze onder anderen eene verbetering van het *besturend* districtspersoneel beoogden (vergelijk het vorig verslag bladz. 58) nadere inlichtingen van het Indisch Bestuur gevraagd en ontvangen, zoodat aangaande eene algemeene verbetering en versterking van het districtsbestuur een post kon worden uitgetrokken op het ontwerp der Indische begrooting voor 1874.

Intusschen heeft in de residentie Kediri, in afwachting eener beslissing nopens de algemeene reorganisatie, bij wijze van voorloopigen maatregel onder nadere goedkeuring des Konings, de versterking van het districtspersoneel reeds plaats gehad, ten einde de politie in dat gewest met meer kracht tegen de aldaar nog veelvuldig plaats hebbende brandstichtingen en veediefstallen te kunnen doen optreden. Wel is in den laatsten tijd als gevolg der opvatting van eenige hoofdschuldigen, de onveiligheid in dat gewest eenigzins verminderd, maar de gedane ontdekkingen worden gezegd nog lang niet in verhouding te staan tot den omvang van het kwaad, dat met de bestaande middelen niet met genoegzame klem was te keer te gaan.

Omtrent de overige gewesten bevatten de ontvangen berigten omtrent de werking der politie, na hetgeen hierboven in 't algemeen is aangeteekend, weinig meldenswaardigs. In Bantam, eene der residentien waar het inzonderheid moeite kost eenigzins geschikte dessahoofden te vinden of in dienst te houden, is aan een twaalftal der verdienstelijkste, ten einde hun stand meer in aanzien te brengen en begeerlijker te maken, de onlangs ingestelde bronzen medaille (vergelijk het vorig verslag, bladz. 145, zoomede n°. 2500 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad*) toegekend. Op de particuliere Tjikandi-landen in genoemd gewest wordt de werking der politie gezegd aanmerkelijk verbeterd te zijn.

Over de middelen tot verbetering der politie op de particuliere landerijen in 't algemeen (zie 't vorig verslag, bladz. 58) zijn in Indie nog overleggingen aanhangig.

In de residentie Krawang kwamen, behalve veelvuldige veediefstallen, herhaaldelijk overtredingen voor van het verbod op het bezit van buskruid en vuurwapenen.

Van rooverijen vindt men gewag gemaakt in de berigten betreffende Soerakarta, Samarang, Rembang, Japara, Kadoe en Madioen (verg. hoofdstuk C, § 2, hiervoren).

Aanbevelingen zijn gedaan (Maart 1872) om, waar zich onder het personeel der inlandsche politie nalatigheid voordoet, ten gevolge waarvan de politie te wenschen overlaat, de betrokkenen voor te dragen tot ontslag uit de dienst.

Vreemde Oosterlingen. Het vinden van geschikt personeel voor het Chineesch bestuur blijkt hier en daar moeijelijkheid op te leveren. De opengevallen betrekkingen van kapitein-Chinees te Pasoeroean en te Banjoemas even als die van luitenant-Chinees te Serang (Bantam) en te Sampang (Madura) moesten uit dien hoofde voorloopig onvervuld worden gelaten. In de afdeeling Buitenzorg is in de aanvulling der twee aldaar nieuw ingestelde luitenantsbetrekkingen te Parong en te Tjibinong (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 80), eerst in September 1872 kunnen worden voorzien. De bij *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 70, verordende wijziging in de zamenstelling van den Chineeschen raad ter hoofdplaats Batavia is in 1872 tot uitvoering gekomen.

In de residentie Preanger regentschappen, waar de beperkende bepalingen op de vestiging van vreemde Oosterlingen in den laatsten tijd (zie onder anderen het vorig verslag, bladz. 48, en dat van 1871, bladz. 53), zijn opgeheven, neemt de vestiging van Chinezen langzaam toe, maar alleen nog te Bandong, Soekaboemi en Tjiandjoer. Wegens hun gering aantal staan zij niet onder hun eigen, maar onder de inlandsche hoofden. In Kadoe werd het Chineesch bestuur uitgebreid door de in December 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 217), bevolen aanstelling van een luitenant dier natie te Paraän in de afdeeling Temanggoeng.

De in der tijd van de hoofden van gewestelijk bestuur gevraagde rapporten betreffende de organisatie van het bestuur over de vreemde Oosterlingen zijn in 't laatst van 1872 in handen gesteld van de in Augustus 1871 benoemde commissie (zie het vorig verslag bladz. 58), met opdragt om ter zake de noodige voorstellen te doen, te gelijk met die tot reorganisatie van het politiewezen.

Bij ordonnantie van 16 Mei 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 83), werden op 23 plaatsen van Java en Madura (mitsgaders op 12 in de Buitenbezittingen), wijken voor Arabieren en andere (niet-Chinesche) vreemde Oosterlingen aangewezen. Het toelaten van vestigingen der hier bedoelde ingezetenen overal waar wijken voor Chinezen zijn aangewezen (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 146, en 1872, n°. 9), werd minder wenschelijk geacht. Daarom is van het beginsel uitgegaan om voor de niet-Chinesche Oosterlingen nergens anders wijken aan te wijzen dan op plaatsen, waar, hetzij reeds feitelijk zoodanige wijken of kampen bestaan, hetzij een zoo groot aantal der bedoelde personen gevestigd is, dat het in het belang eener goede politie wenschelijk moet worden geacht hen in eene afzonderlijke wijk onder de leiding van een hoofd hunner natie te vereenigen. Tot zoodanige meer beperkte toelating der vestigingen van Arabieren enz. werd te eerder besloten, omdat het bezwarende dat voor sommigen in de beperking mogt gelegen zijn, wordt weggenomen door de artt. 3 en 4 van *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 57, waarbij aan de hoofden van gewestelijk bestuur bevoegdheid is geschonken om in het belang van landbouw en nijverheid of van 's lands pachten en openbare werken, aan vreemde Oosterlingen te vergunnen zich op plaatsen, waar hun geen wijken zijn aangewezen, tot wederopzeggens toe neder te zetten, en waarbij aan diegenen der hierbedoelde ingezetenen, welke reeds elders dan in bepaalde wijken gevestigd waren, verdere toelating aldaar gewaarborgd is, ook voor hunne afstammelingen en regtverkrijgenden bij versterf.

Niet ondienstig werd het geacht aan de hoofden van gewestelijk bestuur, in het bijzonder ten aanzien der vreemde Oosterlingen die geen Chinezen zijn, de stipte handhaving aan te bevelen van de thans en vroeger uitgevaardigde bepalingen op het vereenigen der vreemde Oosterlingen in afzonderlijke wijken, evenzeer als van die op de toelating in Nederlandsch Indie van Oostersche vreemdelingen (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 40) en van het bepaalde omtrent de reispassen (*Indisch Staatsblad* 1863, n°. 83, art. 3), onder opmerking dat in den zin van *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 57, en der daarmede in verband staande bepalingen, onder de uitdrukking » vreemde Oosterlingen" alleen moeten begrepen worden Oosterlingen die niet behooren tot de inheemsche bevolking van Nederlandsch Indie, maar oorspronkelijk zijn uit streken, niet behoorende tot het gebied van Nederlandsch Indie.

Buitenbezittingen.

Algemeen. Aan het vroeger vermelde voornemen tot verbetering van de inkomsten der Europesche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in de bezittingen buiten Java en Madura (zie onder andere het verslag van 1871, bladz. 63) is, te rekenen van 1 Januarij 1873, gevolg gegeven (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 225).

Dien ten gevolge is de bezoldiging der 24 adsistent-residenten, hoofden van afdeelingen, tot dusver schier algemeen bedragende f 500 's maands (een viertal genoten respectivelijk f 350, f 400, f 600 en f 750 's maands), voor allen gebragt op f 600 's maands, slechts met deze uitzon-

dering dat den adsistent-resident van Siak, in afwachting der voorgenomen (sedert plaats gehad hebbende) reorganisatie van het bestuur ter Sumatra's Oostkust, zijne tegenwoordige bezoldiging van f 750 's maands gelaten werd. Tot een bedrag van f 600 's maands werd ook verhoogd het tractement van een op zich zelf staand adsistent-resident, hoofd van gewestelijk bestuur, namelijk van dien van Billiton, die anders minder zou genieten dan de adsistent-residenten, hoofden van afdeelingen.

Voorts is, met vermeerdering van het aantal controleurs van 108 tot 120, het ambt van controleur 3de klasse opgeheven, en de bezoldiging van de controleurs der 1ste klasse, wier getal op 48 bepaald werd, gebragt van f 325 op f 400 's maands, en van die der 2de klasse (tot een maximum getal van 72) van f 275 op f 300 's maands, terwijl voor de ambtenaren ter beschikking, wier aantal eenigzins verminderd werd, in stede van twee klassen van bezoldiging (respectivelijk ad f 225 en f 150 's maands), het inkomen algemeen op f 225 's maands bepaald werd.

De huishuur-indemniteit bij gemis aan vrije woning, die tot hiertoe door den Gouverneur-Generaal in elk bijzonder geval plagt geregeld te worden, werd algemeen bepaald: voor de adsistent-residenten van afdeelingen op f 100 's maands en voor de controleurs op f 50 of f 75 's maands, dit laatste bedrag alleen voor hen die gevestigd zijn op hoofdplaatsen van gewesten; terwijl, met afschaffing van het tot dusverre gevolgd gebruik om voor reizen in hunne afdeeling te declareren, aan beide kategorien van ambtenaren (ook aan den adsistent-resident van Billiton) eene vaste toelage voor reiskosten werd toegelegd ten bedrage van f 50 's maands.

Overigens werd aan de »magistraten" te Palembang en te Makassar de titel van adsistent-resident voor de politie verleend en zoowel hunne bezoldiging als die van den adsistent-resident voor de politie te Padang tot f 750 's maands verhoogd, zonder meer.

De strekking der nieuwe organisatie, welke aan tractementen eene meerdere uitgaaf vereischt van f 156 300, en waarin, met uitzondering van den adsistent-resident van Billiton, de hoofden van gewestelijk bestuur niet zijn begrepen, is om de positie der ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in de Buitenbezittingen op gelijken voet te brengen met die van hunne ambtgenooten op Java. Evenwel is slechts éóne klasse van adsistent-residenten aangenomen, omdat voor eene splitsing in twee klassen geen voldoende aanleiding gevonden werd, en is de toelage voor reiskosten voor de adsistent-residenten niet hooger gesteld dan voor de controleurs, die zeker niet minder moeten reizen dan de adsistent-residenten. Ook is eene algemeene regeling der huishuur-indemniteiten van de adsistent-residenten en controleurs voorgekomen de voorkeur te verdienen boven eene regeling door den Gouverneur-Generaal voor elk bijzonder geval.

Voorloopig is door den Landvoogd het aantal controleurs met niet meer dan 5 uitgebreid en derhalve gebragt van 108 op 113 (*Indisch besluit* 15 Januarij 1873, n°. 28). Daarentegen is, krachtens magtiging des Konings, boven de 48 controleurs 1ste klasse, nog een meer in dienst gesteld, speciaal voor de betrekkingen met de inlandsche Staten op noordelijk Sumatra.

Naar aanleiding van een voorstel om aan een districtshoofd in de Minahassa eene tegemoetkoming in de herstellingskosten zijner woning te verleenen, rees bij de Indische Regering de vraag (December 1871), of niet 's lands belang dan wel dat der bevolking medebragt, de inlandsche hoofden in de Minahassa en in de overige buitenbezittingen, even als de regenten en districtshoofden op Java en Madura, op denzelfden voet als dezen voor 's lands rekening te huisvesten.

Daargelaten de bezwarende finantiele gevolgen en den administrativen omslag verbonden aan het van 's lands wege bouwen van zoo vele woningen, meerendeels op zeer geïsoleerde plaatsen, heeft, blijkens een gouvernementsbesluit van Mei 1872, van de verwezenlijking van het denkbeeld voornamelijk doen afzien de overweging dat de motiven die de regenten en districtshoofden op Java en Madura in het genot van vrije woning doen zijn, niet in gelijke mate voor de Buitenbezittingen gelden, vermits toch daar talrijke bijeenkomsten van bevolking en hoofden niet zoo veelvuldig als op Java voorkomen en het prestige in de Buitenbezittingen minder hooge eischen stelt.

Over het aanwijzen ook in de Buitenbezittingen van wijken voor vreemde Oosterlingen is reeds hierboven gehandeld onder »Java en Madura." De gewesten waar nu, ingevolge *Indisch Staatsblad* 1873, n°. 83, buiten Java en Madura wijken zijn toegelaten voor vreemde Oosterlingen, geene Chinezen zijnde, zijn de 6 volgende: Sumatra's Westkust op 2 plaatsen, Palembang alleen ter hoofdplaats, Wester-afdeeling van Borneo op 2 plaatsen, Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo als voren, Celebes en onderhoorigheden als voren en Amboina op 3 plaatsen.

Verdere mededeelingen omtrent bestuur en politie in de Buitenbezittingen worden hieronder gewestelijk opgenomen.

Sumatra's Westkust. Na bekomen magtiging van het Opperbestuur is in Maart 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 51) besloten tot verplaatsing van den bestuurszetel in de residentie Tapanoli, van de ongezonde kustplaats Siboga naar het binnen 's lands in het meest bevolkte en meest productive deel der residentie gelegen Padang-Sidempoean, tot dus ver de hoofdplaats der adsistent-residentie Mandheling en Ankola.

Dien ten gevolge wordt nu het bestuur over gemelde afdeeling in stede van door den adsistent-resident van Mandheling en Ankola, welk ambt werd opgeheven, regtstreeks door den resident gevoerd en is dezen, behalve de aldaar thans reeds bescheiden controleurs, speciaal voor de onderafdeeling Ankola en Sipirok toegevoegd de thans voor de onderafdeeling Siboga en ommelanden aangewezen controleur. Daarentegen is de afdeeling Siboga, bevattende de onderafdeelingen Siboga en ommelanden, Batang-taro-districten, Baros, Singkel en Nias, onder het bestuur van een adsistent-resident gesteld, wien de inkomsten zijn toegelegd en het personeel is toegevoegd, tot dus ver voor den adsistent-resident van Mandheling en Ankola uitgetrokken.

In de formatie van het Europeesch personeel bij het binnenlandsch bestuur in dit gouvernement werd, speciaal voor de betrekkingen met de inlandsche Staten op noordelijk Sumatra (zie het vorig verslag, bladz. 61), een afzonderlijk ambtenaar opgenomen, aanvankelijk met rang van controleur 1ste klasse. Als zoodanig werd benoemd (Januarij 1873) een laatstelijk met zendingen naar Atchin belast geweest controleur.

Omtrent de hoofdplaats Padang valt aan te teekenen dat eene uitbreiding der politiemiddelen aldaar wordt voorbereid en dat bij het eind van 1872 nog niet voorzien was kunnen worden in de reeds in Februarij te voren opengevallen betrekking van luitenant der overwalsche vreemdelingen.

Sumatra's Oostkust. Omtrent eene noodzakelijke reorganisatie van het ambtenaarspersoneel ter Sumatra's Oostkust, waarop bij de Indische begrooting van 1873 reeds door het uittrekken van een memoriepost is gerekend, zijn sedert van het Indisch Bestuur voorstellen ontvangen, waarop in Maart jl. door het Opperbestuur is beschikt.

De reorganisatie, sedert door den Gouverneur-Generaal vastgesteld bij besluit van 15 Mei 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 81), beoogt de afscheiding van Sumatra's Oostkust, bevattende het rijk van Siak en onderhoorigheden, van de residentie Riouw, de plaatsing dien ten gevolge van een zelfstandigen resident in Siak, en wel op het eiland Bengkalis, met aanwijzing van de hoofdplaats Siak, waar tot hiertoe de adsistent-resident der afdeeling zetelde, tot standplaats van een controleur, in de plaats van dien te Bengkalis, de aanstelling van een adsistent-resident in het rijk van Deli, de toevoeging aan den resident van een secretaris en aan al de ambtenaren van de noodige klerken, inlandsche schrijvers (voor de correspondentie in de inlandsche talen) en oppassers of politiedienaars en eindelijk in eene behoorlijke inrigting en bemanning der gemeenschapsvaartuigen. De betrekking van adsistent-resident van Siak is opgeheven, even als het ambt van controleur te Batoe Bara, welke afdeeling gebragt is onder het beheer van den controleur van Assahan.

Daarentegen is te Deli, ondanks de plaatsing van een adsistent-resident, de controleur behouden gebleven. De standplaatsen der vier controleurs zijn Siak, Deli, Assa-

han en Laboean Batoe. Ter hoofdplaats (nu te Bengkalis) (1) is even als vroeger een ambtenaar ter beschikking behouden gebleven.

De nieuwe bestuursinrigting vereischt eene jaarlijksche uitgaaf van circa f 68 000, zijnde ruim f 25 000 meer dan tot hiertoe was toegestaan.

Volgens de tot de reorganisatie betrekkelijke stukken lag het in de bedoeling der Indische Regering den te benoemen resident van Sumatra's Oostkust de zorg aan te bevelen, om zoodra mogelijk de vereischte voorstellen te doen ten aanzien van de in te voeren maatregelen tot tegemoetkoming van 's lands kas in de kosten onzer vestiging.

Door het Opperbestuur is, in verband met de toegestane organisatie, eveneens gewezen op het groot belang der quaestie van de belastingheffing, vooral ook met het oog op de reeds in vorige aanschrijvingen betoogde wenschelijkheid, dat bij eventuelen overgang van de heffing van in- en uitgaande regten ter Sumatra's Oostkust in handen van het Gouvernement, de tariven aldaar in overeenstemming worden gebragt zoowel onderling als zooveel mogelijk met de elders in den Indischen archipel in werking zijnde tariven, opdat aan de thans bestaande ongelijkmatige bejegening van den handel; die zoo belemmerend werken moet, een einde komen (zie omtrent hetgeen ter zake van de overname der bedoelde tolheffing in Indie reeds wordt voorbereid, hoofdstuk **M**, afdeeling I, § 4 *b* van dit verslag).

Lampongsche districten. Bij een besluit van 8 April 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 70) werd eene wijziging gebragt in de administrative indeeling van dit gewest. De afdeeling Boemi Agong, welke geen afzonderlijk controleur vorderde, werd vereenigd met de afdeeling Toelang Bawang en een district van deze laatste afdeeling, Boemi Meranti, gevoegd bij de afdeeling Sepoeti, van uit welker hoofdplaats bedoeld district beter te besturen was dan van uit de hoofdplaats der afdeeling Toelang Bawang. De maatregel bragt tevens eenige bezuiniging te weeg, daar het personeel dien ten gevolge met een controleur en een inlandschen schrijver verminderd werd.

Omtrent de politie in deze residentie wordt gezegd dat deze vrij goed werkte. Geene gevallen van zee- of strandroof deden zich in 1872 voor.

Palembang. Ten gevolge van de toegestane uitbreiding van het controleurs-personeel in de Buitenbezittingen (zie hierboven) werd in Januarij 1873 het aantal in deze residentie bescheiden controleurs van 13 op 14 gebragt.

Voorstellen tot verbetering der organisatie van het politiewezen ter hoofdplaats zijn in behandeling. In de afdeeling Lematang Ilir en Pasoemahlanden is in 1873 het inlandsche personeel uitgebreid met een demang-politie. De toestand der politie in de binnenlanden wordt over het algemeen als vrij voldoende opgegeven.

Voor den kapitein en den luitenant der Chinezen ter hoofdplaats en voor het hoofd en onderhoofd der Arabieren aldaar werden door den resident nieuwe instructien vastgesteld (*Javasche Courant* van 18 October 1872). Onlangs zijn ook vestigingen van vreemde Oosterlingen buiten de hoofdplaats erkend, door de aanwijzing van wijken voor Chinezen te Tebing-Tinggi, Lahat en Moeara Doea (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 72).

Banka. In het inlandsch bestuur dezer residentie werd vereenvoudiging gebragt door de opheffing (Januarij 1873) van twee kleine batinschappen (onderdistricten) met namen Ajer Bara en Sekka. Het eerste werd ingedeeld bij het onderdistrict Ajer Nangka, het andere bij het onderdistrict Pandji.

De luitenant der Chinezen te Koba werd, wegens laakbare handelingen, als zoodanig ontslagen. Daarentegen erlangde de luitenant-Chinees te Toboali den titulairen rang van kapitein, als belooning voor aan den lande bewezen goede diensten.

Ofschoon de jaarlijks voor den mijn-arbeid aangebragt wordende Chinesche nieuwelingen, meerendeels behoorende tot de heffe hunner natie, streng toezigt noodig maken, kunnen de bestaande politiemiddelen toereikend heeten.

Billiton. De door het eervol ontslag van den depati van Billiton opengevallen betrekking van eerste inlandsch hoofd in dit gewest, wordt volgens een Indisch besluit van 29 Maart 1873, vooreerst niet vervuld, met het oog op de omstandigheid dat welligt zonder bezwaar tot eene opheffing van dat ambt zal kunnen worden overgegaan, waaromtrent na verloop van een jaar berigt wordt ingewacht van den adsistent-resident.

In de dienst der kruispraauwen die door den depati onder anderen tot wering van zee- en strandroof plagten onderhouden te worden, zal nu moeten worden voorzien door de beide in dit gewest gestationeerde gewapende booten der gouvernementsmarine.

Bij een Indisch besluit van 17 September 1872 werd het landschap Dindang tot een afzonderlijk district verheven, en in verband daarmede het aantal districtshoofden van 6 op 7 gebragt.

Het personeel op het bureau van het hoofd van gewestelijk bestuur werd vermeerderd met een klerk, tevens griffier bij den landraad ter hoofdplaats.

Wegens de groote toename van het aantal Chinesche immigranten is de luitenant dier natie ter hoofdplaats voor zooveel noodig gewaarschuwd tegen het te ligtvaardig uitreiken van verklaringen, dat de nieuw aangekomenen voldoende middelen van bestaan bezitten of die door werkzaamheid kunnen verkrijgen.

De politie wordt behoorlijk uitgeoefend.

Riouw. Het gebied dezer residentie heeft in Mei 1873 eene wijziging ondergaan door de verheffing van hare onderhoorigheden ter Sumatra's Oostkust tot een zelfstandig gewest (zie hooger onder *Sumatra's Oostkust*).

Het aantal bezoldigde Chinesche hoofden in den Lingga-Riouw archipel zal in 1874 vermeerderd worden met één luitenant ten behoeve der afgelegen Natoena-Tambelan- en Anambas-eilanden, uitmakende de afdeeling Poeloe-Toedjoe. De handhaving der politie onder de Chinezen in het rijk van Lingga-Riouw, welke lieden gouvernementsonderdanen zijn, baart veel moeite, ofschoon het toezigt aanmerkelijk is verbeterd sedert de indienststelling in 1871 van onderdistricts- (zoogenaamde soengei-) hoofden. Zie 't vorig verslag, bladz. 61.

De politie der vorsten van Lingga en Riouw over hunne onderdanen is slecht, hetgeen aanleiding geeft dat het Europeesch bestuur meermalen tusschenbeide moet komen.

Wester-afdeeling van Borneo. Het bestuur over de Chinezen bleef op den ouden voet en was redelijk voor zooveel de bezoldigde, slecht wat de onbezoldigde hoofden betrof. Het wordt meer en meer moeijelijk voor deze laatste betrekkingen geschikte personen te vinden.

Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo. In verband met de intrekking van de militaire bezettingen te Kahaijan (afdeeling Groote Daijak) en Tabanio (afdeeling Tanah Laut), waardoor het burgerlijk gezag aldaar uit handen der daarmede belaste militaire kommandanten is overgegaan op het civiel bestuur, werd — in afwachting eener definitive regeling van het bestuur in deze residentie — een ambtenaar op non-activiteit ter beschikking van den resident gesteld, ten einde met het bestuur van laatstgenoemde afdeeling te worden belast. Het beheer der afdeeling Groote Daijak werd voorloopig toevertrouwd aan den waarnemenden civilen gezaghebber der afdeeling Kleine Daijak. Sedert is het aantal controleurs in deze residentie met twee vermeerderd, waarvan één voor de afdeeling Tanah Laut en één voor de afdeeling Riam Kiwa en Riam Kanan (Januarij 1873).

Celebes. In de administrative indeeling van dit gouvernement (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 76), zijn in de laatste jaren herhaaldelijk wijzigingen gebragt met het doel om inlandsche bestuurs-afdeelingen zamen te voegen en zoo doende een geringer aantal hoofden te verkrijgen, doch aan deze eene betere bezoldiging te kunnen geven. In 1872 werden andermaal stappen in die rigting gedaan. In de

---

(1) Zie omtrent het afstaan van het geheele eiland Bengkalis aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, de noot op blz. 15 hiervoren.

onderafdeeling Maros (Noorderdistricten) werden de regentschappen Sindang en Toerikali-landen tot één zamengesmolten, met behoud van laatstbedoelden naam, doch met afscheiding daarvan van het glarangschap Sodiang, hetwelk bij het regentschap Tanralili gevoegd werd. Tevens werd in beginsel besloten, van iedere zich voordoende gelegenheid gebruik te maken, ten einde de zeven regentschappen, die thans nog het gebied van bedoelde onderafdeeling uitmaken, tot drie zamen te voegen (Mei 1872).

In de afdeeling Zuiderdistricten werd het landschap Tino, welks hoofd (glarang) ontslag uit de dienst had gevraagd, als zelfstandig glarangschap opgeheven en ingelijfd bij het regentschap Bonthain (April 1872).

Overigens werd van de gelegenheid, dat de hoofden (glarangs) van eenige tot de hoofdplaats Makassar behoorende kampongs, ontslag uit hunne betrekking vroegen, gebruik gemaakt om ook hun ambt op te heffen. Nadat gebleken was, dat de bevolking daartegen geen bezwaar had, zijn een zestal der bedoelde kampongs vereenigd onder een hoofd, wien de titel van kapitein der Makassaren is gegeven. Van twee dezer kampongs werden de glarangs nog in het bezit van hun titel en inkomen gelaten, doch te gelijker tijd bepaald, dat zij na hun overlijden vervangen zullen worden door mindere beambten, onder den gebruikelijken naam van »sergeanten" (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 181).

Het aantal controleurs in dit gouvernement werd met één vermeerderd voor de afdeeling Tello (Januarij 1873).

Omtrent de politie wordt aangeteekend gevonden, dat deze, als grootendeels berustende bij onbezoldigde kampongshoofden, door de onverschilligheid van dezen zeer veel te wenschen overlaat.

Menado. In 't laatst van 1872 werd door het Opperbestuur magtiging verleend tot het vaststellen in verband met de bewilliging der vereischte fondsen bij de Indische begrooting voor 1873 eener nieuwe inrigting van het bestuur in de afdeeling Gorontalo, en zulks in verband met de voorgenomen invoering overeenkomstig den wensch der betrokken radja's en rijksgrooten (aan wie tot dus ver het regt van zelfsbestuur was gelaten), van 's Gouvernements regtstreeksch gezag in de tot die afdeeling behoorende landschappen Gorontalo, Limbotto, Bone, Attingola en Boalemo.

De bedenkingen aanvankelijk hier te lande tegen de voorgenomen bestuurs-inrigting geopperd (zie het verslag van 1870, bladz. 46) hadden opgehouden te bestaan, sedert gebleken was, dat de reorganisatie, bestemd om een einde te maken aan het wanbestuur en de afpersingen der hoofden, van zelf zal leiden tot geregelde en volledige heffing der belastingen, en bij gevolg tot behoud van het gewenschte evenwigt tusschen de ontvangsten en uitgaven.

Volgens de goedgekeurde voorstellen zal het bestuur in genoemde landschappen (welke in 5 onderafdeelingen en 12 districten zullen worden verdeeld) worden ingerigt op gelijken voet als in de Minahassa; de afdeeling wordt door den adsistent-resident, de onderafdeelingen elk door een controleur bestuurd, aan het inlandsch districtsbestuur, bestaande uit een districtshoofd en een tweede hoofd, in de landtaal marsaoli en malaäpoeloe genoemd, benevens een schrijver, wordt eene vaste bezoldiging uit 's lands kas toegekend tegen opheffing der bevoegdheid om van de bevolking heerendiensten of opbrengsten te vorderen. De hun thans aankomende dapoer-belasting zal dien ten gevolge ten bate komen van het Gouvernement.

De dorpshoofden (taoedaäs) blijven, als vroeger, door de bevolking gekozen worden; terwijl het Europeesch bestuur zich ook niet inlaat met de aanstelling van de mindere districts- en dorpsbeambten.

Aan de dorpshoofden zal 10 pct. van de door hen voor den lande geïnde belasting als collecteloon worden toegekend, uitmakende het bedrag dat tot dus ver tusschen de districts- en dorpshoofden werd verdeeld. Hun zal voorts de beschikking worden gelaten over de diensten der belastbare hoofden van huisgezinnen hunner negorijen gedurende vijf dagen van het najaar, ter bewerking hunner rijst en miloe- (maïs-) velden.

De tenuitvoerlegging dezer reorganisatie werd in de eerste maanden van 1873 in Indie nog voorbereid.

In het overig deel der adsistent-residentie Gorontalo, bestaande uit de landschappen Bwool, Kaidipan, Bolangitang, Bintaoena en Bolang-oeki langs de noordkust van Celebes en uit de landschappen Mouton, Tomini, Tinombo, Kasimbar, Toriboeloe, Amfibaboe, Parigi, Saoesoe, Posso, Todjo en Bongka langs de bogt van Tomini blijft 's Gouvernements gezag zich bepalen tot een meer of minder beteekenend toezigt en tot de heffing althans wat de landen langs de noordkust betreft, van zekere contributie. Door de staatjes langs de Tomini-bogt was wel is waar mede het verlangen te kennen gegeven om onder direct gouvernementsbeheer te worden gebragt, doch daar de Regering het ongeraden achtte voor alsnog tot eene verdere uitbreiding van gezag over te gaan, is aan dat verlangen geen gehoor gegeven.

Amboina. In de onlangs (Januarij 1873) voor de Buitenbezittingen toegestane vermeerdering van vijf controleurs (zie bladz. 90 hiervoren) werd ook één voor deze residentie begrepen en wel voor het bestuur in de afdeeling Elpapoetihbaai (Ceram).

§ 2. *Bijzondere onderwerpen van politie of van plaatselijk belang.* (1)

Straatverlichting. Omtrent de uitvoering van het in het vorig verslag vermelde voornemen om, althans op de voornaamste der daar genoemde plaatsen, de straatverlichting niet langer van gouvernementswege te bekostigen, maar ten laste der ingezetenen te brengen, door van deze eene hoofdelijke belasting te heffen, berekend naar den maatstaf van ieders vermoedelijk inkomen, zijn in Indie nog overwegingen aanhangig. Eene voorziening van dien aard is te meer wenschelijk nu door de opheffing der hier en daar bestaan hebbende zoogenaamde stedelijke kassen (zie bladz. 86 hiervoren) de voorziening in deze plaatselijke behoefte te Soerabaja geheel en te Samarang ten deele voor rekening van den lande is gekomen; terwijl ter laatstgenoemde plaatse de vrijwillige bijdragen van ingezetenen sedert afgenomen zijn.

Omtrent de voor beide plaatsen ingekomen aanvragen om concessie tot gasverlichting, hoedanige verlichting tot nog toe alleen te Batavia en te Pasoeroean bestaat, zijn voor alsnog geene nadere mededeelingen te doen.

Krachtens de in 1859 verleende gas-concessie voor Batavia wordt aan de betrokken maatschappij voor de straatverlichting te dier plaatse jaarlijks uit 's lands kas f 60 000 betaald, welke som volgens de overeengekomen afdalende reeks vermindert, naar het gelang het debiet van gas toeneemt. Ten gevolge van het van lieverlede vermeerderd gebruik, waardoor het jaarlijksch debiet voor publieke en particuliere gebouwen van af 1873 boven de f 216 000 zal klimmen, is met dat jaar de eerste subsidie-vermindering ad f 15 000 ingetreden. Buiten de straatverlichting werd in 1870 te Batavia aan gas verbruikt voor eene som van f 199 817 en in 1871 (toen, met uitzondering als voren, ruim 592 376 kub. meters gedebiteerd werden) voor eene som van f 207 332.

Schutterij-kassen. In het aanwezig zijn van niet onbelangrijke saldo's bij sommige schutterij-kassen vond de Indische Regering in 1872 aanleiding den directeur van binnenlandsch bestuur er op te wijzen, dat eene zuivere toepassing van de ter zake bestaande bepalingen medebrengt, dat bij de eerstvolgende herziening van het tantum der plaatselijke contributie, deze in evenredigheid tot de werkelijke behoefte verminderd worde. Voor de contribuabelen te Cheribon werd dien ten gevolge in Februarij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 39) de bijdrage aan de schutterijkas tot op de helft verminderd.

Zie overigens het aangeteekende omtrent deze kassen, op bladz. 86 hiervoren.

Prostitutie. De vraag of de maatregelen noodig tot wering der schadelijke gevolgen die uit de prostitutie voortvloeijen, behooren uit te gaan van den algemeenen, dan wel, krachtens art. 72 Regeringsreglement, van den ge-

(1) Zie ook het medegedeelde op bladz. 78 hiervoren onder de paragraaph: „*Gewestelijke en plaatselijke verordeningen*".

westelijken wetgever, werd door de Indische Regering in laatstbedoelden zin beslist. Van het denkbeeld om het desbetreffend reglement van 1852 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1255), even als vroeger, bij gouvernementsbesluit in eenig gewest, waar het nog niet in werking was, van toepassing te verklaren, werd dan ook afgezien, doch aan de betrokken residenten (ditmaal die van Riouw en Timor) opgedragen (Januarij 1872) het nemen van voorzieningen bij gewestelijke of plaatselijke keur.

Begraafplaatsen. Als een onderwerp betreffende, waarvan de regeling volgens de aangenomen beginselen behoort tot de wetgevende bevoegdheid der hoofden van gewestelijk bestuur, werd in Junij 1872 (*Indisch Staatblad* n°. 104) door den Gouverneur-Generaal ingetrokken en buiten werking gesteld de ordonnantie van 5 December 1855 (*Indisch Staatsblad* n°. 77), houdende aanwijzing van bepaalde plaatsen binnen den omtrek van de stad en voorsteden van Batavia, voor het begraven van lijken van inlanders en met dezen gelijk gestelden. De vaststelling van een nieuw reglement werd mitsdien overgelaten aan den resident van Batavia.

Uitroeijing van wilde dieren. De in een negental gewesten van Java genomen proeven met de aanwending van valeriaan-wortel als lokmiddel tot het vangen van wilde dieren (zie het verslag van 1870, bladz. 47), hebben weinig bevredigende uitkomsten opgeleverd, doch kunnen, althans voor enkele gewesten, niet als afdoend worden beschouwd, omdat hier en daar, te gelijk met den bedoelden wortel ook ander lokaas was gebezigd. Intusschen is geen voldoende grond gevonden om de proeven te herhalen, en dit te minder wegens het voorhanden zijn in Indie zelf van zekeren wortel die gezegd wordt eene bedwelmende kracht uit te oefenen op wilde dieren en door tijgers en wilde varkens gaarne genuttigd te worden. (Zie voor eene opgaaf van het verlies aan menschenlevens door wilde dieren, bijlage A, n°. 15.)

Gebruik van wegen. Om gelijke reden als in de vóórlaatste rubriek bedoeld, werd door de Indische Regering in Maart 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 66) de vaststelling van nieuwe bepalingen op het gebruik der wegen 1ste klasse in de residentie Batavia en op het gebruik van paarden en rijtuigen aldaar, ter vervanging van die in *Indisch Staatsblad* 1858, n°. 107 en 1853, n°. 100, overgelaten aan den resident van Batavia, met intrekking voor zoo veel noodig van de zoo even aangehaalde regeringsbeschikkingen.

Vervoer van inlanders naar vreemde havens. Bij de ordonnantie van 13 October 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 179), waarover nader in hoofdstuk **K**, afdeeling III, § 2, van dit verslag, werden voorschriften uitgevaardigd, in acht te nemen bij het vervoer van inlanders uit Nederlandsch Indie naar vreemde havens. Die regeling bevat voorschriften die uit een sanitair oogpunt noodig zijn gebleken en heeft verder de strekking om onder andere de weinige voorzorgen en ook de kwade praktijken te doen ophouden waaraan de Nederlandsch-Indische bedevaartgangers op hunne reizen naar Arabie plagten te zijn blootgesteld.

II. PERSOONLIJKE DIENSTEN.

§ 1. *Java en Madura.*

Eene uitvoerige aantooning betreffende de in elk gewest gedurende 1872 door de inboorlingen verschuldigde en van hen gevorderde persoonlijke diensten, ten vervolge op soortgelijk overzigt bij 't vorig verslag gevoegd, wordt aangetroffen in bijlage K hierachter. Zij doet zien dat het totaal heerendienstpligtigen in de gouvernements-residentien van Java en in de afdeeling Pamakassan (Madura) beliep 2 206 737 tegen 2 192 884 in 1871, waaronder echter 467 402 en 478 543, die volgens de adat niet als volle heerendienstpligtigen konden worden aangemerkt, maar in stede van tot 52 dagen, slechts tot 26 of 13, sommigen ook tot 17 of 8 dagen dienst per jaar gehouden waren. (1) In 't geheel konden dien ten gevolge, de opgegeven totalen herleidende naar den maatstaf van volle heerendienstpligtigheid, gedurende 1872 52 dagen arbeid gevorderd worden van 1 922 642 en gedurende 1871 van 1 897 480 personen; het getal verschuldigde dagdiensten beliep derhalve in eerstgenoemd jaar 99 977 384 en in 1871 98 669 007. Intusschen werd in elk dier jaren over nog niet $^1/_3$ gedeelte dier diensten beschikt. Het navolgend aantal dagdiensten werd namelijk gepraesteerd:

---

(1) In de omstandigheid dat bij de jongste vijfjarige herziening der persoonlijke diensten van den inlander (Indisch besluit van 7 Junij 1870, n°. 1) het bij de regeling van 1864 gehuldigd beginsel, dat de heerendienstpligtigheid rust op den grond en niet op den persoon, minder op den voorgrond is gesteld, meende de commissie tot onderzoek van het verslag van 1871 (zie blz. 1 van haar rapport, zitting 1872-1873, **28**, n°. 2) zekere klimmende onzekerheid bij den kolonialen wetgever te zien met opzigt tot den grondslag der heerendienstpligtigheid. Stelde men laatstelijk het genoemde beginsel minder op den voorgrond, welk ander, vraagt de commissie, trad daarvoor in de plaats? De opmerking zij vergund dat het bedoelde beginsel waar het in toepassing is gekomen, niet is losgelaten; slechts in zoover werd dat beginsel thans minder op den voorgrond gesteld, dat daar waar in zwang zijnde gebruiken of instellingen een anderen grondslag aanwezen, zoodanige afwijkingen — soms verschillend voor de onderdeelen van één zelfde gewest — voorloopig werden erkend en bestendigd. Verg. ook hetgeen in 't vorig verslag (blz. 63 kolom 2 onderaan) is aangeteekend omtrent het verschil in den feitelijken toestand ten deze.

JAREN.	BIJZONDERE DIENSTEN.			Algemeene diensten aan openbare werken van algemeen nut, waarbij het belang der inlandsche bevolking regtstreeks betrokken is. (*b*)		TE ZAMEN. (*c*)	AANMERKINGEN.
	Bezetten van wachthuizen.	Diensten bij de inlandsche hoofden.	Diensten van anderen aard. (*a*)	Voor onderhoud.	Voor eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing.		
1872	7 170 779	5 862 648	3 612 549	10 232 150	2 692 964		
	16 645 976			12 925 114		29 571 090	
1871	7 281 610	6 717 141	3 714 825	10 427 903	3 053 238		
	17 713 576			13 481 141		31 194 717	

(*a*) In bijlage K hierachter en bijlage J van 't vorig verslag onder 8 rubrieken gesplist opgegeven.

(*b*) Behalve de eigenlijk in deze kategorie vallende werken aan wegen, bruggen, dijken, dammen en waterwerken, wachthuizen, bazaarloodsen, enz., zijn daaronder voorloopig nog gerangschikt die aan passangrahans, districtsgevangenissen en inlandsche schoollocalen: wat deze laatste gebouwen betreft alleen ingeval daarin van gouvernementswege geheel kosteloos onderwijs wordt gegeven.

(*c*) Het zal wel geen opmerking behoeven dat de hier en hooger vermelde cijfers niet de *gemeentelijke* diensten omvatten, die, behoudens toezigt dat ze binnen de billijke grenzen blijven, aan geene regtstreeksche regeling van bestuurswege zijn onderworpen.

Bij de in Indie in behandeling zijnde fundamentele herziening der verordeningen op de heerendiensten is ook het denkbeeld in overweging genomen (verg. het vorig verslag blz. 63), om de bijzondere diensten, die den inlander het meest in de geregelde uitoefening van zijn bedrijf belemmeren, af te schaffen tegen invoering van een aequivalent voor de meerdere uitgaven, welke het gevolg dier afschaffing zouden zijn.

Tot de bijzondere diensten die den meesten omvang hebben, behooren die voor het bezetten van wachthuizen en die bij de inlandsche hoofden. Ten aanzien der eerste wordt overwogen, of ze niet geheel of gedeeltelijk door gemeente-patrouilles zouden zijn te vervangen; omtrent het denkbeeld eener geheele afschaffing van de diensten bij de inlandsche hoofden zijn, ook naar aanleiding van dezerzijdsche aanschrijvingen, in den aanvang van 1873 nader opzettelijk de adviesen gevraagd der hoofden van gewestelijk bestuur.

Ter aanvulling van vroegere mededeelingen omtrent deze pantjèndiensten sedert zij bij de ordonnantie van 26 September 1867 (*Indisch Staatsblad* n°. 123) beperkt werden door de aanwijzing van een vast aantal heerendienstpligtigen in verhouding tot den rang der hoofden en ambtenaren (zie o. a. het verslag van 1869, blz, 48, en dat van 1872, blz. 63), worden aan de algemeene mededeelingen der residenten omtrent de werking der heerendienstregelingen in hun gewest (over 1869, 1670 en 1871) nog de volgende bijzonderheden ontleend.

In de Preanger regentschappen hadden de inlandsche hoofden van meer dan eene zijde te kennen gegeven, tegen geldelijke tegemoetkoming, gaarne afstand te willen doen van hunne pantjèndiensten, wier afschaffing de resident, om in het vorig verslag vermelde reden (de ongelijkmatige druk die daardoor op de overige heerendienstpligtigen komt te rusten) eene wenschelijke zaak acht.

Ook de resident van Bantam acht het aanbevelenswaardig de pantjèndiensten geheel af te schaffen, »omdat zij niet ten bate der bevolking komen, door haar als de zwaarste diensten worden beschouwd, en niet op het algemeen maar op een bepaald aantal individuen drukken." Daarbij komt dat de weg voor kwade praktijken door de tegenwoordige regeling geopend blijft.

Om die reden betreurt ook de resident van Pekalongan, dat in 1867 de diensten aan de hoofden niet geheel zijn afgeschaft.

Eveneens wordt door den resident van Rembang gewezen op de moeijelijkheid, zoo niet onmogelijkheid om na te gaan, of de inlandsche hoofden ook meer pantjèns voor zich doen uitkomen dan hun wettig zijn toegekend.

Voor Probolinggo wordt gezegd, dat de inlandsche hoofden met genoegen de diensten te hunnen behoeve zouden zien afschaffen, indien zij daarvoor behoorlijk wierden schadeloos gesteld.

Omtrent Madura wordt berigt dat de dienst bij de inlandsche hoofden het meest, en zeer veelvuldig wordt afgekocht. Het is in die residentie volstrekt geen vreemd verschijnsel geweest dat men 75 cent daags voor een plaatsvervanger betaalde en zelfs voor dien prijs niemand bekomen kon, vooral wanneer de zout-aanmaak in Boender aan den gang was. Het moet bij deze kategorie van diensten op Madura ook niet vreemd zijn, dat een gegoed landbouwer ze voor een geheel jaar te gelijk afkoopt.

Werd reeds vroeger uit Bantam gemeld (zie het verslag van 1869, bladz. 48), dat de regent van Lebak van het vorderen van pantjèns geheel had afgezien, sedert is gebleken dat de districtshoofden in die residentie een minder aantal vorderen dan hun is toegestaan.

Ten einde eene bestaande, doch in de jongste heerendienstregeling van 7 Junij 1870 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2332) niet genoemde bijzondere dienst, waarin tot dusver op verschillende, minder regelmatige wijze werd voorzien, gelijkvormig en op wettige wijze te regelen, werden daaromtrent bij een besluit van 18 Februarij 1873, n°. 5, de noodige bepalingen vastgesteld. Het gold de hulp te verleenen bij het vervoeren van rijtuigen

van gouvernements-reizigers langs steilten Volgens deze aanvullingsregeling (1) worden de bedoelde diensten bij zulke steilten langs de groote post- en binnenwegen, waar wegens den aard van het terrein voor het afdalen, het voortstuwen of het optrekken van voertuigen hulp dringend noodig is, omgeslagen over de heerendienstpligtige bevolking der naastbij gelegen dessa's. Voor ieder weggedeelte wordt een maximum, alleen in geval van behoefte, op te roepen aantal heerendienstpligtigen vastgesteld. Zij die bij het overgaan van steilten zich van de hulp van heerendienstpligtigen wenschen te voorzien, betalen daarvoor 5 cent per man. Deze betaling is niet verschuldigd als bij overvaarten (verpachte en niet- verpachte) eene belooning voor hulp bij het af- en opgaan van het rijtuig reeds in de overvaartgelden begrepen is. Met de betrokken dessa's wordt van bestuurswege overeengekomen omtrent het voorzien in de voor deze dienst vereischte materialen (rotan, touw enz.)

Omtrent het in heerendienst verstrekken door de bevolking in Banjoewangi (waar de gouvernements-paardenposterij nog niet voor goed geregeld kan worden), van wagens en rijpaarden ten behoeve van gouvernements-reizigers (verg. het vorig verslag bladz. 63), wordt berigt, dat de voor deze dienst afgezonderde personen van andere diensten zijn vrijgesteld. De inkomsten der postpaardenkas worden bij het einde van elk jaar naar evenredigheid der gepraesteerde diensten onder hen verdeeld. Over 1872 werd aan deze heerendienstpligtigen zoo velen malen 86½ cent uitgekeerd, als zij met hunne paarden opgeroepen waren.

Bij het beramen eener meer gelijkmatige verdeeling der benoodigde algemeene diensten over de verschillende dessa's van eenig district, stuit men op het bezwaar dat de bijzondere diensten, welke over 't algemeen de zwaarste zijn, aan de meest nabij het werk gelegen dessa's moeten worden opgedragen. Die moeijelijkheid bestaat vooral voor de districten, wier hoofdplaats tevens de zetel is van het plaatselijk of gewestelijk bestuur en waar ten behoove der aldaar gevestigde inlandsche hoofden over een groot aantal dagdiensten moet worden beschikt. Inzonderheid deed zich deze moeijelijkheid gevoelen in het schaars bevolkte district Tjilatjap (Banjoemas), waar, ten gevolge van het groot getal bijzondere diensten, vooral ten behoeve der inlandsche hoofden ter hoofdplaats benoodigd, aan het onderhoud van wegen en bruggen heerendienstpligtigen uit het aangrenzende district Adiredjo, op een afstand van gemiddeld 15 palen, moesten worden te werk gesteld.

Nadat bij eene aanschrijving van den directeur van binnenlandsch bestuur van Maart 1872 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2575) aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura wenken waren gegeven omtrent een beleidvol beschikken over den heerendienstpligtigen arbeid, vooral wat betreft het bewaren eener goede verhouding in den afstand tusschen woonplaats en werk, werd bij het reeds in 't vorig verslag aangestipte gouvernementsbesluit van 14 Junij 1872, n°. 66, bepaald, dat de afstand binnen welken de heerendienstpligtigen voor openbare werken van algemeen nut, waarbij het belang der inlandsche bevolking regtstreeks betrokken is, zoo als: wegen, bruggen, dijken, dammen enz., kunnen worden opgeroepen, zoo min mogelijk zal overschrijden 8 palen of 2½ uur gaans, en dat in ieder geval de diensten, waarbij overnachting volstrekt onvermijdelijk is, als dubbele diensten in rekening zullen worden gebragt, onder dien verstande dat geen overschrijding van die grens mag plaats hebben dan op magtiging van den Gouverneur-Generaal, nadat voor ieder voorkomend geval zal zijn aangetoond, dat ook door de uitvoering van het werk over een langer tijdvak te verdeelen, het onmogelijk is zich aan die grens te houden, en met vrijlating voorts aan die hoofden van gewestelijk bestuur, om, wanneer geenerlei billijke regeling te treffen is, tot de uitvoering van het werk in vrijen arbeid het voorstel te doen. Ten opzigte van het vervoeren der voor die werken in heerendienst en zonder aanranding van den individuelen eigendom der bevolking aan te maken of te verkrijgen materialen, als: steenen, kalk, hout enz., werd verder bepaald, dat wanneer die materialen slechts op verre afstanden te verkrijgen zijn, dit transport van de eene dessa naar de andere zal overgedragen worden, zóódanig dat de heerendienstpligtigen in geen geval op grooteren afstand dan van 8 palen tot dat einde worden te werk gesteld.

Van de bij de bestaande heerendienstregeling nog behouden gebleven bevoegdheid om, zoo noodig, mits voor elk geval met bijzondere magtiging van den Gouverneur-Generaal, heerendienstpligtigen ook te bezigen voor andere landswerken dan die waarbij het belang van de inlandsche bevolking regtstreeks betrokken is, of die daaronder nog gerangschikt zijn (verg. het staatje hiervoren sub *b*), behoefde in 1872 evenmin als in de laatste jaren gebruik te worden gemaakt.

Waar de arbeid aan de wegen voor de betrokken bevolking te bezwarend bleek, kwam de Regering tusschenbeide, hetzij door het werk tijdelijk geheel in vrijwilligen arbeid te doen geschieden, zoo als bijv. in 1872 ten bate van de arme, zeer verspreid wonende bevolking van het district Gandasoelie (Preanger regentschappen), het geval was met het doen in orde brengen van een gedeelte transportweg tusschen Bandong en Tjikao, hetzij door den koelie-arbeid door veroordeelden tot dwangarbeid en voor het overige in daghuur te doen uitvoeren (verg. het aangeteekende onder »*Gevangeniswezen*" op bladz. 77 hiervoren).

De uitvoering van het plan tot oprigting van posten van veroordeelden tot dwangarbeid aan den weg van Banjoewangi naar Badjoelmati (zie 't vorig verslag bladz. 63) is van een nieuw onderzoek afhankelijk gesteld. Dit is mede het geval met de t. a. p. besproken wenschelijkheid om den last der bevolking te verligten bij het onderhoud van den grooten postweg van Samarang naar Demak.

Bezwarend waren de heerendiensten in 1872 voor de bevolking van het district Kertosono (Kediri), waar ten gevolge van eene dijkbreuk langs de Kediri-rivier, vele diensten voor bruggen en wegen vereischt werden.

Voor verdere bijzonderheden omtrent de uitvoering van werken aan wegen, bruggen, rivieren enz. zie men in het algemeen de betrekkelijke rubrieken in hoofdstuk L hierachter. Tevens blijkt aldaar dat nadere voorschriften zijn gegeven (April 1872) betreffende het onderhoud van wegen, waarvan de strekking o. a. is om verspilling van arbeid door heerendienstpligtigen te voorkomen.

Plaatsvervanging komt bij voortduring in alle gewesten voor. In het bijzonder wordt door de welgestelde landbouwers hiervan gebruik gemaakt. De opkomst van oude of half volwassen plaatsvervangers, daardoor in de hand gewerkt, is echter niet in het belang van het uit te voeren werk. Hier en daar vindt nog steeds onwettige afkoop plaats, ofschoon daartegen zooveel mogelijk wordt gewaakt.

In 't laatst van 1872 is nader last gegeven om, voor zooveel dit niet reeds mogt zijn geschied, alsnog speciaal aan de dessahoofden te doen ter hand stellen een in de landtaal geschreven kort en duidelijk overzigt van de voorschriften naar welke de vordering der heerendiensten geschiedt en van de regeling zelve, voor zooveel ieders onderhoorigheid aangaat.

De heerendiensten op de particuliere landen in West-Java worden beheerscht door het algemeen reglement betreffende die landerijen, vervat in *Indisch Staatsblad* 1836 n°. 19; die op de overige particuliere landerijen enkel door de oorspronkelijke verkoop-voorwaarden.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Nopens het gouvernement van Sumatra's Westkust wordt gemeld, dat sedert de afschaffing der misbruiken, die daar voorheen in zwang waren, zoo als heffingen in geld en het vorderen van zwaar en nutteloos werk, de groote druk der heerendiensten voor de bevolking is weggenomen en deze diensten tegenwoordig, in afwachting eener voorbereid wordende regeling bij algemeene verordening, bestaan in: het onderhoud van wegen en bruggen, de bewaking van gouvernementsgebouwen, het doen van wachten en patrouilles in het belang der openbare veiligheid en het

(1) Zie voor eene vroegere aanvulling der algemeene regeling van 7 Junij 1870, voor zooveel betreft het bouwen enz. in heerendienst van schoollocalen het in 't vorig verslag blz. 64 vermelde Indisch besluit van 21 December 1871 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2515).

vervoer van in dienst reizende landsdienaren en van gouvernementsgoederen. Verder is aan de bezoldigde inlandsche hoofden eenig wachtvolk toegestaan in verhouding tot hun aanzien en het zielental hunner onderhoorige bevolking. Ook kunnen door de hoofden enkele kleine huisselijke diensten bij wijze van heerendienst gevorderd worden. Voor het overige is de bevolking haren hoofden behulpzaam in het bewerken der velden en het bouwen enz. hunner woningen.

Het stellen van plaatsvervangers komt veel voor, maar geheel buiten tusschenkomst van het bestuur.

Omtrent het ter hoofdplaats bestaande afkoopfonds is, buiten het hiervoren (bladz. 86) aangeteekende, over 1872 niets naders vermeld gevonden.

De heerendienstpligtigen in een viertal afdeelingen der Padangsche Bovenlanden hadden in Mei en Junij 1872 in grooten getale op te komen (gedurende 24 dagen gemiddeld 5700 man daags) voor herstellingen aan den weg tusschen Padang-Pandjang en Padang, waarvan het gedeelte in de zoogenaamde kloof der Batang Amei door een zwaren bandjir was ingestort. Als tegemoetkoming werd aan de opgeroepenen dagelijks één katti rijst per hoofd verstrekt, terwijl ook gelden en materialen werden beschikbaar gesteld voor den aankoop of aanmaak van gereedschappen. Voor geneeskundige hulp was gezorgd door de plaatsing bij het werk van twee doctors-djawa. Bijzondere vermelding verdient de ijver en volharding door de bevolking bij dit werk aan den dag gelegd. De herstelling, waartoe, onder behoorlijk toezigt, tevens een 80-tal dwangarbeiders waren aangewezen, ten einde dáár gebezigd te worden, waar zij de verrigtingen der heerendienstpligtigen het best konden in de hand werken, liep dan ook in veel korter tijd af dan aanvankelijk mogelijk was geoordeeld. Volgens een ter zake ingekomen verslag van den gouverneur van Sumatra's Westkust (in zijn geheel opgenomen in de *Javasche Courant* van 30 Julij 1872), was die uitkomst voornamelijk te danken »aan den boven allen lof verheven ijver van de bevolking en hare hoofden".

In de adsistent-residentie Benkoelen, waar de persoonlijke diensten beheerscht worden door de regeling in *Indisch Staatsblad* 1869, n°. 79, (verg. het verslag van 1870, bladz. 50) wordt als de zwaarste dienst beschouwd het onderhoud van de groote communicatiewegen, die telkens veel te lijden hebben van den regen, terwijl door de schaarschte der bevolking het aandeel van elken dienstpligtige in dezen arbeid vrij beduidend is.

Van de 472 516 dagdiensten hier in 1872 door heerendienstpligtigen verrigt, vorderde alleen het onderhoud der wegen er 434 960, behalve nog 12 456 besteed aan het maken van een nieuwen weg in de Pasoemah Oeloe Manna. De overige diensten waren schier uitsluitend benoodigd voor het vervoer van gelden en goederen van den lande en van in dienst reizende landsdienaren. Van de 27 657 heerendienstpligtigen had ieder in 1872 voor de opgegeven diensten (dus ongerekend de gemeentelijke en die volgens de landsinstellingen aan de volkshoofden verschuldigd) gemiddeld 17 dagen op te komen. De bediening der overvaarten, die, in strijd met het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1869, n°. 79, op vele plaatsen nog in heerendienst geschiedt, eischt eene nadere voorziening, waartoe voorstellen in behandeling zijn. Overigens rust, volgens berigt van den adsistent-resident, op de bevolking ook het overbrengen van brieven.

Omtrent het ter hoofdplaats bestaande stelsel van afkoop der heerendiensten (zie het vorig verslag blz. 64) worden definitive voorstellen te gemoet gezien. Uit het door dien afkoop gevormde zoogenaamde sjoeran-fonds wordt het bouwen van wachthuizen en het onderhouden en vernieuwen van bruggen bekostigd. Ook het wachtvolk en de mandoors belast met het toezigt op de wegen ter hoofdplaats worden uit dit fonds betaald. Het onderhoud der bedoelde wegen geschiedt door veroordeelden tot dwangarbeid.

Met opzigt tot de heerendiensten in de Lampongsche districten, geregeld bij *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 137, wordt berigt, dat in de registers naauwkeurig aanteekening wordt gehouden van alle mutatien onder de dienstpligtigen en het aandeel van ieder hunner in de verschillende diensten. Ieder jaar na afloop van den rijstoogst, in de maand Junij, wordt dit aandeel op nieuw geregeld in verband met de verhuizingen, die in het afgeloopen jaar hebben plaats gehad. In 1872 kwam ieder heerendienstpligtige gemiddeld uit voor het werk aan de wegen, 16 dagen; voor het vervoer van 's lands goederen en dienaren, 3 dagen Onderlinge afkoop komt bij voortduring veelvuldig voor. Dikwerf wordt voor afkoop van één dagdienst tot f 1 betaald.

Aangaande de residentie Palembang en de adsistent-residentie Billiton is alleen aangeteekend gevonden, dat voorstellen tot regeling van de persoonlijke diensten der inboorlingen bij algemeene verordening, in behandeling zijn.

In de residentie Banka, waar, volgens de regeling in *Indisch Staatsblad* 1868, n°. 78, onder andere het vervoer van goederen en gelden van den lande en van in dienst reizende landsdienaren slechts dan eene heerendienst uitmaakt, wanneer zulks over land plaats heeft, geschiedt dit transport in het belang der heerendienstpligtigen steeds zoo veel mogelijk over zee. Het laden en lossen van schepen heeft thans bijna uitsluitend in vrijwilligen arbeid plaats. Na veel moeite is men eindelijk tot dien gewenschten toestand gekomen. De brievenpost blijft nog wel de meeste dagdiensten vorderen, maar is evenmin bezwarend als het onderhouden van de wegen.

Van de onder regtstreeksch gouvernementsgezag staande inboorlingen der residentie Riouw en onderhoorigheden mogen, ingevolge de ordonnantie van 28 December 1866 (*Indisch Staatsblad* 1867, n°. 1) geene andere persoonlijke diensten, beloond of onbeloond, gevorderd worden anders dan tot wering van rampen van hooger hand of tot afwending van algemeen gevaar.

Hetzelfde is bepaald (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 25) ten opzigte van de inboorlingen in de Wester-afdeeling van Borneo, voor zooveel deze onder regtstreeksch gezag staan van de Nederlandsch-Indische Regering. Echter meldt de resident dat in de afdeelingen Sambas en Montrado door de bedoelde ingezetenen voor een gedeelte gezamenlijk met de aan de vorsten onderworpen bevolking de wegen in die afdeelingen onderhouden en dat die diensten berekend worden voor elken dienstpligtige nog geen 6 dagen arbeid in het jaar te vereischen.

Bij het overwegen van voorzieningen tot wettelijke regeling der in sommige districten van dit gewest van de Chinezen gevorderde verpligting bij wege van belasting, tot het onderhoud der wegen aldaar (verg. het verslag van 1870, bladz. 50) is onderzocht, of die verpligting niet beter ware opgeheven en aan de bedoelde lieden een hooger hoofdgeld opgelegd. Dit denkbeeld is evenwel moeijelijk te verwezenlijken, omdat reeds het tegenwoordig bedrag van f 3, dat blijkens *Indisch Staatsblad* 1858, n°. 9, van elken in deze residentie gevestigden mannelijken Chinees als hoofdgeld geheven wordt, in vele gevallen niet dan met moeite geïnd wordt, wegens den over 't algemeen weinig vermogenden staat der belastingschuldigen en de overigens in dit gewest reeds bestaande heffingen (pachten, consumtieregt op tabak en zoutmonopolie).

Eene organieke regeling der heerendiensten in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo is nog in overweging. Intusschen is bij gouvernementsbesluit van 25 Junij 1872, n°. 22, een einde gemaakt aan het oproepen van heerendienstpligtigen voor de burgerlijke openbare werken in dit gewest, welke dienst trouwens door het betalen van genoegzaam uitlokkende loonen ter verkrijging van vrijwillige koelies, reeds tot de zeldzaamheden behoorde. Bij de meerdere ongezindheid der bevolking om vrijwillig hare diensten te verleenen, waar het geldt den arbeid aan militaire bouwwerken, achtte de Indische Regering het echter raadzaam voor deze bouwwerken bij gebleken volstrekte onmogelijkheid om vrijwillige koelies te bekomen, zich de bevoegdheid tot oproeping van heerendienstpligtigen voor te behouden, met toezegging nogtans aan de zoodanigen van dezelfde betalingen als plaatselijk aan vrijwillige arbeiders worden te goed gedaan.

Overigens hebben de betaalde diensten in deze residentie hoofdzakelijk bestaan in het vervoeren van landsdienaren en gouvernementsgoederen. Zonder betaling werden verrigt wachtdiensten, diensten ten behoeve van inlandsche hoofden, en — in de meeste afdeelingen — ook werken aan bruggen en wegen.

Vóór eenigen tijd was men met den resident te rade gegaan nopens de vraag, of niet volgens de onder het vroegere vorstenbestuur bestaan hebbende gewoonte, tot eene afkoopbaarstelling der heerendiensten zou kunnen worden overgegaan. Het bleek echter dat de in der tijd in zwang geweest zijnde regeling geen navolging verdiende. De afkoop bestond namelijk in het opbrengen van een verhoogd hoofdgeld (*nadar*), in tegenstelling van het gewone hoofdgeld (*baktin*). De *nadar*, die alleen door de meer gegoeden en begunstigden werd betaald, kwam echter geheel ten voordeele van den vorst, zonder dat het quantum van den te praesteren arbeid voor de overige dienstpligtigen die de nadar niet betaalden, verminderd werd, waarvan het gevolg was dat deze den druk der diensten slechts des te sterker gevoelden. Reden genoeg voor de Regering om van het denkbeeld af te zien.

Omtrent de heerendiensten in het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden, die voor alsnog beheerscht worden door de regeling in *Indisch Staatsblad* 1868, n°. 19, zijn over 1872 geene bijzonderheden gemeld.

Betreffende de overige buitenbezittingen zijn omtrent het behandelde onderwerp mede geen berigten ontvangen. Welke heerendiensten de bevolking in de residentie Monado, volgens de voorloopige regeling in *Indisch Staatsblad* 1870, n°. 85, zoowel voor het Gouvernement als voor hare eigen hoofden te verrigten heeft, kan blijken uit 't verslag van 1870, bladz. 51. Voor de residentie Amboina (de afdeeling Banda uitgezonderd) zijn, ingevolge *Indisch Staatsblad* 1869, n°. 91 (zie mede t. a. p.) als eenige (gouvernements-) heerendiensten, buiten de gevallen van wering van rampen van hooger hand en afwending van algemeen gevaar, slechts behouden gebleven de onvermijdelijk noodige voor het onderhoud der wegen en bruggen, strekkende tot verkeer tusschen de verschillende negorijen. In de afdeeling Banda worden geene heerendiensten ten behoeve van het Gouvernement gevorderd (*Indisch Staatsblad* 1866, n°. 42), evenmin in de residentien Ternate en Timor (*Indisch Staatsblad* 1866, n° 41 en 68), in Ternate alleen eenige diensten der sultansonderdanen uitgezonderd (vergelijk hieromtrent het verslag van 1871, bladz. 66).

III. Landelijke inkomsten; bedrijfsbelasting.

§ 1. *Landelijke inkomsten.*

Java en Madura.

Landrente. De nieuwe landrente-regeling, in afwachting der later aan te nemen definitive grondslagen (verg. het verslag van 1871, bladz. 67), bij ordonnantie van 3 April 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 66) voor de gouvernementsresidentien op Java (de Preanger regentschappen, waarover lager, uitgezonderd) en de afdeeling Pamakassan op Madura vastgesteld (zie het vorig verslag bladz. 65), onderging kort vóór hare inwerkingtreding (1 Januarij 1873) nog eenige verbetering in hare bewoordingen (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 219 *a*).

Ten einde landrente-heffing van gronden bezeten door anderen dan inlanders, waar die kon te pas komen, niet uit te sluiten, is namelijk de bepaling, dat de landrente wordt geheven van alle beplante gronden „door de inlandsche bevolking bezeten", vervangen door het voorschrift, dat aan die belasting onderworpen zijn alle beplante gronden „waarop zakelijke regten worden uitgeoefend en die niet vallen onder de bepalingen omtrent de verponding".

In de tweede plaats werd eene tegenstrijdigheid weggenomen, die lag opgesloten in de redactie van art. 1 lit. *e* der ordonnantie van 3 April 1872, dat namelijk van de heffing zouden zijn vrijgesteld gronden op hoog gezag of vrijwillig beplant met koffij, waarvan het product aan den lande moet geleverd worden, terwijl toch volgens *Indisch Staatsblad* 1833, n°. 7, de verpligte koffijlevering op Java juist berustte op de landrente-pligtigheid van den grond.

Van de werking der ordonnantie zijn op Java enkel uitgesloten de residentien Preanger regentschappen, Soerakarta en Djokjokarta, hetgeen van zelf hare toepasselijkheid in de residentie Banjoewangi te weeg bragt, waar tot dusver geen landrente werd geheven, maar de bevolking daarentegen minder voor hare koffij ontving. Overeenkomstig de reeds in 1866 door het Opperbestuur verleende magtiging om, bij invoering van landrente-heffing in dit gewest, aldaar dezelfde koffij-betaling als elders te goed te doen, wordt dan ook sedert 1 Januarij 1873 in Banjoewangi de normale inkoopsprijs betaald.

De voorbereidende werkzaamheden voor de invoering der landrente-heffing in genoemde residentie, bestaande in het opmeten der woonerven, tuinen, sawah- en tegalvelden, het nemen van proefsneden van padi enz., konden eerst in September 1872 een aanvang nemen. In Januarij jl. waren die werkzaamheden echter zoo goed als beëindigd. (1)

In het belang eener eenvormige en doeltreffende uitvoering der ordonnantie van 3 April 1872 in 't algemeen, zijn de betrokken residenten zoowel door den directeur van binnenlandsch bestuur als door de Regering zelve van eene reeks van voorschriften voorzien geworden, terwijl van regeringswege wijders de voorgeschreven modellen zijn vastgesteld.

Van het aanvankelijk voornemen om ook belasting te heffen van de werkelijke *tweede* gewassen, dat zijn die geteeld op gronden, waar reeds landrente van padi is geheven, werd bij de vaststelling der nieuwe regeling, ter wille van de armere klassen, die zich veelal met aardvruchten als tweede gewas geteeld, moeten voeden, door den Gouverneur-Generaal afgezien. Ter betere waardering dezer beslissing is op te merken, dat de heffing van landrente ook van eigenlijke tweede gewassen niet overal eene nieuwe zaak ware geweest, daar in sommige gewesten, bij de tot hiertoe nog te veel bestaande regelloosheid op het stuk van landrente, de tweede gewassen wel plagten aangeslagen te worden. Als zoodanig viel te wijzen op de residentien Bantam, Tagal, Japara, Rembang, Soerabaja, Banjoemas, Madioen en Pasoeroean, in welk laatste gewest trouwens geene andere tweede gewassen dan djaijong aangeslagen werden.

Ten gevolge van de aangeduide omstandigheid en vooral van de geheerscht hebbende rijstschaarschte zal evenwel de verhooging van de opbrengst dezer belasting in 1873, minder aanzienlijk zijn dan aanvankelijk werd berekend.

Eene aantooning van den aanslag der eigenlijke landrente op Java en Madura, met uitzondering van het domein Blooboer (zie lager), zoomede van den aanslag der tuinen en nipabosschen, een en ander over de jongst verloopen vijf jaren, volgt hieronder. Onder de landrente is ook begrepen de aanslag in die belasting (gemeenlijk tot een bedrag van f 5300 à f 5500) der zoutwellen in Samarang, waarover zie onder andere het verslag van 1871, blz. 211, zoomede eene som van f 3083,34 tot dusver als landrente door den huurder van het land Simbang (Pekalongan) opgebragt, welk land echter, uitgezonderd het op nieuw in huur uitgegeven gedeelte, met 1 Januarij 1873 weder onder gouvernementsbeheer is teruggebragt.

De aanslag der in 1872 in de Preanger regentschappen nog geheven „belasting op de rijstcultuur" is in onderstaande opgaaf *niet* begrepen, maar wordt lager afzonderlijk behandeld:

(1) Over het ter hoofdplaats Banjoewangi in Mei jl. aan den dag gelegd misnoegen over de invoering der landrente-heffing in dat gewest zie men blz. 1 hiervoren.

JAREN.	Landrente. Aanslag.	Onder ult. December achterstallig.	Tuinen en nipabosschen.
1868 . . .	f 12 078 494	f 119 770	f 25 583
1869 . . .	12 648 935	282 927	24 754
1870 . . .	13 188 911	304 068	25 337
1871 . . .	13 391 468	436 002	25 318
1872 . . .	12 950 439	229 949	24 610

Bij eene vergelijking der cijfers van 1872 met die van vorige jaren moet worden in 't oog gehouden dat in genoemd jaar, ten gevolge van de nieuwe regeling der gouvernements-suikercultuur, van de op hoog gezag met suikerriet beplante velden (behoudens bij die enkele ondernemingen, waarvoor de contracten niet op den nieuwen voet waren vernieuwd) geene landrente meer geheven wordt. Eene vergoeding voor de derving dier inkomsten, in 1871 in ronde som f 450 000, moet echter geacht worden te zijn begrepen onder den door de suikerfabrikanten verschuldigden cijns over het product van den aanplant.

Voor de velden door de bevolking voor eigen cultuur beplant, beliep de aanslag der landrente in 1871 f 12 930 532 en in 1872 f 12 939 516, een en ander ongerekend de Preanger regentschappen en het domein Bloeboer.

De gewestelijke opgaaf in de aantooning betreffende de rijstcultuur (bijlage Z hierachter), vergeleken met die over 1871 (bijlage EE van 't vorig verslag), doet zien dat toch in 12 gewesten de aanslag der laatstbedoelde velden dien van 1871 meer of minder belangrijk overtrof, maar dat daarentegen het cijfer der 6 residentiën Krawang, Samarang, Japara, Tagal, Bantam en Kadoe, ten gevolge van het hier en daar mislukken van het padigewas, een nadeelig verschil gaven van te zamen ruim f 293 000, waarvan alleen ruim f 154 000 voor Samarang.

De achterstand der landrente is, zoo als uit het vijfjarig staatje blijken kan, in 1872 belangrijk afgenomen. In Samarang, Rembang, Soerabaja en Bezoeki, waar die achterstand het grootst was, moest onder ultimo December respectivelijk nog f 32 415, f 93 207, f 25 316 en f 29 389 worden aangezuiverd. De aanzuivering had evenwel in bijna alle gewesten voor het meerendeel reeds plaats in den loop der maand Januarij jl.

De achterstand der belasting op tuinen en nipabosschen wees onder ultimo 1872 mede een lager bedrag aan dan het jaar te voren.

Even als vroeger wordt ook bij het tegenwoordig verslag overgelegd (bijlage L) eene berekening voor elk gewest (ook voor de Preanger regentschappen) van de verhouding van het gemiddeld landrentecijfer per bouw tot de (berekende) geldswaarde van een bouw padi. Deze tabel toont aan, dat de betaling per bouw weder het hoogst was in Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki, waar respectivelijk f 10,77, f 9,28 en f 9,09 per bouw wordt opgebragt en dat zij het laagst was in Madura, Krawang en Samarang, waar slechts f 2,62⁵, f 2,98 en f 3,74 per bouw betaald werd. In verhouding tot de (veronderstelde) waarde der geoogste padi was de aanslag het hoogst in Bantam, de Preanger regentschappen en Japara, namelijk 14,62, 14,48 en 14,05 pct., terwijl die verhouding het laagst was in Madioen, Samarang en Kadoe, waar de aanslag slechts 3,81, 3,84 en 4,75 pct van de geschatte geldswaarde van één bouw padi beliep.

Belasting op de rijstcultuur in de Preanger regentschappen. De geldelijke uitkomsten dezer belasting, waarin behalve padi ook andere als eerste gewas geteelde producten worden aangeslagen (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 46 en 47), zijn over 1872 weder zeer tegen gevallen. Geraamd op f 1 400 000 was de opbrengst slechts f 941 454 (vermoedelijk niet over het kalenderjaar, maar over het aanslagjaar 1 November 1871 — 31 October 1872) tegen f 141 392 over de maanden Junij tot en met October 1871. Ofschoon het verschil met de raming niet is toegelicht gevonden, zal de oorzaak voor een groot deel wel te wijten zijn aan te hooge raming van den gemiddelden marktprijs der padi. Zoo als bekend, bedraagt de aanslag 3/20 van de geschatte waarde der opbrengst van de met eerste gewassen beplante gronden, berekend, wat de hoeveelheid betreft, naar de vooruitzigten van het te veld staand gewas in verhouding tot vroeger verkregen uitkomsten (voor padi in verband met den gemiddelden oogst der drie laatste jaren), en wat den prijs betreft, naar den „gemiddelden marktprijs," jaarlijks door den resident aan te wijzen voor elke dessa of voor elk onderdistrict of district, wanneer de daarin liggende dessa's in nagenoeg gelijke omstandigheden verkeeren.

In stede nu van f 2, zoo als voor de padi geraamd, beliep de gemiddelde marktprijs van het product (volgens de opgaaf in bijlage L hierachter) slechts f 1,75⁵ per pikol. Maar ten deele ook kan van invloed zijn geweest een gebrekkige aanslag, waarvoor eene verklaring zou zijn te vinden eensdeels in het nieuwe van dien arbeid, anderdeels in de daaraan verbonden moeijelijkheden wegens de omstandigheid, dat in de Preanger regentschappen het gansche jaar door geplant en geoogst wordt. De aanslag „naar de vooruitzigten van het te veld staand gewas" kon dus niet plaats vinden op zekere tijdstippen van het jaar, maar hield de daarmede belaste ambtenaren het geheele jaar door bezig en vorderde te meer tijd, omdat hij, in verband met het individueel grondbezit in de Preanger en in navolging van hetgeen aldaar ten allen tijde gebruikelijk was, individueel moet geschieden.

Leverde dit een en ander vroeger geen bezwaar op, toen het geheele raderwerk van het inlandsch bestuur en de geheele Mohammedaansche geestelijkheid uit eigenbelang met allen ijver medewerkten tot de heffing der belasting, sedert de invoering der gouvernements-heffing kwam al de arbeid neder op de commissiën van aanslag, waarvan de controleurs het hoofd- en het meest werkend deel uitmaken.

Uit aanmerking dezer bezwaren is dan ook in December 1871 door het Opperbestuur magtiging verleend om met 1 Januarij 1873 op de Preanger regentschappen toe te passen de landrenten volgens de nieuwe regeling, dus met vijfjarigen aanslag, gebaseerd op de gemiddelde opbrengst in de drie of (voor het volgend vijfjarig tijdvak) vijf laatste jaren en zulks behoudens de wijzigingen door plaatselijke omstandigheden gevorderd.

Aan die magtiging is door den Gouverneur-Generaal gevolg gegeven bij ordonnantie van 11 December 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 219 *b*), waarbij van de voor het overige Java geldende bepalingen slechts in zoover is afgeweken als wegens den bijzonderen toestand der Preanger regentschppen of wegens het beginsel van individuelen aanslag volstrekt noodig was voorgekomen. Daar de ordondantie alzoo voldeed aan de Koninklijke magtiging, is daarop sedert de vereischte goedkeuring verleend, behoudens eene opmerking ten aanzien eener in de verordening overgenomen bepaling (art. 2, 5de lid), die bij individuelen aanslag geen zin scheen te hebben.

Het gevolg der landrente-heffing in de Preanger, zal, behalve het hiervoren herinnerde onderscheid van vijfjarigen, in stede van jaarlijkschen aanslag, en van de schatting der produtie naar de uitkomsten in de drie (of vijf) voorafgegane jaren, in stede van naar het te veld staand gewas, onder andere ook dit zijn, dat de waarde-berekening geschiedt niet naar den „gemiddelden marktprijs" over *één* jaar, maar den „gemiddelden *laagsten* marktprijs" en de *drie* (of *vijf*) laatste jaren, zoomede dat de aanslag niet langer geschiedt regtstreeks volgens de berekende opbrengstwaarde op zich zelf, maar volgens de schaal waarin de waarde van den bouw padi of ander hoofdgewas volgens de aangenomen tien klassen van betaling te rangschikken is.

Eene voorname afwijking van de algemeene landrente-regeling bestaat hierin, dat voor 's hands slechts $^3/_4$ van het

elders verschuldigde ingevorderd wordt) (in stede van $^1/_5$ slechts $^3/_{20}$ der productiewaarde), zoodat, terwijl in de overige residentien voor de gronden in de hoogste klassen vallende per bouw f 20, f 18, f 16, enz. moet worden betaald, in de Preanger regentschappen slechts wordt geheven f 15, f 13,50, f 12, enz. Hierdoor is bestendigd de maatregel, waartoe bij de wijziging van het Preangerstelsel besloten werd, om der bevolking de gelegenheid te laten nog $^1/_{20}$ aan de Mohammedaansche geestelijkheid op te brengen.

Wijders is, als een gevolg van den individuelen aanslag, bepaald, dat elk landbouwer bij deugdelijk geconstateerd misgewas vrijstelling kan erlangen, terwijl, volgens de algemeene regeling de dessa door buitengewoon misgewas moet getroffen worden om geheele of gedeeltelijke vrijstelling te bekomen.

Ten einde nu de Regering niet door het telkens in behandeling komen van voorstellen tot het verleenen van vrijstelling worde bemoeijelijkt, is aan den resident der Preanger regentschappen de bevoegdheid overgedragen, vrijstelling te verleenen onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal.

Belasting op het rijstgewas op het domein Bloeboer (*Batavia*). Op dit domein is de vroeger gebruikelijke tjoeké-heffing (in natura) van af 1867 als landrente geheven, doch hoofdzakelijk in geld. Verschillende oorzaken droegen er toe bij dat deze verandering eerst in December 1871 (*Indisch Staatsblad* n°. 225) een wettigen grondslag verkreeg. De aanslag, gedurende 1867-1871 achtereenvolgens f 11 883, f 9783, f 10 112, f 16 938 en f 11 618, beliep voor 1872 f 11 628, waarvan bij het eind van dat jaar nog f 6762 ongeïnd was.

Sedert zijn bij ordonnantie van 30 December 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 241) de nieuwe bepalingen op het stuk van landrente ook op dit domein van toepassing verklaard, doch wegens den op Bloeboer bestaanden individuelen aanslag, naar het voorbeeld der regeling voor de Preanger regentschappen, behoudens heffing van het volle bedrag van f 20, f 18, 16 enz. tot f 2 per bouw, even als in de overige residentien. Overigens verschilt de regeling met die voor de Preanger slechts op eenige ondergeschikte punten als het gevolg van eene verschillende administratie en van het aanwezen van ander personeel.

Belasting op vischvijvers. Deze belasting, tot dusver in de regeringsverslagen tot de zoogenaamd landelijke inkomsten gebragt en daarom vereenigd met de landrente opgegeven, schijnt beter afzonderlijk behandeld, omdat zij geheel afgescheiden van de landrente en naar bijzondere regelingen wordt geheven. Tot nog toe zijn die regelingen overgelaten aan de hoofden van gewestelijk bestuur, hetgeen gevoegd bij de moeijelijkheid om voldoende gegevens nopens de voortbrenging der vijvers te verkrijgen — tot gevolg heeft gehad, dat zoowel de berekening van den aanslag (meest naar de opgegeven hoeveelheid der ingebragte plantvischjes) als de maatstaf van heffing voor de meeste gewesten en soms voor de onderdeelen van hetzelfde gewest, onderling veel verschilt. De vaststelling eener algemeene verordening tot regeling van den aanslag en de inning dezer belasting wordt voorbereid. Volgens de ontworpen voorstellen zou de aanslag berusten op eene klassificatie der bedoelde (zoutwater-) vijvers (tambaks) naar den grondslag hunner gemiddelde opbrengstwaarde in den trant van het bepaalde omtrent de landrente, doch met aanneming van hoogere klassen, omdat het houden van vischvijvers over het algemeen een voordeeliger bedrijf is dan de rijstcultuur. Overigens zou volgens die voorstellen, de aanslag individueel en niet dessa'sgewijze geschieden.

Eene aantooning van den aanslag der vischvijver-belasting in de tien betrokken (strand-) residentien van Java, zoo mede op Madura, volgt over de laatste vijf jaren hieronder. Volgens eene opgaaf van 1864 besloegen de zoutwater-vijvers, voor het telen of bewaren van visch, in een 7tal gewesten, waar van dezen tak van nijverheid het meeste werk werd gemaakt, ruim 46 000 bouws, waarvan alleen in Soerabaja ruim 35 000 bouws. In vorenstaande opgaaf zijn Bantam, Krawang, Tagal en Madura niet begrepen:

GEWESTEN.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Bantam	f 3 211,00	f 2 544,00	f 2 708,00	f 2 793,00	f 2 837,00
Krawang	9 862,00	13 172,00	13 387,00	11 271,00	13 342,00
Tagal.	180,00	180,00	205,00	240,00	135,00
Samarang	1 551,00	1 523,00	1 461,00	1 438,00	1 212,00
Japara	31 574,00	32 995,00	35 958,00	38 784,00	33 596,00
Rembang	2 396,59	2 949,40	3 058,27	3 574,72 5	3 219,16 5
Soerabaja	158 124,96	158 578,62	158 582,19	157 974,54 5	156 604,37
Pasoeroean	24 739,97	24 709,97	25 032,34	25 049,57	24 873,91
Probolinggo.	7 462,75	7 539,66	7 522,43	7 471.70	6 319,21
Bezoeki	3 792,09 5	3 772,46 5	3 769,46	3 656,78	3 439,73 5
Madura	1 690,75	1 688,15	1 731,50	1 629,00	1 740,37 5
	f 244 585,11 5	f 249 652,26 5	f 253 415,19	f 253 882,32	f 247 318,76 5

Vogelnestgrotten. De inkomsten voor den lande uit de particuliere exploitatie der tot het domein behoorende vogelnestklippen of grotten kunnen voor die gewesten, waar bedoelde exploitatie jaarlijks verpacht wordt, gekend worden uit de aantooning van de opbrengst der zoogenaamde kleine middelen, behoorende tot hoofdstuk **H** en opgenomen in bijlage X hierachter. In twee gewesten: de Preanger regentschappen en Bagelen zijn dergelijke klippen

sedert 1 Januarij 1872 bij openbare inschrijving (zie het vorig verslag, bladz. 67) verhuurd voor den tijd van 25 jaren tegen respectivelijk f 1610 en f 577 's jaars voor de twee perceelen in eerstgenoemde residentie, en tegen f 37 100 's jaars voor de klippen (in het district Karang Bollong) van laatstgenoemd gewest.

Overigens worden eenige weinig productive vogelnestgrotten in het regentschap Patti (Japara) en in de afdeeling Grobogan (Samarang) telken jare aan de bevolking verhuurd: voor 1872 tegen respectivelijk f 160 en f 82,08.

Van landswege werden in November 1872 te Samarang nog verkocht 3841$^{8}/_{10}$ kilogrammen vogelnestjes, voornamelijk verkregen uit de klippen onder Karang Bollong (tot ult°. 1871 van gouvernementswege geëxploiteerd) en slechts voor een klein gedeelte afkomstig van de grotten in Djokjokarta en Patjitan (Madioen), welke nog voor gouvernementsrekening schijnen geplukt te worden.

De geheele opbrengst was f 28 992,75 of bij doorslag f 7,54^{5} per kilogram. Van de verkochte vier sorteringen bragt de eerste soort gemiddeld op f 19,52 per kilogram.

Buitenbezittingen. (1)

Omtrent de *vertiening* en verdere landelijke inkomsten in het gouvernement van Celebes en onderhoorigen (waaronder ook de zoogenaamde koffijbelasting in sommige gedeelten der afdeelingen Noorder- en Oosterdistricten en omtrent de in natura geheven wordende padi-vertiening (dzakat) in de residentie Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, welke laatste belasting blijkens eene in 1871 verleende magtiging (zie het vorig verslag bladz. 67) ook in geld kan worden opgebragt, zijn over de laatste drie jaren de navolgende opgeven ontvangen.

Celebes.

		Onzuiver bedrag van den aanslag.		
		1870.	1871.	1872.
Vertiening	padi . . .	f 198 177	f 171 511	f 207 555
	suikerriet.	4 647	3 228	4 207
	zout. . . .	niet opgegeven	721	175
Tesang (heffing van $^{1}/_{3}$ van het padi-gewas *in natura* (2)		9 691	6 634	8 101
Bamboe-levering (door het landschap Malolo) . .		60	60	50
Koffijbelasting in de berg-regentschappen	Oosterdistricten.	1 500	1 500	1 749
	Noorderdistricten.	8 883	8 932	niet opgegeven.

Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.

	Onzuivere opbrengst.		
	1870.	1871.	1872.
Padi-vertiening (dzakat)	niet opgegeven. (3)	niet opgegeven.	f 147 384

Hoeveel op deze verschillende belastingen onder ult°. 1872 achterstallig was, is niet vermeld gevonden. De aanzuivering der zoogenaamde koffijbelasting in de afdeeling Noorderdistricten leverde echter in de laatste jaren meer en meer bezwaar, wegens de opklimmende schaal, waarnaar die belasting geheven werd, en volgens welke in 1871 f 4,50 en in 1872 f 6 per huisgezin moest worden opgebragt. Tegen f 4,50 was de aanslag van 1871 f 8932; die van 1872 is niet opgegeven, maar wel blijkt, dat in dat jaar slechts opgebragt is f 4758.

Blijkens 't vorig verslag, bladz. 68, werden dan ook reeds maatregelen voorbereid om, met ingang van het eerstvolgende nieuwe dienstjaar, de belasting te verminderen. Dien ten gevolge is bij ordonnantie van 15 Junij 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 113) de betrekkelijke regeling van 1863 in dier voege gewijzigd, dat ingaande met 1873 de opklimmende schaal niet meer wordt toegepast, maar het quotum van aanslag jaarlijks naar omstandigheden zal geregeld worden. In verband daarmede is voor 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 29) de heffing, die anders f 6 had moeten bedragen, bepaald op f 3 per huisgezin. Van het kwijt te schelden bedrag op den achterstand van 1872 of vorige jaren is nog geen opgaaf ontvangen.

Uit de exploitatie van *vogelnestklippen* in de Buitenbezittingen trekt het Gouvernement slechts eenige inkomsten in Benkoelen en in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo; in laatstgemeld gewest alleen in zoover, dat de door de landschappen Pramassan Alaij en Amandit op te brengen jaarlijksche schatting bestaat in eene levering van vogelnesten (en goud). Zie deswege de driejarige opgaaf van diverse inkomsten, lager voorkomende in hoofdstuk **M**, aan het slot van § 4. In de adsistent-residentie Benkoelen worden de klippen jaarlijks (vóór 1857 om de drie jaren) door het Gouvernement ter exploitatie afgestaan als gewoon pachtmiddel. In 1870 en 1871 zijn daarvoor echter geen gegadigden gevonden, evenmin bij de verpachting in 1873. In 1872 werden ze afgestaan tegen de luttele som van f 27. Tijdens het onverpacht zijn in 1871 werden door den controleur der afdeeling Kroë in eenige klippen, met geringe kosten, 132 katties geplukt, terwijl eene andere daar gelegen klip gezegd wordt gemiddeld 150 katties 's jaars te kunnen produceren. Een voorstel is thans in behandeling om de klippen in Benkoelen, even als met eenige op Java is geschied, voor een tijdvak van bijv. 25 jaren te verhuren, ten einde ze, ook in 's lands voordeel, meer productief te doen worden, daar het belang van den ondernemer bij langere exploitatie van zelf zal medebrengen de klippen zooveel mogelijk voor uitputting te bewaren en zelfs te verbeteren.

Krachtens bestaande contracten en bepalingen met de vorsten van Bima, Sumbawa en Dompo (Celebes) is het Gouvernement gehouden jaarlijks van dezen aan te nemen, tegen den prijs van f 50 per koijan (30 pikols), respectivelijk 50, 40 en 5 koijans *sapanhout*, waarvan de overvoer naar Java niet minder kost dan f 73 per koijan en de uitgaven voor koelies en in- en ontschepen kunnen geschat worden op f 5 per koijan, zoodat de kosten in 't geheel komen te staan op f 128 per koijan. Het Gouvernement ontdoet zich van dit hout door publieken verkoop te Batavia, doch wegens de afnemende prijzen (in 1872 werd nog geen f 45 per koijan bedongen) wordt op dien verkoop een vrij beduidend verlies geleden. De onderhandelingen met de vorsten om aan de levering een einde te maken, hebben tot dusver nog niet tot eene gewenschte uitkomst geleid.

De verkoop van gouvernementswege van *stofgoud* is onbeduidend. Te Menado worden jaarlijks de partijen van de hand gezet, die als hassil (belasting) worden geïnd. Te Batavia worden van tijd tot tijd kleine partijen stofgoud verkocht afkomstig van de vroegere Bandjermasinsche landen, alwaar zij in betaling zijn aangenomen of als schatting worden opgebragt.

§ 2. *Bedrijfsbelasting.*

De opbrengst dezer belasting, waarin sedert 1 Junij 1871 ook de residentie Preanger regentschappen deelt, bleef in 1872, even als in de laatste jaren toenemend, ofschoon de stijging, wanneer men genoemd gewest buiten

(1) Over de in 't vorig verslag te dezer plaatse genoemde hoofdelijke belastingen in Benkoelen, de Lampongsche districten, enz., zie men hoofdstuk **M** hierachter.

(2) Deze belasting wordt in sommige landen van de afdeeling Noorderdistricten en in het vroegere leenvorstendom Tello (afd. Makassar) in stede van vertiening geheven. De opgegeven cijfers betreffen vermoedelijk de opbrengst der geleverde padi bij publieken verkoop.

(3) Als *zuiver* bedrag der opbrengst van 1870 is opgegeven f 96 192.

rekening laat, niet zoo aanzienlijk was als bijv. in 1870 en 1871.

Eene opgaaf van den aanslag over 1868-1872 en van den achterstand bij het eind van elk dier jaren, volgt hieronder. Ter wille eener juiste vergelijking zijn de totalen van 1871 en 1872 tweeledig opgegeven, namelijk eerst *met* en daarna *zonder* de Preanger regentschappen.

	Aanslag.	Op ult. December achterstallig.
1868. . . .	f 926 370	f 41 800
1869. . . .	942 621	44 200
1870. . . .	1 002 858	48 669
1871. . . .	1 082 971 (1 052 634)	46 309 (46 301)
1872. . . .	1 153 211 (1 088 022)	34 555 (33 920)

Het onder ult. 1872 achterstallige werd voor het grootste gedeelte in de eerste maanden van 1873 aangezuiverd.

In de Preanger regentschappen, waar de belasting over de maanden Junij-December 1871, dus over $^7/_{12}$ van het jaar, opbragt f 30 337, zou naar dien maatstaf de aanslag over het geheele jaar hebben bedragen f 52 005. De aanslag over 1872 beliep daarentegen f 65 189.

Eene ontleding der opgegeven totalen van 1872, naar gelang van den landaard der aangeslagenen en van de voornaamste groepen van bedrijven, een en ander voor elk gewest afzonderlijk, wordt aangetroffen in bijlage M van dit verslag. Die aantooning doet zien, dat in de bedrijfsbelasting op geheel Java en Madura (met uitzondering van de residentien Batavia, Soerakarta en Djokjokarta en, op Madura, van de inheemsche bevolking der regentschappen Madura en Sumanap) voor zoo ver deze niet het visschersbedrijf uitoefent) waren aangeslagen 407 369 personen, waarvan ruim 6,6 pct. vreemde Oosterlingen, voor welke laatsten de gezamenlijke aanslag beliep f 177 074, zijnde circa 15,5 pct. van het totaal.

Naar gelang van den aard der bedrijven werd het meest tot de belasting bijgedragen door kleinhandelaren en door visschers, namelijk ongeveer 34,5 en 21,5 pct. Overigens deelden in 't totaal van den aanslag: ambachts- en handwerkslieden voor ruim 16,1 pct, nijverheids-ondernemers in 't klein voor circa 6 pct., groothandelaren voor circa 3 pct., personen die hun bestaan vinden in scheepvaart en scheepsbouw voor ruim 2,9 pct., idem in de veehouderij voor circa $^1/_3$ pct., nijverheids-ondernemers in 't groot voor circa 1 pct. en „diversen" voor ruim 14 pct.

De in 't vorig verslag bedoelde voorstellen tot verbetering der bedrijfsbelasting zijn nog bij de Indische Regering in overweging.

Sedert 1°. Januarij 1873 (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 229) is de belasting op de bestaande grondslagen (*Indische Staatsbladen* 1857, n°. 99, en 1864, n°. 119) ook in werking gebragt in het Buitenzorgsche onderdistrict Bloeboer (residentie Batavia), waar eene opbrengst van ruim f 6000 's jaars wordt verwacht. Sedert het terugbrengen van dit domein onder gewoon landsbeheer toch bestond geene reden om de daar gevestigde vrij talrijke inlandsche en Chinesche neringdoenden en handwerkslieden langer onbelast te laten, terwijl van de landbouwende opgezetenen landrente geheven wordt.

IV. AFSTAND VAN GROND.

Terwijl in Indie de maatregelen werden voorbereid, welke gevorderd werden ter uitvoering van het Koninklijk besluit van 20 Julij 1870, n°. 15 (*Indisch Staatsblad* n°. 118), — houdende regeling van eenige agrarische aangelegenheden van Nederlandsch Indie, naar aanleiding van de wet van 9 April 1870 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 91) — is de noodzakelijkheid gebleken om in dat besluit nog op eenige punten, bij het Koninklijk besluit van 16 April 1872, n°. 28 (*Indisch Staatsblad* n°. 116) onaangeroerd gelaten, verandering te brengen. De dringende voorstellen van het Indisch Bestuur hebben aanleiding gegeven om eene nieuwe herziening van de bepalingen van 1870 ter hand te nemen. Tevens is de regeling der vervanging van het inlandsch erfelijk individueel bezit door eigendom (Koninklijk besluit van 16 April 1872, n°. 29, *Indisch Staatsblad* n°. 117) in nadere overwegeng genomen, omdat daarin gebreken werden aangetroffen, die niet bestendigd schenen te kunnen worden zonder gevaar voor latere verwikkelingen, terwijl het ook voorkwam dat door die regeling niet geheel aan de bedoeling van den wetgever was voldaan. (1)

Overigens is, met betrekking tot de agrarische aangelegenheden, het navolgende mede te deelen, met verwijzing, voor zooveel noodig, naar de toelichting der besluiten van 1870 en 1872, vervat in de ministeriele aanschrijvingen van 25 Julij 1870, n°. 56/1028, en 24 April 1872, n°. 5/614, aan de Staten-Generaal overgelegd, respectivelijk bij de beantwoording van het Eindverslag der Commissie van Rapporteurs uit de Eerste Kamer, betreffende de Indische begrooting voor 1871, en bij het vorig verslag (als bijlage N).

Omtrent de uitwerking der door de Indische Regering, in verband met *art.* 1 van het besluit van 20 Julij 1870, in Februarij 1872 genomen maatregelen (zie het vorig verslag bladz. 69, zoomede n°. 2560 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad*), om het bezit door niet-inlanders van gouvernementsgronden op Java en Madura zonder titel, binnen niet te langen tijd op regelmatigen voet te brengen, zijn nog geen volledige berigten ontvangen. Waar de bezitters minvermogend zijn, is de Regering er op bedacht hen in de aanschaffing van een titel zooveel mogelijk behulpzaam te zijn. In afwachting, dat welligt nog andere middelen dienstig en mogelijk zullen blijken om de onvermijdelijke kosten tot een minimum terug te brengen, is ten opzigte der aanvragen van minvermogende bezitters als hier bedoeld, vooreerst bepaald, dat deze zich bij de hoofden van plaatselijk bestuur ter erlanging van eenigen titel mondeling kunnen aanmelden, en dat bedoelde ambtenaren zullen gehouden zijn de op die wijze gedane verzoeken aan te nemen.

In verband met *art.* 3 van het Koninklijk besluit van 20 Julij 1870, in welk artikel, sedert het bij het besluit van April 1872 is gewijzigd, thans de bedoeling is uitgedrukt, dat bij beschikking over gronden, krachtens de 3de bepaling der agrarische wet, het bedrag der schadeloosstelling, bij gebreke van minnelijke schikking, vastgesteld wordt door den regter, verdient aanteekening, dat in Indie voorschriften zijn ontworpen omtrent de wijze waarop, bij (tijdelijke) beschikking over gronden der bevolking ten behoeve der op hoog gezag ingevoerde cultures, die schadeloosstelling door de Regering, of, bij geschil, door den regter moet worden bepaald. De behandeling dier voorstellen hier te lande, waarbij ook de Raad van State is gehoord, heeft eenige wijzigingen doen wenschelijk keuren, welke ter kennis van den Gouverneur-Generaal worden gebragt, met magtiging om de dus gewijzigde voorschriften bij ordonnantie vast te stellen, indien namelijk tegen derzelver inhoud (de bepalingen waren oorsponkelijk door den laatst afgetreden Gouverneur-Generaal voorgedragen) zijnerzijds geene bedenkingen rijzen.

Daar de dezerzijds voorgedragen wijzigingen beoogen de verordening te beperken tot de schadeloosstelling wegens beschikking over grond ten behoeve van de op hoog gezag ingevoerde suikercultuur, wordt de Gouverneur-Generaal uitgenoodigd eene afzonderlijke verordening te doen ontwerpen tot regeling van het punt met betrekking tot de gouvernements-koffijteelt, ten behoeve van welke cultuur wel is waar niet beschikt wordt over gronden bij de inlanders in gebruik voor de teelt van voedingsmiddelen, maar waarbij toch de vaststelling van schadeloosstelling kan te pas komen waar het bijv. geldt het in gebruik nemen voor de koffijteelt van gronden als gemeene weiden of uit eenigen anderen hoofde tot de dessa's behoorende. (2)

Vermits de schadeloosstelling voor de gronden, waarover ten behoeve van de gouvernements-suikercultuur wordt beschikt, bij gelegenheid der uitvoering van de wet van

(1) Voordragten tot wijziging der aangehaalde besluiten zijn gedaan en worden bij den Raad van State aanhangig gemaakt.

(2) In de eerste helft van Julij 1873 is de hierbedoelde aanschrijving en magtiging aan den Gouverneur-Generaal verzonden.

21 Julij 1870 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 136, *Indisch Staatsblad* n°. 117) inmiddels reeds voor de eerste vijf jaren bij minnelijke schikking is vastgesteld, zullen de hooger bedoelde voorschriften eerst behoeven te worden toegepast, wanneer de suikercontracten vijf jaren hebben gewerkt en de aan de bevolking uit te keeren schadeloosstelling dan op nieuw wordt bepaald.

Als uitvloeisel van het hooger reeds genoemde Koninklijk besluit van 16 April 1870 n°. 29, (1) regelende de vervanging van inlandsch erfelijk individueel grondbezit door eigendom (bedoeld bij het *gewijzigd art.* 4 van dat dd. 20 Julij 1870), werd bij ordonnantie van 21 Februarij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 38) geregeld de wijze van inen overschrijving van den krachtens de agrarische wet door inlanders verkregen eigendom, zoomede het inschrijven van hypotheek op zoodanigen eigendom.

Hoewel de uitvoering van het Koninklijk besluit van 16 April 1872, n°. 29, zooveel mogelijk wordt bevorderd, zal echter, om vertraging te vermijden, noodzakelijk over meer landmeters moeten beschikt kunnen worden. Voorstellen om hieraan te gemoet te komen, zijn in behandeling.

Als vervolg op eene mededeeling in 't vorig verslag bladz 69, te dezer plaatse gedaan omtrent het landbezit der inlandsche hoofden op Java en Madura, kan worden aangeteekend, dat zich, ook blijkens de later bij de Indische Regering ingekomen rapporten, geen enkele omstandigheid heeft voorgedaan, die zou kunnen doen denken, dat onder het opgegeven privaat grondbezit der bedoelde personen, in strijd met de bepalingen, nog ambtelijk landbezit zou verscholen zijn gebleven, zoodat van eene opvolging van den dezerzijds aanbevolen maatregel, die er toe zou kunnen bijdragen om zoodanig onregtmatig bezit te eerder te doen ophouden, geene sprake heeft behoeven te zijn.

Over de werking der bij art. 5 van het besluit van 20 Julij 1870 voorgeschreven en sedert bij ordonnantie van 30 October 1871 (*Indisch Staatsblad* n°. 163) vastgestelde ordonnantie regelende den verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders, kan, volgens den directeur van binnenlandsch bestuur, wegens het korte tijdsverloop nog geen bepaald oordeel worden uitgesproken. Sommige artikelen dier verordening, welke hier en daar tot twijfel hadden aanleiding gegeven, werden toegelicht bij eene circulaire van dien hoofdambtenaar van 22 Januarij 1872 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2555), waarbij overigens eenige wenken werden gegeven om in 't algemeen eenheid in de uitvoering der verordening te bevorderen.

Volgens de ter zake ingekomen berigten van de hoofden van gewestelijk bestuur, voor alsnog slechts loopende over het eerste halfjaar van 1872, waren gedurende dat tijdvak in acht gewesten, hoofdzakelijk in de Preanger regentschappen, Cheribon, Tagal, Japara, Soerabaja en Madura, overeenkomsten op den voet der hier bedoelde ordonnantie gesloten en ter registratie aangeboden.

Het aantal huurders bedroeg 23, waaronder 15 Europeanen; de uitgestrektheid gehuurde gronden 1191 bouws, waaronder 1083 bouws sawahvelden, meerendeels in communaal bezit. De gronden waren hoofdzakelijk ingehuurd ten behoeve van reeds bestaande particuliere suiker- en thee-ondernemingen, of voor de teelt van voedingsmiddelen. Voor paditeelt waren een aantal bouws in het Tagalsche ingehuurd door Chinezen en in de Preanger regentschappen eenige gronden door een Europeaan, met het doel om daarop bruine boonen en kapas te planten.

Moeijelijkheden waren bij de uitvoering niet ondervonden: — alleen werden bezwaren ingebragt tegen de bepaling dat de overeenkomsten geregeld moeten zijn; — eerst later zal kunnen beoordeeld worden of die bepaling zóó belemmerend werkt op den verhuur dat het wenschelijk zou zijn haar te wijzigen.

Wegens het verband tot de aangehaalde ordonnantie van 30 October 1871, in zoover deze de bevoegdheid des inlanders regelt in het beschikken over zijnen grond, verdient hier vermelding het Indisch besluit van 2 Augustus 1872, n°. 43, de verklaring inhoudende, dat buiten verdere toepassing moesten worden gelaten — als niet overeen te brengen met de regelen in evengenoemde ordonnantie en als overbodig met het oog op de thans in werking zijnde bepalingen omtrent de gouvernements-suikercultuur — de beginselen, die met opzigt tot de vrijwillige teelt door de inlandsche bevolking op hare eigene gronden van producten bestemd voor de Europesche markt, gehuldigd waren bij een drietal regeringsbeschikkingen van 1855, 1856 en 1860 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 380, 842 en 1044) en welke beginselen eensdeels de strekking hadden om te voorkomen, dat door het onttrekken van meer dan $^1/_5$ der bouwgronden van eenige dessa aan de eigenlijke volkscultures, voor haar gebrek aan voedingsmiddelen zou ontstaan, anderdeels beoogden de belangen van den Staat bij de gouvernements-suikercultuur tegenover de particuliere teelt te beschermen.

Ter uitvoering van art. 7 van het besluit van 20 Julij 1870, heeft het Indisch Bestuur zich reeds bezig gehouden met eene regeling van het ontginningsregt des inlanders, vooral noodig tot tegengang van den zoo nadeelig werkenden roofbouw, waardoor niet alleen een intensive landbouw wordt tegengewerkt, maar ook een aantal gronden aan de gouvernements-koffijcultuur en aan de particuliere nijverheid wordt ontrokken. Terwijl omtrent die regeling nog geene mededeelingen zijn te doen, schijnt aanteekening te moeten worden gehouden van eene beslissing der Indische Regering van Mei 1872, waarbij werd ingestemd met de meening, dat het verlaten van (niet in eigendom bezeten) bouwgrond, dien grond tot het Staatsdomein doet terugkeeren, vermits het 3de lid der agrarische wet met „gronden door inlanders voor eigen gebruik ontgonnen" geene andere op het oog heeft dan ontgonnen gronden die nog in staat van ontginning verkeeren en dus nog in cultuur zijn, maar geenszins ontgonnen en daarna geabandonneerde, niet in eigendom bezeten gronden.

Voorschriften omtrent de wijze van uitvoering der bepalingen op de uitgifte van domein in erfpacht werden door den Gouverneur-Generaal vastgesteld bij besluit van 27 December 1872, n° 28 (*Indisch Staatsblad* n°. 237*b*).

Die beschikking behelst de regelen in acht te nemen:

a. bij aanbieding van gronden in erfpacht (*artt.* 9 *en* 10 van het Koninklijk besluit van 20 Julij 1870, n°. 15, 16 April 1872, n°. 28); *b.* bij aanvraag van gronden in erfpacht (*art.* 16 van eerstgenoemd besluit); *c.* bij aanvraag van gronden in erfpacht ter inrigting voor kleine landgoederen en buitenverblijven (*art.* 18 der aangehaalde Koninklijke besluiten), en *d.* bij aanvraag om vervanging van overeenkomsten van verhuur op den voet van *Indisch Staatsblad* 1856, n°. 64, door afstand in erfpacht (*art.* 17 als voren).

De maatregelen en formaliteiten die volgens de vastgestelde regelen aan de uitgifte moeten voorafgaan, komen in hoofdzaak op het volgende neder:

Tot opname van de in erfpacht *aan te bieden* gronden hebben de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura (de residentien Batavia, Soerakarta en Djokjokarta uitgezonderd) voor ieder der afdeelingen, waarin onontgonnen gronden voorkomen, eene of meer commissien van twee leden te benoemen, om te onderzoeken en te constateren, welke gronden tot uitgifte in erfacht vatbaar en geschikt zijn, en te schatten boven welke minimum-pachtsom tusschen f 1 en f 5 per bouw 's jaars elk perceel zou kunnen worden afgestaan. In verband met den uitslag dier onderzoekingen doen de residenten geleidelijk voorstellen betreffende de opmeting van 's lands wege der aangegeven perceelen.

Zoodra de opmeting door een gouvernements gezworen landmeter heeft plaats gehad en tot de aanbieding door de Regering besloten is, geschiedt door den directeur van binnenlandsch bestuur op de bij het besluit voorgeschrevene wijze de oproeping tot openbare mededinging en maakt eene door den resident benoemde commissie van twee leden de voorgenomen uitgifte in de naaste dorpen bekend, een en ander naar de voorschriften in art. 10 der vaak genoemde Koninklijke besluiten van 1870 en 1872. Nadat de inschrijving vier maanden heeft opengestaan wordt ten kantore van den directeur van binnenlandsch bestuur tot de opening

(1) Zie de toelichting van dit besluit in bijlage O van het vorig verslag.

der inschrijvingsbiljetten overgegaan, die het proces-verbaal der opening, vergezeld van de noodige voorstellen, ten spoedigste aan de Regering aanbiedt. Tenzij ten gevolge van de bekendmaking in de naburige dessa's overwegende bezwaren tegen de uitgifte gerezen zijn, worden de gronden door den Gouverneur-Generaal toegewezen aan hem die boven het bepaalde minimum het voordeeligst bod heeft gedaan en die overigens aan de gestelde vereischten voldoet. Bij gelijk bod beslist het lot. Indien geene inschrijving boven het gestelde minimum is gedaan, beslist de Gouverneur-Generaal of er al dan niet eene nieuwe openbare inschrijving zal plaats hebben. Bijaldien de openbare inschrijving om eenige reden niet geldig is, heeft er eene nieuwe plaats.

De in erfpacht *aangevraagde* gronden (welke aanvragen geschieden door tusschenkomst van het hoofd van gewestelijk bestuur) worden mede door eene door den resident te benoemen commissie opgenomen ter beoordeeling of ze voor uitgifte kunnen in aanmerking komen, en zoo ja, boven welke minimum-pachtsom, waarna de bekendmaking in de naaste dorpen plaats heeft. Het hoofd van gewestelijk bestuur dient, in verband met den uitslag van het onderzoek der commissie en van die bekendmaking, aan den directeur van binnenlandsch bestuur bepaalde voorstellen in omtrent de al of niet uitgifte van het aangevraagd perceel. Zijn er bij de uitgifte bijzondere voorwaarden te stellen, zoo worden die tevens voorgebragt. Indien bij de Regering tegen de uitgifte geene bezwaren bestaan, wordt den belanghebbende namens haar door het hoofd van gewestelijk bestuur te kennen gegeven, dat hij zich tot de Regering kan wenden met het verzoek om afstand van de door hem bedoelde gronden, onder overlegging van een meetbrief, of voor zoo ver de gronden reeds (vroeger) van landswege mogten zijn opgemeten, van een bewijs, dat de kosten der opmeting door hem in 's lands kas zijn gestort.

De laatstbedoelde regelen gelden ook bij aanvraag van gronden in erfpacht ter inrigting voor kleine landgoederen en buitenverblijven. In stede van een minimum-pachtsom wordt dan door de commissie van onderzoek aangegeven het hoogste bedrag der landrente of der belasting die deze vervangt, welk bedrag luidens het *gewijzigd* art. 18 van het besluit van 20 Julij 1870 voor deze perceelen als pachtsom in aanmerking komt.

(In 't voorbijgaan zij herinnerd, dat ten aanzien van in erfpacht *aangevraagde* perceelen bij de meergenoemde Koninklijke besluiten van 1870 en 1872 van het uitlokken van mededinging is afgezien.)

Voor het doen vervangen van huurovereenkomsten op den voet van *Indisch Staatsblad* 1856, n°. 64, door afstand in erfpacht, heeft, volgens het besproken Indisch besluit van 27 December 1872, de huurder zich tot de Regering te wenden mede door tusschenkomst van den betrokken resident, die, alvorens het verzoekschrift op te zenden, op de gewone wijze (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 52) den eventueelen aanslag in de verponding van het betrokken perceel voorloopig doet vaststellen, ter beoordeeling of de voorwaarde aanwezig is, dat de vervanging voor den lande voordeelig zij.

Na afloop van een en ander zendt de resident het verzoekschrift en de betrekkelijke bescheiden, onder bekendstelling van zijn gevoelen, aan de Regering door tusschenkomst van den directeur van binnenlandsch bestuur.

Tot zoover de bepalingen omtrent de wijze van uitgifte.

De regten en verpligtingen van den erfpachter, reeds ten deele in de Koninklijke besluiten van 20 Julij 1870 en 16 April 1872 omschreven, werden, in voldoening aan *art.* 15 van het eerstgenoemde, voor het overige en voor zoover afwijking noodzakelijk was van de erfpachtsbepalingen in het Indisch Burgerlijk Wetboek, geregeld bij ordonnantie van 27 December 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 237*a*). Afwijking van die bepalingen is alleen noodig geacht voor zooveel betreft de artt. 721, 2de lid, en 722, 1ste lid van genoemd wetboek, door de toekenning aan den erfpachter van domeingrond, van de bevoegdheid om ten eigen gebruike af- of uitgravingen te doen van steen, klei of andere soortgelijke tot het erf behoorende grondspecien, welke niet het voorwerp zijn van eigenlijk gezegde mijn-ontginning (1) en door het verleenen aan hem — tenzij uitdrukkelijk anders is overeengekomen — van de vrije beschikking over alle boomen en beplantingen, hetzij die al of niet door hem zelven zijn aangelegd.

(1) Zie over eene in behandeling zijnde herziening der bepalingen op het stuk van mijn-ontginning het lager aangeteekende in hoofdstuk **O**, afd. II.

De bij de ordonnantie van 27 December 1872 aan den erfpachter opgelegde bijzondere verpligtingen strekken eenvoudig ter verzekering dat de aanleg van waterleidingen op den verkregen domeingrond zijnerzijds geduld worde, behoudens regt op schadeloosstelling, en dat behoorlijk kennis worde gegeven aan het Bestuur van iederen overgang van het erfpachtsregt, alsmede van de opdragt van het beheer der onderneming aan een gemagtigde.

Het denkbeeld om aan het erfpachtsregt op domein ook eenige voorwaarde te verbinden tot verzekering van het tijdig in cultuur brengen van den grond, of dat regt te treffen bij onttrekking door den erfpachter van koffij aan de verpligte levering, is niet aanbevelenswaardig bevonden, zoodat daarvan is afgezien, ook uit overweging dat tegen laatstbedoelde overtreding genoegzaam wordt gewaakt door de algemeene strafbedreiging in *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 146 (zie lager in hoofdstuk **O**, afd. I, § 1, onder „Koffijcultuur").

Ofschoon thans nog overeenkomstig *art.* 9, lit. *f*, van de besluiten van 20 Julij 1870 en 16 April 1872, de streken behooren aangewezen te worden, waarin gronden beschikbaar moeten blijven tot uitbreiding van de gouvernements-koffijcultuur, — een onderwerp waaromtrent verschil van meening tusschen de Indische autoriteiten bestaat, hetwelk tot vertraging in de definitive voorstellen heeft geleid, — zoo is echter met de afkondiging der aangehaalde beschikkingen van 27 December 1872, voor Java en Madura de uitgifte van gronden in erfpacht mogelijk geworden. Het ligt toch in de bedoeling omtrent de toewijzing niet nader bij contract overeen te komen, evenmin als zulks noodig is bij den afstand van gronden in eigendom of opstal. Is de magtiging tot afstand verleend, hetgeen geschiedt bij besluit van den Gouverneur-Generaal, dan heeft de belanghebbende, onder medewerking van een ambtenaar, aangewezen om het Gouvenement te vertegenwoordigen, zich te vervoegen tot den ambtenaar, belast met de in- en overschrijving van vaste goederen enz., en zal door dezen van den afstand en de aanneming van het regt van erfpacht eene acte worden opgemaakt, waarmede dan het regt gevestigd is en aan alle vereischten voldaan.

Zoo als lager blijkt (zie hoofdst **O**, afd. I, § 1 *a*, sub 3°.), zijn drie aanvankelijk in huur verlangde, maar nog niet toegewezen, perceelen domeingrond (twee in Kediri en één in Bagelen) inmiddels in erfpacht aangevraagd, terwijl twee huurders (één in Krawang en één in Bezoeki) gelijk aanzoek hebben gedaan ten opzigte der gronden, door hen reeds in huur bezeten. Deze verschillende verzoeken waren nog in behandeling.

Aan de toepasselijkverklaring, voor zooveel noodig gewijzigd, van de Koninklijke besluiten van 20 Julij 1870 en 16 April 1872, achtereenvolgens voor die buitenbezittingen waar zulks zou noodig blijken (zie *art.* 20 van eerstgenoemd besluit), is, in verband met eene aanhangige aanvrage betreffende de uitgifte in huur of in erfpacht van de Bandasche eilanden Rozengain en Rhun (vergelijk hoofdstuk **O**, afd. I, § 2 hierachter) een begin van uitvoering gegeven, door de ordonnantie van 27 December 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 237 *c*), houdende vaststelling der regelen, volgens welke gronden, behoorende tot het Staatsdomein in de residentie Amboina, in erfpacht worden afgestaan.

De voornaamste afwijkingen van de voor Java en Madura geldende regelen bestaan hierin, dat de uitgifte alleen plaats heeft op aanvraag, en zulks tegen eene voor alle gronden gelijke erfpachtsom, namelijk van f 1 per bouw 's jaars, die echter niet eerst met het zesde jaar na de toewijzing, maar reeds dadelijk ingaat. De opsomming der van uitgifte in erfpacht uitgesloten gronden verschilt slechts door de weglating der bepalingen betreffende de gouvernementskoffijcultuur, omdat deze in de residentie Amboina niet bestaat. Het onderzoek of de aangevraagde gronden al dan niet tot de uitgeslotene behooren, geschiedt, even als op Java en Madura, door eene commissie, welke ook de aanvraag in de naaste negorijen bekend maakt. De verdere bepalingen betreffende de aanwijzing wie als erfpachters worden toegelaten, de omschrijving der regten en

verpligtingen van den erfpachter en de onderwerping der erfpachtsgronden, der daarop staande gebouwen en der voortbrengselen aan de bestaande of in te voeren algemeene belastingen, zijn gelijkluidende met de voorschriften voor Java en Madura.

Daarentegen is bij de regeling voor Amboina aan den erfpachter niet opgelegd de betaling van hoofdgeld per „werkbaren" man, zoo als op Java en Madura door den erfpachter verschuldigd, en zulks in verband met de omstandigheid, dat voor Amboina geene sprake behoefde te zijn van de voor eerstgenoemde eilanden verleende vrijstelling van cultuur- en heerendiensten voor de op de erfpachtsgronden gevestigde bevolking.

Ook is, als voor Amboina overbodig, niet overgenomen de bepaling betreffende vervanging van huur door erfpacht, noch ook de bijzondere regeling van pachtsom voor erfpachtsperceelen van hoogstens 50 bouws, bestemd voor kleine landgoederen of buitenverblijven. Overigens is in het algemeen nopens de uitgestrektheid der in genoemd gewest af te stane perceelen geen maximum voorgeschreven.

De resumé's van het onderzoek naar de regten welke in de gouvernementslanden van Sumatra op den onbebouwden grond worden uitgeoefend, blijkens 't vorig verslag, bladz. 70, in den aanvang van 1872 der Regering aangeboden, zijn sedert in druk verschenen. (1) Op de overige buitenbezittingen was dat onderzoek bij den aanvang van 1873 nog niet afgeloopen. Eene ordonnantie regelende de uitgifte van woeste gronden op Sumatra, is bij den directeur van binnenlandsch bestuur in bewerking.

Gedurende 1872 werden kleine stukken gronds aan Europeanen, inlanders en vreemde Oosterlingen afgestaan met *regt van eigendom* volgens art. 570 van het Indisch Burgerlijk Wetboek, tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 968 435 vierkante meters, over 18 gewesten op Java en 6 in de Buitenbezittingen verdeeld als volgt:

	Uitgestrektheid in vierk. meters.	Betaling.
JAVA EN MADURA.		
Bantam.	42 080,58	f 1 482,09^{5}
Batavia.	29 200,37	500,00
Preanger regentschappen. .	25 454,40	1 433,19
Cheribon	5 216,16	417,78
Tagal	2 717,60	574,42
Pekalongan	11 319,25	1 131,32
Samarang.	36 260,60	5 437,67
Japara	13 096,79^{5}	888,05
Rembang	17 735,06^{5}	1 977,21
Soerabaja.	107 151,93	15 276,02
Pasoeroean	2 815,65^{5}	4 857,43^{5}
Probolinggo	35 627,77	2 278,41
Banjoewangi.	358 760,60	6 406,45^{5}
Banjoemas	6 030,00	426,50
Bagelen	50 495,19	1 790,61^{5}
Kadoe	398,92	50,00
Madioen	6 787,00	239,58
Kediri	35 814,25^{5}	2 077,23^{5}
	786 962,14	f 47 243,98^{5}
BUITENBEZITTINGEN.		
Benkoelen.	11 965,75	f 614,97^{5}
Palembang	8 510,73^{5}	340,13
Banka en onderhoorigheden.	2 270,73	251,14^{5}
Riouw en onderhoorigheden.	5 108,05	105,79
Gouvernement Celebes en onderhoorigheden . . .	138 590,93^{5}	9 764,90
Amboina	15 026,87	120,00
	181 473.07	f 11 196,94
Totaal generaal. . .	968 435,21	f 58 440,92^{5}

Over 1871 besloegen de dus verkochte stukken gronds eene gezamenlijke uitgestrektheid van 127 962 vierk. meters, waarvoor een koopprijs van f 9112.58^{5} werd ontvangen.

De belangrijk hoogere cijfers van 1872 zijn hieraan toe te schrijven, dat een groot aantal suikerfabrikanten in 't afgeloopen jaar gebruik maakten van de hun, bij het sluiten der nieuwe overeenkomsten, aangeboden gelegenheid om den grond voor hunne fabriek en aanhoorigheden, tot dusver met regt van opstal bezeten, in eigendom te verkrijgen. Die afstand geschiedde algemeen tegen een koopprijs naar den maatstaf van f 60 per bouw, ongerekend de schadeloosstelling, door den kooper aan de bevolking te voldoen voor het blijvend gemis van den grond.

Bij de behandeling dezer aangelegenheid werd de vraag geopperd, of van eene vergoeding aan den lande voor den eigendomsafstand wel sprake behoorde te zijn, waar de bevolking het erfelijk genot heeft van den te verkoopen grond. Overeenkomstig het bij den afstand van gouvernementsgronden in eigendom steeds gevolgd gebruik, dat de bezitregten der bevolking niet als motief gelden om voor den lande het bedingen van een verkoopprijs na te laten, werd bedoelde vraag toestemmend beantwoord.

In verband met de in het vorig verslag, bladz. 69, vermelde intrekking van het besluit van 21 April 1865, n°. 17 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1674), houdende beperkingen, ook wat de bevoegdheid tot overdragt betreft, ten aanzien van het grondbezit der niet-inlanders, werd bij een besluit van 14 Mei 1872, n°. 8, verklaard, dat, waar ten gevolge der bedoelde beperkingen in regeringsbeschikkingen de voorwaarde was opgenomen, dat gronden of gebouwen aan geene andere vreemde Oosterlingen dan de wettige erfgenamen van den regthebbende mogten worden overgedragen, deze voorwaarde als vervallen was te beschouwen.

De in meerdere opzigten niet meer voldoende bepalingen in *Indisch Staatsblad* 1858, n°. 98, en 1861, n°. 6, betreffende het verleenen van *regt van opstal* „voor inrigtingen van nijverheid en landbouw", werden bij Gouvernementsbesluit van 2 Julij 1872, n°. 16 (*Indisch Staatsblad* n°. 124) door nieuwe voorschriften vervangen.

Met intrekking der aangehaalde besluiten van 1858 en 1861 werd thans bepaald: dat grond, behoorende tot het Staatsdomein, onder overlegging van een meetbrief aangevraagd met regt van opstal, hetzij voor woonerven, hetzij voor inrigtingen van nijverheid, ook zoo dezen tot landbouwondernemingen in verband staan, — niet echter voor inrigtingen van landbouw speciaal tot het aanleggen van beplantingen — zal worden afgestaan met dat regt voor een tijdvak van ten hoogste 30 jaren en tot eene uitgestrektheid van hoogstens 10 bouws, tegen betaling van de helft van hetgeen betaald zou moeten worden bij afstand in eigendom, met inachtneming der volgende bepalingen:

1°. dat, indien de grond door inlanders voor eigen ge-

(1) Een exemplaar daarvan is aan de Staten-Generaal aangeboden bij brief van den Minister van Kolonien van 10 Junij 1873, lit. A^{AZ}, n°. 50.

bruik ontgonnen is, of als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen behoort, de regthebbenden in den afstand moeten hebben bewilligd en met dezen moet zijn overeengekomen omtrent den prijs in eens of in jaarlijksche termijnen voor het tijdelijk gemis van den grond te voldoen;

2° dat het den verkrijger zal vrijstaan bij het eindigen van den termijn, waarvoor hem regt van opstal is verleend, alle door hem op den in opstal bezeten grond geplaatste gebouwen, werken en beplantingen te sloopen, mits den grond in den vroegeren staat herstellende, ten ware het Gouvernement hem een half jaar vooruit mogt hebben te kennen gegeven, dat het een en ander tegen taxatie wenscht over te nemen, in welk geval het bepaalde bij art. 715 van het Indisch Burgerlijk Wetboek toepasselijk is;

3°. dat de verkrijger zich binnen den tijd van zes maanden na de dagteekening der betrekkelijke regeringsbeschikking, voor de levering van het regt van opstal zal hebben te wenden tot de bevoegde autoriteit, zullende bij nietvoldoening aan dit beding, die beschikking als vervallen worden beschouwd.

Twee punten van verschil met de tot dus ver vigerende bepalingen, treden voornamelijk op den voorgrond: vooreerst wordt de grond niet langer om niet afgestaan, en ten andere is de duur van het regt van opstal van hoogstens 20 op hoogstens 30 jaren gebragt. Het maximum van 10 bouws is in de plaats getreden van de vroegere bepaling, dat niet meer grond met regt van opstal mogt worden afgestaan dan voor het aangevraagde doel kon geacht worden noodig te zijn.

Voor woonerven zal het regt van opstal nu voortaan ook slechts voor een bepaalden tijd en op gelijke voorwaarden als voor de overigens toegelaten doeleinden, verleend worden.

Als belemmerend en ondoeltreffend zijn komen te vervallen: de voorwaarde dat het regt van opstal slechts mogt worden verleend wanneer de grond zoodanig gelegen was, dat het binnenlandsch bestuur in staat is den verkrijger, des gevorderd, te beschermen en tevens te waken tegen verkeerde handelingen zijnerzijds; het voorbehoud voor het Gouvernement om het regt van opstal om staatkundige redenen te doen ophouden, en eindelijk de verpligting voor den opstaller om bij het eindigen van zijn regt, het gebouwde of geplante weg te ruimen. Ook werd geen voldoende reden gevonden om, in afwijking van het gewone regt (art. 712 van het Indische Burgerlijk Wetboek) nog de toestemming van het Gouvernement te blijven vorderen voor het vervreemden of met hypotheek bezwaren van het regt van opstal, en evenmin om het beding te hernieuwen dat bij het verzoek om regt van opstal een termijn moest worden opgenomen binnen welken, op straffe van verval van dat regt, de noodige gebouwen enz. moesten zijn opgerigt.

De bepaling sub 3°. hierboven, ofschoon reeds bij iederen afstand in opstal opgenomen wordende, werd, ter bekorting, tot algemeenen regel geproclameerd.

Tegen eene gezamenlijke uitgestrektheid van 555 992 vierk. meters in 1871, werden gedurende 1872 422 171 vierk. meters aan Europeanen en anderen met regt van opstal afgestaan. Voor 234 827 vierk. meters geschiedde dit op de besproken nieuwe voorwaarden (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 124), over 6 gewesten verdeeld, aldus:

	Uitgestrektheid in □ meters.	Betaling.
Kediri.	93 264,12	f 1 602,86
Kadoe.	47 117,005	1 570,77
Tagal.	46 073,57	811,52
Banjoemas	32 293,00	592,005
Pasoeroean	7 948,92	313,255
Samarang	8 131,00	203,275
	234 827,615	f 5 093,685

Eene gewestelijke splitsing der uitgestrektheden (187 344 vierk. meters) in 1872 met regt van opstal nog afgestaan op den voet van *Indisch Staatsblad* 1858, n°. 98 en 1861, n°. 6, is niet ontvangen (1).

V. Agrarische, statistische en topographische opnemingen en kadaster.

§ 1. *Agrarische opnemingen.*

Met de bewerking der résumé's van het onderzoek naar de regten der bevolking op den grond op het eiland Java, was men op het einde van 1872, op weinige hoofdstukken na, gereed. Het eind-resumé, welks zamenstelling in de eerste helft van 1872 in andere handen is moeten overgaan (zie 't vorig verslag, blz. 70), zou, naar verwacht werd, in den loop van 1873 kunnen worden voltooid.

Het in 1871 aangevangen onderzoek naar de regten, welke in de vorstenlanden van Madura door de bevolking op den grond worden uitgeoefend enz., was volgens berigten van de eerste maanden van 1873, toen afgeloopen in het regentschap Sumanap en het onderregentschap Sampang, zoodat nu het onderzoek een aanvang zou nemen in het nog overblijvende regentschap Madura.

De resumé's van het onderzoek naar de regten, welke in de gouvernementslanden op Sumatra op de onbebouwde gronden worden uitgeoefend, in den aanvang van 1872 der Regering aangeboden, zijn sedert in druk verschenen. (Zie blz. 104 hiervoren.) De uitkomsten der in de overige buitenbezittingen bevolen onderzoekingen van gelijken aard zijn nog niet bekend.

§ 2. *Statistieke opneming van Java.*

Opneming. Van de twee opnemingssectien in 1871 in de residentie *Samarang* nog werkzaam, was één, in afwachting dat zij overeenkomstig hare eigenlijke bestemming in Soerabaja zou kunnen worden te werk gesteld (zie het vorig verslag, blz. 70), in de laatste dagen van December van dat jaar voorloopig naar Japara overgeplaatst geworden. De andere sectie die zich, volgens een besluit van Maart 1872 na voleindiging der werkzaamheden in Samarang, zou moeten verplaatsen naar Banjoemas voor de heropneming van dat gewest, kwam met hare taak in Samarang in October 1872 gereed. Hare werkzaamheden aldaar hadden laatstelijk bestaan in metingen en hermetingen in de districten Demak, Wedoeng, Samboeng, Singeh-Kidoel en Manggar, het vervaardigen van klad- en net-dessakaarten en het doen van inhoudsberekeningen.

De in *Japara* reeds aanwezige opnemingssectie voltooide de opneming van het district Angkattan geheel en die van de districten Patti en Solowessi op slechts weinige dessa's na, terwijl ook een klein aantal hermetingen bewerkstelligd werden. Het teekenen van brouillon- en net-dessakaarten had geleidelijken voortgang; evenzoo de overige werkzaamheden, als: berekenen van den inhoud, inpassen op de districtskaart, teekenen van deze, enz. De nieuw aangekomen sectie ving hare werkzaamheden aan in het district Maijong, en beëindigde die, wat de opmeting en kladkaartering betreft, in al de dessa's van dat district. Tevens werd door haar de verzamelingskaart op de schaal van 1 : 10 000 zamengesteld, werden de net-dessakaarten bijna allen vervaardigd en had het berekenen der inhouden plaats. Bij het eind van 1872 waren dien ten gevolge, met inbegrip van het vroeger verrigte, de opnemingswerkzaamheden in deze residentie zóó ver gevorderd, dat de metingen en statistische opnemingen (ook wat de vervaardiging der dessakaarten en de invoering van het register betreft) geheel waren afgeloopen in de districten Koedoes, Oendaän, Tjendono, Tengelles en Maijong, terwijl van de districten Japara, Tjengkalsewoe en Angkattan de metingen en dessakaarten voltooid, en die van de districten Pati en Seloewessi nog onder handen waren.

In Madioen, waarheen achtereenvolgens in April en September 1871 de sectien Bagelen en Tagal waren over-

(1) Zie nopens den aanslag in de verpondingsbelasting der met regt van opstal bezeten onroerende goederen, de rubriek „*verponding*" in hoofdstuk M, afd. I, § 4*b* van dit verslag.

gegaan, en bij het eind van dat jaar de metingen en brouillonkaartering betreffende het district Tjaroeban beeindigd waren, en van het district Dero 46 van de 67 dessa's waren opgemeten, voor 30 van welke tevens de brouillonkaarten voltooid waren, kwam in 1872 het velden brouillonteekenwerk gereed, behalve in laatstgenoemd district, ook in de districten Bagi, Sepreh, Poerwodadi, Keniten en Madioen, terwijl van het district Gendingan 22 van de 28 dessa's opgemeten waren, voor 21 van welke de kaarten waren aangelegd. In de drie districten waar het opnemingswerk het eerst begonnen was, namelijk Tjaroeban, Dero en Bagi had ook de statistieke opneming plaats gehad en was het register ingevoerd. De reden dat ook in Madura twee sectien te gelijk werkzaam waren, was het niet ver genoeg gevorderd zijn der militaire of topographische opneming in Rembang, werwaarts anders de sectie Tagal zou zijn gedirigeerd geworden.

De laatste der twee in Samarang aanwezig gebleven opnemingssectien, om de in 't vorig verslag, blads. 71, aangegeven reden, aangewezen voor de heropneming van Banjoemas, begon hare nieuwe bestemming (October 1872) in het district Poerworedjo, waar 44 dessa's opgemeten en in kaart gebragt werden. Tevens vervaardigde zij vóór het eind van 't jaar de nog ontbrekende net-dessakaarten van het district Soekaradja, een werk dat, even als het maken van de districtskaart, door het vorige, sedert buiten dienst gestelde hermetingspersoneel van Banjoemas te doen was overgelaten.

In de volgende tabel zijn de voornaamste der in 1872 verrigte werkzaamheden onder cijfers gebragt. Daarbij valt op te merken dat het personeel bij eene der opnemingssectien in Japara en bij eene van die in Madioen gedurende 1872 veel te lijden had van ziekte. Ook was dit het geval bij het algemeen teekenbureau te Samarang, bij welk laatste alleen daardoor een zesde gedeelte van den werktijd verloren was gegaan.

GEWESTEN.	Van hoevele dessa's de sawah- en tegalvelden opgemeten.		In hoevele dessa's de volkstelling verrigt.		In hoevele dessa's bijhoudings-registers ingevoerd.		Hoeveelheid gemaakte dessakaarten, op de schaal van 1 : 2500.	
	Eerste	Tweede	Eerste	Tweede	Eerste	Tweede	Eerste	Tweede
	halfjaar.		halfjaar.		halfjaar.		halfjaar.	
Samarang	115	—	afgeloopen.		afgeloopen.		241	—
Japara	190	211	15	144	—	137	155	169
Madioen	180	88	—	267	—	267	252	146
Banjoemas	—	44	afgeloopen.		afgeloopen.		—	2
Totaal	485	343	15	411	—	404	648	317
	828		426		404		965	

De uitkomsten der sawah-metingen gaf in de Madioensche districten Tjaroeban, Dero, Keniten, Madioen en Bagi en in het district Maijong (Japara) eene meerdere bevinding van respectivelijk 73, 53, 35, 31, 23 en 21 pct. Ook ten opzigte der tegallans gaven de metingen belangrijke verschillen met hetgeen bij het inlandsch bestuur te boek stond. In Tjaroeban scheen door de hoofden ten aanzien dezer velden eene andere indeeling te worden gevolgd, daar zij onder de jaarlijks beplante tegals slechts 95 bouws bragten, terwijl de opneming 4114 bouws van die kategorie aantrof. In het district Madioen kwamen in de bestuursopgaven in het geheel geen tegalvelden voor, de opname vond er 45 bouws. In Bagi en Keniten werden 91 en 85 pct. meer bevonden.

In Maijong (Japara) kende het bestuur 91, de opname constateerde 954 bouws.

Bijhouding. Het getal kadastraal statistieke bureaux werd in 't laatst van 1872 met één (dat in de residentie Madioen) vermeerderd, zoodat de bijhouding zich uitstrekt tot de volgende gewesten. De gebruikelijke aantooning van de uitkomsten dier bijhouding voor zooveel de mutatien in het cijfer der bevolking betreft, is hier te lande nog niet ontvangen.

Kadoe. De districtsmantries, dessahoofden en schrijvers worden voortdurend beter bekend met het houden der registers, en een gedeelte van het werk der eersten is met goed gevolg op de hoofden en hunne schrijvers overgedragen. Met de bevolking-statistiek der vreemde Oosterlingen werden geen bijzondere moeijelijkheden ondervonden. Grondveranderingen werden ten getale van 1740 geconstateerd, gemeten en, op 140 na, op de kaarten opgebragt.

Pekalongan. In den gang van het werk werd verbetering waargenomen, daar de dessaschrijvers meer geregeld op de rapportdagen verschenen. Omstreeks 783 grondveranderingen werden bekend, opgemeten en in kaart gebragt.

Tagal. Omtrent de bijhouding in dit gewest zijn bij voortduring gunstige berigten mede te deelen.

De bijhouding van de veranderingen in de bevolkingsopgaven betreffende de vreemde Oosterlingen vond geregeld plaats. Grondveranderingen werden gemeten ten getale van 527.

Samarang. De kaarten van de districten Poerwodadi, Grobogan, Wirosari en Kradenan, uitmakende de afdeeling Grobogan, van de districten Demak, Wedoeng, Samboeng, Singenkidoel en Manggar, uitmakende de afdeeling Demak, en van het district Samarang, werden door het kadastraal-statistiek bureau overgenomen, zoodat de geheele residentie, zoowel voor het kadastraal als het statistiek gedeelte tot den werkkring der bijhouding gebragt is.

De bijhouding van den loop der bevolking werkte naar

wensch, hoewel eene voortdurende contrôle volstrekt noodzakelijk bleek. In het geregeld bijhouden van de veranderingen in het bevolkingcijfer der vreemde Oosterlingen, althans in de afdeelingen buiten de hoofdplaats, schoten de hoofden dier natien nog dikwijls te kort.

Omstreeks 1136 grondveranderingen werden geconstateerd en opgemeten, doch niet allen konden nog in 1872 op de kaarten worden overgenomen.

Bagelen. Hoewel steeds vooruitgang te bespeuren is in de geregelde aangifte der veranderingen in de statistiek der bevolking, was over 't geheel de toestand nog niet gunstig te noemen. Verbetering wordt verwacht wanneer het kadastraal-statistiek bureau deel uitmaakt van het residentiekantoor. Vóór dat echter hiertoe kan worden overgaan, moeten de kaarten herzien worden van die districten, welke in de regentschappen Koeto-ardjo, Keboemen en en Karang-anjar, ten gevolge van de intrekking van het regentschap Ambal, eene wijziging van grondgebied en begrenzing hebben ondergaan. Dit werk wordt, wegens den grooten omvang, volbragt op het algemeen teekenbureau.

Geconstateerd en opgemeten werden 3360 grondveranderingen; met het overbrengen daarvan op de kaarten kwam men voor een gedeelte gereed.

Japara. Door het kadastraal-statistiek bureau werden overgenomen de dessa kaarten van Oendaän, Koedoes, Tjendono en Tengelles. De bijhouding der bevolkingcijfers won meer en meer in naauwkeurigheid. Het geringe getal van slechts 20 grondveranderingen, die aangegeven werden, doet vermoeden dat de meeste door de bevolking verzwegen worden.

Banjoemas. Zoolang de heropneming niet verder gevorderd was, strekte zich de bijhouding der grondveranderingen slechts uit over twee districten; die van de uitkomsten der bevolking-statistiek geschiedt over de geheele residentie, en kan, sedert de chef van het kadastraal-statistiek bureau niet meer met het toezigt op de hermeting belast is, door dezen beter worden behartigd. Ofschoon nog dikwerf onnaauwkeurige opgaven voorkwamen, viel in den gang van het werk toch verbetering te bespeuren.

Cheribon. Het district Loear-Kota werd geheel hermeten. Van de districten Ploembon en Kota werden 48 en 7 dessa's gemeten, waarvan de kladkaarten werden geteekend, benevens van eenige de net-dessakaarten, terwijl enkele op de districtskaart werden gebragt. De bevolkingstatistiek wordt slechts in vijf districten bijgehouden. In dien kleinen kring liet het werk weinig te wenschen over.

Nieuwe statistieke opnemingen hadden in het geheel niet plaats. De grondveranderingen waren slechts gering in getal en werden door het personeel der hermetingen op de kaarten overgenomen.

Madioen. Dit bureau werd in November 1872 opgerigt, en na de indienststelling van het personeel nam het ter verdere bijhouding de kaarten van de districten Tjaroeban, Bagi en Dero over, waar ook de bevolking-registers waren ingevoerd. In dien korten tijd is reeds gebleken dat het veel moeite zal kosten alvorens hoofden en bevolking behoorlijk voldoen aan hunne verpligtingen, ten aanzien van de bijhouding.

§ 3. *Topographische en statistieke opneming van Zuid-Celebes.*

Zoo als bekend, geschiedt de hierbedoelde opneming, waarmede men in Junij 1863 begonnen is, geheel onder burgerlijk beheer. Tot ultimo 1871 was topographisch opgenomen eene uitgestrektheid van $4745^{3}/_{36}$ vierkante palen. Gedurende 1872 is dit aantal met $78^{7}/_{36}$ vierkante palen vermeerderd door de voltooijing der opneming van Saleijer en omliggende kleine eilanden en door de aangevangen opmetingen in 't rijk van Balangnipa (Mandhar).

Het statistieke deel der opneming wordt, gelijk reeds in 't verslag van 1871, blz. 76, is aangeteekend, in de opgemeten vorstenlanden onuitgevoerd gelaten, terwijl het in de gouvernements-landen aanvankelijk is achterwege gebleven om de metingen niet te vertragen. Nadat in Junij 1871 het veldwerk in de afdeeling Oosterdistricten was afgeloopen, heeft men zich aldaar met de statistieke opneming onledig gehouden en in 1872 is hiertoe op Saleijer ook overgegaan. De verkregen uitkomsten worden voor Saleijer (die voor de afdeeling Oosterdistricten vonden reeds in 't vorig verslag eene plaats) opgegeven als volgt: geheele oppervlakte (in vierkante palen) $304^{7}/_{9}$, waarvan bebouwd $87^{3}/_{4}$ en onbebouwd $217^{1}/_{36}$; aantal kampongs 501; aantal huizen 9232; zielental 59 105, verdeeld in 19 480 mannen, 18 388 vrouwen en 21 237 kinderen; aantal buffels 2439; aantal paarden 1846; aantal klapperboomen 277 200 (184 373 vruchtdragende en 92 827 niet-vruchtdragende.

Wat het teekenwerk betreft, was bij het eind van 1872 de netkaart der afdeeling Oosterdistricten nog onder handen en met die van Saleijer een begin gemaakt.

De kosten der opneming bedroegen over 1872 in 't geheel f 17 600, zijnde minder dan in vorige jaren.

§ 4. *Kadaster.*

In verband met nadere voorstellen van de Indische Regering om, overeenkomstig de denkbeelden van wijlen den inspecteur-generaal van finantien Motké, meer deugdelijke grondslagen te leggen voor het voorbereiden der verkrijging van een goed kadaster op Java, is in Junij jl. door het Opperbestuur magtiging verleend om de in 1872 (zie het vorig verslag bladz. 73) toegestane aanvankelijke organisatie van een eigenlijk kadaster-personeel, overeenkomstig de thans in 't algemeen reeds vastgestelde rang- en klassenverdeeling te wijzigen en uit te breiden, en om binnen de perken der begrooting van 1873, al dadelijk op dien voet het noodige personeel te Batavia in dienst te stellen. (Van de magtiging van 1872 was in Indie opzettelijk nog geen gebruik gemaakt.)

Ten einde deugdelijke grondslagen te leggen wordt overgegaan tot de uitzending van een drietal landmeters van het kadaster hier te lande, die ter beschikking van den Gouverneur-Generaal zullen worden gesteld, waarvan één in den rang van ingenieur.

Aangaande den toestand van het tegenwoordig kadastraal bureau te Batavia, onder de superintendentie staande van den resident, werd door den inspecteur-generaal Motké, naar aanleiding van een door hem ingesteld onderzoek, berigt: dat slechts van een zeer klein gedeelte der residentie Batavia een gebrekkig kadaster bestaat, dat dit zelfs voor een deel der stad en voorsteden gemist wordt, dat hetgeen bestaat met weinig orde wordt »bewaard" en dat ten gevolge van een en ander vele perceelen in 't geheel niet, andere niet behoorlijk in de verponding aangeslagen zijn.

Voor de bijhouding der kaarten en registers van het domein Bloeboer was sedert eenigen tijd een tot dit kantoor behoorend landmeter te Buitenzorg gevestigd. De van lieverlede toegenomen belangrijkheid met het oog op het kadaster der afdeeling Buitenzorg en de verwachting dat dit, nadat de spoorwegverbinding met Batavia zou geopend zijn, nog in meerdere mate het geval zal worden, heeft in October 1872 doen besluiten genoemde afdeeling los te maken van het op 38 palen afstands gevestigde bureau te Batavia en om mitsdien bedoelden landmeter bevoegd te verklaren tot het verrigten van alle werkzaamheden welke zich op het gebied van het landmetersvak en hetgeen daarmede in verband staat in de genoemde afdeeling mogten voordoen, zonder langer deel uit te maken van het kadastraal bureau te Batavia, met bepaling alleen dat hij daarmede in administrative aanraking zou blijven.

De instructie voor de landmeters te Batavia, Samarang en Soerabaja, welke instructie nog hoofdzakelijk de aangelegenheden van het kadaster ook elders in Nederlandsch Indie beheerscht, is te vinden in *Indisch Staatsblad* 1837, n°. 3. Zie overigens omtrent het landmeterspersoneel hoofdstuk L, afd. I hierachter.

VI. TRANSPORTEN.

Zoo als in het vorige verslag werd vermeld, zijn de voornaamste transporten die van gouvernementskoffij.

Het vervoer van dit product uit de inkoop- naar de algemeene of strandpakhuizen, geschiedde gedurende 1872, zoowel op Java als in het gouvernement van Sumatra's Westkust en in de residentie Menado, bijna uitsluitend bij aanneming. Alleen de afvoer van de door prins MANGKOE NEGORO geleverd wordende koffij naar Samarang vond van Soerakarta af plaats langs den spoorweg

Met 1 Julij 1872 trad de in 't vorig verslag, bladz. 74 reeds aangekondigde nieuwe regeling in werking, volgens welke de afvoer der koffij enz. uit Madioen, behalve die uit de afdeeling Patjitan, niet meer naar Soerabaja langs de Solo-rivier zou plaats hebben, op welken afvoerweg maar al te dikwerf belangrijke verliezen voor den lande voorkwamen, maar naar de in Madioen gelegene kustplaats Djokotro, nabij de Pangoolbaai.

Daar de laagste inschrijver geene voldoende waarborgen bezat voor de rigtige nakoming zijner verpligtingen en voor eene heruitbesteding de tijd te kort schoot, werd het transport onder 's hands gegund aan den daaropvolgenden inschrijver tegen een vrachtloon voor de koffij van 8 cent per pikol en per paal, een prijs die, in verhouding tot het betaalde onder de werking van het afgeloopen contract (ad f 1,50 per pikol voor het geheele traject) hoog wordt genoemd.

De reden dat geen voordeeliger prijs was te bedingen, scheen voornamelijk in het geheel nieuwe der zaak en in het moeijelijke van het terrein te moeten worden gezocht. Het vervoer, waarvoor nu is gecontracteerd tot ultimo Februarij 1875, wordt, wat de koffij betreft, geschat op circa 42 000 pikols 's jaars. Daarentegen werden bij de overigens in 1872 gehouden uitbestedingen voor drie andere, insgelijks voorname transporten, mindere vrachtprijzen bedongen dan volgens de betrekkelijke (met ultimo 1872 of medio 1873 verstrijkende) contracten verschuldigd was. Die uitbestedingen betroffen den afvoer van koffij enz.: *a* in de residentien Samarang en Kadoe naar de hoofdplaats Samarang; *b*. uit de binnenlandsche pakhuizen der residentie Pasoeroean naar de hoofdplaats van dat gewest, en *c*. van Tjikao (Preanger regentschappen) langs de rivier Tjitarum naar Moearah Gembong en van daar over zee naar Batavia. Deze transporten, alleen wat de koffij betreft, geschat op respectivelijk 124 000, 214 000 en 80 000 pikols 's jaars, werden gegund: dat sub *a* voor vijf jaren tegen $3^{39}/_{100}$ cent per pikol en per paal, in stede van $4^{32}/_{100}$ cent, gelijk gedurende de jaren 1868 - 1872 werd betaald; dat sub *b* voor drie jaren tegen $2^{25}/_{100}$ cent per pikol en per paal, in stede van $2^{70}/_{100}$ cent gedurende het tijdvak 1 Januarij 1869 tot ultimo December 1872, en dat sub *c* voor vijf jaren tegen f $0{,}94^{3}/_{8}$ per pikol voor het geheele traject, in stede van f 1,19 zoo als gedurende het vijfjarig tijdvak 1 Julij 1868 tot ultimo Junij 1873 verschuldigd was. Eene nieuwe bepaling in de uitbestedingsvoorwaarden voor de transporten in de residentien Samarang en Kadoe was het beding, dat het den aannemer zou vrijstaan om het product enz. ook langs den spoorweg te vervoeren, met toezegging dat het transportloon desniettemin zou worden berekend naar denzelfden maatstaf als geschiedde het vervoer met karren en draagbeesten. (Zie overigens het lager aangeteekende hieromtrent in hoofdstuk **L**, afd. III, § 1.)

De voordeelige uitkomst der bij *b* bedoelde uitbesteding wordt voornamelijk toegeschreven aan den verbeterden staat der wegen op het traject Pasoeroean-Malang. Het gezamenlijk transportloon dezer aanneming wordt, met inbegrip ook van de vracht voor zout, gelden enz., voor den geheelen duur van het contract (1873 tot en met 1875) berekend op f 558 630, hetgeen, vergeleken met het betaalde gedurende 1869—1872, een volledig verschil oplevert van f 37 242 's jaars, of over drie jaren van f 111 726.

Het brengen der per spoortrein vervoerd wordende gouvernementskoffij uit de residentie Soerakarta, van af de binnenlandsche pakhuizen te Beton en Boijolali naar de naastbij gelegen spoorwegstations Soerakarta en Poerwodadi, zoomede van het station Samarang naar de pakhuizen te dier plaatse, waarvoor over 1871 (zie het vorig verslag bladz. 74) betaald werd respectivelijk 16, 65 en 16^{5} cent per pikol, werd voor de koffij uit den oogst van 1872 aangenomen tegen 12^{4}, 60 en 13^{5} cent per pikol.

Over het algemeen kan gezegd worden, dat de verschillende transportaannemers gedurende 1872 aan hunne verpligtingen voldeden; alleen was dit weder niet het geval met den aannemer van het Madioen-transport langs de Solo-rivier, wiens contract nu echter, gelijk hooger is gezegd, sedert medio 1872 verstreken is.

De afvoer had geregeld plaats, behoudens eenige storing in den afvoer op Sumatra, veroorzaakt door belangrijke wegafstortingen tusschen Padang-Pandjang en Padang, die echter betrekkelijk spoedig hersteld werden (verg. bladz. 96 hiervoren).

Over de voorwaardelijke toezegging aan den concessionaris voor het aanleggen en exploiteren van een transportkabel ter Sumatra's Westkust, van een gedeelte van het koffijtransport uit de Padangsche Bovenlanden naar Padang, zie men lager hoofdstuk **L**, afd. III, § 3.

In het beramen van praktisch uitvoerbare maatregelen tot voorkoming van ontvreemdingen op de transporten, is men, ook na raadpleging van onderscheidene hoofden van gewestelijk bestuur (zie het vorig verslag bladz. 74), nog niet kunnen slagen.

Voor de kennis van den aard en den omvang der verschillende (tot het departement van binnenlandsch bestuur behoorende) transporten, waarvoor overeenkomsten met particuliere ondernemers zijn gesloten, schijnt het niet overbodig hierbij te voegen (zie bijlage lit. N) eene ter zake bij genoemd departement zamengestelde opgaaf over 1872.

VII. PAKKETVAART EN ANDERE STOOMVAARTDIENSTEN.

De Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij bleef zich ook in 1872 op zeer voldoende wijze van hare taak kwijten.

Waar enkele malen in de gecontracteerde diensten eenige stoornis werd ondervonden, was dit het gevolg van onstuimig weder, dat het lossen en laden ter reede belette.

Gedurende 1872 werden door de in 't vorig verslag genoemde 14 stoomschepen, te zamen groot 9760 ton met 1780 paardenkrachten nominaal, afgelegd 263 090 Engelsche mijlen (waarvan 190 960 onder contract en 72 130 buiten contract) tegen 256 871 in 1871. Het aantal overgevoerde passagiers, toen 54 219, beliep in 1872 61 926, waarvan 37 051 gouvernements-passagiers.

De ontvangsten bedroegen, met inbegrip van het gouvernements-subsidie ad f 6,97 per geographische mijl, 1ste semester f 1 689 213, 2de semester f 1 700 839, te zamen f 3 390 052, tegen f 2 975 122 in 1871. Aan de aandeelhouders werd over het eerste halfjaar 1872 als dividend uitbetaald 4 pct., welk bedrag vermoedelijk ook over het 2de semester zou kunnen worden uitgekeerd.

In Maart 1873 zijn 6 der grootste schepen (te zamen metende 5800 ton met 825 paardenkrachten) tijdelijk aan de pakketvaart onttrokken, als hebbende deel uitgemaakt van de transportvloot naar Atchin (1). Intusschen is het materieel der Maatschappij in den aanvang van 1873 aangevuld met een in Schotland aangekocht stoomschip van groot charter, *Earl Canning*, thans genaamd *Luitenant-generaal Kroesen*.

Even als in October 1872 ten behoeve van laatstbedoeld stoomschip, is in Februarij en Maart 1873 hier te lande vergunning tot het uitvaren onder Nederlandsche vlag ook verleend aan 3 andere nieuwe stoomers, door de Maatschappij voor de Indische pakketvaart bestemd, met namen: *Prins Alexander*, *Lord Elphinstone* en *Willem Kroonprins der Nederlanden*.

Te rekenen van 1873 af, is met de Maatschappij overeengekomen voor twee nieuwe gesubsidieerde diensten tegen verhooging van het jaarlijksch subsidie met respectivelijk f 3 101,65 en f 24 631,98, eerstgemelde som ter zake van het aandoen, op de maandelijksche reis in de Molukken, van Gorontalo (zie hierover 't vorig verslag blz. 75), laatstgemeld bedrag voor het inrigten van eene maandelijksche vaart langs Sumatra's Oostkust, namelijk van Riouw over Bengkalis, Paneh, Assahan, Batoe Bara, Deli en Langkat naar Tamiang en terug van Tamiang over genoemde plaatsen naar Riouw. Als voorwaarde is daarbij gesteld dat voor deze lijn zoodanige vaartuigen moeten worden gebezigd, dat Laboean Bilik, de riviermonding van Assahan, de binnenreeden van Deli en Batoe Bara, alsmede kam-

(1) Sedert is ook gebleken van het voornemen der Indische Regering om, ten dienste van het eskader belast met de blokkade van Atchin, van één of meer (kleinere) stoomschepen der Maatschappij gebruik te maken.

pong Tamiang, zóóver kunnen worden bereikt, dat het laden en lossen ten allen tijde op allezins voldoende wijze kunne geschieden.

De Maatschappij heeft voor deze dienst aangewezen haar stoomschip *Sunda*. groot 200 ton met 80 paardenkracht.

Voor 1874 is nog eene kleine uitbreiding der pakketvaart ontworpen, namelijk het aandoen door de maandelijksche boot op de Molukken, op de reis tusschen Makassar en Timor-Koepang, van Bima (eiland Soembawa), met welke plaats de gemeenschap, niet zonder schade voor de belangen der dienst, thans uiterst gebrekkig is. Voor dezen omweg wordt bij de begrooting gerekend op eene vermeerdering van het subsidie met f 1003,68 's jaars.

Met het oog op de naderende verstrijking (ult°. 1875) der met de Maatschappij gesloten tienjarige overeenkomst, werd volgens de jongste (tot ult°. Junij 1873) hier te lande ontvangen berigten, in Indie de laatste hand gelegd aan het ontwerpen der voorwaarden van uitbesteding voor de voortzetting der mail- en pakketvaartdienst in den Indischen Archipel en wel gedurende een tijdvak van vijftien jaren. (1)

De opgaaf der in Nederlandsch Indie te huis behoorende, niet voor de mail- of pakketvaart bestemde stoomschepen en vaartuigen, gelijk die voorkwam op bladz. 75 van 't vorig verslag, heeft gedurende 1872 eenige verandering ondergaan. De twee grootste der bedoelde stoomschepen: de *Menado* (295 last, 85 paardenkracht), en de *Vice-Admiraal Fabius* (163 last, 50 paardenkracht), zoowel voor passagiers- en goederenvervoer als voor sleepdiensten gebezigd, hebben geene vaste diensten; laatstgenoemde boot werd in 1872 gebruikt tot het helpen beladen van schepen op de rivier van Bandjermasin. De vroeger aan het Bataviaasch praauwenveer behoorende schroefstoomschip *Tjidani* (10 last, 19 paardenkracht) ging over op de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij. De ijzeren raderboot *Javaan* (31 last, 35 paardenkracht) is gesloopt; de werktuigen zijn echter geplaatst in een nieuw houten raderstoomschip, *Paul*, dat de dienst van de *Javaan* zal voortzetten, namelijk het slepen van vaartuigen, het vervoeren van personen en goederen tusschen den wal en de reede van Samarang en het nu en dan vervoeren van personen en goederen ook langs Java's Noordkust. In Januarij 1873 is het in de vaart brengen vergund.

Het vroeger voor dezelfde bestemming opgegeven stoomvaartuig *Moeriah* (25 last en 25 paardenkracht) komt onder de aanwezige schepen niet meer voor, evenmin het te Ngawi (Madioen) te huis behoord hebbende stoomvaartuig *Little John*. Als verloren is te beschouwen de schroefstoomsloep (15 paardenkracht) toebehoord hebbende aan eene in 't vorig verslag genoemde firma te Batavia, zijnde dit vaartuig te Anjer in de rivier gezonken.

Tot het in de vaart brengen voor personen- en goederenvervoer tusschen Soerabaja en Grissee van een stoomvaartuig (18 paardenkracht), vroeger met dregtoestel toebehoorende aan het Gouvernement, doch sedert verkocht, werd omstreeks medio 1872 aan den tegenwoordigen eigenaar, een Chineesch handelaar ter eerstgenoemde plaats, vergunning verleend. Voor personenvervoer alléén is overigens tusschen Soerabaja en Grissee ook de in 't vorig verslag genoemde raderstoompraauw *Soengiet* (16 paardenkracht) in de vaart.

Vergunning tot het openen eener geregelde stoomvaartdienst tusschen Makassar en Singapore via Soerabaja en Samarang en terug zoowel voor passagiers- als goederenvervoer, werd in Augustus 1872 verleend aan de te Soerabaja gevestigde handelsfirma MARTIN DYCE & C°. Sedert is echter vernomen dat het voor die vaart bestemde stoomschip *Eastern Isles*, na een paar reizen volbragt te hebben, te Singapore buiten dienst zou liggen.

Overigens werd in 1872 vergunning verleend tot het in de vaart brengen van een stoombootje, *Adèle Johanna*, van 6 paardenkracht, toebehoorende aan een ingezetene van Banda en bestemd om dienst te doen op de kust van dat eiland, zoomede van eene schroefstoomsloep, *Wilhelmina Louisa*, bestemd voor pleziertogten langs Java's kust.

Voor de particuliere stoomlijn Padang-Priaman-Painan (Sumatra's Westkust) bleef gedurende 1872 bestemd het ter eerstgenoemde plaats te huis behoorende schroefstoomschip *Onderneming* (10 last en 10 paardenkracht). Aangaande de in dat jaar door eene Engelsche maatschappij geopende proefstoomvaart tusschen Calcutta en Singapore, onder anderen via Deli, Siak en Riouw (zie het vorig verslag bladz. 75), zijn geene verdere berigten ontvangen. Daarentegen is vermeld geworden dat in 1872 eenige malen ter hoofdplaats Palembang voor rekening van een te Singapore wonend Arabier was aangekomen een stoomschip onder Engelsche vlag, groot omstreeks 100 last, welks eigenaar gezegd werd daarmede eene geregelde vaart voor passagiers en goederen tusschen Singapore en Palembang te willen inrigten.

De regtstreeksche stoomvaart tusschen Nederland en Java door het Suez-kanaal is, sedert de mededeelingen in het vorig verslag, belangrijk uitgebreid, onder andere door de oprigting van twee nieuwe maatschappijen: de » Stoomvaart-maatschappij: Java" gevestigd te Amsterdam (zie de statuten in de *Staatscourant* van 27/28 April 1873), en eene Engelsche maatschappij, de » Commercial Steamship Company (limited)". Beide maatschappijen hebben reeds meerdere eigen booten in de vaart.

De vloot der » Stoomvaartmaatschappij: Nederland" bestaat thans uit vier nieuw gebouwde stoomschepen, elk van 1600 paardenkracht effectief: *Prins van Oranje*, *Prins Hendrik*, *Conrad* en *Koning der Nederlanden*, respectivelijk van 1829, 2147, 2147 en 2009 ton. Laatstgenoemde stoomer is in December 1872 in de vaart gekomen. Gedurende 1872 zijn door deze schepen in 't geheel 7 uitreizen ondernomen en daarvan 6 nog vóór het eind van 't jaar volbragt. Ook werden door *elk* der drie eerstgenoemde booten 2 t' huisreizen gemaakt, waarvan 5 nog in 1872 afliepen.

Van Februarij 1873 af is maandelijks eene boot vertrokken, waaronder in April het voor de uitreis ingehuurde nieuwe stoomschip *Willem Kroonprins der Nederlanden* van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij (zie hooger).

In een voorstel der Stoomvaartmaatschappij » Nederland", om de van gouvernementswege betaald wordende gelden (f 600 voor de reis naar en f 850 voor de reis uit Indie) voor den overvoer per zeilschip van gouvernementspassagiers der *eerste* klasse (*Indisch Staatsblad* 1869, n°. 46), voor zooveel die met hare schepen de reis doen, te verhoogen overeenkomstig het door de Maatschappij bij hare oprigting vastgesteld tarief, werd door de Regering hier te lande niet getreden. De Maatschappij heeft daarop (in den aanvang van 1873) tot eene verlaging harer tariven besloten, zoodat gouvernements-passagiers 1ste klasse, zonder bijpassing, voor de van gouvernementswege voor gewone scheepsgelegenheid betaald wordende passagekosten door hare stoomschepen kunnen worden overgevoerd. Intusschen zullen de gelden niet meer, zoo als tot dus ver geschiedde, in navolging van het bepaalde voor de zoogenaamde overlandreis, — aan deze passagiers zelven worden uitbetaald, maar volgens art. 3 van 't aangehaald *Staatsblad* regtstreeks aan de Maatschappij.

Met aanvulling van het bestaande, op zeilschepen toepasselijke overtogtstarief (*Indisch Staatsblad* 1867, n°. 105), is echter bij Koninklijk besluit van 19 Februarij 1873, n°. 8, (*Staatscourant* van 21 dier maand, *Indisch Staatsblad* n°. 86) eene afzonderlijke regeling gemaakt betreffende den overtogt met schepen der Maatschappij, van passagiers der lagere klassen (passagiers der 2de klasse op verbeterden voet en gewone passagiers 2de klasse). In stede van f 230 en f 125, zoo als tot nu toe voor de uitreis per zeilschip wordt te goed gedaan, zal aan de Maatschappij respectivelijk f 250 en f 140 worden betaald, doch zal het Gouvernement dan tevens niet hebben te voorzien in de voor bedoelde passagiers benoodigde kooi- en baksgoederen, zoo als nog bij overvoer met zeilschepen gebruikelijk was. Voor de reis uit Indie naar Nederland werd de betaling niet onbelangrijk verhoogd, en wel door toekenning van hetzelfde bedrag als voor gewone scheepsgelegenheid bepaald, en alzoo voor de bedoelde twee kategorien van passagiers respectivelijk f 424 en f 282. Tot hiertoe genoot de Maatschappij slechts f 375 en f 240, doordien in Indie

(1) De voorwaarden, sedert door den Gouverneur-Generaal vastgesteld, zijn opgenomen in de *Javasche Courant* van 6 Junij 1873 en in de *Staats-Courant* van 24 Julij 1873. De uitbesteding zal plaats hebben in December aanstaande.

de vergoeding voor kostgeld niet over 120, maar over 50 dagen werd berekend, zonder daarbij eene hoogere vracht toe te staan.

Ingevolge 's Konings besluit van 26 April 1873 (*Staatscourant* van 27/28 dier maand) zijn vorenstaande regelingen ook toepasselijk op den overvoer naar en uit Indie met andere via Suez varende stoomschepen onder Nederlandsche vlag.

Daar het verstrekken van gouvernementswege van kooi- en baksgoederen insgelijks heeft opgehouden ten dienste van detachementen supplotie-troepen, zijn ook de passagekosten voor militairen beneden den rang van officier verhoogd, en wel voor onderofficieren met f 25 en voor militairen beneden dien graad met f 20, en alzoo bepaald op respectivelijk f 250 en f 140 (verg. het verslag van 1870, bladz. 59). Die bedragen zijn almede van toepassing bij overvoer met andere stoomschepen dan die der Maatschappij „Nederland". (1)

Over de vrachtbepaling voor de aan de Maatschappij contractueel aankomende retourbelading zie men hoofdstuk **M**, afd. I, § 3, van dit verslag.

Ten aanzien van de vrachtprijzen voor den overvoer van gouvernementsgooderen, geene producten zijnde, wordt met de Maatschappij onderhandeld over het aannemen van een vast, voor alle goederen uniform tarief.

Omtrent de plannen betreffende het tot stand brengen (door den heer A. Fraser, hoofdagent te Batavia van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij) van eene geregelde stoomvaartverbinding tusschen Java en Australie, is sedert het medegedeelde in 't vorig verslag, bladz. 75, niets naders vernomen. Tot 1°, Julij 1873 was dan ook, waarschijnlijk door het tijdelijk in dienst zijn voor het vervoer van troepen van verschillende stoomschepen der Maatschappij, nog geen gebruik gemaakt van het bij de Indische begrooting voor dat jaar toegestane subsidie van f 100 000 voor een vijftal proefreizen (f 20 000 voor elke reis). Op een gelijk subsidie wordt ook bij de Indische begrooting voor 1874 gerekend.

K. Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.

I. Onderwijs.

§ I. *Voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden.*

Gymnasium Willem III te Batavia. In tegenstelling met den vorigen cursus, toen het leeraarspersoneel door ziekte herhaaldelijk onvoltallig was, kon gedurende het jongste, met ult°. September 1872 geëindigde schooljaar, schier in alle klassen der afdeeling „hoogere burgerschool", het onderwijs met zeldzame regelmatigheid gegeven worden. Ook de colleges bij de afdeeling: „Indische taal-, land- en volkenkunde" werden over 't algemeen zeer regelmatig gehouden.

Begon de cursus 1871/72 der afdeeling „hoogere burgerschool" met 121 leerlingen voor alle en 2 voor enkele lessen (toehoorders), hij eindigde met 95 gewone leerlingen en 1 toehoorder. Er waren namelijk in den loop van het schooljaar bijgekomen 9 en vertrokken 36 leerlingen. De 95 gewone leerlingen bij het einde van den cursus aanwezig, waren over de verschillende studiejaren verdeeld als volgt: 1ste studiejaar 36, 2de, 3de en 4de studiejaar respectivelijk 30, 19 en 10, 5de studiejaar geen.

Aan het toelatingsexamen tot den nieuwen cursus namen 73 adspiranten deel, en wel 67 voor het 1ste, 5 voor het 2de en 1 voor het 3de studiejaar, van welke respectivelijk 41, 4 en 1 of te zamen 46 werden toegelaten. Bovendien keerden 2 oud-leerlingen terug, zoodat het schooljaar 1872/73 begon met 144 leerlingen, waarvan 142 voor alle en 2 voor enkele lessen. Daarvan waren 61 internen en 83 externen.

Ten gevolge van de gehouden overgangsexamens (waarbij van de 99 leerlingen 67 tot eene hoogere klasse bevorderd werden, van welke laatsten 22 bij her-examen in sommige vakken), waren de 142 gewone leerlingen bij het begin van den thans loopenden cursus (October 1872) verdeeld aldus: 1ste studiejaar 53, 2de, 3de, 4de en 5de studiejaar respectivelijk 38, 27, 16 en 8.

Gedurende de drie laatste maanden van 1872 is dit aantal met 1 vermeerderd doch met 9 verminderd, onder welke laatsten 4 leerlingen van het 5de studiejaar na voldoend afgelegd gedeelte A van het groot-ambtenaarsexamen. Om dezelfde reden liet zich ook afschrijven 1 der leerlingen voor enkele lessen Op 1 Januarij 1873 bedroeg het aantal leerlingen der afdeeling „hoogere burgerschool" dien ten gevolge 135, waarvan 134 voor alle en 1 voor enkele lessen.

Wegens de noodzakelijkheid om bij den aanvang van den volgenden cursus (1 October 1873) ook de derde klasse, gelijk reeds het geval is met de eerste en de tweede, in twee parallel-klassen te splitsen, zijn onlangs, met verhooging der loopende begrooting, de noodige fondsen toegestaan om nog in 1873 het vereischt meerder personeel van 3 docenten te kunnen aanstellen Zonder zoodanige vermeerdering zou niet aan alle aanvragen om toelating tot den cursus 1873/1874 kunnen worden voldaan.

De afdeeling „taal-, land- en volkenkunde" telde volgens het vorig verslag, op 1 October 1871, 31 leerlingen. In den loop van den cursus 1871/72 werd dat aantal met 6 vermeerderd doch naderhand met 37 verminderd, zoodat bij de sluiting geen leerlingen meer ingeschreven waren. Gedurende de drie eerste maanden van den cursus 1872/73 (October-December 1872) lieten zich inschrijven voor de lessen van het 1ste studiejaar 9 oud-leerlingen der hoogere burgerschool die in 1872 het bovenbedoeld ambtenaarsexamen A met goed gevolg hadden afgelegd, en voor de lessen van het 2de studiejaar 2 oud-leerlingen der afdeeling die in den vorigen cursus een tijd lang de lessen van het 1ste studiejaar gevolgd hadden.

Op 1 Januarij 1873 telde de afdeeling derhalve 11 leerlingen.

Van een groot gedeelte der leerlingen dezer afdeeling hadden de leeraren in den afgeloopen cursus den ijver en den leerlust te prijzen. Ook van de leerlingen der hoogere burgerschool wordt vlijt en gedrag geroemd. Slechts enkelen hadden nu en dan buitengewone aansporing tot meer ijver noodig en die aansporingen bleven zelden zonder gevolg. Van de bibliotheek der leerlingen werd door hen veel gebruik gemaakt.

Nadat in 1870 voor het eerst het eindexamen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Indie was afgenomen (verg. het verslag van 1871, blz. 82), had zulks in 1872 voor de tweede maal plaats. Blijkens het deswege uitgebragt verslag (zie de *Javasche Courant* van 25 October 1872) had dit examen op de commissie door den Gouverneur-Generaal met het afnemen er van belast, een gunstigen indruk gemaakt. De vijf leerlingen van het 5de studiejaar, die er aan deel namen, verkregen allen het diploma.

Ook de uitslag van het gedeelte A van het groot ambtenaars-examen (het examen voor gedeelte B was op 1 Januarij 1873 nog niet geheel afgeloopen) mogt, voor zooveel het gymnasium daarbij betrokken was, zeer bevredigend genoemd worden. In 't geheel waren van de 22 candidaten voor examen A 15 geslaagd, en voor de leerlingen of oud-leerlingen der inrigting waren deze cijfers 13 en 11.

In den loop van den cursus 1871/72 werden de laatste gedeelten ontvangen van de uit Nederland gevraagde toestellen, instrumenten, enz. ten dienste van het onderwijs in de natuur- en scheikunde. In 't algemeen namen de verzamelingen der inrigting, ook door geschenken, meer en meer in omvang toe.

De uitgaven der inrigting gedurende den cursus 1871/72 beliepen, volgens opgaaf van het collegie van curatoren, wegens tractementen van leeraren, opvoeders, administrateur, geneesheer, suppoosten, enz. f 119 557, en aan kosten der huishouding f 41 871, alzoo in 't geheel f 161 428, tegen f 161 227 gedurende den voorgaanden cursus. De ontvangsten (wegens schoolgelden) toen f 46 930, beliepen thans f 51 325

Gerekend over de dienstjaren 1871 en 1872 waren de cijfers als volgt:

	1871.	1872.
uitgaven. . .	f 155 609	f 166 046
ontvangsten .	47 535	51 355

(1) Zoowel met de Maatschappij „Nederland" als met andere Stoomvaartmaatschappijen hier te lande wordt onderhandeld over het tijdelijk beschikbaar stellen van stoomschepen voor de Indische dienst met het oog op de voorgenomen tweede expeditie naar Atchin.

Ter verzekering van eene voortdurend zekere rentekweeking is het kapitaal, door den eersten Koning van Siam aan de inrigting geschonken, tot het vormen van eene beurs als eerste hypotheek op een solied pand belegd geworden.

Aan de in Indie verkregen getuigschriften van voldoend afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, zijn bij de wet van 21 Mei 1873 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 56) dezelfde regten toegekend als verbonden zijn aan de getuigschriften ter zake van zoodanig hier te lande afgelegd examen verkregen. Die gelijkstelling strekt zich ook uit tot de in Indie reeds verkregen getuigschriften. Bij de aangehaalde wet van 21 Mei 1873 is voor de Indische eind-examens alsnog uitdrukkelijk toepasselijk verklaard de regel van art. 55, 2de lid, van de wet op het middelbaar onderwijs (trouwens reeds aangenomen bij art. 3 van het Indisch examenreglement in *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 69), dat namelijk tot het examen ook worden toegelaten zij die het onderwijs aan eene hoogere burgerschool niet hebben bijgewoond.

Omtrent de vraag of de oprigting van meer hoogere burgerscholen in Indie wenschelijk of noodig is, zijn aldaar nog overwegingen aanhangig.

Ambachtsschool te Soerabaja. Omtrent de hervorming dezer in 1872 gesloten inrigting is nog geene beslissing genomen.

Lager onderwijs. De lagere scholen op de drie hoofdplaatsen van Java werden in 1872 meermalen door de inspecteurs bezocht; de overige éénmaal, met uitzondering van de bijzondere school te Bima (Celebes), werwaarts geen reisgelegenheid kon gevonden worden.

In den toestand van het onderwijs werd geene aanmerkelijke verandering waargenomen. Volgens de verslagen van de inspecteurs, bleek echter voortdurend van vooruitgang, zij het dan in geringe mate.

De opening der scholen te Sitoebondo (Bezoeki) en te Indramaijoe (Cheribon), welke was vertraagd door gebrek aan onderwijzers, had in Junij en September 1872 plaats (respectivelijk met 24 en 23 leerlingen). Voor de nieuw te openen scholen te Bima (Celebes) en te Klatten (Soerakarta) konden echter geen onderwijzers worden aangewezen, evenmin als voor eene school te Boijolali (Soerakarta), tot welker oprigting in October 1872 besloten is.

Aan uitbreiding van het onderwijzend personeel op sommige der bestaande scholen, ten einde dit naar aanleiding van het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 224 (zie vorig verslag blz. 78), meer in verhouding te brengen tot het aantal leerlingen, kon in 1872 niet worden gedacht, daar de uit Nederland aangekomen onderwijzers bijna allen moesten worden werkzaam gesteld in bestaande vacatures. Hier te lande wordt dan ook zooveel mogelijk getracht aan de gewone en buitengewone aanvragen der Indische Regering om uitzending van onderwijzers spoedig en volledig gevolg te geven.

Het aantal leerlingen aan de openbare lagere scholen bleef ook in 1872, zoowel op als buiten Java, toenemende, vooral wat het cijfer der betalende leerlingen betreft.

Een plaatselijk overzigt der aanwezige *openbare* scholen, gelijk bij 't vorig verslag als bijlage Q werd overgelegd, kan ditmaal achterwege worden gelaten, daar de cijfers voor elke school niet belangrijk met de toen medegedeelde (over 1871) verschillen. Een in denzelfden trant ingerigt *recapitulerend* overzigt volgt hieronder.

	Aantal gouvernements-scholen.	Onderwijzend personeel (in active dienst). Hoofd-onderwijzers.	Hulp-onderwijzers.	Kweekelingen.	Te zamen.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet betalende.	Te zamen.	Waarvan in de laagste klasse.	in de middelste klasse.	in de hoogste klasse.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen, onder de leerlingen begrepen.	Aantal leerlingen die in den loop van het jaar de school verlieten. na voltooid onderwijs.	zonder voldoend onderwijs te hebben genoten.	Jaarlijksche uitgaven.	Jaarlijksche inkomsten.	Kosten gemiddeld per leerling, na aftrek der ontvangsten.
Ultimo 1872. Java en Madura.	51	50	79	6	135	1967	1665	3632	2132	1044	456	*d.* 199	173	1472	?	?	?
Ultimo 1872. Buitenbezittingen.	20	20	23	4	47	645	614	1259	723	374	162	*e.* 151	57	315	?	?	?
	71	70 *a.*	102	10	182	2612	2279	4891 *b.*	2855	1418	618	350	230	1787	?	?	?
Ultimo 1871. Java en Madura.	49	49	65	8	122	1742	1694	3436	2026	947	463	*f.* 215	206	1324	?	?	?
Ultimo 1871. Buitenbezittingen.	20	20	19	5	44	623	562	1185	673	354	158	*g.* 131	44	283	?	?	?
	69	69	84	13	166	2365	2256	4621 *c.*	2699	1301	621	346	250	1607	f 471 546	f 112 330	f 77,735
Ultimo 1872. Meer	2	1	18	»	16	247	23	270	156	117	»	4	»	180	—	—	—
Ultimo 1872. Minder	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	3	»	20		—	—	—

a. Te Probolinggo was onder ultimo 1872 de plaats van hoofdonderwijzer onvervuld.

b. Hieronder (behalve het niet opgegeven getal te Palembang) 1559 meisjes.

c. Hieronder 1523 meisjes.

d. Verdeeld over 33 plaatsen. Slechts op 5 plaatsen waren 10 of meer dezer leerlingen, namelijk te Batavia 22, Buitenzorg 16, Poerworedjo 16, Madioen 12 en Malang 10.

e. » » 14 » » » 4 » » » » » » » » » Menado 34, Neira 31, Amboina 25 en Makassar 16.

f. Van de 30 plaatsen waar zich deze leerlingen bevonden, werden er op 7 plaatsen 10 of meer aangetroffen, namelijk te Madioen 26, Batavia 22, Poerworedjo 22, Buitenzorg 14, Samarang 12, Malang 11 en Ngnawi 10.

g. Van de 15 plaatsen waar zich deze leerlingen bevonden, werden er op 4 plaatsen 10 of meer aangetroffen, namelijk te Menado 33, Amboina 24, Neira 20 en Makassar 16.

Daar de ondervinding de wenschelijkheid had aangetoond om het in 1868 uitgevaardigde reglement van orde, tucht en beheer voor de openbare lagere scholen in Nederlandsch Indie in sommige zijner bepalingen te herzien, is bij Indisch besluit van 24 Maart 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 65) een nieuw, verbeterd reglement vastgesteld.

In 1872 zijn zeven in Indie woonachtige personen, waaronder drie particuliere onderwijzers, aangesteld als onderwijzer 3de klasse.

De in 1871 en in het begin van 1872 benoemde vrouwelijke kweekelingen (zie vorig verslag blz. 79) zijn op haar verzoek als zoodanig ontslagen en zijn niet door andere meisjes kunnen worden vervangen.

Het gouvernements-teekenonderwijs aan de hoofdscholen te Batavia, Samarang en Soerabaja bleef vrij goede resultaten opleveren. Ter laatstgenoemde plaats wordt dit onderwijs slechts als proef gegeven, en zal daarmede nog één jaar op denzelfden voet worden voortgegaan.

In het aantal *bijzondere* scholen hadden in 1872 vele veranderingen plaats, zoo als blijken kan uit onderstaande *gewestelijke* opgaaf over 1872 en 1871. Zij toont voor eerstgenoemd jaar eene vermindering aan van 8 scholen en 100 leerlingen. De verhouding van het aantal jongens en meisjes bleef nagenoeg dezelfde.

PLAATSEN.	1871.										1872.									
		Personeel.						Aantal leerlingen.				Personeel.						Aantal leerlingen.		
						Kweekelingen.										Kweekelingen.				
	Aantal scholen.	Hoofd- of waarn. hoofd-onderwijzers.	Hoofd- of waarn. hoofd-onderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Aantal scholen.	Hoofd- of waarn. hoofd-onderwijzers.	Hoofd- of waarn. hoofd-onderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Batavia	14	5	8	9	14	1	4	380	520	900	10	4	6	12	18	1	5	397	510	907
Meester-Cornelis	2	(a)	1	—	2	—	1	24	77	101	2	—	1	—	3	—	—	6	62	68 + 21 (b)
Krawang	1	1	—	—	—	—	—	13	3	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pekalongan . . .	1	—	1	—	1	—	—	3	15	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Samarang	7	4	3	5	1	1	—	192	308	500	6	4	3	5	2	1	1	171	282	453
Ambarawa. . . .	1	—	1	1	—	—	—	7	5	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Salatiga	2	—	2	1	1	—	—	4	17	21	1	—	1	1	—	—	—	4	5	9
Rembang.	2	—	2	—	—	—	1	8	38	46	1	—	1	—	—	.	—	3	27	30
Soerabaja	4	1	3	3	3	—	1	165	265	430	6	1	5	3	5	—	—	141	264	405
Modjokerto . . .	1	—	1	—	—	—	—	3	8	11	1	—	1	—	—	—	—	8	4	12
Pasoeroean . . .	1	—	1	—	—	—	—	7	45	52	2	—	2	—	—	—	—	12	51	63
Probolinggo . . .	1	1	—	—	—	—	—	—	7	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Djokjokarta . . .	1	—	1	—	1	—	—	—	33	33	1	—	1	—	1	—	—	—	50	50
Soerakarta. . . .	1	—	1	—	1	—	—	—	6	6	1	—	1	—	1	—	—	—	36	26
Padang	1	—	1	—	—	—	—	2	11	13	1	—	—	—	—	—	—	4	8	12
Bima	1	1	—	—	—	—	—	11	5	16	1	1	—	—	—	.	—	11	5	16
	41	13	26	19	24	2	7	819	1363	2182	33	10	23	21	30	2	6	757	1304	2361 + 21

(*a*) Aan de Rehobothschool wordt onderwijs gegeven krachtens art. 6 lit. *c* van *Indisch Staatsblad* 1868 n°. 81.

(*b*) Het aantal kinderen in het Rehobothgesticht bedraagt 21. Eene opgaaf van het aantal jongens en meisjes is niet ontvangen.

Het aantal bewaarscholen te Batavia nam in 1872 toe met twee, welke ieder reeds een twintigtal leerlingen tellen uit den fatsoenlijken stand. De bewaarschool der geestelijke zusters te Samarang werd gesplitst in eene afdeeling voor kinderen uit het Roomsch-katholijke weeshuis en in eene voor kinderen van particulieren. Ook te Soerabaja werd eene bewaarschool geopend.

Te Modjokerto (Soerabaja) kwam eene particuliere teeken- en gymnastiekschool tot stand, die aanvankelijk vrij goede uitkomsten opleverde. De particuliere teekenschool

in 1870 te Pasoeroean opgerigt, bleef in bevredigenden toestand verkeeren.

Volgens art. 6, lit. *c* van het reglement op het lager onderwijs voor Europeanen (*Indisch Staatsblad* 1868, n°. 81) kunnen de plaatselijke schoolcommissien vergunning tot het geven van lager onderwijs verleenen aan personen die niet in het bezit zijn der vereischte bewijzen van bekwaamheid, mits de zoodanigen van het geven van onderwijs geen beroep maken en zich zonder geldelijke belooning daartoe bereid verklaren.

In verband met de gebleken wenschelijkheid dat eene hoogere autoriteit dan de schoolcommissie over het uitreiken van dergelijke vergunningen besliste (het geval had zich voorgedaan dat eene schoolcommissie op eenige ten onregte verleende vergunningen van dien aard weigerde terug te komen, zoodat zij daartoe door den Gouverneur-Generaal moest worden gelast), is de aangehaalde bepaling, krachtens magtiging van het Opperbestuur, bij ordonnantie van 2 April 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 68) in dier voege gewijzigd, dat voortaan uitsluitend de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid die vergunningen zal hebben te verleenen.

Aan de normaalschool voor hulponderwijzers te Batavia (waarover zie *Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2474) werden de lessen geregeld gevolgd. Op ultimo 1872 werden zij bijgewoond door 21 personen, waaronder 7 particuliere onderwijzers. Het onderwijs had reeds een gunstigen invloed uitgeoefend, blijkende uit den afloop der examens voor den rang van hoofdonderwijzer. Onder degenen die daarbij slaagden, waren 5 leerlingen van de normaalschool.

Tot het afleggen van examen ter bekoming eener acte van bekwaamheid als school- en huisonderwijzer werd in 1872 te Batavia, Samarang, Soerakarta en Soerabaja twee malen, en te Makassar, Amboina en Padang eens gelegenheid gegeven. Te Padang waren geen candidaten opgekomen. De uitkomsten der examens worden hieronder medegedeeld:

	Aantal candidaten ter verkrijging eener acte van bekwaamheid als:														
	Hoofdonderwijzer.	Hulponderwijzer.	Hoofdonderwijzeres.	Hulponderwijzeres.	Onderwijzer in de Fransche taal.	Onderwijzer in de Hoogduitsche taal.	Onderwijzer in de Engelsche taal.	Onderwijzeres in de Fransche taal.	Onderwijzeres in de Hoogduitsche taal.	Onderwijzeres in de Engelsche taal.	Onderwijzer in de wiskunde.	Onderwijzer in het teekenen.	Onderwijzer in de landbouwkunde.	Onderwijzeres in het rekenen.	Totaal.
1872.															
Toegelaten	7	1	1	2	»	1	1	1	»	»	»	1	1	»	16
Afgewezen	7	9	1	3	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	21
1871.															
Toegelaten	2	5	2	3	»	1	»	4	1	1	»	»	»	2	21
Afgewezen	2	4	1	1	1	1	»	2	»	1	»	»	»	1	14

§ 2. *Voor inlanders.* (1)

Sedert de mededeelingen in 't vorig verslag (blz. 80) is in Indie met ernst werk gemaakt van de reeds lang aangekondigde oprigting van nieuwe kweekscholen voor inlandsche onderwijzers.

Bij besluit van 16 December 1872, n°. 3 (*Indisch Staatsblad* n°. 227) heeft de Gouverneur-Generaal, in verband met de vastgestelde begrooting voor 1873, uitvoering gegeven aan de Koninklijke magtiging van Mei 1872, en dien ten gevolge bepaald, dat *vier* kweekscholen zullen worden opgerigt, en wel ter hoofdplaats Probolinggo (Oost-Java), te Fort de Kock op Sumatra (deze ter vervanging van de bestaande kleine inrigting), te Tondano in de Minahassa en ter hoofdplaats Amboina, ieder ingerigt voor *vijftig* leerlingen en overigens in het algemeen op den voet van de te Bandong gevestigde kweekschool.

De tractementen van het onderwijzend personeel, ook aan de bestaande kweekscholen, zijn voorts krachtens bedoelde magtiging op den daarbij aangegeven voet geregeld en ten aanzien van de benoembaarheid van dit personeel (voor de rangen van hoofdonderwijzer en van tweeden en derden onderwijzer) eenige eischen » als regel" gesteld, waarvan echter, ten einde de keuze niet te zeer te beperken, met opzigt tot de aanvankelijk aan te stellen hoofd- en tweede onderwijzers (Europeanen) zal kunnen worden afgeweken. Zij worden dan echter eerst definitief benoemd, als zij aan de gestelde vereischten zullen voldaan hebben, terwijl zij ook eerst dan in het genot kunnen treden der vastgestelde periodieke tractementsverhoogingen.

Voor den hoofd- en den tweeden onderwijzer wordt gevorderd het bezit van eene acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer voor het lager onderwijs voor Europeanen, alsmede het bewijs van voldoende kennis der Maleische taal en van afgelegd examen in de beginselen van wiskunde, landbouwkunde en landmeetkunde, het laatste vak volgens een gelijktijdig vastgesteld programma.

Voor den derden onderwijzer wordt vereischt het bezit eener acte van bekwaamheid als hulponderwijzer bij het Europeesch onderwijs, zoomede van een bewijs van voldoende kennis der Maleische en van eene andere inlandsche taal, welke aan de betrokken kweekschool wordt onderwezen.

Ten aanzien van de derde onderwijzers bepaalt het besluit, dat deze zooveel mogelijk moeten zijn *inlanders*, die in Europa of in Indie zijn opgeleid en in het bezit zijn van voorschreven acte van bekwaamheid. Reeds is men er in geslaagd in de kweekscholen te Soerakarta en te

(1) Van het jongst te Batavia verschenen uitvoerig verslag van het inlandsche onderwijs in Nederlandsch Indie, loopende over 1869, is een exemplaar aan de Staten-Generaal aangeboden bij brief van den Minister van Kolonien van 4 November 1872.

Over de opleiding van inlanders zoowel tot genees- en verloskundigen als tot veeartsen zie men afdeeling V van het tegenwoordig hoofdstuk § § 1 en 2, en over de opleiding tot het leeraarsambt bij inlandsche Christen-gemeenten, afdeeling III, § 1*a* van dat zelfde hoofdstuk. Over de bestaande gelegenheid voor inlandsche militairen en hunne zonen tot het erlangen van schoolonderwijs bij de corpsen, zie men blz. 40 hiervoren.

Bandong een paar jongelieden te vinden, geschikt en genegen om op 's lands kosten voor deze bestemming hier te lande te worden opgeleid en omtrent wier uitzending herwaarts eene beslissing zal worden genomen, zoodra men zich, in overleg ook met bevoegde en belangstellende mannen, van eene doelmatige gelegenheid hier te lande voor de huisvesting en de studie der verwacht wordende inlandsche jongelieden zal hebben verzekerd. (1)

Van de vier hooger genoemde nieuwe kweekscholen zouden die te Fort de Kock op 1 Maart en die te Tondano op 1 April 1873 geopend worden, hetgeen sedert heeft plaats gehad (zie lager bladz. 119). Voor beide inrigtingen werd dan ook bij het aangehaald besluit van 16 December 1872 al dadelijk het programma van onderwijs vastgesteld.

Behalve de voor de inlandsche scholen bepaalde vakken, zijn er bijgevoegd: de beginselen der vormleer, der paedagogie en de gymnastiek, terwijl, behalve de Nederlandsche taal, op beide kweekscholen de Maleische taal zal worden gedoceerd. Ten aanzien van Tondano, waar het Alfoersch de volkstaal is, viel te overwegen, of het onderwijs niet in die taal zal behooren te worden gegeven, met het oog op het voorgeschrevene voor de gewone scholen, dat het onderwijs wordt gegeven in de landtaal, tenzij deze wegens hare geringe ontwikkeling of wegens het gebrek aan leermiddelen voor het onderwijs onbruikbaar is. Daar nu echter voor geen der in de Minahassa gesproken wordende volksdialecten, behalve het bezwaar dat de bevolking elkander daarin onderling niet verstaat, niet alleen geen leermiddelen bestaan, maar ook geene onderwijzers te vinden zijn de Alfoersche dialecten voldoende magtig, is ook voor de Tondano'sche kweekschool ten gunste van het Maleisch beslist, met welke taal trouwens de meeste Minahassa-bewoners, de talrijke Christenen althans, vrij goed bekend zijn.

Eene duurzame terzijdestelling van de volkstaal ligt echter niet in de bedoeling. Daarom bepaalt het besluit van 16 December 1872, dat zoowel de onderwijzers der kweekscholen als de adjunct-inspecteurs van het inlandsch onderwijs zich moeten beijveren met de landstalen bekend te worden, ten einde over hare geschiktheid te kunnen oordeelen en zoo mogelijk leermiddelen in die talen te leveren.

Nopens het bespoedigen der inwerkingtreding van de nieuwe kweekscholen te Probolinggo en te Amboina is nog eene briefwisseling met de Indische Regering aanhangig. Intusschen zullen een aantal voor de school te Amboina bestemde kweekelingen aanvankelijk te Tondano worden opgeleid. (Zie bladz. 119).

Omtrent de hervorming en uitbreiding van de kweekschool in de Battaklanden, thans te Tanah Batoe (gouvernement van Sumatra's Westkust) zijn zeer onlangs voorstellen van de Indische Regering ontvangen. Vóór het in werking brengen der school op nieuwen voet, wenscht men den Mandhelinger, die aan het hoofd der tegenwoordige inrigting is geplaatst en in der tijd hier te lande tot hulponderwijzer is opgeleid, den hoofdonderwijzer W. Iskander, overeenkomstig een reeds vroeger door hem te kennen gegeven verlangen, te zijner verdere bekwaming herwaarts te doen komen en hem te doen vergezellen door een daartoe aan te wijzen geschikten Mandhelingschen kweekeling, die dan in Nederland tot hulponderwijzer zou kunnen worden opgeleid. Gedurende de afwezigheid van den bedoelden hoofdonderwijzer zouden de overige te Tanah Batoe aanwezige kweekelingen tijdelijk als zoodanig moeten worden geplaatst, hetzij aan gewone inlandsche scholen, hetzij aan de kweekschool te Fort de Kock. Bedoelde voorstellen zijn thans hier te lande in behandeling. Intusschen wordt omgezien naar eene doelmatige gelegenheid hier te lande voor de plaatsing enz., ook van dezen kweekeling. (1)

Voor het doen in werking komen, uiterlijk in 1876, eener kweekschool te Makassar (Celebes), tot welker oprigting zeer onlangs in beginsel is besloten, worden reeds voorbereidende maatregelen getroffen. De moeijelijkheid om voor eene kweekschool ten dienste van Makassaren en Boeginezen al dadelijk bekwaam onderwijzerspersoneel te vinden, maakt ten deze bijzondere voorzieningen noodig. Door de medewerking van het Nederlandsche Bijbelgenootschap en van haren hier te lande aanwezigen afgevaardigde dr. B. F. Matthes heeft de Regering zich voor het besturen en op gang brengen der school tijdelijk van de diensten van genoemden taalgeleerde kunnen verzekeren. Tevens is deze genegen bevonden om gedurende den tijd dien hij voor de beëindiging hier te lande zijner tegenwoordige werkzaamheden behoeft, zich te belasten met de opleiding van een geschikt persoon bestemd om aanvankelijk als tweede onderwijzer bij de school op te treden. De Gouverneur-Generaal is uitgenoodigd een der daarvoor bij voorkeur aangewezen Indische onderwijzers herwaarts te doen komen. Ten einde de op te rigten kweekschool, met het oog op de geringe ontwikkeling der inlandsche bevolking van het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden, zelfs in de hoogere standen, zoo veel mogelijk vruchten te doen dragen, zal zij niet enkel bestemd worden voor de opleiding van inlanders tot onderwijzers, maar ook tot andere betrekkingen, en zal zij ook voor Europeanen de gelegenheid aanbieden om zich te vormen tot tolk voor de Maleische, Boeginesche en Makassaarsche talen.

In hoever het aantal leerlingen bij de kweekscholen te Bandong en te Soerakarta, ten gevolge van de in 1872 gelaste uitbreiding dier inrigtingen, reeds is vermeerderd geworden, is hier te lande nog niet op te geven.

De verplaatsing van de te Soerakarta gevestigde kweekschool naar Magelang (Kadoe) kan niet zoo spoedig geschieden als men aanvankelijk verwachtte. Het is toch gebleken dat te Magelang geen particulier huis kan worden ingehuurd, waarin de kweekschool tijdelijk zou kunnen worden gehouden, noch van Gouvernementswege terrein kon worden beschikbaar gesteld voor het al dadelijk oprigten van temporaire gebouwen. Er zal dus een terrein moeten worden gekocht, waaromtrent men bij het eind van 1872 in onderhandeling was, en, als finantieel wenschelijk, zullen daarop geene voorloopige, maar permanente gebouwen worden gesticht. Plannen daarvoor zijn in December 1872 gevraagd van den directeur der burgerlijke openbare werken.

Bij de verdere behandeling dezer aangelegenheid zal in verband met eene aanschrijving van het Opperbestuur van October 1872 nog te overwegen zijn, of deze kweekschool bij hare vestiging te Magelang niet zoodanig zij te organiseren, dat daaraan verbonden werd eene inrigting voor opvoeding en meer uitgebreid onderwijs bestemd voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijken, ook tot vorming van ambtenaren, in het bijzonder van inlandsche officieren van justitie, gelijk de Indische Regering die, blijkens het vorig verslag, bladz. 80, te Batavia wenschte gevestigd te zien. Intusschen is de Indische Regering onlangs op het denkbeeld eener afzonderlijke inrigting te Batavia teruggekomen, naar aanleiding waarvan de quaestie der inrigting en plaatsing van het bedoelde instituut hier te lande nader wordt overwogen.

Daar de opening van Gouvernements- inlandsche scholen gelijken tred moet houden met het beschikbaar komen van onderwijzers, op de kweekscholen gevormd, en derhalve niet zoo spoedig aan het inlandsch onderwijs eene gewenschte uitbreiding kan worden gegeven, is naar dadelijk werkende middelen omgezien, om het inlandsch onderwijs bevorderlijk te zijn. Met het oog daarop zijn door de Indische Regering voorstellen ingediend, de strekking hebbende, om regelen vast te stellen tot subsidiering van bestaande particuliere inlandsche scholen, waar geen

(1) Hierin is men sedert geslaagd. De heer D. Hekker Jr., hoofdonderwijzer te Amsterdam, aan wien ook de aan het hoofd der gouvernements-kweekschool in de Battaklanden geplaatste Mandhelinger W. Iskander zijne opleiding dankt, is namelijk bereid gevonden zich te belasten met de huisvesting en opleiding zoowel van de beide van Java verwacht wordende inlandsche kweekelingen als van een Mandhelingschen jongeling, die mede herwaarts zal komen. De Gouverneur-Generaal wordt dien ten gevolge gemagtigd het noodige te doen verrigten voor de overkomst herwaarts dezer aanstaande onderwijzers en ook van Iskander zelf (verg. de eerstvolgende noot).

(1) De overkomst van dezen inlander en van den bedoelden hoofdonderwijzer is reeds voorbereid (verg. de voorgaande noot).

In beginsel zijn ook reeds goedgekeurd de plannen betreffende eene verplaatsing en latere reorganisatie der kweekschool te Tanah Batoe.

ander en minder onderwijs wordt gegeven, dan volgens de bepalingen op de gouvernementsscholen moet gegeven worden.

Daarbij is tevens, in voldoening aan het door het Opperbestuur te kennen gegeven verlangen, een ontwerp gevoegd, houdende bepalingen omtrent het toezigt van Regeringswege uit te oefenen op de niet-gouvernementele scholen. Een en ander maakt hier te lande nog een punt van onderzoek en behandeling uit.

Art. 4 van het Koninklijk besluit van 3 Mei 1871, n°. 17 (*Indisch Staatsblad* n°. 104), verbiedt alle godsdienstig onderwijs zoowel op de kweekscholen als op de overige (gouvernements-) inlandsche scholen, doch laat, blijkens de 2de alinea, toe, dat de schoollocalen voor dat onderwijs buiten de schooluren beschikbaar worden gesteld. Bedoeld beginsel is in 1872 in de residentien Amboina, Menado, Ternate en Timor, waar tot dus ver het godsdienstonderwijs op de scholen als het ware op den voorgrond stond, zonder eenig bezwaar te ontmoeten, in toepassing gebragt.

Ter voorkoming eener min juiste opvatting van het artikel was in den aanvang van 1872 aan de Indische Regering opgemerkt, dat de 2de alinea niet speciaal doelt op het godsdienstig onderwijs van inlandsche Christenen, maar eenvoudig wil dat aan de kinderen der inlanders de gelegenheid niet worde ontzegd om buiten de schooluren onderwijs te bekomen in de godsdienst, die de hunne is.

Nadat bij het algemeen reglement op het gouvernementslager onderwijs voor inlanders van 25 Mei 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 99, *Nederlandsche Staats-courant* van 14/15 Julij 1872) de aard en omvang van den werkkring der in te stellen plaatselijke inlandsche schoolcommissien waren geregeld, zijn in opvolging van art. 5 van het Koninklijk besluit van 3 Mei 1871, n°. 17, in Augustus 1872 op alle plaatsen op Java en Madura waar gouvernements- inlandsche scholen bestaan, dergelijke commissien tot stand gekomen, zamengesteld uit drie, vijf of zeven leden, naar gelang van de belangrijkheid der scholen, of het aanwezen van voor de betrekking geschikte personen. Bij de keus van de inlandsche leden is bij voorkeur gelet op beschaafde inlanders, die schoolgaande kinderen hebben, terwijl overigens de regenten steeds in de commissien zijn opgenomen. Op den regel, dat het lidmaatschap niet aan eene bepaalde betrekking verbonden, maar zooveel mogelijk personeel behoort te zijn, is ook eene uitzondering gemaakt ten aanzien van de controleurs bij het binnenlandsch bestuur en de ambtenaren ter beschikking. Daar deze uit den aard hunner betrekking als het ware zijn aangewezen voor het toezigt op de inlandsche scholen in hunne afdeeling en bovendien bij verplaatsing onder hen telkens nieuwe voordragten zouden moeten geschieden, zijn zij, krachtens hun ambt, tot leden der plaatselijke inlandsche schoolcommissie benoemd.

Op de plaatsen waar sedert nieuwe scholen zijn geopend, zijn later mede schoolcommissien ingesteld.

Voor de Buitenbezittingen, alwaar de benoeming der titularissen aan de hoofden van gewestelijk bestuur is voorbehouden, bepaalde zich de Gouverneur-Generaal (October 1872 en Februarij 1873) tot aanwijzing van de plaatsen waar, en van het ledental waaruit de schoolcommissien zouden bestaan. Voor de residentie Amboina heeft dergelijke aanwijzing nog niet plaats gehad. In de overige buitenbezittingen, Bali uitgezonderd, waar reeds in Augustus 1872 eene schoolcommissie te Boeleleng werd benoemd, zullen dien ten gevolge voor 's hands 45 inlandsche schoolcommissien werkzaam zijn. Ten opzigte van Batjan (Ternate) werd bepaald, dat, zoolang daar, bij ontstentenis van geschikte personen, niet tot de oprigting eener dusdanige commissie werd besloten, het schooltoezigt te dier plaatse wordt uitgeoefend door den resident. In de residentie Timor, waar alleen te Koepang de zamenstelling eener schoolcommissie mogelijk was, is het toezigt over de buiten die hoofdplaats bestaande scholen voorloopig mede aan den resident opgedragen.

Ingevolge het Koninklijk besluit van 20 Mei 1872, n°. 9, (*Indisch Staatsblad* n°. 134), waarbij dat van 3 Mei 1871, n°. 17 in dien zin is aangevuld, dat voorloopig ook hulppersoneel, dat niet van eene kweekschool afkomstig is, bij de scholen in dienst gesteld kan worden (zie vorig verslag bladz. 80), zijn in 1872 22 kweekelingen bij 18 scholen (op Java) benoemd, waardoor in eene ware behoefte werd voorzien.

In Mei 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 99*a*) werd, bij eene aanschrijving aan de hoofden van gewestelijk bestuur op en buiten Java, het verbod uitgevaardigd om de van gouvernementswege voor het inlandsch onderwijs opgeleide kweekelingen, hulponderwijzers en onderwijzers, buiten toestemming van den Gouverneur-Generaal, aan hunne bestemming te onttrekken door plaatsing bij een anderen tak van dienst.

In het gemis eener algemeen verbindende regeling der schoolgelden voor de openbare inlandsche scholen, waarin nog slechts voorzien was voor Java en Madura en voor de residentie Menado, achtereenvolgens bij de (niet in het *Indisch Staatsblad* opgenomen) besluiten van 21 December 1864 en 27 Julij 1870, werd, in opvolging van art. 31 van het hiervoren aangehaald algemeen reglement van 25 Mei 1872, voorzien door de vaststelling in Maart 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 48) van een tarief voor Java en Madura en van een ander (lager) tarief voor de Buitenbezittingen. Voor Java en Madura is in het bedrag der schoolgelden geen verandering gekomen; die voor de Buitenbezittingen zijn bepaald op het in der tijd voor Menado aangenomen bedrag. De hoogste klasse van betaling bedraagt per maand (volgens het tarief voor *één* leerling) op Java en Madura f 3, in de bezittingen daarbuiten f 1, de laagste klasse respectivelijk f 0,25 en f 0,10. Voor onvermogenden is bij beide tariven eene gratisklasse aangenomen; voor de niet-gratisleerlingen bevat het tarief voor de scholen op Java en Madura zes, voor die in de Buitenbezittingen vier klassen van betaling. Op plaatsen, waar voor geen der leerlingen schoolgeld kan worden betaald, zal, overeenkomstig art. 6 van het Koninklijk besluit van 3 Mei 1871, n°. 17, de bevolking zich moeten blijven belasten met het oprigten, onderhouden en vernieuwen der schoolgebouwen.

Gedurende het jaar 1872 zijn aan zes personen voor het schrijven van nuttige werkjes voor het inlandsch onderwijs of ter verspreiding van kennis in het algemeen, belooningen uitgereikt tot een bedrag van f 1550, namelijk voor 5 werkjes in het Javaansch, 1 in het Maleisch, 1 in het Mandhelingsch en 1 in het Makassaarsch.

Behalve deze zijn nog onderscheidene manuscripten aangeboden, welke, als niet geschikt voor uitgave van Regeringswege, aan de schrijvers zijn teruggezonden.

Van een vijftal door den particulieren boekhandel op Java uitgegeven prenten van voorwerpen en dieren uit Europa, Arabie, China, enz. welke prenten geschikt werden geacht om als prijzen aan de leerlingen der laagste klassen van inlandsche scholen te worden uitgereikt, zijn voor dat doel van elk 1000 exemplaren aangekocht.

De verkoop op Java, Madura, Sumatra's Westkust, Menado en de Ambonsche eilanden van boekwerken in inlandsche talen van regeringswege aldaar verkrijgbaar gesteld, heeft in 1871 bedragen ruim 12 000 exemplaren.

De Landsdrukkerij leverde aan leer- en leesboeken voor den inlander af:

JAREN.	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.
1871.	18 900	16 688
1872.	19 342	15 997

De reeks der van regeringswege uitgegeven boeken ten dienste van het inlandsch onderwijs, werd in 1872 met de acht volgende werkjes vermeerderd, te weten:

in de Javaansche taal:

raden Sosro Widjojo, „Serat poerwo tjerita Balie" (Beschrijving van Bali), 10 015 exemplaren;

raden MANGOEN DI REDJO, » Serat Tepo Pradjo" (een zedelijk verhaal), 5015 exemplaren;
dezelfde, Serat soeloeh wardiningreh" (eene historische novelle uit het rijk van Mataram), 5015 exemplaren;
mas ngabeij KROMO PRAWIRO, » Tjarios woewoelangsoë (nuttige verhalen), 3015 exemplaren;
dezelfde, » Tjarios aneh aneh" (verschillende verhalen), 3015 exemplaren;

in de Maleische taal:

L. K. HARMSEN, » Spel- en leesboekje", 10 015 exemplaren;

in de Mandhelingsche taal:

SI SAMPOER galar DJA LAOET, » Besita sapaingot" (vijf en twintig zedelijke verhalen), 5015 exemplaren;

in de Makassaarsche taal:

W. G. TROUERBACH en A. LIGTVOET, » Vertaling van het rekenboekje over de benoemde getallen, enz. van F. A. F. VAN DER VALK", 3015 exemplaren.

Onder deskundige leiding is hier te lande, voor 's lands rekening, in bewerking een speciaal voor het inlandsch onderwijs ingerigte Maleische schoolatlas. In afwachting dat deze gereed komt, zijn aan de inlandsche scholen 300 exemplaren van VAN SANTEN's « Kleine Volks-atlas" verstrekt.

Java en Madura.

Kweekscholen. In 1872 zijn 18 leerlingen voldoende bekwaam geacht om als onderwijzer op te treden, te weten: 6 van de kweekschool te Soerakarta en 7 van die te Bandong. Zij waren in Januarij 1873 allen geplaatst. In 1871 leverden die kweekscholen 11 onderwijzers op. Van de in beide jaren verkregen 23 onderwijzers zijn slechts 12 bij nieuwe of bij op nieuwen voet geopende scholen in dienst gesteld kunnen worden, daar de overige 11 moesten dienen tot voorziening in vacatures, ontstaan door ontslag of overlijden der titularissen. Voor 1873 en 1874 raamt men dat de twee kweekscholen achtereenvolgens zullen opleveren 15 en 16 onderwijzers. Indien de pogingen tot opvoering van het aantal kweekelingen bij elk der beide inrigtingen van 30 tot 50, in verband met de aanstaande oprigting eener derde kweekschool op Java (te Probolinggo) genoegzaam gelukken, zal over eenige jaren het aantal tot onderwijzers benoembare kweekelingen vermeerderen. Vóór het jaar 1880 zal intusschen, naar het oordeel van den inspecteur van het inlandsch onderwijs, wegens het onvoldoende gehalte van vele kweekelingen te Bandong en te Soerakarta, de jaarlijksche vermeerdering van het aantal gouvernements inlandsche onderwijzers op Java en Madura niet beduidend zijn.

Op de kweekschool te Soerakarta werden, op verzoek van den prins MANGKOE NEGORO van Soerakarta, 4 jongelingen, als zijnde bestemd voor (niet-gouvernements-) scholen op landen van dien vorst, toegelaten op den voet van het bepaalde bij art. 13 van het reglement op het lager onderwijs voor inlanders (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 99), doch voorloopig zonder genot van huisvesting van gouvernementswege.

In verband met het toenemend aantal leerlingen bij de inlandsche school te Bandong, terwijl het voor het doel waartoe die school als externen-school aan de kweekschool is verbonden niet raadzaam was het getal leerlingen de 60 te doen overschrijden, werd in Julij 1872 besloten tot de oprigting van eene tweede gouvernements inlandsche school op die hoofdplaats (te Tjibadak), welke school reeds in September daarop is geopend geworden.

Volgens eene in Augustus 1872, in voldoening aan art. 8 van genoemd reglement, vastgestelde verdeeling der gewesten waaruit de te Bandong toe te laten kweekelingen kunnen herkomstig zijn, zullen aldaar 27 jongelingen uit de Preanger regentschappen kunnen worden opgeleid, terwijl de overige 23 plaatsen bestemd zijn voor kweekelingen uit de residentien Bantam, Batavia, Krawang, Cheribon en Banjoemas. Op de kweekschool te Soerakarta zullen geene kweekelingen uit de residentien Batavia, Krawang en Preanger regentschappen worden toegelaten, doch wel — tot tijd en wijle de kweekschool te Probolinggo zal in werking komen — uit de overige gewesten van Java. Ook zijn twee plaatsen beschikbaar gesteld voor een kweekeling respectivelijk uit de residentie Madura en van het eiland Bali. (1)

Speciale scholen. De school te Depok (Batavia), vroeger eene zoogenaamde Christenschool, eene instelling van de daar gevestigde gemeente, werd in 1867 tot eene gouvernementsschool verklaard en wat het onderwijzend personeel betreft, op denzelfden voet gebragt als de overige inlandsche scholen. Intusschen is gebleken dat die inrigting in meer dan één opzigt van de eigenlijk gezegde inlandsche scholen onderscheiden is. Bezocht door de kinderen van de te Depok gevestigde Christenbevolking, die meerendeels afstamt van vroeger vrijgegeven slaven uit andere gedeelten van Nederlandsch Indie afkomstig, bezit deze school een eigenaardig karakter, doordien de Nederlandsche taal als voermiddel van het onderwijs gebezigd wordt en het onderwijs zich verder uitstrekt dan op de gewone inlandsche scholen.

Daar het wenschelijk was de Depoksche school het karakter eener inrigting van meer uitgebreid onderwijs voor inlanders (in den trant van de Ambonsche burgerschool, waarover zie onder anderen het verslag van 1869, blz. 63) te doen behouden, was eene wijziging noodzakelijk van het daarbij geplaatste personeel, waartoe, onder anderen door de aanstelling van een Europeschen hoofdonderwijzer, is overgegaan bij Indisch besluit van 24 Januarij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 26).

Over het in 't leven roepen eener inrigting voor meer uitgebreid onderwijs, bestemd voor zonen van inlandsche hoofden en andere welgestelden, tot vorming van inlandsche ambtenaren en ook in het bijzonder van inlandsche officieren van justitie, zijn — zoo als hooger gezegd — nadere overwegingen aanhangig.

Volksscholen. Beliep het aantal gouvernements inlandsche scholen, blijkens de plaatselijke opgaaf op blz. 85 van 't vorig verslag, onder ultimo 1870, 78, of met inbegrip van de daar niet genoemde externenschool te Soerakarta, 79, gedurende 1871 vermeerderde het aantal tot 83, doordien 4 zoogenaamde particuliere scholen in de Preanger regentschappen, namelijk die te Soekaboemi, Tjitjalengka, Tasek-Malaija en Mangoen-Redjo, in Augustus 1871 als gouvernementsscholen in werking traden.

Eene *gewestelijke* numerieke opgaaf, ook van de particuliere (niet-gouvernements) scholen onder ult. 1871, tevens vermeldende het aantal leerlingen voor elk dier twee kategorien van scholen gedurende dat jaar, volgt hieronder. Omtrent de afneming (van 108 tot 90) van het cijfer der laatstbedoelde scholen, zij verwezen naar de kolom » Aanmerkingen". Intusschen toonen de cijfers van het aantal leerlingen, ofschoon voor sommige gewesten, wat de particuliere scholen betreft, niet volkomen vertrouwbaar, weder eene vrij belangrijke toeneming aan.

(1) In Junij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 93) is eene nieuwe regeling vastgesteld betreffende de vakken van onderwijs zoowel bij de kweekschool te Bandong als bij die te Soerakarta.

GEWESTEN.	AANTAL SCHOLEN.			AANTAL LEERLINGEN. (De cijfers tusschen ( ) geplaatst, wijzen aan hoeveel meisjes onder het opgegeven aantal leerlingen zijn begrepen).		
	Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen.	Totaal.	Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen.	Totaal.
Bantam	1	1	2	51	13	64
Batavia	2	*b.* 4	6	116 (50)	146 (10)	262 (60)
Krawang	1	?	1	82	?	82
Preanger regentschappen	*a.* 9	*c.* 40	49	*k.* 567	1 802 (12)	2 369 (12)
Cheribon	5	*d.* 3	8	469	81 (4)	550 (4)
Tagal	3	5	8	273	248	521
Pekalongan	2	*e.* 12	14	169	556	725
Samarang	6	*f.* 1	7	718 (1)	48 (7)	761 (8)
Japara	4	1	5	293	50 (9)	343 (9)
Rembang	4	»	4	415	»	415
Soerabaja	3	1	4	253	235 (68)	488 (68)
Pasoeroean	3	»	3	257	»	257
Probolinggo	1	»	1	73	»	73
Bezoeki	1	»	1	70	»	70
Banjoewangi	1	»	1	68	»	68
Banjoemas	9	*g.* 1	10	923	65	988
Bagelen	6	*h.* 13	19	1 003	1 784	2 787
Kadoe	4	2	6	720	154	874
Djokjokarta	»	1	1	»	56	56
Soerakarta	1	*i.* 1	2	*l.* 281	167	448
Madioen	8	»	8	987	»	987
Kediri	6	4	10	844	49 (14)	893 (14)
Totaal voor Java	80	90	170	8 632	5 449	14 081
» » Madura	3	»	3	237	»	237
Totaal voor Java en Madura	83	90	173	8 869	5 449	*m.* 14 318
In 1870 was het totaal-generaal	79	108	187	7 831	4 890	*n.* 12 721

AANMERKINGEN.

a. 4 meer dan onder ultimo 1870 door de vervanging van even zoo vele zoogenaamde particuliere scholen door gouvernementsscholen.

b. 1 meer dan onder ultimo 1870 door het mederekenen eener particuliere (zending-) school te Tjakong.

c. 10 minder dan in 't vorig verslag werd opgegeven. Eene juiste verklaring van dat verschil kan hier te lande niet gegeven worden. Alleen blijkt dat in 1871 1 particuliere school geopend werd te Tjisondari, en dat, behalve de 4 die tot gouvernementsscholen werden verklaard, 8 andere kwamen te vervallen als gevolg der nieuwe bestuursregeling in de Preanger regentschappen. Naar het schijnt waren deze 8 scholen van te gering gehalte om daarvoor het voor eene voorloopige instandhouding vereischt gouvernementssubsidie te bestemmen (verg. hieromtrent het verslag van 1871, bladz. 91).

d. 1 meer dan onder ultimo 1870 door de heropening eener particuliere (zending-) school te Indramaijoe.

e. 1 minder dan onder ultimo 1870 door de opheffing der particuliere school te Doro.

f. Als voren door de opheffing van die te Tengarang.

g. 2 minder dan onder ultimo 1870, doordien in 't laatst van dat jaar de particuliere scholen te Poerworedjo en Kaliredjo ophielden te bestaan.

h. 6 meer dan onder ultimo 1870 werden opgegeven, zijnde 1 in 1870 geopende particuliere school, die te Poering, in 't vorig verslag ten onregte onvermeld gebleven en in 1871 5 nieuwe geopend: te Djenar, Petanahan, Wonoroto, Loano en Tjangkreb.

i. 11 minder dan onder ultimo 1870 door de sluiting van even zoo vele scholen in het gebied van prins Mangkoe Negoro.

k. Hieronder 118 leerlingen van de externen-school der Bandongsche kweekschool.

l. Allen leerlingen van de externen-school der Solosche kweekschool.

m. Hieronder 175 meisjes.

n. Hieronder 149 meisjes.

Het schoolverzuim was in 1871, even als vroeger, belangrijk, ook was de mutatie onder de leerlingen in menige school zeer sterk. De meesten hunner stelden zich met een minimum van kennis (lezen, schrijven en rekenen) te vreden.

Aan schoolgelden werd op Java en Madura in 1871 geïnd f 23 523, tegen f 19 264 in 1870. Bovendien werd nog f 695 in 's lands kas gestort wegens achterstallige schoolgelden van 1870.

Eene statistiek over 1872 kan nog niet geleverd worden. Ten opzigte van de uitbreiding van het onderwijs valt intusschen te vermelden dat in dat jaar nieuwe gouvernements inlandsche scholen geopend zijn geworden te Buitenzorg (in Maart), te Tangerang (in Augustus), benevens de hiervoren bedoelde tweede school te Bandong (in September), en dat in de eerste maanden van 1873 ook zijn opengesteld geworden de twee gouvernements inlandsche scholen ter hoofdplaats Batavia (in de wijk Sawah besar en te Pendjaringan) benevens eene te Tjaroeban (Madioen) en te Sampang (Madura).

Ook zou in Augustus 1872 eene gouvernements inlandsche school te Adiredjo (Banjoemas) zijn in werking gekomen, hetgeen echter wegens ernstige ziekte van den reeds benoemden onderwijzer had moeten worden uitgesteld.

Bij beschikbaarheid van onderwijzers zullen nu in de eerste plaats al verder scholen geopend worden te Rangkas-Betoeng (Bantam), reeds in het vorig verslag genoemd, te Lamongan (Soerabaja) en te Tjiawi (Preanger regentschappen), ter laatstgemelde plaatse ter vervanging van de bestaande voorloopig gesubsidieerde zoogenaamde particuliere school (vergelijk het aangeteekende in den voorafgeganen staat sub c). Voor deze drie scholen waren de tijdelijke of definitive localen bereids in gereedheid. Ook te Sitoebondo (Bezoeki), voor welke plaats reeds in 1866 tot de oprigting eener school besloten is, en waar in 't laatst van 1872 eene inlandsche schoolcommissie gevestigd is, schijnt de opening eener school aanstaande. Laatstelijk (April 1873) is nog bepaald dat te Lassem (Rembang) eene openbare inlandsche school zal worden opgerigt. (1)

Aangaande de uitbreiding van het getal zoogenaamde particuliere scholen gedurende 1872 kan reeds worden gezegd, dat er in dat jaar 4 geopend werden in Tagal (te Boemi-aijoe, Bantarkawoeng, Lebaksioe en Tandjoeng) 2 in Banjoemas (te Pasiraman en te Pasir) en 1 in de Preanger regentschappen (te Garoet), terwijl die te Soemedang in datzelfde gewest gesloten werd.

Onderwijs uit den boezem der bevolking voortkomende. De hieromtrent ontvangen gegevens zijn te onvolledig om daaruit eene statistiek zamen te stellen.

Buitenbezittingen.

Kweekscholen. De gouvernements-kweekscholen (te Fort de Kock en te Tanah Batoe op Sumatra) leverden in 1871 ieder 2 onderwijzers op tegen respectivelijk 3 en 1 in 1870. Over 1872 is nog geen opgaaf ontvangen.

Zoo als hooger is gezegd (bladz. 115) wordt eene hervorming en uitbreiding van laatstbedoelde kweekschool voorbereid.

Die te Fort de Kock is sedert Maart 1873 op nieuwen voet reeds in werking gekomen. In afwachting van de daarstelling van permanente gebouwen zijn ter laatstgenoemde plaatse tijdelijke localen opgerigt, waartoe twee aan elkander grenzende erven in huur zijn genomen. Eene som van f 9000 werd voor de oprigting dezer localen ter beschikking van den gouverneur van Sumatra's Westkust gesteld. Het onderwijzend personeel aan deze kweekschool bestaat voorloopig uit een hoofd- en een derden onderwijzer (Europeanen), benevens een inlandsch onderwijzer op f 50 's maands. Als waarnemend hoofdonderwijzer is benoemd een tweede onderwijzer van de Bandongsche kweekschool en tot derden onderwijzer de hulponderwijzer aan de Europesche openbare lagere school te Fort de Kock. De lessen zijn den 1sten Mei 1873 met 20 kweekelingen begonnen, waaronder 9 die zich aan de voormalige inrigting bevonden. Van de overige waren 7 door de plaatselijke inlandsche schoolcommissie uit de zich aangemeld hebbende 23 candidaten gekozen, terwijl van Benkoelen 3 kweekelingen waren gezonden en van Billiton 1, welke laatste echter kort daarop wegens ziekte is moeten terugkeeren. Tot de benoeming van kweekelingen uit de Padangsche benedenlanden, Nias enz., was nog niet kunnen worden overgegaan, omdat omtrent de candidaten uit die gewesten nog geen tijding was ontvangen.

Met 1 Januarij 1874 zal het getal kweekelingen te Fort de Kock zoo mogelijk op het maximum van 50 worden gebragt. Volgens de vastgestelde verdeeling zullen ze afkomstig kunnen zijn uit de volgende gewesten: 25 van Sumatra's Westkust met Nias (de Battaklanden daaronder niet begrepen, omdat de kweekelingen van daar voor Tanah Batoe bestemd zijn), 5 van Benkoelen, 5 van de Lampongsche districten, 5 van Palembang, 5 van Riouw met Siak, 3 van Banka en 2 van Billiton.

Eene nieuwe gouvernements-kweekschool, die in April 1873 is in werking gekomen, is die te Tondano in de Minahassa. Zij is voorloopig gevestigd in de gebouwen van de school voor kinderen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders, welke inrigting, in verband daarmede en ook om het daarbij geplaatste onderwijzerspersoneel voor de kweekschool te kunnen benuttigen, in September 1872 was ingetrokken. Men meent dat deze gebouwen, na eenige verandering en uitbreiding, waarvoor eene som van f 12 000 is toegestaan, in den eersten tijd zeer goed aan het doel zullen beantwoorden. De twee onderwijzers der ingetrokken school, beiden vroeger bij het Europeesch onderwijs in Indie werkzaam geweest, zijn in 't laatst van 1872 naar Bandong gezonden, om van de inrigting en werking der daar gevestigde kweekschool kennis te nemen. De een is in Januarij 1873 tot waarnemend hoofdonderwijzer, de andere (1) tot derden onderwijzer bij de kweekschool te Tondano benoemd, terwijl daarbij als waarnemend tweede onderwijzer zal optreden de hoofdonderwijzer van de Europesche openbare lagere school te Menado. Overigens is voorloopig een inlandsch onderwijzer op f 50 's maands aangesteld.

De cursus is den 1sten April 1873 met een getal van 49 kweekelingen geopend, waaronder 21 leerlingen der opgeheven school voor kinderen van aanzienlijken; de helft van het 50tal plaatsen is, in afwachting van het tot stand komen der kweekschool te Amboina, bestemd voor 20, 1 en 4 leerlingen van Amboina, Ternate en Timor, uit welke residentien op 1 April jl. al dadelijk 23 candidaten te Tondano zijn geplaatst. Men verwacht dat de kweekelingen van buiten de residentie Menado, later, bij hunnen overgang naar de Ambonsche kweekschool, een gunstig werkend element zullen opleveren om deze school bij hare opening al dadelijk flink aan den gang te brengen.

De particuliere kweekschool te Tanawangko (Minahassa) leverde in 1871, 13 onderwijzers op, 3 meer dan in 1870. Het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam heeft in 1872 het voornemen te kennen gegeven om deze hare inrigting, bij het in werking komen der gouvernementskweekschool te Tondano, te sluiten.

Speciale scholen. De school voor zonen van hoofden enz., te Tondano, welke zoo als hierboven reeds is gezegd, in September 1872 is ingetrokken, werd in 1871 bezocht door 57 leerlingen, 2 minder dan in 1870. De burgerschool te Ambon door 148 leerlingen; waaronder 20 meisjes, welke getallen in 1870 waren 165 en 32.

Het schoolverzuim was gemiddeld: te Tondano één dag op 44, te Ambon één dag op 23 voor de jongens en op 25 voor de meisjes.

Het op de school te Ambon geïnde schoolgeld bedroeg f 2059.

Volksscholen. Omtrent het inlandsch schoolwezen in de Buitenbezittingen zijn, ten vervolge op de in 't vorig verslag medegedeelde statistiek over 1870, de navolgende opgaven over 1871 ontvangen. Daaruit blijkt dat het aantal gouvernementsscholen, of liever de tot dusver als zoodanig aangemerkte scholen, in laatstgenoemd jaar was vermeerderd met 4 (2 ter Sumatra's Westkust, 1 op Amboina en

(1) In Mei 1873 is daartoe ook besloten voor de hoofdplaats van het district Krawang.

(1) Een inlandsch Christen, die in der tijd hier te lande den hulponderwijzersrang had behaald. Op zijn verzoek werd hij onlangs (*Indisch Staatsblad* 1872, nº. 176) geheel en al met Europeanen gelijk gesteld (verg. hoofdstuk F, bladz. 72 hiervoren).

1 op Timor) en verminderd met 3 (1 in Benkoelen, 1 op Ceram en 1 op de Banda-eilanden). De opgaaf betreffende de particuliere scholen toont eene vermeerdering aan van 15, namelijk 1 ter Sumatra's Westkust, 3 op Billiton, 3 in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo en 8 in de residentie Menado. Voor het eerst wordt ook eene particuliere school voor het eiland Flores (Timor) vermeld, welke echter reeds in 1870 schijnt te hebben bestaan.

EILAND.		AANTAL SCHOLEN.						AANTAL LEERLINGEN.					
		Gouvernements-scholen.		Particuliere scholen.		Totaal.		Gouvernements-scholen.		Particuliere scholen.		Totaal.	
		1870.	1871.	1870.	1871.	1870.	1871.	1870.	1871.	1870.	1871.	1870.	1871.
Sumatra	Sumatra's Westkust	14	16	17	18	31	34	634	783	625	980	1259	1763
	Benkoelen	8	7	»	»	8	7	522	459	»	»	522	459
	Lampongsche districten	1	1	»	»	1	1	21	97	»	»	21	97
Banka		1	1	»	»	1	1	69	74	»	»	69	74
Billiton		»	»	»	3	»	3	»	»	»	94	»	94
Borneo (Zuider- en Ooster-afdeeling)		1	1	7	10	8	11	?	115	?	?	?	115
Celebes	Gouvernement Celebes	2	2	»	»	2	2	55	53	»	»	55	53
	Menado	16	16	142	150	158	166	*a.* 2370 (571)	2001 (409)	*b.* 10101 (3576)	10503 (3705)	12471	12504
Sangir-eilanden		25	25	13	13	38	38	?	?	?	?	?	?
Talaut-eilanden		4	4	?	?	4	4	?	?	?	?	?	?
Ternate		1	1	»	»	1	1	99 (18)	104 (18)	»	»	99	104
Batjan		1	1	»	»	1	1	?	?	»	»	?	?
Ceram		11	10	»	»	11	10	?	1035 (453)	»	»	?	1035
Boeroe		1	1	»	»	1	1	32 (11)	40 (14)	»	»	32	40
Manipa		1	1	»	»	1	1	19 (5)	21 (6)	»	»	19	21
Boano		1	1	»	»	1	1	87 (34)	93 (37)	»	»	87	93
Ambon		29	30	»	»	29	30	3011 (1381)	2568 (1150)	»	»	3011	2568
Haroekoe		6	6	»	»	6	6	919 (423)	905 (430)	»	»	919	905
Saparoea		12	12	»	»	12	12	2400 (1102)	2394 (1120)	»	»	2400	2394
Noesa-laut		6	6	»	»	6	6	843 (382)	831 (385)	»	»	843	831
Banda-eilanden		4	3	»	»	4	3	115 (48)	95 (39)	»	»	115	95
Aroe-eilanden		4	4	»	»	4	4	?	?	»	»	?	?
Zuidwester-eilanden		5	5	»	»	5	5	?	?	»	»	?	?
Timor		8	9	3	3	11	12	536 (178)	584 (204)	78 (18)	85 (24)	614	669
Rotti		18	18	16	16	34	34	2146 (865)	2281 (943)	1082 (381)	1158 (428)	3228	3439
Savoe		1	1	»	»	1	1	55 (6)	68 (7)	»	»	55	68
Flores		»	»	1	1	1	1	»	»	?	?	?	?

a. De cijfers hier en elders in dezen staat tusschen ( ) vermeld, betreffen het aantal meisjes-leerlingen. Dit aantal is onder het daarboven uitgetrokken cijfer begrepen.

Dit totaal heeft betrekking tot 137 scholen, zijnde van een vijftal geen opgaven ontvangen.

Over het jaar 1872 zijn nog geene opgaven ingekomen. Maatregelen tot uitbreiding van het gouvernements-onderwijs in de Buitenbezittingen schijnen in dat jaar niet genomen

In den aanvang van 1873 is echter de hand geslagen aan eene verbetering van het inlandsch onderwijs ter Sumatra's Westkust, en zulks in overeenstemming met de grondslagen van het meer aangehaalde Koninklijk besluit van 3 Mei 1871, n°. 17. Van de aldaar als gouvernementsscholen bekend staande leerplaatsen konden eigenlijk alleen de nieuw opgerigte scholen te Baros, Singkel en Natal ten volle als gouvernements-instellingen worden beschouwd, omdat hunne oprigting bij gouvernementsbesluit was bevolen (December 1870), waarbij ook voor de bekostiging van onderwijzers, leermiddelen en localen was gezorgd. Ook ware de school te Padang in die kategorie te rangschikken, doch de scholen te Painan en te Troesan voldeden niet aan de genoemde voorwaarden, daar voor deze alleen de bezoldiging der onderwijzers uit 's lands kas werd betaald. Bij Indisch besluit van 14 Maart 1873 (*Javasche Courant* van den 18den dier maand) werden daarom beide scholen alsnog uitdrukkelijk tot gouvernements-instellingen verklaard, hetgeen, ter wegneming van twijfel, tevens voor die te Padang werd uitgemaakt. Voor de 10 gouvernementsscholen in de residentie Tapanoli was alleen noodig dat van regeringswege, overeenkomstig art. 2 van genoemd Koninklijk besluit, de plaatsen werden vastgesteld, waar zij zouden gevestigd zijn. Daar dit tot dusver niet was geschied, was hiervan het gevolg, dat deze scholen, onder den invloed van de afwisselende meening der zich opvolgende ambtenaren, aan verplaatsing blootstonden, hetgeen een beletsel daarstelde tegen de oprigting van gouvernementswege van blijvende schoolgebouwen. Bij het aangehaald besluit van 14 Maart 1873 werd daarom bepaald, dat bedoelde scholen zullen gevestigd blijven op hare tegenwoordige standplaatsen.

Voorts werd door de Indische Regering besloten tot oprigting eener tweede gouvernements inlandsche school te Padang, met overplaatsing daarbij van den 2den onderwijzer bij de ter plaatse reeds bestaande school, welke laatste betrekking werd opgeheven, en tot overneming voor 's lands rekening en erkenning dus als gouvernements-instelling, voorloopig van een zevental der in het gouvernement van Sumatra's Westkust bestaande particuliere (negorij-) scholen, namelijk die te Taloe, Rau, Fort de Kock, Fort van der Capellen, Solok, Paijakombo en Priaman, met toekenning aan de onderwijzers, allen van eene kweekschool afkomstig, eener bezoldiging van f 25 's maands, gelijk ook door de gouvernements-onderwijzers in de residentie Tapanoli genoten werd.

Te Goenoeng Sitoli op het eiland Nias (Sumatra's Westkust) kwam in den loop van 1872 eene particuliere school tot stand uit vrijwillige bijdragen der bevolking. Zij telde dadelijk 22 leerlingen, terwijl het onderwijs voorloopig werd gegeven door den vaccinateur aldaar.

Met het oog hierop is de gouverneur van Sumatra's Westkust onlangs aangeschreven al het mogelijke te doen om geschikte jongelieden van Nias te bekomen, ten einde aan de kweekschool te Fort de Kock tot onderwijzer te worden opgeleid.

Van de overneming voor 's lands rekening van 5 tot dusver uit de districtskassen onderhouden particuliere (negorij-) scholen in de Minahassa (Menado), waartoe reeds in 1868 magtiging was verleend, werd in November 1872 door de Indische Regering voorloopig afgezien, wegens niet-beschikbaarheid voor alsnog van bevoegde onderwijzers. Aan schoolgelden voor de gouvernementsscholen in de residentie Menado werd gedurende 1871 geïnd f 1201.

Ten einde tot verbetering te geraken van den uiterst gebrekkigen toestand waarin het zoogenaamd gouvernements-inlandsch onderwijs in de residentie Timor verkeert, zoo door gemis aan behoorlijk opgeleide onderwijzers, als door willekeurige handelingen der zelfbesturende radja's, zijn door de Indische Regering onlangs (Maart 1873) eenige maatregelen van voorloopige strekking beraamd, daarin bestaande dat aan den hoofdonderwijzer bij de Europesche openbare lagere school ter hoofdplaats Koepang, tegen genot eener toelage, zou worden opgedragen om het onderwijzend personeel aan de inlandsche school ter plaatse, voor het onderwijzersvak meer bekwaam te maken, en dat eene meer aan de behoefte geëvenredigde som zou worden beschikbaar gesteld (f 100 in plaats van f 60 's maands) voor het onderhoud van een tiental aan de inlandsche school te Koepang toe te laten zonen van vorsten of grooten, die in het onderwijs belang stellen. Deze laatste maatregel zou strekken ter vervanging van eene vroegere beschikking van dien aard (verg. het verslag van 1864, bladz. 95), waarbij dergelijke kostelooze gelegenheid (alleen voor vorstenzonen) was opengesteld bij de inlandsche school te Atapoepoe, eene proef echter die, welligt door gemis aan voldoend toezigt te dier plaatse, zoo goed als mislukt was, terwijl bovendien de school zelf in 1869 was te niet gegaan.

Op de vereischte meerdere uitgaven wordt bij de Indische begrooting voor 1874 gerekend.

Verbetert het gehalte van het inlandsch onderwijs te Koepang, dan kan de school aldaar, in afwachting dat voor de residentie Timor aan eene kweekschool opgeleide onderwijzers beschikbaar komen (zie bladz. 119 hiervoren), voor de overige scholen ten voorbeeld strekken. zullende inmiddels door de betrokken autoriteiten nog zoodanige andere middelen van verbetering moeten worden beraamd, als in verband met de bestaande voorschriften mogelijk zullen blijken. Aan de radja's zal worden voorgehouden dat zij zich voortaan in zake het inlandsch onderwijs stipt zullen hebben te gedragen naar de daaromtrent door de Regering vastgestelde voorschriften, waarvan hun door den resident zal worden kennis gegeven, terwijl zij tevens zullen worden aangespoord om beter zorg te dragen voor de voorziening in behoorlijke schoolgebouwen.

Te Boeleleng (Bali), waar reeds eene plaatselijke schoolcommissie is ingesteld, wachtte de opening der gouvernementsschool, de eerste die op dat eiland zal verrijzen, bij het eind van 1872 nog op de benoembaarheid van den te Bandong voor onderwijzer in opleiding zijnden Balineschen jongeling.

II. Kunsten en wetenschappen.

§ 1. *Taalstudie.* (1)

Het vroeger vermelde voornemen van een speciaal ambtenaar aan 's lands dienst te verbinden voor het onderzoek en de beoefening van eenige der meest belangrijke talen van den Nederlandsch-Indischen Archipel, en daartoe partij te trekken van de talenten als Oostersch taalgeleerde van den afgevaardigde van het Nederlandsch Bijbelgenootschap dr. H. Neubronner van der Tuuk, is thans tot uitvoering gekomen. Nadat omtrent de door het Opperbestuur goedgekeurde voorwaarden met genoemden taalgeleerde was onderhandeld, heeft deze zich in den aanvang van 1873 ter beschikking gesteld van het Gouvernement, en is hij dien ten gevolge bij een besluit van 20 April 1873, n°. 6, benoemd tot ambtenaar voor de beoefening der Indische talen. De directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid is aangeschreven om, in overleg met dr. van der Tuuk, de talen aan te wijzen, welke door dezen zullen worden beoefend na het Balineesch, waarmede hij zich thans nog onledig houdt, en zulks in verband met de belangen van het inlandsch onderwijs. Waarschijnlijk zal het Madureesch het eerst aan de beurt zijn. Van het aanvankelijk denkbeeld om aan den te benoemen ambtenaar in de eerste plaats op te dragen de voortzetting van de door wijlen dr. D. Koorders aangevangen taak, betreffende de beoefening van het Soendaneesch, werd afgezien, omdat voor deze taal eenige voorloopige voorzieningen van minder uitgebreiden aard de voorkeur verdienden (zie het lager aangeteekende).

Javaansch. Met het herzien en systematiseren van het in 1871 voorloopig afgewerkte groote Javaansch-Nederlandsch woordenboek werd in 1872 door den zamensteller, den ambtenaar J. A. Wilkens, voortgegaan. Een afschrift van het manuscript, zoo als het oorspronkelijk is afgewerkt, is thans volledig in het bezit van de Rijksinstelling voor Indische taal-, land- en volkenkunde te Leiden.

(1) Zie omtrent het bevorderen van Regeringswege der vervaardiging van boekwerken ten dienste van den inlander, het aangeteekende op bladz. 116 hiervoren.

De hier te lande door den hoogleeraar dr. T. ROORDA, met behulp van een deskundig Indisch ambtenaar met verlof (zie het verslag van 1871, bladz. 95), ondernomen nieuwe, vermeerderde uitgaaf van het Javaansch-Nederlandsch handwoordenboek van J. F. C. GERICKE, gaat geregeld voort. Het werk is thans voor ongeveer 5/6 gedeelten voltooid.

De ambtenaar voor de Javaansche taal- en letterkunde A. B. COHEN STUART, met verlof hier te lande, houdt zich onder andere onledig met de vervaardiging van een verklarenden tekst op de voor rekening van het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen op steen gebragte facsimilé's van een aantal Kaur- of oud-Javaansche oirkonden. Ten einde na voltooijing van den voorbereidenden arbeid, bestaande in het zamenstellen van een alphabetisch glossarium van alle in die geschriften voorkomende woorden, voor hunne verklaring van de persoonlijke zamenwerking van den hoogleeraar in 't Sanskrit te Leiden, kunnen gebruik maken, is door genoemden ambtenaar eene buitengewone verlofsverlenging gevraagd, waaromtrent het Indisch Bestuur is gehoord. Reeds is gebleken dat daartegen van die zijde geen bezwaar bestaat.

De vertaling van het manuscript van DIEPO NEGORO over de Javaansche oorlogen, waarvan in vroegere verslagen herhaaldelijk is melding gemaakt, werd in Indie voortgezet, maar nog niet ten einde gebragt.

Een van Regeringswege van den vervaardiger, den gewezen inlandschen onderwijzer te Madioen, mas ngabehi KROMO PRAWIRO, aangekocht Javaansch handschrift, getiteld: »Goerittau ilmoe tani", en voorzien van oorspronkelijke teekeningen betreffende het landbouwbedrijf der Javanen, werd afgestaan aan de boekerij van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Van een drietal facsimilé's van manuscripten in genoemde taal, werd door de Indische Regering een aantal exemplaren bestemd ten dienste van het onderwijs aan de Koninklijke Militaire Akademie te Breda.

Maleisch. Het eerste deel van het Maleisch-Nederlandsch woordenboek van den ambtenaar H VON DE WALL, (1) heeft in het laatst van 1872 het licht gezien, en is bij 's Lands drukkerij voor het publiek verkrijgbaar gesteld.

Op ultimo December waren van het 2de deel 11 vellen afgedrukt.

Soendaneesch. Ten einde, afgescheiden van het meer uitgebreid wetenschappelijk onderzoek der Soendanesche taal, later aan dr. VAN DER TUUK op te dragen (zie hierboven), allereerst de meest noodige hulpmiddelen te verkrijgen, om binnen een redelijk kort tijdsbestek de gelegenheid te openen voor het beoefenen van de beginselen dier taal in Europa, is bij Indisch besluit van 14 Februarij 1873, n°. 30, met de vervaardiging van zoodanige hulpmiddelen belast, een met de bewuste taal bekend controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java, de heer H. J. OOSTING, onder genot eener toelage boven zijn tractement, en met bepaling, dat hij gedurende zijn taal-arbeid bij het kader der controleurs zal gevoerd worden à la suite. Ter benuttiging bij dien arbeid, waartoe genoemden controleur zich in de Preanger regentschappen vestigen zal, zijn te zijner beschikking gesteld de bescheiden door wijlen dr. KOORDERS omtrent diens Soendanesche taalvorschingen nagelaten; de heer K. F. HOLLE, adviseur honorair voor inlandsche zaken, is door de Regering uitgenoodigd geworden, genoemden ambtenaar met zijne voorlichting te willen ter zijde staan.

Door den zendeling S. COOLSMA, te Buitenzorg, werd eene beknopte grammatica der Soendanesche taal zamengesteld. De uitgave van dezen arbeid wordt door de Indische Regering aangemoedigd, zijnde den schrijver eene tegemoetkoming van f 200 toegezegd (Augustus 1872), wanneer het werkje, waarin het door de Regering aangenomen systeem van transcriptie zal moeten worden gevolgd, het licht zal hebben gezien.

Onder gelijke voorwaarde, en met verpligting overigens om nog zekere wenken van den hooger genoemden adviseur te volgen, ontving de zendeling A. GEERDINK te Bandong van de Indische Regering in Maart 1873 toezegging op eene tegemoetkoming van f 500 voor de uitgave eener door hem zamengestelde Soendanesche-Nederlandsche woordenlijst, zijnde eene omwerking en aanvulling van RIGG's Dictionary of the Sundanese language.

Madureesch. Eenige van het Indisch Bestuur ontboden bescheiden in deze taal werden in den aanvang van 1873 beschikbaar gesteld in 't belang van de studien aan de meergenoemde Rijksinstelling te Leiden.

Boegineesch. Van de op 's lands kosten uit te geven Boeginesche werken van dr. B. F. MATTHES, afgevaardigde van het Nederlandsch Bijbelgenootschap (zie het vorig verslag bladz 92), is de Chrestomathie, gesplitst in twee stukken, IIde en IIIde deel, nog in 1872 voltooid.

Lampongsch. De Lampongsche druktypen zijn in 1872 in Indie ontvangen. Reeds is eenig personeel ter Landsdrukkerij in het zetten met deze typen geoefend, zoodat met het afdrukken van Lampongsche werkjes weldra een aanvang zal worden gemaakt.

Sangirsch. Door den zendeling-werkman op de Sangireilanden (Menado) C. J. M. L. SCHRÖDER werden eenige boekwerken in de Sangirsche taal vervaardigd en onder zijn toezigt te Batavia gedrukt.

Balineesch. Behalve in den hooger genoemden dr. H. NEUBRONNER VAN DER TUUK vond de Balinesche taal ook beoefenaars in twee te Boeleleng (Bali) toegelaten zendelingen. Aan hetgeen op dit gebied door hen geleverd werd, ruimde het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in zijn tijdschrift eene plaats in.

§ 2. *Oudheidkunde.*

In der tijd was door de Indische Regering aan den photograaph van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen opgedragen geworden om eene reis over Java te maken tot het nemen van photographien van de Javasche oudheden en inscriptien, die, eveneens op last der Indische Regering, beschreven waren door wijlen dr. J. F. G. BRUMUND (vergelijk de verslagen van 1862 en 1863, bladz. 121 en 119). Bedoelde photograaph heeft zijne commissie, waarover zie laatstelijk het verslag van 1868, bladz. 83, sedert volbragt en in den loop van 1872 het overeengekomen aantal afdrukken dezer (332) photographien geleverd. Inmiddels zijn ook afdrukken bezorgd van het verslag des heeren BRUMUND. Een tijdelijk beschikbaar gesteld exemplaar is naar de tentoonstelling te Weenen gezonden.

De cliché's der bedoelde photographien zijn van regeringswege in bewaring gegeven aan het Bataviaasch Genootschap, met magtiging op de directie om daarvan voor belangstellenden afdrukken te doen vervaardigen.

Bedoelde verzameling zal later nog aangevuld worden met photographien betreffende de bouwvallen van den Bôrô-boedoertempel, zijnde door de Indische Regering, op voorstel van voormeld Genootschap, aan denzelfden photograaph opgedragen zich tot dat einde in April 1873 voor eenige maanden naar de residentie Kadoe te begeven, tevens tot het maken van vormen voor afgietsels van de belangrijkste en best bewaard gebleven bas-reliefs van dit merkwaardig gedenkstuk uit den Hindoe-tijd. Gelijktijdig zullen aan sommige gedeelten der ruïnen ook de noodige voorzieningen moeten worden aangebragt om ze tegen algeheel verval te beveiligen.

Het hier te lande op gouvernementskosten uitgegeven prachtwerk, bevattende 393 op steen gebragte teekeningen van bedoelden tempel (meerendeels afbeeldingen der basreliefs) is zeer onlangs in den handel gebragt. De Fransche vertaling van den tekst, welke kosteloos wordt bijgeleverd, is nog in bewerking.

Ook van dat werk is thans een exemplaar te Weenen ten toon gesteld.

---

(1) Volgens onlangs ontvangen berigt in Mei 1873 te Riouw verleden.

De vorenbedoelde zending naar Kadoe zal nog dienstbaar gemaakt worden aan het nemen of voorstellen van voorzieningen tot instandhouding en beveiliging van de in het Djokjosche aanwezige bouwvallen uit den Hindoe-tijd, welke niet alleen door de aardbeving van 1867, maar in de laatste jaren ook door menschenhanden veel hadden geleden. Ook de belangstelling der betrokken ambtenaren is ten deze door den Gouverneur-Generaal ingeroepen

De oudheidkundige nasporingen op het Diëngplateau in Bagelen (zie onder anderen het verslag van 1868, bladz. 81) werden zooveel doenlijk voortgezet. De tempels en fundamenten werden schoongemaakt en, waar noodig, onderhouden. Op het plateau zelf waren in 1872 weinig of geene uitgravingen meer verrigt. Daarentegen waren in de nabijheid op nieuw wegen met trappen uit den Boedhatijd ontdekt. Blijkbaar loopen wegen en trappen verder door, dan hetgeen reeds is blootgelegd.

Ten einde het te loor gaan van voorwerpen van oudheidkundige waarde te beter te voorkomen, werd de bepaling van 1855 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 10), blijkens welke het Gouvernement zich de beschikking bleef voorbehouden in zaken van het opdelven van geld of geldswaardige voorwerpen, met intrekking eener in 1861 gegeven verduidelijking (*Bijblad* n°. 1023), bij een besluit van 19 Mei 1872 aangevuld in dier voege, dat aan het Gouvernement behoort te worden kennis gegeven niet enkel van het opgraven van die voorwerpen »aan welke oudheidkundige waarde wordt gehecht," maar in 't algemeen van alle in den grond gevonden voorwerpen die, in hoe geringe mate ook, van eenige nijverheid getuigen, en waarvan de eigenaren niet bekend zijn, ten einde ze van bestuurswege aan een deskundig onderzoek nopens hunne mogelijke oudheidkundige waarde te onderwerpen.

§ 3. *Natuurwetenschappen.*

Magnetische en meteorologische waarnemingen. (1) Op het (tijdelijk) observatorium te Batavia konden gedurende 1872 de verschillende vroeger vermelde uurwaarnemingen, die nu reeds gedurende zeven jaren zijn voortgezet, zonder storing plaats hebben. Alleen werden de uurwaarnemingen van de declinatie van de magneetnaald een paar malen afgebroken, eerst door eene overstrooming die ook het observatorium bereikte, en later door het breken van de ophangingsdraad, ten gevolge van vochtigheid van het vertrek, waarin het instrument voor deze waarnemingen geplaatst is.

Even als vroeger werden ook absolute bepalingen gedaan van de declinatie en inclinatie van de magneetnaald en van de horizontale intensiteit van het aardmagnetismus.

Met de bewerking der verschillende uurwaarnemingen, waarvan die over de jaren 1866, 1867 en 1868 tot dus ver zijn in 't licht gegeven, werd steeds voortgegaan. Dagopgaven worden wekelijk openbaar gemaakt in de *Javasche Courant*.

Belangrijk was het jaar 1872 door de vele regens vooral in de maanden Januarij, Februarij en Maart. De hoeveelheid voor het geheele jaar bedroeg 2634 mm., terwijl gedurende de acht vorige jaren, waarover de regenwaarnemingen bij het observatorium loopen (1864—1871), de gemiddelde jaarlijksche hoeveelheid slechts was 2065 mm. In Januarij viel 903 mm., in Februarij 427 mm., in Maart 350 mm. regen, tegen gemiddeld 409, 360 en 138 in dezelfde maanden over 1864—1871.

Omtrent den bouw en de inrigting van een definitief (volledig) magnetisch en meteorologisch observatorium zijn in den aanvang van 1873 voorstellen van de Indische Regering ontvangen, die echter wegens de te groote kostbaarheid hunner uitvoering herziening behoeven.

In 's lands plantentuin te Buitenzorg, waar sedert December 1870 mede geregeld meteorologische waarnemingen plaats hebben, werd hiermede onafgebroken voortgegaan.

Van een onlangs hier te lande ontvangen aanbod van een Nederlandschen beoefenaar, dr. E. VAN RIJCKEVORSEL, om onder de leiding van den ingenieur voor magnetische en meteorologische waarnemingen te Batavia dr. P. A. BERGSMA, buiten bezwaar van den lande op eenige punten van den Oost-Indischen Archipel magnetische waarnemingen te doen, en van de uitkomsten dier waarnemingen aan de Regering verslag te geven, is gaarne gebruik gemaakt, in het belang niet slechts van de wetenschap, maar ook van de praktijk, vermits de aangeboden hulp den bedoelden ingenieur welligt des te eer zal kunnen in staat stellen tot het doen der gewenschte magnetische bepalingen, die anders afhankelijk moeten zijn van de plannen betreffende de inrigting van een definitief observatorium. De vereischte instrumenten zullen aan dr. VAN RIJCKEVORSEL tijdelijk van 's lands wege worden verstrekt. Het plan is, dat genoemde deskundige, die zich voor zijne taak laatstelijk ook in het buitenland heeft voorbereid, gedurende zijn verblijf in Indie, in overleg met dr. BERGSMA, zich meer bijzonder belasten zal met bepalingen van de magnetische constanten op enkele plaatsen van Java en Celebes, daarna op Ternate, Ambon en Banda, en overigens welligt ook op Sumatra en Riouw.

Op verzoek en ten behoeve van den hoogleeraar E. H. VON BAUMHAUER te Haarlem, die reeds meerdere meteoorsteenen van Nederlandsch Indie heeft onderzocht en omschreven, werden in 't laatst van 1872 hier te lande ontvangen twee der zes meteorieten op 10 December 1871 in de nabijheid van Bandong gevallen, vergezeld van een betrekkelijk verslag van den hoofdingenieur, chef der afdeeling »Mijnwezen". Onlangs zijn aan dien geleerde ook toegezonden twee stukken meteoorijzer, afkomstig van een vroeger onder Soerakarta gevallen meteoriet.

's Lands plantentuin te Buitenzorg. Volgens het verslag van den directeur dezer inrigting over 1872, opgenomen in de *Javasche Courant* van 14 Februarij 1873, nemen de aanvragen van ambtenaren en particulieren om zaden en planten van nuttige soorten van jaar tot jaar toe, en wordt hieraan, voor zooveel de tuin het toelaat, steeds behoorlijk voldaan. Verscheidene soorten van vruchtboomen en andere nuttige planten werden gezonden aan de besturen van Soekapoera-kollot (Preanger regentschappen), van Bawean, Banka, Billiton en Gorontalo, zoomede aan particulieren te Parakansalak (Preanger regentschappen), Deli en Ternate. Voor Billiton werden voornamelijk zaden van de olie, arèn- en sagoepalmen bestemd, waarvan de cultuur, vooral wat den olie-palm betreft, voor de bevolking winstgevend beloofde te worden. Zeer talrijk waren de aanvragen om zaden van den »Albizzia Moluccana", die hoe langer hoe meer als schaduwboom voor de koffijtuinen boven den dadap schijnt verkozen te worden

Van de in den tuin gekweekte Amerikaansche en Turksche tabaksoorten werden verscheidene pakken zaden aan particulieren afgestaan.

De uit Australie ontvangen ruime bezendingen zaden van Eucalyptus-soorten, die het bekende Australische yarrak en white mahagony-hout leveren, maakten het mogelijk 110 pakken zaden dezer boomsoorten in den Archipel te verspreiden. Behalve onderscheidene particulieren werden ook de residenten der Preanger regentschappen en van Kadoe, zoomede de houtvesters der boschdistricten Tagal, Pekalongan en Samarang daarvan voorzien ten gebruike bij de wildhout-aanplantingen. Ook ter Sumatra's Westkust werd deze nuttige boom ingevoerd

Op verzoek van den resident van Pasoeroean werden aan dezen aanzienlijke hoeveelheden zaden van goede houtsoorten en andere nuttige boomen verstrekt ter beplanting van de wegen in dat gewest.

Onder de aanwinsten, die de tuin in 1872 verkreeg, verdienden genoemd te worden een aantal djagong- en rijstsoorten, onder welke laatste Japansche; voorts stekken van edele druivensoorten, van Perzische en andere tabaksoorten, benevens zaden van de »Hybride Assam-thee", die gezegd wordt in Britsch Indie algemeen boven de op Java gekweekte Chinesche soorten verkozen te worden.

In 't algemeen werden de verzamelingen van levende en gedroogde planten en van zaden weder aanmerkelijk verrijkt, niet alleen door bijdragen van in Nederlandsch Indie gevestigde personen en door de reizen van den inspecteur-honorair der cultures TEYSMANN (in den Riouwen Lingga-archipel), maar vooral ook door bezendingen uit het buitenland. Van 18 botanische tuinen, waaronder 4 Nederlandsche en 14 buitenlandsche (in Europa, Azie

---

(1) Zie over andere takken der geographische dienst bladz. 69 hiervoren.

en Australie), werden geschenken ontvangen, in ruil van Indische bezendingen.

De proeven met de Zuid-Amerikaansche braakwortelplant Cephaëlis Ipecacuanha (zie het verslag van 1871 bladz. 97/98), zoowel te Tjibodas als later te Buitenzorg genomen, hebben doen zien dat dit gewas niet tegen menigvuldige regens bestand is en dus droogere streken vordert. De planten die, zoo lang zij onder dak werden gekweekt, er gezond en krachtig uitzagen, begonnen bij eene plaatsing in de buitenlucht te kwijnen.

Omtrent de uitkomsten van het aankweeken van zonnebloemen, ten einde daardoor de ongezondheid van moerassige streken te verminderen, kwamen slechts weinige berigten in. In sommige residentien was het uitgezaaide zaad gestorven, terwijl van elders, waar het tot welige planten was uitgegroeid, de mededeeling is ontvangen, dat het nut dezer bloem eerst zal kunnen worden nagegaan wanneer zij in groote massa zal zijn verspreid.

Bij de groote toename van het aantal in 's lands plantentuin voorhanden plantensoorten deed zich meer en meer gebrek aan terrein gevoelen. Verscheidene nieuwe soorten in de kweekinrigtingen aanwezig, konden uit dien hoofde niet worden uitgeplant. Daar de vroeger vermelde onderhandelingen tot aankoop van een nabij gelegen stuk grond niet tot een gewenscht einde hadden geleid, is men bedacht om eenige nabij gelegen gouvernementssawahs tot uitbreiding van den tuin te bestemmen.

De bergtuinen te Tjibodas gingen in 1872 zeer vooruit; het aantal gekweekte plantensoorten werd aanzienlijk vermeerderd en de aanleg wordt langzamerhand uitgebreid. In de nabijheid van Tjibodas werd een stuk grond bestemd tot een proef-aanplant van een 1000tal jonge Eucalyptusboomen (zie hooger).

De verzamelingen voor het Botanisch Museum, hetwelk vermoedelijk nog vóór het einde van 1873 voor het publiek zal kunnen worden opengesteld, werden in 1872 verder geordend en uitgebreid; eene groote hoeveelheid herbarium werd o. a. door den inspecteur-honorair Teysmann medegebragt van zijne reizen in den Riouw- en Lingga-archipel.

Vermits de botanische bestemming van vele houtsoorten van den Indischen Archipel nog zeer veel te wenschen overlaat en de rijkdom van Nederlandsch Indie aan goed, bewerkbaar timmerhout nog onvolledig bekend is, werd in 1872 een onderzoek ter zake gelast. Met dat doel zullen in de eerste plaats uit de verschillende gewesten verzamelingen naar den plantentuin worden gezonden, ten einde de houtsoorten aan een volledig botanisch onderzoek te onderwerpen, en voor zooveel ze voor werkhout geschikt voorkomen, technisch te doen beproeven bij het departement der burgerlijke openbare werken.

Als resultaten van het wetenschappelijk werk bij den plantentuin werd in het tijdschrift der Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in 't licht gegeven eene verhandeling van den directeur over eenige palmen en het derde stuk zijner »Observationes phytographicae", bij welk laatste 18 platen gevoegd waren, geteekend en op steen gebragt door den teekenaar der inrigting. Het voornemen bestaat om de uitkomsten der wetenschappelijke onderzoekingen bij 's lands plantentuin voortaan meer geregeld door den druk openbaar te maken. Bij de ontwerp-begrooting voor 1874 is namelijk gerekend op een subsidie van f 1250 's jaars als maximum, ten einde de uitgave mogelijk te maken van een botanisch plaatwerk, waarvan jaarlijks 10 vellen druks met 30 platen het licht zullen zien, zullende bij de uitgave van een minder aantal vellen het subsidie in evenredigheid minder bedragen. Bedoelde afzonderlijke publicering werd te meer noodig, omdat de middelen der Natuurkundige Vereeniging moeijelijk meer toelieten met de opneming van 's directeurs bijdragen in haar tijdschrift voort te gaan.

Ichthyologie. De hier te lande uitgegeven wordende »Atlas ichthyologique des Indes Néerlandaises" van dr. P. Bleeker, tot afwerking waarvan voor de jaren 1869 tot en met 1873 een regeringssubsidie van hoogstens f 1860 's jaars is toegestaan, nadert zijne voltooijing. Van de 30 afleveringen waarop het werk geraamd is, verscheen in October 1872 de 26ste.

§ 4. ***Wetenschappelijke en nijverheids-genootschappen.***

Bij het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen was men op ultimo December 1872 met de bewerking van het XXXVIIste deel zijner Verhandelingen bezig.

Met de uitgave van het Tijdschrift voor taal-, land- en volkenkunde en de notulen zijner vergaderingen is geregeld voortgegaan.

Ter opneming in het tijdschrift werden door het Gouvernement afgestaan de verslagen van een tweetal controleurs, respectivelijk betreffende een togt naar de Battaklanden (Sumatra) in September en October 1870 en naar de Anambas-Tambelan- en Natoena-eilanden (Riouw) in Maart 1871, zoomede het verslag van den inspecteur honorair der cultures J. E. Teysmann over den door hem in 1871 met den gouvernements-commissaris P. van der Crab gedanen togt naar Nieuw Guinea. Het in 1871 met gelijk doel verstrekte rapport betreffende den vroegeren staat van Banda (zie het vorig verslag bladz. 94), werd voor opneming in de werken des genootschaps niet geschikt geacht.

In het gebrek aan plaatsruimte voor zijne antiquarische en ethnologische verzamelingen zal worden voorzien door eene uitbreiding van het in 1864 op 's lands kosten gestichte genootschapsgebouw. Voor die uitbreiding is bij de Indische begrooting voor 1873 een som van f 35 000 als maximum toegestaan. Overigens genoot de instelling in 1872 weder het gewone gouvernements-subsidie van f 8000.

Omtrent de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging, die even als vroeger een subsidie van f 2000 ontving, zijn geene bijzonderheden gemeld. Zoo als hierboven is gezegd, zagen eenige wetenschappelijke bijdragen van den directeur van 's lands plantentuin door middel van haar tijdschrift het licht.

De Nederlandsch-Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw ondervond van de zijde van het publiek geene meerdere ondersteuning dan vroeger. Het Gouvernement toonde zijne belangstelling in de inrigting door het afstaan van eenige verslagen, welke met de door de leden geleverde bijdragen de geregelde uitgaven van het tijdschrift mogelijk maakten.

Het bestuur heeft met verscheidene buitenlandsche instellingen, onder anderen met de »Chambre d'agriculture de l'île de Maurice" en de »Planters association of Ceylon" betrekkingen aangeknoopt, ten einde inlichtingen te verkrijgen omtrent hetgeen elders op het gebied van tropische cultures en industrien voorvalt.

Het museum der Maatschappij kreeg eene belangrijke aanwinst van monsters van diverse landbouwproducten en van houtsoorten, afkomstig van de Lampongsche districten.

Het Indisch Landbouwgenootschap te Soerakarta, in 1871 (*Indisch Staatsblad* n°. 119,) als zedelijk ligchaam erkend, ging in 1872 voort met het uitgeven van zijn tijdschrift.

In het tijdschrift der Vereeniging tot bevordering van geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indie, werd onder anderen opgenomen een hoogst belangrijk opstel van den heer J. C. Bernelot Moens over het drinkwater te Batavia. Bovendien werd door de vereeniging uitgegeven eene »geneeskundige handleiding voor niet deskundigen," te zamengesteld door den heer N. P. van der Stok. Het Gouvernement steunde de pogingen der vereeniging met een subsidie van f 2000.

Met terugzigt op de in 't vorig verslag vermelde aanbeveling aan het Indisch Bestuur der belangen van het koloniaal museum der Maatschappij tot bevordering van nijverheid te Haarlem, kan onder anderen aangeteekend worden, dat van wege genoemd bestuur eenige gelden werden toegestaan (Augustus 1872) voor den aankoop en het transport van bamboe ten behoeve van bedoeld museum.

§ 5. ***Tijdschriften en nieuwsbladen*** (1).

Het sedert jaren te Batavia uitkomende *Nieuw Bataviaasch Handelsblad* veranderde in November 1872 zijn naam in dien van »*De Indiër*". Met 1 April 1873 zou daar ter plaatse een nieuw dagblad het licht zien onder den naam van »*Algemeen dagblad van Nederlandsch Indie*".

(1) Zie over inlandsche vertalingen van een ter Landsdrukkerij verschijnend landbouw-tijdschrift, hoofdstuk O, afd. I, § 1 onder Rijstcultuur, enz.
Zie ook het medegedeelde onder „*Drukpers*" op blz. 82 hiervoren.

§ 6. *Landsdrukkerij.*

Ten gevolge van *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 43, is met 1 Januarij 1872 bij deze inrigting de regeling in werking gekomen, dat het drukwerk aldaar ten behoeve der verschillende landsbureaux verrigt, niet meer gratis geschiedt, maar aan dezen, volgens een tot het minimum verlaagd tarief, wordt in rekening gebragt. De uitzondering, dat voor de levering van „circulaires" voor 's hands geen drukloon zou worden in rekening gebragt (verg. het verslag van 1871, bladz. 99), is met 1 Januarij 1873 ingetrokken (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 184), zoodat van af dien datum ook voor deze soort imprimé's door de lastgevers moet worden betaald.

Het gebruik der Landsdrukkerij voor landswerk, is bij de nieuwe bepalingen alleen verpligtend gelaten voor zooveel betreft de standmodellen. Daarvan werden in 1871 en 1872 (aan respectivelijk 6780 en 4713 soorten) bestellingen afgeleverd, tot een getal van 8 260 046 en 8 106 843 exemplaren, onder welk laatste cijfer ook begrepen zijn de afdrukken van 69 Maleische, 27 Javaansche en 70 Chinesche vertalingen van Staatsbladen, reglementen enz. Bovendien werden in eerstgenoemd jaar afgeleverd 24 diverse boekwerken, verslagen en dergelijke, benevens 21 inlandsche school- en leesboeken, tot een getal van 2 059 812 exemplaren, welk cijfer in 1872 voor 28 diverse boekwerken (waaronder het 1ste deel van VON DE WALL's Maleisch woordenboek), benevens 19 inlandsche schoolwerkjes, beliep 1 957 050.

Wanneer reeds in 1871 het door de inrigting geleverde aan de verschillende departementen en administratien ware in rekening gebragt, zouden de ontvangsten in dat jaar volgens het toen geldend tarief hebben bedragen f 274 638, zijnde f 124 573 meer dan de uitgaven der Landsdrukkerij onder de toen werkende bepalingen. Over 1872 hebben de ontvangsten der inrigting werkelijk bedragen f 117 388, en de uitgaven f 111 737, voordeelig saldo alzoo f 5651. Voor de ongunstige verhouding tusschen dit saldo en dat bij vorige verslagen berekend, worden als redenen opgegeven de toepassing van het verlaagde tarief van drukloonen en de aan de autoriteiten gegeven bevoegdheid (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 43) om de imprimé's, geene standmodellen zijnde, elders te doen drukken.

Door dezen laatsten maatregel heeft men echter over meer werkkrachten kunnen beschikken voor de zich uitbreidende dagelijksche werkzaamheden, met name de *Javasche Courant* (die in 1872 442 vel druks besloeg, waaronder uitvoerige staten) en het *Staatsblad*, insgelijks van grooten omvang.

III. EEREDIENST.

§ 1. *Christelijke.*

a. Protestantsche.

Kerkbestuur. Tegen sommige der door het Protestantsch kerkbestuur in Indie ontworpen bepalingen om tot eene zoo volledig mogelijke losmaking der betrekkingen van den Staat tot het kerkgenootschap te geraken, zijn bij de Indische Regering bedenkingen gerezen, waaromtrent thans getracht wordt met het kerkbestuur tot eenstemmigheid te geraken, opdat deze aangelegenheid, naar het voorschrift van art. 122 Regeringsreglement, met wederzijdsch goedvinden van den Koning en het kerkgenootschap kunne worden geregeld.

Onder anderen kon de Indische Regering zich niet vereenigen met het denkbeeld van het kerkbestuur (zie het vorig verslag, blz. 95) dat zij zich — zij het ook voorloopig — zou inlaten met de aanvulling van vacatures in het collegie.

De door het kerkbestuur van verschillende kerkeraden uitgelokte rapporten omtrent den toestand van het kerkelijk leven in Indie (verg. het vorig verslag, blz. 95), zijn gebleken voor openbaarmaking minder geschikt te zijn. Over het algemeen gaven die rapporten den indruk, dat, moge al op geen vooruitgang zijn te roemen, evenmin bepaalde achteruitgang van het kerkelijk leven in Nederlandsch Indie valt waar te nemen.

Predikanten, enz. Van 3 bij den aanvang van 1872 met verlof in Nederland zijnde predikanten, werd één op verzoek eervol uit 's lands dienst ontslagen, met behoud van regt op pensioen. De in zijne plaats benoemde predikant kwam in October 1872 in Indie aan en werd onmiddellijk bij de Protestantsche gemeente te Pamakassan (Madura) geplaatst.

Bovendien werd in den loop van 1872 aan één der predikanten bij de Evangelische gemeente te Batavia op zijn verzoek eervol ontslag uit 's lands dienst verleend, met behoud van regt op pensioen. Hierdoor werd de herplaatsing mogelijk van den sedert het laatst van 1869 aldaar beschikbaren predikant, wiens aanspraken als voormalig predikant bij de Evangelische gemeente op eene plaatsing uitsluitend te Batavia door de Regering waren erkend.

Aan een der predikanten bij de Protestantsche gemeente te Samarang, niet lang geleden van verlof uit Nederland teruggekeerd, moest op nieuw, wegens ziekte, verlof derwaarts worden verleend. In de hierdoor ontstane vacature werd voorzien door overplaatsing. Onder ultimo December 1872 bestonden drie vacatures, namelijk te Fort de Kock, Pontianak en Rembang, terwijl bovendien nog ontbraken de twee predikanten zonder vaste standplaats ter beschikking van het kerkbestuur.

Met inbegrip van de twee zendelingleeraren, waarnemend predikanten te Menado en te Ternate, waren op dat tijdstip 30 van de organiek toegestane 35 predikanten in Indie aanwezig, 4 met verlof buiten Indie en 1 sedert November 1872 hier te lande benoemd maar nog niet op Java aangekomen.

Sedert is in verband met den terugkeer in den aanvang van 1873 van een der bedoelde 4 predikanten, de vacature te Rembang vervuld (Februarij), doch is ten gevolge van het aan een der predikanten te Batavia verleend tweejarig verlof, in welke vacature door overplaatsing werd voorzien, de standplaats Palembang onvervuld geraakt (Maart).

Een der nog hier te lande aanwezige predikanten met verlof, is met 1 Julij 1873, op verzoek, eervol uit 's lands dienst ontslagen. In verband daarmede is het noodige verrigt voor eene nieuwe benoeming.

Inmiddels is ook eene vacature ontstaan door het overlijden in Januarij 1873 van den waarnemend predikant te Ternate. Voor de aanvulling van deze predikants-plaats zijn mede reeds voorbereidende stappen gedaan. Het in 't vorig verslag vermelde voorstel van het kerkelijk bestuur te Batavia om te Ternate en te Banda de predikanten te vervangen door hulppredikers 1ste klasse, is wegens het verband tot de in behandeling zijnde reorganisatie van het bestuur der Protestantsche Kerk in Nederlandsch Indie voor 's hands niet rijp voor beslissing.

In de groote militaire garnizoenen van Weltevreden en Meester-Cornelis en van Salatiga en Ambarawa, bleven de twee in 1862 aangestelde veldpredikers werkzaam. Die te Weltevreden volgde in 1873 de troepen te velde (expeditie naar Atchin).

Van de standplaatsen der 3 hulppredikers 1ste klasse (Benkoelen op Sumatra, Koepang op Timor en Bonthain op Celebes) bleef deze laatste ten gevolge van den terugkeer eerst tegen het einde van 1872, van een der met verlof geweest zijnde titularissen ook nog gedurende het afgeloopen jaar onvervuld. In beschikking op een voorstel van het kerkbestuur, om in deze vacature te voorzien, werd door de Indische Regering te kennen gegeven, dat, even als van predikanten, ook het verlof van hulppredikers geen vacature daarstelt in het organiek vastgestelde aantal

Naar aanleiding van de in 't vorig verslag, bladz. 95, bedoelde Indische voorstellen, is bij Koninklijk besluit van 31 October 1872, n°. 41 (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 9) het aantal hulppredikers 2de klasse (dat zijn die ten behoeve der *inlandsche* Protestantsche gemeenten) van 10 op 12 gebragt, en zijn tevens ter wegneming van het bezwaar dat tot nu toe de vervulling van dat ambt had in den weg gestaan (zie het verslag van 1871, bladz. 100), de voorwaarden van aanstelling in diervoege gewijzigd, dat aan de te benoemen titularissen alsnog is verzekerd het genot (op den voet der voor Indische ambtenaren in 't algemeen geldende

bepalingen) van buitenlandsch verlof en pensioen, van welk een en ander zij tot hiertoe waren uitgesloten. Eene andere gunstige bepaling van het aangehaald Koninklijk besluit is nog deze, dat voor de hierbedoelde hulppredikers, voor zooveel zij reeds als zendelingleeraar in Indie hebben dienst gedaan voor de aan het hulppredikerschap 2de klasse verbonden periodieke tractementsverhooging, die vroegere diensttijd in berekening komt.

Om benoembaar te zijn tot hulpprediker 2de klasse, wordt vereischt een door het kerkbestuur te Batavia afgegeven diploma van bekwaamheid en van bevestiging, alleen verkrijgbaar voor hen, die eene opleiding tot zendeling hebben genoten en overigens voldoen aan een door dat kerkbestuur af te nemen examen. De bevestiging in het leeraarsambt geschiedt in eene openbare godsdienstoefening, onder de leiding van een der predikanten, leden van het kerkbestuur (verg. omtrent een en ander de door het kerkbestuur onder dagteekening van 14 Januarij 1873 vastgestelde bepalingen, opgenomen in de *Javasche Courant* van 7 Maart 1873). Gelijktijdig zijn op dezelfde wijze vastgesteld en openbaar gemaakt »bepalingen betreffende de opleiding, den werkkring en de verpligtingen der *inlandsche* leeraars bij de inlandsche Christengemeenten in Nederlandsch Indie".

Zoo als reeds in 't verslag van 1871, bladz. 100, is gezegd, geschiedt die opleiding, ingevolge het reglement in *Indisch Staatsblad* 1870, n°. 125, op 's lands kosten en behoort zij tot de taak der hulppredikers 2de klasse. De cursus duurt minstens vijf jaren, waarna de kweekelingen zich hebben te onderwerpen aan een eindexamen, welks omvang bij de thans vastgestelde bepalingen is geregeld. Verder behelzen die bepalingen dat, om tot inlandsch leeraar bij eene inlandsche gemeente te worden benoemd, buiten het bewijs van voldoend afgelegd eindexamen, nog wordt vereischt de leeftijd van minstens 22 jaren en het bewijs van lidmaatschap van een der Protestantsche kerkgenootschappen gedurende minstens 2 jaren dat de benoemden worden bevestigd door den hulpprediker in wiens ressort zij werkzaam zijn; dat zij in de uitoefening van hun dienstwerk (waartoe ook behoort de bediening van Doop en Avondmaal en de huwelijksinzegening) worden bijgestaan door een kerkeraad, en dat zij voor zooveel noodig, zijn onderworpen aan de bepalingen op de uitoefening van kerkelijk opzigt en kerkelijke tucht voor de Protestantsche kerk in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1854, n°. 37).

In Maart 1873 heeft de eerste aanstelling van hulppredikers 2de klasse plaats gehad. Als zoodanig zijn benoemd drie zendelingen van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam, respectivelijk gevestigd te Waaij op Amboina, te Saparoea op het eiland van dien naam en te Amaheij op Ceram, welke standplaatsen zij bij dezen hunnen overgang in 's lands dienst behouden hebben.

Van de nog aan te stellen 9 hulppredikers zijn, volgens de vroeger aangewezen standplaatsen, bestemd: 2 voor het eiland Amboina (de Hutumurij en te Allang), 1 voor Haroekoe, 1 voor Noessalaut, 1 voor Letti (Zuid-wester-eilanden), 2 voor Timor en 2 voor Rotti.

Omtrent eene voorgestelde nadere uitbreiding van het aantal dezer hulppredikers met 3, ten beboeve van eenige gevestigde inlandsche Christen-gemeenten in de Minahassa (Menado), thans nog door zendelingen bediend, worden nadere inlichtingen van het Indisch Bestuur te gemoet gezien.

In de opleiders van inlanders tot voorgangers bij de inlandsche Christengemeenten wordt tot nog toe zooveel doenlijk voorzien door het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam, hetwelk na de opheffing zijner onderwijzerskweekschool te Amboina, in 1868 eene speciale inrigting tot vorming van inlandsche voorgangers geopend had te Tomohon (Minahassa), waarbij als onderwijzers twee zendelingen zijn aangesteld. Op een verzoek om van die inrigting ook voor de op 's lands kosten op te leiden inlandsche leeraars gebruik te maken, werd door de Indische Regering in December 1872 afwijzend beschikt.

Voor de dienst bij de inlandsche Christen-gemeenten te Toegoe en Depok (residentie Batavia) wordt een zendeling leeraar van het genootschap van in- en uitwendinge zendingte Batavia, door het Gouvernement bezoldigd, aan wien in Februarij 1872, wegens ziekte, verlof naar Nederland is toegestaan. Op verzoek der Depoksche gemeente werd, in afwachting van de terugkomst van bedoelden leeraar, zijne plaats onvervuld gelaten. Door eene benoeming tot hulpprediker (zoo noodig tot hulpprediker 1ste klasse) zal alsdan zijne positie op meer regelmatigen voet kunnen worden gebragt. In Julij jl. is deze zendeling-leeraar van verlof teruggegaan.

Dienstreizen. De dienstreizen der predikanten naar de tot hun ressort behoorende gemeenten hadden geregeld plaats.

Die van de predikanten te Batavia werden, gedurende de afwezigheid met verlof van den zendeling-leeraar te Depok (Buitenzorg), tijdelijk tot die inlandsche Christengemeente uitgestrekt. Ten einde het bezoeken der op de Oostkust van Sumatra gevestigde Protestanten te vergemakkelijken, werd aan den predikant te Riouw vergund, om tot het doen zijner jaarlijksche dienstreis naar Deli, de reis te nemen over Singapore.

Aan den predikant bij de Protestantsche gemeente te Soerakarta werd op zijn verzoek toegestaan (Junij 1872) om te Klatten (residentie Soerakarta) eenmaal 's weeks aan de Protestantsche jeugd gelegenheid te geven tot het ontvangen van godsdienstonderwijs, en om aldaar eenmaal 's maands godsdienstoefening te houden

Godsdienstonderwijs enz. In sommige kleine gemeenten, waar geen predikant bescheiden is, werd, even als vroeger, aan daartoe geschikte personen (meest onderwijzers bij de openbare lagere scholen), telkens voor hoogstens één jaar, eene toelage van f 30 's maands uit 's lands kas verleend voor het houden van godsdienstige voorlezingen en het geven, buiten de schooluren, van godsdienstig onderwijs aan de Protestantsche jeugd in de Bijbelsche geschiedenis en de Christelijke zedeleer. In 1872 was dit het geval op 9 plaatsen (Serang, Poerwakarta, Bandong, Patti, Malang, Banjoemas, Poerbolinggo, Tjilatjap en Magelang).

Aan een gelijk getal kerkeraden (2 minder dan in 1871 en voor de meeste tot een lager bedrag), werden in 1872 ook subsidien uit 's lands kas verleend (tusschen de f 20 à f 80 's maands), voor de bezoldiging van kerkelijke beambten: organist, voorlezer, koster enz. Zulks geschiedde op Java bij de gemeenten te Buitenzorg, Tagal, Pekalongan, Rembang en Pasoeroean, en in de Buitenbezittingen bij die te Padang, Riouw, Bandjermasin en Menado.

Door strenge handhaving van het aangenomen beginsel eener gelijkelijke vermindering dezer jaarlijksche toelagen van gouvernementswege aan kerkeraden, wordt er naar gestreefd, de gemeenten er toe te brengen in de gewone behoeften der openbare eeredienst voortaan geheel uit eigen middelen te voorzien.

Kerkgebouwen. Aan den kerkeraad te Soerakarta werd magtiging verleend (Augustus 1872) om uit het kerkefonds dier gemeente te beschikken over eene som van ongeveer f 1300 voor het doen van eenige belangrijke herstellingen aan het kerkgebouw aldaar.

De wederopbouw (uit eigen fondsen) van het in 1852 ten gevolge eener aardbeving ingestorte kerkgebouw te Banda werd mogelijk gemaakt door de vergunning om dat gebouw op te rigten binnen den verboden kring van het fort aldaar.

Aan den kerkeraad te Padang werd magtiging verleend tot den openbaren verkoop, ten voordeele van het kerkefonds, van de afgekeurde hulpkerk ter plaatse.

In verband met de Indische begrootingen voor 1872 en 1873 werd in het ontoereikende der bijeengebragte gelden voor herstellingen aan de kerkgebouwen te Serang (Bantam), Menado en Riouw van gouvernementswege voorzien door de uitbetaling aan de betrokken kerkeraden van een subsidie uit 's lands kas, groot respectivelijk f 900, f 3000 en f 700.

Statistiek. Voor eene eenigzins volledige statistiek van het aantal lidmaten, gedoopten enz. der verschillende gemeenten ontbreken nog steeds de gegevens.

Zendelingen. Volgens de ontvangen opgaven waren bij het eind van 1872 (buiten de zendeling-leeraren, waarnemend predikanten te Menado en te Ternate) in Indie aanwezig en in het bezit der bijzondere toelating bedoeld bij art. 123

van het Regeringsreglement, 75 zendelingen en zendeling-werklieden, als:

op Java 16, namelijk:

1 te Buitenzorg, 4 in de Preanger regentschappen, 2 in Cheribon, 1 in Tagal, 2 in Samarang, 2 in Japara, 2 in Soerabaja, 1 in Banjoemas en 1 in Kediri;

in de Buitenbezittingen 59, namelijk:

in het gouvernement van Sumatra's Westkust 15 (13 in de residentie Tapanoli met inbegrip der Battaklanden en 2 op Nias), in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo 10 (3 te Bandjermasin, 5 te Kwalakapoeas en 2 te Kahaijan), in de residentie Menado 16 (10 in de Minahassa, 4 op de Sangir- en 2 op de Talaut-eilanden), in de residentie Amboina 4 (2 op het eiland van dien naam, 1 op Saparoea en 1 op Ceram's zuidkust), in de residentie Ternate 10 (1 ter hoofdplaats Ternate, 2 te Galila op Halmaheira en 7 op Nieuw Guinea, zijnde van deze laatsten 1 wegens gezondheidsredenen 1 tijdelijk op Java aanwezig), in de residentie Timor 2 (1 op Rotti en 1 op Savoe) en eindelijk op Bali 2, beiden te Boeleleng.

Van deze 75 personen waren in 1872 voor het eerst toegelaten 2 zendelingen der Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam, respectivelijk voor de hoofdplaatsen Soekaboemi en Soemedang (Preanger regentschappen) en 2 zendelingen van het Rhijnsche Zendelinggenootschap te Barmen, in Pruissen, respectivelijk voor het eiland Nias en het Battaksche landschap Silindong in de residentie Tapanoli. Op een verzoek van eerstbedoelden zendeling om vergunning tot uitoefening van zijn dienstwerk in de geheele residentie Preanger regentschappen was in Junij 1872, om redenen van politieken aard, afwijzend beschikt geworden.

Van de 7 zendelingen, in der tijd door het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam, ingevolge overeenkomst met de Regering, bestemd voor de dienst bij de inlandsche Christengemeenten in de residentie Amboina, waren in de eerste helft van 1872 nog een viertal aldaar aanwezig, die, ook na de verstrijking der bedoelde overeenkomst, in het genot der hun uit 's lands kas toegelegde bezoldiging en verdere voordeelen waren gelaten. Drie hunner zijn in Maart 1873, door hunne benoeming tot hulpprediker 2de klasse, in 's Gouvernements dienst overgegaan; de vierde, die, wegens ziekte, in het tweede halfjaar 1872 zijn werkkring had moeten verlaten, overleed op de reis naar Europa. Op diens aanvraag om verlof ten laste van den lande was door het Indisch Bestuur, in afwijking eener vroegere beslissing (vergel. het verslag van 1871, bladz. 101) afwijzend beschikt geworden (Julij 1872), uit overweging dat het viertal zendelingen waartoe hij behoorde, ofschoon de voordeelen uit 's lands kas genietende door het Genootschap in der tijd bij overeenkomst van de Regering bedongen, desniettemin waren werkzaam gebleven onder het bestuur van het Genootschap, en dus niet waren te beschouwen als Indische burgerlijke ambtenaren die aanspraak konden doen gelden op binnen- of buitenlandsch verlof ten laste van den lande.

Door hetzelfde genootschap werd in Februarij 1872 bij een adres aan de Indische Regering gewezen op de wenschelijkheid om eenige gevestigde inlandsche Christengemeenten in de Minahassa onder het opzigt der Kerk te doen overgaan, ten einde 's genootschaps krachten en hulpmiddelen van lieverlede naar naburige streken op het terrein der zending over te brengen In verband daarmede is bij de Regering het denkbeeld in overweging om ten behoeve van zoodanige gevestigde gemeenten een drietal hulppredikers 2de klasse in de Minahassa te plaatsen (vergel. bladz. 126 hiervoren).

Intusschen werd naar aanleiding van een vroeger gedaan verzoek om voor twee zijner aldaar gevestigde zendelingen vergunning te erlangen tot uitoefening van hun dienstwerk in het naburige rijk Bolang Mongondo, aan het genootschap in overweging gegeven (Maart 1872) van dit denkbeeld af te zien, vermits het der Regering gebleken was dat het rijksbestuur van genoemd landschap zeer tegen eene vestiging van zendelingen was ingenomen, terwijl bij de beperkte en moeijelijke gemeenschap tusschen Menado en Bolang Mongondo geene gelegenheid zou bestaan om, zoo daar zendelingen gevestigd waren, dezen de noodige bescherming te verleenen.

De toelagen tot dus ver door een paar zendelingen in de Battaklanden genoten voor het toezigt op de inlandsche scholen aldaar, werden in verband met de uitvoering der nieuwe algemeene bepalingen op het inlandsche schooltoezigt (vergel. bladz. 116 hiervoren) bij het eind van 1872 ingetrokken.

Buiten de zendeling-leeraren, waarnemend predikanten te Menado en te Ternate, den met verlof afwezigen zendeling-leeraar te Depok en de 3 hooger bedoelde zendelingen in de residentie Amboina waren op 1 Januarij 1873 geene andere zendelingen meer in 't genot van gouvernementstoelagen dan de zendeling-werklieden op de Sangir- en de Talaut-eilanden, die ieder eene toelage van f 1000 's jaars ontvangen.

Aan den zendeling op Cerams Zuidkust (thans hulpprediker 2de klasse) was in October 1872, onder genot eener toelage van f 75 's maands, tevens de zorg opgedragen geworden voor de inlandsche Christen-gemeente op Noessalaut, die sedert geruimen tijd van een eigen leeraar verstoken was.

De inlandsche Christen-gemeenten op de Aroë-eilanden werden door den kerkeraad van Amboina kosteloos van nieuwe Maleische psalmboeken en bijbels voorzien.

Voor enkele bijzonderheden omtrent het zendingswerk in de Battaklanden en op Halmaheira, zie men het aangeteekende op bladz. 13 en 24 hiervoren.

b. Roomsch-Katholijke.

Geestelijken. Op ultimo December 1872 telde het apostolisch vicariaat van Batavia, met inbegrip van den met verlof afwezigen kerkvoogd, den bisschop van Colophon, 19 geestelijken, verdeeld als volgt: te Batavia 3, te Samarang 3, te Ambarawa, 1, te Soerabaja 3, te Djokjokarta 1, te Padang 2, te Soengeislan (Banka) 1 en te Larantoeka (Flores) 4.

Zestien dezer geestelijken (één van den eersten en de overige van den tweeden rang) worden van 's lands wege bezoldigd.

Naar aanleiding van een door het hoofd der missie, in den aanvang van 1873, hier te lande gedaan voorstel, waaromtrent de Gouverneur-Generaal is gehoord, bestaat het voornemen het organiek toegestane getal der van gouvernementswege bezoldigde geestelijken met 2 te vermeerderen en alzoo op 18 te brengen. Hierop wordt gerekend bij het ontwerp der Indische begrooting voor 1874.

In den loop van 1872 kwamen 3 geestelijken op Java aan: een pastoor, die van verlof terugkeerde en twee hulppriesters, tot wier erkenning als geestelijken van den tweeden rang de Gouverneur-Generaal door het Opperbestuur gemagtigd was, ten einde hen, bij vacature in het van landswege bezoldigd personeel, te stellen in het genot der gewone voordeelen uit 's lands kas.

Kerkelijke dienstreizen. De verschillende plaatsen op en buiten Java, waar geen geestelijken gevestigd zijn, ontvingen ook in 1872 de voorgeschreven kerkelijke dienstbezoeken. Aan een der geestelijken te Batavia verleende de Regering het kosteloos gebruik, eens in de veertien dagen, van gouvernements-postpaarden naar Kampong, Makassar en terug tot het bezoeken van de verpleegden in het gezondheids-etablissement aldaar.

Op bijzondere magtiging, als niet in de bestaande regeling begrepen, werd door een der Bataviasche geestelijken op 's lands kosten weder eene dienstreis ondernomen naar de residentien Wester-afdeeling van Borneo en Lampongsche districten. Aan den pastoor op Banka werd vergund om tot het bezoeken van de tot zijn ressort behoorende residentie Palembang, de reis te nemen over Batavia en Benkoelen. De gewesten Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, Menado, Amboina en Ternate konden in 1872 weder niet worden bezocht.

Catechetisch onderwijs; openbare godsdienstoefeningen. Na hetgeen hieromtrent in vroegere verslagen is medegedeeld, zijn voor 1872 weinig bijzonderheden te vermelden.

De vijf gemeenten die in 1871 van 's lands wege werden

te gemoet gekomen in de bezoldiging van koster en organist, ontvingen gelijke toelagen gedurende 1872. Ook ten aanzien van deze subsidien wordt naar trapsgewijze vermindering en eindelijke afschaffing gestreefd.

De nieuwe kerk te Samarang was in 1872 nog niet voltooid.

Statistiek. Over 1872 zijn de volgende opgaven ontvangen:

STATIEN.	AANTAL ZIELEN.	Aantal communicanten.	Aantal gedoopten.	Aantal huwelijken, kerkelijk ingezegend.
1ste statie, standplaats Batavia . . .	3 408, waaronder 1035 militairen.	2171	193	17
2de » » Samarang . .	2 151, » 462 »	1231	172	10
3de » » Ambarawa. .	2 067, » 1085 »	1613	124	7
3de » » Djokjokarta .	1 477, » 558 »	633	61	4
4de » » Soerabaja . .	2 500, » 526 » en 150 van de marine.	1782	153	5
6de » » Padang. . . .	1 060, » 580 »	780	68	7
7de » » Soengeislan .	844, » 360 » en 328 Chinezen.	460	82	—
8ste » » Larantoeka. .	11 283 inlandsche Christenen.	1291	160	—
Molukken en Celebes	793 meestal militairen.	379	—	—

Voor de statie Larantoeka (Timor en onderhoorigheden) schijnen de opgaven van 1871 behouden te zijn. De godsdienstige toestand der inlandsche Christenen in die statie wordt gezegd langzaam vooruit te gaan.

§ 2. *Mohammedaansche.*

Eene aantooning van het aantal gedurende de laatste vijf jaren naar Mekka vertrokken en van daar teruggekeerde bedevaartgangers, voor zoover daarvan opgaven ontvangen zijn, volgt hieronder:

N°. 5. 2.

GEWESTEN.	VERTROKKEN.					TERUGGEKEERD.				
	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Java en Madura	1986	1191	1749	1842	(1) 3263	2067	1712	1677	1646	(2) 1512
Sumatra's Westkust	734	693	926	1088	860	172	395	416	347	136
Benkoelen	7	8	niet opgegeven	niet opgegeven	47	4	8	niet opgegeven	niet opgegeven	37
Lampongsche districten	64	40	32	38	144	45	49	20	15	36
Palembang	153	215	131	152	377	82	167	212	70	132
Banka	geen	49	niet opgegeven	48	11	geen	geen	niet opgegeven	23	57
Billiton	4	3	1	geen	geen	geen	6	2	geen	geen
Riouw	geen	geen	geen	10	57	geen	geen	14	12	2
Wester-afdeeling van Borneo	48	46	82	83	130	21	41	20	22	23
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	232	445	302	185	415	269	203	371	263	171
Celebes en onderhoorigheden	47	47	20	54	40	10	5	16	25	24
Amboina	10	18	14	4	14	3	geen	geen	10	2
Ternate	geen	geen	1	geen	2	6	1	1	geen	1
Menado	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen
Timor	geen	geen	geen	niet opgegeven	geen	geen	geen	geen	niet opgegeven	geen
Te zamen { Java en Madura	1986	1291	1749	1842	3263	2067	1712	1677	1646	1512
Te zamen { Buitenbezittingen	1299	1564	1509	1662	2097	612	875	1072	787	621

(1) Hiervan ruim de helft alleen uit de Preanger regentschappen, Soerabaja en Bantam, van waar respectivelijk vertrokken 726. 498 en 467, of te zamen voor deze drie residentien 1691.

(2) De residentien Samarang, Preanger regentschappen en Soerabaja deelden hierin voor meer dan de helft, zijnde aldaar volgens de ontvangen opgaven in 1872 teruggekeerd respectivelijk 350, 315 en 152 hadji's.

Het getal van Java en Madura vertrokken bedevaartgangers toont, in vergelijking met vroegere jaren, eene groote vermeerdering aan; dat van de Lampongsche districten, Palembang, Riouw, Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo evenzeer. Daarentegen is het cijfer van Sumatra's Westkust, vergeleken met de beide voorafgegane jaren, niet onbelangrijk gedaald.

Het totaalcijfer der ter bedevaart vertrokken inlanders is belangrijk hooger dan in eenig der laatste jaren, een verschijnsel, dat de noodzakelijkheid eener herziening of aanvulling van de omtrent hadji's bestaande bepalingen zal doen in overweging nemen.

Onder de in 1872 vertrokken pelgrims bevonden zich 300 personen van aanzien, te weten: 93 van Bantam, 1 van Krawang, 25 van de Preanger regentschappen, 1 van Pekalongan, 2 van Kadoe, 120 van Soerabaja, 6 van Makassar, 46 van Riouw en 6 van Borneo.

Het aantal teruggekeerden was in 1872 zoowel op Java en Madura als in de Buitenbezittingen geringer dan in een der drie voorafgegane jaren.

Volgens een rapport van den Nederlandschen consul te Djeddah (Arabie) van medio Junij 1872, kon het vertrek der Nederlandsch-Indische bedevaartgangers van 1871/72 (ook van hen die terugkeeren met zeilschepen, welke gewoonlijk 1 à 2 maanden later vertrekken van de stoomschepen), toen als afgeloopen worden beschouwd, doch zou wel de helft aan overledenen zijn achtergebleven, ten gevolge van cholera, pokken enz. Van af zijne aankomst (18 April) tot 4 Junij 1872, waren door hem 2220 Nederlandsch-Indische reispassen geviseerd, terwijl hij het getal pelgrims, die reeds vóór dien tijd waren vertrokken, op 500 schatte.

Buitengewoon groot is het aantal aangekomenen geweest voor de bedevaart van 1872/73 (November — Februarij), doordien — zoo schrijft de consul — de zoogenaamde hadjiesdag (feest van Arafat) dat jaar inviel op Vrijdag, den Mohammedaanschen Zondag, eene omstandigheid die elke zeven jaren het aantal Mekkagangers doet klimmen tot bijna het dubbel van dat in gewone jaren Men rekent dat ditmaal in 't geheel 150 000 pelgrims te Mekka zijn tegenwoordig geweest, van welke ongeveer $^1/_3$ van over zee was gekomen. Volgens opgaaf van den inspecteur der quarantaine, beliep het cijfer dezer laatsten, hetwelk in 1871/72 slechts had bedragen 30 058, gedurende 1872/73 45 708, (1) van welke o. a. te huis behoorden: 14 387 in Indie (8767 Maleijers uit den Indischen Archipel, ook uit de Britsche bezittingen, en 5620 van den vasten wal van Britsch Indie, meest van Bombay)], 7244 in Algiers, in de Barbarijsche Staten en 11 170 in Egypte en Turkije. De overige der over zee aangekomenen waren Perzen, Arabieren, Kaukasiers enz.

Het cijfer der Nederlandsch Oost-Indische bedevaartgangers, in gewone jaren 3000 à 3500, klom in 1872/73 tot omstreeks 6000, van welke zich 5513 bij het Nederlandsch consulaat aanmeldden. Deze waren naar de landstreek verdeeld als volgt: van Java 3554, van Sumatra 1444, van Borneo (meerendeels van Bandjermasin) 497, uit de Molukken 10, van Banka 4, Riouw 3 en Bali 1. Van deze laatste plaats (Bali Ampanan) waren er meer aangekomen, die zich evenwel niet aangemeld hadden.

Volgens het verslag van den consul, worden, inzonderheid door de uit de Nederlandsch-Indische bezittingen herkomstige Mekkagangers, aanzienlijke sommen voor de bedevaart medegenomen. Voor 3127 personen, op wier passen daarvan melding was gemaakt, bereikten die sommen een totaal van f 1 392 113. Over 't algemeen, zegt hij, worden de Nederlandsch-Indische bedevaartgangers voor de welvarendste van al de pelgrims gehouden. Door enkelen was dit jaar weder, naar berigt wordt, veel geld besteed aan vrome stichtingen, o. a. door het koopen van huizen te Djeddah, Mekka en Medina, voor de kostelooze huisvesting hunner landgenooten.

Het getal Nederlandsch-Indische onderdanen, die langer dan éēne bedevaart in Arabie blijven, wordt betrekkelijk zeer gering genoemd; de weinigen, die er eenige jaren doorbrengen, doen dit om zich voor het priesterschap te bekwamen, en zeer enkelen van dezen (hoogstens 6 à 10) voltooijen hunne studien aan de groote Muzelmansche universiteit te Kaïro. In 1872 waren aldaar 6 leerlingen uit Nederlandsch Indie.

Ten dienste der bedevaartgangers zijn door of van wege het hoofd der godsdienst in de Hedjaz (den groot-sherif van Mekka), voor de verschillende nationaliteiten bepaalde personen aangewezen (sheiks en onder-sheiks), die zich op de plaatsen van aankomst belasten met het verschaffen van woningen en vervoermiddelen aan de pelgrims. Voor de Nederlandsch-Indische pelgrims zijn deze » verzorgers" meest Arabieren, die vroeger in Nederlandsch Indie gewoond hebben. De meeste geldelijke aangelegenheden der pelgrims, als: het betalen der quarantaine-taxen, inkomende regten, en zelfs dikwijls der consulaat-leges, gaan door de handen der sheiks, hetgeen aanleiding geeft tot veel misbruiken, vooral wanneer, zoo als met vele Mekkagangers uit Nederlandsch Indie het geval is, deze in de verpligting komen om geld op te nemen voor de terugreis.

In verband met de weinige medewerking die de consul, door de invloeden der sheiks in den aanvang scheen te ondervinden, om zooveel mogelijk de passen van alle Nederlandsch-Indische bedevaartgangers te viseren, achtte de Indische Regering het niet overbodig de hoofden van gewestelijk bestuur op en buiten Java alsnog opzettelijk aan te schrijven (Augustus en November 1872), om de naar Mekka vertrekkende personen te doen indachtig maken, dat zij, volgens art. 3 der ordonnantie op de Mekkagangers (*Indisch Staatsblad* 1859, n°. 42) bij aankomst te Djeddah verpligt zijn hunne passen den consul ter visering aan te bieden, en hen te doen aansporen zich daartoe niet van de tusschenkomst van derden te bedienen.

Tevens werden maatregelen genomen om zooveel mogelijk te voorkomen dat pelgrims zonder pas uit Nederlandsch Indie vertrekken en om te zorgen voor de toepassing der op overtreding van een en ander bij de aangehaalde ordonnantie bedreigde straf. Ook zouden de bedevaartgangers, om hen zooveel doenlijk tegen kwade praktijken te behoeden, moeten worden gewaarschuwd, dat, naar door de Regering vernomen was, op den terugweg naar Nederlandsch Indie door de gezagvoerders van vreemde schepen meermalen op Ceylon, Penang, Malakka of de kust van Malabar pelgrims plagten te worden achtergelaten, ten einde dezen te noodzaken door arbeid bij de planters in die streken hunne gemaakte schulden af te betalen.

Voor zooveel de bedevaartgangers te Djeddah aangebragt worden met uit Nederlandsch Indie vertrokken schepen, is de contrôle van den consul sedert vergemakkelijkt door de met 1 Januarij 1873 in werking getreden ordonnantie van 13 October 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 179), houdende voorschriften, in acht te nemen bij het vervoer (met passagierschepen) van inlanders uit Nederlandsch Indie naar vreemde havens. Behalve de noodige voorschriften in het belang van de gezondheid der passagiers, zoowel wat de te verstrekken plaatsruimte en voeding, als wat de beschikbaarheid van genees- en reddingsmiddelen betreft, behelst die ordonnantie onder anderen eene bepaling, die den schipper, onder bedreiging eener boete van f 500, de verpligting oplegt om onmiddellijk bij aankomst van het schip ter bestemder plaats (of bij terugkomst in een Nederlandsch-Indische haven) de lijsten der aan boord genomen passagiers te overhandigen aan den Nederlandschen consul (of aan den havenmeester), die zich zoo spoedig mogelijk van de juistheid der lijsten hebben te overtuigen, terwijl inmiddels de passagiers het schip niet mogen verlaten. Verder bepaalt de ordonnantie ook, dat de schipper eene boete van f 250 verbeurt voor elken passagier die tegen diens wil, en zonder dringende redenen, aan wal wordt gezet in eene andere haven dan de overeengekomene. Onder passagiersschepen verstaat de verordening, met uitsluiting van stoomschepen welke een geregelde mail- of postdienst onderhouden, zoodanige schepen die meer dan twintig passagiers, behoorende tot de eigenlijke inlandsche bevolking, aan boord hebben.

In enkele buitenbezittingen plagten wèl, in andere daarentegen niet, passen te worden afgegeven aan bedevaartsgangers uit die gedeelten van Nederlandsch Indie, aan welks vorsten het regt van zelfbestuur gelaten is. Een naauwkeurig onderzoek wordt hieromtrent ingesteld, ten einde daarna maatregelen te beramen om aan de bepa-

(1) Hiervan ontscheepten 40575 te Djeddah en de overige in de nabij gelegen kleine havens Yambo en Lyth.

lingen omtrent de hierbedoelde reispassen zoo mogelijk algemeene toepassing te verzekeren.

Een aanzoek van den regent van Tjeringin (Bantam) om van 's lands wege eene bijdrage van f 3000 te erlangen voor de herstelling van den twee eeuwen ouden missigit (Mohammedaanschen tempel) te dier plaatse, waartoe door de bevolking van dat regentschap reeds de niet onbelangrijke som van circa f 2500 was bijeengebragt, werd door de Indische Regering (October 1872) in zoover bewilligd, dat ten behoeve van dien tempel werd beschikbaar gesteld het bij de begrooting (van 1872) voor dergelijke doeleinden toegestane crediet van f 1000.

De restauratie van de moskee van Ngampel, ter hoofdplaats van Soerabaja, een der oudste Mohammedaansche tempels van Java, is nagenoeg voltooid. Dit geheele werk is tot stand gekomen door vrijwillige giften in geld en in bouwstoffen, alsmede in het praesteren van kosteloozen arbeid, door Javanen uit het regentschap Soerabaja en elders. Die bronnen vloeiden zelfs zoo ruim, dat de verbouwing op grooter schaal kan plaats hebben, dan aanvankelijk in de bedoeling lag.

Aan de Mohammedaansche bevolking ter hoofdplaats Amoentbaij (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo) werd eene som van f 3000 uitbetaald, als tegemoetkoming van 's lands wege in de kosten van verplaatsing op meer verwijderden afstand der aldaar in de onmiddellijke nabijheid van de in aanbouw zijnde versterking gelegen mesdjid, enz.

IV. Instellingen van liefdadigheid.

Door de Indische Regering werden in 1872 voorstellen gedaan om, even als bij de begrooting voor 1873 is geschied met betrekking tot de beide Samarangsche weeshuizen (zie lager), ten behoeve van twee andere, geheel particuliere, liefdadigheids-instellingen te Soerabaja en Batavia, een vast subsidie 's jaars toe te staan, ten gevolge waarvan onder anderen voor een dier gestichten het grootste deel der uitgaven ten laste van den lande zou komen. Ook om der gevolgen wil zijn echter tegen zoodanige gouvernementshulp aan instellingen, op welker inrigting en werking de Regering geenerlei directen invloed heeft, en welke een min of meer speciaal of exclusief doel hebben, hier te lande bedenkingen gerezen. Echter is, ter nadere meer opzettelijke behandeling, het denkbeeld ter sprake gebragt om op andere wijze (bijvoorbeeld door de aanwending van gemeentefondsen, door de ingezetenen, buiten eenige regeringsinmenging, bijeengebragt en beheerd), aan de liefdadigheidsinstellingen in Indie meer vaste hulpmiddelen te verschaffen dan de wisselvallige bijdragen der particuliere liefdadigheid. Overigens is er op gewezen dat voor het geval eene bepaalde behoefte aan verpleging voor verlaten kinderen mogt ontstaan, waaraan de bestaande instellingen niet zouden kunnen voldoen, des noods eene uitbreiding der bovenbedoelde weeshuizen ware in overweging te nemen, als hebbende die gestichten reeds sedert jaren het karakter van particuliere inrigtingen eenigermate verloren.

Het »watersnoodfonds", onder beheer eener van regeringswege ingestelde commissie te Batavia, dat onder ultimo Augustus 1870 (vergelijk het verslag van 1871, bladz. 104), bedroeg f 59 359,57, en sedert (tot April 1872) aan gekweekte rente was vermeerderd met f 4028,99[5], was ten gevolge der in 1871 en in de eerste maanden van 1872 bij verschillende gelegenheden daaruit gedane giften ad f 18 047,50 en f 18 000, in April 1872 verminderd tot f 27 341,16[5]. Door de in den verderen loop van 1872 daaruit plaats gehad hebbende uitkeeringen van f 15 000, f 2500 en f 9577 aan noodlijdenden zoowel in Soerakarta (uitbarsting van den Merapi en overstrooming in het regentschap Klatten) als in Batavia (brand te Kebon Djerok), is het fonds thans aanmerkelijk uitgeput. Inmiddels was het nog eenigermate gestijfd met eene som van f 972,67, welke onverdeeld was kunnen blijven van de blijkens 't vorig verslag ingekomen liefdegiften tot leniging der overstroomingsrampen in de residentien Batavia en Samarang, waaronder ook die van eene zich te 's Gravenhage gevormd hebbende commissie.

De wenschelijkheid om middelen te beramen tot verbetering van den toestand waarin zekere, op de drie hoofdplaatsen van Java vrij sterk vertegenwoordigde, klasse der Indische maatschappij verkeert, namelijk de zoogenaamde inlandsche kinderen, afstammelingen van Europeanen, heeft in 1872 meer bijzonder de aandacht der Indische Regering bezig gehouden. Om tot dat doel te geraken zijn eenige ingezetenen van Batavia, die wegens den aard van hun ambt of door hun maatschappelijken stand geacht werden de beste voorlichting in deze te kunnen verschaffen, uitgenoodigd geworden zich tot eene commissie te vereenigen, ten einde de Regering te dienen van berigt en voorstel zoo nopens het lot der bedoelde afstammelingen in het bijzonder ter hoofdplaats Batavia, als omtrent de meest geschikte middelen, welke den toestand dier klasse zouden kunnen verbeteren.

Bij het eind van 1872 heeft de commissie zich van hare taak gekweten bij een rapport, waarin de behoefte aan tusschenkomst der Regering als zeer noodig wordt voorgesteld. In dat stuk wordt aangetoond dat een zeer groot aantal der bewuste personen te Batavia geen of althans onvoldoende middelen van bestaan bezitten, terwijl zij, door onkunde en door gemis aan goede zeden, ook geheel onbekwaam genoemd worden, om hunne kinderen eene eigenlijke opvoeding te geven. Ontevreden over hun lot en naijverig op den volbloed-Europeaan, vormen zij derhalve een niet gewenscht element.

Behalve andere voorzieningen op zedelijk en intellectueel gebied, wordt door de commissie o. a. aanbevolen het stichten eener soort landbouw-kolonie, waarin de kinderen der besproken klasse van ingezetenen zouden worden gevormd tot bekwame landbouwers, aan wie b. v. zoodra zij het vak zouden verstaan en tot zelfstandigen leeftijd zouden zijn gekomen, een stuk gronds door het Gouvernement ware af te staan, met zeker voorschot tot aankoop van het onmisbare voor het landbouwbedrijf.

Over een aantal der door de commissie aangegeven punten worden thans, in verband met de voorloopige beschouwingen van den Raad van Indie, de betrokken directeuren van algemeen bestuur geraadpleegd, aan wie daarbij is opgemerkt, dat de door hen te geven adviesen niet zullen moeten uitgebragt worden met het oog op Batavia, maar ook op andere groote steden van Nederlandsch Indie, waar een dergelijke toestand als te Batavia, met opzigt tot de afstammelingen van Europeanen heerscht.

De bijzonderheden omtrent de verschillende op en buiten Java bestaande inrigtingen van liefdadigheid, over 1872 bekend geworden, volgen, voor zoover daarvan verslagen zijn ingekomen, hieronder.

Omtrent de vereeniging het »Roode Kruis" zie men hoofdstuk **D**.

Parapattan-weezengesticht te Batavia. Op ultimo December 1872 bedroeg het aantal verpleegde kinderen 77, waarvan 34 jongens en 43 meisjes, tegen 86 op ultimo December 1871.

Gedurende korten tijd heerschte onder hen eene oogziekte. De gezondheidstoestand was overigens voldoende.

Twee pupillen overleden, waarvan één in het gesticht en de andere in het militair hospitaal.

Terwijl 10 kinderen het gesticht verlieten, werden er 3 opgenomen.

Even als in 1871 konden de uitgaven gedekt worden door de inkomsten, waaronder het jaarlijksch regeringssubsidie van f 6000.

Diakonie-armenhuis op Molenvliet (*Batavia*). Aantal verpleegden onder ultimo 1872 6 minder dan het jaar te voren, namelijk 34, als: 2 mannen, 21 vrouwen, 2 jongens en 9 meisjes.

De kinderen genieten onderwijs op de openbare 4de lagere school ter plaatse.

De gezondheidstoestand was bevredigend.

Stadsverband te Batavia. Aantal verpleegden gedurende 1871 4338, gedurende 1872 5004. Van deze laatsten herstelden 4204, stierven 584 en bleven onder behandeling 216. De sterfte was dus 11,6 pct. van het totaal verpleegden, tegen 11,3 pct. in 1871.

Chineesch hospitaal te Batavia. Aantal verpleegden ge-

durende 1871 401, gedurende 1872 460, van welke laatsten herstelden 113, overleden 111 en onder behandeling bleven 236. De sterfte was dus 24,1 pct van het totaal behandelden, tegen 17,4 pct. in 1871.

Djatigesticht te Batavia. Acht kinderen werden in den loop van 1872 opgenomen, terwijl 7 het gesticht verlieten, zoodat bij het eind van 't jaar het getal bedroeg 44 tegen 43 onder ultimo 1871. De gezondheidstoestand was over het algemeen zeer gunstig.

Christelijke ambachtsschool te Batavia. Aantal verpleegde kinderen onder ultimo December 1872 38, waarvan 21 jongens en 17 meisjes, terwijl 4 het gesticht verlieten. De gezondheidstoestand was zeer voldoende.

De geldmiddelen waren te naauwernood toereikend tot dekking van de hoogst noodzakelijke uitgaven.

Het bestuur, waarbij tot hiertoe opleiding van den ambachtsstand op den voorgrond stond, is voornemens deze inrigten te hervormen in een landbouw-gesticht, te vestigen in de nabijheid van het land Depok in de afdeeling Buitenzorg. Reeds waren voor dit doel zoowel in Indie als in Nederland bijdragen ingezameld ten beloope van ruim f 9000.

Blijkens hare door de Indische Regering goedgekeurde nieuwe statuten (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 192) heeft de inrigting ten doel om aan hulpbehoevende kinderen van Europesche afkomst eene eenvoudige Christelijke opvoeding te geven en hen in staat te stellen door landbouw en daarmede in verband staande bedrijven in hun onderhoud te voorzien.

Vincentius-gesticht voor verlaten Christenkinderen te Weltevreden. Het maximum van 30 kinderen is doorgaans en was ook onder ultimo 1872 voltallig, daar de aanvragen om plaatsing zoo veelvuldig zijn dat elke vacature terstond wordt vervuld. De opvoeding bleef bij voortduring toevertrouwd aan de geestelijke zusters Ursulinen.

Een der kinderen overleed; overigens was de gezondheidstoestand zeer bevredigend.

De uitgaven ten behoeve van het gesticht en wegens verleende onderstanden aan personen daarbuiten, beliepen over 1872, f 7752.

De ontvangsten van het Vincentius-fonds bedroegen dat jaar f 9691.

Rehoboth-asyl te Meester-Cornelis. Ook in dit asyl waren onder ultimo 1872, even als het jaar te voren, 30 kinderen aanwezig, ditmaal 17 jongens en 13 meisjes. Een jongen werd wegens wangedrag verwijderd.

De gezondheidstoestand liet niets te wenschen over. De ontvangsten waren minder dan in 1871 en bedroegen omstreeks f 3000. Daarentegen waren de uitgaven hooger; het onderhoud der kinderen kwam namelijk in 1871 op f 320 en in 1872 op f 379 's maands te staan.

Een afzonderlijk onderwijzer is nog niet gevonden kunnen worden.

Protestantsch wees- en armhuis te Samarang. Van de 182 opgenomen kinderen (2 minder dan onder ultimo 1871) werden 178 voor rekening van den lande en 4 ten koste van particulieren verpleegd.

De uitgaven over 1872 bedroegen f 23 510, tegen f 26 139 in 1871. Hoeveel in 1872, buiten de eigenlijke verplegingsgelden, nog voor andere doeleinden ten behoeve van dit weeshuis uit 's lands kas is uitgegeven, zoo wegens opzigtvoerend personeel als wegens subsidie voor onderwijs, kosten voor geneeskundige hulp, onderhoud der gebouwen, enz. is niet vermeld gevonden. Voor 1873 zal de Regering zich bepalen tot de eenvoudige toekenning van een vast subsidie, waarvoor gezamenlijk voor dit en het Roomsch-katholijk weeshuis ter plaatse, bij de Indische begrooting voor genoemd jaar een crediet van f 79 000 is toegestaan (verg. het vorig verslag blz. 99).

Roomsch-katholijk wees- en armhuis te Samarang. Van de 268 onder ultimo 1872 opgenomen kinderen (57 jongens en 211 meisjes) werden 261 voor rekening van den lande en 7 ten koste van particulieren verpleegd. Onder ultimo 1871 beliep het aantal verpleegden 265.

In laatstgenoemd jaar werd door het weeshuisbestuur uitgegeven f 32 022 (de opgaaf in 't vorig verslag was onjuist); in 1872, f 27 101. Zie overigens het aangeteekende hierboven onder „*Protestantsch wees- en armhuis te Samarang.*"

Het daar bedoelde subsidie van f 79 000 is berekend op eene verplegingssterkte van 180 Protestantsche en 229 Roomsch-katholijke weezen. Ten einde intusschen ook te kunnen bestrijden de uitgaven, welke in de eerste jaren noodig zullen zijn tot onderhoud der boven het getal van 400 in beide gestichten reeds aanwezige kinderen, is de bovenbedoelde som door het Opperbestuur vatbaar verklaard voor aanvulling uit den post voor *onvoorziene uitgaven* der betrekkelijke begrootingsafdeeling. Van die bevoegdheid zal dus in 1873 ten opzigte van het Roomsch-katholijk weeshuis gebruik zijn te maken.

Oudemannenhuis te Samarang. Aantal verpleegden op ultimo December 1872 75, tegen 73 het jaar te voren.

Chineesch hospitaal te Samarang. Als voren 74 tegen 72.

Bedelaarsgesticht te Samarang. Als voren 150 tegen 155.

Jongens weezeninrigting te Soerabaja. Het aantal weezen onder ultimo 1870 gedaald tot 25, klom in 1871 en 1872 achtereenvolgens weder tot 28 en 30. Behalve eenige gevallen van koorts mogt de gezondheidstoestand in 1872 gunstig heeten.

De leerlingen genoten onderwijs op de gouvernements vijfde lagere school in de inrigting zelve gevestigd. Vier hunner legden met goed gevolg het kleine ambtenaars- of zoogenaamd klerken-examen af. Tot het aanleeren van een ambacht werd gelegenheid gegeven in de ter plaatse aanwezige gouvernements- en particulieren werkplaatsen. Van 's lands wege werd kosteloos een zeker aantal muziekinstrumenten afgestaan ten behoeve van de jongens, die eenigen aanleg toonden, om muziekonderrigt te ontvangen. Enkelen hunner waren dien ten gevolge in het Corps muzikanten der Soerabajasche schutterij kunnen opgenomen worden.

Protestantsch weeshuis te Soerabaja. Aantal verpleegden onder ultimo 1872 23 (4 jongens en 19 meisjes).

Roomsch-katholijke weeshuizen te Blinjoe en Soengeislan (*Banka*). Omtrent de verpleegsterkte in deze door de Roomsch-katholijke Chinezen onderhouden gestichten zijn geen opgaven ontvangen.

Protestantsch weeshuis te Amboina. Aantal verpleegden onder ultimo 1872 10 kinderen, tegen 9 in 1871.

De gezondheidstoestand was gunstig.

Protestantsch weeshuis te Ternate. Even als in 1871 waren ook onder ultimo 1872 in dit gesticht geene verpleegden.

Leprozengestichten. Ten aanzien van deze hier en daar nog bestaande gestichten is, met terugzigt op vroegere opgave (zie onder andere het verslag van 1871 bladz. 105), de mededeeling ontvangen, dat ook te Ternate nog eene leprozen-inrigting bestaat.

Betreffende het aantal onder ultimo 1872 verpleegd wordende lijders, dat allengs vermindert, zijn de navolgende opgaven ingekomen, als: te Wankoeng (Soerakarta) 38, Kandangan (Djokjokarta) 80, Benkoelen 15, Palembang 39, Riouw 18, Temoempah en Modelemo (residentie Menado) respectivelijk 6 en 11, en Ternate 6.

Instellingen van bedeeling. Door de Protestantsche diakonie te Batavia werd eene som van gemiddeld f 275 's maands uitgekeerd als bedeeling aan personen buiten het diakoniegesticht, daaronder ook begrepen de behoeftige Christeninlanders te Toegoe.

Het bedrag der bedeelingen van het Roomsch-katholijk armbestuur beliep omstreeks f 170 's maands.

Te Samarang, Pasoeroean en Padang bedroeg het aantal bedeelden uit de diakoniefondsen respectivelijk 91, 8 en

41, terwijl het aantal van hen die onderstand genoten van wege de commissien tot ondersteuning van behoeftige Christenen te Batavia, Samarang en Soerabaja respectivelijk bedroeg 90, 107 en 56.

Overigens is nog aan te teekenen, dat het diakoniefonds te Menado onder ultimo 1872 een kapitaal bezat van f 14 296, en de Vincentiusvereeniging te Soerabaja, met inbegrip van het saldo in kas, een kapitaal van f 4360. De uitgaven dezer vereeniging aan bedeelingen enz. beliepen in 1872 f 1394; de inkomsten (aan contributien en collecten) f 1699.

Omtrent de vereeniging "Caritas" ter laatstgenoemde plaatse, zoo mede omtrent het diakoniefonds te Macassar zijn geene opgaven ontvangen.

Spaarbanken. Omtrent de werking der spaarbanken op de drie hoofdplaatson van Java zijn over 1872 de volgende opgaven ontvangen:

	Batavia.	Samarang.	Soerabaja.
Kapitaal op 1°. Januarij 1872	f 1 310 758,37	f 874 174,505	f 949 402,515
Gedurende 1872 ingebragt.	644 274,32	368 546,38	562 001,22
Te zamen . . .	f 1 955 032,69	f 1 242 720,885	f 1 511 403,735
En terug genomen	527 121,975	351 535,97	312 729,40
Blijft . . .	f 1 427 910,715	f 891 184,915	f 1 198 674,335
Aan rente en dividend voor de inleggers gedurende 1872 . . .	53 853,875	41 435,11	51 036,60
Kapitaal op ultimo 1872	f 1 481 764,59	f 932 620,025	f 1 249 710,935
Het reservefonds bedroeg onder ultimo 1872	48 634,795	22 897,655	25 219,755

Op ultimo 1872 bedroeg het aantal inleggers te Batavia 2203, te Samarang 1879 en te Soerabaja 1277. Op laatstgenoemde plaats en te Batavia, waar het aantal deelhebbers onder ultimo 1871 respectivelijk 1043 en 1843 beliep, was het dus belangrijk toegenomen. Te Samarang, waar er onder ultimo 1871 1888 waren, was het getal stationair gebleven.

V. Burgerlijke geneeskundige en veeartsenijdienst.

§ 1. *Burgerlijke geneeskundige dienst.*

Het toezigt over de burgerlijke geneeskundige dienst wordt, onder de leiding van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid uitgeoefend door den chef over de militaire geneeskundige dienst, en onder dezen door de dirigerende officieren van gezondheid in de drie militaire afdeelingen van Java zoomede te Padang, Makassar, Amboina en Palembang, en voor die gewesten in de Buitenbezittingen welke niet tot het ressort van een dezer dirigerende officieren behooren, door den militairen inspecteur voor de hospitalen buiten Java en Madura. Bovendien is een dirigerend officier van gezondheid speciaal belast met de inspectie der vaccine op Java en Madura.

Omtrent eene betere regeling der burgerlijke geneeskundige dienst in Indie (vergelijk het vorig verslag, blz. 100), zijn in den aanvang van 1873 definitive voorstellen van den Gouverneur-Generaal ontvangen, welke de strekking hebben om, behoudens de vaststelling van een nieuw algemeen reglement voor bedoelde dienst, in de eerste plaats, in verband met de bestaande behoefte aan geneeskundig personeel, de belooning der plaatselijke en burgerlijke geneesheeren te verhoogen en aan de officieren van gezondheid voor de waarneming der burgerlijke geneeskundige dienst eene toelage te verleenen, evenzeer als aan de met het toezigt op en de inspectie over de civile geneeskundige dienst belaste militaire autoriteiten (chef der militaire geneeskundige dienst en dirigerende officieren van gezondheid); voorts om de thans door een dirigerend officier van gezondheid, tegen belooning, vervulde betrekking van inspecteur der vaccine op Java en Madura, te vervangen door die van inspecteur over de burgerlijke geneeskundige dienst voor Java en Madura, en eindelijk om de tractementen der stadsgeneesheeren op de drie hoofdplaatsen van Java te verhoogen, en te Soerabaja eene tweede stadsvroedvrouw aan te stellen. Het ligt dan echter in de bedoeling de in 1871 aan de stadsgeneesheeren te Batavia, bij wijze van tijdelijken maatregel, toegevoegde hulp van twee particuliere geneesheeren te doen ophouden.

Het hooger bedoelde algemeen reglement is nog in behandeling. Omtrent de reorganisatie is echter reeds door het Opperbestuur beslist. Op de daarvoor noodige meerdere uitgaaf van f 117 518 's jaars, wordt bij de begrooting voor 1874 gerekend, en zulks met intrekking van het voor de verbetering van dezen tak van dienst, laatstelijk bij de begrooting voor 1873, toegestaan globale crediet van f 50 000.

Daar de bestaande voorwaarden onvoldoende waren gebleken om ook van hier uit in de behoefte aan burgerlijke geneeskundigen in Indie te voorzien, zijn bij Koninklijk besluit van 4 December 1872, n°. 18 (*Nederlandsche Staatscourant* van den 24sten dier maand), aan de beschikbaarstelling hier te lande van Nederlandsche geneeskundigen voor eene plaatsing bij genoemde dienst, mits zich voor minstens vijf jaren verbindende, eenige voordeelen verbonden, namelijk vrije overtogt naar Batavia, ook voor het wettig gezin, benevens eene gratificatie voor uitrusting ten bedrage van f 1000.

In het belang van den gezondheidstoestand der drie hoofdplaatsen van Java werden door de Indische Regering in Julij 1871 commissien zamengesteld, aan wie werd opgedragen te onderzoeken wat in het belang der hygiène van die plaatsen werd vereischt; hoe daaraan kon worden te gemoet gekomen en wat daarvan de geldelijke gevolgen zouden zijn.

Omtrent het resultaat van dezen maatregel valt voor 's hands het volgende mede te deelen:

De commissie voor Batavia werd op haar verzoek in de gelegenheid gesteld gebruik te maken van de diensten van een deskundige voor eene opname en waterpassing van die plaats en omstreken, en het zamenstellen van een ontwerp en raming van kosten voor het in orde maken van het terrein, met het oog op de afwatering en in verband met den afvoer van de voor de gezondheid schadelijke stoffen en van het overtollige water. Bedoelde deskundige was bij den aanvang van 1873 met die werkzaamheden nog niet gereed.

De commissie te Samarang bragt in Maart 1872 rapport uit. Nadat ter zake het gevoelen der bevoegde autoriteiten

was ingewonnen, is de resident aangeschreven om van de in het rapport aanbevolen maatregelen al dadelijk de zoodanige tot uitvoering te brengen als binnen de grenzen zijner bevoegdheid lagen, en voor de overigens te nemen maatregelen, door tusschenkomst van de betrokken departements-chefs, geleidelijk volledige en goed toegelichte voorstellen in te dienen.

Het rapport der Soerabajasche commissie werd in Mei 1872 aangeboden. Alvorens eene beschikking te nemen ten aanzien van de middelen door welke de hoofdplaats Soerabaja, in het belang der hygiène, op de beste wijze van goed drinkwater zal worden voorzien, verlangde de Indische Regering door een geologisch onderzoek der omstreken van genoemde plaats, en zoo noodig door eene enkele artesische boring, te doen nagaan, in hoever er mogelijkheid bestaat om op eene niet al te groote diepte artesisch water te verkrijgen. Dit onderzoek zal, blijkens het lager aangeteekende hoofdstuk **O**, afd. II, § 4 van dit verslag, in den loop van 1873 plaats vinden.

Intusschen werd reeds dadelijk magtiging verleend tot het maken in daghuur van een kanaaltje met de noodige kunstwerken, tot lozing van de poelen, gelegen tusschen de riviertakken Kalimaas en Pegirian. Het aardwerk zal worden verrigt door dwangarbeiders. De kosten zijn geraamd op f 9880. Ook werd de aanschaffing van een drietal praauwen bevolen, welke, bemand met kettinggangers, zullen dienen voor het aanvoeren van zand uit de rivieren tot ophooging der kampongs ter genoemde hoofdplaats.

Voorts zijn opnamen bevolen voor verdere afwateringswerken en is later (*Javasche Courant* van 4 April 1873), onder uitloving eener premie van f 5000, eene prijsvraag uitgeschreven voor het volledig ontwerpen van een plan voor machinale waterdistributie te Soerabaja, zoowel ter voorziening in de behoefte aan goed drinkwater als voor andere doeleinden (doorspoeling van goten, wegbesproeijing, brandblusschen, enz.).

Ten einde de schadelijke uitwasemingen weg te nemen die in den omtrek van Sibogha in de residentie Tapanoli (gouvernement van Sumatra's Westkust) gelegen moerassen, welke die plaats tot eene der ongezondste van Nederlandsch Indie maakten, zijn in de tweede helft van 1872 maatregelen genomen om die moerassen, met behulp van een 150tal dwangarbeiders, zoo spoedig mogelijk te doen dempen. De kosten van dit werk zijn geraamd op f 15 700.

Over de hier en daar genomen proeven om door de aankweeking van zonnebloemen den gezondheidstoestand van moerassige streken te verbeteren, zie men bladz. 124 hiervoren.

Eene meer doelmatige regeling van het politietoezigt op de prostitutie maakt nog een punt van overweging in Indie uit.

Hetgeen omtrent de burgerlijke geneeskundige dienst over 1872 verder valt aan te teekenen, wordt hieronder rubrieksgewijze vermeld.

Gezondheidstoestand. De hieromtrent van de stedelijke en plaatselijke geneesheeren ingekomen rapporten over 1872 luidden algemeen zeer bevredigend. Tegen het einde des jaars kwam hierin echter eene minder gunstige wending door het uitbreken in vele residentien op Java van eene koortsziekte, die gepaard ging met rheumatische aandoeningen. Zij was evenwel van geen kwaadaardig karakter en veroorzaakte geene sterfgevallen. Sedert heeft deze koorts (dengue fever of zoogenaamde knokkelkoorts) zich ook in sommige buitenbezittingen geopenbaard. Andere epidemische ziekten werden, voor zoover de kring van opmerking onzer geneeskundigen zich uitstrekte, niet waargenomen, dan alleen te Bandong en Tjandjoer, alwaar zich beperkte epidemien van koortsen voordeden, en in de residentie Amboina, zoomede op Celebes en ter Sumatra's Westkust, waar zich de pokken epidemisch vertoonden, ofschoon in de beide laatstgenoemde gouvernementen de gevallen weinig talrijk waren.

Omstreeks het midden van 1872 brak in het stadsverband te Samarang hospitaal-versterf uit, dat echter door de onmiddellijk genomen maatregelen spoedig tot staan werd gebragt. Mazelen en pokken deden zich weinig voor en hadden een betrekkelijk gunstig verloop.

De gevallen van syphilis bleven menigvuldig. Uitbreiding der lepra werd niet waargenomen.

Hoezeer uit den aard der zaak slechts een zeer onvoldoenden maatstaf opleverende voor eene juiste beoordeeling van den algemeenen gezondheidstoestand in Nederlandsch Indie, wegens den altijd beperkten kring van werkzaamheid der geneeskundige dienst, althans wat de inlandsche bevolking aangaat, wordt hieronder, in navolging van vroeger, weder opgenomen een vijfjarig overzigt der behandelden en overledenen, met afzonderlijke vermelding van het aantal daaronder begrepen epidemie-lijders. Eene verdeeling der cijfers van 1872 naar gelang van den aard der ziekten, is vervat in bijlage O, terwijl eene plaatsgewijze opgaaf van behandelden en overledenen wordt aangetroffen in bijlage P.

JAREN.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	a. Behandelden. b. Overledenen. c. Sterfteverhouding.	EPIDEMIELIJDERS. (1) Koortsen.	Dysenterie.	Cholera.	Beri-Beri.	Pokken.	Oogziekte.	Andere ziekten.	TOTAAL.
					Java en Madura. (2)							
1868	(3) 93 998	(3) 8 833	1 : 10,6	a.	43 390	»	5 877	»	4 205	110	»	53 582
				b.	3 009	»	3 329	»	610	»	»	6 948
				c.	1 : 14,4	»	1 : 1,7	»	1 : 6,9	»	»	1 : 7,7
1869	(4) 165 163	(4) 17 379	1 : 9,5	a.	64 733	»	1 885	»	41 239	»	»	107 857
				b.	7 035	»	875	»	6 429	»	»	14 399
				c.	1 : 9,2	»	1 : 2,1	»	1 : 6,4	»	»	1 : 7,5
1870	(5) 106 477	(5) 10 532	1 : 10,1	a.	28 518	»	124	»	34 039	»	»	62 681
				b.	3 790	»	9	»	4 984	»	»	8 783
				c.	1 : 7,5	»	1 : 13,7	»	1 : 6,8	»	»	1 : 7,13
1871	(6) 59 669	(6) 3 132	1 : 19,05	a.	8 339	»	62	17	963	»	»	9 381
				b.	594	»	4	3	62	»	»	663
				c.	1 : 14,03	»	1 : 15,5	1 : 5,6	1 : 15,5	»	»	1 : 14,14
1872	(7) 75 614	(7) 4 521	1 : 16,7	a.	32 124	»	24	»	199	»	»	32 347
				b.	2 250	»	1	»	8	»	»	2 259
				c.	1 : 14,27	»	1 : 24	»	1 : 24,9	»	»	1 : 14,82

(1) De cijfers onder dit hoofd zijn ook begrepen in de totalen der behandelden en overledenen (kolom 2 en 3).

(2) Hieronder voor 1868 en 1869 de cijfers van Billiton, zijnde voor 1870—1872 begrepen onder de totalen der Buitenbezittingen.

(3) Ongerekend de cijfers van Poerwakarta, Japara, Toeban, Bodjonegoro en Wonosobo, waarvan geen opgaaf is ontvangen.

(4) Als voren die van Poerwakarta en Bodjonegoro.

(5) Als voren die Tjiandjoer, Bandong, Cheribon, Toeban, Bodjonegoro, Modjokerto en Pamakassan.

(6) Als voren die van Poerwakarta, Pelatoengan, Boijolali, Japara, Toeban, Bodjonegoro en Probolinggo.

(7) Als voren van Tangerang, Poerwakarta, Soekapoera, Palimalang, Indramaijoe, Japara, Modjokerto, Pamakassan, Bezoeki, Bondowosso en Wonosobo.

JAREN.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	a. Behandelden. b. Overledenen. c. Sterfteverhouding.	EPIDEMIELIJDERS. (1) Koortsen.	Dysenterie.	Cholera.	Beri-Beri.	Pokken.	Oogziekte.	Andere ziekten.	Totaal.
					Buitenbezittingen.							
1868	(2) 57 322	(2) 6 884	1 : 8,3	a.	21 086	2 250	8 650	194	874	»	3 406	36 460
				b.	986	462	4 605	10	149	»	212	6 424
				c	1 : 25,4	1 : 4,8	1 : 1,8	1 : 19,4	1 : 5,9	»	1 : 1,6	1 : 5,6
1869	(3) 49 097	(3) 2 447	1 : 20,06	a.	24 487	494	150	»	2 398	»	»	27 529
				b.	1 225	122	97	»	622	»	»	2 066
				c.	1 : 19,9	1 : 4,04	1 : 1,5	»	1 : 3,8	»	»	1 : 13,3
1870	(4) 53 657	(4) 5 461	1 : 9,82	a.	1 641	»	6	12	27 627	»	412	29 698
				b.	77	»	6	»	4 990	»	41	5 114
				c.	1 : 21,3	»	1 : 1	»	1 : 5,5	»	1 : 10	1 : 5,8
1871	(5) 30 559	(5) 1 552	1 : 19,69	a.	770	208	»	569	5 333	184	60	7 124
				b.	56	7	»	120	934	»	3	1 120
				c.	1 : 13,7	1 : 29,7	»	1 : 4,7	1 : 5,7	»	1 : 20	1 : 6,35
1872	(6) 24 495	(6) 702	1 : 34,89	a	422	146	»	51	1 477	»	1 324	3 420
				b.	2	11	»	1	323	»	50	387
				c.	1 : 211	1 : 13,3	»	1 : 51	1 : 4,5	»	1 : 26,4	1 : 8,83

(1) De cijfers onder dit hoofd zijn ook begrepen in de totalen der behandelden en overledenen.

(2) Ongerekend de cijfers van Pengaron (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo), waarvan geen opgaaf was ontvangen, en van Billiton als zijnde bij Java opgenomen.

(3) Ongerekend de cijfers van Saleijer (Celebes), en van Atapoepoe en Larantoeka (Timor), van welke drie plaatsen geen opgaven waren ingekomen, terwijl de cijfers van Billiton ook over 1869 nog zijn opgenomen bij de opgaven nopens Java en Madura.

(4) Ongerekend (als zijnde niet opgegeven) de cijfers van Billiton, Atapoepoe en Larantoeka.

(5) Als voren wat betreft Goenoeng-Sitoeli, Palembang, Billiton, Singkawang, Nanija-Pinoh, Pelarang, Barabei-ie, Bonthain en Gorontalo.

(6) Als voren wat betreft de cijfers der residentie Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, die van Billiton, Singkawang, Djeneponto, Menado, Gorontalo en Wahaaij, zoomede de opgaven der doctors-djawa in de Molukken.

Europesche geneeskundigen. Buiten de drie hoofdplaatsen van Java, waar stads-geneesheeren zijn in dienst gesteld, telde men bij het einde van 1872 op en buiten Java 101 standplaatsen voor geneeskundigen belast met de uitoefening der burgerlijke geneeskundige dienst en het opzigt over de vaccine (zie deswege bijlage P), waarvan 70 bezet waren door officieren van gezondheid (23 op Java en Madura en 47 in de Buitenbezittingen) en 31 (27 op Java en Madura en 4 in de bezittingen daar buiten) door burgergeneesheeren. Van deze laatsten ontbraken er echter sedert korteren of langeren tijd 7, ten gevolge waarvan op ultimo 1872 onbezet waren de standplaatsen Tangerang, Poerwakarta. Tjiandjoer, Soekapoera, Japara, Bondowosso en Gorontalo. Door verbetering der geldelijke voorwaarden hoopt men eerlang in dit gebrek te voorzien (vergelijk het hooger aangeteekende). Wegens de moeijelijkheid om te Timor-Koepang, waar de particuliere praktijk niet anders dan onbeduidend kan zijn, een geneesheer te behouden, is inmiddels diens toelage reeds van f 100 op f 200 's maands moeten worden gebragt (Augustus 1872). In het gemis van een geneesheer voor de afdeelingen Soekapoera en Limbangan (Preanger regentschappen) trachtte de Regering voorloopig te voorzien door de dienst te verdeelen onder de civile geneesheeren van Soemedang en Bandong, onder toekenning aan elk hunner eener buitengewone toelage van f 50 's maands. De geneesheeren te Patti en te Japara zijn krachtens hunne aanstelling elk met de dienst in twee afdeelingen belast.

Tot verligting van de dienst der stadsgeneesheeren te Batavia werd voortgegaan met het toekennen aan twee particuliere geneesheeren van eene som van f 200 's maands ieder, waarvoor zij kosteloos geneeskundige hulp verleenden aan hen, die daarop regtens aanspraak kunnen maken.

Particuliere praktijk werd in 1872 krachtens acte van bevoegdheid uitgeoefend door 35 geneesheeren, allen op Java. Particuliere apothekers waren, buiten die op de drie hoofdplaatsen van dat eiland, gevestigd te Buitenzorg, Cheribon, Pasoeroean, Djokjokarta, Soerakarta, Padang en Makassar. Aan een hunner (die te Cheribon), die daarmede reeds in 1871 was bedreigd voor het geval hij op nieuw mogt weigeren op een behoorlijk recept medicijnen te leveren, waarvan de betaling hem was gewaarborgd, werd in Julij 1872 door den Gouverneur-Generaal zijne admissie tot uitoefening der artsenijmengkunde in de residentie Cheribon ontnomen, nadat hij aan zekeren persoon geweigerd had op een behoorlijk recept medicijnen te leveren anders dan tegen betaling van een buiten verhouding hoogen prijs.

Inlandsche genees- en verloskundigen. Op Java en in de Buitenbezittingen waren op het einde van 1872 105 doctorsdjawa werkzaam. In den loop van het jaar overleden er 2.

Aan de geneeskundige school te Batavia bevonden zich onder ultimo 1872 41 leerlingen, namelijk 10 in het 3de, 19 in het 2de en 12 in het 1ste studiejaar. Het jaar te voren waren die cijfers, 10, 14 en 16, te zamen 40.

Aan het in October 1872 gehouden jaarlijksch examen voldeden 11 candidaten. Onder hen, die een »zeer voldoend" examen aflegden, in 't geheel 4, bevond zich één leerling die slechts ruim twee jaren aan de inrigting onderwijs had genoten. Deze had in Junij 1870 reeds te Soerakarta het zoogenaamd klein-ambtenaars examen met uitmuntenden uitslag afgelegd. Hij werd wegens zijne meerdere ontwikkeling en goed gedrag aan de school geplaatst als adsistent-leeraar.

Overigens verlieten in den loop van het jaar nog 11 elèves de inrigting, als: 3 op verzoek, 4 wegens onvoldoende geestvermogens, 2 wegens slecht gedrag en 2 wegens verregaand onzedelijk gedrag, terwijl 1 vermist werd. Daarentegen werden 24 nieuwe leerlingen aangenomen.

Bij den chef over de geneeskundige dienst zijn voorstellen in overweging tot uitbreiding der wetenschappelijke vorming dezer inlandsche geneeskundigen.

Het aantal inlandsche vroedvrouwen bedroeg in 1872 92. Ook van dezen kwamen 2 te overlijden. Aan 43 werd van gouvernementswege een onderstand toegekend, terwijl van 3 onder hen de ondersteuning werd ingetrokken.

Aan de verloskundige school te Batavia werd in 1872 geen examen gehouden bij ontstentenis van genoegzaam gevorderde elèves, wier aantal bij het eind van 't jaar 7 beliep. In den loop van het jaar werd 1 elève op verzoek ontslagen, terwijl 1 de inrigting heimelijk verliet.

In het aan de school verbonden gesticht werden 48 kraamvrouwen opgenomen.

Ziekengestichten. Bij het stadsverband te Batavia werd eene ruime bamboezen loods gebouwd, waardoor overbevolking werd voorkomen. Aan het stadsverband te Soerabaja werden mede eenige verbeteringen aangebragt.

In het gesticht voor syphilislijders te Pasoeroean werd een gedeelte afgezonderd voor de verpleging van zieke gevangenen en dwangarbeiders. Tevens werd eenig vast personeel daarbij in dienst gesteld.

De ziekenzaal bij de gevangenis te Padang werd uitgebreid en ingerigt voor 20, in stede van voor 12 lijders, terwijl voor de zieke prostituées aldaar, die vroeger in het militair hospitaal werden verpleegd, thans een afzonderlijk gebouw is daargesteld, geschikt voor de opname van een twintigtal vrouwen.

Het onderzoek naar de geneeskracht der minerale bronnen in het Bantamsche (zie onder anderen het verslag van 1871, bladz. 110), is in 1872 afgeloopen. Op grond der verkregen resultaten heeft de Indische Regering bij eene beschikking van Maart 1873 bepaald, dat de in die residentie aanwezige bad- en ziekeninrigtingen in stand zullen gehouden worden.

Aan de particuliere gezondheidsetablissementen te Gadok (Buitenzorg) en Sindang-laija (Preanger regentschappen) werden in 1872 weder de gewone jaarlijksche subsidien toegekend.

Vermits gegronde twijfel was gerezen of in 't algemeen genoegzaam werd gewaakt tegen het kosteloos opnemen in de ziekengestichten van personen die niet als werkelijk behoeftig konden worden aangemerkt, werd hierop in den aanvang van 1872 de aandacht gevestigd der hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur.

Krankzinnigen-verpleging. In de krankzinnigen-inrigting te Batavia, die aldaar eene afdeeling uitmaakt van het Chineesch hospitaal, werden op ultimo December 1872 105 lijders verpleegd (22 Chinezen en 83 inlanders), tegen 111 het jaar te voren (21 Chinezen en 90 inlanders). De op 's lands kosten ondernomen verbeteringen en bijbouwingen bij deze afdeeling, waarvoor een bedrag van ruim f 37 000 was beschikbaar gesteld, naderden op het einde van 1872 hare voltooijing. Toen in den loop van 1871 een der twee in der tijd uit Nederland uitgezonden krankzinnigen-geneesheeren kon aangewezen worden om voorloopig bij dit gesticht de behandeling van lijders op zich te nemen, zag hij zich, zoo als in 't vorig verslag werd aangestipt, door ziekte verhinderd die taak op zich te nemen, en moest in Februarij 1872 met verlof naar Europa vertrekken. In afwachting van diens terugkeer (vermoedelijk in den aanvang van 1874) is de voorgenomen plaatsing van een afzonderlijk geneesheer bij dit gesticht voorloopig buiten gevolg gebleven.

Te Samarang werden onder ultimo 1872 157 krankzinnigen verpleegd, waarvan 51 (allen inlanders) in het Chineesch hospitaal, en de overigen (43 Europeanen en 63 inlanders, waaronder 3 en 23 vrouwen) in de betrokken afdeeling bij het groot militair hospitaal. Bij het eind van 1871 waren er in het Chineesch hospitaal 45 en in de andere inrigting 111 krankzinnigen. Voor de Europesche krankzinnigen is bij het militair hospitaal een nieuw gebouw gereed gekomen en in Junij 1872 betrokken. De vrouwelijke (inlandsche) krankzinnigen, die laatstelijk in eene loods werden verpleegd, werden toen tevens overgebragt naar een voor haar bestemd beter locaal. Ook kwam eene nieuwe, uit drie cellen bestaande, cellenafdeeling tot stand, die geheel door schuttingen is afgezonderd en voorloopig goed voldoet, vooral wegens het afgescheiden terrein, waarop de opgewekte lijders zich, geheel geïsoleerd van hunne lotgenooten, in de open lucht kunnen bewegen, zonder gevaarlijk voor anderen te zijn of zelven verontrust te worden. De inrigting der cellen moet echter nog eene geringe wijziging ondergaan, om te kunnen voldoen aan de eischen van eene goede verpleging.

Buiten de cellen, die slechts moeten dienen tot tijdelijke verblijfplaatsen van zeer opgewekte lijders, telt de afdeeling voor krankzinnigen 113 plaatsen, waarvan 41 voor Europesche mannen (4 plaatsen 1ste en 37 3de afdeeling), 4 voor Europesche vrouwen (allen plaatsen 3de afdeeling),

benevens 42 voor inlandsche mannen en 26 voor inlandsche vrouwen (allen plaatsen 4de afdeeling).

Het totaal der verpleegden gedurende 1872 beliep 141. Opgenomen werden 29 krankzinnigen, terwijl 13 hersteld en even zoo veel overleden, welke cijfers in verhouding tot Europesche gestichten gunstig worden genoemd.

De tweede der beide bij den aanvang van 1872 aanwezige krankzinnigen-geneesheeren, sedert 1871 bij het gesticht te Samarang werkzaam gesteld, verkreeg in September 1872, op verzoek, een eervol ontslag uit 's lands dienst, doch werd reeds in December van dat jaar vervangen door een uit Nederland gezonden deskundige, den gewezen derden geneesheer, chef der mannen-afdeeling aan het geneeskundig gesticht voor krankzinnigen te Bloemendaal. In afwachting van diens komst was in de behandeling der lijders in het gesticht te Samarang voorloopig voorzien geworden door een der stadsgeneesheeren. In Julij 1872 was aan den geneesheer tijdelijk een Europeesch suppoost op daggeld toegevoegd.

Omtrent de krankzinnigenverpleging te Soerabaja, waar tot dusver eene inrigting op kleine schaal bestaat, mede bij het groot militair hospitaal, zijn over 1872 geen opgaven ontvangen. Ook aan die inrigting zijn eenige kleine ver- en bijbouwingen onderhanden genomen, terwijl tot eene belangrijke uitbreiding magtiging is verleend, die reeds in Maart 1873 zou worden aanbesteed, en waarvan de kosten zijn geraamd op ruim f 127 000.

Bij het einde van 1872 konden voor 57 krankzinnigen, waaronder 4 Europeanen, wier opneming in een gesticht bij regterlijk vonnis was bevolen, geene plaatsen worden aangewezen.

Omtrent den bouw van een eerste centraal krankzinnigengesticht op Java, waarvoor bij de Indische begrooting van 1873 als eerste termijn eene som van f 300 000 is toegestaan, kan weldra eene eindbeslissing worden verwacht.

De commissie aan welke in 1872 door den Gouverneur-Generaal was opgedragen om, met het oog op de geraamde aanzienlijke kosten (f 1 800 000), nader te overwegen of in de technische uitvoering van het plan, zonder aan de degelijkheid en deugdzaamheid van het geheel te schaden, niet eenige bezuiniging ware aan te brengen, heeft in Maart 1873 ter zake rapport uitgebragt. De strekking daarvan is echter hier te lande nog niet bekend.

Dezerzijds is de Landvoogd uitgenoodigd geworden (December 1872), om voor eene spoedige uitvoering van het in beginsel aangenomen plan de noodige zorg te dragen, en behalve het finantiele punt, ook nader in behandeling te nemen de quaestie der geschiktheid van Buitenzorg voor de plaatsing van het gesticht. Echter zou alleen dan naar een ander oord, bij voorbeeld Salatiga, moeten worden omgezien, ingeval *bevoegde* beoordeelaars zich tegen de keuze van Buitenzorg, als klimatologisch ongeschikt voor de bedoelde lijders, verklaarden. Overigens is gewezen op het belang dat het gesticht in de nabijheid eener hoofdplaats gelegen en gemakkelijk te bereiken zij langs goede wegen en door behoorlijke middelen van vervoer.

Vaccine. Volgens de onderstaande vijfjarige opgaaf was het getal in 1872 verrigte inentingen niet onbelangrijk minder dan in 1871, waarbij echter op te merken valt, dat voor Java en Madura de cijfers van beide jaren onvolledig zijn, die van 1871 wat betreft vier, en die van 1872 wat betreft zeven gewesten, en dat van enkele buitenbezittingen (Benkoelen, Riouw en de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo) over laatstgenoemd jaar in 't geheel geen numerieke vaccine-opgaven zijn ingekomen. Met het oog hierop en bij het meer en meer bij de bevolking veldwinnend vertrouwen in de kunstbewerking, wordt het niet onwaarschijnlijk geacht dat in 1872 in de Buitenbezittingen zelfs meer gevaccineerd is dan in 1871. Het minder verrigten van revaccinatien op Java en Madura kan gedeeltelijk worden geweten aan het zeldzaam voorkomen in 1872 van sporadische pokkengevallen.

Jaren.	Vaccinatien.	Revaccinatien.	Totaal.	Verhouding van het getal vaccinatien tot de sterkte der bevolking.	Verhouding van het getal revaccinatien tot de sterkte der bevolking.	*Aanmerkingen.*
			Java en Madura.			
1868	572 976	453 272	1 026 248	1 : 26,69	1 : 33,74	
1869	596 298	387 243	983 541	1 : 26,00	1 : 40,04	
1870	561 860	722 938	1 284 798	1 : 28,89	1 : 22,45	
1871	524 553	209 479	734 032	1 : 28,02	1 : 70,18	
1872	490 982	112 103	603 085	1 : 34,79	1 : 152,38	
			Buitenbezittingen.			
1868	71 782	15 436	87 218	*a.*	*a.*	*a.* Deze verhouding is niet kunnen worden opgegeven, wegens onzekerheid nopens het tot grondslag te nemen zielental, wat betreft die gewesten waar de vaccine niet algemeen werkt.
1869	86 809	28 324	115 133	*a.*	*a.*	
1870	108 782	78 980	187 762	*a.*	*a.*	
1871	82 555	42 847	125 402	1 : 36,08	1 : 69,52	
1872	56 758	46 333	103 091	1 : 45,51	1 : 55,75	

Van het heerschen van belangrijke pokken-epidemien gedurende 1872, buiten die op Bali en Lombok en in de residentie Amboina, wordt in de bij de geneeskundige dienst ontvangen rapporten geene melding gemaakt. Alleen wordt van het zich epidemisch, maar niet in belangrijke mate, vertoonen van pokken melding gemaakt door de gouvernementen Celebes en onderhoorigheden en Sumatra's Westkust.

In de residentie Amboina brak in den aanvang van 1872 de ziekte in zoo hevige mate uit op de Zuidwester-eilanden,

dat de resident, vergezeld van den officier van gezondheid en een doctor-djawa, derwaarts vertrok tot het nemen van de noodige maatregelen. Zooveel mogelijk werden inentingen gedaan en de inlandsche schoolmeesters daarin onderrigt om verder de kunstbewerking voort te zetten. Weerzin tegen de vaccine werd niet ondervonden. Om de zaak naar behooren te regelen en hare instandhouding te verzekeren werd de plaatsing van een of meer vaccinateurs wenschelijk geacht, waartoe voorstellen zouden worden gedaan. Ofschoon de epidemie, die zich later in 't jaar ook tot andere deelen der residentie uitstrekte, ten gevolge van de genomen maatregelen spoedig verminderde, was zij echter bij het eind van 't jaar nog niet geheel tot staan gebragt.

Op Bali, waar de epidemie reeds in 1871 was uitgebroken, bleef zij nog gedurende de eerste twee of drie maanden van 1872 heerschen, en zouden, naar hetgeen vernomen werd, duizenden (volgens opgaaf 15 000) daaraan zijn bezweken. De ziekte zou de meeste slagtoffers gemaakt hebben in de rijken Gianjar en Badoeng, die ook het meest en digtst bevolkt zijn. Door den inspecteur der vaccine op Java en Madura werd in de eerste helft van 1872 eene dienstreis naar het eiland ondernomen, ten einde onderzoek te doen en met de vorsten besprekingen te houden nopens de te nemen maatregelen tot tegengang zooveel megelijk der in de laatste jaren op Bali voorkomende pokkenepidemien, en hun daarbij te wijzen op de omstandigheid dat de afdeeling Djembrana, waar de vaccine door een bekwamen vaccinateur wordt uitgeoefend, ook nu weder nagenoeg geheel van de epidemie verschoond was gebleven.

Het gevolg van die zending is geweest, dat in September 1872 door de Indische Regering, onder nadere goedkeuring des Konings, besloten is, om voorloopig voor den tijd van twee jaren bij wijze van proef, een achttal van 's lands wege bezoldigde vaccinateurs op Bali in dienst te stellen, als: twee in Boeleleng en één in elk der rijken Bangli, Klongkong, Gianjar, Badoeng, Mengoei en Tabanan. Wegens gebrek aan vaccinateurs was echter bij het eind van het jaar aan dien maatregel nog geen uitvoering gegeven.

In verband met het gebleken verlangen der vorsten, dat met de uitoefening der vaccine in hun gebied enkel Balinezen zouden belast worden, werd door de Regering het noodige verordend om ten spoedigste een achttal geschikte jongelingen van Bali naar Banjoewangi te doen opkomen, ten einde op laatstgenoemde plaats onder de leiding van den eerstaanwezend officier van gezondheid in het vaccineren onderrigt te ontvangen, en na gebleken geschiktheid voor het verrigten van die kunstbewerking tot tijdelijke vaccinateurs te worden benoemd. Bij den aanvang van 1873 waren bedoelde jongelieden te Banjoewangi in opleiding.

Even als in Djembrana bevonden zich ook in Boeleleng — en hier zelfs een vijftal — door het inlandsch bestuur bezoldigde vaccinateurs, doch deze personen waren èn te karig bezoldigd èn te weinig voor hunne taak berekend dan dat van hunne diensten op den duur genoegzame uitkomsten te verwachten waren. Gedurende het heerschen der epidemie hadden de vorsten van Gianjar, Badoeng en Mengoei eenige hunner onderhoorigen naar Boeleleng gezonden tot het aanleeren der vaccine. Bij hunne terugkomst hadden echter deze personen door verkeerde toepassing der kunstbewerking meer onheil dan nut gesticht.

Een groot kwaad, waardoor de pokken-epidemien op Bali doorgaans een zeer kwaadaardig karakter hebben, bestaat volgens den resident hierin, dat de lijken van poklijders, op grond van godsdienstige overleveringen, eerst na zekeren tijd mogen begraven worden. In Djembrana en Boeleleng (in deze laatste afdeeling slechts voor zooveel de hoofdplaats betrof) had de bevolking door den invloed der Europesche ambtenaren dit gebruik intusschen reeds laten varen. Ook op de dienstreis van den inspecteur had het zijnerzijds niet aan wenken ontbroken nopens de middelen die de uitbreiding der ziekte konden tegengaan.

In Januarij 1872 had zich de epidemie naar Lombok overgeplant en ook daar gedurende eenige maanden duizenden slagtoffers gemaakt, vooral onder de kinderen. Omstreeks het midden van het jaar was de ziekte wel afgenomen, maar nog niet geheel geweken. Ofschoon de vaccine op Lombok bekend is, wordt zij er slecht uitgeoefend, en doet op die wijze in de meeste gevallen meer kwaad dan goed.

Hoewel het vertrouwen der Indische bevolkingen in de vaccine over het algemeen steeds toeneemt, moet het mislukken van een deel der inentingen geweten worden aan de zorgeloosheid der ouders voor hunne gevaccineerde kinderen.

Uitzendingen van oorspronkelijke met glycerine vermengde lymphe, afkomstig van het Amsterdamsche genootschap tot bevordering van koepok-inenting, hadden van hier geregeld plaats. Op de meeste plaatsen, waar met deze stof inentingen werden gedaan, bleven deze echter zonder resultaat Alleen op Saleijer, te Amboina en ter Westkust van Borneo was de uitkomst gunstig. In Djokjokarta en Bezoeki werden met goeden uitslag proeven genomen met door de vaccine-opzigters uit Rotterdam ontvangen stof.

Van de vaccinateurs wordt in 't algemeen gezegd dat zij, onder streng toezigt blijvende, hunne dienst naar behooren vervullen en voor hunne betrekking geschikt zijn. In de residentie Samarang werd hun aantal met één vermeerderd, door de splitsing van het vaccine-district Grobogan.

§ 2. *Veeartsenijdienst.*

De gezondheidstoestand van het vee was in 1872 over het algemeen bevredigend. Epizoötien kwamen niet voor, wel — zoo als schier elk jaar — eenige sporadische gevallen van miltvuur. Deze ziekte werd in 1872 waargenomen in het district Tjitjalengka (Preanger regentschappen), in de afdeelingen Grobogan (Samarang), Japara (Japara) en Toeban (Rembang), alsmede in de adsistent-residentie Benkoelen, naar al welke plaatsen telkens een veearts werd gezonden om de noodige hulp te verleenen.

In de districten Sragen en Kartasoera (residentie Soerakarta) deed zich eene meer dan gewone sterfte voor onder de karbouwen, volgens het rapport van den derwaarts gezonden veearts te wijten aan de slechte voeding en gebrekkige verzorging dezer dieren. Ook in de residentie Krawang was uit gelijke oorzaken de sterfte onder het vee grooter dan gewoonlijk.

Te Makassar openbaarde zich eene vroeger aldaar niet bekende ziekte onder de paarden en karbouwen, waardoor ook het pluimgedierte werd aangetast. De te Batavia ter beschikking gehouden veearts, derwaarts gezonden, constateerde eenige gevallen van „darmtyphus met zwelling van hals, keel en voorborst" (een vorm van miltvuur), en gaf de noodige aanwijzingen tot desinfectatie en afsluiting der stallen, enz.

Aan dezen veearts is in het belang van den veestapel, maar vooral van het schoone paardenras van Celebes, waaruit gedeeltelijk in de remonte voor het leger wordt voorzien, voor onbepaalden tijd Makassar als standplaats aangewezen.

De zoogenaamde kwade droes, welke blijkens het vorig verslag te Batavia zeer was verminderd, had in 1872 weder vrij hevig geheerscht en vele offers geëischt. De veearts in de 1ste afdeeling noemt als oorzaken de langdurige westmoesson, de overstroomingen en de daarop gevolgde drooge oostmoesson, zoomede gebrek aan goed gras en duurte van de rijst.

Van de voor inlanders bestaande gelegenheid om onder genot eener toelage van f 15 's maands, bij den veearts te Soerabaja van gouvernementswege onderwijs in de veeartsenijkunde te ontvangen, werd in 1872 door drie leerlingen gebruik gemaakt, waaronder twee Madurezen. Hun gedrag, ijver en aanleg voor studie lieten niets te wenschen over. De op die wijze opgeleide inlandsche veearts te Pamakassan (Madura) heeft die toelage tot dusver behouden, daar de uitoefening der veeartsenijkunde hem ook in 1872 nog geen voldoend middel van bestaan bleek op te leveren.

Eene ontwerp-ordonnantie, houdende voorzieningen tot wering van besmettelijke veeziekten in Nederlandsch Indie, de veetyphus uitgezonderd (waarover zie *Indisch Staatsblad* 1869, nº. 122, in verband met *Indisch Staatsblad* 1871 nº. 28), is in Indie in behandeling.

L. Departement der burgerlijke openbare werken.

I. Openbare werken in het algemeen.

Als eene eerste gevolg der gedane aanbevelingen tot het betrachten van meerdere stelselmatigheid in de uitvoering van 's lands burgerlijke openbare werken, werden door den chef van het betrokken departement, bij eene circulaire van Februarij 1872 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad*, n°. 2562), aan de hoofden van gewestelijk bestuur voorschriften gegeven, ten einde hunnerzijds de Regering in staat te stellen tot eene behoorlijke raming der behoeften voor het in een gegeven jaar te volvoeren werkplan. In hoofdzaak werd aan hen en aan de hun ondergeschikte waterstaats-ambtenaren aanbevolen te zorgen, vooreerst dat bij het opmaken hunner jaarlijksche begrootingen gerekend worde op alle uit te voeren werken, door het uittrekken van voldoende sommen, met vermijding van elke opdrijving, of, waar noodig-, van memorie-posten, en ten andere dat alleen de zoodanige worden uitgevoerd die bij de vastgestelde begrooting zijn voorzien. Voorstellen tot uitvoering van andere werken zullen, volgens de circulaire, slechts aangenomen worden, wanneer gegronde redenen worden aangevoerd, dat het onmogelijk is geweest daarop tijdig te rekenen.

Tot wegneming van het oponthoud enz., dat in de praktijk meermalen voortvloeide uit de bepaling van art. 16, § 40 der algemeene aannemings-voorwaarden, dat ter beslechting van geschillen ter zake van eenig werk tusschen de directie en den aannemer, steeds vóór den aanvang der uitvoering eene commissie van arbitrage moest worden benoemd, werd door de Regering er in bewilligd (*Javasche Courant* van 24 September 1872), dat van dat voorschrift worde afgeweken wanneer gegadigden zulks verlangden, zullende in die gevallen het geschil, alvorens voor den regter te worden gebragt, ter minnelijke vereffening zoo mogelijk, worden onderworpen aan den betrokken eerstaanwezenden ingenieur en het hoofd van het betrokken gewest.

Ook de bepaling (*Indisch Staatsblad* 1867, n°. 85, art. 31) dat op Java en Madura de opneming van een voltooid werk geschieden moet door een ingenieur uit eene nabij gelegen afdeeling of residentie, brengt, volgens den directeur, veel vertraging te weeg, omdat hierdoor vaak de eenige aanwezige technische ambtenaar een tijd lang aan zijn eigenlijk werk onttrokken wordt. Bij de voorbereid wordende nieuwe organisatie van het personeel voor 's lands burgerlijke openbare werken zal getracht worden in het doen der bewuste opnemingen op andere wijze te voorzien.

Omtrent de evenvermelde nieuwe organisatie zijn in den aanvang van 1873 nog eenige opmerkingen aan de Indische Regering medegedeeld, ook om te doen uitkomen dat voorloopig ter zijde moest worden gelaten hetgeen aan personeel voor eene rivierdienst mogt worden noodig geacht. Te gelijker tijd is echter in afwachting der definitive Indische voorstellen tot matige uitbreiding van het technische personeel der burgerlijke openbare werken, hier te lande eene wijziging gebragt in de organisatie van het opzigterspersoneel, waarover lager meer in bijzonderheden wordt gehandeld. (1)

In de betrekkelijke aanschrijving is tevens behandeld het denkbeeld der toepassing van meerdere decentralisatie in het bouwbeheer. Met de Indische Regering is ingestemd, dat eene decentralisatie als de vroeger aanbevolene, tot overdragt van sommige klassen van werken op de locale besturen (zie het vorig verslag, blz. 106) in algemeenen zin minder wenschelijk is te achten, omdat dan het begrooten en uitvoeren van zoodanige werken aan niet deskundige (administrative) ambtenaren zou moeten worden overgelaten, hetgeen, ook met het oog op de thans geldende bepalingen op het stuk van heerendiensten, vooral uit een geldelijk oogpunt zou blijken niet aan de verwachting te beantwoorden. Daarentegen is de vraag gesteld, of niet met vrucht ware toe te passen eene decentralisatie in den zin van meerdere zelfstandigheid der eerstaanwezende ingenieurs, en als een voorbeeld dat door meerdere stappen in die rigting verdiende gevolgd te worden, gewezen op den in den laatsten tijd in Indie aangenomen regel, om projecten van eenvoudige werken beneden de f 5000 niet meer bij de directie te Batavia te onderzoeken.

Aan het meermalen geopperd bezwaar dat de ingenieurs zich te veel met bureau- en schrijfwerk moeten bezig houden, is intusschen bereids te gemoet gekomen door de bij de Indische begrooting van 1873 toegestane verhooging van fondsen voor bureau-personeel ten behoeve van de eerstaanwezende ambtenaren der burgerlijke openbare werken zoo op als buiten Java (zie *Indisch Staatsblad* 1873, n°. 59).

In verband met het voorafgegane is te dezer plaatse nog te melden, dat in Februarij 1873 door de Indische Regering werd afgezien van het denkbeeld (zie het vorig verslag, blz 108) om ook de regentswoningen, even als met de woningen voor districtshoofden plaats heeft, ter besparing van kosten, voortaan door de zorg van het gewestelijk bestuur, buiten bemoeijenis van het departement der burgerlijke openbare werken, te doen bouwen en herstellen en daarbij van inlandsche materialen gebruik te maken. Ook naar het gevoelen van het meerendeel der geraadpleegde residenten, bestonden tegen zoodanige wijziging bezwaren èn van politieken èn van technischen aard. Opmerking verdient de uit de adviesen der residenten gebleken bijzonderheid, dat in het laatste tiental jaren, in tegenstelling met vroeger, vele regenten de inrigting hunner huizen op Europesche wijze verlangen.

Naar aanleiding van de gebleken behoefte aan herstel van verschillende regentswoningen, is de directeur der burgerlijke openbare werken bij deze gelegenheid tevens aangeschreven geworden om spoedig voorstellen tot voorziening in te dienen.

Sedert is nog in overweging genomen om het straks bedoelde denkbeeld toe te passen bij den bouw van koffijinkooppakhuizen, doch vermits deze gebouwen eene meer ingewikkelde constructie vereischen dan de woningen der districtshoofden, die enkel uit bamboe en atap zijn zamengesteld, en daarbij rekening moet worden gehouden met verschillende invloeden, oordeelde de Regering (April 1873), dat ook bij de oprigting van koffij-inkooppakhuizen de hulp van technici onmisbaar moest worden geacht. Het voorstel om de oprigting te doen geschieden enkel onder toezigt van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur werd mitsdien afgewezen.

Technisch personeel. Met het oog op de uitvoering van twee spoedvereischende werken, waarvoor van het beschikbaar technisch personeel niemand kon worden aangewezen, werd in 1872 boven de formatie gebruik gemaakt van de diensten van twee ingenieurs op non-activiteit.

Ten behoeve van de marinewerken te Batavia en te Soerabaja bleven gedurende 1872 aan het departement der marine toegevoegd één adspirant-ingenieur en twee opzigters, terwijl ook de bij het departement van binnenlandsch bestuur gedetacheerde ingenieur 2de klasse (zie het vorig verslag blz. 107) ter beschikking bleef van dat departement.

Voorts waren op verscheidene andere plaatsen, waar daartoe van wege het departement der marine geen ambtenaren konden worden aangewezen, de waterstaatsambtenaren en beambten belast met de uitvoering van werken, ten behoeve van de bebakening en de kustverlichting.

In de opengevallen plaatsen onder het ingenieurs-personeel werd, in afwachting dat beslist zou zijn omtrent de hangende voorstellen (1) betreffende de eischen voor het vak van ingenieur, enz. in Indie (zie het vorig verslag, blz. 106), gedurende 1872 voorzien door weder plaatsing van ingenieurs op non-activiteit en door aanstelling als adspirant-ingenieur van de 5 blijkens 't vorig verslag van hier uitgezonden civile ingenieurs, allen in het bezit van het diploma volgens de wet van 2 Mei 1863 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 50).

Van het zestal, waarvan voor 1873 de uitzending is gevraagd, zijn 4 ter beschikking van den Gouverneur-

(1) Bedoelde voorstellen zijn sedert ontvangen. Dien ten gevolge zal op eene nieuwe aan de behoefte geëvenredigde formatie zoowel van het ingenieurs — en architecten — als van het opzigters-personeel nog, voor zooveel noodig, worden gerekend bij het ontwerp der Indische begrooting voor 1874.

(1) In verband met de voorgenomen nieuwe regeling omtrent de zamenstelling van het technische personeel der burgerlijke openbare werken (zie de voorgaande noot) zijn ook de hierbedoelde voorstellen thans in nadere overweging.

Generaal gesteld en vóór weinige maanden in Indie aangekomen. Onder deze laatsten is begrepen de candidaat van wien in 't vorig verslag gezegd werd, dat hij, bij nadere aanvraag (voor 1872), ter dispositie van den Landvoogd zou worden gesteld.

Als opzigter werden gedurende 1872 in 't geheel 7 personen in dienst gesteld; 3 ingevolge aanvraag voor 1872, uit Nederland gezonden en 4 die in Indie waren geëxamineerd.

In den aanvang van 1873 (Koninklijk besluit van 14 Januarij jl. n°. 30) is, gelijk hooger is aangestipt, eene wijziging gebragt in de organisatie van het opzigterspersoneel, en wel door eene vermeerdering van hun aantal met 15 der 3de klasse, en eene algemeene verhooging der tractementen:

voor de opzigters 1ste klasse van f 175 tot f 250 's maands;

» die der 2de » » 135 » 200 »

en » » » 3de » » 90 » 150 »

Hiertoe is, in afwachting eener reorganisatie ook van het hoogere technisch personeel, overgegaan, zoowel om te kunnen blijven binnen de perken der begrooting voor 1873, als omdat eene versterking van het kader der opzigters voor het oogenblik tevens het meest afdoend voorkwam. Als belast met het dagelijksch toezigt op de werken, kunnen deze beambten geacht worden den meest directen invloed op de uitvoering uit te oefenen. Tot eene verhooging der tractementen, waarop bij de begrooting niet was gerekend, werd dààrom reeds nu overgegaan, ten einde de uitzending van bekwaam, praktisch bedreven personeel mogelijk te maken, hoedanige opzigters op de tot dus ver bestaande geldelijke voorwaarden niet waren te verkrijgen. Intusschen zullen de tractementen van de reeds in dienst zijnde opzigters niet eer verhoogd worden, vóór dat de nieuw benoemden zijn uitgezonden en dus aan hen de hoogere inkomsten worden toegelegd. Het benoodigde 15tal was thans voldoende te verkrijgen, en volgens de uitspraak der deskundige commissie van examen, munten de thans geexamineerden in praktische ervarenheid over 't algemeen uit boven het vroeger uitgezonden opzigterspersoneel. Bedoelde personen, wier vertrek is bespoedigd, zijn in Junij 1873 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld; 4 hunner hadden bij 't examen de 1ste nota van bekwaamheid behaald, 8 de 2de en 3 de 3de. Van de 81 personen in 't bezit eener aanstelling van opzigter (die met verlof en op wachtgeld daaronder begrepen), waren er onder ult°. 1872, behalve één die aan het ingenieurs-examen (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 139) had voldaan, slechts 10 en 19, die respectivelijk de 1ste en 2de nota van bekwaamheid bezaten.

Ten einde in sommige gevallen als ambachtsbazen meer ervaren of grondiger met eenig ambacht bekende personen dan de gewone werkbazen te kunnen bezigen, bijv. bij werken welker uitvoering om bijzondere redenen schier geheel aan zoodanige tijdelijke opzigters moet worden overgelaten, werd in Julij 1872 door den Gouverneur-Generaal magtiging verleend om, in dringende gevallen, dus bij enkele uitzonderingen, het daggeld voor zoodanige personen, in stede van op f 3 of f 4 zoo als gewoonlijk wordt te goed gedaan, te bepalen op f 5 of f 6.

Landmeters. Daar de beoordeeling van aangelegenheden betreffende het kadaster (zie bladz. 107 hiervoren) behoort tot den werkkring van den directeur van binnenlandsch bestuur, heeft het departement der burgerlijke openbare werken met het landmeters-personeel slechts bemoeijenis, voor zooveel betreft het onderzoek naar de bevoegdheid tot uitoefening van het beroep van »geëxamineerd en beëedigd landmeter," overeenkomstig het programma van examen in *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 46.

In 1872 werd dat examen, ofschoon daartoe geregeld twee malen 's jaars op elke der drie hoofdplaatsen van Java gelegenheid wordt gegeven, weder, even als in 1871, slechts door één persoon met goed gevolg afgelegd, zoodat onder ult°. 1872 het aantal bezitters van het diploma overeenkomstig de eischen van 1866, in 't geheel niet meer dan 9 beliep.

Het ingenieurs-personeel bij den waterstaat en de burgerlijke openbare werken, mitsgaders de andere in aangehaald *Staatsblad* genoemde technische ambtenaren, worden beschouwd als te zijn in 't bezit van het landmetersdiploma, ook zonder aflegging van het voorgeschreven examen. Van de opzigters der burgerlijke openbare werken hebben slechts 6 een landmeters-examen afgelegd.

De uitoefening van het landmeters-beroep, zonder diploma, is aan een ieder vrijgelaten, doch de meetbrieven enz., door de zoodanigen afgegeven, missen regtsgeldige waarde.

Het groot gebrek aan geëxamineerde landmeters verhindert nog altijd de opvolging van den regel (*Indisch Staatsblad* 1866, n°. 135), dat de functien van gouvernements-landmeter niet dan bij uitzondering aan waterstaats-ambtenaren mogen worden opgedragen. Integendeel zijn die ambtenaren, ten nadeele van hun hoofdambt, nog bijna overal met de waarneming der landmeters-functien belast.

Maatregelen ter voorziening in de behoefte aan landmeters-personeel, o. a. ook voor eene behoorlijke uitvoering der agrarische verordeningen, zijn in overweging. Tevens wordt door de betrokken autoriteiten onderzocht, of niet het programma van examen in zijne theoretische eischen eenige verligting zal kunnen ondergaan.

Uitgevoerde werken. Onder de belangrijke in het jaar 1872 tot voltooijing gebragte werken, kunnen worden genoemd die welke in bijlage Q vermeld zijn.

Voor nadere bijzonderheden omtrent sommige werken, wordt verwezen naar afdeeling II van dit hoofdstuk.

Ter beoordeeling van hetgeen gedurende 1872 aan burgerlijke openbare werken werd ten koste gelegd, moge men zich, bij gemis voor alsnog van opgaven nopens de verwerkte sommen, bepalen tot eene aanwijzing van hetgeen voor de in genoemd jaar uit te voeren werken was toegestaan (onderafdeelingen 76 — 79 der begrooting) en, zoowel door den Gouverneur-Generaal als door de hoofden van gewestelijk bestuur beschikbaar werd gesteld, en zulks door de laatsten krachtens de bevoegdheid hun verleend bij de 5de alinea van art. 16 van *Indisch Staatsblad* 1866, n°, 149, gewijzigd bij *Indisch Staatsblad* 1870, n°. 18.

Hoe groot het cijfer was waarover op grond van genoemde alinea door de gewestelijke autoriteiten gedurende 1872 werd beschikt, is niet afzonderlijk opgegeven. In 't algemeen schijnen echter de hoofden van gewestelijk bestuur van de hun daarbij verleende bevoegdheid tot beschikbaarstelling onder nadere goedkeuring, een al te ruim gebruik te maken. In 1871 bijv. bereikten die beschikbaarstellingen een totaal van niet minder dan circa 1 millioen. Daar op die wijze de begrooting illusoir dreigde te worden, zijn de hoofden van gewestelijk bestuur bij eene circulaire van 8 April 1873 door den directeur der burgerlijke openbare werken er aan herinnerd, dat de meer bedoelde alinea niet anders behoort toepassing te vinden dan in gevallen die geen uitstel gedoogen, zonder benadeeling van 's lands belang. Eene omzigtige toepassing, zoo werd opgemerkt, was te meer noodig doordien de voor openbare werken op de begrooting voor 1873 uitgetrokken fondsen, naar het zich liet aanzien, reeds niet voldoende zouden worden bevonden om de in 1872 en vroeger toegestane werken met kracht voort te zetten of te voltooijen. Uit dien hoofde werd tevens aanbevolen geen voorstellen te doen tot uitvoering van werken dan in de meest dringende gevallen. Buiten eene som van f 1 200 000 voor eenige bepaaldelijk aangewezen groote werken (waterkeeringswerken te Batavia en te Samarang, krankzinnigengesticht te Buitenzorg, stuwdam met sluizen in de Sampean-rivier te Sitoebondo in Bezoeki en havenwerken te Batavia), was bij de begrooting voor 1873 toegestaan voor onderhoud en herstelling van gebouwen en waterstaatswerken f 1 813 100 en voor vernieuwingen en nieuwe werken f 3 114 100, te zamen, ongerekend de evenbedoelde f 1 200 000, f 4 927 200 tegen f 4 934 400 in 1872.

De hooger bedoelde aantooning der in 1872 gedane beschikbaarstellingen, tevens aanwijzende het bedrag der betrekkelijke begrootingsposten, welke gezamenlijk uitmaken laatstgenoemde som van f 4 934 400, volgt hieronder.

HOOFDSOORTEN DER WERKEN.	Voor onderhoud en herstelling. Geraamd.	Voor onderhoud en herstelling. Beschikbaar gesteld.	Voor vernieuwingen en nieuwe werken. Geraamd.	Voor vernieuwingen en nieuwe werken. Beschikbaar gesteld.
Gebouwen onder burgerlijk beheer.				
Woningen voor burgerlijk personeel	f 278 200,00	f 359 242,00	f 297 400,00	f 145 011,00
Bureaux en andere gebouwen voor de algemeene dienst, waaronder de algemeene pakhuizen. .	101 200,00	154,564,00	129 500,00	212 021,00
Gevangenissen.	70 200,00	97 273,00	265,000,00	266 434,00
Kazernes voor gewapende corpsen onder burgerlijk beheer.	12 500,00	33 198,00	20 000,00	34 191,00
Gebouwen voor koffij	48 700,00	66 557,00	92 000,00	142 420,00
» » andere cultures	700,00	130,00	3 200,00	»
» » de posterijen	24 515,00	41 884,00	34 500,00	34 165,00
» » het zout	73 385,00	95 161,00	60 500,00	86 835,00
» » het mijnwezen	1 400,00	1 223,00	»	»
Scholen voor Europeanen.	20 800,00	33 170,00	15 000,00	55 222,00
» » inlanders	4 050,00	3 878,00	24 000,00	38 248,00
Burgerlijke hospitalen	5 750,00	10 762,00	40 000,00	75 714,00
Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen . .	12 600,00	11 272,00	5 000,00	37 350,00
Bazaarloodsen	8 350,00	13 149,00	6 500,00	10 032,00
	f 662 350,00	f 921 463,00	f 992 600,00	f 1 137 643,00
Waterstaat, bruggen, wegen enz.				
Bevloeijingswerken	f 31 200,00	f 69 394,00	f 550,000,00	f 52 800,00
Bruggen, wegen en waterstaatswerken. . . .	848 250,00	1 079,040,00	1 850 000,00	2 294 720,00
Andere werken	*Memorie.*		*Memorie.*	
	f 879 450,00	f 1 148 434,00	f 2 400 000,00	f 2 347 520,00
Te zamen . .	f 1 541 800,00	f 2 069 897,00	f 3 392 600,00	f 3 485 163,00

RECAPITULATIE.

Voor onderhoud, herstelling en verbetering,	geraamd	f 1 541 800,00;	beschikbaar	gesteld	f 2 069 897,00
Voor vernieuwing en nieuwe werken. . . .	idem	3 392 600,00;	idem	idem	3 485 163,00
Te zamen. . . .	idem	f 4 934 400,00;	idem	idem	f 5 555 060,00

Voor onderhoud en benoodigdheden van den stoombaggermolen en de modderschouwen, waarvoor bij de begrooting van 1872 uitgetrokken is f 17 500, werd uitgegeven f 12 907, waaronder echter niet begrepen het geldswaardig bedrag der uit 's lands voorraad verstrekte materialen ad f 1732.

Voor huishuur-indemniteit en locaalhuur, bij de begrooting op f 540 000 geraamd, werd in 't geheel f 558 362 beschikbaar gesteld.

Wijze van uitvoering der werken. De werken werden, voor zoover de uitvoering daarvan niet in heerendienst was bevolen, in vrijen arbeid uitgevoerd, met opvolging zoo veel mogelijk van art. 38 der comptabiliteitswet.

Voor zoover betreft de residentien Batavia, Soerabaja, Bezoeki, Probolinggo (de afdeeling Loemadjang uitgezonderd), Padang en Palembang, waren de uitkomsten der in 1872 gehouden aanbestedingen over het algemeen meer bevredigend dan vroeger.. In de overige gewesten was het gelukken der aanbestedingen, door gebrek aan aannemers en kapitaal, eene zeldzaamheid.

Ondanks alle daartoe aangewende pogingen, ligt de verwezenlijking van den wensch, om eene klasse van aannemers te scheppen, nog in het verschiet. Het voorschrift omtrent de verpligte borgstelling wordt als een der beletselen tegen het slagen der aanbestedingen beschouwd. Voorts was de grootste moeijelijkheid in het verkrijgen van geschikt werkvolk en goede bouwmaterialen mede een hinderpaal, die velen, anders daartoe genegen en in het bezit van het kapitaal, terughield om bij de aanbestedingen mede te dingen.

Art. 5 van het reglement op het houden van aanbestedingen (*Indisch Staatsblad* 1870, nº. 39), is gebleken aanvulling te behoeven, zoodat daaraan twee alinea's zijn toegevoegd, luidende: » De Gouverneur-Generaal is bevoegd een bepaald persoon van de mededinging bij de aanbestedingen ten behoeve van den lande, zoomede van het borgstellen voor aannemers uit te sluiten. Het besluit van

uitsluiting wordt den betrokken persoon bij geregtelijke acte beteekend." (Zie *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 149).

Bij het mislukken der aanbestedingen voor de uitvoering der werken zelven, werd onmiddellijk daarna de levering der daarvoor benoodigde materialen aanbesteed. Deze aanbestedingen hebben in den regel meer kans van slagen. Wanneer echter de gehouden aanbestedingen èn voor de uitvoering der werken, èn voor de levering der materialen beiden vruchteloos afliepen, werd, alvorens de werken in daghuur te doen uitvoeren en de niet in 's lands voorraad aanwezige materialen bij particulieren in te koopen, beproefd in een en ander bij onderhandsche aanneming te doen voorzien, hetgeen nu en dan gelukte. Ook onderdeelen van werken werden onderhands met goeden uitslag aanbesteed.

Over het onlangs verschenen Indisch besluit van 20 April 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 73), houdende aanwijzing eens vooral van de gevallen waarin van den regel van aanbesteding kan worden afgeweken, zie men het hooger aangeteekende, blz. 1 en 86.

Toestand der werken, gebezigde materialen, beschadigingen. De algemeene toestand van 's lands openbare werken kon op ultimo 1872 bevredigend genoemd worden en is steeds vooruitgaande. Worden op het einde van 1871 in de binnenlanden nog eene menigte werken van inlandsch maaksel, als bruggen en duikers aangetroffen, deze verminderden gaandeweg en maakten plaats voor goed geconstrueerde en onder technisch toezigt uitgevoerde werken.

Gebrek aan personeel was echter oorzaak, dat veel wat verbetering of voorziening eischte, moest worden nagelaten, terwijl enkele kleine werken, wat de uitvoering betrof, aan de leiding der niet-deskundige ambtenaren van het gewestelijk bestuur moesten worden overgelaten.

Over de wijze van aanschaffing van bouwmaterialen is reeds hierboven gehandeld.

Wat het *djatihout* betreft, dit kon vaak niet dan tegen hooge prijzen verkregen worden, en dan nog met veel moeite, vooral wanneer het gold houtwerken van zware afmetingen, waarvan het transport zeer moeijelijk is en de vervoerkosten daarom zeer hoog loopen. Het djatihout door houtcontractanten geleverd op den voet van art. 9, § *b*, van *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 96, kan in den regel tegen billijke prijzen worden verkregen, daar slechts kap- en sleeploon behoort vergoed te worden. In Maart 1873 is magtiging verleend om het op dien voet voor de residentie Tagal bestaande contract te vernieuwen en daarbij ook den aankap te bedingen van het voor de bouwwerken in de residentie Banjoemas benoodigde djatihout.

Waar zoodanige aankappingen niet genoegzaam in de behoefte voorzagen, werd overigens, gelijk reeds in het vorig verslag werd vermeld, het hout gekapt in 's lands djatibosschen niet onder geregeld beheer. Ten einde echter spoliatie der bosschen te voorkomen, werd deze aankap beperkt tot gevallen van dringenden aard, wanneer namelijk bij gebleken behoefte aan djatihout, deze houtsoort niet of slechts tegen zeer hooge prijzen en transportkosten kan worden verkregen.

De verpligte levering van djatihout door den vorst van Djokjokarta aan het Gouvernement bedroeg in 1872 ruim 108 kubieke meters.

Ter voorziening in het algemeen gebrek aan djatihout, waaraan door de hoofden van gewestelijk bestuur de niet voltooijing van vele werken werd toegeschreven, werden in verscheidene residentien van Java 's lands djatibosschen in exploitatie aan particulieren afgestaan, ook zonder verpligte levering aan den lande op den voet van art. 9, § *a*, van *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 96, en zal met de uitbreiding dezer bosch-exploitatie geleidelijk worden voortgegaan. (Vergelijk het ter zake aangeteekende in hoofdstuk **O**, afd. I, § 1, sub *b*, „Boschwezen").

Intusschen werd, bij gebrek aan djatihout, *wildhout* van goede soorten, in menigte voorhanden in de bosschen der afdeeling Lebak (Bantam), op de eilanden in straat Sunda, in de Preanger regentschappen, Krawang, Banjoemas, Banjoewangi, Sumatra's Westkust, de Westkust van Borneo enz., gebezigd voor werken, waarvoor het gebruik van djatihout niet volstrekt gevorderd werd. In het bijzonder was dit, wegens totaal gemis aan djatihout, het geval in de adsistent-residentie Benkoelen.

De aanschaffing van andere bouwmaterialen, als *kalk*, *steenen*, *pannen* enz., leverde, behalve in de binnenlanden van Sumatra's Westkust, (zie 't vorig verslag blz. 108-109) geene moeijelijkheid op.

Op enkele plaatsen, waar niet gemakkelijk *brandhout* te bekomen was, en de verkrijging van de bovenvermelde materialen dien ten gevolge met eenige moeite gepaard ging, kwam hieraan te gemoet de bepaling van art. 43 van *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 96, waarbij aan de ingezetenen der inlandsche gemeenten, binnen wier gebied 's lands wildhoutbosschen gelegen zijn, vergund is, om het daarin aanwezig oud en omgevallen hout, dat niet tot vertimmering geschikt is, zoomede den ongebruikten afval der boomen te verzamelen. Het aldus verzameld hout werd, voor zoover het niet voor eigen gebruik benoodigd was, door de bevolking aan den waterstaat verkocht, die het tot brandhout bezigde.

De *kalk* van Japara en Grissee, waar van het kalkbranden veel werk wordt gemaakt, vond ook elders aftrek. Te Karangassem (Tagal) en te Djokjokarta was de steenkalk mede van goede kwaliteit. Terwijl te Toeloeng-Agoeng en Blitar in de residentie Kediri kalksteen wordt aangetroffen, vindt men ook in het Klèrgebergte (residentie Bagelen) fraaije kalkspath. In de residentie Madioen worden op verschillende plaatsen kalksteenlagen gevonden; de kalk uit het district Parang aldaar was van zeer goede kwaliteit; evenzoo de koraalkalk van Indramaijoe (Cheribon). De steenkalk welke in het Buitenzorgsche gebrand wordt, is mede van uitstekende kwaliteit en werd in de residentie Batavia veel gebruikt.

In de behoefte aan *dakpannen* in de westelijke residentien van Java werd voorzien door aanvoer van Palembangsche pannen, die om hare goede hoedanigheid bijzonder gewild zijn. Ook in de afdeelingen Koedoes (Japara) en Bangil (Pasoeroean) werden zeer goede pannen gebakken. Dakpannen van Europeschen oorsprong, met de uit Nederland komende schepen als ballast aangevoerd, werden op Padang veel gebruikt.

Metselsteenen, op dezelfde wijze aangebragt, vinden mede veel aftrek; overigens werden ze door den waterstaat zelven gebakken. In het steenbakken door inlanders was eenige vooruitgang te bespeuren. Te Soerabaja werd koraal- en kalksteen van Madura aangevoerd. Riouw werd van uit Singapore van de noodige materialen voorzien.

Inheemsche materialen waren in voldoende hoeveelheid voorhanden; die van Europeschen oorsprong werden, voor zoover 's lands voorraad niet toereikende was, bij particulieren ingekocht.

Reeds in het vorig verslag (bladz. 109) is melding gemaakt van de overstroomingen, welke in het begin van 1872 over een groot gedeelte van Java plaats hadden en van de schade, daardoor aan wegen en bruggen veroorzaakt. Voor zoover de weggeslagen bruggen op het einde van 1872 niet reeds door nieuwe van meer solide constructie vervangen waren, werd tijdelijk door noodbruggen in de gemeenschap voorzien.

Beschadigingen van eenige beteekenis werden aan de adsistent-residentswoning te Koeningan (Cheribon) toegebragt door aardbeving, terwijl de regentswoning te Kediri door het inslaan van den bliksem eenige schade bekwam. De dam van Sitoebondo (Bezoeki), die van de telken jare terugkeerende bandjirs veel to lijden heeft, vorderde ook in 1872 aanmerkelijke uitgaven voor herstelling. Voorts werd de uitkijk aan het zeestrand te Bezoeki door storm en hooge zeeën weggeslagen, waarbij de laad- en losplaats veel geleden heeft. Ten gevolge van een buitengewoon hevigen bandjir hadden in den weg van Padang naar Padang-Pandjang in de kloof der Batang Singalang op verscheidene punten instortingen plaats; de weg werd spoedig hersteld, even als de schade aan de bruggen in Tapanoli en in Aijer-Bangis door bandjirs veroorzaakt. Te Sinkel moest, door het wegslaan der beschoeijing, het tolkantoor met entrepôt afgebroken worden.

Werkvolk, werkloonen. Over het algemeen was het benoodigde werkvolk tegen redelijke betaling, hetzij plaatselijk dan wel door ontbieding van elders, in voldoende mate te bekomen. Alleen gedurende den padi-aanplant en snijtijd kostte het soms moeite, arbeiders in voldoend

aantal voor den waterstaat te verkrijgen, niettegenstaande de werkloonen alsdan tijdelijk verhoogd werden.

In het Bantamsche en te Koeningan (residentie Cheribon) bleef het werkvolk zeer schaars; in de residentie Banjoemas was mede groot gebrek aan arbeiders, hetgeen ook het geval was in het schaars bevolkte district Gendingan der afdeeling Ngawi (Madioen), terwijl in de afdeeling Loemadjang (Probolinggo) en in Blitar (Kediri) het volk liever bij de tabaksfabrikanten ging werken, waar het hooger loon ontving. In Djokjokarta en Soerakarta, waar blijkens het vorig verslag (bladz. 109) veel bezwaar ondervonden werd in het verkrijgen van vrije arbeiders, is die toestand sedert verbeterd, zóó zelfs dat in de eerstgenoemde residentie het volk eigener beweging en in grooten getale op het werk kwam.

Omtrent den arbeid der *heerendienstpligtigen* — hetzij met of zonder loon naar mate het opkomen voor hen meer of minder bezwarend was — te werk gesteld aan die werken, waarvoor heerendienstpligtigheid nog is toegelaten (zie blz. 95 hiervoren), werden vele klagten vernomen. De bepaling dat de tijd benoodigd voor het gaan naar het werk en terug in mindering strekt op den werktijd, was oorzaak dat velen slechts enkele uren van den dag op het werk doorbragten. Voorts liet, behalve dat traagheid en onverschilligheid hun eigen waren, hunne opkomst zeer te wenschen over, vooral omstreeks den tijd dat vele handen werden gevorderd voor het bebouwen der padivelden en het bewerken der suikerriettuinen.

Wat de *handwerkslieden* betreft, deze waren op de hoofdplaatsen, tegen billijk loon, gemakkelijk te verkrijgen; naar de binnenlanden of naar andere gewesten gezonden, vorderden zij eene hoogere betaling; over het algemeen had stijging van loon niet plaats. In de Preanger regentschappen, waar tot dus ver bekwame handwerkslieden ontbraken, verwacht men van de toelating van Chinezen aldaar in dit opzigt gunstige verandering. De toestand in de residentien Pekalongan en Bagelen, waar volgens het medegedeelde in 't vorig verslag de ambachtstand nog beneden het middelmatige was, is sedert niet verbeterd. Ook in de Vorstenlanden was op het gebied der nijverheid weinig vooruitgang te bespeuren.

In de Lampongsche districten en op Banka was het niet beter gesteld; in de eerstgemelde residentie werden meestal Palembangers en Javanen als ambachtslieden bij den waterstaat gebezigd, terwijl de werklieden op Banka grootendeels Chinezen waren. Ook Benkoelen was in dit opzigt zeer ten achteren. In het binnenland van Sumatra beoefenden de Maleijers uitsluitend den landbouw, zoodat timmerlieden en metselaars van elders moesten worden ontboden. Terwijl dit mede het geval was te Riouw, waar het benoodigde werkvolk en de ambachtslieden van Singapore werden aangevoerd, was daaraan in de Westerafdeeling van Borneo, waar onder de Chinezen goede timmerlieden werden aangetroffen, geen gebrek.

Het te werk stellen van *dwangarbeiders* aan openbare werken werd meer algemeen in toepassing gebragt. Daarbij werd uitgegaan van het beginsel, dat bij het gebruik maken van hunne diensten in de eerste plaats moet worden gedacht aan die streken of plaatsen, waar moeijelijk of in het geheel geen vrije arbeiders te bekomen zijn, of het werken met deze te kostbaar zou wezen. Eene door den directeur der burgerlijke openbare werken uitgevaardigde circulaire van Mei 1872 heeft de strekking om het zamenwerken van dwangarbeiders met vrije lieden te doen vermijden.

II. Bijzonderheden omtrent sommige werken.

Wegen. Liet de toestand der wegen in 1872 op sommige plaatsen in meerdere of mindere mate te wenschen over, in het algemeen mogt die toestand, volgens de verklaring van den directeur der burgerlijke openbare werken, bevredigend heeten, vooral wat betreft de zoogenaamde wegen der 1ste klasse, waaraan door den waterstaat de meeste zorg werd besteed. De binnenwegen daarentegen, die onder het toezigt staan der locale besturen, verkeerden meest alle in minder gunstigen toestand. Eene uitzondering hierop maakte de residentie Bantam, waar zelfs de dessawegen voor karren en ligte rijtuigen gemakkelijk te berijden waren. Tot verbetering van den toestand der binnenwegen schijnt voor 's hands weinig te kunnen worden gedaan; wordende alleen die wegen welke de voornaamste plaatsen onderling en met de hoofdplaatsen der residentien verbinden, van bestuurswege in goeden staat gehouden.

Eenige algemeene voorschriften betreffende het onderhoud der wegen, waarvan tevens de strekking is, om verspilling van arbeid door heerendienstpligtigen te voorkomen, zijn door genoemden directeur aan de hoofden van gewestelijk bestuur ter opvolging aanbevolen bij eene circulaire van April 1872.

In de residentie Batavia geschiedt het onderhoud der groote wegen sedert de laatste jaren geheel voor rekening van den lande in vrijen arbeid en zonder gedwongen leveringen en diensten. Voor bedoeld onderhoud was laatstelijk vast werkvolk in dienst onder toezigt van het plaatselijk bestuur, dat mede de noodige gereedschappen verstrekte. Met 1 Januarij 1872 is echter het regtstreeksch beheer op den waterstaat overgegaan, en sedert is in den toestand dier wegen merkbare verbetering te bespeuren. Zoo is de weg van Batavia naar Krawang, vroeger bij den minsten regen zoo goed als onbegaanbaar en blootgesteld aan overstroomingen, aanmerkelijk verbeterd, en zijn, om dien weg in volkomen goeden staat te brengen, fondsen toegestaan tot het aanzienlijk bedrag van ruim f 300 000.

Van den grooten weg van Batavia naar Bantam komt het gedeelte dat in laatstgenoomde residentie loopt tot den post Oendir Andir, mede geheel voor rekening van den lande. In 1871 was de verharding en verbetering van het betrokken gedeelte aanbesteed voor ruim f 105 000. In 1872 is dit werk gereed gekomen, waardoor die weg, vroeger een der slechtste, thans tot de beste gedeelten van den grooten postweg kan gerekend worden.

De reeds van jaren her dagteekenende plannen om, ter erlanging meer binnen 's lands of digter bij de Zuidkust, van een anderen grooten weg over Java dan de thans bestaande langs de Noordkust, de verschillende in bedoelde rigting aanwezige weggedeelten, voor zoover zij in het tracé pasten, tot een zoogenaamden militairen weg te verbeteren en, waar noodig, door aanleg van nieuwe trajecten tot één geheel te brengen, hebben tot dus ver nog slechts voornamelijk uitvoering gekregen in de residentie Batavia en voor een klein gedeelte in de Preanger regentschappen (verg. onder andere het verslag van 1868 bladz. 44.) In eerstgenoemde residentie kan bedoelde weg als bijkans voltooid worden aangemerkt; slechts waren aldaar in de afdeeling Buitenzorg nog een paar kostbare kunstwerken onder handen, namelijk de dam en duiker in het ravijn te Tjikretek en de steenen boogbrug over de Tjisedani, (1) te Tjiselappa, welker oplevering (verg. de volgende rubriek) spoedig zal kunnen plaats hebben; de weg, met het spoelen waarvan men in 1872 nog bezig was, zal alsdan uitmuntend zijn om met rijtuigen te worden bereden.

Hoever in de Preanger regentschappen, waar men laatstelijk in de rigting naar Bandong werkzaam was, de voortzetting van den bedoelden weg gevorderd is, wordt niet gemeld. De rigting, voor zoover zij voor deze residentie reeds in 't algemeen was vastgesteld, loopt als volgt: van Tjitjoeroek (grensscheiding met Buitenzorg) over Soekaboemie naar Tjiandjoer, van daar langs den grooten postweg tot Bandong, dóór naar de Simpang Tjinoenoek, van daar langs den grooten binnenweg over Tjitjalengka naar Nagrek tot Bloeboer Limbangan, verder langs den linker oever van de Tjimanok en regter oever van de Tjipedes naar Melambong; en van daar over Tjiharashas, Tjidongan en Tjiawi naar Indihiang, om van deze laatste plaats over Manondjaija enz. voortgezet te worden naar Tjilatjap (Banjoemas). In 1872 zijn projecten en begrootingen ingediend om al dadelijk den militairen weg aan te leggen van Bloeboer-Limbangan naar Melambong, omdat tusschen beide plaatsen, thans slechts door een voetpad verbonden, een geheel nieuwe weg moet worden aangelegd, terwijl op de overige trajecten tot Manondjaija en Bandjar toe, des noods — indien dit moest — de bestaande wegen voor militaire doeleinden zouden zijn te gebruiken. De aanleg zou, buiten de kunst-

(1) Ten onregte in 't vorig verslag (bladz. 110 en 111) Tjiedani (of Tjidani) genoemd.

werken, kosten f 91 475; de onteigening van gronden f 2800. Voor 's hands is echter van het maken daarvan afgezien (October 1872). Met het oog op den bestaanden weg van Bandong naar Manondjaija over Garoet, die 86 palen lang is (slechts 10 palen meer dan het traject over Nagrek en Melambang) en welke weg toch in bruikbaren staat moet worden gehouden ten behoeve der hoofdplaatsen langs welke hij loopt, achtte de Indische Regering dien korteren afstand niet van genoegzaam belang om den aanleg van den voorgestelden weg te doen plaats hebben, onafhankelijk van hetgeen omtrent de verbinding Manondjaija-Tjilatjap zou worden beslist. Bovendien meende zij zonder bezwaar te kunnen afwachten wat welligt voor eene spoorwegverbinding zou worden gedaan.

De in 1871 aangevangen doch door toevallige omstandigheden gestaakte opnemingen in de rigting naar Tjilatjap, en wel van af het eindpunt Bandjar in de Preanger regentschappen door de Daijaloehoersche districten in Banjoemas, in verbinding tevens met den te maken militairen weg naar Bagelen, werden in 1872 hervat en met gewenschten uitslag tot Tjikaroong voleindigd. Voorts was men met het kappen van een doorgang voor het verkennen van het terrein tot Langen gevorderd tot ongeveer 5000 meters van Tjikaroong. Veel krachtsinspanning werd vereischt, om zich door het woeste en onbekende terrein, met bijkans ondoordringbare bosschen, te voren nooit door een menschelijken voet betreden, een weg te banen. Heeft men eenige palen ver met moeite een doorgang gevonden, onverwachts stuit men soms op een onoverkomelijken hinderpaal (een moeras of steile heuvels) die het noodzakelijk maakt eene andere rigting te zoeken. Indien geen buitengewone omstandigheden stremming veroorzaken in de werkzaamheden, hoopt men in den loop van 1873 met de projecten tot verbinding van Bandjar met Banjoemas gereed te komen. Tot dusver is met vrijwillige arbeiders gewerkt; eerst wanneer deze onverhoopt ontbraken of niet in voldoende mate te verkrijgen waren, zou van heerendienstpligtigen arbeid moeten worden gebruik gemaakt, zoo noodig tegen betaling.

De onderhanden verbeteringen aan den transportweg van Manondjaija naar Bandjar, waarvoor achtereenvolgens in 1865 en 1870, in 't geheel de niet onbelangrijke som van f 47 178 was beschikbaar gesteld, waren in 1872 nog niet afgeloopen.

Het vroeger gemelde plan om Ngawi (Madioen en Tjarooban (Rembang) in het militaire wegennet op te nemen, zal welligt geen uitvoering erlangen. Daarentegen zal de thans bestaande groote postweg waarschijnlijk tot militairen weg worden verklaard.

In 't belang van den meerbedoelden militairen weg door Bagelen en Kadoe, schijnen in 1872 geene opnemingen te hebben plaats gehad. Aan den directeur der burgerlijke openbare werken is opgedragen het ontwerpen van een algemeen plan, regelende de volgorde waarin de aan den militairen weg op Java nog te verrigten werkzaamheden zullen behooren te worden uitgevoerd, benevens van eene raming van den tijd en de kosten voor de uitvoering vereischt. Het zal echter waarschijnlijk nog geruimen tijd duren eer aan deze veelomvattende opdragt zal kunnen worden voldaan.

Omtrent de wegen in een drietal andere gewesten van Java blijkt uit de ontvangen mededeelingen over 1872 nog het volgende:

In Cheribon werd uitgezien naar een beteren weg tusschen Koeningan en de in het zuidelijk deel dier residentie nabij de Preanger regentschappen gelegene hoofdplaats Tjiamis, vermits tusschen die plaatsen, vooral bij het Tjendana-gebergte, het terrein zeer geaccidenteerd is. Er is een nieuwe weg getraceerd, 13 palen korter dan de bestaande, waarvan echter de aanleg kolossale aardverplaatsingen zal vorderen. Ofschoon hier en daar, vooral van af Kwali tot Tjiamis, nog aanzienlijke hoogten zullen moeten worden beklommen, zullen echter al te steile hellingen, gelijk op den bestaanden weg hier en daar worden aangetroffen, kunnen vermeden worden.

Opnemingen tot verbetering van den binnenweg van Weliri over Selokaton naar Pelantoengan in de residentie Samarang, in 1872 aangevangen, moesten kort daarop, wegens andere werkzaamheden, voorloopig worden gestaakt.

De vroeger in zeer slechten toestand verkeerende postweg in de residentin Pasoeroean tusschen de hoofdplaats van dien naam en Malang, werd gedurende de jaren 1870—1872 in heerendienst, doch met eene tegemoetkoming in rijst en zout, hersteld en verbeterd. Met dit werk, waarvoor van 's lands wege ruim f 25 000 was beschikbaar gesteld, is men in September 1872 gereed gekomen, en volgens den resident kan bedoelde transportweg thans onder de voortreffelijkste wegen van Java gerangschikt worden. Het verkeer tusschen beide plaatsen wordt gezegd sedert die verbetering te zijn toegenomen, en ook op den aannemingsprijs der transporten in deze residentie (zie blz. 108 hiervoren) heeft zich haar gunstige invloed doen gevoelen.

Ter hoofdplaats Soerabaja waar, even als te Batavia en Samarang, de wegen geheel voor rekening van den lande komen, wordt een weg aangelegd ter verbinding van de twee wegen Toemengoengan en Bolioertie.

Met opzigt tot de wegen in de Buitenbezittingen zijn ditmaal weinig bijzonderheden gemeld.

Nopens den voortgang der werkzaamheden aan den in aanleg zijnden nieuwen transportweg tusschen Padang en Solok in het gouvernement van Sumatra's Westkust (zie het vorig verslag blz. 110) zijn over 1872 geen berigten ontvangen. Behoudens het hooger gezegde (blz. 96 hiervoren) omtrent een belangrijken arbeid aan het ingestort gedeelte van den weg tusschen Padang en de Bovenlanden, is dan ook met betrekking tot de wegen in dit gouvernement alleen vermeld gevonden, dat van wege den waterstaat op een drietal trajecten en wel tusschen Loeboe Prahoe-Datar, Datar-Tadjoe Laoet en Siboga-Loemoet naar het vinden van betere tracé's dan de bestaande wegen werd gezocht. Aangaande de Wester-afdeeling van Borneo wordt berigt, dat de weg van de hoofdplaats Pontianak naar het zuider-zeestrand, waaraan dwangarbeiders, onder toezigt van bezoldigde mandoors, zijn te werk gesteld, vermoedelijk in 1873 tot voltooijing zou komen. De dwangarbeiders, die van dit werk van lieverlede beschikbaar komen, worden gebruikt tot het aanleggen van een nieuwen weg van Pontianak noordwaarts naar de Chinesche nederzetting Kapian, om zich daar aan te sluiten aan den reeds bestaanden weg naar Mandhor. Hierdoor zal eene directe gemeenschap over land van Pontianak tot Sambas, waaraan reeds lang groote behoefte bestaat, worden daargesteld.

De in 't vorig verslag blz. 110 vermelde proef ter hoofdplaats Batavia, om de wegen met behulp van dwangarbeiders door middel van waterkarren te doen besproeijen, is niet doeltreffend gebleken en daarom gestaakt.

Bruggen, duikers, enz. Volgens de ontvangen opgaven over 1872 was in de algemeene toestand der bruggen, behoudens enkele hierna te noemen uitzonderingen, in vergelijking met het voorafgegane jaar, groote vooruitgang te bespeuren. De bruggen en duikers van inlandsch maaksel, welke op het einde van 1871 in de binnenlanden nog in menigte werden aangetroffen, hebben sedert op vele punten plaats gemaakt voor andere van hechtere zamenstelling en de blijken dragende van onder technisch toezigt te zijn gebouwd.

Op sommige plaatsen echter, zoo als in de residentie Madioen, werd nog een aantal bruggen van inlandsch maaksel aangetroffen, door welker gedurige behoefte aan herstel genoegzame handen ontbreken om met het tot stand brengen van nieuwe bruggen een aanvang te maken. Ook in Banjoemas is niettegenstaande reeds een groot aantal bruggen is vernieuwd, de toestand niet geheel naar wensch.

Het bouwen eener ijzeren brug over de Tjidani te Tangerang (residentie Batavia), waarvan de uitbesteding (November 1872) vruchteloos afliep, zal nu in daghuur worden uitgevoerd. De kosten zijn begroot op omstreeks f 117 000. Daarentegen is de bouw eener steenen boogbrug over de Tjisedani (in 't vorig verslag blz. 111 ten onregte Tjidani genoemd), te Tjiselappa in den nieuwen militairen weg op de grens van Buitenzorg en de Preanger regentschappen, aangenomen voor de som van ruim f 48 000. De duiker in het ravijn van de Tjikretek in de afdeeling Buitenzorg van 80 meters lengte, waarop een aarden dam van circa 28 meters hoogte moet komen, is voltooid; terwijl de spoeling van den reusachtigen dam met kracht wordt voortgezet, zoodat deze spoedig gereed zal zijn. Bij Batoeroeijoek, regentschap Madjalengka (Cheribon), werd eene

groote boogbrug voltooid. In de residentie Bagelen werd met het bouwen der steenen boogbrug over de Lohoeloehrivier voortgegaan. Zij moet de voornaamste schakel uitmaken van de bruggenreeks in den hiervoren besproken militairen weg van Banjoemas naar Kadoe.

De bruggen in den weg van Bezoeki naar Banjoewangi door het bosch van Soemberwaroe zijn thans voltooid.

Omtrent de Vorstenlanden blijkt, dat voor rekening van den prins MANGKOE NEGORO in de eerste maanden van 1873 eene uitbesteding zou worden gehouden voor den bouw eener ijzeren brug over de Solo-rivier te Djoeroeg.

Uit het gouvernement van Sumatra's Westkust wordt gemeld, dat in de Padangsche bovenlanden de toestand der bruggen achteruit gaat, ten gevolge van het niet tijdig verrigten der vereischte herstellingen, die wegens gebrek aan hout en andere materialen telkens moeten worden uitgesteld. Ook in de residentie Palembang viel over den toestand der bruggen niet te roemen. In de benedenlanden is het dek der bruggen, welke allen van inlandsch maaksel zijn, pl. m. 1½ meter beneden den hoogsten waterstand gelegen. Bij de hier veelvuldige banjirs slaan deze bruggen gewoonlijk weg. De houtwerken worden dan stroomafwaarts door de bevolking opgevischt en na afloop der bandjirs weder tot herstel der bruggen gebezigd.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden werd de behoefte aan permanente bruggen zeer gevoeld; de eenige brug van solide zamenstelling is die over de Segiririvier, in 1871 voltooid. Twee andere bruggen op ijzeren schroefpalen over de rivieren Pankadjene en Kalebone (in de Noorderdistricten aldaar) zijn in aanbouw.

De townsbrug ter hoofdplaats Telok Betong (Lampongsche districten) heeft eenige doorbuiging ondergaan, echter niet van dien aard, dat voor instorting behoeft gevreesd te worden.

Rivier- en waterkeeringswerken, *enz.* (1) De blijkens het vorig verslag in het eerste semester 1872 aangevangen opnemingen in het belang der noodig geoordeelde waterkeeringswerken ter hoofdplaats Batavia (zie de *Javasche Courant* van 27 Februarij 1872) zijn sedert door twee daarvoor in 't bijzonder aangewezen ingenieurs met kracht voortgezet. Hunne terrein-onderzoekingen hadden al spoedig verschillende voorstellen ten gevolge tot wegneming van buitengewone oorzaken die hadden medegewerkt om Batavia meer dan gewoonlijk door overstroomingen te teisteren. In de twee laatste maanden van 1872 waren, behalve de door landheeren of door het bestuur met heerendienstpligtigen uitgevoerde verbeteringen (afvoerkanaal voor het water uit een der takken van de wester slokkan in de afdeeling Buitenzorg; beweegbare afsluitingen in aftappingen uit de Grogol-rivier en in een duiker aan de kali Angké, versterken der bekading van het Parapattan-kanaal, enz.), bovendien nog betaalde werken onderhanden, waarvan de uitvoering op omstreeks f 100 000 zou komen te staan. Zij bestonden in de bedijking over eene lengte van 3780 meters van een gedeelte van den regter oever der kali Angké (een werk begonnen door heerendienstpligtigen der betrokken landeigenaren en sedert October 1872, spoedshalve, op 's lands kosten in daghuur afgemaakt), zoomede in het graven van een nieuwen bovenmond met schotbalksluis enz. in de Bacherachtsgracht ter beteugeling van het door de Mokervaart in die gracht stroomende water uit de Tjidani- en Angké-rivieren. Laatstbedoelde werken, aangenomen voor f 66 450, zijn einde November onderhanden genomen. De bovenbedoelde Angké-bedijking, waarvoor circa f 23 000 was beschikbaar gesteld, kwam reeds in Januarij 1873 gereed.

De andere meer belangrijke werken zullen, volgens eene in October 1872 ingediende algemeene raming van kosten, eene uitgaaf vereischen van f 1 795 000, daaronder begrepen aan kosten van onteigening globaal omstreeks f 300 000 en alleen voor graafwerk, gerekend à f 1 per kubieke meter, f 1 080 000. Uitvoering van het graafwerk door dwangarbeiders, geraamd op f 0,27⁵ per kubieke meter, zou echter eene besparing kunnen opleveren van f 783 000, waardoor de kosten in 't geheel tot ruim f 1 millioen zouden worden teruggebragt. De bedoelde werken zijn: het graven van een afleidingskanaal uit de Krokot-rivier met 7 bruggen en 2 sluizen, van eene dito uit de Tjiliwong met 5 bruggen, Goenoeng Saharikanaal met 3 bruggen en 1 inlaatsluisje, benevens het verbeteren der afwatering van de erven aan weêrszijden der spoorbaan. De opnemingen voor het Tjiliwong-kanaal en daarmede in verband staande werken werden in Februarij 1873 gestaakt, ten einde onafgebroken aan de uitwerking van het plan ter afleiding van de Krokotrivier te kunnen doorwerken. Volgens berigten van April 1873 zouden de tot dit werk betrekkelijke projecten en begrootingen waarschijnlijk binnen weinige weken kunnen worden ingediend.

Omtrent de sedert lang aanhangige verbetering van den waterafvoer der Tjidoerian in de residentie Batavia, ter voorkoming van overstroomingen in het noordwestelijk gedeelte der afdeeling Tangerang, werd nog geen ontwerp naar de oorspronkelijke plannen opgemaakt, daar eene meer afdoende en minder kostbare voorziening werd mogelijk geacht, waartoe nadere opnemingen zijn aangevangen.

Op een verzoek van de eigenaren van het land Tjandjongwest en den Chineschen landheer van Pasilian, strekkende tot heropening van het in 1863 gesloten Sultanskanaal, werd afwijzend beschikt, uit vrees voor bederf der beneden-Tjidoerian en der Tjioedjoeng en ook uit aanmerking dat bedoelde openstelling, door gebrek aan zoet water en het binnendringen van zout water, schade voor den gezondheidstoestand zou kunnen doen ontstaan.

De verbetering der Mokervaart, waarop in 't vorig verslag gedoeld werd, was, wegens de vele andere werkzaamheden, in 1872 buiten verdere behandeling moeten blijven. Intusschen heeft het plan, in der tijd hoofdzakelijk ter sprake gebragt om den door bedoelde vaart bevorderden overtolligen waterafvoer naar de hoofdplaats te weren, uit dat oogpunt veel van zijn gewigt verloren door de hierboven besproken werken aan de Bacherachtsgracht. Doch ook van eene verbetering der Mokervaart speciaal in het belang van het praauwenverkeer, dat trouwens alleen bij zeer hoog en zeer laag water belemmering ondervindt, schijnt vooreerst geen sprake te kunnen zijn en dit wel uit hoofde van te groote kostbaarheid eener eigenlijke kanalisatie zoo als in de bedoeling lag, een werk dat vier of vijf groote schutsluizen zou vorderen.

Ook ter hoofdplaats Samarang zullen voorzieningen tot weringen van bandjirs worden genomen, waartoe, in verband met het rapport, opgenomen in de *Javasche Courant* van 26 April 1872, een afleidingskanaal uit de Samarangsche rivier is ontworpen. De voor dit werk benoodigde fondsen zijn geraamd op f 1 465 840, waarbij er op is gerekend dat de kunstwerken met de onmiddellijk daaraan grenzende kanaalvakken in geheel vrijen arbeid en het kanaal zelf door dwangarbeiders zullen worden uitgevoerd. In het ontwerp is, met het oog op de belangen der rijstvelden, waarvoor de gelegenheid tot irrigatie door middel der Boeloe-rivier moet worden gehandhaafd, aan een syphonduiker gedacht, ten einde bedoeld riviertje daarmede onder het kanaal door te leiden. Sedert is echter als veel minder kostbaar (volgens eene globale raming zou dit eene besparing geven van circa f 409 000) aanbevolen om, in stede van dezen syphon-duiker, een afzonderlijk irrigatiekanaaltje ten westen van de geprojecteerde afleiding te maken met prise d'eau in de Samarangsche rivier boven strooms van de groote overlaat. Met het herzien in dien geest der gedane voorstellen hield men zich bij den aanvang van 1873 onledig; de meest mogelijke spoed is daarbij aanbevolen.

Aan de voorgenomen afsluiting der Rambattan-rivier in Cheribon, met het doel om Indramaijoe in den westmoesson van het overtollige water te ontlasten en in den oostmoesson van het noodige water te kunnen voorzien, zal eene verbetering der beneden-Tjimanoek moeten voorafgaan, ten einde deze laatste riviertak in staat zij het meerdere water af te voeren. Projecten om de beneden-Tjimanoek te dien einde door afsnijdingen te verkorten, naderen hunne voltooijing. Intusschen was om in den oostmoesson van 1872 in de dringende behoefte aan drinkwater voor Indramaijoe te voorzien, in de Rambattan-rivier een tijdelijke dam aangelegd geworden en eene geul gegraven in het bovendeel der beneden-Tjimanoek, voor de uitvoering waarvan (in heerendienst met tegemoetkoming) f 17 182 was beschikbaar gesteld. Door zware bandjirs ondervond deze dam echter

(1) Over werken in het belang van den landbouw zie men hoofdstuk O, afd. I, § 1 onder „Rijstcultuur".

herhaaldelijk beschadiging en liep een gedeelte der gegraven geul weder vol, zoodat ter bescherming van den oever nog drie kribben aan den bovenmond der Rambattan werden aangelegd.

De belangrijke leiding Kedong Poetri in de afdeeling Poerworedjo (residentie Bagelen), die haar water ontleent aan de Bogowonto, en ruim 2½ paal lager de hoofdplaats Poerworedjo binnentreedt, waar zij door verschillende takken zoowel die plaats als de landen rondom en beneden Poerworedjo van water voorziet, om zich eindelijk in kleinere takken te splitsen en zich in dessaleidingen op te lossen, verkeert in slechten staat. Eene sluis bestaat niet en van daar telkens hehaalde nuttelooze pogingen om den mond af te sluiten met tijdelijke materialen. Het verval is veel te groot en te onregelmatig en de weinige dammen zijn gebrekkig en uit tijdelijke materialen zamengesteld, terwijl de gemetselde bruggen over de leiding ter hoofdplaats, door hunne te geringe wijdte de doorstrooming van het water belemmeren, waardoor reeds twee dier bruggen zijn ingestort. Bij bandjirs kan de leiding het water niet bevatten, ten gevolge waarvan de oevers en taluds worden beschadigd en de ingezetenen overlast van het water hebben. Eindelijk wordt daar, waar de leiding reeds in dessaleidingen is gesplitst, de groote postweg ernstig beschadigd en bedreigd door een belangrijken tak der leiding.

Om in dezen gebrekkigen toestand verbetering te brengen is in Mei 1872 besloten het verbreeden en verdiepen der leiding over eene lengte van 9490 meter en het graven van een geheel nieuw gedeelte ter lengte van 425 meters, terwijl de te bouwen kunstwerken zullen bestaan in een steenen inlaatsluis, veertien gemetselde steendammen en dertien aqueducten en bruggen. De uitvoering van deze werken, waartoe noodig zijn geraamd 217 000 koelie-dagdiensten van heerendienstpligtigen, benevens eene uitgaaf in geld van f 70 599, is in Julij 1872 onderhanden genomen. Bij het eind van het jaar waren zes steenen boogbruggen voltooid en 375 meters nieuwe leiding gegraven. Ingeval geen buitengewone tegenspoed wordt ondervonden, zal het geheele werk in 1873 voltooid kunnen zijn.

Van het denkbeeld eener gedeeltelijke verlegging der Tjiliwong in de afdeeling Buitenzorg (residentie Batavia) ter beveiliging van 's lands plantentuin (verg. het vorig verslag bladz. 111) is sedert afgezien. Om het wegspoelen der aarde te voorkomen, heeft men steenen glooijingen aangelegd.

Havenwerken. Eigenlijke havens, als daaronder worden verstaan ingesloten kommen, waar de schepen liggen in stil water en onmiddellijk aan den wal kunnen lossen en laden, bestaan voor alsnog in Indie niet. Overal geschiedt het laden en lossen door middel van praauwen, waarin de goederen worden geladen en die op de meeste plaatsen, door riviermonden of door opzettelijk tusschen hoofden in zee uitgebouwde zoutwater-kanalen, de gemeenschap onderhouden met den vasten wal. Aan het eerste vereischte, namelijk het volkomen stil liggen der schepen, voldoen eenigzins de reeden van Soerabaja en Tjilatjap, doch ook dààr geschiedt het laden en lossen door middel van praauwen. De andere reeden laten alle in sommige jaargetijden min of meer te wenschen over; meermalen wordt door de hooge zeeën de gemeenschap met den wal bemoeijelijkt en soms gedurende enkele dagen gestremd. De riviermonden en zoutwaterkanalen voor de vaart met praauwen bestemd en aan Java's noordkust gelegen, worden zooveel mogelijk op diepte gehouden.

Vooral sedert de belangrijke uitbreiding der stoomvaart op Indie doet zich intusschen meer en meer de noodzakelijkheid gevoelen om op Java, en wel vooreerst ter hoofdplaats Batavia, eene behoorlijke, aan de verschillende behoeften beantwoordende zeehaven te verkrijgen. De overweging van onderscheidene in de laatste jaren geopperde plannen heeft ten slotte de Indische Regering de voorkeur doen geven (April 1872) aan het ontwerp eener groote havenkom zeer nabij het tegenwoordig havenkanaal (ten oosten op 100 meter afstands), in verbinding te brengen met den spoorweg en op de hoofden voorzien van de noodige sporen om de schepen per trein te kunnen laden en lossen, doch overigens ook in gemeenschap te brengen met het tegenwoordig havenkanaal (door verlenging der in het oostelijk hoofd bestaande coupure) ten einde tevens gelegenheid te laten om per praauw te laden en te lossen. Aan de opmaking van een definitief en uitgewerkt plan moesten echter noodzakelijk opnemingen en onderzoekingen voorafgaan. waartoe bij de Indische begrooting van 1873 de noodige gelden zijn toegestaan. Voor de opneming van de diepte van het water, de gesteldheid van den grond, enz. werden aangewezen een officier der marine en een ingenieur van den waterstaat. Ten einde het oordeel over de doelmatigheid der gedane keus, meer bijzonder wat betreft de plaats waar het bassin zou worden aangelegd, in vergelijking met twee andere overigens het meest in aanmerking komende plannen, zooveel mogelijk op volledige gegevens kunne rusten is bepaald, dat de bevolen onderzoekingen en opnemingen ook zullen worden uitgestrekt tot alles wat betrekking heeft zoowel op het plan voor eene haven bij het eiland Onrust (ongeveer 25 kilometers westelijk van de hoofdplaats) met verbindingsspoorweg en praauwenkanaal naar de stad, als op het plan voor eene haven bij Tandjong Priok oostelijk in de baai van Batavia op ongeveer 8 kilometers afstand van de hoofdplaats. Ter bepaling van het draag- of weerstandsvermogen van den grond werden uit Europa toestellen ontboden, die in April jl. werden ontvangen en voor het gebruik gereed gemaakt. Ook is een naauwkeurig onderzoek gelast van het soortelijk gewigt enz. van het koraal en de andere steensoorten, welke voor de constructie der havendammen in aanmerking komen, de beste wijze van exploitatie daarvan, enz.

De peilingen en grondboringen in zee in de nabijheid van het havenkanaal waren in Januarij jl. beëindigd; waarna de grondboringen nabij Tandjong Priok eerst op op den vasten wal en van af April jl., voor zooveel de weersgesteldheid het toeliet, ook in zee zijn aangevangen.

Ten einde den voortgang van het werk der haven-opnemingen te bespoedigen, vooral met het oog op de thans ook vereischte terrein-opnemingen voor de spoorwegverbindingen die van de plannen eener Onrust- of Tandjong Priok-haven een noodzakelijk deel uitmaken, zijn in Maart 1873 nog drie opnemers buitengewoon in dienst gesteld, terwijl weinige weken later (medio April) het personeel nog versterkt is door tijdelijke toevoeging van een ingenieur en van een opzigter beiden van den waterstaat, de laatste als teekenaar.

Intusschen is, ten einde de Regering op alle punten in zake der havenaangelegenheid voor te lichten, in Januarij 1873 door den Gouverneur-Generaal eene commissie van dertien leden benoemd, met den directeur der burgerlijke openbare werken tot voorzitter, bestaande uit ingenieurs, officieren der marine, vertegenwoordigers van den handel enz. en daaronder ook de twee voor de eigenlijke uitvoering der peilingen, grondboringen enz. aangewezen deskundigen, zoomede een ander deskundige die reeds vroeger zijne medewerking in de havenzaak verleend had en thans, onder genot eener maandelijksche toelage, speciaal belast werd met de opmaking van het ontwerp voor de haven beoosten het bestaande havenkanaal.

Aan die commissie is opgedragen om, na afloop der voor de drie plannen vereischte opnemingen en onderzoekingen, daarover een oordeel uit te brengen, en voorts vast te stellen de algemeene en bijzondere regels en eischen (bij voorbeeld wat betreft breedte, diepte enz. der havens) waaraan, in verband met den uitslag der plaatselijke onderzoekingen, den aard der aan te leggen werken en de daarover reeds uitgebragte adviesen, bij het verder uitwerken der plannen en het opmaken der begrootingen voor elk der drie ontwerpen zooveel mogelijk moet worden voldaan, om vervolgens, zoodra die projecten en begrootingen naar de aangegeven grondslagen zijn opgemaakt, de betrekkelijke waarde er van te beoordeelen, de Regering omtrent de te doene keuze voor te lichten en tevens het gevoelen der commissie te doen kennen nopens de aan elk der drie plannen door derden toegekende voor- en nadeelen. Om behoorlijk partij te kunnen trekken van de ondervinding bij de havenhoofden te Batavia en te Samarang opgedaan met betrekking tot de inzinking, zijn de ingenieurs met het toezigt op het maken dier hoofden belast geweest, aangeschreven, om aan de commissie, vergezeld van hunne beschouwingen, alle tot deze werken betrekkelijke bescheiden als: begrootingen, journalen, teekeningen enz., ter inzage te doen toekomen.

In een berigt van medio April 1873 nopens de resultaten die de voorbereidende onderzoekingen tot dus ver hadden opgeleverd, wordt geconstateerd dat de peilingen op het emplacement beoosten het bestaande havenkanaal hebben bewezen dat gedurende de laatste jaren de diepten regt vóór (ten noorden van) het bestaande havenkanaal over het algemeen niet zijn veranderd en om de oost zelfs eenigzins toegenomen, even als reeds vroeger was gebleken dat sedert 1837 de strandlijn ten oosten van dat kanaal is achteruitgegaan. De grondboringen hebben doen zien dat de zeebodem ter plaatse waar het bassin ontworpen is in het algemeen bestaat uit eene laag slib of modder, langzamerhand overgaande in weeke (blaauwe) klei zonder eenig merkbaar bijmengsel van zand, en dat alleen digt bij het strand en langs het havenkanaal, van den vuurtoren tot het strand, dunne min of meer met klei gemengde zandlagen, op en tusschen de lagen modder en blaauwe klei worden aangetroffen.

Verder is bevonden, hetgeen vroeger niet bekend was, eerstens dat op eene diepte van 10 tot 12 à 14 meters onder de zee-oppervlakte de naar gelang der diepte vaster wordende blaauwe klei rust op dezelfde vaste, taaije en soms zeer harde roode kleilaag, die zoo veelvuldig elders aan de kust van Java voorkomt, maar ten andere ook dat door die vaste roode kleibank, nagenoeg evenwijdig aan en digt langs het bestaande havenkanaal, eene diepe omstreeks 600 à 800 meters breede geul loopt, vermoedelijk de vroegere bedding van eene rivier, opgevuld met veel minder vaste blaauwe klei, meestal op circa 18 à 20 meters diepte overgaande in eene soort van veenachtigen grond, waarop zelfs op diepten van 25 à 30 meters geen geheel vasten grond is aangetroffen.

In verband met een en ander ligt het in de bedoeling het ontwerp voor eene op het hier bedoelde emplacement aan te leggen haven volgens twee rigtingen op te maken: vooreerst door nagenoeg onveranderd het oorspronkelijk schetsplan te volgen, als wanneer de westelijke en oostelijke dammen boven de vaste roode klei ter weerszijde van de bovenvermelde geul kunnen komen, doch de noordelijke dam dwars over die geul moet worden aangelegd, en ten tweede door de geheele haven 800 à 1000 meters om de oost te verplaatsen, zoodat alle dammen boven den vasten rooden ondergrond komen te staan.

De medio April jl. mede reeds afgeloopen peilingen en grondboringen voor het emplacement te Tandjong Priok hebben geleerd, wat de peilingen betreft, dat men eerst op 1500 à 1600 meters van het strand de voor den ingang van de haven gevorderde diepte aantreft, terwijl uit de grondboringen is gebleken: 1e. dat op den vasten wal, daar waar het eigenlijke bassin was geprojecteerd, de bodem tot de diepte waarop dit bassin moet worden ontgraven, meerendeels bestaat uit zand en verbrijzelde koraal, zoodat een der voornaamste voordeelen vervalt, welke men door het kiezen van dit emplacement (in de onderstelling dat men spoedig goeden kleigrond zou vinden) dacht te erlangen, namelijk om de bassinmuren in het drooge te metselen en het bassin zelve meerendeels te ontgraven. Integendeel zal bij deze gesteldheid van den bodem, de bouw van deze muren, zoowel als het uitbaggeren (in stede van het ontgraven) van het bassin nog al moeijelijkheden opleveren en veel meer kosten dan aanvankelijk was verondersteld; 2°. dat het vaste koraalrif niet zeer breed is en zich ook niet ver in zee uitstrekt, zoodat daarop slechts een klein gedeelte van den westelijken zeedam kan worden aangelegd; en 3°. dat de zeebodem overigens bestaat uit een laag slib of modder, daarna weeke, langzamerhand vaster wordende blaauwe klei, rustende op een, voornamelijk uit klei bestaanden, vasten ondergrond. In zooverre heeft de zeebodem dus zeer veel overeenkomst met dien van het eerst besproken emplacement; alleen is te Tandjong Priok de modderlaag minder dik, wordt de blaauwe klei spoediger vaster en zijn beiden veelal met een weinig fijne en ook kleine stukjes koraal gemengd. Daarentegen ligt de vaste ondergrond te Tandjong Priok wat dieper dan te Batavia en bestaat hij, hoewel niet minder vast dan dáár zijnde, niet uit roode klei maar uit een mengsel van gele of bruingele klei, met blaauwe, grijze en roodachtige aderen of streepen, kleine stukjes koraal, schelpdeelen en aderen van bijna zuiver geelbruin zand.

Uit de enkele peilingen op het haven-emplacement te Onrust reeds gedaan, was gebleken, dat in de laatste jaren langs het strand belangrijke aanslibbingen van zand en klei of modder zijn ontstaan en, behalve welligt tusschen en digt bij de eilanden, de zeebodem niet beter is dan op de beide eerstgenoemde emplacementen, hetgeen trouwens voorzien was.

Volledigheidshalve verdient hier ook aanteekening dat door den concessionaris voor het inrigten onder andere te Batavia (eilanden Amsterdam en Middelburg) van een droog dok, aan de Indische Regering werd verzocht, dat indien de haven te Batavia of nabij Onrust mogt tot stand komen, aan de voor den aanleg en de exploitatie van het dok op te rigten (sedert tot stand gekomen) maatschappij de gelegenheid mogt worden gegeven haar droog dok naar die haven te verplaatsen en alsdan haar bij voorkeur de daarvoor noodige terreinen en oppervlakte in en bij die haven af te staan. Door de Indische Regering is geantwoord (Januarij 1873) dat van het beschikbaar stellen reeds nu van de noodige ruimte binnen de aan te leggen haven, en van het bij voorkeur aan de dokmaatschappij afstaan van terreinen en oppervlakte in en bij die haven geene sprake kon zijn, aangezien de Maatschappij geene *uitsluitende* concessie heeft verkregen, maar dat bij spoedige exploitatie van de verleende concessie de dokmaatschappij naar alle waarschijnlijkheid het best in staat zal wezen om van de gelegenheid, welke de eventueel bij Batavia of Onrust aan te leggen haven mogt aanbieden, gebruik te maken voor het overbrengen van het door haar ingerigt droog dok.

Aanvankelijk was door belanghebbenden bij deze zaak ook voorloopige concessie gevraagd om het eiland Middelburg door een dijk met den vasten wal en daarover met den spoorweg te Batavia in verbinding te brengen. Afgescheiden van de technische en finantiele bezwaren aan het plan verbonden, werd het verzoek ook daarom niet voor inwilliging vatbaar bevonden (Augustus 1872), vermits het ontwerp, wierd het verwezenlijkt, een zeer algemeen gebruikten waterweg voor zeeschepen naar en van de reede van Batavia voor het handelsverkeer zou doen verloren gaan.

Omtrent den toestand van het bestaande havenkanaal ter hoofdplaats Batavia wordt gemeld dat dit eene diepte van 3 à 4 meters beneden laag water heeft en door baggering voortdurend op die diepte wordt gehouden, hetgeen voor de praauwvaart ruim voldoende is, kunnende zelfs de kleine stoombooten tot achter in het kanaal komen. De praauwen kunnen door de schutsluizen tot voor de handelskantoren varen. Het groot aantal praauwen dat dikwijls gelijktijdig op het schutten door de sluis wacht dan wel tijdelijk daar moet blijven liggen, maakte tegenover het tolkantoor aan den Kleinen Boom eene grootere ruimte wenschelijk. Om daarin te voorzien is in Augustus 1871 het maken eener binnenhaven gelast, welk werk aanvankelijk (voor de aardverplaatsing) met dwangarbeiders, doch in het tweede semester 1872 weder geheel in daghuur uitgevoerd, bij den aanvang van 1873 zoo ver gevorderd was, dat de kaaimuur (lang 258 meters) gereed en het terrein genoegzaam uitgegraven was om door middel van den ingebragten stoombaggermolen verder op diepte te worden gebragt. Het uit de hand baggeren werd veel malen vertraagd door het niet beschikbaar zijn van het benoodigd getal dwangarbeiders.

Ook te Samarang heeft de gemeenschap van den vasten wal met de schepen door middel van praauwen plaats. Tot waterweg voor deze vaartuigen werd vroeger de rivier van Samarang gebezigd, doch wegens hare moeijelijke bevaarheid en de geringe diepte in de geul door de bank vóór hare monding, is men er toe overgegaan om een van de rivier afgescheiden zeekanaal te graven even als te Batavia, dat met zijne voorhaven eene lengte heeft van 2015 meters, en waarvan de meest vooruitspringende gedeelten of hoofden, bestaande uit ruwe stortingen van kalksteen, zooveel mogelijk in verband gelegd en geprofileerd, in 1872 werden voltooid. Daar intusschen de gemeenschap niet genoeg verzekerd was te achten wanneer het nieuwe kanaal in opene verbinding met de rivier werd gebragt, is in 1871 de bouw eener kapitale schutsluis onderhanden genomen, welk werk thans in vollen gang is.

Niettegenstaande aanhoudend baggeren wordt op sommige tijden van het jaar in de monding van het nieuwe haven-

kanaal niet meer dan 1 meter water aangetroffen. Met het oog hierop is in het afgeloopen jaar door de handelsvereeniging ter plaatse aangedrongen op verlenging der havenhoofden tot aan het punt waar eene diepte van 4 meters water wordt aangetroffen. Zoodoende zou ook door kustvaarders en Indische stoombooten van de haven kunnen gebruik gemaakt worden. Het westelijk hoofd zou dan 200 meters voorbij het oostelijke hoofd schieten, de dammen zouden meer oostwaarts ombuigen en de hoofden eene lengte krijgen van 1425 en 1275 meters. Dit plan, globaal geraamd op f 4 à f 4½ millioen, wordt thans nader uitgewerkt.

De gemeenschap van de reede te Soerabaja met de stad, die langs de Kalimaas plaats heeft, laat veel te wenschen over, daar de nog bestaande geul door de bank vóór de rivier aanhoudend verzandt Het denkbeeld is in overweging om die monding of wel de geul daarbuiten door dwangarbeiders te doen uitdiepen.

De haven te Cheribon, bestaande uit eene 18 meters breede geul, lang 277 meters, loopende tusschen een van koraalsteen opgetrokken havendam en eene bekaaide landtong, wordt door gedurig baggeren op de vereischte diepte gehouden, doch biedt ongenoegzame ruimte aan. Bovendien veroorzaken de in de haven uitmondende riviertakken veel aanslibbing. Een ontwerp om die rivieren elders heen te leiden, is nog in behandeling.

De herstellingen en verdere werkzaamheden aan de haven te Tagal worden geregeld voortgezet, zoodat de voltooijing daarvan, wat de voorhaven betreft, in 1873 of 1874 kan worden te gemoet gezien. Alsdan zal het uitdiepen en bekaden der binnenhaven worden onderhanden genomen. Voor het baggerwerk is uit Nederland een stoombaggermolen ontvangen, die echter vooraf te Batavia wordt gerepareerd en ineengezet.

Aan het verdiepen en verbeteren der haven te Probolinggo — in April 1872 aangenomen voor eene som van f 484 500 (vergelijk het vorig verslag bladz. 112) — werd met kracht gewerkt, zoodat reeds twee maanden na den aanvang van het werk de uitdieping zoo ver gevorderd was, dat de gemeenschap voor de praauwen met de reede alleen nog bij zeer lage springtijen moeijelijkheden opleverde. Voor het baggeren werd uit Nederland een stoombaggermolen ontvangen, die echter vooraf te Soerabaja hersteld en in elkander gezet moet worden.

Met betrekking tot hetgeen gedurende 1872 op sommige plaatsen in de Buitenbezittingen op het gebied van havenwerken werd verrigt, valt het volgende aan te teekenen.

Het in 't vorig verslag besproken onderzoek naar eene geschikte haven op Sumatra's Westkust, die beter dan Padang zou kunnen dienen als terminus voor een aan te leggen spoorweg naar de Bovenlanden (zie lager bladz. 150) werd bij het eind van 1872 geregeld voortgezet. Voor zoover reeds gebleken is, schijnt de Troessanbaai aan de gestelde eischen te zullen voldoen. Het vaarwater van de Padang-rivier, welke rivier de gemeenschap met de reede van Padang daarstelt, wordt thans verbeterd door den aanleg van twee kribben en het opruimen eener aardstorting.

Omtrent Siboga (Sumatra's Westkust) werd in 't vorig verslag gezegd, dat een nieuw zeehoofd in aanbouw was. Die mededeeling is echter gebleken eenigzins voorbarig te zijn geweest; voorstellen daartoe betrekkelijk, waren in 1872 nog in behandeling.

Het met behulp van dwangarbeiders gebouwde zeehoofd van koraalsteen te Telok Betong (Lampongsche districten) is in 1872 geheel voltooid. Het heeft eene totale lengte van 503 meters met eene breedte (tot op 486 meters van af het strand) van 4,50 en over de verdere lengte van 15 meters, terwijl het aan de kop cirkelvormig is bijgewerkt. Het aldus gevormde plateau verheft zich 2,70 meter boven middelbaren waterstand. Op dat plateau is voorloopig een tijdelijk gebouw voor de recherche opgerigt.

Voor het te bouwen nieuwe ijzeren schroefpalen-hoofd te Muntok (Banka) waren door den aannemer in 1872 de materialen aangevoerd. Het werk, reeds in 1870 uitbesteed, moet volgens contract in April 1874 gereed zijn.

Het nieuw overdekt houten havenhoofd te Pontianak (Wester-afdeeling van Borneo), blijkens het vorig verslag in aanbouw, is sedert voltooid.

Drinkwater-voorziening. Voor een drietal plaatsen in de residentie Samarang, die groote behoefte hadden aan zuiver drinkwater, dat echter gebleken was aldaar niet te kunnen worden verkregen door artesische putten noch door Nortonpijpwellen, is beslist dat in die behoefte op andere wijze, van wege den waterstaat, zal worden voorzien en wel: te Poerwodadi door het aanleggen van regenbakken en te Koewoe en Kradenan door het verbeteren van de bron bij de dessa's Karas en Nangil. Voorstellen tot uitvoering zijn in behandeling. Intusschen zijn te Poerwodadi drie pompen opgerigt voor de door het mijnwezen daar ter plaatse geboorde drie putten. Zie overigens omtrent het grondpeilwezen de mededeelingen in hoofdstuk **O**, afd. II, § 4 hierachter.

Bassin aan de Moeara Baroe te Batavia. Nadat een in 1864, ter uitvoering van bevolen herstellingen aan 's lands stoombaggermolen, op het terrein aan de Moeara Baroe ter hoofdplaats Batavia gegraven put, sedert eenige jaren tot een bassin of droog dok voor het nazien en herstellen van landsvaartuigen was ingerigt, is bij ordonnantie van 27 Junij 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 119) een reglement vastgesteld, houdende bepalingen omtrent het gebruik van dat dok door particulieren. Het hierbedoeld droog dok, behoorende tot den werkkring van het departement der burgerlijke openbare werken, kan nu, wanneer het niet van gouvernementswege wordt gebezigd, na verkregen toestemming van den resident van Batavia en overeenkomstig een bij het reglement gevoegd tarief, ook voor andere vaartuigen in gebruik worden gegeven, zoolang te Batavia geen particulier drijvend droog dok in gebruik zal zijn gekomen (zie bladz. 148 hiervoren,) tenzij voor zooveel de vaartuigen der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij betreft, het particulier dok onklaar of met andere schepen bezet is en de vereischte reparatie beschouwd wordt als van zeer urgenten aard.

III. Spoorwegen en andere verbeterde middelen van vervoer.

Blijkens het vorig verslag blz. 113 wenscht de Regering den aanleg en de exploitatie van spoorwegen op Java door particulieren te bevorderen, door de vaststelling, voor zooveel noodig met medewerking der wetgevende magt, van algemeene voorwaarden waarop concessien van dien aard zullen kunnen worden uitgegeven. Bij de voorbereiding der uitvoering van dit voornemen is de wenschelijkheid gebleken ten aanzien van het finantieel gedeelte de voorlichting te vernemen van eenige bankiers en bestuurders van geldinstellingen, die zich te dier zake tot eene commissie vereenigd hebben, en aan wie voorloopig is medegedeeld welke lijnen de Regering eventueel voor ondersteuning van Staatswege zou wenschen in aanmerking te brengen. Behalve verschillende bij het Departement van Kolonien aanwezige kaarten betreffende topographische opnemingen op Java, is ook het archief der voormalige »commissie voor de vervoermiddelen" aldaar, ter beschikking gesteld van de even bedoelde finantiele commissie. Haar advies kan nu weldra worden te gemoet gezien, en zal alsdan de zaak zonder verwijl verder kunnen worden voorbereid.

Op Sumatra, waar reeds op kleine schaal eenige met het transportwezen in verband staande topographische opnemingen zijn begonnen, zal thans ook het in 't vorig verslag aangekondigde algemeen spoorwegonderzoek een aanvang genomen hebben.

Bij 's Konings besluiten van 10 Januarij en 17 Februarij 1873, n°. 18 en 24, is daartoe afzonderlijk personeel tijdelijk ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld, bestaande, behalve uit den chef der opneming, den heer J. L. Cluysenaer, gewezen ingenieur bij den aanleg der Staatsspoorwegen hier te lande, uit 5 ingenieurs en 7 opzigters, terwijl nog een 8ste opzigter benevens de noodige teekenaars en schrijvers in Indie zouden worden aange-

steld. De zamenstelling van dit personeel, waaronder zich bevinden 1 ingenieur en 1 opzigter die verscheidene jaren bij den spoorwegaanleg op Java in dienst zijn geweest, is berekend op de tewerkstelling van twee brigades, elk bestaande uit 2 ingenieurs, waarvan één chef der brigade en 3 opzigters, terwijl 1 ingenieur en 2 opzigters, benevens het administratief en teekenaarspersoneel, bij den chef der opnemingen zou moeten werkzaam zijn. Allen zijn achtereenvolgens in Maart en April jl. per stoomschip naar Batavia vertrokken. Dit geheele personeel is slechts voor den duur der commissie, die aan den heer CLUYSENAAR is opgedragen, in dienst van den Staat. Na afloop dier commissie is het Gouvernement nog gehouden tot den vrijen overvoer van het personeel naar Nederland, maar daarmede houden ook alle betrekkingen op. De indienststelling van den heer CLUYSEMAN heeft plaats gehad bij Indisch besluit van 9 Mei 1873, n°. 42, waarbij hem, geheel in overeenstemming met 's Konings besluit van 10 Januarij 1873, n°. 18, is opgedragen het instellen van een onderzoek naar de beste gelegenheid om op Sumatra spoorwegen aan te leggen, zoo tot verbetering van het transportwezen in het gouvernement van Sumatra's Westkust in het algemeen, als voor den afvoer van steenkolen uit de Padangsche bovenlanden naar de kustplaatsen in het bijzonder. Zijne voorstellen betreffende den aanleg der bedoelde spoorwegen moeten vergezeld gaan van deugdelijke avant-projets, terwijl genoemde ingenieur overigens in 't algemeen de instructien zal hebben te volgen, die hem met betrekking tot zijne commissie door of van wege den Gouverneur-Generaal zullen worden gegeven.

Intusschen waren reeds in April en Augustus 1872 door de Indische Regering eenige topographische en hydrographische opnemingen op Sumatra, in verband met de transportquaestie, bevolen, welke voorloopig zouden worden uitgevoerd onder de leiding van wijlen den eerstaanwezenden mijningenieur W. H. DE GREVE, en gedeeltelijk, wat het onderzoek van riviermondingen of reeden betreft, door de marine zouden moeten worden verrigt. Voor het topographisch gedeelte werden in Augustus 1872 aan genoemden mijningenieur tijdelijk toegevoegd twee civile opnemers, die, met een opziener der 1ste klasse voor de mijnen, zich gedurende de laatste maanden van het jaar uitsluitend bezig hielden met de opsporing van een spoorweg-tracé tusschen de Westkust van Sumatra en Solok in de Padangsche Bovenlanden. Deze topographische opnemingen geschiedden gelijktijdig zoo van uit Padang als van af de bezuiden die hoofdplaats gelegen Brandewijns-, Boengoesen Troessan-baaijen; zij waren bij het einde van 1872 nog niet ver genoeg gevorderd, om met juistheid over de zaak te kunnen oordeelen.

Met het hydrographisch gedeelte der in 1872 bevolen onderzoekingen wordt bedoeld het in te stellen vergelijkend onderzoek, welke verbinding van Centraal-Sumatra met de Oostkust van dat eiland, zoo tot afvoer der uit het Ombilien-kolenveld te verkrijgen steenkolen, als in het belang eener verbetering van het transport-stelsel op Sumatra's Westkust de voorkeur verdient; eene verbinding door middel van de Kwantan- (verder op genoemd: Indragiri-) rivier, dan wel een afvoerweg naar het bevaarbaar gedeelte der Siak-rivier, welke laatste route, vooral met het oog op het debiet der steenkolen, zoowel om plaatselijke als staatkundige redenen, geacht werd welligt voordeelen op te leveren, die opwegen tegen het bezwaar van den grooteren afstand voor eene spoorwegverbinding met het Ombilien-kolenveld. Voor dezen onderzoekingstogt, gedurende welken zooveel mogelijk ook gegegevens zouden moeten worden verzameld nopens den toestand en de hulpbronnen der te doorreizen landschappen (Kwantan, Indragiri, Kampar, Lima-Kotta, enz.), werd in April 1872 eene commissie benoemd, bestaande uit den mijn-ingenieur DE GREVE, een adsistent-resident en een controleur. Daar het in 't belang der zaak werd geacht de komst en het doel der commissie in de bewuste streken vooraf te doen aankondigen (verg. bladz. 14 hiervoren,) duurde het tot in de tweede helft van October, eer de commissie hare taak aanvaardde. Ruim voorzien van de noodige hulpmiddelen, vertrok zij den 18den dier maand naar de Kwantan-rivier, waar de opnemingen zouden aanvangen, doch reeds den 22sten moest het onderzoek gestaakt en uitgesteld worden, dewijl op dien dag de hooger genoemde mijn-ingenieur, de eigenlijke leider der commissie, bij het doen van eenige opmetingen in de fel stroomende Kwantan-rivier, nabij Doerian Gedang, verdronk. Ofschoon in November daarop een ander ambtenaar, in plaats van wijlen den heer DE GREVE, aan de commissie is toegevoegd (de gewezen chef van het hydrographisch bureau te Batavia, op non-activiteit, A. C. J. EDELING), werd het echter, met het oog op den invallenden regentijd, niet raadzaam geacht het onderzoek reeds dadelijk te hervatten, weshalve bepaald werd dat de uitvoering zou geschieden zoodra de rivier kon geacht worden weder in den toestand te zijn, waarin zij gedurende de drooge tijden doorgaans verkeert. (1)

§ 1. *Stoomspoorwegen.*

De behoefte aan herziening van het algemeen reglement voor de spoorwegdiensten in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1866, n°. 132), waarop in 't vorig verslag, blz. 114, werd gewezen, heeft zeer onlangs geleid tot de aanbieding door de Indische Regering van het ontwerp eener ordonnantie tot wijziging van het bedoelde reglement, welk ontwerp thans hier te lande in onderzoek is.

Ter uitvoering van art. 34 van het aangehaald reglement zijn bij ordonnantie van 25 April 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 74) de ambtenaren aangewezen door wie staking eener spoorwegdienst kan worden bevolen in het belang der openbare veiligheid. Tot het geven van zoodanig bevel, met inachtneming der voorgeschreven regelen, zijn bevoegd verklaard de spoorwegopzieners, de adjunct-inspecteur en de inspecteur der spoorwegdiensten.

Zoodanige ambtenaren zijn voor de bestaande lijnen achtereenvolgens aangesteld in December 1872 en de eerste maanden van 1873, op den voet van het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 187 en 1873, n°. 37. De eerstaanwezende waterstaatsingenieurs in de residentien Batavia en Samarang, die tot hiertoe, bij wijze van voorloopige voorziening, met het regeringstoezigt op de exploitatie en het dagelijksch onderhoud der spoorwegen belast waren, zijn dien ten gevolge van deze taak ontheven, die door hen boven hunne gewone werkzaamheden onmogelijk naar eisch konde worden uitgeoefend. De inspecteur der spoorwegdiensten, als hoedanig benoemd is een der ingenieurs voor het stoomwezen, heeft zijne standplaats te Batavia; de adjunct-inspecteur, gekozen uit een der in 1872 voor de betrekking van adspirant-ingenieur bij den waterstaat uitgezonden civile ingenieurs, is gevestigd te Samarang, terwijl aan de vijf opzieners door den directeur der burgerlijke openbare werken als standplaatsen zijn aangewezen: Meester-Cornelis (voor de lijn Batavia-Buitenzorg), Samarang, Soerakarta, Djokjokarta en Ambarawa (voor de lijn Samarang-Vorstenlanden).

Vermits in de verordeningen omtrent het spoorwegtoezigt (*Indisch Staatsblad* 1865, n°. 91 en 1866, n°. 132) aan het in dienst te stellen inspecteurspersoneel hoogere rangen waren toegedacht, werden de betrekkelijke bewoordingen („hoofdinspecteur" en „inspecteurs") in overeenstemming met de feitelijke regeling gewijzigd (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 186 en 187).

Met opzigt tot den aanleg en de exploitatie der beide genoemde spoorweglijnen kunnen over 1872 en de eerste maanden van 1873 de volgende bijzonderheden worden medegedeeld, hoofdzakelijk ontleend aan verslagen van den gouvernements-commissaris hier te lande bij de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij.

1°. Samarang-Vorstenlanden.

Op 21 Mei 1873, ruim vier maanden vóór den gestelden uitersten termijn (ten gevolge van de in 1870 toegestane tweejarige verlenging, verstrijkende 26 September 1873), is de geheele spoorweg Samarang-Vorstenlanden, zoo als

---

(1) Sedert hebben de politieke gebeurtenissen op Sumatra uitstel van het onderzoek doen wenschelijk keuren. Bij een besluit van 10 Junij 1873 is namelijk door den Gouverneur-Generaal bepaald, dat de werkzaamheden der commissie voorloopig zullen worden gestaakt om in gunstiger tijdsomstandigheden te worden hervat en beëindigd.

die omschreven is in art. 1, alinea 1 der concessie, voor het algemeen verkeer opengesteld.

Daar alzoo het restant waarborgkapitaal van f 100 000 niet langer behoorde te worden ingehouden (art. 92, 4de lid der concessie), heeft in Junij 1873 hier te lande de teruggave daarvan aan de Maatschappij plaats gehad. Van de verbindingen te Samarang en te Soerakarta, omschreven in art. 1, alinea 2 der concessie, blijft de laatstbedoelde (de verbinding met de Solo-rivier) nog te maken. Overeenkomstig de bij de evenbedoelde teruggave door de Regering gestelde voorwaarde, heeft de Maatschappij zich onlangs (bij schrijven van 30 Junij jl.) nader verbonden de bedoelde verbinding (waarover zie meer bijzonder het vorig verslag, bladz. 114), in gereedheid te zuilen brengen ten genoege van den Gouverneur-Generaal, binnen twee jaren nadat de Regering daartoe het verlangen heeft te kennen gegeven.

De concessie wordt thans gerekend te zijn ingegaan 1°. Januarij 1873, in stede van op 21 Mei 1873 (art. 69 concessie), zijnde die vervroegde ingang in Junij jl. vastgesteld op verzoek der Maatschappij, die er de voorkeur aan gaf dat de concessie zou beginnen te loopen met den aanvang van het kalenderjaar.

Volgens art. 68 der concessie is de juiste hoegrootheid van het kapitaal, waarover, binnen het maximum van 17 millioen gulden, de rentewaarborg van den Staat loopt, afhankelijk van de op te maken algemeene rekening der verschillende ten behoeve van den spoorweg tot op den dag der algeheele openstelling gedane uitgaven. Vermits die rekening tot ultimo November 1872, ook volgens het onderzoek van den gouvernements-commissaris, genoemde som reeds te boven ging en dus de verder nog daarop te brengen onkosten op het cijfer van den rentewaarborg niet meer van invloed konden zijn, is in April 1873 genoemde som van 17 millioen door de Regering vastgesteld als het kapitaal waarover zich haar rentewaarborg uitstrekt.

a. Aanleg.

Na de openstelling voor het publiek verkeer van de geheele 3de sectie en daarmede van de geheele hoofdlijn Samarang-Soerakarta-Djokjokarta (10 Junij 1872), bleef van de 4de sectie (zijtak), waarvan het eerste gedeelte Kedoeng Djati-Bringin reeds op 27 Maart 1871 in geregelde exploitatie was gekomen, alleen nog in aanbouw het eindgedeelte Bringin-Willem I (Ambarawa), ter lengte van ruim 16 kilometers. Den 28sten December 1872 kon de zijtak (berglijn) in zijn geheel bereden worden, en nadat in Januarij 1873 het goederenvervoer een aanvang genomen had, is de weg den 21sten Mei 1873 voor het algemeen verkeer opengesteld.

De lengte van den spoorweg is ongeveer 202³ kilometers, namelijk circa 166 in de hoofdlijn en ruim 36 in de berglijn.

De voltooijing heeft plaats gehad in omstreeks 9 jaren, doch het zou onjuist zijn dit tijdsverloop als duur van den bouw aan te merken, daar deze veel malen om verschillende redenen is moeten worden afgebroken en vertraagd.

De lijn telt 10 stations en 18 halten. Te Samarang is het station door een spoor verbonden met het havenkanaal en met een ander spoor in de rigting van de gouvernementspakhuizen: dit laatste gelegd en geëxploiteerd door een anderen ondernemer. Bij dit hoofdstation bevinden zich de bureaux van de administratie en contrôle.

Verder zijn hier de magazijnen en eene werkplaats, voldoende groot en met de noodige werktuigen en gereedschappen om alle herstellingen te doen, niet allleen voor den bestaanden weg, maar ook voor latere verlengingen of zijtakken, en bovendien geschikt om in de behoeften te voorzien van particulieren en van alle ondernemingen in het spoorweggebied. In deze werkplaats zijn, uitgenomen het ijzerwerk, dat uit Nederland gezonden is, het grootste gedeelte der rijtuigen en wagens gebouwd, vele der ijzeren bruggen ineengezet en een groot gedeelte van het ijzer- en houtwerk voor de gebouwen gemaakt.

De spoorweg is, met uitzondering der gebouwen, die van eenvoudige en overeenkomstig de behoefte van het klimaat ligtere zamenstelling zijn, gebouwd volgens het type van groote spoorwegen. Hij is onteigend voor dubbel spoor; de aardenbaan is echter voor enkel spoor, maar breed aangelegd. De spoorstaven zijn zwaar: op de hoofdlijn 37 kilogram en op de berglijn gedeeltelijk 42 kilogram per strekkende meter; de dwarsliggers zijn nu bijna alle van djati- of ijzerhout. Om de aardenbaan te bouwen zijn ruim 7⁶ millioen kubieke meters, dat is 37 600 M³ per kilometer, verplaatst moeten worden. De kunstwerken hebben 148 000 M³. of 730 M³. per kilometer aan metselwerk, en 1300 ton ijzer voor den bovenbouw der bruggen gevorderd.

Meer dan de helft van het grondverzet heeft plaats gehad op den zijtak, een zesde van de lengte van den spoorweg. De kunstwerken däär, waren echter niet grooter of moeijelijker in de uitvoering dan op de hoofdlijn.

De arbeiders waren nagenoeg allen Javanen, en zonder uitzondering vrijwilligers. Het aantal dat zich aanbood was zeer veranderlijk en hing af van den tijd van het jaar, de plaats waar gewerkt moest worden, den aard van het werk, de weêrsgesteldheid en dikwijls van den persoon onder wien zij gesteld waren. Het grootste aantal te gelijk werkzaam, is geweest 8000 à 9000. Bijna alle arbeiders waren koelies, waaruit echter langzamerhand vele ambachtslieden en vaste werklieden gevormd zijn. Het gebrek aan goede werklieden in den beginne en de ongelijke opkomst der arbeiders zijn groote bezwaren geweest. Eene proef met aangevoerde Chinezen heeft geen voldoende uitkomsten gegeven.

De geheele spoorweg heeft gekost omstreeks 19½ millioen, dat is f 96 100 per kilometer, onder welk gemiddeld f 8000 aan rollend materieel en f 8400 voor het verkrijgen van het geld. Afzonderlijk voor de hoofdlijn was het kostende per kilometer f 86 900, voor den zijtak (berglijn) f 138 800. De raming (art. 73 concessie) is, zonder de berglijn, geweest f 80 000 per kilometer.

b. Exploitatie.

De lengte in exploitatie werd in den loop van 1872 (Junij) door de volledige openstelling der 3de sectie met ruim 27 kilometers vermeerderd en daardoor op ongeveer 187 gebragt, welk getal in het eerste semester 1873 (Mei) door de openstelling van den spoorweg in zijn geheel, tot circa 202³ kilometer is geklommen.

De voedingswegen, waarvan in 't vorig verslag werd gesproken, de eene gaande van Tangoeng naar Kappong; de andere van Telawa naar Godong, welke toen reeds hunne voltooijing naderden, waren bij het eind van 1872 nog niet gereed. De oorzaak dezer vertraging is niet vermeld gevonden. Voor de houtkap-onderneming Tempoeran werd te Ombak een zijspoor aangelegd, lang 2 kilometers. Omtrent hetgeen van bestuurswege kan worden gedaan voor het maken van nieuwe voedingswegen voor den spoorweg, is nog onlangs een opzettelijk overleg uitgelokt tusschen den directeur der burgerlijke openbare werken en de betrokken drie residenten.

Op de hoofdplaatsen Samarang, Soerakarta en Djokjokarta rijden omnibussen ten dienste van de reizigers.

Te Kedong Djati, Goendih en Bringin zijn hulpkantoren opgerigt waarbij de dienst door ambtenaren der maatschappij wordt waargenomen. De verwachting dat zich op het kruispunt Kedong Djati Europeanen en Chinezen zouden vestigen tot het drijven van kleine neringen, was nog niet verwezenlijkt.

In de tariven der Maatschappij werden in 1872 kleine wijzigingen gebragt, ten doel hebbende het vervoer van sommige artikelen goedkooper te maken of het nadeel op het vervoer van andere geleden, te doen ophouden. Het personentarief voor de berglijn is voor reizigers 3de klasse berekend op 2 cent per kilometer afstand. In Januarij 1873 is door de Regering goedgekeurd, dat ook op de overige gedeelten van den spoorweg (waar tot dusver naar reden van 1⅔ cent werd betaald), die hoogere maatstaf worde toegepast. Voor reizigers 1ste en 2de klasse bedraagt het tarief: op de hoofdlijn 9 en 6 cent, op de berglijn 10 en 7 cent per kilometer. De goederen worden mede naar 3 klassen berekend, bedragende per ton-kilometer: op de hoofdlijn 16, 10 en 5 cent en op de berglijn 16, 12 en 8 cent.

In 1872 is aan afzenders van groote hoeveelheden eene verlaging van 10 per cent toegestaan, waardoor zij producten in de eerste klasse vallende, als: suiker, koffij,

indigo, tabak (1) gemiddeld voor f 1,84 per pikol van Djokjokarta naar Samarang konden vervoeren, daaronder begrepen de kosten van het wegen, laden, lossen en vervoeren naar het pakhuis van bestemming te Samarang, doch natuurlijk niet die van het pakhuis van den afzender naar het station van afzending. Die prijs wordt gezegd gelijk te staan met hetgeen thans voor vervoer per kar tusschen beide plaatsen betaald wordt, namelijk f 18 per kar ladende 10 pikols tegen vroeger f 28 per kar ladende 6 pikols.

Ook wegens het regtstreeksch belang voor den Staat, dat de baten der exploitatie toenemen (omdat de zuivere opbrengsten in mindering strekken van de som van f 765 000, als gewaarborgde rente door den Staat jaarlijks voor te schieten) blijft de Regering er op bedacht harerzijds te bevorderen dat voor transporten in Midden-Java, zonder in andere opzigten schade te veroorzaken, zooveel doenlijk van den spoorweg gebruik worde gemaakt. Zoo is in 1871 met het spoorwegcomité onderhandeld over het vervoer van zout van Samarang naar Soerakarta, doch wegens te hooge vracht, in verband met de bijkomende kosten, onder anderen wegens vervoer naar het station waarin door het Gouvernement zelf zou moeten worden voorzien, werd tot eene uitbesteding (voor 1872-1874) besloten, waarbij evenwel de verpligting om het zout per spoortrein te vervoeren aan den aannemer is opgelegd. De uitbesteding heeft werkelijk tot eene meer voordeelige uitkomst geleid. Intusschen is in 1872 door den aannemer verzocht geworden het transport met karren te mogen doen plaats hebben, omdat hem dit voordeeliger uitkwam, in welk verzoek echter niet is getreden. Het transport der gouvernementskoffij uit Soerakarta naar Samarang geschiedt reeds van af 1871 langs den spoorweg (vergelijk blz. 108 hiervoren). Ook zijn door den aannemer van het producten- en goederenvervoer in de residentien Samarang en Kadoe (zie mede blz. 108) aanbiedingen gedaan om voor zijne transporten tusschen Willem I en Samarang van den spoorweg gebruik te maken. Over het bedrag der door hem als voorwaarde gestelde verlaging schijnen partijen het echter niet eens te zijn kunnen worden.

Nog onlangs is eene veranderde regeling in overweging genomen voor den aanbreng van zout te Ngawi (Madioen), met oogmerk om het transport, dat thans van Madura naar Grissee (Soerabaja) en verder langs de Solo-rivier plaats heeft, voortaan te doen geschieden onder andere over Samarang en Soerakarta en dan over dit gedeelte per spoorweg. Eene vergelijking van de op zoodanige regeling vallende uitgaven met het kostende volgens de tegenwoordige wijze van opvoer, heeft intusschen doen zien, dat landtransport per spoorweg in dit geval verreweg duurder zou zijn dan vervoer langs den waterweg.

Omtrent het vervoer van gevangenen langs den spoorweg (ook op de lijn Batavia-Buitenzorg) is met de Maatschappij overeengekomen dat, zoolang daartoe van gouvernementswege geen eigen rijtuigen worden beschikbaar gesteld (art. 51 concessie), hun overvoer zal geschieden in gewone rijtuigen tegen $^2/_3$ van den vrachtprijs. Een verschil van meening met de Maatschappij nopens hetgeen verstaan moet worden onder »krijgsvolk" en »oorlogstuig", bedoeld in art. 46 en 47 der concessie, schijnt, met uitzondering van het artikel »paarden", in Indie eene bevredigende oplossing te hebben gevonden.

Weg en werken. Door de zware regens en watervloeden van Januarij en Maart 1872, hebben de aardenbaan en kunstwerken veel geleden, vooral in het noordelijk gedeelte, en is de dienst dikwerf belemmerd. Nabij Samarang werd een der landhoofden van eene brug en op den zijtak eene brug geheel weggeslagen. De uitbarsting van den vuurberg Merapi (April 1872) heeft wel geene dadelijke schade veroorzaakt, maar toch, door verstopping en ophooging van rivierbodems, aanleiding gegeven tot gevaar voor schade in de toekomst. Er zijn echter vele verbeteringen aangebragt om, bij hoogen waterstand, een spoedigen afloop van het water te bevorderen. Onder de verbeteringen die onderhanden werden genomen, behoort ook het verleggen van het bed der Toentang-rivier, daar waar het tusschen Kedong-Djati en Tempoeran zóó nabij de spoorwegbaan loopt, dat deze telkens inschaart.

Door een zwaren bandjir is in April 1873 op de 3de sectie een gedeelte van de baan weggeslagen en het landhoofd eener brug bezweken, hetgeen gedurende eenige dagen het personen-vervoer zeer heeft belemmerd en het goederenvervoer op één dag geheel heeft belet.

De bovenbouw kwam in 1872 in volkomen goeden toestand door het volledig afballasten van de gansche lijn. Ruim 7000 stuks dwarsliggers, doch slechts 65 spoorstaven behoefden gedurende dat jaar te worden vernieuwd.

Materieel en tractie. Bij de exploitatie waren onder ultimo December 1872 in gebruik 19 locomotiven, 51 rijtuigen en 155 diverse wagens, terwijl nog onderscheidene rijtuigen en wagens in aanmaak waren.

In 1872 werden afgelegd: door de locomotiven 390 483, door de rijtuigen en wagens 1 324 417 en door de wagens 1 454 502 kilometers. Verbruikt werden in 1871 2476 en in 1872 2925 ton steenkolen, waarvan de prijs in het magazijn te Samarang te staan was gekomen op respectivelijk f 23,23 en f 20,89 de ton. Het getal inlandsche machinisten was tot 12 gestegen.

Verdere opgaven. Eene maandelijksche aantooning betreffende het passagiers- en goederenvervoer gedurende 1872 en de vier eerste maanden van 1873, en de ter zake gedane (bruto-) ontvangsten wordt aangetroffen in bijlage R hierachter. Daaruit blijkt, dat gedurende 1872 in 't geheel vervoerd zijn 453,959 reizigers, zijnde gemiddeld per kilometer 2594 tegen 2188 in 1871. Onder dit totaal waren begrepen 5842 militairen en 61 gevangenen. Van de overige reizigers waren 94.2 pct. 3de klasse, 4,9 pct. 2de en 0,9 pct. 1ste klasse.

De verhouding van het getal reizigers tot de beschikbare plaatsen was: 1ste klasse 1 : 11, 2de klasse 1 : 3,4, 3de klasse 1 : 1,9.

Aan koopmansgoederen werd vervoerd 71 516 ton (60 215 ton voor particulieren en 11 301 ton dienstgoederen), welke laatste hoeveelheden in 1871 respectivelijk beliepen 65 484 en 16 312, of te zamen 81 796 ton; aan ballast voor den aanleg was in laatstgemeld jaar nog bovendien vervoerd geworden 89 685 ton.

Het vervoer van alle artikelen wordt gezegd in 1872 te zijn toegenomen, met uitzondering van steenen voor de havenwerken te Samarang, dat in Februarij van dat jaar had opgehouden. Het vervoer van suiker vermeerderde met 2000 ton, en dat van koffij met 1000 ton. Gedurende de eerste maanden van 1872 werd veel rijst naar Samarang verzonden, doch in de laatste zes maanden van genoemd jaar niets; toch bedroeg de geheele afvoer van dat artikel 1619 ton, tegen 1017 in 1871. De opvoer van rijst was daarentegen, als een gevolg van den mislukten oogst in de residentie Samarang, zeer gering, in vergelijking met het jaar te voren, namelijk slechts 433 ton, tegen 3078 in 1871. De opvoer van zout naar de Vorstenlanden was zeer toegenomen: 1162 ton, tegen 68 in 1871. Het vervoer van indigo was verdubbeld. De grootste op- en afvoer in 't algemeen had plaats in de maanden Augustus tot en met October. Wanneer men de voor de havenwerken vervoerde steenen (in 1871 13981 en in 1872 917 ton) buiten rekening laat, omdat die niet vallen binnen hetgeen een regelmatig vervoer is te noemen, dan is voor derden in 1872 *meer* afgevoerd dan in 1871 6362 ton of bijna 20 per cent, en meer opgevoerd 1433 ton of ruim 7 per cent.

Reeds komen al de eenigzins belangrijke producten ten bate van den spoorweg, terwijl slechts weinige en dan veelal producten van mindere waarde, nog per kar of draagpaard worden vervoerd.

De exploitatie-rekening, waarin opgenomen alle ontvangsten en uitgaven door of voor den spoorweg verkregen en voldaan, wijst over 1872 de volgende uitkomsten aan:

(1) De tweede en derde klassen omvatten meer bijzonder de producten van den kleinen landbouw en de behoeften voor de verschillende takken van volksnijverheid.

BENAMING.	SOMMEN.	Pct. van de bruto-ontvangst.	Per jaar en per kilometer.	Per dag en per kilometer.	Per treinmijl.	Pct. van de uitgaven.	
Reizigers en bagage	f 335 186,45	27,4	f 1 915,35	f 5,24	f 1,25	„	175 kilometer gemiddeld in exploitatie; 268 871 treinmijlen.
Goederen, vee, enz.	802 343,01	65,5	4 584,81	12,52	2,99	„	
Diversen	87 553.88	7,1	500,31	1,37	0,33	„	
Totale ontvangst . .	f 1 225 083,37	100	f 7 000,47	f 19,13	f 4,57	„	
Administratie en algemeene kosten	f 113 576,52^{5}	9,3	f 649,01	f 1,77	f 0.42	16,5	
Weg en werken	251 083,73	20,5	1 434,76	3,92	0,94	36,5	
Tractie en onderhoud materieel. .	232 288,57^{5}	19	1 327,37	3,63	0.86	33,5	
Exploitatie	92 534,01	7,5	528,76	1,44	0.36	13,5	
Totale uitgaaf .	f 689 482,84	56,3	f 3 939,90	f 10,76	f 2,58	100	
Winst .	535 600,53	43,7	3 060,57	8,37	1,99	„	
In 1871 was de winst .	317 293,90	31	2 180,72	5,97	1,41	„	

De grootere winst in 1872 meer behaald dan in 1871, ten bedrage van f 2,40 per dag-kilometer, is geheel verkregen door vermindering der uitgaven, daar de ontvangsten in verhouding tot de geëxploiteerde meerdere lengte, bijna stationair, zelfs iets kleiner zijn geweest. Deze vermindering van uitgaven was bij alle onderdeelen waar te nemen, maar vooral bij weg en werken.

2°. Batavia-Buitenzorg.

Ook deze lijn is in 1873 (31 Januarij) in haar geheel voor de exploitatie opengesteld geworden. In verband daarmede is sedert Mei jl door de Regering teruggegeven het aangehouden $^1/_3$ deel der gedeponeerde waarborgsom groot f 100 000 (art. 66 der concessie) en aan de Maatschappij tevens de vrije beschikking hergeven over het onverbruikt geblevene van het kapitaal van 4 millioen, ingevolge de met haar gesloten overeenkomst van 8/10 April 1869 voor den aanleg en het in exploitatie brengen der lijn Batavia-Buitenzorg onder regerings-administratie afgezonderd geweest.

Tevens is op verzoek der Maatschappij bepaald, dat de termijn van concessie, die volgens art. 63 begint te loopen van den dag, waarop de spoorweg in zijn geheel ten dienste van het publiek is geopend, in stede van op 31 Januarij 1873, is aangevangen den 1sten dier maand. Hierdoor zal de afloop der concessie zamenvallen met het einde van het boekjaar, hetgeen in 't belang der administratie door de Maatschappij wenschelijk werd geacht.

a. Aanleg.

In 't vorig verslag werd melding gemaakt van de gebleken noodzakelijkheid om op het (tot aan de halte Koningsplein) reeds opengestelde gedeelte eenige nadere voorzieningen te nemen, ten einde bij hoogen waterstand stremming in de dienst te voorkomen. Die voorzieningen, in 1872 aangebragt, hebben bestaan in het maken van drie doorlaten, waarvan twee in den zijtak naar den Kleinen Boom, de derde boven het punt, waar die zijtak zich met de hoofdlijn vereenigt. Ook werd het gedeelte spoorbaan, hetwelk het meest aan overstroomingen was blootgesteld, verhoogd.

Met het verder afwerken van den weg, waarvan het reeds opengestelde gedeelte den 16den Junij 1872 van 9 op 16 kilometers (tot Meester-Cornelis) werd gebragt, kwam men den 26sten September daaraanvolgende over het gegeele verdere gedeelte (tot Buitenzorg) ter lengte van 42 kilometers voorloopig gereed.

Aanvankelijk maakte de Indische Regering bezwaar de door de spoorwegmaatschappij gevraagde vergunning tot exploitatie te verleenen, omdat volgens oordeel van de commissie, belast geweest met de opneming van de lijn Meester-Cornelis-Buitenzorg, deze daartoe voor alsnog niet geschikt was. Nadat echter door eene nieuwe commissie van opneming was geconstateerd, dat de toestand van baan, kunstwerken als anderzins door de sedert aangebragte verbeteringen van dien aard was geworden, dat het vervoer daarop, mits met geen grootere snelheid dan van 36 kilometers per uur, veilig geschieden kan, is in dien zin, den 26sten Januarij 1873 vergunning tot exploitatie verleend, welke daarop vijf dagen later een aanvang heeft genomen. Sneltreinen zullen eerst na zetting, voltooijing en eindopneming der geheele baan worden toegelaten.

De bouw, die medio October 1869 begonnen werd, doch sedert veel vertraging ondervond door moeijelijkheden bij de onteigeningen, moest volgens de (gewijzigde) concessie (art. 22) afgeloopen zijn uiterlijk binnen 30 maanden na de openbare eind-aanwijzing der te onteigenen perceelen. De laatste eind-aanwijzing geschiedde onder dagteekening van 1 Junij 1871, zoodat de termijn van oplevering verviel ultimo November 1873. In stede daarvan was de spoorweg reeds op 1 Februarij 1873 en dus zes maanden eerder voor het algemeen verkeer opengesteld.

Voor sommige gedeelten der baan is, even als op de lijn Samarang-Vorstenlanden, door de Regering vrijstelling verleend van de voorgeschreven afsluiting aan weêrszijden door eene levende heg (art. 6 concessie) en in stede daarvan vergund hetzij de taluds der ingravingen en ophoogingen als natuurlijke afsluitingen te beschouwen, hetzij de afsluiting te bewerkstelligen door middel van langs korte palen gespannen ijzerdraden.

De weg is van het station Batavia tot dat te Buitenzorg lang 55^{198} kilometer en heeft twee zijtakjes, een naar het havenkanaal van Batavia, waaraan de halte Kleine Boom ligt ter lengte van 2^{169} kilometer, en een tweede, bij Meester-Cornelis, van 1^{058} kilometer, waardoor de spoorweg eene totale lengte heeft van 58^{425} kilometer.

Reizigers van de Kleine Boom naar Buitenzorg moeten bedoelde zijtakjes gedeeltelijk tweemaal sporen en daardoor een afstand van $60^1/_2$ kilometer in stede van $56^1/_4$ afleggen. Ook is het een nadeel voor de exploitatie dat de laatste 5 kilometers van de lijn onder eene helling van $^1/_{80}$ zijn aangelegd, waardoor de zwaarte van den trein over de geheele lengte der lijn zich naar dit gedeelte moet regelen. De lijn telt 3 stations en 10 halten. Te Meester-

Cornelis bevindt zich het depôt voor het materieel, benevens de reparatie-winkels, bureaux en magazijnen.

De baan en kunstwerken zijn aangelegd voor enkel spoor. De spoorwijdte bedraagt 1.067 meter, en de spoorstaven, naar het stelsel van VIGNOLA, hebben een gewigt van 25 kilogram per strekkenden meter.

Voor den bouw en het in exploitatie brengen van den weg werd afgezonderd 4 millioen of f 68 500 per kilometer. Met inbegrip van hetgeen na 1 Januarij 1873 nog noodig geraamd werd voor vermeerdering van materieel en voor algeheele voltooijing van weg en werken, kunnen de kosten berekend worden in werkelijkheid te hebben bedragen ruim f 3 400 000 of f 58 200 per kilometer, namelijk f 45 100 voor den bouw van den weg, f 7200 voor rollend materieel en f 5900 voor onkosten op het verkrijgen van het geld.

b. Exploitatie.

De bij den aanvang van 1872 reeds in exploitatie zijnde eerste 9 kilometers werden in Junij 1872 met ruim 7 vermeerderd door de opening van het gedeelte tot Meester-Cornelis, terwijl de openstelling der overige 42 kilometers en daardoor van de baan in haar geheel, zoo als hooger gezegd, heeft plaats gehad op 31 Januarij 1873.

De tariven verschillen eenigermate met die voor de lijn Samarang-Vorstenlanden. Voor personen wordt het plaatsgeld voor elk der 3 klassen berekend naar den maatstaf van 12, 6 en 2 cent per kilometer, voor goederen bedraagt de vrachtprijs, mede naar gelang van klasse, 16, 10 en 7 cent per ton-kilometer.

Weg en werken. Hooger is reeds melding gemaakt van eenige in 1872 aangebragte verbeteringen op de toen opengestelde baanvakken. Hetgeen in 1873 nog aan weg en werken te doen valt om den spoorweg tot algeheele voltooijing te brengen, wordt geraamd op f 1500 per kilometer. Volgens berigten van Mei 1873 was door sterken aandrang van het water, uit hoofde van zware regens, tusschen de twee naastbij Buitenzorg gelegen halten, de dijk aan ééne zijde der sawah's weggespoeld, ten gevolge waarvan sedert eenige dagen de treinen niet doorliepen en de passagiers een gedeelte van den weg te voet moesten afleggen.

Aan de Maatschappij werd vergund het leggen en gebruiken van een gedeelte spoorbaan van af de halte Kleine Boom naar het havenkanaal, waardoor de kosten van het goederen-vervoer uit en naar de vaartuigen tot en van de halte worden verminderd.

Materieel. Het rollend materieel in gebruik op het gedeelte Kleine Boom—Meester-Cornelis bestond op ultimo December 1872 uit: 6 locomotiven, 7 rijtuigen en wagens voor personenvervoer, 10 goederenwagens, 22 transportwagens, 2 transportwagens voor hout en 4 bagagewagens.

Verdere opgaven. De exploitatie van de twee baanvakken (9 en 7 kilometers), die onder ultimo 1872, respectivelijk sedert 16 September 1871 en 16 Junij 1872, voor het algemeen verkeer waren opengesteld, had in laatstgenoemd jaar geregeld plaats.

De geldelijke uitkomsten waren echter niet gunstig.

De ontvangsten hebben namelijk bedragen voor reizigers

en bagage		f 38 697,10
voor goederen		8 433,73
» diversen, waaronder het vervoer voor den aanleg buiten de in exploitatie zijnde gedeelten		20 975,63
		f 68 106,46
en de uitgaven:		
voor administratie	f 17 695,20[5]	
weg en werken	8 908,66[5]	
tractie en herstel.	26 409,49[5]	
vervoer	19 370,94	
		72 384,30[5]
Nadeelig verchil		f 4 277,84[5]

De uitgaven, nederkomende op f 6 000 per jaar-kilometer, worden te hoog geacht; de Maatschappij zou daarom, nadat de geheele lijn in exploitatie was gebragt, onderzoeken, in hoever en op welke onderdeelen bezuiniging te verkrijgen is.

Ook bleef het vervoer ver beneden de verwachting; het getal reizigers was gering in vergelijking met de gewone beweging op dezen weg. Het vervoer is geweest: reizigers 1ste klasse 12 113, 2de klasse 60 763, 3de klasse 176 184 (respectivelijk 5, 24[5] en 70[5] pct.), te zamen 249 060 of ongeveer 680 per dag. Rekent men dat daarvoor liepen 14 treinen daags, tot 16 Junij en later zelfs 18, dan zijn met elken trein slechts 40 reizigers overgebragt, een aantal dat niet in evenredigheid geacht wordt tot de matige vracht. Deze verhouding tusschen de bezette en beschikbare plaatsen voor elk der drie klassen van reizigers kan, bij gemis aan gegevens, niet worden medegedeeld.

De ontvangsten gedurende de eerste drie maanden van de opening der geheele lijn (Februarij, Maart en April 1873) zijn achtereenvolgens geweest f 26 843, f 30 246 en f 33 045. Zie over een specificatie der maandstaten van vervoer en opbrengst over 1872 en de eerste vier maanden van 1873, bijlage R hierachter.

Over het brievenvervoer door middel van dezen spoorweg, zie men lager in afdeeling V van dit hoofdstuk.

3°. Concessie-aanvragen.

Eene eindbehandeling der in 't vorig verslag vermelde voorloopige concessie-aanvragen voor spoorwegaanleg op Java, is afhankelijk van de vaststelling van algemeene voorwaarden, waarop concessien voor den aanleg van spoorwegen aldaar zullen kunnen worden uitgegeven (zie den aanhef dezer afdeeling bladz. 149 hiervoren).

Behalve de in 't vorig verslag reeds vermelde aanvrage van den heer P. H. VAN DIEST, gewezen hoofd-ingenieur bij het mijnwezen in Nederlandsch Indie, betreffende den aanleg eener spoorwegverbinding tusschen Padang en het Ombilien-kolenveld (waarover zie hoofdst. **O**, afd. II) en de ontginning van een gedeelte van het kolenterrein, werd bij de Indische Regering in 't laatst van 1872 ook door den heer A. S. WARMOLTS, gepensioneerd Oost-Indisch ambtenaar, eene soortgelijke gecombineerde concessie-aanvraag aanhangig gemaakt. Daar beide aanvragers het beding stelden van rentegarantie van Staatswege, kon de Gouverneur-Generaal, in verband met het in 't vorig verslag bladz. 113 vermelde Koninklijk besluit van 13 Augustus 1872, n°. 62 (*Indisch Staatsblad* n°. 183) omtrent die aanvragen niet beschikken, maar zijn de adressanten overgewezen naar het Opperbestuur. Hier te lande worden de verzoeken in advies gehouden, deels in afwachting dat de van Regeringswege te doene opnemingen nopens de vraag welke spoorwegen op Sumatra noodig en uitvoerbaar zijn, eene deugdelijke beslissing zullen mogelijk maken, deels in afwachting eener beslissing nopens de wijze van exploitatie der Ombilien-steenkolenvelden, hetzij van gouvernementswege, hetzij door particulieren. Inmiddels heeft de heer VAN DIEST zich als concessie-aanvrager doen vervangen door jhr. mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD te 's Gravenhage.

Door de heeren A. baron SLOET VAN OLDRUITENBORGH en W. RUYS Wz. c. s. is in Maart 1873 hier te lande concessie gevraagd voor den aanleg, met rentegarantie, van de lijnen Soerakarta-Madioen-Kediri-Soerabaja en Pasoeroean-Malang-Soerabaja, welke aanvraag mede voorloopig wordt aangehouden (1).

Van de aan den administrateur der suikerfabriek Besito (afdeeling Koedoes, residentie Japara) verleende vergunning om, onder zekere voorwaarden (zie het vorig verslag bladz. 117), voor de transporten dier fabriek langs den grooten weg van Koedoes naar Samarang gebruik te

(1) Volgens een van den Gouverneur-Generaal ontvangen telegraphisch berigt van Julij jl. is door den heer D. MAARSCHALK te Batavia concessie gevraagd voor een spoorweg Soerabaja-Malang, echter zonder rentegarantie, doch met een transport-contract voor 10 jaren.

maken van THOMPSON's patent straatweg-locomotief van 8 paardenkracht, werd in 1872 nog geen gebruik gemaakt. Volgens opgaaf wordt daarmede gewacht tot dat een der bruggen op de grens van beide residentien (de groote Tangoelangin-brug) eene kapitale herstelling zal hebben ondergaan.

§ 2. *Paarden- en andere spoorbanen* (*tramway's*).

Paardenspoorwegen. De paardenspoorweg door de stad en voorsteden van Batavia naar Meester-Cornelis vervoerde gedurende 1872 1 597 799 personen of gemiddeld per dag 4366, gevende eene ontvangst van f 186 548 of gemiddeld f 509,69 per dag, tegen f 608.77 in 1871. Deze mindere ontvangst, voor het geheele jaar ten bedrage van f 32 608, was een gevolg van de verdere openstelling (tot Meester-Cornelis) van den stoomspoorweg naar Buitenzorg.

De voorgeschreven keuringen van het materieel der onderneming, dat in goeden staat verkeerde, hadden geregeld plaats. Het verlies aan paarden was in 1872 aanzienlijk, niet minder dan 545 stuks moesten vervangen worden.

Ofschoon het grootere gedeelte der bevolking gezegd wordt met dit middel van vervoer, wegens zijne goedkoopte, zeer ingenomen te zijn, levert de onderneming geldelijk ongunstige uitkomsten op.

Het politiereglement op de dienst van den paardenspoorweg (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 156) werkt bevredigend. Overtredingen komen zelden voor.

Van de in 1870 verleende vergunning aan de heeren DUMMLER & C°. om door de stad en voorsteden van Soerabaja een paardenspoorweg aan te leggen en te exploiteren (zie laatstelijk het verslag van 1871, bladz. 123) is door de concessionarissen geen gebruik gemaakt, uit hoofde van moeijelijkheden, naar het schijnt, in het bijeenbrengen van het vereischte kapitaal.

Andere spoorbanen. Vergunningen tot het bezigen van beweegbare of tijdelijke spoorbanen voor het vervoer naar de plaats van verwerking van grondstoffen ten behoeve van ondernemingen van landbouw en nijverheid, hoedanige vergunningen blijkens het in 't vorig verslag vermelde reglement (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 113) telkens slechts geldig zijn voor één jaar, werden in 1872 bij vernieuwing verleend aan de beheerders van een vijftal suikerfabrieken in de residentie Japara. Ook bij eene dergelijke fabriek in Madioen en bij eene in Samarang zijn zoodanige spoorbanen aangelegd. Volgens berigten wordt daarvan over 't algemeen met zeer goed gevolg gebruik gemaakt voor het transport van suikerriet. Het gebruik der bedoelde spoorbanen, welke door hare ligging aan een der kanten van den openbaren weg, het gewoon vervoer niet belemmeren, heeft overigens dit voordeel dat de gewone wegen daardoor geen belangrijk onderhoud vereischen.

§ 3. *Transportkabels.*

In 't belang der toepassing op Sumatra, van het nieuwe vervoermiddel, bekend onder den naam van transportkabel, heeft de heer J. SLUITER, thans hier te lande, van wiens bemoeijingen om dat systeem in Indie praktisch bekend te doen worden, reeds in vorige verslagen sprake was, zich in 't laatst van 1872 tot de Indische Regering gewend, met verzoek dat hem, — onafhankelijk van de beschikking op zijne aanvrage tot exploitatie en tot afvoer (volgens bedoeld systeem) der Ombilien-steenkolen (zie het vorig verslag, bladz. 117 en 194) — tegen daarstelling van een transportkabel tusschen Padang en de Padangsche Bovenlanden (Paningahan) gedurende minstens vier jaren gegund worde het vervoer naar Padang Pandjang en verder naar Padang van een gedeelte der gouvernements-koffij (1), in te gaan met 1 Januarij 1876, en zulks tegen den prijs bij de thans (tot ultimo 1875) loopende contracten voor dien afvoer bedongen.

Uit aanmerking van het nut met eene proef op groote schaal in Indie met het, volgens den heer SLUITER door hem laatstelijk nog in vele opzigten verbeterd transportkabel-systeem, ook om door die proef de basis te leggen tot eene meer algemeene invoering van dit vervoermiddel vóór, gedurende en, zoo noodig, ook na den aanleg van spoorwegen, is door de Indische Regering, met gebruikmaking van de bevoegdheid, verleend bij art. 38, 2de lid der comptabiliteitswet, besloten, onder zekere voorwaarden eene onderhandsche gunning van bedoeld transport toe te zeggen. Bij een besluit van 26 April 1873, n°. 30, heeft namelijk de Gouverneur-Generaal, met herinnering van den aanvrager, voor zooveel noodig, aan de van regeringswege genomen maatregelen ter voorbereiding van den aanleg van een spoorweg, bestemd om Padang met de Bovenlanden te verbinden — zich bereid verklaard om, indien vóór 1 September 1875 een zeker aantal door haar aan te wijzen goederen van Paningahan naar Padang, vice versa te haren genoege, met eenen door hem aan te leggen transportkabel (bij wijze van proef) kosteloos zal zijn vervoerd, alsdan voor den gevraagden afvoer met hem eene overeenkomst aan te gaan tegen den prijs, welke thans volgens de laatste uitbesteding moet worden betaald, en wijders onder zoodanige nader vast te stellen voorwaarden als in het belang van een geregelden afvoer worden noodig geoordeeld.

Ten aanzien van één der gevraagde transport-perceelen, is echter bepaald, dat de Regering zich voorbehoudt te doen onderzoeken of de afvoer der producten van dat perceel, in 's lands finantieel belang, niet zal behooren te geschieden regtstreeks van Solok naar Padang, tusschen welk beide plaatsen thans een nieuwe transportweg in aanleg is.

Zoo als uit het vorig verslag blijken kan, is aan den heer SLUITER, volgens de algemeene voorwaarden in *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 102, in Augustus 1871 ook eene concessie voor eene transportkabellijn in Midden-Java verleend, gaande van Djokjokarta naar Poerworedjo (Bagelen).

Aan het door anderen in der tijd aan den dag gelegd voornemen (zie ook het verslag van 1871, blz. 123) om het nieuwe vervoermiddel in toepassing te brengen, is tot dus ver geen gevolg gegeven. Voor zooveel blijkt, is door geen hunner op de ter zake vóór de vaststelling der bedoelde algemeene voorwaarden gedane voorloopige concessie-aanvraag teruggekomen.

IV. STOOMWEZEN.

Eene gewestelijke opgaaf betreffende de in Nederlandsch Indie gebezigde stoomwerktuigen en toestellen, waarover zich het toezigt der algemeene dienst van het stoomwezen uitstrekt, (en dus met uitzondering van de werktuigen enz., geplaatst in stoomschepen der militaire en gouvernementsmarine) wordt aangetroffen in bijlage S hierachter. Op eene enkele na, werden in 1872 in de aanwending van stoomkracht geene strafbare overtredingen geconstateerd; onheilen daarbij kwamen in het geheel niet voor.

Omtrent het in Indie, ter vervanging van dat in *Indisch Staatsblad* 1852, n°. 20, ontworpen nieuw reglement op het stoomtoezigt daar te lande, waarin, ook wat het technische gedeelte betreft, bepalingen zijn voorgedragen welke op sommige punten afwijken van de Nederlandsche regeling, is de voorlichting gevraagd van het Departement van Binnenlandsche Zaken. Eene beslissing omtrent de vaststelling der nieuwe voorschriften zal nu spoedig kunnen volgen.

Sedert de in-werking-treding van het reglement van 1852 tot ultimo 1872 waren in 't geheel uitgereikt 686 vergunningen tot beziging van stoomwerktuigen en toestellen, waarvan gedurende dat ruim 20jarig tijdvak waren komen te vervallen 152, zoodat op laatstgenoemden datum van kracht waren 534 vergunnings-acten voor aanwezige stoomwerktuigen en toestellen, van welke evenwel 36 buiten werking waren. Bij het eind van 1871 waren de beide laatstgenoemde cijfers 494 en 33.

De in 1872 uitgereikte acten tot beziging van nieuw in gebruik gestelde werktuigen en toestellen waren 44 in getal, van welke betrekking hadden 10 enkel tot stoomketels, 4 tot werktuigen geplaatst in stoomschepen en 6 tot locomotiven, terwijl de andere 24 voor het meerendeel strekten ten dienste der suiker-industrie (in 't geheel 14, waarvan

(1) Namelijk van de perceelen 5—8, geraamd op eene gemiddelde hoeveelheid van 25 000 pikols 's jaars.

4 voor de vermaling van het riet) en voor het overige ten dienste van andere takken van nijverheid, zoo als onder anderen 3 voor het door stoom drijven van gereedschappen in twee werktuigfabrieken te Soerabaja en in eene te Probolinggo, 1 ten dienste eener broodfabriek te Rijswijk (Batavia), 2 voor stoomdrukkerijen te Batavia en Soerabaja, 1 voor het drijven van pompen in eene nieuwe arakstokerij te Redjasja nabij Pasoeroean, en 2 tot het in beweging brengen van koffijpulpers op de huur-ondernemingen Kalimas en Sringin in de residentie Samarang. Van de in 1871 uitgereikte vergunningen van den hierbedoelden aard hadden onder andere 2 betrekking tot stoomploegen. Thans wordt aangeteekend gevonden, dat in 1872 (bij de suikeronderneming Kartasoera in Soerakarta) van die ploegen geen verder gebruik is gemaakt.

De eischen van bekwaamheid voor de betrekking van ingenieur bij de algemeene dienst van het stoomwezen in Indie, zijn laatstelijk geregeld bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 123. Volgens gedane aankondiging zou in de eerste maanden van 1873 aan adspiranten voor die betrekking, in Indie weder gelegenheid worden gegeven om op den voet van gemeld programma examen af te leggen,

Intusschen zijn de bepalingen van aangehaald *Staatsblad* door de algemeene verordening van 10 September 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 194), waarbij alle vroegere verordeningen op het stuk der benoeming van ambtenaren bij de burgerlijke dienst in Indie werden ingetrokken, feitelijk buiten werking gesteld. Eene nadere regeling van de bijzondere voorwaarden van benoembaarheid voor technische betrekkingen bij de algemeene dienst van het stoomwezen, en te gelijk van de voordeelen en verpligtingen aan eene beschikbaarstelling voor zoodanige betrekkingen verbonden, maakte omstreeks medio 1873 hier te lande een onderwerp van behandeling uit. Daarbij is ook eene reorganisatie van personeel in overweging, hetwelk dien ten gevolge van 3 op 4 ingenieurs zal gebragt worden (verg. *Indisch Staatsblad* 1861, n° 2).

Na afgelegd praktisch examen werden in 1872 diploma's of certificaten uitgereikt aan 8 personen als machinist, aan 1 persoon als machinedrijver, aan 3 personen als locomotiefdrijver en aan 3 als stoker.

V. Postwezen.

§ 1. *Brievenposterij.*

In afwachting van nadere beschikkingen tot bevordering der voorgenomen algeheele zamensmelting van de post- en telegraaphdiensten in Indie (waarover lager), werd in 1872, behalve op de 8 reeds in 't vorig verslag genoemde plaatsen, nog op een viertal andere, namelijk te Tjiandjoer, Pekalongan, Tjilatjap en Patti, de postdienst aan de chefs der telegraaphkantoren aldaar opgedragen.

Behalve de reeds vroeger door de verdere openstelling van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden mogelijk geworden inkrimping van het personeel enz. bij de brieven- (en paarden-) posterij in de betrokken residentien (zie het vorig verslag, bladzz. 120 en 121), is sedert nog wijziging gebragt in het brievenvervoer tusschen Bringin-Salatiga en Salatiga en tusschen Salatiga-Ambarawa, door de bepaling (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 160) dat dit vervoer met 1 Januarij 1873 zou plaats hebben door postillons met eigen paard. (1) Op eerstgemelde rit werden in 1872 de postpakketten door den ondernemer eener particuliere wagendienst overgebragt, op de andere waren brievenpostpaarden gestationeerd, die dien ten gevolge zijn ingetrokken.

De openstelling van den spoorweg Batavia-Buitenzorg en de benuttiging van dit versnelde vervoermiddel ook voor de brievenbeweging, maakte op dit traject insgelijks eene inkrimping mogelijk van het personeel en materieel bij het brievenvervoer (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 31 *a.*) Van het denkbeeld om op dien spoorweg een vervoerbaar postkantoor in te rigten, ten einde aan het publiek gelegenheid te geven tot aanbieding van brieven tot op het oogenblik van vertrek van den trein, is wegens de te hooge eischen voor de afzondering van de noodige ruimte in een der spoorwegrijtuigen, door de Indische Regering voor 's hands afgezien. Men is thans op andere hulpmiddelen bedacht om het doel, althans zooveel mogelijk, te bereiken.

Het denkbeeld om de gewone brievenpostwagens zóó in te rigten, dat zij ook plaats bevatten voor minstens twee reizigers, heeft tot eene proef geleid op de postrit Batavia-Buitenzorg (Junij 1872—Februarij 1873), waarna, in verband met de geheele openstelling van het spoorwegverkeer tusschen beide plaatsen, de proef elders is voortgezet en wel (sedert medio April 1873) tusschen Buitenzorg en Tjiandjoer. Het tarief is gesteld op 20 cents per paal afstands. Zij die in dienst reizen en, in stede van gouvernementspostpaarden, van den brievenpostwagen wenschen gebruik te maken, genieten immer de voorkeur. Wegens de bevredigende uitkomsten der proef bestaat het plan om op andere trajecten mede dergelijke postwagens in te voeren. Voorloopig zijn een 20tal besteld.

Nadere maatregelen tot bevordering der bovenbedoelde algeheele zamensmelting van het personeel der post- en telegraaphdiensten zijn in den aanvang van 1873 genomen. Met dat oogmerk zijn bij de toegestane reorganisatie van het postwezen, welke niet alleen eene belangrijke uitbreiding der dienst, maar tevens de verbetering der inkomsten van het personeel beoogde (*Indisch Staatsblad* 1873 n°. 25), de tractementen der post-ambtenaren zoodanig geregeld, dat zij gelijk zijn aan die welke aan het personeel der telegraphie zijn toegekend; bovendien zal dezelfde verhouding tusschen de verschillende klassen van ambtenaren der beide diensten bestaan. In verband met een en ander is verder bij hetzelfde besluit, dd. 23 Januarij 1873 bepaald: *a.* dat beambten, hetzij van de post-, hetzij van de telegraaphdienst, zoodra zij voor beide dienstvakken de noodige bekwaamheid bezitten, kunnen worden benoemd tot commiesen der 1ste, 2de of 3de klasse bij de post- en telegraaphdienst, op de daaraan te verbinden bezoldiging van respectivelijk f 300, f 220 en f 150 's maands; *b.* dat voortaan het in dienst te nemen (nieuw) personeel, zoowel dat voor de posterijen als dat voor de telegraphie, den titel zal voeren van » adjunct-commies bij de post- en telegraaphdienst" en bij beide takken van dienst zal kunnen worden werkzaam gesteld.

Een aantal telegraphisten en postbeambten zijn reeds op bovenbedoelden voet in een der drie rangen tot commies benoemd, terwijl ook eenige personen, zoowel bij de afdeeling » postwezen" als bij de afdeeling » telegraphie" tot adjunct-commies zijn aangesteld. De aangestelden als zoodanig bij eerstgemelde afdeeling waren meerendeels chefs van hulppostkantoren en voor het overige klerken bij postkantoren. Onder die bij de telegraphie behoorden ook eenige personen tot dusver bij andere dienstvakken werkzaam.

Als een gevolg der nieuwe organisatie werd de inspecteur der posterijen, die tot hiertoe tevens chef was van het postkantoor te Weltevreden, van deze laatste functien ontheven (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 30).

Volgens eene aankondiging in de *Javasche Courant* van 18 Maart 1873 zou op 1 April 1873 het medewerkend postkantoor in de stad Batavia voor het publiek als postkantoor worden geopend, zoodat van af dat tijdstip aldaar, even als bij ieder ander postkantoor, gelegenheid zou bestaan tot het aanteekenen van brieven en het ontvangen van geldartikelen. Verder werd daarbij bekend gemaakt dat op 1 Mei 1873, of zooveel vroeger als naar omstandigheden mogelijk zou zijn, ook te Kendal en Malang op Java, te Sumanap op Madura en te Fort de Kock en Siboga op Sumatra postkantoren en op 45 andere plaatsen (onder welke 24 in de Buitenbezittingen) hulppostkantoren zouden worden geopend. Daarentegen werd het hulppostkantoor te Bawean (Samarang) ingetrokken en het kantoor te Sambas (Wester-afdeeling van Borneo) tot een hulppostkantoor teruggebragt.

Het voornemen om meerdere telegraaphkantoren op Java en Sumatra te openen (zie lager in afd. VI van dit hoofdstuk) zal op sommige dier plaatsen, door de vereeniging der post- en telegraaphdiensten, almede de verheffing van hulppostkantoren tot postkantoren ten gevolge hebben. Enkele vrijvallende postcommiesen enz., zullen dan bestemd kunnen worden tot versterking van een paar post- en telegraaphkantoren op Java, waar de waarneming der vereenigde

(1) In Julij jl. is door de Indische Regering magtiging verleend om het brievenvervoer geheel langs den spoorweg te doen plaats hebben en dus ook op het laatstelijk opengestelde gedeelte Bringin-Willem I (Ambarawa.)

diensten voor het tegenwoordig personeel te bezwarend is gebleken.

In 't laatst van 1871 zijn van de Indische Regering voorstellen ontvangen naar aanleiding van het vroeger geopperde denkbeeld (zie laatstelijk het verslag van 1870, blz. 57) eener herziening der bestaande portregeling voor het binnenlandsch brievenverkeer in Nederlandsch Indie, met het doel om daardoor tot meer evenwigt te geraken tusschen de inkomsten en uitgaven der brievenposterij. De overweging dier voorstellen heeft echter, ook met het oog op de niet zoo geheel onbevredigende finantiele uitkomsten van het in 1862 aangenomen uniformport (van 10 cents per enkelen brief van 15 gram) tot de overtuiging geleid, dat er geene voldoende gronden aanwezig waren om op dat uniformport terug te komen, noch ook om de porttariven te verhoogen. Echter zijn door het Opperbestuur verschillende andere wijzigingen in het reglement op de brievenposterij in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 103*a*) noodig of wenschelijk geacht ten gerieve zoo van het publiek als van de administratie, en zulks deels naar aanleiding der Indische voorstellen, deels ook met het oog op de bepalingen der jongste Nederlandsche postwet (*Nederlandsch Staatsblad* 1870, n°. 138). Tot vaststelling dier wijzigingen, met inachtneming der door het Opperbestuur ter zake gegeven voorschriften en bevelen, is de Gouverneur-Generaal gemagtigd bij 's Konings besluit van 12 November 1872, n°. 28.

De aanbevolen thans in Indie nog aanhangige herziening van het bewuste reglement, betreft hoofdzakelijk de navolgende punten:

1°. invoering van gedwongen frankering in den geest der hier te lande ingevoerde bepalingen, behalve echter ten aanzien van niet-portvrije dienstbrieven, afkomstig van openbare ambtenaren of autoriteiten, welke brieven namelijk, ook wanneer zij ongefrankeerd verzonden worden, met hetzelfde port als bij frankering worden belast;

2°. vereenvoudigde en voor den handel meer geriefelijke berekening van het port voor monsters en stalen voor koopwaren;

3°. berekening van port voor gedrukte stukken, niet zijnde couranten of nieuwspapieren, naar het gewigt, in stede van, zoo als tot dus ver, naar het aantal vellen;

4°. ophetfing der beperkende bepaling (behalve misschien ten aanzien van sommige kleinere kantoren), dat de postwissels het bedrag van f 100 niet mogen overschrijden; en

5°. invoering van briefkaarten à 5 cents. Voor de aanschaffing eener eerste hoeveelheid briefkaarten (waaronder ook met betaald antwoord) is hier te lande reeds het noodige verrigt. Ze zullen voorzien zijn van randschriften in de Javaansche en Maleische talen.

Eene wijziging bij 's Konings besluit van 25 October te voren (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 23) in het Indisch postreglement gebragt, betrof het tarief voor de brieven, drukwerken enz., welke regtstreeks over zee tusschen Indie en het Rijk worden gewisseld, waarvoor nu in oveenstemming met de wijziging die de Nederlandsche postwet ter zake ondergaan heeft (*Nederlandsch Staatsblad* 1872, n°. 32), een verhoogd port verschuldigd is, bijaldien de verzending ongefrankeerd geschiedt.

Ten einde het overmaken van kleine geldsommen tusschen Nederland en Nederlandsch Indie te vergemakkelijken, is onlangs het denkbeeld geopperd om daartoe postwissels van bij voorbeeld f 200 en daar beneden verkrijgbaar te stellen. Over de uitvoering van dit denkbeeld zal echter vooraf de Indische Regering worden gehoord. (1)

In de voorschriften omtrent de correspondentie per Engelsche of Fransche mail werden in den loop van 1872 wederom verschillende wijzigingen gebragt. Onder andere werd in Mei 1872 eene regtstreeksche correspondentie ook met andere landen in Europa dan Engeland geopend per Engelsche mail via Brindisi, en tevens de gelegenheid opengesteld om voor de correspondentie naar Italie, Zwitserland, Duitschland en Belgie van de route via Brindisi ook per Fransche mail gebruik te maken.

Van de zijde der Britsche autoriteiten te Singapore is bij het Indisch Bestuur de wenschelijkheid ter sprake gebragt om de uitwisseling der correspondentie tusschen Nederlandsch Indie en de Straits-Settlements, ook ten gerieve van het publiek, te vereenvoudigen door het verordenen eener gedwongen frankering, waarbij elke der wederzijdsche post-administratien de porten zou behouden, die zij ontvangt, zoodat geene andere verrekening meer zou behoeven plaats te vinden dan voor de kosten wegens het intermediair vervoer. Over dit denkbeeld en de wenschelijkheid casu quo om in dien zin ook schikkingen te treffen met andere vreemde kolonien in Azie, is onlangs door den Gouverneur-Generaal met het Opperbestuur in overleg getreden. De zaak is hier te lande nog in behandeling.

De gebruikelijke statistische opgaven omtrent het binnen- en buitenlandsch postverkeer van Nederlandsch Indie, gedurende de laatste drie jaren, worden hieronder in één overzigt verzameld.

(1) In Julij jl. is ter zake het gevoelen van den Gouverneur-Generaal gevraagd.

JAREN.	BINNENLANDSCH VERKEER. Port betalende brieven. Aantal.	Porto's.	Aangeteekende brieven. Aantal.	Dienstbrieven. Aantal.	Totaal der aan postwissels overgemaakte sommen.	BUITENLANDSCH VERKEER. Per gesloten Nederlandsche mail. Aantal. Ongefrankeerd.	Gefrankeerd.	Porto's.	Per losse vreemde mail. Aantal.	Porto's.	Regtstreeksche correspondentie tusschen Singapore en de postkantoren te Samarang, Soorabaja, Riouw en Makassar. Aantal.	Porto's.	Per bijzondere scheepsgelegenheid, waaronder per stoomers der maatschappij „Nederland." Aantal.	Porto's.	TOTAAL. Aantal.	Porto's.	Van het opgegeven getal werken. Ontvangen. Aantal.	Porto's.	Verzonden. Aantal.	Porto's.
								Brieven.												
1870.	1 704 526	f 207 175	75 210	1 378 825	f 1 999 703	137 315	88 372	f 220 242	75 122	f 57 869	4948	f 3717	149	f 18	305 906	f 281 846	142 929	f 115 135	162 977	f 166 711
						225 687														
1871.	a. 1 810 876	a. 216 722	80 227	1 330 026	2 137 311	96 657	123 424	205 684	78 732	56 339	4066	4172	5174	1162	308 063	267 357	146 406	105 367	161 647	161 990
						220 081														
1872.	1 882 637	224 671	b.	b.	b.	85 631	129 470	194 756	93 898	73 556	4728	4813	33 922	8164	347 649	281 289	154 814	94 739	192 835	186 550
						215 101														
								Drukwerken (vellen druks).												
						644 128		f 69 352	98 758	f 7 903	1005	79	—	—	743 891	77 334	610 168	64 247	133 723	13 090
						669 743		67 910	106 717	8 664	817	67	1234	605	778 511	77 246	638 696	63 582	139 815	13 661
						674 751		66 431	142 718	10 217	808	510	8393	4589	826 665	81 747	661 069	67 406	165 596	14 341

a. Gewijzigd, ten gevolge van nader ontvangen verbeterde opgaven.

b. De cijfers dezer kolommen waren tijdens de afsluiting der opgaven in Indie, nog niet met genoegzame juistheid op te geven.

Ten vervolge op vroegere opgaven van dien aard wordt hier ten slotte opgenomen eene aantooning van de ontvangsten en uitgaven der brievenpost-administratie over dezelfde jaren.

JAREN.	ONTVANGSTEN (Zuiver bedrag).			UITGAVEN.						Aanmerkingen.
	Porto's en regt van 1 percent op geldartikelen.	Gedebiteerde postzegels.	Te zamen.	Tractementen aan personeel. bij de postkantoren.	Tractementen aan personeel. bij het brievenvervoer.	Fourrage voor de paarden en buffels.	Diverse uitgaven.	Internationale correspondentie.	Te zamen.	
1870	f 351 339	f 114 922	f 466 261	f 169 934	f 183 808	f 200 548	f 159 370	f 34 689	f 748 349	*a.* De hier bedoelde sommen waren tijdens de afsluiting der Indische opgaven nog niet met genoegzame juistheid op te geven.
1871	310 608	149 615	460 223	f 355 158		200 678	166 917	38 372	761 125	
1872	*a.*	*a.*	*a.*	337 086		174 722	174 470	30 538	*b.* 716 816	*b.* De cijfers betreffende de uitgaven voor 1872 zijn nog van voorloopigen aard.

§ 2. *Paardenposterij.*

De behandeling hier te lande der in het vorig verslag bedoelde voorstellen betreffende eene nieuwe regeling der gouvernements-paardenposterij op Java, hoofdzakelijk beoogende de intrekking van de zoogenaamde binnenlandsche of regentsposterijen, en hare vervanging door gouvernementsdienst, heeft in de eerste helft van 1873 aanleiding gegeven tot het vragen van nadere inlichtingen ter zake, die nog van de Indische Regering worden te gemoet gezien.

De opening van den spoorweg Batavia-Buitenzorg heeft eene inkrimping ook van de gouvernements-paardenpost op die route ten gevolge gehad, zoowel aan personeel als materieel (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 31 *a*). Intusschen zijn op twee stations dier lijn eenige paarden gestationeerd gelaten, en wel voor de dienst van Weltevreden om de west en van Buitenzorg om de oost. Nu door de oplevering van het eindgedeelte (Bringin-Ambarawa) de spoorwegdienst van Samarang tot Ambarawa in haar geheel is geopend (Mei jl.), zal tevens behooren te worden uitgemaakt of langs den grooten postweg tusschen Samarang, Ambarawa en Salatiga nog voortdurend gouvernements-postpaarden zullen moeten gestationeerd blijven. Hierop is voor zooveel noodig de aandacht van het Indisch Bestuur gevestigd.

Tusschen Soerabaja, Pasoeroean, Probolinggo en Malang bestaat geene gouvernements-paardenpost, maar is door de Regering (laatstelijk tot ult°. 1873) eene overeenkomst gesloten met een particulieren ondernemer tegen betaling van zekere som per paal afstands voor het verstrekken van voorspan aan in dienst reizende landsdienaren. Die aanneming geldt ook voor de binnenwegen der regentschappen Pasoeroean en Bangil. Zie overigens omtrent een paar andere overeenkomsten voor het vervoer van gouvernements-reizigers, het verslag van 1871, bladz. 79, alwaar tevens eene opgaaf voorkomt der destijds bestaande particuliere ondernemingen voor personenvervoer te land.

In de residentien Soerakarta, Djokjokarta en Madura worden op sommige lijnen paardenposterijen onderhouden door de betrokken vorsten.

Met de administratie van den paardenpost zijn de chefs der postkantoren belast (verg. het verslag van 1869, blz. 55).

De geldelijke uitkomsten over de laatste drie jaren worden opgegeven als volgt. (De cijfers van 1872 zijn nog slechts van voorloopigen aard.)

Jaren.	ONTVANGSTEN.						UITGAVEN.			
	Particuliere reizigers.		Dienstreizigers.		Te zamen.		Tractementen.	Fourrage voor de paarden en buffels.	Diverse andere goederen.	Te zamen.
	Aantal verstrekkingen.	Bedrag.	Aantal verstrekkingen.	Bedrag. (Voor *memorie* uitgetrokken.)	Aantal verstrekkingen.	Bedrag.				
1870	571	f 28 689	3642	f 154 862	4213	f 183 551	f 51 436	f 127 580	f 71 810	f 250 826
1871	620	29 832	3759	153 617	4379	183 449	52 233	131 627	48 621	232 481
1872	747	38 662	3881	159 600	4728	198 272	43 464	106 514	64 643	214 621

Op enkele wegen zijn in 1872 de zoogenaamde binnenlandsche of regentsposterijen ingetrokken, terwijl tevens eenige nadere regelen zijn vastgesteld (Mei 1872) nopens de administratie enz. der bedoelde posterijen. Met die administratie zijn thans, onder het toezigt van de hoofden van gewestelijk bestuur, de chefs der postkantoren belast. Kosteloos gebruik der binnenlandsche postpaarden is bij de bedoelde regeling alleen toegelaten voor in dienst reizende residenten, adsistent-residenten, regenten en controleurs; voor alle andere gevallen is het tarief zoo voor lands-

dienaren als particulieren bepaald op f 1,50 per paal afstand.

Zoo doende stelt men zich voor de uitgaven voor de binnenlandsche posterijen, zooveel mogelijk, te bestrijden uit hare inkomsten, zijnde de directeur der burgerlijke openbare werken gemagtigd om de nadeelige saldo's dezer posterijen in het eene gewest te dekken door de batige saldo's van die in het andere. Tevens werd genoemden directeur bevoegdheid gegeven om op die wegen, waar het mogt blijken dat meer paarden werden aangehouden dan voor de behoefte volstrekt noodig is, het aantal stellen te verminderen. Alleen het voor de paarden benoodigde gras mag geleverd worden door heerendienstpligtigen, daartoe door het bestuur beschikbaar te stellen.

Op 1 September 1872 waren de paarden en het verder materieel in alle gewesten, waar binnenlandsche posterijen mogen blijven bestaan, aan de betrokken chefs der postkantoren overgegeven en wordt van dat tijdstip af de administratie door hen gevoerd, waartoe zij door genoemden directeur van de noodige voorschriften zijn voorzien geworden.

In verband met het voorafgegane schijnt het niet overbodig hier eene opgaaf te doen volgen van de wegen langs welke gouvernements- en van die waar thans nog zoogenaamde binnenlandsche postpaarden gestationeerd zijn.

Gouvernements-paardenposterij.

Volgnommer.	WEGEN. — De niet cursijf gedrukte trajecten loopen langs groote postwegen; de andere langs binnenwegen.	Lengte in palen, volgens den afstandwijzer in *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 41.
1	Anjer-Serang.	21½
2	Serang-Tangerang-Weltevreden	57
3	Buitenzorg-Tjiandjoer.	39
4	Tjiandjoer-Bandong	40
5	Bandong-Soemedang	29
6	Soemedang-Cheribon	69½
7	Cheribon-Brebes-Tagal	46¼
8	Tagal-Pamalang-Pekalongan	42½
9	Pekalongan-Batang-Kendal-Samarang . .	64
10	Samarang-Oenarang-Ambarawa	25
11	Ambarawa-Salatiga	10
12	Samarang-Demak	17
13	Demak-Koedoes.	16½
14	Koedoes-Patti	15¾
15	Patti-Rembang	23½
16	Rembang-Toeban	64
17	Toeban-Sidaijoe-Grissee	60¾
18	Grissee-Soerabaja	11½

Zoogenaamde binnenlandsche of regentsposterijen.

Volgnommer.	WEGEN. — De niet cursijf gedrukte trajecten loopen langs groote postwegen; de andere langs binnenwegen. De met een * geteekende zijn groote binnenwegen.	Lengte in palen, volgens den afstandwijzer in *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 41.
1	Tjeringin-Anjer	25
2*	*Serang-Pandeglang-RangkasBetoeng* . . .	25
3*	*Poerwakarta-Krawang-grens Krawang/Batavia* . .	30
4*	*Tjiandjoer-Soekaboemi*	19
5	*Bandong-Tjitjalengka-Garoet*	42
6	*Soemedang-Tassikmalaija-Manondjaja* . . .	63
7	*Tassikmalaija-Mangoenredja*	14
8	*Cheribon-Madjalengka*	33
9	*Cheribon-Koeningan-Tjiamies*	59
10	*Cheribon-Indramaijoe*	35½
11	*Tagal-Poerwokerto-Banjoemas*	72½
12	*Banjoemas-Bandjarnegara*	32
13	*Banjoemas-Tjilatjap*	35
14	Banjoemas-KarangAnjar-Keboemen-Poerwordjo.	67
15	*Poerworedjo-Wonosobo*	34
16	Poerworedjo-Magelang	31
17	Magelang-grens Kadoe/Djokjokarta (in aansluiting aan de Sultansposterij in Djokjokarta) .	16½
18	Magelang-Ambarawa	23
19	*Magelang-Temanggoeng*	15
20	*Demak-Poerwodadi*	25
21	*Koedoes-Japara*	23
22	*Rembang-Blora*	25
23	*Toeban-Bodjonegoro*	29
24	*Grissee-Lamongan*	22½
25	Soerabaja-Modjokerto.	33
26	*Modjokerto-Prambon-Porrong*	28¾
27	Modjokerto-Kediri	50¼
28	*Kediri-ToeloengAgoeng-Trengalek*	41¾
29	*Kediri-Blitar*	35½
30	Kediri-Madioen	53
31	*Madioen-Ponorogo-Slawoong* (weg naar Patjitan).	33½
32	*Madioen-Magettan*	15¾
33	Madioen-Ngawi-grens Madioen/Soerakarta (in aansluiting aan de posterij van den Soesoehoenan van Soerakarta.).	47
34	*Probolinggo-Loemadjang*	30
35	Probolinggo-Kraksaän-Bezoeki.	38¾
36	Bezoeki-Sitoebondo.	26
37	*Sitoebondo-Bondowosso*	25
38	Sitoebondo-Banjoewangi	62

Omtrent de ter Sumatra's Westkust bestaande binnenlandsche posterij (zie het verslag over 1865, bladz. 148/149) zijn geene bijzonderheden gemeld. Alleen is aan te teekenen dat onderzocht wordt of ook daar de zaak geen nadere regeling eischt.

VI. TELEGRAPHIE.

In het vroeger vastgestelde plan (zie het vorig verslag, bladz. 122) van uitbreiding der telegraaphlijnen op Java, hoofdzakelijk met het doel om aan de transito-telegrammen eene geregelde en spoedige overkomst te verzekeren, werd op voorstel van den nieuw opgetreden hoofdingenieur der telegraphie eene wijziging gebragt, nadat door dien hoofdambtenaar was aangetoond, dat onder andere aan de lijn Cheribon-Tjiamis minder behoefte bestond, maar dat meer nut te verwachten was van een tweeden draad van Cheribon naar Tagal.

Met inachtneming dezer goedgekeurde wijziging waren de ontworpen nieuwe lijnen op het einde van 1872 voltooid, met uitzondering van den tweeden draad tusschen Probolinggo en Banjoewangi, waarvoor het vereischte materieel niet ten volle voorhanden was.

De lengte der telegraaphlijnen op Java bedroeg in December 1872 2985 kilometers met ruim 3438 kilometers draad.

Sedert is eene nieuwe uitbreiding ontworpen, waartoe de noodige vermeerdering van personeel, bestaande uit 7 kantoorchefs en 5 telegraphisten, in Mei jl. door het Opperbestuur is bewilligd. Zij betreft het maken van eene nieuwe lijn van Kediri over Blitar, Malang, Loemadjang en Bondowosso naar Sitoebondo.

Behalve voor de ontwikkeling van die streken (welke daardoor te gelijker tijd in al de voordeelen van het postverkeer zullen deelen) en voor de betere bestuurs-uitoefening aldaar, wordt de aanleg dier telegraaph-verbinding wenschelijk geacht ter gedeeltelijke voorziening in de behoefte aan eene tweede lijn van Soerabaja naar Banjoewangi tot meerdere verzekering van het internationaal verkeer.

Het aantal telegraaphkantoren op Java, onder ultimo 1871 ten getale van 39 (daaronder ook de kantoren Tjipannas en Lengkong, waar slechts op zekere tijden van het jaar een telegraphist wordt geplaatst), onderging gedurende 1872 geene vermeerdering Op sommige plaatsen werd evenwel een langere kantoortijd ingevoerd.

Sedert is ook te Koedoes in de lijn Samarang-Patti een telegraaphkantoor opgerigt (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 1 en 33), hetwelk op 6 Februarij jl. met beperkte dagdienst is opengesteld, terwijl het voornemen bestaat om, behalve te Blitar, Malang, Loemadjang en Bondowosso (zie hooger), in de reeds bestaande lijnen nog twee nieuwe kantoren te openen, namelijk te Meester-Cornelis en te Klatten.

De kabel die Java met Sumatra verbindt (lang ruim 103 kilometers en in 't boven opgegeven mijlental reeds begrepen), bleef gedurende 1872 ongestoord voortwerken, ondanks de daarin ontstane fout, waarvan in het vorig verslag melding is gemaakt. Dat bedoelde fout geene aanleiding tot het verbreken der gemeenschap heeft gegeven, wordt ten deele toegeschreven aan de genomen voorzorgmaatregelen. Door het bezigen van fijngevoelige toestellen kon op dien kabel, ondanks het aanzienlijke stroomverlies, bijna voortdurend met eene batterij van 2 LECLANCHE elementen worden gewerkt en moest slechts bij uitzondering nu en dan de batterij tot eene sterkte van 3 elementen worden opgevoerd. Eene batterij van bij voorbeeld 20 elementen, zoo wordt berigt, zou zeker den kabel binnen weinige dagen onbruikbaar hebben gemaakt. Overigens bestond het vermoeden dat de beschadigde plaats van lieverlede onder het zand was bedolven en dat deze omstandigheid tot het behoud van den kabel heeft medegewerkt.

Ofschoon dus nog altijd geen storing in de gemeenschap ondervonden werd, bleef toch het gevaar bestaan, dat te eeniger tijd het aanwezige gebrek de gemeenschap zou afbreken. Het werd daarom raadzaam geacht voor het doen opsporen en herstellen der fout gebruik te maken van de aanwezigheid te Batavia van het herstellingsstoomschip der Britsch-Australische Telegraaphmaatschappij. Omstreeks medio Maart 1873 werden met die taak belast een tweetal ambtenaren der gouvernementstelegraphen, waaronder een ingenieur, bijgestaan door den aan boord aanwezigen »electrician". Nog vóór het einde dier maand waren de herstellingen met den besten uitslag volbragt, niettegenstaande niet één, maar vier fouten waren aangetroffen, waarvan drie die reeds bij de vervaardiging van den kabel moeten zijn ontstaan (daaronder ook de oorspronkelijk waargenomen fout, en de vierde, de belangrijkste van alle, in het wal-eind te Telok-Betong ontdekt, verondersteld werd door den bliksem te zijn veroorzaakt geweest. Volgens het verslag nopens het onderzoek enz. is de kabel thans in uitmuntenden toestand gebragt en is zijn geleidingsvermogen zelfs grooter dan bij het eerste uitleggen. Ook het uitwendige des kabels werd op al de opgehaalde gedeelten in zeer goeden staat bevonden.

Op Sumatra hebben de telegraaphlijnen, na de in 1871 tot stand gekomen doortrekking tot Padang, thans eene lengte van ruim 1349 kilometers, met even zooveel kilometers draad. Het cijfer der kantoren bedraagt 11, waarvan 8 opengesteld in November 1871 en 3 (Mokko Mokko, Indrapoera en Padang) op 5 Januarij 1872.

Ten aanzien van de voorgenomen verlenging der Sumatralijn van Padang tot Siak is door de Indische Regering in Februarij 1873 besloten de doortrekking in de rigting vooreerst te laten rusten, als voor 's hands toch niet kunnende dienen voor het tot stand brengen eener tweede verbinding met het internationale telegraaphnet, uit hoofde het tracé nog ongunstiger is dan op de reeds bestaande Sumatralijnen en op deze zelfs de gemeenschap tot dusver niet genoegzaam verzekerd is te achten om ze als schakel in het internationaal verkeer aan te bieden. Daarbij komt dat het vooruitzigt om Siak in telegraphische verbinding te brengen met Singapore thans zooveel minder is geworden, door het niet inschakelen van Malakka in den kabel van Singapore naar Madras.

Uit aanmerking hiervan bepaalt men zich thans tot het verlengen der Padanglijn naar Fort de Kock en, ingevolge eene beslissing van Mei jl., tot hare doortrekking naar Singkel en zulks, langs de bestaande postroute, over Rau, Padang-Sidempoean en Siboga. Wegens het belang in verband met de gebeurtenissen in noordelijk Sumatra, om zoo digt mogelijk bij Atchin een telegraaphkantoor op eigen grondgebied te bezitten, wordt met het tot stand brengen dezer verbindingen de meest mogelijke spoed betracht. Ruim 600 kilometers zullen daardoor aan het Sumatra-telegraaphnet worden toegevoegd. De kosten van aanleg, met inbegrip van die voor het inrigten van voorloopige kantoren op de genoemde vijf plaatsen, worden geraamd op f 96 000. Onder nadere goedkeuring des Konings is de Gouverneur-Generaal er reeds toe overgegaan om de formatie met het gevorderde meerder personeel van 1 adjunct-ingenieur, 4 kantoorchefs en 5 telegraphisten te vermeerderen. (1)

Voldeden de telegraaphlijnen op Java bij voortduring zeer goed aan de verwachting, van die op Sumatra en vooral van het in 1871 aangelegde gedeelte van Lahat tot Padang (737 kilometers) kon dit niet worden gezegd. Het getal en de opeenvolging der storingen was toch van dien aard, dat dikwijls verscheidene dagen achtereen de gemeenschap van Java met Padang verbroken was. Ongesteldheid van den te Benkoelen geplaatsten ingenieur en het gemis van een anderen ingenieur, die in het begin van 1872 wegens ziekte met verlof naar Europa moest vertrekken, en wiens plaats om verschillende redenen niet kon worden aangevuld, maakten het in 't afgeloopen jaar onmogelijk aan de verbetering der lijnen op Sumatra met kracht door te werken.

Alle middelen worden echter in 't werk gesteld om zonder buitensporige opvoering der kosten van onderhoud, een gewenschen toestand te verkrijgen. Hiernaar wordt gestreefd door meer en beter toezigt, door het toevoegen van vaste koelies aan de lijnwachters, door het zoo veel mogelijk doen opsnoeijen van de langs de lijn staande boomen, door kleine tracé-veranderingen, door herhaalde

(1) In Julij jl. is met den Gouverneur-Generaal in gedachtenwisseling getreden omtrent de wenschelijkheid eener telegraphische verbinding van Java zoowel met Makassar als met Bandjermasin en Pontianak. De verwezenlijking van dit denkbeeld schijnt vooral dit nut te kunnen opleveren, dat men de marine en de landmagt beter zal kunnen benuttigen met toepassing van het beginsel van concentratie op Java.

inspectien van de afdeelings-chefs enz. Om eenigzins afdoende verbetering te verkrijgen zal echter tot eene belangrijke verlegging van de lijn in de Lampongsche districten en het Palembangsche (tusschen Telok Betong en Batoeradja) moeten worden overgegaan. In eerstgenoemd gewest loopt de lijn in het traject Mengala-Batoeradja over een afstand van ongeveer 50 kilometers bijna onafgebroken door lage, moerassige streken, die in den west-moesson meestentijds diep onder water staan, hetgeen in dat jaargetijde juist op die punten waar storingen niet kunnen uitblijven, de herstellingen zeer bemoeijelijkt, meestentijds zelfs onmogelijk maakt. In het Palembangsche volgt de lijn over 45 kilometers een in het bosch gekapt voetpad. Storingen, ten gevolge van het omvallen van boomen die den draad breken, komen onophoudelijk voor en kunnen ten gevolge van de groote afstanden, het ongunstig terrein en de moeijelijkheid om hulp te erlangen, daar veelal op palen afstands geen enkele kampong wordt aangetroffen, niet zoo spoedig uit den weg worden geruimd als op Java.

Vermits een tracé is kunnen gevonden worden, over welks grootste gedeelte tamelijk goede wegen bestaan, is in Februarij jl. besloten tot het verleggen der bedoelde lijngedeelten over Kotta Boemie en Moera Doea, met oprigting van kantoren op deze beide plaatsen, tegen intrekking van die te Mengala en Batoeradja. De kosten dezer verlegging zullen vermoedelijk ruim f 21 000 bedragen.

Hoewel bij het begin van 1872 de telegraaphkabel van Banjoewangi (oostkust van Java) naar Port Darwin (noordkust van Australie) goed werkte, kon het verkeer met Australie nog geen aanvang nemen, daar de landlijn van Port Darwin naar Adelaïde nog niet voltooid was. In de maand Junij 1872, toen die landlijn hare voltooijing begon te naderen, ontstond echter in diep water eene breuk in den kabel, waardoor de gemeenschap werd afgebroken, juist op een tijdstip dat een renbode de telegrammen over het nog onvoltooide gedeelte der landlijn zou overbrengen, en de openstelling der gemeenschap met Australie was aangekondigd. Het herstellingsvaartuig der Britsch-Australische Telegraaphmaatschappij werd uitgezonden om den kabel te herstellen, doch moest, zoowel wegens gemis aan voldoende middelen om den kabel uit eene diepte van ongeveer 1000 vademen op te halen, als wegens ongunstig weder, onverrigter zake terugkeeren. Eerst in het laatst van September werden de noodige middelen uit Engeland ontvangen en daarna het boven bedoelde vaartuig op nieuw uitgezonden, met het gunstig gevolg, dat de gemeenschap met Port Darwin op den 20sten October hersteld was en die met geheel Australie op den volgenden dag voor het algemeen verkeer kon worden opengesteld. Sinds dien tijd is het verkeer slechts enkele malen door storingen op de Australische landlijnen, doch steeds voor korten tijd, verbroken geweest.

De voornaamste uitkomsten, zoo van het binnen- als buitenlandsch verkeer der gouvernements-telegraphen in Nederlandsch Indie gedurende 1871 en 1872 zijn zamengevat in onderstaande aantooning. Over laatstgemeld jaar zijn de cijfers niet afzonderlijk voor Java en voor Sumatra opgegeven. Over 1871 kan deswege worden aangeteekend, dat in de 163 481 bijzondere telegrammen en 9991 gouvernements- en dienstberigten voor dat jaar opgegeven, de kantoren op Sumatra deelden voor een aantal van slechts 370 en 59 met eene opbrengst van f 604 en f 152.

Omtrent de uitgaven van 1872 zijn nog geene opgaven ontvangen.

Binnen- of buitenlandsch verkeer.	Bijzondere berigten. (1) a. Handels- en scheepvaartberigten. b. Dagbladberigten. c. Berigten van gemengden aard.		Totaal der berigten, tot berigten van 10 woorden herleid.	Opbrengst.	Gouvernements- en dienstberigten. (6) Totaal der berigten.	Totaal der berigten, tot berigten van 10 woorden herleid.	Opbrengst der gouvernements-berigten (voor memorie uitgetrokken.)
1871.							
Binnenlandsche telegrammen.	a. 62 606	163 481	333 641	f 222 366	9991	43 108	f 35 938
	b. 1 606						
	c. 99 269						
Buitenlandsche telegrammen.	a. 3 325	(2) 3 633	8 751	7 482	»	»	»
	b. 2						
	c. 306						
		167 114	342 392	(4) f 229 848			
1872.							
Binnenlandsche telegrammen.	a. 70 997	189 061	444 155	f 280 966	12 196	50 221	f 38 580
	b. 556						
	c. 117 508						
Buitenlandsche telegrammen.	Nog geen gesplitste opgaaf ontvangen.	(3) 12 503	29 768	19 082	»	»	»
		201 564	473 923	(5) f 300 048			

Aanmerkingen.

(1) Van de particuliere binnenlandsche berigten waren er in de Maleische taal geschreven: in 1871, 55 493; in 1872, 69 298; in vreemde talen: in 1871, 591; in 1872 niet opgegeven. Van de *verzonden* buitenlandsche beliep het aantal in de Maleische taal in 1871, 272, in de Nederlandsche taal 59 (voor 1872 is deswege nog geen afzonderlijke opgaaf ontvangen).

(2) Aantal *verzonden* buitenlandsche telegrammen; dat der ontvangen beliep 3832, gevende, herleid naar het aantal woorden, 8903 berigten van 10 woorden.

(3) Over 1872 is eene soortgelijke opgaaf als in de vorige noot, nog niet ontvangen.

(4) De werkelijke ontvangsten in 1871 wegens *verzonden* telegrammen beliepen f 433 144, waarvan als aandeel van andere Staten en Maatschappijen aan de Britsch-Australische Telegraaphmaatschappij werd uitbetaald f 203 296, zoodat de zuivere opbrengst bedroeg, zoo als boven is opgegeven, f 229 848.

(5) Van de werkelijke (onzuivere) ontvangsten (zie de voorgaande aanmerking) is over 1872 nog geen opgaaf ontvangen.

(6) Bovendien werden in 1871 (van 1872 is deswege nog geen opgaaf ontvangen) verzonden 11 016 post- en rivier-nota's, waarvan de kosten voor memorie waren te ramen op f 10 000, en 7862 telegraaph-dienstnota's.

Het in 1871 (*Indisch Staatsblad* n°. 19, 131 en 162) vastgestelde reglement op de dienst der gouvernements-telegraphen in Indie vereischt herziening, ten einde alsnog in verband te worden gebragt met de voor het buitenlandsch verkeer (zie de aankondiging in de *Javasche Courant* van 5 Julij 1872) feitelijk reeds sedert den 1sten dier maand in werking getreden voorschriften van het jongste internationale telegraaphverdrag, waartoe ook voor Nederlandsch Indie is toegetreden (verg. het vorig verslag, bladz. 124). Wegens het gerief van eenheid van bepalingen op het gebied van het telegraaphwezen zullen de voor het internationaal verkeer aangenomen regelen ook op de binnenlandsche correspondentie in Indie worden toegepast. Tot vaststelling van een in den bedoelden zin herzien en hier en daar ook verbeterd reglement is in Maart jl. door het Opperbestuur, voor zooveel noodig, magtiging verleend.

De ongunstige verhouding tusschen het inkomen van sommige chefs van telegraaphkantoren en hunne verantwoordelijkheid heeft reeds lang de aandacht getrokken. Ten einde daarin verandering te brengen, kwam het wenschelijk voor, het personeel der telegraphie meer overeenkomstig het Nederlandsche te organiseren. Dienovereenkomstig zijn, na verkregen magtiging van het Opperbestuur, bij besluit van 1 Januarij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 1) de telegraaphkantoren in vier klassen verdeeld, met aanneming van even zoo vele klassen van bezoldiging voor de chefs. De vastgestelde wijziging zal worden ingevoerd met behoud van verkregen regten en naar mate zich daartoe, door vacatures onder het aanwezig personeel, de gelegenheid aanbiedt zonder het voor bezoldiging toegestaan totaalcijfer te overschrijden.

Van de sedert voorgenomen uitbreiding van het personeel, in verband met de bevolen of ontworpen oprigting van nieuwe kantoren op Sumatra en Java, is hooger reeds gewag gemaakt.

Omtrent de beoogde vereeniging van de telegraaph- en postdiensten zie men bladz. 156 hiervoren.

Programmata van examen voor de betrekkingen van ingenieur en adjunct-ingenieur bij de telegraphie, zoomede van telegraphist 1ste, 2de en 3de klasse, werden, te gelijk

met eene regeling der voordeelen en verpligtingen verbonden aan de uitzending uit Nederland van voor die betrekkingen bestemde personen, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 10 Januarij 1873: n°. 17 (*Staatscourant* van den 15den daaraanvolgende, *Indisch Staatsblad* n°. 53). Volgens de regeling wordt het examen, wanneer dit in Nederland wordt afgenomen, voor hen die dit verlangen, gesplitst in twee gedeelten, in dier voege, dat het examen in de Maleische taal nader in Indie binnen een door den Gouverneur-Generaal te bepalen termijn moet zijn afgelegd, om voor bevordering tot hoogeren rang in aanmerking te kunnen komen. Ten opzigte van het reeds in dienst zijnde personeel treden de nieuwe programmata (1) eerst in werking, twee jaren na de afkondiging van het besluit.

Van de HUGHES-toestellen kon in 1872 nog geen ander gebruik worden gemaakt dan tot oefening van eenige telegraphisten onder de leiding van twee hunner, die zich in Nederland met de behandeling van dien toestel vertrouwd hadden gemaakt. Inmiddels hebben weder twee andere telegraphisten, tijdens hun verlof, met goed gevolg den te Amsterdam voor Rijkstelegraphisten gehouden cursus in de behandeling van den HUGHES-toestel bijgewoond.

Tot het in gebruik nemen dier toestellen bij de gouvernementstelegraphen in Indie, zou vermoedelijk in 1873 worden overgegaan.

De in 't vorig verslag vermelde ijzeren telegraaphpalen werden in Indie ontvangen en op de hoofdplaats Batavia gebruikt bij de verplaatsing der telegraaphlijnen langs den spoorweg. Hoewel die palen zeer doelmatig zijn ingerigt, zal hun gebruik, volgens het ingekomen rapport, toch tot de hoofdplaatsen van Java moeten worden beperkt, vermits zij alleen dáár met andere plaatselijk te verkrijgen telegraaphpalen in prijs kunnen wedijveren.

Ten slotte zij nog aangeteekend, dat in Maart 1873 door het bestuur der Britsch-Australische Telegraaphmaatschappij de toestemming der Indische Regering is gevraagd en verkregen om de aan die Maatschappij verleende concessie te doen overgaan op de gezamenlijke »British Australian Telegraph Company" en »British Indian Extension and China Telegraph Company", welke het voornemen hadden zich tot ééne maatschappij te vereenigen, onder den naam van »the Indian Australian and China Telegraph Company (limited)".

M. Departement van Finantien.

I. FINANTIEN.

§ 1. *Begrooting.*

Even als de begrootingswetten voor 1867 en 1872 werden ook de wetten betreffende de begrooting voor 1873 vóór den aanvang van het begrootingsjaar in Indie afgekondigd.

In Nederland geschiedde de afkondiging den 26sten November 1872 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 126—129) en in Indie den 12den December daaraanvolgende (*Indisch Staatsblad* n°. 220—223).

Om de betrekkelijke wetten, welke de dagteekening van 15 November 1872 dragen, op laatstbedoeld tijdstip in Indie te kunnen afkondigen, werd reeds op 31 October 1872 een behoorlijk gewaarmerkt exemplaar van elk dier ontwerpen, zoo als zij den 26sten te voren door de Tweede Kamer der Staten-Generaal waren aangenomen, aan den Gouverneur-Generaal gezonden, en, toen die ontwerpen werkelijk tot wetten waren verheven, daarvan op 16 November per telegraaph mededeeling aan den Landvoogd gedaan, met opgaaf van hare dagteekening, nommer, onderteekening en contraseign (vergelijk hoofdstuk B, »Opperbeheer").

Het Koninklijk besluit van 22 November 1872, n°. 23, waarbij het IIde hoofdstuk der uitgaven (uitgaven in Indie) dier begrooting ingevolge art. 3 der comptabiliteitswet in artikelen werd gesplitst, was echter bij het eind van 1872 nog niet in Indie ontvangen. Ten einde in verband met de vóórlaatste alinea van art. 8 der evenbedoelde wet stremming in de dienst te voorkomen, werden de hoofden der departementen van algemeen bestuur door den Gouverneur-Generaal gemagtigd om, in afwachting van de ontvangst van het splitsingsbesluit, tot het doen van uitgaven de dienst van 1873 betreffende, over de noodige fondsen te beschikken, op den voet van voorschotten als omschreven bij art. 49 der comptabiliteitswet.

De toepassing van dien tijdelijken maatregel nam een einde door de ontvangst op 22 Januarij 1873 van een voldoend aantal exemplaren van meergemeld Koninklijk besluit, waaraan, even als aan dat van 22 November 1872, n°. 22, betreffende de splitsing in artikelen van het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven (uitgaven in Nederland), openbaarheid is gegeven door opname in het *Indisch Staatsblad*, n°. 14 en 15.

De begrootingswetten voor 1873 wijzen in ontvangst en uitgaaf de volgende totalen aan:

Middelen in Nederland		f 53 589 489
» » Indie.		74 213 374
		f 127 802 863
Uitgaven in Nederland . .	f 27 471 669	
» » » . .	89 903 499	
		117 375 168
Voordeelig verschil, aangewezen als bijdrage aan de Rijksmiddelen voor 1873 . .		f 10 427 695

Onder de geraamde som voor de middelen in Nederland is begrepen een bedrag van f 11 880 000 voor uitkeering uit de nader bij de wet vast te stellen batige sloten der algemeene rekeningen wegens de ontvangsten en uitgaven van Nederlandsch Indie over de jaren 1868, 1869 en 1870, terwijl daarentegen onder de opgegeven raming der *uitgaven* in Nederland begrepen is eene som van f 10 000 000 tot aflossing van het doorloopend voorschot, door de Nederlandsche Handelmaatschappij verstrekt volgens de met haar bestaande, bij de wet bekrachtigde overeenkomst van 21/22 Julij 1853, waardoor de op datzelfde hoofdstuk anders voorkomende jaarlijksche rentepost ad f 350 000 is komen te vervallen. Dat over nog f 1 880 000 boven de som van f 10 millioen uit de overschotten der diensten 1868—1870 beschikt werd, geschiedde ter bestrijding van eenige in de begrooting opgenomen buitengewone bouw- en waterstaatswerken, zoomede ter buitengewone aanvulling van het materieel der marine.

Bij de wet van 17 Junij 1873 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 89) is het eindcijfer der uitgaven in Nederland verhoogd met eene som van f 5 592 600, hoofdzakelijk tot versterking en verbetering der strijdkrachten in Indie in verband met de gebeurtenissen in Noordelijk Sumatra, zonder dat echter tegenover deze hoogere uitgaven andere middelen zijn behoeven aangewezen te worden dan bij de begrooting reeds genoemd, wegens de te verwachten aanzienlijk meerdere opbrengst dan geraamd, van den verkoop van koffij en tin.

Het eindcijfer van het hoofdstuk der uitgaven in Indie is bij de aangehaalde wet met een bedrag van f 15 000 verhoogd ter voorbereiding van de oprigting van een generalen staf in Indie, terwijl bij de wet van 20 Mei 1873 (*Ned. Staatsblad* n°. 51) hetzelfde hoofdstuk is verhoogd met f 23 009, ten einde langs den meest regelmatigen weg te voorzien in eene nog voor 1873 noodig gebleken uitbreiding der formatie van personeel bij een tweetal burgerlijke dienstakken, van welke uitbreiding bij de toelichting der begrooting geen melding was gemaakt. Ook deze kleine verhoogingen behoefden, om de boven aangegeven reden, geene wijziging van de geraamde bijdrage aan 's Rijks geldmiddelen met zich te brengen.

Volledigheidshalve valt nog aan te teekenen, dat op 1 Julij 1873 eene wetsvoordragt aanhangig was betreffende de voldoening ten laste van het meergenoemde hoofdstuk der uitgaven in Indie, van aldaar niet tijdig verevende vorderingen behoorende tot de dienstjaren 1867 tot en met 1870, tot een gezamenlijk bedrag van f 73 475,06[5], welke

(1) De vroeger bestaan hebbende voorschriften omtrent de examens voor het telegraaphpersoneel (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 82 en 1863, n°. 155) waren reeds in 't laatst van 1864 komen te vervallen, ten gevolge der slotbepaling van de verordening op de benoembaarheid van ambtenaren bij de burgerlijke dienst in Indie (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 194.)

uitgaven echter geen verandering in het eindcijfer brengen, omdat zij ten laste komen der betrekkelijke posten van onvoorziene uitgaven (1).

Omtrent de begrootingen der drie laatst verloopen jaren moge, ter aanvulling van het medegedeelde in het vorig verslag, nog het volgende worden aangestipt:

Begrooting van 1870.

Hoofdstuk II der uitgaven (Uitgaven in Indie). Van de 16 in het vorig verslag vermelde ordonnantien, waarbij door den Gouverneur-Generaal credieten boven de begrooting waren geopend tot een gezamenlijk bedrag van f 1 806 515,80, zijnde 13, welke nog wettelijke goedkeuring behoefden en loopende over een gezamenlijk bedrag van f 1 562 711,80, bekrachtigd bij de wet van 31 December 1872 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 166, *Indisch Staatsblad* 1873, n°. 56). Daar de termijn, voor de afsluiting der begrooting van 1870 bepaald, met ultimo 1871 was verstreken, is die bekrachtiging niet gepaard kunnen gaan met evenredige vermindering van andere posten van uitgaaf, waartoe anders ruimte voorhanden ware geweest. Bovendien werd bij de aangehaalde wet tevens bekrachtigd het door den Gouverneur-Generaal bij ordonnantie van 21 Mei 1870 (*Indisch Staatsblad* n°. 51) geopend crediet van f 175 000,00 (voorschot aan de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij), dat geene verhooging van uitgaaf te weeg had gebragt, omdat de terugbetaling van het voorgeschotene had plaats gehad vóór de afsluiting van het dienstjaar.

Begrooting van 1871.

Hoofdstuk I der uitgaven (Uitgaven in Nederland). Het oorspronkelijk eindcijfer ad f 19 513 953 werd bij Koninklijk besluit van 31 December 1872 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 171, *Indisch Staatsblad* 1873, n°. 58) *verminderd* met eene som van f 69 838,85 en alzoo gebragt op f 19 444 114,15, wegens in Indie aangekochte en daar te lande, onder nadere goedkeuring des Konings, op den voet van het bepaalde bij art. 30 der comptabiliteitswet, ten laste van het IIde hoofdstuk der uitgaven (uitgaven in Indie) betaalde Levantsche opium. Een voorstel om op die wijze ook te regulariseren eene later, mede wegens aanschaffing van opium, in Indie gedane uitgaaf van f 169 377,07, kon geen gevolg hebben, als zijnde ontvangen na afsluiting van de dienst. Hierin zal nu te zijner tijd moeten worden voorzien bij de wettelijke vaststelling van het slot der algemeene begrootingsrekening over het betrokken dienstjaar.

De wet van 31 December 1872 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 168), houdende verhooging van een vijftal onderafdeelingen ter bestrijding van tekorten (tot een gezamenlijk bedrag van f 383 404,70), waarin niet kon worden voorzien door overschrijving uit de posten voor onvoorziene uitgaven, was op het eindcijfer van het hoofdstuk van geen invloed, omdat de verhoogingen gevonden zijn kunnen worden door evenredige vermindering van een tweetal andere onderafdeelingen.

Hoofdstuk II der uitgaven (Uitgaven in Indie). Het eindcijfer, oorspronkelijk f 88 491 394, bedraagt thans door de overschrijving op dit hoofdstuk der bovenbedoelde som van f 69 838,85 (Koninklijk besluit van 31 December 1872), f 88 561 232,85.

Door den Gouverneur-Generaal werden boven de begrooting credieten geopend bij de ordonnantien van:

12 October 1871 (*Ind. Staatsblad* n°. 149)	f	68 000
26 » » (» » » 160)		275 000
23 November » (» » » 186)		37 200
Transporteren	f	380 200

Per transport	f	380 200
13 November 1872 (*Ind. Staatsblad* n°. 200)		400 000
16 December » (» » » 226)		164 650
25 » » (» » » 235)		100 000
25 » » (» » » 236)		45 000
26 » » (» » » 237)		3 038 740
28 » » (» » » 238)		270 000
29 » » (» » » 239)		475 000
29 » » (» » » 240)		159 700
	f	5 033 290

De credieten bedoeld bij de drie eerstgemelde ordonnantie tot een gezamenlijk bedrag van f 380 200, zijn bekrachtigd bij de wet van 31 December 1872 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 167, *Indisch Staatsblad* 1873, n°. 59), waarbij andere onderafdeelingen tevens eene evenredige vermindering hebben ondergaan. De overige der boven opgegeven credieten, behalve die bedoeld bij een der ordonnantien van 29 December 1872 (ad f 475 000), waaromtrent nog nadere inlichtingen van het Indisch Bestuur worden ingewacht, zijn bekrachtigd bij de wet van 17 Junij 1873 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 93). Daar de dienst 1871 met ult°. 1872 is afgesloten, kon van wijziging der begrooting geen sprake meer zijn. Het gezamenlijk bedrag dezer credieten ad f 4 178 090, ten deele reeds door meerdere baten vergoed, wordt echter opgewogen door vrijvallende sommen op andere posten.

Begrooting van 1872.

Hoofdstuk I der uitgaven (Uitgaven in Nederland). Nadat bij de wet van 17 Junij 1872 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 68) eene verhooging was toegestaan van f 15 195, die evenwel ruimschoots werd opgewogen door meerdere opbrengst van den verkoop van producten, is bij de wet van 31 December 1872 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 170) het hoofdstuk verhoogd met f 5 497 240,61, tot kwijting van het nog onuitgekeerde op de sommen als bijdrage aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven uitgetrokken bij de Indische begrootingen van 1868 en 1869. In verband hiermede werd uit de beschikbare (nader vast te stellen) saldo's van beide diensten een gelijk bedrag toegevoegd aan de middelen van Nederlandsch Indie, dienst 1872 (hoofdstuk I, Middelen in Nederland).

Hoofdstuk II der uitgaven (Uitgaven in Indie). Bij ordonnantie van 9 October 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 171) werd door den Gouverneur-Generaal een crediet boven de begrooting geopend ten bedrage van f 280 000, hetwelk is bekrachtigd bij de wet van 17 Junij 1873 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 94), tegen evenredige vermindering eener andere onderafdeeling. (1)

De credieten ten laste van de dienst 1872 toegestaan bij de wet van 17 Junij 1872 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 67, *Indisch Staatsblad* n°. 145), ter voldoening van in Indie niet tijdig verevende vorderingen behoorende tot de dienst van 1867, tot een gezamenlijk bedrag van f 89 969,44, hebben mede geen invloed gehad op het eindcijfer van het hoofdstuk, omdat die credieten zijn aangewezen op de betrekkelijke posten voor onvoorziene uitgaven.

Het verschil van meening aangaande de opvatting van het denkbeeld om de begrooting te doen zamenstellen na voorafgaande zamenwerking van de hoofden der departementen van algemeen bestuur, waarop in 't vorig verslag, bladz. 125, gewezen werd, is sedert opgelost, en die zamenwerking heeft voor de begrooting van 1874 plaats gehad. Voornamelijk is daarbij onderzocht of de middelen

(1) Bedoelde wetsvoordragt is onder dagteekening van 22 Julij 1873 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 117) tot wet verheven.

(1) Bij ordonnantie van 7 Junij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 97) is nog een crediet van f 6000 boven de begrooting geopend.

der begrooting, behalve de gewone, ook de nieuw voorgedragen of nog voor te dragen uitgaven kunnen dekken. Tot dusver was een zoodanig onderzoek voor het geheel niet mogelijk, omdat men in Indie niet tijdig genoeg bekond werd met de ramingen der middelen en uitgaven in Nederland (hoofdstukken I), en dus geen overzigt had van de geheele begrooting. Aan dit bezwaar is te gemoet gekomen door tijdige (telegraphische) opgaaf dier ramingen aan het Indisch Bestuur (31 Januarij 1873).

De omstandigheid dat bij een der departementen van algemeen bestuur in 1871 onbewust overschrijding der begrooting had plaats gehad, heeft in het laatst van 1872 op nieuw tot aanbevelingen geleid in 't belang eener afdoende inrigting van het comptabel beheer bij de departementen. In hoever eene naauwkeuriger contrôle op de bewaking der begrooting door de departementschefs zij te verzekeren, door het in 't leven roepen van speciale voorschriften, is in Indie tot een punt van onderzoek gemaakt.

In den aanvang van 1873 is aan het Indisch Bestuur aanbevolen om bij het ontstaan van behoefte om tusschentijds ten laste van vaste begrootingsposten meerdere uitgaven toe te staan, in den regel voorstellen te doen tot aanvulling bij de wet, liever dan daarin — buitengewone of dringende omstandigheden uitgezonderd — door crediet-opening boven de begrooting of door andere binnen het bereik liggende hulpmiddelen te voorzien.

Rekening. De rekeningen wegens de in Nederland gedane ontvangsten en uitgaven op de begrootingen van 1870—1871, zijn, even als die voor 1867—1869, tijdig aan de Algemeene Rekenkamer hier te lande ingezonden (respectivelijk in Mei 1872 en Mei 1873), terwijl door dat collegie achtereenvolgens de verslagen zijner werkzaamheden over de diensten 1867 tot en met 1870 zijn uitgebragt. Of en in hoever, ook naar aanleiding dier verslagen, wijziging noodig is in de bepalingen voor de uitvoering hier te lande der comptabiliteitswet (Koninklijk besluit van 30 Maart 1867, *Nederlandsch Staatsblad* n°. 19) maakt een punt van overweging uit.

De rekeningen wegens de in Indie gedane ontvangsten en uitgaven op de begrootingen van 1867, 1868 en 1869 zijn door den Gouverneur-Generaal aan de algemeene rekenkamer daar te lande eerst in 1872 kunnen worden ingezonden (achtereenvolgens op 17 Januarij, 4 Junij en 29 Julij). Het verslag dier kamer nopens de rekening van 1867 heeft het bestaan aangetoond van veelvuldige verschillen tusschen hare contrôle-registers en en de boekingen der departementen. Ten einde de hierdoor noodig geworden herziening der rekening zoo spoedig mogelijk afloope, heeft de Gouverneur-Generaal het verlangen te kennen gegeven (September 1872), dat het onderzoek naar de oorzaken der verschillen geschiede in onderling overleg tusschen de departementen en de rekenkamer.

Bij de departementen van oorlog en finantien is het noodig gebleken voor dit werk tijdelijk eenig personeel boven de formatie in dienst te nemen. Het onderzoek, uit den aard der zaak tijdroovend, wordt onafgebroken voortgezet. Het leidt voortdurend door het vergelijken der wederzijdsche cijfers, tot de kennis van minder juiste of onvolledige boekingen, zoowel bij de departementen als bij de rekenkamer, terwijl meermalen blijkt dat slechts verschil van opvatting omtrent de behandeling van dezelfde posten, de overeenstemming der cijfers heeft in den weg gestaan.

Het zal niet behoeven te worden gezegd dat naar maatregelen wordt omgezien om in den vervolge dergelijke verschillen onmogelijk te maken (1).

(1) In § 7 van het commissoriaal rapport betreffende het regeringsverslag van 1871 (zitting 1872—1873 — 28) wordt het beginsel aangeprezen, dat iedere op zich zelve staande buitenbezitting in hare eigene kosten voorzie en niet kome ten laste der inkomsten door Java of Banka afgeworpen. In verband daarmede wordt tevens de wenschelijkheid betoogd, dat de finantiele resultaten der Buitenbezittingen, ieder afzonderlijk, met juistheid worden nagegaan en opgegeven.

Ofschoon de ondergeteekende niet zal behoeven te wijzen op de moeijelijkheden met het oog op de bestaande toestanden in vele dier bezittingen aan eene verwezenlijking van het aangeduide beginsel verbonden, geeft hij echter gaarne de verzekering, dat geen enkele gelegenheid wordt verzuimd om in de aanbevolen rigting met vrucht werkzaam te zijn (verg. bladz. 91 hiervoren, zoomede de twee slotrubrieken van § 4 van het tegenwoordig hoofddeel).

Het opmaken eener *juiste* berekening der baten en lasten van elke buitenbezitting, gelijk verlangd wordt, ware een arbeid van zeer tijdroovenden aard. Daartoe thans maatregelen te verordenen, nu op finantieel gebied nog altijd een achterstand bestaat, die zelfs de tijdige opvolging van wettelijke voorschriften verhindert, acht de ondergeteekende minder raadzaam.

De opmaking der rekening van 1870, waarvoor in Maart 1873 de van een der departementen nog ontbrekende bijdrage was ingekomen, is volgens de laatste berigten bij het departement van finantien reeds ver gevorderd. Intusschen is de indieningstermijn reeds op ultimo Mei 1872 verstreken.

Omtrent de niet tijdige ontvangst hier te lande (vóór of op ultimo 1872) der bewuste rekening, is inmiddels, in voldoening aan art. 80 der comptabiliteitswet, aan de Staten-Generaal de vereischte mededeeling gedaan.

Van hetgeen bij de Indische begrooting voor 1867 tot en met 1871 was uitgetrokken wegens bijdragen van Nederlandsch Indie aan 's Rijks schatkist, was tot dusver achterstallig (zie het verslag van 1871, bladz. 129) op de bijdrage over 1868 f 534 509,61, en op die over 1869 f 4 962 731, of te zamen f 5 497 240,61, van welke sommen de uitkeering sedert heeft plaats gehad ten laste der Indische dienst 1872 (zie hooger). De bijdrage over 1872 bij de begrooting voor dat jaar uitgetrokken tot een bedrag van f 10 395 586, is in December 1872 uitgekeerd.

Ten laste van het nader bij de wet vast te stellen batig slot van de algemeene rekening wegens de ontvangsten en uitgaven van Nederlandsch Indie over de dienst 1867 is ten behoeve van de Rijksmiddelen over 1869 en 1870 bereids beschikt over een bedrag van respectivelijk f 3 475 000 en f 2 900 000 (wetten van 31 December 1868, *Nederlandsch Staatsblad* n°. 182, en 31 December 1869, *Nederlandsch Staatsblad* n°. 212), en tot amortisatie van schuld afgezonderd een bedrag van f 10 000 000, welke som, bij ontoereikendheid van het batig saldo der Indische dienst 1867, gedeeltelijk ook uit het saldo over 1868 zou kunnen bestreden worden (wet van 20 Januarij 1872, *Nederlandsch Staatsblad* n°. 3).

Over de vermoedelijke overschotten van deze laatste dienst en ook van de Indische diensten 1869 en 1870 is overigens verder beschikt bij de Indische begrooting voor 1873 tot een bedrag van f 11 880 000 (aflossing van schuld aan de Nederlandsche Handelmaatschappij en buitengewone werken in Indie) en bij de wet van 31 December 1872 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 170) tot het mede reeds boven vermeld bedrag van f 5 497 240,61 (kwijting van achterstallige bijdragen aan 's Rijks schatkist over 1868 en 1869).

§ 2. *Landskassen.*

Even als vroeger volgt hier eene maandelijksche aantooning van den stand der kassen in Indie over het jaar 1872, met inbegrip van de gelden onderweg tusschen de verschillende kassen. (1)

De vroeger gedane aanbevelingen tot het benuttigen der in de kassen aanwezige pasmunt, zoowel om daardoor meerdere ruimte aan betaalmiddelen te erlangen, als om den nog altijd ruimen omloop van oud kopergeld (duiten) te temperen, zijn ook in 1872 betracht.

Als een gevolg daarvan was het saldo aan pasmunt, dat onder ultimo Januarij 1872 f 4 933 473 bedroeg, bij het eind van het jaar teruggebragt op f 3 102 943, alzoo eene vermindering aantoonende tot het aanzienlijk bedrag van f 1 830 530.

(1) Zie over het (in 1873 opgeheven) depôt voor de emissie van recepissen, afd. II, § 1 van dit hoofdstuk.

KASSEN.	Zilveren munt.	Bankpapier.	Koperen munt.	TOTAAL.
31 Januarij.				
Op Java en Madura	f 12 553,580	f 7 431 890	f 3 054 021	f 23 039 491
» de Buitenbezittingen	2 629 344	194 905	146 046	2 970 295
	f 15 182 924 (1) (f 1 733 406)	f 7 626 795	f 3 200 067	f 26 009 786
29 Februarij.				
Op Java en Madura	f 12 976 427	f 8 781 520	f 3 045 944	f 24 803 891
» de Buitenbezittingen	2 479 299	162 875	138 034	2 780 208
	f 15 455 726 (f 1 643 705)	f 8 944 395	f 3 183 978	f 27 584 099
31 Maart.				
Op Java en Madura	f 12 404 299	f 9 019 275	f 2 845 878	f 24 269 452
» de Buitenbezittingen	2 222 815	90 100	130 301	2 443 216
	f 14 627 114 (f 1 609 589)	f 9 109 375	f 2 976 179	f 26 712 668
30 April.				
Op Java en Madura	f 11 034 978	f 7 380 890	f 2 641 152	f 21 057,020
» de Buitenbezittingen	2 754 457	180 155	123 119	3 057 731
	f 13 789 435 (f 1 422 942)	f 7 561 045	f 2 764 271	f 24 114 751
31 Mei.				
Op Java en Madura	f 9 631 003	f 5 874 050	f 2 215 889	f 17 720 942
» de Buitenbezittingen	2 660 168	136 555	121 388	2 918 111
	f 12 291 171 (f 1 224 803)	f 6 010 605	f 2 337 277	f 20 639 053
30 Junij.				
Op Java en Madura	f 9 984 486	f 5 509 665	f 2 013 168	f 17 507 319
» de Buitenbezittingen	3 085 099	137 130	116 131	3 338 360
	f 13 069 585 (f 1 019 717)	f 5 646 795	f 2 129 299	f 20 845 679

(1) Het cijfer hier en bij de volgende maanden tusschen ( ) vermeld, wijst aan, hoeveel onder de opgegeven zilveren munt aan pasmunt begrepen is.

KASSEN.	Zilveren munt.	Bankpapier.	Koperen munt.	TOTAAL.
31 Julij.				
Op Java en Madura	f 6 184 067	f 4 174 580	f 1 958 487	f 12 317 134
» de Buitenbezittingen	3 050 819	145 115	115 249	3 311 183
	f 9 234 886 (f 991 232)	f 4 319 695	f 2 073 736	f 15 628 317
31 Augustus.				
Op Java en Madura	f 5 863 763	f 3 120 220	f 1 882 002	f 10 865 985
» de Buitenbezittingen	3 038 434	213 910	112 968	3 365 312
	f 8 902 197 (f 805 213)	f 3 334 130	f 1 994 970	f 14 231 297
30 September.				
Op Java en Madura	f 5 459 778	f 4 226 335	f 1 766 122	f 11 452 235
» de Buitenbezittingen	3 139 415	171 040	181 933	3 492 388
	f 8 599 193 (f 680 114)	f 4 397 375	f 1 948 055	f 14 944 623
31 October.				
Op Java en Madura	f 5 541 473	f 4 223 485	f 1 757 928	f 11 522 886
» de Buitenbezittingen	3 526 426	180 515	200 379	3 907 320
	f 9 067 899 (f 717 315)	f 4 404 000	f 1 958 307	f 15 430 206
30 November.				
Op Java en Madura	f 6 009 644	f 5 125 700	f 1 883 780	f 13 019 134
» de Buitenbezittingen	3 941 861	190 810	198 037	4 330 708
	f 9 951 505 (f 739 313)	f 5 316 520	f 2 081 817	f 17 349 842
31 December.				
Op Java en Madura	f 7 051 019	f 5 458 085	f 2 046 019	f 14 555 123
» de Buitenbezittingen	4 205 073	249,200	191 102	4 645 375
	f 11 256 092 (f 865 822)	f 5 707 285	f 2 237 121	f 19 200 498

De Indische kas werd in de laatste drie jaren door wisseltrekking en specie-aanvoer aangevuld als volgt:

	1870.	1871.	1872.
Wisseltrekking.	Nominaal bedrag f 9 101 381,17, waarvan tegen den koers van 102, 101¾, 101½, 101¼, 101, 100¾, 100½, 100, 99¾, 99½ en 91 per cent verkregen werd:	Nominaal bedrag f 9 281 890,23^{5}, waarvoor tegen den koers van 101¼, 101, 100¾, 100½, 100¼, 100, 99¾, 92½, 99¼ en 99 per cent verkregen werd:	Nominaal bedrag f 1 752 550,75, waarvoor tegen den koers van 101¼, 101, 100¾, 100½ en 100 per cent verkregen werd:
	Indisch courant. . . . f 9 007 072,61	Indisch courant. . . . f 9 213 032,19	Indisch courant. . . . f 1 734 914,53
Specie-uitzending.	Dienst 1870 f 8 200 000	Dienst 1871 (*b*) f 5 108 000	
	» 1871 (*a*) 3 902 000	» 1872 5 400 000	
	12 102 000,00	10 508 000	(*c*) f 6 046 250,00
	f 21 109 072,61	f 19 721 032,19	7 731 164,53

(*a*) Hiervan f 3 800 000 aan rijksdaalders en f 102 000 aan Mex. dollars (volgens koers van inname bij 's lands kas).
(*b*) » 4 700 000 » » » 408 000 » » » » » » » » » »
(*c*) » 5 600 000 » » » 446 250 » » » » » » » » » »

Het nominaal bedrag der in 1872 verkochte gouvernementswissels beliep f 1 752 550,75, als:

f 917 026,95^{5}	à 101¼ per cent, waarvoor verkregen werd	f 905 705,62	Indisch courant.
313 453,50	» 101 » » » » »	310 350,00	» »
256 965,00	» 100¾ » » » » »	255 052,90	» »
260 997,49^{5}	» 100½ » » » » »	259 699,00	» »
4 107,00	» 100 » » » » »	4 107,00	» »
f 1 752 550,75		f 1 734 914,53	» »

Deze geringe afgifte, in vergelijking met de beide voorafgegane jaren, was toe te schrijven aan den buitengewoon lagen koers van den wissel op Nederland gedurende nagenoeg het geheele jaar 1872 (verg. lager afd. II van dit hoofdstuk). Nadat toch gedurende de maanden Februarij tot en met Julij (zie het vorig verslag, bladz. 128) telkens slechts een veel geringer bedrag dan het ter inschrijving aangebodene, tegen of binnen den limitekoers was kunnen worden gegund, werden sedert Augustus, toen slechts voor een nominaal bedrag van f 26 355,05 was toegewezen, geene inschrijvingen meer gehouden.

Daar ook gedurende het loopende jaar tot aanvulling der Indische kassen niet dan voor een gering gedeelte op het middel van wisseltrekking schijnt te kunnen worden gerekend, wordt hier te lande sedert de jongste maanden van elke zich voordoende gelegenheid tot verzending van specie via het Suez-kanaal, gebruik gemaakt. Van af October 1872 (de vroegere uitzendingen zijn alle nog in 1872 bij 's lands kas ingenomen) tot ult°. Junij 1873 is in 't geheel verscheept voor een bedrag van f 13 150 000 aan rijksdaalders, f 200 000 aan guldens, en f 50 000 aan ½ guldens, benevens 175 000 Mexicaansche dollars, kostende f 459 750, maar volgens den koers van inname bij 's lands kas (f 2,55) vertegenwoordigende een bedrag van f 446 250. In 't geheel alzoo, met inbegrip van laatstgemelde som f 13 846 250, waarvan verzonden met zeilschepen (November—Maart) f 3 800 000, met stoomschepen f 6 146 250, en met oorlogsbodems f 3 900 000 (1).

Ter wegneming van eenige voor het Gouvernement belemmerende bepalingen in de afgifte van wissels, zijn bij Indisch besluit van 14 Maart 1873, n°. 8, de voorwaarden onder andere in dier voege gewijzigd (verg. de *Javasche Courant* van den 21sten dier maand), dat niet meer elke veiling eene maand te voren behoeft te worden aangekondigd, en dat de veilingen, in stede van slechts eens in de maand, zoo dikwijls kunnen geschieden als daartoe de gelegenheid gunstig wordt geacht.

Voor zooveel op 1 Julij 1873 hier te lande gebleken was, hadden de vier eerste wisselinschrijvingen van 1873 (Maart—Mei) elk tot een bedrag van f 1 millioen, binnen of tegen den gestelden limitekoers slechts opgeleverd, tegen 100, 100¾, 101 en 101¼ pct., een nominaal bedrag van f 1 241 644,09^{5}. Voor de laatste dier inschrijvingen (17 Mei) was, ingevolge magtiging van den Gouverneur-Generaal, bij het bepalen van den limitekoers gegaan boven het daarvoor, in overeenstemming met de kosten van specie-uitzending, aangenomen maximum-bedrag van 101¼ pct. Dien ten gevolge is van het toen gegunde bedrag van f 911,981.91 nominaal, f 885 259 toegewezen tegen koersen van 101½, 101¾ en 102 pct. (1).

Van de gelegenheid voor particulieren om in Indie gelden boven de f 100 over te maken door middel van wissels

(1) In Julij jl. is nog afgeladen in particuliere stoomschepen een bedrag van f 1½ millioen aan rijksdaalders, terwijl in de maand Augustus op gelijke wijze nog 4 millioen aan die muntsoort zal worden verscheept.

(1) Sedert zijn nog twee inschrijvingen gehouden (26 Mei en 5 Junij), mede tot een maximum-koers van 102 per cent, bij welke gelegenheid achtereenvolgens is toegewezen een nominaal bedrag van f 1 023 944,63 en f 291 134,60, te zamen f 1 315 079,23, waarvan tegen 102 per cent f 1 197 616,68 en het overige tegen 101¾ en 101½ per cent. Naar aanleiding van door het Opperbestuur langs telegraphischen weg gegeven bevelen is de wisselafgifte tegen onvoordeeligen koers van toen af gestaakt.

op 's lands kassen, werd gedurende 1872 weder veel gebruik gemaakt.

In verband met de ruime gelegenheid, die ook bestaat om door middel van postwissels en, voor enkele plaatsen, door bank-assignatien gelden te remitteren, werd in de laatsten tijd de gelegenheid tot het verkrijgen van binnenlandsche gouvernements-wissels meer en meer beperkt tot de gevallen, dat het Gouvernement daarbij voordeel had, hetzij door kostelooze aanvulling der kas op de plaats van trekking, wanneer aan zoodanige aanvulling behoefte bestond, hetzij door kostelooze wegvloeijing uit de overvulde betrokken kas.

§ 3. *Consignatiestelsel*, *enz.*

Ingevolge de bij de wet van 17 Junij 1873 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 88) bekrachtigde overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij, dd. 28 Maart te voren, welke overeenkomst met 1 Januarij 1875 in werking treedt en van kracht blijft tot ult°. December 1879 (doch vatbaar is voor stilzwijgende verlenging telkens voor een nieuw tijdvak van vijf jaren), zal de Regering zich ook na afloop van het bestaande contract van 21/22 Julij 1853, voor het overvoeren en te gelde maken van de Indische gouvernements-producten, indien en voor zoover die hier te lande worden geveild, van de tusschenkomst der Maatschappij blijven bedienen tegen het tegenwoordig commissieloon (het del credere daaronder begrepen) van 2 per cent, zijnde dit bedrag echter wat het tin betreft, bij de nieuwe overeenkomst verminderd tot op 1½ per cent.

Bovendien is de vastgestelde tegemoetkoming aan de Maatschappij voor de bemoeijingen harer factorij in Indie bij den afscheep van de gouvernements-producten, met ingang van 1 Januarij 1875 teruggebragt van f 140 000 op f 70 000 's jaars, uit aanmerking dat de gouvernements-consignatie van suiker en specerijen heeft opgehouden.

Voor andere door of van wege den Minister van Kolonien aan de Maatschappij op te dragen commissien, indien daarvoor hare tusschenkomst wordt verlangd, zal onder de werking van het nieuwe contract betaald worden: voor de aanbesteding of bestelling en de verzending van goederen 1 per cent; voor de enkele verzending van goederen ½ per cent (tot dusver 1 per cent); en voor de verzending van specie ¼ per cent, welk laatste bedrag reeds van af 1867 wordt betaald, ofschoon de Maatschappij volgens het bestaande contract regt had op eene provisie van ½ per cent.

Intusschen wordt voor de verzending van specie de tusschenkomst der Maatschappij niet meer gebezigd. Ook de bestelling en verzending van andere artikelen geschiedt reeds in vele gevallen, ter besparing van provisie, regtstreeks door het Departement van Kolonien.

Tot verzekering van de getrouwe nakoming der bij de overeenkomst aanvaarde verpligtingen zal door de Maatschappij bij de Nederlandsche Bank een onderpand van f 5 000 000 worden nedergelegd.

Het doorloopend voorschot van f 10 millioen, dat door de Maatschappij, volgens art. 3 van het bestaande contract, tegen eene rente van 3½ per cent, op de haar in commissie gegeven producten werd verstrekt, is met 1 Januarij 1873 afgelost (verg. het hooger aangeteekende, bladz. 165).

Veilingen. De gebruikelijke algemeene aantooning betreffende de in het jongst verloopen jaar (1872) hier te lande verkochte gouvernementsproducten, ontleend aan de verantwoordingstukken der Nederlandsche Handelmaatschappij, wordt aangetroffen in bijlage T hierachter.

Omtrent de uitkomsten van elke veiling afzonderlijk, ook van die in het eerste semester 1873 gehouden, zij verwezen naar hoofdstuk O van dit verslag (zie aldaar de onderdeelen: »Koffij-, suiker- en kinacultuur" in afd. I, zoomede de § *Tin* in afd. II).

Op de in 1867 gestaakte uitgifte van proefmonsters voor de gouvernementskoffij-veilingen hier te lande, is bij den aanvang van 1873 bij wijze van proef in zoover teruggekomen, dat het proeven en taxeren van het artikel niet meer bij uitsluiting geschiedt door eene daartoe telkens aangewezen commissie van makelaars, maar dat ter verkrijging eener volkomen algemeene gelijkstelling van gegadigden, de gelegenheid tot het bezigtigen en proeven thans gedurende acht dagen vóór elke veiling, voor *iedereen* is opengesteld, een en ander echter alleen op de monsterzolders te Amsterdam en te Rotterdam, en dus met handhaving voor allen van het verbod om monsters mede te nemen.

In Maart 1873 is besloten de jaarlijksche aanvoeren van gouvernements-*tin*, in stede van over twee, voortaan over zes veilingen te verdeelen. Dien ten gevolge zal na de in September aanstaande te houden najaarsveiling, het stelsel van tweemaandelijksche veilingen worden ingevoerd. Reeds is bekend gemaakt (Junij 1873), dat de in September en November aanstaande aan de markt te brengen hoeveelheid telkens zal bestaan uit circa 30 000 blokken (2 blokken = ruim 1 pikol).

Bevrachtingen. Ten gevolge van de nieuwe suikerregeling waardoor, ingaande met den oogst van 1872, de op Java gefabriceerde suiker geheel ter beschikking van den particulieren handel is gekomen, heeft de gouvernements-consignatie van dit artikel opgehouden. De overvoer van gouvernements-producten van Indie naar Nederland is daardoor, buiten de kinabast (die trouwens in den regel in stoomschepen wordt afgeladen), beperkt tot koffij en tin. Ten einde nu, in verband met de afschaffing sedert 1 Januarij 1873 van de gouvernements zee-assurantie (zie lager) en met het oog op de veel hoogere waarde der beide genoemde stapelproducten dan suiker, de te groote risico te ontgaan, verbonden aan het volledig beladen van schepen met koffij hetzij als dan niet met tin als bijlading, is in September 1872 besloten de gouvernementsbevrachtingen niet meer tot de geheele scheepsruimte uit te strekken, maar te beperken tot een maximum van zooveel lasten aan koffij, dan wel aan koffij en tin te zamen, dat de risico voor het Gouvernement op elke lading niet verder gaat dan tot eene waarde van hoogtens f 400 000, welk maximum van af 1873 verhoogd is tot f 500 000. De met elken bodem te verschepen hoeveelheid gouvernements-producten zal zooveel doenlijk tot dit maximum worden opgevoerd, om daardoor de risico zoo gelijk mogelijk te verdeelen.

Ten einde onder het nieuwe stelsel, dat het bezigen van meerdere schepen vereischt, de geregelde overvoer der gouvernements-producten geen gevaar loope, is het noodig geoordeeld meerdere vrijheid te geven omtrent het bevrachten in Indie, en — in afwachting dat de inhuring, althans als regel, geheel aldaar zal plaats hebben — is dan ook in September 1872 magtiging verleend niet meer ⅖, maar minstens ⅗ gedeelten in Indie in te huren, en is aan de factorij der Handelmaatschappij vrijheid gelaten om in de behoefte ook buiten uitbesteding te voorzien.

Wat speciaal de verscheping van tin betreft, zal, zoowel in het belang van genoegzame gelegenheid tot overvoer als van niet to hooge vrachtprijzen (1), mogen worden gebruik gemaakt van *alle*, ook van uitsluitend particulier bevrachte schepen, vreemde niet uitgezonderd, ofschoon deze anders (bijzondere omstandigheden uitgenomen) van de gouvernements-bevrachtingen zijn uitgesloten.

Omtrent de maandelijks hier te lande gedurende 1872 en het eerste semester van 1873 en in Indie gedurende 1872 gesloten bevrachtingen zijn respectivelijk van de Handelmaatschappij en van het Indisch Bestuur de navolgende opgaven ontvangen:

(1) Afgeladen in met andere gouvernements-producten beladen schepen geschiedt, zoo als bekend, de overvoer van tin tegen ¼ van de vracht.

MAANDEN.	Ingehuurd in Nederland.				Ingehuurd in Indie.		
	Aantal schepen.	Aantal lasten.	Vracht per last. Laagste en hoogste.	Vracht per last. Gemiddeld over het geheele aantal lasten.	Aantal schepen.	Aantal lasten.	Vracht per last.
1872.							
Januarij . . .	»	»	»	»	2	927	f 70,00
Februarij . .	»	»	»	»	3	1 238	50,60 à f 110,00
Maart	4	2 054	f 71,98 à f 73,50	f 72,65^5	2	870	52,50 » 75,00
April.	4	2 210	72,00 » 74,47	73,13	2	1 095	60,00 » 80,00
Mei.	5	2 098	74,55 » 76,49	75,28	1	371	88,00
Junij	6	4 171	74,95 » 78,29	76,94^5	2	1 147	93,74 » 96,00
Julij	4	2 484	74,99 » 76,40	75,64^5	16	7 442	72,50 » 94,80
Augustus. . .	»	»	»	»	13	6 185	70,00 » 102,50
September. .	»	»	»	»	5	1 997	70,00 » 90,00
October . . .	4	1 000 (gedeeltelijke belading.)	83,35 » 88,90	89,40	4	1 797	67,50 » 95,00
November . .	»	»	»	»	7	3 845	70,00 » 87,50
December . .	»	»	»	»	?	?	?
1873.							
Januarij . . .	»	»	»	»			
Februarij . .	3	840 (als voren.)	77,49 » 82,38	79,95			
Maart	5	1 400 (idem.)	73,90 » 82,24	79,59^5			
April.	6	1 600 (idem)	83,50 » 86,68	84,46			
Mei	9	2 340 (idem.)	83,33 » 84,70	84,15			
Junij	6	1 560 (idem.)	84,47 » 89,85	86,27			

Over 1873 zijn nopens de Indische bevrachtingen nog geen opgave bij het Departement van Kolonien ontvangen.

Het algemeen middencijfer der zoo hier te lande als op Java bedongen vrachten beliep volgens opgaaf van de Handelmaatschappij over 1872 f 85,05 per last, tegen f 77,26 in 1871 en f $77{,}00^{2}/_{10}$ in 1870.

Aan de reederijen is overgelaten om onder het nieuwe bevrachtingstelsel hare inschrijvingen tweeledig in te rigten, namelijk voor gedeeltelijke en voor geheele belading, hebbende de Handelmaatschappij zich de vrijheid voorbehouden de niet voor rekening van den Staat ingehuurde scheepsruimte, hetzij met eigen goederen te beladen, hetzij c. q. op Java aan derden af te staan. Dien ten gevolge zijn van de 33 schepen, waarin van af October 1872 tot ult°. Junij 1873 voor gouvernements-rekening ruimte is ingehuurd, 26 door de Maatschappij geheel gecharterd. Op die wijze is door het Gouvernement reeds in vele gevallen van lagere vrachten dan voor gedeeltelijke belading gevorderd werd, kunnen worden partij getrokken en alzoo een niet onbelangrijk voordeel verkregen.

Volgens (tot ult°. Februarij 1873) bij de Handelmaatschappij ingekomen berigt waren toen door hare factorij 6 bodems aangenomen voor bijlading van gouvernements-koffij tot vrachten, welke van f 85 tot f 90 per last uiteenliepen.

In April 1873 is, op telegraphische magtiging, in Indie van den regel van gedeeltelijke bevrachting afgeweken geworden, wegens de dringende behoefte aan afscheep van koffij te Pangool, voor welke plaats op die voorwaarde geene chartepartij kon gesloten worden, doch voor geheele belading ééne aanbieding ontvangen werd tegen de lage vracht van f 70 per last. Dien ten gevolge is bij uitzondering, in één bodem voor eene waarde van f 975 000 aan gouvernements-koffij afgeladen.

Assurantie. De verzekering van gouvernements-producten tegen zeegevaar, welke zich sedert 1 Januarij 1870 nog uitstrekte over de waarde welke de ladingen boven de f 400 000 bezaten, heeft met 1 Januarij 1873, d. i. voor die schepen, wier belading met gouvernements-producten op of na dien datum is aangevangen, geheel opgehouden. Daarvan zijn echter uitgezonderd de schepen, behoorende tot de in 1872 op den ouden voet gesloten bevrachtingen. Voor deze zal ook over de in 1873 ingenomen ladingen (d. i. over hetgeen die ladingen de waarde van f 400 000 te bovengaan) nog assurantie betaald worden. Van eene in April 1873 afgescheepte lading gouvernements-koffij ter waarde van f 975 000 (zie hooger onder »*Bevrachtingen*") is een bedrag van f 475 000 tegen zeegevaar verzekerd.

§ 4. *Andere bronnen van inkomst.*

a. Verpachte middelen.

Opiumpacht. In afwachting eener definitive regeling van het opiummiddel, waaromtrent ook naar aanleiding van voorloopige voorstellen van wijlen den inspecteur-generaal van finantien MOTKÉ overwegingen gaande zijn, is te rekenen van 1°. Januarij 1873 het gedurende de drie laatste jaren gevolgde stelsel van onbeperkte verstrekking, waarvan een vast gedeelte tegen zeer hoogen prijs (1) (tiban) en het meer verlangde (siram) tegen vergoeding van het kostende aan den lande, weder verlaten en tot het zoogenaamde maximum-stelsel (beperkte verstrekking, alles ongeveer tegen handelsprijs) teruggekeerd, welk stelsel ook gedurende het tijdvak 1862 tot en met 1869 in werking was geweest, en na de laatstelijk opgedane ervaring voor het beste middel werd gehouden om zooveel mogelijk tot overeenstemming te geraken tusschen het belang van de schatkist en den wensch om het opium-verbruik te doen verminderen, althans niet te doen toenemen. De onbeperkte siram-verstrekking toch, tegen eenvoudige vergoeding der kosten van inkoop en aanvoer, bleek meer en meer eene zoodanige mededinging onder de pachters uit te lokken in het ter sluiks afzetten in elkanders pachtgebied van de grootst mogelijke hoeveelheden opium, dat niet alleen de debietprijzen (verg. bijlage V) in vele erkende verkoopplaatsen sterk daalden, waardoor het verbruik op bedenkelijke wijze bevorderd werd, maar ook de winsten der pachters dreigden af te nemen in eene mate, die bij toeneming van het gebruik van opium aan de pacht hare waarde voor een goed gedeelte zou ontnemen tot gevoelige schade voor 's lands kas.

Het totaal dat de verstrekkingen aan de pachters gedurende 1873 niet mogen overschrijden, werd nu bij de pachtvoorwaarden voor dat jaar (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 197) paald op 117 360 katti's en de prijs van verstrekking, ook met het oog op de zoo afwisselende marktwaarde, op een eenigzins hooger bedrag bepaald dan vroeger, namelijk op f 30 per katti zoo wel voor Levantsche als voor Bengaalsche opium.

Ofschoon het cijfer van 117 360 katti's belangrijk meer beliep dan de vroeger gestelde maxima (gedurende het tijdvak 1862 tot en met 1869 bedroegen de hoogste jaarlijksche maxima slechts 87 528 katti's), bestond er toch alle reden om krachtige maatregelen te nemen tegen den sluikhandel, en zulks met het oog zoo wel op de belangrijke hoeveelheden, waarvan de pachters vermoed werden zich in genoemd tijdvak (als gevolg der zeer beperkte verstrekking) langs onwettigen weg te hebben voorzien als op de bekend geworden cijfers van verbruik in de drie jongstverloopen jaren onder de werking der onbeperkte verstrekkingen, toen het wettig debiet beliep in: 1870 126 325, in 1871 203 363 en in 1872 266 489 katti's.

Behalve van het beschikbaar stellen van fondsen voor buitengewone middelen van recherche (waartoe bij eene beschikking van 5 Februarij 1873 zoo voor een achttal strandresidentien op Java als voor Madura en Bali werd overgegaan), werden vooral goede resultaten verwacht van de sluiting der entrepôts op Java en Madura voor den opslag van opium. De aanzienlijke toeneming toch van den uitvoer van opium uit de entrepôts juist gedurende de jaren van beperkte strekking, scheen allezins de meening te wettigen, dat de sluikhandel zich toen o. a. voedde uit de entrepôts op Java, en dat de voorgewende uitvoeren van daar naar de Buitenbezittingen en de inlandsche staten, grootendeels slechts voor dien sluikhandel dienden.

Bij ordonnantie van 12 November 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 195) werd dan ook, te rekenen van 1 Januarij 1873, opslag door particulieren in bedoelde entrepôts (ook in die ter Sumatra's Westkust), behoudens bewezen zeeramp of andere gevallen van noodzakelijkheid, verboden, voor zoo veel betreft schepen en vaartuigen in Nederlandsch Indie te huis behoorende, en schepen en vaartuigen van inlandsche staten buiten den Indischen Archipel. Alleen is die opslag geoorloofd aan andere schepen, mits op Europesche wijze getuigd, die in de havens van Batavia, Samarang, Soerabaja en Padang ten handel komen, onder voorwaarde dat de opium met denzelfden bodem weder worde uitgevoerd, en indien om gewigtige redenen, ter beoordeeling van den directeur van finantien, de inscheping in een ander (mits Europeesch getuigd) schip is toegestaan, onder voorwaarde dat de weder-uitvoer geschiede naar buiten 's lands of naar zoodanige plaats in Nederlandsch Indie waar de invoer van opium is toegelaten. De op 1 Januarij 1873 in entrepôt aanwezige opium zou vóór 1 April daaraanvolgende moeten zijn uitgevoerd.

Voorts werd met aanvulling van het pachtreglement (ook van dat voor Sumatra's Westkust, waar van af 1871 hetzelfde pachtstelsel als op Java en Madura gevolgd wordt) het bestraffen van den sluikhandel gemakkelijker gemaakt door de bepaling (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 196), volgens welke voor onwettige opium, behoudens tegenbewijs, wordt gehouden alle opium, achterhaald in verpakkingen als blazen, darmen of andere dergelijke voor den sluikhandel gebezigd, die bij de aflevering van opium door de pachters niet gebruikelijk zijn.

Overigens werden bedoelde pachtreglementen in sommige hunner strafbepalingen gewijzigd, eensdeels in overeenstemming met het op 1 Januarij 1873 in werking getreden strafwetboek voor inlanders, anderdeels om de beregting van eenige bij die reglementen voorziene overtredingen, in verband met *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 110—112, zoowel voor Europeanen als voor inlanders te houden binnen de grenzen van gewone politiestraffen (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 196).

Ten einde de pachtregeling zooveel doenlijk aan het oogmerk te doen beantwoorden en zich deswege door de gewestelijke autoriteiten de gewenschte voorlichting te kunnen doen verschaffen, ontvingen de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura en de gouverneur van Sumatra's Westkust in 't laatst van 1872, tevens de speciale opdragt om de aangelegenheden der opiumpacht in hunne gewesten met de uiterste belangstelling na te gaan.

Ten aanzien van de verdeeling der pacht in perceelen was bepaald, dat alleen de gewesten Bantam, Batavia en Krawang, even als in de beide voorafgegane jaren, te zamen één perceel zouden uitmaken. Bij de gehouden herverpachting zijn echter, krachtens *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 210, ook die residentien elk in één perceel afgestaan. De uitkomst was dat het gezamenlijk bedrag voor de drie gewesten bij de herverpachting verkregen f 315 600 meer beliep dan het hoogste bod voor de tot één perceel vereenigde drie gewesten bij de eerste opveiling. Ook voor de residentien Cheribon, Soerabaja, Madioen, Djokjokarta en Madura werd, op grond van de geboden lage pachtsommen (hoofdzakelijk, naar het scheen, een gevolg van gebrek aan concurrentie), tot eene herverpachting besloten. Het resultaat beantwoordde echter slechts gedeeltelijk aan de verwachting. Wel werd voor de drie eerstgenoemde gewesten een totaal van f 147 480 meer dan bij de eerste opveiling verkregen, maar voor Djokjokarta en Madura beliepen de geboden hoogste pachtsommen daarentegen f 112 080 minder dan aanvankelijk, zoodat het geheel een voordeel van slechts f 35 400 opleverde. In de overige gewesten mogt de uitslag der verpachting gunstig worden genoemd. De totale opbrengst der opiumpacht op Java en Madura voor 1873 (daaronder begrepen f 1 412 900 als geraamde winst op de te verstrekken opium) beliep f 7 541 780, zijnde circa f 500 000 meer dan voor 1872, doch ruim f 1 400 000 minder dan voor 1871 verkregen was.

Voor de berekening der evengenoemde winst van f 1 412 900 zijn tot grondslag genomen de tijdens de vaststelling der pachtvoorwaarden laatstbekende factuurprijzen der door het Gouvernement aangeschafte opium, bedragende, met inbegrip der kosten van aanvoer op Java, voor de Levantsche p. m. f 15 en voor de Bengaalsche p. m. f 20 per katti of respectivelijk f 15 en f 10 minder dan de prijs van verstrekking aan de pachters. Daar het maximum der voor 1873 toegestane verstrekkingen ad 117 360 katti's gerekend wordt te zullen bestaan uit 51 460 katti's Levantsche en 65 900 Bengaalsche opium, levert

---

(1) Bedragende in 1870 f 80 en in 1871 en 1872 f 100 per katti *boven* den prijs, dien de pachters voor de siram-opium moesten betalen, en welke siramprijs beliep per katti in eerstgenoemd jaar f 20 en in 1871 f 25 voor Levantsche en f 15 voor Bengaalsche opium en in 1872 respectivelijk f 22 en f 18.

dit dus een voordeel voor den lande aan f 771 900 op de eerstgenoemde en f 659 000 op de laatstgenoemde soort.

Tot eene beoordeeling van de werking der pacht op Java en Madura, ook wat hare geldelijke uitkomsten aangaat, zoowel onder de vroegere werking van het maximumstelsel, als onder de jongste doch thans verlaten toepassing van het stelsel van onbeperkte verstrekking, levert de volgende statistiek eene bijdrage. (1)

Over de jaren 1871, 1872 en 1873 worden de voornaamste uitkomsten hierachter residentie'sgewijze vermeld (zie bijlage U).

---

(1) Zie overigens voor meer uitvoerige mededeelingen aangaande de opiumpacht de in April 1872 en Januarij 1873 aan de Staten-Generaal overgelegde stukken, gedrukt onder n°. **137** van de zitting 1871/72 en onder n°. **50** van de zitting 1872/73.

JAREN.	VERSTREKKINGEN, OPSLAG, IN- EN UITVOER UIT ENTREPÔT, VERKOOPPLAATSEN. — VERSTREKTE HOEVEELHEDEN OPIUM IN KATTI'S. — *Tiban.* Hoeveelheid waarvan de aanneming voor de pachters verpligtend is tegen veel hoogeren prijs dan het kostende: in 1870 tegen f 80 *boven* den siramprijs; in 1871 en 1872 tegen f 100 *boven* dien prijs (per katti).	*Siram.* Hoeveelheid die den pachters boven de tiban op hun verzoek wordt verstrekt *ongeveer* tegen den handelsprijs. De prijs der siram-opium was bepaald (per katti) voor 1870 op f 20 zoowel voor Levantsche als voor Bengaalsche, voor 1871 op f 25 voor Levantsche en op f 15 voor Bengaalsche en voor 1872 op respectivelijk f 22 en f 18.	Onder het zoogenaamd maximum-stelsel. (1) — Ongeveer tegen den handelsprijs, zijnde de prijs van verstrekking telkens op f 20 bepaald geworden.	Onder het zoogenaamd maximum-stelsel. (1) — Tegen f 30 per katti, zijnde eenigzins meer dan de vermoedelijke kosten van inkoop en aanvoer.	(2) TOTAAL.	Invoer van opium in entrepôt. (In kisten vermoedelijk van 100 katti's.)	Uitvoer van opium uit entrepôt. (In kisten vermoedelijk van 100 katti's.)	Aantal verkoop-plaatsen.	GELDELIJKE OPBRENGST VOOR DEN LANDE. — Pachtschat.	Vermoedelijke winst op de tiban opium, zijnde hiervoor gerekend het prijsverschil met de siram-opium.	Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium, gerekend voor Levantsche opium op f 15, voor Bengaalsche op f 10 per katti.	TE ZAMEN.
1862	»	»	77 110	»	77 110	1316	736	1477	f 9 029 772		»	f 9 029 772
1863	»	»	74 174	»	74 144	526	533	1155	10 672 440		»	10 672 440
1864	»	»	68 748	»	68 748	209 kisten 54 614 bollen	764	876	9 265 920		»	9 265 920
1865	»	»	67 762	»	67 762	674	799	876	10 407 600		»	10 407 600
1866	»	»	71 400	»	71 400	462	493	876	9 863 280		»	9 863 280
1867	»	»	70 955	»	70 955	1341	1301	niet volledig opgegeven	9 287 520		»	9 287 520
1868	»	»	71 098	»	71 098	2308	1650½	668	9 705 330		»	9 705 330
1869	»	»	70 478	»	70 478	862 kisten 2 pikols	1373	vastgesteld getal { 609 / 662	9 620 760		»	9 620 760
1870	51 756	77 883	»	»	129 639 (126 325)	1036	797½	id. { 640 / 681	5 300 160	f 4 140 480	»	9 440 640
1871	65 862	156 183	»	»	222 045 (208 363)	892	728	714	2 401 500	6 586 200	»	8 987 700
1872	61 800	208 740	»	»	270 540 (266 489)	1758	1071½	683	862 980	6 180 000	»	7 042 980
			verstrekt: eerst later op te geven.									
1873	»	»	»	als maximum toegestaan } 117 360	—	»	—	684	6 128 880	»	f 1 412 900	7 541 780

(1) De *toegestane* maxima beliepen (in katti's): in 1862 87 528, 1863 76 560, 1864 en 1865 70 548, 1866 71 400 (bij uitzondering was in dat jaar de aanneming tot die hoeveelheid verpligtend), 1867-1869 71 400.

(2) Vermoedelijk zijn bij de opgegeven verstrekkingen voor 1862-1869 niet in mindering gebragt de hoeveelheden, bij het einde van het pachtjaar door de pachters overgehouden. In 1870-1872 beliepen die hoeveelheden achtereenvolgens 3314, 18 682 en circa 4057 katti's, zoodat het werkelijk (wettig) verbruik in die jaren bedroeg zoo als tusschen ( ) staat opgegeven.

Ten vervolge op soortgelijke opgaven bij vorige gelegenheden medegedeeld (1), wordt als bijlage V hierachter overgelegd eene aantooning van de gemiddelde debietprijzen in de verschillende gewesten van Java en Madura gedurende de laatst verloopen vijf jaren; zoowel per thail ($^1/_{16}$ katti) als per matta ($^1/_{100}$ thail). Volgens die aantooning waren vooral de verkoopprijzen in 't klein, namelijk die per matta, in onderscheidene gewesten weder belangrijk lager dan in 1871.

Hierbij is aan te teekenen, dat volgens de opnemingen door wijlen den inspecteur-generaal van financiën MOTKÉ in onderscheidene kitten bewerkstelligd, over 't algemeen kan aangenomen worden dat meer dan de helft in 't klein wordt verkocht.

Even als in 1871 waren ook in 1872, vooral in de laatste maanden van het jaar, de aanvragen om verstrekking van siram-opium door de pachter buitensporig hoog. Ten aanzien van de Levantsche opium was door de ordonnantie van 27 November 1871 (*Indisch Staatsblad* nº. 189), aan die aanvragen eene grens gesteld, maar voor zooveel de Bengaalsche betrof, werd het gemis van zoodanige beperking zeer gevoeld.

Eene vertrouwelijke aanschrijving van den directeur van financiën, waarbij de hoofden van gewestelijk bestuur werden uitgenoodigd de betrokken pachters over hunne hooge aanvragen, die buiten alle verhouding stonden tot de behoefte voor het verbruik, in de betrokken residentiën te onderhouden en aan die hoofdambtenaren werd aanbevolen mogelijke kwade praktijken ten deze zooveel doenlijk te beletten, werkte gunstig, ofschoon enkele pachters daardoor niet van buitensporige eischen werden teruggehouden. Sommige dezer eischen, waaromtrent de overtuiging bestond, dat ze niet voor de behoefte noodig konden zijn, werden dan ook door genoemden departements-chef geweigerd, onder anderen eene aanvraag, met bedreiging casu quo van protest, van den opiumpachter in de gewesten Bantam, Batavia en Krawang, van wien bij een opzettelijk ingesteld onderzoek, bleek dat hij op het tijdstip der aanvraag (half December) nog een voorraad voor ruim drie maanden aan bereide opium had, zoodat dan ook eene niet onbelangrijke hoeveelheid door dien pachter met het einde van het jaar aan den lande terug geleverd werd. Blijkbaar dus, zegt de directeur van financiën, hadden deze en soortgelijke aanvragen weer geen ander doel dan òf het Gouvernement in moeijelijkheden te wikkelen, òf een smokkelhandel in naburige perceelen te drijven, dan wel, en dit welligt, niet het minst, door het opwekken van vrees voor grooten voorraad, die dan bij het einde van het pachtjaar van de hand zou worden gezet, de mededinging voor 1873 te verzwakken.

Verwikkelingen wegens de gedane weigeringen deden zich niet voor.

Ondanks de buitensporige aanvragen kon daaraan gedurende 1872 steeds uit den voorraad opium dadelijk worden voldaan en ontstonden ook op dit punt geene moeijelijkheden.

(1) Zie de hiervoren aangehaalde stukken zitting 1871—1872 — **137**, nº. 9 en 1872—1873 — **50**, nº. 4.

In 1871 evenwel was wegens de niet dadelijke beschikbaarheid van aangevraagde opium eene quaestie gerezen met den pachter in de residentie Soerabaja, die, behalve zijne maandelijksche tiban-hoeveelheid van 600 katti's, in Julij 1871 niet minder dan 3432 katti's siram vroeg, waaronder 3272 katti's Bengaalsche opium.

Het geschil echter liep over 200 katti's, door den pachter den 10den Julij betaald, maar die hij eerst drie dagen later ontving. De pachter protesteerde wegens de niet dadelijke ontvangst en beweerde dat zijn opiumverkoop dien ten gevolge den 12den en 13den Julij had moeten gestaakt worden en hij eene schade van f 142 438 had geleden.

De oorzaak van het oponthoud was uitputting voor het oogenblik van den gouvernements-voorraad. Den 6den Julij kwam eene partij Bengaalsche opium te Batavia aan, waarvan een voldoend gedeelte reeds onder weg was toen de pachter protesteerde. Den dag nadat van dat protest mededeeling was gedaan door den resident kwam de opium te Soerabaja aan.

In April 1872 werd de Indische Regering ter zake gedagvaard; en in Mei daarop bij verstek (de dagvaarding was bij het departement van financiën in het ongereede geraakt) (1), door den raad van justitie te Soerabaja tot schadevergoeding veroordeeld.

De zaak is thans nog bij den regter aanhangig De Indische Regering is namelijk, nadat zij in haar verzet door genoemden raad van justitie niet-ontvankelijk was verklaard (Februarij 1873) van deze uitspraak bij het Hooggeregtshof in appèl gekomen.

In antwoord tevens op eene bij de behandeling der opium-aangelegenheden in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gedane vraag kan worden aangeteekend, dat uit sedert van het Indisch Bestuur ontvangen opgaven gebleken is, dat onder ultimo 1872 op de opiumpacht van 1870 en 1871 nog achterstallig was (met bijberekening van boete) respectivelijk f 118 930 en f 976 029, betreffende 2 en 5 perceelen, alle op Java; dat eerstbedoeld cijfer onder ultimo 1871 daarentegen, ongerekend de boete, f 370 433 had bedragen voor 6 perceelen, en dat voor 1872 op de opiumpacht in 't geheel geen achterstand bestond, met uitzondering van eene som van f 40 950 betreffende de opiumpacht van Djokjokarta, welke som echter beweerd wordt aan den kashouder betaald, maar door dezen niet verantwoord te zijn. Deze quaestie maakte het onderwerp uit van een geregtelijk onderzoek.

Als gebruikelijk volgt hier eene opgaaf der in elk gewest van Java en Madara gedurende de twee jongst verloopen jaren aangehaalde hoeveelheid opium.

Terwijl in 1865—1871 (over vroeger zijn ter zake geene opgaven ontvangen) die benaderingen eene totale hoeveelheid vertegenwoordigden achtereenvolgens van 3739, 1028, 1007, 3691, 3411, 2508 en 1458 katti's, liepen de aanhalingen van 1872 over eene gezamenlijke hoeveelheid van 1171 katti's.

(1) Op het tot klaarheid brengen van dit verzuim is ook van hier uit aangedrongen.

GEWESTEN.	1871.					1872.				
	Getal aanhalingen.	Katti's.	Thails.	Tjie's.	Matta's.	Getal aanhalingen.	Katti's.	Thails.	Tjie's.	Matta's.
Bantam	»	»	»	»	»	4	4	1	9	5
Batavia	3	40	»	»	4	b.	b.	b.	b.	b.
Krawang	8	3	»	7	7	5	2	8	8	4
Preanger regentschappen .	4	»	8	»	8	9	1	4	3	4
Cheribon	4	»	1	6	8	2	»	4	5	»
Tagal	69	3	9	1	5	21	17	3	4	8
Pekalongan	82	4	1	5	6	4	»	2	6	8
Samarang	140	59	2	9	»	b.	b.	b.	b.	b.
Japara	50	a. 605	1	1	7	31	610	15	4	3
Rembang	71	114	8	9	4	b.	b.	b.	b.	b.
Soerabaja	50	a. 114	1	7	7	32	30	12	2	8
Madoera	28	a. 24	4	4	3	60	33	1	7	4
Pasoeroean	34	a. 20	13	8	»	33	13	6	»	7
Probolinggo	19	a. 19	12	2	»	32	26	13	»	4
Bezoeki	6	2	2	6	»	7	1	12	4	9
Banjoewangi	2	»	2	4	6	1	1	3	6	»
Banjoemas	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bagelen	15	26	6	7	1	5	11	14	6	8
Kadoe	60	a. 12	11	5	9	54	33	15	5	»
Djokjokarta	22	a. 14	6	2	3	5	7	8	7	2
Soerakarta	24	226	2	2	»	54	256	»	1	8
Madioen	208	a. 120	12	6	»	84	40	»	3	7
Kediri	279	a. 46	9	»	»	237	78	5	9	»
Totaal . . .	1 178	1 458	7	8	3	680	1 171	7	7	9

a. Verbeterde opgaven.

b. Nog geen opgave ontvangen.

Voor zooveel betreft de gewesten, waarvan opgaven voor de beide jaren 1871 en 1872 ontvangen zijn, hadden in 1871 964 en in 1872 680 opium-aanhalingen plaats. Dit gunstig verschil voor laatstgenoemd jaar, meent de directeur van financien, getuigt van werkelijke vermindering van het aantal gepleegde overtredingen. Het is toch niet aan te nemen, zegt hij, dat de waakzaamheid der politie in het eene jaar zoo sterk zal verschillen met het vorige, dat door haar, wanneer de sluikhandel even groot ware gebleven, thans bijna de helft minder overtredingen zouden zijn ontdekt. Maar bovendien bleek ook in 1872 weder dat de politie over het algemeen weinig deel aan het opsporen der hier bedoelde overtredingen heeft, daar het meestal de pachters of hunne spionnen zijn die de ontdekkingen doen.

In de omschrijving van den verbodskring in de residentie Bagelen kwam met 1 Januarij 1873 eenige wijziging in verband met de nieuwe territoriale indeeling der betrokken districten, als een gevolg der opheffing van het regentschap Ambal. Daar aan drie der bedoelde districten ruim een 100tal dessa's van het regentschap Karang-anjer waren toegevoegd geworden en het opium-verbruik in die dessa's van weinig beteekenis was, werden ook deze in den verbodskring opgenomen. (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 107.)

Volgens de berigten der betrokken hoofden van gewestelijk bestuur hadden in de bestaande verboden kringen de verbodsbepalingen op den invoer, den verkoop en het bezit van opium gedurende het afgeloopen jaar gunstig gewerkt.

Hooger is reeds gezegd dat bij de uitvaardiging van het met 1 Januarij 1873 in werking getreden verbod tegen het entreposeren van opium, tevens was voorgeschreven, dat de op dat tijdstip in de entrepôts op Java en ter Sumatra's Westkust aanwezige opium binnen drie maanden moest zijn uitgevoerd. Daar het zich liet verwachten dat die uitvoer voor een groot gedeelte zou plaats hebben naar Bali, om van daar weer bij kleine hoeveelheden op Java te worden binnengesmokkeld, werd den ambtenaren op Bali aanbevolen een wakend oog te houden op hetgeen aldaar in den opiumhandel omging en om door tijdige waarschuwing der betrokken ambtenaren op Java den sluikhandel in dit heulsap zooveel mogelijk te belemmeren.

Ter Sumatra's Westkust, het eenige gewest buiten Java

en Madura, waar sedert de twee laatste jaren de opiumpacht op gelijken voet als dáár is geregeld, en, zoo als hooger gezegd, te rekenen van 1°. Januarij 1873 ook de entreposering van opium verboden was geworden, werd de verstrekking van opium aan de pachters voor 1873 (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 198) mede aan een maximum gebonden en de verkrijgbare hoeveelheid (eveneens tegen f 30 de katti) bepaald op 5860 katti's, zijnde ruim 951 katti's *minder* dan in 1871 en 2125 katti's *minder* dan in 1872 de aanvragen der pachters hadden bedragen. In 1871 werd namelijk verstrekt aan tiban 1020 en aan siram ruim 5091 katti's, te zamen 6111, welke cijfers in 1872 bedroegen respectivelijk 1200 en 6085 of te zamen 7285. Hoeveel van deze hoeveelheden bij het eind van het jaar door de pachters is overgehouden, is nog alleen voor 1871 opgegeven, zijnde van het in dat jaar verstrekte door hen teruggeleverd ruim 1410 katti's.

Ook is nog geen opgaaf ontvangen van de in 1872 in dit gouvernement gedane aanhalingen van opium, in 1871 ten getale van 11 tegen 26 in 1870. De bij die gelegenheden benaderde hoeveelheden beliepen in 1870 circa 31, in 1871 circa 3½ katti's.

De geldelijke uitkomsten der verpachting ter Sumatra's Westkust waren voor 1873 minder gunstig dan in de beide voorafgegane jaren. Terwijl in 1871 en 1872 de opbrengst voor den lande achtereenvolgens bedroeg f 210 252 en f 223 200 (waaronder aan winst op tiban f 102 000 en f 120 000), werd voor 1873 verkregen aan pachtschat f 90 120 en aan vermoedelijke winst op de te verstrekken opium (3000 katti's Levantsche en 2160 katti's Bengaalsche) f 66 600, te zamen alzoo slechts f 156 720.

In de overige buitenbezittingen bragt de opiumpacht voor 1873, blijkens de gewestelijke opgaaf in bijlage W hierachter, gezamenlijk op f 932 742, zijnde ruim f 116 000 en f 134 000 meer dan respectivelijk voor 1872 en 1871 geboden was geworden, doch circa f 60 000 minder dan het gezamenlijke pachtcijfer van 1870. In laatstgemeld jaar was vooral voor de residentie Riouw eene zeer hooge pachtsom verkregen, namelijk f 437 695 (voor 1873 slechts f 300 000). Daarentegen was thans zoowel op Billiton als op Banka een zeer hoog bod behaald, namelijk respectivelijk f 126 000 en f 200 100, tegen f 37 464 en f 140 000 voor 1872.

Naar aanleiding van een bij de Indische Regering ontvangen rapport (van Julij 1871) van den Nederlandschen consul te Bender Bushire betrekkelijk de teelt en verzending van opium in Perzie en de betrekkelijk lage prijzen die aldaar voor het artikel betaald worden, is last gegeven om bij wijze van proef aldaar drie kisten van verschillende soort aan te koopen, waarbij dan tevens zal blijken of de in het rapport opgegeven lage prijzen al dan niet aan bijzondere of tijdelijke omstandigheden waren toe te schrijven.

Met terugzigt op hetgeen hiervoren is gezegd nopens het kostende der Bengaalsche opium, zij nog aangeteekend, dat sedert de vaststelling der jongste pachtvoorwaarden de marktwaarde van die soort was gedaald tot f 18 per katti. De ten behoeve van het jaar 1872 aangeschafte Levantsche opium, welke soort, zoo als bekend is, van hier wordt uitgezonden (vergel. het verslag van 1870 bladz. 100), is, berekend over de uitgezonden 683 kisten à 100 katti's, met inbegrip van alle onkosten tot Batavia gemiddeld te staan gekomen op f 1478,24 per kist. Voor 1873 zijn tot dusver 381 kisten uitgezonden, waarvan de kosten, berekend als voren, gemiddeld bedragen f 1785,54 per kist.

Ofschoon geen bepaalde wijzigingen of aanvullingen van het opium-pachtreglement uitmakende, moeten hier ten slotte nog genoemd worden de ordonnantien van 24 April en 8 October 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 76 en 170), houdende vaststelling: de eerste van een bepaald verbod op de teelt van papavers in Nederlandsch Indie (vergelijk bladz. 72 hiervoren); de andere van bepalingen omtrent den invoer en den verkoop van opium voor geneeskundig gebruik door bevoegde artsenijbereiders, waardoor die invoer en verkoop in betrekking tot het opiummonopolie en tegenover de pachters alsnog wettelijk is geregeld en mogelijke misbruiken op dit punt dien ten gevolge zullen kunnen worden voorkomen of bestraft.

Andere verpachte (kleine) middelen. Blijkens het onderstaand vijfjarig overzigt was de opbrengst der buiten het opiummiddel verpachte zoogenaamde kleine middelen voor 1873, zoowel voor Java en Madura als voor de Buitenbezittingen, gunstiger dan in 1872, voor de Buitenbezittingen zelfs gunstiger dan in de laatste jaren, voornamelijk door de verkregen hoogere pachtsommen voor Billiton en Riouw. Gewestelijke cijfers over de drie laatste jaren worden aangetroffen in bijlage X en Y.

Jaren.	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.
1869 (1)	f 1 938 696 (1 614 900)	f 576 994 (545 359)	f 2 515 690 (2 160 259)
1870	1 734 924	571 068	2 305 922
1871	(2) 1 734 653	594 804	2 329 457
1872	(2) 1 679 374	640 601	2 319 975
1873	1 700 454	669 266	2 369 720

(1) De cijfers van 1869 tusschen ( ) geplaatst, wijzen de opbrengst aan *na* aftrek van de pacht der pandjeshuizen, die met 1 Januarij 1870 werd afgeschaft.

(2) De cijfers op bladz. 132 van 't vorig verslag waren minder volledig, doordien daaronder niet begrepen was de pacht der overvaarten in de Preanger regentschappen.

Uit vorenstaande opgaven blijkt dat het voordeelig verschil van 1873, in vergelijking van 1872, in 't geheel bedroeg voor Java en Madura f 21 080 en voor de Buitenbezittingen f 28 665.

Ofschoon in eenige gewesten van Java, voornamelijk Batavia, Tagal en Samarang, minder verkregen werd dan in 1872, werd dit verschil nogtans opgewogen door hoogere pachtcijfers elders, onder anderen voor Cheribon, Soerakarta, Rembang, Soerabaja en Bezoeki. Bepaalde redenen voor deze verschillen kunnen moeijelijk worden opgegeven. Verliezen door de pachters van het afgeloopen jaar geleden of groote winsten door hen behaald, blijven in den regel niet onbekend en bij gevolg niet zonder invloed op de volgende verpachting. Ten bewijze dat de bewering van gedurende 1872 geleden schade door de meesten der pachters in de residentie Batavia, gegrond is te achten, kan strekken dat in die residentie slechts drie der bedoelde personen weder als pachter van hetzelfde middel voor 1873 waren opgetreden. Alleen voor het middel der varkensslagt en voor dat van het hoofdgeld der Chinezen werd in genoemde residentie meer geboden dan voor 1872, hetgeen voor deze laatste pacht moet worden toegeschreven aan hare uitbreiding tot de afdeeling Buitenzorg (zie lager).

Overigens moet in 't algemeen waar voor sommige middelen, ook in de Buitenbezittingen, voor 1873 hoogere pachtsommen geboden zijn, de reden daarvan worden gezocht in levendiger mededinging. Voor Billiton wordt als bijzondere oorzaak opgegeven meerdere welvaart onder een deel der bevolking, en voor Riouw toeneming van het aantal Chinezen.

De aanzuivering der pachtsommen geschiedde gedurende 1872 vrij geregeld; de achterstanden bepaalden zich tot betrekkelijk geringe sommen, die waarschijnlijk spoedig zouden gekweten worden. Voor een deel moet de ten deze verkregen meer gunstige uitkomst dan in vorige jaren worden toegeschreven aan strengere contrôle bij het departement van finantien op de behoorlijke voldoening der pachtpenningen, waardoor het oploopen der schuld voorkomen werd. In 't geheel was bij het eind van 1872 door de pachters der kleine middelen nog aan te zuiveren: over 1872 f 74,948 (zonder bijberekening van boete), over 1871 f 64,748 (met inbegrip van boete) en over 1870 (met inbegrip als voren) f 8202. Van die sommen was door pachters in de Buitenbezittingen respectivelijk verschuldigd f 816, f 2048 en f 1598.

Slechts twee overtredingen der pacht-voorwaarden door pachters of hun ondergeschikten kwamen gedurende 1872 aan het licht, en wel in Samarang, waar de pachter, en in Tagal, waar een bediende van den pachter der overvaarten zich schuldig maakten aan het doen van hoogere heffingen, dan bij de voorwaarden zijn toegestaan. De laatstbedoelde overtreding liep uit op vrijspraak van den overtreder. Van eene vervolging des anderen is niet gebleken.

Ten aanzien van drie pachtmiddelen op Java en Madura weken de voorwaarden voor 1873 af van die in 't vorig jaar in werking geweest en wel wat betreft:

a. de pacht van het hoofdgeld der Chinezen, in sommige afdeelingen der residentie Batavia, die uitgestrekt werd tot de afdeeling Buitenzorg (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 151), en zulks ter vervanging eener gelijksoortige heffing welke in die afdeeling (tot in 1868) nog bestond ten bate van den kapitein der Chinezen aldaar (vergelijk het verslag van 1869, blz. 98);

b. de pacht der Krawangsche kreupelbosschen, waarvoor het pachtgebied eenigzins gewijzigd werd, ten einde sommige goed timmerhout opleverende bosschen in het district Tjabangboengin aan de pacht te onttrekken (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 158); en

c. de pacht der Duizend-eilanden (Batavia), van welke pacht, behalve dat enkele harer voorwaarden werden verduidelijkt, uitgezonderd werden de eilanden Amsterdam en Middelburg, als zijnde in 1872 (zie het vorig verslag, blz. 210), aan den concessionaris voor den aanleg van droogdokken op Java voorwaardelijk ten gebruike afgestaan (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 182).

Het gebied van de pacht der overvaarten in de residentie Preanger regentschappen onderging eene uitbreiding door het besluit van 4 November 1872, n°. 70, waarbij, te beginnen met 1 Januarij 1873, een zestal overvaarten in de pacht werden begrepen.

In 't vorig verslag (bladz. 133) werd de belangrijke daling voor 1872, althans in de residentie Soerabaja (1), van de pacht der Chinesche dobbelspelen toegeschreven aan de omstandigheid, dat in den laatsten tijd door den regter niet strafbaar was geacht het door Chinezen in hunne woningen verzamelen van inlanders tot het spelen met gewone (Hollandsche) kaarten. In tegenspraak met de beslissing waarop gedoeld werd, is echter bij eene latere uitspraak van het hoogste regterlijk collegie (Augustus 1871) uitgemaakt, dat de bewuste ontduiking der pachtvoorwaarden wèl strafbaar is. Daar alzoo eene dadelijke voorziening niet vereischt werd om de regten der pachters te beschermen, is het wenschelijk geacht met eene verduidelijking der pachtvoorwaarden te wachten tot dat bij de in bewerking zijnde algemeene herziening van het belastingwezen, ook andere wijzigingen in de bepalingen op de Chinesche dobbelspelen zouden kunnen worden in overweging genomen. De pacht, die voor genoemde residentie in 1872 slechts opbragt f 6840, bedroeg voor 1873 weder f 21 120 tegen f 33 000 voor 1870 en f 33 360 voor 1871. De mindere opbrengst voor 1872 wordt thans gezegd vermoedelijk aan andere oorzaken dan aan de vroeger opgegevene te moeten worden toegeschreven.

Het in der tijd (in 1868) hier te lande geopperde denkbeeld om de pacht der overvaarten in dier voege te wijzigen, dat inlanders te voet geen overvaartgelden zouden betalen, is in Indie ontraden, omdat de pacht dan nagenoeg geene waarde meer zou hebben, daar de ontvangen overvaartgelden voor minstens twee derde gedeelten geënd worden van voetgangers, die bijna allen inlanders zijn.

In de Buitenbezittingen traden met 1 Januarij 1873 nieuwe voorwaarden in werking voor de pacht der sterke dranken in de adsistent-residentie Banda (vergelijk het vorig verslag bladz. 132), terwijl eenige wijziging gebragt werd in die betreffende de saguweerpacht te Amboina en te Ternate (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 30) en in de pacht der Chinesche dobbelspelen in de adsistent-residentie Benkoelen (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 204). De pachtmiddelen in de residentie Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo ondergingen van af 1873 eenige uitbreiding, door de opneming daarin van de bediening der op de hoofdplaats bestaande overvaarten, welker opbrengst, bij wijze van huishoudelijke heffing, tot dus ver ten bate was gekomen van het met 1 Januarij 1873 opgeheven fonds voor overvaarten (vergelijk bladz. 86 hiervoren).

Een voorstel om de thans verpacht wordende vogelnestklippen in de adsistent-residentie Benkoelen, met ingang van 1 Januarij 1874 voor een zeker getal jaren te verhuren, is hier te lande in behandeling (vergelijk bladz. 100 hiervoren).

De pacht van het debiet der in Nederlandsch Indie gestookte sterke dranken werd voor 1873 nog op den ouden voet afgestaan, doch zal met 1 Januarij 1874, vooreerst op Java en Madura, vervangen worden door een accijns op het binnenlandsch gedistilleerd.

Omtrent de verwezenlijking van het denkbeeld om de pacht der belasting op de rundslagt op Java en Madura te vervangen door regtstreeksche heffing van gouvernementswege, op den voet waarop die belasting in de Preanger regentschappen reeds werkt (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 49), zijn in Indie voorstellen in bewerking.

b. Onverpachte middelen en inkomsten.

Inkomende en uitgaande regten. Sedert de invoering der tariefwet van 3 Julij 1865 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 76, *Indisch Staatsblad* n°. 99), wier werking bij de wetten van 24 Julij 1871 en 17 Junij 1872 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 89 en 76, *Indisch Staatsblad* n°. 125 en 150) respectivelijk voor 1872 en 1873 werd verlengd, was nog in geen enkel jaar de opbrengst der in- en uitvoerregten in Indie zoo gunstig geweest als in 1872.

Terwijl in het zesjarig tijdvak waarvoor de tariven oorspronkelijk van kracht waren (1866—1871) achtereenvolgens zuiver ontvangen was f 8 000 405, f 7 669 062, f 6 223 592, f 5 817 628, f 5 880 802 en f 7 042 530 (de hoogste sommen dus in 1866 en 1867), beliep de zuivere ontvangst in 1872: f 8 051 817.

Nog bereikte die opbrengst evenwel niet de cijfers van vóór 1866, toen bijv. zuiver ontvangen werd: in 1862 f 9 208 461, in 1863 f 8 408 619, in 1864 7 440 497 en in 1865 f 8 243 821, maar hierbij moet niet uit het oog worden verloren dat in die jaren nog entrepôt- en overscheepsregten benevens 5 % additionele regten en waaggelden werden geheven, welke heffingen met 1866 zijn afgeschaft. Trekt men, om tot eene zuivere vergelijking te komen, deze regten af van de opgegeven opbrengst, dan blijkt dat in 1872 *meer* is ontvangen dan in 1863, 1864 en 1865 respectivelijk f 248 998, f 1 199 890 en f 391 921, en alleen *minder* dan in 1862 f 461 429.

De gunstige uitkomst der heffing van 1872 moet over het algemeen worden toegeschreven aan de vermeerdering van handel en vertier, voornamelijk te weeg gebragt door de zich meer en meer uitbreidende stoomvaart door het Suez-kanaal, die ook op Nederlandsch Indie haren invloed uitoefent.

Als bijzondere oorzaken kunnen worden genoemd de gunstige koffijoogst op Java en de aanbevelingen van het departement van finantien aan de betrokken ambtenaren tot beter toezigt, tot taxatien welke meer in verhouding tot den marktprijs gebragt zijn en tot tegengang van sluikhandel in het algemeen en van dien in gambier en cigaren in het bijzonder.

Ten aanzien van de Buitenbezittingen valt op te merken dat de ontvangst aan in- en uitvoerregten aldaar in 1872 f 184 233 minder heeft bedragen dan in 1871. Dit nadeelig resultaat vindt zijn oorsprong in den beduidend minderen verkoop van gouvernements-koffij te Padang, waardoor ruim 79 000 pikols van dat product minder dan in 1871 in den handel werden gebragt.

Te dezer plaatse verdient nog vermelding dat in 1872 van Mandhar (Celebes) ten handel te Batavia zijn aangekomen vijf Boeginesche praauwen, welke soort van vaartuigen sedert tal van jaren aldaar niet was gezien.

De volgende aantooningen geven eene splitsing van de geheven regten, zoo op als buiten Java over de laatst verstreken vijf jaren 1868—1872.

(1) In 't vorig verslag bladz. 133 was ten onregte sprake van Soerakarta.

Jaren.	Invoerregten.	Uitvoerregten.	Pakhuishuur.	Te zamen.	AF TE TREKKEN.					Werkelijk in 's lands kas verbleven. (1)
					Fictive regten op den uitvoer van gouvernements-producten.	TERUGBETAALDE			Te zamen.	
						Invoerregten.	Uitvoerregten.	Pakhuishuur.		
					Java en Madura.					
1868.	f 4 580 109	f 2 267 309	f 207 789	f 7 055 207	f 1 658 256	f 16 954	f 34 297	f 309	f 1 709 816	f 5 345 391
1869.	4 045 806	2 573 304	242 018	6 861 128	1 763 453	14 378	55 423	297	1 833 551	5 027 577
1870.	4 062 677	2 943 690	261 595	7 267 962	2 032 514	12 277	41 741	177	2 086 709	5 181 253
1871.	4 730 121	2 638 896	208 302	7 572 319	1 349 491	17 597	93 831	585	1 461 504	6 110 815
1872.	5 749 712	3 342 366	184 060	9 276 138	1 796 989	35 123	139 450	241	1 971 803	7 304 335
					Buitenbezittingen.					
1868.	343 920	533 147	11 453	888 520	»	f 788	f 9 531	»	10 319	878 201
1869.	318 785	465 320	15 498	799 603	»	306	9 246	»	9 552	790 051
1870.	347 206	354 753	13 140	715 099	»	383	15 167	»	15 550	699 549
1871.	386 063	570 533	11 143	967 739	»	5 430	30 576	18	36 024	931 715
1872.	354 911	399 236	7 824	761 971	»	787	13 702	»	14 489	747 482

(1) Eene opgaaf der zuivere ontvangst bij elk tolkantoor afzonderlijk, wordt aangetroffen over de jaren 1868—1871 op bladz. 135 en 136 van het vorig verslag en over 1872, voor zooveel betreft Java en Madura, in de bijlagen betreffende den handel en de scheepvaart aldaar, behoorende bij hoofdstuk O, afdeeling IV, § 1. Van de ontvangst in de Buitenbezittingen wordt eene gewestelijke splitsing aangetroffen in het volgende staatje.

De ontvangsten in de Buitenbezittingen waren over de verschillende gewesten of havens verdeeld als volgt:

Jaren.	a. Ontvangen bedrag. b. Terug betaald bedrag. c. Werkelijk in 's lands kas verbleven.	Sumatra's Westkust.	Benkoelen.	Lampongsche districten (alleen ter hoofdplaats Telok Betong).	Palembang (alleen ter hoofdplaats van dien naam).	Moearah Kompeh (Djambi).	Banka (alleen ter hoofdplaats Muntok).	Billiton (alleen ter hoofdplaats Tandjong Pandan).	Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.	Te zamen.
1868	a.	f 769 175	f 2 509	f 496	f 40 164	f 18 474	f 39 142	f 10 047	f 8 513	f 888 520
	b.	8 761	69	»	991	»	»	»	498	10 319
	c.	f 760 414	f 2 410	f 496	f 39 173	f 18 474	f 39 142	f 10 047	f 8 015	f 878 201
1869	a.	f 680 133	f 2 780	f 1 496	f 39 736	f 19 914	f 32 488	f 10 156	f 12 900	f 799 603
	b.	8 809	87	»	629	»	»	27	»	9 552
	c.	f 671 324	f 2 693	f 1 496	f 39 107	f 19 914	f 32 488	f 10 129	f 12 900	f 790 051
1870	a.	f 581 887	f 4 055	f 1 020	f 50 234	f 23 339	f 26 806	f 13 582	f 14 176	f 715 099
	b.	13 305	149	»	1 005	34	953	104	»	15 550
	c.	f 568 582	f 3 906	f 1 020	f 49 229	f 23 305	f 25 853	f 13 478	f 14 176	f 699 549
1871	a.	f 809 909	f 3 178	f 937	f 57 331	f 22 221	f 37 212	f 20 377	f 16 574	f 967 739
	b.	34 208	»	»	990	»	577	216	33	36 024
	c.	f 775 701	f 3 178	f 937	f 56 341	f 22 221	f 36 635	f 20 161	f 16 541	f 931 715
1872	a.	f 580 594	f 2 620	f 2 740	f 55 825	f 34 786	f 39 221	f 24 211	f 21 974	f 761 971
	b.	12 182	90	»	1 343	»	657	217	»	14 489
	c.	(1) f 568 412	(2) f 2 530	f 2 740	f 54 482	f 34 786	f 38 564	f 23 994	(3) f 21 974	f 747 482

(1) Hiervan werd ontvangen te Padang f 563 937, Priaman f 798, Aijer-Bangies f 60, Natal f 519, Siboga f 1001, Baros f 1458 en te Singkel f 639.

(2) Alleen ter hoofdplaats Benkoelen. Te Kroë en Mokko-Mokko werd niets ontvangen.

(3) Hiervan werd ontvangen ter hoofdplaats Banjermassin f 20 702 en te Sampit f 1272.

Even als laatstelijk, achtereenvolgens sedert 1 Julij 1871 en 1 Januarij 1872, te Batavia en te Soerabaja had plaats gehad (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 96 en 196) is in Augustus 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 143) ook te Samarang het personeel der toladministratie en der contrôle en recherche voorloopig meer in overeenstemming met de behoefte geregeld.

Eene algemeene reorganisatie van het personeel bij dezen tak van dienst met het oog op de nieuwe tariefwet is in Indie in overweging (verg. bladz. 88 hiervoren).

Ten einde in de meer ondergeschikte rangen van de ervaring van in Nederland bij het vak werkzame ambtenaren partij te trekken, bestaat het voornemen om, overeenkomstig eene aanvraag van den Gouverneur-Generaal, een drietal ambtenaren van de active dienst der in- en uitgaande regten hier te lande aan de Indische dienst te verbinden.

Ook wordt hier te lande het noodige verrigt voor de behoorlijke aanvulling der bij de tolkantoren benoodigde maten, gewigten en weegwerktuigen.

Sedert de laatste maanden van 1872 zijn eenige voorloopige maatregelen genomen en meer afdoende voorzieningen voorbereid om te gemoet te komen aan de voor de toenemende stoomvaart op Indie, niet meer voldoende kaai- en opslagruimte aan het tolkantoor te Batavia.

In verband met bezwaren, door eenige handelsfirma's te dier plaatse ingebragt nopens den gang van zaken bij de toladministratie aldaar, is ter zake van regeringswege een naauwkeurig onderzoek ingesteld (December 1872). In het door den directeur van financien nopens den uitslag van dat onderzoek uitgebragt rapport wordt geconstateerd, dat de vermeende grieven — trouwens schier nergens door de adressanten afdoende gestaafd — zeer overdreven waren

voorgesteld; dat zoowel door den ontvanger der tolregten als door het hoofd der recherche niets onbeproefd wordt gelaten wat strekken kan om den handel ter wille te zijn; dat van eene beweerde bekrompen toepassing der bepalingen nergens was gebleken en dat de contrôle in den laatsten tijd wel scherper toeziet, maar dat daartoe te meer aanleiding bestond sedert de ontdekking van oneerlijke praktijken, bestaande in het frauduleus invoeren uit entrepôt van jenever en lijnwaden, welke artikelen als uitgevoerd naar eene vrijhaven werden aangegeven; het met bedriegelijke oogmerken bezigen van dubbele nommers en merken op emballages; het indienen van onjuiste aangiften enz. Voor zooveel ook ambtenaren in de zaak medepligtig waren, zijn deze gestraft met verwijdering uit 's lands dienst. Tegen den beambte eener Europesche firma werd eene regtsvervolging ingesteld die zijne veroordeeling tot twee jaren gevangenisstraf ten gevolge had, doch in tweede instantie (Januarij 1873) eindigde met vrijspraak. Voor eene strafregterlijke vervolging van andere firma's waren door het openbaar ministerie geene termen gevonden.

Bij de behandeling van een verzoek van de Stoomvaartmaatschappij »Nederland" betreffende de toepassing van art. 4 der nog geldende tariefwet, volgens hetwelk voor het genot der lagere regten bij uitvoer naar Nederland van de vier artikelen suiker, koffij, tin en indigo, aan de Indische autoriteiten moet gebleken zijn, dat de aan een differentieel regt onderworpen goederen onverkort in eene Nederlandsche haven zijn gelost uit hetzelfde schip, waarin zij in Nederlandsch Indie werden geladen, rees hier te lande de vraag, of hiermede was bedoeld dat *alle* in *één* schip geladen suiker, koffij, tin of indigo in Nederland moet worden aangevoerd, of wel, dat slechts behoeft te worden bewezen den onverkorten aanvoer aldaar van de aan een differentieel regt onderworpen *en voor Nederland bestemde* goederen. Aan het Indisch Bestuur is medegedeeld (December 1872), dat door het volgen van deze laatste meer vrijgevige uitlegging gedurende het laatste jaar, waarin de differentiele uitvoerregten zullen werken, eene ernstige belemmering van de scheepvaart, vooral door middel van stoomschepen, zou zijn ter zijde gesteld. Uit het antwoord van den Gouverneur-Generaal is echter gebleken, dat de besproken bepaling door het departement van finantien in Indie steeds in den aanbevolen milden zin plagt toegepast te worden, en dat in de praktijk zelfs verder werd gegaan door ook het gedeelte eener lading, hetwelk als voor Nederland bestemd aangegeven wordt, niet als een ondeelbaar geheel aan te merken, maar *elke* partij, waarvoor borgtogt gesteld is, afzonderlijk in beschouwing te nemen en te behandelen.

Bij eenige in 1866 en later door de Indische Regering genomen beschikkingen betreffende het vergunnen in zekere gevallen (doch in den regel alleen aan Nederlandsche schepen) van het lossen en laden elders dan in voor den algemeenen (in- en uitvoer) handel opengestelde havens, was uitgegaan van de meening, dat de Nederlandsche schepen de bevoegdheid tot dergelijke transporten konden ontleenen aan hunne geregtigdheid tot het kustvaartbedrijf, in zooverre namelijk, dat onder de benaming »kustvaart" moest worden gerangschikt het vervoeren over zee uit voor den invoerhandel opengestelde naar andere havens binnen Nederlandsch Indie en het in de laatste lossen van aan boord gebleven goederen, van buiten Nederlandsch Indie aangebragt en nooit binnen het Indisch tolgebied ingevoerd, zoomede het laden in niet opengestelde havens van voor den uitvoer bestemde artikelen en het overbrengen daarvan naar uitvoerhavens, ten einde ze daar, zonder eerst gelost te hebben, naar het buitenland uit te klaren. Onlangs (Indisch besluit van 21 Januarij 1873, n°. 17) is echter uitgemaakt, dat dergelijke transporten niet vallen onder het begrip van »kustvaart", onder welke benaming is te verstaan: scheepvaart langs de kusten, handel dus tusschen havens van Nederlandsch Indie onderling, vervoer van goederen in de eene haven geladen naar eene andere binnen hetzelfde gebied om ze daar te lossen. En daar de vreemde vlag, behoudens hare uitsluiting van de kustvaart, krachtens de scheepvaartwet van 1850, overigens dezelfde regten geniet als de Nederlandsche, werd daardoor tevens beslist dat, waar in zekere gevallen aan de Nederlandsche schepen wordt toegestaan het laden en lossen in niet voor den algemeenen handel geopende havens van uit- en invoer-artikelen, die bevoegdheid ook niet aan de vreemde schepen kan worden ontzegd.

Met intrekking van vroegere ter zake betrekkelijke beschikkingen werd derhalve bij het aangehaald besluit van Januarij 1873 de directeur van finantien gemagtigd, om ten behoeve van schepen, zoowel Nederlandsche als vreemde, vergunning te verleenen om elders dan in havens voor den algemeenen handel (in- en uitvoer) opengesteld, producten te laden, en steenkolen, machinerien voor de fabrieken, emballages (zakken, ledige vaten enz.) voor de uit te voeren producten te lossen, onder voorwaarde van in- en uitklaring in eene naburige groote (voor den algemeenen handel opengestelde) haven, een en ander, mits het mogelijk zij een beambte der recherche af te zonderen ter bewaking der lading en lossing, wiens bezoldiging gedurende de bewaking dan ten laste van belanghebbenden komt.

De wet van 17 November 1872, n°. 28 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 130), houdende vaststelling der nieuwe, met 1 Januarij 1874 in werking tredende tariven van in-, uit- en doorvoer in Nederlandsch Indie, is aldaar afgekondigd in Februarij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 35).

De hoofdbeginselen zijn: afschaffing van alle differentiele in- en uitvoerregten, met belangrijke verlaging van het regt op den uitvoer naar den vreemde van indigo, koffij, suiker en tin en vermindering van het invoerregt (behoudens eenige uitzonderingen) tot het matig bedrag van 6 pct. der waarde.

Voor het gedistilleerd is het invoerregt verhoogd en zal de heffing geschieden naar den maatstaf van het alcoholgehalte Het regt is namelijk bepaald op f 40 per hektoliter vloeistof, bevattende 50 liters alcohol bij eene temperatuur van 15 graden Celsius, doch zou bij koloniale ordonnantie nog kunnen worden vermeerderd, in geval bij de door den Gouverneur-Generaal in te voeren accijnsbelasting op het *inlandsch* gedistilleerd een hooger bedrag wordt aangenomen.

Voorts is bij de nieuwe tariefwet bepaald, dat de thans werkende verordeningen op de in- en uitvoerregten en wat daarmede in verband staat, niet langer van kracht blijven dan tot 1 Januarij 1874. Voor het tijdig tot stand brengen der nieuwe verordeningen, die alzoo gelijktijdig met de nieuwe tariven zullen moeten worden ingevoerd, is met benuttiging der diensten van een deskundig Nederlandsch ambtenaar (zie bladz. 88 hiervoren) in Indie het noodige voorbereid.

In verband met art. 6 der meerbedoelde wet, bepalende dat de Gouverneur-Generaal bevoegd is, onder nadere goedkeuring des Konings, met name in de onderhoorigheden der residentie Riouw, ter Oostkust van Sumatra en in de residentie Wester-afdeeling van Borneo, in- en uitgaande regten te doen heffen van wege het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, mits de heffing geschiede naar een niet-differentieel tarief, is reeds in beginsel beslist (Indisch besluit van 3 April 1873, n°. 22), dat op die plaatsen ter Oostkust van Sumatra, welke daarvoor in aanmerking kunnen komen, de regten-heffing door het Gouvernement aan zich zal worden getrokken, tegen uitkeering aan de vorsten of daarbij betrokken personen eener vaste nader te bepalen jaarlijksche afkoopsom. De resident van Riouw is aangeschreven ter zake van dien afkoop met de belanghebbende vorsten, rijksgrooten en hoofden volgens de aangegeven grondslagen te onderhandelen, en in verband met den uitslag dier onderhandelingen met bekwamen spoed de noodige voorstellen te doen om de heffing, hetzij al dan niet volgens het algemeen tarief, zoo mogelijk reeds met 1 Januarij 1874 van gouvernementswege te kunnen doen plaats hebben.

Of ook voor de Wester-afdeeling van Borneo van de hooger bedoelde bevoegdheid zal behooren te worden gebruik gemaakt, maakt nog een punt van onderzoek uit.

Consumtieregt op tabak. De opbrengst van dit regt is gedurende de vijf laatste jaren van lieverlede toegenomen, zoo als blijkt uit het volgend staatje.

Havens.	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.
1868	f 80 402	f 18 148	f 98 550
1869	81 024	21 541	102 565
1870	89 410	24 439	113 849
1871	93 637	28 674	122 311
1872	101 669	36 526	138 195

Uit de volgende opgave blijkt op welke plaatsen de heffing plaats had.

HAVENS.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Java en Madura.					
Wijnkoopsbaai . .	»	f 8	»	»	»
Indramaijoe.	f 55	49	f 423	f 277	f 128
Cheribon .	77	38	26	237	223
Tjilatjap .	»	»	»	»	160
Tagal. . .	116	15	»	2	8
Pekalongan.	45 915	47 821	54 066	48 977	69 118
Samarang .	138	63	139	45	120
Joana. . .	»	»	»	»	41
Rembang .	19	13	»	»	143
Toeban . .	7 528	7 894	7 935	7 209	6 622
Grissee . .	15 335	16 752	19 121	6 563	10 174
Soerabaja .	622	214	860	144	107
Pasoeroean.	3 339	1 935	1 566	1 263	803
Sumanap. .	8	2	12	28	35
Pamakassan	11	1	13	»	22
Bangkallang	»	1	»	130	162
Sampang. .	13	29	»	»	29
Bawean . .	35	»	52	»	2
Probolinggo.	482	396	685	2 289	381
Bezoeki . .	6 151	5 395	4 236	28 099	12 915
Panaroekan.	361	366	203	289	208
Banjoewangi	197	32	73	85	268
Buiten-bezittingen.					
Pontianak .	8 252	8 614	9 234	11 646	14 568
Sambas . .	225	532	4 395	4 561	6 075
Soekadana .	55	»	210	144	283
Bandjermasin	9 616	12 396	10 600	12 323	15 600
Totaal.	f 120 841	f 102 565	f 113 849	f 122 311	f 138 195

Accijns op het inlandsch gedistilleerd. Het voornemen bestaat om de tegenwoordige belasting op de in Nederlandsch Indie gestookte sterke dranken, bestaande in verpachting van het uitsluitend regt van debiet (zie de opbrengst der pacht in bijlagen X en Y), met 1 Januarij 1874 te vervangen door regtstreeksche heffing en wel door de invoering, vooreerst op Java en Madura, eener verbruiks- of accijnsbelasting op het inlandsch gedistilleerd. Eene bijzondere reden om van af 1874 de inlandsche drank zwaarder te treffen, is gelegen in de inwerkingtreding met dat jaar van de nieuwe tariefwet, waarbij een verhoogd invoerregt op het gedistilleerd naar den maatstaf van het alcohol-gehalte is vastgesteld. Ten einde de Gouverneur-Generaal gelegenheid hebbe de accijns-heffing tijdig te regelen (daar anders de inlandsche sterke dranken eene hoogst ongewenschte bescherming zouden genieten), bezit de Landvoogd reeds sedert eenige maanden de magtiging om tot de invoering over te gaan onder nadere goedkeuring des Konings, en zulks niet alleen op Java en Madura, maar ook in zoodanige andere gedeelten van Nederlandsch Indie als dienstig mogt blijken.

Voor het bewerken der vereischte bepalingen heeft de directeur van finantien tot zeer onlangs (zie blz. 88 hiervoren) beschikt over de diensten van een der aan de zending van wijlen den heer MOTKÉ toegevoegde Nederlandsche ambtenaren; terwijl hier te lande het mogelijke wordt gedaan voor de tijdige uitzending der benoodigde werktuigen en tafels tot bepaling der sterkte van gedistilleerd, waarvan de aanschaffing en vervaardiging plaats heeft door en onder toezigt van den adviseur voor wis-, natuur- en scheikundige zaken dr. J. W. GUNNING, hoogleeraar te Amsterdam. Volgens berigten van Mei 1873 was eene door den directeur van finantien aangeboden ontwerp-ordonnantie tot regeling der accijnsheffing op Java en Madura, reeds voorloopig door de Indische Regering onderzocht en waren bij dat onderzoek eenige bemerkingen en vragen gerezen, naar aanleiding waarvan die hoofdambtenaar was uitgenoodigd zijn ontwerp op de betrekkelijke punten nader te willen toelichten of herzien.

Verponding. Onder de in 1870 en 1871 door een speciaal met die taak belast geweest zijnden Indischen hoofdambtenaar ingediende ontwerp-verordeningen tot herziening van een aantal belastingen (vergelijk het verslag van 1871, blz. 144, en dat van 1872, blz. 137), behoort ook het ontwerp eener ordonnantie op het middel der verponding op Java en Madura. Sedert zijn daarover de adviesen ingekomen van den (toenmaligen) directeur van finantien en van den directeur van justitie, naar aanleiding waarvan het ontwerp in Junij 1872 op nieuw in handen is gesteld van bedoelden hoofdambtenaar, doch nu in zijne hoedanigheid van directeur van finantien, in welke betrekking hij ook van de overige belastingen, althans van het meerendeel, den aangevangen herzieningsarbeid zal hebben voort te zetten.

Het voornemen, om dien arbeid te verrigten in overleg met den inspecteur-generaal van finantien MOTKÉ, na afloop van diens vooraf ondernomen inspectie-reis over Java, is ten gevolge van het overlijden van laatstgenoemde (December 1872) buiten gevolg moeten blijven.

Over het sedert in Indie geopperde denkbeeld eener verhooging der verpondings-belasting tegen afschaffing der belasting op den eigendoms-overgang van vaste goederen (regt van overschrijving), zie men het hooger aangeteekende (blz. 73 hiervoren).

De aanslag in de verponding, welke aanslag om de drie jaren wordt herzien (zie voor dien over 1871—1873 de ordonnantie van 21 Mei 1870, *Indisch Staatsblad* n°. 52), beliep in het voorafgegane driejarig tijdvak achtereenvolgens f 1 031 796, f 1 038 144 en f 1 043 558, werd voor 1871 vastgesteld op f 1 077 757, en onderging voor 1872 eene verhooging tot f 1 081 489. Van den aanslag over 1870, 1871 en 1872 werd in elk dier jaren (Januarij tot December) achtervolgens ontvangen f 971 322, f 992 229 en f 829 183 (1).

Hoedanig de *aanslag* der drie laatstverloopen jaren zich

(1) Aan dit cijfer ontbreken de opgaven van twee residentien (Rembang en Banjoemas).

over de verschillende gewesten verdeelde, kan blijken uit onderstaande aantooning, voor 1872 tevens afzonderlijk vermeldende de wijze van bezit der aangeslagen onroerende goederen:

GEWESTEN OF AFDEELINGEN.	1870.	1871.	1872. Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten in eigendom.	1872. Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten met regt van opstal.	1872. Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten in erfpacht of vruchtgebruik.	1872. Te zamen.	*Aanmerkingen.*
Bantam	f 13 516	f 13 927	f 13 552	f 375	»	f 13 927	*a.* Van dit gewest is geen gesplitste opgaaf ontvangen.
Batavia (zonder de afdeeling Buitenzorg)	432 455	329 240	328 774	1 104	»	329 878	*b.* Wegens erfpachtsbezit.
Buitenzorg (afdeeling) . .		126 330	126 096	236	»	126 332	*c.* Hiervan f 630 als voren en f 626 wegens bezit in vruchtgebruik.
Krawang.	44 200	43 676	43 605	136	11 *b.*	43 752	
Preanger regentschappen .	3 638	2 991	*a.*	*a.*	*a.*	3 015	
Cheribon.	60 719	62 672	42 243	20 452	»	62 695	
Tagal	27 184	27 430	9 657	17 778	»	27 435	
Pekalongan	16 892	16 672	13 098	3 802	»	16 900	
Samarang	145 337	146 892	130 371	17 071	»	147 442	
Japara	25 413	25 855	9 099	16 663	»	25 762	
Rembang.	17 506	15 200	11 067	4 152	»	15 219	
Soerabaja	159 060	161 110	141 192	20 607	1 256 *c.*	163 055	
Madura	1 620	1 692	889	803	»	1 692	
Pasoeroean	38 500	43 670	24 460	19 418	»	43 878	
Probolinggo	13 087	13 720	6 162	7 558	»	13 720	
Bezoeki	11 576	12 484	*a.*	*a.*	*a*	12 484	
Banjoewangi	424	433	388	45	»	433	
Banjoemas	627	591	464	127	»	591	
Bagelen	2 243	2 897	2 291	656	»	2 947	
Kadoe.	7 267	7 758	4 711	3 047	»	7 758	
Madioen	5 648	5 989	4 687	1 302	»	5 989	
Kediri.	15 646	16 528	7 828	8 735	»	16 563	
	f 1 043 558	f 1 077 757	f 920 634	f 144 067	f 1 267	f 1 081 467	

De uitbreiding der verpondingsbelasting tot de onroerende goederen, door particulieren bezeten met regt van opstal, erfpacht of vruchtgebruik, dagteekent van 1°. Januarij 1864 (zie de ordonnantie van 9 Februarij 1863 in *Indisch Staatsblad* n°. 14). Over eene minder juiste opvatting waarvan bij de toepassing dezer ordonnantie in Indie scheen te worden uitgegaan, als of zij namelijk alleen zou betrekking hebben tot onroerende goederen, bezeten op gronden *door het Gouvernement* met regt van opstal afgestaan en niet tot opstallen op gronden van particulieren, is eene briefwisseling met de Indische Regering aanhangig.

In de Buitenbezittingen wordt alleen verponding geheven in het gouvernement van Sumatra's Westkust, namelijk te Padang en te Priaman (vergel. het verslag van 1871, blz. 147) en in het gouvernement van Celebes ter hoofdplaats Makassar zoomede in de afdeeling Noorderdistricten. De aanslag voor 1871 — 1873 beliep voor Padang f 21 015 en voor Priaman f 567, te zamen f 21 482, van welke som onder ultimo 1871 en ultimo 1872 geïnd was respectivelijk f 11 357 en f 10 579. Op den aanslag voor 1870 ad f 18 235 was onder ultimo van dat jaar ontvangen f 17 611.

De aanslag te Makassar en in de afdeeling Noorderdistricten beliep voor 1870, 1871 en 1872 f 17 488, f 17 488 en f 20 666, welke sommen bij het eind van elk dier jaren schier geheel waren aangezuiverd, zijnde achtereenvolgens onder ultimo December ter zake ontvangen f 17 409, f 17 362 en f 20 654. Onder het aanslagcijfer voor 1870 en 1871 was de afdeeling Noorderdistricten begrepen voor f 165.

Ten onregte is in vorige verslagen onder de gewesten waar de verponding geheven wordt ook Amboina genoemd. De daar bestaande heffing van 1/2 per cent op de erven en vaste eigendommen (alleen ter hoofdplaats) dagteekent van 1821 en werd als een plaatselijke maatregel ingevoerd tot bestrijding der kosten van het onderhoud van wegen en bruggen.

De aanslag, die vroeger om de drie, later om de zes jaren werd herzien, werd — laatstelijk in 1866 — voor de jaren 1867 tot en met 1872 vastgesteld. In dien geest werd door de daarvoor aangewezen commissie tegen het einde van het laatste aanslagjaar ook een nieuwe aanslag voor het volgend zesjarig tijdvak 1873—1878 voorgesteld. Ten einde echter de voorgenomen invoering der verpondingsbelasting volgens nieuwe grondslagen ook in de betrokken gewesten buiten Java niet te belemmeren, werd de voorgestelde aanslag slechts voor 1873 en 1874 vastgesteld. In elk der drie laatst verloopen jaren (1870, 1871 en 1872) werd van den aanslag ad f 2429 afbetaald f 2138, f 2250 en f 2426.

Vendukantoren. Omtrent de geldelijke uitkomsten voor den lande van het monopolie der vendukantoren (in 1872 ten getale van 76 op Java en madura en 53 in de bezittingen daarbuiten, wordt het onderstaande driejarig overzigt medegedeeld.

VENDUKANTOREN.	Inkomsten voor het Gouvernement (onzuiver bedrag).	Tractementen en percentsgewijze belooning aan personeel, benevens andere onkosten.	Zuivere winst voor het Gouvernement, na aftrek van hetgeen bij één (lands-) kantoor, de inkomsten minder beliepen dan de kosten van het personeel. (1)	Omzet over het geheele jaar.	Onder den omzet begrepen de voor gouvernementsrekening verkochte goederen ter waarde van	Achterstallige debetposten, die bij het einde van het betrokken jaar meer dan 12 maanden oud waren.
1870.						
Landskantoren (geheel voor 's landsrekening loopende) .	f 508 637	f 197 028	f 314 609	f 16 002 935	f 8 797 627	f 411 321
Bijzondere kantoren (bij welke het Gouvernement zeker aandeel in de winst heeft) en waarvan het beheer als bijbetrekking, is opgedragen aan:						
ambtenaren	173 531	134 852	38 679	f 2 633 335	127 720	—
notarissen	91 756	72 084	19 672	1 474 517	49 322	—
	f 773 924	f 403 964	f 372 960	f 20 110 787	f 8 974 669	f 411 321
1871.						
Landskantoren	f 488 153	f 197 028	f 294 126	f 21 831 539	f 2 627 831	f 370 632
Bijzondere kantoren { ambtenaren .	225 614	176 340	49 274	4 084 489	190 977	—
Bijzondere kantoren { notarissen .	72 283	56 919	15 363	1 056 338	13 154	—
	f 786 050	f 430 287	f 358 763	f 26 972 366	f 2 831 962	f 370 632
1872. (2)						
Landskantoren	f 522 262	f 208 221	f 318 941	f 16 407 101	f 4 842 364	f 339 703
Bijzondere kantoren { ambtenaren .	191 585	150 398	41 186	2 689 848	198 101	—
Bijzondere kantoren { notarissen .	99 519	77 196	22 324	1 532 903	152 446	—
	f 813 366	f 435 815	f 382 451	f 20 629 852	f 5 192 911	f 339 703

(1) Namelijk in 1870 en 1871 het kantoor te Buitenzorg met een nadeelig verschil van f 1559 en f 2675 en in 1872 het kantoor te Pekalongan met een nadeelig verschil van f 1435. Van de opgegeven zuivere winst der landskantoren moet bovendien nog worden afgetrokken, wegens praktizijns- en geregtskosten, niet ten laste van een bepaald kantoor uitgetrokken, in 1870 en 1871 f 3000 en in 1872 f 4900.

(2) De cijfers van 1872 zullen vermoedelijk later blijken nog eenige verandering te moeten ondergaan, zijnde van een 8-tal (trouwens weinig belangrijke) kantoren in de Buitenbezittingen, tijdens de opmaking der aantooning, de verantwoordingen over het laatste kwartaal nog niet ingekomen.

Dat de bruto inkomsten voor den lande in 1872 meer bedroegen dan in 1871, niettegenstaande laatsgenoemd jaar een veel grooteren omzet aantoont, vindt zijne verklaring hierin, dat de verhouding van de verkochte tot de opgehouden goederen, welke laatste slechts weinig voordeel opleveren, in 1872 aanmerkelijk gunstiger was.

Ook in 1872 is het noodig geweest enkele particuliere vendu-administratien te gemoet te komen met voorschotten, echter slechts tot een gezamenlijk bedrag van f 39 353,78, uitmakende met hetgeen blijkens het vorig verslag (van af 1865) reeds voorgeschoten was (na aftrek van hetgeen daarop onder ultimo 1872 was terugbetaald) een totaal restant van ± f 260 000.

In die som deelt het vendukantoor te Djokjokarta alleen voor niet minder dan f 109 152, welk voorschot, naar gevreesd wordt, niet zal kunnen worden verhaald. Omtrent de bij dat kantoor in den loop van 1872 aan het licht gekomen malversatien, is een strafregterlijk onderzoek ingesteld. Van de overige voorschotten rekent men dat slechts een bedrag van f 12 000 oninbaar zal worden bevonden.

Bij den tegenwoordigen stand van de vendukantoren is het, naar de meening van den directeur van financien, niet te voorzien, dat ter zake van de aansprakelijkheid van het Gouvernement voor de uitkeering van vendu-rendementen verder belangrijke sommen zullen behoeven te worden in uitgaaf gesteld.

Feiten bij een paar vendukantoren voorgekomen maakten net noodig om het toezigt nog zooveel mogelijk te verscherpen. Bij elke aanvrage van belanghebbenden tot betaling uit 's lands kas van vendu-accepten, welke niet tijdig door den betrokken vendumeester voldaan zijn, wordt dien ten gevolge vooraf opzettelijk onderzocht, of die accepten wel afgegeven zijn ter zake van *de opbrengst van door het vendukantoor verkochte goederen*, daar het Gouvernement bij art. 1 van *Indisch Staatsblad* 1847, n°. 4, zich alleen voor de uitkeering daarvan civiliter aansprakelijk heeft gesteld.

Belangrijke andere verliezen, bijv. ten gevolge van wanbetaling van debiteuren aan de lands-vendukantoren, worden verder niet voorzien. Van hetgeen, blijkens de vorenstaande aantooning, onder ultimo 1872 te dier zake (voor 12 kantoren) achterstallig was, ad f 339 703, loopende over 17 jaren (1856—1872), meent men te mogen aannemen, dat nog veel zal kunnen worden geïnd. Door het departement van finantien wordt daartoe het noodige verrigt.

Het een en ander te zamen nemende, zegt de directeur van finantien, schijnt, bij eene goede contrôle, in zake der vendu-administratie door den lande slechts luttel verlies te worden geleden.

De aandacht der Indische Regering is echter onlangs gevallen op eenige minder praktische voorschriften in de instructien voor de vendukantoren, in zoover daardoor bij den publieken verkoop van onroerend goed de mededinging noodeloos belemmerd wordt. De directeuren van finantien en justitie zijn daarom aangeschreven (Mei 1873) de vereischte voorstellen te doen tot opheffing van het aangewezen bezwaar.

Het vendukantoor te Bandjermasin (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo) zal bij aftreden van den tegenwoordigen secretaris der residentie, tevens vendumeester, onder beheer komen van den ter plaatse aan te stellen afzonderlijken notaris (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 156).

Regt van zegel. Volgens de ontvangen mededeelingen doen zich meer en meer de gebreken gevoelen der bestaande zegelordonnantie. De in behandeling zijnde nieuwe regeling van dit onderwerp heeft de strekking niet alleen aan vele onregelmatigheden een einde te maken, maar tevens om den fiscus het hem aankomende beter te verzekeren.

Als met de zegelontvangsten in verband staande, wordt hier ook het een en ander aangeteekend omtrent de afgifte van licentien voor het houden van *pand- en beleenhuizen* en omtrent de *zeebrieven en jaarpassen.*

Pand- en beleenhuizen. Ook in 1872 viel weder eenige toeneming waar te nemen in het aantal dezer huizen, tot het houden waarvan, sedert de afschaffing der pandjespacht (*Indisch Staatsblad* 1869, n°. 85), wordt vereischt eene licentie, geldig tot ultimo van het jaar en alleen voor de daarin genoemde plaats, en onderworpen aan een zegelregt van f 50.

Zoo als uit onderstaande driejarige aantooning blijkt, was het aantal pand- en beleenhuizen, dat in 1869 onder de werking der pacht omstreeks 300 bedroeg, sedert geklommen: in 1870 tot 371, in 1871 tot 556 en in 1872 tot 573, waarvan op Java en Madura respectievelijk 316, 483 en 493.

GEWESTEN.	Aantal pand- en beleenhuizen.			Aanmerkingen.
	1870.	1871.	1872.	
Java en Madura.				
Bantam	1	1	1	
Batavia	5	10	12	
Transportere	6	11	13	
Per transport	6	11	13	*a.* Bij het eind van 1872 was slechts van *ééne* licentie gebruik gemaakt.
Krawang	»	»	*a.* 2	
Preanger regentschappen	9	5	2	
Cheribon	17	21	20	
Tagal	23	37	38	*b.* Geen opgaaf ontvangen.
Pekalongan	6	10	13	
Samarang	14	29	32	
Japara	22	30	41	
Rembang	15	43	55	
Soerabaja	41	51	49	
Madura	19	29	24	
Pasoeroean	47	63	58	
Probolinggo	14	19	17	
Bezoeki	1	8	8	
Banjoewangi	»	»	»	
Banjoemas	7	8	8	
Bagelen	11	27	19	
Kadoe	16	25	31	
Djokjokarta	»	»	»	
Soerakarta	3	15	1	
Madioen	21	19	21	
Kediri	24	33	41	
	316	483	493	
Buitenbezittingen.				
Sumatra's Westkust	11	18	22	
Benkoelen	2	3	3	
Lampongsche districten	1	1	»	
Palembang	11	16	17	
Banka	1	2	3	
Billiton	4	3	5	
Riouw	»	»	»	
Wester-afdeeling van Borneo	9	12	14	
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	4	6	3	
Menado	1	3	2	
Celebes	6	5	4	
Amboina	2	1	1	
Ternate	2	2	*b.*	
Timor	1	1	1	
	55	73	80	
Te zamen op en buiten Java	371	556	573	

Op plaatsen waar zulks onder de werking der pacht onmogelijk scheen, verrijzen thans pandhuizen. Alleen de residentien Banjoewangi, Djokjokarta en Riouw bleven zonder pandhuis. In de Lampongsche districten is de eenige daar aanwezige inrigting van dien aard opgeheven na de oplossing in ontkennenden zin van de vraag, of in dat gewest het boven aangehaald *Indisch Staatsblad* 1869, n°. 85, op de inheemsche bevolking van toepassing was. Art. 27, 2de lid, van het Regeringsreglement gaf daarop het antwoord. Daarentegen zijn in Krawang, waar gedurende de jaren 1868—1871 geen pandhuis bestond, voor 1872 2 licentien uitgereikt; evenwel is slechts van één gebruik gemaakt. In de Preanger regentschappen verminderde het aantal pandhuizen achtereenvolgens tot 2, beide in de afdeeling Tjiandjoer en wel één ter hoofdplaats van dien naam en één te Patjet. Voor de plotselinge aanzienlijke vermindering in Soerakarta zijn geen redenen bekend.

Over het algemeen geven de rapporten der hoofden van gewestelijk bestuur den indruk, dat bij de meeste hunner zich eene meer gunstige meening omtrent den maatregel van 1869 ontwikkelt. De oorzaak daarvan is de vermeerdering van concurrentie, die, al heeft zij nog geen verlaging van rente ten gevolge gehad, voor den pandgever het voordeel oplevert dat zijn pand hooger gewaardeerd wordt. De goede werking der nieuwe bepalingen blijkt het meest op groote plaatsen. Op de mindere plaatsen ontbreekt nog te zeer mededinging en ontstaat daardoor niet zelden monopolie, dat dan gepaard gaat met hooge renten en nu en dan het gevolg heeft dat goederen van geringe waarde worden afgewezen. Voor die plaatsen luidt het oordeel over de nieuwe bepalingen dan ook minder gunstig.

De meeste residenten zijn van meening, dat het aantal pandhuizen, gelet op het winstgevende van het bedrijf, nog niet zijn maximum bereikt heeft, ofschoon het drijven der zaak nog al kapitaal vordert. Hetgeen tot nog toe de concurrentie hoofdzakelijk tegenwerkt, is de omstandigheid dat zij, die het beroep uitoefenen (schier uitsluitend Chinezen) zich veelal tot eene kongsi vereenigen.

Zoodra echter meer personen van anderen landaard als pandhuishouders optreden, zal hierin van zelf verbetering komen. Van de voor 1872 uitgereikte licentien waren slechts 6 aangevraagd door anderen dan Chinezen (4 door Europeanen, 1 door een inlander en 1 door een Klingalees).

Eene algemeene klagt tegen de bestaande bepalingen geldt de in 't belang der contrôle voorgeschreven wijze van boekhouding, welke, zoo als zij bij *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 164 (verg. het vorig verslag bladz. 49) nader meer in bijzonderheden is geregeld, voor menig pandhuishouder nog al bezwaar oplevert. Echter wordt gezegd dat aan hen, die zich met de nieuwe inrigting van het pandboek eenigzins vertrouwd hadden willen maken, de voorschriften gebleken waren niet zoo ingewikkeld te zijn, als zij zich hadden voorgespiegeld.

Zeebrieven en jaarpassen. Omtrent het in Indie in den geest van de Nederlandsche wet van 28 Mei 1869 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 96) ontworpen Koninklijk besluit op het verleenen van *zeebrieven en jaarpassen* in Nederlandsch Indie, ter vervanging van het reglement in *Indisch Staatsblad* 1858, n°. 134 (zie het vorig verslag bladz. 198) heeft een overleg met den Minister van Finantien plaats gehad, en kan de vaststelling van bedoeld besluit eerlang worden te gemoet gezien.

In het ontworpen reglement is niet meer opgenomen, als niet overeen te brengen met art. 54 van het Regeringsreglement, de tot dus ver nog in kracht gebleven bepaling, volgens welke schepen en vaartuigen op Europesche wijze getuigd, doch minder dan 10 lasten metende, met inlandsch getuigde schepen waren gelijk gesteld en dus op jaarpassen mogten varen. Voortaan zullen dus, na dienovereenkomstige vaststelling van het reglement, de Europeesch getuigde vaartuigen, onverschillig van welken inhoud, van zeebrieven moeten zijn voorzien.

Bij ordonnantie van 13 November 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 199) (1) werden, ter vervanging van de bestaande bepalingen van 1834, nieuwe meer aan de behoefte voldoende voorschriften uitgevaardigd betreffende het *onderzoek der scheepspapieren en de meting en hermeting* der in Nederlandsch Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen. In overeenstemming met de praktijk is bij die voorschriften, welke met 1 Januarij 1873 zijn in werking getreden, de uitoefening der betrekking van scheepsmeter ambtshalve opgedragen aan de havenmeesters of als zoodanig fungerende ambtenaren, behalve te Batavia, waar, wegens den uitgebreiden werkkring van den havenmeester, een afzonderlijk persoon als scheepsmeter was aangesteld. Ter verkrijging van den juisten scheepsinhoud volgens de nieuwe regelen en voor het aanleggen der voorgeschreven registers zal van alle Nederlandsch-Indische schepen en vaartuigen eene hermeting plaats hebben en wel bij gelegenheid der (eerstvolgende) vernieuwing van den zeebrief of jaarpas. Deze hermeting geschiedt kosteloos. Meetloon wordt slechts betaald bij eerste meting of na verandering van inhoudsgrootte, bij de nieuwe meting. De kosten komen, even als tot dus ver, ten laste der eigenaren. Als eenheid van meting is, meer in overeenstemming met het algemeen gebruik, het last of de koijang vervangen door de Nederlandsche scheepston (van 1000 kilogram of $1^1/_2$ kubiek meter.)

Van eenige vaartuigen, welker zeebrieven sedert de ordonnantie van 13 November 1872 bij het eind van het jaar waren vernieuwd geworden, is reeds gebleken, dat de inhoudsruimte verkregen door de nieuwe meting bijna het dubbele bedraagt van die volgens de oude voorschriften, zoodat dit van gunstigen invloed zal zijn op de berekening van het zegel, dat voor den zeebrief moet gebezigd worden.

Paarden en rijtuigen. De jongste aanslag der belasting op paarden en rijtuigen, voor de Buitenbezittingen f 8916, beliep voor Java en Madura f 302 737, zijnde ruim f 21 000 meer dan voor 1871. (Vergelijk den lager medegedeelden algemeenen verzamelstaat.) In dien aanslag deelde alleen de residentie Batavia voor bijna $^1/_3$, namelijk voor f 92 900. Overigens waren de hoogste cijfers: Soerabaja f 41 229, Pasoeroean f 25 847, Samarang f 19 763.

Tot betere verzekering van de heffing der belasting, werd in 1870 (*Indisch Staatsblad* n°. 136) bepaald, dat van de boeten wegens verzuimde of onvolledige aangifte, welke boeten in bedrag aan de belasting zijn gelijkgesteld, $^1/_3$ ten voordeele komt van 's lands kas en het overige wordt uitgekeerd aan den aanbrenger. Omtrent de werking van dezen maatregel met betrekking tot eene betere aangifte door de belastingschuldigen, zijn inlichtingen gevraagd van de hoofden van gewestelijk bestuur, waaruit is gebleken dat in de meeste gewesten het aantal paarden en rijtuigen in de belasting begrepen, zóó beperkt is, dat hare ontduiking bijna niet mogelijk is. De rapporten der overige residenten, voor zoo ver reeds ontvangen, vermelden dat de maatregel gunstig had gewerkt.

Een onderzoek naar aanleiding van een ter zake geopperd bezwaar, voor eenigen tijd ingesteld, nopens den invloed der belasting op het bedrijf van karrenverhuurder voor personen-vervoer, heeft geleerd, dat de tegenwoordige heffing van f 25 per jaar van de karren op veeren (art. 3 van het reglement in *Indisch Staatsblad* 1851, n°. 63, en n°. 2093 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad*) niet bezwarend is voor plaatsen waar bedoeld bedrijf levensvatbaarheid bezit. Te Batavia onder andere neemt het aantal dergelijke karren, ondanks de belasting, steeds toe, in weerwil van de enorme mededinging voor het personenvervoer langs stoom- en paardenspoorwegen. Ook van deze belasting is eene nieuwe regeling, aanvankelijk wat betreft Java en Madura, in Indie in onderzoek.

Registratieregt voor in den vreemde gebouwde schepen en vaartuigen. Bij de in 1854 (*Indisch Staatsblad* n°. 17) weder geopende gelegenheid tot het erlangen van Nederlandsch-Indische zeebrieven voor buiten Nederland of Nederlandsch Indie gebouwde schepen en vaartuigen, werd de afgifte bezwaard met een regt van 4 ten honderd der waarde van het schip of vaartuig. In den loop van 1872 is door de Indische Regering het voorstel gedaan om deze belasting, als belemmerend voor de uitbreiding en verbetering der scheep- en vooral der stoomvaart in Indie, in te trekken ook met het oog op de hier te lande plaats gehad heb-

(1) Ter verbetering eener misstelling gewijzigd bij ordonnantie van 19 December 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 231).

bende afschaffing van het registratieregt voor in den vreemde gebouwde schepen (*Nederlandsch Staatsblad* 1869, n°. 94). Daar bovendien de Nederlandsch-Indische scheepsbouw door de bescherming die haar deze belasting verleende, niet was gebaat geworden, en de gevolgen der afschaffing voor 's lands kas niet van groote beteekenis waren (gedurende het negenjarig tijdvak 1864—1872 beliep de opbrengst gemiddeld pl. m. f 9500 's jaars), is geene reden gezien waarom het behoud der belasting in Indie langer gewenscht kon zijn. Het noodige wordt voorbereid om hare afschaffing met 1 Januarij 1874 te doen plaats hebben.

Registratieregt van pandelingen. Bij de ordonnantie van 22 Julij 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 114) is het nemen van pandelingen tot zekerheid van schuld in geheel Nederlandsch Indie verboden, met bepaling dat met opzigt tot de reeds ingeschreven pandelingen de bestaande bepalingen (*Indisch Staatsblad* 1859, n°. 43) van kracht blijven. Dien ten gevolge heeft de belasting op het in- en overschrijven van pandelingen voor een groot deel opgehouden en zal zij alleen nog kunnen geheven worden voor zoo ver onder de bestaande pandelingen overschrijvingen plaats hebben.

Bazars op particuliere landerijen. Op 25 dezer bazars in de residentie Batavia en op 1 in de residentie Krawang wordt door de landeigenaars nog marktgeld geheven, krachtens *Indisch Staatsblad* 1829, n°. 111, over de opbrengst van welke heffing zij 5 pct. als belasting hebben op te brengen aan den lande, behalve voor 1 bazar, voor welke het cijfer slechts 2½ pct. bedraagt.

Reeds sedert lang is de Regering er op bedacht, om tot de afschaffing van dit privilegie der landeigenaren te geraken en daardoor eene belemmering in het vertier op te heffen, waaraan voor de gouvernements-landen reeds vóór jaren een einde was gemaakt. Laatstelijk (zie het vorig verslag blz. 210), zijn van de betrokken residenten voorstellen gevraagd betreffende het denkbeeld om het privilegie af te koopen, welke voorstellen, in December 1872 ingekomen, thans bij het departement van finantien in behandeling zijn. Intusschen wordt gemeld dat bij de betrokken landeigenaren over het algemeen weinig geneigdheid bestaat om zelfs langs dezen weg mede te werken tot een maatregel, die niet dan hoogst weldadig op de welvaart hunner landen zou terugwerken, en dat waar die geneigdheid al bestaat, de geëischte sommen buiten alle verhouding staan tot de inkomsten, die de bedoelde eigenaren, volgens de onder aanbod van eede afgelegde verklaringen, thans jaarlijks van hunne bazars trekken.

Omtrent den bazar te Weltevreden zal welligt reeds eerder eene voorziening gevorderd worden, wegens de behoefte zoowel voor de bevolking als voor het garnizoen om ook op dagen, waarop geene heffingen door den eigenaar mogen geschieden, aldaar ter markt te blijven komen, hetgeen laatstbedoelde dreigt te zullen verbieden. De poging om op die dagen koopers en verkoopers af te leiden naar den gouvernements-bazar ter plaatse, door deze markt, in stede van twee malen, vijf malen 's weeks open te stellen (zie mede het vorig verslag blz. 210), heeft, wegens de minder geschikte ligging van dien bazar, niet aan de verwachting beantwoord.

Dat in het algemeen het vertier op de niet belastingvrije bazars, althans in de laatste jaren, van afneming getuigt, kan hieruit worden afgeleid, dat de aan den lande verschuldigde 5 pct. der geheven marktgeregtigdheid in de jaren 1830—1866 over de 25 bazars in Batavia had afgewisseld tusschen f 4468 (in 1832) en f 7127 (in 1844), en voor dien in Krawang van f 15 (in 1833 en 1835) tot f 105 (in 1845), terwijl de opbrengst gedurende de jaren 1867—1872 in eerstgenoemd gewest achtereenvolgens slechts bedroeg f 4086, f 4242, f 4083, f 4102, f 3873 en f 3938, en in Krawang f 36 in 1867, en in de volgende jaren telkens niet meer dan f 17,50.

Buffel- en rundslagt in de Preanger regentschappen. Ter zake van deze met 1 Junij 1871 (voor gouvernements-rekening) ingevoerde belasting, bestaande in de heffing van een regt van f 3, f 2 of f 1, naar gelang van den ouderdom der dieren, voor elken te slagten buffel of rund, was onder ultimo December 1871 ontvangen f 35 931, terwijl gedurende 1872 geïnd werd f 50 704. Met de inning dezer belasting, door middel van afgifte van slagtbriefjes, zijn de dessahoofden belast tegen genot van 8 pct. perceptieloon. Die hoofden hebben ter zake maandelijks verantwoording te doen aan de ondercollecteurs.

Regelen voor de storting door deze laatsten der ontvangen gelden in 's lands kas (art. 7 der ordonnantie van 13 April 1871. *Indisch Staatsblad* n°. 49) werden vastgesteld bij Indisch besluit van 3 December 1872, n°. 14. Het regelen der wijze van verantwoording van het beheer der slagtbriefjes door de ondercollecteurs, werd overgelaten aan de algemeene rekenkamer, in overleg met den directeur van finantien.

Hoofdgeld ter hoofdplaats Palembang. Deze belasting, hier in 1823, ten bate van het bestaande stedelijk fonds, ingevoerd onder de inlandsche en met deze gelijk gestelde (gehuwde) ingezetenen, tegen ontheffing van den verpligten arbeid voor het onderhoud van wegen en bruggen, wordt als een gevolg van de opheffing in Junij 1872 der zoogenaamde stedelijke kassen (vergel. bladz. 86 hiervoren) thans bij 's lands kas ingenomen. Aanvankelijk over de belastingpligtigen omgeslagen in verhouding tot een vast jaarlijksch bedrag van f 6570 (ten gevolge waarvan de bijdrage per hoofd f 1,60 à f 1,90 's jaars beliep), werd, te rekenen van af 1863, een fixum per hoofd van f 3 's jaars aangenomen, met toekenning aan de kamponghoofden van 5 pct. collecteloon, en met bepaling, dat het excedent van het fonds jaarlijks voor het grootste gedeelte in 's lands kas zou worden gestort. De aanslag beliep gedurende de jaren 1868, 1869 en 1870 voor de inheemsche bevolking achtereenvolgens f 18 939, f 18 903 en f 19 467 en voor de vreemde Oosterlingen f 2073, f 1902 en f 2040. Latere cijfers zijn niet ontvangen.

De storting van het excedent in 's lands kas schijnt niet altijd geregeld na afloop van elk jaar te hebben plaats gehad; althans in 1871 is ter zake in eens de niet onbelangrijke som van f 43 039 in 's lands kas overgebragt, en sedert (Mei 1872) is eene gelijke magtiging verleend voor eene som van f 20 000.

Van den resident zijn thans voorstellen gevraagd omtrent de beste wijze waarop de hier bedoelde heffing als landsbelasting zal kunnen worden bestendigd, hetzij als hoofdgeld, dan wel als eene belasting op het bedrijf, op de wijze als deze op Java en Madura werkt.

Troeboek-visscherij (*vangst van vischkuit in Siak*). De belasting op dezen in Siak meest belangrijken tak van volksbestaan is in der tijd (medio 1863) van den Sultan overgenomen tegen uitkeering eener jaarlijksche schadeloosstelling van f 19 357, terwijl de kosten van het personeel voor de heffing bedragen f 1992 's jaars. De aanslag, reeds bij de invoering der gouvernements-heffing tot een lager bedrag teruggebragt, werd van af 1867 tot op de helft verminderd, namelijk tot op 8 dollars (f 20,40) 's jaars voor elken tot de troeboek-visscherij gebezigden sampang. Toch gaat, volgens mededeeling van den resident, de inning (waarover zie de algemeene driejarige aantooning hieronder) nog dikwijls met moeijelijkheden te gepaard.

Hasselbelasting in de afdeeling Gorontalo (*Menado*). In verband met de door het Opperbestuur in 't laatst van 1872 vastgestelde reorganisatie van het bestuur in de afdeeling Gorontalo, waarbij aan de districts- en tweede hoofden bezoldiging uit 's lands kas is toegedacht (verg. bladz. 92 hiervoren), zal de thans te hunnen behoeve bestaande dapoerbelasting, welke jaarlijks omstreeks f 13 500 opbrengt, ten bate komen van het Gouvernement.

Het vooruitzigt bestaat dat bedoelde reorganisatie ook zal leiden tot meer geregelde inning van de hasselbelasting, sedert 1850 als gouvernements-heffing in de plaats getreden der toenmaals op de bevolking rustende goud-levering. Doordien het inlandsche bestuur, tot dus ver te veel aan zich zelf overgelaten, de vermogende ingezetenen in den regel met vrijstellingen begunstigde, werd ieder jaar veel minder ontvangen dan behoorde en moest telkens een aanzienlijk bedrag worden afgeschreven. Op den aanslag bij voorbeeld over 1870 en 1871, ten bedrage van f 51 315 en f 52 070, was onder ultimo 1872 in 't geheel slechts aangezuiverd respectivelijk f 35 248 en f 23 930. Intusschen wordt omgezien naar eene

meer doelmatige regeling van den tegenwoordigen grondslag der hassilbelasting, ten einde de belastingpligtigen, die thans allen zonder onderscheid een gelijk quotum van f 5 's jaars hebben op te brengen, meer in evenredigheid van ieders vermogen aan te slaan.

Andere belastingen enz. (*onder ultimo* 1872). Ten aanzien van de overige hiervoren niet vermelde belastingen of inkomsten onder beheer van het departement van finantien heeft het jaar 1872 geen stof tot bijzondere mededeelingen opgeleverd. Alleen vinde hieronder eene plaats de gebruikelijke opgaaf der deswege gedane ontvangsten. Volledigheidshalve worden in de onderstaande aantooning tevens opgenomen de hiervoren reeds behandelde belastingen, ook omdat enkele cijfers van 1870 en 1871, in de gelijksoortige aantooning op blads. 138—141 van 't vorig verslag voorkomende, gebleken zijn herziening te behoeven.

In 't algemeen wordt overigens aangeteekend dat hetgeen over 1872 als »geïnd bedrag" is uitgetrokken, de sommen voorstelt die van het over dat jaar verschuldigde zijn ontvangen gedurende Januarij tot en met December, terwijl daarentegen de sommen over 1870 en 1871 schijnen te zijn aangevuld met hetgeen na ultimo December van het belastingjaar nog is aangezuiverd. De boeten door de belastingschuldigen beloopen of betaald, zijn even als vroeger buiten aanmerking gelaten.

BELASTINGEN EN ANDERE INKOMSTEN. De opgegeven aanslag is het bruto-cijfer, dus zonder aftrek van collecte-loon.	JAVA EN MADURA.			BUITENBEZITTINGEN.		
	1870.	1871.	1872.	1870.	1871.	1872.
Verponding — aanslag	f 1 043 558	f 1 077 757	f 1 081 467	f 35 723	f 38 971	f 42 189
Verponding — geïnd bedrag	1 001 312	1 002 846	a. 829 183	35 477	30 042	31 233
Regt op de openbare verkoopingen	b. 560 426	b. 346 820	b. 566 210	c. 52 975	c. 61 893	c. 45 390
Klein zegel	d. 422 782	487 470	562 845	97 193	107 112	e. 88 809
Regt van overschrijving van vaste goederen	f. 241 418	f. 309 943	283 995	30 724	g. 37 871	g. 31 094
Paarden en rijtuigen — aanslag	286 353	281 397	302 737	8 704	9 314	8 916
Paarden en rijtuigen — geïnd bedrag	278 720	280 600	283 794	8 672	9 169	h. 8 148
Regt van successie en overgang onder Europeanen	i. 18 538	69 413	100 780	1 577	4 793	12 277
Idem onder vreemde Oosterlingen	i. 7 317	10 680	17 632	1 229	2 700	2 270
Registratie-regt voor in den vreemde gebouwde schepen	3 154	18 523	1 800	1 680	140	1 012
Idem van pandelingen	»	»	»	2 946	3 070	3 193
Belasting op de civile processen bij de residentie- en landraden	k. 9 000	»	»	4 565	4 735	3 220
Idem op de bazaars der particuliere landerijen in Krawang en Batavia — aanslag	4 119	3 891	3 956	»	»	»
Idem op de bazaars der particuliere landerijen in Krawang en Batavia — geïnd bedrag	4 119	3 854	3 892	»	»	»
Hoofdgeld der vreemde Oosterlingen in Soerakarta en Djokjokarta — aanslag	3 644	3 608	3 720	»	»	»
Hoofdgeld der vreemde Oosterlingen in Soerakarta en Djokjokarta — geïnd bedrag	3 644	3 608	3 720	»	»	»
Licentien op de Chinesche dobbelspelen in de gewesten van Java waar dit middel niet is verpacht	9 202	15 900	12 600	»	»	»
Idem voor het slagten van buffels en runderen in de residentie Preanger regentschappen	»	l. 35 931	50 704	»	»	»
Belasting op de huisgezinnen (huistaks) in de residentie Palembang (buiten de hoofdplaats) — aanslag	»	»	»	426 519	441 944	452 600
Belasting op de huisgezinnen (huistaks) in de residentie Palembang (buiten de hoofdplaats) — geïnd bedrag	»	»	»	409 764	441 944	452 600

a. Aan deze opgaaf ontbreekt het cijfer van 2 residentien: Rembang en Banjoemas.

b. Als voren van ééne residentie: in 1870 Preanger regentschappen, in 1871 Djokjokarta en in 1872 Bantam.

c. Als voren in 1870 van Benkoelen en Siak, in 1871 van Banda en Timor en in 1872 van de Wester-afdeeling van Borneo.

d. Als voren het cijfer voor de Preanger regentschappen.

e. » » » » » » Wester-afdeeling van Borneo.

f. Als voren: in 1870 van Banjoemas en in 1871 van Djokjokarta.

g. Als voren in 1871 van Billiton en in 1872 van de Lampongsche districten en de Wester-afdeeling van Borneo.

h. Als voren het cijfer van de Wester-afdeeling van Borneo.

i. » » » » » » Preanger regentschappen.

k. Aan deze opgaaf ontbreekt het cijfer in 1870 van de Preanger regentschappen. Sedert 1 Januarij 1871 is deze belasting op Java en Madura afgeschaft.

l. Met 1 Julij 1871 ingevoerd.

BELASTINGEN EN ANDERE INKOMSTEN. De opgegeven aanslag is het bruto-cijfer, dus zonder aftrek van collecte-loon.		JAVA EN MADURA. 1870.	1871.	1872.	BUITENBEZITTINGEN. 1870.	1871.	1872.
Hoofdgeld van inlanders en vreemde Oosterlingen ter hoofdplaats Palembang	aanslag	»	»	»	21 507	niet opgegeven	niet opgegeven
	geïnd bedrag . .	»	»	»	niet opgegeven	niet opgegeven	niet opgegeven
Belasting op de troeboekvisscherij in de afdeeling Siak	aanslag	»	»	»	6 650	7 079	7 266
	geïnd bedrag . .	»	»	»	*m.* 6 749	6 410	3 468
Hoofdgeld van vreemde Oosterlingen in de residentie Wester-afdeeling van Borneo	aanslag . .	»	»	»	22 637	27 478	niet opgegeven
	geïnd bedrag.	»	»	»	20 655	24 488	niet opgegeven
Idem van inlanders in de Bandjermasinsche landen (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	aanslag . .	»	»	»	122 417	125 953	134 218
	geïnd bedrag.	»	»	»	115 440	*m.* 127 812	109 563
Idem van vreemde Oosterlingen aldaar	aanslag	»		»	1 188	1 224	1 256
	geïnd bedrag . . .	»	»	»	1 188	*m.* 2 646	*m.* 1 294
Licentien op het graven van diamant in Bandjermasin		»	»	»	35 730	49 591	9 321
Levering van goud en vogelnestjes door de landschappen Pramassan, Aleij en Amandit (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo)		»	»	»	8 370	8 292	*n.* 6 944
Huistaks ter hoofdplaats Makassar (Celebes)	aanslag	»	»	»	21 479	22 096	23 044
	geïnd bedrag . . .	»	»	»	19 991	21 796	22 554
Hoofdelijke belasting op de eilanden Saleijer, Bonerate en Kalaoe, zoomede in de Torathea-landen (Celebes)	aanslag . .	»	»	»	*o.* 38 286	41 470	*o.* 41 635
	geïnd bedrag.	»	»	»	38 286	*o.* 41 470	39 854
Andere idem op de eilanden onder Makassar	aanslag	»	»	»	6 511	7 820	8 606
	geïnd bedrag . . .	»	»	»	6 511	7 820	8 027
Idem idem (hassil) in de afdeeling Minahassa, residentie Menado	aanslag . .	»	»	»	103 330	104 680	105 865
	geïnd bedrag.	»	»	»	101 891	103 812	91 082
Idem idem (idem) in de afdeeling Gorontalo, residentie Menado	aanslag . .	»	»	»	51 345	52 070	43 300
	geïnd bedrag.	»	»	»	35 248	23 930	12 929
Belasting op de waarde van vaste goederen ter hoofdplaats Amboina	aanslag	»	»	»	2 429	2 429	2 429
	geïnd bedrag . .	»	»	»	2 138	2 250	2 426
Hoofdgeld van de huisgezinnen der negorijbevolking in de residentie Amboina (de afdeeling Banda uitgezonderd)	aanslag . .	»	»	»	30 950	29 921	30 062
	geïnd bedrag.	»	»	»	24 442	19 997	15 415
Idem van de vreemde Oosterlingen in de residentie Amboina		»	»	»	335	386	niet opgegeven

m. Omtrent de meerdere ontvangst dan de aanslag zijn inlichtingen gevraagd.

n. Opbrengst van het geleverd goud; van de opbrengst der vogelnestjes (in 1870 f 2262) is over 1872 geen opgaaf ontvangen.

o. Hieronder voor de Torathea-landen (zie het vorig verslag blz. 143) in 1870 f 15 850 en in 1871 f 18 580, zijnde het cijfer voor 1872 niet afzonderlijk opgegeven.

Als eerst met 1 Januarij 1873 in werking getreden, worden hieronder nog de beide volgende belastingen vermeld:

Belasting van de Bandasche specerijperken. Reeds bij de bepaling der voorwaarden, onder welke het specerij-monopolie op de Bandasche eilanden zou worden opgeheven (zie het verslag van 1864, bladz. 193) had men het oog op de invoering eener belasting van de vrij geworden specerij-perken. Nu alle perkeniers tot bedoelde voorwaarden waren toegetreden)zie het vorig verslag bladz. 189) is de belasting geregeld kunnen worden. Daartoe strekte de ordonnantie van 24 Mei 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 98), bepalende dat, in te gaan met 1 Januarij 1873, op den daarin omschreven voet, van de specerij-perken op de Banda-eilanden eene belasting wordt geheven, overeenkomende met de verpondings-belasting voor Java en Madura.

Tot grondslag voor de waarde-bepaling der perken, van welke waarde, even als bij de verponding op Java en Madura, $^3/_4$ pct. als belasting zal worden geheven, is voor Banda aangegeven het tienvoud van de bruto waarde der productie, berekend naar de gezamenlijke hoeveelheid der producten van elk perk en den plaatselijken marktprijs, een en ander volgens het middencijfer der laatste vier jaren.

De aanslag zou voorloopig alleen voor 1873 geregeld worden, ook in verband met de mogelijkheid dat de uitgevaardigde bepalingen, welligt ook wat het quotum der belasting betreft, zullen blijken herziening te behoeven.

In afwachting der deswege te doene voorstellen, is de gevraagde Koninklijke goedkeuring der ordonnantie voor alsnog aangehouden.

Hoofdelijke belasting in Benkoelen. Aan de in 1870 verleende magtiging (vergelijk het verslag over dat jaar bladz. 106) tot invoering in de adsistent-residentie Benkoelen, als aequivalent voor de in te trekken verpligte peper- en koffijcultures, van eene hoofdelijke belasting in geld, is sedert 1 Januarij 1873 gevolg gegeven. Nadat reeds in Julij te voren bedoelde cultures waren vrijgegeven, is bij ordonnantie van 21 November 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 205) de invoering der geldelijke belasting geregeld en is zij te gelijker tijd uitgestrekt tot de vreemde Oosterlingen in Benkoelen. In verband met de uitbreiding der belasting tot dit deel der ingezetenen zijn tien klassen van betaling aangenomen, volgens welke de in de vier hoogste klassen aangeslagenen zullen betalen respectivelijk f 100, f 75, f 50 en f 25 's jaars, die in de vijfde klasse f 10, die in de zesde klasse f 5 en die in de vier overige klassen respectivelijk f 4, f 3, f 2 en f 1 's jaars. Aan de belasting zijn, behoudens de lager te vermelden vrijstellingen, onderworpen alle inlanders en vreemde Oosterlingen, die den leeftijd hebben bereikt, de eerstgenoemden van zestien jaren, de laatsten van veertien jaren. De rangschikking in een der klassen geschiedt naar gelang van ieders gegoedheid volgens de schatting eener commissie, zamengesteld uit den gezagvoerenden Europeschen ambtenaar, een ingezetene van het betrokken district en het hoofd der betrokken doesson. Vreemde Oosterlingen zullen echter tot geen lager bedrag dan f 5 mogen worden aangeslagen, zijnde voor deze de zesde klasse als minimum aangenomen. De definitive vaststelling van den aanslag, na afloop van den termijn voor het inbrengen van bezwaren door de belastingschuldigen, geschiedt door het hoofd van gewestelijk bestuur. Met het innen der belasting, tegen genot van 8 per cent collecteloon, zijn de doessonhoofden belast. De betaling kan worden voldaan bij gedeelten van niet minder dan 50 cent. Bij niet-aanzuivering der belasting vóór 20 December wordt eene boete verbeurd van 25 per cent over het onvoldane bedrag. Bij nalatigheid gedurende 14 dagen na gedane aanmaning, wordt belasting en boete geregtelijk ingevorderd.

Van de belasting zijn vrijgesteld: *a.* vrouwen die niet zelfstandig eenig landbouw-, handels- of nijverheidsbedrijf uitoefenen; *b.* de door het bestuur erkende *inlandsche* hoofden en ambtenaren in dienst van den lande; *c.* de door het bestuur erkende geestelijken, en *d.* zij, die wegens ouderdom of gebreken door anderen onderhouden worden.

Den adsistent-resident is aanbevolen, voor eene zoo gematigd mogelijke toepassing der belasting, zoo op de inheemsche bevolking als op de vreemde Oosterlingen, ten ernstigste te waken. Volgens berigten van Maart 1873 was de aanslag toen allerwege afgeloopen zonder de minste tegenwerking van de zijde der bevolking (1). In verband met de geheerscht hebbende schaarschte aan levensmiddelen werd het belastingcijfer bij de invoering zoo laag mogelijk gesteld.

Belastingen in andere buitenbezittingen. Het denkbeeld is in overweging, om ook in de Lampongsche districten, in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, en — daar, waar ze nog niet bestaat — ook in het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden eene gelijke belasting in te voeren, als de hierbedoelde voor Benkoelen.

II. Muntstelsel; geldsomloop.

§ 1. *Muntwezen.*

Dat de vroeger gegoven voorschriften tot het op ruimere schaal in omloop brengen der in 's lands kassen aanwezige koperen en zilveren pasmunt met ernst zijn opgevolgd, kan blijken uit het feit, dat gedurende 1872 het koper is verminderd met f 870 111, en de zilveren pasmunt met f 678 343.

Ofschoon alzoo in het afgeloopen jaar voor een bedrag van ruim f $1^1/_2$ millioen aan pasmunt in omloop is gebragt, blijkt echter niet, dat die omstandigheid eenigen invloed heeft uitgeoefend op de circulatie der oude duiten, daar volgens de deswege ontvangen rapporten, die muntsoort nog in verscheidene gewesten, zoowel op als buiten Java, onder de inlandsche bevolking onderling als betaalmiddel wordt gebezigd, zonder dat eenige vermindering daarvan is waargenomen.

Aanteekening verdient, dat in de laatste maanden van 1872 zich eenige neiging bij inlandsche handelaren openbaarde tot uitvoer van (nieuw) kopergeld naar Singapore, naar beweerd werd, met bestemming voor Malakka en de Oostkust van Sumatra.

Bij 's lands kas te Weltevreden (Batavia) was sedert jaren, onder toezigt eener commissie van drie hoofdambtenaren, aangehouden een bedrag van f 3 467 992 aan recepissen, als bedoeld bij de publicatie van 4 Februarij 1846 (*Indisch Staatsblad* n°. 3). Een bedrag van f 3 391 717 daarvan was nog nooit in de wandeling geweest, terwijl het overige, ad f 76 275, bestond uit versleten biljetten, die in der tijd tegen gave ingewisseld waren.

Daar het niet noodig voorkwam dit oude, tot niets meer dienstige papier nog langer aan te houden, werd door de Indische Regering magtiging verleend, om bedoelde recepissen ten overstaan eener commissie (*Indisch Staatsblad* 1854, n°. 69) in het openbaar te doen verbranden.

Bij die gelegenheid kwam ook de vraag ter sprake of niet als beschikbaar betaalmiddel weder bij 's lands kas ware in te nemen de som van 241 405, sedert jaren afgezonderd tot waarborg voor een gelijk bedrag aan *nog niet* ingewisselde recepissen, die volgens de wet van 15 September 1866 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 149, *Indisch Staatsblad* n°. 134) na 1 September 1867 — zoo meende men — onherroepelijk vervallen waren.

Het kwam echter raadzaam voor, de beslissing af te wachten omtrent eene in Mei 1872 bij het Hooggeregtshof ingestelde regtsvordering, waarbij, namens een inlander, van de Regering betaling werd geëischt van een bedrag van f 380 aan recepissen van f 100, f 25 en f 10, op grond dat die schuldbrieven volgens art. 17 der muntwet van 1 Mei 1854 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 75, *Indisch Staatsblad* n°. 62) nog niet *verjaard* zouden zijn, omdat zij bij de ordonnantien omtrent hunne buiten-omloop-stelling (*Indisch Staatsblad* 1860, n°. 86, en 1861, n°. 30) van af de daarin genoemde datums, *zonder termijnsbepaling* verwisselbaar waren gesteld.

Bij arrest van 17 October 1872 werd, op grond van bovenbedoeld art. 17 en van de aangehaalde wet van 15 September 1866, de vordering ontzegd. Vermits daardoor was uitgemaakt, dat de Regering niet meer gehouden was tot inwisseling van recepissen en dus elke reden vervallen was om voor hetgeen van dat papier niet tijdig ter in-

(1) Over latere blijken van ontevredenheid wegens de invoering der belasting zie men bladz. 14 hiervoren.

wisseling was aangeboden, nog langer een waarborg-depot aan te houden, is de bovengenoemde som van f 241 405, op magtiging der Regering, in den aanvang van 1873 bij de algemeene kas weder als gewoon betaalmiddel overgebragt.

Wegens den in 't laatst van 1871 ontdekten omloop van nagemaakte biljetten der Javasche Bank van de serie van f 50, werd, op verzoek van de bank-directie, last gegeven, om de in de landskassen aanwezige en nog te ontvangen biljetten van die soort tot nader order niet uit te geven en bij ontvangst daarvan de echtheid streng te verifieren. Later zijn die biljetten echter allen bij het hoofdkantoor of de agentschappen der Bank ingewisseld, terwijl door de directie maatregelen zijn getroffen, waardoor eerlang nieuwe biljetten der serie van f 50 in circulatie gebragt en de oude ingetrokken zullen worden.

Negotie-penningen en vreemde munten. Gedurende 1872 werd voor de Nederlandsche gouden negotie-penningen en voor sommige vreemde muntspecien te Batavia betaald, als volgt:

	Januarij tot Maart.	April tot Junij.	Julij tot September.	October tot December.
Gouden dukaten (oude)	f 6,85	f 6,85	f 6,85	f 6,85
» » (nieuwe)	6,00	6,00	6,00	6,00
Engelsche sovereigns .	12,60	12,60	12,00	12,00
Mexicaansche dollars .	2,55	2,55	2,55	2,55
Australische sovereigns	»	»	»	»
Tien-guldenstukken . .	9,90	9,90	9,90	9,90

Wisselkoers. Deze was als volgt:

MAANDEN.	Te Batavia op Amsterdam. Guldens Nederlandsch courant voor f 100 Indisch courant.		Te Batavia op Londen. Een pond sterling voor guldens en centen:	Te Batavia op Calcutta. 100 Compagnie-ropijen voor guldens en centen:	Te Batavia op China. Een dollar voor guldens en centen:	Te Batavia op Singapore. Een dollar voor guldens en centen:
	Gouvernement.	Particulieren.				
Januarij . .	—	103 à 103¼	11,55	—	2,57	2,58
Februarij . .	100 à 101¼	104	11,45	—	2,57	2,58^5
Maart . . .	100¾ » 101¼	102	11,67^5	—	2,62	2,68
April. . . .	100½ » 100¾	102 » 102½	11,67^5	—	2,62	2,67
Mei	100 » 101¼	102½ » 103	11,62^5 à 11,65	—	2,59	2,63
Junij. . . .	100 » 101¼	103¾ » 104	11,55	—	2,63	2,65
Julij	100 » 101¼	104¼ » 104½	11,40	—	2,59 à 2,60	2,56 à 2,57
Augustus . .	101 » 101¼	104¼ » 104¾	11,40	—	2,58	2,61
September. .	—	104½ » 104¾	11,37^5	—	2,66	2,65
October. . .	—	104¼ » 104¾	11,40	—	2,63^5	2,64^5
November . .	—	104	11,52^5	—	2,60	2,62
December . .	—	104½	11,52^5	—	2,59	2,60

§ 2. *Javasche Bank.*

Volgens het verslag dezer instelling over het met ultimo Maart 1872 geëindigde boekjaar, ondervond de Bank in hare hoofdoperatien (het disconteren van papier, afgegeven door koopers van invoer-artikelen aan den importeur), ook gedurende 1871/72, dat het door talrijke faillissementen der laatste jaren geschokt vertrouwen bij den invoerhandel, ondanks den verbeterden algemeenen toestand, nog niet geheel was hersteld.

In het geheel werd gedurende het genoemde boekjaar aan wisselbrieven en promessen (met inbegrip van circa f 4 900 000 aan vendu-acceptatien) gedisconteerd f 38 212 991 tegen f 35 747 771 in 't voorafgaande boekjaar 1870/71 en b. v. f 51 190 413 gedurende 1867/68. Het op beleening uitgezet bedrag beliep in 't geheel f 7 454 799 (waarvan circa f 7 millioen op uitvoer-artikelen) tegen f 4 254 310 gedurende 1870/71.

Het hoogste bedrag dat de Bank gedurende 1871/72 van hare operatie-middelen, waaronder f 6 millioen aandeelenkapitaal, had uitgezet, beliep, volgens de weekstaten, f 13 892 000 (13 Maart 1872), het laagste f 9 080 000 (31 Mei 1871); terwijl gemiddeld over 't geheele boekjaar in bank-operatien was uitgezet f 11 312 311 tegen f 10 934 412 in 1870/71 en b. v. f 15 651 524 in 1867/68. Bij het einde van het behandelde boekjaar (ultimo Maart 1872) was de som f 12 227 040, als: gedisconteerd handelspapier f 7 436 368, idem vendu-acceptatien en gouvernements-wissels f 1 741 506, beleeningen f 1 795 166 en hypotheken (waaronder f 20 000 van 't reservefonds) f 1 254 000.

Het restant operatiefonds wisselde af tusschen f 9 949 360 (31 Mei 1871) en f 5 294 027 (21 Februarij 1872).

De verhouding van de specie-kas tot de in omloop gebragte bankbiljetten (de rekening-courant-saldo's en dadelijk opeischbare schulden daaronder begrepen) was gedurende het boekjaar 1871/72 nog gunstiger dan vroeger. De uitgegeven bankbiljetten, met inbegrip als voren, wisselden af tusschen f 36 735 603 en f 29 860 054, — de speciekas tus-

schen f 27 976 108 en f 24 488 933. Op ultimo Maart 1872 waren de cijfers van een en ander f 35 743 778 en f 28 086 491. Onder deze f 35 743 778 was begrepen: aan rekening-courant-saldo's f 1 961 854 en aan loopende bankassignatien f 604 042. De in omloop zijnde bankbiljetten vertegenwoordigden alzoo een bedrag van f 33 177 882, waarvan ruim de helft aan biljetten van f 1000 en van f 500. Aan die der laagste serie (van f 5) was in omloop f 470 875.

De over 1871/72 behaalde winsten beliepen bruto f 765 373,57 (waarvan onder anderen aan renten van discontering f 505 934, en aan renten van beleening f 105 671), of na aftrek van onkosten en afschrijvingen, netto f 456 346,69[5], makende door bijvoeging van een onverdeeld gebleven saldo van 1870/71 f 456 639,27[5]. Hiervan werd naar rede van f 36 per aandeel van f 500 (6 per cent dividend, benevens een supra-dividend van f 6 ter verdeeling onder de aandeelhouders bestemd f 432 000, voor het reservefonds, de commissarissen, en het personeel der Bank aangewezen f 24 159,81 en op het volgend boekjaar aan saldo overgebragt f 479,46[5]. Over het voorafgegane boekjaar was uitgekeerd f 37,35 per aandeel.

Het reservefonds, dat onder ultimo Maart 1872 f 20 058,32 groot was, klom, door hetgeen daarvoor uit de winst van 1871/72 werd afgezonderd, tot f 36 486,99.

Bij het einde van 1872 was bij de Indische Regering in overweging een voorstel van de directie om de som van f 20 millioen bij art. 16 van het octrooi (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 34) bepaald als maximum voor hetgeen aan slechts gedeeltelijk (voor $^3/_{10}$) door specie gedekte bankbiljetten mag worden uitgegeven (loopende assignatien en dadelijk opeischbare rekening-courant-saldo's daaronder begrepen) te brengen op f 40 millioen, en om de verhouding waarin die som door munt en muntmateriaal gedekt moet zijn, te stellen op $^4/_{10}$ in stede van $^3/_{10}$.

N. Personele verordeningen omtrent landsdienaren.

§ 1. *Burgerlijke landsdienaren.*

a. Europesche.

Benoembaarheid. Bij Koninklijk besluit van 30 October 1872, n°. 21 (*Ned. Staatsblad* n°. 106, *Ind Staatsblad* 1873, n°. 19) werd eenige wijziging gebragt in dat van 23 Junij 1871, n°. 27 (*Ned. Staatsblad* n°. 72, *Ind. Staatsblad* n°. 117), houdende herziening der verordening op het benoemen van ambtenaren bij de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indie (*Ned. Staatsblad* 1864, n°. 93, *Ind. Staatsblad* n° 194) Terwijl bij het besluit van 23 Junij 1871 de kennis niet alleen van het Maleisch, maar ook van het Javaansch verpligtend was gesteld (voor het Javaansch mogt slechts dàn eene andere in Nederlandsch Indie inheemsche taal in de plaats treden, wanneer daarin, daar waar het examen wordt afgenomen, *van gouvernementswege* onderwijs werd gegeven), is nu aan den candidaat vrijheid gelaten, hetzij alleen het Maleisch, hetzij alleen het Javaansch als verpligt vak te kiezen, met bevoegdheid nogtans om in beide talen examen af te leggen en in iedere andere in Nederlandsch Indie inheemsche taal, wanneer daarin aan eenige rijks-, gemeente- of bijzondere instelling in het land waar het examen wordt afgenomen, onderwijs wordt gegeven, of waarin ter beoordeeling van den Minister van Kolonien, dan wel van den Gouverneur-Generaal, onder voldoende waarborgen examen kan worden afgenomen.

Ten einde intusschen den lust te bevorderen om in het belangrijke en moeijelijke Javaansch examen af te leggen, is in het besluit van 30 October 1872 tevens de bepaling opgenomen, dat voldoend afgelegd examen in die taal den candidaat tot aanbeveling strekt voor plaatsing bij het binnenlandsch bestuur op Java. Daarentegen werd niet opgenomen eene in het besluit van 23 Junij 1871 voorkomende bepaling, welke betrekking had tot den omvang der kennis in een der vakken en daarom geoordeeld werd meer eigenaardig hare plaats te moeten vinden in het programma der kundigheden behoorende bij het reglement op het afnemen van het examen, welk reglement en programma, laatstelijk vastgesteld in Mei 1872 (zie het vorig verslag blz. 144), bij resolutie van den Minister van Kolonien dd. 1 November 1872, n°. 22, in overeenstemming ook met de overige hiervoren bedoelde wijzigingen werd herzien (*Staats-courant* van 6 November 1872, *Javasche Courant* van 21 Januarij 1873).

Eindelijk werd bij het besluit van 30 October 1872 nog in een ander opzigt op dat van 23 Junij 1871 teruggekomen, en wel door de intrekking — behoudens ten aanzien van hen, die onder de werking dier bepaling reeds naar Indie waren uitgezonden, — van art. 4 van laatstbedoeld besluit, krachtens hetwelk in bijzondere commissie naar Indie gezonden personen, na afloop eener zoodanige commissie, bij de burgerlijke dienst daar te lande konden worden geplaatst zonder examen.

In verband met het weder in het leven roepen van onverpligte vakken, door het facultatief stellen om in meer dan eene Indische taal examen af te leggen, verdient nog opmerking dat de punten, in zoodanig onverpligt vak te behalen, volgens het nieuwe reglement op het afnemen van het examen, in hunne volle waarde tellen en dus niet meer, zoo als volgens het reglement van 1865 (*Bijblad op het Ind. Staatsblad* n°. 1648), slechts voor de helft.

Het programma der vereischte kundigheden onderscheidt zich van het vorige hoofdzakelijk hierdoor, dat voor het Maleisch thans strengere eischen zijn gesteld.

De bepaling (zie het verslag van 1871, bladz. 150, sub 7°.), dat in 1872 voor het laatst de gelegenheid zou worden gegeven tot het afleggen van het examen overeenkomstig de oorspronkelijk vastgestelde regelen (art. 4 van het Koninklijk besluit van 10 September 1864, *Indisch Staatsblad* n°. 194) gaf aan eenige belanghebbenden in Indie aanleiding het verzoek te doen, om, ten einde zich met te meer kans van slagen voor te bereiden, dat examen ditmaal later dan gewoonlijk te doen afnemen. Dien ten gevolge werd bepaald dat het examen voor 1872 in November en dus twee maanden later dan anders zou aanvangen.

Voor examen *A* (toen voor 't laatst afgenomen) hadden zich in Indie aangemeld 23 candidaten en namen 22 daaraan deel, van welke 15 werden toegelaten. Voor examen *B* (thans, gelijk het sedert is gewijzigd, het eenige dat van de daartoe geregtigde candidaten voor de burgerlijke — niet technische — dienst in Indie, wordt afgenomen), hadden zich 59 adspiranten aangegeven, als: 14 die in het bezit waren van het diploma voor examen *A*, 40 reeds bij het burgerlijk bestuur in Indie in dienst zijnde ambtenaren op eene bezoldiging van f 150 's maands en hooger, die van het examen *A* waren vrijgesteld op grond van art. 3 van *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 117, 3 oud-kweekelingen voor de dienst in Indie, die vrijstelling hadden van examen *A* op grond van art. 14 van *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 194, en 2 die bedoelde vrijstelling konden doen gelden als bezitters van het diploma van voldoend afgelegd eind-examen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus in Nederlandsch Indie. Van de 49 adspiranten die aan dit examen *B* deel namen (10 hadden zich teruggetrokken), voldeden slechts 21 (verg. het verslag der examen-commissie, opgenomen in de *Javasche Courant* van 25 Februarij 1873).

Blijkens het verslag van het in 1872 in Nederland gehouden examen (*Staatscourant* van 13 November 1872), hadden zich hier te lande aangemeld voor examen *A* 53 en voor examen *B* 85 candidaten, van welke respectievelijk 49 en 79 aan die examens in het geheel deel namen.

De uitslag was dat aan examen *A* voldeden 37 en aan examen *B* 60 candidaten, onder welke laatsten 7 meesters in de regten. Van dit 60tal zijn 31 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld om te worden benoemd: 29 (waaronder 4 meesters in de regten) tot ambtenaar bij de burgerlijke dienst en 2 (beiden meester in de regten) tot regterlijk ambtenaar. Nog één meester in de regten, die mede aan het examen voldaan had, had van beschikbaarstelling afgezien.

In Maart 1873 zijn, met dispensatie van het betrekkelijk examen krachtens 's Konings besluit van den 6den dier maand, n°. 17, een tweetal op wachtgeld zijnde ambtenaren, laatstelijk ter Kuste van Guinea in dienst, een gewezen (in regten gegradueerd) resident aldaar en een fabriek- en magazijnmeester met den personelen rang van

ingenieur, ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld om te worden benoemd de eerste tot regterlijk ambtenaar in Indie en de andere tot opzigter der 1ste klasse of tot architect bij den waterstaat en de burgerlijke openbare werken daar te lande.

Over eene plaatsing in de Indische dienst, met dispensatie van het zoogenaamd klein ambtenaarsexamen, van de andere zich op wachtgeld bevindende ambtenaren van de Kust van Guinea, is overleg met het Indisch Bestuur aanhangig geweest.

Voor het jongste hier te lande gehouden examen (Junij en Julij 1873) hebben zich aangemeld 56 candidaten, waaronder 5 meesters in de regten. Beschikbaarstelling was toegezegd aan al de in de regten gegradueerden, die een voldoend examen zouden afleggen, en wat de niet in regten gegradueerden betreft, aan de 13 candidaten, die het meest zouden voldoen (1).

Over de bijzondere geldelijke voordeelen, bij Koninklijk besluit van 13 Januarij 1873, n°. 35, met aanvulling in zoover van dat in *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 78, verbonden aan de beschikbaarstelling als regtsgeleerd ambtenaar, is reeds gehandeld op bladz 70 hiervoren.

De bestaande regelingen omtrent de benoembaarheid tot speciale ambten of bedieningen, als bedoeld bij art. 7 der verordening van 10 September 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 194) werden vermeerderd door de vaststelling bij Koninklijk besluit van 10 Januarij 1873, n°. 17 (*Staatscourant* van den 15den dier maand, *Indisch Staatsblad* n°. 53) van de bijzondere voorwaarden van benoembaarheid voor technische betrekkingen bij de telegraaphdienst in Nederlandsch Indie en van de voordeelen en verpligtingen, verbonden aan het ter beschikking stellen van den Gouverneur-Generaal, van voor zoodanige betrekkingen (die van ingenieur, adjunct-ingenieur of telegraphist) bestemde personen (2).

Over de eischen voor de betrekkingen van hoofd- en van tweeden en derden onderwijzer bij de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers zie men bladz. 114 hiervoren.

De in 't vorig verslag (bladz. 144) bedoelde aanvulling der bepalingen omtrent de benoembaarheid tot gezaghebber der gouvernementsmarine, in verband met de indeeling bij die marine van eenige voor speciale diensten bestemde vaartuigen, heeft plaats gehad bij Indisch besluit van 9 Augustus 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 139).

In verband met het voornemen om in de formatie van het scheepsbouwkundig personeel in Indie, ook een tweetal adspirant-ingenieurs op te nemen, zijn in Junij 1873 eenige bepalingen gemaakt omtrent de in de adspiranten gevorderde vereischten en de aan hunne benoeming en latere uitzending hier te lande verbonden voordeelen (verg. bladz. 61 hiervoren).

Over de onlangs (Mei 1873) plaats gehad hebbende herziening der in 1870, krachtens art. 12 der verordening van 10 September 1864 vastgestelde voorwaarden, te verbinden aan de bijdragen van Staatswege voor de opleiding van tolken voor de Chinesche taal in Indie, zie men bladz. 83 hiervoren.

In overeenstemming met het voorstel der Indische Regering, werd in April 1873 hier te lande afwijzend beschikt op het door eenige ambtenaren en klerken bij de verschillende departementen van algemeen bestuur te Batavia gedaan verzoek, dat art. 3 van 's Konings besluit van 23 Junij 1871, n°. 27 (*Indisch Staatsblad* n°. 117) zoodanig mogt worden uitgebreid, dat niet alleen de bij het in werking treden van dat besluit bij het burgerlijk bestuur in Indie, in dienst zijnde ambtenaren op eene bezoldiging van f 150 's maands en daarboven, zoo als bij dat artikel is bepaald, maar dat allen, die zich tijdens de afkondiging van genoemd besluit in 's lands dienst in Indie bevonden, alsnog geacht wierden de vereischten te bezitten om tot het zoogenaamd groot ambtenaarsexamen te worden toegelaten.

(1) Van de 45 candidaten (waaronder 4 meesters in de regten) die aan het examen hebben deel genomen (2 waren niet opgekomen en 9 hadden zich in den loop van het examen teruggetrokken), zijn 26 geslaagd, onder welke slechts 2 meesters in de regten.

(2) Soortgelijke regeling opzigtens de plaatsing in technische betrekkingen bij de algemeene dienst van het stoomwezen in Indie, is hier te lande in behandeling.

Omtrent de uitkomsten der in de onderscheidene gewesten gehouden zoogenaamde klerken- of klein ambtenaars-examens, als bedoeld bij art. 6 der verordening van 10 September 1864, gelijk dit is aangevuld bij art. 1, § *c*, van 's Konings besluit van 23 Junij 1871, n°. 27, kan worden aangeteekend, dat daaraan in 1872 deel genomen werd op Java en Madura door 349, in de bezittingen daarbuiten door 111 candidaten, van welke slaagden respectivelijk 193 en 75. Van de geslaagden op Java en Madura bekwamen er, volgens het aantal punten, 16 »uitmuntend", 66 »goed" en 111 »voldoende". Voor de Buitenbezittingen waren die cijfers 4, 28 en 43.

Het denkbeeld is overweging om, in navolging van hetgeen met opzigt tot het van hier uit te zenden personeel voor de Indische dienst in Maart 1872 met goed gevolg is ingevoerd (verg. het vorig verslag, bladz. 144), ook de in Indie als burgerlijk landsdienaar aan te nemen personen, vóór hunne indiensttreding, door eene commissie (zoo mogelijk door eene *militaire*) strengelijk geneeskundig te doen onderzoeken, tot constatering dat hun gestel tegen het Indisch klimaat en de Indische dienst bestand is.

De wenschelijkheid van zoodanigen maatregel was nog onlangs gebleken toen een paar hier te lande met verlof aanwezige Indische ambtenaren van korten dienstijd, bij het eindigen van hun verlof, voor verdere dienst in Indie moesten worden afgekeurd en (voor zoo veel zij minstens vijf jaren dienst hadden) gepensioneerd, terwijl de veronderstelling niet gewaagd was dat zij bij hunne indiensttreding in Indie reeds meer of minder behebt waren met de kwalen, die zoowel hun verlof als hunne geneeskundige afkeuring noodzakelijk hadden gemaakt.

Omtrent de beschikbaarstelling hier te lande van geneesheeren, bestemd voor eene plaatsing bij de burgerlijke geneeskundige dienst in Indie, werden, met het oog op de bestaande behoefte aan geneeskundigen, eenige bepalingen van geldelijken aard in 't leven geroepen bij Koninklijk besluit van 4 December 1872, n°. 18 (verg. bladz. 133 hiervoren)

Enkele malen is het voorgekomen dat aan veroordeelden ter zake van misdrijf, na het bekomen van rehabilitatie, eene landsbetrekking werd opgedragen. Voor zooveel betreft hen die wegens diefstal, ontrouw in administratie en dergelijke misdaden veroordeeld zijn geweest, is de aandacht der verschillende autoriteiten er op gevestigd, dat het niet wenschelijk is de zoodanigen in 's lands dienst op te nemen.

Verloven. Bij Indisch besluit van 13 Februarij 1872, n°. 27, werd als regel aangenomen, dat, wanneer ambtenaren of officieren van het Indisch sedentair zeewezen, zonder geldige redenen, van een hun verleend buitenlandsch verlof, binnen zes maanden nadat het verleend is, geen gebruik hebben gemaakt, dat verlof zal worden ingetrokken, de ontvangen overtogtsgelden op hen en hunne borgen zullen worden verhaald, en zij in afwachting van wederplaatsing niet in het genot van wachtgeld zullen worden gesteld, met bepaling dat geen overtogtsgelden zullen worden uitbetaald, dan onder verband om ze op eerste aanmaning te zullen restitueren bij niet-aanvaarding der buitenlandsche reis binnen zes maanden nadat het verlof verleend is.

Over de wenschelijkheid van maatregelen om het veelvuldig verleenen van buitenlandsch verlof tot herstel van gezondheid aan burgerlijke landsdienaren te beperken, is eene briefwisseling met de Indische Regering aanhangig. Onder anderen is daarbij in de eerste plaats het denkbeeld geopperd om het erlangen van dergelijke verloven niet meer afhankelijk te stellen van het attest van een enkelen civilen geneesheer, maar — althans overal waar dit mogelijk is — van strenge keuring door eene *militaire* geneeskundige commissie en om bij het onderzoek tevens te doen constateren of de ambtenaar welligt finaal ongeschikt is voor het Indisch klimaat en de Indische dienst. In zoodanig geval zou dan de verlofaanvrager nog in Indie in de gelegenheid moeten worden gesteld 's lands dienst te verlaten, c. q. met behoud van aanspraak op pensioen, indien hij daartoe in de termen viel (vergelijk *Indisch Staatsblad* 1859, n°. 1).

Met het oog op de omstandigheid dat de gouvernementspassagiers sedert den aanvang van 1873 zonder bijbetaling hunnerzijds kunnen gebruik maken van de regtstreeksche Stoomgemeenschap tusschen Nederland en Indie, waardoor

de uit- en thuisreizen, in stede van ongeveer *acht* maanden, kunnen geschieden in *drie* maanden, is tevens het gevoelen der Indische Regering gevraagd nopens het denkbeeld om de verloven herwaarts van *twee* jaren met behoud der bevoegdheid zoo noodig tot verlenging hier te lande, te beperken tot *één* of uiterlijk *één en een half* jaar.

Voorschotten. Sedert 1870 (*Indisch Staatsblad* n°. 15) worden aan gouvernementspassagiers bij vertrek naar en van Nederlandsch Indie op de hun gedurende de reis toegelegde inkomsten, in stede van *vier* maanden of meer, zoo als vroeger, slechts *drie* maanden in voorschot betaald.

Daar deze voorschotten wegens de aanmerkelijke bekorting der reis, nu de meeste landsdienaren zich van stoomschepen via Suez bedienen, voegzaam eene verdere vermindering toelieten, en hiertegen ook wat betrof de enkele passagiers die nog van zeilschepen gebruik maakten, geen bezwaar werd gezien, is bij 's Konings besluit van 7 April 1873, n°. 36, in Nederland te rekenen van af 1 September 1873 en in Indie van af 1 December 1873 de termijn voor de berekening van het voorschot op *twee* maanden teruggebragt, behalve ten aanzien van de met zeilschepen naar Indie vertrekkende detachementen militairen, voor wie de termijn van *drie* maanden behouden bleef, om de manschappen niet te weinig te doen in handen krijgen, daar hun niet het volle bedrag wordt uitbetaald, maar een gedeelte steeds wordt aangewend voor de aanschaffing te hunnen behoeve van ververschingen en geriefelijkheden gedurende de reis.

Reis- en verblijfkosten. Ingevolge de bestaande bepalingen hadden de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur op de Buitenbezittingen wegens reizen binnen hunne afdeelingen geen aanspraak op schadeloosstelling voor reis- en verblijfkosten, doch werden hun, behalve transportmiddelen, op door het Gouvernement goed te keuren declaratien, de kleine uitgaven vergoed die zij speciaal voor hunne reizen hadden moeten doen. Sedert is in dit opzigt gelijkheid gekomen tusschen hen en hunne ambtgenooten op Java en Madura door de toekenning van eene vaste toelage, die, zoowel voor de adsistent-residenten als voor de controleurs, is gesteld op f 600 's jaars (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 225).

Bij art. 2 van het gouvernementsbesluit van 18 Julij 1861, n°. 38 (*Indisch Staatsblad* n°. 63), is aan de controleurs bij de landelijke inkomsten en cultures (thans bij het binnenlandsch bestuur) op Java en Madura, die zich, hetzij ten behoeve van het beheer eener andere afdeeling of om andere redenen, in dienst buiten hunne afdeeling begeven, regt toegekend op reis- en verblijfkosten.

Volgens het gevoelen der algemeene rekenkamer in Indie zouden de controleurs, krachtens deze bepaling, in voorkomende gevallen slechts reis- en verblijfkosten in rekening kunnen brengen van af de grens hunner afdeeling tot aan de plaats van bestemming, daar zij voor reizen in hunne afdeeling eene vaste maandelijksche tegemoetkoming ontvangen. Door de Indische Regering evenwel is verklaard, dat zij in het bedoelde geval aanspraak hebben op tegemoetkoming voor reis- en verblijfkosten, gerekend van hun vertrek van de plaats van vestiging tot hunne terugkomst aldaar.

Kortingen. Ter wegneming van deswege gerezen twijfel bij gouvernementsbesluit van 29 December 1872, n°. 26, verklaard, dat art. 3 van het reglement op het verleenen van kortingen op tractementen, enz. van civile ambtenaren (*Indisch Staatsblad* 1822, n°. 49), volgens hetwelk geen korting wordt verleend wegens schulden beneden f 50, niet van toepassing is op de schulden aan den lande, waaronder die wegens gekochte goederen op vendutie, welke krachtens art. 12 van dat reglement (bij wege van compensatie) van de bezoldiging der ambtenaren moeten worden ingehouden, ondanks de reeds ten behoeve van particulieren verleende kortingen, welke inmiddels worden gestaakt.

Non-activiteit. Onderstand. De overgangsmaatregel, blijkens 't vorig verslag, blz. 144/145, in 't leven geroepen ten aanzien van zoodanige niet door den Gouverneur-Generaal benoemde beambten, die, ten gevolge van het besluit van 20 Maart 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 52), houdende dat wachtgeld of non-activiteitstractement aan de zoodanigen niet langer dan gedurende *één* jaar wordt toegelegd, dit hun inkomen te plotseling zouden verliezen, werd bij een besluit van 14 September 1872, n°. 7, in dier voege uitgestrekt, dat aan hen die op ultimo September 1872 nog geen ander middel van bestaan hadden gevonden en niet rijp waren voor pensioen, alsnog, op aanvrage, een onderstand zou kunnen worden verleend tot ultimo December 1872. Ten gevolge van een nader besluit (October 1872) zal echter aan hen die op ultimo 1872 nog niet herplaatst mogten zijn en bewijzen konden geen middel van bestaan te bezitten, alsnog telkens voor den tijd van zes maanden onderstand kunnen worden toegekend.

De chefs der departementen van algemeen bestuur hebben intusschen in last om zorg te dragen, dat, bij voorkomende vacatures, in de eerste plaats gebruik worde gemaakt van die beambten, die van het genot van wachtgeld of non-activiteitstractement waren verstoken geraakt.

Over meer algemeene maatregelen tot beperking van het aantal niet in active dienst zijnde ambtenaren, zie men blz. 87 hiervoren.

Overtogt. De aanspraak op vrijen overtogt uit Indie naar Nederland van in Indie gepensioneerde of gegageerde Indische landsdienaren, en uit Nederland naar Indie van aldaar geboren en hier te lande gepensioneerde Indische landsdienaren, een en ander voor zoover zij na hun ontslag nog geen overtogt ten koste van den lande hebben genoten, werd bij Koninklijk besluit van 22 December 1871, n°. 22, (zie het vorig verslag blz. 145) in dier voege beperkt, dat de aanspraak verviel, wanneer de reis werd aanvaard later dan drie jaren na het ontslag.

Sedert is deze beperking, waartegen door eenige belanghebbenden bezwaren waren ingebragt, ook met het oog op de wenschelijke uitbreiding van het Europeesch element in Indie, minder doelmatig geoordeeld, weshalve bij Koninklijk besluit van 6 October 1872, n°. 16 (*Indisch Staatsblad* n°. 214), tot hare intrekking is overgegaan.

Over de vaststelling in den aanvang van 1873 van een afzonderlijk tarief der van gouvernementswege betaald wordende passagegelden voor den vervoer naar en uit Indie met stoomschepen via Suez, van gouvernements-passagiers der 2de klasse, zoowel van die op verbeterden als van die op gewonen voet, is reeds melding gemaakt op bladz. 109 hiervoren.

Eereteekenen. Van het beginsel om het eereteeken (herinneringsmedaille) ingesteld bij 's Konings besluit van 19 Februarij 1869, n°. 13 (*Indisch Staatsblad* n°. 41), voor hen die werkdadig hebben deel genomen aan belangrijke krijgsbedrijven, uitsluitend aan militaire personen toe te kennen, (verg. het verslag van 1871, bladz. 25) is in September 1872 op voorstel der Indische Regering door het Opperbestuur teruggekomen.

b. Inlandsche.

Pensioen en wachtgeld. Zoo als bekend is, bestaan er geene stellige bepalingen, waaraan inlandsche hoofden en ambtenaren regt op pensioen kunnen ontleenen, doch pleegt hun bij wege van gunst een onderstand als pensioen te worden toegekend, ingeval zij zonder die hulp van het Gouvernement niet in hun onderhoud zouden kunnen voorzien. De toekenning heeft alsdan plaats overeenkomstig eenige — in navolging van de voor Europesche ambtenaren geldende bepalingen — aangenomen beginselen, van welke alleen dan wordt afgeweken, wanneer buitengewone omstandigheden, als uitstekende diensten, hooge geboorte enz., zulks dienstig doen achten.

Ook de gevallen waarin inlandsche ambtenaren aanspraak hebben op wachtgeld, zijn niet bij eenige verordening omschreven. Desniettemin is het in de laatste jaren langzamerhand schier regel geworden om aan inlandsche landsdienaren, hetzij wegens ziekte, hetzij wegens andere van hun wil onafhankelijke omstandigheden, uit hun ambt ontslagen, 1/3 van het laatst door hen genoten activiteitstractement als wachtgeld toe te kennen.

Het heeft in Indie een punt van gezette overweging uitgemaakt om in een algemeen reglement nopens beide deze onderwerpen bepaalde regelen vast te stellen.

Daarvan is echter voorloopig moeten worden afgezien op grond van de overweging:

»dat het de voorkeur verdient om — behoudens de verschillende omstandigheden waaronder de twee groote kategorien van landsdienaren (Europesche en inlandsche) den Staat dienen, — aan de pensioens-reglementen van beide kategorien van ambtenaren dezelfde beginselen ten grondslag te doen strekken;

»dat het echter onraadzaam is ten deze vooruit te loopen op hetgeen bij de voorgenomen herziening der pensioensbepalingen voor de Europesche ambtenaren eventueel zal worden bepaald;

»dat wegens het naauwe verband dat tusschen deze regeling en die der wachtgelden van inlandsche landsdienaren bestaat, ook de behandeling der laatste voor alsnog ontijdig is."

Met betrekking tot het verleenen van hulp van regeringswege aan de nagelaten betrekkingen van inlandsche landsdienaren gold tot hiertoe het beginsel, dat weduwen en weezen van inlandsche hoofden en ambtenaren alleen in buitengewone gevallen en dringende behoefte door het Gouvernement worden ondersteund.

Eene poging om te dien aanzien vaste regelen te stellen is in Indie mede op bezwaren afgestuit. Daarmede zou uit den aard der zaak gepaard moeten gaan de oprigting van een weduwen- en weezenfonds, bijeen te brengen uit bijdragen van de inlandsche ambtenaren, in te houden op hun tractement. Dergelijke instelling nu werd, met het oog op den tegenwoordigen toestand der inlandsche maatschappij, eensdeels niet noodzakelijk, anderdeels aan vele bezwaren onderhevig geacht, daargelaten nog dat tot zoodanig voor hen geheel vreemden maatregel niet wel ware over te gaan zonder de inlandsche ambtenaren zelven daarin te kennen. Op grond van een en ander en vermits het even aangehaald beginsel, dat hoofdzakelijk op staatkundige gronden berust, tot hiertoe goed gewerkt heeft en ook voor het vervolg, wat de financiele consequentien aangaat, veilig kan worden toegepast, mits daarbij niet met te groote vrijgevigheid worde te werk gegaan, is van het denkbeeld om de zaak onder vaste regelen te brengen voorloopig afgezien.

Costuum. Bij Indisch besluit van 31 December 1872, n°. 32, is aan de inlandsche teekenaars der 1ste en 2de klasse bij het topographisch bureau en de militaire verkenningen, zoomede aan inlandsche adsistenten bij de geographische dienst (afdeeling Magnetische en meteorologische waarnemingen in Nederlandsch Indie) vergunning verleend, om bij officiele gelegenheden gebruik te maken van het costuum, dat voor inlandsche schrijvers is voorgeschreven.

§ 2. *Militaire landsdienaren* (1).

Verloven (2). Bij Indisch besluit van 13 Februarij 1872, n°. 27, werd als algemeene regel aangenomen, dat het verlof buiten Nederlandsch Indie verleend aan officieren en militaire ambtenaren, bijaldien zij niet eerder vertrekken, in elk geval wordt gerekend te zijn ingegaan met den eersten der tweede maand, volgende op die, waarin het besluit van den Gouverneur-Generaal, waarbij het verlof is verleend, te hunner kennisse is gebragt, zoo zij zich bevinden op de plaats van inscheping, en anders met den eersten der tweede maand, volgende op die, waarin zij ter plaatse van inscheping zullen zijn aangekomen.

Huwelijken. Omtrent het denkbeeld om de bepalingen op de huwelijken van officieren (*Indisch Staatsblad* 1860, n°. 26, art. 30, § 11, en *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 143), in dier voege te wijzigen, dat bedoelde landsdienaren geene vergunning meer behoeven tot het aangaan van een huwelijk, is in December 1872 het gevoelen van den Gouverneur-Generaal gevraagd.

Overgang in 's lands burgerlijke dienst. Ten einde den lust voor den militairen stand op te wekken en de goede diensten van gewezen militairen te beloonen, is door de Indische Regering eene bepaling uitgevaardigd, volgens welke alle burgerlijke autoriteiten, die tot het aanstellen van oppassers, politie-beambten, mandoors, lijnwachters en dergelijken bevoegd zijn, bij eventuele vacatures, in de eerste plaats te letten op inlandsche, Afrikaansche en Amboinesche militairen, die minstens twaalf jaren als zoodanig hebben gediend, versierd zijn met de medaille voor trouwe dienst en door of van wege den kommandant van het leger voor eene plaatsing in de burgerlijke dienst worden aanbevolen.

Voor het geval geene zoodanige militairen zich uit eigen beweging aanmelden, moet aanwijzing van geschikte personen aan het departement van oorlog worden verzocht.

Eene bepaling in gelijken zin is sedert ook in het leven geroepen ten behoeve van de inlandsche schepelingen, dienst doende aan boord van Zr. Ms. schepen en vaartuigen van oorlog en die der gouvernementsmarine.

Reis- en verblijfkosten. In October 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 185) zijn nieuwe regelen vastgesteld voor in Indie alleen reizende militairen en militaire personen en voor marcherende troepen behoorende tot de landmagt in Nederlandsch Indie.

Kortingen. In navolging van de regeling der militaire pensioenen hier te lande (*Nederlandsch Staatsblad* 1851, n°. 129 en 151) was bij het Indisch militair pensioenreglement van 24 November 1859 (*Indisch Staatsblad* 1860, n°. 27) de bepaling opgenomen (art. 34), dat ook op de gagementen der militairen beneden den rang van officier en op de pensioenen hunner weduwen kortingen ten behoeve van particuliere schuldeischers konden worden verleend, en zulks ter zake van schulden wegens woning, kleeding en verdere noodwendige levensbehoeften.

De ondervinding heeft echter de wenschelijkheid doen gevoelen eener intrekking dier bepaling, als aanleiding gevende tot niet te keeren kwade praktijken ten nadeele van de gegageerden zelven, die overigens, indien zij behoefte hebben aan voorschot op hun gagement, schier overal gelegenheid kunnen vinden, zich dit tegen weinig of geene renten te verschaffen bij spaar- of hulpbanken, diakonien of andere instellingen van liefdadigheid, voor hoedanige instellingen krachtens de wet van 26 Mei 1849 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 24), zekerheid van terugbetaling blijft bestaan.

Uit dien hoofde is, ingevolge Koninklijk besluit van 5 Januarij 1873, n°. 15 (*Staatscourant* van 12/13 dier maand, *Indisch Staatsblad* n°. 67), met wijziging van aangehaald art. 34 en van een ander daarmede zamenhangend artikel van het Koninklijk besluit van 24 November 1859, n°. 70, bedoelde bepaling komen te vervallen: voor Nederland te rekenen van 1 Februarij, voor Indie te rekenen van 1 Mei 1873.

O. Nijverheid. (1)

I. Landbouw, boschwezen en veeteelt.

§ 1. *Java en Madura.*

a. Landbouw.

1°. *Op gronden gebleven ter beschikking van de bevolking.*

Rijstcultuur en tweede gewassen.

Volgens de hierbij overgelegde aantooning van den eigen

(1) Zie ook onder „*Voorschotten*", zoomede onder „*Overtogt*" in § 1 van dit hoofdstuk. Over de verzwaring van de examens voor den rang van 2den luitenant bij de verschillende wapens en diensten en over eene wijziging in dat voor den rang van militair apotheker 1ste klasse (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 135 en 162) zie men hoofdstuk **D**, bladz. 40 en 30 hiervoren. In de betrokken rubrieken van bedoeld hoofdstuk (bladz. 44 en 45 hiervoren) wordt ook gehandeld over de voorgenomen verhooging zoo van de tractementen der officieren en militaire ambtenaren als van de soldijen der gegradueerden en oudgedienden bij de verschillende wapens en diensten.

(2) Zie ook het slot der rubriek „*Verloven*" op bladz. 196 hiervoren.

(1) In 1871 vestigde de commissie, belast geweest met het onderzoek van het in 1870 ingediende Oost-Indisch regeringsverslag (zie

landbouw der bevolking over het jaar 1872 (bijlage Z) waren op Java (de residentie Batavia en de Vorstenlanden uitgezonderd) en in de afdeeling Pamakassan (Madura) in het geheel *meer* aanwezig dan in 1871 40 203 bouws bewaterbare sawahs, 16 072 bouws van den regen afhankelijke sawahs, 881 bouws zoogenaamde moeras-sawahs, en 21 079 bouws tegalvelden, te zamen dus aan *beschikbaar bouwland* eene vermeerdering van 78 235 bouws. Daarentegen wijzen de zeer onzekere opgaven nopens de uitgestrektheid der „onopgemeten wisselvallige berggronden", hoofdzakelijk ter oorzake van een (niet toegelicht) lager cijfer voor Bagelen, eene vermindering aan van 34 849 bouws.

In welke mate, te oordeelen naar de uitgestrektheid der *bebouwd geweest* zijnde velden, de landbouw der bevolking zou zijn toegenomen, kan uit onderstaande totalen blijken:

SOORT VAN BOUWLAND.	Aantal bouws met padi beplant.				Aantal bouws met polowidjo beplant.			
	1871.		1872.		1871.		1872.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.
Bewaterbare sawahs. .	1 256 075	68 121	1 277 703	78 116	13 305	400 039	19 514	416 977
Velden van den regen afhankelijk	819 982	3 289	859 054	2 885	315 413	133 928	323 464	161 467
	2 076 057	71 410	2 136 757	81 001	328 718	533 967	342 978	578 444
	2 147 467		2 217 758		862 685		921 422	

Onbeplant bleven: in 1872 486 060, in 1871 517 572 bouws. Onder deze uitgestrektheden zijn echter respectivelijk 424 628 en 465 929 bouws gogo- en andere velden begrepen, waarvan de beplanting niet geregeld maar slechts om de twee of meer jaren plaats vindt.

Blijkens de bovenbedoelde aantooning werden in 1872 *nieuw ontgonnen* 27 809 bouws (19 364 bouws besproeibare en 8445 bouws van den regen afhankelijke sawahs) tegen 14 985 bouws in 1871.

Niettegenstaande de weersgesteldheid over het algemeen voor de rijstcultuur niet gunstig was, veel van den aanplant door overstroomingen verloren ging en zich onder anderen op verscheidene plaatsen in Rembang onmiddellijk na den aschregen, waarmede de uitbarsting van den Merapi (April 1872) gepaard ging, ziekten onder het gewas openbaarden, bedroeg de *padi-oogst* van 1872 47 353 235 pikols tegen 47 288 930 in 1871, of 64 305 pikols meer.

De hoogste productie per bouw werd, even als in de laatste jaren, weder verkregen in Pasoeroean. Zij bedroeg dáár, de opbrengst van alle velden zoowel van den 1sten als 2den aanplant te zamen genomen, 49,20 pikols tegen 45,87 pikols in 1871, of meer dan het dubbele van de gemiddelde productie over geheel Java (22,50 pikols). Daarop volgen de residentien Banjoewangi, Bezoeki, Madioen en Probolinggo, waar de oogst gemiddeld opleverde 46,14, 34,43, 31,62 en 30,09 pikols per bouw.

De laagste gemiddelden vertoonen weder Rembang, Japara en Pekalongan met respectivelijk 9,23, 10,02 en 11,79 pikols per bouw in 1872 en 11,54, 9,44 en 12,61 in 1871.

Het algemeen middencijfer der productie (bij doorslag genomen over de onderscheidene gewesten) bedroeg, alleen over de geslaagde velden berekend, 22,50 pikols padi per bouw, tegen 22,70 in 1871, hetgeen dus geen nadeelig verschil van belang oplevert. De werkelijk beplante oppervlakte (geslaagde en niet geslaagde velden te zamen) tot grondslag nemende, verkrijgt men een gemiddeld van 21,35 pikols tegen 22,02 in 1871.

Hoedanig de bouwsgewijze productie uiteen liep, naar gelang van de onderscheidene soorten van bouwland, wordt aangewezen door onderstaande vergelijking:

---

haar rapport dd. 25 September 1871, gedrukt onder n⁰. **25** van de stukken der zitting 1871-1872) de aandacht op het verschijnsel, dat, terwijl de landbouw-statistiek van Java en Madura, vrij regelmatig en in belangrijke mate, van toeneming van welvaart onder den inlander getuigde, daarentegen (destijds) veel geklaagd werd over malaise onder de Europeanen.

Ter voldoening aan den wensch der commissie om de oorzaken van dit „verschil" te kennen, wordt hierbij overgelegd (bijlage SS), eene nota, ontleend aan een sedert de indiening van het jongste regeringsverslag ontvangen ambtsberigt van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 26 Julij 1872, met wiens beschouwingen ten deze de Gouverneur-Generaal verklaarde zich wel te kunnen vereenigen.

Is het den directeur gelukt aan te toonen, dat de hoofdoorzaken van de opgemerkte mindere welvaart onder de Europeanen, gedurende 1869 en de drie voorafgegane jaren gelegen waren in omstandigheden van buiten, hij wijst er tevens op dat sedert het tijdstip, waarop de klagt geuit werd, die omstandigheden voor het meerendeel eene gunstige wending genomen hebben.

Dat intusschen de jaarberigten over 1870 niet reeds zoo dadelijk van eene verbeterde stemming op het gebied der particuliere landbouw-industrie getuigden — op het weinig bevredigende van welke berigten in een later commissoriaal rapport gedoeld werd (zie dat betreffende het in September 1871 ingediend Oost-Indisch regeringsverslag, welk rapport gedrukt is onder n⁰. **28** van de stukken der zitting 1872-1873) — behoeft, naar het voorkomt, geene bevreemding te wekken, en met het oog op het nu overgelegde berigt, schijnen nadere verklaringen deswege moeijelijk te geven. Genoeg zij het aan te stippen dat de berigten van het tegenwoordig verslag (zie lager onder „Tabakscultuur", zoomede de rubriek „*Particuliere teelt*, onder „Suikercultuur" van meer bevredigenden aard zijn.

In evenbedoeld rapport wordt als een weinig opbeurend verschijnsel ook gewezen op het mislukken eener poging tot uitgifte in huur van woeste gronden in het district Poeloong der residentie Madioen. Wanneer men echter in aanmerking neemt dat bij dergelijke uitgiften zich schier nimmer mededinging voordoet, maar de eerste aanvragers bijna altijd de eenige inschrijvers zijn, schijnt het terug blijven in een enkel geval van hem, die de gronden aanvroeg en het daardoor mislukken der inschrijving, niet als een bewijs van minder opgewekten ondernemingsgeest te kunnen gelden. Een tegenhanger van dit voorbeeld levert de in den aanvang van 1873 gehouden inschrijving voor een ander huurperceel in hetzelfde district. Daarvoor toch deden zich zes inschrijvers op, waaronder één met een bod van f 20 per bouw 's jaars, zijnde f 12 per bouw boven het door de Regering gestelde minimum (verg. lager onder 3⁰. der Iste afdeeling van dit hoofdstuk).

SOORT VAN BOUWLAND.	1871. Bouwsgewijze productie (in pikols) met en zonder inbegrip der mislukte velden.		1871. Percentsgewijze verhouding der geslaagde velden tot het cijfer van aanplant.	1872. Bouwsgewijze productie (in pikols) met en zonder inbegrip der mislukte velden.		1872. Percentsgewijze verhouding der geslaagde velden tot het cijfer van aanplant.
	Met.	Zonder.		Met.	Zonder.	
Bewaterbare sawahs . .	25,51	25,92	98,45	25,52	26,36	96,89
Niet bewaterbare sawahs .	16,64	17,46	95,33	14,73	16,15	91,23
Moeras-sawahs	19,98	22,04	90,68	19,17	21,58	88,80
Tegal-velden (tipars) . .	11,02	12,15	90.75	10,87	11,53	94,22
Gogo- of bergvelden. . .	14,57	15,35	94,92	14,88	15,33	97,10

Tot een algemeen vijfjarig overzigt van de voornaamste uitkomsten van den eigen landbouw der bevolking diene het volgende staatje:

JAREN.	Uitgestrektheid der velden door de bevolking voor eigen cultuur beplant.		Waarvan met padi.		Opbrengst dezer velden in pikols padi.	Gemiddeld bedrag der marktprijzen van den pikol padi in de verschillende gewesten. Hoogste marktprijzen.	Gemiddeld bedrag der marktprijzen van den pikol padi in de verschillende gewesten. Laagste marktprijzen.
	Bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden.						
1868	*a.*	2 298 516	*f.*	1 982 620	40 520 042	f 3,415	f 2,305
1869	*b.*	2 363 654	*g.*	2 025 763	42 898 551	3,52	2,36
1870	*c.*	2 427 481	*h.*	2 064 154	46 164 784	3,285	2,245
1871	*d.*	2 404 775	*i.*	2 076 057	47 288 930	3,305	2,23
1872	*e.*	2 479 735	*k.*	2 136 757	47 353 235	3,995	2,53

a. Hieronder 315 896 bouws met polowidjo als eerste gewas beplant geweest. Van de overige padi-velden werden 655 344 bouws, na afloop van den padi-oogst, met polowidjo beplant als tweede gewas.

b. Als voren 337 891. Van de overige padi-velden werden 625 213 bouws, na afloop van den padi-oogst, met polowidjo beplant als tweede gewas.

c. Als voren respectivelijk 363 327 en 605 379.

d. Als voren » 328 718 » 533 967.

e. Als voren » 342 978 » 578 444.

f. Van deze velden werden nog 38 405 bouws, na afloop van den oogst, voor de tweede maal met padi beplant; de oogst van dezen tweeden aanplant bedroeg 248 211 pikols, welke hoeveelheid is begrepen onder het cijfer van kolom 4.

g. Als voren 47 720 bouws, waarvan de opbrengst ad 836 780 pikols eveneens begrepen is in kolom 4.

h. Als voren 59 948 » » » » » 1 219 081 » mede » » » » 4.

i. Als voren 71 410 » » » » » 1 446 464 » » » » » » 4.

k. Als voren 81 001 » » » » » 1 572 109 » » » » » » 4.

In de maand October 1872 verspreidde zich het gerucht als zoude in enkele streken van Java rijstgebrek of althans buitengewone rijstprijzen te vreezen zijn. Uit een ter zake op last van den Gouverneur-Generaal ingesteld onderzoek bleek, dat, mogt de toestand toen al niet onrustbarend zijn, de bevolking toch in sommige streken een moeijelijken tijd te gemoet ging en dat uit dien hoofde de plaatselijke ambtenaren op den verderen loop van zaken al hunne aandacht gevestigd behoorden te houden. Meer bepaald was dit het geval in Bantam (Tjikandi), Batavia, het westelijk gedeelte van de Preanger regentschappen, Samarang (Demak), Japara, Rembang en Soerabaja.

De Regering besloot dan ook, om, waar hulp van landswege mogt worden gevorderd, de bevolking in de gelegenheid te stellen door handenarbeid in haar onderhoud te voorzien, hetzij door daarvoor een dagloon uit te keeren, hetzij door er voeding op ruime schaal voor te geven, al naar gelang van de plaatselijke omstandigheden.

In dien zin werden door den Gouverneur-Generaal, bij kabinetsbrief van 30 October 1872, de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura van bevelen voorzien en werd hun daarbij tevens met den meesten ernst opgedragen om den toestand voortdurend naauwlettend gade te slaan en om telken veertien (later vijf) dagen omtrent den stand van zaken onbewimpeld te berigten.

Als gevolg van een en ander werd in de eerste maanden van 1873 de bevolking op vele plaatsen voor zoo ver zij zelve niet genoegzame middelen bezat of door arbeid voor eigen rekening dan wel bij particulieren kon verkrijgen om aan de duurte het hoofd te bieden, van bestuurswege te gemoet gekomen meerendeels door werkverschaffing tegen goede betaling, ook aan werken die anders in heerendienst moesten worden verrigt, terwijl daar, waar in den naasten omtrek geen werken vielen uit te voeren, de tegemoetkoming bestond in goedkoope verstrekkingen van rijst en zaadpadi tegen nader te verrekenen betaling. Behoeftigen die niet konden werken, werden in geld of in rijst bedeeld.

Op groote schaal was de hier bedoelde werkverschaffing, enz. alleen noodig in de residentie Samarang, namelijk in het Demaksche, en in een paar districten der afdeeling Samarang (verg. blz. 5 hiervoren.)

In een twaalftal andere gewesten waar in enkele streken de tusschenkomst des bestuurs noodig bleek, kon de hulp zich grootendeels tot eenige weinige dessa's bepalen. Alleen in sommige districten van de residentien Japara, Madura, Cheribon en Soerakarta waren de voorzieningen van eenige meerderen omvang.

Volgens berigten van den aanvang van Mei 1873 viel de toen in gang zijnde oogst over 't algemeen vrij gunstig uit. Bij voortduring blijven nogtans maatregelen aanbevolen, die kunnen bijdragen tot vermeerdering van den voorraad voedingsmiddelen der bevolking ter voorkoming zooveel mogelijk dat bij het eind van het jaar of in het begin van het volgende andermaal dreigende schaarschte ontsta. Ten opzigte van Pasoeroean bijv. werd, met het oog op de te verwachten aanzienlijke uitvoeren om aan de buitengewone navragen van elders te voldoen, in overeenstemming met de regenten, als voorzorgsmaatregel bepaald (April 1873), dat de sawahvelden, die daartoe de gelegenheid aanbieden en daarvoor door ruimte van irrigatie-water vatbaar zijn, na afloop van den te veld staanden oogst, spoedig voor de tweede maal met padi zouden worden beplant. Eene uitgestrektheid van 7895 bouws bewaterbare sawahs was bevonden hiertoe de gelegenheid aan te bieden.

De in 1872 nader aan het licht getreden onvoldoende toestand van de rijstcultuur in vele gedeelten van Java had intusschen de Indische autoriteiten bij vernieuwing aanleiding gegeven om aan dit aangelegen onderwerp in algemeenen zin hare ernstige aandacht te wijden.

Ondanks de jaren lange aansporingen der Regering tot verbetering van dezen hoofdtak van den inlandschen landbouw, bleek toch nu de toestand in sommige streken van dien aard te zijn, dat, bij eenigzins aanzienlijk misgewas, groote aanvoeren van elders vereischt werden om gebrek te verhoeden. Vooral in Midden-Java stond het productiecijfer van vele streken niet in verhouding tot de vruchtbaarheid van den grond, en het verdiende daarom bepaalde zorg naar middelen om te zien om de productiviteit te verhoogen. Ten einde hieromtrent juiste vergelijkende gegevens te erlangen, heeft de Regering in den aanvang van Januarij 1873 de hoofden van gewestelijk bestuur op Java, die van Batavia en de Vorstenlanden uitgezonderd, aangeschreven om in elk district naauwkeurig te doen constateren het product van één bouw goed geslaagde en van één bouw middelmatig geslaagde sawah, en zulks met oogmerk om van de te verkrijgen gegevens, die door de afdeeling „statistiek" ter algemeene secretarie te Batavia tot een algemeen overzigt zullen worden verwerkt, de noodige partij te trekken bij hetgeen verder ter zake zou te doen staan. (1)

Intusschen zijn ook maatregelen genomen om al dadelijk hier en daar tot verbetering te geraken. Reeds in 't vorig verslag (bladz. 147) werd melding gemaakt van de tijdelijke plaatsing van een ambtenaar in de residentie Banjoemas, die na vooraf bij den adviseur honorair voor inlandsche zaken, den heer K. F. Holle, te Garoet in de Preanger regentschappen, de noodige voorlichting te hebben opgedaan, zich in eerstgenoemde residentie had bezig te houden met het opsporen en aanwijzen van middelen tot verbetering der rijstcultuur, het nemen en doen nemen van proeven op dat gebied en het bevorderen zoowel van den terrasgewijzen aanleg van drooge velden op berghellingen als van de vischteelt op sawahs en in vijvers. Volgens berigten van November 1872 waren de reeds genomen proeven aanvankelijk met den besten uitslag bekroond.

Van de proef-sawahs in twee dessa's werd verkregen respectievelijk 58⁷⁷ en 65³² pikols padi (per bouw ?) tegen 42²⁷ en 30 pikols op omliggende sawahs, alles nat gewogen. De hoogste opbrengst dezer niet-proefsawahs in vorige jaren was 40 à 45 pikols en die der eerstbedoelde velden, vóór dat zij naar de verbeterde wijze waren bewerkt, enz., respectievelijk 37½ en 39¼ pikols. Tevens werd gemeld dat de bevolking van het geheele district Adjibarang de nieuwe methode, zoo wat betreft het bewerken van den grond als de wijze van zaaijen en planten, reeds volgde; dat het vischteelen daar algemeen is en dat van één vijver die werd „opgebroken" en schoongemaakt, na het „bérokken" en nadat de visch had kuit geschoten, ongeveer f 600 à f 700 aan visch zou kunnen worden gemaakt.

Een gelijk onderzoek tot bevordering van de rijstcultuur en de vischteelt zal ook in de overige gouvernements-residentien van Java worden gedaan, deels door een daartoe in Junij 1872 in commissie gestelden controleur, die echter in April jl. van die opdragt (eervol) is ontheven, maar door een ander zou worden vervangen, deels door den directeur der gouvernements kina-onderneming, en zulks ter gelegenheid van diens inspectiereizen. De residenten werden aangeschreven, beiden ambtenaren, in de uitvoering hunner opdragt, de meest mogelijke medewerking te verleenen, zonder dat evenwel die medewerking zou mogen ontaarden in last of bevelen, tegen de wenschen of eigen inzigten der bevolking aandruischende.

Ten dienste eener zamen te stellen goede handleiding voor de rijstcultuur, waarin inzonderheid ook de terrasgewijze aanleg van drooge velden op berghellingen en de zoetwater-vischteelt op sawahs en in vijvers zouden moeten behandeld worden, werden aan de residenten onderscheidene vragen ter beantwoording voorgelegd (September 1872), niet alleen om daardoor beter tot de kennis te geraken van bestaande gebreken, maar ook om het goede dat gevonden werd, te kunnen overnemen. Op het einde van 1872 waren nog niet al de antwoorden ontvangen.

De directeur der gouvernements kina-onderneming heeft de bovenbedoelde commissie in Februarij 1873 aanvaard; zijne reis zou een drietal maanden duren en zich inzonderheid uitstrekken over de residentien Samarang, Japara, Rembang en Soerabaja. Hem vergezelt de hoofdpanghoeloe van Garoet, bekend door zijne vele verdienstelijke bemoeijingen in de aangelegenheden der rijstcultuur, terwijl een ervaren padi-zaaijer aan beiden is toegevoegd om de noodige praktische aanwijzingen te doen, voornamelijk betreffende het ijl uitzaaijen der padi.

Ter bevordering der bedoelde betere zaaiwijze, welke niet alleen veel zaadpadi uitspaart, maar ook het verstikken van de padi-zaailingen in de kweekbeddingen voorkomt, is later (Maart 1873) aan de residenten toegezonden eene door den adviseur voor inlandsche zaken vervaardigde handleiding nopens het ijl uitzaaijen der padi op kweekbeddingen (zie overigens lager, onder „*Bibiet*"). Bedoelde handleiding beoogt tevens het vrij algemeene gebrek aan te late overplanting tegen te gaan.

Het denkbeeld in 't vorig verslag aangeroerd om, ten einde eene minder tijdroovende wijze van padi-oogsten op Java te doen ingang vinden, een paar met de aanwending van den sikkel bekende inlanders van Sumatra te ontbieden, heeft in 't laatst van 1872 uitvoering erlangd. Twee personen werden tot dat einde geëngageerd voor den tijd van drie jaren, of zooveel korter als blijken zou noodig te wezen. Een daarvan werd gesteld ter beschikking van bovengemelden adviseur te Garoet en van den hooger

(1) Voor eene onder dagteekening van 15 Junij 1873 aan de hoofden van gewestelijk bestuur in de gouvernements-residentien van Java en aan den resident van Madura gerigte Kabinetscirculaire, houdende vernieuwde aansporingen om zooveel mogelijk mede te werken tot opbeuring der rijstcultuur, zie men de *Javasche Courant* van den 17den dier maand.

bedoelden hoofdpanghoeloe, terwijl de ander in de residentie Kadoe werd werkzaam gesteld.

Omtrent de proefnemingen met den aanplant van Carolinazaadpadi (zie het vorig verslag, bladz. 147) kon nog geen eindresultaat worden medegedeeld, omdat bij den aanvang van 1873 de rapporten dienaangaande uit de verschillende gewesten nog niet alle waren ingekomen.

Van het ter Landsdrukkerij uitgegeven wordend tijdschrift *de Vriend van den Javaanschen landman*, geredigeerd door den heer HOLLE voornoemd, bevattende bijdragen tot verbetering der cultuur van padi, maïs, klappers, âren enz., werden van regeringswege een ruim aantal exemplaren (Javaansche tekst) verspreid onder de inlandsche ambtenaren en hoofden op Java en Madura, terwijl onder de Europesche ambtenaren exemplaren van den Nederlandschen tekst werden rondgedeeld ten behoeve hunner archiven. Het voornemen bestaat om ook Maleische en Maduresche vertalingen te doen drukken en verspreiden.

Tot wering van het bij den inlander veelvuldig voorkomend misbruik om eenmaal door hem ontgonnen gronden uit gemakzucht jaren lang onbebouwd te laten en ze te verwisselen met andere gronden, was in Indie het denkbeeld geopperd voor het langer dan drie jaren verlaten van ééns ontgonnen grond, den ontginner aan zekere belasting per bouw te onderwerpen. De Indische Regering heeft zich echter met dit denkbeeld niet kunnen vereenigen. Voor het geval intusschen bij nadere overweging dwangmaatregelen tot tegengang van dat braak laten liggen van gronden in aanmerking verdienden te komen, behield zij zich voor, dienaangaande voorzieningen te nemen bij de uit te vaardigen verordening, houdende regelen op de uitoefening van het regt van ontginning door inlanders op grond behoorende tot het Staatsdomein (zie bladz. 102 hiervoren).

Aan het denkbeeld om, even als elders op Java, ook in Banjoemas te voorzien in een algemeen toezigt, door daartoe speciaal aangewezen inlandsche beambten, zoogenaamde mantri's oeloe oeloe, op de waterleidingen en besproeijingen, is voor 1873 een begin van uitvoering gegeven door de indienststelling van één mantri aanvankelijk voor het district Poerworedjo, terwijl het voornemen bestaat om in 1874 nog een 12tal andere in de overige districten te plaatsen.

Zeer onlangs heeft zich hier te lande eene gelegenheid voorgedaan, waarvan ten nutte van den rijstbouw op Java partij kon worden getrokken en die daarom niet ongebruikt is gelaten. Een controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java, met verlof in Nederland, die blijken had gegeven van bijzondere belangstelling in de aangelegenheden der rijstcultuur en zich bepaaldelijk ook op botanie had toegelegd, is namelijk door de toekenning (Junij 1873) eener geldelijke tegemoetkoming van regeringswege ondersteund in zijn voornemen om in Noordelijk Italie en zoo noodig ook in Egypte een onderzoek in te stellen naar praktische middelen om in eenige hoofdgebreken van den rijstbouw op Java verbetering te brengen. Het noodige is tevens verrigt om bedoelden controleur al zoodanige aanbevelingen te doen erlangen als hij in het belang van het welslagen zijner zending zal behoeven. Aan het Departement van Kolonien moet een omstandig verslag van het onderzoek worden ingediend.

Bibiet. Als bibiet wordt in den regel gebezigd het product van de best geslaagde velden, dat na den oogst bijeen verzameld en met veel zorg tot den tijd van nieuwen aanplant bewaard wordt. Aan verwisseling van bibiet wordt door de bevolking tot dus ver weinig gedaan, niettegenstaande het nut daarvan haar, volgens de gewestelijke berigten, herhaaldelijk is onder het oog gebragt.

Algemeen, vooral in de Soendalanden, wordt geklaagd over te digte uitzaaijing der bibiet, waardoor veel padi verloren gaat en minder krachtige bibiet verkregen wordt. Ten einde hierin eene gewenschte verbetering te brengen werden, in 't laatst van 1872, van regeringswege onder de hoofden en bevolking in die streken een aanzienlijk aantal exemplaren verspreid van eene door meergenoemden heer HOLLE vervaardigde en door den vorenbedoelden hoofdpanghoeloe in tembang-vorm (vers-maat) overgebragte handleiding voor de uitzaaijing van padi met korrels.

Ook van een Soendaasch geschrift, dat, in verkorten vorm, voorschriften over hetzelfde onderwerp inhoudt, werden exemplaren rondgedeeld.

Proeven met deze wijze van uitzaaijing zijn reeds in verscheidene gewesten genomen.

Werken in het belang van den landbouw. In het vorig verslag (bladz. 148) werd medegedeeld dat van regeringswege eene commissie gevormd was (December 1871 en Februarij 1872) tot het ontwerpen eener regeling van het irrigatiewezen op Java en Madura, waarin onder anderen ook zitting had een oud-directeur der burgerlijke openbare werken, in der tijd van regeringswege met eene zending naar Noord-Italie belast geweest, om het aldaar bestaande irrigatiestelsel te bestuderen.

Deze heeft zich sedert als lid-rapporteur der commissie bezig gehouden met het zamenstellen van een verslag, eene veelomvattende taak, met het oog op het groot aantal der te verzamelen gegevens, de verscheidenheid van toestanden, waarmede rekening moet worden gehouden, en de eigenaardige bezwaren, die, wegens het ingewortelde van vele gewoonten, de wijze van landbezit enz., aan het ontwerpen eener goede regeling van het irrigatiewezen op Java verbonden zijn.

De indiening van het verslag der commissie is bovendien vertraagd door eene in het belang der zaak door genoemden hoofdambtenaar ondernomen reis naar de residentien Soerabaja, Pasoeroean, Kediri, Bagelen en Batavia. (1)

Wat intusschen in het belang der irrigatie hier en daar werd verrigt wordt hieronder medegedeeld.

Bantam. Het irrigatiekanaal uit de Tjimerga nabij Rangkas Betoeng in de afdeeling Lebak, waardoor ongeveer 400 bouws sawahs worden besproeid, is geheel voltooid en levert de beste verwachtingen op voor de toekomst dier zoo bevolkte streek. Het voornemen bestaat het water van deze leiding over de rivier Tjiketapis te voeren, waardoor ongeveer 300 bouws drooge rijstvelden kunnen worden geïrrigeerd.

Het ontwerp voor de irrigatie van velden in de districten Kramat-Watoe en Serang, waarvan in het vorig verslag melding is gemaakt, is sedert aan het departement der burgerlijke openbare werken ingediend. De evenredigheid met het belang van het werk zeer hooge kosten, geraamd op f 733 000 (benevens 1 775 183 dagdiensten van heerendienstpligtigen), leverden echter een beletsel tegen de uitvoering op.

De Kadoewen-Tassikkardi-leiding en daaraan verbonden kunstwerken in eerstgenoemd district werden in den aanvang van 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 7) onder gereglementeerd beheer gebragt, waartoe bij die werken een inlandsch beambte werd aangesteld.

In het district Tjeringin werd in 1872 eene opneming tot keering van overstroomingen der Tjiboengoer-rivier en benuttiging van het water ter irrigatie aangevangen.

Met het maken uit eigen beweging van kleine leidingen tot besproeijing harer velden werd door de bevolking voortgegaan.

Cheribon. De veel onderhoud vorderende Menentengleiding, die haar water ontleent uit de Tjisangarong, en ter besproeijing dient van ongeveer 7000 bouws sawahs, verkeert over het algemeen in vrij goeden staat, doch wordt gezegd veel productiver te kunnen worden gemaakt, zoodat nog 10 000 bouws meer daaruit van water zouden zijn te voorzien. Voorstellen tot verandering van het vermogen dezer leiding, waartoe reeds opnemingen waren geschied, konden door gebrek aan personeel niet worden gedaan. (2)

---

(1) Sedert heeft de commissie hare voorstellen ingediend, die daarop, in den aanvang van Junij 1873, aan den Raad van Indie ter behandeling zijn toegezonden.

(2) Zie over eene voorgenomen uitbreiding van het technisch personeel van den waterstaat, de noot op bladz. 140 hiervoren.

De Sindapradja-leiding, strekkende tot bevloeijing van 36 000 bouws sawahs in de afdeeling Indramaijoe, vorderde dringend verbetering, waartoe evenwel om gelijke reden niet kon worden overgegaan.

Pekalongan. In het district Wiradessa werd tot irrigatie van ongeveer 500 bouws sawahs de leiding Seli gegraven, uitkomende in de rivier Pentjangan. Voor de sawahleiding Waroe, eveneens in het district Wiradessa, werd eene nieuwe steenen inlaatsluis gebouwd (verg. het vorig verslag, bladz. 148).

Tagal. Zoowel aan de bevolen opnemingen voor de verbetering der bevloeijings-werken te Kessesi in de afdeeling Pamalang, als aan die ter verwezenlijking van het plan om de Pamali-rivier door middel van opdamming dienstbaar te maken aan de irrigatie van het regentschap Brebes, kon door gebrek aan personeel geen gevolg worden gegeven. De plannen voor deze veelbelovende productive werken moesten dien ten gevolge buiten behandeling blijven

Samarang. In het vorig verslag (bladz. 148) werd aangeteekend, dat de uit de Glupan-leiding besproeibare velden in het district Samboeng (Demak) met 4000 bouws waren vermeerderd door de ingebruikstelling in 't laatst van 1871 eener nieuw gebouwde sluis. Deze opgaaf, ontleend aan cijfers der inlandsche hoofden, is bij onderzoek gebleken verbetering te behoeven, in zoo ver dat bedoeld werk slechts eene aanwinst van 1835 bouws bevloeibare sawahs heeft opgeleverd, waarvan nog circa 1500 bouws die reeds vroeger levend water ontvangen hadden, doch door de verandering van een ander kunstwerk, in 1869, weder van den regen afhankelijk waren geworden. De eigenlijke nieuwe aanwinst bedroeg dus slechts ruim 300 bouws.

De behoefte aan eene betere waterverdeeling in genoemde afdeeling is meer bijzonder aan het licht gekomen bij gelegenheid der in de jongste maanden aldaar geheerscht hebbende rijstschaarschte. Voor het ontwerpen enz. van een volledig stelsel van bevloeijing en afwatering in de afdeeling Demak, in hoofdtrekken aangegeven door een derwaarts in den aanvang van 1873 gecommitteerd geweest hoofdambtenaar van den waterstaat, wordt, gelijk reeds is aangeteekend op blz. 6 hiervoren, het noodige voorbereid. Voor den aanleg dezer verschillende waterwerken wordt een tijd van 5 à 6 jaren noodig geacht, terwijl de kosten globaal geschat worden op f $3^1/_2$ millioen.

Japara. De wenschelijkheid is gebleken om in de aan Demak grenzende districten van dit gewest, in het bijzonder in het district Oendaän, de noodige werken tot stand te brengen die een behoorlijken toevoer en afvoer van het water kunnen verzekeren. Voorbereidende verkenningen voor dit doel zijn in Maart 1873 opgedragen aan den vorenbedoelden hoofdambtenaar van den waterstaat, en zulks na afloop van zijn voorloopig onderzoek in het Demaksche (verg. bldz. 6 hiervoren).

Soerabaja. In het Lengkonsche werden opnemingen gedaan nopens de vereischte werken om een groot gedeelte van dat district van levend water te voorzien.

De vruchtelooze afloop (Mei 1872) der uitbesteding van het sinds lang ontworpen besproeijingskanaal Kabooh met bijbehoorende kunstwerken in de districten Modjokasri en Goenoeng Kending (vergel. o. a. het verslag van 1870 blz. 112) heeft sedert doen besluiten tot eene uitvoering van dit groote werk van regeringswege. In 1872 was daarmede echter nog geen aanvang kunnen gemaakt worden, omdat veranderde omstandigheden sedert de opmaking der projecten (1865) eene omwerking daarvan noodzakelijk maakten. Onder anderen was de riviertak bij Gebong, waaraan het kanaal zijn water moet ontleenen, sedert laatstgenoemd jaar aanmerkelijk verzand, zoodat het wenschelijk voorkwam de prise d'eau hooger op naar kali Beng te verleggen. Zoowel door die wijziging als door eene veranderde inrigting van sommige kunstwerken, zal echter op de oorspronkelijk toegestane som van f 1 915 409 nog eene niet onbelangrijke besparing verkregen worden. (1)

Pasoeroean. Magtiging werd verleend tot het aanleggen in heerendienst van een dam in de kali Metro met daarbij behoorende leiding en schotbalksluisje. Deze werken dienen ter vervanging van een vroeger op inlandsche wijze en van tijdelijke materialen gemaakten dam, die jaarlijks geheele of gedeeltelijke vernieuwing vordert, en daarenboven niet aan zijne bestemming voldoet. Terwijl door den ouden dam ongeveer 600 bouws sawahs onvoldoende bewaterd werden, zullen door den nieuwen dam ruim 900 bouws van genoegzaam water worden voorzien.

Plannen van meerderen omvang met betrekking tot de benuttiging van het water der Metro- en Biroe-rivieren ten dienste der bevloeijing van 2500 bouws sawah- en 300 bouws tegalvelden waren in overweging.

Bezoeki. Door de opstuwing van het water der Sampean-rivier te Sitoebondo, werden in de drie districten Panaroekan, Sitoebondo en Kapongan 13 196 bouws sawahs van water voorzien en werd daarenboven de jaarlijksche suikerriet-aanplant van 1200 bouws voor drie fabrieken mogelijk. Zonder die opstuwing of bij doorbraak van den dam vloeit het water nutteloos naar zee en is de voormelde oppervlakte bouwgrond van water verstoken. Iederen westmoesson doet zich het gemis aan een vasten stuwdam, bestand tegen den aandrag der krachtige bandjirs, meer gevoelen door doorbraken, waarvan het digten telken male geldelijke offers en veel heerendienstpligtigen arbeid vordert, juist in die maanden waarin de bevolking haar tijd zoo noodig heeft voor de bewerking en beplanting der velden.

Die toestand gaf aanleiding, dat reeds in 1866 voorstellen werden gedaan tot daarstelling van permanente bevloeijingswerken, waarvan de kosten waren geraamd op f 648 000.

Nader is echter de voorkeur gegeven aan een vasten stuwdam met sluizen, waarvan, bij een in 't laatst van December 1872 gehouden uitbesteding, de bouw is gegund aan een aannemer tegen f 509 860, zijnde f 22 432 minder dan de raming. Uitvoering in heerendienst was te bezwarend geacht.

Intusschen werd een nooddam aangelegd, die nog vóór de voltooijing door hevige bandjirs belangrijk werd beschadigd. Met krachtsinspanning is de schade sedert hersteld.

Banjoewangi. Opnemingen werden gedaan voor eene leiding uit de rivier Bomo in het district Rogodjampi, waardoor ongeveer 1000 bouws boschgrond van water zullen kunnen worden voorzien.

Bagelen. Door de Indische Regering werd magtiging verleend tot het graven in betaalde heerendienst (de uitbesteding mislukt zijnde) van eene waterleiding uit de Begaloe bij Mongkong, afdeeling Ledok, waarvan de kosten volgens eerstbedoelde wijze van uitvoering waren geraamd op f 145 199. Dit belangrijk werk heeft ten doel het noordwestelijk gedeelte van het district Sapoeroean en verder het district Kaliwiro te irrigeren en daardoor eene uitgestrektheid van 7000 bouws braak land tot den rijstbouw geschikt te maken. De stand van het bij de begrooting van 1872 voor de uitvoering van openbare werken uitgetrokken crediet liet echter niet toe met het werk nog in dat jaar een aanvang te maken.

Ten behoeve van het district Gombong (afd. Karang-anjer) is eene verbetering ontworpen van de door de bevolking aangelegde leiding Watoebaroet, waardoor niet alleen het aantal daaruit te bevloeijen bouws van 1200 tot 1900 zal kunnen worden opgevoerd, maar waardoor tevens het jaarlijksch onderhoud beduidend minder arbeid zal vorderen. De kosten, met inbegrip van het bouwen eener sluis, zijn begroot op f 12 055, daarbij rekenende op 98 754 onbetaalde dagdiensten van heerendienstpligtigen. Het werk zou in 1873 tot stand kunnen worden gebragt.

In de afdeeling Koetoardjo werd de onder geregeld beheer staande leiding Loning verbreed en verdiept en tevens

(1) In 't laatst van Mei 1873 is magtiging verleend tot uitvoering van het werk overeenkomstig het gewijzigd project, waarbij de kosten tot op f 1 800 301 zijn teruggebragt. Daaronder is ook begrepen de aanleg langs den linkeroever van het kanaal van een grooten (militairen) weg, loopende van de kali Beng tot aan Djetis en van een verbindingsweg tot den bestaanden militairen weg langs den linkeroever der Soerabaja-rivier.

van behoorlijke kunstwerken (eene gemetselde inlaatsluis en overlaat) voorzien, waarvan de voltooijing in 1873 zal plaats hebben.

Aan de leiding Kalimening in diezelfde afdeeling werden verbeteringen aangebragt en waren een vaste steenen stuwdam in de rivier Kemiri en twee gemetselde inlaatsluizen in uitvoering, welk werk insgelijks in 1873 zal tot stand komen.

Magtiging werd verleend tot aanstelling van een mantri voor het dagelijksch beheer en toezigt op deze herstelde leiding. Ook werd zoodanig beambte toegestaan voor het blijkens 't vorig verslag nieuw daargestelde besproeijingskanaal met bijbehoorende kunstwerken van Kedong-Samah in het regentschap Karang-anjer.

Van de werken ten behoeve van de droogmaking van de rawah Wawar, mede in de afdeeling Koetoardjo, waartoe reeds in 't laatst van 1869 magtiging was verleend, worden gedurende 1872 voltooid de dijk tot afsluiting der genoemde rawah aan de westzijde van Gentang tot Wawar en het afsluiten door een dam van de Gebang even bewesten Gentang. Het maken van de sluis en den dijk van Gentang naar Wawar geschiedde, na de vruchteloos beproefde aanbesteding, in daghuur.

Door den aanleg van bedoelden dijk is het Wawarkanaal van de rawah naar zee aanmerkelijk uitgespoeld. Groot nut wordt van de reeds uitgevoerde werken ondervonden door betere afwatering der binnengelegen landen.

De tusschen de dijken besloten rawah Wawar heeft eene oppervlakte van 7268 bouws, waarvan ruim 6000 door drooglegging zullen kunnen worden aangewonnen. Met 3900 bouws was dit in 1872 reeds het geval. De opbrengst dier velden bewees, dat zij tot de beste soort behoorden.

Thans ligt het eerst aan de beurt de voltooijing van het reeds gedeeltelijk gegraven Ketawang-kanaal, een onderdeel van het generale project tot droogmaking der rawah Wawar. Tot die voltooijing werd in December 1872 magtiging verleend.

In de afdeeling Poerworedjo werden, wat den koeliearbeid betreft, in heerendienst, en voor het overige in daghuur, belangrijke herstellingen verrigt aan de leiding Kedoeng Poetri. De kosten dier herstellingen waren geraamd op f 70 599

Kadoe. Door den resident werden voorstellen gedaan tot het graven van leidingen uit de rivier Ello, nabij de dessa Soedotopo, district Probolinggo, en uit de rivier Bening (onder-district Magelang), waardoor respectivelijk 4000 en 3000 bouws zouden kunnen worden bevloeid. Ofschoon de daarvoor vervaardigde ontwerpen ingerigt waren om het werk geheel op inlandsche wijze te doen uitvoeren, zoodat inlaat- en andere sluizen of stuwen daarbij ontbraken, terwijl ook niet bleek van voorafgegane waterpassingen, besloot de Regering, op grond van het betoogde hooge nut eener spoedige uitvoering, die werken, overeenkomstig het gedane voorstel, buiten bemoeijenis van den waterstaat in heerendienst te doen tot stand brengen.

Madioen. Ter vervanging van den in het district Soemorotto, afdeeling Ponorogo, bestaanden op inlandsche wijze gebouwden stuwdam, in de rivier Tahab, werd aan de zuidzijde der rivier, in heerendienst, een kanaal gegraven ter lengte van 1,5 paal, terwijl tot het maken van een tweede kanaal aan de noordzijde magtiging werd verleend.

Behalve dat de bevolking hierdoor ontheven wordt van telkens terugkeerende herstellingen aan den dam, worden door deze kanalen 3200 bouws sawahs op duurzame wijze van water voorzien.

Tweede gewassen (polowidjo). Zoo als hierboven is medegedeeld, bedroeg de aanplant van tweede (waaronder vele voedings-) gewassen in 1872 58 737 bouws meer dan in 1871.

De oogst van 1872 was volgens de gewestelijke berigten over 't algemeen gunstig; in enkele gewesten, waar het padigewas minder goed slaagde, zelfs zoo overvloedig, dat hij dáár het ontstaan van gebrek aan voedingsmiddelen onder de bevolking heeft voorkomen.

In 't laatst van 1872 werd bij het droogvallen eener rawah (moerasveld) in de afdeeling Tangerang (Batavia), eene groote hoeveelheid noten ontdekt van eene aan de bevolking onbekende soort, doch die bij onderzoek bleken eetbaar en zelfs in die mate gewild te zijn, dat zij bij hoogen stand der rijstprijzen een welkom surrogaat aanbieden voor laatstbedoeld voedingsmiddel. In de omstreken der bedoelde rawah was zelfs een levendigen handel in die noten ontstaan, welke volgens het gevoelen van den directeur van 's lands plantentuin de vruchten zijn van eene plant, die op de Oostkust van Sumatra en in Vóór-Indie wordt aangetroffen en zeer geschikt moet zijn om in rawahs en moerassige gronden te worden geteeld. Maatregelen zijn genomen tot verspreiding van dit gewas

Klappercultuur.

De toestand der klappercultuur in 1872 was over het algemeen zeer bevredigend.

Door de zorg der besturende ambtenaren onderging de aanplant in bijna alle gewesten eene aanzienlijke uitbreiding. Vooral was dit het geval in Samarang, Japara, Rembang, Pasoeroean, Bezoeki, Bagelen, Madioen en Soerabaja, waar (in ronde cijfers) in 1872 respectivelijk 120 400, 81 900, 92 000, 96 300, 120 300, 366 900, 119 800 en 94 600 boomen werden bijgeplant. Die vermeerdering bedroeg volgens den hierachter overgelegden staat, bijlage A A, voor geheel Java en Madura 1 482 000 boomen. Daar echter de plantsoenen met ruim 852 400 boomen verminderden, door sterfte of omkapping, wordt het totaal aanwezig getal boomen opgegeven gedurende 1872 te zijn geklommen van 29 049 800 (1) tot 29 679 400, verdeeld in 12 578 900 vruchtdragende en 17 100 500 jonge.

De mindere sterfte in 1872 in vergelijking met andere jaren, is voornamelijk toe te schrijven aan het meer zorgvuldig aanplanten der jonge boomen.

Volgens de gewestelijke berigten was de oogst over het algemeen vrij gunstig; hoeveel die heeft bedragen, is echter zelfs bij benadering niet op te geven.

Intusschen blijven nog steeds verscheidene oorzaken eene ruime productie verhinderen Zoo doen de eekhorens, ratten en klappertorren aanmerkelijke schade, zonder dat dit geheel is tegen te gaan. Ook het te digt bij elkander planten der boomen, waartoe de bevolking in enkele gewesten maar al te zeer geneigd is, werkt nadeelig op de productie.

Ziekten onder den aanplant deden zich in 1872 weinig voor.

In de bereiding der olie, welke schier overal op de meest primitive wijze plaats vindt, kwam nog geene verandering.

Het steeds toenemend gebruik van petroleum wordt gezegd alleen in Pekalongan eene merkbare daling van den prijs ten gevolge te hebben gehad. Een goeden afzet evenwel voor hare olie vindt de bevolking van dit gewest nog steeds bij de twee ter hoofdplaats werkende fabrieken voor de bereiding van kokoszeep. De bij die ondernemingen in 1872 verwerkte olie wordt geschat op 1100 pikols.

De prijzen der klapperolie liepen voor de verschillende gewesten uiteen van f 14 tot f 39 den pikol; die der noten van f 3 tot f 7 de 100 stuks (verg. de gewestelijke opgaaf in bijlage A A).

De binnenlandsche handel in noten, olie en uit legèr (palmwijn) bereide suiker was in 1872 vrij aanzienlijk en veroorzaakte daardoor een niet gering vertier tusschen de bevolking van verschillende gewesten.

Gegevens omtrent den in- en uitvoer zijn slechts van enkele gewestelijke bestuurders ontvangen. Zoo wordt vermeld dat in Bantam 101 000 noten, in Pekalongan 399 pikols olie, in Probolinggo 316 pikols olie en 16 500 noten en in Banjoewangi 544 pikols olie zouden zijn ingevoerd, terwijl de uitvoer moet bedragen hebben uit Bantam 11 679 pikols olie, uit Pekalongan 70 000 noten, uit Probolinggo 73 pikols olie en 6000 noten en uit Banjoewangi 383 200 noten en 249 pikols olie.

Tabakscultuur.

Omtrent deze cultuur wordt in de jaarrapporten der

(1) In 't vorig verslag stond hiervoor 29 416 800 uitgetrokken, waarin echter, zoo als nader blijkt, eene te hooge opgaaf van 367 000 boomen voor Bagelen begrepen was.

hoofden van gewestelijk bestuur over 1872 het volgende vermeld.

Rembang. Tabak wordt in deze residentie door de bevolking op uitgebreide schaal, doch geheel voor eigen verbruik verbouwd.

Ter bereiding van tabak voor de Europesche markt, waren in 1872 in werking 13 ondernemingen, die gezamenlijk ongeveer 23 086 pikols verkregen. Over 1871 werd voor 10 ondernemingen eene productie van 12 360 pikols vermeld.

De weêrsgesteldheid van 1872 was over het algemeen voor deze cultuur zeer gunstig. Ten gevolge van zware regens ging alleen in de afdeeling Toeban de aanplant van een klein getal bouws verloren.

Soerabaja. In 1872 werkten in deze residentie twee ondernemingen voor den opkoop en de bereiding van tabak voor de Europesche markt.

De onderneming Ngembeh verkreeg van een aanplant groot omstreeks 70 bouws 640 pikols tabak, tegen 720 in 1871 van 79 bouws. De andere onderneming, Telanak geheeten, welke in 1871 niet gewerkt schijnt te hebben, produceerde in 1872 800 pikols.

Over de qualiteit van het product viel niet te klagen. Dat uit den oogst van 1871 bedong goede prijzen.

Voor eigen verbruik der bevolking en de inlandsche markt werden 1933 bouws met tabak beplant, waarvan 10 950 (?) pikols zijn geoogst, tegen 2409 pikols in 1871 van een aanplant van 1076 bouws.

Pasoeroean. Van de 39 ondernemingen in dit gewest voor den opkoop en de bereiding van tabak voor de Europesche markt, zijn slechts ten aanzien van 12 opgaven ontvangen, betreffende den oogst van 1872. Deze bedroeg voor zoover bekend 35 085 pikols. Over 1871 werd eene productie van 39 000 pikols opgegeven, doch er blijkt niet voor hoeveel ondernemingen.

Het huurland Boemiaijoe produceerde bovendien (in 1872) 2500 pikols tabak.

Probolinggo. De tabakscultuur in deze residentie wordt uitsluitend in het district Loemadjang gedreven en is voor de bevolking van die streek eene der voornaamste bronnen van inkomst. De aanplant van 1872 wordt opgegeven 3300 bouws te hebben bedragen.

De buitengewoon hooge prijzen, welke in de laatste twee jaren en nog voortdurend op de Europesche markt voor den Java-tabak besteed worden, zijn een prikkel geweest om in 1872 het aantal loodsen voor de bereiding van dit product belangrijk uit te breiden. Er werkten dan ook 10 ondernemingen, tegen 6 in 1871. Volgens eene matige raming heeft de oogst in laatstgenoemd jaar slechts 9900 pikols, in 1872 ongeveer 20 000 pikols bedragen.

Bezoeki. In de afdeelingen Bezoeki, Panaroekan en Bondowosso bedroeg de aanplant van 1872 respectivelijk 189 291 en 7220 bouws, of te zamen 7700 bouws. In 1871 waren die cijfers 133, 584 en 5013, of te zamen 5730.

In de beide eerstgenoemde afdeelingen wordt de tabak uitsluitend voor de inlandsche, in Bondowosso grootendeels voor de Europesche markt bereid.

In laatstgemelde afdeeling werkten in 1872 7 ondernemingen tegen 6 in het voorafgegane jaar; de productie van 1872 wordt opgegeven als te hebben bedragen 17 656 pikols, die van 1871 als 14 580 pikols. Onder deze 7 ondernemingen is begrepen het huurperceel Wonokoesomo. De overige werken geheel op vrijwillige overeenkomsten met de bevolking.

Uitbreiding der ondernemingen, als gevolg der in 1871 behaalde winsten en der meerdere gezindheid der bevolking in den laatsten tijd voor deze cultuur aan den dag gelegd, had tot de hoogere productie van 1872 bijgedragen.

Voor het product van 1871 waren prijzen besteed tusschen f 100 en f 187,50.

De plantloonen bleven in 1872 dezelfde.

Met uitzondering van de onderneming Djember, waar in 1872 een steenen afpakloods gebouwd is, bestaan de schuren allen uit sading en bamboe, gedekt met alang alang of eene soort van nipa, aan welk laatste bedekkingsmateriaal, hoewel kostbaarder, de voorkeur wordt gegeven, als duurzamer en minder brandbaar.

De arbeidsloonen liepen tusschen 16 en 40 cent daags.

Banjoewangi. De eenige tabaks-onderneming in dit gewest is de met het Gouvernement in contract staande huuronderneming Sembakoan. De hooge prijzen voor het product van 1871, ondanks zijne inferieure qualiteit, op de Nederlandsche markt behaald, hebben tot uitbreiding van den opkoop uitgelokt; in 1872 verkregen de eigenaars dan ook 400 pikols, tegen 240 in 1871.

Het zaad werd kosteloos aan de planters verstrekt; de betaling hun voor de 1000 plantjes te goed gedaan, bedroeg naar gelang van soort f 32,50, f 20, f 15, f 10 en f f 7,50. De dagloonen ondergingen geen verhooging.

Banjoemas. Ofschoon in de eerste helft van 1872 ten gevolge van de aanhoudende regens, vrees bestond voor mislukking van het gewas, zoo was toch na de daarop gevolgde droogte een vrij groote oogst verkregen.

Behalve den voor de inlandsche markt bereiden en aan inlandsche en Chinesche handelaren verkochten tabak, waren voor de Europesche markt ruim 2582 pikols opgekocht.

In de afdeeling Poerbolinggo werd per 1000 plantjes betaald f 12,50 voor 1ste soort, f 10,50 voor 2de en f 7 à f 8 voor 3de soort.

Het sorteren in de schuren geschiedde door vrouwen. Per 100 bossen werd gemiddeld betaald: voor het grof bossen 13 à 20, voor het fijn bossen 25 à 30 en voor het sorteren 30 cent.

In de afdeeling Poerwokerto regelde de betaling voor de plantjes zich naar de lengte der bladeren en wel van f 15 tot f 25 per 1000 stuks.

De tabak was over het algemeen van goede qualiteit. Men verwachtte dat de aanplant zou toenemen, daar in 1871 met den tabak aanzienlijke winsten behaald waren.

Kadoe. De teelt van tabak was in 1872 van zeer veel belang, vooral in de afdeeling Temanggoeng, waar het product grootendeels werd opgekocht door Chinezen uit Samarang en Pekalongan. De Java-tabak van de afdeeling Poerbolinggo vond aftrek bij de Chinezen te Moentilan, die ze naar Samarang afvoerden.

Ook de Europesche ondernemers kochten in 1872 Javatabak op, ter bereiding voor de Europesche markt en wel tot eene hoeveelheid van 1600 pikols.

In 1872 werkten in dit gewest 5 ondernemingen voor den opkoop en de bereiding van tabak voor de Europesche markt. Het etablissement Kedoe werd in het begin van 1872 door de eigenaren van de onderneming Temanggoeng aangekocht en daarmede tot één geheel vereenigd. Aan den eigenaar van Wonosari werd voor de oprigting van droogloodsen en schuren het regt van opstal verleend op vijf stukken gouvernementsgrond. De ondernemers van Djoemoijo en Djetak rigtten in den bestaanden kring nog eenige schuren op, terwijl de onderneming Sawangan zich in twee rigtingen uitbreidde.

Het gezamenlijk aantal schuren, dat in 1871 55 bedroeg, steeg in het jongst verloopen jaar tot 62. Eene schuur van de onderneming Djoemoijo werd door kwaadwilligen in brand gestoken en grootendeels vernield, doch binnen den tijd van eene maand weder opgebouwd.

Het meeste werk werd door de ondernemers gemaakt van den opkoop van Manilla-tabak. Op een der ondernemingen werd met de uitplanting van Loemadjang-zaad eene proef genomen, die echter niet slaagde. Het aanleggen van kweekbeddingen door de planters zelven won in 1872 meer en meer veld.

Bij alle ondernemingen, met uitzondering van Wonosari, werden voorschotten aan de planters verleend.

De qualiteit van den tabak was over het algemeen goed.

Voor de schuren was werkvolk genoeg te krijgen.

Kediri. In 1872 werkten 35 ondernemingen; 32 daarvan verkregen de belangrijke productie van 117 460 pikols tabak. De opbrengst der 3 overige ondernemingen was

tijdens de opmaking der opgaven nog niet bekend, doch wordt geschat op ongeveer 4540 pikols, zoodat de gansche tabaksoogst in deze residentie zou kunnen gesteld worden op 122 000 pikols, tegen 95 240 in 1871.

De ondernemers betaalden f 15 à f 20 per 1000 plantjes.

Katoencultuur.

De weêrsgesteldheid van 1872 werd voor deze cultuur over het algemeen voor gunstig gehouden. Toch bleef de productie, ondanks alle aansporing van het bestuur tot uitbreiding en veredeling, beneden het middelmatige.

Behalve in Bagelen en Samarang, werd nergens katoen van uitheemsch zaad verbouwd. De reden hiervan is, dat de inheemsche soorten meer gewild zijn, als minder zorg vereischende en beter bestand tegen de regens.

Het onderhoud van den aanplant liet in de meeste gewesten veel te wenschen over; hieraan worden dan ook de vele misgewassen toegeschreven. Voor zooveel opgaven ontvangen zijn, kunnen de cijfers van aanplant en productie uit het volgende staatje worden gekend:

GEWESTEN.	1871.				1872.			
	Aanplant (bouws).			Verkregen product. (Pikols).	Aanplant (bouws).			Verkregen product. (Pikols).
	Totaal.	Waarvan			Totaal.	Waarvan		
		geslaagd.	mislukt.			geslaagd.	mislukt.	
Bantam	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.
Preanger regentschappen	1 236	a.	a.	7 000	948	a.	a.	6 500
Cheribon	860	a.	a.	a.	893 3/4	a.	a.	a.
Tagal	1 230	842	388	a.	1 026	590 1/2	435 1/2	a.
Pekalongan	30	27	3	59	45 1/2	27 1/4	18 1/4	54 1/2
Samarang	3 825	3 625	200	13 607	7 771	6 061	1 710	16 724
Japara	3 610	a.	a.	9 795	3 828 1/2	a.	a.	11 371 1/2
Rembang	2 390	a.	a.	9 131	2 375	a.	a.	7 289
Soerabaja	2 060	2 040	20	4 223	1 881	a.	a.	4 335 7/8
Pasoeroean	125	a.	a.	106	178	a.	a.	168
Probolinggo	76	a.	a.	194	1 287	a.	a.	4 571
Bezoeki	160	151	9	281	127	a.	a.	339
Banjoewangi	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.
Banjoemas	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.
Bagelen	312	207	105	544	480	243	237	504 1/3
Madioen	1 926	1 903	23	4 890	1 774 1/2	a.	a.	5 330 1/2
Kediri	3 400	a.	a.	a.	882	a.	a.	3 528
Madura	a.	r.	a.	a.	a	a.	a.	a.
Te zamen	21 240	8 795	748	49 830	23 497 1/4	6 921 3/4	2 400 3/4	60 715 3/4

a. Geen opgaven ontvangen.

De prijzen der katoen verschilden van f 5 tot f 30 den pikol.

Omtrent den in- en uitvoer zijn slechts van drie residentien (Cheribon, Samarang en Japara) opgaven ontvangen, wier juistheid evenwel betwijfeld wordt. Zoo zouden uit Samarang zijn uitgevoerd naar China 964, naar Singapore 413, naar Riouw 350 en naar plaatsen op Java 549 pikols, te zamen 2276 pikols, en uit Japara naar plaatsen op Java 1600 pikols, terwijl de invoer in Cheribon en Japara van plaatsen op Java zou bedragen hebben respectivelijk 584 en 2000 pikols.

Indigocultuur.

Deze cultuur, die haren hoofdzetel heeft in de Vorstenlanden, wordt in de gouvernements-residentien hoofdzakelijk slechts in de vijf volgende gewesten en dan nog op weinig beduidende schaal gedreven.

In Cheribon besloeg de aanplant 574 1/2 bouws tegen 560 1/4 in 1871; de productie, in laatstgenoemd jaar 112 pikols (bereide indigo?), is over 1872 niet opgegeven. De mila, het sap, dat door koking en sifting van de bladeren verkregen en daarna tot ballen gekneed wordt, kostte gemiddeld 10 à 14 cents de kan.

De indigo-productie van Banjoemas over 1872 werd geschat op 900 pikols bladeren; de hieruit, in vermenging met kalk, door fermentatie verkregen kleurstof bragt gemiddeld f 2 à f 3 per katti op.

Van meer belang is de aanplant in Bagelen, waar de bevolking 435 bouws beplantte ingevolge overeenkomst met de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, door welke bovendien het product werd opgekocht van 30 bouws, die de bevolking voor eigen rekening met indigo had beplant. In 't geheel verkreeg de factorij in 1872 omstreeks 5350 kilo's indigo. Overigens had de bevolking nog 131 1/2 bouws voor eigen rekening beplant, welke haar opleverden 4350 pikols bladeren, die tegen 40 à 83 cents den pikol verkocht werden. Het daarvan verkregen product werd op de passers van de hand gezet en gedeeltelijk opgekocht door een industrieel, die in de afdeeling Poerworedjo eenige fabriekjes bezit, en de indigo, na bereiding in koekjes, aan de factorij voornoemd verkoopt tegen den gemiddelden prijs van f 7,20 per kilo.

Voor den oogst van 1873 had de factorij gronden van

de bevolking gehuurd, die zij niet door de verhuurders, zoo als in 1871 is geschied, maar door eigen boedjangs zal laten bewerken. De huurprijs dezer gronden liep van f 20 tot f 40 per bouw.

De bevolking in dit gewest tracht thans niet meer, zoo als vroeger, de bladeren aan den ondernemer af te leveren, maar scheen liever de aanplantingen op stam voor een of meer snitten te willen verkoopen. Voor den oogst van 1873 had zij daartoe reeds hier en daar aanbiedingen gedaan.

In Kadoe wordt weinig indigo geteeld, vooral nu in 1872 de eenige daar bestaande indigo-onderneming had opgehouden te werken.

Uit Madioen wordt gemeld, dat de aanplant in 1872 962 bouws bedroeg tegen 550 bouws in 1871. Nopens de productie is geen opgaaf ontvangen.

2°. *Cultures ingevoerd op hoog gezag of ten gevolge van overeenkomsten door het Gouvernement met particuliere ondernemers aangegaan.*

Koffijcultuur. (1)

In den toestand der gouvernements-koffijcultuur was over het algemeen verbetering te bespeuren; klagten over gebrek aan belangstelling en ijver bij de met hare leiding belaste ambtenaren en hoofden of over onwilligheid van de zijde der cultuurdienstpligtigen werden, enkele gevallen uitgezonderd, niet vernomen.

Bijzondere aandacht verdient de vooruitgang, die ten aanzien der koffijcultuur in de Preanger regentschappen sedert 1871 valt waar te nemen.

Ofschoon grootendeels toe te schrijven aan de verhoogde betaling voor het product, welke successivelijk van f 6,50 tot f 13 per pikol is opgevoerd (zie bladz. 152 van het vorig verslag), is ongetwijfeld ook groote invloed daarop uitgeoefend zoowel door de in 1871 tot stand gekomen bestuurs-reorganisatie, welke duizende rahajats van den dienstpligt der inlandsche hoofden losmaakte, als door de in 't vorige verslag (bladz. 152 en 153) in extenso medegedeelde regelingen, die bij het Indisch besluit van 29 Januarij 1872, n°. 14, ten opzigte der koffijcultuur aldaar werden verordend en tot welker behoorlijke uitvoering en in-werking-brenging in Junij daaraanvolgende een in de koffijcultuur bij uitstek ervaren ambtenaar (de adsistent-resident van Bandong) tijdelijk aan den resident der Preanger regentschappen werd toegevoegd. Bedoelde ambtenaar had in last om op het terrein de zaken na te gaan, aanwijzingen te doen nopens de wijze van aanplant en cultuur en om wijders al datgene te verrigten wat zijn chef hem ten deze zou opdragen.

Een en ander heeft volgens den resident ten gevolge gehad:

1°. *dat de arbeid bij de koffijcultuur beter geregeld is en tot eene individuele verdeeling der koffijboomen is overgegaan.*

Vroeger geschiedde het werk door het oproepen van de bevolking van geheele dessa's of districten. De geringe betaling voor de koffij en de bevoegdheid der regenten en andere hoofden om ten eigen behoeve over de werkkrachten der bevolking te beschikken, gaven daarbij aanleiding, dat terwijl dikwerf niet-grondbezitters bij de koffijcultuur werden ingedeeld, daarentegen vele gegoede grondbeziters daarvan vrijgesteld en tot „rahajat-diensten" gebezigd worden. Ingevolge de hooger bedoelde regelingen kwam in dezen staat van zaken eene gewenschte verandering. Alleen de grondbezitters zijn nu cultuurpligtig; ieder planter onderhoudt, verzorgt zijn eigen boomen, en oogst zelf de vruchten daarvan. Het over 1871 opgegeven aantal van 91 297 bij de cultuur ingedeelde huisgezinnen steeg hierdoor tot 121 359.

2°. *dat de afstanden van de woningen der planters tot de tuinen zeer zijn verminderd.*

Vóór de nieuwe regeling waren er zeer veel dessa's (vooral in het regentschap Poekapoera), wier inwoners 30 tot 40 palen moesten afleggen om in hunne tuinen te komen. Door onderlingen ruil, maar vooral door overdragt van tuinen aan gegoede inlanders, die daartoe aanzoek deden, bestaan die groote afstanden thans niet meer, en waar nog afstanden van plus minus 20 paal voorkomen, heeft dit tot oorzaak, dat de planters (cultuur-dienstpligtigen), van die tuinen geen afstand willen doen, omdat ze veel vruchten opleveren en weinig onderhoud vorderen.

3°. *dat de inlandsche particuliere industrie allengskens een beduidend element vormt in de gouvernements-koffijcultuur.*

Niet minder dan 71 gegoede inlanders hebben in 1872 koffijtuinen van de planters overgenomen en wel tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van plus minus 2015 bouws. Deze tuinen behoorden tijdens de overname voor het grootste gedeelte tot de nog onderhouden tuinen en voor een klein deel tot de afgeschrevene. Zij lagen echter meest alle op zeer grooten afstand van de woningen der planters en werden dan ook gaarne door dezen zonder eenige vergoeding afgestaan. Het onderhoud dezer overgedragen tuinen, bekend onder den naam „merdika-tuinen" geschiedt thans in vrijwilligen arbeid en met veel meer zorg dan vroeger, zoodat uit deze schikking een drieledig voordeel voortvloeit, namelijk vermindering van druk voor een groot aantal planters, uitzigt op grooter productie en opening eener nieuwe bron van industrie voor den inlander.

Ten aanzien van de hier bedoelde overdragt en afstand van gebruiksregten aan eigenlijke inlanders, behelst eene nadere Indische beschikking (Mei 1873) eene wijziging van het hiervoren genoemd besluit van 29 Januarij 1872, n°. 14, in dien zin, dat wanneer ingevolge §§ F en G van dit besluit aan eigenlijke inlanders worden overgedragen of afgestaan de gebruiksregten op afgeschreven of nog onderhouden wordende gouvernements-koffijaanplantingen in de Preanger regentschappen, zoomede op voor de gouvernements-koffijcultuur aldaar te reserveren woeste gronden, voor ieder bijzonder geval door den resident, in verband tot de vruchtbaarheid van den grond en, waar het bestaande koffijaanplantingen geldt, ook tot den vermoedelijken verderen levensduur der boomen, een bepaalde termijn zal worden gesteld, gedurende welken de grond, waarop het gebruiksregt is overgedragen of afgestaan, uitsluitend voor de koffijcultuur moet worden gebezigd, welke termijn echter niet korter zal mogen zijn dan vijf jaren voor de bestaande aanplantingen — afgeschreven of niet — en tien jaren voor de woeste gronden.

Het denkbeeld om, bij afstand van afgeschreven tuinen, op de eene of andere wijze mededinging van inlanders uit te lokken (waarover zie bladz. 154 van het vorig verslag), scheen der Indische autoriteiten aanvankelijk niet wel voor verwezenlijking vatbaar toe. Was het afstaan der bewuste tuinen reeds eene zaak van vertrouwen, de betaling van f 13 voor den pikol ingeleverde koffij werd te laag geacht om nog inschrijvers beneden dat cijfer uit te lokken.

4°. *dat op vele plaatsen, en hier en daar op grooter schaal, zich eene volks-koffijcultuur begint te ontwikkelen.*

Het aantal vrijwillig aangelegde koffijtuintjes op eigen grond (miliktuinen) is vooral in de afdeelingen Bandong en Limbangan zeer aanzienlijk. Meer dan 600 personen hebben, meest buiten het gebied der dessa's, vrijwillig aangelegde aanplantingen van 1000 boomen en meer (enkelen tot 20 000 boomen); een zeer groot aantal anderen bezitten kleinere plantsoenen. Ook op de erven, in paggers, als anderzins wordt veel koffij vrijwillig aangeplant. In de afdeeling Bandong alleen zijn in de laatste twee jaren ruim 2½ millioen boomen in paggers en kampongs aangeplant en gaat de bevolking nog steeds daarmede voort. Bovendien hebben twee aanzienlijke inlanders vergunning gevraagd en verkregen, de een om 50 en de andere om 5 bouws woesten grond met koffij te beplanten, onder verpligting van het product tegen den gewonen prijs in 's lands pakhuizen te leveren.

---

(1) De reeks der aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal overgelegde bescheiden betreffende de uitkomsten van het algemeen onderzoek naar de koffijcultuur op Java, is laatstelijk voltallig geworden door de aanbieding bij brief van den Minister van Kolonien dd. 23 Junij 1873 van de „aanteekeningen" nopens de cultuur in Soerakarta. De verzameling is te vinden in de stukken der zittingen 1869—1870 — **168**, n°. 35, 1870—1871 — **60**, 1871—1872 — **29** en 1872—1873 — **5**.

5°. *dat vele dessa's het product thans op korteren afstand dan vroeger kunnen inleveren.*

Krachtens het hooger genoemd besluit is aan de bevolking bekend gemaakt, dat het haar vrij staat haar product af te leveren in het pakhuis, dat haar daartoe het best gelegen voorkomt en dus, in tegenstelling met hetgeen vroeger regel was, ook buiten het district. Niet minder dan 124 dessa's hebben van deze bepaling gebruik gemaakt, waardoor hier en daar belangrijke afstanden (zelfs tot 21½ paal) werden uitgewonnen. Tot verdere verligting van de bevolking is bij de Indische Regering bovendien het bouwen van nog 10 permanente en 23 hulp-inkooppakhuizen in overweging.

6°. *dat de in* 1872/73 *op hoog gezag aangelegde koffijtuinen veel digter bij de kampongs en dessa's gelegen zijn dan de vroegere aanplantingen.*

Vroeger werden groote gemeenschappelijke tuinen aangelegd, meestal in het gebergte, op verre afstanden van de woningen der planters. Aanleg en onderhoud lieten hierdoor en wegens de geringe betaling voor het product dikwijls te wenschen over. In 1872 daarentegen hebben veel dessa's gebruik gemaakt van de haar thans toegekende bevoegdheid, om den aanplant van koffij op hoog gezag te bewerkstelligen in de onmiddellijke nabijheid van de woningen der planters op eigen, gehuurden dan wel geleenden grond.

Verreweg de meeste tuinen zijn aangelegd binnen 3 paal afstands van de dessa's en *op last*, nergens verder dan op 12 palen. In een paar districten van Bandong verkoos echter de bevolking zelve den aanplant te bewerkstelligen op grooteren afstand, namelijk, van 13 tot 17 paal en wel, omdat de grond daar bijzonder goed was en de planters er hunne aanplantingen van vroegere jaren bezaten.

Zijn de vruchten van de jongste regeling der koffijcultuur in de Preanger regentschappen reeds thans van dien aard, dat de Indische Regering daarin aanleiding heeft gevonden om aan den hoofdinspecteur voor de koffijcultuur een onderzoek op te dragen nopens de mogelijkheid en wenschelijkheid om deze regeling ook in andere koffijproducerende residentien in te voeren, het is er intusschen nog ver van af, dat de in eerst bedoeld gewest onlangs op hoog gezag aangelegde tuinen reeds nu aan alle eischen eener goede cultuurwijze zouden voldoen. Daartoe blijven leiding en leering en een gestadig dagelijksch toezigt, vooreerst althans, nog dringend noodig.

Hierdoor deed zich de noodzakelijkheid gevoelen om te voorzien in de hulp, die de controleurs en het inlandsch bestuurspersoneel (districts-, onderdistricts- en dessahoofden) in de uitoefening van het vereischte toezigt op de koffijcultuur behoefden, nu bovendien door de nieuwe bestuurs-organisatie, welke voor ambtenaren en hoofden de overige werkzaamheden reeds zoo aanzienlijk had doen toenemen, het speciale koffijpersoneel van hoofdgecommitteerden en tuinmandoors was komen te vervallen.

Dit gaf der Indische Regering aanleiding (Januarij 1873) om, voorloopig voor den tijd van één jaar, de proef te doen nemen met de indienststelling (op f 45 's maands zonder heerendienstpligtigen) van een 16tal mantri's bestemd om in even zoo vele contrôle-afdeelingen (2 dezer afdeelingen, waar de koffijcultuur als op hoog gezag gedreven teelt niet meer werkte, bleven ten deze buiten aanmerking) aan de controleurs of de met contrôle-afdeelingen belaste adsistent-residenten te worden toegevoegd, in het bijzonder om, regtstreeks aan bedoelde ambtenaren ondergeschikt, dezen behulpzaam te zijn in alles wat de contrôle over de koffijcultuur betreft. Deze mantri's of inlandsche adsistenten, waarvoor gekozen moesten worden jeugdige schrandere inlanders van goede opvoeding en goeden huize, zijn niet geregtigd bevelen te geven, maar moeten alleen gebezigd worden om opnemingen te doen, voorlichting te verstrekken, en van hunne bevinding verslag te doen aan hun onmiddellijken chef, die zijne beschikkingen ter zake langs den gewonen weg aan de betrokken hoofden doet toekomen. Deze maatregel maakt nog een onderwerp uit van gedachtenwisseling tusschen het Opperbestuur en den Gouverneur-Generaal.

Ter voorziening in de behoefte aan bijstand voor het dagelijksch toezigt in de tuinen, dat, zoo als boven gezegd, in de Preanger regentschappen niet op voldoende wijze door het dessahoofd alleen kon worden uitgeoefend, bepaalde de Indische Regering te gelijker tijd, mede voorloopig als proef voor den tijd van één jaar, dat in elke aldaar bij de gouvernements koffijcultuur ingedeelde dessa, één der leden van het dessabestuur (kokollots) in het bijzonder zou moeten worden aangewezen voor het toezigt en de leiding der koffijcultuur, als helper van het dessahoofd en zonder dus diens verantwoordelijkheid ten deze of die van de onderdistricts- of districtshoofden eenigermate te verzwakken. Ten einde het persoonlijk belang dier „kokollots koppi" aan de koffijcultuur te verbinden, werd hun eene belooning van 5 cents toegelegd voor elken uit het gebied hunner dessa geleverden pikol koffij.

Deze belooning, bij eene productie van bijv. 120 000 pikols f 6000 bedragende, zoomede de tractementen der aan de controleurs toe te voegen mantri's ad f 8640, zullen worden bestreden uit het crediet van f 27 000 bij de begrootingen voor 1872 en 1873 toegestaan voor verbetering van het toezigt bij de koffijcultuur op Java (verg. het vorig verslag, bladz. 151).

Een ander gebruik werd van evenbedoeld crediet gemaakt ten behoeve der residentie Pasoeroean, waar in de districten Tengger en Poerworedjo het aantal koffij-mantri's met 3 en in het district Pakkies met 2 vermeerderd werd.

De verdere aanwending van het crediet van f 27 000 en van de som van f 30 000, welke bij de begrooting van 1872 en ook bij die van 1873 was beschikbaar gesteld tot vermeerdering van de gelegenheid tot inlevering van koffij, is nog afhankelijk van den uitslag der ter zake aan den hoofdinspecteur voor de koffijcultuur opgedragen plaatselijke onderzoekingen.

Tegen de onttrekking van „belastingschuldige" koffij op Java aan de bij *Indisch Staatsblad* 1833, n°. 7, voorgeschreven verpligte levering, hetzij door de planters, hetzij door anderen, werden ter aanvulling van de ter zake in de koffijbepalingen bestaande leemte, waarin ook art. 3 van *Indisch Staatsblad* 1836. n°. 24, niet genoegzaam voorzag, straffen bedreigd bij ordonnantie van 24 Augustus 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 146).

Daarentegen besliste de Indische Regering, met terugzigt op vroegere gedachtenwisseling deswege (verg. het verslag van 1869, bladz. 117), dat geene behoefte bestond aan speciale strafbepalingen tegen beschadiging of vernieling van gouvernements-plantsoenen, waaromtrent, nu bij art. 1 van 's Konings besluit van 20 Julij 1870, n°. 15, (*Indisch Staatsblad* n°. 118), uitspraak is gedaan nopens het regt van den Staat op den grond van Java, voldoende voorzieningen gelegen waren in de artt. 368 en volgende van het inlandsch en 366 en volgende van het Europeesch strafwetboek.

Over de behoefte aan bepalingen omtrent de wijze waarop bij beschikking over gronden der bevolking onder anderen ten behoeve van de gouvernements-koffijcultuur, de ter zake van Regeringswege te verleenen schadeloosstelling moet worden geregeld, zie men het aangeteekende op bladz. 101 hiervoren.

Met betrekking tot de toelating der particuliere nijverheid voor het overnemen van de bevolking van de bereiding en de inlevering in 's lands pakhuizen van de aan den lande te leveren koffij (zie vorig verslag bladz. 152), werden, overeenkomstig de door het Opperbestuur aangegeven grondslagen, den Raad van State gehoord, eenige algemeene voorschriften vastgesteld bij de ordonnantie van 14 Maart 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 54).

Uitgaande van het beginsel dat aan de bedoelde industrie geenerlei belemmering behoort te worden in den weg gelegd, bepaalt de ordonnantie, dat het aan een ieder vergund is om de koffij, welke in Nederlandsch Indie aan den lande moet worden geleverd, voor de planters, met wie hij daaromtrent is overeengekomen, te bereiden en in 's lands pakhuizen te leveren. Als voorzorg tegen mogelijke onttrekking van koffij aan de verpligte levering is slechts de bepaling gemaakt,

dat de ondernemer, op de bij de ordonnantie bedreigde strenge straffen, geene andere dan aan de verpligte levering onderworpen koffij in zijn etablissement mag ontvangen, zoodat daar nu de ondernemer *alle* door hem bereide koffij aan het Gouvernement leveren moet, de contrôle van het bestuur zich kan bepalen tot het gewone politie-toezigt op het vervoer van koffij.

Echter is nog voor de ambtenaren bevoegdheid bedongen om in de boeken des ondernemers na te gaan hoeveel koffij hij ingenomen en hoeveel hij afgeleverd heeft.

Voorts is gezorgd dat de ondernemingen van koffijbereiding als de thans bedoelde niet ten gevolge hebben, dat aan de inlandsche hoofden de hun toekomende koffijpercenten niet worden uitbetaald. De ordonnantie schrijft daarom voor, dat de ondernemers gehouden zijn aan het hoofd der dessa, tot welke de planters die hun koffij ter bereiding hebben gegeven, behooren, een ontvangstbewijs van de hoeveelheid ingenomen koffij ter hand te stellen. Op deze bewijzen kunnen dan de inlandsche hoofden hunne percenten ontvangen.

Ten einde het belang der ondernemers te verbinden aan de toepassing der duurdere, West-Indische bereidingswijze, tot voordeel van 's lands kas, wijl het op die wijze bereide product hoogere prijzen behaalt dan koffij van gewone bereiding, is aan de ondernemers eene met die (getaxeerde) hoogere marktwaarde verband houdende premie boven den gewonen inkoopsprijs verzekerd. De ordonnantie bepaalt hieromtrent het navolgende:

De koffij, door de ondernemers op West-Indische wijze bereid, wordt in 's lands pakhuizen afzonderlijk opgeschuurd. Daarvan wordt een monster genomen, op hetwelk de marktwaarde dier koffij wordt getaxeerd en vergeleken met de marktwaarde, die de koffij, de streek waar zij is voortgebragt in aanmerking genomen, hebben zou wanneer zij op de gewone wijze ware bereid. Zoo het voordeelig verschil van f 2,50 tot f 5 per pikol bedraagt, wordt aan den ondernemer f 2 per pikol, zoo het meer bedraagt wordt hem f 3 per pikol uitgekeerd boven den gewonen prijs, voor de aan het Gouvernement te leveren koffij vastgesteld. De taxatie geschiedt door den voor elken onderneming door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij aan te wijzen agent of geëmploijeerde dier Maatschappij, bij voorkeur door dien, het digtst bij de onderneming gevestigd, met een deskundige welke de ondernemer aanwijst. Kunnen dezen het omtrent de taxatie niet eens worden, dan geschiedt ze door de factorij der Handelmaatschappij, aan wie tot dat einde een verzegeld monster van de in 's lands pakhuizen geleverde koffij wordt toegezonden.

De handleiding voor de gouvernements-koffijcultuur, waarvan de vervaardiging, zoo als in het vorig verslag gezegd, aan een drietal deskundigen was opgedragen, is sedert aan de Indische Regering ingediend. Het noodige wordt verrigt voor het in druk geven der handleiding.

Bij verschillende beschikkingen werd in 1872 door de Indische Regering magtiging verleend tot het op stomp kappen van koffijboomen in een drietal gewesten. Deze bewerking, reeds aanbevolen bij een besluit van 1854 (*Bijblad* op het *Indisch Staatsblad*, n°. 716), dat echter in 1866 (*Bijblad* n°. 1879) is ingetrokken, werd door den zaakkundigen adsistent-resident van Bandong op nieuw ten zeerste aanbevolen. Zij werd onder naauwlettend toezigt op eenige ter afschrijving bestemde aanplantingen in *hoogere* bergstreken toegepast, die, ofschoon op zeer goede gronden voorkomende en nog groote levenskracht vertoonende, geen of uiterst weinig vruchten afwierpen, als te veel belommerd en met mos of woekerplanten begroeid.

De kapping geschiedde op één voet boven den grond en ging gepaard met wegruiming van alle schaduwboomen. Ten aanzien van de in de Preanger regentschappen met ruim 800 000 koffijboomen genomen proef, berigt de resident, dat de stompen, zonder onderscheid, reeds alle weder uitgeloopen waren en binnen een paar jaren op nieuw rijke oogsten beloven.

Ten einde de hierbedoelde methode algemeen en op zaakkundige wijze in toepassing te brengen, is sedert het voornemen opgevat een deskundig ambtenaar voor zooveel noodig in commissie te stellen, ten einde de plantsoenen aan te wijzen die in de eerste jaren, naar een door hem in overleg met de besturende ambtenaren aan te geven plan, voor het op stomp kappen verdienen in aanmerking te komen, en die verder zoowel aan de controleurs als aan de inlandsche ambtenaren en hoofden plaatselijk de noodige aanwijzingen en voorlichting zal hebben te geven omtrent de wijze van kappen en het onderhoud der gekapte plantsoenen. Ter uitvoering van dit onderzoek enz., is in April 1873 aangewezen de meergenoemde adsistent-resident, aan wien is opgedragen zich telken jare, op zoodanige tijdstippen en voor zoo langen duur als zijne overige werkzaamheden zulks zullen toelaten, voor deze speciale taak naar de koffijproducerende gewesten van Java te begeven; terwijl de residenten zijn aangeschreven om na afloop van het onderzoek voor zooveel hun gewest betreft, in overleg met bedoelden ambtenaar, de noodige voorstellen aan te bieden tot definitive aanwijzing der op stomp te kappen tuinen.

Tevens beval de Regering dat zou worden onderzocht, of het op stomp kappen niet met vrucht tevens ware toe te passen op oude, digt ineengegroeide doch overigens nog krachtige koffijtuinen in *lagere* streken, en wat de ondervinding zou leeren omtrent het wegkappen, op 5 à 8 voeten boven den grond, der toppen van schrale, oude boomen wier kruinen grootendeels bladerloos waren geworden. Omtrent een en ander werden al dadelijk proeven gelast in een paar door den bedoelden ambtenaar aan te wijzen tuinen respectivelijk in Banjoewangi en in Samarang, met bepaling dat de helft van elk dezer tuinen in den tegenwoordigen staat zou moeten worden gelaten, ten einde later des te beter omtrent de resultaten der proef te kunnen oordeelen.

Statistiek der plantsoenen. De toepassing der nieuwe voorschriften van November 1871 (*Bijblad* op het *Indisch Staatsblad* n°. 2508) in het belang eener meer naauwkeurige administratie over de koffijplantsoenen, leidt gaandeweg tot betere kennis van het aanwezig getal boomen. Waar hiertoe gelegenheid bestaat, worden zooveel mogelijk de aanplantingen behoorlijk opgenomen, hetgeen niet alleen belangrijke verschillen aan het licht brengt tusschen het aanwezig en te boek staand aantal boomen, maar hier en daar ook tot de bevinding leidt van eene verkeerde rangschikking der plantsoenen, zoo als bijv. in Pasoeroean, waar een aanzienlijk getal boomen die eigenlijk onder de tuinkoffij behoorden, in de registers steeds onder de boschkoffij waren behandeld. Bedoelde aanplantingen zijn nu als boschkoffij afgevoerd en onder de tuinkoffij opgebragt. Evenzoo heeft men in verschillende andere gewesten een noemenswaardig aantal boomen, die steeds als kampongkoffij te boek stonden, maar in waarheid geregelde tuinen vormden, die de bevolking als zoodanig onderhield en door haar waren aangelegd in stede van bevolen aanplantingen in kampongs en paggers, onder de tuinkoffij opgebragt en van de kampogkoffij afgevoerd.

Tot eene verbetering van het cijfer der plantsoenen in Soerabaja gaf onder andere aanleiding de omstandigheid, dat in de registers aldaar nog steeds als aanwezig werden voorgesteld omstreeks 2 millioen boomen in tuinen, die feitelijk niet meer bestonden, en tot wier afschrijving in 1865 magtiging gevraagd, doch niet ontvangen was. Deze boomen zijn thans uit de leggers afgevoerd.

Het zal niet behoeven te worden opgemerkt, dat ten gevolge van dit een en ander de thans ontvangen opgaven voor onderscheidene gewesten belangrijk verschillen met de vroeger geleverde cijfers. Ofschoon de herziene opgaven gezegd worden nog op verre na geen onbepaald vertrouwen te verdienen, allerminst wat de ongeregelde aanplantingen betreft, worden ze echter geacht de waarheid veel nader bij te komen dan vroegere aantooningen.

Bij de nieuwe registers worden de aanplantingen verdeeld in op hoog gezag aangelegde en in vrijwillige aanplantingen, en wordt de eerstbedoelde kategorie gesplitst in geregelde plantsoenen (tuinkoffij) en in ongeregelde plantsoenen (in kampongs, als paggers, enz. en — afzonderlijk aangeduid — in bosschen). Deze laatste onderverdeeling is ook voor de vrijwillig aangeplante boomen aangenomen.

Alleen voor de tuinkoffij worden de boomen bij de nieuwe koffijleggers onderscheiden in vruchtdragende en jonge,

daar voor de ongeregelde aanplantingen, het zij al dan niet op hoog gezag tot stand gekomen, het aantal jonge boomen te onzeker wordt geacht om daarvoor cijfers uit te trekken.

Eene in dier voege ingerigte aantooning, onder anderen aanwijzende het aanwezig getal koffijboomen onder ultimo Maart van elk der jaren 1872 en 1873, wordt aangetroffen in bijlage B B hierachter. De totalen voor de gezamenlijke gouvernements-residentien op Java worden daarin opgegeven als te hebben bedragen:

Aanplantingen op hoog gezag.

		Onder ult°. Maart 1872.	Onder ult°. Maart 1873. (1)
In geregelde tuinen	vruchtdragende	127 797 868	129 349 765
	jonge	40 950 982	39 417 913
		168 748 850	168 767 678
In kampongs, paggers enz.	vruchtdragende	62 336 350	(2) 71 058 458
In bosschen	vruchtdragende	8 435 090	8 557 545
		70 771 440	79 616 003
	Totaal	239 520 290	248 383 681

(1) De cijfers van 1873 zullen, in verband met de uitkomsten der voortgezette opnemingen, later welligt blijken nog eenige verandering te hebben ondergaan.

(2) Deze belangrijke vermeerdering wordt veroorzaakt door het in den loop van 1872 vruchtdragend geworden zijn van een aanzienlijk aantal boomen tegenover betrekkelijk zeer geringe afschrijvingen. Alleen in de residentien Kadoe en Kediri beliep die vermeerdering respectivelijk circa 5½ en 1 millioen boomen.

Vrijwillige aanplantingen.

		Onder ult°. Maart 1872.	Vermoedelijk gedurende 1872/1873 bij te planten.
In kampongs, paggers enz.	vruchtdragende	14 095 358	»
	jonge	?	3 195 582
In bosschen	vruchtdragende	14 262 815	»
	jonge	?	644 278
	Totaal vruchtdragende	28 358 173	

De aangehaalde bijlaag bevat wijders eene gewestelijke aantooning van de afschrijvingen en bijplantingen in de op hoog gezag aangelegde plantsoenen, — van het aantal jonge boomen die gerekend worden van de op hoog gezag geplante, in den loop van 1872 vruchtdragend te zijn geworden, — van het getal huisgezinnen zoowel van die, welke bij de cultuur zijn ingedeeld als van die welke vrijwillig planten, — en eindelijk van het aantal boomen, dat elk der eerstbedoelde gezinnen (onder ult°. Maart 1873) zou hebben te onderhouden.

In den loop van 1872 werden afgeschreven 12 805 183 boomen in tuinen (waaronder in rond cijfer 170 000 jonge), 1 378 797 vruchtdragende in kampongs, paggers enz., en 36 681 dito in bosschen. De afschrijvingen waartoe voor 1871 magtiging was verleend, betroffen: in tuinen 12 042 212, in kampongs enz. 4 019 251 en in bosschen 505 442 boomen. Onder eerstgenoemd cijfer waren begrepen 267 440 jonge boomen. Het aanzienlijkst was in 1872 het aantal af te schrijven boomen in de Preanger regentschappen, Bagelen, Cheribon en Banjoemas, als hebbende alleen in tuinen (in ronde cijfers) bedragen respectivelijk 4 418 000, 1 561 000, 1 512 000 en 1 071 000. Een aantal van 400 567 nog vruchtdragende boomen, voorkomende in tuinen die afgeschreven moesten worden, werden weder in de leggers onder de ongeregelde aanplantingen opgenomen en wel 381 167 onder de kampong- en de overige onder de bosch-plantsoenen.

Onder de opgegeven 4 418 000 boomen in de Preanger regentschappen zijn begrepen ongeveer 950 000 zeer oude boomen, waarmede men eerst nog, voor de helft, de opstomp-kapping beproeven zal, zoodat hunne afschrijving slechts van voorloopigen of tijdelijken aard is.

De bevolen aanplantingen voor 1872/1873 bereikten voor de drie kategorien van plantsoenen een totaal van respectivelijk 12 834 514, 4 176 364 en 96 185, tegen 10 635 514, 4 119 848 en 30 000 gedurende 1871/1872. In werkelijkheid is echter in 1871/1872 meer bijgeplant dan vastgesteld was, hetgeen voornamelijk is toe te schrijven aan ontginning van meerdere gronden dan voor het opgelegde aangeplant cijfer noodig was of aan overvloed van bibiet

of ook wel aan vrees der dessahoofden dat er niet genoeg zou geplant worden. In Banjoewangi bijv. waren 5544 en in Japara 22 142 boomen boven het vastgestelde getal geplant.

De bijplant gedurende 1872/1873 is tot het vastgestelde cijfer allerwege zonder bezwaar tot stand gekomen en over 't algemeen goed geslaagd. Alleen in Madioen was de aan een 5tal dessa's opgelegde aanplant van 9 963 boomen in geregelde tuinen voor alsnog niet bewerkstelligd, omdat nader gebleken was, dat het voor dien aanplant bestemde terrein gelegen is op veel grooter afstand van die dessa's dan door het betrokken districtshoofd was opgegeven.

Voor verreweg het meerendeel zijn de nieuwe tuinen in de nabijheid der dessa's aangelegd. In zeer enkele gevallen slechts is op verderen afstand dan 10 palen geplant, namelijk in de Preanger regentschapppen, op verzoek der bevolking (zie hooger) en in Madioen.

De aanzienlijkste bijplantingen vonden plaats in de Preanger regentschappen, in Cheribon en in Banjoemas, namelijk tot eene hoeveelheid van 3 132 650, 2 970 460 en 1 698 600 boomen. In eerstgemeld gewest gaf hiertoe aanleiding de vermeerdering van het aantal planters en het volgen eener meer intensive cultuurwijze, waardoor dessa's, aan wie vroeger wegens minder geschikten grond geen koffij-aanplant had kunnen worden opgelegd, thans wel voor die cultuur konden in aanmerking komen.

De aanzienlijke bijplantingen in Cheribon worden gezegd niet in 't minst tot bezwaar der bevolking te strekken, vermits behoorlijk te rade is gegaan met hare getalsterkte en met de bestaande gelegenheid om den aanplant op nabij de dessa's gelegen gronden te bewerkstelligen.

Aan de bevolking in Pasoeroean is slechts een geringe aanplant opgelegd (in 't geheel ruim 100 000 boomen), omdat in 7 van de 10 koffijproducerende districten van dat gewest, deels gebrek aan terrein bestaat, deels de koffijcultuur aan den vrijen wil der bevolking kan worden overgelaten. Volgens de opgaven der dessahoofden zullen in de geheele residentie gedurende 1872—1873 vermoedelijk niet minder dan 800 000 boomen geheel vrijwillig worden geplant.

Nog in 10 andere gewesten rekende men dat vrijwillige bijplantingen zouden plaats hebben, en wel tot een totaal van ruim 3 millioen boomen, waarvan alleen in de Preanger regentschappen circa 1 900 000 en in Bagelen ruim 900 000.

De reeds aanwezige vrijwillige aanplantingen der bevolking werden onder ult°. Maart 1872 geschat, voor zooveel het *vruchtdragend* gedeelte betreft, op 28 358 173 boomen (allen in kampongs, paggers enz. en in bosschen), waarvan in Pasoeroean 14, in de Preanger regentschappen 4,3, in Bagelen 2,7, in Pekalongan 1,8, in Tagal 1,4, in Probolinggo 1,4, en in 9 andere gewesten te zamen 2,1 millioen. Onder het cijfer voor de Preanger zijn ook begrepen die plantsoenen welke, blijkens het hooger gezegde, aldaar aan inlandsche particulieren zijn afgestaan.

Het eenige gewest, waar in 't geheel geene bijplantingen, ook niet op hoog gezag, plaats hebben gehad, is Bantam, en zulks zoowel uit hoofde van ongenoegzame bevolking als van gebrek aan goed gelegen gronden. Blijkens 't vorig verslag, bladz. 154, was de koffijteelt als gouvernementscultuur aldaar slechts in de afdeeling Pandeglang behouden gebleven. In de drie andere koffijafdeelingen van dit gewest: Serang, Anjer en Tjeringin, was namelijk in November 1871 de gouvernements-koffijcultuur ingetrokken, met afstand aan de regthebbenden van de daarvoor gebezigde gronden en het zich daarop bevindend plantsoen en onder vrijlating om over het nog te oogsten product voor eigen gebruik te beschikken. Sedert is echter in die afdeelingen aan de cultuur volstrekt geen zorg meer besteed. Volgens een berigt van Mei 1872 waren de koffijtuinen in het Serangsche geheel en onder Anjer grootendeels reeds voor de teelt van rijst en andere gewassen in gebruik genomen, terwijl ook in de afdeeling Tjeringin de aanplantingen, die aldaar uitsluitend in paggers worden aangetroffen, voor een goed deel door verwaarloozing waren uitgestorven of hier en daar uitgeroeid ter benuttiging van den grond voor de oprigting van buffelkralen, loemboengs of huizen. Nergens worden de nog overgebleven aanplantingen onderhouden of met nieuw plantsoen aangevuld. Den oogst van 1871 had de bevolking van Serang geheel en die van Anjer gedeeltelijk voor eigen gebruik benuttigd. Hij beliep trouwens de luttele hoeveelheid van respectivelijk 30 katties en circa 8 pikols. In de afdeeling Tjeringin, waar de productie van 1871 ruim 43 pikols had bedragen (verdeeld over 223 dessa's), was die geheele hoeveelheid nog aan den lande geleverd.

Onderhoud. Vrij algemeen wordt door de regenten gerapporteerd, dat het onderhoud beter dan vroeger geschiedde. In een paar gewesten was echter streng toezigt nog steeds noodig.

Uitkomsten. Ten gevolge der gunstige weêrsgesteldheid heeft de oogst van 1872 het in 't vorig verslag geraamde cijfer van 842 650 pikols ver overtroffen.

Omtrent de in ieder gewest verkregen productie en andere bijzonderheden dienaangaande, zij verwezen naar de overgelegde bijlage CC, terwijl eene vergelijking der voornaamste uitkomsten van de koffijcultuur, met inbegrip van de levering uit de Vorstenlanden, over de laatste vijf jaren, in den gebruikelijken vorm hieronder volgt.

JAREN.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan is geoogst (behalve in de Vorstenlanden).	Verkregen hoeveelheid koffij, zonder de bij het ledigvallen der pakhuizen bevonden overwigten. — Pikols.	Hoeveelheid koffij in het geheel bij de pakhuizen ontvangen. — Pikols.	Gezamenlijke kosten van de aan het Gouvernement geleverde koffij.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan komt, berekend over de geheele hoeveelheid ontvangen koffij tot aan de afscheep-pakhuizen.	Opbrengst van de in Nederland geveilde koffij, per pikol.	
						Bruto.	Netto.
1868	234 051 454	586 357	588 616	f 8 920 851	f $15,15^{5}$	f $42,84^{4}/_{10}$	f $36,67^{5}/_{10}$
1869	231 009 460	960 588	962 800	13 766 649	$14,29^{5}$	$44,44^{4}/_{10}$	38,76
1870	214 553 997	983 634	986 038	14 279 280	14,48	$41,92^{7}/_{10}$	$36,73^{4}/_{10}$
1871	225 819 430	445 531	446 304	(geen volledige opgaaf ontvangen).	(geen volledige opgaaf ontvangen).	44,63	$39,34^{5}/_{10}$
1872	226 927 481	*a.* 984 225	*a.* 985 951	id.	id.	54,10	$48,36^{6}/_{10}$

a. Deze cijfers zullen welligt later blijken nog eenige (trouwens zeer geringe) wijziging te moeten ondergaan.

Wederom was het de residentie Pasoeroean, die in den oogst van 1872 het grootste aandeel, en wel het nog nimmer aldaar bereikte cijfer van 303 842 pikols leverde.

De berigten omtrent den aanstaanden koffijoogst luiden gunstig. Ofschoon in meerdere gewesten eene opbrengst beneden die van 1872 verwacht wordt, meent men de totale productie, met inbegrip van de levering uit de Vorstenlanden, toch te mogen ramen op ruim 850 000 pikols.

Qualiteit. Volgens de gewestelijke verslagen was de hoedanigheid der uit den oogst van 1872 verkregen koffij zeer goed in Tagal, Bagelen en Madioen, goed in Krawang, Soerabaja, Pasoeroean, Banjoewangi en Kediri, en vrij goed in de overige gewesten.

Ten aanzien der uit de residentie Bantam afkomstige koffij uit den oogst van 1872 werd bepaald, dat dit product (zoogenaamde Demerary-soort) in het belang eener spoedige aanbrengst op de Nederlandsche markt, bij wijze van proef, per stoomschip van Oud-Bantam naar Batavia en van daar zoo spoedig mogelijk, mede per stoomschip, naar Nederland zou worden verscheept.

Op het particuliere etablissement te Sisir in Pasoeroean (zie het vorig verslag blz. 155) werd in 1872 tot de West-Indische wijze teruggekeerd en eene hoeveelheid van $7171^{97}/_{100}$ pikols koffij bereid.

Sedert te Sisir de hier bedoelde industrie is opgevat, bestaande in het bereiden en leveren aan den lande van de koffij der bevolking, in stede dat een en ander door de planters zelven geschiedt, zijn van daar verkregen: in 1869 $2418^{11}/_{100}$, in 1870 $6493^{62}/_{100}$ en in 1871 $4628^{98}/_{100}$ pikols, cijfers, die, in verhouding tot den oogst van elk dier jaren, van eene niet onaanzienlijke toeneming getuigden.

Ten aanzien eener in den aanvang van 1872 door een Europeesch ingezeten te Samarang gevraagde vergunning, om, met gelijk doel, te mogen opkoopen de in de districten Bodja en Selokaton dier residentie door de bevolking geteelde koffij, behield de Indische Regering zich eene eindbeschikking voor, tot na de vaststelling van algemeene voorwaarden voor het verleenen van dergelijke vergunningen. Of de aanvrager, in verband met de uitvaardiging der hooger bedoelde ordonnantie van 14 Maart 1873, sedert op de zaak is teruggekomen, is hier te lande nog niet gebleken.

Een door den Nederlandschen consul te Djeddah geopperd denkbeeld om tot veredeling van het koffijgewas op Java proeven te doen nemen met de uitplanting van koffijvruchten of plantjes uit Arabie, vond bij de Indische Regering geen bijval. De Indische autoriteiten waren, op grond van de ongunstige resultaten der vroeger met de uitplanting van zoogenaamd Mokka-koffijzaad genomen proeven, van meening, dat niet langs dien weg naar het beoogde doel moest worden gestreefd, doch dat verbetering van de qualiteit der koffij veeleer te verwachten is van de aanwending van goed koffijzaad, de meer intensive cultuurswijze, welke thans in de Preanger regentschappen werkt en vermoedelijk ook elders kan worden ingevoerd, en van eene meer zorgvuldige bereiding (1).

Pakhuizen. Ter voorziening in de behoefte aan gelegenheid tot inlevering van koffij in de afdeeling Patjitan is in Augustus 1872 besloten tot den bouw van twee nieuwe koffijpakhuizen, waarvan een te Njadiredjo, tevens te bedienen door den pakhuismeester te Pangool, en één te Poelee, waarvoor een afzonderlijk pakhuismeester in dienst te stellen.

Eene gelijke magtiging was in Februarij 1872 verleend ten aanzien van een koffijpakhuis te Koetorembet (afdeeling en residentie Pekalongan).

Bij het krachtens een Indisch besluit van 11 Februarij 1870 opgerigte en in 1872 voltooide koffij-inkooppakhuis te Donomerto (afdeeling Kendal, residentie Samarang), werd in Augustus 1872 een inlandsch pakhuismeester in dienst gesteld.

Over de werking der bij het Indisch besluit van 29 December 1870, n°. 30, vastgestelde regeling der wijze van voorziening in het hulppersoneel bij de koffij-inkooppakhuizen (bladz. 151 van het vorig verslag), werden gedurende het oogstjaar 1872 geene klagten vernomen.

Aan het bij die beschikking tevens bepaalde, dat 's lands koffij-inkooppakhuizen op Java voortaan gedurende het geheele jaar blijven opengesteld, werd streng de hand gehouden. In een voorstel om die pakhuizen des Zondags gesloten te doen blijven, althans voor het innemen der op dien dag ter inlevering aangebragte koffij, werd dan ook door de Indische Regering niet getreden.

Betaling. In verband met de invoering der heffing van landrente in Banjoewangi krachtens de ordonnantie van 3 April 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 66), is die residentie, bij Indisch besluit van 1 October 1872, n°. 18 (*Indisch Staatsblad* n°. 161), ook wat de betaling voor de aan den lande te leveren koffij betreft, op gelijke lijn met de overige gewesten gesteld. Dien ten gevolge ontvangt de bevolking aldaar sedert 1 Januarij 1873, in stede van f 7,96, zoo als sedert de laatste verhooging van den inkoopprijs het geval was, f 13 per pikol. De koffijprocenten aan de petinggi's, of dorpshoofden, werden gelijktijdig op het normale bedrag bepaald.

Bij de ontwerp-begrooting voor 1874 wordt gerekend op eene verhooging van den leveringsprijs der koffij met f 1 per pikol, zoowel voor de op Java als voor de op Sumatra en in de residentie Menado te leveren koffij.

Veilingen. De uitkomsten der koffijveilingen in Nederland gedurende 1871—1872 en het eerste semester van 1873 en op Java gedurende beide eerstgenoemde jaren, zijn vermeld in de hieronder volgende twee aantooningen, terwijl voor eene recapitulerende opgaaf der Nederlandsche veilingen van 1872 verwezen wordt naar bijlage T.

---

(1) Ingevolge een dezer dagen van den Gouverneur-Generaal ontvangen voorstel worden pogingen aangewend ter verkrijging van zaden of planten van zekere soort van koffij met groote boon die in Liberia wordt gekweekt.

I. *Veilingen in Nederland.*

TIJDSTIP.	1871.				1872.				1873.			
	Verkochte hoeveelheid in pikols.	Uitgeleverde netto kilogrammen.	Gemiddelde opbrengst per $^1/_2$ kilogram.		Verkochte hoeveelheid in pikols.	Uitgeleverde netto kilogrammen.	Gemiddelde opbrengst per $^1/_2$ kilogram.		Verkochte hoeveelheid in pikols.	Uitgeleverde netto kilogrammen.	Gemiddelde opbrengst per $^1/_2$ kilogram.	
			Bruto.	Netto.			Bruto.	Netto.			Bruto.	Netto.
Februarij	110 013	6 547 183^5	f $0,36^{65}$	f $0,32^{34}$	f $74\,784^{07}$	4 421 157	f $0,43^{42}$	f $0,38^{73}$	$89\,467^{87}$	5 329 793	f $0,52^{54}$	f $0,47^{16}$
Maart	81 299	4 854 909^5	$0,36^{64}$	$0,31^{91}$	$74\,210^{46}$	4 436 975	$0,42^{52}$	$0,37^{92}$	$81\,439^{20}$	4 874 394^5	$0,53^{84}$	0.47^{91}
April	68 491	4 090 368^5	$0,34^{62}$	$0,30^{32}$	$72\,761^{74}$	4 347 780^5	$0,42^{49}$	$0,37^{71}$	$79\,361^{46}$	4 747 457	$0,54^{13}$	$0,48^{46}$
Mei.	79 678	4 755 576^5	$0,34^{36}$	$0,30^{14}$	$73\,113^{60}$	4 377 468^5	$0,44^{97}$	$0,40^{06}$	$80\,490^{24}$	4 834 282^5	$0,56^{98}$	$0,51^{19}$
Junij	86 159	5 141 774^5	$0,35^{76}$	$0,31^{37}$	$73\,523^{70}$	4 398 665	$0,46^{30}$	$0,41^{56}$	$92\,111^{19}$	5 496 146	$0,53^{98}$	$0,48^{18}$
Augustus	120 965	7 227 824	$0,36^{80}$	$0,32^{30}$	74 172	4 444 827	$0,46^{66}$	$0,41^{71}$				
September	120 384	7 182 795	$0,38^{23}$	$0,33^{70}$	$74\,762^{27}$	4 467 840	$0,45^{26}$	$0,40^{49}$				
October	89 846	5 347 218^5	$0,42^{31}$	$0,37^{76}$	$74\,126^{57}$	4 481 030	$0,46^{96}$	0.42^{24}				
November	59 570	3 576 798^5	$0,41^{48}$	0.36^{93}	$78\,702^{61}$	4 747 708^5	$0,46^{96}$	$0,42^{11}$				
	816 405	48 724 448^5	*a.* f $0,37^{39}$	f $0,32^{96}$	f$671\,157^{08}$	40 123 451^5	*a.* f $0,45^{24}$	f $0,40^{45}$				

a. In de aantooningen betreffende de beantwoording der hier te lande verkochte gouvernementsproducten over 1871 en 1872 (bijlage Z van het vorig verslag en bijlage T hierachter), wordt als „gemiddelde veilingsprijs" per $^1/_2$ kilogram (d. i. als gemiddeld van het gebodene) opgegeven f $0,37^{57}$ en f $0,45^{49}$. Te dezer plaatse is de werkelijke ontvangst tot grondslag genomen, d. i. de veilingsprijs verhoogd met de aan de koopers in rekening gebragte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met de $1^1/_2$ pct. rabat voor contante betaling. Van daar het verschil tusschen beide opgaven.

Veilingen op Java.

1870.				1871.				1872.			
Tijdstip.	Hoeveelheid. — Pikols.	Opbrengst.	Gemiddeld per pikol.	Tijdstip.	Hoeveelheid. — Pikols.	Opbrengst.	Gemiddeld per pikol.	Tijdstip.	Hoeveelheid. — Pikols.	Opbrengst.	Gemiddeld per pikol.
April	25 000	f 846 480	f 33,85^{22}	April	35 000	f 1 187 000	f 33,91^{43}	Julij	25 000	f 1 091 000	f 43,64
December	25 000	823 610	32,94^{44}	Augustus	25 000	936 470	37,45^{88}	Augustus	25 000	1 068 240	42,72^{16}
				October	25 000	1 009 780	40,39^{12}	October	25 000	1 049 040	41,96^{16}
				December	15 000	598 880	39,92^{53}	November	25 000	1 114 840	44,59^{36}
	50 000	f 1 670 090	f 32,40^{18}		100 000	f 3 732 130	f 37,32^{13}		100 000	f 4 323 120	f 43,23^{12}

Het verschil in de sortering van de koffij in Indie en hier te lande laat niet toe met de vereischte juistheid eene vergelijking te maken omtrent het meer of minder voordeelige van den verkoop in Indie boven dien in Nederland. Vergelijkende berekeningen over de jaren 1868 tot en met 1872, voor zoover ze met juistheid uit de bestaande gegevens waren zamen te stellen, zijn reeds bij eene vorige gelegenheid aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal medegedeld (1)

De in 1872 verkochte hoeveelheid van 100 000 pikols bestond uit:

Kadoe-	koffij (1ste veiling)	15 000	pikols,	gemiddelde opbrengst	f 43,7366
Idem	» (2de »)	6 000	»	» »	43,6150
Samarang-	» (1ste »)	10 000	»	» »	43,5040
Idem	» (2de »)	4 000	»	» »	43,0175
Pasoeroean-	» (2de »)	15 000	»	» »	42,2986
Idem	» (2de »)	25 000	»	» »	41,9616
Idem	» (4de »)	15 000	»	» »	44,3046
Preanger-	» (4de »)	10 000	»	» »	45,0270

Te zamen 100 000 pikols.

Voor 1873 is mede gerekend op den verkoop in Indie eener hoeveelheid van 100 000 pikols; het te verkoopen product zal geheel afkomstig zijn uit den oogst van het loopende jaar, terwijl de veilingen geregeld zijn op gelijken voet als in 1872.

Voor 1874 wordt het op Java te verkoopen product andermaal geraamd op 100 000 pikols.

Van de in 1870 en 1871 aldaar geveilde gouvernements-koffij was de bestemming, volgens opgaven, afkomstig van de uitvoerders, als volgt. (Over 1872 zijn dergelijke opgaven nog niet ontvangen.)

BESTEMMING.	1870.	1871.
	Pikols. —	Pikols. —
Uitgevoerd naar . . Nederland .	49 025 (waarvan 30401 onder Ned. vlag)	61 847 (waarvan 52769 onder Ned. vlag)
Uitgevoerd naar . . Singapore .	200 (alles onder Ned. vlag)	1 200 (alles onder Ned. vlag)
Uitgevoerd naar . . Amerika . .	»	35 596 (waarvan 400 onder Ned. vlag)
	49 225	98 643
Aan kleinhandelaren verkocht	775	1 857
Door het Gouvernement verkochte hoeveelheid. . . .	50 000	100 000

(1) Zie de bijlagen der Memorie van Antwoord betreffende het wets-ontwerp tot bekrachtiging van de overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij (gedrukte stukken zitting 1872—1873 — 130 — nº. 5).

Suikercultuur.

De uitvoering door de Indische Regering gegeven (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 213 en 1872, n°. 24) aan de wet van 21 Julij 1870 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 136) tot regeling der op hoog gezag ingevoerde suikercultuur eischte slechts in zoo ver eene nadere beslissing van het Opperbestuur, als bij die uitvoering was afgeweken van de voorschriften den Gouverneur-Generaal, op 's Konings magtiging, den Raad van State gehoord, medegedeeld bij de ministeriele aanschrijving van 23 October 1870, n°. 1 (1).

Die afwijkingen, tegen welke geene bedenkingen bestonden en waarop dan ook de Koninklijke goedkeuring werd verleend (November 1872), bestonden voornamelijk in de weglating zoo wel van de bepaling nopens het regelen van den aanplant in dier voege dat het riet achtereenvolgens tot rijpheid kome en nopens het overgeven daarvan aan den ondernemer *wanneer het tot vollen wasdom gekomen is* (in stede waarvan een termijn is bepaald binnen welken de overgave moet plaats hebben), als van de verbindtenis van den fabrikant om mede te werken tot het overleg om de tusschenkomst des bestuurs bij de beplanting zoo spoedig mogelijk te doen ophouden. Voorts in het voorschrijven, in stede van eene dagelijksche of althans wekelijksche betaling aan de planters, waartegen gewigtige bezwaren bestonden, van eene kwijting van het arbeidsloon in twee termijnen (60 per cent in het plantjaar — zoodra de stekken zijn gepoot — en 40 per cent in het oogstjaar, na de overgave van den aanplant aan den ondernemer) en in het opnemen in de ambtelijke voorschriften, in stede van in de contracten, zoo als de aanschrijving van 23 October 1870 wilde, van de bevoegdheid voor den fabrikant om den grond waarop de fabriek en aanhoorigheden staan en waarop regt van opstal is gevestigd, in eigendom te verkrijgen.

Aan de Indische Regering zijn echter eenige opmerkingen ter nadere overweging aangeprezen, voornamelijk met betrekking tot sommige bepalingen, die van invloed kunnen zijn op de ontwikkeling van den vrijwilligen aanplant. Onder andere werd gewezen op het onnoodige en belemmerende der bepaling in art. 1 van het modelcontract, dat elke afstand van aanspraak op het genot van een suikerriet-aanplant onherroepelijk is, welk voorschrift, als de gelegenheid afsnijdende tot het nemen van *proeven* met een eigen aanplant op verstrekten grond, geacht werd weinig in overeenstemming te zijn met den geest van art. 1, n°. 3, lit. *d*, der wet van 21 Julij 1870 tot aanmoediging van dusdanigen vrijen aanplant. Verder werd gedoeld op de wenschelijkheid van pogingen om de nog bij uitzondering toegestane verstrekking van fabriekarbeiders ten behoeve van twee ondernemingen, geheel te doen eindigen, en om, indien het niet mogelijk mogt zijn de twee contracten voor die ondernemingen op dit punt te wijzigen, bij de beoordeeling der aanvragen om bestuurshulp gestreng vast te houden aan het vereischte van volstrekte, telkens te bewijzen onmisbaarheid. (2)

Overigens werd aanbevolen er voor te waken, dat de gegeven uitlegging aan de artt. 4 en 8 van het modelcontract (zie het vorig verslag, bladz. 161), dat het den ondernemers vrijstaat zich met de bevolking te verstaan over de voortzetting van de bewaking van het riet na de overgave, niet tot misverstand leide nopens het geheel vrijwillig karakter dat de overeenkomsten daartoe met de bevolking aan te gaan, behooren te bezitten.

In overeenstemming met het gevoelen der Indische Regering werd uitgemaakt, dat art. 1, n°. 3, lit. *h*, der aangehaalde wet, betreffende de betaling van cijns ook over het product van den vrijen aanplant, niet van toepassing is op ondernemingen waarvoor geen nieuwe overeenkomsten ter zake van de op hoog gezag ingevoerde suikercultuur worden gesloten. De Gouverneur-Generaal werd dan ook in November 1872 gemagtigd om aan de ondernemers van Ketabang (Soerabaja) en Teedja (Madura), die hunne ondernemingen zonder gouvernements-aanplant voortzetten, den grond waarop de fabrieken met aanhoorigheden gevestigd zijn, indien zij zulks verlangen, in eigendom of met regt van opstal af te staan zonder een cijns te vorderen van de vrijwillige suikerriet-aanplantingen, die bij de bedoelde ondernemingen mogten worden verwerkt.

Bij een besluit van 29 Augustus 1872 werd door de Indische Regering aan de suikercontractanten vergund om, met afwijking in zoover van art. 15 van het modelcontract, volgens hetwelk de betalingen voor plantloon en cijns moeten geschieden ter hoofdplaats van het gewest waarin de onderneming gelegen is, ingaande met den tweeden termijn van 1872 (dat is vóór of op 15 October van dat jaar), die betalingen te storten bij 's lands kas te Batavia, Samarang of Soerabaja, eene vergunning die zoowel aan de ondernemers als aan den lande de risico en den omslag bespaart, verbonden: voor de eersten, aan het van elders ontbieden (meerendeels van Batavia) der vereischte aanzienlijke geldsommen; voor den lande, aan het ter verwisseling zenden naar de hoofdkassen van bedoelde ontvangsten die, wanneer zij op de hoofdplaatsen der overige gewesten geschiedden, naar alle waarschijnlijkheid wel steeds uit papier van de hoogste serien zouden bestaan. Aan bedoelde vergunning werd echter de voorwaarde verbonden, dat de stortingsbewijzen steeds vóór de verstrijking der bij contract vastgestelde betalingstermijnen, bij 's lands kas ter hoofdplaats van het gewest waarin het contract werkt, moeten zijn aangeboden, zullende de gevolgen van niet tijdigen afloop dier verrekening (het geval van force majeure niet uitgezonderd) steeds voor rekening der ondernemers blijven en reclames ter zake buiten behandeling worden gelaten.

Over de ontworpen voorschriften tot regeling der wijze waarop in den vervolge, dat is na eene vijfjarige werking der nieuwe suikercontracten, de schadeloosstelling moet worden bepaald, aan de bevolking te voldoen voor de tijdelijke afgifte van haren grond ten behoeve van de gouvernements-suikercultuur, is reeds gehandeld op bladz 104 hiervoren.

De eerst in het begin van 1872 tot stand gekomen sluiting der nieuwe contracten was oorzaak, dat de aanplant van 1871 voor den oogst van 1872 nog volgens de oude regeling had plaats gehad. Derhalve was ten behoeve van de 17 ondernemingen (in Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki), voor welke bij de nieuwe overeenkomsten de rietaanplant (met te zamen 638 bouws) was ingekrompen, voor 1872 nog de volle vroegere uitgestrektheid beplant geworden.

Op het voor dit ééne jaar meer geplante, dan voor de overige jaren tot en met 1878 was overeengekomen, zijn krachtens een speciaal beding (art. 22, tweede lid, van het modelcontract) bij al deze ondernemingen op 1 na (1), de bepalingen van het nieuwe contract toegepast. Daarentegen had één fabriek (Boedoean in Bezoeki) een minderen aanplant gehad dan de bij het nieuwe contract bedongene, doordien niet de volle 400 bouws, maar, na aftrek van de uitgestrektheid door wegen en slooten ingenomen, slechts 368 bouws met riet waren bezet geweest. Ook deze afwijking werd bij de nieuwe overeenkomst gehomologeerd.

Overigens was in 1871 niet meer geplant geworden voor de onderneming Ketabang in Soerabaja, waarvoor het contract, groot 240 bouws, met den oogst van dat jaar verstreek zonder vernieuwd te zijn geworden.

De gezamenlijke uitgestrektheid van den gouvernements-riet-aanplant, welke voor den oogst van 1871 ten behoeve van 97 ondernemingen bedragen had 39 946 bouws, beliep dien ten gevolge voor den oogst van 1872 bij 96 ondernemingen 39 674 bouws; de aanplant van 15¾ bouws werd echter door overstroomingen vernield, zoodat slechts van 39 658¼ bouws geoogst werd.

Voor den oogst van 1873 zou het totaal van den gou-

(1) In der tijd aan de Staten-Generaal overgelegd en gedrukt als bijlage bij de Memorie van Antwoord op het Eindverslag der Eerste Kamer betreffende de Indische begrooting van 1871 (vergadering 1870—1871, n°. 5*a*.)

(2) Zoo als lager blijkt, heeft in 1872 bij geen van beide ondernemingen de bewuste verstrekking plaats gehad.

(1) Namelijk Ardjosari in Pasoeroean, voor welke onderneming de nieuwe overeenkomst — en dus ook de vermindering van aanplant (van 471 tot 440 bouws) — eerst met het plantjaar 1873 een aanvang neemt.

vernementsaanplant bedragen 38 699 bouws, welke vermindering, behalve aan de vorenbedoelde inkrimping bij 16 ondernemingen, is toe te schrijven aan de niet-vernieuwing van het met den oogst van 1872 verstreken contract voor de onderneming Teedja op Madura, ten gevolge waarvan 400 bouws vrijkwamen.

Blijkens eene in 1872 bij het departement van binnenlandsch bestuur opgemaakte aantooning waren bij de gezamenlijke ondernemingen (Ketabang en Teedja uitgezonderd), ingedeeld 4862 dessa's met 370 414 bouws (bewaterbare en niet bewaterbare) sawahs en 220 706 dienstpligtigen (5241 dienstpligtigen aan wie slechts een half aandeel kon worden opgelegd, gerekend tot een getal van 2620). Bij een aanplant van 38 668 bouws, zoo als in 1873 op hoog gezag zal kunnen worden bewerkstelligd, wordt dus (voor de verschillende gewesten dooreen gerekend) gemiddeld één bouw riet beplant van de 9,6 in den kring der ondernemingen aanwezige bouws sawahs, van welke er 65 % worden opgegeven als voor de suikercultuur geschikt; zijn gemiddeld per bouw ingedeeld 5,7 dienstpligtigen en bezit ieder dienstpligtige gemiddeld 1,7 bouws sawah. Bij doorslag zijn onder 100 bouws voor de suikercultuur geschikte velden 52 bouws van de 1ste, 28 van de 2de, 16 van de 3de soort en 4 bouws tegals. De rietaanplant op sawahs stond in verhouding tot dien op tegals als 97 tot 3.

Op ult°. December 1872 waren al de nieuwe op den voet der wet van 21 Julij 1870 geschoeide overeenkomsten, ten getale van 91, notarieel gesloten, en bleef nog alleen te contracteren voor de in den aanvang des jaars, met goed gevolg (zie het vorig verslag bladz. 161) uitbestede ondernemingen Tjomal en Bandjardawa in Tagal, voor welke een nader onderzoek van de waterquaestie de sluiting vertraagde. Aan de speciale voorwaarden der bedoelde 91 overeenkomsten werd, in opvolging van art. 1, n°. 3, lit. *i*, der genoemde wet openbaarheid gegeven bij de in de *Javasche Couranten* van 2 Augustus en 24 September 1872 geplaatste bekendmakingen van den directeur van binnenlandsch bestuur, onder bijvoeging dat zij overigens zijn aangegaan op den voet van het ontwerp-contract in *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 213, gelijk dit is gewijzigd bij *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 24.

Tot nadere aanvulling van de bij den brief van den Minister van Kolonien van 26 Augustus 1872, n°. 1, aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangeboden stukken betreffende de nieuwe regeling der op hoog gezag ingevoerde suikercultuur (zitting 1872—1873, **20**), strekke de hierbij als bijlage DD overgelegde opgaaf betreffende het door de fabrikanten verschuldigde wegens kosten van den aanplant, afzonderlijk aanwijzende de sommen wegens schadeloosstelling voor den grond, arbeidsloon, belooning der dessahoofden en cultuurprocenten van de inlandsche ambtenaren, welke laatste kosten, vroeger uit 's lands kas gekweten, ingevolge de nieuwe contracten, ten laste der fabrikanten komen. Bedoelde aantooning behelst tevens eene voor zooveel noodig verbeterde opgaaf van den door elke onderneming aan den lande op te brengen cijns.

Slechts voor twee ondernemingen: Ardjosari in Pasoeroean en Soerawinangon in Cheribon, waarvoor de contracten verstrijken met den oogst van 1873 en van 1882, is niet tot de nieuwe regeling toegetreden. Zoo als reeds in 't vorig verslag gezegd, zou het contract voor Ardjosari tijdig worden uitbesteed. Dit had plaats in November 1872 op de voorwaarden, vermeld in de *Javasche Courant* van 23 Julij te voren, waarin tevens het ontwerp-contract is opgenomen. Even als vroeger ten opzigte van de fabriek Wonopringo in Pekalongan, maakte de Regering ook in dit geval geen gebruik van hare contractuele bevoegdheid om, des verkiezende, tegen taxatie in den eigendom te treden van de fabriek en onderhoorigheden. Als basis van inschrijving gold de jaarlijks op te brengen cijns per bouw (waarvoor door de Regering een minimum van f 102,89[5] was aangenomen), en als waarborg voor de soliditeit van den eventuelen contractant werd aan de inschrijvers de keuze gelaten tusschen eene vooruitbetaling van den cijns over één jaar en het stellen van twee gegoede borgen, met voorbehoud aan het Gouvernement eener volkomen vrijheid ten opzigte van de al of niet toewijzing der onderneming aan den hoogsten inschrijver. Voorts werd den verkrijger van het contract, zoo hij geen eigenaar was van de bestaande fabriek of niet slagen mogt deze over te nemen, voor de oprigting van eene nieuwe fabriek, die alsdan vóór 1 Mei 1874 gereed behoorde te zijn, een geschikt gelegen terrein in eigendom toegezegd. De aanplant werd bepaald op 440 bouws, zijnde 31 bouws minder dan de tegenwoordige uitgestrektheid. Bij de gehouden inschrijving werden niet minder dan 18 aanbiedingen ontvangen, deels op den voet van vooruitbetaling, deels met aanbieding van borgtogt. De inschrijvingen onder eerstbedoelde voorwaarde verschilden van f 102,89[5] (het minimum) tot f 475; die met beding van borgstelling van f 175 tot f 403 per bouw. Aan den hoogsten inschrijver, den luitenant der Chinezen te Pasoeroean, een allezins gegoed persoon, die, als aannemer van 's lands transporten in de residentie Pasoeroean, zich op uitnemende wijze van zijne verpligtingen jegens het Gouvernement had gekweten, werd het contract toegewezen en tot de sluiting daarvan magtiging verleend.

Met de tegenwoordige eigenaren van Ardjosari werd, even als met die van Teedja, eene overeenkomst getroffen tot vervanging der verpligte levering van suiker voor den nog overigen contractsduur, door een cijns in geld, in overleg met de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia, te berekenen naar den marktprijs over het gansche oogstjaar, en in verband zoowel met de plaats van levering als met hetgeen bij levering in natura door het Gouvernement contractueel verschuldigd zou wezen. De aangewende pogingen om ter zake eene gelijke schikking te treffen met den mede niet tot de nieuwe regeling toegetreden fabrikant van Soerawinangon, stuitten af op de onbillijke eischen van dezen. Eenige ongelegenheid, met het oog op de op te ruimen suikerpakhuis-administratie, vloeit echter hieruit niet voort, wijl de door genoemden ondernemer jaarlijks te leveren hoeveelheid suiker, ten bedrage van 10 653$^{55}/_{100}$ pikols, alsnu op levering kan worden verkocht.

Bij een besluit van 18 Mei 1872 was de Indische Regering er dan ook reeds toe overgegaan, het personeel bij de verschillende suikerpakhuizen op Java buiten dienst te stellen, terwijl de gebouwen, voor zoover zij voor 's lands dienst van geen nut meer konden zijn, in het openbaar werden verkocht, met toezegging van het regt van eigendom op den grond. Zij bragten gezamenlijk op de niet onbelangrijke som van f 94 036. Het materieel werd, waar hieraan behoefte bestond, zooveel mogelijk onder de meest nabij gelegen andere pakhuizen verdeeld en het overtollige plaatselijk van de hand gezet. Andere maatregelen van bezuiniging waren voor 's hands niet te nemen. Het denkbeeld is echter in overweging om, in verband met de aanstaande reorganisatie van het districtsbestuur op Java en Madura (waarover zie bladz 89 hiervoren), in de verschillende gewesten bij de gouvernements-suikercultuur bescheiden mantri's buiten dienst te stellen, even als reeds sedert 1 Junij 1872 het geval is geweest met de twee mantri's op Madura.

Ingevolge de hun gedane toezegging is aan de suikerfabrikanten, die tot de nieuwe grondslagen zijn toegetreden, — met uitzondering van die van Djombang, Goedo en Porrong in Soerabaja, en Djatti in Kediri, wier aanvragen nog in behandeling waren — even als aan die van Ketabang en Teedja, waaromtrent hierboven — de grond waarop de fabrieken en onderhoorigheden hunner ondernemingen gevestigd zijn, tot eene maximum-uitgestrektheid van 10 bouws in eigendom afgestaan, terwijl, waar dit verlangd werd, voor het meerdere regt van opstal is verleend, deels onder de vroegere, deels onder de nieuwe, in Julij 1872 vastgestelde voorwaarden (vergelijk bladz. 101 hiervoren).

Behalve de gebruikelijke schadeloosstelling aan de bevolking voor het blijvend gemis van hare bezitregten, werd voor den eigendom van die gronden ten behoeve van den lande, een prijs gevorderd van f 60 per bouw, zijnde het tienvoud van de voordeelen, die het Gouvernement in den vroegeren staat dier gronden, daarvan aan landrente trok of konde trekken.

Verdere bijzonderheden met betrekking tot de suikercultuur schijnen het best rubrieksgewijze te worden medegedeeld.

Uitkomsten. Eene in nieuwen vorm ingerigte gewestelijke aantooning van de uitkomsten dezer cultuur, zoowel wat de verkregen productie, als wat de door de fabrikanten verschuldigde betalingen en de door het Gouvernement gedane uitgaven betreft, wordt hierbij overgelegd als bijlage EE, terwijl het gebruikelijk overzigt, bevattende bijzonderheden nopens de opbrengst enz. bij *elke* fabriek, te vinden is in bijlage FF. Ter aanvulling van de fabrieksgewijze aantooning bij het vorig verslag gevoegd (als bijlage KK) worden de toen ontbrekende cijfers betreffende de ondernemingen in Soerabaja, alsnog opgenomen aan het slot der tegenwoordige bijlage FF.

De resultaten der suikerfabricatie van 1872 overtroffen die van vroegere jaren. Van de 39 658 bouws riet van gouvernementswege aangeplant, werd namelijk eene opbrengst aan suiker verkregen, van p. m. 2 556 441 pikols, zijnde gemiddeld 64^{43} pikols per bouw, tegen 2 247 272 pikols (van 39 865 bouws) in 1871 of gemiddeld 56^{37} pikols per bouw, en reeds in laatstgenoemd jaar stond de productie, zoowel op zich zelve als in verhouding tot den aanplant, boven die van alle vroegere oogsten. In 1865 waren door de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen 1 831 064 pikols suiker gefabriceerd geworden en sedert was de hoeveelheid geregeld jaarlijks geklommen.

Bijzondere vermelding verdient de in 1872 bij de fabrieken Olean (Bezoeki) en Karang Sambong (Cheribon) verkregen productien, welke de nog nimmer bereikte cijfers van 107^{06} en 106^{39} pikols per bouw bedroegen. Meer dan 90 pikols per bouw produceerden in genoemd jaar de ondernemingen Brangkal in Soerabaja (97 pikols), Pandji in Bezoeki (95^{01} pikols), Sentanen lor in Soerabaja (91^{96} pikols) en de Maas in Bezoeki (90^{35} pikols).

Minder dan 40 pikols per bouw was in het afgeloopen jaar de opbrengst bij Redjosari (Madioen), IJoso Wilangon (Pasoeroean), Poerwodadi (Madioen), Goedo (Soerabaja), Mingiran (Kediri) en Porrong (Soerabaja). De gemiddelden voor die ondernemingen bedroegen, in eene opklimmende reeks, respectivelijk slechts 30, 35^{75}, 36, 36^{85}, 37^{08} en 38^{50} pikols per bouw.

Ook voor de bij de suikercultuur ingedeelde bevolking waren de uitkomsten van het jaar 1872 belangrijk voordeeliger, en zulks als gevolg van de inwerkingtreding der nieuwe contracten. Had zij in 1871, bij een aanplant van 39 946 bouws aan »plantloon" genoten f 5 474 656 of dooreengenomen f $137{,}32^{5}$ per bouw en daarvan aan landrente moeten betalen f 452 410, zijnde per bouw gemiddeld f $11{,}32^{5}$, over 1872 ontving zij ter zake van »schadeloosstelling voor de tijdelijke afgifte van haren grond" en als »loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking van het riet" te zamen f 5 918 065, hetgeen overeenkomt met f $149{,}16^{5}$ per bouw. Bovendien zag zij zich thans voor het eerst vrijgesteld van de betaling van landrente voor deze velden.

De cijns, door de fabrikanten aan den lande op te brengen, ter vervanging van de vroegere verpligte levering in natura, beliep over 1872 voor 95 ondernemingen f 4 173 145, waaronder f 60 947 ter zake van den bij uitzondering voor den oogst van dat jaar bij eenige fabrieken plaats gehad hebbenden meerderen aanplant (zie hooger) en f 189 599 wegens de krachtens eene bijzondere schikking in geld geconverteerde verpligte levering der twee nog op de oude voorwaarden gewerkt hebbende ondernemingen Ardjosari en Teedja, over hoedanige conversie de Regering het met de mede niet toegetreden eigenaren van Soerawinangon niet eens had kunnen worden. De levering van deze onderneming, ad $10\,653^{55}$ pikols, was dien ten gevolge in 1872 de eenige die nog in natura werd ontvangen.

Het normale bedrag van den cijns zal, zoolang de aanplantingen blijven op de uitgestrektheden, die de nieuwe overeenkomsten tot 1878 aangeven, en zoolang geen enkele fabrikant gebruik maakt van de bevoegdheid tot eigen beplanting op van gouvernementswege verstrekten grond, bedragen f 3 922 599 (1) en door de inwerkingtreding met den aanplant voor den oogst van 1874 van het uitbestede contract voor Ardjosari zal dit totaal nog met eene som van f 209 000 vermeerderen en alzoo bedragen f 4 131 599.

Behalve den cijns betaalden de fabrikanten over 1872 nog f 83 853 wegens belooning aan de dessahoofden en f 498 053 wegens cultuurpercenten aan de inlandsche ambtenaren, welke laatste kosten vroeger voor rekening van den lande kwamen. Daarentegen werd 's lands kas bezwaard met f 42 934 wegens tegemoetkoming aan de dessahoofden in de derving van een deel van het collecteloon der landrente; terwijl voor toezigt op den aanplant door het Gouvernement betaald werd f 83 895.

Opmerking verdient nog dat het boven opgegeven bedrag der door de planters genoten betaling niet als het normaal cijfer volgens de nieuwe regeling is aan te merken, vermits daaronder wegens de hooger bedoelde bij 18 ondernemingen plaats gehad hebbende afwijkingen in de uitgestrektheid van aanplant voor den oogst 1872, begrepen is f 80 663 en aan op den ouden voet berekend »plantloon" f 195 917, verschuldigd geweest door de ondernemers van Ardjosari, Soerawinangon en Teedja. (1) Na aftrek dezer sommen en na bijtelling van hetgeen volgens het nieuwe contract bij Ardjosari aan de plantende bevolking moet worden betaald (f 60 641) verkrijgt men een normaal totaal (voor de eerste vijf jaren, behoudens de lager bedoelde afwijkingen in het 2de en 3de jaar bij eenige ondernemingen in Japara) van f 5 702 126. (2)

Wijze van aanplant en bemesting. Voor een 5tal ondernemingen (Pakkies en de Hoop in Japara, Bangsal en Djombang in Soerabaja en Wangoonredjo in Pasoeroean) ondergingen de vastgestelde aanplantregelingen eene noodig gebleken geringe wijziging, terwijl zoodanige herziening voor een 6tal andere fabrieken (in Cheribon, Tagal, Soerabaja en Probolinggo) bij het eind van 1872 nog in overweging was.

Van den aanplant voor Modjopangoong (Kediri) gingen in Februarij 1872 door overstrooming 8¾ bouw verloren, waarover den fabrikant cijns noch plantloon in rekening werden gebragt: de kosten van den aanplant bleven ten laste van den lande. Voor de 7 bouws te veld staand riet van de onderneming Goedo (Soerabaja), welke bij eene overstrooming van de Konto-rivier werden vernield, betaalde de fabriekant daarentegen wel aanplantloon en cijns

Even als in 1871 bij Pangka (Tagal) kwam in 1872 bij Wonopringo (Pekalongan) eene kleine verandering in de wijze van aanplant, daarin bestaande, dat geen plantgaten, doch alleen plantgeulen werden gegraven, terwijl de kweekbeddingen niet — zoo als overal elders — in de dessa's maar op de velden werden aangelegd, waardoor het toezigt daarop vergemakkelijkt werd en de bevolking de vrije beschikking over hare woonerven verkreeg.

De aanplant volgens Reynoso (zie bladz. 159 vorig verslag) vond in 1872 meer en meer navolging. In Samarang werd op verlangen der bevolking en fabrikanten schier de gansche aanplant der vier Kendalsche fabrieken volgens die methode bewerkstelligd. Bij de onderneming Petjangaän (Japara) was dit mede het geval. Omtrent de hoogst bevredigende uitkomsten, die daarvan werden verkregen, heeft de fabrikant een gedetailleerd verslag toegezegd. Verder werden, eveneens niet zonder gunstigen uitslag, met deze plantwijze op min of meer groote schaal proeven genomen bij de fabrieken in Tagal, Japara, Banjoemas en Madioen.

De weêrsgesteldheid was voor de suikercultuur ongunstig

(1) In de hiervoren aangehaalde stukken (zitting 1872—1873 — 30) wordt op bladz. 32 een cijnstotaal opgegeven van f 4 023 393, doch hieronder was ook begrepen de cijns aanvankelijk vastgesteld voor de ondernemingen Soerawinangon en Ardjosari, ad respectivelijk f 54 164,40 en f 45 273,80, voor welke evenwel niet is toegetreden geworden. Dit tot genoegzame verklaring van het verschil.

(1) Aan landrente van de ten behoeve dezer ondernemingen beplante velden ontving het Gouvernement in 1872 nog f 10 923.

(2) Hierbij nog voegende hetgeen in de straks aangehaalde stukken als betaling bij Soerawinangon was uitgetrokken, verkrijgt men een totaal van f 5 770 526 of f 629 133 minder dan het totaal ad f 6 399 659 aldaar op bladz. 29 en 34 vermeld. Dit verschil moet, behalve aan eenige zeer geringe afwijkingen in de sommen van enkele ondernemingen, overigens geheel worden toegeschreven aan eene foutive (dubbele) telling van de cijfers betreffende een zestal ondernemingen in Japara, waarachter in den betrekkelijken staat drie soorten van cijfers waren uitgetrokken, in verband met de afwisselende betaling in het 1ste, 2de en 3de jaar.

in Pasoeroean, vrij gunstig in Kediri en gunstig in de overige gewesten. De jonge aanplant had in enkele streken in den beginne te lijden van de langdurige droogte, later werd dit echter geheel vergoed door de geleidelijk invallende regens.

Even als in vroegere jaren, vond ook in 1872 bemesting van suikerrietvelden vrij algemeen plaats. Bemesting op overeenkomst met het Gouvernement is bij de tegenwoordige contracten uitgesloten.

Onderhoud. Het onderhoud der aanplantingen liet in 1872 niets te wenschen over. Volgens de gewestelijke rapporten was alles gedaan wat bij eene op groote schaal gedreven cultuur, in billijkheid verwacht mag worden.

Drijfkracht, bereidingswijze. In het vorige verslag (bladz. 160) is gewaagd van een aantal verzoeken van suikerfabrikanten om blijvende verstrekking van het hun, in verband tot de nieuwe regeling en op grond van de resultaten van een in overleg met de waterstaats-ambtenaren ingesteld plaatselijk onderzoek van Regeringswege ontnomen molenwater. Een ter zake ingesteld onderzoek door den bij het departement van binnenlandsch bestuur tijdelijk gedetacheerden waterstaats-ingenieur, bewees voldingend de ongegrondheid der ingebragte bezwaren. De bewuste verzoeken bragten dan ook geen verandering in de op bladz. 159 van het vorig verslag vermelde beslissing der Regering omtrent de verschillende waterquaestien.

Deze aangelegenheid gaf overigens geen aanleiding tot moeijelijkheden. Slechts aan een vijftal fabrikanten in 't Cheribonsche, die zich niet tijdig van de noodige machinerien hadden kunnen voorzien om den oogst van 1873 met de contractueel bepaalde hoeveelheid water te vermalen, moest worden vergund om, uitsluitend ten behoeve van dien oogst en zonder consequentie voor den vervolge, over een weinig meer water te beschikken, dan waarop zij aanspraak hadden.

De vergunning ging evenwel gepaard met de aanbeveling aan den resident, om op de behoefte aan water voor den eigen landbouw der inlandsche bevolking steeds zijne aandacht gevestigd te houden en te waken, dat daaraan niet te kort worde gedaan.

Het bij de fabriek Waringin-agoong (Rembang) ter zake ingesteld plaatselijk onderzoek, dat blijkens het vorig verslag niet tijdig genoeg (vóór de sluiting der nieuwe overeenkomst) gereed kwam, leidde tot de bevinding, dat eene beperkte verstrekking van molenwater voor het in beweging brengen van één waterwiel niet ten nadeele van den landbouw der bevolking strekken zou; de ontbrekende drijfkracht moet echter worden aangevuld door stoom. De voor het drijven van dat ééne wiel noodige hoeveelheid molenwater, benevens voedings- en condensatie-water voor de stoomtoestellen is den ondernemer toegestaan.

Omtrent de bereiding der suiker in 1872 wordt opgemerkt, dat bij verscheidene ondernemingen de wijze van fabricatie door het aanbrengen van nieuwe, meer volmaakte toestellen aanmerkelijk verbeterd is. Ten bewijze hiervan strekke het verkregen product, dat, van goede qualiteit, bij menige fabriek een vroeger nooit gekend cijfer bereikte.

Werkzaamheden voor en in de fabriek. Voor het vervoer van het riet uit de tuinen naar den molen, dat ook in 1872 algemeen door middel van vrijwillig aangeworven koelies of van overeenkomsten met de bevolking geschiedde, maakte de suiker-fabrikant van Poerwodadi (Madioen) in 1872 gebruik van een tramway, die uit een finantieel oogpunt echter niet geheel aan de verwachting voldeed. Ook enkele ondernemers in Japara en de fabrikant van Tjipiring (Samarang) transporteerden het riet langs een ijzeren baan, met door buffels getrokken wagens. Laatstgenoemde betaalde in 1872 ongeveer 1 cent transport- en ongeveer $^1/_2$ cent snij- en aflaadloon per bos. Aan den fabrikant van Besito (Japara) werd in 1872 tot wederopzeggens toe vergund, om voor de transporten zijner onderneming, langs den grooten weg tusschen Koedoes en Samarang, gebruik te maken van THOMSON's patent-straatweglocomotief, onder voorwaarde, dat vooraf van bestuurswege de in dien weg gelegen bruggen op kosten van hem, fabrikant, zouden worden versterkt, voor zooveel dit door de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur mogt noodig worden geacht. Van de concessie zal echter eerst dan gebruik worden gemaakt, nadat de groote Tangoelanginbrug op de grens van Samarang en Japara eene hoogst belangrijke reparatie zal hebben ondergaan.

De dagloonen liepen in de verschillende gewesten 25 tot 50 cent per half etmaal.

Wegens het vermalen in 1872 van vrijwillig geteeld riet op hunne ondernemingen is, ingevolge § 19 der »voorschriften" (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 213), ingaande met het jaar 1873, van alle aanspraak op verstrekking van rietsnijders van gouvernementswege afstand gedaan door de fabrikanten van Waringin-agoong (Rembang), Balongbendo, Ketegan, Sroeni, Djombang (Soerabaja), Djaboong (Probolinggo) en Boedoean (Bezoeki). In den loop van 1873 zal dit vermoedelijk mede het geval zijn met de fabriekanten van Watoe-toelies, Krembong, Boedoeran, Tjandji, Sentanen-lor, Gempolkrep (Soerabaja), Baijoeman, Soemberkareng, Phaeton, Gending (Probolinggo) en de Maas (Bezoeki), zoodat dan nog alleen op hulp van gouvernementswege aanspraak behouden de fabrikanten van Porrong, Tangoelangin, Koning Willem II, Bangsal, Ketanen (Soerabaja), Oembool, Wonolangin, Padjarakan (Probolinggo), Waringinanom, Olean, Pandji (Bezoeki) en Redjosari (Madioen). Is dit resultaat reeds opmerkelijk en wel een bewijs, dat die zoo dikwerf als onmisbaar geschetste hulp, zelfs in den Oosthoek van Java, gevoegelijk kon worden ontbeerd, nog treffender is het, dat in 1872 van de 30 ondernemingen die aanspraak hadden op gouvernements-rietsnijders, slechts 2 (Waringin-agoong in Rembang en Boedoean in Bezoeki) — die respectivelijk gedurende 38 en 55 dagen gemiddeld 225 en 80 man daags bekwamen — die hulp is behoeven te worden verleend, terwijl fabriekarbeiders, waarop trouwens alleen de fabrikanten der in Bezoeki gelegen ondernemingen Waringin-anom en Pandji aanspraak hebben, in 't geheel niet zijn verstrekt.

Vermits met de hierbedoelde hulpverleening aan de fabrikanten van Waringin-agoong en Boedoean was voortgegaan, ook nadat zij op hunne onderneming vrijwillig geteeld riet hadden verwerkt, werden de betrokken residenten van regeringswege opmerkzaam gemaakt, dat de verstrekking van rietsnijders aan de ondernemers, die daarop volgens de met hen gesloten contracten alsnog aanspraak hebben, ook midden in den maaltijd behoort op te houden, zoodra tot het vermalen van vrijwillig geteeld riet op de fabrieken wordt overgegaan.

Klagten van fabrikanten, dat karrenvoerders na het ontvangen van voorschot, als anderzins, zich aan de met hen gesloten overeenkomsten onttrokken, werden zelden vernomen. In Bezoeki alleen ondervond het riettransport nu en dan eenige vertraging door de ongeregelde opkomst der karrenvoerders.

Veilingen. Daar van de drie fabrikanten die nog op de oude voorwaarden werkten, twee er in 1872 in toestemden om hunne verpligte levering van suiker door een cijns in geld te vervangen (zie hooger blz. 215) gelijk door al de overige ondernemers ten gevolge der in genoemd jaar in werking getreden nieuwe voorwaarden werd betaald, hadden de gewone suikerveilingen in Indie niet meer plaats. De gouvernementslevering van de fabriek Soerawinangon (Cheribon), ten bedrage van 10 653$^{55}/_{100}$ pikols, werd den 30sten November 1872 verkocht voor eene som van f 187 382,74 of gemiddeld f 16,32^5 per pikol van het standmonsternommer 14.

Ter aanvulling van de opgaven betreffende de veilingen van 1871, in 't vorig verslag gedaan, kan hier nog worden aangeteekend, dat van de toen verkochte 600 000 pikols, 202 909 pikols door suikerfabrikanten waren ingekocht ter completering hunner verpligte levering aan het gouvernement over 1871, en dat, volgens opgaaf der uitvoerders, 382 273 pikols particulier uitgevoerd werden, waarvan 307 378 naar Nederland, 48 005 naar de Golf van Perzie, 12 100 naar Engeland, 4481 naar Australie, 3500 naar Frankrijk, 3500 naar San Francisco en 3309 naar Singapore. Van deze 382 273 pikols werden er 218 906 uitgevoerd onder Nederlandsche vlag. De overige hoeveelheid ad 14 818 pikols, was deels aan kleinhandelaren op de hoofdplaatsen van Java verkocht, deels (tijdens de opgaaf) nog in particuliere pakhuizen aanwezig.

Hier te lande werden gedurende 1872 nog de onderstaande hoeveelheden verkocht. Ter vergelijking worden ook de veilingen van 1871 opgenomen. Voor die van 1872 zij overigens verwezen naar de algemeene berekeningen in bijlage T.

TIJDVAK.	1871. Verkochte hoeveelheid in pikols.	1871. Uitgeleverde nette kilogrammen.	1871. Gemiddelde opbrengst per 100 kilogram. Bruto.	1871. Gemiddelde opbrengst per 100 kilogram. Netto.	1872. Verkochte hoeveelheid in pikols.	1872. Uitgeleverde nette kilogrammen.	1872. Gemiddelde opbrengst per 100 kilogram. Bruto.	1872. Gemiddelde opbrengst per 100 kilogram. Netto.
Maart . . .	152 666	9 018 749	f 36,09	f 29,06	155 579^{13}	9 042 563	f 36,02	f 29,08
Mei. . . .	178 784	10 535 483	36,83	29,86	»	»	»	»
Junij . . .	»	»	»	»	131 530^{02}	7 735 235	37,44	30,44
Julij . . .	149 134	8 733 878	35,74	28,98	176 935^{74}	10 387 974	36,18	29,33
September .	102 431	6 018 464	34,93	28,09	72 740^{56}	4 269 556	35,36	28,39
November .	103 570	6 101 462	36,04	29,22	36 176^{64}	2 128 365	35,29	28,61
	686 585	40 408 036	f 36,03	f 29,13	57 306^{209}	33 563 693	f 36,27	f 29,36

De zamenstelling der veilingen hier te lande in 1871 en 1872, naar gelang van de 20 bij den handel bekende standmonsters van Java-suiker, was, volgens opgaaf van de Nederlandsche Handelmaatschappij, percentsgewijze berekend aldus:

	1871.				1872.		
Bruin	N°. 1-2.	—		Donker bruin	N°. 1-3.	—	—
	» 3-6.	0,15					
	» 7.	0,5		Bruin	» 4-5.	—	0,025
	» 8.	0,6		Licht-bruin	» 6.	0,125	
					» 7.	0,5	
					» 8.	1,5	
		——	1,25			——	2,125
Blond of geel	» 9.	1,1		Blond of geel	» 9.	2,0	
	» 10.	2,6			» 10.	3,9	
	» 11.	4,5			» 11.	5,5	
		——	8,2			——	11,4
Grijs	» 12.	8.7		Grijs	» 12.	4,3	
	» 13.	8.8			» 13.	8,4	
		——	17,5			——	12,7
Wit	» 14.	10,7		Half-wit	» 14.	10,9	
	» 15.	7,8			» 15.	8,7	
						——	19,6
	» 16.	10,0		Wit	» 16.	7,0	
	» 17.	11,2			» 17.	8.8	
	» 18.	16,0			» 18.	15,3	
	» 19.	15,0			» 19.	18,2	
	» 20.	2,3			» 20.	3,85	
	boven 20.	0,05			boven 20.	1,0	
		——	73,05			——	54,15
			100				100

Het middencijfer der standmonster-nommers was in 1871 15^{60} en in 1872 15^{55}.

Particuliere teelt. Niet onbelangrijk is de uitslag van het in den loop des jaars 1872 in de verschillende suiker producerende gewesten ingesteld onderzoek naar de vlugt, die de ontwikkeling der vrijwillige suikercultuur, in verband met de jongste regeling dier cultuur, reeds thans belooft.

Dit resultaat is vervat in het als bijlage GG hierbij gevoegd overzigt van hetgeen in 1872 op de met het Gouvernement in contract staande suikerondernemingen aan vrijwillig geteeld riet is verwerkt en van de vooruitzigten, die hieromtrent voor 1873 bestaan.

Daaruit blijkt, dat in 1872 op 19, en in 1873 op ongeveer 45 fabrieken vrijwillig geteeld riet werd of zou worden verwerkt, welk riet in eerstgenoemd jaar verkregen was van ruim 673 bouws en in het laatste vermoedelijk zou verkregen worden van ruim 2075 bouws.

Van deze 45 ondernemingen zijn er 12 in Soerabaja, 7 in Probolinggo, 15 in Pasoeroean, 4 in Tagal, 2 in Kediri en 5 in Japara, Bezoeki, Rombang en Pekalongon. In de aangeduide volgorde wordt het door deze gouvernementscontractanten te vermalen vrijwillig geteeld riet opgegeven te zullen afkomstig zijn van 602, 475, 382, 327, 146 en 143 bouws, te zamen, als boven 2075. Op 6 ondernemingen zouden 100 of meer bouws worden verwerkt (op één daarvan — Djaboong in Probolinggo — zelfs 250 bouws), op 8 fabrieken tusschen de 50 en 100 bouws, terwijl voor de overige 31 ondernemingen de gecontracteerde vrijwillige aanplant of de opkoop van riet zich, volgens de ontvangen opgaven, zou uitstrekken te zamen over 593 bouws, dat is, dooreengenomen, bij elke onderneming over 19 bouws. Voor 16 dezer ondernemingen was echter het cijfer meer dan dat gemiddeld, bij 7 zelfs tusschen de 35 en 44 bouws.

De Samarangsche fabrikanten maakten voorloopig geen werk van het verkrijgen van vrijwillig geteeld riet, omdat de gouvernementsaanplant, in verhouding tot de capaciteit hunner fabrieken, vrij groot is.

In Cheribon bestond, volgens den resident, weinig vooruitzigt dat in 1873 op de ondernemingen in contract met het Gouvernement, vrijwillig geteeld riet zou verwerkt worden. Ook bestond dat vooruitzigt voor alsnog niet bij de onderneming Redjosari in Madioen. De andere ondernemer die in Madioen werkt op contract met het Gouvernement, heeft van oudsher een vrijen aanplant, waarvan echter het product (zie lager) op eene afzonderlijke fabriek vermalen wordt.

Opzigtens de onderneming in Banjoemas wordt gemeld, dat de fabrikant er op uit was om in 1873 met de bevol-

king overeen te komen voor den aanplant van riet, ten einde dit in 1874 te verwerken.

Hoewel in 1872 door de 19 hooger bedoelde ondernemers aan den lande is opgebragt aan cijns wegens het verwerken op hunne fabrieken van riet geheel buiten tusschenkomst van het Gouvernement verkregen (bedragende die cijns volgens art. 14 *c* van het modelcontract f 25 per bouw), is voor alsnog niet gemeld.

Het op die wijze in 1872 verkregen product wordt bij 12 ondernemingen gezegd te hebben bedragen (van 592 bouws) 23 772 pikols (zijnde gemiddeld ruim 40 pikols per bouw), waarvan alleen bij Pagongan in Tagal (van 192½ bouws) 10 587 pikols (zijnde gemiddeld 55 pikols per bouw). Van de 81 bouws particulieren aanplant der 7 andere ondernemingen is de productie niet opgegeven.

Van de bevoegdheid tot eigen aanplant op verstrekten grond (art. 1, n°. 3, lit. *d*, der wet van 21 Julij 1870) schijnt voor 1872 en ook voor 1873 nergens te zijn gebruik gemaakt. Tot dusver namelijk openbaarden zich drie verschillende rigtingen, waarin de fabrikanten trachtten vrijwillig geteeld riet te verkrijgen, namelijk de inhuur van gronden, die de ondernemer door zijne boedjangs laat bewerken, het sluiten van overeenkomsten voor het planten en leveren van riet, en het opkoopen van riet buiten overeenkomst aangeplant.

De inhuur van gronden geschiedt mondeling en is alzoo regtens nietig. Men verlaat zich dus blijkbaar geheel op de goede trouw van den inlander.

Door den fabrikant van Boodoean werd het verzoek gedaan om 22 bouws riet, van de bevolking ingehuurd en na afloop van den oogst van 1871 (aanplant van 1870) als tweede gewas aangehouden, in 1872 op zijne fabriek te mogen vermalen, met behoud van de hem contractueel toegezegde hulp van rietsnijders. Dit verzoek werd, wat de vermaling van het riet betrof, ingewilligd, omdat de bedoelde inhuur anterieur was aan het verbod op de verwerking van riet als tweede gewas verkregen van den gouvernements-suikeraanplant of geteeld op van bestuurswege verstrekte gronden (art. 11 van het ontwerp-contract) en dit riet bovendien geplant was op gronden, die niet om de 2, maar eerst om de 4 of 5 jaren behoeven verwisseld te worden. Aan het beding, dat daarmede afstand werd gedaan van alle aanspraak op verstrekking van arbeiders van gouvernementswege, werd evenwel onwrikbaar vastgehouden, met het gevolg dat de fabrikant, des ondanks, toch tot de verwerking van het riet overging.

Omtrent de productie enz. der geheel particulier werkende suikerfabrieken worden eenige cijfers over 1871 en 1872 aangetroffen in bijlage HH.

Het aantal daarin genoemde ondernemingen bedraagt 30, onder welke 4 die in laatstgenoemd jaar niet gewerkt hadden, 2 waarvan geen opgaaf is ontvangen en 24 die in 1871 eene productie verkregen van 128 982 en in 1872 van 167 110 pikols. Hoedanig de opgegeven cijfers van 1872, en, voor zooverre bekend, ook het aantal voor dat jaar beplante bouws, zich over de betrokken acht gewesten verdeelen, kan kortelijk aldus worden aangewezen: 11 ondernemingen in Cheribon, waarvan voor 9 eene productie wordt opgegeven van 56 010 pikols (aanplant niet vermeld); 2 in Tagal, aanplant 429 bouws, productie 23 270 pikols; 1 in Rembang, aanplant 330 bouws, productie 16 000 pikols; 6 in Soerabaija, waarvan 2 niet gewerkt hadden, en voor de 4 andere eene productie wordt opgegeven van 29 650 pikol, zijnde de aanplant niet volledig opgegeven; — 1 in Probolinggo, aanplant niet vermeld, productie 24 000 pikols; — 1 in Bagelen, aanplant 73 bouws, productie 1115 pikols; — 7 in Kadoe, waarvan 2 niet gewerkt hadden, en voor de 5 overige een eenplant van 50 bouws en eene productie van 1065 pikols staan uitgetrokken, — en eindelijk 1 in Madioen, zijnde de hooger bedoelde particuliere fabriek van den eigenaar der in contract met het Gouvernement werkende onderneming Poerwodadi, wiens particuliere aanplant wordt opgegeven voor 1872 te hebben bedragen 402½ bouws met eene productie van 16 000 pikols.

Bijzonderheden nopens den voet waarop de hier bedoelde ondernemingen werken, zijn niet aangeteekend geworden. Alleen wordt nopens de op kleine schaal gedreven suikerindustrie in Kadoe opgemerkt, dat de aanplant uitsluitend op tegalgronden geschiedt, en dat de fabrikanten (allen Chinezen) zoodra het vooruitzigt bestaat, dat de aanplant zal slagen, het riet te velde opkoopen tegen betaling van 1½ of 2 duiten per stoel, waarna zij voor hunne rekening verder te zorgen hebben voor onderhoud, snijden enz. De gemaakte suiker is van zeer middelmatige qualiteit. Van de twee ondernemingen in Kadoe, die in 1872 niet gewerkt hadden, was één, door den dood des eigenaars, te niet gegaan.

Over het verkrijgen alsnog van een titel van bezit voor den gouvernementsgrond, waarop de hier bedoelde fabriekjes zijn opgerigt, zie men het vorig verslag bladz. 69.

In een drietal residentien, buiten de Vorstenlanden (over welke laatsten zie lager sub 5°. dezer afdeeling) zijn particuliere suikerfabrieken in aanbouw. In Tagal was men in 1872 bezig met de oprigting van twee fabrieken, die vermoedelijk in 1873 gereed zullen zijn. Zulks zal mede het geval wezen met eene fabriek in de afdeeling Toeban (residentie Rembang), waarvoor aan een aldaar gevestigd industrieel een stuk gouvernementsgrond, ter grootte van bijna 6 bouws, in eigendom werd afgestaan. In de residentie Soerabaja (district Djenggollo IV) was in aanbouw de fabriek Tawangsari, die in 1873 met malen zou aanvangen. Twee aanvragen om regt van opstal op stukken gouvernementsgrond in de afdeeling Modjokerto van dit gewest voor de oprigting van suikerfabrieken, waren bij den aanvang van 1873 bij de Indische autoriteiten in behandeling.

Op Madura zal de aldaar bestaande suikeronderneming, die tot dusver gewerkt had in overeenkomst met het Gouvernement, van af den oogst van 1873 particulier worden voortgezet. De ondernemer was er in geslaagd op zeer billijke voorwaarden 200 bouws sawahs van de bevolking te huren, waarop hij voor eigen rekening in vrijwilligen arbeid, suikerriet zal doen verbouwen. Ook voor het bewerken van den grond, den aanplant en het onderhoud (de bewaking uitgezonderd) heeft hij overeenkomsten met de inlandsche bevolking gesloten, op voorwaarden, die voor beide partijen billijk en voordeelig zijn.

Van de onderneming Ketabang (Soerabaja die tot in 1870 een gouvernements aanplant had, doch waarvoor het contract mede niet is vernieuwd, blijkt niet, dat deze particulier is voortgezet.

Van het denkbeeld om een zekeren afstand van de gouvernements suikerrietaanplantingen vast te stellen, binnen welken geen regt van opstal noch eenig ander zakelijk regt tot het oprigten van particuliere suikerfabrieken zal worden verleend, werd door de Indische Regering afgezien, omdat de belangen der gouvernements-suikercultuur tegenover de particuliere ondernemers voldoende worden gewaarborgd door de bepaling in art. 13 der »Regelen volgens welke verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders geschieden kan" (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 163), luidende: »De verhuur van grond bij de gouvernementscultures ingedeeld, is verboden op straffe van nietigheid" en door het verbod om op de gronden bij de gouvernements-suikercultuur ingedeeld tusschentijds suikerriet te planten of een tweede gewas van den gouvernements-aanplant aan te houden (§ 20 der »Voorschriften" in *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 213). Bovendien zou dit beginsel in strijd zijn met den feitelijken toestand, daar bij onderzoek is gebleken, dat de particuliere ondernemers zich met hunne fabrieken en aanplantingen hier en daar reeds tusschen die der op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen gevestigd hebben.

Beetwortelcultuur. In 1872 kwam het denkbeeld ter sprake om op hooger gelegen gronden dan die welke voor de suikerrietteelt vereischt worden, den beetwortel te verbouwen en het product daarvan in den zoogenaamden stillen tijd op de fabrieken te verwerken. Ofschoon de meeste daaromtrent geraadpleegde deskundigen van gevoelen waren, dat zoodanige cultuur op Java niet zou slagen, hebben toch een drietal in zaken van landbouw bevoegde personen, de directeur der gouvernements kina-onderneming, de directenr van 's lands plantentuin en de adviseur honorair K. F. Holle te Garoet (Preanger regentschappen) zich bereid verklaard eenige proeven van den bedoelden aard te nemen of te doen nemen.

Kinacultuur.

Ondanks vrij ongunstig weder, was deze cultuur in 1872 weder krachtig vooruitgegaan.

In den loop van het jaar bereikte het totaal-cijfer der boomen en planten het in 1872 door de Regering voorloopig aangenomen maximum van twee millioen. De uitbreiding der kinaplantsoenen van af 1864, toen aan de cultuur eene andere rigting is gegeven, kan blijken uit onderstaande vergelijking van het aantal boomen in den vollen grond bij het eind van elk der sedert verloopen negen jaren.

	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	*Aanmerkingen.*
Calisaja . .	11 007	27 072	56 145	198 941	429 329	564 484	843 739	1 009 641	1 235 423	Onder de calisaja komen omstreeks 80 000 hasskarliana, onder de succirubra ongeveer 10 000 caloptera voor. De pahudiana (carabayensis M), aan welke soort sedert jaren geen onderhoud meer werd ten koste gelegd, wordt krachtens eene beschikking van Januarij 1870 uit de staten weggelaten, omdat het meer en meer onmogelijk was geworden haar aantal in juiste cijfers uit te drukken. Over eene nadere beslissing betreffende hare voortkweeking zie men het lager aangeteekende.
Succirubra.	81	341	792	3 105	12 700	45 816	130 864	164 894	179 431	
Officinalis .	»	12	2 464	9 459	24 721	61 389	120 314	188 214	262 102	
Lancifolia .	171	332	418	569	570	797	6 462	16 213	27 556	
Micrantha .	1	1	1	3	386	414	758	1 050	1 030	
Totaal.	11 260	27 758	59 820	212 077	467 706	672 900	1 102 137	1 380 012	1 705 542	

Vorenstaand overzigt geeft tevens gelegenheid de te verwachten oogsten met eenige juistheid te berekenen. Reeds vroeger is berigt dat, dooréén genomen, elk plantsoen na 8 jaren tijds, zoo veel Amst. ponden (½ kilo's) droogen bast zal kunnen produceren, als het oorspronkelijk aantal planten bedraagt, eene schatting, die door de uitkomsten tot nu toe gebleken is uiterst bescheiden te kunnen heeten.

De vermenigvuldiging had plaats zoowel door stekken als door zaden. Wanneer de aanplant, in den vollen grond het cijfer van 2 millioen zal hebben bereikt, zal de voltallighouding bij voorkeur uitsluitend door middel van stekken geschieden, aangezien de kweeking uit zaden geen genoegzamen waarborg tegen verbastering geeft en slechts zoo lang onvermijdelijk blijft als nog behoefte aan massale uitbreiding bestaat.

Sedert 1864 zijn ten behoeve der kinacultuur ongeveer 900 bouws oorspronkelijk bosch ontgonnen en door weelderig kinaplantsoen vervangen. De berghellingen zijn terrasgewijs bewerkt en voorbeelden van grond-verlies, door verschuiving of afspoeling, zijn nog niet waargenomen.

Aan het onderhoud der tuinen is, met eene ruimere beschikking over fondsen, geleidelijk meer zorg gewijd en bij de strenge handhaving van het beginsel, om niets aan den bodem te onttrekken, buiten hetgeen hij aan product moet leveren, daarentegen hem alles terug te geven wat aan onkruid, ook door de atmospheer, gewonnen wordt, lijdt het, volgens den directeur der gouvernements kina-onderneming, geen twijfel, of de gronden zullen duurzaam bekwaam blijven, om kinaboomen behoorlijk te voeden.

Naast het oordeelkundig onderhoud van den grond, wordt nu ook ongestoord de hand gehoudea aan eene redelijke verzorging van de boomen. Het snoeijen, — er werd in het vorig verslag (bladz. 166) reeds op gewezen, — heeft eene allergunstigste uitwerking en ook het gevaarlijk karakter der meermalen besproken ziekte gebroken.

De ontwikkeling der plantsoenen was bevredigend. De succirabra groeit het meest snel en krachtig, maar zoo lang haar product in den handel het minst gewaardeerd wordt, zal het geen zaak zijn deze kinasoort, alléén om haar voortreffelijken groei, nog massaal te vermenigvuldigen.

De uitkomsten van het beredeneerd snoeijen hebben geleerd, dat de vormen der kinaboomen afhankelijk zijn van de cultuur-wijze, en dat aan de meening, als zoude de calisaja zich bij voorkeur heesterachtig ontwikkelen, dus niet kan worden vastgehouden.

De hasskarliana tiert flink. De lancifolia en caloptera kunnen zich nog verbeteren. De officinalis blijft tenger, maar haar bast werd duur betaald en als zij per individu stellig het minst afwerpt, staat daar tegenover dat zij meer aanééngesloten kan geplant worden.

Aantooningen betreffende het aantal en de soort der kinaboomen enz. waaruit bij het eind van elk der jaren 1870, 1871 en 1872 de plantsoenen bestonden, zoomede van den betrekkelijken groei der verschillende kinasoorten gedurende 1872, zijn als bijlagen HH en JJ bij dit verslag opgenomen.

Met inbegrip van de cinchona pahudiana omvat de kinacultuur nog altijd acht goed te onderscheiden soorten, Onder deze worden er met vele variëteiten aangetroffen, namelijk de calisaja en officinalis Nog niet nader bestemde hybriden komen talrijk voor onder de planten, die uit Britsch-Indische succirubra-, calisaja- en officinalis-zaden zijn gewonnen.

Al de kinasoorten kunnen thans ook vruchtdragende of bloeijende individuen aanwijzen, zoodat er gestadig overvloedig zaden beschikbaar zijn.

Over de waarden der onderscheiden soorten is door de in bijlage KK hierachter omschreven onderzoekingen van den sedert Mei 1872 aan de gouvernements kina-onderneming verbonden scheikundige, een beter licht opgegaan, en op de uitkomsten dier onderzoekingen grondt zich nu ook de keuze der moederboomen voor de verdere aankweeking.

Pogingen om weder in het bezit te geraken van oorspronkelijke Amerikaansche zaden zijn door de ijverige bemoeijingen van den Nederlandschen consul te La Paz (Bolivië) naar wensch geslaagd. Zeer onlangs zijn hier te lande weder eenige hoeveelheden zaden van dien ambtenaar ontvangen en per stoomschip naar Java verscheept.

Het verrassend onthaal dat de pahudiana-basten van Java in den handel hebben ondervonden (zie lager) heeft onlangs (April 1873) doen besluiten de sedert 1864 gestaakte voortkweeking dezer soort in zoo verre weder op te vatten, dat op den duur eenige hoeveelheid pahudianabast in den handel zal kunnen worden gebragt.

De oogst van 1872 der onderscheiden soorten van Javakina heeft ongeveer 18 000 kilogrammen droog product bedragen. In het geheel zijn sedert 1869 p. m. 22 000 kilogrammen bast naar Europa gezonden en meer dan 2000 kilo's product waren bij het eind van 1872 nog op de

établissementen in voorraad. Ongeveer 8000 kilo's werden in 1872 aan de geneeskundige dienst afgestaan voor pharmaceutisch gebruik en ter bereiding van quinium. De bereiding van dit geneeskrachtig middel geschiedde, behalve in 's Gouvernements laboratorium te Weltevreden, ook door de firma RATHKAMP en C°. te Batavia, die voor deze door haar zelve verlangde hulp, de helft van het bereid quinium ten eigen voordeele behoudt (zie het vorig verslag bladz. 167). Omstreeks 1100 kilogrammen bast-afval werden in het laboratorium te Bandong aan voorbereidende proeven verbruikt) zoodat tot bij het eind van 1872 in het geheel meer dan 33 000 kilo's product waren geoogst.

De oogst van 1873 kan op 20 000 à 30 000 kilogrammen droog product worden geschat. Het uiterlijk voorkomen der Java-basten is in den laatsten tijd algemeen geroemd en vooral toegeschreven aan de zorgvuldige wijze, waarop zij behandeld werden. De voornaamste kina-handelaren in Duitschland hebben in openbare geschriften de uitstekende bruikbaarheid der Java-kina aangetoond en haar boven het Engelsch product geschat.

Met vertrouwen kan gezegd worden, zoo schrijft de leider der cultuur, dat de Java-kina voor pharmaceutisch gebruik reeds nu door den handel gezocht wordt en de onderzoekingen van den bovenbedoelden scheikundige hebben voorts bewezen dat onze plantsoenen insgelijks eene calisaja bezitten, die voor de fabrikanten van chinine bij uitstek geschikt zal blijken. Deze calisaja, die zich door een hoog gehalte en gemakkelijke afzondering van chinine onderscheidt (het gemiddelde van negen onderzoekingen gaf 5,53 pct. chinine) is gewonnen van zaden, die de Engelschman LEDGER in Bolivië verzamelde en der Nederlandsche Regering in 1865 aanbood. Daar de aanplantingen van 1869—1870 en later schier uitsluitend die soort bevatten, zoo is ook de productie van rijke fabriekbasten voor de toekomst verzekerd te achten. Zooveel mogelijk worden nu de inferieure calisaja-boomen geleidelijk geëxploiteerd en door de rijke variëteit vervangen.

Eene bekwame hoeveelheid bast dezer calisaja LEDGER (261 kilo), in Mei 1873 hier te lande (in twee kavelingen) verkocht, heeft per half kilo bedongen respectivelijk f 4,11 en f 5,02, terwijl voor kavelingen van anderen calisaja-bast de hoogste in die veiling behaalde prijs slechts f 2,16 beliep.

In 't geheel werden in bedoelde veiling verkocht ruim 11 320 kilo bast, die gemiddeld opbragten f 1,42^{27} per half kilo, tegen f 1,53^{07} in de veiling van 1872, welke uit ruim 5935 kilo bestond.

Voor de onderscheidene soorten en kavelingen liepen de prijzen uiteen, aldus:

SOORT.	Hoeveelheid in kilogrammen.	Aantal kavelingen.	Verkregen veilingsprijs per $1/2$ kilogram,	
			per kaveling.	gemiddeld over de geheele hoeveelheid.
Calisaja	6 938	37	f 1,10 à f 5,02	f 1,43^{74}
Hasskarliana . .	1 358	7	1,37 à 1,43	1,41^{20}
Succirubra. . .	362	2	1,14 à 1,16	1,14^{80}
Officinalis . . .	407	3	f 2,01	2,01
Caloptera . . .	62	1	1,73	1,73
Pahudiana. . .	2 193	12	f 1,21 à f 1,32	1,28^{03}
Te zamen	11 320	62		f 1,42^{27}

Bovendien werd een restant van 26 kilo van oude aanvoeren, bevattende diverse monsters, verkocht à f 1,05 per $1/2$ kilo.

Eene hoeveelheid van 3819 kilogram tot poeder gestampte afval van alkaloïdrijke basten, als proef herwaarts gezonden, gold dooreen niet meer dan f 0,15^{34} per $1/2$ kilo. Volgens berigt van de Nederlandsche Handelmaatschappij trok kina in dezen vorm aangevoerd weinig de aandacht, daar de pharmaceuten, met het oog op de gemakkelijkheid, waarmede vervalschingen kunnen plaats hebben, in den regel geen kina-*poeder* koopen.

Om de 18 000 kilo's in 1872 geoogsten bast te verkrijgen, moesten buiten den snoei ruim 24 000 groote en kleine boomen worden geschild. Voor zoo ver die boomen ziekelijk of geschonden waren, dan wel in te gesloten aanplantingen stonden, zijn zij met hun wortel uitgegraven en elders door een gelijk getal vervangen.

Bij eene geregelde exploitatie van gezond en flink ontwikkeld plantsoen, werden de boomstammen één decimeter boven den grond afgezaagd en kan nu van de overblijvende stompen over eenige jaren, even als van het akkermaalshout in Europa, weder een redelijke oogst te gemoet gezien worden. Talrijk zijn de voorbeelden, dat die stompen het vermogen behouden om weder krachtig uit te botten en zelfs nieuwe stammen te leveren.

Met de bereiding te Bandong van ruwe alkaloïden ten dienste der geneeskundige dienst kon het in 1872 nog niet vlot gaan, omdat de behoorlijke aanvulling van den inventaris der fabriek door onvoorziene omstandigheden vertraging ondervond. Bij den aanvang van 1873 hield de betrokken scheikundige zich, wat dit deel zijner werkzaamheden betrof, onledig met proeven om te onderzoeken, of niet ook voldoende resultaten te verkrijgen waren met eenvoudiger toestellen. De ondervinding toch heeft reeds doen zien, dat de bereiding te Bandong van ruw alkaloïd uit zoogenaamden afval van Java-kina volgens de aanvankelijk beoogde methode, daar ter plaatse tamelijk kostbaar kan worden en dat er groote kans bestaat, dat de waarde van dat alkaloïd niet in verhouding zal blijken te staan tot de waarde der grondstof als handelsartikel.

Tot toelichting hiervan wordt er in het jaarberigt over 1872 op gewezen, dat b. v. in de veiling van 1872 bast van c. officinalis is verkocht voor gemiddeld f 5,14 per kilo. Die bast bevatte, volgens eene in BÜCHNER's Repertorium bekend gemaakte analyse van den bekenden Duitschen chinine-fabrikant JOBST, 1,90 per cent chinine of 2,58 per cent zwavelzure chinine. Uit 100 kilogram bast, kostende f 514, kan men dus hoogstens bereiden 2,58 kilogram zwavelzure chinine, die, zelfs bij de tegenwoordige hooge prijzen, te bekomen zijn voor circa f 387. De andere alkaloïden, die JOBST in den bedoelden bast vond, hebben ook wel eenige waarde, doch hiertegenover staat dat ook de kosten van bereiding nog niet in rekening gebragt zijn.

Daar het de bedoeling is de bereiding van ruwe alkaloïden slechts te ondernemen om het product zoo voordeelig mogelijk te benuttigen, gebiedt de voorzigtigheid ten deze rekening te houden met de uitkomsten van den verkoop van kinabast in Nederland.

Voor den scheikundige blijft overigens nog een ruim veld over voor proeven en analyses, alvorens al het licht zal zijn ontstoken, dat over de meeningen omtrent de meest voordeelige wijze van exploitatie der gouvernements-kinacultuur behoort op te gaan.

Niet onbelangrijk voor de vergelijking van de uitkomsten der kinacultuur op Java met die in Britsch Indie is het hier te constateren, dat volgens het officieel verslag nopens de kinacultuur in Bengalen, loopende van 31 Maart 1871 tot 31 Maart 1872, in dat jaar in 't geheel geoogst waren ± 17 667 kilogrammen bast, waarvan het fraaist gedeelte, $1/3$, is uitgevoerd en te Londen verkocht voor ruim f 6000 (Ned. court). De hoedanigheid van het product liep, volgens dat verslag, zeer uiteen; de groote massa bestond uit dunne pijpen van weinig waarde. De gemiddelde prijs door dien bast behaald, was f 1,65 per kilogram en deze productie-resultaten werden zeer bevredigend genoemd.

De oudste aanplantingen in Bengalen zijn van 1861/62; die waarvan op Java geoogst wordt, dagteekenen van 1864/65.

Er is dus volgens den directeur der gouvernements-kinaonderneming op Java, geen reden om de daar verkregen uitkomsten beneden die in Britsch Indie te schatten.

Aan recente mededeelingen van den meerbedoelden Neder-

landschen consul in Bolivië nopens de kinabast-exploitatie daar te lande kan nog het volgende ontleend.

De jaarlijksche uitvoer van kinabast aldaar bedraagt, volgens zijne opgaven, gemeenlijk 10 000 à 12 000 centenaars van 46 kilo, en zal zich waarschijnlijk op dit standpunt handhaven, tenzij de prijzen merkelijk mogten dalen, in welk geval de inzameling bij den steeds grooter wordenden afstand tusschen de streken waar geëxploiteerd wordt, en La Paz, geen rekening meer zou laten.

De prijs per 46 kilo, in het bosch geleverd, bedroeg (April 1873) 100 à 125 frcs., doch te La Paz, van waar het vervoer verder geschiedt naar Arica (de plaats van afscheep) bedraagt die prijs sedert de laatste twee jaren gemiddeld 300 frcs. en, gerekend tot Arica, 360 à 380 frcs. Bij het tot stand komen der stoomgemeenschap in het binnenland (vermoedelijk binnen 2 à 3 jaren) zal echter, volgens den consul, de uitvoer grootendeels over Para plaats vinden en dien ten gevolge de Boliviaansche kinabast, naar berekend wordt, op ongeveer de helft minder komen te staan dan tegenwoordig, geleverd tot aan boord, betaald wordt.

Met pogingen tot verspreiding der kinacultuur zoowel op Java als in sommige buitenbezittingen werd voortgegaan. Door de verpligte inzending van halfjaarlijksche rapporten nopens den stand dezer proef-aanplantingen (zie omtrent die in de Buitenbezittingen de berigten hierachter in § 2 dezer afdeeling), wordt de belangstelling der gewestelijke bestuurders in deze aangelegenheid levendig gehouden (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2518). Aan eene hun in der tijd toegezonden »Nota betreffende de behandeling van kinaplanten", werd meerdere bekendheid gegeven door opname in n°. 2519 van genoemd *Bijblad*.

Het aantal planten in 1872 deels voor gouvernements-, deels voor particuliere rekening op en buiten Java verspreid, beliep omstreeks 5000 stuks. Aan den consul-generaal van Frankrijk te Batavia, werd eene WARD'sche kist met 39 planten afgestaan voor de Fransche kolonie Cochinchina. In het geheel waren tot en met 1872 uit de gouvernements-kweekerijen omstreeks 20 000 planten verzonden. Aanvragen ook om kinazaden, worden bij voortduring ontvangen. Een twintigtal particulieren leggen zich, in den Oost-Indischen Archipel, met meer of minder succes, op de teelt van kina toe. De belangstelling en lust in deze jeugdige cultuur nemen gestadig toe en zijn krachtig opgewekt door de bevredigende uitkomsten, welke meer en meer van de gouvernements-onderneming bekend worden.

Op de tentoonstelling te Weenen worden de resultaten der gouvernements- kina-onderneming in de Preanger regentschappen vertegenwoordigd door vijf boomstammen van onderscheidene kinasoorten, zoomede door een volledig kinaherbarium en monsters bast.

Ten aanzien van het personeel bij de gouvernements-kina-onderneming valt, na het hooger aangeteekende omtrent de indienststelling van een scheikundige, het volgende te melden.

De ambtenaar met de dagelijksche leiding belast, ontving in December 1872 den titel van directeur der gouvernements-kina-onderneming.

Het aantal (Europesche) opzieners werd in Maart 1872 met één verminderd, terwijl bij eene in December van dat jaar vastgestelde nieuwe formatie van dit personeel, de vooruitzigten der 7 overige opzieners werden verbeterd, hetgeen gelegenheid zal geven om geleidelijk ook in het gehalte dezer beambten verbetering te brengen.

Het vast inlandsch personeel, bestaande uit 1 timmerman, 9 mandoors, 136 boedjangs en 1 postlooper, gaf over het algemeen geen stof tot klagen.

Door vrije arbeiders werden in 1872 73 857 dagdiensten gepraesteerd. Vraag naar werk en aanbod van materialen bleven voldoende. Slechts bij uitzondering werden nu en dan, op enkele etablissementen, moeijelijkheden ondervonden, die met eenig overleg te overwinnen waren.

De uitgaven der drie laatste jaren beliepen respectivelijk f 42 011, f 44 706 en f 57 000, onder welke laatste som ook begrepen zijn de kosten van op- en inrigting der werkplaats voor den scheikundige, de bezoldiging en het bedrijfskapitaal van dezen ambtenaar. Men vertrouwt dat de uitgaven die aan de uitbreiding der cultuur zijn moeten worden ten koste gelegd, in 1872 haar maximum zouden hebben bereikt, daar de ontginningen ten einde spoedden. De beschikbare fondsen zullen dan niet langer ten bate van uitbreiding en onderhoud beide behoeven verdeeld te worden, maar alleen aan het onderhoud kunnen ten goede komen.

3°. *Landbouw op woeste gronden door het Gouvernement verhuurd.*

De blijkens bladz. 170 van het vorig verslag voorgenomen algemeene herziening van het Koninklijk besluit van 3 Julij 1856 (*Indisch Staatsblad* n°. 64) in verband met de gevolgen der wet van 9 April 1870, kwam nog niet tot stand.

Een verzoek van twee Bandasche ingezetenen om afstand in huur (voor langer dan twintig jaren) of in erfpacht van de eilanden Rozengain en Rhun (afdeeling Banda) gaf der Indische Regering in 't laatst van 1872 aanleiding 's Konings magtiging te vragen om, in afwijking in zoover van genoemd Koninklijk besluit, toe te staan, dat gronden, bestemd voor den aanplant van notenmuscaat en cacao, even als in der tijd in het belang der klapperteelt was vergund, voor een tijdvak van veertig jaren in huur zouden worden uitgegeven. Met het oog op de hooger bedoelde in Indie aanhangige herziening, werden echter hier te lande geene termen gevonden om aan het voorstel tot afwijking of partiele wijziging gevolg te geven. Daar het echter niet wenschelijk werd geacht beschikkingen op aanvragen om gronden te vertragen, werd de Indische Regering gewezen op hare bevoegdheid om, met toepasselijkverklaring der erfpachtsbepalingen in de Koninklijke besluiten van 20 Julij 1870, n°. 15, en 16 April 1872, n°. 28, op de Banda-eilanden, de aangevraagde gronden in erfpacht uit te geven, dan wel om — mogt de uitgifte der gronden alleen in huur en wel voor meer dan twintig jaren kunnen plaats hebben — c. q. het eerste alternatief der aanvraag te bewilligen onder 's Konings nadere goedkeuring. Welk gevolg sedert aan die verzoeken is gegeven, is hier te lande nog niet gebleken. Tot eene toepasselijkverklaring op de residentie Amboina, voor zoo veel noodig gewijzigd, der voor Java en Madura aangenomen erfpachtsregelingen, is inmiddels overgegaan bij *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 237*c* (verg. bladz. 103 hiervoren).

Ter voorkoming van misverstand werd van Regeringswege den hoofden van gewestelijk bestuur te kennen gegeven (Mei 1872), dat art. 1, § 1 van *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 56, waarbij niet uitdrukkelijk is verklaard, of de Regering dan wel de resident beslist, of gronden voor uitgifte in huur vatbaar zijn, in dien zin moet worden opgevat, dat het de Regering is die zulks beoordeelt.

Vermits de aanvragen om afstand van gronden in huur, even als de processenverbaal van onderzoek, in de aanwijzing van de juiste ligging veel te wenschen overlieten, hetgeen reeds meer dan eens tot moeijelijkheden had aanleiding gegeven, werden de betrokken residenten al verder aangeschreven (October 1872), de aanvragers van woeste gronden uit te noodigen, ten genoege van de commissie tot onderzoek, het gewenschte perceel op het terrein met merkteekens aan te duiden van zoo solide materie, dat de landmeter ze later terug kan vinden, en om tevens bij hunne aanvraag een schetskaartje over te leggen, omtrent welks schaal en vorm evenwel geen bepaalde eischen werden gesteld.

Omtrent de vele op bladz. 170 van het vorig verslag bedoelde verzoeken om uitgifte in huur van perceelen voor de teelt van koffij, verzoeken die, in afwachting van regelingen nopens den afstand tusschen uit te geven gronden en gouvernements-koffijtuinen, sedert 1869 in advies waren gehouden, doch in 1871 door de Indische Regering weder in behandeling waren genomen, vindt men het navolgende opgeteekend.

De deswege ingestelde onderzoekingen geschiedden met inachtneming, voor zoo veel noodig, van de beginselen, met betrekking tot de in erfpacht uit te geven perceelen ter zake nedergelegd in de hooger aangehaalde Koninklijke besluiten van Julij 1870 en April 1872. De uitslag dier onderzoekingen was, dat aan twee der aanvragers vergunning werd verleend de door hen verlangde gronden (respectivelijk gelegen in de Preanger regentschappen en Pekalongan, ter uitgestrektheid van p. m. 300 en 250 bouws) te doen opmeten en in kaart brengen. Van beiden kwamen

echter vóór het eind van 1872 nog geen kaarten of meetbrieven in. Vier andere perceelen, waarvan twee gelegen in Bagelen, één in Kadoe en één in Tagal, bleken niet voor uitgifte vatbaar, hetgeen mede het geval was met een vijftal in huur gevraagde stukken grond gelegen in het Malangsche district Penanggoengan (Pasoeroean).

Veertien verzoeken bleven buiten verdere behandeling, omdat de adressanten deels verklaarden van hunne aanvraag af te zien, deels overleden of naar elders vertrokken waren, terwijl de overige aanvragen, mede veertien in getal en perceelen betreffende, waarvan zeven in Kediri, drie in Pekalongan, twee in Cheribon, één in Samarang en één in Bagelen gelegen, onder ultimo 1872 nog een punt van onderzoek bij de plaatselijke autoriteiten uitmaakten. Het laatstbedoeld perceel was nader door den belanghebbende in erfpacht aangevraagd.

Gedurende 1872 werden voor 13 in huur gevraagde perceelen inschrijvingen gehouden, en wel, behalve voor de 9, in 't vorig verslag bladz. 169 tabellarisch opgegeven, nog voor 2 perceelen in Kediri (groot $497^{316}/_{500}$ en $499^{28}/_{500}$ bouws), voor 1 in Madioen (434 bouws) en voor 1 in Pekalongan ($389^{50}/_{500}$ bouws).

Met opzigt tot de beide perceelen in Kediri, waarvoor in 1872 tweemaal gelegenheid tot inschrijving werd gegeven, omdat de eerste maal een te lage huurschat was geboden, deed zich de bijzonderheid voor, dat bij de tweede inschrijving, ondanks de verlaging van den jaarlijkschen minimum-huurprijs van f $10,66^5$ tot f 3,50 per bouw, geen bod ontvangen werd, doordien de aanvragers zich terug hielden met het oog op een door hen gedaan verzoek om de gronden in erfpacht te verkrijgen. De directeur van binnenlandsch bestuur ontving daarop den last om voor de bedoelde uitgifte in erfpacht de noodige voorstellen in te dienen.

Aangaande de toewijzing der inschrijving voor de even bedoelde perceelen in Madioen en Pekalongan, welke niet beneden f 6 en f 5 per bouw 's jaars zouden worden afgestaan, was bij het eind van 1872 door de Indische Regering nog niet beschikt. Zoowel voor deze als voor de 9 overige perceelen waren de aanvragers de eenige inschrijvers, terwijl de inschrijvingsprijzen allen overeenkwamen met het door de Regering gestelde minimum. De in Madioen aangevraagde 434 bouws waren dezelfde gronden, voor welker uitgifte, tegen een minimum-huurprijs van f 8 per bouw 's jaars, blijkens het verslag van 1871, blz. 180, vroeger reeds twee malen te vergeefs eene inschrijving gehouden was.

De overeenkomsten voor nieuwe huur-ondernemingen in 1872 gesloten, bepaalden zich derhalve tot het bewuste 9tal, te zamen eene uitgestrektheid betreffende van $2077^{269}/_{500}$ bouws. In 1871 waren 4 contracten voor nieuwe huurperceelen tot stand gekomen, loopende over eene gezamenlijke uitgestrektheid van $681^{281}/_{500}$ bouws.

Ook de perceelen Kalangsari en Wanasepi in Krawang, waaromtrent eene nieuwe inschrijving voor hunne wederuitgifte in huur voor twintig jaren, ingaande na expiratie der voor het iaar 1872 gesloten verlengingsovereenkomsten, was aangekondigd, werden aan de oude huurders als eenige inschrijvers gegund tegen een (dadelijk over de volle uitgestrektheid in te ganen) jaarlijkschen huurschat van f 1 per bouw. In 1872 werd nog, even als onder de werking van het oude contract, opgebragt 1 pikol suiker per beplanten bouw. Het in 't vorig verslag besproken Simbang-contract werd op den daar aangegeven voet, te rekenen van 1 Januarij 1872, vervangen door twee contracten, met vermindering der uitgestrektheid van 7590 tot $1566^{175}/_{500}$ bouws.

Ook kwam in 1872 eene overeenkomst tot stand voor de verlenging der huur van het perceel Kalimas (Samarang), waarvoor vroeger twee contracten waren aangegaan. De uitgestrektheid, tot dusver bekend als 1000 bouws, werd, ingevolge nadere opmeting, bepaald op $1088^{350}/_{500}$ bouws, en de huurschat, volgens het medio 1872 verstreken oude contract bedragende f 6 per bouw 's jaars, bepaald op f 10 000 's jaars voor het geheele perceel, overeenkomende met f $9,13^5$ per bouw.

Overigens werd door de Regering in November 1872 in huur aangeboden, doch zonder daarvoor gegadigden te vinden, eene uitgestrektheid van $11^{270}/_{500}$ bouws behoorende tot het ingetrokken gouvernements-proefetablissement voor de zijde-industrie te Tjimoendjoel in de residentie Krawang; de huurder zou slechts f 0,50 per bouw 's jaars hebben te betalen, en tevens de aanwezige localen der proefinrigting kosteloos in gebruik kunnen erlangen, maar de gronden uitsluitend voor de teelt van wilde moerbezien ter kweeking van zijdewormen moeten bestemmen.

Bij een besluit van 2 December 1872 werd door de Indische Regering afgezien van de uitgifte in huur of erfpacht, althans zoolang geen nieuwe aanvrager zich voordeed, van 525 bouws woeste gronden in de residentie Kediri, reeds in 1866 in huur toegewezen aan den eersten aanvrager, tevens eenigen inschrijver, die sedert evenwel herhaaldelijk om uitstel in het sluiten der overeenkemst had verzocht, en gebleken was, de voor de exploitatie van het perceel benoodigde fondsen niet te kunnen magtig worden.

Door twee huurders van woeste gronden, den huurder van de vroegere gouvernements-kaneeltuinen Gintoeng en Tamblang in Krawang en van het perceel Wonokoesoemo in Bezoeki, is aanzoek gedaan om de hun afgestane gronden, met ontbinding van de huurovereenkomsten, te mogen bekomen in erfpacht. Ingevolge art. 1 § D van *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 237 *b*, is door de Indische Regering ter zake het noodige onderzoek bevolen.

Aan 5 personen werd in 1872 vergund om de door hen verlangde perceelen, waarvan 2 in de Preanger regentschappen, 1 in Pekalongan, 1 in Samarang en 1 in Kadoe en respectivelijk eene uitgestrektheid hebbende van 327, 100, 150, 150 en 350 bouws, te doen opmeten en in kaart brengen. Bij het eind van het jaar waren echter nog geen kaarten of meetbrieven van hen ontvangen. Van bedoelde perceelen moeten de beide in de Preanger en dat in Samarang tot uitbreiding dienen van eene theeplantage en van twee koffijondernemingen. De aanvrager van het in Pekalongan gelegen perceel is inmiddels overleden.

Vijf aanvragen om afstand van woeste gronden in huur (drie uit de Preanger regentschappen, eene uit Kadoe en een uit Pekalongan) werden afgewezen, vermits de verlangde gronden, alle in die residentien gelegen, reeds voor een groot gedeelte door de bevolking ontgonnen, dan wel tot uitbreiding van haren eigen landbouw of voor weideveld benoodigd waren.

Voor zooveel hier te lande onder ultimo Junij 1873 reeds gebleken was, zouden in dat jaar inschrijvingen gehouden worden voor de uitgifte van de navolgende in huur aangevraagde uitgestrektheden, en waren de perceelen bedoeld onder de nos. 2, 3 en 5 reeds aan de eerste aanvragers als eenige inschrijvers toegewezen tegen de gestelde minimum huurprijzen, terwijl voor de gronden, sub n°. 1 vermeld, zich het zeldzaam voorbeeld van mededinging voordeed, daar niet minder dan zes inschrijvingen ontvangen werden, terwijl de eerste aanvrager terugbleef. De toewijzing dezer 500 bouws geschiedde dien ten gevolge aan den *hoogsten* inschrijver tegen een huurschat van f 20 per bouw 's jaars.

Nummer.	RESIDENTIE.	Afdeeling.	District.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum van de opening der inschrijvingsbiljetten.	Minimum huurschat.	Duur der eventuele overeenkomst, enz.
1	Madioen	Ponorogo,	Poeloong,	500	11 Januarij 1873	f 8,00	20 jaren.
2	Bantam	Lebak,	Parong-Koedjang,	532	13 Januarij 1873	2,50	idem.
3	Madioen	Madioen,	Kanigoro,	500	22 Februarij 1873	7,00	idem.
4	Preanger regentschappen . . .	Soekaboemi,	Djampang-tengah,	$15^{25}/_{500}$	21 Maart 1873	4,00	idem.
5	Samarang . . .	Kendal,	Bodja,	$209^{170}/_{500}$	28 Maart 1873	8,71	idem.
6	Preanger regentschappen . . .	Soemedang,	Melambong,	200	10 Junij 1873	12,00	idem.
7	Banjoewangi . .	—	—	$154^{190}/_{500}$	28 Julij 1873	0,50	hoogstens 20 jaren (speciaal te bestemmen voor de teelt van moerbezien tot kweeking van zijdewormen).
8	Pekalongan . . .	Batang,	Keboemen,	$399^{200}/_{500}$	11 Augustus 1873	3,00	20 jaren.
9	Kediri.	Kediri,	Modjorotto,	$353^{75}/_{500}$	29 Septemb. 1873	3,00	idem.
10	Bantam	Lebak,	Sadjira,	$529^{480}/_{500}$	1 Novemb. 1873	2,50	idem.
11	Batavia	Buitenzorg,	Buitenzorg,	118	19 Novemb. 1873	1,00	einde oogst 1885.

Daarentegen zal in 1873 het aantal huurondernemingen met 2 verminderen, door minnelijke ontbinding der contracten betreffende het in der tijd voor de suikercultuur gebezigde huurland Tjilangkap en het klapperperceel Tjibening, respectivelijk groot 670 en 209 $^{80}/_{500}$ bouws, beide in Krawang (verg. het verslag van 1871, bladz. 181). Voor Tjilangkap is tot die ontbinding in 1872 bereids overgegaan, ingaande met 1°. Januarij 1873. Tot de ontbinding van het Tjibening-contract was reeds met ingang van 1 Julij 1870 magtiging verleend. Door verschillende omstandigheden had echter daarvan nog geen notariele acte opgemaakt, noch aan het terrein eene andere bestemming gegeven kunnen worden.

Een gewestelijk overzigt van de onder ult. December 1872 door het Gouvernement uitgegeven huurcontracten voor de exploitatie van woeste gronden op Java volgt hieronder.

GEWESTEN.	AANTAL per-ceelen. (a)	AANTAL onder-nemers.	Uitgestrektheid in huur afgestaan (in bouws van 500 vierk. Rijnl. roeden). (b)	Verschuldigde huurschat over 1872/73. (c)	Bedrag van den huurschat, wanneer deze reeds bij al de perceelen over de volle uitgestrektheid ware verschuldigd. (c)	AANMERKINGEN.
Bantam. . . .	6	4	2,812	f 900	f 3,430	(a) Men doelt hier op de uitgestrektheden waarvoor afzonderlijke contracten zijn gesloten.
Batavia. . . .	2	2	401	663	663	(b) Uitgestrektheden van minder dan ½ bouw zijn hier niet in aanschouw genomen, daarentegen zijn die tusschen ½ en 1 bouw voor 1 bouw gerekend.
Krawang . . .	(d) 10	6	4,038	(g) 13,510	(h) 13,138	(c) Onderdeelen van guldens zijn afgerond als voren.
Preanger regentschappen . .	18	11	4,757	61,207	73,086	(d) In 't vorig verslag werd hiervoor ten onregte 9 opgegeven.
Cheribon . . .	3	3	1,000	17,700	17,700	(e) 1 minder dan de opgaaf in 't vorig verslag doordien de 2 contracten voor Kalimas door één contract zijn vervangen.
Pekalongan . .	4	3	2,432	5,595	5,965	(f) Ofschoon bij de onderneming Kalimas eene meerderbevinding is geconstateerd van circa 89 bouws (zie hooger) verschilt het hier opgegeven totaal slechts 14 bouws met de opgaaf over 1871, doordien de onderneming Termidi en Kalisidi bevonden is 75 bouws minder te bedragen dan bij contract is bepaald (verg. het vorig verslag bladz. 170).
Samarang . . .	(e) 30	17	(f) 14,169	87,506	88,382	(g) Ongerekend den huurschat van Wanasepi en Kalangsari, bedragende in 1872, 332 pikols suiker.
Japara	2	2	236	1,230	1,416	(h) Ongerekend den huurschat van Tjilangkap en Tjibening, van welke ondernemingen de contracten, ingaande met 1873, zijn of zullen worden ontbonden. Voor Wanasepi en Kalangsari is onder het hier opgegeven totaal begrepen een huurschat van f 1 per bouw, overeenkomstig de voor die huurlanden aangegane nieuwe contracten.
Pasoeroean . .	7	7	5,336	26,882	33,347	
Probolinggo . .	1	1	500	3,000	3,000	
Bezoeki. . . .	1	1	100	600	600	
Banjoewangi . .	1	1	300	600	600	
Banjoemas. . .	2	2	200	1,100	1,100	
Bagelen. . . .	2	2	1,224	24,789	26,982	
Kadoe	3	2	515	605	4,830	
Madioen . . .	4	3	1,120	4,733	6,754	
Kediri	10	8	3,363	11,774	18,755	
Totaal. .	106	75	42,503	f 262,394	f 299,748	

Opgaven nopens elke onderneming afzonderlijk, vermeldende hare ligging, uitgestrektheid en bestemming, de namen der huurders, den nog loopenden contractsduur, den bedongen huurschat en het verschuldigde bedrag over 1872/73, worden aangetroffen in bijlage LL. Gedurende 1872 gingen veertien ondernemingen in andere handen over, waarvan vijf aan handelsligchamen of firma's.

Aangaande de productie enz. van de bestaande huurondernemingen worden, voor zoover daaromtrent gegevens ontvangen zijn, hieronder residentie'sgewijze eenige bijzonderheden vermeld,

Bantam. De exploitatie van het perceel Tjisolear, waar sedert 1870 niet meer gewerkt werd, was door den nieuwen huurder op kleine schaal hervat. Ongeveer 10 bouws waren bij den aanvang van 1873 met padi, rameh en djarak beplant.

De koffijlanden Tjisella I en II en Tjilaki, die door één administrateur beheerd worden, leverden gunstige resultaten op. De productie, in 1871 2207 pikols, bedroeg in 1872 ruim 3000 pikols en wordt voor het volgende oogstjaar op 3500 pikols geschat. Van de gezamenlijke uitgestrektheid van 1500 bouws zijn 1200 bouws beplant met 1 250 000 koffijboomen, waarvan echter 350 000 niet slaagden en afgeschreven moesten worden. Gemiddeld waren op de 3 ondernemingen 550 koelies daags werkzaam tegen een dagloon van 25 cent.

Ook op de in 't laatst van 1872 uitgegeven perceelen Kosala en Tjioepit heeft men een aanvang gemaakt met den aanplant van koffijboomen. Dagelijks waren op elk dezer perceelen ongeveer 100 koelies aan het werk, die eveneens een dagloon van 25 cent genoten.

Batavia. Op het land Tjogrek werd de theecultuur uitgebreid. Ongeveer 1 000 000 heesters waren aangeplant en leverden, voor zoover daarvan reeds kon worden geoogst, ongeveer 15 000 kilogrammen thee op.

Door den huurder is een nabijgelegen stuk grond in huur aangevraagd tot uitbreiding der onderneming.

De huurder van Tjikema hield zich bezig met het kweeken van zijdewormen (zie lager in afdeeling V van het tegenwoordig hoofdstuk), waartoe 4 bouws door hem beplant waren met wilde moerbezien, waarvan de bladeren tot voedsel voor de wormen strekken. Het overige in cultuur gebragte deel der gronden (ongeveer 60 bouws) bestond grootendeels uit sawahs, bij de opgezetenen van het land in gebruik, die daarvoor $^1/_5$ van het product aan den ondernemer afstaan.

Krawang. De suikerondernemingen Parakantroes, Kalangsari en Wanasepi produceerden in 1872 respectivelijk p. m. 20 000, 5000 en 2500 pikols suiker, tegen 18 000, voor zooveel Parakantroes betreft, in 1871. Van de beide andere ondernemingen is de productie over 1871 niet gemeld. De aanplant, zoowel voor 1871 als voor 1872, beliep bij Kalangsari 200, bij Wanasepi 130 à 132 bouws. De oogst der kaneeltuinen Tamblang en Gintoeng beliep in 1872 slechts 6000 kilo's pijpkaneel benevens 3000 kilo's afval en schaafkaneel, tegen 9850 en 14 617 in 1871. Op geen dezer ondernemingen wordt met vaste koelies gewerkt.

De perceelen Tjilangkap en Tjibening, in der tijd bestemd geweest, het eene voor de suiker, het andere voor de klappercultuur, zijn niet meer in exploitatie (verg. het hooger aangeteekende).

Preanger regentschappen. De productie der in dit gewest gelegen thee-ondernemingen was, volgens de opgaven der ondernemers, als volgt:

	FABRIEKEN.	Uitgestrektheid der tuinen in bouws.		Productie in kilogrammen.	
		1871	1872.	1871.	1872.
Oude gouvernements-tuinen.	Tjioemboeloeit . .	325	325	60 000	90 658
	Parakansalak. . .	291	291	156 000	177 500
	Sinagar	300	300	142 778	158 908
	Djatinangor . . .	210	210	110 000	130 000
	Tjikadjang . . .	358	358	222 809	172 500
		1484	1484	691 587	729 566
Door particulieren aangelegde tuinen.	Tjisalak	174	174	40 883	43 450
	Tjirohani	300	300	82 637	98 500
	Waspada I en II .	192	192	75 000	100 000
	Tegal-Tjinangran en Tjiseda. . .	166	170	23 500	24 600
	Tegal-mantri (Ardjosari)	200	305	2 250	15 000
	Tjikembang . . .	33	33	900	niet opgegeven.
	Tjioehoet en Margapala	40	63	nog geen thee geproduceerd.	4505
		1105	1237	225 170	286 055
	Totaal . . .	2589	2721	916 757	1 015 621 (zonder Tjikembang).

Het aantal plukbare heesters, dat onder ultimo 1871 15 253 977 bedroeg, vermeerderde in 1872 met 1 661 080 en klom dus tot 16 915 057.

Op het land Tjiboengoer waren onder ultimo December 1872 170 000 jonge en 130 000 vruchtdragende koffijboomen aanwezig, van welke laatsten 210 pikols koffij verkregen werden, tegen 250 pikols van 109 000 boomen in 1871. De ondernemer heeft een nieuw perceel tot uitbreiding der onderneming aangevraagd.

De huurders van Tjioehoet en Margapala, waar vroeger ook koffij werd geteeld, hebben die cultuur geheel door die van den theeheester vervangen. In 1871 hadden zij een aanplant van ruim 30 000, meest jonge koffijboomen, welke 10 pikols hadden afgeworpen.

Van de 3 in 1872 in dit gewest nieuw uitgegeven huurperceelen waren 2 voor de theecultuur aangevraagd, het eene in het district Plaboean, groot 126 $^{247}/_{500}$ bouws, bestemd tot uitbreiding van het theeperceel Tjisalak, het andere in het district Tandjongsari, groot 199 $^{112}/_{500}$ bouws, gegund aan een nieuwen ondernemer. Op het derde perceel, Argaliaga geheeten, groot 267 $^{450}/_{500}$ bouws, in het district Tjimahi, waren de ondernemers voornemens eene veefokkerij en paardenstoeterij op te rigten.

Cheribon. De gedurende 1872 bij de suikeronderneming Kadhipaten verkregen resultaten zijn, in vergelijking met die van vorige jaren, bijzonder gunstig, en moeten grootendeels worden toegeschreven aan de betere werkwijze en het jaarlijks verwisselen van de velden, dat meer en meer in praktijk gebragt wordt. Van de tot deze onderneming behoorende uitgestrektheid van 400 bouws waren voor 1872 350 bouws met suikerriet beplant. Deze aanplant leverde 19 000 pikols suiker op of 54,28 pikols per bouw, tegen gemiddeld 42 in 1871, voor welk jaar de aanplant mede 350 bouws bedragen had, waaronder 116 van de bevolking ingehuurd.

Onder ult°. December 1872 waren door den ondernemer

ten behoeve van zijn aanplant van de bevolking ingehuurd 107 bouws sawah- en 17 bouws tegalvelden.

Ook bij de onderneming Blender was de suikeroogst gunstig. Van een aanplant van 142 bouws riet werden 7230 pikols suiker verkregen of circa 51 pikols per bouw, terwijl de productie van 1871, van een aanplant van 160 bouws, slechts had bedragen 4960 of gemiddeld 31 pikols per bouw.

Eene tot dit huurland behoorende uitgestrektheid van 80 bouws met padi beplant, bragt in 1872 630 pikols padi op.

De jongste oogst van het theeland Tjarennang bedroeg 66 000 kilogram thee tegen 61 000 in 1871. In 't geheel waren op deze onderneming 1 560 000 theeheesters aanwezig, die aan 354 arbeiders werk verschaften.

Pekalongan. Op de koffijlanden Djampangan, Pringombo en Simbang telde men respectivelijk 200 000, 340 000 en 700 000 koffijboomen, terwijl de suikeronderneming Simbang een riet-aanplant had van plus minus 325 bouws. Nopens de in 1872 verkregen productie zijn van geen dezer ondernemingen opgaven ontvangen.

Samarang. De productie van de in dit gewest aanwezige huurlanden, met uitzondering van het kleine huurperceel Blorok, waarvan de oogst niet werd opgegeven, bedroeg over 1872 ruim 40 968 pikols koffij tegen slechts 20 824 pikols in 1871. Aan huurschat werd *betaald* f 83 956.

Japara. De opbrengst van het klapperperceel Poeloepandjang is niet opgegeven; zij moet echter zeer gering zijn geweest.

Het koffijland Wonoredjo, dat thans in goeden staat verkeert, leverde in 1872 600 pikols koffij op, tegen 150 in 1871. Vast werkvolk is op deze onderneming niet aanwezig.

Pasoeroean. Op de onderneming Alkmaar werden in 1872 27 301 pikols suiker verkregen van een aanplant van 483 bouws, waarvan 393 bouws behoorden tot het huurland zelf, terwijl de overige 90 bouws door de bevolking van gouvernements-dessa's in de districten Wonoredjo en Poerworedjo op eigen velden ten behoeve der onderneming vrijwillig waren aangeplant. Gemiddeld werd voor een bouw vrijen aanplant door den ondernemer f 158 en voor een bouw aanplant op gronden van het huurland f 100 betaald.

Voor 1871 had de riet-aanplant 400 bouws bedragen (waaronder 54 bouws door de bevolking op hare eigene gronden vrijwillig geplant) en de productie 16 262 pikols.

De opgezetenen van het land, die voor de onderneming riet planten, erlangen een aandeel in de sawahs, dat zij geheel ten eigen behoeve met padi of andere gewassen beplanten, zonder dat daarvan eenige schatting geheven wordt. In 't geheel waren gedurende 1872 1034 bouws sawahs met padi beplant en 90 bouws tegalvelden met djagoong en andere gewassen.

De bevolking bestond onder ultimo December 1872 uit 3099 zielen, met 929 werkbare mannen, waaronder 629 landbouwers.

De andere perceelen in dit gewest, alle gelegen in de afdeeling Malang, zijn, met uitzondering van Boemiajoe, hoofdzakelijk voor de koffijcultuur bestemd.

Het aanwezig getal koffijboomen en de daarvan verkregen productie worden over 1871 en 1872 opgegeven als volgt:

ONDERNEMING.	AANTAL KOFFIJBOOMEN.		Productie in pikols.	
	1871.	1872.	1871.	1872.
Limburg	1 349 996, waarvan vruchtdragend 1 264 777	1 371 148, waarvan vruchtdragend 1 265 603	2743	7000
Tanahwangi	557 111, » » 302 776	601 767, » » 409 930	778	3000
Boemiajoe	23 363, » » »	19 223, » » 10 500	»	7
Soembool	78 000, » » 28 000	176 498, » » 26 498	3	37
Gangsir	540 375, » » 150 000	622 460, » » 460 000	483	2324
Djoengo	289 300, » » »	623 000, » » 50 000	»	20

Op Limburg, Tanahwangi en Boemiajoe waren voorts in 1872 respectivelijk 108, 118⅝ en 66½ bouws sawahvelden met padi, en op Boemiajoe en Soembool 36 en 150 bouws tegalvelden met andere gewassen beplant.

Probolinggo. De ontginningen op het huurland Pandanwangi (Loemadjang) werden gestaakt. Een gedeelte der bevolking verliet die streek, daar het land onbeheerd bleef; terwijl de achtergeblevenen ter voorziening in eigen behoefte, thans een weinig padi en tabak verbouwen.

Bezoeki. Het aantal op het perceel Wonokoesoemo (plantage Rotterdam) aanwezige koffijboomen bedroeg, even als in 1871, 300 000, welke volgens opgave van den administrateur 804 pikols koffij opleverden, tegen 617 in 1871.

Banjoewangi. De ondernemers van het in dit gewest gelegen huurland Rogodjampi (Ardja-blambangan), dat oorspronkelijk voor de teelt van koffij was bestemd, hebben die cultuur geheel laten varen, daar de gronden, zoo als in het vorig verslag is medegedeeld, voor die teelt niet geschikt zijn. Gedurende 1872 werd het perceel door hen niet geëxploiteerd. De opgezetenen behielden echter de voordeelen van de door hen ontgonnen 70 bouws, die in 1872 met padi, pisang, klapperboomen en andere gewassen beplant waren.

Banjoemas. Van het perceel Tjiberem werden in 1872 106 pikols koffij verkregen tegen 38 in 1871. Het perceel Pegadoengan bleef gedurende beide jaren onbebouwd en werd in 1872 namens de regthebbenden te koop aangeboden.

Bagelen. Tegen eene productie van 170 974 kilogram thee in 1871, leverden de Ledoksche tuinen in het afgeloopen jaar 149 696 kilogram op, waaronder 30 084½ kilogram groene thee, afkomstig van het perceel Sapoeran. Deze mindere opbrengst moet hoofdzakelijk worden toegeschreven aan de thans gevolgde plukwijze. Ten einde groote en volle struiken in de toekomst te verkrijgen, zijn de jonge loten der theeheesters ongeplukt gelaten.

Bovendien wordt ook door zware bemesting en door eene meer doelmatige bewerking der gronden, gepoogd om de productiviteit der tuinen te verhoogen.

Het nog onbeplant gebleven gedeelte van het perceel Sapoeran werd gedurende 1872 in cultuur gebragt, terwijl

voor het inboeten der kwijnende plantjes naar behooren werd gezorgd.

Het getal vaste werklieden (gadjians) bleef ontoereikend, vooral op het perceel Kalialang, waar zelfs groot gebrek aan andere arbeiders bestond.

De fabriek Tempoeran op laatstgenoemd perceel, werd in Augustus 1872 ingetrokken; in de andere fabrieken werden verbeteringen aangebragt.

Het perceel Boerat leverde p. m. 100 pikols koffij op, zijnde het dubbel van den voorafgeganen oogst.

Kadoe. Het huurland Ngrantjak in het district Ngasinan onderging eenige uitbreiding door toevoeging van een nieuw perceel, groot circa 89 bouws, waarvoor het contract in Junij 1872 gesloten werd.

Van de $372^{476}/_{500}$ bouws, die beide perceelen thans groot zijn, waren onder ultimo December 1872 reeds 280 bouws met koffijboomen beplant, die, wegens hun jeugdigen leeftijd, gedurende 1872 slechts 30 pikols afwierpen. Onder ultimo 1871 waren 270 bouws met koffij beplant.

Aan een ondernemer in het district Lempoeijang zijn 142 bouws woeste gronden in huur afgestaan, welke gronden insgelijks voor de koffijcultuur zouden gebezigd worden. De huurovereenkomst werd in Dezember 1872 gesloten.

Madioen. De berigten omtrent de koffijlanden Soekaradja en Waliran (het laatste uit 2 perceelen bestaande) bleven gunstig luiden. De oogst gedurende 1872 bedroeg aldaar respectivelijk 2500 en 600 pikols koffij tegen 1050 en 245 pikols het jaar te voren

Van het in den loop van 1872 afgestane perceel Bandjaran, groot 120 bouws, waren reeds 20 bouws met 40 000 koffijboomen beplant.

Kediri. Op het perceel Koedjan werd in 1872 niet gewerkt; de huurder ging failliet en de onderneming werd in het openbaar verkocht. De kooper was bij het eind van 1872 door het Gouvernement nog niet als huurder erkend.

De koffijaanplantingen op de perceelen Gabroe en Djoeleg verkeerden over het algemeen in goeden staat en bragten ± 1200 pikols koffij op tegen 496 in 1871.

Nopens het perceel Pakoentjen, waar insgelijks de koffijcultuur gedreven wordt, zijn over geen van beide jaren opgaven ontvangen.

De uitkomsten der tabakscultuur op de overige huurlanden in dit gewest werden ook gedurende het afgeloopen jaar gunstig genoemd.

Omtrent het nieuwe in dit gewest in huur afgestane perceel, groot ruim 121 bouws, hetwelk in 't laatst van 1872 aan de huurders van het tabaksland Tawangredjo werd toegewezen, zijn nog geen opgaven ontvangen.

4°. *Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan.*

Naar aanleiding van in de nieuwsbladen beweerde tekortkomingen eens huurders van particuliere landerijen in de afdeeling Tangerang (Batavia) in zijne verpligtingen jegens de opgezetenen, werd van bestuurswege een onderzoek ingesteld, waarbij de ingebragte beschuldigingen grootendeels onwaar werden bevonden. Intusschen vond de Regering termen den betrokken resident van bevelen te voorzien om zooveel mogelijk te doen waken voor eene stipte nakoming door de landheeren van het reglement omtrent de particuliere landerijen in West-Java (*Indisch Staatsblad* 1836, n°. 19), en om in het bijzonder bedoelden huurder uit te noodigen voortaan: *a.* te doen letten op de verstrekking van zuivere rijst aan de heerendienstpligtigen; *b.* twee cent per paal uit te keeren aan die heerendienstpligtigen, welke op meer dan 5 palen afstands van het heerenhuis wonen; en *c.* zich te onthouden van onwettige verbeurdverklaringen van padi of hout en alle andere aanmatigingen van gezag.

Door de beheerders van het land Depok (afdeeling Buitenzorg) werd aan de Indische Regering vergunning gevraagd, om het meer Pitara, hetwelk in der tijd op dat land is aangelegd, — zoo als zij beweerden buiten hunne toestemming en tot hun groot nadeel, — te dempen, dan wel van gouvernementswege te doen zorgen, dat verdere doorbraken van dat meer zooveel mogelijk voorkomen — en ten spoedigste buiten de bemoeijenis van de opgezetenen van genoemd land hersteld worden. Dit verzoek werd niet voor inwilliging vatbaar bevonden, omdat de Regering, ofschoon geen bezwaar ziende in de demping van het meer, zich echter niet bevoegd achtte daartoe vergunning te verleenen, vermits het geen gouvernements-eigendom is.

Als naar gewoonte worden hieronder in twee staten eenige opgaven verzameld nopens de particuliere landerijen op Java, zoowel nopens die bewesten de Tjimanok als nopens de overige. Van de residentie Batavia zijn de opgaven ditmaal te onvolledig om te worden medegedeeld; alleen worden lager eenige bijzonderheden aangeteekend omtrent de Buitenzorgsche landen, terwijl ten slotte ook eenige mededeelingen volgen aangaande de twee particuliere landen in Cheribon.

GEWESTEN.	LANDAARD DER EIGENAREN.	Uitgestrektheid der landen, in bouws van 500 □ Rhijnl. roeden. 1871.	1872.	Bevolking. — Zielen. 1871.	1872.	Aangeslagen waarde in de verponding. 1871.	1872.	Jaarlijksche betaling. 1871.	1872.
Bantam	Europeanen	72 000	72 000	46 397	46 970	f 1 448 600	f 1 448 600	f 10 864,50	f 10 864,50
Batavia	a. +	+	+	+	+	+	+	+	+
Krawang	Europeanen	290 800	290 800	119 675	122 376	f 4 500 000	f 4 500 000	f 33 750,00	f 33 750,00
	Chinezen	74 400	74 400	23 963	23 829	1 180 000	1 180 000	8 850,00	8 850,00
	Totaal	365 200	365 200	143 638	146 205	f 5 680 000	f 5 680 000	f 42 600,00	f 42 600,00
Cheribon	Europeanen	260 406	260 406	98 948	101 454	f 3 508 907	f 3 468 907	f 26 316,81	f 26 016,81
Tagal	Europeanen	b. 3 673$^{263}/_{500}$	3 673$^{263}/_{500}$	11 611	11 449	f 220 000	f 220 000	f 1 650,00	f 1 650,00
Samarang	Europeanen	6 750	6 885	12 250	12 587	f 1 707 400	d. f 1 707 400	f 12 805,50	f 12 805,50
	Chinezen	1 739	1 604	3 126	3 338	771 400	d. 771 400	5 785,50	5 785,50
	Inlanders en vreemde (niet Chinesche) Oosterlingen	11 165	b. 11 169	c. 30 539	7 890	1 851 000	1 851 000	13 882,50	13 822,50
	Totaal	19 654	19 658	45 915	23 815	f 4 329 800	f 4 329 800	f 32 473,50	f 32 473,50
Japara	Europeanen	b. 808$^{387}/_{500}$	808$^{387}/_{500}$	4 201	2 410	f 197 000	f 197 000	f 1 477,50	f 1 477,50
	Inlanders	838	838	14 455	17 054	e.	e.	e.	e.
	Totaal	1 646$^{387}/_{500}$	1 646$^{387}/_{500}$	18 656	19 464	f 197 000	f 197 700	f 1 477,50	f 1 477,50
Soerabaja	Europeanen	1 208	1 208	7 370	7 426	f 450 500	f 450 500	f 3 378,75	f 3 378,75
	Chinezen	4 091	b. 4 104	16 071	18 238	1 922 400	1 947 400	14 418,00	14 605,50
	Inlanders en vreemde (niet Chinesche) Oosterlingen	1 900	b. 1 905	11 450	11 804	704 600	679 600	5 284,50	5 097,00
	Totaal	7 199	7 217	34 891	37 468	f 3 077 500	f 3 077 500	f 23 081,25	f 23 081,25
Pasoeroean	Europeanen	651	651	3 025	3 020	f 555 700	f 555 700	f 4 167,75	f 4 167,75

Aanmerkingen.

a. De dus + geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

b. Verbeterde opgave.

c. Deze opgaaf is vermoedelijk onjuist.

d. Voor den aanslag van 1872 schijnen hier ten onregte dezelfde cijfers als voor 1871 opgegeven.

e. Voor het land Kalenjamat wordt, in stede van verponding, landrente betaald tot een bedrag van f 1000 's jaars.

Aanteekening. Bij gemis aan opgaven nopens de residentie Batavia, zou eene zamenvoeging der gewestelijke totalen, zoo als vroeger gebruikelijk, ditmaal weinig waarde hebben.

N°. 5. 2.

NAMEN DER LANDERIJEN.	BEVOLKING.				RIJSTCULTUUR.				KLAPPERCULTUUR.			KOFFIJCULTUUR			SUIKERCULTUUR.	
	Zielental.	Inlanders.			Bouws.			Padi productie in pikols.	Aantal boomen.		Verkregen klappernoten (stuks).	Aantal boomen.		Productie in pikols.	Aanplant in bouws.	Productie in pikols.
		Aantal huis-gezinnen.	Werkbare mannen.	Dienstpligtigen.	Bewaterbare sawahs.	Niet bewaterbare sawahs.	Tegallans.		Vrucht-dragende.	Jonge.		Vrucht-dragende.	Jonge.			
Bantam.																
Tjikandi-Oedik *a*	20 323	5 130	4 449	4 173	3 045	31 292	3 595	12 442	*b.* †	†	†	†	†	†	†	†
Tjikandi-Ilir	26 647	8 178	6 919	6 312	3 210	16 790	1 000	32 000	†	†	†	†	†	†	†	†
Batavia.	46 970	13 308	11 368	10 485	6 255	48 082	4 595	44 442	†	†	†	†	†	†	†	†
Gezamenlijke landen in de afdeeling { Stad en voorsteden, Tangerang, Meester Cornelis, Buitenzorg }	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Krawang.																
Pamanoekan en Tjiassemlanden	122 376	27 149	27 581	17 389	18 333	9 177	†	455 521	27 210	42 640	†	4 337 879	513 818	11 777	689	10 335
Tegalwaroelanden	23 829	5 594	6 858	4 123	5 397	†	†	156 000	5 678	3 203	†	128 050	2 350	80	300	7 600
Cheribon.	146 205	32 743	34 439	21 512	23 730	9 177	†	611 521	32 888	45 843	†	4 465 929	516 168	11 857	989	17 935
Indramaijoe-West	*c.* 49 096	10 048	14 274	11 132	17 847	2 819	35	441 010	7 625	†	†	»	»	»	†	†
Kandanghauer	*d.* 52 358	11 158	10 848	7 511	16 390	4 220	12 452	632 000	18 327	†	†	6 020	8 105	170	»	»
Tagal.	101 454	21 206	25 122	18 643	34 237	7 039	12 487	1 073 000	25 952	†	†	6 020	8 105	170	†	†
Ketangoengan of Karsana	11 449	2 103	2 687	2 687	»	1 979	»	21 900	3 085	5 320	61 700	»	»	»	»	»
Samarang.																
Gezamenlijke landen *e.*	23 815	†	7 169	4 265	1 370	1 210	2 180	140 285	9 571	9 154	112 600	61 000	38 200	387	853	†
Japara.																
Gezamenlijke landen	19 464	5 813	3 237	1 181	908	53	152	10 718	10 096	17 034	211 300	»	»	»	203	6 830
Soerabaja.																
Gezamenlijke landen in de afdeeling { Soerabaja	32 577	7 652	7 335	*f.* 4 968	1 974	195	»	*g.* 6 836	5 612	7 658	26 600	»	»	»	787	*h.* 8 366
Grissee	3 247	719	888	433	»	724¼	87	9 223	15 350	1 840	†	»	»	»	†	†
Sidajoe	1 644	353	440	194	12	»	»	76	816	466	4 400	»	»	»	†	†
Pasoeroean.	37 468	8 724	8 663	5 595	1 986	919¼	87	16 135	21 808	9 964	31 000	»	»	»	787	8 366
Kedawoong	3 020	532	592	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†

a. Bovendien bestaat op dit land nog eene kleine fabriek voor de bereiding van indigo, met welke cultuur eene proef genomen wordt. — *b.* De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld. — *c.* Hieronder 11 Europeanen, 362 Chinezen, 384 andere vreemde Oosterlingen en 48 339 inlanders. — *d.* Hieronder 8 Europeanen, 744 Chinezen, 31 andere vreemde Oosterlingen, benevens 51 575 inlanders. — *e.* Hieronder niet begrepen de opgaven van het land Gemoelak, welke de eigenaar, ondanks herhaalde aanzoeken, nog niet had ingediend. — *f.* Van twee landen waren geen opgaven ontvangen. — *g.* Als voren van 4 landen. — *h.* Bovendien werden op een der landen nog 6500 pikols verkregen van opgekocht suikerriet.

58

Omtrent de particuliere landen in het Buitenzorgsche en Cheribon zijn nog eenige bijzonderheden gemeld, die hieronder volgen.

Buitenzorg (residentie Batavia). De *koffij*oogst bedroeg 12 503 pikols of 5 226 meer dan in 1871. De nieuwe aanplant op Tjiomas, Tji-seroea, Tjipamingkis, Soekaradja en de Pondok-Gedehlanden stond gunstig. Op eerstgenoemd land werd aan de koffijcultuur nog steeds uitbreiding gegeven.

De *suiker*productie was in 1872 voor Srogol gunstig, doch middelmatig voor Gobang en Goenoeng Sindoer. Zij bedroeg respectivelijk 8225, 1190 en 2200 pikols, tegen 5700, 1527 en 2000 pikols in 1871. De fabrieken werken op de oude wijze. De stroop wordt aan eene arakstokerij te Buitenzorg van de hand gezet of naar Batavia of Tangerang afgevoerd. Op Dramaga, het eenige land waar met goede toestellen gewerkt werd, heeft de suikercultuur voor goed opgehouden te bestaan en plaats gemaakt voor de cultuur van thee.

De bereiding van *arènsuiker* gaat belangrijk achteruit. De productie, die bovendien van middelmatige qualiteit was, bedroeg slechts 2706 pikols.

De *thee*cultuur wordt meer en meer uitgebreid. Op negen landen (Koeripan, Tjikoleang, Toemengoengan, Semplok, Dramaga, Tjampea, Nangoeng, Bolang en Tjikoppo Maijak) werden, even als in 1871, ook in 1872 nieuwe tuinen aangelegd en de bestaande uitgebreid. Op verscheidene landen werd de bibiet vernieuwd. De landheer van Koeripan nam eene proef met de uitplanting van eene belangrijke hoeveelheid theezaad uit Assam (Achter-Indie), welke hij tot vernieuwing van gewas had ontboden. De uitslag van deze proefneming is nog niet bekend.

Het verkregen product was over het algemeen goed; ook dat van Tjikoppo Maijak was beter dan dat uit den oogst van 1871. De productie van 1872 der gezamenlijke theelanden bedroeg 9129 pikols tegen 6216 in 1871 en 5392 in 1870.

De *indigo*-productie daalde van 17 pikols in 1871 tot ruim 8 pikols in 1872. Het grootste gedeelte daarvan, afkomstig van de landen Pondok-tjabé Oedik, Tamanggoengan en Tjilodong, werd tot zoogenaamde natte indigo verwerkt, en voor de inlandsche markt bestemd.

Gambier wordt alleen op het land Trogong geteeld. De productie van 1872 bedroeg 30 pikols.

Omtrent de *kaneel*-cultuur valt insgelijks weinig bijzonders te melden. Met uitzondering van eenige onbeduidende aanplantingen, wordt deze cultuur in Buitenzorg niet meer gedreven.

Tabak werd hier en daar in de kampongs aangeplant, doch meer voor eigen gebruik dan voor den handel.

De *padi*-cultuur, de hoofdbezigheid der bevolking, slaagde ten gevolge van de vele bandjirs en aardverschuivingen in 1872 minder gunstig. Ook ging door verschrompeling in de pakhuizen veel in goeden staat opgeschuurde padi verloren; het te vroeg snijden van het gewas wordt als de hoofdoorzaak hiervan beschouwd. Ten gevolge van een en ander stegen de rijstprijzen tot ongeveer f 9 per pikol en bleven zij sedert tusschen f 8 en f 9. Eene proef met de door den adviseur-honorair voor inlandsche zaken, den heer K. F. Holle, aangeprezen zaaiwijze van padi-gaba op smalle beddingen, slaagde zóó voortreffelijk, dat die zaaiwijze terstond op eenige landen werd ingevoerd.

De *vanille*-teelt is ten gevolge van de slechte prijzen, die het product in de laatste jaren op de markt heeft behaald, thans van weinig beteekenis. Hoeveel de oogst van 1872 heeft bedragen is niet bekend.

Verder werden in 1872 nog verkregen 1935 kilo's *notenmuscaat*, 38 kilo's *kruidnagelen*, 20 623 gantangs *katjang*, 46½ pikols *vogelnestjes*, 85 pikols *klapperolie* en 164 200 *klappernoten*.

Onder ultimo December 1872 waren aanwezig 107 600 vruchtdragende en 100 300 jonge, of te zamen 207 900 klapperboomen, zijnde ruim 4000 vruchtdragende meer en even zoo veel jonge boomen minder dan in 1871. De prijzen der noten wisselden af van f 4 tot f 12 per 100 stuks, terwijl voor de klapperolie f 7,50 à f 20 per takker betaald is.

De *veestapel* wordt opgegeven bij het einde van 1872 te hebben bestaan uit 108 826 buffels, 4345 runderen en 15 178 paarden, welke cijfers, volgens verbeterde opgaven, het jaar te voren zouden hebben bedragen 108 573, 4087 en 14 774. Deze geringe vermeerdering is niet zoo zeer aan sterfte te wijten als wel aan de ruime aankoopen in 1872 ten behoeve van de benedenlanden geschied.

Cheribon. Op beide particuliere landerijen in dit gewest wordt als hoofdgewas *rijst* gecultiveerd. In 1872 bedroeg de rijstproductie van het land Kandanghauer 316 288, die van Indramaijoe-West 220 571 pikols. De rijst van deze landerijen is op de Europesche markt zeer gezocht. Op het land Indramaijoe-West is een stoom-rijstpelmolen in werking.

Verder wordt alleen op Kandanghauer de *koffij*cultuur gedreven, die echter weinig bevredigende uitkomsten belooft.

Als tweede gewassen worden voornamelijk verbouwd *djagong* (maïs), *indigo*, *kapas* (katoen) en verschillende *katjang*-soorten.

De *klapper*cultuur is van weinig beteekenis.

5°. *Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta.*

Ten aanzien van de overdragt op den directeur van binnenlandsch bestuur van de bemoeijenissen bij het reglement omtrent de hierbedoelde landverhuur (*Indisch Staatsblad* 1857, n°. 116) aan den Gouverneur-Generaal voorbehouden, wordt verwezen naar het deswege aangeteekende op bladz. 1 van dit verslag.

De gedurende de laatste jaren (getuige de vorige verslagen) door het bestuur bij herhaling van de zijde der landhuurders ondervonden moeijelijkheden in de zamenstelling eener eenigzins gedetailleerde statistiek omtrent de landbouwondernemingen in de Vorstenlanden, gaf der Indische Regering aanleiding om deze opgaven voor 's hands te beperken tot een zestal rubrieken, waarvan alleen die betreffende het verkregen product door de landhuurders zelven in te vullen, ten einde zoo doende, zij 't ook een beknopt, althans een eenigzins beteekenend overzigt te verkrijgen van de werking dier ondernemingen.

Hoezeer deze maatregel in zoover een gewenscht gevolg heeft gehad, dat nopens die werking alsnu eenig meerder licht dan vroeger is opgegaan, het is er ver af, dat het verkregen resultaat aan de billijke verwachting der Regering beantwoordt, daar, ongeacht den uiterst geringen eisch, in Soerakarta niet minder dan 22, en in Djokjokarta 11 landhuurders wederom in gebreke zijn gebleven de van bestuurswege verzochte opgaaf in te dienen. Bij het Opperbestuur zijn dan ook overwegingen aanhangig, langs welken weg in deze leemte voor de toekomst behoort te worden voorzien.

De overgelegde bijlagen MM en NN wijzen, behoudens de vorenbedoelde uitzonderingen, voor ieder perceel aan: hare benaming, de namen der huurders, den jaarlijkschen pachtschat, de geheele uitgestrektheid in bouws, de aanwezige fabrieken of inrigtingen van landbouw, de uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland (zeer onvolledig), en de productie van de 3 laatste jaren.

Verdere wetenswaardige bijzonderheden volgen hieronder.

Soerakarta.

Volgens mededeeling van den resident was het aantal huurlanden gedurende 1872 met 3 vermeerderd.

Onder ult°. December 1872 waren op de huurlanden aanwezig 35 931 100 koffijboomen, waarvan 23 892 800 vruchtdragende en 12 038 300 jonge boomen. Vergeleken met de opgaven over 1871 (25 538 000 vruchtdragende en 12 089 000 jonge boomen), wijzen die cijfers eene vermindering aan van respectivelijk 1 645 200 en 50 700 boomen. De oorzaak van dit verschil is te zoeken in het ontbreken der opgaven van vele ondernemingen. Vermits, gelijk hiervoren bleek, deze leemte zich ook uitstrekt tot de cijfers der verkregen productie, zoo is de verhouding der opbrengst tot den aanplant betreffende de verschillende cultures, zelfs bij benadering niet op te geven.

Voor zoover de ontvangen gegevens reiken, is van 82 *koffij*-producerende ondernemingen een oogst verkregen van 85 723 pikols, tegen 70 668 pikols van 83 ondernemingen in 1871. De meeste landhuurders bereiden de koffij op de

West-Indische wijze, met het doel om daardoor een meer gewild product te verkrijgen.

De in de maand April 1872 plaats gehad hebbende uitbarsting van den Merapi heeft aan vele aan den voet van dien berg gelegen koffij-ondernemingen belangrijke schade berokkend.

Van de 29 gedurende het jaar 1872 in werking geweest zijnde *suiker*fabrieken zijn omtrent een 23tal opgaven ontvangen. De productie dezer ondernemingen bedroeg 138 981 pikols. De fabriek Malangdjiwa van den prins MANGKOE NEGORO, welke naar de laatste uitvindingen op het gebied der suikerindustrie is ingerigt, leverde van een aanplant van 460 bouws eene productie op van 16 000 pikols of gemiddeld 3478 pikols per bouw; alzoo 652 pikols per bouw meer dan in 1871, toen van een gelijken aanplant 13 000 pikols verkregen waren.

Behalve de door de inlandsche bevolking hoofdzakelijk voor blaauw-verwerijen geteeld wordende *indigo*, werd door 33 landhuurders, die opgaven deswege indienden, eene productie verkregen van 98 364 kilo's, tegen 85 800 in 1871.

De meeste landhuurders geven de voorkeur aan de teelt van Natal-indigo boven die van „taroemkembang".

Op 15 huurlanden werd *tabak* geoogst tot eene hoeveelheid van 6485 pikols tegen 5090 pikols in 1871.

Gedurende de eerste helft van 1872 was de *rijst*oogst bevredigend en waren de prijzen van dit voedingsmiddel normaal In de tweede helft daarentegen stegen die prijzen ten gevolge van gedeeltelijke mislukking van den oogst en ontstond er zelfs in de laatste maanden schaarschte aan rijst. De tegen het einde des jaars heerschende en tot in het begin van 1873 voortgeduurd hebbende droogte heeft op het te velde staande padigewas een ongunstigen invloed gehad. Hierbij kwam nog de schadelijke omstandigheid, dat het van 't gebergte afstroomende rivierwater in groote mate bezwangerd was met de door den Merapi uitgeworpen vulkanische stoffen en daardoor weinig geschikt voor de irrigatie der sawahs, zoodat het door bevolking en landhuurders onbenut moest gelaten worden. De lager gelegen landen ondervonden veel schade door overstrooming, ten gevolge waarvan vruchtbare gronden met een laag zand en steenen bedekt werden. In het regentschap Klatten onder anderen is eene uitgestrektheid van ongeveer 400 bouws daardoor geheel onbruikbaar geworden.

De oogst der *tweede gewassen* was voordeelig en daaraan moet worden toegeschreven, dat in het afgeloopen jaar algemeen geen gebrek aan voedingsmiddelen ontstond. Van de teelt van djagoeng vooral wordt in de hoogere bergstreken, en vooral op den Merapi, door de bevolking veel werk gemaakt en daaraan zelfs de voorkeur gegeven boven de rijstcultuur.

Katoen-, *cacao-*, *peper-* en *notenmuscaat*-aanplantingen worden slechts op zeer enkele ondernemingen aangetroffen. Gedurende het afgeloopen jaar bedroeg de opbrengst dezer producten, voor zoover opgegeven, respectievelijk 53, 169, 154 en 200 kilo's.

Staartpeper en *vanille* worden op de aan Europeanen verhuurde landen niet meer gevonden. De eenige vroeger nog op de onderneming Kopping bestaan hebbende vanilleaanplant, ter uitgestrektheid van 4 bouws, werd door de jongste uitbarsting van den Merapi geheel vernield. Staartpeper wordt hier en daar nog wel door de bevolking aangeplant, doch in geringe hoeveelheid en even als de *katoen*, waarvan evenwel meer werk wordt gemaakt, slechts voor huisselijk gebruik.

De op de huurlanden aanwezige *veestapel* bedroeg, voor zoo ver de ingekomen opgaven strekken, gedurende het afgeloopen jaar: 63 516 buffels, 33 222 runderen, 9 494 paarden, 11 519 schapen en 14 119 geiten. Het aanzienlijk verschil tusschen deze cijfers en die van 1871, in 't vorig verslag opgegeven, wordt niet toegelicht.

De gemiddelde prijs van het vee was in 1872 als volgt: paarden golden doorgaans f 50, buffels f 36, stieren f 45, koeijen f 35, schapen f 6 en geiten f 3 per stuk, terwijl varkens bij het gewigt verkocht werden tegen een prijs van f 26 per 125 Amsterdamsche ponden.

Djokjokarta.

De productie van artikelen voor het buitenland, vooral die van suiker en indigo, nam in de laatste jaren belangrijk toe.

De aanleg van nieuwe en de verbetering van bestaande irrigatie-werken maakte eene der eerste zorgen van de landhuurders uit.

Het aantal ondernemingen werd slechts met één vermeerderd; echter niet door nieuwe vestiging maar door splitsing eener reeds bestaande onderneming. Gelegenheid tot oprigting van nieuwe ondernemingen bestaat trouwens niet in de drie voor de landverhuur opengestelde regentschappen. In het district Sindang pitoe zijn wel is waar nog duizende bouws grond onverhuurd, doch deze zijn geheel van den regen afhankelijk en niet geschikt voor de teelt van producten voor het buitenland. Slechts in de meer waterrijke streken zijn hier en daar nog eenige stukken grond te verkrijgen, die echter alleen kunnen dienen tot uitbreiding van bestaande ondernemingen, waartoe ze, naar mate de gelegenheid zich voordoet, worden benut. Op die wijze is onder anderen in het afgeloopen jaar eene onderneming uitgebreid met 58 bouws.

Van de in het noorden der residentie gelegen ondernemingen hebben eenige te lijden gehad van de uitbarstingen van den Merapi in de maand April 1872. De uitgeworpen asch en andere vulkanische stoffen werden door de rivieren afgevoerd en bij de latere zwelling dier stroomen over menigen vruchtbaren akker verspreid.

De *koffij*-productie van 4 ondernemingen (van ééne koffijonderneming zijn geen opgaven ontvangen) bedroeg 947 pikols. Van de den Sultan toebehoorende landen Nanggoelan en Kalibawang werden ongeveer 5651 pikols in 's lands pakhuis afgeleverd. Ook de Pahoealamsche landen leverden koffij, doch de hoeveelheid was onbeduidend.

Van een zestal *suiker*fabrieken, waarvan opgave inkwamen (van de beide anderen zijn geen cijfers bekend), werd eene productie verkregen van 62 754 pikols. De ondernemers, zegt de resident, hebben allezins reden om over de door hen verkregen resultaten tevreden te zijn. Op vele landen, die door de geaardheid der gronden, overvloed van water en ligging zich voor de suikercultuur eigenen, gaan de landhuurders er ook toe over, om wegens de meerdere voordeelen en de mindere wisselvalligheid zoowel van het product als van den marktprijs, de teelt van indigo geheel of gedeeltelijk door die van suikerriet te vervangen. Veel schijnt ook tot die verwisseling bij te dragen het openen van de spoorwegverbinding Samarang-Djokjokarta, waardoor men thans, beter dan vroeger, in de gelegenheid is de voor de fabricatie van suiker benoodigde zware machinerien over te voeren.

De *indigo*-productie was in 1872 op eenige ondernemingen minder gunstig dan in vorige jaren. De oorzaak daarvan ligt gedeeltelijk in de langdurige droogte, welke in het derde kwartaal van 1872 heerschte, doch ook in de meergemelde Merapi-uitbarsting. Eene in het afgeloopen jaar uitgevonden verbeterde wijze van fabricatie — het zoogenaamde procédé SAYERS — die zoowel in quantiteit als qualiteit opmerkelijke resultaten afwerpt, maakte de belangstelling der indigo-planters in hooge mate gaande. Het geheim, dat voor de som van f 50 000 op een der landhuurders is overgegaan, bestaat hoofdzakelijk in de aanwending van een chemisch praeparaat, voor de bereiding waarvan door dezen eene fabriek zal worden opgerigt. Reeds vele landhuurders traden toe tot de met den uitvinder te dezer zake aangegane transactie.

De productie der 42 indigo-ondernemingen, van welke opgaven zijn ontvangen (5 minder dan het aanwezig getal) bedroeg over 1872 207 123 kilo's.

Tabak wordt in dit gewest weinig geteeld. Het van een viertal landen verkregen product, ad 23 316 kilo's, diende alleen voor binnenlandsch gebruik. Van eene vijfde onderneming, waar insgelijks tabak verbouwd wordt, zijn geen opgaven ingekomen.

Gelijk voor Soerakarta is ook voor deze residentie eene berekening der bouwsgewijze opbrengst dezer vier hoofdcultures niet wel mogelijk wegens de onvolledigheid der voorhanden gegevens, inzonderheid wat het cijfer van aanplant betreft.

De oogst van *rijst* en *tweede gewassen* is in 1872 zeer bevredigend geweest. De prijs van 1ste soort rijst was f 9,12, van 2de soort f 8,28 den pikol. In de laatste maanden van het jaar ondergingen de rijstprijzen eenige verhooging, doch bij onderzoek bleek, dat er voldoende voedingsmiddelen voorhanden waren en voor gebrek geen

vrees bestond. Reeds in de maand Januarij 1873 begon, ten gevolge van aanvoer van elders en den ingevallen oogst, de markt te dalen.

Slechts inheemsche *katoen* wordt hier aangetroffen, echter niet in voldoende mate om in de behoefte te voorzien.

Op een drietal huurlanden worden, behalve de hooger genoemde vier hoofdgewassen, ook nog *klappers* geteeld. De aanplant is nog slechts op één van deze drie landen vruchtdragend en wordt gezegd in 1872 een oogst te hebben afgeworpen van 216 000 noten. In de dessa's vindt men overal eene menigte klapperboomen; de uitvoer van klappers en olie is dien ten gevolge zeer belangrijk.

Volgens de opgaven van het inlandsch bestuur, voor zoo ver ingekomen, bestond de *veestapel* in Djokjokarta bij het eind van 1872 uit 59 604 buffels, 74 663 runderen en 7465 paarden. Van heerschende ziekten onder het vee werd niets vernomen.

b. Boschwezen.

De wanordelijke toestand waarin tot vóór weinige jaren het boschwezen op Java verkeerde en die ten gevolge heeft gehad dat vele gewesten, vroeger rijk aan goede djatibosschen, daarvan nog slechts de overblijfselen hadden behouden, heeft sedert de nieuwe bepalingen op het boschbeheer (*Indisch Staatsblad* 1865, n°. 96) een einde genomen. Onder goede leiding en verzorging en door het waken tegen ongeoorloofden aankap wordt de toestand der onder geregeld beheer gebragte djatibosschen gaandeweg gunstiger. Uit den aard der zaak kan de herschepping van gedeeltelijk vernielde bosschen slechts door den tijd verkregen worden, terwijl het juist de meest gunstig gelegen bosschen zijn, die van de willekeurige en roekelooze wijze waarop in den regel in vroeger jaren bij den aankap werd te werk gegaan, het zeerst geleden hebben.

Was vóór de hervorming van het boschbeheer de aankap minder onbelemmerd dan tegenwoordig, de zorg voor het instandhouden en het doen toenemen in waarde der bosschen heeft niet teruggehouden van pogingen om langs regelmatigen weg voor bevolking en particulieren gelegenheid te openen zich van het benoodigde hout te voorzien, en die gelegenheid zal, behalve door de voortgezette uitgifte van kapperceelen en van perceelen ter uitdunning en zoogenaamd ter zuivering, nog verder worden bevorderd door de in behandeling zijnde herziening van het tegenwoordig boschreglement (1), met het doel om te gemoet te komen aan eenige in de praktijk ondervonden gebreken en leemten. Meer bijzonder zal de bevolking in hare hout-verkrijging worden gebaat door de voorgenomen wijziging van het reglement, onder anderen in dien zin, dat niet enkel aan de ingezetenen der dessa's binnen wier gebied de bosschen gelegen zijn, maar aan de bevolking in het algemeen wordt toegestaan om, in daartoe speciaal af te bakenen gedeelten van bosschen, onder behoorlijk toezigt, voor eigen gebruik djatihout te kappen. Ook is in het ontworpen reglement eene bepaling opgenomen, volgens welke aan niet vermogende inlanders de aankap van houtwerken, zoowel van djati- als van wildhout, onverschillig van welke afmetingen, welke zij voor scheepsbouw of andere takken van industrie behoeven, op zeer voordeeligen voet zal kunnen worden toegestaan, namelijk tegen betaling eener uiterst geringe retributie, die niet in verband zal behooren te staan tot de waarde van het hout, maar alleen moet dienen om bij de bevolking het besef op te wekken en levendig te houden, dat de bosschen *lands eigendom* zijn, ten einde den inlander ook langs dien weg van ongeoorloofden aankap terug te houden (2). Thans heeft de bevolking vrijheid om (in de djatibosschen niet onder geregeld beheer, zoo mede in de wildhoutbosschen) alleen hout van zekere afmetingen kosteloos aan te kappen en hout van grootere afmetingen tegen betrekkelijk geringe betaling, terwijl haar wijders vergund is om uit de onder geregeld beheer staande bosschen de ter uitdunning gekapte jonge boomen, zoo mede de takken en de oude omgevallen boomen weg te voeren en voor eigen gebruik aan te wenden. De voorwaarde in het tegenwoordig reglement, dat het kosteloos te verkrijgen hout alleen tot eigen gebruik mag dienen, geldt slechts het ter vertimmering geschikte djatihout, niet het in de bosschen buiten geregeld beheer verzamelde (voor brandhout te bestemmen) oud en dood staand of afgevallen djatihout, noch ook het wildhout, welk laatste dan ook hier en daar door de bevolking in den handel wordt gebragt, bijv. in Japara, waar veel van dit hout voor de inlandsche meubelmakerij gebezigd wordt. Ook de contractueel geëxploiteerde bosschen bieden der bevolking dikwijls eene goede gelegenheid aan om ligte houtwerken te verkrijgen, omdat de ondernemers er veelal de voorkeur aan geven, dat de bevolking het afvalhout, dat gewoonlijk nog geschikt is voor de meubelmakerij, weghaalt, daar zij het anders moeten verbranden.

Sedert in onderscheidene gewesten particuliere boschexploitatien in het leven zijn geroepen, is de gelegenheid tot verkrijging van djatihout voor 's lands werken hier en daar vermeerderd, ofschoon het erlangen van groote afmetingen steeds moeijelijk blijft, daar de djatiboom niet regt groeit en de fraaiste boomen in vroeger jaren het meest zijn weggekapt. Over het algemeen kan aangenomen worden, dat hout beneden 5 meters lengte veel meer voorkomt dan dat boven die afmeting, terwijl houtwerken langer dan 15 meters tot de zeldzaam voorkomende kunnen gerekend worden. Wat breedte en dikte betreft, loopen de afmetingen meest van 15 tot 40 centimeters; zwaardere afmetingen vormen in vergelijking van die tot 40 centimeters op de massa een gering onderdeel.

Op een paar punten, die vermoedelijk er toe zullen bijdragen om de levering van djatihout van groote dimensien voor de aannemers minder bezwarend te doen zijn, zoo als om bij het opmaken der projecten meer te doen letten op de in den handel voorkomende afmetingen, en om zoo mogelijk verandering te brengen in de tegenwoordige voorwaarde, dat de keuring van het hout moet geschieden op de plaats van levering, is in het laatst van 1872 de aandacht gevestigd van den directeur der burgerlijke openbare werken.

Intusschen valt het niet te ontkennen, dat het op vele plaatsen en voornamelijk daar, waar geen nabijgelegen bosschen worden aangetroffen, moeijelijk is zich van het benoodigde hout te voorzien. Het transport zoo als het thans op Java, bij gemis aan meer spoorwegen, plaats vindt, maakt toch niet alleen het hout duur, maar is daar waar zelfs transportwegen en gewone middelen van vervoer ontbreken, dikwijls eene onmogelijkheid.

De daling der houtprijzen welke in 1871 werd waargenomen, hield ook aan in het afgeloopen jaar, behalve in de laatste maanden, toen de prijzen weder eene geringe rijzing ondergingen. In Midden-Java werden in het begin van 1872 wel is waar nog goede prijzen voor djatihout besteed, omdat de aanvoer zeer beperkt was, doch door nieuwen aanvoer van hout, afkomstig van twee voor het eerst in exploitatie gekomen boschperceelen, gingen de prijzen allengs weder aan het dalen. Ten gevolge hiervan werden groote hoeveelheden hout verzonden naar Batavia, alwaar echter de markt spoedig overvoerd raakte. Daarbij kwam nog dat in den loop van het jaar te dier plaatse eene lading djatihout werd aangebragt van Moulmain (Britsch Indie), welke onder ultimo December nog grootendeels onverkocht lag. Te Samarang en Soerabaja bewogen zich de prijzen van het djatihout gemiddeld tusschen 75 % en 100 % boven de waarde volgens gouvernements-tarief, hetgeen overeenkomt met f 49 à f 56 per kubieken meter. Te Batavia werden nagenoeg dezelfde prijzen besteed, echter verhoogd met 40 % à 50 % vervoerkosten. Van zeer luttele beteekenis was gedurende 1872 de uitvoer van djatihout naar buiten 's lands.

De verschillende houtkapondernemingen op Java, zoowel die welke vrije beschikking hebben over het gekapte hout, als de ondernemingen met verpligte levering van hout aan den lande, worden gezegd gedurende het afgeloopen jaar in de algemeene behoefte aan djatihout meer dan voldoende te hebben kunnen voorzien. Alleen het departement der marine ondervond somwijlen moeijelijkheden in het verkrijgen van hout voor den scheepsbouw. De hoeveelheid

(1) Het ontworpen nieuwe reglement wordt eerstdaags bij den Raad van State aanhangig gemaakt.

(2) Zoodanige *zeer lage* retributie zal, ingevolge het ontwerp-reglement, ook worden geheven in die gevallen, behalve waar het geldt de verkrijging van brandhout waarin der bevolking thans reeds kostelooze aankap is vergund.

hout, welke de speciaal ten dienste der marine in 't leven geroepen houtkap-onderneming Parengan (Rembang) oplevert, blijkt ontoereikend om op den duur aan de behoeften voor dien tak van dienst het hoofd te bieden. Voortdurend is het departement der marine genoodzaakt het ontbrekende aan te vullen met hout, tegen hooge prijzen ingekocht van de hout contractanten met vrije beschikking. Een onderzoek zal worden ingesteld omtrent de wenschelijkheid om nog een tweede soortgelijk boschperceel ten behoeve van dat departement ter exploitatie uit te geven.

Van het doode en omgevallen hout, dat op vele plaatsen in de djatibosschen wordt aangetroffen, is voor de verschillende landswerken ook in 1872 wederom een ruim gebruik gemaakt.

Gedurende 1872 werden *negen* uitbestedingen gehouden voor bosch-exploitatie, alle op den voet van vrije beschikking over het te kappen hout, waarvan *vijf* voor de exploitatie van even zoo vele boschperceelen tegen betaling aan den lande eener vaste jaarlijksche retributie, en *vier* (waaronder eene her-uitbesteding van een reeds in 1871 aangeboden perceel), voor het uitdunnen van enkele djatibosschen en tuinen en het opruimen van het daarin dood staande en omgevallen hout, tegen betaling aan den lande van eene zekere som per kubieken meter gekapt hout. Vier van de acht nieuwe uitbestedingen van 1872 slaagden niet, zoodat tot her-uitbesteding werd overgegaan, van welke her-uitbestedingen er drie nog in hetzelfde jaar plaats hadden, die, even als de vier reeds bij de eerste inschrijving geslaagde uitbestedingen, de toewijzing ten gevolge hadden aan de hoogste (in een paar gevallen aan de eenige) inschrijvers. Eene nadere aanduiding in tabellarischen vorm der dien ten gevolge bij het eind van 1872 reeds gesloten of nog te sluiten 8 nieuwe contracten (daaronder ook de overeenkomst voor het her-uitbestede perceel, waarvoor reeds in 1871 eene inschrijving was gehouden), volgt hieronder, te gelijk met eene opgaaf der reeds vroeger uitgegeven, in 1872 nog van kracht zijnde overeenkomsten voor bosch-exploitatie. Ten slotte zijn in onderstaand overzigt ook opgenomen 4 bosch-exploitatien (waaronder ook de eene van 1872, welke nog moest worden her-uitbesteed), voor welke gedurende her eerste semester van 1873 aanbiedingen worden ingewacht.

Gewesten.	Regentschap en district.	Naam der onderneming of omschrijving van het boschperceel.	Uitgestrektheid in bouws.	Duur van het contract.	Naam van den contractant.	Retributie aan den lande. 's Jaars.	Retributie aan den lande. Per kub. meter gekapt hout.	Door den lande te betalen voor kap- en vervoerloon.	*Aanmerkingen.*
Ondernemingen in 1872 uitbesteed.									
Alle met vrije beschikking over het te kappen hout.									
Gewone exploitatie.									
Soerabaja . .	Regentschap Lamongan, district Lengkir,	Grootendeels doodgekapt gedeelte van het in 1867 vruchteloos uitbesteed boschperceel Bloeloek,	± 261	1 Julij 1872 tot ult°. Junij 1876,	Tan Tong Hay,	f 9 505,00	»	»	
Japara	Regentschap Patti, district Selowessi,	Gedeelte van het djatiboschcomplex Regaloh Goewa,	± 275	1 Januarij 1873 tot ult°. December 1877,	R. van der Haer,	5 410,00	»	»	Gegund bij heruitbesteding.
Rembang. . .	Regentschap Blora, district Panolan,	Doodgekapt gedeelte van het djatiboschperceel Blimbing,	130	1 Maart 1873 tot ult°. Februarij 1875,	Tan Sekie,	4 000,00	»	»	Als voren.
Id.	Regentschap Rembang, district Soelang,	Djatibosschen Malat en Ngiri,	112	1 Januarij 1873 tot ult°. December 1874,	Liem Tikhé,	7 600,00	»	»	
Uitdunnings-perceelen.									
				Datum van opening der inschrijvingsbiljetten.					
Tagal.	Regentschap Brebes, district Lebaksioe,	Uitdunning enz. van het onder geregeld beheer gebragte djatibosch Bedji Balapoelang,	Niet opgegeven,	26 Januarij 1872, (heruitbesteding)	D. F. W. Lucassen,	»	f 0,50	»	Eerste uitbesteding 15 Maart 1871.
Soerabaija . .	Regentschap Modjokerto, district Modjokasri,	Uitdunning enz. van het onder geregeld beheer staande djatibosch Mermoijo,	id.	Datum als voren. 26 Januarij 1872.	Hang Kong Sing,	»	2,55	»	
Probolinggo .	Regentschap Probolinggo, district Kraksaän en Padjarakan,	Uitdunning enz van het boschcomplex bestaande uit de onder geregeld beheer gebragte djatibosschen Kaliatjar en Mergoijoso, en uit die genaamd Rogoninga en Betek en de daaraan grenzende djatituinen,	id.	Datum als voren. 3 Junij 1872,	Han Siang Hoey,	»	0,62	»	Als voren 29 Januarij 1872.

Gewesten.	Regentschap en district.	Naam der onderneming of omschrijving van het boschperceel.	Uitgestrektheid in bouws.	Duur van het contract.	Naam van den contractant.	Retributie aan den lande. 's Jaars.	Retributie aan den lande. Per kub. meter gekapt hout.	Door den lande te betalen voor kap- en vervoerloon.	*Aanmerkingen.*
				Datum van opening der inschrijvingsbilletten.					
Cheribon . . .	Regentschap Madjalengka, district Djatiwangi,	Uitdunning enz. van de onder geregeld beheer staande djati-aanplantingen Tagal-Siel en Tjisambeng en djatibosschen Gandoe en Tjekeroe (Gandoe slechts gedeeltelijk).	Niet opgegeven,	10 Junij 1872,	Yoe Tjai Yang,	"	f 3,00	"	

Reeds vóór 1872 bestaande ondernemingen.

A. *Werkende op den voet van vrije beschikking over het te kappen hout.*

Gewesten.	Regentschap en district.	Naam der onderneming of omschrijving van het boschperceel.	Uitgestrektheid in bouws.	Duur van het contract.	Naam van den contractant.	's Jaars.	Per kub. meter gekapt hout.	Door den lande te betalen voor kap- en vervoerloon.	*Aanmerkingen.*
Cheribon . . .	Regentschap Madjalengka,	Henlet,	156	1 October 1868 tot 30 September 1872,	O. I. Maatschappij van administratie en lijfrente,	f 2 340,00	"	"	
Samarang . .	Regentschap Demak,	Gedangan,	$1528^{3}/_{10}$	1 Julij 1866 tot 30 Junij 1878, (*a*)	F. W. J. Dekker,	60 500,00	"	"	(*a*) Over de twee laatste, bij wijze van verlenging, toegestane contractsjaren zal de ondernemer geen pachtschat hebben op te brengen, maar gehouden zijn tot aanzuivering in elk der jaren 1877 en 1878 van den achterstalligen pachtschat over 1868/69 en 1869/70.
Id.	Regentschap Kendal, district Bodja,	Doodgekapt gedeelte van het in 1867 vruchteloos uitbestede boschperceel Rembes,	188	1 Januarij 1872 tot ult°. December 1874,	J. Hudig,	25 040,00	"	"	
Japara	Regentschap Japara, district Bandjaran,	Padang (vóór de uitbesteding reeds voor ongeveer de helft doodgekapt),	301	1 Januarij 1871 tot ult°. December 1875,	P. L. H. Stennekes,	10 701,20	"	"	
Id.	Regentschap Patti, district Bogorame,	Kawak (als voren),	$200^{1}/_{2}$	1 Januarij 1871 tot ult°. December 1874,	Tan Dian Sioe,	6 055,55	"	"	
Rembang. . .	Regentschap Blora,	Randoe Blatoeng,	1408	1 Januarij 1866 tot ult°. December 1874,	W. von Below,	60 213,00	"	"	
Id.	Regentschap Rembang,	Sedan,	640	1 Januarij 1866 tot ult°. December 1875,	J. Muysken,	15 425,00	"	"	

Gewesten.	Regentschap en district.	Naam der onderneming of omschrijving van het boschperceel.	Uitgestrektheid in bouws.	Duur van het contract.	Naam van den contractant.	Retributie aan den lande. 's Jaars.	Retributie aan den lande. Per kub. meter gekapt hout.	Door den lande te betalen voor kap- en vervoerloon.	*Aanmerkingen.*
Kediri	Regentschap Berbek,	Banglé,	± 2026	1 September 1866 tot ult°. Augustus 1876.	J. B. Drossaers,	f 91 426			
Id.	Regentschap Blitar,	Blitar,	± 3640	1 Julij 1858 tot 30 Junij 1873,	Rotterdamsche Bank,	34 000			
Madioen . . .	Regentschap Madioen,	Manggir,	234½	15 November 1870 tot 15 November 1875,	N. L. van der Meul,	3 200			
B. *Werkende op den voet van levering aan den lande, tegen eene zekere som voor kap- en sleeploon per kubiek meter*									
Tagal	Regentschappen Brebes en Pamalang,	De gezamenlijke bosschen in de residentie Tagal,	Niet opgegeven,	1 Julij 1863 tot ult°. Junij 1872,	J. C. van der Palm,	»	»	98 pct. van de waarde volgens gouvernementstarief.	
Pekalongan .	Regentschap Batang, district Soebah,	Djatisari (vóór de uitbesteding reeds voor een gedeelte doodgekapt),	624¼	16 Mei 1871 tot 15 Mei 1876,	J. Gruyter,	»	»	f 3,50 per kubiek meter voor kap- en f 2,44 per kubiek meter en per paal voor vervoerloon.	
Samarang . .	Regentschap Samarang,	Tjandiroeboe (bosschen van Tjandiroeboe, Gemblong, Panawangan, Djarong en Kebomati,	10 776	1 Januarij 1864 tot ult°. December 1875,	van der Biesen en C°.	»	»	f 35 à f 48 per kubiek meter (naar gelang der afmetingen) voor balken, en f 125 per 1000 stuks sierappen.	
Rembang. . .	Regentschap Toeban,	Parengon,	880	1 October 1865 tot ult°. September 1876,	J. Jansen,	»	»	f 24 per kubiek meter.	
Soerakarta .	»	Repaking,	400	16 Augustus 1866 tot 15 Augustus 1874,	Nederlandsch-Indische Handelsbank.	»	»	f 28 per kubiek meter.	

Gewesten.	Regentschap en district.	Naam der onderneming of omschrijving van het boschperceel.	Uitgestrektheid in bouws.	Duur van het contract.	Naam van den contractant.	Retributie aan den lande.		Door den lande te betalen voor kap- en vervoerloon.	Aanmerkingen.
						's Jaars.	Per kub. meter gekapt hout.		
Ondernemingen, in het eerste semester 1873 uit te besteden. *Alle met vrije beschikking over het te kappen hout.* Gewone exploitatie.									
					Datum van opening der inschrijvingsbilletten.				
Rembang . .	Regentschap Blora, district Ngawen,	Doodgekapt gedeelte van het djatibosch Gadé, benevens de oostelijke rand van het nabijgelegen djatjibosch Bradak,	92	1 Junij 1873 tot ult°. Mei 1877,	31 Maart 1873 (heruitbesteding),	?	"	"	Eerste uitbesteding 22 October 1872.
					Datum als voren.				
Tagal	Regentschap Brebes, district Boemiajoe en Lebaksioe,	Djatibosch complex Rantjawoengoe,	398	1 Julij 1873 tot ult°. Junij 1878,	15 April 1873,	?			
Uitdunnings-perceelen.									
					Datum als voren.				
Cheribon . .	Regentschap Madjalengka, districten Madjalengka, Djatiwangi en Madja,	Uitdunnen enz. van gedeelten der onder geregeld beheer gebragte djatibosschen Henlet en Kraijoman, Tagal, Djalarang, Senen en Gandoe en van den djatiaanplant Pasir-Aijoe,	Niet opgegeven.	"	26 Mei 1873,	?			
					Datum als voren.				
Madioen . . .	Regentschap Madioen, district Kanigoro,	Uitdunnen enz. van een gedeelte van het onder geregeld beheer gebragte djatibosch Tambak, ook wel genaamd Maas Goemping,	Id.	"	16 Junij 1873.				

Voor meerdere bijzonderheden aangaande de in 1872 bestaande of in werking gekomen ondernemingen zij verwezen naar de mededeelingen en opgaven in bijlage OO. Dat overzigt doet onder anderen zien, dat van de toen bestaande 11 ondernemingen tot aankap voor eigen rekening, op één, Randoe Blatoeng in Rembang, niet gewerkt was; dat van één (klein) houtperceel, Henlet in Cheribon, waarvoor het contract met ultimo September 1872 verstreken is, geen opgaaf is ontvangen, en dat bij de overige 9 ondernemingen eene gezamenlijke houtmassa werd aangekapt van 19 754 kubieke meters, waaronder bij Blitar in Kediri 4887, bij Rembes in Samarang (een nieuw perceel) 3513 en bij Manggir in Madioen 2380 kubiek meter; op de 6 andere ondernemingen werd veel minder aangekapt, bij Padang bij voorbeeld slechts 650 kubiek meters. In 1871 hadden van de 10 toen bestaande houtkapondernemingen, 2 niet gewerkt, Randoe Blatoeng en Henlet; daarentegen was destijds nog eene hoeveelheid van 4000 kubiek meters gekapt geworden door den ondernemer van Tempoeran (Samarang), wiens contract met ultimo April 1871 is verstreken. De aankappingen op de andere 7 perceelen bereikten eene totale houtmassa (ongerekend het zoogenaamde kleinhout) van 12 698 kubiek meters. In 1872 was dit cijfer voor dezelfde ondernemingen 15 401.

Zoo als uit bovenaangehaalde bijlage blijkt, waren ook in 1872 weder eenige contractanten in de behoorlijke aanzuivering van hun pachtschat nalatig gebleven.

Omtrent de productie der vier ondernemers met wie in 1872 is gecontracteerd voor het uitdunnen en zuiveren van gedeelten djatibosch of djati-aanplantingen zijn nog geen opgaven ontvangen.

Door de vijf contractanten voor aankap ten behoeve van den lande werd in 1872 geveld eene houtmassa van te zamen 9958 kubiek meter (waaronder in het boschperceel Parengan alleen 4290) tegen 8646 in 1871, waaronder voor Parengan 1744. Bovendien was in laatstgenoemd jaar nog eene hoeveelheid van 75½ kub. meter verkregen door den aannemer voor het kappen van djatihout op het huurland Madjenang in Soerakarta, welke aanneming in 1871 was afgeloopen.

Van de twee, blijkens vorenstaand overzigt, in 1872 verstreken contracten voor houtvelling betreffende het voor bijzondere rekening geëxploiteerde boschperceel Henlet in Cheribon, en de exploitatie ten behoeve van den lande der gezamenlijke bosschen in de residentie Tagal, zal alleen het laatste op gewijzigde voorwaarden worden vernieuwd (verg. blz. 143 hiervoren).

Het weder beplanten van gedeeltelijk vernielde djatibosschen en het bijplanten van bestaande djatiplantsoenen werd in den west-moesson van 1871 op 1872 met kracht voortgezet.

In de verschillende gewesten op Java zijn gedurende dien tijd 515, en op de uitgekapte boschperceelen der houtkapondernemingen ruim 623 bouws op nieuw met djati beplant.

Hieronder zijn echter niet begrepen de uitgestrektheden die, ingevolge de contractsvoorwaarden, door de houtcontractanten weder met djati zijn beplant.

Volgens de rapporten van het boschpersoneel krijgen ook de niet onder geregeld beheer gebragte djatibosschen langzamerhand een gunstiger aanzien. Nu daarin beduidend minder aankappingen plaats vinden dan vroeger, ook doordien meer partij wordt getrokken van het doode omgevallen hout, dat in vele dier bosschen wordt aangetroffen, kunnen deze zich ongestoorder ontwikkelen.

De boschpolitie doet voortdurend haar pligt; zij is echter niet steeds bij magte om te waken tegen elke beschadiging en verwoesting in de djatibosschen, zoodat zij in dat opzigt steeds de hulp behoeft van de gewone politie.

Het noodige wordt verrigt om aan den sluikhandel in djatihout, die in sommige gewesten op Java, met name in de nabuurschap van vlotbare rivieren gedreven wordt, zoo veel mogelijk een einde te maken.

Met de grensbepaling en afbakening der djatibosschen onder de leiding en het toezigt van het boschpersoneel, waarover uitvoerig in het vorig verslag is gesproken, werd in 1872 slechts in enkele gewesten een begin gemaakt.

Volgens een, in verband met de uitkomsten van het in der tijd bevolen onderzoek (zie de verslagen van 1869 en 1870, blz. 143 en 190), opgemaakt algemeen overzigt van de uitgestrektheid der djati-aanplantingen, vroeger door de bevolking op hoog gezag aangelegd in geregelde tuinen, besloegen deze aanplantingen te zamen in 19 gewesten eene uitgestrektheid van ruim 14 000 bouws (of ruim 54 vierk. palen), waarvan in de residentien Cheribon, Bagelen, Samarang en Kadoe respectivelijk ruim 2002, 1289, 1156 en 1065 bouws; daarentegen in de residentien Banjoewangi, Bantam, Kediri en Soerabaja respectivelijk slechts ruim 29, 156, 198 en 246 bouws, en in de overige residentien (Krawang, Preanger regentschappen, Tagal, Pekalongan, Japara, Rembang, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Banjoemas en Madioen) eene uitgestrektheid verschillende van 469 tot 984 bouws. De toestand dezer aanplantingen wordt slechts voor sommige residentien (met name Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki en Bagelen) bepaald gunstig genoemd; in andere gewesten worden ze gezegd van weinig belang te zijn als te zeer verspreid en van te kleine uitgestrektheid, terwijl weder elders vele dezer plantsoenen in minder gunstigen staat zijn bevonden, uithoofde van hun aanleg op minder geschikt terrein. In die gewesten, welke onder een boschdistrict ressorteren, staan de hier bedoelde djatituinen onder beheer van de respective houtvesters en worden door bijplanting of uitdunning zooveel mogelijk onderhouden en verbeterd. Het getal boomen dezer aangelegde djatituinen dat onder ultimo 1871 op ongeveer 13 millioen werd begroot, was in 1872, ten gevolge van plaats gehad hebbende uitdunningen en sterfte, eenigzins verminderd. Het getal langs wegen geplante djatiboomen werd laatstelijk op ongeveer 2 millioen geschat.

Aanplantingen van wilde (niet djati-) houtsoorten zouden in den westmoesson van 1872 op 1873 in de Preanger regentschappen op groote schaal geschieden in afgeschreven koffijtuinen. Ook was magtiging verleend, om in Midden-Java, meer in het bijzonder in de residentie Kadoe, tegen de kale berghellingen van den Soembing en den Sindoro, dáár waar geen cultuur bestaat, geregelde aanplantingen aan te leggen van goede bruikbare wildhoutsoorten. Hiermede is reeds in het laatst van 1872 een aanvang gemaakt, zullende aan deze soort aanplantingen, welke in vrijwilligen arbeid plaats hebben, indien zij slagen, meer uitbreiding worden gegeven.

Over een voorgenomen botanisch en technisch onderzoek der verschillende houtsoorten van Nederlandsch Indie, ten einde tot betere kennis te geraken nopens hare juiste benamingen en verschillende eigenschappen, zie men blz. 124 hiervoren.

Met de intrekking van de houtstapelplaatsen was men onder ultimo 1872 zoo ver gevorderd, dat nog alleen die te Samarang in stand was gebleven. Tot de opruiming van deze zal eerst worden overgegaan, wanneer de nog voorradige bruikbare houtwerken achtereenvolgens ten dienste van 's lands werken zullen zijn verstrekt. Op de hulpstapelplaatsen in Tagal, ingerigt tot ontvangst van het hout, afkomstig van de in dat gewest werkende houtkaponderneming met verpligte levering aan den lande, werden gedurende 1872 3391 stuks houtwerken aangebragt.

Het getal djati- en andere houtwerken gedurende 1872 in 's lands bosschen op Java gekapt, op daartoe verleende lastgevingen, dat is ten behoeve van den lande, en krachtens vergunning, dat is door en ten dienste van particulieren, beliep respectivelijk 209 099 en 3836 stuks, een inhoud vertegenwoordigende van 21 710 en 768½ kub. meter, met eene tariefswaarde van f 293 225 en f 5106. Voor laatstbedoelde houtwerken werd in 's lands kas gestort eene som van f 4418. (Voor de in 1871 gekapte houtwerken, waren de drie laatstgenoemde sommen f 261 434, f 23 253 en f 9220.)

Bovendien werd in 1872 nog ontvangen f 3315 voor 4299 stuks sading-palmen, gekapt op daartoe verleende vergunning.

Opruiming van afgekeurde of verbeurd verklaarde houtwerken, zoomede verkoop en verstrekkingen uit het restant op de stapelplaats te Djoeroek (Soerakarta) bragten f 17 634 op, hieronder ook begrepen de gestorte gelden voor het hout, verkregen uit de zoogenaamde uitdunnings-perceelen. Wegens boeten door hout-contractanten verschuldigd, werd voorts eene som van f 2512 ontvangen.

De behoefte aan technisch boschpersoneel doet zich voortdurend dringend gevoelen. De pogingen, aangewend om daarin te voorzien, bleven vruchteloos.

Openbare oproepingen, zoowel hier te lande als in Indie, tot het verkrijgen van personen voor de boschdienst, na aflegging van het voorgeschreven examen, mislukten.

In September 1872 is door het Opperbestuur besloten om, naar gelang der behoefte, Nederlandsche jongelieden, die aan het eind-examen der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, overeenkomstig de wet van 2 Mei 1863 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 50), hebben voldaan, in Duitschland praktisch en theoretisch in de boschwetenschappen te doen opleiden om later als technisch boschambtenaar in Indie te worden aangesteld. Een drietal adspiranten, allen bezitters van bedoeld diploma (één had reeds dat van technoloog verkregen), hebben in November 1872 hunne studien aangevangen en worden gerekend die in het voorjaar van 1875 te zullen hebben volbragt. Sedert is één dezer kweekelingen overleden. Te rekenen van 1 Julij 1873 zijn nog een drietal aan de vereischten voldaan hebbende jongelieden, op bovenbedoelden voet, in opleiding gekomen.

Onder ultimo December 1872 ontbraken aan de formatie twee houtvesters 3de klasse en 2 adspirant-houtvesters, terwijl op dat tijdstip zich 2 houtvesters met verlof in Nederland bevonden. Een der onvervulde houtvesters-plaatsen werd sedert Julij 1872 tijdelijk waargenomen door een hoofdambtenaar, ambtenaar van het boschwezen op non-activiteit, laatstelijk inspecteur bij dezen tak van dienst. De candidaat, wiens uitzending met bestemming voor de boschdienst in 't vorig verslag werd aangekondigd, is aan den aanvang van 1873 van hier vertrokken en in Mei jl. door den Gouverneur-Generaal tot adspirant-houtvester benoemd.

c. Veeteelt.

Volgens de van de inlandsche hoofden ontvangen opgaven, hierachter verzameld in bijlage PP, beliep het in de gouvernements-residentien van Java en in de afdeeling Pamakassan op Madura aanwezig getal buffels, runderen en paarden bij het eind van 1872 2 514 100, 1 282 400 en 602 600, tegen 2 466 600, 1 254 300 en 588 800 het jaar te voren, zoodat de veestapel in 1872 met 47 500 buffels, 28 100 runderen en 13 800 paarden zou zijn toegenomen. In deze vermeerderingen deelen schier alle gewesten; een lager cijfer wijzen alleen aan de opgaven betreffende Samarang, Kadoe en Kediri, waar het getal buffels met 7200, 2700 en 800 zou verminderd zijn, Samarang, Cheribon en Tagal, naar het getal runderen met eenige weinige honderden zou zijn afgenomen en Krawang, Pamakassa en Tagal, waar dit het geval zou zijn geweest met de paarden.

Veeziekten, schoon niet van epidemischen aard, hebben zich gedurende 1872 slechts op zeer enkele plaatsen en dan nog gedurende korten tijd, geopenbaard; de gouvernements-veeartsen verleenden, waar noodig, raad en medicijnen (verg. bladz. 139 hiervoren).

Even als in vorige jaren nam men in den veehandel eenige levendigheid waar, in de residentien Pekalongan, Japara en Madura; terwijl de invoer op Java van hoornvee hoofdzakelijk plaats had van Bali en Madura en de aangebragte paarden afkomstig waren van Australie, Sumbawa, Tjendana (Sandelwood), Timor, Rotti en Savoe.

De bij de begrooting van 1873 toegestane som van f 5000 voor premien in het belang van den veeteelt, maar vooral van den paardenfok, werd voor dat jaar ter beschikking gesteld van de Buitenzorgsche Wedloopsocieteit, ten einde door het uitloven van premien bij te houden wedloopen het invoeren van raspaarden te doen toenemen en meer in het algemeen door het houden van tentoonstellingen de verbetering van den veestapel te bevorderen.

Over de van gouvernementswege in de residentie Timor genomen wordende proeven tot verbetering van het paardenras zij verwezen naar § 2 hieronder, en aldaar sub „14°. Timor." Zie overigens het hooger aangeteekende op bladz. 40 nopens den aankoop van paarden voor het leger.

Van de stoeterij in de Preanger regentschappen opgerigt door een paar Europesche ondernemers, die daartoe woeste gronden van de Regering in huur hadden bekomen (verg. bladz. 222 hiervoren), viel in 1872 nog niets bijzonders mede te deelen.

De vroeger besproken fokkerij van merino's schapen te Garoet in diezelfde residentie gaf geen betere resultaten dan in vorige jaren; integendeel wordt berigt dat het ras bij elke voortteling achteruitgaat.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Omtrent de middelen tot uitbreiding en verbetering van de cultures in de Buitenbezittingen hebben in den loop van 1872 opzettelijke overwegingen plaats gehad. Ofschoon het, op grond van vroegere ervaringen, niet was te ontveinzen, dat menige poging van dien aard afstuit op den primitiven toestand van land en volk, gehechtheid aan oude gebruiken, gebrek aan middelen van verkeer, onvoldoend personeel, ontstentenis van bekwame particuliere ondernemers, en niet het minst op gebrek aan belangstelling van den inboorling, achtte de Regering het nogtans niet twijfelachtig dat iedere aansporing of proefneming het hare zou bijdragen om gaandeweg meer belangstelling op te wekken en hetzij dan binnen korteren of langeren tijd tot verbetering te leiden. Bij eene kabinetscirculaire van Julij 1872 deed de Gouverneur-Generaal dan ook van zijn verlangen blijken, dat de hoofden van gewestelijk bestuur in de bezittingen buiten Java en Madura bij voortduring hunne ernstige aandacht zouden gevestigd houden op hetgeen tot uitbreiding en verbetering zoo van de voedinggewassen als stapelproducten zou kunnen worden gedaan, onder bijvoeging dat goed toegelichte voorstellen van die strekking bij de Regering steeds een gunstig onthaal zouden vinden.

Van het denkbeeld om verbetering te brengen in de wijze van exploitatie der aan rottan, kamfer, hars- en gomsoorten enz. zoo rijke oorspronkelijke wouden, o. a. ook door het aanleggen hier en daar van geregelde aanplantingen dier zoo kostbare boomsoorten, is intusschen, wegens de vele daartegen voor 't oogenblik gerezen bezwaren, voor alsnog moeten worden afgezien.

Omtrent den landbouw, het boschwezen en de veeteelt in de gewesten buiten Java en Madura wordt het volgende ontleend aan de jaarberigten der hoofden van gewestelijk bestuur over 1872, voor zooveel mogelijk aangevuld met wetenswaardige bijzonderheden van latere dagteekening, zich aansluitende aan de mededeelingen in het vorig verslag.

1°. Gouvernement van Sumatra's Westkust.

Rijst, enz. De rijstbouw wordt hoofdzakelijk op sawahs of bewaterbare velden gedreven. Waar de gesteldheid van het terrein den aanleg van waterleidingen onmogelijk maakt, of waar de bevolking te gering in aantal is om irrigatiewerken aan te leggen en te onderhouden, vergenoegt men zich met ladangs of drooge velden, die echter in productie ver achterstaan bij de sawahs en bovendien meer arbeid vorderen.

Met uitzondering van eenige streken in de Padangsche bovenlanden, waar de grond wat schraal is, vindt in dit gouvernement geen bemesting plaats.

Tweede gewassen worden op de sawahs bijna niet geteeld.

De 100 pikols Java-padi, die blijkens het vorig verslag kosteloos aan de bevolking ter uitzaaijing waren verstrekt, gaven geen gunstig resultaat. Overal bleef de opbrengst ver beneden die van de inheemsche soorten, terwijl op vele plaatsen de aren ledig waren.

De bevolking is daarom met deze padisoort niet ingenomen, ook omdat de korrels moeijelijk van de halmen loslaten.

De weêrsgesteldheid van 1872 liet voor de rijstcultuur niets te wenschen over, zoodat dan ook de oogst over het algemeen zeer gunstig uitviel en hier en daar zelfs overvloedig was. Slechts in enkele streken mislukte de oogst gedeeltelijk. Van een bepaald misgewas was echter nergens sprake. De berigten omtrent de vooruitzigten van den padioogst van 1873 luiden gunstig.

De padiproductie en rijstprijzen waren gedurende 1872 afdeelingsgewijze als volgt:

	Pikols padi.	Rijstprijzen per pikol.	
Padangsche Bovenlanden	3 622 000	f 4,00 à	f 7,00
Padang en Ommelanden	92 000	6,00	9,00
Zuidelijke afdeeling van Padang	760 000	5,00	6,00
Priaman	301 000	5,00	7,00
Aijer Bangies en Rau	151 000	6,00	7,50
Tapanoli (zonder Nias)	342 000	7,00	9,50
Te zamen	5 268 000		

De productiecijfers verdienen evenwel geen onvoorwaardelijk vertrouwen, vermits het behoorlijk controleren van den oogst, van bestuurswege niet doenlijk is.

In 1871 bedroeg de padi-oogst 4 587 400 pikols, zoodat dus de meerdere opbrengst in 1872 op 680 600 pikols wordt geschat.

De invoer van rijst beliep slechts eene geldswaarde van f 23 980 tegen f 108 788 in 1871.

Alleen tusschen de kustplaatsen onderling en naar Benkoelen, waar de behoefte aan dat voedingsmiddel groot was, werd rijst uitgevoerd.

Door den Gouverneur werd onder dagteekening van 28 Maart jl. medegedeeld, dat de rijstprijzen te Siboga van f 9 tot f 15 den pikol waren gestegen. De oorzaak daarvan was toe te schrijven aan verminderden uitvoer van rijst uit Atchin. Later zijn de prijzen weêr gedaald tot f 11.

Het pellen der rijst geschiedt schier overal nog op de oude wijze, namelijk door stampen in een blok. Alleen in de Ommelanden van Padang en op enkele plaatsen in de zuidelijke afdeeling en in de Padangsche Bovenlanden vindt men door waterkracht gedreven rijstpelmolens.

Klappers. De meest gewilde cultuur van den inlander in dit gewest is, na den rijstbouw, de klapperteelt.

In de Padangsche Benedenlanden en op de eilanden langs de kust, treft men uitgestrekte klapperaanplantingen aan; het klimaat der Bovenlanden, met uitzondering van dat der afdeeling Pajakombo, eigent zich minder voor deze teelt. In de residentie Tapanoli, waar vroeger van de klapperteelt weinig werk werd gemaakt, begint de bevolking zich sinds de twee laatste jaren daarop meer en meer toe te leggen.

De onvolmaakte bereidingswijze is oorzaak, dat de qualiteit der olie over 't algemeen veel te wenschen overlaat.

De handel in klappers was zeer levendig.

Uitvoer had voornamelijk plaats van Priaman naar de Bovenlanden en van Rau naar Mandheling (Tapanoli), waar men gedeeltelijk ook van klappers voorzien werd door aanvoeren van het eiland Nias. Naar Poeloe-Pandjang werd veel vleesch van klappernoten, half gedroogd, uitgevoerd.

De productie van 1872 was aanzienlijk, doch het juiste bedrag is niet bekend.

Koffij. Vooral de Padangsche Bovenlanden en de afdeeling Mandheling en Ankola van de residentie Tapanoli zijn rijk aan voor de koffijcultuur geschikte gronden. Minder eigenen zich daarvoor de Benedenlanden, vooral de lage kuststreken, waar de grond te schraal en bovendien grootendeels moerassig is.

Aanplantingen in geregelde tuinen vindt men alleen in de afdeeling Mandheling en Ankola. In de Bovenlanden geeft de bevolking de voorkeur aan aanplantingen in bosschen en kampongs. Op ultimo 1872 bedroeg het aantal koffijboomen in dit gouvernement naar schatting $189^1/_2$ millioen, waaronder circa 126 millioen vruchtdragende, welke getallen nogtans, evenmin als de overige op den hierachter gevoegden staat (bijlage QQ) voorkomende cijfers, onvoorwaardelijk als juist is aan te nemen.

De zorg voor de aanplantingen liet niets te wenschen over.

In enkele streken van de Padangsche bovenlanden zijn zeer gunstige uitkomsten verkregen van het op stomp kappen van oude, hoewel krachtige doch niets meer belovende koffijboomen: de stompen kregen rijkelijk nieuwe loten, die goed vrucht droegen.

De weersgesteldheid van 1872 was voor de koffijcultuur ongunstig. Vooral de in de maanden Februarij en Maart geheerscht hebbende noord-oosten winden bragten den aanplant veel schade toe en beroofden de in bloei staande boomen van hunne bloesems en jonge vruchten, terwijl de vele en zware, in den loop van dat jaar gevallens regens een nadeeligen invloed op de productie hebben uitgeoefend.

De oogst bedroeg slechts 90 819 pikols of 64 729 pikols minder dan in het vooráfgegane jaar.

In de betaling aan den planter kwam gedurende 1872 geen verandering. Bij de ontwerp-begrooting voor 1874 wordt echter gerekend op eene verhooging van den leveringsprijs met f 1 per pikol, zoodat deze dan f 14 per pikol zal bedragen.

De afloop der driemaandelijksche koffijveilingen, gedurende 1871 en 1872 te Padang gehouden, was als volgt:

VEILINGEN.		1871.			1872.		
DATUM.	Soort der koffij.	Hoeveelheid in pikols.	Opbrengst.	Gemiddeld per pikol.	Hoeveelheid in pikols.	Opbrengst.	Gemiddeld per pikol.
Maart	1ste	36 400	f 1 357 010	f 37,28	15 800	f 667 080	f 42,22
	2de	1 400	20 250	14,464	800	20 280	25,35
Junij	1ste	40 000	1 464 770	36,619	16 200	730 530	45,095
	2de	2 200	35 140	15,972	2 000	64 840	32,42
September	1ste	45 400	1 890 520	41,641	27 000	1 149 650	42,58
	2de	2 600	59 210	22,773	2 600	69 290	26,65
December	1ste	40 200	1 796 590	44,691	22 800	1 043 460	45,765
	2de	1 800	48 710	27,061	800	27 490	34,36
	1ste	162 000	f 6 508 890	f 40,178	81 800	f 3 590 720	f 43,896
	2de	8 000	163 310	20,413	6 200	181 900	29,339
Te zamen. . . .	»	170 000	f 6 672 200	f 39,248	88 000	f 3 772 620	f 42,984

Nu en dan werden van den handel klagten vernomen over de minder goede qualiteit der koffij, welke niet alleen het gevolg was van de slechte behandeling van het product gedurende het transport en in de pakhuizen, maar ook van

de onachtzaamheid waarmede de pakhuismeesters bij den inkoop te werk gingen. Tegen een en ander zijn van bestuurswege voorzorgsmaatregelen genomen.

Het vervoer der koffij uit de verschillende inkooppakpakhuizen naar de doorvoerpakhuizen en het algemeen pakhuis te Padang, geschiedde door aannemers, die, voor zooveel mogelijk, hunne verpligtingen behoorlijk zijn nagekomen.

Koffijpelmolens zijn bij de bevolking niet in gebruik. De ontbolstering geschiedt algemeen door stampen in het rijstblok. In sommige streken bestond vroeger de gewoonte daartoe steenen blokken en stampers te bezigen, waardoor echter de boon sterk gekneusd werd, zoodat het gebruik daarvan, van bestuurswege, is verboden. De aanvoer van koffij uit het onafhankelijke landschap Korintji bedroeg in 1872 ± 3000 pikols.

Te Padang werd, gedurende de laatste vijf jaren, het volgende aantal pikols uitgevoerd:

JAREN.	Nederland.	Engeland.	Amerika.	Java.	Arabie.	Totaal.
1868	112 338	282	81 521	8 861	»	203 002
1869	56 166	204	95 278	8 482	»	160 130
1870	37 032	»	83 306	2 188	107	122 633
1871	130 956	»	70 288	8 586	»	209 830
1872	63 186	»	32 507	9 404	»	105 097

Vermelding verdient nog, dat, te beginnen met 1873, in het landschap Pangkalan Kota Baroe, grenzende aan de afdeeling Limapoeloeh Kotta's (Padangsche Bovenlanden), eene proef zal genomen worden met den inkoop van koffij. Dit onafhankelijk landschap wordt gezegd zeer geschikt te zijn voor de koffijcultuur, die er dan ook reeds bestaat. In het eene gedeelte (nabij Pangkalan) wordt de cultuur alleen tot inzameling der bladeren gedreven, terwijl in het andere gedeelte (Moeara Tahoet) de vrucht geoogst en grootendeels naar Sumatra's Oostkust afgevoerd wordt, omdat plaatselijk geene gelegenheid tot verkoop bestaat. Ten einde nu aan die bevolking een débouché voor hare koffij te bezorgen, is het voorstel gedaan om twee tijdelijke inkooppakhuizen op te rigten.

Tabak. De door den inlander geteelde tabak is van zeer middelmatige qualiteit en zal wel niet verbeteren, zoolang hij geene verandering brengt in de thans gevolgde wijze van bereiding. De oogst blijft, alhoewel de gegevens voor eene juiste opgave ontbreken, gewoonlijk onbeduidend.

Muscaatnoten. Geregelde aanplantingen van notenmuscaatboomen vindt men in de afdeeling Priaman, de Danau-districten en de afdeeling XIII en IX Kotta's. In de residentie Tapanoli wordt van deze cultuur geen werk gemaakt.

De uitvoer van muscaatnoten en foelie bedroeg in 1872 respectivelijk 1953 en 403 pikols, tegen 137 en 40 pikols in 1871.

Katoen, kassia, gambier, peper, suiker en *indigo.* De teelt van katoen en kassia is in dit gewest van weinig beteekenis. Daarbij is het product van inferieure qualiteit en ongeschikt voor de markt.

Gambier wordt alleen in de afdeeling Limapoeloeh kotta's bereid. Zij wordt in den vorm van schijfjes in den handel gebragt, waarvan de 10 000 stuks gemiddeld f 16 kosten. De uitvoer van dit product was in 1872 belangrijk, doch de hoeveelheid kon niet worden opgegeven.

De pepercultuur is geheel vervallen.

Suikerriet wordt overal geteeld. Aanplantingen van eenige beteekenis vindt men echter alleen in de Padangsche Bovenlanden. De prijs van de suiker is gemiddeld f 18 per pikol. De productie is niet bekend. Uitvoer heeft niet plaats.

Van de indigo-cultuur wordt alleen in de Ommelanden van Padang werk gemaakt door Chinezen. Voor de Europesche markt wordt geen indigo bereid, doch wel natte indigo naar Singapore uitgevoerd. De uitvoer bedroeg in 1872 6018 pikols, tegen een gemiddelden prijs van f 8 à f 9 per pikol.

Kina. Proef-aanplantingen van kina vindt men in Tapanoli en in de Padangsche Bovenlanden. De in 1870 geplante boompjes zijn thans 2 à 3 el hoog, hebben zich krachtig ontwikkeld en bloeiden in 1872 voor het meerendeel. Zaad werd daarvan evenwel nog niet gewonnen.

De in 1872 van de kina-onderneming in het regentschap Bandong ontvangen zaden werden gedeeltelijk te Sipirok en gedeeltelijk te Banio in de afdeeling Groot-Mandheling uitgezaaid; op de eerstgenoemde plaats kwamen zij in het geheel niet en ter laatstgemelde voor een klein deel op. De van Java toegezonden kinaplantjes waren bij aankomst grootendeels reeds gestorven en de nog levenden in kwijnenden toestand.

Van de in het vorig verslag bedoelde soort van rups of worm, die de jeugdige stammen aantastte, werd in 1872 geen verdere verspreiding opgemerkt. Aan het onderhoud der aanplantingen werd steeds de meeste zorg besteed. Ook zijn door eenige Europeanen, met goed gevolg, kina-aanplantingen beproefd.

Bosschen en boschproducten. De voornaamste boschproducten zijn kamfer, verschillende hars- en getah-soorten, benzoïn en rottan.

De kamfer treft men alleen aan in de noordelijke streken en wordt voornamelijk door Chinezen opgekocht, die zelfs f 105 voor de katti besteden.

In de Padangsche bovenlanden wordt eene proef genomen met den aanplant van Australische boomsoorten, waarvan zaden verstrekt zijn uit 's lands plantentuin te Buitenzorg.

Veeteelt. De veestapel is in 1872 belangrijk toegenomen. Niet alleen zijn de verliezen, welke in 1867 en 1868 geleden zijn, geheel hersteld, maar in sommige afdeelingen is nu zelfs meer vee dan vóór het uitbreken der bekende epidemie.

Buffels, runderen en paarden werden in 1872 van de onafhankelijke landen ingevoerd.

Uitvoer van buffels en runderen had plaats van de afdeeling Mandheling naar de Padangsche bovenlanden.

Ziekten en belangrijke sterfte onder het vee kwamen niet voor. Alleen brak te Soengei-Pagoe eene ziekte uit onder de buffels, waaraan slechts een vijftigtal bezweek.

2°. Benkoelen.

Rijst. Over 't algemeen staat de landbouw op een lagen trap van ontwikkeling.

Hoewel in de meeste streken van dit gewest geen gebrek is aan ploegvee, wordt dit zeldzaam voor het beploegen der velden benuttigd, daar zelfs vele landbouwers, die tien en meer buffels bezitten, liever den grond door het vee laten betrappen, dan van den ploeg gebruik te maken.

De padi wordt bijna uitsluitend verbouwd op drooge velden (ladangs), die gewoonlijk jaarlijks verwisseld worden.

De aanplant van tweede gewassen was in het afgeloopen jaar van weinig beteekenis.

Ongeacht de vele aansporingen van Bestuurswege werd gedurende 1872 eene onvoldoende hoeveelheid padi verbouwd, terwijl de oogst bovendien niet voordeelig uitviel, zoodat de rijstprijzen tot eene schier ongekende hoogte stegen. In de behoefte aan rijst werd zooveel mogelijk voorzien door belangrijke aanvoeren, hoofdzakelijk van Batavia en Padang. In Seblat (Mokko-Mokko), waar de schaarschte aan voedingsmiddelen zich het meest deed gevoelen, werden door het Bestuur tijdig de noodige voorzieningen getroffen.

Koffij, peper. Tot de reeds geruimen tijd voorgenomen intrekking der verpligte peper- en koffijcultures in Benkoelen (zie bladz. 144 en 145 van het verslag van 1870),

werd overgegaan bij gouvernements-besluit van 19 Julij 1872, n°. 21. Ofschoon die maatregel tot dus ver was vertraagd in afwachting dat gelijktijdig zou kunnen worden overgegaan tot de invoering als aequivalent eener hoofdelijke belasting (in geld), werd het echter in Julij 1872, met het oog op den vervallen toestand, waarin inmiddels beide cultures meer en meer waren geraakt, niet raadzaam geacht langer met de intrekking te verwijlen, al zij het ook dat de zaak der geldelijke belasting (waarover zie bladz. 192 hiervoren) *toen* nog niet rijp was voor beslissing.

Van bestuurswege werd de bevolking tevens aangemoedigd om de bestaande koffij- en peperaanplantingen te onderhouden en voor eigen rekening nieuwe aan te leggen, en daarbij opmerkzaam gemaakt op den toenmaligen gunstigen stand der markt. Van de vroeger bestaande zoo geprezen peperaanplantingen was slechts zeer weinig overgebleven.

In 1872 is nog eene hoeveelheid van $11^{84}/_{100}$ pikol peper in 's lands pakhuizen geleverd.

Katoen, *tabak*, *muscaatnoten*. Katoen wordt nagenoeg alleen voor eigen gebruik aangeplant. In tabak uit de afdeelingen Mokko-Mokko en Manna en hoofdzakelijk uit het Kroësche wordt eenige handel gedreven. De uitvoer van muscaatnoten bedroeg in 1872 ruim 176 pikols tegen $122^1/_2$ in 1871.

Klappers. De instandhouding en uitbreiding der cultuur van deze nuttige palmsoort, die in dit gewest overal verspreid voorkomt, werd van bestuurswege zoo veel mogelijk aangemoedigd.

Bosschen. De bosschen van dit gewest bevatten, behalve onderscheidene producten, als: damar, was, rottan, enz., welker inzameling aan vele huisgezinnen een redelijk bestaan verschaft, vele soorten deugdzaam timmerhout.

Het schijnt echter twijfelachtig of eene geregelde exploitatie dezer houtbosschen voordeel zou opleveren, omdat door het geaccidenteerd terrein en het gemis aan stroomend water, de uitsleep en het transport naar de kust zeer bezwarend zijn.

Veeteelt. In de afdeeling Seloema brak het gewone miltvuur uit, waaraan 136 buffels bezweken. Door tijdig genomen maatregelen werd de uitbreiding der ziekte zooveel mogelijk tegengegaan.

Op ultimo December 1872 bestond de veestapel uit: 175 paarden, 1538 koeijen en 15 527 buffels tegen respectivelijk 259, 1545 en 17 377 stuks in 1871.

3°. Lampongsche districten.

Rijst De padi wordt in dit gewest, behalve in de afdeelingen Telok-Betong, Semangka en IV Marga's, waar 't meest sawahs worden aangetroffen, uitsluitend op droogе velden of ladangs en op moerasgronden (njapas) geteeld, zoodat de oogst grootendeels van de weêrsgesteldheid afhankelijk is.

Van bestuurswege werd niets onbeproefd gelaten om door het aanmoedigen van de padi-teelt op sawahs eene hoogere productie te verkrijgen, ten einde de bevolking te allen tijde voor gebrek te vrijwaren. Verblijdend is dan ook het verschijnsel, dat de bevolking, eigener beweging, dáar waar geïrrigeerde sawahs zijn, er uitbreiding aan geeft, of geschikte terreinen zoekt voor den aanleg. Zelfs is het niet zonder voorbeeld (getuige de verplaatsing van eenige bewoners van Tarabangi naar de vruchtbaarder streken aan de Katapan-baai), dat tegen verhuizen met have en goed te dien einde niet wordt opgezien.

Het op bladz. 182 van het vorig verslag bedoeld onderzoek naar geschikte gronden voor den aanleg van natte rijstvelden werd in den loop van 1872 voortgezet. Terwijl dit onderzoek in de afdeelingen Sepoeti en Boemi-Agoeng vruchteloos afliep, werden in afdeeling Toelang-Bawang zes, en later in Sekampong nog verscheidene plaatsen gevonden, waar met goed gevolg en zonder te veel van de krachten der bevolking te vorderen, verscheidene uitgestrektheden gronds door eenvoudige irrigatiewerken in vruchtbare sawah's zouden zijn te herscheppen. Door den resident zijn dien ten gevolge voorstellen gedaan tot het maken der noodige waterwerken, en tot beschikbaarstelling eener som van f 1500 voor toezigt en gereedschappen.

In de afdeeling Telok-Betong zijn, op aanwijzing van de uit Benkoelen ontboden mandoors, door de bevolking van Gedongtasaha, Mirah Basin, Tandjongheiram en Tioemamon, nabij die kampongs, vijf verschillende waterleidingen aangelegd. Het voornemen bestaat om ook in de afdeeling Sekampong, en wel te Soekadana, tot dien aanleg over te gaan, en het laat zich aanzien, dat nog in den loop van 1873 in deze afdeeling meerdere irrigatiewerken zullen tot stand komen. Door het bestuur daartoe in staat gesteld, was het districtshoofd van Kota Boemi begonnen met het aanwenden van den ploeg bij den sawahbouw. Hij toonde zich er zeer bij ingenomen.

In de afdeelingen Semangka, Telok-Betong en IV Marga's was de oogst, vergeleken met dien van 1871, zeer gunstig. In 1871 toch bragten de sawahs en ladangs respectivelijk niet meer dan 52 404 en 157 209 pikols padi op en in 1872 daarentegen 108 887 en 191 737 pikols. Niettegenstaande de productie van 1872 dus eene vermeerdering van ruim 91 000 pikols aantoont werd van Java en Palembang eene vrij aanzienlijke hoeveelheid rijst ingevoerd. Ter hoofdplaats Telok-Betong waar de invoer 3700 pikols meer bedroeg dan in 1871, was de behoefte aan dit voedingsmiddel sterk toegenomen door vermeerdering van het aantal daglooners, die werkzaam zijn bij de genie en den waterstaat, of hun onderhoud zoeken bij de in het afgeloopen jaar opgerigte steenbakkerijen en kalkbranderijen. Naar de andere plaatsen in de Lampongs werden ingevoerd 15 913 pikols tegen 20 595 pikols rijst in 1871. De uitvoer bedroeg 245 tegen 190 pikols in 1871.

In de binnenlanden varieerden de rijstprijzen van f 5 tot f 6 den pikol, terwijl zij in de afdeelingen Toelang Bawang, Sepoeti en Sekampong en op de hoofdplaats Telok-Betong tot f 8 en f 10 den pikol stegen. De berigten omtrent de vooruitzigten van den te veld staanden oogst van 1873 luiden zeer guastig.

Peper. In de afdeelingen Telok-Betong, IV Marga's, Semangka en Sekampong werden verscheidene nieuwe tuinen ook in 1872 aangelegd. De resident, die in dat jaar weder alle afdeelingen bezocht, was in de gelegenheid zich persoonlijk te overtuigen van de belangrijke uitbreiding, welke aan deze cultuur, voornamelijk in de beide eerstgenoemde afdeelingen, gegeven wordt, en van de zorg daaraan door de planters gewijd.

Behalve op den vasten wal werden ook uitgestrekte pepertuinen aangetroffen op de eilanden Sebessi, Seboekoe en die van de Zutphensche groep, als: Poeloe-Kandang, Pendjoerih en Hariman. Deze tuinen, die grootendeels aan Lampongers behooren, worden door hen zelf, dan wel door Bantammers, tegen afstand van een gedeelte van het product, bewerkt. Enkele tuinen, zoo als onder andere op Sebessi, behooren aan Bantammers, die daarvoor grond in leen hebben.

De uitvoer in 1872 bedroeg 20 537 pikols, tegen 14 000 pikols (volgens de verbeterde opgaven, ten onregte in het vorig verslag als die van oogst vermeld) in 1871; terwijl de waarde der uitgevoerde peper, berekend naar den prijs dien de planters daarvoor ontvingen, kan gesteld worden op f 513 400 of f 191 000 meer dan in 1871.

Naar de bovengenoemde streken worden door de hooge prijzen, welke thans voor dit artikel worden besteed, vele huisgezinnen van de afdeeling Sepoeti gelokt, waar de gronden voor de peper- en ook voor de rijstcultuur minder geschikt zijn.

Tegen den oogsttijd komen gewoonlijk honderden Bantammers om met het plukken en transporteren der peper hun voordeel te doen. De qualiteit der verkregen peper was over 't algemeen goed. Witte peper wordt hier weinig bereid. Voor den pikol werd van f 25 tot f 30 besteed.

Koffij. Aan deze cultuur wordt niet de zorg besteed, welke aan de peperteelt wordt ten koste gelegd, zoodat het product, over algemeen, van inferieure qualiteit is en op de markt gemiddeld met f 25 den pikol wordt betaald.

In Semangka en het aangrenzende plateau van Mintjang en ook in Sepoeti onderging deze cultuur eenige uitbreiding.

Opgaven omtrent de uitgestrektheid der aanplantingen zijn niet ontvangen. Alleen wordt vermeld, dat in Sepoeti in 1872 43 107 boomen worden aangeplant.

De uitvoer bedroeg 2294 pikols koffij, tegen 1963 in 1871.

Katoen. De meeste katoen wordt gecultiveerd aan den westkant van de baai van Telok-Betong en in de afdeeling Semangka. Geschikte soorten voor de Europesche markt, zoo als Fernambuc-katoen, worden slechts weinig aangeplant. Meer algemeen worden inheemsche soorten verbouwd, als: kapas betoel of randoe en semadi. Meestal wordt dit artikel voor eigen gebruik aangewend, daar in de binnenlanden bijna overal zelf-geweven kleederen worden gedragen, zoodat slechts weinig katoen wordt uitgevoerd.

De uitvoer over zee bedroeg in 1872 3002 pikols tegen 4799 in 1871. Cijfers omtrent den uitvoer over land (naar Benkoelen en Palembang) zijn niet ontvangen.

Klappers. Deze teelt is vooral in de afdeelingen Telok-Betong en IV Marga's zeer uitgebreid. Ook op de eilanden worden belangrijke klappertuinen aangetroffen.

Volgens opgave werden 400 000 klappers en 95 pikols olie uitgevoerd.

Kina. De rapporten omtrent deze cultuur luiden gunstig. Van de op ultimo December 1871 in leven zijnde plantjes waren op ultimo December 1872 nog een vijftigtal aanwezig, die zeer voordeelig stonden.

In April 1872 werden nog eenige kinazaden ontvangen, die ter uitplanting gezonden werden naar de afdeelingen Semangka en IV Marga's, terwijl een in December 1872 van Java ontvangen aantal succirubra-plantjes, op het plateau van de Mintjang, op pl. m. 1000 voet boven den zeespiegel, werden geplant. Van deze kinazaden kwamen er alléén in de IV Marga's eenige op, die op het einde van 1872 eene hoogte van één decimeter bereikten. Omtrent de plantjes waren geen andere berigten bij den resident ingekomen, dan dat zij bij de overplanting er voordeelig uitzagen.

De bijzondere zorg, welke de bevolking aan deze planten besteedt, zal zeker veel bijdragen om ze in het leven te behouden. Van deze cultuur laten zich dan ook gunstige uitkomsten verwachten.

Kapoelaga of wilde kardemon. Ofschoon deze cultuur bijna overal werd uitgebreid, was de opbrengst nogtans onbeduidend. Volgens opgaven zouden in 1872 niet meer dan 50 pikols, tegen 128 3/4 pikols in 1871 zijn uitgevoerd. Plaatselijk werd niet meer dan f 120 voor den pikol besteed.

Sago-palm. Zoo als in het vorige verslag (bladz. 183) werd medegedeeld, werden op voorstel van den directeur van binnenlandsch bestuur twee Amboinesche fuseliers naar dit gewest gezonden, om de bevolking met het sagokloppen bekend te maken. Toen dit onderrigt op ultimo Maart 1872 was afgeloopen, keerden beide Amboinezen, nadat zij gedurende ruim een half jaar den hun opgedragen arbeid naar wensch hadden volbragt, naar hun garnizoen terug en werd aan ieder een extra-belooning ten bedrage van f 50 uitgekeerd.

Gesteund door de medewerking der hoofden en der bevolking, heeft hun arbeid vooral in de IV Marga's, goede resultaten opgeleverd. De sagocultuur, die vroeger slechts werd beoefend om de bladeren van den boom, welke als dakbedekking werden gebruikt, is thans een meer belangrijke tak van landbouw geworden. Wel is waar wordt de sago in de IV Marga's, waar jaarlijks overvloed van padi wordt verbouwd, niet even als in den Molukschen Archipel als hoofdvoedsel gebruikt, maar de bevolking vindt na het genoten onderrigt, in deze cultuur bij onverhoopte mislukking van den rijstoogst, een middel om zich voor gebrek te behoeden. Het voordeel dat deze cultuur bovendien aanbiedt, ligt hier in dat er moerasgronden, welke voor andere cultures minder geschikt zijn, voor te benuttigen zijn. Bij wijze van proef werd in 't laatst van 1871 1½ pikol der verkregen sago naar Batavia ter markt gezonden, welke aldaar tegen f 2,50 den pikol koopers vond.

Tabak, suiker en indigo. Hieromtrent zijn geen nadere bijzonderheden in het jaarberigt van den resident aangetroffen, die niet reeds in vorige verslagen zijn vermeld.

Bosschen. De uitgestrekte wouden van deze residentie zijn rijk aan de beste houtsoorten, die uitmuntend geschikt zijn zoowel voor huis- als scheepsbouw.

Na onderzoek is het den resident gebleken, dat voor eene exploitatie op groote schaal vooral in aanmerking zouden kunnen komen de bosschen gelegen in het stroomgebied van de rivieren Toelang Bawang en Sepoeti, waar langs het hout gemakkelijk is af te voeren.

Het houtkap-etablissement op het eiland Lagoendi bestaat nog slechts in naam, daar de ondernemer van de exploitatie schijnt te hebben afgezien.

Boschproducten. De uitvoer van deze voortbrengselen bedroeg in het afgeloopen jaar voor eene waarde van f 45 000 meer dan in 1871.

Bovendien had men onder ultimo 1872 te Mengala en Boemi-Agong eene belangrijke hoeveelheid opgestapeld, die bij gebrek aan praauwruimte, in den loop van het jaar niet had kunnen worden uitgevoerd.

Voor zooveel kon worden nagegaan was de uitvoer als volgt:

		1871.	**1872.**
Gomelastiek	(pikols)	156	173
Witte dammar	»	22 957	23 385
Zwarte dammar . . .	»	2 246	
Bindrotting	(bossen)	49 560	57 370
Boombast.	(pikols)	4 138	4 270
Semamboe	(stuks)	419 859	421 270
Bakan-stijlen	»	1 673	3 060
Mengarawan-planken. .	»	112 965	111 870
Nipa-bladeren	(bossen)	6 000	6 130
Boomwas.	(katti's)	2 345	1 972

Veeteelt. De veestapel is gedurende 1872 weder aanmerkelijk toegenomen.

De onder ultimo December 1871 aanwezige 739 paarden, 10 055 buffels en 686 koeijen, zijn in 1872 respectivelijk vermeerderd met 122, 236 en 11 stuks.

Meer en meer worden voor het transport paarden en buffels gebezigd, vooral daar sedert 1871 het gebruik van karren en andere voertuigen meer algemeen in zwang is gekomen.

In de afdeeling Sepoeti kwamen eenige sporadische gevallen van ziekte onder de buffels voor, doch het gelukte spoedig eene verspreiding der ziekte tegen te gaan.

4°. Palembang.

Rijst. Behalve in enkele onderafdeelingen van Tebing-Tinggi was de rijstoogst gunstiger dan in 1871, zoodat in het geheel 1 552 800 pikols of 232 800 meer geoogst werden dan in 1871.

De ongunstige uitslag van den oogst in bedoelde onderafdeelingen, waar de rijstprijzen tot f 17,50 den pikol stegen, was hoofdzakelijk een gevolg van de vroeg ingevallen regens, waardoor het gevelde hout op de drooge velden bezwaarlijk verbrand kon worden; terwijl het te veld staande gewas veel te lijden had van het zoogenaamde sakit koening, de walang sangit en wilde varkens.

Hoewel de rijst op tanah rendah (lage drassige gronden) verbouwd, van betere qualiteit is, blijft de bevolking echter de voorkeur geven aan de teelt op hooge gronden.

Het aantal sawahs in de afdeelingen Kommering Oeloe, Ogan Oeloe en Enim is in 1872 zeer toegenomen, terwijl in de Pasoemahlanden drie nieuwe waterleidingen voor de irrigatie van sawahs werden aangelegd.

De proef van bestuurswege genomen met de verstrekking van eenige ploegen (zie bladz. 183, vorig verslag) is niet met gewenschten uitslag bekroond, hetgeen hoofdzakelijk moet worden toegeschreven aan de onbedrevenheid der bevolking om daarmede om te gaan.

De gemiddelde prijs der padi bedroeg in de onderafdeeling Ogan Oeloe en Enim f 2 den pikol, terwijl in de afdeeling Tebing Tinggi f 4,50 voor den pikol werd betaald.

Volgens een berigt van Mei jl. waren in de onderafdeelingen Kommering Oeloe en Ogan Oeloe en in de afdeeling Moesi Ilir de velden, zoo als in jaren het geval niet was geweest, overladen met padi, zoodat op verschillende plaatsen handen ontbraken om te oogsten. Ook in de Ranau-districten en in de Makakau stonden de sawahvelden uitstekend. Volgens ontvangen rapporten gaven ook de tweede gewassen hoop op een voordeeligen oogst.

De resultaten in de Redjang en Lebong en in de Ampat Lawang waren minder bevredigend. De bevolking in die streken was evenwel aangespoord tot het planten van tweede gewassen.

Koffij. De koffijteelt onderging in de bovenlanden en vooral in de afdeeling Tebing Tinggi eenige uitbreiding. Deze cultuur staat evenwel nog op een zeer lagen trap van ontwikkeling, daar aan de aanplantingen weinig zorg besteed wordt.

Om de bevolking met deze winstgevende cultuur beter bekend te maken, had de adsistent-resident van Tebing Tinggi het voornemen om een modelkoffijtuin aan te leggen, waarvoor hem bereids eenige dwangarbeiders zijn toegestaan.

Voor zoo verre bekend, werden in 1872 in de afdeeling Tebing Tinggi 5480 pikols koffij geoogst.

In de benedenlanden, waar alleen voor eigen gebruik koffij wordt aangeplant, bleef deze cultuur stationair.

Volgens de jongste berigten gaat men in de bovenlanden voort met zich toe te leggen op den aanplant van koffij en was de oogst gunstig in de Ampat Lawang; aldaar werd tot f 39,50 voor den pikol gemaakt.

Suiker. De in 1871 genomen proef, om nabij de hoofdplaats Palembang en in de afdeeling Moesi Ilir, Cheribonsch riet te telen, kan als volkomen geslaagd beschouwd worden. Deze rietsoort schijnt echter bij de bevolking minder gewild. Op de bereiding van suiker uit suikerriet legt zij zich trouwens niet toe. De suiker uit het sap van den arènboom vervaardigd blijft een der voornaamste artikelen op de inlandsche markt.

Klappers. De klapperaanplantingen zijn in 1872 toegegenomen. Het meest worden zij aangetroffen in de nabijheid van de hoog gelegen doessoen's der benedenlanden. Uit de onderafdeeling Lematang Ilir werden 45 000 noten naar Palembang uitgevoerd.

Katoen. De bevolking maakt van dezen tak van cultuur veel werk. De oogst van 1872 beliep 46 110 pikols of 8260 pikols meer dan in 1871.

De gemiddelde prijs in de afdeeling Ogan Ilir en Blidah was f 10 en in de onderafdeeling Kikim f 6 den pikol.

Indigo, peper, tabak en gambier. Omtrent deze cultures komen geene meldenswaardige bijzonderheden in het jaarberigt van den resident voor, die niet reeds in vorige verslagen zijn opgenomen.

Kina. In de Pasoemah-landen staan de kinaboomen redelijk goed, terwijl het in het laatst van 1872 ontvangen zaad naar wensch opkomt.

Een honderdtal plantjes daarvan zijn reeds voor de overplanting naar de marga Oeloe Lintang gereed. Aan de vele zorg, die de kinaplant vereischt, moet zeker worden toegeschreven, dat de daarmede in de afdeeling Kommering Oeloe, Ogan Oeloe en Enim genomen proef geen gunstig resultaat heeft opgeleverd.

Boschproducten. Ter hoofdplaats bevond zich een geëmploijeerde van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, die zich voornamelijk bezig hield met het opkoopen van boschproducten, zoo als getah-pertja, was, dammar en rottan. Ook maakte van dezen opkoop onder anderen werk een daar gevestigd Europeesch commissionair.

Veeteelt. De veestapel telde in dit gewest onder ultimo December 1872: 221 paarden, 166 runderen, 14 429 buffels, 377 schapen en 34 967 geiten; terwijl in het jaar te voren respectivelijk 206, 236, 11 560, 348 en 29 607 stuks aanwezig waren, zoodat over 't algemeen vooruitgang te bespeuren is.

In het begin van 1873 werd melding gemaakt van ziekte onder de buffels in eenige marga's der afdeeling Ogan-Ilir.

5°. Sumatra's Oostkust.

Rijst. In Siak en onderhoorigheden, waar uitgestrekte vlakke streken worden aangetroffen, komt de paditeelt veel voor; op besproeibare akkers is er die cultuur echter schier geheel onbekend.

De landschappen Paveij, Assahan en Batoe-Bara kunnen als de korenschuren van Noordoost-Sumatra en der Straits-Settlements worden beschouwd. Naar de omliggende streken, zoomede naar Penang en Malakka, is dan ook de uitvoer aanzienlijk.

Peper. In het noordelijk gedeelte dezer residentie worden pepertuinen door de Battaksche bovenlanders aangelegd. Van de resultaten is echter weinig bekend.

Omtrent den uitslag der door den Sultan van Siak aangewende pogingen (zie bladz. 185 van het vorig verslag) om de peperrank in eigenlijk Siak over te brengen, zijn voor alsnog geen berigten te geven. Slaagt deze cultuur, dan kan zij voor dat land van groot belang worden.

Sago. Op de eilanden van de Siak-rivier worden uitgestrekte aanplantingen van deze palmsoort gevonden; het valt evenwel, luidens de ontvangen berigten, te betreuren, dat de voordeelen, welke deze cultuur afwerpt, bijna uitsluitend in handen komen van de vorsten en aanzienlijken; van daar dat de landbouwer, niet verzekerd van de vruchten zijns arbeids, slechts noode zijne aanplantingen uitbreidt.

Klappers. Volgens de ontvangen rapporten van den controleur van Deli wordt zoowel dáár, als in de nabij gelegen landschappen Langkat en Serdang, van de klapperteelt veel werk gemaakt. De bestaande, nog jonge tuinen schijnen met zorg te worden onderhouden, zoodat in de toekomst van deze cultuur veel te verwachten is.

Europesche landbouwnijverheid. Eene opgaaf van de ligging en grootte, benevens van den tijd en duur van uitgifte der sedert 1867 door den sultan van Deli en sedert 1869 en 1870 ook door de vorsten van Serdang en Langkat aan de Westersche ondernemers in erfpacht afgestane woeste (1) gronden wordt hierachter aangetroffen in bijlage RR.

Het aantal dier landbouwondernemingen was in 1872 tot 32 geklommen, waarvan 22 in Deli, 7 in Langkat en 3 in Serdang, van welke er 17 (15 in Deli, 1 in Langkat en 1 in Serdang) in het afgeloopen jaar in exploitatie waren.

In Deli liepen de gezamenlijke contracten over eene uitgestrektheid van 18 900 bouws (daarboven nog twee perceelen, waaronder dat van de Deli-maatschappij, waarvan de grootte voor alsnog niet met juistheid is op te geven), in Langkat over 7000 en in Serdang over 3000 bouws. Bovendien waren in Maart 1870 in Langkat nog 3 contracten uitgegeven, ieder betreffende 2000 bouws, welke overeenkomsten echter waren vervallen, vermits niet binnen den gestelden termijn met de exploitatie een aanvang was gemaakt.

Van de 15 nog van kracht zijnde contracten, van welke insgelijks nog geen gebruik was gemaakt, dagteekenen er 11 van de jaren 1868 – 1871 en de 4 overige (alle in Deli) van 1872. Overigens waren bij het eind van laatstgenoemd jaar nog 6 aanvragen in advies: 2 voor te zamen 2500 bouws in Deli, 3 voor te zamen 7000 bouws in Serdang en 1 voor 500 bouws in Langkat. Twee dezer aanvragen dagteekenden reeds van 1869, de vier andere van 1872.

De toestand der in exploitatie zijnde ondernemingen wordt zeer gunstig genoemd.

De tabakscultuur is bij alle ondernemingen de hoofdzaak,

(1) Zie nopens de hieromtrent in de contracten opgenomen voorwaarden, zoomede nopens andere bedingen het hooger aangeteekende op bladz. 17.

vooral omdat het klimaat voor deze teelt zeer gunstig is en droogte en regen elkander afwisselen; de meeste regens vallen in de drie laatste maanden des jaars, het tijdstip waarop de tabak is binnen gebragt, en men zich onledig houdt met het sorteren en fermenteren. Velen der ondernemers slaan hunne woningen op in de nabijheid der plaats, waar men voornemens is tabak te planten, en het gebeurt niet zelden, dat zij voor een volgenden oogst naar een ander gedeelte van het aan hen afgestaan terrein verhuizen. Deze woningen zijn dan ook zeer eenvoudig uit zoogenaamde ligte materialen gebouwd, even als de schuren, die gemeenlijk slechts dienen voor het droogen van twee oogsten.

Algemeen wordt zaad van inheemschen tabak geteeld, welke soort steeds de hoogste prijzen bedingt. Prima qualiteit behaalde op de Europesche markt niet zelden f 2,50 per half kilo. De proeven met Havannah-, Ceram-, Manilla- en Java-zaad hadden tot dus ver niet aan de verwachting beantwoord. Door het nemen dezer proeven was op enkele ondernemingen eene bastaardsoort tabak ontstaan, die men zich echter beijvert uit te roeijen, als zijnde van veel minder goede hoedanigheid.

Bijna al de ondernemers in Deli doen op de afgeoogste tabaksvelden klappers en muscaatnoten planten, omdat zij van deze aanplantingen hunne winst in de toekomst verwachten. Met enkele uitzonderingen zijn die tuinen, welke algemeen met zorg onderhouden worden, nog te jong om reeds thans voordeelen af te werpen.

De werkkrachten in het Delische bestaan voornamelijk uit Chinesche koelies, door de planters in de naburige Engelsche bezittingen aangeworven. Deze lieden zijn voor veldarbeid uitnemend geschikt en werken meestal op contract. Zij bekomen van de planters, bij aankomst, eene woning en het noodige gereedschap; tweemaal 's maands ontvangen zij eene genoegzame hoeveelheid rijst en eene kleine som gelds (1 à 2 dollars), welke voorschotten na afloop van den oogst worden verrekend. Deze afrekening geschiedt als volgt: wanneer de tabakstruiken tot voldoende rijpheid zijn gekomen, worden ze door den Chineschen contractant op aanwijzing van den ondernemer gesneden, door hem naar de droogschuren overgebragt en aldaar getaxeerd naar gelang der qualiteit, welke waarde afwisselt tusschen 5 en 9 dollars de 1000 struiken.

De arbeiders ontvangen hunne afrekening na afloop van het sorteren, fermenteren en verpakken, en het gebeurt niet zelden dat enkele zeer goede werklieden van 60 tot 80 dollars overhouden na aftrek van het door hen genotene. Velen verbinden zich dan op nieuw voor een oogst en enkelen keeren terug naar Penang of Singapore.

Met Javaansche en Klingalesche koelies worden proeven genomen, over welker uitslag nog niet met grond kon geoordeeld worden. Op ééne onderneming hadden Javanen door mindere werkzaamheid en zucht tot desertie niet voldaan, doch in de keus der aangeworvenen was men misschien, zoo als gemeld wordt, minder gelukkig geweest.

In verband met belemmeringen die de aanvoer van Chinesche koelies uit de Straits in den laatsten tijd ondervond (verg. blzz. 18/19 hiervoren) had de resident (van Riouw) in het najaar van 1872 de aandacht der planters gevestigd op de gelegenheid, die zij zich vermoedelijk in het Riouwsche, bijv. door bemiddeling van te Tandjong-Pinang gevestigde Chinesche handelshuizen, zouden kunnen verschaffen om onder de jaarlijks in vrij grooten getale voor de gambier- en peperplantages in den Lingga-Riouw-archipel aankomende Chinesche vrijwilligers, gegadigden te vinden voor den arbeid op hunne ondernemingen. De meeste ondernemers in Deli, sommige waren nog aan contracten te Penang gebonden, hadden zich met dit denkbeeld al dadelijk zeer ingenomen betoond en zouden iemand hunner naar Riouw afvaardigen, om deswege de vereischte stappen te doen.

Omtrent de productie der ondernemingen waren door het bestuur nog geen volledige opgaven kunnen worden bekomen. Bij doorslag rekent de controleur van Deli dat van 2000 struiken één pikol gefermenteerde tabak verkregen wordt, gereed voor verzending, en dat de levering van een Chineschen arbeider bedraagt 2⅓ à 3 pikols tabak gedurende een oogst. Over 't algemeen kunnen de ondernemers zich in eene toenemende productie verheugen.

De Deli-maatschappij, die ook de in exploitatie zijnde onderneming in het Langkatsche bezit, werkt op groote schaal; in den loop van 1872 had zij ruim 3000 Chinesche arbeiders in dienst.

Bosschen. In deze residentie vindt men de goede houtsoorten slechts in de bosschen der bovenstreken. De aanzienlijke kosten aan den afvoer verbonden, zijn echter een beletsel tegen de behoorlijke exploitatie.

Door den Sultan van Siak zijn pogingen aangewend voor het doen exploiteren door middel van Europeesch kapitaal van kamferbosschen in zijn gebied. Verdere bijzonderheden zijn deswege nog niet vernomen.

6°. Riouw en onderhoorigheden.

Rijst. In den Lingga-Riouw-Archipel wordt alleen in de afdeelingen Lingga en Noord-Bintang een weinig rijst op hooge gronden geteeld. De opbrengst is echter van weinig beteekenis. Volgens den inspecteur-honorair der cultures J. E. TEYSMANN, wien op zijne botanische reis naar de afdeeling Lingga tevens een onderzoek naar de geschiktheid der gronden van het eiland van dien naam tot het aanleggen van sawahs werd opgedragen, moeten daarvoor in het zuidelijk gedeelte van Lingga zeer geschikte gronden aanwezig zijn.

Blijkens het voorkomende op bladz. 185 van het vorige verslag, had de Sultan van Lingga het voornemen om op de eilanden van zijn gebied den rijstbouw op sawahs in te voeren, en had hij de hulp van het bestuur ingeroepen ter bekoming voor eigen rekening van eenige geschikte landbouwers. Door bemiddeling van den directeur van binnenlandsch bestuur werden 38 sawaharbeiders en een mandoor, alsmede eene hoeveelheid zaadpadi derwaarts gezonden. Deze landbouwers, in het Buitenzorgsche aangeworven, ontvangen maandelijks eene som van f 10 en 5 gantangs rijst, terwijl de mandoor eene gelijke hoeveelheid rijst en f 25 's maands bekomt. Daar tot de bewerking van natte velden niet kan worden overgegaan, voor dat de noodige waterleidingen waren gegraven, zijn die arbeiders in het laatst van November begonnen, onder de leiding van den adsistent-resident, een stuk grond van 6 bouws voor de djagong-cultuur gereed te maken. Door den voornoemden directeur werd intusschen gezorgd dat 2 kisten met ruim 600 stuks djagong-vruchten, waarbij verschillende fraaije soorten uit 's lands plantentuin, naar Lingga verzonden werden.

Gambier. De gambier is, behalve de peper, het eenige product, dat op groote schaal in dezen archipel wordt verbouwd.

De aanplantingen bleven bijna uitsluitend aan de Chinezen behooren, daar de Maleijer niet alleen deze cultuur verwaarloost, maar zich ook aan den landbouw in het algemeen weinig laat gelegen liggen.

In de afdeeling Lingga is nog slechts een betrekkelijk klein gedeelte der beschikbare gronden in huur aan de Chinezen afgestaan. De meeste tuinen worden thans op de eilanden van de Battam- en Karimon-groep gevonden, vermits de aanplantingen op de eilanden Bintang, Galang en Rempang, wegens uitputting der gronden, minder produceerden en dien ten gevolge verlaten werden.

Nabij de hoofdplaats Tandjong-Pinang worden eenige tuinen aangetroffen, die, ofschoon zeer oud, den eigenaren nog voordeel blijven opleveren, omdat deze, door goede bewerking en zware bemesting, de algeheele uitputting der gronden trachten te voorkomen.

Het aantal gambiertuinen is in het afgeloopen jaar stationair gebleven. Voor zoover bekend, bedroeg de uitvoer van Riouw eene hoeveelheid van 190 600 pikols, tegen 166 600 in 1871, wordende van de afdeelingen Lingga en Battam een gedeelte, en van het eiland Karimon de totale productie direct naar Singapore vervoerd.

De gemiddelde marktprijs was: f 11,62 per pikol voor de eerste, en f 10,17 voor de tweede soort.

Peper. Het afgeloopen jaar was bijzonder gunstig voor deze cultuur; zoowel door de veelvuldig gevallen regens als door de stijging der marktprijzen.

Alleen van Riouw werden uitgevoerd 24 256 pikols witte en 30 695 pikols zwarte peper. Het cijfer van uitvoer van

Lingga, Battam en Karimon kan niet met juistheid opgegeven worden, daar een aanzienlijk gedeelte der productie regtstreeks werd verzonden naar Singapore, de marktplaats van dit artikel. Gemiddeld werd in 1872 besteed f 50,12 voor den pikol witte en f 26,26 voor den pikol zwarte peper.

Sago. Aan het in 't vorig verslag omtrent de sagoteelt medegedeelde, valt ditmaal weinig of niets meldenswaardigs toe te voegen.

Klappers. Tot nog toe kan alleen op het eiland Lingga op geregelde aanplantingen van klapperboomen gewezen worden. De productie is echter niet voldoende om in eigen behoefte te voorzien. Op de overige eilanden van den Lingga-Riouw-archipel worden slechts hier en daar enkele klapperboomen aan het zeestrand gevonden.

Koffij. Op het eiland Battam werd, schoon vruchteloos, de aanleg van een koffijtuin op de helling van een heuvel door 2 Duitschers beproefd.

Bosschen. Door de groote uitbreiding van de gambier- en pepercultuur en vooral door de tot dusverre gevolgde wijze van houtaankap, zijn de uitgestrekte bosschen in den Riouw-archipel grootendeels verdwenen.

7°. Banka.

Rijst. De rijstbouw blijft steeds de voornaamste tak van landbouw, doch wordt bijna uitsluitend op drooge velden (ladangs) gedreven.

De oogst van 1872 wordt opgegeven te hebben bedragen 89 592 pikols rijst, waarvoor zijn gebruikt geworden 7242 pikols zaadpadi. Vergeleken met de uitkomsten van 1871, toen van 7610 pikols zaadpadi slechts 68 616 pikols rijst zouden verkregen zijn, mogt de productie van 1872 gunstig heeten. Op eenige ladangs in de districten Soengeiliat, Merawang en Toboalij werd in 't laatst van 1872 aan het te veld staande gewas veel schade toegebragt door insecten, tegen welke men, met goeden uitslag, petroleum aanwendde.

De prijzen der padi liepen van f 3 tot f 5,25 den pikol; die van de rijst van f 8 tot f 10,50 voor de 1ste en van f 6 tot f 8,50 voor de 2de soort.

Omtrent de op gouvernementskosten in het district Soengeiliat genomen wordende proeven met den aanleg van sawahs kan het volgende worden berigt.

Daar de termijn, laatstelijk voor de proefneming bepaald (zie het vorig verslag bladz. 184) met ultimo Julij 1872 zou verstrijken, werd door den directeur van binnenlandsch bestuur voorgesteld om die proeven nog een jaar voort te zetten. Ofschoon de verkregen resultaten voor alsnog niet bemoedigend waren, zoo was eene tijdruimte van twee jaren voor deze proefneming niet groot genoeg om daarop eene beslissende uitspraak te gronden. Die voortzetting werd ook door den inspecteur honorair der cultures J. E. Teysmann dringend noodzakelijk geacht, en, in het rapport nopens zijne bevinding bij gelegenheid van zijn bezoek ter plaatse der proefneming, met kracht voorgestaan. Naar zijne meening was het welslagen der proef niet twijfelachtig. Wel waren de resultaten nog weinig gunstig, hetgeen hoofdzakelijk aan toevallige omstandigheden moest worden toegeschreven, doch binnen kort zouden de pl. m. 5 bouws sawahs welke op dat tijdstip gereed waren, met betrekkelijk nog slechts geringe moeite tot ruim 10 bouws kunnen worden uitgebreid.

Door het voortzetten der proeven liet het zich verwachten, dat ook bij den Bankanees de lust tot navolging van het gegeven voorbeeld meer zoude worden opgewekt en hij zou leeren inzien dat de teelt op sawahs boven die op ladangs verreweg de voorkeur verdient.

De Indische Regering bepaalde dan ook (Augustus 1872) dat de proefneming tot Julij 1873 zou worden voortgezet. Eene proef in het laatst van Januarij 1872 op 19 nieuw aangelegde beddingen genomen, slaagde aanvankelijk gunstig, doch mislukte later ten gevolge van de schade door de walang sangit aangerigt. Deze beddingen, in September daaraanvolgende andermaal beplant, beloofden thans een goeden oogst.

Voorts kwamen in 1872 nog omstreeks 2½ bouw met 69 beddingen, zoowel groote als kleine, gereed, doch het gewas op de 59 daarvan beplante beddingen stond bij de afsluiting der berigten niet naar wensch.

Voor goede zaadpadi wordt thans zooveel mogelijk gezorgd. In 1872 werden 8 padisoorten uit het Buitenzorgsche naar dit gewest gezonden.

Waterleidingen en dammen kwamen tot stand tot wering bij zware regens van het water uit de Pajaraja-rivier en van dat der berghellingen, zoodat de sawahs nu geheel ingesloten en voor overstroomingen beveiligd zijn.

In het geheel was bij den aanvang van 1873 de uitgestrektheid sawahs te Pajaraja tot op 10 bouws gebragt, terwijl nog ruim 4 bouws in ontginning waren.

Eene proefneming op kleine schaal met den aanleg van sawahs op hooge gronden was in overweging.

De Bankanezen, die zich in de plaats van de vertrokken Soendanezen, hadden aangeboden (bladz. 184 van 't vorig verslag) bleven slechts korten tijd in dienst, en werden vervangen door Chinezen.

Als een nieuw bewijs dat op dit eiland de rijstcultuur op sawahs zeer goed uitvoerbaar is, wijst de resident op de gunstige uitkomsten in dit opzigt verkregen door den luitenant der Chinezen te Blinjoe.

Klappers. De klappercultuur gaat langzamerhand vooruit. Onder ultimo December 1872 waren aanwezig 37 635 vruchtdragende en 77 604 jonge boomen of te zamen 115 239 boomen, tegen 100 046 in 1871.

Voor klappers werd gemiddeld f 6 per 100 stuks, en voor olie f 40 per pikol betaald.

Gambier. De gambiertuinen, die gaandeweg uitbreiding erlangen, brengen de bevolking meer en meer voordeel aan. Het is het streven van het bestuur om van de gambierteelt eene volkscultuur te maken, aangezien de grond zich daarvoor bijzonder schijnt te eigenen en het op Banka verkregen product in den handel goed is te plaatsen.

Volgens mededeeling van den resident bedroeg het aantal gambierheesters onder ultimo December 1871 in stede van 1 309 225, zoo als vermoedelijk ten gevolge van eene vroegere min juiste telling door de inlandsche hoofden, in het vorig verslag is vermeld, slechts 1 233 436 stuks. Gedurende 1872 werden 192 662 heesters bijgeplant, terwijl 290 196 uitstierven, zoodat op ultimo van dat jaar in het geheel 1 135 902 heesters aanwezig waren.

De invoer beliep 6 pikols, tegen 14 in 1871, terwijl uitgevoerd werden 47½ pikols, tegen 136½ in laatstgenoemd jaar.

De gambier wordt door persing bereid en in den vorm van dunne vierkante koekjes in den handel gebragt. Daar de bereidingswijze, welke in de residentie Riouw wordt gevolgd, de voorkeur verdient, heeft de demang van Muntok een persoon van Riouw ontboden, die het gambierkoken goed verstaat, ten einde met die methode op Banka proeven te nemen.

Volgens berigten van April jl. werden in het batinschap Maras (district Soengeiliat) dan ook reeds proeven genomen met de Riouwsche bereidingsmanier en wel met zoo gunstigen uitslag, dat 100 pct. meer verkregen werd dan bij de tot dusver gevolgde methode.

De gemiddelde prijs van de gambier bedroeg f 27 den pikol.

Kapok. Daartoe door het Europeesch en inlandsch bestuur aangespoord, begint de bevolking aan deze nuttige boomsoort meer belangstelling te wijden, zoodat in het afgeloopen jaar in verscheidene districten nieuwe aanplantingen zijn aangelegd.

Katoen. Eene in 1871 genomene proef met den aanplant van Palembangsch katoenzaad slaagde uitmuntend. De bevolking is echter niet zeer ingenomen met deze cultuur, uit vrees dat de velden minder padi zullen produceren, wanneer die eerst met katoen zijn beplant geweest.

Sago. Voor de uitbreiding van deze cultuur op Banka geeft het bestuur zich veel moeite; ook de inlandsche hoofden laten zich daaraan bijzonder gelegen liggen. De demang van Muntok vooral tracht hierin een goed voorbeeld

te geven. Hij zelf heeft bereids eene aanplanting van 5000 boomen, terwijl nog 3000 sagoplantjes voor zijne rekening van Palembang zijn ontboden.

Reeds ontwikkelde sagoplantjes, verkregen van de uit de Molukken ontvangen pitten, werden in April 1872, ter verdere uitplanting, onder de kamponghoofden verdeeld; van de vroeger op deze wijze behandelde plantjes waren toen slechts weinige gestorven. Volgens berigten over dezelfde maand van het loopende jaar, groeiden de aangeplante sagoboomen uit de Molukken naar wensch.

Peper. Ten gevolge van gebrek aan belangstelling van de zijde der bevolking, zijn ook de in 1872 genomen proeven minder gunstig uitgevallen. De aanplantingen der Chinezen, die meer en meer uitgebreid worden, staan vooral in het district Soengeiliat zeer goed.

Opgaven omtrent den oogst en het aanwezig getal peperranken zijn ditmaal niet ontvangen.

Boschproducten. De uitvoer in 1872 beliep volgens ontvangen opgaven: 11,60 pikols gome lastiek ter waarde van f 320; 0,74 pikols benzoïn f 20; 2086 pikols gom-dammar f 4717; en 992 pikols getah pertja f 58 010, tegen 969 pikols, ter waarde van f 56 701, in 1871.

De productie van honig en was bedroeg in 1872 minder dan in het voorafgegane jaar. Van de 14 279 bijennesten, die in 1872 geëxploiteerd werden, verkreeg men slechts 209,85 pikols honig en 100,32 pikols was. Voor den pikol honig en was werd respectivelijk f 12 en f 150 besteed.

Veelvuldig komt op Banka eene boomsoort voor, bekend onder den naam van malek-boom (cylico daphne sebifera). De inlanders, en voornamelijk de Chinezen op dat eiland, bereiden uit de pitten der vrucht eene soort boomwas, welke zij benuttigen tot het maken van kaarsen. De Chinezen betalen f 40 à f 50 voor den pikol dezer was.

Indien bij onderzoek blijken mogt dat deze was geschikt is voor het batikken, dan zal, volgens den resident, de malekwas een belangrijk artikel van uitvoer kunnen worden. Op Java is deze boom bekend onder den naam van tangkalah.

8°. Billiton.

Rijst. Ten gevolge van de gunstige weêrsgesteldheid is de padi-oogst van het afgeloopen jaar naar wensch geslaagd. Van 2323 pikols bibiet, in 1871 uitgezaaid, werd, volgens de opgaven der hoofden, eene productie van 11 219 pikols rijst verkregen. Deze hoeveelheid was echter evenmin als vroeger toereikend voor eigen consumtie, zoodat ook nu door aanvoeren van buiten in de behoefte voorzien moest worden. Behalve de Billiton-maatschappij, die voor hare mijnwerkers 34 500 pikols rijst van elders ontbood, werden door particulieren nog 22 972 pikols ingevoerd, of te zamen 57 472 pikols tegen 61 992 in 1871. De uitvoer bedroeg 1655 pikols.

Berigten nopens rijstschaarschte in het district Blantoe hadden in Augustus 1872 een onderzoek uitgelokt, waaruit bleek, dat op verscheidene plaatsen nog slechts een geringe voorraad overig was en elders de geheele voorraad was verbruikt. In weêrwil der herhaalde aansporingen van het bestuur, had de bevolking nagelaten om tijdig een ruimen voorraad aardvruchten aan te planten. Thans zag zij zich verpligt om zich een bestaan te verschaffen door arbeid tegen dagloon in de mijnen, door het inzamelen van boschproducten, de vischvangst en de vervaardiging van matten.

De marktprijs der rijst bedroeg in het laatst van 1872 gemiddeld f 10,50 den pikol voor de eerste, f 7,50 voor de tweede en f 6,50 voor de derde soort.

De aanplant voor den oogst van 1873 beloofde vrij algemeen een ruimen oogst. Alleen uit de districten Tandjong-Pandau, Blantoe en op het eiland Mendana, waar het padigewas eenige schade had geleden van sprinkhanen en aardwormen, luidden de berigten minder gunstig. (1)

(1) Volgens onlangs ontvangen berigten heeft de voor den oogst van 1873 uitgezaaide hoeveelheid van 2781 pikols bibiet opgebragt 26 000 pikols padi of 13 000 pikols rijst, zijnde 1781 pikols rijst meer dan in 1872.

In weerwil dat de Billitonnees zich ongaarne van rijst of padi ontdoet, werden toch kleine hoeveelheden nieuw geoogste rijst door de bevolking op de hoofdplaats ter markt gebragt; ook werd padi verkocht tegen den prijs van f 1 voor de 7 gantangs, gelijkstaande met nog geen f 3 per pikol padi, zoodat gedurende het loopende jaar geen rijstgebrek scheen te vreezen. Van bestuurswege evenwel, is, ter verzekering van genoegzame voedingsmiddelen, de last aan de districtshoofden uitgevaardigd om te zorgen voor een ruimen aanplant van aardvruchten.

Klappers. Op de klapperteelt begint de bevolking zich meer en meer toe te leggen. Vooral op de eilanden en langs de kust, waar de gronden voor deze cultuur het meest geschikt zijn, kwamen nieuwe aanplantingen tot stand, waartoe als bibiet werden gebezigd verschillende uit 's lands plantentuin verkregen klappersoorten, afkomstig van de Kokos- en Fortuin-eilanden. Op ultimo 1872 waren aanwezig ruim 127 000 klapperpalmen, tegen plus minus 111 600 in 1871. In den loop van April jl. werden door het hoofd van gewestelijk bestuur eenige eilanden bezocht, met het doel om de cultuur van klapperboomen op ruime schaal aan te moedigen.

Sago- en andere palmsoorten. Gedurende 1872 werden van den *sagopalm* 1707 stuks, afkomstig van de van Java ontvangen bibiet, bijgeplant, waardoor het aantal sagoboomen tot 18 831 is geklommen.

Ook de *arèn-* en *pinang*-aanplantingen werden uitgebreid. Van den arèn-palm is zoowel uit 's lands plantentuin als van Banka en Borneo zaad ontvangen, dat aan de bevolking werd afgestaan. Op ultimo December waren aanwezig 25 489 arèn- en 38 382 pinang-boomen, tegen 5170 en 14 227 in 1871. (1)

Ter uitbreiding van de *oliepalm*-cultuur (elaeis-guinensis), waarmede in 1871 proeven genomen zijn, werd van Java een kist met zaden ontvangen. Op het einde van 1872 had men reeds eene aanplanting van 7373 boomen.

Koffij. Slechts paggerkoffij wordt hier en daar in de kampongs aangetroffen. Op verzoek van de districtshoofden van Boeding, Lingang en Dindang werden ter uitplanting toegezonden verschillende koffijplantjes, mede afkomstig uit 's lands plantentuin. Bijzonderheden omtrent deze proefnemingen zijn in het gewestelijk verslag nog niet aangetroffen.

Rottan. De komst van een Engelsch koopman, die zich met den opkoop van rotting bezig hield, veroorzaakte, volgens een berigt van April jl., groote bedrijvigheid bij de bevolking, die zich allerwege, ook op de naburige eilanden, op het inzamelen van dit artikel toelegde.

Veeteelt. Onder de wilde varkens heerschte eene ziekte die gedurende 1872 groote sterfte veroorzaakte. Ter voorkoming van schadelijke gevolgen voor de gezondheid der bevolking door het hier en daar verspreid liggen der gestorven varkens, werd door het bestuur last gegeven die weg te ruimen. Ook onder de tamme varkens, vooral in de mijnen van het district Manggar, alsmede onder het pluimgedierte, werd ziekte en sterfte, in grooter mate dan anders, waargenomen.

9°. Wester-afdeeling van Borneo.

Rijst. Behalve bij de meest onbeschaafde Dajaksche stammen, zoo als de Poewans en Bekettans, wordt bijna overal in dit gewest rijst geteeld. De padi wordt echter door de Dajaks uitsluitend op drooge velden (ladangs) en meerendeels ter voorziening in eigen behoefte aangeplant. In de Melawistreken maakt men meer werk van deze cultuur, zoodat jaarlijks zelfs belangrijke hoeveelheden van dáár kunnen uitgevoerd worden. De panembahan van Tajan had zich veel moeite gegeven om de op zijn gebied wonende Dajaks er toe te bewegen om ladangs te bewerken en met rijst te beplanten.

Sawahs die kunstmatig geïrrigeerd kunnen worden, zijn uiterst zeldzaam; wel leggen de Chinezen zich toe op het maken van sawahs, doch deze zijn grootendeels van den

(1) Het in het vorig verslag bladz. 185 opgegeven aantal van 126 887 pinang-boomen is later gebleken onjuist te zijn.

regen afhankelijk, daar eigenlijk gezegde waterwerken niet bestaan.

In een berigt van December jl. werd vermeld, dat te Pamangkat, waar de padi-oogst toen geheel was afgeloopen, de Chinezen een bijna honderdvoudigen oogst hadden ingezameld, terwijl bij de Maleijers de oogst slechts de helft van dien der Chinezen bedroeg.

Ten einde de bevolking meer bekend te maken met het aanleggen van sawahs (bladz. 186 vorig verslag) kwamen in de tweede helft van 1872 eenige van bestuurswege aangeworven Javaansche landbouwers over, voorzien van een tiental buffels en de noodige ploegen. Deze lieden voldeden evenwel niet in allen deele aan de gekoesterde verwachting.

Ten gevolge van de slechte weêrsgesteldheid was de rijstoogst van 1872 verre van gunstig, zoodat groote hoeveelheden van Singapore en Java moesten worden aangevoerd. Volgens den resident is het mislukken van den rijstoogst voor menigeen een spoorslag om voortaan meer gronden met dit voedingsmiddel te bebouwen en daaraan meer zorg te besteden. Voor 1873 werd dan ook veel meer padi aangeplant.

De opbrengst van den rijstoogst van 1873 liep, voor zooveel reeds gebleken is, in de verschillende afdeelingen zeer uiteen. In het geheel moet die als middelmatig beschouwd worden, zoodat hier en daar waarschijnlijk door invoer van buiten in de behoefte zal moeten worden voorzien. Hoewel de bevolking aangespoord was om tweede gewassen aan te planten, werd hiervan niet veel verwacht.

De Sultan van Sambas doet veel moeite om nieuwe sawahs in het groot te ontginnen, waartoe hem drie van Java aangekomen landbouwers en zes karbouwen werden afgestaan.

Klappers. Ofschoon de klapperpalm nagenoeg overal voorkomt, wordt de teelt daarvan op groote schaal slechts langs het zeestrand gevonden, en voornamelijk in de nabijheid van Pontianak en op de onder dat Rijk ressorterende eilanden. Jaarlijks worden daar uitgestrekte strandbosschen geveld en in klappertuinen herschapen. Gewoonlijk geschiedt zulks door grootere of kleinere kapitalisten, meest Boeginezen en Arabieren.

Te Soengei-Kakap, zuiderstrand van Pontianak, werd uit de vezels van den klappernoot op eene nieuwe wijze soda bereid. Deze nieuwe bereiding vond echter slechts op kleine schaal en op zeer primitive wijze plaats, doch bij uitbreiding en verbetering er van waren goede resultaten te verwachten.

Suiker. Alleen in de nabijheid van Pontianak en op sommige plaatsen in Montrado en Sambas wordt uit het suikerriet, dat algemeen in deze residentie wordt aangeplant, suiker vervaardigd. Daar op de qualiteit van het hier geteelde riet niet te roemen valt, trachtte de resident (zie bladz. 186 van het vorig verslag) daarin verbetering te brengen door het invoeren van Japaraasch en zwart riet. Van de ontvangen stekken uit Cheribon waren echter alleen die van de laatste soort geschikt om uitgeplant te worden. De hoeveelheid die geplant werd was nogtans te gering om nu reeds iets bepaalds omtrent de uitkomst te kunnen mededeelen.

Kapok. Hoezeer de kapokboom schier overal voorkomt, werd van deze cultuur tot nu toe weinig werk gemaakt. De kweekbeddingen, op last van het Bestuur aangelegd, leverden krachtige plantjes, die ter beschikking der bevolking werden gesteld.

Koffij, boschproducten. Hieromtrent zijn in het jaarberigt van den resident geen bijzonderheden aangetroffen, die niet reeds in het vorige verslag zijn medegedeeld.

In April jl. werd berigt ontvangen dat de uitvoer van producten, als getah, rotting en klapperolie, in prijs waren gestegen, zoodat sedert dien tijd alles in de weer was om die artikelen op te koopen en dikwijls schepen ontbraken om den voorraad producten naar Singapore over te brengen.

Veeteelt. De gouvernements-veestapel blijft stationair. Alleen in Montrado en Mandhor wordt werk gemaakt van de veefokkerij; in de laatstgenoemde plaats heeft de kapthaij (het hoofd der Chinezen) zelfs een vrij uitgebreiden veestapel.

10°. Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.

Rijst. De weêrsgesteldheid was in 1872 voor den rijstbouw vrij gunstig, zoodat de oogst over het algemeen zeer goed was uitgevallen. De rijstprijzen varieerden in de verschillende afdeelingen van f 5,75 tot f 9 den pikol, die der padi van f 11,25 tot f 15 de 100 gantangs. De invoer bedroeg 22 476 pikols.

Om in de behoefte aan goede zaadpadi te voorzien, werden van Java tegen het einde van 1872 10 pikols padi-bibiet van regeringswege gezonden en onder de bevolking verdeeld, ten einde daarmede, onder toezigt van de inlandsche hoofden, proeven te nemen. Een onderzoek omtrent de padicultuur in deze residentie is aanhangig.

Ofschoon het in het begin van 1873 te velde staande padi-gewas een goeden oogst beloofde, was de oogsttijd bij het afsluiten der berigten nog te ver verwijderd om daaromtrent reeds met zekerheid te kunnen berigten.

Klappers. De bevolking begint zich meer en meer op de klapperteelt toe te leggen, sedert zij de groote voordeelen, daaraan verbonden, leert inzien. Ofschoon de aanplant jaarlijks toeneemt, kan echter de uit de geoogste klappers gefabriceerde olie niet voorzien in de behoefte. In 1872 werden dan ook van Saleijer, Sumanap en Bali 180½ pikol olie ingevoerd.

Indigo. De geringe hoeveelheden indigo, voor de Europesche markt bereid, hebben op Java zeer goede prijzen behaald, niettegenstaande de bereiding en afpakking nog veel te wenschen overlieten.

Daar de bevolking in de afdeeling Amoenthaij, waar uitmuntende gronden voor de teelt van indigo aanwezig zijn, eene bijzondere voorliefde koestert voor deze cultuur en daaraan gaarne groote uitbreiding zou willen geven, is de directie der Handels-Societeit „de Vereeniging” te Batavia, door den directeur van binnenlandsch bestuur gewezen op de schoone gelegenheid, die aldaar bestaat tot vestiging van particuliere landbouwondernemingen.

Katoen en kapok. De katoencultuur is in de districten Amoenthaij, Kloewa, Riam Kiwa en Riam Kinan eene volkscultuur geworden. Behalve de inheemsche of Kloewasche worden ook Javasche en Bengaalsche soorten geteeld. Het gewonnen product wordt plaatselijk tot het weven van kleedingstukken gebruikt. Hier en daar wordt op de dijkjes of galangans der rijstvelden kapok aangeplant. De productie was voor het gebruik voldoende.

Sago. Deze palmsoort plant zich zelve voort en vordert weinig of geen onderhoud. Bepaalde aanplantingen komen echter alleen in het Margasarische (afdeeling Martapoera) voor, waar het product slechts tot voorziening in eigen behoeften benuttigd wordt.

Veeteelt. Even als in het voorafgegane jaar had ook in 1872 weder eene ziekte (miltvuur) onder het vee geheerscht, waardoor van het reeds weinig talrijk hoornvee een groot gedeelte was bezweken. Deze ziekte had ook onder de varkens groote verwoesting aangerigt.

11°. Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden.

Rijst en djagong. De padi-cultuur in dit gouvernement is in sommige streken, hoofdzakelijk in de Vorstenlanden, nog voor veel uitbreiding vatbaar. Van bestuurswege werd deze teelt zoo veel mogelijk aangemoedigd.

Niettegenstaande de weêrsgesteldheid in onderscheidene afdeelingen niet gunstig was, is de oogst in het afgeloopen jaar zeer bevredigend geweest. Het geheele product bedroeg in de gouvernementslanden 625 500 pikols rijst, tegen 433 850 in 1871, en de in- en uitvoer respectivelijk 68 030 en 36 240 pikols, tegen 88 920 en 45 170 pikols in 1871, zoodat circa 180 000 pikols rijst meer dan in laatstgenoemd jaar voor de eigen consumtie beschikbaar bleven. Volgens den gouverneur van dit gewest mag dan ook veilig worden aangenomen dat er geen schaarschte van voedingsmiddelen

was, te meer daar de djagong-oogst, schoon niet in cijfers bekend, aanzienlijk moet geweest zijn.

Daar de djagong, in vele streken van dit gewest (vooral op het eiland Saleijer, waar weinig padi wordt verbouwd) als surrogaat van de duurdere rijst algemeen gezocht wordt, laat zich het bestuur aan de teelt van dit gewas veel gelegen liggen, en wordt van bestuurswege zooveel mogelijk aangemoedigd.

Omtrent de vooruitzigten van den padi-oogst van 1873 kan nog weinig gezegd worden. De djagong-oogst beloofde over het algemeen vrij goed te zullen slagen.

Klappers. Volgens de opgaven der hoofden bevonden zich op het eiland Saleijer op het einde van 1872 ruim 183 000 vruchtdragende en 63 000 jonge of te zamen 246 000 klapperboomen, zoodat in 't geheel op dat eiland ongeveer 25 000 klapperboomen meer aanwezig waren dan op ultimo December 1871. De uitvoerwaarde aan klappernoten en olie bedroeg ruim f 104 000. De productie was minder dan in 1871, waardoor de prijs der olie beduidend steeg. De prijzen der olie te Makassar varieerden van f 20 tot f 26 den pikol, die der noten van f 4 tot f 6 de 100 stuks.

Koffij. De voor deze cultuur meest geschikte gronden zijn in de borgdistricten van de Noorder-, Zuider- en Ooster-districten gelegen. De aanplant geschiedt meestal in onregelmatige tuinen, ook in bosschen nadat het ligte hout is weggekapt, en overigens paggersgewijze in de kampongs. In den regel hebben de aanplantingen zonder veel overleg of zorg plaats, terwijl later het onderhoud ook veel te wenschen overlaat. De cijfers omtrent de raming van het aanwezig getal boomen zijn te onvolledig om te worden medegedeeld.

De weêrsgesteldheid was gedurende 1872 voor de koffijcultuur vrij gunstig, zoodat de oogst veel beter uitviel dan het jaar te voren. Het juiste cijfer der koffijproductie in de gouvernementslanden kan niet met zekerheid worden opgegeven. Zij wordt geschat op ruim 49 300 pikols, waarvan in de Noorder-, Zuider- en Oosterdistricten respectivelijk verkregen zouden zijn 440, 22 700 en 26 160 pikols, tegen slechts ongeveer 100, 8050 en 10 860 in 1871.

Volgens opgave van den havenmeester werden van Makassar uitgevoerd 62 434 pikols koffij, ter waarde van f 2 529 129, waaronder begrepen is de productie van Goa en Doeri (Masenreng Baloe). De koffij uit laatstgenoemde streek is in den handel algemeen bekend onder den naam van Pare-Pare-koffij.

Over het algemeen is de qualiteit, vooral van Pare-Pare-koffij, vrij goed. De gemiddelde prijzen per pikol waren in de Noorderdistricten f 24 à f 28; in de Zuiderdistricten f 35 à f 42, en in de Oosterdistricten f 30 à f 35.

Suiker. De aanplant van suikerriet wordt overal, waar zulks mogelijk en in het belang der bevolking is, aangemoedigd. In de onderafdeeling Takalar (Zuiderdistricten) hebben zware regens in het voorjaar en de daarmede gepaard gaande overstroomingen een deel van de aanplant doen mislukken. Dit schijnt hoofdzakelijk de reden geweest te zijn waarom de fabriek te Batoe-Batoe in 1872 slechts eene productie van 889 pikols leverde tegen 1186 pikols het jaar te voren; in deze hoeveelheden is ook de verkregen stroopsuiker begrepen.

De productie van de in de afdeeling Noorderdistricten gelegen fabriek Batoe-Bassi was gunstiger, namelijk 2273 pikols, tegen 1712 in 1871.

In de fabrieken te Mariso en Matjini-Aijo, in de afdeeling Makassar, waren de werkzaamheden hervat; aldaar werden respectivelijk verkregen 593 en 312 pikols suiker.

De uitvoer van suiker bedroeg in het afgeloopen jaar 1369 pikols, ter waarde van f 22 373.

Katoen. Deze cultuur zou, vooral in de Noorderdistricten, op groote schaal kunnen gedreven worden. De onder toezigt van den adsistent-resident aldaar genomen proef met Palembangsch katoenzaad is zeer goed geslaagd. Eene beduidende hoeveelheid werd reeds geoogst, waarvan de zaden in 1873 zouden geplant worden.

Op Saleijer viel de oogst naar wensch uit. Ten gevolge der vele regens waren de resultaten minder gunstig in de Torothea-landen, Bangkala en Binamoe (Zuiderdistricten), waar men vrij aanzienlijke aanplantingen van den inheemschen katoenheester aantreft.

Kina. Van de 12 kinaboompjes, welke in het begin van 1869 te Atjé, in de bergregentschappen der Noorderdistricten, werden uitgeplant, waren op ult. December 1872 nog een 8tal in leven, die zeer welig stonden. Dit laatste kan ook gezegd worden van de 34 calisaya's, die in 1867 te Lokka (bergstreek van Bonthain) werden aangebragt, en die alle nog in leven waren. Gedurende 1872 zijn overgeplant 125 plantjes, gedeeltelijk van de kina-onderneming te Bandong afkomstig en gedeeltelijk uit de van bovenbedoelde calisaya's verkregen zaden. Zij schoten spoedig welig op en hadden reeds eene hoogte bereikt van 2 tot 3½ decimeter. Eenige in November 1872 van Java ontvangen zaden werden te Lokka in kisten uitgezaaid; de plantjes waren echter nog te klein om overgebragt te worden.

Indigo, tabak. Beide gewassen worden allerwege gekweekt, doch slechts ter voorziening in eigen behoefte.

Veeteelt. Volgens opgaven van de hoofden telde de veestapel onder ultimo December 1872 13 529 paarden, 42 703 buffels en 589 koeijen, tegen respectivelijk 14 901, 45 211 en 1129 stuks in 1871.

Veeziekten deden zich nu en dan voor, doch waren niet van belangrijken aard.

12. Menado. (1)

Rijst. In de Minahassa worden de meest geschikte gronden voor den rijstbouw op sawahs, aangetroffen in de afdeelingen Tondano en Belang, waar die cultuur jaarlijks wordt uitgebreid. In het overige gedeelte dezer residentie wordt over 't algemeen van het aanleggen van sawahs niet veel werk gemaakt. Nogtans werden in 1872 op aansporing van bestuurswege, vrij groote uitgestrektheden in vruchtbare sawahs herschapen. Tegen 6859 bouws natte en 29 489 bouws drooge velden in 1871, bedroeg in 1872 de uitgestrektheid beplante sawahs 7733 en die der ladangs 29410 bouws. De felle hitte tijdens de vruchtzetting, was de voornaamste oorzaak dat de oogst der ladangs, vooral in de afdeelingen Menado en Kema, niet bevredigend uitviel. Ofschoon de aanplant van 1872 grooter was dan die van het jaar te voren, bedroeg de oogst slechts 625 800 pikols padi of 65 300 pikols minder dan in 1871.

In de afdeeling Gorontalo, waar de uitgebreidheid der voor den rijstbouw bewerkte akkers niet met eenige juistheid is op te geven, was de weersgesteldheid gedurende 1872 voor deze cultuur over het algemeen gunstiger dan in de Minahassa. In de districten Kota, Telaga en Kabila werd een groot gedeelte van de te velde staande padi door de muizen vernield, en in de districten Pagoeat en Tilamoeta aan den jongen aanplant veel nadeel toegebragt door de groote droogte. De padi-oogst in de afdeeling Gorontalo bedroeg nogtans in 1872 148 700 pikols, tegen 119 500 in 1871.

De prijzen varieerden in de verschillende districten van de Minahassa van f 1,50 tot f 3 den pikol padi, en in de afdeeling Gorontalo van f 4 tot f 9 den pikol rijst. Vermelding verdient nog dat van de rijstpelmolens (gielingans) in het Tondanosche meer en meer gebruik wordt gemaakt. Met eigen middelen opgerigt, werpen zij voor den eigenaar ruime winsten af, daar ook voor anderen de gelegenheid openstaat daarin hunne padi, tegen afstand van ⅛ gedeelte, te doen ontbolsteren.

De van Java ontboden patjols (spaden), waarvan in het verslag van 1871, bladz. 199, melding is gemaakt, werden in de afdeeling Gorontalo tegen verminderde prijzen voor de bevolking verkrijgbaar gesteld en vonden gereeden aftrek.

Miloe. De uitkomsten der miloe-cultuur, die gedurende 1872 eenige uitbreiding onderging, waren vrij gunstig. Het aantal planten wordt opgegeven in de Minahassa te heb-

(1) De in het vorig verslag ontbrekende opgaven over 1871 betreffende de afdeeling Gorontalo, zijn sedert ontvangen en voor zooveel noodig bij de tegenwoordige mededeelingen benuttigd.

ben bedragen 1 512 840, tegen 1 462 860 in 1871, waarvan respectivelijk 355 en 352 millioen vruchten zouden zijn verkregen. De prijzen liepen van f 1,50 tot f 4 de 1000 vruchten.

Ook in de afdeeling Gorontalo, waar de maïsteelt met regt de volkscultuur mag heeten, werden de aanplantingen uitgebreid. De oogst viel, ten gevolge van de gunstige weêrsgesteldheid, beter uit dan in 1871, toen slechts 27¼ millioen vruchten werden verkregen van een aanplant van 2 250 000 klossen, terwijl in 1872 circa 40 millioen vruchten van 2 316 500 planten zouden zijn geoogst. De productie in de Tomini-landen was eveneens bevredigend. De prijzen varieerden in de verschillende districten van f 2 tot f 10 den pikol.

Sago. Deze cultuur bleef gedurende 1872 nagenoeg stationair. Het aantal boomen in de Minahassa bedroeg op ultimo December 1872 346 700, tegen 347 600 het jaar te voren. In de afdeeling Gorontalo werden 1400 boomen bijgeplant, waardoor het aantal stammen aldaar tot 45 400 klom. Ter hoofdplaats Gorontalo werden van de Tominilanden ingevoerd 2860 pikols sago, à f 2,50 den pikol, tegen 3010 pikols in 1871.

Koffij. In het gemis aan eene wettelijk verbindende regeling van het sedert jaren in de Minahassa werkende koffijstelsel werd, in den geest der bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 8, voor Sumatra's Westkust uitgevaardigde bepalingen, voorzien bij ordonnantie van 20 October 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 180). Die ordonnantie onderwerpt aan de verpligte levering »alle binnen de Minahassa-districten der residentie Menado door de inlandsche bevolking geteelde koffij", met uitzondering van de koffij, benoodigd voor persoonlijk gebruik van den planter en diens huisgezin en van die, welke gebrand en in den vorm van poeder voor binnenlandsch gebruik is bestemd. Het verkoopen, koopen of vervoeren der te leveren koffij, waardoor het product aan de gouvernementslevering onttrokken wordt, is met gelijke straffen bedreigd, als bij *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 146, voor dergelijke overtreding op Java zijn vastgesteld.

Het onder ultimo December 1871 aanwezig aantal koffijheesters in geregelde tuinen vermeerderde in 1872 met 52 300, zoodat op het einde van dat jaar in de gouvernements-tuinen ruim 3 683 300 boomen werden aangetroffen, waarvan p. m. 3 277 100 vruchtdragende. De aanplant van bosch- en paggerkoffij bleef in 1872 stationair. Van de 7 623 700 boomen in 1871 waren er onder ultimo December ll. nog 7 154 100 aanwezig. Waar de toepassing mogelijk was werd aanbevolen het op stomp kappen der oude en minder vruchtbare stammen.

Ook gedurende 1872 was de weêrsgesteldheid voor de koffijcultuur niet gunstig. Aanhoudende zware regens beletten of vernielden herhaaldelijk de vruchtzetting, en de hevige stormen, welke in de maand December woedden, deden op nieuw veel bloesems en onrijpe vruchten afvallen. Daaraan en aan de weinige zorg welke, volgens den resident, aan het onderhoud der plantsoenen wordt besteed, moest worden toegeschreven de geringe productie van 6580 pikols, tegen 7936 in 1871 en 13 458 in 1870.

Het getal koffijplantende huisgezinnen bedroeg in 1872 21 708. Aan de bevolking werd voor de door haar geleverde koffij, à f 13 den pikol, ruim f 85 500 en aan de inlandsche hoofden wegens koffijprocenten f 7900 te goed gedaan.

Van de voorgenomen verhooging van den inkoopsprijs tot f 14 den pikol, eventueel in te gaan met 1874, is reeds hooger melding gemaakt (zie bladz. 211 hiervoren).

Voor de afdeeling Gorontalo worden als bij het eind van 1872 aanwezig geweest opgegeven 618 600 koffijboomen tegen 633 100 onder ultimo 1871. Onder de jonge aanplantingen had groote sterfte geheerscht ten gevolge van ongunstig weêr. In de landschappen om de golf van Tomini werd, ten gevolge der hooge prijzen, de koffijteelt in 1872 eenigzins uitgebreid. Behalve het product, dat tot eigen gebruik werd aangewend, bedroeg de uitvoer van Gorontalo 625 pikols, waarvoor van f 25 tot f 32 den pikol werd betaald.

De eigenaar der particuliere koffijonderneming in het Gorontalosche (waarover zie laatstelijk het verslag van 1871, bladz. 200), had die zaak wegens onvoldoende resultaten reeds in 1871 opgegeven, en de door hem gehuurde gronden weder ter beschikking gesteld van het rijksbestuur van Gorontalo.

Cacao. De cacaoteelt in dit gewest blijft kwijnende. Hoewel in het district Menado van boomen, die sedert ettelijke jaren niet dan onrijpe en rotte vruchten afwierpen, rijpe en gave vruchten werden geoogst, was toch de heerschende ziekte onder deze boomsoort weder oorzaak, dat gedurende 1872 een getal van ruim 28 000 boomen moest worden afgeschreven, zoodat de aanplant teruggebragt werd op 322 800 stammen. De oogst bedroeg 35 pikols, tegen 22 pikols in 1871, waarvoor f 50 à f 60 den pikol werd besteed.

In het Gorontalosche viel de oogst van 1872 buiten verwachting gunstig uit, en verschafte, in vergelijking met vorige jaren, aan de bevolking niet onbelangrijke voordeelen. Onder ultimo December 1872 waren aldaar aanwezig 75 500 boomen, tegen 103 000 in 1871. In de Tominilanden werd het aantal geschat op meer dan 250 000. In 1871 bedroeg de uitvoer 1130, en in het afgeloopen jaar 2065 pikols, waaronder respectivelijk 920 en 1895 pikols afkomstig van den oogst der Tomini-landen. De prijzen liepen gemiddeld van f 45 tot f 55 den pikol.

Klappers. Volgens ontvangen opgaven waren in de Minahassa onder ultimo December 1872 aanwezig 194 700 vruchtdragende en 408 300 jonge klapperboomen, tegen respectivelijk 183 100 en 418 500 in 1871. De prijzen der klappers varieerden in de verschillende districten van f 1 tot f 2 de 100 stuks; die der olie van f 9 tot f 20 den pikol.

In de afdeeling Gorontalo was de nieuwe aanplant niet evenredig aan de afschrijving, die ten gevolge van ouderdom, vernieling door insecten en overstroomingen moest plaats vinden, zoodat onder ultimo 1872 slechts 222 700 boomen, tegen 269 000 in 1871, aanwezig waren. In de Tomini-landen en in den Togian-archipel werden de klapperaanplantingen op 200 000 boomen geschat.

De marktprijs in Gorontalo beliep f 1 tot f 1,50 voor de 100 noten en f 8 à f 10 voor den pikol olie. De uitvoer bedroeg in 1872 1600 (?) noten en 475 pikols olie, tegen respectivelijk 60 000 noten en 210 pikols olie in het voorafgegane jaar.

Muscaatnoten. Ten gevolge van de hooge prijzen voor dit artikel in de laatste jaren besteed, werd deze cultuur vooral op de gronden van particulieren belangrijk uitgebreid. Het onder ultimo 1871 aanwezig aantal van pl. m. 39 600 boomen werd meer dan verdubbeld, zoodat nu op een aanplant van ruim 81 400 stammen kon gewezen worden.

In de Gorontalosche landschappen waren slechts 517 boomen aanwezig. In de Tomini-landen, waar uitmuntende gronden voor deze cultuur gevonden worden, ging de bevolking voort met de uitbreiding der bestaande aanplantingen.

Koffo. Om de in het vorig verslag, blz. 188, vermelde reden ging deze cultuur allengs achteruit. Tegen 14 500 boomen in 1871, waren onder ultimo 1872 nog slechts 6500 boomen aanwezig.

In de afdeeling Gorontalo behoort de koffoteelt reeds sedert eenige jaren tot het verledene.

Preanger-boonen. Van Tondano werden, door de afstammelingen der Javaansche bannelingen, die zich met deze cultuur bezig houden, aan het marine-departement geleverd 150 pikols, tegen 184 in 1871.

Kina. De in 1871 in de Minahassa overgebragte kinaplantjes, staan, volgens den resident, over het algemeen goed.

De stekken echter die in 1869 in de afdeeling Gorontalo, op den top van den Lioekioe en op den berg Dajato werden geplant, zijn ten gevolge van het slechte weder uitgestorven, zoodat nog slechts één boom, die eene lengte van 5 voet bereikte, op laatstgenoemden berg overbleef. Ondanks deze ongunstige resultaten is eene tweede proef genomen met de van Java ontvangen zaden, die in Junij 1872, ter hoogte van omstreeks 4000 voet, op den berg Boeliokoeto waren uitgezaaid en reeds welig opschoten.

Tabak. Slechts in het district Bantik komen geregelde tabaks-aanplantingen voor. Het verkregen product voorziet grootendeels in de behoefte der inlandsche bevolking. In het district Tonsea nam een Europeesch ondernemer de proef met het planten van kooltabak en het bereiden er van voor de Europesche markt. De uitkomst, hoewel verre van bevredigend, schijnt den ondernemer niet te hebben afgeschrikt om de proef te herhalen.

In de Gorontalosche landschappen is de teelt van tabak meer algemeen, doch strekt zij grootendeels ter voorziening in eigen behoefte.

Het aantal in 1872 in Gorontalo aangekweekte planten wordt opgegeven 112 200 stuks te hebben bedragen, tegen 72 000 in 1871. Op de inlandsche markt werd voor den Gorontaloschen tabak f 20 à f 25 den pikol betaald. Uit de Tomini-landen, waar veel tabak wordt geteeld, werden naar Gorontalo verscheept 335 pikols tegen 304 in 1871. De prijzen varieerden van f 20 tot f 30 den pikol.

Katoen. De uitvoer van katoen van de afdeeling Gorontalo vertegenwoordigde in 1872 eene waarde van f 14 050, tegen f 18 670 in 1871. De cultuur bleef stationair. De prijzen van de ruwe katoen liepen van f 8 tot f 15 den pikol, tegen f 15 tot f 25 in 1871.

Veestapel. De stand van den veestapel was in de Minahassa zeer bevredigend. Tegen 3848 paarden, 15 552 runderen en 185 715 varkens in 1871, waren op ult. December 1872 respectivelijk aanwezig 3822, 16 970 en 195 543 stuks. Het aantal buffels bedroeg 33. De binnenlandsche handel in rundvee was zeer levendig; voor runderen werd van f 10 tot f 60 per stuk bedongen.

Ten gevolge van de ook in 1872 geheerscht hebbende hart- en longziekte, waren in de afdeeling Gorontalo tegen 8069 karbouwen, 8538 paarden, 355 runderen, 30 varkens, 16 969 schapen en geiten in 1871, in het volgende jaar slechts respectivelijk 7950, 7033, 423, 25 en 13 273 stuks aanwezig. De uitvoer bedroeg 48 paarden tegen 116 in 1871.

13°. Amboina.

De kruidnagelteelt kan op de eigenlijke Ambonsche eilanden tot de volkscultures gerekend worden. Dank zij de stijgende waarde van die specerij en de zorg van bestuurswege om de bevolking steeds op de hoogte te houden van de marktnoteringen, ook om haar daardoor aan te sporen zich meer aan de cultuur te laten gelegen liggen dan in de eerste tijden na de opheffing van het monopolie het geval was, is in dit opzigt, volgens de verklaring van den resident, wel op eenigen meerderen vooruitgang te wijzen. De afgeloopen nageloogst kon geschat worden op 3200 pikols, waarvoor f 50 000 à f 60 000 in de eerste hand zou zijn verkregen. De resident sprak het vermoeden uit, dat deze cultuur, welke door de hoogst ongunstige omstandigheden waaronder de bevolking vrije beschikking over haar product verkreeg, haar ondergang was nabij geweest, goede tijden te gemoet ging.

Vermits door de toetreding van alle eigenaren van de specerijperken op de Bandasche eilanden tot de voorwaarden omschreven bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 71*a*, de tijd gekomen was om over te gaan tot de intrekking van de bestaande bepalingen op de verpligte teelt en levering van specerijen op gemelde eilanden, werd bij de ordonnantie van 22 Januarij 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 24), gerekend van 1 October 1873, dat monopolie afgeschaft, en alle daarop betrekking hebbende of daarmede in verband staande bepalingen (zie onder anderen de artt. 3, 8, 9 en 10 van *Indisch Staatsblad* 1824, n°. 21*a*) voor vervallen verklaard.

Over eene door Bandasche ingezetenen gedane aanvraag om de eilanden Rozengain en Rhun in huur of erfpacht te bekomen, zie men het aangeteekende op bladz. 222 hiervoren. Van de in 1864 aan een hunner reeds verleende vergunning tot inhuur van een gedeelte van laatstgemeld eiland was tot nog toe geen gebruik gemaakt.

In een vorig gedeelte van dit verslag (zie bladz. 103) is reeds aangeteekend, dat eene regeling der uitgifte van gronden in erfpacht in dit gewest heeft plaats gehad bij ordonnantie van 27 December 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 237*c*).

Sedert Maart 1871 worden van de perken, wier eigenaren (tot ultimo September 1873) tot de levering van product nog geregtigd zijn, behalve de foelie, slechts aangenomen noten *in den dop*. In verband daarmede was de in 1859 vastgestelde prijsbepaling voor te leveren notenmuscaat (zie het verslag van dat jaar, bladz. 26) bij gouvernements-besluit van 30 Maart 1872, n°. 12, gewijzigd als volgt: voor de 1ste sortering, naar gelang van de ligging der perken f 0,10 2/3 of f 0,12 2/3 per Amsterdamsch pond, en voor de 2de sortering, onverschillig van welk perk, f 0,04 per Amsterdamsch pond.

Tevens werd bepaald, dat het in 's lands pakhuis te Neira in te leveren product, zoowel noten als foelie, voortaan elke maand plaatselijk zou worden geveild.

Of de betrokken perkeniers in 1872, even als in 1871, van hunne bevoegdheid tot levering van de helft van hun product aan den lande, weder geen gebruik hebben gemaakt, is uit de voorhanden opgaven niet gebleken.

Omtrent de verdere cultures in dit gewest waren de gebruikelijke opgaven tot nog toe niet ontvangen.

14°. Ternate.

Sago. Van dit hoofdvoedsel der bevolking was, zoowel ruw als bereid, gedurende 1872 even als het jaar te voren, een ruime voorraad aanwezig. De Batjansche sago is van goede qualiteit en het meest gewild.

Djagong en aardvruchten. Djagong was mede ruimschoots voorhanden. Aardvruchten werden voornamelijk voor eigen comsumtie gebezigd, doch gedeeltelijk ook aan Amerikaansche walvischvaarders verkocht.

Rijst. Op eenigzins groote schaal wordt de rijst slechts geteeld in de districten Sahoe, Galela, Tobello en Kao, gelegen op het eiland Halmaheira, alsmede op de Soelaeilanden. De bevolking bepaalt zich aldaar bijna uitsluitend tot de cultuur op drooge velden, ofschoon de grond, volgens den resident, ook bijzonder geschikt is voor den rijstbouw op natte velden. De gewone productie was voldoende ter voorziening in de behoefte der ingezetenen van Ternate. Voor de consumtie van het garnizoen en van de marine werd van elders rijst aangevoerd.

De invoer bedroeg in 1872 4095 pikols, tegen 5308 in 1871. De prijzen waren, even als in vorige jaren, voor 1ste soort f 9 à f 10 en voor 2de soort f 8 à f 9 per pikol.

Tabak. Hoewel de beste soort van Makian afkomstig is, wordt ook op Nieuw-Guinea tabak van goede hoedanigheid gekweekt.

Voor Makian-tabak werd f 0,50 à f 0,60 per kattie besteed, voor tabak van elders f 0,40 à f 0,50.

Koffij. Het getal koffijondernemingen, dat in 1872 met één vermeerderd is, bedraagt thans vier. Omtrent de resultaten dezer ondernemingen valt nog weinig te melden. Alleen wordt opgegeven dat de gezamenlijke productie 108 pikols bedroeg. Op Ternate, Tidore en Batjan zouden, volgens de ingekomen opgaven, respectivelijk 27 200, 143 900 en 21 100 koffijboomen aanwezig zijn. In 't geheel waren er dus in 1872 ruim 60 000 boomen meer dan in 1871.

Katoen. Dit artikel, hoewel van goede qualiteit, wordt door de bevolking alleen voor eigen gebruik geteeld.

Specerijen. Het aantal muscaatnoten-, cacao- en kruidnagelboomen bedroeg onder ult. 1872 respectivelijk p. m. 70 200, 23 500 en 8400 stuks, tegen 84 600, 23 300 en 8400 in 1871, zoodat de beide laatstbedoelde cultures stationair waren gebleven.

Veestapel. Onder ultimo December 1872 waren aanwezig 1302 runderen, 15 paarden, 105 varkens, 62 schapen en 1473 geiten, tegen respectivelijk 1698, 17, 57, 53 en 1715 stuks onder ultimo December 1871. In het

gewestelijk verslag is niet vermeld geworden, waaraan de achteruitgang van den veestapel moet worden toegeschreven.

15°. Timor.

Nagenoeg alleen in de omstreken van Koepang wordt de rijstbouw op sawahs gedreven. De oogst van 1872, die zich eerst gunstig liet aanzien, was ten gevolge der door veldmuizen aangerigte schade zeer middelmatig. De proeven tot het aanleggen van sawahs op het eiland Soemba (zie vorig verslag, bladz. 190) moesten voorloopig worden uitgesteld, wegens gemis van met dezen arbeid bekende personen. De inspecteur-honorair der cultures J. E. TEYSMANN, wien is opgedragen in 1873 in het belang der botanie den Timor-archipel en ook het eiland Soemba te bezoeken, zal bij die gelegenheid hebben te onderzoeken of van de voorgenomen proefneming op Soemba goede resultaten te verwachten zijn; in verband daarmede zal dan casu quo het noodige worden verrigt voor de aanwerving, voor rekening van den lande, van eenige deskundige Javanen.

Ondanks de vele regens was de *maïs*-oogst voldoende ter voorziening in de behoefte der bevolking.

In de landschappen nabij Koepang, vooral in Amanoebang, breide zich de *koffij*teelt meer en meer uit. Ook in andere streken van Timor toonde de bevolking veel voorliefde voor deze cultuur. In Junij 1872 werd te Koepang eene hoeveelheid van 50 pikols koffij aangevoerd, zijnde de oogst van een jaar. Volgens de ontvangen opgaven, bedroeg de koffijproductie, afkomstig uit kleine, in de binnenlanden van Timor hier en daar aangelegde tuinen, circa 100 pikols.

Behalve op de Solor-eilanden, van waar eenige uitvoer plaats heeft, is de teelt van dit artikel over het algemeen van weinig beteekenis. Aan het voornemen van een Europeaan om op het eiland Lomblen katoen op groote schaal te doen planten (zie het vorig verlag bladz. 190), was onder ultimo 1872 nog geen gevolg gegeven.

De *was*-productie viel in 1872 zeer gering uit, hetgeen volgens den resident moest worden toegeschreven aan de buitengewoon zware regens, waardoor zoowel planten als bijen veel geleden hebben.

De pogingen om het Timoresche *paarden*ras te verbeteren, leverden tot dusverre geene bevredigende uitkomsten op; gevolg hoofdzakelijk van het gemis aan belangstelling bij hoofden en bevolking en van het gebrek aan uitgestrekte weiden. In verband hiermede bestaat het voornemen om de in der tijd door het Gouvernement aangekochte fokpaarden, van Timor over te brengen naar het eiland Soemba, waar betere gelegenheid gevonden wordt tot het oprigten eener paardenstoeterij. Reeds waren een 20tal dwangarbeiders naar Soemba gezonden voor de verzorging en bewaking der paarden. Een omstandig berigt over den toestand en de vooruitzigten der gouvernements-paardenfokkerij werd ingewacht, maar was, door gebrek aan geregelde communicatie, in de eerste maanden van 1873 nog niet te Batavia ontvangen.

II. MIJNBOUW.

Voorstellen van de Indische Regering om te gemoet te komen aan het onvoldoende der bestaande bepalingen ten aanzien van concessien voor de ontginning van delfstoffen bevattende gronden in Nederlandsch Indie buiten Java en Banka (Koninklijke besluiten van 24 October 1850, n°. 45, en 10 October 1857, n°. 64 (*Indisch Staatsblad* 1851, n°. 6, en 1858, n°. 41) werden in 1872 door de Regering hier te lande in behandeling genomen. Ten gevolge van bedenkingen tegen eenige in de aanvankelijke voordragt (dd. 5 Julij 1872) gehuldigde beginselen, is eene nadere behandeling dezer belangrijke aangelegenheid wenschelijk gebleken. Eene gewijzigde voordragt was onder ultimo Junij 1873 in advies bij den Raad van State. Daar de bij het nieuwe ontwerp aangenomen grondslagen afwijken van die, vervat in het Koninklijk besluit van 26 Januarij 1866, n°. 62 (*Indisch Staatsblad* 1867, n°. 54 *a*), betreffende de ontginning op Java en Madura, van bronnen, welke aardolie, petroleum of andere dergelijke bitumineuse zelfstandigheden opleveren, beoogt deze nadere voordragt tevens de intrekking van laatstbedoeld besluit, en de gelijkstelling der exploitatie van aardolie-bronnen enz. met andere mijnontginningen, voor zooveel de toepassing van de algemeene beginselen betreft. De uitzondering in de Koninklijke besluiten van 1850 en 1857 ten aanzien van Java vervat, zal tevens, zoowel volgens de oorspronkelijke als volgens de gewijzigde voordragt, komen te vervallen. (1)

§ 1. *Tin.*

1°. Banka.

Productie, werkkrachten. In 's lands pakhuizen werden gedurende 1872 afgeleverd 68 148 pikols tin, tegen 67 391 pikols in 1871. Eerstgenoemd cijfer is ook aan te nemen als dat der productie, vermits daaronder geen tin is begrepen van in 1871 gewasschen erts, terwijl ook geen zoodanige erts bij het eind van 1872 ongesmolten gebleven was. Daarentegen was onder de » levering" van 1871 eene hoeveelheid van p. m. 810 pikols begrepen, afkomstig van in 1870 gewasschen erts, zoodat de » productie" van 1871 op 66 581 pikols kon gesteld worden. Toch waren de werkkrachten in het jongst verloopen jaar talrijker dan in 1870 en 1871, toen gemiddeld bij de mijnen werkzaam waren (berekend volgens de cijfers op het einde van elke maand) 6452 en 6852, terwijl dit getal over 1872 beliep 7297. Omgeslagen over deze gemiddelde sterkte beliep de verkregen hoeveelheid tin per hoofd: in 1870 11,29, in 1871 9,71 en in 1872 9,34 pikols. Het aanwezig getal werklieden bij het eind van elk der drie jaren beliep achtereenvolgens 7391, 7726 en 7964.

Vergeleken bij de gemiddelde levering in het tienjarig tijdvak 1862—1871 ad 73 961 pikols, werden in 1872 5813 pikols *minder* bij 's lands pakhuizen ontvangen. De hoogste leveringen in genoemde jaren waren die van 1863 en 1864, achtereenvolgens ten bedrage van 95 981 en 80 958 pikols.

Tot de lage productie van 1872 droeg bij buitengewoon veel regen in de maanden November en December, waardoor, inzonderheid in de districten Blinjoe en Soengeislan, eenige mijnen onder water liepen en aardstortingen plaats hadden, zoodat de ertslaag niet overal vóór het einde van het jaar kon worden opgenomen.

Hoe de opgegeven » levering" en het getal mijnwerkers gedurende 1871 en 1872 verdeeld waren over de gouvernements- (onder contrôle werkende) mijnen en de zoogenaamde particuliere ontginningen (over welke zie meer bijzonder het vorig verslag, blz. 190, en dat van 1869, blz. 158) kan blijken uit onderstaand overzigt, tevens aanwijzende het bedrag der op de gouvernementsmijnen rustende schulden.

(1) 's Raads advies is sedert ontvangen. Het tot stand komen der nieuwe grondslagen kan nu weldra worden te gemoet gezien.

DOOR WIE GELEVERD.	Hoeveelheid geleverd tin in pikols. 1872.	Hoeveelheid geleverd tin in pikols. 1871.	Getal mijnwerkers bij het einde van 1872. Deelhebbers.	1872. Jaarlooners.	1872. Kolenbranders.	1871. Deelhebbers.	1871. Jaarlooners.	1871. Kolenbranders.	Bedrag der schulden bij het eind van 1872.	Bedrag der schulden bij het eind van 1871.
Gouvernements mijnen	54 079,68	51 398,83	2926	3263	676	3190	2950	677	f 427 355	f 382 642 (verbeterde opgaaf.)
			6865			6617				
Particuliere mijnen.	10 176,35	13 685,71	664	431	4	666	443	»		
			1099			1109				
Particuliere tra-smelters. . . .	3 891,65	2 306,01								
	68 147,68	67 390,55								

Van de eigenlijke »productie" over het jaar 1871, bedragende 66 581 pikols en van die over 1872, bedragende 68 148 pikols, was uit particuliere ontginningen verkregen eene hoeveelheid van respectivelijk 13 685 en 10 176 pikols of, met bijtelling van hetgeen afkomstig is van particuliere tra-smelters, in 1871 15 992 en in 1872 14 068 pikols, gelijkstaande met 24,02 en 20,64 per cent van de totale productie in die jaren.

Tot aanmoediging der particuliere mijn-industrie werden in 1872 verstrekt 9659 pikols rijst, tegen den prijs van f 5 per pikol. Op Banka kostte de rijst aan het Gouvernement circa f 9,19 per pikol, zoodat op deze verstrekkingen een verlies werd geleden van f 40 471. Berekend over de geleverde 14 068 pikols zoogenaamd particulier tin, bezwaarde deze verstrekking het kostende voor den lande voor dit deel der levering met f 2,87 per pikol. De inkoopskost en ad f 13,50 kunnen dus geacht worden f 16,37 per pikol te hebben bedragen. In 1871 beliep het geleden verlies op de aldus verstrekte rijst f 13 694, waardoor de in dat jaar door particuliere mijnen en door tra-smelters geleverde 15 992 pikols tin, het Gouvernement f 14,20 per pikol kostten.

Verstrekkingen van den hierbedoelden aard op crediet, gelijk trouwens reeds plaats vonden, werden in Augustus 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 144) alsnog uitdrukkelijk toegestaan.

Volgens opgaven van den resident waren ter aanvulling van de jaarlijks naar China terugkeerende of zich aan den mijn-arbeid onttrekkende Chinezen gedurende 1872 aangebragt 1214 Chinesche nieuwelingen tegen 1141 in 1871, allen tegen eene premie van 25 dollars per hoofd.

De aanbreng voor 1873 beliep in de eerste dagen van Februarij jl. reeds 1424 Chinezen, terwijl nog meerderen in aantogt waren. De aangebragte nieuwelingen, meestentijds landbouwers van beroep, worden, na gedurende een paar weken door de mijnkongsies op proef te zijn ten arbeid gesteld, bij geschikt-bevinding aanvankelijk voor den tijd van één jaar als koelie bij de mijn ingedeeld. Zij genieten als loon f 8 per maand en vrije voeding, al hetwelk ten laste van de mijn komt. Na ommekomst van het jaar zijn zij vrij, indien zij de 22 dollars wegens aanbrengkosten terug betalen (de overige 3 dollars neemt het Gouvernement voor zijne rekening). Blijven zij bij de mijn, dan klimt hun loon tot f 12 per maand.

Als eene wenschelijke verbetering in het lot der mijnwerkers is door den resident aanbevolen de openstelling eener gelegenheid tot behoorlijke verpleging van zware zieken onder hen. Dit punt maakt een onderwerp van overleg uit tusschen de betrokken autoriteiten.

Verstrekkingen, uitkeeringen, schulden. De geldelijke uitkomsten der mijnen blijken uit het volgend overzigt:

	1871.		1872.	
De waarde van het geleverde tin à f 13,50 den pikol beliep:				
a. gouvernements-mijnen	f 693 884		f 730 076	
b. particuliere mijnen	215 888		189 918	
		f 909 772		f 919 994
De verstrekkingen bereikten een totaal van: (1)				
a. rijst, zout, olie en materialen	f 480 966		f 512 141	
b. voorschotten.	175 520		178 968	
		656 486		691 109
Alzoo aan uitkeeringen te goed		f 253 286		f 228 885
De uitkeeringen echter bedroegen:				
a. gouvernements-mijnen	f 318 124		f 94 345	
b. particuliere mijnen	23 143		189 918	
		341 267		284 263
Alzoo vermeerderden de schulden met		f 87 981		f 55 378
Zij bedroegen op 1 Januarij.		355 556		382 642
En alzoo op 31 December		f 443 537		f 438 020
In den loop van het jaar werd van de schulden voor rekening van den lande afgeschreven of door ontbonden mijnontginningen in geld aangezuiverd		(2) 60 895		10 665
Blijft alzoo restant schuld		f 382 642		f 427 355
Bijpassing aan de gouvernements-mijnen van hetgeen zij na aftrek der genoten verstrekkingen en voorschotten minder aan uitkeering zouden ontvangen dan f 5 per pikol . . .		f 153 040		f 184 470
Premien voor ijverige arbeiders.		32 655		36 875

(1) Hieronder niet begrepen de verstrekkingen van rijst aan de particuliere mijnen, voor zoover zij à contant zijn geschied.

(2) In 't vorig verslag bladz. 192 werd hiervoor, zoo als uit thans ontvangen nadere opgaven blijkt, ten onregte f 58 599 uitgetrokken en dien ten gevolge de restant-schuld f 2296 te hoog opgegeven.

De gemiddelde prijs, waarop het tin der gouvernements-mijnen, geleverd in de pakhuizen op Banka, aan den lande te staan kwam, bedroeg in 1871 ruim f 25,52 en in 1872 ruim f 26.

De schuldvermeerdering tot een bedrag van f 44 713 is, even als in 1871, hoofdzakelijk toe te schrijven aan het minder gunstige werken van eenige mijnen, als ook aan de verstrekking van rijst aan de vrouwen en kinderen der mijnwerkers.

Aanschaffing van rijst en olie; overvoer van tin. Eene in Julij 1872 gehouden openbare uitbesteding tot levering van 120 000 pikols rijst had ongunstige uitkomsten, daar de minste inschrijver f 8,54 per pikol verlangde. De toewijzing volgde daarom niet, doch er werd eene heruitbesteding van 50 000 pikols, gesplitst in perceelen van 10 000, gehouden, met dit gevolg dat deze hoeveelheid, voor de vijf perceelen dooreen genomen, werd gegund tegen den eenigzins lageren prijs van f 8,19 den pikol. In Januarij 1873 heeft wederom eene uitbesteding van 30 000 pikols in drie perceelen plaats gehad, welke werden aangenomen tegen gemiddeld f 8,12 den pikol.

De aannemer voor het transport van tin, rijst en olie van en naar Banka voldeed aan zijne verpligtingen. Het restant tin in de pakhuizen op Banka aanwezig, onder ultimo 1871 bedragende 85 041 pikols, was op het eind van 1872 gedaald tot 63 360 pikols, op ruim 6000 pikols na, alles behoorende tot de levering van December 1872.

Onderzoekingen. Gedurende 1872 waren op Banka drie mijningenieurs werkzaam, die voor hunne onderzoekingen, even als in 1871, gemiddeld over vijf vaste en drie tijdelijke opzieners konden beschikken.

De mijnbouwkundig geognostische opneming van de districten Koba en Pangkal Pinang werd geregeld voortgezet, voor zoover geene onderzoekingen vereischt werden — en

deze gevallen waren in 1872 menigvuldig — ten behoeve van bestaande mijnontginningen in de districten Toboali en Soengeislan. De uitkomsten dezer onderzoekingen waren over het algemeen gunstig, dewijl aan verschillende mijnvereenigingen weder voor korteren of langeren tijd een goed ontginningsterrein werd verzekerd.

In de districten Koba en Toboali werden bestaande en nieuw gekapte wegen over eene lengte van 987 kilometers opgemeten, terwijl voor het onderzoek van verschillende valleijen 2908 boorgaten werden gemaakt.

De opneming van het district Muntok werd gedurende 1872 niet voortgezet, dewijl de eerstaanwezend mijningenieur en het te zijner beschikking staande opzienerspersoneel hun tijd moesten besteden in het algemeen belang der tinontginning, inzonderheid in de districten Djeboes, Blinjoe en Soengeiliat.

Daar de tinrijke terreinen op Banka schaarscher worden, vermenigvuldigen zich de mijnbouwkundige onderzoekingen elk jaar, zoodat de verrigtingen van het mijnwezen in het direct belang der tinontginning voortdurend in omvang, belangrijkheid en onmisbaarheid toenemen.

Het boormaterieel bevond zich met het eind van 1872 in goeden staat; het gereedschap onderging vele verbeteringen, die praktisch voldeden. Ook werd door den eerstaanwezend mijningenieur een toestel (stoothaard) ontworpen, ten einde de tinerts-houdende slib, die thans aan het einde der waschkanalen grootendeels verloren gaat, over te wasschen; men verwachtte, dat door de toepassing van dezen toestel den lande jaarlijks een aanmerkelijk voordeel zal worden bezorgd.

Nieuwe smeltwijze. De eerstaanwezende mijningenieur ging gedurende 1872 voort met de bevordering der invoering van de nieuwe smeltwijze. De vooroordeelen, welke in den beginne bij sommige administrateurs en een groot gedeelte der mijnwerkers tegen die smeltwijze bestonden, werden met gunstig gevolg bestreden, zoodat men mag aannemen dat zij in 1874 algemeen op Banka zal zijn ingevoerd. In den smelttijd van het laatste kwartaal 1872 werden in het geheel 63 nieuwe smeltovens gebruikt.

De nieuwe vormen en stempels, waarover zie het vorig verslag bladz. 193, werden gedurende 1872 over geheel Banka ingevoerd; zij vonden veel bijval bij de Chinezen, dewijl door de nieuwe wijze van gieten tijd en arbeid worden uitgewonnen. Met het aanbrengen op de tinblokken der van ouds voorgeschreven merken wordt inmiddels nevens de nieuwe stempeling nog voortgegaan, tot tijd en wijle de handel met den nieuwen vorm van het Banka-tin genoegzaam zal bekend zijn.

Verkoop van tin, enz. De gebruikelijke opgaaf omtrent de uitkomsten der in de twee jongst verloopen jaren en in het eerste semester van het loopende jaar hier te lande gehouden veilingen van Banka-tin, volgt hieronder. Voortaan zullen, in stede van twee, zes tin-veilingen 's jaars worden gehouden. Verg. bladz. 171 hiervoren, alwaar tevens de in 't laatst van 1872 verleende magtiging wordt vermeld om voor den afscheep van tin van Java naar Nederland ook van geheel particulier bevrachte schepen gebruik te maken. Tot bevordering van dien afscheep was reeds eerder de vracht van het artikel met de helft verhoogd.

TIJDSTIP.	Verkochte hoeveelheid in pikols.	Uitgeleverde netto kilogrammen.	Gemiddelde opbrengst per 50 kilogrammen.	
			Bruto.	Netto.
1871.				
Maart	41 712,16	2 557 164	f 74,63	f 71,05
September . .	43 048,97	2 629 492	78,43	74,60
	84 761,13	5 186 656	1) f 76,55	f 72,85
1872.				
April	27 415,95	1 678 310	f 96,28	f 91,86
October . . .	24 210,52	1 482 814	91,56	87,01
	51 626,47	3 161 124	1) f 94,06	f 89,59
1873.				
April	39 044,54	2 393 930	f 84,45	f 80,08

1) Voor het verschil van dit cijfer met den elders (bijlage Z van het vorig verslag en bijlage T hierachter) opgegeven gemiddelden »veilingsprijs" gelden dezelfde redenen als hiervoren (bladz. 212) met betrekking tot de koffijveilingen bekend gesteld.

2°. Billiton.

De ontginningen der Billiton-maatschappij getuigden ook in het met ultimo Februarij 1873 afgesloten boekjaar van eene stijgende tin-productie. Terwijl in de vier voorafgegane boekjaren 1867/68—1871/72 achtereenvolgens verkregen was eene hoeveelheid van 32 970, 30 316, 36 166 en 49 850 pikols, bedroeg de opbrengst van 1872/73 54 371,63 pikols tin, waarvan als pachtschat aan den lande te goed kwam 3 pct. of 1631,15 pikols.

Tegen 4014 mijnwerkers onder ultimo Februarij 1872 waren er een jaar later aanwezig 4440, waarvan 648 deelhebbers en 3792 koelies. Het getal als mijnwerkers nieuw aangenomen Chinezen klom van 705 in het voorafgegane boekjaar tot 836 gedurende 1872/73, waaronder 276 zoogenaamde vrijwilligers, zijnde de zoodanigen die geheel voor eigen rekening naar Billiton waren overgekomen.

In het geheel overleden 76 man en werden 298 als mijnwerkers ontslagen; bovendien werden nog 36 uit de registers afgevoerd, die reeds sedert jaren gedeserteerd of overleden waren, maar, zoo als gebleken was, tot dusver nog als mijnwerkers te boek stonden.

Het aantal mijnen bedroeg 113, verdeeld in 96 koeliet-, 14 koeliet-kollong- en 3 kollongmijnen; 6 werden ingetrokken en 7 nieuwe geopend.

Als naar gewoonte werden door de Billiton-maatschappij te Batavia zes tweemaandelijksche veilingen gehouden, waarvan vijf elk tot eene hoeveelheid van 8000 pikols en de eerste van 7827,45 pikols. De behaalde middenprijzen bedroegen achtereenvolgens f 87,88, f 99,40, f 96,04, f 96,83, f 92,01 en f 82,79 den pikol. De in Februarij en April jl. verkochte 8000 en 9000 pikols bedongen gemiddeld f 87,98 en f 92,70 per pikol.

Bij het eind van 1872 bedroeg de voorraad tin op Billiton 16 100 pikols.

De verkoop van het aan den lande als pachtschat geleverde Billiton-tin bragt in 1872, voor 2912 pikols, f 324 992 op (daaronder begrepen de door de koopers verschuldigde vergoeding ad 1 pct. wegens veilingskosten), of gemiddeld f 111,60 den pikol. Over 1871 was de opbrengst, met inbegrip als voren, voor de toen geveilde 1085 pikols f 104 246, zijnde dooreen genomen f 96,07 per pikol. De gemiddelde »veilingsprijs" bedroeg per 50 kilogram in 1871 f 78,58⁵ en in 1872 f 91,38⁵.

Uitgevoerd werden 2 537 081 kilogrammen Billiton-tin,

waarvan 2 094 248 kilogrammen naar Nederland. De geheven uitgaande regten op Billiton-tin bedroegen in 1872 f 95 440, tegen f 92 311 het jaar te voren.

§ 2. *Steenkolen.*

a. Gouvernementsmijnen.

Mijn Oranje-Nassau. De ontginning der nog verkrijgbare kolen in den heuvel Kembang Koening leverde, met inbegrip van hetgeen aan kolen gewonnen werd bij het drijven der galerijen in het tijdelijk ontginningsveld te Assahan (gelegen op circa 2½ uur gaans van het etablissement te Pengaron), in 1872 slechts 5811 ton, doordien een voornaam gedeelte der beschikbare werkkrachten moest worden gebruikt voor den aanleg der diepe mijnontginning, waarover lager.

In de drie voorafgegane jaren 1869, 1870 en 1871 had de kolenproductie achtereenvolgens bedragen 10 000, 9817 en 4538 ton, en was naar Bandjermasin afgevoerd 5700, 9495 en 7354 ton, terwijl de afvoer gedurende 1872 had bedragen 7099 ton. Bij de mijn bleven onder ultimo 1872 nog opgeschuurd 1055 ton.

In 1870 en 1871 had de productie in verband met de beschikbare werkkrachten ruimer kunnen zijn. De reden dat zij in beide jaren niet hooger werd opgevoerd, was gelegen in de groote hoeveelheid destijds nog bij de mijn opgeschuurde kolen, een gevolg van de omstandigheid, dat de afvoer naar Bandjermasin gedurende geruimen tijd buitengewone belemmering had ondervonden, eerst door het tijdelijk gemis van den stoomsleper en later door langdurigen lagen waterstand.

Exploitatie op ruimer schaal wordt voorbereid. Wanneer namelijk de ontginning in de diepte, door middel der uit Engeland aangebragte stoomwerktuigen, in gang zal zijn, rekent men op eene opvoering der jaarlijksche productie tot 20 000 ton en op de mogelijkheid van het behoud dier hoeveelheid gedurende wel dertig jaren; deze kolen zullen dan te Bandjermasin aan het Gouvernement kosten f 7 per ton, dat is f 3 beneden den prijs, dien zij volgens vroeger gemaakte berekeningen, — en deze zullen thans, in verband met de stijging der kolenprijzen, nog meer in het voordeel der Borneo-kolen uitkomen, — niet mogen te boven gaan om, in verband tot de qualiteit, het transport naar elders enz., met de beste Engelsche stoomkolen te kunnen wedijveren.

Dat deze meer productive ontginning nog niet aan den gang is, moet toegeschreven worden aan de velerlei moeijelijkheden bij de voorbereidende werkzaamheden ondervonden (vergelijk het vorig verslag, bladz. 194), waardoor ook in 1872 weder veel vertraging werd te weeg gebragt. Nadat in den aanvang van dat jaar de metselwerken ten behoeve der op te rigten machinerien waren onderhanden genomen, moesten deze reeds in het tweede kwartaal worden gestaakt, ten gevolge van dienstweigering van den eenigen bij de mijn aanwezigen metselaarsbaas, en eerst in 't laatst van het jaar kon men beschikken over geschikt personeel om dit werk voort te zetten.

Ook de aangewende pogingen om te Bandjermasin door uitbesteding of aankoop de voor de putten en machinegebouwen noodige houtwerken te verkrijgen, mislukten. Een gedeelte van het werkvolk moest daarop gebezigd worden om, in afwachting van den aanbreng der van Java ontboden houtwerken, in de meest dringende behoefte door eigen aankap te voorzien. En bij dit alles werd nog herhaaldelijk stremming in de werkzaamheden ondervonden door ziekte ook onder het Europeesch personeel. (1)

Bij het einde van 1872 had de machineput eene diepte van 26,5 meter bereikt, terwijl in dezen put eene galerij van 18 meter lengte was gedreven, die later gedeeltelijk als luchtweg zal worden gebruikt. De kolenput had op ultimo December jl. eene diepte van 29 meters bereikt.

Bij de tijdelijke ontginning te Assahan werden in de twee laatste maanden van het jaar enkele kolenpeilers afgebouwd, zoodat alsnu met de geregelde ontginning een begin kon worden gemaakt. De vooruitzigten dezer ontginning zijn gunstig; doch de daarvan in 1873 te verkrijgen productie zal — zoo wordt berigt — geheel afhankelijk zijn van de werkkrachten die, in verband tot de vele andere werkzaamheden, voor die ontginning kunnen worden afgezonderd.

De gemiddelde sterkte der voor de kolenexploitatie beschikbare dwangarbeiders bedroeg in 1872 442, van welke er 141 als matrozen bij den afvoer werden gebezigd. Over 1871 waren die cijfers 485 en 154.

De stoomsleper *Kapitein van Os* werd in December 1872 voor den steenkolen-afvoer afgekeurd en ter beschikking gesteld van het departement der marine. Tot verbetering van het afvoerstelsel bij de mijn worden tien kleine ijzeren laadbooten aangemaakt.

Mijn Pelarang (Koetei). De ontginning dezer mijn, uitsluitend geschiedende in het belang van de enkele stoomschepen der marine, die Borneo's Oostkust bezoeken, is in 't laatst van 1872 gestaakt, omdat de uitgaven daaraan verbonden, gebleken zijn niet in verhouding te staan tot het nut. De hoeveelheid kolen in 1872 uitgegraven, beliep 950 ton, terwijl 574 ton aan aankomende oorlogsschepen werd verstrekt. Onder ult°. 1872 bleven nog voorhanden 606 ton.

De sterkte van het werkvolk bij deze mijn bedroeg gedurende 1872 gemiddeld 30 man.

b. Particuliere ontginningen; concessie-aanvragen.

Omtrent de particuliere (inlandsche) ontginningen in de residentien Zuider- en Ooster- en Wester-afdeeling van Borneo zijn aan het medegedeelde op bladz. 194 van 't vorig verslag ditmaal geene nieuwe bijzonderheden toe te voegen.

Over de aanhangige gecombineerde aanvragen tot ontginning en afvoer der Ombilien-kolen (Padangsche Bovenlanden), zie men bladz. 154 en 155 hiervoren.

In der tijd (zie onder anderen het verslag van 1868, bladz. 194, en dat van 1870, bladz. 161), is ook melding gemaakt van concessie-aanvragen voor steenkolen-exploitatie in Benkoelen, waarop echter geen eindbeschikking was genomen, in verband met de toen reeds beoogde herziening van de bepalingen op het stuk van mijn-concessien. In Mei 1873 is eene nieuwe aanvraag tot ontginning der Benkoelen-kolen (steenkolenveld van Boekit Soenoer in de afdeeling Ommelanden) aan den Gouverneur-Generaal ingediend, en wel door den heer J. Walland, gepensioneerd Oost-Indisch hoofdambtenaar hier te lande. Reeds in 1863 en 1864 hebben, blijkens de verslagen over die jaren (bladz. 215 en 198), van gouvernementswege proefboringen naar deze kolen plaats gehad en zijn onderzoekingen ingesteld geworden nopens de geschiktste plaatsen van ontginning en de beste wijze van afvoer. De uitkomsten van een en ander zijn openbaar gemaakt in deel XXX van het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië.

Van de destijds uitgegraven en te Benkoelen opgeslagen partijen werd in 't laatst van 1865 eene hoeveelheid van 10 ton aangekocht door den consul-generaal van Frankrijk te Batavia, welke kolen, met gunstigen uitslag, in 1866 zijn beproefd aan boord van twee stoomschepen, behoorende tot de Fransche maritime divisie van Cochin-China. Bij het bureau van het mijnwezen scheikundig onderzocht, werden de Benkoelen-kolen bevonden in hoedanigheid het meest overeen te komen met de gewone Borneo-kolen en zeer geschikt geacht voor stoomgebruik.

Door den heer G. Billows te Palembang werd in October 1872 eene aanvraag om concessie ingediend voor de ontginning van eenige bruinkoollagen, door hem ontdekt aan den oever van de Toengkal-rivier, een der zijtakken van de Banjoeassen-rivier in de residentie Palembang, welke aanvraag in Januarij 1873 werd achtervolgd door een verzoek om, in afwachting der gevraagde concessie, op kleine schaal eene delving van kolen in die streek te

(1) Door het vorenstaande moge tevens als beantwoord worden beschouwd de opmerking nopens de trage exploitatie der Borneo-kolen, voorkomende in § 8 van het commissoriaal rapport betreffende het Regeringsverslag van 1871 (zie dat rapport in de stukken der zitting 1872—1873, n°. 28).

mogen aanvangen, ten einde de aldus verkregen brandstof te verkoopen aan de gezagvoerders der schepen, welke van uit Singapore van tijd tot tijd Palembang aandoen tot het innemen van kolen. Laatstbedoeld verzoek werd met het oog op de bestaande bepalingen omtrent mijnontginning niet voor inwilliging vatbaar bevonden, terwijl de concessie-aanvraag, in verband met de in behandeling zijnde nieuwe grondslagen op het stuk van mijnconcessien (zie hooger bladz. 252), voorloopig in advies is gehouden.

Volgens voorloopige bevinding van een bij het bureau van het mijnwezen ontvangen monster dezer kolen, behooren ze tot de zeer jonge bruinkolen van dezelfde soort als vroeger (in 1858) bij Bati Boekit, niet ver van de tegenwoordige vindplaats, waren aangetroffen (zie nopens het onderzoek dezer laatste, deel XXI van bovengenoemd Tijdschrift). Zij zijn beneden de op Java in 't Lebaksche (Bantam) gevonden steenkolen te stellen en worden wegens hun weinig warmtegevend vermogen voor gebruik aan boord van stoomschepen weinig geschikt geacht.

Een van den Minister van Marine ontvangen rapport nopens een te Willemsoord ingesteld scheikundig onderzoek omtrent een door den heer A. Fraser (zie het vorig verslag, blz. 196) aangeboden monster der laatstbedoelde (Lebak) kolen, bevattende eene gunstiger beoordeeling dan aan die kolensoort bij scheikundig onderzoek in Indie was ten deel gevallen, werd in Januarij 1873 aan den Gouverneur-Generaal ter kennisneming aangeboden. Volgens bedoeld rapport zouden de onderzochte kolen zeer geschikt zijn tot het bereiden van parafine en lichtgas, doch kon wegens de geringe voorhanden hoeveelheid geen voldoend oordeel worden geveld omtrent hare deugdelijkheid voor stoomgebruik.

Te dien opzigte hebben intusschen in Indie proefnemingen plaats gehad (zie onder anderen blz. 67 hiervoren), die tot uiteenloopende uitkomsten hebben geleid, doch, ook volgens de gunstigste dier beoordeelingen, zouden de Lebak-kolen eerst dan voor gebruik aan boord der marinestoomschepen kunnen in aanmerking komen, wanneer de ontginning (meer in de diepte) kolen van betere hoedanigheid kon voortbrengen en de gezamenlijke kosten van delving en transport naar het steenkolendepôt op Kuiper-eiland, die thans bij eene hoeveelheid van 20 ton op f 45 per ton waren komen te staan, tot een veel lager peil zouden kunnen worden teruggebragt.

Volgens berigten van Julij 1872 bleef de heer Fraser, ofschoon bekend gemaakt met de ongunstige resultaten van het plaatselijk ingesteld mijnbouwkundig onderzoek (zie het vorig verslag ter aangehaalde plaats), bij zijne plannen tot ontginning van dit kolenveld volharden.

§ 3. *Aardolien en andere vloeibare delfstoffen.*

Zoo als met een enkel woord in het verslag van 1871 (bladz. 209) is aangestipt, werd aan den heer J. Reerink te Cheribon in December 1868 vergunning verleend om op den voet van de bepalingen, vervat in *Indisch Staatsblad* 1867, n°. 54*a*, en 1868, n°. 58, proefboringen te doen tot het opsporen van bronnen van aardolie en andere vloeibare delfstoffen in de tot de residentie Cheribon behoorende districten Madja en Palimanang (regentschappen Madjalengka en Cheribon).

In October 1871 verzocht genoemde ondernemer om, bijaldien zijne opsporing eene bron van aardolie mogt doen vinden, hem voor genoemde districten eene voorloopige vergunning te verleenen tot ontginning van dergelijke delfstof bevattende bronnen. In dit verzoek, zoo als het was liggende, kon echter niet worden getreden. De Regering verklaarde zich evenwel bereid (Februarij 1872), een verzoek om concessie tot ontginning van aardolie-bronnen binnen een bepaald ontginningsterrein, met inachtname der bepalingen van het 2de hoofdstuk van het reglement in boven aangehaald *Indisch Staatsblad* 1868, n°. 58, in overweging te nemen, zonder het daarbij als vereischte te beschouwen, dat de bronnen reeds door boring geopend moeten zijn. Sedert is door belanghebbende eene meer bepaalde concessie van den hierbedoelden aard aangevraagd voor het district Madja, van welke aanvraag, in opvolging van art. 6 van het genoemde reglement, aankondiging is gedaan in de *Javasche Courant* van 25 April 1873.

Blijkens diezelfde aankondiging heeft de heer Reerink tevens vergunning om ook in de andere districten van het regentschap Madjalengka proefboringen naar aardolie enz. te doen.

Een door dien ondernemer aangeboden monster der eerste op Java geraffineerde petroleum, afkomstig van de vindplaats te Tjibodas bij Madja, werd in 't laatst van 1872 in het laboratorium van het mijnwezen scheikundig onderzocht. De uitslag was, dat de olie bevonden werd te veel ligt ontvlambare bestanddeelen te bevatten, zoodat het gebruik daarvan voor verlichting ten sterkste werd ontraden.

Eene wijziging der bestaande verordeningen op de ontginning van aardoliebronnen enz. tot wegneming van eenige in de praktijk gebleken bezwaren, maakte bij den aanvang van 1872 bij de Indische autoriteiten nog een punt van overweging uit. (1)

§ 4. *Grondpeilwezen.*

Door den mijningenieur, belast met de leiding van het grondpeilwezen (over de voorloopige regeling van welke dienst zie het vorig verslag blz. 195) werd in 1872 veel gedaan tot verbetering van het materieel, zoowel door dadelijke wijzigingen, die proefhoudend werden bevonden, als door het ontwerpen van verbeterd gereedschap. Een voor deze dienst uit Nederland aangevraagd stoomwerktuig zal in het najaar van 1873 kunnen worden uitgezonden.

Bij een advies van bedoelden ingenieur omtrent de uit verschillende gewesten van Java ontvangen aanvragen, om artesische waterverstrekking, zoowel ten behoeve van den landbouw, als wegens gebrek aan goed drinkwater, werd in het algemeen de volgorde aangegeven, waarin langzamerhand in de meest dringende en best geconstateerde behoeften aan artesisch water zal kunnen worden voorzien.

Omtrent de verrigtingen gedurende 1872 en de eerste maanden van 1873 kan het volgende worden aangeteekend.

De voorziening der stad Samarang van drinkwater werd geregeld voortgezet. Buiten de reeds in 't vorig verslag bedoelde putten te Blakan Kebon (militair hospitaal en krankzinnigengesticht), in de Maleische kamp, bij Passar Ambangan en nabij Kali Gaweh, werd eene vijfde put geboord bij Karang Tengah, terwijl in het laatst van het jaar op verzoek der Chinesche bevolking, uit geldelijke bijdragen van eenige vermogenden onder haar, nog eene zesde boring werd verrigt in het centrum der meest bevolkte Chinesche wijken, waarbij eveneens goede resultaten werden verkregen. Deze put, in Januarij 1873 voltooid, leverde 80 liters goed drinkwater per minuut.

Ook begon men in 1872 met de verbetering van zes der zeven artesische putten, welke in vroeger tijd te Samarang waren geboord buiten bemoeijenis van het mijnwezen, maar die, wegens te gering waterdebiet of door afsluiting voor algemeen gebruik, niet genoegzaam aan het doel beantwoorden.

De zes nieuw geboorde artesische putten te Samarang leveren te zamen en uitsluitend ten behoeve van het publiek 696 liters drinkwater per minuut, welke hoeveelheid, door verbetering van den ouden put binnen het kettingkwartier en door aftapping naar buiten, nog met 60 liters werd vermeerderd.

De verbetering der overige oude putten zal de verkrijgbare waterhoeveelheid nog meer doen stijgen, zoodat binnen korten tijd de stad Samarang gezegd zal kunnen worden genoegzaam in het bezit van goed drinkwater te zijn gesteld.

De boring der putten in het militair kampement te Weltevreden (Batavia), waarvan in het vorig verslag sprake was, werd in de maand Augustus op de diepte van 154 meters gestaakt, waarna de stijgbuizen werden ingebragt. Men bereikte op de diepte van 135 tot 145 meters de watervoerende lagen, die een debiet gaven van 370 liters water per minuut met eene stijghoogte van 2,1 meter boven den beganen grond.

Scheikundig onderzocht, is het water gebleken van goede hoedanigheid te zijn en vrij van voor de gezondheid nadeelige standdeelen.

(1) Zie nopens de voorbereid wordende intrekking van het Koninklijk besluit houdende algemeene bepalingen nopens de hierbedoelde soort van exploitatie, het hooger aangeteekende op bladz. 252 hiervoren.

In September werd begonnen met de tweede artesische boring te Batavia nabij de gouvernementsscholen tegenover het komediegebouw. Deze boring werd in het begin van December op de diepte van 139 meters gestaakt, de watervoerende laag werd aangetroffen op de diepte van 128 meters en gaf ruim 240 liters water per minuut, met eene stijghoogte van 2 meters boven den beganen grond.

Voorloopig zullen te Batavia nog drie artesische putten worden geboord, op aangewezen punten in de meest bevolkte en goed drinkwater missende wijken.

Een van deze putten (achter het weeskamer-gebouw) kwam reeds in het eerste kwartaal van 1873 gereed, en gaf, zoowel wat hoeveelheid als hoedanigheid van het water betreft, gewenschte uitkomsten (360 liters per minuut). Het debiet van den tweeden put was onder ult. Maart 1873 tot 45 liters per minuut verminderd, naar het scheen ten gevolge van het zich zelf afzetten in de stijgbuis eener aanmerkelijke hoeveelheid drijfzand uit de watervoerende laag; tot het aanbrengen der noodige verbeteringen werden maatregelen genomen.

In Junij en Julij 1872 werden te Batavia op het Koningsplein en op Kebon Siri eenige proeven genomen met NORTON's pijpwellen tot op eene diepte van 30 meters. De verkregen uitkomsten waren ongunstig; overal werd de som der opgeloste zouten te hoog en de smaak van het water slecht bevonden.; ook nam over het algemeen het kalkgehalte toe met de diepte.

In October en November werden eenige geologische onderzoekingen uitgevoerd tusschen Batavia en Buitenzorg om zoo mogelijk de vermoedelijke „uitgaanden" (1) te vinden van de watervoerende lagen, die te Batavia op de diepte van 130 tot 150 meters werden aangeboord.

Met de vroeger reeds aangekondigde artesische boring te Grissee (Soerabaja) zal in den loop van 1873 worden aangevangen.

Gelijktijdig zal alsdan plaats vinden het geologische onderzoek der omstreken van Soerabaja, waarvan sprake is op blz. 134 hiervoren.

§ 5. *Onderzoekingen van onderscheiden aard. Personeel.*

De mijnbouwkundig geognostische opneming van Sumatra's Westkust werd, voor zoo ver de beschikbare hulpmiddelen zulks toelieten, geregeld voortgezet.

Van de twee daarbij werkzame mijningenieurs kwam die met de leiding der opneming belast, de heer W. H. DE GREVE, in October 1872 door een noodlottig toeval om het leven.

Het opzienerspersoneel was tegen het einde van 1872, door overlijden, verplaatsing en verlof, van zeven tot op vier personen verminderd.

In het begin van 1873 is echter het mijnbouwkundig personeel op Sumatra weder aangevuld met één ingenieur 3de klasse en één opziener.

De werkzaamheden werden hoofdzakelijk geconcentreerd in het Ombilien-kolenveld, waar de opneming van het terrein en het in teekening brengen van het opgenomene met kracht werden voortgezet.

De geologische grenzen van het kolenterrein werden bepaald, hetgeen tot de ontdekking leidde van het schoone Parambahan-kolenveld. Hierdoor werd bewezen dat het geheele Ombilien-kolenveld bestaat uit drie deelen, namelijk het Soengei Doerian-, het Sigaloet- en het Parambahan-kolenveld, bevattende volgens de gemaakte berekeningen een minimum van respectivelijk 100, 80 en 22 of te zamen ruim 200 millioen ton kolen.

De proeven met verschillende kolensoorten aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Maas en Waal*, van welke de aanvankelijke uitslag reeds in het vorige verslag werd medegedeeld, werden sedert voortgezet. In het geheel werden vier soorten Ombilien-kolen, namelijk die van Soengei Doerian, Rantih, Pisang Nannas en Oeloe ajer beproefd, terwijl onder gelijke omstandigheden proeven werden genomen met Engelsche (Cardiff- en New-Castle-), Laboean-, Australisch- en Oranje-Nassau- (Borneo) kolen.

De Ombilien-kolen bleken bij die proeven alle eigenschappen te bezitten van uitmuntende stoomkolen en in hoedanigheid volkomen gelijk, zoo niet beter te zijn dan de beste Engelsche steenkolen.

Uitvoerige berigten nopens deze met zorg uitgevoerde proeven zijn opgenomen in de *Javasche Courant* van 20 Augustus en 24 December 1872.

Niet onbelangrijk schijnt het, met betrekking tot de voornaamste der verkregen resultaten, aan laatstbedoeld verslag de navolgende berekening te ontleenen, waarbij Zr. Ms. stoomschip *Maas en Waal* met eene steenkolen-laadruimte van 68 kubieke meters tot maatstaf is genomen.

(1) Omtrent de beteekenis van dit woord zij verwezen naar de noot op bladz. 195 van het vorig verslag.

NAAM DER BEPROEFDE KOOLSOORT.	Gemiddeld aantal slagen.	Gemiddelde stoomdruk.	In de steenkolen-ruimen kan geborgen worden in kilogrammen.	Daarmede kan worden afgelegd onderstaand aantal mijlen.	De weg wordt dan afgelegd in onderstaand aantal uren.	Steenkolen verbruik		Procenten.			
						Per mijl in kilogrammen.	Per 1000 omwentelingen in kilogrammen.	Verstuiving.	Asch.	Cintels.	Roet.
Ombilien Soengei-Doerian . .	44,71	13,3	52 020	146	106,2	356	182,6	3,84	5,65	0	0,18
„ Oeloe-Ajer	43,96	13,8	52 822	155	108	340,5	185,6	3,8	4,75	0	0,42
Engelsche New-Castle . . .	43,75	13,6	52 224	153	106 1/2	341	186,8	4,08	3	2,6	0,28
Ombilien Pisang-Nannas. . .	43,24	12,8	54 060	145,5	106	371	196,8	3,3	5,3	0,4	0,33
Engelsche Cardiff	41,07	12,6	58 752	151	120 3/4	389	197,4	5,4	6	4	0,36
Ombilien Rantih	43,60	13,3	52 632	133,5	101 3/4	394	107,7	3,6	2,5	0	0,32
Laboean	41,34	12	56 916	134	107,3	424,2	213,8	6,7	9,8	0,9	0,35
Australische	40,56	11,4	53 230	115	102	463	214,1	4,46	4,8	3,1	0,31
Borneo	42,65	12,3	54 604	124	94 1/2	440	225,8	9,5	6,8	2,6	0,40

De rangschikking der kolensoorten in dezen staat, beginnende met Soengei-Doerian en eindigende met Borneo-steenkolen, heeft plaats gehad naar de mate van het aantal kilogrammen steenkool, benoodigd om de machine-as 1000 omwentelingen te laten doen.

Men achtte dit de meest juiste wijze om eene goede vergelijking van het kolenverbruik der verschillende soorten, zooveel mogelijk vrij van vreemde invloeden, te verkrijgen. Ook blijkt uit de overige plaats gehad hebbende waarnemingen, dat deze rangschikking vrij wel de waarde der verschillende soorten uitdrukt.

Uit al deze proeven, tot wier naauwkeurigheid alle voorhanden middelen zijn aangewend, is, naar het oordeel van den kommandant der *Maas en Waal*, voldingend bewezen, dat de Ombilien-steenkolen de meest gunstige hoedanigheden als stoomkolen in zich vereenigen. Niet zamenbakkende, geen slakken en cintels gevende, is het, met de Ombilien-kolen stokende, zeer gemakkelijk stoom te houden en daardoor de machine flink en gelijkmatig te doen doorwerken, hetgeen met de andere beproefde koolsoorten, ten gevolge van de noodzakelijkheid om telkens de vuren schoon te maken, niet het geval is.

Opmerking verdient nog, dat de Rantih-kolen, die van de Ombilien-soorten het minst goed voldaan hebben, in de rivier zijn ontgonnen en dus waarschijnlijk sedert eeuwen aan den invloed van het water zijn blootgesteld geweest, zoodat men veilig kan aannemen, dat de Rantih-kolen na meerdere ontginning de overige Ombilien-kolen in goede hoedanigheden meer nabij zullen komen. Uiterlijk zijn de Rantih-kolen de mooiste: gitzwart, zeer glansrijk, komen zij meestal in langwerpigen vorm voor en splijten bij het stukslaan altijd in de lengte. Zij laten zich zeer goed bewerken tot het vervaardigen van luxe-artikelen.

Opmerkelijk is het nog, zoo luidt verder het bewuste verslag, dat, welke der hoedanigheden van de beproefde koolsoorten men ook onderling wil vergelijken, men altijd tot het resultaat komt, dat één der Ombilien-soorten de voorkeur boven al de overige koolsoorten verdient.

Oppervlakkig beschouwd, zoude men het geringe stuwingsvermogen der Ombilien-kolen een nadeel kunnen noemen, doch de proeven hebben bewezen, dat men niet alleen met hetzelfde aantal kilogrammen, maar ook met hetzelfde aantal kubieke meters Ombilien-steenkolen, meerder weg aflegt, dan met eenige der andere beproefde steenkoolsoorten.

Monsters van al de beproefde kolensoorten werden bij het bureau van het mijnwezen scheikundig onderzocht, ten einde ook langs dezen weg de absolute en betrekkelijke waarde der verschillende kolen te bepalen. De daarbij verkregen uitkomsten stemden vrij wel overeen met die der genomen proeven, en bevestigden nader de deugdzaamheid der Sumatra-kolen.

Het onderzoek bij Batoe-bessi (Tanah-Datar) werd gestaakt, nadat de wijze van het voorkomen van het ijzererts op die plaats genoegzaam was bekend geworden. Het ijzererts is daar zeer zuiver, ligt zeer gunstig voor eene opene ontginning, en kan zonder groote kosten naar het meer van Singkarah worden vervoerd.

Bij eene topographische opneming tusschen Padang en Paninggahan aan het meer van Singkarah werden nabij het riviertje Landie, aan de westelijke helling van het Barissan-gebergte, bruinkolen gevonden, waarvan het voorkomen, bij een nader onderzoek, echter bleek geheel plaatselijk en van geene beteekenis te zijn.

De werkplaats te Kamang (afdeeling Agam) voor het onderzoek van bouwmaterialen en vezelstoffen stond gedurende een groot gedeelte van het jaar stil, wegens gebrek aan opzigtvoerend personeel; evenwel werden daar nog eenige touwen vervaardigd en kalksteenen bewerkt.

Over de onderzoekingen in 't belang der afvoerquaestie is reeds hooger gehandeld (bladz. 150 hiervoren).

Het wenschelijk geachte mijnbouwkundig onderzoek naar den steenkolenrijkdom van het tot het gouvernement van Sumatra's Westkust behoorende eiland Nias kon, in verband met de behoeften der dienst elders, nog niet worden uitgevoerd.

Bij zoodanig onderzoek zal zijn uit te maken of tegen de veronderstelde zeer gunstige ligging der kolen (zie het vorig verslag blz. 196) niet over staat de omstandigheid, dat de kolen zijn van inferieure qualiteit.

Behalve de mijnbouwkundige onderzoekingen in den aanvang van 1872 in Bantam uitgevoerd, namelijk naar steenkolen in het Lebaksche en naar tin-erts bij St. Nikolaas-punt (zie het vorig verslag blz. 196), werd in den verderen loop van het jaar door een der mijningenieurs ook een onderzoek ingesteld naar den koperrijkdom van Timor. De uitkomsten van dat onderzoek waren ongunstig; op geen der vindplaatsen toch werd eene voor ontginning voldoende hoeveelheid erts aangetroffen. Op goede gronden werd aangetoond, dat van verdere nasporingen op dat eiland weinig goede uitkomsten zijn te verwachten, en dat buitendien elke mijnontginning aldaar met zeer belangrijke bezwaren zoude hebben te kampen. Het rapport nopens het hier bedoeld onderzoek is opgenomen in de *Javasche Courant* van 18 Maart 1873.

Naar aanleiding eener mededeeling van den op Java in ballingschap zijnden pangeran Hidajat van Bandjermasin, dat een rivierspruitje bij het gebergte der Pramassan Amandit in de residentie Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo zeer rijk aan goud zoude zijn, werd op last der Regering door eene commissie, waartoe ook behoorde de eerstaanwezende mijningenieur in genoemd gewest, bedoeld riviertje, op aanwijzing van een volgeling van dien pangeran, onderzocht, doch zonder dat die togt naar de aangewezen plaats tot eenige ontdekking leidde.

Door den mijningenieur belast met de leiding van het grondpeilwezen werd eene kolenvindplaats in de afdeeling Oenarang (residentie Samarang) onderzocht, waardoor werd aangetoond, dat van een nader onderzoek naar ontginbare kolenlagen op die plaats geen gunstig resultaat is te verwachten.

Het op ultimo December 1872 in Indie aanwezig personeel der dienst van het mijnwezen bestond uit 1 hoofdingenieur, 1 chef van het scheikundig laboratorium, 9 ingenieurs (2 van de 1ste, 4 van de 2de en 3 van de 3de klasse), benevens 1 adspirant-ingenieur.

Aan de formatie der ingenieurs (*Indisch Staatsblad* 1863 n°. 56) ontbraken derhalve 3 ingenieurs der 3de klasse en 1 adspirant-ingenieur. Daarentegen was één hoofdingenieur met verlof in Europa, die sedert, ten gevolge van eervol ontslag op verzoek, met ingang van 1 Junij 1873 's lands dienst heeft verlaten

Van de 4 voor mijningenieur in opleiding zijnde kweekelingen zullen er 3 vermoedelijk nog in 1873 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal kunnen worden gesteld om te worden benoemd tot adspirant-ingenieur.

Het lagere Europesche personeel bij het mijnwezen bestond bij het eind van 1872 uit 19 opzieners (3 der 1ste, 3 der 2de en 13 der 3de klasse) benevens 3 boormeesters. Onder de opzieners 2de klasse zijn begrepen 2 als mijnwerkers uit Nederland gezonden opzieners.

De uitgaaf van het »Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch Indie", waarvan in Februarij 1873, door het verschijnen van het IIde deel, (1) de eerste jaargang (1872) compleet is geworden, is voorloopig ook voor de jaren 1873 en 1874 opgedragen aan den boekhandelaar C. F. Stemler te Amsterdam, terwijl zich met de bewerking van het jaarboek, na het eervol ontslag uit 's lands dienst van den hoofdingenieur met verlof P. H. van Diest, voorloopig wel heeft willen belasten dr. H. Vogelsang, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft. Het Iste deel van den jaargang 1873 zal weldra het licht zien.

Aan de berigten der besturende ambtenaren in sommige gewesten zijn omtrent het vinden enz. van delfstoffen nog de volgende bijzonderheden te ontleenen.

In de nabijheid van Laboe Prahoe (Padangsche Benedenlanden) aan den weg van Solok naar Padang werden in 't laatst van 1872 steenkolen ontdekt, die door den eerstaanwezend mijn-ingenieur op Sumatra aan een onderzoek

(1) Aan de Staten-Generaal aangeboden bij brief van den Minister van Kolonien van 18 Februarij 1873.

zijn onderworpen, waarbij bevonden is dat deze kolen hoofdzakelijk bestaan uit schiefer, vermengd met een weinig zuivere kool, en dus van weinig deugdelijk gehalte zijn. Ook deed de geologische gesteldheid van den bodem vermoeden, dat de quantiteit niet van veel belang zou zijn. Intusschen zou nog een nader onderzoek worden bewerkstelligd.

Door den militairen apotheker te Pontianak (Wester-afdeeling van Borneo) werden eenige stukken erts, afkomstig uit het Boedokhsche (Montrado), scheikundig onderzocht en bevonden rijk aan koper te zijn. Pogingen daarop aangewend tot verkrijging eener grootere hoeveelheid dier ertssoort hebben niet tot gunstige resultaten geleid. Op de plaats waar men beweerde het malachiet gevonden te hebben, werd te vergeefs naar meer gezocht: andere ertsen, op verschillende plaatsen in het Boedokhsche verzameld, hebben bij onderzoek een zeer gering gehalte aan koper geproduceerd.

De controleur van Sanggouw had langs een der zijrivieren van de Kapoeas eene vrij uitgebreide steenkolenlaag gevonden; bij eene beproeving der (aan de oppervlakte) gedolven kolen zijn ze echter minder deugdzaam gebleken. Ook te Silat waren steenkolen ontdekt, terwijl een onderzoek in het Sintangsche tot de bevinding geleid had, dat op verschillende plaatsen der Boven-Kapoeas steenkoolontginningen met vrucht zouden kunnen plaats hebben. Kolen in de Blitang-rivier, beneden Sintang ontdekt, waren van redelijke qualiteit bevonden. In den aanvang van 1873 zijn te Semarangkei (Sanggouw) steenkolenlagen ontdekt; een monster is tot onderzoek naar het bureau van het mijnwezen gezonden, terwijl last was gegeven om nog eene hoeveelheid van 150 pikols te doen graven en te koopen, om daarmede aan boord van de in de residentie gestationeerde stoomschepen proeven te nemen.

Van den posthouder te Soekadana werd in Februarij 1873 te Pontianak ontvangen eene hoeveelheid van ongeveer 5 pikols lood-erts, gevonden aan een zijtak van de Kandawangan-rivier (waarschijnlijk op de reeds in 't vorig verslag vermelde vindplaats Marauw). Het oordeel nopens dit erts bij het bureau van het mijnwezen uitgesproken, was gunstig genoeg om een voorloopig mijnbouwkundig onderzoek naar het voorkomen en de waarde van dezen vermoedelijken lood-*ader* wenschelijk te achten. Het voornemen bestond om, zoodra de regeling der werkzaamheden van de mijn-ingenieurs in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo zulks zou toelaten, een hunner tot bedoeld einde eene reis naar de Wester-afdeeling te doen ondernemen.

Door twee te Koepang op Timor gevestigde kooplieden, die in der tijd (zie het verslag van 1871, blz. 15) met de hoofden van het landschap Sonnebait op dat eiland eene overeenkomst hadden aangegaan voor het delven van goud aldaar, werd — niettegenstaande de tot dusver in 't werk gestelde nasporingen geen gunstig resultaat hadden opgeleverd — in den aanvang van 1873 andermaal een onderzoek naar de aanwezigheid van dat edel metaal aangevangen, waartoe zij de diensten inriepen van een uit Australie ontboden deskundige.

Het inlandsch hoofd, dat blijkens 't vorig verslag, blz. 196, van Regeringswege een onderzoek zou doen naar het aanwezen van tin-erts op het eiland Floris, waardoor de bevolking uit het binnenland tusschen Toba en Ende nu en dan ruilhandel in tinnen voorwerpen moet gedreven worden, had in 1872 wegens eigen ongesteldheid en ongunstige gezindheid der bevolking van die streken, nog niet aan die opdragt kunnen voldoen.

III. Zout.

Aanmaak. Sedert de intrekking, na afloop van den zout-oogst van 1870, van de aanmaakplaats te Tanara (Bantam), geschiedt de aanmaak uitsluitend in de afdeeling Sumanap op Madura, waar men in 1872 22 981 koijans (de koijan 30 pikols) verkreeg tegen 18 256 in 1871.

De bij uitzondering van ouds toegelaten particuliere zoutwinning uit de modderwellen onder Grobogan leverde in 1872 eene hoeveelheid van 13 781 pikols, zijnde 114 pikols meer dan in het voorafgegane jaar. Aan belasting (landrente) werd daarvoor betaald f 5480.

Vervoer. Ofschoon het vervoer van zout uit de hoofddepôts naar de strandverkooppakhuizen op Java door nalatigheid van den betrokken aannemer zeer ongeregeld plaats vond, had dit toch geene stoornis in den verkoop van zout ten gevolge.

Het vervoer naar de Buitenbezittingen en naar de binnenlandsche pakhuizen ondervond geene vertraging (zie voor bijzonderheden nopens de deswege gesloten contracten de reeds op bladz. 108 hiervoren aangehaalde bijlage N).

Debiet. Omtrent de werking der sedert 1 Januarij 1872 in de residentie Batavia genomen proef (zie de beide vorige verslagen, bladz 212 en 198) om het zout (tot geen kleinere hoeveelheid dan voor 1/4 pikol) alleen ter hoofdplaats verkrijgbaar te stellen en dus de voorziening van de overige gedeelten van het gewest aan den handel over te laten, een en ander met verlaging van den gouvernementsverkoopprijs van f 6,72 tot f 5 den pikol, wordt berigt dat de detail prijzen (op de passers) in dat gewest bijna allerwege lager waren dan vroeger, terwijl ook nergens in het gewest schaarschte aan zout heeft bestaan. In 1870 en 1871, toen het Gouvernement nog verkooppakhuizen geopend had te Tangerang, Bekassi en Buitenzorg, had het debiet in de residentie Batavia (na aftrek van het verkochte voor uitvoer naar de Lampongsche districten) achtereenvolgens 2072 en 2009 koijans bedragen, welk cijfer in 1872 was geklommen tot 2568, alzoo in vergelijking met 1871 eene vermeerdering van 559 koijans, doch deze stijging werd overtroffen door daling van het debiet in de naburige gewesten Bantam en Krawang, werwaarts in 1872 veel te Batavia ingekocht zout was uitgevoerd. In die residentien werd namelijk (voor Bantam mede na aftrek van het verkochte voor uitvoer naar de Lampongs) gedebiteerd in 1870 1965, in 1871 2072 en in 1872 slechts 1425 koijans, zijnde 647 koijans minder dan het jaar te voren, toen de veranderde regeling in Batavia nog niet in werking was.

Een voorstel van de Indische Regering om de bewuste proef geleidelijk tot meerdere gewesten in Nederlandsch Indie uit te strekken, is dan ook voorloopig in advies gehouden tot dat de ondervinding, van bijv. nog één jaar een meer gegrond oordeel over de werking van den maatregel zal toelaten

Het debiet op Java en Madura bedroeg in 1872 in 't geheel 26 477 koijans, tegen 27 621 in 1871 en 27 660 in 1870. In deze vermindering van 1144 koijans, vergeleken met de uitkomsten van 1871, deelde Soerakarta — waar sedert Junij 1872 het zout tegen f 6 den pikol in de residentie zelf is verkrijgbaar gesteld, terwijl het vroeger (tegen den prijs van f 4 den pikol) te Grissee in Soerabaja moest worden afgehaald (1) — alleen voor 650 koijans. Overigens beliep onder andere ook in Soerabaja en op Madura het debiet van 1872 belangrijk minder dan het jaar te voren: in Soerabaja toch werden gedebiteerd (na aftrek van het verkochte voor uitvoer naar Soerakarta) in 1871 2496 en in 1872 slechts 2109 koijans, alzoo 387 koijans minder, welk nadeelig verschil voor Madura 122 koijans beliep. Voor laatstgenoemde residentie worden als oorzaken opgegeven clandestine aanmaak van zout en slechte vischvangst, terwijl de vermindering in Soerabaja wordt toegeschreven aan sluikschen invoer van zout van Madura. Van de vermindering in Bantam en Krawang behoeft, na het hooger aangeteekende, hier geen sprake te zijn. Als eene der algemeene oorzaken van de vermindering van debiet in 1872 moet overigens in de eerste plaats genoemd worden de rijstduurte.

In 10 van de 22 residentien was nogtans het debiet gestegen en wel in Batavia, Tagal, Samarang, Japara, Rembang, Banjoewangi, Banjoemas, Bagelen, Kadoe en Madioen, en wel in de negen laatste gewesten met te zamen 503 koijans, waarvan alleen in Banjoemas en Samarang respectivelijk 130 en 109 koijans.

Eene gewestelijke vergelijking van het debiet over de laatst verloopen vijf jaren, met aanduiding van de totale geldswaarde van den verkoop (in 1871 f 5 364 692 en in 1872 f 5 131 420) wordt aangetroffen in bijlage TT hierachter.

(1) Vergelijk het vorig verslag bladz. 197.

Aangaande den invoer van gezouten visch uit Siam ter berekening van de hoeveelheid zout, die geacht kan worden met en in dezen visch te zijn aangebragt, zijn voor verreweg de meeste residentien nihil-opgaven ontvangen, terwijl met betrekking tot andere gewesten de berekening zoo uiteen loopt, dat de cijfers geen genoegzaam vertrouwen schijnen te verdienen. De belangrijkste hoeveelheid van dezen vischinvoer wordt opgegeven voor Bantam en Batavia tot eene hoeveelheid van circa 49 en 32 millioen stuks, laatstbedoeld aantal een gewigt vertegenwoordigende van 25 580 pikols, terwijl de hoeveelheid zout in die aanvoeren vervat, wordt geschat op respectivelijk 400 en 1280 pikols.

De magtiging om voor de consumtie onbruikbaar gemaakt zout, bij hoeveelheden van minstens één koijan, in de gouvernements-strandpakhuizen tegen verminderden prijs (f 60 per koijan) verkrijgbaar te stellen voor het bereiden van huiden (zie het vorig verslag, blz. 197), is in de eerste helft van 1873, met bewilliging van het Opperbestuur, uitgestrekt tot de behoeften der zeepfabricatie en andere industriele ondernemingen in het algemeen.

Het in der tijd hier te lande geopperde denkbeeld eener geleidelijke aanvankelijk zeer geringe prijsvermindering van het zout op Java en Madura, allereerst aan de stranden als middel tot bevordering van het verbruik (zie het verslag van 1870, blz. 163), is door de Indische Regering ontraden. Naar hare meening zou zoodanige prijsvermindering geen doel treffen en zouden slechts de zoutslijters er voordeel van trekken, zonder dat de bevolking haar zout goedkooper zou verkrijgen.

Voor bijzonderheden aangaande den toestand van het zoutdebiet in de Buitenbezittingen, ook in die waar het Gouvernements-monopolie niet werkt, zij verwezen naar de verslagen van 1868, blz. 168 en 1871, blz. 212. Ter Sumatra's Westkust, waar laatstelijk de aannemers der koffijtransporten met den verkoop van gouvernementszout in het binnenland belast waren tegen een maximum-debietprijs van f $6^2/_3$ den pikol, doch sedert medio 1868 dien opvoer en verkoop van particuliere opkoopers is overgelaten, zal naar de werking van dien maatregel, waaromtrent de gevoelens uiteenloopend zijn, een nader onderzoek worden ingesteld.

In die buitenbezittingen waar het zoutmonopolie werkt, wisselde het debiet in de laatste drie jaren af als volgt:

GEWESTEN.	1870.		1871.		1872.	
	Hoeveelheid. Koijans.	Opbrengst.	Hoeveelheid. Koijans.	Opbrengst.	Hoeveelheid. Koijans.	Opbrengst.
Gouvernement Sumatra's Westkust	2062	f 309 300	1819	f 272 850	1870	f 280 437
Benkoelen	291	58 200	279	55 800	271	54 241
Palembang	1104	193 200	889	155 575	1001	175 220
Banka	200	30 692	196	39 514	(a) 201	30 046
Wester-afdeeling van Borneo	926	162 119	855	149 625	(b) 873	152 814
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	1540	308 000	940	188 000	1259	251 852
TOTAAL	6123	f 1 061 511	4978	f 861 364	5475	f 944 610

(a) Hieronder 127 koijans aan de mijnen verstrekt tegen lageren prijs (tegen f 120 in stede van tegen f 201,60 den koijan).

(b) Wegens niet tijdige ontvangst der opgaven over December 1872, is voor het debiet gedurende die maand een gemiddeld cijfer genomen.

Vergeleken met de uitkomsten van 1871 was in het jongst verloopen jaar het debiet op Sumatra's Westkust en in de residentien Palembang, Wester-afdeeling en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo vooruitgegaan, terwijl het in Benkoelen en op Banka nagenoeg stationair was gebleven. De eenige belangrijke vooruitgang, ofschoon daardoor nog niet het cijfer van 1870 werd bereikt, betrof de residentien Palembang en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, in welke gewesten het debiet in 1871 trouwens beduidend was verminderd, ten gevolge van buitengewone oorzaken, reeds in 't vorig verslag aangestipt.

In de laatstgenoemde residentie werd het aantal verkoopplaatsen in 1872 met één verminderd. Na de intrekking van het garnizoen te Kahaijan (afdeeling Groote Daijak), waar de militaire kommandant waarnemend civiel gezaghebber was, en als zoodanig met het zoutdebiet ter plaatse belast, werd bedoelde verkoop gestaakt, omdat het, bij ontstentenis van een plaatselijk ambtenaar, niet raadzaam werd geacht de zout-administratie geheel over te laten aan een inlandsch beambte.

Over de voorgenomen opening in 1873 van een gouvernementsverkooppakhuis in de Lampongsche districten, zie men het vorig verslag, bladz. 198.

Voorraad. Deze bedroeg op ultimo December 1872 op Java en Madura 207 425 koijans, waarvan in de hoofddepôts 187 521 en in de verkooppakhuizen 19 904. Bij het eind van 1871 waren de beide laatste hoeveelheden 202 454 en 15 628, te zamen 218 082.

Op eerstgenoemd tijdstip was onderweg van het eene pakhuis naar het andere eene gezamenlijke hoeveelheid van 6556 koijans; onder ultimo 1871 waren onderweg 4730 koijans.

IV. KOOPVAART EN SCHEEPSBOUW.

§ 1. *Koopvaart.*

In een vorig gedeelte van dit verslag, bij de bespreking van het tot stand komen van een nieuw, met 1 Januarij 1874 in werking tredend, tarief van in- en uitvoerregten in Nederlandsch Indie, is gelijktijdig ook gehandeld over andere in 1872 en later genomen maatregelen en beslissingen op het gebied van handel en scheepvaart (vergelijk bladz. 182). Te dezer plaatse moge men zich daarom tot eene verwijzing bepalen ook naar het aangeteekende op bladz. 187 hiervoren, waar sprake is van een ontworpen nieuw reglement op de zeebrieven en jaarpassen en van de uitvaardiging van nieuwe voorschriften betreffende het onderzoek der scheepspapieren en de meting en hermeting der in Nederlandsch Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen.

a. Java en Madura.

De te Batavia uitgegeven »Statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerregten op Java en Madura over het jaar 1871", zag in 't laatst van September 1872 het licht. (1)

(1) Deze statistiek is bij brief van den Minister van Kolonien dd. 18 April 1873 reeds afzonderlijk aan de Staten-Generaal aangeboden.

Werden intusschen de voornaamste uitkomsten der handels- en scheepvaartbeweging van eerstgenoemd jaar reeds in 't vorig verslag opgenomen, ditmaal kan zulks ook met die over 1872 het geval zijn (zie bijlagen UU, n°. 1—9). De bijlage n°. 9 vermeldt de cijfers, ook die der regtenontvangst, voor elke haven afzonderlijk.

De gebruikelijke vijfjarige overzigten, eenigzins gewijzigd ingerigt door afzonderlijke vermelding der in- en uitvoeren van en naar Singapore enz., volgen hieronder. Een vergelijkend overzigt van af 1852, ingerigt naar het voorbeeld der twee eerstvolgende aantooningen, treft men aan in bijlagen WW, n°. 1 en 2.

JAREN.	PARTICULIERE INVOER.										GOUVERNEMENTS-INVOER.				
	KOOPMANSCHAPPEN.				SPECIEN.				TOTAAL.		KOOPMANSCHAPPEN.				Specien, alleen van Nederland.
	Van Nederland.	Van andere landen.	Van den Oosterschen Archipel.		Van Nederland.	Van andere landen.	Van den Oosterschen Archipel.		Koopmanschappen.	Specien.	Van Nederland.	Van andere landen.	Van den Oosterschen Archipel	TOTAAL.	
			Van Singapore, Malakka en Penang.	Van andere gedeelten van dien Archipel.			Van Singapore, Malakka en Penang.	Van andere gedeelten van dien Archipel.							
1868.	f 18 902 955	f 11 151 498	f 2 535 024	f 9 685 184	f 400 000	»	f 720 205	f 400 292	f 42 274 661	f 1 520 497	f 3 231 326	f 764 975	f 11 762	f 4 008 063	f 12 151 220
1869.	19 144 142	9 131 737	2 600 787	12 150 363	»	»	763 143	441 467	43 027 029	1 204 610	3 294 704	816 908	13 538	4 125 150	8 700 000
1870.	19 050 145	10 706 104	4 474 822	10 228 080	302 000	»	1 876 925	190 024	44 459 151	2 368 949	3 935 720	1 091 224	26 446	5 053 410	12 102 000
1871.	20 658 330	10 481 314	5 932 729	13 488 757	150 000	»	2 864 074	301 116	50 561 130	3 315 190	2 429 312	3 138 743	188 765	5 756 820	10 508 000
1872.	26 287 188	10 471 114	8 824 325	13 684 930	2 399 650	28 365	5 625 119	335 539	59 267 557	3 888 673	3 105 432	3 295 700	5 398	6 406 530	6 046 250

JAREN.	PARTICULIERE UITVOER.										GOUVERNEMENTS-UITVOER.			
	KOOPMANSCHAPPEN.				SPECIEN.				TOTAAL.		KOOPMANSCHAPPEN.			Specien, alleen naar den Oosterschen Archipel.
	Naar Nederland.	Naar andere landen.	Naar den Oosterschen Archipel.		Naar Nederland.	Naar andere landen.	Naar den Oosterschen Archipel.		Koopmanschappen.	Specien.	Naar Nederland.	Naar den Oosterschen Archipel.	Totaal.	
			Naar Singapore, Malakka en Penang.	Naar andere gedeelten van dien Archipel.			Naar Singapore, Malakka en Penang.	Naar andere gedeelten van dien Archipel.						
1868.	f 40 208 967	f 5 997 008	f 2 265 187	f 11 866 767	»	f 84 000	f 1 176 351	f 1 751 267	f 60 337 869	f 3 011 618	f 39 934 787	f 1 310 867	f 41 215 654	f 2 140 762
1869.	46 651 839	7 718 299	2 572 387	10 798 366	»	469 500	2 107 102	1 985 143	67 740 891	4 561 745	42 074 477	946 023	43 020 500	2 985 700
1870.	37 595 688	6 730 256	3 603 278	13 299 013	»	126 200	3 273 206	942 559	61 228 235	4 341 965	44 827 926	1 704 035	46 531 961	5 157 239
1871.	49 083 924	11 228 218	4 631 181	24 573 499	»	114 500	479 031	1 145 947	89 516 822	1 739 478	34 967 329	2 301 351	37 268 680	3 688 010
1872.	73 516 117	7 174 410	7 430 380	40 663 478	»	49 400	1 037 024	3 079 121	128 784 385	4 165 545	36 659 426	2 475 924	39 135 350	4 019 250

De voornaamste *invoeren* voor rekening van particulieren hebben bestaan in manufacturen, provisien, wijnen en andere dranken, ijzerwerk en machinerien. Dienaangaande kunnen de volgende cijfers worden medegedeeld:

N°. 5. 2.

JAREN.	Manufacturen, lijnwaden en stoffen (van katoen).	Provisien.	Wijnen en andere dranken.	IJzerwerk en machinerien.	Waarvan uit Nederland: Manufacturen.	Waarvan uit Nederland: Provisien.	Waarvan uit Nederland: Wijnen en andere dranken.	Waarvan uit Nederland: IJzerwerk en machinerien.	Van den invoer uit Nederland werd ingevoerd met certificaat van Nederlandschen oorsprong of bewerking: Manufacturen.	Van den invoer uit Nederland werd ingevoerd met certificaat van Nederlandschen oorsprong of bewerking: Provisien.	Van den invoer uit Nederland werd ingevoerd met certificaat van Nederlandschen oorsprong of bewerking: Wijnen en andere dranken.	Van den invoer uit Nederland werd ingevoerd met certificaat van Nederlandschen oorsprong of bewerking: IJzerwerk en machinerien.
1868.	f 14 586 900	f 2 709 100	f 2 227 800	f 601 400	f 8 787 800	f 1 142 100	f 1 548 600	f 484 200	f 5 940 400	f 137 000	f 556 800	f 203 500
1869.	15 099 100	2 470 900	2 429 500	464 300	9 682 200	1 058 800	1 869 100	355 200	6 837 400	175 500	242 100	56 000
1870.	16 024 800	2 854 400	2 470 600	731 700	8 993 800	1 130 300	1 854 100	565 300	6 496 300	219 300	346 000	145 800
1871.	18 076 700	2 917 100	2 820 600	1 150 200	10 414 000	1 174 000	1 947 300	847 900	7 825 500	203 500	295 700	202 500
1872.	21 734 400	3 670 700	3 177 700	1 180 000	13 653 800	1 827 500	2 340 800	701 900	10 144 200	241 400	380 800	156 400

De volgende staat geeft een overzigt van de voornaamste der voor particuliere rekening *uitgevoerde* producten met
De cijfers tusschen ( ) geplaatst, wijzen den uitvoer naar Nederland aan. Die hoeveelheden zijn onder de

JAREN.	Rijst (gepelde).		Koffij.		Suiker (in poeder).		Tabak (in rollen of bladen: Voor de Europesche markt. (a))	
	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.
1868 . . .	38 717 003	f 3 930 668	9 998 680	f 4 879 039	125 453 510	f 25 512 302	7 240 229	f 3 221 555
	(15 810 911)	(1 673 145)	(8 927 685)	(4 386 440)	(112 110 051)	(22 510 286)	(6 427 578)	(2 638 187)
1869 . . .	35 903 407	3 554 167	11 001 793	5 154 107	125 718 379	29 303 668	10 037 647	6 832 015
	(17 934 077)	(1 875 241)	(10 010 219)	(4 660 616)	(100 786 968)	(23 373 416)	(8 594 187)	(6 019 656)
1870 . . .	33 461 068	3 363 906	14 214 723	6 114 827	109 890 328	23 000 225	8 535 408	2 761 582
	(6 416 863)	(661 497	(13 823 221)	(5 933 250)	(83 967 239)	(17 601 814)	(8 524 272)	(2 759 940)
1871 . . .	57 389 667	5 395 250	17 146 347	8 679 566	137 544 962	31 782 771	9 410 540	6 613 069
	(10 737 827)	(1 144 410)	(15 028 606)	(7 440 870)	(105 073 795)	(24 210 653)	(9 384 192)	(6 607 569)
1872 . . .	27 098 615	2 856 107	20 153 406	12 724 710	193 120 912	46 651 010	12 848 134	8 846 300
	(4 134 209)	(475 848)	(18 748 824)	(11 824 181)	(171 896 381)	(41 361 115)	(12 724 152)	(8 747 020)

JAREN.	Kaneel.		Notenmuscaat.		Foelie.		Kruidnagelen.	
	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.
1868 . . .	8 182	f 12 650	151 226	f 172 528	44 118	f 37 708	2 890	f 1 182
	(5 841)	(8 975)	(112 175)	(129 108)	(39 258)	(33 510)	(1 125)	(380)
1869 . . .	27 896	43 593	65 090	86 658	113 162	141 157	2 865	1 140
	(26 813)	(41 973)	(35 360)	(49 673)	(111 966)	(139 826)	(»)	(»)
1870 . . .	49 364	72 584	241 612	329 202	58 599	122 254	50 417	20 360
	(57 557)	(71 322)	(73 265)	(100 350)	(46 665)	(93 947)	(24 727)	(10 150)
1871 . . .	19 103	32 453	274 576	572 237	64 801	160 037	11 434	5 887
	(18 888)	(32 303)	(146 886)	(276 838)	(38 217)	(89 279)	(5 184)	(2 809)
1872 . . .	136	152	302 452	605 741	63 994	142 764	23 413	11 039
	(124)	(150)	(182 879)	(349 789)	(48 086)	(100 155)	(5 563)	(2 586)

a. Onder de cijfers van 1868 en 1869 zijn ook die betreffende de *inlandsche markt* begrepen.

b. Zie noot *a.*

aanwijzing der waarde.
eerstgemelde begrepen.

gekorven of gesneden).		Indigo.				Thee (Java-).		Peper (witte en zwarte).	
Voor de inlandsche markt.		Voor de Europesche markt. (a)		Voor de inlandsche markt.					
Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde
(b)		318 452	f 2 747 276	(b)		1 017 593	f 611 478	937 699	f 262 425
(b)		(303 471)	(2 650 671)	(b)		(409 557)	(309 793)	(172 829)	(41 877)
(b)		362 119	3 232 403	(b)		940 039	657 049	471 106	143 680
(b)		(355 489)	(3 174 156)	(b)		(930 094)	(651 072)	(316 676)	(102 258)
832 424	f 704 899	379 778	3 163 207	361 777	f 64 529	2 229 195	1 738 254	1 068 581	365 175
(4 484)	(1 550)	(369 429)	(3 093 603)	(»)	(»)	(2 226 255)	(1 735 014)	(612 944)	(220 407)
494 262	639 764	325 217	2 578 663	286 095	50 205	1 884 025	1 759 218	700 905	292 020
(»)	(»)	(295 214)	(2 345 784)	(»)	(»)	(1 736 790)	(1 627 204)	(333 334)	(146 347)
1 701 340	1 363 630	333 170	2 616 717	186 316	29 799	2 075 583	2 056 887	980 125	430 896
(489 229)	(176 200)	(294 107)	(2 346 159)	(»)	(»)	(2 050 890)	(2 033 407)	(516 598)	(205 885)

Tin.		Gom-dammer.		Huiden en vellen (onbereide).		Totale uitvoerwaarde der opgegeven artikelen.
Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	
1 788 728	f 1 981 972	509 707	f 302 561	278 225	f 577 937	f 44 251 231
(1 684 612)	(1 891 818)	(458 642)	(274 829)	(223 190)	(475 904)	(37 021 923)
1 941 266	1 920 823	755 467	436 410	338 675	808 327	52 315 197
(1 719 990)	(1 706 312)	(650 735)	(382 464)	(311 761)	(757 873)	(42 934 566)
2 043 036	2 230 540	1 069 224	621 548	451 996	1 013 673	45 687 480
(1 584 745)	(1 773 249)	(612 017)	(372 251)	(436 914)	(982 885)	(35 411 229)
2 673 707	2 933 266	979 638	465 230	549 082	1 464 402	63 424 038
(1 554 930)	(1 717 549)	(779 739)	(379 577)	(511 258)	(1 383 165)	(47 464 513)
2 650 342	2 650 241	557 032	293 495	631 559	1 627 301	82 906 789
(2 143 269)	(2 143 168)	(457 191)	(243 680)	(594 729)	(1 468 374)	(71 477 717)

Ten einde wat de artikelen betreft, die, volgens het thans nog van kracht zijnde tarief, bij uitvoer naar Nederland in de betaling van uitgaande regten bevoorregt zijn, den *werkelijken* uitvoer naar Nederland te kennen, behooren van de hoeveelheden hierboven opgegeven als derwaarts uitgeklaard, te worden afgetrokken de ladingen die later gebleken zijn niet in Nederland te zijn aangebragt, maar naar den vreemde uitgevoerd. Die ladingen vertegenwoordigden volgens de tot dusver ontvangen opgaven (waarvan alleen die over 1871 nog onvolledig schijnen), wat de hoofdproducten koffij en suiker aangaat, het navolgend aantal kilo's:

	Koffij.	Suiker.
1868. . . .	20 072	2 705 402
1869. . . .	869 210	10 586 450
1870. . . .	2 049 687	15 997 506
1871. . . .	4 158 692	26 502 324

Bovendien werd in genoemde jaren aan stroopsuiker naar Nederland uitgeklaard, doch in werkelijkheid in den vreemde aangebragt, eene hoeveelheid achtereenvolgens ten bedrage van 2 698 850, 4 802 357, 4 764 595 en 2 923 781 kilo's.

N°. 5. 2.

Voor rekening van het Gouvernement werden uitgevoerd door de Nederlandsche Handelmaatschappij, in consignatie naar Nederland, de volgende hoeveelheden tot de daarnevens vermelde waarde: (1)

JAREN.	Koffij.		Suiker (in poeder).		Notenmuscaat.		Foelie.		Kruidnagelen.		Tin.		Totale uitvoerwaarde der opgegevene artikelen.
	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	Kilo's.	Waarde.	
1868	44 064 294	f 25 504 029	43 874 138	f 10 030 502	55 587	f 65 253	33 968	f 35 750	"	"	3 750 581	f 4 299 253	f 39 934 787
1869	44 611 800	25 786 000	39 108 320	9 964 870	42 926	79 620	"	"	"	"	6 179 782	6 242 300	42 072 790
1870	60 713 018	31 201 786	36 097 720	8 742 248	"	"	"	"	46 444	f 18 800	4 583 093	4 865 092	44 827 926
1871	39 721 432	20 632 834	46 459 476	10 809 914	14 180	22 688	16 245	44 185	"	"	8 186 829	3 457 205	34 966 826
1872	42 704 710	26 699 883	9 925 678	2 532 172	197 568	395 180	18 503	44 406	"	"	5 571 306	6 738 306	36 404 947

(1) Zie nopens de betaalde vrachten bladz. 172 hiervoren.

De scheepvaartbeweging was in de laatste vijf jaren als volgt:

JAREN.	AANGEKOMEN SCHEPEN.																			
	Van Nederland.				Van andere landen.				Van den Oosterschen Archipel.								TOTAAL.					
									Van Singapore, Malakka en Penang.				Van andere gedeelten van dien archipel.									
	Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Te zamen.	
	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.
1868	116	47 929	3	801	108	35 072	153	45 895	(a)	(a)	(a)	(a)	(b) 2 817	(b) 81 104	(b) 53	(b) 7 853	3 041	164 105	209	54 555	(c) 3 250	(c) 218 660
1869	182	71 670	1	301	53	19 794	171	48 382	35	7 638	32	5 952	2 834	76 979	22	887	3 104	176 084	226	55 522	(d) 3 330	(d) 231 606
1870	131	56 798	1	650	82	29 376	203	47 627	46	6 924	50	9 113	2 857	74 932	22	1 482	3 116	168 030	276	58 872	(e) 3 392	(e) 226 902
1871	116	54 915	"	"	71	20 780	227	55 947	50	11 333	60	8 396	2 823	75 843	58	2 795	3 060	162 871	345	67 138	(f) 3 405	(f) 230 009
1872	111	55 559	2	500	68	22 921	211	52 516	62	11 162	78	14 507	2 631	70 179	54	2 803	2 872	159 821	345	70 326	(g) 3 217	(g) 230 147

(a) De voorhanden gegevens over 1868 laten niet toe de cijfers van deze kolom afzonderlijk op te geven.

(b) Hieronder ook de cijfers betreffende Singapore, enz.

(c) Waaronder 2845 schepen, metende 190 714 lasten, met *lading* en 405 schepen, metende 27 946 lasten, met *ballast*.

(d) " 2943 " " 200 692 " " " " 387 " " 30 914 " " "

(e) " 3064 " " 198 268 " " " " 328 " " 28 634 " " "

(f) " 3154 " " 210 677 " " " " 251 " " 19 332 " " "

(g) Over 1872 is nog geen afzonderlijke opgaaf ontvangen der in ballast aangekomen schepen.

JAREN.	VERTROKKEN SCHEPEN.																				
	Naar Nederland.				Naar andere landen.				Naar den Oosterschen archipel.								Totaal.				
									Naar Singapore, Malakka en Poeloe Pinang.				Naar andere gedeelten van dien archipel.								
	Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Te zamen.	
	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.	Schepen.	Lasten.
1868 . . .	417	152 533	156	55 033	36	10 112	70	12 905	(a)	(a)	(a)	(a)	(b) 2 723	(b) 73 003	(b) 34	(b) 2 672	3 176	235·648	260	70 610	(c) 3 436	(c) 306 258
1869 . . .	373	163 394	162	67 963	43	12 517	135	29 366	50	8 251	31	5 199	2 965	74 386	22	1 823	3 431	258 548	350	104 351	(d) 3 781	(d) 362 899
1870 . . .	347	149 201	144	54 081	36	6 690	129	27 257	63	7 908	36	5 205	3 140	74 030	22	1 490	3 586	237 829	331	88 033	(e) 3 917	(e) 325 862
1871 . . .	269	129 265	145	49 858	41	11 015	162	34 249	67	7 633	49	4 361	2 984	79 896	55	2 135	3 361	227 809	411	90 603	(f) 3 772	(f) 318 412
1872 . . .	283	136 635	204	71 962	21	5 995	129	22 326	50	9 766	79	7 571	3 012	67 923	51	3 412	3 366	220 319	463	105 271	(g) 3 829	(g) 325 590

(a) De voorhanden gegevens over 1868 laten niet toe de cijfers van deze kolom afzonderlijk op te geven.

(b) Hieronder ook de cijfers betreffende Singapore enz.

(c) Waarvan 3 020 schepen, metende 300 747 lasten, met *lading*, en 416 schepen, metende 5511 lasten, met *ballast*.

(d) » 3 333 » » 345 700 » » » » 448 » » 17 199 » » »

(e) » 3 521 » » 317 374 » » » » 369 » » 8 488 » » »

(f) » 3 337 » » 309 324 » » » » 435 » » 9 088 » » »

(g) Over 1872 is nog geen afzonderlijke opgaaf ontvangen der in ballast vertrokken schepen.

b. Buitenbezittingen.

Omtrent de handels- en scheepvaartbeweging in de Buitenbezittingen zijn geene latere gegevens ontvangen dan over 1871, die daarenboven in zoover minder volledig zijn dat zij geene splitsing bevatten voor elke dier gewesten afzonderlijk.

Uit dien hoofde moet men zich ditmaal bepalen tot eene opsomming der totaalcijfers voor de verschillende buitenbezittingen te zamen. Zij volgen hieronder tegenover de uitkomsten der vier voorafgegane jaren.

De thans opgegeven uitkomsten over 1870 verschillen met de vroeger medegedeelde opgaven, omdat aan deze laatsten de cijfers van Billiton ontbraken, die thans zijn bijgeteld.

Jaren.	KOOPMANSCHAPPEN EN SPECIEN.	Van Nederland.	Van andere landen in Europa.	Van Amerika.	Van Arabie en Perzie.	Van de West van Indie en Bengalen.	Van China, Manilla en Siam.	Van Australie.	Van Java en Madura. (a)	Van Singapore.	Van andere plaatsen in Oost-Indischen Archipel.	Te zamen.
1867	Koopmanschappen en specien .	f 4 080 791	f 542 977	f 11 505	f 1 500	f 36 679	f 465 407	f 29 270	f 12 217 669	f 7 035 339	f 6 439 556	koopm. f 23 822 914 specien 2 037 779 (b)
1868	Idem	3 420 057	746 022	3 594	1 605	24 012	453 096	26 730	12 252 187	5 648 358	4 731 457	koopm. f 24 656 812 specien 2 653 306 (b)
1869	Koopmanschappen	2 946 649	404 095	»	400	32 913	423 021	95 581	10 722 828	5 369 088	5 925 397	f 25 919 975
	Specien	»	»	»	»	6 300	15 000	»	1 492 585	1 256 835	746 567	3 517 287
1870	Koopmanschappen	3 161 400	416 985	»	1 144	45 204	406 611	62 885	11 125 846	6 446 494	5 693 945	27 360 514
	Specien	620 000	»	»	»	»	»	»	1 676 264	1 609 428	691 298	4 596 990
1871	Koopmanschappen	4 069 815	528 791	51 097	4 154	38 463	501 185	23 720	12 489 436	7 003 091	7 048 681	31 851 436
	Specien	3[illegible]0 000	»	»	»	»	3 680	»	1 911 9[illegible]9	1 242 417	637 898	4 096 024

(a) Onder de invoeren van Java en Madura is bij uitzondering begrepen een *gouvernements*-invoer (zout en opium) ter waarde van f 257 600 in 1868, f 441 200 in 1869, f 190 000 in 1870 en f 521 200 in 1871.

(b) Ten aanzien van deze specien blijkt niet van waar de invoer heeft plaats gehad.

Particuliere uitvoer.

Jaren.	KOOPMANSCHAPPEN EN SPECIEN.	Naar Nederland.	Naar andere landen in Europa.	Naar Amerika.	Naar Afrika.	Naar Arabie en Perzie.	Naar de West van Indie en Bengalen.	Naar China, Manilla en Siam.	Naar Australie.	Naar Java en Madura. (a)	Naar Singapore.	Naar andere plaatsen in den Oost-Indischen Archipel.	Te zamen.
1867	Koopmanschappen en specien .	f 4 046 437	»	f 2 196 019	»	»	f 40 099	f 1 153 644	»	f 6 981 298	f 3 800 737	f 6 665 571	koopm. f 23 147 726 specien 1 739 079 (b)
1868	Idem	5 539 293	f 39 631	3 248 238	»	»	10 603	1 199 835	»	6 972 369	3 710 392	6 514 437	koopm. 25 067 171 specien 2 167 627 (b)
1869	Koopmanschappen	5 249 910	110 039	3 858 212	»	»	19 717	777 326	»	6 892 342	4 600 571	5 196 420	f 26 704 537
	Specien	»	»	»	»	»	»	62 065	»	313 503	1 209 652	962 924	2 548 144
1870	Koopmanschappen	4 151 309	»	3 022 165	f 1 320	f 13 205	10 102	1 050 120	f 1 511	7 469 937	5 651 256	5 059 706	26 433 631
	Specien	»	»	»	»	»	»	71 000	»	472 905	1 010 348	812 360	2 366 613
1871	Koopmanschappen	7 748 268	»	2 899 493	»	»	24 060	591 414	4 054	9 364 426	6 436 408	7 019 247	34 087 370
	Specien	»	»	»	»	»	»	69 500	»	340 974	693 685	952 141	2 056 300

(a) Onder de uitvoeren naar Nederland is bij uitzondering begrepen aan *gouvernements*-uitvoer (Menado-koffij) voor eene waarde in 1868 van f 342 100, in 1869 van f 1 410 737, in 1870 van f 487 330 en in 1871 van f 405 000.

(b) Ten aanzien van deze specien blijkt niet naar welke landen de uitvoer heeft plaats gehad.

Het getal en de inhoudsgrootte der in de gezamenlijke buitenbezittingen aangekomen en vertrokken schepen en vaartuigen onder Nederlandsche en onder vreemde vlag blijken uit onderstaande aantooning:

Jaren.	AANGEKOMEN.						VERTROKKEN.					
	Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Te zamen.		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Te zamen.	
	Aantal.	Grootte in lasten.	Aantal.	Grootte in lasten.	Aantal.	Grootte in lasten.	Aantal.	Grootte in lasten.	Aantal.	Grootte in lasten.	Aantal.	Grootte in lasten.
1867.	4067	140 120	1207	23 332	5274	163 452	4031	137 032	1191	24 210	5222	161 242
1868.	4330	156 086	1161	26 656	5491	182 742	4282	154 495	1195	25 557	5477	180 052
1869.	4270	148 700	1324	28 765	5594	177 465	4485	149 102	1309	27 732	5794	176 834
1870.	4205	155 721	730	28 320	(*a*) 4935	(*a*) 184 041	4303	162 756	622	26 262	(*a*) 4925	(*a*) 189 078
1871.	3899	170 201	788	28 870	4687	199 071	4167	165 116	750	29 459	4917	194 575

(*a*) Het verschil met de vroeger opgegeven (hoogere) cijfers over 1870 (zie het verslag van 1871, bijlage UU, bladz. 17 en 19) is niet toegelicht gevonden.

Alleen over de twee laatstgenoemde jaren wordt vermeld gevonden hoeveel schepen en vaartuigen in ballast zijn aangekomen en vertrokken. In 1870 beliep dit aantal, wat de aangekomenen betreft, 349 en in 1871 176, metende respectivelijk 15 494 en 6659 last; als in ballast vertrokken worden opgegeven achtereenvolgens 345 en 278, met eene gezamenlijke inhoudsgrootte van 11 779 en 9118 last.

In den aanvang van 1872 zijn voorschriften gegeven (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2564) in het belang eener betere en meer volledige inrigting der van regeringswege in de *Javasche Courant* gepubliceerd wordende maandelijksche overzigten van den handel en de scheepvaart in elke buitenbezitting. Uitdrukkelijk is daarbij aan de hoofden van gewestelijk bestuur opgemerkt, dat de bedoelde opgaven alleen moeten betreffen de handels- en scheepvaartbeweging van de betrokken haven of havens met de landen en plaatsen *buiten* het gewest. Alleen is hierop eene uitzondering gemaakt voor de tot de residentie Palembang behoorende havens Moeara Kompeh, Moeara Saba en Moeara Toengkal. Wegens de voor die plaatsen bestaande bijzondere regeling der regtenheffing, stellen de opgaven voor die havens den geheelen in- en uitvoer voor.

§ 2. *Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot.*

De aard en de inhoud der verschillende tot deze vloot behoorende vaartuigen kunnen worden gekend uit het volgende vijfjarig overzigt.

JAREN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wankangs, toops en andere vaartuigen.		Totaal.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
1868.	29	3747	5	1586	107	16136	32	3448	131	4235	10	159	59	858	373	30 169
1869.	26	3277	7	2459	100	15130	30	3267	139	4889	10	156	48	868	360	30 346
1870.	25	3559	7	2846	100	15568	25	2549	165	5798	18	251	540	8402	880	38 973
1871.	28	4392	8	3191	92	14315	24	2482	158	5666	17	245	565	9290	892	39 581
1872.	28	4360	8	3244	86	14037	26	2637	138	5160	16	232	518	8705	820	38 375

In het aantal en den inhoud der in bovenstaande tabel bedoelde »wankangs, toops en andere vaartuigen" over de drie laatste jaren, zijn mede begrepen die van de op inlandsche wijze getuigde schepen en vaartuigen.

Eene gewestelijke ontleding der totalen van 1872 (welke door het nog niet ontvangen van de opgaven betreffende Sumatra's Westkust en Riouw onvolledig zijn), wordt aangetroffen in bijlage XX hierachter.

§ 3. *Scheepsbouw.*

Omtrent dit onderwerp bepalen zich de ontvangen mededeelingen, buiten de enkele berigten lager opgenomen op bladz. 279 hierachter, waar sprake is van verschillende takken van ambachtsnijverheid, tot de onderstaande aantooningen betreffende het aantal eerste zeebrieven in de laatste vijf jaren aan Europeesch getuigde vaartuigen verleend voor de vaart binnen Nederlandsch Indie, waaruit blijken kan hoeveel van die vaartuigen in Indie waren gebouwd.

JAREN.	Aantal vaartuigen.	WAARVAN GEBOUWD. In Indie. Aantal.	Lasten.	In Nederland. Aantal.	Lasten	In den vreemde. Aantal.	Lasten.	SOORT DER VAARTUIGEN. Stoomschepen.	Fregatten.	schepen.	Barken.	Brikken.	Schooners.	Koffen.	Kotters.	Andere vaartuigen.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (lasten).
1868. . .	24	10	266	4	937	10	1572	»	1	1	5	4	12	»	»	1	2775
1869. . .	32	18	561	»	»	14	2171	»	1	2	1	2	25	»	»	1	2732
1870. . .	34	16	418	3	786	15	2218	1	1	1	3	4	22	»	2	»	3422
1871. . .	44	23	576	1	370	20	2840	2	»	3	5	1	23	»	5	5	3786
1872. . .	18	10	310	1	322	7	1225	»	»	»	4	3	9	»	1	1	1857

Van de uitgereikte zeebrieven werden verleend:

JAREN.	Aan Europeanen. Aantal.	Lasten.	Aan vreemde Oosterlingen. Aantal.	Lasten.	Aan inlanders. Aantal.	Lasten.
1868. . . .	8	1657	13	1010	3	108
1869. . . .	2	559	19	1688	11	485
1870. . . .	6	1115	25	2179	3	128
1871. . . .	6	1659	21	1564	17	563
1872. . . .	1	529	8	996	9	332

Over de voorgenomen afschaffing der belasting op het verkrijgen van Nederlandsch-Indische zeebrieven voor buiten Nederland of Nederlandsch Indie gebouwde schepen en vaartuigen (ten bedrage van 4 percent der waarde van het schip of vaartuig), is reeds gehandeld op bladz. 187 hiervoren.

Omtrent de in het vorig verslag besproken concessie van 27 Mei 1872 voor het daarstellen (zonder eenig uitsluitend regt) van particuliere drooge dokken te Batavia en te Soerabaja kan worden aangeteekend, dat zich sedert voor het tot stand brengen en exploiteeren dier zaak te Amsterdam eene naamlooze vennootschap »de Nederlandsch-Indische Droogdok-maatschappij" gevormd heeft, op welker acte van oprigting bij Koninklijk besluit van 21 Mei 1873, n°. 30 (*Staats-courant* van 1 Julij daaraanvolgende) de vereischte bewilliging is verleend.

Hooger is reeds melding gemaakt (zie bladz. 148 hiervoren) van het verzoek van den concessionaris en de daarop door de Indische Regering genomen beschikking betreffende eene gewenschte verplaatsing van het voor Batavia te bestemmen droog dok naar de van Regeringswege eventueel bij Batavia of Onrust aan te leggen haven.

Over het gebruik voor 's hands door particuliere schepen te maken van een in der tijd van wege den waterstaat gemaakten dokput aan de Moeara Baroe ter hoofdplaats Batavia, zie men bladz. 149. In welke mate in 1872 krachtens speciale vergunning door particuliere schepen is gebruik gemaakt van de dokken bij de marine-etablissementen op Onrust en te Soerabaja, kan blijken op bladz. 65 en 66 hiervoren.

V. Andere onderwerpen.

Binnenlandsche handel; markten (*passars*). De gewestelijke berigten omtrent deze beide onderwerpen zijn over het geheel bijna gelijkluidend met die in het vorig verslag opgenomen. Nadere bijzonderheden ter aanvulling of meer bijzonder het jaar 1872 betreffende, volgen hieronder.

Als van algemeenen aard vooraf nog het volgende:

De overweging van het groote nut van passarloodsen voor de bevolking heeft het denkbeeld in overweging doen nemen om, met loslating van het in 1864 aangenomen beginsel (*Bijblad op het Indisch Staatsblad*, n°. 1609) voortaan ook daar passarloodsen op te rigten waar die gebouwen tot dusver niet bestonden, mits de behoefte daaraan duidelijk gebleken zij. Aangezien het daarbij in de bedoeling lag om de bevolking in den opbouw en het onderhoud dier loodsen zoo noodig van landswege met materialen en ambachtslieden te gemoet te komen, heeft de Indische Regering vermeend eene beschikking ter zake te moeten afhankelijk stellen van den uitslag van een onderzoek naar de vermoedelijke geldelijke gevolgen aan eene toepassing van dit denkbeeld verbonden, waartoe de directeur van binnenlandsch bestuur is aangeschreven het noodige te verrigten.

In Bantam neemt het marktvertier belangrijk toe, in die mate, dat zelfs sommige marktplaatsen te naauwernood voldoende ruimte aanbieden. Tot vernieuwing of wederopbouw van wege den waterstaat van passarloodsen in de afdeelingen van dit gewest, hoedanige reeds voor 's lands rekening zijn opgerigt in de afdeeling Serang, waren bij

den aanvang van 1873 voorstellen aanhangig. De handel der Chinezen nam niet merkbaar toe. Het aantal marskramers uit Batavia, die tot in de afgelegen binnenlanden koopmanschap drijven, groeit steeds aan, en daar deze hunne waren tegen minderen prijs aanbieden, zoo kunnen de gevestigde Chinezen moeijelijk met hen mededingen.

Van de 63 in de residentie Batavia aanwezige passars wordt op 25 er van door de eigenaren, op wier landen ze worden aangetroffen, marktgeregtigdheid geheven, in 1872, volgens opgaaf, tot een bedrag van f 80 112, tegen f 78 812 het jaar te voren. Over stappen van bestuurswege om, in het belang der bevolking, tot afschaffing van dit den landeigenaren toekomend regt te geraken, tegen schadeloosstelling uit 's lands kas, zie men het hooger aangeteekende op bladz. 188.

Een gelijke maatregel wordt ook beoogd ten opzigte van den eenigen niet belastingvrijen passar in de residentie Krawang.

In dit laatste gewest is de binnenlandsche handel tot nog toe van weinig beteekenis. Alleen de rijsthandel te Krawang en Tjilamaija is van eenigen omvang en meest in handen van Chinezen. De ter markt gebragte artikelen zijn die, welke men op elken passar vindt. De reizende kooplieden van Batavia voorzien ook hier in de meeste behoeften, zoodat de concurrentie voor plaatselijk gevestigde handelaren zeer moeijelijk wordt.

De in de Preanger regentschappen ter markt gebragte padi en rijst neemt toe, en de handel in 1872 was daarin zeer levendig. Op 78 plaatsen in dit gewest worden passars gehouden; passarloodsen worden er echter nergens aangetroffen. Het aantal warongs vermeerderde met bijna 200 en bedroeg 8418, waarvan 2036 met pannen gedekt en de overige met alang alang.

Ten aanzien van Samarang valt te vermelden dat tot het bouwen van vier passarloodsen te Pandamaran en het vergrooten der passarloodsen te Pekodjan, allen ter hoofdplaats, in Maart 1872 magtiging is verleend.

In Japara nam de binnenlandsche handel zeer toe, en werden de passars druk bezocht.

De handel in padi en tabak in Rembang was zeer levendig. Van uit Soerabaja en Grissee kwamen handelaren de Solo-rivier opvaren om deze producten op te koopen.

Langs den Malangschen weg in Pasoeroean vermeerdert het aantal kleine marktplaatsen, sedert die weg voor alle vervoermiddelen bruikbaar is geworden. De passars worden druk bezocht; op eenige daarvan worden nieuwe gebouwen opgerigt, waardoor de toevloed reeds vermeerdert.

In Probolinggo zijn 15 groote marktplaatsen, welke druk bezocht werden inzonderheid die ter hoofdplaats. De aldaar aanwezige steenen, met pannen gedekte, loodsen zijn onvoldoende voor de behoefte.

Behalve de steenen passarloodsen, die in de afdeelingshoofdplaatsen der residentie Bezoeki worden aangetroffen, waar al de markten druk bezocht werden, vindt men op de districts-hoofdplaatsen, hier en daar in de nabijheid van groote dessa's, passars, die zich hoe langer hoe meer uitbreiden, vooral in de afdeeling Bondowosso, alwaar door de opkoopers van tabak veel geld onder de bevolking wordt gebragt.

In Banjoemas werden de passars mede druk bezocht. De handel over zee en te land met andere residentien is er nog van weinig beteekenis door de bijzondere ligging van dit gewest. Van de landzijde door hooge bergruggen afgesloten, heeft het met de noordelijk gelegen residentien slechts moeijelijk gemeenschap. De bergwegen zijn voor het vervoer per as ongeschikt en slechts voor menschen en draagbeesten begaanbaar. Ook de prauwvaart langs de kust gaat met moeijelijkheden gepaard. Eene betere gemeenschap met de residentie Tagal, waaromtrent reeds geruimen tijd overwegingen aanhangig zijn, is zeer gewenscht, vooral voor den rijsthandel, daar dit product met te hooge transportkosten wordt bezwaard om in Tagal met voordeel te kunnen worden verkocht.

In het gouvernement van Sumatra's Westkust vindt men tal van passars, die druk worden bezocht; de belangrijkste zijn die te Paijacombo, Fort de Kock en Padang-Pandjang. Magtiging werd verleend tot het bouwen van twee passarloodsen ter hoofdplaats Padang. De in het vorig verslag vermelde minder gunstige toestand van den handel hield nog steeds aan. Zie overigens het lager aangeteekende onder »*Kamers van koophandel en nijverheid*".

In de Lampongsche districten is alleen ter hoofdplaats eene dagelijksche markt, alwaar vruchten en visch te verkrijgen zijn. Te Tarabangi wordt wekelijks markt gehouden, doch deze is nog van weinig beteekenis. Elders treft men in dit gewest nog geene passars aan.

Op Banka bestaat slechts te Muntok een passar en wel in de Chinesche wijk. Op algemeen verlangen werd in de nabijheid ook vischmarkt gehouden. Op de districtshoofdplaatsen geschiedt de verkoop in warongs. De handel is bijna geheel in handen der Chinezen, die dikwijls tot eene groote mate van welvaart geraken. Ook enkele inboorlingen houden zich met goed gevolg er mede bezig.

Uit de residentie Riouw en onderhoorigheden waren de berigten gelijkluidend met die in 't vorig verslag opgenomen. De handelsbeweging in Deli nam zeer toe door den aanvoer van benoodigdheden voor de talrijke werklieden op de landbouwondernemingen aldaar. De invoer van rijst in Siak neemt allengs af, doordien de bevolking meer en meer voor eigen behoefte rijst verbouwt.

In de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo bestaat ter hoofdplaats Bandjermasin een groote passar, die dagelijks druk bezocht wordt. De daarop staande loodsen zijn van gouvernementswege gebouwd. Het onderhoud dier loodsen geschiedt geheel vrijwillig en kosteloos door de bevolking. Verder wordt nog op een 15tal plaatsen markt gehouden.

In het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden werden de passars druk bezocht. De handel in Europesche lijnwaden nam aanzienlijk toe. De passars en de loodsen worden door de bevolking in heerendienst onderhouden. Met uitzondering van de ter hoofdplaats Makassar aanwezige zes steenen loodsen, waarvan er vijf aan het Gouvernement toebehooren, zijn op de overige passars de loodsen zeer gebrekkig ingerigt en gebouwd van bamboe met alang alang gedekt; zij vorderen jaarlijks herstelling.

Visscherijen. Omtrent dezen in een aantal gewesten belangrijken tak van bedrijf zijn aan de gewestelijke berigten over 1872 de onderstaande zeer algemeene bijzonderheden te ontleenen.

Als vergelijkende gegevens kunnen eenigermate strekken de gewestelijke opgaven nopens de vischvijver-belasting op bldz. 99 hiervoren en die (in bijlage M) nopens den aanslag der visschers in de bedrijfsbelasting, een en ander voor zooveel Java en Madura betreft.

Over pogingen van bestuurswege tot bevordering aldaar van de vischteelt op sawahs en in vijvers, zie men overigens blz. 200 hiervoren.

De handel in visch te Batavia is vrij belangrijk te noemen. Dagelijks wordt aldaar markt gehouden.

Uit Bantam wordt gemeld dat in de afdeelingen Serang en Tjeringin de vischvangst vrij gunstig, doch in de afdeeling Anjer, waar de strandbewoners zich meer met den handel bezighouden, van weinig belang was. De vischvangst wordt steeds aangemoedigd, ook door de visschers niet te hoog in de belasting aan te slaan. In de rivieren wordt niet gevischt, omdat deze te snelvlietend en niet vischrijk zijn.

De pacht van de vischvangst in de rawa's der residentie Krawang bragt in het afgeloopen jaar ruim f 2000 meer op dan in 1871; over 1873 beliep de aanslag echter ongeveer f 3000 minder dan het jaar te voren. De oorzaak van deze vermindering ligt daarin, dat eenige dier rawa's voor een gedeelte in sawahs zijn herschapen, alsmede in de omstandigheid dat door de jaarlijksche vangst de vischrijkheid afneemt. De visch wordt gezouten en gedroogd en naar de binnenlanden (vooral in de Preanger regentschappen) uitgevoerd. De zeevisscherij wordt alleen voor eigen gebruik uitgeoefend.

In Pekalongan blijft de zeevisscherij eene belangrijke bron van inkomsten voor de strandbewoners.

Ook aan de kustplaatsen in Samarang leeft een groot gedeelte der bevolking van de vischvangst. Na de afschaffing der pacht is deze tak van nijverheid er zeer toegenomen.

In Madioen werd in dit opzigt geen vooruitgang waargenomen, hetgeen te betreuren is, daar vooral in Patjitan en Pangool de gelegenheid gunstig is. Ook de rivieren zijn vischrijk, doch daarvan zou meer partij te trekken zijn.

De visscherij maakt het voornaamste middel van bestaan uit der strandbewoners in de residentie Rembang. Onder de visschers worden welgestelde lieden aangetroffen.

In Probolinggo is de handel in verschen visch niet onbelangrijk, doch er wordt weinig of geen werk gemaakt van het droogen, zoodat dit artikel ingevoerd wordt.

In het Gouvernement van Sumatra's Westkust vinden zeer vele bewoners der kustplaatsen in de vischvangst een ruim bestaan. De handel in gedroogden visch was zeer levendig.

In de door talrijke rivieren doorsneden residentie Palembang is de vischvangst een der voornaamste bronnen van bestaan. Op vele plaatsen wordt zij op groote schaal uitgeoefend en de visch gerookt en gezouten in den handel gebragt. In de bergstreken neemt de vischteelt in vijvers van jaar tot jaar toe.

Op Banka houden zich zoowel inlanders als Chinezen met de zeevisscherij bezig en vinden deze hun bedrijf ruim beloond. De mijnwerkers worden door de Chinezen van visch voorzien.

In de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo is de vischvangst niet onbelangrijk, vooral aan de zuidkust, van waar veel gedroogde visch en trassi worden uitgevoerd. Daar de rivieren zeer vischrijk zijn, wordt ook binnen 's lands veel visch gevangen, die gedeeltelijk versch ter markt gebragt en gedeeltelijk gedroogd wordt.

In den Lingga-Riouw-archipel, zoo ook op de kustplaatsen van Siak, wordt veel werk gemaakt van de vischvangst, terwijl in den laatsten tijd ook Chinezen zich daarop toeleggen. Verreweg de grootste hoeveelheid visch wordt versch verhandeld en plaatselijk verbruikt. Slechts op enkele plaatsen wordt ze door zouten en droogen geschikt gemaakt voor den uitvoer naar Singapore en Borneo. Met Singapore wordt ook een belangrijke handel gedreven in tripang en schildpad, terwijl men zich voorts toelegt op de troeboekvisscherij, welke visscherij meer bepaald het verkrijgen van vischkuit ten doel heeft en hoofdzakelijk in de Brouwerstraat wordt uitgeoefend.

In het Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden bedroeg de invoer van tripang in 1872 288 728 kilo's, vertegenwoordigende eene waarde van f 235 125, terwijl als uitgevoerd worden opgegeven 537 682 kilo's, ter waarde van f 383 921. Aan agar-agar werd uitgevoerd voor eene waarde van f 4906; terwijl de vangst van vliegenden visch wordt berekend f 5740 te hebben opgeleverd.

Katoen-industrie. Uit nadere mededeelingen van den directeur van binnenlandsch bestuur is gebleken, dat de vrij algemeene vooruitgang der nijverheid onder de inlanders, waarvan een zijner vroegere rapporten gewaagde (zie het verslag van 1870, bladz. 174) meer bepaaldelijk de inlandsche katoennijverheid en nog wel alleen het batikken en verwen van Europesche witte stoffen op het oog had. Om de toeneming dezer laatste industrie door statistische cijfers te staven — zegt genoemde hoofdambtenaar — zou men moeten nagaan, of de invoer van witte goederen vermeerdert tegenover die van gedrukte, altijd uitzonderende de chitsen en prints, die in elk geval gebruikt worden; daar de bevolking alleen hiervan de baaitjes vervaardigt en ze tot nog toch niet heeft kunnen namaken door de moeijelijke bewerking welke zij vereischen. Zoodanige vergelijking is echter uit de jaarlijksche handelsstatistieken niet te leveren, daar beide soorten van goederen begrepen zijn onder de algemeene benaming » manufacturen van katoen". Doch al ware die aantooning op te maken, dan nog zouden de cijfers, naar de meening van den Indischen berigtgever, daar gelaten nog den sluikschen invoer, geene betrouwbare aanwijzing kunnen geven zoolang de bekende abnormale toestand van den lijnwaadhandel voortduurt, waarvan het gevolg is dat bovenmatige en ongemotiveerde aanvoeren met verlies moeten worden gerealiseerd.

Intusschen schijnt met genoegzamen grond eene vermeerdering van den invoer van katoenen garens te kunnen worden geconstateerd, (1) welke vooral benuttigd worden in de Soenda-landen, waar het weven van kleedjes regel, het batikken uitzondering is, en zulks niettegenstaande deze garens voor een groot deel uit Engeland komen en dus bezwaard worden door een hoog invoerregt (na de met 1869 ingetreden verlaging nog 16 pct. van de waarde). (1) Tot dezen vooruitgang wordt gezegd vermoedelijk bij te dragen het inferieure van de grondstof van alle in Europa gewezen goederen, terwijl deze ook dikwerf door het veronachtzamen van een of ander detail, waaraan de inlander echter bijzondere waarde hecht, niet in den smaak vallen.

De toenemende mededinging van de inlandsche batiks, namelijk der ordinaire soorten, tegen de Europesche (verg. het verslag van 1871, bladz. 236) wordt, behalve aan de meerdere goedkoopte van het inlandsch fabrikaat, nog hieraan toegeschreven dat de in Europa vervaardigde batiks het inlandsch patroon vaak niet getrouw genoeg weergeven en, wegens de minder deugdzame grondstof, in het gebruik hun stevig aanzien te spoedig verliezen.

De fabricatie der inlandsche *ordinaire* batiks, een belangrijke tak van bedrijf in Midden- en Oost-Java, geschiedt sedert de laatste jaren hier en daar op eene nieuwere wijze, namelijk door het aanbrengen der patronen met losse stempels, in stede van de anders gevolgde methode om namelijk het doek te beleggen met een lap leder, waarin uitgesneden zijn de figuren die wit moeten blijven of de grondkleur van het doek moeten behouden. (Op de oude wijze, dat is uit de losse hand — een werk dat veel oefening en langdurigen arbeid vordert — worden alleen de duurdere batiksoorten vervaardigd, die uitmunten door zuiverheid van teekening.) Omtrent de uitgebreidheid die dit bedrijf van katoendrukker reeds in enkele gewesten verkregen heeft, zijn in 't laatst van 1872 ten vervolge op de mededeelingen uit Tagal, in 't vorig verslag, bladz. 214 vermeld, de onderstaande nadere berigten ontvangen.

In Pekalongan werd die nieuwe industrie (in Mei 1872) in een 17tal dessa's uitgeoefend door 105 personen (inlanders) die 's jaars gemiddeld 6356 rollen katoen bezigen, ter vervaardiging van 29 159 kains (kleedjes).

In Soerakarta drukken 330 inlanders ruim 50 000 blokken (rollen?) Europeesch wit katoen 's jaars.

Ook in Samarang bestaat deze industrie; het wordt echter door den resident betwijfeld of zij in de mededinging met gedrukte kains uit Europa de bovenhand zal kunnen verwerven. Zij, die er zich mede onledig houden, oefenen dit bedrijf over 't algemeen niet als eene vaste industrie uit. Al naar gelang van de meerdere of mindere navraag naar kleedjes werkt zoodanig een katoendrukker met of zonder knechts en soms (bij voorbeeld vóór den padi-oogst, wanneer er weinig geld onder de bevolking, en dus geen of weinig vraag naar kleedjes is) moet hij zijn bedrijf geheel staken. Behalve de knechts die bij bazen in dienst zijn werken de meesten die zich met dit bedrijf onledig houden tegen een vast loon voor anderen (veelal Chinezen) die hun het katoen verstrekken. Dat loon is voor fijn werk 30 à 50 cent, voor grof werk 12 cent per kain. Het drukken van een kain met stempels bevattende fijne patronen vordert een geheelen dag; met minder fraaije patronen kunnen in dienzelfden tijd vier kains worden gedrukt. Laatstbedoelde soort wordt betaald met f 1,75, eerstbedoelde soort, ook in den regel van betere grondstof, met f 3 per stuk, terwijl de kosten van het katoen en de verdere materialen op respectivelijk f 1,50 en f 2,475 komen te staan.

Ter hoofdplaats Soerabaja wordt het katoendrukken uitgeoefend door 23 inlanders met 51 knechts en door 14 Chinezen met 23 knechts; terwijl 7 inlanders te huis drukken en 6 inlanders benevens 2 Chinezen zich bezig houden met het vervaardigen van stempels. Voor het drukken wordt alleen Europeesch wit katoen gebruikt. Één persoon kan per dag 3 stuks sarong bewerken, zoodat er per dag circa 250 kunnen afgeleverd worden. Overigens bestaat deze industrie in de residentie Soerabaja bijna uitsluitend te Modjokerto. De meesten der daar gevestigde katoendrukkers— men vindt er een tiental— ontvangen de katoenen goederen van hen die kains, slendangs of hoofddoeken noodig hebben, en worden voor hun werk beloond respectivelijk met f 2,50, f 1,50 en f 1. Men schat hun jaarlijksch katoenverbruik op 300 rollen van 20 meter de rol.

In de residentie Batavia is men sedert eenige jaren mede

(1) Ofschoon in de handelsstatistiek de invoer van katoenen garens onder dezelfde rubriek met wollen garens wordt opgegeven, kan evenwel veilig worden aangenomen, dat het grootste gedeelte van den invoer katoenen garens betreft. Volgens de handelsverslagen van 1867 tot en met 1871 bedroeg de invoer van katoenen en wollen garens op Java en Madura achtereenvolgens f 1 087 757, f 1 152 919, f 1 105 693, f 1 359 260 en f 1 463 462.

(1) Bij het nieuwe met 1 Januarij 1874 in werking tredende tarief is het invoerregt voor alle garens, zonder onderscheid, terug gebragt op 6 per cent van de waarde.

met het katoendrukken bezig. Cijfers deswege zijn echter niet geleverd.

Andere takken van inlandsche handwerksnijverheid (1). Over het algemeen valt in de inlandsche handwerksnijverheid weinig verandering waar te nemen. Met terugzigt op het aangeteekende in vorige verslagen zijn dan ook voor 1872 slechts weinig nieuwe bijzonderheden aan te teekenen. Slechts het volgende moge hier eene plaats vinden.

Uit Batavia wordt gemeld, dat in het Tangerangsche het vlechten van fijne hoeden van bamboe in belangrijkheid toeneemt, hoofdzakelijk ten gevolge van grooten opkoop van dit artikel door een handelaar te Batavia ter verzending naar Europa.

Voor Bantam worden als meer of min belangrijke bedrijven opgegeven: in de afdeeling Serang, het bakken van metsel- en vloersteenen, dakpannen, bloempotten, waterkruiken en ander grof aardewerk voor huisselijk gebruik; in de afdeelingen Pandeglang en Lebak het bereiden van arènsuiker, en in Lebak het vervaardigen van fraaije stroohoeden. Te Tjeringin wordt klapperolie en in Serang katjangolie gekookt tot uitvoer. De strandbewoners knoopen vischnetten en vlechten zeilen van stroo. Ambachten worden weinig uitgeoefend en dan nog veelal als bijzaak nevens het landbouwbedrijf. Slechts in dienst van den waterstaat vindt men tamelijk geschikte timmerlieden en metselaars. In het timmeren en grofsmeden munten de Chinezen meer uit. Ook zijn er goud- en zilversmeden en kopergieters, doch hun werk is vrij lomp en niet met kunst bearbeid.

In de Preanger regentschappen legt men zich toe op het vervaardigen van vlechtwerk, als: matten, hoeden, enz.; verder van goud-, zilver-, koper- en ijzerwerk, en op de bereiding van arèn- en rietsuiker. Voorts bestonden er in 1872 36 pannenbakkerijen, 23 steenbakkerijen en 5 kalkbranderijen, die te zamen circa een half millioen pannen, even zoo veel steenen en tusschen de 3000 à 4000 pikols kalk leverden. In groot aantal worden in genoemd gewest versierde kisten gemaakt ter opberging van kleederen en sieraden.

In de residentie Samarang zijn de voornaamste takken van nijverheid: steen- en pannenbakken en kalkbranden. Er waren in het afgeloopen jaar 13 steen- en pannenbakkerijen en 13 kalkovens, welke te zamen hebben afgeleverd 9 800 000 metselsteenen, 370 000 dakpannen en ongeveer 31 000 ton kalk. Drie der steen- en pannenbakkerijen werden door Europeanen en de overige door Chinezen bestuurd. De kalkovens zijn geheel in handen van Chinezen en inlanders. Onder deze laatsten vindt men ook goud- en zilversmeden, blik- en koperslagers en andere handwerkslieden.

In Japara houdt de bevolking zich bezig met het spinnen van garens, touwslaan, weven, kantwerken, enz. Kalk wordt gebrand van koraal uit de baai en van de eilandjes in den omtrek. De bergkalk komt voort uit het zuidergebergte van dit gewest. De kisten- en meubelmakerijen, die voorheen haar werk naar heinde en ver verspreidden, zijn, sedert de aankap van djatihout niet meer onbelemmerd is toegelaten, kwijnende. Thans wordt meestal wild- (niet-djati-) hout gebezigd en daardoor minder deugdzaam werk geleverd. Tegen het vragen van vergunning tot aankap van djatihout wordt veelal opgezien. Menig inlander geeft er om die reden de voorkeur aan, om zoowel voor huisbouw als voor het vervaardigen van landbouwgereedschappen, vruchtboomen in de dessa's te vellen. Ook de bouw van praauwen ter hoofdplaats Japara en te Joana, zoo mede de scheepstimmerwerf zijn ten gevolge van het minder gemakkelijk verkrijgen van djatihout achteruitgegaan. Over de ontworpen voorzieningen om aan een en ander bij het in behandeling zijnde nieuwe boschreglement, ook in andere gewesten van Java, te gemoet te komen, is reeds gehandeld op bladz. 232 hiervoren.

In een paar afdeelingen der Lampongsche districten worden zeer goede rottan-matten vervaardigd. De vrouwen leggen zich toe op het weven van sarongs, enkelen ook op de zijde-cultuur, doch slechts voor eigen gebruik. Het verzamelen van boschproducten levert in genoemd gewest even als in vele andere buitenbezittingen, eene voorname bron van verdiensten.

In de benedenlanden der residentie Palembang worden praauwen gebouwd, matten gevlochten, aardewerk gebakken en fraai goud- en zilverwerk vervaardigd. Ter hoofdplaats zijn zeer goede handwerkslieden en meubelmakers; op verschillende plaatsen worden steen- en pannenbakkerijen aangetroffen.

Op Banka is de inlander slechts bij uitzondering geneigd tot eenig handwerk. Alleen worden stroo- en kadjangmatten en manden gevlochten, die door reizende kooplieden opgekocht worden. Verder wordt eene groote hoeveelheid boschproducten verzameld.

Ook in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo zamelen de Dajaks vele boschproducten in: in de Doessonlanden wordt veel hout gekapt en naar de hoofdplaats vervoerd. Andere takken van volksvlijt zijn: het bouwen van praauwen, het vlechten van rottan- en stroomatten, het goud- en zilversmeden, enz. Ter hoofdplaats Bandjermasin is een belangrijke tak van industrie, het vervaardigen van kadjangmatten, die in groote hoeveelheid worden uitgevoerd. Verder wordt in Martapoera en Tanah-laut veel werk gemaakt van het diamantgraven en wasschen van stofgoud. De diamanten worden te Martapoera geslepen, in welk bedrijf men aldaar zeer ervaren is.

De verschillende takken van volksvlijt in de residentie Riouw en onderhoorigheden bleven op dezelfde hoogte. De Chinezen aldaar zijn bijna allen landbouwers en handelaars; slechts weinigen oefenen ambachten uit. Op Tandjong Pinang is eene kalkbranderij en op het eiland Senggarang wordt eene steengroeve geëxploiteerd. In de afdeeling Lingga worden sampangs en ook groote vaartuigen gebouwd; verder vindt men aldaar „sagowasscherijen".

In de afdeeling Siak treft men tusschen de rivieren van Siak en van Kampar plankenzagerijen aan en te Bengkales eene steen- en pannenbakkerij.

Uit de onder gouvernements-bestuur staande Balische landschappen Boeleleng en Djembrana wordt gemeld, dat onder de bevolking aldaar vele geschikte goud- en zilversmeden worden gevonden. In het vervaardigen van gouden, ivoren en hoornen gevesten voor krissen, ijzeren wapenen en versierselen heeft de Balinees het vrij ver gebragt. Ook in het metselen en het snijden van beelden loofwerk munt hij uit, waarvan onder andere de poorten der tempels getuigen (verg. ook de mededeelingen op bladz. 27 hiervoren). Met het weven van kleedingstukken, waaronder fraaije met goud- en zilverdraad doorwerkte kleedjes, houden zich de vrouwen, zelfs die uit de hoogste klassen, onledig. Het daartoe gebezigd wordende garen is voor een groot deel van Europeschen, het goud- en zilverdraad en de zijde van Chineschen oorsprong. Op eenige strandplaatsen zijn kleine zoutpannen; de opbrengst is echter niet voldoende voor het verbruik. Onder de tot den Islam overgegane Balinezen treft men te Djembrana goede scheepstimmerlieden aan. De meeste aldaar te huis behoorende vaartuigen van 20 tot 30 koijans zijn daar ter plaatse gebouwd. Bij het einde van 1872 stonden er 7 vaartuigen op stapel.

Omtrent de overige gewesten op en buiten Java zijn aangaande de ambachts- en handwerksnijverheid geene berigten ontvangen.

Fabrieken, enz. Bij het eind van 1872 waren in Nederlandsch Indie, schier uitsluitend op Java, in particuliere inrigtingen van Nijverheid aanwezig 455 stoomwerktuigen en toestellen, van welke er 355 gebezigd werden ten dienste der suikerbereiding, voornamelijk bij de op contract met het Gouvernement werkende fabrieken. Van laatstbedoeld getal waren 127 stoomwerktuigen bestemd voor de vermaling van het riet en 77 tot het drijven van centrifuges.

Overigens waren de meeste der gebezigde stoomwerktuigen bestemd voor de volgende doeleinden: tot het drijven van pompen (38), van werktuiggereedschappen (19), van houtzaagmolens (13), van kunstijsfabrieken (9) en van rijstpelmolens (7). De overige stoomwerktuigen en toestellen, ten getale van 14, dienden tot verschillende andere bestemmingen (vergelijk de gewestelijke opgaaf in bijlage S, zoomede blz. 155 hiervoren).

Voor sommige gewesten zijn overigens nog de volgende bijzonderheden aan te teekenen.

(1) Zie ook het medegedeelde nopens de plaatselijke aanschaffing van bouwmaterialen voor den waterstaat op bladz. 143 hiervoren.

Het getal steenbakkerijen in de ommelanden van Batavia onderging in 1872 op nieuw vermindering; in de afdeeling Buitenzorg echter werden drie nieuwe opgerigt. De in 1871 gesloten geweest zijnde kunstijsfabriek ter hoofdplaats Batavia werd in 1872 weder in werking gesteld.

De rijstpelmolens in de Preanger regentschappen gaan achteruit. De omstandigheid dat geen padi-tjoeké meer geheven wordt, en de molenaars de padi van den kleinen man moeten opkoopen, werkte op deze ondernemingen niet gunstig. In het afgeloopen jaar werden slechts verwerkt 44 310 pikols padi en daarvan verkregen 23 150 pikols rijst, die naar Batavia werden afgevoerd. In 1871 leverden die inrigtingen nog ongeveer 65 000 pikols rijst van 130 612 pikols padi.

Te Samarang werden allerlei werktuigen vervaardigd in de ateliers van een particulier en die der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, over welke laatste inrigting zie ook blz. 151 hiervoren. Eene derde werkplaats heeft in 1872 opgehouden te bestaan ten gevolge van het faillissement des eigenaars, doch zou welligt worden voortgezet door anderen. Bij de drie ter plaatse aanwezige drukkerijen, aan Europeanen toebehoorende, geschiedt het letterzetten en afdrukken voornamelijk door Europeanen en Chinezen, het inbinden der boeken door inlanders.

Overigens zijn te Samarang gevestigd 4 rijtuigfabrikanten, 9 ijzersmeden, 4 koperslagers, 4 horologiemakers, 3 kleedermakers en 3 graveurs, benevens 6 photographen, allen Europeanen, die in het door hen uitgeoefend bedrijf een goed middel van bestaan vinden.

Te Soerabaja werd door de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij aan den westeroever van de Kalimas eene door stoom gedreven werktuigfabriek opgerigt.

Te Soerakarta bestonden 3 aan Europeanen toebehoorende constructiewinkels, waarvan één met ultimo December 1872 gesloten werd, de beide andere werden echter uitgebreid en in eene daarvan toebereidselen gemaakt tot het in werking brengen eener stoommachine; verder verscheidene leerlooijerijen, waaronder eene, alwaar de huiden op Europesche wijze worden bereid. Eene andere voorziet voor een groot gedeelte de gouvernements-posterijen van lederwerk.

De twee in 1870 opgerigte en in 1871 in handen van één persoon overgegane ijsfabrieken te Soerakarta waren in het afgeloopen jaar gesloten geworden, dewijl de machinerieu telkens herstel eischten en het personeel verliep. Ook die te Djokjokarta was in 1872 buiten werking. In de behoefte aan ijs op beide plaatsen werd voorzien door aanvoer per spoor van Samarang.

Ter hoofdplaats Pasoeroean werkten ééne fabriek voor giet- en grofsmidswerk, twee boekdrukkerijen welke voldoen aan de plaatselijke behoefte, twee arakstokerijen en eene ijsfabriek. Overigens vindt men in dit gewest eene aan een Europeaan toebehoorenden koffijpelmolen voor de bereiding van de koffij der bevolking (zie bladz. 211 hiervoren).

De ter hoofdplaats Pekalongan gevestigde fabriek voor de bereiding van zeep uit klapperolie verheugt zich in toenemend debiet. In 1871 was dit reeds tot 1000 kisten gestegen. Te beter zullen de ondernemers in de gelegenheid zijn met de Europesche prijzen te concurreren, nu zij, krachtens de in den aanvang van 1873 verleende magtiging (vergelijk hooger, bladz. 261), het voor hunne industrie benoodigde zout tegen veel minderen prijs dan tot dusver kunnen verkrijgen.

De te Probolinggo bestaande werkplaats van een Europeesch industrieel onderging eene niet onbelangrijke uitbreiding door de plaatsing daarin van een stoomwerktuig tot het drijven van houtzaagtoestellen.

Zijde-industrie. Zoo als uit vroegere verslagen blijkt, werden van gouvernementswege op een drietal plaatsen, namelijk op een huurland in het Buitenzorgsche en bij de etablissementen voor veroordeelden te Tjimoendjoel (Krawang) en te Soekaradja (Banjoewangi), sedert eenige jaren proeven genomen met de aankweeking van zijdewormen en het winnen van zijde, met het doel om de zijde-industrie op Java praktisch te doen bekend worden, ten einde langs dien weg den inlander of particuliere ondernemers tot het beproeven derzelve aan te moedigen.

Pogingen worden thans aangewend om de op beide laatstgenoemde plaatsen voor de teelt van moerbezien ter winning van zijdewormen bestemde gronden tegen lagen huurprijs te verhuren voor de voortzetting dezer industrie door particulieren, waartoe respectivelijk vóór ultimo November 1872 en ultimo Julij 1873 inschrijvingen zouden worden ingewacht. Daar de eerst gehouden inschrijving, die voor de gronden te Tjimoendjoel (welke inrigting inmiddels als etablissement voor veroordeelden is ingetrokken) mislukt is, maakte eene nadere regeling dezer aangelegenheid, volgens berigten van April 1873, bij het Indisch Bestuur nog een punt van overweging uit.

Intusschen had in 1872 de moerbezien-aanplant op deze gronden eenige uitbreiding ondergaan en kon, wegens beschikbaarheid van meerdere handen, als gevolg der opruiming van andere cultures der veroordeelden, aan het onderhoud meer zorg worden ten koste gelegd. De plantjes evenwel, die in 1871 werden uitgepoot, bleven, ten gevolge de minder goede geaardheid der gronden, klein en kwijnend. Aan de min goede hoedanigheid der geoogste bladeren, wordt dan ook grootendeels toegeschreven de geringe productie verkregen van de in den droogen moesson gewonnen cocons. Zij bedroeg slechts 0.592 kilo zijde, tegen 1.185 kilo in 1871, terwijl op ultimo December 1872 nog 6000 cocons onafgesponnen bleven.

Ook te Soekaradja (Banjoewangi) werd in 1872 het noodige gedaan om den toestand der moerbezienboomen te verbeteren. De gronden werden gedeeltelijk bemest en daarna de kwijnende aanplantingen vernieuwd. De langdurige droogte, die een zeer nadeeligen invloed op de jonge planten en op de rupsen uitoefende, en de groote sterfte die onder de laatsten in het voorjaar van 1872 plaats vond (zie het vorig verslag blz. 215), waren vooral oorzaak dat de oogst slechts $^{3}/_{16}$ katties goede en $7^{6}/_{16}$ katties vloszijde bedroeg tegen respectivelijk $^{1}/_{4}$ en $7^{1}/_{8}$ katties in 1871. Beide oogsten bevonden zich bij den aanvang van 1873 nog in het pakhuis van het etablissement, daar de hoeveelheid te gering was om op publieke veiling te worden van de hand gezet.

Te Tjikema, het bovenbedoelde huurland in het Buitenzorgsche, zijn de uitkomsten der zijde-industrie eenigzins meer bevredigend en de uitkomsten van 1872 worden, in vergelijking met die van vorige jaren, zelfs bij uitstek gunstig genoemd, daar eene opbrengst verkregen werd van $65^{1}/_{4}$ kilo drooge cocons. Hoeveel in de beide voorafgegane jaren aan drooge cocons werd ingezameld, is niet vermeld gevonden, zijnde alleen het gewigt aan afgehaspelde zijde bekend gesteld, hetwelk in 1870 bedragen had circa $10^{1}/_{2}$ en in 1871 4 kilo's. Ten opzigte der in 1872 verkregen cocons bestond het voornemen om eene proef te nemen met den verkoop daarvan op een der zijdemarkten van Frankrijk, omdat aan de door den inlander gevolgde gebrekkige wijze van afhaspelen de tot dusverre verkregen ongunstige verhouding van vlos- tot gewone zijde wordt toegeschreven.

De verliezen door sterfte van rupsen in het voorjaar van 1872 geleden, herstelden zich langzamerhand bij het verminderen der regens en werden spoedig zelfs opgewogen door eene nieuwe generatie uit eijeren door een met de zijdewormenteelt bekend persoon uit Siam medegebragt. Een gedeelte dezer rupsen werd, ter voorkoming van geheele uitsterving bij het zich mogelijk vertoonen van ziekte onder deze generatie, naar eene afzonderlijke hulploods overgebragt. Kruising der rupsen van verschillende afkomst vond nog niet plaats, daar de vlinders niet gelijktijdig uitkwamen, zoodat het voorloopig noodig zal zijn, jaarlijks eijeren in Siam te doen inkoopen, ten einde steeds eene ruime hoeveelheid krachtige individuen in voorraad te hebben.

De moerbezien-aanplantingen werden meer uitgebreid.

Kamers van koophandel en nijverheid. Door geen der kamers van koophandel en nijverheid is in het afgeloopen jaar een verslag uitgegeven. Aan het verzoek der Indische Regering om haar jaarlijks eenige gegevens omtrent den handel te verstrekken, is slechts voldaan door de kamer van koophandel te Padang. Een door de kamer van koophandel te Batavia toegezegd overzigt schijnt tot dusver niet ontvangen. Aan het door eerstbedoelde kamer ingediend verslag wordt het volgende ontleend.

De verbetering in den *lijnwaad*handel, die in 1871 viel op te merken, werd in 1872 gestuit door den buitengewoon geringen koffijoogst. De verkoopen in lijnwaden bleven nogtans in beide jaren ongeveer gelijk. In den handel in

ijzer, *staal*, *spijkers* en *aardewerk* was in 1872 geen bijzondere levendigheid te bemerken. De uitvoer van *koffij* gedurende het afgeloopen jaar, waaronder koffij van Benkoelen en van de onafhankelijke Korintji-landen, bedroeg 110 839 pikols, tegen 202 978 pikols het jaar te voren (1).

De kamer constateert dat thans in de gouvernementspakhuizen en ook in de binnenlanden meer zorg voor de koffij wordt gedragen. De aanvoer van Benkoelen en van de onafhankelijke Korintji-landen nam niet toe. De *rijst*oogst viel over het algemeen zeer goed uit, zoodat de prijzen na den oogst belangrijk daalden, totdat een levendige vraag voor Benkoelen de prijzen wederom deed stijgen. Van Java werd weinig aangevoerd. *Gom-elastiek* werd meer verzameld, maar de qualiteit liet te wenschen over. De prijzen varieerden van f 100 tot f 140 per pikol. Van *getah-pertja* van inferieure qualiteit was de aanvoer belangrijk. De prijzen beliepen van f 30 tot f 100 den pikol. De uitvoer van *gom-benzoin*, hoofdzakelijk naar Java en Singapore, was mede belangrijk, maar de directe uitvoer naar Europa gering. De prijzen voor 1ste en 2de qualiteit bedroegen f 85 tot f 95 den pikol. In *gom-dammar* ging weinig om. De kleine aanvoeren, welke plaats hadden, kwamen hoofdzakelijk van Mokko-Mokko en Indrapoera. De waarde voor zuivere soorten was ongeveer f 30 den pikol. *Zwarte peper* werd weinig aangevoerd. Terwijl acht of tien jaren geleden 10 000 à 14 000 pikols werden aan- en uitgevoerd, bedroeg de uitvoer in 1872 slechts 623 pikols. De prijs voor zwarte peper was ongeveer f 32 per pikol. *Witte peper* werd niet aangevoerd. De handel met de Atchinesche havens kan als bijna geheel verloopen en naar Penang verplaatst worden beschouwd, alwaar de Atchinesche handelaren zich goedkooper van lijnwaden kunnen voorzien. De prijzen van *kassia* (eene kaneelsoort) ondergingen eene belangrijke daling. Voor goede qualiteit werd genoteerd f 33 à f 35 den pikol. De uitvoer bedroeg in 1872 4133 pikols, tegen 6229 pikols in 1871. De handel in *rotting* bleef ongeveer op dezelfde hoogte als in de drie voorafgegane jaren. De prijzen varieerden van f $5^1/_2$ tot f 10 per pikol. Van *koe-* en *buffelhuiden* bleven de prijzen hoog en namen de uitvoeren eenigzins toe. De fabricatie van *sago-meel* is wederom hervat, maar slechts op kleine schaal. Van *notenmuscaat* was de productie belangrijk geringer. De prijzen ondergingen veel fluctuatie en werden genoteerd op f 170 en f 180 den pikol. De uitvoer van *foelie* bedroeg ongeveer 300 pikols minder dan in 1871. De prijzen daalden tot f 200 den pikol voor goede qualiteit. Van *kruidnagelen* was de productie onbelangrijk. Voor het artikel bestond veel vraag, tot hooge prijzen (f 35 per pikol). *Idjoe* was zonder vraag en uitvoer. In *was* werd eenige handel gedreven voor den uitvoer naar Java. Van *klapperolie* hadden geene belangrijke uitvoeren plaats. De productie van *natte indigo* was grooter dan vroeger. Het artikel werd hoofdzakelijk naar Singapore uitgevoerd. De prijzen bleven ongeveer op f 8 à f 9 per pikol. *Stofgoud* werd weder meer van de Korintjilanden aangevoerd, waardoor de prijzen van f 70 tot f 64 per thail daalden. De *wisselkoers* op Nederland was (6 maanden zigt) van 101 tot $103^3/_4$ (zigt) van 99 tot $101^1/_2$. *Vrachten* waren het geheele jaar hoog. Voor *koffij* werd besteed f 95 naar Nederland en £ 4 tot £ 4.5 naar New-York.

(1) Het verschil met de cijfers op bladz. 241 hiervoren is niet toegelicht geworden.

Maten en gewigten. Voorstellen de strekking hebbende om binnen een niet lang tijdperk de zaken, de maten en gewigten betreffende, behoorlijk en voor goed te regelen, zijn in den aanvang van 1873 door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid ingediend en toen bij het departement van justitie aanhangig gemaakt. Bij die voorstellen is uitgegaan van de meening dat de invoering van het metriek stelsel en een goed geregeld ijkwezen niet van elkander behooren te worden gescheiden.

Intusschen worden de diensten van den voor deze aangelegenheid aan den genoemden directeur toegevoegden ambtenaar (den waarnemend ijker te Batavia) benuttigd, om de thans in gebruik zijnde maten en gewigten te verbeteren. Reeds zijn maatregelen genomen om de maten, gewigten en weegtoestellen in de gouvernements algemeene en koffijpakhuizen te Samarang, Soerabaja, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki en Banjoewangi, alsmede die van particulieren aldaar, te doen onderzoeken, justeren en ijken, terwijl magtiging is verleend om dit onderzoek successivelijk te doen uitstrekken tot de overige gouvernementspakhuizen in Nederlandsch Indie.

Omtrent de door bedoelden ijker ten dienste der op te maken of opgemaakte herleidingstafels plaats gehad hebbende bepaling, door waterweging, van den juisten inhoud der Bataviasche kan en gantangmaat, is door den hoofdingenieur der geographische dienst in Nederlandsch Indie een verslag uitgebragt, hetwelk is opgenomen in de *Javasche Courant* van 28 Februarij 1873. Daaruit blijkt, dat bij de berekening der herleidingstafels als inhoud, op eene gemiddelde temperatuur (bij dag) van 28° Celsius, is aangenomen: voor de standaardmaat der Bataviasche kan 1,5751 kubieke decimeter, voor die der in Nederlandsch-Indie gebruikelijke gantangmaat 8,5766 kubieke decimeter. Bij gouvernementsbesluit van 24 Februarij 1873, n°. 29, zijn die inhouden officieel vastgesteld.

Aan ijkgelden werd over 1872 ontvangen f 2128,82, waarvan op Java en Madura f 2107,87 en in de Buitenbezittingen f 20,95. In 1871 waren die ontvangsten f 2372 en f 147,80, of te zamen f 2519,80.

Tentoonstellingen. Als gevolg der in 't vorig verslag bedoelde aanschrijving aan de Indische Regering in het belang der vertegenwoordiging op de Weener tentoonstelling ook van eenige voorname voortbrengselen van den bodem en de nijverheid der Nederlandsch Oost-Indische bezittingen, werden in Indie gelden beschikbaar gesteld voor den aankoop van de daartoe meest geschikt geachte voorwerpen. De bijeenverzamelde voorwerpen werden in de laatste maanden van 1872 per stoomgelegenheid naar Nederland verzonden.

's Gravenhage, den 16den Augustus 1873.

De Minister van Kolonien,
FRANSEN VAN DE PUTTE.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE VAN 1873.

ZITTING 1873—1874.—**5.**

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE Lit. **A.**

N°. 2*a*.

AANTOONINGEN

BETREFFENDE DE

BEVOLKINGS-STATISTIEK

VAN

NEDERLANDSCH INDIE

OVER 1872.

N°. 1.

ALGEMEENE STAAT der bevolking van Java en Madura (met met hetzelfde tijdstip van het jaar 1871.

GEWESTEN.	Europeanen.	Chinezen.	Arabieren.	Andere vreemde Oosterlingen.
Bantam	271	1 684	31	563
Batavia	6 333	67 669	1 038	77
Krawang	256	3 170	*a.* 205	*b.* »
Preanger regentschappen	612	732	9	6
Cheribon	790	15 159	1 003	503
Tagal	519	5 157	155	»
Pekalongan	465	4 348	650	235
Samarang	4 092	14 579	394	1 010
Japara	538	10 059	84	27
Rembang	768	15 202	277	»
Soerabaija	5 145	9 905	1 663	1 304
Madura	544	5 560	1 143	5 624
Pasoeroean	1 217	4 198	556	83
Probolinggo	608	1 507	245	882
Bezoeki	388	842	941	2
Banjoewangi	158	236	296	2 308
Banjoemas	568	3 427	»	173
Bagelen	*c.* 543	2 375	*a.* 117	*b.* »
Kadoe	315	4 907	53	14
Djokjokarta	1 319	1 778	121	»
Soerakarta	2 435	5 087	»	509
Madioen	453	2 700	7	324
Kediri	589	5 477	»	»
Totaal	28 926	185 758	8 988	13 044

uitzondering van het leger en de soldaten-kinderen), bij het eind van het jaar 1872, vergeleken

Inlanders.	TOTAAL.	Bevolking op ult. December 1871.	Vermeerdering in 1872.	*AANMERKINGEN.*
702 427	704 976	692 381	12 595	*a.* Hieronder ook andere vreemde Oosterlingen, zijnde de Arabieren niet afzonderlijk opgegeven.
900 971	976 088	964 884	11 204	
237 762	241 393	236 020	5 373	*b.* Zie de voorgaande noot.
1 115 943	1 117 302	1 057 136	60 166	*c.* Waaronder 114 Afrikanen.
1 078 367	1 095 822	1 076 244	19 578	
830 853	836 684	812 132	24 552	
479 393	485 091	477 084	8 007	
1 313 613	1 333 688	1 323 047	10 641	
742 204	752 912	713 434	39 478	
880 434	896 681	871 138	25 543	
1 478 864	1 496 881	1 470 321	26 560	
693 887	706 158	676 818	29 340	
581 263	587 317	575 241	12 076	
400 011	403 253	396 382	6 871	
380 942	383 115	376 087	7 028	
53 844	56 842	55 137	1 705	
890 551	894 722	874 043	20 679	
1 128 508	1 131 543	1 105 860	25 683	
682 710	687 999	679 851	8 148	
410 233	413 451	404 946	8 505	
c. 728 291	736 322	733 039	3 283	
760 197	763 681	735 571	28 110	
590 213	596 279	584 272	12 007	
17 061 481	17 298 200	16 891 068	407 132	

N°. 2.

AANTAL mannen, vrouwen en kinderen, waaruit de vorenstaande totalen zijn zamengesteld.

	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	TOTAAL.
Europeanen en hunne afstammelingen. . . .	(a) 9 678	7 112	(b) 12 136	(c) 28 926
Chinezen en hunne afstammelingen.	55 361	51 614	78 783	185 758
Arabieren en hunne afstammelingen	2 851	2 196	3 941	8 988
Andere vreemde Oosterlingen en hunne afstammelingen	4 308	3 339	5 397	13 044
Inlanders	4 467 800	5 044 886	7 548 798	17 061 484
Te zamen . . .	4 539 998	5 109 147	7 649 055	17 298 200

(a) Waaronder 47 Afrikanen.
(b) id. 67 id.
(c) id. 114 id.

N°. 3.

VERDEELING

VAN HET IN DEN VOORGAANDEN STAAT OPGEGEVEN AANTAL EUROPESCHE MANNEN, VROUWEN EN KINDEREN

OP

JAVA EN MADURA.

GEWESTEN.	Europeanen in Nederlandsch Indie geboren.				Europeanen in Nederland, alsmede Nederlanders buiten Nederland of Nederlandsch Indie geboren.			
	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.
Bantam.	56	35	120	211	44	13	1	58
Batavia.	1 395	1 281	1 823	4 499	594	332	429	1 355
Krawang	61	37	113	211	23	11	1	35
Preanger regentschappen	125	92	233	450	88	41	20	149
Cheribon	161	156	334	651	80	26	6	112
Tagal	101	131	206	438	46	22	»	68
Pekalongan	106	130	175	411	35	7	»	42
Samarang.	788	915	1 471	3 174	423	180	232	835
Japara	138	115	213	466	52	15	1	68
Rembang	203	172	293	668	69	20	1	90
Soerabaija.	1 238	969	2 081	4 288	374	198	137	709
Madura	134	123	228	485	36	12	6	54
Pasoeroean	264	269	519	1 052	114	27	7	148
Probolinggo	138	127	236	501	72	16	6	94
Bezoeki	85	55	157	297	66	11	8	85
Banjoewangi	31	32	62	125	16	10	2	28
Banjoemas	133	100	247	480	57	21	3	81
Bagelen { Europeanen.	83	80	207	370	34	12	2	48
Bagelen { Afrikanen .	47	»	67	114	»	»	»	»
Kadoe	68	68	133	269	28	9	3	40
Djokjokarta	373	290	560	1 223	66	19	4	89
Soerakarta	622	511	1 088	2 221	133	25	»	155
Madioen	102	71	206	379	45	13	3	61
Kediri	141	108	228	480	80	14	3	97
Te zamen . .	6 596	5 867	11 000	23 463	2 572	1 054	875	4 501

Europesche vreemdelingen.				Totaal Europeanen en hunne afstammelingen.				Aanmerkingen.
Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	
2	»	»	2	102	48	121	271	
196	103	180	479	2 185	1 716	2 432	6 333	
9	1	»	10	93	49	114	256	
7	6	»	13	220	139	253	612	
26	1	»	27	267	183	340	790	
12	1	»	13	159	154	206	519	
9	3	»	12	150	140	175	465	
35	22	26	83	1 246	1 117	1 729	4 092	
4	»	»	4	194	130	214	538	
6	4	»	10	278	196	294	768	
68	30	50	148	1 680	1 197	2 268	5 145	
3	2	»	5	173	137	234	544	
14	3	»	17	392	299	526	1 217	
9	4	»	13	219	147	242	608	
5	1	»	6	156	67	165	388	
5	»	»	5	52	42	64	158	
5	2	»	7	195	123	250	568	
10	1	»	11	127	93	209	429	
»	»	»	»	47	»	67	114	
4	2	»	6	100	79	136	315	
6	1	»	7	445	310	564	1 319	
52	2	5	59	804	538	1 093	2 435	
12	1	»	13	159	85	209	453	
11	1	»	12	235	123	231	589	
510	191	261	962	9 678	7 112	12 136	28 926	

N°. 4.

OUDERDOM der Europesche mannen en vrouwen.

	16—30 jaren.		30—45 jaren.		45—60 jaren.		Boven de 60 jaren.		Totaal.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Europeanen in Nederlandsch Indie geboren	3074	2956	2315	1974	889	712	271	225	(a) 6549	5867
Europeanen in Nederland, alsmede Nederlanders buiten Nederland of Nederlandsch Indie geboren	963	492	1092	396	413	122	104	44	2572	1054
Europesche vreemdelingen. .	172	78	225	78	81	25	32	10	510	191
	4209	3526	3632	2448	1383	859	407	279	(a) 9631	7112

(a) 47 minder dan de betrekkelijke opgaven in de staten n°. 2 en 3, ten gevolge van het niet mederekenen der Afrikanen.

N°. 5. Beroepen der Europesche mannen.

	In 's lands dienst.	In contract met het Gouvernement voor landbouw-ondernemingen.	In den handel.	Andere industrielen.	Zonder beroep.	Totaal. (a)
Europeanen in Nederlandsch Indie geboren.	2580	108	402	1811	1650	6551
Europeanen in Nederland, alsmede Nederlanders buiten Nederland of Nederlandsch Indie geboren	1033	78	242	765	453	2571
Europesche vreemdelingen.	86	17	161	183	62	509
Te zamen . . .	3699	203	805	2759	2165	9631

(a) De verschillen met de totalen, voorkomende in staat n°. 4, zijn niet toegelicht geworden.

Gepensioneerde Europesche landsdienaren.

	1871.		1872.	
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
Ambtenaren	371		430	
Officieren.	200	12	212	13
Militairen beneden den rang van officier	473	80	528	88
	1136		1271	

N°. 6. Beroepen der Chinezen.

Hoofden, ambtenaren en geestelijken	482
Landeigenaren en bij dezen in dienst.	1 108
Contractanten met het Gouvernement voor landbouwondernemingen	24
Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	2 503
Andere industrielen of personen zonder beroep	51 244
	55 361

N°. 7. Beroepen der Arabieren en andere vreemde Oosterlingen.

Hoofden, ambtenaren en geestelijken	234
Landeigenaren en bij dezen in dienst	39
Andere industrielen of personen zonder beroep	6886
	7159

N°. 8.

Aantal inlandsche hoofden, beambten en geestelijken op Java en Madura bij het einde van 1872.

	Hoofden en beambten.	Geestelijken.	*AANMERKINGEN.*
Bantam	6 266	5 522	(*a*) Het aanmerkelijk verschil met het cijfer (138 775) in het vorig verslag is niet toegelicht gevonden.
Batavia	2 092	3 237	
Krawang	3 618	914	
Preanger regentschappen	6 667	4 965	
Cheribon	19 081	5 983	
Tagal	6 878	2 478	
Pekalongan	7 220	2 592	
Samarang	16 407	7 978	
Japara	11 880	4 151	
Rembang	15 832	3 422	
Soerabaija	24 808	7 409	
Madura	11 105	3 771	
Pasoeroean	2 943	2 782	
Probolinggo	2 677	752	
Bezoeki	4 645	3 797	
Banjoewangi	598	291	
Banjoemas	12 204	2 704	
Bagelen	16 237	6 766	
Kadoe	17 077	4 537	
Djokjokarta	19 625	2 446	
Soerakarta	18 661	7 367	
Madioen	11 838	2 821	
Kediri	8 809	3 338	
Te zamen	247 168	(*a*) 90 023	

N°. 9.

Aantal leerlingen die gedurende 1872 de Mohammedaansche godsdienstscholen bezocht hebben.

GEWESTEN.	Aantal leerlingen.	GEWESTEN.	Aantal leerlingen.
Java en Madura.		*Buitenbezittingen.*	
Bantam	13 470	Gouvernement van Sumatra's Westkust.	6 312
Batavia	10 377	Benkoelen	263
Krawang	601	Lampongsche districten	1 326
Preanger regentschappen	11 095	Palembang	451
Cheribon	6 590	Banka	(*b*)
Tagal	4 832	Billiton	geen.
Pekalongan	3 202	Riouw	geen.
Samarang	15 911	Westerafdeeling van Borneo	(*c*)
Japara	11 750	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	(*c*)
Rembang	6 370	Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	geen.
Soerabaija	13 740	Menado	geen.
Madura	11 043	Amboina	(*c*)
Pasoeroean	7 211	Ternate	75
Probolinggo	4 937	Timor	(*b*)
Bezoeki	6 382	Bali	(*d*)
Banjoewangi	3 772		
Banjoemas	2 010	Te zamen	8 427
Bagelen	4 338		
Kadoe	9 636		
Djokjokarta	436		
Soerakarta	3 386		
Madioen	6 526		
Kediri	4 859		
Te zamen	(*a*) 162 474		

(*a*) Blijkens de beide vorige verslagen werden de cijfers voor 1871 en 1870 opgegeven respectivelijk te bedragen 189 955 en 142 178.

(*b*) Onbekend.

(*c*) Niet opgegeven.

(*d*) Niet op te geven.

N°. 10.

Bevolking der particuliere landen (onder n°. 1 begrepen).

GEWESTEN.	EUROPEANEN.				VREEMDE OOSTERLINGEN.				INLANDERS.				TOTAAL.
	In Ned. Indie geboren.	In Nederland geboren.	Vreemdelingen.	Te zamen.	Chinezen.	Arabieren.	Andere vreemde Oosterlingen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen	
Bantam	8	»	1	9	90	»	8	98	12 363	13 491	21 009	46 863	46 970
Batavia	1 067	324	43	1 434	56 933	731	31	57 695	224 262	236 987	404 094	865 343	924 472
Krawang	134	13	7	154	(a) †	†	†	†	†	†	†	†	146 205
Cheribon	15	6	»	21	1 106	379	36	1 521	26 931	26 822	46 161	99 914	101 456
Tagal	»	»	»	»	»	»	»	»	3 082	3 417	4 914	11 413	11 413
Samarang	1 209	316	37	1 610	†	†	†	†	†	†	†	†	23 815
Japara	20	2	»	22	13	»	»	13	3 829	4 489	8 716	17 034	(b) 17 069
Soerabaija	511	94	36	641	326	»	»	326	15 232	17 182	24 843	57 257	(c) 58 224
Pasoeroean	1	1	»	2	»	»	»	»	640	743	1 637	3 020	3 022
Te zamen	2 965	804	124	3 893	†	†	†	†	†	†	†	†	1 332 646

(a) De dus † geteekende kolommen zijn, wegens te groote onvolledigheid der betrekkelijke opgaven, ditmaal niet kunnen worden ingevuld.

(b) Deze opgaaf schijnt alleen te betreffen het (aan inlanders toebehoorende) land Kalinjamat. Voor de vier andere particuliere landen in Japara (alle het eigendom van Europeanen) wordt op bladz. 228 van het tegenwoordig Verslag een zielental opgegeven van 2210.

(c) Het verschil met de opgaaf op bladz. 228 van het tegenwoordig Verslag is niet toegelicht geworden.

STAAT DER BEVOLKING

van de bezittingen buiten Java en Madura (met uitzondering van het leger en de soldaten-kinderen) bij het eind van het jaar 1872.

GEWESTEN.	AFDEELINGEN. (1)	EUROPEANEN.				CHINEZEN.				ARABIEREN.			
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.
Gouvernement van Sumatra's Westkust.	Padangsche benedenlanden . .	491	332	856	1679	2164	696	1487	4347	31	13	37	81
	Padangsche bovenlanden . . .	94	51	126	271	183	50	83	316	4	»	3	7
	Tapanoli . . .	66	40	90	196	334	82	222	638	1	»	»	1
		651	423	1072	2146	2681	828	1792	5301	36	13	40	89
Benkoelen.	Hoofdplaats Benkoelen . . .	39	42	73	154	127	141	189	457	5	»	2	7
	Mokko-Mokko .	5	1	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»
	Laïs	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
	Ommelanden . .	1	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
	Seloema. . . .	2	2	1	5	»	»	»	»	»	»	»	»
	Manna	2	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
	Pasoemah, Oeloe Manna . . .	1	2	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»
	Kauer, en Oeloe Loeas. . . .	1	1	3	5	8	8	11	27	»	»	»	»
	Kroë. . . . ,	6	»	1	7	9	2	5	16	2	»	»	2
		58	49	78	185	144	151	205	500	7	»	2	9
Lampongsche districten.	Telok Betong. .	25	16	39	80	81	44	47	172	6	6	4	16
	Semangka . . .	1	»	»	1	3	1	2	6	»	»	»	»
	Boemi-Agoeng .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Sepoeti	1	»	»	1	»	»	»	»	1	1	»	2
	Toelang Bawang.	3	2	5	10	8	»	»	8	2	»	3	5
	Sekampong. . .	1	1	»	2	»	»	»	»	2	1	3	6
	IV Marga's . .	1	1	3	5	7	4	2	13	»	»	»	»
		32	20	47	99	99	49	51	199	11	8	10	29

ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.				INLANDERS.				Totaal.	Naar gissing nog
Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.		
720	449	586	1755	273 650	295 707	350 025	919 382	927 244	»
221	134	64	419	183 148	197 837	223 376	604 361	605 374	»
42	2	51	95	26 176	25 513	35 742	87 431	88 361	»
983	585	701	2269	482 974	519 057	609 143	1 611 174	(²) 1 620 979	»
1	»	2	3	1 640	2 208	2 231	6 079	6 700	»
»	»	»	»	4 618	5 855	7 304	17 777	17 783	»
»	»	»	»	3 496	4 092	3 947	11 535	11 536	»
»	»	»	»	6 357	7 520	9 432	23 309	23 311	»
»	»	»	»	5 980	7 420	8 263	21 663	21 668	»
»	»	»	»	6 166	7 155	9 025	22 346	22 348	»
»	»	»	»	845	937	1 051	2 833	2 836	»
»	»	»	»	2 614	3 085	4 385	10 084	10 116	»
1	1	»	2	5 115	5 438	7 248	17 801	17 828	»
2	1	2	5	36 831	43 710	52 886	133 427	134 126	(³) 6 000
905	944	794	2643	4 120	4 500	5 183	13 803	16 714	»
220	4	3	227	4 822	4 970	6 919	16 711	16 945	»
5	3	3	11	3 533	4 188	4 710	12 431	12 442	»
138	124	147	409	7 282	8 622	9 716	25 620	26 032	»
235	258	331	824	3 279	4 271	5 906	13 456	14 303	»
352	176	212	740	3 160	3 010	4 193	10 363	11 111	»
581	586	792	1959	3 659	3 849	5 239	12 747	14 724	»
2436	2095	2282	6813	29 855	33 410	41 866	105 131	112 271	»

AANMERKINGEN.

(¹) Waar geene afdeelingsgewijze opgaaf kon worden ingevuld, vindt men zulks door een † aangeduid; ook waar eene andere splitsing ontbreekt, is een † gesteld.

(²) Het verschil met de totalen in het vorig verslag (bijlage B, n°. 12) zal vermoedelijk zijn toe te schrijven aan het destijds niet mede rekenen van de bevolking der niet onder geregeld bestuur staande landschappen.

(³) Voor het eiland Engano.

GEWESTEN.	AFDEELINGEN. (1)	EUROPEANEN. Mannen.	EUROPEANEN. Vrouwen.	EUROPEANEN. Kinderen.	EUROPEANEN. Te zamen.	CHINEZEN. Mannen.	CHINEZEN. Vrouwen.	CHINEZEN. Kinderen.	CHINEZEN. Te zamen.	ARABIEREN. Mannen.	ARABIEREN. Vrouwen.	ARABIEREN. Kinderen.	ARABIEREN. Te zamen.
Palembang.	Hoofdplaats . .												
	Iliran en Banjoe-Assin												
	Kommering-Ilir .												
	Ogan-Ilir en Blidah												
	Moesi-Ilir . . .												
	Ampat-Lawang .												
	Redjang en Lebang												
	Moesi-Oeloe . .	(2) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
	Rawas												
	Lematang-Oeloe .												
	Lematang-Ilir. .												
	Kikim												
	Pasoemahlanden .												
	Kommering-Oeloe												
	Ogan-Oeloe en Enim												
	Ranau-districten.												
		82	47	95	224	1 337	945	1 430	3 712	427	691	927	2090
Banka.	»	62	29	61	152	10 850	2 985	5 428	19 263	22	18	25	65
Billiton. Europ.	»	31	7	13	51	5 157	123	234	5 514	»	»	»	»
Billiton. Afrik.	»	5	»	»	5								
Riouw.	»	91	41	74	206	28 375	3 871	2 338	34 584	»	»	»	»
Westerafdeeling van Borneo.	»	53	22	48	123	11 873	5 654	7 659	25 186	†	†	†	1409
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.	Bandjermasin en Kween . . .					573	509	855	1 937	71	49	147	267
	Tanah-laut. . .					95	83	159	337	»	»	»	»
	Martapoera . .					22	17	43	82	16	19	32	67
	Amoenthay. . .					20	20	35	75	»	»	»	»
	Doessoen en Bekompaij . . .	†	†	†	†	»	»	»	»	»	»	»	»
	Groote Daijak .					5	6	10	21	»	»	»	»
	Kleine Daijak. .					22	32	46	100	»	»	»	»
	Zuidkust . . .					14	5	16	35	3	»	»	3
	Oostkust . . .					43	56	71	170	75	83	107	265
		102	56	176	334	794	728	1 235	2 757	165	151	286	602

ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.				INLANDERS.				Totaal.	Naar gissing nog	AANMERKINGEN.
Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.			
				12 354	15 459	20 072	47 885	†	»	
				4 806	5 207	8 297	18 310	†	»	
				13 321	15 206	22 637	51 164	†	»	
				18 607	21 402	28 883	68 892	†	»	
				6 879	7 690	12 535	27 104	†	»	
				7 290	7 634	9 623	24 547	†	»	
				3 507	3 596	4 263	11 366	†	»	
†	†	†	†	10 029	11 156	15 354	36 539	†	»	
				4 708	5 324	6 737	16 769	†	»	
				8 339	9 084	10 748	28 171	†	»	
				5 647	6 471	9 527	21 645	†	»	
				3 217	3 817	4 247	11 281	†	»	
				5 206	5 756	6 970	17 932	†	»	
				12 078	13 500	18 028	43 606	†	»	
				15 092	16 510	24 063	55 665	†	»	
				3 016	3 321	4 392	10 729	†	»	
24	22	20	66	134 096	151 133	206 376	491 605	497 697	(4) 76 000	
»	»	»	»	11 737	12 529	18 470	42 736	62 216	»	
419	225	69	713	5 682	5 997	8 198	(5) 19 877	(6) 26 160	»	
429	95	279	803	28 371	9 514	3 394	41 279	76 872	»	
210	94	145	449	†	†	†	338 714	365 881	»	
10	7	14	31	7 614	9 557	13 148	30 319	†	»	
»	»	»	»	3 811	3 469	5 211	12 491	†	»	
»	»	»	»	15 743	18 402	26 035	60 180	†	»	
»	»	»	»	55 030	58 115	96 542	209 687	†	»	
»	»	»	»	8 575	9 739	15 863	34 177	†	»	
»	»	»	»	11 500	12 500	10 000	34 000	†	»	
2	»	»	2	3 441	4 406	4 331	12 178	†	»	
1	»	»	1	†	†	†	35 000	†	»	
4	»	»	4	†	†	†	438 000	†	»	
17	7	14	38	†	†	†	866 032	869 768	»	

(4) Voor Djambi.

(5) Deze opgaaf is aldus verdeeld:

Billitonezen	17 099
Sekah's en Djoeroës .	2 778
	19 877

(6) Hieronder begrepen de 5 Afrikanen.

GEWESTEN.	AFDEELINGEN. (1)	EUROPEANEN.				CHINEZEN.				ARABIEREN.			
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden.	Makassar . . .	231	182	259	672	1770	973	1309	4052	20	6	8	34
	Noorder districten	40	23	42	105	139	22	114	275	1	»	»	1
	Zuider »	59	45	91	195	89	4	72	165	»	»	»	»
	Ooster »	33	28	50	111	64	2	33	99	4	»	»	4
	Saleijer	12	5	15	32	24	3	30	57	»	»	»	»
	Bima.	18	19	33	70	»	»	»	»	14	8	14	36
	Tontoli	2	1	»	3	»	»	»	»	2	»	»	2
		395	303	490	1188	2086	1004	1558	4648	41	14	22	(7) 77
Menado.	Minahassa . . .	197	248	332	777	338	362	963	1663	12	1	8	(7) 21
	Gorontalo . . .	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
		†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Amboina.	Hoofdplaats . .	189	181	354	724	86	116	136	338	25	21	62	108
	Saparoea en Haroekoe. . . .	115	97	173	385	»	»	»	»	3	3	8	14
	Hila en Larike .	7	5	5	17	»	»	»	»	»	»	»	»
	Boeroe en Amblauw. . . .	8	3	3	14	5	1	»	6	6	»	7	13
	Wahaai	4	2	4	10	4	»	»	4	»	»	»	»
	Elpapoetih-baai .	6	2	7	15	»	»	»	»	»	»	»	»
	Banda	152	154	271	577	54	41	37	132	47	24	35	106
		481	444	817	1742	149	158	173	480	81	48	112	241
Ternate.	Gouvernements-onderdanen. .	72	102	121	295	114	114	150	378	22	16	35	73
	Rijk van Ternate. » » Tidore . » » Batjan .	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
		72	102	121	295	114	114	150	378	22	16	35	73
Timor.	»	67	66	89	222	303	242	392	937	13	»	3	16
Bali.	Boeleleng . . .	9	2	7	18	191	76	77	344	40	11	43	94
	Djembrana. . .	1	»	»	1	»	»	»	»	24	23	53	100
		10	2	7	19	191	76	77	344	64	34	96	194

ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.				INLANDERS.				Totaal.	Naar gissing nog
Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.		
				13 377	14 505	12 800	40 682	45 440	»
				33 118	29 597	28 227	90 942	91 323	»
				24 840	23 484	23 683	72 007	72 367	»
(8)	(8)	(8)	(8)	26 251	27 371	25 492	79 114	79 328	»
				19 444	18 380	21 192	59 016	59 105	»
				455	311	543	1 309	1 415	»
				319	244	210	773	778	»
(8)	(8)	(8)	(8)	117 804	113 892	112 147	343 843	349 756	»
(8)	(8)	(8)	(8)	30 940	32 487	51 461	114 888	117 349	(9) 86 000
†	†	†	†	†	†	†	†	287 000	(10) 24 000
†	†	†	†	†	†	†	†	404 349	110 000
»	»	»	»	6 333	6 929	10 545	23 807	24 977	»
»	»	»	»	8 483	8 831	16 626	33 940	34 339	»
»	»	»	»	3 601	3 759	6 643	14 003	14 020	»
»	»	»	»	3 893	2 985	4 011	10 389	10 422	»
»	»	»	»	2 583	2 473	3 012	8 068	8 082	»
»	»	»	»	2 270	2 222	3 673	8 165	8 180	»
»	»	»	»	4 377	1 609	1 437	7 423	8 238	»
»	»	»	»	31 040	28 808	45 947	105 795	108 258	(11) 125 000
32	16	»	48	610	786	849	2 245	3 039	»
				18 080	16 222	27 555	61 857	61 857	»
†	†	†	†	8 142	8 968	13 578	30 688	30 688	»
				870	537	911	1 818	1 818	»
32	16	»	48	27 202	26 513	43 893	96 608	97 402	»
»	»	»	»	†	†	†	(12) †	†	»
673	482	383	1538	570	563	1 110	2 243	4 237	75 000
40	38	52	130	1 212	1 092	1 587	3 891	4 122	12 000
713	520	485	1668	1 782	1 655	2 697	6 134	8 359	(13) 87 000

AANMERKINGEN.

(7) Hieronder ook andere vreemde Oosterlingen, zijnde alleen de Chinezen afzonderlijk opgegeven.

(8) Begrepen onder de cijfers der vier voorafgaande kolommen.

(9) Voor de Sangir- en Talaut-eilanden.

(10) Voor de rijkjes op de Noordkust van Celebes.

(11) Voor de » overige eilanden " (Key-, Aroë-, Tenimber- en Zuidwester-eilanden ?)

(12) Onbekend: de gissingen loopen van 400 000 tot 1 800 000.

(13) Voor de bevolking onder het bestuur van den radja.

N°. 12.

VERDEELING der in den voorgaanden staat opgegeven cijfers van de Europesche bevolking in de bezittingen buiten Java en Madura.

GEWESTEN.	EUROPEANEN IN NEDERLANDSCH INDIE GEBOREN.				EUROPEANEN IN NEDERLAND GEBOREN.				EUROPESCHE VREEMDELINGEN.				TOTAAL.			
	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Te zamen.
Gouvernement van Sumatra's Westkust	404	348	1010	1762	183	51	54	288	64	24	8	96	651	423	1072	2146
Benkoelen	39	41	78	158	17	8	»	25	2	»	»	2	58	49	78	185
Lampongsche districten	15	14	47	76	17	6	»	23	»	»	»	»	32	20	47	99
Palembang . . .	52	37	94	183	28	8	»	36	2	2	1	5	82	47	95	224
Banka	33	21	60	114	28	8	1	37	1	»	»	1	62	29	61	152
Billiton { Europeanen	16	6	13	35	12	1	»	13	3	»	»	3	31	7	13	51
Billiton { Afrikanen .	5	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	5
Riouw	39	29	72	140	31	8	»	39	21	4	2	27	91	41	74	206
Westerafdeeling van Borneo	21	14	48	83	29	8	»	37	3	»	»	3	53	22	48	123
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	50	44	173	267	39	5	3	47	13	7	»	20	102	56	176	334
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden . .	314	280	469	1063	64	3	18	105	17	»	3	20	395	303	490	1188
Menado (Minahassa)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	197	248	332	777
Amboina { Amboina.	296	280	545	1121	28	10	1	39	5	»	»	5	329	290	546	1165
Amboina { Banda .	122	147	249	518	25	6	18	49	5	1	4	10	152	154	271	577
Ternate.	54	99	120	273	15	2	1	18	3	1	»	4	72	102	121	295
Timor	47	60	84	191	16	6	5	27	4	»	»	4	67	66	89	222
Bali (Boeleleng en Djembrana) . .	7	»	7	14	2	2	»	4	1	»	»	1	10	2	7	19
TOTAAL . .	1514	1420	3069	6003	534	152	101	787	144	39	18	201	2192	1611	3188	6991

N°. 13.

OPGAVE van het aantal inlandsche Christenen in Nederlandsch Indie onder ultimo 1872.

JAVA EN MADURA.		BUITENBEZITTINGEN.		AANMERKINGEN.
Bantam	4	Gouvernement van Sumatra's Westkust	1 582	(a) Waaronder 48 Chinesche Christenen.
Batavia	589	Benkoelen	2	(b) Het aanmerkelijk verschil met de cijfers der beide voorgaande jaren, ad resp. 18 en 15, niet opgegeven.
Krawang	8	Lampongsche disdricten	2	(c) Wel 51 Ambonsche Christenen.
Preanger regentschappen	5	Palembang	geen	(d) Niet opgegeven.
Cheribon	(a) 75	Banka	9	(e) Waaronder kinderen beneden de zestien jaren.
Tagal	81	Billiton	11	(f) De opgaaf ad 9320 in 't vorig verslag was onjuist.
Pekalongan	geen	Riouw	3	(g) Hieronder Borneo niet begrepen.
Samarang	145	Westerafdeeling van Borneo	(d)	
Japara	488	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	(d)	
Rembang	4	Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	18	
Soerabaija	1566	Menado	(e) 77 184	
Madura	6	Amboina	49 183	
Pasoeroean	264	Ternate	179	
Probolinggo	geen	Timor	(f) 20 395	
Bezoeki	3	Bali	geen	
Banjoewangi	geen			
Banjoemas	295			
Bagelen	(b) 807			
Kadoe	geen			
Djokjokarta	38			
Soerakarta	(c) geen			
Madioen	55			
Kediri	543			
TE ZAMEN	4976	TE ZAMEN	(g) 148 568	

N°. 14.

AANTOONING van het getal vergunningen tot vestiging of inwoning in Nederlandsch Indie, gedurende 1872 verleend op Java en Madura door den Gouverneur-Generaal, elders door de hoogste gewestelijke gezaghebbers.

Aan Nederlanders, andere Europeanen en met dezen gelijkgestelden (*Indisch Staatsblad* 1861, n°. 40 en 1872 n°. 38).

GEBOORTELANDEN.	Verleend door den Gouverneur-Generaal.		Verleend door de hoogste gewestelijke gezaghebbers. (*a*)		Verdere aanteekeningen enz.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	
Nederland	49	4	3	»	Vergunningen tot reizen in Nederlandsch Indie werden door den Gouverneur-Generaal verleend aan 14 mannen en aan 1 vrouw: zijnde: 3 Nederlanders, 3 Belgen, 6 Franschen, 1 Duitscher, 1 Engelsche en 1 Pool. De bijzondere toelating voor Christenleeraars, priesters en zendelingen (bedoeld bij art. 123 Regeringsreglement) werd verleend aan 4 personen; namelijk voor: de hoofdplaatsen Soekaboemi en Soemedang (Preangerregentschappen), het Battaksche landschap Silindong, (Tapanoli) en het eiland Nias (Sumatra's Westkust).
Belgie	6	»	»	»	
Frankrijk	3	»	»	»	
Duitschland	16	3	5	»	
Zwitserland	3	»	2	»	
Engeland	7	1	2	»	
St. George d'Elmina (Afrika)	1	»	»	»	
	85	8	12	»	
	93		12		

Aan Oostersche vreemdelingen (*Indisch Staatsblad* 1866, n°. 56 en 1872, n°. 40).

NATIEN.	Verleend door den Gouverneur-Generaal.	Verleend door de hoogste gewestelijke gezaghebbers. (*a*)	AANMERKINGEN.
Chinezen	1372	2101 (*b*)	(*b*) De acten zijn verleend: 1536 door den adsistent-resident van Billiton; 229 door den resident van Banka: 175 » » » der Westerafdeeling van Borneo; 105 door den resident van Palembang; 28 » » gouverneur van Sumatra's Westkust; 18 door den resident van Menado; 9 » » » der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo; 1 door den gouverneur van Celebes;
Arabieren	192	7 (*c*)	(*c*) als voren: 3 door den resident van Palembang, en 4 » » » der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.
Andere vreemde Oosterlingen	5	28 (*d*)	(*d*) Verleend door den gouverneur van Sumatra's Westkust.
	1570	2136	
	3706		

(*a*) Naar de meening van den directeur van justitie verdienen de opgaven der door de hoogste gewestelijke gezaghebbers in de Buitenbezittingen verleende vergunningen tot inwoning weinig vertrouwen uit hoofde de voorschriften op dit punt gebleken zijn op vele plaatsen verkeerd te worden opgevat, in zoover niet behoorlijk onderscheiden plagt te worden tusschen de aanvankelijke toelatingskaarten, waarvan registers moeten worden gehouden, en de verleende vergunningen tot inwoning, waarvan op de bedoelde plaatsen niet altijd aanteekening scheen te worden gehouden.

N°. 15.

OPGAVE van de ter kennis van het bestuur gekomen ongelukken, waardoor in 1872 menschen het leven verloren hebben.

GEWESTEN.	Door den bliksem getroffen.	Verdronken.	Overleden ten gevolge van het vallen uit een boom of van de eene of andere hoogte.	DOOR WILDE DIEREN GEDOOD.				Zelfmoord.	Door andere ongelukken het leven verloren.	Te zamen.
				Tijgers.	Krokodillen.	Slangen.	Andere wilde dieren.			
Java en Madura.										
Bantam	9	13	36	7	3	2	»	»	5	75
Batavia	22	39	14	3	2	1	»	19	3	103
Krawang.	5	11	4	4	2	»	»	3	13	42
Preanger regentschappen	15	90	45	38	2	»	3	6	51	250
Cheribon.	23	101	30	1	1	1	»	5	23	185
Tagal	9	63	19	1	3	»	2	10	25	132
Pekalongan	10	20	1	3	3	»	»	»	23	60
Samarang	(a) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Japara	11	42	18	2	»	»	»	4	36	113
Rembang.	11	39	14	4	»	»	1	7	31	107
Soerabaija	82	83	39	»	7	»	7	20	83	271
Madura	18	58	62	2	2	»	7	4	194	347
Pasoeroean	5	28	21	1	»	»	1	6	25	87
Probolinggo.	8	31	24	7	1	»	1	6	1	80
Bezoeki	4	20	21	2	1	2	1	7	25	83
Banjoewangi	»	1	»	»	»	»	»	1	8	10
Banjoemas	11	63	16	»	1	1	»	12	24	128
Bagelen	5	70	23	»	»	»	»	18	23	139
Kadoe.	7	21	35	»	»	1	»	5	157	226
Djokjokarta.	7	30	15	»	»	»	»	2	6	60
Soerakarta	10	15	19	»	»	»	»	8	19	71
Madioen	6	35	43	»	1	»	»	2	3	90
Kediri.	8	32	21	7	2	7	»	8	23	108
Totaal (b) . .	236	905	530	82	31	15	23	153	801	2776

(a) De dus † geteekende kolommen zijn bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld

(b) Met uitzondering van Samarang.

GEWESTEN.	Door den bliksem getroffen.	Verdronken.	Overleden ten gevolge van het vallen uit een boom of van de eene of andere hoogte.	DOOR WILDE DIEREN GEDOOD.				Zelfmoord.	Door andere ongelukken het leven verloren.	To zamen.
				Tijgers.	Krokodillen.	Slangen	Andere wilde dieren.			
Buitenbezittingen.										
Gouvernement van Sumatra's Westkust . .	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Benkoelen	»	3	7	8	3	»	»	1	2	24
Lampongsche districten .	»	10	»	3	10	»	1	»	18	42
Palembang	3	39	24	48	27	»	1	3	38	183
Banka.	»	1	3	»	6	»	»	5	5	20
Billiton	»	3	1	»	»	»	»	»	4	8
Riouw.	1	1	1	»	7	»	»	1	2	13
Westerafdeeling van Borneo.	1	14	»	»	28	»	»	4	4	51
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo . .	3	71	27	»	33	4	»	»	42	180
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	6	61	12	»	6	»	»	1	68	154
Menado	1	3	1	»	9	»	»	1	2	17
Amboina	»	4	8	»	1	»	»	1	3	17
Ternate	»	1	»	»	2	»	»	»	»	3
Timor.	»	1	1	»	2	»	5	1	»	10
Bali	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Totaal op de buitenbezittingen (c) . .	15	212	85	59	134	4	7	18	188	722
Totaal op Java en Madura (d) . . .	236	905	530	82	31	15	23	153	801	2776
TOTAAL-GENERAAL. (e)	251	1117	615	141	165	19	30	171	989	3498

(c) Met uitzondering van Sumatra's Westkust en Bali.

(d) Met uitzondering van Samarang.

(e) Zie noot c en d.

ZITTING 1873—1874. — 5.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE B.

N°. 2*b*.

NEDERLANDSCH OOST-INDISCH LEGER.

FORMATIE EN STERKTE ONDER ULTIMO DECEMBER 1872.

OFFICIEREN.	TOESTAND OP										
	FEITELIJKE FORMATIE.										
	Luitenant-generaal.	Generaal-majoors.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	TOTAAL.	Luitenant-generaal.	Generaal-majoors.
STAVEN EN DIENSTEN.											
Staf van den Gouverneur-Generaal	»	»	»	»	(a) 1	2	1	»	(b) 4	»	»
Kommandement van het leger	1	»	»	»	»	1	»	»	2	1	»
Departement van oorlog, Iste en IIde afd.	»	1	»	»	(c) 1	(d) 3	(c) 7	»	12	»	1
Idem, IIIde, IVde, Vde en VIde id. (e)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gewestelijke en plaatselijke staven. — 1ste militaire afdeeling op Java	»	»	1	1	»	1	3	»	6	»	»
2de » » » »	»	1	1	»	(f) 1	1	5	»	9	»	1
3de » » » »	»	»	1	1	»	1	2	»	5	»	»
Sumatra's Westkust en onderhoorigheden	»	»	1	1	»	1	2	1	6	»	»
Palembang en Benkoelen	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»
Westerafdeeling van Borneo	»	»	»	1	»	»	1	»	2	»	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	»	»	1	»	»	1	»	2	»	»
Celebes en onderhoorigheden	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»
Ter beschikking van het departement van oorlog	»	»	»	»	4	»	»	»	4	»	»
Materieel der artillerie	»	»	1	3	5	9	12	7	(g) 37	»	»
Genie	»	»	1	2	4	14	17	18	(h) 56	»	»
Topographisch bureau	»	»	»	»	(i) 1	(i) 1	(i) 2	»	4	»	»
Militaire verkenningen	»	»	»	»	»	(i) 6	(i) 6	»	12	»	»
Militaire administratie. — Intendance	»	»	1	1	5	16	»	»	23	»	»
Kwartiermeesters	»	»	»	»	»	10	35	44	89	»	»
Geneeskundige dienst. — Officieren van gezondheid	»	»	1	3	6	40	(k) 107	»	157	»	»
Apothekers	»	»	»	»	1	5	18	14	38	»	»
Paardenartsen	»	»	»	»	»	2	2	1	5	»	»
Militaire school	»	»	»	»	(l) 1	»	(m) 6	»	7	»	»
Kader van het corps pupillen	»	»	»	»	»	1	2	2	5	»	»
» » » militair huis van arrest	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»
Te zamen	1	2	8	14	30	115	231	87	488	1	2

31 DECEMBER 1872.

STERKTE.						
Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	TOTAAL.
»	»	1	1	1	»	3
»	»	»	1	»	»	2
»	»	1	3	5	2	12
»	»	»	»	»	»	»
1	1	»	1	3	»	6
1	1	»	1	5	»	9
1	1	»	1	2	»	5
1	1	»	1	3	»	6
»	»	»	»	1	»	1
»	1	»	»	1	»	2
»	1	»	»	1	»	2
»	»	»	»	1	»	1
»	»	4	»	»	»	4
1	2	4	8	14	6	35
1	2	4	13	16	»	36
»	1	»	1	2	»	4
»	»	»	2	10	»	12
1	1	4	15	»	»	21
»	»	»	9	32	31	72
1	3	6	37	77	3	127
»	»	1	5	16	10	32
»	»	»	1	1	1	3
»	»	1	»	6	»	7
»	»	»	1	4	»	5
»	»	»	1	»	»	1
8	15	26	102	201	53	408

TOELICHTINGEN.

ORGANIEKE FORMATIE.

Deze formatie, die op ultimo 1871 1426 officieren bedroeg, werd in 1872 *vermeerderd* met 1 kapitein der infanterie door de oprigting van een suppletie-depôt te Meester-Cornelis, en met 1 1sten luitenant-kwartiermeester door de nieuwe organisatie der militaire kommandementen van Palembang en Benkoelen; daarentegen door de evengenoemde reorganisatie *verminderd* met 1 2den luitenant-kwartiermeester en 1 2den luitenant der infanterie. Het eindcijfer onderging dus geene verandering.

FEITELIJKE FORMATIE.

Behalve de bovenbedoelde wijzigingen, die ook tot de feitelijke formatie betrekking hebben, maar het totaal officieren onveranderd lieten, onderging deze formatie in den loop van 1872 eene *vermindering* met 6 officieren, en wel met 4 2de luitenants der infanterie door de vaststelling eener tijdelijke formatie van het garnizoens-bataillon der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, en met 2 officieren van gezondheid der 2de klasse door het terugbrengen van het aantal der boven de formatie gevoerde militaire geneeskundigen van dien rang van 3 tot 1, als gevolg van de intrekking der militaire bezettingen te Pelarang en Tabanio in dezelfde residentie

Het totaal officieren, volgens de feitelijke formatie onder ultimo 1871 bedragen hebbende 1342, was alzoo bij het eind van 1872 verminderd tot 1336.

De in 1872 in werking getreden nieuwe formatie van het corps officieren van gezondheid (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 116) bragt slechts eene wijziging in de rangsverhouding, niet in het aantal, te weeg.

(*a*) Kan ook zijn luitenant-kolonel.

(*b*) Een der officieren van den staf van den Gouverneur-Generaal kan zijn van de Nederlandsche marine.

(*c*) De majoor bij de IIde afdeeling van het departement van oorlog kan ook zijn luitenant-kolonel, en de 1ste luitenants kunnen ook zijn 2de luitenants.

(*d*) Hieronder is niet begrepen de chef der Iste afdeeling van het departement van oorlog (Kabinet), als zijnde uitgetrokken bij „Kommandement van het leger."

(*e*) *Voor memorie*, als zijnde respectivelijk zamengesteld uit de hoofddirectien der artillerie, genie, militaire administratie en geneeskundige dienst, waarvan de officieren zijn begrepen onder het aantal bij genoemde wapens en diensten aangegeven.

(*f*) Kan ook zijn luitenant-kolonel.

(*g*) Onder de officieren van het materieel der artillerie zijn begrepen 8 magazijnmeesters, waarvan 4 kunnen zijn magazijnmeester der 1ste klasse (kapitein), en de overigen der 2de en 3de klasse (1ste en 2de luitenant). Een der magazijnmeesters der 1ste klasse kan ook zijn majoor.

(*h*) Onder de officieren der genie zijn begrepen 4 magazijnmeesters, waarvan hoogstens 2 kunnen zijn magazijnmeesters der 1ste klasse (kapitein) en de overigen 2de en 3de klasse (1ste en 2de luitenant).

(*i*) De chef van het topographisch bureau en der militaire verkenningen is organiek majoor, doch zal, tot luitenant-kolonel bevorderd wordende, als zoodanig in zijne betrekking kunnen blijven doordienen. De kapitein en de 2 1ste luitenants adjunct bij het topographisch bureau kunnen ook zijn respectivelijk 1ste en 2de luitenants. De kapiteins brigade-chef en de 1ste luitenants opnemers kunnen ook zijn respectivelijk 1ste en 2de luitenants.

(*k*) Onder de formatie van de geneeskundige dienst is begrepen 1 officier van gezondheid der 2de klasse die boven de formatie is toegestaan.

(*l*) Kan ook zijn kapitein.

(*m*) Kunnen ook zijn 2de luitenants.

OFFICIEREN.	TOESTAND OP										
	FEITELIJKE FORMATIE.										
	Luitenant-generaal.	Generaal-majoors.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	TOTAAL.	Luitenant-generaal.	Generaal-majoors.
Transport	1	2	8	14	30	115	231	87	488	1	2
WAPENS.											
Infanterie	»	»	»	7	20	152	255	286	720	»	»
Cavalerie	»	»	(*n*) 1	(*n*) 1	(*n*) 1	8	13	12	36	»	»
Artillerie	»	»	»	1	1	21	31	28	82	»	»
Mineurs en sappeurs	»	»	»	»	1	2	4	3	10	»	»
Te zamen	»	»	1	9	23	183	303	329	848	»	»
Totaal officieren	1	2	9	23	53	298	534	416	1336	1	2
TOTAAL-GENERAAL	1336										

31 DECEMBER 1872.

STERKTE.						
Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	TOTAAL.
8	15	26	102	201	53	408
»	7	18	150	276	234	685
»	1	2	8	13	12	36
»	1	1	21	30	26	79
»	»	1	2	2	»	5
»	9	22	181	321	272	805
8	24	48	283	522	325	1213
1213						

T O E L I C H T I N G E N.

(*a*) De kommandant van het regement Oost-Indische cavalerie kan zijn kolonel of luitenant-kolonel, terwijl de kommandant kolonel zijnde, een der beide majoors kan zijn luitenant-kolonel.

STERKTE.

Onder de sterkte der officieren zijn begrepen 7 inlandsche 1ste luitenants der infanterie.

Onder de sterkte der 2de luitenants zijn begrepen: 11 officieren gedetacheerd van het leger in Nederland (1 officier van gezondheid der 3de klasse, 2 kapiteins en 8 1ste luitenants der infanterie).

Onder de sterkte der officieren zijn echter niet begrepen:

a. de officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie, 173 in getal (72 van de staven en diensten, 90 van de infanterie, 5 van de cavalerie en 6 van de artillerie);

b. de officieren voor memorie gevoerd, in Nederland gedetacheerd, à la suite van het leger en op non-activiteit, te zamen 13.

Naar hunnen landaard waren de niet-inlandsche officieren verdeeld als volgt:

Nederlanders buiten Nederlandsch Indie geboren	1040
Duitschers	53
Zwitsers	1
Andere Europeanen en met dezen gelijkgestelden	4
Blanken in Nederlandsch Indie geboren (Kreolen)	80
Kleurlingen	28
Totaal	1206

ONDEROFFICIEREN, MANSCHAPPEN EN PAARDEN.	TOESTAND OP 31 DECEMBER 1872.											
	FEITELIJKE FORMATIE.						STERKTE.					
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	TOTAAL.	Paarden.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	TOTAAL.	Paarden.
Infanterie	7 546	545	763	11 879	20 733	»	7 581	524	759	11 537	20 401	»
Artillerie: Personeel	1 277	»	»	1 045	2 322	509	1 275	»	»	1 073	2 348	(a) 499
Artillerie: Materieel	390	»	»	84	474	1	373	»	»	53	426	1
Cavalerie	583	»	»	»	583	523	594	»	»	6	600	516
Mineurs en sappeurs	125	»	»	120	245	»	110	»	»	109	219	»
Genie, lithographisch etablissement, photographisch atelier en instrumentmakerswinkel	191	»	»	145	336	»	182	»	»	131	813	»
Topographisch bureau	18	»	»	»	18	»	16	»	»	»	16	»
Militaire verkenningen	72	»	»	»	72	»	52	»	»	»	52	»
Corps stafmuzikanten	31	»	»	»	31	»	31	»	»	»	31	»
Onderofficier.-kwartiermeesters	67	»	»	»	67	»	67	»	»	»	67	»
Militaire school	126	»	»	2	128	»	83	»	»	2	85	»
Kader van het corps pupillen	38	»	»	»	38	»	39	»	»	2	41	»
» » » militair huis van arrest	23	»	»	»	23	»	21	»	»	»	21	»
Hospitaaldienst	625	»	»	434	1 059	»	560	12	80	334	986	»
Schrijverspersoneel	513	»	»	»	513	»	421	»	»	»	421	»
Gedetineerden (b)	»	»	»	»	»	»	242	12	6	98	358	»
Boven de formatie gevoerden	»	»	»	»	»	»	49	»	3	9	61	»
Te zamen	11 625	545	763	13 709	26 642	1 033	(d) 11 696	548	848	13 354	26 446	(a) 1016
	(c) 26 642 benevens 300 pupillen.						(c) 26 446 benevens 361 pupillen.					

TOELICHTINGEN.

ORGANIEKE FORMATIE.

Op ultimo 1871 bedroeg de organieke formatie 28 293 onderofficieren en manschappen (11 538 Europeanen, 1744 Amboinezen en 15 011 inlanders.

In den loop van 1872 werd dit aantal *vermeerderd* met 274 Europeanen en 4 inlanders, en wel:

1°. door de oprigting van een suppletie-depôt te Meester-Cornelis met	8 Europ. en 4 inl.;
2°. door eene vermeerdering van het corps magazijnmeesters en conducteurs der genie met 2 conducteurs	2 »
3°. door de vaststelling der formatie van het bedieningspersoneel bij de militaire ziekeninrigtingen voor 1872	44 »
4°. door de vaststelling eener nieuwe formatie van het personeel bij het lithographisch etablissement bij het wapen der genie	2 »
5°. door de vaststelling eener nieuwe formatie van het schrijverspersoneel	218 »
	274 Europ. en 4 inl.

Daarentegen werd de hierbedoelde formatie in 1872 *verminderd* met 3 Europeanen en 102 inlanders, en wel:

a. door de vereeniging der militaire kommandementen van Palembang en Benkoelen tot één geheel, met	2 Europ. en 1 inl.;
b. door de vaststelling der hierboven sub 3°. bedoelde formatie	» » » 97 »
c. door de intrekking der ziekenzalen 3de en 2de klasse te Pelarang en Tabanio	1 » » 4 »
	3 Europ. en 102 inl.

In het geheel alzoo eene *vermeerdering* van 271 Europeanen en eene *vermindering* van 98 inlanders, zoodat de formatie op ultimo 1872 bedroeg 11 809 Europeanen, 1744 Amboinezen en 14 913 inlanders of 28 466 onderofficieren en manschappen.

FEITELIJKE FORMATIE.

Op ultimo 1871 wees deze formatie een totaal aan van 11 616 Europeanen, 545 Afrikanen, 763 Amboinezen en 13 830 inlanders of 26 754 onderofficieren en manschappen.

Zij werd in den loop van 1872 *vermeerderd* met 56 Europeanen en 4 inlanders, als gevolg der wijzigingen hierboven bedoeld sub 1°.—4°.

Daarentegen beliep de *vermindering* 47 Europeanen en 125 inlanders, namelijk:

door de wijzigingen hierboven sub *a*—*c* vermeld	3 Europ. en 102 inl.;
door de vaststelling eener nieuwe tijdelijke formatie van het garnizoens-bataillon der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	41 » » 23 »
door de vaststelling eener nieuwe formatie van het schrijverspersoneel	3 »
	47 Europ. en 125 inl.

Over het geheel *vermeerderde* dus de formatie met 9 Europeanen en *verminderde* met 121 inlanders, waardoor het totaal onderofficieren en manschappen werd teruggebragt van 26 754 tot 26 642.

Wijders werd in 1872 eene nieuwe formatie van het corps stafmuzikanten vastgesteld, waarbij echter het aantal onveranderd bleef.

STERKTE.

(*a*) Hieronder 12 muildieren.

(*b*) Ofschoon in de sterkte opgenomen, behoort deze kategorie gerekend te worden tot het mankerende tot compleet.

(*c*) Hieronder zijn niet begrepen de bij het leger voor memorie gevoerde militairen (102 Europeanen en 11 inlanders).

(*d*) Naar hunnen landaard waren de Europesche onderofficieren en minderen verdeeld als volgt:

Nederlanders buiten Nederlandsch Indie geboren	8 170
Belgen	257
Duitschers	915
Zwitsers	1 144
Andere Europeanen en met dezen gelijkgestelden	172
Blanken in Nederlandsch Indie geboren (Kreolen)	230
Kleurlingen	808
Totaal . . .	11 696

Eene opgaaf van het aantal soldatenkinderen, buiten die bij het pupillencorps, volgt hieronder:

	Jongens.	Meisjes.
Europeanen buiten Nederlandsch Indie geboren	47	56
Blanken in Nederlandsch Indie geboren (Kreolen)	103	98
Kleurlingen	325	334
	475	488
	963	

ZITTING 1873 — 1874. — **5.**

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE LIT. **C.**

N°. 2*c*.

OVERZIGT DER UITKOMSTEN

VAN DE

GENEESKUNDIGE DIENST BIJ DE LANDMAGT

OP

JAVA EN MADURA

OVER 1872.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	OVERLEDEN. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	8 592	251	6 467	15 310	18	1	16	35
» biliosa,	Galkoorts,	210	11	31	252	1	»	1	2
» gastrica,	Gastrische koorts,	669	6	73	748	3	»	2	5
» catarrhalis,	Catarrhale koorts,	378	10	218	606	1	»	»	1
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	9	»	6	15	»	»	4	4
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	19	»	3	22	5	»	2	7
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	1	»	»	1	1	»	»	1
Ophthalmiae,	Oog- »	611	22	562	1 195	»	»	»	»
Parotitis,	Oogklier- »	9	»	13	22	»	»	»	»
Angina,	Keel- »	323	4	51	378	»	»	2	2
Pleuritis,	Borstvlies- »	11	1	10	22	»	»	»	»
Pneumonia,	Long- »	28	4	21	53	1	»	4	5
Hepatitis,	Lever- »	304	2	16	322	11	»	2	13
Enteritis,	Darm- »	47	»	9	56	2	»	1	3
Dysenteria,	Dysenterie,	479	4	67	550	66	»	11	77
Apoplexia,	Beroerte,	2	»	1	3	»	»	»	»
Epilepsia,	Vallende ziekte,	48	»	8	56	»	»	»	»
Delirium tremens,	Dronkaardswaanzin,	31	»	»	31	4	»	»	4
Morbi mentis,	Zielsziekte,	44	5	27	76	»	»	»	»
Asthma,	Aamborstigheid,	31	5	137	173	»	»	»	»
Colica,	Koliek,	154	11	58	223	»	»	1	1
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	7	»	»	7	»	»	»	»
Gastricismus,	Maagstoornis,	834	36	187	1 057	1	»	1	2
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijp-ontsteking,	474	32	758	1 264	3	1	7	11
Diarrhoea,	Doorloop,	1 318	34	602	1 954	25	1	9	35
Helminthiasis,	Wormziekte,	23	2	3	28	»	»	»	»
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	128	10	67	205	»	»	»	»
» chronicus,	Slepend rheumatisme,	459	30	311	800	3	»	1	4
	Transporteren	15 243	480	9 706	25 429	145	3	64	212

VERHOUDING VAN DE OVERLEDENEN							
TOT DE BEHANDELDEN.				TOT DE LEGERSTERKTE.			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen 8784.	Afrikanen 509.	Inlanders 7077.	Totaal 16 370.
1:477,33	1:251	1:404,18	1:437,43	1: 488	1:509	1: 442,31	1: 467,71
1:210	»	1: 31	1:126	1:8784	»	1:7077	1: 8185
1:223	»	1: 36,5	1:149,6	1:2928	»	1:3538,5	1: 3274
1:378	»	»	1:606	1:8784	»	»	1:16370
»	»	1: 1,5	1: 3,75	»	»	1:1769,25	1: 4092,5
1: 3,8	»	1: 1,5	1: 3,14	1:1756,8	»	1:3538,5	1: 2338,57
1: 1	»	»	1: 1	1:8784	»	»	1:16370
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1: 25,5	1:189	»	»	1:3538,5	1: 8185
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 28	»	1: 5,25	1: 10,6	1:8784	»	1:1769,25	1: 3274
1: 27,63	»	1: 8	1: 24,77	1: 798,5	»	1:3538,5	1: 1259,23
1: 23,5	»	1: 9	1: 18,66	1:4392	»	1:7077	1: 5456,6
1: 7,25	»	1: 6,09	1: 7,14	1: 133,09	»	1: 643,36	1: 212,59
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 7,75	»	»	1: 7,75	1:2196	»	»	1: 4092,5
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1: 58	1:223	»	»	1:7077	1:16370
»	»	»	»	»	»	»	»
1:834	»	1:187	1:528,5	1:8784	»	1:7077	1: 8185
1:158	1:32	1:108,28	1:114,9	1:2928	1:509	1:1011	1: 1488,18
1: 52,72	1:34	1: 66,88	1: 55,82	1:1351,36	1:509	1: 786,3	1: 467,71
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1:153	»	1:311	1:200	1:2928	»	1:7077	1: 4092,5

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELE				OVERLEDEN.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
	Per transport	15 243	480	9 706	25 429	145	3	64	212
Haemorrhoïdes,	Aambeijen,	204	4	12	200	3	»	»	3
Scrophulosis,	Klierziekte,	19	»	4	23	»	»	»	»
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	60	5	30	95	13	»	13	26
Carcinomata,	Kankergezwellen,	2	»	»	2	»	»	»	»
Scorbutus,	Scheurbuik,	3	1	2	6	»	»	»	»
Hydrops,	Waterzucht,	14	»	4	18	»	»	»	»
Vitia cordis,	Hartgebreken,	150	»	9	159	4	»	2	6
Variolae,	Pokken,	2	»	7	9	»	»	»	»
Morbilli,	Mazelen,	8	»	6	14	»	»	»	»
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	39	2	57	98	»	»	»	»
Scabies,	Schurft,	27	»	200	227	»	»	1	1
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	169	5	151	325	1	»	»	1
Syphilis primaria,	Venusziekte,	3 209	202	965	4 376	4	1	»	5
» secundaria,	idem,	474	17	78	469	1	»	1	2
Vulnera,	Wonden,	350	11	248	609	2	»	3	5
Contusiones,	Kneuzingen,	478	26	250	754	»	»	1	1
Abscessus,	Ettergezwellen,	432	34	224	690	5	1	2	8
Ulcera,	Zweren,	1 397	58	1 051	2 506	»	»	1	1
Fistulae,	Pijpzweren,	18	1	2	21	3	»	1	4
Herniae,	Ingewandsbreuken,	69	14	23	106	»	»	»	»
Hydrocele,	Waterzakbreuken,	14	1	1	16	»	»	»	»
Luxationes,	Ontwrichtingen,	10	4	1	15	»	»	»	»
Fracturae,	Beenbreuken,	19	2	2	23	1	»	»	1
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	5	»	1	6	5	»	1	6
Morbi relequi,	Overige ziektevormen,	3 233	132	2 003	5 368	20	»	23	43
Beri-beri,	Beri-beri,	29	»	839	868	»	»	42	42
	Totaal..	25 577	999	15 876	42 452	207	5	155	367

VERHOUDING VAN DE OVERLEDENEN

TOT DE BEHANDELDEN.				TOT DE LEGERSTERKTE.			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen 8784.	Afrikanen 509.	Inlanders 7077.	Totaal 16 370.
1: 68	»	»	1: 73,3	1:2928	»	»	1: 5456,6
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 4,61	»	1: 2,3	1: 3,65	1: 675,69	»	1: 544,33	1: 629,61
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 37,5	»	1: 4,5	1: 26,5	1:2196	»	1:3538,5	1: 2728,3
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1: 200	1: 227	»	»	1:7077	1:16370
1:169	»	»	1: 325	1:8784	»	»	1:16370
1:802,25	1:202	»	1: 875,2	1:2196	1: 509	»	1: 3274
1:374	»	1: 78	1; 234,5	1:8784	»	1:7077	1: 8185
1:175	»	1: 82,6	1: 124,8	1:4392	»	1:2359	1: 3274
»	»	1: 250	1: 754	»	»	1:7077	1:16370
1: 86,4	1: 34	1: 112	1: 86,25	1:1756,8	1: 509	1:3538,5	1: 2046,25
»	»	1:1051	1:2506	»	»	1:7077	1:16370
1: 6	»	1: 2	1: 5,25	1:2928	»	1:7077	1: 4092,5
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 19	»	»	1: 23	1:8784	»	»	1:16370
1: 1	»	1: 1	1: 1	1:1756,8	»	1:7077	1: 2728,3
1:161,65	»	1: 87,08	1: 124,83	1:4392	»	1: 307,69	1: 380,69
»	»	1: 19,97	1: 20,66	»	»	1: 168,5	1: 389,76
1:123,56	1:199,8	1: 102,42	1: 115,67	1: 42,43	1: 101,8	1: 45,65	1: 44,6

ZITTING 1873 — 1874. — 5.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE D.

N°. 2*d*.

OVERZIGT DER UITKOMSTEN

VAN DE

GENEESKUNDIGE DIENST BIJ DE LANDMAGT

IN DE

BEZITTINGEN BUITEN JAVA EN MADURA

OVER 1872.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	OVERLEDEN. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	1 964	»	3 397	5 361	9	»	9	18
» biliosa,	Galkoorts,	99	»	37	136	2	»	»	2
» gastrica,	Gastrische koorts,	75	»	58	133	1	»	1	2
» catarrhalis,	Catarrhale koorts,	187	»	294	481	2	»	2	4
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	1	»	6	7	1	»	1	2
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	3	»	1	4	2	»	1	3
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	»	»	»	»	»	»	»	»
Ophthalmiae,	Oog- »	141	»	346	487	»	»	1	1
Parotitis,	Oogklier- »	»	»	3	3	»	»	»	»
Angina,	Keel- »	108	»	33	141	»	»	»	»
Pleuritis,	Borstvlies- »	6	»	4	10	»	»	»	»
Pneumonia,	Long- »	10	»	20	30	5	»	1	6
Hepatitis,	Lever- »	130	»	5	135	6	»	2	8
Enteritis,	Darm- »	130	»	26	156	3	»	2	5
Dysenteria,	Dysenterie,	140	»	13	153	27	»	3	30
Apoplexia,	Beroerte,	»	»	1	1	»	»	1	1
Delirium tremens,	Dronkaardswaanzin,	22	»	»	22	3	»	»	3
Morbi mentis,	Zielsziekte,	16	»	29	45	»	»	2	2
Asthma,	Aamborstigheid,	7	»	190	197	»	»	3	3
Colica,	Koliek,	48	»	53	101	»	»	»	»
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	3	»	»	3	»	»	»	»
Gastricismus,	Maagstoornis,	253	»	157	410	1	»	»	1
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijp-ontsteking,	178	»	603	781	»	»	2	2
Diarrhoea,	Doorloop,	406	»	252	658	1	»	5	6
Epilepsia,	Vallende ziekte,	10	»	1	11	»	»	»	»
Helminthiasis,	Wormziekte,	12	»	2	14	»	»	»	»
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	86	»	99	185	»	»	»	»
» chronicus,	Slepend rheumatisme,	151	»	229	380	»	»	2	2
	Transporteren	4 186	»	5 859	10 045	63	»	38	101

(*a*) Van de geneeskundige dienst in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn geen opgaven ingekomen.

VERHOUDING VAN DE OVERLEDENEN (a)

TOT DE BEHANDELDEN.				TOT DE LEGERSTERKTE. (a)			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen 3443.	Afrikanen	Inlanders 6104.	Totaal 9547.
1 : 218,22	»	1 : 377,4	1 : 297,83	1 : 382,5	»	1 : 678,2	1 : 530,39
1 : 49,5	»	»	1 : 68	1 : 1721,5	»	»	1 : 4773,5
1 : 75	»	1 : 58	1 : 66,5	1 : 3443	»	1 : 6104	1 : 4773,5
1 : 93,5	»	1 : 147	1 : 120,25	1 : 1721,5	»	1 : 3052	1 : 2386,75
1 : 1	»	1 : 6	1 : 3,5	1 : 3443	»	1 : 6104	1 : 4773,5
1 : 1,5	»	1 : 1	1 : 1,3	1 : 1721,5	»	1 : 6104	1 : 3182,3
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1 : 346	1 : 487	»	»	1 : 6104	1 : 9547
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1 : 2	»	1 : 20	1 : 5	1 : 688,6	»	1 : 6104	1 : 1591,16
1 : 21,66	»	1 : 2,5	1 : 16,87	1 : 573,83	»	1 : 3052	1 : 1193,37
1 : 43,3	»	1 : 13	1 : 31,2	1 : 1147,6	»	1 : 3052	1 : 1909,4
1 : 5,18	»	1 : 4,3	1 : 5,1	1 : 127,52	»	1 : 2034,6	1 : 318,23
»	»	1 : 1	1 : 1	»	»	1 : 6104	1 : 9547
1 : 7,3	»	»	1 : 7,3	1 : 1147,6	»	»	1 : 3182,3
»	»	1 : 14,5	1 : 22,5	»	»	1 : 3052	1 : 4773,5
»	»	1 : 63,3	1 : 65,6	»	»	1 : 2034,6	1 : 3182,3
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1 : 253	»	»	1 : 410	1 : 3443	»	»	1 : 9547
»	»	1 : 301,5	1 : 390,5	»	»	1 : 3052	1 : 4773,5
1 : 406	»	1 : 50,4	1 : 109,6	1 : 3443	»	1 : 1220,8	1 : 1591,16
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1 : 114,5	1 : 190	»	»	1 : 3052	1 : 4773,5

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD Europeanen.	BEHANDELD Afrikanen.	BEHANDELD Inlanders.	BEHANDELD Totaal.	OVERLEDEN. Europeanen.	OVERLEDEN. Afrikanen.	OVERLEDEN. Inlanders.	OVERLEDEN. Totaal.
	Per transport	4186	»	5 859	10 045	63	»	38	101
Haemorrhoïdes,	Aambeijen,	95	»	26	121	»	»	»	»
Scrophulosis,	Kliorziekte,	2	»	6	8	»	»	1	1
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	36	»	32	68	4	»	3	7
Carcinomata,	Kankergezwellen,	»	»	»	»	»	»	»	»
Scorbutus,	Scheurbuik,	3	»	5	8	»	»	»	»
Hydrops,	Waterzucht,	6	»	5	11	1	»	2	3
Vitia cordis,	Hartgebreken,	50	»	4	54	2	»	1	3
Variolae,	Pokken,	»	»	4	4	»	»	1	1
Morbilli,	Mazelen,	»	»	1	1	»	»	»	»
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	1	»	19	20	»	»	»	»
Scabies,	Schurft,	9	»	135	144	»	»	»	»
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	52	»	92	144	»	»	»	»
Syphilis primaria,	Venusziekte,	572	»	468	1 040	1	»	2	3
» secundaria,	idem,	76	»	30	106	»	»	»	»
Vulnera,	Wonden,	190	»	408	598	7	»	3	10
Contusiones,	Kneuzingen,	171	»	171	342	»	»	»	»
Abscessus,	Ettergezwellen,	119	»	233	352	»	»	1	1
Ulcera,	Zweren,	431	»	1 065	1 496	1	»	1	2
Fistulae,	Pijpzweren,	3	»	2	5	»	»	»	»
Herniae,	Ingewandsbreuken,	10	»	21	31	»	»	»	»
Hydrocele,	Waterzakbreuken,	6	»	2	8	»	»	»	»
Luxationes,	Ontwrichtingen,	13	»	4	17	3	»	»	3
Fracturae,	Beenbreuken,	4	»	10	14	1	»	1	2
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	»	»	2	2	»	»	2	2
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	890	»	1 181	2 071	7	»	5	12
Beri-beri,	Beri-beri,	55	»	510	565	2	»	31	33
	Totaal. .	6980	»	10 295	17 275	92	»	92	184

(*a*) Van de geneeskundige dienst in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn geen opgaven ingekomen.

VERHOUDING VAN DE OVERLEDENEN (a)							
TOT DE BEHANDELDEN. (a)				TOT DE LEGERSTERKTE. (a)			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen 3443.	Afrikanen	Inlanders 6104.	Totaal 9547.
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1: 6	1: 8	»	»	1:6104	1:9547
1: 9	»	1: 10,6	1: 9,71	1: 860,75	»	1:2034,6	1:1363,85
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 6	»	1: 2,5	1: 3,6	1:3143	»	1:3052	1:3182,3
1: 25	»	1: 4	1: 18	1:1721,5	»	1:6104	1:3182,3
»	»	1: 4	1: 4	»	»	1:6104	1:9547
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1:572	»	1: 234	1:346,6	1:3443	»	1:3052	1:3182,3
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 27,14	»	1: 136	1: 59,8	1: 491,85	»	1:2034,6	1: 954,7
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1: 233	1:352	»	»	1:6104	1:9547
1:431	»	1:1065	1:748	1:3443	»	1:6104	1:4773,5
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
1: 4,3	»	»	1: 5,6	1:1147,6	»	»	1:3182,3
1: 4	»	1: 10	1: 7	1:3443	»	1:6104	1:4773,5
»	»	1: 1	1: 1	»	»	1:3052	1:4773,5
1:127,14	»	1: 236,2	1:172,58	1: 491,85	»	1:1220,8	1: 795,58
1: 27,5	»	1: 16,45	1: 17,12	1:1721,5	»	1: 196,9	1: 289,3
1: 75,87	»	1: 111,9	1: 93,88	1: 37,42	»	1: 66,34	1: 51,88

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE E.

N°. 2*e*.

OVERZIGT

van de in Nederlandsch Indie op 1 Januarij 1872 aanwezige oorlogsmarine en van de daarin tot 1 Januarij 1873 voorgevallen veranderingen (*a*).

(*a*) Voor latere veranderingen zie men de mededeelingen hiervoren (bladz. 61—63 van het verslag).

OMSCHRIJVING DER SCHEPEN. De met een * geteekende schepen zijn gebouwd ten laste der koloniale geldmiddelen.	In Nederland te water gelaten in	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen en paardenkracht.	Grootste vaart onder stoom.	Tonneninhoud.
Auxiliair eskader.						
Schroefstoomschepen 1ste klasse.						
Curaçao (1)	1863	55	16	250	8,5	1083
Djambi	1860	55	16	250	8,5	1083
Schroefstoomschepen 2de klasse.						
Vice-Admiraal Koopman	1858	54	13	250	8	946
Marnix	1867	49	6	280	10	712
Nederlandsch Indische militaire marine.						
Schroefstoomschepen 4de klasse.						
Bali	1856	39	10	100	»	»
Coehoorn	1862	35	6	80	6 à 7	285
Aart van Nes	1863	35	6	80	6 à 7	285
den Briel	1863	35	6	80	6 à 7	285
Maas en Waal	1862	35	6	80	6 à 7	285
Raderstoomschepen 1ste klasse.						
Amsterdam (2)	1852	48	8	300	6 à 7	700
Ardjoeno (*b*)	1849	48	8	300	6 à 7	700
Raderstoomschip 2de klasse.						
Cycloop	1843	40	6	220	9	450
Stoomtransportschip 2de klasse.						
* Soerabaija (*c*)	1867	43	2	220	9	1077
Raderstoomschepen 3de klasse.						
* Sumatra (ijzeren)	1867	35	4	200	10	710
* Borneo (idem)	1867	35	4	200	10	710
* Banka (*d*) (idem)	1867	35	4	200	10	710
* Timor (idem)	1867	35	4	200	10	710

(*b*) Was onder ultimo 1872 tijdelijk dienstdoend wachtschip te Makassar.

(*c*) In Indie gebouwd.

(*d*) De *Banka* was onder ultimo 1872 tijdelijk dienstdoend wachtschip ter reede Batavia.

BEMANNING.						Wanneer ter reede Batavia gekomen of in Indie in dienst gesteld.	Wanneer naar Nederland vertrokken of op eenige andere wijze aan de Indische dienst onttrokken.
Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte volgens de op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapporten.					
		1 Januarij 1872.		31 December 1872.			
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.		
225	41	209	33	»	»	26 Dec. 1867.	(1) 1 Mei 1872 naar Nederlandsch Indie vertrokken.
225	41	219	38	201	41	16 Jan. 1869.	(2) 20 Maart 1872 buiten dienst gesteld
180	41	173	40	170	41	26 Aug. 1871.	
130	43	125	36	119	36	6 Dec. 1868.	
85	24	»	»	80	23	6 Maart 1872 na reparatie weder in dienst gesteld.	
75	24	61	16	69	24	30 Maart 1865.	
75	24	70	23	70	21	29 Jan. 1866.	
75	24	70	24	68	24	1 Febr. 1866.	
75	24	70	23	70	23	14 Febr. 1866.	
150	43	121	40	»	»	29 Sept. 1861.	
150	43	137	33	131	43	2 Dec. 1863.	
100	35	95	32	94	34	14 Febr. 1866.	
65	57	82	57	82	47	1 Nov. 1871, in Indie in dienst gesteld.	
90	30	85	30	83	31	22 Febr. 1868.	
90	30	81	30	80	27	2 Mei 1868.	
90	30	81	30	67	24	27 Mei 1868.	
90	30	85	28	76	23	4 Junij 1868.	

OMSCHRIJVING DER SCHEPEN. De met een * geteekende schepen zijn gebouwd ten laste der koloniale geldmiddelen.	In Nederland te water gelaten in	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkracht.	Grootste vaart onder stoom.	Tonneninhoud.
Raderstoomschepen 4de klasse.						
Suriname (ijzeren)	1845	27	6	110	6	»
Madura (idem)	(*e*) 1856	19	3	100	8.5	»
* Onrust (3) (idem)	(*e*) 1861	19	3	80	7	»
Admiraal van Kinsbergen (idem).	(*e*) 1852	19	1	70	7	»
Opnemingsvaartuig.						
Stavoren	1860	35	6	80	6 à 7	»
Wachtschepen.						
Prins Alexander der Nederlanden (*f*) (fregat 2de klasse, dienstdoend wachtschip ter reede Batavia)	1844	60	22	»	»	1062
Prinses Amelia (korvet 1ste klasse, dienstdoend wachtschip te Soerabaija)	1855	54	16	»	»	807
Van Speyk (*g*) (korvet 1ste klasse, dienstdoend wachtschip te Makassar).	1843	53	22	»	»	736
* Kanonneerboot n°. 14 (dienstdoend wachtschip te Samarang).	1864	»	1	»	»	»

(*e*) In Nederland vervaardigd en te Soerabaija in een gezet.

(*f*) Was onder ultimo 1872 bij het marine établissement te Onrust om geïnspecteerd te worden.

(*g*) Onder ultimo 1872 in reperatie te Soerabaija.

(*h*) Wordt bemand uit de rolle van het wachtschip te Soerabaija; de kanonneerboot is te Dassoon (Rembang) gebouwd.

(*i*) Ongerekend het vaste personeel aan wal, ten getale van 17.

(*k*) Ongerekend het vaste personeel aan wal, ten getale van 18. Dit verschil ontstaat door de tijdelijke benoeming te Onrust.

BEMANNING.						Wanneer ter reede Batavia gekomen of in Indie in dienst gesteld.	Wanneer naar Nederland vertrokken of op eenige andere wijze aan de Indische dienst onttrokken.
Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte volgens de op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapporten.					
		1 Januarij 1872.		31 December 1872.			
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.		
70	23	67	22	64	21	1851.	(3) 6 November 1872 buiten dienst gesteld.
52	42	50	42	48	41	Sept. 1858 in Indie in dienst gesteld.	
43	22	39	22	»	»	1 Mei 1863, als voren.	
43	22	30	19	46	25	16 Julij 1854, als voren.	
30	42	28	40	27	42	14 Mei 1864.	
122	35	146	70	196	69	4 Julij 1863.	
132	46	185	57	190	86	4 Sept. 1864.	
90	28	96	33	78	19	2 Aug. 1868.	
(*h*)	(*h*)	(*h*)	(*h*)	(*h*)	(*h*)	1864 in Indie in dienst gesteld.	
		(*i*) 2405	818	(*k*) 2109	765		

(Augustus 1872) van een hoofdofficier der Nederlandsche Marine tot waarnemende directeur van het marine-établissement

Koloniaal Verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE F.

N°. 2*f*.

OVERZIGT van de onder ultimo December 1872 in dienst, in reparatie en in aanbouw zijnde stoom- en andere vaartuigen der gouvernementsmarine in Nederlandsch Indie.

BENAMING DER SCHEPEN.	IJzer of hout.	Aantal vuurmonden.	Sterkte der bemanning		Hoeveelheid paardenkracht.	Waar gebouwd.		STATIONS. (*)
			Europeanen.	Inlanders.		Plaats.	Jaar.	
Schroefstoomschepen.								
Hertog Bernhard . . .	IJzer.	8	9	76	170	Engeland.	1856	In reparatie bij het marine-etablissement te Soerabaija.
Draak	»	6	7	35	60	Soerabaija.	1859	Idem.
Argus (vaartuig voor de bebakening en kustverlichting.)	»	»	7	36	80	Nederland.	1869	Als voren te Onrust.
Raderstoomschepen.								
Siak.	Hout.	5	8	45	80	Soerabaija.	1872	Ter beschikking gereed bij het marine-etablissement te Soerabaija.
Telegraaf	»	6	8	35	80	Dassoon.	1860	Ter beschikking van den resident van Banjoewangi.
Dassoon	»	6	8	35	80	Idem.	1861	Amboina.
Bronbeek	»	6	8	35	80	Idem.	1860	Riouw.
Kapoeas I.	IJzer.	6	6	33	80	Fijenoord.	1860	Bij het marine-etablissement te Soerabaija om gekeurd en zoo mogelijk hersteld te worden.
Kapoeas II	»	6	6	33	80	Idem.	1866	Westkust van Borneo.
Barito	»	5	3	21	30	Amsterdam.	1861	Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.
Tjinrana	»	5	3	21	30	Fijenoord.	1861	Lampongsche districten.
Bennett	Hout.	4	3	21	30	Dassoon.	1855	Sintang (Westerafdeeling van Borneo.)

(*) Voor latere opgaven nopens de stationering der stoomschepen zie men hier voren (bladz. 64 van het Verslag).

BENAMING DER SCHEPEN.	IJzer of hout.	Aantal vuurmonden.	Sterkte der bemanning.		Hoeveelheid paardenkracht.	Waar gebouwd.		STATIONS. (*)
			Europeanen.	Inlanders.		Plaats.	Jaar.	
Sailoos	IJzer.	3	2	14	20	Fijenoord.	1861	Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.
Boni	»	»	»	»	80	Liverpool.	1855	In conservatie en reparatie bij het marine-etablissement te Soerabaija.
Java	»	»	»	»	80	Engeland.	1854	Bij het marine-etablissement te Soerabaija, om gekeurd en zoo mogelijk hersteld te worden.
Anjer	Hout.	»	»	»	80			In aanbouw bij het marine-etablissement te Soerabaija.
Ternate	»	»	»	»	80	»	»	Idem.
Tagal	»	»	»	»	80	»	»	Idem.
Bogor (correspondentie-vaartuig tusschen Batavia en Onrust.)	»	»	»	»	35	»	»	Idem.
Bovendien is de stoomsleper »Kapitein van Os" tijdelijk ter beschikking van den kommandant der zeemagt, tot het doen van togten in de wateren van Madura.								
Zeilvaartuigen.								
Bebakeningsvaartuig . .	»	»	1	10	»	Soerabaija.	1864	Voor de reede Batavia.
Gewapende booten.								
46 stuks . . .	»	3	»	16	»	In Indie.	1855-72	In werkelijke dienst.
25 »	»	»	»	»	»			In aanbouw.
Adviesbooten.								
12 stuks	»	2	»	11	»	In Indie.	1855-72	In werkelijke dienst.

De organieke en de aanwezige sterkte der gouvernements gewapende en adviesbooten was onder ultimo December 1872 over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

STATIONS.	Organieke sterkte.		Active sterkte.		Ontbreken.		AANMERKINGEN.
	Gewapende booten.	Adviesbooten.	Gewapende booten.	Adviesbooten.	Gewapende booten.	Adviesbooten.	
JAVA EN MADURA.							Gedurende den loop van 1872 zijn nieuw aangebouwd en in dienst gesteld 5 gewapende en 3 adviesbooten, terwijl er respectivelijk 8 en 5 om verschillende redenen aan de dienst ontvielen. Bij het eind van 1872 waren 21 vaartuigen als hierbedoeld bij het marine-etablissement te Soerabaija in aanbouw, om naar gelang der behoefte als gewapende of adviesbooten te worden in dienst gesteld.
Bantam	»	1	»	1	»	»	
Batavia	1	»	1	»	»	»	
Cheribon	1	»	1	»	»	»	
Japara	1	1	1	1	»	»	
Rembang	»	1	»	»	»	1	
Soerabaija	2	»	2	»	»	»	
Pasoeroean	»	1	»	1	»	»	
Banjoewangi	3	»	3	»	»	»	
Te zamen	8	4	8	3	»	1	
BUITENBEZITTINGEN.							
Sumatra's Westkust	4	1	4	1	»	»	
Benkoelen	1	»	1	»	»	»	
Lampongs	1	2	»	2	1	»	
Palembang	2	1	2	1	»	»	
Riouw	6	1	5	1	1	»	
Banka	4	2	4	2	»	»	
Billiton	2	»	1	»	1	»	
Borneo's Westkust	6	3	5	2	1	1	
» Zuid-Oostkust	8	»	7	»	1	»	
Celebes	5	»	3	»	2	»	
Menado	2	»	2	»	»	»	
Amboina	1	»	1	»	»	»	
Timor	3	»	3	»	»	»	
Te zamen	45	10	38	9	7	1	
TOTAAL	53	14	46	12	7	2	

ZITTING 1873 — 1874. — 5.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGEN G n°. 1—3.

N°. 2*g*.

AANTOONINGEN

BETREFFENDE HET AANTAL

DWANGARBEIDERS EN ANDERE GEVANGENEN

IN

NEDERLANDSCH INDIE,

gedurende het jaar 1872.

N°. 1.

AANTAL Europesche gevangenen en gegijzelden en inlandsche

GEWESTEN.	LANDAARD DER GEVANGENEN.	PERSONEN DIE TOT TUCHTHUIS-, KRUI							
		Aanwezig op 1°. Januarij 1872.				Bijgekomen gedurende het jaar 1872			
		Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangenis en detentie.		Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangenis en detentie.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
JAVA EN MADURA	Civile personen (Europeanen) . .	22	»	27	»	51	»	57	1
	Militairen — Europeanen	42	»	262	»	98	»	378	»
	Militairen — Inlanders	16	»	141	»	64	»	115	»
		80		430		213		546	
		510 (*a*)				759			
BUITENBEZITTINGEN . . .	Civile personen (Europeanen) . .	»	»	2	»	4	»	6	»
	Militairen — Europeanen	»	»	14	»	6	»	55	»
	Militairen — Inlanders	1	»	43	»	2	»	23	»
		1		59		12		84	
		(*a*)				96			

(*a*) Het verschil tusschen de hier opgegeven cijfers en die onder ult. December 1871 in 't vorig verslag vermeld, i

(*b*) Als voren ten gevolge van verbeterde opgaven nopens de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

militaire gevangenen.

WAGEN-, GEVANGENISSTRAF EN DETENTIE ZIJN VEROORDEELD.																	
Verminderd gedurende het jaar 1872								Aanwezig op ultimo December 1872.				Preventive gevangenen, wier zaak nog in onderzoek is.				Personen die zich gedurende het jaar 1872 in civile gijzeling hebben bevonden.	
door overlijden.				door expiratie van straf, desertie en andere oorzaken.													
Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangenis en detentie.		Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangenis en detentie.		Tuchthuis en kruiwagen.		Gevangenis en detentie.		Aanwezig op 1 Januarij 1872.		Aanwezig op ult. December 1872.			
Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
»	»	1	»	36	»	60	1	37	»	23	»	18	»	17	»	10	1
»	»	5	»	101	»	351	»	39	»	279	»	108	»	113	»	»	»
»	»	13	»	64	»	124	»	16	»	119	»	43	»	45	»	»	»
»		19		201		536		92		421							
756								513				169 (*b*)		175		11	
»	»	»	»	4	»	7	»	»	»	1	»	2	»	2	»	»	»
»	»	»	»	6	»	64	»	»	»	5	»	19	»	17	»	»	»
»	»	»	»	3	»	65	»	»	»	1	»	48	»	14	»	»	»
»		»		13		136		»		7							
149								7				69 (*b*)		33		»	

het gevolg van verbeterde opgaven nopens de residentie Samarang.

N°. 2.

AANTAL dwangarbeiders in

GEWESTEN.	LANDAARD DER GEVANGENEN.	Aanwezig op 1°. Januarij 1872.			Bijgekomen gedurende het jaar 1872.		
		Veroordeelden tot dwangarbeid.					
		in	buiten		in	buiten	
		den ketting.			den ketting.		
		Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.
JAVA EN MADURA.	Inlanders	1240	5387	254	1132	8109	312
	Vreemde Oosterlingen.	24	238	15	21	440	32
		1264	5894		1153	8893	
		7158 (a)			10 046		
BUITENBEZITTINGEN.	Inlanders	2461	2139	92	656	1103	57
	Vreemde Oosterlingen.	91	89	6	28	89	4
		2552	2326		684	1253	
		4878			1937		

(a) Het verschil tusschen de hier opgegeven cijfers en die onder ult°. December 1871 in 't vorig verslag vermeld, is

en buiten den ketting.

Verminderd gedurende het jaar 1872 door						Aanwezig op ult°. December 1872.		
overlijden.			expiratie van straf, desertie en andere oorzaken.			Veroordeelden tot dwangarbeid		
Veroordeelden tot dwangarbeid								
in	buiten		in	buiten		in	buiten	
den ketting.			den ketting.			den ketting.		
Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.
180	766	10	880	6561	281	1312	6169	275
2	39	1	19	426	29	24	213	17
182	816		899	7297		1336	6674	
9194						8010		
76	63	4	505	1055	35	2536	2124	110
3	7	»	33	65	2	83	106	8
79	74		538	1157		2619	2348	
1848						4967		

het gevolg van verbeterde opgaven nopens de residentien Samarang, Soerabaija en Bagelen.

N°. 3.

AANTAL INLANDERS EN VREEMDE OOSTERLINGEN
alsmede preventief gevangenen en civile gegijzelden.

GEWESTEN.	LANDAARD DER GEVANGENEN.	PERSONEN OP DE POLITIEROL MET GEVANGENISSTRAF, WERKEN			
		Aanwezig op 1°. Januarij 1872.		Bijgekomen gedurende het jaar 1872.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
JAVA EN MADURA . . .	Inlanders	2269	180	48 090	4 761
	Vreemde Oosterlingen. . .	104	7	3 956	467
		2560 (*a*)		57 274	
BUITENBEZITTINGEN. .	Inlanders	912	53	15 988	800
	Vreemde Oosterlingen. . .	86	4	2 584	38
		1055		19 410	

(*a*) De verschillen tusschen de hier opgegeven cijfers en die onder ult°. December 1871 in 't vorig verslag vermeld,

op de politierol met gevangenis, blokarrest en ten-arbeidstelling aan de publieke werken gestraft,

BLOKARREST EN TEN-ARBEIDSTELLING AAN DE PUBLIEKE GESTRAFT.						PREVENTIEF GEVANGENEN, WIER ZAAK NOG IN BEHANDELING IS.				Aantal personen die zich gedurende het jaar 1872 in civile gijzeling hebben bevonden.	
VERMINDERD GEDURENDE HET JAAR 1872 DOOR				Aanwezig op 31 December 1872.		Aanwezig op 1 Januarij 1872.		Aanwezig op 31 December 1872.			
overlijden.		expiratie van straf, desertie en andere oorzaken.									
Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
89	14	47 479	4 716	2791	211	2461	137	2599	123	82	19
18	5	3 920	457	122	12	142	6	153	15	101	6
56 698				3136		2746 (*a*)		2890		208	
6	1	15 890	796	1004	56	481	20	554	22	340	17
1	»	2 520	36	149	6	49	»	77	»	12	»
19 250				1215		550		653		369	

zijn het gevolg van verbeterde opgaven nopens de residentien Samarang, Soerabaija en Madioen.

AANTOONING

VAN HET AANTAL

DWANGARBEIDERS IN EN BUITEN DEN KETTING

GEDURENDE 1872

AANWEZIG GEWEEST IN ELK GEWEST

IN EN BUITEN

JAVA EN MADURA.

GEWESTEN.	Aanwezig op 1 Januarij 1872.				Bijgekomen gedurende het jaar 1872.			
	Veroordeelden tot dwangarbeid							
	in	buiten			in	buiten		
	den ketting.							
	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
								JAVA en
Bantam	3	87	»	90	9	168	2	179
Batavia	297	778	4	1079	63	262	10	335
Krawang	7	85	46	138	3	99	22	124
Preanger regentschappen	»	51	4	55	7	187	15	209
Cheribon	»	72	5	77	4	110	1	115
Tagal	»	40	»	40	»	104	7	111
Pekalongan	3	21	»	24	5	122	»	127
Samarang	177	660	15	(a) 852	383	1712	25	2 120
Japara	»	56	3	59	1	96	2	99
Rembang	20	160	5	185	29	356	4	389
Soerabaija	180	811	19	(a) 1010	50	714	23	787
Madura	10	147	1	158	9	188	8	205
Pasoeroean	37	134	8	179	20	333	19	372
Probolinggo	26	77	7	110	19	798	26	843
Bezoeki	2	6	»	8	»	54	11	65
Banjoewangi	13	902	120	1035	284	1098	106	1 488
Banjoemas	134	805	3	942	153	783	5	941
Bagelen	28	142	4	(a) 174	36	285	8	329
Kadoe	1	37	3	41	»	79	5	84
Madioen	14	109	9	132	13	272	8	293
Kediri	87	88	13	188	7	493	35	535
Soerakarta	9	27	»	36	»	53	»	53
Djokjokarta	»	12	»	12	4	109	2	115
Onrust (Marine établissement op)	216	318	»	534	54	74	»	128
Totaal.	(b) 1264	(b) 5625	(b) 269	(b) 7158	1153	8549	344	10 046

(a) Verbeterde opgaven.

(b) Ten gevolge van verbeterde opgaven nopens een drietal residentien, komen deze cijfers niet overeen met de getal-

Verminderd gedurende het jaar 1872.								Aanwezig op ultimo December 1872.			
Door overlijden.				Door expiratie van straf, desertie en andere oorzaken.				Veroordeeld tot dwangarbeid			
Veroordeelden tot dwangarbeid											
in	buiten			in	buiten			in	buiten		
den ketting.								den ketting.			
Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
MADURA.											
»	8	»	8	3	83	1	87	9	164	1	174
55	211	»	266	84	373	6	463	221	456	8	685
»	10	4	14	1	23	17	41	9	151	47	207
»	1	»	1	4	126	8	138	3	111	11	125
»	1	»	1	»	95	6	101	4	86	»	90
»	1	»	1	»	98	3	101	»	45	4	49
»	3	»	3	3	42	»	45	5	98	»	103
44	249	»	293	257	1400	29	1686	259	723	11	993
»	1	»	1	»	85	5	90	1	66	»	67
»	2	»	2	15	281	6	302	34	233	3	270
29	89	»	118	71	643	25	739	130	793	17	940
»	1	»	1	7	75	4	86	12	259	5	276
5	5	»	10	22	247	12	281	30	215	15	260
»	5	»	5	40	766	29	835	5	104	4	113
»	»	»	»	»	30	3	33	2	30	8	40
21	144	7	172	127	1036	81	1244	149	820	138	1107
12	36	»	48	139	648	6	793	136	904	2	1042
5	9	»	14	24	196	8	228	35	222	4	261
»	2	»	2	»	91	6	97	1	23	2	26
»	3	»	3	10	216	15	241	17	162	2	181
7	11	»	18	44	338	40	422	43	232	8	283
»	1	»	1	»	14	»	14	9	65	»	74
»	1	»	1	»	20	»	20	4	100	2	106
4	11	»	15	48	61	»	109	218	320	»	538
182	805	11	998	899	6987	310	8 96	1336	6382	292	8010

sterkte in het vorig verslag opgegeven, als aanwezig onder ultimo December 1871.

GEWESTEN.	Aanwezig op 1 Januarij 1872.				Bijgekomen gedurende het jaar 1872.			
	Veroordeelden tot dwangarbeid							
	in	buiten			in	buiten		
	den ketting.							
	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.

BUITEN

Sumatra's Westkust . . .	331	352	1	684	164	329	4	497
Benkoelen	70	104	»	174	13	26	»	39
Lampongsche districten. .	76	81	»	157	14	65	3	82
Palembang	55	147	5	207	23	180	13	216
Banka en onderhoorigheden	127	128	3	258	34	46	4	84
Billiton	5	19	»	24	6	39	3	48
Riouw en onderhoorigheden	141	148	»	289	20	48	»	68
Westerafdeeling van Borneo	329	148	1	478	83	83	3	169
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	596	193	2	791	141	109	3	253
Celebes en onderhoorigheden	502	208	4	714	121	120	7	248
Menado	31	88	2	121	3	24	1	28
Amboina	181	534	79	794	51	81	19	151
Ternate	67	39	»	106	9	19	»	28
Timor en onderhoorigheden	41	39	1	81	2	20	1	23
Boeleleng (Bali)	»	»	»	»	»	3	»	3
Totaal. . .	2 552	2 228	98	4 878	684	1 192	61	1 937
Totaal voor Java en Madura en de Buitenbezittingen	3 816	7 853	367	12 036	1 837	9 741	405	11 983

Verminderd gedurende het jaar 1872.								Aanwezig op ultimo December 1872.			
Door overlijden.				Door expiratie van straf, desertie en andere oorzaken.				Veroordeeld tot dwangarbeid			
Veroordeelden tot dwangarbeid											
in	buiten			in	buiten			in	buiten		
den ketting.								den ketting.			
Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.

BEZITTINGEN.

14	6	»	20	90	269	2	361	391	406	3	800
5	4	»	9	13	51	»	64	65	75	»	140
4	12	»	16	9	40	1	50	77	94	2	173
5	5	»	10	18	157	9	184	55	165	9	229
3	5	»	8	29	55	6	90	129	114	1	244
»	2	»	2	1	10	1	12	10	46	2	58
6	2	»	8	26	51	»	77	129	143	»	272
7	3	»	10	82	65	2	149	323	163	2	488
15	6	»	21	133	106	»	239	589	190	5	784
9	3	»	12	72	88	3	163	542	237	8	787
»	2	»	2	4	28	2	34	30	82	1	113
8	20	4	32	39	157	11	207	185	438	83	706
1	»	»	1	9	8	»	17	66	50	»	116
2	»	»	2	13	33	»	46	28	26	2	56
»	»	»	»	»	2	»	2	»	1	»	1
79	70	4	153	538	1 120	37	1 695	2 619	2 230	118	4 967
261	875	15	1 151	1 437	8 107	347	9 891	3 955	8 612	410	12 977

ZITTING 1873 — 1874. — **5.**

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE J.

N°. 2*i*.

VERSLAG

TEN GELEIDE VAN DE

STATISTIEK DER REGTSBEDEELING [1]

IN

NEDERLANDSCH INDIE,

over het jaar 1870.

(1) De statistiek zelve is ter griffie nedergelegd ter inzage voor de leden der Kamer.

INHOUD.

EERSTE AFDEELING.

Regtbanken en geregten op Java en Madura.

A. Strafzaken.

a. Misdrijven.

b. Overtredingen.

B. Burgerlijke zaken.

TWEEDE AFDEELING.

Regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura.

A. Strafzaken.

a. Misdrijven.

b. Overtredingen.

B. Burgerlijke zaken.

DERDE AFDEELING.

Globaal overzigt.

A. Strafzaken.

a. Misdrijven.

b. Overtredingen.

B. Burgerlijke zaken.

VERSLAG ten geleide van de Statistiek der Regtsbedeeling in Nederlandsch Indie over het jaar 1870.

EERSTE AFDEELING.

Regtbanken en geregten op Java en Madura.

A. Strafzaken.

a. Misdrijven.

I. *Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie.*

In het jaar 1870 had het Hooggeregtshof ter zake van misdrijf eenmaal regt te doen in eersten aanleg. Sedert 1864 was dit niet voorgekomen.

Het aantal beklaagden van misdrijf, wier in eersten aanleg gewezen vonnissen door het hof in revisie werden behandeld, heeft 7304 bedragen, een getal kleiner dan in 1869, toen er 8195 beklaagden, doch grooter dan in 1868, toen er slechts 6598 beklaagden waren geweest.

Onder de 7304 beklaagden waren er 576 wier zaken op ultimo December 1869 bij het hof aanhangig waren; in den loop van het jaar 1870 zijn nieuw aangebragt de zaken van 6728 beklaagden.

In revisie afgedaan werden de zaken van 6680 beklaagden. Van deze zijn 2134 vonnissen van den eersten regter bekrachtigd of werd daarin berust, terwijl 4548 vonnissen geheel of gedeeltelijk werden gewijzigd. Bovendien zijn 97 vonnissen vernietigd, met last om op nieuw regt te doen, 3 vernietigd met niet-ontvankelijkverklaring, 18 met verwijzing naar den bevoegden regter, terwijl het hof zich in de zaken van 6 beklaagden onbevoegd heeft verklaard en 15 personen staande het onderzoek in revisie zijn overleden. Op ultimo December waren nog in revisie aanhangig de zaken van 485 beklaagden.

De hier volgende staat geeft een overzigt van het aantal vonnissen in de laatste 20 jaren door het hof jaarlijks in revisie afgedaan.

REVISIE VAN VONNISSEN, GEWEZEN DOOR:	1851.	1852	1853.	1854	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.
Raden van justitie op Java .	35	22	36	41	25	40	34	55	49	43	36	60	67	79	78	70	59	99	120	135
Regtbanken van omgang . .	714	784	665	766	842	738	699	591	481	516	691	661	884	1009	927	1307	1284	600	755	632
Landraden op Java en Madura	2395	2119	2124	2758	2604	2789	2587	2757	2326	2147	2810	3139	3601	3162	4211	4296	5388	5322	6799	6128
Regtbanken van Djokjo en Solo.	105	99	66	59	57	18	36	145	92	65	79	126	141	214	161	216	190	332	180	148
Regtbanken in de Buitenbezittingen	113	100	80	125	154	150	122	121	86	86	184	154	213	269	302	299	360	245	341	261
Totaal . .	3362	3124	3271	3749	3682	3735	3478	3672	3034	3187	3800	4110	4906	5033	5709	6188	7281	6598	8195	730

Uit den staat blijkt, dat de belangrijke vermindering van het getal beklaagden, teregtstaande voor de regtbank van omgang in de 5de afdeeling op Java en Madura, waarop in het vorig jaar, bij vergelijking met vroegere jaren, de aandacht viel, ook gedurende het jaar 1870 heeft stand gehouden; dat de vermeerdering van het getal beklaagden, welke voor de raden van justitie op Java en Madura werden teregtgesteld wederom, even als in 1868 en 1869, niet onbelangrijk is geweest, en dat, vergeleken met 1869, het aantal vonnissen van landraden op Java en Madura, welke in revisie zijn onderzocht, veel minder, doch in vergelijking met 1868 belangrijk hooger is geweest..

Wordt echter de reden in het vorig verslag aangegeven voor het buitengewoon hoog cijfer der in 1869 in revisie behandelde vonnissen in aanmerking genomen, dan heeft de vroeger gebleken jaarlijksche vermeerdering van 's hofs werkzaamheden in dit opzigt ook in 1870 weder plaats gehad. Daarentegen is het aantal in revisie behandelde vonnissen afkomstig van de regtbanken op de Buitenbezittingen, vergeleken met het hooger cijfer van 1869, weder tot het in vroegere jaren normaal getal teruggekeerd.

Nagenoeg gelijk aan het getal van 1869, doch grooter dan in 1868 zijn de vrijspraken, die niet aan revisie onderworpen maar in gevolge art. 316, alinea 2, van het inlandsch reglement door het hof worden behandeld, ten einde daarop zijne aanmerkingen, zoo daartoe grond bestaat, te maken. Deze vrijspraken hebben in 1870 een aantal van 1069 beloopen, tegen 952 in 1868 en 1071 in 1869.

De straffen door den regter in revisie opgelegd, waren: de doodstraf, waartoe 110 personen zijn verwezen. In vergelijking met de voorgaande jaren 1868 en 1869, toen deze straf slechts 42 en 87 malen werd uitgesproken, is het getal belangrijk grooter. De doodvonnissen in revisie bekrachtigd, waren in eersten aanleg gewezen 86 door de regtbanken van omgang, waarvan 52 in de 1ste afdeeling van Java en Madura, welk buitengewoon hoog cijfer verklaard wordt door de ter dood veroordeeling van 47 personen betrokken in het geweldadig verzet en oproer in de afdeeling Bekassi;

4 door de in naam des Konings regtsprekende regtbanken in de Vorstenlanden, en 20 door die in de Buitenbezittingen;

de straf naast die des doods, welke 75 malen in revisie werd opgelegd, tegen 78 malen in 1868 en 71 malen in 1869;

straffen voor een duur van 5 tot 10 jaren, waartoe 157 personen in revisie zijn veroordeeld, tegen 166 in 1868 en 218 in 1869;

straffen voor een duur van 2 tot 5 jaren, waartoe 1812 beklaagden in revisie zijn verwezen, tegen 1284 in 1868 en 2138 in 1869;

straffen voor een duur van 6 maanden tot 2 jaren, welke aan 2472 personen in revisie werden opgelegd, tegen 1385 in 1868 en 2619 in 1869;

straffen van 6 maanden en minder vielen in revisie ten deel aan 791 personen, tegen 646 in 1868 en 727 in 1869.

Tot geldboeten werden 34 personen in revisie verwezen, allen in eersten aanleg door de raden van justitie op Java opgelegd, tegen 23 in 1868 en 17 in 1869. Bovendien zijn 5 beklaagden tot eene geldboete als bijkomende straf verwezen.

In revisie vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen zijn 1229 personen, tegen 1221 in 1868 en 1401 in 1869.

Het volgend staatje doet zien, van welke regtbanken de vonnissen in revisie behandeld, waarin werd berust, welke bekrachtigd en geheel of ten deele gewijzigd werden, zoomede de vonnissen welke van vrijspraken of ontslag van regtsvervolging afkomstig waren, in vergelijking met de beide voorgaande jaren.

VONNISSEN GEWEZEN DOOR	IN REVISIE								
	bekrachtigd of waarin berust.			geheel of ten deele gewijzigd.			vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.
Raden van justitie op Java	81	66	61	45	46	32	23	26	17
Regtbanken van omgang op Java en Madura	392	489	361	213	239	175	257	353	244
Landraden op Java en Madura. . .	1497	1357	1319	4065	4707	2444	812	841	749
Regtbanken van Djokjokarta en Soerakarta	32	72	62	108	101	244	22	15	86
Regtbanken in de Buitenbezittingen .	130	129	121	117	173	78	115	166	125
Totaal . . .	2132	2113	1924	4548	5266	2973	1229	1401	1221

De beslissing van het hof tot regeling van het regtsgebied werd in 1870 niet ingeroepen. In 1868 en 1869 was dit jaarlijks eenmaal geschiedt.

Het hof wees 22 arresten in zake van verzet tegen beschikkingen van raden van justitie betreffende het verleenen van regtsingang of bevel tot teregtstelling. In 1868 waren 5, in 1869, 7 dergelijke arresten gewezen.

Op verzoekschriften om gratie of remissie van straf, bragt het hof 1074 adviesen uit, tegen 821 (1) in 1868 en 1044 (1) in 1869. Daaronder waren 367, die betrekking hadden op voorstellen tot geheele of gedeeltelijke kwijtschelding van straf bij gelegenheid der viering van 's Konings geboortedag. In 1868 en 1869 was hun aantal 324 en 378 geweest.

(1) In het verslag over die jaren (bijlage H van het Regeringsverslag van 1871) is abusievelijk opgegeven 656 en 652.

II. *Raden van justitie op Java.*

Het aantal beklaagden, die ter zake van misdrijf voor de raden van justitie op Java teregtstonden, is in 1870 wederom grooter dan in beide voorgaande jaren. In 1868 hadden teregtgestaan 171 personen, in 1869, 209, in 1870 is dit aantal gestegen tot 231 beklaagden. Op ultimo van het vorig jaar waren aanhangig gebleven de zaken van 66 beklaagden, nieuw aangebragt zijn derhalve die van 165.

In den loop van het jaar zijn afgedaan de akten van 171 beklaagden; op ultimo December bleven dus aanhangig die van 59 personen; 1 beklaagde heeft zich door de vlugt aan het onderzoek onttrokken. In 1869 en 1868 waren jaarlijks de zaken van 138 en 89 beklaagden afgedaan.

Hoeveel van de bovengenoemde beklaagden, wier zaken werden afgedaan, zijn veroordeeld, hoeveel vrijgesproken vergeleken met 1869 en 1868 blijkt uit het volgend staatje:

JAREN.	Veroordeelingen.	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.	Onafgedaan.	Totaal.
1870	104	67	59	230
1869	81	57	66	204
1868	67	22	72	161

De verhouding is dus, dat op 100 veroordeelingen gemiddeld kwamen 65 vrijspraken tegenover 70 in 1869 en 32 in 1868.

Verdeeld naar de hoofdonderscheiding der misdrijven in het strafregt, waren de cijfers als volgt:

MISDRIJVEN.	In de jaren.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Totaal vonnissen.	Onafgedaan.	Totaal. beklaagden.
Tegen de algemeene zaak . .	1870	23	9	32	13	45
	1869	9	5	14	13	27
	1868	10	4	14	15	29
Tegen de personen.	1870	53	28	81	28	109
	1869	57	21	78	31	109
	1868	45	23	68	34	102
Tegen de eigendommen . . .	1870	29	30	59	18	77
	1869	15	34	49	22	71
	1868	12	5	17	23	40
Totaal . . .	1870	104	67	171	59	230
	1869	81	60	141	66	207
	1868	67	32	99	72	171

Even als in beide voorgaande jaren heeft wederom het meerendeel der beklaagden teregt gestaan ter zake van misdrijven tegen de personen.

De voornaamste misdrijven, ter zake waarvan de beklaagden teregt stonden, blijken vergeleken met de beide voorgaande jaren, uit het volgend staatje.

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1870.	Totaal.
Ambtsmisdrijven	4	2	6	12
Aanmatiging van gezag . .	3	3	3	9
Oproer en verraad. . . .	»	»	»	»
Hoon en beleediging van ambtenaren	7	5	10	22
Namaken en in omloop brengen van valsche munt. .	2	»	2	4

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.	Totaal.
Valschheid in openbaar geschrift	18	10	3	31
Valschheid in onderhandsch geschrift	4	2	5	11
Tegen de eerbaarheid. . .	1	4	4	9
Vadermoord	»	»	»	»
Kindermoord.	»	»	3	3
Vergiftiging	»	3	»	3
Moord	1	2	5	8
Moedwillige manslag . . .	»	2	7	9
Manslag door onvoorzigtigheid	2	1	1	4

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.	Totaal.
Zware verwonding of mishandeling	3	3	4	10
Ligte verwonding of mishandeling	86	82	69	237
Valsche getuigenis	1	1	»	2
Hoon en laster	10	9	5	24
Bankbreuk	»	2	1	3
Moedwillige brandstichting.	»	15	»	15
Diefstal *met en zonder* verzwarende omstandigheden.	49	34	17	100
Veediefstal	»	»	1	1
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	26	20	22	68

De misdrijven van valschheid in openbaar geschrift, ligte verwonding en mishandeling, hoon en laster, diefstallen, opligting en misbruik van vertrouwen zijn, in vergelijking met beide voorgaande jaren, vermeerderd. Onder de diefstallen komen 23 beklaagden voor ter zake van boschdiefstal.

Ter zake van welke misdrijven de meeste veroordeelingen plaats hadden, mede in vergelijking met de in het vorig verslag behandelde jaren, wordt in de volgende tabel aangegeven.

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.	VEROORDEELINGEN IN: 1870.	1869.	1868.	TOTAAL.
Ambtsmisdrijven	3	»	»	3
Aanmatiging van gezag. . . .	1	1	1	3
Oproer en verraad	»	»	»	»
Hoon en beleediging van ambtenaren	7	2	6	15
Namaken en in omloop brengen van valsche munt.	»	»	2	2
Valschheid in openbaar geschrift.	7	4	»	11
Valschheid in onderhandsch geschrift.	4	1	1	6
Aanslagen tegen de eerbaarheid.	»	3	»	3
Vadermoord	»	»	»	»
Kindermoord	»	»	»	»
Vergiftiging.	»	2	»	2
Moord	»	2	»	2
Moedwillige manslag	»	1	2	3
Manslag door onvoorzigtigheid .	1	»	»	1
Zware verwonding of mishandeling.	2	2	1	5
Ligte verwonding of mishandeling	43	40	40	123
Valsche getuigenis	1	»	»	1

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.	VEROORDEELINGEN IN: 1870.	1869.	1868.	TOTAAL.
Hoon en laster	3	4	1	8
Bankbreuk	»	2	»	2
Moedwillige brandstichting . .	»	»	»	»
Diefstal met en zonder verzwarende omstandigheden . . .	19	9	4	32
Veediefstal	»	»	»	»
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	9	1	8	18

Het grootst gedeelte der veroordeelden werd tot ligte straffen verwezen.

De doodstraf en de straf naast die des doods werd niet opgelegd. In 1869 waren 3 personen tot de doodstraf en 1 persoon tot de straf naast die des doods verwezen.

Veroordeeling tot straffen voor eenen duur van 5 tot 10 jaren geschiedde 4 malen, waarvan 3 door den raad van justitie te Samarang en 1 door dien te Soerabaja; 3 malen wegens valschheid in openbaar of authentiek geschrift en 1 maal wegens valschheid in onderhandsch geschrift. In 1869 en 1868 was deze straf jaarlijks aan 6 en 4 personen opgelegd.

Straffen voor eenen duur van 2 tot 5 jaren werden bij 6 veroordeelingen uitgesproken, tegenover 10 in 1869 en 7 in 1868; voor eenen duur van 6 maanden tot 2 jaren bij 19 veroordeelingen, tegen 6 in elk der beide voorgaande jaren. 47 malen werden straffen opgelegd tot een maximum van 6 maanden en daarbeneden. In 1869 en 1868 hadden deze cijfers 39 en 28 bedragen.

Het aantal malen dat tot geldboete werd verwezen bedroeg 28, tegenover 26 in 1869 en 44 in 1868.

Naar hunnen landaard waren de beklaagden ter zake van de vermelde misdrijven gerangschikt, in 180 Europeanen, 3 vreemde Oosterlingen en 34 inlanders. In 1869 en 1868 waren zij verdeeld geweest in 178 en 150 Europeanen, 1 vreemden Oosterling en 28 en 21 inlanders.

Naar het geslacht onderscheiden, waren onder de 231 beklaagden 6 vrouwen, dus eene verhouding van ruim 2 vrouwen op 100 mannen; vergeleken met 1869 en 1868 is deze verhouding gunstiger voor het vrouwelijk geslacht; in eerstgemeld jaar waren op 207 beklaagden 6, in laatstgemeld op 171 beklaagden 11 vrouwen voorgekomen, eene verhouding dus van ongeveer 3 en 5 vrouwelijke op 100 mannelijke beklaagden.

Verdeeld volgens den leeftijd, waren onder de mannelijke beklaagden 6 personen boven den 50jarigen leeftijd, tegen 13 in 1869 en 5 in 1868; beneden dien leeftijd doch ouder dan 35 jaren 42 personen, tegen 55 in 1869 en 48 in 1868; tusschen 20 en 35 jaren oud waren 164 personen, tegen 128 in 1869 en 101 in 1868. Beneden den 20jarigen leeftijd waren slechts 13 beklaagden, tegen 5 in 1869 en 6 in 1868.

De beklaagden waren over de drie raden van justitie verdeeld gelijk in de volgende tabel is aangeduid.

JAREN.	RAAD VAN JUSTITIE TE Batavia.	Samarang.	Soerabaja.	Totaal.
1870	73	58	100	231
1869	50	59	98	207
1868	67	26	79	171

De raad van justitie te Soerabaja had dus weder, even als in de beide voorgaande jaren, het hoogste cijfer van beklaagden.

III. *Regtbanken van omgang op Java en Madura.*

Het totaal beklaagden die in het in behandeling zijnd jaar teregtstonden voor de regtbanken van omgang in de vijf afdeelingen van Java en Madura, is iets hooger dan in de jaren 1869 en 1868. In elk dezer beide jaren hadden 780 en 783 personen voor die regtbanken te regt gestaan, in 1870 echter 829 personen. Onder dezen waren 158 beklaagden wier zaken op ultimo des vorigen jaars aanhangig waren gebleven. Nieuw aangebragt zijn derhalve de zaken van 671 beklaagden.

Zij waren, mede vergeleken met de beide voorgaande jaren, over de vijf afdeelingen waarin Java en Madura in dit opzigt worden onderscheiden, verdeeld gelijk in het volgend staatje is bekend gesteld.

REGTBANKEN VAN OMGANG IN DE	Beklaagden in:		
	1870.	1869.	1868.
1ste afdeeling . . .	124	159	183
2de » . . .	202	166	105
3de » . . .	211	176	135
4de » . . .	183	143	143
5de » . . .	109	136	217
Totaal . .	829	780	783

De vermindering van het aantal beklaagden in de 5de afdeeling, waarop reeds in het vorig verslag werd gewezen, hooft ook in dit jaar stand gehouden.

Het aantal der beklaagden in elke afdeeling, onderscheiden naar de bekende hoofdverdeeling der misdrijven in het strafregt, wordt in vergelijking met de jaren 1869 en 1868 in het volgend overzigt opgegeven.

MISDRIJVEN TEGEN DE:	1ste afdeeling.			2de afdeeling.			3de afdeeling.			4de afdeeling.			5de afdeeling.		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.
Algemeene zaak	17	56	30	21	16	4	13	6	4	19	4	15	9	4	4
Personen	67	60	75	96	78	49	114	88	86	102	100	91	78	72	125
Eigendommen	40	43	78	85	72	52	84	82	45	62	39	37	22	60	88
Totaal. . . .	124	159	183	202	166	105	211	176	135	183	143	143	109	136	217

Het aantal gevelde vonnissen heeft 571 bedragen, tegen 634 in 1869 en 606 in 1868. Hangende het onderzoek zijn overleden 10 personen, 2 onttrokken zich aan het onderzoek door de vlugt en in de zaken van 25 personen verklaarden de regtbanken zich onbevoegd.

Welke beslissingen deze vonnissen inhielden en welk hun aantal in elk der 5 afdeelingen was, blijkt uit de volgende opgave, waarbij ter vergelijking de cijfers der beide laatstvoorgaande jaren zijn gevoegd.

REGTBANK VAN OMGANG IN DE	Veroordeelingen.			Vrijspraken.			Totaal vonnissen.			Reeds overgewezen of in onderzoek.		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868	1870.	1869.	1863.	1870.	1869.	1868.
1ste afdeeling	44	104	90	20	31	20	64	135	110	27	24	50
2de »	89	56	61	49	65	43	138	121	104	63	45	»
3de »	90	47	43	58	59	37	148	106	80	61	62	54
4de »	91	120	97	39	31	46	130	151	143	53	»	»
5de »	50	58	123	41	63	46	91	121	169	17	11	42
Totaal . . .	364	385	414	207	249	192	571	634	606	221	142	146

Bij rangschikking der beklaagden naar de wetenschappelijke verdeeling der misdrijven, blijkt de afloop hunner zaken de volgende te zijn.

MISDRIJVEN TEGEN DE:	Veroordeelingen.			Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.			Onafgedaan.			Overleden, ontvlugt of overgewezen.			Totaal beklaagden		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.
Algemeene zaak	32	60	35	19	19	6	18	7	10	10	1	6	79	87	57
Personen.	193	190	218	118	136	125	127	71	72	19	»	11	457	397	426
Eigendommen	139	135	161	70	94	61	76	64	74	8	3	4	293	296	300
Totaal. . .	364	385	414	207	249	192	221	142	156	37	4	21	829	780	783

Bij de misdrijven tegen de algemeene zaak is de verhouding der vrijspraken tot de veroordeelingen gunstiger dan in 1869 en 1868. Met opzigt tot deze misdrijven verdient inzonderheid vermelding de verhouding bij de ambtsmisdrijven, waar 7 vrijspraken tegen 9 veroordeelingen voorkomen en die bij valsche munt enz., waar 6 vrijspraken tegen 8 veroordeelingen werden uitgesproken.

Bij de misdrijven tegen de personen is de verhouding der vrijspraken tot de veroordeelingen ongunstiger dan die in 1869. Inzonderheid is dit het geval bij de misdrijven tegen de eerbaarheid, waar geen enkele, bij moedwilligen manslag waar slechts 7, en bij zware verwonding of mishandeling, waar slechts 4 vrijspraken tegen 3, 42 en 11 veroordeelingen zijn geveld; bij de misdrijven van vadermoord of mishandeling van ouders, kindermoord en moord is de verhouding gunstiger, komende tegen 1, 1 en 97 veroordeelingen, 1, 3 en 86 vrijspraken voor.

Ten aanzien van de misdrijven tegen de eigendommen is de verhouding van het aantal vrijspraken tot dat der veroordeelingen ongunstig vergeleken bij 1869. Bij de misdrijven van moedwillige brandstichting en diefstal met geweld in gewapende bende, gepaard met moord of moedwillige brandstichting ter zake waarvan 25 en 8 vrijspraken tegen 18 en 8 veroordeelingen zijn uitgesproken, is de verhouding gunstiger dan bij andere misdrijven tegen de eigendommen.

De verhouding der drie kategorien van misdrijven tot elkaar is dezelfde gebleven als vroeger; de misdrijven tegen de personen leverden weder het grootste getal beklaagden op.

Van welken aard de voornaamste misdrijven waren, waarin regt werd gedaan en hoe de verhouding van hun aantal was ook in vergelijking met 1869 en 1868, blijkt uit de onderstaande tabel.

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.	Totaal.
Ambtsmisdrijven . .	37	12	9	58
Oproer en verraad .	»	49	10	59
Hoon en beleediging van ambtenaren. .	11	3	17	31
Valsche munterij . .	16	10	11	37

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.	Totaal.
Valschheid in authentiek geschrift . .	6	»	»	6
Aanranding der eerbaarheid	5	6	10	21
Vadermoord. . . .	2	3	4	9
Kindermoord . . .	8	6	12	26
Vergiftiging. . . .	7	6	8	21
Moord.	256	198	210	664
Moedwillige manslag.	91	135	129	365
Diefstallen	207	233	234	674
Moedwillige brandstichting	63	52	57	172

De misdrijven van moedwilligen manslag en diefstal zijn minder in aantal dan in beide voorgaande jaren, die van moord daarentegen meer, zoomede de ambtsmisdrijven.

Het volgende staatje geeft den aard der voornaamste misdrijven aan, ter zake waarvan veroordeelingen plaats hadden in vergelijking met de beide voorgaande jaren.

Omschrijving der misdrijven.	Veroordeelingen in			Totaal.
	1870.	1869.	1868.	
Ambtsmisdrijven . .	9	4	7	20
Oproer en verraad .	»	48	10	58
Hoon en beleediging van ambtenaren .	9	1	7	17
Valsche munterij . .	8	5	8	21

Omschrijving der misdrijven.	Veroordeelden in:			Totaal.
	1870.	1869.	1868.	
Valschheid in openbaar geschrift . .	4	»	»	4
Aanranding der eerbaarheid	3	3	6	12
Vadermoord. . . .	1	2	3	6
Kindermoord . . .	1	1	4	6
Vergiftiging	3	»	7	10
Moord.	97	79	87	263
Moedwillige manslag.	42	82	81	205
Moedwillige brandstichting	18	15	21	54
Diefstallen	127	109	70	306

Bij de veroordeelingen werden de volgende straffen opgelegd.

De doodstraf werd 45 malen uitgesproken, tegen 83 in 1869 en 50 in 1868. Het meerendeel werd opgelegd ter zake van moord, namelijk 38 malen, tegen 52 malen in 1869 en 44 malen in 1868.

Het aandeel van elke afdeeling hierin was het volgende: de 3de en 4de afdeeling elk 5, de 2de en 5de afdeeling elk 7 en de 1ste afdeeling 4. De overige misdrijven ter zake waarvan de schuldigen tot die straf werden verwezen, waren: 1 wegens vadermoord, 2 wegens vergiftiging, 1 wegens moedwilligen manslag, 3 wegens diefstal met alle verzwarende omstandigheden gepleegd.

Tot de straf naast die des doods werden veroordeeld 82 personen, tegen 85 in 1869 en 86 in 1868. Zij werd 28 malen opgelegd wegens moord, 19 malen wegens moedwilligen manslag, 24 malen wegens diefstal onder verzwarende omstandigheden, 6 malen wegens valsche munterij, 1 maal wegens vergiftiging, 1 maal wegens poging tot moord, 2 malen wegens manslag door onvoorzigtigheid en 1 maal wegens moedwillige brandstichting.

De straffen van eenen duur van 5 tot 10 jaren werden in 130 gevallen toegepast. In 1869 en 1868 waren deze jaarlijks aan 115 en 100 personen opgelegd. De straf voor eenen duur van 2 tot 5 jaren trof 68 personen, tegen 70 in 1869 en 116 in 1868. Straffen van meer dan 6 maanden tot 2 jaren werden opgelegd aan 26 beklaagden, waartoe in 1869 en 1868 jaarlijks veroordeeld waren 23 en 41 personen. Veroordeeld tot 6 maanden en minder werden 13 personen, tegen 9 in 1869 en 21 in 1868.

De landaard der beklaagden blijkt uit het volgend vergelijkend staatje.

Jaren.	Inlanders.	Vreemde Oosterlingen.	Totaal.
1870	816	13	829
1869	765	15	780
1868	764	19	783

In verhouding tot de inlanders is het aantal vreemde Oosterlingen die zich aan zware misdrijven schuldig maakten zeer gering. Onder de beklaagden ter zake van moord kwamen slechts 5 personen van dien landaard voor; onder het aantal teregtgestelden ter zake van moedwilligen manslag 2, onder dat der beklaagden van zware verwonding of mishandeling 3 personen tot dien landaard behoorende.

Naar het geslacht waren de beklaagden onderscheiden in 803 mannen en 26 vrouwen. Tegen 100 mannelijke personen kwamen dus gemiddeld 3,23 vrouwelijke voor.

Van de mannelijke beklaagden hadden 9 den 20jarigen leeftijd nog niet bereikt, tegen 12 in 1869 en 24 in 1868; boven den leeftijd van 50 jaren waren 25 beklaagden, tegen 29 in 1869 en 17 in 1868; van 20 tot 35 jaren oud waren 461 personen, tegen 424 in 1869 en 416 in 1868; van 35 tot 50 jaren oud 308 beklaagden, tegen 291 in 1869 en 296 in 1868.

Onder de beklaagden waren 7 personen, die reeds vroeger ter zake van misdrijf veroordeeld waren geweest. In 1869 en 1868 waren jaarlijks onder hen 2 en 15 recidivisten voorgekomen.

Uit den onderstaanden staat kan het aantal der beklaagden en der belangrijkste misdrijven waarvoor zij teregt stonden, vergeleken met de jaren 1869 en 1868, afdeelingsgewijze worden nagegaan.

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.	1ste afdeeling.			2de afdeeling.			3de afdeeling.			4de afdeeling.			5de afdeeling.			Totaal in de 5 afdeelingen.		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.
Ambtsmisdrijven	10	7	»	6	»	1	9	1	2	10	3	5	2	1	1	37	12	9
Hoon van ambtenaren	»	»	9	1	»	»	»	2	1	6	1	5	4	»	2	11	3	17
Valsche munterij	»	»	2	6	4	3	4	3	1	3	»	5	3	3	»	16	10	11
Valschheid in openbare geschriften	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»	»
Aanranding der eerbaarheid	5	6	8	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	6	10
Vadermoord	»	»	»	»	1	»	»	»	1	2	2	1	»	»	2	2	3	4
Kindermoord	2	3	6	5	1	»	»	»	3	1	2	2	»	»	1	8	6	12
Vergiftiging	3	4	7	3	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	7	6	8
Moord	32	25	32	56	44	30	59	58	49	62	49	32	47	22	67	256	198	210
Moedwillige manslag	16	20	13	3	3	3	42	18	16	»	46	47	30	48	50	91	135	129
Moedwillige brandstichting	12	11	10	10	12	5	21	28	24	20	1	10	»	»	8	63	52	57
Diefstallen	28	32	68	75	60	40	45	43	21	42	38	25	22	60	80	212	233	234

IV. *Landraden op Java en Madura.*

De landraden op Java hadden in 1870 een belangrijk grooter aantal zaken te onderzoeken dan in de beide voorgaande jaren. Voor deze regtbanken toch hadden in 1869 teregt gestaan 6680, in 1868 6946 personen, welk aantal in 1870 steeg tot 8046 personen. Daaronder waren van het vorig jaar aanhangig gebleven de zaken van 893 beklaagden, die van 7158 waren in den loop van het jaar aangebragt.

Het aantal gevelde vonnissen heeft 6887 bedragen; in 1869 en 1868 hadden deze een totaal van 5745 en 5691 beloopen. Hangende het onderzoek overleden 65 personen, 2 werden in een krankzinnigengesticht geplaatst en 6 naar den bevoegden regter verwezen.

De vonnissen hielden in 5513 veroordeelingen en 1374 vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging. In 1869 en 1868 waren tegenover 4549 en 4411 veroordeelingen 1196 en 1280 vrijspraken en ontslagen van regtsvervolging uitgesproken. Op 100 veroordeelingen kwamen dus in elk dezer drie jaren ongeveer 24,92 vrijspraken in 1870, 26,02 in 1869 en 29,04 in 1868.

Onderscheiden naar de gewone hoofdverdeeling der misdrijven, ter zake waarvan de beklaagden teregt stonden, was de verhouding der vonnissen de volgende:

AARD DER MISDRIJVEN.	In het jaar.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Onafgedaan.	Overleden of ontvlugt enz.	Totaal beklaagden.
Tegen de algemeene zaak . .	1870	170	61	23	7	261
	1869	48	13	15	1	77
	1868	89	45	18	»	152
Tegen de personen	1870	220	73	53	4	350
	1869	166	64	22	3	255
	1868	156	56	35	»	247
Tegen de eigendommen . . .	1870	5123	1240	1010	62	7435
	1869	4335	1119	884	10	6348
	1868	4166	1179	1199	3	6547
Totaal	1870	5513	1374	1086	73	8046
	1869	4549	1196	921	14	6680
	1868	4411	1280	1252	3	6946

In vergelijking met de jaren 1869 en 1868 is de verhouding der vrijspraken tot de veroordeelingen bij de misdrijven tegen de personen gunstiger; bij de misdrijven tegen de eigendommen en die tegen de algemeene zaak ongunstiger, vooral in vergelijking met 1868.

Ter zake van welke der voornaamste misdrijven de beklaagden veroordeeld werden, vergeleken met de jaren 1869 en 1868 blijkt uit de ondervolgende tabel:

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.	Totaal.
Landlooperij en bedelarij . .	20	14	25	59
Valschheid in onderhandsch geschrift	2	7	1	10
Zware verwonding of mishandeling	12	17	10	39
Ligte verwonding of mishandeling	57	53	48	158
Valsche getuigenis	28	11	15	54
Veediefstal	878	671	701	2250
Andere diefstallen	3376	3023	2876	9275
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	419	366	342	1127

Het aantal veroordeelingen wegens valsche getuigenis, veediefstal, andere diefstallen en opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen is belangrijk hooger dan in beide vorige jaren.

Hoeveel beklaagden in elk der drie jaren ter zake van de genoemde misdrijven in regten betrokken waren, wordt in het volgend staatje bekend gesteld.

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.	Totaal.
Landlooperij en bedelarij	28	24	36	88
Valschheid in onderhandsch geschrift .	12	11	9	32
Zware verwonding of mishandeling . . .	22	32	14	68
Ligte verwonding of mishandeling . . .	95	79	84	258
Valsche getuigenis. .	48	26	23	97
Veediefstal	1296	1043	1174	3 513
Andere diefstallen . .	4894	4352	4469	13 715
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	583	511	486	1 580

De straffen aan de veroordeelden opgelegd, waren: tot de straf naast die des doods werd geen enkele beklaagde veroordeeld; in 1869 waren 2 personen tot die straf verwezen, in 1868 geene; tot de straffen voor eenen duur van 5 tot 10 jaren werden 94 beklaagden verwezen: in 1869 waren tot die straf verwezen 131, in 1868 56 veroordeelden.

De meeste veroordeelende vonnissen hielden straffen in voor eenen duur van 2 tot 5 jaren, welke aan 2888 schuldigen werden opgelegd, tegen aan 2678 in 1869 en aan 2588 in 1868. Boven de 6 maanden tot 2 jaren was de straf, waartoe 1934 personen veroordeeld werden. In 1869 en 1868 waren daartoe jaarlijks 1380 en 1369 personen verwezen. Straffen voor eenen duur van 6 maanden en minder werden toegepast op 562 personen, tegen 346 in 1869 en 386 in 1868. Veroordeeling tot geldboete had 25 malen plaats. In 1869 was dit 9 malen, in 1868 12 malen geschied.

Naar hunnen landaard waren de beklaagden verdeeld in 7842 inlanders en 204 vreemde Oosterlingen; in 1869 en 1868 waren zij jaarlijks verdeeld geweest in 6452 en 6762 inlanders en 198 en 184 vreemde Oosterlingen. Op 100 inlanders kwamen dus voor 2,60 vreemde Oosterlingen; tegen 3,05 in 1869 en 2,72 personen van dien landaard in 1868.

De beklaagden onderscheiden naar hun geslacht blijken bestaan te hebben uit 7746 mannen en 300 vrouwen. In 1869 en 1868 waren zij verdeeld geweest in 6391 en 6729 mannen en 289 en 217 vrouwen. Op 100 mannen kwamen dus 3,87 vrouwen voor, in 1869 4,52, in 1868 3,22.

Een onderzoek naar den leeftijd der mannelijke beklaagden toonde aan dat 302 beklaagden een hoogeren leeftijd dan 50 jaren bereikt hadden; in 1869 en 1868 waren er 111 en 107 beklaagden boven dien leeftijd geweest; dat beneden den 20jarigen leeftijd waren 189 personen, tegenover 270 in 1869 en 236 in 1868; dat 4368 personen een ouderdom van 20 tot 35 jaren bereikt hadden, tegenover 3861 personen in 1869 en 4143 in 1868; dat 2887 personen van 35 tot 50 jaren oud waren, tegen 2149 personen in 1869 en 2243 in 1868.

Onder de beklaagden bevonden zich 156 personen, die reeds vroeger ter zake van misdrijf veroordeeld waren geweest; in 1869 en 1868 waren er onder de beklaagden jaarlijks 177 en 165 van deze personen voorgekomen.

De volgende staat geeft residentie'sgewijze een overzigt van het aandeel dat elke landraad had in het cijfer der beklaagden, vergeleken met de jaren 1869 en 1868.

RESIDENTIE	LANDRAAD TE	1870.	1869.	1868.
Bantam . . .	Serang	92	54	120
	Anjer	54	41	37
	Pandeglang . . .	29	17	35
	Tjeringin	65	7	14
	Rangkas-betoeng. .	24	21	17
Batavia . . .	Batavia.	187	161	165
	Meester-Cornelis en Bekassi	197	86	132
	Tangerang. . . .	100	96	104
	Buitenzorg. . . .	232	93	157
Krawang. . .	Poerwakarta . . .	102	60	74
Preanger regentschappen . .	Bandong	86	69	73
	Tjiandjoer. . . .	93	134	84
	Soemedang. . . .	94	47	35
	Garoet (Limbangan)	19	16	11
	Manondjaija (Soekapoera).	35	40	77
Cheribon . . .	Cheribon	159	87	98
	Indramaijoe . . .	273	220	180
	Tjiamis (Galoe) . .	14	8	23
	Madjalengka . . .	36	36	71
	Koeningan. . . .	15	14	108
Tagal	Tagal	91	70	53
	Pamalang	60	35	60
	Brebes	160	131	171
Pekalongan . .	Pekalongan . . .	92	72	65
	Batang	66	78	125
Samarang . .	Samarang	228	228	185
	Salatiga.	49	36	43
	Ambarawa. . . .	54	26	29
	Demak	81	87	87
	Grobogan (Poerwodadi)	139	37	57
	Kendal	87	86	109
Japara. . . .	Patti.	44	52	44
	Japara	114	27	57
	Koedoes.	99	91	59
	Joana	76	48	27
Rembang. . .	Rembang	250	96	128
	Toeban	107	197	164
	Blora.	203	109	67
	Bodjonegoro . . .	163	188	184
Soerabaja . .	Soerabaja	198	199	175
	Grissee	49	56	50
	Modjokerto . . .	261	198	247
	Sidhoardjo. . . .	92	108	99
	Sidaijoe	41	83	32
	Lamongan	30	53	40
	Bawean.	4	2	4

RESIDENTIE	LANDRAAD TE	1870.	1869.	1868.
Madura . . .	Pamakassan . . .	53	53	56
	Bangkallan. . . .	35	46	51
	Sumanap	124	156	141
	Sampang	24	28	61
Pasoeroean . .	Pasoeroean. . . .	193	194	163
	Malang	128	113	62
	Bangil	51	72	52
Probolinggo . .	Probolinggo . . .	175	72	101
	Loemadjang . . .	164	144	88
	Kraksaän	361	361	344
Bezoeki . . .	Bezoeki	29	45	45
	Panaroekan . . .	94	75	82
	Bondowosso . . .	216	213	229
Banjoewangi .	Banjoewangi . . .	37	44	17
Banjoemas . .	Banjoemas. . . .	94	58	69
	Tjilatjap	18	42	69
	Poerwokerto . . .	39	44	16
	Poerbolinggo . . .	55	51	50
	Bandjarnegara . .	63	40	23
Bagelen . . .	Poerworedjo . . .	40	54	38
	Ledok (Wonosobo) .	34	20	28
	Keboemen	28	16	38
	Karang-anjar. . .	14	8	16
	Ambal	37	12	16
Kadoe. . . .	Magelang . . . . } Temangoeng . . . }	158	134	118
				38
Madioen . . .	Madioen.	183	135	122
	Ngawi	92	84	101
	Ponorogo	160	191	132
	Magetan	94	68	97
	Patjitan.	75	33	55
Kediri. . . .	Kediri	37	84	143
	Toelong-agoeng . .	92	67	65
	Trengalek	57	88	85
	Blitar	101	89	93
	Berbek	97	49	55

De meeste beklaagden wegens landlooperij kwamen voor bij de landraden van Modjokerto, Batavia, Buitenzorg, Tagal, Samarang en Kraksaän; wegens valschheid in onderhandsch geschrift bij de landraden te Serang, Indramaijoe en Joana; wegens zware verwonding of mishandeling bij die te Samarang en Loemadjang; ter zake van ligte verwonding of mishandeling bij de landraden van Probolinggo, Soerabaja, Kraksäan., Batavia, Bodonegoro, Meester-Cornelis en Bekassi, Buitenzorg, Bandong, Bondowosso, en Grissee; ter zake van valsche getuigenis stonden de meeste beklaagden teregt voor de landraden van Toeban, Demak, Modjalengka, Salatiga, Joana, Pamakassan, Bezoeki en Madioen; ter zake van diefstal voor de landraden van Buitenzorg, Indramaijoe, Meestor-Cornelis, Bekassi, Japara, Poerwodadi, Loemadjang, Berbek, Malang, Kraksäan, Madioen, Ngawi, Banjoemas, Bondowosso, Blitar, Ponorogo, Blora, Probolinggo, Rembang, Modjokerto, Madjalengka, Bodjonegoro, Sumanap, Soemedang, Poerwokerto, Patjitan en Keboemen.

Andere diefstallen, eenvoudige diefstal uitgezonderd, hadden het meest te onderzoeken de landraden van Indramaijoe, Bondowosso, Kraksäan, Samarang, Batavia, Soerabaja, Loemadjang, Modjokerto, Rembang, Brebes, Pasoeroean, Sumanap, Poerwodadi, Tangerang, Koedoes, Sidhoardjo, Kendal, Madioen, Japara, Toeloeng-agoeng en Ngawi. Bij de landraden op de drie hoofdplaatsen van Java kwamen de meeste beklaagden van diefstal in dienstbaarheid en van opligting, bedrog en misbruik van vertrouwen voor.

Het volgend staatje geeft een gemakkelijk overzigt van den werkkring der landraden door aantooning voor welke landraden 100 en meer beklaagden teregt stonden, voor welke 50 en meer doch minder dan 100 en voor welke minder dan 50 beklaagden, mede in vergelijking met de jaren 1869 en 1868.

Landraden met 100 en meer beklaagden, in

1870.	1869.	1868.
Batavia.	Batavia.	Batavia.
Meester-Cornelis en Bekassi.	Tjiandjoer.	Serang.
Tangerang.	Indramaijoe.	Meester-Cornelis en Bekassi.
Buitenzorg.	Brebes.	Tangerang.
Poerwokerto.	Samarang.	Buitenzorg.
Cheribon.	Toeban.	Indramaijoe.
Indramaijoe.	Blora.	Koeningan.
Brebes.	Bodjonegoro.	Brebes.
Samarang.	Soerabaja.	Batang.
Grobogan.	Modjokerto.	Samarang.
Japara.	Sidhoardjo.	Kendal.
Rembang.	Sumanap.	Rembang.
Toeban.	Pasoeroean.	Toeban.
Blora.	Malang.	Bodjonegoro.
Bodjonegoro.	Loemadjang.	Soerabaja.
Soerabaja.	Kraksaän.	Modjokerto.
Modjokerto.	Bondowosso.	Pasoeroean.
Sumanap.	Magelang en Temangoeng.	Probolinggo.
Pasoeroean.	Madioen.	Kraksaän.
Malang.	Ponorogo.	Bondowosso.
Probolinggo.		Sumanap.
Loemadjang.		Magelang.
Kraksaän.		Madioen.
Bondowosso.		Ngawi.
Magelang en Temangoeng.		Ponorogo.
Madioen.		Kediri.
Ponorogo.		
Blitar.		

Landraden met 50 en meer doch minder dan 100 bekl., in

1870.	1869.	1868.
Serang.	Serang.	Poerwokerto.
Anjer.	Meester-Cornelis en Bekassi.	Bandong.
Tjeringin.	Tangerang.	Tjiandjoer.
Bandong.	Buitenzorg.	Manondjaija.
Tjiandjoer.	Poerwokerto.	Cheribon.
Soemedang.	Bandong.	Madjalengka.
Tagal.	Cheribon.	Tagal.
Pamalang.	Tagal.	Pamalang.
Pekalongan.	Pekalongan.	Pekalongan.
Batang.	Batang.	Demak.
Ambarawa.	Demak.	Grobogan.
Demak.	Kendal.	Japara.
Kendal.	Patti.	Koedoes.
Koedoes.	Koedoes.	Blora.
Joana.	Rembang.	Grissee.
Sidhoardjo.	Grissee.	Sidhoardjo.
Pamakassan.	Sidaijoe.	Pamakassan.
Bangil.	Lamongan.	Bangkallang.
Panaroekan.	Pamakassan.	Sampang.
Banjoemas.	Bangil.	Malang.
Poerbolinggo.	Probolinggo.	Bangil.
Bandjarnegara.	Panaroekan.	Loemadjang.
Ngawi.	Banjoemas.	Panaroekan.
Magetan.	Poerbolinggo.	Banjoemas.
Patjitan.	Poerworedjo.	Tjilatjap.
Kediri.	Ngawi.	Poerbolinggo.
Toeloeng-agoeng.	Magetan.	Magetan.
Trengalek.	Kediri.	Patjitan.
Berbek.	Toeloeng-agoeng.	Toeloeng-agoeng.
	Trengalek.	Trengalek.
	Blitar.	Blitar.
		Berbek.

Landraden met minder dan 50 beklaagden, in

Pandeglang.	Anjer.	Anjer.
Rangkas-betoeng.	Pandeglang.	Pandeglang.
Garoet.	Tjeringin.	Tjeringin.
Manondjaija.	Rangkas-betoeng.	Rangkas-betoeng.
Tjiamis.	Soemedang.	Soemedang.
Madjalengka.	Garoet.	Garoet.
Koeningan.	Manondjaija.	Tjiamis.
Salatiga.	Tjiamis.	Salatiga.
Patti.	Pamalang.	Ambarawa.
Grissee.	Koeningan.	Patti.

Landraden met minder dan 50 beklaagden, in

1870.	1869.	1868.
Sidaijoe.	Salatiga.	Joana.
Lamongan.	Ambarawa.	Sidaijoe.
Bawean.	Grobogan.	Lamangan.
Bangkallan.	Japara.	Bawean.
Sampang.	Joana.	Bezoeki.
Bezoeki.	Madjalengka.	Banjoewangi.
Banjoewangi.	Bawean.	Poerwokerto.
Tjilatjap.	Bangkallan.	Bandjarnegara.
Poerwokerto.	Sampang.	Poerworedjo.
Poerworedjo.	Bezoeki.	Ledok.
Ledok.	Banjoewangi.	Keboemen.
Keboemen.	Tjilatjap.	Karang-anjar.
Karang-anjar.	Poerwokerto.	Ambal.
Ambal.	Bandjarnegara.	Temangoeng.
	Wonosobo.	
	Keboemen.	
	Karang-anjar.	
	Ambal.	
	Patjitan.	
	Berbek.	

Het grootst aantal beklaagden hadden de landraden van Batavia, Meester-Cornelis en Bekassi, Tangerang, Buitenzorg, Cheribon, Indramaijoe, Samarang, Rembang, Bodjonegoro, Soerabaja, Modjokerto, Pasoeroean, Probolinggo, Loemadjang, Kraksaän, Bondowosso, Madioen, Ponorogo en Blitar, alle met *meer* dan 150 beklaagden.

Het kleinst aantal beklaagden kwam voor bij de landraden te Bawean, Tjiamis, Koeningan, Karang-anjar, Tjilatjap en Garoet, met minder dan 20 beklaagden.

De grootste verschillen tusschen 1870 en 1869 zien wij bij de landraden van Tjeringin, Japara, Ambal, Grobogan, Berbek, Buitenzorg, Rembang, Toeban, Sidaijoe, Lamongan, Tjilatjap en Tjiandjoer.

Vergeleken met 1869 is de vermeerdering het sterkst bij de landraden te Tjeringin met 9 maal meer beklaagden, te Japara en te Ambal met meer dan het driedubbel aantal, te Grobogan en te Berbek met het bijna driedubbel, te Buitenzorg en te Rembang met het bijna tweedubbel aantal, te Ambarawa, Probolinggo en Meester-Cornelis en Bekassi met meer dan het dubbel getal, te Blora en Cheribon met bijna het dubbel, te Joana met de helft meer beklaagden. Op deze volgen Modjokerto, Indramaijoe, Madioen, Soemedang, Patjitan, Poerwokarta, Serang, Banjoemas, Toeloeng-agoeng en Pamalang.

De vermindering is het belangrijkst bij de landraden te Tjilatjap, Toeban, Sidaijoe, Lamangan, Tjiandjoer, Sumanap en Bezoeki.

V. *Regtbanken van Soerakarta en Djokjokarta.*

Voor de regtbanken in de Vorstenlanden, voorgezeten door de hoofden van gewestelijk bestuur aldaar, stonden meer beklaagden teregt dan in 1869, minder dan in 1868. Hun aantal heeft een totaal van 225 bedragen, tegenover 178 in 1869 en 273 in 1868.

Onder de 225 beklaagden bevonden zich 43 wier zaken onder ultimo December 1869 aanhangig gebleven waren; het aantal nieuw aangebragte zaken heeft dus 182 beloopen;

op ultimo December 1870 bleven 65 zaken aanhangig; daaronder waren er 26 reeds naar eene openbare teregtzitting overgewezen; de overige 30 waren nog in onderzoek.

Het totaal der gevelde vonnissen was 160, tegen 135 en 254 vonnissen in 1869 en 1868 gewezen. Van de 225 beklaagden stonden 220 teregt voor de regtbank van criminele zaken te Djokjokarta, 1 voor den residentieraad aldaar en 4 voor den raad te Soerakarta. In 1869 hadden alle beklaagden, in 1868 258 voor eerstgenoemde regtbank teregt gestaan; voor den residentie-raad te Djokjokarta in 1868 10, voor dien te Soerakarta 5 beklaagden.

Ter zake van welke misdrijven de beklaagden teregt stonden en hoe groot hun aantal was, blijkt uit de volgende tabel in vergelijking met 1869 en 1868.

Aard der misdrijven.	1870.	1869.	1868.	Totaal.
Landlooperij en bedelarij	9	11	6	26
Valschheid in munterij	2	»	»	2
Valschheid in openbaar geschrift	»	»	2	2
Valschheid in onderhandsch geschrift	5	»	»	5
Moord	23	27	20	70
Moedwillige manslag	»	4	9	13
Zware verwonding	»	»	2	2
Valsche getuigenis	1	»	»	1
Moedwillige brandstichting	6	»	»	6
Veediefstal	17	16	21	54
Andere diefstallen.	158	108	196	462
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	3	5	10	18

De meeste beklaagden stonden weder teregt ter zake van diefstal. Daarna volgen de beklaagden van moord, veediefstal, landlooperij, moedwillige brandstichting en valschheid in onderhandsch geschrift.

Het totaal der beklaagden, die ter zake van de vermelde misdrijven veroordeeld werden, blijkt uit de volgende tabel:

Aard der misdrijven.	1870.	1869.	1868.	Totaal.
Landlooperij en bedelarij	6	8	4	18
Valsche munterij	1	»	»	1
Valschheid in openbaar geschrift	»	»	»	»
Valschheid in onderhandsch geschrift	4	»	»	4
Moord	5	7	4	16
Moedwillige manslag	»	4	4	8
Zware verwonding	»	»	»	»
Valsche getuigenis	1	»	»	1
Moedwillige brandstichting	3	»	»	3
Veediefstal	8	12	17	37
Andere diefstallen.	92	70	130	292
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	2	5	5	12

De verhouding tusschen het aantal veroordeelingen en vrijspraken is iets gunstiger dan in 1869, doch minder gunstig dan in 1868. Van het getal toch van 160 vonnissen waren 123 veroordeelend en 37 vrijsprekend. In 1869 had het aantal veroordeelingen 109, dat der vrijspraken 26 bedragen; in 1868 dat van eerstgenoemde 173, dat van laatstgemelde 81. Op 100 veroordeelingen kwamen derhalve 23,12 vrijspraken in 1870, 19,26 vrijspraken in 1869 en 31,89 in 1868.

Naar de hoofdverdeeling der misdrijven waren de beslissingen als volgt:

AARD DER MISDRIJVEN.	Jaren.	Veroordeeling.	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.	Totaal eindvonnissen.	Onafgedaan.	Totaal beklaagden.
Tegen de algemeene zaak	1870	11	1	12	4	16
	1869	8	»	8	3	11
	1868	4	4	8	2	10
Tegen de personen	1870	6	6	12	12	24
	1869	11	15	26	5	31
	1868	9	18	27	7	34
Tegen de eigendommen	1870	106	30	136	49	185
	1869	90	11	101	35	136
	1868	160	59	219	10	229
Totaal.	1870	123	37	160	165	225
	1869	109	26	135	43	178
	1868	173	81	254	19	273

De misdrijven tegen de eigendommen, zijn, gelijk in beide voorgaande jaren, het talrijkst, die tegen de algemeene zaak het minst in aantal. Bij de misdrijven tegen de personen stond het aantal vrijspraken gelijk met dat der veroordeelingen; bij die tegen de algemeene zaak is de verhouding tusschen veroordeelingen en vrijspraken zeer ongunstig voor de beklaagden, bij die tegen de eigendommen is deze verhouding gunstiger dan in 1869.

De doodstraf werd drie malen uitgesproken, telkens door de regtbank van criminele zaken te Djokjokarta ter zake van diefstal met geweld in gewapende bende bij nacht, gepaard met moord. In 1869 en 1868 was deze straf jaarlijks 4 en 7 malen opgelegd; de straf naast die des doods werd tegen 21 beklaagden uitgesproken. In 1869 en 1868 was dit met 12 en 17 personen het geval geweest; tot straffen voor eenen duur van 5 tot 10 jaar werden 51 personen veroordeeld, tegen 21 in 1869 en 45 in 1868; straffen voor den duur van 2 tot 5 jaren werden opgelegd aan 45 personen; in 1869 en 1868 was dit 66 en 89 malen geschied; 3 malen werd de straf van eenen duur van 6 maanden tot 2 jaren toegepast, tegenover 5 en 11 malen in 1869 en 1868; tot eene straf voor den tijd van 6 maanden en minder werd geen enkele beklaagde veroordeeld; in 1869 en 1868 was deze jaarlijks aan 1 en aan 4 beklaagden opgelegd.

Ten aanzien van hunnen landaard waren de beklaagden verdeeld in 220 inlanders en 5 vreemde Oosterlingen. In 1869 waren het allen inlanders geweest, in 1868 waren er 9 vreemde Oosterlingen onder hen voorgekomen.

Naar het geslacht onderscheiden, waren zij verdeeld in 3 vrouwelijke en 222 mannelijke personen, tegen 4 vrouwelijke in 1869 en 5 in 1868.

Onder de 222 mannelijke beklaagden hadden 3 den leeftijd van 20 jaren nog niet bereikt, tegen geen beklaagde in 1869 en 4 in 1868. Een hoogeren leeftijd dan 50 jaren hadden 12 personen, tegenover 6 in 1869 en 9 in 1868. Tusschen 20 en 35 jaren oud waren 138 beklaagden. In 1869 en 1868 was dit het geval met 101 en 200 personen. Boven den 35- tot 50jarigen leeftijd waren 69 beklaagden, tegenover 67 in 1869 en 55 in 1868.

Onder de teregt staande 225 personen bevonden er zich 4 die reeds vroeger ter zake van misdrijf waren veroordeeld geweest. In 1869 was geen recidivist, in 1868 waren 9 voorgekomen.

VI. *Regtbanken binnen het gebied van den Soesoehoenan van Soerakarta en van den pangeran* Ario Mangkoe Negoro.

Vergeleken met de in het vorig verslag behandelde jaren, is het aantal beklaagden van misdrijf bij de regtbanken binnen het gebied van den Soesoehoenan van Soerakarta en van den pangeran Ario Mangkoe Negoro belangrijk toegenomen. Bij de gezamenlijke regtbanken toch stonden in 1870 teregt een totaal van 3222 beklaagden tegen 2414 in 1869 en 1918 in 1868. Van dezen zijn teregtgesteld voor de pradoto des Keizers 2643 beklaagden, tegen 1947 in 1869 en 1518 in 1868, voor den pradoto van den prins 579 beklaagden, tegen 467 in 1869 en 400 in 1868.

Onder de beklaagden bij den pradoto des Keizers waren 295 wier zaken onder ultimo van het vorige jaar aanhangig waren gebleven, onder die bij den pradoto van den prins 48. Nieuw aangebragt zijn dus bij de regtbanken des Keizers de zaken van 2348, bij die van den prins de zaken van 531 beklaagden.

De voornaamste misdrijven ter zake waarvan de personen beschuldigd werden die voor den pradoto des Keizers teregt stonden en hun aantal worden bekend gesteld in de volgende tabel.

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.	Totaal.
Landlooperij en bedelarij	191	120	92	403
Ambtsmisdrijven	»	»	»	»
Aanmatiging van gezag	»	»	»	»
Oproer en verraad	»	»	»	»
Valsche munterij	9	1	»	10
Valschheid in onderhandsch geschrift	2	1	2	5
Aanranding der eerbaarheid	84	55	46	185
Vadermoord	4	1	»	5
Kindermoord	1	4	1	6
Vergiftiging	1	4	»	5
Moord	67	58	63	188
Moedwillige manslag	»	»	»	»
Manslag door onvoorzigtigheid	1	4	»	5
Zware verwonding	6	2	38	46
Ligte »	8	35	10	53
Valsche getuigenis	1	»	8	9
Moedwillige brandstichting	8	»	39	47
Veediefstal	158	145	95	398
Andere diefstallen	1334	881	839	3054
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	72	66	52	190

Van de misdrijven tegen de algemeene zaak is derhalve landlooperij en bedelarij het meest voorgekomen; van die tegen de personen aanranding der eerbaarheid, en van die tegen de eigendommen diefstal.

Bij dezelfde misdrijven is vergeleken met 1869 de vermeerdering het sterkst.

Welke de voornaamste misdrijven waren en hoe groot hun aantal, ter zake waarvan de beklaagden voor de pradoto van den prins teregtstonden, toont de onderstaande tabel aan.

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.	Totaal.
Landlooperij en bedelarij	6	5	10	21
Ambtsmisdrijven	26	27	1	54
Aanmatiging van gezag	»	1	»	1
Oproer en verraad	»	»	»	»
Valsche munterij	»	»	»	»
Valschheid in onderhandsch geschrift	8	»	»	8

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.	Totaal.
Aanranding der eerbaarheid	7	11	9	27
Vadermoord. . . .	»	»	»	»
Kindermoord . . .	»	»	»	»
Vergiftiging. . . .	6	3	»	9
Moord.	26	34	26	86
Moedwillige manslag.	»	»	»	»
Manslag door onvoorzigtigheid	»	»	»	»
Zware verwonding .	»	1	6	7
Ligte » .	7	7	5	19
Valsche getuigenis .	»	»	»	»
Moedwillige brandstichting	7	9	15	31

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.	Totaal.
Veediefstal	79	84	73	236
Andere diefstallen .	300	182	187	669
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	13	12	8	33

De verhouding der misdrijven naar de onderscheiding in drie kategorien is ongeveer dezelfde als die bij den pradoto des Keizers.

Het cijfer der commissie voor beide regtbanken te zamen heeft 2861 bedragen, tegen 2071 in 1869 en 1693 in 1868.

Hoevelen daarvan werden uitgesproken door de regtbanken van den Keizer en hoe bij deze de verhouding was der veroordeelingen tot de vrijspraken, gerangschikt naar de bekende hoofdverdeeling in het strafregt, mede in vergelijking met de beide voorgaande jaren, blijkt uit het volgend overzigt:

AARD DER MISDRIJVEN.	In het jaar.	Veroordeelingen.	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.	Totaal eindvonnissen.	Onafgedane zaken.	Totaal beklaagden.
Tegen de algemeene zaak . .	1870	97	142	239	33	272
	1869	65	83	148	32	180
	1868	58	18	76	18	94
Tegen de personen	1870	307	141	448	68	516
	1869	107	340	447	16	463
	1868	139	119	258	10	268
Tegen de eigendommen . . .	1870	1130	491	1621	234	1855
	1869	618	439	1057	247	1304
	1868	391	617	1008	148	1156
Totaal. . . .	1870	1534	774	2308	335	2643
	1869	790	862	1652	295	1947
	1868	588	754	1342	176	1518

Bij de misdrijven tegen de algemeene zaak overtroffen de vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging de veroordeelingen. Bij de misdrijven tegen de personen en die tegen de eigendommen is de verhouding der regterlijke vonnissen ongunstiger voor de beklaagden dan in 1869 en 1868, toen ook bij deze kategorien van misdrijven meer beklaagden werden vrijgesproken dan veroordeeld.

Hoevele vonnissen werden uitgesproken door den pradoto van den prins Ario Mangkoe Negoro en de verhouding welke daarbij bestond tusschen de veroordeelingen en vrijspraken op dezelfde wijze gerangschikt, ziet men uit het ondervolgend overzigt.

AARD DER MISDRIJVEN.	In het jaar.	Veroordeelingen.	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.	Totaal eindvonnissen.	Onafgedane zaken.	Totaal beklaagden.
Tegen de algemeene zaak . .	1870	29	4	33	»	33
	1869	29	3	32	1	33
	1868	5	5	10	1	11
Tegen de personen.	1870	56	71	127	20	147
	1869	63	69	132	12	144
	1868	30	61	91	11	102
Tegen de eigendommen . . .	1870	208	185	393	6	399
	1869	156	99	255	35	290
	1868	103	147	250	37	287
Totaal. . . .	1870	293	260	553	26	579
	1869	248	171	419	48	467
	1868	138	213	351	49	400

In tegenstelling met de regtbanken des Keizers zijn juist ter zake van misdrijven tegen de personen door deze regtbanken een grooter aantal beklaagden vrijgesproken dan veroordeeld.

De volgende tabel toont de voornaamste misdrijven ter zake waarvan veroordeelingen door den pradoto des Keizers werden uitgesproken.

Omschrijving der misdrijven.	Veroordeelingen in			Totaal.
	1870.	1869.	1868.	
Landlooperij en bedelarij	81	37	58	176
Ambtsmisdrijven . .	»	»	»	»
Aanmatiging van gezag	»	»	»	»
Oproer en verraad .	»	»	»	»
Valsche munterij . .	5	1	»	6
Valschheid in onderhandsch geschrift .	1	»	»	1
Aanranding der eerbaarheid	55	49	30	134
Vadermoord	1	»	»	1
Kindermoord . . .	»	»	1	1
Vergiftiging	»	2	»	2
Moord	29	9	14	52
Zware verwonding .	2	2	3	7
Ligte verwonding . .	3	17	»	20
Valsche getuigenis .	1	5	»	6
Moedwillige brandstichting	8	»	»	8
Veediefstal	66	56	25	147
Andere diefstallen. .	811	438	267	1516
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	46	32	29	107

Dezelfde vergelijking wordt voor de pradoto van den pangeran Ario Mangkoe Negoro gemaakt in de onderstaande tabel:

Omschrijving der misdrijven.	Veroordeelingen in			Totaal.
	1870.	1869.	1868.	
Landlooperij. . . .	2	2	5	9
Ambtsmisdrijven . .	26	26	»	52
Valschheid in onderhandsch geschrift .	1	»	»	1
Aanranding der eerbaarheid	6	8	6	20
Moord	»	1	»	1
Zware verwonding .	»	»	3	3
Ligte verwonding . .	6	6	1	13
Moedwillige brandstichting	1	2	2	5
Veediefstal	33	28	24	85
Andere diefstallen. .	169	117	71	357
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	5	7	4	16

De veroordeelden werden tot de volgende straffen verwezen.

Tot de straf des doods een persoon door den pradoto des Keizers. In 1869 was deze straf mede eenmaal door die regtbank toegepast, in 1868 geen enkele maal; tot de straf naast die des doods werden verwezen 10 beklaagden, allen door den pradoto des Keizers. In 1869 was deze straf door dezelfde regtbank 12 malen, in 1868 23 malen toegepast. Tot straffen voor eenen duur van 5 tot 10 jaren, waartoe door de regtbanken des Keizers 87 beklaagden zijn verwezen, tegen 24 in 1869 en 31 in 1868; door die van

den prins 2 beklaagden tegen 13 in 1869 en 25 in 1668. Tot straffen voor een duur van 2 tot 5 jaren welke door de pradoto des Keizers zijn opgelegd aan 339 personen, tegen 178 in 1869 en 128 in 1868; door de pradoto van den prins aan 65 personen, tegen 57 in 1869 en 26 in 1868. Tot straffen voor een langeren duur dan 6 maanden tot 2 jaren werd door de Keizerlijke pradoto 243 malen verwezen, tegen 43 malen in 1869 en 63 malen in 1868: door die van de Mangkoe-Negorosche landen 20 malen, tegenover jaarlijks 23 en 11 malen in 1869 en 1868. Tot eene straf voor eenen duur van 6 maanden en minder waartoe door den pradoto des Keizers 817 personen zijn veroordeeld tegenover 532 in 1869 en 343 in 1868; door de pradoto van den prins 206 personen, tegenover 155 in 1869 en 76 in 1868.

Naar het geslacht waren de beklaagden verdeeld: op het gebied des Keizers in 2494 mannen en 150 vrouwen, tegen 1858 mannen en 137 vrouwen in 1869 en 1183 mannen en 35 vrouwen in 1868; op de landen van den prins 506 mannen en 72 vrouwen, tegen 424 mannen en 43 vrouwen in 1869 en 380 mannen en 20 vrouwen in 1868.

Naar hun leeftijd onderscheiden waren onder de mannelijke beklaagden, die voor den pradoto des Keizers teregtstonden: 112 personen beneden den 20jarigen leeftijd, tegen 77 in 1869 en 35 in 1868; onder hen die voor de regtbank van den prins teregtstonden 71, tegen 67 in 1869 en 54 in 1868; boven de 50 jaren waren op de landen des Keizers 118 personen tegen 99 in 1869 en 48 in 1868; op de landen van den pangeran 71, tegen 56 in 1869 en 57 in 1868; van 20 tot 35 jaren oud waren 1306 beklaagden teregt staande voor 's Keizers pradoto, tegen 1023 in 1869 en 747 in 1868, en 192 beklaagden teregtstaande voor den pradoto van den prins, tegen 169 in 1869 en 145 in 1868; van 35 tot 50 jaren oud waren op het gebied van den Keizer 958 beklaagden, tegen 678 in 1869 en 651 in 1868: op het gebied van den prins 172 beklaagden, tegen 113 in 1869 en 126 in 1868.

Personen reeds vroeger ter zake van misdrijf veroordeeld worden gelijk in beide voorgaande jaren niet op de staten vermeld.

b. Overtredingen.

I. *Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie.*

Het opperregtelijk collegie van Nederlandsch Indie had gedurende 1870 in cassatie te beslissen over 10 overtredingszaken, tegen 23 in 1869 en 6 in 1868; op ultimo des jaars waren nog aanhangig 2 zaken; op ultimo 1869 was geen enkele, op ultimo 1868 waren 4 zaken aanhangig gebleven.

Ten principale en met verwijzing werden respectivelijk vernietigd 2 en 1 vonnis van den raad van justitie te Soerabaja, met niet-ontvankelijk-verklaring werd verworpen het beroep in cassatie van 3 vonnissen gewezen door den raad van justitie te Batavia, terwijl mede, met niet-ontvankelijk-verklaring, verworpen werd het hooger beroep in het belang der wet aangeteekend van twee door laatstgemeld regtscollegie gewezen vonnissen.

In geen der beide voorgaande jaren had vernietiging in het belang der wet plaats gehad. Vernietiging met regtspraak van het hof ten principale, was in 1868 voorgekomen van een door den raad van justitie te Batavia in zake overtreding gewezen vonnis, gelijk mede in dat jaar door het hof verworpen was geworden, met niet-ontvankelijk-verklaring, het beroep in cassatie van een vonnis, waarin de raad van justitie te Soerabaja regt had gesproken.

In 1869 was in cassatie vernietigd, met regtspraak ten principale, 1 vonnis gewezen door den raad van justitie te Batavia, terwijl in 4 zaken, mede afkomstig van dien raad, het gedaan verzoek in cassatie was verworpen of niet-ontvankelijk verklaard. Van den raad van justitie te Samarang was in genoemd jaar 1 vonnis vernietigd met verwijzing en in 4 zaken het beroep in cassatie verworpen of niet ontvankelijk verklaard; van den raad van justitie te Soerabaja was mede in dat jaar 1 vonnis vernietigd, met regtspraak ten principale, en van 8 vonnissen het beroep in cassatie verworpen of niet-ontvankelijk verklaard; bovendien waren in 1869 nog 4 vonnissen, gewezen door den landraad te Wonosobo (Bagelen), vernietigd, met regtspraak ten principale.

Geen enkel vonnis gewezen door een landraad werd in 1870 in cassatie aan 's hof oordeel onderworpen. Ook in de beide voorgaande jaren waren verreweg de meeste vonnissen in cassatie behandeld, afkomstig geweest van de raden van justitie. 's Hofs beslissingen in cassatie zijn dus in 1870, even als in 1869, ongunstig voor de requiranten geweest. In eerstgenoemd jaar werd toch in 5 zaken het beroep in cassatie verworpen, in 1869 in 16 en in 1868 in 1 zaak.

In cassatie vernietigd werden 3 vonnissen; in 1869 was dit met 7 vonnissen en in 1868 met 1 vonnis geschied. De vernietiging geschiedde met terugwijzing in 1870 even als in 1869 in één zaak, daarentegen met regtspraak ten principale in 1870 in 2 zaken, tegen in 1869 in 6 zaken en in 1868 in één zaak.

In hooger beroep werden aan de beslissing van het hof als regter in overtredingszaken onderworpen 3 overtredingen met 3 beklaagden, allen afkomstig van den raad van justitie te Batavia. In de beide voorgaande jaren was in 1869 in 8 zaken, in 1868 in 1 zaak met een gelijk aantal beklaagden in hooger beroep door het hof regt gedaan; 4 vonnissen in eerstgenoemd jaar waren gewezen door den raad van justitie te Soerabaja, 1 door dien te Samarang, de overigen door dien te Batavia; 1 vonnis in laatstgenoemd jaar was eene beslissing van den Soerabajaschen raad.

De 3 overtredingszaken van 1870 betroffen alle het reglement op het heffen der in- en uitvoerregten; van de 8 overtredingen in 1869 hadden 1 betrekking op de amfioenpachtvoorwaarden, 3 op het reglement op de in- en uitgaande regten, 1 op de pacht der pho- en tophospelen; de 3 overige, gelijk mede de ééne zaak in 1868, vielen onder de rubriek »diverse overtredingen".

In hooger beroep werden afgedaan 2 overtredingen, de beklaagden werden daarbij vrijgesproken. Eene zaak was op ultimo December 1870 nog aanhangig.

In 1869 waren door het hof van overtreding vrijgesproken 7 beklaagden; in 1868, 1; slechts 1 beklaagde werd in 1869 in hooger beroep veroordeeld tot betaling eener geldboete.

Alle beklaagden ter zake van overtreding waren, gelijk in de beide voorgaande jaren, van het mannelijk geslacht.

Naar hunnen landaard waren het allen Europeanen; in 1869 was er 1 inlander onder hen voorgekomen; in 1868 geene.

In eersten aanleg werd, even als in de beide daaraan voorafgaande jaren, geen enkel arrest door het hof geveld.

's Hofs werkzaamheid in overtredingszaken, onderscheiden naar de regtscollegien van welke de vonnissen afkomstig waren, blijkt uit het volgend staatje.

Regtbanken in eersten aanleg.	Arresten in cassatie.			Arresten in appèl.		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.
Raad van justitie te Batavia	5	5	1	2	3	»
Raad van justitie te Samarang . . .	»	5	»	»	1	»
Raad van justitie te Soerabaja . . .	3	9	1	»	4	1
Landraden op Java en Madura. . .	»	4	»	»	»	»
Landraden op de Buitenbezittingen.	»	»	»	»	»	»
Totaal. . .	8	23	2	2	8	1

II. *Raden van Justitie op Java.*

De vermeerdering van het getal overtredingszaken door de raden van justitie behandeld in hooger beroep van vonnissen van inlandsche regtbanken in de beide jaren 1869 en 1868 gebleken, heeft ook in het jaar 1870 stand gehouden.

Van 165 overtredingen met 206 beklaagden in 1868, en 290 met 384 beklaagden in 1869, steeg dit aantal tot 412 overtredingen met 454 beklaagden.

In deze vermeerdering had de raad van justitie te Soerabaja het grootste aandeel. Het cijfer aldaar klom van 57 overtredingen met 69 beklaagden in 1868, en 93 met 128 beklaagden in 1869 tot 213 overtredingen met 255 beklaagden. Minder sterk in vergelijking met 1869 was die vermeerdering bij den raad van justitie te Samarang, waarbij 172 overtredingen met een gelijk getal beklaagden in hooger beroep werden onderzocht, tegen 163 overtredingen met 222 beklaagden in 1869 en 80 met 109 beklaagden in 1868.

Bij den raad van justitie te Batavia bleef het cijfer in 1870 in vergelijking met de beide voorgaande jaren stationair. Het beliep in eerstgenoemd jaar 27 overtredingen met een gelijk aantal beklaagden, tegen 34 en 28 overtredingen met even zoo vele beklaagden in beide laatstbedoelde jaren.

Het ondervolgend staatje geeft hiervan een overzigt.

REGTBANK van APPÈL.	Overtredingen. 1870	Beklaagden. 1870	Overtredingen. 1869.	Beklaagden. 1869.	Overtredingen. 1868.	Beklaagden. 1868.
Raad van justitie te Batavia	27	27	34	34	28	28
Idem te Samarang .	172	172	163	222	80	109
Idem te Soerabaja .	213	255	93	128	57	69
Totaal . .	412	454	290	384	165	206

Onderscheiden naar haren aard waren ook thans weder de meeste overtredingen begaan tegen de voorwaarden der amfioenpacht: 402 in 1870, tegen 271 in 1869 en 160 in 1868. De overige waren even als in de beide daaraan voorafgaande jaren, van verschillenden aard; in 1869 was eene overtreding van andere pachtvoorwaarden voorgekomen.

Bijna alle appellen waren gerigt tegen vonnissen van landraden, slechts 2 tegen vonnissen van residentiegeregten, 1 tegen een vonnis van het residentie-geregt te Serang, het andere tegen een vonnis van dat geregt te Kediri.

Gedurende 1870 werd in de zaken van 321 beklaagden vonnis in hooger beroep geveld, in de zaken van 79 beklaagden werd het appèl ingetrokken, 1 beklaagde overleed vóór de behandeling der zaak, zoodat op ultimo December des jaars de zaken van 53 beklaagden aanhangig bleven.

Met uitzondering van slechts 2 zaken, waarvan cassatie werd aangeteekend, werd in alle andere vonnissen van den hoogeren regten berust. In 1868 en 1869 had het jaarlijksch cijfer der vonnissen in hooger beroep 201 en 270 bedragen. Intrekking van appèl had in 1868 niet, in 1869 32 malen plaats gehad. Op ultimo December waren in eerstgenoemd jaar nog aanhangig de zaken van 4 beklaagden, in laatstgenoemd die van 12 beklaagden.

Aanteekening van cassatie had in 1868 1 maal, in 1869 23 malen plaats gevonden, zoodat respectivelijk in 200 en 247 der in hooger beroep door de raden van justitie gedane uitspraken was berust.

Hoeveel vrijspraken en veroordeelingen de uitspraken van iederen raad van justitie inhielden, mede in vergelijking met de beide laatstvoorgaande jaren, blijkt uit het volgende staatje.

REGTBANK IN APPÈL.	Totaal vonnissen. 1870.	Totaal vonnissen. 1869.	Totaal vonnissen. 1868.	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging. 1870.	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging. 1869.	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging. 1868.	Veroordeelingen. 1870.	Veroordeelingen. 1869.	Veroordeelingen. 1868.
Raad van justitie te Batavia. . . .	27	34	27	13	14	12	14	20	15
Idem te Samarang	172	158	109	58	50	35	119	108	74
Idem te Soerabaija	122	78	65	37	30	12	85	48	53
Totaal . .	321	270	201	103	94	59	218	176	142

Op 100 veroordeelingen kwamen dus in 1870 47 vrijspraken voor, in 1869 53, in 1868 41.

De veroordeelingen hielden de volgende straffen in:

127 personen werden verwezen tot gevangenisstraf of dwangarbeid met of zonder geldboete, 89 tot geldboete alleen en 2 tot andere straffen. In de beide voorgaande jaren was de verhouding geweest, dat in 1869 101, in 1868 81 personen tot eerstgenoemde straf waren verwezen, daarentegen tot de in de tweede plaats genoemde straf in 1869 76, in 1868 61 personen.

Het grootste deel der beklaagden waren mannen: op 425 beklaagden komen slechts 21 vrouwen. In 1869 waren op 384 beklaagden 25, in 1868 op 206 21 personen van het vrouwelijk geslacht.

Naar hunnen landaard waren de teregtstaanden onderscheiden in 2 Europeanen, 189 vreemde Oosterlingen en

263 inlanders. In 1869 was de verhouding geweest, dat tegen 1 Europeaan 194 vreemde Oosterlingen en 189 inlanders, in 1868 tegen 2 Europeanen, 112 vreemde Oosterlingen en 92 inlanders teregt stonden. De verhouding is dus in het jaar, waarover dit verslag loopt, weder ten nadeele van personen van inlandschen landaard. In 1869 was dit, in verschil met vroegere jaren, toen de vreemde Oosterlingen de groote meerderheid hadden, mede het geval geweest

In eersten aanleg werd de regtspraak der raden van justitie op Java ingeroepen in 13 gevallen van overtreding met een gelijk aantal beklaagden. In 1869 en 1868 waren jaarlijks 21 en 10 overtredingen met een gelijk aantal beklaagden in eersten aanleg behandeld. Zij waren over de drie regtscollegien verdeeld als volgt: te Batavia 6 in 1870, tegen 6 in 1869 en 5 in 1868; te Samarang 1 in 1870 tegen 8 in 1869 en 1 in 1868; te Soerabaja 6 in 1870 tegen 7 in 1869 en 4 in 1868.

Van de 13 overtredingen in 1870 waren er 3 begaan tegen de amfioenpacht-voorwaarden, de 10 overige waren overtredingen van verschillenden aard. In 1869 en 1868 waren jaarlijks 3 en 1 overtreding tegen de amfioenpacht-voorwaarden voorgekomen, respectivelijk 17 en 8 overtredingen van verschillenden aard.

Het aantal vonnissen bedroeg 12, de zaak van één beklaagde bleef onder ultimo van het jaar aanhangig. In 1869 had het aantal vonnissen 20, in 1868 10 bedragen, alleen in 1869 was 1 zaak op ultimo December nog aanhangig gebleven.

De onderstaande vergelijkende tabel geeft een overzigt van den aard dezer regterlijke beslissingen over de drie jaren.

REGTBANKEN IN EERSTEN AANLEG.	Veroordeelingen.			Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.			Totaal vonnissen.		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868	1870.	1869.	1868.
Raad van justitie te Batavia. . . .	3	1	2	3	5	3	6	6	5
Idem te Samarang	»	4	1	»	3	»	»	7	1
Idem te Soerabaja	6	3	2	»	4	1	6	7	3
Totaal . . .	9	8	5	3	12	4	12	20	9

Met uitzondering van een vonnis werd in alle uitspraken van den regter in eersten aanleg berust. In 1869 was in 14, in 1868 in alle vonnissen berust.

De straffen aan de veroordeelden opgelegd bestonden in gevangenisstraf of dwangarbeid met of zonder geldboete, waartoe 2 personen werden veroordeeld; in geldboete die aan 6 veroordeelden werd opgelegd, terwijl 1 persoon tot eene andere straf werd verwezen. In 1869 en 1868 was, met uitzondering van een persoon die in 1868 tot gevangenisstraf werd verwezen, geldboete de eenig opgelegde straf.

Van de 13 beklaagden behoorden er 10 tot den Europeschen landaard; de 3 overige waren inlanders. In 1869 en 1868 waren jaarlijks 17 en 9 personen van Europeschen en 4 en 1 van inlandschen landaard geweest.

III. *Landraden op Java en Madura.*

Geen der landraden had in het in behandeling zijnd jaar in hooger beroep kennis te nemen van eene overtredingszaak door een regentschaps- of districtsgeregt in eersten aanleg beslist. In de beide voorgaande jaren was dit mede niet voorgekomen.

De vermeerdering van het aantal overtredingen in eersten aanleg aan de regtspraak der landraden onderworpen, waarop in het vorig verslag over de jaren 1868 en 1869 werd gewezen, is ook in het jaar 1870 weder aanmerkelijk. Terwijl toch in 1868 aan de kennisname van de landraden onderworpen werden 748 overtredingen met 987 beklaagden en in 1869 976 overtredingen met 1192 beklaagden, steeg dit cijfer in 1870 tot 1539 overtredingen met 1879 beklaagden.

De onderstaande vergelijkende staat van het aantal overtredingen en de te dier zake beklaagden in dit drietal jaren toont dit residentie'sgewijze aan.

Gewesten.	Overtredingen.	Beklaagden.	Overtredingen.	Beklaagden.	Overtredingen.	Beklaagden.
	1870.		1869.		1868.	
Bantam.	7	8	7	11	2	4
Batavia	70	80	53	66	28	43
Krawang	4	5	2	3	2	4
Preanger regentschappen . .	2	5	37	38	»	»
Cheribon	17	24	13	36	10	10
Tagal	78	85	64	83	22	25
Pekalongan . . .	41	56	45	53	34	55
Samarang. . . .	476	549	265	290	175	179
Japara	115	185	86	145	112	153
Rembang	100	133	117	140	93	112
Soerabaja	152	213	82	89	105	159
Madura	35	50	30	36	27	40
Transporteren	1097	1393	761	990	610	783

Gewesten.	Overtredingen. 1870.	Beklaagden. 1870.	Overtredingen. 1869.	Beklaagden. 1869.	Overtredingen. 1868.	Beklaagden. 1868.
Per transport	1097	1393	761	990	610	783
Pasoeroean . . .	21	25	8	11	4	9
Probolinggo . . .	31	37	11	13	11	15
Bezoeki	22	25	11	15	7	10
Banjoewangi . . .	1	2	8	8	14	18
Banjoemas. . . .	26	29	9	11	1	5
Bagelen.	35	39	28	33	21	37
Kadoe	26	28	2	2	3	3
Madioen	137	158	19	27	18	30
Kediri	143	143	79	82	59	76
Totaal . . .	1539	1879	976	1192	748	987

Het kleinst aantal overtredingen kwam voor bij de landraden in de gewesten Bantam, Krawang, Preanger regentschappen en Banjoewangi. In de beide vorige jaren was dit mede het geval geweest wat betreft Bantam, Krawang en Banjoewangi. De landraden der Preanger regentschappen, welke in 1868 geene enkele overtreding te beregten hadden, doch in 1869 een buitengewoon hoog cijfer vertoonden, hebben thans weder als vroeger in een zeer klein aantal overtredingszaken regt te spreken gehad.

De hoogste cijfers hadden de landraden in de gewesten Samarang, Japara, Rembang, Soerabaja, Madioen en Kediri; in de beide voorgaande jaren was dit met de 4 eerstgenoemde gewesten mede het geval geweest.

Het grootste verschil met 1869 wordt waargenomen bij de landraden in de gewesten Preanger regentschappen, Samarang, Soerabaja, Kadoe, Madioen en Kediri. Bij die in de vijf laatstgenoemde is tevens de vermeerdering het sterkst.

Het volgend vergelijkend overzigt dient om het aantal beklaagden, die voor elken landraad teregt stonden, te doen kennen vergeleken met de jaren 1869 en 1868.

RESIDENTIE	LANDRAAD TE	1870.	1869.	1868.
Bantam . . .	Serang	3	6	4
	Anjer	»	4	»
	Pandeglang. . . .	2	»	»
	Tjeringin	1	1	»
	Rangkas betoeng. .	2	»	»
Batavia . . .	Batavia	40	30	15
	Meester-Cornelis. .	3	13	13
	Bekassi	3	6	9
	Buitenzorg	24	3	5
	Tangerang	10	14	1

RESIDENTIE	LANDRAAD TE	1870.	1860	1868.
Krawang. . .	Poerwakarta . . .	5	3	4
Preanger regentschappen . .	Bandong.	4	6	»
	Tjiandjoer	1	6	»
	Soemedang. . . .	»	26	»
	Limbangan. . . .	»	»	»
	Soekapoera. . . .	»	»	»
Cheribon . . .	Cheribon	8	17	7
	Indramajoe.	9	19	3
	Galoeh	5	»	»
	Madjalengka . . .	2	»	»
	Koeningan	»	»	»
Tagal	Tagal	45	29	16
	Brebes	21	34	9
	Pamalang	19	20	»
Pekalongan . .	Pekalongan . . .	41	45	49
	Batang	15	8	6
Samarang . .	Samarang	179	164	59
	Salatiga.	49	8	13
	Ambarawa. . . .	3	»	»
	Demak	257	95	87
	Grobogan	48	18	17
	Kendal	13	5	3
Japara. . . .	Patti	57	25	33
	Japara	24	56	37
	Koedoes.	9	12	17
	Joana	95	52	66
Rembang. . .	Rembang	56	42	34
	Toeban	28	28	8
	Bodjonegoro . . .	24	26	36
	Blora.	25	44	34
Soerabaja . .	Soerabaja	94	33	112
	Grissee	14	10	3
	Modjokerto. . . .	61	30	31
	Sidhoardjo	30	5	5
	Sidaijoe	5	9	6
	Lamangan	4	2	2
	Bawean	5	»	»
Madura . . .	Pamakassan . . .	25	12	10
	Bangkallang . . .	11	7	»
	Sumanap	»	7	23
	Sampang	14	10	7

RESIDENTIE	LANDRAAD TE	1870.	1869.	1868.
Pasoeroean . .	Pasoeroean. . . .	13	6	»
	Malang	5	1	2
	Bangil	7	4	7
Probolinggo . .	Probolinggo . . .	5	4	9
	Loemadjang . . .	27	5	3
	Kraksaän	5	4	3
Bezoeki . . .	Bezoeki	11	6	»
	Bondowoso. . . .	7	7	8
	Panaroekan . . .	7	2	2
Banjoewangi .	Banjoewangi . . .	2	8	18
	Banjoemas	7	7	5
	Poerwokerto . . .	10	3	»
Banjoemas . .	Poerbolingo . . .	»	1	»
	Bandjarnegara . .	4	»	»
	Tjilatjap	8	»	»
Bagelen . . .	Poerworedjo . . .	6	11	4
	Keboemen	4	10	3
	Karang-anjar . . .	2	2	1
	Ambal	7	»	2
	Ledok	20	10	17
Kadoe. . . .	Magalang	11	2	2
	Temangoeng . . .	17	»	1
Madioen . . .	Madioen.	65	2	2
	Ngawi	46	16	15
	Ponorogo	17	5	6
	Magetan.	27	»	6
	Patjitan.	3	4	1
Kediri. . . .	Kediri	74	52	35
	Toelong-agoeng . .	10	3	8
	Trengalek	4	2	1
	Blitar	5	8	11
	Berbek	50	17	21

Het grootst aantal beklaagden in zake van overtreding stond teregt bij de landraden te Demak en te Samarang met meer dan 100 beklaagden. In 1869 was dit bij dien te Samarang en in 1868 bij dien te Soerabaja het geval geweest.

Geen enkele beklaagde kwam in 1870 voor bij de landraden te Anjer, Soemedang, Limbangan, Soekapoera, Koeningan, Sumanap en Poerbolinggo.

De grootste verschillen tusschen 1870 en 1869 vertoonen de landraden te Buitenzorg, Soemedang, Salatigo, Sidhoardjo, Temanggoeng, Madioen en Magettan.

De sterkste vermeerdering die te Salatiga, Demak, Soerabaja, Madioen en Berbek.

Het grootste deel der beklaagden stond, even als in 1869 en 1868, teregt wegens overtredingen der amfioenpachtvoorwaarden. Het aantal dezer overtredingen beliep een totaal van 1169, tegenover 732 in 1869 en 569 in 1868. De overige beklaagden, 77 in aantal, waren beschuldigd van overtredingen van andere pachtvoorwaarden. In 1869 en 1868 hadden deze een cijfer van 36 en 40 bereikt. Wegens overtredingen van verschillenden aard kwamen in eersten aanleg 293 personen voor den landraad, tegen 208 en 139 in 1869 en 1868.

De verhouding van het getal der overtredingen van de opiumpacht-voorwaarden tot het totaal der overtredingen was in 1870, 76 op 100, tegen 75 op 100 in 1869 en 76 op 100 in 1868.

Bij vonnis werden afgedaan de zaken van 1697 personen; aanhangig bleven onder ultimo December de zaken van 182 personen. In 1869 had het aantal vonnissen 1074, in 1868 902 bedragen. Aanhangig waren gebleven in eerstgenoemd jaar de zaken van 118 beklaagden, in laatstgenoemd die van 85 beklaagden.

Het volgend staatje geeft een overzigt van het aantal vrijsprekende en veroordeelende vonnissen in vergelijking met de jaren 1869 en 1868.

JAARTAL.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Totaal vonnissen.
1870	1410	287	1697
1869	886	188	1074
1868	750	152	902

De percentsgewijze verhouding van het aantal vrijspraken tot dat van veroordeelingen is derhalve dat 20 vrijspraken op 100 veroordeelingen komen, tegen 21 op 100 in 1869 en 20 op 100 in 1868.

De veroordeelingen waren voor het grootst aantal verwijzingen tot gevangenisstraf of dwangarbeid, met of zonder geldboete, 795 van de 1410. Bij de overblijvende 615 vonnissen werden 593 beklaagden veroordeeld tot geldboete en 22 tot andere straffen. In beide voorgaande jaren waren veroordeeld tot eerstgemelde straffen in 1869 523, in 1868 380 personen: tot geldboete alleen in 1869 353, in 1868 367; tot andere straffen in 1869 32, in 1868 9.

Aanteekening van hooger beroep of cassatie had plaats van 351 uitspraken, tegen 309 in 1869 en 266 in 1868.

Onderscheiden naar hun geslacht, behoorden 1742 beklaagden tot het mannelijk en 137 tot het vrouwelijk geslacht.

In 1869 waren 1088 mannen en 104 vrouwen, in 1868 888 mannen en 99 vrouwen onder de beklaagden geweest. De verhouding van het aantal vrouwen tot dat der mannen is dus dat op 100 mannen 8 vrouwen voorkomen, tegen 9 op 100 in 1869 en 11 op 100 in 1868.

Naar den landaard waren de teregtstaanden verdeeld in 559 vreemde Oosterlingen en 1320 inlanders, tegen 447 vreemde Oosterlingen en 745 inlanders in 1869 en 350 vreemde Oosterlingen en 637 inlanders in 1868. Tegen 100 inlanders stonden derhalve teregt in 1870 42, in 1869 60 en in 1868 54 vreemde Oosterlingen.

IV. *Residentieraden te Soerakarta en Djokjokarta.*

In hooger beroep spreken de residentieraden geen regt in de Vorstenlanden.

Het totaal der door de beide raden te zamen in eersten aanleg behandelde overtredingszaken was in 1870 45 met 49 beklaagden, tegen 26 met 31 beklaagden in 1869, en 23 met een gelijk aantal beklaagden in 1868. Van beide raden had die te Soerakarta, even als in de beide voor-

gaande jaren, het grootst aantal overtredingszaken te onderzoeken, namelijk 35, met een gelijk aantal beklaagden; die te Djokjokarta 10 met 14 beklaagden. In 1869 en 1868 had eerstgenoemde jaarlijks 20 overtredingen met 222 beklaagden en 22 met een gelijk aantal personen gehad, laatstgenoemde 6 met 9 en 1 met 1 beklaagde.

Van 35 overtredingen, waarvan de residentieraad te Soerakarta kennis nam, betroffen er 34 de amfioenpachtvoorwaarden, en 1 andere pachtvoorwaarden, de 10 bij bedoelden raad te Djokjokarta aanhangige overtredingen betroffen alle amfioenpachtvoorwaarden. In 1869 en 1868 hadden te Soerakarta jaarlijks 22, te Djokjokarta alleen in eerstgenoemd jaar 3 personen teregt gestaan wegens overtreding der amfioenpachtvoorwaarden, de overigen waren overtreders van andere verordeningen.

Te Soerakarta werden de zaken van allen, te Djokjokarta die van 8 beklaagden afgedaan. Onder ultimo van het jaar waren de zaken van 6 beklaagden ter laatstgenoemde plaats nog aanhangig. In 1869 en 1868 waren te Soerakarta afgedaan de zaken van 22 en 14 personen, te Djokjokarta die van 9 en 1 persoon. Alleen bij den raad ter eerstgenoemde plaats waren op ultimo December 1868 de zaken van 8 personen aanhangig gebleven.

Hoeveel vrijspraken en veroordeelingen die vonnissen inhielden toont het volgend staatje aan, in vergelijking met 1869 en 1868.

REGTBANKEN IN EERSTEN AANLEG.	Veroordeelingen.			Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.			Totaal vonnissen.		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.
Residentieraad te Soerakarta. . . .	33	19	13	2	3	1	35	22	14
" " Djokjokarta . . .	4	8	1	4	1	"	8	9	1
Totaal. . .	37	27	14	6	4	1	43	31	15

Alle beklaagden werden veroordeeld tot de straf van gevangenis of dwangarbeid, met of zonder geldboete. In de beide voorgaande jaren waren door de regtbank te Djokjokarta in 1869 5, in 1868 1 persoon veroordeeld tot geldboete. door die te Soerakarta geene der beklaagden.

Hooger beroep of cassatie werd 8 malen aangeteekend, in 29 vonnissen werd berust; in 1869 was van 5 uitspraken hooger beroep of cassatie aangeteekend, in 1868 van geen enkel vonnis.

Onderscheiden naar het geslacht behoorden 42 beschuldigden tot het mannelijk en 7 tot het vrouwelijk; in 1869 waren 4 vrouwen tegen 27 mannen; in 1868 2 vrouwen tegen 21 mannen voorgekomen. Op 100 mannelijke beklaagden komen dus in 1870 ongeveer 16 vrouwelijke, in 1869 14, in 1868 9.

Naar hunnen landaard waren de beklaagden verdeeld in 14 vreemde Oosterlingen en 33 inlanders; in de beide voorgaande jaren waren zij verdeeld geweest: in 1869 in 6 vreemde Oosterlingen, 24 inlanders en 1 Europeaan, in 1868 in 1 vreemden Oosterling, 21 inlanders en 1 Europeaan. Op 100 inlanders komen derhalve in 1870 42, in 1869 25 en in 1868 4 vreemde Oosterlingen.

V. *Residents-geregten en politie-rollen op Java en Madura.*

Voor de regtbanken der residenten op Java en Madura regtdoende in zake van overtreding krachtens art. 108 alinea 2 van het reglement op de regterlijke organisatie, hebben in 1870 minder personen teregt gestaan dan in 1869, meer dan in 1868. Hun aantal heeft in bedoeld jaar 116 bedragen, tegen 126 in 1869 en 85 in 1868.

Het volgend staatje geeft een vergelijkend overzigt van het jaarlijks bij elk residentie-geregt voorgekomen getal beklaagden in de jaren 1870, 1869 en 1868.

RESIDENTIEN.	1870.	1869.	1868.
Bantam	2	2	"
Batavia.	86	96	60
Krawang	"	"	"
Preanger regentschappen . .	"	"	"
Cheribon	"	"	5
Tagal	"	"	"
Pekalongan	3	"	"
Samarang	5	12	9
Japara	"	"	"
Rembang	"	"	"
Soerabaja	13	2	5
Madura	4	14	4
Pasoeroean	1	"	2
Probolinggo	2	"	"
Bezoeki	"	"	"
Banjoewangi	"	"	"
Banjoemas	"	"	"
Bagelen	"	"	"
Kadoe	"	"	"
Madioen	"	"	"
Kediri	"	"	"
Djokjokarta	"	"	"
Soerakarta	"	"	"
Totaal . .	116	126	85

Van 23 residentie-geregten zijn er slechts 8 die overtredingen te onderzoeken hadden; in 1869 waren er 5, in 1868 6 geweest. De meeste beklaagden komen voor te Batavia, daarna te Soerabaja, waar het cijfer belangrijk hooger is dan vroeger, te Samarang waar het aantal verminderd is. In onderscheiding met de beide voorgaande jaren hadden de geregten te Pekalongan en te Probolinggo regt te doen in 8 en 2 overtredingen.

Het meerendeel der delicten waren overtredingen van het politie-reglement.

Afgedaan werden de zaken van 111 beschuldigden, die van 5 bleven onder ultimo van het jaar aanhangig. In 1869 en 1868 waren jaarlijks afgedaan de zaken van 126 en 78 personen, alleen in 1868 waren de zaken van 7 personen op ultimo der jaars nog in onderzoek gebleven.

Veroordeeld werden 82, vrijgesproken 27 beklaagden; terwijl 2 naar den bevoegden regter werden verwezen. In 1869 en 1868 had het aantal veroordeelingen jaarlijks 92 en 62 bedragen, dat der vrijspraken 34 en 15. Overwijzing naar den bevoegden regter had in 1868 eenmaal plaats gehad. De verhouding der veroordeelingen tot de vrijspraken was derhalve in 1870 33, in 1869 36 en in 1868 24 vrijspraken op 100 veroordeelingen.

De opgelegde straffen bestonden in geldboeten, die aan 75, en in gevangenisstraf of dwangarbeid, die aan 7 veroordeelden zijn opgelegd. In 1869 en 1868 was de verhouding dozer straffen, dat tot geldboeten 64 en 42, tot gevangenis of dwangarbeid 28 en 20 personen werden verwezen.

Aanteekening van hooger beroep of cassatie had van deze vonnissen niet plaats. In 1869 was dit 3 malen geschied, in 1868 geen enkele maal.

Onder de beklaagden waren 14 vrouwen, tegen 12 in 1869 en 2 in 1868. Op 100 mannen komen derhalve in 1870 13; in 1869 10 en in 1868 2 vrouwen.

Onderscheiden naar hunnen landaard, bestonden de beklaagden uit 113 Europeanen, 1 vreemden Oosterling en 2 inlanders. In geen der beide jaren 1869 en 1868 had een vreemde Oosterling voor deze regtbanken teregt gestaan, daarentegen 119 en 81 Europeanen en 7 en 4 inlanders.

Het totaal der op de politie-rollen afgedane overtredingen is belangrijk vermeerderd in vergelijking met de beide laatstvoorgaande jaren. Tegen 64 248 uitspraken in 1869 op de politierol geveld, en 67 777 in 1868, bedragen deze in het thans in behandeling zijnde jaar 68 679 uitspraken. De verhouding der veroordeelingen, vrijspraken en overwijzingen blijkt, vergeleken met 1869 en 1868, uit het ondervolgend staatje:

Jaartal.	Veroordeelingen.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Overwijzingen.	Totaal vonnissen.
1870	39 258	21 132	8289	68 679
1869	38 006	19 464	6778	64 248
1868	(1) 40 790	20 326	6661	67 777

Op 100 veroordeelingen komen in 1870 54, in 1869 51 en in 1868 49 vrijspraken.

De ondervolgende staat bevat een overzigt van het aantal zaken dat in elk gewest op de politierollen is gebragt, mede in vergelijking met de beide voorgaande jaren.

GEWESTEN.	1870	1869.	1868.
Bantam	1 765	1 260	1 892
Batavia	15 630	13 985	16 926
Krawang	1 270	1 828	993
Preanger regentschappen . .	3 040	2 504	3 246
Cheribon	2 719	2 677	2 090
Tagal	1 678	1 399	1 478
Pekalongan	607	578	605
Samarang	6 953	5 404	7 059
Japara	2 692	2 787	3 414
Rembang	5 419	4 630	4 952
Soerabaja	6 308	7 058	6 132
Madura	2 072	2 327	1 966
Pasoeroean	1 341	1 668	1 373
Probolinggo	4 396	2 727	2 517
Bezoeki	1 416	1 662	1 614
Banjoewangi.	193	212	247
Banjoemas	1 499	1 588	2 405
Bagelen	2 310	1 629	1 803
Kadoe	1 325	2 317	1 417
Madioen	2 080	1 900	2 050
Kediri	1 920	2 549	2 467
Djokjokarta	493	1 175	897
Soerakarta	1 558	384	234
Totaal . . .	68 679	64 248	67 777

Het grootste aantal zaken werd beregt in de gewesten Batavia, Samarang en Soerabaja; daarop volgen Rembang, Probolinggo, Preanger regentschappen, Cheribon, Japara, Bagelen, Madioen en Madura. Het kleinst aantal zaken treft men aan in de gewesten Banjoewangi, Djokjokarta en Pekalongan. De belangrijkste vermeerdering, vergeleken met 1869, in de residentien Probolinggo, Batavia, Samarang, Soerakarta, Rembang en Bagelen. De sterkste vermindering in de gewesten Kadoe, Soerabaja, Djokjokarta, Kediri en Bantam. Het grootste verschil tusschen die jaren vertoonen de cijfers van Batavia, Samarang, Probolinggo, Soerakarta en Kadoe.

VI. *Regentschapsgeregten op Java en Madura.*

Het jaar 1870 toont, even als de jaren 1869 en 1868, eene niet onaanzienlijke vermeerdering van de bij de regentschapsgeregten behandelde overtredingen. Het aantal dezer overtredingen heeft een cijfer van 17 588 bedragen, tegen 15 570 in 1869 en 15 417 in 1868. Aanhangig bleven op ultimo December 53 zaken. In 1869 waren 49, in 1868 8 zaken op het einde des jaars nog onafgedaan geweest.

Het totaal zaken bij de regentschapsgeregten in elke residentie afgedaan, toont het ondervolgend staatje aan in vergelijking met de beide voorgaande jaren.

(1) Bij vergissing is in het vorig verslag 48 790 geschreven.

Gewesten waarin regentschapsgeregten gevestigd zijn.	1870.	1869.	1868.
Bantam	550	738	826
Krawang	334	396	401
Preanger regentschappen	602	640	1 085
Cheribon	218	230	319
Tagal	1 547	1 151	790
Pekalongan	61	86	96
Samarang	1 845	1 399	1 202
Japara	1 594	1 668	1 411
Rembang	1 050	939	885
Soerabaja	1 779	1 327	1 919
Madura	1 186	788	229
Pasoeroean	1 399	1 509	1 387
Probolinggo	623	406	630
Bezoeki	700	458	674
Banjoewangi	6	27	53
Banjoemas	948	624	557
Bagelen	1 434	1 315	1 039
Kadoe	293	572	608
Madioen	902	939	898
Kediri	517	458	408
Totaal.	17 588	15 670(1)	15 417

De sterkste vermeerdering vergeleken met de beide voorgaande jaren 1869 en 1868, wordt waargenomen bij de regentschapsgeregten in de gewesten Tagal, Samarang, Madura, Banjoemas en Bagelen. Vermindering had vooral plaats bij de geregten in de gewesten Bantam, Krawang, Preanger regentschappen, Banjoewangi en Kadoe.

Het grootste verschil tusschen 1870 en 1869 bestaat bij de geregten der regenten in Tagal, Samarang, Soerabaja, Madura, Bezoeki en Kadoe.

Bij de geregten te Bangkallan, Sumanap, Sampang en Tjilatjap kwam, even als in de beide voorgaande jaren, geene enkele zaak voor.

Hooger beroep werd van geen enkel vonnis aangeteekend, in 1869 was dit van 2, in 1868 van 8 vonnissen geschied.

VII. *Districtsgeregten op Java en Madura.*

In tegenstelling met de jaren 1869 en 1868, toen het totaal der bij de gezamenlijke districtsgeregten aangebragte overtredingen verminderd was, is dit thans aanmerkelijk vermeerderd.

Bij deze geregten toch zijn aangebragt 675 overtredingen, tegen 451 in 1869 en 519 in 1868. Op ultimo December bleven aanhangig 18 zaken, tegen 12 in 1869 en 21 in 1868. Het getal districtsgeregten op de staten vermeld bedraagt 432, van welke 104 geen enkele overtreding te onderzoeken hadden; in 1869 was dit met 90, in 1868 met 99 districtsgeregten het geval geweest.

De districtsgeregten in de residentie Pekalongan hadden geen enkele zaak te beregten; in 1869 die in de gewesten Pekalongan, Pasoeroean, Banjoewangi en Rembang, in 1868 die in de drie eerstgenoemde gewesten.

Het aandeel dat de geregten in elk gewest hadden in de vermelde totalen der aanhangige zaken, in vergelijking met de beide vorige jaren, blijkt uit den ondervolgenden staat.

GEWESTEN.	1870.	1869.	1868.	Aantal districten.
Bantam	45	29	10	22
Krawang	40	25	38	16
Preanger regentschappen	18	4	5	68
Cheribon	17	19	28	34
Tagal	58	42	41	16
Pekalongan	»	»	»	12
Samarang	38	38	27	22
Japara	22	18	12	16
Rembang	3	»	2	26
Soerabaja	32	28	10	26
Madura	151	154	169	18
Pasoeroean	134	»	»	22
Probolinggo	21	16	27	12
Bezoeki	13	4	18	18
Banjoewangi	7	»	»	2
Banjoemas	3	6	9	19
Bagelen	59	50	46	23
Kadoe	11	14	12	12
Madioen	2	3	5	23
Kediri	6	1	60	30
Totaal.	675	451	519	432

Vergeleken met de beide voorgaande jaren zijn vooral vermeerderd de overtredingen bij de districtsgeregten in de residentien Bantam, Preanger regentschappen, Tagal, Soerabaja, Pasoeroean en Banjoewangi.

Verminderd daarentegen die bij de geregten in de gewesten Cheribon, Madura, Bezoeki en Kediri.

De geregten in de residentien Bantam, Tagal, Pasoeroean, Banjoewangi en Kediri vertoonen de grootste verschillen.

VIII. *Geregten binnen het gebied van den Soesoehoenan van Soerakarta en den pangeran* Ario Mangkoe Negoro.

Het totaal der overtredingen aangebragt bij de verschillende regtbanken binnen het gebied van den Keizer van Soerakarta en den prins Ario Mangkoe Negoro heeft 2483 bedragen. In 1869 was het 2450, in 1868 3857 geweest.

Van deze overtredingen werden bij de regtbanken van den Keizer aangebragt 1880, tegen 1956 in 1869 en 3457 in 1868; bij die van den prins 603, tegen 494 in 1869 en 400 in 1868. Afgedaan werden door de eerstgenoemde regtbanken 1823 overtredingen, tegen 1820 in 1869 en 3281 in 1868; door laatstgenoemden 564 overtredingen, tegen 446 in 1869 en 339 in 1868.

Van die behandeld door de regtbanken des Keizers werden

(1) Ten onregte is in het vorig verslag voor dit totaal geschreven 15.570 in plaats van 15,670.

830 zaken afgedaan door de pradoto, 993 op de rol van kleine zaken. In 1869 waren door de pradoto des Keizers afgedaan 834, in 1868 1342 zaken, in eerstgenoemd jaar op de rol van kleine zaken te Soerakarta 986, in laatstgenoemd 1939 overtredingen.

De zaken afgedaan binnen het gebied van den prins Ario Mangkoe Negoro waren verdeeld tusschen de pradoto die in 156 zaken regtsprak, en de rol van kleine zaken waarop 408 overtredingen werden beregt. In 1869 had de pradoto aldaar in 164, in 1868 in 138 zaken regt gesproken: in 1869 waren 282, in 1868 201 overtredingen op de rol van kleine zaken aldaar afgedaan.

De volgende staat geeft hiervan een vergelijkend overzigt.

GEREGTEN binnen het gebied van den Soesoehoenan.	1870.	1869.	1868.
Pradoto	830	834	1342
Rol van kleine zaken. . . .	993	986	1939
Totaal . . .	1823	1820	3281

GEREGTEN binnen het gebied van Mangkoe Negoro.	1870.	1869.	1868.
Pradoto	156	164	138
Rol van kleine zaken. . . .	408	282	201
Totaal . . .	564	446	339

Onder de rol van kleine zaken zijn begrepen de in het gebied van den Soesoehoenan door de regenten voor de politie buiten de hoofdplaats afgedane zaken, en in het gebied van den pangeran Ario Mangkoe Negoro die door de goenoengs buiten de hoofdplaats beregt.

Op ultimo December 1870 waren nog aanhangig bij de regtbanken des Keizers 57 overtredingen, alle op de rol van kleine zaken; bij die van den prins 39 overtredingen, waarvan 26 bij de pradoto en 13 op de rol van kleine zaken.

B. Burgerlijke zaken.

I. *Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie.*

De regtspraak van het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie in cassatie in burgerlijke zaken werd in het in behandeling zijnde jaar 7 malen ingeroepen. In 1869 en 1868 was dit jaarlijks 8 malen geschied. Onder dit getal zaken waren er 3 welke het vorig jaar aanhangig waren gebleven. In 4 werd arrest geveld, terwijl 3 zaken op ultimo 1870 nog onbeslist waren.

Van de 7 aanhangige zaken waren 4 eischen gerigt tegen vonnissen van den raad van justitie te Batavia en 3 tegen beslissingen van den raad van justitie te Soerabaja. Van vonnissen van den raad van justitie te Batavia was in 1869 5, in 1868 3 malen cassatie aangeteekend; van beslissingen van den raad van justitie te Samarang in 1869 1, in 1868 2 malen; van vonnissen van den raad van justitie te Soerabaja in 1869 2, in 1868 1 maal. In laatstgenoemd jaar was bovendien tegen twee vonnissen van den landraad te Pasoeroean cassatie ingeroepen.

Van de 7 vonnissen in cassatie werden er door het hof 4 afgedaan. De afloop was dat 2 vonnissen van den eersten regter werden vernietigd met verwijzing en 2 met verwerping van den eisch in cassatie, werden bekrachtigd. In 1869 en 1868 waren jaarlijks 4 cassatievorderingen verworpen; in laatstgenoemd jaar was 1 beslissing van den eersten regter in cassatie vernietigd met verwijzing en 1 met regtspraak ten principale. Vernietiging van vonnissen in cassatie in het belang der wet had evenmin als in de beide voorgaande jaren plaats.

In hooger beroep kwamen bij het hof in onderzoek 157 burgerlijke zaken, tegen 155 in 1869 en 115 in 1868. Afgedaan werden 129 zaken, zoodat 28 op ultimo December nog aanhangig waren. In 1869 en 1868 waren jaarlijks afgedaan 125 en 98 zaken.

Naar de drieledige wijze van procederen waren de zaken verdeeld als volgt:

Volgens de manier van procederen, voorgeschreven bij het Reglement op de burgerlijke regtsvordering in hooger beroep van vonnissen van de raden van justitie op Java en Madura, waren aanhangig 100 burgerlijke zaken, van welke afgedaan werden 77, zoodat op ultimo December nog aanhangig bleven 23. In 1869 en 1868 waren volgens deze procesorde jaarlijks afgedaan 94 en 68 zaken en aanhangig gebleven 30 en 13 zaken.

Volgens de procesorde, vastgesteld bij het provinciaal reglement van 1819 en de zaken bedoeld bij art. 83 der overgangsbepalingen, werd in ééne zaak beslissing genomen en waren op ultimo December nog 5 zaken onafgedaan. In 1869 en 1868 waren jaarlijks 7 en 2 zaken afgedaan.

Naar de bijzondere wijze van procederen, voorgeschreven bij onderscheidene reglementen en verordeningen regelende den vorm van procederen in de Buitenbezittingen, d. i. zonder vorm van geding, alleen op de stukken regt doende, in hooger beroep van vonnissen gewezen door den landraad te Muntok (Banka), de regtbank van burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang, de residentieraden te Riouw en te Benkoelen, de raden van justitie te Padang, Amboina en Banda, besliste het Hooggeregtshof in 51 zaken, tegen 24 in 1869 en 28 in 1868. Geen enkele zaak bleef op ultimo 1870 aanhangig.

Van de in hooger beroep door het Hooggeregtshof op de eerstgemelde wijze te behandelen vorderingen liepen er 45 over burgerlijke en 55 over handelszaken; in 1869 en 1868 waren de vorderingen jaarlijks onderscheiden geweest in 46 en 38 burgerlijke en 48 en 30 handelszaken. Tegen 100 burgerlijke zaken kwamen dus 122 handelszaken voor; in 1869 en 1868 was de verhouding geweest dat tegen 100 burgerlijke jaarlijks 10,4 en bijna 80 handelszaken waren aanhangig gemaakt.

Het aandeel dat elk der drie raden van justitie op Java had in het cijfer der appèlzaken behandeld op eerstgemelde wijze en hoeveel vonnissen van elk dezer regtscollegien op ultimo van ieder der drie jaren 1870, 1869 en 1868 aanhangig zijn gebleven, wijst het volgend staatje aan:

VORDERINGEN IN APPÈL VAN VONNISSEN GEWEZEN DOOR DEN RAAD VAN JUSTITIE TE:	Behandeld. 1870.	Onafgedaan. 1870.	Behandeld. 1869.	Onafgedaan. 1869.	Behandeld. 1868.	Onafgedaan. 1868.	TOTAAL AANHANGIGE ZAKEN IN 1870.	1869.	1868.
Batavia	46	9	44	9	42	9	55	53	51
Samarang.	26	10	20	8	11	2	36	28	13
Soerabaja.	28	4	30	13	15	2	32	43	17
Totaal	100	23	94	30	68	13	123	124	81

Even als in de beide voorgaande jaren zijn ook in 1870 de meeste appellen ingesteld van vonnissen gewezen door den raad van justitie te Batavia; daarop van die gewezen door den raad van justitie te Soerabaja; van vonnissen in burgerlijke zaken gewezen door den raad van justitie te Samarang is meer hooger beroep aangeteekend dan vroeger.

De vorderingen in hooger beroep, waarin door het hof arrest werd gewezen, waren verdeeld in 73 persoonlijke, 20 zakelijke en 2 gemengde regsvorderingen In 1869 en 1868 waren zij jaarlijks onderscheiden geweest in 76 en 62 persoonlijke, 18 en 5 zakelijke en geene en 1 gemengde regtsvordering. Op de ingestelde vorderingen werden door het hof de volgende uitspraken gedaan: tegen geen enkelen geïntimeerde werd verstek verleend; in 1869 was dit tegen 7 geïntimeerden geschied, in 1868 tegen geene. Geroijeerd werden 4 zaken, tegen 4 in 1869 en 2 in 1868. Afstand van instantie kwam niet voor. In 1869 en 1868 was dit mede niet voorgekomen.

Incidenteel werd slechts éénmaal arrest gewezen; in 1869 en 1868 waren 1 en 3 incidentele beslissingen genomen; interlocutoire en praeparatoire geen enkele. De eersten waren in 1869 en 1868 5 en 1 maal voorgekomen, de tweede geen enkele maal. Even als in de jaren 1869 en 1868 werd geen appèl van arbitrale uitspraken aangeteekend. De Regering was partij in 11 appellen tegen 13 in 1869 en 4 in 1868.

Eindarresten in zaken behandeld op de eerstvermelde wijze wees het hof er 73. Zij waren verdeeld in 43 bekrachtigende, 28 geheel of gedeeltelijk vernietigende en 2 niet-ontvankelijk-verklarende. In 1869 en 1868 waren zij verdeeld geweest respectivelijk in 25 en 21 bekrachtigende, 21 en 36 geheel of gedeeltelijk vernietigende en 1 en 3 niet-ontvankelijk-verklarende arresten

Het hieronder volgend staatje geeft een vergelijkend overzigt van den aard en het aantal der eindarresten, gewezen op vonnissen der raden van justitie op Java in elk der jaren 1870, 1869 en 1868.

RAAD VAN JUSTITIE TE	Bekrachtigende arresten. 1870.	1869.	1868.	Geheel of gedeeltelijk bekrachtigende arresten. 1870.	1869.	1868.	Niet-ontvankelijk verklarende arresten. 1870.	1869.	1868.	Totaal eindarresten. 1870.	1869.	1868.
Batavia	21	14	10	13	11	22	1	»	3	35	25	35
Samarang.	12	6	6	2	4	4	1	»	»	15	10	10
Soerabaja.	10	5	5	13	6	10	»	1	»	23	12	15
Totaal . . .	43	25	21	28	21	36	2	1	3	73	47	60

De verhouding der bekrachtigende tot de vernietigende en niet ontvankelijk verklarende arresten is in dit jaar bijzonder gunstig voor de regtscollegien die in eersten aanleg regtspraken. Het gunstigst is zij voor den raad van justitie te Samarang, daarentegen zeer ongunstig voor den raad van justitie te Soerabaja.

Van de 7 volgens de wijze van procederen voorgeschreven bij het reglement van 1819 bij het hof aanhangige zaken, afkomstig van den raad van justitie te Makassar, werd 1 zaak van burgerlijken aard afgedaan bij geheel of gedeeltelijk vernietigende sententie definitief; 5 handelszaken waren op ultimo des jaars nog aanhangig.

De 51 vonnissen waarin het hof in hooger beroep zonder vorm van goding, alleen op de stukken, had regt te spreken, werden allen afgedaan. In 1869 en 1868 waren mede jaarlijks alle vonnissen van dien aard behandeld geworden.

Welke regtbanken die vonnissen in eersten aanleg hadden gewezen en hoe groot elks aandeel in de totalen was, mede in vergelijking met de cijfers der beide laatstvoorgaande jaren, toont de volgende tabel aan.

REGTBANKEN IN EERSTEN AANLEG.	1870.	1869.	1868.
Raad van justitie te Amboina.	8	3	6
Idem te Padang	17	12	9
Idem te Banda.	2	1	2
Idem te Ternate	»	1	»
Regtbank te Palembang. . .	17	6	7
Residentieraad te Benkoelen .	2	»	2
Landraad te Muntok. . . .	1	»	»
Residentieraad te Riouw . .	4	1	2
Totaal . . .	51	24	28

De raad van justitie te Padang en de regtbank te Palembang leverden het grootst aantal zaken. Te Palembang is het aantal ongeveer driemaal grooter dan in de beide voorgaande jaren. Daarna volgen de raad van justitie te Amboina en de residentieraad te Riouw.

Vonnissen in zaken van overtreding begaan door ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen, enz. had het hof, even als in de beide laatst voorgaande jaren, in hooger beroep niet te onderzoeken. Vorderingen tot vernietiging of verbetering van vonnissen door de raden van justitie gewezen krachtens het bepaalde bij de artt. 134 en 135 van het Reglement op de regterlijke organisatie, werden in dit jaar gelijk in 1869 en 1868 niet bij het hof ingesteld.

Het totaal requesten waarbij in hooger beroep werd opgekomen tegen beschikkingen in eersten aanleg door de betrekkelijke regtbanken op ingediende verzoekschriften genomen, heeft 7 bedragen, tegen 20 in 1869 en 10 in 1868. Van deze requesten betroffen 3 voogdijen en 1 curatele, de 3 overige betroffen onderwerpen van verschillenden aard.

In eersten aanleg kwamen bij het hof in behandeling 6 burgerlijke zaken, waarvan 2 onder ultimo December aanhangig bleven en 4 werden afgedaan.

Al deze zaken waren persoonlijke regtsvorderingen, waarvan 3 van burgerregtelijken en 3 van handelsregtelijken aard; in alle was de Regering partij. De op ultimo December aanhangig gebleven zaken waren beide van burgerregtelijken aard.

Het volgend staatje dient tot vergelijking van genoemde cijfers met die der beide jaren 1869 en 1868;

JAREN.	Burgerlijke zaken.	Handels-zaken.	Aantal zaken, waarin de Regering partij was.	Totaal zaken.
1870	3	3	6	6
1869	10	»	10	10
1868	3	1	4	4

Incidentele, interlocutoire en praeparatoire vonnissen werden, even als in de beide laatst voorgaande jaren, niet gewezen.

Eindarresten in eersten aanleg wees het hof 4, waarvan 1 in eene burgerlijke zaak, waarbij de eisch ontzegd werd, en 3 in handelszaken, waarbij de vorderingen in 2 gevallen geheel of gedeeltelijk werden toegewezen, en in 1 geval ontzegd werd. In 1869 en 1868 had het hof respectivelijk 5 en 2 eindarresten in eersten aanleg gewezen, waarbij in eerstgenoemd jaar in 2 zaken, in laatstgenoemd in 1 zaak de eisch werd toegewezen, in 2 zaken in 1869 en in 1 zaak in 1868 de eisch werd ontzegd en in ééne zaak de vordering niet ontvankelijk werd verklaard. Roija van de rol kwam niet voor; ook in 1869 en 1868 was dit niet gevraagd geworden. Afstand van instantie werd niet gedaan; ook in de beide voorgaande jaren was dit niet geschied. Regeling van regtsgebied had niet plaats. In 1869 was dit ook niet geschied, in 1868 eenmaal. Gelijk in de beide jaren 1869 en 1868 werd ook in het thans in behandeling zijnde jaar geen gebruik gemaakt van de regtsmiddelen van *request civiel.* (art. 385 van het Reglement op de burgerlijke regtsvordering) *revisie* (art. 362 van het Reglement op de burgerlijke regtsvordering) en evocatie (art. 859 van het Reglement op de burgerlijke regtsvordering). Verzoeken om *relief* werden niet gedaan, gelijk in 1869 en 1868.

De beschikkingen in eersten aanleg op requesten hebben een totaal van 39 bedragen, tegen 82 in 1869 en 65 in 1868 genomen. De onderwerpen waarop zij betrekking hadden blijken uit het volgend vergelijkend staatje.

JAREN.	REQUESTEN om dag van pleidooi	om pro deo te procederen.	om toegelaten te worden tot het afleggen van het notaris-examen.	van verschillenden aard.	Totaal.
1870.	2	2	1	34	39
1869.	5	9	»	68	82
1868.	9	1	»	55	65

Het aantal adviesen door het hof aan de Regering uitgebragt heeft 1483 bedragen, tegen 919 in 1869 en 678 in 1868.

De aard dezer adviesen vergeleken met de cijfers van 1869 en 1868, blijkt uit de volgende tabel.

Adviesen betreffende:	1870.	1869.	1868.
Gratie of remissie van straf .	1074	401	336
Dispensatie van wettelijke bepalingen	64	38	35
Brieven van meerderjarigverklaring	5	1	8
Brieven van wettiging . . .	2	1	1
Het verleenen van »fiat executie"	31	35	27
Onderwerpen van wetgeving .	14	6	13
Aanwijzing van strafplaatsen .	204	359	160
Onderwerpen van verschillenden aard	89	78	98
Totaal . . .	1483	919	678

II. *Raden van justitie op Java.*

Door de raden van justitie op Java zijn in hooger be-

roep van door de landraden en residentiegeregten gewezen vonnissen een kleiner aantal beslissingen gedaan dan in de jaren 1869 en 1868.

Door die regtscollegien toch werden in het in behandeling zijnd jaar 23 vonnissen in hooger beroep gewezen, tegen 39 in 1869 en 42 in 1868. Al deze vonnissen betroffen appellen van vonnissen van landraden, geene enkele die van vonnissen van residentiegeregten.

Het onderstaand staatje geeft een overzigt van de werkzaamheid van elk der drie raden van justitie in dit opzigt gedurende genoemd jaar in vergelijking met de beide laatstvoorgaande jaren.

REGTBANKEN.	Vonnissen in appèl van vonnissen van landraden.			Vonnissen in appèl van vonnissen van residents-geregten.			Totaal vonnissen.		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.
Raad van justitie te Batavia . . .	10	15	24	»	3	»	10	18	24
» » » » Samarang. . .	2	5	5	»	»	»	2	5	5
» » » » Soerabaja. . .	11	16	13	»	»	»	11	16	13
Totaal	23	36	42	»	3	»	23	39	42

De raad van justitie te Soerabaja had derhalve, in tegenstelling met de beide voorgaande jaren, de meeste appellen te behandelen, die van Samarang de minste.

Onder de ingestelde appellen waren er 3 waarin de eischers waren Europeanen, in de overigen waren vreemde Oosterlingen eischers. In 1869 waren in 10, in 1868 in 5 appellen de eischers Europeanen geweest.

Van de in hooger beroep van vonnissen van landraden gedane uitspraken hielden 6 eene bekrachtiging, 13 eene geheele of gedeeltelijke vernietiging in van het in eersten aanleg gewezen vonnis en 4 eene niet-ontvankelijk-verklaring van het appèl. In 1869 en 1868 waren jaarlijks in hooger beroep 9 en 17 vonnissen van landraden bekrachtigd, 19 en 21 geheel of gedeeltelijk vernietigd en was bij 8 en 4 uitspraken het appèl niet-ontvankelijk verklaard.

In eersten aanleg was het aantal der bij de drie raden van justitie op Java op de rol ingeschreven burgerlijke zaken, dat is zoowel die op 1 Januarij aanhangig waren als die in den loop des jaars werden aangebragt, grooter dan in 1869 en 1868. Het heeft een totaal van 1607 zaken bedragen, tegen 1457 in 1869 en 1528 in 1868.

De verdeeling der ingeschreven zaken over de drie regtscollegien, mede in vergelijking met de beide laatstvoorgaande jaren, toont de volgende tabel aan.

Jaren.	Raad van justitie te Batavia.	Raad van justitie te Samarang.	Raad van justitie te Soerabaja.	Totaal.
1870.	939	404	264	1607
1869.	761 (*)	280	416	1457 (*)
1868.	757	318	453	1528

De raad van justitie te Batavia had gelijk in de beide voorgaande jaren het grootste aantal zaken; daarna die van Soerabaja, die van Samarang de minste.

Het volgend staatje toont raadsgewijze aan hoevele zaken op 1 Januarij reeds aanhangig waren en hoevele in den loop van het jaar zijn aangebragt, mede in vergelijking met 1869 en 1868.

(*) Het cijfer 587 in het vorig verslag opgegeven voor het getal gedurende 1869 in eersten aanleg aangebragte zaken, is later gebleken te moeten zijn 689, van daar het verschil van deze totalen met die vroeger vermeld.

JAREN.	Raad van justitie te Batavia.		Raad van justitie te Samarang.		Raad van justitie te Soerabaja.		Totaal aanhangig.	Totaal nieuw aangebragt.
	Aanhangig.	Nieuw aangebragt.	Aanhangig.	Nieuw aangebragt.	Aanhangig.	Nieuw aangebragt.		
1870	104	835	27	377	22	242	153	1454
1869	72	689 (1)	21	259	12	404	105	1352
1868	52	705	25	293	27	426	104	1424

(1) De opgaaf van 587 in het vorig vers'ag was fautief.

De in eersten aanleg gewezen vonnissen bedroegen een totaal van 1270.

Gerangschikt naar de drie regtscollegien krijgt men de volgende cijfers voor 1870, 1869 en 1868.

In het jaar	Raad van justitie te			Totaal.
	Batavia.	Samarang.	Soerabaja.	
1870	705	317	248	1270
1869	564	251	371	1186
1868	593	292	377	1262

Onder de 1270 vonnissen in eersten aanleg gewezen waren 17 praeparatoire, 89 interlocutoire en 70 incidentele, de overige 1094 waren uitspraken ten principale. In 1869 en 1868 hadden tegenover 26 en 13 praeparatoire, 64 en 66 interlocutoire en 21 en 33 vonnissen of incidenten, 1075 en 1150 vonnissen ten principale gestaan. De verhouding over deze drie jaren genomen was derhalve dat op 100 vonnissen 6 praeparatoir, 60 interlocutoir en 28 incidenteel waren.

Bij het grootste gedeelte der vonnissen werd de eisch, gelijk in de beide voorgaande jaren, geheel of gedeeltelijk toegewezen, namelijk bij 953 vonnissen, tegen 114 ontzeggende en 27 niet-ontvankelijk verklarende vonnissen. In 1869 en 1868 waren 924 en 1038 vonnissen toewijzend geweest; 127 en 94 ontzeggend en 24 en 18 niet-ontvankelijk verklarend. Over de 3 jaren genomen komen gemiddeld op 100 vonnissen 87 toewijzende, 10 ontzeggende en 2 niet-ontvankelijk verklarende voor.

Verzoeken om kosteloos te procederen werden 64 malen gedaan, tegen 50 in 1869 en 49 in 1868; toegestaan zijn 52 verzoeken tegen 38 in 1869 en 43 in 1868; de overige werden geweigerd.

Het cijfer der verleende verstekken heeft 761 bedragen, tegen 679 verstekken in 1869 en 799 in 1868. Hoe deze verstekken verdeeld waren over de 3 raden van justitie op Java, hoeveel tegen den eischer en hoeveel tegen den gedaagde met en zonder aanhouding der zaak verleend werden, blijkt uit het volgend staatje.

REGTBANKEN IN EERSTEN AANLEG.	Tegen den eischer.			Tegen den gedaagde.			Tegen den gedaagde, met aanhouding der zaak.			Totaal verleende verstekken.		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.
Raad van justitie te Batavia	30	19	43	367	262	291	2	6	1	399	287	335
» » » » Samarang	»	8	»	217	144	181	7	10	4	224	162	185
» » » » Soerabaja	4	1	2	132	224	273	2	5	4	138	230	279
Totaal	34	28	45	716	630	745	11	21	9	761	679	799

Het getal tegen den eischer verleende verstekken is grooter dan in 1869, ook dat der tegen den gedaagde verleende, daarentegen is het aantal tegen den gedaagde verleende verstekken met aanhouding der zaak grooter dan in 1869. Naar evenredigheid van het totaal ingestelde eischen is het aantal der verleende verstekken gelijk in de beide voorgaande jaren, het grootst bij den raad van justitie te Batavia.

Op verzoek van partijen zijn van de rol geroijeerd 201 zaken, tegen 185 in 1869 en 201 in 1868. Door schorsing (art. 250 van het Reglement op de burgerlijke regtsvordering) zijn van de rol gegaan 13 zaken, tegen 10 in 1869 en 6 in 1868.

Naar den landaard waren de gedingvoerende partijen verdeeld als volgt: het aantal processen waarin de bij de artt. 4 en 131 van het Reglement op de regterlijke organisatie en art. 34 van het Regeringsreglement bedoelde aanzienlijke inlanders betrokken waren, heeft 22 bedragen, tegen 7 in 1869 en 8 in 1868. Van deze kwamen voor bij den raad van justitie te Soerabaja 12, bij dien te Batavia 4, en bij dien te Samarang 6 gedingen. De processen waarin vreemde Oosterlingen, hetzij onderling, hetzij met Europeanen of met inlanders, partij waren, zijn in vergelijking met 1869 vermeerderd. Onder 1607 gevoerde gedingen zijn er 838 op de rol ingeschreven waarin vreemde Oosterlingen als partij optraden, tegen 785 van 1355 gedingen in 1869 en 907 van 1528 gedingen in 1868. Van de 838 gedingen zijn er 277 waarin zij partij waren met Europeanen, 70 met inlanders en 491 met personen van hun eigen landaard. Van deze processen zijn behandeld bij den raad van justitie te Batavia 438, bij dien te Samarang 237 en bij dien te Soerabaja 163. De verhouding van de gedingvoerende partijen tot het totaal der gedingen in eersten aanleg is dat in 52 van de 100 ingeschreven processen personen van gemelden landaard partij waren, tegen in 59 in 1869 en in 57 in 1868.

Gedingen waarin alleen Europeanen partij waren zijn er 675 gevoerd, tegen 534 in 1869 en 565 in 1868; van deze kwamen voor den raad van justitie te Batavia 427, voor dien te Samarang 160, en voor dien te Soerabaja 88 processen. Europeanen met inlanders waren partij in 16 processen, tegen in 13 in 1869 en in 23 in 1868.

Request civiel kwam geen enkele maal voor; in de beide voorgaande jaren was dit in 1869 eenmaal bij den raad van justitie te Batavia voorgekomen; 16 malen had eene uitspraak in kort geding plaats, tegen 20 malen in 1869 en 16 malen in 1868. Van die uitspraken zijn er 6 gedaan door den president van den raad van justitie te Batavia, 7 door dien te Samarang en 3 door dien te Soerabaja.

Het aantal requesten, waarop in eersten aanleg in raadkamer is beschikt, heeft een totaal van 1056 beloopen, tegenover een totaal van 869 in 1869 en van 956 in 1868. De voornaamste onderwerpen waarop zij betrekking hadden waren: voogdijen waarop 157, curatele waarop 4, en opsluiting van gevaarlijke personen waarop 29 verzoekschriften betrekking hadden; 836 betroffen onderwerpen van verschillenden aard.

Welk aandeel elke raad van justitie vergeleken met de beide voorgaande jaren daarin had, toont de volgende tabel aan.

In het jaar.	Raad van justitie te			Totaal.
	Batavia.	Samarang.	Soerabaja.	
1870	385	202	469	1056
1869	376	256	237	869
1868	383	275	298	956

De drie raden van justitie bragten 72 adviesen uit, waarvan 31 door den raad van justitie te Batavia, 16 door dien te Samarang en 25 door dien te Soerabaja. In de beide jaren 1869 en 1868 hadden deze een totaal van 52 en 45 bedragen. De meeste vonnissen en beschikkingen hadden betrekking op zaken van burgerregtelijken aard. In zaken van koophandel beliepen zij slechts een aantal van 372, tegen 386 in 1869 en 376 in 1868.

Onderscheiden naar den aard der vorderingen waren de gewezen vonnissen verdeeld in 1126 gewezen op persoonlijke, 68 gewezen op zakelijke en 4 gewezen op gemengde vorderingen. Vonnissen op vorderingen tot geen hooger bedrag dan f 200 werden er 400 gewezen, tegen in 1869 350 en in 1868 410 vonnissen.

Iedere raad van justitie had in deze totalen het aandeel in het onderstaand staatje aangegeven.

RAAD VAN JUSTITIE TE	Persoonlijke regtsvorderingen.			Zakelijke regtsvorderingen.			Gemengde regtsvorderingen.			Vorderingen tot geen hooger bedrag dan f 200.		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.
Batavia.	600	448	511	22	24	4	»	»	»	298	182	213
Samarang	310	266	308	42	4	7	4	»	»	29	24	28
Soerabaja	216	345	319	4	1	1	»	5	3	73	144	169
Totaal	1126	1059	1198	68	29	12	4	5	3	400	350	410

Tegen ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen enz. zijn 59 vonnissen gewezen, tegen 94 in 1869 en 55 in 1868 Vonnissen waarbij de verbetering, aanvulling enz. van acten van den burgerlijken stand werd bevolen, zijn er 46 geveld, tegen 44 in 1869 en 57 in 1868.

Het aantal dat elke raad van justitie in die cijfers had, blijkt uit het volgend staatje.

RAAD VAN JUSTITIE TE	Vonnissen tegen ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen enz.			Uitspraken tot verbetering, aanvulling enz. van acten van den burgerlijken stand.		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.
Batavia.	23	35	41	19	27	35
Samarang	19	39	10	16	7	19
Soerabaja	17	20	4	11	10	3
Totaal . .	59	94	55	46	44	57

Evenmin als in een der jaren 1869 en 1868 werd een enkel vonnis geveld betreffende den staat van personen.

Executoir-verklaringen op uitspraken van scheidsmannen hadden 9 malen plaats gehad, tegen 8 in 1869 en 12 in 1868.

Vergeleken met de beide laatstvoorgaande jaren was het aantal vonnissen houdende uitwijzing van eigendomsregt (art. 800 van het Reglement op de burgerlijke regtsvordering) aanzienlijk grooter. 14 dergelijke beslissingen toch werden genomen, alle door den raad van justitie te Batavia, tegen geen enkele in 1869 en 1868.

Scheiding van goederen werd bij 3 vonnissen uitgesproken, waarvan 1 door den raad van justitie te Batavia, en 2 door dien te Samarang. In de beide voorgaande jaren was dit niet voorgekomen.

Scheiding van tafel en bed had plaats bij 6 uitspraken, waarvan 1 door den raad van justitie te Batavia en 5 door dien te Soerabaja. In 1869 en 1868 was dit bij 2 en 4 uitspraken geschied.

Echtscheiding had 19 malen plaats, 7 malen bij vonnissen van den raad van justitie te Batavia, 5 malen bij vonnissen van den raad van justitie te Samarang en 7 malen bij vonnissen van den Soerabajaschen raad. In 1869 en 1868 waren 15 en 9 dergelijke uitspraken gedaan.

Het aantal vonnissen tot faillietverklaring is stationair gebleven; 56 malen toch werd faillissement door den regter uitgesproken tegen een gelijk getal vonnissen in 1869 en 81 vonnnissen in 1868. Hoe deze beslissingen verdeeld waren over de drie raden van justitie toont het volgend staatje aan:

RAAD VAN JUSTITIE TE	1870.	1869.	1868.
Batavia.	31	25	55
Samarang	3	5	2
Soerabaja	2	26	24
Totaal. . .	56	56	81

Te Batavia kwamen de meeste faillissementen voor, te Samarang de minste. De gemiddelde verhouding is dat van 100 failliet verklaringen 58 te Batavia, 5 te Samarang en 37 te Soerabaja geschiedden.

Verklaring in staat van kennelijk onvermogen vond 1 maal plaats bij vonnis van den raad van justitie te Samarang; in 1869 en 1868 had het cijfer dezer verklaringen jaarlijks 8 en 3 bedragen.

Beschikkingen op verzoeken om surséance van betaling kwamen niet voor, even als in 1869; in 1868 was op een verzoek om surséance beschikt.

De werkzaamheden van regter-commissarissen bij de drie raden van justitie zijn in 1870 minder in aantal geweest dan in 1869, iets meer dan in 1868. Bij faillissementen, rangregelingen enz. werd hunne hulp bij de drie regtscollegien te zamen 163 malen ingeroepen, tegen 224 malen in 1869 en 129 in 1868. Tot het verleenen van acten van eigendom te hunnen overstaan werd hunne tegenwoordigheid gevorderd bij 1729 acten, tegen bij 1831 acten in 1869 en bij 1754 acten in 1868. Bij acten van hypotheek traden zij in 483 gevallen op, tegen 561 malen in 1869 en 427 malen in 1868. Acten van cessie van hypotheek werden er te hunnen overstaan 109 verleden, tegen 96 in 1869 en 126 in 1868. De verhouding der raden van justitie in dit opzigt wordt in de volgende tabel voorgesteld.

RAAD VAN JUSTITIE TE	ACTEN VAN									Totaal acten.			Faillissementen, rangregelingen enz.		
	eigendom.			hypotheek.			cessie van hypotheek.								
	1870	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.
Batavia	923	895	940	203	251	246	68	73	82	1194	1219	1268	160	107	22
Samarang	290	381	334	137	155	141	22	11	22	449	547	497	3	5	17
Soerabaja	516	555	480	143	155	40	19	12	22	678	722	542	»	112	90
Totaal	1729	1831	1754	483	561	427	109	96	126	2321	2488	2307	163	224	129

In 1870 zijn minder acten van eigendom verleden dan in een der beide voorgaande jaren; daarentegen meer acten van hypotheek dan in 1868, minder dan in 1869, en meer acten van cessie van hypotheek dan in 1869, minder dan in 1868. De verhouding van de drie raden van justitie was dat van 100 acten 51 werden ingeschreven te Batavia, 20 te Samarang en 29 te Soerabaja. In 1869 was de verhouding geweest dat van 100 ingeschreven acten 53 te Batavia, 22 te Samarang en 25 te Soerabaja werden geboekt.

Het totaal der verzegelingen heeft 88 bedragen. Bij sterfgevallen geschiedde dit 10 malen, waarvan 9 op verzoek van geregtigden en 1 ambtshalve; bij faillissementen 78 malen; bij kennelijk onvermogen geen enkele maal. In 1869 en 1868 hadden de verzegelingen jaarlijks een totaal cijfer van 61 een 115 bedragen.

Het aandeel dat de griffier bij elken raad van justitie had in deze werkzaamheden, wordt in het volgend vergelijkend driejarig overzigt bekend gesteld.

RAAD VAN JUSTITIE TE	VERZEGELINGEN												Totaal verzegelingen		
	bij sterfgevallen						bij faillissement.			bij kennelijk onvermogen.					
	op verzoek van belang hebbenden.			ambtshalve.											
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.
Batavia	4	4	10	1	»	4	54	23	38	»	»	»	59	27	52
Samarang	2	3	8	»	»	»	4	6	16	»	1	1	6	10	25
Soerabaja	3	4	11	»	»	1	20	20	24	»	»	2	28	24	38
Totaal.	9	11	29	1	»	5	78	49	78	»	1	3	88	61	115

Het totaal der ter griffie bij de raden van justitie op Java gedane inschrijvingen van acten van verschillenden aard heeft 218 bedragen, tegen 174 in elk der jaren 1869 en 1868. Onder deze waren 4 acten van beraad, 90 van aanvaarding van boedels onder voorregt van boedelbeschrijving en 39 van verwerping eens boedels, gevende een cijfer van 133 gedane inschrijvingen bij sterfgevallen; voorts 72 inschrijvingen van handelsovereenkomsten en 3 van bodemerijbrieven. De verdeeling der gedane inschrijvingen voor deze regtscollegien toont het volgend driejarig overzigt aan.

RAAD VAN JUSTITIE TE	TER GRIFFIE GEDANE INSCHRIJVINGEN: van beraad.			van aanvaarding onder het voorregt van boedelbeschrijving.			van verwerping eens boedels.			van handelsovereenkomsten.			van bodemerijbrieven.			TOTAAL INSCHRIJVINGEN.		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1859.	1868.	1870.	1869.	1868.
Batavia . . .	4	1	1	42	42	41	12	8	15	39	30	27	1	»	3	98	81	87
Samarang . . .	»	»	»	16	16	14	26	16	15	12	8	9	»	»	»	54	40	38
Soerabaja . .	»	4	1	32	10	27	11	19	7	21	18	10	2	2	4	66	53	49
Totaal	4	5	2	90	68	82	49	43	37	72	56	46	3	2	7	218	174	174

III. *Landraden op Java en Madura.*

De landraden op Java en Madura wezen, regtdoende in hooger beroep van vonnissen, geveld door districts- en regentschapsgeregten, 25 vonnissen in 1869 en 17 in 1868. 12 zaken bleven op ultimo December 1870 aanhangig, zoodat te zamen 37 zaken in appèl aanhangig waren.

De regtbanken tegen wier beslissing dat appèl werd ingeroepen waren de regentschapsgeregten te Rangkas-betoeng, Brebes, Pekalongan, Batang, Samarang, Demak, Bawean en Banjoewangi, elk in ééne zaak; die te Lomangan en Bangil, in 2 zaken; die te Pamalang, in 3 zaken; die te Tagal, in 4; die te Ponorogo, in 5, die te Modjokerto, in 6, en die te Pamakassan, in 7 zaken.

In *eersten aanleg* was het totaal burgerlijke zaken bij de landraden op Java en Madura aanhangig weder aanmerkelijk grooter dan in elk der beide voorgaande jaren. Het heeft 3208 zaken bedragen, tegen 2247 in 1869 en 2118 in 1868. Onder de in 1870 aanhangige zaken waren er 408 die op ultimo December van het vorig jaar onafgedaan waren gebleven; het cijfer der nieuw aangebragte heeft 2800 zaken bedragen.

Het volgend overzigt geeft het getal burgerlijke zaken aan die bij elken landraad op Java en Madura in de jaren 1870, 1869 en 1868 aanhangig waren.

GEWESTEN.	LANDRADEN.	1870.	1869.	1868.
Bantam. . . .	Serang	46	43	65
	Anjer	9	14	»
	Pandeglang . . .	38	31	48
	Rangkas-betoeng .	7	9	8
Batavia. . . .	Batavia.	60	77	95
	Meester-Cornelis .	231	18	185
	Bekassi	23	15	22
	Tangerang. . . .	13	13	19
	Buitenzorg. . . .	1013	39	8
Krawang . . .	Poerwakarta . . .	3	5	5
Preanger regentschappen . .	Bandong	57	37	14
	Tjiandjoer. . . .	34	36	20
	Soemedang. . . .	10	3	»
	Garoet	17	2	1
	Manondjaija . . .	3	4	»
Cheribon . . .	Cheribon	35	34	13
	Indramaijoe . . .	17	13	28
	Tjiamis	11	9	7
	Madjalengka . . .	»	»	»
	Koeningan. . . .	»	»	»
Tagal	Tagal	31	14	34
	Brebes	24	34	39
	Pamalang	17	20	11
Pekalongan . .	Pekalongan . . .	16	17	16
	Batang	23	14	8
Samarang . . .	Samarang	57	46	148
	Salatiga.	9	11	13
	Ambarawa. . . .	1	»	8
	Demak	37	343	142
	Grobogan	1	3	18
	Kendal	27	14	18
	Transporteren. .	1870	918	943

GEWESTEN.	LANDRADEN.	1870.	1869.	1868.
	Per transport. .	1870	918	943
Japara	Patti.	37	44	40
	Japara	18	16	11
	Koedoes.	42	15	16
	Joana	8	8	5
Rembang . . .	Rembang	10	6	2
	Toeban	1	2	5
	Bodjonegoro . . .	7	1	4
	Blora	11	7	»
Soerabaja . . .	Soerabaja	140	202	119
	Grissee	114	123	121
	Modjokerto . . .	83	40	32
	Sidhoardjo. . . .	60	124	105
	Sidaijoe.	33	25	14
	Lamongan	23	44	33
	Bawean.	9	7	8
Madura. . . .	Pamakassan . . .	44	72	80
	Bangkalan	39	30	24
	Sumanap	28	14	19
	Sampang	16	18	3
Pasoeroean . .	Pasoeroean. . . .	116	123	125
	Malang	21	24	27
	Bangil	41	27	14
Probolinggo . .	Probolinggo . . .	87	65	86
	Loemadjang . . .	39	33	41
	Kraksaän	50	61	93
Bezoeki. . . .	Bezoeki.	11	14	8
	Panaroekan . . .	15	31	»
	Bondowosso . . .	13	13	23
Banjoewangi . .	Banjoewangi . . .	1	»	»
Banjoemas. . .	Banjoemas. . . .	38	3	6
	Tjilatjap	2	6	»
	Poerwokerto . . .	4	»	1
	Poerbolinggo . . .	»	2	7
	Bandjar negara . .	1	1	»
	Transporteren. .	3082	2119	2015

GEWESTEN.	LANDRADEN.	1870.	1869.	1868.
	Per transport. .	3032	2119	2015
Bagelen. . . .	Poerworedjo . . .	11	9	11
	Ledok	33	4	»
	Keboemen	7	8	9
	Karang-anjar. . .	8	10	»
	Ambal	21	30	6
Kadoe	Magelang	58	18	7
	Temanggoeng. . .	14	19	35
Madioen . . .	Madioen.	8	9	14
	Ngawi	»	»	»
	Ponorogo	2	8	»
	Magetan	4	4	2
	Patjitan.	7	12	8
Kediri	Kediri	4	»	»
	Toeloeng-agoeng. .	»	»	3
	Trengalek	»	»	»
	Blitar	1	»	1
	Berbek	3	2	2
	Totaal. . .	3208	2247	2113

De vermeerdering van het aantal burgerlijke zaken bij de landraden blijkt ook uit het steeds kleiner worden van het getal landraden bij welke geene burgerlijke zaken voorkomen, welk getal van 17 in 1868 en 11 in 1869 in het in behandeling zijnde jaar is gedaald tot 7, zoo als blijkt uit het onderstaand driejarig overzigt aangevende de landraden die geene burgerlijke zaak te onderzoeken hadden.

1870.	1869.	1868.
Tjeringin. Madjalengka. Koeningan. Poerbolinggo. Ngawi. Toeloeng-agoeng. Trengalek.	Tjeringin. Madjalengka. Koeningan. Ambarawa. Banjoewangi. Poerwokerto. Ngawi. Kediri. Toeloeng-agoeng. Trengalek. Blitar.	Anjer. Tjeringin. Soemedang. Manondjaija. Madjalengka. Koeningan. Blora. Panaroekan. Banjoewangi. Tjilatjap. Bandjarnegara. Ledok. Karang-anjar. Ngawi. Ponorogo. Kediri. Trengalek.
7	11	17

De grootste vermeerdering van zaken in vergelijking met 1869 had plaats bij de landraden te Buitenzorg, Meester-Cornelis, Modjokerto, Banjoemas, Magelang, Ledok en Koedoes. De sterkste vermindering bij de landraden te Demak, Sidhoardjo, Soerabaja, Lamongan en Panaroekan. Het laagste cijfer hadden de landraden te Grobogan, Toeban, Banjoewangi, Ponorogo en Blitar. Het hoogste cijfer die te Buitenzorg, Meester-Cornelis, Soerabaja, Pasoeroean en Grissee.

Van de 3208 burgerlijke zaken bij de gezamenlijke landraden aanhangig, werden in dat jaar afgedaan 2225 zaken, zoodat op ultimo December 983 zaken aanhangig bleven. In 1869 en 1868 waren jaarlijks afgedaan 1834 en 1672 zaken, geroijeerd 5 en 38 zaken, zoodat op ultimo December van elk jaar 408 en 403 aanhangig bleven. De verhouding van het getal zaken tot dat der aanhangig geblevene was dat van 100 zaken op ultimo December van elk jaar onafgedaan bleven, in 1870 30, in 1869 18 en in 1868 19 zaken.

Het totaal der eindvonnissen heeft 1365 bedragen, tegen 1411 vonnissen in 1869 en 1307 in 1868. Door afstand van instantie eindigden 860 zaken, tegen 423 in 1869 en 365 in 1868. Op 100 afgedane zaken waren er derhalve in 1870 38, in 1869 23 en in 1868 21 die door afstand van instantie eindigden.

Vonnissen van praeparatoiren, interlocutoiren en incidentelen aard zijn er 104 gewezen, tegen 172 in 1869 en 236 in 1868. Niet-ontvankelijk verklarende 93, tegen 80 in 1869 en 64 in 1868.

In de uitspraak van den eersten regter werd meestal berust. Hooger beroep had slechts plaats van 48 vonnissen, tegen van 46 vonnissen in 1889 en van 34 in 1868.

Van 100 eindvonnissen waren er in 1870 ruim 3, tegen 3 in 1869 en 2 in 1868 van welke in appèl werd gegaan.

Van het middel van cassatie werd slechts 1 maal gebruik gemaakt, tegen 2 malen in 1869 en geen enkele maal in 1868.

IV. *Residentieraden te Soerakarta en Djokjokarta.*

De residentieraden te Soerakarta en Djokjokarta hadden in 1870 van geen enkele burgerlijke zaak kennis te nemen. In 1869 en 1868 was dit mede het geval geweest met den residentieraad te Soerakarta; daarentegen had de residentieraad te Djokjokarta in 1869 in 8, in 1868 in 6 burgerlijke geschillen vonnis gewezen.

V. *Residentiegeregten op Java en Madura.*

Het aantal bij de residentiegeregten op Java en Madura aangebragt en van het vorig jaar aanhangig gebleven burgerlijke zaken is in het behandeling zijnd jaar weder gedaald. Het heeft een totaal van 49 zaken beloopen, tegen 82 in 1869 en 73 in 1868.

Hoe zij in die jaren verdeeld waren over de verschillende gewesten blijkt uit de volgende tabel.

GEREGTEN IN DE RESIDENTIEN.	1870.	1869.	1868.
Bantam	2	»	»
Batavia	9	19	12
Krawang	1	»	»
Preanger regentschappen	»	»	»
Cheribon	7	44	43
Tagal	»	»	»
Transporteren	19	63	55
Per transport	19	63	55
Pekalongan	»	»	»
Samarang	1	»	»
Japara	»	»	4
Rembang	7	»	»
Soerabaja	6	12	9
Madura	»	2	»
Pasoeroean	9	1	»
Probolinggo	»	1	»
Bezoeki	»	»	»
Banjoewangi	»	»	»
Banjoemas	»	»	»
Bagelen	»	»	»
Kadoe	»	»	»
Madioen	6	3	5
Kediri	1	»	»
Djokjokarta	»	»	»
Soerakarta	»	»	»
Totaal	49	82	73

Van de 23 residentie-geregten waren 13, tegen 16 in 1869 en 18 in 1868, die geene enkele burgerlijke zaak te onderzoeken hadden. Alleen bij de geregten te Serang, Batavia, Poerwakarta, Cheribon, Samarang, Rembang, Soerabaja, Pasoeroean, Madioen en Kediri kwamen zaken voor. Die te Batavia en Pasoeroean hebben het hoogste cijfer.

Afgedaan werden 42 zaken; aanhangig bleven op ultimo van het jaar 7 zaken. In de beide voorgaande jaren waren jaarlijks afgedaan 61 zaken en aanhangig gebleven 21 en 12 zaken. Van 100 zaken bleven dus op ultimo December 1870 aanhangig 14 zaken, tegen 25 in 1869 en 16 zaken in 1868.

Door eindvonnis geschiedde die afdoening 29 malen, tegen 35 malen in 1869 en 33 malen in 1868. Door afstand van instantie gingen van de rol 13 zaken, tegen 26 en 28 zaken in 1869 en 1868. Van 100 zaken eindigden door afstand van instantie in 1870 31, in 1869 42 en in 1868 46 zaken.

Aanteekening van hooger beroep had eenmaal plaats, tegen 4 malen in 1869 en geen enkele maal in 1868. Die aanteekening was gerigt tegen een vonnis van het residentiegeregt te Samarang.

Incidentele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen werden er 7 geveld, tegen 1 in 1869 en 4 in 1868. Eene vordering werd niet-ontvankelijk verklaard; in 1869 was dit mede eenmaal geschied, in 1868 niet.

Van de 49 gedingen werden er 35 gevoerd tusschen Europeanen en inlanders, 4 tusschen Europeanen onderling en 10 tusschen inlanders onderling.

In 1869 en 1868 waren er tusschen Europeanen en inlanders 31 en 25, tusschen Europeanen onderling geen enkele en tusschen inlanders onderling 41 en 48 civile processen bij deze geregten gevoerd.

VI. *Regentschapsgeregten op Java en Madura.*

De regentschapsgeregten op Java en Madura behandelden

in hooger beroep 33 burgerlijke zaken, tegen 20 zaken in 1869 en 27 in 1868.

In eersten aanleg kwamen in onderzoek 2621 zaken, tegen 2505 in 1869 en 2786 in 1868. Van de 2621 zaken werden er 2474 afgedaan, tegen 2418 in 1869 en 2703 in 1868. Aanhangig bleven op ultimo December 1870 147 zaken, tegen in 1869 en 1868 87 en 83 zaken.

Hoe de in eersten aanleg behandelde zaken over de gewesten van Java en Madura verdeeld waren, mede in vergelijking met de beide vorige jaren, blijkt uit het volgend overzigt.

Gewesten waarin regentschapsgeregten zijn.	1870.	1869.	1868.
Bantam	84	101	40
Krawang	41	15	44
Preanger regentschappen . .	35	11	98
Cheribon	71	37	43
Tagal	367	165	69
Pekalongan	48	45	43
Samarang.	156	221	144
Japara.	148	147	146
Rembang	155	200	154
Soerabaja.	228	265	187
Madura	88	79	621
Pasoeroean	73	64	59
Probolinggo	269	289	304
Bezoeki	62	29	19
Banjoewangi.	1	»	»
Banjoemas	148	198	191
Bagelen	229	267	253
Kadoe	37	39	33
Madioen	61	82	58
Kediri	173	161	197
Totaal	2474	2418	2703

Het grootst aantal zaken hebben de geregten in de gewesten Tagal, Probolinggo, Bagelen en Soerabaja; het kleinst die in Banjoewangi, Preanger regentschappen, Kadoe en Krawang. Het grootste verschil met het jaar 1869 wordt waargenomen in de residentien Tagal, Samarang, Banjoemas, Soerabaja en Bantam.

De geregten in 9 regentschappen, met name Bandong, Soemedang, Manondjaja, Madjalengka, Pamalang, Brebes, Bangkallan, Sumanap en Sampang, hadden geene enkele burgerlijke zaak te onderzoeken. In 1869 was dit met 11 geregten, in 1868 met 10 het geval geweest.

Van de uitspraken van den regent werd 25 malen in *hooger beroep* gekomen. In 1869 was dit van 27, in 1868 van 3 beslissingen geschied.

VII. *Districtsgeregten op Java en Madura.*

In vergelijking met het jaar 1869 is het totaal der bij de districtsgeregten op Java en Madura in 1870 aangebragte burgerlijke zaken eenigzins verminderd. Het heeft bedragen 1681 zaken, tegen 1745 in 1869 en 1214 in 1868. Van deze werden in den loop van het jaar behandeld 1597 zaken, terwijl 84 op ultimo December nog onafgedaan waren. In 1869 en 1868 waren jaarlijks afgedaan 1714 en 1200 zaken, terwijl op ultimo des jaars aanhangig bleven 31 en 14 zaken.

De verdeeling der afgedane zaken over de verschillende gewesten waarin districtsgeregten bestaan, blijkt, mede in vergelijking met de beide laatstvoorgaande jaren, uit den volgenden staat.

Districtsgeregten in de gewesten.	1870.	1869.	1868.
Bantam	17	16	24
Krawang	62	21	17
Preanger regentschappen . .	2	143	3
Cheribon	3	7	4
Tagal	68	46	43
Pekalongan	33	27	23
Samarang.	92	105	96
Japara	275	326	314
Rembang	237	231	139
Soerabaija.	164	117	77
Madura	112	97	10
Pasoeroean	48	20	25
Probolinggo	83	166	73
Bezoeki.	5	17	20
Banjoewangi.	2	»	»
Banjoemas	22	45	45
Bagelen.	191	138	148
Kadoe	55	68	45
Madioen	88	56	74
Kediri	38	68	20
Totaal	1597	1714	1200

De meeste zaken hadden de districtsgeregten in de gewesten Japara, Rembang, Bagelen, Soerabaja en Madura; de minste die in de gewesten Preanger regentschappen, Banjoewangi, Cheribon en Bezoeki. Het aantal districtsgeregten bedraagt 443; van deze waren er 196 die ten civile regt deden, tegen 189 in 1869 en 166 in 1868. Bij 247 districtsgeregten kwam geene burgerlijke zaak voor, in 1869 bij 254, in 1868 bij 277 geregten.

Aanteekening van hooger beroep van uitspraken dezer geregten had 35 malen plaats, tegen 15 malen in 1869 en 28 malen in 1868.

VIII. *Geregten binnen het gebied van den Soesoehoenan van Soerakarta en van pangeran* Ario Mangkoe Negoro.

De burgerlijke zaken aangebragt bij de verschillende regtbanken binnen het gebied van den Soesoehoenan van Soerakarta en bij die binnen de landen van den pangeran Ario Mangkoe Negoro, zijn belangrijk minder in aantal dan in de beide in het vorig verslag behandelde jaren.

Voor de regtbanken van den Keizer werden aangebragt

778 zaken, tegen 1978 in 1869 en 1551 in 1868. Van deze werden afgedaan 611 zaken, terwijl op ultimo des jaars 117 aanhangig bleven. In 1869 waren 1633 zaken, in 1868 1375 afgedaan, en aanhangig gebleven in eerstgenoemd jaar 345, in laatstgenoemd 176 zaken.

Voor die van den prins werden aangebragt 103 zaken, tegen 97 en 93 in de jaren 1869 en 1868. Afgedaan werden 73 zaken, zoodat 30 zaken op ultimo des jaars aanhangig bleven. In 1869 waren 68, in 1868 57 zaken afgedaan, en aanhangig gebleven in eerstgenoemd 29, in laatstgenoemd jaar 36 zaken.

Het aandeel dat de verschillende regtbanken van elk dezer vorsten hadden in het totaal der afgedane zaken, vergeleken met de beide vorige jaren, toont het volgend staatje aan.

	1870.	1869.	1868.
Regtbanken binnen 's Keizers gebied.			
Pradoto	557	1624	1342
Soerambi	24	4	29
Kadhipatèn	30	5	4
Totaal. . .	611	1633	1375
Regtbanken der Mangkoe-Negorosche landen.			
Pradoto	50	22	27
Soerambi	13	37	27
Kasentanan	10	9	3
Totaal. . .	73	68	57
Totaal-generaal. . .	684	1701	1432

Behalve de burgerlijke zaken voor deze regtbanken behandeld, geven de tabellen nog aan het totaal der civile zaken bij de regentschapsgeregten van ieder dezer landen aangebragt. Dit beliep bij die op het gebied van den Keizer 869 zaken, tegenover in 1869 726 en in 1868 939 zaken. Van deze zaken werden 618 afgedaan en bleven 251 op ultimo 1870 aanhangig. Op ultimo 1869 waren 100 zaken aanhangig gebleven, op ultimo 1868 geen enkele. Bij de regentschapsgeregten op de landen van den prins Mangkoe Negoro kwamen in onderzoek 149 zaken, tegen 193 zaken in 1869 en 85 in 1868.

Afgedaan werden 114 zaken, aanhangig bleven 35, tegenover 63 en 35 zaken in 1869 en 1868.

IX. *Acten van eigendom, hypotheek en cessie van hypotheek, verleden voor residenten en adsistent-residenten op Java en Madura.*

In het in behandeling zijnd jaar zijn voor de besturende ambtenaren op Java en Madura verleden een totaal van 1340 acten, tegenover 1620 acten in 1869 en 1330 acten in 1868. Zij waren onderscheiden in 1023 acten van eigendom, 281 acten van hypotheek en 36 acten van cessie van hypotheek. In 1869 en 1868 waren zij verdeeld geweest in 1285 en 1009 acten van eigendom, 311 en 306 acten van hypotheek en 24 en 15 acten van cessie van hypotheek.

Voor welke besturende ambtenaren die acten verleden zijn en hoe groot het aantal was dat voor elk hunner gepasseerd is, blijkt uit den volgenden vergelijkenden staat.

Acten verleden door den	1870.	1869.	1868.
Resident van Bantam . . .	34	22	23
» der Preanger regentschappen	9	29	31
» van Cheribon . . .	129	175	109
» » Tagal	60	46	64
» » Pekalongan . .	68	104	81
» » Japara . . .	76	123	97
» » Rembang. . .	155	152	142
Adsistent-resident van Grissee	91	185	121
Resident van Madura . . .	18	16	20
Adsistent-resident van Madura	16	12	15
» » Sumanap	»	55	14
Resident van Pasoeroean . .	157	153	186
» » Probolinggo . .	67	66	58
» » Bezoeki . . .	44	47	57
» » Banjoewangi .	10	6	»
» » Banjoemas . .	6	11	10
» » Bagelen . . .	33	41	27
» » Kadoe. . . .	86	88	14
» » Madioen . . .	41	46	32
» » Kediri. . . .	96	62	71
» » Soerakarta . .	76	87	94
» » Djokjokarta. .	61	82	61
Adsistent-resident van Bawean	7	12	8
Totaal . . .	1340	1620	1330

Het grootst aantal werd verleden te Pasoeroean, Rembang en Cheribon.

Het kleinst te Banjoemas, Bawean en in de Preanger regentschappen. Te Sumanap werd geen enkele acte verleden.

TWEEDE AFDEELING.

Regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura.

A. Strafzaken.

a. Misdrijven.

I. *Raden van justitie in de bezittingen buiten Java en Madura.*

De raden van justitie in de bezittingen buiten Java en Madura, aan welke regtspraak in revisie is opgedragen,

zijn de raden van justitie te Makassar, Amboina en Ternate.
Bij deze drie regtbanken zijn aangebragt of van het vorig jaar aanhangig gebleven de zaken van 129 beklaagden. In 1869 en 1868 had hun aantal jaarlijks 106 en 84 bedragen.
Het aantal dat elke raad in deze cijfers had, geeft het volgend staatje aan.

Raad van justitie regtsprekende in revisie te	Getal beklaagden in		
	1870.	1869.	1868.
Makassar	110	84	63
Amboina	14	19	21
Ternate	5	3	»
Totaal	129	106	84

Voor welke regtbanken de beklaagden in eersten aanleg hadden teregt gestaan, wordt in het volgend staatje opgegeven, vergeleken met de beide voorgaande jaren.

Raden van justitie regtsprekende in revisie.	Regtbanken, wier vonnissen in revisie zijn behandeld.	Getal beklaagden in		
		1870.	1869	1866.
Makassar,	Landraad te Makassar. .	42	25	16
	» » Maros . . .	26	20	17
	» » Balangnipa .	7	11	21
	» » Bonthain . .	4	3	»
	» » Belagaloeng.	10	13	5
	» » Takalar . .	10	9	2
	» » Saleijer . .	11	3	2
Amboina,	Raad van justitie te Banda.	10	11	8
	» » » » Ternate	2	1	1
	Minahassaraad » Menado	2	7	12
Ternate,	Rijksraden	5	3	»

De zaken van 99 beklaagden werden in den loop van het jaar in revisie afgedaan: aanhangig bleven op ultimo des jaars die van 28 beklaagden, alle bij den raad van justitie te Makassar, terwijl 2 personen overleden hangende het onderzoek hunner zaken in revisie. In 1869 waren de zaken van 2, in 1868 die van 3 beklaagden onafgedaan gebleven, alle bij den raad van justitie te Makassar.
Het aantal gevelde vonnissen heeft 99 bedragen, tegen 104 in 1869 en 81 in 1868.
De uitspraak van den eersten regter werd bij 33 vonnissen in revisie bekrachtigd of daarin berust; zij werd bij 66 geheel of gedeeltelijk gewijzigd, waaronder 5, waarbij de regter in revisie de beslissing vernietigde, met verwijzing naar den eersten regter, met last om op nieuw regt te doen, alle van den raad van justitie te Makassar.
Bij 7 vonnissen in revisie werden de beklaagden vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen.
Hoe de vonnissen over de drie regtscollegien verdeeld waren, vergeleken met de beide voorgaande jaren, wordt in het volgend staatje bekend gesteld:

RADEN VAN JUSTITIE TE	IN REVISIE.								
	Bekrachtigd of waarin berust.			Geheel of gedeeltelijk gewijzigd.			Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging of waarin berust.		
	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.	1870.	1869.	1868.
Makassar	22	21	12	51	61	48	7	8	3
Amboina.	7	11	1	7	8	20	»	4	2
Ternate	4	1	»	1	2	»	»	»	»
Totaal . . .	33	33	13	59	71	68	7	12	5

De straffen in revisie opgelegd, waren de straf naast die des doods, waartoe 3 personen werden veroordeeld, allen door den raad van justitie te Ternate. In 1869 en 1868 was deze straf jaarlijks 1 maal en 2 malen opge-

legd. Tot de doodstraf werd geen beklaagde veroordeeld;
de straf voor eenen duur van 5 tot 10 jaren, die aan 6 personen ten deel viel. In 1869 en 1868 waren hiertoe jaarlijks 5 personen verwezen;
de straf voor eenen duur van 2 tot 5 jaren, waartoe 44 beklaagden werden veroordeeld, tegen 50 in 1869 en 32 in 1868;
de straf voor eenen duur van 6 maanden tot 2 jaren, die aan 30 personen werd opgelegd, tegen 32 in 1869 en 26 in 1868;
de straf voor eenen duur van 6 maanden en minder, waartoe 1 persoon werd verwezen, tegen 2 en 3 personen in 1869 en 1868;
geldboete werd niet opgelegd.

In eersten aanleg bedroeg het aantal beklaagden, teregt staande ter zake van misdrijf bij de vijf raden van justitie buiten Java en Madura 151, tegen 87 in 1869 en 124 in 1868.

Onder dit aantal waren 22 beklaagden, wier zaken in het vorig jaar onafgedaan waren gebleven, terwijl 129 in den loop des jaars werden aangebragt.

Onderstaande tabel geeft de verdeeling aan der beklaagden over de raden van justitie, vergeleken met 1869 en 1868.

IN HET JAAR.	Raad van justitie te: Padang.	Makassar.	Amboina.	Banda.	Ternate.	Totaal.
1870	88	8	14	36	5	151
1869	24	12	9	38	4	87
1868	52	29	13	29	1	124

Belangrijk vermeerderd is het aantal beklaagden, die teregt stonden voor den raad van justitie te Makassar.

Bij rangschikking der beklaagden naar de drieledige verdeeling der misdrijven in het strafregt, krijgt men de volgende cijfers, vergeleken met de jaren 1869 en 1868.

JAREN.	Beklaagden wegens misdrijf tegen de			Totaal.
	algemeene zaak.	personen.	eigendommen.	
1870	14	51	86	151
1869	4	22	61	87
1868	11	45	68	124

De misdrijven tegen de eigendommen leverden het grootste aandeel, daarop volgen die tegen de personen, terwijl die tegen de algemeene zaak het minst in aantal zijn.

Het aandeel van elken raad van justitie in deze cijfers was in elk der drie jaren het volgende.

MISDRIJVEN.	Jaren.	RAAD VAN JUSTITIE TE					Totaal.
		Padang.	Makassar.	Amboina.	Banda.	Ternate.	
Tegen de algemeene zaak	1870	14	»	»	»	»	14
	1869	1	1	2	»	»	4
	1868	3	7	1	»	»	11
Tegen de personen	1870	32	2	5	8	4	51
	1869	3	6	4	7	2	22
	1868	10	17	9	9	»	45
Tegen de eigendommen	1870	42	6	9	28	1	86
	1869	20	5	3	31	2	61
	1868	39	5	3	20	1	68
Totaal. . . .	1870	88	8	14	36	5	151
	1869	24	12	9	38	4	87
	1868	52	29	13	29	1	124

In tegenstelling met vroegere jaren kwamen beklaagden ter zake van misdrijven tegen de algemeene zaak alleen voor bij den raad van justitie te Padang; beklaagden ter zake van misdrijven tegen de personen stonden het meest bij dat regtscollegie teregt; beklaagden van misdrijven tegen de eigendommen mede het meest bij datzelfde regtscollegie en bij den raad van justitie te Banda.

Welke de voornaamste misdrijven waren, waarvan de beklaagden beschuldigd werden, wordt in het volgend vergelijkend overzigt bekend gesteld.

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.	Totaal.
Ambtsmisdrijven	»	»	1	1
Aanmatiging van gezag. . .	2	»	1	3
Oproer en verraad	»	»	»	»
Hoon van ambtenaren . . .	4	1	4	9
Namaken en in omloop brengen van valsche munt. . . .	1	»	»	1
Valschheid in authentiek geschrift.	2	»	»	2
Valschheid in onderhandsch geschrift	1	»	»	1
Aanranding der eerbaarheid .	»	»	1	1
Vadermoord	»	»	»	»
Kindermoord	»	»	»	»
Vergiftiging.	»	»	»	»
Moord.	16	»	20	36
Moedwillige manslag . . .	4	1	1	6
Manslag door onvoorzigtigheid	»	»	2	2
Zware verwonding of mishandeling	12	11	3	26
Ligte verwonding of mishandeling	13	7	15	35
Valsche getuigenis	1	2	»	3
Hoon en laster	»	1	2	3
Bankbreuk	»	»	1	1
Moedwillige brandstichting .	»	1	»	1
Veediefstal	»	2	2	4
Andere diefstallen	76	46	59	181
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	7	8	6	21

Vergeleken met 1869 is het aantal beklaagden van moord en van diefstallen, veediefstal uitgezonderd, sterk toegenomen. De beschuldigden van moord stonden teregt voor den raad van justitie te Padang en voor dien te Ternate; die van diefstallen voor eerstgenoemde regtbank en voor die te Banda.

De afloop van het regterlijk onderzoek was, dat bij de vijf raden van justitie te zamen 57 personen werden veroordeeld, 37 werden vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen, tegen 35 en 65 veroordeelingen en 19 en 46 vrijspraken in ieder der jaren 1869 en 1868. Onder ultimo December bleven aanhangig de zaken van 55 beklaagden, tegen 22 in 1869 en 9 in 1868. Bovendien overleden 2 beklaagden gedurende het onderzoek.

Naar de drieledige onderscheiding der misdrijven in het strafregt, waren de beslissingen, vergeleken met de beide voorgaande jaren, als volgt:

MISDRIJVEN.	Jaren.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Onafgedaan.	Overleden of voortvlugtig.	Totaal.
Tegen de algemeene zaak . .	1870	1	5	8	»	14
	1869	1	3	»	»	4
	1868	8	3	»	»	11
Tegen de personen	1870	20	13	17	1	51
	1869	9	5	5	3	22
	1868	20	20	2	3	45
Tegen de eigendommen . . .	1870	36	19	30	1	86
	1869	25	11	17	8	61
	1868	37	23	7	1	68
Totaal . . .	1870	57	37	55	2	151
	1869	35	19	22	11	87
	1868	65	46	9	4	124

Bij de misdrijven tegen de eigendommen was derhalve het onderzoek het meest in het nadeel van de beklaagden; iets gunstiger was het bij de misdrijven tegen de personen; en zeer in hun voordeel bij die tegen de algemeene zaak.

Van 100 beklaagden ter zake van misdrijf werden gemiddeld 38 veroordeeld en 24 vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen, terwijl de zaken van 36 personen onafgedaan bleven, tegen 40 veroordeelingen, 22 vrijspraken en 25 onafgedane zaken op 100 beklaagden in 1869 en 52 veroordeelingen, 37 vrijspraken en 7 onafgedane zaken op 100 beklaagden in 1868.

De beklaagden waren naar hunnen landaard verdeeld in 24 Europeanen, 15 vreemde Oosterlingen en 112 inlanders. In 1869 en 1868 waren zij verdeeld geweest in 19 en 21 Europeanen, 10 en 13 vreemde Oosterlingen en 58 en 90 inlanders. De verhouding is dus ongunstiger geworden voor de inlanders.

Verreweg de meeste Europeanen stonden teregt voor den raad van justitie te Padang, de meeste vreemde Oosterlingen voor dezelfde regtbank en voor die te Makassar.

Naar het geslacht waren de beklaagden onderscheiden in 143 mannen en 8 vrouwen; in 1869 was geene enkele vrouw, in 1868 waren slechts 3 onder de beklaagden voorgekomen.

Bij een onderzoek naar den leeftijd der beklaagden, bleken 95 eenen ouderdom bereikt te hebben van 20 tot 35 jaren, tegen 58 in 1869 en 85 in 1868; waren beneden den 20jarigen leeftijd 8 beklaagden, tegen 5 in 1869 en 3 in 1868; waren van 35 tot 50 jaren oud 38 personen tegen 22 in 1869 en 30 in 1868 en waren boven de 50 jaren oud 2 personen tegen een gelijk getal in 1869 en 3 in 1868.

Onder de teregt staanden kwamen 16 personen voor die reeds vroeger wegens misdrijf waren veroordeeld geweest. In 1869 en 1868 waren er 8 en 3 dergelijke personen onder de beklaagden geweest.

De straffen aan de veroordeelden opgelegd waren:

de straf des doods, die door den raad van justitie te Ternate eenmaal werd uitgesproken; in 1869 was deze straf geene enkele maal opgelegd, in 1868 4 malen, waarvan 2 malen te Padang en 2 malen te Makassar;

de straf naast die des doods, waartoe 5 personen werden veroordeeld, tegen geene in 1869 en 1 persoon in 1868;

de straf voor eenen duur van 5 tot 10 jaren, die aan 8 veroordeelden ten deel viel, tegen 1 in 1869 en 9 in 1868;

de straf voor eenen duur van 2 tot 5 jaren, welke aan 13 personen werd opgelegd, tegen 15 personen in elk der jaen 1869 en 1868;

de straf voor eenen duur van 6 maanden tot 2 jaren, waartoe 19 personen zijn veroordeeld, tegen 10 in 1869 en 17 in 1868;

de straf voer den duur van 6 maanden en minder, welke aan 10 veroordeelden werd opgelegd tegen 8 in 1869 en 13 in 1868;

geldboete, welke eenmaal werd opgelegd, tegen jaarlijks 2 en 6 malen in 1869 en 1868.

II. *In naam des Konings regtsprekende inlandsche regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura.*

Het aantal beklaagden van misdrijf, welke voor de gezamenlijke in naam des Konings regtdoende regtbanken in de Buitenbezittingen in 1870 hebben teregt gestaan, heeft 946 bedragen, tegen 997 in 1869 en 1003 in 1868.

Onder de 946 waren er 152, wier zaken reeds in het vorig jaar aanhangig waren, en 794 wier zaken in den loop van 1870 waren aangebragt. In 1869 en 1868 waren op ultimo des jaars nog aanhangig geweest de zaken van 206 en 155 beklaagden, terwijl nieuw werden aangebragt die van 791 en 848 personen.

Gerangschikt naar de drieledige verdeeling der misdrijven in het strafregt, waren deze personen in het in behandeling zijnd jaar verdeeld, gelijk de volgende tabel aangeeft. Ter vergelijking zijn er de cijfers der beide laatstvoorgaande jaren bijgevoegd.

Jaren.	Beklaagden van misdrijf.			Totaal.
	Tegen de algemeene zaak.	Tegen de personen.	Tegen de eigendommen.	
1870	78	326	542	946
1869	141	255	601	997
1868	83	284	636	1003

Het aantal misdrijven tegen de eigendommen is minder, daarentegen die tegen de personen meer dan in beide voorgaande jaren. Het totaal der misdrijven tegen de algemeene zaak verschilt weinig van dat in 1868, doch is belangrijk minder dan in 1869.

Wegens misdrijven tegen de algemeene zaak stond het grootste aantal personen teregt bij de landraden te Bandjermasin, Muntok Padang (gewone landraad) Sintang, en in de Noorder districten van Celebes;

ter zake van misdrijven tegen de personen bij den landraad te Bandjermasin, de regtbanken van omgang in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, de landraden te Pontianak, te Sintang, en in de Ooster- en Noorderdistricten van Celebes en bij de regtbank van burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang.

Wegens misdrijven tegen de eigendommen bij de landraden te Bandjermasin, te Padang en Priaman (gewone landraden), in de Zuider- en Noorder-districten van Celebes, de regtbank van burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang en de landraden te Muntok, Saloijer en Timor Koepang.

De voornaamste misdrijven, ter zake waarvan de beklaagden voor den regter kwamen, worden in de volgende tabel aangeduid, vergeleken met de jaren 1869 en 1868.

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.
Bedelarij en landlooperij. . .	3	17	6
Ambtsmisdrijven	»	1	1
Oproer en verraad.	28	36	36
Hoon en beleediging van ambtenaren	3	10	5
Namaken en in omloop brengen van valsche munt. . .	3	3	5
Valschheid in openbaar geschrift	»	»	»
Valschheid in onderhandsch geschrift	1	5	2
Aanranding der eerbaarheid .	11	11	15
Vadermoord	1	1	»
Kindermoord.	8	6	2
Vergiftiging	1	4	4
Moord	90	104	98
Moedwillige manslag	21	28	36

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.
Manslag door onvoorzigtigheid	10	3	8
Zware verwonding en mishandeling	20	23	39
Ligte verwonding en mishandeling	45	46	41
Valsche getuigenis	4	11	4
Hoon en laster.	10	»	»
Moedwillige brandstichting. .	5	14	26
Veediefstal	62	81	50
Andere diefstallen.	396	427	460
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen.	44	60	38

Toegenomen zijn, in vergelijking met 1869 en 1868, de misdrijven van kindermoord, manslag door onvoorzigtigheid en hoon en laster. Alle overige misdrijven zijn minder in aantal dan in die beide jaren.

Ter zake van moord stonden de meeste personen teregt voor de regtbanken van omgang op Celebes en onderhoorigheden, bij de landraden te Bandjermasin en te Montrado; wegens aanslagen op de eerbaarheid, bij de landraden te Bandjermasin en de Ooster-districten van Celebes, te Saleijer en te Amboina; vadermoord kwam eenmaal voor bij den landraad te Bandjermasin; kindermoord het meest bij de lijfstraffelijke regtbank te Palembang, bij den landraad te Bandjermasin en de omgaande regtbanken op Celebes en onderhoorigheden. Ter zake van vergiftiging stond een beklaagde teregt voor den landraad te Bandjermasin; wegens moedwilligen manslag de meeste beklaagden voor de omgaande regtbanken op Celebes en onderhoorigheden, de lijfstraffelijke regtbank te Palembang en den landraad te Bandjermasin: ter zake van zware verwonding en mishandeling de meesten voor de landraden te Muntok, Montrado en Bandjermasin en de lijfstraffelijke regtbank te Palembang.

Beschuldigden van oproer en verzet tegen het wettig gezag kwamen het meest voor bij de landraden te Muntok en te Sintang; van moedwillige brandstichting bij de omgaande regtbanken op Celebes en onderhoorigheden. Beklaagden van veediefstallen stonden het meeste teregt voor de landraden in de Zuider- en in de Oosterdistricten van Celebes en te Saleijer; van andere diefstallen voor de landraden te Bandjermasin, Martapoera en Amoenthaij, te Padang, Priaman, Muntok, voor die in de Noorder-, Zuider- en Ooster-districten van Celebes en de lijfstraffelijke regtbank te Palembang; ter zake van opligting, bedrog en misbruik van vertrouwen bij de landraden te Padang, Makassar, Amboina, Billiton, Pontianak en bij de lijfstraffelijke regtbank te Palembang. Ter zake van ambtsmisdrijven en valschheid in geschriften stond geen enkel persoon teregt.

In den loop van het jaar werden door de verschillende regtbanken afgedaan de zaken van 749 beklaagden, die van 4 werden overgewezen naar den bevoegden regter, 1 beklaagde ontvlugtte en 5 overleden gedurende het onderzoek.

Aanhangig bleven op ultimo December 1870 de zaken van 187 personen, waarvan 60 reeds overgewezen waren naar den bevoegden regter en 127 nog in onderzoek waren.

Veroordeeld werden 534 beklaagden, vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen 215.

De verhouding der vrijspraken tot de veroordeelingen naar de drieledige onderscheiding der misdrijven in het strafregt, blijkt, mede in vergelijking met 1869 en 1868, uit het volgend overzigt:

AARD DER MISDRIJVEN.	Jaren.	Veroordeelingen.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Onafgedaan.	Overleden, ontvlugt en overgewezen.	Totaal.
Tegen de algemeene zaak. .	1870	37	22	19	»	78
	1869	64	33	34	10	141
	1868	23	12	47	1	83
Tegen de personen	1870	197	75	51	3	326
	1869	135	59	41	20	255
	1868	119	95	64	6	284
Tegen de eigendommen. . .	1870	300	118	117	7	542
	1869	380	133	80	8	601
	1868	320	130	185	1	636
Totaal . . .	1870	534	215	187	10	946
	1869	579	225	155	38	997
	1868	462	237	296	8	1003

De verhouding der veroordeelingen tot de vrijspraken is voor de beklaagden het gunstigst bij de misdrijven tegen de algemeene zaak, ongunstig bij die tegen de personen.

Van 100 beklaagden ter zake van misdrijf zijn gemiddeld 56 veroordeeld, 23 vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging terwijl van 20 personen de zaken onafgedaan bleven. In 1868 en 1869 was deze percentsgewijze verhouding geweest, dat 46 en 58 personen veroordeeld,

23 en 22 vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen werden, en van 29 en 15 personen de zaken nog onafgedaan waren. (*)

Onderscheiden naar hunnen landaard waren de beklaagden verdeeld in 832 inlanders en 114 vreemde Oosterlingen. In 1868 en 1869 waren er 857 en 870 inlanders en 146 en 127 vreemde Oosterlingen. Op 100 beklaagden kwamen voor 88 inlanders en 12 vreemde Oosterlingen; in beide voorgaande jaren gemiddeld 85 inlanders en 15 vreemde Oosterlingen.

Naar het geslacht waren de beklaagden verdeeld in 892 mannen en 54 vrouwen. In 1868 en 1869 waren er 957 en 965 mannen en 46 en 32 vrouwen geweest. Op 100 beklaagden kwamen derhalve voor 94 mannelijke en 6 vrouwelijke, in de beide voorgaande jaren gemiddeld 95 mannelijke en 5 vrouwelijke.

De mannelijke beklaagden hadden den volgenden leeftijd:

beneden 20 jaren waren 36 personen, tegen 45 in 1868 en 54 in 1869;

van 20 tot 35 jaren oud waren 622 personen, tegen 680 in 1868 en 665 in 1869;

van 35 tot 50 jaren oud waren 213 beklaagden, tegen 212 in 1868 en 223 in 1869;

boven den 50jarigen leeftijd waren 21 personen, tegen 14 in 1868 en 23 in 1869.

Reeds vroeger wegens een'g misdrijf veroordeeld waren 19 personen, tegenover 28 in 1868 en 39 in 1869.

De veroordeelden werden verwezen tot de volgende straffen:

tot de doodstraf 19 personen; in 1868 en 1869 waren 15 en 17 beklaagden tot die straf verwezen;

tot de straffen naast die des doods 32 personen, tegen 15 in 1868 en 27 in 1869;

tot de straf voor een duur van 5 tot 10 jaren 63 personen, tegen 41 in 1868 en 60 in 1869;

tot de straf voor een duur van 2 tot 5 jaren 142 beklaagden, tegen 160 in 1868 en 246 in 1869;

tot de straf voor een duur van 6 maanden tot 2 jaren, 173 personen, tegen 168 in 1868 en 171 in 1869;

tot de straf voor een tijd van 6 maanden en minder 100 personen, tegen 61 in 1868 en 57 in 1869;

tot geldboeten werden 5 beklaagden verwezen, tegen 2 in 1868 en 1 in 1869.

(*) In het vorig verslag is deze verhouding fautief opgegeven.

III. *Inlandsche regtbanken en geregten in de bezittingen buiten Java en Madura, welke niet in naam des Konings regtspreken.*

De opgaven betreffende de regtspraak in zake van misdrijf van de bovenbedoelde regtbanken, wier zetels in vorige verslagen zijn opgenoemd, zijn onvolledig.

Zij werden ontvangen van de rapats van Sumatra's Westkust, van Benkoelen, van Palembang, van de proatins in de Lampongsche districten en van de rijksraden op de Noordkust van Celebes en de Sangi-eilanden.

Voor de regtbanken in deze gewesten stonden teregt 1162 beschuldigden van misdrijf. Daaronder waren er 58, wier zaken op ultimo des vorigen jaars aanhangig waren gebleven; de overige 1104 werden in den loop van het jaar 1870 aangebragt. In 1868 had het totaal beklaagden 1284, in 1869 1721 bedragen, terwijl op ultimo van elk dezer jaren nog aanhangig waren de zaken van 46 en 54 beklaagden.

Naar de drieledige onderscheiding in het strafregt waren de beklaagden, mede in vergelijking met 1868 en 1869 over de verschillende gewesten waarvan de cijfers bekend werden, volgenderwijze verdeeld.

REGTBANKEN IN DE GEWESTEN VAN:	Jaren.	Beklaagden van misdrijf			Totaal.
		tegen de algemeene zaak.	tegen de personen.	tegen de eigendommen.	
Gouvernement Sumatra's Westkust	1870	54	77	165	296
	1869	72	95	191	358
	1869	29	62	199	290
Benkoelen	1870	6	16	76	98
	1869	5	24	77	106
	1868	30	12	84	126
Palembang	1870	31	67	62	160
	1869	137	108	222	467
	1868	46	81	128	255
Lampongsche districten	1870	369	124	113	606
	1869	529	90	171	790
	1868	285	87	241	613
Noordkust van Celebes en Sangi-eilanden. .	1870	»	2	»	2
	1869	»	»	»	»
	1868	»	»	»	»
Totaal	1870	460	286	416	1162
	1869	743	317	661	1721
	1868	390	242	652	1284

Vergeleken met 1869 is het totaal beklaagden van misdrijf belangrijk minder. Deze vermindering wordt veroorzaakt door het veel kleiner aantal personen die als voor de rapats in Palembang teregt gestaan hebbende worden opgegeven, zoomede door het veel lager cijfer van beklaagden van misdrijven tegen de algemeene zaak, welke voor de proatins in de Lampongsche districten teregt stonden.

De voornaamste misdrijven, waarvan de beklaagden beschuldigd werden zijn, mede in vergelijking met de beide voorgaande jaren, in den volgenden staat aangetoond.

Omschrijving der misdrijven.	1870.	1869.	1868.
Bedelarij en landlooperij . .	20	19	48
Ambtsmisdrijven	7	7	6
Aanmatiging van gezag. . .	11	12	3
Hoon van ambtenaren . . .	11	4	13
Oproer en verraad	4	»	»
Valsche munterij	1	»	»
Valschheid in authentiek geschrift	1	»	»
Valschheid in onderhandsch geschrift	5	»	»
Aanslagen tegen de eerbaarheid.	21	41	39
Vadermoord	»	»	»
Kindermoord	»	4	1
Vergiftiging.	1	4	2
Moord.	59	31	39
Moedwillige manslag . . .	3	7	4
Manslag door onvoorzigtigheid	6	3	3
Zware verwonding	15	8	13
Ligte »	63	87	66
Hoon en laster	17	23	5
Valsche getuigenis	2	3	26
Moedwillige brandstichting .	3	2	2
Veediefstal	18	31	66
Andere diefstallen	305	301	315
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	51	29	28

Vermeerdering is in vergelijking met beide voorgaande jaren zigtbaar bij de misdrijven van moord en opligting, bedrog en misbruik van vertrouwen; vermindering bij die van aanslagen tegen de eerbaarheid en ligte verwonding en mishandeling.

Bedelarij en landlooperij, aanmatiging van gezag, hoon en beleediging van ambtenaren en aanslagen tegen de eerbaarheid kwamen het meest voor bij de proatins in de Lampongsche districten; moord bij de rapats in Palembang en ter Sumatra's Westkust, diefstallen mede het meest bij de laatstgenoemde regtbanken en bij de proatins in de Lampongsche districten.

In totaal werden 1105 vonnissen geveld, tegen 1224 in 1868 en 1663 in 1869.

Op ultimo des jaars waren de zaken van 57 beklaagden nog aanhangig, waarvan 9 reeds aangewezen, en 48 nog in onderzoek waren. In 1868 waren die van 60, in 1869 die van 58 op ultimo van het jaar onafgedaan.

Bij vonnis werden veroordeeld 911 personen tegen 1114 in 1868 en 1504 in 1869; vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging 194 tegen 110 in 1868 en 159 in 1869.

Eene vergelijking van de verhouding dezer beslissingen naar de drieledige onderscheiding der misdrijven in het strafregt, geeft het volgend staatje aan.

AARD DER MISDRIJVEN.	Jaren.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Onafgedaan.	Overleden of ontvlugt.	Totaal.
Tegen de algemeene zaak . .	1870	402	55	3	»	460
	1869	685	37	21	»	743
	1868	384	3	3	»	390
Tegen de personen.	1870	225	37	24	»	286
	1869	280	19	18	»	317
	1868	200	21	21	»	242
Tegen de eigendommen . . .	1870	284	102	30	»	416
	1869	539	103	19	»	661
	1868	530	86	36	»	652
Totaal. . . .	1870	911	194	57	»	1162
	1869	1504	159	58	»	1721
	1868	1114	110	60	»	1284

De percentsgewijze verhouding der veroordeelingen en vrijspraken is gunstiger voor de beklaagden dan in de beide voorgaande jaren. Van 100 beklaagden toch werden 80 veroordeeld en 17 vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen, tegenover 87 en 86 veroordeelden en 9 en 8 vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging in 1868 en 1869.

Wegens misdrijven tegen de algemeene zaak zijn door de rapats ter Sumatra's Westkust veroordeeld 47 personen, vrijgesproken 4; door de rapats van Benkoelen 6 veroordeeld en geene vrijgesproken; door de rapats in Palembang 16 veroordeeld en 15 vrijgesproken; en door de proatins in de Lampongsche districten 336 veroordeeld en 36 vrijgesproken.

Wegens misdrijven tegen de personen was de verhouding bij de regtbanken in elk gewest de volgende:

ter Sumatra's Westkust 53 veroordeelingen tegen 12 vrijspraken; in Benkoelen 15 veroordeelingen tegen 1 vrijspraak, in Palembang 43 veroordeelingen tegen 14 vrijspraken en in de Lampongsche districten 112 veroordeelingen tegen 10 vrijspraken.

Bij de misdrijven tegen de eigendommen was de verhouding bij de rapats ter Sumatra's Westkust 113 veroordeelingen tegen 42 vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging, bij die in Benkoelen 40 veroordeelingen tegen 35 vrijspraken, bij die in Palembang 42 veroordeelingen tegen 11 vrijspraken, bij de proatins in de Lampongsche districten 89 veroordeelingen tegen 14 vrijspraken.

Onderscheiden naar hunnen landaard, waren de beklaagden verdeeld in 1156 inlanders en 6 vreemde Oosterlingen. Beklaagden van laatstgenoemden landaard waren in 1868 en 1869 niet voorgekomen.

Naar het geslacht waren de beklaagden onderscheiden in 1135 mannen en 27 vrouwen. In 1868 en 1869 waren er onder hen 13 en 24 vrouwen geweest.

De meeste mannelijke beklaagden hadden een leeftijd vallende tusschen 20 en 35 jaren, namelijk 790. Beneden de 20 jaren waren 70 personen; tusschen 35 en 50 jaren 243 personen en boven de 50 jaren 32 personen. 16 beklaagden hadden reeds vroeger ter zake van eenig misdrijf teregt gestaan. In 1868 was dit met geen enkele, in 1869 met 37 het geval geweest.

De veroordeelingen hielden de volgende straffen in:

de doodstraf, welke twee malen door de rapats in Palembang werd uitgesproken, tegen 3 malen in 1868 en geene enkele maal in 1869;

de straf naast die des doods, welke aan 7 veroordeelden werd opgelegd. In 1868 en 1869 was dit 39 en 15 malen geschied;

de straffen van 5 tot 10 jaren, waartoe 20 personen werden verwezen, tegen 25 in 1868 en 19 in 1869;

de straf voor een duur van boven de 2 tot 5 jaren welke aan 56 beklaagden ten deel viel, tegenover 60 in 1868 en 78 in 1869;

de straf voor een duur van boven de 6 maanden tot 2 jaren, waartoe 55 personen zijn veroordeeld, tegenover 67 in 1868 en 46 in 1869.

Het grootste deel der veroordeelden werd verwezen tot straffen voor een duur van 6 maanden en minder, namelijk 500 personen tegenover 736 in 1868 en 1117 in 1869.

Tot geldboeten werden verwezen 262 veroordeelden. In 1868 en 1869 was dit het geval met 183 en 225 personen.

b. Overtredingen.

I. *Raden van justitie in de bezittingen buiten Java en Madura.*

Geen der vijf raden van justitie in de Buitenbezittingen had in het in behandeling zijnde jaar in hooger beroep regt te spreken in eenige overtreding. In beide voorgaande jaren was dit ook niet voorgekomen.

In eersten aanleg werden bij die regtscollegien in den loop van het jaar aangebragt of waren van het vorig jaar aanhangig gebleven 77 overtredingszaken met 79 beklaagden. In 1869 waren 84, in 1868 79 overtredingen aanhangig geweest, met een jaarlijksch getal van 88 en 82 beklaagden. Aanhangig bleven onder ultimo December de zaken van 26 beklaagden, in 1869 van 1, in 1868 van geen enkelen beklaagde.

Elke raad van justitie had in de bovenvermelde cijfers het volgend aandeel.

RAAD VAN JUSTITIE TE:	1870.	1869.	1868.
Padang.	48	50	40
Makassar	7	11	9
Amboina	12	12	17
Banda	11	15	16
Ternate	1	»	»
Totaal . . .	79	88	82

De meeste personen stonden derhalve, gelijk in de beide voorgaande jaren, teregt voor den raad van justitie te Padang; daarop volgt die van Amboina.

In tegenstelling met de raden van justitie op Java vormen bij deze regtbanken op de Buitenbezittingen overtredingen van de amfioenpacht-voorwaarden *niet* de groote meerderheid. Van deze worden er slechts 11 op de staten vermeld, tegen geene in 1869 en 15 in 1868. Van de 11 overtredingen der amfioenpachtvoorwaarden kwamen 9 voor den raad van justitie te Padang, 1 voor dien te Makassar en 1 voor dien te Ternate. 23 waren overtredingen van andere pachtvoorwaarden, waarvan 20 bij den raad van justitie te Padang, 1 bij dien te Amboina en 2 bij dien te Banda behandeld. In 1869 waren van deze 2, in 1868 11 overtredingen opgegeven; 33, derhalve verreweg het grootste deel, waren overtredingen van het reglement op den burgerlijken stand, van welke de raad van justitie te Padang er 18, die te Makassar 5, die te Amboina 10 onderzocht. Eene overtreding van de zegel-ordonnantie kwam voor bij den raad van justitie te Makassar. De overige 9 overtredingen vallen onder de rubriek »diverse overtredingen".

Veroordeeld werden 41 beklaagden, vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen 12. In 1869 en 1868 waren 24 en 36 beklaagden veroordeeld; vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen, jaarlijks 6 beklaagden.

De opgelegde straffen bestonden alle in geldboeten; in 1869 was die straf 13 malen, in 1868 25 malen opgelegd; 10 beklaagden in eerstgenoemd en 11 in laatstgemeld jaar waren verwezen tot gevangenisstraf of dwangarbeid met of zonder geldboete.

Onder de beklaagden was 1 vrouw tegen 78 mannen; in 1869 en 1868 waren jaarlijks 1 en 4 vrouwen onder de beklaagden voorgekomen.

De verhouding der personen naar hunnen landaard was, dat 52 Europeanen tegen 16 vreemde Oosterlingen en 11 inlanders voorkwamen; in 1869 en 1868 waren zij onderscheiden geweest in 36 en 45 Europeanen, 24 en 21 vreemde Oosterlingen en 28 en 16 inlanders. De verhouding is derhalve gunstiger geworden voor de inlanders en vreemde Oosterlingen, nadeeliger voor de Europeanen.

Doorgaans werd in de uitspraak van den eersten regter berust; slechts van 2 vonnissen werd hooger beroep aangeteekend; in 1869 en 1868 had dit jaarlijks van 2 en 1 vonnis plaats gehad.

II. *In naam des Konings regtsprekende inlandsche regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura.*

De inlandsche regtbanken in de Buitenbezittingen, welke in naam des Konings regtspreken, hadden in het jaar 1870, gelijk in de beide voorgaande jaren, geen enkele overtreding in hooger beroep te onderzoeken.

In *eersten aanleg* is het totaal der bij die regtbanken aanhangige overtredingen, vergeleken met de jaren 1869

en 1868, aanzienlijk vermeerderd. Het totaal toch der aangebragte of van het vorig jaar aanhangig gebleven overtredingen was 140 met 157 beklaagden, tegen 91 overtredingen met 104 beklaagden in 1869 en 80 overtredingen met 87 beklaagden in 1868.

Onder dit cijfer waren 59 overtredingen der amfioenpachtvoorwaarden, tegen 50 in 1869 en 47 in 1868; 54 betroffen andere pachtvoorwaarden, tegen 27 en 31 in 1869 en 1868; 27 waren overtredingen van verschillenden aard tegen 14 in 1869 en 2 in 1868. De meeste overtredingen der amfioenpachtvoorwaarden hadden te onderzoeken de landraad te Pontianak en de residentie-raad te Riouw, namelijk 21 en 23. De overige waren verdeeld over de navolgende regtbanken; de gewone landraad te Padang 4, de landraad te Muntok 3, die te Sambas en Bandjermasin 2, de gewone landraad te Amboina 2, de landraad te Billiton en die te Montrado elk 1 overtreding. Van andere pachtvoorwaarden kwamen de meeste overtredingen voor: bij den landraad te Pontianak 21, bij die te Muntok en Montrado elk 12; daarna volgen de landraad te Sintang met 4, die te Bandjermasin en Amboina ieder met 2 en de residentieraad te Riouw met 1 overtreding. De overtredingen van anderen aard hadden te beregten de lijfstraffelijke regtbank te Palembang 9, de landraden te Sintang en te Bandjermasin elk 5, die te Pontianak en te Amoenthaij ieder 4.

Geen enkele overtreding kwam in onderzoek bij de regtbanken op de volgende plaatsen: te Padang bij den grooten landraad, te Priaman bij den grooten en den gewonen landraad, te Benkoelen bij den residentie-raad, bij de landraden op Celebes en onderhoorigheden, bij die te Saparoea en Haroekoe, die te Hila en Larike, te Boeroe, te Wahaaij, bij den Minahassa-raad te Menado, den landraad te Timor-Koepang en dien te Boeleleng. Van 31 regtbanken zijn er 19, tegen 21 in 1869 en 22 in 1868, voor welke geen enkele beklaagde van overtreding teregt stond.

Van het 157tal beklaagden bleef slechts de zaak van 1 hunner onder ultimo 1870 aanhangig. Die van 156 werden afgedaan. Op ultimo 1869 was geene zaak aanhangig gebleven, op ultimo 1868 die van 7 beklaagden.

Het totaal veroordeelden beliep 146 personen, tegen 89 in 1869 en 70 in 1868. Vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen werden 10 beklaagden, tegen 15 in 1869 en 10 in 1868.

Het grootste deel, namelijk 76, werd veroordeeld tot betaling van geldboeten, tegen 56 in 1869 en 63 in 1868. Tot gevangenisstraf of dwangarbeid met of zonder geldboeten worden verwezen 50 personen, tegen 25 in 1869 en 6 in 1868; tot andere straffen 20 personen, tegen 8 in 1869 en 1 in 1868.

Het aantal beklaagden bij elke regtbank wordt in het volgend vergelijkend overzigt der drie laatste jaren bekend gesteld.

REGTBANKEN.	1870.	1869.	1868.
Gewone landraad te Padang.	4	2	»
Residentieraad te Benkoelen .	»	1	»
Regtbank voor burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang	9	6	2
Landraad te Muntok . . .	26	18	14
» » Billiton . . .	1	»	»
Residentieraad te Riouw . .	26	21	3
Landraad te Pontianak. . .	46	25	8
» » Sambas . . .	2	»	13
Transporteren	114	73	40

REGTBANKEN.	1870.	1869.	1868.
Per transport	114	73	40
Landraad te Montrado . . .	13	13	26
» » Sintang . . .	9	4	3
» » Bandjermasin .	13	12	»
» » Amoenthaij . .	4	»	»
» » Amboina . . .	4	1	15
Minahassa-raad te Menado .	»	1	3
Totaal . . .	157	104	87

Het grootst aantal beklaagden kwam voor bij den landraad te Pontianak, dien te Muntok en bij den residentieraad te Riouw.

Onder de beklaagden waren 5 vrouwen en 152 mannen, tegenover 3 vrouwen en 101 mannen in 1869 en 10 vrouwen en 77 mannen in 1868.

Onderscheiden naar hunnen landaard bestonden zij uit 93 vreemde Oosterlingen en 64 inlanders. In 1869 en 1868 waren zij onderscheiden geweest in 64 en 68 vreemde Oosterlingen en 37 en 19 inlanders.

De meeste vreemde Oosterlingen stonden teregt voor dèn landraad te Pontianak en den residentieraad te Riouw; de meeste inlanders voor de lijfstraffelijke regtbank te Palembang.

Van 6 vonnissen werd hooger beroep aangeteekend; in 1869 was dit van 8, in 1868 van geene der vonnissen geschied.

III. *Inlandsche regtbanken en geregten in de bezittingen buiten Java en Madura, welke niet in naam des Konings regtspreken.*

De opgaven der regtspraak in overtredingszaken voor de inlandsche regtbanken in de Buitenbezittingen, welke *niet* in naam des Konings regtspreken, zijn weder hoogst onvolledig. Eenige gegevens werden slechts ontvangen van sommige rapats ter Sumatra's Westkust, van die in de adsistent-residentie Benkoelen en in de residentie Palembang, benevens van de proatins in de Lampongsche districten. In 1869 waren opgaven ontvangen uit dezelfde gewesten, met uitzondering van Benkoelen; in 1868 mede uit dezelfde gewesten, behalve uit Benkoelen en de Lampongsche districten. Het totaal der overtredingen is door het ontvangen van opgaven uit beide laatstgenoemde gewesten aanmerkelijk hooger dan vroeger. De cijfers betreffende Benkoelen verdienen echter weinig vertrouwen.

Op de staten betreffende deze regtbanken worden vermeld 975 overtredingen met 1032 beklaagden. In 1869 waren bij de toen vermelde regtbanken behandeld 169 overtredingen met 204 beklaagden, in 1868 103 overtredingen met 108 beklaagden. Onder deze worden voor de rapats in Benkoelen alleen opgegeven 580 overtredingen van verschillenden aard met een gelijk getal beklaagden.

Overtredingen van de amfioenpachtvoorwaarden werden er 9 behandeld, 7 bij de proatins der Lampongsche districten en 2 bij de rapats in Palembang. In 1869 waren 60, in 1868 10 dergelijke overtredingen vermeld.

De verdere overtredingen, alle van verschillenden aard, waren verdeeld over de volgende regtbanken: 78 bij de rapats in de zuidelijke afdeeling van Padang, 1 bij die in de afdeeling Aijer-Bangies en Rau, 31 bij die in de Padangsche bovenlanden, 22 bij die in Tapanoli, 173 bij de proatins in de Lampongsche districten en 81 bij de rapats in Palembang.

Veroordeeld werden 1005 personen, tegen 240 in 1868 en 93 in 1868; vrijgesproken of ontslagen van regtsver-

volging 25 personen, tegen 43 in 1869 en 14 in 1868. Aanhangig bleven op ultimo December de zaken van 2 beklaagden, tegenover 1 in elk der jaren 1869 en 1868.

De straffen aan de veroordeelden opgelegd, waren: gevangenisstraf of dwangarbeid met of zonder geldboete, waartoe 840 personen werden veroordeeld; geldboete alleen, waartoe 161 personen werden verwezen, en straffen van anderen aard, die aan 4 personen werden opgelegd. In de beide voorgaande jaren waren 82 en 13 personen tot eerstgenoemde straf, 130 en 61 tot geldboeten en 28 en 19 tot andere straffen verwezen.

Hoe de beklaagden verdeeld waren over de verschillende regtbanken, mede in vergelijking van 1868 en 1869, blijkt uit den volgenden staat.

GEWESTEN.		REGTBANKEN.	1870.	1869.	1868.
Gouvernement van Sumatra's Westkust.	Zuidelijke afdeeling van Padang.	Rapat te Painan	»	»	»
		» » Plangei	78	23	2
		» » Indrapoera	»	»	»
	Afdeeling Aijer-Bangies en Rau.	» » Aijer-Bangies en Rau	1	3	2
		» » Poeloe Tello	»	»	»
	Residentie Padangsche Bovenlanden.	» » Tanah datar	»	2	1
		» » Singkarah	»	1	1
		» » Limapoeloeh	73	2	2
		» » Batipoe en X kotta's	»	»	»
	Residentie Tapanoli.	» » Sibogha en Ommelanden	»	6	16
		» » Singkel	»	»	»
		» » Baros	»	»	»
		» » Nias	»	»	»
		» » Mandheling en Ankola	22	»	»
		» » Natal	»	»	»
	Adsistent-residentie Benkoelen.	» » Laïs	2	»	»
		» » Mokko-Mokko	»	»	»
		» » Seloema	437	»	»
		» » Manna	141	»	»
		» » Kauer	»	»	»
		» » Kroë	»	»	»
Lampongsche districten		Proatins in de Lampongsche districten	180	95	»
Palembang		Rapats in Palembang	98	152	84
		Totaal	1032	284	108

De beklaagden waren naar het geslacht onderscheiden in 9 vrouwelijke en 1023 mannelijke personen. In 1869 en 1868 waren er onder hen 8 en 10 vrouwen jaarlijks voorgekomen.

Naar hunnen landaard waren zij verdeeld in 6 vreemde Oosterlingen en 1026 inlanders. In 1869 en 1868 waren er onder hen 1 en 3 vreemde Oosterlingen geweest.

IV. *Residents- of andere geregten en politierollen in de bezittingen buiten Java en Madura.*

Bij de residents-, magistraats- en andere geregten in de Buitenbezittingen werd in het in behandeling zijnde jaar geen enkele overtreding aangebragt. In 1869 en 1868 waren er jaarlijks slechts 2 behandeld.

De overtredingen op de zoogenaamde politierol in de Buitenbezittingen afgedaan, zijn aanmerkelijk minder dan in 1869, iets meer dan in 1868. Het totaalcijfer heeft 20 758 overtredingen bedragen, tegen 22 314 in 1869 en 20 138 in 1868.

De verhouding der vrijspraken, veroordeelingen en verwijzingen blijkt uit het volgende staatje.

JAREN.	Vrijspraken.	Veroordeelingen.	Verwijzingen.	Totaal.
1870	1716	18 380	662	20 758
1869	1697	19 855	762	22 314
1868	1888	17 496	754	20 138

De vrijspraken stonden in verhouding tot de veroordeelingen als ruim 9 ten honderd; in 1869 was deze geweest ongeveer 8 ten honderd, in 1868 10 ten 100.

Het aantal zaken op elke plaats waar door de Europesche ambtenaren in de Buitenbezittingen politierol wordt gehouden, wordt, voor zoover de opgaven zijn ontvangen, in den volgenden staat medegedeeld, vergeleken met de opgaven der beide voorgaande jaren.

AFDEELINGEN EN GEWESTEN WAAR POLITIEROL IS GEHOUDEN.			1870.	1869.	1868.
Gouvernement Sumatra's Westkust.	Zuidelijke afdeeling van Padang.	Padang	2045	1384	1552
		Ommelanden van Padang en Rau	566	251	194
		Painan	16	98	94
		Aijer-Hadji	111	120	33
		Plangei	»	»	»
		Indrapoera	68	28	41
		Troessan	»	»	»
	Adsistent-residentie Priaman.	Priaman	150	234	157
		Kaijoetanam	399	320	213
		Loeboebassong	45	112	79
	Adsistent-residentie Aijer-Bangies en Rau.	Aijer-Bangies en Rau	423	417	306
		Taloe	»	»	»
		Poeloe-Tello	»	»	»
	Residentie Padangsche bovenlanden.	Batoe-eilanden	»	»	»
		Agam	»	»	»
		Fort de Kock	»	»	»
		Palembaijan	»	»	»
		Bondjol	»	»	»
		Manindjoe	»	»	»
		Tanah-datar	1195	1535	742
		Limapoeloe	»	»	»
		Sidjoedjoeng	»	»	»
		Boea	»	»	»
		Singkarah	»	»	»
		Batipoe en X kotta's	»	»	»
		XIII en IX kotta's	285	»	»
	Residentie Tapanoli.	Oeloe en Pekanten	»	107	151
		Sibogha	51	70	166
		Penjaboengan	173	329	272
		Padang Sidempoean	»	221	132
		Kotta Nopan	»	»	»
		Natal	68	65	50
		Baros	107	207	223
		Singkel	20	39	65
		Angkola en Sipirok	»	»	»
		Goenoeng Sitoli	»	56	225
		Nias	»	131	»
Adsistent-residentie Benkoelen.		Benkoelen	778	1514	604
		Afdeeling Ommelanden	»	»	»
		» Kroë	»	»	»
		» Tallo	»	»	»

AFDEELINGEN EN GEWESTEN WAAR POLITIEROL IS GEHOUDEN.		1870.	1869.	1868.
Adsistent-residentie Benkoolen.	Afdeeling Laïs	»	»	»
	» Kauer	»	»	»
	» Mokko Mokko	»	»	»
	» Manna	»	»	»
	» Seloema	»	»	»
Residentie Palembang		2429	2227	3333
» Lampongsche districten (Telok Betong)		398	644	554
Residentie Banka.	Muntok	1014	1162	312
	Djeboes			52
	Blinjoe			70
	Soengeiliat			97
	Merawang			155
	Pangkal Pinang			142
	Soengeislan			197
	Koba			37
	Toboali			70
Adsistent-residentie Billiton		»	684	531
Residentie Riouw		539	222	723
Residentie Riouw. Siak-Sri-Indrapoera.	Bengkalis	»	»	»
	Siak	»	»	»
	Laboean Batoe	»	»	»
Residentie Wester-afdeeling van Borneo.	Pontianak	325	688	326
	Mampawa	221	20	»
	Landak	»	»	»
	Taijan	291	19	»
	Soekadana	»	»	»
	Sintang	»	124	107
	Montrado	49	257	190
	Singkawang	»	»	»
	Ngabang	130	45	»
	Bengkaijang	»	»	»
	Sambas	37	129	213
Residentie Zuider- en en Ooster-afdeeling van Borneo.	Bandjermasin	476	317	748
	Amoenthaij	1028	883	659
	Martapoera	1212	991	915
	Sampit	111	56	65
	Kahaijan	88	80	39
	Kwalla Kapoeas	110	73	68
	Tanah-laut	»	81	76
	Marabahan	209	139	143
	Pengaron	»	»	»
	Rantau	»	»	»
	Baraboi	»	»	»
	Koetei	10	31	19
	Tabalong	74	»	»

AFDEELINGEN EN GEWESTEN WAAR POLITIEROL IS GEHOUDEN.			1870.	1869.	1868.
Celebes en onderhoorigheden.		Makassar	1071	1099	995
		Maros	271	269	161
		Balangnipa	287	»	553
		Bonthain	226	417	254
		Takalar	»	34	80
		Binamoe	287	257	70
		Saleijer	267	172	234
		Bima	»	7	32
		Tontoli	2	6	5
Residentie Amboina.	Amboina.	Amboina	423	473	329
		Saparoea en Haroekoe	294	329	420
		Hila en Larike	92	102	129
		Boeroe	114	142	71
		Amaheij	55	84	109
		Wahaaij	30	72	39
	Banda.	District Lonthoir, » Voorwal, » Achterwal, Banda-Neira, Aij, Rosengain	655	1163	303
Residentie Menado			150	262	312
Adsistent-residentie Gorontalo			151	148	138
Residentie Ternate			191	213	401
» Timor			641	782	295
Adsistent-residentie Boeleleng			61	43	68

B. Burgerlijke zaken.

I. *Raden van justitie in de bezittingen buiten Java en Madura.*

Het aantal burgerlijke zaken bij de gezamenlijke raden van justitie in de Buitenbezittingen in *eersten aanleg* aangebragt of van vorige jaren aanhangig gebleven, is in 1870 minder dan in de beide laatst voorgaande jaren. Het heeft in genoemd jaar bedragen een totaal van 270 zaken, tegen 275 in 1869 en 304 in 1868.

De volgende staat geeft een overzigt hoe deze cijfers jaarlijks over de vijf raden van justitie verdeeld waren.

Raad van justitie te:	1870.	1869.	1868.
Padang	128	115	147
Makassar	76	85	69
Amboina	32	48	60
Banda	8	20	22
Ternate	26	7	6
Totaal	270	275	304

Onder de zaken in 1870 behandeld, waren er 6 van het vorig jaar aanhangig gebleven. Alle zaken werden op de teregtzitting gebragt door inschrijving op de rol.

De gedingvoerende partijen waren naar hunnen landaard onderscheiden als volgt: 87 gedingen werden gevoerd tus-

schen Europeanen onderling; 74 tusschen vreemde Oosterlingen onderling, 64 tusschen Europeanen en vreemde Oosterlingen, 17 tusschen Europeanen en inlanders, 27 tusschen vreemde Oosterlingen en inlanders. In beide voorgaande jaren waren jaarlijks de volgende gedingen gevoerd geworden: 86 en 116 tusschen Europeanen, 66 en 100 tusschen vreemde Oosterlingen, 86 en 66 tusschen Europeanen en vreemde Oosterlingen, 9 en 7 tusschen Europeanen en inlanders en 12 en 6 tusschen vreemde Oosterlingen en inlanders. Inlandsche grooten en hoofden waren partij in 1 geding, tegen in 1869 en 1868 in 16 en 9.

In eersten aanleg werden 203 vonnissen gewezen, tegen 216 in 1869 en 276 in 1868. Onder die vonnissen waren 153 eindvonnissen ten principale, tegen 204 in 1869 en 247 in 1868. Door incidenteel vonnis gingen van de rol 18 zaken, tegen 5 in 1869 en 6 in 1868. Op verzoek van partijen werden geroijeerd 57 zaken, tegen 50 in 1869 en 34 in 1868. Door schorsing (art. 250 van het Reglement op de Burgerlijke Regtsvordering) ging 1 zaak van de rol, tegen geene in 1869 en 2 zaken in 1868.

Het cijfer der verleende verstekken bedroeg 23. In 1869 waren, met uitzondering van den raad van justitie te Padang, 36 verstekken verleend, in 1868 94. Tegen den eischer werden verleend 12 verstekken, tegenover 8 in 1869 en 3 in 1868; tegen den gedaagde 10, tegenover 28 in 1869 en 88 in 1868; tegen den gedaagde met aanhouding der zaak 1 zaak, tegenover geene in 1869 en 3 in 1868. Van de verstekken tegen den eischer werden verleend: door den raad van justitie te Padang 9, door dien te Amboina 2, door dien te Banda 1; van die tegen den gedaagde: 1 door den raad van justitie te Padang, 4 door dien te Makassar, 3 door dien te Amboina en 2 door dien te Banda; het verstek tegen den gedaagde met aanhouding der zaak door den raad van justitie te Amboina.

Bij 92 eindvonnissen op den eisch ten principale gewezen, werd de eisch geheel en ten deele toegewezen, bij 39 de eisch ontzegd en bij 22 de partij niet-ontvankelijk verklaard in haren eisch. In 1869 en 1868 waren er 161 en 177 geheel of ten deele toewijzende, 39 en 57 ontzeggende en 4 en 13 niet-ontvankelijk verklarende vonnissen gewezen.

Het aantal praeparatoire vonnissen heeft 15 bedragen, tegen 5 in 1869 en 2 in 1868; dat der interlocutoire 15 tegen 4 in 1869 en 23 in 1868; dat der eindvonnissen op incidenten 20, tegen 3 in 1869 en 4 in 1868.

Verzoeken om pro deo te procederen werden er 3 gedaan, waarvan 2, één door den raad van justitie te Makassar en één door dien te Amboina, werden toegestaan, en een door laatstgenoemd regterlijk collegie werd geweigerd.

Request civiel kwam 8 malen voor; 7 malen bij den raad van justitie te Padang en 1 maal bij die te Makassar. In de beide jaren 1869 en 1868 had dit jaarlijks 5 en 2 malen plaats gehad, telkens bij den raad van justitie te Padang.

Requesten waarop in eersten aanleg in raadkamer werd beschikt, zijn er 216 ingediend, tegen 152 in 1869 en 234 in 1868. De onderwerpen, waarop die verzoekschriften grootendeels betrekking hadden en het aantal dat bij elken raad van justitie werd ontvangen, toont de volgende vergelijkende tabel aan:

RAAD VAN JUSTITIE TE	Jaren.	VERZOEKEN BETREFFENDE.				Totaal.
		Voogdijen.	Curatele.	Art. 134 Regterlijke Organisatie.	Andere onderwerpen.	
Padang	1870	6	»	7	81	94
	1869	»	»	»	»	»
	1868	7	»	1	82	90
Makassar	1870	12	»	»	63	75
	1869	16	1	»	98	115
	1868	6	1	»	92	99
Amboina	1870	1	1	»	30	32
	1869	2	»	»	28	30
	1868	1	»	»	34	35
Banda	1870	1	»	»	14	15
	1869	»	»	»	7	7
	1868	2	»	»	8	10
Ternate	1870	»	»	»	»	»
	1869	»	»	»	»	»
	1868	»	»	»	»	»
Totaal. . . .	1870	20	1	7	188	216
	1869	18	1	»	133	152
	1868	16	1	1	216	234

Op de rol van den regter-commissaris ingeschreven, zijn behandeld alleen te Makassar 11 zaken; in 1869 waren mede alleen te Makassar 19 zaken op die rol voorgekomen, in 1868 28 zaken te Padang en 20 zaken te Makassar. Andere uitspraken mede in kort geding werden er 7 gedaan, telkens door den raad van justitie te Banda. In 1869 en 1868 had het cijfer dezer uitspraken 2 en 5 bedragen, waarvan jaarlijks 1 en 2 te Padang en 1 en 3 te Makassar.

In hooger beroep deden de gezamenlijke raden van justitie 5 malen regt, waarvan 3 malen door den raad van justitie te Makassar van vonnissen van landraden, waarin vreemde Oosterlingen eischers waren, en waarbij de hoogere regter de uitspraak van den lageren geheel of gedeeltelijk vernietigde, en 2 malen door die te Amboina mede van vonnissen van landraden waarin vreemde Oosterlingen eischers waren en waarbij partijen niet-ontvankelijk verklaard werden. In 1869 en 1868 was jaarlijks 4 malen in hooger beroep uitspraak gedaan.

Naar den aard der regtsvorderingen onderscheiden zijn vonnissen gewezen op 133 persoonlijke vorderingen, tegen 123 in 1869 en 108 in 1868; op 32 zakelijke vorderingen tegen 9 in 1869 en 12 in 1868; op 12 gemengde vorderingen tegen geen enkele in 1869 en 1868. In zaken van koophandel zijn 4 vonnissen gewezen, alle door den raad van justitie te Makassar. In beide voorgaande jaren waren er jaarlijks door datzelfde regtscollegie 33 en 25 vonnissen in zaken van koophandel geveld.

Ter zake van overtredingen in hunne functien begaan, zijn tegen ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen, enz. 15 beslissingen gevallen; de staten van 1869 en 1868 hadden 24 en 15 vonnissen tegen deze personen vermeld. Van de beslissingen gedurende het in behandeling zijnd jaar waren er 5 door den raad van justitie te Makassar en 11 door dien te Amboina genomen.

Executoire verklaring op uitspraken van scheidsmannen had eenmaal plaats bij den raad van justitie te Amboina. In 1869 en 1868 was dit niet voorgekomen.

Verbetering of aanvulling van acten van den burgerlijken stand werd bij 9 vonnissen van den raad van justitie te Padang, bij 2 van dien te Makassar, bij 3 van dien te Amboina en bij 1 van dien te Ternate bevolen. In 1869 en 1868 was dit jaarlijks bij 7 en 9 vonnissen geschied. Geen enkele uitspraak betreffende den burgerlijken staat van personen werd gedaan. Ook in beide laatstvoorgaande jaren was dit niet geschied.

Uitwijzing van eigendomsregt (art. 800 van het Reglement op de Burgerlijke Regtsvordering) had slechts eenmaal door den raad van justitie te Padang plaats; in 1869 had dit niet plaats gehad, in 1868 2 malen.

Scheiding van goederen werd 2 malen door den raad van justitie te Ternate bevolen; in 1869 was dit eenmaal, in 1868 geene enkele maal geschied. Scheiding van tafel en bed werd in regten niet uitgesproken; in 1869 had dit eenmaal, in 1868 geen enkele maal plaats. Echtscheiding bij regterlijk vonnis had, even als in 1869, geen plaats, in 1868 was dit eenmaal voorgekomen.

Verklaringen van vermoedelijk overlijden van personen werden door de raden van justitie in de Buitenbezittingen niet uitgesproken. Ook in 1869 en 1868 was dit niet geschied.

Uitspraken betreffende onbeheerde nalatenschappen werden, even als in een der beide voorgaande jaren, niet gedaan.

Verklaring in staat van faillissement geschiedde 5 malen, waarvan 1 door den raad van justitie te Padang, 3 door dien te Makassar en 1 door dien te Amboina. In 1869 en 1868 had dit 11 en 5 malen plaats gehad. Even als in de beide voorgaande jaren had geene verklaring in staat van kennelijk onvermogen plaats. Beschikking op verzoeken om surséance van betaling werd, even als in 1869 en 1868, niet gevraagd.

Dispositien betreffende verevening van kosten, schaden en interesten werden 4 genomen, waarvan 2 door den raad van justitie te Padang en 2 door dien te Makassar. In 1869 en 1868 was dit geene enkele maal geschied. Dispositien betreffende verevening van proceskosten zijn er 9 genomen; 1 door den raad van justitie te Padang en 8 door dien te Makassar. In 1869 en 1868 was geen enkele zoodanige beschikking noodig geweest.

Vorderingen tot verbeurdverklaring van regalen en beschikkingen in cas van praeferentie en concurrentie (Reglement 1819) kwamen, even als in de jaren 1869 en 1868, niet voor.

Het totaal der voor de regter-commissarissen bij de vijf raden van justitie verleden acten heeft 578 bedragen, tegen 551 in 1869 en 488 in 1868. Onder deze waren 421 acten van eigendom, 156 acten van hypotheek en 1 acte van cessie van hypotheek.

Elke raad van justitie had in die totalen het volgend aandeel, mede vergeleken met de beide laatstvoorgaande jaren.

Jaren.	Padang.			Makassar.			Amboina.			Banda.			Ternate.			Totaal.			Totaal.
	Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	
1870	117	64	1	184	45	»	58	25	»	37	12	»	25	10	»	421	156	1	578
1869	211	68	»	81	31	»	62	4	»	28	10	»	20	16	»	402	149	»	551
1868	185	»	»	166	46	23	35	29	»	12	9	»	21	12	»	369	96	23	488

Het aantal verleden acten is in het in behandeling zijnde jaar grooter geweest dan in beide voorgaande jaren.

In faillissementen, rangregelingen enz. traden regter-commissarissen 5 malen op, waarvan 1 maal te Padang, 3 malen te Makassar en 1 maal te Amboina. In 1869 en 1868 waren hunne werkzaamheden daarbij jaarlijks 8 en 13 malen noodig geweest.

De gezamenlijke raden van justitie bragten 6 adviesen uit, waarvan 1 door den raad van justitie te Padang en 5 door dien te Amboina. In elk der jaren 1869 en 1868 waren er 7 en 8 uitgebragt.

Verzegeling door de griffiers had 2 malen plaats, éénmaal bij een sterfgeval op verzoek van geregtigden door den griffier bij den raad van justitie te Ternate en eenmaal bij faillissement door den griffier bij den raad van justitie te Amboina. In beide voorgaande jaren hadden zij jaarlijks 6 en 10 malen verzegeld, waarvan in 1869 4, in 1868 3 bij sterfgevallen en 2 in eerstgenoemd en 7 in laatstgenoemd jaar bij faillissementen.

Inschrijvingen ter griffie zijn er 9 gedaan, tegen 9 in 1869 en 15 in 1868. Daaronder waren 4 acten van verwerping eens boedels, één ingeschreven ter griffie van den raad van justitie te Padang en 3 ter griffie van den raad van justitie te Amboina, 1 acte van beraad mede te Padang ingeschreven en 4 acten van handelsovereenkomsten alle ter griffie van laatstgenoemd regtscollegie ingeschreven. In 1869 en 1868 waren de acten onderscheiden geweest in 2 en 4 acten van aanvaarding eens boedels onder voorregt van boedelbeschrijving, 4 en 7 acten van boedelverwerping en 3 en 4 acten van handelsovereenkomsten.

Bodemerijbrieven werden ter inschrijving niet aangeboden. Ook in 1869 en 1868 was dit niet voorgekomen.

Executien ten gevolge van beslag op roerende goederen vonden 51 malen plaats, tegen 55 malen in 1869 en 57 malen

in 1868. Zij geschiedden: 27 malen door den raad van justitie te Padang, 9 malen door dien te Makassar, 9 malen door dien te Amboina en 6 malen door dien te Banda.

II. *In naam des Konings regtsprekende regtbanken en geregten in de bezittingen buiten Java en Madura.*

De in naam des Konings regtsprekende regtbanken in de Buitenbezittingen, van welke opgaven werden ontvangen, hadden in 1870 een grooter getal burgerlijke zaken te beregten dan in 1869, een kleiner dan in 1868. Het totaal dezer zaken heeft bij de gezamenlijke regtbanken een cijfer van 2646 bedragen, tegen 2223 in 1869 en 3089 in 1868. Onder de 2646 zijn 169 zaken welke reeds op ultimo December van het vorig jaar aanhangig waren.

Welke de regtbanken zijn die deze zaken behandelden en hoe groot elks aandeel is geweest, wordt in den volgenden staat bekend gesteld, vergeleken met de beide laatstvoorgaande jaren.

Regtbanken en geregten waar zaken voorkwamen.	1870.	1869.	1868.
Gewone landraad te Padang .	129	140	135
Magistraatsgeregt te Padang .	205	»	»
Gewone landraad te Priaman .	21	»	»
Magistraatsgeregten in de residentie Tapanoli	49	25	124
Magistraatsgeregten te Goenoeng Sitoli (Nias). . . .	»	9	»
Residentieraad te Benkoelen .	»	13	18
Pangeransraad te Benkoelen .	»	21	33
Regtbank van burgerl. en lijfstr. regtspleging te Palembang .	118	157	141
Landraad te Muntok. . . .	»	»	20
Residentiegeregt te Muntok. .	»	»	4
Residentieraad te Riouw . .	75	85	114
Landraad te Pontianak . . .	67	86	64
Magistraatsgeregt te Pontianak.	3	1	1
Landraad te Sambas. . . .	1	2	16
» » Montrado . . .	»	4	1
» » Sintang. . . .	14	4	»
» » Bandjermasin. .	90	53	35
Magistraatsgeregt te Bandjermasin	»	2	3
Landraad te Amoenthaij . .	8	7	2
» » Martapoera . .	35	23	33
» » Makassar . . .	7	13	5
» » Balangnipa (Ooster-district) . .	2	1	3
» » Bonthain (Zuider-district). . . .	5	»	»
Groote landraad te Amboina .	2	»	»
Gewone » » id. .	26	39	51
Transporteren	862	685	803
Per transport	862	685	803
Magistraatsgeregt te Amboina.	1141	807	1116
Landraad » Saparoea.	34	18	9
Magistraatsgeregt » id. .	106	206	586
Landraad te Hila en Larike .	2	13	25
Magistraatsgeregt te Hila en Larike	54	»	»
Landraad te Haroekoe . . .	»	23	11
» » Wahaaij (Ceram).	26	1	2
Magistraatsgeregt te Wahaaij (Ceram).	74	128	136
Landraad te Kajeli (Boeroe) .	»	»	2
Magistraatsgeregt te Kajeli (Boeroe).	205	240	334
Land- of Minahassaraad te Menado.	126	87	55
Landraad te Timor-Koepang .	»	1	»
» » Boeleleng . . .	21	10	8
Magistraatsgeregt te Boeleleng.	»	4	2
Totaal . . .	2646	2223	3089

Het magistraatsgeregt te Amboina had het grootst aantal zaken te behandelen. Daarna volgen dezelfde geregten te Padang en Kajeli (eiland Boeroe), de gewone landraad te Padang, de land- of Minahassaraad te Menado, de regtbank voor burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang en het magistraatsgeregt te Saparoea.

Afgedaan werden 2382 zaken, tegen 2054 zaken in 1869 en 2937 in 1868. Van deze gingen van de rol door eindvonnis 2178 zaken, en door afstand of roija 204; door eindvonnis waren in 1869 1955, in 1868 2851 zaken van de rol gegaan, door afstand of roija 99 in eerstgenoemd, 86 in laatstgenoemd jaar. Op ultimo December bleven aanhangig 264 zaken, tegen 169 in 1869 en 152 in 1868.

Incidentele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen werden er 64 gewezen. In 1869 en 1868 waren er 61 en 26 geveld.

Bij 57 beslissingen, tegen 133 in 1869 en 130 in 1868, werden partijen niet-ontvankelijk verklaard in haren eisch.

Hooger beroep werd 19 malen aangeteekend. In 1869 en 1868 waren partijen 12 en 18 malen in hooger beroep gegaan. De uitspraken waarvan in appèl werd gegaan, waren in eersten aanleg afkomstig van de regtbanken te Palembang 7, te Riouw 2, te Pontianak 2, te Makassar 2, te Amboina 2, te Menado 3 en te Boeleleng 1.

In hooger beroep van vonnissen van andere geregten deden genoemde regtbanken uitspraak in 23 zaken. Bovendien gingen 4 door afstand of roija van de rol en bleef 1 zaak in appèl aanhangig. In 1869 en 1868 hadden deze regtbanken geene enkele beslissing in hooger beroep gedaan.

III. *Inlandsche regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura, welke niet in naam des Konings regtspreken.*

De opgaven van de niet in naam des Konings regtsprekende inlandsche regtbanken strekken zich uit over eenige rapats ter Sumatra's Westkust en die in de adsistent-

residentie Benkoelen, over die in de residentie Palembang en over de proatins in de Lampongsche districten.

Volgens die opgaven stonden ter beregting van bedoelde inlandsche regtbanken 920 burgerlijke zaken, tegen 609 in 1869 en 807 in 1868. Van deze zijn door eindvonnis afgedaan 833 zaken, door afstand of roija geene enkele. In 1869 en 1868 had het aantal eindvonnissen 532 en 786 bedragen, terwijl in laatstgenoemd jaar van 8 zaken afstand van de instantie werd gedaan.

Als incidenteel, praeparatoir of interlocutoir gewezen, werden 6 vonnissen vermeld tegenover 150 in 1869 en 195 in 1868. Niet-ontvankelijk verklaard zijn partijen in 29 eischen, tegen 23 in 1869 en 17 in 1868. Aanhangig bleven onder ultimo December 87 zaken, tegen 77 zaken in 1869 en 13 in 1868.

In hooger beroep hadden deze regtbanken 113 zaken te behandelen. Afgedaan werden 112, zoodat onder ultimo des jaars eene zaak aanhang bleef.

IV. *Acten van eigendom, hypotheek en cessie van hypotheek, verleden door residenten en adsistent-residenten in de bezittingen buiten Java en Madura.*

De acten verleden ten overstaan van residenten en adsistent-residenten in de bezittingen buiten Java en Madura, zijn iets grooter in aantal dan in beide voorgaande jaren. In 1868 toch waren er 225, in 1869 207 verleden, in het in behandeling zijnd jaar 244. Onder het cijfer van 244 acten waren 218 acten van eigendom, 25 van hypotheek en 1 van cessie van hypotheek.

Het volgend driejarig vergelijkend overzigt wijst de autoriteiten aan ten overstaan van welke zij zijn verleden en hoeveel van elke soort bij ieder dezer.

ACTEN VERLEDEN TEN OVERSTAAN VAN DEN	1870. Acten van eigendom.	1870. Acten van hypotheek.	1870. Acten van cessie van hypotheek.	1869. Acten van eigendom.	1869. Acten van hypotheek.	1869. Acten van cessie van hypotheek.	1868. Acten van eigendom.	1868. Acten van hypotheek.	1868. Acten van cessie van hypotheek.
Resident der Padangsche bovenlanden	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Adsistent-resident van Priaman	9	»	»	2	»	»	7	»	»
Resident van Tapanoli	»	»	»	3	1	»	6	1	»
Adsistent-resident van Benkoelen	19	7	»	24	8	6	19	8	5
Resident der Lampongsche districten	2	»	»	3	»	»	2	»	»
Idem van Palembang	63	4	»	20	17	»	20	13	»
Idem » Banka	6	1	»	26	2	»	16	»	»
Adsistent-resident van Billiton	21	»	1	»	»	»	1	»	»
Resident van Riouw	4	»	»	19	»	»	20	3	»
Idem der Wester-afdeeling van Borneo	39	»	»	27	»	»	29	»	»
Adsistent-resident van Sambas	7	»	»	»	»	»	»	»	»
Resident der Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	11	»	»	8	»	»	3	»	»
Idem van Menado	29	11	»	17	7	»	24	6	»
Idem » Timor	7	2	»	8	4	»	25	15	»
Adsistent-resident van Boeleleng	1	»	»	5	»	»	2	»	»
Totaal	218	25	1	162	39	6	174	46	5
Totaal-generaal	244			207			225		

Het grootst aantal acten werd verleden te Palembang, daarop volgen Borneo's Wester-afdeeling en Menado.

De meeste acten van eigendom kwamen voor op dezelfde plaatsen; de meeste acten van hypotheek te Menado en Benkoelen. De eenige acte van cessie van hypotheek werd verleden voor den adsistent-resident van Billiton.

DERDE AFDEELING.

Globaal overzigt.

A. Strafzaken.

a. Misdrijven.

I. *Revisie over geheel Nederlandsch Indie.*

Over geheel Nederlandsch Indie te zamen genomen heeft zich de regtspraak in revisie in 1870 over een kleiner aantal beklaagden uitgestrekt dan in 1869, doch over een grooter dan in 1868.

In laatstgenoemd jaar waren in revisie aangebragt of van het vorig jaar aanhangig gebleven de zaken van 6682 beklaagden, in het daaropvolgend die van 8301, in 1870 die van 7433. Daaronder waren 129 beklaagden in 1870, tegen 106 in 1869 en 84 in 1868 wier zaken in revisie werden aangebragt bij de raden van justitie te Makassar, Amboina en Ternate; de overige 7304 in eerstgenoemd jaar, waren bij het Hooggeregtshof aangebragt tegen 8195 in 1869 en 6598 in 1868.

Op ultimo December 1870 zijn in revisie aanhangig gebleven de zaken van 513 beklaagden, waarvan 28 bij genoemde regtbanken in de Buitenbezittingen en 485 bij het hof. Gedurende het onderzoek in revisie overleden 17 beklaagden, terwijl de uitspraak van den eersten regter in de zaken van 129 beklaagden door den regter in revisie werden vernietigd, hetzij met last om op nieuw regt te doen, hetzij met verwijzing naar den bevoegden regter, zoodat (de overledenen niet in rekening gebragt) in revisie zijn afgedaan de zaken van 6903 beklaagden, waarvan door het Hooggeregtshof die van 6804, door de raden van justitie in de Buitenbezittingen die van 99 personen.

Op ultimo December 1869 waren nog in revisie onafgedaan geweest de zaken van 578, op ultimo December 1868 die van 1584 beklaagden, terwijl in eerstgenoemd jaar 240, in laatstgenoemd 120 overleden of in revisie werden overgewezen naar den bevoegden regter of een nieuw onderzoek in hunne zaken werd gelast, zoodat jaarlijks in revisie waren afgedaan in 1869 de zaken van 7483, in 1868 die van 4978 personen, waaronder in eerstgenoemd 104, in laatstgenoemd 83 personen, in revisie teregt staande voor de regtbanken in de Buitenbezittingen.

Hoe groot het aantal beklaagden afkomstig van de Buitenbezittingen was, wier zaken in revisie aanhangig waren, hetzij bij het hof, hetzij bij genoemde raden van justitie, hoe groot dat van Java en Madura, wier zaken alle aanhangig waren bij het hof, blijkt, in vergelijking met de laatstvoorgaande jaren, uit het volgend staatje.

JAREN.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	In geheel Nederlandsch Indie.
1870	7043	390	7433
1869	7854	447	8301
1868	6353	329	6682

Van 100 beklaagden, wier zaken in Nederlandsch Indie in revisie aanhangig waren, zijn er 94 in 1870, 94 in 1869 en 95 in 1868 welke in eersten aanleg voor een regtbank op Java en Madura teregt gestaan hadden, en 6 in 1870, 6 in 1869 en 5 in 1868 die in eersten aanleg voor eene regtbank in de Buitenbezittingen beregt waren.

Van de in revisie afgedane zaken waren in 1870, 2178 in 1869, 2146 in 1868, 1937 vonnissen of arresten, waarbij in de beslissing van den eersten regter werd berust of deze bekrachtigd, en 4596 in 1870 tegen 5337 in 1869 en 3041 in 1868, waarbij de eerste regterlijke beslissing geheel of gedeeltelijk werd gewijzigd.

Het aandeel van de drie raden van justitie in de Buitenbezittingen in de bekrachtigende of berustende uitspraken was in 1870 46, tegen 33 in 1869 en 13 in 1868, in de geheel of ten deele wijzigende in 1870 48, tegen 71 in 1869 en 68 in 1868. De overige waren beslissingen van het Hooggeregtshof.

De verhouding der bekrachtigende en berustende tot de geheel of ten deele wijzigende uitspraken was onderscheiden naar mate de vonnissen van Java en Madura of van de Buitenbezittingen afkomstig waren, en is in het volgend staatje aangegeven.

JAREN.	VONNISSEN IN REVISIE.								
	VAN JAVA EN MADURA.			VAN DE BUITENBEZITTINGEN.			VAN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.		
	Bekrachtigd of waarin berust.	Geheel of ten deele gewijzigd.	Totaal.	Bekrachtigd of waarin berust	Geheel of ten deele gewijzigd.	Totaal.	Bekrachtigd of waarin berust.	Geheel of ten deele gewijzigd.	Totaal.
1870	2002	4431	6433	176	165	341	2178	4596	6774
1869	1984	5093	7077	162	244	406	2146	5337	7483
1868	1803	2895	4698	134	146	280	1937	3041	4978

De verhouding der beslissingen in revisie was derhalve:

dat van 100 vonnissen in eersten aanleg op Java en Madura gewezen in 1870 31, in 1869 28,03 in 1868 38,37 in revisie werden bekrachtigd of in de eerste uitspraken berust, terwijl in 1870 69, in 1869 71,96, in 1868 61,62 vonnissen geheel of ten deele werden gewijzigd:

dat van 100 vonnissen in eersten aanleg in de Buitenbezittingen gewezen in 1870 51,62, in 1869 39,90, in 1868 47,85 vonnissen in revisie zijn bekrachtigd of in de beslissing berust, terwijl in 1870 48,38, in 1869 60,09, in 1868 52,14 vonnissen geheel of ten deele zijn gewijzigd;

dat van 100 vonnissen in eersten aanleg in geheel Nederlandsch Indie gewezen in revisie zijn bekrachtigd of in de uitspraak van den eersten regter is berust in 1870 32,16,

in 1869 28,67, in 1868 38,91 en geheel of gedeeltelijk gewijzigd in 1870 67,84, in 1869 71,32 en in 1868 61,08.

In revisie vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen zijn in geheel Nederlandsch Indie in 1870 1239 personen, tegen 1413 in 1869 en 1226 in 1868; veroordeeld in 1870 5535 beklaagden, tegen 5967 in 1869 en 3692 in 1868.

Onder de 1239 vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging in 1870 zijn er tien die geschiedden door de raden van justitie in de Buitenbezittingen regtdoende in revisie, tegen 12 in 1869 en 5 in 1868; onder 5535 veroordeelingen in 1870, 84 die gedaan zijn door genoemde regtbanken, tegen 90 in 1869 en 68 in 1868.

Een overzigt van de veroordeelingen en vrijspraken in revisie over geheel Nederlandsch Indie, met onderscheiding van Java en Madura en van de Buitenbezittingen over de laatste drie jaren, wordt hieronder bekend gesteld.

JAREN.	AANTAL BESLISSINGEN IN REVISIE.								
	VAN JAVA EN MADURA.			VAN DE BUITENBEZITTINGEN.			VAN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.		
	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.	Veroordeelingen.	Totaal.	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.	Veroordeelingen.	Totaal.	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.	Veroordeelingen.	Totaal.
1870.	1114	5319	6433	125	216	341	1239	5535	6774
1869.	1235	5744	6979	178	223	401	1413	5967	7380
1868.	1096	3554	4650	130	138	268	1226	3692	4918

Bovendien zijn in 1870 117 vonnissen van regtbanken van Java en Madura en 12 van regtbanken van de Buitenbezittingen in revisie vernietigd, tegen 101 vonnissen in 1869 en 52 in 1868 afkomstig van eerstgenoemde regtbanken, en 2 in 1869 en 8 in 1868 afkomstig van laatstgenoemden, die vernietigd werden.

Op 100 beklaagden van misdrijf op Java en Madura, zijn in revisie vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen in 1870 17,31 personen, tegen 17,69 in 1869 en 23,57 in 1868, en veroordeeld in 1870 82,69 personen, tegen 82,30 in 1869 en 76,43 in 1868.

Van 100 beklaagden in de Buitenbezittingen zijn daarentegen in revisie vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen in 1870, 36,65 personen, tegen 44,38 in 1869 en 48,50 in 1868, en veroordeeld in 1870, 63,35 personen, tegen 55,60 in 1869 en 51,49 in 1868.

Op 100 beklaagden in geheel Nederlandsch Indie zijn in revisie vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen in 1870 18,28 personen, tegen 19,14 in 1869 en 24,93 in 1868, en veroordeeld in 1870 81,72 personen, tegen 80,85 in 1869 en 75,07 in 1868.

De straffen in geheel Nederlandsch Indie in 1870 door den hoogsten regter opgelegd ter zake van misdrijf zijn de volgende:

de doodstraf, die 110 malen werd uitgesproken, tegenover 87 malen in 1869 en 42 malen in 1868;

straffen voor eenen duur van meer dan 10 tot 20 jaren, welke 78 malen werden toegepast, tegen 72 malen in 1869 en 80 malen in 1868;

straffen voor eenen duur van meer dan 5 tot 10 jaren, waartoe 163 malen is verwezen, tegen 223 malen in 1869 en 171 malen in 1868;

straffen voor eenen duur van meer dan 2 tot 5 jaren, welke aan 1855 beklaagden ten deel vielen, tegen 2188 in 1869 en 1316 in 1868;

straffen voor eenen duur van meer dan 6 maanden tot 2 jaren, die 2503 malen zijn opgelegd, tegen 2651 malen in 1869 en 1411 in 1868;

straffen voor eenen duur van 6 maanden en korter, waartoe 792 malen werd verwezen, tegen 729 malen in 1869 en 649 malen in 1868;

geldboete, welke 34 malen is opgelegd en bovendien 5 malen als bijkomende straf, tegen 17 malen in 1869 en 23 malen in 1868.

Welk aandeel in de in revisie opgelegde straffen de veroordeelden van Java en Madura hebben, en welk die van de Buitenbezittingen, vergeleken met beide voorgaande jaren, blijkt uit den volgenden staat.

STRAFFEN IN REVISIE OPGELEGD AAN VEROORDEELDEN VAN

JAREN.	JAVA EN MADURA.								DE BUITENBEZITTINGEN.								GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.							
	Doodstraf.	Boven 10 tot 20 jaren.	Boven 5 tot 10 jaren.	Boven 2 tot 5 jaren.	Boven 6 maanden tot 2 jaren.	Tot 6 maanden en minder.	Geldboete.	Totaal straffen.	Doodstraf.	Boven 10 tot 20 jaren.	Boven 5 tot 10 jaren.	Boven 2 tot 5 jaren.	Boven 6 maanden tot 2 jaren.	Tot 6 maanden en minder.	Geldboete.	Totaal straffen.	Doodstraf.	Boven 10 tot 20 jaren.	Boven 5 tot 10 jaren.	Boven 2 tot 5 jaren.	Boven 6 maanden tot 2 jaren.	Tot 6 maanden en minder.	Geldboete.	Totaal straffen.
1870	90	62	146	1775	2424	788	34	5319	20	16	17	80	79	4	»	216	110	78	163	1855	2503	792	34	5535
1869	75	59	194	2091	2582	726	17	5744	12	13	29	97	69	3	»	223	87	72	223	2188	2651	729	17	5967
1868	35	65	157	1261	1370	643	23	3554	7	15	14	55	41	6	»	138	42	80	171	1316	1411	649	23	3692

De verhouding der straffen onderling berekend op 100 veroordeelden is de volgende:

van 100 beklaagden op Java en Madura zijn in revisie veroordeeld:

tot de straf des doods, in 1870 1,69, in 1869 1,32, in 1868 0,98;

tot dwangarbeid of tuchthuisstraf voor eenen duur van boven de 10 tot 20 jaren, in 1870 1,17, in 1869 1,02 in 1868 1,82;

tot tuchthuis, verbanning, dwangarbeid of gevangenisstraf voor eenen duur van boven de 5 tot 10 jaren, in 1870 2,74, in 1869 3,37 in 1868 4,41;

tot een dezer straffen voor eenen duur van boven 2 tot 5 jaren, in 1870 33,37, in 1869 36,40 in 1868 35,48;

tot die straffen voor langer dan 6 maanden tot 2 jaren, in 1870 45,57, in 1869 44,95, in 1868 38,54;

tot straffen voor eenen duur van 6 maanden en minder, in 1870 14,81, in 1869 12,63, in 1868 18,09;

tot geldboete in 1870 0,64, in 1869 0,31, in 1868 0,64.

Van 100 beklaagden van de Buitenbezittingen zijn in revisie veroordeeld:

tot de doodstraf in 1870 9,26, in 1869 5,38, in 1868 5,07;

tot tuchthuis of dwangarbeid voor eenen duur boven 10 tot 20 jaren, in 1870 7,40, in 1869 5,82, in 1868 10,86;

tot tuchthuis, verbanning, dwangarbeid of gevangenisstraf voor eenen duur boven 5 tot 10 jaren, in 1870 7,87, in 1869 13, in 1868, 10,14;

tot een dier straffen voor eenen duur boven 2 tot 5 jaren, in 1870 37,03, in 1869 43,49, in 1868, 39,85;

tot dezelfde straffen voor eenen duur boven 6 maanden tot 2 jaren, in 1870 36,58, in 1869 30,94, in 1868 29,71;

tot straffen van eenen duur van 6 maanden en minder, in 1870 1,85, in 1869 1,34, in 1868 4,34;

tot geldboete geen enkel persoon.

Van 100 beklaagden in geheel Nederlandsch Indie zijn in revisie veroordeeld:

tot de doodstraf, in 1870 1,98, in 1869 1,45 in 1868 1,10 personen;

tot de straf naast die des doods, in 1870 1,41, in 1869 1,20, in 1868 2,16;

tot straffen voor eenen duur boven 5 tot 10 jaren, in 1870 2,94, in 1869 3,73, in 1868, 4,67;

tot straffen voor eenen duur boven 2 tot 5 jaren, in 1870 33,52, in 1869 36,66, in 1868 35,64.

tot die voor eenen duur boven 6 maanden tot 2 jaren, in 1870 45,22, in 1869 44,45, in 1868 38,21;

tot die voor eenen duur van 6 maanden en minder, in 1870 14,31, in 1869 12,23, in 1868 17,57;

tot geldboete, in 1870 0,61, in 1869 0,28, in 1868 0,62 personen.

II. *Eerste aanleg over geheel Nederlandsch Indie.*

In vergelijking met de in het vorig verslag behandelde jaren is het aantal beklaagden in geheel Nederlandsch Indie in eersten aanleg ter zake van misdrijf teregt staande voor de verschillende regtbanken in Nederlandsch Indie, met uitzondering van die, welke voor de eigen regtbanken van den soesoehoenan van Soerakarta en van den pangeran Ario Mangkoe Negoro teregt stonden, in 1870 weder belangrijk vermeerderd. In 1868 had hun aantal bedragen 10 584 personen, in 1869 10 650, in 1870 daarentegen 11 590 personen.

Onder de beklaagden waren er in 1870 1387, tegen 1831 in 1869 en 1408 in 1868, wier zaken aanhangig waren

gebleven in het vorig jaar; de zaken der overigen zijn in den loop van het jaar aangebragt.

Van 11 590 beklaagden waren er in 1870 9331, tegen 7845 in 1869 en 8173 in 1868 die voor regtbanken op Java en Madura, en 2259 in 1870 tegen 2805 in 1869 en 2411 in 1868, die voor regtbanken der Buitenbezittingen in eersten aanleg teregt stonden.

Onder de beklaagden teregt staande op Java en Madura zijn er in 1870 1155, tegen 1563 in 1869 en 1180 in 1868, wier zaken reeds op ultimo van het vorig jaar aanhangig waren.

Onder die teregt staande op de Buitenbezittingen, in 1870 232, tegen 268 in 1869 en 228 in 1868.

Onderscheiden naar de drieledige verdeeling der misdrijven in het strafregt, geeft de volgende staat een driejarig overzigt van het aantal beklaagden, die op Java en Madura, op de Buitenbezittingen en in geheel Nederlandsch Indie ter zake van misdrijf in eersten aanleg in regten werden betrokken.

JAREN.	GETAL BEKLAAGDEN.											
	OP JAVA EN MADURA.				IN DE BUITENBEZITTINGEN.				IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.			
	Van misdrijven tegen de algemeene zaak.	Van misdrijven tegen de personen.	Van misdrijven tegen de eigendommen.	Totaal.	Van misdrijven tegen de algemeene zaak.	Van misdrijven tegen de personen.	Van misdrijven tegen de eigendommen.	Totaal.	Van misdrijven tegen de algemeene zaak.	Van misdrijven tegen de personen.	Van misdrijven tegen de eigendommen.	Totaal.
1870	401	940	7 990	9 331	552	663	1 044	2 259	953	1 603	9 034	11 590
1869	201	793	6 851	7 845	888	594	1 323	2 805	1 089	1 387	8 174	10 650
1868	248	809	7 116	8 173	484	571	1 356	2 411	732	1 380	8 472	10 584

Het aantal beklaagden ter zake van misdrijven tegen de algemeene zaak is op Java en Madura zeer belangrijk vermeerderd, vergeleken met 1869 en 1868; in de Buitenbezittingen daarentegen belangrijk verminderd, vergeleken met 1869, doch vermeerderd vergeleken met 1868, welke laatste verhouding mede die is van geheel Nederlandsch Indie.

Ter zake van misdrijven tegen de personen is de vermeerdering zoowel op Java en Madura en in de Buitenbezittingen als in geheel Nederlandsch Indie in vergelijking met beide voorgaande jaren mede belangrijk te noemen.

Ter zake van misdrijven tegen de eigendommen heeft, vergeleken met 1869 en 1868, eene zeer sterke vermeerdering op Java en Madura plaats gehad, eene belangrijke vermindering echter in de Buitenbezittingen, terwijl het totaal over geheel Nederlandsch Indie veel hooger is dan in beide genoemde jaren.

De gemiddelde verhouding van de drie soorten van misdrijven op Java en Madura, in de Buitenbezittingen en in geheel Nederlandsch Indie was, vergeleken met 1869 en 1868, de volgende.

Op Java en Madura blijken van 100 personen die in eersten aanleg ter zake van misdrijf voor den regter kwamen in 1870 4,30 tegen 2,56, in 1869 en 3,03 in 1868 beschuldigd te zijn van misdrijven tegen de algemeene zaak; 10,07 in eerstgenoemd jaar tegen 10,10, in 1869 en 9,89 in 1868 van misdrijven tegen de personen en 85,63 in 1870 tegen 87,33 in 1869 en 87,07 in 1868 van die tegen de eigendommen.

In de Buitenbezittingen zijn van 100 personen in 1870 24,43, tegen 31,65 in 1869 en 20,07 in 1868, beschuldigd van misdrijven tegen de algemeene zaak, 29,35 in 1870, tegen 21,19 in 1869 en 23,68 in 1868 van misdrijven tegen de personen en 46,22 in 1870, tegen 47,16 in 1869 en 56,24 in 1868, van die tegen de eigendommen.

In geheel Nederlandsch Indie zijn van 100 personen in 1870 8,22 tegen 10,22 in 1869 en 6,91 in 1868 beschuldigd van misdrijven tegen de algemeene zaak; 13,83 in 1870 tegen 13,02 in 1869 en 13,03 in 1868, van misdrijven tegen de personen, en 77,95 in 1870 tegen 76,75 in 1869 en 80,05 in 1868, van die tegen de eigendommen.

Onderscheiden naar het geslacht waren bedoelde beklaagden over geheel Nederlandsch Indie verdeeld in 11 166 mannen en 424 vrouwen. In beide voorgaande jaren waren zij verdeeld geweest in 10 271 mannen en 379 vrouwen in 1869 en 10 259 mannen en 325 vrouwen in 1868.

Hoeveel van elk dezer cijfers op Java en Madura, hoeveel op de Buitenbezittingen komen, blijkt uit het volgend staatje.

JAREN.	GETAL BEKLAAGDEN.								
	OP JAVA EN MADURA.			OP DE BUITENBEZITTINGEN.			IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.		
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
1870	8996	335	9331	2170	89	2259	11 166	424	11 590
1869	7522	232	7845	2749	56	2805	10 271	379	10 650
1868	7910	263	8173	2349	62	2411	10 259	325	10 584

Op 100 beklaagden ter zake van misdrijf komen derhalve voor op Java en Madura in 1870 ongeveer 96 mannen en 4 vrouwen tegenover ongeveer 95 mannen en 5 vrouwen in 1869 en 96 mannen en 4 vrouwen in 1868; in de Buitenbezittingen in 1870 ongeveer 96 mannen en 4 vrouwen, tegenover 98 mannen en 2 vrouwen in 1869 en 97 mannen en 3 vrouwen in 1868; in geheel Nederlandsch Indie in 1870 ongeveer 95 mannen en 5 vrouwen tegenover 96 mannen en 4 vrouwen in 1869 en 1868.

Verdeeld naar den landaard, waren de beklaagden wegens misdrijf in geheel Nederlandsch Indie onderscheiden in 217 Europeanen, 360 vreemde Oosterlingen en 11 013 inlanders. In beide voorgaande jaren waren zij verdeeld geweest in 197 en 171 Europeanen, 351 en 371 vreemde Oosterlingen en 10 102 en 10 042 inlanders.

Hoe zij naar den landaard verdeeld waren op Java en Madura en in de Buitenbezittingen, toont de volgende vergelijkende staat aan.

JAREN.	GETAL BEKLAAGDEN.											
	OP JAVA EN MADURA.				IN DE BUITENBEZITTINGEN.				IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.			
	Europeanen.	Vreemde Oosterlingen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Vreemde Oosterlingen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen	Vreemde Oosterlingen.	Inlanders.	Totaal.
1870	193	225	8913	9331	24	135	2100	2259	217	360	11 013	11 590
1869	178	214	7453	7845	19	137	2649	2805	197	351	10 102	10 650
1868	150	212	7811	8173	21	159	2231	2411	171	371	10 042	10 584

Van 100 beklaagden wegens misdrijf waren derhalve in geheel Nederlandsch Indie in 1870 95 personen inlanders, 3 vreemde Oosterlingen en 2 Europeanen tegenover 95 inlanders, 3 vreemde Oosterlingen en 2 Europeanen in elk der jaren 1869 en 1868; op Java en Madura was de verhouding geheel dezelfde, ook in 1869 en 1868; in de Buitenbezittingen echter kwamen op 100 beklaagden in 1870 voor 92 inlanders, 6 vreemde Oosterlingen en 2 Europeanen, tegenover 95 inlanders, 4 vreemde Oosterlingen en 1 Europeaan in elk de beide voorgaande jaren.

Uit een onderzoek naar den leeftijd der mannelijke beklaagden ter zake van misdrijf blijkt, dat in geheel Nederlandsch Indie in 1870 328 beklaagden waren beneden den 20jarigen en 400 boven den 50jarigen leeftijd, 6638 van 20 tot 35 jaren en 3800 van 35 tot 50 jaren oud. In beide voorgaande jaren was de verhouding geweest dat in 1869 394, in 1868 369 beklaagden minder dan 20 jaren en in 1869 190, in 1868 160 meer dan 50 jaren oud waren; dat 9453 beklaagden in 1869 en 6642 in 1868 van 20 tot 35 jaren en 3234 in eerstgenoemd, 3182 in laatstgenoemd jaar van 35 tot 50 jaren oud waren.

Hoe de beklaagden naar den leeftijd verdeeld waren tusschen Java en Madura en de Buitenbezittingen toont de volgende tabel aan.

JAREN.	GETAL MANNELIJKE BEKLAAGDEN.														
	OP JAVA EN MADURA.					IN DE BUITENBEZITTINGEN.					IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.				
	Beneden 20 jaren.	Van 20 tot 35 jaren.	Van 35 tot 50 jaren.	Boven 50 jaren.	Totaal.	Beneden 20 jaren.	Van 20 tot 35 jaren.	Van 35 tot 50 jaren.	Boven 50 jaren.	Totaal.	Beneden 20 jaren.	Van 20 tot 35 jaren.	Van 35 tot 50 jaren.	Boven 50 jaren.	Totaal.
1870	214	5131	3306	345	8996	114	1507	494	55	2170	328	6638	3800	400	11 166
1869	287	4514	2562	159	7522	107	1939	672	31	2749	394	6453	3234	190	10 271
1868	270	4860	2642	138	7910	99	1682	540	22	2343	369	6542	3182	160	(1) 10 253

Van 100 mannelijke beklaagden zijn op Java en Madura in 1870 2,38 personen beneden den 20jarigen leeftijd geweest, tegenover 3,81 in 1869 en 3,41 in 1868; 57,03 van 20 tot 35 jaren oud, tegen 60,01 in 1869 en 61,44 in 1868; 36,75 van 35 tot 50 jaren oud, tegen 34,06 in 1869 en 33,40 in 1868 en 3,83 boven den 50jarigen leeftijd, tegen 2,11 in 1869 en 1,74 in 1868.

In de Buitenbezittingen in 1870 5,25 personen beneden 20 jaren, tegen 3,89 in 1869 en 4,22 in 1868; 69,45 van 20 tot 35 jaren oud, tegen 70,53 in 1869 en 71,78 in 1868; 22,77 van 35 tot 50 jaren oud, tegen 24,44 in 1869 en 23,07 in 1868, en 2,53 boven de 50 jaren oud, tegen 1,12 in 1869 en 0,93 in 1868.

Over geheel Nederlandsch Indie genomen kwamen op 100 mannelijke beklaagden voor in 1870 2,94, die den 20jarigen leeftijd nog niet bereikt hadden, tegen 3,83 in 1869 en 3,59 in 1868; 59,45 die van 20 tot 35 jaren oud waren, tegen 62,82 in 1869, 63,80 in 1868; 34,03 die van 35 tot 50 jaren oud waren, tegen 31,48 in 1869 en 31,03 in 1868 en 3,58 die boven de 50 jaren oud waren, tegen 1,84 in 1869 en 1,56 in 1868.

(1) Van 6 mannelijke beklaagden in 1868 is geen leeftijd gemeld.

Van 11 590 beklaagden, die in 1870 in geheel Nederlandsch Indie ter zake van misdrijf teregt hebben gestaan, zijn 7606 veroordeeld en 2131 vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen; van 1730 personen waren de zaken op ultimo December des jaars nog aanhangig, waarvan reeds 992 overgewezen naar eene openbare teregtzitting en 738 nog in onderzoek waren; 82 personen zijn staande het onderzoek overleden, 2 wegens krankzinnigheid opgesloten, 4 ontvlugt en de zaken van 35 naar den bevoegden regter overgewezen.

Eene vergelijking der verhouding van de veroordeelingen en vrijspraken met de jaren 1869 en 1868 en met inachtneming der onderscheiding van Java en Madura en van de Buitenbezittingen, wordt door den volgenden staat gemakkelijk gemaakt.

Jaren.	AANTAL BEKLAAGDEN.														
	OP JAVA EN MADURA.					IN DE BUITENBEZITTINGEN.					IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.				
	Veroordeeld.	Vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen.	Wier zaak is aanhangig gebleven.	Overleden, ontvlugt en overgewezen enz.	Totaal.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen.	Wier zaak is aanhangig gebleven.	Overleden, ontvlugt en overgewezen enz.	Totaal.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen.	Wier zaak is aanhangig gebleven.	Overleden, ontvlugt en overgewezen enz	Totaal.
1870	6104	1685	1431	111	9331	1502	446	299	12	2259	7606	2131	1730	123	11 590
1869	5124	1528	1172	21	7845	2118	403	235	49	2805	7242	1931	1407	70	10 650
1868	5065	1575	1499	34	8173	1641	393	365	12	2411	6706	1968	1864	46	10 584

Van 100 beklaagden ter zake van misdrijf in eersten aanleg teregt staande, zijn derhalve op Java en Madura in 1870 65,42 personen veroordeeld, 18,06 vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen en zijn van 15,34 de zaken op ultimo des jaars aanhangig gebleven. In beide voorgaande jaren was de verhouding geweest dat in 1869 65,32 personen veroordeeld, 19,48 vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen werden, terwijl de zaken van 14,93 personen nog aanhangig waren gebleven, in 1868 61,97 veroordeeld, 19,27 vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen werden en de zaken van 18,34 aanhangig waren gebleven.

In de Buitenbezittingen zijn van 100 beklaagden in 1870 66,49 veroordeeld, 19,74 vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen en van 13,24 personen de zaken op ultimo des jaars onafgedaan gebleven. De verhouding in beide voorgaande jaren was geweest dat in 1869 75,50 veroordeeld, 14,36 vrijgesproken of ontslagen werden van regtsvervolging en van 8,38 de zaken aanhangig waren gebleven; in 1868 68,06 veroordeeld, 16,30 vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen werden en van 15,13 de zaken onafgedaan bleven.

Over geheel Nederlandsch Indie genomen, zijn van 100 beklaagden ter zake van misdrijf in 1870 in eersten aanleg 65,62 personen veroordeeld, tegen 68,00 in 1869 en 63,35 in 1868, 18,39 vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging tegen 18,13 in 1869 en 18,59 in 1868; terwijl van 14,93 personen tegen 13,21 in 1869 en 17,61 in 1868 de zaken nog in onderzoek waren.

Bij de veroordeelingen in eersten aanleg ter zake van misdrijf in geheel Nederlandsch Indie zijn in 1870 de volgende straffen uitgesproken:

de doodstraf, waartoe 70 veroordeelden zijn verwezen, tegen 107 in 1869 en 79 in 1868;

de straf naast die des doods, welke aan 147 personen is opgelegd, tegen 142 in 1869 en 158 in 1868;

de straf van tuchthuis, dwangarbeid, verbanning of gevangenis voor eenen duur van 5 tot 10 jaren, welke aan 370 veroordeelden ten deel viel, tegen 356 in 1869 en 280 in 1868;

straffen voor een duur boven 2 tot 5 jaren, waartoe in 1870 3218 personen zijn verwezen, tegen 3163 in 1869 en 3035 in 1868;

straffen voor een tijd van boven 6 maanden tot 2 jaren, welke in 1870 aan 2229 veroordeelden is opgelegd, tegen aan 1641 in 1869 en aan 1679 in 1868;

straffen voor eenen duur van 6 maanden en minder, waartoe in 1870 1241 beklaagden zijn veroordeeld, tegen 1577 in 1869 en 1249 in 1868;

geldboete als straf is in eersten aanleg opgelegd in 1870 aan 331 veroordeelden, tegen 263 in 1869 en 247 in 1868.

Hoe de bovengenoemde straffen in 1870, in vergelijking met beide voorgaande jaren, verdeeld waren tusschen Java en Madura en de Buitenbezittingen, toont de navolgende staat aan.

STRAFFEN IN EERSTEN AANLEG OPGELEGD.

JAREN.	Op Java en Madura.								In de Buitenbezittingen.								In geheel Nederlandsch Indie.							
	Doodstraf.	Boven 10 tot 20 jaren.	Boven 5 tot 10 jaren.	Boven 2 tot 5 jaren.	Boven 6 maanden tot 2 jaren.	Tot 6 maanden en minder.	Geldboete.	Totaal.	Doodstraf.	Boven 10 tot 20 jaren.	Boven 5 tot 10 jaren.	Boven 2 tot 5 jaren.	Boven 6 maanden tot 2 jaren.	Tot 6 maanden en minder.	Geldboete.	Totaal.	Doodstraf.	Boven 10 tot 20 jaren.	Boven 5 tot 10 jaren.	Boven 2 tot 5 jaren.	Boven 6 maanden tot 2 jaren.	Tot 6 maanden en minder.	Geldboete.	Totaal.
1870	48	103	279	3007	1982	622	63	6104	22	44	91	211	247	619	2[illegible]8	1502	70	147	370	3218	2229	1241	331	7606
1869	90	100	276	2824	1414	395	35	5134	17	42	80	339	227	1182	228	2115	107	142	356	3163	1641	1577	263	7249
1868	57	103	205	2800	1427	439	56	5087	22	55	75	235	252	810	191	1640	79	158	280	3035	1679	1249	247	6727

Eene berekening van de verhouding der straffen op 100 veroordeelden doet zien, dat op Java en Madura in 1870 van 100 personen 0,79 veroordeeld zijn tot de doodstraf tegen 1,75 in 1869 en 1,12 in 1868; 1,69 tot de straf naast die des doods tegen 1,94 in 1869 en 2,02 in 1868, 4,57 tot tuchthuis, verbanning, dwangarbeid of gevangenisstraf voor een duur boven 5 tot 10 jaren, tegen 5,37 in 1869 en 4,02 in 1868; 49,26 tot deze straffen voor eenen duur boven 2 tot 5 jaren tegen 55,00 in 1869 en 55,04 in 1868; 32,47 tot die straffen voor eenen duur boven 6 maanden tot 2 jaren, tegen 27,53 in 1869 en 28,07 in 1868; 10,19 tot straffen voor een duur van 6 maanden en minder, tegen 7,69 in 1869 en 8,62 in 1868 en 1,03 tot geldboeten, tegen 0,68 in 1869 en 1,10 in 1868;

dat in de Buitenbezittingen van 100 beklaagden zijn verwezen tot de doodstraf 1,46 personen tegen 0,80 in 1869 en 1,33 in 1868; tot de straf naast die des doods 2,93 personen, tegen 1,98 in 1869 en 3,35 in 1868; tot tuchthuis, verbanning, dwangarbeid of gevangenisstraf voor een duur boven 5 tot 10 jaren 6,06 personen tegen 3,78 in 1869 en 4,57 in 1868; tot deze straffen voor een duur boven 2 tot 5 jaren 14,05 personen, tegen 16,02 in 1869 en 14,32 in 1868; tot die straffen voor eenen duur boven 6 maanden tot 2 jaren 16,44 personen, tegen 10,73 in 1869 en 15,36 in 1868; tot straffen voor een duur van 6 maanden en minder 41,21 personen, tegen 55,88 in 1869 en 49,39 in 1868; tot geldboeten 17,84 personen, tegen 10,78 in 1869 en 11,64 in 1868;

dat in geheel Nederlandsch Indie van 100 veroordeelden 0,92 personen zijn verwezen tot de doodstraf, tegen 1,48 in 1869 en 1,17 in 1868; tot de straf naast die des doods 1,93 personen tegen 1,96 in 1869 en 2,35 in 1868; tot tuchthuis, verbanning, dwangarbeid of gevangenisstraf voor eenen duur van boven 5 tot 10 jaren, 4,86 personen, tegen 4,91 in 1869 en 4,16 in 1868; tot deze straffen voor eenen duur van 2 tot 5 jaren, 42,30 personen tegen 43,63 in 1869 en 45,12 in 1868; tot die straffen voor eenen duur boven 6 maanden tot 2 jaren 29,80 personen, tegen 22,63 in 1869 en 24,96 in 1868; tot straffen voor een duur van 6 maanden en minder 16,31 personen, tegen 21,75 in 1869 en 18,56 in 1868; tot geldboeten 4,35 personen, tegen 3,64 in 1869 en 3,67 in 1868.

De voornaamste misdrijven en het aantal der te dier zake in eersten aanleg teregt staande beklaagden op Java en Madura, in de Buitenbezittingen en in geheel Nederlandsch Indie worden, vergeleken met die van 1869 en 1868, in de onderstaande tabel bekend gesteld.

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.	1870.			1869.			1868.		
	Op Java en Madura.	In de Buiten-bezittingen.	In geheel Ned. Indie.	Op Java en Madura.	In de Buiten-bezittingen.	In geheel Ned. Indie	Op Java en Madura.	In de Buiten-bezittingen.	In geheel Ned. Indie.
Bedelarij en landlooperij	37	23	60	35	36	91	42	54	96
Ambtsmisdrijven	41	7	48	14	8	22	15	8	23
Valsche munterij.	45	10	55	10	3	13	13	5	18
Valschheid in geschriften.	20	5	25	23	5	28	19	2	21
Aanranding der eerbaarheid. . . .	6	32	38	95	52	147	92	55	147
Vadermoord	2	1	3	3	1	4	4	»	4
Kindermoord	8	8	16	6	10	16	15	3	18
Vergiftiging.	7	2	9	9	8	17	8	6	14
Moord	280	165	445	227	135	362	235	157	392
Moedwillige manslag	91	28	119	141	36	177	145	41	186
Moedwillige brandstichting	69	8	77	67	17	84	57	28	85
Veediefstal	1313	80	1393	1059	114	1173	1196	118	1314
Andere diefstallen	5308	777	6085	4727	774	5501	4916	834	5750
Opligting, bedrog en misbruik van vertrouwen	612	102	714	536	97	633	518	72	590

b. Overtredingen.

I. *Cassatie over geheel Nederlandsch Indie.*

Het aantal uitspraken in cassatie van vonnissen in zaken van overtredingen geveld in geheel Nederlandsch Indie heeft in 1870 8 bedragen. In 1869 werden er 23, in 1868 2 arresten gewezen.

De ondervolgende staat geeft een overzigt van de beslissingen welke de arresten inhielden.

JAREN.	VERNIETIGD		Verworpen of niet-ontvankelijk verklaard.	IN HET BELANG DER WET		Totaal.
	met regtspraak ten principale.	met verwijzing.		vernietigd.	verworpen of niet-ontvankelijk verklaard.	
1870	2	1	3	»	2	8
1869	6	1	16	»	»	23
1869	1	»	1	»	»	2

Op ultimo des jaars waren nog 2 cassatiezaken aanhangig. In 1869 was geene enkele, in 1868 waren 4 cassatiezaken op ultimo des jaars aanhangig gebleven.

II. *Eerste aanleg en hooger beroep over geheel Nederlandsch Indie.*

Het aantal overtredingen in geheel Nederlandsch Indie bij de verschillende regtbanken, met uitzondering van die behandeld door de regtbanken van den Keizer van Soerakarta en van den prins Ario Mangkoe Negoro, door de regentschaps- en districts-geregten en de politierollen, in eersten aanleg en in hooger beroep aangebragt of van het vorig jaar aanhangig gebleven, was in 1870 aanzienlijk grooter dan in beide voorgaande jaren.

Het totaal heeft 3320 overtredingen bedragen, tegenover 1819 in 1869 en 1296 in 1868. Hoevele daarvan in eersten aanleg en hoevele in hooger beroep zijn aangebragt bij de regtbanken op Java en Madura, hoeveel bij die in de bezittingen daar buiten, blijkt uit het volgende staatje.

JAREN.	AANTAL OVERTREDINGEN.								
	OP JAVA EN MADURA.			IN DE BUITENBEZITTINGEN.			IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.		
	In eersten aanleg.	In hooger beroep.	Totaal.	In eersten aanleg.	In hooger beroep.	Totaal.	In eersten aanleg.	In hooger beroep.	Totaal.
1870	1713	415	2128	1192	»	1192	2905	415	3320
1869	1149	298	1447	372	»	372	1521	298	1819
1868	866	166	1032	264	»	264	1130	166	1296

Van 100 overtedingen zijn derhalve op Java en Madura in 1870 in eersten aanleg aangebragt 81 overtredingen, tegen 79 in 1869 en 84 in 1868; in hooger beroep 19, tegen 21 in 1869 en 16 in 1868; in de Buitenbezittingen alleen in eersten aanleg en in geheel Nederlandsch Indie in 1870 in eersten aanleg 88 overtredingen tegen 84 in 1869 en 87 in 1868, in hooger beroep 12 tegen 16 in 1869 en 13 in 1868.

Ter zake van bedoelde overtredingen hebben in geheel Nederlandsch Indie zoowel in eersten aanleg als in hooger beroep in 1870 teregt gestaan 3782 personen, volgenderwijze verdeeld tusschen Java en Madura en de bezittingen daar buiten.

JAREN.	AANTAL BEKLAAGDEN VAN OVERTREDING.								
	OP JAVA EN MADURA.			IN DE BUITENBEZITTINGEN.			IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.		
	In eersten aanleg.	In hooger beroep.	Totaal.	In eersten aanleg.	In hooger beroep.	Totaal.	In eersten aanleg.	In hooger beroep.	Totaal.
1870	2057	457	2514	1268	»	1268	3325	457	3782
1869	1370	392	1762	478	»	478	1848	392	2240
1868	1105	207	1312	279	»	279	1384	207	1591

Van 100 beklaagden van overtredingen hebben derhalve teregt gestaan op Java en Madura in eersten aanleg in 1870 82, in 1869 78 en in 1868 84 personen; in hooger beroep in 1870 18, in 1869 22 en in 1868 16 personen; in de Buitenbezittingen alleen in eersten aanleg en in geheel Nederlandsch Indie in eersten aanleg in 1870 88, in 1869 83 en in 1868 87 personen, in hooger beroep in 1870 12, in 1869 17, en in 1868 13 personen.

In tegenstelling met het vorig jaar heeft in 1870 de toeneming van het aantal personen teregt staande wegens overtreding bijna gelijken tred gehouden met de vermeerdering van het cijfer der overtredingen.

In 1869 was, vergeleken met 1868 het getal overtredingen toegenomen met 523, het getal overtreders met 749; in 1870 is eerstgenoemd aantal vermeerderd met 1501, laatstgenoemd met 1542.

Ruim de helft der overtredingen werden begaan tegen de voorwaarden der amfioenpacht, namelijk 1697, tegen 1140 in 1869 en 824 in 1868.

Eene vergelijking op dit punt, met onderscheiding van Java en Madura van de Buitenbezittingen, wordt door den volgenden staat gemakkelijk gemaakt.

JAREN.	AANTAL OVERTREDINGEN.											
	OP JAVA EN MADURA.				IN DE BUITENBEZITTINGEN.				IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.			
	Amfioenpacht-voorwaarden.	Andere pachtvoorwaarden.	Diverse overtredingen.	Totaal.	Amfioenpacht-voorwaarden.	Andere pachtvoorwaarden.	Diverse overtredingen.	Totaal.	Amfioenpacht-voorwaarden.	Andere pachtvoorwaarden.	Diverse overtredingen.	Totaal.
1870	1618	78	432	2128	79	77	1036	1192	1697	155	1468	3320
1869	1030	40	377	1447	110	29	233	372	1140	69	610	1819
1868	752	41	239	1032	72	42	150	264	824	83	389	1296

Van 100 overtredingen op Java en Madura zijn derhalve in 1870 76, in 1869 71 en in 1868 73 begaan tegen de voorwaarden van de amfioenpacht; 3 in 1870 en 1869 en 4 in 1868 tegen andere pachtvoorwaarden; 21 in 1870, 26 in 1869 en 23 in 1868 waren overtredingen van verschillenden aard;

in de Buitenbezittingen in 1870 7, in 1869 29, en in 1868 27 overtredingen tegen de amfioenpachtvoorwaarden; in 1870 6, in 1869 9 en in 1868 17 overtredingen van andere pachtvoorwaarden, en 87 in 1870, 62 in 1869 en 56 in 1868 waren overtredingen van verschillenden aard;

in geheel Nederlandsch Indie in 1870 51, in 1869 63 en in 1868 64 overtredingen der amfioenpachtvoorwaarden; in 1870 5, in 1869 4 en in 1868 6 overtredingen van andere pachtvoorwaarden; 44 in 1870, 33 in 1869 en 30 in 1868 waren overtredingen van verschillenden aard.

Hoeveel van elk der boven onderscheiden overtredingen zijn aangebragt in eersten aanleg, hoeveel in hooger beroep toont de volgende vergelijkende staat aan.

AANTAL OVERTREDINGEN

OP JAVA EN MADURA.

JAREN.	In eersten aanleg. Amfioen-pacht-voorwaarden.	Andere pachtvoorwaarden.	Diverse overtredingen.	Totaal.	In hooger beroep. Amfioen-pacht-voorwaarden.	Andere pachtvoorwaarden.	Diverse overtredingen.	Totaal.
1870.	1216	78	419	1713	402	"	13	415
1869.	758	39	352	1149	272	1	25	298
1868.	592	41	233	866	160	"	6	166

IN DE BUITENBEZITTINGEN.

JAREN.	In eersten aanleg. Amfioen-pacht-voorwaarden.	Andere pachtvoorwaarden.	Diverse overtredingen.	Totaal.	In hooger beroep. Amfioen-pacht-voorwaarden.	Andere pachtvoorwaarden.	Diverse overtredingen.	Totaal.
1870.	79	77	1036	1192	"	"	"	"
1869.	110	29	233	372	"	"	"	"
1868.	72	42	150	264	"	"	"	"

IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.

JAREN.	In eersten aanleg. Amfioen-pacht-voorwaarden.	Andere pachtvoorwaarden.	Diverse overtredingen.	Totaal.	In hooger beroep. Amfioen-pacht-voorwaarden.	Andere pachtvoorwaarden.	Diverse overtredingen.	Totaal.	Totaal-generaal.
1870.	1295	155	1455	2905	402	"	13	415	3320
1869.	868	68	585	1520	272	1	25	298	1819
1868.	664	83	383	1130	160	"	6	166	1296

Van 100 overtredingen in eersten aanleg aangebragt waren derhalve op Java en Madura 71 in 1870, 66 in 1869 en 68 in 1868 overtredingen der voorwaarden van de amfioenpacht; 5 in 1870, 4 in 1869 en 5 in 1868 overtredingen van andere pachtvoorwaarden, en 24 in 1870, 30 in 1869 en 27 in 1868 overtredingen van verschillenden aard;

in de Buitenbezittingen 7 in 1870, 29 in 1869 en 27 in 1868 overtredingen van de amfioenpachtvoorwaarden; 6 in 1870, 8 in 1869 en 16 in 1868 die van andere pachtvoorwaarden, en 87 in 1870, 63 in 1869 en 57 in 1868 overtredingen van verschillenden aard;

in geheel Nederlandsch Indie 45 in 1870, 57 in 1869 en 59 in 1868 overtredingen der amfioenpachtvoorwaarden; 5 in 1870, 4 in 1869 en 7 in 1868 die van andere pachtvoorwaarden, en 50 in 1870, 39 in 1869 en 34 in 1868 overtredingen van verschillenden aard.

Van 100 overtredingen in hooger beroep aangebragt, waren op Java en Madura en in geheel Nederlandsch Indie in 1870 97, in 1869 91 en in 1868 97 overtredingen der amfioenpachtvoorwaarden; 0 in 1870, 1 in 1869 en 0 in 1868 overtredingen van andere pachtvoorwaarden, en 3 in 1870, 8 in 1869 en 3 in 1868 overtredingen van diversen aard.

Van het totaal beklaagden van overtredingen zijn in geheel Nederlandsch Indie in 1870 veroordeeld 2948 personen, tegen 1545 in 1869 en 1174 in 1868; vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen 447 personen, tegen 403 in 1869 en 262 in 1868, en bleven op ultimo des jaars nog aanhangig de zaken van 277 beklaagden, tegen 251 in 1869 en 152 in 1868, terwijl in 1870 1 beklaagde staande het onderzoek overleed, en van 79 de appellen zijn ingetrokken, tegen 41 appellen in 1869 en 2 in 1868 die werden ingetrokken, en 1 beklaagde die in 1868 gedurende het onderzoek overleed.

De verdeeling dezer regterlijke beslissingen tusschen Java en Madura en de Buitenbezittingen, gelijk mede hoeveel in hooger beroep en hoeveel in eersten aanleg zijn uitgesproken, wordt in den volgenden staat aangetoond.

AANTAL BEKLAAGDEN VAN OVERTREDING.

JAREN.	OP JAVA EN MADURA. Veroordeeld. In eersten aanleg.	In hooger beroep.	Totaal.	Vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen. In eersten aanleg.	In hooger beroep.	Totaal.	Totaal beklaagden.	IN DE BUITENBEZITTINGEN. Veroordeeld. In eersten aanleg.	In hooger beroep.	Totaal.	Vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen. In eersten aanleg.	In hooger beroep.	Totaal.	Totaal beklaagden.	IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE. Veroordeeld. In eersten aanleg.	In hooger beroep.	Totaal.	Vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen. In eersten aanleg.	In hooger beroep.	Totaal.	Totaal beklaagden.
1870	1538	218	1756	325	105	430	2186	1192	»	1192	47	»	47	1239	2730	218	2948	372	105	477	3425
1869	1013	177	1190	238	101	339	1529	355	»	355	64	»	64	419	1368	177	1545	302	101	403	1948
1868	831	142	973	172	60	232	1205	201	»	201	30	»	30	231	1032	142	1174	202	60	262	1436

Van 100 beklaagden ter zake van overtreding zijn derhalve zoowel in eersten aanleg als in hooger beroep op Java en Madura in 1870 80,33 personen veroordeeld, tegen 77,82 in 1869 en 80,74 in 1868 en 19,67 vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen, tegen 22,17 in 1869 en 19,25 in 1868.

In de Buitenbezittingen in 1870 96,20 personen veroordeeld tegen 84,72 in 1869 en 87,01 in 1868, en vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen 3,80 personen, tegen 15,27 in 1869 en 12,98 in 1868.

In geheel Nederlandsch Indie in 1870 86,07 personen veroordeeld, tegen 79,31 in 1869 en 81,75 in 1868 en vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging 13,93 personen, tegen 20,68 in 1869 en 18,24 in 1868.

Onderscheiden naar het geslacht zijn de beklaagden ter zake van overtreding in geheel Nederlandsch Indie in 1870 verdeeld geweest in 3580 mannen en 202 vrouwen, tegenover 2081 mannen en 159 vrouwen in 1869 en 1444 mannen en 147 vrouwen in 1868.

De geslachten waren volgenderwijze verdeeld tusschen Java en Madura en de bezittingen daar buiten.

JAREN.	AANTAL BEKLAAGDEN VAN OVERTREDING.								
	OP JAVA EN MADURA.			IN DE BUITENBEZITTINGEN.			IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.		
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
1870	2327	187	2514	1253	15	1268	3580	202	3782
1869	1617	145	1762	464	14	478	2081	159	2240
1868	1187	125	1312	257	22	279	1444	147	1591

Gemiddeld zijn op 100 beklaagden wegens overtredingen voorgekomen op Java en Madura in 1870 92,56 mannen, tegen 91,77 in 1869 en 90,47 in 1868 en 7,44 vrouwen tegen 8,22 in 1869 en 9,52 in 1868.

In de Buitenbezittingen in 1870 98.81 mannen, tegen 97,07 in 1869 en 92,11 in 1868, en 1,19 vrouwen tegen 2,92 in 1869 en 7,88 in 1868.

In geheel Nederlandsch Indie in 1870 94,68 mannen, tegen 92,90 in 1869 en 90,76 in 1868, en 5,32 vrouwen tegen 7,09 in 1869 en 9,23 in 1868.

Bij een onderzoek naar den landaard, blijkt het dat in 1870 in geheel Nederlandsch Indie 180 Europeanen, 878 vreemde Oosterlingen en 2724 inlanders ter zake van overtredingen teregt hebben gestaan.

Welke de verhouding op dit punt was op Java en Madura en in de Buitenbezittingen wordt, in vergelijking met de beide voorgaande jaren, in de volgende tabel aangetoond.

JAREN.	AANTAL BEKLAAGDEN VAN OVERTREDING.											
	OP JAVA EN MADURA.				IN DE BUITENBEZITTINGEN.				IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.			
	Europeanen.	Vreemde Oosterlingen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Vreemde Oosterlingen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Vreemde Oosterlingen.	Inlanders.	Totaal.
1870	128	763	1623	2514	52	115	1101	1268	180	878	2724	3782
1869	145	647	970	1762	41	89	348	478	186	736	1318	2240
1868	94	463	755	1312	47	92	140	279	141	555	895	1591

Van 100 beklaagden ter zake van overtreding waren op Java en Madura in 1870 5,09 personen Europeanen, tegen 8,22 in 1869 en 7,16 in 1868, 30,35 vreemde Oosterlingen, tegen 36,71 in 1869 en 35,29 in 1868 en 64,55 inlanders, tegen 55,06 in 1869 en 57,54 in 1868;

in de bezittingen daarbuiten 4,10 personen Europeanen, tegen 8,58 in 1869 en 16,84 in 1868; 9,06 vreemde Oosterlingen, tegen 18,61 in 1869 en 32,97 in 1868, en 86,83 inlanders, tegen 72,80 in 1869 en 50,18 in 1868;

in geheel Nederlandsch Indie 4,75 personen Europeanen, tegen 8,30 in 1869 en 8,86 in 1868; 23,21 vreemde Oosterlingen, tegen 32,85 in 1869 en 34,88 in 1868 en 72,03 inlanders, tegen 58,84 in 1869 en 56,25 in 1868.

Het totaal der in zake van overtreding, zoowel in hooger beroep als in eersten aanleg in geheel Nederlandsch Indie gevelde vonnissen bedroeg 3125, tegen 1957 vonnissen in 1869 en 1438 in 1868.

In welk aantal vonnissen is berust en in welk hooger beroep of cassatie aangeteekend, hoe groot het aantal was, dat op ultimo des jaars nog aanhangig of waarvan het appèl ingetrokken of de beklaagde vóór de behandeling der zaak overleden was, en hoe de vonnissen verdeeld waren tusschen Java en Madura en de bezittingen daar buiten, wordt, mede in vergelijking met de beide voorgaande jaren, in den volgenden staat aangeduid.

JAREN.	OP JAVA EN MADURA.					IN DE BUITENBEZITTINGEN.					IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.				
	Vonnissen.			Onafgedaan, overleden enz.	Totaal.	Vonnissen.			Onafgedaan, overleden enz.	Totaal.	Vonnissen.			Onafgedaan, overleden enz.	Totaal.
	Berust.	Hooger beroep of cassatie.	Totaal.			Berust.	Hooger beroep of cassatie.	Totaal.			Berust.	Hooger beroep of cassatie.	Totaal.		
1870	1824	362	2186	328	2514	1231	8	1239	29	1268	3055	370	3425	357	3782
1869	1175	354	1529	233	1762	414	14	428	50	478	1589	368	1957	283	2240
1868	939	268	1207	105	1312	230	1	231	48	279	1169	269	1438	153	1591

De verhouding der vonnissen waarin is berust tot die waartegen van het middel van hooger beroep is gebruik gemaakt en van het totaal afgedane tot de aanhangig gebleven zaken blijkt uit den volgenden staat.

OP 100 BEKLAAGDEN VAN OVERTREDING.

JAREN.	OP JAVA EN MADURA.				IN DE BUITENBEZITTINGEN.				IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.			
	Vonnissen waarin		Afgedaan.	Aanhangig gebleven enz.	Vonnissen waarin		Afgedaan.	Aanhangig gebleven enz.	Vonnissen waarin		Afgedaan.	Aanhangig gebleven enz.
	Berust.	Hooger beroep of cassatie			Berust.	Hooger beroep of cassatie.			Berust.	Hooger beroep of cassatie.		
1870	72,55	14,40	86,95	13,04	97,08	0,63	97,71	2,28	80,77	9,78	90,55	9,44
1869	66,68	20,09	86,77	13,22	86,61	2,93	89,54	10,46	70,93	16,43	87,36	12,63
1868	71,57	20,42	91,99	8	82,43	0,36	82,79	17,20	73,47	16,91	90,38	9,61

De ter zake van overtreding in geheel Nederlandsch Indie in 1870 veroordeelde personen zijn tot de volgende straffen verwezen:

tot gevangenisstraf of dwangarbeid met of zonder geldboete 1858 veroordeelden, tegen 768 in 1869 en 525 in 1868;

tot geldboeten alleen 1041 veroordeelden, tegen 725 in 1869 en 626 in 1868;

tot andere niet bijzonder genoemde straffen, 49 veroordeelden, tegen 52 in 1869 en 23 in 1868.

Hoe deze straffen verdeeld waren tusschen de beklaagden, teregt staande op Java en Madura en die in de Buitenbezittingen, blijkt uit de onderstaande tabel.

STRAFFEN TER ZAKE VAN OVERTREDING OPGELEGD.

JAREN.	OP JAVA EN MADURA.				IN DE BUITENBEZITTINGEN.				IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.			
	Gevangenis of dwangarbeid	Geldboete.	Andere straffen.	Totaal.	Gevangenis of dwangarbeid.	Geldboete.	Andere straffen.	Totaal.	Gevangenis of dwangarbeid.	Geldboete.	Andere straffen.	Totaal.
1870	968	763	25	1756	890	278	24	1192	1858	1041	49	2948
1869	651	524	15	1190	117	201	37	355	768	725	52	1545
1868	495	475	3	973	30	151	20	201	525	626	23	1174

Van 100 veroordeelden ter zake van overtreding zijn, zoowel in eersten aanleg als in hooger beroep, in 1870 op Java en Madura 55,12 personen verwezen tot gevangenisstraf of dwangarbeid met of zonder geldboete, tegen 54,70 in 1869 en 50,87 in 1868; 43,45 verwezen tot enkele geldboete, tegen 44,03 in 1869 en 48,81 in 1868, en 1,42 tot andere straffen, tegen 1,26 in 1869 en 0,31 in 1868.

In de bezittingen buiten Java en Madura 74,67 personen, tegen 32,95 in 1869 en 14,92 in 1868, tot gevangenisstraf of dwangarbeid met of zonder geldboete; 23,32 personen, tegen 56,62 in 1869 en 75,12 in 1868, tot betaling van geldboete alleen, on 2 personen, tegen 10,42 in 1869 en 9,95 in 1868, tot andere straffen.

In geheel Nederlandsch Indie tot gevangenisstraf of dwangarbeid met of zonder geldboete 63,02 personen, tegen 49,70 in 1869 en 44,71 in 1868; tot enkele geldboete 35,31 personen, tegen 46,92 in 1869 en 53,32 in 1868; tot andere straffen 1,66 personen, tegen 3,37 in 1869 en 1,96 in 1868.

Het aantal overtredingen bij de gezamenlijke regentschaps- en districtsgeregten op Java en Madura en op de politierollen in geheel Nederlandsch Indie afgedaan in 1870, is grooter dan in de beide voorgaande jaren. In 1868 waren in totaal afgedaan 103 830 overtredingen, in 1869 102 571, in 1870 zijn zij vermeerderd tot 107 682. Van deze totalen zijn in laatstgenoemd jaar 18 245, in 1869 16 009, in 1868 15 915 bij de regentschaps- en districtsgeregten op Java en Madura, de overigen bij de politierollen behandeld. Eene vergelijking wordt door den ondervolgenden staat gemakkelijk.

JAREN.	AANTAL OVERTREDINGEN.						
	OP JAVA EN MADURA.			TER POLITIEROL.			Totaal-generaal.
	Bij de regentschaps-geregten.	Bij de districts-geregten.	Totaal.	Op Java en Madura.	In de Buitenbezit-tingen.	In geheel Nederlandsch Indie.	
1870.	17 588	657	18 245	68 679	20 758	89 437	107 682
1869.	15 570	439	16 009	64 248	22 314	86 562	102 571
1868.	15 417	498	15 915	67 777	20 138	87 915	103 830

Zoowel bij de regentschaps- als bij de districtsgeregten is in 1870 het aantal behandelde overtredingen aanmerkelijk grooter dan in beide voorgaande jaren; ook dat ter politierol op Java en Madura afgedaan is, vooral in vergelijking met 1869 vermeerderd, dat ter politierollen in de Buitenbezittingen daarentegen minder dan in 1869, meer dan in 1868.

In geheel Nederlandsch Indie is het aantal ter politierol afgedane overtredingen mede grooter dan in beide voorgaande jaren.

Het totaal bedrag der in Nederlandsch Indie in 1870 aangebragte of behandelde overtredingen, dat is zoowel die bij de regentschaps- en districtsgeregten en bij de politierollen, als die hetzij in eersten aanleg, hetzij in hooger beroep bij de overige regtbanken in Nederlandsch Indie voorgekomen, met uitzondering van die aangebragt of behandeld bij de eigen geregten van den Keizer van Soerakarta en den prins Ario Mangkoe Negoro, wordt in den volgenden vergelijkenden staat aangegeven.

JAREN.	TOTAAL OVERTREDINGEN.		
	Op Java en Madura.	In de Buitenbezit-tingen.	In geheel Nederlandsch Indie.
1870	89 052	21 950	111 002
1869	81 704	22 686	104 390
1868	84 724	20 402	105 126

Het totaal overtredingen is derhalve op Java en Madura in 1870 vermeerderd; in de bezittingen daar buiten, in vergelijking met 1868, mede hooger, doch lager vergeleken met 1869; in geheel Nederlandsch Indie echter hooger dan in een der beide voorgaande jaren.

B. Burgerlijke zaken.

I. *Cassatie over geheel Nederlandsch Indie.*

In cassatie zijn in geheel Nederlandsch Indie in 1870 aangebragt of van het vorig jaar aanhangig gebleven 7 burgerlijke zaken, tegen 8 in elk der jaren 1869 en 1868.

Van deze zijn in den loop van het jaar afgedaan 4 zaken; in 1869 waren mede 4 zaken afgedaan, in 1868, 6. In 2 zaken werd de eisch niet-ontvankelijk verklaard of verworpen, in de beide overigen hielden de arresten in cassatie eene vernietiging in van de vonnissen, beide met verwijzing; 3 zaken waren op ultimo des jaars 1870 nog onafgedaan. In elk der jaren 1869 en 1868 was de eisch in 4 zaken niet-ontvankelijk verklaard of verworpen, terwijl in 1868 2 beslissingen eene vernietiging van de vonnissen inhielden, de eene met regtspraak ten principale, de andere met verwijzing. Op het einde van 1869 waren nog 4 zaken onafgedaan geweest, op ultimo 1868 2 zaken.

II. *Hooger beroep over geheel Nederlandsch Indie.*

In burgerlijke zaken zijn in geheel Nederlandsch Indie in 1870 tegen de uitspraken van den eersten regter een grooter aantal appellen aangeteekend dan in elk der beide voorgaande jaren. Van dat regtsmiddel is in 1870 in 283 zaken gebruik gemaakt, tegen 200 in 1869 en 182 in 1868.

De appellen waren volgenderwijze verdeeld tusschen Java en Madura en de bezittingen daar buiten:

JAREN.	AANTAL BURGERLIJKE ZAKEN IN HOOGER BEROEP.		
	Op Java en Madura.	In de Buiten-bezittingen.	In geheel Nederlandsch Indie.
1870	250	33	283
1869	196	4	200
1868	178	4	182

Zoowel op Java en Madura als in de Buitenbezittingen is derhalve het aantal grooter dan vroeger.

Afgedaan zijn in 1870 241 appèl zaken; aanhangig bleven op ultimo des jaars 42 zaken. Bij eindvonnis of arrest zijn afgedaan 230 zaken, door afstand of roija 4, terwijl 1 incidenteel arrest werd gewezen en bij 6 uitspraken de ingestelde eisch niet-ontvankelijk werd verklaard.

Vergeleken met de beide voorgaande jaren waren deze beslissingen volgenderwijze verdeeld tusschen Java en Madura en de Buitenbezittingen:

JAREN.	JAVA EN MADURA.				BUITENBEZITTINGEN.				GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.			
	Incidentele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen en arresten.	Niet-ontvankelijk verklarende vonnissen en arresten.	Zaken afgedaan door eindbeslissing.	Zaken afgedaan door afstand of roija.	Incidentele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen en arresten.	Niet-ontvankelijk verklarende vonnissen en arresten.	Zaken afgedaan door eindbeslissing.	Zaken afgedaan door afstand of roija.	Incidentele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen en arresten.	Niet-ontvankelijk verklarende vonnissen en arresten.	Zaken afgedaan door eindbeslissing.	Zaken afgedaan door afstand of roija.
1870	1	6	202	4	»	»	28	»	1	6	230	4
1869	6	9	135	4	»	»	4	»	6	9	139	4
1868	4	7	162	2	»	»	4	»	4	7	166	2

III. *Eerste aanleg over geheel Nederlandsch Indie.*

De belangrijke vermeerdering van het aantal burgerlijke zaken in eersten aanleg bij de gezamenlijke regtbanken van Nederlandsch Indie aangebragt of van het vorig jaar aanhangig gebleven, waarop in het vorig verslag de aandacht werd gevestigd, heeft ook in 1870 stand gehouden.

Van een totaal van 11 924 zaken in 1868 en 11 140 in 1869 zijn zij gestegen tot 13 008 in 1870.

De totalen waren volgenderwijze verdeeld tusschen de beide groote deelen van Nederlandsch Indie:

JAREN.	AANTAL BURGERLIJKE ZAKEN IN EERSTEN AANLEG.		
	Op Java en Madura.	In de Buitenbezittingen.	In geheel Nederlandsch Indie.
1870	9172	3836	13 008
1869	7952	3188	11 140
1868	7724	4200	11 924

De vermeerdering betreft derhalve bijna uitsluitend Java en Madura.

Afgedaan zijn in den loop van het jaar 11 062 zaken, tegen 10 168 in 1869 en 11 033 in 1868; daarvan zijn van de rol gegaan, door eindvonnis of arrest, 9727 zaken, tegen 9382 in 1869 en 10 309 in 1868; door afstand of roija 1335 zaken, tegen 786 in 1869 en 724 in 1868.

Hoe de verhouding dezer beslissingen was tusschen Java en Madura en de Buitenbezittingen blijkt uit de volgende vergelijkende tabel:

JAREN.	BURGERLIJKE ZAKEN IN EERSTEN AANLEG AFGEDAAN.								
	OP JAVA EN MADURA.			IN DE BUITENBEZITTINGEN.			IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.		
	Bij eindvonnis of arrest.	Door afstand of roija.	Totaal.	Bij eindvonnis of arrest.	Door afstand of roija.	Totaal.	Bij eindvonnis of arrest.	Door afstand of roija.	Totaal.
1870	6563	1074	7637	3164	261	3425	9 727	1335	11 062
1869	6691	637	7328	2691	149	2840	9 382	786	10 168
1868	6425	596	7021	3884	128	4012	10 309	724	11 033

Op 100 burgerlijke zaken die in eersten aanleg beëindigd werden, komen derhalve voor op Java en Madura 85,94 zaken, tegen 91,30 in 1869 en 92,56 in 1868 die door eindvonnis of arrest van de rol gingen en 14,06 die dit door afstand of roija deden, tegen 8,69 in 1869 en 7,43 in 1868; in de Buitenbezittingen 92,38 zaken, tegen 94,75 in 1869 en 96,80 in 1868 die op de eerste vermelde wijze en 7,62, tegen 5,24 in 1869 en 3,19 in 1868, die op de tweede wijze beëindigd werden; in geheel Nederlandsch Indie 87,93 zaken, tegen 92,26 in 1869 en 93,98 in 1868, die door eindvonnis of arrest eindigden en 12,07, tegen 7,73 in 1869, en 6,01 in 1868, die door afstand of roija ten einde liepen.

Incidentele, praeparatoire en interlocutoire beslissingen zijn er in 1870 in eersten aanleg in geheel Nederlandsch Indie 388 genomen, tegenover 507 in 1869 en 602 in 1868; niet-ontvankelijk verklarende 229 tegen 266 in 1869 en 243 in 1868.

Zij waren volgenderwijze verdeeld tusschen Java en Madura en de Buitenbezittingen.

JAREN.	JAVA EN MADURA.		BUITENBEZITTINGEN.		GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.	
	Incidentele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen en arresten.	Niet-ontvankelijk verklarende vonnissen en arresten.	Incidentele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen en arresten.	Niet-ontvankelijk verklarende vonnissen en arresten.	Incidentele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen en arresten.	Niet-ontvankelijk verklarende vonnissen en arresten.
1870	287	121	101	108	388	229
1869	284	106	223	160	507	266
1868	352	83	250	160	602	243

Vergeleken met 1869 zijn derhalve de incidentele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen en arresten in 1870 op Java en Madura iets meer, in de Buitenbezitingen en in geheel Nederlandsch Indie belangrijk minder; vergeleken met 1868 zoowel op Java en Madura en in de Buitenbezittingen als in geheel Nederlandsch Indie minder in aantal geweest. Het aantal niet-ontvankelijk verklarende beslissingen is in 1870, in vergelijking met beide jaren, op Java en Madura vermeerderd, in de Buitenbezittingen en in geheel Nederlandsch Indie verminderd.

IV. *Acten van eigendom, hypotheek en cessie van hypotheek verleden in geheel Nederlandsch Indie.*

Het totaal der in 1870 in geheel Nederlandsch Indie verleden acten van eigendom, hypotheek en cessie van hypotheek is, vergeleken met 1869, belangrijk verminderd, doch in vergelijking met 1868 iets vermeerderd Ook in het vorig verslag werd op de voortdurende bijna jaarlijksche vermindering gewezen.

Hoe groot het aantal is geweest van elk der drie soorten van acten, hoeveel van elk dezer verleden zijn ten overstaan van regterscommissarissen, hoeveel ten overstaan van administrative ambtenaren, en welk aandeel elk der beide groote deelen van Nederlandsch Indie in de cijfers gehad heeft, blijkt uit het volgend vergelijkend overzigt:

Acten verleden ten overstaan van regterscommissarissen.

Jaren.	Op Java en Madura. Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Totaal.	In de Buitenbezittingen. Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Totaal.	In geheel Nederlandsch Indie. Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Totaal.
1870	1729	483	109	2321	421	156	1	578	2150	639	110	2899
1869	1831	561	96	2488	402	149	»	551	2233	700	96	3039
1868	1754	427	126	2307	369	96	23	488	2123	523	149	2795

Acten verleden ten overstaan van administrative ambtenaren.

Jaren.	Op Java en Madura. Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Totaal.	In de buitenbezittingen. Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Totaal.	In geheel Nederlandsch Indie. Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Totaal.
1870	1023	281	36	1310	218	25	1	244	1241	306	37	1584
1869	1285	311	24	1620	162	39	6	207	1447	350	30	1827
1868	1009	306	15	1330	174	46	5	225	1183	352	20	1555

Totaal acten verleden.

Jaren.	Op Java en Madura. Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Totaal.	In de Buitenbezittingen. Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Totaal.	In geheel Nederlandsch Indie. Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Totaal.
1870	2752	764	145	3661	639	181	2	822	3391	945	147	4483
1869	3116	872	120	4108	564	188	6	758	3680	1060	126	4866
1868	2763	733	141	3637	513	142	28	713	3306	875	169	4350

Op Java en Madura zijn dus in 1870 minder acten van eigendom en van hypotheek verleden, zoowel ten overstaan van regterscommissarissen als van administrative ambtenaren, doch meer acten van cessie van hypotheek dan in 1869, evenzoo minder acten van eigendom doch meer acten van hypotheek ten overstaan van regterscommissarissen, en minder ten overstaan van administrative ambtenaren, en minder acten van cessie van hypotheek ten overstaan van eerstgenoemden, doch meer ten overstaan van laatstgenoemden dan in 1868.

In de bezittingen daarbuiten zijn meer acten van eigendom verleden, zoowel ten overstaan van regterscommissarissen als van administrative ambtenaren dan in 1869 en in 1868, meer acten van hypotheek ten overstaan van regterscommissarissen, doch minder ten overstaan van administrative ambtenaren dan in 1869 en 1868, en meer acten van cessie van hypotheek, ten overstaan van regterscommissarissen dan in 1869, minder dan in 1868, doch minder ten overstaan van administrative ambtenaren dan in 1869 en 1868.

In geheel Nederlandsch Indie zijn minder acten van eigendom verleden, zoo ten overstaan van regterscommissarissen als van administrative ambtenaren dan in 1869, meer ten overstaan van regterscommissarissen, doch minder ten overstaan van administrative ambtenaren, dan in 1868, minder acten van hypotheek dan in 1869, doch meer dan 1868, ten overstaan van regterscommissarissen, echter minder dan in elk der beide jaren 1869 en 1868, ten overstaan van administrative ambtenaren; meer acten van cessie van hypotheek verleden, ten overstaan van regterscommissarissen, dan in 1869, minder dan in 1868, doch meer dan ten overstaan van administrative ambtenaren dan in beide jaren.

Het totaal ingeschreven acten van eigendom is op Java en Madura minder dan in 1869 en 1868, in de Buitenbezitingen meer dan in de beide jaren en in geheel Nederlandsch Indie minder dan in 1869, meer dan in 1868; het aantal acten van hypotheek is zoowel op Java en Madura en de Buitenbezittingen als in geheel Nederlandsch Indie minder dan in 1869, meer dan in 1868; het aantal acten van cessie, van hypotheek is op Java en Madura grooter dan in beide voorgaande jaren, in de Buitenbezittingen minder dan in 1869 en 1868, in geheel Nederlandsch Indie meer dan in 1869, minder dan in 1868 en het geheele totaal verleden acten op Java en Madura kleiner dan in 1869, grooter dan in 1868; in de Buitenbezittingen meer dan in beide jaren en in geheel Nederlandsch Indie kleiner dan in 1869, grooter dan in 1868.

V. *Verzegelingen en ter griffie gedane inschrijvingen in geheel Nederlandsch Indie.*

De griffiers bij de gezamenlijke raden van justitie in Nederlandsch Indie of hunne vervangers hebben in 1870 een grooter aantal verzegelingen gedaan dan in 1869, een kleiner dan in 1868. Het totaal heeft in eerstgenoemd jaar 90 verzegelingen bedragen, tegen 67 in 1869 en 125 in 1868.

Hoe vele verzegelingen plaats hadden bij sterfgevallen, hoevele ter zake van faillissementen, gelijk mede welk aandeel Java en Madura, welk de Buitenbezittingen hadden in bovengenoemd totaal, wordt in de volgende tabel aangegeven.

JAREN.	AANTAL VERZEGELINGEN.																	
	OP JAVA EN MADURA.						IN DE BUITENBEZITTINGEN.						IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.					
	Bij sterfgevallen.						Bij sterfgevallen.						Bij sterfgevallen.					
	Op verzoek van belanghebbenden.	Ambtshalve.	Totaal.	Bij faillissement.	Bij kennelijk onvermogen.	Totaal.	Op verzoek van belanghebbenden.	Ambtshalve.	Totaal.	Bij faillissement.	Bij kennelijk onvermogen.	Totaal.	Op verzoek van belanghebbenden.	Ambtshalve.	Totaal.	Bij faillissement.	Bij kennelijk onvermogen.	Totaal.
1870	9	1	10	78	»	88	1	»	1	1	»	2	10	1	11	79	»	90
1869	11	»	11	49	1	61	3	1	4	2	»	6	14	1	15	51	1	67
1868	29	5	34	78	3	115	3	»	3	7	»	10	32	5	37	85	3	125

Op Java en Maduara is het aantal der verzegelingen in geval van faillissement zeer toegenomen, vergeleken met 1869, doch gelijk aan dat van 1868; in de Buitenbezittingen is het verminderd vooral in vergelijking met 1868; in geheel Nederlandsch Indie is het belangrijk grooter dan in 1869, doch kleiner dan in 1868. De verzegelingen ter zake van sterfgevallen op verzoek van belanghebbenden zijn in geheel Nederlandsch Indie minder in aantal dan in 1869 en 1868. Vooral met het cijfer van laatstgenoemd jaar is het verschil belangrijk te noemen.

De inschrijvingen van verschillende acten ter griffie van de raden van justitie in Nederlandsch Indie zijn in 1870 belangrijker in aantal dan in beide voorgaande jaren. In 1868 waren 189, in 1869 183 acten ingeschreven, in 1870 217.

De aard der verschillende acten en het aandeel dat Java en Madura en de bezittingen daar buiten in elk dezer gehad hebben, blijkt uit de volgende vergelijkende tabel:

JAREN.	GETAL INSCHRIJVINGEN TER GRIFFIE.																							
	OP JAVA EN MADURA.								IN DE BUITENBEZITTINGEN.								IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.							
	Bij sterfgevallen.								Bij sterfgevallen.								Bij sterfgevallen.							
	Van beraad.	Van aanvaarding onder boedelbeschrijving.	Van zuivere aanvaarding.	Van verwerping.	Totaal.	Van handelsovereenkomsten.	Van bodemerij.	Totaal.	Van beraad.	Van aanvaarding onder boedelbeschrijving.	Van zuivere aanvaarding.	Van verwerping.	Totaal.	Van handelsovereenkomsten.	Van bodemerij.	Totaal.	Van beraad.	Van aanvaarding onder boedelbeschrijving.	Van zuivere aanvaarding.	Van verwerping.	Totaal.	Van handelsovereenkomsten.	Van bodemerij.	Totaal.
1870	4	90	»	39	133	72	3	208	1	»	»	4	5	4	»	9	5	90	»	43	138	76	3	217
1869	5	68	»	43	116	56	2	174	»	2	»	4	6	3	»	9	5	70	»	47	122	59	2	183
1868	2	82	»	37	121	46	7	174	»	4	»	7	11	4	»	15	2	86	»	44	132	50	7	189

De acten van aanvaarding onder voorregt van boedelbeschrijving zijn op Java en Madura meer in aantal dan in beide voorgaande jaren, vooral dan in 1869. De acten van verwerping van nalatenschappen zijn iets minder in aantal dan in 1869, iets meer dan in 1868. Belangrijk zijn aldaar toegenomen de inschrijvingen van handelsovereenkomsten.

In de Buitenbezittingen werd geen enkele boedel onder voorregt van boedelbeschrijving aaanvaard, tegen 2 in 1869 en 4 in 1868; 4 verwerpingen van nalatenschappen hadden

plaats tegen een gelijk aantal in 1869 en 7 in 1868; het aantal der ingeschreven handelsovereenkomsten leverde weinig verschil op met beide voorgaande jaren

In geheel Nederlandsch Indie is het totaal der erfenissen aanvaard onder voorregt van boedelbeschrijving grooter dan in 1869 en 1868; het totaal verworpen nalatenschappen daarentegen kleiner. Het cijfer der ingeschreven handelsovereenkomsten en dat der bodemerij-brieven is hooger dan in beide voorgaande jaren.

De tegenwoordigheid der griffiers bij de raden van justitie bij het leggen van beslag op vreemde goederen werd meer gevorderd dan in 1869 en 1868. Die tegenwoordigheid was in 1870 199 malen noodig, tegen 169 malen in 1869 en 196 malen in 1868. Van deze totalen komen op Java en Madura voor 148 tegen 114 in 1869 en 139 in 1868, en 51 in de Buitenbezittingen tegen 55 in 1869 en 57 in 1868.

Het aantal malen dat beslag werd gelegd en geëxecuteerd, is derhalve op Java en Madura vermeerderd, in de Buitenbezittingen verminderd in vergelijking met de in het vorig verslag behandelde jaren.

Batavia, den 28sten Februarij 1873.

De Directeur van Justitie,

D. DE PAULY.

ZITTING 1873—1874. — 5.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE K.

N°. 2*k*.

AANTOONING

BETREFFENDE

DE VERRIGTE HEERENDIENSTEN

OP

JAVA EN MADURA,

MET UITZONDERING VAN DE VORSTENLANDEN,

GEDURENDE 1872.

Voor zooveel noodig wordt aangeteekend, dat de onderwerpelijke statistiek, even als die in vroegere verslagen medegedeeld, *niet* de gemeentelijke diensten omvat, die, behoudens toezigt dat ze binnen behoorlijke grenzen blijven, aan geene regtstreeksche regeling van bestuurswege worden onderworpen.

GEWESTEN.	Aantal heerendienstpligtigen van welke gedurende den loop van een jaar kunnen gevorderd worden.					Totaal, herleid tot werkkrachten van 52 dagen in 't jaar.	Totaal dagdiensten, welke de aanwezige heerendienstpligtigen 's jaars verschuldigd zijn.
	52	26	17	13	8		
	dagen arbeid.						
Bantam	90 913	»	»	»	»	90 913	4 727 476
Batavia	167 984	»	»	»	»	167 984	8 735 168
Krawang.	11 176	3 176	»	3 553	»	13 652	709 904
Preanger regentschappen .	108 728	44 735	»	44 760	»	142 285	7 398 820
Cheribon.	98 461	66 612	»	66 470	»	148 384	7 715 968
Tagal.	67 949	8 875	»	11 019	»	75 141	3 907 332
Pekalongan	51 586	1 255	»	»	»	52 213	2 715 076
Samarang	188 164	9 955	»	2 731	»	193 824	10 078 848
Japara	88 419	»	»	»	»	88 419	4 597 788
Rembang.	112 925	»	»	»	»	112 925	5 872 100
Soerabaja	152 233	23 525	»	26 399	»	170 595	8 870 940
Madura [1]	12 022	3 840	»	2 048	»	14 454	751 608
Pasoeroean	70 750	36 926	»	5 448	»	90 575	4 709 900
Probolinggo.	41 585	8 595	»	14 750	»	49 570	2 577 640
Bezoeki	55 489	1 210	»	»	»	56 094	2 916 888
Banjoewangi	8 233	»	»	»	»	8 233	428 116
Banjoemas	77 722	5 453	5 757	6 044	6 242	84 920	4 415 840
Bagelen	131 683	11 120	»	3 716	»	138 172	7 184 944
Kadoe	69 681	13 454	»	»	»	76 411	3 973 372
Madioen	74 364	3 723	»	»	»	76 225	3 963 700
Kediri.	59 265	23 543	»	2 468	»	71 653	3 725 956
Totaal . . .	1 739 335	265 997	5 757	189 406	6 242	1 922 642	99 977 384

(1) De cijfers betreffende Madura hebben alleen betrekking op het regentschap Pamakassan.
(2) Tot toelichting van het aanmerkelijk verschil tusschen het tegenwoordig cijfer en dat over 1871, ad 688 364, in
(3) Omtrent het aanzienlijk lager bedrag van dit cijfer, vergeleken met de opgaaf voor 1871, worden inlichtingen
(4) Vermoedelijk is dit totaal minder juist. (Vergelijk de voorgaande noot.)
(5) Deze dienst mag alleen dan worden gevorderd wanneer daartoe voor de reglementair bepaalde loonen geene
(6) Alleen gevorderd in die districten waar de werkzaamheden zoo menigvuldig zijn, dat daartoe zonder nadeel voor

BIJZONDERE DIENSTEN.

GETAL DIENSTEN GEDURENDE HET JAAR 1872 BESTEED AAN:

het bewaken van 's lands pakhuizen.	het bedienen der niet verpachte overvaarten.	het bezetten van wachthuizen.	het doen van diensten bij de inlandsche hoofden (behalve bij de dorpshoofden, behoorende deze diensten tot de gemeentelijke.)	het leveren van gras voor de paarden op de stations der regents- of binnenlandsche posterijen.	het overbrengen van brieven (pasoeratan).	het vervoeren van gouvernements reizigers en goederen. (5)	het vervoeren van gevangenen.	het bewaken der districtsgevangenissen. (6)	het bewaken van waterwerken.	Totaal.
12 078	1 095	493 738	332 601	50 735	53 152	33 420	39 257	24 155	120 194	1 160 425
»	7 665	620 500	»	»	3 977	»	47 290	10 585	»	690 017
2 402	»	104 353	78 690	20 312	5 936	87	»	8 052	»	219 832
48 608	25 224	653 154	(2) 1 052 326	61 686	68 934	6 614	3 924	9 406	6 837	1 936 713
34 452	1 464	373 472	441 419	155 951	22 632	14 540	17 879	32 229	45 008	1 139 046
18 148	30	240 828	(3) 31 059	33 255	28 914	651	4 591	14 247	22 738	394 461
13 542	»	290 604	(3) 90 686	30 729	20 862	494	3 472	9 802	»	460 191
26 332	»	435 649	(3) 88 931	29 950	41 719	13 233	31 057	23 141	50 506	748 521
18 300	»	330 637	(3) 98 290	47 336	8 052	137	7 192	21 112	1 366	532 422
15 738	»	556 693	371 856	179 340	33 051	2 906	19 078	43 188	»	1 221 850
23 968	»	699 866	609 380	137 629	61 824	6 432	15 071	40 880	193 086	1 788 136
11 712	»	26 156	70 758	6 588	»	»	»	815	»	116 029
33 291	»	315 787	380 164	16 836	20 887	8 110	5 116	2 911	2 196	785 328
17 506	»	111 264	239 302	35 148	8 408	6 269	14 191	3 294	»	435 382
6 954	»	217 770	305 803	53 436	17 700	7 367	4 399	27 816	1 464	642 709
2 562	»	40 260	59 088	1 054	732	3 918	873	»	»	108 487
33 295	1 142	569 559	374 019	69 462	17 524	7 472	2 740	15 835	1 104	1 092 152
10 216	»	162 256	374 062	114 316	9 190	6 250	655	734	192 288	869 967
29 280	12 078	331 962	(3) 25 876	58 554	12 444	18 082	7 068	10 980	27 450	533 774
20 832	5 488	470 464	458 705	75 477	44 818	8 849	12 730	31 966	12 242	1 141 571
10 971	9 516	125 807	379 633	47 567	19 381	526	13 612	16 516	10 404	633 963
390 187	63 702	7 170 779	(4) 5 862 648	1 225 361	500 137	145 357	253 225	347 697	686 883	16 645 976

't vorig verslag opgegeven, diene, dat het laatste slechts het aantal diensten voorstelde over 7 maanden (Junij-December).
gevraagd van het Indisch Bestuur.

vrijwillige koelies te bekomen zijn.
's lands dienst niet over oppassers van het districtshoofd kan worden beschikt.

GEWESTEN.	ALGEMEENE								
	GETAL DAGDIENSTEN GEDURENDE								
	aan onderhoud van:								
	groote post- en binnen-wegen.	bruggen en duikers.	passan-grahans.	dammen en water-werken.	passar-loodsen.	wacht-huizen.	dis-tricts gevange-nissen.	inland-sche gou-verne-ments school-localen.	Totaal.
Bantam	685 647	15 119	388	59 340	241	2 842	215	»	768 792
Batavia	81 617	15 302	1 064	22 451	222	2 196	5	»	122 857
Krawang.	52 872	4 456	477	13 797	»	322	460	»	72 384
Preanger regentschappen .	633 032	69 165	6 531	21 988	»	859	1 833	627	734 035
Cheribon.	414 191	76 742	1 407	296 512	2 827	722	265	»	792 666
Tagal.	192 886	20 516	534	51 017	»	419	10	»	264 582
Pekalongan	175 091	7 496	»	49 302	»	532	141	»	232 562
Samarang	347 453	14 194	204	141 719	198	1 598	219	»	505 585
Japara	233 730	22 927	146	62 528	819	4 457	36	»	324 643
Rembang.	500 367	14 328	673	68 202	1 746	6 156	734	»	592 206
Soerabaja	1 307 794	68 466	2 937	470 701	1 698	1 064	922	»	1 853 582
Madura (a)	45 530	127	»	3 378	»	30	20	»	49 085
Pasoeroean	691 051	15 177	14	58 512	57	1 179	»	»	765 990
Probolinggo.	106 049	12 603	8	29 947	»	330	74	»	149 011
Bezoeki	219 485	64 962	220	81 293	278	1 867	»	»	368 105
Banjoewangi	40 339	5 553	523	»	»	»	»	»	46 415
Banjoemas	466 636	16 692	408	38 213	»	1 145	713	2 019	525 826
Bagelen	3 440	234 158	436	342 456	»	246	»	56	580 792
Kadoe.	713 923	17 808	1 552	33 225	160	1 563	273	»	768 504
Madioen	229 039	20 804	515	88 303	2 928	2 603	1 315	»	345 507
Kediri.	337 117	6 773	1 528	24 772	3 636	138	57	»	374 021
Totaal . .	7 476 489	723 368	19 565	1 957 656	14 810	30 268	7 292	2 702	10 232 150

(a) De cijfers betreffende Madura hebben alleen betrekking op het regentschap Pamakassan.

DIENSTEN.

HET JAAR 1872 BESTEED

aan eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing van:										Totaal-generaal der gepraesteerde diensten voor bijzondere en algemeene te zamen.	Aantal diensten in 1872 ongebruikt gebleven.
groote post- en binnenwegen.	bruggen en duikers.	passangrahans.	dammen en waterleidingen.	passarloodsen.	wachthuizen.	districts gevangenissen.	inlandsche gouvernements schoollocalen.	mijlpalen.	Totaal.		
107 913	137 846	119	3 000	2 150	»	3 030	562	»	254 620	2 178 837	2 518 639
4 207	3 113	»	30 779	2	170	»	»	»	38 271	851 145	7 884 023
180	5 497	»	16 701	»	»	»	»	»	22 378	314 594	395 310
39 380	162 069	5 518	12 285	1 920	»	640	200	»	222 012	2 892 760	4 506 060
30	218 391	50	16 772	»	9 962	2 401	»	»	247 606	2 179 318	5 536 650
21 502	193 898	1 107	61 353	»	»	»	3 508	»	281 368	940 411	2 966 921
»	121 980	»	21 957	»	»	8 074	»	»	152 011	844 764	1 870 312
13 351	100 536	90	84 498	»	3 010	63	2 092	»	203 640	1 452 746	8 626 102
14 772	58 126	»	2 386	»	824	2 758	»	850	79 716	936 781	3 661 007
8 044	69 108	»	31 008	»	»	597	»	»	108 757	1 922 813	3 949 287
6 133	79 342	»	181 083	2 135	150	120	»	»	268 963	3 910 681	4 960 259
635	180	»	2 003	»	»	»	»	»	2 818	167 932	583 676
79 000	123 466	2 136	12 526	2 750	120	3 340	»	»	223 338	1 774 656	2 935 244
8 463	12 666	»	5 768	»	360	»	»	»	27 257	611 650	1 965 990
»	79 573	10 443	3 542	»	»	3 576	»	»	97 134	1 107 948	1 808 940
»	10 263	»	»	»	»	818	»	»	11 081	165 983	262 133
»	234 030	5 568	4 499	»	3 214	»	960	»	248 271	1 866 249	2 549 591
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 450 759	5 734 185
»	24 866	6 232	3 077	»	120	365	»	»	34 660	1 336 938	2 636 434
12 740	42 277	60 635	»	»	»	»	»	»	115 652	1 602 730	2 360 970
14 613	15 212	21 941	1 373	»	»	242	»	»	53 411	1 061 395	2 664 561
330 963	1 692 469	113 839	494 610	8 957	17 930	26 024	7 322	850	2 692 964	29 571 090	70 406 294

LANDRENTE OP JAVA

EN IN

DE AFDEELING PAMAKASSAN (MADURA).

(Verhouding van den aanslag tot de waarde van den padi-oogst.)

1872.

GEWESTEN. 1.	Gemiddelde aanslag per bouw. 2.	(1) Gemiddelde padi-opbrengst per bouw. (pikols.) 3.	Gemiddelde marktprijs per pikol padi. 4.	Bekende geldswaarde van een bouw padi. (kolom 3 en 4.) 5.	Percentsgewijze verhouding van den aanslag tot de waarde van den oogst. (kolom 2 en 5.) 6.
Bantam	f 6,60	f 18,58	f 2,43	f 45,15	f 14,62
Krawang	2,98	13,615	2,31	31,45	9,48
Preanger regentschappen	(a) 4,41 (b) 3,97	23,89	1,755	30,45	(c) 14,48
Cheribon	5,22	19,57	2,985	58,415	8,94
Tagal	4,41	19,815	2,94	58,255	7,57
Pekalongan	5,15	11,10	3,71	41,18	12,50
Samarang	3,74	19,78	4,92	97,32	3,84
Japara	4,32	8,08	3,805	30,745	14,05
Rembang	4,25	8,15	4,445	36,23	10,73
Soerabaja	6,00	15,435	3,395	52,40	11,45
Pasoeroean	10,77	49,155	3,02	148,45	7,25
Probolinggo	9,28	29,95	4,00	119,80	7,75
Bezoeki	9,09	34,155	3,20	109,295	8,32
Banjoemas	5,675	24,845	2,74	68,075	8,33
Bagelen	7,96	24,10	3,265	78,685	10,12
Kadoe	4,615	26,115	3,715	97,015	4,75
Madioen	4,51	31,37	3,77	118,265	3,81
Kediri	6,59	28,025	2,75	77,07	8,55
Madura	2,625	13,615	3,37	45,88	5,72

(1) Voor de berekening van de gemiddelde padi-productie per bouw, is in deze kolom de beplante en niet enkel — tot grondslag genomen.

(a) Gemiddelde aanslag per bouw in de »belasting op het rijstgewas".

(b) Idem in de »belasting van het product van gronden, met andere gewassen dan padi als eerste gewas beplant".

(c) Percentsgewijze verhouding van den aanslag tot de waarde van den padi-oogst.

RANGSCHIKKING DER ONDERLINGE VERHOUDINGEN.

Pasoeroean,	in betaling 1,	in productie 1,	in percentsgewijze verhouding (als bedoeld onder kolom 6)	15.
Probolinggo,	» » 2,	» » 4,	» » » » » » » »	13.
Bezoeki,	» » 3,	» » 2,	» » » » » » » »	12.
Preanger regentschappen,	» » 4,	» » 9,	» » » » » » » »	2.
Bagelen,	» » 5,	» » 8,	» » » » » » » »	7.
Bantam,	» » 6,	» » 13,	» » » » » » » »	1.
Kediri,	» » 7,	» » 5,	» » » » » » » »	10.
Soerabaja,	» » 8,	» » 14,	» » » » » » » »	5.
Banjoemas,	» » 9,	» » 7,	» » » » » » » »	11.
Cheribon,	» » 10,	» » 12,	» » » » » » » »	9.
Pekalongan,	» » 11,	» » 16,	» » » » » » » »	4.
Kadoe,	» » 12,	» » 6,	» » » » » » » »	17.
Madioen,	» » 13,	» » 3,	» » » » » » » »	19.
Tagal,	» » 14,	» » 10,	» » » » » » » »	14.
Japara,	» » 15,	» » 18,	» » » » » » » »	3.
Rembang,	» » 16,	» » 17,	» » » » » » » »	6.
Samarang,	» » 17,	» » 11,	» » » » » » » »	18.
Krawang,	» » 18,	» » 15,	» » » » » » » »	8.
Madura,	» » 19,	» » 15,	» » » » » » » »	16.

zoo als in de afzonderlijke aantooning betreffende de rijsteultuur (bijlage Z hierachter) — de geslaagde uitgestrektheid

ZITTING 1873—1874.—5.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE M.

N°. 2*m*.

AANTOONING

VAN DE

UITKOMSTEN DER BEDRIJFSBELASTING

OP

JAVA EN MADURA,

MET UITZONDERING VAN DE GEWESTEN

BATAVIA, SOERAKARTA EN DJOKJOKARTA,

OVER 1872,

MET VERMELDING VAN DEN LANDAARD DER AANGESLAGENEN EN DE VOORNAAMSTE GROEPEN VAN BEDRIJVEN.

GEWESTEN.	a. Getal aangeslagenen. b. Bedrag van den aanslag.	Handelaren in 't groot. Inlanders.	Handelaren in 't groot. Chinezen.	Handelaren in 't groot. Andere vreemde Oosterlingen.	Handelaren in 't groot. Te zamen.	Handelaren in 't klein. Inlanders.	Handelaren in 't klein. Chinezen.	Handelaren in 't klein. Andere vreemde Oosterlingen.	Handelaren in 't klein. Te zamen.
Bantam	a.	»	»	»	»	4 767	119	2	4 888
	b.	»	»	»	»	f 10 656,40	f 1 432,50	f 8,00	f 12 096,90
Krawang.	a.	»	5	»	5	1 435	325	»	1 760
	b.	»	f 235,00	»	f 235,00	f 2 253,00	f 2 125,00	»	f 4 378,00
Cheribon.	a.	13	252	3	268	5 798	1 890	363	8 051
	b.	f 176,00	f 3 883,00	f 56,00	f 4 115,00	f 15 775,50	f 12 710,00	f 1 765,00	f 30 250,50
Preanger regentschappen	a.	83	15	»	98	29 173	79	1	29 253
	b.	f 1102,00	f 198,00	»	f 1 300,00	f 37 087,50	f 330,50	f 6,00	f 37 424,00
Tagal	a.	»	23	»	23	11 562	580	49	12 191
	b.	»	f 1 368,00	»	f 1 368,00	f 24 710,25	f 3 715,00	f 332,00	f 28 757,25
Pekalongan	a.	15	53	18	86	3 148	308	160	3 616
	b.	f 565,00	f 2 875,00	f 451,00	f 3 891,00	f 6 098,00	f 2 363,00	f 926,00	f 9 387,00
Samarang	a.	86	68	»	154	7 997	1 305	365	9 667
	b.	f 407,00	f 1 107,00	»	f 1 514,00	f 16 930,00	f 14 236,50	f 1 305,00	f 32 471,50
Japara	a.	14	103,00	»	117	6 483	653	34	7 170
	b.	f 318,00	f 2 690,50	»	f 3 008,50	f 12 538,75	f 2 391,50	f 195,50	f 15 125,75
Rembang.	a.	52	193	1	246	5 267	836	54	6 157
	b.	f 577,00	f 2 967,00	f 60,00	f 3 601,00	f 9 768,00	f 3 494,00	f 138,00	f 13 400,00
Soerabaja	a.	72	44	9	125	15 457	852	245	16 554
	b.	f 1062,00	f 1 678,00	f 430,00	f 3 170,00	f 40 235,87	f 5 139,00	f 1 705,00	f 47 079,87
Pasoeroean	a.	92	7	»	99	6 927	340	157	7 424
	b.	f 542.00	f 335,00	»	f 877,00	f 19 100,50	f 2 485,00	f 765,00	f 22 350,50
Probolinggo. . . .	a.	5	4	4	13	5 139	69	75	5 283
	b.	f 35,00	f 120,00	f 37,00	f 192,00	f 12 521,50	f 354,00	f 201,00	f 13 076,50
Bezoeki	a.	»	»	»	»	4 298	90	119	4 507
	b.	»	»	»	»	f 14 051,50	f 601,00	f 476,00	f 15 128,50
Banjoewangi . . .	a.	»	»	»	»	920	10	64	994
	b.	»	»	»	»	f 2 447,00	f 41,00	f 261,00	f 2 749,00
Banjoemas	a.	15	48	»	63	5 967	482	»	6 449
	b.	f 140,00	f 1 206,00	»	f 1 346,00	f 6 714,50	f 1 479,00	»	f 8 193,50
Bagelen	a	43	27	2	72	23 276	427	20	23 723
	b.	f 876,00	f 1 072,00	f 15,00	f 1 963,00	f 38 099,00	f 1 890,00	f 51,00	f 40 040,00
Kadoe.	a.	»	31	»	31	15 757	594	14	16 365
	b.	»	f 1 275,00	»	f 1 275,00	f 19 713,50	f 2 267,50	f 59,00	f 22 040,00
Madioen	a.	71	38	»	109	4 403	268	32	4 703
	b.	f 996,00	f 1 157,00	»	f 2 153,00	f 8 941,00	f 1 686,00	f 38,00	f 10 665,00
Kediri.	a.	249	329	»	578	4 190	406	»	4 596
	b.	f 1245,00	f 2 935,00	»	f 4 180,00	f 12 570,00	f 3 248,00	»	f 15 818,00
Madura	a.	»	16	»	16	2 968	729	488	4 185
	b.	»	f 296,00	»	f 296,00	f 4 654,25	f 3 264,00	f 1 948,50	f 9 866,75
Totaal . . .	a	810	1256	37	2103	164 932	10 362	2 242	177 536
	b.	f 8041,00	f 25 397,50	f 1 049,00	f 34 487,50	f 314 866,02	f 65 252,50	f 10 180,00	f 390 298,52

Nijverheids-ondernemers in 't groot.				Nijverheids-ondernemers in 't klein.			
Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Te zamen.	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Te zamen.
»	»	»	»	1 598	»	»	1 598
»	»	»	»	f 1 774,00	»	»	f 1 774,00
»	10	»	10	76	69	»	145
»	f 640,00	»	f 640,00	f 371,00	f 607,00	»	f 978,00
»	1	»	1	865	114	3	982
»	f 130,00	»	f 130,00	f 2 805,00	f 1430,00	f 21,00	f 4 256,00
»	3	»	3	6 794	12	»	6 806
»	f 95,00	»	f 95,00	f 10 202,85	f 103,50	»	f 10 306,35
1	»	»	1	1 535	84	»	1 619
f 30,00	»	»	f 30,00	f 3 668,75	f 612,00	»	f 4 280,75
»	»	»	»	429	1	»	430
»	»	»	»	f 909,00	f 18,00	»	f 927,00
»	»	»	»	1 653	120	2	1 775
»	»	»	»	f 4 976,00	f 1129,00	f 10,00	f 6 115,00
»	9	»	9	892	6	1	899
»	f 495,00	»	f 495,00	f 1 787,00	f 20,00	f 4,00	f 1 811,00
»	»	»	»	1 031	36	»	1 067
»	»	»	»	f 1 751,00	f 927,00	»	f 2 678,00
3	27	4	34	3 359	169	14	3 542
f 102,00	f 3075,00	f 1200,00	f 4 377,00	f 6 123,00	f 1416,00	f 24,00	f 7 563,00
»	18	»	18	2 701	8	9	2 718
»	f 3580,00	»	f 3 580,00	f 7 369,00	f 157,00	f 28,00	f 7 554,00
»	»	»	»	1 818	208	56	2 082
»	»	»	»	f 5 542,00	f 947,00	f 153,00	f 6 642,00
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	54	»	»	54
»	»	»	»	f 127,00	»	»	f 127,00
»	»	»	»	969	11	»	980
»	»	»	»	f 1 284,75	f 76,00	»	f 1 360,75
5	1	»	6	2 017	»	»	2 017
f 31,00	f 290,00	»	f 321,00	f 2 727,00	»	»	f 2 727,00
»	3	»	3	3 561	53	»	3 614
»	f 160,00	»	f 160,00	f 5 113,50	f 536,00	»	f 5 649,50
2	6	»	8	579	2	»	581
f 20,00	f 202,00	»	f 222,00	f 1 910,00	f 9,00	»	f 1 919,00
20	29	»	49	350	27	»	377
f 160,00	f 261,00	»	f 421,00	f 485,00	f 45,00	»	f 530,00
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
31	107	4	4	30 281	920	85	31 286
f 313,00	f 8928,00	f 1200,00	f 10 171,00	f 58 925,85	f 8032,50	f 240,00	f 67 198,35

GEWESTEN.	a. Getal aangeslagenen. b. Bedrag van den aanslag.	Ambachts- en handwerkslieden.				Personen die hun bestaan vinden in den scheepsbouw.			
		Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Te zamen.	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Te zamen.
Bantam	a.	2 007	265	»	2 272	»	»	»	»
	b.	f 4 459,00	f 1 066,00	»	f 5 525,00	»	»	»	»
Krawang.	a.	398	476	»	874	5	»	»	5
	b.	f 862,00	f 1 770,00	»	f 2 632,00	f 10,00	»	»	f 10,00
Cheribon.	a.	1 918	277	»	2 195	»	»	»	»
	b.	f 5 785,00	f 2 229,00	»	f 8 014,00	»	»	»	»
Preanger regentschappen	a.	7 052	48	»	7 100	59	1	»	60
	b.	f 9 463,45	f 227,60	»	f 9 691,05	f 69,50	f 5,00	»	f 74,50
Tagal	a.	2 387	224	2	2 613	8	»	»	8
	b.	f 6 426,25	f 980,00	f 5,00	f 7 411,25	f 23,00	»	»	f 23,00
Pekalongan	a.	1 427	36	»	1 463	»	»	»	»
	b.	f 2 649,50	f 455,00	»	f 3 104,50	»	»	»	»
Samarang	a.	7 680	321	51	8 052	59	»	»	59
	b.	f 19 584,50	f 1 580,50	f 110,00	f 21 275,00	f 145,00	»	»	f 145,00
Japara	a.	2 302	68	14	2 384	»	»	»	»
	b.	f 4 414,00	f 276,00	f 32,00	f 4 722,00	»	»	»	»
Rembang.	a.	2 108	42	»	2 150	»	»	»	»
	b.	f 3 636,00	f 346,00	»	f 3 982,00	»	»	»	»
Soerabaja	a.	20 495	1226	70	21 791	57	»	»	57
	b.	f 60 386,00	f 4 890,00	f 208,00	f 65 484,00	f 204,00	»	»	f 204,00
Pasoeroean	a.	2 062	30	4	2 096	»	»	»	»
	b.	f 4 874,00	f 327,00	f 9,00	f 5 210,00	»	»	»	»
Probolinggo. . . .	a.	2 691	193	55	2 939	»	»	»	»
	b.	f 7 652,50	f 1 298,00	f 139,00	f 9 089,50	»	»	»	»
Bezoeki	a.	810	64	6	880	»	»	»	»
	b.	f 3 284,50	f 342,00	f 6,00	f 3 632,50	»	»	»	»
Banjoewangi . . .	a.	160	3	»	163	»	»	»	»
	b.	f 448,00	f 10,00	»	f 458,00	»	»	»	»
Banjoemas	a.	2 307	132	»	2 439	»	»	»	»
	b.	f 4 446,00	f 938,00	»	f 5 384	»	»	»	»
Bagelen	a.	3 767	147	»	3 914	8	»	»	8
	b.	f 7 298,50	f 461,00	»	f 7 759,50	f 14,00	»	»	f 14,00
Kadoe.	a.	528	1	»	529	»	»	»	»
	b.	f 1 018,00	f 1,00	»	f 1 019,00	»	»	»	»
Madioen	a.	1 668	94	»	1 762	1	»	»	1
	b.	f 5 115,00	f 617,00	»	f 5 732,00	f 4,00	»	»	f 4,00
Kediri.	a.	3 378	199	»	3 577	»	»	»	»
	b.	f 13 331,00	f 1 493,00	»	f 14 824,00	»	»	»	»
Madura	a.	193	83	361	637	»	»	»	»
	b.	f 883,50	f 279,00	f 390,90	f 1 552,50	»	»	»	»
Totaal . . .	a.	65 338	3929	563	69 830	197	1	»	198
	b.	f 166 016,70	f 19 586,10	f 899,00	f 186 501,80	f 469,50	f 5,00	»	f 474,50

Personen die hun bestaan vinden in de scheepvaart.				Personen die hun bestaan vinden in de vischvangst.			
Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Te zamen.	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Te zamen.
1136 f 3 869,50	2 f 50,00	» »	1138 f 3 919,50	1 639 f 27 385,25	14 f 1 082,00	» »	1 653 f 28 467,25
90 f 246,00	» »	» »	90 f 246,00	805 f 1 133,00	» »	» »	805 f 1 133,00
161 f 470,00	» »	» »	161 f 470,00	760 f 2 406,00	12 f 36,00	» »	772 f 2 442,00
48 f 120,50	» »	» »	48 f 120,50	1 416 f 1 906,55	» »	» »	1 416 f 1 906,55
23 f 68,00	2 f 230,00	» »	25 f 298,00	3 331 f 9 744,50	» »	» »	3 331 f 9 744,50
521 f 1 919,00	4 f 25,00	» »	525 f 1 944,00	963 f 5 501,00	» »	» »	963 f 5 501,00
521 f 1 207,00	» »	6 f 19,00	527 f 1 226,00	2 931 f 9 271,50	» »	» »	2 931 f 9 271,50
453 f 1 304,00	» »	18 f 64,50	471 f 1 368,50	2 019 f 3 723,50	3 f 15,00	» »	2 022 f 3 738,50
602 f 1 836,00	5 f 150,00	» »	607 f 1 986,00	3 484 f 7 027,00	25 f 25,00	» »	3 509 f 7 052,00
3715 f 10 609,88	7 f 89,00	59 f 135,00	3781 f 10 833,88	6 221 f 18 224,00	» »	» »	6 221 f 18 224,00
57 f 222,00	» »	» »	57 f 222,00	1 665 f 31 020,80	» »	» »	1 665 f 31 020,80
87 f 305,50	» »	12 f 27,00	99 f 332,50	2 906 f 15 873,00	» »	» »	2 906 f 15 873,00
28 f 541,00	» »	» »	28 f 541,00	1 553 f 10 841,00	» »	» »	1 553 f 10 841,00
» »	» »	» »	» »	316 f 887,00	» »	» »	316 f 887,00
35 f 47,00	» »	» »	35 f 47,00	679 f 1 289,00	» »	» »	679 f 1 289,00
» »	» »	» »	» »	2 171 f 2 813,00	» »	» »	2 171 f 2 813,00
» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »
415 f 1 233,00	» »	» »	415 f 1 233,00	63 f 70,00	» »	» »	63 f 70,00
» »	» »	» »	» »	4 f 12,00	» »	» »	4 f 12,00
915 f 6 312,00	416 f 959,00	604 f 1346,00	1935 f 8 617,00	16 433 f 123 848,03	» »	66 f 183,00	16 499 f 124 031,03
8807 f 30 310,38	436 f 1503,00	699 f 1591,50	9942 f 33 404,88	49 359 f 272 976,13	54 f 1 158,00	66 f 183,00	49 479 f 274 317,13

GEWESTEN.	a. Getal aangeslagenen. b. Bedrag van den aanslag.	Personen die hun bestaan vinden in de veehouderij.				Di-	
		Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Te zamen.	Inlanders.	Chinezen.
Bantam	a.	9	»	»	9	161	16
	b.	f 28,00	»	»	f 28,00	f 294,00	f 277,00
Krawang	a.	1	»	»	1	»	»
	b.	f 8,00	»	»	f 8,00	»	»
Cheribon	a.	16	58	»	74	1 988	697
	b.	f 37,00	f 297,00	»	f 334,00	f 3 149,00	f 2 737,00
Preanger-regentschappen	a.	140	»	»	140	1 547	21
	b.	f 180,00	»	»	f 180,00	f 3 946,50	f 144,50
Tagal	a.	»	»	»	»	3 569	179
	b.	»	»	»	»	f 8 702,00	f 1 475,00
Pekalongan	a.	61	»	»	61	4 784	284
	b.	f 152,00	»	»	f 152,00	f 7 912,00	f 1 065,00
Samarang	a.	53	»	»	53	4 266	1618
	b.	f 134,00	»	»	f 134,00	f 8 184,00	f 3 862,00
Japara	a.	»	»	»	»	2 972	603
	b.	»	»	»	»	f 5 407,50	f 2 562,00
Rembang	a.	»	»	»	»	2 934	588
	b.	»	»	»	»	f 4 716,00	f 3 912,00
Soerabaja	a.	»	»	»	»	12 633	384
	b.	»	»	»	»	f 29 851,00	f 3 533,00
Pasoeroean	a.	21	2	»	23	11 766	539
	b.	f 31,00	f 6,00	»	f 37,00	f 23 440,50	f 4 035,00
Probolinggo	a.	»	7	»	7	26	23
	b.	»	f 19,00	»	f 19,00	f 162,00	f 173,00
Bezoeki	a.	»	»	»	»	1 208	68
	b.	»	»	»	»	f 5 184,00	f 331,50
Banjoewangi	a.	»	»	»	»	958	29
	b.	»	»	»	»	f 1 770,00	f 64,00
Banjoemas	a.	89	»	»	89	3 121	95
	b.	f 135,00	»	»	f 135,00	f 4 975,00	f 478,00
Bagelen	a.	394	»	»	394	5 509	93
	b.	f 1 395,50	»	»	f 1 395,50	f 10 676,50	f 754,50
Kadoe	a.	784	»	»	784	1 498	317
	b.	f 798,00	»	»	f 798,00	f 2 764,50	f 2 265,50
Madioen	a.	3	»	»	3	33	233
	b.	f 15,00	»	»	f 15,00	f 120,00	f 2 966,00
Kediri	a.	4	3	»	7	»	»
	b.	f 20,00	f 9,00	»	f 29,00	»	»
Madura	a.	»	»	»	»	»	»
	b.	»	»	»	»	»	»
Totaal	a.	1575	70	»	1645	58 973	5817
	b.	f 2 933,50	f 331,00	»	f 3 264,50	f 121 254,50	f 30 638,00

versen.		Totaal aangeslagenen personen en totaal bedrag van den aanslag.				Bedrag van den achterstand op ultimo December 1872.
Andere vreemde Oosterlingen.	Te zamen.	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Te zamen.	
» »	177 f 571,00	11 317 f 48 466,15	416 f 3 907,50	2 f 8,00	11 735 f 52 381,65	f 1 821,10
» »	» »	2 810 f 4 883,00	885 f 5 377,00	» »	3 695 f 10 260,00	f 414,00
177 f 395,00	2 862 f 6 281,00	11 519 f 30 603,50	3 301 f 23 452,00	546 f 2 237,00	15 366 f 56 292,50	f 496,50
» »	1 568 f 4 091,00	46 312 f 64 078,85	179 f 1 104,10	1 f 6,00	46 492 f 65 188,95	f 635,37
2 f 7,00	3 750 f 10 184,00	22 416 f 53 372,75	1 092 f 8 380,00	53 f 344,00	23 561 f 62 096,75	f 886,62^{5}
» »	5 068 f 8 977,00	11 348 f 25 705,50	686 f 6 801,00	178 f 1 377,00	12 212 f 33 883,50	f 493,00
56 f 88,00	5 970 f 12 134,00	25 246 f 60 839,00	3 462 f 21 915,00	480 f 1 532,00	29 188 f 84 286,00	f 3 042,50
» »	3 575 f 7 969,50	15 135 f 29 492,75	1 445 f 8 450,00	67 f 296,00	16 647 f 38 238,75	f 1 400,00
» »	3 522 f 8 628,00	15 478 f 29 311,00	1 725 f 11 821,00	55 f 198,00	17 258 f 41 330,00	f 864,00
51 f 96,00	13 068 f 33 480,00	62 012 f 166 797,75	2 709 f 19 820,00	452 f 3 798,00	65 173 f 190 415,75	f 6 374,00
120 f 287,00	12 425 f 27 762,50	25 291 f 86 599,80	944 f 10 925,00	290 f 1 089,00	26 525 f 98 613,80	f 980,00
» »	49 f 335,00	12 672 f 42 091,50	504 f 2 911,00	202 f 557,00	13 378 f 45 559,50	f 4 335,00
» »	1 276 f 5 518,50	7 897 f 33 902,00	222 f 1 277,50	125 f 482,00	8 244 f 35 661,50	f 2 426,00
3 f 4,00	990 f 1 838,00	2 408 f 5 679 00	42 f 115,00	67 f 265,00	2 517 f 6 059,00	f 39,00
» »	3 216 f 5 453,00	13 182 f 19 031.25	768 f 4 177,00	» »	13 950 f 23 208,25	f 1 355,00
» »	5 602 f 11 431,00	37 190 f 63 630,50	695 f 4 467,50	22 f 66,00	37 907 f 68 164,00	f 137,00
3 f 5,00	1 818 f 5 035,00	22 128 f 29 407,50	999 f 6 505,00	17 f 64,00	23 144 f 35 976,50	f 605,00
6 f 18,00	272 f 3 104,00	7 238 f 18 424,00	641 f 6 637,00	38 f 56,00	7 917 f 25 117,00	f 200,00
» »	» »	8 195 f 27 823,00	993 f 7 991,00	» »	9 188 f 35 814,00	f 111,00
» »	» »	20 509 f 135 697,78	1 244 f 4 798,00	1519 f 3 867,50	23 272 f 144 363,28	f 7 940,33
418 f 900,00	65 208 f 152 792,50	380 303 f 976 136,58	22 952 f 160 831,60	4114 f 16 242,50	407 369 f 1 153 210,68	f 34 555,42^{5}

Koloniaal Verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE N.

N°. 2*n*.

AANTOONING betreffende de in 1872 in werking geweest zijnde contracten voor het bewerkstelligen der geheel of gedeeltelijk onder het departement van binnenlandsch bestuur ressorterende contracten.

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen.
JAVA EN MADURA.			
Bantam.			
Transport van gouvernements-zout van de schepen ter reede van Bantam, naar de pakhuizen te Karang-Antoe (Bantam) en van producten en goederen van Karang-Antoe naar de reede van Bantam.	1 Jan. 1872-21 Dec 1874.	2000 koijans 's jaars.	f 4 per koijan.
Transport van gouvernements-producten, gelden en zout in de residentie Bantam.	Idem.	*Koffij.* Uit de pakhuizen te:	
		Serang 10 pikols.	f 0,20 per pikol.
		Baros 1 200 »	0,56 » »
		Pandeglang 2 500 »	0,84 » »
		Balekambang 4 000 »	0,84 » »
		Tjimanok 6 000 »	1,00 » »
		Laboean 100 »	0,40 » »
		Totaal 13 810 pikols.	
		alles naar het strandpakhuis te Karang-Antoe.	
		Zout. Uit het hoofddepôt te Tanara, dan wel uit de doorvoerpakhuizen te Karang-Antoe naar de verkooppakhuizen te:	
		Tanara 350 koijans.	f 11 per koijan.
		Pandeglang 425 »	34 » »
		Tjilegon 250 »	21 » »
		Laboean 250 »	21 » »
		Rangkas-Betong 150 »	25 » »
		Gelden. Van 's lands kas te Pandeglang naar de koffij-inkooppakhuizen te Pandeglang, Baros, Tjimanok f 127 000 zilver en f 34 000 koper.	Zilvergeld à f 0,125 per f 15 000 per paal. Kopergeld à f 0,125 per f 300 per paal.

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen.
Batavia.			
Levering van laadpraauwen voor het transport voor rekening van den lande van en naar de reede, buitenreede en omliggende eilanden te Batavia.	1 Jan. 1871 - 31 Dec. 1875.	150 koijans daags.	f 3,50 per koijan laadruimte.
Levering van scheepsruimte voor den overvoer van rijst, olie en andere gouvernementsgoederen voor de mijnwerkers op Banka en van tin enz. van Banka naar Java.	1 Sept. 1871 - 31 Aug. 1874.	*Rijst* 120 000 pikols 's jaars. *Olie* 900 » »	f 21 per koijan.
Krawang.			
Transport van koffij van Wanaijassa naar Tjikao, en van gelden van Poerwakarta naar Wanaijassa.	1 Jan. 1870 - 31 Dec. 1874.	Niet opgegeven.	f 0,03 per pikol en per paal.
Preanger regentschappen.			
Transport van gouvernementsproducten van Tjikao naar Batavia, van zout van Pakkis naar Tjikao en van goederen en gelden tusschen deze plaatsen.	1 Julij 1868 - 30 Junij 1873. (1)	*Koffij* 70 000 à 90 000 pikols, *peulvruchten* 1200 à 1600 pikols, *zout* 35 000 à 40 000 pikols, *goederen* en *gelden* niet op te geven.	Producten, zout, goederen, kopergeld f 1,19 per pikol, zilvergeld ½ pct. der over te voeren sommen.
Bij suppletoir contract dd. 27 Julij 1870 is het transport van zout van Pakkis naar Tjikao vervangen door dat van Batavia naar Tjikao en bovendien overeengekomen voor het transport van zout van Batavia naar Tjabangboengin, Krawang en Pamanoekan.	1 Jan. 1871 - 30 Junij 1873. (1)	*Zout* 260 koijans.	Zout f 0,19 per pikol.
Afvoer van koffij uit de pakhuizen te Singaparna, Melambong, Tjiawi en Indihiang naar Bandjar en opvoer van zout van Bandjar naar Singaparna, Melambong en Indihiang.	1 Jan. 1869 - 31 Dec. 1873.	*Koffij* 26004 pikols, als: van Singaparna 21614, van Melambong 1951, van Tjiawi 1028 en van Indihiang 1411 pikols; *zout* 18 530 pikols, als: naar Singaparna 9846, naar Melambong 2734 en naar Indihiang 5950 pikols.	f 0,03 3/16 per pikol en per paal.
Transport van koffij uit de pakhuizen in het regentschap Tjiandjoer naar Plaboean en van zout van Plaboean naar de pakhuizen te Tjiandjoer en Soekaboemi, zoomede van alle gouvernementsgoederen en gelden van- en naar die plaatsen.	1 Jan. 1872 - 31 Dec 1873.	*Koffij* 8550 pikols als: van Soekaboemi 2000, van Tjikembar 900, van Pesawahan 900, van Tjikalong 700, van Tjikawoeng 650, van Patjet 640 en 2760 uit de pakhuizen op een 8tal andere plaatsen; *zout* 680 koijans, als, naar Tjiandjoer 510 en naar Soekaboemi 170 koijans.	f 0,07 7/8 per pikol en per paal.

(1) Bij de aanbesteding voor het tijdvak van 1 Julij 1873 tot ultimo Junij 1878 is dit transport aangenomen, wat de producten, zout, goederen en kopergeld betreft, tegen f 0,94 3/8 per pikol en wat het zilvergeld aangaat, weder tegen ½ percent der over te voeren sommen.

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen.
Transport van koffij uit eenige pakhuizen in Bandong naar Tjikao, van Katjang van Bandong naar Tjikao, van zout van Tjikao naar Bandong en Koppo en van goederen en gelden tusschen deze plaatsen.	1 Jan. 1872 - 31 Dec. 1876.	*Koffij* 54 800 pikols, als: van Tjimahi 12 400, van Bandjaran 9800, van Tjianten 6500, van Tjisondari 6300, van Bandong 5700, van Tjiparaij 4800, van Sindanglaija 3400, van Tjikalong 2600, van Tjililien 1300 en van 3 andere plaatsen te zamen 2000 pikols; *katjang* 1600 pikols; *zout* 15 900 pikols, waarvan 12 000 naar Bandong en 3900 naar Koppo; *goederen* en *gelden* niet te ramen.	f 0,03 $^{93}/_{100}$ per pikol en per paal.
Vervoer van koffij uit eenige pakhuizen in de regentschappen Bandong, Limbangan en Soekapoera naar Singaparna, van zout van Singaparna naar Tjiledoeg (Limbangan) en van goederen en gelden tusschen genoemde plaatsen.	Idem.	*Koffij* 25 171 pikols, als: van Wanaradja 6633, van Tjisoeroepan 4425, van Trogong 3019, van Kassirkiamies 2400, van Tjikadjang 2180, van Leles 2152, van Wanakerta 1715, van Tjilimoes 1586 en van 3 andere plaatsen te zamen 1061 pikols; *zout* 7524 pikols; *goederen* en *gelden* niet te ramen.	f 0,04 $^{18}/_{100}$ per pikol en per paal.
Vervoer van koffij uit eenige pakhuizen in de regentschappen Bandong en Soemedang naar Karang-Sambong, van zout van Karang-Sambong naar Tjitjalengka en Soemedang, zoomede van gelden en goederen tusschen deze plaatsen.	Idem.	*Koffij* 14 400 pikols, als: van Bloeboer 3900, van Tandjongsari 3400, van Tjagoenan 2900, van Soemedang 1800, van Tjibeurem 1200, van Dermaradja 700 en van Tjongean 500 pikols; *zout* 10 500 pikols, waarvan 6000 naar Tjitjalengka en 4500 naar Soemedang; *goederen* en *gelden* niet te ramen.	f 0,04 $^{11}/_{100}$ per pikol en per paal.
Cheribon.			
Transport van militairen, producten en goederen ter reede van Cheribon, zoomede van houtwerken van de reede naar de houtstapelplaats te Cheribon.	1 Jan. 1870 - 31 Dec. 1874.	*Militairen:* 30 Europeanen en 100 inlanders. *Militaire goederen:* 10 koijans van $2^1/_2$ kub. meter elk; *Producten:* zout, goederen: 60 000 pikols bruto gewigt; *Houtwerken:* 1000 stuks balken.	Militairen en hunne vrouwen en kinderen f 5 voor vijf of minder hoofden. Militaire goederen en houtwerken f 5 per koijan. Producten, zout en andere goederen f 0,10 per pikol.
Overvoer van producten en zout tusschen Karang Sambong en Indramaijoe.	1 Jan. 1871 - 31 Dec. 1874.	*Koffij* 23 000 pikols. *bruine boonen* 140 » *zout* 14 100 »	f 0,39 per pikol.

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen.
Tagal.			
Transport van koffij, zout en gelden in de residentie Tagal.	1 Jan. 1870-31 Dec. 1872. (1)	*Koffij* 45 500 pikols naar Tagal, als: van Kalibakoong 10 000, van Moga 10 000, van Belik 8000, van Bantarkawoong 5000, van Boemiaijoe 5000, van Djatinegara 3500, van Rangdoe dongkal 2000 en van Madjalangoe 2000 pikols. *zout* 12 450 pikols, als van Tagal naar Rangdoe dongkal, Boemiaijoe, Tandjoong, Plawangan en Oeloedjami respectivelijk 3750, 3000, 3000, 1500 en 1200 pikols; *gelden* f 1 700 000, benevens 7 875 Amsterdamsche ponden kopergeld.	f $0{,}03\,^{4}/_{5}$ per pikol en per paal.
Levering van praauwen voor den overvoer van:	1 Jan. 1871-31 Dec. 1873.		
a. gevangenen enz. van de reede van Tagal naar den wal en omgekeerd;		*Gevangenen* enz. 100 's jaars.	f 2 per persoon.
b. zout en andere goederen van de reede van Tagal naar den wal en omgekeerd;		Praauwruimte: 1250 koijans, waaronder 1200 koijans voor zout.	f 2 per koijan.
c. zout van de reeden van Oeloedjami en Tandjong naar den wal;			f 3 per koijan.
d. het vervoer van de sub *b* en *c* bedeelde goederen van den wal naar de pakhuizen.			f 3,50 per koijan.
Pekalongan.			
Levering van praauwen voor het transport ter reede van Pekalongan.	1 Jan. 1870-31 Dec. 1872. (2)	*Koffij* 300 pikols. *zout* 21 000 »	f 0,08 per pikol.
Transport van koffij van de inkooppakhuizen naar Pekalongan, van gelden omgekeerd, en van zout van de hoofdplaats naar Limpoeng en Goemiwang.	1 Jan. 1871-31 Dec. 1873.	*Koffij* 24 000 pikols, als: van Paningaran 8500, Limpoong 4500, Sedaijoe 3000, Toemiwang 2000, Tersono 2000, Doro 1500, Karang anjar 1500 en Soebah 1000 pikols; *gelden* naar bovengenoemde plaatsen f 31 200; *zout* 8500 pikols, waarvan 4500 naar Goemiwang en 4000 naar Limpoong.	f $0{,}03\,^{29}/_{100}$ per pikol en per paal

(1) Bij de aanbesteding voor de jaren 1873—1875 is het hierbedoelde transport aangenomen voor f $0{,}03\,^{33}/_{100}$ per pikol en per paal.

(2) Bij de in 1872 gehouden aanbesteding voor de voortzetting dezer transporten is een vrachtprijs bedongen van f $0.11\,^{55}/_{100}$ per pikol.

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoevoolheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen.
Samarang.			
Vervoer van producten, goederen, zout en gelden in de residentien Samarang en Kadoe.	1 Jan. 1868 - 31 Dec. 1872. (1)	*Koffij* 123 770 pikols naar Samarang en wel van 28 plaatsen, als: van Grabak 13 330 pikols, van Banjoebiroe 8140, van Djamboe 7700, van Krossok 7500, van Soekoredjo 6910, van Kalegen 6670, van Rawen 6250 en van 21 andere plaatsen gezamenlijk 67 270 pikols (namelijk: 2 elk met een vervoer van tusschen de 5 à 6000 pikols, 5 tusschen de 4 à 5000, 3 tusschen de 3 à 4000, 7 tusschen de 2 à 3000 en 4 tusschen de 1000 à 2000 pikols); *zout* 84 760 pikols van Samarang naar de volgende 13 plaatsen tot de daarnevens staande hoeveelheid: Magelang 15 860 pikols, Demak 13 130, Salatiga 8270, Ambarawa 7560, Moentilan 7550, Ngadiredjo 6610, Bodri 6350, Temangoong 5030, Kaliaboe 3730, Grabak 3150, Soekoredjo 2990, Oenarang 2850 en Soesoekan 1680 pikols; *gelden* f 3 546 670; *goederen* 19 830 Amst. pd. van Samarang, waarvan 14 160 naar Magelang en 5670 naar Salatiga.	f 0,04 $^{32}/_{100}$ per pikol en per paal.
Transport van koffij afkomstig uit Soerakarta, van het spoorwegstation te Samarang naar 's lands pakhuizen te dier plaatse.	Uit den oogst van 1872.	33 000 pikols.	f 0,13 ^{5} per pikol.
Transport van personen enz. ter reede van Samarang.	1 Jan. 1871 - 31 Dec, 1875.	25 koijans per dag.	f 3,95 per koijan praauwruimte.
Japara.			
Transport van koffij uit eenige pakhuizen in Japara naar Samarang.	1 Jan. 1872 - 31 Dec. 1872 (2)	5000 pikols, als: van Taijoe 2400, van Japara 1200, van Koedoes 800 en van Patti 600 pikols.	f 0,02 ^{5} per pikol en per paal.
Soerabaja.			
Transport van koffij in de residentie Soerabaja, uit de binnenlandsche pakhuizen te Pandäan, Modjo-agoong of Djatiredjo en Oerong-Oerong naar de hoofdplaats.	1 Jan. 1871 - 31 Dec. 1875.	8000 pikols.	f 0,77 ^{5} per pikol.

(1) Bij de uitbesteding voor de jaren 1873 tot en met 1877 is dit transport aangenomen voor f 0,03 $^{39}/_{100}$ per pikol en per paal.

(2) Bij de uitbesteding voor de jaren 1873—1875 is dit transport aangenomen voor f 0,02 per pikol en per paal.

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen.
Levering van praauwruimte voor het transport van goederen, personen enz. ter reede van Soerabaja.	1 Jan. 1870 - 31 Dec. 1872. (1)	25 koijans per dag.	f 3,20 per koijan per 24 uur. f 1,60 per koijan per 12 uur.
Transport van sapanhout van Bima, Kamboe en Sumbawa naar Batavia.	15 Aug. 1869 - 30 Junij 1872, 30 Junij 1872 - 31 Dec. 1872.	95 koijans 's jaars.	f 73 per koijan.
Pasoeroean.			
Transport van koffij van de binnenlandsche pakhuizen naar Pasoeroean en opvoer van zout van Pasoeroean naar de verkooppakhuizen.	1 Jan. 1869 - 31 Dec. 1872. (2)	*Koffij* 214 000 pikols, en wel van de volgende 14 plaatsen tot de daarnevens vermelde hoeveelheden: Toempang 50 000 pikols, Siseer 33 000, Poedjon 22 000, Lingo 21 000, Ngantang 15 000, Singosari 12 000, Paserpan 11 000, Kasri 10 000, Banjoebiroe 9000, Poerwodadi 9000, Pakies 8000, Malang 7000, Boeloe Lawang 5000 en Kepandjen 2000 pikols; *Zout* 845 koijans, als: naar Malang 230, Kasri 100, Siseer 90, Toempang 90, Banjoebiroe 75, Poerwodadie 60, Kepandjen 50, Singosari 50, Paserpan 40, Kotta Bangil 30 en Wonoredjo 30 koijans.	f 0,02 $^{70}/_{100}$ per pikol en per paal.
Transport van gouvernements-goederen, gelden, paarden, slagtvee, drinkwater en personen van en naar de reede van Pasoeroean en de Zwaantjes-droogte.	1 Jan. 1873 (3) - 31 Dec. 1875.	Niet opgegeven.	
Probolinggo.			
Transport van koffij uit de binnenlandsche pakhuizen naar de hoofdplaats Probolinggo, van gelden van Probolinggo naar de binnenlandsche pakhuizen en van zout van het zoutverkoop-pakhuis te Bremi nabij de hoofdplaats, naar dat te Loemadjang.	1 Jan. 1871 - 31 Dec. 1873.	*Koffij*, 40 700 pikols, en wel van de volgende plaatsen tot de volgende 8 plaatsen tot de daarnevens vermelde hoeveelheden: Bantaram 11 000, Ngepoong 8000, Loemadjang 6700, Klaka 6000, Kandangan 3000, Gadeng 2200, Sentool 2200 en Bremi 1600 pikols; *zout* 110 koijans; *gelden*: zilver f 503 600, koper f 15 500.	Koffij f 0,02 $^{5}/_{10}$ per pikol en per paal. Zout f 0,02 $^{3}/_{10}$ per pikol en per paal. Gelden f 0,02 per pikol en per paal.

(1) Eene in 1872 voor de jaren 1873 tot en met 1877 gehouden uitbesteding mislukt zijnde, zal in den loop van 1873 eene nieuwe, op gewijzigde voorwaarden worden beproefd.

(2) Bij de uitbesteding voor de jaren 1873 tot en met 1875 is dit transport aangenomen voor f 0,02 $^{1}/_{4}$ per pikol en per paal.

(3) Voor dit transport is in 1872 voor 't eerst eene uitbesteding gehouden, die echter is mislukt, zoodat gedurende 1873 daarin op de vroeger bestaande wijze wordt voorzien.

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen.
Bezoeki.			
Transport van koffij, zout en gelden in de residentie Bezoeki.	1 Jan. 1871-31 Dec. 1873.	*Koffij* 42 000 pikols naar Panaroekan; en wel van de volgende 8 plaatsen tot de daarnevens vermelde hoeveelheden: Kasemek 14 000, Tapen 7700, Bondowosso 6000, Maessan 6000, Soekowono 5500, Djember 1000, Poegoe 1000 en Tangool 800 pikols; *zout* 14 850 pikols, als van Panaroekan naar Bondowosso en Kalitikoes respectivelijk 9000 en 1800 pikols en van Bondowosso naar Soekowono en Djember respectivelijk 2250 en 1800 pikols; *gelden*: zilver f 750 100, koper f 20 000.	Koffij en zout f 0,01 $^{75}/_{100}$ per pikol en per paal. Zilvergeld f 0,01 $^{75}/_{100}$ per f 1000 per paal. Kopergeld f 0,20 per f 1000 per paal.
Transport van koffij en gelden tusschen Bringin en Bezoeki.	Idem.	*Koffij* 4000 pikols; *gelden*: zilvergeld f 50 000, kopergeld f 2000.	Koffij f 0,07 $^{1}/_{4}$ per pikol en per paal. Zilvergeld f 0,01 $^{1}/_{2}$ per f 1000 en per paal. Kopergeld f 0,30 per f 1000 en per paal.
Banjoewangi.			
Transport van koffij, zout en gelden in de residentie Banjoewangi.	Idem.	*Koffij*: van Rogodjampi naar Banjoewangi 5000 pikols; *zout*: van Banjoewangie naar Rogodjampi 1000 pikols; *gelden*: zilvergeld f 30 000, kopergeld f 5000.	Koffij en zout f 1,50 per pikol en per 10 paal. Zilvergeld f 0,05 per f 1000 en per 10 paal. Kopergeld f 0,16 $^{2}/_{3}$ per f 1000 en per 10 paal.
Banjoemas.			
Transport van producten, zout en andere goederen in de residentie Banjoemas en Bagelen.	1 Jan. 1866-31 Dec. 1875.	Voor Bagelen: *koffij* 32 199 pikols naar Tjilatjap en wel van de volgende 15 plaatsen tot de daarnevens vermelde hoeveelheden: Wonosobo 6687, Tjatjaban 5144, Sapoeran 4429, Ngalean 2649, Solonegoro 2407, Soempel 2372, Poerworedjo 2200, Ngadiredjo 2138, Koewarawan 861; Watoemalang 861, Keboemen 839, Koetoardjo en Kemiri 751, Sadang 441, Wiero 345 en Karang Bollong 65; *zout*: 51 172 pikols van Tjilatjap naar de volgende 7 plaatsen tot de daarnevens vermelde hoeveelheden: Poerworedjo 12 650, Wonosobo 10 500, Keboemen 10 422, Karang-anjar 8050, Ambal 5750, Boeboetan 2000 en Koetoardjo 1800; voor Banjoemas:	f 0,02 $^{7}/_{16}$ per pikol en per paal.

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen.
		koffij 15 420 pikols naar Tjilatjap, als: van Bandjarnegara 4065, van Bandongan 1817, van Karangkobar 1625, van Wonodadi 1433, van Pagentan 1372, van Mendolo 1355, van Bobotsari 1328 en van elke der volgende 9 plaatsen Poerbolinggo, Poerworedjo, Ardjibarang, Banjoemas, Bedagas, Plaboean, Djatilawang, Poerwokerto en Sienden, eene hoeveelheid beneden de 500 pikols; *zout* 19 050 pikols van Tjilatjap, waarvan 12 650 naar Banjoemas en 6400 naar Bandjarnegara.	
Transport van koffij van Bandjar naar Tjilatjap en van zout en omgekeerd.	1 Aug. 1869 - 31 Julij 1879.	*Koffij:* 70 000 pikols; *zout:* 30 000 "	f 0,50 per pikol.
Djokjokarta.			
Vervoer van koffij uit de pakhuizen te Genteng en Dekso naar Samarang.	Oogst 1872.	3000 pikols.	f 4 per pikol.
Soerakarta.			
Transport van gouvernements-koffij, afkomstig van Soerakarta van de pakhuizen te Beton en Boijolali naar de spoorwegstations te Soerakarta en Poerwodadi.	Idem.	Van Beton naar Soerakarta 34 000 pikols; van Boijolali naar Poerwodadi 3000 pikols.	Van Beton naar Soerakarta f 0,12⁵ per pikol. Van Boijolali naar Poerwodadi f 0,60 per pikol.
Madioen.			
Transport van producten, zout, gelden enz. tusschen de binnenlandsche pakhuizen en de hoofdplaatsen Madioen, Ngawi en Soerabaja.	1 Jan. 1861 - 30 Junij 1872.	*Koffij:* 41 000 pikols, waarvan naar Madioen 27 000 pikols als: van Kemiri 5000, Soko 4500, Poelong en Parang respectivelijk 3000, Wringin, Boengkal en Masong respectivelijk 2500 en Kepoohtjatjah en Karei respectivelijk 2000 pikols, en naar Ngawi 14 000 pikols als: van Plaossan 5000, Broeboek 4000, Magettan 3000 en Sinee 2000 pikols; *zout* 31 500 pikols, namelijk van Soerabaja naar Madioen en Ngawi 22 500, van Madioen naar Ponorogo en Tjaroeban 4500 en van Ngawi naar Magettan 4500 pikols.	Koffij: f 1,50 per pikol. Zout: van Grissee naar Madioen en Ngawi f 20,25 per koijan; van Ngawi en Madioen naar de binnenlandsche pakhuizen f 0,75 per pikol. Gelden: zilvergeld tusschen Ngawi en Soerabaja ¼ pct., tusschen Madioen en Soerabaja ½ pct. Kopergeld: tusschen Ngawi en Madioen f 1,50 per pikol. Zilver- en kopergeld van Madioen en Ngawi naar de binnenlandsche kassen: *a.* met dragers à f 0,02⁵ per paal voor f 100 of f 3600 aan zilvergeld; *b.* per as à f 0,12⁵ per paal voor 50 000 of f 18 000 aan zilvergeld.

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen.
Transport van gouvernements-koffij, zout, goederen en gelden tusschen de binnenlandsche pakhuizen in de afdeelingen Ngawi, Madioen, Ponorogo en Magettan (het zout van de afdeeling Ngawi uitgezonderd) en de pakhuizen te Djokotro.	1 Julij 1872 (1) - 28 Febr. 1875.	*Koffij* 41 950 pikols naar Djokotro, namelijk van de volgende 13 plaatsen tot de daarnevens vermelde hoeveelheden: Kemiri 6440, Poeloong 5928, Wringin Anom 3581, Plaosson 3556, Magettan 3445, Soeko 3227, Boengkal 3088, Parang 2966, Broeboek 2828, Karee 2455, Sinee 2031, Kepoohtjatjah 1997 en Tjaroeban 148 pikols;	Koffij f 0,08 per pikol en per paal.
		zout 34 800 pikols van Djokotro naar Madioen, Ponorogo, Magettan en Tjaroeban, respectivelijk 12 000, 11 100, 8100 en 3600 pikols;	Zout f 0,065 per pikol en per paal.
		gelden: zilver f 209 307, koper f 627 940;	Gelden f 0,05 per pikol en per paal.
		goederen niet te ramen.	Goederen f 0,055 per pikol en per paal.
Transport van gouvernements-koffij, zout, goederen en gelden in de afdeeling Patjitan.	1 Jan. 1872 - 31 Dec. 1874.	*Koffij:* 24 500 pikols;	Koffij f 0,05 per pikol en per paal.
		zout: 500 koijans;	Zout f 0,12 per pikol en per paal.
		goederen: 12 000 Amsterdamsche ponden;	Goederen f 0,02 per pikol en per paal.
		gelden: zilver f 100 000; » koper » 100 000.	Gelden f 0,02 per pikol en per paal.
Kediri.			
Transport van gouvernements-koffij, zout, goederen en gelden in de residentie Kediri.	Idem.	*Koffij:* 11 600 pikols;	Koffij per pikol en per paal: van Blitar, Wlingi, Paree en Berbek naar Kediri f 0,01$^{6}/_{8}$; van Soembreng naar Prigi f 0,15; van Tawing naar Toeloeng Agoeng f 0,04.
		zout: 450 koijans;	Zout per pikol en per paal: van Kediri naar Blitar, Paree en Berbek f 0,01$^{6}/_{8}$.
		gelden: zilver f 38 600; » koper » 29 000.	Gelden en goederen per pikol en per paal: van Kediri naar Blitar, Wlingi, Paree en Berbek f 0,01$^{6}/_{8}$; van Toeloeng Agoeng naar Ngoenoet en Doerinan f 0,04; van Kediri naar Pesantren, Mingiran, Poerwoasri en Kerkep f 0,10; van Toeloeng Agoeng naar Tawang f 0,04; van Toeloeng Agoeng naar Soembreng en Prigi f 0,15; van Prigi naar Toeloeng Agoeng f 0,15 en van Blitar en Berbek naar Kediri f 0,01$^{6}/_{8}$.

(1) In dit transport is bij onderhandsch contract voorzien (zie het deswege aangeteekende op blz. 108 van het tegenwoordig verslag).

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen.
Afvoer van producten enz. naar Soerabaja en opvoer van zout uit Soerabaja naar Kediri.	1 Jan. 1871 - 31 Dec. 1873.	*Koffij:*	
		van Trengalek naar Soerabaja. . . . 6 000 pik.	f 0,01$^{50}/_{100}$ per pikol en per paal.
		van Toeloeng Agoeng naar Soerabaja. . 5 000 »	f 0,01$^{30}/_{100}$ » » » » »
		van Ngoenoet naar Soerabaja. . . . 500 »	f 0,01$^{40}/_{100}$ » » » » »
		van Doerinan naar Soerabaja. . . . 500 »	f 0,01$^{40}/_{100}$ » » » » »
		van Kediri naar Soerabaja . . . . . 15 000 »	f 0,01$^{35}/_{100}$ » » » » »
		27 000 pik.	
		Zout:	
		van Grissee naar Toeloeng Agoeng . . 12 000 pik.	f 0,00$^{90}/_{100}$ » » » » »
		van Grissee naar Kediri. . . . . . 22 500 »	f 0,01 » » » » »
		van Grissee naar Kertosono . . . . . 6 000 »	f 0,01$^{25}/_{100}$ » » » » »
		40 500 pik.	
		Goederen en gelden:	
		van Soerabaja naar Kediri: 3000 pikols goederen en f ? gelden;	f 0,015 per pikol.
		van Soerabaja naar Toeloeng-Agoeng: ? pikols goederen en f ? gelden;	f 0,03 » »
		van Kediri naar Toeloeng Agoeng: 300 pikols goederen en f ? gelden;	f 0,03 » »
		van Kediri naar Kertosono: 60 pikols goederen en f ? gelden?	f 0,03 » »
		van Toeloeng Agoeng naar Trengalek: ? pikols goederen en f 70 000 zilver en f 10 000 koper;	f 0,03 » »
		van Toeloeng Agoeng naar Soerabaja: ? pikols goederen en f ? zilver en f ? koper;	f 0,03 » »
		van Toeloeng Agoeng naar Kediri: 60 pikols goederen en f ? zilver en f ? koper;	f 0,02 » »
		van Kediri naar Soerabaja: 300 pikols goederen en f 400 000 zilver;	f 0,015 » »
		van Kertosono naar Kediri: ? pikols goederen en f 70 000 zilver en f 10 000 koper;	f 0,02 » »
		van Trengalek naar Toeloeng Agoeng: ? pikols goederen en f 60 000 zilver en f 10 000 koper.	f 0,02 » »

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen.
BUITENBEZITTINGEN.			
Sumatra's Westkust.			
Transport van koffij uit Padang Pandjang en Priaman naar Padang, met uitzondering der onderafdeelingen Loeboebassong en Tikoe (afd. Priaman), voorts het transport van goederen, gelden enz. van Padang naar Priaman, Koedoe, Kaijoetanam en Padang Pandjang en omgekeerd.	1 Jan. 1872 - 31 Dec. 1875.	*Koffij:* 137 049 pikols, schier uitsluitend van Padang Pandjang; *goederen:* 183 629 Amst. pd. als: 179 107 van Padang naar Padang Pandjang en omgekeerd, en 4522 van Padang naar Priaman, Koedoe, Kajoetanam en omgekeerd.	f $0{,}03^{90}/_{100}$ per pikol en per paal.
Levering van praauwen voor het transport ter reede van Siboga en Pontjan Ketjil en van Siboga naar Pontjan Ketjil en omgekeerd.	1 Jan. 1871 - 31 Dec. 1873.	15 506 » babans," als: van Siboga naar de reede en omgekeerd 12 000; van Moga naar Pontjan Ketjil en omgekeerd 300, en van Pontjan Ketjil naar de reede van dat eiland en omgekeerd 3200 balans.	f 0,07 per » baban." f 0,05 » » f 0,05 » »
A. Afvoer van gouvernementskoffij uit de afdeelingen Selapan Kotta, Toedjoe Loerah, Danaw en Matoea en Loeboebasong en Tikoe naar Padang en transport van goederen en gelden tusschen die plaatsen.	1 Julij 1868 - 31 Dec. 1872. (1)	*Koffij:* 17 000 pikols naar Padang, als: van Manindjoe 8000, van Matoea 4000, van Palembaijan 3000, van Pisang 1000 en van Loeboebasong mede 1000 pikols.	Over land f $0{,}02^{95}/_{100}$ per pikol en per paal; over zee f $0{,}00^{80}/_{100}$ per pikol en per zeemijl.
B. Als boven uit de Zuidelijke afdeeling van Padang en idem als boven.	1 Junij 1868 - 31 Dec. 1872.	*Koffij:* 3430 pikols naar Padang, namelijk: van Assem Koembang 3000, van Plangei 250, van Batangkapas 120, van Troessan 50 van Painan 10 pikols.	Over land f $0{,}06^{1}/_{2}$ per pikol en per paal; over zee f 0,07 per pikol en per zeemijl.

(1) De transporten, waarvoor de contracten met ultimo 1872 ten einde liepen, zijn voor de jaren 1873, 1874 en 1875 uitbesteed en gegund tegen de volgende vrachtprijzen:

	VERVOER OVER LAND.		VERVOER OVER ZEE.	
	producten en goederen (per pikol en per paal).	zilvergeld (per f 100 en per paal).	producten en goederen (per pikol en per zeemijl).	zilvergeld (per f 100 en per zeemijl).
dat sub A. . . .	f $0{,}04^{7}/_{10}$	f 0,10	f 0,06	f 0,10
B. . . .	» $0{,}05^{7}/_{10}$	» 0,03	» 0,08	» 0,03
C. . . .	» $0{,}03^{97}/_{100}$	» 0,10	»	»
D. . . .	» $0{,}07^{5}/_{10}$	» 0,20	» 0,02	» 0,20
E. . . .	» 0,05	» 0,10	» 0,04	» 0,10
F. . . .	» 0,04	» 0,10	»	»
G. . . .	» $0{,}09^{83}/_{100}$	» 0,10	» 0,03	» 0,10
H. . . .	» $0{,}03^{97}/_{100}$	» 0,10	»	»

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen,
C. Als boven uit de afdeeling Lima Poeloe Kotta en de onderafdeeling Oud-Agam naar Padang Pandjang en idem als boven.	1 Junij 1868 - 31 Dec. 1872.	*Koffij:* 43 000 pikols naar Padang Pandjang, en wel van de volgende 8 plaatsen tot de daarnevens vermelde hoeveelheden: Paijakombo 12 000, Fort de Kock 10 000, Poeadatar en Salili 6500, Goeijoe 5000, Bano 4000, Halaban 2500, Sitoedjoe 2000 en Sarilama 1000.	f 0,05$^{9}/_{10}$ per pikol en per paal.
D. Als boven uit de onderafdeelingen Ankola, Sipirok naar Padang en het transport van goederen en gelden van Padang naar Siboga en van Padang en Siboga naar de binnenlandsche koffijpakhuizen.	Idem.	*Koffij* 5470 pikols, als: 2580 van Padang Sidempoean, 2520 van Sipirok en 370 van Singalangan. De over te voeren hoeveelheden *civile* en *militaire goederen* en *gelden* zijn vooraf niet op te geven.	f 0,09$^{8}/_{10}$ per pikol en per paal; f 0,03 per pikol en per zeemijl.
E. Afvoer van koffij uit Groot- en Klein Mandheling, Oeloe en Pekanten naar Padang en verder transport van goederen en gelden tusschen die plaatsen.	Idem.	*Koffij* 13 430 pikols naar Padang, en wel van de volgende 8 plaatsen tot de daarnevens vermelde hoeveelheden: Kottanopan 3800, Goenoeng Bringin 2000, Moeara Sipongi 1850, Tanah Batoe 1700, Siaboe 1780, Laroe 1250, Talong 850 en Pekanten 700 pikols.	f 0,06 per pikol en per paal; f 0,05^{5} per pikol en per zeemijl.
F. Als boven uit de afdeelingen Tigablas en Sembilan Kotta en de onderafdeelingen Doeapoeloe Kotta en Batoe Beragoeng naar Padang Pandjang en verder als boven.	Idem.	*Koffij* 32 500 pikols naar Padang Pandjang, en wel van de volgende 7 plaatsen tot de daarnevens vermelde hoeveelheden: Djambak 8000, Singkarah 7000, Solok 6000, Soepaijang 5000, Mananpandjang 3000, Lolo 2000 en Batoe Beragoong 1500 pikols. De hoeveelheden *goederen* en *gelden* zijn vooraf niet op te geven.	f 0,06$^{4}/_{10}$ per pikol en per paal over land en over binnenwateren.
G. Als boven uit de adsistent-residentie Aijer Bangis en Rau naar Padang en verder idem als boven.	Idem.	*Koffij* 3400 pikols naar Padang, als: van Rau 1500, van Taloe 1000, van Tjoebadak 400, van Loeboe Sikapang 300 en van Panti 200 pikols.	Over land f 0,08$^{83}/_{100}$ per pikol en per paal; over zee f 0,02 per pikol en per zeemijl.
H. Als boven uit de afdeeling Tanah Datar, behalve de onderafdeeling XX kotta's, naar Padang Pandjang.	Idem.	Niet opgegeven.	f 0,06 per pikol en per paal over land en over binnenwateren.
Benkoelen.			
Transport van producten, zout, goederen en gelden tusschen de hoofdplaats en de afdeelingen Mokko-Mokko, Laïs, Seloema, Manna, Kauer en Kroë.	1 Jan. 1870 - 31 Dec. 1874.	Koffij 50 pikols. Peper 465 » Zout 7440 » goederen 23 » gelden 6 » Totaal 7984 pikols.	f 1,39 per pikol.

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen.
Transport van zout, peper en koffij tusschen de hoofdplaats Benkoelen en Tabapenandjong (Ommelanden van Benkoelen).	1 Jan. 1872 - 31 Dec. 1874.	*Zout* 1230 pikols, producten 1 pikol.	Zout van Benkoelen naar Tabapenandjong f 1,17 per pikol; producten omgekeerd f 0,01 per pikol.
Lampongsche districten.			
Transport van gouvernements-reizigers, goederen, steenkolen, gelden en paarden ter reede van Telok-Betong.	1 Jan. 1873 - 31 Dec. 1875.	Niet opgegoven.	Reizigers f 4,50 per persoon; steenkolen f 15 per koijan, andere goederen f 14,50 per koijan.
Transport van gouvernements-reizigers, goederen en gelden in de residentie Lampongsche districten.	Idem. (1)	Idem.	Zie de noot.
Palembang.			
Transport van gouvernements-goederen tusschen Palembang en Tebing-Tinggi, Moeara Doea, Lahat, Bandar en Djambi.	1 Jan. 1870 - 31 Dec. 1872. (2)	*Goederen* 168 500 kilo's van Palembang, als: naar Tebing-Tinggi 63 000, Moeara Doea 15 000, Lahat 20 000, Bandar 20 000 en Djambi 50 000 kilo's; voorts van elk der genoemde plaatsen naar Palembang 100 kilo's.	Van Palembang naar elk der opgenoemde plaatsen respectievelijk f 9, f 6, f 8,50, f 25 en f 6; omgekeerd van elk dier plaatsen naar Palembang f 2, f 1, f 2, f 15 en f 6. Overigens enkele afzonderlijk genoemde goederen tegen zekeren prijs per stuk.
Riouw.			
Transport van steenkolen en gouvernementsgoederen en gelden ter reede van Riouw.	Idem. (3)	*Steenkolen* 1200 ton; *goederen* 60 koijans.	f 2,55 per ton. f 7,45 per koijan.
Westerafdeeling van Borneo.			
Levering van praauwen voor het transport van passagiers en goederen van en naar de mail-stoomers en andere schepen ter reede van Singkawang.	1 Jan. 1871 - 31 Dec. 1873.	Van de schepen naar den wal: 10 koijans 's maands; van den wal naar de schepen 5 koijans 's maands.	f 6,93 per koijan, praauwruimte.
Transport van zout van Pontianak naar Tajan, Sanggouw en Sintang, afvoer van steenkolen van Sintang naar Pontianak en vervoer van goederen tusschen die plaatsen.	Idem.	*Zout* 340 koijans, als: 200 van Sintang, 90 van Sanggouw en 50 van Tajan. *Goederen* 35 koijans (25 van Pontianak naar genoemde plaatsen en 10 van genoemde plaatsen naar Pontianak). *Steenkolen* 600 koijans.	Van Pontianak naar: zout. goeder. Tajan (p. koijan) f 10,50 f 7,50 Sanggouw (» ») 13,00 10,00 Sintang (» ») 24,00 15,00 Naar Pontianak van: goederen. Sintang (per koijan) f 4,50 Sanggouw (» ») 3,00 Tajan (» ») 2,50 Steenkolen f 7 per koijan.

(1) Dit transport is in 1872 voor het eerst aanbesteed; de uitbesteding echter mislukt zijnde, wordt in het bewuste vervoer gedurende 1873 op de vroeger bestaande wijze voorzien.

(2) Bij de uitbesteding voor de jaren 1873—1875 zijn de hierbedoelde transporten gegund tegen de navolgende vrachtprijzen: van Palembang naar Tebing-Tinggi, Moeara Doea, Lahat, Bandar en Djambi tegen f 10, f 6, f 10, f 13 en f 6 per 100 kilo's en van diezelfde plaatsen naar Palembang, tegen respectivelijk f 2, f 1, f 2. f 10 en f 6.

(3) Bij de uitbesteding voor de jaren 1873—1877 is dit transport gegund tegen f 2 per ton steenkolen en f 10,50 per koijan goederen.

Aard van het transport.	Duur der aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden.	Vrachtprijs, waartegen het transport is toegewezen.
Transport van gouvernementsgoederen en reizigers ter reede van Pontianak.	1 Jan. 1873 - 31 Dec. 1875.	Niet opgegeven.	f 6,50 per koijan.
Menado.			
Transport van gouvernementskoffij, goederen en gelden binnen de Minahassa (residentie Menado).	1 Jan. 1872 - 31 Dec. 1876.	*Koffij* 16 000 pikols. *Goederen* 300 „ *Gelden:* zilvergeld f 200 000, kopergeld f 3000.	f 0,06 per pikol en per paal.

ZIEKTEKUNDIG OVERZIGT der behandelden en overledenen bij de burgerlijke geneeskundige dienst in Nederlandsch Indie gedurende 1872.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		JAVA EN MADURA. Behandeld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden	BUITENBEZITTINGEN. Behandeld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	12 566	520	1 : 24,16	8 529	57	1 : 149,63
» biliosa,	Galkoorts,	1 210	37	1 : 32,7	101	»	»
» gastrica,	Gastrische koorts,	680	4	1 : 170	118	1	1 : 118
» catarrhalis,	Catarrhale koorts,	1 967	11	1 : 178,81	456	»	»
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	44	26	1 : 1,69	32	9	1 : 3,5
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	110	53	1 : 2,07	7	1	1 : 7
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	8	2	1 : 4	2	1	1 : 2
Ophthalmia,	Oog- »	1 787	18	1 : 99,27	638	»	»
Parotitis,	Oorklier- »	27	1	1 : 27	6	»	»
Angina,	Keel- »	207	3	1 : 69	133	2	1 : 66,5
Pleuritis,	Borstvlies- »	2	»	»	56	2	1 : 28
Pneumonia,	Long- »	36	5	1 : 7,2	20	8	1 : 2,5
Hepatitis,	Lever- »	63	3	1 : 21	38	4	1 : 9,5
Enteritis,	Darm- »	84	5	1 : 16,8	83	9	1 : 9,2
Dysenteria,	Dysenterie,	1 368	442	1 : 3,09	199	27	1 : 7,37
Apoplexia,	Beroerte,	10	4	1 : 2,50	2	1	1 : 2
Epilepsia,	Vallende ziekte,	3	»	»	9	1	1 : 9
Morbi mentis,	Zielsziekte,	779	137	1 : 5,68	45	4	1 : 11,25
Asthma,	Aamborstigheid,	232	10	1 : 23,2	164	1	1 : 164
Colica,	Koliek,	141	2	1 : 70,5	167	2	1 : 83,5
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	16	1	1 : 16	49	»	»
Gastricismus,	Maagstoornis,	511	8	1 : 63,87	289	»	»
Diarrhoea,	Doorloop,	2 826	304	1 : 9,29	1 162	20	1 : 58,1
Helminthiasis,	Wormziekte,	1 367	»	»	1 634	1	1 : 163,4
	Transporteren	36 044	1 596	»	13 939	151	»

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding der overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding der overledenen tot de behandelden.
	Per transport	36 044	1 596	»	13 939	151	»
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	211	28	1: 7,53	115	»	»
» chronicus,	Slepend rheumatisme,	299	41	1: 7,29	384	2	1: 192
Scrophulosis,	Klierziekte,	158	1	1: 158	90	»	»
Phtisis pulmonalis,	Longtering,	55	26	1: 2,11	60	8	1: 7,5
Carcinomata,	Kankergezwellen,	3	1	1: 3	1	1	1: 1
Lepra,	Melaatschheid,	136	45	1: 3,02	53	10	1: 5,3
Vitia cordis,	Hartgebreken,	26	2	1: 13	21	2	1: 10,5
Haemorrhagiae,	Verbloedingen,	31	3	1: 10,3	12	1	1: 12
Variolae,	Pokken,	155	19	1: 8,16	139	23	1: 6,04
Morbilli,	Mazelen,	37	1	1: 37	87	»	»
Framboesia,	Framboosgezwellen,	225	2	1: 112,5	65	»	»
Scabies,	Schurft,	2 603	49	1: 53,12	441	1	1: 441
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	117	13	1: 9	175	»	»
Syphilis primaria,	Venusziekte,	5 370	25	1: 214,8	450	2	1: 225
» secundaria,	idem,	688	7	1: 98,28	126	1	1: 126
Vulnera,	Wonden,	1 735	107	1: 16,21	588	6	1: 98
Contusiones,	Kneuzingen,	384	11	1: 34,9	222	1	1: 222
Abscessus,	Ettergezwellen,	309	5	1: 61,8	220	1	1: 220
Ulcera,	Zweren,	1 891	68	1: 27,80	1 925	8	1: 240,62
Fistulae,	Pijpzweren,	18	1	1: 18	6	»	»
Herniae,	Ingewandsbreuken,	29	2	1: 14,5	22	»	»
Hydrocele,	Waterzakbreuken,	4	»	»	1	»	»
Luxationes,	Ontwrichtingen,	15	1	1: 15	13	2	1: 6,5
Fracturae,	Beenbreuken,	106	9	1: 11,7	27	»	»
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	8	8	1: 1	6	6	1: 1
Beri-beri,	Beri-beri,	213	24	1: 8,87	126	33	1: 3,81
Catarrh. bronchiorum,	Luchtpijptaks-ontsteking,	»	»	»	123	2	1: 61,5
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	2 397	167	1: 14,35	1 638	54	1: 30,3
Epidemiae.							
Febris,	Koorts,	32 124	2 250	1: 14,27	422	2	1: 211
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	24	1	1: 24	»	»	»
Dysenteria,	Dysenterie,	»	»	»	146	11	1: 13,27
Variolae,	Pokken,	199	8	1: 24,87	1 477	323	1: 4,57
Beri-beri,	Beri-beri,	»	»	»	51	1	1: 51
Tussis convulsiva,	Kinkhoest,	»	»	»	962	28	1: 34,36
Morbilli,	Mazelen,	»	»	»	162	1	1: 162
Roscola,	Roodvonk,	»	»	»	200	21	1: 9,52
	Totaal	75 614	4 521	1: 16,72	24 495	702	1: 34,89

Plaatsgewijze numerieke opgaaf der behandelden en overledenen bij de burgerlijke geneeskundige dienst in Nederlandsch Indie, gedurende 1872.

JAVA EN MADURA.

GEWESTEN.	Plaatsen, waar de burgerlijke geneeskundige dienst van gouvernementswege wordt uitgeoefend.	Behandeld.	Overleden.
Bantam	* Anjer	176	1
	* Serang	135	5
Batavia	Batavia / * Meester-Cornelis (*a*)	5 764	697
	* Onrust	1 214	6
	Tangerang	(*b*) †	†
	* Buitenzorg	510	7
Krawang	Poerwakarta	†	†
Preanger regentschappen	Tjiandjoer	1 539	27
	Bandong	1 067	63
	Soemedang	328	1
	Soekapoera	†	†
Cheribon	Cheribon	3 153	246
	* Palimanang	†	†
	Indramaijoe	†	†
Tagal	Tagal	3 759	96
Pekalongan	Pekalongan	1 427	7
Samarang	Samarang	2 919	509
	* Willem I	246	2
	* Pelatoengan	19	1
	* Oenarang	2 545	11
	* Salatiga	318	3

BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	Plaatsen, waar de burgerlijke geneeskundige dienst van gouvernementswege wordt uitgeoefend.	Behandeld.	Overleden.
Sumatra's Westkust	* Padang	391	11
	* Padang Pandjang	199	16
	* Solok	129	»
	* Fort de Kock	1 243	41
	* Paijacombo	715	2
	* Rau	831	72
	* Aijer-Bangies	1 097	141
	* Padang Sidempoean	75	1
	* Sibogha	744	5
	* Singkel	242	1
	* Goenoeng Sitoli	162	»
Benkoelen	* Benkoelen	1 071	30
Lampongsche districten	* Telok Betong'	1 161	20
Palembang	* Palembang	309	»
	* Tebing Tinggi	150	»
	* Lahat	171	»
	* Kepahiang	246	1
	* Djambi	260	1
	* Bandar	44	»
	* Moeara Doea	77	1
Banka	* Muntok	711	19
	* Toboali	9	1
	* Pangkal Pinang	247	1

De plaatsen waar officieren van gezondheid daarmede zijn belast, zijn met een * aangeduid.

(*a*) De cijfers van Meester-Cornelis zijn vermoedelijk begrepen onder die van Batavia.

(*b*) De aldus † geteekende kolommen zijn bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld.

JAVA EN MADURA.

GEWESTEN.	Plaatsen, waar de burgerlijke geneeskundige dienst van gouvernementswege wordt uitgeoefend.	Behandeld.	Overleden.
Japara . . .	Japara	†	†
	Patti.	643	8
Rembang. . .	Rembang	775	4
	Toeban	53	1
	Bodjonegoro	1 448	3
Soerabaja . .	Soerabaija	4 603	255
	id. (marine-etablissem.)	442	2
	Grissee	450	21
	Sidhoardjo.	604	1
	Modjokerto	†	†
Madura . . .	Bangkallang	1 157	20
	* Sumanap	2 598	23
	Pamakassan	†	†
Pasoeroean . .	Pasoeroean	1 001	34
	* Malang	670	19
Probolinggo. .	Probolinggo	23 302	2 106
Bezoeki . . .	* Bezoeki	†	†
	Bondowosso	(c)	(c)
Banjoewangi .	* Banjoewangi . . .	2 013	139
Banjoemas . .	Banjoemas.	504	6
	* Tjilatjap	1 337	"
Bagelen . . .	* Poerworedjo . . .	575	10
	* Keboemen	695	14
	* Wonosobo	†	†
Kadoe. . . .	Magelang	498	10
Djokjokarta. .	* Djokjokarta . . .	108	7
Soerakarta (d).	* Soerakarta. . . .	416	13
	* Klatten	154	6
Madioen . . .	Madioen	540	23
	* Ngawi	68	"
	* Patjitan.	1 311	21
Kediri. . . .	Kediri	4 530	93
		75 614	4 521

BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	Plaatsen, waar de burgerlijke geneeskundige dienst van gouvernementswege wordt uitgeoefend.	Behandeld.	Overleden.
Billiton . . .	Tandjong Pandan . .	†	†
Riouw . . .	* Tandjong Pinang .	564	32
	* Siak	140	"
Wester-afdeeling van Borneo.	* Singkawang . . .	†	†
	* Montrado	1 075	1
	* Benkaijang. . . .	141	"
	* Sambas	613	21
	* Pontianak	615	"
	* Sintang	694	36
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo (e)	* Bandjermasin . . .		
	* Martapoera. . . .		
	* Pengaron		
	* Moearah Teweh . .	†	†
	* Sampit		
	* Barabei-ie		
	* Amoenthaij. . . .		
Celebes en onderhoorigheden. (f)	* Makassar	1 797	19
	* Segiri.	29	"
	* Balangnipa. . . .	130	"
	Saleijer.	206	2
Menado. . .	* Menado	†	†
	Gorontalo	†	†
Moluksche eilanden. . .	* Amboina	389	20
	* Saparoea	1 714	114
	* Wahaaij.	†	†
	* Banda	4 717	72
	* Ternate	169	6
Timor . . .	Koepang	1 218	15
Bovendien in de Molukken door doctors-djawa behandeld		†	†
		24 495	702

(c) Voor deze plaats is gedurende 1872 nog geen gouvernements geneesheer kunnen gevonden worden.
(d) Sedert de intrekking van het garnizoen te Boijolali (Soerakarta) in 1871, wordt daar ter plaatse geen geneeskundige dienst uitgeoefend.
(e) Sedert de intrekking (in 1872) der militaire bezettingen te Pelarang en te Tabanio in deze residentie, wordt op beide plaatsen geen geneeskundige dienst meer uitgeoefend.
(f) Te Djeneponto (Celebes) was bij het eind van 1872 geen officier van gezondheid meer bescheiden. Ook te Bonthain niet, sedert de intrekking (in 1871) van het garnizoen aldaar.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE Q.

N°. 2*q*.

LIJST DER VOORNAAMSTE LANDSWERKEN, die in 1872 zijn voltooid, voortgezet of ondernomen (en nog niet voltooid).

I. Onder de belangrijke in het jaar 1872 tot voltooijing gebragte werken kunnen warden genoemd:

Civile gebouwen.

Bantam. Bouw van de regentswoning te Pandeglang; zware herstellingen aan de controleurswoning te Tjilegon; bouw van een kabelhuis en kabelreservoir te Anjer; idem van een gevangenis te Tjiringin.

Batavia. Bouw van een schoollocaal voor Europeanen te Glodok; idem van een venduloods tevens magazijn in de stad Batavia; idem van veertien nieuwe strandwachthuisjes voor het recherche-personeel; verbeteringen en vernieuwingen aan het gebouw der weeskamer; zware herstellingen aan de 2de gouvernements- lagere school; vergrooten der openbare lagere school te Buitenzorg.

Cheribon. Herstellingen aan het adsistent-residentiekantoor te Madjalengka; idem te Koeningan; bouw van eene regentswoning en van eene pradjoeritskazerne te Tjiamis.

Pekalongan. Bouw van eene districtsgevangenis te Pekalongan.

Samarang Bouw van eene adsistent-residentswoning te Kendal; herstellingen aan het adsistent-residentiekantoor te Poerwodadi; ophoogen en bandjirvrij-maken van het waterstaatskantoor; bouw van eene recherche-loods bij het havendepartement; maken van twee cellen voor eenzame opsluiting binnen de enceinte der gevangenis te Demak; herstellingen aan de stalling en bouw van eene nieuwe verspanningsloods te Sedoe; verbouwen der krankzinnigen-afdeeling in het militair hospitaal ter hoofdplaats.

Soerabaja. Zware herstellingen en verbeteringen aan het residentiehuis; bouw van een tijdelijk gebouw tot berging van petroleum; zware herstellingen en bijbouwingen aan de regentswoning ter hoofdplaats.

Pasoeroean. Uitbreiding van en zware reparatien aan de gouvernements- lagere school te Pasoeroean; zware reparatien aan de bazaarloods aldaar; bouw van brandspuithuisjes te Bangil en Malang.

Probolinggo. Bouw van een adsistent-residentiekantoor te Kraksaän.

Bezoeki. Bouw van een hospitaal voor zieke vrouwen te Bezoeki; zware herstellingen aan de bazaarloodsen te Kapongan en Panaroekan.

Banjoewangi. Zware reparatien aan de regentswoning ter hoofdplaats.

Banjoemas. Bouw van eene pradjoerits-kazerne en woning van den sergeant-instructeur te Poerbolinggo.

Kadoe. Bouw van een adsistent-residentiekantoor te Temangoong; vergrooten van de gevangenis aldaar.

Djokjokarta. Vernieuwingen aan het residentiekantoor en verbeteringen aan de daarbij staande geldkamer.

Kediri. Zware herstellingen en verbeteringen aan de adsistents-residentswoning te Toelong-Agong.

Sumatra's Westkust. Zware herstellingen aan de controleurswoning te Rau en vernieuwing van eenige bijgebouwen; daarstellen van bijgebouwen bij de controleurswoning te Palembaijan.

Lampongsche districten. Bouw van een schoollocaal ter hoofdplaats.

Palembang. Bouw van eene controleurswoning te Batoeradja; van eene gevangenis en van eene kazerne voor de gewapende politiedienaren aldaar.

Banka. Bouw van een rijst- en materialenpakhuis te Pangkalpinang; zware herstellingen aan de administrateurswoning te Batoeroejak.

Ternate. Zware herstellingen aan het residentiehuis.

Bruggen, wegen en waterstaatswerken.

Bantam. Verharden van den postweg Tjikandi-Oendir Andir; bouw van drie bruggen in den weg Tjadas sari-Tjiomas; idem van eene steenen brug over de Tjipahingan.

Batavia. Vernieuwen der kaaimuren langs het riviertje Klenteng; maken van twee houten bruggen met steenen landhoofden ter hoofdplaats; bouw van 120 strekkende meters kaaimuur langs de Bacherachtsgracht; maken van steenen glooijingen langs den beschadigden linkeroever der rivier Tjiliwong en het vullen met kalisteenen van den riviertak bij den heuvel van den plantentuin te Buitenzorg; zware herstellingen aan de brug tusschen paal 33 en 34 (Tjiakong), en aan die te Batoe-tjepper; maken van eene brug op steenen landhoofden met ijzeren liggers en leuningen en houten dek tusschen paal 19 en 20 (Tangerang-Tjiledoek).

Krawang. Maken van eene ijzeren brug op steenen landhoofden over de Tjikao-rivier.

Preanger regentschappen. Oevervoorzieningen vóór de pakhuizen te Karang Sambong; bouw eener brug over de Tjilalawi-ilir; idem van 39 duikers in den weg van Oedjongbroeng-wetan-Tjisokkan; idem van eene brug over de Tjibeurum.

Cheribon. Bouw van drie bruggen te Batoeroeijak, te Tjigempol en te Tjihangsir; maken van kribben bij de brug Ender.

Tagal. Bouw van eene steenen boogbrug over de Djambangan Possong; idem nog vijf nieuwe bruggen.

Pekalongan. Bouw van eene steenen boogbrug over de rivier Melangi; idem van houten bruggen met steenen-landhoofden over de rivieren Lengkong, Grabijak, Sidjoeno en Sitotok, Radjen, Sodok, over de Pekalongan-rivier en over de leiding Grangan.

Samarang. Bouw van dertien houten bruggen met steenen landhoofden en van twee steenen bruggen; maken van drie steenen duikers; afsluiten van de slooten Tawang en Zuiderwalgracht en vernieuwing van de brug over de Kali-wedoos.

Japara. Vernieuwen van twee bruggen; herstelling van de dijkbreuken te Welahan.

Rembang. Bouw van de brug Kesambi n°. 61.

Soerabaja. Herstellingen en verbeteringen aan den dijk langs den linkeroever der Porrong-rivier bij een viertal dessa's in de afdeeling Sidhoardjo; maken van 400 strekkende meters kaaimuur en van eene gelijke lengte wegs langs de Kalimaas; bouw van eene houten brug met steenen landhoofden over de rivier Brangkal (afdeeling Modjokerto); verbeteringen en vernieuwingen aan de brug over de Djeroe-rivier; vernieuwingen aan eene brug over de Porrong-rivier; zware herstellingen en verbeteringen aan de brug over de Kediri-rivier (afdeeling Modjokerto) en aan de brug Soeroengan.

Pasoeroean. Bouw van twee boogbruggen en van drie houten bruggen met ijzeren liggers op steenen landhoofden.

Probolinggo. Bouw van zes nieuwe bruggen en vernieuwing van eene andere.

Bezoeki. Bouw van vier houten bruggen met steenen landhoofden; zware herstellingen aan den nooddam te Sitoebondo en aan een tweetal bruggen.

Banjoewangi. Bouw van eene brug te Bengkalingan in den grooten weg van Banjoewangi naar Badjoelmati en van die te Banjoemening in denzelfden weg.

Banjoemas. Vernieuwen van twee bruggen; bouw van eene steenen boogbrug over de kali Gringsing.

Bagelen. Herstellingen aan de brug over de rivier Karang-anjar.

Madioen. Zware herstellingen aan eene der bruggen.

Kediri. Bouw van eene houten brug op steenen landhoofden over de rivier Maron.

Sumatra's Westkust. Baggeren van eene geul in de Padang-rivier; bouw van eene brug over de Batang-Agam te Oedjoeng-Goegoe.

Benkoelen. Verleggen van het gedeelte bergweg tusschen Taba Penandjong (adsistent-residentie Benkoelen) en Kepahiang (residentie Palembang) van af eerstgenoemde plaats tot Pening Djawan (adsistent-residentie Benkoelen).

Waterstaatswerken met de cultures in betrekking staande.

Bantam. Maken van een irrigatie-kanaal uit de Tjimerga.

Madioen. Herstellingen aan den stuwdam Gandong te Srambah.

Cultuurgebouwen.

Preanger regentschappen. Bouw van een koffijpakhuis te Tjiratten.

Cheribon. Bouw van een koffijpakhuis te Tjidoelong.

Samarang. Bouw van een koffijpakhuis te Donomerto.

Pasoeroean. Zware herstellingen aan het koffijpakhuis te Singosari; maken van eene weeg- en sorteerloods bij de koffijpakhuizen te Toempang.

Bezoeki. Zware herstellingen aan het koffijpakhuis te Djember.

Banjoemas. Bouw van twee nieuwe houten koffij-inkooppakhuizen te Pagentan en te Karang-Kobar.

Kadoe. Vernieuwingen aan de koffijpakhuizen te Magelang en Kalegon.

Sumatra's Westkust. Verbouwingen en zware herstellingen aan een der koffijpakhuizen.

Zoutpakhuizen.

Preanger regentschappen. Bouw van een zoutverkoop- en depôtpakhuis te Bandjar.

Pasoeroean. Vernieuwingen aan de zoutpakhuizen te Poerwodadi, Paserpan, Kassri en Singosari.

Banjoewangi. Bouw van een nieuw zoutverkooppakhuis te Banjoewangi.

Banjoemas. Bouw van een zoutverkooppakhuis te Bandjarnegara en van twee tijdelijke zoutdepôtpakhuizen te Tjilatjap.

Madioen. Bouw van een zoutdepôtpakhuis te Ngawi.

Sumatra's Westkust. Bouw van een nieuw zoutverkooppakhuis te Aijer-Bangis.

II. Onder de belangrijke werken, welke in vroegere jaren geautoriseerd, doch onder ultimo van 1872 nog niet voltooid waren, kunnen worden vermeld:

Civile gebouwen.

Batavia. Verbeteringen aan het Chineesch hospitaal (krankzinnigen-afdeeling) ter hoofdplaats.

Preanger regentschappen. Bouw van eene gevangenis te Manondjaija en te Bandong.

Cheribon. Bouw van een adsistent-residentiekantoor te Tjiamis en van drie brandspuithuisjes te Cheribon.

Tagal. Bouw van eene gevangenis te Brebes en van een poststal en loods te Peloetan.

Pekalongan. Bouw van eene districtsgevangenis te Bandar-Sidaijoe en te Soebah; daarstelling van twaalf karbouwkralen langs den postweg.

Samarang. Bouw van eene nieuwe regentswoning te Poerwodadi.

Rembang. Zware herstellingen aan de gevangenis te Bodjonegoro; maken van eene nieuwe pendoppo en gedeelte ringmuur aan de regentswoning te Rembang; vernieuwingen en bijbouwingen aan de regentswoning te Blora en aan het nieuwe residentiehuis.

Soerabaja. Oprigting van een gebouw tot verpleging van syphilitische vrouwen te Grissee; bouw van eene adsistent-residentswoning te Bawean; herstellingen en verbeteringen aan negen passarloodsen te Soerabaja.

Madura. Bouw van eene nieuwe regentswoning te Pamakassan en van eene nieuwe gevangenis voor 150 hoofden te Sampang.

Banjoewangi. Bouw van een residentiekantoor ter hoofdplaats; van een adsistent-residentiekantoor te Boeleleng en van eene controleurswoning te Djembrana.

Banjoemas. Zware herstellingen, verbeteringen en vernieuwingen aan de regentswoning te Tjilatjap; bouw eener pradjoerits-kazerne met woning voor den sergeant-instructeur te Bandjarnegara.

Bagelen. Vernieuwen van de regentswoning te Karanganjar; bouw van eene pasangrahan op het Diëngplateau.

Kadoe. Herstellingen en bijbouwingen aan het residentiehuis; bouw van eene nieuwe gevangenis te Magalang.

Djokjokarta. Vernieuwen van het residentiehuis en deszelfs bijgebouwen; idem aan de gebouwen behoorende tot des Sultans lijfwacht; bouw van een locaal voor de 2de openbare lagere school; idem voor de eerste openbare lagere school.

Soerakarta. Vernieuwen van de dragonderskazerne, stallen enz. ter hoofdplaats.

Kediri. Zware reparatien aan de regentswoning te Berbek; het inrigten van de controleurswoning te Blitar tot adsistent-residentswoning; bouw van eene nieuwe gevangenis te Trengalek.

Sumatra's Westkust. Bouw van een bureau met bijgebouwen voor den ontvanger der inkomende en uitgaande regten te Padang; idem van 25 steenen wachthuisjes; van een entrepôtgebouw en van eene ijzeren los- en taxatieloods te Padang; bouw van eene controleurswoning met bijgebouwen te Balei-Selasa; idem van eene gevangenis voor 34 hoofden te Fort van der Capellen en van passantenhuizen te Moeara Sama en te Tanah-batoe.

Banka. Bouw van een rijst- en materialen-pakhuis te Batoeroesak.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Bouw van eene gevangenis te Bandjermasin en van een dwangarbeiders hospitaal te Pengaron.

Celebes. Voltooijen der adsistent-residentswoning te Balangnipa; bouw van eene gevangenis te Mouro Mouro (Djeneponto); vergrooten van de gevangenis te Bonthain.

Bruggen, wegen en waterstaatswerken.

Batavia. Bouw van een nieuwen kaaimuur langs den linkeroever van het Molenvliet; vernieuwen der kaaimuren tusschen Pasar Baroe en Weltevreden; maken van eene binnenhaven aan het kanaal (Kleine Boom); bouw van eene steenen brug over de rivier Tjisedani in den nieuwen militairen weg; maken van een dam of dijk en het verleggen van den weg door het ravijn Tjikretek te Buitenzorg.

Krawang. Verbeteringen aan de waterleiding Pondok Salam in de districten Wanaijassa en Sindangkasi.

Preanger regentschappen. Bouw van twee steenen boogbruggen, eene over de Tjimaki en eene over de Tjilalawigirang; verbeteringen aan den weg van Karang-tengah naar Plaboean.

Cheribon. Bouw van eene brug met steenen landhoofden te Ender.

Tagal. Herstellingen aan de zeehoofden enz. ter hoofdplaats; bouw eener brug over de rivier Ramboet; idem der brug Soga.

Pekalongan. Maken van eene steenen boogbrug over de rivier Gambas en van eene houten brug met steenen landhoofden en pijlers over de rivier Paessan; maken van een inlaatsluis te Pegempong; bouw van eene houten brug met steenen landhoofden over de rivier Doewet.

Samarang. Voltooijen der zeehaven en bouw van eene schutsluis aan het havenkanaal ter hoofdplaats; bouw van eene houten brug met steenen landhoofden te Telogopring.

Japara. Zware herstellingen aan de brug Maijong.

Soerabaja. Het vervangen door ijzeren platen van den trachiet-steenen vloer in een paar openingen van de stuw te Lengkong (afdeeling Sidhoardjo): opnemingen tot verlegging van de Porrong-rivier naar de zuidelijk gelegene moerassen; maken van een kanaal tot besproeijing van het district Modjokasri, vroeger genaamd Kabooh (afdeeling Modjokerto); vernieuwen van de brug Tembilang; het aanbrengen van een stortebed beneden den overlaat van Porrong en het vernieuwen van de weggeslagen palenrij; herstellen en verbeteren van den dijk langs den linkeroever der Porrong-rivier bij de dessa Gresch; het dempen der vestinggrachten, speciaal het bedekken der opslibbingen; herstelling en verbetering der ingeschaarde dijkvakken langs den linkeroever der Porrong-rivier.

Probolinggo. Uitdiepen en verbeteren van de haven ter hoofdplaats.

Banjoewangi. Bouw van een zee laad- en loshoofd ter hoofdplaats: het maken van leidammen ter beteugeling van den afslag der kust aldaar; voorzieningen ter voorkoming van afslag van het strand en het verwijden van den doorbraak in den landtong voor Banjoewangi.

Banjoemas. Bouw van eene ijzeren brug met steenen landhoofden en pijlers over de rivier Teraté; idem van eene ijzeren doorlaatbrug met steenen landhoofden over de rivier Kollong Tengah Brengkok; idem van een doorlaatbrug over de rivier Boentoe; idem van een steenen boogbrug over de rivier Bandjaran.

Bagelen. Herstellingen aan de werken van Kalimeneng, zoomede aan de leiding Loning; opwerpen van een dijk door de rawah Wawar; maken van eene sluis in den dijk van Gentan naar Wawar; bouw van eene houten brug met waterleiding voor het kanaal Gentan; van eene steenen boogbrug met 3 openingen over de Loh-Oeloeh en van eene houten brug over de kali Poetih.

Kadoe. Verbeteringen aan den weg van Grabak naar Piengit.

Soerakarta. Bekaden van een gedeelte des regteroevers van de kali Pépé.

Sumatra's Westkust. Bouw van 80 strekkende meters kaaimuur langs de Padang-rivier; idem van een houten brug met steenen landhoofden te Tebing-Tinggi; maken van den nieuwen weg van Padang naar Solok; bouw van eene houten brug met steenen landhoofden over de Soengei Taro-Gedang; idem van eene brug over de Batang Sitangkei.

Benkoelen. Maken van een weg van Kedoerang naar Padang Goetji (afdeeling Manna).

Banka. Bouw van een ijzeren schroefpalen-landhoofd te Muntok.

Cultuurgebouwen.

Bantam. Bouw van twee steenen koffijpakhuizen te Tjimanok.

Cheribon. Bouw van een koffijpakhuis te Batoeradja.

Banjoemas. Bouw van een nieuw houten koffij-inkooppakhuis te Bandingan.

Kadoe. Bouw van vier koffij-inkooppakhuizen.

Kediri. Verplaatsing van vijf inkooppakhuizen in de afdeeling Ngrowo.

Sumatra's Westkust. Bouw van een koffij-doorvoerpakhuis te Padang Pandjang; en van een koffij-inkooppakhuis te Alahan Pandjang.

Zoutpakhuizen.

Bantam. Bouw van een zoutverkooppakhuis te Tanara.

Krawang. Bouw van drie zoutverkooppakhuizen (te Tjabang-Boengin, te Krawang en te Poerwakarta).

Preanger regentschappen. Bouw van een zoutverkooppakhuis te Garoet.

III. Wijders kunnen onder de belangrijke werken, welke in 1872 zijn ondernomen, zonder met het einde van dat jaar tot voltooijing te zijn gekomen, vermeld worden:

Civile gebouwen.

Bantam. Bouw van een kantoor voor den adsistent-resident van Anjer; zware herstellingen aan de gevangenis te Rangkas Betong; bouw van eene gevangenis te Anjer.

Batavia. Vernieuwen van verschillende houtwerken in de 1ste algemeene pakhuizen ter hoofdplaats; vernieuwingen en bijbouwingen aan het Chineesch hospitaal aldaar; bouw van een hulp-post- tevens telegraaphkantoor te Meester-Cornelis.

Krawang. Bouw van een pradjoerits-kazerne te Poerwakarta en van een kantoor voor den landraad aldaar.

Preanger regentschappen. Bouw eener permanente gevangenis te Tjitjalengka; van pradjoerits-kazernes te Tjiandjoer en te Garoet en van nieuwe poststallen en woningen te Tjipattat.

Cheribon. Zware herstellingen aan de adsistent-residentswoning te Madjalengka; bouw van nieuwe bijgebouwen bij de adsistent-residentswoning te Indramaijoe en van een adsistent-residentiekantoor aldaar; idem van eene woning voor den kommandant der djaijang-sekars te Cheribon en van een nieuw poststation te Batoeroeoek; reparatien aan het ziekenhuis te Kebonbaroe.

Tagal. Bouw van eene school voor Europeanen te Tagal.

Samarang. Herstellingen aan de adsistent-residentswoning te Poerwodadi; bouw van eene gevangenis te Kedong djatti; vergrooten van die te Kendal; bouw van eene districtsgevangenis te Godong; maken van een waterreservoir voor de artesische put in het militair hospitaal ter hoofdplaats; bouw van vier bazaarloodsen te Tjigowanoe.

Soerabaja. Bouw van eene noodgevangenis voor 50 personen te Lamongan; het inrigten van twee rijen vrouwenlocalen tot cellen voor eenzame opsluiting in de gevangenis te Soerabaja.

Pasoeroean. Bouw eener gevangenis te Malang.

Probolinggo. Verbeteren en vergrooten van de gevangenis ter hoofdplaats.

Banjoemas. Maken van cellen voor eenzame opsluiting bij de gevangenissen te Poerbolinggo, te Bandjarnegara, te Banjoemas en te Tjilatjap; idem van vijftien steenen wachthuisjes ter hoofdplaats Banjoemas; bouw van eene nieuwe passangrahan te Batoor.

Bagelen. Verbouwen van de controleurswoning te Karanganjar tot adsistent-residentswoning; het maken van een gebouw bij de adsistent-residentswoning aldaar.

Kadoe. Bouw van een kantoor voor de statistieke opneming in de residentie Kadoe.

Madioen. Bouw van eene noodgevangenis te Magettan; en van localen voor eene Europesche school te Ngawi.

Sumatra's Westkust. Het inrigten en verbouwen van de voormalige recherche-loods en het regalenpakhuis te Padang tot algemeen pakhuis en bureau van den algemeenen pakhuismeester; bouw eener controleurswoning te Kaijoetanam; zware herstellingen aan het bureau van den adsistent-resident van Paijakombo.

Lampongsche districten. Bouw van een post- en telegraaphkantoor.

Palembang. Bouw van een kantoor, tevens geldkamer voor den politieken agent te Djambi.

Banka. Maken van bijgebouwen bij de administrateurswoning te Koba; idem van een pakhuis te Soengeislan.

Celebes. Bouw van eene woning voor den lichtopzigter ter hoofdplaats; idem van eene gevangenis te Maros; zware herstellingen aan de adsistent-residentswoning en bijgebouwen te Bonthaiu; bouw van eene controleurswoning te Boelekomba.

Ternate. Bouw van een nieuw schoolgebouw.

Bruggen, wegen en waterstaatswerken.

Bantam. Bouw van twee steenen bruggen en van twee duikers; bouw van een steenen brug te Tjirioe en verbreeden der afvoerleiding.

Batavia. Bouw van eene schotbalksluis ter beteugeling

van de Bacherachtsgracht; maken van 80 strekkende meters houten beschoeijing langs een gedeelte van den regteroever der rivier Angké; verhoogen van den keerdijk langs een gedeelte van den regteroever der laatstgenoemde rivier; verbeteringen aan den weg van Bekassi naar Tandjong Poera (grens Krawang); bouw van eene houten brug met steenen landhoofden en van eene dito met houten beschoeijing en landhoofden over de rivier Lamabang in genoemden weg; verbeteren van den weg van Meester-Cornelis naar Bekassi.

Preanger regentschappen. Bouw van eene brug met toegangswegen over de Tjisokkan; idem van twee duikers, één over de Tjiseroa en één over de Tjiwalen, zoomede van een dam en duiker over de Tjiseroewa.

Cheribon. Bouw van zes bruggen; idem van een tijdelijken dam en kribben bij de Rambattan.

Tagal. Bouw van twee bruggen.

Pekalongan. Maken van eene inlaatsluis en leiding te Seli; en van de houten doorlaatbrug Widoeri.

Samarang. Vernieuwen der brug Menawang.

Soerabaja. Bouw van een houten brug met ijzeren schroefpalen te Ngawen; herstellingen en versterken van den dijk in den regter oever van de Kediri-rivier; zware herstellingen aan twee bruggen; maken van een kanaaltje met de noodige kunstwerken ter hoofdplaats, loopende van Genteng tot den militairen duiker bij Bibis.

Pasoeroean. Bouw van een houten brug met ijzeren liggers op steenen landhoofden.

Probolinggo. Vernieuwen van twee bruggen, en bouw van eene brug met steenen landhoofden.

Banjoemas. Bouw van vier ijzeren bruggen; idem van twee steenen boogbruggen; idem van eene doorlaatbrug; idem van eene ijzeren brug met steenen landhoofden.

Bagelen. Herstellingen en verbeteringen aan de waterleiding Kedoong Poetri; graven van eene waterleiding uit de Begaloch bij Mongkong; bouw van drie bruggen en herstellingen aan eene andere.

Sumatra's Westkust. Bouw eener nieuwe brug over de rivier Ooedjong Karang en zware herstellingen aan de steenen boogbrug nabij Paija Kombar.

Celebes. Maken van eene oeververdediging in de Tangkarivier te Balangnipa; bouw van een hoofd op ijzeren schroefpalen en daarvoor staande duc d'alven en beleggen met ijzeren rails te Tontoli; idem van twee bruggen op ijzeren schroefpalen (over de rivier Kalibone, en over de Pankadjene).

Waterstaatswerken met de cultures in betrekking staande.

Samarang. Maken van eene storthelling bij den aqueduc Ketientang.

Cultuurgebouwen.

Pekalongan. Bouw van een koffij-inkooppakhuis te Koeterembet.

Pasoeroean. Zware herstellingen aan de koffijpakhuizen te Poetjon.

Soerakarta. Verplaatsen van de thans te Beton bestaande twee houten koffijpakhuizen naar het terrein bij het spoorwegstation te Soerakarta.

Sumatra's Westkust. Zware herstellingen aan het koffij-inkooppakhuis n°. 3 te Fort van der Capellen; bouw van twee koffij-inkooppakhuizen (een te Preangan en een te Djamba).

Zoutpakhuizen.

Bantam. Bouw van zes zoutdepôtloodsen te Karang Antoe.

Cheribon. Bouw van drie zoutdepôtpakhuizen te Indramaijoe.

Bagelen. Het beschieten in vakken van het zoutpakhuis te Wonosobo.

Sumatra's Westkust. Zware herstellingen aan de zoutverkooppakhuizen te Priaman.

ZITTIN

Koloniaa

NEDERLAN

B

AANTAL STOOMWERKTUIGEN EN STOOMTOESTELLEN in Nederlandsch Indie aanwezig bij het einde van 1872.

GEWESTEN.	Aantal stoom-werk-tuigen.	Aantal paarden-krach-ten.	Aantal stoom-ketels.
Bantam	3	48	3
Batavia	33	752	34
Krawang	24	260	34
Cheribon	57	855,5	83
Tagal	39	436,5	55
Pekalongan	8	107	10
Samarang	42	2363	53
Japara	33	604	60
Rembang	6	60	7
Soerabaja	85	980	128
Pasoeroean	35	446,5	75
Probolinggo	29	432	60
Bezoeki.	6	88	21
Banjoemas	2	40	4
Djokjokarta	8	103	14
Soerakarta	21	237	32
Madioen	3	40	5
Kediri	18	203	26
Madura	2	30	3
Sumatra	2	20	2
Transporteren	456	8105,5	709

VERDERE BIJZONDERHEDEN.

I. Naar gelang van derzelver bestemming waren de aan particulieren toebehoorende stoomwerktuigen en toestellen verdeeld als volgt:

Landmachines.

355 ten dienste der suikerbereiding en daaronder 127 tot het drijven der molens en 77 tot het drijven van centrifuges;
38 tot het drijven van pompen;
7 » » » » rijstpelmolens;
19 » » » » werktniggereedschappen;
13 » » » » houtzaagmolens;
1 » » » » een windas tot ophaling van tramwaywagens;
1 tot het drijven van een kapasmolen;
2 » » » » drukpersen;
1 » » » » rotateurs;
1 » » » » toestellen tot bereiding van olie;
1 aanwezig in eene steenbakkerij;
1 » » » touwslagerij;
1 » » » waschinrigting;
2 » » » broodbakkerij;
3 tot het bereiden van koffij;
9 » » vervaardigen van kunstijs;
3 stoomploegen;
25 locomotiven.

483 (Het verschil met de gewestelijke opgaaf van 461 werktuigen is hieraan toe te schrijven, dat het opgegeven getal 483 aangeeft niet alleen stoomwerktuigen maar ook toestellen.)

Machines in schepen.

14 in stoomschepen der Nederlandsch-Indische Stoomvaart-maatschappij, voor de gemeenschap in den Indischen Archipel;
1 in een stoomschip tot het vervoeren van goederen in den Indischen Archipel;
3 in stoomschepen voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Batavia;
1 in eene stoomsloep, dienende tot het overbrengen van provisien naar de ter reede van Batavia liggende schepen;
1 in eene stoomsloep, dienende tot het doen van pleiziertogten langs de kust van Java;

20 transporteren.

GEWESTEN.	Aantal stoom-werk-tuigen.	Aantal paarden-krach-ten.	Aantal stoom-ketels.
Per transport	456	8 105,5	709
Celebes en onderhoorigheden	5	42	5
	461	8 147,5	714
Aan boord van particuliere schepen.	36	2 347	57
TOTAAL . .	(1) 497	10 494,5	771

VERDERE BIJZONDERHEDEN.

20 per transport.
1 in een stoomschip dienstdoende tusschen den wal en de reede te Anjer (Bantam);
2 in stoomschepen, een dienstdoende tusschen Batavia en Pamanoekan (Krawang) en het andere op de rivier van Pamanoekan;
2 in stoomschepen voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Samarang;
2 in stoomschepen dienstdoende tusschen Soerabaja en Grissee;
2 in stoomsleepbooten dienstdoende langs de Noordkust van Java;
1 in een stoomschip gediend hebbende tot het vervoer van gooderen langs de Solo-rivier;
1 in een stoomschip dienstdoende tusschen Batavia en het eiland Lagoendi (Lampongsche districten);
2 in stoomschepen ten dienste der Billiton-maatschappij;
1 in een stoomschip tot het vervoeren van reizigers en goederen langs Sumatra's Westkust;
1 in een stoomschip, dienende uitsluitend tot het helpen beladen van schepen op de rivier van Bandjermasin.
1 in een stoomschip, bij het eind van 1872 liggende in de haven te Batavia, primitief bestemd om dienst te doen op de kust van Banda.

36

II. Ten dienste van het Gouvernement waren aanwezig, buiten de stoomwerktuigen, geplaatst in schepen der oorlogs- en gouvernementsmarine:

6 stoombaggermolens, als: 1 te Batavia, 3 te Samarang en 2 te Soerabaja;
4 stoompompwerktuigen voor de drijvende droogdokken te Soerabaja en Onrust;
11 vervoerbare stoomwerktuigen dienende tot het drijven van pompen, als: 2 te Batavia, 3 te Samarang, 3 te Soerabaja en 3 te Tjilatjap;
5 stoomwerktuigen, dienende tot het drijven van draai-, schaaf-, boorbanken en andere werktuiggereedschappen, als: 3 in den artillerie-constructie-winkel en 2 in de fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaja;
2 stoomwerktuigen dienende tot het drijven van houtzagerijen, ventilateurs en draaibanken, als: 1 op het marine-etablissement te Onrust en 1 op het etablissement te Soerabaja;
1 stoomwerktuig geplaatst in 's lands drukkerij te Batavia, aldaar dienende tot het in beweging brengen van drukpersen;
1 stoomwerktuig, gebezigd wordende bij de grondpeilboringen te Batavia;
1 stoomwerktuig, geplaatst in eene ijzeren schroefstoomsloep ten dienste van den waterstaat te Batavia.

31

(1) Het verschil met de in het verslag gedane opgaaf van 534 acten, is een gevolg van de omstandigheid, dat bij een en dezelfde acte vergunning wordt verleend tot het bezigen van meerdere werktuigen en toestellen, terwijl ook acten worden uitgereikt voor afzonderlijke stoomketels.

ZITTIN

Koloniaa

NEDERLA

de opbreng

ZITTIN

Koloniaa

NEDERLA

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE V.

N°. 2*v*.

AANTOONING van de gemiddelde prijzen waarvoor de opium in de onderstaande jaren door de pachters is gesleten zoowel in het groot (per thail = $^1/_{16}$ katti) als in het klein (per matta = $^1/_{100}$ thail.)

PACHTPERCEELEN.	1868.		1869.		1870.		1871.		1872.	
	Per thail.	Per matta.	Per thail.	Per matta.	Per thail.	Per matta.	Per thail.	Per matta.	Per thail.	Per matta.
Bantam	f 24,00	f 0,30	f 24,00	f 0,30	f 24,00	f 0,30	f 24,00	f 0,30	f 24,00	f 0,30
Batavia / Buitenzorg	21,00	0,32	24,00	0,32	12,50	0,29^5	20,00	0,32	(*a*) 24,00	0,32
Krawang (*b*)	»	»	»	»	»	»	24,00	0,32	24,00	0,32
Cheribon	21,00	0,33^5	17,00	0,32^5	11,30	0,23^5	8,60	0,18^5	7,22	0,12^5
Tagal	20,00	0,38	20,00	0,38	14,50	0,32^5	10,50	0,16	7,60	0,11^5
Pekalongan	32,00	0,32	30,00	0,28	21,25	0,22	23,00	0,23	12,25	0,13^5
Samarang	25,00	0,31	26,00	0,30	26,00	0,30	Niet opgegeven.		Niet opgegeven.	
Japara	20,25	0,24^5	16,50	0,19	13,50	0,20^5	9,25	0,15	7,86	0,11^5
Rembang	12,17	0,18	10,00	0,17^5	9,50	0,13^5	8,50	0,11	7,75	0,11
Soerabaja	13,25	0,16	15,75	0,16	15,00	0,16^5	13,25	0,15	9,25	0,12^5
Pasoeroean	23,25	0,25^5	26,50	0,27^5	27,00	0,27^5	27,00	0,27^5	25,25	0,26
Probolinggo	20,50	0,31	20,00	0,30	14,50	0,24	10,75	0,20	9,25	0,16^5
Bezoeki	15,50	0,29	15,50	0,29	8,25	0,20	9,00	0,19	7,50	0,16^5
Banjoewangi (*b*)	»	»	»	»	»	»	20,00	0,20	20,00	0.20
Banjoemas	25,00	0,43	29,00	0,46	25,50	0,38	20,00	0,31	13,50	0,27
Bagelen	30,33	0,36	28,00	0,37^5	27,25	0,35^5	33,50	0,38^5	25,00	0,14
Kadoe	23,00	0,37^5	23,00	0,37^5	16,00	0,32	10,00	0,25	13,00	0,25
Djokjokarta	36,50	0,38	32,50	0,27	29,50	0,32	25,75	0,29^5	31,97	0,35
Soerakarta	25,00	0,20	20,00	0,25	20,00	0,25	14,50	0,17^5	9,00	0,13
Madioen	22,50	0,25	22,50	0,25	20,50	0,22^5	23,00	0,25	23,50	0,15^5
Kediri	25,50	0,25^5	25,00	0,25^5	24,75	0.25	24,75	0,25	24,66	0,25
Madura	18,00	0,13	13,50	0,15	11,75	0,13^5	12,50	0,15^5	10,18	0,12^5

(*a*) In Junij 1872 varieerde de prijs per thail in de afdeeling stad en voorsteden van Batavia van f 24 tot f 32.

(*b*) In de jaren 1868, 1869 en 1870 was in dit gewest de invoer, de verkoop en het bezit van opium verboden.

N°. 2*w*.

OPIUM-PACHTSCHAT in de Buitenbezittingen.

GEWESTEN.	1871.	1872.	1873.
Sumatra's Westkust	(*a*) f 210 252	(*b*) f 223 200	(*c*) f 156 720
Benkoelen	15 588	13 680	13 500
Palembang	48 000	48 000	56 760
Banka	140 000	140 000	200 100
Billiton	32 640	37 464	126 000
Riouw	(*d*) 299 292	(*e*) 331 761	(*f*) 300 072
Wester-afdeeling van Borneo	168 000	144 000	139 440
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	Niet afzonderlijk verpacht.		
Celebes en onderhoorigheden	54 000	64 000	58 050
Menado	(*g*) 14 520	(*h*) 14 640	(*i*) 12 500
Amboina	14 460	9 720	12 000
Ternate	10 140	10 790	10 660
Timor	1 500	2 160	3 660
Totaal	f 1 008 392	f 1 039 415	f 1 089 462

(*a*) Hieronder aan vermoedelijke winst op de verstrekking van 1020 katties tiban-opium f 102 000. De geheele over 1871 in het gouvernement van Sumatra's Westkust verstrekte hoeveelheid opium beliep (aan tiban en siram te zamen) $6111^{1400}/_{1600}$ katties, waarvan echter bij het eind van het jaar door den pachter was overgehouden en aan het Gouvernement teruggeleverd $1410^{676}/_{1600}$ katties. De bedoelde hoeveelheid van $6111^{1400}/_{1600}$ katties bestond uit $1621^{600}/_{1600}$ Levantsche en $4490^{800}/_{1600}$ Bengaalsche opium.

(*b*) Hieronder aan vermoedelijke winst op de verstrekking van 1200 katties tiban-opium f 120 000. De geheele voor 1872 in dit gouvernement verstrekte hoeveelheid opium beliep (aan tiban en siram te zamen) 7285 katties (2225 Levantsche en 5060 Bengaalsche). Hoeveel daarvan bij het eind van het jaar door den pachter is overgehouden, is niet vermeld gevonden.

(*c*) Voor 1873 zal de verstrekking van opium ter Sumatra's Westkust *hoogstens* slechts 5160 katties mogen bedragen (3000 katties Levantsche en 2160 katties Bengaalsche). De prijs van verstrekking zal voor dat jaar eene vermoedelijke winst opleveren van respectivelijk f 15 en f 10 per kattie of in 't geheel van f 66 600.

(*d*) Waaronder voor de pacht langs de Siak-rivier en te Boekit-Batoe f 228,12, zijnde in Laboean-Batoe het regt tot verkoop van opium voor 1871 onverpacht gebleven.

(*e*) Waaronder voor de pacht langs de Siak-rivier en te Boekit-Batoe f 18 276 en voor die in Laboean-Batoe f 45.

(*f*) Waaronder f 26 000 en f 72 als voren.

(*g*) Waaronder voor de afdeeling Gorontalo f 1800

(*h*) Waaronder voor idem f 2640.

(*i*) Waaronder voor idem f 3000.

Koloniaal Verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE X.

N°. 2*x*.

OPBRENGST

DER

VERPACHTE MIDDELEN

(behalve de opiumpacht)

OP

JAVA EN MADURA.

1871-1873.

GEWESTEN.	RUNDSLAGT.			DOBBELSPELEN.		
	1871.	1872.	1873.	1871.	1872.	1873.
Bantam	f 27 900	f 28 332	f 24 600	»	»	»
Batavia	51 600	57 240	52 800	f 156 480	f 158 400	f 132 120
Krawang	4 920	5 064	4 944	»	»	»
Preanger regentschappen	»	»	»	»	»	»
Cheribon	22 800	25 356	29 280	»	»	»
Tagal	9 240	16 920	15 600	»	»	»
Pekalongan	8 520	6 960	9 840	»	»	»
Samarang	65 040	76 920	54 120	7 200	8 520	8 400
Japara	20 520	16 800	14 880	»	»	»
Rembang	22 920	23 280	25 680	»	»	»
Soerabaja	79 176	73 212	81 144	33 360	6 840	21 120
Pasoeroean	46 872	46 320	52 764	»	»	»
Probolinggo	33 720	39 720	40 800	»	»	»
Bezoeki	32 460	14 160	36 000	»	»	»
Banjoewangi	4 760	7 224	7 452	»	»	»
Banjoemas	17 040	18 048	17 100	»	»	»
Bagelen	40 800	35 040	32 820	»	»	»
Kadoe	45 600	51 600	51 480	»	»	»
Djokjokarta	41 520	12 000	26 580	»	»	»
Soerakarta	78 000	55 200	68 520	»	»	»
Madioen	22 560	7 200	9 720	»	»	»
Kediri	2 400	3 000	3 120	»	»	»
Madura	63 084	63 600	66 000	»	»	»
Totaal	f 745 452	f 683 196	f 725 244	f 197 040	f 173 760	f 161 640

STERKE DRANKEN.			VARKENSLAGT.			AANMERKINGEN.
1871.	1872.	1873.	1871.	1872.	1873.	
f 1 320	f 1 380	f 1 140	f 132	f 480	f 192	
46 800	36 240	30 120	25 920	26 040	26 760	
1 332	1 608	1 752	840	810	840	
»	»	»	»	»	»	
5 760	6 588	8 916	1 992	2 076	2 736	
19 812	30 120	22 080	888	1 140	792	
612	720	720	372	516	612	
23 040	24 600	24 000	4 800	5 160	5 580	
8 400	6 000	5 520	1 560	1 500	1 560	
8 640	7 920	7 200	1 560	1 500	1 560	
35 880	30 720	30 720	2 964	1 992	3 660	
3 720	3 504	3 960	540	600	696	
1 728	1 680	1 464	312	360	228	
120	612	2 400	24	»	»	
48	60	36	84	180	156	
7 200	7 284	3 840	372	384	432	
7 932	3 900	6 756	840	540	612	
1 200	4 800	5 580	912	744	960	
10 920	12 120	10 800	180	540	612	
39 660	38 520	36 240	2 400	1 620	1 260	
6 540	2 400	1 200	240	120	120	
8 760	9 240	2 400	840	720	900	
3 300	4 512	2 592	36	120	60	
f 242 724	f 234 528	f 209 436	f 47 808	f 47 172	f 50 328	

GEWESTEN.	TOLBRUGGEN EN OVERVAARTEN.			VOGELNESTEN.		
	1871.	1872.	1873.	1871.	1872.	1873.
Bantam	f 12 522	f 11 724	f 14 196	f 1 212	f 1 200	f 1 080
Batavia.	12 180	11 520	6 000	»	»	»
Krawang	756	1 740	1 032	»	»	»
Preanger regentschappen . . .	(*g*) 875	(*g*) 5 146	4 962	»	»	»
Cheribon	7 752	7 332	6 660	»	»	»
Tagal	6 108	3 852	2 388	»	»	»
Pekalongan	3 360	3 120	972	»	»	»
Samarang.	480	6 060	9 720	»	»	»
Japara	7 440	7 320	6 060	»	»	»
Rembang	7 200	6 000	1 200	12 120	12 120	26 400
Soerabaja	31 452	30 420	33 600	52 836	54 180	71 772
Pasoeroean	»	»	»	»	»	»
Probolinggo	»	»	»	240	540	1 248
Bezoeki	»	»	»	900	780	2 400
Banjoewangi.	»	»	»	1 128	1 260	1 320
Banjoemas	1 812	4 920	5 160	»	»	»
Bagelen	6 144	(*g*) 6 732	4 164	»	»	»
Kadoe	492	1 452	1 452	»	»	»
Djokjokarta	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	»	»	»	»	»	»
Madioen	3 300	1 200	1 440	»	»	»
Kediri	4 560	3 600	3 720	»	»	»
Madura	»	180	156	60	120	144
Totaal . . .	f 106 433	f 112 318	f 102 882	f 68 496	f 70 200	f 104 364

ANDERE VERPACHTE MIDDELEN.			TOTAAL DER VERSCHILLENDE MIDDELEN.			AANMERKINGEN.
1871.	1872.	1873.	1871.	1872.	1873.	
»	»	»	f 43 086	f 43 116	f 41 208	(*a*) Hoofdgeld der Chinezen.
(*a*) f 22 200	(*a*) f 24 000	(*a*) f 28 920	604 560	639 240	584 580	(*b*) Inlandsche neringen.
(*b*) 142 200	(*b*) 144 120	(*b*) 144 120	»	»	»	(*c*) Tabak, met inbegrip van de pacht in Bantam en Krawang.
(*c*) 138 360	(*c*) 169 320	(*c*) 155 520	»	»	»	(*d*) Waijangs.
(*d*) 4 320	(*d*) 6 120	(*d*) 3 180	»	»	»	(*e*) Kleine eilanden.
(*e*) 4 500	(*e*) 6 240	(*e*) 5 040	»	»	»	(*f*) Bosschen.
(*f*) 15 120	(*f*) 8 400	(*f*) 9 780	22 968	17 652	18 348	(*g*) De opgaaf in 't vorig verslag heeft eenige vermindering ondergaan, ten gevolge van het vervallen der pacht van een paar overvaarten. Het cijfer van 1871 betreffende de Preanger regentschappen heeft slechts betrekking tot de maanden Junij—December.
»	»	»	875	5 146	4 962	
»	»	»	38 304	41 352	47 592	
»	»	»	36 048	52 032	40 860	
»	»	»	12 864	11 316	12 144	
»	»	»	100 560	121 260	101 820	
»	»	»	37 920	31 620	28 020	
»	»	»	52 440	50 820	62 040	
»	»	»	215 668	197 364	242 016	
»	»	»	51 132	50 424	57 420	
»	»	»	36 000	42 300	43 740	
»	»	»	33 504	15 552	40 800	
»	»	»	7 020	8 724	8 964	
»	»	»	26 424	30 636	26 532	
»	»	»	55 716	46 212	44 352	
»	»	»	48 204	58 596	59 472	
»	»	»	55 620	24 660	37 992	
»	»	»	120 060	95 340	106 020	
»	»	»	32 640	10 920	12 480	
»	»	»	16 560	16 560	10 140	
»	»	»	66 480	68 532	68 952	
f 326 700	f 358 200	f 346 560	f 1 734 653	f 1 679 374	f 1 700 454	

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE Y.

N°. 2*ij*.

OPBRENGST DER VERPACHTE MIDDELEN (behalve de opiumpacht) in de Buitenbezittingen.

MIDDELEN.	1871.	1872.	1873.
Sumatra's Westkust.			
Dobbelspelen	f 22 080	f 24 000	f 20 400
Sterke dranken	21 612	23 400	21 756
Varkenslagt	2 400	2 544	1 200
Diverse (Batoe-eilanden)	120	36	720
	f 46 212	f 49 980	f 44 076
Benkoelen.			
Dobbelspelen	f 348	f 108	f 480
Sterke dranken	444	612	780
Rundslagt	456	516	552
Vogelnesten	(*a*)	27	(*a*)
	f 1 248	f 1 263	f 1 812

(*a*) Onverpacht gebleven.

MIDDELEN.	1871.	1872.	1873.
Palembang.			
Dobbelspelen	f 6 540	f 7 380	f 8 700
Sterke dranken	3 960	4 320	4 620
Overvaarten	4 440	4 560	4 680
	f 14 940	f 16 260	f 18 000
Banka.			
Dobbelspelen	f 17 300	f 15 300	f 19 150
Sterke dranken	10 910	10 960	10 010
Varkenslagt	(*a*)	(*a*)	(*a*)
	f 28 210	f 26 260	f 29 160

(*a*) Onverpacht gebleven.

MIDDELEN.	1871.	1872.	1873.
Billiton.			
Dobbelspelen	f 3 240	f 3 360	f 13 728
Sterke dranken	1 536	1 560	4 960
	f 4 776	f 4 920	f 18 688

MIDDELEN.	1871.	1872.	1873.
Riouw.			
Dobbelspelen	f 47 964	f 72 168	f 70 116
Sterke dranken	39 804	44 232	39 372
Peper	58 416	73 320	93 144
Varkenslagt	25 572	25 980	28 416
Zout	4 812	6 168	8 052
Diverse (afdeeling Siak en Laboean-Batoe)	2 892	2 424	4 500
	f 179 460	(*a*) f 224 292	(*b*) f 243 600

(*a*) Hieronder voor de afdeeling Siak en Laboean Batoe f 8592 (over 1871 is deswege geen afzonderlijke opgaaf ontvangen.)

(*b*) Als voren f 12 552.

MIDDELEN.	1871.	1872.	1873.
Wester-afdeeling van Borneo.			
Dobbelspelen	f 28 440	f 22 884	f 16 152
Sterke dranken	21 888	19 776	20 064
Varkenslagt	24 816	24 858	(*a*) 30 780
Goudmijnen	12 954	13 032	11 964
Diverse (diegenen der bovenstaande middelen, welke gezamenlijk verpacht worden)	(*b*) 42 864	(*c*) 36 888	(*b*) 38 904
	f 130 962	(*d*) f 117 438	(*d*) f 117 864

(*a*) Hieronder niet begrepen het cijfer van de varkenslagt in Sambas, welke voor 1873 gezamenlijk is verpacht met de „diverse middelen" aldaar.

(*b*) Waaronder het cijfer der gezamenlijke middelen in Sambas en Sintang.

(*c*) Als voren, doch met uitzondering van het cijfer der varkenslagt in Sambas, welke afzonderlijk is verpacht.

(*d*) Over de verschillende afdeelingen waren de totalen van 1872 en 1873 (over 1871 is zoodanige gesplitste opgaaf niet ontvangen) verdeeld als volgt:

	1872.	1873.
Pontianak c. a.	f 47 688	f 46 680
Sambas	12 786	12 828
Montrado	44 376	45 924
Sintang	12 588	12 432
	f 117 438	f 117 864

MIDDELEN.	1871.	1872.	1873.
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.			
Dobbelspelen . . . . Sterke dranken . . . Varkenslagt	(a) f 25 200	(a) f 25 320	(a) f 23 400
Goudmijnen (afdeeling Tanah-Laut) . . .	(b) 1 035	(c) 990	(d) 720
	f 26 235	f 26 310	f 24 120

(a) Met inbegrip van de opiumpacht.
(b) Geldswaardig bedrag van $11\frac{1}{2}$ thail stofgoud.
(c) Geldswaardig bedrag van 11 thail stofgoud.
(d) Geldswaardig bedrag van 8 thail stofgoud.

Celebes en onderhoorigheden.

MIDDELEN.	1871.	1872.	1873.
Dobbelspelen	f 34 900	f 41 225	f 37 350
Sterke dranken . . .	5 500	6 480	6 625
Varkenslagt	2 760	2 750	3 025
Vischmarkt en vijvers.	6 090	6 550	6 520
Siri	13 710	13 200	13 790
Rundslagt	3 820	4 010	4 000
Diverse (diegenen der bovenstaande middelen welke gezamenlijk verpacht worden)	60 590	62 125	63 600
	f 127 270	f 136 340	f 134 910

Menado.

MIDDELEN.	1871.	1872.	1873.
Dobbelspelen	f 4 092	f 4 440	f 4 800
Sterke dranken . . .	2 172	2 712	1 805
Hoofdgeld der Chinezen	900	936	600
	f 7 164	f 8 088	f 7 205

Amboina.

MIDDELEN.	1871.	1872.	1873.
Dobbelspelen	(a)	(a)	(a)
Sterke dranken . . .	f 780	f 312	f 360
Sagueer.	14 400	12 780	14 400
	f 15 180	f 13 092	f 14 760

(a) Onverpacht gebleven.

Banda.

MIDDELEN.	1871.	1872.	1873.
Sterke dranken . . .	f 6 780	f 8 388	f 7 800

Ternate.

MIDDELEN.	1871.	1872.	1873.
Sterke dranken . . .	f 1 160	f 1 780	f 1 615
Sagueer.	1 730	1 630	1 635
Hoofdgeld der Chinezen	252	320	300
Rundslagt	(a) 485	(a) 460	505
	f 3 627	f 4 190	f 4 055

(a) Hieronder ook de pacht voor het slagten van varkens, zijnde deze niet afzonderlijk verpacht. Voor 1873 schijnt dit middel onverpacht te zijn gebleven.

Timor.

MIDDELEN.	1871.	1872.	1873.
Dobbelspelen	f 636	f 660	f 780
Sterke dranken . . .	1 440	2 460	1 440
Hoofdgeld der Chinezen	552	564	516
Rund- en varkenslagt.	12	96	480
	f 2 640	f 3 780	f 3 216

TOTAAL VAN ELK MIDDEL.

MIDDELEN.	1871.	1872.	1873.
Dobbelspelen	f 165 540	f 191 525	f 191 656
Sterke dranken . . .	117 986	126 992	121 207
Peper	58 416	73 320	93 144
Varkenslagt	55 548	56 132	63 421
Vischmarkt en vijvers.	6 090	6 550	6 520
Siri	13 710	13 200	13 790
Sagueer	16 130	14 410	16 035
Overvaarten	4 440	4 560	4 680
Hoofdgeld der Chinezen	1 704	1 820	1 416
Rundslagt	4 773	5 082	5 537
Vogelnesten	»	27	»
Goudmijnen	13 989	14 022	12 684
Zout.	4 812	6 168	8 052
Diverse (als voren). .	131 666	126 793	131 124
(a) Totaal-generaal.	f 594 804	f 640 601	f 669 266

(a) Hieronder ook de opiumpachtschat voor de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, alwaar dit middel niet afzonderlijk verpacht wordt.

Koloniaal Verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE Z.

N°. 2z.

RIJST-CULTUUR

OP

JAVA EN MADURA,

MET UITZONDERING VAN DE GEWESTEN

BATAVIA, SOERAKARTA EN DJOKJOKARTA.

(Uitkomsten over het jaar 1872).

GEWESTEN.	GETAL DESSA'S EN KAMPONGS.			BEVOLKING.			
	Met velden voor den landbouw.	Zonder velden.	Te zamen.	Getal zielen, zonder eenige uitzondering	Getal huisgezinnen, zonder eenige uitzondering.	Getal landbouwende huisgezinnen, in het algemeen.	Getal landbouwende huisgezinnen, met velden.
Bantam	1 748	»	1 748	655 564	162 935	129 218	108 490
Krawang.	170	2	172	92 433	20 386	13 866	10 016
Preanger regentschappen .	1 520	47	1 567	1 116 223	235 440	177 340	148 295
Cheribon.	1 179	13	1 192	972 257	206 203	166 686	119 802
Tagal.	1 025	32	1 057	814 539	172 948	95 456	79 121
Pekalongan	1 340	59	1 399	479 393	111 795	103 457	52 810
Samarang	2 435	112	2 547	1 237 200	241 152	181 925	180 785
Japara	1 196	125	1 321	735 481	134 855	109 952	92 962
Rembang.	1 977	74	2 051	873 546	150 914	134 414	120 478
Soerabaja	4 609	344	4 953	1 272 455	313 625	230 555	164 594
Pasoeroean	1 736	57	1 793	587 317	122 085	80 218	77 566
Probolinggo.	551	1	552	400 011	83 957	53 038	46 043
Bezoeki	562	5	567	382 537	75 005	62 601	58 185
Banjoewangi	103	3	106	56 842	10 763	8 271	6 048
Banjoemas	1 359	7	1 366	884 356	189 912	125 277	102 103
Bagelen	2 598	45	2 643	1 128 352	258 015	174 405	154 063
Kadoe.	3 332	37	3 369	682 710	169 168	131 985	104 320
Madioen	1 561	50	1 611	778 044	132 948	95 265	87 371
Kediri.	1 319	18	1 337	590 416	121 559	93 879	76 150
Madura (a)	160	6	166	124 497	26 802	18 842	15 704
Te zamen	30 480	1 037	31 517	13 864 173	2 940 467	2 186 680	1 804 906
In 1871 was het cijfer. .	30 386	1 030	31 416	13 589 823	2 892 824	2 170 972	1 776 570
Geeft nu meer . . .	94	7	101	274 350	47 643	15 708	28 336
Geeft nu minder. . .	»	»	»	»	»	»	»

(a) De opgaven van Madura betreffen weder alléén de afdeeling Pamakassan, zijnde nopens de overige gedeelten

(b) De verschillen met bijlage A, n°. 1, moeten hoofdzakelijk hierdoor worden verklaard, dat te dezer plaats

STUKS PLOEGVEE.	UITGESTREKTHEID BESCHIKBARE BOUWLANDEN IN BOUWS VAN 500 VIERANTE RHIJNLANDSCHE ROEDEN.					
	Rijstvelden door levend water besproeid.	Rijstvelden van den regen afhankelijk.	Moeras-sawah's (sawah's bonorowo of sawah's-rawa).	Tegalvelden bij den legger van aanslag als zoodanig bekend.	Andere wisselvallige onopgemeten berggronden (bij gissing).	Te zamen.
123 392	39 978	24 249	1 300	16 036	13 182	94 745
21 113	7 814	9 537	»	5 791	617	23 759
150 729	111 637	36 984	5 101	57 730	37 923	249 375
127 364	148 631	27 557	13 983	162 276	416	352 863
83 128	88 910	49 846	2 481	8 496	1 349	151 082
55 034	64 553	5 769	»	13 033	283	83 638
192 499	139 174	116 972	4 194	41 917	4 537	306 794
81 842	68 153	43 784	3 205	11 215	3 695	130 052
221 662	36 136	118 007	607	23 568	20 440	198 758
200 251	115 818	113 784	11 678	27 382	428	269 090
149 293	65 478	919	1 621	28 353	4 663	101 034
104 021	38 371	4 662	310	16 724	15 803	75 870
130 094	56 166	1 709	404	33 054	1 694	93 027
15 344	8 759	»	»	2 488	70	11 317
118 375	68 639	35 894	1 110	17 914	7 432	130 989
114 756	68 322	52 506	8 689	44 350	3 116	176 983
107 242	69 661	13 626	»	125 484	»	208 771
192 171	88 571	26 289	»	22 420	22 523	159 803
124 188	74 813	17 619	2 193	28 030	3 276	125 931
48 080	2 486	14 150	»	45 162	»	61 798
2 360 578	1 362 070	713 863	56 876	731 423	141 447	3 005 679
2 325 580	1 321 867	697 791	55 995	710 344	176 296	2 962 293
34 998	40 203	16 072	881	21 079	»	43 386
»	»	»	»	»	34 849	»

dier residentie geen voldoende gegevens voorhanden.
de bevolking op de particuliere landerijen buiten aanmerking moest blijven.

GEWESTEN.	UITGESTREKTHEID									
	VOOR HET GOUVERNEMENT.				DOOR DE BEVOLKING					
					Mett padi als eerste aanplant.					
	Sawah's door levend water besproeid.	Sawah's van den regen afhankelijk.	Tegal-velden.	Te zamen.	Sawah's door levend water besproeid.	Sawah's van den regen afhankelijk.	Moeras-sawah's (sawah's bonoro-wo).	Tegal-velden.	Gogo-velden.	Te zamen.
Bantam	»	»	»	»	39 611	23 774	1 300	11 548	12 157	88 390
Krawang	»	»	»	»	7 337	8 601	»	1 827	418	18 183
Preanger regentschappen.	»	»	»	»	111 122	36 205	5 057	13 184	25 069	190 637
Cheribon	4 255	»	19	4 274	139 984	26 532	13 660	1 030	4 679	185 885
Tagal	2 950	»	»	2 950	83 647	47 381	2 286	77	1 349	134 740
Pekalongan	1 600	»	»	1 600	55 433	4 975	»	111	54	60 573
Samarang	2 310	»	»	2 310	128 559	107 600	3 587	2 973	1 363	244 082
Japara	3 809	»	510	4 319	61 119	35 624	2 655	1 526	816	101 740
Rembang	300	»	»	300	35 833	117 526	338	34	1 497	155 228
Soerabaja	7 620	»	»	7 620	106 496	112 363	11 132	2 280	362	232 633
Pasoeroean	5 973	»	97	6 070	58 713	919	1 621	»	4 661	65 914
Probolinggo	4 642	331	»	4 973	33 454	4 311	310	636	8 157	46 868
Bezoeki	1 968	»	»	1 968	53 326	1 709	404	279	1 678	57 396
Banjoewangi	»	»	»	»	8 732	»	»	»	70	8 802
Banjoemas	400	»	»	400	66 623	31 601	1 063	2 910	6 052	108 249
Bagelen	»	»	»	»	67 105	50 973	7 911	7 414	3 116	136 519
Kadoe	»	»	»	»	68 620	12 049	»	»	540	81 209
Madioen	166	»	634	800	82 181	24 415	»	1 763	10 493	118 852
Kediri	1 765	135	»	1 900	68 440	16 992	709	1 843	2 389	90 373
Madura	361	39	»	400	1 368	8 266	»	850	»	10 484
Te zamen	38 119	505	1 260	39 884	1 277 703	671 816	52 033	50 285	84 920	2 136 757
In 1871 was het cijfer.	38 156	529	1 261	39 946	1 256 075	655 355	52 355	39 743	72 529	2 076 057
Geeft nu meer	»	»	»	»	21 628	16 461	»	10 542	12 391	60 700
Geeft nu minder	37	24	1	62	»	»	322	»	»	»

HIERVAN BEPLANT.

VOOR EIGEN CULTUUR.

Met padi, als tweede aanplant.			Met polowidjo, als eerste gewas.				Met polowidjo, als tweede gewas.		
Sawah's door levend water besproeid.	Sawah's van den regen afhankelijk.	Te zamen.	Sawah's van den regen afhankelijk.	Sawahs's van den regel afhankelijk.	Tagal-velden.	Te zamen.	Sawah's door levend water besproeid.	Sawah's door den regen afhankelijk.	Te zamen.
»	»	»	240	425	4 791	5 456	1 030	989	2 019
»	»	»	»	»	2 389	2 389	70	»	70
14 973	1 466	16 439	130	648	16 227	17 005	6 713	2 371	9 084
162	»	162	3 528	586	5 120	9 234	17 455	373	17 828
»	»	»	1 280	67	2 213	3 560	17 839	3 738	21 577
2 665	»	2 665	4 586	309	2 938	7 833	31 382	2 582	33 964
1 018	»	1 018	3 104	302	24 335	28 741	60 831	48 673	109 504
6 870	394	7 264	2 723	829	3 977	8 529	26 322	7 802	34 124
861	»	861	»	418	21 369	21 787	12 818	29 774	42 592
»	»	»	359	»	21 986	22 345	46 838	21 596	68 434
»	»	»	75	»	27 377	27 452	47 882	696	48 578
30	»	30	»	»	23 734	23 734	20 609	4 188	24 797
»	»	»	»	»	28 363	28 363	40 323	451	40 774
»	»	»	»	»	2 488	2 488	30	»	30
1 697	»	1 697	894	704	6 240	7 838	18 064	2 182	20 246
27 643	1 025	28 668	624	1 234	16 609	18 467	13 379	10 991	24 370
22 124	»	22 124	1 037	577	52 284	54 898	12 805	6 283	19 088
»	»	»	241	126	14 233	14 600	31 401	2 656	34 057
73	»	73	»	492	20 057	20 549	10 413	1 897	12 310
»	»	»	693	1 970	15 047	17 710	773	14 225	14 998
78 116	2 885	81 001	19 514	11 687	311 777	312 978	416 977	161 467	578 444
68 121	3 289	71 410	13 305	8 236	307 177	328 718	400 039	133 928	533 967
9 995	»	9 591	6 209	3 451	4 600	14 260	16 938	27 539	44 477
»	404	»	»	»	»	»	»	»	»

GEWESTEN.	UITGESTREKTHEID MET PADI BEPLANT (zoowel 1ste als 2de gewas). Sawah's door levend water beproeid.	Sawah's van den regen afhankelijk.	Moeras-sawah's. (bonorowo).	Tegal-velden.	Gogo-velden.	Te zamen.
Bantam	2 329	3 257	213	848	166	6 813
Krawang	574	2 873	»	105	»	3 552
Preanger regentschappen	1 319	678	68	338	558	2 961
Cheribon	2 032	255	846	20	»	3 153
Tagal	9 180	7 132	833	»	929	18 074
Pekalongan	3 498	121	»	45	8	3 672
Samarang	6 632	6 603	463	109	33	13 840
Japara	8 777	11 984	28	173	130	21 092
Rembang	658	8 917	85	»	51	9 711
Soerabaja	1 922	9 029	378	776	»	12 105
Pasoeroean	67	»	»	»	»	67
Probolinggo	221	»	1	»	»	222
Bezoeki	446	»	»	»	»	446
Banjoewangi	»	»	»	»	»	»
Banjoemas	2 498	409	»	20	»	2 927
Bagelen	273	2 492	2 798	316	35	5 914
Kadoe	1 076	147	»	»	»	1 223
Madioen	120	293	»	3	547	963
Kediri	1 078	2 768	112	»	1	3 959
Madura	254	2 187	»	153	»	2 594
Te zamen	42 954	59 145	5 825	2 906	2 458	113 288
In 1871 was het cijfer	20 584	30 891	4 881	3 676	3 681	63 713
Geeft nu meer	22 370	28 254	944	»	»	49 575
Geeft nu minder	»	»	»	770	1 223	»

MISLUKTE VELDEN.				UITGESTREKTHEID ONBEPLANT GEBLEVEN VELDEN.				
MET POLOWIDJO BEPLANT.								
Sawah's door levend water besproeid.	Sawah's van den regen afhankelijk.	Tegal-velden.	Te zamen.	Sawah's door levend water besproeid.	Sawah's van den regen afhankelijk.	Moeras-sawah's (sawah's-bonorowo of sawah's-rawa)	Tegal-velden.	Te zamen.
»	»	»	»	127	50	»	722	899
»	»	133	133	477	936	»	1 774	3 187
»	»	327	327	385	131	44	41 173	41 733
5	»	8	13	864	439	323	151 844	153 470
4 765	1 868	645	7 278	1 033	2 398	195	6 206	9 832
77	»	351	428	2 934	485	»	10 213	13 632
3 411	3 865	2 115	9 391	5 201	8 070	607	17 783	31 661
146	59	439	644	502	6 331	550	8 081	15 464
812	4 033	2 580	7 425	3	63	269	21 108	21 443
238	7	41 623	41 868	1 343	1 421	546	3 184	6 494
»	»	»	»	717	»	»	879	1 596
110	»	»	110	275	20	»	»	295
»	19	2 120	2 139	872	»	»	4 428	5 300
»	»	»	»	27	»	»	»	27
»	»	83	83	722	3 589	47	10 144	14 502
255	619	2 012	2 886	593	299	778	20 327	21 997
»	»	»	»	4	»	»	72 660	72 664
77	76	119	272	5 983	1 748	»	17 820	25 551
640	117	340	1 097	4 608	»	1 484	7 017	13 109
319	1 157	9 385	10 861	64	3 875	»	29 265	33 204
10 855	11 820	62 280	84 955	26 734	29 855	4 843	424 628	486 060
8 764	9 963	31 638	50 365	14 331	33 671	3 641	465 929	517 572
2 091	1 857	30 642	34 590	12 403	»	1 202	»	»
»	»	»	»	»	3 816	»	41 301	31 512

GEWESTEN.	OPBRENGST DER VELDEN MET PADI BEPLANT (IN PIKOLS							
	Sawah's door levend water besproeid.				Sawah's van den regen afhankelijk.			
	Oogst van den eersten aanplant.	Oogst van den tweeden aanplant.	Totaal.	Gemiddeld per bouw. *c.*	Oogst van den eersten aanplant.	Oogst van den tweeden aanplant.	Totaal.	Gemiddeld per bouw. *c.*
Bantam	1 001 631	»	1 001 631	26,87	324 684	»	324 684	15,82
Krawang.	131 782	»	131 782	19,48	96 280	»	96 280	16,81
Preanger regentschappen .	2 998 049	432 911	3 430 960	27,49	820 384	6 950	827 334	22,36
Cheribon.	2 992 414	3 639	2 996 053	21,69	364 793	»	364 793	13,88
Tagal.	1 894 314	»	1 894 314	25,44	745 226	»	745 226	18,51
Pekalongan	624 415	»	624 415	11,43	76 096	»	76 096	15,68
Samarang	3 053 968	7 280	3 061 248	24,90	1 707 966	»	1 707 966	16,91
Japara	596 265	63 328	659 593	11,14	185 832	2 364	188 196	7,83
Rembang.	373 010	2 806	375 816	10,43	970 418	»	970 418	8,93
Soerabaja	2 321 436	»	2 321 436	22,19	1 064 243	»	1 064 243	10,29
Pasoeroean	2 971 656	»	2 971 656	50,67	25 530	»	25 530	27,78
Probolinggo.	1 075 973	431	1 076 404	32,36	108 748	»	108 748	25,22
Bezoeki	1 870 319	»	1 870 319	35,37	49 348	»	49 348	28,87
Banjoewangi	403 722	»	403 722	46,23	»	»	»	»
Banjoemas	1 599 403	30 324	1 629 727	24,76	977 966	»	977 966	30,56
Bagelen	1 990 065	554 474	2 544 539	26,93	1 116 962	12 938	1 129 900	22,82
Kadoe	1 932 755	453 934	2 386 689	26,62	306 209	»	306 209	25,73
Madioen	3 139 788	»	3 139 788	38,26	481 271	»	481 271	19,95
Kediri.	2 057 288	730	2 058 018	30,52	389 182	»	389 182	27,36
Madura	27 055	»	27 055	24,28	107 158	»	107 158	17,63
Te zamen . .	33 055 308	1 549 857	34 605 165	26,36	9 918 296	22 252	9 940 548	16,15
In 1871 was het cijfer	32 387 296	1 398 919	33 786 215	25,92	10 913 656	47 545	10 961 201	17,46
Geeft nu meer. . . .	668 012	150 938	818 950	0,44	»	»	»	»
Geeft nu minder . . .	»	»	»	»	995 360	25 293	1 020 653	1,31

c. Berekend alléén over de *geslaagde* (dus na aftrek der mislukte) velden.

d. Berekend over den werkelijken aanplant (en dus met inbegrip der mislukte velden) komt de gemiddelde productie

VAN 100 KATTIE'S OF VAN 61,76 KILOGRAM).

Moeras-sawah's (sawah's-bonorowo).		Tegalvelden (tipars).		Gogovelden.		Te zamen.	
Totaal.	Gemiddeld per bouw. c.	Totaal.	Gemiddeld per bouw. c.	Totaal.	Gemiddeld per bouw. c.	Totaal-generaal.	Gemiddeld per bouw. c.
17 125	15,75	104 318	9,74	194 858	16,25	1 642 616	20,18
»	»	15 559	9,04	3 926	9,30	247 547	16,92
147 080	29,48	158 600	12,53	384 313	19,70	4 948 287	24,24
240 857	18,80	4 779	4,73	34 283	7,44	3 641 305	19,91
23 480	16,16	767	9,96	6 298	14,99	2 670 085	23,08
»	»	1 474	22,33	375	8,15	702 360	11,79
64 110	20,52	3 656	1,27	11 534	8,67	4 848 514	20,97
22 005	8,38	6 241	4,61	4 886	7,12	880 921	10,02
1 352	5,34	102	3,00	3 647	2,52	1 351 335	9,23
191 809	17,83	10 160	6,75	3 068	8,47	3 590 716	16,28
100 724	62,14	»	»	142 208	30,51	3 240 118	49,20
7 725	25,00	18 875	29,68	192 880	23,64	1 404 632	30,09
6 079	15,05	6 914	24,78	27 836	16,58	1 960 496	34,43
»	»	»	»	2 440	34,86	406 162	46,14
13 489	12,69	28 287	9,78	82 213	13,59	2 731 712	25,52
147 632	28,87	126 416	17,81	32 459	10,53	3 980 946	24,99
»	»	»	»	6 060	11,22	2 698 958	26,41
»	»	25 284	14,37	82 297	8,27	3 728 640	31,62
13 842	23,18	26 436	14,34	47 676	19,96	2 535 154	29,31
»	»	8 518	12,22	»	»	142 731	18,09
997 309	21,58	546 386	11,53	1 263 827	15,33	47 353 235	d. 22,50
1 046 357	22,04	438 261	12,15	1 056 896	15,35	47 288 930	d. 22,70
»	»	108 125	»	206 931	»	64 305	»
49 048	0,46	»	0,62	»	0,02	»	0,20

per bouw in 1872 te staan op 21,35, die van 1871 op 22,02 pikols.

GEWESTEN.	GEMIDDELDE MARKTPRIJS PER PIKOL PADI.		BEDRAG VAN DEN ONZUIVEREN AANSLAG PER LANDRENTE.			UITVOER (in pikols).	
	Hoogste prijs.	Laagste prijs.	Voor velden door de bevolking op hoog gezag beplant.	Voor velden door de bevolking voor eigen cultuur beplant.	Te zamen.	Padi.	Rijst.
Bantam	f 3,03	f 1,77	»	f 619 604,00	f 619 604,00	1 488	81 874
Krawang	3,05	1,57	»	61 348,00	61 348,00	»	»
Cheribon	2,40	1,11	»	941 454,00	941 454,00	13 566	1 854
Preanger-regentschappen.	3,51	2,46	f 3 200,00	1 018 494,00	1 021 694,00	1 275	4 692
Tagal	3,54	2,34	»	599 152,00	599 152,00	»	»
Pekalongan	3,92	3,50	»	352 074,00	352 074,00	1 300	1 200
Samarang	6,075	3,76	»	1 026 342,00	(f) 1 026 342,00	67 009	162 704
Japara	4,54	3,07	»	497 807,00	497 807,00	»	»
Rembang	6,56	2,33	»	753 792,00	753 792,00	30 961	36 308
Soerabaja	3,84	2,95	»	1 535 958,00	1 535 958,00	»	»
Pasoeroean	3,52	2,52	4 922,00	1 000 413,00	1 005 335,00	»	»
Probolinggo	5,25	2,75	»	655 604,00	655 604,00	168 034	954
Bezoeki.	4,11	2,29	»	779 481,00	779 481,00	85 428	8 065
Banjoewangi	3,36	2,23	»	»	»	3 336	32 453
Banjoemas	3,63	1,75	»	668 508,00	668 508,00	7 910	9 240
Bagelen.	3,92	2,61	»	1 234 220,00	1 234 220,00	»	»
Kadoe	4,14	3,27	»	730 244,00	730 244,00	»	»
Madioen	4,27	3,27	»	601 958,00	601 958,00	5 018	59 405
Kediri	3,00	2,50	»	732 684,00	732 684,00	»	»
Madura	4,19	2,55	2 801,00	71 833,00	74 634,00	»	»
Te zamen. . .	f 3,995	f 2,53	(e) f 10 923,00	f 13 880 970,00	f 13 891 893,00	385 325	398 749
In 1871 was het cijfer.	3,305	2,23	452 410,00	13 071 924,00	13 524 334,00	436 757	948 519
Geeft nu { minder . .	f 0,69	f 0,30	»	f 809 046,00	f 367 559,00	»	»
Geeft nu { meer . . .	»	»	f 441 487,00	»	»	51 432	549 770

INVOER (in pikols).		UITGESTREKTHEID NIEUW ONTGONNEN SAWAH-VELDEN.			AANMERKINGEN.
Padi.	Rijst.	Rijstvelden door levend water besproeid.	Rijstvelden van regen afhankelijk.	Te zamen.	
518	420	251	23	274	(e) Het aanzienlijk lager bedrag van dit cijfer, in vergelijking met dat over 1871 en vorige jaren, is een gevolg van het in werking treden der nieuwe suikerregeling, krachtens welke van de op hoog gezag met suikerriet beplante velden (bij die ondernemingen voor welke tot de nieuwe regeling is toegetreden) geen landrente meer geheven wordt.
»	»	336	467	803	
23 314	18 412	10 080	2 314	12 394	
2 258	4 473	700	880	1 580	
»	85	85	399	484	(f) Hieronder f 5480 wegens belasting der zout (modder-) wellen in Grobogan.
12 800	23 750	121	»	121	
24 789	417 394	28	77	105	
»	»	177	99	276	
11 258	14 518	77	335	412	
»	»	4 010	2 490	6 500	
»	»	544	»	544	
317	60 365	460	»	460	
»	957	423	12	435	
»	853	18	»	18	
5 383	9 619	751	531	1 282	
»	»	9	75	84	
»	»	55	5	60	
9 442	57 602	112	»	112	
»	»	1 127	709	1 836	
»	»	»	29	29	
90 079	608 448	19 364	8 445	27 809	
379 465	611 182	8 288	6 697	14 985	
»	»	11 076	1 748	12 824	
289 386	2 734	»	»	»	

ZITTING 1873—1874. — 5.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE AA.

N°. 2 *aa*.

KLAPPERCULTUUR

OP

JAVA EN MADURA,

MET UITZONDERING VAN DE VORSTENLANDEN.

Aantal boomen, aanwezig op 1 Januarij en 31 December 1872.

GEWESTEN.	Aanwezig getal klapperboomen op 1°. Januarij 1872.			Gedurende 1872 zijn	
	Vruchtdragende.	Jonge.	Totaal.	uitgestorven of uitgeroeid.	bijgeplant.
Bantam	641 300	784 500	1 425 800	27 400	35 300
Batavia	(a) 432 500	(a) 306 400	(a) 738 900	19 300	33 600
Krawang { gouvernementslanden.	42 100	87 200	129 300	13 600	8 600
Krawang { particuliere landen.	31 800	43 900	75 700	1 800	4 700
Preanger regentschappen	507 000	1 282 400	1 789 400	147 400	47 500
Cheribon	590 700	477 100	1 067 800	15 500	18 500
Tagal	388 100	525 600	913 700	28 600	41 200
Pekalongan	350 100	185 800	535 900	9 100	17 600
Samarang	901 400	1 030 900	1 932 300	36 200	120 400
Japara	602 800	765 800	1 368 600	26 100	81 900
Rembang	1 097 800	1 982 500	3 080 300	55 100	92 100
Soerabaja	(a) 1 012 700	(a) 1 813 900	(a) 2 826 600	72 600	94 600
Pasoeroean	594 900	878 100	1 473 000	26 800	96 300
Probolinggo	533 500	343 400	876 900	14 300	16 500
Bezoeki.	(a) 765 900	495 500	(a) 1 261 400	14 400	120 300
Banjoewangi	94 300	100 900	195 200	13 400	5 700
Banjoemas	883 400	732 600	1 616 000	21 100	43 600
Bagelen	(a) 1 377 700	(a) 1 773 700	(a) 3 151 400	217 000	366 900
Kadoe	307 700	440 300	748 000	10 900	40 700
Madioen	641 800	1 956 100	2 597 900	64 300	119 800
Kediri	388 000	713 100	1 101 100	13 900	60 500
Madura (b)	72 800	71 800	144 600	3 600	15 700
Te zamen	12 258 300	16 791 500	29 049 800	852 400	1 482 000

Aanwezig getal klapperboomen op ultimo December 1872.			Gemiddelde prijzen.		AANMERKINGEN.
Vruchtdragende.	Jonge.	Totaal.	Klappers per 100 stuks.	Klapperolie per pikol.	
633 900	799 800	1 433 700	f 2,98	f 24,18	(a) Verbeterde opgaven.
404 600	348 600	753 200	4,84	20,19	(b) De opgaven nopens deze residentie betreffen alleen het regentschap Pamakassan.
43 900	80 400	124 300	4,83	38,83	
32 800	45 800	78 600	4,56	33,22	
500 000	1 189 500	1 689 500	3,95	13,98	
595 700	475 100	1 070 800	4,30	31,42	
399 800	526 500	926 300	4,20	31,64	
359 500	184 900	544 400	4,79	34,41	
866 600	1 149 900	2 016 500	5,61	34,80	
687 500	736 900	1 424 400	5,83	24,47	
1 071 500	2 045 800	3 117 300	5,50	30,04	
1 025 500	1 823 100	2 848 600	4,84	30,84	
612 200	930 300	1 542 500	6,77	32,63	
557 400	321 700	879 100	4,55	27,75	
809 400	557 900	1 367 300	5,29	29,70[5]	
97 900	89 600	187 500	2,75	25,50	
907 000	731 500	1 638 500	3,65	35,47	
1 398 500	1 902 800	3 301 300	3,77	22,11	
322 000	455 800	777 800	6,93	31,00	
762 400	1 891 000	2 653 400	5,42[5]	24,00	
413 000	734 700	1 147 700	5,77	34,00	
77 800	78 900	156 700	4,33	27,66	
12 578 900	17 100 500	29 679 400	„	„	

ZITTING 1873 — 1874. — 5.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE BB.

N°. 2*bb*.

GOUVERNEMENTS-KOFFIJCULTUUR

OP

JAVA.

Statistiek der plantsoenen onder ult. Maart 1872 en ult. Maart 1873.

GEWESTEN.	Getal cultuurdienstpligtige huisgezinnen, aanwezig onder ult. Maart 1872 voor			Aantal op hoog gezag geplante koffijboo			
				In geregelde tuinen.			
	tuinkoffij.	kampongs-, pagger-koffij enz.	Bosch-koffij.	vrucht-dragende.	jonge.	gelegen binnen een gemiddelden afstand van de dessa in » palen"	
						van	tot
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	17 333	20 420	»	3 387 494	422 160	$1/4$	10
Krawang	1 065	1 831	»	357 276	132 438	1	6
Preanger regentschappen	121 359	»	»	22 973 041	5 259 217	0	21
Cheribon	51 371	53 110	1 319	12 554 541	5 677 629	$1/4$	10
Tagal	18 335	11 751	»	3 664 258	2 690 568	$1/8$	10
Pekalongan	14 135	15 804	»	3 606 060	2 236 334	?	?
Samarang.	48 960	48 360	»	10 999 732	3 247 342	$1/8$	$3\frac{1}{2}$
Japara.	7 806	3 589	»	2 989 202	419 299	$1/3$	$6\frac{1}{2}$
Soerabaja.	5 792	3 211	1 178	636 959	337 237	0	9
Pasoeroean	32 132	29 865	19 665	3 882 811	638 174	$1/4$	13
Probolinggo	17 623	12 956	3 878	6 063 349	1 011 048	$1/10$	7
Bezoeki	35 441	32 021	1 173	6 542 833	2 158 843	$1/3$	6
Banjoewangi.	3 925	»	»	1 902 140	386 124	0	$6\frac{1}{3}$
Banjoemas	41 964	90 554	»	6 366 447	3 461 144	$1/8$	8
Bagelen	39 791	59 039	»	8 742 895	3 928 623	$1/16$	$4\frac{1}{2}$
Kadoe	63 546	94 462	»	9 158 328	1 651 760	0	11
Madioen	35 384	30 064	»	10 949 211	2 917 050	0	16
Kediri	40 687	50 639	4	13 021 291	4 375 992	$1/4$	10
	596 649	557 676	27 217	127 797 868	40 950 982	»	»

(*a*) Te zamen bedragen deze totalen 12 805 723, terwijl werkelijk voor afschrijving zijn in aanmerking gekomen 12 805 183. en wel in de Preanger regentschappen 4 418 448, in Probolinggo 167 903 en in Madioen 560 464, in stede van

(*b*) Hiervan zijn 381 167 boomen opgenomen onder de kampong- en de overige (in de residentien Probolinggo en

men, aanwezig onder ultimo Maart 1872.				Aantal in den loop van 1872 in de op hoog gezag aangelegde plantsoenen af te schrijven boomen.				Getal nog producerende boomen, overblijvende van de af te schrijven tuinen, die opgenomen worden onder de ongeregelde aanplantingen.
In ongeregelde aanplantingen.				In tuinen, volgens overgelegde processen-verbaal.		In kampongs, paggers als anderzins.	In bosschen.	
in kampongs, paggers en anderzins, buiten geregelde tuinen en bosschen	in bosschen							
	vrucht-dragende.	gelegen binnen een gemiddelden afstand van de dessa in „palen"		vrucht-dragende.	jonge.	vruchtdragende.		
vruchtdragende.		van	tot					
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
1 506 702	»	»	»	14 436	5 734	»	»	»
170 157	»	»	»	29 000	1 000	19 555	»	»
»	»	»	»	4 393 048	25 440	»	»	133 600
4 145 595	»	»	»	1 503 931	8 433	488 579	»	17 061
1 493 160	»	»	»	573 464	516	152 133	»	10 558
1 186 471	»	»	»	197 620	1 700	10 417	»	9 750
7 836 877	»	»	»	455 021	3 827	240 871	»	»
189 141	»	»	»	198 424	1 655	»	»	17 866
268 840	677 434	0	8	38 788	2 812	»	»	800
3 245 598	6 622 593	1/4	9	»	30 628	»	»	»
448 860	1 106 889	1/10	5 3/4	168 303	»	»	26 300	17 805
2 528 786	11 293	1/4	2	389 143	1 040	»	»	3 360
»	»	»	»	66 223	»	»	»	6 400
4 953 954	»	»	»	1 017 164	54 426	171 301	»	45 255
5 869 501	»	»	»	1 560 905	»	37 353	»	55 823
16 982 238	»	»	»	838 216	»	»	»	11 103
4 583 055	»	»	»	560 464	»	128 558	»	30 368
6 927 415	16 881	1/2	3	632 153	32 209	130 030	10 381	40 818
62 336 350	8 435 090	»	»	12 636 303	169 420	1 378 797	36 681	(b) 400 567
				(a)				

Dit verschil ontstaat hierdoor dat in drie gewesten niet het voorgestelde maar een minder getal boomen is afgeschreven. respectivelijk 4 418 488, 168 303 en 560 464.

Banjoewangi) onder de boschplantsoenen.

GEWESTEN.	Aantal jonge boomen die gerekend werden van de op hoog gezag aangelegde plantsoenen in den loop van 1872 vruchtdragend te worden.			Aantal boomen in tuinen dat elk huisgezin wordt geacht te kunnen onderhouden.	
	In tuinen.	In kampongs, paggers en anderzins.	In bosschen.	van	tot
18.	19.	20.	21.	22.	23.
Bantam	154 706	189 244	»	»	»
Krawang	34 755	48 980	»	400	450
Preanger regentschappen	1 662 747	»	»	250	900
Cheribon	1 961 655	579 644	»	200	800
Tagal	851 781	39 432	»	350	750
Pekalongan	518 756	200 938	»	350	700
Samarang	1 109 739	469 908	»	300	600
Japara	106 267	36 900	»	500	700
Soerabaja	35 448	815	2 000	150	700
Pasoeroean	441 426	20 426	110 901	»	»
Probolinggo	484 215	111 970	26 835	200	825
Bezoeki	272 594	325 343	»	250	600
Banjoewangi	117 205	»	»	500	700
Banjoemas	951 802	727 010	»	400	600
Bagelen	1 196 791	175 831	»	400	800
Kadoe	678 314	5 407 062	»	100	600
Madioen	1 028 162	252 947	»	200	900
Kediri	2 281 837	1 133 288	»	»	»
	14 188 200	9 719 738	139 736	»	»

(c) Berekend over het aantal huisgezinnen dat in het *geheele* gewest werkelijk heeft bij te planten gehad.

(d) Aanvankelijk was een bijplant van 12 834 514 boomen bevolen, doch dit totaal is niet ten volle bereikt, daar in

Aantal op hoog gezag bij te planten boomen gedurende 1872/1873.

Per huisgezin boomen (c).			Gevende te zamen.							
			In tuinen.				in kampongs, paggers en anderzins, boomen.	In bosschen.		
In tuinen.	in kampongs, paggers als anderzins.	In bosschen.	boomen.	gelegen op een afstand van de dessa in »palen."		benoodigde uitgestrektheid grond in bouws.		boomen.	gelegen op een afstand van de dessa in »palen."	
				van	tot				van	tot
24.	25.	26.	27.	28	29.	30.	31.	32.	33.	34.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
52	13	»	30 100	3	6	27	24 680	»	»	»
27	»	»	3 132 650	0	$17^{1}/_{2}$	2100	»	»	»	»
42	19	66	2 038 490	$^{1}/_{4}$	9	1198	844 235	87 735	$^{3}/_{4}$	$4^{1}/_{2}$
49	17	»	911 750	$^{1}/_{8}$	7	567	197 165	»	»	»
54	19	»	688 583	$^{1}/_{8}$	6	590	151 695	»	»	»
36	11	»	785 803	0	4	586	378 943	»	»	»
50	24	»	237 937	$^{1}/_{4}$	$5^{3}/_{4}$	212	36 900	»	»	»
21	13	»	71 050	0	$5^{1}/_{2}$	45	6 000	»	»	»
36	16	50	68 310	1	$4^{1}/_{2}$	48	23 650	8 450	1	3
33	42	»	243 045	$^{1}/_{8}$	5	216	319 645	»	»	»
27	»	»	957 360	$^{1}/_{4}$	$6^{1}/_{2}$	848	»	»	»	»
35	»	»	93 648	$^{1}/_{13}$	7	93	»	»	»	»
55	18	»	933 621	$^{1}/_{8}$	$5^{3}/_{4}$	892	764 979	»	»	»
47	17	»	754 279	$^{1}/_{6}$	4	500	407 853	»	»	»
10	»	»	198 735	$^{1}/_{16}$	7	116	»	»	»	»
45	31	»	1 035 063	$^{1}/_{4}$	16	750	190 345	»	»	»
30	29	»	644 127	$^{1}/_{8}$	$9^{1}/_{2}$	411	830 274	»	»	»
»	»	»	(d) 12 824 551	»	»	9199	4 176 364	96 185	»	»

Madioen, in stede van 1 045 026, in werkelijkheid slechts 1 035 063 zijn bijgeplant.

GEWESTEN.	Aantal op hoog gezag geplante koffijboomen (vermoedelijk) aanwezig op ultimo Maart 1873 (e)				Geheel aanwezig getal vruchtdragende boomen op hoog gezag geplant	
	In geregelde tuinen.		In ongeregelde aanplantingen.			
	Vruchtdragende.	Jonge.	In kampongs en anderzins buiten geregelde tuinen en bosschen	In bosschen	onder ultimo Maart 1872.	onder ultimo Maart 1873. (e)
			vruchtdragende.			
35.	36.	37.	38.	39.	40.	41.
Bantam	3 527 764	261 720	1 695 946	»	4 894 196	5 223 710
Krawang	363 031	126 783	199 582	»	527 433	562 613
Preanger regentschappen	20 242 740	6 703 680	133 600	»	22 973 041	20 376 340
Cheribon	13 012 265	5 746 031	4 253 721	»	16 700 186	17 265 986
Tagal	3 942 575	2 750 021	1 391 017	»	5 157 418	5 333 592
Pekalongan	3 927 196	2 404 461	1 386 742	»	4 792 531	5 313 938
Samarang	11 654 450	2 919 579	8 065 914	»	18 836 609	19 720 364
Japara	2 897 045	549 314	243 907	»	3 178 343	3 140 952
Soerabaja	633 619	370 027	270 455	679 434	1 583 233	1 583 508
Pasoeroean	4 324 237	234 430	3 266 024	6 733 494	13 751 002	14 323 755
Probolinggo	6 379 261	769 878	565 635	1 120 424	7 619 098	8 065 320
Bezoeki	6 426 284	2 842 569	2 857 489	11 293	9 082 912	9 295 066
Banjoewangi	1 953 122	362 567	»	6 400	1 902 140	1 959 522
Banjoemas	6 301 085	3 388 537	5 554 918	»	11 320 401	11 856 003
Bagelen	8 378 781	3 486 111	6 063 802	»	14 912 396	14 442 583
Kadoe	9 298 426	872 181	22 400 403	»	26 140 566	31 698 829
Madioen	11 416 909	2 923 951	4 737 812	»	15 532 266	16 154 721
Kediri	14 670 975	2 706 073	7 971 491	6 500	19 965 587	22 648 966
	129 349 765	39 417 913	71 058 458	8 557 545	198 569 308	208 965 768

(e) De cijfers van 1873 zullen, in verband met de uitkomsten der voortgezette opnemingen, later welligt blijken nog

Vrijwillige koffijaanplantingen.

Getal huisgezinnen die vrijwillig koffij-aanplanten in: kampongs, paggers enz.	Getal huisgezinnen die vrijwillig koffij-aanplanten in: bosschen.	Geschat aantal vruchtdragende boomen aanwezig onder ultimo Maart 1872. Te zamen: in kampongs, paggers als anderzins.	Te zamen: in bosschen: boomen.	in bosschen: gelegen op een gemiddelden afstand van de dessa in „palen" van	tot	zijnde gemiddeld per huisgezin: in kampongs, enz.	zijnde gemiddeld per huisgezin: in bosschen.	Getal boomen dat vermoedelijk gedurende 1872/73 zal worden aangeplant. Te zamen: in kampongs, paggers en anderzins.	Te zamen: in bosschen.	zijnde gemiddeld per huisgezin: in kampongs, enz.	zijnde gemiddeld per huisgezin: in bosschen.
I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
116	»	51 534	»	»	»	470	»	14 800	»	168	»
103 534	»	4 919 800	»	»	»	47	»	1 898 595	»	18	»
531	326	79 136	62 126	1/4	5	149	190	500	3 500	250	206
4 900	35	1 402 767	16 278	1/4	1	286	465	148 354	»	39	»
8 855	975	1 677 142	131 489	1/3	5	189	135	48 555	»	32	»
711	400	195 376	315 470	3	5	275	788	»	»	»	»
1 979	»	22 470	»	»	»	11	»	37 422	»	18	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
15 350	16 992	2 713 492	11 292 949	1/4	6	176	664	390 827	444 399	63	52
»	1 018	»	1 373 269	1/2	4	»	1317	»	175 200	»	172
»	52	»	37 096	1/2	1	»	713	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
347	»	10 763	»	»	»	31	»	»	»	»	»
30 891	115	2 695 902	14 318	1	4	87	124	608 150	»	?	»
»	995	»	779 211	1/16	2 1/2	»	783	»	21 179	»	35
1 715	34	245 152	23 964	1/4	3	143	701	48 379	»	67	»
760	233	18 824	216 650	»	»	103	930	»	»	»	»
169 689	21 175	14 095 858	14 262 815	»	»	49	673	3 195 582	644 278	»	»

eenige verandering te hebben ondergaan.

ZITTING 1873 — 1874. — **5.**

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **CC.**

N°. 2*cc.*

GOUVERNEMENTS-KOFFIJCULTUUR

OP

JAVA.

Uitkomsten over het jaar 1872.

GEWESTEN.	Getal huisgezinnen voor geregelde tuinen en boschkoffij afgezonderd.	GETAL VRUCHTDRAGENDE BOOMEN, WAARVAN IN 1872 GEOOGST IS GEWORDEN.			Verkregen hoeveelheid koffij in pikols van 100 katties of van 61,76 kilogram.
		Aanplantingen op hoog gezag. (Zie voor de splitsing der onderstaande cijfers naar gelang van de soort der aanplantingen in of buiten geregelde tuinen de kolommen 5, 9 en 11 van bijlage **BB.**	Vrijwillige aanplantingen. (Zie omtrent eene verdeeling dier aanplantingen in kampong- of bosch-koffij, de kolom III en IV van bijlage **BB.**	Te zamen.	
Bantam	20 420	4 894 196	»	4 894 196	10 502,00
Krawang	1 902	527 433	54 534	581 967	515,69 $^{3}/_{5}$
Preanger regentschappen	121 359	22 973 041	4 919 800	27 892 841	91 592,80
Cheribon	51 371	16 700 136	141 262	16 841 398	21 289,74
Tagal	18 335	5 157 418	1 419 040	6 576 458	48 045,62 $^{4}/_{5}$
Pekalongan	14 755	4 792 531	1 808 631	6 601 162	16 461,99
Samarang	(a) 48 005	18 836 609	510 846	19 347 455	(b) 65 518,00
Japara	7 806	3 178 343	22 470	3 200 813	11 105,67 $^{2}/_{5}$
Soerabaja	6 347	1 583 233	»	1 583 233	9 215,64 $^{4}/_{5}$
Pasoeroean	42 187	13 751 002	14 006 441	27 757 443	303 148,40
Probolinggo	(a) 19 908	7 619 098	1 373 269	8 992 367	(b) 47 212,00
Bezoeki	35 441	9 082 912	37 096	9 120 008	42 912,70
Banjoewangi	3 925	1 902 140	»	1 902 140	9 049,40
Banjoemas	72 437	11 320 401	10 763	11 331 164	10 620,99 $^{1}/_{5}$
Bagelen	67 537	14 612 396	2 710 220	17 322 616	38 473,02 $^{2}/_{5}$
Kadoe	82 359	26 140 566	779 211	26 919 777	67 133,25 $^{1}/_{5}$
Madioen	36 430	15 532 266	296 116	15 801 382	76 291,17 $^{2}/_{5}$
Kediri	58 256	19 965 587	295 474	20 261 061	58 684,42
Te zamen	708 780	198 569 308	28 358 173	226 927 481	927 772,54
Soerakarta	»	»	»	»	(b) 50 801,00
Djokjokarta	»	»	»	»	(b) 5 651,00
Totaal	708 780	226 927 481		226 927 481	(c) 984 224,54
In 1871 was het cijfer	623 508	225 819 430		225 819 430	445 530,87

Overwigten door latere meerdere bevindingen bij de pakhuizen. — Pikols.	Minder bevonden in de kleine pakhuizen. — Pikols.	Te zamen bij de pakhuizen in ontvangst genomen. — Pikols.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan gemiddeld één pikol koffij is verkregen.	AANMERKINGEN.
35,00	»	10 537,00	464	(a) Bij gemis aan latere opgaven het cijfer van 't vorig verslag behouden.
»	»	515,69 3/5	1 128	(b) Volgens voorloopige opgaven.
48,30	34,95	91 606,15	304	(c) Deze cijfers zullen welligt later blijken nog eenige verandering te moeten ondergaan.
104,95	»	21 394,69	787	(d) De dus † geteekende kolommen zijn bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld.
16,48	»	48 062,10 4/5	137	(e) Ongerekend Soerakarta en Djokjokarta.
2,93 4/5	»	16 464,92 4/5	401	
(d) †	†	(b) 65 518,00	295	
11,96	0,07 1/5	11 117,56 2/5	288	
0,10 2/5	»	9 215,75 1/5	172	
710,80	16,30	303 842,90	91	
†	†	(b) 47 212,00	190	
167,28 2/5	»	43 079,98 2/5	211	
22,70 2/5	»	9 072,10 2/5	209	
13,41 4/5	24,90 4/5	10 609,53 1/5	1 068	
349,57 2/5	»	38 822,59 4/5	446	
288,91	20,60 4/5	67 401,55 2/5	399	
35,35	»	76 326,52 2/5	207	
15,99	»	58 700,41	345	
1 823,79 1/5	96,83 4/5	929 499,49 2/5	244	
†	†	(b) 50 801,00	»	
†	†	(b) 5 651,00	»	
(c) 1 823,79 1/5	(c) 96,83 4/5	(c) 985 951,49 2/5	(e) 244	
810,01	36,59	446 304,29	(e) 562	

GEWESTEN.	GEZAMENLIJKE KOSTEN DER KOFFIJ, UIT DEN OOGST VAN				
	INKOOPSPRIJS AAN DE PLANTERS BETAALD.		Kosten van personeel, koelies, enz. bij de pakhuizen.	Kosten van inlandsch personeel bij de koffijcultuur, als mantries, enz.	Bijzondere meerdere kosten van bewerking der koffij naar de West-Indische wijze.
	Per pikol.	Te zamen.			
Bantam	f 13,00	f 136 526,00	f 14 548,47	f 4 240,00	f 4 734,00
Krawang	13,00 6,50	6 660,72	370,625	540,00	»
Preanger regentschappen	13,00 6,50	(*a*) †	†	†	»
Cheribon	13,00 6,50	277 141,76	11 818,64	7 020,00	»
Tagal	13,00 6,50	623 256,39	4 980,00	4 770,00	»
Pekalongan	13,00 6,50	213 836,155	5 863,075	4 320,00	»
Samarang	13,00 6,50	†	†	†	»
Japara	13,00 6,50	139 347,41	2 843,99	7 020,00	»
Soerabaja	13,00 6,50	119 362,735	2 168,625	3 780,00	»
Pasoeroean	13,00 6,50	3 859 592,65	30 482,61	19 415,00	»
Probolinggo	13,00 6,50	†	†	†	»
Bezoeki	13,00 6,50	557 213,925	8 563,20	7 065,00	»
Banjoewangi	7,96 3,98	71 754,395	1 321,98	1 080,00	»
Banjoemas	13,00 6,50	137 631,36	4 448,90	4 320,00	»
Bagelen	13,00 6,50	500 026,315	9 338,92	7 020,00	»
Kadoe	13,00 6,50	872 054,69	11 296,06	8 100,00	»
Madioen	13,00 6,50	988 780,65	†	†	»
Kediri	13,00 6,50	761 183,64	9 231,965 (*c*) (1 219,81)	7 620,00 (7 560,00)	»
Te zamen	»	(*b*) »	»	»	»
Soerakarta	f 23,34	†	†	†	†
Djokjokarta		† (*c*) (f 880 134,50)	† (1 392,00)	†	†
Totaal	»	»	»	»	»
In 1871 was het cijfer	»	f 5 992 626,71	(*d*) »	»	»

VAN 1872 AAN HET GOUVERNEMENT GELEVERD.				Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam.	Getal inkoop pakhuizen.	AANMERKINGEN.
Kosten van afpakking en vervoer tot aan de strandpakhuizen.	Percentsgewijze belooning aan de Europesche en inlandsche ambtenaren, enz.	Alle andere uitgaven, onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.			
f 9 243,12	f 2 000,00	»	f 171 291,59	f 16,25	6	
647,08	186,66^{5}	f 431,00	8 836,09	17,13	1	
†	†	†	†	†	49	
20 263,94	8 256,81	»	324 501,15	15,17	19	
52 996,71^{5}	17 612,70	3 699,47^{5}	707 315,28	14,71	8	
13 574,62	2 743,65	2 771,80	242 609,30	14,73	8	
†	†	†	†	†	15	
16 192,32	3 359,07	320,00	169 082,79	15,20	4	
7 115,12^{5}	4 054,88^{5}	220,39	136 701,76	14,83^{5}	3	
292 125,65	58 127,00	2 701,22	4 262 444,13	14,02	18	
†	†	†	†	†	8	
26 289,34	15 781,26	12 450,19	627 362,91^{5}	14,56	9	
9 754,84	5 276,40	»	89 187,61^{5}	9,83	2	
20 277,24	3 897,50	8 584,16^{5}	179 159,16^{5}	16,88	17	
96 771,13	14 099,80	»	627 256,16^{5}	16,15	14	
112 246,99	24 577,28^{5}	11 911,85	1 040 186,87^{5}	15,48	10	
†	†	†	†	†	17	
78 030,40^{5} (67 180,19)	20 069,82^{5} (8 003,15^{5})	» (17 191,16^{5})	876 135,83^{5} (393 233,32)	14 92 (17,81)	8 »	
»	»	»	»	»	216	
†	†	†	†	†	1	
† (*e*) (f 9 186,62)	† »	† »	† (f 890 713,12)	† f 21,18	1 »	
»	†	»	»	»	218	
»	»	»	»	»	218	

AANMERKINGEN.

(*a*) De dus † geteekende kolommen zijn bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld.

(*b*) Daar de opgaven van alle residentien nog niet zijn ingekomen, zou eene invulling der onvolledige totalen weinig waarde hebben.

(*c*) De cijfers betreffende Kediri en Soerakarta tusschen ( ) geplaatst, hebben betrekking tot het oogstjaar 1871 en dienen tot aanvulling van de aantooning sub litt. HH bij het vorig Verslag gevoegd.

(*d*) Wegens gemis alsnog van de in 't vorig Verslag ontbrekende opgaven betreffende de residentie Preanger regentschappen, kunnen ook de totalen van 1871 nog niet alle worden ingevuld.

(*e*) Het groote verschil tusschen dit cijfer en het voor 1870 opgegevene (f 68 789,82) is veroorzaakt door dat de koffij in laatstgemeld jaar per praauw naar Soerabaja en thans per spoor naar Samarang werd afgevoerd. Onder de som van f 9186,62 zijn echter niet begrepen de kosten van het vervoer per spoor, doch alleen die van het transport uit de pakhuizen te Solo naar het spoorwegstation.

ZITTING 1873 — 1874. — **5.**

Koloniaal Verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **DD.**

N°. 2*dd.*

GOUVERNEMENTS-SUIKERCULTUUR.

AANTOONING

van de door de suikerfabriekanten, ingevolge de nieuwe contracten verschuldigde betalingen, zoo wegens kosten van den aanplant als ter zake van cijns aan het Gouvernement.

NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid van den contractueel bedongen vollen aanplant (in bouws).	Door de fabrikanten gedurende de vijf eerste		
		Voor aanplant, bewerkstelligd door		
		Per		
		Schadeloosstelling voor den grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.
Residentie Cheribon.				
Soerawinangon (2)	400	"	"	"
Ardjowinangon	450	f 42,00	f 115,00	f 2,25
Glagamidang	324	40,25	125,00	2,17
Gempol	400	46,00	125,00	2,25
Sindanglaut	500	40,25	125,00	2,25
Karang Sambong	300	40,25	130,00	2,25
Tjiledoek	500	43,70	122,00	2,165
Tersana	400	43,70	127,00	2,25
Djattiwangi	500	40,60	115,00	2,17
Paroengdjaija	500	40,60	115,00	2,00
	4274			
Residentie Tagal.				
Pagongan	150	33,00	110,00	1,86
Pangka	500	34,815	120,00	2,25
Adhiwerna	400	47,41	118,45	2,25
Kemanglen	400	38,50	120,00	2,00
Doekoewringin	400	33,00	115,00	2,00
Djattibarang	400	37,36	128,00	2,25
Bandjardawa	400	34,50	120,00	2,00
Tjomal	300	37,47	117,42	2,00
	2950			
Residentie Pekalongan.				
Wonopringo	700	40,25	125,00	2,14
Seragi	400	36,00	125,00	2,085
Kalimatti	500	38,50	130,00	2,085
	1600			

(1) Wegens velden door het Gouvernement verstrekt, zonder aanplant, bedraagt de cijns ½ minder per bouw. Ter waarvoor zij met het Gouvernement in contract staan, bedraagt de cijns f 25 per bouw.

(2) Deze onderneming, waarvoor niet tot de nieuwe regeling is toegetreden, betaalt plantloon op den ouden voet. In

contractjaren jaarlijks verschuldigd wegens kosten van den aanplant.				Jaarlijks verschuldigde cijns aan het Gouvernement van aanplant, bewerkstelligd op hoog gezag. (1)	
tusschenkomst van het Gouvernement.			Voor aanplant door eigen middelen op door het Gouvernement verstrekten grond, per bouw.		
bouw.		Voor het geheel.			
Cultuur-procenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Schadeloosstelling voor den grond en arbeidsloon. (Zie de kolommen 3 en 4).		Per bouw.	Voor het geheel.
»	»	»	»	»	»
f 12,49	f 171,74	f 70 650,00	f 35	f $96,72^{75}$	f 43 527,375
15.165	182,585	53 541,00	35	$97,65^{75}$	31 641,03
16,435	189,685	68 400,00	40	$117,02^{25}$	46 809,00
14,57	182,07	82 625,00	35	$123,33^{3}/_{25}$	61 666,25
21,96	194,46	51 075,00	35	$203,36^{4}$	61 009,20
14,695	182,56	82 850,00	38	124.15	62 075,00
15,53	188,48	68 280,00	38	$137,49^{9}$	54 999,60
15,09	172,86	77 800,00	35	87,61	43 805,00
13,335	170,935	77 800,00	35	$93,89^{75}$	46 948,75
		f 633 021,00			f 452 481,205
7,165	152,025	f 21 450,00	30	92,65	f 13 897,50
14,19	171,255	77 407,50	f 30 of f 35	96,27	48 135,00
11,81	179,92	66 344,00	f 30, f 40 of f 50	$112,60^{25}$	45 041,00
11,925	172,425	63 400,00	f 35	$104,41^{25}$	41 765,00
10,76	160,76	59 200,00	30	$86,75^{6}$	34 702,40
15,25	182,86	66 144,00	32	$143,70^{6}$	57 482,40
10,39	166,89	61 800,00	»	89,58	35 832,00
9,89	166,78	46 467,00	»	75,95	22 785,00
		f 462 212,50			f 299 640,30
11,445	178,835	f 115 675,00	35	$110,18^{75}$	f 77 131,25
10,36	173,445	64 400,00	30	$75,24^{2}/_{5}$	30 097,60
13,88	184,465	84 250,00	35	$98,89^{8}$	49 447,50
		f 264 325,00			f 156 676,35

zake van geheel particulieren aanplant, voor zoover de ondernemers het riet daarvan doen verwerken op de fabriek,

stede van een cijns in geld, heeft de ondernemer jaarlijks aan den lande op te brengen 10653^{85} pikols suiker.

NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid van den contractueel bedongen vollen aanplant (in bouws).	Door de fabrikanten gedurende de vijf eerste — Voor aanplant, bewerkstelligd door — Per — Schadeloos-stelling voor den grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.
Residentie Samarang.				
Boegoe	500	f 41,16	f 120,00	f 2,25
Gemoe	500	38,50	125,00	2,00
Tjipiring	600	45,11^{5}	118,59	1,91^{5}
Kaliwoongoe	500	45,31^{5}	119,39	2,25
	2100			
Residentie Japara.				
Langsee	600 1ste jaar	33,30^{5}	116,32^{5}	2,17
	2de »	32,80	116,32^{5}	2,17
	3de »	31,45	116,32^{5}	2,17
Trangkil	400 1ste »	27,32^{5}	115,17^{5}	2,25
	2de »	28,22	115,59	2,25
	3de »	28,02	115,89	2,25
Tandjong Modjo	464 1ste »	34,82	106,00	2,25
	2de »	34,82	106,00	2,25
	3de »	34,77	106,00	2,25
Klaleng	400 1ste »	35,96^{5}	118,79	2,25
	2de »	33,10^{5}	118,79	2,25
	3de »	33,10^{5}	118,79	2,25
Petjangaàn	400 1ste »	39,96	110,64^{5}	2,25
	2de »	37,36	108,68^{5}	2,25
	3de »	39,41	110,64^{5}	2,25
De Hoop of Mayong	550	40,99^{5}	100,11	2,25
Besito	500	44,78	103,00	2,25
Rendeng	405	44,00	109,76	2,25
Pakkies	600 1ste »	49,22	106,38^{5}	2,25
	2de »	47,13^{5}	106,38^{5}	2,25
	3de »	49,22	106.38^{5}	2,25
	4319			

(1) Wegens velden, door het Gouvernement verstrekt, zonder aanplant, bedraagt de cijns $1/3$ minder per bouw. Ter waarvoor zij met het Gouvernement in contract staan, bedraagt de cijns f 25 per bouw.

contractjaren jaarlijks verschuldigd wegens kosten van den aanplant.				Jaarlijks verschuldigde cijns aan het Gouvernement van aanplant, bewerkstelligd op hoog gezag. (1)	
tusschenkomst van het Gouvernement.			Voor aanplant door eigen middelen op door het Gouvernement verstrekten grond, per bouw.		
bouw.		Voor het geheel.			
Cultuur-procenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Schadeloosstelling voor den grond en arbeidsloon. (Zie de kolommen 3 en 4).		Per bouw.	Voor het geheel.
f 15,45^{5}	f 178,86^{5}	f 80 580,00	f 35 of f 40	f 118,25	f 59 125,00
10,75	176,25	81 750,00	f 35	77,04^{4}	38 522,00
9,38^{5}	175,00^{5}	98 223,00	f 35 f 40 of f 50	78,90^{4}	47 342,40
13,29	180,27^{5}	82 367,50	f 40 of f 50	112,40	56 200,00
		f 342 920,50			f 201 189,40
12,97	164,77	f 89 778,00	sawahs	110,59	f 66 354,00
12,97	164,26^{5}	89 475,00	f 31 of f 42		
12,97	162,91^{5}	88 665,00	tegals f 8		
15,02^{5}	159,77^{5}	57 000,00	sawahs	104,83^{5}	41 934,00
15,02^{5}	161,08^{5}	57 524,00	f 33 of f 44		
15,02^{5}	161,18^{5}	57 564,00	tegals f 10		
14,74	157,81	65 340,48	sawahs	109,29	50 710,56
14,74	157,81	65 340,48	f 31 of f 37		
14,74	157,76	65 317,28	tegals f 4		
15,71	172,71^{5}	61 902,00	sawahs	108,22^{5}	43 290,00
15,71	169,85^{5}	60 758,00	f 31 of f 37		
15,71	169,85^{5}	60 758,00	tegals f 4		
14,72	167,57^{5}	60 242,00	sawahs	114,74^{5}	45 898,00
14,72	163,01^{5}	58 418,00	f 30 of f 45		
14,72	167,02^{5}	60 022,00	tegals f 10		
13,09	156,44^{5}	77 607,75	f 30 f 37,50 of f 45	97,49^{76}	53 623,62^{5}
17,16^{5}	167,19^{5}	73 890,00	f 36 of f 45	140,52	70 260,00
14,59^{5}	170,60^{5}	62 272,80	f 36 of f 45	127,05^{5}	51 457,27^{5}
14,69	172,54^{5}	93 363,00	sawahs	120,30	72 180,00
14,69	170,46	92 112,00	f 42,50 of f 60		
14,69	172,54^{5}	93 363,00	tegals f 8		
		1ste j. f 641 396,03			f 495 707,46
		2de j. 637 398,03			
		3de j. 639 459,83			

zake van geheel particulieren aanplant, voor zoover de ondernemers het riet daarvan doen verwerken op de fabriek,

NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid van den contractueel bedongen vollen aanplant (in bouws).	Door de fabrikanten gedurende de vijf eerste		
		Voor aanplant, bewerkstelligd door		
		Per		
		Schadeloosstelling voor den grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.
Residentie Rembang.				
Waringin agoong	300	f 40,77	f 84,17^{5}	f 1,91^{5}
Residentie Soerabaja.				
Sentanen lor	400	36,77^{5}	109,60	2,25
Brangkal	300	35,27	107,96	2,25
Ketanen	3'0	34,38^{5}	109,82	2,17
Koning Willem II	490	36,80	107,86	1,96^{5}
Bangsal	310	36,80	104,80^{5}	2,25
Djombang	400	32,62^{5}	111,25	2,25
Goedo	210	32,74	111,37^{5}	2,17
Gempolkrep	400	34,50	119,54^{5}	2,00
Waroe	400	51,09	129,70	2,17
Tjandi	400	46,80	104,44	2,00
Boedoeran	480	47,58^{5}	105,95	2,25
Ketegan	480	48,73	97,55^{5}	2,25
Sroeni	440	50,12	105,76	2,23
Balongbendo	400	42,02^{5}	90,34	2,08^{5}
Krian	400	47,01^{5}	95,99^{5}	2,25
Watoe-toelies	480	42,20	91,33^{5}	2,00
Porrong	400	45,10	105,00	2,00
Tangoelangin	480	45,93^{5}	109,88^{5}	2,00
Krembong	450	42,35	98,19^{5}	2,25
	7620			
Residentie Pasoeroean.				
Sariredjo	210	55,00	90,01^{5}	1,91^{5}
* (2) Plered	290	55,00	90,54^{5}	2,25
* Soekoredjo	259	55,00	89,15	2,25
* Kawisredjo	259	55,00	92,48	2,16^{5}
* Djakatra Oost	473	46,73^{5}	91,78	1,91^{5}
de Goede Hoop	230	55,00	90,02	2,25
* Gaijam	353	55,00	88,74	2,16^{5}
Dankbaarheid	294	42,82	90,90	2,00
* Bekassi Oost	250	55,00	89,99^{5}	2,16^{5}

(1) Wegens velden door het Gouvernement verstrekt, zonder aanplant, bedraagt de cijns $^{1}/_{3}$ minder per bouw. Ter waarvoor zij met het Gouvernement in contract staan, bedraagt de cijns f 25 per bouw.

(2) De dus * geteekende ondernemingen hebben voor het eerste oogstjaar (1872) bij uitzondering een grooteren tot laatstbedoelde uitgestrektheid.

contractjaren jaarlijks verschuldigd wegens kosten van den aanplant.				Jaarlijks verschuldigde cijns aan het Gouvernement van aanplant, bewerkstelligd op hoog gezag. (1).	
tusschenkomst van het Gouvernement.			Voor aanplant door eigen middelen op door het Gouvernement verstrekten grond, per bouw.		
bouw.		Voor het geheel.			
Cultuur-procenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Schadeloosstelling voor den grond en arbeidsloon. (Zie de kolommen 3 en 4).		Per bouw.	Voor het geheel.
f 9,15	f 136,01	f 37 483,50	f 27,50, f 37,50 of f 46,50	f 78,915	f 23 674,50
18,685	167,31	58 550,00	f 28, f 30 of f 33	166,315	66 546,00
17,14	162,62	42 969,00	f 28, f 30 of f 33	156,06	46 818,00
12,01	158,385	43 261,50	f 30 of f 32,50	104,0175	31 205,25
10,675	157,30	70 883,40	f 32	88,47	43 350,30
12,94	156,795	43 897,55	f 32	95,825	29 705,75
11,665	157,79	57 550,00	f 28 of f 30	97,60	39 040,00
11,415	157,70	30 264,15	f 28 of f 30	107,05	22 480,50
9,68	165,725	61 618,00	f 30	92,12	36 848,00
12,175	195,13	72 316,00	f 45 of f 46	89,48	35 792,00
11,135	164,375	60 496,00	f 38,50, f 41,50 of f 44	97,975	39 190,00
12,33	168,115	73 696,80	f 40,50, f 42 of f 45,50	104,49	50 155,20
15,115	163,65	70 216,80	f 37,50, 40,50, f 44 of f 46	126,05	60 504,00
15,565	173,675	68 587,20	f 40,50	131,995	58 077,80
10,875	145,325	52 946,00	f 36 of f 40	103,37	41 848,00
12,705	157,965	57 204,00	f 42 of f 44	120,19	48 076,00
10,53	146,065	64 096,80	f 38 of f 38,50	85,074	40 835,52
10,255	162,355	60 040,00	f 41	85,79	34 316,00
10,245	167,565	74 553,60	f 41 of f 43	90,135	43 265,76
12,39	150,135	60 972,75	f 38,50	108,65	48 892,50
		f 1 124 119,55			f 816 446,58
9,63	156,56	f 30 453,15	f 50	85,63	f 17 982,30
14,91	162,705	42 208.05	f 50	128,91	37 383,90
13,695	160,095	37 334,85	f 50	128,82	33 364,38
11,53	161,175	38 197,32	f 50	101,775	26 359,725
9,995	150,425	65 517,59*	f 38, f 42, f 46 of f 50	76,84	36 345,32
15,00*	162,275	33 354,60	f 50	139,344	32 049,12
12,32	158,225	50 740,22	f 50	115,1424	40 645,30
10,93	146,65	39 313,68	f 30, 40 of f 45	99,035	29 116,29
12,63	159,79	36 248,75	f 50	126,69	31 672,50

zake van geheel particulieren aanplant, voor zoover de ondernemers het riet daarvan doen verwerken op de fabriek,

aanplant gehad dan de bij de nieuwe contracten bedongen uitgestrektheid. De opgegeven cijfers hebben betrekking

NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid van den contractueel bedongen vollen aanplant (in bouws).	Door de fabrikanten gedurende de vijf eerste — Voor aanplant, bewerkstelligd door — Per: Schadeloosstelling voor den grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.
Kloerahan	368	f 52,595	f 89,575	f 2,165
de Onderneming	425	53,98	90,545	2,25
Wonoredjo	423	48,775	91,595	2,165
* de Hoop	400	42,865	91,00	1,915
Josowilangon	307	43,87	91,00	1,835
* Wangoon redjo	340	46,60	91,79	2,00
Ardjosari (2)	440	46,205	91,615	2,085
Ardiredjo	353	47,04	91,34	2,25
	5674			
Residentie Probolinggo.				
Oemboel	528	52,16	89,295	2,165
* Soemberkareng.	474	48,00	91,31	2,00
* Baijoeman	500	47,37	94,27	2,25
Wonolangin	475	48,555	90,95	2,25
Soekodono	250	31,80	86,50	1,625
* Kandang djatti	518	54,54	88,79	2,00
* Gending	546	41,45	91,96	2,165
* Padjarakan	615	41,715	90,065	2,25
Djaboong	265	41,04	90,625	2,165
* Phaeton	593	41,33	91,02	2,165
	4794			
Residentie Bezoeki.				
* de Maas	337	54,00	89,77	2,25
Boedoean (3)	400	54,00	89,04	1,81
Waringin anom	400	54,00	88,83	2,085
Olean.	300	54,00	89,855	2,085
Pandji	500	54,00	88,335	2,17
	1937			
Residentie Banjoemas.				
Kalibagor	400	32,40	120,00	1,235

(1) Wegens velden door het Gouvernement verstrekt, zonder aanplant, bedraagt de cijns $^1/_3$ minder per bouw. Ter waarvoor zij met het Gouvernement in contract staan, bedraagt de cijns f 25 per bouw.

(2) De cijfers betreffende deze onderneming hebben betrekking tot het nieuwe contract dat met het plantjaar 1873

(3) Bij uitzondering heeft deze onderneming voor den oogst van 1872 slechts een aanplant gehad van 368 bouws. De

contractjaren jaarlijks verschuldigd wegens kosten van den aanplant.				Jaarlijks verschuldigde cijns aan het Gouvernement van aanplant, bewerkstelligd op hoog gezag. (1)	
tusschenkomst van het Gouvernement.			Voor aanplant door eigen middelen op door het Gouvernement verstrekten grond, per bouw.		
bouw.		Voor het geheel.			
Cultuurprocenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Schadeloosstelling voor den grond en arbeidsloon. (Zie de kolommen 3 en 4).		Per bouw.	Voor het geheel.
f 12,23	f 156,56^{5}	f 52 318,56	f 45 of f 50	103,12	f 37 948,16
13,30	160,07^{5}	61 423,12^{5}	f 45 of f 50	115,00	48 875,00
12,38	154,91^{5}	59 376,51	f 25 of f 45	95,86	40 548,78
9,37^{5}	145,15^{5}	53 546,00	f 34, f 40 of f 45	79,17^{6}	31 670,40
8,96^{5}	145,67	41 405,09	f 34, f 40 of f 45	77,40	23 761,80
10,50	150,89	47 052,60	f 40 of f 45	90,00	30 600,00
11,59	151,49^{5}	60 640,80	f 40 of f 45	475,00	209 000,06
14,22^{5}	154,85^{5}	48 848,14	f 40 of f 45	139,69^{5}	49 312,33^{5}
		f 797 979,04			f 756 635,31
11,55	155,17	f 74 688,24	f 45 of f 50	97,07^{25}	f 51 254,28
10,49	151,80	66 032,94	f 40 of f 45	88,57^{6}	41 985,02^{5}
13,19^{5}	157,08^{5}	70 820,00	f 40 of f 45	98,16	49 080,00
14,49^{5}	156,25	66 264,87^{5}	f 40 of f 45	135,28^{2}	64 258,95
6,10	129,02^{5}	30 325,00	f 30	52,83^{2}	13 208,00
9,62^{5}	145,95	69 582,94	f 40 of f 45	85,68	44 382,24
11,69^{5}	147,27	72 841,86	f 38 of f 40	97,52^{25}	53 247,28^{5}
12,93	146,96	84 998,10	f 38 of f 40	120,21	77 535,45
10,86	144,69	34 891,22^{5}	f 37 of f 40	100,66^{6}	26 676,22^{5}
11,96^{5}	146,48	78 483,55	f 37 of f 40	89,72^{6}	53 207,52
		f 648 928,73			f 474 834,97^{5}
15,06	161,08	f 48 450,49	f 50	114,91^{25}	f 38 725,51
12,26^{5}	157,11^{5}	57 216,00	f 50	92,56^{75}	37 027,00
11,80	156,71^{5}	57 132,00	f 50	93,95	37 580,00
11,69^{5}	157,63^{5}	43 156,50	f 50	99,35^{25}	29 805,75
13,29	157,79^{5}	71 167,50	f 50	131,79	65 895,00
		f 277 122,49			f 209 033,26
7,60	161,23^{5}	f 60 960,00	f 30	66,52	f 26 608,00

ake van geheel particulieren aanplant, voor zoover de ondernemers het riet daarvan doen verwerken op de fabriek,

al in werking treden.

pgegeven cijfers hebben nogtans betrekking tot het normale cijfer van 400 bouws.

NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid van den contractueel bedongen vollen aanplant (in bouws).	Door de fabrikanten gedurende de vijf eerste — Voor aanplant, bewerkstelligd door — Per — Schadeloosstelling voor den grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.
Residentie Madioen				
Poerwodadi	400	f 28,185	f 117,625	1,75
Redsosari	400	33.00	115,00	1,75
	800			
Residentie Kediri.				
Pesantren	400	33,00	120,00	2,01
Poerwoasri, Mingiran, Menang	650	33,00	120,00	1.835
Modjopangong	400	38,50	117,46	2,085
Djatti	450	33,00	125,00	2,25
	1900			

(1) Wegens velden door het Gouvernement verstrekt, zonder aanplant, bedraagt de cijns ⅓ minder per bouw. Ter waarvoor zij met het Gouvernement in contract staan, bedraagt de cijns f 25 per bouw.

contractjaren jaarlijks verschuldigd wegens kosten van den aanplant.				Jaarlijks verschuldigde cijns aan het Gouvernement van aanplant, bewerkstelligd op hoog gezag. (1)	
tusschenkomst van het Gouvernement.			Voor aanplant door eigen middelen op door het Gouvernement verstrekten grond, per bouw.		
bouw.		Voor het geheel.			
Cultuur-procenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Schadeloosstelling voor den grond en arbeidsloon. (Zie de kolommen 3 en 4).		Per bouw.	Voor het geheel.
f $8,15^{5}$	f $155,71^{5}$	f 58 324,00	f 25 of f 30	f $68,01^{5}$	f 27 206,00
$9,33^{5}$	$159,08^{5}$	59 200,00	f 30	80,00	32 000,00
		f 117 524,00			f 59 206,00
$9,90^{5}$	$164,91^{5}$	f 61 200,00	30	$79,30^{2}$	f 31 720,80
8,75	$163,58^{5}$	99 450,00	30	72,98	47 437,00
$11,07^{5}$	169,12	62 384,00	35	71,76	28 704,00
$13,47^{5}$	$173,72^{5}$	71 100,00	30	$114,67^{5}$	51 603,75
		f 294 134,00			f 159 465,55

zake van geheel particulieren aanplant, voor zoover de ondernemers het riet daarvan doen verwerken op de fabriek,

ZITTING 1873 — 1874. — **5.**

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **EE.**

N°. 2*ee.*

GOUVERNEMENTS-SUIKERCULTUUR.

Uitkomsten over het jaar 1872.

GEWESTEN.	Aantal suiker-ondernemingen.	Aantal suikerriet plantende huisgezinnen.	Uitgestrektheid der suikerrietvelden in 1872 gesneden, in bouws van 500 vierk. Rhijnlandsche roeden (zonder wegen en slooten).			Aantal bouws bovendien nog voor den oogst van 1872 beplant geweest, doch waarvan niet is gesneden (zonder wegen en slooten).			Totale uitgestrektheid van den aanplant in bouws (zonder wegen en slooten)		
			Aanplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	Velden zonder aanplant door het bestuur verstrekt.	Te zamen.	Aanplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	Velden zonder aanplant door het bestuur verstrekt.	Te zamen.	Aanplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	Velden zonder aanplant door het bestuur verstrekt.	Te zamen.
Cheribon	10	20 683	4 274	»	4 274	»	»	»	4 274	»	4 274
Tagal	8	16 711	2 950	»	2 950	»	»	»	2 950	»	2 950
Pekalongan . . .	3	12 613	1 600	»	1 600	»	»	»	1 600	»	1 600
Samarang	4	13 160	2 100	»	2 100	»	»	»	2 100	»	2 100
Japara	9	25 478	4 319	»	4 319	»	»	»	4 319	»	4 319
Rembang	1	2 039	300	»	300	»	»	»	300	»	300
Soerabaja	19	55 128	7 613	»	7 613	7	»	7	7 620	»	7 620
Pasoeroean . . .	17	25 790	6 070	»	6 070	»	»	»	6 070	»	6 070
Probolinggo . . .	10	13 849	4 973	»	4 973	»	»	»	4 973	»	4 973
Bezoeki.	5	6 921	(b) 1 968	»	1 968	»	»	»	1 968	»	1 968
Banjoemas . . .	1	2 593	400	»	400	»	»	»	400	»	400
Madioen	2	5 455	800	»	800	»	»	»	800	»	800
Kediri	(a) 4	8 655	1 891¼	»	1 891¼	8¾	»	8¾	1 900	»	1 900
Madura.	1	2 388	400	»	400	»	»	»	400	»	400
	(a) 94	211 463	39 658¼	»	39 658¼	15¾	»	15¾	(c) 39 674	»	39 674

Werkelijk van de velden verkregen opbrengst in pikols suiker van 100 katties of van 61,76 kilogram.	
In het geheel.	Per bouw.
(d) 308 948,02	72,28½
(e) 195 065,34	66,12½
(f) 89 993,93	56,24½
133 955,56	63,79
(g) 277 288,05	64,20
(h) 14 316,27	47,72
(i) 508 687,01	66,59½
(k) 377 105,82	62,12½
(l) 325 517,60	64,45
(m) 164 965,03	83,82
17 300,53	43,25
40 733,49	50,91½
92 173,31	48,51
16 611,35	41,53
2 562 661,31	(n) 64,43[6]

A A N M E R K I N G E N.

(*a*) Het aantal ondernemingen bedraagt eigenlijk 2 meer, doordien de fabrieken Poerwoasri, Mingiran en Menangin Kediri, gezamenlijk op één contract werkende, hier als ééne onderneming zijn uitgetrokken.

(*b*) 32 bouws minder dan de uitgestrektheid volgens contract, zijnde voor de onderneming Boedoean, in stede van 400 slechts 368 bouws beplant.

(*c*) De aanplant volgens contract bedraagt 39 706 (verg. noot *b*).

(*d*) Hieronder ook de gouvernementslevering van Soerawinangon, ad $10\,654^{152}$ pikols, ten regte volgens contract $10\,653^{55}/_{100}$ pikols. Een der andere ondernemers had eene particuliere productie van 24 pikols verkregen. Deze hoeveelheid is vermoedelijk onder het uitgetrokken totaal begrepen.

(*e*) Hieronder 800 pikols naar raming nog aan stroopsuiker te verkrijgen. Een der ondernemers heeft 10 587 pikols suiker verkregen door inhuur van gronden van de bevolking. Deze hoeveelheid is onder de hier opgegeven productie *niet* begrepen.

(*f*) Door een der fabrikanten zouden vermoedelijk nog 6000 pikols (boven het opgegeven cijfer?) verkregen worden.

(*g*) Bij drie ondernemingen is eene particuliere productie van 3596 pikols verkregen. Of deze hoeveelheid onder het opgegeven totaal is begrepen, blijkt niet.

(*h*) Hieronder de productie van 4419 bossen vrijwillig geteeld riet, te gelijk met dat voor den gouvernements-aanplant verwerkt.

(*i*) Hieronder (voor 6 ondernemingen) vermoedelijk het product van 207 bouws vrijwilligen aanplant. Van 130 dezer bouws, met eene productie van 1220 pikols, wordt dit uitdrukkelijk gezegd.

(*k*) Hieronder het product van circa 8 bouws vrijen aanplant.

(*l*) Drie ondernemers hebben ook particulier riet verwerkt en daarvan eene productie verkregen van 5000, 1500 en 175 pikols. Alleen van eerstbedoelde hoeveelheid wordt aangeteekend gevonden dat deze onder het opgegeven totaal is begrepen.

(*m*) Door een der ondernemers is eene particuliere productie verkregen van 1370 pikols. Of deze suiker onder het hier uitgetrokken totaal is begrepen, blijkt niet.

(*n*) Berekend over 2 556 441,31 pikols, dat is na aftrek van de 1220 en 5000 pikols bedoeld in de noten *i* en *l*.

GEWESTEN.	Kosten van den aanplant voor den oogst van 1872.						Cijns verschuldigd oogstjaar	
	Schadeloostelling voor den grond en arbeidsloon.			Belooning aan de dessahoofden.	Cultuurprocenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Van aanplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	Van velden zonder aanplant door het bestuur verstrekt.
	In het geheel.	Per bouw.	Per huisgezin.					
Cheribon . . .	(a) f 714 312,75^5	f 167,13	f 34,53^5	f 9 381,46	f 67 197,93	f 790 892,14^5	(f) f 452 481,20^5	„
Tagal	462 212,50	156,68	27,66	6 204,00	35 190,75	503 607,25	299 640,30	„
Pekalongan . .	264 325,00	165,20	20,95^5	3 374,50	19 095,50	286 795,00	156 676,35	„
Samarang . .	342 920,50	163,29	26,06	4 399,00	25 378,50	372 698,00	201 189,40	„
Japara . . .	641 396,03	148,50	25,17^5	9 669,75	63 310,33^5	714 376,11^5	495 707,46	„
Rembang. . .	37 483,50	124,94	18,38	574,50	2 745,00	40 803,00	23 674,50	„
Soerabaja . .	1 124 119,55	147,52	20,39	16 317,75	94 824,00	1 235 261,30	816 446,58	„
Pasoeroean . .	(b) 854 129,65	140,71	33,12	12 690,50	73 005,75	939 825,90	(g) 738 723,23	„
Probolinggo. .	(c) 673 111,14	135,35	48,60	10 593,59^5	57 739,15	741 443,88^5	(h) 491 619,95^5	„
Bezoeki . . .	(d) 281 602,72	143,09	40,69	4 110,58	25 411,02	311 124,32	(i) 213 310,58^5	„
Banjoemas . .	60 960,00	152,40	23,51	494,00	3 040,00	64 494,00	26 608,00	„
Madioen . . .	117 524,00	146,90^5	21,54^5	1 400,00	6 996,00	125 920,00	59 206,00	„
Kediri. . . .	294 134,00	154,81	33,98	3 843,25	20 143,25	318 120,50	159 465,55	„
Madura . . .	(e) 49 834,05	124,58^5	20,87	800,00	3 875,96	54 510,01	(k) 38 395,50	„
	f 5 918 065,39^5	f 149,16^5	f 27,98^5	f 83 852,88^5	f 497 953,14^5	f 6 499 871,42^5	f 4 173 144,61^5	„

over het 1872.	Door het Gouvernement betaald.		
Te zamen.	Aan de dessahoofden bij wege van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	Voor toezigt op den aanplant.	Te zamen.
(*f*) f 452 481,20^5	f 4 743,60	f 11 880,00	f 16 623,60
299 640,30	3 280,00	10 380,00	13 660,00
156 676,35	1 835,00	4 320,00	6 155,00
201 189,40	2 310,00	5 400,00	7 710,00
495 707,46	4 750,00	11 340,00	16 090,00
23 674,50	330,00	300,00	630,00
816 446,58	8 476,21	540,00	9 016,21
(*g*) 738 723,23	6 158,90	16 200,00	22 358,90
(*h*) 491 619,95^5	5 339,05	9 720,00	15 059,05
(*i*) 213 310,58^5	2 125,44	5 265,00	7 390,44
26 608,00	432,00	1 080,00	1 512,00
59 206,00	880,00	2 160,00	3 040,00
159 465,55	2 050,00	4 860,00	6 910,00
(*k*) 38 395,50	224,00	450,00	674,00
f 4 173 144,61^5	f 42 934,20	f 83 895,00	f 126 829,20

A A N M E R K I N G E N.

(*a*) Hieronder begrepen het „plantloon" van Soerawinangon ad f 81 291,75^5, welke onderneming nog op de oude voorwaarden werkt.

(*b*) Voor de 16 ondernemingen welke in 1872 reeds op de nieuwe voorwaarden werkten, waren voor dat jaar bij uitzondering 365 bouws meer beplant geweest dan de bij de nieuwe contracten voor de eerste jaren vastgestelde uitgestrektheden, zoodat van die ondernemingen ter zake van „schadeloosstelling voor den grond" en „arbeidsloon", in stede van f 737 338,24 (zie bijlage DD) over 1872 verschuldigd is geweest f 789 538,24^5. Een der Pasoeroeansche ondernemingen (Adjosari) werkte in 1872 nog op de oude voorwaarden. Voor deze is derhalve onder het in dezen staat uitgetrokken cijfer van f 854 129,65 „plantloon" begrepen.

(*c*) Wegens de meerdere beplanting voor 1872 dan voor later bedongen, is het over dat jaar verschuldigde ter zake van schadeloosstelling voor den grond en arbeidsloon f 24,182,41 hooger dan het normaal bedrag. (Vergelijk bijlage DD hiervoren).

(*d*) De meerdere beplanting voor den oogst van 1872 van 63 bouws bij de onderneming „de Maas" veroorzaakte over dat jaar eene hoogere betaling van f 9057,51. Daarentegen was door de onderneming Boedoean f 4577,28 minder dan het normale bedrag verschuldigd, doordien in stede van 400 bouws bij uitzondering slechts 368 bouws voor den oogst 1872 waren beplant geweest. Van daar het verschil met de opgaaf in bijlage DD.

(*e*) Het voor deze onderneming uitgetrokken bedrag is het „plantloon" volgens de oude voorwaarden.

(*f*) Cijns van 9 ondernemingen. De fabrikant van Soeraminangon (zie noot *a*) betaalt geen cijns, maar levert jaarlijks aan het Gouvernement 10 653^{55} pikols suiker.

(*g*) Voor de 16 ondernemingen die in 1872 reeds op de nieuwe voorwaarden werkten, bedraagt de cijns f 547 635,31, doch over 1872 bij uitzondering, ter zake van meerdere beplanting (zie noot *b*) f 587 519,65. Het in deze aantooning meer uitgetrokken bedrag is het betaalde door den fabrikant van Ardjosari, wiens verpligte suikerlevering voor 1872 en 1873 is vervangen door betaling in geld.

h. Het verschil met het normale bedrag van den cijns, vermeld in bijlage DD, ad f 16 784,98, is het gevolg van den voor 1872 ten behoeve van 6 ondernemingen bij uitzondering bewerkstelligden meerderen aanplant van te zamen 179 bouws.

(*i*) Om de in noot *d* hiervoren vermelde redenen bedraagt voor 1872 de cijns van de onderneming de Maas f 7239,48^5 *meer*, voor de onderneming Boedoean f 2962,16 *minder* dan het normale bedrag uitgetrokken in bijlage DD. Van daar een totaal verschil van f 4277,32^5.

(*k*) De ondernemer op Madura heeft zijne verpligte levering van over het laatste oogstjaar (1872) door de hier uitgetrokken betaling in geld vervangen.

ZITTING 18

Koloniaal ver

NEDERLANDSCI

BIJLA

N°.

GOUVI

Fabri

De dus † geteekende

(1) Voor Soerabaja

van …stig — 4de soort bouws.	Getal bossen riet, verkregen per bouw van 500 vierk. Rijnl. roeden.	Gemiddeld gewigt van den bos riet (in katties).	Gemiddeld gewigt van hetgeen na de vermaling van den bos riet als ampas overblijft (in katties).	Verkregen suikerrietsap in Nederl. kannen.	Gemiddeld gehalte van het suikerrietsap volgens Beaumé.	VERVAARDIGDE N°. 20.	N°. 19.	N°. 18.	N°. 17.	N°. 16.	N°. 15.
†	2165	†	†	15 714 000	$9\frac{1}{2}$°	9000,08	»	220,29	56,22	»	474,19
†	2400	41	12,3	3 555 750	8°	2500,00	»	»	»	»	1421,00
†	†	†	†	†	9°	»	»	»	»	»	1253,99
†	2634	†	†	†	$8\frac{1}{2}$°	»	»	»	»	»	2930,85
†	2243	34	9,18	10 326 285	$9\frac{1}{2}$°	†	†		†	†	†
†	2270	30	18	11 760 000	10°	»	»	»	»	»	»
†	†	49	$15\frac{19}{100}$	14 168 550	7°	»	»	7498,40	»	»	»
†	2308	38,08	12,08	9 814 000	$8\frac{3}{4}$°	»	»	»	»	»	5703,58
†	2208	†	†	14 029 760	9°	2912,98	»	»	1425,57	1178,41	3749,88

6000 pikols.

geven, aangezien een gedeelte der werkzaamheden bij aanneming is geschied.

HOEVEELHEID SUIK

N°. 14.	N°. 13.	N°.	Verkregen productie gedurende: 1869. Totaal.	1869. Gemiddeld per bouw.	1870. Totaal.	1870. Gemiddeld per bouw.	1871. Totaal.	1871. Gemiddeld per bouw.
			60 696,75	»	49 532,08	»	43 441,01	»
16 808,56	4 964,12	146	32 172,56	64,34^5	33 146,44	66,29	35 726,32	71,45
821,00	1 200,00	100	7 052,9[illegible]	47,01	4 174,68	27,83	7 200,00	48,00
16 734,85	5 433,90	42	28 134,05	70,34	22 080,22	55,20	21 373,12	53,43
3 655,09	6 162,75	690	22 854,67	57,13½	16 822,53	42,05½	18 257,21	45,64
†	†	†	13 291,04	44,30	12 630,00	42,10	14 264,95	47,55
112,21	1 083,41	698	18 309,52	45,77	17 623,15	44,05	18 286,63	45,71^5
			182 511,51	61,87	156 009,10	52,88^5	158 549,24	53,74
18 351,05	4 626,56	248	35 301,28	50,43	38 479,43	54,97	28 233,74	40,33
5 536,57	1 169,24	442	21 678,05	54,19½	20 007,08	50,02	13 275,39	33,19
8 565,94	10 873,55	382	30 953,03	61,90^3	39 785,70	79,57	35 377,50	70,75^5
			87 932,36	54,95	98 272,21	61,42	76 886,63	48,03

in katties van riet, afkomstig van de			Getal bossen riet, verkregen per bouw van 500 vierk. Rijnl. roeden.	Gemiddeld gewigt van den bos riet (in katties).	Gemiddeld gewigt van hetgeen na de vermaling van den bos riet als ampas overblijft (in katties).	Verkregen suikerrietsap in Nederl. kannen.	Gemiddeld gehalte van het suikerrietsap volgens Beaumé.	VERVAARDIGDE					
2de soort bouws.	3de soort bouws.	4de soort bouws.						N°. 20.	N°. 19.	N°. 18.	N°. 17.	N°. 16.	N°. 15.
†	†	†	2125	†	†	8 823 600	8½°	»	»	»	»	»	797,95
†	†	†	1857	†	†	11 898 000	10°	»	»	5353,24	301,75	7,66	864,46
†	†	†	1620	†	†	14 272 500	8° à 10°	»	»	»	»	»	»
†	†	†	1640¼	86	11,63	5 656 500	9,61°	115,16	71,79	570,54	664,54	526,17	453,33
†	†	†	1850	†	†	8 360 600	9°	»	»	»	»	»	»
†	†	†	2060	†	†	†	†	»	»	30,69	»	908,51	1180,80
18	34	»	1853	62	26	13 407 000	9°	178,62	233,49	200,91	4,52	248,35	2977,28
†	†	†	2401	†	28 à 30% ampas.	15 426 000	8° à 10°	»	»	1370,28	»	»	»
	†	†	2354	†	ongeveer 28% van het gewigt.	14 911 000	9°	»	»	»	»	»	2082,81

c) De ondernemer heeft 1050 bossen vrijwillig riet verwerkt. Het product daarvan is vermoedelijk onder het opgegeven cijfer begrepen. (d) Als voren, wat betreft 3112 bossen.

HOEVEELHEID SUIKE

N°. 14.	N°. 13.	N°. 12
12 893,12	5 567,96	3 929,3
11 099,62	10 023,84	»
191,31	10 238,55	13 021,2
600,18	3 039,78	5 983,0
6 398,59	7 228,94	1 322,4
4 328,56	4 639,60	4 172,1
3 681,56	3 436,73	3 086,67
102,64	3 070,06	7 809,42
4 583,18	7 634,32	15 851,37

Verkregen productie gedurende:

	1869.		1870.		1871.	
	Totaal.	Gemiddeld per bouw.	Totaal.	Gemiddeld per bouw.	Totaal.	Gemiddeld per bouw.
	195 714,49	»	184 909,35	»	159 751,29	»
s	26 963,00	66,57	24 011,36	59,29	23 136,00	57,12½
es gs. es	26 462,00	66,15½	23 027,29	57,57	26 148,00	65,37
ies gs. gs.	30 306,51	55,10	30 301,81	55,09	26 735,82	48,61
	279 446,00	64,70	262 249,81	60,72	235 771,11	54,59
es	9 838,89	32,80	13 425,69	45,97^{5}	11 533,19	39,56
ics gs.	18 404,74	46,01	22 084,90	55,21	17 769,54	44,42
s.	19 503,60	48,76	16 933,32	42,33	20 786,08	51,96
gs.	24 226,80	50,47	25 255,12	52,61^{5}	26 185,77	54,55
gs.	26 019,41	54,21	32 527,91	67,76^{5}	31 667,56	65,97
	25 511,09	57,98	31 068,69	70,61	29 760,60	67,63
	113 665,64	»	127 869,97	»	126 169,55	»

…atties van … afkomstig …de							VERVAARDIGDE					
3de soort bouws.	4de soort bouws.	Getal bossen riet, verkregen per bouw van 500 vierk. Rijnl. roeden.	Gemiddeld gewigt van den bos riet (in katties).	Gemiddeld gewigt van hetgeen na de vermaling van den bos riet als ampas overblijft (in katties).	Verkregen suikerrietsap in Nederl. kannen.	Gemiddeld gehalte van het suikerrietsap volgens Beaumé.	N°. 20.	N°. 19.	N°. 18.	N°. 17.	N°. 16.	N°. 15.
»	»	2780	55	15	9 096 000	8°	»	»	»	»	88,86	»
†	†	2487	†	†	25 744 300	8°	»	»	»	»	»	»
†	†	2337	$32\frac{1}{2}$	$10\frac{2}{5}$	6 352 850	8°	»	»	62,92	»	»	14,61
†	†	885 pikols per bouw.	†	†	11 446 650	8°	73,96	»	»	»	654,57	»
†	†	2152	†	†	8 145 000	$8\frac{1}{2}$°	»	»	57,18	»	»	»
†	†	2283	$29\frac{1}{2}$	8,5	10 491 800	$9\frac{3}{4}$°	»	»	»	»	»	»
†	†	2238	40	†	13 438 700	$9\frac{1}{2}$°	182,33	255,84	»	»	»	»
†	†	2493	19,2	7,2	5 740 132	7° à 8°	»	»	9,68	»	»	»

HOEVEELHEID SUIK

N°. 14.	N°. 13.	N°.	Verkregen productie gedurende: 1869. Totaal.	1869. Gemiddeld per bouw.	1870. Totaal.	1870. Gemiddeld per bouw.	1871. Totaal.	1871. Gemiddeld per bouw.	…ewigt i… …bos ri… v: 1ste soort bouws.	2de soort bouws.
			327 398,35	»	354 101,65	»	367 120,12	»		
2276,98	3 552,84	6 2	16 716,09	55,72	13 969,91	46,56	16 100,57	53,67		†
1642,73	13 372,67	2 7	22 004,00	55,01	21 137,06	52,84	18 000,00	45,00		†
50,01	2 019,71	1 2	11 115,49	52,92	10 206,80	48,60	8 658,12	41,23		†
761,55	12 321,41	13 4	23 128,36	51,40	23 679,44	52,62	28 746,83	63,88		†
			390 362,29 + 7 484,94 voor de onderneming Ketabang.	$51,22^{5}$	422 994,86 + 5 446,94 als voren.	55,61	438 625,64 + 5 729,68 als voren.	57,56		†
508,88	3 855,19	3 9	14 241,82	34,99	17 794,51	43,72	21 346,53	52,45		†
5352,65	»	21 2	22 635,89	48,06	22 982,80	48,80	30 405,50	$64,55^{5}$		†
1491,71	6 610,76	9	19 532,51	55,33	20 861,20	59,09½	22 280,83	63,11½		†
624,04	2 494,41	5	11 649,90	37,95	9 803,18	31,93	13 753,57	44,79		†
			68 060,12	»	71 441,69	»	87 786,43	»		

N°. 5. 2 ff.

… katties van … et, afkomstig … an de		Getal bossen riet, verkregen per bouw van 500 vierk. Rijnl. roeden.	Gemiddeld gewigt van den bos riet (in katties).	Gemiddeld gewigt van hetgeen na de vermaling van den bos riet als ampas overblijft (in katties).	Verkregen suikerrietsap in Nederl. kannen.	Gemiddeld gehalte van het suikerrietsap volgens Beaumé.	VERVAARDIGDE					
3de soort bouws.	4de soort bouws.						N°. 20.	N°. 19.	N°. 18.	N°. 17.	N°. 16.	N°. 15.
†	†	1880	32	10	10 058 100	10°	1434,79	2028,37	»	16,41	64,43	1288,25
†	†	173,57 pikols per bouw.	†	†	9 742 000	$9\frac{1}{2}$°	»	»	»	»	»	»
†	†	2176	47	32	12 495 000	ruim 10°	»	»	»	»	»	1238,95
†	†	2464	32	10	13 932 000	9°	»	»	»	»	»	»
†	†	2349	†	†	21 984 000	8°	12,75	»	»	»	»	»
†	†	1996	30	7,4	7 306 600	10°	»	»	»	»	»	»
†	†	2200	cc. 30	8,7	11 526 000	10°	»	»	»	»	»	»
†	†	2043	†	†	8 615 250	10°	»	»	»	»	908,62	2251,36
†	†	2111	21	$6\frac{3}{4}$	7 748 400	8°	»	»	»	»	»	»

...RVAARDIGH...		HOEVEELHEID SUI...			Verkregen productie gedurende:						Gewigt ... en bos
					1869.		1870.		1871.		
N°. 16.	N°. 15.	N°. 14.	N°. 13.	N°. 1	Totaal.	Gemiddeld per bouw.	Totaal.	Gemiddeld per bouw.	Totaal.	Gemiddeld per bouw.	1ste soort bouws.
					68 060,12	»	71 441,69	»	87 786,43	»	
64,43	1288,35	9 102,57	8682,68	1745	18 471,95	42,66	14 860,11	34,32	22 096,18	51,03	†
»	»	14 138,92	967,14	1192	24 215,55	49,42	21 870,65	44,63	29 910,56	61,10	†
»	1238,[illegible]	16 518,72	4013,91	2714	23 591,38	55,51	25 519,14	60,04	30 858,09	72,60	†
											†
»	»	11 417,59	9288,46	1462	24 029,89	56,81	24 267,04	57,37	30 650,92	72,46	
»	»	15 559,66	3183,64	1315	19 223,94	52,24	20 618,86	56,03	27 975,95	76,02	†
»	»	8 957,62	4257,54	136	14 421,47	58,86	17 339,75	70,77½	19 600,46	80,00	†
»	»	»	»	8554	19 418,69	45,91	25 310,83	59,83½	30 552,46	72,22	†
908,62	2251,36	6 292,75	3581,05	847	13 522,52	45,07	17 964,68	59,88	22 170,00	73,90	
»	»	1 646,32	1517,32	144	13 775,77	46,86	14 885,12	48,93	18 136,59	61,69	
					238 731,28	»	253 577,87	»	319 767,64	»	

… in katties van riet, afkomstig van de 2de soort bouws.	3de soort bouws.	4de soort bouws.	Getal bossen riet, verkregen per bouw van 500 vierk. Rijnl. roeden.	Gemiddeld gewigt van den bos riet (in katties).	Gemiddeld gewigt van hetgeen na de vermaling van den bos riet als ampas overblijft (in katties).	Verkregen suikerrietsap in Nederl. kannen.	Gemiddeld gehalte van het suikerrietsap volgens Beaumé.	VERVAARDIGDE N°. 20.	N°. 19.	N°. 18.	N°. 17.	N°. 16.	N°. 15.
†	†	†	2014	†	†	8 080 800	9°	104,72	»	»	»	»	980,48
†	†	†	1808	35	†	4 981 600	$7\frac{1}{2}$°	»	»	»	»	2097,72	»
†	†	†	1771	32	†	5 306 876	8°	»	»	»	711,57	116,33	»
†	†	†	2325	$25\frac{1}{4}$	$13\frac{3}{5}$	9 342 400	9°	»	»	»	»	»	219,07
†	†	†	†	†	†	13 813 800	$8\frac{1}{2}$°	»	»	»	79,20	120,25	754,35
†	†	†	†	†	†	†	9°	»	»	»	»	»	»
†	†	†	2197	$29\frac{1}{2}$ katti.	8,85 katti.	12 592 800	$8\frac{1}{2}$°	»	»	»	»	»	1161,51
†	†	†	2090	†	†	14 182 400	9°	»	»	151,37	382,85	592,42	»
†	†	†	830 pik.	†	†	19 262 000	8°	»	»	»	»	114,94	1195,21
†	†	†	2307	†	†	†	9°	»	»	»	»	»	»

HOEVEELHEID SUIKER

N°. 14.	N°. 13.	N°. 12.	briek.	Verkregen productie gedurende: 1869. Totaal.	1869. Gemiddeld per bouw.	1870. Totaal.	1870. Gemiddeld per bouw.	1871. Totaal.	1871. Gemiddeld per bouw.
				238 731,28	»	253 577,87	»	319 767,64	»
9 784,04	1 742,71	207,3	ct. en rijst laags	15 227,92	50,76	17 300,00	57,66½	20 855,65	69,52
2 549,21	1 591,83	5157,2	½ ct. laags.	13 963,77	46,54½	15 333,88	51,11	20 337,25	67,79
2 434,66	2 094,79	49,1	t. laags	7 771,50	37,01	9 087,90	43,27½	11 753,73	55,97
5 630,01	6 408,40	3787,8	eld t. laags.	20 560,31	64,05	20 504,18	63,87½	21 481,56	66,92
				296 254,78	48,80⁵	315 803,83	52,08	394 195,83	64,94
2 787,62	1 775,13	1591,	acht- 3 ct., lies t. laags	27 471,17	53,34	28 445,43	55,23	29 811,22	57,88⁵
9 651,86	11 542,08	3681,	ct. laags	20 017,73	40,03	24 198,96	48,39	32 581,77	65,16
1 686,04	2 943,41	3857,	t. laags.	22 680,90	42,95	29 046,45	55,01	36 442,94	69,02
5 436,88	9 654,88	7958,	½ ct. laags.	28 546,95	60,10	29 011,19	61,07	34 675,00	73,00
3 217,87	5 336,90	4698,	ct. laags.	28 195,17	46,99	31 822,20	53,03	33 026,00	55,04
15 183,03	78,66	8428,	acht- 0 ct., lies t. per ags.	40 043,69	60,67	36 460,74	55,24	37 800,48	57,27
				166 955,61	»	178 984,03	»	204 337,41	»

katties van , afkomstig de		Getal bossen riet, verkregen per bouw van 500 vierk. Rijnl. roeden.	Gemiddeld gewigt van den bos riet (in katties).	Gemiddeld gewigt van hetgeen na de vermaling van den bos riet als ampas overblijft (in katties).	Verkregen suikerrietsap in Nederl. kannen.	Gemiddeld gehalte van het suikerrietsap volgens Beaumé.	VERVAARDIGDE					
3de soort bouws.	4de soort bouws.						N°. 20.	N°. 19.	N°. 18.	N°. 17.	N°. 16.	N°. 15.
†	†	1676	†	†	10 781 250	8°	54,00	30,90	729,30	»	281,83	10 338,25
†	†	2376	†	†	9 130 000	9° à 10°	†	†	†	†	†	†
†	†	1950	$29\frac{3}{4}$	$8\frac{93}{100}$	10 455 070	$7\frac{1}{2}$°	»	»	»	»	»	4 739,17
†	†	2785	20	6	11 550 000	4°	»	»	»	»	»	»
†	†	2410	$21\frac{1}{2}$	$5\frac{1}{2}$	5 991 200	5°	»	»	»	»	»	263,12
†	†	2765	$22\frac{1}{2}$	$4\frac{1}{2}$	7 121 350	6°	»	»	»	»	»	»
†	†	2916	$21\frac{1}{2}$	$4\frac{1}{2}$	6 599 200	$6\frac{1}{2}$°	»	»	»	»	»	4,52
†	†	2888	27	8	†	$7\frac{1}{2}$°	»	1530,23	985,92	»	»	243,53
†	†	3158	19,2	7,6	13 271 000	$5\frac{3}{4}$°	»	»	»	»	12,36	299,50
†	†	1531	†	†	6 766 400	8° à 9°	»	»	76,50	»	»	73,72

HOEVEELHEID

N°. 14.	N°. 13	Verkregen productie gedurende: 1869. Totaal.	1869. Gemiddeld per bouw.	1870. Totaal.	1870. Gemiddeld per bouw.	1871. Totaal.	1871. Gemiddeld per bouw.
5002,17	»	14 944,31	37,36	10 505,98^5	33,35	7 987,93	19,97
†	†	13 415,00	33,54	14 400,00	36,00	12 200,01	30,50
5764,40	3656,0	11 303,08	28,26	12 001,20	30,00	12 401,00	31,02^5
		24 718,08	30,89	26 401,20	33,00	24 601,01	30,75
104,06	619,4	15 292,30	38,23	15 557,22	38,89^5	12 228,31	30,57
775,6	2966,3	8 841,50	34,94	8 393,25	32,91	11 369,58	47,37
182,21	1118,2	8 581,91	35,75	9 465,01	39,44	11 206,39	48,72
72,48	117,9	4 955,90	31,56	5 154,09	33,26	7 019,41	39,00
6498,13	4951,6	20 458,96	51,15	21 636,12	54,09	18 039,47	45,10
2288,59	4164,4	26 521,17	58,93	26 889,51	59,75	25 951,74	57,67
		85 651,74	45,08	87 095,20	45,84	85 814,90	45,16^6
775,36	1665,63	13 464,19	33,66	14 080,30	35,20	12 007,31	30,02

in katti
riet, af
van de

2de soort bouws.	3de soort bouws.
25	1
25	1
†	†
40	3
»	»
»	»
†	
»	

N°. 5. 2 ff.

mplete

katti
, af es van de komstig

3de soort bouws.	4de soort bouws.	Getal bossen riet, verkregen per bouw van 500 vierk. Rijnl. roeden.	Gemiddeld gewigt van den bos riet (in katties).	Gemiddeld gewigt van hetgeen na de vermaling van den bos riet als ampas overblijft (in katties).	Verkregen suikerrietsap in Nederl. kannen.	Gemiddeld gehalte van het suikerrietsap volgens Beaumé.	VERVAARDIGDE N°. 20.	N°. 19.	N°. 18.	N°. 17.	N°. 16.	N°. 15.
† 5 †	»	1750	30	20	9 789 868	10°	2 241,67 »	1115,79 »	785,05 »	358,16 454,91	218,34 »	» 510,03
†5	»	1781	22	†	12 058 200	9¾°	2 539,20 »	5508,70 »	783,77 »	» 128,75	» 212,12	9,97 124,25
†	†	2502	†	†	15 729 000	9½°	10 612,27 »	380,24 »	» »	» »	» 316,00	3160,15 2277,24
† 2 †	24	1801	37½	9½	12 005 500	10°	63,06 »	567,47 »	589,03 »	26,08 »	» »	» »
†	»	3450	20	8	10 929 000	8°	913,16 15,01	613,08 »	» »	» »	» 171,54	368,23 1890,01
† † †	»	2276	28	8½	11 839 000	9°	7 894,28 1 580,24	562,05 »	» »	» »	» »	3162 25 3193,99
† †	†	2551	28	8	9 400 050	8°	247,71 »	3067,32 »	2448,11 »	994,80 »	1264,41 »	» 188,61
»	»	2582	50	13	7 245 250	9°	» »	1891,01 »	1136,93 »	169,85 »	» 574,36	801,82 1592,90

ring van de Gouvernements levering bovendien door den fabrikant nog ingekocht 5000 pikols.

HOEVEELHEID		oelies,	Verkregen productie gedurende:					
			1869.		1870.		1871.	
N°. 14.	N°. 13.	voor de werkzaamheden in en bij de fabriek.	Totaal.	Gemiddeld per bouw.	Totaal.	Gemiddeld per bouw.	Totaal.	Gemiddeld per bouw.
1 648,60 »	760,28 28,66	35 ct. man daags.	»	»	»	»	»	»
2 660,46^5 2 186,79	405,69 1986,12	) à 35 ct. man daags.	»	»	»	»	»	»
3 244,10 6 067,28	» 5210,71	) à 50 ct. man daags.	»	»	»	»	»	»
2 269,72 10 441,84	1001,41 4108,48	idem.	»	»	»	»	»	»
2 428,73 8 197,53	» 6511,34	½ à 50 ct. man daags.	»	»	»	»	»	»
1 640,15 3 950,48	42,34 2817,79	30 296	»	»	»	»	»	»
904,46 67,45	786,23 573,86	f 9 370	»	»	»	»	»	»
2 269,86 1 568,27	16,09 36,50	f 8 205	»	»	»	»	»	»

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE GG.

N°. 2*gg*.

OVERZIGT

van hetgeen in **1872** op de met het Gouvernement in contract staande suikerondernemingen aan vrijwillig geteeld riet is verwerkt, en van de vooruitzigten die hieromtrent voor **1873** bestonden.

GEWESTEN.	FABRIEKEN.	1872.					
		Uitgestrektheid (in bouws)			Hoeveelheid verkregen en verwerkt riet (in bossen).	Prijs daarvoor besteed.	Verkregen product (in pikols).
		der van de bevolking gehuurde gronden.	der gronden, waarvan het riet is opgekocht.	Te zamen			
Cheribon . .	Djatiwangi. . . .	—	$^{30}/_{500}$	$^{30}/_{500}$	†	f 0,25 per pikol.	$23^{97}/_{100}$
Tagal	Pagongan	$192^{1}/_{2}$	—	$192^{1}/_{2}$	†	†	$10\,587^{87}/_{100}$
	Doekoewringin . .	—	—	—	—	—	—
	Tjomal	—	—	—	—	—	—
	Pangka	—	—	—	—	—	—
Pekalongan .	Seragi	—	—	—	—	—	—
Japara . . .	Trangkil	†	†	13	†	†	585
	Besito	—	11	11	†	†	550
	Petjangaän. . . .	†	†	67	†	†	2 461
	Langsee.	—	—	—	—	—	—
Rembang . .	Waringin agoong .	—	3	3	4419	f 447,56, behalve snij- en transportloon.	†
Soerabaja . .	Balongbendo . . .	—	$64^{240}/_{500}$	$64^{240}/_{500}$	†	f 150 per bouw voor 1ste soort riet en f 70 per bouw voor 2de gewas, behalve snij- en transportloon.	†
	Krian	—	—	—	—	—	—
	Watoe-toelies. . .	—	—	—	—	—	—
	Kremboong . . .	—	—	—	—	—	—
	Ketegan.	$1^{3}/_{4}$	—	$1^{3}/_{4}$	1050	†	†
	Waroe	—	—	—	—	—	—
	Sroeni	—	4	4	3112	f 0,10 per bos.	†
	Boedoeran	—	—	—	—	—	—
	Tjandi	—	—	—	—	—	—
	Brangkal	—	7	7	†	†	350
	Transporteren	†	†	$863^{395}/_{500}$	"	"	$14\,557^{747}/_{100}$

1873.				VERDERE BIJZONDERHEDEN
Uitgestrektheid (in bouws)			Regeling der betaling.	De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
der van de bevolking gehuurde gronden.	der gronden, waarvan het riet is opgekocht.	Te zamen.		
—	—	—	—	Naar de meening van den resident bestond er geen vooruitzigt dat de Cheribonsche fabriekanten in 1873 vrijwillig geteeld riet zouden verwerken.
203	—	203	†	De gronden zijn op den voet van *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 163 voor één oogstjaar door de ondernemers ingehuurd. Voor de beplanting zijn overeenkomsten aangegaan, deels met de verhuurders, deels met andere lieden.
22	—	22	†	
21	—	21	†	
$81^{187}/_{500}$	—	$81^{187}/_{500}$	†	
—	5	5	f 200 per bouw, behalve het transportloon.	Opzigtens de beide andere op contract met het Gouvernement werkende suikerondernemingen in deze residentie wordt gemeld, dat de fabrikant van Kalimatti in 1873 zou trachten vrijwillig geteeld riet bij het gewigt op te koopen; terwijl de fabrikant van Wonopringo van het verwerken van zulk riet voorloopig had afgezien.
—	†	†	†	Ook deze fabrikant zou trachten in 1873 vrijwillig geteeld riet op te koopen.
†	†	†	†	De voor den oogst van 1872 voor eigen rekening beplante 11 bouws, behoorden den fabrikant in eigendom.
†	†	68	†	
8	—	8	†	
23	—	23	†	
†	†	100	Een gedeelte der gronden was ingehuurd voor f 40 per bouw; van de overige gronden zou de ondernemer het riet opkoopen tegen f 160 per bouw.	
—	65	65	Voor 1ste, 2de en 3de soort respectivelijk f 160, f 140 en f 100 per bouw.	Per bouw werd f 50 voorschot betaald.
—	17	17	Als voren, f 180, f 150 en f 120 per bouw.	Als voren f 60.
4	—	4	f 50 huur en f 100 plantloon per bouw.	
†	†	7	†	De voor den oogst van 1872 gehuurde gronden liet de ondernemer voor eigen rekening beplanten.
†	†	44	†	
†	†	73	†	
†	†	81	†	
40	—	40	†	
68	32	100	†	
†	†	$962^{187}/_{500}$	»	

GEWESTEN.	FABRIEKEN.	1872. Uitgestrektheid (in bouws) der van de bevolking gehuurde gronden.	der gronden, waarvan het riet is opgekocht.	Te zamen.	Hoeveelheid verkregen en verwerkt riet (in bossen).	Prijs daarvoor besteed.	Verkregen product (in pikols).
	Per transport	†	†	$363^{395}/_{500}$	†	»	$14\ 557^{47}/_{100}$
Soerabaja . .	Djombang	—	60	60	†	†	660
	Goedo	—	70	70	†	†	560
	Sentanenlor . . .	—	—	—	—	—	—
	Gempolkrep . . .	—	—	—	—	—	—
Pasoeroean .	Djakatra-Oost . .	$^{83}/_{500}$	—	$^{83}/_{500}$	†	f 15 wegens huur van den grond.	†
	Plered	—	—	—	—	—	—
	Sariredjo	—	—	—	—	—	—
	Bekassi-Oost . . .	—	—	—	—	—	—
	Gaijam	—	—	—	—	—	—
	de Goede Hoop . .	—	—	—	—	—	—
	de Onderneming. .	—	$1^{3}/_{4}$	$1^{3}/_{4}$	†	†	†
	Wonoredjo. . . .	—	—	—	—	—	—
	Dankbaarheid. . .	—	—	—	—	—	—
	Kaursredjo. . . .	—	—	—	—	—	—
	Soekoredjo. . . .	—	—	—	—	—	—
	Josowilangon . . .	—	—	—	—	—	—
	de Hoop	—	—	—	—	—	—
	Ardiredjo	6	—	6	†	f 840	†
	Wangoonredjo . .	—	—	—	—	—	—
Probolinggo .	Soekodono	†	†	5	†	†	175
	Djaboong	†	†	115	†	†	5 000
	Kandang djatti . .	†	†	30	†	†	1 500
	Baijoeman	—	—	—	—	—	—
	Soemberkareng . .	—	—	—	—	—	—
	Transporteren	†	†	$651^{303}/_{500}$	†	»	$22\ 452^{47}/_{100}$

1873.				VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Uitgestrektheid (in bouws)			Regeling der betaling.	De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
der van de bevolking gehuurde gronden.	der gronden, waarvan het riet is opgekocht.	Te zamen.		
†	†	$962^{187}/_{500}$	»	
—	—	—	—	
—	—	—	—	
—	41	41	f 180 per bouw.	
13	17	30	†	
—	4	4	f 0,25 per pikol riet.	Per ½ bouw werd f 25 voorschot betaald. De aanplant geschiedde hier bij uitzondering volgens het Reynoso-systeem.
—	5	5	Voor 1ste en 2de soort respectivelijk f 200 en f 150 per bouw.	Per bouw werd f 30 voorschot betaald.
—	1	1	Als voren.	
—	$3^{225}/_{500}$	$3^{225}/_{500}$	Voor 1ste soort f 200 per bouw; voor 2de soort f 0,25 per pikol riet.	Als voren f 50 à f 100.
—	20	20	Voor 1ste, 2de en 3de soort respectivelijk f 220, f 180 en f 150 per bouw.	Als voren f 100.
—	$50^{461}/_{500}$	$50^{461}/_{500}$	f 150 à f 250 per bouw.	De helft van het bedongen bedrag werd vooruitbetaald.
—	$143^{1}/_{2}$	$143^{1}/_{2}$	f 0,25 à f 0,30 per pikol riet.	Slechts sommige planters ontvangen voorschot.
—	36	36	Voor 1ste, 2de, 3de en 4de soort respectivelijk f 180, f 150, f 120 en f 90 per bouw.	Per bouw werd f 30 voorschot betaald.
—	$38^{375}/_{500}$	$38^{375}/_{500}$	†	
—	$5^{125}/_{500}$	$5^{125}/_{500}$	†	
—	6	6	†	
—	20	20	†	
5	—	5	†	
7	11	18	†	
—	25	25	†	
†	†	25	†	
†	†	250	†	
†	†	75	†	
†	†	40	†	
†	†	4	†	
†	†	$1869^{123}/_{500}$	»	

GEWESTEN.	FABRIEKEN.	1872. Uitgestrektheid (in bouws) der van de bevolking gehuurde gronden.	der gronden, waarvan het riet is opgekocht.	Te zamen.	Hoeveelheid verkregen en verwerkt riet (in bossen)	Prijs daarvoor besteed.	Verkregen product (in pikols).
	Per transport	†	†	$651^{353}/_{500}$	†	»	$22\,452^{47}/_{100}$
Probolinggo .	Phaeton.	—	—	—	—	—	—
	Gending.	—	—	—	—	—	—
Bezoeki. . .	Boedoean	—	22	22	†	f 1513	1 320
	de Maas	—	—	—	—	—	—
Kediri . . .	Poerwoasri, Mingiran en Menang .	—	—	—	—	—	—
	Djatti	—	—	—	—	—	—
	Te zamen . .	†	†	$673^{353}/_{500}$	†	»	(a) $23\,772^{47}/_{100}$

(a) Voor 12 van de 19 ondernemingen.

(b) Ten behoeve van 45 ondernemingen.

1873.				VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Uitgestrektheid (in bouws)			Regeling der betaling.	De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
der van de bevolking gehuurde gronden.	der gronden, waarvan het riet is opgekocht.	Te zamen.		
†	†	$1809^{123}/_{500}$	"	
†	†	5	†	
†	†	76	†	
†	†	†	†	
$39^1/_2$	—	$39^1/_2$	f 2438 (waarschijnlijk alleen wegens huur van den grond).	
30	—	30	f 5 per bouw wegens huur, behalve de landrente. Het gewas zou tegen taxatie overgenomen worden.	
—	± 116	± 116	†	De overigens nog op contract met het Gouvernement werkende suikerfabrikant in deze residentie, die van Modjopangong, zou in 1873 mede vrijwillig riet verwerken. Hoeveel, was echter tijdens de opgaaf nog niet bekend.
†	†	(b) $2075^{373}/_{500}$		

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE HH.

N°. 2*hh*.

OVERZIGT betreffende de productie enz. der geheel particulier werkende suikerfabrieken op Java en Madura over 1871 en 1872.

GEWESTEN.	DISTRICTEN.	FABRIEKEN.	1871. Aanplant. — Bouws.	1871. Productie. — Pikols.	1871. Gemiddeld per bouw.	1872. Aanplant. — Bouws.	1872. Productie. — Pikols.	1872. Gemiddeld per bouw.
Cheribon.	Loearkotta.	Kalitandjong.	170	6 906	40,62	†	7 060	†
	Bebor.	Tjikeleng.	51	1 474	29	†	± 1 200	†
	»	Tjikantjas.	(*a*) †	†	†	†	†	†
	Lossari.	Waled.	294	7 300	24,83	†	± 10 300	†
	»	Tjigobang.	321½	18 752	58,32	†	14 000	†
	»	Kalimaro.	219	11 000	50,23	†	± 9 820	†
	»	Loewoong gadja.	226½	6 870	30,33	†	± 5 700	†
	Singdanglaut.	Djatipiring.	160	5 000	31,25	†	7 230	†
	Kadoegedeh.	Djambar.	30	400	13,33	†	± 400	†
	»	Segaragiang.	†	†	†	†	†	†
	»	Sakerta.	30	400	13,33	†	± 300	†
Tagal.	Lossari.	Lemahabang.	341	12 000	35,19	347⅝	20 200	58,10
	Tagal en Krangdon.	Kedjambon.	75	2 250	30	82	3 070	37,435
Rembang.	Binangoon.	Toelics.	†	7 242	†	330	16 000	48,485
Soerabaja.	Goenoengkending.	Poerworedjo.	200	5 700	28,50	†	6 500	»
	Djenggollo II.	Pandjoenan.	203	5 087	25,06	†	4 500 (Stroopsuiker)	»
	» IV.	Gobahan.	†	†	†	»	»	»
	» »	Ngelom.	»	»	»	»	»	»
	Modjoagoong.	Soekodono.	118	4 856	41,15	205	± 12 000	58,50
	Modjoredjo.	Poeloegending (of Plosso).	185	1 840	9,95	175	± 6 650	38
		Transporteren	†	97 077	—	†	124 930	—

(*a*) De dus † geteekende kolommen zijn bij gemis aan gegevens niet kunnen worden ingevuld.

GEWESTEN.	DISTRICTEN.	FABRIEKEN.	1871. Aanplant. — Bouws.	1871. Productie. — Pikols.	1871. Gemiddeld per bouw.	1872. Aanplant. — Bouws.	1872. Productie. — Pikols.	1872. Gemiddeld per bouw.
		Per transport	(a) †	97 077	—	†	124 930	—
Probolinggo.	Djaboong.	Bagoe.	350	16 200	46,28	†	24 000	†
Bagelen.	Keboemen en Sokko.	Kebassekan.	27	1 000	37	73	1 115	15,27
Kadoe.	Magelang.	Sekaran.	5	100	20	»	»	»
	»	Pradjenan.	23	400	17,40	7	140	20
	»	Ponogogo.	$4^1/_2$	60	13,33	5	100	20
	»	Bondowossan.	$11^1/_2$	110	9,56	6	150	25
	»	Bandoong.	15	235	15,66	15	300	20
	Probolinggo.	Tiban.	»	»	»	»	»	»
	Menoreh.	Kiringantjilik.	$17^1/_2$	400	22,86	17	375	22
Madioen.	Maospati, Boeloe, Poerwodadi en Keniten.	Poerwodadi.	$899^1/_4$	13 500	33,81	$420^1/_2$	16 000	39,75
		Totaal.	†	(b) 129,082	—	†	(c) 167 110	—

(a) De dus † geteekende kolommen zijn bij gemis aan gegevens niet kunnen worden ingevuld.

(b) Productie van 25 ondernemingen.

(c) Idem van 24 ondernemingen.

ZITTING 1873 — 1874. — 5.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **HH** *bis.*

N°. 2 *ii.*

AANTOONING

VAN

DEN TOESTAND DER GOUVERNEMENTS-KINAPLANTSOENEN (IN DE RESIDENTIE PREANGER REGENTSCHAPPEN)

OP

JAVA,

over de jaren 1870, 1871 en 1872.

Ligging en gemiddelde hoogte boven zee der plantsoenen. De hoogte uitgedrukt in meters.	Voorhanden op ultimo.	PLANTEN IN DE KWEEKERIJEN.				
		Calisaja en Hasskarliana.	Succirubra en Caloptera.	Officinalis (variëtatis).	Lancifolia.	Micrantha
Lombang, geb. Tangkoeban Prahoe (1251).	1870	26 381	2 138	»	»	»
	1871	57 700	1 211	»	»	»
	1872	37 924	»	»	»	»
Nagrak, geb. Tangkoeban Prahoe (1625).	1870	35 000	700	10 000	2 175	»
	1871	43 500	200	10 350	1 900	»
	1872	15 000	8 000	3 350	550	»
Tjibitoeng, geb. Waijang (1527).	1870	78 000	9 500	1 000	5 000	»
	1871	60 630	4 400	11 000	4 950	»
	1872	41 538	3 400	6 300	4 337	»
Tjiberem, geb. Malawar-Oost (1560).	1870	49 286	5 342	7 000	2 340	»
	1871	23 986	512	14 760	2 644	»
	1872	55 136	1 800	13 860	2 644	»
Tjiniroean, geb. Malawar-West (1566).	1870	64 205	8 420	9 000	13 000	»
	1871	60 583	1 198	14 630	11 540	»
	1872	40 888	2 000	9 435	8 450	»
Rioengoenoeng, geb. Tiloe (1625).	1870	47 200	7 000	2 200	15 600	»
	1871	102 500	»	2 200	27 600	»
	1872	74 800	»	2 200	28 300	»
Kawah Tjiwideï, geb. Kendeng Patoeha (1950).	(a) 1870	31 140	»	134 975	1 200	»
	(a) 1871	17 700	»	58 757	»	»
	(a) 1872	6 000	»	16 257	»	»
Totaal der afzonderlijke soorten .	1870	334 212	33 100	164 175	39 315	»
	1871	366 599	7 521	111 697	48 634	»
	1872	271 286	15 200	51 402	44 281	»
Totaal-generaal van alle soorten.	1870	570 802				
	1871	534 451				
	1872	382 169				

PLANTEN IN DEN VOLLEN GROND.					Totaal generaal der planten.	*AANMERKINGEN.*
Calisaja en Hasskarliana.	Succirubra en Caloptera.	Officinalis (variëtatis).	Lancifolia.	Micrantha.		
91 832	11 472	»	»	200	135 023	
99 313	12 354	»	»	200	170 778	
122 089	14 412	»	»	200	174 625	
72 696	16 740	1 350	1 937	12	140 610	
102 196	23 690	13 000	2 412	62	197 310	
144 196	29 940	20 000	3 762	62	224 860	
95 467	17 128	500	1 000	50	207 645	
108 977	24 228	500	1 000	50	215 735	
128 119	26 270	5 200	1 613	50	216 827	
144 267	16 024	1 412	18	110	225 799	
178 817	21 754	2 412	834	110	245 829	
195 617	22 576	10 912	834	110	303 489	
187 150	37 200	1 494	3 220	186	323 875	
227 671	44 068	7 864	4 680	308	372 542	
274 326	47 440	19 054	8 265	308	410 166	
138 712	27 425	11 460	216	50	249 863	
174 712	33 925	11 460	6 216	170	358 783	
247 412	33 925	11 460	12 016	170	410 283	
113 524	4 868	104 096	66	130	389 999	
117 864	4 868	152 976	1 066	130	353 361	
123 664	4 868	195 476	1 066	130	347 461	
843 648	130 857	120 312	6 457	738	1 672 814	
1 009 550	164 887	188 212	16 208	1 030	1 914 338	
1 235 423	179 431	262 102	27 556	1 030	2 087 711	
		1 102 012 (*b*)				
		1 379 887 (*c*)				
		1 705 542				

De inrigting der tegenwoordige aantooning is eenigzins gewijzigd, aangezien het, sints geregeld geoogst wordt, niet meer mogelijk is de oude gebruikelijke onderscheiding van stek- en zaadplanten naauwkeurig vol te houden.

(*a*) Hieronder ook begrepen de plantsoenen van Tjirantja Bolang, vroeger afzonderlijk vermeld.

(*b*) Voor de thans niet vermelde plantsoenen Tjibodas, Telaga Patengan, Wonodjampi en Diëng werden in de aantooning over 1870 bovendien nog opgegeven 125 boomen (91 calisaja en hasskarliana, 7 succirubra en caloptera, 2 officinalis, 5 lancifolia en 21 micrantha), zoodat het totaal boomen onder ult°. 1870 in den vollen grond, eigenlijk beliep 1 102 137.

(*c*) Ter oorzake van de vorenvermelde omstandigheid beliep het aantal boomen in den vollen grond onder ult°. 1871 ten regte 1 380 012.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **JJ.**

N°. 2*kk*.

AANTOONING van den betrekkelijken groei der verschillende soorten van kinaboomen, gedurende het jaar 1872.

Groeiplaats.	Kinasoorten.	Lengte in meters op ult°. December.		Omtrek van den stam (in meters) op ult°. December.		Wanneer geplant.	*AANMERKINGEN.*
		1871.	1872.	1871.	1872.		
Tjiberem.	Calisaja.	4,180	4,700	0,290	0,329	1867	De omtrek der stammen wordt gemeten één decimeter boven den grond. Opmerkelijk blijft de krachtiger ontwikkeling der onbeschaduwde boomen. De in 't vorig verslag bijlage NN) voorkomende en nu niet vermelde boomen, zijn beschadigd gestorven of gekapt.
	Hasskarliana.	9,200	9,900	0,560	0,590	1861	
	Succirubra.	8,100	9,600	0,400	0,460	1868	
	Pahudiana.	10,300	10,320	0,440	0,460	1861	
Tjiniroean.	Calisaja.	6,800	7,300	0,200	0,250	1865	
	Idem.	5,600	5,900	0,195	0,250	1864	
	Lancifolia.	5,800	6,200	0,285	0,300	1864	
	Idem.	6,700	7,150	0,245	0,270	1864	
	Micrantha.	5,700	6,000	0,350	0,390	1867	
	Pahudiana.	10,200	10,300	0,520	0,540	1857	
	Idem.	10,500	10,700	0,530	0,560	"	
	Lanceolata.	4,950	5,900	0,285	0,350	1859	
Rioengoenoeng.	Hasskarliana.	5,825	6,125	0,525	0,561	1864	
	Idem.	7,455	7,611	0,485	0,535	1861	
	Calisaja (uit Br. I.)	5,315	5,741	0,300	0,355	1867	
	Lancifolia.	5,920	6,431	0,285	0,325	1866	
	Succirubra.	7,455	9,105	0,420	0,485	1867	
	Idem.	6,845	8,505	0,395	0,515	"	

Groeiplaats.	Kinasoorten.	Lengte in meters op ult°. December.		Omtrek van den stam (in meters) op ult°. December.		Wanneer geplant.	*AANMERKINGEN.*
		1871.	1872.	1871.	1872.		
Rioengoenoeng.	Officinalis.	4,425	5,725	0,305	0,331	1866	
	Idem.	4,435	4,705	0,250	0,285	»	
Nagrak.	Calisaja.	12,520	12,990	0,630	0,660	1862	
	Idem.	6,270	6,780	0,540	0,590	1865	
	Idem.	9,730	10,270	0,490	0,510	1862	
	Succirubra.	11,830	12,130	0,620	0,690	1863	
	Idem.	10,390	11,040	0,540	0,580	»	
	Idem.	6,590	7,250	0,610	0,640	1865	
	Idem.	9,260	10,170	0,520	0,550	»	
	Micrantha.	10,190	10,890	0,450	0,480	1863	
	Idem.	5,960	6,760	0,310	0,330	1867	

OVERZIGT van de uitkomsten der analyses gedurende 1872 verrigt door den scheikundige bij de gouvernements kina-onderneming op Java.

In Mei 1872 konde een aanvang gemaakt worden met het ontpakken der chemicaliën en instrumenten, die gedeeltelijk uit Nederland, gedeeltelijk van Batavia ontvangen werden, en tegen het einde dier maand was de inrigting van het laboratorium zoo ver gevorderd, dat met de scheikundige onderzoekingen een aanvang konde gemaakt worden.

In de eerste plaats werden die soorten onderzocht, die vooreerst voor de cultuur van 't meeste belang zijn, namelijk cinchona succirubra en de verschillende variëteiten van c. calisaja.

De c. succirubra, afkomstig van planten en zaden van Britsch-Indie, is geheel dezelfde soort, als die, welke grootendeels de Britsch-Indische plantsoenen vormt.

Er bestond op Java twijfel over de mate van uitmuntendheid dezer soort, in vergelijking met de c. calisaja en daarom werd het aantal binnen behoorlijke grenzen gehouden: er zijn nu (ult°. 1872) 179 431 succirubra's tegen 1 235 423 calisaja's.

De uitkomsten van het onderzoek toonden aan dat deze voorzigtige handelwijze goed is geweest. Want hoewel de c. succirubra een zeer hoog alkaloïd gehalte heeft, en daarin uitmunt boven alle andere soorten, zoo is gewoonlijk de hoeveelheid chinine daaraan niet evenredig, en zal de bast dezer soort wel blijken er een te zijn die voor chininefabriekanten minder waarde heeft.

Het volgend overzigt toont aan, welke uitkomsten bij het onderzoek dezer soort zijn verkregen (1).

Nummer.	Groeiplaats.	Geplant in	Totaal alkaloïd.	Chinine.	Cinchonidine.	Chinidine.	Cinchonine.	Amorph alkaloïd.	Asch.	Water.	*Aanmerkingen.*
1	Nagrak.	1863	7,94	0,75	3,80		2,04	1,35	5,93	11,12	N°. 1, 2, 4 en 5 zijn gesneden uit levende boomen op 3 decimeter boven den bodem. N°. 4 is een monster uit een pak stambast. N°. 6—12 zijn van denzelfden boom, die, 6 meters lang zijnde, in 6 even lange stukken verdeeld werd. De bast van ieder stuk werd afzonderlijk gestampt en van het poeder een monster geanalyseerd.
2	»	1865	7,93	0,74	3,32		2,85	1,02	5,45	10,59	
3	»	»	8,48	1,80	4,66		1,16	0,86	2,39	14,94	
4	Tjiniroean.	1867	12,64	1,39	8,53		1,65	1,07	3,02	13,46	
5	Nagrak.	1868	9,47	1,60	4,70		2,10	1,07	4,13	13,84	
6	»	»	7,23	0,85	2,35	Geen.	2,94	1,09	4,69	11,71	
7	»	»	7,55	0,76	2,95		2,74	1,10	3,14	12,28	
8	»	»	7,01	0,83	3,09		2,07	1,02	2,90	13,63	
9	»	»	6,38	0,58	2,38		2,58	0,84	2,97	12,03	
10	»	»	5,89	0,58	1,87		2,60	0,84	3,51	12,12	
11	»	»	4,49	0,39	1,48		1,59	1,03	4,12	12,67	
12	»	»	3,83	0,23	1,22		1,30	1,08	5,89	13,06	

Uit deze onderzoekingen blijkt dat de op Java gekweekte c. succirubra's, schoon ze veel alkaloïd bevatten, in chinine-gehalte onder doen voor de calisaja's en vooral niet in vergelijking kunnen komen met de uitmuntende calisaja-variëteit, waarover lager.

Bovendien maakt het ruime cinchonidine-gehalte de afscheiding der chinine als sulfaat zeer bezwaarlijk.

Verder wordt hier de waarneming van BROUGHTON bevestigd, dat, na zekeren leeftijd, het alkaloïd-gehalte niet

(1) De cijfers, in deze analyses opgegeven, zijn steeds berekend op 100 deelen volkomen droogen (bij 125° C. gedroogden) bast.

toeneemt. De oudste boomen (1, 2 en 3), zeer krachtige, gezonde exemplaren, hielden volstrekt niet meer alkaloïd dan de jongere (4 en 5). Leerzaam is ook in dit opzigt de proef met verschillende gedeelten van denzelfden stam (n°. 6 tot en met 12). De bast van den 6 meters langen stam en van de groote takken van dezen boom, woog luchtdroog 1,68 kilogram, waarvan

de bast van het onderste $1/6$ des stams	0,44	kilogram.
» » » » 2de gedeelte » »	0,33	»
» » » » 3de » » »	0,28	»
» » » » 4de » » »	0,23	»
» » » » 5de » » »	0,11	»
» » » » 6de » » »	0,05	»
» » » de dikke takken	0,24	»

Het totaal alkaloïd-gehalte der drie onderste stukken, — dus van den bodem tot 3 meters daarboven, — is nagenoeg gelijk en ook het chinine-gehalte, schoon drie deelen volstrekt niet van denzelfden leeftijd waren, maar de 3de meter zeker ruim 2 jaren jonger was dan de eerste. Langzamerhand neemt nu het alkaloïd naar den top toe af, waarbij het 4de en 5de gedeelte weder onderling veel overeenkomst hebben. Tot in het jongste gedeelte is de aard der alkaloïden dezelfde, en daarin wordt even goed, ja zelfs betrekkelijk veel cinchonidine gevonden als in de oudste stukken. De bast der takken komt het meest overeen met dien van het jongste deel des stams.

De handelswaarde van dezen bast is nog onvoldoende bekend; de verkoop der in 1872 geoogste basten zal daaromtrent opheldering kunnen geven (1). Men heeft à priori geen aanleiding om te denken, dat hij hoogere prijzen zal bedingen dan de andere kina-soorten.

De verschillende afkomst en het groot verschil in uiterlijk der planten van c. calisaja maakten een onderzoek daarvan zeer belangrijk, en de uitkomst heeft reeds bewezen, welk een groot verschil er bestaat tusschen de variëteiten dezer soort.

De op Java gekweekt wordende calisaja's zijn voornamelijk afkomstig van vijf verschillende bezendingen:

1°. en 2°., van de planten van Tjibodas, die afstamden van door Weddell verzamelde zaden, en van de zending van Hasskarl naar Amerika. De oorspronkelijke planten zijn meerendeels niet meer voorhanden, maar wel vele nakomelingen, door stekken of zaden verkregen, en in de verslagen worden deze calisajaplanten gewoonlijk nader aangeduid met het woord »Javazaad";

3°. van zaden van Bolivie, in 1864, 1868 en 1869 gezonden door Schuhkrafft, consul der Nederlanden aldaar; de van deze zaden gekweekte planten en hare afstammelingen worden vermeld met den naam des zenders;

4°. van zaad in Bolivie verzameld door den Engelschman Ledger en in 1865 door de Regering aangekocht; de daarvan verkregen planten, — eene zeer uitmuntende variëteit, — worden in dit overzigt calisaja van Ledger geheeten;

en eindelijk 5° ook van zaad, gewonnen van in Britsch-Indie gekweekte planten, en daarom genoemd calisaja van Britsch-Indie.

Van de c. calisaja, Javazaad, zijn acht monsters onderzocht, die het volgend resultaat gaven:

(1) Zie nopens de voor den succirubra-bast in de hier te lande gehouden veiling van Mei 1873 behaalde prijzen, de mededeelingen in den tekst van het tegenwoordig verslag.

Nummer.	Groeiplaats.	Geplant in	Chinine.	Cinchonidine.	Chinidine.	Cinchonine.	Amorph alkaloïd.	Asch.	Water.	Totaal alkaloïd.	*Aanmerkingen.*
1	Nagrak.	1865	2,51	geen	1,10	0,96	1,05	2,02	12,84	5,62	Uit een levenden boom gesneden.
2	Tjiniroean.	»	0,94	geen	0,61	1,54	1,19	»	13,56	4,28	Monsters uit naar Nederland verzonden basten.
3	R. Goenong.	»	0,93	zeer weinig	0,50	1,40	1,31	»	13,70	4,14	
4	Tjiniroean.	1867	2,92	»	0,89	0,91	0,50	»	12,22	5,22	
5	»	»	1,17	geen	0,27	0,83	1,06	2,30	12,53	3,33	
6	»	1864	1,42	»	1,92	0.95	1,44	»	12,87	5,73	Stekplanten.
7	»	»	geen	»	2,36	2,50	0,87	»	5,67	5,73	
8	»	»	geen	»	2,31	3,09	0,63	1,91	11,26	6,08	

Het gemiddelde gehalte dezer basten is dus: chinine 1.23 pct., chinidine 1,24 pct., cinchonine 1,53 pct., amorph-alkaloïd 1,01 pct; totaal alkaloïd 5,01 pct.

Van de c. calisaja Schuhkrafft zijn insgelijks acht monsters onderzocht en wel zeer verschillende variëteiten als:

Nummer.	Groeiplaats.	Geplant in	Chinine.	Cinchonidine.	Chinidine.	Cinchonine.	Amorph alkaloïd.	Asch.	Water.	Totaal alkaloïd.	*Aanmerkingen.*
1	Waspada.	1869	2,94		geen	0,17	1,12	3,31	14,43	4,23	
2	Nagrak.	?	2,68		0,23	0,49	2,19	»	11,65	5,59	Deze beide waren in 1868 en 1869 reeds onderzocht.
3	»	?	1,71		0,25	0,43	1,90	»	12,26	4,29	
4	Tjiniroean.	1865	1,56		0,45	2,01	0,64	»	13,07	4,66	Variatie merado met kleine vrucht.
5	»	»	2,87	geen.	0,41	0,60	1,25	»	14.03	5,13	Variatie vera met lange vrucht.
6	»	»	3,95		0,38	0,30	1,45	»	12,36	6,08	Variatie Josephiana met lange vrucht.
7	»	»	0,60		1,12	0,83	0,76	»	11,22	3,31	Variatie Josephiana met korte vrucht.
8	Lembang.	»	2,34		0,61	1,46	1,39	»	11,88	5,80	Variatie met behaard blad.

Het gemiddelde uit deze acht bepalingen is dus: chinine 2,33 pct., chinidine 0,43 pct., cinchonine 0,79 pct. amorph-alkaloïd 1,34 pct.; totaal alkaloïd 4,89 pct.

Is nu deze soort reeds aanmerkelijk beter dan de c. calisaja z. g. Java-zaad, nog veel meer uitmuntend is de c. calisaja van LEDGER. Daarvan zijn negen monsters onderzocht met het volgende resultaat:

Nummer.	Groeiplaats.	Geplant in	Chinine.	Cinchonidine.	Chinidine.	Cinchonine.	Amorph alkaloïd.	Asch.	Water.	Totaal alkaloïd.	*Aanmerkingen.*
1	R. Goenong.	1866	5,48	geen	geen	0,46	0,78	»	13,00	6,72	Monsters van naar Nederland verzonden bast.
2	»	»	5,24	zeer weinig	0,22	1,30	0,66	2,69	11,15	7,42	
3	Tjiniroean.	»	4,16	geen	geen	0,17	0,51	»	14,50	4,84	Variatie met kastanjebruin blad.
4	»	»	5,57	»	sporen	0,28	0,26	»	12,91	6,11	Variatie met groen blad.
5	Tjiberem.	»	8,15	»	»	0,30	0,37	»	11,13	8,82	» » rood »
6	»	»	7,18	»	»	0,38	0,46	»	12,32	8,02	» » groen »
7	»	»	6,19	»	1,27	sporen	1,40	»	13,49	8,86	Deze zijn de eerste bloeijende exemplaren dezer calisaja.
8	»	»	4,48	»	2,38	0,60	1,61	»	11,16	9,07	
9	Nagrak.	»	3,35	»	sporen	0,16	0,37	»	15,91	3,88	Variatie met zeer lange vrucht, onderscheiden zich zeer van de andere Ledgers.

Het gemiddelde uit deze negen bepalingen is: chinine 5,58 pct., chinidine 0,43 pct., cinchonine 0,40 pct., amorph alkaloïd 0,71 pct., totaal alkaloïd 7,07 pct.

Deze kinasoort is merkwaardig, niet alleen door het hooge chininegehalte, maar ook door de gemakkelijkheid, waarmede de chinine als sulfaat kristalliseert, hetgeen waarschijnlijk een gevolg is van de geringe hoeveelheid amorph-alkaloïd en cinchonine, die in dezen bast voorkomt.

Terwijl deze bast steeds nagenoeg vrij was bevonden van chinidine, gaven de beide 't laatst verrigte analyses n°. 7 en 8, beide van bloeijende en vruchtdragende boomen, eene niet onbelangrijke hoeveelheid van dat alkaloïd, en zóóveel minder chinine, dat zeer zeker moet gedacht worden aan een veranderen van chinine in chinidine door bijzondere levensomstandigheden, waaromtrent nadere onderzoekingen misschien opheldering zullen geven.

Van hoeveel belang de uitkomsten van dit onderzoek zijn voor de cultuur, valt terstond in het oog. Door voortaan de bij het oogsten nog gekapte boomen te vervangen door de c. calisaja van LEDGER, gelijk reeds geschiedt, wordt het chininegehalte van den aanplant minstens verdubbeld.

Met een enkel woord verdienen nog melding de onderzoekingen der c. calisaja van Britsch-Indie. Twee monsters zijn daarvan onderzocht, die beide een gunstig resultaat opleverden.

Nummers.	Groeiplaats.	Geplant in	Totaal alkaloïd.	Chinine.	Cinchonidine.	Chinidine.	Cinchonine.	Amorph alkaloïd.	Asch.	Water.	*AANMERKINGEN.*
1	R. Goenong.	1866	4,48	0,42	1,29	zeer weinig	0,79	1,98	2,30	12,89	Monsters, genomen uit naar Nederland verzonden bast.
2	»	»	6,09	1,30	1,92	geen	1,04	1,83	2,73	11,74	

Deze boomen zijn waarschijnlijk hybriden en onderscheiden zich van de andere calisaja's door hun uiterlijk en, in scheikundig opzigt, door hun betrekkelijk hoog cinchonidine-gehalte.

Van de andere gecultiveerde soorten zijn slechts enkele monsters onderzocht, daar vooreerst de juistere kennis van c. succirubra en c. calisaja van meer belang was. Ze zijn hier bijeengevoegd.

Nummers	Soort.	Groeiplaats.	Geplant in	Totaal alkaloïd.	Chinine.	Cinchonidine.	Chinidine.	Cinchonine.	Amorph alkaloïd.	Water.	Asch.	*Aanmerkingen.*
1	c. Micrantha.	Nagrak.	1868	8,47	sporen	0,80	»	6,80	0,87	10,13	4,00	Uit levende boomen gesneden.
2	»	Tjiniroean.	»	7,30	geen	1,10	»	5,66	0,54	13,96	3,31	
3	c. Hasskarliana.	R. Goenong.	niet opgegeven	4,73	1,55	0,71	0,12	0,90	1,45	12,87	»	Monsters genomen uit naar Nederland verzonden bast.
4	»	Tjiberem.	1862	4,19	1,14	0,52	0,39	1,71	0,43	11,58	2,21	
5	c. Officinalis.	Kawah Tjiwedeï.	»	4,36	1,75	0,78	0,16	0,37	1,30	11,79	3,58	

Deze analyses geven tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding. Voor zoover ze betrekking hebben op c. micrantha en c. officinalis, kan worden gezien dat het alkaloïd-gehalte èn in aard, èn in quantiteit overeenstemt met hetgeen daaromtrent in Britsch-Indie is waargenomen. De c. officinalis telt ook vele variëteiten, die aan een nader onderzoek zullen worden onderworpen.

ZITTING 1873—1874. — 5.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE LL.

N°. 2 *mm.*

OVERZIGT

BETREFFENDE DE

OP JAVA GEVESTIGDE LANDBOUWONDERNEMINGEN

OP DOOR HET GOUVERNEMENT VERHUURDE

WOESTE GRONDEN,

over 1872.

Volgnummer.	GEWESTEN.	AFDEELINGEN.	DISTRICTEN.	NAMEN DER		Uitgestrektheid der perceelen volgens contract — (Bouws van 500 vierk Rhijnl. roeden.)
				PERCEELEN.	ONDERNEMERS.	
1	Bantam.	Lebak.	Warong-Goe-noeng.	Tjisoekear.	V. C Coster van Voorhout.	300
2 en 3	Idem.	Idem.	Sadjira.	Tjisella I en II.	G. G. Couperus.	1000
4	Idem.	Idem.	Idem.	Tjilaki.		500
5	Idem.	Idem.	Idem.	Kosala.	H. Lash.	$507^{300}/_{500}$
6	Idem.	Idem.	Idem.	Tji-oepit.	J. U. de Fremery.	504
7	Batavia	Buitenzorg.	Buitenzorg.	Tjogrek.	L. W. Gribling.	296
8	Idem.	Idem.	Idem.	Tjikema.	A Loeas.	$101^{400}/_{500}$
9	Krawang.	Poerwokarta.	Sindang kasji.	Tjilangkap,	jhr. mr. F. Junius van Hemert.	670
10	Idem.	Idem.	Idem.	Tjibening.	Erven A. C. Vogler.	$209^{80}/_{500}$
11	Idem,	Krawang.	Adiarsa.	Parakantroes.	E. C. C. Steimetz.	$1197^{250}/_{500}$
12	Idem.	Idem.	Krawang.	Wanasepi.	C. Darling.	$773^{492}/_{500}$
13	Idem.	Idem.	Idem.	Kalangsari.	Nederl. Ind. Handelsbank.	$427^{19}/_{500}$
14	Idem.	Idem.	Adiarsa.	Tamblang.	A. J. Kraijenbrink	$194^{347}/_{500}$
15	Idem,	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	$131^{225}/_{500}$
16 en 17	Idem.	Idem.	Krawang.	Gintoeng.	Idem.	$224^{157}/_{500}$ $54^{407}/_{500}$
18	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	$155^{200}/_{500}$
19	Preanger regent-schappen.	Soekaboemi.	Tjitjoeroek.	Parakan-Salak.	A. W. Holle.	291
20	Idem.	Idem.	Tjiheulang.	Sinagar	A. Holle.	300
21	Idem.	Idem.	Idem.	Tjirohani.	Idem.	300
22	Idem.	Idem.	Plaboean.	Tjisalak.	A. W. Holle	$174^{166}/_{500}$
23	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	$126^{247}/_{500}$
24	Idem.	Idem.	Idem.	Tjiboengoer.	F. G. Bauer.	$173^{24}/_{500}$
25	Idem.	Idem.	Tjimahi.	Tegal-Tjikenbang.	mr. W. A. baron Baud	± $412^{152}/_{500}$
26	Idem.	Idem.	Idem.	Argaliaga	E. C. C. Boutmy en G. van Polanen Petel.	$267^{450}/_{500}$
27	Idem.	Limbangan.	Panembong.	Waspada I.	K. F. Holle.	$140^{380}/_{500}$
28	Idem.	Idem.	Idem.	Waspada II.	Idem.	$49^{390}/_{500}$
29	Idem.	Bandong.	Oedjong-broeng koelon.	Tjioemboeleeit.	Erven G. P. Servatius.	325
30	Idem.	Idem.	Bandjaran.	Tegalmantri of Ardjo-sari.	mr. R. A. Kerkhoven.	$467^{346}/_{500}$

CONTRACTSDUUR.	Bedrag van den jaarlijkschen huurschat per bouw, en tijdstip van ingang.	Verschuldigde huurschat over 1872/73.	BESTEMMING DER ONDERNEMING. — VERDERE AANTEEKENINGEN.
25 Febr. 1865 — oogst 1885.	f 0,50 (1868)	f 150,—	Padi, ramé en djarak.
22 Febr. 1865 — oogst 1885.	0,50 (1868)	300,—	Koffij.
Idem.	0,50 (1868)	250,—	Idem.
12 Nov. 1872 — 12 Nov. 1892.	2,50 (1875)	Nog niet ingegaan.	Idem.
17 Aug. 1872 — 17 Aug. 1892.	2,50 (1875)	Idem.	Idem.
15 Nov. 1865 — oogst 1885.	1,— (1865)	f 296,—	Thee, cacao, klappers en padi.
18 Mei 1866 — oogst 1886.	3,50 (1866)	366,80	Indigo, padi en wilde moerbezien voor de teelt van zijdewormen.
1 Jan. 1861 — ult. Dec. 1880	6,— (1861)	4020,—	Te rekenen van 1 Januarij 1873 is het contract betreffende dit huurperceel bij minnelijke schikking ontbonden en zijn de gronden door het Gouvernement teruggenomen
10 Julij 1861 — 9 Julij 1901.	6,— (1867)	»	Klappers. Ofschoon reeds in 1870 magtiging was verleend om ook voor dit perceel tot ontbinding van het contract over te gaan, was de opmaking der betrekkelijke notariele acte tot nog toe door verschillende omstandigheden vertraagd Intusschen werd reeds sedert 1870 geen huurschat meer ontvangen.
1 Jan. 1868 — oogst 1887.	6,— (1868)	7185,—	Suiker.
1 Jan. 1872 — ult. Dec. 1872	1 pikol suiker van elken met suikerriet beplanten bouw. (1854)	132 pikols suiker.	Beide deze perceelen voor de teelt van suikerriet bestemd, zijn, na afloop der éénjarige verlengings-overeenkomst over 1872, voor den tijd van 20 jaren aan de oude huurders, op nieuw in huur afgestaan tegen een huurschat van f 1 per bouw 's jaars.
Idem.	Idem. (1856)	200 » »	
15 Dec. 1866 — 14 Dec. 1886.	f 5,50 (1867)	f 1070,81½	Kaneel.
27 Febr. 1871 — oogst 1887.	7,50 (1874)	Nog niet ingegaan.	Idem.
15 Dec. 1866 — 14 Dec. 1886.	5,50 (1867)	f 1233,72½	Idem.
21 Oct. 1868 — oogst 1888.	5,50 (1869)	301,48	Idem.
27 Febr 1871 — oogst 1891.	7,50 (1874)	Nog niet ingegaan.	Idem.
1 Jan. 1863 — oogst 1882.	24,— (1863)	f 6984,—	Thee.
Idem.	24,— (1863)	7200,—	Idem.
16 Sept. 1864 — oogst 1884.	6,— (1868)	1800,—	Idem.
5 April 1865 — oogst 1885.	5,— (1868)	871,66	Idem.
17 Julij 1872 — oogst 1885.	3,— (1875)	Nog niet ingegaan.	Idem.
19 Aug. 1865 — oogst 1885.	5,— (1868)	f 865,24	Koffij.
19 Maart 1868 — oogst 1888.	6⅔ (1871)	1105,76	Thee.
15 Julij 1872 — 15 Julij 1892	0,80 (1875)	Nog niet ingegaan.	Veefokkerij en paardenstoeterij.
3. Jan. 1865 — oogst 1884.	6,— (1868)	f 892,56	Thee.
29 April 1868 — oogst 1888.	8,— (1871)	159,30	Idem.
1 Jan. 1864 — oogst 1883.	24,— (1864)	7800,00	Idem.
15 Febr. 1869 — oogst 1888	8,— (1872)	652,31	Idem.

Volgnummer.	GEWESTEN.	AFDEELINGEN.	DISTRICTEN.	NAMEN DER PERCEELEN.	NAMEN DER ONDERNEMERS.	Uitgestrektheid der perceelen volgens contract — (Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.)
31	Preanger regentschappen.	Soemedang.	Tandjongsari.	Djatinangor.	mr. W. A. baron Baud.	281
32	Idem.	Idem.	Idem.	Tandjongsari.	Idem.	± $500^{40}/_{500}$
33	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	N. P. van den Berg.	$199^{112}/_{500}$
34	Idem.	Idem.	Bloeboer.	Tegal Tjinangrang en Tjiseda.	P. J. L. Prins en P. op de Laey.	225
35	Idem.	Idem.	Soemedang.	Tjioehoet en Margapala.	J. Greefkes en G. Warnar.	$188^{166\frac{2}{8}}/_{500}$
36	Idem.	Soekapoera kollot	Negara.	Tjikadjang.	mr. W. A. baron Baud.	358
37	Cheribon.	Cheribon.	Sindanglaut.	Blender.	Paine Stricker en C°. (in liquidatie).	300
38	Idem.	Madjalengka.	Madjalengka.	Kadhipaten.	J. G. C. A. de Vogel.	400
39	Idem.	Idem.	Telaga.	Tjarennang.	mr. W. A. baron Baud	300
40	Pekalongan.	Pekalongan.	Sawangan.	Djampangan en Sido Soekmo.	H. J. Rauws.	$497^{391}/_{500}$
41	Idem.	Idem.	Bandar Goemiwang.	Pring ombo.	H. van Gestel Jr.	$366^{400}/_{500}$
42	Idem.	Batang.	Soebah.	Simbang.	W. Castens.	$924^{300}/_{500}$
43	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	$641^{375}/_{500}$
44	Samarang.	Ambarawa.	Oenarang.	Kedawong.	Internationale Crediet- en Handelsvereeniging Rotterdam.	$401^{400}/_{500}$
45	Idem.	Idem.	Idem.	Lerep.	D. J. K. Pietermaat.	317
46	Idem.	Idem.	Idem.	Terwidi en Kalisidi.	Factory Nederlandsche Handelmaatschappij.	585
47	Idem.	Idem.	Idem.	Geboegan.	Dorrepaal en C°. en P. F. J. Bounin.	800
48	Idem.	Idem.	Ambarawa.	Banaran.	D. Mac Laine en Mac Neill en C°.	400
49	Idem.	Idem.	Idem.	Pringapoes of Nobo.	Oost-Indische Maatsch. van Administratie en lijfrente (in liquidatie).	$968^{250}/_{500}$
50	Idem.	Idem.	Idem.	Stomi.	Idem.	$33^{100}/_{500}$
51	Idem.	Idem.	Idem.	Klepoe.	M. A. van Dommelen, L. A. en J. Caron.	400
52	Idem.	Idem.	Idem.	Samirong.	Ph. F. Voorneman.	280
53	Idem.	Idem.	Idem.	Kali oeloe.	Idem.	362
54	Idem.	Idem.	Idem.	Kedaijon.	Internationale Crediet- en Handelsvereeniging Rotterdam.	56
55	Idem.	Idem.	Idem.	Djatirongo.	Factory Nederlandsche Handelmaatschappij.	1084
56	Idem.	Salatiga.	Salatiga.	Flogo.	A. van Dommelen, wed. F. J. Lorch en F. H. van Dommelen.	420
57	Idem.	Idem.	Tengaron.	Goli.	P. P. Johannes en H. H. Haase.	412
58	Idem.	Kendal.	Bodja.	Djatikalangan en Tambangan.	Oost-Indische Maatsch. van Administratie en lijfrente (in liquidatie).	$892^{115}/_{500}$

CONTRACTSDUUR	Bedrag van den jaarlijkschen huurschat per bouw, en tijdstip van ingang.	Verschuldigde huurschat over 1872/73.	BESTEMMING DER ONDERNEMING. — VERDERE AANTEEKENINGEN.
1 Jan. 1864 — oogst 1883.	f 50,— (1864)	f 14 050,—	Thee.
26 Mei 1870 — oogst 1884.	8,— (1873)	Nog niet ingegaan.	Idem.
21 Aug. 1872 — 21 Aug. 1892.	8,— (1875)	Idem.	Idem.
16 Dec. 1867 — oogst 1887.	3,— (1868)	f 675,—	Idem.
26 Jan. 1869 — oogst 1888.	6,66⅔ (1872)	251,11	Idem en koffij.
1 Jan. 1865 — oogst 1884.	50,— (1865)	17 900,—	Thee.
1 Jan. 1862 — 31 Dec. 1881.	15,— (1862)	4 500,—	Suiker.
Idem.	15,— (1862)	6 000,—	Idem.
1 Jan. 1863 — oogst 1882.	24,— (1863)	7 200,—	Thee.
17 April 1868 — oogst 1888.	2,— (1868)	995,56	Koffij.
18 Sept. 1866 — oogst 1888.	5,— (1869)	1 467,20	Idem.
1 Jan. 1872 — 31 Dec. 1891.	2,— (1872)	1 849 20	Suiker.
Idem.	2,— (1872)	1 283,50	Koffij.
1 Jan. 1859 — 31 Dec. 1878.	6,— (1859)	2 410,84	Idem.
1 Jan. 1867 — 31 Dec. 1886.	6,— (1867)	1 902,—	Idem.
Idem.	6,— (1867)	3 510,—	Idem. (Zie omtrent de vermindering der uitgestrektheid van dit perceel blz. 170 van het vorig verslag.)
1 Jan. 1861 — 31 Dec. 1880.	6,— (1861)	4 800,—	Idem.
1 Jan. 1859 — 31 Dec. 1878.	6,— (1859)	2 400,—	Idem.
Idem.	6,— (1859)	5 811,—	Idem.
Idem.	6,— (1859)	199,20	Idem.
Idem.	6,— (1859)	2 400,—	Idem.
6 Oct. 1858 — oogst 1878.	6,— (1858)	1 680,—	Idem.
Idem.	6,— (1858)	2 172,—	Idem.
1 Jan. 1859 — 31 Dec. 1878.	6,— (1859)	336,—	Idem.
Idem.	6,— (1859)	6 504,—	Idem.
Idem.	6,— (1859)	2 520,—	Idem.
28 Dec. 1858 — oogst 1878.	6,— (1858)	2 472,—	Idem.
1 Jan. 1860 — 31 Dec. 1879.	6,— (1860)	5 353,38	Idem.

Volgnummer.	GEWESTEN.	AFDEELINGEN.	DISTRICTEN.	NAMEN DER		Uitgestrektheid der perceelen volgens contract — (Bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden)
				PERCEELEN.	ONDERNEMERS.	
59	Samarang	Kendal.	Bodja.	Getas.	V. J. van Dolder.	577
60	Idem.	Idem.	Idem.	Seringin.	Factory Nederlandsche Handelmaatschappij.	$439^{58}/_{500}$
61	Idem.	Idem.	Idem.	Kliwat Soengi.	J J. Nolthenius Jr.	$381^{122}/_{500}$
62	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	$109^{266}/_{500}$
63	Idem.	Idem.	Idem.	Ngarianak.	Factory Nederlandsche Handelmaatschappij.	801
64	Idem.	Idem.	Idem.	Kalimas.	M. S. de Grave, geboren van Elk en J. L de Grave.	$1\,088^{350}/_{500}$
65	Idem.	Idem.	Idem.	Blorok.	J. Schwab.	15
66	Idem.	Idem.	Idem.	Trisobo.	Factory Nederlandsche Handelmaatschappij.	85
67	Idem.	Idem	Troeko.	Sidomoekti.	Mac Neill & C°.	$680^{400}/_{500}$
68	Idem.	Idem.	Solokaton.	Tjoeroek.	A. H en L. J. Heidenreich	$793^{166\frac{2}{3}}/_{500}$
69	Idem.	Idem.	Idom.	Seketjer.	Factory Nederlandsche Handelmaatschappij.	184
70	Idem.	Idem.	Idem.	Dandang, Badeh en Widoro.	J. A. Esche.	$195^{350}/_{500}$
71	Idem.	Idem.	Idem.	Poetjong.	Mac Neill & C°.	$736^{370}/_{500}$
72	Idem.	Idem.	Idem.	Selokaton.	Idem.	$177^{208}/_{500}$
73	Idem.	Idem.	Idem.	Genting Goenoeng.	Idem.	$492^{250}/_{500}$
74	Japara.	Japara.	Mergotoehoe.	Wonoredjo.	J. Dunlop.	205
75	Idem.	Idem.	Idem.	Poeloe pandjang.	A. P. Despéroux.	$30^{345}/_{500}$
76	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Poerworedjo.	Alkmaar.	W. Homans en C. Scheepmaker.	1 910
77	Idem.	Malang.	Gondanglegi.	Tanah wangi.	A. Salm c. s.	710
78	Idem.	Idem.	Idem.	Limburg.	Maatschappij Limburg.	1 112
79	Idem.	Idem.	Sengoro.	Boemiaijoe.	A. J. C. de Quay.	$109^{246}/_{500}$
80	Idem.	Idem.	Penang goengan	Gangsiran.	M. F. Reynst.	$495^{166\frac{2}{3}}/_{500}$
81	Idem.	Idem.	Idem.	Djoenggo.	Jhr. A. van Citters.	500
82	Idem.	Idem.	Karangloo.	Soemboel.	S. L. W. van der Elst.	$498^{455}/_{500}$
83	Probolinggo.	Loemadjang.	Loemadjang.	Pandan-wangi.	Firma Arnold & Zonen.	500
84	Bezoeki.	Bondowosso.	Wonosari.	Wono koesoemo.	jhr. C. P J. van Mühlen	$100^{8}/_{500}$
85	Banjoewangi.	Banjoewangi.	Rogodjampi.	Rogodjampi (Ardjo Blanbangan).	H. J Court en jhr. H. J. A. S. de Mey van Gerwen.	300
86	Banjoemas.	Banjoemas.	Soekaradja.	Tjiberem.	G. L. Dorrepaal.	100
87	Idem.	Idem.	Kaliredjo.	Pegadoengan.	Erven J. W. Boers.	100
88	Bagelen.	Ledok.	Sapoeran, Kalialang en Wonosobo.	Ledoksche theetuinen.	N. P. van den Berg, E. J K. J. L. Jacobson en K. F. Holle.	$767^{398/100}/_{500}$
89	Idem.	Idem.	Sapoeran.	Boerat.	Graaf Ch de Geloes d'Elsloo.	457

CONTRACTSDUUR.	Bedrag van den jaarlijkschen huurschat per bouw, en tijdstip van ingang.	Verschuldigde huurschat over 1872/73.	BESTEMMING DER ONDERNEMING. — VERDERE AANTEEKENINGEN.
6 Nov. 1858 — oogst 1878.	f 6,— (1858)	f 3 462,—	Koffij.
1 Jan. 1867 — 31 Dec. 1885.	6,— (1867)	2 634,69½	Idem.
Idem.	6,— (1867)	2 287,46½	Idem.
8 Dec. 1870 — 31 Dec. 1885.	8,— (1873)	Nog niet ingegaan.	Idem.
1 Jan. 1866 — 31 Dec. 1885.	6,— (1866)	f 4 806,—	Idem.
1 Julij 1872 — 30 Junij 1892.	De geheele huurschat bedraagt f 10 000 's jaars = ± f 9,13* per bouw.	10 000,—	Idem. De meerdere grootte van dit perceel in vergelijking met de vroeger (voor 2 perceelen) opgegeven uitgestrektheid van 1000 bouws, is het resultaat eener nadere opmeting (zie hiervoren, blz. 223 van het verslag).
1 April 1860 — 31 Maart 1875.	f 6,— (1860)	90,—	Verschillende cultures.
10 Oct. 1859 — oogst 1893.	6,— (1866)	510,—	Koffij.
1 Jan. 1859 — 31 Dec. 1878.	6,— (1859)	4 081,80	Idem.
1 Jan. 1861 — 31 Dec. 1880.	6,— (1861)	4 760,—	Idem.
1 Jan. 1859 — 31 Dec. 1878.	6,— (1859)	1 104,—	Idem.
Idem.	6,— (1859)	1 174,20	Idem.
Idem.	6,— (1859)	5 167,80	Idem huurschat wordt slechts betaald over 861³/₁₀ bouws.
1 Jan. 1867 — 31 Dec. 1878.	6,— (1867)		
26 Jan. 1861 — oogst 1881.	6,— (1864)	2 955,—	Koffij.
1 Jan. 1859 — 31 Dec. 1878.	6,— (1859)	1 230,—	Koffij en klappers.
19 Dec. 1866 — oogst 1886.	6,— (1873)	Nog niet ingegaan.	Klappers.
1 Jan. 1859 — 31 Dec. 1878.	6,— (1859)	f 11 460,—	Suiker, rijst en djagong.
1 Julij 1857 — 30 Junij 1877.	6,— (1860)	4 260,—	Koffij, rijst en tabak.
20 Jan. 1859 — 19 Jan. 1879.	6,— (1863)	6 672,—	Koffij en rijst.
22 Jan. 1859 — 21 Jan. 1879.	6,— (1863)	656,96	Rijst en djagong.
6 Dec. 1866 — oogst 1886.	6,— (1870)	1 703,20	Koffij.
12 Mei 1868 — oogst 1888.	6,— (1871)	800,— (?)	Idem.
1 Nov. 1867 — oogst 1887.	6,66½ (1871)	1 330,44	Idem.
13 Febr. 1864 — 12 Febr. 1884.	6,— (1868)	8 000,—	Rijst en tabak.
27 April 1660 — oogst 1880.	6,— (1863)	600,09½	Koffij en klappers.
21 Aug. 1865 — oogst 1885.	2,— (1868)	600,—	Koffij, klappers en rijst.
1 Febr. 1857 — 31 Jan. 1877.	6,— (1860)	600,—	Koffij.
1 Dec. 1865 — oogst 1885.	5,— (1868)	500,—	Dit perceel wordt sedert 1869 niet geëxploiteerd.
1 Maart 1871 — 28 Febr. 1885.	30,38 (1871)	23 326,28	Thee.
10 Nov. 1868 — oogst 1888.	8,— (1871)	1 462,40	Koffij.

Volgnummer.	GEWESTEN	AFDEELINGEN.	DISTRICTEN	NAMEN DER		Uitgestrektheid der perceelen volgens contract. — (Bouws van 500 vierk Rhijnl. roeden.)
				PERCEELEN.	ONDERNEMERS.	
90	Kadoe.	Magelang.	Ngasinam.	Ngrantjak.	E. Jacobson.	284
91	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	$88^{475}/_{500}$
92	Idem.	Temanggoeng.	Lempoeijang.	Kebondalem.	H. A. Mehlbaum.	142
93	Madioen.	Ponorogo.	Pocloong.	Soekaradja.	J. W. G. Harloff en Aquasi Boachi.	500
94	Idem.	Madioen.	Kanigoro.	Waliran.	A. B. G. Bouricius.	400
95	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	100
96	Idem.	Ngawi.	Sinéo.	Bandjaran.	A. Rutering.	120
97	Kediri.	Borbek.	Waroedjaijeng.	Koedjen.	F. J. Halewijn.	400
98	Idem.	Blitar.	Wlingi.	Papoh.	B. J. vanEck en A. W. Bezier.	500
99	Idem.	Idem	Idem.	Idem.	C. A A Amand.	$168^{335}/_{500}$
100	Idem.	Idem.	Idem.	Djoeleg.	Ned. Ind. Handelsbank.	580
101	Idem.	Idem.	Idem.	Gabroe.	Idem	531
102	Idem.	Idem.	Kotta.	Tewangredjo.	Tawangredjo cultuur-Maatschappij.	150
103	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	$121^{185}/_{500}$
104	Idem.	Ngrowo.	Pakoentjen.	Idem.	Aquasi Boachi.	$167^{400}/_{500}$
105	Idem.	Kediri.	Soekoredjo.	Kawedoesan.	Mas Kertoredjo.	282
106	Idem.	Idem.	Idem.	Soekoredjo.	P. H. L. Lisnet.	$512^{135}/_{500}$

CONTRACTSDUUR.	Bedrag van den jaarlijkschen huurschat per bouw, en tijdstip van ingang.	Verschuldigde huurschat over 1872/73.	BESTEMMING DER ONDERNEMING. — VERDERE AANTEEKENINGEN.
9 Febr. 1869 — oogst 1889.	10,66⅔ (1872)	f 605,87	Koffij.
11 Junij 1872 — oogst 1889.	10,66⅔ (1875)	Nog niet ingegaan.	Idem.
14 Dec. 1872 — oogst 1892.	6,— (1875)	Idem.	Idem.
1 Jan. 1863 — oogst 1883.	6,— (1866)	f 3000,—	Idem.
4 Sept. 1867 — oogst 1887.	6⅔ (1870)	1600,—	Idem.
18 Nov. 1869 — oogst 1889.	6⅔ (1872)	133,33	Idem.
14 Mei 1872 — 14 Mei 1892.	3,50 (1875)	Nog niet ingegaan.	Idem.
7 Dec. 1863 — oogst 1883.	5,— (1866)	f 2000,—	Suiker.
18 Julij 1864 — oogst 1884.	5,— (1867)	2500,—	Tabak.
15 Sept. 1871 — oogst 1891.	5,— (1874)	Nog niet ingegaan.	—
30 Julij 1865 — oogst 1885.	4,— (1869)	f 1696,—	Koffij.
10 Junij 1867 — oogst 1887.	9,— (1871)	1911,60	Idem.
19 Nov. 1868 — oogst 1888.	10⅔ (1872)	319,80	Tabak.
. . . . . 1872 — . . . . 1892.	6,— (1875)	Nog niet ingegaan,	—
31 Mei 1866 — oogst 1883.	6,— (1869)	f 805,44	Koffij.
8 Julij 1865 — oogst 1885.	4,— (1868)	902,40	—
24 Julij 1865 — oogst 1885.	4,— (1869)	1639,26	Tabak.

ZITTING 1873—1874. — 5.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE MM.

N°. 2*nn*.

AANDUIDING

BETREFFENDE

DE AAN EUROPEANEN EN MET DEZEN GELIJKGESTELDEN PERSONEN

VERHUURDE LANDEN

IN DE

RESIDENTIE SOERAKARTA,

over 1870, 1871 en 1872

Volgnommer.	NAMEN DER: ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER: HUURDERS.	Jaarlijksche pachtschat.	Uitgestrektheid van het geheele perceel, in bouws van 500 Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw, op de landen aanwezig.
	Afdeeling Kartasoera.				
1	Baron.	J. F. Riesz.	†	†	†
2	Djetiskoenden	J. Z. Hammermichel.	f 250,00	27½	Suikerfabriek met door buffels getrokken molens.
3	Djoongkaroe.	A. B. C. Dezentje.	22 481,72[5]	4531	Suikerfabriek met vacuüm-stallatie, 3 indigofabrieken te Prambonan en 1 koffijpakhuis te Bodeg.
4	Kapitoe.	F. van der Heyde.	2 876,31	1487 322/500	3 indigo-fabrieken met 10 bakken door water gedreven.
5	Kartasoera.	van den Broek en Veeckens.	10 200,00	1645 370/500	Suikerfabriek met stoom- en watermolen.
6	Manang.	A. B. C. Dezentje.	6 163,81	500½ waarvan voor 82 bouws de huurovereenkomst nog niet is bekrachtigd.	Geene.
7	Ngranjoe.	F. W. Bousche.	1 576,60	336	Indigo-fabriek.
8	Plemwoeloong.	J. W. Marks.	169,33	77	Geene.
9	Soekoredjo	Erven P. W. van den Engh.	277,66[5]	37 waarvan voor 5½ bouws als voren.	Geene.
10	Temoeloes.	J. van Blarcum.	5 628,61	490 waarvan voor 160 bouws als voren.	8 tabakschuren en 1 indigofabriek door water gedreven.
11	Tjepper.	F. H. Overbeck, Ferd. Overbeck en dr. C. E. Löbell.	12 919,34	1760	Suikerfabriek met molen door water gedreven, een vacuümpan en andere stoombereidingstoestellen.
12	Wonosari.	Wijlen G. F. Lucardie, onder nadere goedkeuring van het Gouvernement overgenomen door H. van Prehn.	5 900,00	667½ waarvan voor 7 bouws als voren.	†

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland. — Bouws.		Productie der nevenbedoelde aanplantingen over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*). Indigo. — Amst. pond.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pond.	Koffij. — Pikols.	AANMERKINGEN. De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
†		†	†	†	†	Indigo-onderneming.
10	*a*	»	300	»	»	
	b	»	289	»	»	
	c	»	322	»	»	
3040	*a*	8 100	20 000	»	581	
	b	7 600	20 000	»	665	
	c	6 500	25 100	»	790	
324³/₄	*a*	3 750	»	»	200	
	b	3 600	»	»	200	
	c	5 600	»	»	200	
310	*a*	»	11 800	»	»	
	b	»	17 000	»	»	
	c	»	16 000	»	»	
†	*a*	†	»	»	»	
	b	†	»	»	»	
	c	4 000	»	»	»	
60	*a*	2 000	»	»	»	
	b	1 700	»	»	»	
	c	2 100	»	»	»	
27	*a*	411	»	»	»	
	b	334	»	»	»	
	c	264	»	»	»	
15¹/₂	*a*	†	65	»	»	
	b	380	†	»	»	
	c	620	†	»	»	
134	*a*	†	»	12 000	»	
	b	5 000	»	57 000	»	
	c	700	»	125 000	»	
300	*a*	»	13 168	»	»	
	b	»	13 372	»	»	
	c	»	p m. 15 000	»	»	
85¹/₄	*a*	†	†	»	»	
	b	1 840	†	»	»	
	c	982	1 960	»	»	

Volgnommer.	NAMEN DER: ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER: HUURDERS.	Jaarlijksche pachtschat.	Uitgestrektheid van het geheele perceel in bouws van 500 Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw, op de landen aanwezig.
	Afdeeling Klatten.				
13	Bedji.	W. Menick.	f 281,66^{5}	66	Geene.
14	Birit.	E. Jacobson.	7 900,00	806	12 hangloodsen en 1 afpakloods voor tabak.
15	Bogor.	E. W. Bergh.	380,50	141 waarvan voor 60 bouws de huur-overeenkomst nog niet bekrachtigd.	†
16	Delangoe.	A. H. Meissner.	15 619,68	1210	Suikerfabriek met 2 molens door water gedreven, afkoken in het luchtledige met stoom en afwerken met 7 centrifuges, door water gedreven.
17	Demangan.	H Heymering.	9 195,89	566½	Sorteer-afpakschuur met 2 tabakspersen, 5 droogschuren, 2 indigo-fabrieken door water gedreven met kook- en pakhuis en indigo-persen.
18	Dettis.	G. L. Dorrepaal en jhr. R. M. C. van Alphen.	3 900,00	273	Indigo-fabriek.
19	Djiwo.	J. C. Stralendorff.	2 779,11^{5}	418	2 indigo-fabrieken door water gedreven.
20	Djogonallan.	J. D. A. Israël.	15 877.55	1689	5 indigo-fabrieken met 18 fermenteerbakken.
21	Djomboran.	C. L. Heyligers.	†	†	†
22	Djongrangan.	G. L. Dorrepaal.	4 400,00	480	2 indigo-fabrieken door water geven met 10 bakken.
23	Gajamprit.	G. L. Dorrepaal, jhr. R. M. C, van Alphen en J. G. Muhlenfeld.	9 000,00	p. m. 1180	3 indigo-fabrieken.
24	Gemampier.	C. J. Doornik.	5 826,57	5737	Inrigting voor gewone koffijbereiding.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland. — Bouws.	Productie der nevenbedoelde aanplantingen over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).					AANMERKINGEN. — De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
		Indigo. — Amst. pond.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pond.	Koffij. — Pikols.	
8	*a*	30	»	†	†	
	b	3	»	280	4	
	c	150	»	†	3	
129	*a*	»	»	42 000	»	
	b	»	»	83 000	»	
	c	»	»	130 000	»	
20	*a*	†	»	†	»	
	b	820	»	†	»	
	c	580	»	9 000	»	
400	*a*	»	13 931	»	»	
	b	»	16 183	»	»	
	c	»	16 146	»	»	
188½	*a*	970	»	53 000	»	
	b	6 800	»	68 000	»	
	c	± 7 000	»	± 113 000	»	
13	*a*	5 100	»	»	»	
	b	4 300	»	»	»	
	c	5 800	»	»	»	
72	*a*	3 600	»	»	†	
	b	4 000	»	»	†	
	c	5 000	»	»	5	
290	*a*	16 000	»	»	»	
	b	16 000	»	»	»	
	c	12 000	»	»	»	
†		†	†	†	†	Indigo-onderneming.
130	*a*	13 000	»	»	»	
	b	8 500	»	»	»	
	c	8 000	»	»	»	
321	*a*	26 000	»	»	»	
	b	24 000	»	»	»	
	c	23 000	»	»	»	
1100	*a*	»	»	»	2 604	
	b	»	»	»	1 349	
	c	»	»	»	1 850	

Volgnommer.	NAMEN DER: ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER: HUURDERS.	Jaarlijksche pachtschat.	Uitgestrektheid van het geheele perceel in bouws van 500 Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw, op de landen aanwezig.
25	Gondang Wedelan.	H. Haase.	f 1 200,00	204	Inrigting voor gewone koffijbereiding.
26	Grogolan.	V. L. Israël.	955,02	72 waarvoor de huurovereenkomst nog niet bekrachtigd.	†
27	Kaliepoesoer.	E. N. Sieburgh.	4 765,30	$601^1/_2$	2 indigo-fabrieken hebbende 4 klop- en 6 fermenteerbakken met 4 kookketels; de fabriek door water gedreven.
28	Keboetooh.	B. A. van der Heyde.	$836,33^5$	327	Geene.
29	Kebon-Aroom.	G. L. Dorrepaal.	15 220,75	550	Tabaksloodsen.
30	Kemoedho.	H. L. Dom en F. W. Wieseman.	$5\,841,66^5$	955	Indigo-fabrieken door water gedreven.
31	Ketandan.	Erven jhr. H Quarles van Ufford.	9 624,00	1025	4 indigo-fabrieken met 18 bakken.
32	Kretjek.	J. Kreefft.	285,00	520	3 suikerrietmolens door buffels gedreven.
33	Loogedé.	Boedel C. F. Behr.	$2\,439,66^5$	580 waarvan voor 22 bouws als voren.	Geene.
34	Mandjong.	G. L. Dorrepaal.	6 645,55	$235^1/_2$	Suikerfabriek.
35	Ngoepit.	Dorrepaal en C°. G. L. Bosch, W. Bosch en L. E. Bosch.	20 000,00	$1849^{348}/_{500}$	4 indigo-fabrieken met te zamen 17 bakken, gedreven door water.
36	Remeng.	J. J. Flikkenschild.	503,16	217	Geene.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland. — Bouws.		Productie der nevenbedoelde aanplantingen over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*). Indigo. — Amst. pond.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pond.	Koffij. — Pikols.	*AANMERKINGEN.* — De met † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
166	*a*	"	"	"	500	
	b	"	"	"	950	
	c	"	"	"	1 170	
$28^{4}/_{5}$	*a*	629	"	"	"	
	b	648	"	"	"	
	c	670	"	"	"	
100	*a*	4 500	"	"	"	
	b	4 381	"	"	"	
	c	4 200	"	"	"	
44	*a*	"	"	"	18	
	b	"	"	"	12	
	c	"	"	"	30	
195	*a*	†	"	168 000	"	
	b	6 000	"	75 000	"	
	c	8 000	"	110 000	"	
280	*a*	9 180	"	"	"	
	b	6 878	"	"	"	
	c	10 500	"	"	"	
310	*a*	13 000	"	"	"	
	b	12 000	"	"	"	
	c	12 000	"	"	"	
203	*a*	200	104	"	56	
	b	200	88	"	47	
	c	750	34	"	100	
167	*a*	"	"	"	†	
	b	"	"	"	†	
	c	"	"	"	211	
100	*a*	"	2 700	"	"	
	b	"	2 200	"	"	
	c	"	3 200	"	"	
$438^{1}/_{2}$	*a*	†	"	"	†	
	b	†	"	"	†	
	c	7 000	"	"	120	
75	*a*	"	"	"	50	
	b	"	"	"	8	
	c	"	"	"	20	

Volgnommer.	NAMEN DER: ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER: HUURDERS.	Jaarlijksche pachtschat.	Uitgestrektheid van het geheele perceel in bouws van 500 Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw, op de landen aanwezig.
37	Spoelog-Mipitan.	G. L. Dorrepaal, jhr. R. M. C. van Alphen en P. J. Bosch.	f 1 320,00	700	Indigo-fabrieken, bestaande uit 7 bakken door water gedreven; molen voor West-Indische koffijbereiding, mede door water gedreven.
38	Tjandi-Sewoe.	A. E. Kläring.	8 351,42	1101	Indigo-fabriek door water gedreven.
39	Tjetok.	D. F. van der Heyde.	†	283 waarvoor de huurovereenkomst nog niet bekrachtigd.	Indigo-fabriek met 2 stellen bakken door water gedreven.
40	Troetjook.	J. van Blarcum.	5 607.10	880	Padi- en tabakschuren en indigo-fabrieken.
41	Wedie.	G. L. Dorrepaal, Erven Caspersz en Lichte.	10 000,00	514	Een indigo-fabriek benevens 8 hangloodsen en een afpakloods voor tabak.
42	Widoro Ardjo.	D. van Duyvenbode Varkevisser.	†	280	7 tabakloodsen en 1 padischuur.
	Afdeeling Bojolali.				
43	Bangah, Penging, Lebak en Wringin anom.	Dorrepaal en C°. en mr. C. H. Manuël.	†	4507 $^{226}/_{500}$ waarvan voor 3244 $^{226}/_{500}$ bouws als voren. (Bangak en Penging).	Suiker- en indigo-fabriek.
44	Baros Tampir.	G. L. Dorrepaal, G. L. d'Abo en J. C. C. Henckel.	18 954,51	5882	Geene. De koffij wordt uit de hand gestampt.
45	Bradjan.	Mr. C. H. Manuël.	7 607,31 ^{5}	1206	West-Indische koffijbereiding.
46	Djatti.	Wijlen P. J. Nijbakker en de weduwe van Zanten.	5 539,17	1472	2 koffijpelmolens, 1 door water en 1 door beesten gedreven.
47	Doewet.	Mr. C. H. Manuël.	†	†	†
48	Drono.	A. Beem.	2 841,00	369 waarvan voor 33 bouws als voren.	Suikerfabriek door water gedreven.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland. — Bouws.	Productie der nevenbedoelde aanplantingen over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).	Indigo. — Amst. pond.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pond.	Koffij. — Pikols.	*AANMERKINGEN.* — De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld
200	*a*	7 000	»	»	450	
	b	6 500	»	»	550	
	c	6 300	»	»	685	
350	*a*	14 062	»	»	»	
	b	10 000	»	»	»	
	c	13 389	»	»	»	
20	*a*	†	»	»	»	
	b	†	»	»	»	
	c	550	»	»	»	
160	*a*	†	»	60 000	»	
	b	2 090	»	65 000	»	
	c	3 080	»	120 000	»	
122	*a*	†	»	79 000	»	
	b	1 305	»	80 500	»	
	c	1 420	»	119 000	»	
25	*a*	»	»	†	»	Vroeger een onderdeel van Birit, onder den naam van »gronden Kidoel Dengkeng".
	b	»	»	10 000	»	
	c	»	»	18 000	»	
779	*a*	20 412	14 120	»	»	
	b	13 972	13 355	»	»	
	c	14 525	10 650	»	»	
1124	*a*	»	»	»	4 012	
	b	»	»	»	1 961	
	c	»	»	»	3 015	
350	*a*	»	»	»	2 272	
	b	»	»	»	2 955	
	c	»	»	»	1 093	
602	*a*	»	»	»	3 300	
	b	»	»	»	2 300	
	c	»	»	»	2 100	
†		†	†	†	†	Suiker-onderneming.
90	*a*	»	2 500	»	»	
	b	»	2 400	»	»	
	c	»	1 800	»	»	

Volgnommer.	NAMEN DER: ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER: HUURDERS.	Jaarlijksche pachtschat.	Uitgestrektheid van het geheele perceel in bouws van 500 Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw, op de landen aanwezig.
49	Gawak.	Erven G. F. Lucardie.	†	130	†
50	Gawar.	C. W. E. en C. L. F. Hoff.	f 1160,60	715	Geene. De koffij wordt uit de hand gestampt.
51	Gedaren.	Boedel J. A. Dezentje.	5 676,83	1118 waarvan voor 83 bouws de huurovereenkomst nog niet bekrachtigd is.	2 indigo-fabrieken met 5 bakken door water gedreven.
52	Kalitjebong-Bredook.	G. C. F. van der Linde en Erven van wijlen C. van der Linde.	2 695,84	897	Gewone koffijbereiding.
53	Karang.	H. W. J. A. Gaster.	2 207,38	657	Koffijpelmolen en pakhuis.
54	Karang-gondang.	Erven van Braam.	1 135,58	$361^1/_{10}$	Geene.
55	Katitan	Erven D. J. Croon.	2 135,25	237	Suikerfabriek met vacuüm stallatie.
56	Kiringan.	M. Don Griot.	2 084,61	359	De koffij wordt uit de hand gestampt.
57	Koppèn.	H. D. von Welg.	670,00	27	Een vanille-loods.
58	Melambong.	D. L. C. van Blommestein.	2 700,00	3927	De koffij wordt op de gewone wijze bereid en met een door water gedreven molen gepeld.
59	Ngremboen-soeroe.	mr. C. H. Manuël.	†	†	†
60	Pandanan.	Erven J. C. Kreeft.	120,00	20	Geene.
61	Pengoong.	D. L. C. van Blommestein, G. L. Dorrepaal en Erven Maffcioli.	5 694,58	1942	De koffij wordt uit de hand gestampt.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland. — Bouws.	Productie der nevenbedoelde aanplantingen over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).					AANMERKINGEN. — De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld.
		Indigo. — Amst. pond.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pond.	Koffij. — Pikols.	
$25^1/_2$	*a*	»	†	»	»	
	b	»	215	»	»	
	c	»	170	»	»	
125	*a*	»	»	»	194	
	b	»	»	»	250	
	c	»	»	»	215	
†	*a*	†	»	»	†	
	b	†	»	»	†	
	c	18 239	»	»	349	
†	*a*	»	»	»	466	
	b	»	»	»	473	
	c	»	»	»	347	
146	*a*	»	»	»	470	
	b	»	»	»	525	
	c	»	»	»	710	
190	*a*	»	»	»	211	
	b	»	»	»	120	
	c	»	»	»	60	
†		»	† *a*	»	»	*a* De opgaven der verkregen productie over de drie jaren, komen voor onder Djongkareo (zie n°. 3 van dezen staat) daar de gronden met die aan Djongkareo toebehoorende, als het ware één geheel uitmaken.
80	*a*	»	»	»	†	
	b	»	»	»	34	
	c	»	»	»	50	
7	*a*	»	»	»	»	De productie over de jaren 1870 en 1871 bedroeg respectivelijk 200 en 190 Amst. pond. Van 1872 is nog geene opgave ontvangen.
	b	»	»	»	»	
	c	»	»	»	»	
294	*a*	»	»	»	1218	
	b	»	»	»	391	
	c	»	»	»	1219	
†		†	†	†	†	Tabaks-onderneming.
6	*a*	»	10	»	»	
	b	»	†	»	»	
	c	»	†	»	»	
520	*a*	»	»	»	1970	
	b	»	»	»	1315	
	c	»	»	»	1129	

Volgnommer.	NAMEN DER: ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER: HUURDERS.	Jaarlijksche pachtschat.	Uitgestrektheid van het geheele perceel in bouws van 500 Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw, op de landen aanwezig.
62	Penkallan.	D. C. Driessen.	f 3 697,37	300	2 indigo-fabrieken.
63	Ploembon.	G. L. Dorrepaal en C°.	6 562,50	685	Geene.
64	Poetjang.	M. Don Griot	1 047,33	471 3/4	De koffij wordt uit de hand gestampt.
65	Poland.	J. H. W. Busscher.	1 924,50	108	Indigo-fabriek door water gedreven.
66	Salembie of Mangis.	W. K. E. en L. A. F. Huygen de Raadt.	3 985,84	621 4/7	Geene.
67	Satrian.	Mac Neil' en C°. en F. Darlang.	7 936,12	1130	Indigo-fabriek.
68	Sellap.	Nac Neill en C°. en F. Darlang.	2 115,33[5]	178	Geene. De koffij wordt op de gewone wijze bereid.
69	Tambak.	F. F. Deux en J. A. Dezentje.	2 353,60	587	Suikerfabriek met twee ijzeren molens, door buffels gedreven.
70	Tjepogoen Soekaboemi.	J. A. Dezentje, G. L. Dorrepaal en mr. C. H. Manuël.	5 556,54	5320	Twee ontbolstermolens voor de West-Indische koffijbereiding, door water gedreven.
	Tjepper.	»	»	»	»
71	Toeloeng.	G. L. Dorrepaal en Erven van wijlen C. van der Linde.	11 212,89	1622	Suikerfabriek.
72	Triagan.	Erven F. L. Beretty.	3 522,14	894	Suikerfabriek met Chinesche molens (in aanbouw).
73	Watoe-pengaten.	J. A. Dezentje, G. L. Dorrepaal en mr. C. H. Manuël.	2 508,50	616	Een ontbolstermolen voor de West-Indische koffijbereiding, door water gedreven.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland. — Bouws.	Productie der nevenbedoelde aanplantingen over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).					*AANMERKINGEN.* — De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
		Indigo. — Amst. pond.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pond.	Koffij. — Pikols.	
120	*a*	4 000	»	»	»	
	b	5 000	»	»	»	
	c	5 500	»	»	»	
†	*a*	»	»	»	2 739	
	b	»	»	»	1 742	
	c	»	»	»	3 264	
165	*a*	»	»	»	1 147	
	b	»	»	»	802	
	c	»	»	»	797	
43	*a*	800	»	»	»	
	b	1 500	»	»	»	
	c	1 500	»	»	»	
300	*a*	»	»	»	330	
	b	»	»	»	260	
	c	»	»	»	167	
355	*a*	8 000	»	»	900	
	b	3 000	»	»	1 100	
	c	2 900	»	»	1 200	
33½	*a*	»	»	»	100	
	b	»	»	»	5	
	c	»	»	»	10	
142	*a*	»	680	»	120	
	b	»	730		111	
	c	»	200	»	100	
1480	*a*	»	»	»	2 010	
	b	»	»	»	1 180	
	c	»	»	»	1 480	
»		»	»	»	»	Dezelfde onderneming als die onder n°. 11 van dezen staat.
†	*a*	»	20 600	»	»	
	b	»	24 700	»	»	
	c	»	24 800	»	»	
150		»	†	»	»	
650	*a*	»	»	»	885	
	b	»	»	»	792	
	c	»	»	»	650	

Volgnommer.	NAMEN DER: ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER: HUURDERS.	Jaarlijksche pachtschat.	Uitgestrektheid van het geheele perceel in bouws van 500 Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw, op de landen aanwezig.
	Afdeeling Ampel.				
74	Ampel.	A. B. C., A. F. en J. A. Dezentje en E. Raket, wed. Kruseman.	f 11 492,10	7569 321/500	3 ontbolstermolens voor de West-Indische koffijbereiding, door water gedreven.
75	Assinan.	Oost-Indische Maatschappij van Administratie en Lijfrente	5 000,00	887 463/500	2 molens door beesten gedreven.
76	Gagatan.	A. C. van den Berghen en van Ommeren Rueb & Ce.	8 195,53	890	3 indigo-fabrieken door water gedreven; 3 koffij-inrigtingen met pelmolens door water en 2 met molens door beesten gedreven, voorts 5 andere kleine etablissementen zonder molens, benevens eene inrigting voor de West-Indische koffijbereiding.
77	Gempol.	J. H. Brandligt.	2 583,32	2375	3 koffijpel- en 2 stampmolens.
78	Gesangan.	F. F. F. Darlang.	1 500,00	207	De koffij wordt op de gewone inlandsche wijze bereid.
79	Getas.	Oost-Indische Maatschappij van Administratie en Lijfrente.	30 000,00	10775	7 koffijpelmolens door beesten en 2 door water gedreven.
80	Gondang.	G. L. Dorrepaal.	33 800,00	2278	Een suiker- en 2 indigo-fabrieken.
81	Manggen-ardjo.	C. F. Winter,	2 936,14	4691	Geene.
82	Moedal-Bimo	L. Gerarts en J. C. Lebert.	7 470,83	937 waarvan voor 102½ bouws de huurovereenkomst nog niet bekrachtigd.	Inrigting voor de West-Indische koffijbereiding, door water gedreven.
83	Plaöer.	G. L. Dorrepaal.	1 687,50	456	Geene.
84	Pringapoes.	Internationale Crediet- en Handelsvereeniging Rotterdam.	†	†	†

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland. — Bouws.	Productie der nevenbedoelde aanplantingen over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).					AANMERKINGEN. — De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
		Indigo. — Amst. pond.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pond.	Koffij. — Pikols.	
3003	*a*	»	»	»	2 910	
	b	»	»	»	1 870	
	c	»	»	»	3 000	
311	*a*	»	»	»	1 473	
	b	»	»	»	1 100	
	c	»	»	»	2 980	
625	*a*	†	»	6000	3 010	
	b	200	»	6000	2 655	
	c	770	»	2922	3 034	
420	*a*	»	»	»	1 600	
	b	»	»	»	2 100	
	c	»	»	»	2 400	
70	*a*	»	»	»	275	
	b	»	»	»	200	
	c	»	»	»	235	
Niet op te geven daar de koffij-tuinen niet opgemeten en de boomen verschillend geplant zijn.	*a*	»	»	»	3 489	Behalve koffij werd door deze onderneming over de drie jaren achtereenvolgens geproduceerd aan peper 273,10, 5,27 en 257,[illegible]9 pikols en aan kapok 144, 1975 en 107 Amst. pond.
	b	»	»	»	2 228	
	c	»	»	»	3 855	
608	*a*	5 100	20 300	»	»	
	b	7 200	19 900	»	»	
	c	14 300	18 000	»	»	
174	*a*	»	»	»	101	
	b	»	»	»	161	
	c	»	»	»	147	
434	*a*	»	»	»	1 209	
	b	»	»	»	1 053	
	c	»	»	»	696	
118	*a*	»	»	»	770	
	b	»	»	»	517	
	c	»	»	»	686	
†		†	†	†	†	Koffij-onderneming.

Volgnommer.	NAMEN DER: ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER: HUURDERS.	Jaarlijksche pachtschat.	Uitgestrektheid van het geheele perceel in bouws van 500 Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw, op de landen aanwezig.
85	Repaking.	Heyliger en Rochussen, thans N. I. Handelsbank.	f 1 833,335	2980	1 koffij- en een padi-pakhuis.
	Sellap.	»	»	»	»
86	Simo.	G. L. Dorrepaal en A. J. Boers.	6 561,375	7534	2 koffijpelmolens voor de West-Indische koffijbereiding.
87	Stoegoer.	A. W. Clarenbach.	1 750,00	281	De koffij wordt op de gewone wijze gedroogd en gestampt.
	Tjepogo en Soekaboemi.	»	»	»	»
88	Toompe.	W. K. E. en L. A. F. Huygen de Raadt.	5 327,16	974	Geene.
89	Wonosari.	W. K. E. Huygen de Raadt.	3 083,04	6565	2 koffijpakhuizen en 1 padi-pakhuis.
	Afdeeling Sragen.				
90	Ambak Kabelon.	J. Coenraad.	283,60	203	Suikerfabriek.
91	Baran.	J. H. Nolten.	†	†	†
92	Batoe-Djamoes.	mr. R. E. N. d'Abo.	17 408,00	3570	2 West-Indische pelmolens en inrigting voor koffijbereiding; 1 stampmolen door water gedreven. (1 tramway tusschen de pakhuizen en den stampmolen.)
93	Begadjah.	J. P. Schultz.	2 500,02	1410	Koffijpel- en stampmolen.
94	Blorong.	G. H. van Rossum.	2 248,515	1999 1/6	Een koffijpakhuis en een pelmolen met 30 droogbakken.
95	Djetak Kaponan.	C. E. Winter.	†	†	†
96	Djetis.	C. L. Beijart.	2 454,33	1384	1 suikerfabriek door beesten gedreven en 1 indigo-fabriek met 4 klopbakken.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland. — Bouws.	Productie der nevenbedoelde aanplantingen over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).	Indigo. — Amst. pond.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pond.	Koffij. — Pikols.	*AANMERKINGEN.* De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
30	*a*	84	»	»	20	
	b	248	»	»	26	
	c	†	»	»	16	
»		»	»	»	»	Dezelfde onderneming als die onder n°. 68 van dezen staat.
700	*a*	»	»	»	900	
	b	»	»	»	1100	
	c	»	»	»	1000	
103	*a*	»	»	»	251	
	b	»	»	»	175	
	c	»	»	»	578	
»		»	»	»	»	Dezelfde onderneming als die onder n°. 70 van dezen staat.
500	*a*	»	»	»	1714	
	b	»	»	»	973	
	c	»	»	»	1134	
400	*a*	»	»	»	87	
	b	»	»	»	183	
	c	»	»	»	426	
10	*a*	»	35	»	»	
	b	»	30	»	»	
	c	»	36	»	»	
†		†	†	†	†	Koffij-onderneming.
†	*a*	»	»	»	7400	
	b	»	»	»	4725	
	c	»	»	»	5088	
91	*a*	»	»	»	300	
	b	»	»	»	416	
	c	»	»	»	852	
227 1/5	*a*	»	»	»	732	
	b	»	»	»	848	
	c	»	»	»	832	
†		†	†	†	†	Tabaks-onderneming.
122	*a*	†	†	»	»	
	b	1175	†	»	»	
	c	1730	†	»	»	

Volgnommer.	NAMEN DER: ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER: HUURDERS.	Jaarlijksche pachtschat.	Uitgestrektheid van het geheele perceel in bouws van 500 Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw, op de landen aanwezig.
97	Dongeng.	H. van Rheeden.	f 194,00	60	Suikerrietmolen door trekbeesten gedreven.
98	Gebang.	W. K. E. Huygen de Raadt.	3 373,83	4000	4 koffijpakhuizen.
99	Goemantar.	L. G. Ertzinger.	230,00	445 waarvoor de huurovereenkomst nog niet bekrachtigd.	»
100	Grogol.	P. W. G. Gout.	150,00	41	Geene.
101	Kaliboto.	Wijlen D L. Doppert.	1 000,00	1342	De koffij wordt op de gewone inlandsche wijze bereid.
102	Kaponan.	C. E. Winter.	452,00	677	Geene.
103	Karangalé.	C. Andreas.	1 810,00	2300	Een koffijstampmolen door beesten gedreven en een handpelmolen.
104	Karangdowo.	J. H. R. Portengen.	†	†	†
105	Karang-anjar.	Boedel Berretty.	†	†	†
106	Karangnongko.	J. H. Brandligt.	†	†	†
107	Katigoean-Djetis.	C. W. Augusteijn.	1 000,00	473	Geene.
108	Kebonromo.	jhr. W. D. van Nispen en jhr. Q M. van Alphen	†	†	†
109	Kedawoeng.	Idem.	†	†	†
110	Kedong-Banteng.	A. L. van Blommestein en J. D. Ruys Wz.	6 961,56	6624	32 tabaksloodsen.
111	Kedoong-Wedoos.	Boedel J. J. Smith.	679,00	242	De koffij wordt op de gewone wijze bereid.
112	Kemiri.	J. F. Couvée.	7 163,97[5]	2024	Suikerfabriek met stoommolen.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland. — Bouws.	Productie der nevenbedoelde aanplantingen over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).					*AANMERKINGEN.* — De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
		Indigo. — Amst. pond.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pond.	Koffij. — Pikols.	
4	*a*	»	†	»	»	
	b	»	77	»	»	
	c	»	226	»	»	
40	*a*	»	»	»	67	
	b	»	»	»	188	
	c	»	»	»	206	
»		»	»	»	»	
»		»	»	»	»	Deze onderneming, in de nabijheid der hoofdplaats gelegen, brengt slechts gras op.
180	*a*	»	»	»	324	
	b	»	»	»	380	
	c	»	»	»	427	
10	*a*	»	»	6 000	»	
	b	»	»	4 000	»	
	c	»	»	8 000	»	
60	*a*	»	»	»	196	
	b	»	»	»	300	
	c	»	»	»	200	
†		†	†	†	†	Tabaks-onderneming.
†		†	†	†	†	Suiker-onderneming.
†		†	†	†	†	Koffij-onderneming.
45	*a*	»	»	†	23	
	b	»	»	†	27	
	c	»	»	1 000	38	
†		†	†	†	†	Koffij-onderneming.
†		†	†	†	†	Suiker-onderneming.
181½	*a*	»	»	85 000	»	
	b	»	»	128 000	»	
	c	»	»	175 000	»	
55	*a*	»	»	»	150	
	b	»	»	»	200	
	c	»	»	»	270	
247¾	*a*	»	1 520	»	»	
	b	»	2 450	»	»	
	c	»	1 616	»	»	

Volgnommer.	NAMEN DER: ONDERNEMINGEN.	HUURDERS.	Jaarlijksche pachtschat.	Uitgestrektheid van het geheele perceel in bouws van 500 Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw, op de landen aanwezig.
113	Kradjan.	C. van Stralendorff.	f 538,00	559 waarvoor de huurovereenkomst nog niet bekrachtigd.	Indigo-fabriek door water gedreven.
114	Kredjo.	Naamlooze vennootschap Kredjo.	24 500,00	7 542	4 inrigtingen voor de West-Indische koffijbereiding door water gedreven.
115	Larangan.	H R. Caspersz.	†	†	†
116	Mangis.	B. A. van der Heyde.	†	†	†
117	Mazaran.	J. P. Schultz.	557,83[5]	725	Koffijpelmolen.
118	Medjenang.	G. W. Winter.	3 181,81	16 242	Een centrifugaal-stoompomp voor de irrigatie van velden.
119	Medjing.	S. J. Groeneveld.	762,99	214	Geene.
120	Mento-toelakan.	D. N. Nolten.	45,83[5]	1 000	Geene.
121	Modjo.	Jhr. R. M. C. van Alphen en jhr. W. D. van Nispen.	5 528,58	4 793	5 tabakloodsen, 1 suikerfabriek en 1 koffij-inrigting.
122	Modjolarangan.	H. W. C. B. Brandligt.	†	†	†
123	Moenggoer-Pereng.	G. L. Dorrepaal.	13 541,70	5 000	Koffijpelmolen door water gedreven en droogbakken.
124	Ngaroom.	J. P. Schultz.	2 586,28[5]	4 460	3 inrigtingen voor de West-Indische koffijbereiding benevens een pakhuis.
125	Ngemplak-Gillaran en Ngemplak-Modinan.	A. J. Gerlings.	†	†	†
126	Paggerdjoering-Porrong.	W. K. E. en L. A. F. Huygen de Raadt.	†	†	†
127	Paniron.	J. P Boem.	618,00	918	Geene.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland. — Bouws.	Productie der nevenbedoelde aanplantingen over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).					*AANMERKINGEN.* — De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis van opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
		Indigo. — Amst. pond.	Suiker — Pikols.	Tabak. — Amst. pond.	Koffij. — Pikols.	
25	*a*	»	»	»	†	
	b	†	»	»	†	
	c	†	»	»	1	
782	*a*	»	»	»	4 766	
	b	»	»	»	2 743	
	c	»	»	»	4 330	
†		†	†	†	†	Koffij-onderneming.
†		†	†	†	†	Idem.
49	*a*	»	»	»	150	
	b	»	»	»	264	
	c	»	»	»	190	
130	*a*	»	»	16 200	100	
	b	»	»	50 340	34	
	c	»	»	p. m. 90 000	2[illegible]5	
50		»	»	†	»	
25	*a*	»	»	»	10	
	b	»	»	»	10	
	c	»	»	»	80	
320	*a*	»	4 000	10 000	250	
	b	»	3 500	25 000	400	
	c	»	4 500	35 000	400	
†		†	†	†	†	Tabaks-onderneming.
421	*a*	»	»	»	673	
	b	»	»	»	2 108	
	c	»	»	»	3 158	
150	*a*	»	»	»	2 000	
	b	»	»	»	1 370	
	c	»	»	»	1 [illegible]60	
†		†	†	†	†	Koffij-onderneming
†		†	†	†	†	Idem.
82¾	*a*	»	»	»	250	
	b	»	»	»	240	
	c	»	»	»	149	

Volgnommer.	NAMEN DER: ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER: HUURDERS.	Jaarlijksche pachtschat.	Uitgestrektheid van het geheele perceel in bouws van 500 Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw, op de landen aanwezig.
128	Prigie.	D. G. Schultz.	f 387,00	669 waarvoor de huurovereenkomst nog niet bekrachtigd.	†
129	Primbang.	J. F. Couvée.	†	†	†
130	Salem.	G. H. van Rossum.	†	†	†
131	Siengé.	F. L. Schultz,	1 143,00	2718	16 tabak droogschuren en 1 fermenteerloods, voorzien van een volledigen ijzeren tabakpers met 4 persbakken.
132	Soeroog.	L. Carli.	1 167,00	465	Een suiker- en een indigo-fabriek.
133	Soerowono-Gendoelan.	H. H. Haase.	973,335	625	Gewone koffijbereiding.
134	Sookodjengkiloong.	G. H. Winter.	1 100,00	5 414	Tabakloodsen.
135	Tarik.	G. L. Dorrepaal, G. L. d'Abo en J. J. Croes.	14,392,335	15 635	Een stampmolen met 4 West-Indische breekmolens.
136	Temangoong.	R. O. Kayzel.	197,00	79	Suikerfabriek.
137	Tepoero.	K Tinneveld.	600,00	300	Geene.
138	Tjanden.	Boedel J. J. Tion en Boedel T. Landegent.	1 061,94	244¼	Suikerfabriek.
139	Traijon.	J. F. Couvée.	3 425,00	354	Suikerfabriek met 3 trekmolens.
140	Trenjeng.	J. H. R. Smith.	600,00	149 waarvoor de huurovereenkomst nog niet bekrachtigd.	Geene.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland. — Bouws.	Productie der nevenbedoelde aanplantingen over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).	Indigo. — Amst. pond.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pond.	Koffij. — Pikols.	AANMERKINGEN. — De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
20	*a*	»	»	»	†	
	b	»	»	»	15	
	c	»	»	»	20	
†		†	†	†	†	Koffij-onderneming.
†		†	†	†	†	Koffij-onderneming.
92	*a*	»	»	20 000	10	
	b	»	»	35 000	10	
	c	»	»	65 000	18	
120	*a*	†	600	»	»	
	b	†	804	»	»	
	c	†	809	»	»	
†	*a*	»	»	»	†	
	b	»	»	»	228	
	c	»	»	»	†	
26½	*a*	»	»	12 000	»	
	b	»	»	11 000	»	
	c	»	»	14 000	»	
742	*a*	»	»	»	6 572	
	b	»	»	»	3 962	
	c	»	»	»	5 450	
20	*a*	»	180	»	»	
	b	»	180	»	»	
	c	»	160	»	»	
50	*a*	»	»	†	100	
	b	»	»	†	100	
	c	»	»	5 000	50	
35	*a*	»	750	»	40	
	b	»	700	»	42	
	c	»	810	»	39	
47¼	*a*	»	1500	»	»	
	b	»	1000	»	»	
	c	»	900	»	»	
7½	*a*	»	»	»	†	
	b	»	»	»	†	
	c	»	»	»	2	

Volgnommer.	NAMEN DER: ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER: HUURDERS.	Jaarlijksche pachtschat.	Uitgestrektheid van het geheele perceel in bouws van 500 Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw, op de landen aanwezig.
141	Weroedalem.	C. H. Reygers.	f 1 225,00	1939	Koffijpakhuis met droogbakken.
142	Wonolopo.	J. H. S. G. Rijnbende.	2 757,25	$270\frac{1}{2}$	Suikerfabriek.
	Afdeeling Karangpandan.				
143	Bangsri.	C. F. B. Hoff.	1 534,89	800	Koffijstampmolen door water gedreven.
144	Bondet-sa·en.	M. Dongrist en J. Busselaar.	†	†	†
145	Brangkalbendo.	C. D. Kiliaan.	1 834,25	464	Koffijpel- en stampmolen en indigo-fabriek, alle door water gedreven.
146	Bretjak-Wilatoong.	Mr. Neill en C°.	15 651,00	$2746\frac{1}{2}$	Een door water gedreven peltoestel met 2 cilinders voor de West-Indische koffijbereiding, een stampmolen mede door water gedreven, voorts pakhuizen en droogbakken.
147	Djatigebang.	S. G. Groeneveld.	†	†	†
148	Djerook-Wangi.	Erven F. Engelken.	5 700,00	$1571\frac{1}{2}$	Inrigting voor de West-Indische koffijbereiding, benevens een stampwerk om de gedroogde koffij te pellen, beide door water gedreven.
149	Gadoengan.	Oost-Indische maatschappij van administratie en lijfrente.	21 733,00	3542	Gewone koffijbereiding.
150	Kemoening.	Erven Harloff.	12 600,00	$3564\frac{1}{20}$	2 pelmolens voor de West-Indische koffijbereiding en 2 stampmolens.
151	Kemoesoek.	J. G. Kiliaan.	7 640,37	$2845\frac{3}{10}$	Koffijpel- en stampmolen door water gedreven.
152	Koentjen.	S. Senstius.	9 [illegible]06,32	2790	Een koffijstamp- en pelmolen, beide door water gedreven.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland. — Bouws.	Productie der nevenbedoelde aanplantingen over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).					AANMERKINGEN. — De met † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
		Indigo. — Amst. pond.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pond.	Koffij. — Pikols.	
200	*a*	»	»	»	75	
	c	»	»	»	90	
	c	»	»	»	130	
38	*a*	»	950	»	15	
	b	»	1 030	»	13	
	c	»	1 200	»	8	
125	*a*	»	»	»	201	
	b	»	»	»	150	
	c	»	»	»	375	
†		†	†		†	Koffij-onderneming.
184	*a*	200	»	»	750	
	b	800	»	»	680	
	c	769	»	»	578	
600	*a*	»	»	»	4 244	
	b	»	»	»	5 865	
	c	»	»	»	3 621	
†		†	†	†	†	Tabaks-onderneming.
200	*a*	»	»	»	1 400	
	b	»	»	»	880	
	c	»	»	»	1 400	
468	*a*	»	»	»	2 907	
	b	»	»	»	1 194	
	c	»	»	»	1 836	
600	*a*	»	»	»	3 850	
	b	»	»	»	1 350	
	c	»	»	»	2 840	
538	*a*	»	»	»	2 460	
	b	»	»		2 216	
	c	»	»	»	1 767	
280	*a*	»	»	»	2 900	
	b	»	»	»	1 200	
	c	»	»	»	2 000	

Volgnommer.	NAMEN DER: ONDERNEMINGEN.	HUURDERS.	Jaarlijksche pachtschat.	Uitgestrektheid van het geheele perceel in bouws van 500 Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw, op de landen aanwezig.
153	Pakem.	P. W. W. Gout en F. C. Schmitt.	f 7 811,07	1 109	Inrigting voor de West-Indische koffijbereiding, door water gedreven.
	Pantjoeran Tjandèn.	"	"	"	"
154	Popongan.	S. Jozeph.	1 213,40	822	3 etablissementen voor gewone koffijbereiding en 2 pakhuizen.
155	Tawang.	M. Don Griot en J. Busselaar.	1 966,67	533	Koffijfabriek met 2 pelmolens, door water gedreven.
156	Tengklik.	F. L. Schultz.	210,00	325	Een pakhuis en koffijdroogbakken.
157	Tiris.	P. W G. Gout, F. C. Schmitt en L. Piernbaum.	2 083,33	3 411	Koffijpel- en stampmolen.
158	Tjoendoengan.	J. F. van Leeuwen.	102,50	273	Suikerrietmolen door beesten gedreven
	Afdeeling Malangdjiwan.				
159	Klodran.	G A. Flikkenschild.	190,66[5]	125	Gewone koffijbereiding.
160	Tegalombo.	J. F. Ertzinger.	†	†	†
		Totaal Generaal.	. . . . . .	A. 242 718 $^{87}/_{140}$	

A. Deze opgaaf betreft 138 ondernemingen, zijnde van 22 ondernemingen in 't geheel geene gegevens ingekomen.
B Van de 138 ondernemingen, omtrent welke opgaven zijn ontvangen, is voor een 11tal de uitgestrektheid van den
C. Volgens de vorenstaande opgaven telde men in Soerakarta 42 indigo-ondernemingen, voor 2 van welke over 1872 productie niet is bekend gesteld. De opgegeven productie van 1872 heeft dus betrekking tot 37 ondernemingen,
D. Aanwezig volgens vorenstaande opgaven 32 suiker-ondernemingen, zijnde evenwel de productie slechts bekend opgegeven totale productie van elk der drie jaren betrekking. Van 3 suiker-ondernemingen zijn over 1872 in
E. Aanwezig volgens vorenstaande opgaven 25 tabaks-ondernemingen, zijnde evenwel van 6 derzelve over 1872 in van 17 ondernemingen. Tot deze ondernemingen bepalen zich derhalve de uitgetrokken totaalcijfers der tabaks-
F. Aanwezig volgens vorenstaande opgaven 96 koffijondernemingen, zijnde evenwel van 11 dezer ondernemingen over en in 1872 van 84 ondernemingen. De opgegeven totale koffijproductie over elk dier jaren heeft dus slechts tot

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland. — Bouws.	Productie der nevenbedoelde aanplantingen over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).	Indigo. — Amst. pond.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pond.	Koffij. — Pikols.	*AANMERKINGEN.* — De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
300	*a*	»	»	»	1 342	
	b	»	»	»	1 249	
	c	»	»	»	1 719	
»		»	»	»	»	Begrepen onder n°. 138 van dezen staat.
262	*a*	»	»	»	820	
	b	»	»	»	408	
	c	»	»	»	500	
200	*a*	»	»	»	1 134	
	b	»	»	»	985	
	c	»	»	»	1 220	
240	*a*	»	»	»	1 400	
	b	»	»	»	1 650	
	c	»	»	»	1 300	
400	*a*	»	»	»	1 747	
	b	»	»	»	3 400	
	c	»	»	»	1 409	
10	*a*	»	170	»	»	
	b	»	160	»	»	
	c	»	148	»	»	
28	*a*	»	28	»	4	
	b	»	†	»	1	
	c	»	†	»	1	
†		†	†	†	†	Tabaks-onderneming.
B.	Productie van:	C.	D.	E.	F.	
34 118¾	1870	161 128	130 011	569 200	94 473	
	1871	167 974	140 363	698 120	74 383	
	1872	210 388	143 787	1 039 422	86 459	

Het verschil van sommige dezer totalen met die in 't verslag voorkomende (bladz. 230 en 231 hiervoren) moet worden toegeschreven aan het benuttigen in deze aantooning van nader ingekomen opgaven voor sommige ondernemingen.

aanplant niet gemeld. Het hier uitgetrokken totaal heeft dus betrekking tot 127 ondernemingen.

in 't geheel geen gegevens zijn ingekomen, en bovendien over 1872 van 3, over 1871 van 6 en over 1870 van 15 de die van 1871 tot 34 en die van 1870 tot 25 ondernemingen.

gesteld: in 1870 van 24, in 1871 van 23 en in 1872 van 24 ondernemingen. Tot dit getal fabrieken heeft dus de 't geheel geene gegevens ingekomen.

't geheel geene gegevens ingekomen en de productie slechts bekend gesteld: in 1870 van 13, in 1871 van 15 en in 1872 productie.

1872 in 't geheel geene gegevens ingekomen, en de productie slechts bekend gesteld: in 1870 van 75, in 1871 van 80 dit getal ondernemingen betrekking.

ZITTING 1873 — 1874. — 5.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-). INDIE.

BIJLAGE NN.

N°. 2*oo*.

AANTOONING

BETREFFENDE

DE AAN EUROPEANEN EN MET DEZEN GELIJKGESTELDE PERSONEN

VERHUURDE LANDEN

IN DE

RESIDENTIE DJOKJOKARTA,

over **1870, 1871** en **1872.**

Volgnommer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER HUURDERS.	JAARLIJKSCHE PACHTSCHAT in geld.	JAARLIJKSCHE PACHTSCHAT in natura.	Uitgestrektheid van het geheele perceel, in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de landen aanwezig.
	Regentschap Sleman.					
1	Boeloes.	C. W. Baumgarten.	f 16 655,00[5]	275 pikols rijst.	2200	Indigo-fabriek.
2	Demak Idjo.	W. van Prehn, erven H. G. v. Prehn en R. M. E. Raaff.	9 531,00	†	1509	Idem.
3	Doekoe en Pisangan.	H. L. Soesman.	†	†	†	Idem.
4	Kebon Agoeng.	Oost-Indische Maatschappij van Administratie en Lijfrente.	†	†	†	Idem.
5	Kenaroean.	Erven H. W. Baumgarten.	7 320,95	†	1064½	Idem.
6	Klatji.	A. S. Hempenius en C. F. R. Ockerse.	8 817,33[5]	249 pikols rijst.	700	Idem.
7	Klelen en Karangwoeni.	Erven P. C. A. Pol.	6 363,00	†	1481	Idem.
8	Mantjassan.	F. W. Th. Semster.	5 231,63	†	150	Idem.
9	Medari.	L. J. L. de Maret en E. Lammers.	7 110,00	24 pikols rijst.	822¼	Idem.
10	Melathi.	G. F. Enger.	10 429,00	†	250	Idem.
11	Mendhiro	Erven J. Jansen.	7 383,00	†	1768	Idem.
12	Ngemplak.	Ervon F. W. Emmen.	3 473,05	172 pikols rijst.	862	Suikerfabriek.
13	Patcekan.	Erven J. Stein Parvé.	15 741,37[5]	3960 pikols rijst en 201 600 katties gras.	2027	Indigo-fabriek.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland voor 1872.				Productie over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).				AANMERKINGEN.
Indigo. — Bouws.	Suiker. — Bouws.	Tabak. — Bouws.	Koffij. — Bouws.	Indigo. — Amst. pd.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pd.	Koffij. — Pikols.	De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
500	»	»	»	*a* 18 500	»	»	»	
				b 15 000				
				c 18 000				
400	»	»	»	*a* 25 148	»	»	»	
				b 22 212				
				c 24 200				
†	»	»	»	†	»	»	»	Geene opgaven ontvangen.
†	»	»	»	†	»	»	»	Idem.
195	»	»	»	*a* 8 509	»	»	»	
				b 6 306				
				c 6 105				
250	»	»	»	*a* 12 000	»	»	»	
				b 13 600				
				c 13 000				
240	»	»	»	*a* 10 100	»	»	»	
				b 8 700				
				c 9 000				
†	»	»	»	*a* 6 500	»	»	»	
				b 6 500				
				c 7 200				
164	»	»	»	*a* 5 000	»	»	»	
				b 6 000				
				c 5 000				
†	»	»	»	*a* 13 800	»	»	»	
				b 10 500				
				c 12 600				
350	»	»	»	*a* 9 504	»	»	»	
				b 8 816				
				c 7 921				
»	†	»	»	»	*a* 7 000	»	»	
					b 6 000			
					c 5 500			
450	»	»	»	*a* 17 000	»	»	»	
				b 17 000				
				c 14 000				

Volgnommer.	NAMEN DER		JAARLIJKSCHE PACHTSCHAT		Uitgestrekt-heid van het geheele perceel, in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de landen aanwezig.
	ONDERNEMINGEN.	HUURDERS.	in geld.	in natura.		
14	Pendoolan.	J. M. Pijnacker Hordijk.	f 815,00	†	180	Indigo-fabriek.
15	Pisangan	F. W. Th. Semster.	2 262,50	†	100	Idem.
16	Plenboeran.	Erven M. L. Engel.	2 060,41 [5]	492 pikols rijst.	931	Idem.
17	Rewoeloe.	Erven J. J. Raaff.	22 348,75	690 pikols rijst.	1740	Idem.
18	Sedajoe.	A. F. Raaff.	3 234,00	240 pikols rijst, 480 bottols olie, 360 klappers,	530	Idem.
19	Sempoe en Pakem.	Erven C. A. Schültze,	5 350,00	24 pikols rijst.	1869	Idem. tabaks- en koffij-ondernemingen.
20	Sonosewoe en Soemberan.	G. Weynschenk.	38 431,83	2 pikols rijst, 303 840 katties gras.	10 000	Indigo- en suiker-fabrieken.
21	Tegalweroe.	G. F. Enger.	†	†	†	Indigo-fabriek.
22	Tempel	Erven P. M. Meijer Timmerman Thijssen.	†	†	†	Idem.
23	Tjebongan.	G. F. Enger.	9 786,77	156 pikols rijst.	450	Idem.
24	Wringin.	Erven J. C. Baumgarten.	8 284,77 [5]	†	3 272¼	Idem en koffij-onderneming.
	Regentschap Kalasan.					
25	Bandjer ardjo.	G. L. Dorrepaal en erven C. H. Enger.	2 070,83	80 pikols rijst.	4 236¼	Suikerfabriek en koffij-pakhuizen.
26	Bedoio.	H. B. F. Engel.	2 157,50	482 pikols rijst.	1 960	Indigo-fabriek.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland voor 1872.				Productie over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).				AANMERKINGEN.
Indigo. — Bouws.	Suiker. — Bouws.	Tabak. — Bouws.	Koffij. — Bouws.	Indigo. — Amst. pd.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pd.	Koffij. — Pikols.	De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
†	»	»	»	*a* 1 800	»	»	»	
				b 2 100				
				c 2 400				
†	»	»	»	*a* 4 500	»	»	»	
				b 4 000				
				c 4 800				
224	»	»	»	*a* 4 583	»	»	»	
				b 4 461½				
				c 4 511½				
516	»	»	»	*a* 21 519	»	»	»	
				b 18 243				
				c 13 126				
212	»	»	»	*a* 5 708	»	»	»	
				b 6 337				
				c 4 412				
290	»	50	†	*a* 6 551	»	11 460	15	
				b 4 838		25 510	11	
				c 6 095		18 000	29	
700	350	»	»	*a* 35 427	17 475	»	»	Voorts wordt nog opgegeven eene aanplanting van 13 500 klappers — 200 000 djati-boomen.
				b 33 775	18 318			
				c 30 726	26 400			
†	»	»	»	†	»	»	»	Geene opgaven ontvangen.
†	»	»	»	†	»	»	»	Idem.
†	»	»	»	*a* 11 300	»	»	»	
				b 11 900				
				c 14 000				
†	»	»	†	*a* 6 470	»	»	31	
				b 8 378			25	
				c 6 108			56	
»	†	»	†	»	*a* 5 650	»	697	
				»	*b* 5 700		439	
				»	*c* 5 944		800	
150	»	»	40	*a* 4 500	»	»	20	
				b 4 000	»		17	
				c 4 800	»		34	

Volgnommer.	NAMEN DER		JAARLIJKSCHE PACHTSCHAT		Uitgestrektheid van het geheele perceel, in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de landen aanwezig.
	ONDERNEMINGEN.	HUURDERS.	in geld.	in natura.		
27	Belankidhool.	Erven F. A. Boode.	t 927,50	†	†	Tabakschuur.
28	Blitaran.	A. B. Kraag.	250,00	†	†	Indigo-fabriek.
29	Djelopo Djelapan en Gedong pring.	Erven wed. van Gent.	†	†	†	Idem.
30	Gedjajan.	Erven H. W. Baumgarten.	7 338,50	162 pikols rijst.	1640	Idem.
31	Kadirodjo.	Erven G. L. Weynschenk en A. N. Dom.	7 395,80	18 pikols rijst.	$1308^{13}/_{15}$	Idem.
32	Kenajan.	G. L. Dorrepaal en Erven C. H. Enger.	7 260,58	552 pikols rijst.	900	Suiker- en indigo-fabrieken.
33	Kenalan.	Dorrepaal en C°. en C. A. Tol.	†	†	†	Suikerfabriek.
34	Kradjan.	Vrouwe C. P. Baumgarten, geb. Forster en F. W. Baumgarten.	†	†	†	Tabakschuur.
35	Mengoewo.	A. E. Klaring,	8 346,67	†	2200	Indigo-fabriek.
36	Moedja Moedjoe.	Erven G. L. Weynschenk.	14 666,20	†	»	Idem.
37	Ngotho.	W. J. Fredriks.	7 548,75	132 pikols. rijst.	850	Idem.
38	Peteer.	A. B. Kraag.	955,00	96 pikols rijst.	2607	Indigo-fabrieken.
	Bliteran (zie n°. 28).					
	Wanoedjoijo (zie n°. 49).					
39	Pleret.	Dorrepaal en C°. en C. A. Tol.	†	†	†	Suikerfabriek.
40	Poendoeng.	H. W. F. Akkermans.	945,00	†	$47^1/_2$	Indigo-fabriek.
41	Randoegoenting.	A. E. Klaring.	10 536,25	†	1405	Idem.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland voor 1872.				Productie over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).				AANMERKINGEN.
Indigo. — Bouws.	Suiker. — Bouws.	Tabak. — Bouws.	Koffij. — Bouws.	Indigo. — Amst. pd.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pd.	Koffij. — Pikols.	De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
»	»	†	»	0	»	*a* 1 500 *b* 2 100 *c* 3 001	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	Zie lager onder n°. 38.
†	»	»	»	†	»	»	»	Geene opgaven ontvangen.
300	»	»	»	*a* 14 100 *b* 13 600 *c* 13 300	»	»	»	
†	»	»	»	*a* 12 320 *b* 11 670 *c* 9 049	»	»	»	
250	250	»	»	*a* 7 000 *b* 7 500 *c* 7 000	† † 1300	»	»	
»	†	»	»	»	†	»	»	Idem.
»	»	†	»	»	»	†	»	Idem.
550	»	»	»	*a* 28 108 *b* 22 055½ *c* 22 878	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	†	»	Zie lager onder n°. 50.
190	»	»	»	*a* 9 000 *b* 8 500 *c* 8 750	»	»	»	
330	»	»	»	*a* 15 000 *b* 12 000 *c* 12 000	»	»	»	
»	†	»	»	»	†	»	»	
8	»	»	»	*a* 360 *b* 400 *c* 550	»	»	»	Geene opgaven ontvangen.
325	»	»	»	*a* 18 148½ *c* 13 742 *c* 13 351½	»	»	»	

Volgnommer.	NAMEN DER		JAARLIJKSCHE PACHTSCHAT		Uitgestrektheid van het geheele perceel, in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de landen aanwezig.
	ONDERNEMINGEN.	HUURDERS.	in geld.	in natura.		
42	Redjokoesoemo.	G. Weynschenk en A. P. Kupfer.	f 18 518,75	†	1300	Indigo-fabriek.
43	Redjosari.	P. M. Dom.	†	†	†	Tabakschuur.
44	Salakkan-lor.	G. F. Enger.	6 706,50	†	1326	Idem.
45	Salakkan Potorono.	L. J. L. de Maret en J. C. C. Pernis.	6 587,09	132 pikols rijst.	†	Idem.
46	Silock Lanteng.	C. L. van den Berg.	868,75	†	180	Tabakloods.
47	Sorogedoog.	G. L. Dorrepaal en L. J. L. de Maret.	7 316,00	408 pikols rijst.	500	Indigo-fabriek.
48	Tandjoengtirto.	Erven G. P. J. Lichte.	13 120,00	468 pikols rijst.	1309¼	Idem.
49	Wanoedjoijo.	A. B. Kraag.	9 504,50	†	»	Idem.
50	Wioro.	Erven G. L. Weynschenk.	5 611,25	†	2200	Indigo-fabrieken.
	Moedja Moedjoe (zie n°. 36).					
	Regentschap Bantoel.					
51	Bantool.	F. W. Wieseman.	15 725,43	48 pikols rijst.	418	Suiker- en indigo-fabrieken.
52	Gesiekan.	A. E. Klaring.	3 429,75	36 pikols rijst.	338	Indigo-fabriek.
53	Kadhiresso.	Erven J. F. Krämer.	3 193,75	†	350	Geene.
54	Korowelang.	D. M. Pillor.	14 065,20	3750 bottels olie.	†	Indigo-fabriek.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland voor 1872.				Productie over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*)				AANMERKINGEN.
Indigo. — Bouws.	Suiker. — Bouws.	Tabak. — Bouws.	Koffij. — Bouws.	Indigo. — Amst. pd.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pd.	Koffij. — Pikols.	De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
400	»	»	»	*a* 12 000	»	»	»	
				b 14 000				
				c 14 000				
»	»	†	»	»	»	†	»	Geene opgaven ontvangen.
250	»	»	»	*a* 12 800	»	»	»	
				b 10 900				
				c 10 700				
200	»	»	»	*a* 9 431$\frac{1}{2}$	»	»	»	
				b 8 155$\frac{1}{4}$				
				c 8 445$\frac{1}{4}$				
»	»	†	»	»	»	*a* 10 125	»	
						b 12 625		
						c 24 500		
†	»	»	»	*a* 24 000	»	»	»	
				b 21 000				
				c 22 000				
518	»	»	»	*a* 13 803	»	»	»	
				b 13 021				
				c 11 000				
»	»	»	»	»	»	»	»	Zie hooger onder nº. 38.
700	»	»	»	*a* 36 244	»	»	»	
				b 33 094				
				c 36 049				
†	†	»	»	*a* 8 720	7 800	»	»	
				b 9 360	8 610			
				c 7 400	11 610			
98	»	»	»	*a* 3 920	»	»	»	
				b 3 900				
				c 3 930				
»	»	»	»	»	»	»	»	Op deze onderneming wordt een nog niet-vruchtdragende klapper-aanplant van 30 000 boomen aangetroffen.
†	»	»	»	*a* 2 255	»	»	»	
				b 5 439				
				c 11 163				

Volgnommer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER HUURDERS.	JAARLIJKSCHE PACHTSCHAT in geld.	JAARLIJKSCHE PACHTSCHAT in natura.	Uitgestrektheid van het geheele perceel, in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de landen aanwezig
55	Lipoero.	S Berends.	f 3 663,90	864 pikols rijst 624 bottels olie.	1 050	Suiker- en indigo-fabrieken.
56	Mengkangredjo.	E. J. Hoen.	1 298,75	†	200	Indigo-fabriek.
57	Randoebanting.	Wed. Wieseman.	250,00	180 pikols rijst.	45	Koffijpakhuizen.
58	Sribit.	Erven F. H. Kraag.	456,00	†	150	Tabakschuur.
59	Slarong.	P. J. Piller.	1 552,50	1800 bottels olie.	1 580	Geene.
				Totaal-generaal	(A) 60 006 13/15	

(A) Deze opgaaf betreft 47 ondernemingen, zijnde van een 12tal de uitgestrektheid niet opgegeven.

(B) Dit cijfer betreft slechts den aanplant bij 31 ondernemingen. Van 11 ondernemingen, met eene indigo-productie in 't geheel geene gegevens zijn ingekomen.

(C) Volgens de vorenstaande opgaven telde men in Djokjokarta 47 indigo-ondernemingen, voor 5 van welke over opgegeven productie van 1872 (ook die van 1870 en 1871) heeft dus betrekking tot 41 ondernemingen.

(D) Aanwezig volgens vorenstaande opgaven 8 suikerfabrieken, zijnde evenwel voor 1870 en 1871 slechts van 5 en gegevens ontvangen.

(E) Aanwezig volgens vorenstaande opgaven 6 tabaksondernemingen, voor 2 van welke echter over 1872 geene ondernemingen.

(F) Productie van 5 ondernemingen.

(G) Ten opzigte van het getal ondernemingen tot welke de opgegeven indigo- en koffijproductie van 1872 zou voren. Dit (trouwens zeer onbeduidend) verschil kan niet voldoende worden toegelicht.

Uitgestrektheid der aanplantingen van producten voor het buitenland voor 1872.				Productie over 1870, 1871 en 1872 (welke jaren lager worden aangeduid door *a*, *b* en *c*).				AANMERKINGEN. — De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
Indigo. — Bouws.	Suiker. — Bouws.	Tabak. — Bouws.	Koffij. — Bouws.	Indigo. — Amst. pd.	Suiker. — Pikols.	Tabak. — Amst. pd.	Koffij. — Pikols.	
†	†	»	»	*a* 9 000	2 000	»	»	
				b 6 000	4 000			
				c 4 000	12 000			
50	»	»	»	†	»	»	»	In 1872 is voor het eerst indigo geplant.
»	»	»	†	»	»	»	*a* 25	
							b 30	
							c 28	
»	»	†	»	»	»	*a* 1 300	»	
						b 2 000		
						c 1 700		
»	»	»	»	»	»	»	»	Eene uitgestrektheid van 300 bouws is met klapperboomen beplant, waarvan nog geene productie verkregen is.
(B)				Productie van: (C)	(D)	(E)	(F)	
8810	†	†	†	1870 464 682	39 925	24 385	788	
				1871 426 756¼	42 628	42 235	522	
				1872 421 380¼	62 754	47 200	947	
				(G)				

van 100 720 Amst. ponden, is de uitgestrektheid van den aanplant niet opgegeven, terwijl van 5 indigo-ondernemingen 1872 in 't geheel geene gegevens zijn ingekomen, terwijl van 1 wèl de aanplant maar niet de productie is gemeld. De voor 1872 slechts van 6 de productie bekend gesteld. Van 2 suikerondernemingen zijn over 1872 in 't geheel geene gegevens zijn ingekomen. De opgegeven productie van 1872 (ook die van 1870 en 1871) heeft dus betrekking tot 4

betrekking hebben, bestaat eenig verschil tusschen deze aantooning en de opgaven op bladz. 231 van het verslag hier-

AANTOONING

BETREFFENDE DE

OP JAVA BESTAANDE HOUTKAP-ONDERNEMINGEN,

WERKENDE

OP CONTRACT MET HET GOUVERNEMENT,

over 1872.

Volgnommer.	Gewest, naam der onderneming, regentschap of district; uitgestrektheid van het contractsgebied in bouws; duur van het contract; naam van den contractant.	Jaarlijks te kappen hoeveelheid houtwerken in kub. meters.	Gekapte hoeveelheid houtwerken, in kub. meters, gedurende 1872, benevens tariefswaarde.	Verschuldigde retributie aan den lande.	Door den lande in 1872 betaald voor kap-, sleep- en vervoerloon.
			Ondernemingen met vrije beschikking over het gekapte.		
	Cheribon.				
1	Henlet; regentschap Madjalengka; 156 bouws; 1 Oct. 1868—ult. Sept. 1872; Oost-Indische Maatschappij van administratie en lijfrente, kantoor Batavia.	—	—	f 2340 's jaars.	—
2	Onderneming (onbenaamd?) tot uitdunning enz. van de onder geregeld beheer staande djati-aanplantingen Tagal-Siel en Tjisambeng en van de djati-bosschen Gandoe en Tjikeroe; districten Djatiwangi, regentschap Madjalengka; uitgestrektheid niet opgegeven; inschrijving definitief toegewezen Julij 1872; Yoe Tjai Yang.	—	Niet opgegeven.	f 3 voor elken te verkrijgen kubieken meter hout.	—
	Tagal.				
3	Onderneming (onbenaamd?) tot uitdunning enz. van het djati-bosch Bedji Balapoelang; regentschap Brebes, districten Lebaksioe; uitgestrektheid niet opgegeven; inschrijving definitief toegewezen Maart 1872; D. F. W. Lucassen.	—	Idem.	f 0,50 voor elken te verkrijgen kubieken meter hout.	—
	Samarang.				
4	Tempoeran; regentschappen Samarang en Demak; 6420 bouws; 1 Mei 1856 tot ult. April 1871; D. J. H. Pietermaat.	—	—	—	—
5	Gedangan; regentschap Demak; 1528 bouws; 1 Julij 1866 tot ult. Junij 1878; F. W. J. Dekker.	pl. m. 3592.	Onder ult. 1871 in het bosch onuitgesleept eene houtmassa van 5590 M³ In 1872 gekapt . . . . 1600 " 7190 M³ Vervoerd in 1872 1815 balken, 2992 dolken, 2109 krom- en kniehouten, benevens 24 doodkistplanken, te zamen hebbende eene tariefswaarde van f39000, en eene houtmassa vertegenwoordigende van ruim . . . . 1266 " Restant onder ult. 1872 onuitgesleept . . . . . 5924 M³	f 60 500 's jaars (gedurende 10 jaren).	—

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Het contract voor de onderneming Henlot liep onder ultimo September 1872 ten einde. Van de verleende vergunning om al het nog binnen het contractsgebied staande hout geheel te mogen wegkappen, heeft de ondernemer in het afgeloopen jaar gebruik gemaakt en kan de aankap derhalve worden beschouwd als te zijn afgeloopen.

Omtrent deze nieuwe exploitatie zijn over 1872 nog geene bijzonderheden gemeld.

Als voren.

Krachtens de in 't vorig verslag vermelde regeringsvergunning werd door den ondernemer in 1872 voortgegaan met den uitsleep uit de bosschen van het hem nog toebehoorende hout. De wederbeplanting met de djati over eene uitgestrektheid van 1 vierkanten paal uitgekapt boschterrein, waartoe de (gewezen) contractant zich had verbonden, was onder ultimo December 1872 nagenoeg geheel ten uitvoer gebragt.

Bij den houtaankap op deze onderneming waren in 1872 gemiddeld 80 à 100 arbeiders per dag werkzaam. Aan de houtkappers wordt bij aanneming 50 cents daags betaald. Het hout wordt met trekdieren, aan den ondernemer behoorende, uit het bosch gesleept naar de spoorweghalte Gedangan, die binnen het contractsgebied gelegen is. De middelen van uitsleep (hoogstens 50 span trekdieren) worden gezegd op verre na niet geëvenredigd te zijn aan eene zoo belangrijke exploitatie. Op het einde van het 6de contractsjaar (ultimo Junij 1872) waren dan ook de werkzaamheden op het betrokken jaarperceel, zoo wat uitsleep, reiniging als aankap betrof, nog op verre na niet beëindigd. De in 1871 aangevangen maar weldra weder gestaakte aanleg van een tramway werd ook in 1872 niet voortgezet.

Verreweg het meeste hout, ook 't brandhout, werd per spoor naar Samarang, slechts een klein gedeelte naar Soerakarta en Djokjokarta verzonden. Met inbegrip van op- en afladen wordt voor dat vervoer tot Samarang betaald p. m. f 4 per kub. meter vierkant beslagen hout, voor dolken ongeveer de helft.

De koelieloonen, tijdens den aanleg van den spoorweg zoo aanzienlijk opgevoerd, blijven te Gedangan nog steeds hoog en bedragen 45 à 50 cents daags. Het hout wordt door den ondernemer meerendeels te Samarang in 't openbaar verkocht, kunnende gemiddeld gerekend worden op eene opbrengst van 50 à 60 pct. boven de gouvernementstariefswaarde. Machinerien zijn op deze onderneming niet aanwezig.

Onder ultimo December 1872 was de contractant in de afbetaling van pachtpenningen achterstallig voor eene som van f 162 582.

Volgnommer.	Gewest, naam der onderneming, regentschap of district; uitgestrektheid van het contractsgebied in bouws; duur van het contract; naam van den contractant.	Jaarlijks te kappen hoeveelheid houtwerken in kub. meters.	Gekapte hoeveelheid houtwerken, in kub. meters, gedurende 1872, benevens tariefswaarde.	Verschuldigde retributie aan den lande.	Door den lande in 1872 betaald voor kap-, sleep- en vervoerloon.
6	Rembes; district Bodja, regentschap Kendal; 188 bouws; 1 Januarij 1872 tot ult. December 1874; J. Hudig.	—	Gekapt in 1872 eene hoeveelheid van . . . . 3513 M³ Vervoerd in 1872 5037 balken, 163 dolken, 3050 krom- en kniehouten, benevens 10 155 andere kleine houtwerken, eene tariefswaarde bezittende van f 63 035 en eene houtmassa vertegenwoordigende van . . . . . 1527 » Onder ult. 1872 nog onuitgesleept in het bosch (van welke houtwerken echter veel zou dienen voor het bij de onderneming op te rigten etablissement) . . 1986 M³	f 25 040 's jaars.	—
	Japara.				
7	Padang; district Bandjaran, regentschap Japara; 301 bouws; 1 Januarij 1871 tot ult. December 1875; P. L. H. Stennekes.	—	Onder ult. 1871 aan gekapt hout in de bosschen nog aanwezig 86 M³ Gekapt in 1872 aan balken en dolken voor eene tariefswaarde van f 19 500 en eene houtmassa vertegenwoordigende van . 650 » Vervoerd in 1872. . 736 M³	f 10 701,20 's jaars.	—
8	Kuwak; district Bogorame, regentschap Patti; 200½ bouws; 1 Januarij 1871 tot ult. December 1874; Tan Dian Sioe.	—	Onder ult. 1871 aan gekapt hout in de bosschen nog aanwezig eene hoeveelheid van. . . . . 426 M³ Gekapt in 1872 . . . . 1453 » 1879 M³ Vervoerd in 1872 860 balken en zwalpen, 350 dolken, benevens 452 kromen kniehouten, te zamen ter waarde, volgens Gouvernementstarief, van f 12 236, en eene houtmassa vertegenwoordigende van. . . . . . 437 » Restant onder ult. 1872 in het bosch en op de verzamelplaats aldaar. . . 1442 M³	f 6 055,55 's jaars.	—
	Rembang.	pl. m. 4672.	*Nihil.*	f 60 213 's jaars.	—
9	Bandoe-Blatoeng; regentschap Blora; 1408 bouws; 1 Januarij 1866 tot ult. December 1874; W. von Below.				

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Bij deze in 1872 aangevangen exploitatie waren gemiddeld 100 à 125 houtkappers per dag werkzaam, die bij aanneming werkende, gemiddeld 40 cents daags verdienen. Het hout wordt met trekdieren van den ondernemer zelven of wel van de in den omtrek gevestigde bevolking, uit het bosch gesleept en van daar voor het grootste gedeelte verder gebragt naar de stapelplaats Mangkang, gelegen aan het noorderzeestrand, tegen betaling van pl. m. f 10 per kub. meter. Voor een klein gedeelte wordt het hout via Djiraka naar Samarang vervoerd tegen een koelieloon van 35 cents daags. Behalve groot hout, worden er in aanzienlijke hoeveelheden kleine houtwerken bewerkt, als: velgen, spaken, karreboomen, sirappen, kisten enz. ten deele bij aanneming, ten deele (vooral fijn timmerwerk) in dagloon. Van het aanwezige brandhout wordt veel partij getrokken: de groote stukken worden voor rekening van den ondernemer naar Samarang gebragt, de kleine pikolansgewijze ter plaatse aan de bevolking verkocht, door welke ook in het perceel houtskolen worden gebrand. Het hout wordt gedeeltelijk van Mangkang over zee naar Samarang vervoerd, aldaar verkocht, als ook naar elders gezonden. Hoewel de prijzen zeer aan rijzen en dalen onderhevig zijn, zoo kan voor de opbrengst te Samarang gemiddeld worden aangenomen de gouvernements-tariefswaarde, verhoogd met 60 pct. en te Batavia verhoogd met 120 pct. Het korte, maar daarbij zeer zwaar hout wordt naar evenredigheid minder voordeelig van de hand gezet.

Behalve hetgeen behoort tot de smederij en timmerloods worden op deze onderneming nog geene bijzondere machinerien aangetroffen. De ondernemer had echter uit Europa eene locomobile ontboden, ter oprigting eener stoomzagerij.

Het vellen en het slepen van het hout naar de stapelplaats aan de monding van de Gelis-rivier (dit laatste door middel van in de omliggende dessa's gehuurde buffels) geschiedt op taak dan wel bij aanneming. Van de stapelplaats wordt het hout met vlotten en in praauwen vervoerd naar Joana, Samarang en Batavia. De dagloonen liepen van 25 tot 50 cents naar gelang van de werkzaamheden. Gedurende den droogen tijd werkten dagelijks 70 à 100 houtkappers, die gemiddeld verdienden f 0,65 à f 1,20 daags. Voor het slepen (waartoe dagelijks 100 buffels en 60 à 80 arbeiders in dienst waren) werd betaald f 0,50 à f 1 per span.

Te Batavia en Samarang wordt het hout door tusschenkomst van commissionairs aan de markt gebragt. Te Joana werd het geleverd ten behoeve van den waterstaat in de residentie Japara.

De contractant, die zich verbonden had om den verschuldigden 1sten jaarlijkschen pachtschat (over 1871) te voldoen onder ultimo December 1872, gelijktijdig met de pacht over dat jaar verschuldigd, bleef hierin nalatig. Het noodige wordt verrigt om die schuld alsnog van hem in te vorderen.

Uit het bosch naar de verzamelplaats te Modjo wordt het hout gesleept door koelies en door karbouwen, de laatste gedeeltelijk het eigendom van den ondernemer. Van Modjo naar de stapelplaats te Joana wordt het hout gevlot. Machinerien worden op deze onderneming niet gebruikt. Het kappen en vervoeren van het hout, even als bijna alle andere werkzaamheden, geschieden bij aanneming. De dagloonen bedragen 36 cents per man. Op de onderneming werken daags gemiddeld 160 man en komt het kappen te staan op 20 pct., het slepen naar de verzamelplaats te Modjo op 15 pct. en het vervoer van daar naar Joana op 25 pct van de waarde van het hout volgens gouvernements-tarief. Te Joana wordt het hout verkocht voor 40 à 50 pct. boven bedoeld tarief.

De contractant, die zich had verbonden om den verschuldigden 1sten jaarlijkschen pachtschat (over 1871) onder ultimo December 1872 af te betalen, gelijktijdig met de pacht over dat jaar, heeft daaraan niet voldaan. Maatregelen worden genomen om die schuld alsnog van hem in te vorderen.

Deze onderneming bleef ook in 1872 buiten werking. Even als in de vier voorafgegane jaren werden ook de verschuldigde pachtpenningen niet voldaan. In December 1872 is de procureur-generaal door de Indische regering gemagtigd tegen den ondernemer eene regtsvordering in te stellen tot ontbinding van het contract, met vergoeding van kosten, schaden en interesten.

Volgnommer.	Gewest, naam der onderneming, regentschap of district; uitgestrektheid van het contractsgebied in bouws; duur van het contract; naam van den contractant.	Jaarlijks te kappen hoeveelheid houtwerken in kub. meters.	Gekapte hoeveelheid houtwerken, in kub. meters, gedurende 1872, benevens tariefswaarde.	Verschuldigde retributie aan den lande.	Door den lande in 1872 betaald voor kap-, sleep- en vervoerloon.
10	Sedan; regentschap Rembang; 640 bouws; 1 Januarij 1866 tot ult. December 1875; J. Muysken.	pl. m. 2905.	Onder ult. 1871 in het bosch onuitgesleept 53 kromhouten = 19^{081} M^3 In 1872 gekapt aan balken, krom- en rondhout . . 1284^{306} „ 1303^{887} M^3 Vervoerd in 1872 . . . 1280^{278} „ Restant onder ult. 1872 . 23^{609} M^3 (bestaande uit 89 kromhouten).	f 15 425 's jaars.	—
	Soerabaja.				
11	Bloeloek; district Lengkir, regentschap Lamongan; 261 bouws; 1 Julij 1872 tot ult. Junij 1876; Tan Tong Haij.	—	Gekapt in 1872 pl. m. 840 kub. meters, waarvan echter nog niets afgevoerd. Het hout lag deels verzameld aan den zoom van het bosch, deels in het kapperceel verspreid.	f 9 505 's jaars.	—
12	Onderneming (onbenaamd?) tot uitdunning enz. van het djatibosch Mermoijo; district Madjokasri, regentschap Modjokerto; uitgestrektheid niet opgegeven; inschrijving definitief toegewezen Maart 1872; Hang Kong Sing.	—	Niet opgegeven.	f 2,55 voor elken te verkrijgen kubieken meter hout.	—
	Probolinggo.				
13	Onderneming (onbenaamd?) tot uitdunning enz. van de djatibosschen Kaliatjar, Mergoijoso, Rogoninga en Betek enz.; (districten Kraksaän en Padjarakan, regentschap Probolinggo); uitgestrektheid niet opgegeven; inschrijving definitief toegewezen Julij 1872; Han Siang Hoeij.	—	Idem.	f 0,62 als voren.	—
	Kediri.				
14	Banglé; regentschap Berbek; 2026 bouws; 1 September 1866 tot ult. Augustus 1876; J. B. Drossaers.	pl. m. 5325.	Onder ult. 1871 was aan gekapt hout onuitgesleept eene hoeveelheid van . . . . 20 M^3 Gekapt in 1872 ongeveer . 3145 „ 3165 M^3 Vervoerd in 1872. . . . 3140 „ Onder ult. 1872 op de verzamelplaats nabij het boschperceel nog aanwezig. . 25 M^3	f 91 426 's jaars	—

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Gedurende den westmoesson van 1871—1872 werd in de uitgekapte perceelen voortgegaan met het bijplanten der opene plekken. Het hout afkomstig van deze onderneming wordt afgevoerd naar Lassem aan het noorder-zeestrand door middel van karren en buffels, die het eigendom zijn van de onderneming. Somtijds wordt ook trekvee ingehuurd uit omliggende dessa's. Machinerieu worden op deze onderneming niet gebruikt. Het aantal arbeiders is zeer afwisselend en variëert in het drooge jaargetijde van 50 tot 200 man daags voor het vellen der boomen. Bij het vervoer zijn daags werkzaam gemiddeld 120 man en 30 span karbouwen. Het kappen, slepen en vervoeren geschiedt bij aanneming, het schoonmaken in dagloon. Als basis der loonen is aangenomen 25 cents per man en 50 cents voor een span karbouwen per dag. Voor kaploon wordt betaald f 2,50, voor sleeploon uit het bosch naar den grooten weg f 1,50 en voor transport naar Lassem f 5, alles per kub. meter. De prijzen van het hout, verkocht uit de hand, hielden zich gedurende 1872 steeds 70 pct. boven tarief en meer. Publieke veilingen van het hout werden in 1872 niet gehouden, slechts een klein gedeelte van het artikel werd plaatselijk verkocht, het overige in consignatie naar Tjilatjap en Pekalongan verzonden. Onder ultimo December 1872 bleef de contractant in de betaling van den jaarlijkschen pachtschat nog achterstallig tot een bedrag van f 23 350.

Aan hem werd vergunning verleend om na voorafgaande aanzuivering de nog onuitgekapte jaarperceelen in te ruilen tegen eene uitgestrektheid gelijkstaande aan die van het hem ter exploitatie afgestane boschcomplex, verminderd met de gezamenlijke uitgestrektheid die de 6 reeds geëxploiteerde en het nog in exploitatie zijnde 7de jaarperceel na opmeting zullen blijken te beslaan, en zulks ter erlanging van schadevergoeding wegens te min verkregen hout uit het ter exploitatie afgestane perceel.

De contractant had, dadelijk na de toewijzing van het perceel, langs de grenzen er van een weg opengekapt ter breedte van 2 Rhijnlandsche roeden. Daarna had de verdeeling in 4 zooveel mogelijk gelijke perceelen plaats, terwijl de nog ongeringde boomen in de beide eerste jaarperceelen behoorlijk gecerneerd werden. De kosten voor velling en het bekappen van boomen tot balken enz. bedragen bij aanneming pl. m. f 4 per kubieken meter. De bekapte houtwerken worden door het trekvee naar het in de nabijheid van het kapperceel gelegen riviertje Menkoeli gesleept, door middel van welken stroom de ondernemer het hout nabij Babat in de Solo-rivier zal trachten te brengen. Blijkt het, dat het vervoer langs dezen waterweg, die daarvoor uitsluitend in den westmoesson kan worden gebruikt, niet geschikt is, zoo zal het hout over land moeten worden getransporteerd naar Babat, van waar het verder, in vlotten zamengesteld, gemakkelijk langs de Solo-rivier naar Soerabaja en Grissee kan worden vervoerd. Alle werkzaamheden geschieden bij aanneming; in het verkrijgen van werkkrachten worden geene moeijelijkheden ondervonden. Gemiddeld kan aangenomen worden dat een koelie 25 à 30 cents per dag verdient, terwijl de houtkappers een dagloon van f 0,75 à f 1 kunnen behalen.

Omtrent deze nieuwe exploitatie zijn over 1872 nog geene bijzonderheden gemeld.

Als voren.

De boomen staande binnen het in exploitatie zijnde perceel worden geveld en op aanwijzing in stukken verkapt, al naar gelang van de sortimenten welke de stam kan opleveren, hieronder begrepen het kappen van brandhout uit de takken, in stukken van ongeveer één meter lengte. Deze bewerking kost ruim f 1 per kubieken meter timmerhout en 30 cents per opgestapelden kubieken meter brandhout. De uit den gevelden boom aldus verkregen stamstukken worden tot balken enz. beslagen en deze, wanneer het terrein zulks toelaat, met triquebals, door karbouwen getrokken, naar een trekspoorweg overgebragt, die het perceel doorloopt. Is het terrein hiertoe te oneffen, dan wordt het hout naar den tramway gesleept. Het bekappen van het hout, hetzij tot balken of zwalpen, kost f 3 à f 5 per kubieken meter, terwijl voor het slepen van bekapt hout f 1 per kubieken meter en per paal wordt betaald.

Het brandhout wordt naar den trekspoorweg getransporteerd met karren, dan wel gedragen door koelies, die voor elken af te leggen afstand van 100 meter 10 cents per kubieken meter ontvangen. Over den trekspoorweg wordt

Volgnommer.	Gewest, naam der onderneming, regentschap of district; uitgestrektheid van het contractsgebied in bouws; duur van het contract; naam van den contractant.	Jaarlijks te kappen hoeveelheid houtwerken in kub. meters.	Gekapte hoeveelheid houtwerken, in kub. meters, gedurende 1872, benevens tariefswaarde.	Verschuldigde retributie aan den lande.	Door den lande in 1872 betaald voor kap-, sleep- en vervoerloon
15	Blitar; regentschap Blitar; 8640 bouws; 1 Julij 1858 tot ult. Junij 1873; Rotterdamsche bank.	pl. m. 4500.	Onder ult. 1871 was aan gekapt hout op de onderneming nog aanwezig ruim 4769 M³, welke hoeveelheid volgens verbeterde opgaven ten regte bedroeg . . . . 4673,252 M³ In 1872 gekapt . . . . 4887,648 " 9560,900 M³ Vervoerd in 1872 . . . 6428,216 " Restant onder ult. 1872 onuitgesleept in het bosch 2870,160, op de verzamelplaatsen langs de rivieren opgestapeld 262,524 M³, te zamen. . . . 3132,684 M³	f 34 000 's jaars.	—
	Madioen.				
16	Manggir; regentschap Madioen; 234½ bouws; 15 November 1870 tot 15 November 1875; N. L. van der Meul.	—	Gekapt en vervoerd in 1872 eene houtmassa van . . . 2380,779 M³	f 3 200 's jaars.	—

Ondernemingen voor aankap ten behoeve van den lande.

	Tagal.				
I	Gezamenlijke bosschen der residentie; 1 Julij 1863 tot ult. Junij 1872; J. C. van der Palm.	pl. m. 850.	Onder ult. 1871 in het bosch nog onuitgesleept. . . . . 1035 M³ Gekapt in 1872 . . . . 267,5 " 1302,5 M³ Vervoerd in 1872 (eene tariefswaarde bezittende van f 26 329) . . . . 952 " Restant onder ult. 1872. . 350,5 M³	—	f 18 537,41
	Pekalongan.				
II	Djatisari; districten Soebah, regentschap Pekalongan; 624¼ bouws; 16 Mei 1871 tot 15 Mei 1876; J. Gruyter.	1400.	Onder ult. 1871 in het bosch onuitgesleept eene hoeveelheid van pl. m. . . . . 175 M³ Gekapt in 1872 . . . . 1426,601 " 1601,601 M³ Vervoerd in 1872 . . . 1491,601 " Restant onder ult. 1872. 110 M³	—	4 535,91

VERDERE AANTEEKENINGEN.

het hout verder met spoorkarren door sappies getrokken, overgebragt naar de verzamelplaats Bantardowo; de kosten daarvan bedragen per paal voor timmerhout 50 cents en voor brandhout 35 cents per kubieken meter. De werkzaamheden geschieden bij aanneming, de koelieloonen bedragen per man 35 à 40 cents daags. Het aantal karbouwen op deze onderneming bedraagt 200 tot 300 stuks. Ook wordt hout vervoerd met sappies, welke het eigendom zijn van de bevolking. Te Modjokerto en Soerabaja bevinden zich ten behoeve van deze onderneming agenten, die belast zijn met den verkoop van het hout. De prijzen van het artikel zijn afwisselend: zij, regelen zich naar de qualiteit en naar de meerdere of mindere vraag. Gemiddeld wordt 100 à 125 pct. boven den gouvernements-tariefsprijs bedongen.

Het bekapte hout wordt door middel van kaapstanders en lieren geladen op triquebals, verder gebragt tot aan een trekspoorweg en langs dien weg, op spoorkarren geladen, vervoerd naar de verzamelplaatsen aan de Brantas-rivier. Langs dezen stroom wordt het verder gevlot naar Kediri, Modjokerto en Soerabaja, op welke plaatsen zich agentschappen bevinden voor den verkoop van het hout. Uit de hand of op publieke veiling wordt het hout verkocht tegen 100 tot 125 pct. boven de waarde volgens gouvernementstarief.

Het getal arbeiders is op deze onderneming vooral in den laatsten tijd zeer ongelijk, hetgeen toegeschreven wordt aan de toenemende uitbreiding der tabakscultuur in deze streken. De dagloonen zijn gemiddeld voor houtkappers en sleepers 80 cents, voor vlotters f 1 en voor koelies 40 à 50 cents. De arbeiders werken op taak en wanneer hunne taak volbragt is, worden zij onmiddellijk betaald. Op ult. December 1872 waren op de onderneming 86 sappies en 40 karbouwen aanwezig. Er is slechts ééne locomobile, die een lier in beweging kan brengen.

Deze onderneming wordt door den contractant zelven beheerd. De boomen worden bij uitbesteding geveld en het hout in daghuur gekapt. Dagelijks werken op deze onderneming 50 à 400 koelies op een daggeld van 30 tot 75 cents; 25 span buffels aan den ondernemer toebehoorende worden gebezigd om de houtwerken uit het perceel naar den grooten weg te slepen; van daar wordt het hout deels geladen op karren en gebragt naar de stapelplaatsen Kaligantoeng en Karoeman en voor een ander deel langs de rivier Manggir naar de stapelplaatsen Djomblang-rambé en Winoijoe. Op bestelling wordt het hout verkocht tegen 50 à 70 pct. boven gouvernementstarief. Op publieke veilingen brengt het ruim op de waarde van het gouvernementstarief.

Het met den aannemer gesloten contract voor het kappen en vervoeren van djatihout uitsluitend bestemd voor het departement der openbare werken in de residentie Tagal liep met ult. Junij 1872 ten einde. Het nog resterende, niet afgevoerde hout zal door den aannemer worden gebragt naar de plaatsen van bestemming. Met denzelfden aannemer is intusschen in onderhandeling getreden om voor een tijdvak van 4 jaren ten behoeve van de civile bouwdepartementen in de residentien Tagal en Banjoemas wederom eene zekere hoeveelheid hout te kappen en te vervoeren. Reeds hebben die onderhandelingen tot gunstige uitkomsten geleid en zal voor de levering daarvan een suppletoir contract worden gesloten, waartoe de Indische Regering bereids magtiging heeft verleend.

Het 1ste jaarperceel was in September 1872 geheel uitgekapt. Sedert was een begin gemaakt met de exploitatie van het 2de jaarperceel. Alleen hield men zich nog bezig met het bekappen van kleine houtwerken uit de nog in het 1ste jaarperceel verstrooid liggende stukken hout, die door den aannemer op de verzamelplaats werden geleverd. De inventaris der onderneming bestond bij het eind van 1872 uit 33 karren met kleine en 20 karren met groote wielen, 7 triquebals, 72 kettingen, 4 dommekrachten, 6 zagen, 9 span eigen- en 9 span zoogenaamde contractskarbouwen. Deze laatste zijn van de bevolking gekocht, onder voorwaarde dat de beesten, na afloop der exploitatie, het eigendom worden van hen die er mede gewerkt hebben, mits gedurende dien tijd uitsluitend ten dienste der onderneming gebezigd wordende. Verder waren door den aannemer, tegen voorschot, 40 span karbouwen ingehuurd, die het gouvernements-hout transporteren naar de verzamelplaats, zoomede afvalhout naar Batang en Pekalongan. Zoowel de

Volgnommer.	Gewest, naam der onderneming, regentschap of district; uitgestrektheid van het contractsgebied in bouws; duur van het contract; naam van den contractant.	Jaarlijks te kappen hoeveelheid houtwerken in kub. meters.	Gekapte hoeveelheid houtwerken, in kub. meters, gedurende 1872, benevens tariefswaarde.		Verschuldigde retributie aan den lande.	Door den lande in 1872 betaald voor kap-, sleep- en vervoerloon.
	Samarang.					
III	Tjandiroeboe; regentschap Samarang; 10 776 bouws; 1 Januarij 1864 tot ult. December 1875; van der Biesen en C°.	pl. m. 1750.	Onder ult. 1871 onuitgesleept	413 M³	—	f 69 151,66
			Gekapt in 1872	2185 »		
				2598 M³		
			Vervoerd in 1872 3982 balken en 22 200 kleine houtwerken (waaronder eene groote hoeveelheid sirappen), een en ander eene tariefswaarde bezittende van f 54 355, en eene houtmassa vertegenwoordigende van pl. m. . .	1498 »		
			Onder ult. 1872 nog onuitgesleept (behalve het vele defecte hout) pl. m. . .	1100 M³		
	Rembang.					
IV	Parengan; regentschap Toeban; 880 bouws; 1 October 1865 tot ult. September 1876; J. Jansen.	pl. m. 4000.	Onder ult. 1871 onuitgesleept	»	—	f 72 822,79
			Gekapt in 1872 eene hoeveelheid van ruim. . .	4290 M³		
			Vervoerd in 1872 (eene tariefswaarde bezittende van f 152 299)	4130 »		
			Onder ult. 1872 nog onuitgesleept	160 M³		

VERDERE AANTEEKENINGEN.

aankap als de uitsleep tot aan den zoom van het bosch geschieden bij aanneming, even als het transport van het hout naar Batang en Pekalongan. Kap- en bekaploon wordt betaald per vierkanten meter oppervlakte; bij de berekening wordt evenwel slechts één der zijden gemeten, zoodat eigenlijk slechts een vierde der oppervlakte wordt betaald. Aan de slepers wordt f 1,25 à f 2 en voor het transport langs den grooten weg 60 cents per kubieken meter en per paal betaald. Het werkvolk wordt voor de helft van elders aangebragt, daar te Soebah en omstreken geen voldoend aantal arbeiders te verkrijgen is. Het personeel van den aannemer daar ter plaatse bestaat uit 1 administrateur, tevens gemagtigde, 1 Europeschen opziener, 1 kassier (christen-inlander), 1 Europeschen klerk en 12 mandoors.

Het zoogenaamde afvalhout wordt voor een deel als karrenhout (velgen en spaken) aan de verschillende suikerfabrieken in Pekalongan, Tagal, Kendal enz. tegen hooge prijzen verkocht. Het grootere hout wordt deels te Pekalongan op publieke vendutiës verkocht, deels over zee naar Batavia vervoerd.

De in den westmoesson van 1870/1871 aangevangen plekgewijze wederbeplanting der uitgekapte perceelen werd in het afgeloopen jaar voortgezet. De exploitatie geschiedt geheel ten behoeve van den lande, ten deele voor het geniedepartement in de 2de militaire afdeeling, ten deele voor de civile waterstaatswerken in de residentien Kadoe en Bagelen. De houtwerken voor de genie worden geleverd te Banjoebiroe en te Samarang, die voor het civiel departement echter alle te Ambarawa, alwaar eene houtstapelplaats is. Het totale maximum van levering bedraagt 1700 kubieke meters vierkant beslagen djatihout en 20 000 sirappen. Naarmate de balken eene zwaarte bezitten van 500, 600, 700, 800, 900, 1000 of nog meer kubieke palmen, geniet de aannemer daarvoor per kubieken meter eene betaling respectivelijk van f 35, f 36, f 37, f 39, f 40, f 42 of f 48 en voor iedere 1000 sirappen f 125. De afval van het wild hout blijft ter beschikking van den contractant. Bij den eigenlijken houtaankap waren in 1872 gemiddeld 70 à 80 arbeiders werkzaam. Dit werk geschiedt bij aanneming tegen f 4 per kubieken meter. Het grootste gedeelte van het hout wordt door de bevolking met trekdieren, door den ondernemer aangeschaft (maar die door korting op de sleeploonen allengs het eigendom der bevolking worden) over een traject van 2 à 3 paal uit het bosch naar de verzamelplaats te Tjandiroeboe gesleept tegen eene betaling van gemiddeld f 6 per kubieken meter; van daar wordt het hout op karren vervoerd, eerst naar Klapoe (ruim 6 paal) en verder naar Ambarawa (ruim 8 paal) tegen f 14 per kubieken meter, hetwelk geschiedt door karrenvoerders op hunne terugreis naar de residentie Kadoe, enz. van waar zij koffij of andere producten naar Samarang hebben afgevoerd. Het voor de hoofdplaats Samarang bestemde hout wordt uit het bosch gesleept naar de kali Pringapoes en langs die rivier naar Samarang gevlot. Geenerlei machinerien worden op deze onderneming aangetroffen.

Op deze onderneming, in 't leven geroepen om te voorzien in de behoefte aan hout voor de marine, zijn van gouvernementswege gedetacheerd een ingenieur voor het vak van scheepsbouw en een zoogenaamde kommandeur, ten einde de vereischte aanwijzingen te geven nopens den vorm enz. waarin het hout behoort te worden bewerkt, en het op de verzamelplaats Parengan aangevoerde hout te keuren. Het goedgekeurde hout wordt langs de Kening- en Solorivieren gevlot naar Boenga nabij Grissee en vervolgens over zee naar Soerabaja, terwijl het hout dat voor den scheepsbouw niet geschikt wordt geacht, aan andere departementen ten behoeve van 's lands dienst wordt verstrekt of ook wel in het openbaar verkocht, hetzij te Parengan, hetzij te Soerabaja.

Het kappen en slepen van het hout geschieden zooveel mogelijk bij aanneming. De daghuren bedragen 30 cents per man. Het vervoer van het hout uit de kapperceelen naar de verzamelplaats geschiedt door middel van rolwagens en triquebals, terwijl het ligte hout daarheen wordt gedragen. Het voor den uitsleep benoodigde trekvee behoort grootendeels den aannemer toe. Machinerien vindt men bij deze boschexploitatie niet.

De ondernemer is gedurende den westmoesson van 1871/1872 voortgegaan met het bijplanten van die plekken op de uitgekapte perceelen, waar geen genoegzaam aantal planten door de natuur waren voortgebragt. De wederbeplanting der zes eerste jaarperceelen kan als geslaagd worden beschouwd. Het in 1871 geëxploiteerde perceel was gedeeltelijk schoongemaakt en bijgeplant. Om zooveel mogelijk het bij contract bepaalde minimum van 4000 kubieke meters hout 's jaars te verkrijgen, werd reeds in 1871 magtiging verleend om tot uitbreiding van het contractsgebied met den aannemer eene suppletoire overeenkomst aan te gaan. Aan deze magtiging was echter onder ult. December 1872 nog geen gevolg gegeven, vermits omtrent de rigting waarin de uitbreiding zou plaats hebben verschil van meening bestond. De rigting sedert bepaald zijnde, zou nu de overeenkomst eerlang gesloten worden.

Volgnommer.	Gewest, naam der onderneming, regentschap of district; uitgestrektheid van het contractsgebied in bouws; duur van het contract; naam van den contractant.	Jaarlijks te kappen hoeveelheid houtwerken in kub. meters.	Gekapte hoeveelheid houtwerken, in kub. meters, gedurende 1872, benevens tariefswaarde.	Verschuldigde retributie aan den lande.	Door den lande in 1872 betaald voor kap-, sleep- en vervoerloon.
	Soerakarta.				
V	Repaking; 400 bouws; 16 Augustus 1866 tot 15 Augustus 1874; Nederlandsch-Indische Handelsbank te Batavia.	pl. m. 1000.	Onder ult. 1871 nog onuitgesleept eene hoeveelheid van 1242 M³, welke voorraad echter, volgens opgaaf van den administrateur der onderneming, wegens het vele slechte, onbruikbare en niet te vervoeren hout, slechts moet worden geschat op pl. m. . . . . 513 M³ Gekapt in 1872, behalve brand- en klein hout . 1789^{401} » 2332^{401} M³ Vervoerd in 1872 23 865 balken, planken en zwalpen, 543 dolken, 108 kniehouten en een groot aantal kleine houtwerken, alles te zamen eene tariefswaarde bezittende van f 48 432 en eene houtmassa vertegenwoordigende van. . 1785^{829} » Onder ult. 1872 in het bosch nog onuitgesleept. 516^{572} M³	—	f 12 681,44

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Behalve te Samarang wordt, sedert het einde van Maart 1872, krachtens het in 't vorig verslag (bijlage Q Q) bedoelde suppletoir contract, ook te Kedoeng Djati het door den aannemer gekapte hout voor den lande overgenomen, en wel tegen betaling van f 25 per kubieken meter vierkant beslagen hout, zijnde f 3 minder dan bij levering te Samarang wordt betaald. Het te Samarang aangebragte hout is bestemd voor het departement der burgerlijke openbare werken in dezelfde residentie; dat te Kedoeng Djati aangevoerd, wordt ook aan andere departementen verstrekt. In November 1872 werd echter reeds het laatste voor den lande bestemde hout geveld en op de stapelplaats te Kedoeng-Djati aangebragt, zoodat het contract reeds als afgeloopen kan worden beschouwd.

Het materiaal, waaruit geen houtwerken kunnen worden verkregen van minstens 3 meter lengte of 15 decimeter zwaarte, blijft ter beschikking van den ondernemer. Gemiddeld waren 150 arbeiders bij den eigenlijken houtaankap werkzaam, behalve nog een 30tal zagers. Daar over het algemeen slechts zeer klein hout wordt verkregen, zoo wordt gerekend, dat door één houtkapper gemiddeld slechts $^1/_{10}$ kubieke meter daags wordt bewerkt. Het kappen geschiedt bij aanneming voor 40 cents daags. De opgezetenen van het huurland worden op de dagen dat zij moeten uitkomen, niet bij de boschexploitatie gebezigd. De overige dagen staat het hun vrij daaraan deel te nemen. Het meeste werk geschiedt echter verreweg door vrijwillig volk uit Samarang. Het hout wordt uit het bosch gesleept met trekdieren van den ondernemer naar den nabij gelegen trekspoorweg. Het getal trekdieren bedroeg op ult. December 1872 nog ongeveer 100 stuks. Bij het slepen zijn dagelijks omstreeks 40 man en even zooveel bij het vervoer per tram werkzaam. Laatstgenoemden genieten een dagloon van 50 cents en de slepers van 45 cents, waarvoor zij tevens het noodige gras voor hun trekvee moeten snijden. Het opladen op de tramwagens wordt afzonderlijk betaald. Veel klein hout wordt ook uit het bosch naar den trekspoorweg gedragen tegen 11 à 12 cents per balkje, al naar den inhoud. De trekspoorweg heeft eene lengte van pl. m. 10 kilometers of ongeveer $6^2/_3$ paal afstands. Langs dezen worden de houtwerken op rolwagens vervoerd tot nabij de dessa Kentieng, aldaar in de Toentang-rivier geworpen en verder afgevlot naar Kedoeng Djati. Het hout voor den lande wordt aldaar opgesleept en ter keuring gereed gelegd tegen eene vergoeding van 15 cents per balk, terwijl het klein hout, zoomede het brandhout van den ondernemer, hetzij aldaar verkocht, hetzij naar Samarang, Soerakarta of Djokjokarta wordt verzonden. Het transport langs den spoorweg naar Samarang bedroeg ongeveer f 3 per kubieken meter. Behalve een paar draaispillen langs den trekspoorweg om het hout gemakkelijker de hoogte op te voeren, zijn op deze onderneming geene machinerien aanwezig. Het ter beschikking van den ondernemer gebleven hout werd door hem meest op vendutien verkocht te Samarang tegen ongeveer 50 pct. en te Soerakarta of Djokjokarta tegen gemiddeld 75 pct. of meer boven gouvernements-tariefswaarde, mits het vierkant beslagen hout was.

AANTOONING

BETREFFENDE

DEN VEESTAPEL OP JAVA EN MADURA,

MET UITZONDERING VAN DE RESIDENTIEN

SOERAKARTA EN DJOKJOKARTA,

bij het eind van 1872.

GEWESTEN.	BUFFELS.		
	Mannetjes.	Wijfjes.	Te zamen.
Bantam	61 300	95 300	156 600
Batavia	107 300	130 200	237 500
Krawang	38 800	60 200	99 000
Preanger regentschappen	84 200	125 000	209 200
Cheribon	82 400	104 800	187 200
Tagal	51 100	77 600	128 700
Pekalongan	23 400	42 700	66 100
Samarang	72 500	137 400	209 900
Japara	54 900	74 500	129 400
Rembang	98 100	111 500	209 600
Soerabaja	74 200	97 900	172 100
Madura (1)	1 700	2 300	4 000
Pasoeroean	22 500	29 500	52 000
Probolinggo	4 700	6 700	11 400
Bezoeki	10 000	12 400	22 400
Banjoewangi	6 700	7 800	14 500
Banjoemas	35 500	80 200	115 700
Bagelen	24 100	63 300	87 400
Kadoe	13 400	36 500	49 900
Madioen	70 200	131 800	202 000
Kediri	65 700	83 800	149 500
Te zamen	1 002 700	1 511 400	2 514 100

(1) De opgaven nopens deze residentie betreffen alleen het regentschap Pamakassan.

RUNDEREN.			PAARDEN.		
Stieren.	Koeijen.	Te zamen.	Hengsten.	Merries.	Te zamen.
1 600	1 000	2 600	7 200	2 800	10 000
5 400	6 100	11 500	19 500	11 900	31 400
1 300	2 500	3 800	3 300	6 300	9 600
1 900	3 400	5 300	37 600	57 500	95 100
1 100	1 900	3 000	23 200	26 100	49 300
400	900	1 300	6 400	7 200	13 600
900	1 400	2 300	3 100	2 600	5 700
19 800	39 800	59 600	10 500	8 500	19 000
700	800	1 500	6 200	5 300	11 500
49 500	61 600	111 100	26 400	25 100	51 500
73 400	86 600	160 000	19 500	16 900	36 400
23 100	40 300	63 400	1 600	1 800	3 400
64 900	78 200	143 100	30 100	28 000	58 100
70 300	63 600	133 900	18 600	16 800	35 400
67 300	64 600	131 900	20 700	16 800	37 500
30 900	24 100	55 000	12 400	10 200	22 600
13 900	24 700	38 600	5 200	6 200	11 400
32 400	70 700	103 100	5 100	5 000	10 100
31 700	77 600	109 300	5 900	7 400	13 300
38 200	75 300	113 500	25 100	29 600	54 700
12 600	16 000	28 600	10 400	12 600	23 000
541 300	741 100	1 282 400	298 000	304 600	602 600

ZITTING 1873—1874. — 5.

Koloniaal Verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE QQ.

N°. 2*rr*.

KOFFIJ-CULTUUR

IN HET

GOUVERNEMENT VAN SUMATRA'S WESTKUST.

AANTOONING

over 1871 en 1872 van het getal aanwezige boomen en van de verhouding der vruchtdragende tot de productie.

RESIDENTIEN.	AFDEELINGEN.	GETAL AANWEZIGE (meest naar			
		Vruchtdragende.		Onde, welke geen onderhoud meer waard zijn.	
		1871.	1872.	1871.	1872.
Padangsche Bovenlanden.	Tanah datar.	44 771 026	45 442 808	2 588 187	1 943 784
	Agam.	22 007 141	37 798 595	1 687 744	2 384 675
	Lima poeloe Kotta's.	32 589 622	26 481 000	68 000	828 425
	XIII en IX Kotta's.	7 641 188	7 823 177	275 413	»
	Te zamen.	107 008 977	117 545 580	4 619 344	5 156 884
Tapanoli.	Mandheling en Ankola	5 003 565	5 152 544	197 449	261 949
Padang.	Aijer Bangies en Rau.	1 312 040	1 312 040	273 071	284 071
	Priaman.	334 763	334 763	»	»
	Zuidelijke afdeeling van Padang	Niet afzonderlijk opgegeven.	1 561 335	Niet afzonderlijk opgegeven.	369 578
	Te zamen	»	3 208 138	»	653 649
	GENERAAL-TOTAAL.	»	125 906 262	»	6 072 482

KOFFIJBOOMEN. schatting.)				Productie. (in pikols.)		Aantal vruchtdragende boomen, waarvan gemiddeld 1 pikol is verkregen.	
Jonge, nog niet vruchtdragende.		TOTAAL.					
1871.	1872.	1871.	1872.	1871.	1872.	1871.	1872.
15 440 207	17 022 185	62 799 420	64 403 777	56 338	30 084	794	1 510
6 510 366	10 335 687	30 205 251	50 518 957	39 932	20 901	551	1 808
14 970 949	12 220 669	47 628 571	39 530 094	17 539	9 583	1 858	2 763
4 662 640	6 081 105	12 579 241	13 904 282	16 462	10 357	464	755
41 584 162	45 659 646	153 212 483	168 362 110	130 271	70 925	821	1 657
1 326 396	1 302 775	6 527 410	6 717 268	18 385	15 235	272	338
1 158 751	1 213 214	2 743 862	2 809 325	2 545	1 235	515	1 062
3 221 384	8 631 730	3 556 147	8 966 493	246	179	1 360	1 870
Niet afzonderlijk opgegeven.	723 661	3 503 520	2 654 574	4 101	3 245	»	481
»	10 568 605	9 803 529	14 430 392	6 892	4 659	»	688
»	57 531 026	169 543 422	189 509 770	155 518	90 819	»	1 386

ZITTING 1873 — 1874. — 5.

Koloniaal verslag over 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **RR.**

N°. 2*ss.*

OVERZIGT

BETREFFENDE

DE DOOR DE VORSTEN VAN

DELI, SERDANG EN LANGKAT (SUMATRA'S WESTKUST)

AAN EUROPESCHE EN ANDERE LANDBOUW-ONDERNEMERS

IN ERFPACHT AFGESTANE WOESTE GRONDEN,

bij het eind van 1872.

Rangschikking naar tijdsorde der uitgifte van het perceel.	LANDSCHAP.	IN WELKE SOEKOE GELEGEN.	N A
			ONDERNEMINGEN.
			DE
			In exploi
1	Mertoebong.	Deli.	Arensburg Deli Estate.
2	Kloempang.	Sepoeloeh doea Kotta.	Idem Soengal Estate.
3	van Kotta Bangoen tot Medan.	Deli.	Zonder naam.
4	Medan.	Sepoeloeh doea Kotta.	Idem.
5	Deli toewa.	Soeka Piring.	Gedong djohor.
6	Kloempang Oeloe en Ilir.	XII Kotta's en Serbanaman.	Perseverance.
7	Kampong baroe en lama.	Soeka Piring.	Polania.
8	Lalang.	Serbanaman.	Enterprise.
9	Mabar tot Deli toewa.	Deli en Soeka Piring.	Zonder naam.
10	Padang boelan.	Sepoeloeh doea Kotta.	Idem.
11	Idem.	Idem.	Idem.
12	di darat Sialang moeda.	XII Kotta's en Serbanaman.	Rotterdam.
13	Idem.		
14	Pertjoet.	Pertjoet.	Zonder naam.
15	Sinlang Toenas.	XII Kotta's en Serbanaman.	Rotterdam.
			Nog niet in
I	Terdjoen.	Deli.	Zonder naam.
II	Tusschen Kloempang en Hamperan Perak.	XII Kotta's en Serbanaman.	Idem.
III	Oeloe Kloempang.	Serbanaman.	Idem.
IV	Soenggal.	Idem.	Idem.
V	Hamperan Perak.	Sepoeloeh doea Kotta.	Idem.
VI	Pertjoet.	Pertjoet.	Idem.
VII	Boven Deli toewa.	Soeka Piring.	Idem.
			In
1°.	Idem.	Idem.	Idem.
2°.	Sepoeloeh doea Kotta.	Sepoeloeh doea Kotta.	Idem.
			LANG
			In exploi
1	Sibang Sitabat.	(In Langkat zijn geen Soekoehoofden.)	Idem.
			Nog niet in
I	Idem.	—	Idem.
II	Dari Soengei eter bitam Kah Oeloe.	—	Idem.

MEN DER			CONTRACTSDUUR.		
ONDERNEMERS.	ERKENDE ADMINISTRATEURS.	Uitgestrektheid in bouws.	Tijdperk.	Wanneer gesloten.	Einde van het contract.
L I.					
tatie.					
—	—	—	—	—	—
P. van den Arend c. s.	van den Arend c. s.	2000	99 jaar.	8 April 1867	8 April 1966
A. Breker.	—	Onbekend.	5 »	8 » 1867	8 » 1872
D. van der Sluys.	van der Sluys.	2000	75 »	6 Aug. 1869	6 Aug. 1944
Jhr. R. J. L. Leyssius.	Leyssius.	2000	75 »	6 » 1869	6 » 1944
Schlater en Peijer.	Schlater en Peijer.	1000	75 »	4 Sept. 1869	4 Sept. 1944
Ludwig Michalskie.	Michalskie.	1000	75 »	14 Dec. 1869	14 Dec. 1944
Ottzen.	Ottzen en Thomsen.	800	75 »	27 Febr. 1870	27 Febr. 1945
Deli-Maatschappij.	E. A. F. Straatmann en Cremer.	Onbekend nog niet opgemeten.	99 »	1 Junij 1870	11 Junij 1969
Pichul.	Pichul.	500	75 »	23 Junij 1870	23 » 1945
Römer.	Römer.	500	75 »	17 Aug. 1870	17 Aug. 1945
Sturzenegger en Ritgen.	Sturzenegger en Ritgen.	500	75 »	17 » 1870	17 » 1945
		500	75 »	17 » 1870	17 » 1945
J. Huber.	Stahly en Huber.	500	75 »	1 Sept. 1870	1 Sept. 1945
Sturzenegger en Ritgen.	Sturzenegger en Ritgen.	800	75 »	10 Jan. 1871	10 Jan 1946
exploitatie.					
De erven van B. de Munnick.	De erven van H. de Munnick.	800	25 »	20 Junij 1868	20 Junij 1893
B. von Mach.	von Mach.	2000	75 »	1 Nov. 1869	1 Nov. 1944
W. J. van Sandick.	van Sandick.	1000	75 »	1 » 1869	1 » 1944
Graaf de Geloes.	Graaf de Geloes.	1000	75 »	4 Maart 1870	4 Maart 1945
J. Lichman en P. A. Weber.	Lichman en Weber.	500	75 »	20 Julij 1870	20 Julij 1945
H. Kung. (overleden)	—	500	75 »	14 Sept. 1870	14 Sept. 1945
Radja Sleman.	Radja Sleman.	1000	75 »	20 Julij 1871	20 Julij 1946
advies.					
Jhr. K. J. L. Leyssius jr.	Leyssius jr.	2000	75 »	18 Maart 1872 (Vermoedelijke datum der aanvrage)	—
J. van der Sluys.	van der Sluys.	500	75 »	18 Maart 1872 (Als voren)	—
K A T.					
tatie.					
Deli-maatschappij.	Straatmann en Cremer.	2000	75 »	8 Maart 1870	8 Maart 1945
exploitatie.					
O. Peijer.	—	500	75 »	7 Mei 1870	7 Mei 1945
J. K. W. R. Th. Baud.	—	1000	75 »	1 Aug. 1870	1 Aug. 1945

Rangschikking naar tijdsorde der uitgifte van het perceel.	LANDSCHAP.	IN WELKE SOEKOE GELEGEN.	N A
			ONDERNEMINGEN.
			Nog niet in
III	Dari Paja kantjar Kah Ilir.	—	Zonder naam.
IV	Sebrang kiri moedik Soengei. Bampet.	—	Idem.
V	Sebrang kanan.	—	Idem.
VI	Idem.	—	Idem.
			In
1°.	Idem.	—	Idem.
			Vervallen (om reden met de exploitatie niet
a.	Sibrang Sisakat.	—	Zonder naam.
b.	Sitabat.	—	Idem.
c.	Sibang Sitabat.	—	Idem.
			SER
			In
1	Tandjong Maiawa.	(In Serdang zijn geen Soekoehoofden)	Idem.
			Nog niet in
I	Lalang Mangoesta.	—	Idem.
II	Lalang boentoe badimber di Tandjong Maiawa.	—	Idem.
			In
1°.	Oeloe Serdang.	—	Idem.
2°.	Idem.	—	Idem.
3°.	Lalang Mangoesta.	—	Idem.

MEN DER		Uitgestrektheid in bouws.	CONTRACTSDUUR.		
ONDERNEMERS.	ERKENDE ADMINISTRATEURS.		Tijdperk.	Wanneer gesloten.	Einde van het contract.
exploitatie.					
E. A. F. Straatmann.	—	1000	75 jaar.	15 Mei 1872	15 Mei 1947
J. H. Leenberg.	—	1000	75 "	15 " 1872	15 " 1947
Th. Schlater.	—	500	75 "	24 Oct. 1872	24 Oct. 1947
W. P. H. de Munnick.	—	1000	75 "	24 " 1872	24 " 1947
advies.					
F. Cobler.	—	500	75 "	30 " 1872 (vermoedelijk datum der aanvrage.)	—
binnen den gestelden termijn is aangevangen.)					
Jhr. H. J. L. Leyssius.	—	2000	75 "	8 Maart 1870	8 Maart 1945
D. van der Sluys.	—	2000	75 "	8 " 1870	8 " 1945
Graaf de Geloes.	—	2000	75 "	8 " 1870	8 " 1945
DANG					
exploitatie.					
H. Näher.	Näher.	1000	75 "	1 " 1871	1 " 1946
exploitatie.					
Dënnison en Baud.	—	1000	75 "	15 Aug. 1870	15 Aug. 1945
Ch. Grob.	—	1000	75 "	3 Maart 1871	3 Maart 1946
advies.					
Jhr. H. J. L. Leyssius.	—	3000	75 "	3 Aug. 1869 (vermoedelijk datum der aanvrage.)	—
D. van der Sluys.	—	3000	75 "	3 Aug. 1869 (als voren.)	—
Ottzen.	—	1000	75 "	19 Dec. 1872 (als voren.)	—

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE SS.

N°. 2*tt*.

NOTA ontleend aan een ambtsberigt van den directeur van binnenlandsch bestuur, dd. 26 Julij 1872, betreffende eene in het commissoriaal rapport nopens het Oost-Indisch Regeringsverslag van 1870 geuite klagt over *malaise onder de Europeanen in Indie*.

De door de Commissie besproken »malaise" wordt door haar stilzwijgend aangenomen; immers, het bedoelde Regeringsverslag gewaagt er niet van, terwijl evenzeer als iets dat van zelf spreekt eene tegenstrijdigheid genoemd wordt de toenemende welvaart onder den inlander en de beweerde gedrukte stemming onder de Europesche ingezetenen.

Vooreerst valt er op te wijzen dat toenemende welvaart bij de inlandsche bevolking zeer wel denkbaar is, zonder dat die waar te nemen valt bij den Europeschen ondernemer. Vele omstandigheden toch zijn in de laatste jaren bevorderlijk geweest aan de welvaart der inlanders, die niet in noodzakelijk verband staan met de belangen der Europesche gemeente. Men denke slechts aan de voor de bevolking gunstige maatregelen bij koffij- en suikercultuur genomen, aan de vermindering van den druk der heerendiensten en zooveel andere zaken meer.

Wat echter de welvaart onder de Europeanen betreft, moet opgemerkt worden dat kwijning van handel, landbouw en nijverheid, geschokt crediet, depreciatie van onroerende goederen, enz., welke te zamen eenen toestand vormen, bestempeld met den naam »malaise", in den regel niet plotseling maar allengskens ontstaan en even zoo verdwijnen.

Nu is het maar al te waar dat van de laatste jaren vóór 1869, met betrekking tot den handel, niet veel gunstigs kan gezegd worden.

De Amerikaansche oorlog met zijne naweeën, in 1866 en 1867, de oorlogzuchtige stemming in Europa, voortdurend talrijke en hoogstaanzienlijke faillissementen van Chinesche handelaren, bragten een algemeenen schok in den handel te weeg en berokkenden aan Europesche handelshuizen aanzienlijke verliezen.

Onder de oorzaken dier faillissementen behooren vooral het gedwongen realiseren van bovenmatige, door importeurs, op schier onbeperkt crediet, gedane aanvoeren ten behoeve van Chinesche opkoopers, zoodat wanneer de prijzen teruggingen een algemeene schok ontstond.

Wat betreft den uitvoerhandel, daarop werkten de voortdurende daling der prijzen van meest alle Indische producten op de Europesche markten van 1866 af en de moeijelijkheden van onderscheiden aard, waarmede de landbouw-ondernemingen te kampen hadden, en die het onstaan van nieuwe tegenhielden, nadeelig terug.

In 1869 echter was de handel vrij levendig, waartoe vooral bijdroeg het groot aantal schepen, dat onder charter naar Java kwam en tot belading waarvan in vele gevallen aanzienlijke hoeveelheden producten moesten worden ingekocht, die niet dan met verlies in 1870 in Europa konden worden gerealiseerd. In zoover kan dus deze levendigheid niet onbepaald als een lichtpunt worden aangemerkt.

In de verslagen der Kamer van koophandel te Batavia, over de jaren 1866 tot en met 1869 leest men over het algemeen treurige berigten omtrent den handel; de jaren 1866 en 1867 worden hoogst ongunstige genoemd, 1868 een krisisjaar en 1869 niet veel beter.

Omtrent de koffij valt op te merken dat de prijzen van 1865 af steeds dalende waren en in 1868 het laagst stonden, zich in het begin van 1869 iets verbeterden, maar dat de markt in dat jaar toch flaauw gestemd was.

De oogst daarentegen was, in tegenstelling met den middelmatigen van 1867 en den ongunstigen van 1868, in het volgend jaar bepaald gunstig. De suikerprijzen verbeterden zich eveneens in 1869 en was ook de oogst bevredigend.

De stand der geldmarkt was in 1869 nog steeds ongunstig; de afschrik voor het beleggen van fondsen in ondernemingen van landbouw en nijverheid bleef voortduren.

Heeft dus in werkelijkheid de klagt over mindere welvaart onder de Europeanen gedurende 1869 en vorige jaren haren grond, zoo moet tevens erkend worden dat de hoofdoorzaken gelegen waren in omstandigheden van buiten.

Thans kan echter gezegd worden, dat sedert het tijdstip, waarop de klagt geuit is, die omstandigheden voor het meerendeel eene gunstige wending genomen hebben.

Aan den anderen grooten tak van landbouwnijverheid, de suiker-industrie, is het in de laatste 2 à 3 jaren door de hooge suikerprijzen zeer voorspoedig gegaan; ook de koffijprijzen herstelden zich meer en meer en het is te verwachten dat f 40 den pikol weder het normaal cijfer worden zal.

Vooral in den tabak, waarmede het zoo langen tijd treurig gesteld was, werd in de laatste jaren veel geld verdiend.

Ook de invoerhandel deed goede zaken en volgens geloofwaardige berigten kwam er sinds 1869 op de Indische markt bijkans geen artikel voor, waar niet op gewonnen werd.

Met grond mag dus verwacht worden, zoo besluit de directeur zijn berigt, dat het vertrouwen op Indische toestanden herleven zal; de nieuwe suikerregeling, de sinds het eind van 1871 geopende gelegenheid om bouwgronden van de bevolking in te huren, de uitgifte van gronden in huur en *in erfpacht*, de agrarische hervorming in haren ganschen omvang zullen daartoe in ruime mate bijdragen.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE TT.

N°. *2uu.*

ZOUTDEBIET op Java en Madura (in koijans van 30 pikols).

GEWESTEN.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Bantam	(a) 1 754	(a) 1 925	(a) 1 799	(a) 1 833	(a) 1 203
Batavia	1 982	2 115	2 072	(b) 2 162	(b) 2 856
Krawang	410	419	430	463	222
Preanger regentschappen	2 219	2 146	2 161	2 223	2 159
Cheribon	1 614	1 649	1 761	1 670	1 666
Tagal	1 079	1 051	1 169	1 092	1 129
Pekalongan	760	783	782	771	733
Samarang	1 595	1 532	1 619	1 578	1 687
Japara	773	869	1 119	1 131	1 184
Rembang	857	813	1 036	1 012	1 066
Soerabaja }	(c) 3 653	3 316	3 990	3 946	2 319
Soerakarta }					560
Pasoeroean	958	894	980	1 027	932
Probolinggo	527	445	498	540	456
Bezoeki	518	483	565	552	543
Banjoewangi	94	98	106	106	111
Banjoemas	1 115	1 185	1 194	1 196	1 326
Bagelen	1 510	1 511	1 508	1 571	1 620
Kadoe	1 157	1 172	1 201	1 171	1 206
Madioen	1 423	1 495	1 518	1 465	1 496
Kediri	1 381	1 335	1 371	1 417	1 400
Madura	567	300	781	695	573
Totaal	**25 946**	**25 536**	**27 660**	**27 621**	**26 477**

	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Van de hiervoren opgegeven hoeveelheden zijn verkocht:					
tegen den normalen prijs (à f 6,72 den pikol = f 201,60 de koijan)	22 562 : 25 28/32	22 369 : 12 3/32	23 703 : 16 30/32	24 130 : 4 9/32	21 793 : 26 13/32
tegen verminderden prijs:					
aan de Zuidkust (à f 5,92 den pikol = f 177,60 de koijan) .	1 347 : 3 13/32	1 218 : 11 20/32	1 360 : 16 29/32	1 362 : 6 8/32	1 300 : 8 19/32
te Batavia in verband met de intrekking der binnenlandsche verkooppakhuizen in die residentie (à f 5 den pikol = f 150 de koijan)	"	"	"	"	(*d*) 2 532 : 14
te Batavia voor uitvoer naar de Lampongsche districten (à f 3 den pikol = f 90 de koijan) .	"	"	"	153 : 15	288 : 15
te Tanara (Bantam voor uitvoer als voren)	263 : 20	316 : 16	264 : 10	224	"
te Samarang voor het bereiden van huiden (à f 40 de koijan, zijnde die prijs bij *Indisch Staatsblad* 1871 n°. 157 nader op f 60 bepaald, en de verkrijgbaarstelling voor opgemeld doel ook tot andere strandpakhuizen uitgestrekt)	4	4	"	"	"
te Grissee (Soerabaja) voor uitvoer naar Soerakarta (à f 4 den pikol = f 120 de koijan)	1 605	1 600	1 755	1 450	(*e*)
te Soerakarta (à f 6 den pikol = f 180 de koijan)	"	"	"	"	560 : 2 16/32
op onderscheidene plaatsen (opruiming van nog voorradig Chineesch zout tegen zeer lage prijzen)	163 : 10 12/32	27 : 26 13/32	576 : 16 14/32	301 : 17 12/32	2 : 1 24/32
Totaal (*f*) . . .	25 945 : 29 21/32	25 536 : 6 4/32	27 660 : — 9/32	27 621 : 12 24/32	26 477 : 8 8/32
Gevende eene opbrengst van. .	f 5 024 385	f 4 945 796	f 5 389 547	f 5 364 692	f 5 131 420

(*a*) Van het in Bantam verkochte is begrepen voor uitvoer naar de Lampongsche districten: in 1868 264, in 1869 316½, in 1870 264, in 1871 224 koijans en in 1872 niets.

(*b*) Het voor de Lampongsche districten benoodigde zout is in den loop van 1871 in stede van in Bantam, te Batavia verkrijgbaar gesteld. Aldaar werd aan de Lampongsche handelaren verkocht: in 1871 153½ en in 1872 288½ koijans.

(*c*) Terwijl in de zoutbehoefte der residentie Soerakarta vroeger werd voorzien door verkrijgbaarstelling te Grissee (Soerabaja) tegen f 4 den pikol, is hieromtrent sedert 1 Junij 1872 eene andere regeling in werking getreden, door de openstelling van een verkooppakhuis te Soerakarta, waar het zout tegen f 6 den pikol wordt gedebiteerd. Gedurende de vijf eerste maanden van 1872 werd te Grissee aan de Solosche handelaren nog eene hoeveelheid van 240 koijans verkocht.

(*d*) Volgens de gewestelijke opgaaf hiervoren, zou dit cijfer ten regte ± 2568 koijans moeten bedragen. De oorzaak van dit verschil wordt echter in de Indische aantooning niet toegelicht.

(*e*) In de Indische opgaven is verzuimd hier op te brengen de 240 koijans bedoeld in noot *c*. Ten onregte schijnt dus die hoeveelheid begrepen te zijn onder een der andere totalen.

(*f*) Deze totalen verschillen eenigzins met die op de voorgaande bladzijde opgegeven, doordien men de gewestelijke cijfers in koijans heeft afgerond.

ZITTING 1873—1874. — 5.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE UU. N°. 1—9.

N°. 2 *vv*.

AANTOONINGEN

BETREFFENDE DEN

HANDEL EN DE SCHEEPVAART

OP

JAVA EN MADURA,

over het jaar 1872.

N°. 1.

De *particuliere* invoer heeft plaats gehad van de volgende landen, als:

	Koopmanschappen,	Specien.	Totaal.
van Nederland	f 26 287 188	f 2 399 650	f 28 686 838
» Engeland	6 536 686	»	6 536 686
» Frankrijk	727 330	»	727 330
» Zweden	20 264	»	20 264
» Duitschland	8 995	»	8 995
» Amerika	584 349	»	584 349
» de Kaap de Goede Hoop	16	»	16
» Perzie	101 537	»	101 537
» Bengalen	236	»	236
» China	1 588 055	»	1 588 055
» Manilla	100	»	100
» Siam	650 887	»	650 887
» Japan	2 683	»	2 683
» Australie	249 976	28 365	278 341
» Singapore	8 824 325	5 625 119	14 449 444
» de Kokos-eilanden	36 756	»	36 756
te zamen	f 45 619 383	f 8 053 134	f 53 672 517
» den Oosterschen Archipel	(a) 13 648 174	335 539	13 983 713
Totaal-generaal	f 59 267 557	f 8 388 673	f 67 656 230

Van den geheelen invoer is aangebragt met certificaten van Nederlandschen oorsprong, voor eene waarde van f 12 798 612.

(a) Dit cijfer is f 36 756 lager dan de betrekkelijke opgaaf op bladz. 263 van het Verslag hiervoren, doordien daar ter plaatse onder de invoeren van den Oosterschen Archipel ook zijn opgenomen die van de Kokos-eilanden, welke hier afzonderlijk zijn uitgetrokken.

N°. 2.

De *particuliere* uitvoer heeft plaats gehad naar de volgende landen, als:

	Koopman-schappen.	Specien.	Totaal.
naar Nederland	f 73 516 117	»	f 73 516 117
» Engeland	1 095 478	»	1 095 478
» Frankrijk	75 605	»	75 605
» Zweden	99 936	»	99 936
» Amerika	1 396 976	»	1 396 976
» Perzie	948 331	»	948 331
» China	512 414	2 400	514 814
» Siam	52 072	47 000	99 072
» Japan	118 996	»	118 996
» Australie	2 874 602	»	2 874 602
» Singapore	7 430 380	1 037 024	8 467 404
» de Kokos-eilanden	20 645	»	20 655
te zamen	f 88 141 552	f 1 086 424	f 89 227 976
» den Oosterschen Archipel	(a) 40 642 833	3 079 121	43 721 954
Totaal-generaal	f 128 784 385	f 4 165 545	f 132 949 930

(a) Dit cijfer is f 20 645 lager dan de betrekkelijke opgaaf op blz. 264 van het Verslag hiervoren, waaromtrent dezelfde reden geldt als in den hier voorafgaanden staat opgegeven.

N°. 3.

De *ingevoerde* voortbrengselen hebben *hoofdzakelijk* bestaan in:

A. Ingevoerd door particulieren:

Aardewerk (gebakken) en porselein		f 740 528
» dakpannen, tegels en metselsteenen		62 605
Benzoïn		280 453
Bier, op fust		38 055
» afgetapt		573 319
Blik, ruw, in bladen of geplet		1 440
Blikwerk		12 297
Boeken, land- en zeekaarten		115 182
Boter		789 705
Bus- en jagtkruid		83 375
Cement		73 042
Droogerijen en medicijnen		303 623
Eetwaren, niet afzonderlijk genoemd		1 188 726
Fabriek- en stoomwerktuigen		855 236
Gambier		1 566 216
Garen, katoenen en wollen		1 729 417
» ander		20 624
Gedistilleerd	Genever, op fust	255
	» afgetapt	458 812
	Brandewijn en cognac, op fust	1 500
	» » » afgetapt	234 875
	Rum, op fust	150
	» afgetapt	3 638
	Likeuren van alle soorten	45 816
Glas en glaswerk		367 135
Gom-dammer		372 978
Gom-elastiek		149 468
Goud en zilver, in staven, baren of stukken en stofgoud		162 312
Goud- en zilverwerk		107 925
Groenten, ingelegd en gedroogd		57 470
Gutta-percha		577 738
Hars		21 807
Hout, gezaagd of ongezaagd		155 193
Houtwerk		47 355
Huiden en vellen, onbereide		103 889
Instrumenten, muziek-		104 155
» alle andere		46 534
IJs		146 540
IJzer in staven, stukken, roeden of platen		873 123
Transporteren		f 12 412 541

Per transport	f 12 412 541
IJzerwerk, gegoten of gesmeed	324 754
Juweelen, paarlen en edelgesteenten	5 598
Kaarsen, van alle soorten	35 542
Kaas.	65 881
Kaneel.	1 518
Katoen, ongezuiverde of ruwe.	456 328
Kleederen, gemaakte, geweven of gebreid	253 252
Koek, banket-, suiker- en pasteibakkerswerk	65 801
Koffij	898 676
Kolen (steen-) en cokes	831 330
Koper, ruw, gaar, geslagen of geplet	325 177
Koper, pleet- en bronswerk	158 869
Kramerij	386 968
Leder en lederwerk	277 846
Lood, ruw, geplet en gestreken	55 527
» bewerkt, niet afzonderlijk genoemd	23 098
Manufacturen, lijnwaden en stoffen: van katoen, ruw, wit of gebleekt	21 734 365
Manufacturen, lijnwaden en stoffen: » wol	416 284
Manufacturen, lijnwaden en stoffen: waren en linten van zijde	597 083
Matten en matwerk	319 038
Meel.	362 550
Mest.	26 485
Meubelen	145 860
Mineraal, bron- of kunstwater	77 913
Modewaren	362 319
Olie (klapper-)	494 423
» (katjang-)	290
Paarden	377 710
Papier van alle soorten	447 998
Paijongs en bezems	200 564
Peper: witte	10 371
Peper: zwarte	405 528
Petroleum.	504 514
Reukwerken en parfurmerien	153 174
Rotting (bind-)	917 443
Rijst, gepeld	1 895 892
» in doppen of padi.	36 829
Rijtuigen en gedeelten van rijtuigen	81 607
Schrijf- en teekenbehoeften.	69 323
Specerijen: foelie	151 810
Specerijen: kruidnagelen	5 546
Specerijen: notenmuskaat	266 923
Speelkaarten	70 305
Staal in bladen, platen en staven	77 959
Staalwerk, niet afzonderlijk genoemd	7 669
Transporteren	f 47 336 481

Per transport	f 47 336 481
Tabak in rollen of bladen, gekorven, enz.	130 143
» cigaren, Manilla- en Havana	719 671
» » alle andere.	35 179
Tarwe	60 163
Teer	82 750
Thee (Chinesche)	295 463
Tin	3 010 210
Touwwerk, kabels of geslagen want	121 925
Uurwerken, horologien, klokken en pendules	47 444
Vaat-, en kuipwerk, nieuw en ledig	89 918
Vee, levend	197 940
Verwwaren	323 217
Visch, ingelegd en gedroogd	714 631
Vleesch en spek, gezouten, gerookt of gedroogd	236 045
Vruchten, ingelegd op water	13 380
» gedroogd	125 521
» ingelegd op brandewijn	17 013
Vuurwerk	206 887
Wapen (vuur-), alsmede gedeelten daarvan	63 549
Was	1 786 549
Wijn op fust	396 106
Wijn afgetapt	1 062 515
Wijn champagne en andere mousserende wijnen	273 898
Zaden	41 807
Zakken, goeni-, jute- en andere	267 149
Zeep	255 242
Zeildoek	92 674
Zink, ruw en geplet	38 345
Zijde, ruw en onbewerkt	49 889
	f 58 081 704

B. Ingevoerd voor rekening van het Gouvernement:

Aardewerk	f 34 918
Boter	67 830
Gereedschappen	51 849
IJzer in staven en platen	43 537
IJzer en koperwerk	91 954
Kleedingstukken en militaire benoodigdheden	185 049
Laken en wollenstoffen	129 312
Leder en lederwerk	87 036
Lood en loodwerk	25 473
Lijnwaden en katoenen goederen	263 732
Machinerien	3 780
Transporteren	f 984 634

Per transport	f	984 634
Opium, Levantsche.		913 090
» Bengaalsche		3 295 700
Provisien		7 540
Sapanhout		4 640
Steenen		25 887
Steenkolen		208 911
Verwwaren		91 521
Vleesch en spek.		77 308
Zakken (koffij)		464 050
Zeildoek		31 632
	f	6 104 949

N°. 4.

Met certificaat van Nederlandschen oorsprong en bewerking zijn in 1872 ingevoerd:

Aardewerk (gebakken) en porselein.	f	141 588
Azijn van alle soorten op fust		33 063
Idem, idem afgetapt		345
Bier op fust		25 440
» afgetapt.		355 365
Blikwerk		340
Fabriek- en stoomwerktuigen		73 597
Garen, katoenen en wollen.		865 479
Glas en glaswerk		101 498
Goud- en zilvergallon, passement en draad		26 583
Goud- en zilverwerk		53 938
IJzerwerk		82 829
Koper, pleet- en bronswerk		4 000
Leder en lederwerk		28 650
Loodwerk		7 931
Manufacturen van katoen		10 144 169
Idem » wol		33 729
Meel.		36 529
Meubelen		45 023
Papier van alle soorten		155 645
Rijtuigen, alsmede gedeelten van rijtuigen		54 855
Schrijf- en teekenbehoeften		137
Touwwerk		75 105
Vaat- en kuipwerk.		84 880
Verwwaren		84 100
Vleesch en spek, gezouten, gerookt of gedroogd		171 514
Zakken, goeni-, jute en andere		100 724
Zeildoek		11 556
Totaal. . . .	f	12 798 612

N°. 5.

Aangekomen zijn:

	Vaar-tuigen.	Lasten.
van Nederland	113	56 059
» Engeland	65	25 204
» Frankrijk	5	1 522
» Zweden	3	583
Te zamen uit Europa . .	186	83 368
van Amerika	34	12 248
» de Kaap de Goede Hoop. .	1	300
» Arabie	1	357
» Perzie	2	517
» Bengalen	5	2 365
» China	95	22 182
» Manilla	1	350
» Siam	40	5 955
» Australie	27	3 854
» Singapore	140	25 669
» de Kokos-eilanden	3	313
» den Oosterschen Archipel. .	2682	72 639
Totaal . . .	3217	230 147

N°. 6.

Vertrokken zijn:

	Vaar-tuigen.	Lasten.
naar Nederland.	487	208 597
» Engeland	7	2 464
» Frankrijk	2	217
» Zweden	2	330
Te zamen naar Europa . .	498	211 608
naar Amerika	14	4 169
» Perzie	6	1 217
» Bengalen	1	598
» China	42	8 797
» Siam	29	4 587
» Australie	47	6 142
» Singapore	129	17 337
» Kokos-eilanden	2	208
» den Oosterschen Archipel .	3061	71 127
Totaal . . .	3829	325 590

N°. 7.

Van de onder n°. 5 vermelde schepen zijn aangekomen:

	Vaartuigen.	Lasten.
Onder Nederlandsche vlag.		
van Nederland	111	55 559
» Engeland	21	10 793
» Amerika	1	646
» Perzie	2	517
» China	26	8 097
» Siam	13	2 014
» Australie	5	854
» Singapore	62	11 162
» de Kokos-eilanden	1	156
» den Oosterschen Archipel	2630	70 023
Te zamen onder Nederl. vlag	2872	159 821
onder Engelsche vlag	151	37 914
» Fransche »	21	5 024
» Russische »	3	1 273
» Zweedsche »	9	1 983
» Noorweegsche »	1	262
» Deensche »	2	243
» Noord-Duitsche »	46	9 576
» Italiaansche »	2	579
» Amerikaansche »	27	9 541
» Chinesche »	54	1 091
» Siamsche »	17	2 246
» diverse Aziatische vlaggen	12	594
Totaal	3217	230 147

N°. 8.

Van de onder n°. 6 vermelde schepen zijn vertrokken:

	Vaartuigen.	Lasten.
Onder Nederlandsche vlag.		
naar Nederland	283	136 635
» Perzie	4	892
» China	9	2 963
» Siam	6	1 934
» Australie	2	206
» Singapore	50	9 766
» de Kokos-eilanden	1	156
» den Oosterschen Archipel	3011	67 767
Totaal onder Nederlandsche vlag.	3366	220 319
onder Engelsche vlag	196	53 677
» Fransche »	25	5 251
» Pruissische »	7	2 559
» Zweedsche »	17	3 292
» Noorweegsche »	4	1 141
» Deensche »	14	2 094
» Noord-Duitsche »	48	11 870
» Oostenrijksche »	1	431
» Italiaansche »	4	1 179
» Amerikaansche »	53	19 872
» Chinesche »	62	1 187
» Siamsche »	25	2 545
» diverse Aziatische vlaggen.	7	173
Te zamen	3829	325 590

N°. 9.

AANTOONING van de handels- en scheepvaartbeweging, zoomede van de regten-ontvangst in elke haven van Java en Madura over 1872.

HAVENS.	INVOER. — (Koopmanschappen en specien te zamen).		UITVOER. — (Koopmanschappen en specien te zamen).		Aangekomen vaartuigen.		Vertrokken vaartuigen.		Aan in- en uitgaande regten zuiver ontvangen.
	Gouvernement.	Particulieren.	Gouvernement.	Particulieren.	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.	
Tjeringin	»	f 34 038	»	f 63 865	135	444	212	740	»
Anjer	»	31 911	»	81 797	309	4114	552	547	f 75
Bantam	»	32 798	»	23 756	72	289	98	424	»
Tanara	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Batavia	f 8 304 238	30 893 018	f 9 654 492	52 099 884	634	110 189	582	120 930	2 851 340
Wijnkoopsbaai	»	»	108 548	»	»	»	»	»	»
Indramaijoe	»	67 356	120 000	1 225 698	9	222	50	5 618	726
Cheribon	»	1 354 491	895 825	7 447 053	107	9 851	122	12 107	216 842
Tagal	»	285 151	2 049 053	2 931 391	18	1 377	24	5 539	58 127
Pekalongan	»	82 205	809 073	1 438 695	17	1 790	22	8 543	3 003
Samarang	1 563 810	13 616 951	6 342 901	22 336 710	272	37 842	252	38 091	1 961 234
Japara	»	110	»	192	2	37	2	29	»
Joana	»	18 764	»	21 555	45	534	32	623	608
Rembang	»	80 244	»	21 771	12	264	17	244	7 895
Toeban	»	»	»	»	»	»	1	8	»
Grissee	»	663 513	»	265 701	340	5 066	314	5 058	59 890
Soerabaja	2 568 106	15 610 126	7 022 022	24 349 251	504	48 925	599	57 889	1 833 943
Bawean	»	59 290	»	62 708	68	700	98	1 208	196
Pasoeroean	»	169 780	8 301 862	11 324 147	96	4 675	141	30 454	247 312
Probolinggo	15 866	54 979	1 832 948	6 392 454	36	2 260	85	25 786	45 241
Bezoeki	»	40 777	246 280	784 641	31	280	32	1 250	2 659
Panaroekan	»	»	1 051 974	1 659 900	21	32	23	85	8 893
Banjoewangi	»	163 709	252 000	72 219	273	2 180	301	1 696	641
Tjilatjap	»	13 145	1 050 930	187 558	1	23	7	2 075	2 098
Patjitan	»	»	625 292	»	»	»	1	398	»
Pangool	»	»	1 421 616	»	»	»	1	221	»
Sumanap	»	500 071	1 398 684	83 218	193	2 460	220	5 525	2 981
Pamakassan	»	23 652	»	38 562	18	190	30	299	610
Bangkallan	»	»	»	17 000	»	»	1	97	»
Sampang	»	3 261	»	20 201	2	18	10	106	21
	f 12 452 020 (a)	f 63 798 340 (b)	f 43 183 500 (c)	f 132 949 927 (d)	3215 (e)	230 059 (e)	3829	325 590	f 7 304 335

(a) Hieronder aan specien f 6 046 250. (b) Hieronder aan specien f 4 530 963 (in stede van f 8 388 673, zoo als in staat n°. 1. Van daar ook hoofdzakelijk het verschil met het totaalcijfer van bedoelden staat ad f 67 656 230). (c) Hieronder aan specien f 4 049 250. (d) Als voren f 4 165 545. (e) Het geringe verschil met het totaal in staat n°. 5 is niet toegelicht geworden.

ZITTING 1873—1874.—5.

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE VV (1) nos. 1 en 2.

N°. 2*ww*.

VERGELIJKENDE AANTOONINGEN

VAN DE

IN- EN UITVOEREN

OP

JAVA EN MADURA

over de jaren 1852 – 1872.

(1) In het Verslag (bladz. 262 hiervoren, zijn deze bijlagen ten onregte gequoteerd sub lit. *WW*.

JAREN.	PARTICULIERE INVOER.							
	KOOPMANSCHAPPEN.				SPECIËN.			
	Van Nederland.	Van andere landen.	Van den Oosterschen Archipel.		Van Nederland.	Van andere landen.	Van den Oosterschen Archipel.	
			Van Singapore, Malakka en Penang.	Van andere gedeelten van dien Archipel.			Van Singapore, Malakka en Penang.	Van andere gedeelten van dien Archipel.
1852	f 10 721 345	f 12 611 969	f 1 105 476	f 6 429 641	f 267 024	f 214 161	f 59 010	f 106 949
1853	12 448 680	8 992 367	1 336 690	6 702 388	259 984	277 561	1 699 326	267 965
1854	13 755 181	11 246 821	1 600 054	7 275 288	2 575 551	1 070 570	2 246 868	537 867
1855	11 696 687	12 697 024	1 419 001	6 251 454	155 774	182 779	327 742	263 802
1856	12 006 828	12 565 698	1 603 001	6 838 725	1 849 933	290 706	1 157 108	259 908
1857	11 629 669	14 264 704	1 443 294	6 875 825	897 131	959 015	2 053 362	515 028
1858	13 160 814	13 599 231	1 815 045	7 109 871	156 380	105 383	543 232	381 428
1859	13 845 244	14 805 883	1 798 036	7 109 551	91 054	213 405	228 210	957 038
1860	17 914 810	16 822 059	1 732 251	7 704 681	21 519	163 950	193 208	1 347 917
1861	18 816 486	16 152 923	2 114 092	8 119 744	15 350	87 377	241 312	1 258 776
1862	21 166 740	12 376 506	1 775 440	9 030 507	375 562	32 015	581 228	905 635
1863	16 916 512	14 375 989	1 538 024	8 953 458	315 352	»	2 064 930	1 074 948
1864	15 515 854	9 851 833	1 803 227	9 143 774	201 156	3 575	332 182	983 647
1865	16 078 501	12 579 184	1 975 480	9 614 023	4 506 350	4 000	300 720	708 130
1866	24 963 907	13 449 599	4 499 327	10 848 720	200 000	150 750	1 390 764	880 103
1867	24 600 729	13 332 380	3 380 991	10 401 165	1 414 500	»	174 388	550 508
1868	18 902 955	11 151 498	2 535 024	9 685 184	400 000	»	720 205	400 292
1869	19 144 142	9 131 737	2 600 787	12 150 363	»	»	763 143	441 467
1870	19 050 145	10 706 104	4 474 822	10 228 080	302 000	»	1 876 925	190 024
1871	20 658 330	10 481 314	5 932 729	13 488 757	150 000	»	2 864 074	301 116
1872	26 287 188	10 471 114	8 824 325	13 684 930	2 399 650	28 365	5 625 119	335 539

(*a*) In de handelsverslagen tot en met 1859 zijn onder den invoer ook opgebragt de op Java ter afscheping naar die producten bij de invoer-opgaven buiten aanmerking gelaten. Dit laatste is in het onderwerpelijk overzigt doorloopend verschil op met de betrekkelijke handelsverslagen.

(*b*) Hieronder f 1 415 619, ingevoerd van den Oosterschen Archipel.

TOTAAL.		GOUVERNEMENTS-INVOER. (*a*) GOEDEREN EN PRODUCTEN.					TOTAAL-GENERAAL.	
Koopman-schappen.	Speciën.	Van Neder-land.	Van andere landen.	Van den Ooster-schen Archipel.	Totaal.	Speciën (alleen van Nederland.)	Koopman-schappen, goederen en producten.	Speciën.
f 30 868 431	f 647 144	f 2 356 653	f 226 206	f 22 502	f 2 605 361	f 1 902 680	f 33 473 792	f 2 549 824
29 480 075	2 504 836	2 582 325	288 640	2 944	2 873 909	5 158 000	32 353 984	7 662 836
33 877 344	6 430 856	2 531 675	200 536	»	2 732 211	17 006 915	36 609 555	23 437 771
32 064 166	930 097	2 930 609	301 522	550	3 232 681	7 111 539	35 296 847	8 041 636
33 014 252	3 657 655	3 535 070	406 981	»	3 942 051	12 865 750	36 956 303	16 523 405
34 213 492	4 424 536	4 928 206	455 962	»	5 384 168	12 420 000	39 597 660	16 844 536
35 184 961	1 186 423	5 316 336	931 648	»	6 247 984	11 916 102	41 432 945	13 102 525
37 558 714	1 489 707	4 744 654	1 315 511	16 671	6 076 836	(*b*) 10 210 349	43 635 550	11 700 056
44 173 801	1 726 594	4 023 301	1 641 757	10 959	5 676 017	17 765 000	49 849 818	19 491 594
45 203 245	1 602 815	4 881 910	2 254 461	9 709	7 146 080	22 692 000	52 349 325	24 294 815
44 349 193	1 894 440	4 585 247	1 384 290	3 479	5 973 034	12 588 674	50 322 227	14 483 114
41 783 983	3 455 230	2 572 282	1 340 691	6 811	3 919 784	15 114 250	45 703 767	18 569 480
36 314 688	1 520 560	2 454 332	965 7.8	6 152	3 426 212	25 584 952	39 740 900	27 105 512
40 247 188	5 519 200	3 785 275	1 807 817	5 186	5 598 278	7 510 000	45 845 466	13 029 200
53 761 553	2 621 617	3 554 586	589 158	24 360	4 168 104	8 090 000	57 929 657	10 711 617
51 715 265	2 139 391	3 922 642	269 376	6 379	4 198 397	15 700 000	55 913 662	17 839 391
42 274 661	1 520 497	3 231 326	764 975	11 762	4 008 063	12 151 220	46 282 724	13 671 717
43 027 029	1 204 610	3 294 704	816 908	13 538	4 125 150	8 700 000	47 152 179	9 904 610
44 459 151	2 368 949	3 935 720	1 091 224	26 466	5 053 410	12 102 000	49 512 561	14 470 949
50 561 130	3 315 190	2 429 312	3 138 743	188 765	5 756 820	10 508 000	56 317 950	13 823 190
59 267 557	8 388 673	3 105 432	3 295 700	5 398	6 406 530	6 046 250	65 674 087	14 434 923

Nederland ontvangen gouvernements-producten der buitenbezittingen. In de latere handelsverslagen daarentegen zijn geschied. Uit dien hoofde leveren de hier medegedeelde cijfers van den gouvernements-invoer over de jaren 1852-1859

JAREN. (a)	PARTICULIERE UITVOER.							
	KOOPMANSCHAPPEN.				SPECIËN.			
	Naar Nederland.	Naar andere landen.	Naar den Oosterschen Archipel.		Naar Nederland.	Naar andere landen.	Naar den Oosterschen Archipel.	
			Naar Singapore, Malakka en Penang.	Naar andere gedeelten van dien Archipel.			Naar Singapore, Malakka en Penang.	Naar andere gedeelten van dien Archipel.
1852	f 10 236 698	f 6 459 220	f 1 291 882	f 8 444 152	f 3 696	f 155 725	f 637 609	f 516 149
1853	9 796 518	8 678 139	1 975 990	6 682 026	18 766	138 364	1 955 280	825 768
1854	12 873 051	8 071 849	1 113 650	7 369 882	28 017	403 408	2 109 684	2 043 915
1855	12 192 042	9 117 269	1 538 110	9 923 016	560	225 049	3 498 562	961 296
1856	16 288 637	10 547 829	1 677 684	9 354 220	500	548 258	4 160 794	1 929 650
1857	20 706 636	14 746 614	2 001 702	9 434 393	1 200	722 441	1 948 297	1 779 193
1858	26 087 702	11 688 975	2 143 930	9 930 565	69 000	757 487	2 879 365	2 267 486
1859	28 415 585	9 448 830	1 287 415	9 314 068	»	747 092	4 203 802	1 762 045
1860	29 941 857	8 722 994	1 857 364	11 146 060	»	674 396	2 452 757	1 668 553
1861	29 594 345	6 095 617	2 549 390	10 815 066	17 500	856 737	5 073 284	1 355 278
1862	29 932 324	5 518 861	3 032 940	9 022 318	8 500	877 600	5 354 167	2 652 229
1863	29 022 235	5 351 141	5 542 884	10 780 365	»	822 311	5 397 502	1 824 230
1864	32 224 883	4 348 396	1 390 584	9 950 136	»	709 297	8 323 555	2 071 451
1865	34 686 058	6 383 863	1 914 002	9 648 205	»	262 800	7 686 230	1 924 010
1866	34 507 869	9 360 459	2 786 112	12 800 326	»	79 750	14 458 338	1 636 183
1867	35 084 196	6 669 328	2 928 497	14 631 428	»	285 025	4 308 661	1 437 729
1868	40 208 967	5 997 008	2 265 187	11 866 707	»	84 000	1 176 351	1 751 267
1869	46 651 839	7 718 299	2 572 387	10 798 366	»	469 500	2 107 102	1 985 143
1870	37 595 688	6 730 256	3 603 278	13 299 013	»	126 200	3 273 206	942 559
1871	49 083 924	11 228 218	4 631 181	24 573 499	»	114 500	479 031	1 145 947
1872	73 516 117	7 174 410	7 430 380	40 663 478	»	49 400	1 037 024	3 079 121

(a) In de handelsverslagen tot en met 1864 worden de uitvoeren uit entrepôt afzonderlijk behandeld. Daarentegen laatste is in de onderwerpelijke aantooning ook over de jaren 1852 tot en met 1864 betracht. Van daar de verschillen Koloniaal Verslag van 1868).

(b) Hieronder f 5979 voor uitvoer naar Japan (de gouvernements-uitvoeren naar Japan in de jaren 1852 tot en met

(c) Hieronder f 2 911 voor uitvoer naar Japan.

(d) » 7 698 » » » Siam.

(e) » 50 500 » » » Japan.

(f) » 110 000, f 25 500 en f 12 878 voor uitvoer respectivelijk naar Japan, China en Singapore.

(g) » 6 375 en f 2 550 voor uitvoer respectivelijk naar China en Singapore.

		GOUVERNEMENTS-UITVOER.				TOTAAL-GENERAAL.	
TOTAAL.		PRODUCTEN EN GOEDEREN.			Speciën (alleen naar den Oosterschen Archipel).	Koopman-schappen, goederen en producten.	Speciën.
Koopman-schappen.	Speciën.	Naar Nederland.	Naar den Oosterschen Archipel.	Totaal.			
f 26 431 952	f 1 313 179	f 33 629 225	f 428 369	f 34 057 594	f 751 700	f 60 489 546	f 2 064 879
27 132 673	2 938 178	42 272 247	536 745	42 808 992	800 450	69 941 665	3 738 628
29 428 432	4 585 024	40 196 977	534 062	40 731 039	1 005 800	70 159 471	5 590 824
32 770 437	4 685 467	48 762 505	419 430	49 181 935	668 500	81 952 372	5 353 967
37 868 370	6 639 202	61 844 621	359 498	62 204 119	2 152 025	100 072 489	8 791 227
46 889 345	4 451 131	55 454 898	(b) 369 120	55 824 018	1 570 555	102 713 363	6 021 686
49 846 172	5 973 338	52 673 794	340 239	53 014 033	9 187 778	102 860 205	15 161 116
48 465 898	6 712 939	51 398 538	603 860	52 002 398	2 457 165	100 468 296	9 170 104
51 668 275	4 790 706	46 866 275	(c) 612 682	47 478 957	(e) 5 001 301	99 147 232	9 792 007
49 054 418	7 302 799	50 130 071	1 075 870	51 205 941	(f) 4 874 828	100 260 359	12 177 627
47 506 443	8 892 496	53 989 372	(d) 1 213 269	55 202 641	(g) 3 344 025	102 709 084	12 236 521
50 696 625	8 044 043	53 297 305	974 669	54 271 974	4 042 975	104 968 599	12 087 018
47 913 999	11 104 303	62 076 672	872 599	62 949 271	4 159 000	110 863 270	15 263 303
52 632 128	9 823 040	46 120 504	2 623 087	48 743 591	3 819 200	101 375 719	13 642 240
59 454 766	16 174 271	51 931 317	1 832 955	53 764 272	3 838 525	113 219 038	20 012 796
59 313 449	6 031 415	48 280 751	1 402 964	49 683 715	3 078 102	108 997 164	9 109 517
60 337 869	3 011 618	39 934 787	1 310 867	41 245 654	2 140 702	101 583 523	5 152 320
67 740 891	4 561 745	42 074 477	946 023	43 020 500	2 985 700	110 761 391	7 547 445
61 228 235	4 341 965	44 827 926	1 704 035	46 531 961	5 157 239	107 760 196	9 499 204
89 516 822	1 739 478	34 967 329	2 301 351	37 268 680	3 688 010	126 785 502	5 427 488
128 784 385	4 165 545	36 659 426	2 475 924	39 135 350	4 049 250	167 919 735	8 214 795

worden ze in de handelsverslagen van af 1865 met de cijfers van den algemeenen uitvoer vereenigd opgegeven. Dit met vroegere opgaven over die jaren (onder anderen ook met het tienjarig overzigt op bladz. 202 en 203 van het

1859 zijn overigens, om bijzondere redenen, in navolging der handelsverslagen onder den particulieren uitvoer opgebagt).

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **XX**.

N°. 2*xx*.

AANTOONING

BETREFFENDE

DE IN NEDERLANDSCH INDIE TE HUIS BEHOORENDE SCHEPEN EN VAARTUIGEN,

groot 10 last en daarboven, over 1872.

GEWESTEN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
Java en Madura.								
Bantam	»	»	»	»	»	»	»	»
Batavia	19	3991	4	2046	9	2 104	1	128
Krawang.	1	26	»	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen .	»	»	»	»	»	»	»	»
Cheribon.	»	»	»	»	2	264	»	»
Tagal.	»	»	»	»	3	323	»	»
Pekalongan	»	»	»	»	2	305	1	117
Samarang	2	56	2	557	5	1 076	1	183
Japara	»	»	»	»	»	»	»	»
Rembang.	»	»	»	»	5	550	»	»
Soerabaja	2	114	2	641	30	5 284	9	1008
Madura	»	»	»	»	1	185	»	»
Pasoeroean	»	»	»	»	»	»	»	»
Probolinggo.	»	»	»	»	»	»	»	»
Bezoeki	»	»	»	»	»	»	»	»
Banjoewangi (*a*)	»	»	»	»	»	»	1	48
Banjoemas	»	»	»	»	»	»	»	»
Bagelen	»	»	»	»	»	»	»	»
Djokjokarta.	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	»	»	»	»	»	»	»	»
Madioen	»	»	»	»	»	»	»	»
Kediri.	»	»	»	»	»	»	»	»
Te zamen (*b*) . .	24	4187	8	3244	57	10 091	13	1484
Buitenbezittingen.								
Sumatra's Westkust . . .	(*c*) †	†	†	†	†	†	†	†
Benkoelen	»	»	»	»	»	»	»	»
Lampongsche districten. .	»	»	»	»	»	»	»	»
Palembang	»	»	»	»	12	1 718	2	197
Banka.	»	»	»	»	2	372	1	42
Billiton	2	151	»	»	»	»	»	»
Riouw.	†	†	†	†	†	†	†	†
Borneo's Westkust . . .	»	»	»	»	4	323	3	183
» Zuid- en Oostkust	2	22	»	»	10	1 325	2	205
Menado	»	»	»	»	»	»	»	»
Celebes en onderhoorigh. .	»	»	»	»	1	208	3	261
Amboina.	»	»	»	»	»	»	2	265
Ternate	»	»	»	»	»	»	»	»
Timor.	»	»	»	»	»	»	»	»
Te zamen (*d*) . .	4	173	»	»	29	3 946	13	1153
Totaal	28	4360	8	3244	86	14 037	26	2637

Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere vaartuigen.		Totaal.		AANMERKINGEN.
Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	
»	»	»	»	2	21	2	21	(a) Onder de cijfers dezer residentie zijn mede begrepen de schepen en vaartuigen te huis behoorende in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana (Bali).
2	183	»	»	»	»	35	8 452	
1	42	»	»	17	272	19	340	
»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	23	321	25	585	(b) Hieronder ook de opgaven betreffende Boeleleng en Djembrana (Bali).
»	»	»	»	5	63	8	386	
1	19	»	»	1	14	5	455	
2	210	»	»	12	150	24	2 232	(c) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
»	»	»	»	3	31	3	31	
5	109	»	»	1	18	11	677	
34	1276	6	95	57	1293	140	9 711	(d) Ongerekend de schepen en vaartuigen te huis behoorende in het gouvernement van Sumatra's Westkust en in de residentie Riouw, van welke gewesten de opgaven over 1872 nog niet waren ingekomen.
5	143	»	»	54	732	60	1 060	
1	18	»	»	27	312	28	330	
»	»	»	»	32	398	32	398	
»	»	»	»	3	42	3	42	
9	256	2	32	19	356	31	692	
»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	
60	2256	8	127	256	4023	426	25 412	
†	†	†	†	†	†	†	†	
1	20	»	»	»	»	1	20	
2	51	»	»	8	110	10	161	
8	308	»	»	»	»	22	2 223	
6	149	6	76	4	76	19	715	
2	54	»	»	5	73	9	278	
†	†	†	†	†	†	†	†	
26	925	1	10	17	279	51	1 720	
11	654	»	»	16	500	41	2 706	
1	16	»	»	7	54	8	70	
10	443	1	19	204	3580	219	4 511	
5	122	»	»	»	»	7	387	
6	162	»	»	1	10	7	172	
»	»	»	»	»	»	»	»	
78	2904	8	105	262	4682	394	12 963	
138	5160	16	232	518	8705	820	38 375	

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ

HET VERSLAG VAN NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE VAN 1873.

Lit. A, n°. 1—13. Staten betreffende de bevolkingsstatistiek van Nederlandsch Indie, over 1872.

n°. 14. Aantooning betreffende de gedurende 1872 aan Nederlanders en aan Westersche en Oostersche vreemdelingen verleende vergunningen tot vestiging of inwoning in Nederlandsch Indie.

n°. 15. Opgave van de ter kennis van het bestuur gekomen ongelukken, waardoor in 1872 menschen het leven hebben verloren.

» B. Aantooning van de formatie en de sterkte van het leger in Nederlandsch Indie onder ultimo December 1872.

» C. Overzigt der uitkomsten van de geneeskundige dienst bij de landmagt op Java en Madura.

» D. Idem voor zooveel de Buitenbezittingen betreft.

» E. Overzigt van de in Nederlandsch Indie op 1°. Januarij 1872 aanwezige oorlogsmarine en van de daarin tot 1 Januarij 1873 voorgevallen veranderingen.

» F. Idem van de onder ultimo December 1872 in dienst, in reparatie en in aanbouw zijnde stoom- en andere vaartuigen der gouvernementsmarine in Nederlandsch Indie.

» G, n°. 1—3. Aantooningen betreffende het aantal dwangarbeiders en andere gevangenen op Java en Madura en in de Buitenbezittingen op 1°. Januarij en ultimo December 1872.

» H. Gewestelijke aantooning als voren van het aantal dwangarbeiders in- en buiten den ketting.

» J. Statistiek der regtsbedeeling in Nederlandsch Indie over het jaar 1870 en daarbij behoorend verslag. (1)

» K. Aantooning betreffende de gedurende 1872 verrigte heerendiensten op Java (met uitzondering van de Vorstenlanden) en in de afdeeling Pamakassan der residentie Madura.

» L. Idem betreffende den aanslag der landrente aldaar over 1872, aanwijzende voor elk gewest de verhouding van dien aanslag tot de (geschatte) waarde van den padi-oogst.

» M. Idem van de uitkomsten der bedrijfsbelasting op Java en Madura, met uitzondering van de gewesten Batavia. Soerakarta en Djokjokarta over 1872, met vermelding van den landaard der aangeslagenen en de voornaamste groepen van bedrijven.

(1) De statistiek zelve is, ter inzage voor de leden der Kamer, ter griffie nedergelegd. Alleen het geleidend verslag is in druk opgenomen.

Lit. N. Idem betreffende de in 1872 in werking geweest zijnde contracten voor het bewerkstelligen der geheel of gedeeltelijk onder het departement van binnenlandsch bestuur ressorterende transporten.

» O. Ziektekundig overzigt der behandelden en overledenen bij de burgerlijke geneeskundige dienst in Nederlandsch Indie, gedurende 1872.

» P. Plaatsgewijze numerieke opgaaf dier behandelden en overledenen.

» Q. Lijst der voornaamste landswerken, die in 1872 zijn voltooid, voortgezet of ondernomen (en nog niet voltooid).

» R. Aantooning betreffende de maandelijksche opbrengst van het spoorwegverkeer langs de lijnen Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg gedurende 1872 en de vier eerste maanden van 1873.

» S. Idem van het aantal stoomwerktuigen en stoomtoestellen in Nederlandsch Indie aanwezig bij het einde van 1872.

» T. Idem van de opbrengst enz. der gedurende 1872 in Nederland verkochte Oost-Indische gouvernementsproducten.

» U. Statistiek betreffende de opiumpacht op Java en Madura over de jaren 1871, 1872 en 1873.

» V. Aantooning van de gemiddelde prijzen, waarvoor de opium gedurende de jaren 1868 tot en met 1872 door de pachters is gesleten, zoowel in het groot als in het klein.

» W. Idem van de uitkomsten der opiumpacht in de Buitenbezittingen over de jaren 1871, 1872 en 1873.

» X. Idem van de pachtsommen waarvoor de (buiten de opiumpacht) op Java en Madura verpachte (zoogenaamde kleine) middelen over genoemde jaren zijn afgestaan.

» Y. Idem idem voor zooveel de Buitenbezittingen betreft.

» Z. Idem betreffende de uitkomsten der rijstcultuur op Java (met uitzondering van de residentien Batavia, Soerakarta en Djokjokarta) en in de afdeeling Pamakassan (Madura) over 1872, bevattende de aantooning tevens onderscheidene andere gegevens op het gebied van den eigen landbouw der bevolking aldaar.

» AA. Aantooning betreffende de op Java (met uitzondering van de residentien Soerakarta en Djokjokarta) zoomede in de afdeeling Pamakassan (Madura) aanwezige klapperboomen op 1 Januarij en 31 December 1872.

Lit. BB. Idem betreffende de gouvernements-koffijcultuur op Java (statistiek der plantsoenen onder ultimo Maart 1872 en ultimo Maart 1873).

» CC. Idem betreffende de uitkomsten der gouvernements-koffijcultuur op Java, over 1872 (de levering uit de Vorstenlanden daaronder begrepen).

» DD. Idem van de betalingen door de op contract met het Gouvernement werkende suikerfabriekanten, ingevolge de nieuwe overeenkomsten, verschuldigd zoo wegens kosten van den aanplant, als ter zake van cijns aan het Gouvernement.

» EE. Idem van de uitkomsten der gouvernements-suikercultuur op Java en Madura, over 1872.

» FF. Idem idem voor zooveel elke suikerfabriek in het bijzonder betreft, bevattende de aantooning tevens statistische gegevens nopens het werken der verschillende ondernemingen over 1872.

» GG. Overzigt van hetgeen in 1872 op de met het Gouvernement in contract staande suikerondernemingen aan vrijwillig geteeld riet is verwerkt, en van de vooruitzigten die hieromtrent voor 1873 bestonden.

» HH. Idem betreffende de productie enz. der geheel particulier werkende suikerfabrieken op Java en Madura, over 1871 en 1872.

» HHbis. Aantooning van den stand der gouvernements-kina-plantsoenen (in de residentie Preanger Regentschappen) op Java, over de jaren 1870, 1871 en 1872.

» JJ. Idem van den betrekkelijken groei der verschillende soorten van kinaboomen, gedurende 1872.

» KK. Overzigt van de uitkomsten der analyses gedurende 1872 verrigt door den scheikundige bij de gouvernements-kinaonderneming op Java.

» LL. Overzigt betreffende de op Java gevestigde landbouwondernemingen op door het Gouvernement verhuurde woeste gronden, over 1872.

» MM. Aantooning betreffende de aan Europeanen en met dezen gelijkgestelde personen verhuurde landen in de residentie Soerakarta, over de jaren 1870, 1871 en 1872.

Lit. NN. Idem idem voor zooveel de residentie Djokjokarta betreft.

» OO. Idem betreffende de op Java bestaande houtkapondernemingen, werkende op contract met het gouvernement, over 1872.

» PP. Idem betreffende de getalsterkte van den veestapel op Java, met uitzondering van de residentien Soerakarta en Djokjokarta, zoomede in de afdeeling Pamakassan (Madura), bij het eind van 1872.

» QQ. Idem van het getal aanwezige en vruchtdragende koffijboomen in het gouvernement van Sumatra's Westkust, en van de verhouding dezer laatsten tot de productie, over de jaren 1871 en 1872.

» RR. Overzigt betreffende de door de vorsten van Deli, Serdang en Langkat (Sumatra's Oostkust) aan Europesche en andere landbouw-ondernemers in erfpacht afgestane woeste gronden bij het eind van 1872.

» SS. Nota ontleend aan een ambtsberigt van den directeur van binnenlandsch bestuur, dd. 26 Julij 1872, betreffende eene in het commissoriaal rapport nopens het Oost-Indisch regeringsverslag van 1870 geuite klagt over » malaise" onder de Europeanen in Indie.

» TT. Aantooning van het zoutdebiet in elk gewest van Java en op Madura, over de jaren 1868 tot en met 1872.

» UU, n°. 1—9. Aantooningen betreffende den handel en de scheepvaart op Java en Madura, over 1872 (de staat n°. 9 bevat tevens eene opgaaf van de ontvangen in- en uitgaande regten in elke haven afzonderlijk).

» VV, (in den tekst van het verslag, bladz. 262, aangehaald als litt. WW), n°. 1 en 2. Vergelijkende aantooningen der in- en uitvoeren op Java en Madura, over de jaren 1852 tot en met 1872.

» XX. Aantooning betreffende de in Nederlandsch Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen, groot 10 last en daarboven, over 1872.

ZITTING 1873—1874. — **5.**

Koloniaal verslag van 1873.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

VERBETERINGEN.

N°. 40.

In het Verslag.

Bladz.	1,	kolom	1,	regel	4 v. o.,	staat:	vice-president, lees: den vice-president;
»	1,	»	2,	»	10 en 11,	»	enz. met, lees: enz. om met;
»	1,	»	2,	»	18,	»	hunne betrekking, lees: betrekkingen;
»	4,	»	1,	»	14 v. o.,	»	van verschillende, lees: van de verschillende;
»	5,	»	1,	»	12,	»	grens, lees: geest;
»	5,	»	1,	»	16 en 15 v. o,	»	pligtsbetrachtingen, lees: pligtsbetrachting;
»	5,	»	1,	»	3 v. o.,	»	Paloe, lees: Galoe;
»	7,	»	2,	»	35,	»	bouwsawahs, lees: bouws sawahs;
»	10,	»	1,	»	4,	»	Mei, lees: April;
»	11,	»	2,	»	29 v. o.	»	de radja, lees: den radja.
»	12,	»	1,	»	31,	»	zijne, lees: diens;
»	12,	»	2,	»	11 v. o.	»	beloven, lees belooft;
»	13,	»	2,	»	10 » »	»	door, lees: van;
»	13,	»	2,	»	5 » »	»	vroegere, lees: vroeger;
»	14,	»	2,	»	33,	»	Marga's Semangka, lees: Marga's, Semangka;
»	14,	»	2,	»	37,	»	in 1870 in dat gewest, lees: in 1840 in dit gewest;
»	15,	»	1,	»	34 v. o.	»	welke, lees: hetwelk:
»	15,	»	1,	»	2 » »	»	terugwerkte, lees: terugwerkten;
»	15,	»	2,	»	30 » »	»	1872 nog, lees: 1872, nog;
»	16,	»	2,	»	29,	»	van Timbang-Langkat, lees: naar Timbang-Langkat;
»	18,	»	1,	»	12,	»	kaämpat pas soekoe, lees: kaämpat soekoe;
»	19,	»	1,	»	27,	»	12, lees: 14;
»	20,	»	1,	»	12 v. o.	»	spanning hier, lees: spanning heerschte hier;
»	23,	»	2,	»	38 » »	»	die magtiging, lees: de magtiging;
»	25,	»	1,	»	13,	»	betrekkelijk de meest, lees: betrekkelijk meest;
»	26,	»	1,	»	10,	»	Calewo, lees: Galewo;
»	26,	»	2,	»	8,	»	belegde, lees: bijgelegde;
»	26,	»	2,	»	30 en 31,	»	Lombleu, lees: Lomblen;
»	26,	»	2,	»	40,	»	sengadja, lees: sengadji;
»	27,	»	1,	»	24 en 23 v. o.,	»	spraakkunst-, lees: spraakkunst;
»	27,	»	2,	»	4,	»	dezelve, lees: dezelfde;
»	30,	»	1,	»	33,	»	lijfwachten, dragonders, lees: lijfwachten-dragonders;
»	30,	»	2,	»	41,	»	voorzieningen, lees: voorziening;

» 31, in het staatje, kolom 7, regel 1 v. o., staat: $\frac{(c)}{1}$, lees: $\frac{1}{(1)}$;

» 31, » » » De verwijzing (c) heeft betrekking tot de cijfers, voorkomende in de 2 laatste regels der kolommen 8—11.

» 32, in het eerste staatje. In het opschrift der drie kolommen van de rubriek »TOTALEN", moet gelezen worden respectivelijk, »Europeanen", »Afrikanen", »Inlanders", terwijl de cijfers in elk dier kolommen voor het jaar 1872 opgegeven, moeten gelezen worden aldus: | 811 | 86 | 1150 |;

» 32, in het tweede staatje, kolom 11, regel 1, staat: 231, lees: 221;

» 33, kolom 2, regel 7 en 8, staat: 123, lees: 117;

» 36, in het eerste staatje, kolom 8, laatste regel, staat: 7.11, lees: 47.11;

» 36, » » tweede » » 4, regel 1, staat: 123, lees: 12,3;

» 36, » » » » laatste kolom, regel 1, staat: 2,04, lees: 4,02;

» 37, » » staatje, kolom 13, laatste regel, staat: 1,818, lees: 0,818;

» 38, » » » » 14, (in het opschrift), staat: Overlijden, lees: Overleden;

» 38, » » » » 10, regel 5, staat: 50,4, lees: 40,4;

» 38, » » » » 11, » 9, » 3, lees: 43;

» 39, kolom 1, regel 30, staat: 16 September 1872, lees: 11 Junij 1873, n°. 25;

» 39, » 1, » 35, » 13, lees 14;

» 39, » 2, » 25, » n°. 23, lees: bladz. 23;

» 41, » 1, » 3, » 27, lees: 29;

» 41, » 1, » 14 v. o., staat: voorstellingen, lees: voorstellen;

Bladz. 43, in de tweede noot, staat: voorgaande, lees: voorlaatste;

» 43, kolom 2, regel 36 v. o., staat: expeditie, lees: expeditiën;

» 43, » 2, » 34 » » » doorloopende, lees: doorloopen;

» 44, » 1, » 7, » Samarang-Djokjokarta, lees: Samarang en Djokjokarta;

» 47, in den staat, kolom 1, regel 11, staat: Stoomschip, lees: Schroefstoomschip;

» 47, » » » laatste kolom, regel 2, v. o., staat: », lees: 11;

» 48, kolom 1, regel 28, staat: menigte, lees: gewapende menigte;

» 51, » 1, » 14 v. o., staat: der infanterie, lees: van infanterie;

» 51, » 2, » 3, » 29sten, lees: 24sten;

» 52, » 2, » 19, » SIMPANG OLIM, lees: Simpang Olim;

» 53, » 1, » 7, » *Banda*, lees: *Banka*;

» 56, » 2, » 37 v. o. » 23sten, lees: 25sten:

» 57, » 1, » 18, » Fondo, lees: Tondo;

» 57, » 1, » 36 v. o. » voorbedoelden, lees: vorenbedoelden;

» 57, » 1, » 19 » » » versterking, lees: versterkingen;

» 57, » 2, » 16 » » » Kapparang, lees: Tapparang;

» 59, in het staatje, kolom 2, regel 2 v. o., staat: 4249, lees: 4259;

» 59, regel 3, onder het staatje, staat: en de, lees: en in de;

» 59, » 5, » » » » Lakki, lees: Lokki;

» 59, » 8, » » » » Java in 1872, te zamen, lees: Java, in 1872 te zamen;

» 59, » 14, » » » » Mei, lees: December;

» 59, kolom 2, laatste regel, » van de, lees: van;

» 60, » 1, regel 24, » Sumanap, lees: en te Sumanap;

» 60, » 2, » 2 v. o., » van marine, lees: der marine;

» 62, » 1, » 16, » en *Onrust*, lees: en type *Onrust*;

» 62, » 1, » 28 v. o. » vaartuigen (type *Riouw*), lees: vaartuigen type *Riouw*;

» 62, » 2, » 32, » *Dili*, lees: *Deli*;

» 63, » 1, » 39 en 40, » der Indische militaire marine, lees: der Indische militaire marine en van het auxiliair eskader;

» 64, » 1, laatste regel, » December, lees: Maart;

» 64, » 2, regel 2 v. o., » de marine, lees: deze marine;

» 66, in het eerste staatje, kolom 2, laatste regel, staat: 273 815, lees: 373 815;

» 66, regel 1, onder het tweede staatje, staat: den aannemer, lees: een aannemer;

» 67, in het staatje, kolom 2, laatste regel, staat: 264 240, lees: 264 270;

» 68, kolom 1, regel 32, staat: 1866, lees: 1846;

» 68, » 2, » 28 v. o., » voor, lees: van;

» 68, » 2, » 6 » » » *Boyatir*, lees: *Bogatir*;

» 69, » 2, » 24 en 23 v. o., » opvarende handelspraauwen, lees: opvarenden van handelspraauwen;

» 69, » 2, » 17 v. o., » uit te reizen, lees: uit te zien;

» 70, » 1, » 35, » 54, lees: 56;

» 70, » 1, » 28 v. o. » Bankadjene, lees: Pankadjene;

» 73, » 2, » 24, » ressorten Soerabaja, lees: ressorten Samarang, Soerabaja;

» 73, » 2, » 20 v. o. » Java Madura, lees: Java en Madura;

» 74, » 1, » 24, » opgedragen, lees: op te dragen;

» 74, » 2, » 34 v. o. » voorlichtingen, lees: voorlichting;

» 74, » 2, » 4 » » » 1874, lees: 1873;

» 76, » 1, » 12, » overleden %, lees: overleden 10 %;

» 76, » 1, » 25 v. o. » mededeeling, lees: mededeelingen;

» 76, » 2, » 26 » » » Trawang, lees: Krawang;

» 77, » 1, » 12, » alleen, lees: allen;

» 77, » 1, » 24 v. o. » vóór de, lees: vóór dat de;

» 77, » 2, » 32 » » » aan een, lees: van een;

» 78, » 2, » 29 » » » 118, lees: 418;

» 79, » 1, » 1, » door, lees: voor;

» 79, » 1, » 28, » 43, lees: 45;

» 80, » 1, » 19 v. o. » § 1, lees: § 2;

» 81, » 2, » 38, » 45, lees: 44;

» 83, » 2, » 1, » welke als regel zullen, lees: welke opleiding als regel zal;

» 83, » 2, » 33, » politie, lees: justitie;

» 84, in den staat, kolom 6, regel 1, staat: f 78 278,13, lees: f 78 872,13;

» 84, » » » » 2, » 3 v. o., staat: 268 164,65, lees: 268 184,65;

» 85, » » » voorlaatste kolom, regel 3 v. o., staat: 25 728,39, lees: 25 723,39;

» 85, » » » laatste kolom, regel 2 v. o., staat: 525, lees: 255;

» 87, kolom 1, regel 20, staat: gezonden, lees: gevonden;

» 87, » 2, » 10 v. o., » hun, lees: hem;

» 88, » 1, » 2, » in stellen, lees: in te stellen;

» 88, » 1, » 32, » organisatie, lees: reorganisatie;

» 88, » 2, » 8 v. o. » de residenten, lees: den residenten;

» 89, » 1, » 5 » » » aanvulling, lees: vervulling;

Bladz. 91, kolom 1, regel 5, staat: f 25 000, lees: f 20 000;
» 92, » 1, » 5 v. o. » najaar, lees: jaar;
» 92, » 2, » 27 » » » naar het gelang, lees: naar gelang;
» 94, (zie in het staatje). Omtrent de juistheid van het voor 1872 opgegeven getal »diensten bij de inlandsche hoofden" ad 5 862 648 (vermoedelijk te laag) is twijfel gerezen. Inlichtingen ter zake van het Indisch Bestuur worden nog te gemoet gezien.
» 94, in het staatje, laatste kolom, regel 4 v. o., staat: binnen de, lees: binnen;
» 94, kolom 1, regel 12 v. o., staat: 1670, lees: 1870;
» 95, » 1, » 22, » wagens en rijpaarden, lees: wagen- en rijpaarden;
» 95, » 2, » 7, » naar, lees: aan;
» 97, » 2, in de noot, » blz. 1, lees: blz. 7;
» 98, » 1, regel 12 v. o., » wordt, lees: werd;
» 98, » 2, » 33 » » » landrenten, lees: landrente;
» 98, » 2, » 9 » » » maar den, lees: maar naar den;
» 98, » 2, » 8 » » » en de *drie*, lees: in de *drie*;
» 99, » 1, » 25 en 26, » hoofdzakelijk, lees: hoofdzakelijk en;
» 99, » 1, » 39, » 16, lees: f 16;
» 100, » 1, » 25, » Oosterdistricten, lees: Oosterdistricten);
» 101, » 1, » 36, » 15,5, lees: 15,4;
» 101, » 1, » 39. » 34,5 en 21,5, lees: 34 en 24;
» 101, » 1, » 46, » 14, lees: 13;
» 102, » 1, » 9, » 1870, lees: 1872;
» 102, » 1, » 9 v. o., » geregeld, lees: gezegeld:
» 105, » 2, » 29 » » » Singeh-Kidoel, lees: Singen-Kidoel;
» 106, » 1, » 14, » Madura, lees: Madioen;
» 106, » 1, » 26 v. o. » gaf, lees: gaven;
» 108, » 1, » 15 » » » volledig, lees: voordeelig;
» 109, » 1, » 33, » schroefstoomschip, lees: schroefstoomsloep:
» 109, in de noot moeten wegvallen de woorden: »in de *Javasche Courant* van 6 Junij 1873 en;"
» 111, kolom 1, regel 3 en 4, staat: geschonken, tot het vormen van eene beurs als eerste hypotheek, lees: geschonken tot het vormen eener beurs, als eerste hypotheek;
» 111, » 2, » 6 v. o., staat: *openbare*, lees: *openbare* lagere:
» 113, in het staatje, kolom 14, regel 3 v. o. (in de opgaven betreffende Padang), staat: —, lees: 1;
» 113, » » » laatste kolom, regel 4 v. o., staat: 26, lees: 36;
» 113, » » » » » » 1 » » » 2361, lees: 2061;
» 115, kolom 1, regel 22, staat: zal, lees: zou;
» 115, » 2, » 26 en 27, staat: niet enkel bestemd worden voor de opleiding van inlanders tot onderwijzers, lees: bestemd worden voor de opleiding van inlanders niet enkel tot onderwijzers;
» 119, » 1, » 4 v. o., staat: Mei, lees: Maart;
» 120, In den aanhef van den laatsten regel leze men de verwijzing: *b*;
» 121, kolom 1, regel 12, staat: hunne, lees: hare;
» 121, » 2, » 34 v. o. » van een, lees: om een;
» 122, » 1, » 13, » Kaur-, lees: Kawi-;
» 122, » 1, » 19, » kunnen, lees: te kunnen;
» 122, » 1, » 40 en 41, » 1872 het licht gezien en is bij 's Landsdrukkerij, lees: 1872 te Batavia het licht gezien en is bij 's Landsdrukkerij aldaar;
» 122, in de noot staat: verleden, lees: overleden;
» 122, kolom 2, regel 34 v. o., staat: dr., lees: ds.;
» 124, » 2, » 39, » de geregelde uitgaven, lees: de bouwstoffen verschaffen die de geregelde uitgave;
» 125, » 2, » 32 en 31 v. o., staat: kerkelijk bestuur, lees; kerkbestuur;
» 126, » 1, » 25 v. o., staat: de, lees: te;
» 126, » 1, » 16 » » » opleiders, lees: opleiding;
» 126, » 2, » 31 » » » gelijkelijke, lees: geleidelijke;
» 127, » 1, » 18, » 1 tijdelijk, lees: tijdelijk;
» 127, » 2, » 17 en 16 v. o., staat: Kampong, Makassar, lees: Kampong-Makassar;
» 128, in het staatje, kolom 1, regel 4 en 5, staat: 3de | 4de, lees: 4de | 5de;
» 129, » » » » 3, » 1, staat: 1191, lees: 1291;
» 130, kolom 1, regel 25, staat: van, lees: dan;
» 130, » 1, » 29 v. o., » in Algiers, in, lees: in Algiers en;
» 131, » 1, » 14, » van Soerabaja, lees: Soerabaja;
» 131, » 1, » 20, » kan, lees: heeft kunnen;
» 131, » 2, » 40 en 41, » niet zullen moeten uitgebragt worden met het oog; lees: zullen moeten uitgebragt worden niet uitsluitend met het oog;
» 132, » 1, » 16, » van, lees: voor;
» 132, » 1, » 18, » inrigten, lees: inrigting;
» 132, » 2, » 8, » 229, lees: 220;
» 133, » 1, » 13 v. o., » plaatselijke en, lees: plaatselijke;

Bladz. 134, kolom 1, regel 11 v. o., staat: die, lees: der;
» 135, in den staat, laatste kolom, regel 5, staat: 14 399, lees: 14 339;
» 135, regel 7 onder den staat, staat: Palimalang, lees: Palimanang;
» 136, in den staat, voorlaatste kolom, regel 3, staat: 1 : 1,6, lees: 1 : 16;
» 138, kolom 2, regel 5 v. o., staat: door, lees: voor;
» 140, » 1, » 4, » eene, lees: een;
» 141, » 2, » 29 v. o. » 1, lees, f 1;
» 142, » 2, » 11 » » » grootste, lees: groote;
» 143, » 1, » 5 » » » Sumatra's Westkust, lees: op Sumatra's Westkust
» 147, » 1, » 18, » hunne, lees: hare;
» 147, » 1, » 27, » besloten het, lees: besloten tot het;
» 147, » 1, » 31, » stoendammen, lees: stuwdammen;
» 150, » 1, » 16, » CLUIJSEMAN, lees: CLUIJSENAER;
» 150, » 2, » 36 en 37, » en het, lees: en op het;
» 151, » 1, » 24, » 68, lees: 78;
» 151, » 2, » 26, » 19½, lees: f 19½;
» 151, » 2, » 24 en 23 v. o., staat: hulpkantoren, lees: hulppostkantoren;
» 153, in het staatje, laatste kolom, regel 3, staat: 268 871, lees: 268 171;
» 153, kolom 1, regel 29 v. o., en bladz. 154, kolom 1, regel 8, staat: 4, lees: f 4;
» 154, » 2, » 15, staat: Deze, lees: De;
» 154, » 2, » 22, » over: lees: voor.
» 155, » 2, » 16 en 17, » Padang, vice versa te haren genoege, lees: Padang en vice versa, te haren genoege;
» 156, » 1, » 34 en 35, » van personeel, lees: van het personeel;
» 156, » 1, » 15 v. o., » Salatiga en tusschen, lees: tusschen;
» 156, » 2, » 11 » » » Bawean, lees: Bawen;
» 157, » 1, » 11 » » » stalen voor, lees: stalen van;
» 158, in het opschrift der vier laatste kolommen, staat: werken, lees: werden;
» 158, kolom 16, regel 2 staat: 308 063, lees: 308 053;
» 158, » 19, » 3 v. o., » 64 247, » 64 244;
» 158, » 10, laatste regel, » 142 718, » 142 713;
» 159, in het tweede staatje, in het opschrift der voorlaatste kolom, staat: goederen, lees: uitgaven;
» 159, » » » » kolom 6, laatste regel, staat: 4 728, lees: 4 628;
» 159, » » » » » 7, » » » 198 272, lees: 198 262;
» 162, kolom 1, regel 18, staat: nieuwe lijnen, lees: nieuwe lijnen en de nieuwe draden langs de bestaande lijnen;
» 162, » 2, » 7, » fout, lees: fout);
» 162, » 2, » 23, » de rigting, lees: die rigting;
» 164, in het staatje, laatste kolom, regel 5, staat: 69 298, lees: 69 248;
» 165, kolom 1, regel 6, staat: de regeling, lees: die regeling;
» 165, » 2, » 25. Vóór het cijfer »89 903 499", leze men: Uitgaven in Indie;
» 166, » 1, » 12, staat: zijnde, lees: zijn de;
» 167, » 1, » 28 en 29, » de begrootingen van 1870—1871 zijn, even als die voor, lees: de Indische begrootingen van 1870 en 1871 zijn, even als die over;
» 167, » 2, » 11, » begrooting, lees: begrootingen;
» 169, » 3, » 6 v. o., » 5 125 700, lees: 5 125 710;
» 170, in het staatje, kolom 2, regel 1 en 2, staat: waarvan, lees: waarvoor;
» 170, » » » » 2, » 4 » 91, lees: 99;
» 170, » » » » 3, » 4 » 92½, lees: 99½;
» 170, » » » » 4, laatste regel, » 7 731 164,53, lees: f 7 781 164,53;
» 170, regel 5, onder het staatje, » f 905 705,62, » f 905 705,63;
» 170, » 7, » » » » 256 965,00, » 256 965,80;
» 170, in de noot aan den voet van kolom 1, » 4, lees: f 4;
» 171, kolom 2, regel 35, staat: als, lees: al;
» 172, in het staatje, kolom 5, regel 10, staat: 89,40, lees: 86,40;
» 172, » » » » 3, » 6 v. o., » 1600, » 1680;
» 172, » » » onder de drie laatste kolommen, staat in regel 2: opgave, lees: opgaven;
» 173, kolom 2, regel 2 v. o., staat: 51 460, lees: 47 860;
» 173, » 2, laatste regel, » 65 900, » 69 500;
» 174, » 1, regel 1, » f 771 900, lees: f 717 900;
» 174, » 1, » 2, » f 659 000, » f 695 000;
» 175, » 4 van den staat, in het opschrift, staat: f 20, lees: f 20 per katti;
» 175, » 6 » » » regel 2, » 74 144, lees: 74 174;
» 175, » 6 » » » » 11, » (266 489), lees: (266 483);
» 175, » 9 » » » De woorden »vastgesteld getal" hebben alleen betrekking tot de cijfers 662 en 681;
» 176, » 1, regel 17, staat: pachter, lees: pachters;
» 176, » 1, » 27 en 28, » verbruik, in de betrokken residentien te, lees: verbruik in de betrokken residentien, te;

Bladz. 176, kolom 1, regel 10 v. o., staat: welligt, niet, lees: welligt niet;
» 176, » 2, » 16 » » » voor, lees: over;
» 178, » 1, » 8 » 5860, » 5160;
» 178, » 1, » 9 v. o. » papavers, lees: papaver;
» 178, in het staatje, laatste kolom, regel 3, staat: 2 305 922, lees: 2 305 992;
» 179, kolom 2, regel 37 v. o., staat: 7 440 497, lees: f 7 440 497;
» 182, » 2, » 25 » » » Riouw, ter Oostkust, lees: Riouw ter Oostkust;
» 183, in het tweede staatje, kolom 5, regel 11, staat: 6563, lees: 4563;
» 183, » » » » » 3, » 4 v. o., » 532, lees: 531;
» 183, » » » » » 2, laatste regel, » 120 841, lees: 98 550;
» 183, kolom 2, regel 7 v. o., en blz. 184, kolom 2 van het staatje, laatste regel, staat: f 1 043 558, lees: f 1 042 558;
» 184, » 1, » 7 » » staat: f 567, lees: f 467;
» 188, » 2, » 21 » » » te gepaard, lees: gepaard;
» 188, » 2, » 20 » » en regel 11 v. o., staat: Hasselbelasting, lees: Hassilbelasting;
» 190, » 2 van den staat, regel 1, staat: f 1 043 558, lees: f 1 042 558;
» 190, laatste regel, staat: Julij, lees: Junij;
» 191, voorlaatste kolom van den staat, laatste regel, staat: 386, lees: 368;
» 192, kolom 2, regel 24 v. o., staat: 241 405, lees: f 241 405;
» 194, » 1, » 17, » f 6, lees: f 6);
» 195, » 2, » 13, » overweging, lees: in overweging;
» 196, » 1, » 16 v. o., » bij, lees: is bij;
» 197, » 2, » 13, » te letten, lees: zullen hebben te letten;
» 200, » 2, » 11 v. o., » aan, lees: van;
» 202, » 1, » 20, » Glupan-leiding, lees: Glapan-leiding;
» 203, » 2, » 15 v. o., » legèr, lees: legèn;
» 204, » 1, » 23 » » » 189 291, lees: 189, 291;
» 204, » 1, » 9 en 8 v. o., » der bevolking, lees: door de bevolking;
» 204, » 1, » 5 v. o., » f 187,50, lees: f 187,50 den pikol;
» 204, » 2, » 33 » » » ze, lees: dit product;
» 205, in het staatje, kolom 4, regel 8, staat: *u*, lees: *a*;
» 205, » » » » 3, » 2 v. o., staat: *r*, lees: *a*;
» 205, in het staatje, laatste kolom, regel 9, staat; $4335^7/_2$, lees: $4335^1/_2$;
» 205, » » » » » » 5 v. o., staat: $504^1/_3$, lees: $504^1/_2$;
» 205, » » » » » » 4 » » » $5330^1/_2$, lees: $5330^3/_4$;
» 205, kolom 1, laatste regel, staat: mila, lees: nila;
» 206, » 1, regel 7 v, o., staat: worden, lees: werden;
» 206, » 2, » 4 » » » Poekapoera, lees: Soekapoera;
» 208, » 1, » 39 » » » elken, lees: elke;
» 208, » 1, » 35 » » » welke, » welken;
» 210, » 1, » 8 boven het staatje, staat: 900 000, lees: 600 000;
» 210, » 1, » 3 » » » » 4,3, lees: 4,9;
» 210, » 2, » 13 » » » » regenten, lees: residenten;
» 211, » 1, » 23, staat: wijze, lees: bereidingswijze;
» 212, » 4 van den staat, regel 2, staat: $0,36^{64}$, lees: $0,36^{54}$;
» 212, » 6 » » » » 1 en 10 moet het guldenteeken wegvallen;
» 212, » 6 » » » » 3 v. o., staat: $74\,126^{57}$, lees: $75\,126^{57}$;
» 212, onder het staatje, regel 1, staat: beantwoording, lees: verantwoording;
» 213, in het eerste staatje, kolom 4, regel 1, staat: f $33,85^{22}$, lees: f $33,85^{92}$;
» 213, » » » » » 4, » 3, » f $32,40^{18}$, » f $33,40^{18}$;
» 213, onder het eerste staatje, regel 12, staat: 2de, lees: 3de;
» 214, kolom 2, regel 39, staat: 104, lees: 101;
» 215, » 1, » 14, » 38 668, lees: 38 699;
» 215, » 2, » 28 v. o., staat: in de, lees: de in de;
» 215, » 2, » 8 en 7 v. o., staat: voor den eigendom van die gronden ten behoeve van den lande, een prijs gevorderd, lees: voor den eigendom van die gronden, ten behoeve van den lande een prijs gevorderd;
» 216, » 1, » 26, staat: verdient, lees: verdienen;
» 216, » 1, » 33, » 90^{85}, lees: 90^{38};
» 216, » 2, » 6, » f 498 053, lees: f 497 953;
» 217, » 2, » 6, » 25. lees: van 25;
» 217, » 2, » 30, » slechts 2, lees: slechts aan 2;
» 218, in het eerste staatje, kolom 3 en 7, in het opschrift, staat: nette, lees: netto;
» 218, » » » » » 1, regel 3, staat: Junij, lees. Mei;
» 218, » » » » » 6, » 1, » $155\,579^{13}$, lees: $155\,679^{13}$;
» 218, » » » » » 6, » 3, » $131\,530^{02}$, lees: $131\,862^{02}$;
» 218, » » » » » 6, laatste regel, staat: $573\,062^{09}$, leee: $573\,394^{09}$;
» 219, kolom 1, regel 3, staat: Hoewel, lees: Hoeveel;
» 219, » 2 » 4, » $1^1/_3$, lees: $1^1/_2$ cent;

Bladz. 220, kolom 1, regel 5, staat: 1872, lees: 1870;

» 220, onder het staatje, kolom 2, regel 10, staat: HH, lees: HH *bis*;

» 220, » » » » 2, » 22, » waarden, lees: waarde;

» 221, kolom 1, regel 3 v. o., staat: 26, lees: 25;

» 222, » 2, » 29 » » » ligging veel, lees: ligging dikwerf veel;

» 224, » 5 van het tweede staatje, regel 3, staat: 13 510, lees: 13 811;

» 224, » 5 » » » » laatste regel, staat: 262,394, lees: 262,695;

» 226, » 2 » » staatje, regel 1, staat: 1 264 777, lees: 1 264 377;

» 228, voorlaatste kolom van den staat, regel 10, staat: 13 822,50, lees: 13 882,50;

» 228, kolom 8 van den staat, regel 6 v. o., staat: 197 700, lees: 197 000;

» 230, » 2, regel 32 v. o., staat: 11, lees, 9;

» 230, » 2, » 25 » » » hare, lees: hunne;

» 231, » 1, » 14, staat: 3478, lees: 34.78;

» 231, » 1, » 14, » 652, lees: 6,52;

» 231, » 2, » 29, » Pahoe alamsche, lees: Pakoe Alamsche;

» 231, » 2, » 31, » opgave, lees: opgaven;

» 234, » 2 van den staat, regel 2 v. o., staat: district, lees: districten;

» 237, » 2 » » » » 4, staat: district, lees: districten;

» 237, » 7 » » » » 2, » ?, lees: »;

» 238, » 1, regel 1 v. o., staat: 190, lees: 140;

» 238, » 2, » 1, staat: de uitgestrektheid der, lees: de uitgestrektheid en de gesteldheid der;

» 238, » 2, » 4, » 54, lees: 44;

» 238, » 2, » 4 v. o., staat: f 2512, lees: f 1512;

» 239, » 1, » 27, staat: aan, lees, in;

» 239, » 1, » 43, » naar, lees: waar;

» 239, » 1, » 11 v. o., staat: 14°., lees: 15°.;

» 239, » 1, » 6 » » » 222, » 225;

» 239, » 2, » 13, staat: hetzij, lees: het zij;

» 240, » 2, » 17, » is, lees: zijn;

» 243, » 1, » 3, » worden, lees: werden;

» 243, » 2, » 9 v. o., staat: afdeelingen, lees: afdeeling;

» 244, » 2, » 13, staat: Pavey, lees: Paney;

» 244, » 2, » 27 v. o., staat: aan de lees: aan;

» 244, » 2, » 9 » » » Deli, lees: Langkat;

» 249, » 2, » 1, staat: Torothea-landen, Bangkala, lees: Torathea-landen Bangkala;

» 252, » 1, » 32 en 31 v. o., staat: uitvoer plaats heeft, lees: uitvoer van katoen plaats heeft;

» 253, in het staatje, kolom 8, regel 1, staat: 2950, lees: 2750;

» 255, kolom 1, regel 22, staat: met, lees: bij;

» 257, » 2, » 15, » 1872, » 1873;

» 257, » 2, » 17 v. o., staat: 60, lees: 70;

» 257, » 2, » 1 » » » standdeelen, lees: bestanddeelen;

» 258, » 1, » 17, » zich zelf, lees: zich;

» 258, in het staatje, kolom 8, regel 4 v. o., staat: 107,7, lees: 197,7;

» 260, kolom 1, regel 17 v. o., staat: waardoor, lees: waar door;

» 260, » 2, » 13, » voor, lees: van;

» 261, » 2, » 15 en 16, » dien opvoer en verkoop van, lees: die opvoer en verkoop aan;

» 263, » 11 van den staat, laatste regel, staat: 3 888 673, lees: 8 388 673;

» 263, » 14 » » » » 3, » 26 446, » 26 466;

» 365 (lees 265), in het opschrift der kolommen 6 en 10 staat: Manufacturen, lees: Manufacturen enz.;

» 266, in het tweede staatje, kolom 2, regel 5 v. o., staat: (57 557), lees: (47 557);

» 266, » » » » » 2, » 4 » » » 19 103, » 19 013;

» 266, » » » » » 4, » 1, » 151 226, » 151 126;

» 266, » » » » » 5, » 5, » 329 202, » 329 220;

» 267, » » eerste » » 8, » 2, » (309 793), » (306 793);

» 267, » » » » laatste » » 5, » 365 175, » 365 875;

» 267, » » tweede » » 3, » 4, » (650 735), » (650 731);

» 267, » » » » in het opschrift der 5de kolom, staat: kilo's, lees: stuks;

» 267, » » » » laatste kolom, regel 1, staat: f 44 251 231, lees: f 44 251 281;

» 270, » » staatje, kolom 7, regel 2, staat: 19 794, lees: 19 797;

» 271, regel 5, onder het staatje, staat: 369, lees: 396;

» 274. De verwijzing (*a*) moet gelezen worden in het opschrift niet van kolom 11, maar van kolom 3;

» 275, in het eerste staatje, laatste kolom, regel 4, staat: 189 078, lees: 189 018;

» 278, kolom 1, regel 17 v. o., staat: toch, lees: toe;

» 279, » 1, » 33 » » » 31 000, lees: 34 000;

» 281, » 2, » 1, » $103^3/_4$ (zigt), lees: $103^3/_4$, (zigt);

» 281, » 2, » 5, » niet lang, lees: niet te lang;

Inhoudsopgaaf, bladz. 1, kolom 2, regel 20 v. o., staat: Van Europeanen, lees: Voor Europeanen;

» » 2, » 1, » 22 » » » §, lees: § 1;

» » 2, » 2, » 8, » 242, lees: 243.

In de Bijlagen.

Bijlage A n°. 3, bladz. 6, kolom 6, regel 4 v. o., staat: 133, lees: 130;
» » » 11, » 16, » 3, » 1, » (3), » (1);
» » » » » » voorlaatste kolom, regel 2, staat: 927, lees: 972;
» » » » » 19, kolom 7, regel 5 v. o., staat: 43 893, lees: 42 893;
» » » 12, » 20, » 7, » 8 » » 3, lees: 23;
» » » 13, » 21, laatste kolom, regel 4, staat: niet opgegeven, lees: is niet toegelicht;
» » » 14, » 22, in het tweede staatje, kolom 2, regel 1, staat: 1372, lees: 1373;
» C en D, » 2, kolom 2, regel 9, staat: Oogklier-, lees: Oorklier-;
» C, » 4, » 6, » 2, » 200, lees: 220;
» » » 4, » 3, » 15, » 474, » 374;
» » » 5, » 4, » 13 v. o., staat: 124,8, lees: 121,8;
» F, » 1, » 6, laatste regel, » 30, » 20;
» K, » 2, noot 2, staat: 688 364, lees: 688 374;
» L, » 2, kolom 5, in het opschrift, staat: Bekende, lees: Berekende;
» M, » 3, » 4, regel 2 v. o., staat: 4, lees: 142;
» » » 4, » 5, » 3 » » 390,90, lees: 390,00;
» » » 7, » 3, » 11 » » 63 630,50, lees: 63 930,50;
» N, » 1, in het opschrift der aantooning, regel 3, staat: contracten, lees: transporten;
» » » 1, kolom 2, regel 1 en 2, staat: 21 December, lees: 31 December;
» » » 2, laatste kolom, regel 8, staat: f 0,19, lees: f 1,19;
» » » 3, » » » 4 v. o., staat: f 5, lees: f 4;
» » » 4, kolom 3, regel 4 v. o., staat: f 31 200, » f 312 000;
» » » 6, » 3, » 11 » moeten wegvallen de woorden: » de volgende plaatsen tot";
» » » 7, » 1, » 5, staat: Bringin, lees: Wringin;
» » » 8, laatste kolom, regel 2 v. o., staat: 50 000, lees: 50 000 centen;
» » » 9, kolom 3, regel 6, staat: 3581, lees: 3851;
» » » 11, » 3, » 13, » Mago, » Siboga;
» » » 11, » 3, » 17, » balans, » babans;
» » » 11, » 1, » 3 en 2 v. o, staat: Zuidelijke afdeeling van Padang, lees: Zuidelijke afdeeling van Padang naar Padang;
» » » 11, in de noot, regel 7, staat: $0{,}05^{7}/_{10}$, lees: $0{,}05^{5}/_{10}$;
» » » 12, kolom 3, regel 26, staat: 1780, lees: 1280;
» O, » 1, laatste kolom, vóórlaatste regel, staat: 1 : 163,4, lees: 1 : 1634;
» R, » 2, kolom 9, regel 16, staat: 3745, lees: 4745;
» » » 2, » 11, » 2 v. o., staat: 13, lees: 30;
» » » 2, laatste kolom, regel 13, » f 237 050,70, lees: f 237 059,70;
» » » 3, kolom 1, regel 4, staat: 407,32, lees: 407,52;
» T, » 2, » 9, » 4, » 6 44 187,68, lees: 664 187,68;
» U, » 2, » 3, » 8 v. o., staat: $813^{1667}/_{1600}$, lees: $813^{1567}/_{1600}$;
» » » 3, » 3, » 1, staat: f 717 000, lees: f 747 000;
» » » 3, » 9, » 8, » 37 200, lees: 372 000;
» W, » 1, noot *d*, » 1, » f 228,12, lees: f 22 812;
» X, » 2, kolom 2, » 10 v. o., staat: 4760, lees: 5760;
» » » 5, » 4, » 14 » » 215 668, lees: 235 668;
» Y, » 2, » 2, in de opgaaf betreffende » Celebes en onderhoorigheden", staat: f 127 270; lees: f 127 370;
» Z, » 2, in het opschrift van kolom 5, leze men de verwijzing: » (*b*)";
» » » 5, kolom 5, regel 7, staat: 302, lees: 1302;
» » » 5, » 5, » 8, » 829, » 1829;
» » » 5, » 5, » 17, » 577, » 1577;
» » » 9, » 5, » 4, » 34 283, lees: 34 823;
» » » 10, in het opschrift der kolommen 4—6, staat: PER, lees: DER;
» BB, noot (*a*), regel 2, staat, Madioen 560 464, lees: Madioen 560 364;
» » bladz. 6, vóórlaatste kolom, regel 5 v. o., staat: 14 912 396, lees: 14 612 396;
» CC, » 2, kolom 3, in het opschrift, staat: 11, lees: 10;
» DD, » 4, » 1, regel 2, staat: Boegoe, lees: Poegoe;
» » » 6, » 4, » 10 v. o., staat: $93{,}19^{4}$, lees: $93{,}14^{3}$;
» » » 7, » 2, » 10 » » 195,13, » $195{,}13^{5}$;
» » » 7, vóórlaatste kolom, regel 2, staat: $166{,}31^{5}$, lees: $166{,}36^{8}$;
» » » 8, kolom 3, regel 14, staat: 54,54, lees: 45,54;
» » » 8, » 4, » 7, » $91{,}01^{5}$, » $91{,}61^{5}$;
» » » 9, » 2, » 14, » 145,95, » $145{,}95^{6}$;
» » » 9, laatste kolom, regel 7, staat: 209 000,06, lees: 209 000,00;
» EE, » 5, » » noot (*b*), regel 4, staat: van die, lees: voor die;
» » » 5, » » » (*b*), » 7, » f $789\ 538{,}24^{5}$, lees: f $789\ 338{,}21^{5}$;
» » » 5, » » » (*k*), staat: levering van, lees: levering;

Bijlage FF, bladz. 20, kolom 8, regel 7, staat: $224^{1}/_{2}$, lees: $244^{1}/_{2}$;

» HH, » 2, » 4, vóórlaatste regel, staat: $899^{1}/_{4}$, lees: $399^{1}/_{4}$;

» HH*bis*, » 2, » 3, regel 1, staat: 26 381, lees: 29 381;

» JJ, » 1, » 3, » 8 v. o., staat: 10,500, lees: 10,550;

» KK, » 2, » 1, » 17, staat: drie, lees: die;

» » » 3, » 2, » 8 v. o., staat: nog gekapte, lees: weggekapte;

» LL, » 2, laatste kolom, regel 4 v. o., staat: $140^{380}/_{500}$, lees: $148^{380}/_{500}$;

» » » 3, kolom 3, regel 2, staat: 300, lees: 500;

» » » 6, » 3, » 16, » Japara, lees: Joana;

» » » 6, laatste kolom, regel 2 v. o., staat: $767^{398/100}/_{500}$, lees: $767^{39}/_{500}$;

» » » 7, kolom 2, regel 9 v. o., staat: 6,- (1871), lees: 8,- (1871);

» » » 9, » 1, » 6, staat: 18 November, lees, 13 November;

» MM, in het opschrift der kolom houdende aanduiding van de uitgestrektheid der perceelen, staat: Rhijnl. roeden, lees: vierkante Rhijnl. roeden;

» » bladz. 3, kolom 5, regel 5, staat: 581, lees: 580;

» » » 3, » 5, » 10, » 200, » 306;

» » » 6, » 5, » 11, » 1025, » 1028;

» » » 10, » 4, » 8, » 2084,61, lees: 2024,81;

» » » 11, » 5, » 18, » 60, lees 68;

» » » 11, laatste kolom. regel 10, staat: Amsterd. pond, lees: Amsterd. pond vanille;

» » » 15, kolom 1, regel 2, staat: 311, lees: 316;

» » » 15, » 4, » 9, » 2922, » 2422;

» » » 15, » 5, » 4, » 1473, » 1973;

» » » 15, » 5, » 6, » 2980, » 2480;

» » » 15, » 5, » 5 v. o., staat: 696, lees: 646;

» » » 23, » 1, » 7, staat: $26^{1}/_{2}$, lees: $66^{1}/_{2}$;

» NN, » 5, » 5, de 3 laatste regels, staat: 4500, lees: 4550;
4000 3753
4800 2610;

» OO, » 2, » 2, regel 16 en 28/29, staat: districten, lees: district;

» » » 8, » 2, » 6 v. o., staat: districten, lees: district;

» RR, » 1, regel 4 v. o., staat: (Sumatra's Westkust), lees: (Sumatra's Oostkust);

» TT, » 2, kolom 5, regel 2 v. o., staat: 27 621:$12^{24}/_{32}$, lees: 27 621:$12^{29}/_{32}$;

» UU, » 3, laatste kolom, regel 4 v. o., staat: 20 655, » 20 645;

» » » 6, » » » 2 » » 3780, » 3980.

Koloniaal verslag van 1873.

SURINAME.

N°. 3.

De statistieke opgaven in dit verslag voorkomende, loopen over het jaar 1872; de andere mededeelingen sluiten zich aan het vermelde bij het vorig verslag, met inbegrip van de berigten tot 1 Julij 1873 ingekomen.

A. Grondgebied.

In 1872 onderging het grondgebied van Suriname geene verandering.

B. Bevolking.

De bevolking bedroeg, behalve die van het leprozen-etablissement Batavia en de Indianen en boschnegers, op ultimo December 1871, 50 282 hoofden, te weten:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
	25 018	25 264	50 282
Hierbij gevoegd:			
In 1872 geboren	895	813	1 708
» » aangekomen	264	117	381
	26 177	26 194	52 371
En afgetrokken:			
In 1872 overleden.	1 108	981	2 089
	25 069	25 213	50 282

Het aantal vertrokken personen kan niet meer, even als vroeger, worden opgegeven, omdat het nemen van passen niet meer verpligtend is, en alzoo door de vertrekkende personen geen aangifte van hun vertrek wordt gedaan.

In het cijfer van 50 282 zijn begrepen 690 Europeanen.

Hieronder zijn niet begrepen het garnizoen, de zeemagt en de koopvaardijvloot.

Op het leprozen-etablissement Batavia bevonden zich op ultimo December 1872, 148 verpleegden.

De volgende tabel wijst aan de verdeeling der bevolking.

Bevolking op ultimo December 1872.

	Personen niet behoorende tot een der beide in de twee volgende kolommen genoemde kategorien.			Onder Staatstoezigt geplaatsten.			Immigranten.			GENERAAL TOTAAL.	AANMERKINGEN.
	GESLACHTEN.										
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.		
Stad Paramaribo en buitenwijken.	6 459	8 811	15 270	2 705	4 216	6 921	»	»	»	22 191	(a) Waaronder 690 Europeanen, het garnizoen, de zeemagt en koopvaardijvloot niet medegerekend.
De forten Zeelandia, Nieuw-Amsterdam en de onderscheidene posten in de districten . . .	585	107	692	24	15	39	»	»	»	731	
De zeemagt en koopvaardijvloot, gemiddeld berekend op . . .	400	»	400	»	»	»	»	»	»	400	
Beneden-Suriname	412	179	591	1 151	1 167	2 318	131	24	155	3 064	
Boven-Suriname	163	75	238	453	432	885	50	18	68	1 191	
Beneden-Para	213	97	310	1 255	1 190	2 445	9	7	16	2 771	
Boven-Para	65	58	123	800	781	1 581	»	»	»	1 704	
Boven-Commewijne	55	15	70	283	292	575	71	32	103	748	
Beneden-Commewijne.	222	101	323	1 349	1 423	2 772	101	73	174	3 269	
Commetewane	41	32	73	499	517	1 016	84	38	122	1 211	
Beneden-Cottica	383	116	499	1 458	1 494	2 952	451	45	496	3 947	
Matappica	114	30	144	682	742	1 424	120	114	234	1 802	
Boven-Cottica	65	44	109	520	615	1 135	»	»	»	1 244	
Perica	51	30	81	195	242	437	36	2	38	556	
Beneden-Saramacca	458	250	708	640	624	1 264	176	41	217	2 189	
Boven-Saramacca	70	63	133	55	51	106	»	»	»	239	
Nickerie	578	126	701	509	526	1 035	397	210	607	2 346	
Coronie	233	158	391	923	946	1 869	»	»	»	2 260	
Albina en linker oever der Marowijne	14	11	25	»	»	»	»	»	»	25	
	10 581	10 303	20 884	13 501	15 273	28 774	1 626	604	2 230	(a) 51 888	

Omtrent de mindere juistheid van deze opgave wordt verwezen naar hetgeen daaromtrent in vroegere verslagen is aangeteekend.

De twee volgende staten toonen aan de geboorten, huwelijken en sterfgevallen in 1872.

GESLACHTEN.	Doodgeboren.	GEBOORTEN.					Huwelijken.	*Aanmerkingen.*
		In echt.	Buiten echt.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal generaal.		
Mannelijk	54	200	695	895	»	895	(*b*) 313	(*a*) Hieronder zijn niet begrepen de 101 doodgeborenen.
Vrouwelijk	47	141	670	811	2	813		(*b*) Bij 141 van deze huwelijken, zijn 319 kinderen gelegitimeerd, van welke 159 van het mannelijk en 160 van het vrouwelijk geslacht.
	101	341	1365	1706	2	(*a*) 1708		

GESLACHTEN.	STERFGEVALLEN.												
	Levenloos aangegeven.	Beneden de 3 jaren.	Van 3 tot beneden de 10 jaren.	Van 10 tot beneden de 20 jaren.	Van 20 tot beneden de 30 jaren.	Van 30 tot beneden de 40 jaren.	Van 40 tot beneden de 50 jaren.	Van 50 tot beneden de 60 jaren.	Van 60 jaren en daarboven.	Van onbekenden ouderdom.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal.
Mannelijk	54	287	91	73	136	144	115	101	107	44	1098	10	1108
Vrouwelijk	47	281	76	59	92	101	74	88	189	15	975	6	981
	101	568	167	132	228	245	189	189	296	59	2073	16	(*a*) 2089

(*a*) Hieronder zijn niet begrepen de 100 levenloos aangegevenen.

Het aantal sterfgevallen overtrof dat der geboorten met 881, zijnde 218 meer dan het verschil in 1871.

Het burgerregt werd in 1872 verleend aan 163 personen, waaronder 20 gemanumitteerden en 10 van het Staatstoezigt ontslagenen.

Van deze personen waren geboren:

in Suriname	150
» Nederland	5
» vreemde plaatsen	8

De getalsterkte van de Indianen en boschnegers is niet met eenige zekerheid op te geven.

C. Algemeen beheer.

Rust en orde heerschten allerwege,

De gezondheidstoestand was bij de ingezetenen voldoende; bij de troepen en het garnizoen te Paramaribo liet hij echter in de twee laatste maanden van 1872 en in den aanvang van het volgende jaar te wenschen over.

Wegens het voorkomen van gevallen van gele koorts in Cayenne, zijn in de maand Januarij 1873 quarantaine-maatregelen voor de van daar komende schepen voorgeschreven.

Ook is in de volgende maand een Engelsch schip, komende van Boston, aan quarantaine-maatregelen onderworpen, wegens een sporadisch geval van pokken, met doodelijken afloop, dat zich daar aan boord heeft voorgedaan. Deze maatregelen zijn den 10den April daaraanvolgende weder opgeheven voor zooveel de bemanning betrof.

Het onderwijs bleef eene voorname zorg van het Koloniaal Bestuur uitmaken, en zoo als de Gouverneur in zijne rede ter opening van de vergadering der Koloniale Staten op 13 Mei jl. heeft gezegd, is de vooruitgang daarvan in de laatste jaren groot. Eene ontwerp-verordening tot regeling van het lager onderwijs is bij den Raad van Bestuur aanhangig gemaakt.

De commissie, benoemd bij gouvernements-resolutie van 4 October 1869, n°. 11, tot onderzoek van de verbeteringen in de tegenwoordige organisatie van het administratief bestuur gevorderd en in verband daarmede van de meerdere of mindere wenschelijkheid der oprigting van een gemeentebestuur, heeft op den 15den Maart jl. haar verslag uitgebragt.

Dat verslag, waarvan de slotsom reeds in het vorig Koloniaal Verslag is medegedeeld, wordt hierbij, sub lit. A in afschrift overgelegd.

De verhooging der premien op den aanvoer van vrije arbeiders van beoosten de Kaap de Goede Hoop, werkte gunstig op het verkrijgen van immigranten uit Britsch Indie.

Over het Staatstoezigt en de vrijgemaakten in het algemeen, wordt gehandeld in het hierbij, sub lit. B, overgelegde verslag van den Gouverneur van Suriname, betrekkelijk de werking der emancipatie-wet, gedurende 1872.

De verordeningen ter voorziening in den nieuwen toestand, waarin de kolonie op 1°. Julij jl. ten gevolge van het eindigen van het Staatstoezigt op de vrijgemaakten is getreden, worden hieronder vermeld in § 1 van hoofdstuk **0**.

In de maand Julij 1872 begaf zich de Gouverneur tot het doen eener inspectiereis naar Marowijne, bij welke gelegenheid tevens eene bijeenkomst met den Gouverneur van Fransch Guyana plaats vond.

Na den vuurtoren op Galibi en het etablissement Albina in oogenschouw te hebben genomen, keerde de Gouverneur op den 26sten dier maand naar de hoofdplaats terug.

Bij Koninklijk besluit van 17 Mei 1873, n°. 19, is aan den heer W. H. J. van Idsinga, met ingang van den 1sten Augustus daaraanvolgende, op het daartoe door hem gedaan verzoek, op de meest eervolle wijze en onder dankbetuiging voor de vele en langdurige door hem aan den lande bewezen diensten, ontslag verleend als Gouverneur van Suriname.

Bij Koninklijk besluit van denzelfden dag, n°. 20, werd in zijne plaats tot Gouverneur van Suriname benoemd de heer jhr. C. A. van Sypesteyn, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en referendaris bij het Departement van Kolonien met verlof.

De heer Cohen Stuart werd in de maand Augustus, op zijn verzoek, eervol ontheven van het lidmaatschap der Koloniale Staten, hetwelk in de daarop volgende maand aan den heer J. de Jong werd opgedragen.

In plaats van den heer mr. F. H. van Affelen van Oorde, die zijn ontslag als lid der Koloniale Staten schriftelijk had ingezonden, werd de heer S. van Praag gekozen.

Door den Gouverneur werden herbenoemd tot leden der Koloniale Staten de heeren mr. J. Mauritz Ganderheyden, mr. P. H. Verbeek, mr. J. H. Gilquin en J. de Jong, en respectivelijk tot voorzitter en ondervoorzitter de heeren mr. J. Mauritz Ganderheyden en mr. G. J. A. Bosch-Reitz.

Ten aanzien van de New-York and Surinam-Company kan het navolgende worden medegedeeld:

Zoo als bij noot in het vorig verslag is aangeteekend, kwamen in den aanvang der maand Augustus te Paramaribo aan vijf door het bestuur van de te New-York opgerigte Maatschappij onder den naam van New-York and Surinam-Company herwaarts gezonden mijnwerkers, onder toezigt en directie van den heer F. Hoyt. Het door de gemagtigden in de kolonie dier Maatschappij ter zelfder tijd overgelegd document, ten blijke dat het bij art. 2, alinea 2, der verordening van 3 Mei 1870 (*Gouvernementsblad* n°. 4) bedoeld een derde van het maatschappelijk kapitaal is gestort, werd onvoldoende bevonden. Ter bevordering van de zaak werd evenwel aan den voormelden heer Hoyt, in afwachting van de overlegging van eene meer voldoende verklaring, voor den tijd van zes maanden, in te gaan met den 15den Augustus 1872, vergunning verleend om zoodanige nasporingen en voorloopige werkzaamheden in het aan de Maatschappij afgestane terrein te verrigten, als aan hem zouden noodig voorkomen. Tevens werden bij gouvernements-resolutie, dd. 17 Augustus 1872, n°. 19, de termijnen bij art. 2 der verordening van 3 Mei 1870 (*Gouvernementsblad* n°. 4) bepaald, door den Gouverneur respectivelijk tot 1 Augustus en 15 Februarij 1873 verlengd.

De heer Hoyt keerde in de maand November van zijne onderzoekingsreis terug en bevestigde de geschiktheid van het terrein voor het door de New-York and Surinam-Company beoogde doel. Hij vertrok daarop onmiddellijk naar Noord-Amerika, onder toezegging van een spoedigen terugkeer. Sedert dien tijd is echter noch van hem noch van de Company iets bij het bestuur vernomen.

Bij gouvernements-resolutie dd. 15 Februarij 1873, n°. 16, is ten verzoeke van de agenten der Maatschappij te Paramaribo nogmaals de termijn van een jaar, vermeld in de 2de alinea van art. 2 der gouvernements-resolutie dd. 18 Julij 1870, n°. 1, met zes maanden en wel tot 15 Augustus 1873 verlengd.

De in het vorige verslag bedoelde verordening betreffende de geneeskundige behandeling en verpleging in de buitendistricten werd den 22sten October 1872 door den Gouverneur, zoodanig als zij door de Koloniale Staten is gewijzigd, vastgesteld en op den 31sten Maart 1873 afgekondigd.

De bestaande verordeningen, betreffende den aanvoer van vrije arbeiders in de kolonie Suriname, werden aangevuld en gewijzigd door verschillende regelingen en voorschriften, die in het *Gouvernementsblad* zijn opgenomen onder n°. 22, 23 en 24 en nader worden omschreven in het hoofdstuk „Immigratie en Kolonisatie".

Er werden door opname in het *Gouvernementsblad* afgekondigd onder n°. 21 van 1872 de Koninklijke besluiten van:

1°. 1 December 1851, betreffende de plaatsing in het *Nederlandsch Staatsblad* van 1854, n°. 144, der verklaringen van toetreding van Hannover, Oldenburg en Schaumburg Lippe tot het tractaat van handel en scheepvaart tusschen Nederland en Pruissen en de overige Staten van het Tolverbond, op den 31sten December 1851 gesloten (zie *Gouvernementsblad* van 1852, n°. 17);

2°. 6 December 1868, geplaatst in het *Nederlandsch Staatsblad* van 1868, n°. 172, betreffende de toetreding van Mecklenburg-Schwerin, Mecklenburg-Strelitz, Lauenburg en de vrije stad Lubeck tot het gemeld tractaat;

3°. 26 Maart 1871, betrekkelijk de toetreding van de vrije en Hanzeatische steden Bremen en Hamburg, voorkomende in het *Nederlandsch Staatsblad* van 1871, n°. 15, en onder n°. 6 van 1873, 's Konings besluit van 15 Februarij van dat jaar (*Staatsblad* n°. 29), bepalende de plaatsing in het *Staatsblad* van het op den 18den November 1871 tusschen Nederland en Spanje gesloten tractaat van handel en scheepvaart.

Tusschen het gouvernement van Suriname en die van Fransch en Britsch Guyana heerschte voortdurend eene goede verstandhouding.

D. Gewestelijk beheer.

In Augustus 1872 werd aan de Koloniale Staten ter goedkeuring aangeboden eene ontwerp-verordening, houdende wijziging in de grenzen van eenige districten en opheffing van de betrekking van commissaris van het stadsdistrict.

Die verordening is op den 1sten April 1873 vastgesteld en op den 31sten Mei daaraanvolgende afgekondigd (*Gouvernementsblad* n°. 14).

Met het oog op de vermindering die het bestuur zich bij het in werking komen der verordening, houdende opheffing van de disciplinaire regtsmagt der districts-commissarissen (zie hoofdstuk **F** § 1) heeft voorgesteld te brengen in het aantal districts-commissarissen, werd bij het aan den heer J. F. A. Cateau van Rosevelt, ten gevolge van zijne benoeming tot agent-generaal eervol verleend ontslag als districts-commissaris, in September 1872, de districts-commissaris belast met het beheer over de districten Beneden-Cottica en Matappica, ontheven van het beheer over laatstgemeld district en hem daarentegen dat over Beneden-Commewijne mede opgedragen, terwijl de districts-commissaris belast met het beheer over Boven-Cottica en Perica tevens voorloopig, in afwachting van nadere voorzieningen, belast werd met het beheer over de districten Matappica, Boven-Commewijne en Commetewane.

Door de districts-commissarissen werden gezamenlijk 594 dagen besteed tot het bezoeken van plantages, waaronder ook de voorschreven inspectiereizen begrepen zijn. Deze reizen leverden over het algemeen reden tot tevredenheid op.

Het aantal op ult. 1872 onder contract werkende vrijgemaakten bedroeg in de buitendistricten 12 814 en in het stadsdistrict 2455. Het totaalcijfer toont eene vermindering aan van 671 hoofden met dat op ult. December 1871, hetwelk deels hieraan moet worden toegeschreven, dat een aanzienlijk aantal vrijgemaakten gedurende den loop des jaars van het Staatstoezigt werd ontheven.

Op ult. December 1872 bedroeg het aantal onder contract werkende immigranten 2239 of 537 meer dan op ult. December 1871, ongerekend 1444 onder contract arbeidende

vrije arbeiders, die geen immigranten in den zin der wettelijke bepalingen zijn. In 1872 was het aantal der laatstgenoemde kategorie met 734 vermeerderd.

De leden der gewapende burgermagt voldeden even als vroeger bereidwillig aan hetgeen hun werd opgedragen.

Het aantal winkels en bakkerijen is in 1872 met 37 verminderd en bedroeg dus op ult. December van dat jaar 96.

In 1872 werden in Beneden-Commewijne 7 en in Coronie 8 slijterijen opgezet, terwijl in laatstgemeld district mede een droogistwinkel aanwezig was.

Het aantal vrijgemaakten te Paramaribo die op ult. December 1872 vergunning hadden eenig ambacht of bedrijf uit te oefenen, bedroeg 662, of 259 meer dan op ult. December 1871.

Uit de door de districtscommissarissen over 1872 uitgebragte rapporten worden nog de volgende bijzonderheden ontleend.

Boven-Cottica, Perica, Matappica, Commetewane en Boven-Commewijne.

250 immigranten werden in deze districten aangevoerd. Over het algemeen heerschte een goede geest onder hen.

Vele verlaten plantages of gronden in deze districten zijn door vrijgemaakten gekocht of gepacht, met het doel om aldaar den kleinen landbouw uit te oefenen.

In de bovenlanden wordt veel hout door de boschnegers bewerkt.

De vraag naar bewerkte houtwaren was zoo groot, dat de op de plantage Alliance aanwezige houtzaagmolen niet bij magte was aan al de aanvragen te voldoen.

Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.

De nieuwe regeling, waarbij deze twee districten onder een beheer zijn gebragt, werkt gunstig in het belang der dienst.

De verkregen arbeid vooral op de suikerplantages is iets meer dan in 1871. Die in Beneden-Commewijne verkregen, mag belangrijk genoemd worden, omdat geen vermeerdering van werkkrachten heeft plaats gevonden.

Het op ultimo December 1871 in Beneden-Cottica aanwezige aantal immigranten onderging eene vermeerdering van 47 en bedroeg op ultimo 1872 496, terwijl op laatstgemeld tijdstip in Beneden-Commewijne, ten gevolge eener vermeerdering in 1872 van 131, 174 immigranten aanwezig waren.

Onder de in 1872 in Beneden-Cottica aangekomen immigranten, bevonden zich 21 van Chineschen landaard via Nederland uit Oost-Indie aangevoerd.

Over het gedrag en den arbeid der Chinesche immigranten bestond over het algemeen reden tot tevredenheid.

Dit was minder het geval ten opzigte van de immigranten van Barbados.

Desertie en poging daartoe hadden in het afgeloopen jaar weder menigvuldig plaats. Bij het onderzoek naar de redenen die daartoe leidden, werden geene bepaalde feiten door de vlugtelingen genoemd.

In de huisvesting der immigranten werden op die plantages, alwaar de woningen niet voldeden aan de voorschriften van art. 56 der verordening van 22 Maart 1872, n°. 27, de vereischte verbeteringen gebragt.

Beneden- en Boven-Suriname.

Het aantal van de onder de vrijgemaakten in het afgeloopen jaar plaats gehad hebbende verhuizingen naar andere districten is niet onbelangrijk te noemen.

De suikerproductie is, in vergelijking met 1871, verminderd. Dit is vooral te wijten aan vermindering van werkkrachten en het opgeven van de suikercultuur op de plantages Maagdenburg en Merveille.

Van de boschnegers, die zich aan de Surnauskreek ophouden, wordt meer arbeid dan vroeger verkregen. Zij kappen brand- en timmerhout en laten zich nu en dan ook overreden om voor de plantages bosch te vellen.

Beneden- en Boven-Para.

Niettegenstaande de steeds afnemende bevolking in het beneden-district, werd aldaar in 1872 meer product verkregen dan in 1871.

De cacaocultuur werd uitgebreid, hetgeen eene vermindering van die van bananen ten gevolge had.

Op enkele plantages zijn en worden nieuwe woningen voor de uit Britsch Indie verwacht wordende immigranten gebouwd.

Het geregeld arbeiden laat in Boven-Para veel te wenschen over.

Beneden- en Boven-Suramacca.

In het afgeloopen jaar is de suikerproductie eenigzins verminderd, terwijl de cacaocultuur is toegenomen.

De uitvoer van hout en de kleine landbouw breiden zich bij voortduring uit.

In deze districten zijn 17 perceelen, eene oppervlakte van $41^1/_2$ bunder beslaande, in pacht uitgegeven, terwijl aan vier personen tijdelijke vergunning werd verleend om kosteloos in 's lands bosschen hout te bewerken.

Op de suikerplantage Catharina Sophia werden twee trasloodsen door brand vernield.

Coronie.

Gedurende 1872 werd dit district door vier schepen uit Europa bezocht, waarvan twee onder de Engelsche en twee onder de Duitsche Bondsvlag, allen komende van Liverpool, met steenkolen en andere plantagebenoodigdheden, en bestemd tot het innemen van retourladingen van suiker, rum, katoen en kokosnoten. Een dier schepen lag op ultimo December nog in lading.

Niettegenstaande in 1872 meer product is verkregen dan in 1871 gaat de katoencultuur wat de uitgestrektheid der velden betreft, steeds achteruit. Alleen op de plantage Bellevue is men bezig haar uit te breiden.

De verkregen suiker toont bij 1871 eene vermeerdering aan van circa 300 000 ℔.

Nickerie.

Met de overplaatsing van gebouwen uit de oude naar de nieuwe wijk werd steeds voortgegaan.

Behalve de gouvernementsgebouwen bedraagt het aantal hoofdgebouwen reeds meer dan 50, en met inbegrip van een nog in de oude wijk overgebleven getal van 30, zijn thans reeds een 20tal hoofdgebouwen meer in Nieuw Rotterdam dan toen de afspoeling begon.

De wegen zijn gedeeltelijk met gebrande klei belegd.

De mond der Nickerierivier gaat steeds voort met zich te verwijden en al meer en meer dringt de stroom ten koste van Nieuw Rotterdam naar het oosten, terwijl de werking der zee deze strekking schijnt te bevorderen.

In het algemeen zijn de klagten der huurders over werkverzuim van de arbeiders verminderd. De Chinezen arbeiden het beste van alle immigranten. Hun werk en hunne gedragingen geven dan ook weinig aanleiding tot klagten. Over de Barbadianen en de koelies was men minder tevreden.

De suikerproductie was iets beneden de opbrengst van 1871. Hoewel de cultuur is uitgebreid, zijn echter 150 akkers met suikerriet minder afgemalen.

Veel handen waren in 1872 noodig tot verbetering van machinerien, waardoor de suikerfabricatie tijdelijk werd belemmerd.

De cacao-oogst was beter dan in 1871.

E. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

De landmagt in Suriname bestaat uit:

a. De schutterij te Paramaribo.

De sterkte der schutterij was op ultimo December 1872 21 officieren en 450 manschappen, verdeeld in 5 compagnien.

Bij verordening van den 30sten Maart 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 7) werden voorzieningen gemaakt betreffende het innen der contributien voor de schutterij.

De functien van auditeur bij de schutterij werden, met eervolle ontheffing van den daarmede tijdelijk belasten advocaat, opgedragen aan den advocaat-generaal bij het hof van justitie.

b. De gewapende burgermagt in de districten.

De sterkte was op ultimo December 1872:

58 officieren;

832 onderofficieren en manschappen;

314 reserve schutters en lastdragers.

c. De infanterie en de artillerie.

De sterkte van het garnizoen op ult. December 1872 was als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.
Staf	4	5
2 compagnien infanterie	9	357
1 compagnie artillerie	3	139
Personeel van het materieel der artillerie	1	»
Geneeskundige dienst, officieren van gezondheid	7	»
Geneeskundige dienst, apothekers	3	»
	27	501

Voor memorie werden gevoerd: 8 onderofficieren en manschappen der infanterie en 1 man der artillerie, als dienstdoende bij het corps maréchaussée, benevens 5 onderofficieren en manschappen der infanterie en 1 man der artillerie wegens detentie.

Aan de sterkte van het garnizoen ontbraken 4 officieren van gezondheid, 1 officier der artillerie, 1 apotheker en 75 onderofficieren en manschappen der infanterie en der artillerie.

Even als in het vorige jaar heeft, ten gevolge van het in de Tweede Kamer der Staten-Generaal op art. 9 van het wets-ontwerp tot vaststelling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting over 1872 aangenomen amendement, de aanvulling van het incompleet der landmagt geen plaats gehad (1).

Het emplacement der troepen was op ult. December 1872 als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.
Paramaribo	11	252
Fort Nieuw-Amsterdam	(2) 5	127
Quarantaine - etablissement Leiden	»	2
Post Jagtlust	»	2
» Republiek	1	18
» Nassau	»	12
» Nickerie	(2) 2	49
» Coronie	(2) 1	24
» Sommelsdijk	»	15
Personeel der geneeskundige dienst te Paramaribo	(3) 7	»
	27	501

(1) Volgens den laatst bekenden sterktestaat telde het garnizoen 28 officieren en 524 militairen beneden dien rang.

(2) Waaronder één officier van gezondheid.

(3) 4 officieren van gezondheid en 3 apothekers.

Op den 31sten December 1872 bevonden zich in de klasse van discipline 33 man (van welken 8 in de 1ste en 25 in de 2de kategorie), alzoo 6 man minder dan op ultimo van het jaar te voren.

Inrigtingen en verdere bijzonderheden betreffende de landmagt.

De gezondheidtoestand der troepen liet te wenschen over. Tusschenpoozende koortsen, waarvan remitterende, inflammatorische galkoorts, met neiging tot bloedontmenging en geelzucht, vooral in de laatste maanden van 1872 en in den aanvang van het loopende jaar, in mindere of meerdere mate het gevolg waren, kwamen veel voor.

In de verschillende ziekeninrigtingen werden in 1872 behandeld 6078 lijders, zijnde 168 minder dan in 1871. Van dezen waren van de militairen 2677 (waaronder 32 van de zeemagt) en civilen 3401.

Over de verschillende garnizoenen is dit cijfer verdeeld als volgt:

te Paramaribo	3219	(1)
» Fort Nieuw-Amsterdam	1013	
» post Nickerie	408	
» » Coronie	571	
» » Sommelsdijk	867	
	6078	

In de garnizoens-apotheek werden zoowel voor de binnen- als voor de buitendienst gereed gemaakt 40 577 recepten, alzoo 2925 meer dan in het jaar te voren.

Met koepokstof in haarbuisjes uit Nederland ontvangen werden gevaccineerd 36 en gerevaccineerd 48, te zamen 84 militairen, van welken met goed gevolg 53 en zonder gevolg 31.

Bij verordening van den 30sten Maart 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 7), werden voorzieningen gemaakt betreffende het innen der aan het militair hospitaal verschuldigde verpleeggelden.

§ 2. *Zeemagt.*

Het alhier gestationeerde oorlogsstoomschip *Amstel* heeft in April eene reis naar Nickerie gedaan, en bij die gelegenheid het zeegat aldaar opgenomen.

Op den 31sten October verliet voormeld oorlogsvaartuig als gezondheidsmaatregel tijdelijk de reede van Paramaribo.

F. Regtswezen en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

De navolgende verordeningen werden afgekondigd en in het *Gouvernementsblad* opgenomen:

1°. van den 30sten April 1872, waarbij wordt vastgesteld het tarief van geregtskosten en salarissen in burgerlijke zaken (*Gouvernementsblad* n°. 26);

2°. van den 30sten April 1872, waarbij wordt vastgesteld het tarief betreffende het honorarium der notarissen en van de voorschotten welke aan hen in rekening zullen worden geleden (*Gouvernementsblad* n°. 27).

Deze beide verordeningen strekken ter voldoening aan het voorschrift van art. 60 van de bepalingen op den overgang van de vroegere tot de nieuwe wetgeving;

3°. van den 1sten April 1873, houdende opheffing van de disciplinaire regtsmagt der districtscommissarissen en vaststelling van de daaruit voortvloeijende voorzieningen (*Gouvernementsblad* n°. 13);

(1) Waarvan in het militair hospitaal 2184.

4°. van den 19den April 1873, waarbij nader worden geregeld de regten en pligten van en de verhouding tusschen huurders en hen, die hunne diensten verhuren (*Gouvernementsblad* n°. 16).

Eene verordening, houdende nadere regeling van het tarief van geregtskosten in strafzaken, werd door de Koloniale Staten goedgekeurd en door den Gouverneur vastgesteld, doch zij is om daartegen gerezen en nog niet uit den weg geruimde bezwaren tot dusverre niet afgekondigd.

Eene ontwerp-verordening tot herziening is den 13den Mei jl. aan de Koloniale Staten ter goedkeuring aangeboden.

De overige in 1872 afgekondigde Koninklijke besluiten en koloniale verordeningen zijn vermeld bij de onderwerpen, waartoe zij behooren.

§ 2. *Regterlijke magt en regtspraak.*

Door het hof van justitie werden in 1872 afgedaan 122 burgerlijke zaken (waarvan 72 op verstek en 4 bij roijement) en 85 strafzaken, waarvan 80 bij vonnis en 5 bij roijement.

Er werden 63 requesten behandeld en 15 adviesen aan het Gouvernement uitgebragt.

Ter generale rolle werden 108 zaken aangebragt.

Op ult. December 1871 waren bij het kantongeregt te Paramaribo 7 burgerlijke zaken aanhangig gebleven; gedurende 1872 werden 254 zaken aangebragt.

In dat jaar werden 194 vonnissen gewezen, waarvan 145 op verstek, 33 op contradictie, 1 op exceptie en 15 op consent; terwijl 58 zaken van de rol werden geroijeerd, zoodat 9 zaken aanhangig zijn gebleven.

Bovendien zijn nog 3 interlocutoire vonnissen gewezen.

Voorts hebben plaats gehad 43 voorzieningen in voogdijen en toeziende voogdijen, 14 voorzieningen in curatele en toeziende curatele, 8 verzegelingen, 11 ontzegelingen, 4 openingen van uiterste wilsbeschikkingen, 21 beëedigingen van deskundige schatters en 18 van afgelegde verklaringen door gezagvoerders van Nederlandsche koopvaardijschepen. Nog werden 44 requesten behandeld.

Op ult. December 1871 waren 2 strafzaken onafgedaan gebleven, en in den loop van het jaar 1872 werden 45 strafzaken aangebragt. Er werden 44 vonnissen gewezen, waarvan 3 op verstek en 41 op ingebragte verdediging; zoodat op ult. December 3 zaken aanhangig bleven.

Nog werden 3 vonnissen gewezen tegen afwezig gebleven getuigen, en 3 adviesen aan den Gouverneur uitgebragt.

In 1872 werden bij het kantongeregt in Nickerie 28 burgerlijke zaken aangebragt.

In 23 dezer zaken werd vonnis gewezen, waarvan 3 op verstek en 20 op contradictie; terwijl 4 op verzoek van partijen van de rol werden geroijeerd, zoodat op ultimo December slechts eene zaak onafgedaan bleef. Verder hebben plaats gehad 1 voorziening in voogdij en toeziende voogdij, 3 verzegelingen, 3 ontzegelingen, 2 beëedigingen van zeebrieven en 8 beëedigingen van afgelegde verklaringen door door gezagvoerders van Nederlandsche koopvaardijschepen.

Het aantal aangebragte strafzaken bedroeg 12; in alle werd vonnis gewezen op ingebragte verdediging.

Bovendien werd in ééne zaak aan den Gouverneur advies uitgebragt.

Bij het kantongeregt in Coronie werd in 1872 op contradictie vonnis gewezen in vier burgerlijke zaken; bovendien is nog een interlocutoir vonnis gewezen.

Verder hebben aldaar plaats gehad 1 voorziening in voogdij en toeziende voogdij, 2 verzegelingen, 1 ontzegeling, 1 beëediging van deskundige schatters, 1 beëediging van afgelegde verklaringen door een kustvaarder en 1 beëediging van verklaringen ter verkrijging van zeebrieven, 5 requesten werden behandeld.

Eene strafzaak werd aangebragt, waarin na ingebragte verdediging vonnis werd gewezen.

Het aantal praktizijns beliep op ult°. December 1872, 8, waaronder 4 gegradueerden, en het aantal notarissen 2, behalve de district-secretarissen, die als zoodanig in de buitendistricten met de uitoefening van het notarisambt zijn belast

Vijf deurwaarders waren bij het hof van justitie en de kantongeregten werkzaam.

Te Paramaribo waren geadmitteerd 7 translateurs voor de Neger-engelsche, 3 voor de Engelsche, 2 voor de Fransche en 1 voor de Portugesche taal.

Bovendien waren zoowel te Paramaribo als in de buitendistricten verscheidene personen als tolken in de Chinesche en Bengalesche talen werkzaam.

§ 3. *Politie.*

In het *Gouvernementsblad* van 1873 werden opgenomen de beide volgende verordeningen, houdende:

a. uitbreiding van het politiewezen (*Gouvernementsblad* n°. 9);

b. voorzieningen tegen lediggang en zwerverij en tegen eenige in verband daarmede staande overtredingen (*Gouvernementsblad* n°. 16).

Het corps maréchaussée bestond op ult°. December 1872 uit 117 man, als:

1 opperwachtmeester;

2 wachtmeesters;

20 brigadiers;

46 maréchaussée der 1ste klasse;

48 » » 2de »

Aan de formatie ontbreken alzoo:

1 brigadier;

2 maréchaussée der 1ste klasse; en

2 » » 2de »

Het corps inlandsche politie was op ultimo December 1872 compleet en bestond uit:

6 hoofdlieden;

15 agenten der 1ste klasse; en

29 » » 2de »

De door de beide corpsen verrigte diensten zijn vermeld in het sub lit. C kopijelijk hierbij overgelegd verslag van den procureur-generaal omtrent het politiewezen over 1872.

In 1872 werd aan een persoon admissie van inwoning binnen de kolonie verleend.

Op verlangen der belanghebbenden werden in 1872 ten behoeve van 15 vertrekkende personen 12 buitenlandsche paspoorten uitgereikt.

§ 4. *Middelen van beheer met het regtswezen in verband.*

I. Departement van onbeheerde boedels en weezen.

a. Onbeheerde boedels,

Op ultimo December 1871 waren aanhangig gebleven 24 boedels; van deze zijn in den loop des jaars tot vereffening gebragt of aan belanghebbenden overgegeven 5 boedels, zoodat op ultimo December 1872 onvereffend bleven 19 boedels, waaronder 6, die in den loop van 1873 kunnen afloopen, en 13, die, om verschillende redenen nog onvereffend zullen moeten blijven.

Geliquideerd zijn ingevolge dicta 4 boedels, allen in insolventen staat.

Aan het collegie zijn tot het verkrijgen van dicta gezonden 2 boedelstaten, 6 verantwoordrekeningen en 3 repartitie-rekeningen.

De Gouverneur heeft berigt, dat binnen een zeer kort tijdsverloop alle boedels vereffend zullen kunnen zijn.

b. Weezen.

Op ultimo December 1871 bevonden zich onder de openbare voogdij van de weeskamer:

vrijgeboren en gemanumitteerden . .	525	weezen.
geëmancipeerde of uit geëmancipeerde ouders geboren	114	»
waarbij in den loop van 1872 is gekomen:		
vrijgeboren of gemanumitteerden	1	»
Te zamen . .	640	weezen.
Van deze zijn in den loop van 1872 afgeschreven:		
vrijgeboren of gemanumitteerden . 65		
geëmancipeerde of uit geëmancipeerde ouders geboren. 2		
	67	»
Zoodat op ult°. December 1872 onder voogdij bleven	573	weezen.

waarvan 461 vrijgeboren en gemanumitteerden en 112 geëmancipeerden of uit geëmancipeerde ouders geborenen.
Van de vrijgeborene of gemanumitteerde weezen werden onderhouden:

uit eigen middelen.	55
door betrekkingen	270
door het bestuur	136
	461

De weezen die uit eigene middelen onderhouden werden bezaten op 31 December 1872 11 huizen te Paramaribo of aandeelen daarin, 1 plantage aan de rivier Suriname en een rentegevend kapitaal van f 96 680,34[5], terwijl nog een bedrag van f 847,31[5], in de reservekas gedeponeerd, ter uitzetting beschikbaar werd gehouden.
Behalve de hiervoren vermelde 112 geëmancipeerde of uit geëmancipeerde ouders geboren weezen, staan nog een groot aantal onder direct toezigt van den staats-commissaris en de districts-commissarissen.

II. Kantoor van den hypotheekbewaarder.

Het salaris, dat in de koloniale kas werd gestort, bedroeg in 1872 f 1146,22.

III. Gevangeniswezen en gevangenen.

Door de afkondiging der verordening van den 30sten April 1872, opgenomen in het *Gouvernementsblad* onder n°. 25, waarbij wordt vastgesteld een reglement betreffende de strafinrigtingen voor dwangarbeid, den dwangarbeid aan openbare werken, de inrigting en het inwendig bestuur der gevangenissen, de tucht der veroordeelden en de bestemming der opbrengst van hunnen arbeid, is voldaan aan het voorschrift in art. 60 der bepalingen op den overgang van de vroegere tot de nieuwe wetgeving.
In het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia werden gedurende 1872 in verzekerde bewaring genomen 995 personen, van welken weder ontslagen zijn 951, zoodat op ultimo December ll. aldaar 44 personen overbleven.
Het aantal gevangenen op het fort Nieuw-Amsterdam, dat op 1 Januarij 126 bedroeg, was op ultimo December tot 107 verminderd.
In het huis van bewaring te Nieuw-Rotterdam (Nickerie) was het gemiddeld aantal gevangenen 41.
Het aantal gedetineerden (inlanders en met hen gelijkgestelden) in het huis van bewaring in Coronie bedroeg gedurende het geheele jaar 74.
Bijzonderheden betreffende de beide eerstgenoemde gevangenissen worden vermeld in de hierbij sub litt. D en E in afschrift gevoegde rapporten van commissien van administratie over die inrigtingen.

IV. Kantoor van den exploiteur-liquidateur.

In 1872 werden in het, krachtens het Gouvernementsbesluit van 7 Julij 1869, n°. 32, aangelegd grootboek, successivelijk afgeschreven de verschillende door den exploiteur-liquidateur gedane betalingen ten bedrage van f 21 128,39 en ontvangsten ter somma van f 20 000.
Vervolgens werden de betalingen voortgezet van crediteuren in het provenu van den houtgrond Onverwacht, zoomede in de provenu's van de plantages Kroonenburg en Pomona. Naardien verschillende crediteuren in het provenu van Onverwacht zich niet hebben aangemeld, en nog eene moeijelijkheid bestaat wat het provenu van Kroonenburg betreft, zijn de beide provenu niet vereffend kunnen worden.

G. Eeredienst.

1. Nederlandsch-Hervormde gemeente.

a. Paramaribo.

Het aantal in 1872 gedoopten bedroeg 273, als:

kinderen in echt geboren	72
» buiten » »	200
volwassen personen.	1

Tot leden der gemeente werden aangenomen 65 personen, waaronder 11 militairen van het garnizoen.
Met kerkelijke attestatien zijn aangekomen 20 en vertrokken 7 personen.
Het aantal catechisanten beliep 618, van welke 252 van het mannelijke en 366 van het vrouwelijke geslacht.
9 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.
Het aantal armen dat bedeeling ontving bedroeg 47.
Het getal lidmaten wordt op 3000 en het zielental op 7000 geschat.

b. Nickerie.

Het aantal in 1872 gedoopten beliep 72, waaronder 5 kinderen in echt geboren, 2 Indiaansche kinderen, één Chinees en ééne volwassen vrouw.
8 personen werden tot lidmaten der gemeente aangenomen.
4 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.
De gewone catechesatien werden door 33 jongens en 31 meisjes bezocht.
De godsdienstoefeningen werden op Zon- en feestdagen zoowel te Nieuw-Rotterdam als op de plantages geregeld gehouden.
Het zielental dezer gemeente bedraagt ongeveer 1500.

II. Evangelisch-Luthersche gemeente.

Bij die gemeente werden 133 personen in 1872 gedoopt, zijnde 69 van het mannelijke en 64 van het vrouwelijke geslacht.
Van de gedoopten waren 29 kinderen in echt geboren.
Tot lidmaten der gemeente werden aangenomen 16 mannen en 21 vrouwen.
Het getal huwelijken dat kerkelijk werd ingezegend, bedroeg 7.
De catechisatien werden door 164 personen bezocht. zijnde 80 van het mannelijke en 84 van het vrouwelijke geslacht.
Met kerkelijke attestatien zijn 3 personen vertrokken.

III. Moravische broedergemeente.

Volgens den staat dier gemeente bedroeg op ultimo December 1872 haar zielental 23 707, van welken:

te Paramaribo. . . .	6 683
in de districten . . .	16 638
boschnegers	386

In vergelijking met het vorige jaar heeft de gemeente te Paramaribo eene vermeerdering, en die in de districten eene vermindering ondergaan; dit is voornamelijk toe te schrijven aan de zucht van velen om van de districten naar Paramaribo te verhuizen.

In 1872 hebben zich 329 personen bij die gemeente aangesloten.

:52 volwassenen en 642 kinderen werden gedoopt, en 573 personen als lidmaten aangenomen.

Als overleden zijn opgegeven 746 personen.

205 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.

Het aantal der door de zendelingen bezochte plantages bedroeg 188: hiervan behooren 92 bij de verschillende etablissementen met kerk en school, terwijl 96 door de rondreizende zendelingen werden bezocht.

De verschillende nederzettingen der boschnegers werden zooveel doenlijk door de zendelingen bezocht, en op eene dier vestigingsplaatsen, namelijk te Koffijkamp, werd eene nieuwe kerk gebouwd en ingewijd.

De gemeente had het verlies van een viertal zendelingen te betreuren, en onder dezen dat van den heer H. Clemens, die sedert 1853 als zendeling en sedert 1870 als hoofd der zending werkzaam was.

IV. Roomsch-Katholijke gemeente.

In 1872 werden 677 personen gedoopt, waaronder 128 Indianen.

63 huwelijken werden kerkelijk ingezegend, waarvan 24 onder de Indianen.

Overleden zijn 303 personen.

In den loop van het jaar werden 45 plantages en 14 Indiaansche kampen door de geestelijken bezocht.

Het zielental der gemeente wordt op ongeveer 12 000 geschat.

V. Israëlitische gemeente.

a. Nederlandsch Israëlitsche.

Op ult. December 1872 was het zielental 637, waarvan 310 van het mannelijke en 327 van het vrouwelijke geslacht.

Het getal der geboorten bedroeg 13 en dat der sterfgevallen 18.

4 huwelijken werden ingezegend.

28 personen werden door het armbestuur gealimenteerd.

b. Portugeesch Israëlitische.

Het zielental dezer gemeente bedroeg op ult. December 1872, 663, waarvan 321 van het mannelijk en 342 van het vrouwelijk geslacht.

Het getal der geboorten bedroeg 14, dat der sterfgevallen 19.

Door het armbestuur werd aan 24 behoeftige huisgezinnen onderstand verstrekt.

H. Instellingen van liefdadigheid.

Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid.

Het aantal leden en begunstigers bedroeg op ult. December jl. 106, te weten:

37 leden;

51 donateurs:

18 donatrices.

Het fonds der maatschappij bedroeg op dien datum f 20 155,24.

Gedurende 1872 werd aan alimentatie de som van f 360 besteed.

In het onderwijs van de kweekelingen der maatschappij, 82 in getal, werd door het Koloniaal Bestuur voorzien.

De gealimenteerden en kweekelingen werden in geval van ziekte kosteloos verpleegd.

De uitgaven voor medicijnen beliepen f 24,90.

Voor kleeding ten behoeve der kweekelingen werd f 1200 en voor schoenen f 1000 bestemd. (1)

(1) Een gedrukt exemplaar van het verslag van de werkzaamheden en verrigtingen dezer maatschappij over de jaren 1861 tot 1871 is, ter inzage voor de leden, ter griffie van de Kamer nedergelegd.

Er bestaan in de kolonie nog verscheidene maatschappijen en genootschappen, waarvan het doel is door wekelijksche, maandelijksche of jaarlijksche contributien van de leden bij ziekte geneeskundige hulp, geneesmiddelen, verzorging en verpleging te verschaffen; bij ouderdom, ligchaamsgebreken of ongeschiktheid tot den arbeid wekelijks onderstand te verleenen, en bij overlijden in de kosten van eene behoorlijke begrafenis te voorzien. Tot de zoodanigen behooren de maatschappijen „de Voorzienigheid" en „Tot onderling voordeel", welke in den loop des jaars 1872 als zedelijke ligchamen zijn erkend.

Het comité „Dorcas" ging voort, zooveel zijne middelen het toelieten, kinderen die, wegens gebrek aan kleeding, de school niet kunnen bezoeken, van het noodige te voorzien.

I. Onderwijs.

Op ultimo December 1872 waren te Paramaribo, behalve twee stads-armenscholen voor meisjes, 20 particuliere scholen.

De particuliere scholen werden bezocht door 1589 jongens en 1422 meisjes en de beide stads-armenscholen door 235 meisjes. Onder het getal jongens zijn 468, die voor rekening van het bestuur op de particuliere scholen onderwijs genieten.

Van de normaallessen, die voor rekening van het bestuur door twee onderwijzers van den eersten rang werden gegeven, werd wederom een ruim gebruik gemaakt en verkreeg men op nieuw gunstige resultaten. Ten blijke daarvan strekt dat acht jongelieden, die zich die gelegenheid hadden ten nutte gemaakt, na afgelegd examen, den vierden onderwijzersrang verkregen, terwijl op het einde des jaars nog zestien personen aan de bedoelde lessen deel namen. Aan een verzoek van drie vrouwelijke kweekelingen om daartoe te worden toegelaten, zal weldra gevolg worden gegeven.

Behalve de ondermeesters en kweekelingen bestond het onderwijzend personeel te Paramaribo op ultimo December jl. uit 7 onderwijzers en onderwijzeressen van den 1sten rang, 4 onderwijzers van den 2den rang, 9 onderwijzers en onderwijzeressen van den 3den rang en 3 onderwijzers en onderwijzeressen van den 4den rang.

In de buitendistricten wordt onderwijs gegeven:

a. Op de gouvernementsscholen.

Het aantal dezer scholen beliep op ultimo December jl. 12, benevens 3 gesubsidieerde scholen. Zij zijn gevestigd als volgt:

Te Nieuw Rotterdam met	60	leerlingen.
Op het station Frederiksdorp . . .	82	»
» » » Nieuw Meerzorg . .	126	»
» de plaats de Resolutie	80	»
» » » Hecht en Sterk . . .	95	»
» » » Geertruidenberg . . .	66	»
» » » Rustenburg	49	»
» » » Houttuin.	38	»
» » » Dijkveld	58	»
» » » Berlijn	63	»
» » » St. Barbara.	50	»
» den grond Totness.	35	»
» de plaats Kent (gesubsidieerd). .	36	»
» » » Paradise (id.) . .	47	»
» » » Crappahoek (id.) . .	40	»
Totaal . .	925	leerlingen.

b. Scholen der Moravische Broeders.

Deze scholen, 17 in getal, waren gevestigd:

Op het etablissement Anna'szorg	40	leerlingen.
» » » Beekhuizen	27	»
» » » Bleijendaal	66	»
» » » Berseba	44	»
» » » Cath. Sophia	42	»
» » » Charlottenburg.	42	»
» » » Clevia	124	»
» » » Heerendijk	87	»
» » » Leliendaal	144	»
» » » Rust en Werk	47	»
» » » Salem	65	»
» » » Waterloo	108	»
» de plaats Accaribo	20	»
» » » Copie	19	»
» » » de Morgenstond	57	»
» » » Nieuwzorg	8	»
» » » Wederzorg	107	»
Zamen.	1047	leerlingen.

Op acht van deze scholen waren geëxamineerde onderwijzers geplaatst, terwijl verscheidene kweekelingen van de Moravische Broeders zich voorbereidden om het onderwijzersexamen af te leggen en met dat doel deel namen aan de normaallessen, die door twee onderwijzers van den 1sten rang worden gegeven.

c. Scholen der Roomsch-katholijke geestelijken.

De drie scholen dier geestelijken werden op de plantages Esthersrust en Cardospark en op het leprozen-etablissement Batavia aangetroffen; zij werden door 162 leerlingen bezocht.

d. Andere inrigtingen van onderwijs.

Inrigtingen, alwaar aan onder het Staatstoezigt geplaatsten gelegenheid werd verstrekt om eenig onderrigt te erlangen, werden onder meer op de plantages Poelwijk en Sarah gevonden.

De commissie van onderwijs betuigt in haar verslag over 1872:

dat er in de kolonie voldoende gelegenheid bestaat om aan de jeugd niet slechts gewoon lager onderwijs maar zelfs meer uitgebreid lager onderwijs te doen genieten;

dat er ruime gelegenheid bestaat voor arme kinderen om ter school te gaan;

dat het echter zeer wenschelijk is dat de zorg voor kleeding en schoeisel worde uitgebreid;

dat aan de kinderen der geëmancipeerden, ook in de buitendistricten, hoe langer hoe meer gelegenheid tot het genieten van onderwijs wordt gegeven; en

dat door de gelegenheid tot opleiding van onderwijzers voorzien wordt in de behoefte aan onderwijzend personeel vooral ten behoeve van de scholen in de buitendistricten.

De commissie voegt daarbij de verklaring dat zij met groote belangstelling de maatregelen te gemoet ziet, die door het Bestuur genomen zullen worden, ten einde bij het eindigen van het Staatstoezigt den gunstigen toestand van het onderwijs onder de kinderen der geëmancipeerden te bestendigen, en wijst voorts op de behoefte van eene nadere wettelijke regeling van het geheele schoolwezen.

Hierbij worden sub lit. F, G en H overgelegd:

a. het voorschreven verslag der commissie van onderwijs met eene missive tot aanvulling daarvan;

b. een staat, bevattende bijzonderheden omtrent de scholen, zoowel te Paramaribo als in de districten.

J. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Eene op den 22sten October 1872 vastgestelde koloniale verordening, waarbij nader worden geregeld de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden, werd op den 31sten Maart 1873 afgekondigd, (*Gouvernementsblad* n°. 4).

Op ultimo December 1872 waren te Paramaribo werkzaam:

3 med. chir. et art. obst. doctores,

1 med. doct. heel- en vroedmeester,

5 artsen,

2 stedelijke heelmeesters,

11 apothekers, en

6 vroedvrouwen;

en in de districten:

1 med. chir. et art. obst. doctor,

1 med. doct. heel- en vroedmeester,

1 stedelijke heel- en vroedmeester,

6 heel- en vroedmeesters,

9 divisie-heelmeesters, waaronder 8 officieren van gezondheid, en

1 vroedvrouw.

Door de commissie van geneeskundig onderzoek en toevoorzigt werden drie personen geëxamineerd, waarvan werden toegelaten 1 als vroedmeester en 2 als heelmeester.

De inspectien der apotheken vonden geregeld plaats en leverden voldoende resultaten op.

In den loop van het jaar 1872 werd zoowel te Paramaribo als in de buitendistricten meermalen de gelegenheid opengesteld om gratis te worden gevaccineerd.

De resultaten der vaccinatien waren echter meestal ongunstig.

K. Bouwdepartement.

Twaalf aannemingscontracten voor leveringen en uitvoeringen van verschillenden aard zijn door het koloniaal bestuur goedgekeurd, terwijl van drie inschrijvingen geen gebruik is gemaakt, omdat de bedragen waarvoor werd ingeschreven te hoog waren.

Er werden tot stand gebragt dertien belangrijke reparatien aan gebouwen met hunne nevengebouwen, bruggen, sluizen enz., terwijl vijf gebouwen enz. nagenoeg of geheel vernieuwd werden.

Met uitzondering van de onderhoudswerken van minderen omvang ondergingen van de 56 vaartuigen, onder het beheer van dit departement, 13 eene belangrijke herstelling. Drie stuks werden als voor de dienst ongeschikt afgekeurd, en door nieuwe vervangen.

Bij het fort Nieuw-Amsterdam werd een hellende steiger of landingsbrug daargesteld, in de plaats van den horizontalen steiger, die eene algeheele vernieuwing vereischte.

Op den post Nassau werd eene nieuwe keuken en een wachthuis aangebouwd.

Bij den algemeenen steiger te Paramaribo werden de ondiepe plaatsen uitgebaggerd, om het aanleggen van ponten en andere vaartuigen bij gemiddelde waterstanden mogelijk te maken.

Te fort Nieuw Amsterdam ondernam men den bouw van eene steenen gevangenis, die voor minstens 100 gestraften ruimte aanbiedt. Verschillende omstandigheden

hebben er toe zamengewerkt, dat dit gebouw eerst op den 21sten April jl. kon voltooid worden en aan de commissie van administratie overgegeven.

Op den quarantainepost Leyden zijn de beschoeijingswerken voor het grootste gedeelte geheel vernieuwd.

Het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia werd van een gemetselden put met een metalen pomp voorzien, waardoor in de bestaande behoefte aan water binnen de gevangenis wordt te gemoet gekomen.

Tot huisvesting van den commissaris, belast met het beheer van het district Nickerie, werd te Nieuw Rotterdam een gebouw, dat in de oude wijk stond, aangekocht, en naar de nieuwe overgebragt. In dat gebouw werd tevens de vereischte localiteit voor de zittingen van het kantongeregt aangewezen. De ontvangerswoning en het magazijn van levensmiddelen in het oude gedeelte van Nieuw Rotterdam moesten, ten gevolge van de afspoeling der kust, naar het nieuwe gedeelte worden overgebragt.

De zich meer en meer openende mond der Nickerierivier begon een hevigen golfslag tegen den oever van die rivier langs de nieuwe wijk te veroorzaken, en maakte eenige werken tot oeververdediging aldaar noodzakelijk.

Een staat, aantoonende hetgeen door het Bouwdepartement, tot onderhoud van de gebouwen met hun toebehooren, mobilair en verdere inventaris, is verrigt, wordt hierbij overgelegd sub lit. H[1].

Door tusschenkomst van het Bouwdepartement werden mede ten behoeve en ten laste van andere departementen verschillende werken uitgevoerd.

L. Communicatiewegen te water en te land en vervoermiddelen.

In het jaar 1872 werd voortgegaan met het onderhouden, verbeteren en uitbreiden der communicatiewegen.

Het volgende werd in de onderscheidene districten verrigt.

Boven-Cottica, Perica, Matappica, Commetewane en Boven-Commewijne.

In Boven-Cottica en Matappica werden de communicatiewegen in goeden staat gehouden.

In de drie andere districten bestaat tot dusver geen communicatie te land.

Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.

De communicatie tusschen het station Frederiksdorp en Guadeloupe onderging verbetering.

De verbindingsweg tusschen Beneden-Cottica en Matappica werd op verschillende punten verhoogd, en over eene breedte van vijf en veertig voeten van struikgewas en wier gezuiverd.

De communicatien werden 4 malen schoongemaakt.

Beneden- en Boven-Suriname.

Aan de communicatie tusschen Maagdenburg en de Hoop werd voortgewerkt.

Ook werd voortgegaan met het verbeteren van den weg van het fort Nieuw Amsterdam langs de plantages Voorburg en Susanna'sdaal naar het etablissement Clevia.

Deze werkzaamheden, welke door de veroordeelden die op het fort Nieuw Amsterdam gedetineerd zijn, worden verrigt, waren zoo ver gevorderd dat die weg tot aan plantage Susanna'sdaal als voltooid kon worden beschouwd.

De Pauluskreek werd in bevaarbaren staat gehouden.

Beneden- en Boven-Para.

Het onderhoud der bestaande communicatiewegen te land vond naar behooren plaats Voor zoover die werkzaamheden ten laste van het Gouvernement kwamen werden daartoe arbeiders opgevorderd.

Beneden- en Boven-Saramacca.

Het kanaal van Saramacca werd schoongemaakt en uitgediept.

Aan den nieuwen weg naar de plantage Catharina Sophia werden de werkzaamheden voortgezet. De weg tusschen de plantages Caledonia en Kent werd voltooid; ook daartoe moesten arbeiders worden opgevorderd.

De communicatie te water tusschen Paramaribo, het district Beneden-Saramacca en het etablissement Batavia werd geregeld in het begin van elke maand door een der koloniale zeilvaartuigen onderhouden.

Coronie en Nickerie.

De bestaande communicatien werden in goeden staat gehouden.

Koloniale vaartuigen.

De onderhandelingen met de Royal Mail Steamer Packet Company, wegens het verrigten der maildienst tusschen Paramaribo en Georgetown, hebben nog geen bevredigend resultaat opgeleverd.

Het schroefstoomschip *Paramaribo* heeft van Januarij tot November 1872 geregeld de maildienst tusschen Paramaribo, Nickerie en Demerary gedaan.

In November werd het buiten de vaart gesteld, ten einde van een nieuwen stoomketel te worden voorzien en in verband daarmede eenige reparatien te ondergaen.

Het schroefstoomschip *Vice-Admiraal Rijk* heeft van Januarij tot 15 October 1872 de vaart op de Commewijne en de Cottica onderhouden. Het werd toen, als voor de dienst ongeschikt, afgekeurd.

De raderstoomboot *Nickerie*, welke in 1872 nu eens voor de maildienst en dan weder voor de rivierdienst werd gebezigd, was met uitzondering van den ketel in goeden staat. Het voornemen bestaat om dien defecten ketel met dien van de *Vice-Admiraal Rijk*, welke nog zeer goed is, te verwisselen.

De raderstoomboot *Commewijne* lag in reparatie en werd daarna weder met de rivierdienst belast.

Behoudens gewoon onderhoud, zal zij in de eerste jaren geene belangrijke reparatien vereischen.

De schooner *Suriname* onderhield even als de kotter *Saramacca*, de communicatie te water tusschen de hoofdplaats en de districten Saramacca, Nickerie en Coronie.

Op den 15den Maart jl. verleende dit vaartuig hulp aan de Fransche schoener *Louise Anna*, die met verlies van roer en gebroken mast in lekken toestand beneden de rivier de Coppename was geankerd.

De kotter *Saramacca* heeft belangrijke reparatien ondergaan. Van die gelegenheid werd tevens gebruik gemaakt, om het logies der passagiers 2de klasse te verbeteren.

Gedurende de herstellingen aan het vuurschip, werd de kotter als zoodanig gebezigd.

M. Geldelijk beheer.

Muntwezen. Door de in 1872 in de kolonie aanwezige Nederlandsche specien, gesteund door den omloop van het papier der Surinaamsche Bank, werd in de behoefte aan circulerend medium voorzien. De geldsomloop bleef ongestoord.

Aan het verslag der Surinaamsche Bank over dat jaar, wordt het volgende ontleend.

Gedisconteerd werden 1718 stukken tot een gezamenlijk bedrag van f 1 880 592,65, of 1191 stukken en f 1 661 995,56 minder dan in 1871. Op 31 December 1872 waren in portefeuille 458 stukken tot een gezamenlijk bedrag van f 592 464,74. De looptijd was slechts enkele malen langer dan 90 dagen; kortere termijnen kwamen menigvuldig voor. De rente was gedurende het geheele jaar 9 per cent.

Slechts 6 beleeningen tot een gezamenlijk bedrag van f 3600 werden in 1872 gesloten.

De circulatie van bankpapier varieerde tusschen f 336 635 en f 431 945.

De dekking der binnen 4 maanden opvraagbare verbindtenissen bewoog zich tusschen 56,35 per cent en 92,52 per cent.

Aan Amerikaansch goud werd door de Bank voor een bedrag van ongeveer f 50 000 uit Barbados aangevoerd

terwijl door haar naar Nederland werd verzonden f 45 590 aan zilveren 5-francstukken, f 13 630 aan Fransch goud en f 5000 aan Nederlandsche 5-centstukken.

Na aftrek van alle onkosten bedroeg de winst over 1872 f 14 869,84[5].

Begrooting. Onder lit. I wordt hierbij overgelegd de raming der ontvangsten en uitgaven voor 1873, vastgesteld bij de wet van 19 Januarij 1873 (*Staatsblad* n°. 17).

Bronnen van inkomsten. Te dezen aanzien hebben geen vermeldenswaardige veranderingen plaats gehad.

Finantiele resultaten. Uit de hierbij onder litt. J en K overgelegde twee staten, van reeds gedane of nog te doene ontvangsten en uitgaven over 1872, vergeleken met de raming, blijkt dat de uitgaven f 48 094,39 minder en de inkomsten f 1 114,52 meer hebben beloopen dan geraamd was, en is alzoo het subsidie f 49 208,91 beneden de geraamde bijdrage gebleven.

Wat den staat der uitgaven betreft, dient echter vermeld te worden dat vermits eerst op ult. Junij 1873 het dienstjaar 1872 wordt afgesloten, het op dien staat voorkomende cijfer niet als het definitive totaal-cijfer van uitgaven moet worden aangenomen.

Opgeheven particuliere West-Indische Bank. Op rekening van het aan die bank competerende bedrag in de opbrengst van de bij executie verkochte plantage Kroonenburg werd f 20 000 voldaan.

Met de incassering van het saldo dier vordering zal de liquidatie dezer instelling zijn afgeloopen.

N. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Volgens mededeeling van den Gouverneur is het ontwerp van een nieuw pensioen-reglement, waarvan sprake is in het verslag van 1872, zoowel ten gevolge van andere regelingen, die geen uitstel gedoogden, als wijzigingen, die nader gebleken zijn in het reeds afgewerkt ontwerp noodig te wezen, nog niet in gereedheid kunnen worden gebragt.

O. Immigratie en Kolonisatie.

I. Immigratie.

Op het gebied van immigratie was het jaar 1872 voor de kolonie van groot belang. Het reeds op den 8sten September 1870 tusschen Nederland en Groot-Britannie gesloten tractaat, betreffende de immigratie van vrije arbeiders uit Britsch Indie, werd op den 17den Maart 1872 geratificeerd, en het Koninklijk besluit dd. 17 Maart 1872 (*Staatsblad* n°. 12), houdende de bepaling tot plaatsing van dit tractaat in het *Staatsblad* in de kolonie op den 7den Junij daaraanvolgende afgekondigd. (*Gouvernementsblad* n°. 14.)

De Nederlandsche Regering en ook het Koloniaal Bestuur erlangde daardoor de bevoegdheid om werklieden voor de kolonie in Britsch Indie aan te werven. Zoowel in verband daarmede, als in het algemeen met het doel om de immigratie van vrije arbeiders te bevorderen, zagen verschillende Koninklijke besluiten en andere wettelijke bepalingen in dit jaar het licht.

Behalve de in het vorig verslag vermelde werden nog afgekondigd:

a. in het Nederlandsche *Staatsblad*:

op den negenden Junij 1873 de wet van den 22sten Mei te voren tot nadere wijziging van de tweede alinea van art. 4 der wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 164), houdende opheffing der slavernij in de kolonie Suriname;

b. in het Surinaamsche *Gouvernementsblad*:

op den 9den October het Koninklijk besluit dd. 10 September 1872, n°. 5, houdende verhooging van de premien uitgeloofd op den aanvoer van vrije arbeiders in Suriname uit landen gelegen beoosten de Kaap de Goede Hoop (*Gouvernementsblad* n°. 22);

op den 9den October het Koninklijk besluit dd. 10 September 1872, n°. 6, houdende wijziging van de bestaande immigratieverordeningen in dien zin, dat zij ook van toepassing worden op den aanvoer van vrije arbeiders van Chineschen landaard uit Nederlandsch Indie (*Gouvernementsblad* n°. 23).

Naar aanleiding dezer verordeningen werden bij gouvernements-resolutie van den 19den Julij 1872, n°. 21, de voorwaarden vastgesteld, waarop gedurende het verschepingssaizoen, loopende van 1 Augustus daaraanvolgende tot 15 Maart 1873, door tusschenkomst van het Koloniaal Bestuur, immigranten uit Britsch Indie konden worden ontboden.

Van 20 Julij af, toen de eerste bestelling inkwam, tot 9 December toe, toen de laatste werd gedaan, zijn voor 37 plantages een getal van 2432 koelies besteld geworden.

Aan 9 planters werd, op hunne aanvraag, ingevolge de bepalingen van het Koninklijk besluit dd. 22 Maart 1872, n°. 26, te zamen eene som van f 63 000 voor de kosten van aanvoer van vrije arbeiders als voorschotten verstrekt.

De commissie bedoeld bij art 9 van laatstgenoemd Koninklijk besluit, wier werkkring is om de aangeboden waarborgen en zekerheid ter zake van de immigratiekosten en voorschotten te onderzoeken en daaromtrent bij den Gouverneur rapport in te dienen, werd bij gouvernements-resolutie dd. 5 Augustus 1872, n°. 2, voor den tijd van een jaar benoemd.

Ter vervanging van den aanvankelijk benoemden emigratie-agent te Calcutta werd door den Gouverneur benoemd de heer W. Durham, die op den 7den Augustus 1872 aldaar als Nederlandsche agent voor de zaken betreffende de emigratie van vrije arbeiders uit Britsch Indie naar Suriname optrad.

Met de directie der Surinaamsche Bank sloot het Koloniaal Bestuur den 13den Augustus 1872, voorloopig voor den tijd van één jaar, eene overeenkomst waarbij het zich de tusschenkomst van die bank verzekerde tot het doen van ontvangsten en betalingen ter zake van de door den Gouverneur te verleenen medewerking tot de aanwerving en den aan- en terugvoer van vrije arbeiders en voorts in het algemeen tot het verleenen van die tusschenkomst waar die in het belang der immigratiezaak mogt worden ingeroepen.

Ter voldoening aan art. 15 van het Koninklijk besluit van 22 Maart jl., n°. 27, waarbij bepaald is dat met het algemeen toezigt en de contrôle over de immigranten, voortaan een ambtenaar onder den titel van agent-generaal zal zijn belast, is bij 's Konings besluit dd. 1 Julij jl, n°. 14, de heer J. F A. Cateau van Rosevelt, district-commissaris van de 2de klasse, als zoodanig benoemd.

Eenige voorzieningen, vereischt ter behoorlijke uitoefening van de aan die betrekking verbonden functien, in eene ontwerp-verordening zamengevat, werden op den 31sten December door den Gouverneur aan de Koloniale Staten ter goedkeuring aangeboden.

Omtrent de zich in de kolonie bevindende immigranten is weinig meldenswaardig voorgevallen, het minst van allen bij die uit China.

Op ultimo December 1872 bevonden zich in de kolonie 785 Chinesche immigranten, te weten: 749 mannen, 16 vrouwen, 13 jongens en 7 meisjes. Deze cijfers vertegenwoordigen evenwel niet het in de kolonie aanwezige aantal personen van dien landaard, daar nog een groot aantal als vrije arbeiders op verschillende plantages en gronden werkzaam zijn of in den kleinen landbouw, handel of nijverheid een bestaan vinden. Slechts weinigen van hen keeren na volbragten dienst naar hun geboorteland terug. Deze klasse van arbeiders voldoet voortdurend. Het is over het algemeen een verstandig en ijverig volk, tegen het tropisch klimaat bestand, en bij goede behandeling niet moeijelijk te besturen.

Hunne sterfte bedroeg dit jaar 3 ten honderd.

Nieuwe aanvoeren vonden in dit jaar niet plaats.

De bemoeijingen van den zaakgelastigde en consul-generaal te Shanghaï in het belang dezer immigratie hebben tot dusver niet de gewenschte resultaten opgeleverd.

Immigranten uit West-Indie.

Op ult. December 1872 bevonden zich in de kolonie 1431 immigranten afkomstig uit West-Indie, namelijk 703 mannen, 467 vrouwen, 147 jongens en 114 meisjes.

Gedurende dat jaar werden aangevoerd van Barbados 449, van St. Eustatius 53 en van Britsch Guyana 48, te zamen 550 personen, waarvan het aantal mannen 285, vrouwen 183, jongens 46 en meisjes 36 bedroeg, met 30 schoeners, 1 zeilboot en twee keeren met de koloniale stoomboot.

Alhoewel velen dier arbeiders, vooral zij die van het Nederlandsch eiland St. Eustatius afkomstig zijn en ook die van de allerlaatste bezendingen van Barbados, van hunne geschiktheid blijken gaven, was echter op het grooter deel der Barbadianen niet te roemen. Lui, onverschillig, weinig of niet aan den arbeid gewoon, konden velen juist niet als eene aanwinst van de in Suriname aanwezige arbeidskrachten worden aangemerkt. De natuurlijke gevolgen dezer slechte hoedanigheden bleven dan ook niet achterwege, zoodat, in weêrwil deze lieden bijna zonder uitzondering tot het negerras behooren en dus aan een tropisch klimaat gewoon zijn, hun sterftecijfer, dat dit jaar 9 ten honderd bedroeg, zeer hoog bleef.

Immigranten uit Nederland.

Ofschoon bij Koninklijk besluit dd. 19 September 1870, n°. 19, ook op den aanvoer van vrije arbeiders uit Europa premien waren uitgeloofd, kwamen deze soort van immigranten in het afgeloopen jaar voor het eerst in Suriname aan.

Met het Nederlandsche schip *Willem Jacobus* werden in de maand September 2 personen uit Nederland aangevoerd; die ten overstaan van den agent-generaal vrijwillige overeenkomsten voor den tijd van 3 jaren sloten om op de hoeven van twee Europesche landbouwers in het stadsdistrict, boerenarbeid te verrigten.

Na 5 maanden besloten zij met onderling goedvinden hunne contracten te verbreken, hetgeen door den Gouverneur, onder voorwaarde dat de premien aan het Gouvernement werden teruggegeven, werd goedgekeurd. Die arbeiders zijn vervolgens naar Noord-Amerika vertrokken.

Immigranten van Chineschen landaard uit Nederlandsch Indie.

Reeds vroeger, in het jaar 1853, werden in Suriname eenige Chinesche arbeiders ten getale van 18 uit Nederlandsch Indie aangevoerd. Eerst in het afgeloopen jaar werd die aanvoer hervat en voor de Nederlandsche Handelmaatschappij ten behoeve harer plantage de Resolutie aangebragt eerst 10 en vervolgens nog 11 vrije arbeiders, die op Java waren aangeworven, per stoomschip naar Nederland en van daar met zeilschepen naar Suriname werden overgevoerd. Naardien de contracten niet aan de bepalingen voldeden, werden door partijen, ten overstaan van den agent-generaal, andere overeenkomsten voor den tijd van 5 jaren gesloten.

Deze immigranten voldoen aanvankelijk zeer goed, en blijken, alhoewel vroeger meestal een ander soort van beroep of bedrijf hebbende ter hand gehad, toch geschikte velden fabriek-arbeiders te zijn.

Immigranten uit Britsch Indie.

Van de 2432 uit Britsch Indie bestelde immigranten zijn reeds 1490 verscheept, als:

op den 26sten Februarij 380 met het zeilschip *Lalla Rookh*;
op den 3den Mei 350 met het stoomschip *Bengal*; en
op den 22sten Junij 580 met het stoomschip *Yorkshire*.

De *Lalla Rookh* is bereids den 4den Junij in de kolonie aangekomen. De sterfte op reis bedroeg 11 emigranten, terwijl nog één kort na de ontscheping kwam te overlijden.

Volgens een rapport van den agent-generaal waren deze emigranten over het algemeen zeer tevreden over de aan boord ondervonden behandeling. (1)

(1) Volgens onlangs aan de hoofddirectie der Surinaamsche Bank te Amsterdam ontvangen mededeelingen, is de *Bengal* op den 4den Julij jl. in Suriname aangekomen, hebbende gedurende de reis slechts drie sterfgevallen plaats gehad, en waren door den Nederlandschen agent voor de emigratie te Calcutta drie zeilschepen bevracht om, na de heropening van het gewone verschepingssaizoen, te vertrekken.

Hierbij worden overgelegd:

sub lit. L een staat aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten gedurende 1872;

sub lit. M een staat aangevende de mutatien die onder de immigranten zijn voorgevallen;

en sub lit. N een staat aantoonende het getal immigranten, zoo als zij zich op ultimo December 1872 op verschillende plantages bevonden.

Ongerekend de voormelde 369 immigranten per *Lalla Rookh* aangevoerd zijn gedurende het loopende jaar nog 102 immigranten van verschillenden landaard in Suriname aangekomen.

II. Kolonisatie.

Volgens het verslag over 1872 zouden op ultimo December van dat jaar de Europesche landbouwende kolonisten, afkomstig van de opgeheven kolonisatie te Groningen, aan de Saramacca hebben bestaan uit 104 hoofden, te weten 17 mannen, 21 vrouwen, 35 jongens en 31 meisjes.

Het is evenwel later uit de van een der kolonisten ontvangen nominative opgaaf gebleken, dat op ult. December 1871, eenigen die in der tijd andere bedrijven hadden uitgeoefend, sedert tot den landbouw zijn teruggekeerd; de sterkte der hierbedoelde kolonisten bestond uit 125 hoofden, te weten 19 mannen, 27 vrouwen, 41 jongens en 38 meisjes.

Gedurende het jaar 1872 zijn geboren 2 jongens en 3 meisjes, en overleden 1 man, 3 jongens en 2 meisjes, waardoor op ultimo 1872 het zielental der gezinnen van landbouwende kolonisten bestond uit 124 hoofden, als: 18 mannen, 27 vrouwen, 40 jongens en 39 meisjes.

Onder de alhier opgegeven mannen en vrouwen zijn niet begrepen de inboorlingen, met wie zij zich door huwelijk hebben verbonden. Van de Europesche bevolking zelve, is één paar in 1872 gehuwd.

De gezondheidstoestand dezer kolonisten, was in 1872 vrij voldoende en beter dan in vorige jaren.

De kolonisten bezitten in eigendom, te zamen plus min. 1800 akkers land in de buitenwijken der stad en in de buitendistricten der kolonie, en hun veestapel bedroeg op ultimo 1872 432 koeijen en kalveren, 7 paarden, 4 muilezels, 21 steenezels en 5 varkens.

Over het algemeen mogen zij geacht worden den landbouw en de veeteelt met vrij gunstige uitkomsten uit te oefenen.

P. Nijverheid.

§ 1. *Landbezit, land- en mijnbouw en andere ondernemingen.*

Gedurende 1872 zijn afgestaan:

in allodialen eigendom en erfelijk bezit:

a. 8 perceelen land, te zamen 1205 akkers, namelijk 7 in de buitendistricten voor den landbouw en 1 in de 2de buitenwijk der stad Paramaribo, tot het aanleggen van eene begraafplaats der Moravische broedergemeente;

b. 27 erven, uitmakende ruim 6 akkers en gelegen in de nieuwe wijk van Nieuw Rotterdam (Nickerie), tot het bouwen van huizen;

In pacht: 94 perceelen te zamen ongeveer 212 akkers groot, waarvan tot het bouwen van huizen 37 in de binnen- en buitenwijken van Paramaribo en 7 in Coronie, en voor den landbouw 7 in de buitenwijken van Paramaribo, en 43 in de buitendistricten. Onder deze perceelen zijn 30 die reeds vroeger waren uitgegeven, en wel 18, waarvan de pacht door overlijden of op verzoek of wel, door niet naleving der gestelde voorwaarden, was ingetrokken en aan anderen werd verleend, en 12 die bij verstrijking der pacht bij vernieuwing weder aan dezelfde personen in pacht zijn afgestaan.

Ongerekend de hiervoren bedoelde zijn vier perceelen, te zamen 138 akkers, op den voet der publicatie van 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) in gebruik gegeven aan vrijgemaakten die van het Staatstoezigt waren ontslagen.

2 perceelen in de buitendistricten, groot 350 akkers, zijn onder het domeinbeheer teruggekeerd.

In de maand December werden 28 erven in de 1ste buitenwijk van Paramaribo in kaart gebragt en bestemd om in pacht of in eigendom te worden uitgegeven.

In 1872 zijn, krachtens art. 7 der publicatie van 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23), twee renteloze voorschotten ad f 400 en f 500 uit de koloniale kas verleend.

Behalve de algemeene tabellen betreffende de districten (1) worden nog hierbij gevoegd:

sub lit O een staat over de jaren 1868—1872, aanwijzende het aantal plantages, het product en het aantal akkers in cultuur;

sub lit P een staat over de jaren 1868—1872, aantoonende de verkregen productie.

§ 2. *Veeteelt.*

Volgens den hierbij sub lit. Q overgelegden staat, heeft de veestapel op ultimo December 1872, vergeleken bij dien op dezelfde dagteekening van 1871, bij eene geringe vermeerdering van het aantal ezels en geiten, eene vermindering ondergaan van 313 runderen, 23 paarden, 13 muilezels, 430 schapen en 109 varkens.

Deze vermindering moet aan gelijke oorzaken worden toegeschreven als in het verslag over 1872 zijn vermeld.

§ 3. *Handel en scheepvaart.*

Bij Koninklijk besluit van 16 Mei 1873, n°. 19, is met wijziging van dat van 18 Mei 1872, n°. 5, bepaald, dat de nieuwe bepalingen omtrent de maten, gewigten en weegwerktuigen op den 1sten Januarij 1874 in werking zullen treden.

Hiernevens worden sub lit. R gevoegd de volgende staten betreffende het jaar 1872, te weten:

Lit. A 1 t/m. 3. Invoer.

» B. Uitvoer.

» C. Opbrengst der regten op in- en uitvoer.

» D. Uitvoer van ter landswaag gewogen en gemeten producten.

» E. Aangekomen schepen, met bijlage.

» F. Vertrokken schepen, met bijlage.

» G. Aanvoer in en afvoer uit entrepôt.

Uit die staten blijkt dat in 1872:

a. 182 schepen, te zamen metende 22 224 lasten, in de kolonie zijn aangekomen, waarvan:

uit Nederland	15,	metende	3 691	ton;
» Noord-Amerika	34,	»	5 690	»
van elders	133,	»	12 843	»

b. 180 schepen, te zamen metende 22 537 tonnen, zijn vertrokken, waarvan:

naar Nederland	22,	metende	5 034	ton;
» Noord-Amerika	28,	»	4 932	»
» elders	130,	»	12 571	»

c. dat de aangegeven waarde van den invoer heeft bedragen:

uit Nederland	f	1 267 959
» Noord-Amerika		1 022 462
Transporteren	f	2 290 421

(1) Deze tabellen zijn ter inzage voor de leden der Kamer op de Griffie nedergelegd.

Per transport	f	2 290 421
uit Engeland		763 075
» Barbados		142 308
» Britsch Guyana		397 778
» Santa-Cruz		4 914
» St. Martin		8 309
» Fransch Guyana		9 357
» St. Nazaire		41 382
» St. Lucia		17 012
» Curaçao		4 552
» St. Eustatius		1 695
» Martinique		7 631
	f	3 688 434

d. de aangegeven waarde van den uitvoer heeft bedragen:

naar Nederland	f	944 555
» Noord-Amerika		548 826
» Engeland		1 489 452
» Demerary		258 729
» Berbice		2 301
» Barbados		3 277
» St. Nazaire		393
» Curaçao		7
	f	3 247 540

De waarde van den invoer bedroeg in 1872 f 309 483 minder en die van den uitvoer f 345 488 meer dan in 1871.

De invoer in de laatste vijf jaren wees de volgende cijfers aan:

1868	f	3 972 818,94
1869		3 596 446,00
1870		4 042 111,00
1871		3 997 917,00
1872		3 688 434,00
of gemiddeld		3 859 545,39

dat is f 171 111,39 meer dan de waarde van den invoer in 1872.

De uitvoer bedroeg aan geldswaarde:

in 1868	f	3 054 647,44
» 1869		2 600 449,00
» 1870		2 657 871,00
» 1871		2 902 052,00
» 1872		3 247 540,00
of gemiddeld		2 892 511,89

dat is f 355 028,11 minder dan de waarde van den uitvoer in 1872.

In de drie laatste jaren werden van de voornaamste producten uitgevoerd de hoeveelheden, welke met de gemiddelde waarden per 100 Amsterdamsche ponden of per gallon, in de volgende tabel zijn opgenomen.

	1870.		1871.		1872.	
	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.
Suiker. . . .	22 309 213 pond.	f 8,50	23 709 797 pond.	f 9,67	24 581 628 pond.	f $10,22^{1}/_{2}$
Katoen . . .	485 608 »	47,50	222 851 »	43,85	290 525 »	40,93
Koffij	16,735 »	44,00	8 190 »	40,00	50 365 »	44,72
Cacao	1 068 891 »	23,00	1 093 394 »	24,39	1 697 190 »	25,86
Rum	90 490 gallon.	0,90	$163\,542^{1}/_{2}$ gallon.	$0,71^{8}$	144 799 gallon.	0,65
Melassie . . .	380 171 »	$0,25^{25}$	317 223 »	$0,21^{3}$	334 995 »	0,21

§ 4. *Zeebrieven.*

In 1872 werden 4 zeebrieven verleend en 6 vernieuwd.

§ 5. *Passen voor vaartuigen.*

Het aantal der in 1872 afgegeven passen bedraagt 187, waaronder 52 voor Nickerie en Coronie.

§ 6. *Betonning, bebakening en loodswezen.*

Het vuurschip onderging in 1872 eene belangrijke reparatie.

In de betonningen voor de rivieren Suriname en Nickerie kwam geene verandering. De tonneboeijen werden geregeld nagezien.

De vuurtoren aan de Marowijne op de hoogte van Galibi, beantwoordt aan het beoogde doel.

Q. Briefwisseling.

De wet van den 12den April 1872 (*Staatsblad* n°. 32) tot wijziging van enkele bepalingen der wet van den 22sten Julij 1870 (*Staatsblad* n°. 138) betreffende de regeling van het brievenport en de aangelegenheden der brievenposterij werd voor zooveel noodig bij het postwezen alhier in toepassing gebragt.

In de maand September werd hervat de sedert den aanvang van 1872 door het bestuur van Fransch Guyana gestaakte geregelde maandelijksche communicatie met Cayenne zoowel tot overname der uit Suriname met de koloniale mailboot voor Cayenne en Demerary aangebragte pakketten, als ter overbrenging naar Paramaribo van de voor de Engelsche mail bestemde pakketten, die per eerstvolgende gelegenheid met het koloniaal mailvaartuig naar Demerary worden verzonden.

In November is deze vaart alweder gestaakt ten gevolge van eene in Cayenne heerschende epidemische ziekte.

De zuivere opbrengst der posterij beliep, na aftrek van f 1 535,68 wegens porto's op de gouvernements-dienstbrieven en drukwerken, de teruggezonden ongefrankeerde brieven met nader adres en de rebuten, de som van f $10\,741,39^{5}$, zijnde f 304,40 minder dan in 1871.

De sub lit. S hierbij gevoegde staat toont aan het getal der gedurende 1872 ontvangen en verzonden brieven, drukwerken en monsters per mail en per gewone scheepsgelegenheid, alsmede eene vergelijking van de cijfers met die betreffende het jaar 1871.

's Gravenhage, den 16den Augustus 1873.

De Minister van Kolonien,
FRANSEN VAN DE PUTTE.

INHOUD

VAN HET

KOLONIAAL VERSLAG VAN SURINAME.

Koloniaal verslag van 1873.

SURINAME.

BIJLAGE A.

Verslag der Commissie benoemd bij gouvernements-resolutie dd. 4 October 1869, n°. 11.

N°. 4.

PARAMARIBO, *den* 15*den Maart* 1873.

§ 1. Het behaagde Uwer Excellentie, bij besluit van den 4den October 1869, n°. 11, eene Commissie in te stellen tot het doen van onderzoek naar en het uitbrengen van een, van bepaalde voorstellen vergezeld, verslag over:

1°. de verbeteringen, die in de tegenwoordige organisatie van het administratief bestuur dezer kolonie worden gevorderd in verband tot een aan het tegenwoordig Regeringsreglement meest passend stelsel van administratief bestuur;

2°. de kosten, die aan de gevorderde verbeteringen verbonden zullen zijn.

De Commissie werd voorts uitgenoodigd, om, bij het voormeld onderzoek, wel hare speciale aandacht te willen vestigen op en bij hare voorstellen te doen blijken van haar gemotiveerd gevoelen over de vraag of, en zoo ja, op welke wijze ingerigt en met welke attributen bekleed, een gemeentebestuur, in verband met eene betere verdeeling der kolonie, zoowel tot bezuiniging als tot betere administratie zal leiden.

§ 2. Tot lid dier Commissie werd, behalve de ondergeteekenden, benoemd de heer mr. G. J. A. BOSCH REITZ, lid der Koloniale Staten.
Die benoeming werd echter, op zijn verzoek, weder ingetrokken bij gouvernements-resolutie van 22 October 1869, n°. 9.

§ 3. De Commissie koos tot haren voorzitter den mr. R. TWISS, procureur-generaal, terwijl, bij de gouvernements-resolutie van 4 October 1869, aan den heer A. H. DE GRANADA, praktizijn bij het hof van justitie, tevens de functien van secretaris waren opgedragen.

§ 4. De Commissie komt Uwe Excellentie thans verslag doen van haar onderzoek. Zij had bereids de eer, bij missive van den 10den Mei 1872, bij wege van anticipatie op dit verslag, Uwe Excellentie mede te deelen, dat hare overwegingen hebben geleid tot de slotsom:

1°. dat hoezeer nog verbeteringen in de tegenwoordige organisatie van het administratief bestuur dezer kolonie worden gevorderd, — gelijk dan ook blijkt uit de omstandigheid dat ze gaandeweg door het bestuur plaats vinden, — de Commissie echter geen aanleiding vindt, in het thans gevolgde stelsel van administratief bestuur eenige bijzondere en bepaalde verbeteringen of veranderingen voor te dragen, en

2°. dat de Commissie eenparig van oordeel is, dat de instelling van een gemeentebestuur alleszins wenschelijk is en tot verdere verbeteringen in de administratie zal kunnen leiden, doch dat er in haar midden verschil van meening bestaat, zoowel omtrent de vraag of de instelling van een gemeentebestuur bezuiniging van uitgaven met zich zou voeren, als omtrent de vraag in betrekking tot de kosten, aan zoodanige inrigting verbonden en de krachten der burgerij om die te dragen.

§ 5. Het ligt in den aard der zaak, dat dit verslag zich zal bepalen tot het motiveren van de in de vorige paragraaph vermelde slotsom. De Commissie biedt Uwe Excellentie hare excuses aan voor de late inzending van haar rapport. Het zou Uwer Excellentie veel vroeger zijn aangeboden, ware geen vertraging veroorzaakt door het wachten op bepaalde voorstellen die het lid, de heer COLAÇO BELMONTE, had toegezegd, doch niet ingediend heeft, en ware haar secretaris niet, door telkens opgekomen, spoedvereischende bezigheden in zijne andere betrekkingen, verhinderd het af te werken.

§ 6. In het administratief bestuur dezer kolonie is, in den loop der tijden, gewigtige wijziging gebragt. Sedert het octrooi van 1682 niet met de overige West-Indische kolonien vereenigd, bleef zij onder een afzonderlijk bestuur, dat in 1816, toen Suriname weder aan Nederland terugkeerde, werd gehandhaafd.
In 1828 (*Gouvernementsblad* n°. 3) met de andere West-Indische bezittingen vereenigd onder het bestuur van één Gouverneur-Generaal, met instelling van een gemeentebestuur met attributen over de geheele kolonie (instructie voor het gemeentebestuur, bijlage tot het *Gouvernementsblad* van 1828, n°. 3), werd het gemeentebestuur in 1832 (*Gouvernementsblad* n°. 13) weder opgeheven en vond de administrative afscheiding van Suriname van de overige Nederlandsche West-Indische bezittingen weder in 1845 (*Gouvernementsblad* n°. 6) plaats.

§ 7. Tot de opheffing der slavernij in 1863 waren, met uitzondering van den landdrost en den landsschrijver in het district Nickerie (vroeger neder-district Nickerie genaamd), — van den landdrost in het district Coronie (vroeger opper-district Nickerie genaamd), — (publicatie van 1851, *Gouvernementsblad* n°. 10), (welke landdrosten werden bijgestaan door honorifieke raden-hoofdingelanden) (reglement op het beheer dier districten van 1836, *Gouvernementsblad* n°. 2), — en van de posthouders bij de boschnegers en Indianen, alle bezoldigde ambtenaren te Paramaribo gevestigd. (1)
Behalve de werkzaamheden, opgedragen aan de burgerkapiteins en verdere officieren bij de gewapende burgermagt in de buitendistricten der oude kolonie, vroeger divisien genoemd (reglement op de verdeeling der kolonie Suriname in divisien, *Gouvernementsblad* van 1842, n°. 3), werd de oude kolonie tot in de geringste details bestuurd te Paramaribo. Het centralisatie-systeem had dan ook toen zijn hoogst standpunt bereikt. Bij artt. 6 en 7 van het

Aan Zijne Excellentie den heer Gouverneur der kolonie Suriname.

(1) De betrekkingen van posthouder, successivelijk vacant geworden, zijn niet weder vervuld. Alleen in de Marowijne fungeert nog de heer KAPPLER als posthouder.

Koninklijk besluit van 1 Julij 1856, n°. 53 (*Gouvernementsblad* e. a. n°. 10), werd, in afwachting en tot voorbereiping eener maatschappelijke hervorming, onder meer het vooruitzigt geopend, dat burgerlijke besturen ook in de buitendistricten der oude kolonie zouden worden ingesteld. Dit kwam echter eerst op 1 Julij 1863 tot stand, toen, ter naleving van het voorschrift van art. 18 der wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 164) (*Gouvernementsblad van Suriname* e. a. n°. 6) houdende opheffing der slavernij in de kolonie Suriname, bezoldigde commissarissen en secretarissen in de districten werden benoemd.

§ 8. De nieuwe wetgeving met het stelsel van het Nederlandsch regt, ten opzigte van voogdijen en onbeheerde nalatenschappen, onthief den Staat van de uitoefening der openbare voogdij en van de beredderiug en vereffening der onbeheerde boedels. (Reglement voor het departement der onbeheerde boedels en weezen in de kolonie Suriname, *Gouvernementsblad* van 1836, n°. 1.) Krachtens artt. 12 en 20 der transitoire bepalingen, zullen te zijner tijd worden opgeheven het wees- en het boedel-departement.

§ 9. Wat betreft aanstelling van ambtenaren met zelfstandigen werkkring, mag worden gewezen op het navolgende:
Bij Koninklijk besluit van 8 Mei 1865, n°. 46, werd benoemd een commissaris van politie (publicatie van 1865, n°. 10), terwijl, bij publicatie van 1865 (*Gouvernementsblad* n°. 23), aan den commissaris van politie, onder de opperste leiding van den procureur-generaal als hoofd der politie, een zelfstandige werkkring werd toegekend. Laatstgemelde publicatie opent tevens den weg tot benoeming van meer commissarissen van politie.
Speciale ambtenaren der belastingen, met een controleur aan het hoofd, werden ingesteld bij publicatie van 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 27).
Een ontvanger in Nickerie werd benoemd bij gouvernements-resolutie dd. 5 Januarij 1867, n°. 9, terwijl bij gouvernements-resolutie dd. 16 Maart 1872, n°. 17:

a. met ingang op den 1sten April 1872, als geheel tijdelijken maatregel, in afwachting van definitive voorzieningen in verband tot de afscheiding van de ontvangsten der directe belastingen en van de in- en uitgaande regten en accijnsen van den werkkring van den kolonialen ontvanger en betaalmeester, de evengemelde ambtenaar is ontheven van de perceptie der belastingen, in zoover die bij § *b* hierna sub 1 en 2 aan andere comptabelen wordt opgedragen.

b. is opgedragen:

1°. aan een ambtenaar, onder den titel van ambtenaar tijdelijk belast met de perceptie der directe belastingen, de perceptie der directe belastingen, waaronder alhier worden verstaan hoofdelijke belasting van de vrijgemaakten enz., de personele belasting, het patentregt, de belasting op de huurwaarde der huizen, het paardengeld, de erfen grondpachten en de landtaxen of akkergelden;

2°. aan een ambtenaar, onder den titel van ambtenaar tijdelijk belast met de perceptie der in- en uitgaande regten en accijnsen, de perceptie van de regten op den invoer, de regten op den uitvoer, het last- of tonnegeld, de baak-, los- en steigergelden, den accijns op het binnenlandsch gedistilleerd en de entrepôt-regten en de pakhuishuur.

De voormelde tijdelijke voorzieningen zullen, naar de Commissie is onderrigt, spoedig bestendigd worden.

§ 10. De begrooting voor 1873 op den voet volgende, vinden wij de navolgende takken van dienst:

1°. gouvernements-secretarie en algemeene dienst:

2°. justitie en politie;

3°. administratie van financien;

4°. eeredienst.

5°. onderwijs;

6°. onbeheerde boedels en weezen (zie § 8);

7°. armenzorg;

8°. burgerlijke geneeskundige dienst;

9°. bouwdepartement;

10°. koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen.

§ 11. Onder de algemeene dienst ressorteren:

1°. de gouvernements-secretarie met den gouvernements-secretaris aan het hoofd.

Op dit departement worden behandeld alle bestuurszaken, die tot den werkkring van den gouverneur behooren.
Voorts omvat dit departement:

a. het secretariaat van den raad van bestuur;

b. het postwezen.

De heer mr. E. A. van Emden, gouvernements-secretaris is ambtenaar van den burgerlijken stand te Paramaribo, terwijl hij daarin wordt bijgestaan door ambtenaren van de gouvernements-secretarie;

c. hetgeen behoort tot het binnenlandsch bestuur en niet gebragt is onder een der andere departementen, als:
eeredienst,
onderwijs,
armenzorg,
burgerlijke geneeskundige dienst;

2°. het Staatstoezigt in het stadsdistrict (Paramaribo) met een commissaris aan het hoofd. Aan dezen commissaris is tevens opgedragen het protectoraat over de boschnegers en Indianen;

3°. het bestuur in de overige districten met commissarissen aan het hoofd. Hun werkkring is veelzijdig. Zij zijn onder meer belast met:

a. het administratief bestuur;

b. den burgerlijken stand;

c. het Staatstoezigt (*Gouvernementsblad* van 1863, n°. 11, artt. 2 en 22);

4°. de immigratie.
Aan het hoofd staat de agent-generaal, belast met het algemeen toezigt en de contrôle over alle immigranten die zich in de kolonie bevinden. (Art. 15 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27, *Gouvernementsblad* e. a. n°. 8.)

5°. het IJkwezen.
Deze tak van dienst gaat eene reorganisatie te gemoet. (Koninklijk besluit van 15 Maart 1871, n°. 22, *Gouvernementsblad* e. a. n°. 3) en gouvernementsbesluit van 22 December 1871 / 15 Januarij 1872 (*Gouvernementsblad* van 1871, n°. 24).

§ 12. Justitie en politie. De procureur-generaal is het hoofd van het openbaar ministerie en van de regterlijke en administrative politie in de gansche kolonie.
Hij vertegenwoordigt den Staat, de Regering of de kolonie in regten. (Art. 132 Regeringsreglement.)
In het stadsdistrict is de uitoefening der administrative en regterlijke politie, onder zijne opperste leiding als hoofd der politie, opgedragen aan een of meer commissarissen van policie. Nu is er slechts één (publ. 1865, *Gouvernementsblad* n°. 23).
In de buitendistricten zijn de districts-commissarissen ambtenaren van politie. (Artt. 2 en 22 publ. 1865, *Gouvernementsblad* n°. 11.)
Voorts behoort tot dit departement:
Het gevangeniswezen, bestaande uit:
eene gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam;
het burgerlijk en militair huis van verzekering te Paramaribo, bestuurd door commissien van administratie met den procureur-generaal als voorzitter;
de huizen van bewaring te Nieuw-Rotterdam en in Coronie, bestuurd door commissien, met den districts-commissaris als voorzitter;

de bewaarplaatsen in de overige buitendistricten. (Verordening van den 30sten April / 6 November 1872, *Gouvernementsblad* n°. 25.)

§ 13. Administratie van Finantien. Het beleid der koloniale geldmiddelen en het beheer der domeinen is, onder het oppertoezigt van den Gouverneur, opgedragen aan den administrateur van finantien. (Art. 146 Regeringsreglement.)

Tot dit departement behooren:

de controleur der belastingen met het personeel der recherche:

de koloniale ontvanger en betaalmeester;

de ontvangers der directe belastingen en der in- en uitgaande regten en accijnsen te Paramaribo;

de ontvanger der belastingen in Nickerie;

het entrepôt;

de waag;

de magazijnen.

De administrateur van finantien is voorts belast met de contrôle over de administratien van den curator en weesmeester (artt. 69 der 1ste en 40 der 2de afdeeling van het reglement voor het departement der onbeheerde boedels en weezen van 1836, *Gouvernementsblad* n°. 1) en heeft het onmiddellijk toezigt over den hypotheekbewaarder (art. 11 der publicatie van 1868, *Gouvernementsblad* n°. 16). Hij is tevens belast met eenig aandeel in de comptabiliteit der militaire administratie.

De controleur is entreposeur te Paramaribo en belast met het toezigt over de kantoren van den kolonialen ontvanger en betaalmeester, van de overige ontvangers te Paramaribo, van den ontvanger te Nieuw-Rotterdam, van den waagmeester en van den magazijnmeester (art. 3 van de publicatie van 1863, *Gouvernementsblad* n°. 27).

§ 14. Eeredienst, onderwijs, armenzorg. Gelijk § 11 is vermeld behooren deze takken van dienst tot de gouvernements-secretarie.

§ 15. Onbeheerde boedels en weezen. De curator en weesmeester is het hoofd van dit departement. Zie daaromtrent § 8.

§ 16. Burgerlijke geneeskundige dienst. Deze wordt uitgeoefend door stadsgeneesheeren en door den stadsheel- en vroedmeester, voorts door districts-geneesheeren, terwijl het militair hospitaal tevens tot civiel gasthuis dient. Zie § 11.

§ 17. Bouwdepartement. Dit departement omvat niet alleen de civile, maar ook de militaire werken. Aan het hoofd staat een chef. Onder zijn bevelen zijn opzigters geplaatst.

§ 18. Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen. Behalve het seinwezen, dat staat onder de directie van den kommandant der artillerie, is dit departement thans opgedragen aan den heer G. Duyckinck, commissaris belast met het Staatstoezigt te Paramaribo.

§ 19. Uit het vorenstaande blijkt, dat, met uitzondering van de districts-commissarissen en van den curator en weesmeester, wiens departement zijne opheffing te gemoet gaat, al de departementen bestuurd worden door zes hoofdambtenaren, namelijk:

de procureur-generaal,

de administrateur van finantien,

de gouvernements-secretaris,

de agent-generaal,

de beheerder der koloniale vaartuigen,

de chef van het bouwdepartement.

De meesten hebben nog andere functien:

De procureur-generaal:

door zijn werkkring bij het hof van justitie en bij het militair geregtshof voor de Nederlandsche West-Indische bezittingen, — bij welk laatste regtscollegie hij, onder den titel van advocaat-fiscaal, het openbaar ministerie waarneemt, (*Gouvernementsblad* van 1832, n°. 7, art. 2), in welke functien hij door den advocaat-generaal wordt bijgestaan;

door de op hem rustende zorg voor de inning van boeten en geregtskosten;

door het hem opgedragen toezigt over de dagelijksche werkzaamheden van den weesmeester (art 35 der 2de afd. van het reglement van 1836, *Gouvernementsblad* n°. 1);

door het toezigt over de notarissen (art. 58 van het reglement op het notarisambt);

door het voorzitterschap van den pupillairen raad (publ. van 1855, *Gouvernementsblad* n°. 16).

De administrateur van finantien:

door het lidmaatschap van den pupillairen raad (laatstaangehaalde publicatie);

door het voorzitterschap van meerdere jaarlijksche en andere periodieke commissien; en

De heer Cohen Stuart, administrateur van finantien, door het gouvernements-commissariaat bij de Surinaamsche bank,

De heer van Emden, gouvernements-secretaris, door het voorzitterschap der commissie van geneeskundig onderzoek en toevoorzigt en der commissie tot onderzoek naar de ziekte der melaatschheid.

Voorts de procureur-generaal en administrateur van finantien door hunne bemoeijingen ten opzigte van de reservekas (art. 60 van het Regeringsreglement van 1832, *Gouvernementsblad* n°. 13), — de procureur-generaal. door het ondervoorzitterschap, en de heeren mr. van Emden en Cohen Stuart, door het lidmaatschap van den raad van bestuur, waarvan de eerste als gouvernementssecretaris, tevens secretaris is (art. 58, 61 en 63 Regeringsreglement).

De raad van bestuur heeft tot nu geen regtsmagt erlangd in geschillen van bestuur (art 66 l. c.)

De laatstgenoemde hoofdambtenaren nemen deel aan den legislativen arbeid, niet alleen als departementschefs, wat de hun opgedragen takken van dienst betreft, maar ook als ondervoorzitter en leden van den raad van bestuur, wat aangaat de andere departementen.

Ook worden zij door den Gouverneur gemagtigd, om de beraadslagingen der Koloniale Staten bij te wonen en eene raadgevende stem uit te brengen (art 89 Regeringsreglement).

§ 20. Wanneer in het oog wordt gehouden, dat de functien van de genoemde hoofdambtenaren hen voeren naar de details der hun toevertrouwde takken van dienst, ten opzigte zoowel van algemeene of koloniale, als van plaatselijke of gemeentebelangen, dan meent de Commissie dat het veld voor hunnen arbeid zeer ruim is.

§ 21. Verschillende oorzaken hebben geleid tot cumulatien, die naar het inzien van de Commissie niet aan te bevelen zijn.

Zoo zijn den gouvernements-secretaris tevens verschillende functien opgedragen, waarin hij zelfstandig ageert. Zoo is aan den hoofdambtenaar, belast met het Staatstoezigt in het stadsdistrict, opgedragen niet alleen het protectoraat over de boschnegers en Indianen, maar ook het beheer der koloniale vaartuigen, de betonning en de bebakening.

Om het gewigt van het departement der koloniale vaartuigen enz. te doen uitkomen, zal slechts behoeven te worden aangestipt, dat de daarvoor bestemde afdeeling van de begrooting voor dit jaar een eindcijfer van plus minus f 109 000 aanwijst.

§ 22. Een blik in hetgeen voorafgaat is voldoende om de overtuiging te schenken, dat de administratie alhier niet op weelderigen voet is geschoeid. Eer zou men mogen zeggen dat hier en daar takken van dienst tot afzonderlijke departementen met eigen chefs zouden behooren ingerigt te worden.

§ 23. De onderzoekingen van de commissie hebben geleid tot verschillende opmerkingen, betreffende de tegenwoordige organisatie. In meerdere opzigten is daarin in den laatsten tijd verbetering gebragt. Getuige bijv. de benoeming van de ambtenaren belast met de perceptie der directe belastingen en der in- en uitgaande regten en accijnsen, welke instelling, naar verkregen inlichtingen, aanvankelijk gunstig werkt.

In die rigting moet worden voortgegaan. De commissie

vindt geen aanleiding in het thans gevolgde stelsel van administratief bestuur eenige bijzondere en bepaalde verbeteringen of veranderingen voor te dragen en kan als algemeene uitkomst berigten dat in de tegenwoordige administratie geen omslag bestaat bij de behandeling van zaken tusschen het bestuur en de hoofden der verschillende takken van dienst, tusschen deze chefs onderling of tusschen hen en de onder hen ressorterende ambtenaren.

§ 24. Wanneer geklaagd wordt, dat de Surinaamsche huishouding in verhouding tot het zielental en de productive kracht van de kolonie zeer kostbaar is, dan vergete men niet dat dezelfde begrooting alle koloniale of algemeene en plaatselijke of gemeente-uitgaven bevat, gelijk dan ook alle departementen algemeene en plaatselijke diensten betreffen. En dan houde men tevens in het oog, dat de productie alhier geheel afhangt van het zielental, en dat dit op zich zelf een valsche toetssteen is. De nu bestaande administratie zou ook voldoende zijn voor eene veel grootere bevolking.

§ 25. Wat betreft de vraag of, en zoo ja, op welke wijze ingerigt en met welke attributen bekleed een gemeentebestuur, in verband met eene betere verdeeling der kolonie, zoowel tot bezuiniging als tot betere administratie zal leiden, moge het navolgende dienen.

§ 26. *In beginsel* zal wel ieder zijn voor gemeente-inrigtingen. Volkomen overbodig wordt het geacht te dien aanzien in ontwikkeling te treden.

§ 27. Ten opzigte van *de toepassing* in onze kolonie, biedt de zaak meerdere gezigtspunten ter overweging aan. Want al neemt men, met de Commissie, aan dat ook kolonien in gemeenten kunnen worden verdeeld, dan is het pleit voor zoo verre Suriname aangaat nog niet beslist.

§ 28 *In de eerste plaats*, ten gevolge der *plaatselijke gesteldheid*. Alleen wanneer eene verdeeling in gemeenten het geheele Rijk of de geheele kolonie omvat, kan men verkrijgen: op een algemeen werkend stelsel, gebouwde afscheiding van de zorg voor algemeene (Rijks- of koloniale) en plaatselijke (gemeente) belangen. De plaatselijke uitgaven worden dan door plaatselijke inkomsten gedekt, hetzij met, hetzij zonder subsidie of bijdrage uit de Rijks- of koloniale kas. (Zie § 45 sub *a*.)

§ 29. Kan nu Suriname in gemeenten worden verdeeld? Gelijk in den aard van de zaak ligt zal, bij de beantwoording van deze vraag, worden te rade gegaan, behalve met het zielental der bevolking, ook met de plaatselijke gesteldheid en het gemeenschappelijk belang van de bewoners.

Suriname wordt verdeeld in de oude en de nieuwe kolonie. De oude kolonie omvat de geheele kolonie, behalve de districten Nickerie en Coronie. Deze vormen de nieuwe kolonie, terwijl Nickerie bestaat uit Nieuw-Rotterdam of de zoogenaamde Nickeriepunt en de plantages en gronden in dat district gelegen.

§ 30. Hieronder volgt een staat, aanwijzende de bevolking over de geheele kolonie op ultimo December 1871.

	Personen niet behoorende tot een der beide in de 2 volgende kolommen genoemde kategorie.			Onder Staatstoezigt geplaatsten.			Immigranten.			Generaal totaal.	*Aanmerkingen.*
	GESLACHT.										
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.		
Stad Paramaribo en buitenwijken . . .	6558	8 674	15 232	2 378	3 938	6 216	»	»	»	21 548	De bevolking van het leprozen-etablissement Batavia en de Indianen en boschnegers zijn op dezen staat niet opgenomen.
De forten Zeelandia, Nw. Amsterdam, en de onderscheidene posten in de districten	679	106	785	22	24	46	»	»	»	831	
Zeemagt en koopvaardijvloot gemiddeld berekend op .	400	»	400	»	»	»	»	»	»	400	
Beneden-Suriname .	426	185	611	1 155	1 177	2 332	87	5	92	3 035	
Boven-Suriname . .	187	86	273	449	422	871	63	21	84	1 228	
Beneden-Para . . .	203	100	303	1 288	1 286	2 574	6	4	10	2 887	
Boven-Para. . . .	76	72	148	802	789	1 591	»	»	»	1 739	
Boven-Commewijne .	31	18	49	261	264	525	77	22	99	673	
Benedon-Commewijne	174	70	244	1 382	1 424	2 806	42	8	50	3 100	
Commetewane . . .	41	29	70	562	591	1 153	46	13	59	1 282	
Beneden-Cottica . .	361	108	469	1 583	1 619	3 202	419	30	449	4 120	
Matappica	70	33	103	704	768	1 472	73	58	131	1 706	
Boven-Cottica . . .	67	39	106	542	691	1 233	»	»	»	1 339	
Perica	78	18	96	216	270	486	39	2	41	623	
Beneden-Saramacca .	401	239	640	645	629	1 274	109	45	234	2 148	
Boven-Saramacca. .	73	60	133	58	59	117	»	»	»	2 50	
Nickerie	682	447	1 129	615	675	1 290	502	213	715	3 134	
Coronie	175	127	302	896	954	1 850	»	»	»	2 152	
Albina aan de Marowijne	9	5	14	»	»	»	»	»	»	14	(*a*) Hieronder zijn begrepen 725 Europeanen, 503 mannen en 222 vrouwen, — het garnizoen, de zeemagt en de koopvaardijvloot niet bijgerekend.
	10 691	10 416	21 107	18 558	15 580	29 138	1 543	421	1 964	52 209(*a*)	

§ 31. Wanneer men uitsluitend afgaat op het zielental dat voorgaande staat aanwijst, dan zou men — ook indien men buiten aanmerking laat de militaire forten en posten en Albina aan de Marowijne met veertien inwoners — meenen, dat niets gemakkelijker is dan de verdeeling van Suriname in gemeenten. Immers men zou meenen, dat Paramaribo als ook elk der vijftien districten een afzonderlijke gemeente zou kunnen uitmaken, ja, dat Nickerie misschien in twee gemeenten zou kunnen gesplitst worden, namelijk Nieuw-Rotterdam en de plantages en gronden Men zou dan verkrijgen zestien of zeventien gemeenten.

§ 32. Maar deze verdeeling zou geheel afstuiten op de plaatselijke gesteldheid en het ontbreken van voldoend gemeenschappelijk belang bij de districts-bewoners. Want alleen Paramaribo, Nieuw-Rotterdam en Coronie, vereenigen in zich de vereischten tot gemeentelijke inrigting. Immers alleen daar bestaat agglomeratie, zamenhang, dus gemeenschappelijk belang bij de bevolking.

§ 33. De districten der oude kolonie bestaan uit plantages en uit gronden op meerderen of minderen, dikwijls grooten afstand van elkander gelegen. Veelal is er geen andere gemeenschap dan te water. Elke plantage of grond staat op zich zelf Op de gronden wonen enkele personen, bijv. districts-geneesheeren. De plantages zijn bestemd tot landbouwondernemingen op meer of min groote schaal. Op enkele plantages wonen de eigenaars. De bewoners bestaan doorgaans uit den gezagvoerder, het verder dienstpersoneel en de arbeiders. Behalve het huisraad en andere voorwerpen, toebehoorende aan den gezagvoerder, het verder dienstpersoneel en de arbeiders, behoort alles wat zich op de plantage bevindt aan den eigenaar der plantage. Met uitzondering van weinig beteekenende aanplantingen van de arbeiders, is er geen andere cultuur dan die van den eigenaar. De gezagvoerder, het verder dienstpersoneel en de arbeiders hebben geen ander direct materieel belang bij de plantage dan het loon dat ze verdienen.

§ 34. Uit voorgaanden staat blijkt dat het overgroote deel van de bevolking der districten bestaat uit arbeiders. Deze nu hebben geen vaste woonplaats, althans niet in den zin dien men in Europa er aan hecht. Zij vormen eene zeer vlottende bevolking Verhuizingen van de eene plantage naar de andere in hetzelfde en in andere districten zijn aan de orde.

Hetgeen hiervoren staat geldt ook de plantages en gronden in Nickerie.

§ 35. Door den afstand tusschen de plantages zou er niet aan te denken zijn in elk district algemeene (gemeente-) begraafplaatsen te hebben. Elke plantage heeft dan ook een eigen begraafplaats.

De zorg voor het brandwezen zou in de districten evenmin gemeentelijk kunnen worden geregeld. De groote uitgestrektheid van de districten en zelfs veelal de groote afstand tusschen de plantages onderling, zijn daartegen onoverkomelijke beletselen.

De Commissie zou niet weten hoe in de beschreven *uitgestrekte* districten, het *onderwijs* gemeenlijk te regelen (1), noch op welke wijze, met het oog op de vlottende bevolking der districten, in de *armenzorg* te voorzien.

§ 36. Het gemeentebelang in de districten zou zich derhalve bepalen tot:
den burgerlijken stand,
de politie,
de schutterij,
de bewaring der gevangenen,
en in de districten waar communicatie te land bestaat:
de bruggen en wegen.

§ 37. Gemeente-inrigtingen nu, voor de buitendistricten der oude kolonie en voor de plantages en gronden in Nickerie, met beperkte attributen of liever de opdragt van de zorg voor enkele gemeentebelangen in die districten aan afzonderlijke besturen, meent de Commissie niet te mogen aanbevelen. Het belang bij zoodanige afzonderlijke administratie zou niet opwegen tegen de finantiele en andere lasten die daardoor zouden moeten worden gelegd op de bewoners.

§ 38. Na het hierboven ontwikkelde zal het wel voldoende zijn aan te stippen dat, schoon er plantages gevonden worden met eene bevolking grooter dan die van meerdere gemeenten in Nederland, de bevolking dier plantages het eigenaardig kenmerk van een groot huisgezin draagt en de kiem tot gemeentelijke inrigting mist.

§ 39. Uit hetgeen voor afgaat resulteert dat, wat de buitendistricten der oude kolonie en de plantages en gronden van Nickerie betreft, de Commissie niet kan voorstaan het denkbeeld van gemeentelijke inrigting.

§ 40. Hoe nu wat betreft Paramaribo, Nieuw-Rotterdam en Coronie?

In het midden gelaten de finantiele quaestie, waarop de Commissie straks terugkomt, meent zij dat de inrigting alleen van deze tot gemeenten met attributen geheel gelijk aan die der gemeentebesturen ten aanzien der Nederlandsche gemeenten, eene anomalie zou opleveren.

Algemeene scheiding van plaatselijke of gemeente- van algemeene of Rijks of koloniale belangen is — de Commissie stipte dit reeds aan in § 28 — alleen dan prakticabel, wanneer die het geheele Rijk of de geheele kolonie omvat.

Talloos zouden de verwikkelingen en moeijelijkheden zijn, die zouden voortvloeijen uit de gemeentelijke inrigting met volle attributen van een deel van een Rijk of eene kolonie. Natuurlijk zouden daar de plaatselijke uitgaven door plaatselijke inkomsten, waaronder plaatselijke belastingen, moeten gedekt worden. Waaruit zouden dan zoodanige uitgaven van het niet in gemeenten verdeelde gedeelte gevonden worden? Uit de algemeene of koloniale kas? Dan zouden de bewoners van het tot gemeente ingerigte gedeelte der kolonie eerst afzonderlijk en alleen de middelen helpen verschaffen om die uitgaven voor hunne gemeente te dragen en daarna hetzelfde doen met de bewoners van het niet tot gemeenten ingerigte gedeelte van het Rijk of der kolonie, ten opzigte van gelijke uitgaven der laatstbedoelde gedeelten. Dit nu zou onbestaanbaar zijn met eene gelijkmatige heffing.

§ 41. Maar zou men de geheele kolonie niet tot eene gemeente kunnen zamentrekken?

De Commissie meent dat eene dergelijke inrigting geen reden van bestaan zou hebben. Immers een autonomisch gemeentebestuur over de geheele kolonie zou wel lands- doch geen gemeentebelangen regelen. In het midden gelaten dat het zamentrekken van de geheele kolonie tot eene gemeente zou destrueren het beginsel waarop gemeente-inrigtingen rusten, vraagt de Commissie, waarin de gemeentebelangen zouden bestaan, in tegenstelling van de algemeene of koloniale belangen?

§ 42. Wel werd in 1828 de geheele kolonie vereenigd tot eene gemeente; men vergete echter niet dat al de Nederlandsche West-Indische bezittingen toen vereenigd waren onder *één* Gouvernement, waarvan de zetel in Suriname was gevestigd en dat de belangen van de gemeenten Suriname, Curaçao enz destijds stonden naast en ook tegenover die van »de West-Indische bezittingen". Zie de bijlagen tot het *Gouvernementsblad* van 1828, n°. 3.

§ 43. Evenmin kan er worden gedacht aan eene verdeeling der kolonie in drie gemeenten, te weten Paramaribo met de buitendistricten (de oude kolonie), Nickerie en Coronie

Tegen het denkbeeld om Paramaribo en de buitendistricten der oude kolonie tot *ééne* gemeente te maken, gelden inzonderheid de bedenkingen in de §§ 33, 35, 41 en 42 opgesomd. Over de vorming van afzonderlijke gemeenten Nickerie en Coronie is reeds vroeger gehandeld en wordt vooral verwezen naar hetgeen in § 40 voorkomt.

(1) Naar het inzien van de Commissie moet het onderwijs niet gemeente- maar Staatszorg uitmaken.
Het ligt buiten dit rapport daaromtrent in uitweiding te treden.

§ 44. Eene andere vraag is of gemeente-inrigtingen met beperkte attributen zouden kunnen gevestigd worden te Paramaribo, Nieuw-Rotterdam en Coronie. De Commissie zal straks die vraag opzettelijk behandelen.

§ 45. *In de tweede plaats* levert de gemeente-inrigting der kolonie bezwaren op *uit een finantieel oogpunt.*

Wil men vruchten trekken van gemeente-inrigtingen, dan moet de gemeente, althans tot op zekere hoogte, zelfstandig zijn. De eerste voorwaarde voor die zelfstandigheid is, dat de uitgaven der gemeente gedekt worden door hare inkomsten. Die middelen kunnen bestaan in;

a. eigen inkomsten, waaronder eene voorname plaats bekleeden belastingen, door heffing van opcenten op alle of op bepaalde rijks- of koloniale belastingen en door heffing van bepaalde plaatselijke belastingen;

b. bijdrage van het Rijk of der kolonie. Deze kunnen zijn bepaalde of vaste en wisselvallige subsidien. De eerste behoeven geene toelichting. De laatsten kunnen verleend worden, door de gemeente te vergunnen om te beschikken over een deel van alle of van bepaald aangewezen rijks- of koloniale belastingen.

§ 46. Bij de instelling van het gemeentebestuur in 1828 genoot de kolonie geen subsidie. Het gemeentebestuur ontving uitgebreide attributen (men zie art. 5 der instructie voor het gemeentebestuur voor de kolonie Suriname, bijlage tot het *Gouvernementsblad* van 1828, n°. 3). Het maakte jaarlijks op: het budget der gemeente, bestaande in de raming der behoeften en het vinden der middelen, om die te bestrijden (zie sub *a*), terwijl, blijkens art. 4 der publicatie van 18/25 November 1828, *Gouvernementsblad*, n°. 16, uitgave van Amson, blz. 92, kol. 1, onder de inkomsten van het gemeentebestuur werden begrepen de belastingen daarbij genoemd.

§ 47. Thans wordt Suriname gesubsidieerd. Die bijdrage komt uit 's Rijks schatkist Zoolang dit plaats vindt, wordt de Surinaamsche begrooting definitief vastgesteld door de wet.

De vraag of in Suriname gemeente-inrigtingen op hare plaats zijn, moet, naar het inzien van de Commissie, met onderscheid worden beantwoord.

Wanneer de gemeente door eigen inkomsten kan voorzien in hare uitgaven, dan bestaat er geen finantieel bezwaar tegen hare inrigting.

Wanneer de gemeente zou moeten worden gesubsidieerd, hetzij door toekenning van eene vaste som, hetzij door haar de beschikking te verleenen over een deel van alle of van bepaald aangewezen algemeene of koloniale belastingen, dan moet wèl worden onderscheiden. In abstracto bestaan geen bezwaren tegen bijdragen door de kolonie aan gemeenten. Maar de quaestie wordt anders wanneer voor de kolonie zelve, gelijk met Suriname het geval is, tot aanvulling harer middelen, gevorderd wordt eene bijdrage uit 's Rijks schatkist. Geeft de kolonie Suriname subsidie aan Surinaamsche gemeenten dan is dit van invloed op het subsidie dat zij op hare beurt van Nederland ontvangt, ja, dan is het in den grond der zaak Nederland, dat het subsidie aan de gemeente verleent en dan ligt het, zoo al niet in de uitdrukkelijke bewoordingen, dan toch zeker in den geest van het Regerings-reglement, dat ook de gemeentebegrooting definitief worde vastgesteld door de wet. Eene zelfstandige gemeente toch, met een bepaald of wisselvallig subsidie, door de finantieel nog volkomen afhankelijke kolonie, is, naar het inzien van de Commissie, uit een staatsregtelijk oogpunt misplaatst.

§ 48. De Commissie is derhalve van oordeel, dat gemeente-inrigtingen in het gesubsidieerde Suriname eerst dan de niet te ontberen gemeentelijke zelfstandigheid zullen kunnen medebrengen, wanneer de uitgaven der gemeenten worden gedekt door eigen inkomsten. (Zie § 45 sub *a*.)

§ 49. De Commissie komt nu terug op de in § 44 gestelde vraag: of gemeente-inrigtingen met beperkte attributen zouden kunnen gevestigd worden te Paramaribo, Nieuw-Rotterdam en Coronie.

Naar aanleiding van voorgaande paragraaph vraagt ze tevens of de uitgaven der gemeenten zouden kunnen worden gedekt door hare inkomsten.

§ 50. Te Georgetown in Demerary bestaat dergelijke inrigting in de „town council". Zijne „general functions" zijn omschreven in art. 58 part 2 der ordinance 25 anno 1860.

Dit artikel luidt:

„The Mayor and Town council of Georgetown shall be, and are hereby declared to be vested with full power and authority to assess, levy, and raise Town Taxes for the uses and purposes of the corporation, and to superintend and direct the collection and appropriation of the same, to direct and enforce the cleanliness, good order, and repair of the public streets, roads, thoroughfares, dams, trenches, drains, ways, places, sluices, kokers, stellings, bridges and canals of Georgetown, to exercise sanitary superintendence over the said city, to superintend the public tanks, markets, pound, and burial ground, and to cause the regulations for the good government thereof, respectively, to be enforced."

§ 51. De Commissie acht de instelling van dergelijke plaatselijke besturen, met meerdere of mindere attributen allezins wenschelijk te Paramaribo, Nieuw-Rotterdam en Coronie.

De Commissie stelt het buiten twijfel dat die zullen leiden tot betere administratie.

Het administratief bestuur over de overige gedeelten der kolonie blijft dan op den bestaanden voet.

§ 52. De Commissie verwacht wel dat die besturen, al ware het alleen door de dienstverhouding tusschen de koloniale en plaatselijke ambtenaren, omslag in de administratie zal veroorzaken, maar hiertegen wegen, naar het inzien van de Commissie, ruimschoots op de voordeelen die daarvan zullen worden verkregen.

§ 53. Zullen nu zoodanige plaatselijke besturen bezuiniging met zich voeren?

Wanneer het de bedoeling is te vernemen of de koloniale uitgaven minder zullen bedragen, indien de koloniale inkomsten niet worden aangewend voor gemeentelasten, maar de gemeentekosten worden gedekt door eigen inkomsten, dan moet de vraag wel bevestigend worden beantwoord. Want de uitgaven die thans uit de koloniale kas geschieden voor gemeentebelangen, bedragen waarschijnlijk meer dan hetgeen in die kas vloeit en als gemeente-inkomsten kan worden beschouwd. Bij instelling van gemeentebesturen nu zou het ontbrekende door heffing van opcenten op koloniale belastingen en door heffing van plaatselijke belastingen moeten worden gevonden.

§ 54. Wanneer echter bedoeld wordt of de instelling van de bovenbedoelde plaatselijke besturen in het algemeen bezuiniging met zich zal voeren, met andere woorden: of de koloniale en plaatselijke uitgaven zamen onder de nieuwe regeling minder zullen bedragen dan onder de tegenwoordige orde van zaken, dan antwoordt de Commissie ontkennend.

Nu toch wordt te weinig ten koste gelegd aan plaatselijke aangelegenheden. Elke verbetering stuit af op het gebrek aan middelen bij de kolonie. Aan bezuiniging op hetgeen nu wegens gemeentezorg wordt uitgegeven, mag, naar het oordeel van de Commissie, derhalve niet worden gedacht. En beduidend zal de vermeerdering van uitgaven zijn, die uit de gemeentelijke inrigtingen zelve voor elke gemeente zullen voortvloeijen, en die, althans wat Paramaribo betreft, zelfs zeer hoog zullen zijn. De Commissie laat er eenige hieronder volgen:

jaarwedde van den burgemeester en de wethouders;
idem van den secretaris, de commiesen en klerken;
idem van den ontvanger;
kosten van de huishoudelijke administratie, daaronder die van de vergaderingen van den gemeenteraad;
idem van surveillance en invordering der plaatselijke belastingen;
jaarwedden van boden;

jaarwedde van den architect of controleur der stadsgebouwen;
onderhoud van huizen, enz.:
kosten van plaatselijke politie:
toelage aan den commissaris van politie.

§ 55. Te Georgetown in Demerary, alwaar geen subsidie wordt genoten van de Home-Government, is, ten aanzien der uitgaven van de town council, in artt. 64 en 65 part 2 der aangehaalde ordinance bepaald:

»Art. 64. As soon as practicable after the first general election under this ordinance and thereafter, on or before the first day of the month of February in each year, the mayor aud town council shall transmit to the Governor and court of Policy a written report signed by the Mayor, exhibiting a minute account of all the moneys received, expended, and applied by them during the year preceding; and in such report shall be contained a short summary of the proceedings of the corporation during the preceding year and the said report shall also contain a true and correct statement ot the funds of the corporation, and an estimate of the sum required for the expenses of the current year, together with the amount of the town tax intended to be levied by thom, which documents shall be forthwith published by order of the Governor and the Court of Policy in the Official Gazette for the information of the inhabitants of Georgetown.

»Art. 65. After the said documents shall have been so published for one calendar month in each year, it shall be lawful for the Mayor and Town Council, and they are hereby authorised to levy in each year a town tax upon the appraised value of all lots or portions of lots and buildings within the city of Georgetown, sufficient to meet such Estimate, and all such lots or portions of lots and buildings shall be liable and executable for every such tax, and the amount of every such tax or taxes due by or claimable against any such lots or portions of lots and buildings shall be preferent over and above all claims of whatever nature, whether such claims be against the said lots or portions of lots and buildings, or against the proprietor or proprietors thereof, save and except claims due to the crown or the colony, anything in any law or ordinance to the contrary notwithstanding, but no land or building the property of the crown or of the colony shall be liable or subject to any town tax."

§ 56. Ware de kolonie in bloeijenden staat, dan zoude, naar het inzien van de commissie, de omslag, dien de afzonderlijke gemeente-administratie zal na zich slepen, noch de meerdere uitgaven die daardoor zouden worden veroorzaakt, mogen terughouden van het in het leven roepen van gemeente-inrigtingen alhier. En dan zou van de te Georgetown gevolgde wijze van voorziening in de kosten der town council partij kunnen worden getrokken. Maar in den tegenwoordigen toestand der kolonie zouden, naar de overtuiging van de Commissie, de krachten der burgerij te kort schieten om die kosten te dragen.

De Commissie vleit zich door dit verslag te hebben voldaan aan de opdragt van Uwe Excellentie, vervat in het gouvernements-besluit van 4 October 1869, n°. 11.

Twee nota's, de een van den heer COLAÇO BELMONTE en de andere van den heer DE GRANADA, worden hierbij overgelegd. Voor zooveel den eerstgenoemde betreft om van zijn afwijkend gevoelen te doen blijken. (1)

De Commissie voornoemd,

(*Get.*) TWISS, *Voorzitter.*
» J. A. T. COHEN STUART.
» E. A. VAN EMDEN.
» B. E. COLAÇO BELMONTE.
» N. T. A. ARLAUD.
» A. H DE GRANADA, *Lid en Secretaris.*

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
E. A. VAN EMDEN.

(1) Deze Nota's waren bij de inzending van het verslag nog niet bij de Commissie ingekomen en worden alsnog te gemoet gezien.

Koloniaal verslag van 1873.

SURINAME.

BIJLAGE B.

EMANCIPATIEVERSLAG MET BIJLAGEN OVER 1872.

N°. 5.

VERSLAG over het jaar 1872, omtrent de uitvoering, gegeven aan de wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 164), houdende opheffing van de slavernij in de kolonie Suriname.

Artt. 5—17 *der wet. Van de tegemoetkoming.*

Een bedrag van f 2106,70 is in 1872 wegens tegemoetkomingsgelden voor de vrijverklaring der slaven uitbetaald. Op ultimo December waren 8 staten betreffende plantageslaven en 6 betreffende privé-slaven nog onvoldaan.

Bedrag der uitbetaalde tegemoetkoming.

Aan tegemoetkoming werd tot ultimo December uitgekeerd een bedrag van f 9 839 703,85. Er bleef nog te betalen over de som van f 24 134,97⁵, waarvan 12 134,97⁵ opgevorderd en f 11 300,00 niet opgevorderd is.

Art. 4 *der wet. Immigratie en kolonisatie.*

De mededeelingen over deze onderwerpen zijn overgebragt in het algemeen verslag der kolonie over 1872, alwaar zij meer eigenaardig schijnen te behooren.

Artt. 18—24 *der wet.*

Het beheer der districten is voorloopig, in afwachting van nadere voorzieningen in verband tot de opheffing van het Staatstoezigt, in dier voege gewijzigd dat de districten Beneden-Commewijne en Beneden-Cottica onder één districtscommissaris zijn gebragt, terwijl dit mede het geval is met de districten Matappica, Boven-Cottica, Commetewane, Perica en Boven-Commewijne. Door dezen maatregel is het aantal districtscommissarissen voorloopig met één verminderd.

Onderhoud der communicatien. Winkels in de buitendistricten.

Zie deswege het algemeen verslag over 1872.

Staatstoezigt. Disciplinaire regtsmagt der districtscommissarissen.

Het aantal onder het Staatstoezigt geplaatsten bedroeg op ultimo December 1872 28 774, van welken 13 501 van het mannelijke en 15 273 van het vrouwelijke geslacht.

Op dat tijdstip waren onder contract werkzaam (5 269, ongerekend 662 personen in het stadsdistrict (325 mannen en 337 vrouwen), die op zich zelven eenig beroep of ambacht uitoefenen.

Deze personen bestonden uit: 80 sjouwers, 78 karrelieden, 80 timmerlieden, 4 smeden, 5 schilders, 23 metselaars, 6 schepelingen, 9 visschers, 15 kostplanters, 4 kleermakers, 3 breeuwers, 2 bakkersknechten, 3 schoenmakers en 13 huisbedienden; 128 waschvrouwen, 98 marktvrouwen, 26 naaisters, 52 uitventsters en 33 kostplantsters.

Door de districtscommissarissen zijn 3614 zaken disciplinair afgedaan, hetgeen met het vorige jaar vergeleken eene vermindering van 1380 zaken aantoont.

De wenschelijkheid om alle arbeiders zonder onderscheid voortaan onder het gemeene regt te brengen, heeft tot het voorstel geleid om de disciplinaire regtsmagt der districtscommissarissen te doen ophouden, en om de beregting der thans aan die regtsmagt onderworpen overtredingen aan den gewonen regter op te dragen.

De daartoe strekkende verordening, waarbij tevens voorzieningen worden voorgedragen ten einde de regtsbedeeling in de van de hoofdplaats verwijderde gedeelten der kolonie te vergemakkelijken, was op het einde van het jaar nog bij de Koloniale Staten aanhangig. (1)

Huwelijken. Alin. 1 *van art.* 19 *der wet.*

Het aantal huwelijken over de geheele bevolking bedroeg 313, zijnde 48 meer dan in 1871.

Daaronder waren 216 paren, waarvan *man en vrouw*, 5 paren waarvan alleen *de man*, en 39 waarvan alleen *de vrouw* tot de vrijgemaakten behooren.

Even als in vroegere jaren wordt hierbij overgelegd een staat, aanwijzende de verhouding tusschen de geboorten en sterfgevallen onder de geëmancipeerden. Daaruit blijkt dat het aantal gestorvenen dat der geborenen met 72 heeft overtroffen.

School- en godsdienstig onderwijs. Alin. 3 *van art.* 19 *en art.* 25 *der wet.*

Zie algemeen verslag over 1872.

De leerlingen die aldaar worden opgegeven als de scholen in de buitendistricten te bezoeken, zijn bijna allen kinderen van geëmancipeerden.

Ondersteuning van hulpbehoevenden, verpleging van zieken en begrafeniskosten. Betaalde onderstandsgelden.

De uitgaven wegens onderstandsgelden, begrafeniskosten

(1) Die verordening is door den Gouverneur op 1 April 1873 vastgesteld.

en kleeding van ouden, gebrekkigen en onverzorgde weezen hebben de som van f 61 364,17 (1) bedragen.
In de maand December werd onderstand verleend aan 836 personen, van welken 483 in de buitendistricten en 353 in het stadsdistrict.

Art. 20 der emancipatiewet. Ontslag van het Staatstoezigt.

Gedurende 1872 werden 128 personen van het Staatstoezigt ontheven. Onder hen bevonden zich even als in 1871 ook eenigen, die bereids vergunning erlangd hadden om onroerende goederen in eigendom te hebben. (2)

Artt. 22 en 23 der wet. Uitzonderingen op het burgerlijk en strafregt. Eigendom van onroerende goederen.

Toestemming tot het in eigendom hebben van onroerende goederen werd aan 40 vrijgemaakten verleend. (3)

Verpligting tot gezetten arbeid. Sluiting van werkovereenkomsten. Art. 24 der wet.

Ook in 1872 werden meermalen, op verzoek van partijen, de bestaande werkovereenkomsten buiten effect gesteld, en den arbeider vergunning verleend om elders naar zijne keus zijn loopend contract te gaan uitdienen.

Bezitten en dragen van wapenen.

Vergunning aan vrijgemaakten tot het bezitten en dragen van wapenen is in 1872 niet verleend.

Art. 27 der wet. Tarief voor werktaken en werkloonen.

Geen verandering is hierin gebragt.

Art. 28 der wet. Oproeping van arbeiders tot gouvernementsdiensten.

In Beneden-Cottica, Beneden-Commewijne, Beneden-Para en Beneden-Saramacca werden, bij gemis aan anderen, arbeiders die op de plantages en gronden onder contract werkzaam waren, opgeroepen om de communicatien te herstellen of te verbeteren. (Zie Algemeen Verslag ad hoofdstuk *Communicatien.*)

Art. 29 der wet. Lediggang en zwerverij. Te werk stellen of huisvesten van onder het Staatstoezigt geplaatsten zonder wettige overeenkomst.

Eene verordening houdende algemeene voorzieningen tegen lediggang en zwerverij was op ultimo December bij de Koloniale Staten aanhangig. (4) Voorts werden de bestaande bepalingen omtrent het te werk stellen of huisvesten van onder het Staatstoezigt geplaatsten zonder wettige overeenkomst, gehandhaafd.

Artt. 32, 33 en 34 der wet.

Hieromtrent valt niets mede te deelen.

Inrigting der woningen op de plantages en gronden.

Bij voortduring wordt hierin verbetering gebragt.

Art. 35 der wet. Huisvesting en verpleging der onverzorgde weezen en andere hulpbehoevenden.

In het daaromtrent bestaande werd geene verandering gemaakt.

Jaarlijksche belasting, door de vrijgemaakten op te brengen.

Deze belasting heeft in 1872 de som van f 33 471 bedragen, en wel districtsgewijze:

Beneden- en Boven-Suriname	f 4 365,00
Beneden- en Boven-Para	5 475,00
Beneden-Cottica en Matappica	5 872,50
Beneden-Commewijne, Boven-Commewijne en Commetewane	6 058,50
Boven-Cottica en Perica	2 055,00
Beneden- en Boven-Saramacca	1 762,50
Nickerie	1 674,00
Coronie	2 097,00
Stadsdistrict	4 111,50
	f 33 471,00

Op den hierbij gevoegden staat blijkt ook, dat in 1872 door immigranten wegens hoofdelijke belasting de som van f 6055,50 is betaald.

Art. 36. Straffen op het niet nakomen der werkovereenkomsten.

Hierbij worden, even als bij vroegere verslagen, twee staten overgelegd, waaruit blijken de overtredingen, ter zake waarvan door de districtscommissarissen disciplinaire straffen werden opgelegd, en tevens de straffen opgelegd aan en de vervolgingen ingesteld tegen de huurders van vrijgemaakten.

Politie.

Zie algemeen verslag.

Overzigt van den toestand in 1872.

Behalve in de districten Beneden-Cottica en Coronie, alwaar vele gevallen van longontsteking en moeraskoortsen voorkwamen, was de gezondheidstoestand onder de geëmancipeerden niet ongunstig.
De van hen verkregen arbeid was bevredigend. Rust en orde werden onder hen niet gestoord.
Van het onderwijs wordt meer en meer gebruik gemaakt en de resultaten daarvan zijn over het algemeen gunstig.
Overigens valt omtrent de vrijgemaakten en het Staatstoezigt in het algemeen, alsmede omtrent de opheffing daarvan, niets te vermelden wat niet in vroegere verslagen of in de voorgaande hoofdstukken is medegedeeld.
Voorzieningen in verband tot die opheffing in 1873 zijn bij de Koloniale Staten aanhangig gemaakt.
Even als bij de verslagen over vroegere jaren heeft plaats gehad, worden ook hierbij drie staten gevoegd, aantoonende:

1°. het getal vrijgemaakten en immigranten dat op 1°. Januarij 1873 aanwezig was;

2°. de in 1872 uitgevoerde producten;

3°. onder meer bijzonderheden, de prijzen welke de in 1872 verkochte plantages en gronden hebben opgebragt.

De Gouverneur der kolonie Suriname,

VAN IDSINGA.

(1) Moet volgens nader ontvangen opgaven zijn f 61 651,01. (Noot van den Minister van Kolonien.)

(2) Van 1 Januarij tot ultimo April 1873 zijn 375 personen van het Staatstoezigt ontslagen.

(3) Van 1 Januarij tot ultimo April 1873 zijn gelijke vergunningen verleend aan 27 personen.

(4) Die verordening is op den 19den April 1873 door den Gouverneur vastgesteld.

STAAT DER PRIJZEN

van 1°. Januarij tot ultimo December 1872, besteed voor den aankoop van Plantages en Gronden.

Datum van verkoop.	NAMEN DER PLANTAGES.	VERKOOPERS.		KOOPERS.			
		Binnen-landsche.	Buiten-landsche.	Binnen-landsche.	Buiten-landsche.	Suiker.	Koffij en cacao.
9 Februarij.	Plantage Geijersvlijt en daartoe behoorende grond Susanna's daal 1/10 aandeel	"	"	"	1	"	"
19 Maart.	Een perceel land groot 328½ akker aan de Parakreek.	1	"	2	"	"	"
27 April.	De helft in de plantage Liverpool, gelegen in het district Boven-Cottica.	1	"	2	"	"	"
8 Mei.	Grond Bleijenhoop, gelegen aan het pad van Wanica, district Beneden-Para.	1	"	1	"	"	"
18 "	91 akkers land van den grond le Rossignol	1	"	1	"	"	"
24 "	Een derde gedeelte in de plantage Blijendaal, gelegen in het district Beneden-Suriname	1	"	1	"	1	"
31 "	Plantage Nieuw Levant, gelegen in het district Boven-Cottica. . . .	1	"	4	"	"	"
6 Junij.	Een tiende gedeelte in de plantage Geijersvlijt en in den daartoe behoorenden grond Susanna's daal, gelegen aan de rivier Suriname . .	1	"	"	1	"	"
8 "	Plantage Anna'szorg, gelegen in de Warappakreek, met uitzondering van het gedeelte voorland, groot 12 akkers (ter breedte van 20 en diepte van 6 kettingen) hetwelk aan de Moravische Broedergemeente toebehoort	1	"	1	"	"	"
13 "	Plantage Aurora, gelegen aan de Pauluskreek	2	"	1	"	"	"
10 Julij.	Een gedeelte ter grootte van 750 akkers aan de plantage de Jonge Bijenkorf, gelegen in het district Boven-Cottica.	1	"	1	"	"	"
18 "	Grond Oranje, gelegen in het district Boven-Para	1	"	"	1	"	"
20 "	Een gedeelte ter grootte van 400 akkers van den grond Bittenzorg behoorende tot de suikerplantage 't IJland, gelegen in het district Beneden-Suriname	1	"	1	"	"	"

CULTUUR.							Willige publieke veiling.	Bij executie.	Onder-'s hands.	Betaalde sommen.	*Aanmerkingen.*
Koffij en kost.	Cacao en kost.	Katoen.	Hout.	Kost.	Kost en kweek.	Kweek.					
»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	f 5 000,00	
»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	1 000,00	
»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	500,00	
»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	2 000,00	
»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	500,00	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	4 000,00	
»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	1 025,00	
»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	5 000,00	
»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	1 500,00	
»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	2 901,00	
»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	1 250,00	
»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	1 300,00	
»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	1 500,00	

Datum van verkoop.	NAMEN DER PLANTAGES.	VERKOOPERS.		KOOPERS.			
		Binnen-landsche.	Buiten-landsche.	Binnen-landsche.	Buiten-landsche.	Suiker.	Koffij en cacao.
2 Augustus.	Een perceel land, gelegen aan de Coppename in de Tibitiekreek, bekend onder Lot nº. 12. 1 dito, gelegen als voren, bekend onder Lot nº. 25. 1 dito, gelegen als voren, bekend onder Lot nº. 29. 1 dito, gelegen als voren, bekend onder Lot nº. 52. 1 dito, gelegen als voren, bekend onder Lot nº. 27. 1 dito, gelegen als voren, bekend onder Lot nº. 54.	1	»	1	»	»	»
5 »	Grond Indigoveld.	1	»	2	»	»	»
8 »	Plantage Picardie, gelegen in het district Beneden-Cottica	1	»	1	»	1	»
8 »	Plantage Waterland, gelegen in het district Beneden-Para	1	»	1	»	»	»
8 »	Plantage Frederikslust, gelegen in het district Matappica	1	»	1	»	»	»
13 »	Plantage Ellen, gelegen in het district Beneden-Commewijne	1	»	1	»	1	»
17 »	Plantage Oxford, gelegen in het district Coronie, bekend onder Lot nº. 206 en 207.	1	»	1	»	»	»
17 »	Plantage Mary'shope c. a., gelegen in het district Coronie	1	»	1	»	»	»
16 September.	Twee derde gedeelten in plantage Dordrecht, gelegen in het district Beneden-Suriname	»	2	1	»	1	»
25 »	De helft van den grond de Nieuwe Grond	1	»	2	»	»	»
8 October.	Plantage Nieuwhoop, gelegen in het district Boven-Commewijne . . .	1	»	1	»	1	»
8 »	Plantage Halle in Saxen, gelegen aan de Waijamoekreek	1	»	1	»	»	»
8 »	Plantage Scheveningen en IJvershoop, gelegen aan de Waijamoekreek . .	1	»	1	»	»	»
14 »	De helft in de plantage l'Embarras, gelegen in het district Beneden-Commewijne.	1	»	3	»	»	»

CULTUUR.							Willige publieke voiling.	Bij executie.	Onder-'s hands.	Betaalde sommen.	*Aanmerkingen.*
Koffij en kost.	Cacao en ko-t.	Katoen.	Hout.	Kost.	Kost en kweek.	Kweek.					
»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	f 600,00	Etablissement voor houthandel.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	500,00	
»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	7 500,00	
»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	6 200,00	
»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	1 100,00	
»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	3 205,00	Was bij den verkoop niet in bewerking.
»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	250,00	
»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	7 200,00	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	40 000,00	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	500,00	
»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1 300,00	Was bij den verkoop niet in bewerking.
»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	70,00	Verlaten koffijplantage.
»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	60,00	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	250,00	

Datum van verkoop.	NAMEN DER PLANTAGES.	VERKOOPERS.		KOOPERS.			
		Binnen-landsche.	Buiten-landsche.	Binnen-landsche.	Buiten-landsche.	Suiker.	Koffij en cacao.
18 October.	Plantage Molhoop, gelegen in het district Boven-Cottica met de daaraan behoorende plantages Oude Bijenkorf en de Gekroonde Paauw, benevens de verlaten plantage Vlaardingen, waartoe is behoorende de grond Catharina'sburg, de verlaten plantage Pietersburg en een stuk genaamd Mariendaal.	»	1	1	»	1	»
29 »	Een gedeelte ter grootte van 100 akkers van den grond le Rossignol, gelegen aan den rijweg naar Kwatta, in het district Beneden-Para . . .	1	»	1	»	»	»
1 November.	Plantage Aurora, gelegen aan de Paulus-kreek.	1	»	1	»	»	»
2 »	Een gedeelte ter grootte van 200 akkers van de plantage Molhoop en de geheele concessie van de plantage de Gekroonde Paauw, gelegen in het district Boven-Cottica	1	»	3	»	1	»
2 »	De grond La Resource, gelegen in het district Beneden-Para	1	»	1	»	»	»
4 »	Een gedeelte ter grootte van 125 akkers van de plantage l'Embarras, gelegen in het district Beneden-Commewijne.	1	»	1	»	»	»
8 »	De grond Hope, gelegen in het district Coronie	1	»	1	»	»	»
8 »	Schoonoord, $1/2$ aandeel, gelegen in het district Commetewane. . . .	1	»	1	»	1	»
11 December.	Plantage Killenstein, gelegen in het district Beneden-Cottica	1	»	2	»	»	»
13 »	Plantage Monnikkendam, $3/4$ aandeelen gelegen in het district Boven-Cottica, en $3/4$ aandeelen der daaraan behoorende gronden, te weten: 1°. de Goede Verwachting aan de Motkreek. 2°. Den Briel, als voren. 3°. Nacharachibo, als voren. 4°. Oud-Bellevue, rivier Cottica, en 5°. Felix, Matappica-kreek.	2	»	1	»	1	»

CULTUUR.							Willige publieke veiling.	Bij executie.	Onderhands.	Betaalde sommen.	*Aanmerkingen.*
Koffij en kost.	Cacao en kost.	Katoen.	Hout.	Kost.	Kost en kweek.	Kweek.					
"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	f 7 385,56	
"	"	"	"	"	1	"	"	"	1	800,00	
"	"	"	"	"	1	"	"	"	1	1 250,00	
"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	425,00	Was bij den verkoop niet in bewerking.
"	"	"	"	"	1	"	"	"	1	2 500,00	
"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	250,00	Verlaten koffijplantage.
"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	400,00	Verlaten koffijplantage.
"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	800,00	Was bij den verkoop niet in bewerking.
1	"	"	"	"	"	"	"	"	1	10 000,00	
"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	40 000,00	

Datum van verkoop.	NAMEN DER PLANTAGES.	VERKOOPERS. Binnen-landsche.	VERKOOPERS. Buiten-landsche.	KOOPERS. Binnen-landsche.	KOOPERS. Buiten-landsche.	Suiker.	Koffij en cacao.
13 December.	Wolffs Capoerica, $^3/_4$ aandeelen aan de Perica-kreek en $^3/_4$ aandeelen der daaraan behoorende gronden, te weten: 1°. Nieuw Va comme je te pousse en Landzigt aan de Motkreek; 2°. Nieuw Timotibo, $^1/_2$ aandeel aan de Perica-kreek.	2	»	1	»	»	»
12 »	Nieuw Roeland, rivier Boven-Commewijne	2	»	1	»	»	»
18 »	Plantage Zeezigt en grond Eindperk, gelegen in het district Boven-Cottica.	1	»	1	»	»	»
24 »	Plantage Catharina'sburg, gelegen aan de Cabbeskreek	1	»	1	»	»	»

CULTUUR.												
Koffij en kost.	Cacao en kost.	Katoen.	Hout.	Kost.	Kost en kweek.	Kweek.	Willige publieke veiling.	Bij executie	Onder-'s hands.	Betaalde sommen.		*Aanmerkingen.*
»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	f	145,00	Verlaten suiker-plantage.
»	»	»	»	»	»	»	»	1	»		145,00	Verlaten banan-nengrond.
»	»	1	»	»	»	1	»	»	1		2 000,00	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1		150,00	Verlaten koffij-plantage.

UITVOER van producten der kolonie

BESTEMMING.	PONDEN.			
	Suiker.	Caçao.	Koffij.	Katoen.
Nederland	2 467 826	51 985	25	4 355
Noord-Amerika	941 869	81 365	»	»
Andere landen.	2 369 502	70 557	193	»
Eerste kwartaal.	5 779 197	203 907	218	4 355
Nederland	2 234 138	98 249	58	7 185
Noord-Amerika	669 779	233 870	»	»
Andere landen.	3 326 418	256 479	»	140 265
Tweede kwartaal.	6 230 335	588 598	58	147 450
Nederland	1 028 760	122 472	302	1 270
Noord-Amerika	316 8[illegible]8	176 170	176	»
Andere landen.	3 253 949	132 960	40	86 245
Derde kwartaal.	4 599 597	431 602	518	87 515
Nederland	2 009 816	52 650	605	»
Noord-Amerika	910 951	287 424	495	»
Andere landen.	4 423 781	99 773	90	»
Vierde kwartaal.	7 344 518	439 847	1 190	»

RECAPI

Nederland	7 740 540	325 356	990	12 810
Noord-Amerika	2 839 487	778 829	671	»
Andere landen.	13 373 650	559 769	323	226 510
Totaal.	23 953 677	1 663 954	1 984	239 320
Uitgevoerd gedurende het jaar 1871 .	23 709 797	1 093 394	8 190	222 851

Suriname, gedurende het jaar 1872.

Kwassiehout.	GALLONS. Melasse.	GALLONS. Rhum.	Blokken timmer- en meubelhout.	DIVERSEN.
123 055	76 953	12 726½	338	560 kannen limoensap, 16 800 kokosnoten, 49 ps. letterhout, 14 stoopen confituren, 496 voeten latten, 4500 pd. huiden en ½ vat gezouten lemmetjes.
»	21 723	»	10	39 vaten gezouten lemmetjes.
»	2 748	43 272	224	130 pd. vischlijm, 4 ps. letterhout, 12 000 kokosnoten, 350 bossen banannen, 20 vadem brandhout.
123 055	101 424	55 998½	572	
76 070	12 060	6 594	462	66 stoopen confituren, 76 pd. vischlijm, 1210 kannen limoensap, 4705 kokosnoten, 4713 pd. huiden, 468 pd. arrowroot, 13 pd. toncaboonen, 1052 vierk. voeten planken, 43 gallons bijlhoutvet en diversen ter waarde van f 73.
»	74 456	»	47	117½ vat gezouten lemmetjes.
»	5 773	23 655	»	450 kannen lemmetjessap, 250 pd. vischlijm, 1157 pd. huiden, 24 vadem brandhout, 14 700 kokosnoten, 800 pd. palmzaden en 940 bossen banannen.
76 070	92 289	30 249	509	
65 550	12 815	6 373	703	15 pd. vischlijm, 1410 kannen lemmetjessap, 58 stoopen confituren, 10 950 kokosnoten, 1 ps. letterhout, 766 pd. roucou, 2 vaatjes gezouten lemmetjes, 495 pd. arrowroot, 1494 pd. huiden en diversen ter waarde van f 127.
»	35 322	»	1 071	212½ vat gezouten lemmetjes.
»	9 053	38 329½	979	161 pd. vischlijm, 2357 pd. huiden, 14½ vadem brandhout, 23 500 kokosnoten, 81 ps. letterhout, 1153 bossen banannen, 19 502 pd. katoenpitten, 5300 vierk. voeten planken.
65 550	57 220	44 702½	2 753	
2 000	28 419	2 837½	267	500 pd. oranjeschillen, 64 stoopen confituren, 101 pd. vischlijm, 655 kannen limoensap, 10 295 kokosnoten, 2 vaten gezouten lemmetjes, 349½ pd. arrowroot, 4260 pd. huiden, 115 pd. gomma, 8 gallons bijlhoutvet en diversen ter waarde van f 175,60.
»	77 862	»	1 050	12½ vat gezouten lemmetjes en diversen ter waarde van f 5.
»	»	21 434	1 117	25 600 kokosnoten, 3000 pd. koren, 540 bossen banannen, 12 vadem brandhout, 9974 pd. katoenpitten, 160 ps. letterhout, 29½ vat gez. lemmetjes, 1755 pd tamarinde, 12 stoopen confituren, 990 kannen limoensap, 747 pd. roucou, 35 pd. gomma, 384 pd. vischlijm en diversen ter waarde van f 103.
2 000	106 281	24 271½	2 434	

TULATIE.

Kwassiehout.	Melasse.	Rhum.	Blokken timmer- en meubelhout.	DIVERSEN.
266 675	130 277	28 531	1 770	3835 kannen limoen- of lemmetjessap, 14 967 pd. huiden, 42 750 kokosnoten, 50 ps. letterhout, 202 stoopen confituren, 496 voeten latten, 1052 vierk. voeten planken, 4½ vat gez. lemmetjes, 192 pd. vischlijm, 1312½ pd. arrowroot, 115 pd. gomma, 500 pd. oranjeschillen, 766 pd. roucou, 13 pd. toncaboonen, 51 gallons bijlhoutvet en diversen ter waarde van f 375.
»	209 363	»	2 178	411½ vat gez. lemmetjes en diversen ter waarde van f 5.
»	17 574	126 690½	2 320	1440 kannen limoen- of lemmetjessap, 3514 pd. huiden, 75 800 kokosnoten, 245 ps. letterhout, 12 stoopen confituren, 5300 vierk. voeten planken 29½ vat gez. lemmetjes, 925 pd. vischlijm, 35 pd. gomma, 747 pd. roucou, 800 pd. palmzaden, 29 476 pd. katoenpitten, 2983 bossen banannen, 70½ vadem brandhout, 3000 pd. koren, 1755 pd. tamarinde en diversen ter waarde van f 103.
266 675	357 214	155 221½	6 268	
67 410	317 223	163 542½	7 459	

STAAT aantoonende het getal vrijgemaakten en

COMMISSARISSEN.	DISTRICTEN.	VRIJGEMAAKTEN.					
		Mannen.		Vrouwen.		Totaal.	
J. Ballin	Boven-Cottica . . .	311		323		634	
	Perica	117		117		234	
	Boven-Commewijne. .	162		151		313	
	Commetewane . . .	323		273		596	
	Matappica	396		375		771	
			1 309		1 239		2 548
N. van den Brandhof	Beneden-Cottica . . .	855		719		1 574	
	Beneden-Commewijne .	877		815		1 692	
			1 732		1 534		3 266
S. C. Nassy.	Beneden-Suriname . .	731		623		1 354	
	Boven-Suriname. . .	272		217		489	
			1 003		840		1 843
M. de Veer	Beneden-Para. . . .	767		693		1 460	
	Boven-Para	422		366		788	
			1 189		1 059		2 248
H. E. van Meerten	Beneden-Saramacca .	354		327		681	
	Boven-Saramacca . .	29		18		47	
			383		345		728
P. A. Bechtold	Coronie		448		464		912
mr. P. Alma , ...	Nickerie		348		346		694
G. Duyckinck	Stadsdistrict		1 137		1 893		3 030
			7 519		7 720		15 269

Buitendien zijn nog in de districten werkzaam 1444 vrije arbeiders, gedeeltelijk onder contract, die geen *immigranten*

immigranten onder contract werkzaam op 1°. Januarij 1873.

IMMIGRANTEN.						BEIDE TE ZAMEN GENOMEN.					
Mannen.		Vrouwen.		Totaal.		Mannen.		Vrouwen.		Totaal.	
20		1		21		331		324		655	
18		1		19		135		118		253	
69		29		98		231		180		411	
65		28		93		388		301		689	
102		94		196		498		469		967	
	274		153		427		1 583		1 392		2 975
442		34		476		1 297		753		2 050	
84		58		142		961		873		1 834	
	526		92		618		2 258		1 626		3 884
120		21		141		851		644		1 495	
49		17		66		321		234		555	
	169		38		207		1 172		878		2 050
8		6		14		775		699		1 474	
»		»		»		422		366		788	
	8		6		14		1 197		1 065		2 262
167		33		200		521		360		881	
»		»		»		29		18		47	
	167		33		200		550		378		928
	»		»		»		448		464		912
	329		161		490		677		507		1 184
	2		»		2		1 139		1 893		3 032
	1 475		483		1 958		9 024		2 803		17 227

in den zin der wet noch *vrijgemaakten* zijn.

STAAT vermeldende de straffen opgelegd aan of de vervolgingen ingesteld tegen huurders van onder Staatstoezigt geplaatsten, gedurende 1872.

Nommer.	AARD DER AANKLAGT.	Staat der vervolging.	Einduitspraak.	*Aanmerkingen.*
1	1°. Het niet betalen van het verdiende loon aan de arbeiders op Broederhoop; 2°. het zonder opzigt laten van genoemde plantage; en 3°. het niet behoorlijk te werk stellen van de arbeiders aldaar.	Gedagvaard voor het hof.	Den 2den Maart 1872 veroordeeld in 2 boeten à f 25, of subsidiaire gevangenisstraf van 2 dagen en in de kosten ad f 15,45 + f 4,20, met vernietiging van het contract.	
2	Het niet wekelijks uitbetalen van het verdiende loon aan de arbeiders op plantage Monitor.	Idem.	Den 4den Mei 1872 vrijgesproken, op grond dat gebleken is dat hij geen huurder was.	
3	Het niet tijdig opzeggen van het contract, aangegaan met de vrijgemaakte K. J. HERBONNET.	Bekeurd in eene boete van f 10.		
4	Het in slechten en onbruikbaren staat verkeeren der arbeiderswoningen op plantage Catharina Sophia.	Gedagvaard voor het hof.	—	Den 30sten November 1872 verstek verleend en thans, daar de getuigen mede afwezig waren, de behandeling bepaald op 19 April 1873.
5	Het niet uitbetalen van het verdiende loon aan de arbeiders op plantage La Poule (voor de helft).	—	—	Wegens zijn staat van faillissement niet vervolgd, nadat de mede-eigenaar het achterstallige had aangezuiverd.
6	1°. Het in onvoldoenden staat verkeeren van het ziekenlocaal; 2°. in onbruikbaren staat van het tentvaartuig; en 3°. het niet aanwezig zijn van amunitie op plantage Livorno.	—	—	Zie n°. 10/13.
7	Het niet tijdig opzeggen van het contract, aangegaan met den vrijgemaakten W. F. ZAAGENAAR.	Bekeurd in eene boete van f 5.		
8	Het op plantage 't IJland toebrengen van een slag aan den vrijgemaakte N. R. HUNSEL.	Gedagvaard voor het kantongeregt.	Den 19den Augustus 1872 veroordeeld in 2 boeten à f 8 en f 3, of subsidiaire gevangenisstraf van 2 dagen en 1 dag en in de kosten ad f 4,65.	
9	Het niet behoorlijk te werk stellen der arbeiders op plantage Nieuw Clarenbeek, en het weigeren van een pas aan eenigen hunner om hunne klagt bij den districts-commissaris in te brengen.	Bekeurd in twee boeten à f 25 en f 10.		

Nommer.	AARD DER AANKLAGT.	Staat der vervolging.	Einduitspraak.	*Aanmerkingen.*
10	Het niet verstrekken van voldoende geneeskundige verpleging aan de onder Staatstoezigt geplaatsten op Livorno.	—	—	Zie n°. 6/13.
11	Het niet verstrekken van voldoende geneeskundige verpleging aan een Chinees op plantage Dordrecht.			
12	Het niet uitbetalen van het verdiende loon aan de arbeiders op den houtgrond Osembo.	Gedagvaard voor het hof.	Den 9den November 1872 veroordeeld in eene boete van f 50 of subsidiaire gevangenisstraf van 4 dagen en in de kosten ad f 7,45.	
13	1°. Het niet in behoorlijken staat verkeeren van het ziekenlocaal; 2°. in onbruikbaren staat van het tentvaartuig; en 3°. het niet aanwezig zijn van medicijnen op plantage Livorno.	Idem.	Den 30sten November 1872 veroordeeld in 2 boeten à f 150 of subsidiaire gevangenisstraf van 2 maanden; in een boete van f 25 of subsidiaire gevangenisstraf van 5 dagen, en in 6 boeten à f 3, of subsidiaire gevangenisstraf van 6 dagen en in de kosten ad f 25,85.	Zie n°. 6/10.
14	Het in slechten staat verkeeren der arbeiderswoningen op den grond Flora.	Bekeurd in eene boete van f 25.		
15	Het niet uitbetalen van het verdiende loon aan de arbeiders op den houtgrond Osembo.	Gedagvaard voor het hof.		
16	Idem aan de arbeiders op plantage Rustenburg.	—	—	Op voorstel van den districts-commissaris aan deze zaak geen gevolg gegeven, vermits het verschuldigde loon was betaald.

Paramaribo, den 15 Februarij 1873.

De Procureur-Generaal,
(*get.*) TWISS.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
E. A. VAN EMDEN.

STAAT, aantoonende de overtredingen, ter zake waarvan door de districts-commissarissen in 1872 aan onder Staatstoezigt geplaatsten straffen zijn opgelegd.

DISTRICTEN.	Diefstal.	Opzettelijk werkverzuim.	Dronkenschap.	Onbetamelijk gedrag.	Verwijdering van de plantage zonder pas.	Vagabondage.	Feitelijk geweld.	Eigendunkelijke verwijdering van de woning van den huurder.	*AANMERKINGEN.*
Stadsdistrict	32	3	7	32	»	40	15	9	Zoomede wegens: verzet tegen de politie 4, afgoderij 2, straatrumoer 24, nalatigheid in het contracteren 7, onwil 3, mishandeling van dieren 1, voorwenden van ziekte 3, schennis van huisregt 1, luiheid 1, vechterij 2.
Beneden- en Boven-Suriname	31	63	2	47	39	26	18	»	Zoomede wegens: vernielen van suikerriet 6, luiheid 4, onwil 76, onvoorzigtigheid 2, vechterij 2, afgoderij 5, pligtverzuim 1, verzet 10, niet schoonhouden van het terrein om hunne woningen 10, voorwenden van ziekte 1, mishandelen van vee 2, dienstweigering 2, rustverstoring 1, bedreiging 4, poging tot ontvlugting 12, verzuimen van de school 1.
Beneden-Para	32	42	2	16	7	12	8	»	Zoomede wegens: bedreiging 1, verzet 17, pligtverzuim 14, dienstweigering 14, vechterij 9, schoolverzuim 9, vernielen van banannen-boomen 1, voorwenden van ziekte 12, moedwillig kappen van een varken 1, poging tot diefstal 1.
Boven-Para.	1	»	»	3	2	»	9	»	Zoomede wegens: voorwenden van ziekte 1, verzet 6, vechterij 1.
Beneden-Cottica . . .	63	131	4	49	70	23	29	»	Zoomede wegens: vernielen van banannenboomen 9, vechterij 59, verzet 15, verwijdering van het ziekenhuis 4, pligtverzuim 29, onwil 89, voorwenden van ziekte 16, bedreiging 6, schoolverzuim 27, indienen van valsche klagt 12, brutaliteit 17, onttrekken van het werk 5, dienstweigering 46, weigering van werk 29, valsche beschuldiging 6, wieserij 5, afgoderij 49, niet schoonhouden van het terrein om zijne woning 1.
Matappica	59	41	1	24	1	5	17	»	Zoomede wegens: weigering van werk 14, afgoderij 8, verzet 8, vernielen van suikerriet 12, vechterij 8, valsche beschuldiging 4, luiheid 6, onwil 4, brutaliteit 2, bedreiging 1.
Beneden-Commewijne .	44	1	»	54	20	2	22	»	Zoomede wegens: weigering van werk 3, pligtverzuim 19, afgoderij 2, onwil 9, brutaliteit 21, schoolverzuim 8, vechterij 40, dienstweigering 11, dobbelen 9, valsche beschuldiging 22, voorwenden van ziekte 16, het niet schoonmaken van het terrein om hunne woningen 18, poging tot desertie 6, bedreiging 3.
Transporteren . .	262	382	16	225	139	108	118	9	

DISTRICTEN.	Diefstal.	Opzettelijk werkverzuim.	Dronkenschap.	Onbetamelijk gedrag.	Verwijdering van de plantage zonder pas.	Vagabondage.	Feitelijk geweld.	Eigendunkelijke verwijdering van de woning van den hunrder.	*AANMERKINGEN.*
Per transport	262	382	16	225	139	108	118	9	
Commetewane	4	44	1	4	8	1	2	»	Zoomede wegens: onwil 5, pligtverzuim 3, desertie 3, luiheid 3, brutaliteit 8, dienstweigering 3, valsche beschuldiging 3, bedreiging 1, niet schoonhouden van het terrein om hunne woningen 13.
Boven-Commewijne . .	15	56	1	10	1	1	5	»	Zoomede wegens; desertie 4, luiheid 10, verzet 8, onwil 2, pligtverzuim 1, weigering van werk 4, vechterij 4, valsche beschuldiging 3, voorwenden van ziekte 1, brutaliteit 1, niet schoonhouden van het terrein om hunne woningen 19.
Boven-Cottica en Perica	14	10	4	29	2	1	5	»	Zoomede wegens: pligtverzuim 13, afgoderij 2, vernielen van koffijboomen 2, vechterij 3, niet schoonhouden van het terrein om zijne woning 1, dienstweigering 2, brutaliteit 9, valsche beschuldiging 4, verliezen van het livret 1, verzet 4, onwil 2, voorwenden van ziekte 1, luiheid 3.
Beneden-Saramacca . .	29	10	9	23	4	1	17	»	Zoomede wegens: pligtverzuim 7, brutaliteit 21, luiheid 60, onwil 30, verzet 5, desertie 1, niet schoonhouden van het terrein om hunne woningen 14, vernielen van suikerriet 8, dienstweigering 15, valsche beschuldiging 4, vechterij 6, voorwenden van ziekte 2.
Boven-Saramacca. . .	»	»	»	»	1	1	»	»	Zoomede wegens onwil 1.
Coronie	14	17	1	16	6	»	10	»	Zoomede wegens: brutaliteit 13, vechterij 4, pligtverzuim 15, dienstweigering 3, niet schoonhouden van het terrein om hunne woningen 4, valsche beschuldiging 6.
Nickerie	40	260	3	24	9	12	46	»	Zoomede wegens: vechterij 39, verzet 30, brutaliteit 24, onwil 30, desertie 2, dienstweigering 8, niet schoonhouden van het terrein om hunne woningen 108, verstoring der orde 15.
	378	779	35	331	170	125	203	9	Zoomede wegens verschillende overtredingen 1584 straffen.

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-Secretaris,

E. A VAN EMDEN.

OPGAVE van hoofdelijke belasting over anno 1872 voor geëmancipeerden en immigranten te Paramaribo en in de districten.

DISTRICTEN.	GEËMANCIPEERDEN.				IMMIGRANTEN.				Totaal.
	Getal mannen.	Bedrag.	Getal vrouwen	Bedrag.	Getal mannen.	Bedrag.	Getal vrouwen	Bedrag.	
Beneden- en Boven-Suriname	1 029	f 3 087,00	852	f 1 278,00	368	f 1 104,00	22	f 33,00	f 5 502,00
Beneden- en Boven-Para	1 253	3 759,00	1 144	1 716,00	26	78,00	3	4,50	5 557,50
Beneden-Cottica en Matappica	1 341	4 023,00	1 233	1 849,50	619	1 857,00	65	97,50	7 827,00
Beneden- en Boven-Commewijne en Commetewane	1 397	4 191,00	1 245	1 867,50	168	504,00	23	34,50	6 597,00
Boven-Cottica en Perica	444	1 332,00	482	723,00	39	117,00	»	»	2 172,00
Beneden- en Boven-Saramacca	404	1 212,00	367	550,50	218	654,00	36	54,00	2 470,50
Nickerie	369	1 107,00	378	567,00	420	1 260,00	162	243,00	3 177,00
Coronie	453	1 359,00	492	738,00	5	15,00	»	»	2 112.00
Stadsdistrict	599	1 797,00	1 543	2 314,50	»	»	»	»	4 111,50
	7 289	f 21 867,00	7 736	f 11 604,00	1 863	f 5 589,00	311	f 466,50	f 39 526,50

VERZAMELING der voor de belasting aangeslagen contractanten.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Vrijgemaakten	7 289	7 736	15 025
Immigranten	1 863	311	2 174
	9 152	8 047	17 199

STAAT van geboorte en overlijden onder de vrijgemaakten in 1872.

DISTRICTEN.	GEBOREN.			OVERLEDEN.				
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Boven-Cottica	19	28	47	10	26	6	14	56
Perica	11	11	22	3	5	5	4	17
Beneden-Cottica. . . .	54	68	122	42	40	22	18	122
Matappica.	31	33	64	20	25	21	26	92
Beneden-Commewijne. .	64	53	117	46	37	22	16	121
Commetewane	23	24	47	20	21	10	14	65
Boven-Commewijne . .	14	14	28	4	7	8	4	23
Beneden-Suriname. . .	43	36	79	39	28	28	26	121
Boven-Suriname . . .	15	19	34	6	7	6	6	25
Beneden-Para	47	35	82	32	29	21	22	104
Boven-Para	40	35	75	4	17	12	10	43
Beneden-Saramacca . .	23	22	45	12	17	12	11	52
Boven-Saramacca . . .	5	2	7	»	1	»	1	2
Nickerie	31	21	52	11	8	16	10	45
Coronie.	52	40	92	18	11	26	22	77
Stadsdistrict	118	97	215	64	69	56	46	235
	590	538	1128	331	348	271	250	1200

Koloniaal verslag van 1873.

SURINAME.

BIJLAGE C.

N°. 6.

VERSLAG omtrent het politiewezen over 1872.

PARAMARIBO, 15 *Februarij* 1873.

In voldoening aan de opdragt, vervat in de missive van den heer gouvernements-secretaris dd. 31 December ll., n°. 615, heb ik de eer aan Uwe Excellentie mits deze te doen toekomen het onderstaand verslag over het politiewezen in het afgeloopen jaar.

In de organisatie daarvan is geene verandering gebragt.

Op 1 Januarij 1872 was de sterkte van het corps marechaussée 117 man, als:

1 opperwachtmeester;

2 wachtmeesters;

20 brigadiers;

47 marechaussées der 1ste klasse; en

47 marechaussées der 2de klasse.

Gedurende dat jaar werd gepensioneerd 1 marechaussée der 1ste klasse.

Drie jonge, zeer verdienstelijke marechaussées der 2de klasse overleden in den loop van 1872.

Een brigadier, met verlof in Nederland tot herstel van gezondheid, bekwam verlofsverlenging voor *zes* maanden;

terwijl aan 1 marechaussée der 2de klasse een binnenlandsch verlof voor *zes* maanden werd toegekend, mede tot herstel van gezondheid.

Voorts werden definitief benoemd, 3 tijdelijk op de proef gediend hebbende militairen, respectivelijk als brigadier, marechaussée der 1ste en marechaussée der 2de klasse;

terwijl aangesteld werden tot marechaussée 2de klasse:

3 Europeanen; en

1 inlander.

Het corps bestond alzoo op 31 December 1872 uit:

1 opperwachtmeester;

2 wachtmeesters;

20 brigadiers;

46 marechaussées 1ste klasse; en

47 marechaussées 2de klasse;

zoodat er aan de formatie ontbraken:

1 brigadier;

2 marechaussées der 1ste klasse; en

2 marechaussées der 2de klasse.

Aan Zijne Excellentie den Heer Gouverneur van Suriname.

In 1872 werden aan 20 leden van het corps marechaussées de navolgende straffen opgelegd, als:

kwartierarrest	voor	4 dagen	4;
»	»	8 »	3;
»	»	14 »	1;
»	»	1 maand. . . .	8;
gevangenisstraf	»	6 dagen	1;
»	»	8 »	1;
»	»	10 »	2.

De sterkte der inlandsche politie was op 1 Januarij 1872 50 man, als:

6 hoofdlieden;

15 agenten der 1ste en

29 » » 2de klasse.

In den loop van het jaar zijn:

1 agent der 1ste klasse wegens slecht gedrag uit 's lands dienst ontslagen;

terwijl 1 agent der 2de klasse op zijn verzoek eervol ontheven werd.

Ten gevolge van het onmiddellijk aanvullen dier ontstane vacatures, was dit corps op 31 December ll. geheel voltallig.

Een hoofdman en drie agenten der 2de klasse dezer politiemagt zijn voortdurend in Coronie gedetacheerd.

De straffen in 1872 opgelegd zijn:

arrest	voor	8 dagen	8;
»	»	14 »	2;
»	»	1 maand	2;
		te zamen . . .	12.

Na dit kort verslag doet het mij genoegen eene gunstige getuigenis te kunnen geven omtrent het gedrag en den ijver van de beide politiecorpsen.

Slechts enkele uitzonderingen zijn daarop te maken en aan de weinigen, die zich in den loop des jaars aan wangedragingen hebben schuldig gemaakt, in den regel van geringe beteekenis, zijn door mij ter wille der discipline en in het belang der goede orde de welverdiende disciplinaire straffen opgelegd.

De zoo hoog noodige eendragt in de dienstverrigtingen tusschen de manschappen der beide corpsen schijnt stand te houden.

Ook in de buitendistricten worden de politiediensten in het algemeen met de noodige ijver en naauwgezetheid ver-

vuld, en dat in weerwil van de vele daaraan verbonden moeijelijkheden.

Mogt men in dat gedeelte der kolonie al uit den aard der locale gesteldheid, waarbij vooral in aanmerking dient te komen de uitgestrektheid der districten, minder dan dit het geval in de stad was, praeventief werkzaam zijn geweest, toch zijn daar goede diensten bewezen bij het opsporen en constateren van misdrijven.

De handhaving van wet en orde en gezag der overheid heeft naar wensch plaats gehad.

Wederom kan worden gewezen op het gelukkig verschijnsel ten vorigen jare van het gering aantal misdrijven, die meest alle zijn opgespoord en geconstateerd, hetgeen ten bewijze strekt voor de goede werking van de politie, vooral in het stadsdistrict.

Aan de oefening in den wapenhandel wordt de hand gehouden. Daaraan zullen ook de agenten der inlandsche politiemagt deel nemen, opdat bij eventuele noodzakelijkheid ieder beambte in de behandeling van het geweer de noodige vaardigheid bezitte.

Naardien aan de bewapening der laatsten het geweer ontbreekt, heb ik de eer hiernevens te voegen een voorstel aan Uwe Excellentie, om magtiging te verleenen tot den tijdelijken afstand aan mij van een 50tal geweren, die waarschijnlijk in de militaire wapenmagazijnen in voorraad zijn, benoodigd bij de oefeningen der politieagenten.

In meer bijzonderheden, de dienst der politie betreffende, zal ik thans niet treden. Ik meen mij in het algemeen op gunstige wijze te mogen uitlaten over den geest van orde en betere subordinatie bij het politie-personeel.

Ik acht het voorts ongeraden voor het tegenwoordige eenig voorstel te doen omtrent uitbreiding der politiemagt: daarmede zal moeten worden verwijld tot het eventuele in stand komen der verordening, houdende opheffing van de disciplinaire regtsmagt der districts-commissarissen.

Mijne bij vroegere gelegenheden geuite meening, dat het politiewezen in deze kolonie voor alsnog aan de eischen voldoet, blijf ik met de meeste gerustheid voor het tegenwoordige volhouden.

Tegen de aanstaande opheffing van het Staatstoezigt, waaruit nieuwe toestanden zullen geboren worden, mag worden verwacht dat de werkkring zoo van de administrative als van de regterlijke politie op belangrijke wijze in omvang zal toenemen en een meer uitgebreid karakter verkrijgen.

Mijnerzijds zullen de noodige voorstellen tot het daarstellen van maatregelen, die in het belang van den goeden gang van zaken blijken zullen vereischt te worden, bij tijds aan het oordeel van Uwe Excellentie worden onderworpen.

Tot de benoeming van een 2den commissaris van politie zal wel in de eerste plaats behooren te worden overgegaan.

De Procureur-Generaal,

(*get.*) TWISS.

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-Secretaris,

(*get.*) E. A. VAN EMDEN.

POLITIE TE SURINAME.

Sterkte en emplacement op den 31sten December 1872.

OMSCHRIJVING.	STERKTE.								
	Opperwachtmeester.	Wachtmeesters.	Brigadiers.	Marechaussées 1ste klasse.	Marechaussées 2de klasse.	Hoofdlieden.	Agenten 1ste klasse.	Agenten 2de klasse.	Paramaribo.
Opperwachtmeester	1	»	»	»	»	»	»	»	1
Wachtmeesters	»	2	»	»	»	»	»	»	2
Brigadiers.	»	»	20	»	»	»	»	»	8
Marechaussées 1ste klasse	»	»	»	46	»	»	»	»	21
Idem 2de »	»	»	»	»	48	»	»	»	23
Hoofdlieden	»	»	»	»	»	6	»	»	5
Agenten 1ste klasse	»	»	»	»	»	»	15	»	15
Idem 2de »	»	»	»	»	»	»	»	29	26
Totaal	1	2	20	46	48	6	15	29	101
Mankeert tot compleet	»	»	1	2	2	»	»	»	»
Organieke sterkte	1	2	21	48	50	6	15	29	»
Met verlof in Nederland	»	»	1	1	»	»	»	»	»

EMPLACEMENT.																	
Beneden- en Boven-Para.		Beneden- en Boven-Suriname.				Beneden-Cottica en Commewijne.		Boven-Cottica, Matappica, Commetewane.			Beneden- en Boven-Saramacca.				Nickerie.		
Ooribo.	Poelepantje.	Petersburg.	Dordrecht.	Vreeland.	Drie Gebroeders.	Frederiksdorp.	Nijd en Spijt.	Ephrata.	Nieuw Meerzorg.	Sommelsdijk.	Groningen.	Kent.	Catharina Sophia.	Coronie.	Nieuw Rotterdam.	Nurcery.	Waterloo.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
1	1	1	»	»	»	1	1	1	1	1	1	»	»	»	1	»	1
1	2	»	1	1	1	3	2	3	2	2	1	1	1	»	1	1	1
1	2	2	1	»	»	3	3	3	2	2	2	»	»	»	1	2	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»
[illegible]	5	3	2	1	1	7	6	7	5	5	4	1	1	4	3	3	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

VERSLAG van de commissie van administratie over de gevangenis op het fort Nieuw-Amsterdam, van den toestand dier gevangenis, in het jaar 1872.

De commissie van administratie over de gevangenis voornoemd, heeft de eer aan Uwe Excellentie aan te bieden het derde jaarverslag over den toestand der inrigting, aan hare zorg toevertrouwd.

Het sluit zich bij het vorige verslag aan, en bevat alzoo eene getrouwe mededeeling van al de aangelegenheden, die het onderwerp onzer bemoeijingen in den afgeloopen jaarkring hebben uitgemaakt.

De vermelding van de lotgevallen dezer gevangenis geeft ons tevens gelegenheid de verkregen uitkomsten in 1872 te vergelijken met die van het jaar te voren. Die vergelijkingen zullen Uwe Excellentie het bewijs leveren, dat het werk der reorganisatie onverpoosd vordert, en dat van onze pogingen hier en daar gunstige resultaten zijn verkregen.

Deze vorderingen zijn wij voor een groot deel verschuldigd aan den steun, dien Uwe Excellentie bij voortduring aan ons verleent, en waarvan wij te méér de waarde beseffen, naar mate wij de overtuiging ontvangen, met vrucht werkzaam te zijn, — eene overtuiging, die ons met vertrouwen onzen arbeid doet voortzetten.

Moge ook hierbij Uwer Excellentie's krachtige medewerking aan onze pogingen een goeden uitslag verzekeren.

I. DE GEBOUWEN, HET MOBILAIR EN DE BEVOLKING.

a. *De gebouwen.*

De commissie zal zich weldra verheugen in eene groote aanwinst voor deze gevangenis.

Een jaar geleden bestond nog eene onbebouwde ruimte van 28,5 meter tusschen de twee tot bewaring der gevangenen bestemde gebouwen, staande vóór en evenwijdig aan de courtine tusschen de bastions Overijssel en Utrecht. Thans verheft zich aldaar een nieuw gebouw, reeds in zoo verre voltooid, dat men een volledig denkbeeld verkrijgt van hetgeen het afgewerkt zal wezen. Het is de gevangenis, waarvan het ontwerp bij gouvernements-resolutie dd. 25 Julij 1871, n°. 1, en de bouw bij gouvernements-resolutie dd. 17 Januarij 1872, n°. 8, is vastgesteld.

Met den voor- en den achtergevel op ééne lijn staande met de gevels van de twee evengenoemde gebouwen, verschilt het met deze grootelijks, zoowel in het uiterlijk voorkomen als in de inrigting en de instructie, en met regt kan gezegd worden dat de naam van „nieuwe gevangenis", die daaraan gegeven wordt, meer uitdrukt dan eene bloote onderscheiding naar de dagteekening van den bouw.

De nieuwe gevangenis wordt een twee-verdiepingsgebouw, in rood gebakken steen opgemetseld. Het fundament, onder de buitenmuren van het gebouw en de scheidingsmuren der localen aangebragt, bestaat uit eene breede betonlaag en eenen daarop aangebragten steenen voet, van af welken laatsten het gebouw is opgetrokken. Boven het metselwerk vormt de kap een flaauw hellend dak, bestaande uit gegalvaniseerd ijzeren platen. In den voorgevel onderscheidt men 10 deuren, en boven deze 30 getraliede lichtopeningen, alsmede eene gaanderij met eenen aan de linkerzijde van het front geplaatsten ijzeren trap, die, de eerste gedragen door 16 ijzeren draagjukken, en beiden voorzien van eene ijzeren leuning, toegang verschaffen tot de 2de verdieping. Eene steenen stoep beslaat de lengte van het gebouw, terwijl een aantal stukken hardsteen, ter versterking ingemetseld, aan het geheel eene streng symetrische afwisseling schenken. In den achtergevel bevinden zich, ter hoogte van de lichtopeningen, 100 smalle luchtopeningen, om met de eerstgenoemden de ventilatie te onderhouden. Op ieder locaal komen: 1 deur, 3 licht- en 10 luchtopeningen. Inwendig heeft het gebouw 4 scheidingsmuren, die elke verdieping in 5 localen verdeelen. De hiervoor gevormde 5 vakken in het fundament, tot aan den beganen grond met aangestampte klei en vervolgens met fijn zand aangevuld, worden digt gemetseld, zoodat de benedenlocalen voorzien worden van eenen naar den voorgevel afhellenden steenen vloer.

De bovenlocalen verkrijgen eenen dikken houten onder gelijke helling als de voorgaande, en worden overdekt met eene dikke houten zoldering, die waterpas ligt.

Bij het reinigen wordt het waschwater afgevoerd door goten en buizen, die langs en door den frontmuur zijn aangebragt. De dikte der buitenmuren bedraagt voor de benedenlocalen 33,75 centimeter en voor de bovenlocalen 22,5 centimeter of een steen; deze laatste dikte hebben ook de scheidingsmuren en de steenen vloer. Ieder lokaal wordt van de noodige ligging, de benedenlocalen bovendien van eenen lossen houten vloer voorzien. De voor den bouw bestemde materialen, allen van uitstekende hoedanigheid, worden gedeeltelijk in deze kolonie aangeschaft, en gedeeltelijk uit Nederland ontboden. Voor eene meer volledige beoordeeling van dit gebouw zijn in de bijlage *B* meldenswaardige opgaven van afmetingen en berekeningen zamengevat.

Haar oordeel over de nieuwe gevangenis tot na de indienst-stelling opschortende, wenscht de commissie te dezer plaatse met lof te gewagen van den ijver, zoowel van den ontwerper, den heer JURRIAANSE, chef van het bouwdepartement, als van den uitvoerder van het werk, den heer VAN 'T HOOGERHUYZE, tijdelijken opzigter bij dat departement.

Terwijl de commissie met verlangen de voltooijing der nieuwe gevangenis te gemoet ziet, gevoelt zij zich gedrongen den toestand der tegenwoordige gevangenlocalen op nieuw te behandelen. Deze bevinden zich in 3 gebouwen, waarvan één aan den ingang van dit fort tegenover de hoofdwacht, de twee anderen ter weêrszijden der nieuwe gevangenis staan. Ten opzigte van het eerstgenoemde gebouw kan volstaan worden met te vermelden, dat het in het afgeloopen jaar nog meer is vervallen, niettegenstaande met veel moeite daaraan inwendig de hand wordt gehouden. Zoodra toch de nieuwe gevangenis kan gebruikt worden, wordt het ontruimd, en gaat alsdan over aan het militair departement. Op de twee andere gebouwen werd nog onlangs

Aan Zijne Excellentie den
heer Gouverneur der kolonie Suriname.

in onze missive dd. 23 December 1872, nº. 19, Uwer Excellentie's aandacht gevestigd. De toestand daarvan vereischt intusschen onzerzijds nog eenige vermelding.

Ter linkerzijde van de nieuwe gevangenis staat het eene gebouw, dat — behalve eenen zolder — 2 gevangenlocalen, 3 strafcellen en de militaire politiekamer bevat. Door de aanstaande ontruiming van dit laatste vertrek, komt het geheel onder beheer der commissie. Van deze gevangenis, die niet stevig meer op het fundament staat, zijn alleen de 3 strafcellen op zich zelve goed. De muren zijn op verschillende plaatsen gescheurd; de houten vloer, eerst onlangs voorzien, is voor het grootste gedeelte aan de onderzijde vergaan, terwijl in de vloerbalken (waar die nog aanwezig zijn), geene spijkers meer houden; in één vertrek liggen de vloerplanken zonder onderbalken op den grond; de zoldervloer wordt door het dak bedorven; en eindelijk, het dak is zoo slecht, dat bij iedere regenbui het water in de onderliggende localen — bepaaldelijk in twee strafcellen — loopt. Eenigermate wordt dit tegengegaan door het breeuwen van de reten der zoldering; maar het gebruiken van den zolder blijft onraadzaam. Aan dit euvel kan welligt een einde komen door het aanbrengen van een nieuw dak, maar deskundigen verklaren, dat het gebouw eene dergelijke reparatie niet waard is. Van daar, dat de commissie vrijheid heeft gevonden, in hare voormelde voordragt Uwe Excellentie de vaststelling eener voorziening betreffende dit gebouw te verzoeken, waardoor — in verband met andere voorstellen — een basis zal verkregen zijn, waarop een algemeen plan voor verdere verbeteringen aan deze gevangenis kan gegrond worden.

Het andere gebouw, ter regterzijde van de nieuwe gevangenis is, wat de stevigheid betreft, eenigzins beter dan het voorgaande, en bevat de beste gevangenlocalen, die tot dusverre alhier in gebruik zijn; maar laat overigens als gevangenis zeer veel te wenschen over. Niet alleen toch is de $^1/_2$ steensmuur vrij onsterk, de houten vloer is in de meeste localen vergaan. Zoldering en dak voldoen voor alsnog, maar schijnen niet in staat om nog langen tijd dienst te doen. De zolder is tijdelijk aan 2 opzigters als verblijf aangewezen. De localen van dit gebouw zullen, na de indienststelling der nieuwe gevangenis, nog het gevoegelijkst tot bewaring van gevangenen beschikbaar blijven of voorloopig tot ziekenlocalen kunnen ingerigt worden.

De gebouwen die al verder onder het beheer der commissie ressorteren, kunnen onderscheiden worden in: *a.* die tot de gevangenis behooren, als: de gevangenkeuken, het magazijn van levensmiddelen en het privaat; en *b.* die voor het beambtenpersoneel bestemd, als: de woning voor den directeur en den adsistent-cipier, met bijbehoorende keuken; de woning voor de 3 gevangenbewaarders met keuken, en het privaat voor de beambten. Van de eerste serie dezer gebouwen behoeft de gevangenkeuken geene uitweiding, daar zij reeds aan Uwe Excellentie is voorgedragen onder de noodzakelijk geoordeelde verbeteringen. Het magazijn is in goeden staat; terwijl omtrent het privaat nog slechts valt op te merken dat het door zijne afgelegenheid eene belemmering voor de éénheid van het toezigt en eene gelegenheid tot ontvlugten blijft, om welke redenen het abandonneren daarvan eene groote aanwinst zal zijn.

Van de tweede serie zijn de twee hoofdgebouwen en het privaat in goeden staat; de ruimte der vertrekken van den directeur laat echter te wenschen over, terwijl de zolder wegens het onbeschoten dak niet te gebruiken is. De keukens daarentegen blijven af te keuren, daar zij den gebruikers niet de gewenschte vrijheid, — aan hun gereedschap geene veiligheid schenken.

Na de voltooijing der nieuwe gevangenis wordt rondom de gevangengebouwen eene schutting geplaatst, die de gemeenschap naar buiten beperken, het toezigt aanzienlijk versterken zal.

De commissie beoogt, de afzondering volledig te maken, door binnen die enceinte al de inrigtingen aan te brengen, die bij het reglement verordend, en voor de dienst noodzakelijk zijn. Reeds nu is op ons verzoek het terrein daarvoor beschikbaar gesteld, en vorderen de werkzaamheden, die tot gelijkmaking daarvan strekken, in voldoende mate. Mogt dan, na eenig tijdsverloop, onze voordragt van 23 December a°. p°. uitvoering erlangen, dan twijfelt de commissie er niet aan, dat deze strafgevangenis hare volledige bestemming bereiken zal.

b. *Het mobilair.*

Hieronder begrijpende het ameublement der localen, zoowel als de overige roerende zaken (als: gereedschappen, materialen enz.), die voor de dienst der gevangenis zijn aangeschaft, heeft de commissie alles zamengevat in bijgaanden staat (bijl. A). De verstrekking geschiedde meerendeels door het bouwdepartement op gefiatteerde aanvragen van den directeur; enkele artikelen werden regtstreeks van wege de commissie aangeschaft. De gezamenlijke kosten bedragen over 1872 f 334,35, waaronder niet begrepen zijn de kosten der huisdienst enz., beloopende f 154,60.

c. *De bevolking.*

Bijgaande staat (bijl. C) bevat de resultaten eener bevolkingsstatistiek van deze gevangenis in 1872. Daaruit blijkt dat de bevolking, die op 1 Januarij 1872 126 bedroeg, op ultimo December daalde tot 107; gedurende korter of langer tijd zijn in dat jaar in de gevangenis geweest 167 veroordeelden. Opgenomen werden 41; ontslagen of afgegaan 60, waarvan 7 bij verleende gratie, 2 naar Nederland opgezonden, 5 overleden. Op 1°. Januarij waren 4, in 1872 werden 3 geëvacueerd naar Paramaribo; van daar keerden terug 5, en bleven er op ultimo December a°. p°. 2. Bij gratie werd de straf van 5 jaren dwangarbeid veranderd in 2 jaren gevangenisstraf van 3. De 167 veroordeelden zijn in 1872 te zamen 42 625 dagen (daaronder begrepen de verpleegdagen in de infirmerie alhier) in de sterkte der gevangenis geweest.

In het hospitaal te Paramaribo hebben de geëvacueerden 213 dagen doorgebragt. Het totaal der sterktedagen is alzoo 42 838; dat is gemiddeld per dag 117 veroordeelden, of per veroordeelde $256^1/_2$ dagen.

II. Inwendig bestuur der gevangenen.

a. *Veranderingen in de commissie van administratie.*

In ons vorig jaarverslag vermeldden wij van een toenmalig lid onzer commissie de tijdelijke ontheffing, welke bij gouvernements-resolutie dd. 12 April 1872, n°. 1, vervangen werd door het ontslag van dat lid.

De heer F. N. Knoch, toenmaals 2de luitenant der artillerie, en bij gouvernements-resolutie dd. 15 Februarij 1872, nº. 4, tot tijdelijk lid benoemd, werd alstoen benoemd tot lid der commissie. Weldra trad dit lid als secretaris der commissie op, toen het lid mr. J. B. Vos, op zijn verzoek, onder dankbetuiging ontheven werd van de waarneming dier betrekking.

b. *Het personeel der beambten.*

Dit personeel bestond op 1 Januarij 1872 uit den directeur, den adsistent-cipier, een 1sten gevangenbewaarder, een 2de idem (effectief), een 2den idem (geëmploijeerd) en twee opzigters.

Tot dit gedeelte van ons verslag genaderd, is het der commissie weder aangenaam met lof melding te kunnen maken van den directeur dezer gevangenis, den heer F. Rank, die met ijver de taak volbrengt, waartoe hij voor twee jaren geroepen werd. Hoe meer de inrigting en hare administratie verbetert, hoe meer het blijkt dat zijn werkkring een omvangrijke is. In het streven om zich meer en meer daarvoor te bekwamen, legt hij intusschen eene geschiktheid aan den dag, die de verwachtingen der commissie geenzins beschaamt.

Het valt niet te ontkennen, dat de mindere beambten niet even zeer hunne roeping beseffen. Den adsistent-cipier toch werd, naar aanleiding van onbehoorlijke gedragingen en dienstverzuim, de gelegenheid gegeven, om zijn eervol ontslag aan te vragen. Hierop beschikte Uwe Excellentie bij gouvernements-resolutie dd. 19 December 1872, nº. 8, bereids goedgunstig, terwijl tevens de commissie gemagtigd werd om eenen adsistent-cipier met den aanvang van dit jaar voorloopig te emploijeeren. De 1ste gevangenbewaarder, bij eene ontvlugting van onachtzaamheid overtuigd, onderging eene strenge correctie.

Van de 2de gevangenbewaarders bedankte de geëmploijeerde vrijwillig voor zijne betrekking; zijn opvolger heeft zich in den korten tijd zijner functie eene gepaste fermeteit eigen gemaakt, en zal, zoo voortgaande, weldra een geschikt beambte zijn. Bij de opzigters deden zich ook twee veranderingen voor: één werd vervangen en zijn opvolger bedankte vrijwillig, na slechts korten tijd gefungeerd te hebben. Aan het begin van dit jaar zijn intusschen al de betrekkingen aan de gevangenis vervuld, waarvan slechts die van den adsistent-cipier tijdelijk. Kan de commissie van de mindere beambten tot dus verre weinig meer zeggen, dan dat enkelen beginnen doordrongen te worden van de op hen rustende verpligtingen, zij voegt daarbij dat het toezigt door menige locale omstandigheid bemoeijelijkt wordt, zoodat eene meer dan gewone waakzaamheid en activiteit van de toezigtvoerenden vereischt wordt. Waar die buitengewone inspanning zich nog niet in de vereischte mate vertoont, mag de commissie van deze beambten verwachten, dat zij zich zullen toeleggen om uit eigen aandrift hun prestige te vestigen, den gevangenen door de vereischte fermeteit ontzag, en hunnen meerderen door volhardende pligtsbetrachting een volledig vertrouwen in te boezemen.

De bij het budget van 1873 voorloopig toegestane verhooging tot f 400 's jaars, van het salaris der opzigters zoomede eene aanstaande verbetering hunner huizing, doen de commissie verwachten dat bij onverhoopt voorkomende vacaturen geschikte personen naar die betrekking zullen dingen, terwijl het vrijwillig bedanken zal verminderen. Daar evenwel dat salaris gelijk staat met het voor de 2de bewaarders vastgestelde, ontveinst zich de commissie niet dat daardoor eene onevenredigheid ontstaat, welke nadeelig op de dienst zoude kunnen werken, vooral in eene gevangenis, waar eene strikte onderscheiding van verantwoordelijkheid met die van het uit te oefenen gezag hand aan hand behooren te gaan. Eene voorziening hieromtrent wordt daarom in de begrooting voor 1874 aan Uwe Excellentie voorgedragen.

In 1872 hebben de kosten van inwendig bestuur bedragen:

a. gezamenlijke tractementen der beambten	f	3 597,00
b. bureaukosten voor de geheele administratie		50,00
Te zamen . . .	f	3 647,00

III. Onderhoud der gevangenen.

a. *De voeding.*

In verband met het voorschrift, dat ook aan inlanders en met hen gelijkgestelden des morgens koffij met suiker zal verstrekt worden, heeft de voeding in 1872 plaats gegrepen, ingevolge het besluit van 16 Mei 1871 en de gouvernements-resolutie van die dagteekening n°. 13 (*Gouvernementsblad* n°. 5 en 6). De verordening van 30 April 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25) heeft de *hoeveelheid* van eenige levensmiddelen gewijzigd, maar de *soort* onveranderd gelaten. De koffij wordt vooral door de met inlanders gelijk gestelde Chinezen en koelie's gretig gebruikt: de eigenlijke inlanders gebruiken ze ook, maar niet met die graagte. Van de geheele voeding der gevangenen kan de commissie nog verklaren, dat geene enkele klagte, hetzij over de hoeveelheid, de hoedanigheid of de bereiding is ingekomen. Waar niettemin eene wijziging van den vorigen voedingstaat werd voorgedragen, deed de commissie het op grond van de opgedane ondervinding, dat de Europeanen en met hen gelijkgestelden een te groot ration rijst, en daarentegen een te gering ration spek ontvingen. Met grond verwacht zij dan ook eene doeltreffende werking van den nieuwen voedingstaat. De gezamenlijke kosten voor voeding bedragen in 1872 f 9198,06[5]. Deze som heeft gestrekt tot het aanschaffen van: *a.* 4279 dagen voeding voor Europeanen enz. en *b.* 34 260 dagen voor inlanders enz.

Voor de serie *a* bedragen de kosten f 1158,40 en voor *b* f 8039,66[5]. Alzoo per hoofd en per dag voor *a* f 0.271 en voor *b* f 0.2347. Daar op 1 Januarij 1872 de aanwezige rations voor deze twee serien respectivelijk bedroegen 88 en 373, en in 1872 zijn verbruikt respectivelijk 4204 en 34 248, waren op ultimo December 1872 in voorraad respectivelijk 163 en 385 rations voeding. De kosten van het brandhout ter bereiding der spijzen bedroegen in 1872 f 524,60.

b. *De kleeding.*

De uitdeeling van kleeding aan de gevangenen had in de vastgestelde hoeveelheden plaats. Of het getal kleedingstukken aan de behoefte voldoet, wenscht de commissie, naar aanleiding van eenige gegevens in het afgeloopen jaar, nader aan de ondervinding te toetsen.

Op 1 Januarij 1872 had de aanwezige voorraad kleedingstukken eene waarde van f 57,35. Van vertrekkende gevangenen werden enkele stukken, die niet den voorgeschreven tijd in gebruik waren geweest, ingenomen, en later weder voor den onvolbragten dragttijd uitgegeven; deze hadden eene waarde van f 4,50. Voor de geheele verstrekking werd daarbij aangeschaft, en, ingevolge magtiging van Uwe Excellentie, door de gevangenen aangemaakt eene hoeveelheid kleedingstukken, ter gezamenlijke waarde van f 1436,52. Daarentegen werden kleedingstukken uitgegeven aan Europeanen enz. ter waarde van f 284,39, aan inlanders enz. (mannen) f 876,46, aan inlanders enz. (vrouwen) f 31,68; en tot het doen van herstellingen f 35, zoodat op ultimo December 1872 een voorraad overbleef ter waarde van f 270,84.

c. *De ligging.*

De voorgeschreven verstrekking van liggingstukken is in 1872 geschied in de bepaalde hoeveelheden en voor den vastgestelden tijd. Op 1 Januarij 1872 waren in voorraad eenige liggingstukken ter waarde van f 20,25. Van ontslagen gevangenen werden andere ingenomen, ter waarde van f 15,59, terwijl voor eene waarde van f 159 daarbij werd aangeschaft in 1872. Aan Europeanen enz. werd voor f 27,25 en aan inlanders enz. voor f 184,53 aan liggingstukken verstrekt in dat jaar. De op ultimo December 1872 aanwezige liggingstukken hadden eene waarde van f 19,06.

d. *De bewassching.*

Dit gedeelte van het onderhoud wordt zorgvuldig behartigd, ingevolge art. 68 van het reglement. Eene hoeveelheid van 719½ ℔ zeep, ten koste van f 116 63, werd in 1872 verstrekt, en wel aan Europeanen enz. voor f 12,24 en aan inlanders enz. voor f 104,39.

e. *Verzorging der zieken.*

In het jaar 1872 werden de veroordeelden, even als vroeger, in de infirmerie van dit fort verpleegd en behandeld door den officier van gezondheid. Ook hadden eenige evacuatien naar het hospitaal te Paramaribo plaats. Op 1 Januarij 1872 werden aldaar verpleegd 2, waarvan één, alhier teruggekeerd, overleed, de andere, na zijn terugkeer, later weder naar die inrigting werd opgezonden, alwaar hij zich nog op ultimo December 1872 bevond. Bovendien werden in 1872 nog twee veroordeelden naar het hospitaal geëvacueerd, van welke één in dat jaar terugkeerde, de andere nog aldaar verblijft.

De verpleging in de twee voornoemde inrigtingen heeft plaats op den voet der publicatien van 4 April 1861 (*Gouvernementsblad* n°. 3) en van 30 April 1864 (*Gouvernementsblad* n°. 6), namelijk bij indeeling in twee kategorien: *a.* vrijen; en *b.* immigranten en geëmancipeerden; de eersten tegen f 0,90 per dag, de twee laatsten tegen f 0,40 per dag verpleegkosten.

Daar de geëvacueerden tot de tweede kategorie behooren en 213 dagen in het hospitaal hebben doorgebragt, zijn de verpleegkosten voor hen f 85,20.

De navolgende opgaven geven een overzigt van de ziekteverhouding der gevangenen in 1872. In de infirmerie van dit fort zijn in dat jaar 117 veroordeelden eens of meermalen verpleegd, dat is ruim 70 per cent van de afwisselende bevolking, en wel: 47 éénmaal, 21 twee-, 18 drie-, 14 vier-, 11 vijf-, 3 zes-, 1 zeven- en 2 achtmaal, te

zamen 295 verplegingen, die korter of langer tijd en gemiddeld 18 dagen geduurd hebben. Overleden zijn 5. Het getal verpleegdagen bedraagt 5271, waarvan 1307 voor vrijen à 90 cent, en 3964 voor immigranten en geëmancipeerden à 40 cent zijn berekend, te zamen tot een bedrag van 2761,90, tegen 3497,60 in 1871. Met inbegrip van de verpleging in het hospitaal zijn de verpleegdagen 5484 en beloopen de kosten f 2847,10. Daarvan komen 450 verpleegdagen of f 405 op de Europeanen enz. en f 2442,10 op de inlanders enz. Bij geringe ongesteldheden werden de gevangenen als kwartierzieken behandeld in de gevangenis, waar zij in de voeding bleven met vrijstelling van het werk. Met de vorige opgaven verschaffen de kwartierziekendagen — die voor Europeanen enz. 123, inlanders enz. 1506 en te zamen 1629 beloopen — een totaal van 7113 ziektedagen der gevangenen. Het grootste getal zieken op één dag bedroeg 30; het kleinste getal 3; gemiddeld in 1872 15. De verpleegdagen maken 12,8 pct., de totale ziektedagen 16,6 pct. der totale sterktedagen uit.

Bij enkele vrouwen deed zich het geval voor, dat de ruimte in de infirmerie niet toeliet haar afzonderlijk te plaatsen; zij werden dan in de gevangenis verpleegd, maar waren in de voeding der infirmerie.

f. *Verschillende bijkomende artikelen.*

Zooveel als de localiteit het toeliet, werd den veroordeelden de gelegenheid gegeven, zich te baden. Aan dit voorschrift van reinheid, waaraan vooral de inlanders zeer gehecht zijn, waren intusschen moeijelijkheden verbonden, die de commissie na de indienststelling van het nieuwe gebouw hoopt te zien verdwijnen. Het scheren der gevangenen en het snijden van het hoofdhaar had in het eerste halfjaar mede moeijelijkheden te doorstaan. In de laatste zes maanden kwam echter ook hierin de gewenschte regel. De kosten bedroegen à f 6 per maand f 36. Aan het herstellen van kleeding en liggingstukken, zoomede aan het schoonhouden der localen werd naauwgezet de hand gehouden. De begrafeniskosten worden, volgens de publicatien, regelende de verpleeggelden, door de infirmerie gedeclareerd à f 7,50 per persoon; voor de 5 overleden gevangenen bedragen die kosten dus f 37,50.

g. *Aanbestedingen en leverantien.*

De aanbesteding van levensmiddelen enz. voor het 1ste halfjaar 1872 had nog vóór het begin van dat jaar plaats, die voor het 2de halfjaar, volgde in Mei daaraanvolgende.

Verder werd de commissie voor die twee tijdvakken gemagtigd tot het aankoopen van eenige benoodigdheden, alsmede voor het jaar 1872 tot het aanschaffen en door de gevangenen aanmaken van de benoodigde kleeding- en liggingstukken.

De op de aanbestedingen gevolgde leverantien hebben alle, op ééne na, op uitstekende wijze plaats gevonden, en is het der commissie aangenaam, zulks ter kennis van Uwe Excellentie te brengen. De gemalen koffij, welke aanvankelijk tot klagten aanleiding gaf, werd bij de aanbesteding in Mei vervangen door ongebrande, waarna ook dit artikel verder tot genoegen geleverd werd.

h. *Berekening der kosten per hoofd en per dag.*

De kosten voor deze gevangenis zijn in 1872 geweest.

Toezigt.	Gezamenlijke tractementen en bureaukosten		f 3 647,00
Onderhoud.	*a.* Voeding . . .	f 9 198,06^{5}	
	b. Brandhout . .	524,60	
	c. Kleeding . . .	1 436,52	
	d. Ligging . . .	195,00	
	e. Bewassching .	116,63	
	Transporteren	f 11 470,81^{5}	f 3 647,00
	Per transport	f 11 470,81^{5}	f 3 647,00
	g. Genees- en heelkundige verpleging	2847,10	
	h. Begrafenis- en scheerloon . .	73,50	
			14 391,41^{5}
Mobilair en huishoudelijke behoeften.	*a.* Gereedschappen, materialen, verlichting, enz. .	f 334,35	
	b. Huisdienst, enz.	154,60	
			f 488,95
	Te zamen		f 18 527,36^{5}

Daarentegen bedragen in 1872 de stortingen ten laste der koloniale kas:

a. $^1/_2$ arbeidsloon over 8365 werkdagen à 10 cents.	f 418,25	
b. Kosten van door gevangenen zoek gemaakte kleeding enz., ingehouden op hun loon . .	2,30	
		420,55
Blijft, in 1872 uitgegeven		f 18 106,81^{5}

Het totaal der sterktedagen bedraagt 42 838. Derhalve bedragen de kosten per hoofd en per dag 0,42^{263}.

IV. Orde en tucht.

Het is der commissie eene aangename taak te vermelden dat orde en tucht de dienst in de gevangenis meer en meer doordringen en bezielen. Zigtbaar zijn de blijken, welke zich van deze onmisbare elementen van het gevangeniswezen in toenemende mate voordoen. In de dagelijksche diensten heerscht regelmatigheid. De opvolging der voorschriften wordt krachtig onderhouden; het toezigt wordt echter nog belemmerd door den verspreiden localen toestand. Het handhaven der ondergeschiktheid maakt vorderingen.

In de gevangenlocalen wordt voortdurend de zindelijkheid betracht en ook overigens aan de eischen der reinheid voldaan. Ook mag met grond verwacht worden dat de zedelijkheid der veroordeelden is bevorderd, waar de arbeid, die invloedrijke bevorderaar van het goede, zulke gunstige resultaten aanwijst. Misdrijven zijn door de veroordeelden niet begaan en het zondigen tegen de voorschriften is, naar verhouding van het getal en het gehalte der veroordeelden, slechts in geringe mate voorgekomen. Over het algemeen betoonen zich de gevangenen onderworpen aan orde en tucht; herhaalde vergrijpen daartegen zijn dan ook slechts bij enkelen voorgekomen; terwijl de gewillige en volgzame geest, die bij de gevangenen de heerschende is, een goede maatstaf van beoordeeling is.

De straffen.

Aan 31 veroordeelden werden in 1872 47 straffen opgelegd; 24 werden éénmaal, 4 twee-, 1 drie-, 1 vijf- en 1 zevenmaal gestraft. De gestraften waren: Europeanen enz. met kruiwagenstraf 1; inlanders enz. (mannen) met dwangarbeid 11, met gevangenisstraf 15; inlanders enz. (vrouwen) met gevangenisstraf 4. De vergrijpen waaraan zij zich schuldig maakten, kunnen tot de volgende vijf kategorien teruggebragt worden: 1°. ongeregelde gedragingen 12; 2°. ongehoorzaamheid, oneerbiedigheid, onwilligheid, brutaliteit 14; 3°. leugentaal, misleiding 5; 4°. zoekmaken of verkoopen van verstrekte goederen 8; 5°. ontvlugting of poging daartoe 8. Dezelfde of gelijke overtredingen werden gevolgd: eenmaal door 38; tweemaal door 7 en driemaal

door 2 straffen. Van de 47 gestraften worden binnen de grenzen der respective bevoegdheden opgelegd:

door den directeur	9
door den commissaris der maand	22
door de commissie van administratie	16

Zij bestonden in:

1°. eenzame opsluiting in de strafcel	van 1—4 dagen . . .	12
	» 5—7 » . . .	3
	» 8—14 » . . .	»
2°. eenzame opsluiting in de strafcel op droogen kost	» 1—7 » . . .	4
	» 8—14 » . . .	»
3°. sluiting in de boeijen .	van 1—7 dagen o/d dag of van 1—4 dagen. .	»
	van 8—14 dagen o/d dag of van 5—8 dagen. .	1
4°. eenzame opsluiting in de strafcel en sluiting in de boeijen	van 1—7 dagen o/d dag of van 1—4 dagen. .	6
	van 8—14 dagen o/d dag of van 5—8 dagen. .	2
5°. eenzame opsluiting in de strafcel op droogen kost en sluiting in de boeijen	van 1—7 dagen o/d dag of van 1—4 dagen. .	6
	van 8—14 dagen o/d dag of van 5—8 dagen. .	7
6°. ligchamelijke kastijding van 1—30 rietslagen. . .		6
	Te zamen . .	47

Op 1 Januarij 1872 waren in de klasse van discipline geplaatst: veroordeelden tot dwangarbeid 9, tot gevangenisstraf 10; in 1872 werden in die klasse geplaatst respectivelijk 3 en 2; door ontslag of overlijden verminderde zij respectivelijk met 1 en 7; zoodat op ultimo December 1872 daarin geplaatst bleven respectivelijk 11 en 5. De 6 ligchamelijke kastijdingen werden ondergaan door 4 veroordeelden, door 2 hunner één-, door de 2 anderen ieder tweemaal. Twee der kastijdingen hadden plaats ten getale van 25, de vier overige tot 30 rietslagen. Vijf ontvlugtingen hadden plaats door 4 veroordeelden. Twee ontvlugten van het werk aan de communicatie en waren op het einde van het jaar nog niet terug; één uit de infirmerie van dit fort; de vierde ontsnapte tweemaal; eens uit het privaat, van welks afgelegenheid hij gebruik maakte om door de gracht het fort te verlaten; de tweede maal bij het luchten, alstoen de met bouwmaterialen bezette localiteit te baat nemende. Terwijl bij de vier eerste ontvlugtingen geene beambten der gevangenis betrokken waren, werd bij de laatste de 1ste gevangenbewaarder nalatig bevonden. Van vóór 1872 ontvlugt, keerde één terug, terwijl op ultimo December 1872 zes voortvlugtig bleven.

Tot dusverre valt het moeijelijk te zeggen, welken invloed de straffen gehad hebben. Hoewel de vergelijking, dat in 1870 112, in 1871 94 en in 1872 slechts 47 straffen zijn opgelegd geworden, eene gunstige aanwijzing is, meent de Commissie te moeten afwachten dat de gevangenen binnen één afgesloten kring zullen kunnen nagegaan worden, alvorens te kunnen beoordeelen, of de toepassing van de bestaande straffen de orde en tucht bevorderlijk zijn.

De bezoeken.

De bezoeken aan veroordeelden bepalen zich tot dusverre tot een gering aantal. De bezoekers, die zich met de vereischte vergunning bij den directeur aanmelden, worden één voor één toegelaten tot hunne betrekkingen of vrienden, met inachtneming van het desbetreffende voorschrift. Vijf veroordeelden ontvingen op die wijze in het jaar 1872 bezoeken. Twee werden ieder tweemaal, de andere drie ieder eenmaal bezocht.

V. Arbeid der gevangenen.

Terwijl de crimineel veroordeelden iederen werkdag gedurende 10 uren ter beschikking van den districts-commissaris van Beneden-Suriname gesteld werden om werkzaam te zijn aan de communicatie naar de plantages Voorburg, Susanna'sdaal en Clevia, deed de Commissie in 1872, even als het jaar te voren, den productiven arbeid verrigten door de correctioneel veroordeelden.

Onder de gunstige omstandigheden van het afgeloopen jaar mogt de productive arbeid eene groote uitbreiding ondergaan. De Commissie werd toch gemagtigd om de benoodigde kleeding enz. door de gevangenen te doen aanmaken; de in dit fort plaats gehad hebbende bouwwerken vereischten handlangers, de huisdienst werd geregeld, het in orde brengen van het terrein, dat binnen de te plaatsen enceinte zal vallen, aangevangen, en de kring der gewone productive werkzaamheden, als naaiwerk, vlecht- en mandewerk enz. vergroot.

Terwijl aldus de belangen der productie behartigd werden, zijn de veroordeelden ook inproductief werkzaam gehouden, zoo als aanvankelijk kosteloos als handlangers bij het bouwdepartement, of tot het in orde houden der werken in en om dit fort. In bijgaande bijlage D worden de productive werkzaamheden meer gedetailleerd behandeld, en tevens gewezen op de indirecte vruchten van den kosteloozen arbeid. De commissie bepaalt zich derhalve, om hier eenige uitkomsten te vermelden betreffende de productie.

De door de gevangenen verdiende arbeidsloonen in 1872 bedragen:

1°. Gewone productive arbeid:		
4315 werkdagen à 10 cent		f 431,50
2°. Handlangers:		
a. bij het bouwdepartement:		
2383 werkdagen à 10 cent. . .	f 238,30	
b. bij andere bouwwerken, 121 dagen à 10 cent	12,10	
		250,40
3°. Ten laste der koloniale kas:		
a. huisdienst der gevangenis, 1412 dagen à 10 cent	f 141,20	
b. het in orde brengen van het terrein der gevangenis, 134 dagen à 10 cent.	13,40	
		154,60
Te zamen 8365 werkdagen.		f 836,50

van welke som, ingevolge artikel 40 der verordening van 30 April 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25) de helft in de koloniale kas zal gestort worden, ten bedrage van f 418,25. Bij deze storting zal de commissie voegen eene van ingehouden gelden op het loon van gevangenen, die de hun verstrekte gevangenkleeding hebben zoekgemaakt, tot een bedrag van f 2,30.

Uit den in voormelde bijlage voorkomenden staat van de $^1/_2$ arbeidsloonen, welke voor de uitgaanskas van gevangenen bestemd zijn, blijkt dat op 1 Januarij 1872 f 63,40 daarvoor beschikbaar waren. De wederhelft van de te storten som kwam in 1872 daarbij, zoodat, na aftrek van f 133,12⁵ uitbetaald aan vertrekkende gevangenen, op ultimo December 1872 f 348,52⁵ voor de uitgaanskas beschikbaar bleef.

Mag de commissie de verkregen uitkomsten gunstig noemen, vooral de vermeerdering van de gewone productie, die men bestendig zoude kunnen noemen, in tegenstelling van tijdelijke resultaten, geeft grond voor de verwachting, dat die tak in hare voorgaande ontwikkeling krachtig zal medewerken, om de gevangenis tot hare bestemming te voeren.

Niettemin kan de commissie de regeling van den pro-

ductiven arbeid niet als volledig beschouwen waar p. m. 12 780 werkdagen der correctioneel veroordeelden improductief zijn gebleven. Zoolang aan de daartoe aangewezen gevangenen in de werkdagen niet geregeld werk zal kunnen verschaft worden, waarvoor loon berekend wordt, acht de commissie eene reglementaire arbeidsregeling ook niet bepaald noodig. Hoewel zij het oog op die aangelegenheid blijft gevestigd houden, meent zij den geschikten tijd voor een daartoe strekkend voorstel aan Uwe Excellentie alsnog te moeten afwachten, daar thans een reglement de vrije ontwikkeling van den productiven arbeid ligtelijk zoude kunnen belemmeren.

Godsdienstoefeningen en onderwijs.

De godsdienstoefeningen worden bij gebrek aan een locaal binnen de gevangenis, door de gevangenen der betrokken gemeente onder behoorlijk geleide bijgewoond in het militaire schoollocaal op dit fort. In het jaar 1872 hebben de Roomsch-katholijke geestelijke Romme 11-maal, de leeraar der Moravische Broedergemeente Staude 4-maal en de Evangelisch-Luthersche predikant Sander 1-maal hunne veroordeelde geloofsgenooten onder hun gehoor gehad.

Onderwijs. Zoolang de localiteit bij deze gevangenis ontbreekt om eenen onderwijzer te herbergen, zal het hangende vraagstuk van het onderwijs der gevangenen onbeslist moeten blijven. Overigens blijven bij de commissie de bezwaren bestaan, welke zij in hare adviesen betreffende dit onderwerp aan Uwe Excellentie heeft kenbaar gemaakt.

Aan het einde van onze taak den weg overziende, dien de strafgevangenis in het afgeloopen jaar aan onze hand doorloopen heeft, vinden wij in dit verslag de getrouwe afbeelding daarvan terug.

Wij gevoelen daarbij het vertrouwen in het welslagen onzer pogingen meer en meer in ons levendig worden.

En wanneer wij, na dien terugblik, gereed staan, om met lust en opgewektheid onzen arbeid te vervolgen, mogen wij de verzekering geven, dat wij op Uwer Excellentie's verdere medewerking eerbiedig blijven staat maken.

De Commissie van Administratie voornoemd,

(*Get.*) Twiss, *Voorzitter.*

» Knoch, *Secretaris.*

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-Secretaris,

(*Get.*) E. A. van Emden.

Gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam.

Staat van het mobilair in 1872.

BENAMING.	Aanwezig op 1 Januarij 1872.	Bij-gekomen.	Afge-schreven.	Aanwezig op ult. Dec. 1872.	*Aanmerkingen.*
Ameublement der localen.					
Houten britsen	11	2	»	13	Aangemaakt van 250 vierk. voet 1½ duims wh. p. planken.
» urinetonnen	17	»	2	15	
» wateremmers	12	»	4	8	
» waschtobben	11	»	1	10	
» draagtonnen	2	»	1	1	
Kamerstoffers	4	12	8	8	
Luiwagens	2	12	9	5	
Raagbollen	1	2	3	»	
Waterpullen	14	19	»	33	
Nachtstelletjes	10	»	2	8	
IJzeren potten tot idem	10	»	3	7	
Kleedingplanken	»	9	»	9	Aangemaakt van 150 vierk. voet 1 duims wh. p. planken.
Gereedschappen.					
IJzeren schoppen	42	»	24	18	
Modderschoppen	8	»	1	7	
Harken	12	»	4	8	
Tjappen	16	»	4	12	
Bijlen	13	»	»	13	
Handbijlen	»	»	»	»	
Houwers	56	50	64	42	
Kruiwagens	2	2	2	2	
Booren	1	»	»	1	
Boorijzers	5	»	3	2	

BENAMING.	Aanwezig op 1 Januarij 1872.	Bij-gekomen.	Afge-schreven.	Aanwezig op ult. Dec. 1872.	*Aanmerkingen.*
Zagen	1	»	»	1	
Hamers	1	»	»	1	
Beitels	»	»	»	»	
Nijptangen	»	»	»	»	
Schaven	1	»	»	1	
Slijpsteen met spil en kruk	1	»	»	1	
Keukengereedschappen.					
IJzeren kookpotten	4	»	2	2	
» roosters	2	»	»	2	
Braadpannen	2	»	»	2	
Rijstscheppers	4	»	1	3	
Vleeschmessen	3	»	»	3	
Houten etensbakken	26	»	12	14	
Koffijmolens	1	»	1	»	
Diversen.					
Nummerplankjes voor de localen	13	»	»	13	
Stangboeijen	2	»	»	2	
Springboeijen	3	»	»	3	
Sleutels tot springboeijen	»	»	»	»	
Kettingboeijen	6	»	»	6	
Sloten en sleutels tot kettingboeijen	2	»	»	2	
IJzeren ketting voor boeijen-vademen	5½	»	»	5½	
Hangsloten met sleutels	19	»	3	16	
Balansen	1	»	»	1	
Weegschalen	1	»	»	1	
IJzeren gewigten	9	»	»	9	
Idem kleine	»	5	»	5	
Vaten koolteer	»	1	1	»	
» stuifkalk	»	3	3	»	
Ponden zwartsel	»	3	3	»	
Kannen ongekookte lijnolie	2	8	10	»	
» gekookte lijnolie	2	8	10	»	
Teerkwasten	»	3	»	3	
Witkwasten	9	6	15	»	
Verwkwasten	»	3	3	»	
Ponden witlood	10	50	60	»	
Spijkers lasijzers ℔	»	10	10	»	
» kuiper »	2	10	12	»	

BENAMING.	Aanwezig op 1 Januarij 1872.	Bij-gekomen.	Afge-schreven.	Aanwezig op ult. Dec. 1872.	*Aanmerkingen.*
Vierk. voet wh. p. planken, $1\frac{1}{2}$ duims	»	250	250	»	
» » » » » 1 »	30	200	230	»	230 voet voor reparatien kruiwagens enz. verbruikt.
» » » » » 1 »	»	150	150	»	
Handlantaarns.	»	1	»	1	
Lampen	»	1	»	1	
Keukenlampen.	»	1	»	1	
Regenafleider voor idem	»	1	»	1	

Fort Nieuw-Amsterdam, den 31sten December 1872.

De Directeur der bovengenoemde gevangenis,
(*get.*) RANK.

Gezien,

De Commissie van Administratie over de gevangenis in bovengenoemd fort,
(*get.*) TWISS, *Voorzitter.*
(*get.*) KNOCH, *Secretaris.*

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) E. A. VAN EMDEN.

OPGAVE van afmetingen en berekeningen betreffende de nieuwe gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam.

De nieuwe gevangenis heeft buitenwerks eene lengte van 25,19 meter en eene breedte van 5,50 meter, welke afmetingen tot aan den bovenkant van het metselwerk gelegen op + 8,03 meter dezelfde blijven. De geheele hoogte van het gebouw is + 9,68 meter.

Alle hoogte-afmetingen zijn berekend van af den beganen grond, gelegen op ± 0.

De betonlaag is breed: onder de buitenmuren 1,20 meter, onder de scheidingsmuren 1 meter. De laag is gelegen: met den onderkant op — 1 meter, met den bovenkant op — 0,725 meter, en is dus hoog 0,275 meter. De steenen voet is breed (of dik) aan den onderkant: onder de buitenmuren 0,90 meter, onder de scheidingsmuren 0,7875 meter. Van den onderkant af vermindert de dikte of breedte 5 malen, telkens met 0,1125 meter, zoodat zij aan den bovenkant bedraagt onder de buitenmuren 0,3375 meter, onder de scheidingsmuren 0,225 meter. De bovenkant ligt op + 0,27 meter, de hoogte van den voet is 0,995 meter. Het dak bestaat uit 220 ijzeren platen, die regtstreeks op 2 gordingen en den nok bevestigd zijn. De nok ligt met den bovenkant op + 9,68 meter. De deuren zijn op bijzonder sterke wijze geconstrueerd uit in dubbel op elkander geschroefde bruinhartplaten. Zij zijn afgehangen aan zware ijzeren hengsels en zijn tot afsluiting voorzien van een zwaren ijzeren overval. De duimen der hengsels en de krammen der sloten zijn zeer sterk in hardsteen bevestigd. De lichtopeningen zijn aan de bovenzijde boogvormig, hebben ieder 0,70 M^2. wijdte, en zijn elk met 5 in hardsteen bevestigde en aaneengekoppelde ijzeren tralies sterk bezet. De gaanderij is aangebragt op eene hoogte van + 4,026 meter, heeft eene breedte van 1 meter en eene 1,06 meter hooge ijzeren leuning en is belegd met 0,03 meter dikke groenhartplaten, die met schroeven op de leggers der jukken bevestigd zijn. Van de draagjukken zijn de leggers aan de schoren, en beiden door het muurwerk heen sterk bevestigd. De stoep is plat en afhellende, en heeft eene breedte van 2,40 meter. De luchtopeningen (of luchtgaten) zijn langwerpig smal, ieder groot 0,045 M^2., en op ongeveer 2,80 meter boven de vaste vloeren geplaatst.

De zandlaag onder den steenen vloer ligt ter hoogte van + 0,15 meter aan den voor-, en + 0,345 meter aan den achtergevel. De steenen vloer bestaat uit 3 steenlagen: de hoogte van den bovenkant is aan den voorgevel + 0,385 meter; aan den achtergevel + 0,58 meter; gemiddeld + 0,4825 meter. De houten vloer der bovenlocalen bestaat uit 0,03 meter dikke bruinhartplaten, en ligt met den bovenkant aan den voorgevel op + 4,225 meter; aan den achtergevel op + 4,42 meter, gemiddeld op + 4,3225 meter. De zoldering is gemaakt van 0,03 meter dikke pitchpine platen en goed digt bevestigd; haar onderkant ligt op + 8,095 meter.

De localen verschillen eenigermate in afmetingen door de dikte der muren en de helling der vloeren. Het gebouw is ontworpen op den grondslag van 5 benedenlocalen van gelijke afmetingen. Na aftrek van de dikte der bepleistering heeft het binnenwerk de navolgende afmetingen:

	Lengte in meters.	Diepte in meters.	Hoogte in meters.	Grondvlak in M^2.	Inhoud in M^3.
Van de 5 benedenlocalen.	4,70	4,80	3,81	22,56	85,953
» » 3 middenste bovenlocalen.	4,70	5,03	gemidd. 3,77	23,64	89,123
» » 2 vleugel idem	4,81	5,03	» 3,77	24,19	91,196

De vlakke ruimte in de localen. Blijkens vorenstaand staatje zijn de benedenlocalen de kleinste, zoowel in de vlakke als in de kubieke ruimte; en aangezien de localen bestemd zijn, om elk voor gewoon 10, en bij noodzakelijkheid 12 veroordeelden te bergen, zal het voldoende zijn de navolgende berekeningen te maken voor de kleinste localen met eene bevolking van 12 menschen. Elk benedenlocaal beslaat 22,56 M^2. grondvlak. Trekt men hiervan af 4,50 M^2. voor verloren hoeken enz., dan blijft er op de brits en den houten vloer ruim 18,00 M^2. over. Op beiden, beschut tegen de koude vloersteenen, hebben 12 menschen ieder eene ruimte van 1,50 M^2. (of 2,00 meter lengte en 0,75 meter breedte) om te slapen. Het behoeft geen betoog, dat deze ruimte onbekrompen mag heeten, wanneer men weet dat in 1858 door eene commissie van deskundigen aan de Nederlandsche Regering is voorgesteld geworden, het nachtleger in de gevangenissen vast te stellen op eene lengte van 2,00 meter en eene breedte van 0,70 meter.

De kubieke maat lucht. De kubieke ruimte van elk benedenlocaal bedraagt 85,953 M^3. Vermindert men deze met de kubieke ruimte die door 12 menschen (ieder à 0,064 M^3.), door balken, planken enz. wordt bezet, ten bedrage van hoogstens 2,250 M^3. dan blijft er 83,700 M^3. vrije lucht over voor die 12 menschen, dat is, per persoon $\pm$ 7,000 M^3. Het is bekend dat een mensch om te leven 0,004 M^3. versche lucht behoeft per minuut. De veroordeelden nu, brengen hoofdzakelijk den nacht, en nimmer langer dan 12 uren achtereen, in de localen door. Gedurende dien tijd zoude een mensch in een volkomen afgesloten vertrek met 2,880 M^3. versche lucht kunnen leven, hoeveel te beter in een locaal waar hem 7,000 M^3. versche lucht ten dienste staan bij eene ondersteld volkomene afsluiting. Deze hoeveelheid bij gezonde menschen staat in eene gunstige verhouding tot die welke aan zieken gegeven wordt in Noord-Amerika, Engeland en elders in vertrekken, waar het luchtbederf door kunstmatige warmte, ziekenlucht en andere schadelijke oorzaken zeer groot is. Men vindt toch voor de hospitalen in Noord-Amerika op iederen zieke 22,500 M^3., en voor de Engelsche hospitaalschepen, die voor de Abyssinische expeditie zijn uitgerust, slechts 10,000 M^3. versche lucht berekend. Voor de gevangenissen in Nederland werd door de bovengemelde commissie almede voorgesteld om aan de cel voor afzonderlijke opsluiting eenen kubiekinhoud te geven van 27,840 M^3. Deze inhoud moet nog verminderd worden met de door andere voorwerpen bezette ruimte, om de hoeveelheid versche lucht voor één persoon te bepalen. In 1858 hadden de cellen te Amsterdam, Utrecht en 's Hertogenbosch slechts p. m. 19,750 M^3. kubiekinhoud.

Maar bijzonder gunstig wordt de verhouding, wanneer men in rekening brengt de ventilatie. Deze bestaat aanhoudend door de licht- en luchtopeningen, en zoude zelfs bij volkomen rust van den atmospheer ontstaan door de hoogere temperatuur binnen de localen. Zelden of ooit is echter op het fort Nieuw-Amsterdam die rust waar te nemen, daar er doorgaans winden waaijen die soms flaauwe, meestal stijve koelten zijn. De rigtingen dier winden zijn zeer verschillend, maar veelal vallen zij tusschen het N. O. en Z. O. in, terwijl de voor- en achtergevel der nieuwe gevangenis min of meer in de rigting van N. N. O. gelegen zijn. Staat de wind pal op één dier gevels, dan zal de instroomingssnelheid weinig verschillen met de windkracht; valt de wind in schuine rigting in, dan wordt de kracht gebroken, en wel te meer naar mate de hoek scherper is, dien de windrigting met den gevel maakt; de instroomingssnelheid vermindert alsdan. Wordt nu eene instroomingssnelheid ondersteld van 1,30 meter per seconde (dit is volgens STAMKART de stilte der zeelieden) dan is in ieder locaal *a.* door de 10 luchtopeningen (die te zamen 0,45 M^2. groot zijn) de instrooming van versche lucht ten bedrage van 0,585 M^3. per seconde. In het geheele locaal geschiedt alsdan de luchtverversching in 143 seconden of $2^{23}/_{60}$ minuut, in welken tijd door 12 menschen nog geen 0,115 M^3. of het 728ste gedeelte lucht in het locaal is bedorven geworden; *b.* door de 3 lichtopeningen (die gezamentlijk 2,10 M^2. groot zijn) de instrooming tot een bedrag van 2,730 M^3. per seconde; de totale luchtverversching geschiedt in ruim 30 seconden of $\frac{1}{2}$ minuut; het luchtbederf bedraagt 0,025 M^3. of het 3348ste gedeelte van de geheele hoeveelheid. Zulk eene ventilatie is niet alleen onbekrompen, zij wordt overvloedig.

De Commissie van Administratie over de gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam,

(*Get.*) TWISS, *Voorzitter.*

» KNOCH, *Secretaris.*

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-Secretaris,

(*Get.*) E. A. VAN EMDEN.

Gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam.

Bevolkingsstatistiek over 1872.

a. *Overzigt van het effectief der bevolking:*

	BEVOLKING.			MEMORIE.		*Aanmerkingen.*
	Mannen.	Vrouw.	Totaal.	Mannen.	Vrouw.	
Effectief op 1°. Januarij 1872	122	4	126	5	»	
Bijgekomen in 1872	39	2	41	2	»	
Afwisselende bevolking, te zamen	161	6	167	7	»	
Afgegaan in 1872	57	3	60	1	»	
Effectief op ult. December 1872	104	3	107	6	»	

b. *Overzigt van de plaats gehad hebbende bewegingen in* 1872:

	MUTATIEN DER BEVOLKING.						
	In de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam.		Geëvacueerd naar Paramaribo.		Totaal.	Voor memorie gevoerd.	
	Mannen.	Vrouw.	Mannen.	Vrouw.		Mannen.	Vrouw
Aanwezig op 1 Januarij 1872	120	2	2	2	126	5	»
A. In 1872 bijgekomen:							
Opgenomen of teruggekeerd	42	2	»	»	44	5	»
Evacuatien naar Paramaribo	»	»	3	»	3	»	»
Terug van idem naar idem	3	2	»	»	»	»	»
Wegens gratie overgegaan bij de corr. veroordeelden	3	»	»	»	3	»	»
Komt bij	48	4	3	»	55	5	»
B. In 1872 afgegaan:							
Ontslagen bij eindiging van straf of afgevoerd	47	2	»	»	49	4	»
Idem wegens gratie	6	1	»	»	7	»	»
Naar Nederland opgezonden	2	»	»	»	2	»	»
Overleden	5	»	»	»	5	»	»
Evacuatien naar Paramaribo	3	»	»	»	3	»	»
Terug van idem naar idem	»	»	3	2	5	»	»
Wegens gratie afgevoerd bij de dwangarbeiders	3	»	»	»	3	»	»
Gaat af	66	3	3	2	74	4	»
Aanwezig op ult. December 1872	102	3	2	»	107	6	»

c. *Statistieke opgaven van onderscheidene kategorien:*

			Bevolking in 1872.				
			Op 1 Jan. 126.	Bij 41.	Afwis-selend 167.	Af 60.	Op ult. Dec. 107.
1°. Van de administrative indeeling.							
Europeanen en met hen gelijkgestelden		Mannen	12	7	19	8	11
Inlanders en met hen gelijkgestelden		Mannen	110	32	142	49	93
		Vrouwen	4	2	6	3	3
2°. Van de straffen.							
1°. Veroordeelden tot	Dwangarbeid Mannen	Van 5—10 jaren	35	3	38	5	30
		» 10—15 »	2	»	2	»	2
		» 15—20 »	»	»	»	»	»
		» 20 jaren	»	»	»	»	»
		In boeijen 1—20 jaren	4	6	10	»	10
	Kruiwagenstraf Mannen	Van 1 jaar	»	1	1	»	1
		» 3 jaren	1	2	3	3	»
2°. Veroordeelden tot	Gevangenisstraf Mannen	Van 3 maanden tot 2 jaren	15	11	26	19	7
		» 2— 5 jaren	37	10	47	17	33
		» 5—10 »	19	1	20	4	16
		» 10 jaren	»	»	»	»	»
	Gevangenisstraf Vrouwen	Van 3 maanden tot 2 jaren	1	»	1	1	»
		» 2— 5 jaren	2	1	3	1	2
		» 5—10 »	»	»	»	»	»
		» 10 jaren	1	»	1	»	1
	Detentie Mannen	Van 3 maanden tot 2 jaren	»	1	1	»	1
		» 2— 5 jaren	4	»	4	3	1
		» 5—10 »	3	»	3	1	2
		» 15 jaren	1	»	1	»	1
3°. Veroordeelden tot	Strafarbeid Mannen	Van 1—3 maanden	»	4	4	4	»
		» 1—3 id. in boeijen	1	»	1	1	»
	Strafarbeid Vrouwen	Van 1—3 maanden	»	»	»	»	»
		» 1—3 id. in boeijen	»	1	1	1	»
3°. Van de geboorteplaats.							
Europa		Mannen	10	5	15	6	9
De Nederl. West-Indische bezittingen		Mannen	70	16	86	26	60
		Vrouwen	4	1	5	2	3
De Eng. West-Indische bezittingen		Mannen	5	8	13	7	6
		Vrouwen	»	1	1	1	»
De Eng. Oost-Indische bezittingen		Mannen	8	1	9	3	6
China		Idem	27	7	34	14	20
Andere landen of plaatsen		Idem	2	2	4	1	3

			Bevolking in 1872.				
			Op 1 Jan. 126.	Bij 41.	Afwisselend 167.	Af 60.	Op ult°. Dec. 107.
4°. Van de verhouding in deze kolonie.							
a. Vrijen, vrijgeboren of van Staatstoezigt ontslagen		Mannen	19	11	30	11	19
		Vrouwen	2	»	2	1	1
b. Immigranten		Mannen	41	17	58	24	34
		Vrouwen	»	1	1	1	»
c. Onder Staatstoezigt gestelden		Mannen	62	11	73	22	51
		Vrouwen	2	1	3	1	2
5°. Van den staat.							
a. Gehuwd		Mannen	13	5	18	1	17
b. Ongehuwd		Mannen	108	34	142	56	86
		Vrouwen	4	2	6	3	3
c. In weduwenstaat		Mannen	1	»	1	»	1
6°. Van de misdaden enz.							
a. Tegen de algemeene zaak	Valschheid in geschriften		16	1	17	10	7
	Feitelijke weêrspannigheid		»	2	2	1	1
b. Tegen personen	Moord, doodslag enz.,	Mannen	3	3	6	1	5
	Id. id. of poging,	Vrouwen	1	»	1	»	1
	Moedwillige verwonding enz.		13	2	15	3	12
	Aantasting van zeden enz.		3	»	3	»	3
c. Tegen eigendom	Diefstal enz. of poging	Mannen	76	20	96	29	67
		Vrouwen	3	1	4	2	2
	Brandstichting, schade enz.		1	1	2	1	1
	Opligterij		»	2	2	»	2
d. Tegen de militaire wetten.	Diefstal in de chambrée		1	3	4	3	1
	Insubordinatie		6	1	7	2	5
	Verkoop van kleeding		2	»	2	2	»
e. Disciplinaire overtredingen		Mannen	1	4	5	5	»
		Vrouwen	»	1	1	1	»
7°. Van de herhalingen van misdaden enz.							
Veroordeeld	Voor de 1ste maal	Mannen	114	36	150	54	96
		Vrouwen	3	1	4	3	1
	» » 1ste herhal.	Mannen	7	3	10	3	7
		Vrouwen	1	1	2	»	2
	» » 2de »	Mannen	»	»	»	»	»
	» » 3de »	Idem	1	»	1	»	1
8°. Van de ontwikkeling.							
Kunnen lezen en schrijven		Mannen	35	17	52	15	37
Kunnen *niet* lezen of schrijven		Mannen	87	22	109	42	67
		Vrouwen	4	2	6	3	3

		Bevolking in 1872.				
		Op 1 Jan. 126.	Bij 41.	Afwisselend 167.	Af 60.	Op ult°. Dec. 107.
9°. Van de godsdienst.						
Protestantsch	Mannen	9	4	13	6	7
	Vrouwen	1	»	1	1	»
Roomsch-katholijk	Mannen	24	12	36	8	28
	Vrouwen	2	»	2	1	1
Moravische Broedergemeente	Mannen	54	11	65	21	44
	Vrouwen	1	1	2	»	2
Anglikaansche of eene andere eeredienst	Mannen	35	12	47	22	25
	Vrouwen	»	1	1	1	»
10°. Van den ouderdom.						
Van 15—20 jaren	Mannen	2	5	7	»	7
	Vrouwen	1	1	2	»	2
» 20—25 »	Mannen	15	6	21	8	13
	Vrouwen	3	»	3	2	1
» 25—30 »	Mannen	24	11	35	13	22
	Vrouwen	»	1	1	1	»
» 30—35 »	Mannen	30	7	37	12	25
» 35—40 »	Idem	14	2	16	6	10
» 40—45 »	Idem	20	2	22	6	16
» 45—50 »	Idem	9	1	10	3	7
» 50—55 »	Idem	2	»	2	1	1
» 55—60 »	Idem	1	»	1	»	1
» 60—65 »	Idem	2	»	2	1	1
» 65—70 »	Idem	2	1	3	2	1
Onbekend	Idem	1	4	5	5	»

De Commissie van Administratie over de gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam,

(*get.*) TWISS, *Voorzitter.*

» KNOCH, *Secretaris.*

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-Secretaris,

(*get.*) E. A. VAN EMDEN.

Koloniaal verslag van 1873.

SURINAME.

BIJLAGE D5.

N°. 11.

ARBEID DER GEVANGENEN.

De improductive arbeid. — Ofschoon hieronder niet bepaaldelijk kan begrepen worden het werk der tot dwangarbeid veroordeelden, daar geen voorschrift hun tot dus verre eenige vergoeding daarvoor toekent, stipt de commissie hier aan, dat gemiddeld 25 à 26 dwangarbeiders gedurende p. m. 300 werkdagen (alzoo te zamen p. m. 7500 werkdagen) aan de communicatie zijn werkzaam geweest.

De kostelooze werkzaamheden der correctioneel veroordeelden mogen echter, ingevolge artt. 38 en 39 der verordening van 30 April 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25), bepaaldelijk improductief geacht worden, en deze arbeid is het, dien de commissie in aanmerking wenscht genomen te zien bij de beoordeeling van de resultaten der productie. Immers strekte zij ten dienste der kolonie, of regtstreeks, zoo als bij de eerste werkzaamheden voor de nieuwe gevangenis, of indirect, zoo als bij werkzaamheden voor andere departementen van bestuur, die anders de kosten zouden moeten dragen. Dat de daardoor verkregen besparing niet gering te achten is, moge het navolgende voorbeeld bevestigen.

Wanneer men van de 42 838 sterktedagen de Zon- en feestdagen, de ziekte-, straf- en productive werkdagen aftrekt en de werkdagen der dwangarbeiders buiten rekening laat, blijft voor de correctioneel veroordeelden een getal van p. m. 12 780 werkdagen over, welke geen loon hebben opgebragt. Hiervan kan veilig het $^1/_4$ gedeelte aangenomen worden als te zijn gebezigd voor het lossen, transporteren en stapelen van steenen en andere materialen, — en het voorbereiden en leggen van de fundering — voor de nieuwe gevangenis, al welke werkzaamheden vele handen hebben geëischt gedurende de maanden Januarij, Februarij, Maart en April 1872.

Matig wordt voorzeker de berekening, wanneer men in het geheel 2817 werkdagen onderstelt. Bij deze komen dan de 2383 werkdagen, die van af Mei a°. p°. aan het bouwdepartement zijn in rekening gebragt, waardoor een totaal van 5200 dagen verkregen wordt. Ware hiervoor 10 cents per dag berekend, de som der productie en de storting in de koloniale kas zouden respectivelijk met f 281,70 en f 140,85 zijn vermeerderd.

De juiste maatstaf der besparing wordt echter verkregen, wanneer men onderstelt, voor al de werkzaamheden *vrije* handlangers te hebben moeten huren tegen 80 cents per dag. Blijft het dan nog te betwijfelen, of men van hen in denzelfden tijd hetzelfde werk had kunnen verkrijgen, als waartoe men door tucht gevangenen aanzet; voor onze berekening worden de vermogens *gelijk* ondersteld. Over de 5200 werkdagen wordt dan toch eene besparing van 70 cents per dag of f 3640 verkregen. Hierbij moet gevoegd worden de helft der arbeidsloonen à 10 cents of f 260, welke som in de koloniale kas zoude teruggevloeid zijn. Daardoor zoude de bezuiniging worden f 3900. Maar in *werkelijkheid* is zij thans grooter, daar niet f 260 als wederhelft voor de gevangenen heeft gestrekt maar f 119,15, een verschil van f 140,85 aanwijzende, dat de besparing bij den bouw der nieuwe gevangenis verkregen, opvoert tot f 4040,85.

Eene meerdere uitgaaf tot deze som zoude in de tegenwoordige finantiele omstandigheden der kolonie velerlei moeijelijkheden aan het tot stand komen van dat gebouw hebben in den weg gelegd, waardoor het werk tot beveiliging onzer maatschappij niet — althans niet in die mate — had kunnen vorderen. Het aandeel in de vorenstaande som, door de improductive werkdagen verkregen is: f 2253 60.

De productive arbeid. De gewone productie is in 1872 aanmerkelijk toegenomen. Terwijl op 1 Januarij 1872 nog aanwezig waren: 63 broeken en boezeroenen, 16 warimbo-mandjes en 1000 Chinesche hoeden, werd in dat jaar aangemaakt:

a. aan naaiwerk: 1107 broeken, boezeroenen, en buisjes, 12 complete pakjes, 11 jasjes en 3 vesten.

b. aan vlecht en mandewerk. 277 warinbo-mandjes, 24 cacao-baskieten, 7905 cacao-mandjes, 60 gordijnen en 70 slaapmatten: en

c. aan andere voortbrengselen: 26 000 cingels, 1400 boonenstokken, 80 pond breeuwwerk en reparatie aan 6 klokken.

Na aftrek van hetgeen tegen betaling is afgeleverd, blijft op ultimo December 1872 in verantwoording aan afgewerkte goederen; 17 gordijnen, 12 cacao-baskieten, 26 000 cingels en 80 pond breeuwwerk, benevens eenige voorraad aan verschillende grondstoffen. Aan de gewone productie zijn in 1872 besteed 4315 werkdagen; de verdiende loonen bedragen te zamen f 431,50.

Zoo als reeds is gezegd, zijn in den loop van het jaar handlangers verstrekt ten behoeve van de bouwwerken, die in dit fort zijn uitgevoerd. De handlangers werden daarbij onder het bepaalde toezigt gesteld van de beambten dezer gevangenis.

Het door hen verdiende loon bedroeg 10 cents per dag, en loopt over: *a.* 2383 werkdagen bij het bouwdepartement, en *b.* 121 werkdagen bij het bouwen van het vivresmagazijn, enz., te zamen 2504 werkdagen, of f 250,40 arbeidsloonen.

Door de commissie werd het loon voor de huisdienst der gevangenis, als ook voor het in orde brengen van het terrein vastgesteld op 10 cents per dag.

Volgens de van af April tot ultimo December 1872 gehouden aanteekeningen komen 1412 dagen voor huisdienst, en 134 werkdagen voor de laatstgenoemde werkzaamheden, voor rekening der kolonie. Te zamen bedragen de kosten voor de 1546 werkdagen f 154,60.

Het totaal der productive werkdagen is 8365, en der arbeidsloonen f 836,50, waarvan f 418,25 in de koloniale kas wordt gestort.

De navolgende staat geeft een overzigt van de uitgaanskassen, die voor de gevangenen onder de berusting der commissie verblijven.

Op 1 Januarij 1872: In kas aan ½ arbeidsloonen voor 60 gevangenen . . . . f	63,40
In 1872: Ingeschreven ½ loonen in het tegoed van gevangenen	481,25
Te zamen . . . f	481,65
In 1872: Uitbetaald ½ loonen aan 36 ontslagen gevangenen	133,12⁵
Op ult. December 1872 blijft in kas aan ½ arbeidsloonen voor 74 gevangenen . . . f	348,525

Van Augustus 1870 tot ult. December 1871 — dat is in 17 maanden — waren de verdiende arbeidsloonen f 183,30: en de storting in de koloniale kas, f 91,65. In 1872, dat is in 12 maanden, bedragen die sommen respectivelijk f 836,50 en f 418,25, waaronder de gewone productie alleen begrepen is respectivelijk voor f 431,50 en f 215,75.

Naar verhouding van het tijdsverloop is de *vermeerdering* in 1872 derhalve geweest:

voor de *geheele* productie 546⅔ per cent, en
voor de *gewone* productie 233⅓ per cent.

Aan het begin van 1872 was het gomiddelde der uitgaanskassen per gevangene f 1,05 5, de in dat jaar uitbetaalde kassen beliepen gemiddeld f 3,70, en op ult. December 1872 bedroeg het gemiddelde f 4,71.

De vorenstaande vergelijkingen met een vroeger tijdvak, hoewel overigens weinig geschikt tot gevolgtrekkingen, constateren de toeneming van den productiven arbeid.

De Commissie van Administratie over de gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam,

(*get.*) TWISS, *Voorzitter.*

» KNOCH, *Secretaris.*

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-Secretaris,

(*get.*) E. A. VAN EMDEN.

Koloniaal verslag van 1873.

SURINAME.

BIJLAGE E.

N°. 12.

VERSLAG der commissie van administratie over het burgerlijk en militair huis van verzekering te Paramaribo over het jaar 1872.

In het verslag over het jaar 1871 heeft de commissie de eer gehad Uwer Excellentie mede te deelen, dat zij met genoegen kon terugzien op de veranderingen en verbeteringen, en in het algemeen op hetgeen tot stand gebragt was tot hervorming van het bestaande gevangeniswezen.

Mogt haar oordeel zich toen bepalen tot de resultaten, verkregen in een betrekkelijk kort tijdstip, zoo is het thans een aangename pligt te kunnen constateren, dat gedurende het jaar waarover dit verslag loopt, hare verwachting ten volle is bevredigd.

Bij de verordening van den 30sten April 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25) werd vastgesteld het nieuwe reglement omtrent het inwendig bestuur der gevangenissen.

I. Gebouwen, meubilair en bevolking.

a. *Gebouwen en meubilair.*

Omtrent de gebouwen, meubilair, enz. valt er weinig te zeggen; de noodige reparatien hebben plaats gehad en het voornemen bestaat om Uwe Excellentie te verzoeken magtiging te verleenen tot het aanbrengen van een nieuw dak op den vleugel ingenomen door de kerk en de arrestantenkamers der vrouwen. De Nortonpomp, waarvan melding werd gemaakt in het vorig verslag, is nog niet aangebragt, maar de put is gegraven en levert uitmuntend water op.

b. *Bevolking.*

In den loop van 1872 zijn in het burgerlijk en militair huis van verzekering gecustodieerd geweest 122 vrije mannen en vrouwen en 873 mannelijke en vrouwelijke geëmancipeerden, Chinesche, Engelsche en koelie-immigranten, te zamen 995 personen, waarvan weder ontslagen zijn 951.

Op 1 Januarij 1872 waren aldaar aanwezig 71 personen; namelijk 6 vrije mannen en 62 geëmancipeerden enz., waarvan 49 mannen en 13 vrouwen en 3 geëmancipeerde mannen in het hospitaal en op 31 December van dat jaar 44.

Deze laatsten vielen onder de navolgende kategorien.

26 mannelijke en 18 vrouwelijke gevangenen, bestaande uit geëmancipeerden, Engelsche, Chinesche en koelie-immigranten.

Van deze lieden bevonden zich op ultimo December 1872

a. In het arresthuis.

35 mannen }
8 vrouwen } geëmancipeerden en immigranten.

b. In het militair hospitaal.

1 geëmancipeerde man.

De gegijzelde vrouw in het vorig verslag vermeld, werd in den loop van 1872 ontslagen.

Van de pistole werd door 4 gevangenen gebruik gemaakt.

Eindelijk kan worden medegedeeld de gemiddelde sterkte der arrestanten per dag, op de volgende tijdstippen, als:

1ste kwartaal	58;
2de »	56;
3de »	61;
4de »	61.

II. Het inwendig bestuur der gevangenen.

Omtrent de commissie van administratie valt alleen te vermelden, het treurig verlies in de maand Februarij van haar, kort vóór dien tijd, tot onder-voorzitter benoemd lid W. E. Ruhman, die steeds met den meesten ijver in haar midden werkzaam was geweest; in zijne plaats is benoemd ons geacht medelid de heer F. Carstairs.

Bij gouvernements-resolutie dd 12 April, n°. 4, werd in zijne plaats als lid benoemd den heer mr. J. H. Gilquin.

Wat het personeel aan de gevangenis verbonden betreft, zoo werd aan den suppoost Uckerman, op diens verzoek, een eervol ontslag verleend, en in diens plaats benoemd de persoon van J. J. de Wit, die, eveneens op zijn verzoek, eervol ontslagen zijnde, vervangen werd door den gegageerden sergeant der infanterie Berkemeijer.

Omtrent den directeur en de overige beambten is het der commissie aangenaam te kunnen melden, dat zij zich voortdurend door ijver en pligtsbetrachting hebben onderscheiden.

III. Onderhoud en andere aangelegenheden betreffende de gevangenis.

Omtrent de onderhoudsmiddelen valt weinig te vermelden; de leverantien hebben geregeld plaats gehad en de voeding is steeds goed en voldoende geweest De geneeskundige regeling heeft steeds aan het doel beantwoord.

Gedurende 1872 zijn in de ziekenkamers behandeld:

314 zieken, waarvan er 4 naar het hospitaal moeten worden geëvacueerd.

De sterfgevallen die er plaats hadden waren:

3 mannelijk:

1 Engelsche immigrant;

1 mannelijke geëmancipeerde, en

1 Chinesche immigrant, die zich door ophanging van het leven beroofde.

Op ultimo December bleven er 9 in behandeling, namelijk:

8 in de ziekenkamers, en

1 in het hospitaal.

Ingevolge de magtiging verleend bij de gouvernements-resolutie dd. 18 Maart 1872, n°. 6, werd aan 4 zieken voedsel verstrekt uit het militair hospitaal.

Omtrent het onderwijs aan de gevangenen in het burgerlijk en militair huis van verzekering te geven, refereert zich de commissie aan haar gevoelen, uitgedrukt in het vorig verslag, waarin zij versterkt is geworden door de ondervinding opgedaan gedurende het tijdstip waarover dit verslag loopt.

IV. Orde en tucht.

Mogt in het begin van dit verslag melding worden gemaakt der verkregen gunstige resultaten, zoo betreft zulks voornamelijk de zoo onmisbare orde en tucht, waarvan als bewijs kan worden aangevoerd, dat slechts de navolgende disciplinaire straffen zijn behoeven te worden opgelegd als:

2 door de commissie;

6 door den commissaris van de maand, en

61 door den directeur, terwijl gedurende het vorige jaar de straffen 104 bedroegen, dus 32 meer.

V. Arbeid der gevangenen.

De wijziging die art. 38 van het reglement betreffende de strafregeling heeft ondergaan en ten gevolge waarvan ook veroordeelden tot meerder dan drie maanden gevangenisstraf of detentie tot arbeid kunnen worden gedwongen, is de aandacht der commissie niet ontgaan. Zij is er op bedacht om, zoodra de gelegenheid zich daartoe voordoet, ook zoodanige gevangenen te doen werken.

In deze gevangenis echter zou dat altijd met veel bezwaren gepaard gaan; de voornaamste zijn gelegen in den korten duur van het verblijf in de gevangenis, en de moeijelijkheid om voor zulke personen een geschikten arbeid te vinden.

De commissie van administratie vermeent zich voor dit jaarverslag bij het bovenstaande te mogen bepalen: alleen acht zij het niet ongepast Uwer Exellentie's aandacht op eene enkele bijzonderheid te vestigen.

In het jaar 1868 was het gezamenlijk bedrag van alle gedetineerden in de gevangenis 1817;

in het jaar 1869 . . . 1524;

» » » 1870 . . . 1327;

» » » 1871 . . . 1147;

» » » 1872 . . . 995;

alzoo jaarlijks eene aanmerkelijke vermindering; zoodat het verschil tusschen 1868 en het afgeloopen jaar p. m. 100 pct. bedraagt.

Die trapsgewijze doch regelmatig voortgaande vermindering zal wel hare grenzen moeten hebben, doch zij is niettemin een verblijdend verschijnsel, dat opmerking en vooral groote belangstelling verdient Naar het oordeel der commissie mag een niet onbelangrijk aandeel in die vermindering worden toegeschreven aan de hervorming van deze gevangenis en aan de stipte en naauwkeurige handhaving van tucht en orde, terwijl die voortdurende afneming van de gevangenisbevolking, tevens wel mag worden aangemerkt als een vrij afdoend bewijs voor de deugdelijkheid van de reorganisatie van het gevangeniswezen in deze kolonie.

De Commissie van Administratie van het burgerlijk en militair huis van verzekering,

(*Get.*) Twiss, *Voorzitter.*

» J. F. A. E. van Lansberge, *Secretaris.*

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements - Secretaris,

(*Get.*) E. A. van Emden.

VERSLAG van den staat van het onderwijs in de kolonie Suriname, over het jaar 1872, ingezonden door de Commissie van onderwijs aan den heer Gouverneur dezer kolonie.

Even als vroeger, werd het onderwijs in de kolonie gegeven op particuliere scholen en op scholen die door het bestuur worden bekostigd of gesubsidieerd.

De scholen te Paramaribo, door het bestuur bekostigd, zijn de beide armenscholen voor meisjes, aan wier hoofd staan de onderwijzeressen C. P. M. J. VLIER en de weduwe C. W. OEHLERS, die beiden bezoldigingen en toelagen uit de koloniale kas genieten.

De armenjongens, die voor rekening van het Gouvernement onderwijs genieten, zijn nog altijd verdeeld op verschillende particuliere scholen, alwaar zij voldoend onderrigt ontvangen, zoodat de commissie voor alsnog de noodzakelijkheid niet inziet tot het oprigten van afzonderlijke scholen voor die jongens.

In het jaar 1872 waren er in het stadsdistrict 20 particuliere scholen gevestigd, terwijl er in de stad Nieuw-Rotterdam, te Nickerie, eene school aanwezig was, die bezocht werd, zoowel door kinderen die voor rekening van particulieren ter school gaan, als door kinderen die voor rekening van het Gouvernement onderwijs genieten.

Het toezigt over deze school is opgedragen aan eene subcommissie van onderwijs te Nickerie, en zij werd in het afgeloopen jaar bezocht door ongeveer 60 kinderen.

Op de meeste der particuliere scholen, en ook op die, waar de armenkinderen onderwezen worden, bepaalt zich het onderwijs tot de vakken van gewoon lager onderwijs, in den geest der nog vigerende publicatie van 1834, n°. 16. Er zijn evenwel ook particuliere scholen aan het hoofd waarvan onderwijzers van den eersten rang staan, waar het onderwijs zich verder uitstrekt, en wel in de rigting der onderwijswet in Nederland in vigueur. Op de laatstvermelde scholen wordt ook onderwijs gegeven in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen, en in stel- en meetkunst.

Op de meeste der particuliere scholen wordt onderwijs gegeven aan jongens en meisjes te zamen, op vele aan jongens alleen en op enkele aan meisjes alleen.

Op de scholen der Moravische Broeders te Paramaribo (eene voor jongens en eene voor meisjes) werd onderwijs gegeven gemiddeld aan 421 jongens en 641 meisjes, en op de scholen der Roomsch-katholijke gemeente te Paramaribo, bestaande uit twee jongensscholen, twee meisjesscholen en twee bewaarscholen, gemiddeld aan 386 jongens en 592 meisjes.

Aan het hoofd van die scholen staan geëxamineerde onderwijzers en onderwijzeressen, en wanneer in aanmerking wordt genomen dat die scholen bezocht worden voor het meerendeel door kinderen uit de lagere klasse der bevolking, dan kan het onderwijs aldaar beschouwd worden als voldoende en als veel bij te dragen tot bevordering van volksbeschaving.

Voor de oudere meisjes die voor rekening van het Gouvernement onderwijs genoten en de school verlieten, bestond nog altijd van landswege gelegenheid op de inrigting van de weduwe E. C. WEZENHAGEN tot herhaling van het geleerde en om onderrigt in handwerk te ontvangen. Op ultimo December werd zij nog door 15 meisjes bezocht.

Op de 20 particuliere scholen die te Paramaribo gevestigd zijn, werd in het afgeloopen jaar onderwijs gegeven gemiddeld aan 1589 jongens en aan 1422 meisjes.

De Maatschappij van Weldadigheid en het Dames-comité Dorcas blijven steeds voorzien, met de middelen in hun bereik, in de behoefte aan kleederen en schoenen voor de van 's lands wege ter school gaande kinderen. Hierdoor worden de kinderen in de gelegenheid gesteld om de school geregelder te bezoeken, doch het blijft steeds eene wenschelijke zaak dat deze zorg tot een grooter aantal kinderen zich uitstrekte.

De verspreiding van het volksonderwijs zou daardoor zeer bevorderd worden, en het onderwijs, dat van landswege zoo ruimschoots wordt verstrekt, ook betere vruchten dragen.

Op het einde van het jaar 1872 bestond het onderwijzend personeel te Paramaribo uit 4 onderwijzers en 3 onderwijzeressen van den eersten rang, 4 onderwijzers van den tweeden rang, 9 onderwijzers en onderwijzeressen van den derden rang en 3 onderwijzers en onderwijzeressen van den vierden rang; terwijl op verschillende scholen geëxamineerde onderwijzers en onderwijzeressen hulp verleenen.

Aan de vereischten van licht en lucht voldoen de schoollocalen vrij goed.

De belangstelling in het vak van onderwijs neemt meer en meer toe, door de gelegenheid van wege het bestuur tot vorming van onderwijzers, onder de leiding van de onderwijzers N. VAN MEERTEN en H. C. TEN BROEKE.

In den loop van het afgeloopen jaar legden 8 jongelieden, die van deze gelegenheid hadden gebruik gemaakt, met goed gevolg het examen af, zoodat aan allen de vierde onderwijzersrang toegekend werd: zeven van hen ontvingen onderwijs bij den heer VAN MEERTEN en een bij den heer TEN BROEKE. Op het einde van het jaar bevonden er zich nog onder de leiding van eerstgenoemden 12, en 4 onder die van den laatste. Van degenen, aan wie acten werden uitgereikt, hebben 6 aanvankelijk onderrigt genoten op de inrigting der Moravische broeders.

Tegen het einde van het jaar werd door drie jonge dames aanzoek gedaan bij de commissie om ook onderwijs te mogen ontvangen ter opleiding tot onderwijzeressen, aan welk aanzoek weldra gevolg zal gegeven worden.

Het onderwijzers-genootschap is steeds werkzaam in het belang van het onderwijs, en de toelage, die het uit de koloniale kas geniet, stelt het in staat tot aankoop van boeken en tijdschriften, waardoor het onderwijs alhier zoo veel mogelijk op de hoogte, zoo als het in Nederland is, gehouden kan worden.

Op het einde van 1872 waren er drie bewaarscholen te Paramaribo aanwezig. Steeds blijft de wenschelijkheid bestaan dat bij de wet eenige beginselen worden neergelegd, ten aanzien van de inrigting en den werkkring van bewaarscholen.

Met belangstelling heeft de commissie ontvangen de besluiten van Uwe Excellentie, waarbij in het afgeloopen jaar wederom eene school gevestigd is in eene der buitendistricten van de oude kolonie en eene op een der plantages in het district Nickerie.

Het getal van die districtsscholen is alzoo nu geklommen tot een cijfer van 15, ongerekend de inrigtingen der Moravische broeders en der Roomsch-katholijke geestelijken.

Al het vorenstaande te zamen vattende, blijkt:

dat er in de kolonie voldoende gelegenheid bestaat om aan de jeugd niet slechts gewoon lager onderwijs, maar zelfs meer uitgebreid lager onderwijs te doen genieten;

dat er ruime gelegenheid bestaat voor arme kinderen om ter schole te gaan;

dat het echter zeer wenschelijk is dat de zorg voor de kleeding en het schoeisel worde uitgebreid;

dat aan de kinderen der geëmancipeerden ook in de buitendistricten hoe langer hoe meer gelegenheid tot het genieten van onderwijs wordt gegeven, dat door de gelegenheid tot opleiding van onderwijzers voorzien wordt in de behoefte aan onderwijzend personeel, vooral ten behoeve van de scholen in de buitendistricten.

De commissie kan niet nalaten hierbij de verklaring te voegen dat zij met groote belangstelling te gemoet ziet de maatregelen, die door het Bestuur genomen zullen worden, ten einde bij het eindigen van het Staatstoezigt den gunstigen toestand van het onderwijs onder de geëmancipeerde jeugd te bestendigen.

Ook eene nadere wettelijke regeling van het geheele schoolwezen blijft eene behoefte, vooral omdat eenige bepalingen in de thans vigerende schoolverordening noodzakelijk wijzigingen en verbeteringen vereischen.

Het personeel der commissie bestaat steeds uit zes leden, en, ofschoon de wet voorschrijft dat zij bestaan zal uit acht leden, meent de commissie evenwel eene actuele aanvulling van het getal niet noodig te zijn, met het oog op eene spoedige nadere regeling bij de wet.

De commissie legt hierbij over een staat, vermeldende de namen der hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen te Paramaribo, de namen der hulponderwijzers en hulponderwijzeressen, het aantal leerlingen op elke school, en de vakken waarin onderwijs wordt gegeven.

Namens de Commissie van Onderwijs:

De Voorzitter,

(*Get.*) G. J. A. Bosch Reitz.

Het Lid en Secretaris,

(*Get.*) N. J. A. Arlaud.

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-Secretaris,

(*Get.*) E. A. van Emden.

Koloniaal verslag van 1873.

SURINAME.

BIJLAGE G.

N°. 14.

PARAMARIBO, 19 *Maart* 1873.

De commissie van onderwijs heeft hierbij de eer ter aanvulling van haar jaarlijksch verslag over 1872, dat bereids aan Uwe Excellentie is ingezonden, nog het volgende mede te deelen ten aanzien van de inrigtingen ter opleiding van onderwijzers, onder de leiding van de heeren N. VAN MEERTEN en H. F. TEN BROEKE:

dat in den loop van het jaar de lessen gegeven zijn ingevolge het bestaande reglement;

dat op ult. December zich nog bevonden de volgende kweekelingen onder de leiding van den heer N. VAN MEERTEN, als:

C. J. ARLEMS, A. A. HEEKERS, S. C. MONE, A. N. HOOGVLIET, A. SPRANG, J. L. GOEDMAN, J. N. HELSTONE, J. F. OMZIGTIG, A. G. W. HOMET, F. NEDE, R. T. J. SCHUTMAN, T. J. RITFELD;

en de volgende onder de leiding van den heer TEN BROEKE, als:

F. L. WIHRT, J. G. HALVE, D. SANCHES, J. VAN ASSEN;

dat nu nog geplaatst zijn onder de leiding van den heer H. C. TEN BROEKE de volgende jonge dames, als:

E. R. VISSER, A. M. P. VLIER, H. L. DE LEON;

dat de heer TEN BROEKE aan de commissie de mededeeling heeft gedaan, dat zijn kweekeling F. L. WIHRT reeds zoo ver is dat hij bij eerstkomende gelegenheid zal kunnen worden voorgedragen tot het afleggen van examen.

De commissie stelt zich voor in den loop der volgende maand aan Uwe Excellentie nader verslag te doen betreffende den loop der zaken gedurende dit kwartaal.

Namens de Commissie voornoemd,

De Voorzitter,

(*get.*) G. J. A. BOSCH REITZ.

Het lid en Secretaris,

(*get.*) N. T. A. ARLAUD.

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-Secretaris,

(*get.*) E. A. VAN EMDEN.

Aan Zijne Excellentie den
Heer Gouverneur der Kolonie Suriname.

STAAT

BETREFFENDE

DE SCHOLEN IN SURINAME

op 1 Januarij 1873.

DISTRICT EN PLAATS VAN VESTIGING.	Naam van den onderwijzer of de onderwijzeres aan het hoofd der school, met vermelding van rang.	Namen der onderwijzers of onderwijzeressen die op de school hulp verleenen, met vermelding van rang.	Namen der kweekelingen. (Mannelijke of vrouwelijke.)	Hoeveel leerlingen bekend staan als ter school te gaan.
Stadsdistrict. Gravestraat,	N. van Meerten, 1ste rang,	R. Thomson en B. Jessurun, onderwijzers 3de rang, E. Arlaud, onderwijzeres, 3de rang.	Geen.	108
Stadsdistrict. Gravestraat,	H. C. ten Broeke, 1ste rang,	Geen.	Geen.	7
Stadsdistrict. Gravestraat,	J. J. Heilbron, 1ste rang,	J. Heilbron, onderwijzeres, 3de rang.	Geen.	30
Stadsdistrict. Dominéstraat,	C. A. Renckewitz, 1ste rang,	J. M. M. de Vries, 3de rang, H. L. J. Jena, 4de rang.	»	421
Stadsdistrict. Keizerstraat,	W. F. H. Batenburg, 2de rang,	Geen.	Geen.	72
Stadsdistrict. Gravestraat,	F. L. Sevenvacks, 2de rang,	Geen.	Geen.	86
Stadsdistrict. Noorderkerkstraat,	W. L. Cramer Antz., 2de rang,	Geen.	Geen.	50
Stadsdistrict. Steenbakkerijstraat,	J. A. Muller, 2de rang,	Geen.	Geen.	82

Gouvernementsschool en bedrag der kosten met eene korte specificatie waarin die bestaan.	PARTICULIERE SCHOOL.		In welke vakken onderwezen wordt.	*Aanmerkingen.*
	Zonder subsidie uit de koloniale kas.	Met subsidie uit de koloniale kas, waarin die bestaat en waartoe.		
Geen.	1	»	Lezen, schrijven, rekenen, kennis der natuur, vormleer, aardrijkskunde, vaderlandsche en algemeene geschiedenis, Nederlandsch, Fransch, Duitsch en Engelsch, stel- en meetkunst.	A. De onderwijzer VAN MEERTEN geniet een toelage naar rede van f 1000 's jaars (gouvernements-resolutie dd. 29 Julij 1869 n°. 7) voor de opleiding van jongelieden tot onderwijzers en onderwijzeressen.
Geen.	1	»	Lezen, schrijven, rekenen, kennis der natuur, oude-, middel-, nieuwe en vaderlandsche geschiedenis, aardrijkskunde, kaartteekenen, behandeling der globes, stel- en meetkunst, beginselen der organische scheikunde, Nederlandsch, Fransch, Duitsch en Engelsch.	B. De onderwijzer TEN BROEKE geniet eene toelage naar rede van f 1000 's jaars, (gouvernements-resolutie dd. 29 Julij 1869, n°. 7) voor de opleiding van jongelieden tot onderwijzers en onderwijzeressen.
Geen.	1	»	Lezen, schrijven, rekenen, stel- en meetkunst, Nederlandsch, Fransch, Duitsch en Engelsch, geschiedenis, mythologie en aardrijkskunde.	
Geen.	»	1	Lezen, schrijven, rekenen, aardrijkskunde. vaderlandsche geschiedenis, Hollandsche taal.	C. School der Moravische Broeder-gemeente. Een subsidie van f 16 000 (*zestien duizend gulden*) 's jaars wordt aan die gemeeente uitgekeerd voor hare scholen in het stadsdistrict en in de buitendistricten.
Geen.	»	1 Geniet voor 54 van gouvernementswege op zijne school geplaatste kinderen, de som van f 1080 's jaars.	Nederlandsch, Fransch en Engelsch, lezen, schrijven, rekenen, aardrijkskunde, vaderlandsche en algemeene geschiedenis.	D. Het aantal, op de verschillende scholen van gouvernementwege geplaatste kinderen, bedraagt nu eens meer dan eens minder.
Geen.	»	1 Geniet voor 75 van gouvernementswege op zijne school geplaatste kinderen, de som van f 1500 's jaars.	Nederlandsche taal, lezen, schrijven, rekenen, geschiedenis en aardrijkskunde.	Zie aanmerking D.
Geen.	»	1 Geniet voor 50 van gouvernementswege op zijne school geplaatste kinderen, de som van f 1000 's jaars.	Nederlandsche taal, lezen, schrijven, rekenen, geschiedenis en aardrijkskunde.	Zie aanmerking D.
Geen.	»	1 Geniet voor 75 van gouvernementswege op zijne school geplaatste kinderen, de som van f 1500 's jaars.	Nederlandsche taal, lezen, schrijven, rekenen, geschiedenis en aardrijkskunde.	Zie aanmerking D.

DISTRICT EN PLAATS VAN VESTIGING.	Naam van den onderwijzer of de onderwijzeres aan het hoofd der school, met vermelding van rang.	Namen der onderwijzers of onderwijzeressen die op de school hulp verleenen, met vermelding van rang.	Namen der kweekelingen. (Mannelijke of vrouwelijke.)	Hoeveel leerlingen bekend staan als ter school te gaan.
Stadsdistrict. Kromme-elleboog-straat,	Ed. Azijnman, 3de rang,	A. A. Gomperts, 3de rang.	Geen.	93
Stadsdistrict. Zwartehovenbrug-straat,	F. N. van Trigt, 3de rang,	C. G. van de Leur, 4de rang.	Geen.	131
Stadsdistrict. Dominéstraat,	J. J. C. Stellingwerf, 3de rang,	Geen.	M. F. Wehl, H. D. Meije, W. Mesquita, W. Lehé, Couvreur, E. Meijerhof, Treurniet, Thomson Reus.	641
Stadsdistrict. Keizerstraat,	E. O. Stuger, 3de rang,	Geen.	Geen.	79
Stadsdistrict, Zwartehovenbrug-straat,	J. Bueno Bibaz, 3de rang,	Geen.	Geen.	70
Stadsdistrict. Gravestraat,	P. L. Peulen, 3de rang,	Geen.	Geen.	25
Stadsdistrict. Gravestraat,	J. Paardekooper, 3de rang,	Geen.	Geen.	71
Stadsdistrict. Keizerstraat,	J. P. C. Uckerman, 4de rang,	Geen.	S. Hartog.	108
Stadsdistrict. Heerenstraat,	mejufvr. H. Batenburg, 1ste rang,	Geen.	Geen.	21
Stadsdistrict. Gravestraat,	mejufvr. T. Steyvers en C. W. Soffers, 1ste rang,	A. A. Morgan, geëxamineerd als onderwijzeres in de Engelsche taal.	Mej. A. M. Sanktos, A. P. Oonincha, C. J. Berteling.	882
Stadsdistrict. Kerkplein,	mejufvr. L. A. E. Labadie, 4de rang,	Geen.	Geen.	19

Gouvernementsschool en bedrag der kosten met eene korte specificatie waarin die bestaan.	PARTICULIERE SCHOOL. Zonder subsidie uit de koloniale kas.	Met subsidie nit de koloniale kas, waarin die bestaat en waartoe.	In welke vakken onderwezen wordt.	*Aanmerkingen.*
Geen.	1	»	Nederlandsch, Fransch, geschiedenis, aardrijkskunde en natuurlijke historie.	
Geen.	1	»	Nederlandsch, lezen, schrijven, rekenen, geschiedenis en aardrijkskunde.	
Geen.	»	1	Lezen, schrijven, rekenen, geschiedenis en aardrijkskunde.	School der Moravische Broedergemeente. Zie aanmerking C.
Geen.	»	1 Geniet voor 75 van gouvernementswege op zijne school geplaatste kinderen, de som van f 1500 's jaars.	Nederlandsch, lezen, schrijven, rekenen, geschiedenis en aardrijkskunde.	Zie aanmerking D.
Geen.	»	1 Geniet voor 64 van gouvernementswege op zijne school geplaatste kinderen, de som van f 1280 's jaars.	Lezen, schrijven, rekenen, Nederlandsch, Fransch, Engelsch, aardrijkskunde, natuur- en wiskunde.	Zie aanmerking D.
Geen.	»	1	Lezen, schrijven, rekenen, taalkunde, vormleer, aardrijkskunde, geschiedenis, boekhouden.	E. School van de Roomsch-katholijke gemeente. Voor het onderwijs op de scholen dezer gemeente in het stadsdistrict en in de buitendistricten wordt een subsidie van f 4000 (*vier duizend gulden*) 's jaars verleend.
Geen.	»	1	Lezen, schrijven, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, vormleer.	School van de Roomsch-katholijke gemeente. Zie aanmerking E.
Geen.	»	1 Geniet voor 75 van gouvernementswege op zijne school geplaatste kinderen, de som van f 1500 's jaars.	Lezen, schrijven, rekenen, taal- en aardrijkskunde en geschiedenis.	Zie aanmerking D.
Geen.	1	»	Lezen, schrijven, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, beginselen der natuurkunde, Nederlandsch, Fransch, Duitsch en Engelsch.	
Geen.	»	1	Lezen, schrijven, rekenen, taal-, aardrijkskunde en geschiedenis.	School van de Roomsch-katholijke gemeente. Zie aanmerking E.
Geen.	1	»	Lezen, schrijven, rekenen, taalkunde, geschiedenis, aardrijkskunde.	

DISTRICT EN PLAATS VAN VESTIGING.	Naam van den onderwijzer of de onderwijzeres aan het hoofd der school, met vermelding van rang.	Namen der onderwijzers of onderwijzeressen die op de school hulp verleenen, met vermelding van rang.	Namen der kweekelingen. (Mannelijke of vrouwelijke.)	Hoeveel leerlingen bekend staan als ter school te gaan.
Stadsdistrict. Wagewegstraat,	wed. E. C. Wesenhagen, 4de rang,	Geen.	Geen.	15
Stadsdistrict. Gravestraat,	mejufvr. C. P. M. J. Vlier, 3de rang, stadsschool-onderwijzeres,	Geen.	M. L. C. Vlier.	131
Stadsdistrict. Dominéstraat,	wed. C. W. Oehlers, 3de rang, stadsschool-onderwijzeres,	Geen.	F. N. Oehlers en H. Wijgands.	104
Boven-Cottica. Etabl. Charlottenburg,	E. M. Noorden, 4de rang,	Geen.	Geen.	12
Perica. Poelwijk,	Een ongeëxamineerde,	Geen.	Geen.	14
Perica. Kustenburg.	A. H. L. Cramer, 4de rang,	Geen.	Geen.	49
Matappica. Nieuw Meerzorg,	J. F. de Miranda, 3de rang,	Geen.	Geen.	126
Matappica. Anna'szorg,	M. M. Wehl, 4de rang,	Geen.	Geen.	41
Matappica. Esthersrust,	Een ongeëxamineerde,	Geen.	Geen.	20
Beneden-Cottica. De Resolutie,	T. W. J. Hiemcke, 4de rang,	Geen.	Geen.	80
Beneden-Cottica. Station Frederiksdorp,	F. C. Curiel, 4de rang,	Geen.	Geen.	82

Gouvernementsschool en bedrag der kosten met eene korte specificatie waarin die bestaan.	PARTICULIERE SCHOOL. Zonder subsidie uit de koloniale kas.	Met subsidie uit de koloniale kas, waarin die bestaat en waartoe.	In welke vakken onderwezen wordt.	*Aanmerkingen.*
Geen.	»	1 Geniet voor 15 van gouvernementswege op hare school geplaatste kinderen, de som van f 300 's jaars.	Lezen, schrijven, rekenen.	Zie aanmerking D.
1 f 600 tractement 's jaars, waarvoor aan 24 kinderen onderwijs moet worden gegeven, benevens f 1800 's jaars toelage voor 90 kinderen meer die van gouvernementswege op hare school geplaatst zijn.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen, aardrijkskunde en geschiedenis.	Zie aanmerking D.
1 f 600 tractement 's jaars, waarvoor aan 24 kinderen onderwijs moet worden gegeven, benevens f 1628 's jaars toelage voor 81 van gouvernementswege op hare school geplaatste kinderen.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen, aardrijkskunde en geschiedenis.	Zie aanmerking D.
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broedergemeente. Zie aanmerking C.
»	1	»	Lezen, schrijven, rekenen.	
1 f 500 toelage 's jaars, benevens $2\frac{1}{2}$ cent daags voor ieder schoolgaand kind, dat dien dag de school heeft bezocht.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen.	
1 f 600 toelage 's jaars, benevens $1\frac{1}{2}$ cent daags voor ieder schoolgaand kind, dat dien dag de school heeft bezocht.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen.	
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broedergemeente. Zie aanmerking C.
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Roomsch-katholijke gemeente. Zie aanmerking E.
1 f 600 toelage 's jaars, benevens $2\frac{1}{2}$ cent daags voor ieder schoolgaand kind, dat dien dag de school heeft bezocht.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen.	
1 f 600 toelage 's jaars, benevens $2\frac{1}{2}$ cent daags voor ieder schoolgaand kind, dat dien dag de school heeft bezocht.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen.	Voor woning van den onderwijzer is van gouvernementswege eene woning aangehuurd op plantage Buitenrust, voor de som van f 300 's jaars.

DISTRICT EN PLAATS VAN VESTIGING.	Naam van den onderwijzer of de onderwijzeres aan het hoofd der school, met vermelding van rang.	Namen der onderwijzers of onderwijzeressen die op de school hulp verleenen, met vermelding van rang.	Namen der kweekelingen. (Mannelijke of vrouwelijke.)	Hoeveel leerlingen bekend staan als ter school te gaan.
Beneden-Cottica. Hecht en sterk,	J. A. Ruwiel, 4de rang,	Geen.	Geen.	95
Beneden-Cottica. Rust en Werk,	D. H. Mege, 4de rang,	Geen.	Geen.	47
Beneden-Cottica. Heerendijk,	A. R. Einaar, 4de rang,	Geen.	Geen.	87
Beneden-Commewijne. Leliendaal,	Ringeling, 3de rang,	Geen.	Geen.	144
Beneden-Commewijne. Geertruidenberg,	C. F. van 't Cruys, 4de rang,	Geen.	Geen.	66
Beneden-Commewijne. Wederzorg,	van Epse, 4de rang,	Geen.	Geen.	107
Beneden-Suriname. St. Barbara,	J. C. Marcus, 3de rang,	Geen.	Geen.	50
Beneden-Suriname. Etabl. Clevia,	Klein, 4de rang,	Geen.	Geen.	124
Boven-Suriname. Berg en Dal,	Een ongeëxamineerde,	Geen.	Geen.	66
Beneden-Para. Dijkveld,	J. Dahlberg, 4de rang,	Geen.	Geen.	58
Beneden-Para. Houttuin,	J. C. Hofter, 3de rang,	Geen.	Geen	38
Beneden-Para. Beekhuyzen,	Een ongeëxamineerde,	Geen.	Geen.	27
Beneden-Para. De Morgenstond,	Malmberg, 4de rang,	Geen.	Geen.	57
Beneden-Para. Accaribo,	Een ongeëxamineerde,	Geen.	Geen.	20
Beneden-Para. Berlijn,	Demarchi, 4de rang,	Geen.	Geen.	63
Boven-Para. Berseba,	R. J. Sardam, 4de rang,	Geen.	Geen.	44

Gouvernementsschool en bedrag der kosten met eene korte specificatie waarin die bestaan.	PARTICULIERE SCHOOL.		In welke vakken onderwezen wordt.	*Aanmerkingen.*
	Zonder subsidie uit de koloniale kas.	Met subsidie uit de koloniale kas, waarin die bestaat en waartoe.		
1 f 600 toelage 's jaars, benevens $2^1/_2$ cent daags voor ieder schoolgaand kind, dat dien dag de school heeft bezocht.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen.	
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broedergemeente. Zie aanmerking C.
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broedergemeente. Zie aanmerking C.
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broedergemeente. Zie aanmerking C.
1 f 600 toelage 's jaars, benevens $2^1/_2$ cent daags voor ieder schoolgaand kind, dat dien dag de school heeft bezocht.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen.	
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broedergemeente. Zie aanmerking C.
1 f 600 toelage 's jaars, benevens $2^1/_2$ cent daags voor ieder schoolgaand kind, dat dien dag de school heeft bezocht.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen	
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broedergemeente. Zie aanmerking C.
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broedergemeente. Zie aanmerking C.
1 f 600 toelage 's jaars, benevens $2^1/_2$ cent daags voor ieder schoolgaand kind, dat dien dag de school heeft bezocht.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen.	
1 f 600 toelage 's jaars, benevens $2^1/_2$ cent daags voor ieder schoolgaand kind, dat dien dag de school heeft bezocht.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen.	
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broedergemeente. Zie aanmerking C.
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broedergemeente. Zie aanmerking C.
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broedergemeente. Zie aanmerking C.
1 f 600 toelage 's jaars, benevens $2^1/_2$ cent daags voor ieder schoolgaand kind, dat dien dag de school heeft bezocht.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen.	
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broedergemeente. Zie aanmerking C.

DISTRICT EN PLAATS VAN VESTIGING.	Naam van den onderwijzer of de onderwijzeres aan het hoofd der school, met vermelding van rang.	Namen der onderwijzers of onderwijzeressen die op de school hulp verleenen, met vermelding van rang,	Namen der kweekelingen. (Mannelijke of vrouwelijke.)	Hoeveel leerlingen bekend staan als ter school te gaan,
Beneden-Saramacca. Kent,	A. C. Cotino, 4de rang,	Geen.	Geen.	36
Beneden-Saramacca. Catharina Sophia,	G. M. Elstak, 4de rang,	Geen.	Geen.	35
Beneden-Saramacca. Etabl. Batavia,	Een ongeëxamineerde,	Geen.	Geen.	19
Coronie. Totness,	E. Tama, 3de rang,	Geen.	Geen.	35
Coronie. Sarah en Leasowes,	Een ongeëxamineerde,	Geen.	Geen.	41
Coronie. Salem,	Jena, 4de rang,	Geen.	Geen.	68
Coronie. Cardrospark,	Een ongeëxamineerde,	Geen.	Geen.	139
Nickerie. Nieuw Rotterdam,	J. J. G. Karg, 2de rang,	Geen.	Geen.	60
Nickerie. Waterloo,	Een ongeëxamineerde,	Geen.	Geen.	88
Nickerie. Paradise,	R. W. van Eyck, 3de rang,	Geen.	Geen.	47
Nickerie. Crappahoek,	G. Kuster, 4de rang,	Geen.	Geen.	40

Gouvernementsschool en bedrag der kosten met eene koste specificatie waarin die bestaan.	PARTICULIERE SCHOOL. Zonder subsidie uit de koloniale kas.	Met subsidie uit de koloniale kas, waarin die bestaat en waartoe.	In welke vakken onderwezen wordt.	*Aanmerkingen.*
»	»	1 Geniet f 600 's jaars toelage.	Lezen, schrijven, rekenen.	
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broeder-gemeente. Zie aanmerking C.
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Roomsch-katholijke gemeente. Zie aanmerking E.
1 f 600 toelage 's jaars, benevens $2\frac{1}{2}$ cent daags voor ieder schoolgaand kind, dat dien dag de school heeft bezocht.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen.	Geniet vrije woning, waarvoor f 300 's jaars wordt uitbetaald.
»	1	»	Lezen, schrijven, rekenen.	
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broeder-gemeente. Zie aanmerking C.
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Roomsch-katholijke gemeente. Zie aanmerking E.
1 Geniet f 1000 tractement 's jaars en f 300 toelage.	»	»	Lezen, schrijven, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis.	
»	»	1	Lezen, schrijven, rekenen.	School der Moravische Broeder-gemeente. Zie aanmerking C.
»	»	1 Geniet f 500 toelage 's jaars.	Lezen, schrijven, rekenen.	
»	»	1 Geniet f 500 toelage 's jaars.	Lezen, schrijven, rekenen.	

Koloniaal verslag van 1873.

SURINAME.

BIJLAGE I.

N°. 16.

RAMING der Ontvangsten en Uitgaven voor de kolonie Suriname voor het dienstjaar 1873.

ONTVANGSTEN.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Geraamd bedrag.
	A. *Directe en indirecte belastingen.*	
a.	Hoofdelijke belasting der vrijgemaakten enz.	f 40 000,00
b.	Grondbelasting	*Memorie.*
c.	Personeel	30 000,00
d.	Patentregt	50 000,00
e.	Belasting op de huurwaarde van huizen	24 000,00
f.	Paardengeld	900,00
g.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	100 000,00
h.	Invoerregten	270 000,00
i.	Uitvoerregten	150 000,00
k.	Lastgeld der schepen	32 000,00
l.	Baak-, los- en steigergelden	8 500,00
m.	Waag- en rooigelden en pakhuishuur	10 000,00
n.	Zegelregt, vendu- en transportregten daaronder begrepen	64 000,00
o.	Successie en overgangsregten	10 000,00
p.	Begraafplaatsregt	2 500,00
q.	Regt op de verlotingen	300,00
r.	Heffing tot dekking van de kosten, voortvloeijende uit de nieuwe regeling van het onderwijs	*Memorie.*
	B. *Inkomsten van onderscheiden aard.*	
a.	Leges- en provisiegelden	1 800,00
b.	Passagegelden	32 000,00
c.	Opbrengst der posterij	12 000,00
	Transporteren	f 838 000,00

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Geraamd bedrag.
	Per transport. . .	f 838 000,00
d.	Erf- en grondpacht.	4 000,00
e.	Landtaxen of akkergelden	9 000,00
f.	Inhoudingen op de tractementen der ambtenaren voor pensioen.	50 000,00
g.	Renten van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds.	10 762,00
h.	Terugbetaling van voorschotten	300,00
i.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten.	4 800,00
k.	Griffieregten, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 200,00
l.	Salarissen van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas.	800,00
m.	Emolumenten van den gouvernements-secretaris, te verantwoorden aan de koloniale kas	3 800,00
n.	Verschillende ontvangsten	25 000,00
	C. *Ontvangsten betreffende de immigratie.*	*Memorie.*
	D. *Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale middelen*	272 959,20
	Totaal. . .	f 1 220 621,20

UITGAVEN.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Geraamd bedrag.
I.	Gouvernements-secretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst	f 250 109,35
II.	Justitie en politie	282 277,50
III.	Administratie van finantien.	87 700,00
IV.	Eeredienst, onderwijs, onbeheerde boedels en weezen, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	200 515,60
V.	Bouwdepartement	123 515,00
VI.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen.	109 848,75
VII.	Pensioenen, wachtgelden en onderstanden.	135 055,00
VIII.	Onvoorziene uitgaven	31 600,00
	Totaal. . .	f 1 220 621.20

STAAT van reeds gedane of nog te doene ontvangsten voor de kolonie Suriname over het dienstjaar 1872, vergeleken met de raming.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1872.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1872.
	A. *Directe en indirecte belastingen.*		
a.	Hoofdelijke belasting der vrijgemaakten enz.	f 40 000,00	f 36 390,85
b.	Personeel	30 000,00	29 597,38
c.	Patentregt	36 000,00	56 049,68
d.	Landtaxen of akkergelden	9 000,00	10 341,15
e.	Belasting op de huurwaarde van huizen	20 000,00	22 997,89
f.	Paardengeld	900,00	606,00
g.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd.	60 000,00	77 843,72
h.	Inkomende regten	300 000,00	256 717,92
i.	Uitgaande regten	150 000,00	163 595,58
k.	Lastgeld der schepen	32 000,00	31 454,00
l.	Baak-, los- en steigergelden	8 500 00	6 900,27
m.	Zegelregt	50 000,00	46 386,54
n.	Venduregt	6 000,00	3 712,92
o.	Transportregt	16 000,00	2 672,83 5
p.	Successie- en overgangsregten	8 000,00	1 264,88
q.	Begraafplaatsregt	2 500,00	2 482,00
r.	Regt op verlotingen.	700,00	445,60
s.	Leges en provisiegelden	3 000,00	1 535,88 5
	B. *Inkomsten van onderscheiden aard.*		
a.	Passagegelden.	32 000,00	28 946,80
b.	Opbrengst der posterij.	13 000,00	10 818,83
c.	Erfpachten.	2 800,00	3 334,34 5
d.	Waag- en rooigelden, entrepôt- en pakhuishuur	7 000,00	13 547,50
e.	Inhouding op de tractementen der ambtenaren voor pensioen.	51 000,00	49 782,27
	Transporteren	f 878 400,00	f 857 424,84 5

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1872.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1872.
	Per transport	f 878 400,00	f 857 424,845
f.	Renten van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds	10 762,00	10 843,335
g.	Terugbetaling van voorschotten	300,00	587,34
h.	Griffieregten, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 400,00	1 461,40
i.	Salarissen van den hypotheekbewaarder als voren	1 000,00	1 158,875
k.	Alle andere ontvangsten	28 000,00	49 500,725
	C. *Bijdrage uit 's Rijks schatkist.*		
	Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale middelen . . .	280 824,94	231 616,03
		f 1 200 686,94	f 1 152 592,55

Koloniaal verslag van 1873.

SURINAME.

BIJLAGE K.

N°. 18.

STAAT van reeds gedane of nog te doene uitgaven voor de kolonie Suriname over het jaar 1872, vergeleken met de raming.

BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	RAMING voor 1872.	UITGAVEN gedaan of nog te doen voor 1872.
Gouvernements-secretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst	f 237 509,70	f 225 594,11
Justitie en politie	279 159,00	254 740,90 5
Administratie van finantien	75 000	82 664,60
Eeredienst, onderwijs, onbeheerde boedels en weezen, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst.	200 916,24	188 129,55
Bouwdepartement	129 076,00	125 370,12
Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	119 971,00	131 625,11 5
Pensioenen, wachtgelden en onderstanden	129 055,00	132 913,96
Onvoorziene uitgaven.	30 000,00	11 554,19
	f 1 200 686,94	f 1 152 592,55

STAAT

aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten

gedurende het jaar

1872.

Volgnummer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst.	Van waar gekomen.	GETAL AANGEVOERDE IMMIGRANTEN.						
							Van 10 tot 15 jaren.		Beneden de 10 jaren.		
					Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
1	Autumn (Ned. schip) . . .	143	28 Januarij.	Bardados.	3	2	»	»	»	»	5
2	Plymouth Belle (Ned. schr.) .	43	27 Februarij.	Idem.	3	2	»	»	»	»	5
3	Plymouth Belle (Ned. schr.) .	43	21 Maart.	Idem.	3	4	»	»	2	2	11
4	Ocean Traveller (Eng. schr.).	66	7 Mei. .	Idem.	1	3	»	»	»	»	4
5	Plymouth Belle (Ned. schr) .	43	8 »	St. Eustatius.	9	4	2	1	2	»	18
6	Flying Dutchman (Ned. schr.)	46	20 Junij.	Barbados.	8	8	»	»	1	»	17
7	Alert (Eng. schoener) . . .	33	6 Julij.	Idem.	17	4	»	»	»	»	21
8	Mermaid (Eng. schoener) . .	38	14 »	Idem.	13	3	»	»	2	1	19
9	Flora Anna (Eng. schoener) .	45	22 »	Idem.	12	14	»	»	»	»	26
10	Flying Dutchman (Ned. schr.)	46	27 »	Idem.	9	14	»	»	»	3	26
11	Alert (Eng. schoener) . . .	33	1 Augustus.	Idem.	11	8	»	1	»	»	20
12	Paramaribo (Kol. stoomboot).	220	7 »	Demerary.	1	1	1	»	»	2	5
13	Governor de Rouville (N. schr.)	31	13 »	Barbados.	15	12	5	1	4	3	40
14	Lady of the Night (Ned. schr.).	43	21 »	Demerary.	7	»	»	»	»	»	7
15	Flying Dutchman (Ned. schr.)	46	23 »	Barbados.	15	2	»	»	»	»	17
16	Paramaribo (Kol. stoomboot).	220	25 »	Demerary.	1	»	»	»	»	»	1
17	Mary's (Eng. schoener). . .	45	29 »	Barbados.	4	7	»	»	»	2	13
18	Plymouth Belle (Ned. schr.) .	43	30 »	Idem.	9	4	»	»	1	1	15
19	Willem Jacobus (Ned. schip).	212	10 September.	Nederland.	2	»	»	»	»	»	2
20	Mermaid (Eng. schoener) . .	38	11 »	Barbados.	7	9	»	»	4	3	23
21	Governor de Rouville (N. schr.)	31	22 »	Idem.	9	6	»	»	2	1	18
22	Krommenie (Ned. schip) . .	160	23 »	Nederland.	10	»	»	»	»	»	10
				Transporteren	169	107	8	3	18	18	323

AAN WELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.	GETAL AAN ELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.							AANMERKINGEN.
			Van 10 tot 15 jaren.		Beneden de 10 jaren.			
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Alliance.	1	1	»	»	»	»	2	
Zorg en Hoop.	2	1	»	»	»	»	3	
Idem.	2	1	»	»	»	»	3	
Alliance.	1	1	»	»	»	»	2	
Zorg en Hoop.	2	2	»	»	»	»	4	
Visserszorg.	1	2	»	»	2	2	7	
Idem.	»	2	»	»	»	»	2	
Zorg en Hoop.	1	1	»	»	»	»	2	
Dijkveld.	4	3	2	»	1	»	10	
Goudmijn.	5	1	»	1	1	»	8	
Idem.	4	5	»	»	1	»	10	
Peperpot.	4	3	»	»	»	»	7	
Idem.	17	4	»	»	»	»	21	
Hamptoncourt.	10	»	»	»	»	»	10	
Margerethenburg.	3	3	»	»	2	1	9	
Alliance.	12	14	»	»	»	»	26	
Idem.	9	14	»	»	»	3	26	
Goudmijn.	11	8	»	1	»	»	20	
Petersburg.	1	1	1	»	»	2	5	
Alliance.	15	12	5	1	4	3	40	
Pieterszorg.	7	»	»	»	»	»	7	
Alliance.	15	2	»	»	»	»	17	
Pieterszorg.	1	»	»	»	»	»	1	
Alliance.	4	7	»	»	»	2	13	
Alkmaar.	6	3	»	»	1	»	10	
Visserszorg.	3	1	»	»	»	1	5	
Hoeve van R. A. Tamminga.	1	»	»	»	»	»	1	
Hoeve van T. Veldhuizen.	1	»	»	»	»	»	1	
Alkmaar.	7	9	»	»	4	3	23	
Vreeland.	8	5	»	»	2	1	16	
Visserszorg.	1	1	»	»	»	»	2	
de Resolutie.	10	»	»	»	»	»	10	Chinezen uit Neêrlandsch Indie.
	169	107	8	3	18	18	323	

Volgnummer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst.	Van waar gekomen.	GETAL AANGEVOERDE IMMIGRANTEN.						
					Mannen.	Vrouwen.	Van 10 tot 15 jaren.		Beneden de 10 jaren.		Totaal.
							Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
				Per transport	169	107	8	3	18	18	323
23	Plymouth Belle (Ned. sch^r.) .	43	27 September.	Barbados.	4	4	»	1	»	»	9
24	Hermina (Ned. schoener) . .	»	29 »	Demerary.	13	»	»	»	»	»	13
25	W. H. B. (Eng. schoener) .	70	4 October.	Barbados.	10	12	»	»	4	1	27
26	Sir Carl (Zweedsche sch^r.) .	49	18 »	St. Eustatius.	20	8	3	1	3	»	35
27	Flying Dutchman (Ned. sch^r.)	46	21 »	Barbados.	6	6	»	»	»	»	12
28	Lady of the Night (Ned. sch^r.).	43	27 »	Demerary.	3	»	»	»	»	»	3
29	Ocean Traveller (Eng. sch^r.).	66	31 »	Barbados.	15	12	1	1	1	1	31
30	Wildeman (Ned. schoener) .	332	3 November.	Nederland.	11	»	»	»	»	»	11
31	Mermaid (Eng. schoener) . .	38	7 »	Barbados.	3	7	»	3	2	»	15
32	Spartan (Eng. schoener) . .	59	16 »	Idem.	13	16	»	1	5	3	38
33	Per zeilboot	»	18 »	Berbice. (Corantijnkust.)	13	»	»	»	»	»	13
34	Lady of the Night (Ned. sch^r.).	43	26 »	Demerary.	6	»	»	»	»	»	6
35	W. H. B. (Eng. schoener) .	70	6 December.	Barbados.	15	10	»	2	1	1	29
36	Mermaid (Eng. schoener) . .	38	17 »	Idem.	7	1	»	»	»	»	8
	Bovendien zijn nog op den 20sten April aangevoerd van Demerary, per Ned. schoener Eleonora Dessé, voor plantage Catharina Sophia 22 vrije arbeiders, die, alhoewel voor vijf jaren gecontracteerd, niet als immigranten ingeschreven zijn geworden.			TOTAAL	308	183	12	12	34	24	573

AAN WELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.	GETAL AAN ELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.							*AANMERKINGEN.*
			Van 10 tot 15 jaren.		Beneden de 10 jaren.			
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
	169	107	8	3	18	18	323	
Nieuwzorg.	4	4	»	1	»	»	9	
Paradise.	13	»	»	»	»	»	13	
Vreeland.	7	3	»	»	»	»	10	
Alkmaar.	3	9	»	»	4	1	17	
Hoogland.	20	8	3	1	3	»	35	
Nieuwzorg.	6	6	»	»	»	»	12	
Johanna Catharina.	3	»	»	»	»	»	3	
Zoelen.	2	2	»	1	»	»	5	
Alkmaar.	7	6	»	»	1	1	15	
Petersburg.	3	1	1	»	»	»	5	
Susanna'sdaal.	3	3	»	»	»	»	6	
de Resolutie.	11	»	»	»	»	»	11	Chinezen uit Nederlandsch Indie, van Java naar Nederland vervoerd per stoomschip » Prins van Oranje ".
Zoelen.	2	2	»	2	1	»	7	
Nieuwzorg.	1	5	»	1	1	»	8	
Alkmaar.	6	11	»	»	2	3	22	
Nieuwzorg.	4	3	»	»	3	»	10	
Leonsberg.	»	2	»	1	»	»	3	
George Hendrik.	2	»	»	»	»	»	2	
't Vertrouwen.	1	»	»	»	»	»	1	
Nursery.	13	»	»	»	»	»	13	
Idem.	6	»	»	»	»	»	6	
Alkmaar.	6	3	»	»	»	»	9	
Zoelen.	8	3	»	»	»	»	11	
't Vertrouwen.	1	4	»	2	1	1	9	
Idem.	7	1	»	»	»	»	8	
	308	183	12	12	34	24	573	

RECAP

PLAATS VAN HERKOMST.	VAN WAAR GEKOMEN.	TOEGEWEZEN AAN PLANTAGES IN: DE OUDE KOLONIE. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	NICKERIE. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	CORONIE. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
West-Indie. .	Barbados	199	167	33	31	430	13	3	2	1	19	»	»	»	»	»
	St. Eustatius	29	12	10	2	53	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Britsch Guyana	12	1	1	2	16	32	»	»	»	32	»	»	»	»	»
Nederland . .	Nederland	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ned. Indie. .	Java het laatst van Nederland	21	»	»	»	21	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
		263	180	44	35	522	45	3	2	1	51	»	»	»	»	»

STAAT aantoonende het aantal immigranten aangevoerd in de

PLAATS VAN HERKOMST.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.
Oost-Indie	18	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madera	120	»	155	»	»	»	»	»	»	»
China	»	»	»	»	»	487	»	»	»	»
West-Indie.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nederland	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	138	»	155	»	»	487	»	»	»	»

TULATIE.

NIET TOEGEWEZEN EN DE REDENEN WAAROM.						TOTAAL AANGEVOERD.					AANMERKINGEN.
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	*Aanmerkingen.*	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
»	»	»	»	»	»	212	170	35	32	449	
»	»	»	»	»	»	29	12	10	2	53	
»	»	»	»	»	»	44	1	1	2	48	
»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	21	»	»	»	21	
»	»	»	»	»	»	308	183	46	36	573	

kolonie Suriname van af 1°. Januarij 1853 tot ult°. December 1872.

1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	TOTAAL.	*Aanmerkingen.*
»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	39	
36	169	»	»	»	»	»	»	»	»	480	
»	»	286	807	»	517	405	»	»	»	2 502	
61	526	»	»	10	174	87	637	337	550	2 382	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	
97	695	286	807	10	691	492	637	337	573	5 405	

De Agent-Generaal,

(*get*) J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT.

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-Secretaris,

(*gel.*) E. A. VAN EMDEN.

STAAT

AANTOONENDE DE MUTATIEN VOORGEVALLEN ONDER DE

IMMIGRANTEN,

gedurende het jaar **1872**.

OMSCHRIJVING DER MUTATIE.		Beneden-Suriname.						Boven-Suriname.		Beneden-Para.				Bov.-Commewijne.	Beneden-Commewijne.			Commetewane.	
	Stadsdistrict Paramaribo.	Susanna'sdaal.	Dordrecht.	La Liberté.	Peperpot.	Petersburg.	Vreeland.	de Drie Gebroeders.	Groot Chatillon.	Leonsberg.	Dijkveld.	Boxel.	La Rencontre.	Goudmijn.	Zoelen.	Visserszorg.	Alkmaar.	Hooyland.	Nieuwzorg.
Immigranten uit China.																			
Aanwezig op 1 Januarij 1872	»	»	27	33	»	»	32	35	»	»	»	»	»	25	»	35	4	25	»
Geboren	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	27	33	»	»	33	35	»	»	»	»	»	25	»	35	4	25	»
Overleden	»	»	1	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»
Afgeschreven, zijn lepreus verklaard. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1872.	»	»	26	33	»	»	30	32	»	»	»	»	»	24	»	35	»	25	»
Immigranten uit West-Indie.																			
Aanwezig op 1 Januarij 1872	»	»	»	»	»	»	»	3	46	»	»	4	6	49	»	8	»	8	3
Aangevoerd met onderscheiden vaartuigen . .	»	6	»	»	28	10	26	»	»	3	10	»	»	38	23	16	96	35	39
Geboren	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	1	»	2	»	»	2	»	»
Overgeplaatst van plantage George Hendrik .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	6	»	»	29	11	26	3	46	3	10	5	6	89	23	24	98	43	42
Overleden	»	»	»	»	2	2	2	»	12	»	»	»	»	5	»	1	5	4	1
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	2	»	»	»	»	»
Het contract ontbonden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overgeplaatst naar plantage 't Vertrouwen. .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1872.	»	6	»	»	27	9	24	3	34	3	10	»	6	82	23	23	93	39	41

Beneden-Cottica.							Matappica.		Boven-Cottica.	Perica.	Beneden-Saramacca.			Nickerie.							Totaal.	AANMERKINGEN.
de Resolutie.	Pieterszorg.	Rust en Werk.	Johan en Margaretha.	Kroonenburg.	't Vertrouwen.	Zorg en Hoop.	Alliance.	George Hendrik.	Nieuw Clarenbeek.	De Eendracht.	Kent.	Catharina Sophia.	Johanna Catharina.	Paradise.	Waterloo.	Hazard.	Nursery.	Hamptoncourt.	Margarethenburg.	Crappahoek.		
233	28	28	»	36	»	23	»	»	21	20	97	17	»	»	82	17	»	3	2	»	823	
»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
233	28	29	»	36	»	23	»	»	21	20	97	17	»	»	82	17	»	3	2	»	825	
2	»	»	»	1	»	3	»	»	»	»	3	3	»	»	6	1	»	»	»	»	24	
»	»	2	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	3	1	»	15	
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
231	28	27	»	35	»	18	»	»	21	19	94	14	»	»	76	16	»	»	1	»	785	
»	»	»	21	»	16	64	131	»	»	»	57	63	»	41	158	107	111	54	14	6	970	
»	8	»	»	»	18	12	126	2	»	»	»	»	3	13	»	»	19	10	9	»	550	
»	»	»	»	»	1	2	4	»	»	»	2	»	»	2	7	3	2	3	3	»	36	
»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	8	»	21	»	37	78	261	2	»	»	59	63	3	56	165	110	132	67	26	6	1 558	
»	»	»	»	»	1	7	24	»	»	»	1	8	»	2	10	7	5	5	1	1	106	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	4	»	»	»	»	»	»	»	»	14	
»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	3	5	Gouvernements-resolutie, dd. 31 Augustus 1872, n°. 13, 11 December, n°. 2, en 19 September, n°. 7.
»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	8	»	21	»	36	71	236	»	»	»	55	51	3	54	155	103	126	62	25	2	1 431	

OMSCHRIJVING DER MUTATIE.		Beneden-Suriname.						Boven-Suriname.		Beneden-Para.				Bov.-Commewijne.	Beneden-Commewijne.			Commetewane.	
	Stadsdistrict Paramaribo.	Susanna'sdaal.	Dordrecht.	La Liberté.	Peperpot.	Petersburg.	Vreeland.	de Drie Gebroeders.	Groot Chatillon.	Leonsberg.	Dijkveld.	Boxel.	La Rencontre.	Goudmijn.	Zoelen.	Visserszorg.	Alkmaar.	Hooyland.	Nieuwzorg.
Immigranten uit Nederland.																			
Aanwezig op 1 Januarij 1872	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aangevoerd.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1872.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Immigranten uit Nederl.-Indie.																			
Aanwezig op 1 Januarij 1872	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aangevoerd.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1872.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
RECAPITULATIE. Aanwezig op 31 December 1872.																			
Uit China	»	»	26	33	»	»	30	32	»	»	»	»	»	24	»	35	»	25	»
» West-Indie	»	6	»	»	27	9	24	3	34	3	10	»	6	82	23	23	93	39	41
» Nederland	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» NederlandschIndie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
TOTAAL.	2	6	26	33	27	9	54	35	34	3	10	»	6	106	23	58	93	64	41

Beneden-Cottica.							Mattap-pica.		Boven-Cottica.	Perica.	Beneden-Saramacca.			Nickerie.							Totaal.	AANMERKINGEN.
de Resolutie.	Pieterszorg.	Rust en Werk.	Johan en Margaretha.	Kroonenburg.	't Vertrouwen.	Zorg en Hoop.	Alliance.	George Hendrik.	Nieuw Clarenbeek.	De Eendracht.	Kent.	Catharina Sophia.	Johanna Catharina.	Paradise.	Waterloo.	Hazard.	Nursery.	Hamptoncourt.	Margarethenburg.	Crappahoek.		
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
21	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	
21	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	
231	28	27	»	35	»	18	»	»	21	19	94	14	»	»	76	16	»	»	1	»	785	
»	8	»	21	»	36	71	236	»	»	»	55	51	3	54	155	103	126	62	25	2	1431	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
21	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	
252	36	27	21	35	36	89	236	»	21	19	149	65	3	54	231	119	126	62	26	2	2239	

De Agent-Generaal,
(*get.*) J. F. A. Cateau van Rosevelt,

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) E. A. van Emden,

STAAT

AANTOONENDE HET

AANTAL IMMIGRANTEN OP IEDERE PLANTAGE

aanwezig op ultimo December 1872.

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT CHINA.					UIT WEST-INDIE.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Stadsdistrict Paramaribo.										
Hoeve van R. A. Tamminga	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Id. » T. Veldhuizen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Beneden-Suriname.										
Susanna'sdaal	»	»	»	»	»	3	3	»	»	6
Dordrecht	25	»	1	»	26	»	»	»	»	»
La Liberté	33	»	»	»	33	»	»	»	»	»
Peperpot	»	»	»	»	»	19	7	1	»	27
Petersburg	»	»	»	»	»	4	1	2	2	9
Vreeland	23	2	5	»	30	13	8	2	1	24
	81	2	6	»	89	39	19	5	3	66
District Boven-Suriname.										
De Drie gebroeders	30	»	1	1	32	2	1	»	»	3
Groot Chatillon	»	»	»	»	»	17	16	1	»	34
	30	»	1	1	32	19	17	1	»	37
District Beneden-Para.										
Leonsberg	»	»	»	»	»	»	2	»	1	3
Dijkveld	»	»	»	»	»	4	3	3	»	10
La Rencontre	»	»	»	»	»	4	1	»	1	6
	»	»	»	»	»	8	6	3	2	19
District Boven-Commewijne.										
Goudmijn	24	»	»	»	24	45	29	4	4	82
District Beneden-Commewijne.										
Zoelen	»	»	»	»	»	12	7	1	3	23
Visserszorg	29	2	3	1	35	9	9	2	3	23
Alkmaar	»	»	»	»	»	34	40	11	8	93
	29	2	3	1	35	55	56	14	14	139
District Commetewane.										
Hooyland	23	1	»	1	25	25	9	4	1	39
Nieuwzorg	»	»	»	»	»	17	18	4	2	41
	23	1	»	1	25	42	27	8	3	80

UIT NEDERLAND.					UIT NEDERLANDSCH INDIE.					GENERAAL TOTAAL.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	
1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	
2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	26	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	33	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	27	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	54	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	155	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	35	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	34	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	69	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	106	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	23	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	58	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	93	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	174	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	64	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	41	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	105	

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT CHINA.					UIT WEST-INDIE.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
District Beneden-Cottica.										
De Resolutie	224	3	2	2	231	»	»	»	»	»
Pieterszorg	28	»	»	»	28	8	»	»	»	8
Rust en werk	24	1	»	2	27	»	»	»	»	»
Johan en Margaretha	»	»	»	»	»	17	3	1	»	21
Kroonenburg	35	»	»	»	35	»	»	»	»	»
't Vertrouwen	»	»	»	»	»	23	6	1	6	36
Zorg en Hoop	18	»	»	»	18	44	21	5	1	71
	329	4	2	4	339	92	30	7	7	136
District Matappica.										
Alliance	»	»	»	»	»	102	94	19	21	236
District Boven-Cottica.										
Nieuw Clarenbeek	20	1	»	»	21	»	»	»	»	»
District Perica.										
De Eendragt	18	1	»	»	19	»	»	»	»	»
District Boven-Saramacca.										
Kent	93	1	»	»	94	28	18	6	3	55
Catharina Sophia	14	»	»	»	14	29	14	3	5	51
Johanna Catharina	»	»	»	»	»	3	»	»	»	3
	107	1	»	»	108	60	32	9	8	109
District Nickerie.										
Paradise	»	»	»	»	»	27	12	6	9	54
Waterloo	71	4	1	»	76	49	57	27	22	155
Hazard	16	»	»	»	16	53	34	13	3	103
Nursery	»	»	»	»	»	76	23	21	6	126
Hamptoncourt	»	»	»	»	»	78	20	7	7	62
Margarethenburg	1	»	»	»	1	8	9	3	5	25
Crappahoek	»	»	»	»	»	»	2	»	»	2
	88	4	1	»	93	241	157	77	52	527

UIT NEDERLAND.					UIT NEDERLANDSCH INDIE.					GENERAAL TOTAAL.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
»	»	»	»	»	21	»	»	»	21	252	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	36	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	27	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	35	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	36	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	89	
»	»	»	»	»	21	»	»	»	21	496	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	236	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	149	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	65	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	217	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	54	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	231	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	119	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	126	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	62	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	26	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	620	

RECAPI

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT CHINA.					UIT WEST-INDIE.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Stadsdistrict Paramaribo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Suriname	81	2	6	»	89	39	19	5	3	66
Boven-Suriname	30	»	1	1	32	19	17	1	»	37
Beneden-Para	»	»	»	»	»	8	6	3	2	19
Boven-Commewijne	24	»	»	»	24	45	29	4	4	82
Beneden-Commewijne	29	2	3	1	35	55	56	14	14	139
Commetewane	23	1	»	1	25	42	27	3	3	80
Beneden-Cottica	329	4	2	4	339	92	30	7	7	136
Matappica	»	»	»	»	»	102	94	19	21	236
Boven-Cottica	20	1	»	»	21	»	»	»	»	»
Perica	18	1	»	»	19	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	107	1	»	»	108	60	32	9	8	109
Nickerie	88	4	1	»	93	241	157	77	52	527
Totaal	749	16	13	7	785	703	467	147	114	1431

TULATIE.

UIT NEDERLAND.					UIT NEDERLANDSCH INDIE.					GENERAAL TOTAAL.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	155	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	69	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	106	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	174	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	105	
»	»	»	»	»	21	»	»	»	21	496	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	236	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	217	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	620	
2	»	»	»	2	21	»	»	»	21	2 239	

De Agent-Generaal,
(*get.*) J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT.
Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) E. A. VAN EMDEN.

Koloniaal verslag over 1873.

SURINAME.

BIJLAGE O.

N°. 22.

AANTAL

PLANTAGES, GRONDEN EN AKKERS IN CULTUUR

EN DIER VOORTBRENGSELEN.

AANTAL plantages en gronden

DISTRICTEN.	Suikerplantages.					Koffij en cacao.					Koffij en kost.					Cacao en kost.				
	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872	1868.	1869.	1870.	1871	1872.
Boven-Cottica . . .	6	6	5	5	4	»	»	»	»	»	1	1	1	2	1	»	»	»	»	»
Perica	5	4	3	3	3	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne. .	5	5	5	5	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Commetewane. . . .	9	9	9	8	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne .	4	4	3	3	3	»	»	»	»	»	5	6	6	4	3	6	7	8	6	6
Beneden-Cottica . . .	10	10	10	10	10	2	4	4	1	1	3	1	1	1	1	»	3	3	3	5
Matappica	1	1	1	1	1	2	2	»	2	»	6	5	3	2	2	»	»	4	1	»
Boven-Suriname . . .	3	3	3	3	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Beneden-Suriname . .	14	14	13	13	13	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	4	3	5	2	2
Boven-Para.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Para. . . .	7	6	6	6	6	1	»	»	»	»	1	2	3	2	2	13	11	13	10	11
Boven-Saramacca . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca. .	3	3	3	3	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	4	4	3
Nickerie.	5	5	5	5	5	2	2	2	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1	1	2
Coronie	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
TOTAAL . . .	73	71	67	66	65	8	8	6	3	1	16	16	15	11	9	25	30	39	27	29

AANTAL akkers

DISTRICTEN.	Suiker.					Koffij en cacao.					Koffij en kost.					Cacao en kost				
	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871	1872.
Boven-Cottica. . . .	686	643	642	630	570	»	»	»	»	»	125	147	140	114	121	24	39	»	10	32
Perica	527	586	541	521	435	»	»	»	14	23	11	36	»	»	»	30	14	»	»	»
Boven-Commewijne. .	399	442	397	361	324	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	4	»	8	11
Commetewane. . . .	940	857	703	763	821	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	40	»
Beneden-Commewijne .	874	934	915	926	901	15	58	20	3	85	248	255	273	198	160	500	542	365	506	628
Beneden-Cottica . . .	2408	2459	2695	2848	2806	»	»	»	30	45	462	499	248	156	105	468	525	612	443	253
Matappica	242	217	260	352	454	»	»	»	»	»	712	648	462	479	337	88	114	201	78	80
Boven-Suriname . . .	509	501	566	525	510	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»
Beneden-Suriname . .	2050	2191	2381	2195	2191	»	»	»	»	»	20	269	20	20	»	40	144	398	360	375
Boven-Para	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	1	»	»	1	»
Beneden-Para. . . .	1157	1171	1199	1025	1078	11	»	»	»	»	44	52	32	41	36	690	845	495	429	438
Boven-Saramacca . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca. .	496	637	704	721	760	20	»	1	11	18	»	10	10	»	»	350	321	265	187	197
Nickerie.	1886	2051	2170	2174	2217	141	66	66	66	66	»	»	»	»	»	164	178	202	239	293
Coronie	562	552	556	579	579	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	33
TOTAAL . . .	12736	13241	13729	13620	13646	187	104	87	124	237	1622	1943	1185	1010	759	2278	2726	2543	2335	2330

in cultuur en dier voortbrengselen.

Cacao					Bananen.					Katoen.					Hout.					Kweek- en kostgronden.					Totaal.				
1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
»	»	»	»	»	10	7	7	6	5	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	18	15	14	13	10
»	»	»	»	»	»	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	5	4	4	4
»	»	»	»	»	»	»	1	1	1	»	»	»	»	»	1	1	1	1	1	»	»	»	»	1	6	6	7	7	8
»	»	»	»	»	2	2	2	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	11	11	11	9	11
1	»	1	3	5	5	5	5	5	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	2	2	3	22	24	25	23	25
»	»	»	»	3	4	1	1	3	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	19	19	18	22
»	»	»	»	2	4	6	4	4	3	6	6	6	2	2	»	»	»	»	»	3	3	2	1	2	23	23	20	13	12
»	»	»	»	»	»	»	4	1	1	»	»	»	»	»	9	9	9	7	7	»	»	»	3	7	12	12	17	14	18
»	»	3	3	2	1	2	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	19	26	18	19
»	»	1	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	9	9	9	13	15	6	6	6	9	11	15	15	16	22	28
5	5	3	5	10	2	2	3	5	»	»	»	»	»	»	1	»	»	8	5	20	20	20	22	21	50	46	48	58	55
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	4	3	4	2	15	15	15	20	27	19	19	18	24	29
11	11	11	12	15	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	17	17	9	9	19	36	35	28	30
»	»	»	1	1	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1	2	1	»	10	9	10	9	9
»	»	»	»	1	»	»	»	2	2	10	10	10	8	5	»	»	»	»	»	1	2	3	3	2	12	13	14	14	11
17	16	19	24	39	28	25	32	30	27	17	17	17	9	7	24	23	22	33	30	53	66	67	70	84	261	272	284	274	291

in cultuur.

Cacao.					Banannen.					Katoen.					Kostgronden.					Totaal.				
1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
»	12	10	15	»	463	436	313	201	194	300	360	321	»	»	20	62	26	56	31	1618	1699	1353	1026	941
»	»	»	12	»	82	138	139	135	116	»	»	»	»	»	»	»	»	15	»	650	774	680	697	574
»	»	»	»	»	20	14	4	18	23	»	»	»	»	»	22	27	32	21	17	445	487	433	408	375
11	30	30	»	»	103	142	107	98	92	»	»	»	»	»	»	»	»	20	4	1054	1029	840	921	917
575	578	741	786	864	810	758	811	912	827	»	»	»	20	»	29	31	77	215	26	3051	3136	3232	3586	3191
95	95	216	291	503	1031	876	712	809	672	»	»	»	»	»	15	»	7	33	38	4479	4454	4490	4610	4422
85	84	71	76	167	614	320	298	325	232	1992	1872	1629	192	267	129	15	10	25	31	3862	3270	2931	1527	1568
»	»	»	»	»	14	19	9	13	14	»	»	»	»	»	49	28	»	52	32	572	548	530	590	556
475	207	186	206	206	495	187	164	110	187	»	»	»	»	»	»	5	5	»	14	3080	3030	3153	2891	2973
»	100	76	»	19	78	81	64	32	63	»	»	»	»	»	1346	737	1131	1087	530	1424	918	1271	1122	612
566	476	674	915	913	752	567	627	452	393	»	»	»	»	»	429	381	262	481	380	3568	3492	3289	3343	3238
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	27	9	9	9	28	27	9	9	9	28
1009	662	1235	1357	1405	156	168	179	195	135	»	»	»	»	»	41	86	118	37	154	2072	1874	2512	2508	2669
106	186	178	178	178	93	119	124	101	78	»	20	»	»	»	16	12	5	15	»	2406	2632	2745	2773	2832
»	»	»	»	35	176	202	151	120	203	2786	2884	2552	1802	1734	36	66	34	26	37	3560	3704	3303	2541	2621
2922	2430	3416	3836	4290	4887	4027	3732	3521	3229	5078	5136	4402	2015	2001	2159	1459	1716	2091	1325	31868	31056	30821	28552	27817

ZITTING 1873 — 1874. — 5.

Koloniaal verslag van 1873.

SURINAME.

BIJLAGE P.

N°. 23.

OPGAVE

DER

VERKREGEN PRODUCTEN.

DISTRICTEN.	SUI						
	HOEVEELHEID PONDEN.					AKKERS	
	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.
Boven-Cottica	1 332 458	1 323 593	1 422 893	1 006 068	1 072 572	484	530
Perica.	785 831	538 238	537 900	679 322	589 050	358	349
Boven-Commewijne . .	569 126	663 514	788 698	427 302	624 353	229	286
Commetewane	1 576 370	1 118 357	993 128	872 321	1 284 057	701	626
Beneden-Commewijne .	1 785 985	1 698 314	1 826 668	2 183 289	2 299 927	596	648
Beneden-Cottica . . .	4 222 072	3 724 764	3 595 632	5 370 644	5 278 510	1 763	1 934
Matappica	395 785	492 624	424 233	503 335	572 289	230	257
Boven-Suriname . . .	644 036	692 817	569 370	700 138	484 744	335	356
Beneden-Suriname . .	3 501 560	3 844 531	4 023 864	3 990 317	3 889 490	1 318	1 188
Boven-Para.	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Para	2 088 900	1 865 660	1 909 359	1 416 194	1 504 293	912	833
Boven-Saramacca. . .	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca . .	987 837	870 779	1 099 711	1 451 112	1 013 979	441	325
Nickerie	4 329 153	3 108 373	5 120 150	5 236 034	4 773 425	1 671	1 301
Coronie	1 423 433	661 812	1 116 841	1 472 500	1 765 353	437	360
	23 642 546	20 603 376	23 428 447	25 338 576	25 152 742	9 475	9 293

DISTRICTEN.	RUM EN DRAM.					KOF		
	HOEVEELHEID GALLONS.					HOEVEELHEID		
	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.
Boven-Cottica	9 493	9 001	9 409	5 166	1 025	23 948	10 920	24 872
Perica.	5 516	4 897	4 612	6 649	4 628	1 150	137	»
Boven-Commewijne . . .	2 296	3 728	17 189	9 228	13 647	»	»	»
Commetewane	8 426	6 409	1 355	3 652	1 823	»	»	»
Beneden-Commewijne . .	14 597	11 023	19 839	27 558	24 294	8 027	8 920	7 837
Beneden-Cottica	37 806	37 111	51 560	63 100	46 657	29 850	9 682	7 994
Matappica	»	»	»	»	»	34 380	43 106	35 932
Boven-Suriname	4 931	4 180	6 731	4 291	3 206	»	»	»
Beneden-Suriname . . .	22 858	24 473	26 430	24 338	6 911	»	425	»
Boven-Para.	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Para	14 404	21 103	13 052	12 720	9 660	250	300	525
Boven-Saramacca. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca . . .	23 004	18 565	28 665	33 286	17 889	325	1 065	450
Nickerie	51 228	58 917	92 768	105 812	75 686	7 500	16 260	5 565
Coronie	26 760	16 300	23 033	34 085	30 819	»	»	»
	221 319	206 707	298 673	329 885	236 245	105 430	90 815	83 175

KER.								MELASSIE.				
RIET GEMALEN.			PONDEN GEMIDDELD PER AKKER.					HOEVEELHEID GALLONS.				
1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
493	396	430	2 753	2 497	2 805	2 540	2 491	55 509	48 135	49 433	28 724	36 879
289	321	292	2 220	1 542	1 169	2 116	2 017	26 125	14 768	15 111	22 031	18 822
282	238	216	2 442	2 319	2 793	1 792	2 537	15 714	18 528	22 849	2 180	13 938
677	490	574	2 248	1 786	1 467	1 778	2 237	56 152	51 325	36 352	26 830	49 660
669	633	720	2 996	2 621	2 733	3 448	3 194	51 068	37 190	49 577	47 378	32 911
1 693	2 101	2 101	2 394	1 925	2 123	2 555	2 512	145 851	111 602	79 245	135 680	154 707
217	229	296	1 720	1 527	1 494	2 198	1 264	14 193	17 365	11 925	15 969	22 258
364	374	259	1 922	1 949	1 563	1 870	1 872	18 987	18 627	15 044	14 565	12 405
1 601	1 681	1 491	2 656	2 583	2 513	2 373	2 609	129 841	116 303	131 222	128 471	132 405
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
920	795	711	2 290	2 227	2 075	1 819	2 115	58 092	44 920	41 408	29 298	29 664
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
516	627	517	2 239	2 679	2 130	2 313	1 959	27 053	22 776	29 532	36 370	30 087
1 504	1 767	1 616	2 590	2 389	3 404	2 963	2 740	158 740	100 049	113 171	5 763	58 415
556	442	579	3 257	2 838	2 008	2 332	3 018	26 000	5 606	15 400	36 000	18 000
9 781	10 094	9 832	2 495	2 217	2 395	2 510	2 556	783 325	607 194	610 269	529 259	610 151

FIJ.		CACAO.					KATOEN.				
PONDEN.		HOEVEELHEID PONDEN.					HOEVEELHEID PONDEN.				
1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
24 000	23 600	»	»	»	»	»	14 900	24 600	66 531	15 000	»
»	124	665	505	2 460	1 965	2 910	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
5 511	17 602	244 941	164 886	273 823	305 739	379 195	»	»	»	»	»
10 228	9 914	21 185	6 315	11 369	22 547	73 326	»	»	»	»	»
19 161	44 746	9 600	6 175	5 255	10 664	14 404	79 820	116 221	52 790	72 625	77 482
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	72 131	47 065	75 115	75 620	94 412	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
380	400	124 207	99 102	146 032	197 761	317 938	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
880	946	752 768	517 855	555 009	522 741	753 520	»	»	»	»	»
1 390	6 660	74 903	81 222	95 306	127 235	144 520	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	341 991	288 814	293 596	488 015	525 405
61 550	103 992	1 300 400	923 125	1 164 309	1 264 272	2 180 225	436 711	429 635	312 917	575 640	602 887

Koloniaal verslag van 1873.

SURINAME.

BIJLAGE Q.

N°. 24.

SPECIFIEKE STAAT van den veestapel, op ultimo December 1872.

DISTRICTEN.	Rundvee.	Paarden.	Muilezels.	Ezels.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
De stad Paramaribo en hare buitenwijken	641	51	21	69	8	87	63
Boven-Cottica	193	8	»	»	42	20	115
Perica	68	»	»	»	»	»	20
Boven-Commewijne	74	»	»	»	21	7	29
Commetewane	46	4	1	»	48	12	46
Beneden-Commewijne.	105	6	12	12	117	»	65
Beneden-Cottica	222	13	10	9	13	13	75
Matappica.	889	19	3	25	507	75	17
Boven-Suriname	45	»	»	»	»	12	99
Beneden-Suriname.	129	12	3	»	42	8	32
Boven-Para	31	2	»	1	12	»	113
Beneden-Para	403	20	16	17	110	44	162
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	47	3	5	3	74	5	12
Nickerie	81	24	»	22	57	»	48
Coronie	424	51	14	49	552	112	552
Totaal . . .	3398	213	85	207	1603	395	1448

STAAT VAN DEN INVOER

DER

KOLONIE SURINAME,

OVER HET JAAR 1872.

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.		UIT NOORD-AMERIKA.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Aardappelen	2 961 2/3 mud.	f 16 150	283 1/3 mud.	f 1 700
Aarde-, glas- en porceleinwerk	—	20 022	—	1 135
Appelen (ongedroogd)	—	»	—	452
Arrowroot	—	»	—	»
Azijn	37 940 pinten.	3 794	—	»
Beschuit en hard brood	2 342 ponden.	281	81 433 ponden.	9 772
Bieren (voor zoo ver niet afzonderl. belast)	378 056 pinten.	67 988	—	»
Bieten, peen, wortelen en rapen	—	»	147 blomvaten.	1 470
Bijouterien, als goud- en zilverwerk, edelgesteenten, alsmede horologien, uurwerken en schildpadvoorwerpen	—	11 831	—	343
Blik (in bladen)	61 ponden.	11	—	»
Blik (bewerkt)	—	1 190	—	»
Blom	4 660 ponden.	518	13 297 vat. = 2 393 460 pd.	275 232
Boek- en plaatwerken en andere gedrukte stukken	—	1 706	—	100
Boter	106 960 ponden.	85 568	32 197 ponden.	25 758
Breeuwwerk	3 235 »	728	11 070 »	2 491
Buskruid	545 »	818	—	»
Cingels	—	»	—	»
Confituren, banket, suikerwerk, koek en bonbons	—	1 910	—	32
Chemicalien en droogerijen	—	20 396	—	2 157
Dakpannen (vleugel- en nok-)	31 050 stuks.	2 204	—	»
Eetwaren in blik, vaatwerk, kisten, fleschen, manden (voor zoover niet afzonderlijk belast)	—	25 073	—	3 253
Ezels (muil- en steen-)	—	»	—	»
Flesschen, kruiken, damejeans, pullen en stoopen	—	120	—	»
Galanterien	—	3 679	—	66
Gedistilleerd: Jenever	170 187 pinten f 48 165.	50 397	—	»
Gedistilleerd: Brandewijn	3 585 » 1 434.		—	»
Gedistilleerd: Likeuren	745 » 745.		—	»
Gedistilleerd: Bitter	94 » 47.		—	»
Gedistilleerd: Rum of dram	8 » 6.		—	»
Gereedschappen voor alle bedrijven	—	2 940	—	2 620
Geweren of snaphanen	306 loopen.	4 590	—	»
Granen en peulvruchten, zoo als: boonen, erwten, gort, griesmeel, haver, linzen, spelt, wikken en zemelen	129 500 ponden.	15 540	9 750 ponden.	1 170
Hagels, kogels en loopers	2 429 »	729	—	»
Harpuis	240 »	36	—	»
Hoeden en petten	—	8 189	—	35
	Transporteren	f 346 408		f 327 786

UIT ENGELAND.		UIT BARBADOS.		UIT DEMERARY.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
77 mudden.	f 462	67 mudden.	f 402	233 mudden.	f 1 398
—	15 552	—	61	—	1 077
—	»	—	»	—	19
—	»	—	10	—	»
60 pinten.	6	—	»	60 pinten.	6
16 990 ponden.	2 039	—	»	30 116 ponden.	3 614
—	»	360 pinten.	90	1 680 pinten.	420
—	»	—	»	—	»
—	134	—	»	—	1 322
2 070 ponden.	373	—	»	—	»
—	2 688	—	280	—	757
50 vaten = 9000 ponden.	1 000	2 898 vaten = 521 640 pond.	59 666	6 563½ vat = 1 181 430 pd.	138 222
—	88	—	»	—	»
878 ponden.	702	11 806 ponden.	9 445	3 009 ponden.	2 407
4 790 »	1 078	—	»	150 »	34
7 578¼ »	11 367	—	»	80 »	120
—	»	—	»	181 000 stuks.	3 258
—	3 761	—	59	—	413
—	12 684	—	576	—	6 188
—	»	—	»	—	»
—	28 075	—	84	—	3 530
—	»	1 muilezel.	200	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—		—		6 122 pinten = f 1 837.	
11 559 pinten f 11 559.		301 pinten f 301.		2 763 » = 2 763.	
96 » 96.	11 655	—	313	—	5 083
—		—		966½ pint = f 483.	
—		15 pinten f 12.		—	
—	6 035	—	»	—	880
12 loopen.	180	—	»	—	»
2 315 ponden.	278	2 700 ponden.	324	26 910 ponden.	3 229
6 140 »	1 842	563 »	169	253½ »	76
25 »	4	—	»	7 »	1
—	10 799	—	26	—	2 819
	f 110 802		f 71 705		f 174 873

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT NEDERLAND. Hoeveelheid.	UIT NEDERLAND. Waarde.	UIT NOORD-AMERIKA. Hoeveelheid.	UIT NOORD-AMERIKA. Waarde.
	Per transport	f 346 408		f 327 786
Hoepels (houten)	11225 stuks.	f 449	35750 stuks.	1 430
Hout (timmer-) zoo als: greenen deelen, white en pitchpine en groenhart-planken en latten.	7023 voeten gr. deelen f 702 45 bosschen latten 113	815	577966 v. wp. plank. f 34 678 124240 » pp. » 12 424	47 102
IJzer (bewerkt)	—	8 348	—	954
IJzer (in staven, banden of platen)	16360 ponden.	2 127	—	»
Kaarsen was-	165 ponden f 132	28 518	—	12 832
Kaarsen spermacetie-	—		—	
Kaarsen compositie-	70965 ponden 28 386		—	
Kaarsen smeer-	—		36662 ponden f 12 832	
Kaas (diverse soorten)	144 372 pond. en zwitsersche kaas ter waarde van f 906	73 092	—	»
Kalk en cement metsel-	1542 2mudsvaten f 7 620	12 625	—	»
Kalk en cement suiker-	8¼ puncheon 289		—	»
Kalk en cement cement	771 2mudsvaten 4 626		—	»
Koffers, valiezen en reiszakken	—	»	—	729
Koffij	—	»	2460 ponden.	984
Kolen (versche)	—	»	—	313
Koper (in bladen of staven)	658 ponden.	987	600 ponden.	600
Koper (bewerkt-)	—	1 817	—	75
Kramerijen	—	25 079	—	80
Kruidenierswaren	—	10 575	—	»
Leder, zoo als: verlakt-, marokijn-, bazaan-, gewast- en schapen-	—	5 999	—	16
Leder (zool- en pomp-)	10754 ponden.	10 754	—	»
Lederwerk, zoo als zadel- en schoenmakerswerk en alle andere lederwerk.	—	34 542	—	629
Leijen (dak-)	—	»	—	»
Limonade gazeuse	—	»	—	»
Lood (plat-)	8235 ponden.	1 647	—	»
Lucifers	2½ gros.	8	1455¼ gros.	5 093
Machinerien voor landelijk bedrijf en voor de bewerking en bereiding van koloniale producten	—	4 506	—	140
Maïs en maïsmeel	—	»	80 vaten.	960
Manufacturen en stoffen van wol, laken en cachemier, daaronder begrepen van zijde, katoen, hennep en vlaswerk, boomschors en alle andere, hetzij ruw, wit of gebleekt, gegomd, gewast, geverwd of gedrukt, zuiver of gemengd, passementwerk, naai-, stik- en floretzijde, lint, kant en tulle, tafel- en servetgoed, tijk, damast, batist, kamerdoek, kousen, mutsen, handschoenen, broeken en alle andere kleedingstukken, voor zoover niet afzonderlijk belast	—	276 804	—	141
Meubelen	—	5 958	—	11 237
	Transportere	f 851 058		f 411 092

uit ENGELAND.		uit BARBADOS.		uit DEMERARY.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f 110 802		f 71 705		f 174 873
78275 stuks.	3 131	—	»	7500 stuks.	300
44 bossen latten f 110	110	73683 vt. wp. pl. f 4 421	4 421	11310 vt. gr. deel. f 1 131 192834 vt. wp. pl. 11 570 11830 » pp. » 1 183	13 884
—	10 180	—	102	—	1 057
83150 ponden.	10 810	2310 ponden.	300	3040 ponden.	395
—		—		—	
—	2 660	—	315	1260 ponden f 630	2 049
6650 ponden f 2 660		—		3482 » 1393	
—		900 ponden f 315		75 » 26	
1138 ponden.	569	—	»	166 ponden	83
175 2mudsvaten f 875		719 2mudsvaten 3 595		—	
201¼ puncheon 7 044	8 594	—	3 595	24 puncheons f 840	880
112½ 2mudsvaten 675		—		6⅔ 2mudsvaten 40	
—	48	—	»	—	77
—	»	—	»	6112 ponden	2 445
—	»	—	»	—	4
—	»	—	»	78 ponden	78
	1 482	—	»	—	195
—	9 262	—	297	—	1 734
—	»	—	»	—	»
—	144	—	»	—	123
—	»	—	»	817 ponden.	817
—	19 324	—	223	—	3 264
29000 stuks.	4 350	--	»	—	»
—	30	—	»	—	»
5195 ponden.	1 039	—	»	—	»
63 grossen.	221	408 grossen.	1 428	1138 grossen.	»
—	59 018	—	»	—	1 670
—	»	45 vaten.	540	283 vaten.	3 396
—	170 226	—	3 763	—	20 051
—	2 495	—	440	—	1 180
	f 414 495		f 87 129		f 232 538

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.		UIT NOORD-AMERIKA.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	Per transport	f 851 058		f 411 092
Olien, zoo als olijf-, machine-, lijn-, raap-, patent- en kerosine-	114 pint. paraph - f 114 917 kann. olijf- 917 1 320 » machine- 1 188 21 875 » lijn- 12 031 3 438 » raap- 1 719 32 825 » patent- 19 695 16 333 pint. kerosine- 3 267	38 931	paraphine- olijf- 145 kannen machine- f 131 lijn- raap- patent- 183 881 pint. kerosine f36 776	36 907
Opium	2 ponden.	48	—	»
Ossen, koeijen, bullen en kalveren . .	—	»	—	»
Paarden en veulens.	—	»	—	»
Parapluies en parasols	—	5 756	—	»
Parfumerien (waaronder fijne zeepsoorten)	—	8 487	—	3 353
Pennen (stalen en veeren)	—	616	—	»
Percussiedoppen	37 850 stuks.	151	—	»
Pik en teer.	81 vaten.	1 215	100 vaten.	1 500
Pindas	—	»	—	»
Pistolen	—	»	—	»
Porter, ale en beijersch bier	4 403 pinten.	1 761	—	»
Pijpen (diverse soorten)	—	2 407	—	»
Reuzel	128 ponden.	32	41 780 ponden.	11 414
Revolvers	1 stuk.	30	—	»
Rijst	754 110 ponden.	67 870	14 850 ponden.	1 337
Sigaren	2 502 150 stuks.	58 028	—	»
Smeer (molen-) en talk	3 060 ponden.	918	6 866 ponden.	2 060
Snuif	41 »	41	—	»
Speelkaarten	900 pakjes.	225	—	»
Spek (gerookt).	10 940 ponden.	4 923	2 105 ponden.	947
Spek (gezouten en gepekeld).	4 205 »	934	3729½ vat = 671 310 pond.	149 180
Spijkers (diverse soorten)	75 pd. kop. f 112, 2500 pd. comp. f 875, 131 700 pd. ijzeren f 17 121.	18 108	1700 ponden (ijzeren)	221
Staal in bladen, platen en staven. . .	—	8	—	»
Steenen (metsel-).	295 250 stuks.	10 038	—	»
Steenkolen	147 058 ponden.	1 250	—	»
Suiker . . { geraffineerde	102 555 »	26 665	14 610 ponden.	»
Suiker . . { ruwe.	—		—	3 799
Tabak . . { (in rollen of bladen) . .	—	1 840	81 425 ponden f 40 713	40 881
Tabak . . { gekorven	2 300 ponden.		14 » 11	
Tabak . . { pruim-	—		80 » 160	
Thee	4 782 ponden.	7 173	350 ponden.	525
Tigchels	—	»	—	»
	Transporteren	f 1 108 513		f 663 219

UIT ENGELAND.		UIT BARBADOS.		UIT DEMERARY.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f 414 495		f 87 129		f 232 538
paraphine- 1 811 kann. olijf- f 1 811 2 280 » machine- 2 052 1 042 » lijn- 2 223 234 » raap- 117 1 023 » patent- 614 2 034 pinten kerosine- 407	7 224	paraphine- olijf- machine- lijn- raap- patent- 16 200 pinten kerosine- f 3240	3 240	paraphine- 34 kann. olijf- f 34 188 » machine- 169 710 » lijn- 390 352 » raap- 176 patent- 31 472 pinten kerosine 6 294	7 063
1/8 pond.	3	—	»	2 1/2 pond.	60
—	»	—	»	—	»
—	»	-	»	3 stuks.	600
—	3 649	—	16	—	304
—	962	—	50	—	1 088
—	33	· ·	»	—	»
184 500 stuks.	738	—	»	12 800 stuks.	51
80 vaten.	1 200	—	»	2 vaten.	30
—	»	73 blomvaten.	803	166 2/3 blomvat.	1 833
—	»	—	»	—	»
32 682 pinten.	11 993	3 940 pinten.	1 422	5 163 pinten.	1 993
—	45	—	30	—	108
—	»	—	»	9 185 ponden.	2 425
—	»	—	»	—	»
1 725 700 ponden.	155 313	117 570 ponden.	10 581	382 800 ponden.	34 452
—	»	—	»	7 500 stuks.	477
7 575 ponden.	2 273	—	»	50 ponden.	15
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
600 ponden.	270	—	»	216 ponden.	97
—	»	192 vaten = 34 560 ponden.	7 680	595 vaten = 107 100 ponden.	23 800
445 pd. comp., 27 260 pd. ijz.	3 700	—	»	390 pd. comp., 7600 pd. ijzer.	1 124
—	»	—	»	—	»
217 020 stuks.	21 702	—	»	—	»
14 000 ponden smids- f 140, 7 452 500 pd. ordin. f 63 346	63 486	—	»	265 500 ponden ordinaire.	2 257
7 375 ponden.	1 918	—	»	4 ponden f 1	10 808
—		—	»	63 570 » 10 807	
—	23	5 580 ponden.	2 790	12 873 » 6 437	6 524
29 ponden.		- -		64 » 51	
—		—		18 » 36	
890 ponden.	1 335		»	50 ponden.	7
—	»	- -	»	—	»
	f 690 372		f 113 741		f 327 724

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.		UIT NOORD-AMERIKA.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	Per transport	f 1 108 513		f 663 219
Tin en zink. (in bladen)	2 496 ponden.	624	—	»
Tin en zink. (bewerkt)	—		—	»
Touwwerk (diverse soorten)	—	15 103	—	17
Uijen	29 435 ponden.	2 355	7 825 ponden.	626
Vaatwerk voor suiker, rum of melassie.	—	5 409	—	24 531
Varkens	—	»	—	60
Verwwaren.	—	25 314	—	790
Visch . gezouten bakkeljaauw . . .	—		2 229 575 ponden f 178 366	
Visch . haring (gepekeld)	327 tobben f 654		683 vat. = 122 940 » 6 830	
Visch . makreel »	—		595½ vat. en 33 tobb. = 108 015 ponden. 9 131	
Visch . stok- en lengvisch (gedroogd)	5 970 pond. stok-, 1 674 ponden leng- 1 792	2 875	—	209 027
Visch . zalm (gepekeld)	—		155 vaten en 20 tobb. = 28 400 ponden. 4 790	
Visch . bokking en heilbot (gerookt) .	—		4 195 kistjes bokk. en 2 185 pond. heilbot. 4 020	
Visch . andere vischsoorten in pekel	7 722 ponden 429		589 vat. = 106 020 p. 5 890	
Vischlijm	—	»	—	»
Vleesch gepekeld	—		2178½ v. = 392 130 p. 65 355	
Vleesch hammen en shoulders . . .	15 737 ponden 8 655		203 640 ponden. 50 910	
Vleesch rolpens	3 845 » 2 307	19 898	—	116 265
Vleesch worst en saucijsjes	11 410 » 7 205		—	
Vleesch gerookt en gedroogd. . . .	1 385 » 1 731		—	
Water (mineraal).	—	686	—	»
Wijnen appelen-, peren- en bessen- .	55 370 pinten 22 148		—	»
Wijnen madeira-	978 » 978		—	»
Wijnen port-	1 370 » 2 055		—	»
Wijnen malaga-	744 » 744	31 659	—	»
Wijnen rhijn-	2 204 » 2 204		—	»
Wijnen sherry-	279 » 279		—	»
Wijnen champagne-	301 » 452		—	»
Wijnen vermouth-	3 998 » 2 799		—	»
Zakken (koffij- en kakao-)	6 043 stuks.	5 439	—	»
Zeep (ordinaire)	5835 ponden.	700	37 342 ponden.	4 481
Zeildoek	1 380 ellen.	966	—	»
Zout (ruw-).	—	»	—	»
Zout (geraffineerd-)	—	»	—	»
Alle andere dan de bovengenoemde waren, goederen en koopmanschappen, van welken aard ook	—	48 418	—	3 446
		f 1 267 959		f 1 022 462

UIT ENGELAND.		UIT BARBADOS.		UIT DEMERARY.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f 690 372		f 113 741		f 327 722
880 ponden.	220	—	»	100 ponden.	25
—		—	»	—	
—	6 158	—	»	—	1 855
25 ponden.	2	1 200 ponden.	96	56 475 ponden.	4 518
—	19 313	—	2 806	—	3 923
—	»	—	160	—	»
—	4 525	—	»	—	397
2 450 ponden f 196		209 787 ponden. f 26 783		318 985 ponden. f 25 519	
2 vat. en 16 tobben = 360 ponden 52		10 vaten = 1 800 pd. 100		216 vat. = 38 880 pd. 2 160	
—		95 vat. en 70 tobben = 18 550 ponden. 1 845		316½ vat. en 6 tobb. = 56 970 ponden. 4 784	
—	338	—	18 728	—	33 160
—		—		19 vaten = 3 420 pd. 570	
—		—		170 kisten bokking. 127	
9 vaten = 1 620 pond. 90		—		—	
—	»	—	»	—	»
1¾ vat = 315 pond. 53		98 vaten = 17 640 pd. 2 940		411½ v. = 74 070 pd. 12 345	
3 439 ponden. 1 891		—		1 510 ponden. 378	
—	1 972	—	2 940	—	12 723
—		—		—	
22 ponden. 28		—		—	
—	»	—	»	—	20
1 971 pinten. 788		12 pinten. f 5		75 pinten. 30	
97 » 97		—		30 » 30	
1 761 » 2 642		—		3 766 » 5 649	
—	9 140	—	21	—	6 135
160 » 160		—		30 pinten. 30	
1 358 » 1 358		16 pinten. f 16		75 » 75	
1 064 » 1 596		—		214 » 321	
3 570 » 2 499		—		—	
2 150 stuks.	1 935	—	»	—	»
183 650 ponden.	22 038	12 630 ponden.	1 516	4 167 ponden.	500
1 470 ellen.	1 029	—	»	633 ellen.	443
4 000 ponden.	56	131 320 ponden.	1 880	122 440 ponden.	1 714
—	272	—	»	—	2
—	5 715	—	420	—	5 141
	f 763 075		f 142 308		f 397 778

Paramaribo, den 4den April 1873.

De tijdelijke ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,

J. W. SANCHES.

STAAT van den invoer der koloni…

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT SANTA CRUZ.		UIT ST. MARTIN.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Aardappelen	$148^1/_2$ mud.	f 891,00	—	»
Aarde-, glas- en porceleinwerk	—	»	—	»
Appelen	—	»	—	»
Arrowroot	—	»	—	»
Azijn	—	»	—	»
Beschuit en hard brood	—	»	515 ponden.	f 62,00
Bieren (voor zoover niet afzonderlijk belast)	—	»	—	»
Bieten, peen, wortelen en rapen	—	»	—	»
Bijouterien, als goud- en zilverwerk, edelgesteenten, alsmede horologien, uurwerken en schildpadvoorwerpen	—	»	—	»
Blik in bladen	—	»	—	»
Blik bewerkt	—	»	—	10,00
Blom	—	»	—	»
Boek- en plaatwerken en andere gedrukte stukken	—	»	—	»
Boter	—	»	380 ponden.	304,00
Breeuwwerk	—	»	—	»
Buskruid	—	»	—	»
Cingels	—	»	—	»
Confituren, banket, suikerwerk, koek en bonbons	—	»	—	»
Chemicalien en droogerijen	—	»	—	»
Dakpannen (vleugel- en nok-)	—	»	—	»
Eetwaren, in blik, vaatwerk, kisten, fleschen, manden (voor zoover niet afzonderlijk belast)	—	250,00	—	»
Ezels (muil- en steen-)	—	»	—	»
Flesschen, kruiken, damejeans, pullen en stoopen	—	»	—	»
Galanterien	—	»	—	»
Gedistilleerd . . jenever	—	»	11 536 pinten f 3461.	3 461,00
Gedistilleerd . . brandewijn	-		—	
Gedistilleerd . . likeuren	—		—	
Gedistilleerd . . bitter	—		—	
Gedistilleerd . . rum en dram	—		—	
Gereedschappen voor alle bedrijven	—	»	—	»
Geweren of snaphanen	—	»	—	»
Granen en peulvruchten, zoo als: boonen, erwten, gort, griesmeel, haverlinzen, spelt, wikken en zemelen	1142 ponden.	137,00	1200 ponden.	144,00
Hagels, kogels en loopers	—	»	—	»
Harpuis	—	»	—	»
Hoeden en petten	—	»	—	»
	Transporteren	f 1 278,00		f 3 981,00

Suriname over het jaar 1872.

UIT CAYENNE.		UIT ST. NAZAIRE.		UIT ST. LUCIE.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	3400 ponden.	f 408,00
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	f 40,00	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	230 vaten = 41 400 ponden.	5 060,00
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	278,00	—	»
—	»	—	810,00	—	»
—	»	—	»	—	»
—	f 128,00	—	»	—	68,00
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—		—	
—	»	—		—	
15 pinten f 15.	15,00	—	»	—	»
—	»	—		—	
—	»	—		—	
—	»	—	»	—	250,00
—	»	2 loopen.	30,00	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	6 834,00	—	»
	f 143,00		f 7 992,00		f 5 786,00

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT SANTA CRUZ.		UIT ST. MARTIN.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	Per transport	f 1 278,00		f 3 981,00
Hoepels (houten)	—	»	—	»
Hout (timmer-) zoo als: greenen deelen, white en pitchpine en groenhart planken en latten	—	»	—	»
IJzer (bewerkt)	—	»	—	»
IJzer in staven, banden of platen. . .	—	»	—	»
Kaarsen . . . { was- . . . . spermacetie-. . . . compositie- . . . . smeer-. . . . . . }	—	»	—	»
Kaas (diverse soorten).	—	»	2838 ponden.	1 419,00
Kalk en cement. { metsel- . . . . . suiker- . . . . . cement . . . . . }	—	»	—	»
Koffers, valiezen en reiszakken. . . .	—	»	—	»
Koffij	—	»	—	»
Kolen (versche)	—	»	—	»
Koper in bladen of staven	—	»	—	»
Koper (bewerkt)	—	»	—	»
Kramerijen	—	»	—	»
Kruideniers waren.	—	»	—	»
Leder, zoo a's: verlakt, marokijn, bazaan, gewast en schapen-	—	»	—	»
Leder (zool- en pomp-)	—	»	—	»
Lederwerk, zoo als: zadel- en schoenmakerswerk en alle ander lederwerk .	—	»	—	»
Leijen (dak-)	—	»	—	»
Limonade gazeuse	—	»	—	»
Lood (plat-).	—	»	—	»
Lucifers	—	»	—	»
Machinerien voor landelijk bedrijf en voor de bewerking en bereiding van koloniale producten.	—	»	—	»
Maïs en maïsmeel	—	»	—	»
Manufacturen en stoffen van wol, laken en cachemir daaronder begrepen, van zijde, katoen, hennep, vlas, werk, boomschors en alle andere, hetzij ruw, wit of gebleekt, gegomd, gewast, geverwd of gedrukt, zuiver of gemengd, passementwerk, naai-, stik- en floretzijde, lint, kant en tulle, tafel- en servetgoed, tijk, damast, batist, kamerdoek, kousen, mutsen, handschoenen, broeken en alle andere kleedingstukken, voor zoover niet afzonderlijk belast . . .	—	»	—	»
Meubelen	—	»	—	»
	Transporteren	f 1 278,00		f 5 4 0,00

uit CAYENNE.		uit ST. NAZAIRE.		uit ST. LUCIE.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f 143,00		f 7 992,00		f 5 786,00
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	-	,
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»		
-	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	2 099,00	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
35 ponden.	35,00	—	»	—	»
—	»	—	5 403,00	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
	»	—	»	—	»
—	39,00	—	22 834,00	—	»
—	»	—	»	—	»
	f 217,00		f38 328,00		f 5 786,00

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT SANTA CRUZ.		UIT ST. MARTIN.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	Transport	f 1 278,00		f 5 400,00
Olien, zoo als: olijf-, machine-, lijn-, raap-, patent- en kerosine-	80 kannen olijfolie.	80,00	—	»
Opium	—	»	—	»
Ossen, koeijen, bullen en kalveren . .	—	»	—	»
Paarden en veulens	—	»	—	»
Parapluies en parasols	—	»	—	»
Parfumerien (waaronder fijne zeepsoorten)	—	»	—	»
Pennen, (stalen en veeren)	—	»	—	»
Percussiedoppen	—	»	—	»
Pik en teer	—	»	—	»
Pindas	—	»	—	»
Pistolen	—	»	—	»
Porter, ale en beijersch bier.	—	»	—	»
Pijpen, diverse soorten.	—	»	—	»
Reuzel.	—	»	—	»
Revolvers	—	»	—	»
Rijst	—	»	—	»
Sigaren	—	»	8000 stuks.	200,00
Smeer (molen-) en talk	—	»	—	»
Snuif	—	»	—	»
Speelkaarten	—	»	—	»
Spek (gerookt).	—	»	—	»
Spek (gezouten en gepekeld)	—	»	—	»
Spijkers (diverse soorten)	—	»	—	»
Staal in bladen, platen en staven. . .	—	»	—	»
Steenen (metsel-)	—	»	4150 stuks.	141,00
Steenkolen	—	»	—	»
Suiker . . . . { geraffineerde . . . / ruwe . . . . . . }	—	»	—	»
Tabak . . . . { in rollen of bladen .	—		—	
Tabak . . . . gekorven	—	»	—	»
Tabak . . . . pruim- . . . . . }	—		—	
Thee	—	»	—	»
Tigchels	—	»	—	»
Tin en zink . . { in bladen. . . . . / bewerkt . . . . . }	—	»	—	»
Touwwerk	—	»	—	»
Uijen	35 175 ponden.	2 814,00	—	»
Vaatwerk voor suiker, rum of melassie.	—	»	—	»
Varkens	—	»	—	»
Verfwaren.	—	»	—	100,00
	Transporteren	f 4 172,00		f 5 841,00

UIT CAYENNE.		UIT ST. NAZAIRE.		UIT ST. LUCIE.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f 217,00		f38 328,00		f 5 786,00
355 kannen olijfolie.	355,00	—	»	12 900 pinten kerosine-olie.	2 580,00
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	905,00	—	»
—	»	—	1 770,00	—	325,00
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	200 stuks.	12,00	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	91 vaten = 16 380 ponden.	3 640,00
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
1285 ponden.	334,00	—	»	—	»
—		—		5011 ponden f 2506.	
—	»	—	»	—	2 506,00
—		—		—	
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
	f 906,00		f41 015,00		f 14 837,00

INGEVOERDE GOEDEREN.		uit SANTA CRUZ.		uit ST. MARTIN.	
		Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
		Per transport	f 4 172,00		f 5 841,00
Visch	gezouten bakkeljaauw	575 ponden f 46	46,00	—	»
	haring (gepekeld)	—		—	
	makreel »	—		—	
	stok- en leng-(gedroogd)	—		—	
	zalm (gepekeld)	—		—	
	bokking en heilbot (gedroogd)	—		—	
	andere vischsoorten in pekel	—		—	
Vischlijm		—	»	—	»
Vleesch.	gepekeld	—	»	—	18,00
	hammen en shoulders	—		—	
	rolpens	—		—	
	worst en saucijsjes	—		36 ponden f 18	
	gerookt en gedroogd	—		—	
Water (mineraal-)		—	»	—	»
Wijnen	appelen, peren en bessen-	740 pinten f 296	296,00	—	»
	madeira-	—		—	
	port-	—		—	
	malaga-	—		—	
	rhijn-	—		—	
	sherry-	—		—	
	champagne-	—		—	
	vermouth-	—		—	
Zakken (koffij en kakao)		—	»	—	»
Zeep (ordinaire)		—	»	—	»
Zeildoek		—	»	—	»
Zout (ruw)		—	»	175 000 ponden	2 450,00
Zout (geraffineerd)		—	»	—	»
Alle andere dan de bovengenoemde waren, goederen en koopmanschappen, van welken aard ook		—	400,00	—	»
		Totaal	f 4 914,00		f 8 309 00

UIT CAYENNE.		UIT ST. NAZAIRE.		UIT ST. LUCIE.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f 906,00		f 41 015,00		f 14 837,00
—		—		—	
—		—		—	
—		—		—	
—	»	—	»	—	»
—		—		—	
—		—		—	
—		—		—	
—	»	—	»	—	»
—		—		69 vat. = 12 420 pd. f 2070	
—		—		—	
—	»	—	»	—	»
—		—		—	
—		—		—	
—	»	—	»	—	»
12 431 pinten f 4 972		—		—	
—		—		—	
—		—		—	
—		—		—	
—	8 451,00	—	»	—	»
—		—		—	
32 ponden 48		—		—	
4 901 » 3 431		—		—	
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	367.00	—	105,00
	f 9 357,00		f 41 382,00		f 17 012,00

Paramaribo, den 4den April 1873.

De tijdelijke ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,

J. W. SANCHES.

STAAT van den invoer der kolonie

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT CURAÇAO.		UIT St. EUSTATIUS.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Aardappelen	—	»	—	»
Aarde-, glas- en porceleinwerk	—	»	—	»
Appelen (ongedroogd)	—	»	—	»
Arrowroot	—	»	—	»
Azijn	—	»	—	»
Beschuit en hardbrood	—	»	—	»
Bieren (voor zoover niet afzonderlijk belast)	—	»	—	»
Bieten, peen, wortelen en rapen	—	»	—	»
Bijouterien, als goud- en zilverwerk, edelgesteenten, alsmede horologien, uurwerken en schildpadvoorwerpen	—	f 9,00	—	»
Blik (in bladen)	—	»	—	»
Blik (bewerkt)	—	»	—	»
Blom	—	»	—	»
Boek- en plaatwerken en andere gedrukte stukken.	—	»	—	»
Boter	—	»	—	»
Breeuwwerk	—	»	—	»
Buskruid	—	»	—	»
Cingels	—	»	—	»
Confituren, banket, suikerwerk, koek en bonbons.	—	»	—	»
Chemicalien en droogerijen	—	»	—	»
Dakpannen (vleugel- en nok-)	—	»	—	»
Eetwaren, in blik-, vaatwerk, kisten, flesschen, manden, (voor zoover niet afzonderlijk belast)	—	»	—	»
Ezels (muil- en steen-)	12 steenezels.	480,00	—	»
Flesschen, kruiken, damejeans, pullen en stoopen.	—	»	—	»
Galanterien	—	»	—	»
Gedistilleerd: jenever	—	»	—	»
Gedistilleerd: brandewijn	—	»	—	»
Gedistilleerd: likeuren	—	»	—	»
Gedistilleerd: bitter	—	»	—	»
Gedistilleerd: rum en dram	—	»	—	»
Gereedschappen voor alle bedrijven	—	»	—	»
Geweren of snaphanen	—	»	—	»
Granen en peulvruchten, zoo als boonen, erwten, gort, griesmeel, haver, linzen, spelt, wikken en zemelen	—	»	—	»
Hagels, kogels en loopers	—	»	—	»
Harpuis	—	»	—	»
Hoeden en petten	—	318,00	—	»
Hoepels (houten-)	—	»	—	»
Transporteren		f 807,00		»

Suriname over het jaar 1872.

UIT MARTINIQUE.		TOTAAL.		AANMERKINGEN.
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	
—	»	3500½ mud.	f 21 003,00	
—	»	—	37 847,00	
—	»	—	471,00	
—	»	—	10,00	
—	»	33 060 ponden.	3 806,00	
—	»	134 796 »	16 176,00	
—	»	380 096 pinten.	68 498,00	
—	»	147 vaten.	1 470,00	
—	»	—	13 679,00	
—	»	2131 ponden.	384,00	
—	»	—	4 925,00	
—	»	4 151 590 ponden.	479 698,00	
—	»	—	1 894,00	
—	»	155 230 ponden.	124 184,00	
—	»	19 245 »	4 331,00	
—	»	8203¼ »	12 305,00	
—	»	181 000 stuks.	3 258,00	
—	»	—	6 453,00	
—	»	—	42 811,00	
—	»	31 050 stuks.	2 204,00	
—	f 51,00	—	60 512,00	
—	»	1 muil- 12 steenezels.	680,00	
—	»	—	120,00	
—	»	—	3 745,00	
—	»	187 847 pinten f 53 463		
—	»	18 208 » 16 057		
—	»	856 » 856	70 924,00	
—	»	1 060½ » 530		
—	»	23 » 18		
—	»	—	12 725,00	
—	»	320 loopen.	4 800,00	
—	»	173 517 ponden.	20 822,00	
—	»	9 385½ »	2 816,00	
—	»	272 »	41,00	
—	»	—	29 020,00	
—	»	132 750 stuks.	5 310,00	
	f 51,00		f 1 056 922,00	

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT CURAÇAO.		UIT St. EUSTATIUS.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Per transport		f 807,00		"
Hout (timmer-) zoo als: greenen deelen, white en pitch-pine en groenhart-planken en latten . . .	—	"	—	"
IJzer (bewerkt)	—	"	—	"
IJzer (in staven, banden of platen)	—	"	—	"
Kaarsen . was-	—	"	—	"
Kaarsen . spermacetie-	—	"	—	"
Kaarsen . compositie-	—	"	—	"
Kaarsen . smeer-	—	"	—	"
Kaas (diverse soorten)	—	"	—	"
Kalk en cement metsel-	—	"	—	"
Kalk en cement suiker-	—	"	—	"
Kalk en cement cement.	—	"	—	"
Koffers, valiezen en reiszakken	—	"	—	"
Koffij.	—	"	—	"
Kolen (versche)	—	"	—	"
Koper in bladen of staven	—	"	—	"
Koper (bewerkt)	—	"	—	"
Kramerijen	—	156,00	—	"
Kruidenierswaren	—	"	—	"
Leder, zoo als verlakt-, marokijn-, bazaan-, gewast- en schapen-	—	"	—	"
Leder (zool- en pomp-)	—	"	—	"
Lederwerk, zoo als zadel- en schoenmakerswerk en alle andere lederwerk	—	"	—	"
Leijen (dak-)	—	"	—	"
Limonade gazeuse	—	"	—	"
Lood (plat-)	—	"	—	"
Lucifers	—	"	—	"
Machinerien voor landelijk bedrijf en voor de bewerking en bereiding van koloniale producten .	—	"	—	"
Maïs en maïsmeel	—	"	—	"
Manufacturen en stoffen van wol, laken en cachemier, daaronder begrepen van zijde, katoen, hennep, vlas, werk, boomschors en alle andere hetzij ruw, wit of gebleekt, gegomd, gewast, geverwd of gedrukt, zuiver of gemengd, passementwerk, naai-, stik- en floretzijde, lint, kant en tulle, tafel- en servetgood, tijk, damast, batist, kamerdoek, kousen, mutsen, handschoenen, broeken en alle andere kleedingstukken voor zoover niet afzonderlijk belast	—	110,00	—	"
Meubelen	—	92,00	—	"
Transporteren		f 1 165,00		

uit MARTINIQUE.		TOTAAL.		AANMERKINGEN.
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	
	f 51,00		f 1 056 922,00	
—	»	18 333 voeten gr. deelen f 1 833 844 483 » w. p. planken 50 669 136 070 » p. p. » 13 607 89 bossen latten 223	66 332,00	
—	»	—	20 632,00	
—	»	104 860 ponden.	13 632,00	
—	»	165 ponden f 132	46 374,00	
—	»	1 260 » 630		
—	»	81 097 » 32 439		
—	»	37 637 » 13 173		
—	»	148 514 ponden Zwitsersche kaas, ter waarde van f 906	75 163,00	
—	»	2436 2mudsvaten f 12 180	25 694,00	
—	»	233½ puncheon 8 173		
—	»	890⅙ 2mudsvat 5 341		
—	»	—	854,00	
—	»	8572 ponden.	3 429,00	
—	»	—	317,00	
—	»	1336 ponden.	1 665,00	
—	»	—	3 569,00	
—	»	—	38 707,00	
—	»	—	10 575,00	
—	»	—	6 282,00	
—	»	11 606 ponden.	11 606,00	
—	»	—	63 385,00	
—	»	29 000 stuks.	4 350,00	
—	»	—	30 00	
—	»	13 430 ponden.	2 686,00	
—	»	3 066½ gros.	10 733,00	
—	»	—	65 334,00	
—	»	408 vaten.	4 896,00	
—	20,00	—	493 988,00	
—	»	—	21 402,00	
	f 71,00		f 2 018 557,00	

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT CURAÇAO.		UIT ST. EUSTATIUS.	
	Hoeveelheid.	Waarde	Hoeveelheid.	Waarde.
Per transport		f 1165,00		"
Oliën, zoo als olijf-, machine-, lijn-, raap-, patent- en kerosine-.	—	"	—	"
Opium	—	"	—	"
Ossen, koeijen, bullen en kalveren	—	"	—	"
Paarden en veulens.	—	"	—	"
Parapluies en parasols.	—	"	—	"
Parfumerien (waaronder fijne zeepsoorten). . . .	—	"	—	"
Pennen (stalen en veeren)	—	"	—	"
Percussiedoppen	—	"	—	"
Pik en teer	—	"	—	"
Pindas	102 vaten.	1122,00	—	"
Pistolen	—	"	—	"
Porter, ale en beijersch bier	—	"	—	"
Pijpen (diverse soorten)	—	"	—	"
Reuzel	—	"	—	"
Revolvers	—	"	—	"
Rijst	—	"	—	"
Sigaren	1100 stuks.	11,00	10 000 stuks.	f 100,00
Smeer (molen-) en talk	—	"	—	"
Snuif	—	"	—	"
Speelkaarten	—	"	—	"
Spek (gerookt)	—	"	—	"
Spek (gezouten en gepekeld).	—	"	—	"
Spijkers (diverse soorten).	—	"	—	"
Staal in bladen, platen en staven.	—	"	—	"
Steenen (metsel-).	—	"	—	"
Steenkolen	—	"	—	"
Suiker (geraffineerde).	—	"	—	"
Suiker (ruwe)	—	"	—	"
Tabak (in rollen of bladen)	—	"	—	"
Tabak (gekorven).	—	"	—	"
Tabak (pruim-)	—	"	—	"
Thee	—	"	—	"
Tigchels.	—	"	—	"
Tin en zink (in bladen)	—	"	—	"
Tin en zink (bewerkt)	—	"	—	"
Transporteren		f 2298,00		f 100,00

UIT MARTINIQUE.		TOTAAL.		AANMERKINGEN.
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	
	f 71,00		f 2 048 557,00	
300 kannen olijfolie.	300,00	3 497 kannen olijf- f 3 497 3 933 » machine- 3 540 26 627 » lijn- 14 644 4 024 » raap- 2 012 33 848 » patent- 20 309 262 820 pinten kerosine- 52 564 114 » paraphine- 114	96 680,00	
—	»	$4\frac{5}{8}$ pond.	111,00	
—	»	—	»	
—	»	3 stuks.	600,00	
—	»	—	10 630,00	
—	»	—	16 035,00	
—	»	—	649,00	
—	»	235 150 stuks.	940,00	
—	»	263 vaten.	3 945,00	
—	»	$341\frac{2}{3}$ »	3 758,00	
—	»	—	»	
—	»	46 188 pinten.	17 169,00	
—	»	—	2 590,00	
—	»	51 093 ponden.	13 871,00	
—	»	1 stuk.	30,00	
—	»	2 995 030 ponden.	269 553,00	
—	»	2 528 950 stuks.	58 828,00	
—	»	17 551 ponden.	5 266,00	
—	»	41 »	41,00	
—	»	900 pakjes.	225,00	
—	»	13 861 ponden.	6 237,00	
—	»	833 555 »	185 234,00	
—	»	168 260 ponden ijzeren f 22 166 3 335 » compos. 875 75 » koperen 112	23 153,00	
—	»	—	8.00	
—	»	516 420 stuks.	31 881,00	
—	»	7 865 058 ponden ordinaire en 1 400 » smids-	66 993,00	
—	»	125 829 » f 32 717	43 524,00	
—	»	63 570 » 10 807		
—	»	104 889 » 52 446		
—	»	2 407 » 1 925	54 567,00	
—	»	98 » 196		
—	»	[illegible]6 072 ponden.	9 108,00	
—	»	—	»	
—	»	3476 ponden f 869	869,00	
—	»	—		
	f 371,00		f 2 971 052,00	

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT CURAÇAO.		UIT ST. EUSTATIUS.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Per transport		f 2298,00		f 100,00
Touwwerk, diverse soorten	—	»	—	»
Uijen	—	»	—	»
Vaatwerk voor suiker, rum of melassie	—	»	—	»
Varkens	—	»	—	360,00
Verwwaren	—	»	—	»
Visch . . . gezouten bakkeljaauw	—	»	—	»
Visch . . . haring (gepekeld)	—	»	—	»
Visch . . . makreel »	—	»	—	»
Visch . . . stok- en leng-, (gedroogd)	—	»	—	»
Visch . . . zalm (gepekeld)	—	»	—	»
Visch . . . bokking en heilbot (gerookt)	—	»	—	»
Visch . . . andere vischsoorten in pekel	—	»	—	»
Vischlijm	—	»	—	»
Vleesch . gepekeld	—	»	—	»
Vleesch . hammen en shoulders	—	»	—	»
Vleesch . rolpens	—	»	—	»
Vleesch . worst en saucijsjes	—	»	—	»
Vleesch . gerookt en gedroogd	—	»	—	»
Water, mineraal	—	»	—	»
Wijnen . . appelen-, peren- en bessen-	—	»	—	»
Wijnen . . madeira-	—	»	—	»
Wijnen . . port-	—	»	—	»
Wijnen . . malaga-	—	»	—	»
Wijnen . . rhijn-	—	»	—	»
Wijnen . . sherry-	—	»	—	»
Wijnen . . champagne-	—	»	—	»
Wijnen . . vermouth-	—	»	—	»
Zakken (koffij- en cacao-)	—	»	—	»
Zeep (ordinaire)	—	»	—	»
Zeildoek	—	»	—	»
Zout (ruw-)	150 000 ponden.	2100,00	87 500 ponden.	1225,00
Zout (geraffineerd)	—	»	—	»
Alle andere dan de bovengenoemde waren, goederen en koopmanschappen, van welken aard ook	—	154,00	—	10,00
		f 4552,00		f 1695,00

UIT MARTINIQUE.		TOTAAL.		AANMERKINGEN.
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	
	f 371,00		f 2 971 052,00	
—	»	—	22 633,00	
—	»	130 135 ponden.	10 411,00	
—	»	—	55 982,00	
—	»	—	580,00	
—	»	—	31 126,00	
—	»	2 761 372 ponden f 220 910	264 174,00	
—	»	163 980 » en 343 tobben 9 796		
—	»	183 535 » 15 760		
—	»	5 970 » stok- en 1574 ponden leng 1 792		
—	»	31 820 » 5 360		
—	»	4 365 k. bokkings en 2 185 ponden heilbot 4 147		
—	»	115 362 » 6 409		
—	»	—	»	
—	»	496 575 ponden f 82 763	155 886,00	
—	»	224 326 » 61 834		
—	»	3 845 » 2 307		
—	»	14 446 » 7 223		
—	»	1 407 » 1 759		
—	»	—	706,00	
18 150 pinten.	7260,00	88 749 pinten f 35 499	62 962,00	
—	»	1 105 » 1 105		
—	»	6 897 » 10 346		
—	»	744 » 744		
—	»	2 394 » 2 394		
—	»	1 728 » 1 728		
—	»	1 611 » 2 417		
—	»	12 469 » 8 729		
—	»	8 193 stuks.	7 374,00	
—	»	243 624 ponden.	20 235,00	
—	»	3 483 ellen.	2 438,00	
—	»	673 260 ponden.	9 425,00	
—	»	—	274,00	
—	»	—	64 176,00	
	f 7631,00		f 3 688 431,00	

Paramaribo, den 4den April 1873.

De tijdelijke ontvanger der in en uitgaande regten en accijnsen,

J. W Sanches.

STAAT van den uitvoer de[illegible]

UITGEVOERDE ARTIKELEN.		NAAR NEDERLAND.		NAAR NOORD-AMERIKA.	
		Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Arrowroot		1 312½ ponden.	f 394,00	—	»
Banannen		—	»	—	»
Bijlhoutvet		51 gallons.	306,00	—	»
Confituren		202 stoopen.	606,00	—	»
Gomma		115 ponden.	22,00	—	»
Houtwaren	vierkant hout	1 770 pies.	8 421,00	2 178 pies.	f 10 890,00
	letterhout	50 »	100,00	—	»
	planken	1 052 □ voeten.	105,00	—	»
	latten	496 voeten.	5,00	—	»
	brandhout	—	»	—	»
Huiden		14 967 ponden.	1 497,00	—	»
Kakao		325 356 »	84 073,00	778 829 ponden.	201 682,00
Katoen	schoone	9 390 »	4 226,00	—	»
	vuile	3 420 »	923,00	—	»
	pitten	—	»	—	»
Koffij (heele)		990 ponden.	444,00	671 ponden.	302,00
Kokosnoten		42 750 stuks.	2 138,00	—	»
Koren, gepeld, in vaten		—	»	—	»
Kwassiehout		266 675 ponden.	2 667,00	—	»
Lemmetjes (gezouten)		4½ vaten.	23,00	411½ vaten.	2 058,00
Lemmetjes- of limoensap		3 835 kannen.	767,00	—	»
Melassie		130 227 gallons.	27 393,00	209 363 gallons.	43 647
Oranjeschillen		500 ponden.	50 00	—	»
Rum en dram		28 531 gallons.	18 092,00	—	»
Rundvee		—	»	—	»
Schapen		—	»	—	»
Suiker		7 740 540 ponden.	791 537,00	2 839 487 ponden.	290 242,00
Tamarinde in stroop		—	»	—	»
Toncaboonen		13 ponden.	7 00	—	»
Vischlijm		192 »	192,00	—	»
Diversen		—	567,00	—	5,00
			f 944 555,00		548 826,00

kolonie Suriname in het jaar 1872.

NAAR ENGELAND.		NAAR DEMERARY.		NAAR BARBADOS.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
—	»	—	»	—	»
—	»	30 bossen.	f 18,00	457 bossen.	f 274,00
—	»	—	»	—	»
12 stoopen.	f 36,00	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
1 396 pies.	6 956,00	220 pies.	740,00	704 pies.	2 500,00
181 »	362,00	64 »	128,00	—	»
—	»	3 354 vk. voeten.	335,00	1 946 vierk. voeten.	195,00
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	702½ vadem.	212,00
1 340 ponden.	134,00	2 174 ponden.	217,00	—	»
143 724 »	37 368,00	416 009 »	107 457,00	—	»
70 865 »	31 889,00	149 330 »	67 199,00	—	»
1 695 »	458,00	4 620 »	1 247,00	—	»
20 174 »	202,00	9 302 »	93,00	—	»
40 »	18,00	—	»	40 ponden.	16,00
65 700 stuks.	3 235,00	8 500 stuks.	425,00	1 600 stuks.	80,00
—	»	3 000 ponden.	180.00	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	29½ vaten.	148,00	—	»
1 440 kannen.	288,00	—	»	—	»
13 907 gallons.	2 809,00	3 667 gallons.	733,00	—	»
—	»	—	»	—	»
116 612½ gall.	92 489,00	8 486 gallons.	6 181,00	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
12 678 139 pond.	1 312 490,00	700 361 ponden.	72 987,00	—	»
—	»	1 755 »	351,00	—	»
—	»	—	»	—	»
635 ponden.	635,00	290 ponden.	290,00	—	»
—	33,00	—	»	—	»
	f 1 489 452,00		f 258 729,00		f 3 277,00

Vervolg van d[e]

UITGEVOERDE ARTIKELEN.	NAAR BERBICE.		NAAR ST. NAZAIRE.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Arrowroot	—	»	—	»
Banannen	2 496 bossen.	f 1 498,00	—	»
Bijlhoutvet	—	»	—	»
Confituren	—	»	—	»
Gomma	—	»	—	»
Houtwaren: vierk. hout	—	»	—	»
Houtwaren: letterhout	—	»	—	»
Houtwaren: planken	—	»	—	»
Houtwaren: latten	—	»	—	»
Houtwaren: brandhout	—	»	—	»
Huiden	—	»	—	»
Kakao	—	»	36 ponden.	f 9,00
Katoen: schoone	—	»	—	»
Katoen: vuile	—	»	—	»
Katoen: pitten	—	»	—	»
Koffij (heele)	—	»	243 ponden.	102,00
Kokosnoten	—	»	—	»
Koren, gepeld, in vaten	—	»	—	»
Kwassiehout	—	»	—	»
Lemmetjes (gezouten)	—	»	—	»
Lemmetjes- of limoensap	—	»	—	»
Melassie	—	»	—	»
Oranjeschillen	—	»	—	»
Rum en dram	1 592 gallons.	787,00	—	»
Rundvee	—	»	—	»
Schapen	—	»	—	»
Suiker	150 ponden.	16,00	—	»
Tamarinde in stroop	—	»	—	»
Toncaboonen	—	»	—	»
Vischlijm	—	»	—	»
Diversen	—	»	—	282,00
		f 2 301,00		f 393,00

voorgaande tabel.

NAAR CURAÇAO.		TOTAAL.			AANMERKINGEN.
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.		Waarde.	
—	»	1 312½	ponden.	f 394.00	
—	»	2 283	bossen.	1 790,00	
—	»	51	gallons.	306,00	
—	»	214	stoopen.	642,00	
35 ponden.	f 7,00	150	ponden.	29.00	
—	»	6 268	pies.	29 507,00	
—	»	295	»	590,00	
—	»	6 352	vk. voeten.	635,00	
—	»	496	voeten.	5,00	
—	»	70½	vadem.	212,00	
—	»	18 481	ponden.	1 848,00	
—	»	1 663 954	»	430 589,00	
—	»	229 585	»	103 314,00	
—	»	9 735	»	2 628,00	
—	»	29 476	»	295,00	
—	»	1 984	»	882,00	
—	»	118 550	stuks.	5 928,00	
—	»	3 000	ponden.	180,00	
—	»	266 675	»	2 667,00	
—	»	445½	vaten.	2 229,00	
—	»	5 275	kannen.	1 055,00	
—	»	352 214	gallons.	74 582,00	
—	»	500	ponden.	50,00	
—	»	155 221½	gallons.	117 549,00	
—	»	—		»	
—	»	—		»	
—	»	23 953 677	ponden.	2 467 272,00	
—	»	1 755	»	351,00	
—	»	13	»	7,00	
—	»	1 117	»	1 117,00	
—	»	—		887,00	
	f 7,00			f 3 247 540,00	

Paramaribo, den 4den April 1873.

De tijdelijke ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,
J. W. Sanches.

STAAT van gepercipeerde regten op scheepvaart en tarieven, waarnaar de regten op den in- en uitvoer geheven zijn in het jaar 1872.

GEHEVEN REGTEN op de scheepvaart.

Inkomende regten	f 256 717,92
Uitgaande regten	163 595,58
Tonnegeld der schepen	31 454,00
Baak-, los- en steigergelden	6 900,27
Entrepôt-, waag- en rooigelden	13 547,50
	f 472 215,27

PRIJZEN waarnaar de 5 pct. regten van ingevoerde goederen geheven zijn.

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
Aardappelen	per ½ mud.	f 3,00	f 3,00
Aardappelen	» blomvat.	6,00	6,00
Azijn	» pint.	0,10	0,10
Beschuit en brood in vaten	» 100 pond.	12,00	12,00
Bieten en peen	» blomvat.	10,00	10,00
Blom	» van 180 pond.	20,00	22,00
Blik in bladen	» 100 pond.	18,00	18,00
Bodems (zie duigen).			
Boter	» pond.	0,80	0,80
Breeuwwerk	» 100 pond.	22,50	22,50
Cingels	» 1000 stuks.	18,00	18,00
Dakpannen (vleugel-)	» 1000 »	70,00	70,00
Idem (nok-)	» 100 »	11,00	11,00
Deelen (zie hout).			
Duigen, met bodems voor rum-puncheons	per pak voor een vat.	7,00	7,00
Idem met bodems voor andere	» » » » »	3,50	3,50
Idem zonder bodems	» » » » »	3,00	3,00
Bodems	per stuk.	0,50	0,50
Ezels (muil-)	» »	200,00	200,00
Ezels (steen-)	» »	40,00	40,00
Garen (visschers-)	per pak van 50 strengen.	15,00	15,00
Idem (zeil-)	per pond.	1,00	1,00
Gereedschappen.			
Houweelen	» stuk.	0,65	0,65
IJzeren schoppen	» »	0,75	0,75

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
Houwers (dull)	per stuk.	f 0,65	f 0,65
Dito (wit hechten).	» »	0,45	0,45
Dito (geel hechten).	» »	0,35	0,35
Granen en peulvruchten.			
Boonen			
Erwten			
Gort.			
Griesmeel			
Haver	per 100 pond.	12,00	12,00
Linzen			
Spelt			
Wikken			
Zemelen.			
Koren of maïs	per vat van 150 pond.	8,00	8,00
» » » (meel).	per 180 pond.	12,00	12,00
Harpuis	» 100 »	15,00	15,00
Hoepels (houten)	per 1000 stuks.	40,00	40,00
Hout (timmer-)			
Greenen deelen.	per 1000 vierk. voet.	100,00	100,00
White pine planken	» 1000 » »	60,00	60,00
Pitch pine »	» 1000 » »	100,00	100,00
Latten 25 voets	» bos van 10 stuks.	3,00	3,00
» 20 »	» » » 10 »	2,50	2,50
» 15 »	» » » 10 »	2,00	2,00
IJzer in staven, banden of platen	per 100 pond.	13,00	13,00
Kaarsen, Was-.	» 100 »	80,00	80,00
Spermaceti-	» 100 »	50,00	50,00
Stearine- en compositie-	» 100 »	40,00	40,00
Smeer-	» 100 »	35,00	35,00
Kaas, Zoetemelksche.			
Leidsche	» 100 »	50,00	50,00
Edammer			
Kalk, Metsel-	» 2muds vat.	5,00	5,00
Cement	» » »	6,00	6,00
Suiker-	» puncheons.	35,00	35,00
Dito	» pot.	4,50	4,50
Koffij	» 100 pond.	40,00	40,00
Koper in bladen of staven (rood-)	» 100 »	150,00	150,00
» » » » » (geel-)	» 100 »	100,00	100,00
Leder, Verlakt.	» vel.	4,00	4,00
Marokijn-	» »	2,00	2,00
Bazaan-.	» »	2,00	2,00
Gewast	» »	4,00	4,00
Zool- en pomp-	» pond.	1,00	1,00

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
Schapen-	» vel.	f 1,00	f 1,00
Leijen (dak-).	» 1000 stuks.	150,00	150,00
Limonade gazeuse	per dozijn fleschen.	5,00	5,00
Lood (plat-)	per 100 pond.	20,00	20,00
Olie, (Olijf-)	» Ned kan.	1,00	1,00
Machine-	» » »	0,90	0,90
Lijn- (gekookt en ongekookt)	» » »	0,55	0,55
Patent-	» » »	0,60	0,60
Raap-	» » »	0,50	0,50
Paarden en veulens	» stuk.	200,00	200,00
Pannen. Zie dakpannen.			
Pennen (vederen)	per bos van 25 stuks.	0,50	0,50
Pennen (stalen).	per gros.	1,00	1,00
Pik en teer	» vat.	15,00	15,00
Pijpen (Goudsche).	» gros.	1,25	1,25
Pindas	» blomvat.	11,00	11,00
Rapen	» »	10,00	10,00
Reuzel	» 100 pond.	30,00	25,00
Rijst.	» » »	9,00	9,00
Smeer (molen-) en talk	» » »	30,00	30,00
Snuif	» » »	100,00	100,00
Speelkaarten	» spel.	0,25	0,25
Spek, Gezouten.	per vat van 180 pond.	40,00	40,00
Gerookt	per 100 pond.	45,00	45,00
Koppen	per vat van 180 pond.	16,00	16,00
Spijkers, Koperen	per 100 pond.	150,00	150,00
Compositie	» 100 »	35,00	35,00
IJzeren	» 100 »	13,00	13,00
Steenen, Metsel-:			
Firebricks	» 1000 stuks.	100,00	100,00
Engelsche	» 1000 »	55,00	55,00
Amerikaansche	» 1000 »	45,00	45,00
Hollandsche	» 1000 »	34,00	34,00
Steenkolen:			
Smidskolen	per ton van 2000 pond.	20,00	20,00
Ordinaire	» » » 2000 »	17,00	17,00
Suiker, Geraffineerd	per 100 pond.	26,00	26,00
Ruwe (vacuumpan)	» 100 »	17,00	17,00
Tabak (pruim-).	» pond.	2,00	2,00
Talk. Zie smeer.			
Teer. Zie pik.			
Thee	per 100 pond.	150,00	150,00
Tigchels en tigchelsteenen:			
» plavuizen.	per 1000 stuks.	50,00	50,00

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
Tin	per 100 pond.	f 50,00	f 50,00
Touwwerk	» 100 »	40,00	40,00
Uijen	» 100 »	8,00	8,00
Verwwaren:			
Indigo	» pond.	4,00	4,00
Ultramarijn	» »	0,80	0,80
Kogel- of waschblaauw	» »	0,40	0,40
Vermillioen	» »	2,50	2,50
Berlijnsch blaauw	» »	2,00	2,00
Keizers- of Parijsch groen	» »	1,50	1,50
Friesch en Spaansch groen	» »	1,25	1,25
Koningsgeel	» »	1,00	1,00
Cromaatgeel	» 100 pond.	40,00	40,00
Cromaatgroen	» 100 »	30,00	30,00
Menie	» 100 »	25,00	25,00
Doodekop	» 100 »	20,00	20,00
Goudglid	» 100 »	20,00	20,00
Omber	» 100 »	35,00	35,00
Gele oker	» 100 »	10,00	10,00
Engelsch bruin	» 100 »	10,00	10,00
Loodwit, (droog en aangemaakt)	» 100 »	18,00	18,00
Zinkwit	» 100 »	23,00	23,00
Zwartsel	» 100 »	20,00	20,00
Krijt (gemalen) en timmerkrijt	» 100 »	4,00	4,00
Terpentijn	» pint.	0,65	0,65
Visch, Gezouten	» 100 »	8,00	8,00
Haring	per vat van 180 pond.	10,00	10,00
»	per vaatje van 12 stuks.	2,00	2,00
Bokking	per kistje.	0,75	0,75
Gerookte heilbot	per 100 pond.	40,00	40,00
Makreel	per vat van 180 pond.	15,00	15,00
»	per tobbe van 25 pond.	6,00	6,00
Stok-	per 100 pond.	16,00	16,00
Leng	» 100 »	50,00	50,00
Zalm in pekel	per vat van 180 pond.	30,00	30,00
»	per tobbe van 25 pond.	7,00	7,00
Andere vischsoorten in pekel	per vat van 180 pond.	10,00	10,00
Vleesch, Gepekeld	» » » 180 »	30,00	30,00
Hammen en schouders uit Europa	per 100 pond.	55,00	55,00
» » » » Amerika	» 100 »	25,00	25,00
Rolpens, in vaatjes, potten of fleschen	» pond.	0,60	0,60
Worst en saucijsen (gepekeld) als boven	» »	0,50	0,50
Water (mineraal)	» 100 kruiken.	20,00	20,00
Wortelen. Zie bieten.			

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
Zakken (koffij- en cacao-)	» 100 stuks.	f 90,00	f 90,00
Zalm. Zie visch.			
Zeep (van alle soorten) niet geparfumeerd	» 100 pond.	12,00	12,00
Zeildoek	» el.	0,70	0,70
Zink	» 100 pond.	25,00	25,00
Zout (ruw)	per vat van 250 pond.	3,50	3,50
NB. Van de niet voor prijsbepaling vatbare goederen en welke niet van invoerregten zijn vrijgesteld, wordt het regt geheven naar de gedeclareerde waarde.			

TARIEF van goederen waarop bij den invoer een vast regt geheven wordt.

Ale in vaten	f 0,04 5	per pint.
Idem in flesschen of kruiken	0,06 5	» »
Bier (Beijersch) in vaten	0,04 5	» »
Idem in flesschen of kruiken	0,06 5	» »
Bier, voor zoover niet afzonderlijk belast, in vaten	0,02	» »
Idem in flesschen of kruiken	0,03 5	» »
Bijouterien, waaronder ook behooren horologien, uurwerken, alsmede schildpadvoorwerpen	0,10	per cent der waarde.
Bitter	0,15	per pint.
Brandewijn	0,30	» »
Buskruid	0,35	» pond.
Champagnewijn	0,30	» pint.
Dram	0,30	» »
Edelgesteenten	0,10	percent der waarde.
Gedistilleerd, voor zoover niet afzonderlijk genoemd, in fust of vat van 165 pinten, houdende 82½ pint alcohol bij 15 graden warmte van den honderddeeligen thermometer	0,14	per pint.
Idem gebotteld of in kelders en verder als voren	0,16	» »
Geweren of snaphanen	5,00	» loop.
Goudwerk	0,10	percent der waarde.
Hagels	0,10	per pond.
Kerosine-olie	0,04	» »
Kogels	0,10	» »
Likeuren	0,30	» pint.
Loopers	0,10	» pond.
Lucifers	2,00	per gros pakjes of doosjes van 100 á 105 stuks.
Madeirawijn, in fusten of vaten	0,15	per pint.
Idem gebotteld	0,20	» »
Malagawijn, in fusten of vaten	0,15	» »
Idem gebotteld	0,20	» »
Opium	6,00	» pond.

Paraphine, camphine en alle andere bij eene warmte van 130 graden ontplofbare steen- en aardolien	f 0,80	per pint.
Percussie doppen	0,10	per 100 stuks.
Pistolen	3 00	per stuk.
Porter in fusten of vaten	0,045	» pint.
Idem in flesschen of kruiken	0,065	» »
Portwijn in fusten of vaten	0,15	» »
Idem gebotteld	0,20	» »
Revolvers	12,00	» stuk.
Rhijnwijn in fusten of vaten	0,15	» pint.
Idem gebotteld	0,20	» »
Rum	0,30	» »
Sherry in fusten of vaten	0,15	» »
Idem gebotteld	0,20	» »
Sigaren	0,10	per cent der waarde.
Snuif	0,10	» » »
Tabak in rollen of bladen	0,10	per pond.
Idem gekorven	0,25	» »
Vermouth	0,15	» pint.
Wijnen, daaronder ook begrepen zoogenaamde kunstwijnen, als: appelen-, peeren- en bessenwijn en andere, voor zoover niet afzonderlijk belast, in fusten of vaten	0,05	» »
Idem gebotteld	0,10	» »
Zilverwerk	0,10	per cent der waarde.

PRIJZEN waarnaar de 5 pct. regten van uitgevoerde producten en andere artikelen geheven zijn.

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	KWARTALEN.			
		Eerste.	Tweede.	Derde.	Vierde.
Arrowroot	per 100 pond.	f 30,00	f 30,00	f 30,00	f 30,00
Awara-pitten	per blomvat.	1,00	1,00	1,00	1,00
Banannen	» bos.	0,60	0,60	0,60	0,60
Bijlhoutvet	» gallon.	6,00	6,00	6,00	6,00
Confituren	» stoop.	3,00	3,00	3,00	3,00
Gomma	» 100 pond.	20,00	20,00	20,00	20,00
Hout (rond of vierkant) tot en met 8/8 duim dikte	» stuk.	2,00	2,00	2,00	2,00
Idem meerdere dikte	» »	5,00	5,00	5,00	5,00
Idem (letter-)	» »	2,00	2,00	2,00	2,00
Idem (planken)	per vierkante voet.	0,10	0,10	0,10	0,10
Idem (latten)	per 100 loopende voeten.	1,00	1,00	1,00	1,00
Idem (brandhout)	per vaâm.	3,00	3,00	3,00	3,00
Huiden	per 100 pond.	10,00	10,00	10,00	10.00
Kakao	» 100 »	25,00	26,00	26,00	26,00
Katoen (schoone)	» 100 »	45,00	45,00	45,00	45,00
Idem (vuile)	» 100 »	27,00	27,00	27,00	27,00
Idem (pitten)	» 100 »	1,00	1,00	1,00	1,00

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	KWARTALEN.			
		Eerste.	Tweede.	Derde.	Vierde.
Koffij (heele)	» 100 »	f 40,00	f 45,00	f 45,00	f 45,00
Koffij (gebroken)	» 100 »	24,00	26,00	26,00	26,00
Kokosnoten	» 100 stuks.	5,00	5,00	5,00	5,00
Koren (gepeld in vaten)	» pond.	6,00	6,00	6,00	6,00
Idem (ongepeld)	» 600 spieren.	5,00	5,00	5,00	5,00
Kwassiehout	» 100 pond.	1,00	1,00	1,00	1,00
Lemmetjes	per ½ muds mand.	1,00	1,00	1,00	1,00
Idem (gezouten)	per vleeschvat.	5,00	5,00	5,00	5,00
Idem of limoensap	per 100 kan.	20,00	20,00	20,00	20,00
Melassie	» 100 gallons.	21,00	20,00	20,00	22,00
Oranjeschillen	» 100 pond.	10,00	10,00	10,00	10,00
Patattes	» 100 »	7,00	7,00	7,00	7,00
Pindas	» blomvat.	11,00	11,00	11,00	11,00
Rijst en rijstmeel.	» 100 pond.	9,00	10,00	10,00	10,00
Idem (ongepeld)	» 100 »	6,50	7,00	7,00	7,00
Rum en dram van 20 graden	» 100 gallons.	60,00	60,00	60,00	60,00
en voor iederen graad daarboven of daarbeneden per 100 gallons f 5 meer of minder.					
Rundvee	» stuk.	120,00	120,00	120,00	120,00
Schapen	» »	7,00	7,00	7,00	7,00
Suiker.	» 100 pond.	10,50	10,00	10,50	10,00
Idem (vacuumpan)	» 100 »	15,00	15,00	17,00	16,00
Tamarinden in stroop	» pond.	0,20	0,20	0,20	0,20
Toncaboonen	» 100 pond.	50,00	50,00	50,00	50,00
Varkens	» stuk.	15,00	15,00	15,00	15,00
Vischlijm	» 100 pond.	100,00	100,00	100,00	100,00

Paramaribo, den 4den April 1873.

De tijdelijke ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,

J. W. Sanches.

STAAT van te Paramaribo en in het district Nickerie in 's lands waag gewogen en gemeten producten, gedurende het jaar 1872.

	Door eigenaren en particulieren.		Door administrateuren.		TOTAAL	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	Ponden.		Ponden.		Ponden.	
Suiker	13 395 614	f 1 369 478,00	11 186 014	f 1 143 974,00	24 581 628	f 2 513 452,00
Koffij (heele)	39 694	17 720,00	10 671	4 802,00	50 365	22 522,00
Katoen schoone	265 100	119 295,00	15 345	6 905,00	280 445	126 200,00
Katoen vuile	6 315	1 705,00	3 765	1 017,00	10 080	2 722,00
Cacao	837 066	216 500,00	860 124	222 494,00	1 697 190	438 994,00
	Gallons.		Gallons.		Gallons.	
Rum of dram	90 789	59 013,00	54 010	35 107,00	144 799	94 120,00
Melassie	334 995	69 773,00	»	»	334 995	69 773,00
		f 1 853 484,00		f 1 414 299,00		f 3 267 783,00

Paramaribo, den 4den April 1873.

De tijdelijke Ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,

J. W. Sanches.

SPECIFIEKE STAAT der uit Nederland, Noord-Amerika en andere

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1872.			**UIT NEDER**
1	14 Maart.	Avant,	H. J. Oosterhuis,	214
2	2 April.	Suriname,	H. Houtkoper,	322
3	11 »	Kosmopoliet,	T. H. Kleyn,	157
4	12 »	Catherine,	G. S. Bakker,	192
5	23 »	Albatros,	H. H. Koch,	364
6	27 »	Antonia Hendrica Carolina,	M. Hoedemaker,	206
7	5 Junij.	Zuiderzee,	C. P. de Jonge,	200
8	12 »	Onderneming,	C. L. van der Veen,	189
9	14 »	Julius,	K. Wijtsma,	209
10	5 Augustus.	Henriette,	W. B. Schill,	356
11	11 September.	Willem Jacobus,	H. W. de Vries,	212
12	24 »	Krommenie,	B. Bijll,	160
13	25 November.	Adriana Johanna,	W. Bakker Hz.,	224
14	7 »	Wildeman,	A J. Driest,	322
15	22 »	Albatros,	H. H. Koch,	364
			Totaal 15 schepen, metende	3691
				UIT NOORD-
1	2 Januarij.	Aristos,	M. R. Peak,	132
2	2 »	Unicorn,	H. Cook,	140
3	20 »	Summerville,	C. A. Johnston,	130
4	5 Februarij.	Emma en Eliza,	G. A. Harrigan,	54
5	12 »	Isabel Buerman,	B. Hurd,	210
6	12 Maart.	Unicorn,	H. Cook,	140
7	30 »	J. L. Bigelow,	J. Cook,	130
8	3 April.	Queen,	J. Hardenbroek,	154
9	29 »	Summerville,	C. A. Johnston,	130
10	3 Mei.	William Mason,	J. Giles,	300
11	4 »	Howland,	W. Tucker,	228
12	7 »	Pedro,	H. Bahrs,	144
13	17 »	John Mattheus,	D. A. Roberts,	216
14	23 »	Java,	A. G. Virgië,	163
15	14 Junij.	Unicorn,	H. Cook,	140
16	3 Julij.	Chs. H. Cook,	J. H. Bird,	124
17	26 »	Western Sea,	N. E. Kendrick,	258
			Transporteren	2793

vreemde landen aangekomen schepen in Suriname in het jaar 1872.

NATIEN.	Van waar vertrokken.	LADING.	*Aanmerkingen.*
LAND.			
Nederlandsch.	Amsterdam.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem,	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
AMERIKA.			
Engelsch.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
Nederlandsch.	Idem.	Idem.	
Engelsch.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem via Barbados.	Idem.	
Noord-Amerikaansch,	Boston.	Idem.	
Nederlandsch.	Idem.	Idem.	
Noord-Amerikaansch.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsch.	Idem.	Idem.	
Noord-Amerikaansch.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	New York.	Idem.	
Engelsch.	Boston.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederlandsch.	Idem.	Idem.	
Noord-Amerikaansch.	Idem.	Idem.	
Engelsch.	Idem.	Idem.	

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	2793
18	5 Augustus.	Summerville,	C. A. Johnston,	130
19	8 "	Carrie A. Clark,	J. Cross,	119
20	15 "	Annie Mitchel,	J. Sanders,	212
21	10 September.	Java,	A. Virgie,	163
22	27 "	Orie M. Kemington,	L. L. Chapman,	124
23	30 "	John Mattheus,	D. A. Roberts,	216
24	14 October.	Globe,	J. Hardenbroek,	188
25	6 November.	Success,	S. A. Peak,	143
26	12 "	Rachel Coney,	L. Coney,	335
27	18 "	Howland,	W. Tucker,	228
28	19 "	Summerville,	C. A. Johnston,	130
29	22 "	Aristos,	M. R. Peak,	132
30	23 "	Helen M. Simmons,	R. P. Bush,	107
31	26 "	Constantin,	J. K. Kendrick,	187
32	2 December.	Elsey,	B. B. Howes,	190
33	27 "	J. L. Bigelow,	J. Cook,	130
34	30 "	Java,	A. G. Virgië,	163
			Totaal 34 schepen, metende	5690

UIT ANDERE

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	Schepen.	Gezagvoerders.	Grootte in tonnen.
1	8 Januarij.	Lady of the Night,	H. J. van Eyck,	43
2	12 "	Adriana Johanne,	W. Bakker Hz.,	224
3	12 "	Alcedo,	N. Jordon,	60
4	12 "	Amazone,	A. N. Bates,	160
5	17 "	W. H. B.,	E. W. Man,	73
6	18 "	Alice Holden,	J. Bradley,	200
7	20 "	Gaud et Marguerite,	E. le Mignon,	126
8	29 "	Autumn,	J. de la Parra,	143
9	29 "	Lady of the Night,	H. J. van Eyck,	43
10	31 "	Scallop,	L. Y. Carter,	44
11	31 "	Johannes Duyvens,	E. Stribolt,	218
12	1 Februarij.	Seenimpf,	G. Held,	196
13	3 "	Flora Mac Donald,	J. Martindale,	59
14	10 "	Eleonora Dessé,	J. Swart,	27
15	12 "	Flying Dutchman,	J. M. Abendanon,	46
16	13 "	Ellen,	J. C. Pinto,	44
17	14 "	Gazelle,	B. D. H. White,	43
18	14 "	de Hoop,	A. W. Ouwehand,	200
			Transporteren	1949

NATIEN.	Van waar vertrokken.	LADING.	*Aanmerkingen.*
Engelsch.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
Noord-Amerikaansch	New York.	Idem.	
Engelsch.	Nova Scotia.	Idem.	
Idem.	Banger.	Planken	
Noord-Amerikaansch.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
Engelsch.	Inem.	Idem.	
Noord-Amerikaansch.	St. John.	Planken en koopmanschappen.	
Nederlandsch.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
Noord-Amerikaansch.	Banger.	Planken.	
Idem.	Wilmington.	Planken en koopmanschappen.	
Engelsch.	Nova Scotia.	Planken.	
Idem.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
Noord-Amerikaansch.	Idem.	Idem.	
Engelsch.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Noord-Amerikaansch.	Idem.	Idem.	
Engelsch.	Idem.	Idem.	

VREEMDE LANDEN.

NATIEN.	Van waar vertrokken.	LADING.	*Aanmerkingen.*
Nederlandsch.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Guadeloupe.	In ballast.	
Engelsch.	Demerary.	Steenkolen en koopmanschappen.	Idem.
Idem.	Liverpool.	Steenkolen en steenen.	Idem.
Idem.	Barbados.	In ballast.	
Idem.	Londen.	Diverse koopmanschappen.	
Fransch.	Cayenne.	In ballast.	
Nederlandsch.	Barbados.	Diverse koopmanschappen,	
Idem.	Demerary.	Idem.	Idem.
Engelsch.	Idem.	Idem.	
Noord-Duitsch.	Liverpool.	Steenkolen, idem en machinerien.	Idem.
Idem.	Newcastle.	Steenkolen.	
Engelsch.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	
Nederlandsch.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsch.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederlandsch.	Newcastle.	Steenkolen.	

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	1949
19	26 Februarij.	Gazelle,	B. D. H. White,	43
20	26 „	Lady of the Night,	J. W. Dekker,	43
21	26 „	Wild Rover,	J. M. Dinzey,	66
22	27 „	Plymouth Belle,	D. Baeza,	43
23	2 Maart.	Flying Dutchman,	W. P. Stretton,	46
24	4 „	Acadië,	C. Boer,	152
25	4 „	Cottica,	D. J. Mac-Kechnie,	320
26	5 „	Hermina,	J. Mercurius,	38
27	6 „	Ellen,	J. C. Pinto,	44
28	7 „	Mermaid,	Ths. King,	38
29	14 „	Scallop,	L. Y. Carter,	44
30	21 „	H. T. Stanes,	E. Whyborn,	197
31	22 „	Plymouth Belle,	D. Baeza,	43
32	22 „	Laura,	Ths. King,	174
33	25 „	Scallop,	L. Y. Carter,	44
34	25 „	Alert,	W. Nusum,	34
35	25 „	Lady of the Night,	J. W. Dekker,	43
36	25 „	Garibaldie,	N. Chase,	75
37	26 „	Corona,	C. H. Hustede,	192
38	1 April.	Eleonora Dessé,	J. Swart,	27
39	5 „	Czarowitz,	R. Morman,	191
40	15 „	Alert,	W. Nusum,	34
41	15 „	Eleonora Dessó,	J. Swart,	27
42	15 „	Ellen,	J. C. Pinto,	44
43	15 „	Carolina,	J. A. Ouwehand,	90
44	18 „	Annetta,	A. Wenninga,	124
45	30 „	Maria,	E. Hearaut,	40
46	1 Mei.	W. H. B,	E. W. Man,	73
47	6 „	Flying Dutchman,	W. P. Stretton,	46
48	8 „	Plymouth Belle,	D. Baeza,	43
49	8 „	Ocean Traveller,	E. H. Vanterpool,	66
50	11 „	Charlotte,	T. D. Acton,	36
51	21 „	Alliance,	J. Buchan,	300
52	21 „	Via,	W. M. Oldreive,	156
53	22 „	Sikkelina,	C. H. Veen,	184
54	27 „	Perica,	D. Torrance,	314
55	27 „	Flora Anna,	J. W. Jordan,	46
56	27 „	Persa,	B. Klip,	155
57	27 „	Hermina,	J. Mercurius,	38
58	31 „	Hydra,	F. Segebade,	203
			Transporteren	5865

NATIEN.	Van waar vertrokken.	LADING.	*Aanmerkingen.*
Engelsch.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	
Nederlandsch.	Idem.	Idem.	
Engelsch.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsch.	Idem.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Idem.	St. Martin.	Idem.	
Engelsch.	Clyde.	Steenkolen en koopmanschappen.	
Nederlandsch.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsch.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Londen.	Idem.	
Nederlandsch.	Barbados.	Idem.	
Engelsch.	Londen.	Steenkolen en koopmanschappen.	Idem.
Idem.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	
Engelsch.	Idem.	Planken en koopmanschappen.	Idem.
Noord-Duitsch.	Liverpool.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	Idem.
Engelsch.	Londen.	Steenkolen en koopmanschappen.	Idem.
Idem.	Barbados.	Diverse koopmanschappen.	
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Cayenne.	In ballast.	
Idem.	Porth cowl.	Idem.	
Engelsch.	Demerary.	Ossen en goederen voor exportatie.	
Idem.	Barbados.	Diverse koopmanschappen,	Idem.
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	Met immigranten.
Engelsch.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Engelsch,	Glasgow.	Idem.	
Idem.	Londen.	Idem.	
Nederlandsch.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Engelsch.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederlandsch.	Londen.	Idem.	Idem.
Idem.	Demerary.	Idem en planken.	Idem.
Noord-Duitsch.	Liverpool.	Idem.	

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	5865
59	31 Mei.	Eleonora Dessé,	J. Swart,	27
60	1 Junij.	W. H. B.,	E. W. Man,	73
61	1 "	Leatitia,	J. Harder,	154
62	8 "	Plymouth Belle,	D. Baeza,	43
63	8 "	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
64	11 "	Ranger,	J. D. H. Shepperd,	89
65	11 "	Ellen,	J. C. Pinto,	41
66	12 "	Sagitta,	M. Behrens,	212
67	13 "	Lida,	J W. C. Vinke Muller,	201
68	14 "	Eleonora Dessé,	J. Swart,	27
69	20 "	Emelia,	J. J. da Silva,	165
70	21 "	Flying Dutchman,	W. P. Stretton,	46
71	26 "	Louise Anne,	L Aniou,	64
72	27 "	Ella,	B. R. Hassell,	42
73	4 Julij.	Lady of the Night,	J. W. Dekker,	43
74	6 "	Alert,	J. F. Bisphan,	34
75	6 "	Ellen,	J. C. Pinto,	41
76	13 "	Lillian Bugle,	R. Garret,	82
77	23 "	Flora Anna,	R. Munay,	46
78	27 "	W. H. B.,	E. W. Mann,	73
79	29 "	Flying Dutchman,	W. P. Stretton,	46
80	1 Augustus.	Alice Holden,	J. Bradley,	200
81	2 "	Alert,	J. F. Bisphan,	34
82	5 "	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
83	13 "	Governor de Rouville,	J. Simmons,	31
84	14 "	Charlotte,	T. D. Acton,	36
85	16 "	Mermaid,	T. King,	38
86	22 "	Flying Dutchman,	W. P. Stretton,	46
87	22 "	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
88	22 "	Lillian Bugle,	R. Garret,	82
89	26 "	Evangeline,	J. M. Tibbetts,	241
90	27 "	Czarowitz,	R. Morman,	191
91	28 "	Hermina,	W. Hoijer qq.,	28
92	29 "	Cottica,	D. T. Mac-Kechnie,	320
93	29 "	Celestial,	J. Le Messurier,	227
94	30 "	Plymouth Belle,	D. Baeza,	43
95	30 "	Marys,	Sywester Jozeph,	38
96	4 September.	Charlotte,	T. D. Acton,	36
97	12 "	Mermaid,	Ths. King,	38
98	13 "	H. T. Stanes,	E. Whyborn,	196
			Transporteren	9324

NATIEN.	Van waar vertrokken.	L A D I N G.	*Aanmerkingen.*
Nederlandsch.	Demerary.	Steenkolen en koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Engelsch.	Idem.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Idem.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Nederlandsch.	Cayenne.	In ballast.	
Idem.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	
Engelsch.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederlandsch.	Idem.	Idem.	Idem.
Noord-Duitsch.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Nederlandsch.	Idem.	Steenkolen.	
Idem.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Portugeesch.	St. Crux-Teneriffe.	Idem.	
Nederlandsch.	Barbados.	Idem.	Met immigranten.
Fransch.	Cayenne.	Idem.	
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsch.	Barbados.	Idem.	Idem.
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Engelsch.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Barbados.	Idem.	Met immigranten.
Idem.	Idem.	Planken en koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Nederlandsch.	Idem.	Diverse koopmanschappen.	Met immigranten.
Engelsch.	Berbice.	In ballast	
Idem.	Barbados.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Barbados.	In ballast	Met immigranten.
Idem.	Demerary.	Planken en koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Engelsch.	Barbados.	Diverse koopmanschappen.	Idem, met immigranten.
Nederlandsch.	Idem.	Idem.	Met immigranten.
Idem.	Demerary.	Idem.	
Engelsch.	Idem.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	Idem.
Engelsch.	Glasgow.	Idem.	
Nederlandsch.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Barbados.	Idem.	Met immigranten.
Engelsch.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Engelsch.	Barbados.	Kalk.	Met immigranten.
Idem.	Berbice.	Diverse koopmanschappen.	

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	9 324
99	11 September.	Lillian Bugle,	R. Garret,	82
100	14 »	Leentje van Dam,	F. T. Maathuis,	186
101	23 »	Governor de Rouville,	J. H. Simmons,	31
102	27 »	Plymouth Belle,	J. Simmons,	43
103	30 »	Hermina,	J. Mercurius,	38
104	30 »	Ella,	H. Johnson,	42
105	2 October.	Johanne,	J. Rasmussen,	194
106	5 »	W. H. B.,	E. W. Man,	73
107	9 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
108	17 »	Excelsior,	J. Lewis,	59
109	19 »	Sir Carl,	J. J. Scopean,	47
110	22 »	Flying Dutchman,	J. W. H. von Cornewall,	46
111	22 »	Maria Eliza,	F. Neumann,	80
112	28 »	Lady of the Night,	J. W. Dekker,	43
113	30 »	Daylight,	J. C. Abensitz,	71
114	31 »	Ocean Traveller,	E. Vanterpool,	66
115	31 »	Perica,	D. Torrance,	314
116	1 November.	Alice,	R. Boston,	26
117	8 »	Mermaid,	Ths. King,	38
118	13 »	Charlotte,	H. Zaandam qq.,	36
119	18 »	Spartan,	J. W. Jordan,	68
120	19 »	Emporium,	A. Frank,	53
121	23 »	Ensign,	A. Schnell,	232
122	27 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
123	27 »	Jantje,	H. H. Lever,	175
124	5 December.	Harbinger,	J. W. Leverock,	48
125	6 »	Flying Dutchman,	W. P. Stretton,	46
126	7 »	W. H. B.,	E. W. Man,	73
127	9 »	Charlotte,	H. Zaandam qq.,	36
128	13 »	Alliance,	J. Buchan,	300
129	18 »	Mermaid,	Ths. King,	38
130	20 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
131	23 »	Jane,	J. Hansford,	286
132	23 »	Genius,	G. Blanke,	326
133	24 »	Nord Duetsche Seewarter,	H. Breyman,	194
			Totaal 133 schepen, metende	12 843

NATIEN.	Van waar vertrokken.	L A D I N G.	*Aanmerkingen.*
Engelsch.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie,
Nederlandsch.	Londen.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	Met immigranten.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Demerary.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Idem.	
Deensch.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Engelsch.	Barbados.	Idem.	Met immigranten.
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Engelsch.	Berbice.	In ballast.	Idem.
Deensch.	St. Eustatius.	Diverse koopmanschappen.	Met immigranten.
Nederlandsch.	Barbados.	Idem.	Idem.
Idem.	Curaçao.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Engelsch.	Berbice.	Idem per exportatie.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Barbados.	Idem.	Met immigranten.
Idem.	Glasgow.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	Idem.
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Engelsch.	Barbados.	Idem.	Met immigranten.
Idem.	St. Lucia.	Idem.	
Idem.	Glasgow.	Steenkolen.	
Nederlandsch.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Londen.	Steenkolen en koopmanschappen.	Idem.
Idem.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsch.	Barbados.	Idem.	Met immigranten.
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Engelsch.	Glasgow.	Idem.	
Idem.	Barbados.	In ballast.	Met immigranten.
Nederlandsch.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	
Engelsch.	Greenock.	Steenkolen.	
Noord-Duitsch.	Liverpool.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Steenkolen en koopmanschappen.	

RECAPITULATIE der uit Nederland, Noord-Amerika en andere vreemde landen allhier aangekomen schepen, gedurende het jaar 1872.

UIT NEDERLAND.				
Nederlandsche schepen		15	metende	3 691 tonnen.
UIT NOORD-AMERIKA.				
Nederlandsche schepen	4		563	
Engelsche »	16		2606	
Noord-Amerikaansche schepen	14		2521	
		34		5 690 »
UIT ANDERE VREEMDE LANDEN.				
Nederlandsche schepen	63		4164	
Engelsche »	58		6602	
Fransche »	2		190	
Noord-Duitsche »	7		1541	
Portugeesche »	1		105	
Deensche »	2		241	
		133		12 843 »
Totaal . . .		182 schepen.	metende	22 224 tonnen.

Paramaribo, den 4den April 1873.

De tijdelijke Ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,

J. W. Sanches.

STAAT der Nederlandsche schepen, die gedurende het jaar 1872 in Suriname uit vreemde havens zijn aangekomen, opgemaakt ingevolge de gouvernements-resolutie dd. 13 October 1854, n°. 1428.

Volgnommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnemaat.	Vreemde havens van waar de schepen regtstreeks zijn aangekomen.	*AANMERKINGEN.*
	1872.					
1	12 Januarij.	Adriana Johanna,	W. Bakker Hz.,	212	Guadeloupe.	Ingeklaard te Paramaribo in ballast.
2	14 Februarij.	de Hoop,	A. W. Ouwehand,	200	Newcastle.	Idem en beladen met steenkolen.
3	4 Maart.	Acadie,	C. Boer,	152	St. Martin.	Idem en beladen met diverse koopmanschappen.
4	April.	Corolina,	J. W. Ouwehand,	90	Cayenne.	Idem in ballast.
5	18 »	Annette,	A. Weuninga,	124	Porthcawl.	Idem en beladen met steenkolen.
6	22 Mei.	Sikkolina,	C. H. Veen,	184	Liverpool.	Idem in Nickerie en beladen met diverse koopmanschappen.
7	27 »	Persa,	B. Klip,	155	Londen.	Idem als voren.
8	13 Junij.	Lida,	J. W. C. Vincke Muller,	201	Liverpool.	Idem te Paramaribo en beladen met steenkolen.
9	14 September.	Leentje van Dam,	F. T. Maathuis,	186	Londen.	Idem en beladen met diverse koopmanschappen.
10	27 November.	Jantje,	H. H. Lever,	175	Londen.	Idem in Nickerie en beladen met steenkolen en diverse koopmanschappen.
			Totaal tien schepen metende . . .	1679		

Paramaribo, den 10den Februarij 1873.

De Controleur der belastingen,
J. Sprée.

SPECIFIEKE STAAT der naar Nederland, Noord-Amerika en andere vreemde

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1872.		**NAAR NEDER**	
1	17 Januarij.	Henriette,	W. B. Schill,	356
2	24 "	Caspar de Robles,	T. H. van Slooten,	162
3	31 "	Johanna en Margrieta,	H. A. de Boer,	256
4	4 Maart.	Wildeman,	A. J. Driest,	332
5	7 "	Krommenie,	B Bijll,	160
6	18 "	Adriana Johanna,	W. Bakker Hz.,	224
7	27 "	Anna Maria Henriette,	A. S. de Jong,	202
8	17 April.	Acadië,	C. Boer,	152
9	10 Mei.	Suriname,	H. Houtkoper,	322
10	24 "	Kosmopoliet,	T. H. Klein,	157
11	24 "	Catherine,	G. S. Bakker,	192
12	8 Junij.	Albatros,	H. H. Koch,	364
13	10 "	Antonia Hendrica Carolina,	M. Hoedemaker,	206
14	15 Julij.	Zuiderzee,	C. P. de Jonge,	200
15	31 "	Julius,	K. Wijtsma,	209
16	12 Augustus.	Onderneming,	C. L. van der Veen,	189
17	17 "	Carolina,	A. Ouwehand,	90
18	28 "	Lida,	J. W. C. Vinke Muller,	201
19	4 October.	Henriette,	W. B. Schill,	356
20	26 "	Krommenie,	B. Bijll,	160
			Transporteren	4490

...landen vertrokken schepen van Suriname in het jaar 1872.

NATIEN.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*Aanmerkingen.*
...LAND.			
Nederlandsch.	Amsterdam.	Suiker, rum, cacao, kokosnoten, ceder- en kwassiehout en oud koper.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao, kokosnoten en kwassiehout.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, rum, cacao, schoone katoen, kokosnoten, kwassiehout en confituren.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao, lemmetjessap, ceder- en kwassiehout.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao, rum, kokosnoten, kwassie- en vierk. hout en oud koper.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, rum, cacao, koffij, confituren, gezouten lemmetjes, vierk.- en letterhout.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao, kokosnoten vierk.- en kwassiehout.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao, confituren, oranjeschillen en kwassiehout.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao, rum, arrowroot, kokosnoten, lemmetjessap, vischlijm, huiden, kwassiehout en hars.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao, arrowroot, kokosnoten, vierk.- en kwassiehout.	
Idem.	Idem.	Schoone en vuile katoen, huiden, toncaboonen, vischlijm, koffij, oud koper, vierk.- en kwassiehout.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, cacao, koffij, confituren, arrowroot, kokosnoten, planken, vierk.- en kwassiehout.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao, bijlhoutvet, oud koper, vierk.- en kwassiehout.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao, koffij, rum, arrowroot, gezouten lemmetjes, schoone en vuile katoen, vierk.- en kwassiehout en confituren.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao, kokosnoten, lemmetjessap, vierk.-, letter- en kwassiehout.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao, rum, arrowroot, koffij, confituren, vierk. hout en oud koper.	
Idem.	Idem.	Lemmetjessap, konosnoten, huiden, bijlhoutvet en vierk. hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao, koffij, kokosnoten, arrowroot, lemmetjessap, confituren, roucou en vierk. hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao, rum, koffij, arrowroot, vischlijm, kokosnoten, confituren, gezouten lemmetjes, oranjeschillen en vierk. hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao, gomma, arrowroot, confituren, vischlijm, kokosnoten, huiden en kwassiehout.	

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	4490
21	26 October.	Willem Jacobus,	H. W. de Vries,	212
22	19 December.	Wildeman,	A. J. Driest,	332
			Totaal 22 schepen, metende	5034
			NAAR NOORD-	
1	3 Januarij.	Howland,	W. Tucker,	228
2	11 »	Aristos,	M. R. Peak,	132
3	12 »	Unicorn,	H. Cook,	140
4	17 Februarij.	Summerville,	C. A. Johnston,	130
5	15 Maart.	Isabel Buerman,	B. Hurd,	210
6	9 April.	Unicorn,	H. Cook,	140
7	27 »	J. L. Bigelow,	J. Cook,	130
8	25 Mei.	Summerville,	C. A. Johnston,	130
9	4 Junij.	Pedro,	H. Bahrs,	144
10	5 »	William Mason,	J. J. Giles,	300
11	11 »	Howland,	W. Tucker,	228
12	10 Julij.	Unicorn,	H. Cook,	140
13	13 »	John Mattheus,	D. A. Roberts,	216
14	23 »	Success,	J. van Praag,	143
15	23 »	Queen,	J. Hardenbroek,	154
16	19 Augustus.	Chs. H. Cook,	J. H. Bird,	124
17	24 »	Summerville,	C. A. Johnston,	130
18	27 »	Western Sea,	N. E. Kendrick,	258
19	7 September.	C. W. Clark,	J. Cross,	119
20	7 October.	Java,	A. G. Virgie,	163
21	26 »	John Mattheus,	D. A. Roberts,	216
22	30 »	Globe,	J. N. Hardenbroek,	188
23	10 December.	H. M. Simmons,	R. P. Bush,	107
24	11 »	Constantin,	J. K. Kendrick,	187
25	14 »	Rachel Conney	L. Conney,	335
			Transporteren	4292

NATIEN.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*Aanmerkingen.*
Nederlandsch.	Amsterdam.	Suiker, melassie, cacao, rum, koffij, gomma, arrowroot, huiden, confituren en kokosnoten.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao, rum, koffij, arrowroot, confituren, lemmetjessap en vischlijm.	
AMERIKA.			
Noord-Amerikaansch.	Boston.	Suiker en melassie.	
Engelsch.	Idem.	Melassie.	
Nederlandsch.	Idem.	Suiker, melassie, cacao en gezouten lemmetjes.	
Noord-Amerikaansch.	Idem.	Suiker, cacao, gezouten lemmetjes en cederhout.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie en cacao.	
Nederlandsch.	Idem.	Suiker, melassie, cacao en gezouten lemmetjes.	
Noord-Amerikaansch.	Idem.	Suiker, melassie, cacao, gezouten lemmetjes en vierk. hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao, gezouten lemmetjes en vierk. hout.	
Idem.	Idem.	Melassie.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie en cacao.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederlandsch.	Idem.	Idem.	
Engelsch.	Idem.	Suiker, melassie, cacao en gezouten lemmetjes.	
Nederlandsch.	New York.	Vierk. hout.	
Noord-Amerikaansch.	Boston.	Idem.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao, gezouten lemmetjes en vierk. hout.	
Engelsch.	Idem.	Suiker, koffij en vierk. hout.	
Noord-Amerikaansch.	Idem.	Suiker, melassie, cacao, gezouten lemmetjes en vierk. hout.	
Idem.	New York.	Vierk. hout.	
Engelsch.	Boston.	Cacao en vierk. hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie en cacao.	
Noord-Amerikaansch.	Idem.	Vierk. hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao en gezouten lemmetjes.	
Engelsch.	Idem.	Suiker, melassie en cacao.	
Noord-Amerikaansch.	Idem.	Suiker, cacao en vierk. hout.	

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	4292
26	23 December.	Aristos,	M. R. Peak,	132
27	28 »	Elsey,	B. P. Howes,	190
28	30 »	Howland,	W. Tucker,	228
			Totaal 28 schepen, metende	4942
			NAAR ANDERE	
1	9 Januarij.	Minerva,	C. Ramin,	274
2	10 »	Anna Maria,	H. Ellesjornssen,	126
3	13 »	Kolding,	J. F. Broch,	168
4	18 »	Lady of the Night,	H. J. van Eyck,	43
5	18 »	Alcedo,	J. W. Jordon,	60
6	24 »	Flying Dutchman,	W. P. Stretton,	46
7	24 »	Alliance,	R. Hudson,	300
8	25 »	Gaud et Marguerite,	E. le Mignon,	126
9	27 »	W. H. B.,	E. W. Man,	73
10	31 »	Eleonora Dessé,	J. Swart,	27
11	1 Februarij.	Scallop,	L. Y. Carter,	44
12	6 »	Lady of the Night,	H. J. van Eyck,	43
13	10 »	Flora Mac Donald,	J. Martindale,	59
14	14 »	Plymouth Belle,	D. Baëza,	43
15	16 »	Gazelle,	B. D. H. White,	43
16	17 »	Alice Holden,	J. Bradley,	200
17	23 »	Seenimph,	G. Held,	196
18	24 »	Celestial,	J. Schofield,	227
19	27 »	Hermina,	J. Mercurius,	38
20	29 »	Wild Rover,	J. Dinzey,	66
21	29 »	Gazelle,	B. D. H. White,	43
22	2 Maart.	Plymouth Belle,	D. Baëza,	43
23	5 »	Lady of the Night,	J. W. Dekker,	43
24	14 »	Eleonora Dessé,	J. Swart,	27
25	14 »	Lady of the Night,	J. W. Dekker,	43
26	15 »	Scallop,	L. Y. Carter,	44
27	16 »	de Hoop,	A. W. Ouwehand,	200
28	23 »	Avant,	H. J. Oosterhuis,	214
29	26 »	Scallop,	L. Y. Carter,	44
30	27 »	Plymouth Belle,	D. Baëza,	43
31	28 »	Alert,	W. Nusum,	34
32	30 »	Ellen,	J. C. Pinto,	44
			Transporteren	3024

NATIEN.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*Aanmerkingen.*
Engelsch.	Boston.	Suiker, melassie, cacao en koffij.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie en cacao.	
Noord-Amerikaansch.	Idem.	Idem.	
VREEMDE LANDEN.			
Noord-Duitsch.	Curaçao.	In ballast.	
Zweedsch.	Londen.	Suiker en vischlijm.	
Deensch.	Liverpool.	Suiker en rum.	Uitgeklaard te Nickerie.
Nederlandsch.	Demerary.	Suiker en cacao.	Idem.
Engelsch.	Idem.	Cacao.	Idem.
Nederlandsch.	Idem.	Idem.	
Engelsch.	Clyde.	Suiker en rum.	
Fransch.	Liverpool.	Vierk. hout.	
Engelsch.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsch.	Demerary.	Suiker.	Idem.
Engelsch.	Idem.	In ballast.	
Nederlandsch.	Idem.	Suiker en cacao.	Idem.
Engelsch.	Idem.	Suiker en vischlijm.	
Nederlandsch.	Barbados.	Brandhout.	
Engelsch.	Demerary.	Cacao.	
Idem.	Clyde.	Suiker, melassie en rum.	
Noord-Duitsch.	La Guéra.	In ballast.	
Nederlandsch.	Clyde.	Cacao en rum,	Idem.
Idem.	Demerary.	Suiker.	Idem.
Engelsch.	Barbados.	Brandhout.	
Idem.	Demerary.	Suiker.	
Nederlandsch.	Barbados.	Vierk. hout.	
Idem.	Demerary.	Suiker en cacao.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsch.	Idem.	Cacao.	
Nederlandsch.	Maracaïbo.	In ballast.	
Idem.	Demerary.	Exportatiegoederen.	
Engelsch.	Idem.	Rum.	
Nederlandsch.	Barbados.	In ballast.	
Engelsch.	Idem.	Brandhout en exportatiegoederen.	
Nederlandsch.	Demerary.	Rum en cacao.	Idem

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	3024
33	6 April.	Cottica,	D. T. Mac-Kechnie,	320
34	8 »	Eleonora Dessé,	J. Swart,	27
35	10 »	Johannes Duyvens,	E. Stribolt,	218
36	17 »	Alert,	W. Nusum,	34
37	19 »	Flying Dutchman,	W. P. Stretton,	46
38	25 »	Ellen,	J. C. Pinto,	44
39	30 »	Laura,	Ths. Conch,	174
40	2 Mei.	Maria,	E. Hearaut,	40
41	4 »	H. T. Stanes,	E. Whyborn,	197
42	13 »	Ocean Traveller,	E. H. Vanterpool,	66
43	13 »	W. H. B.,	E. W. Man,	73
44	13 »	Czarowitz,	R. Morman,	191
45	14 »	Corona,	C. H. Hustede,	192
46	15 »	Hermina,	J. Mercurius,	38
47	17 »	Plymouth Belle,	D. Baëza,	43
48	18 »	Lady of the Night,	J. W. Dekker,	43
49	22 »	Eleonora Dessé,	J. Swart,	27
50	25 »	Ellen,	J. C. Pinto,	44
51	30 »	Flying Dutchman,	W. P. Stretton,	46
52	31 »	Flora Anna,	J. W. Jordan,	46
53	31 »	Java,	A. G. Virgie,	163
54	4 Junij.	Annetta,	A. Wenninga,	124
55	11 »	Plymouth Belle,	D. Baëza,	43
56	15 »	Lady of the Night,	J. W. Dekker,	43
57	20 »	Via,	W. M. Oldreive,	156
58	24 »	Ellen,	J. C. Pinto,	44
59	28 »	Louise Anne,	H. Aniou,	64
60	29 »	Ella,	W. R. Hassell,	42
61	2 Julij.	Emelia,	J. J. da Silva,	105
62	2 »	Perica,	D. Torrence,	314
63	2 »	W. H. B.,	E. W. Man,	73
64	6 »	Persa,	B. Klip,	155
65	9 »	Alert,	J. F, Bisphin,	34
66	11 »	Flying Dutchman,	W. P. Stretton,	46
67	17 »	Mermaid,	Chs. King,	38
68	18 »	Lady of the Night,	J. W. Dekker,	43
69	19 »	Ranger,	J. D. Shepperd,	89
70	23 »	Sikkolina,	C. H. Veen,	184
71	23 »	Leatitia,	J. Harder,	154
			Transporteren	6847

NATIEN.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*Aanmerkingen.*
Engelsch.	Clyde.	Suiker, schoone en vuile katoen.	
Nederlandsch.	Demerary.	Schoone katoen.	Uitgeklaard te Nickerie.
Noord-Duitsch.	Liverpool.	Suiker, rum en kokosnoten.	Idem.
Engelsch.	Barbados.	Brandhout.	
Nederlandsch.	Demerary.	Schoone katoen en huiden.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsch.	Londen.	Suiker en rum.	Idem.
Idem.	Demerary.	Exportatie-goederen.	
Idem.	Clyde.	Suiker, rum en lemmetjessap.	
Idem.	Barbados.	Brandhout.	
Idem.	Demerary.	Cacao.	Idem.
Idem.	Liverpool.	Suiker, rum, katoen en kokosnoten.	Idem.
Noord-Duitsch.	Idem.	Suiker en rum.	Idem.
Nederlandsch.	Demerary.	Katoen.	Idem.
Idem.	Cayenne.	Exportatie-goederen.	
Idem.	Demerary.	Cacao en vischlijm.	
Idem.	Idem.	Suiker.	Idem.
Idem.	Idem.	Melassie en katoen.	Idem.
Idem.	Barbados.	Banannen en brandhout.	Idem.
Engelsch.	Demerary.	In ballast.	
Idem.	St. Martin,	Idem.	
Nederlandsch.	Liverpool.	Vierk. hout.	
Idem.	Barbados.	In ballast.	
Idem.	Demerary.	Cacao en huiden.	
Engelsch.	Londen.	Suiker, melassie en cacao.	
Nederlandsch.	Demerary.	Katoen.	Idem.
Fransch.	Idem.	Exportatie-goederen.	
Nederlandsch.	Idem.	Cacao.	
Portugeesch.	Idem.	Exportatie-goederen.	
Engelsch.	Clyde.	Suiker, cacao, rum, katoen en vierk. hout.	
Idem.	Barbados.	Vierk.- en brandhout.	Idem.
Nederlandsch.	Londen.	Suiker, cacao, rum en vischlijm.	Idem.
Engelsch.	Demerary.	In ballast.	
Nederlandsch.	Barbados.	Brandhout.	Idem.
Engelsch.	Idem.	Banannen.	Idem.
Nederlandsch.	Demerary.	Cacao.	
Engelsch.	Barbados.	Vierk. hout.	Idem.
Nederlandsch.	Liverpool.	Suiker, rum, katoen en kokosnoten.	Idem.
Idem.	Idem.	Suiker, rum, kokosnoten, katoen en katoenpitten.	Idem.

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	6 847
72	24 Julij.	Lady of the Night,	J. Swart,	43
73	25 »	Flora Anna,	R. Murray,	46
74	27 »	Heydra,	F. Segebade,	203
75	30 »	Charlotte,	T. D. Acton,	36
76	31 »	Flying Dutchman,	W. P. Stretton,	46
77	5 Augustus.	Alert,	J. F. Bisphan,	34
78	6 »	Lillian Bugle,	R. Garret,	82
79	10 »	Lady of the Night,	J. Swart,	43
80	10 »	Sagitta,	M. Behrens,	212
81	14 »	Governor de Rouville,	J. M. Simmons,	31
82	21 »	Hermina,	J. Mercurius,	38
83	23 »	Anne Mitchel,	J. Sanders,	212
84	23 »	W. H. B.,	E. W. Mann,	73
85	26 »	Charlotte,	T. D. Acton,	36
86	29 »	Lillian Bugle,	R. Garret,	82
87	3 September.	Alliance,	J. Buchan,	300
88	3 »	Plymouth Belle,	D. Baëza,	43
89	4 »	Marys,	S. Joseph,	38
90	4 »	Flying Dutchman,	J. W. H. von Cornewall,	46
91	14 »	Mermaid,	Ths. King,	38
92	17 »	Lady of the Night,	J. W. Dekker,	43
93	19 »	Hermina,	W. Hoijer,	38
94	23 »	Alice Holden,	J. Bradley,	200
95	25 »	Lillian Bugle,	R. Garret,	82
96	26 »	Governor de Rouville,	J. H. Simmons,	31
97	3 October.	Plymouth Belle,	J. Baëza,	43
98	3 »	Ella,	H. Johnson,	42
99	5 »	O. M. Remington,	L. L. Chapman,	124
100	15 »	Cottica,	D. T. Mac-Kechnie,	320
101	15 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
102	17 »	Czarowitz,	R. Morman,	191
103	19 »	Excelsior,	J. Lewis,	59
104	21 »	Evangeline,	J. M. Tibbets,	241
105	26 »	Sir Carl,	J. J. Scopean,	47
106	29 »	Maria Eliza,	J. F. Neuman,	80
107	30 »	Charlotte,	T. D. Acton,	36
108	31 »	Daylight,	J. C. Abenset,	71
109	1 November.	H. T. Stanes,	E. Whyborn,	196
			Transporteren	10 416

NATIEN.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*Aanmerkingen.*
Nederlandsch.	Demerary.	Cacao.	Uitgeklaard te Nickerie.
Engelsch.	Idem.	In ballast.	
Noord-Duitsch.	Liverpool.	Suiker, cacao, melassie, rum, katoen en vierk. en letterhout.	
Nederlandsch.	Demerary.	Suiker en katoen.	Idem.
Idem.	Barbados.	Cederplanken.	
Engelsch.	Demerary.	Vierk. hout en cederplanken.	
Idem.	Idem.	Schoone katoen, kokosnoten en katoenpitten.	Idem.
Nederlandsch.	Idem.	Cacao en rum.	Idem.
Engelsch.	Liverpool.	Suiker en rum.	Idem.
Nederlandsch.	Demerary.	In ballast.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsch.	Bonaire.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Vierk.- en brandhout.	Idem.
Nederlandsch.	Demerary.	Suiker.	Idem.
Engelsch.	Idem.	Suiker, cacao, katoen en kokosnoten.	Idem.
Idem.	Clyde.	Suiker, rum, kokosnoten en vierk. hout.	
Nederlandsch.	Barbados.	In ballast.	
Engelsch.	Idem.	Vierk. hout.	
Nederlandsch.	Idem.	Brandhout.	
Engelsch.	Idem.	Banannen.	
Nederlandsch.	Demerary.	Suiker, cacao en cederplanken.	
Idem.	Idem.	Suiker en huiden.	Idem.
Engelsch.	Londen.	Cacao, huiden, vischlijm en vierk. hout.	
Idem.	Demerary.	Cacao en huiden.	Idem.
Nederlandsch.	Idem.	In ballast.	
Idem.	Barbados.	Brandhout.	
Idem.	Demerary.	In ballast.	
Noord-Amerikaansch.	Idem.	Cacao, tamarinde, gezouten lemmetjes en letter- en vierk. hout.	
Engelsch.	Clyde.	Suiker, confituren, lemmetjessap en vischlijm.	
Nederlandsch.	Demerary.	In ballast.	Idem.
Engelsch.	Liverpool.	Rum en kokosnoten.	Idem.
Idem.	Demerary.	In ballast.	Idem.
Idem.	Liverpool.	Vierk. en letterhout.	
Zweedsch.	Demerary.	Banannen.	
Nederlandsch.	Curaçao.	In ballast.	
Idem.	Demerary.	Rum, caceo en koorn.	Idem.
Engelsch.	Berbice.	In ballast.	
Idem.	Clyde.	Suiker, cacao en vischlijm.	

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	10 416
110	4 November.	Flying Dutchman,	J. H. W. von Cornewall,	46
111	5 »	Ocean Traveller,	E. Venterpool,	66
112	5 »	Lady of the Night,	J. W. Dekker,	43
113	12 »	Mermaid,	Ths. King,	38
114	12 »	W. H. B.,	E. W. Man,	73
115	14 »	Leentje van Dam,	F. F. Maathuis,	186
116	16 »	Alice,	R. Boston,	26
117	21 »	Spartan,	J. W. Jordan,	68
118	23 »	Emporium,	E. Frank,	53
119	23 »	Charlotte,	H. Zaandam qq.,	36
120	2 December.	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
121	3 »	Perica,	D. Torrance,	314
122	6 »	Summerville,	C. A. Johnston	130
123	9 »	Harbinger,	J. W. Leverock,	48
124	10 »	Johanne,	J. Rasmussen,	194
125	11 »	W. H. B.,	E. W. Man,	73
126	17 »	Ensign,	A. Schuell,	232
127	18 »	Flying Dutchman,	W. P. Stretton,	46
128	20 »	Mermaid,	Ths. King,	38
129	28 »	Jantje,	H. H. Lever,	175
130	28 »	Celestial,	J. Martin qq.,	227
			Totaal 130 schepen, metende	12 571

NATIEN.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*Aanmerkingen.*
Nederlandsch.	Demerary.	Kokosnoten en vierk. hout.	
Engelsch.	Barbados.	Vierk. hout.	
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	
Engelsch.	Barbados.	Exportatiegoederen.	
Idem.	Idem.	Brand- en vierk. hout.	Uitgeklaard te Nickerie.
Nederlandsch.	Clyde.	Suiker.	
Engelsch.	Demerary.	In ballast.	
Idem.	Idem.	Vierk. hout.	
Idem.	Barbados.	In ballast.	
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Cacao.	Idem.
Engelsch.	Clyde.	Suiker.	
Noord-Amerikaansch.	St. Martin.	In ballast.	
Nederlandsch.	Demerary.	Idem.	
Deensch.	Liverpool.	Suiker en rum.	Idem.
Engelsch.	Barbados.	Vierk. hout.	
Idem.	Maracaïbo.	In ballast.	
Nederlandsch.	Demerary.	Suiker.	
Engelsch.	Barbados.	Kokosnoten.	
Nederlandsch.	Londen.	Suiker en rum.	Idem.
Idem.	Liverpool.	Suiker, katoenpitten en kokosnoten.	Idem.

RECAPITULATIE der naar Nederland, Noord-Amerika en andere vreemde landen vertrokken schepen van Suriname, gedurende het jaar 1872.

NAAR NEDERLAND.				
Nederlandsche schepen		22	metende	5 034 tonnen.
NAAR NOORD-AMERIKA.				
Nederlandsche schepen	4		563	
Engelsche »	8		1356	
Noord-Amerikaansche schepen	16		3013	
		28		4 932 »
NAAR ANDERE VREEMDE LANDEN.				
Nederlandsche schepen	60		3928	
Engelsche »	56		6476	
Fransche »	2		190	
Noord-Amerikaansche »	2		254	
Noord-Duitsche »	5		1083	
Portugesche »	1		105	
Deensche »	2		362	
Zweedsche »	2		173	
		130		12 571 »
Totaal . . .		180 schepen	metende	22 537 tonnen.

Paramaribo, den 4den April 1873.

De tijdelijke Ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,
J. W. Sanches.

STAAT der Nederlandsche schepen, die gedurende het jaar 1872 uit Suriname naar vreemde havens zijn vertrokken, opgemaakt ingevolge de Gouvernements-resolutie dd. 13 October 1854, n°. 1428.

Volgnommers.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER		Grootte in tonnemaat.	Waarheen gedestineerd.	*AANMERKINGEN.*
		SCHEPEN.	GEZAGVOERDERS.			
	1872.					
1	16 Maart.	de Hoop.	A. W. Ouwehand.	200	Maracaïbo.	Uitgeklaard te Paramaribo in ballast.
2	23 »	Avant.	H. J. Oosterhuis.	214	Demerary.	Idem en beladen met diverse goederen voor exportatie alhier aangbragt.
3	4 Junij.	Annette.	A. Wenninga.	124	Liverpool.	Idem en beladen met vierk. hout.
4	6 Julij.	Persa.	B. Klip.	155	Londen.	Idem in Nickerie en beladen met suiker, rum en cacao.
5	23 »	Sikkolina.	C. H. Veen.	184	Liverpool.	Idem en beladen met suiker, rum, katoen en kokosnoten.
6	14 November.	Leentje van Dam.	F. T. Maathuis.	186	Clyde.	Idem te Paramaribo en beladen met suiker.
7	28 December.	Jantje.	H. H. Lever.	175	Londen.	Idem in Nickerie en beladen met suiker en rum.
			Totaal zeven schepen, metende .	1238		

Paramaribo, den 10den Februarij 1873.

De Controleur der belastingen,
J. SPRÉE.

STAAT van aanvoer, in- en doorvoer uit het entrepôt der kolonie Suriname,

ARTIKELEN.	AANVOER IN HET ENTREPOT UIT			
	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	VREEMDE LANDEN.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Aarde-, glas- en porceleinwerk . . .	1 kist glas-, 1 korf en 1 kist aardewerk.	—	—	1 kist glas-, 1 korf en 1 kist aardewerk.
Bier	4 vaten.	—	—	4 vaten.
Eetwaren	1 kist en 6 vaten.	—	5 collis.	1 kist, 6 vaten 5 collis.
Gedistilleerd . . .	19 kisten likeur en bitter, 65 kisten brandewijn, 822 roode kelders jenever, 3953 groene kelders jenever, 20/2 pijpen jenever, 13/4 pijpen jenever, 20 kisten anisado, 1 oxhoofd alcohol.	—	395 kisten, 1 vat en 4/4 vaten brandewijn, 871 groene kelders jenever, 66 kisten likeur en bitter.	822 roode kelders, 4824 groene kelders, 20/2 en 13/4 pijpen jenever, 460 kisten, 1 vat en 4/4 vaten brandewijn, 20 kisten anisado en 1 oxhoofd alcohol, 66 kisten bitter en likeur.
Gereedschappen . .	—	—	21 collis.	21 collis.
Haver.	—	—	500 zakken.	500 zakken.
Kaas	52 kistjes.	—	—	52 kistjes.
Koffij	—	—	25 vaten.	25 vaten.
Lederwerk	1 kist.	—	—	1 kist.
Lucifers	—	110 kisten.	80 kisten.	190 kisten.
Olie (patent-) . . .	—	—	4 vaten.	4 vaten.
Porter en ale . . .	—	—	160 vaten.	160 vaten.
Rijst	175 balen.	—	8 balen.	183 balen.
Sigaren	30 kisten.	—	—	30 kisten.
Spiegels	1 kist.	—	—	1 kist.
Touwwerk	—	—	10 rollen en 1 baal.	10 rollen en 1 baal.
Wijn	6 kisten (champagne).	—	41 kisten wijn. 3 vaten » 96 kisten vermouth.	47 kisten en 3 vaten wijn. 96 » vermouth.
Zeep	—	—	50 kistjes.	50 kistjes.
Diversen	99 kisten, 2 vaten en 2 balen.	15 kisten.	17 kisten, 3 pakken en 1 vat.	131 kisten, 2 vaten, 2 balen en 3 pakken.

gedurende het jaar 1872.

DOORVOER UIT HET ENTREPOT NAAR			
NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA	VREEMDE LANDEN.	TOTAAL.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
—	—	1 kist glaswerk.	1 kist glaswerk.
—	—	—	—
—	—	—	—
10 groene kelders jenever.	15 groene kelders, 1 kist brandewijn.	79 groene kelders jenever, 24 roode kelders jenever, 3 kisten en 2/4 vaatjes brandewijn en 2 kisten likeur.	104 groene kelders jenever, 24 roode kelders jenever, 4 kisten en 2/4 vaatjes brandewijn en 2 kisten likeur.
—	—	—	—
—	—	500 zakken.	500 zakken.
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	4 vaten.	4 vaten.
—	—	20 vaten.	20 vaten.
—	—	—	—
—	—	6 kisten.	6 kisten.
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—
5 kisten.	1 kist diversen.	35 kisten en 2 balen.	41 kisten en 2 balen.

Paramaribo, den 4den April 1873.

De tijdelijke Ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,

J. W. Sanches.

STAAT

AANTOONENDE

HET GETAL DER GEDURENDE HET JAAR 1871

ONTVANGEN EN VERZONDEN BRIEVEN EN DRUKWERKEN,

PER MAIL EN PER GEWONE SCHEEPSGELEGENHEID.

ONTVANGEN.

VAN	PER ENGELSCHE (1) EN FRANSCHE MAIL. (2)					PER GEWONE SCHEEPS-GELEGENHEID.				Totaal-generaal brieven.	Totaal-generaal drukwerken.	Totaal-generaal monsters.
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.			
Nederland (1)	1 743	7 844	9 587	16 546	267	5	9	14	8	10 869	19 168	307
Idem (2)	274	994	1 268	2 614	40							
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot (1) (2) .	226	590	816	678	»	»	»	»	»	816	678	»
Engeland (1) (2)	236	3 680	3 916	9 120	»	»	»	»	»	3 916	9 120	»
Curaçao	145	269	414	729	»	»	1	1	»	415	729	»
Nickerie, Coronie, Demerary en andere vreemde plaatsen.	»	»	3 632	2 215	»	37	26	63	22	3 695	2 237	»
Totaal . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19 711	31 932	307
In 1871 ontvangen . . .										17 055	28 033	402
Meer ontvangen dan in 1871 . . .										2 656	3 899	»
Minder » » » 1871 . . .										»	»	95

VERZONDEN.

NAAR	PER ENGELSCHE (1) EN FRANSCHE MAIL. (2)					PER GEWONE SCHEEPS-GELEGENHEID.				Totaal-generaal brieven.	Totaal-generaal drukwerken.	Totaal-generaal monsters.
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.			
Nederland (1)	1 125	7 619	8 744	3 687	123	4	2	6	»	10 060	4 443	136
Idem (2)	125	1 185	1 310	756	13							
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot (1) (2) .	432	323	755	166	»	»	»	»	»	755	166	»
Engeland (1) (2)	498	1 532	2 030	452	»	»	»	»	»	2 030	452	»
Curaçao	1	184	341	1 091	»	»	»	»	»	341	1 091	»
Nickerie, Coronie, Demerary en andere vreemde plaatsen.	»	»	6 280	6 210	»	6	»	6	»	6 286	6 210	»
Totaal . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19 472	12 362	136
In 1871 verzonden . . .										18 779	13 332	160
Meer verzonden dan in 1871 . . .										693	»	»
Minder » » » 1871 . . .										»	970	24

Koloniaal verslag van 1873.

CURAÇAO.

N°. 27.

De statistieke opgaven, in dit verslag voorkomende, loopen over het jaar 1872; de andere mededeelingen sluiten zich aan het vermelde bij het vorig verslag, met inbegrip van de berigten tot 1 Julij 1873 ingekomen.

A. Bevolking.

Op ultimo December 1872 bedroeg de bevolking:

OP	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.
Curaçao	9 909	11 991	21 900
Bonaire.	1 835	2 145	3 980
Aruba	2 103	2 384	4 487
St. Martin (Ned. ged.)	1 282	1 603	2 885
St. Eustatius	733	976	1 709
Saba.	897	1 013	1 910
Totaal . . .	16 759	20 112	36 871

Het garnizoen is onder de bevolking van het eiland Curaçao begrepen.

Er werden in 1872 gesloten:

OP	Huwelijken.	Waarbij geëchte kinderen.
Curaçao	81	18
Bonaire.	18	10
Aruba	27	51
St. Martin (Ned. gedeelte) .	10	30
St. Eustatius	8	6
Saba	8	»

Het aantal gehuwden, weduwenaars en weduwen bedroeg op ult. December 1872.

Op Curaçao. 2267
» Bonaire 1038
» Aruba 659
» St. Martin (Ned. gedeelte) . . . 359
» St. Eustatius 260
» Saba. 494

De verdeeling der bevolking op de onderscheiden eilanden naar de kerkgenootschappen was als volgt:

OP	Nederlandsch Hervormden.	Methodisten.	Roomsch-katholijken.	Israëliten.	TOTAAL.
Curaçao	1826	»	19 155	919	21 900
Bonaire	166	»	3 809	5	3 980
Aruba.	402	»	4 083	2	4 487
St. Martin (Ned. gedeelte) . .	2287 *	»	598	»	2 885
St. Eustatius	1009	535	163	2	1 709
Saba	1365	»	545	»	1 910
Totaal . . .	7055	535	28 353	928	36 871

* De Methodisten zijn hieronder begrepen.

De bevolking was naar de geboorteplaats onderscheiden als volgt:

WOONPLAATS.	GEBOREN				TOTAAL.
	op het eiland.	elders in West-Indie.	in Nederland.	in andere oorden.	
Curaçao	20 686	338	353	523	21 900
Bonaire	3 952	7	13	8	3 980
Aruba	4 141	297	8	41	4 487
St. Martin (Ned. gedeelte)	2 726	120	17	22	2 885
St. Eustatius	1 570	118	11	10	1 709
Saba	1 878	25	5	2	1 910
Totaal	34 953	905	407	606	36 871

In 1872 werden geboren:

OP	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.	Hiervan buiten echt.
Curaçao	612	455	1067	776
Bonaire	79	90	169	66
Aruba	115	109	224	69
St. Martin (Nederlandsch gedeelte)	62	45	107	81
St. Eustatius	27	24	51	37
Saba	25	37	62	17
Totaal	920	760	1680	1046

In datzelfde jaar bedroeg het getal overledenen:

OP	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.
Curaçao	215	248	463 waarvan 7 levenloos geboren.
Bonaire	26	32	58 " 4 " "
Aruba	22	21	43
St. Martin (Nederlandsch gedeelte)	54	43	97
St. Eustatius	8	16	24
Saba	16	15	31
Totaal	341	375	716

Als ingezetenen werden ingeschreven 22 personen, waaronder 19 inboorlingen.

B. Algemeen en gewestelijk beheer.

In de maand December 1872 werd te Porto Cabello aangehouden de Venezuelaansche schoener *Manuelita*, schipper Alejo Troconis, van Curaçao, aan boord waarvan werd gevonden eenig buskruid en patronenpapier, alsmede een aantal brieven en brochures. Ten gevolge eener, door tusschenkomst van onzen zaakgelastigde te Caracas ingediende klagte van het Venezuelaansche gouvernement, werd de eigenaar van het vaartuig, zekere zich op Curaçao bevindende uitgeweken Venezuelaan, met name I. M. Pirela Sutil, gehoord, en verkreeg het bestuur voldoende zekerheid dat die persoon aldaar had deel genomen aan eene zamenzwering tegen het bestuur van Venezuela.

Hem werd dien ten gevolge aangezegd, binnen acht dagen de kolonie te verlaten. Hiertegen kwam genoemde Sutil op bij request. Uit aanmerking dat er geen geschikte scheepsgelegenheid was, waarmede hij het eiland zou kunnen verlaten, werd de gestelde termijn met eenige dagen verlengd. Hij verliet den 7den Januarij 1873 de kolonie.

Ook wegens het verspreiden van voor de rust in Venezuela nadeelige geschriften en het deel nemen aan zamenspanningen tegen het gezag aldaar door op Curaçao gevestigde Venezuelaansche uitgewekenen, werden, door tusschenkomst van genoemden zaakgelastigde, door de Venezuelaansche Regering op nieuw klagten bij het Koloniaal Bestuur van Curaçao ingediend.

Sommige dier klagten hadden de uitzetting van een drietal uitgewekenen, krachtens de keur van 1866 (*Publicatieblad* n°. 17), ten gevolge.

Andere werden niet in die mate bezwarend voor de betrokken personen bevonden om tot hunne verwijdering over te gaan.

Na raadpleging met den Nederlandschen zaakgelastigde te Caracas werd, bij besluit van den Gouverneur, dd 29 Januarij 1873 (*Publicatieblad* n°. 2), het in het vorig verslag bedoelde verbod van uitvoer van buskruid, vuur- en blanke wapenen en andere oorlogsbehoeften voor een onbepaalden tijd geschorst.

Bereids was, ten einde zooveel mogelijk te gemoet te komen aan de bezwaren van den Curaçaoschen handel wegens dit verbod, bij koloniale verordening van 11 November 1872 (6 Februarij 1873, *Publicatieblad* n°. 3), bepaald, dat over den tijd dat de uitvoer verboden is, het bewaarloon der gemelde oorlogsbehoeften in 's lands magazijn niet zou gevorderd en de sedert April 1871 voldane bewaarloonen terugbetaald worden.

Bij Koninklijk besluit van den 9den Maart 1873, n°. 20, werden tot leden van den Kolonialen Raad benoemd de heeren A. Jesurum Dz. en P. J. Beaujon.

De in het vorig verslag vermelde opheffing van het ambt van districts-commissaris en het vervangen dier ambtenaren door onbezoldigde districts-meesters, heeft tot geene stoornis in den geregelden gang van zaken aanleiding gegeven.

Ofschoon op het eiland Curaçao geen feitelijk verzet tegen de openbare magt meer plaats vord van zoo ernstigen aard als waarvan in het vorig verslag werd melding gemaakt, was toch de stemming van een gedeelte der bevolking minder bevredigend.

Gedurig kwamen op zich zelf staande gevallen van verzet tegen de politie voor. Van deze minder goede gezindheid getuigen de onder hoofdstuk **D** voorkomende opgaven van in 1872 bij de regterlijke collegien op gemeld eiland behandelde strafzaken.

Het geregtelijk onderzoek in de gebeurtenissen van den 24sten November 1871 werd bij besluit van het hof van justitie dd. 28 November 1872, ten einde gebragt, en daarbij van de hand gewezen een adres van mr. W. Sassen Jz., houdende verzoek dat het hof: 1°. zou verklaren dat er geene termen bestaan om hem te vervolgen wegens de wederspannigheid, die door hem en meer dan twintig gewapende personen in den avond van den 24sten November 1871 zou zijn gepleegd; en 2°. den procureur-generaal zou bevelen tegen den advocaat-generaal J. W. Koentze vervolgingen in te stellen, wegens eene tegen deze door gezegden mr. Sassen ingediende klagte, wegens misbruik van gezag.

De heer Sassen heeft den 7den Mei 1873 de kolonie Curaçao verlaten.

Voor zijn vertrek had hij zich schuldig gemaakt aan » het moedwillig toebrengen van een slag aan een bedienend beambte, ter gelegenheid van de waarneming zijner bediening", en » beleediging door woorden van een bedienend beambte, ter gelegenheid van de waarneming zijner bediening".

Hij werd te dezer zake, bij vonnis van het kantongeregt op Curaçao dd. 5 Junij ll., veroordeeld tot gevangenisstraf van 2 maanden en eene geldboete van f 10, benevens de voldoening der kosten.

De volgende Koninklijke besluiten werden door opneming in het *Publicatieblad* der kolonie van 1872 afgekondigd:

in het *Publicatieblad* n°. 19: 's Konings besluit van den 9den Mei 1852 (*Staatsblad* n°. 104), houdende bepaling dat het tractaat van handel en scheepvaart op den 31sten December 1851 tusschen Nederland en Pruissen, ook namens de Staten van het Tolverbond, gesloten, in het *Staatsblad* zal worden geplaatst;

in het *Publicatieblad* n°. 20: 's Konings besluit van den 1sten December 1854 (*Staatsblad* n°. 144), bepalende de plaatsing in het *Staatsblad* der verklaringen van toetreding van Hannover, Oldenburg en Schaumburg-Lippe tot het tractaat van handel en scheepvaart tusschen Nederland en Pruissen op den 31sten December 1851 gesloten;

in het *Publicatieblad* n°. 21: 's Konings besluit van den 6den December 1868 (*Staatsblad* n°. 172), bepalende de plaatsing in het *Staatsblad* van de verklaring, waarbij de groothertogdommen Mecklenburg-Schwerin en Mecklenburg-Strelitz, het hertogdom Lauenburg en de vrije stad Lubeck zijn toegetreden tot het tractaat van handel en scheepvaart, tusschen Nederland en Pruissen, zoo voor zich als namens de overige Staten van het Duitsche Tolverbond, op den 31sten December 1851 gesloten;

in het *Publicatieblad* n°. 22: 's Konings besluit van den 26sten Maart 1871 (*Staatsblad* n°. 15), bepalende de plaatsing in het *Staatsblad* van de verklaring wegens de toetreding van de vrije en Hanseatische staden Bremen en Hamburg tot het verdrag van handel en scheepvaart, op 31 December 1851 tusschen Nederland en Pruissen en de verdere Staten van het Duitsche Tolverbond gesloten.

Bij gouvernementsbesluit van 23 December 1872 (*Publicatieblad* n°. 35) werd een nieuw kohier voor de heffing der belasting op onroerende goederen op het eiland Curaçao goedgekeurd en verbindend verklaard voor den tijd van vijf jaren, te rekenen van en met den 1sten Januarij 1873 tot en met ultimo December 1877.

Het *Publicatieblad* van 1873, n°. 7, bevat het Koninklijk besluit van 15 Februarij 1873 (*Staatsblad* n°. 29), bepalende de plaatsing in het *Staatsblad* van het tusschen Nederland en Spanje op 18 November 1871 te 's Gravenhage gesloten tractaat van handel en scheepvaart.

C. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

De sterkte van het garnizoen was op ultimo December 1872 als volgt:

1 kapitein, kommandant der troepen en van het garnizoen;

compagnie infanterie, 5 officieren en 171 onderofficieren en manschappen;

compagnie artillerie, 4 officieren, 109 onderofficieren en manschappen;

geneeskundige dienst, 3 officieren.

Geëngageerd zijn 6 inboorlingen, waarvan 3 bij de infanterie en 3 bij de artillerie.

Geëngageerd voor 2 tot 6 jaren:

van de infanterie, 1 onderofficier, 2 korporaals en 14 manschappen;

van de artillerie, 2 onderofficieren, 1 korporaal en 6 manschappen.

Uit Nederland aangekomen:

1 kapitein der infanterie van verlof teruggekeerd, en via Suriname, een officier van gezondheid 2de klasse.

Gedetacheerd bij de brigade marechaussée en bij het corps teruggekeerd:

3 infanteristen.

Overgeplaatst naar Suriname:

1 eerste luitenant der infanterie.

Overleden:

1 infanterist.

In de kolonie gepasporteerd:

1 infanterist en 1 artillerist.

Naar Nederland teruggekeerd om aldaar te worden gepasporteerd:

van de infanterie, 1 korporaal en 5 manschappen;

van de artillerie, 10 manschappen.

Onder deze 16 personen zijn 9 wegens expiratie van dienst en 7 wegens ligchaams- of zielsgebreken.

Met gagement de dienst verlaten:

van den kleinen staf 1 onderofficier;

van de artillerie 1 man.

Met een briefje van ontslag uit de dienst verwijderd:

3 infanteristen.

Gedetacheerd bij de brigade marechaussée:

5 van de infanterie en 2 van de artillerie.

De wapens en het ledergoed waren in goeden staat.

De kleeding, huisvesting, het nachtleger en de voeding der troepen waren over het algemeen zeer goed.

De in het jaar 1868 vastgestelde nieuwe uniform is voor de officieren ingevoerd.

Een aantal onderofficieren en manschappen zijn daarvan ook reeds voorzien, terwijl met het aanmaken wordt voortgegaan.

Op ultimo December 1872 bevonden zich 6 militairen in de klasse van discipline.

In 1872 word ook bij de compagnie artillerie eene cantine opgerigt, die, even als die bij de compagnie infanterie aan het doel beantwoordt.

Het aantal boeken in de garnizoensboekerij bedroeg 947, 21 meer dan in het vorige jaar.

De militaire magazijnen, werkplaatsen, arrestlocalen en de gebouwen van het landshospitaal waren in goeden staat.

De gezondheidstoestand van het garnizoen was zeer goed.

De stedelijke schutterij was op ult. December 1872 sterk: 1 majoor, 17 officieren, 281 presente en 256 afwezige onderofficieren en schutters.

De schutterij is goed gekleed en gewapend. Gedurende de eerste weken van het jaar 1872 werd door haar nachtwachtdienst verrigt.

De landelijke schutterij bastond uit 1 majoor, 11 officieren. 1015 onderofficieren en manschappen.

De sterkte der schutterij op de onderhoorige eilanden was op ult. December 1872 als volgt:

Bonaire:

1 luitenant en 272 onderofficieren en manschappen.

Aruba:

1 kapitein, 4 luitenants en 650 onderofficieren en manschappen.

St. Martin (Ned. ged.):

2 luitenants en 50 onderofficieren en manschappen.

St. Eustatius:

1 luitenant, 4 onderofficieren en 42 manschappen.

§ 2. *Inrigtingen met het militair beheer in verband.*

In het landshospitaal werden voortdurend verpleegd officieren, onderofficieren en manschappen van de zeemagt en het garnizoen; marechaussées, gepensioneerde en gegageerde militairen en anderen, die op verpleging in die inrigting aanspraak hebben.

Het aantal verpleegden bedroeg in 1872:

	Staf.	Infanterie.	Artillerie.	Zeemagt.	Marechaussées.	Sein- en batterijwachters.	Gegageerden.	Civile personen	Onvermogenden.	Civile gevangenen.	Militaire justitie.	Koopvaardijvloot.	Totaal.
Op 1 Januarij 1872 in behandeling. .	»	6	3	»	2	»	1	»	2	»	»	»	14
In 1872 ingekomen	»	172	65	41	5	»	6	»	5	»	3	2	299
Totaal	»	178	68	41	7	»	7	»	7	»	3	2	313
Hersteld uitgegaan	»	163	64	35	6	»	6	»	6	»	3	2	285
Blijft	»	15	4	6	1	»	1	»	1	»	»	»	28
Overleden.	»	»	»	»	1	»	1	»	1	»	»	»	3
In behandeling op ult. December 1872	»	15	4	6	»	»	»	»	»	»	»	»	25

§ 3. *Zeemagt.*

Het in de wateren van Curaçao gestationeerde stoomschip 4de klasse *Kijkduin*, deed in de maand September 1872 eene reis naar La Guayra ter overbrenging van den nieuw benoemden consul-generaal en zaakgelastigde der Nederlanden bij de Regering te Caracas

Door den kommandant en verdere officieren van dien bodem werd eene naauwkeurige opname van de haven van Curaçao bewerkstelligd, ten einde te onderzoeken naar het al of niet gegronde van de zoo dikwerf gehoorde klagte, dat de mond der haven door het aangroeijen van koraalgewassen zoo zeer vernaauwd zou zijn, dat het binnenloopen van groote schepen niet zonder gevaar kan geschieden.

De uitslag van het onderzoek toonde echter aan dat de mond der haven, sedert eene reeks van jaren, geene merkbare verandering heeft ondergaan en de grootste vaartuigen veilig kunnen binnenloopen. Het inwendige van de haven vereischt dringend uitdieping, waartoe maatregelen worden beraamd.

Nog werd door genoemden kommandant en officieren eene opneming gedaan der Caracas-baai, ten einde te onderzoeken of die baai geschikt is voor ankerplaats van in quarantaine liggende schepen, voor het geval dat het fort Beekenburg tot quarantaine-etablissement mogt worden ingerigt De uitkomst was aanvankelijk niet bevredigend.

Een nader onderzoek heeft echter doen zien dat de baai, door het aanbrengen van boeijen en landvasten, voor het doel geschikt kan worden gemaakt.

Op den 23sten November 1872 kwam in de kolonie Zr. Ms. stoomschip 3de klasse *het Loo*. Die bodem keerde den 26sten Maart 1873 naar Nederland terug.

De haven van Curaçao werd in 1872 bezocht door 15 oorlogsschepen van vreemde natien, als:

5 Spaansche,

2 Fransche,

1 Amerikaansch,

5 Duitsche, en

2 Venezuelaansche.

D. Regtswezen en politie.

I. Wetgeving.

Bij verordening dd. 17 April, 22 October 1872 (*Publicatieblad* n°. 23) werden, ter uitvoering van art. 55 der bepalingen op den overgang van de vroegere tot de nieuwe wetgeving, de bepalingen omtrent de strafinrigtingen voor dwangarbeid, den dwangarbeid aan openbare werken, de inrigting en het inwendig bestuur der gevangenissen, de tucht der veroordeelden en de bestemming van de opbrengst van hunnen arbeid herzien.

Evenzoo werden, ter uitvoering van gemeld art. 55 herzien:

bij verordening dd. 17 April, 22 October 1872 (*Publicatieblad* n°. 24), het tarief tot bepaling van de hoegrootheid en van den vorm van taxatie van het honorarium der notarissen, gelijk mede van verschotten, welke aan hen in rekening zullen worden geleden.

bij verordening dd. 17 April, 22 October 1872 (*Publicatieblad* n°. 26) het tarief van geregtskosten en salarissen in burgerlijke zaken; en bij verordening dd. 17 April, 2 November 1872 (*Publicatieblad* n°. 27) het tarief van justitiekosten in strafzaken.

Het (*Publicatieblad* n°. 28), bevat eene verordening, dd. 11 November 1872, waarbij geregeld is de soort en maat der straf te beloopen door de overtreders van plaatselijke keuren in de kolonie Curaçao.

Onder dagteekening van 11/12 November 1872 (*Publicatieblad* n°. 29) werden bepalingen vastgesteld ter verzekering der uitvoering van sommige voorschriften van plaatselijke keuren.

De keur van 11/13 November 1872, opgenomen in het *Publicatieblad* n°. 30, bevat bepalingen in het belang der openbare orde, rust of veiligheid op het eiland Curaçao.

Bij verordening dd. 11/13 November 1872 (*Publicatieblad* n°. 31) werd de bevoegdheid geregeld der ambtenaren, door wier tusschenkomst personen, die niet schrijven kunnen, bevoegd zijn verzoekschriften in te dienen, volgens art. 9 van het Regeringsreglement der kolonie Curaçao.

In het *Publicatieblad* van 1872, n°. 33, wordt aangetroffen het besluit van den Gouverneur dd. 3 December 1872, n°. 707, waarbij, naar aanleiding van art. 13 van de verordening dd. 17 April, 22 October 1872 (*Publicatieblad* n°. 23), een reglement van orde is vastgesteld voor de gevangenissen van Curaçao.

De overige sedert het laatste openbaar gemaakte verslag uitgevaardigde verordeningen, besluiten enz., zijn vermeld bij de onderwerpen waarop zo meer regtstreeks betrekking hebben.

II. Regterlijke magt en regtspraak.

Eene opgave van de zaken bij het hof van justitie in het jaar 1872 behandeld, wordt onder lit. A hierbij gevoegd.

Het aantal vonnissen in burgerlijke zaken bij het kantongeregt op Curaçao bedroeg in 1872 32, als:

19 ter zake van schuldvorderingen en 13 ter zake van ontruiming van onroerende goederen.

Het aantal beschikkingen op verzoekschriften beliep 3.

Op verzoek van belanghebbenden werden 2 voogden en 5 toeziende voogden, en ambtshalve 9 voogden en 10 toeziende voogden benoemd.

Ter zake van eene onder-curatele-stelling werden één curator en één toeziende curator benoemd.

Behalve de acten wegens de benoeming van voogden, toeziende voogden en curatoren, werden door den kantonregter en den griffier 69 acten in verschillende zaken verleden.

Ter griffie van het kantongeregt werden in de daartoe bestemde registers ingeschreven 3 acten van huwelijksvoorwaarden en 6 acten van vennootschappen onder eene firma.

In strafzaken beliep het aantal vonnissen 78. Hieronder waren 11 ter zake van feitelijke beleediging of door woorden van beambten der politie in of ter gelegenheid van de waarneming hunner bediening, waarvan 6 gepaard met weerspannigheid door een ongewapend persoon, vergezeld van het toebrengen van slagen aan ondergeschikte beambten van politie in de waarneming hunner bediening

Bij condemnatoire vonnissen werden 72 personen veroordeeld, terwijl 12 vrijgesproken en 2 van alle regtsvervolging ontslagen zijn.

Voorts werden 6 getuigen wegens afwezigheid veroordeeld, waarvan 4 van de tegen hen uitgesproken veroordeeling ontheven.

Tegen 7 door het kantongeregt gewezen vonnissen werd beroep aangeteekend, in 6 zaken door de veroordeelden alleen en in één door den veroordeelde en den procureur-generaal.

Aan den Gouverneur werd van consideratien en berigt gediend op 8 verzoekschriften ter erlanging van gratie.

Het kantongeregt op Bonaire behandelde in 1872 8 burgerlijke zaken, namelijk: 5 bij minnelijke schikking, terwijl 2 vonnissen bij verstek tegen den gedaagde werden gewezen.

Er werd slechts in één strafzaak vonnis gewezen.

In 1872 werden bij het kantongeregt op Aruba behandeld 4 strafzaken, 7 civile zaken (gewoon geding), 13 civile zaken (kort geding), 2 requesten en 11 voorzieningen in voogdijen en toeziende voogdijen.

Op St. Martin werd bij den raad van justitie behandeld één zaak van diefstal op het eiland St. Eustatius gepleegd.

Door den regter-commissaris werd op het eiland Saba een onderzoek ingesteld ter zake eener klagte wegens zware verwondingen.

Op twee verzoeken om gratie werd gediend van consideratien en advies.

Bij het kantongeregt werden 23 burgerlijke zaken aangebragt, waarvan 2 werden ingetrokken, 1 bij minnelijke schikking afgedaan; in 13 zaken werd de eisch toegewezen, in 4 de eischer niet ontvankelijk verklaard, en in 3 verklaarde de kantonregter zich onbevoegd.

Drie benoemingen van voogden hadden plaats. 10 strafzaken werden aanhangig gemaakt, waarbij 12 peronen werden veroordeeld tot gevangenisstraf of geldboete.

Op St. Eustatius werden in 1872 door het kantongeregt in zaken van overtredingen 15 condemnatoire uitspraken gedaan, waarvan 2 tot gevangenisstraf, 5 tot geldboete en 8 tot gevangenisstraf en geldboete.

In burgerlijke zaken werden aldaar toegewezen 11 vorderingen tot betaling van landhuur, huishuur en winkelwaren.

Op Saba werden door den kantonregter 16 zaken behandeld wegens kleine diefstallen, hoon of politie-overtredingen.

III. Politie.

Ter voorziening in de gebleken behoefte werd in 1872 eene reorganisatie van het politiewezen voorbereid.

Daarbij werd als beginsel aangenomen minder marechaussées, doch van beter gehalte en met betere bezoldiging, en voorts vervanging van de marechaussées in de buitendistricten door veldwachters, onder het genot eener maandelijksche toelage.

Die nieuwe organisatie komt voor in het Curaçaosch *Publicatie-Blad* van 1873, n°. 6.

De formatie van het corps marechaussées bestond volgens de organisatie van 1869 (*Publicatieblad* van dat jaar n°. 20) uit:

	Wachtmeester.	Brigadiers.	Marechaussées 1ste klasse.	Marechaussées 2de klasse.	Veldwachters.	TOTAAL.
Curaçao	1	7	15	17	»	40
Bonaire	»	1	3	2	»	6
Aruba	»	1	3	2	»	6
St. Martin (Nederl. gedeelte)	»	1	3	2	»	6
St. Eustatius	»	1	3	2	»	6
Saba	»	1	»	3	»	4
	1	12	27	28	»	68

De sterkte der nieuwe formatie is:

	Brigadier-majoor.	Brigadiers.	Marechaussées 1ste klasse.	Marechaussées 2de klasse.	Veldwachters.	Totaal.
Curaçao	1	4	12	16	8	41
Bonaire	»	»	1	1	4	6
Aruba	»	»	1	1	4	6
St. Martin (Nederl. gedeelte)	»	1	1	3	8	13
St. Eustatius	»	»	1	1	4	6
Saba	»	»	1	1	2	4
	1	5	17	23	30	76

Zoodat het getal brigadiers verminderd is met 7, dat der marechaussées 1ste klasse met 10 en dat der marechaussées 2de klasse met 5; daarentegen zijn er 30 veldwachters, die vroeger niet bestonden.

IV. Middelen van beheer met het regtswezen in verband.

§ 1. *Hypotheekbewaarder.*

Op ultimo December 1871 bleven bestaan de volgende inschrijvingen:

tegen $4^1/_2$ pct.	1	f	350,00
» 5 »	1		6 200,00
Transporteren	2	f	6 550,00

Per transport	2	f	6 550,00
tegen 6 »	406		1 932 403,735
» 7 »	102		86 927,67
» 8 »	14		14 800,00
» 9 »	2		1 850,00
» 10 »	3		4 000,00
» 12 »	6		3 678,00
zonder rente	1		4 345,70
	536	f	2 054 555,105
Transporteren	536	f	2 054 555,105

Per transport	536			f 2 054 555,105
In 1872 bijgekomen:				
tegen 3 pct. . . .	1	f 10 607,71		
» 6 » . . .	39	246 280,00		
» 7 » . . .	16	32 700,00		
» 8 » . . .	3	8 150,00		
» 9 » . . .	1	100,00		
» 12 » . . .	2	2 500,00		
zonder rente . . .	1	10 200,00		
			63	310 537,71
			599	f 2 365 092,815
Hiervan zijn verminderd en gedeeltelijk doorgehaald 5 inschrijvingen tegen 6 pct.		f 9 000,00		
doorgehaald:				
tegen 6 pct. . . .	59	249 609,735		
» 7 » . . .	20	21 799,67		
» 8 » . . .	3	1 350,00		
			82	281 759,405
			517	f 2 083 333,41

zoodat op ultimo December 1872, 517 inschrijvingen bleven bestaan ten bedrage van f 2 083 333,41.

Voorts werden in het jaar 1872, 141 acten van eigendomsovergang of andere daartoe betrekkelijke acten overgeschreven.

§ 2. *Hypotheekbank.*

De stand der hypotheekbank was op ultimo December 1872 als volgt:

Het garantiekapitaal van de hypotheekbank op het eiland Curaçao, bedroeg op ultimo December 1871 .	f 195 590,60	
Verlies op hypotheken	9 069,38	
	f 186 521,22	
Overwinst in 1872 . .	6 532,08	
Alzoo het garantiekapitaal op ultimo December 1872.		f 193 053,30
Het kapitaal aan particulieren behoorende bedroeg.	f 1 174 703,36	
Ter administratie gebragt in 1872	87 436,52	
Interest op kapitaal gebragt	6 841,24	
	f 1 268 981,12	
Afbetaalde kapitalen in 1872.	13 133,845	
Alzoo het kapitaal van particulieren op ultimo December 1872		1 255 847,275
Verschuldigde interessen aan particulieren		12 788,96
		f 1 461 689,535

Hypotheken ten faveure der hypotheekbank	f 1 360 997,84
Een huis in de Willemstad	6 191,40
Verschuldigde interessen door particulieren	66 234,92
Saldo in kas.	28 265,375
	f 1 461 689,535

§ 3. *Weeskamers.*

Het bedrag op ultimo December 1872 onder de administratie der Nederlandsche Portugeesch-Israëlitische weeskamer op Curaçao bedroeg f 88 443,40, waarvan f 58 908,64 aan de Israëlitische gemeente en f 29 534,76 aan particulieren behoorden.

Op ultimo December 1872 bedroeg het saldo in kas der weeskamer op St. Martin (Ned. gedeelte) . .	f 4 040,61
Nog uitstaande	1 011,90
Te zamen . .	f 5 052,51

waaronder f 3 745,33 behooren aan 5 onbeheerde nalatenschappen.

Op St. Eustatius onderging de toestand der weeskamer geene verandering, zoodat het kapitaal op renten uitgezet op ultimo December 1872 bleef	f 2 851,24
Gelden in kas	352,255
Totaal onder het beheer der kamer.	f 3 203,495

§ 4. *Gevangenissen.*

Met betrekking tot de ten deze genomen voorzieningen wordt verwezen naar de verordening, dd. 17 April/22 October 1872 (*Publicatieblad* n°. 23), en het besluit van den Gouverneur, dd. 3 December 1872, n°. 707, opgenomen in het *Publicatieblad* n°. 33, beiden reeds in den aanvang van dit hoofdstuk vermeld en onder lit. B en C hierbij overgelegd.

Op ultimo December 1871 bleven op Curaçao in hechtenis	14 personen.
In 1872 bijgekomen	82 »
Te zamen .	96 personen.
In 1872 ontslagen.	70 »
Zoodat op ultimo December 1872 in hechtenis bleven.	26 personen.
Op St. Martin (Ned. gedeelte) waren op ultimo December 1871 in de gevangenis	4 personen.
In 1872 bijgekomen	9 »
Te zamen .	13 personen.
In 1872 ontslagen.	13 »

Zoodat op ultimo December 1872 geen gevangenen aanwezig waren.

Op St. Eustatius werden in 1872, 11 personen in de gevangenis opgenomen, waarvan 10 ten gevolge van veroordeeling door den kantonregter aldaar en 1 wegens veroordeeling door den raad van justitie op St. Martin (Nederl. gedeelte).

Het aantal personen dat in 1872 op Saba in de gevangenis werd opgenomen bedroeg 7.

E. Eeredienst.

I. Protestantsche.

Op Curaçao werden in 1872 bij de Protestantsche gemeente gedoopt 33 kinderen; tot lidmaten aangenomen 22 personen; kerkelijk ingezegend 7 huwelijken.

De eilanden Bonaire en Aruba werden ieder twee malen door een der predikanten van Curaçao bezocht.

Op Bonaire werden vijf kinderen gedoopt, 8 personen tot lidmaten aangenomen en 1 huwelijk kerkelijk ingezegend.

Catechetisch onderwijs wordt op ieder der eilanden verstrekt door daartoe bevoegde personen, die tevens des Zondags godsdienstige voorlezingen houden.

Op de eilanden St. Martin (Nederlandsch gedeelte) en St. Eustatius zijn voortdurend zendelingen van het Wesleyaansch Methodistengenootschap gevestigd.

Op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) werden gedoopt 70 kinderen, 7 huwelijken kerkelijk ingezegend en 13 personen als lidmaten aangenomen. Het getal catechisanten bedroeg 13.

Op St. Eustatius werden in 1872 52 kinderen gedoopt en 3 huwelijken kerkelijk ingezegend.

Saba werd in 1872 4 malen door den Anglikaanschen geestelijke van Anguilla bezocht; 35 kinderen werden door dezen gedoopt.

Het kapitaal der Protestantsche Kerk op Curaçao bedroeg op ultimo December 1872 f 56 656,34[5].

De uitgaven van het Weezenfonds hebben in dat jaar bedragen f 1679,60, te weten:

voor maandelijkschen onderstand aan weezen en kleeding	f	1583,00
geneeskundige behandeling		40,00
extra-giften		55,50
zegel		1,10
	f	1679,60

Het getal bedeelde weezen bedroeg 32.

Het Weezenfonds genoot in 1872 als vroeger van Gouvernementswege een subsidie van f 1500.

Aan de armen dezer gemeente werd uitgedeeld eene som van f 1748.

Uit de algemeene armen-gelden werd daartoe bijgedragen f 652,30[5].

II. Roomsch-katholijke.

Even als het vorige jaar bevonden zich in de kolonie 1 geestelijke van den 1sten rang en 13 van den 2den rang. De geestelijke van den 1sten rang is voortdurend als apostolisch vicaris van Curaçao op dat eiland gevestigd.

Van de geestelijken van den 2den rang bevinden zich:

op Curaçao	6
» Bonaire	2
» Aruba	2
» St. Martin (Nederl. ged.)	1
» St. Eustatius	1
» Saba	1

Bovendien zijn op Curaçao nog 4 onbezoldigde priesters en 3 gepensioneerde pastoors werkzaam.

Van de zusters van liefdadigheid bevinden zich:

op de scholen in de stad	38
» » » » » buitendistricten	10
in het gasthuis, leprozen- en krankzinnigen-gesticht	26
op Bonaire voor het onderwijs	4
op Aruba voor het onderwijs	4

Het kapitaal behoorende aan de Roomsch-katholijke kerk op Curaçao bedroeg op ult. December 1872 f 12 441,04[4].

Aan de armen werd uitgedeeld f 1215 — waarvan door het Gouvernement f 652,30[5] uit de algemeene armengelden — bijgedragen.

Ook in 1872 werd door het Gouvernement eene som van f 1500 ten behoeve der Roomsch-katholijke weezen verstrekt.

Bij de Roomsch-Katholijke gemeente op Bonaire werden er in 1872 157 kinderen gedoopt, 14 huwelijken werden kerkelijk ingezegend, 536 kinderen genoten catechetisch onderwijs en 121 personen werden tot lidmaten aangenomen.

De kerkgebouwen en kerkhoven verkeeren in goeden staat.

Omtrent de Roomsch-katholijke gemeente op Aruba zijn te dezer zake geen opgaven ontvangen.

Op St. Martin (Ned. ged.) werden gedoopt 23 kinderen, 3 huwelijken kerkelijk ingezegend, terwijl het getal catechisanten bedroeg 60

Het kerkhof is in vrij goeden staat.

Ten gevolge der afwezigheid van een eigen geestelijke werd St. Eustatius bezocht door den op Saba gevestigden Roomsch-katholijken geestelijke. Er zijn geene opgaven ontvangen omtrent het aantal door dezen gedoopte kinderen en kerkelijk ingezegende huwelijken.

Op Saba bleef een Roomsch-katholijk geestelijke gevestigd.

Van het aantal gedoopte kinderen enz. is geene opgave gedaan.

III. Israëlitische gemeenten.

a. Nederlandsch-Portugeesch-Israëlitische.

Aan de armen werd uit de algemeene armengelden door het Gouvernement verstrekt eene som van f 326,16[4].

Het kapitaal aan deze gemeente behoorende bedroeg op ultimo December 1872 f 64 768,62.

b. Nederlandsch-Hervormd-Israëlitische.

Het zielental dezer gemeente is met 8 toegenomen. 1 huwelijk werd kerkelijk ingezegend.

De uitgaven voor 1872 geraamd op f 3731 hebben beloopen f 3152.

De inkomsten, geraamd op f 845, bedroegen f 1700.

Het tekort werd gevonden door hoofdelijken omslag der gemeenteleden.

Het armenfonds bedroeg op ult. December 1872 f 268,96.

De begraafplaats der leden bleef in goeden staat.

Wegens de beperkte geldmiddelen der gemeente kon nog niet in de behoefte aan een prediker worden voorzien.

F. Instellingen van liefdadigheid.

I. Het lazarus- en krankzinnigengesticht.

De uitgaven bedroegen in het jaar 1872 f 6700,15.

Op ult. December 1872 werden verpleegd:

leprozen 6 en krankzinnigen 20.

In het leprozengesticht bevinden zich 4 en in het krankzinnigengesticht 6 zusters van liefdadigheid tot verpleging der lijders. Voorts waren er nog 1 bediende en 2 pontvoerders.

Van de krankzinnigen is 1 hersteld ontslagen en 1 overleden. In den toestand van de anderen was geene verandering te bespeuren.

De voorgenomen verbeteringen van het gebouw, waarvan melding gemaakt is in het vorig verslag, zijn nagenoeg geheel tot stand gekomen.

II. Het gasthuis en het hospitaal voor de armen.

Op 1 Januarij 1872 waren in het gesticht aanwezig	46 lijders.
In 1872 bijgekomen	110 »
te zamen	156 lijders.

Transporteren 156 lijders.

		Per transport	156 lijders
Hersteld	62		
Overleden	45		
		107	»

Zoodat op ult. December 1872 in het gesticht aanwezig bleven . . . . 49 lijders.

De ontvangsten bedroegen met inbegrip eener som van f 595,39^5 op 1 Januarij 1872 in kas	f 4989,36^5
De uitgaven in 1871	6992,13^5
Saldo tekort op ult. December 1872	f 2002,77,

hetwelk door de directie is voorgeschoten.

Het gewone subsidie van f 1000 werd ook in 1872 aan het gesticht verleend.

III. Spaarbank en bank van leening.

Blijkens het openbaar gemaakte verslag der Caraçaosche Spaar- en Beleenbank over het 22ste huishoudelijke jaar, van den 1sten Julij 1871 tot den 30sten Junij 1872, sloot de balans op laatstgemelden datum met een eindcijfer van f 187 184,11^5.

Het aantal leden der instelling onderging geene verandering.

Op Bonaire had de spaarbank op 1 Januarij 1872 in kas . . . . f 301,13

De inkomsten in 1872 beliepen		1068,54^5
Teruggenomen	f 483,02	
Uitgezet op panden en obligatien	660,00	
Uitkeering aan eigenaren van verkochte panden en onkosten	73,22	
		1216,24
Saldo in kas op ult. December 1872		f 153,43^5

Op Aruba hadden geene stortingen in de spaar- en beleenbank plaats; toch ging het kapitaal der instelling met f 23,69^5 vooruit, zoodat hetzelve op 1 October 1872 bedroeg f 298,37^5.

De balans sloot op dien datum met een eindcijfer van f 2549,51^5.

IV. Andere instellingen van liefdadigheid.

Hiertoe behooren de Protestantsche Maatschappij van weldadigheid, de Israelitische Maatschappij tot hulpbetoon aan vlijtige armoede, de verschillende begrafenissocieteiten op Curaçao en de armenkassen op de verschillende eilanden, als:

op Bonaire:

In kas op 1 Januarij 1872	f 341,48^5
Inkomsten in 1872	227,99^5
	f 569,48
Uitgaven in 1872	260,32^5
Saldo in kas op ult. December 1872	f 309,15^5

op Aruba:

In kas op 1 Januarij 1872	f 1142,12
Transporteeren	f 1142,12

Per transport	f 1142,12
Inkomsten in 1872	647,84
	f 1789,96
Uitgaven in 1872	566,65
Saldo in kas op ult. December 1872	f 1223,31

op St Martin (Ned. gedeelte).

In kas op 1 Januarij 1872	f 48,74
Inkomsten in 1872	801,37
	f 850,11
Uitgaven in 1872	757,11
Saldo in kas op ult. December 1872	f 93,00

op St. Eustatius:

In kas op 1 Januarij 1872	f 1479,29^5
Inkomsten in 1872	200,57
	f 1679,86^5
Uitgaven in 1872	1395,54
Saldo in kas op ult. December 1872	f 284,32^5

Aan 53 hulpbehoevenden werd ondersteuning en kleeding verleend, waarvoor, met inbegrip van de kosten van het begraven van 12 lijken, werd uitgegeven eene som van f 861,03.

Ook werden op St. Eustatius 25 personen en 2 kinderen bedeeld, waarvan zich 12 in het leprozengesticht bevonden.

De uitgaven ten behoeve van de verpleegden bedroegen f 2354,24^5 en die voor hulpbehoevende vrijgemaakten f 999,57, waarvan 36 personen werden bedeeld.

Op Saba genoten 15 personen onderstand, waarvan de uitgaven beliepen f 876,05.

G. Burgerlijke geneeskundige dienst.

De gezondheidstoestand was ook in 1872 op Curaçao zeer gunstig.

Het heerschend ziektekarakter was catharraal-rheumatisch. Enkele gevallen van dysenterie en typhus cerebralis werden waargenomen.

In het getal apotheken kwam geene verandering.

De verordening regelende de burgerlijke geneeskundige dienst in haar geheelen omvang, waarvan in het vorige verslag werd melding gemaakt, is door het bestuur teruggenomen, ten einde een nieuw ontwerp in te dienen, aangezien het ten vorigen jare aan den Kolonialen Raad aangeboden ontwerp ten gevolge van de ondervonden teleurstelling in het verkrijgen van eene geschikte quarantaine-inrigting, eenige wijziging moest ondergaan. De zaak zal echter zoodra mogelijk weder aanhangig worden gemaakt.

Op Bonaire, Aruba, St. Martin (Nederlandsch gedeelte), St. Eustatius en Saba was de algemeene gezondheidstoestand ook zeer gunstig.

Met de uit Nederland ontvangen koepokstof werden evenmin als ten vorigen jare gunstige resultaten verkregen.

H. Onderwijs.

In het begin dezes jaars trad eene nieuwe schoolcommissie op.

Deze commissie maakt in haar jaarlijksch verslag met lof melding van den algemeenen stand waarin zij het

onderwijs heeft aangetroffen, ofschoon zij nopens de vorderingen der leerlingen nog niet kan oordeelen.

Het aantal scholen bleef het zelfde.

In 1872 werd onderwijs gegeven aan 2073 kinderen, te weten: 572 jongens en 558 meisjes; de overigen, kinderen van jeugdigen leeftijd, waren verdeeld in de bewaarscholen in de buitendistricten onder de leiding der zusters van liefdadigheid.

De landsscholen werden bezocht door 322 jongens en 52 meisjes, in de bovenvermelde cijfers begrepen.

Op Bonaire genoten 268 kinderen onderwijs, te weten: op de landsschool 82, waarvan 72 kosteloos, en op de scholen der zusters van liefdadigheid 186.

Op Aruba werd de landsschool bezocht door 61 en de scholen der zusters van liefdadigheid door 213 kinderen. Eene nieuwe school werd geopend; deze telde reeds 20 leerlingen.

In de landsscholen op St. Martin (Ned. gedeelte) werd onderwijs gegeven aan 60 kinderen.

De Zondagscholen van den Methodisten zendeling en van den Roomsch-katholijken pastoor aldaar worden respectivelijk bezocht door 200 en 80 kinderen.

De landsschool op St. Eustatius werd bezocht door 96 en de Zondagschool van den Methodisten zendeling door 102 kinderen.

Op Saba genoten 32 kinderen van onvermogenden kosteloos onderwijs.

Eene verordening, regelende het onderwijs in de kolonie Curaçao, werd den 13den Maart 1873 door den Gouverneur vastgesteld.

I. Landsgebouwen en openbare werken.

Vermits de tegenwoordige Gouverneur verblijf houdt in het gouvernementshuis, behoefde de in der tijd door het bestuur ten behoeve van zijn voorganger aangekochte villa Belvédère niet langer te worden aangehouden.

Die villa werd derhalve, ten bate van 's Rijks schatkist, publiek verkocht voor de som van f 13 600.

Behalve het gewoon onderhoud werden in 1872 door het bouwdepartement de volgende werken uitgevoerd:

Gedeeltelijke vernieuwing en verplaatsing van een politiewachthuis op Scharlo.

Uitbaggeren der haven langs de Willemstad en de scheepstimmerwerven op Scharlo.

Vernieuwen van de zinken huid der havenboei en aanmaak van nieuwe sluitingen aan den ketting.

Bevestigen van het kanon, dienende tot meerpaal aan den westelijken oever van den havenmond.

Gedeeltelijk vernieuwen van het seintoestel van den midden-seinpost.

Voltooijen van de kade langs de haven aan de Willemstad.

Een aanvang gemaakt met het herstellen der kade aan het Waaigat.

Herstellen van de kade aan de Spaansche zijde.

Herstellen der landingsplaats aan het Riffort.

Voortgegaan met eene nieuwe bestrating op Scharlo.

Een weg naar het krankzinnigengesticht gemaakt.

Vernieuwing der bestrating van de Breedestraat in de Willemstad.

Gedeeltelijke herstelling van den Rooden Weg aan de overzijde.

Bestrating der Nanny-steeg.

Herstellen en verwen van de officierswoningen n°. 2 en 3.

Vernieuwing van het plat boven den regenbak achter de officierswoning n°. 2.

Vernieuwen der daken van den regenbak en van het huisje bij de officierswoning n°. 1.

Inrigten van een gedeelte der achtergalerij der officierswoning n°. 5 tot provisiekamer en verlengen van het bordes achter dat gebouw.

Inrigten van een vertrek achter de officierswoning n°. 11 tot waschkamer.

Digtmetselen van eene deur en maken van eene andere, in een binnenmuur van het raadhuis.

Wegnemen van een venster met in de plaatsstelling eener deur in den buitenmuur van de cipiers woning.

Maken van twee houten hekken ter vervanging van de deur in den gang en het vernieuwen van de vloorbalken en planken van het balkon.

Beklampen en bepleisteren van den regenbak onder het gouvernementshuis.

Maken van een nieuwen trap naar het vertrek boven de keuken van het gouvernementshuis.

Een aanvang gemaakt met het herstellen der officierswoningen n°. 4 en 10.

Voottzetting der buitengewone herstellingen aan het gouvernementshuis.

Bouwen van twee regenbakken bij het krankzinnigengesticht en maken van een ringmuur rondom het terrein van dat gesticht.

Pleisteren van een gedeelte van het binnenvlak der kustbatterij van het Waterfort.

Maken van vloeren van portlandsche cement in de kanonkelders n°. 1 en 2.

Herstellen en verwen van de wachtkamers en bewoonde kazematten in het Riffort.

Verwen van de onderofficierswoningen binnen het Waterfort.

Maken van een houten vloer in de kanonkelder n°. 12 in het Waterfort.

Herstelling van een travers en van een steenen trap aan de buitenzijde van de kustbatterij aan het Waterfort.

Vernieuwen van een deurkozijn en vernieuwen en verplaatsen van drie vensterkozijnen van de arresthuizen.

Maken van een vloer van portlandsche cement in boog n°. 18 in het Waterfort, ingerigt tot bergplaats ten dienste der bakkerij.

Voorts het uitvoeren van verschillende kleinere werken, ter voldoening aan aanvragen van verschillende departementen.

De landsgebouwen op Bonaire werden in 1872 met de voorhanden zijnde middelen onderhouden.

Aan de woning van den gouvernements-geneeskundige werd een klein vertrekje toegevoegd.

De wegen zijn in vrij goeden staat.

Op Aruba werd het ontvangerskantoor binnen het fort Zoutman hersteld en vergroot.

In twee der gevangenissen werden nieuwe zolders en ramen aangebragt.

De herstellingen aan de straten en wegen worden uit de gewone middelen voortgezet.

Door de Aruba Island Gold Mining Company werd van de stad naar de mijn Bushiribana een twintig el breede karrenweg aangelegd.

Op St. Martin (Nederl. gedeelte) werden de landsgebouwen in goeden staat gehouden.

Eene bergplaats werd daargesteld voor de brandspuit met toebehooren.

De wegen werden onderhouden en de brug in Cul de Sac geheel vernieuwd en verbreed. Ook werden de omheiningen der kerkhoven hersteld.

Op St. Eustatius werden de landsgebouwen, wegen en straten zooveel mogelijk in goeden staat gehouden.

De herstelling van de gebouwen in het fort Oranje, welke door den storm in 1871 zeer beschadigd waren, werd beëindigd.

J. Vervoerwezen.

De maildienst tusschen Curaçao en St. Thomas, in verbinding met de stoombooten van de Royal Mail Company, werd gedurende het jaar 1872 voortdurend door zeilschoeners waargenomen.

Aangezien de gelden bij de begrooting voor die dienst toegestaan ontoereikend waren tot dekking der kosten van twee reizen 's maands naar en van St. Thomas gedurende het geheele jaar, werd bepaald dat van af den 1sten Junij 1872 de mail slechts eenmaal 's maands zou vertrekken. In de tweede reis werd echter door vrijwillige bijdragen van den handel voorzien.

De correspondentie met de eilanden St. Martin (Nederl. gedeelte), St. Eustatius en Saba geschiedde, met medewerking van den Nederlandschen consul op St. Thomas, geregeld over het Engelsche eiland St. Christoffel.

Sedert het laatste verslag werd Curaçao opgenomen in de lijn der stoombooten tusschen Bremen en Colon, waarmede ook gelegenheid bestaat tot het verzenden van gesloten brievenmalen.

Het daartoe betrekkelijk besluit is opgenomen in het *Publicatieblad* 1872, n°. 36.

De volgende staat toont eenige bijzonderheden aan nopens het postwezen in 1872.

ONTVANGEN.

VAN	Per mail. Brieven.	Per mail. Couranten.	Per scheepsgelegenheid. Brieven.	Per scheepsgelegenheid. Couranten.	Totaal brieven.	Totaal couranten.
Nederland	4091	9478	103	»	4194	9478
Suriname	356	1091	9	»	365	1091
Groot-Britannie en via idem van andere Staten	11187	13757	»	»	11187	13757
Frankrijk en via idem van andere Staten .	2991	16491	»	»	2991	16491
Duitschland en via id. van andere Staten .	568	108	»	»	568	108
St. Thomas en andere plaatsen	2201	380	9847	»	12048	380
	21894	41805	9959	»	31353	41805

VERZONDEN.

NAAR	Per mail. Brieven.	Per mail. Couranten.	Per scheepsgelegenheid. Brieven.	Per scheepsgelegenheid. Couranten.	Totaal brieven.	Totaal couranten.
Nederland	3487	587	15	»	3502	587
Suriname	412	729	1	»	413	729
Groot-Britannie en via idem naar andere Staten . . .	11432	212	»	»	11432	212
Frankrijk en via idem naar andere Staten.	2994	63	»	»	2994	63
Duitschland en via id. naar andere Staten.	161	15	»	»	161	15
St. Thomas en andere plaatsen	1319	378	»	»	1319	378
	19805	1984	16	»	19821	1984

De cijfers, vermeld in de rubrieken van ontvangen en verzonden couranten per mail, toonen aan het getal porten of vellen druks.

De ontvangen porto's aan het postkantoor op Curaçao bedroegen f 10 753,67^{5}, tegen f 10 245,10 in 1871.

K. Geldelijk beheer.

Door opneming in het *Publicatieblad* n°. 34, van 1872, werd afgekondigd de wet van den 14den November 1872 (*Staatsblad* n°. 123) tot vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1867.

§ 1. *Bank.*

Omtrent den staat der Curaçaosche Bank op ultimo December 1872 en de operatien dezer inrigting gedurende dat jaar, worden de volgende bijzonderheden in het verslag der directie aangetroffen.

Het bedrag der bankbiljetten op ultimo December 1872 is gelijk aan dat op 1 Januarij van dat jaar, te weten:

5 039 stuks à f 5 . . .	f 25 465		
5 788 » » 10 . . .	57 880		
2 385 » » 25 . . .	59 625		
1 176 » » 50 . . .	58 800		
14 442 stuks zamen.		f 201 770,00	

Het kapitaal van de Bank voortspruitende uit ontvangen interessen en disconto's op 1°. Januarij 1872, groot geweest. f 230 874,59

Transporteren f 230 874,59 f 201 770,00

Per transport f 230 874,59 f 201 770,00

Gedurende 1872 is gepercipieerd eene som van f 18 322,07^{5}

en voor administratiekosten betaald 1 818,60

Zoodat de overwinsten over 1872 geweest zijn . . . f 16 503,47^{5}

Hiervan is voor de kolonie beschikbaar gesteld . . . 8 251,74

Zuiver bedrag der vermeerdering over 1872 . . . . . f 8 251,73^{5}

Bedrag van het kapitaal op ult°. December 1872 . . . . 23 126,32^{5}

Totaal bedrag van het kapitaal op ultimo December 1872, bestemd voor de operatien der Bank. . . . . f 440 896,32^{5}

Waarvan op ult°. December 1872 uitstaande:

Op gedisconteerde wisselbrieven, volgens art. 9 van het reglement der Bank, voorzien van endossementen, tegen een disconto van 5 °/o 's jaars . . . . f 352 300,00

op gedeponeerde specien, rentende 1 °/o 's jaars. 34 395,00

Transporteren f 386 695,00 f 440 896,32^{5}

Per transport	f 386 695	f 440 896,32
op gedeponeerde gouvernementswissels, mede rentende 1 % 's jaars	9 985	
Te zamen		396 680,00

Zoodat in de kassen der Bank op ult. December 1872 beschikbaar was, tot het doen van beleeningen. . . . . f 44 216,32^{5}

Hierbij gevoegd:

1°. de gelden in deposito bij de Bank voor rekening van anderen, op 1 Januarij 1872 groot . . . f 240,50^{5}

vermeerderd met de ontvangsten wegens opbrengst van verkocht geschut vee in 1872. . . . 27,38

f 267,88^{5}

en verminderd met het beloop der in 1870 gedeponeerde gelden, afkomstig van verkocht geschut vee . f 24,17^{5}

en met het bedrag van een in 1871 gedeponeerd pensioen dat aan de belanghebbende is uitgekeerd. . . 7,22

31,39^{5}

Alzoo op ult. December 1872 in deposito . . . . f 236,49

2°. Het bedrag ingevolge gouvernements-beschikking, dd. 6 Mei 1861, n°. 309, uit de koloniale kas ontvangen om bij de Bank afgezonderd bewaard en niet weder uitgegeven te worden; zijnde de opbrengst van de door het Bestuur afgegeven wissels in 1861 en 1862 . . . 53 074,05

3°. het bedrag der 50 % van de overwinst der Bank, over het jaar 1872, voor de koloniale kas beschikbaar gesteld . . . 8 251,74

te zamen 61 562,28

Totaal bedrag in de kassen aanwezig op ult. December 1872 . . . . f 105 778,60^{5}

te weten:

Onder den president der Bank in kas, ten einde bij aanvragen voor kleine beleeningen, daaraan te kunnen gevolg geven, aan bankbiljetten . . . . f 1 000,00

Transporteren f 1 000,00 f 105 778,60^{5}

Per transport f 1 000,00 f 105 778,60^{5}

In de reservekas van de Bank:

opbrengst van verkochte wissels voor het Gouvernement afgezonderd, in bewaring:

bankbiljetten . f 53 070,00

specie. . . . 4,05

f 53 074,05

ter beschikking van de Bank tot het doen van beleeningen, enz.:

bankbiljetten . f 51 700,00

specie 4,55^{5}

51 704,55^{5}

104 778,60^{5}

f 105 778,60^{5} f 105 778,60^{5}

§ 2. *Begrooting.*

Het *Publicatieblad* van 1873, n°. 4, bevat de wet van den 31sten December 1872 (*Staatsblad* n°. 169) tot wijziging der koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1871.

De koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1873 bij de wet van den 19den Januarij 1873 (*Staatsblad* n°. 18) definitief vastgesteld, werd op den 8/12 Maart 1873, door opneming in het *Publicatieblad* van dat jaar, n°. 5, afgekondigd.

Onder litt. D, E en F worden hierbij overgelegd: een staat der werkelijke ontvangsten en uitgaven over het dienstjaar 1868; een gelijke staat over het dienstjaar 1869; eene raming der ontvangsten en uitgaven over het dienstjaar 1873.

L. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Bij verordening dd. 11/13 November 1872 (*Publicatieblad* n°. 32), werd eene wijziging gebragt in art. 15 van de verordening dd. 16 Julij 1867/8 Januarij 1868 (*Publicatieblad* n°. 3), houdende bepalingen nopens het verleenen van wachtgeld en van binnenlandsch verlof aan ambtenaren.

M. Nijverheid.

§ 1. *Mijnontginning.*

Door onderscheidene personen werd vergunning gevraagd tot het onderzoeken der landsgronden op de eilanden Curaçao, Bonaire en Aruba, of zich aldaar phosphate of lime bevindt, ten einde c. q. concessie aan te vragen tot het graven en uitvoeren dier meststof. Het bestuur heeft, wat Curaçao betreft, die vergunningen verleend. Met opzigt tot Aruba is de zaak aangehouden, tot dat zal zijn gebleken of door het geven der vergunning ook inbreuk gemaakt zou worden op de vroeger verleende concessie tot het exploiteren van delfstoffen bevattende gronden op laatstgemeld eiland.

Tot nu toe heeft het ingesteld onderzoek op Curaçao en Bonaire tot geen voldoend resultaat geleid.

Het graven en uitvoeren van phosphate of lime van Klein-Curaçao, waarvan in het vorige verslag werd melding gemaakt, is door den concessionaris het geheele jaar 1872 voortgezet. 23 schepen, waaronder de meesten van groot charter en gezamenlijk metende 8291 tonnen, verlieten Klein-Curaçao met volle ladingen en bestemming naar Engeland.

Behalve de scheepsongelden vloeide daardoor in de koloniale kas eene som van f 17 618,37.

De gezaghebber van Aruba zegt in zijn verslag nopens de goudmijnen aldaar:

» De mijn-ontginning belooft voor dit eiland een groote bron van welvaart te zullen worden; zij verschaft aan een aantal ingezetenen, die als opzigters bij de mijnen werkzaam zijn, een middel van bestaan; aan de arbeidende klasse aanhoudend werk en bevordert den handel aanmerkelijk.

» Er werkten in 1872 gemiddeld honderd werklieden daags in de mijnen.

» De concessie van de heeren RICHETTS te New-York werd in den loop van 1872 aan de » Aruba Island Goldmining Company Limited, te Londen" overgedragen, nadat de heeren M. ANKER en F. TAYLOR, uit Londen, vooraf de mijnen bezocht hadden.

» De nieuwe maatschappij zet hare werkzaamheden met kracht voort onder directie van genoemden heer ANKER en den heer G. B. SARGEANT te Londen.

» Op Aruba wordt de maatschappij vertegenwoordigd door den heer B. F. RULE.

» In 1872 werden op Aruba eenige ijzerwaren voor de werken aangebragt, en op den 2den Januarij 1873 kwamen aldaar aan een ingenieur en vijftien werktuigkundigen, zoomede de machinerien tot verdere uitbreiding der werkzaamheden."

Een meer uitvoerig verslag van genoemden gezaghebber omtrent de goudmijnen op Aruba wordt onder lit. G hierbij aangetroffen.

§ 2. *Steenbakkerij.*

Ook in 1872 was de vraag naar klinkers van Bonaire niet groot, en werden er slechts 99 300 van verschillende soorten naar Curaçao uitgevoerd.

§ 3. *Landbouw.*

De toestand van den landbouw was op de eilanden Curaçao, Bonaire en Aruba ongunstig. De oogst van 1872/73 kan door gebrek aan regen als geheel mislukt worden beschouwd.

Van Bonaire werden in 1872 uitgevoerd:

383 485 pond watapana-peul;
142 650 » rood verwhout;
13 179 » aloë-hars;
675 vademen brandhout;
4 605 vaten houtskolen;
290 » schepels kalk.

Van Aruba werden in gemeld jaar uitgevoerd:

1 626 schepels boonen;
126 ton watapana-peul;
179 kisten aloë;
10 228 vaten pindas.

Ook op de bovenwindsche eilanden was de oogst zeer weinig bevredigend.

Behalve hetgeen voor de consumtie gebruikt werd, leverde de landbouw op St. Martin (Nederl. gedeelte) op 1002 pond katoen, 68 vaten zoete aardappelen en 10 vaten tamarinden.

Eene proef werd genomen met den aankweek van tabak. Het verkregen resultaat heeft eenige planters het voornemen doen opvatten om in 1873 die proef op grootere schaal te herhalen.

Op St. Eustatius bestond de uitvoer in 1872 uit:

70 390 pond yams;
498 vaten zoete aardappelen;
7 vaten pindas;
156 » suiker;
7 500 stuks klinkers;
55 vaten tras, en
46 stukken constructiehout.

De landbouw op Saba is van weinig beteekenis.

§ 4. *Veeteelt.*

De volgende opgave levert een overzigt van den veestapel in de geheele kolonie op het einde van het jaar 1872.

OP	Paarden.	Ezels.	Muilezels.	Hoornvee.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Curaçao	370	1 829	180	2 524	31 465	35 507	1 182
Bonaire	59	705	»	460	300	10 422	646
Aruba	68	719	26	91	6 118	12 419	849
St. Martin (Nederl. gedeelte)	204	19	11	856	1 037	947	371
St. Eustatius	90	50	5	350	450	600	550
Totaal	791	3 322	222	4 281	39 370	59 895	3 598

§ 5. *Uitgifte van gronden.*

Op Curaçao werden in 1872 slechts enkele kleine stukjes landsgrond tegen betaling afgestaan tot het bouwen van hutjes

Op Bonaire werden tegen betaling afgestaan 41 perceelen gronds, te zamen uitmakende ruim 241 bunders, waaronder twee tot het bouwen van huizen en de anderen voor den landbouw.

Daarentegen keerden 27 vroeger verleende concessien, te zamen metende 72 bunders, tot het domein terug.

Op St. Eustatius werden zeven stukjes grond, in het dorp gelegen, tegen betaling in eigendom aan particulieren afgestaan.

§ 6. *Zoutpannen.*

Van Curaçao werden in 1872 uit de haven uitgevoerd 15 030 vaten zout. De hoeveelheid van de buitenbaaijen uitgevoerd kan niet worden opgegeven.

Van Bonaire werden uitgevoerd 47 942 vaten zout, met 22 vaartuigen, metende te zamen 4931 tonnen, zijnde alles wat voorhanden was.

De geringe garing van zout schijnt het gevolg te zijn van gebrek aan werkbare handen.

Van Aruba werden 350 vaten zout uitgevoerd.

Uit het groote zoutmeer te St. Martin (Nederl. gedeelte) werden in 1872 gegaard 81 928 en uit de particuliere concessien 71 689 vaten zout.

De uitvoer bedroeg 150 278 vaten.
Op ult. December 1872 waren nog aanwezig 150 000 vaten zout.
Een stoommolen werd opgerigt om het grofzout te malen.
Door het oprigten van een gelijken molen in het Fransch gedeelte des eilands zijn veel schepen, die vroeger in het Nederlandsch gedeelte lading namen, derwaarts gegaan, aangezien de uitvoer daar aan geen regten onderhevig is.
Er bestond vooruitzigt op een ruimen oogst in 1873.

§ 7. *Scheepsbouw.*

In 1872 werden op Bonaire eenige booten en op Aruba een kleine schoener en drie booten gebouwd.
Op St. Eustatius stonden op ult. December 1872 twee barkjes op stapel.

§ 8. *Handel en scheepvaart.*

Bij koloniale verordening van 15/16 Januarij 1873 (*Publicatieblad* n°. 1) zijn de bestaande bepalingen op den doorvoer van goederen op het eiland Curaçao door andere vervangen.
De handel was in 1872 steeds toenemende. Curaçao werd, zoo als in hoofdstuk J gezegd, in dat jaar opgenomen in de lijn der Bremer stoombooten, varende tusschen Bremen en Colon; terwijl er vooruitzigt bestaat dat het eiland ook weldra geregeld bezocht zal worden door stoombooten varende tusschen New-York en La Guayra.
Het 1 per cent patentregt op ingevoerde goederen, geraamd op f 52 000, bragt op f 102 600,83.
Het meerendeel dier ingevoerde goederen was echter voor doorvoer bestemd.
Binnen de haven van Curaçao kwamen in 1872 met goederen voor directen invoer 1156 schepen, metende 28 806 tonnen; met goederen voor doorvoer 146 vaartuigen, metende 60 860 tonnen; terwijl 22 schepen, metende 30 558 tonnen, binnen drie etmalen met gedeeltelijke lading vertrokken.
In 1872 kwamen in het geheel 1324 schepen, metende 120 224 tonnen, binnen de haven van Curaçao.
In 1871 was dat getal 1295 schepen, metende 84 437 tonnen, zoodat in 1872, 29 vaartuigen meer binnen kwamen dan in 1871. Ook de tonnenmaat bedroeg 35 787 tonnen meer.
Onder de uit Europesche havens aangekomen schepen waren er 9 van Amsterdam, metende 1614 tonnen.
De staten onder litt. H, I en J geven een verder overzigt van de scheepvaart en van den in-, door- en uitvoer in 1872.
Op Bonaire werden in 1872 ingeklaard 619 vaartuigen, metende 10 356 tonnen.
De verdeeling dier schepen naar hunne vlaggen was:

443 Nederlandsche, waaronder 75 booten;

153 Venezuelaansche, waaronder 42 booten;

14 Noord-Amerikaansche;

5 Engelsche;

1 Spaansch;

2 Zweedsche;

1 Deensch;

derhalve 41 vaartuigen, metende 904 tonnen meer dan in 1871.
Op Aruba werden in 1872 ingeklaard 335 vaartuigen, metende 4011 tonnen, als:

143 Nederlandsche;

186 Venezuelaansche;

1 Amerikaansch;

5 Engelsche.

Behalve de reeds vroeger vermelde producten van den landbouw werden in 1872 nog van Aruba uitgevoerd: 373 schapen, 178 geiten, 754 geitenvellen, 4923 dozijn stroohoeden, 228 varkens, 8860 ponden wol, 359 dozijn gezouten visschen, 9 runderen, 581 salons en 152 balen drooge goederen.
De invoer bestond uit:

46 okshoofden rum, 261 kisten koopmanschappen, 512 vaten meel, 100 vaten maïsmeel, 92 kisten jenever, 16 450 dakpannen, 8050 koppen stroo, 83 kisten pruimtabak, 292 zakken koffij, 190 kisten zeep, 20 vaten kerosini-olie, 12 vaten beschuit, 36 manden bier, 8 zakken rijst, 64 zakken stijfsel, 44 kisten olijfolie, 31 vaten gezouten vleesch, 36 manden aardappelen, 56 kistjes likeur, 7 vaten boter, 20 kistjes zoetemelksche kaas, 40 kistjes kaarsen, 47 vaatjes haring, 11 kisten kabbeljaauw, 65 750 voeten planken, 3 vaten uijen, 6 dozijn stoelen, ijzerwaren voor de mijn-ontginning, 2200 klinkers, 30 hammen, 14 blikken reuzel, 51 damejeanen azijn, 458 dozijn papilons, 2453 pamalas, 887 schepels maïs, 2 pianos, 13 ossenhuiden en 13 muilezels.
St. Martin (Nederl. gedeelte) werd in 1872 bezocht door 422 vaartuigen, gezamenlijk metende 25 352 tonnen, en 282 booten.
De dekvaartuigen waren verdeeld als volgt:

138 Nederlandsche, metende 3716 ton;

202 Engelsche, metende 14 655 ton;

54 Noord-Amerikaansche, metende 6071 ton;

9 Fransche, metende 190 ton;

4 Deensche, metende 212 ton;

14 Zweedsche, metende 138 ton;

1 Russisch, metende 370 ton.

Onder de Nederlandsche vaartuigen bevond zich één regtstreeks van Nederland komende.
De uitvoer bestond, behalve het reeds vermelde zout, uit:
3 paarden, 61 runderen, 63 schapen, 46 geiten, 12 varkens, 400 gallons Bayrum en 10 vaten tamarinden.
De invoer voor consumtie blijkt uit den hierbij onder lit. K gevoegden staat, waarbij onder lit. L gevoegd is eene opgave wegens den opslag van voor weder-uitvoer bestemde goederen.
Op St. Eustatius werden ingeklaard 350 vaartuigen, metende 5861 tonnen, te weten:

243 Nederlandsche, met inbegrip van de booten, metende	1898	ton,
39 Engelsche, metende	685	»
19 Amerikaansche, »	2480	»
25 Zweedsche, »	560	»
24 Deensche, »	238	»

De handel was van weinig beteekenis.

Saba werd bezocht door 178 vaartuigen, waaronder 21 booten.

De dekvaartuigen waren verdeeld als volgt:

95 Nederlandsche;

45 Engelsche;

11 Zweedsche;

5 Amerikaansche;

1 Deensch.

§ 9. *Zeebrieven en zeepassen.*

In 1872 werden afgegeven op Curaçao 41 gewone zeebrieven, als:

wegens het aannemen van de Nederlandsche vlag	5
wegens het verstrijken van den termijn	30
wegens verandering van eigenaar	6

en één buitengewone zeebrief.

71 permitten van onderscheiden aard werden afgegeven.

Op Bonaire werden afgegeven 7 zeebrieven.

Op Aruba werden afgegeven 3 zeebrieven en 14 permitten.

Op St. Martin (Ned. gedeelte) 4 zeebrieven, en

Op St. Eustatius één zeebrief en 3 passen.

§ 10. *Andere takken van nijverheid.*

Op Bonaire werden in 1872, 44 en op Aruba 9 visscherspassen afgegeven.

De visscherij leverde echter zeer weinig voordeel op.

's Gravenhage, den 16den Augustus 1873.

De Minister van Kolonien,
FRANSEN VAN DE PUTTE.

INHOUD.

Koloniaal verslag van 1873.

CURAÇAO.

BIJLAGE A.

N°. 28.

OPGAVE van de zaken in het jaar 1872 bij het hof van justitie in de kolonie Curaçao behandeld.

Burgerlijke zaken.

Het getal vonnissen in burgerlijke zaken in het openbaar uitgesproken beliep 37.

Op verzoekschrift.

2, waarbij twee personen onder curatele zijn gesteld, de eene ter zake van razernij en de andere van krankzinnigheid, met bevel tot plaatsing dier personen in het krankzinnigengesticht;

1, waarbij een persoon onder curatele gesteld ter zake van onnoozelheid.

Op tegenspraak.

1, waarbij gelast de verschijning van partijen voor het hof ten einde door hetzelve eene vereeniging tusschen haar worde beproefd;

1, waarbij gelast de verschijning van partijen met hare praktizijns voor het hof ten einde eene vereeniging tusschen haar te beproeven;

1, waarbij de gedaagde veroordeeld werd aan de eischeresse te voldoen eene door hem verschuldigde som, met uitvoerbaarverklaring van het vonnis, voor een gedeelte dier som, bij lijfsdwang, bij voorraad en onder borgtogt of aanwijzing van voldoende zekerheid, niettegenstaande hooger beroep;

1, waarbij eene tusschen den eischer en den gedaagde bestaande overeenkomst ontbonden verklaard en de gedaagde veroordeeld werd het door deze aan den eischer verschuldigde bedrag met de interesten te voldoen, met uitvoerbaarverklaring van het vonnis wat betreft een gedeelte van dat bedrag bij lijfsdwang;

1, waarbij het hof zich onbevoegd verklaard heeft, om kennis te nemen van de door den oorspronkelijken eischer, destijds geëxcipieerde tegen den oorspronkelijken gedaagde destijds excipient ingestelde vordering;

1, waarbij verworpen de door den oorspronkelijken gedaagde, destijds excipient, opgeworpen exceptie van onbevoegdheid van het hof om kennis te nemen van de door den oorspronkelijken eischer, destijds geëxcipieerde, ingestelde vordering tegen den eerstgenoemde;

1, waarbij de eischer niet ontvankelijk verklaard in den door hem genomen eisch en conclusie;

1, waarbij aan den eischer verleend acte van zijn verzet, dat een ter teregtzitting van het hof verschenen praktizijn in de zaak optreden en aan hem het woord gegeven worden zal, alvorens diens bevoegdheid, om als zoodanig op te treden, zij uitgemaakt, met ontzegging aan den eischer van zijn eisch tot het verleenen van verstek tegen den gedaagde; verklaring dat bedoelde praktizijn bevoegd is, om in die zaak als zoodanig op te treden en bevel om met de verdere behandeling der zaak voort te gaan.

1, waarbij verklaard dat eene tusschen partijen aanhangige zaak niet voor summiere behandeling vatbaar is; met bevel om in die zaak de gewone behandeling te volgen;

3, bij elk waarvan acte verleend, dat de eischer verklaard heeft zich er tegen te verzetten, dat de kolonie worde vertegenwoordigd door een praktizijn, met verklaring dat ten onregte praktizijn is gesteld voor de gedaagde en bevolen, dat de zaak contradictoir tusschen den eischer en den procureur-generaal zal worden voortgezet;

8, waarbij aan de gedaagden verleend acte van de verklaring, dat zij van het tegen de incidentele conclusie van eisch aangevoerde bezwaar geen middel van verwering maken en zelfs casu quo bereid zijn, om op de gestelde en door den regter nog te stellen vraagpunten te antwoorden, met verklaring, dat de eischer ontvankelijk is in zijne incidentele vordering en met toewijzing aan hen van dezelve;

1, waarbij de gedaagde veroordeeld is, om eene door dezen aan den eischer verschuldigde som met de wettige interesten te betalen, met uitvoerbaar-verklaring van het vonnis bij lijfsdwang en bij voorraad, onder borgtogt of aanwijzing van voldoende zekerheid;

1, waarbij de eischer niet ontvankelijk verklaard in zijne incidentele vordering, dat het hof moge uitspreken voor regt dat een praktizijn onbevoegd is, om in deze zaak als zoodanig op te treden, met bevel om met de behandeling dezer zaak ten principale voort te gaan.

Bij verstek.

1, waarbij aan de eischeresse verleend acte van de niet-verschijning van den gedaagde, en verlof om deze bij eene tweede openbare dagvaarding op te roepen;

2, bij elk waarvan verleend verstek tegen de gedaagden en bevolen, dat de stukken ter tafel zullen worden nedergelegd ten einde op de conclusie van den eischer uitspraak worde gedaan;

1, waarbij twee gedaagden bij verstek veroordeeld zijn: beide gedaagden om met den eischer over te gaan tot de scheiding en deeling van den gemeenen boedel van een der gedaagden en zijne echtgenoote en een der gedaagden om met den eischer over te gaan tot de scheiding en deeling eener nalatenschap, waarin zij belanghebbenden zijn;

1, waarbij de zaak ten opzigte des verschenen ge-

daagde aangehouden verklaard en tegen den niet-verschenen gedaagde verstek verleend;

1, waarbij de tusschen eischeresse en de gedaagden bestaande overeenkomst ontbonden verklaard en de gedaagden veroordeeld zijn tot restitutie aan de eischeresse van het van wege de eerstgenoemde aan hen verstrekte bedrag en van de onkosten veroorzaakt door toedoen en op verzoek der gedaagden;

2, bij elk waarvan aan de eischeresse verleend: acte dat noch de gedaagde, noch iemand voor hem op de openbare dagvaarding is verschenen en verlof tot eene derde oproeping bij openbare dagvaarding;

1, waarbij tegen de gedaagden verstek verleend met bevel tot oproeping bij eene tweede openbare dagvaarding van alle bekende en onbekende belanghebbenden in eene onbeheerde nalatenschap;

1, waarbij aan den requirant ontzegd het door hem tegen den geïntimeerde verzochte verstek, met verklaring dat de dagvaarding nietig en van onwaarde is;

2, bij elk waarvan een getuigenverhoor bevolen;

1, waarbij verklaard dat er regtsvermoeden bestaat van het overlijden van den gedaagde;

1, waarbij aan de eischeresse verleend acte van de niet-verschijning van den gedaagde, met verklaring dat er regtsvermoeden van overlijden van den gedaagde bestaat en met vergunning aan de eischeresse tot het aangaan van een ander huwelijk;

1, waarbij tegen den geïntimeerde verstek verleend met bevel dat de stukken ter tafel zullen worden nedergelegd, ten einde op de conclusie van den eischer uitspraak worde gedaan;

1, waarbij het hof in hooger beroep twee vonnissen van een kantonregter vernietigd en dezen onbevoegd verklaard heeft om kennis te nemen van het geschil tusschen den appellant en den geïntimeerde, en waarbij de geïntimeerde, in eersten aanleg eischer, niet ontvankelijk verklaard in zijnen bij den eersten regter gedanen eisch en conclusie;

1, waarbij voor de tweede maal tegen de gedaagden verstek verleend, met bevel dat binnen den daarbij bepaalden tijd, ten overstaan van een regter-commissaris, door den eischer als curator in eene onbeheerde nalatenschap, rekening zal worden gedaan van het beheer door hem als zoodanig in die nalatenschap gevoerd en waarbij is benoemd een regter-commissaris, te wiens overstaan de bedoelde rekening zal worden gedaan;

1, waarbij bevolen dat onmiddellijk zal worden overgegaan tot den verkoop en de toewijzing van een in beslag genomen onroerend goed;

1, waarbij aan den executant van een in beslag genomen onroerend goed, dat onroerend goed toegewezen.

Het getal beschikkingen verleend op verzoekschriften, bedroeg 46.

Beschikkingen.

2, bij elke waarvan bevolen de openbare verkoop van onroerende goederen, waarin minderjarigen aandeel hebben;

2, bij elke waarvan de verzoekers niet ontvankelijk verklaard in het door hen gedane verzoek;

2, bij elke waarvan van de hand gewezen het verzoek van kosteloos te procederen;

1, waarbij het hof zich onbevoegd verklaard heeft om op een verzoekschrift te beschikken;

2, bij elke waarvan venia aetatis of brieven van meerderjarig-verklaring verleend;

1, waarbij van de hand gewezen het verzoek om een aan minderjarigen toebehoorend onroerend goed met hypotheek te bezwaren;

1 waarbij een verzoekschrift voor behandeling onvatbaar en de verzoeker voor alsnog niet-ontvankelijk in zijn verzoek verklaard;

6, bij elke waarvan vergunning verleend tot kosteloos procederen;

1, waarbij bevolen dat een onder curatele gestelde persoon in het krankzinnigengesticht alhier zal worden geplaatst;

1, waarbij verlof verleend tot den openbaren verkoop van een onroerend goed, waarin afwezigen aandeel hebben en waarbij een bewindvoerder benoemd om de belangen dier afwezigen waar te nemen.

1, waarbij verlof verleend tot den onderhandschen verkoop van een ten deele aan minderjarigen toebehoorend onroerend goed voor of boven de daarbij bepaalde som;

1, waarbij verlof verleend om iemand bij openbare dagvaarding op te roepen;

1, waarbij een bewindvoerder benoemd om de belangen van een afwezige waar te nemen en hem te vertegenwoordigen.

Voorloopige beschikkingen.

1, waarbij bevolen de oproeping van den vader van een minderjarige, om gehoord te worden omtrent het door dien minderjarige gedane verzoek;

4, bij elke waarvan bevolen de ondervraging van een persoon, wiens onder-curatele-stelling is verzocht;

2, bij elke waarvan bevolen het verhoor van de bloedverwanten of aangehuwden van een persoon, wiens onder-curatele-stelling is verzocht;

1, waarbij bevolen de plaatsing in het krankzinnigengesticht van iemand, wiens onder-curatele-stelling is verzocht;

1, waarbij bevolen de oproeping van iemand, wiens onder-curatele-stelling is verzocbt, om op eene openbare teregtzitting van het hof te verschijnen;

2, bij elke waarvan bevolen de oproeping van iemand, wiens onder-curatele-stelling is verzocht, om op eene openbare teregtzitting van het hof te verschijnen en zijne plaatsing in het krankzinnigengesticht;

1, waarbij bevolen het verhoor van de toeziende voogden en de bloedverwanten of aangehuwden vaa minderjarigen;

1, waarbij bevolen het verhoor van den toezienden curator en de bloedverwanten of aangehuwden van een curandus;

1, waarbij drie deskundigen benoemd tot schatting van een onroerend goed, waarin meerderjarigen mede-belanghebbenden zijn en tot den onderhandschen verkoop waarvan het verzoek is gedaan.

1, waarbij bevolen het verhoor van de moeder van een minderjarige op het door dien minderjarige gedane verzoek;

1, waarbij bevolen het verhoor van den toezienden voogd en de bloedverwanten of aangehuwden van minderjarigen, alsmede dat van den persoon, die met die minderjarigen mede-belanghebbende is in een onroerend goed;

8, bij elke waarvan bevolen de oproeping voor twee commissarissen van de wederpartij van den verzoeker, om gehoord te worden omtrent een verzoek tot vergunning om kosteloos te procederen.

Het getal besluiten door het hof ambtshalve genomen genomen beliep 3:

1, betreffende de zamenstelling van de kamer van vacantie;

1, waarbij bevolen de verschijning van een praktizijn in raadkamer voor het hof, ten einde gehoord te worden omtrent zijne houding en gedragingen ter teregtzitting;

1, waarbij een praktizijn voor den tijd van een jaar in de uitoefening der praktijk geschorst.

Strafzaken.

Het getal vonnissen in strafzaken in het openbaar uitgesproken bedroeg 43.

1, waarbij twee beschuldigden veroordeeld beiden ter zake van muiterij en verzet van mindere schepelingen, waarvan één gewapend was, tegen hunne meerderen in rang en een dier beschuldigde daarenboven ter zake van doodslag, waarbij tevens een dier beschuldigden vrijgesproken ter zake van het toebrengen van slagen en kwetsuren, die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan 20 dagen ten gevolge hebben gehad;

3, bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld ter zake van het toebrengen van kwetsuren, die ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes doch niet meer dan 20 dagen ten gevolge hebben gehad;

1, waarbij een beklaagde vrijgesproken van het boosaardiglijk en in het openbaar aanranden van de waardigheid of het gezag van 's Konings vertegenwoordiger in de kolonie en van het op gelijke wijze beleedigen van dien hoogen ambtenaar en tevens te dier zake van alle regtsvervolging ontslagen is, doch veroordeeld ter zake van het beleedigen van een magistraatspersoon van de administrative magt in of ter gelegenheid van de uitoefening zijner functien door woorden strekkende om zijne eer en kieschheid aan te randen en van het door aanspraken in het openbaar gehouden, opruijen van de menigte om misdrijf te begaan, welke opruijing echter zonder gevolg is gebleven;

1, waarbij twee beschuldigden veroordeeld ter zake van diefstal van eene zaak beneden de waarde van vijf en twintig gulden;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van het toebrengen van eene kwetsuur, die ziekte of onbekwaamheid tot peroonlijken arbeid van meer dan zes doch niet van meer dan 20 dagen ten gevolge heeft gehad;

2, bij elke waarvan een beklaagde veroordeeld ter zake van het toebrengen van eene kwetsuur, die ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad;

1, waarbij een beschuldigde veroordeeld ter zake van diefstal bij nacht in een bewoond huis;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van eenvoudigen diefstal van eene zaak beneden de waarde van vijf en twintig gulden;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van het toebrengen van kwetsuren, zonder dat die ziekte of onkwaamheid tot persoonlijken arbeid hebben ten gevolge gehad en van laster;

1, waarbij twee beklaagden veroordeeld, de een ter zake van het toebrengen van eene kwetsuur, die onbekwaamheid tot perseonlijken arbeid van meer dan 20 dagen heeft ten gevolge gehad en het toebrengen van eene kwetsuur, die onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes doch niet van meer dan 20 dagen ten gevolge heeft gehad; en de andere ter zake van het toebrengen van eene kwetsuur, die geene onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen heeft ten gevolge gehad;

2, bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld ter zake van het toebrengen van kwetsuren en slagen, die onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes, doch niet van meer dan 20 dagen hebben ten gevolge gehad;

1, waarbij in hooger beroep bevestigd een vonnis van een kantonreregt, waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het toebrengen van slagen, welke geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge heeft gehad;

1, waarbij drie beklaagden vrijgesproken, twee ter zake van laster en de derde ter zake van hoon, en waarbij eene andere beklaagde en de derde van de drie genoemde beklaagden veroordeeld, beiden ter zake van laster;

8, bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld ter zake van laster;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van weërspannigheid door een ongewapend persoon gepleegd en van gewelddadigheid gerigt tegen een ondergeschikten beambte van de politie, terwijl hij was in de waarneming zijner bediening, welke gewelddadigheid bloedstorting en kwetsing heeft veroorzaakt;

1, waarbij drie personen veroordeeld ter zake van het niet verschijnen ter teregtzitting, om als getuigen te worden gehoord;

1, waarbij een beschuldigde vrijgesproken ter zake van poging tot moord, doch veroordeeld ter zake van het met voorbedachten rade en geleider lage moedwillig toebrengen van een slag die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen heeft ten gevolge gehad;

1, waarbij drie personen ontheven van de haar opgelegde straf, ter zake van het niet verschijnen ter teregtzitting om als getuigen te worden gehoord;

1, waarbij twee beschuldigden veroordeeld ter zake van weërspannigheid door aantasting en wederstand, feitelijk en gewelddadig gepleegd tegen ondergeschikte beambten of bedienden der regterlijke politie, door eene vereeniging van 3 tot en met 20 ongewapende personen;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van het moedwillig toebrengen van eene verwonding, welke geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan 6 dagen ten gevolge heeft gehad, van weërspannigheid door een ongewapend persoon gepleegd tegen ondergeschikte bedienden of beambten van politie, handelende ter uitvoering van algemeene verordeningen, en van gewelddadigheid gerigt tegen een ondergeschikten bediende of beambte van de politie, terwijl hij was in de waarneming zijner bediening, welke gewelddadigheid, bloedstorting en kwetsing heeft veroorzaakt;

3, bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld ter zake van hoon en laster;

1, waarbij in hooger beroep ten deele vernietigd een vonnis van een kantongeregt, waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het toebrengen van een slag aan een bedienend beambte in de waarneming zijner bediening, en de appellant veroordeeld is ter zake van het moedwillig toebrengen van een slag, welke geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid heeft ten gevolge gehad;

1, waarbij in hooger beroep ten deele bevestigd en ten deele vernietigd een vonnis van een kantongeregt, waarbij een beklaagde van alle regtsvervolging is ontslagen ter zake van burengerucht, doch veroordeeld is ter zake van het beleedigen met woorden van een ondergeschikten beambte van politie in de waarneming zijner bediening, en de appellant vrijgesproken is ter zake van het eerste misdrijf, doch veroordeeld is ter zake van het beleedigen met woorden van een ondergeschikten bediende of beambte van de politie in of ter gelegenheid van de waarneming zijner bediening.

1, waarbij drie beklaagden vrijgesproken: een dier beklaagden ter zake van laster en de twee anderen ter zake van hoon;

1, waarbij twee beklaagden vrijgesproken ter zake van hoon en laster;

1, waarbij twee beklaagden veroordeeld ter zake van laster;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van het toebrengen van een slag aan een ondergeschikten bediende of beambte van de politie in de waarneming zijner bediening, welke gewelddadigheid bloedstorting, kwetsing en ziekte heeft veroorzaakt;

1, waarbij in hooger beroep ten deele vernietigd een vonnis van een kantongeregt, waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het moedwillig toebrengen van

slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen hebben ten gevolge gehad, en de appellant veroordeeld is ter zake van twee overtredingen van het moedwillig toebrengen van slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen hebben ten gevolge gehad;

1, waarbij in hooger beroep ten deele bevestigd en ten deele vernietigd een vonnis van een kantongeregt, waarbij een beklaagde is veroordeeld ter zake van het moedwillig toebrengen van slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen hebben ten gevolge gehad, en de appellante ter zelfde zake tot eene mindere straf dan in eersten aanleg is veroordeeld;

1, waarbij een beschuldigde veroordeeld ter zake van weêrspannigheid door aantasting en wederstand, feitelijk en gewelddadig gepleegd tegen ondergeschikte beambten of bedienden der regterlijke politie, handelende ter uitvoering van algemeene verordeningen door eene vereeniging van meer dan twintig gewapende personen en van weêrspannigheid door aantasting en wederstand, feitelijk en gewelddadig gepleegd tegen ondergeschikte beambten of bedienden der regterlijke politie, handelende ter uitvoering van algemeene verordeningen, door een ongewapend persoon;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van gewelddadigheid gerigt tegen een ondergeschikten beambte of bediende van de politie, terwijl deze was in de waarneming zijner bediening, welke gewelddadigheid bloedstorting en kwetsing heeft veroorzaakt;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van diefstal gepleegd met braak en inklimming op eene plaats die niet als bewoond huis wordt aangemerkt of daarmede gelijk gesteld;

1, waarbij in hooger beroep bevestigd een vonnis van een kantongeregt waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het moedwillig toebrengen van slagen die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen hebben ten gevolge gehad;

1, waarbij verworpen de door een beschuldigde voorgestelde exceptie van onbevoegdheid van het hof, om van de zaak tegen hem kennis te nemen; en het hof zich bevoegd verklaard heeft, om van die zaak kennis te nemen en daarin uitspraak te doen;

4, bij elke waarvan verworpen de door een beklaagde voorgestelde wraking van een lid van het hof;

1, waarbij verworpen de door een beklaagde voorgestelde exceptie tot schorsing van het tegen hem gevoerde geding en gelast dat met de behandeling dier zaak zou worden voortgegaan;

1, waarbij eene voorloopige instructie bevolen ten einde een onderzoek in te stellen naar den schrijver en inzender van eenige stukken, voorkomende in een weekblad en waarin de waardigheid of het gezag van den Gouverneur boosaardiglijk zijn aangerand of althans laster en beleediging tegen dezen gepleegd zou zijn, en waarbij voorts de behandeling van de zaak tegen een beklaagde, als uitgever van het weekblad, is uitgesteld tot na den afloop dier instructie.

STAAT der plaats gehad hebbende veroordeelingen.

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden.		OPGELEGDE STRAFFEN.							
			Duur van den dwangarbeid.	Duur der gevangenisstraf.			Bedrag der geldboete.		Duur der gevangenisstraf, bij niet betaling der geldboete haar vervangende.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jaren.	Dagen.	Maanden.	Jaren.	Guldens.	Centen.	Dagen.	Maanden.
Muiterij en verzet van een ongewapend minderen schepeling tegen zijn meerderen in rang . . .	1	»	»	»	8	»	»	»	»	»
Doodslag en muiterij en verzet van een gewapend minderen schepeling tegen zijnen meerderen in rang.	1	»	7	»	»	»	»	»	»	»
Het toebrengen van kwetsuren, die ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes, doch niet van meer dan 20 dagen ten gevolge hebben gehad.	1	»	»	»	3	»	25	»	4	»
	1	»	»	»	6	»	10 10	»	3 3	»
	1	»	»	»	1	»	10	»	2	»
Het beleedigen van een magistraatspersoon van de administrative magt in of ter gelegenheid van de uitoefening zijner functien door woorden, strekkende om zijne eer en kieschheid aan te randen en het door aanspraken, in het openbaar gehouden, opruijen van de menigte om misdrijf te begaan, welke opruijing evenwel zonder gevolg is gebleven.	1	»	»	»	»	»	50 75	»	4 8	»
Transporteren	6	»								

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden. Mannen.	Vrouwen.	OPGELEGDE STRAFFEN. Duur van den dwangarbeid. Jaren.	Duur der gevangenisstraf. Dagen.	Maanden.	Jaren.	Bedrag der geldboete. Guldens.	Centen.	Duur der gevangenisstraf, bij niet betaling der geldboete haar vervangende. Dagen.	Maanden.
Per transport	6	»								
Diefstal van eene zaak beneden de waarde van vijf en twintig gulden.	1	»	»	»	3	»	250	»	»	2
	1	»	»	»	3	»	250	»	»	2
	1	»	»	»	3	»	25	»	7	»
Het toebrengen van eene kwetsuur, die ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad.	1	»	»	»	6	»	25	»	7	»
	1	»	»	»	1	»	25	»	4	»
Het toebrengen van eene kwetsuur, die ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad.	»	1	»	»	4	»	»	»	»	»
	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Diefstal bij nacht in een bewoond huis.	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Het toebrengen van kwetsuren die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid hebben ten gevolge gehad en laster	»	1	»	»	1	»	25 8	»	5 2	»
Het toebrengen van eene kwetsuur, die onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan twintig dagen heeft ten gevolge gehad en het toebrengen van eene kwetsuur, die onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad.	1	»	»	»	»	2	8	»	1	»
Het toebrengen van kwetsuren en slagen die onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge hebben gehad.	1	»	»	4	»	»	8	»	1	»
	1	»	»	»	1	»	10	»	4	»
Laster	1	»	»	»	1	»	25 25	»	2 2	»
	1	»	»	8	»	»	25	»	2	»
	»	1	»	»	1	»	25	»	3	»
	»	1	»	»	1	»	25	»	2	»
	»	1	»	»	»	»	10	»	3	»
	1	»	»	»	»	»	25	»	3	»
	»	1	»	»	1	»	25	»	3	»
Weerspannigheid door een ongewapend persoon gepleegd en gewelddadigheid gerigt tegen een ondergeschikten beambte van de politie, terwijl hij was in de waarneming zijner bediening, welke gewelddadigheid bloedstorting en kwetsing heeft veroorzaakt	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»
Het niet verschijnen ter teregtzitting van gedagvaarde getuigen.	»	1	»	»	»	»	20	»	3	»
	»	1	»	»	»	»	20	»	3	»
	»	1	»	»	»	»	20	»	3	»
Het met voorbedachten rade en geleider lage moedwillig toebrengen van een slag, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge heeft gehad. .	»	1	»	»	9	»	50	»	7	»
Transporteren	20	10								

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden.		OPGELEGDE STRAFFEN. Duur van den dwangarbeid.	Duur der gevangenisstraf.			Bedrag der geldboete.		Duur der gevangenisstraf, bij niet betaling der geldboete haar vervangende.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jaren.	Dagen.	Maanden.	Jaren.	Guldens.	Centen.	Dagen.	Maanden.
Per transport	20	10								
Weerspannigheid door aantasting en wederstand feitelijk en gewelddadig gepleegd tegen ondergeschikte beambten of bedienden der regterlijke politie, door eene vereeniging van 3 tot en met 20 ongewapende personen.	1 1	» »	» »	» »	» »	1 1	» »	» »	» »	» »
Het moedwillig toebrengen van eene verwonding, welke geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge heeft gehad, weerspannigheid door een ongewapend persoon gepleegd tegen ondergeschikte bestuurders of beambten der regterlijke politie, handelende ter uitvoering van algemeene verordeningen en gewelddadigheid gerigt tegen een ondergeschikten beambte van de politie, terwijl hij was in de waarneming van zijne bediening, welke gewelddadigheid bloedstorting en kwetsing heeft veroorzaakt	1	»	»	»	»	2	4	»	2	»
Hoon en laster	»	1	»	»	1	»	25 8	» »	3 2	»
	1	»	»	8	»	»	25 3	» »	2 1	»
	1	»	»	»	1	»	25 8	» »	2 1	»
Het moedwillig toebrengen van een slag, welke geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid heeft ten gevolge gehad	1	»	»	3	»	»	4	»	1	»
Het beleedigen met woorden van een ondergeschikten bediende of beambte van de politie in of ter gelegenheid van de waarneming zijner bediening	1	»	»	»	»	»	4	»	2	»
Het toebrengen van een slag aan een ondergeschikten bediende of beambte van de politie ter gelegenheid van de waarneming zijner bediening, welke gewelddigheid bloedstorting, kwetsing en ziekte heeft veroorzaakt	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»
Het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad	1	»	»	45	»	»	8 8	»	2 2	»
	»	1	»	3	»	»	4	»	1	»
Weerspannigheid door aantasting en wederstand feitelijk en gewelddadig gepleegd tegen ondergeschikte beambten of bedienden der regterlijke politie, handelende ter uitvoering van algemeene verordeningen, door eene vereeniging van meer dan twintig gewapende personen en weerspannigheid door aantasting en wederstand, feitelijk en gewelddadig gepleegd tegen ondergeschikte beambten of bedienden der regterlijke politie, handelende ter uitvoering van algemeene verordeningen door een ongewapend persoon	1	»	5	»	»	»	»	»	»	»
Transporteeren	30	12								

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden.		OPGELEGDE STRAFFEN.							
			Duur van den dwangarbeid.	Duur der gevangenisstraf.			Bedrag der geldboete.		Duur der gevangenisstraf, bij niet betaling der geldboete haar vervangende.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jaren.	Dagen.	Maanden.	Jaren.	Guldens.	Centen.	Dagen.	Maanden.
Per transport	30	12								
Diefstal, gepleegd met braak en inklimming op eene plaats die niet als bewoond huis wordt aangemerkt of daarmede gelijk gesteld	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Geweldadigheid tegen een ondergeschikten beambte of bediende van de politie, terwijl hij was in de waarneming zijner bediening, welke geweldadigheid bloedstorting en kwetsing heeft veroorzaakt	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»
	32	12								
	44									

Het getal vonnissen, bevelschriften, besluiten en beschikkingen, genomen op requisitoiren van het openbaar ministerie als anderzins, bedroeg 39:

3 vonnissen, bij elk waarvan de zaak tegen een beklaagde naar de correctionele teregtzitting verwezen;

4 vonnissen, bij elk waarvan de teregtstelling van beklaagden bevolen is en dezen naar de openbare teregtzitting verwezen;

2 bevelschriften, bij elk waarvan den regter-commissaris, belast met de instructie van strafzaken, gelast de stukken, betrekkelijk een door hem gevoerde intsructie, aan het hof over te leggen;

1 bevelschrift, waarbij de invrijheidstelling van twee praeventief gevangenen bevolen, met verwijzing van de zaak naar de correctionele teregtzitting van het hof;

1 besluit, waarbij eenige stukken betreffende een vermoedelijk gepleegd misdrijf aan den procureur-generaal zijn gezonden, tot zoodanig einde als deze zou noodig oordeelen;

4 vonnissen, bij elke waarvan de gevangenhouding van een verdachte bevolen en de zaak tegen hem naar de correctionele teregtzitting van het hof verwezen is;

1 bevelschrift, waarbij de tijdelijke invrijheidstelling van een preventief gevangene bevolen;

1 bevelschrift, waarbij eene voorloopige instructie in eene zaak bevolen;

1 bevelschrift, waarbij de invrijheidstelling van een praeventief gevangene, de voortzetting en voleindiging van de tegen hem gevoerde instructie en zijne dagvaarding in persoon bevolen;

2 vonnissen, bij elk waarvan de gevangenneming van verdachten en eene instructie tegen hen bevolen;

1 besluit, waarbij is verklaard, dat een lid van het hof zich te regt verschoond heeft van deelneming aan de beraadslagingen omtrent eene klagt wegens verzuim van het openbaar ministerie in het vervolgen van een misdrijf;

5 bevelschriften, bij elk waarvan den procureur-generaal gelast om aan het hof verslag te doen, ten aanzien eener bij hetzelve ingediende klagte, wegens verzuim van dien ambtenaar in het vervolgen van een misdrijf;

7 beschikkingen, bij elk waarvan van de hand gewezen een verzoek om den procureur-generaal te gelasten, vervolgingen in te stellen;

2 vonnissen, bij elk waarvan de gevangenneming van een verdachte bevolen en de zaak tegen hem naar de correctionele teregtzitting verwezen;

2 besluiten, bij elk waarvan een geschrift in handen gesteld van den procureur-generaal, ten einde daarmede te handelen zoo als hij zal vermeenen te behooren;

1 besluit, om een aan het hof ingediend geschrift ter zijde te leggen en niet in behandeling te nemen;

1 vonnis, waarbij de gevangenhouding van een verdachte bevolen.

Het hof diende aan den Gouverneur van Curaçao van consideratie en berigt:

op *zes* vonnissen, door militaire krijgsraden op Curaçao gewezen;

op *negen en twintig* verzoekschriften door veroordeelde personen aan den Gouverneur van Curaçao ingediend en strekkende ter erlanging van kwijtschelding of vermindering van straf.

Koloniaal verslag van 1873.

CURAÇAO.

BIJLAGE B.

N°. 29.

VERORDENING, houdende herziening der bepalingen omtrent de strafinrigtingen voor dwangarbeid, den dwangarbeid aan openbare werken, de inrigting en het inwendig bestuur der gevangenissen, de tucht der veroordeelden en de bestemming van de opbrengst van hunnen arbeid.

IN NAAM DES KONINGS!

De Gouverneur van Curaçao;

In overweging genomen hebbende. dat, naar aanleiding van art. 55, n°. 2 der transitoire bepalingen, het krachtens art. 23 van het Wetboek van Strafregt uitgegevene gouvernementsbesluit van den 13den October 1871 (*Publicatie-blad* n°. 21) bij koloniale verordening moet worden herzien.

Heeft, na verkregen goedkeuring van den Kolonialen Raad, vastgesteld onderstaande verordening:

ISTE TITEL.

Van de inrigting der gevangenissen.

Art. 1. De gevangenis onder het raadhuis te Curaçao is bestemd tot opname van:

1°. burgerlijke en militaire veroordeelden tot dwangarbeid, kruiwagenstraf, gevangenisstraf of detentie, voor zoo ver zij niet op de andere eilanden der kolonie hunne straf ondergaan;

2°. wegens misdaad of wanbedrijf beklaagde en beschuldigde gevangenen.

Art. 2. De gevangenis in de Willemstad op Curaçao is bestemd tot opname van:

1°. wegens schulden gegijzelden;

2°. zoodanige personen wier vastzetting wegens verkwisting of wangedrag is bevolen;

3°. hen die in hechtenis worden genomen wegens wanbetaling van boeten en kosten door den gewonen regter of den schuttersraad opgelegd;

4°. gearresteerde zeelieden.

Art. 3. De gevangenis op St. Martin N. G. is bestemd tot opname van:

1°. hen, die door den regter te St. Martin N. G. tot straf van dwangarbeid of gevangenzetting van ten hoogste een jaar veroordeeld zijn;

2°. wegens misdaad of wanbedrijf beklaagde en beschuldigde gevangenen;

3°. die in hechtenis worden genomen wegens wanbetaling van boeten en kosten door den regter te St. Martin N. G. of den schuttersraad aldaar opgelegd;

4°. wegens schulden gegijzelden;

5°. tot straf veroordeelde schutters.

Art. 4. De gevangenissen op de eilanden Bonaire, Aruba, St. Eustatius en Saba zijn bestemd tot opname van:

1°. hen, die door de kantonregters tot gevangenisstraf veroordeeld zijn;

2°. wegens schulden gegijzelden;

3°. hen, die wegens wanbetaling van boeten en kosten door den kantonregter of den schuttersraad opgelegd, in hechtenis worden genomen;

4°. tot straf veroordeelde schutters;

5°. voorloopig aangehoudenen.

Art. 5. De verschillende kategorien van gevangenen worden zooveel mogelijk afgescheiden gehouden.

Praeventief gevangenen worden nimmer met veroordeelden in een en hetzelfde vertrek geplaatst.

Mannen en vrouwen mogen niet te zamen worden geplaatst.

Kinderen beneden de zestien jaren oud worden zooveel mogelijk van de andere gevangenen afgezonderd.

Art. 6. De gevangenissen worden, naarmate van de behoefte, zoodra doenlijk, voorzien van localen, geschikt tot uitoefening van de godsdienst en tot verpleging van zieken.

Zoolang de ziekenzalen niet in gereedheid zijn worden de zieken in het landshospitaal of in andere ziekeninrigtingen verpleegd.

Art. 7. De vertrekken der gevangenis worden steeds ruim en luchtig gehouden.

Art. 8. In de verschillende gevangenissen wordt, zoodra mogelijk, eene inrigting daargesteld tot afzonderlijke huisvesting van gevangenen, die daartoe vergunning verkregen hebben op Curaçao van den Gouverneur en op de overige eilanden van den gezaghebber.

Door deze vergunning verkrijgt de gevangene de bevoegdheid om voor eigen rekening gehuisvest, gevoed en

gekleed te worden en ook om van den arbeid en het dragen der kleeding van de gevangenen ontslagen te zijn. Zoodanige gevangenen blijven overigens onderworpen aan de voorschriften bij bijzondere reglementen vast te stellen.
De vergunning wordt schriftelijk door belanghebbenden verzocht en kan ten allen tijde worden ingetrokken.

IIde TITEL.

Van het inwendig bestuur der gevangenissen.

Art. 9. De gevangenissen op Curaçao worden bestuurd door eene commissie van administratie, bestaande uit den procureur-generaal als voorzitter, een ondervoorzitter en drie leden.
De ondervoorzitter en de leden worden door den Gouverneur benoemd.
Een der leden treedt als secretaris op.

Art. 10. Elke gevangenis op de eilanden buiten Curaçao wordt bestuurd door eene commissie, bestaande uit den ambtenaar van het openbaar ministerie als voorzitter en twee leden, die door den Gouverneur benoemd worden.
De voorzitter is tevens belast met de functien van secretaris.

Art. 11. De commissien zorgen voor de huishoudelijke dienst in de gevangenissen.
Met uitzondering van de cipiers en adsistent-cipiers, die door den Gouverneur worden benoemd en ontslagen, stellen zij de gevangenbewaarders en opzigters aan volgens regelen, bij bijzondere reglementen vast te stellen.
Het getal der gevangenis-beambten wordt door den Gouverneur bepaald.

Art. 12. De commissien doen aan den Gouverneur alle voorstellen die zij omtrent de organisatie van hare dienst noodig achten.
De bijzondere reglementen, in deze verordening bedoeld, worden door de commissien ontworpen en door den Gouverneur vastgesteld.

Art. 13. De commissien zijn belast met de aanbesteding of den aankoop van benoodigdheden voor de dienst. Ten opzigte van de voeding der gevangenen zijn de commissien tevens bevoegd om, hetzij met den cipier, hetzij met een ander geschikt persoon, zoodanige overeenkomsten te treffen, als het belang van de koloniale kas en van de gevangenen het medebrengt.

Art 14. De commissien zenden jaarlijks, in den loop der maand Jannarij, aan den Gouverneur een verslag van den toestand der inrigting, aan hare zorg toevertrouwd, en voegen daarbij eene begrooting der uitgaven voor het volgende jaar.

IIIde TITEL.

Van het onderhoud der gevangenen.

Art. 15. Het onderhoud der gevangenen bestaat in:

voeding;

kleeding;

ligging;

bewassching;

verpleging der zieken;

en wordt door de commissie geregeld overeenkomstig den staat bij deze verordening gevoegd.
Wanneer buitengewone verstrekkingen van voeding of kleeding noodzakelijk zijn, doen de commissien daartoe voorstel op Curaçao aan den Gouverneur, op de overige eilanden aan den betrokken gezaghebber.

Art. 16. Praeventief gevangenen en veroordeelden tot eene gevangenisstraf van minder dan zes maanden, worden alleen bij dringende noodzakelijkheid van schoeisel en kleeding voorzien.

Art. 17. Aan de gevangenen wordt gelegenheid gegeven tot het wasschen hunner kleedingstukken, op de wijze bij bijzondere reglementen te bepalen.

Art. 18. De hoeveelheid en soort van het voedsel der zieke, pas herstelde en gebrekkige gevangenen worden op Curaçao door den stadsgeneesheer of chirurgijn, die tevens geneesheer van de gevangenissen is, op de overige eilanden door den gouvernements-geneeskundige, voorgeschreven.
De geneesmiddelen worden verstrekt op de wijze bij bijzondere reglementen te bepalen.

Art. 19. Al wat betreft het onderhoud der gevangenen en niet is begrepen in art. 15, zoo als het scheren en baden, het herstellen der kleeding- en liggingstukken, het schoonhouden der localen, de begrafeniskosten en wat dies meer zij, wordt bij bijzondere reglementen bepaald.

IVde TITEL.

Van orde en tucht.

Art. 20. Elk cipier zorgt voor het behoorlijk aanhouden van een gevangen-register en andere bij bijzondere reglementen te bepalen registers.
De registers moeten op elke bladzijde door den voorzitter der betrokken commissie gewaarmerkt zijn.
Bij de opname der gevangenen worden de inschrijvingen in de daartoe bestemde registers door den cipier verrigt.

Art. 21. Het gevangen-register moet inhouden:

1°. den naam, voornaam, ouderdom, het beroep, de geboorteplaats en woonplaats van den gevangene;

2°. de opgave van den regter of den ambtenaar die de aanhouding of gevangenneming bevolen heeft;

3°. de dagteekening van het bevel, vonnis of arrest;

4°. de dagteekening der opname;

5°. bij veroordeeling, het misdrijf, den aard en den duur der straf;

Bij ontslag van een gevangene wordt de reden daarvan in het register omschreven, met vermelding van de dagteekening van het ontslag.

Art. 22. Het is den cipier verboden iemand in de gevangenis op te nemen of te houden zonder een bevel der bevoegde magt of zonder een vonnis of arrest tot lijfstraf of gevangenzetting en zonder dat zoodanig bevel, vonnis of arrest, in voege vermeld, in het register is ingeschreven.

Art. 23. De regters-commissarissen en de presidenten van het hof of den raad van justitie, kunnen respectivelijk alle bevelen geven die in de gevangenis moeten worden ten uitvoer gelegd, voor zooverre zij die, hetzij in de instructie, hetzij tot uitwijzing der zaak noodig oordeelen.

Art. 24. Van misdrijven, door gevangenen gepleegd, wordt door den cipier proces-verbaal opgemaakt en aan den betrokken ambtenaar van het openbaar ministerie ingezonden.

Art. 25. De gevangenen die zich aan luiheid, halsstarrigheid of aan een slecht gedrag schuldig maken, worden, door middel van hun op te leggen straffen, gedwongen zich aan de goede orde te houden.

Art. 26. De in het vorige artikel bedoelde straffen zijn:

a. eenzame opsluiting in eene cel gedurende ten hoogste

veertien dagen op den gewonen kost of op water en brood om den anderen dag;

b. sluiting in de boeijen voor ten hoogste acht achtereenvolgende dagen of voor veertien dagen om den anderen dag; en

c. inhouding van het geheel of een gedeelte van zijn ingevolge art. 33 verdiend loon voor elken dag opsluiting.

Deze straffen kunnen te zamen of afzonderlijk worden toegepast.

Art. 27. De voor sluiting bestemde boeijen worden aan het onderzoek van den geneesheer der gevangenis onderworpen.

Art. 28. Tot het opleggen der straffen zijn bevoegd:

1°. de presidenten der commissien tot ten hoogste de helft der straffen, bedoeld bij litt. *a* en *b* van art. 26.

2°. de commissien binnen de grenzen omschreven bij het vermelde artikel.

Art. 29. Van de opgelegde straffen worden door den cipier in een daartoe bestemd register aanteekeningen gehouden, waarin tevens vermeld worden op wiens last, om welke redenen en wanneer de straffen ten uitvoer gelegd zijn.

Art. 30. In de gevangenissen worden lijsten aangehouden van het gedrag der gevangenen.
De commissien zijn bevoegd jaarlijks in de maand Januarij de gevangenen, die zich door vlijt en goed gedrag onderscheiden hebben, tot vermindering of kwijtschelding van straf of wel tot geheele of gedeeltelijke teruggave van verdiend loon den Gouverneur aan te bevelen.

V^{DE} TITEL.

Van den arbeid der gevangenen.

Art. 31. Alle tot straf veroordeelden zijn verpligt de huisdienst in de gevangenis te verrigten, behoudens de bepaling van art. 8.

Art. 32. De tot gevangenisstraf of detentie veroordeelden moeten arbeid verrigten.

Art. 33. De arbeid geschiedt voor rekening der kolonie of van particulieren.
De zuivere opbrengst van den arbeid is voor de eene helft ten behoeve van de koloniale kas, voor de andere helft ten behoeve van den gevangene.

Art. 34. Het aandeel van den gevangene wordt bij zijn vertrek aan hem verantwoord en afgegeven.

Art. 35. De tot dwangarbeid veroordeelden moeten dagelijks, met uitzondering van Zon- en feestdagen, onder daartoe gestelde opzigters, gedurende tien uren arbeiden, volgens voorschriften door het uitvoerend gezag te geven.
Zij, die een ambacht verstaan, kunnen bij uitzondering en alleen in geval van goed gedrag, door de commissie van administratie tot het uitoefenen daarvan worden toegelaten, mits de veiligheid en orde van de inrigting daardoor niet in gevaar worden gebragt.

SLOTBEPALING.

Art. 36. Voor het verleenen van godsdienstige hulp en, zooveel mogelijk, voor het geven van onderwijs, wordt in verschillende gevangenissen gezorgd.

Gegeven te Curaçao, den 17den April 1872.

H. F. G. Wagner.

De Gouvernements-Secretaris,

W. B. Mellink.

Uitgegeven den 22sten October 1872.

De Gouvernements-Secretaris,

W. B. Mellink.

STAAT *van hetgeen ten laste van de koloniale kas voor voeding, kleeding en ligging aan elken gevangene kan worden verstrekt.*

a. Voor voeding dagelijks:

$^1/_2$ kan maismeel of $^1/_2$ pond brood;

$^1/_2$ pond rijst;

$^1/_2$ pond versch of gezouten vleesch;

$1^1/_2$ lood koffij;

$^3/_4$ lood suiker,

alles Amsterdamsch gewigt; behoudens de bevoegdheid van de commissien om die artikelen door andere te doen vervangen.
Voor kinderen boven de acht tot en met veertien jaren, wordt $^2/_3$ en voor jongere de $^1/_2$ van het rantsoen toegekend.

b. Voor kleeding jaarlijks:

aan mannen:

een strooboed;

twee koletten broeken;

twee dito hemden;

drie paar schoenen, of drie paar sandalen, naar het oordeel van de commissien.

Aan vrouwen:

twee katoenen japonnen, of twee koletten rokken en jakken;

twee katoenen hemden;

twee hoofddoeken;

drie paar schoenen, of drie paar sandalen.

c. Voor liggingstukken om de vier jaren:

een slaapmat met toebehooren of een hangmat met toebehooren.

In de ziekenzalen worden rustezels met toebehooren in gereedheid gebragt, in evenredigheid van een rustezel op tien gevangenen.

Behoort bij de verordening van den 17den April en 22sten October 1872.

De Gouvernements-Secretaris,

W. B. Mellink.

BESLUIT van den 3den December 1872, n°. 707, houdende vaststelling van het reglement van orde voor de gevangenissen van Curaçao.

De Gouverneur van Curaçao;

Gelezen hebbende het door de commissie van administratie der gevangenissen alhier ontworpen en ter vaststelling ingezonden reglement van orde voor de gevangenissen van Curaçao;

Den Raad van Bestuur gehoord;

Heeft goedgevonden en besloten:

1°. het bedoeld Reglement, zoo als het hiernevens is gevoegd, vast te stellen;

2°. te bepalen dat dit besluit met het evengemeld reglement in het Publicatie-blad zal worden geplaatst.

H. F. G. WAGNER.

De Gouvernements-secretaris,

W. B. MELLINK.

REGLEMENT VAN ORDE *voor de gevangenissen van Curaçao.*

HOOFDSTUK I.

Art. 1. De commissie van administratie voor de gevangenissen houdt maandelijks, bij voorkeur in de eerste acht dagen, eene gewone vergadering, die minstens een dag van te voren door den voorzitter zal worden bijeengeroepen.

Art. 2. Wanneer de voorzitter dit noodig acht, of wanneer de ondervoorzitter of twee leden het verlangen daartoe schriftelijk doen kennen, wordt eene buitengewone vergadering belegd.

Art. 3. Ieder lid is gehouden de vergaderingen bij te wonen.
In geval van verhindering, geven de leden daarvan kennis.

Art. 4. Geene beslissing wordt genomen, tenzij ten minste drie leden tegenwoordig zijn.

Art. 5. In die vergaderingen wordt de navolgende orde in acht genomen:

a. de notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden voorgelezen en vastgesteld;

b. door den voorzitter worden verslag en mededeeling gedaan van alle stukken, die, sedert de laatste vergadering, voor de commissie ontvangen, of namens haar, verzonden zijn, en van alle voorvallen die met het bestuur der gevangenis in eenig verband staan, en in dat tijdsverloop hebben plaats gehad;

c. de ingekomen stukken en aangelegenheden die afdoening vorderen, of in vorige vergaderingen aan de orde van den dag zijn gesteld, worden in overweging genomen;

d. de aftredende commissaris der maand wordt gehoord omtrent het door hem uitgeoefend toezigt en zijn opvolger aangewezen;

e. zooveel doenlijk, worden de localen, het magazijn en de registers der gevangenis in oogenschouw genomen;

f. de lijst der veroordeelden, die, in den loop der maand, moeten worden ontslagen, wordt vastgesteld.

Art. 6. De besluiten der vergadering worden genomen bij meerderheid van stemmen. Indien de stemmen staken en het onderwerp van beraadslaging uitstel gedoogt, wordt de behandeling der zaak tot de volgende vergadering aangehouden; de stemmen dan wederom stakende, heeft de voorzitter eene beslissende stem. Die stem beslist al dadelijk, indien door de meerderheid van stemmen wordt uitgemaakt dat de zaak voor geen uitstel vatbaar is, of indien ook in dit laatste geval de stemmen staken.

HOOFDSTUK II.

Van den voorzitter, den ondervoorzitter en den secretaris.

Art. 7. De voorzitter ontvangt en opent alle stukken die aan de commissie van administratie zijn gerigt.
Hij onderteekent met den secretaris alle brieven, staten, verslagen en al wat verder op naam der commissie wordt opgemaakt en verzonden.

Art. 8. De ondervoorzitter heeft, wanneer de voorzitter niet tegenwoordig is, de leiding der vergadering.
Bij ontstentenis wordt hij door het oudste lid in aanstelling vervangen. De voorzitter en de ondervoorzitter dragen zorg, dat de uitgevaardigde voorschriften worden nageleefd en dat de besluiten der vergadering zoodra mogelijk worden ten uitvoer gelegd.

Art. 9. De secretaris houdt aanteekening van het verhandelde in de vergaderingen en is belast met het opstellen en verzenden van brieven en stukken.
Hij houdt een register waarin alle ingekomen stukken naar tijdsorde, onder een doorloopend en op de stukken zelve aangeteekend nommer, zakelijk worden ingeschreven,

met aanduiding van het daaraan gegeven gevolg, zoomede een kopieboek van alle op last der commissie van administratie verzonden brieven.

Het archief wordt bewaard in het parquet van den procureur-generaal als voorzitter van de commissie.

HOOFDSTUK III.

Van de leden en den commissaris der maand.

Art. 10. Onverminderd de dienst die in de volgende artikelen in het bijzonder aan den commissaris der maand is opgedragen, blijft het aan ieder lid der commissie van administratie aanbevolen, zich nu en dan in de localen der gevangenis te begeven, ten einde te waken èn op de handhaving der reglementen èn op de verpleging der gevangenen.

De leden gaan, bij hunne bezoeken, te keer alles wat door hen in strijd met de voorgeschreven orde en tucht wordt bevonden, zonder echter in den bijzonderen werkkring van den commissaris der maand te treden.

Art. 11. De leden der commissie van administratie aanvaarden om beurten het mandaat van commissaris der maand.

De commissaris der maand is regelmatig met de hem opgedragen dienst belast, gedurende den tijd van zijne aanwijzing tot de eerstvolgende gewone vergadering.

Wanneer hij verhinderd mogt worden, kan hij zich te zijner vervanging met een ander lid verstaan, mits hij hiervan kennis geve aan den voorzitter. Indien de commissaris der maand niet in de gelegenheid is geweest zich met een ander lid te verstaan, wordt door den voorzitter of ondervoorzitter in de dienst voorzien. In beide gevallen wordt de cipier daarvan verwittigd.

Art. 12. De commissaris der maand bezoekt zoo dikwijls doenlijk en op onbepaalde tijdstippen de gevangenis, hij gaat na, naar omstandigheden doorloopend:

a. of in de gevangenis zindelijkheid, orde en tucht heerschen;

b. of de gevangenen bij hunne opname onderzocht en gesteld zijn buiten het bezit van alles wat zij niet noodzakelijk moeten behouden;

c. of de gevangenen dadelijk worden geplaatst in voege als de inrigting der gevangenis in verband met de reglementen vordert, en of met de hun ontnomen voorwerpen gehandeld wordt overeenkomstig de instructie van den cipier;

d. of geen gevangene het vertrek verlaat waarin hij behoort of in huisselijke dienst gebruikt wordt zonder verlof;

e. of aan de gevangenen, op de daartoe vastgestelde tijden, uitdeeling van levensmiddelen wordt gedaan in hoeveelheid en hoedanigheid als is voorgeschreven;

f. of de gevangenen, in kategorien afgedeeld, dagelijks op de luchtplaats worden toegelaten;

g. of de voorschriften omtrent het wasschen der kleeding- en liggingstukken worden nageleefd;

h. of het verbod van het rooken in de gevangenvertrekken en van alle kaart- en dobbelspelen, alsmede dat omtrent het gebruik van sterke dranken, streng gehandhaafd wordt;

i. of niemand in de ziekenzaal wordt opgenomen, zonder dat de geneesheer het noodzakelijk acht;

j. of, met uitzondering der daartoe bevoegde autoriteiten, niemand tot de gevangenis wordt toegelaten zonder verlof, vermeld bij art. 14;

k. of de geneeskundige dienst in de gevangenis en de verpleging der zieke gevangenen naar behooren geschieden;

l. of de kleeding- en liggingstukken en het overige materieel der gevangenis naar behooren worden behandeld, gebruikt en bewaard;

m. of de cipier de registers, die hij verpligt is aan te houden, regelmatig en naauwkeurig invult, en

n. of de gevangenen, op de door de commissie vastgestelde lijst voorkomende, behoudens het bij art. 55 voorgeschrevene, ten bepaalden tijde worden ontslagen.

Art. 13. De commissaris der maand is bevoegd om den gevangene, bij vergrijp, voorloopig in de strafcel te plaatsen, onder gehoudenheid om daarvan aan den voorzitter berigt te geven, opdat de zaak zoodra doenlijk worde onderzocht en beslist.

HOOFDSTUK IV.

Van den cipier, den opzigter en gevangenbewaarder.

Art. 14. De cipier staat aan het hoofd der gevangenisbeambten. Hij is verpligt zich stipt te houden aan en zich te gedragen naar de bestaande en nader vast te stellen algemeene verordeningen en reglementen, het gevangeniswezen betreffende, alsmede naar de bevelen en voorschriften, die hem door de commissie van administratie en door den commissaris, als vertegenwoordiger dier commissie, worden gegeven. Hij is verantwoordelijk voor de orde en tucht en in het bijzonder voor de getrouwe naleving van dit reglement. Hij draagt zorg dat, met uitzondering der daartoe bevoegde autoriteiten, niemand tot de gevangenen wordt toegelaten, dan zij die voorzien zijn van schriftelijk verlof van den voorzitter of den commissaris van de maand. Hij bezoekt geregeld elken morgen de gevangenkamers en herhaalt dat bezoek nu en dan op onbepaalde uren, zelfs des nachts.

Hij zorgt dat binnen de gevangenis geen sterke drank gebruikt wordt en het verbod van het rooken en van kaart- of dobbelspelen in de gevangenvertrekken nageleefd wordt.

Art. 15. Alvorens in functie te treden, legt hij voor de commissie van administratie den navolgenden eed of belofte af:

»Ik zweer (beloof) trouw aan den Koning, dat ik mij in den mij opgedragen post van cipier van de gevangenis onder mijne zorg, met alle getrouwheid en overeenkomstig mijne instructien zal gedragen; dat ik de bevelen des Gouverneurs en die mij wijders van mijne superieuren, in het bijzonder van de commissie van administratie, zullen worden gegeven, met allen ijver zal nakomen; dat ik alles zal doen wat een goed en getrouw cipier schuldig is en behoort te doen; dat ik nimmer en in geen geval, middellijk of onmiddellijk, eenige giften of geschenken van gevangenen of van andere personen, in eenige betrekking tot veroordeelde of aangehouden personen staande, zal aannemen of door iemand mijner betrekkingen zal doen aannemen."

»Zoo waarlijk helpe mij God Almagtig!" (Dat beloof ik).

Art. 16. Hij doet dagelijks schriftelijk rapport aan den voorzitter van den staat en de beweging der bevolking in de gevangenis, zoomede aan den commissaris der maand van binnengekomen en uitgegane gevangenen.

Op den eersten van elke maand biedt hij den voorzitter de lijst aan der gevangenen die in den loop der maand zullen worden ontslagen.

Hij vraagt de ontslagbriefjes voor de gevangenen, wier straftijd ten einde loopt, tijdig bij den procureur-generaal als voorzitter.

Art. 17. De cipier geeft van alle bijzondere voorvallen dadelijk kennis aan den commissaris der maand. Wanneer geen lid der commissie van administratie tegenwoordig is, treedt hij, bij alle omstandigheden die eene dadelijke voorziening vorderen, als hoofd der gevangenis op, onder gehoudenheid daarvan terstond berigt te zenden aan den voorzitter en den commissaris der maand, en zich verder naar dier bevelen te gedragen.

Art. 18. De inwendige dienst wordt door den cipier, onder goedkeuring der commissie van administratie, geregeld.

Art. 19. Hij is verpligt de aan hem ondergeschikte beambten bekend te houden met de op hen rustende dienstverpligtingen en toe te zien dat de gevangenen door hen op behoorlijke wijze worden behandeld.

Art. 20. Hij plaatst de binnenkomende gevangenen, zoodra mogelijk, nadat zij behoorlijk zijn gevisiteerd en hun signalement, voor zooveel noodig, is opgenomen en geboekt, in de voor hen bestemde localen.
Bij vermoeden van besmettelijke ziekte wordt de inkomende gevangene in een afzonderlijk vertrek geplaatst, tot dat hij door den geneesheer is onderzocht en door dezen bevonden is dat er geen bezwaar bestaat om hem bij anderen te plaatsen.
Geld, wapenen van welken aard ook, schrijfbehoeften en in het algemeen alles wat zij niet noodzakelijk moeten behouden, worden aan de inkomende gevangenen ontnomen.

Art. 21. Hij zorgt voor de bewaring der voorwerpen die hij aan de gevangenen bij hunne opname in de gevangenis ontneemt. Daarvan wordt aanteekening gehouden in het register, onder n°. 1 vermeld in het volgende artikel.

Art. 22. Hij zorgt voor het rigtig aanhouden en bewaren van het gevangenregister, bedoeld bij art. 21 van de verordening dd. 17 April / 22 October 1872 (P. B. van 1872, n°. 23), en der overige ten behoeve der gevangenisdienst benoodigde registers, zoomede van het opmaken van de lijsten van gedrag.
Deze registers bestaan in:

1°. het register van signalementen, straffen, ingenomen goederen en gelden van gevangenen;

2°. het register van den arbeid en verdiend arbeidsloon.

Art. 23. Het is den cipier verboden, bezoekers van de gevangenen, anders bij deze toe te laten dan in bijzijn van hem cipier of van den opzigter.
De bezoeken hebben plaats in een afzonderlijk vertrek, waarin niet meer dan een bezoeker op denzelfden tijd wordt toegelaten, tenzij dit uitdrukkelijk is toegestaan in het bij art. 14 vermelde schriftelijk verlof.
Bij vergrijpen mag de cipier, zoo noodig, de overtreders in strafcellen voorloopig plaatsen.
Hij is verpligt hiervan onverwijld kennis te geven aan den commissaris van de maand, die daarop al of niet zijne goedkeuring geeft.

Art. 24. De gevangenbewaarder en opzigter worden door de commissie benoemd, na voorafgaande oproeping in de *Curaçaosche Courant* van personen welke naar die betrekking verlangen.

Art. 25. Alvorens in functie te treden, leggen de in het vorige artikel genoemde gevangenisbeambten in handen van den voorzitter der commissie van administratie den navolgenden eed of belofte af:
»Ik zweer (beloof) dat ik den mij opgedragen post in de gevangenis met alle getrouwheid, vlijt en oplettendheid zal waarnemen; dat ik mij nimmer in eenige verbodene of geheime betrekking zal inlaten met iemand der gevangenen; dat ik geen geheime correspondentie, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk, op eenigerhande manier met iemand in of buiten de gevangenis zal inlaten, veelmin zelf daarin behulpzaam zijn; dat ik integendeel, deze ontdekkende, daarvan dadelijk aan den cipier zal kennis geven; dat ik alle pogingen tot ontvlugting zal trachten te weren en te openbaren; dat ik zal gehoorzamen al de bevelen, tot de dienst betrekking hebbende, die mij door een mijner superieuren zullen gegeven worden, en eindelijk, dat ik zal nakomen al wat bij de reglementen en instructien aangaande mijne dienst bereids is of nog zal worden voorgeschreven."
» Zoo waarlijk helpe mij God Almagtig!" (Dat beloof ik).

Art. 26. De opzigter zorgt dat de gevangenbewaarder zich behoorlijk van zijne verpligtingen kwijt en dat de voorschriften tot handhaving der orde en tucht stipt worden nageleefd.

Art. 27. Zijne verdere dienstverrigtingen worden door den cipier onder goedkeuring der commissie van administratie geregeld.

Art. 28. Wanneer een der vermelde beambten voor langer dan een paar uren, zich buiten de gevangenis wenscht te begeven, doet hij daartoe aanvraag aan den commissaris der maand. Een verlof van meer dan 24 uren kan niet zonder toestemming van den voorzitter worden verleend.
Afwezigheid van meer dan drie dagen heeft geen plaats zonder verlof van den gouverneur.

Art. 29. De cipier en de opzigter zullen zich nimmer gelijktijdig buiten de gevangenis begeven. Een hunner zich verwijderende, geeft hiervan kennis aan den anderen.

Art. 30. Bij afwezigheid van den cipier, wordt deze door den opzigter vervangen. Wederkeerig is, bij afwezigheid van den laatstgenoemden, de cipier met diens werkzaamheid belast.

Art. 31. De cipier, opzigter, zoomede de gevangenbewaarder zijn gehouden de gevangenen welwillend te behandelen, zonder nogtans gemeenzaam met hen om te gaan.

Art. 32. De twee laatsten mogen de gevangenen van niets onderrigten wat niet tot de dienst betrekking heeft; geene boodschappen voor of to hunnen behoeve doen of aan hen iets op verzoek van bloedverwanten, vrienden of bekenden overbrengen, zonder voorkennis van den cipier.

Art. 33. Zij mogen gedurende hunnen diensttijd bij de gevangenen, den omtrek van de gevangenislocalen niet verlaten, zonder toestemming van den cipier.

Art. 34. Zij mogen geene fooijen noch eenig geschenk van gevangenen of van dier betrekkingen noch van eenig bezoeker aannemen, dan onder goedkeuring van den commissaris der maand.

Art. 35. Zij mogen van de gevangenen niets koopen, noch aan hen iets verkoopen, noch aan of van hen geld leenen, en voorts onder geenerlei voorwendsel aan de medegevangenen of andere personen iets betrekkelijks de gevangenen mededeelen.

Art. 36. Zij zien toe dat de deuren der gevangenvertrekken steeds, wanneer de dienst het toelaat, gesloten zijn.

Art. 37. Zij waken tegen de ontvlugting der aan hun toezigt toevertrouwde gevangenen en zien toe dat deze naar behooren, het hun opgelegd werk verrigten.

HOOFDSTUK V.

Van de kerkelijke en geneeskundige diensten.

Art. 38. Aan de gevangenen zal, zooveel doenlijk, gelegenheid worden gegeven om godsdienstige hulp te genieten.
Aan godsdienstleeraars zal toegang tot de gevangenen gelaten worden mits voorzien van een toegangbiljet van een der leden der commissie van administratie.
Wanneer godsdienstleeraars zich geroepen achten op gezette tijdstippen of anderzins godsdienstige bedieningen, onderhoud of troost aan de gevangenen aan te bieden, zal de commissie van administratie, daarvan onderrigt wordende, de noodige maatregelen nemen, om, wanneer het eenigzins kan, aan hun verlangen te gemoet te komen.

Art. 39. De zorg voor al wat zoowel de verpleging der zieken als de bewaring van de gezondheid der gevangenen betreft is aan den stadsgeneesheer opgedragen.
De geneesheer dient zijne aanmerkingen en voorstellen te dien aanzien, en ook bij het ontstaan van besmettelijke ziekten, schriftelijk aan de commissie van administratie in.

Art. 40. De geneesheer zal, in de gevangenis geroepen, zoodra mogelijk daaraan voldoen, en voorts zoo dikwijls de zieken bezoeken als de toestand dit noodig maakt.

De overige gevangenen en de ziekenzaal, moet hij uit eigen beweging nu en dan bezoeken.

Art. 41. De overbrenging der gevangenen naar de ziekenzaal geschiedt dadelijk op zijn bevel.

Art. 42. Hij ziet naauwkeurig toe dat zijne bevelen en voorschriften door de zieken en oppassers stipt worden opgevolgd. Bij ontdekking van eenig verzuim of nalatigheid, geeft hij daarvan aan den cipier kennis.

Art. 43. De geneesheer is verpligt een ziekenregister te houden, waarin alle zieken worden ingeschreven en waarin verder aanteekening wordt gehouden van den voortgang en loop der ziekte tot aan den afloop alsmede van de voorgeschreven geneesmiddelen. Dat register zal in de gewone vergaderingen der commissie van administratie ter visie liggen.

Art. 44. Zoodra de geneesheer bij een zieken gevangene gevaar van sterven bespeurt, geeft hij daarvan kennis aan den cipier, die zooveel doenlijk den godsdienstleeraar der gezindte, waartoe de gevangene behoort, berigt geeft.

HOOFDSTUK VI.

Van de afzonderlijke opsluiting.

Art. 45. Door den cipier wordt geleverd wat tot de stoffering en de liggingstukken van het vertrek tot afzonderlijke opsluiting betrekking hoeft. Geen ander vertrek wordt daarvoor gebezigd dan dat, daartoe door de commissie van administratie aangewezen. De gevangenen die daarin verpleegd worden zijn, wat de orde en tucht betreft, aan het reglement onderworpen.

Art. 46. Geen gevangene wordt daar gehuisvest, alvorens in handen van den cipier, kamerhuur en onderhoud, telkens voor den tijd van eene week, behoudens verrekening, te hebben uitbetaald. Bij verzuim van vooruitbetaling moet hij op last van den commissaris der maand, het afzonderlijk vertrek ontruimen.

Art. 47. De bepalingen van dit hoofdstuk zijn mede van toepassing op de, wegens verkwisting of wangedrag op verzoek der nabestaanden geconfineerde personen, voor wier opsluiting bij vonnis de gevangenis in de Willemstad is aangewezen.

HOOFDSTUK VII.

Van het magazijn.

Art. 48. In het daartoe door de commissie van administratie aangewezen vertrek, worden alle kleeding- en liggingstukken die niet in dadelijk gebruik zijn, opgeslagen en ordelijk gerangschikt.

Daarvan wordt een register gehouden, waarin de plaats gehad hebbende beweging van kleeding en liggingstukken wordt aangeteekend.

De inventaris wordt door de commissie van administratie vastgesteld en het register blijft in het magazijn voorhanden.

Art. 49. Zonder verlof van de commissie van administratie of van den commissaris der maand mag over geene goederen tot het magrzijn behoorende, worden beschikt. Van dat verlof wordt dadelijk in het register melding gemaakt.

Art. 50. De verklaring dat goederen niet meer bruikbaar zijn, gaat regelmatig van de commissie van administratie uit.

HOOFDSTUK VIII.

Van het onderhoud der gevangenen.

Art. 51. De voeding, kleeding en ligging van de gevangenen hebben plaats overeenkomstig den staat gevoegd bij de verordening dd. 17 April, 22 October 1872, P. B. van 1872, n°. 23.

Art. 52. Aan iederen gevangene wordt tweemaal 's weeks gelegenheid gegeven tot het wasschen zijner kleedingstukken, waartoe hem door den cipier zeep wordt verstrekt.

Art. 53. Wanneer een gevangene geneeskundige hulp behoeft, geeft de cipier daarvan berigt aan den geneesheer. De cipier is bevoegd en, op last van den geneesheer, verpligt den gevangene over te brengen in de ziekenzaal.

Art. 54. Indien een zieke en gevonnisde gevangene de hulp van een anderen geneesheer dan dien der gevangenis verlangt, zal hem gelegenheid worden gegeven, zich in alle deele de gewenschte geneeskundige hulp op eigen kosten te verschaffen.

Art. 55. Geen zieke gevangene wordt bij het eindigen van zijn straftijd ontslagen, tenzij op eigen verlangen of op eene verklaring van den geneesheer dat het ontslag zonder gevaar van den patient kan worden verleend.

Art. 56. De geneesmiddelen worden door den stadsgeneesheer verschaft.

Art. 57. De localen worden tweemaal 's weeks door de daartoe aangewezen gevangenen gewasschen of geschrobd.

Art. 58. Ieder gevangene moet zich zooveel doenlijk, ten minste éénmaal 's weeks, baden. Het hoofdhaar der gevangenen wordt éénmaal 's maands gesneden. Van mannelijke gevangenen wordt, voor zooveel het noodig wordt geacht, de baard eenmaal in de week geschoren.

Art. 59. De begrafenis van een overleden gevangene wiens lijk niet door zijne nabestaanden wordt opgevorderd, heeft plaats op de eenvoudigste en minst kostbare wijze.

HOOFDSTUK IX.

Van de regten en pligten der gevangenen.

Art. 60. Zoodra de gevangene is ingeschreven en gevisiteerd wordt hij bekend gemaakt met de bepalingen van dit en het vorig hoofdstuk, voor zoover zij de gevangenen zelve betreffen.

Art. 61. Dadelijk na het gegeven teeken moeten de gevangenen hunne nachtlegers verlaten of betrekken.

Des morgens zijn zij verpligt zich zelven, alsmede hun vertrek te reinigen.

Art. 62. Het gebruiken van sterke dranken, het rooken in de gevangenvertrekken, en alle kaart- en dobbelspelen zijn verboden.

Art. 63. De gevangenen mogen onderling geen handel drijven, geene goederen verruilen en ook geen geld leenen of ter leen ontvangen.

Art. 64. Zij onthouden zich van feitelijkheden en beleedigde uitdrukkingen tegen elkander, van luidruchtigheid en onzedelijke of met de orde en tucht strijdige gesprekken.

Art. 65. De gevangenen zijn verpligt, bij ontdekking van eenige oproerige beweging of aangewende poging tot ontvlugting, daarvan dadelijk aan de bewaarders kennis

te geven en inmiddels, voor zoover dit in hun vermogen is, de pogingen der kwaadwilligen tegen te gaan.

Art. 66. De gevangenen genieten dagelijks het genot der open lucht gedurende één uur vóór- en één uur 's namiddags.

Art. 67. Zij mogen geene messen, scharen, spijkers, vijlen of andere voorwerpen van dergelijken aard onder zich hebben, dan voor zooveel hun die tot het verrigten van hunnen arbeid zijn toevertrouwd. Het bezit van vuurtuig is streng verboden.

Art. 68. Wanneer de gevangenen bij de uitdeeling der levensmiddelen vermeenen daaromtrent, wat de hoeveelheid en het gehalte betreft, eenige aanmerking te kunnen maken, dragen zij die met bescheidenheid aan den dienstdoenden beambte voor en staat hun een beroep op den cipier vrij, onverminderd hun regt om zich over diens beslissing bij den commissaris der maand te beklagen.
Leugenachtige klagten worden gestraft.

Art. 69. De gevangenen in de ziekenzalen mogen zich geenerhande levensmiddelen of zoogenaamde ververschingen aanschaffen buiten last of bepaalde toestemming van den geneesheer.

Van den arbeid.

Art. 70. De tot huisarbeid aangewezen gevangenen moeten op de uren, door den cipier in overleg met de commissie van administratie bepaald, den arbeid verrigten die hun wordt opgelegd.

Art. 71. Geen gevangene mag in de bijzondere dienst van beambten, andere personen of medegevangenen gebezigd worden, dan alleen in geval hij tot de dienst in de ziekenzaal is aangewezen.

Art. 72. De mannelijke veroordeelden tot dwangarbeid worden tot den zwaarsten arbeid gebruikt.

Art. 73. Alle tot dwangarbeid veroordeelden moeten dagelijks, met uitzondering van Zon- en feestdagen, 8 uren arbeiden.

Art. 74. De strafarbeiders werken dagelijks onder daartoe aangestelde opzigters, volgens voorschriften, door de commissie te geven.

Van de bezoeken.

Art. 75. Nimmer wordt tot het bezoek van een gevangene meer dan één bezoeker op denzelfden tijd tot dezen toegelaten, tenzij dit uitdrukkelijk is toegestaan in het bij art. 14 vermelde schriftelijk verlof.

Art. 76. Tot spreekvertrek wordt in den regel bestemd het vertrek, bedoeld bij art. 8 der verordening dd. 17 April / 22 October 1872, P. B. van 1872, n°. 23, tenzij het tot opsluiting van een gevangene wordt gebezigd, in welk geval de commissaris van de maand een vertrek aanwijst.

Art. 77. Zoodra de beambte, die bij het bezoeken tegenwoordig is, iets ontdekt dat strijdig is met de orde, gelast hij den bezoeker het spreekvertrek te verlaten.
Hij geeft daarvan dadelijk berigt aan den cipier, door wien zulks wordt kenbaar gemaakt aan de autoriteit die het toegangsbewijs heeft afgegeven.

Art. 78. Aan gevangenen die gedagvaard zijn om ter openbare teregtzitting te verschijnen en die het ministerie van eenen raadsman hebben ingeroepen, zal gelegenheid worden gegeven om zich buiten aanhooren van iemand met dezen te onderhouden, en het toezigt van den cipier of gevangenbewaarder zal zich in dat geval bepalen tot de noodige veiligheidsmaatregelen. Het toegangsbiljet dat aan den raadsman van den beklaagden of beschuldigden gevangene, op diens verzoek, door de regterlijke autoriteit wordt uitgereikt, zal het verlof tot de hierbedoelde vrije bijeenkomst vermelden.

Van de briefwisseling.

Art. 79. De veroordeelden mogen gedurende hun vrijen tijd aan personen buiten de gevangenis brieven schrijven en die ook van hen ontvangen.

Art. 80. De inkomende zoowel als de uitgaande brieven worden allen in handen gesteld:

a. voor zoover de niet veroordeelden betreft, van den procureur-generaal;

b. betreffende de veroordeelden, van den commissaris der maand, die ze na lezing, naar bevind van zaken, aan den veroordeelde afgeeft, verzendt, of aan de commissie van administratie mededeelt.

Van de gegijzelden.

Art. 81. Ten opzigte van de gegijzelden voor schulden worden de bepalingen nageleefd, vervat in het besluit van den Gouverneur van Curaçao van 15 December 1868, Publicatieblad n°. 25.

Art. 82. De uitoefening van hun gewoon handwerk of beroep kan worden toegestaan, voor zoover zulks in de orde en tucht geen stoornis te weeg brengt, of de veiligheid der gevangenis daardoor geen gevaar loopt.

Art. 83. Het staat den gegijzelden vrij, bij dag bezoeken te ontvangen, doch na zonsondergang niet anders dan met schriftelijk verlof van den voorzitter of van den commissaris der maand.

Behoort bij het besluit van den Gouverneur dd. 3 December 1872, n°. 707.

De Gouvernements-secretaris,

W. B. Mellink.

ZITTING 1873—1874. — 2.

Koloniaal verslag van 1873.

CURAÇAO.

BIJLAGE E.

N°. 32.

STAAT

DER

WERKELIJKE ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VOOR DE

KOLONIE CURAÇAO

over het dienstjaar 1869.

BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	WERKELIJKE ONTVANGSTEN
Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard	f 281 350,37
Verkoop van zout	45 882,80
Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale middelen	41 873,24
	f 369 106,41

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	WERKELIJKE UITGAVEN.
I	Gewestelijk bestuur	f 88 527,08
II	Justitie en politie	103 798,24^{5}
III	Geldelijk beheer	30 133,37
IV	Eeredienst en onderwijs.	56 719,45
V	Plaatselijke kosten.	84 671,55^{5}
VI	Landsgebouwen en eigendommen.	32 539,76^{5}
VII	Zoutwinning.	20 973,48^{5}
VIII	Pensioenen, wachtgelden en onderstanden	52 478,83^{5}
IX	Onvoorziene uitgaven.	6 190,66^{5}
		f 476 032,45

Koloniaal verslag van 1873.

CURAÇAO.

BIJLAGE F.

N°. 33.

RAMING

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VOOR DE

KOLONIE CURAÇAO

over het dienstjaar 1873.

ONTVANGSTEN.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	GERAAMD BEDRAG.
	Belastingen	f 234 685,00
	Inkomsten van onderscheiden aard	145 025,05
	Bijdragen uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale middelen	90 543,70
		f 470 253,75

UITGAVEN.

AFDEELING.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD BEDRAG.
I.	Gewestelijk bestuur	f 58 861,00
II.	Justitie en politie	101 879,25
III.	Geldelijk beheer	37 471,00
IV.	Eeredienst en onderwijs.	58 972,00
V.	Plaatselijke kosten.	109 369,95
VI.	Landsgebouwen en eigendommen	21 811,00
VII.	Pensioenen, wachtgelden, onderstanden en andere uitgaven van algemeenen aard.	68 889,55
VIII.	Onvoorziene uitgaven.	13 000,00
		f 470 253,75

Koloniaal verslag van 1873.

CURAÇAO.

BIJLAGE G.

N°. 34.

N°. 14.

ARUBA, *den* 16*den Maart* 1872.

In antwoord op het verzoek, vervat in uwen brief gedagteekend: Aruba, den 9den Maart 1872, en naar aanleiding van eene aanschrijving van den heer Gouverneur van Curaçao, dd. 5 Maart 1872, n°. 1010/8, ten gevolge der aan u verleende Ministeriele vergunning, heb ik de eer u het volgende te doen kennen omtrent de mijnen van dit eiland, zijne bevolking, veestapel enz.

Vermits er geen verslagen of rapporten omtrent de mijnen alhier in dit archief voorhanden zijn, heb ik de daarmede in verband staande bijzonderheden zooveel mogelijk geput uit brieven op verschillende tijden geschreven door de commandeurs alhier aan de Gouverneurs van Curaçao en onderhoorigheden, uit beschikkingen door deze laatsten genomen, zoomede uit hetgeen ik uit geloofwaardige bronnen heb. Hiervan wil ik u een beknopt verslag geven en beginnen met de ontdekking der mijnen.

Op den 8sten Junij 1824 schreef de commandeur van Aruba JA. THIELEN aan den Gouverneur van Curaçao en onderhoorigheden, dat op dit eiland op eene plaats, genaamd »Lagabaay", in het 1ste district, een goudmijn was ontdekt en dat zulks te zijner kennisse was gebragt door eenige personen, die verschillende stukjes goud, elk ter zwaarte van ongeveer een once, van de Indianen hadden gekocht.

De commandeur schrijft verder in zijn boven aangehaalden brief: »Ik haast mij Uwe Excellentie met deze zoo belangrijke ontdekking te feliciteren, en ten bewijze daarvan eenige stukjes van dat goud, ter zwaarte van ruim een half ons, toe te zenden.

In een anderen brief, gedagteekend 16 Junij 1824, schrijft de commandeur: »Volgens het aan mij gedane rapport, is de plaats genaamd »Lagabaay", gesitueerd in dezer voege:

»Drie hooge bergen, nagenoeg in het midden van het eiland, waarvan de eene om de Oost, de andere om de Zuid en de derde om de West gelegen is, vormen eene smalle vallei, welke men alhier doorgaans een rooij noemt; aan den voet van den berg om de Oost in de gemelde rooij wordt het goud gevonden; de grond bestaat uit differente steensoorten en is eene taaije kleiaarde; de gemelde rooij loopt noordwaarts tusschen meer andere bergen door en verliest zich in zee om de Noord van dit eiland, enz."

Er deden zich destijds eenige personen op, welke die goudstreek wilden koopen van het Gouvernement en wel in het bijzonder de plaats genaamd »Daimani", digt bij de boven uitgeduide plaats »Lagabaay".

Op den 6den Julij 1824 werd aan den heer R. F. VAN RADERS, destijds kapitein-adjudant van den Gouverneur van Curaçao CANTZLAAR, later zelf Gouverneur van Curaçao en van Suriname, opgedragen het onderzoek naar deze ontdekte goudmijn.

De Gouverneur ging wat later die aangelegenheid in persoon opnemen en betoonde zich toen over de verrigtingen van den heer RADERS zoo voldaan, dat hij in zijne beschikking van den 19den Augustus 1824, n°. 616, sub n°. 13 schreef:

»Is goedgevonden en verstaan: Den voornoemden kapitein VAN RADERS hierbij voorloopig onze tevredenheid te betuigen over den ijver en de activiteit, welke hij, gepaard met het overleg en beleid, betoond heeft in de uitvoering van den ten dezen gewigtigen en zeer moeijelijken last, welke hem bij onze dispositie van den 6den Julij ll., n°. 524, is opgedragen en waarin hij tot roem voor zich zelven en tot voordeel van het Rijk, gelukkiglijk zoo ver geslaagd is, dat het door hem systematisch aangevangen werk alsnu geregeld kan worden doorgezet."

De heer J. F. W. GRAVENHORST, later commandeur van dit eiland, werd toen als opperdirecteur der mijnen alhier uitgezonden.

Als een gevolg van die commissie en van de nadere onderzoekingen van den heer VAN RADERS op Aruba, werd hij in Augustus 1825 naar het moederland afgevaardigd, ten einde het verzamelde goud over te brengen en den Minister van de Marine en Kolonien alle mogelijke en gevraagde inlichtingen betreffende de goudplaatsen te geven.

De heer VAN RADERS zegt in zijne memorie aan den Koning van den 3den Julij 1852: »De ondergeteekende gevoelt zich hier gedrongen in het voorbijgaan aan te merken, dat zoo die rijke ontdekking (de goudmijn te Aruba) door ons Gouvernement zoo noodlottig veronachtzaamd is gelaten, dit niet aan hem te wijten is, want hij heeft ten deze steeds dringend genoeg in een anderen zin geraden."

Den 3den Augustus 1826 overhandigde hij den Minister eene daartoe betrekkelijke nota en in 1835 en 1836, als in 1842 en 1843 in Nederland zijnde, heeft hij ook niet nagelaten zijne toenmalige ministeriele chefs aan te sporen, om toch die goudmijn niet zoo maar te laten liggen, doch vruchteloos. (Zie memorie van den generaal-majoor R. F. baron VAN RADERS, dd. 3 Julij 1852, aan den Koning.)

Tot in het jaar 1827 werden onder den opperdirecteur J. F. W. GRAVENHORST, die in dat jaar tot commandeur van Aruba benoemd werd, ongeveer twee honderd ponden gedegen goud naar Curaçao verzonden, meestal afkomstig uit de rooijen van dit eiland. Deze opgaaf is getrokken uit de verschillende geleibrieven door den commandeur bij de verzending van het goud aan den Gouverneur van Curaçao geschreven. Welligt zijn de rapporten van de heeren VAN RADERS, GRAVENHORST, van den opperbergraad STRIFFT en van den ingenieur WIRZ, wier beide namen in brieven van den commandeur van Aruba voorkomen en zich toen ter tijd alhier bevonden, in het archief te Curaçao te vinden.

Van af het jaar 1827 tot 1832 werd er weinig aan de mijnen gewerkt, tot op den 22sten October 1832, toen die mijnen onvoorwaardelijk voor het publiek werden opengesteld.

De bewerking der mijnen van dat tijdstip tot het jaar 1854 was van zeer oppervlakkigen aard en bepaalde zich tot het graven of zoeken naar gedegen goud.

In het noordwestelijk gedeelte en aan de westpunt van dit eiland was het werk geregelder en werden de mijnen of groeven dieper aangelegd, doch door den grooten toevloed van water, waardoor die mijnen en groeven bij gebrek aan behoorlijke pompen en machines vol liepen, was men op zekere diepte gekomen genoodzaakt ze te verlaten; deze mijnen hebben nogtans, volgens geloofwaardige overleveringen, schatten goud opgeleverd.

Op den 28sten Februarij (3 Maart 1854) werd, ten gevolge van een Koninklijk besluit van 23 Januarij 1854, n°. 72, het uitsluitend regt tot ontginning van delfstoffen

bevattende gronden op dit eiland verleend aan den heer Louis Joseph de Jongh in den Haag, voor den tijd van veertig achtereenvolgende jaren, onder de voorwaarden, aangegaan in eene overeenkomst dd. 9 December 1853, tusschen den Gouverneur van Curaçao en onderhoorigheden, daartoe gemagtigd door Zijne Excellentie den Minister van Kolonien, dd. 6 Junij 1853, lit. B, n°. 16/55, en David Abraham Jesurum, burger en ingezeten dezer kolonie, daartoe speciaal gemagtigd door L. J. de Jongh in den Haag, bij notariele acte van den 24sten September 1853.

Van dat tijdstip af tot het jaar 1866 werd er betrekkelijk weinig aan de mijnen gedaan, en de heer L. J. de Jongh of zijne gemagtigden de overeenkomst niet nakomende, werd het aan hem verleend uitsluitend regt tot ontginning der mijnen te Aruba ingetrokken, bij besluit van den Gouverneur van Curaçao, dd. 6 September 1866, n°. 558, daartoe bereids bij missive van Zijne Excellentie den Minister van Kolonien, dd. 12 October 1863, lit. B, n°. 17/207, gemagtigd, en de mijnen op dit eiland bij publicatie, dd. 9 Januarij (11 April 1867, n°. 3) weder voor het publiek opengesteld. Deze publicatie werd echter reeds datzelfde jaar bij eene publicatie dd. 12/13 December 1867, n°. 16, ingetrokken, op grond dat door den heer F. Isola aannemelijke aanbiedingen werden gedaan tot het erlangen van het uitsluitend regt tot ontginning der delfstoffen bevattende gronden op Aruba.

Intusschen had ook de heer C. Loyd te Holyhead (Engeland), zich tot het Gouvernement gewend voor den afstand der mijnen aan hem, doch volgens een brief van den heer Gouverneur van Curaçao, dd. 13 November 1867, n°. 72, 70/103, werd de voorkeur gegeven aan den heer Isola en eene daartoo betrekkelijke overeenkomst op den 21sten December 1867 aangegaan tusschen den administrateur van finantien te Curaçao, daartoe bij gouvernementsbesluit dd. 13 December 1867, n°. 636, gemagtigd van wege het koloniaal bestuur, en Francisco Isola, voor zich zelven, voor den tijd van vijf en dertig jaren en onder de voorwaarden daarin uitgedrukt.

Bij een ander besluit van den heer Gouverneur van Curaçao, dd. 11 Januarij 1868, n°. 14/3, werd goedgevonden en besloten:

1°. Aan den concessionaris voor de mijnontginning op het eiland Aruba, F. Isola, vergunning te verleenen om in overleg en met goedkeuring van den gezaghebber van gemeld eiland tot op het bouwen van magazijnen, werkplaatsen en inschepingsplaatsen en voor andere voor de onderneming benoodigde gebouwen, gebruik te maken van de daartoe noodige landsgronden op Aruba, voor zooverre daarvoor nog geene regten aan anderen zijn verleend geworden.

2°. Aan den concessionaris F. Isola de vrije beschikking toe te kennen over alle onuitgevoerde steenen en ertsen, afkomstig van vroegere ontginningen, behoudens de regten, die derden daarop later zouden kunnen doen gelden; weshalve de concessionaris gehouden is om alvorens zich van die steenen en ertsen te bedienen, ten genoege van den gezaghebber, behoorlijke zekerheid te stellen voor de vergoeding ten behoeve van hen, die later hunne aanspraken op die steenen en ertsen wettig mogten bewijzen; zullende bij niet reclame, die steenen enz. het eigendom zijn van den concessionaris en de zekerheidstelling vervallen.

Ter loops moet ik hierbij aanmerken, dat er geen tijd bepaald is, binnen welken de reclame zou moeten geschieden, zoodat bijaldien de steenen en ertsen niet gereclameerd worden de zekerheidstelling steeds moest blijven voortduren.

Ten gevolge echter van eene beschikking van den gezaghebber van dit eiland, dd. 22 Januarij, n°. 76, genomen naar aanleiding der gouvernements-aanschrijving van den 13den Januarij 1868, n°. 2, in verband met het gouvernementsbesluit van den 11den Januarij 1868, n°. 14, vereenigden zich negen personen alhier tot eene commissie, ten einde de steenen en ertsen, afkomstig van vroegere, den concessionaris Isola voorafgaande mijnontginningen, die op onderscheidene plaatsen bij de mijngroeven en aan de inschepingsplaatsen opgedolven en in hoopen opgestapeld lagen, te onderzoeken en daarvan op te nemen de soorten, hoeveelheden in scheepstonnen en de calculative geldswaarde dier steenen en ertsen op de plaatsen waar zij zich toen bevonden, met dat gevolg dat er gevonden werden:

a. te Oerataki:

1ste hoop,	2 ton,	geen waarde;			
2de »	2 »	à f 2,50	. . . . . .	f	5,00
3de »	17 »	geen waarde;			
»	10 »	à f 2,50	. . . . . .		25,00

b. te Balasse:

270 ton,	geen waarde;		
30 »	à f 2,00	. . . .	60,00

c. te Bocalodo:

5 ton,	à f 2,00	. . . .	10,00

d. te Westpunt:

2 ton, geen waarde;

e. in de Oranje-stad:

30 ton,	geen waarde;		
30 »	à f 7,50	. . . .	225,00

Alzoo 398 ton, ter waarde van . . . . . f 325,00

Ingevolge gouvernementsbesluit, dd. 15 Januarij 1869, n°. 29, waarbij de overdragt der concessie van den heer F. Isola aan de heeren George R. A. Ricketts Jr., Robert M. Ricketts en J. Brewerton Ricketts werd goedgekeurd, werd tevens bepaald dat het bedrag der geschatte waarde van de steenen en ertsen, hiervoren aangeduid, ter somma van f 325, zou worden gestort. Dit bedrag werd, ingevolge quitantie van den administrateur der spaar- en beleenbank, dd. 1°. October 1869, aldaar gedeponeerd ter beschikking van het koloniaal Gouvernement ten behoeve van hen, die later hunne aanspraken wettig mogtig bewijzen op de steenen en ertsen hiervoren bedoeld.

Tot heden zijn de heeren Ricketts voornoemd houders der concessie en wordt het werk geregeld voortgezet.

In 1871 werden er 778 tonnen goud-erts uitgevoerd.

Na uiteenzetting der vorenstaande bijzonderheden omtrent de mijnen, wil ik overgaan tot het beantwoorden der volgende door u gestelde vragen:

1°. De bevolking van Aruba?

De bevolking van Aruba bestond op ultimo December 1871, volgens de ingediende bevolkingsstaten, uit 4185 zielen.

2°. Het getal werklieden op dit eiland?

Het getal werklieden kan op 600 mannen geschat worden.

3°. De gewoonten en hoedanigheden van de werkende klasse?

De werkende klasse heeft zich steeds ordelijk en gehoorzaam gedragen en zich gekenschetst als in den arbeid verharde menschen.

4°. Of er meerder werkbare krachten in deze nabijheid verkregen kunnen worden; zoo ja, van waar en in welken getale?

Bijaldien het opgegeven getal arbeiders van dit eiland mogt blijken ongenoegzaam te zijn, dan geloof ik wel dat men te Curaçao en Bonaire tegen f 1 à f 1,25 daags, en

onder voorwaarde van vrijen overtogt heen en terug bij het einde hunner overeenkomst, werkvolk zal kunnen krijgen.

De 5°. vraag: tegen welken prijs het werkvolk te bekomen zou zijn? is mede door het voorgaande beantwoord.

6°. Het getal muilen, paarden en ezels op dit eiland?

Op ultimo December was het getal muilen op dit eiland 12, paarden 46 en ezels 632.

7°. Indien er meerdere muilen benoodigd zijn, waar zij verkregen kunnen worden, in welken getale en tegen welken prijs hier geleverd?

De muilen zijn in overvloed te verkrijgen op de naburige kust van Gaojira, tegen f 100 en f 150 per stuk alhier geleverd.

8°. Wat de inlanders op dit eiland voortbrengen?

De voortbrengselen van dit eiland zijn: maïs, boonen, pindas of aardnoten, divi-divi en aloë. Vele der inlanders leggen zich op de teelt van schapen en geiten toe. Op ultimo December 1871 bedroeg het aantal schapen op dit eiland 4146 en geiten 6621.

9°. Mijn gevoelen over de uitvoerbaarheid om den wind als eene beweging veroorzakende kracht aan te wenden? of de wind aanhoudt of niet? en eenige andere inlichtingen betreffende het eiland, welke dankbaar zal worden aangenomen.

De frissche oost-noordoostkoelte, die hier aanhoudend waait tot in de maand October, waarin men nu en dan kalmte ondervindt, zou, naar mijn gevoelen, als eene beweging veroorzakende kracht met goed gevolg kunnen worden aangewend.

Na vooropzetting dezer gegevens en met het oog op het gezonde klimaat van dit eiland, op de schoone resultaten die de genomene proeven met de ertsen uit de mijnen van dit eiland in de Vereenigde Staten van Amerika leverden, is het mijn gevoelen dat eene degelijke op wetenschappelijke, zoowel als praktische gronden berustende en op groote schaal te ondernemen bewerking der mijnen op dit eiland, zeer voordeelige uitkomsten zal moeten opleveren.

De Gezaghebber van Aruba,

W. M. Bennebroek Gravenhorst.

Voor eensluidend afschrift,

(*get.*) W. M. Bennebroek Gravenhorst.

Koloniaal verslag van 1873.

CURAÇAO.

BIJLAGE H.

N°. 35.

STAAT

aantoonende het getal vaartuigen en derzelver tonnemaat, gedurende het jaar 1872 in de haven van Curaçao binnengevallen.

	Uit Europesche havens.								Uit Noord-Amerikaansche havens.						Uit havens van Zuid-							
															Venezuelaansche.							
	Amsterdam.		Liverpool, Cardiff, Harwich, Falmouth en Plymouth.		Hamburg en Bremen.		Marseille, Bordeaux en Havre.		New York.		Boston, Baltimore en Bangor.		Vera Cruz.		La Guaira, Porto Cavello en andere.		Coro, Cumarebo en andere.		Maracaïbo, Ind. kust en andere.		Barcelona, Camana en andere.	
Nederlandsche . .	9	1614	4	710	4	664	»	»	12	2262	»	»	1	45	21	480	133	4914	88	5857	41	1623
Engelsche. . . .	»	»	16	20 444	»	»	»	»	9	1843	2	454	1	257	»	»	1	71	2	142	3	330
Fransche	»	»	»	»	»	»	6	1073	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Noord-Duitsche .	»	»	3	445	22	19 669	»	»	1	232	»	»	»	»	3	4619	»	»	»	»	»	»
Noorweegsche . .	»	»	»	»	»	»	1	156	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zweedsche . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Russische. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Deensche. . . .	»	»	1	146	3	548	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Spaansche . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	74	»	»	»	»	»	»
Italiaansche . . .	»	»	»	»	»	»	5	784	»	»	»	»	»	»	1	173	»	»	»	»	»	»
N.-Amerikaansche.	»	»	»	»	»	»	»	»	2	520	2	426	»	»	»	»	2	128	1	441	»	»
Venezuelaansche .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	110	1906	85	1659	»	»	23	758
Dominikaansche .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Columbiaansche .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	60	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Haïtiaansche . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	9	1614	24	21 745	29	20 881	12	2013	24	4857	5	940	2	302	137	7252	221	6772	91	6440	67	2711
															516 vaartuigen. 23 175 tonnen.							
	74 vaartuigen. 46 253 tonnen.								31 vaartuigen. 6099 tonnen.						626 vaartuigen,							

Vaartuigen, welke voor doorvoer zijn ingeklaard: 146, met 60 860 tonnen.

Vaartuigen, binnen de 3 etmalen met hunne ladingen vertrokken: 22, met 30 558 tonnen.

In 1872 kwamen er 29 vaartuigen meer dan in 1871 binnen, en bedroeg de tonnenmaat in 1872 35 787 tonnen meer dan in 18

Amerikaansche Staten.						Uit West-Indische koloniale havens.																			
						Nederlandsche.																			
Vereenigde Staten van Columbia.		Haïti en St. Domingo.		Rio Janeiro en Para (Brazilie.)		Suriname.		St Martin, St. Eustatius en Saba.		Bonaire.		Aruba.		Engelsche.		Fransche.		Spaansche.		Deensche.		Van zee.		Totaal.	
40	2 245	42	2386	»	»	1	82	3	132	337	2631	116	1471	7	434	»	»	13	753	27	2679	2	17	901	30 999
5	5 529	»	»	6	1781	»	»	»	»	1	225	»	»	9	1745	3	990	2	165	4	1413	»	»	64	35 389
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	399	»	»	1	205	»	»	9	1 677
8	13 796	»	»	»	»	1	274	»	»	»	»	»	»	1	224	»	»	»	»	1	423	»	»	40	39 682
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	338	»	»	2	494
»	»	»	»	»	»	»	»	1	47	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	47
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	532	»	»	1	532
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	694
1	80	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	1015	»	»	»	»	10	1 169
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	957
2	458	2	128	»	»	»	»	»	»	1	298	»	»	2	853	»	»	1	138	1	352	»	»	16	3 742
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	32	172	15	116	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	265	4 611
»	»	2	44	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	44
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	60
»	»	2	127	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	127
56	22 108	48	2685	6	1781	2	356	4	179	371	3326	131	1587	19	3256	5	1389	23	2071	36	5942	2	17	1324	120 224
						508 vaartuigen. 5 448 tonnen.																			
49 749 tonnen.						591 vaartuigen, 18 106 tonnen.																2	17	1324	120 224
																						Totaal 1871		1295	84 437

STAAT

VAN DEN

DOORVOER OP CURAÇAO

GEDURENDE HET JAAR

1872.

Ossenhuiden.	Pakken geitenvellen.	Vaten en zakken koffij.	Zakken cacao.	Ceroenen indigo.	Okshoofden, vaten, pakken, tabak.	Okshoofden, vaten, pakken suiker.	Okshoofden, vaten, pijpen rum.	Tonnen verwhout.	Kisten, balen, pakken, vaten enz. stukgoederen.	Kisten, balen, pakken, vaten koopmanschappen.	Vaten, vaatjes, kisten, kistjes, stuks droge provisien.	Idem, natte provisien.	Okshoofden, vaten, pijpen, kelders, damejeanen jenever.	Okshoofden, vaten, pijpen, kisten wijn in soorten.	Blokken, stukken mahonij- en ander hard hout.	Balen, vaten, pakken, enz. (inhoud onbekend).
9655	850	5374	350	17	3987	144	»	2107	»	303 458	42	363	800	»	2929	»

Mille voeten timmerhout.	Stuks scheepsrondhout.	Stuks sparren.	Vaten pek, teer, harpuis enz.	Schepels maïs.	Okshoofden, vaten meel enz.	Kisten, kistjes, stuks kaas.	Ponden staaf-, band- en bladijzer.	Ponden staaf-, band- en bladkoper.	Pakken hoedenstroo.	Vaatjes buskruid.	Vaton, balen, zakken katoen.	Vaten, balen, zakken wol.	Vaten zout.	Tonnen watapanapeul.	Tonnen ijs.	Kisten sigaren.
15	»	»	»	3716	190	»	»	»	»	»	4478	283	2600	85	»	»

STAAT

VAN DEN

DOORVOER OP CURAÇAO

GEDURENDE HET JAAR

1872.

Ossenhuiden.	9655
Pakken geitenvellen.	850
Vaten en zakken koffij.	5374
Zakken cacao.	350
Ceroenen indigo.	17
Okshoofden, vaten, pakken, tabak.	3987
Okshoofden, vaten, pakken suiker.	144
Okshoofden, vaten, pijpen rum.	»
Tonnen verwhout.	2107
Kisten, balen, pakken, vaten enz. stukgoederen.	»
Kisten, balen, pakken, vaten koopmanschappen.	303 458
Vaten, vaatjes, kisten, kistjes, stuks droogе provisien.	42
Idem, natte provisien.	363
Okshoofden, vaten, pijpen, kelders, damejeanen jenever.	800
Okshoofden, vaten, pijpen, kisten wijn in soorten.	»
Blokken, stukken mahonij- en ander hard hout.	2929
Balen, vaten, pakken, enz. (inhoud onbekend).	»

Mille voeten timmerhout.	Stuks scheepsrondhout.	Stuks sparren.	Vaten pek, teer, harpuis enz.	Schepels maïs.	Okshoofden, vaten meel enz.	Kisten, kistjes, stuks kaas.	Ponden staaf-, band- en bladijzer.	Ponden staaf-, band- en bladkoper.	Pakken hoedenstroo.	Vaatjes buskruid.	Vaten, balen, zakken katoen.	Vaten, balen, zakken wol.	Vaten zout.	Tonnen watapanapeul.	Tonnen ijs.	Kisten sigaren.
15	»	»	»	3716	190	»	»	»	»	»	4478	283	2600	85	»	»

Koloniaal verslag van 1873.

CURAÇAO.

BIJLAGE K.

N°. 38.

OPGAVE van de voor consumtie ingevoerde goederen op het eiland St. Martin (Ned. gedeelte) over het jaar 1872.

NAMEN DER GOEDEREN.		NAMEN DER GOEDEREN.	
Ale	35 dozijnen flesschen.	Koren	30 schepels.
Aardappelen (Amerik.)	160 ponden.	Limonade	81 mandjes.
» (zoete)	142 800 »	Melassie	9 000 gallons.
Azijn	80 gallons.	Nooten	30 schepel.
Boter	380 ponden.	Olie (zoete)	5 dozijnen flesschen.
Buskruid	2 300 »	Peper	60 ponden.
Cacao	100 »	Rum	750 gallons.
Drooge goederen	tot f 7539.	Rijst	1 050 ponden.
Houtwaren w. p.	1 m. voeten.	Spijkers	2 180 »
» p. p.	1 m. »	Singels	24 mille.
Houweelen	12 dozijnen.	Suikerriet	550 ponden.
Haringen	55 vaten.	Suiker (bruine)	12 060 »
Haver	4 schepels.	» (geraffineerde)	700 »
Hammen	100 ponden.	Thee	36 »
Jenever	137½ gallons.	Vermouth	15 kisten.
Kolen (houts-)	511 vaten.	Visch (gezouten)	2250 ponden.
» (smids-)	1 vat.	Wijn (roode)	3½ vaten.
Kaarsen (spermacetie-)	50 ponden.	Vleesch (gepekeld)	½ »
» (smeer-)	150 »	IJzer	500 ponden.
Koffij	1 000 »	Zeep	870 »

Koloniaal verslag van 1873.

CURAÇAO.

BIJLAGE L.

N°. 39.

STAAT der in het entrepôt op het eiland St. Martin (Ned. gedeelte) gedurende het jaar 1872 ingeklaarde goederen.

VATEN.													TONNETJES.				OKSHOOFDEN.			BALEN.			ZAKKEN.				KISTEN.						HOUTWAREN.				
Meel.	Vleesch en spek.	Teer en pik.	Brood.	Olie.	Suiker.	Hammen.	Haringen en makreel.	Gezouten visch.	Azijn.	Roode wijn.	Ale.	Aardappelen en uijen.	Boter.	Reuzel.	Verw.	Spijkers.	Rum.	Melassie.	Tabak.	Katoen.	Plukselwerk.	Touwwerk.	Koren.	Erwten.	Koffij.	Rijst.	Kaarsen.	Zeep.	Jenever.	Haringen.	Kerosine-olie.	Kaas.	Voeten hard hout.	Voeten w. p.	Singels.	Damejeanen jenover.	Pakken koopmanschappen.
12 543	484	17	287	19	256	21	307	168	29	5	33	141	317	387	125	87	54	128	18	101	20	17	1850	260	26	40	365	155	1584	955	1605	162	2000	98 600	184 000	400	210
Waarvan voor consumtie ingeklaard:																																					
2 140	18	8	42	2	40	6	18	10	5 1/2	1	6	47	74	83	20	25	11 1/2	11	5	»	2	2	242	41	6	2	83	56	111	140	39	43	»	5 100	2 000	»	45

